

Universitat Autònoma de Barcelona

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi queda condicionat a l'acceptació de les condicions d'ús establertes per la següent llicència Creative Commons: http://cat.creativecommons.org/?page_id=184

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis queda condicionado a la aceptación de las condiciones de uso establecidas por la siguiente licencia Creative Commons: <http://es.creativecommons.org/blog/licencias/>

WARNING. The access to the contents of this doctoral thesis it is limited to the acceptance of the use conditions set by the following Creative Commons license: <https://creativecommons.org/licenses/?lang=en>

**LOS *SERMONES* DE DON MARTÍN GARCÍA,
OBISPO DE BARCELONA. EDICIÓN Y ESTUDIO.**

(Volumen I)

TESIS DOCTORAL

Manuel Montoza Coca

Directoras: Cándida Ferrero Hernández
y Mercedes García-Arenal Rodríguez
Cultures en contacte a la Mediterrània
Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana
Facultat de Filosofia i Lletres
Universitat Autònoma de Barcelona
2018

Imagen superior: portada de la *editio princeps*, impresa en Zaragoza el 17 de marzo del año 1520, donde se aprecia la mitra episcopal sobre una garza, atributos del obispo Martín García.

Transcripción del texto en portada: *Veridicis hominum purgavit pectora dictis hic: finem statuit torpedinis atque timoris. Exposuitque bonum summum quo tendimus omnes. Quid foret atque uiam monstrauit limite prono. Quo possemus id ad recto contendere cursu.*

Sermones eminentissimi totiusque Barchinonensis gregis tutoris acerrimi, necnon inmarcessibilis sacre theologie paludamento insigniti Martini Barsie.

Este trabajo ha sido llevado a cabo en el marco de los proyectos de investigación “La construcción de la identidad europea occidental: textos, contextos y discursos de controversia frente al Islam y el Judaísmo” (FFI2011-29696-C02-02 [MINECO 2012-2015]) y “Fuentes medievales y modernas para el estudio de las relaciones transculturales en el Mediterráneo: redacción y transmisión” (FFI2015-63659-C2-1-9 [MINECO-FEDER 2016-2018]), y gracias a la beca predoctoral FI-DGR (referencia: 2015FI_B 00055), concedida por la Agència de Gestió d’Ajuts Universitaris i de Recerca (AGAUR) de la Generalitat de Catalunya. La investigación que ha llevado a estos resultados ha recibido financiación del Consejo Europeo de Investigación en virtud del Séptimo Programa Marco de la Unión Europea (FP7/2007-2013)/ ERC *Grant Agreement number* 323316, proyecto CORPI: “*Conversion, Overlapping Religiosities, Polemics, Interaction. Early Modern Iberia and Beyond*”.

ÍNDICE

0.	<i>Summary</i>	VII
1.	Agradecimientos	VIII
2.	Estudio preeliminar	IX
2.1	<i>Historical context</i>	IX
2.1.1	<i>Literary context</i>	XII
2.2	Datos biográficos de Martín García	XV
2.2.1	<i>Sermones Martini Garsie</i>	XVIII
2.3	Fuentes cristianas	XXI
2.3.1	Biblia	XXI
2.3.2	Autores de la patrística	XXI
2.3.3	Autores medievales	XXII
2.4	Fuentes musulmanas	XXIV
2.4.1	El Corán y sus glosadores	XXIV
2.4.2	Textos científicos	XXXII
2.5	Fuentes judías	XXXIV
2.6	Fuentes clásicas	XL
2.7	Edición del texto	XLI
2.7.1	Criterios de la edición	XLI
2.7.1.1	Vulgarismos	LIII
2.7.2	Aparatos críticos	LIV
2.7.3	Criterios de citación	LIV
2.7.4	Abreviaturas utilizadas	LVI
2.7.5	<i>Siglorum conspectus</i>	LVII
2.8	Referencias bibliográficas	LVIII
2.8.1	Libros sagrados	LVIII
2.8.2	Fuentes	LIX
2.8.3	Estudios	CIV
2.9	<i>Conclusions</i>	CVIII
3.	Edición crítica de los <i>Sermones</i>	
I.	<i>Sermo primus</i>	1
II.	<i>Sermo secundus</i>	7
III.	<i>Sermo tertius</i>	13
IV.	<i>Sermo quartus</i>	20

V.	<i>Sermo quintus</i>	26
VI.	<i>Sermo sextus</i>	34
VII.	<i>Sermo septimus</i>	39
VIII.	<i>Sermo octauus</i>	47
IX.	<i>Sermo nonus</i>	55
X.	<i>Sermo decimus</i>	64
XI.	<i>Sermo undecimus</i>	71
XII.	<i>Sermo duodecimus</i>	80
XIII.	<i>Sermo decimus tertius</i>	86
XIV.	<i>Sermo decimus quartus</i>	94
XV.	<i>Sermo decimus quintus</i>	104
XVI.	<i>Sermo decimus sextus</i>	112
XVII.	<i>Sermo decimus septimus</i>	122
XVIII.	<i>Sermo decimus octauus</i>	131
XIX.	<i>Sermo decimus nonus</i>	139
XX.	<i>Sermo uicesimus</i>	146
XXI.	<i>Sermo uicesimus primus</i>	153
XXII.	<i>Sermo uicesimus secundus</i>	160
XXIII.	<i>Sermo uicesimus tertius</i>	165
XXIV.	<i>Sermo uicesimus quartus</i>	175
XXV.	<i>Sermo uicesimus quintus</i>	184
XXVI.	<i>Sermo uicesimus sextus</i>	191
XXVII.	<i>Sermo uicesimus septimus</i>	196
XXVIII.	<i>Sermo uicesimus octauus</i>	205
XXIX.	<i>Sermo uicesimus nonus</i>	214
XXX.	<i>Sermo tricesimus</i>	224
XXXI.	<i>Sermo tricesimus primus</i>	237
XXXII.	<i>Sermo tricesimus secundus</i>	249
XXXIII.	<i>Sermo tricesimus tertius</i>	262
XXXIV.	<i>Sermo tricesimus quartus</i>	274
XXXV.	<i>Sermo tricesimus quintus</i>	283
XXXVI.	<i>Sermo tricesimus sextus</i>	290
XXXVII.	<i>Sermo tricesimus septimus</i>	300
XXXVIII.	<i>Sermo tricesimus octauus</i>	315

XXXIX.	<i>Sermo tricesimus nonus</i>	325
XL.	<i>Sermo quadragesimus</i>	335
XLI.	<i>Sermo quadragesimus primus</i>	341
XLII.	<i>Sermo quadragesimus secundus</i>	350
XLIII.	<i>Sermo quadragesimus tertius</i>	360
XLIV.	<i>Sermo quadragesimus quartus</i>	365
XLV.	<i>Sermo quadragesimus quintus</i>	373
XLVI.	<i>Sermo quadragesimus sextus</i>	384
XLVII.	<i>Sermo quadragesimus septimus</i>	392
XLVIII.	<i>Sermo quadragesimus octauus</i>	402
XLIX.	<i>Sermo quadragesimus nonus</i>	407
L.	<i>Sermo quinquagesimus</i>	416
LI.	<i>Sermo quinquagesimus primus</i>	422
LII.	<i>Sermo quinquagesimus secundus</i>	430
LIII.	<i>Sermo quinquagesimus tertius</i>	442
LIV.	<i>Sermo quinquagesimus quartus</i>	448
LV.	<i>Sermo quinquagesimus quintus</i>	454
LVI.	<i>Sermo quinquagesimus sextus</i>	463
LVII.	<i>Sermo quinquagesimus septimus</i>	468
LVIII.	<i>Sermo quinquagesimus octauus</i>	478
LIX.	<i>Sermo quinquagesimus nonus</i>	486
LX.	<i>Sermo sexagesimus</i>	497
LXI.	<i>Sermo sexagesimus primus</i>	505
LXII.	<i>Sermo sexagesimus secundus</i>	521
LXIII.	<i>Sermo sexagesimus tertius</i>	528
LXIV.	<i>Sermo sexagesimus quartus</i>	533
LXV.	<i>Sermo sexagesimus quintus</i>	543
LXVI.	<i>Sermo sexagesimus sextus</i>	553
LXVII.	<i>Sermo sexagesimus septimus</i>	560
LXVIII.	<i>Sermo sexagesimus octauus</i>	570
LXIX.	<i>Sermo sexagesimus nonus</i>	580
LXX.	<i>Sermo septuagesimus</i>	590
LXXI.	<i>Sermo septuagesimus primus</i>	644
LXXII.	<i>Sermo septuagesimus secundus</i>	692

LXXIII.	<i>Sermo septuagesimus tertius</i>	739
LXXIV.	<i>Sermo septuagesimus quartus</i>	749
LXXV.	<i>Sermo septuagesimus quintus</i>	762
LXXVI.	<i>Sermo septuagesimus sextus</i>	773
LXXVII.	<i>Sermo septuagesimus septimus</i>	781
LXXVIII.	<i>Sermo septuagesimus octauus</i>	795
LXXIX.	<i>Sermo septuagesimus nonus</i>	800
LXXX.	<i>Sermo octuagesimus</i>	807
LXXXI.	<i>Sermo octuagesimus primus</i>	821
LXXXII.	<i>Sermo octuagesimus secundus</i>	832
LXXXIII.	<i>Sermo octuagesimus tertius</i>	841
LXXXIV.	<i>Sermo octuagesimus quartus</i>	849
LXXXV.	<i>Sermo octuagesimus quintus</i>	857
LXXXVI.	<i>Sermo octuagesimus sextus</i>	862
LXXXVII.	<i>Sermo octuagesimus septimus</i>	873
LXXXVIII.	<i>Sermo octuagesimus octauus</i>	881
LXXXIX.	<i>Sermo octuagesimus nonus</i>	891
XC.	<i>Sermo nonagesimus</i>	899
XCI.	<i>Sermo nonagesimus primus</i>	909
XCII.	<i>Sermo nonagesimus secundus</i>	915
XCIII.	<i>Sermo nonagesimus tertius</i>	922
XCIV.	<i>Sermo nonagesimus quartus</i>	932
XCV.	<i>Sermo nonagesimus quintus</i>	941
XCVI.	<i>Sermo nonagesimus sextus</i>	952
XCVII.	<i>Sermo nonagesimus septimus</i>	963
XCVIII.	<i>Sermo nonagesimus octauus</i>	979
XCIX.	<i>Sermo nonagesimus nonus</i>	986
C.	<i>Sermo centesimus</i>	993
CI.	<i>Sermo centesimus primus</i>	1003
CII.	<i>Sermo centesimus secundus</i>	1011
CIII.	<i>Sermo centesimus tertius</i>	1022
CIV.	<i>Sermo centesimus quartus</i>	1037
CV.	<i>Sermo centesimus quintus</i>	1048
CVI.	<i>Sermo centesimus sextus</i>	1056

CVII.	<i>Sermo centesimus septimus</i>	1065
CVIII.	<i>Sermo centesimus octauus</i>	1074
CIX.	<i>Sermo centesimus nonus</i>	1079
CX.	<i>Sermo centesimus decimus</i>	1084
CXI.	<i>Sermo centesimus undecimus</i>	1089
CXII.	<i>Sermo centesimus duodecimus</i>	1096
CXIII.	<i>Sermo centesimus decimus tertius</i>	1103
CXIV.	<i>Sermo centesimus decimus quartus</i>	1109
CXV.	<i>Sermo centesimus decimus quintus</i>	1116
CXV.	<i>Sermo centesimus decimus quintus (bis)</i>	1122
CXVI.	<i>Sermo centesimus decimus sextus</i>	1130
CXVII.	<i>Sermo centesimus decimus septimus</i>	1138
CXVIII.	<i>Sermo centesimus decimus octauus</i>	1147
CXIX.	<i>Sermo centesimus decimus nonus</i>	1159
CXX.	<i>Sermo centesimus uicesimus</i>	1166
CXXI.	<i>Sermo centesimus uicesimus primus</i>	1178
CXXII.	<i>Sermo centesimus uicesimus secundus</i>	1188
CXXIII.	<i>Sermo centesimus uicesimus tertius</i>	1199
CXXIV.	<i>Sermo centesimus uicesimus quartus</i>	1208
CXXV.	<i>Sermo centesimus uicesimus quintus</i>	1219
CXXVI.	<i>Sermo centesimus uicesimus sextus</i>	1227
CXXVII.	<i>Sermo centesimus uicesimus septimus</i>	1235
CXXVIII.	<i>Sermo centesimus uicesimus octauus</i>	1246
CXXIX.	<i>Sermo centesimus uicesimus nonus</i>	1254
CXXX.	<i>Sermo centesimus tricesimus</i>	1263
CXXXI.	<i>Sermo centesimus tricesimus primus</i>	1273
CXXXII.	<i>Sermo centesimus tricesimus secundus</i>	1282
CXXXIII.	<i>Sermo centesimus tricesimus tertius</i>	1288
CXXXIV.	<i>Sermo centesimus tricesimus quartus</i>	1296
CXXXV.	<i>Sermo centesimus tricesimus quintus</i>	1306
CXXXVI.	<i>Sermo centesimus tricesimus sextus</i>	1314
CXXXVII.	<i>Sermo centesimus tricesimus septimus</i>	1321
CXXXVIII.	<i>Sermo centesimus tricesimus octauus</i>	1330
CXXXIX.	<i>Sermo centesimus tricesimus nonus</i>	1344

CXL.	<i>Sermo centesimus quadragesimus</i>	1356
CXLI.	<i>Sermo centesimus quadragesimus primus</i>	1364
CXLII.	<i>Sermo centesimus quadragesimus secundus</i>	1374
CXLIII.	<i>Sermo centesimus quadragesimus tertius</i>	1387
CXLIV.	<i>Sermo centesimus quadragesimus quartus</i>	1397
CXLV.	<i>Sermo centesimus quadragesimus quintus</i>	1410
CXLVI.	<i>Sermo centesimus quadragesimus sextus</i>	1418
CXLVII.	<i>Sermo centesimus quadragesimus septimus</i>	1428
CXLVIII.	<i>Sermo centesimus quadragesimus octauus</i>	1438
CXLIX.	<i>Sermo centesimus quadragesimus nonus</i>	1443
CL.	<i>Sermo centesimus quinquagesimus</i>	1449
CLI.	<i>Sermo centesimus quinquagesimus primus</i>	1457
CLII.	<i>Sermo centesimus quinquagesimus secundus</i>	1466
CLIII.	<i>Sermo centesimus quinquagesimus tertius</i>	1473
CLIV.	<i>Sermo centesimus quinquagesimus quartus</i>	1480
CLV.	<i>Sermo centesimus quinquagesimus quintus</i>	1488
	<i>Explicit</i>	1495
4.	Anexos	1496
4.1	Prefacio a la edición de 1520	1497
4.2	<i>Tabula prima</i>	1498
4.3	<i>Tabula secunda</i>	1502
5.	<i>Indices</i>	1564
5.1	<i>Index personarum, locorum et rerum</i>	1565
5.2	<i>Index fontium omnium</i>	1581

0. *Summary*

In the year 1520 the Bishop of Barcelona, General Inquisitor of the Kingdom of Aragon, Confessor of the Queen Isabella I of Castile and Royal Preacher of Ferdinand II of Aragon, Martín García, compiled 156 of his *Sermones*, that he had approximately preached between the years 1490 and 1510. This work, which complete title is *Sermones eminentissimi totiusque Barchinonensis gregis tutoris acerrimi, necnon immarcessibilis sacre theologie paludamento insigniti Martini Garsie*, was printed in 1520 by Georgius Coci in Zaragoza. The *Sermones* had two main goals: on the one hand, the aim was to achieve the highest number of conversions to Christianity among the Muslim and Jew population and, on the other hand, the *Sermones* pursued the consolidation of the faith of Old Christians and, also, strengthened the indoctrination of the new converted. The purpose of this thesis is to present the first modern philological edition of the *Sermones* by the Dominican Martín García.

1. Agradecimientos

Quiero dejar constancia de mi más sincero agradecimiento a mis directoras de tesis, la doctora Cándida Ferrero Hernández, quien ha guiado siempre con buen tino y acertadamente mis pasos, y a la doctora Mercedes García-Arenal Rodríguez, que apostó por mí y confió desde el principio en el valor de mi investigación.

Quiero expresar mi más sincera gratitud al doctor José Martínez Gázquez, maestro y mentor, que siempre ha estado detrás de mi trabajo, alentándome y haciéndome crecer como filólogo y, sobre todo, como persona.

Deseo agradecer al doctor Ryan Szpiech sus ánimos e interés en mi trabajo, así como la inestimable ayuda que me ha proporcionado para llevar a término esta tesis; a la doctora Linda Jones por su colaboración y por haber compartido conmigo sus inabarcables conocimientos siempre desinteresadamente. Al Padre Pietro Messa le expreso toda mi gratitud por acogerme bajo su protección y por proporcionarme siempre más de lo que necesitaba.

No sería justo no mencionar a mis queridos colegas y compañeros de doctorado su apoyo y sus consejos, en especial a Raúl Platas Romero, quien me adoptó bajo su ala y me fue instruyendo como un hermano mayor en el complejo mundo de la filología latina medieval. También quiero hacer especial mención a mi compañero de fatigas, el doctorando Isaac Lampurlanés Farré, con quien he compartido largos ratos durante mi investigación y al que debo, sin duda, el haber podido tratar algunos complejos asuntos de este texto, espero que con acierto por mi parte.

Por último, aunque no por ello menos importantes, he de mencionar a mi novia, la doctora Núria Olaya Montero, a quien no habría tenido la inmensa suerte de conocer de no ser por esta tesis doctoral. Ella es quien ha tenido que soportar estoicamente largas y tediosas revisiones, frustraciones y momentos amargos, y con ella es con quien he compartido alegrías, momentos de euforia y satisfacción en estos años. A mis padres, Manuel y Tomasa, que, aunque no conocieran con exactitud los entresijos de mi labor, siempre han estado conmigo, me han escuchado pacientemente, me han apoyado incondicionalmente, me han sostenido cuando desfallecía y me han dado aliento cuando me ahogaba. Ellos son, sin duda alguna, quienes han hecho posible que esta tesis doctoral vea hoy la luz.

2. Estudio preeliminar

2.1 *Historical context*

It is indispensable to make a brief valuation of the *Sermones'* author and the role that he played in the Crown of Aragon by the end of the 15th century. Among his several positions, as we will explain later, his role as General Inquisitor of the Realm of Aragon stands out. The Inquisition was already established from the 13th century onwards, but it was in this moment, by the end of the 15th century that it was relaunched, both in Castile and in Aragon. Its main objective was to suppress any form of dissension in the new political regime of the Crown.

Since Ferdinand took the Crown, the Aragonese monarch thought about extending the new Inquisition into his domains in Aragon. The start point was on the 1st November 1478 with the bull *Exigit sinceræ deuotionis*, in which the Pope Sixtus IV bestowed on Ferdinand of Aragon and Isabella of Castile the authority to designate two or three inquisitors, qualifying them to act against the infidels of the reigns using the necessary procedure to eradicate heresy. The requirements were that they should be males, priests, with proven integrity, older than 40 years old, masters or bachelors in Theology and doctors or licentiates in Canons¹.

Thus, on the 25th May 1481, Ferdinand sent Gonzalo of Beteta, ambassador in Rome, to make a request to the Pope, in order to ask him for the authority to institute the Inquisition in the Realms of Aragon and Valencia and, also, the Principality of Catalonia². Despite the initial refusal of the Pope Sixtus IV, given that he had already received complaints of the inquisitors of Seville, Morillo and San Martín, the King addressed Salvo Casetta, General Dominican Master, soliciting the ratification as a General Inquisitor of the Dominican province of Aragon of one priest of his own order. At the same time, this General Inquisitor would delegate in zonal inquisitors. Ferdinand appointed Gaspar Jutglar as the General Inquisitor of Aragon and, taking into account the 1478's bull of the foundation of the Inquisition in Castile, *Exigit sinceræ deuotionis*, Juan Orts and Juan Cristóbal of Guálbez were designated Apostolic Inquisitors³.

On the 29th January 1482, Sixtus IV refused again the King's petition. After one year of correspondence and diplomatic tactics between Ferdinand and the Pope thanks to Salvo Casetta, General Dominican Master, and Alonso of San Cebrián, General Vicar of the Dominican Observants of Castile and the Kings' special envoy to the Pope; on the 17th October 1483 and by the request of the Kings, Sixtus IV finally appointed Fray Tomás de Torquemada as the General Inquisitor of Aragon, Catalonia and Valencia, with the same attributions that he already had in Castile⁴.

¹ KAMEN (1985), p. 49; GARCÍA CÁRCEL (1976), p. 39.

² ESCUDERO LÓPEZ (2005), p. 121.

³ ESCUDERO LÓPEZ (2005), p. 122.

⁴ LEA (1983), p. 270.

Nevertheless, some cities of the Crown of Aragon were reluctant to accept the authority of the inquisitorial nominations, like Barcelona, given that, in the papal bull, the power over city was not specifically mentioned. Therefore, Ferdinand sent again his ambassador on the 12th October 1484 and on the 9th June 1485, in order to beg to the Pope another bull, this time more specific, and to ratify what was already granted. The answer was not delivered until the 6th February 1486, when the Pope confirmed the authority as a General Inquisitor of Torquemada over Castile, León, Aragon, Valencia and Catalonia, with special mention of the city of Barcelona⁵. On the 25th March, the Pope widened the Inquisitor's faculties over Sicilia, Mallorca and Menorca.

On the other hand, in Zaragoza, the new Inquisition started to run by mid-September 1484. The Inquisitors of it were Gaspar Jutglar and Pedro Arbués, Master in Theology and a close friend of Martín García. However, the provincial government of the Crown decided to restrict the activities of the Inquisition, so they sent embassies to the Kings. Due to the Kings' refusal to modify, alter or interfere in the running of the inquisitorial activity, some clandestine meetings were held with the aim of physically act against the Inquisitors. At this juncture, the night between 14th and 15th September 1485, Pedro Arbués was murdered in Zaragoza⁶.

Martín García, in the role of the Canon of the See, General Vicar and Inquisitor of the Realm, was part of the court that prosecuted the murders of his friend, so his own life was in danger too⁷. The court found the suspected guilty of judaizing and they were tortured and executed in successive auto-da-fé between 30th June 1486 and 15 December of that same year⁸. After this incident, the city of Zaragoza along with the Crown of Aragon stopped to be opposed to the Inquisition and, consequently, it triggered a change of mind of the public opinion regarding the Inquisition in order to finish with any judaizang element.

Apart from the importance of the Inquisition in this historical period, this stage between the 15th and the 16th century was a tumultuous period and very complex, both politically and socially. With the capture of Granada, the last stronghold of Islam in Western Europe was subdued. This victory was intensely significant, given that it was the first triumph of Christendom over Islam, which had been victorious in the East after many centuries of Crusades.

The Granada war was a common aim for all social groups and territories of the monarchy, under the same religious ideal. It gave an enormous prestige to them in Europe and in the Catholic Church (the Pope issued the Crusade bull and the Patronato real). Even though plenty of medieval elements endured during this war, it can be considered the first modern war, based on the constant effort of a permanent army, a deciding presence of new fire weapons and high expenses only reachable for the fiscal incomes.

⁵ LEA (1983), p. 294.

⁶ DE HEBRERA ESMIR (1700), p. 79-80.

⁷ DE HEBRERA ESMIR (1700), p. 84.

⁸ KAMEN (1985), p. 60.

After ten years of war, the agreement with the king Boabdil allowed the capture of the city of Granada by the Capitulations of Santa Fe, which, in theory, offered a wide range of guarantees to the Muslim population. The initial conciliatory politics of the Queen's Confessor, Hernando of Talavera, were substituted in 1499 by the more resolute of Cardinal Cisneros, causing Mudéjar revolts which were wiped out like the uprising of Albaicín, the first rebellion of the Alpujarras and the sublevation of the Serranía of Ronda. Taking them as a rupture of the Capitulations, these riots were used as a justification to decree some pragmatics of forced conversion⁹, contemplating the expulsion or the conversion of Jews and Muslims in the short run¹⁰.

All this led to the creation of a theoretically Christian population, which were prevented of the public practices of Islam, but that -in fact- continued with their traditional way of living and customs. However, the Morisco communities, who were adapted to intensive farming that had shaped the Granadine rural scene centuries ago, were now submitted to a harsh seigniorial regime. There were also some noble Morisco families that remained in these territories, even though the majority of the Nasrid upper class went into exile to North Africa. The repopulation with Old Christians from the capital and the Alpujarras and the rising pressure against their customs and traditions intensified the conflicts in the following generations, leading to the war of the Alpujarras in 1576. The first adopted measure against Moriscos was their dispersion through inland Castile, but finally all of them were expelled in 1609.

In the Reign of Valencia, it took place the so-called "Revolt of the Brotherhoods", a social rebellion characterised partially by the confrontation between the cities (upper class Christians) and the countryside (Muslims peasants controlled by Christian lords and subject to a severe feudal regime). Since 1523, some started to question if the conversions of Muslims were real, keeping in mind that they were forced to.

The Pope Clement VII himself was diplomatically pressured to justify the official politics. On 15th May 1524, the Pope issued a document allowing the expulsion of those who were not baptised and exempting Charles V of his oaths that he swore when he took the crown, such as respecting the customs and the tradition of Mudéjares. With this support, the Royar Charter of 4th April 1525 was issued, ordering the Mudéjares of Valencia to choose between conversion or exile¹¹.

In the 15th century, the Moriscos from both Granada and Valencia endured greater harshness in their living conditions and they were pressured in order to neglect their customs. The Decree of the Cortes of Monzón, promulgated in Valencia on 21th May 1528, banned the language, the clothing and the traditions regarding food, marriage and burials of

⁹ The exact date in which baptism was established as compulsory was different in every area: in 1501 in the Realm of Granada and in 1502 in the Crown of Castile. Later, between 1515 and 1516, it was imposed to the Mudéjars from Navarre, who were forced to choose between baptism or expulsion after their realm had been incorporated to Castile in 1512. In the Crown of Aragon, the Mudéjars were threatened to pick between baptism or expulsion in autumn 1525. In the Kingdom of Valencia, the Mudéjars were already repressed since the Revolt of the Brotherhoods (1519 - 1523).

¹⁰ GARCÍA CÁRCEL (1976), p. 72.

¹¹ HALICZER (1993), pp. 386-387.

the Moriscos; however, the Inquisition prevented the implementation of this order in exchange for the payment of 40.000 ducats¹².

2.1.1 *Literary Context*

Polemic or the demonstration of the Catholic faith is the controversy against Jews, Muslims, heretics or, even, between Catholics against other Catholics¹³. Despite there were polemicists belonging to all kind of religious orders, the Dominican order or the Order of Preachers was one of the most important. Their activity, since its beginning during the Albigensian Crusade, ran in parallel with that of the Inquisition.

Similar to the inquisitorial institution, Saint Domingo of Guzmán (1170 - 1221) founded the Order of Preachers in order to eradicate the Cathar heresy and the remainder of the dissents after the battle of Muret (1213), mostly located in Languedoc and some parts of Aragon. Because of this, in the IV Council of the Lateran (1216), Pope Honorius III ratified the foundation of the orden through the *Religiosam vitam* bull. From then on, the role as Inquisitor was always played by a Dominican.

Regarding the polemic against Judaism, Christians considered the Talmud as the biggest obstacle to convert Jews. Therefore, the Christian apologists tried to demonstrate that the law of the Talmud had a human origin and not a divine one, incompatible with the Messianism of Jesus. The most recurring arguments focused on finding errors and unacceptable immoralities in a supposedly revealed law.

The literary tradition in this field is large and goes back to the works of Petrus Alphonsi (ca. 1062 - ca. 1140), educated in the Jewish traditions and erudite in Islamic literature¹⁴. He was one of the first polemicists that used other sources and not only the Biblical ones. On the other hand, the first decisive step towards the formation of the Christian-Muslim polemic in the West was thanks to the Abbot of Cluny, Peter the Venerable (1092 - 1156), who, since his travel to the Iberian Peninsula in 1141, supervised and compiled some translations of works related to Islam, gathered together in the so-called “*Corpus Islamolatinum*”¹⁵. Among those works, it was included the Latin translation of the *Qur’ān* by Robert of Ketton (ca. 1110 - post 1157), the *De doctrina Machometi* and the *Liber de generatione Machometi*, a biography of Muhammad translated by Herman of Carinthia (ca. 1100 - 1160). These two last books, along with the *Chronica Mendosa*, were assembled under the pejorative name of *Fabulae Sarracenorum*¹⁶.

A little bit later, Rodrigo Jiménez de Rada (ca. 1170 - 1243) wrote the *Historia Arabum*, showing some progress in the knowledge of the Arabic doctrine by Christian authors. It is important also to mention in this context the *Qur’ān* translation by Mark of Toledo (fl. 1180 - 1213) in 1210¹⁷. In the second half of the 13th century, Ramón Martí (ca. 1230 – post

¹² HALICZER (1993), p. 388.

¹³ FERRERO HERNÁNDEZ (2012), p. 425.

¹⁴ PLATAS ROMERO (2012), p. 445.

¹⁵ FERRERO HERNÁNDEZ (2012), p. 440.

¹⁶ DE LA CRUZ PALMA (2012), p. 610.

¹⁷ MARTÍNEZ GÁZQUEZ (2009), p. 564.

1284), a leading figure in the Order of Preachers, composed *Explanatio symboli Apostolorum* and *Pugio Fidei adversus mauros et iudeos*¹⁸. Even though at the beginning it was erroneously attributed to John of Wales, the *Quadruplex Reprobatio* by the Catalan Dominican is a fundamental work within the frame of the religious Medieval polemic.

From the last part of the 14th century to the beginning of the 15th century, the Dominican Vicente Ferrer (1350 - 1419), who conducted an intense preaching activity in order to convert Jews and Muslims, wrote *Tractatus contra Iudaeos*. In this 15th century, there were plenty of authors who were taking as a reference by following writers of the beginning of the 16th century. In 1453, it appeared the *Tractatus contra principales errores perfidi Mahometi* by John of Torquemada (1388 - 1468)¹⁹, uncle of the first General Master of the Inquisition, Thomas of Torquemada. It is necessary to mention Alphonso de Spina (? - 1496), contemporary of Martín García, and his work *Fortalitium fidei*, which offers a double refutation (against Jews and Muslims), pattern that was used by the Inquisitor Martín García in his work. Spina's innovation resided in the long historical section, indicating a triumphalism feeling over the Muslims in the Peninsula.

After this brief summary about the literary movement followed by our Dominican preacher, it is necessary to explain the treatises of the *Artes praedicandi*. The *Sermones* by Martín García fit within the genre of religious preaching literature, which evolution and configuration until the days of Martín García were gradual. The aim of these Medieval preaching treatises had two goals: on the one hand, to attack the enemies of the Christian faith, that is Jews and Muslims, and, on the other hand, to defend the Faith in front of a Christian audience. We are going to mention only some examples, given that there are plenty of authors and these elementary precepts can be found in every writer and period.

Taking as a starting point the consolidated tradition of the Classical rethoric, the preaching arts appeared by the end of the 12th century, reflecting a new reality given the cultural context of that period. This new attitude had its origin in the spiritual renaissance, the reform made by mid-11th century, the social and thinking evolution and the Christian sense.

One of these trends is the consolidation of the Classical rethoric and dialectics, influencing the study of the Holy Scriptures and, subsequently, having an effect in the religious preaching. During this period, *De inventione* by Cicero and the anonymous *Rhetorica ad Herenium* were recurrently quoted and the authors appealed to the Classical rethoric in order to understand and make use of the Biblical texts²⁰.

On the other hand, the *artes praedicandi* were the usage of the Classical techniques of the rethoric into the homiletic preaching and its origin as a literary genre was by the end of the 12th century, when in Western Europe there was a cultural blossoming with the foundation of the first universities. We cannot talk of it as a "Cultural renaissance" given that there was not any real rupture with the previous cultural movement, but it was a moment of studying

¹⁸ PLATAS ROMERO (2012), p. 447.

¹⁹ FERRERO HERNÁNDEZ (2012), p. 434.

²⁰ MONTOYA MARTÍNEZ (1996), p. 80.

thoroughly all the rethoric tradition from Cicero and Quintilian to Saint Jerome or Cassiodorus. However, it was not based on the reorientation of the Classical rethoric at the service of the preaching, as Saint Augustine had defended; on the contrary, it advocated to take the Christian religious contents as the basis and present the arguments following a rethoric scheme.

2.2 Datos biográficos de Martín García

Martín García Puyazuelo nació en Caspe, en el Reino de Aragón, alrededor del año 1441 en el seno de una familia de campesinos y cristianos viejos²¹. En palabras de su biógrafo, José de Hebrera y Esmir: “fueron sus padres Belenguer García y María Puyazuelo, pobres labradores, pero honrados, limpios y christianos viejos²²”. Aunque es difícil precisar con exactitud, parece ser que con unos 12 o 14 años²³ marchó a Zaragoza animado por su tío Guillén²⁴, y allí ingresó en la Seo en calidad de seise o infantillo²⁵, a la vez que recibía formación en latín, gramática, filosofía y otras materias en dicha escuela catedralicia.

En enero del año 1467 termina la que sería su primera obra, los *Disticha Catonis*, una traducción propia al castellano, en verso, de los dísticos de Catón el Viejo²⁶, que no obstante, no sería llevada a la imprenta hasta finales del siglo XV (ca. 1490). Durante su estancia en la Seo como estudiante, fue propuesto como candidato a ingresar en el Colegio de Españoles de San Clemente en Bolonia. El 25 de octubre de 1476 ingresó en dicha institución, según el propio catálogo de estudiantes del Colegio²⁷. Allí profundiza en el estudio de la Biblia y en la exégesis²⁸, así como en las obras de las *auctoritates ecclesiae* y de la patrística. Cuatro años más tarde, en 1480, regresa a Zaragoza de su estancia en Italia ya como maestro en teología y al año siguiente (1481) es nombrado canónigo de la Seo.

La primera noticia que se tiene de Martín García ocupando un cargo inquisitorial aparece en la lista de personas a quienes Fernando el Católico ordena pagar sus estipendios:

“Tarazona, 11 mayo 1484: [...] Dezimos y mandamosvos con la presente que [...] deys y pagueys en cada un anyo a los Inquisidores y ministros de la dicha Inquisición de yuso escritos las quantias siguientes: [...] a maestre Martín García, canonigo e ordinario, mil sueldos”²⁹.

Entre 1484 y 1486³⁰ Martín García aparece en, al menos otras cinco ocasiones ocupando el cargo de inquisidor y también aparece en calidad de juez en varios procesos judiciales intercalados, al menos, hasta el 11 de agosto de 1511, fecha en la que tiene lugar el proceso

²¹ Respecto a sus familiares, sabemos también que tuvo al menos un hermano que murió antes de nacer él, ya que en el sermón XCVII, página 974 de nuestra edición, él mismo ofrece la siguiente noticia: *in gloria ego cognoscam fratrem, quem nunquam uidi, et proauum*.

²² DE HEBRERA ESMIR (1700), p. 6. La biografía de Hebrera constituye una importante fuente de datos acerca de la vida de Martín García, aunque no está exenta de episodios fantasiosos y desdibujados.

²³ CIRAC ESTOPANÁN (1959), p. 55.

²⁴ DE HEBRERA ESMIR (1700), p. 11: “Admirado Guillén de las razones de su sobrino, formò en su rudeza algun concepto de su ingenio y capacidad, prometiendose grandes adelantamientos, si estudiava, y en essa consideracion refirió a sus padres quanto con èl avia passado y los persuadiò à que lo consolassen en lo que pedía”.

²⁵ DE HEBRERA ESMIR (1700), pp. 33-39. Véase también SÁNCHEZ LÓPEZ (2009), pp. 13-14.

²⁶ SÁNCHEZ LÓPEZ (2009).

²⁷ PÉREZ MARTÍN (1979), pp. 59-61.

²⁸ El propio Martín García nos ofrece un dato autobiográfico de este período en el sermón XXXII, página 255 de esta edición: [...] *de ueteri lege habetur quod combustis originalibus Esdras instinctu spiritus sancti illa scripsit et punctauit, cuius originale est in ciuitate Bononiensi in sancto Dominico, quod ego uidi anno domini mille quadringenti septuaginta octo, dum eram in collegio*.

²⁹ Cf. ACA, Cancillería, reg. 3684, ff. 16-16v. Publicado en SESMA MUÑOZ (1987), p. 43. Véase también SÁNCHEZ LÓPEZ (2009), p. 17.

³⁰ LEA (1983), pp. 856-876.

contra María Montañés, esposa de Juan Montañés, neófito y reconciliado, que fue acusada de practicar ritos judíos³¹.

En 1485 tuvo lugar un suceso que marcaría al inquisidor caspolino: la madrugada del 14 de septiembre su patrón Pedro de Arbués (alias *Épila*) es acuchillado supuestamente por un grupo de judeoconversos, mientras oraba frente al altar mayor de la Seo³². Al mes siguiente, el 31 de octubre, Fernando II confirma a Martín García en el puesto de vicario general del arzobispo de Zaragoza, hijo del rey Católico:

“Alcalá de Henares, 31 octubre 1485: [...] La provision que fazistes de maestre Martín, para que por vos como vicario general entienda en el dicho officio nos ha seido muy grata e accepta; deveys le mucho encargar la buena e recta administración de la justicia³³”.

Martín García aparece también como uno de los personajes principales que llevarán a cabo todo el proceso de inventariado de bienes y documentación de los sucesos milagrosos, así como de los juicios de los culpables, que se sucederán a la muerte de Arbués³⁴:

“Consta que Alonso Sanchez de Alarcon, y Fray Miguel de Monterrubio, inquisidores de Zaragoza, juntos con Martin García, vicario general del arzobispo, condenaron en 20 de Junio de 86 á Juan de Esperaindeo, y en 25 de Enero de 87 á Juan de la Abadía, á ser relaxados á la justicia seglar para morir quemados como hereges judaizantes, impenitentes y reos de la muerte del inquisidor Arbués³⁵”.

Asimismo, durante dicho proceso judicial, en el año 1487, Martín García fue nombrado inquisidor apostólico de Barcelona: «(...) *Torquemada nombró á 3 de Abril de dicho año de 87 por inquisidor de Barcelona á Martin Garcia, canonigo de Zaragoza*»³⁶. Por otra parte, Martín García en ocasiones es llamado «*inquisidor de la Santa Fe*»³⁷ o «*inquisidor contra la herética pravedad*»³⁸, y siempre se pone de manifiesto su estrecha relación con su antecesor, Pedro de Arbués, del que «*fue sucesor del Santo Oficio de Inquisidor*»³⁹.

Siguiendo este firme ascenso en sus cargos y responsabilidades, durante una visita de los monarcas a Zaragoza, el 9 de noviembre de 1487⁴⁰ predicó un sermón primero ante Fernando II de Aragón y días más tarde ante Isabel I de Castilla. Como resultado de la prédica, el rey decidió nombrarlo predicador real y la reina su confesor personal⁴¹. En los

³¹ Cf. Archivo Histórico Provincial de Zaragoza, ref.: ES/AHPZ - J/00021/00 4.

³² Amplia información sobre la relación entre Martín García y Pedro de Arbués en MONTOZA COCA (2017a), pp. 141-156.

³³ Cf. ACA, Cancillería, reg. 3684, ff. 67rv. Publicado en SESMA MUÑOZ (1987), p. 183. Véase también SÁNCHEZ LÓPEZ (2009), p. 20.

³⁴ SÁNCHEZ LÓPEZ (2009), pp. 18-19.

³⁵ LLORENTE (1812), p. 109.

³⁶ LLORENTE (1812), p. 118.

³⁷ CARRERAS RAMÍREZ Y ORTA (1730), p. 403.

³⁸ DE HEBRERA ESMIR (1700), p. 163.

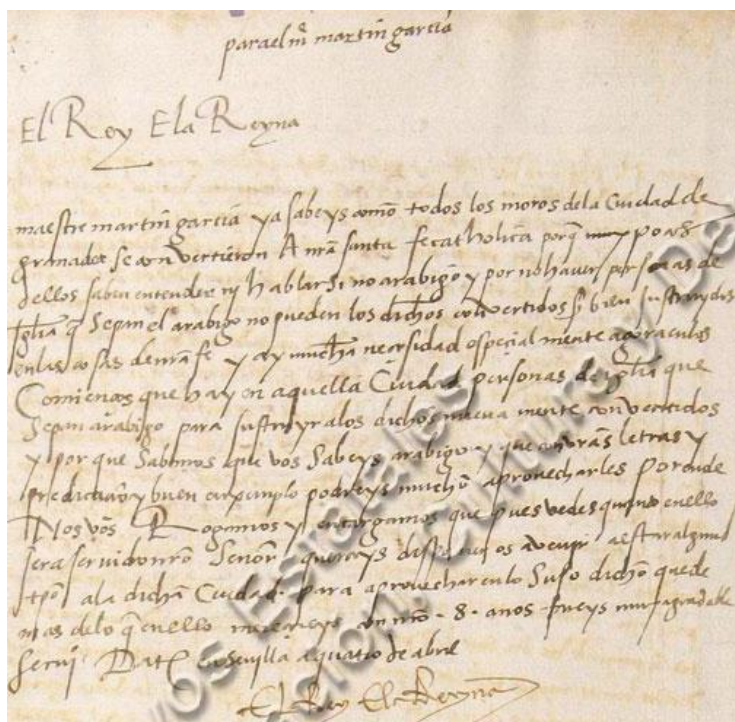
³⁹ CARRERAS RAMÍREZ Y ORTA (1730), p. 403.

⁴⁰ Según la fecha que ofrece DE HEBRERA ESMIR (1700), p. 98.

⁴¹ DE HEBRERA ESMIR (1700), p. 103: “Acceptò el ser predicador del rey y confesor de la reyna”.

años siguientes, Martín García recibe los cargos de reformador real de religiosas y arcediano de Daroca en 1493⁴².

Siete años más tarde, en 1500, Martín García recibe una carta de los reyes Católicos, fechada el 4 de abril, en la que se le pide que acuda a predicar al recién conquistado Reino de Granada debido a sus supuestos conocimientos de la lengua árabe⁴³:

“Para el Maestre Martín García; el Rey e la Reyna: Maestre Martín García, ya sabeys como todos los moros de la ciudad de Granada se convirtieron a nuestra santa fe catholica; porque muy pocos dellos saben entender hablar sino arabigo y por no haver personas de iglesia que sepan el arabigo, no pueden los dichos convertidos ser bien instruidos en las cosas de nuestra fe y ay mucha necesidad especialmente agora en los comienzos que no hay en aquella ciudad personas de iglesia que sepan arabigo para instruir a los dichos nuevamente convertidos y porque sabemos que vos sabeys arabigo y que con vuestras letras y predicación y buen exemplo podreys muchos aprovecharles poronde nos vos rogamos y encargamos que pues vedes quanto en ello será servido nuestro Señor querays disponer os a venir a estar algun tiempo a la dicha ciudad para aprovechar en lo susodicho que de mas de lo que con ello mereciereys de nuestro Señor a nos fareys muy agradable servey⁴⁴”.

⁴² Amplia información sobre estos cargos en SÁNCHEZ LÓPEZ (2009), p. 21.

⁴³ Más adelante (apartado 2.4.1) trataremos el tema acerca del grado de conocimiento de Martín García de la lengua árabe o qué nociones reales podía tener de este idioma. Acerca de la predicación de Martín García en el Reino de Granada véase SOTO GONZÁLEZ; STARCZEWSKA (2016). Véase también GARCÍA-ARENAL RODRÍGUEZ; STARCZEWSKA (2014).

⁴⁴ ACA. Reg. 3614, f. 107v.

En el año 1512, tras rechazar el cargo de obispo de Mesina propuesto por el propio Fernando el Católico, Martín García es nombrado *in absentia* obispo de Barcelona, mientras se hallaba en Roma en calidad de embajador. No obstante, según Latassa⁴⁵ y Hebrera⁴⁶, no entrará en su diócesis hasta el 22 de abril de 1515, desempeñando el cargo episcopal hasta el 31 de mayo de 1519, fecha en la que decide retirarse a su Caspe natal debido a su avanzada edad⁴⁷. Finalmente, fallece en dicha localidad el 7 de marzo de 1521, a la edad de 80 años⁴⁸.

2.2.1. *Sermones Martini Garsie*

La obra que es objeto de nuestro estudio tiene por título completo *Sermones eminentissimi totiusque Barchinonensis gregis tutoris acerrimi, necnon immarcessibilis sacre theologie paludamento insigniti Martini Garsie* y consta de un total de 156⁴⁹ sermones predicados entre, aproximadamente no antes de 1490 y no más tarde de 1510⁵⁰. Al margen de estos 156 sermones íntegros, hay algunos sermones intercalados de los que sólo consta el título y en ocasiones una breve explicación⁵¹:

¶ Sermo primus in dñica secunda post pascha: quē inuenies secūdū: cōtra hereticos ⁊ infideles. fo. iij.
¶ Sermo scōs in eadē dñica scda post pascha: quē inuenies similit̄ trigecsimū: contra infideles agarenos: et pro conuersione illozum. fo. lxxij.
¶ Sermo octuagesimus in dñica tertia post resurrectionē dñi nři iesu xpī corā altissimo rege ferdinando.

Cada uno de los *Sermones* se estructura en base a unas pautas que en el caso de la obra de Martín García pueden concretarse en las siguientes: el *thema*, que es citado de un pasaje de

⁴⁵ LATASSA Y ORTÍN (2004), p. 444.

⁴⁶ DE HEBRERA ESMIR (1700), p. 117.

⁴⁷ VALIMAÑA ABELLA (1988), p. 68.

⁴⁸ DE HEBRERA ESMIR (1700), p. 7: “[...] y murió octogenario à 7 de Março, en el año 1521”. Si en 1521 tenía unos 80 años, es de suponer, pues, que naciera alrededor de 1441.

⁴⁹ El recuento tradicional ofrecía una cifra de 155 sermones: DE HEBRERA ESMIR (1700), p. 76: «traduxo ciento y cincuenta y cinco sermones»; p. 100: «los 155 que dio a la estampa». No obstante, la lectura en profundidad del conjunto de los sermones nos ha revelado que la obra de Martín García consta de 156 sermones y no de 155 como se había creído hasta ahora. Este fallo se debe, probablemente, a un error en el cómputo del total de sermones, puesto que hay dos sermones consecutivos (115 y 115bis) cuyo título es similar. Cf. MONTOZA COCA (2016), pp. 239-240.

⁵⁰ Para la fecha de 1490 nos basamos en el dato que recoge el sermón VIII, página 58 de nuestra edición: [*post Christi aduentum*] *sunt anni mille quadringenti nonaginta*; en cuanto a la fecha de 1510 véase el sermón XXXVI, página 299 de esta edición: *anno domini mille quingenti decem capta fuit ciuitas Bugie uigilia epiphanie domini in Africa*. Este período de tiempo es algo más preciso que el que ofrece RIBERA FLORIT (1967), p. 32: “Se trata de una selección de los Sermones que Martín García había predicado en un período de unos treinta años”.

⁵¹ En la imagen: dos sermones intercalados de los que sólo se ofrece el título, ya que se pueden hallar en otras partes de la colección de *Sermones*. En la edición de 1520: f. 263r; en nuestra edición: p. 807.

las Sagradas Escrituras y se relaciona con el contexto en que se pronuncia el sermón (político, festividad religiosa, etcétera); el *prothema*, la introducción del *thema* que sirve para introducir la materia del sermón, normalmente con una cita de las *auctoritates* (Bernardo de Claraval, Alberto Magno, etcétera); el *antethema*, o explicación del propósito del sermón; la *diuisio* de la argumentación y la *subdiuisio* (o *subdiuisiones*) de los argumentos; el análisis de las divisiones y subdivisiones, muy pautado y estructurado, normalmente de forma tripartita; la *disputatio*, un recurso que consiste en simular una disputa o debate hipotético que se estructura dos partes: la *dubitatio*, introducida generalmente por las interpelaciones “*si dicis, sed dices, dices mihi?*”, etc, y que concluye con la *determinatio*, cuya sentencia suele comenzar por “*dicendum quod, contra hoc, quia...*”. Finalmente el Maestre García cierra cada sermón con un colofón que exhorta a la conversión o con la intención de reafirmar la fe del auditorio:

Et sic, o uos proximi mei ismabelite, firmiter credere debetis de Christo, sicut de eius matre creditis quod peperit sine uiro et sine corruptione uirginitatis filium perfectissimum, quod ille est uerus Deus et satis ostensum fuit. Et sic habeamus pacem in terris, scilicet: credendo quod ille qui natus fuit hodie est uerus Deus et quod fuit mortuus pro peccatis nostris ut daret nobis gratiam, et quod resurrexit ut daret nobis gloriam, quam nobis concedat ille, qui cum patre et spiritu sancto uiuit et regnat per omnia seculorum secula. Amen. (Martín García, Sermón CXXXVIII, p. 1343).

Los *Sermones* están íntegramente escritos en latín, pero al preparar su edición, el autor posiblemente adaptó los sermones y los tradujo de la lengua en la que fueron predicados (probablemente el castellano) al latín, hecho que permitiría una mayor difusión de la obra⁵². Por otra parte, en ocasiones hallamos también alusiones al auditorio, supuestamente presente en el momento de la prédica. A veces, incluso, alusiones al propio Fernando II⁵³, que podría formar parte de la concurrencia:

Serenissime princeps, uerba thematis assumpta et coram maiestate uestra declaranda sunt uerba regis Dauid in Psalmis et uersa de latino in lingua uulgari nostra ad propositum meum sonant quod iustitia et pax his diebus elapsis erunt in maxima tristitia. Sed nunc propter aduentum nouum uestre maiestatis fecerunt et habuerunt maximum gaudium, et sic osculate sunt. Et quia uideo quod maiestas uestra propter laborem itineris est aliquantulum fatigata, ideo in presenti sermone solam unam declarabo conclusionem. (Martín García, Sermón CLIV, p. 1482).

O alusiones a musulmanes presentes en el sermón:

⁵² De nuevo, RIBERA FLORIT (1967), p. 31, afirma rotundamente que “[Martín García] preparó y tradujo del aragonés al latín sus *Sermones*”. De igual modo, CIRAC ESTOPAÑÁN (1956), p. 6, dice que: “los sermones de Don Martín García fueron predicados todos probablemente en la Seo de Zaragoza en aragonés [...]. Ciertamente, hemos de lamentar la traducción latina de unos sermones predicados en la lengua corriente, [...] en ellos tendríamos un monumento bellísimo y un tesoro riquísimo de la lengua aragonesa”. No obstante, DE HEBRERA ESMIR (1700), p. 74 dice que “predicava en nuestra lengua vulgar”, hecho que, si bien no entra en contradicción con lo que ofrece Ribera Florit, no lo confirma. De todos modos, es bastante plausible que pronunciara los sermones en castellano, lengua de uso común ya a finales del siglo XV. Acerca del uso del castellano en la Corona de Aragón véase ARNAL PURROY; ENGUITA UTRILLA (1993). Véase también MONTOZA COCA (2016), p. 240.

⁵³ Acerca de la relación entre rey Fernando II y el inquisidor Martín García, véase MONTOZA COCA (2017a), pp. 145-148.

*Proposui uocare **istos agarenos** ad sermonem propter multas rationes.* (Martín García, Sermón XXIII, p. 167).

*Sermo uicesimus quartus in die transfigurationis domini contra **agarenos** qui erant **presentes**.* (Martín García, Sermón XXIV, p. 175).

*Ideo ego hodie uocauit **istos proximos meos agarenos**, ut si conuertuntur lucrentur ipsi et ego, si uero non, saltem ego.* (Martín García, Sermón LXXXIII, p. 845).

No obstante, en el momento de ser impresos, fueron ordenados por temática (no de forma cronológica) y modificados en algunas partes para poder aludir a sermones precedentes:

[...] *Tunc uirgo Maria uenit ad uoces istarum et fecit planctum magnum, ut **patet in sermone precedente**.* (Martín García, Sermón LXXI, p. 672).

[...] *Sed quia hec conclusio **probata est in sermone uicesimo tertio**, in eodem die contra agarenos, ideo uideatur ibi.* (Martín García, Sermón LXXXIII, p. 843).

O para poder anticipar sermones consecuentes:

[...] *Vltra uidebitur **in sequenti sermone**.* (Martín García, Sermón XII, p. 85).

*Vide conclusionem huius sermonis **in sermone sequenti** in ordine centesimo quadragésimo, in feria secunda nativitatís.* (Martín García, Sermón CXXXVII, p. 1329).

Esta serie de rasgos nos llevan a pensar que la totalidad de los *Sermones* fueron pronunciados por Martín García ante un auditorio real, aunque, como vemos, no fueran pronunciados tal y como aparecen en la edición, ya que, como texto literario, conservan la estructura de una unidad lógica acabada, propia del sermón medieval. Al ser publicados, estas características propias de un discurso oral (y no escrito) se mantuvieron en los *Sermones* pero, por otra parte, como hemos podido observar, también se aprecian evidencias de su preparación previa a la edición escrita.

2.3 Fuentes cristianas

2.3.1 Biblia

Como es lógico en una obra de estas características, la gran mayoría de citas de los *Sermones* son de carácter bíblico, hallándose en el texto alrededor de 11.000 referencias. No existe una preferencia clara de algunos libros respecto a otros, pero sí que predominan las referencias al libro de los Salmos, a los profetas Isaías y Jeremías y a los cuatro evangelios canónicos. Todas estas citas se hallan sin problemas en la versión de la *Biblia Vulgata Stuttgartensia*, si bien es verdad que en ocasiones existen algunas pequeñas diferencias textuales entre la versión de Martín García y ésta, tales como *igitur*, en lugar de *nam*; *quasi*, en lugar de *sicut* o *ut* en lugar de *quod*, por citar algunas. Otros pequeños cambios son el uso indistinto de los prefijos *super-* y *supra-* o la alteración entre las conjunciones *aut* o *uel*. No obstante, estas divergencias responden más bien al uso dinámico del texto bíblico o a la posibilidad de que el obispo de Barcelona incluyese en el texto algunas de las citas de memoria.

2.3.2 Autores de la patrística

Las *Auctoritates Ecclesiae* de la patrología latina y griega tienen una gran relevancia en los *Sermones* de Martín García, apareciendo en unas 4.000 ocasiones en el conjunto de la obra. Sin lugar a dudas, uno de los ejes vertebradores sobre los que el inquisidor estructura su argumentación es Tomás de Aquino, en especial su obra *Summa Theologiae*. Esta obra es de vital importancia para el conjunto del discurso de los *Sermones*, puesto que Martín García utiliza los razonamientos y demostraciones de la *Summa* para organizar su propio discurso. Por otra parte, muchas de las referencias a otros autores, como Gregorio Magno, Jerónimo de Estridón o Agustín de Hipona, están extraídas textualmente del texto de Tomás de Aquino, lo que nos hace ver que, en ocasiones, Martín García no está citando algunos de estos autores de primera mano, sino a través de la *Summa*.

De igual modo, una de las obras que también sirve al predicador para citar a otros autores es la *Catena Aurea* del propio Tomás de Aquino. En esta obra, dividida en una *catena* para cada uno de los cuatro evangelios, hallamos, por ejemplo, la casi totalidad de las citas atribuidas a los griegos Juan Crisóstomo, Juan Damasceno, Orígenes, Eusebio o Teofilacto. Esto quiere decir que cuando Martín García cita a Teofilacto, en realidad está citando el pasaje de Tomás de Aquino que contiene esa cita de Teofilacto. Un claro ejemplo de este hecho lo hallamos en la página 787 de nuestra edición donde se especifica que: *hoc dicit Theophylactus super Lucam, ut patet ut Catena Aurea Sancti Doctoris*⁵⁴. En el caso de Teofilacto se hace evidente que a menudo Martín García confunde *Theophylactus* con *Theophilus*, cuando en realidad Tomás de Aquino siempre se está refiriendo al primero, como se aprecia en la página 1038: *immortalis quo ad animam et mortalis quo ad corpus, secundum Theophilum*⁵⁵. Este fallo puede deberse a una errónea lectura de la abreviatura [*Theo.*], que seguramente contenían los manuscritos usados por el obispo de Barcelona.

⁵⁴ cf. Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Lc., XXIV, 2, p. 312.

⁵⁵ Theophilum] cf. Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Lc., X, 30, p. 152.

Otra de las fuentes de las que implícitamente Martín García se sirve para citar a otros autores es la *Concordia Discordantium Canonum* o *Decretales* de Graciano. Mediante la alusión a la obra de Graciano, el inquisidor incluye también la cita de otros autores que aparecen en ese pasaje de las *Decretales*, como Gregorio Magno, Isidoro de Sevilla o Jerónimo de Estridón, como vemos en la página 1273 de esta edición: *Et quod baptismus fuerit nauis patet per Hieronymum super Danibelem et ponitur a Gratiano, De Penitentiis, distinctione prima, capitulo "Secunda tabula"⁵⁶* o en la página 1356: *unde Gregorius et habetur tertia questione, septimo capitulo "In grauibus"⁵⁷*.

En cuanto las alusiones a la *Glossa Ordinaria*, *Glossa Interlinearis* o, simplemente, *glossa*, Martín García se refiere tanto a la *Glossa Ordinaria* de Walafrido Estrabón (o Anselmo de Laon), como a los comentarios a ese pasaje bíblico concreto por parte de autores medievales, en especial a la *Postilla* de Nicolás de Lyra. Por tanto, alterna dichos términos para referirse a cualquier comentario exegético en general, sin ser perteneciente a dichas glosas en particular. Así pues, vemos en la página 1185 un comentario a Isaías 30, 26 que aparece tanto en Nicolás de Lyra, como en Agustín de Hipona y en Iohannes Nider: *unde glossa interlinearis: «post iudicium et celum erit nouum et terra noua»⁵⁸*. Otro ejemplo más claro es el que hallamos en la página 1490, donde directamente Martín García llama a un pasaje de las *Enarrationes In Psalmos* "glosa ordinaria de Agustín": *Glosa ordinaria Augustini dicit sic: «beatus homo quem tu elegisti, id est, quo indutus es in tempore, qui eras in principio uerbum»⁵⁹*.

2.3.3 Autores medievales

En referencia a otros autores cristianos medievales, en primer lugar hemos de mencionar el *Manipulus Florum*, de Tomás de Irlanda. Este florilegio medieval de principios del siglo XIV es una de las herramientas que hemos comprobado que utilizaba Martín García en la elaboración de sus *Sermones*. Pese a que no hemos hallado ni una sola alusión a su uso o referencia en los *Sermones*, es evidente que el obispo de Barcelona poseía una copia y cita hasta en 222 ocasiones a autores como Bernardo de Claraval o Casiodoro a través del *Manipulus*. A modo de ejemplo, vemos que en la página 55 de nuestra edición Martín García escribe: *unde Augustinus: «accipe cotidie ut cotidie tibi prosit! Sed sic uiue ut cotidie sumere possis»⁶⁰*. Esta cita, que Martín García atribuye erróneamente a Agustín de Hipona, constituye un rasgo conjuntivo con esta otra cita del *Manipulus Florum*, en su entrada "Eucharistia", letra E: *«Accipe cotidie quod cotidie tibi prosit. Sic uiue ut cotidie merearis accipere. Qui non meretur cotidie accipere, non meretur post annum accipere»*. *Augustinus tractans illud Matthei XXVIII, panem nostrum cotidianum*. La semejanza de la referencia y la atribución errónea a Agustín de Hipona en lugar de Ambrosio de Milán son pruebas de que el obispo García está usando el *Manipulus* como fuente.

⁵⁶ cf. Hier., *Ep.*, CXXX, 9. PL 22, 1115BC; cf. Gra., *Decr.*, II, 33, 3, 72. PL 187, 1548A.

⁵⁷ cf. MF. Gre. Mag., *Reg. Past.*, I, 10. PL 77, 23C; cf. Gra., *Decr.*, II, 3, 7, 5. PL 187, 694A.

⁵⁸ cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 4), Is. 30, 26, f. 57v; cf. Aug. Hipp., *De Civ. Dei*, XX, 21, 4. PL 41, 693B; cf. Io. Nid., *Precep.*, X, 5, p. 679.

⁵⁹ Aug. Hipp., *En. in Psal.*, LXIV, 7. PL 36, 778D.

⁶⁰ Augustinus] *Auctor err.* cf. MF. Ambr., *De Sacr.*, V, 4, 25. PL 16, 452B.

Por otra parte, el inquisidor general copia palabra por palabra pasajes enteros de otros autores medievales y los inserta en su discurso. Cuando, por ejemplo, en el sermón CXXI cita a Johannes Von Dambach (*Iohannes de Tambaco*), lo hace mediante un extenso pasaje, de unas 80 líneas (pp. 1184-1186) extraído textualmente del *Preceptorium* de Iohannes Nider, sin mencionarlo en absoluto. Aparte de las referencias a Von Dambach, este pasaje también incluye numerosas citas de Tomás de Aquino y Agustín de Hipona, entre otros, copiadas literalmente del fragmento de Nider. Hablar en este caso de plagio sería caer en un grave error, únicamente propiciado por nuestra percepción anacrónica, pero con esto queremos mostrar que es más que probable que muchas de las obras que aparecen mencionadas en los *Sermones* no estén al alcance físico de Martín García, sino que constantemente se va sirviendo de otros autores que citan a los primeros. Finalmente, otro ejemplo del uso de pasajes sin mencionar a su verdadero autor lo hallamos en la página 338 de nuestra edición, donde el inquisidor dominico inserta un fragmento de la *Asiae Descriptio* del papa Pío II (1405-1464), sin atribuirlo a su auténtico autor⁶¹.

Por último, cabe mencionar que Martín García en ocasiones confunde, como es de esperar, algunos autores y les atribuye obras erróneamente. Por ejemplo, obras de Eadmero de Canterbury las atribuye a Anselmo de Canterbury; obras de Nicolás de Claraval las atribuye a Bernardo de Claraval, etcétera. Este hecho no se trata de un error intencionado por parte del obispo García, sino que, como sabemos, durante la Edad Media era frecuente la atribución de un *corpus* de obras a un autor principal, incluyendo en este *corpus* obras de otros miembros de la escuela, congregación o de discípulos del primero. No es hasta mediados del siglo XIX, cuando se realizan nuevas ediciones y análisis estilísticos, que se comienzan a discernir obras de uno u otro autor o, al menos, poner en duda la autoría de éstos, asumida durante siglos. En cambio, en otras ocasiones el predicador dominico cita al autor correcto, pero se equivoca en la obra. Cita, por ejemplo, el *Mariale* de Alberto Magno, cuando en realidad está citando el *De Laudibus Virginis Matris*, también de Alberto. Es bastante probable que estos pequeños fallos respondan a lapsus en la redacción del texto o, como en el caso de las citas bíblicas, a citar de memoria.

⁶¹ El pasaje de Martín García copiado de Pío II dice así: *et sic: «utebatur in obsidione ciuitatum prima die albo tentorio, secunda rubeo, tertia nigro. Et si se dabant in albo sedenti, salutem consequebantur. Rubeus autem color moriendum patribus familias indicabat. Niger uero ciuitatis excidium et omnia in cinerem conuertendam. Et inter alia ferunt quandam populosam ciuitatem, que cum deditioem facere neglexisset, pueros puellasque in candida neste ramos oliue deferentes emisisse, ut principis iram placarent, qui uidens pueros statim inussit omnes equis crudelissime conculcari. Deinde urbem captam penitus incendio deleri, interrogatusque ab homine genuensi, qui ei familiaris erat, cur tanta crudelitate uteretur. Cui taliter respondit: “tu me hominem arbitraris, sed falleris. Ira etenim sum ego et orbis uastitas»”.*

2.4 Fuentes musulmanas

En primer lugar, es necesario apuntar que se ha debatido ampliamente acerca de la relación entre el exalfaqú de Játiva, Juan Andrés, y su posible influencia en la obra del inquisidor Martín García, así como del trasfondo de las fuentes que el obispo de Barcelona pudo haber utilizado en los *Sermones*⁶². Creemos necesario dejar constancia de que la intención de este trabajo no es especular en base a meras sospechas sino presentar de forma humilde un estudio descriptivo de las fuentes musulmanas que hemos hallado en el conjunto de los *Sermones*.

2.4.1 El Corán y sus glosadores

En el conjunto de los *Sermones* se han hallado, al menos, unas 350 citas del Corán, una cifra ligeramente superior a las 300 que ofrece Ribera Florit⁶³. No obstante, hemos de agradecer en gran medida la aportación de la tesis de Ribera Florit a la hora de la localización de muchas de las referencias coránicas, ya que nos ha facilitado sobremanera el seguimiento e identificación de dichas referencias. Para esta labor, en nuestra edición nos hemos valido de la versión del Corán en español de Juan Vernet, cuyo aparato y comentarios nos han sido de gran utilidad para nuestra tarea.

Existe un pasaje muy significativo en la obra de Juan Andrés *Confusión o confutación de la secta Mahomética*, que nos da una pista de la fuente que puede estar utilizando Martín García a la hora de citar el Corán⁶⁴. Consideramos que este fragmento de la *Confusión* es de suma relevancia, puesto que de él se deduce que, efectivamente, Martín García posee una copia del Corán en romance (hoy desaparecida) y únicamente las glosas de *Azamahxeri* (al-Zamakhsharī) y de *Bubatia* (Ibn ‘Atīya). Este dato entra en correspondencia con el hecho de que en el conjunto de los 156 *sermones*, los únicos comentaristas del Corán que Martín García menciona son *Azamachxeri* (en 19 ocasiones) y *Abuatia* (en 20 ocasiones)⁶⁵. Lejos de ser una coincidencia, este testimonio nos lleva a creer que, efectivamente, Martín García podría poseer una copia del Corán en romance, así como únicamente las glosas de estos dos autores. Por otra parte, este hecho podría demostrar que Martín García no sabía tanto árabe como para leerlo en profundidad, puesto que, de ser así no habría tenido

⁶² Cf. SOTO GONZÁLEZ; STARCZEWSKA (2016).

⁶³ RIBERA FLORIT (1967), p. 34: “Una de sus características principales es la abundancia de citas tanto del Corán – unas 300 citas – como de la Sunna y otros comentaristas islámicos”.

⁶⁴ En el capítulo undécimo, páginas 216-217 de la edición de Elisa RUIZ GARCÍA (2003), Juan Andrés dice: “yo creo que muchos moros oyrán esta declaración y no la creerán, pero a qualquiere moro que tal nega dezidle que leya la glosa del Azamahxeri y la glosa de Buhatia. Y si no fallara en las dos glosas *uerbo ad uerbum* como aquí está, dezid que yo soy el mayor mentiroso del mundo. La qual historia tiene puesta el señor obispo de Barcelona, maestre Martín García en su libro del *Alcorán* que yo trasladé de arávigo en romance a su reverendísima señoría, y el mesmo tiene las susodichas dos glosas en arávigo”. Al carecer hoy en día de esta traducción y de las glosas en árabe de ambos, no hemos podido hallar las referencias de Martín García a estos autores en concreto.

⁶⁵ En el sermón XXI, página 157 de nuestra edición, Martín García cita a un glosador llamado *Hibuatia*. Es probable que se esté refiriendo a Ibn ‘Atīya, al que normalmente llama *Abuatia* o *Buatia*. En cualquier caso, la correspondencia no es demasiado clara como para afirmarlo con certeza. Por otra parte, en otra ocasión, en el sermón XXX, página 229, menciona también a Zamani, que creemos identificar con Ibn Abī Zamanīn (324-399/936-1008), autor de uno de los tafsires del Corán. Amplia información en VERNET GINÉS (1970). Véase también HERMOSILLA LISTERRI (1991).

inconveniente en incluir en su texto glosas de otros comentaristas musulmanes, cosa que no hace⁶⁶. Además, al contrario que Juan Andrés, que en su obra introduce numerosos pasajes en árabe transcritos con alfabeto latino, Martín García suele citar las referencias árabes traducidas al latín, excepto en muy contadas ocasiones⁶⁷:

[...] *Sed idem Machometus dicit Christum “creatorem”, in libro primo, azora secunda, alea quadragesima octava, et eodem primo libro, azora quarta, alea centesima decima tertia dicit: ‘Christus insufflando creavit aues’, sic dicens: ‘**innya hacluclu lacum minattini quahayati ittayri faanfuhu fayaquunu tayran**’. Quod etiam secundum eum solus Deus sit creator patet libro tertio, azora decima quinta que dicitur “Angelorum”, alea tertia dicens: ‘**hal mimha liquin gayrullay**’. Si dicit: bene est uerum quod Deus sit creator, sed non creator omnium. Tamen probatur hoc secundum ipsum Machometum in alio loco dicentem: ‘**alla alla di alaqua cullaxay**’, etcetera. (Martín García, Sermón XXII, p. 161).*

*O igitur, ismabelite, proximi mei, postquam cognoscitis Iesum filium uirginis Marie pro sanctissimo propheta et cum magna reuerentia in scriptis uestris illum nominatis dicendo: “**çahidine Yce**”, quod significat: “dominus noster Iesus”; “**aleyicçalem**”, quod sonat: “laudetur ipse”; et similem matrem suam uirginem cum magna reuerentia nominatis dicendo: “**çetina Marien**”, quod sonat: “domina nostra Maria sit benedicta”. (Martín García, Sermón XXX, p. 236)⁶⁸.*

[...] *ut patet in libro primo, in azora secunda, que est de parentibus uirginis Marie et dicitur apud eos, scilicet: agarenos: ‘**Çuratu ela Ahymaran**’. [...] unde in libro tertio Alchorani, azora prima que dicitur “Marie”, ubi agareni dicunt: ‘**Çuratu Marian**’.* (Martín García, Sermón XXXII, p. 250).

[...] *Et sic doctores agarenorum (dum loquuntur de ea in suis scriptis) dicunt “**çetina Marien**”, quod significat “domina nostra Maria”. (Martín García, Sermón XXXII, p. 251).*

[...] *illi [Iesu] attribuitur ‘**eruhu ulcudducu**’, quod nomen nulli creature attribuitur. [...]. Talis plenitudo, que dicitur a sarracenis ‘**eruhu ulcudducu**’, nulli creature fuit communicata nisi Christo. (Martín García, Sermón XXXIV, p. 281-282).*

Por otra parte, es bastante evidente que Martín García usa partes de la *Confusión* de Juan Andrés como fuente para sus *Sermones*. Al margen de lo antes expuesto, muchos de los pasajes con historias del profeta Mahoma, así como otras descripciones de leyendas islámicas que el obispo de Barcelona inserta en su obra, aparecen desarrolladas más

⁶⁶ A fin de reforzar este argumento, incluimos un breve pasaje del sermón XXIX, página 223 de nuestra edición: *et tres glosatores sui hoc dicunt, scilicet: Abuatia, Azamachxeri, etcetera. ¿Por qué Martín García menciona a tres glosadores pero solamente cita los nombres de dos? Porque sólo tiene en su poder las glosas de esos al-Zamakhsharī e Ibn ‘Atīya y, en consecuencia, son los únicos que nombra. Acerca de las glosas de al-Zamakhsharī e Ibn ‘Atīya, véase SZPIECH (2012), pp. 336-337.*

⁶⁷ La idea de que Martín García poseía su propia copia del Corán podría verse reforzada con el hecho de que no hallamos coincidencia exacta entre las transcripciones del árabe de Juan Andrés y las de Martín García. En el sermón XXXIII, página 269 de esta edición vemos que Martín García dice: *Dicendum quod illum uocabulum ‘calimatu ullay’, quod significat “uerbum domini”, etcetera, non dicitur nisi de Christo in Alchorano. Item dicit ‘**erahu ullay**’, quod significat “spiritus domini” in Maria. El texto correspondiente en la *Confusión*, capítulo VII, página 173, dice así: “[...] el qual (Jesús) fue llamado en el Alcorán: *bice almaceb* **quelime tu allah guaroh allah**, que quiere dezir: “Jesucristo Mexías y Palabra de Dios y Espiritu Santo de Dios”, de los quales tres nombres no uvo hombre en el mundo que fuesse digno sino ÉP”[...].*

⁶⁸ Cf. MONTOZA COCA (2017b), p. 288. Cf. SOTO GONZÁLEZ; STARCZEWSKA (2016), p. 203.

extensamente en el texto de Juan Andrés. Puesto que los *Sermones* de Martín García fueron supuestamente traducidos del romance al latín, obviamente no lo podemos comparar de forma exacta con la *Confusión*, escrita en castellano, pero no obstante, sí que podemos apreciar cierta correspondencia con algunos pasajes, según nuestra investigación, al menos en 78 ocasiones. Veamos, a fin de ilustrar este hecho, el pasaje con la historia de Abit Annaiar, que el inquisidor relata en dos ocasiones, comparando las versiones de Martín García:

[...] *Et predicando legem Christi fuit sanatus quidam leprosus, qui dicebatur **Abib Annaiar**, qui credit in predicatione illorum apostolorum. Et propter hoc **Abibanaiar** fuit interfectus et martyrizatus et apostoli duo fuerunt capti in carceribus a rege, qui dicebatur Salahyn, et ad liberationem illorum misit Deus tertium, scilicet: apostolum Paulum.* (Martín García, Sermón XXX, p. 229).

[...] *et ad probandum hoc in nomine Iesu, non solum sanarunt a lepra illum hominem carpetarium, que uocabatur **Abit Annaiar**, qui fuit a lepra curatus et morabatur in speluncam et uenit ad ciuitatem cum apostolis et persuasit regi et ciuibus ut reciperent istos apostolos ut ueraces et sanctos, Apostoli uero, ad hoc probandum, illuminauerunt cecum a natiuitate in nomine Christi et resuscitauerunt mortuam septem dierum que (ut aliqui istorum doctorum dicunt) erat filia regis, etcetera.* (Martín García, Sermón XXXII, p. 256).

Y la versión de Juan Andrés:

“[...] según los glosadores del Alcorán dicen, cómo sanct Pedro y sant Matheo – algunos glosadores dicen que era sant Pedro y sant Juan – pero dicen que era sanct Pedro y otro apóstol, los quales fueron a la ciudad de Antiochía y fallaron de fuera de la ciudad a un hombre lleno de lepra, el qual se llama **Habib Anatar**, muy rico. Y por el mal que tenía estava echado de fuera de la ciudad, al qual dixieron los dos apóstoles que si él creyese en Jesucristo y en su fe que ellos lo sanarían y él se fue contiento; el qual creyó y fue bautizado y luego se sanó [...]”. (Juan Andrés, *Confusión*, c. XI, p. 214).

Otra historia que Martín García incluye en sus *Sermones* presuntamente utilizando como fuente la *Confusión* es la del siervo al que Mahoma arrebató la mujer, prendado de su belleza. Según Martín García:

*Hanc autem legem ipse Machometus duxit propter hoc quod accepit uxorem serui sui, qui dicebatur **Zeidin**, et ipsa dicebatur Zeynep, quam propter nimiam pulchritudinem abstulit a marito suo et propter hoc fuerunt multi scandalizati propter hoc, quod ipse rapuerat uxorem uiri.* (Martín García, Sermón XXX, p. 234).

[...] *quod factum fuit a Machometo pro ipsa Zeinep pulcherrima, que nupserat cum **Seyt**, seruo Machometi, quam Machometus adamauit. Et sic fecit legem quod quelibet mulier posset se offerre ipsi Machometo sine peccato.* (Martín García, Sermón XXXII, p. 258).

Y según Juan Andrés:

“Así mesmo uvo otro escándalo entre los moros quando Mahoma tomó la muger de su criado **Zeydin**, suso nombrado, el qual acto fue muy feo y muy escandalozoso [...]”. (Juan Andrés, *Confusión*, c. VI, p. 164).

Aunque Martín García ofrece un breve relato de estas narraciones, Juan Andrés relata ambas historias durante varias páginas, de forma mucho más desarrollada y ofreciendo más datos⁶⁹. Sin embargo, de igual modo que hace con las fuentes cristianas y de la patristica, Martín García parafrasea a Juan Andrés de forma sucinta, utilizando únicamente aquellos datos que le son útiles para su argumentación.

Por otra parte, en cuanto a la versión del Corán que pudo haber utilizado Martín García, sabemos con certeza que se trataba de una versión dividida en cuatro libros, cada uno de distinta extensión⁷⁰. Este sistema de división cuatripartita del Corán coincide con la división que expone Juan Andrés en el segundo capítulo de la *Confusión*, así como la división empleada por el autor del *Alcorán de Bellús*⁷¹. Esta división aparece también el Corán de Egidio de Viterbo⁷², de 1518, aunque en ninguno de los tres ejemplos citados la coincidencia es exacta con la división de las suras según Martín García, ya que hallamos pequeñas variaciones⁷³. Asimismo, en su artículo⁷⁴, el doctor Hartmut Bobzin expone una utilísima lista con la numeración de los libros y las suras que les corresponden, según los datos extraídos de la *Confusión*. De igual modo, la primera sura o *Clavis Alcorani*⁷⁵ no entra en el cómputo de Martín García, aunque, no obstante, la cita vagamente de forma implícita en una ocasión⁷⁶. Siguiendo el ejemplo del doctor Bobzin, presentamos a continuación una tabla con la lista únicamente de las suras que aparecen citadas explícitamente por libros en el texto de los *Sermones* y su correspondencia con la división “canónica” en 114 suras del Corán:

⁶⁹ A fin de no entorpecer la estructura de nuestra argumentación, hemos decidido no desarrollar el texto de Juan Andrés con las historias completas de Habib Anatar y Zeidin, que se extienden entre las páginas 214-216 y 164-166 de la *Confusión*, respectivamente.

⁷⁰ Esta división es común en los coranes moriscos y también dentro de la tradición coránica de Al-Andalus.

⁷¹ Cf. CASASSAS CANALS (2015), p. 161.

⁷² Cf. STARCZEWSKA (2018).

⁷³ Por ejemplo, según Juan Andrés, la sura 15 del libro 3 corresponde a la sura 35 (“los ángeles”, *al-fâtir*), pero según Egidio de Viterbo (véase la edición de STARCZEWSKA) y Martín García (véase la página 117 de nuestra edición) corresponde a la número 33 (“los partidos” *al-ahzâb*). En cambio, en otra ocasión (véase la página 161 de nuestra edición), Martín García dice: [...] *patet libro tertio, azora decima quinta que dicitur “Angelorum”*, es decir, la sura 35. Esta discrepancia tanto con Juan Andrés como con Egidio de Viterbo se observa en otras muchas suras.

⁷⁴ Cf. BOBZIN (2014), pp. 219-222.

⁷⁵ Cf. BOBZIN (2014), p. 218; CASASSAS CANALS (2015), p. 161; STARCZEWSKA (2012).

⁷⁶ Dice Martín García en el sermón XXI, p. 158: *Mahoma dicit azora prima in fine quod iratus fuit contra illos Noe (Q 1, 7)*. Respecto al número de suras del Corán, en el sermón XXXII, p. 255: *et sic sunt omnes azore Alchorani centum tredecim*. Este número entra en conflicto con el cómputo de Juan Andrés, que en el capítulo segundo, página 127 de la *Confusión* dice: “[...] de manera que los capítulos del *Alcorán* son **CCXI** capítulos, [...]”; Elisa Ruiz propone en nota al pie que: “probablemente se trataría de una división de las suras en secciones de menor extensión”, hecho que, a nuestro entender, parece plausible.

Libro/Capítulo/Nombre en Martín García	Número de sura del Corán/ Nombre según la versión de Juan Vernet
Liber I ⁷⁷	
1: <i>vacce</i> ⁷⁸	2: la vaca
2 ⁷⁹	2: la vaca
2: <i>Ambram</i> ⁸⁰ / <i>Ioachim</i> ⁸¹ / <i>ela Abymaran</i> ⁸²	3: la familia de Imrán
3: <i>ela Haymaran</i> ⁸³ / <i>Ioachim</i> ⁸⁴	3: la familia de Imrán
3: <i>mulierum</i> ⁸⁵	4: las mujeres
4 ⁸⁶	4: las mujeres
4: <i>elmeyde</i> ⁸⁷ / <i>de mensa</i> ⁸⁸ / <i>mense</i> ⁸⁹	5: la mesa
5: <i>de armentis</i> ⁹⁰	6: los rebaños
6 ⁹¹	6: los rebaños
Liber II	
1: <i>del muro</i> ⁹²	7: el muro
3: <i>altanba</i> ⁹³ / <i>penitentie</i> ⁹⁴	9: el arrepentimiento
5 ⁹⁵	11: Hud
7 ⁹⁶	13: el trueno
10: <i>apuuum</i> ⁹⁷ / <i>apum</i> ⁹⁸	16: la abeja
11: <i>de ascensu Machometi in celum</i> ⁹⁹	17: el viaje nocturno
12 ¹⁰⁰	18: la caverna

⁷⁷ El primer libro de los cuatro del Corán que maneja Martín García presenta numerosas oscilaciones en cuanto a la numeración de las suras que contiene y su orden. Por ejemplo, vemos que para referirse a la segunda sura (*al-baqara*, “la vaca”) en ocasiones dice que es “la tercera sura del primer libro”, mientras que en otras ocasiones es “la segunda sura del primer libro”. Otro ejemplo es el de la página 239 de nuestra edición, donde dice: *Hoc habetur in Alchorano, libro primo, azora quinta et ultima, que dicitur “De Armentis”*, es decir, sura sexta (*al-‘an‘am*, “los rebaños”). Sin embargo, en la página 180 de esta edición vemos: *Hanc rationem ponit ipse in primo libro, azora sexta in fine* (de nuevo refiriéndose a la sura sexta). ¿Estaba manejando el obispo varias versiones del Corán? ¿O responde esta oscilación a redacciones en diferentes momentos de su vida? No nos atrevemos a asegurarlo con certeza.

⁷⁸ Cf., p. 202. Todas las páginas citadas en adelante en nota al pie hacen alusión a dónde hallar dichas referencias en nuestra edición.

⁷⁹ Cf., p. 169.

⁸⁰ Cf., p. 32.

⁸¹ Cf., p. 115.

⁸² Cf., p. 250.

⁸³ Cf., p. 166.

⁸⁴ Cf., p. 841.

⁸⁵ Cf., p. 289.

⁸⁶ Cf., p. 170.

⁸⁷ Cf., p. 124.

⁸⁸ Cf., p. 228.

⁸⁹ Cf., p. 204.

⁹⁰ Cf., p. 239.

⁹¹ Cf., p. 180.

⁹² Cf., p. 244.

⁹³ Cf., p. 15.

⁹⁴ Cf., p. 15.

⁹⁵ Cf., p. 270.

⁹⁶ Cf., p. 333.

⁹⁷ Cf., p. 202.

⁹⁸ Cf., p. 312.

⁹⁹ Cf., p. 203.

¹⁰⁰ Cf., p. 279.

Liber III

- 1: *Mariam*¹⁰¹ / *Marien*¹⁰²
2¹⁰³
3¹⁰⁴
4¹⁰⁵
6: *lucis*¹⁰⁶
7: *alforani*¹⁰⁷
9: *de formicis*¹⁰⁸ / *formicarum*¹⁰⁹
10¹¹⁰
11¹¹¹
13¹¹²
14¹¹³
15¹¹⁴
15: *angelorum*¹¹⁵
18: *de homine*¹¹⁶

Liber IV

- 1¹¹⁷
2¹¹⁸
9: *arene*¹¹⁹
11¹²⁰
15¹²¹
18¹²²
20: *ferris*¹²³
24¹²⁴
28¹²⁵
29¹²⁶

- 19: María
20: Ta Ha
21: los profetas
22: la peregrinación
24: la luz
25: la distinción
27: las hormigas
28: el relato
29: la araña
31: luqman
32: la prosternación
33: los partidos
35: los ángeles
36: Ya, sin

38: Sad
39: los grupos
46: Al-ahqaf
48: la victoria
52: el monte
55: el clemente
57: el hierro
61: la línea de combate
65: el repudio
66: la prohibición

¹⁰¹ Cf., p. 32.

¹⁰² Cf., p. 33.

¹⁰³ Cf., p. 118.

¹⁰⁴ Cf., p. 323.

¹⁰⁵ Cf., p. 104.

¹⁰⁶ Cf., p. 200.

¹⁰⁷ Cf., p. 202.

¹⁰⁸ Cf., p. 203.

¹⁰⁹ Cf., p. 259.

¹¹⁰ Cf., p. 266.

¹¹¹ Cf., p. 32.

¹¹² Cf., p. 211.

¹¹³ Cf., p. 161.

¹¹⁴ Cf., p. 234.

¹¹⁵ Cf., p. 161.

¹¹⁶ Cf., p. 229.

¹¹⁷ Cf., p. 115.

¹¹⁸ Cf., p. 223.

¹¹⁹ Cf., p. 203.

¹²⁰ Cf., p. 247.

¹²¹ Cf., p. 104.

¹²² Cf., p. 331.

¹²³ Cf., p. 102.

¹²⁴ Cf., p. 120.

¹²⁵ Cf., p. 235.

30 ¹²⁷	66: la prohibición
37: <i>de die iudicii</i> ¹²⁸	75: la resurrección
44 ¹²⁹	81: el oscurecimiento
¿53?: <i>aurora</i> ¹³⁰	89: la aurora
54 ¹³¹	90: la ciudad
57 ¹³²	93: la mañana
59 ¹³³	96: el coágulo
62: <i>de terremotu diei iudicii</i> ¹³⁴	99: el terremoto

Por otra parte, resulta muy interesante ver que, al menos en una ocasión, Martín García está usando la traducción latina del Corán de Robert De Ketton muy posiblemente, en base a las coincidencias textuales, a través de la *Cribatio Alcorani* de Nicolás de Cusa:

Textus: [...] *'tibi quidem, qui legem et librum ignorabas, nostrum spiritum mittentes lucem probuimus'*¹³⁵. *Item alibi habetur: 'cum hoc tibi diuinitus misso spiritus benedictus, penitus, iustus cor tuum penetrauit, ut cum eo castiges arabice'*¹³⁶, etcetera. *Iterum alibi dicitur: 'Iesus Marie filius Deique nuntius suusque spiritus et uerbum Marie celitus missum existit'*¹³⁷. *Item alibi: 'ipse namque Deus et suus spiritus benedictus hunc Alchoran librum ueracissimum composuerunt'*¹³⁸ [...]. (Martín García, Sermón LXXXVI, p. 871).

Fons proximus: [...] *'tibi quidem qui legem & librum ignorabas, nostrum spiritum mittentes, lucem præbuimus'*. *Et alibi: 'cum hoc tibi diuinitus misso spiritus benedictus penitus iustus, cor tuum penetravit, ut cum eo castiges Arabice'*. *Iterum alibi de Christo dicit: 'Iesus Mariæ filius, Deique nuntius, suusque spiritus, & uerbum Mariæ celitus missum existit'*. *Iterum alibi: 'ipse namque Deus & suus spiritus benedictus, hunc Alchoran librum ueracissimum composuerunt'* [...]. (Nicolás De Cusa, *Cribatio Alcorani*, lib. II, c. 11, p. 903).

Fons primus: [...] *tibi quidem, qui librum et legem ignorabas, nostrum spiritum mittentes lucem prebuimus. [...] Cum hoc tibi diuinitus misso spiritus benedictus penitusque iustus tuum cor penetrauit ut cum eo castiges Arabice. [...] Ihesus, Marie filius Deique nuntius, et suusque Spiritus et Verbum Marie celitus missum existit. [...] Ipse namque Deus Spiritusque suus benedictus, hunc librum ueracissimum composuerunt [...]*. (Robert de Ketton, Biblioteca del Arsenal, ms. 1162)¹³⁹.

¹²⁶ Cf., p. 323.

¹²⁷ Cf., p. 225.

¹²⁸ Cf., p. 1240.

¹²⁹ Cf., p. 223.

¹³⁰ Cf., p. 298.

¹³¹ Cf., p. 248.

¹³² Cf., p. 248.

¹³³ Cf., p. 32.

¹³⁴ Cf., p. 1240.

¹³⁵ Q 42, 52.

¹³⁶ Q 26, 192-195.

¹³⁷ Q 4, 171.

¹³⁸ Q 16, 102.

¹³⁹ En este punto queremos agradecer la gentileza del Dr. José Martínez Gázquez al proporcionarnos la transcripción de este texto, siendo su trabajo de inestimable ayuda para nuestro propósito.

Del mismo modo, tal y como hemos apuntado, este hecho puede estar relacionado con la posibilidad de que Martín García dispusiera de diferentes fuentes a las que acudir en función de la fecha de redacción del sermón. Por otra parte, también hay indicios suficientes como para afirmar con certeza que, en ocasiones puntuales, el obispo de Barcelona está recurriendo a la *Quadruplex Reprobatio* del dominico Ramón Martí, ya que se han hallado algunos pasajes de los *Sermones* que coinciden con fragmentos de este texto, incluso con las referencias a otras obras que cita Ramón Martí en dicho pasaje:

“[...] Machometus dicit quod erat potens in coitu et habetur in libro qui uocatur Albohari, in capitulo ‘Locutionis’. Enim filii Eueluch dixit quod Machometus circuibat mulieres suas iacendo cum eis, in prima hora noctis uel diei. Erant undecim. Et dictum est isti: ‘numquid enim poterat illud?’ Dixit: ‘nos dicebamus inter nos quod potestas uel uirtus triginta uirorum fuit data sibi’, scilicet: Machometo, in coitu. Item in Alchorano, libro tertio, azora decima quinta, alea quadragesima nona, dixit Machometus quod Deus loquens sibi ait: ‘nos licentiauius tibi uxores tuas, quibus debeas dare sponsalium, et omnes ancillas tuas, quas Deus dedit tibi et filias patru tui, et filias amice tue, et filias auunculi tui et filias matertere tue que secute fuerunt te, et omnis mulier credens, si obtulerit corpus suum, siue ipsam prophete se dederit, si uoluerit propheta coire cum ea, sed liceat hoc tantum tibi, non aliis credentibus. Et post pauca dabis sponsum quibus uolueris de illis, scilicet: que offerunt se, et recipies quas uolueris. Et si appetis de illis quas dimisisti non est tibi peccatum’. Et sic, multe mulieres offerebant seipsas ei, quod patet propter hoc quod dicitur in libro Albohari, in tractatu expositionis Alchorani, dixisse Axam: ‘ego zelabam contra illas mulieres que se offerebant nuntio Dei’. (Martín García, Sermón XVI, p. 117).

[...] Dicitur enim in libro qui dicitur Buhari, in capitulo Lotionis, filium Melich dixisse quod Machometus circuibat mulieres suas iacendo cum eis in una hora noctis uel diei. Erant undecim. Et dictum fuit isti enim: ‘numquid poterat istud facere?’. Dixit: ‘nos dicebamus inter nos quod potestas uel uirtus triginta uirorum fuit data sibi, scilicet Machometo, in coitu’. Item in eodem libro continetur quod dixit Axa, uxor eius: ‘ego et propheta lavabamus nos de uno vase simul et eramus polluti; et mandabat me cingere cum linteamine et sic iacebat mecum seu coniungebat se michi, et eram menstruata’. Item in Alchorano, in tractatu Elabaze III c., dixit Machometus quod Deus loquens sibi ait: ‘nos licentiauius tibi uxores tuas, quibus debes dare sponsalium, et omnes ancillas tuas, quas tibi Deus dedit, et filias patru tui et filias amite tue et filias auunculi tui et filias matertere tue, que secute fuerunt te, et omnis mulier credens, si obtulerit corpus suum siue seipsam prophete, si uoluerit propheta coire cum ea. Liceat hoc pure seu tantum tibi et non aliis credentibus. Et post pauca dabis spem quibus uolueris, secundum quod offerunt se, et recipies quas uolueris’. Et, propter hoc multe mulieres offerebant ei seipsas, quod probatur et per hoc quod dicitur in libro qui uocatur Bobari, in tractatu [Expositionis] Alcorani, dixisse Axam: ‘Ego zelabam contra illas mulieres que offerebant seipsas nuntio Dei’ [...]. (Ramón Martí, *Quadruplex Reprobatio, De immunditiis Machometi*)¹⁴⁰.

¹⁴⁰ Para la transcripción del texto véase HERNANDO DELGADO (1983), p. 34. Véase también DI CESARE (2012), pp. 286-287, y PLATAS ROMERO (2012), p. 450.

Por otra parte, hemos de hacer mención a las referencias que Martín García hace a otros glosadores de textos sagrados del Islam. La palabra “Sunna” en alusión al conjunto de obras de carácter sagrado, jurídico y religioso aparecen en los *Sermones* en un total de 44 ocasiones, pero sin especificar al glosador. En nuestra edición hemos hallado estas referencias en pasajes de Al-Bukhārī y Muslim, que son los únicos autores de hadices que aparecen mencionados (el primero 4 veces y el segundo 3). Según la noticia del propio Juan Andrés, Martín García poseía estas fuentes en lengua romance:

“Cessando, pues, por entonces aquel fin, yo, por no estar ocioso, convertime a trasladar de arábigo en lengua aragonesa toda la ley de los moros, digo el *Alcorán* con sus glosas y los siete (*sic*) libros de la *Çuna*; movido también a esto por mandado del muy reverendo señor maestre Martín García, obispo de Barcelona y inquisidor de Aragón, mi patrón y señor, [...]”¹⁴¹. (Juan Andrés, *Confusión*, prólogo, p. 91).

Por último, el inquisidor cita explícitamente en dos ocasiones el libro “Aciar”¹⁴², refiriéndose a la obra *Sīrat Rasūl Allāh*, la biografía tradicional del profeta Mahoma. Esta obra, igual que las anteriormente mencionadas, también aparece nombrada en Juan Andrés como una de sus principales fuentes, bajo los nombres de “Azear, Açar” o “Acear”. Finalmente, cabe mencionar que Martín García cita también en 4 ocasiones la *Al-Risāla*¹⁴³, obra de Ibn Abī Zayd¹⁴⁴ que contiene una serie de preceptos fundamentales pertenecientes al derecho islámico, de carácter tanto religioso como jurídico.

En definitiva, vemos que la dinámica llevada a cabo por Martín García tiene como uno de sus puntos fundamentales el utilizar sistemáticamente fuentes musulmanas a fin de rebatir y contraargumentar al oponente mediante sus propios textos¹⁴⁵.

2.4.2 Textos científicos

En cuanto a los textos musulmanes de carácter científico hemos de destacar la presencia de obras fundamentalmente médicas y filosóficas, como son el *Canon*, la *Metaphysica* o el *De Anima* de Avicena.

En menor medida hallamos referencias a Algazel (al-Ghazālī) y su traducción de la *Metaphysica* o su obra filosófica *Ihyā’ ‘ulūm al-dīn* (citada explícitamente por Martín García como *Ayehulum Addim*).

¹⁴¹ La figura de Juan Andrés presenta muchas incógnitas en cuanto a su vida y el número exacto de textos que tradujo. Acerca de las traducciones de libros musulmanes que pudo haber llevado a cabo Juan Andrés véase un estudio pormenorizado en SZPIECH (2016), pp. 174-198; véase también GARCÍA-ARENAL RODRÍGUEZ, STARCZESKA, SZPIECH (en prensa): “It remains unclear how we should interpret Juan Andrés’s declaration, and if we can believe it as true since no translation authored by him has survived and since the translations of ḥadīth would suppose an immense volume of texts”.

¹⁴² En la edición de 1520 aparece también escrito como “Çihar”.

¹⁴³ En la edición de 1520 aparece escrita como “Arricella, Ricella” y “Arrizella”.

¹⁴⁴ Según la edición de 1520 transcrito “Abuzait”.

¹⁴⁵ En relación al uso de fuentes coránicas y de la redacción de *antialcoranes* en la Península Ibérica en el siglo XVI véase SZPIECH, STARCZESKA, GARCÍA-ARENAL RODRÍGUEZ (en prensa).

El obispo de Barcelona también hace referencia al menos a dos obras del médico cordobés Averroes (Ibn Rushd): el *De Substantia Orbis* de carácter astrológico y el *Destructio Destructionum* de carácter científico.

En varias ocasiones aparece citado también de forma explícita el historiador y geógrafo Al-Mas'ūdī¹⁴⁶ y su *Muruğ al-dābab*, una crónica de sucesos y descripciones del mundo conocido.

Por otra parte, el autor médico Iohannes Serapion el Joven (Ibn Sarābī) aparece citado como traductor o comentarista de Dioscórides en una ocasión¹⁴⁷.

Del mismo modo, se ha hallado al menos una referencia a la *Isagoge* de Ḥunayn ibn 'Ishāq, conocido en el mundo latino como Iohannitius, aunque en esta ocasión el obispo de Barcelona no lo cita de ningún modo.

Por último, vemos también una referencia muy vaga a un tal Misalach, que hemos creído identificar con el astrónomo Māsha'Allāh ibn Atharī; y finalmente una referencia al también astrónomo Albumazar (Abū Ma'shar), a su obra *Magnarum Coniunctionum*.

¹⁴⁶ Según la edición de 1520 transcrito “Almanzhodi, Almazhodi” y “Almahōodi”.

¹⁴⁷ Sermón CIII, p. 1026: [...] *rosa ualet contra dolorem capitis, ut dicit Serapion, auctore Dioscorides.*

2.5 Fuentes judías

Las referencias de autores hebreos y de obras sagradas para el judaísmo tienen una presencia en los *Sermones* de Martín García equiparable en número a las referencias musulmanas. Como sabemos, el obispo de Barcelona poseía una sólida formación en el ámbito de la predicación contra judíos y en su obra aparecen evidencias de que manejaba textos de diversa índole.

Pese a lo que se había creído durante largo tiempo¹⁴⁸, es probable que Martín García no supiera hebreo o, al menos, no el suficiente como para poder citar pasajes en dicha lengua tomándolos directamente del original. Pese a que es imposible saberlo a ciencia cierta, hay algunos indicios en determinados puntos de los *Sermones* que nos llevan a pensar que Martín García se sirve exclusivamente de comentaristas cristianos para añadir a su obra pasajes de autores hebreos.

En primer lugar, no hay en los *Sermones* más que unos pocos vocablos en hebreo y, en cualquier caso, el obispo nunca ofrece un versículo o pasaje completo en esta lengua¹⁴⁹. Además, la totalidad de estas palabras en hebreo aparecen en la obra de Ramón Martí, el *Pugio Fidei*¹⁵⁰ y/o en la obra de Porchettus Silvaticus, la *Victoria Adversus Hebreos*. A fin de ilustrar esta hipótesis, ofrecemos a continuación algunos ejemplos que consideramos muy significativos para poder comparar el texto de los *Sermones* y las fuentes de las que bebe:

*Item quod dicunt iudei <העלמה>*¹⁵¹ *hoc est “Ahalma”, id est, “uirgo non inuencula”, sicut dicunt iudei, quia hoc nomen scriptum cum his litteris solum ter reperitur in sacra scriptura.* (Martín García, Sermón VII, p. 43).

[...] *“Hahalma” significat “uirginem incognitam uiro”.* (Martín García, Sermón XVII, p. 126).

¹⁴⁸ Cf. DE HEBRERA ESMIR (1700), p. 93: “Pusose à estudiar de proposito la Sagrada Biblia, con las Versiones Hebrea, y Caldaica, è inteligencias, y glossas de los Santos Padres [...]. Metiòse en aquellos ciegos abismos de las opiniones de los ilusos Rabinos, y errados Talmudistas, [...]”. Cf. CIRAC ESTOPAÑÁN (1956), p. 125: “Como se ve en sus sermones, don Martín García era un varón doctísimo: conocía el latín, lo hablaba y lo escribía con gran perfección; dominaba también el hebreo y el árabe hasta poder leer los textos originales de la Biblia y del Corán e interpretarlos cristianamente, [...]”. Cf. RIBERA FLORIT (1967), p. 27: “Estudia la Biblia en hebreo y caldeo, el Talmud y otras obras judías”.

¹⁴⁹ Otros indicios que podrían apuntar a una falta de conocimiento del hebreo en profundidad son algunas lecturas erróneas de títulos de capítulos en hebreo. A modo de ejemplo, en la página 134 de nuestra edición encontramos la frase: *in pereq* “*Vies Nobalim*” (en el capítulo *Vies Nobalim*). No obstante, tanto en la edición de 1520 como en la posterior el texto ofrece: *inparequies Nobalim*, lo que nos da a entender que, o bien el autor o, en su defecto, el impresor no conocía el significado de la palabra hebrea “*pereq*”, por lo que comete el error. Otro error de igual naturaleza se halla en la página 58 de nuestra edición: *secundum iudeos patet in glosa Beresit Rabba*. De nuevo, ambas ediciones se equivocan al escribir: *secundum iudeos patet in glosa uere sit Rabba*, ofreciendo el sintagma latino *uere sit* en lugar del correcto *Beresit*. Pese a que estos fallos no son probatorios y pueden deberse a simples errores de carácter tipográfico, hemos considerado necesario incluirlos en nuestro estudio.

¹⁵⁰ Para un estudio pormenorizado y exhaustivo del *Pugio Fidei* de Ramón Martí, véase HASSELHOFF; FIDORA (2017).

¹⁵¹ En la edición de 1520 de los *Sermones* aparece una laguna, probablemente por no poseer el impresor los caracteres hebreos. Agradecemos a Isaac Lampulanés Farré su inapreciable ayuda en este y otros puntos y su ajustada reconstrucción del texto hebreo.

[...] העלמה *ecce* “**haalma**”, *id est* “*puella*”, *vel virgo concipiet, & pariet filium, & vocabit nomen ejus Immanuel.* (Ramón Martí, *Pugio Fidei*, II, c. 4, p. 363).

Alma hebraice, latine quoque dicitur “*sancta*”. Item *ibidem* alia glosa: **alma** apud hebreos “*adolescentula*” dicitur. (Porchettus Silvanus, *Victoria Adversus Hebraeos*, II, c. 14, f. 81r).

En otros casos, la coincidencia del texto no se limita a un solo término sino a un sintagma completo en hebreo y su significado en latín:

Translatio Chaldaica habet: statuam David messiam iustum. Item Isaie quarto: in die illa erit “Cemach Adonai”, id est, “germen domini”. Et Targum habet: erit messias domini, etcetera. (Martín García, Sermón XVII, p. 125).

Targum interpretatus est [...]: et statuam Davidi messiam justum, sive justitiae. Et notandum quod quemadmodum Messias secundum Targum dicitur in praemissis Jeremiae verbis germen David, id est filius David; ita dicitur Esaia cap. 4. vers. 2: . (Ramón Martí, *id est Filius Dei* “*Germen Dei*”¹⁵² יהוה צמח *Pugio Fidei*, II, c. 15, p. 475).

Targum, id est secundum translationem caldaicam, Isaias et Hieremias. Alter namque, id est, Isaie 4, bene dicit: in die illo erit Cemah Adonai, id est “germen domini”. (Porchettus Silvanus, Victoria Adversus Hebraeos, II, c. 9, f. 73r).

Este tipo de coincidencias con el *Pugio* y con la *Victoria*, con paráfrasis de fragmentos de mayor o menor extensión, aparecen, como hemos apuntado, en la totalidad de las referencias a fuentes hebreas que, supuestamente, el inquisidor está leyendo mediante estas obras:

[...] **dicit rabbi Iuda**, quod uocatur nomine messie, scilicet: quattuor litterarum. Dico hoc esse falsum simpliciter, quia aliter dicitur de messia quam de Hierusalem. Cum dicitur de messia, dicitur cum “**Toar**”, id est, cum adiectivo nomine quod est “**Çadich**”, id est, “**iustus**”, eo modo et forma quibus dicitur frequenter in scriptura de Deo, sicut in Psalmo centesimo uicesimo octavo: dominus iustus concidet ceruices peccatorum. Item Trenorum primo: iustus est dominus. Et sic hic modus connotat quidditatem et uirtutem rei, quia nomina debent esse consona rebus. Cum autem dicit de Hierusalem non cum “**Toar**”, id est, cum adiectivo sed cum hoc aduerbio “**Sam**”, id est, “**ibi**” quod significat “**locum**”, uolens intelligere non quod ipsa sit Deus, sed Deus in ea. (Martín García, Sermón XVII, pp. 127-128).

[...] **dixit R. Juda**, scilicet quod Jerusalem uocatur saepedicto nomine quatuor litterarum sicut Messias; dico hoc esse falsum simpliciter: longe quippe aliter dicitur de Messia quam de Jerusalem. Cum enim dicitur de ipso cum “**Toar**”, id est, cum adjuncto nomine, quod est צדיק, id est, “**justus**”, ut supra dictum est, eo modo, & forma quo dicitur frequenter in scriptura de Deo, utpote Psalmi 120, vers. 4: יהוה צדיק קצץ עבות רשעים Dominus justus concidit vincula impiorum. Item Threnorum 1, vers. 18: צדיק יהוה הוא כן פיהו מריתי Justus est Dominus, quia os ejus amarificavi. Et hic modus loquendi est ejus, qui uult dare intelligi veritatem, & qualitatem cuiuscunque rei, & quidditatem ejus, id est, quid sit res illa. Nomina quippe, ut dicit lex Romana, debent esse consona rebus. Cum autem dicitur de Jerusalem superna nomen τετραγράμματος, non dicitur cum “**Toar**”, id est, cum adjuncto; sed cum hoc aduerbio שמה “**ibi**”,

¹⁵² De nuevo, muchas gracias a Isaac Lampurlanés por su transcripción.

quod significat “**Iocum**”, per hoc volens ostendere, ac dare (intelligere) non quidem ipsam esse Deum, sed Deum esse in ea. (Ramón Martí, *Pugio Fidei*, III, dist. 3, c. 2, p. 654-655).

Ad reliquum vero quod **dixit Rabi Juhuda**, videlicet quod Hierusalem vocatur sepe dicto nomine dei quatuor literarum sicut Messias. Respondeo hoc esse falsum simpliciter. Longe quippe aliter dicitur de Messia quam de Hierusalem. Cum enim dicitur de Messia, dicitur de ipso cum “**Toar**”, id est, cum adiectivo nomine, quod est “**zadiq**”, id est, “**iustus**”, ut supra dictum est. Eo modo et forma quo dicitur frequenter in scriptura de deo, sicut in Psalmo CXXVIII: *Deus iustus cecidit vincula impiorum*. Item *Trenorum I capitulo: iustus est dominus, quia os eius amarificavi*. Et hic modus loquendi est eius qui vult dare intelligi veritatem et qualitatem cuiuscumque rei et quidditatem eius, id est, res illa quid sit. Nomina quippe, ut dicit lex Romana, debent esse consona rebus. Cum autem dicitur de Hierusalem superna non dicitur cum “**Toar**”, id est, cum adiectivo, sed cum hoc adverbio “**Samma**”, id est, “**ibi**”, quod significat “**Iocum**”. Per hoc volens ostendere ac dare intelligi, non quidem ipsam esse deum, sed deum esse in ea. (Porchettus Silvanus, *Victoria Adversus Hebraeos*, II, c. 1, f. 57v).

Este hecho nos permite, al menos apuntar con cierta seguridad, que puede estar recurriendo al dominico Ramón Martí y a Porchettus como intermediarios para ofrecer fuentes hebreas de la exégesis bíblica e, incluso, a la hora de explicar nociones de lengua hebrea¹⁵³:

Nam “**uocabit**” et “**uocabitur**” eisdem litteris scribitur, sed secundum aliam punctuationem. Et sic in punctuatione est corruptio, nam “**uocabit**” dicitur in hebreo “**yqra**” sic: <יקרא>; “**uocabitur**” autem dicitur in hebreo “**yqare**” sic: <יקרא> , quod in utroque sunt quattuor littere, scilicet: “**Tot**”, “**Coph**”, “**Res**” et “**Aleph**”, sed variantur secundum punctuationem. (Martín García, *Sermón XVII*, p. 127).

Variatio est in uerbo, scilicet: “**uocabit**” uel “**uocabunt**”. Et notandum quod singulare et plurale huius uerbi “**uoco**, **uocas**”, eisdem litteris scribitur. Nam “**icro**” est “**uocabit**”; “**icru**” “**uocabunt**”. In hebreo scribitur sic: <יקרא>, hoc est “**uocabit**”; <יקראו>, hoc est “**uocabunt**”. Et sic eisdem litteris scribuntur hec nomina, sed differunt in punctuatione et in solo uno puncto, nam in ambobus sunt quinque littere, scilicet: “**Tot**”, “**Coph**”, “**Res**”, “**Aleph**” et “**Vau**”. (Martín García, *Sermón XIX*, p. 141).

[...] In supradictis Jeremie verbis non est ibi “**vocabunt**”, sed “**vocabit**” [...]. (Ramón Martí, *Pugio Fidei*, III, dist. 3, c. 2, p. 651).

[...] Illud autem quod ipsi falso punctando nituntur corrumpere Hieremie 23: de יקראו “**Iiqreu**” namque, quod est “**vocabunt**”, volunt facere יקרא “**Iiqra**”, quod est “**vocabit**”. (Porchettus Silvanus, *Victoria Adversus Hebraeos*, II, c. 1, f. 57r).

¹⁵³ Del mismo modo que con las fuentes musulmanas y la demostrada influencia de la *Confusión* de Juan Andrés, en referencia a las fuentes hebreas nos planteamos el siguiente interrogante: si Martín García poseía los suficientes conocimientos de hebreo y caldeo, como afirma su biógrafo José de Hebrera, ¿por qué no incluir más pasajes y términos en estas lenguas? Y por otra parte, ¿por qué recurrir siempre a otros autores para esta tarea, sin citarlos nunca? Nuestra teoría, igual que en cuanto a las fuentes coránicas, es que Martín García, aunque tuviera ciertas nociones, no poseía la suficiente destreza como para poder acudir a las fuentes primarias para incluirlas en sus *Sermones* con seguridad.

Por otra parte, son numerosas las ocasiones en las que el obispo de Barcelona se refiere a comentarios rabínicos, en especial a los comentarios de Rabbi Salomon¹⁵⁴ (Rabí Shlomo Yitzjaki, “Rashi”). De nuevo, todas las alusiones a estos rabinos se encuentran de forma más o menos evidente en el texto de Ramón Martí y/o Porchettus Silvanus:

*Dicendum quod, ut dicit **rabbi Salomon** super Psalmo quadragesimo secundo: “prophete loquuntur de preterito in rebus futuris propter certitudinem”.* (Martín García, Sermón VII, p. 44).

[...] *Vbi glossa **R. Salomoh** ait: “id est faciam, omnis quippe lingua prophetarum loquitur de futuro tanquam de facto”.* (Ramón Martí, *Pugio Fidei*, III, dist. 3, c. 7, p. 752).

Esta práctica de citar pasajes supuestamente a partir de la fuente original, pero mediante una obra intermediaria también se aplica a las referencias que Martín García hace del Talmud. Ciertamente, el hecho de localizar primero los pasajes en el *Pugio Fidei* o en la *Victoria Adversus Hebreos* nos ha facilitado en gran medida el poder localizar la fuente original. En este caso se trata de dos referencias a Rashi y otras dos al tratado *Sanhedrin*, del Talmud de Babilonia:

¹⁵⁵*Item hoc patet per rabbi Iuſe Galileum (qui exponit hanc prophetiam de messia) dicentem quod tempore messie erit pax. Vnde de eo dicit Isaias “princeps pacis”. Item sequitur in prophetia multiplicabitur eius imperium, scilicet: <למרבה>¹⁵⁶ hoc est: Lemarbe, id est, ad multiplicandum imperium eius. In qua dictione ponitur mem clausum; hoc mem clausum in medio dictionis, quod in tota sacra scriptura non inuenitur, nisi illud mem in fine dictionis. Et sic hoc fuit maximum secretum continens duo misteria, unde in libro Sanhedrin capitulo “totus Israel¹⁵⁷” quod est ultimum capitulum, queritur: “quare illud mem est clausum contra artem et consuetudinem scribendi?” Respondet quod Deus uoluit facere de Ezechia messiam et uenit uox iudicialis dicens: “o domine, Dauid regem (qui tot psalmos fecit tibi) non fecisti messiam et facis hunc Ezechiam”. Tunc uenit uox diuina dicens: secretum meum mihi, secretum meum mihi. Vnde dicit rabbi Salomon, quasi dicat: <hoc secretum de aduentu messie meum est et est duplex, quia bis dixit “secretum meum mihi¹⁵⁸” > [...].*

Primum probatur quia, ut dicit rabbi Salomon super Isaiam¹⁵⁹, hoc fuit anno quarto Achaſ regis et ab illo anno usque ad Sedechiam ultimum regem fuerunt anni centum quinquaginta unum et sex menses, et ille fuit annus decimus nonus regni Nabuchodonosor et ab illo anno usque ad sextum annum Darii (quando factum fuit templum) fluxerunt anni centum quattuor. Sed templum durauit quadringenti uiginti et sic omnes collecti sunt sescenti septuaginta quinque anni et sex menses a quibus si abstrahantur quadraginta duo anni qui fluxerunt a passione domini usque ad destructionem templi, et iterum si abstrahantur triginta tres anni cum dimidio, quibus Christus uixit, remanent anni sescenti. Sed cum mem clausum significet “sescenti”, habetur primum secretum». (Martín García, Sermón VII, pp. 44-45).

¹⁵⁴ Acerca de los comentarios de Rashi sobre el Talmud véase DAHAN (1978), pp. 43-45.

¹⁵⁵ Puesto que el texto de Ramón Martí correspondiente a este pasaje se extiende varias páginas ofrecemos aquí la referencia exacta de las fuentes de Martín García. *Item hoc patet [...] sescenti habetur primum secretum*] cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 1, c. 9, pp. 530-532; cf. Por., *Vic. Adv. Iud.*, II, c. 1, f. 59v.

¹⁵⁶ cf. TB., *Sanh.*, XI, f. 94a²

¹⁵⁷ cf. TB., *Sanh.*, XI, f. 94a¹.

¹⁵⁸ cf. Rabb. Rash., *Comm. In Is.*, 24, 16, p. 195.

¹⁵⁹ cf. Rabb. Rash., *Comm. In Is.*, 7, 14, p. 67.

Otras obras que Martín García incluye como fuentes son los Targum de Jonatán Ben Uziel o los Midrash Tehillim de Maimónides, por citar algunos, que hallamos de nuevo a través de Ramón Martí o Porchettus Silvanus siempre en fragmentos parafraseados de mayor extensión que los que ofrece el obispo de Barcelona, pero conservando la misma estructura:

Ad illud de altari Mosi respondetur per Targum Exodi decimo septimo, ubi habetur: «edificavit Moses altare et servivit super illud coram domino, qui fecit ei signa». Ad illum etiam de altari Gedeonis similiter respondetur per Targum, Iudicum sexto, ubi habetur: «edificavit Gedeon ibi altare domino et servivit super eo domino, id est, sacrificavit, coram domino, qui fecit ei pacem». (Martín García, Sermón XVII, p. 128).

Ad tertium igitur respondendum primo per Targum illius Exodi 17, g: «et edificavit Moises altare et vocavit nomen eius dominus signum meum. Idem in Targum: «et edificavit Moises, servivit vel coluit super illud coram domino, qui fecit ei signa». [...] Verumtamen ad quartum potest adhuc responderi per Targum super illud quod iam dictum est de libro Iudicum VI, d: «et edificavit ibi Gedeon altare domino, et vocavit illud “dominus Salom”, id est, “pacem”. Idem in Targum: «et edificavit Gedeon ibi altare domino et servivit super eo, id est, sacrificavit coram domino, qui fecit ei pacem». (Porchettus Silvanus, Victoria Adversus Hebraeos, II, c. 1, f. 58r).

Idem in Targum Onkelos: ובנא משה מדבחה ופלה עלוהי קדם יהוה דעבד ליה נסין, «et edificavit Moiseh altare & coluit super illud coram Domino, qui fecit ei signa». [...] Super id quod iam dictum est Iudicum 6, v. 24: ויבן שם גדעון מזבח ליי ויקרא לו יי שלום, «et edificavit ibi Gedeon altare Domino, & vocavit illud “Dominus pax”». Idem in Targum: ובנא תמן גדעון מזבחה קדם יי ופלה עלוהי קדם יי, «et edificavit ibi Gedeon altare Domino, & servivit, id est sacrificavit, super eo coram domino, qui fecit ei pacem». (Ramón Martí, Pugio Fidei, III, dist. 3, c. 2, p. 657).

Al margen de lo antes expuesto, en los *Sermones* de Martín García hallamos también indicios de que podría estar usando otras obras como fuentes intermedias, de forma puntual, como el *Flagellum Iudeorum* de Finus Hadrianus, que contiene citas de Cahadfas/Cahadías (Saadia Gaon), rabí Moisés de Gerona (Nahmanides) y rabí Camhy/Camhi (rabí David Kimhi):

Item rabbi Moyses Gerundensis dicit quod “dies nouissime sunt dies messie” et allegat, ut dicit Iacob, Genesis quadragesimo nono: ostendam uobis que uentura sunt in diebus nouissimis, id est, messie, quia: non auferetur, etcetera. Item rabbi Cahadfas in Translatione Arabica, que legitur in Africa, dicit quod hoc intelligitur de messia. Item rabbi Camhy in suo libro Sarafim dicit quod “Silo” significat “messiam”, et allegat hunc textum. (Martín García, Sermón III, p. 18).

Rabi Moyses Gerundensis in sua super hoc vaticinio declaratione, sic inquit: “novissimi dies sunt dies Messie”, quoniam Iacob significabat illa tempora in verbis suis, cum dixit: donec veniat Silo, & ipsi congregabuntur populi, novissimi enim dies, dies Messie sunt. Hæc ille Rabi. Item ille magnus Rabi Cahadías in sua translatione Arabica, que communiter legitur in partibus Africe, & Rabi Camhi in Codice suo, qui dicitur Sarafim, ubi agit de dictionum significatione, inquit expresse. (Finus Hadrianus, In Iudaeos Flagellum, I, c. 11, f. 11v).

Este también es el caso de una breve alusión al rabí Moisés Adarsam (Moshé ha-Darshan), que en realidad esconde una referencia que podría pertenecer a la obra de Pedro Galatino Romano, el *De Archanis Catholicae Veritatis*:

Dicit rabbi Moyses Adarsam: «hoc intelligitur de rege messia, qui morietur propter saluandos patres et postmodum uiuet in sempiternum, nec uidebit infernum». (Martín García, Sermón XVIII, p. 132).

Dixit R. Moses Hadarsan: «hic textus dictus est de rege Messia, qui morietur propter redimendos patres & postmodum uiuet in sempiternum, nec uidebit infernum, quemadmodum sapientes, qui moriuntur». (Petrus Galatinus Romanus, *De Archanis Catholicae Veritatis*, lib. VIII, c. 20, p. 347).

Como hemos podido constatar, esta dinámica de citar obras en los *Sermones* que en realidad no está consultando de forma directa se repite constantemente en toda la obra. Es un hecho que Martín García está usando obras que a su vez contienen las referencias a las que él alude en sus *Sermones*, y es una práctica que lleva a cabo, como hemos visto en los capítulos previos, tanto con autores cristianos (cf. Tomás de Aquino, Graciano), como con autores musulmanes (cf. Juan Andrés de Játiva), como de igual modo con autores hebreos (cf. Ramón Martí, Porchettus Silvanus).

2.6 Fuentes clásicas

Las referencias a los diferentes autores de la antigüedad clásica suponen un porcentaje importante de las citas que aparecen en los *Sermones*. Obviamente, en la mayoría de ocasiones, Martín García alude a estas *auctoritates* mediante autores medievales que se encargaron de copiar, transmitir y comentar las obras de Aristóteles, Galeno o Plinio el Joven, por citar algunos¹⁶⁰.

El griego Aristóteles de Estágira es, sin lugar a dudas, el autor no medieval más citado en los *Sermones*, hasta en un total de 304 ocasiones. Martín García no utiliza al *Philosophus* (como suele aludirse a él) de forma directa, sino que se sirve de los comentarios de las obras de Tomás de Aquino y de su maestro Alberto Magno. Como es sabido, ambos autores llevaron a cabo la extensa tarea de traducir y comentar minuciosamente las obras filosóficas de Aristóteles, y Martín García se sirve de éstos para referirse al *Philosophus*. Por otra parte, es probable que, en ocasiones, el obispo de Barcelona utilice otras herramientas para citar a Aristóteles, como el florilegio de las *Auctoritates Aristotelis*, editado por Jacqueline Hamesse en 1974. En esta obra, de gran utilidad para nuestra edición, encontramos gran parte de las referencias al autor griego, por lo que es más que plausible que Martín García utilice un florilegio medieval o suerte de comentarios muy similar a éste.

En cuanto a otros autores, como Galeno, Hipócrates o Dioscórides, es muy posible que Martín García esté empleando el mismo sistema de servirse de comentaristas medievales a sus obras médicas. En este caso hemos constatado que el inquisidor utiliza obras de autores como Petrus Bercharius y su *Reductorium Morale* o Avicena y su *Canon* para referirse a éstos, así como a otros autores, como Serapión el Joven (Ibn Sarabi) y su *De Simplicibus Medicinis*, o Juan Mesué el Joven y su *De Simplicibus Medicamentis*.

Por último, en referencia a las obras de otros autores como Catón el Viejo, Julio César, Ovidio o Séneca, es posible que Martín García esté utilizando cualquiera de las muchas copias o incluso alguna edición impresa, ya que, como sabemos, la transmisión y copia de estos autores se mantiene e incluso se incrementa durante la Baja Edad Media y el Humanismo.

¹⁶⁰ Cf. MONTOZA COCA (en prensa [b]).

2.7 Edición del texto

2.7.1 Criterios de la edición

En primer lugar, queremos dejar constancia que este trabajo no consiste en una transcripción literal de los *Sermones* de Martín García; para establecer el texto se han llevado a cabo una serie de medidas para regularizar y homogeneizar el texto basándonos en diferentes criterios.

Para realizar esta edición crítica nos hemos basado fundamentalmente en la *editio princeps* de 1520, que recibe el nombre de M¹⁶¹, pero también hemos cotejado el texto con una edición posterior, prácticamente sin diferencias con la primera, llamada X¹⁶². Hebrera¹⁶³ nos ofrece para M esta fecha de 1520, igual que Cirac Estopañán¹⁶⁴ y la propia *editio princeps* de los sermones aporta este dato en su *explicit*¹⁶⁵. No obstante, Ribera Florit¹⁶⁶ se equivoca al dar la fecha de 1517, probablemente debido a una mala lectura del latín del *explicit*. Salvo Ribera Florit, la mayoría de estudios modernos coinciden en datar sin duda esta primera edición en el año 1520¹⁶⁷.

A la hora de escoger entre diferentes opciones para transcribir un nombre (común o propio), siempre nos hemos decantado por elegir la forma más cercana al latín clásico, siguiendo la norma de Erasmo de Rotterdam¹⁶⁸ para la nomenclatura y transcripción. De este modo, el nombre del profeta Elías, aparece en los *Sermones* como: *Helias*, *Helya*, *Elia*. Para regularizar esta oscilación, propia de los escritos en latín medieval, en este caso hemos optado por la forma *Helias*, que aparece atestiguada en el propio texto. Otro ejemplo es el del patriarca Isaac, que aparece como: *Isaac*, *Ysaac*, *Ysac*, *Isac*, regularizado *Isaac*. Para otras formas, como el nombre del personaje bíblico Caín, atestiguado en los *Sermones* como: *Caim*, *Caym*, *Cayn*, hemos preferido seguir el criterio de la *Biblia Vulgata Stuttgartensia* y escoger la forma *Cain*.

Otro criterio empleado para la transcripción de las palabras con distintas grafías es el de regularizar la oscilación entre las formas que aparecen representadas en la *editio princeps* de

¹⁶¹ Edición M, Biblioteca Histórica, Fondo antiguo. Signatura: BH DER 156; edición X, Biblioteca Histórica, Fondo antiguo (F). Signatura: BH FLL 14479.

¹⁶² Ambos ejemplares se hallan en la Biblioteca de la Universidad Complutense de Madrid que se encuentran también digitalizados en la red y actualmente son de dominio público

¹⁶³ DE HEBRERA ESMIR (1700), p. 76.

¹⁶⁴ CIRAC ESTOPAÑÁN (1956), p. 6.

¹⁶⁵ En la página 1495 de nuestra edición: *Impressi Cesaraguste per Georgium Coci, uirum huius artis solertissimum, qui ne eorundem stilum aliquantis per uariaret aut quicquam ab exemplari uel alienum uel discrepans inter imprimendum fieret. Sed enim prout acceperat ita summa cura atque diligentia nisus, reddidit excussos. Anno nostre salutis uicesimo supra millesimum quingentesimum, decimo septimo kalendas aprilis*. Esto es, el 16 de marzo de 1520. Véase MONTOZA COCA (2016).

¹⁶⁶ RIBERA FLORIT (1967), p. 32.

¹⁶⁷ Tras esta primera edición se sucedió la llamada X que, lamentablemente, no posee ningún tipo de anotación en cuanto a su fecha de impresión. Sin embargo, basándonos en la enorme similitud tanto tipográfica como de contenido con la primera, podemos aventurar que fue realizada pocos meses o años después. Además, la actividad del impresor (quien sí consta en ambos *explicit*) en la ciudad de Zaragoza se alarga hasta el año 1537 (NORTON, 2010², p. 76) por lo que debemos situar esta segunda reimpresión entre los años 1520 y 1537. Véase MONTOZA COCA (2016).

¹⁶⁸ La norma erasmiana del siglo XV establece los diferentes criterios y elecciones que se han de seguir a la hora de pronunciar o acentuar vocablos en latín, basándose en el máximo acercamiento posible a la forma clásica.

1520 tanto con su forma clásica (*etiam, tamquam, tertium, cum, damnare*, etcétera), como con sus rasgos más propios del latín medieval (*eciam, tanquam, tercium, quum, dampnare*, etcétera). En estos casos siempre se ha optado por escoger las formas más cercanas al latín clásico: *fortior* en lugar de *forcior*; *homilia* en lugar de *omelia*; *hysopum* en lugar de *isopum*; *legitimus* en lugar de *legittimus*; *mibi* en lugar de *michi*, etcétera. En otros casos simplemente se ha elegido una forma sobre otra a fin de homogeneizar el texto, como *azora* en lugar de *zora* para la palabra “sura” (ambas atestiguadas en los *Sermones*).

En el caso del diptongo latino [AE] se ha decidido no reconstruirlo puesto que en el texto de la *editio princeps* no aparece representado ni existe ya oscilación. La única excepción en la que el impresor utiliza dicho diptongo es en la palabra: *aer, aeris* (aire) para distinguirla de: *aes, aeris* (bronce), que aparece como *es, eris*, y puntualmente en los nombres *Raphael* y *Michael*. En cualquier caso, formas como *Mariae, caelum, uitae* o *primae* aparecen en los *Sermones* siempre monoptongadas.

Del mismo modo, para transcribir en minúscula la semivocal [u] presente por ejemplo en *uerbum, uita, amauit* o *cognouissent*, se ha optado por la regularización de dicha grafía, aproximando su representación gráfica a la pronunciación latina, siguiendo el criterio de Erasmo. Para su representación gráfica en mayúscula se ha utilizado la forma [V]: *Vt, Vtinam, Vtrum*, etcétera.

Por otra parte, la oscilación entre las grafías [i] y [j] en la *editio princeps* de 1520 es prácticamente inexistente, prefiriendo la primera. Por este motivo, tanto en posición inicial, como intermedia o final de palabra, se ha optado por emplear la grafía [i/I] para todos los casos. Así pues transcribimos: *Iohannes* y no *Johannes*; *iudeorum* y no *judeorum*; *iudex* y no *judex*, etcétera.

En el caso de la representación de cifras numéricas o años se ha decidido siempre desarrollar dicho numeral con letras, a fin de una mayor comprensión del texto y puesto que también había cierta oscilación en la edición de 1520. De este modo, veremos: *libro primo, azora tertia, alea quadragesima quinta*, en lugar de *libro 1, azora 3, alea 45*; o: *annos triginta duo*, en lugar de *annos 32*. Siguiendo esta dinámica, se ha desarrollado la totalidad de las palabras que aparecían abreviadas siguiendo aún la tradición de los copistas medievales. Por ejemplo, se ha desarrollado la forma *distinctione* en lugar de *dist.*; *capitulum* en lugar de *c.*; *Dauid* en lugar de *dd.*, etcétera.

Por otra parte, la inclusión de los caracteres </> representan lagunas en el texto que hemos reconstruido o bien pequeñas inclusiones aclaratorias, como por ejemplo en <THEMA> o en <EXPLICIT>, a fin de facilitar la lectura del texto.

A fin de ilustrar mejor este apartado hemos incluido una tabla con la mayoría de las formas que han sido modificadas respecto a la edición de Jorge Coci de 1520, mostrando en orden alfabético las formas que aparecían en dicha edición y explicando uno por uno los motivos de la elección en nuestra edición.

Forma escogida	Formas atestiguadas en el texto de 1520	Motivo de la elección
1. (A)calipha/ae	1. Calipha, califfa, caliphatum, califis, alcaliphhe, alcaliffis	1. Fiel al latín clásico
2. Aaron	2. Aaron, Aron	2. Según la Vulgata de Stuttgart
3. Abacuc (profeta)	3. Abacuch, Abachuch, Abachuc, Abacuhc	3. Según la Vulgata de Stuttgart
4. Abel	4. Abel, Habel	4. Según la Vulgata de Stuttgart
5. Abominabilis/e	5. Abominatio, abhominatum	5. Fiel al latín clásico
6. Abuatia/ae (ibn 'Atiyya)	6. Abuatia, Buatia	6. Regularización de la oscilación
7. Abundantia/ae	7. Abundantia, abundancia, habundanciam	7. Fiel al latín clásico
8. Acaia/ae	8. Acaia, acaya	8. Fiel al latín clásico
9. Aciar (Sirat Rasūl Allāh)	9. Aciar, Cihar	9. Regularización de la oscilación
10. Adonai	10. Adonay	10. Según la Vulgata de Stuttgart
11. Africa/ae	11. Africa	11. Fiel al latín clásico, ex graeco Ἡ Αφρική
12. Aggeus/i	12. Aggeus, Agey, Agei, Aggei, Ageus	12. Según la Vulgata de Stuttgart
13. Ahazias/ae	13. Ochocie, Ochozias	13. Según la Vulgata de Stuttgart
14. Akiba (rabino)	14. Aaquiba, Ahaquiba,	14. Según el <i>Pugio Fidei</i>
15. Albohari (al-Bujārī)	15. Boari, Bohari, Alboharii, Alboari	15. Regularización de la oscilación
16. Alchoranus/i	16. Alchoranus, alcarano, alcorani, Alcoharano, alchoarani, Alcoharan	16. Regularización de la oscilación.
17. Alemania/ae	17. Alemania, Alemania	17. Regularización de la oscilación
18. Alfonsus/i	18. Alfonsus, Alifonsus	18. Regularización de la oscilación
19. Algazel (al-Ghazālī)	19. Algazel, Agazel, Agazal	19. Regularización de la oscilación.
20. Alleluia/ae	20. Alleluia, alleluia	20. Fiel al latín clásico
21. Almanzhodi (al-Mas'udi)	21. Almanzhodi, Almazhodi, Almahoçodi	21. Regularización de la oscilación
22. Amram (padre de Aaron)	22. Amram, Ambram	22. Según la Vulgata de Stuttgart
23. Antonius/i	23. Antonius, Anthonio	23. Fiel al latín clásico. H hipercorrectiva.
24. Anulus/i	24. Anulus, annulus	24. Etimología anus (aro) + sufijo -ulus.
25. Apocalipsis/is	25. Apocalipsis, Apochalipsis	25. Según la Vulgata de Stuttgart
26. Apparere	26. Apparere, aparentia, apparentia	26. Fiel al latín clásico: ad+parere
27. Apprehendo	27. Apprehenditur, aprehendit	27. Etimología ad+prehendo> apprehendo
28. Appropinquare	28. Appropinquare, apropinquari	28. Etimología ad+propinquus> appropinquus

29. Aram (país)	29. Aram, Aran	29. Según la Vulgata de Stuttgart
30. Arca/ae	30. Arca, archam	30. Fiel al latín clásico
31. Arricella (Al-Risāla)	31. Arricella, Ricella, Arrizella	31. Regularización de la oscilación
32. Aseneth (mujer de José)	32. Asenech	32. Según la Vulgata de Stuttgart
33. Aser	33. Asser	33. Según la Vulgata de Stuttgart
34. Assignare	34. Assignare, assignatum, assignaut	34. Fiel al latín clásico: ad+signare>assignare
35. Asuerus/i (rey de Persia)	35. Asuerus, Assuerus	35. Según la Vulgata de Stuttgart
36. Athenas/arum	36. Athenas, athenienses, atenas.	36. Fiel al latín clásico, ex graeco Ἀθῆναι
37. Auaritia/ae	37. Auaritia, auaricia	37. Fiel al latín clásico
38. Auicena/ae	38. Auicena, Auicenna	38. Fiel a la transcripción del árabe: Ibn Sinā
39. Azamachxeri (autor musulmán)	39. Azamachxeri, Azamacheri, Azamach, Axamachxeri	39. Regularización de la oscilación
40. Azora/ae	40. Azora, zora	40. Regularización de la oscilación
41. Baculum	41. Baculum, bacculum	41. Fiel al latín clásico
42. Balac (rey moabita)	42. Balac, Balach	42. Según la Vulgata de Stuttgart
43. Ballista/ae	43. Ballista, balistarius, ballistarius	43. Fiel al latín clásico, ex graeco βαλλιστρα
44. Baptista/ae	44. Baptista, baptista, batista	44. Fiel al latín clásico, mayúscula al ser epíteto
45. Baruch (profeta)	45. Baruch, Baruc, Baruth	45. Según la Vulgata de Stuttgart
46. Berachia (rabino)	46. Varaquia, Barachia, Barakia	46. Según el <i>Pugio Fidei</i>
47. Berachot	47. Barachot, Baraot	47. Regularización de la oscilación
48. Beresit Rabba (“Génesis” en hebreo)	48. Beresit, Beressit, Vere sit, Veresit	48. Regularización de la oscilación
49. Bersabee (esposa de David)	49. Bersabe	49. Según la Vulgata de Stuttgart
50. Bethsaida/ae	50. Bethsaida, Bethsayda, Betsayde	50. Según la Vulgata de Stuttgart
51. Caïn	51. Caïm, Caym, Cayn	51. Según la Vulgata de Stuttgart
52. Cana/ae (ciudad de Galilea)	52. Cana, Chana	52. Según la Vulgata de Stuttgart
53. Cariathiarim	53. Cariathiarim	53. Según la Vulgata de Stuttgart
54. Carthago/inis	54. Carthago, Cartago	54. Fiel al latín clásico, del fenicio Qart-hadašt
55. Catena/ae	55. Catena, cathene, concathenario, concathenati	55. Fiel al latín clásico
56. Cathay	56. Cathay, Catay	56. Regularización de la oscilación
57. Cesaragusta/ae Cesaragustanus/i	57. Cesaragusta, Cesaraguste, cesaragustana, Ceseraguste, ceseragustanorum, cesaragustani, ceseragustani	57. Regularización de la oscilación. Monoptongación.

58. Chaldaicus/i	58. Caldayca, caldaica, chaldeorum, chaldeus.	58. Según la Vulgata de Stuttgart
59. Charta/ae	59. Chartam, carta, cartha	59. Fiel al latín clásico, ex graeco χάρτης
60. Cherubin	60. Cherubin, chierubin, hierubin, iherubin	60. Hipercorrección
61. Circum+-----	61. Circum, circum	61. Fiel al latín clásico
62. Circumcido	62. Circumcissione, circumcidere	62. Fiel al latín clásico: circum+caedo
63. Conditio/onis	63. Conditio, condicio	63. Fiel al latín clásico
64. Cotidie	64. Cotidie, quotidie, quotidie	64. Fiel al latín clásico
65. Cum (conjunción)	65. Cum, quum	65. Error ortográfico
66. Damnatus/i	66. Damnatus, Dampnandos, dampnatorum, dampnatissimam	66. Fiel al latín clásico
67. Danihel/is	67. Daniel	67. Según la Vulgata de Stuttgart
68. Datio/onis	68. Dationem, dacionem	68. Fiel al latín clásico
69. Definitio/onis Definire	69. Definitionem, definire, diffinitio, diffinitionem	69. Fiel al latín clásico
70. Dioscorides/is	70. Dioscorides, Diascorides, Dyascoridis	70. Fiel al latín clásico, ex graeco Διοσκουρίδης
71. Diuitiae/arum	71. Diuitia, diuicia	71. Fiel al latín clásico
72. Draco/onis	72. Draco, dracho	72. Fiel al latín clásico, ex graeco δράκων
73. E<AE	73. E	73. No hay oscilación. Siempre se monoptonga.
74. Edom (país)	74. Edom, Edon	74. Según la Vulgata de Stuttgart
75. Elemosyna/ae	75. Elemosyna, elemosina, elemosinario	75. Fiel al latín clásico
76. Elisabeth (Prima de María)	76. Helysabet, Helysabeth, Elysabeth, Elisabet, Elisabeth, Elisabet	76. Según la Vulgata de Stuttgart
77. Enecus/i (rey semítico de Aragón)	77. Enecho, Enecus	77. Regularización de la oscilación
78. Ephraim	78. Effraym	78. Según la Vulgata de Stuttgart
79. Eremus/i	79. Eremus, heremus, heremita, eremiticam	79. Fiel al latín clásico, ex graeco ἡρεμος
80. Etiam	80. Etiam, eciam	80. Fiel al latín clásico
81. Etymologiae/ae	81. Etymologia, etimologia, ethymologia	81. Fiel al latín clásico, ex graeco ἐτυμολογία
82. Eua/ae	82. Eua	82. Calco ex graeco Εὔα
83. Famelicus/i	83. Famelicus, famellicus	83. Fiel al latín clásico
84. Fortior/is	84. Fortior, forcior, forcius.	84. Fiel al latín clásico
85. Galenus/i	85. Galenus, Galienus	85. Fiel al latín clásico, ex graeco Γαληνός

86. Golgotha/ae	86. Golgotha, Golgota, Golgatha, Golgata	86. Según la Vulgata de Stuttgart
87. Gothi/Gothorum	87. Gotti, goticum, gothorum, goti, gottorum	87. Fiel al latín clásico
88. Grupo “bt”	88. Obtinere, optinuisse, optinere, optinuit, obtines	88. Regularización de la oscilación
89. Grupo “cu” (cf. “cum”)	89. Secutus, persecuntur, consequunt, consecutus	89. Fiel al latín clásico
90. Grupo “mn”	90. Contempnare, condemnare, contempnit, contemnit	90. Regularización de la oscilación
91. Grupo “mp”	91. Inpunitum, inproportionatum, impuritas, impossibilis, tentationes, temptare, tentatione	91. Regularización de la oscilación
92. Hannibal/is (general cartaginés)	92. Hannibalem, Anibalis, Hannibale	92. Fiel al latín clásico, del fenicio Hanni-ba'al
93. Hebdomada/ae	93. Hebdomada, ebdomada, ebdomoda	93. Fiel al latín clásico, ex graeco ἑβδομάς
94. Hebraicus/a/um	94. Hebraicus, hebraicus, ebreos	94. Fiel al latín clásico
95. Hebron (ciudad)	95. Hebron, Ebron	95. Según la Vulgata de Stuttgart
96. Helias/ae	96. Helias, Helyam, Eliam	96. Según la Vulgata de Stuttgart
97. Heliseus/i	97. Heliseus, Helyseus	97. Según la Vulgata de Stuttgart
98. Hemispherium/i	98. Hemispherium, emispherium, emisperii	98. Fiel al latín clásico, ex graeco ἡμισφαίριον
99. Hexameron/onis	99. Hexameron, Exameron	99. Fiel al latín clásico, ex graeco Ἑξαήμερος
100. Hiericho (ciudad)	100. Hierico, Ierico	100. Según la Vulgata de Stuttgart
101. Hieroboam	101. Ieroboam, Hieroboam	101. Según la Vulgata de Stuttgart
102. Hieronymus/i	102. Hieronymus, Hieronimus	102. Según la Vulgata de Stuttgart
103. Hierusalem/Hierosolyma/Hierosolymitanus	103. Hierusalem, Iherusalem, Hirusalem, Hierurasalem, Hierusaem, Hierosolimorum, Hierosolimitanus	103. Regularización de la oscilación
104. Hiezechiel/is	104. Ezechiel	104. Según la Vulgata de Stuttgart
105. Hippocrates/es	105. Ypocras	105. Fiel al latín clásico, ex graeco Ἱπποκράτης
106. His (pronombre en ablativo plural)	106. His, hiis	106. Fiel al latín clásico
107. Hispania/ae	107. Hispania, Hyspania, Hyspaniarum, hyspanno	107. Fiel al latín clásico
108. Historia/ae	108. Historia, hystoria	108. Fiel al latín clásico, ex graeco ἱστορία
109. Holcotus, Robertus	109. Holcot, Holkot	109. Fiel al inglés Holcot (pueblo natal)
110. Homilia/ae	110. Homilia, omelia, homelia	110. Fiel al latín clásico
111. Horeb	111. Oreb	111. Según la Vulgata de Stuttgart
112. Horizon/tis	112. Horizontem, orizontes	112. Fiel al latín clásico, ex graeco ὀρίζων

113. Hortus/i – Ortus/i (confusión)	113. Ortus, hortus, ortulanus, hortulanus	113. Corrección del error
114. Hostis/is – Ostium/i (confusión)	114. Hostiaria, ostis, hostis	114. Corrección del error
115. Hydria/ae	115. Ydria, idria	115. Fiel al latín clásico, ex graeco ὕδρια
116. Hydropicus/a/um	116. Ydropica	116. Fiel al latín clásico
117. Hymnum/i	117. Hymnum, himnum	117. Fiel al latín clásico, ex graeco ὕμνος
118. Hyperdulia/ae	118. Iperdulia, yperdulia	118. Fiel al latín clásico, ex graeco ὑπερ + δουλεια
119. Hypocrita/ae	119. Ypocrisim, ypocrita, ypochritarum	119. Fiel al latín clásico, ex graeco ὑποκριτής
120. Hypostaticus/a/um	120. Hipostatice, ypostatica, ipostatice	120. Fiel al latín clásico, ex graeco ὑποστατικός
121. Hysopum/i	121. Isopo, ysopum	121. Fiel al latín clásico, ex graeco ὕσσωπος
122. Iafeth (hijo de Noe)	122. Iaphet	122. Según la Vulgata de Stuttgart
123. Idea/ae	123. Idee, ydea	123. Fiel al latín clásico, ex graeco ιδέα
124. Idolum/i	124. Idolum, ydolum, idolatria, ydolatria	124. Fiel al latín clásico, ex graeco εἶδωλον
125. Idoneus/i	125. Idoneus, ydoneus	125. Fiel al latín clásico
126. Idumeus/i	126. Hydumeus, Idumeam, Ydumea	126. Según la Vulgata de Stuttgart
127. Iesus/us	127. Iesus, Ihesus,	127. Hipercorrección
128. Iezabel/is	128. Iezabel, Gezabel	128. Regularización de la oscilación
129. Ildefonsus/i	129. Ildefonsus, Ildefonsus	129. Regularización de la oscilación
130. Imago/inis	130. Imago, ymago, ymaginationem, ymaginatur, ymaginarium	130. Fiel al latín clásico. La Y es helenizante
131. Immediate	131. Immediate, immediate	131. Fiel al latín clásico
132. Immo	132. Immo, imo	132. Fiel al latín clásico
133. Immolare	133. Immolare, immolabantur, immola	133. Fiel al latín clásico
134. Immortalis/e	134. Immortalis, immortalitatem (sermón X)	134. Fiel al latín clásico
135. Inermis/e	135. Inermis, inermis	135. Fiel al latín clásico
136. Initium/i	136. Initium, inicio	136. Fiel al latín clásico
137. Ioda/ae (rabino)	137. Ioda, Yode	137. Regularización de la oscilación
138. Iohel/is (profeta)	138. Iohel, Ioel	138. Según la Vulgata de Stuttgart
139. Isaac	139. Isaac, Ysaac, Ysac, Isac	139. Según la Vulgata de Stuttgart
140. Isabella/ae (reina de Castilla)	140. Isabella, Helysabet, Helysabeth, Helisabet,	140. Fiel al castellano. Evitar confusión. Elección de

	Helisabeta, Elisabeth, Elisabeta	forma atestiguada
141. Isachar	141. Ysachar	141. Según la Vulgata de Stuttgart
142. Isaias/ae	142. Esaias, Esayas, Esaas, Ysay	142. Según la Vulgata de Stuttgart
143. Isidorus/i	143. Isidorus, Ysidorus	143. Hipercorrección helenizante.
144. Ismahel/lis (y derivados)	144. Ismael, Hismaelitarum, ysmaelitarum, ysmahelite	144. Según la Vulgata de Stuttgart
145. Israhel/is	145. Israhel, Israel	145. Según la Vulgata de Stuttgart
146. Israheliticus/i (y derivados)	146. Israeliticus	146. Según la Vulgata de Stuttgart
147. Italia/ae	147. Italia, Ytalia	147. Fiel al latín clásico
148. Ithamar (sacerdote de Israel)	148. Ytamar	148. Según la Vulgata de Stuttgart
149. Iudaicus/i (y derivados)	149. Iudaicus, iudaysmo	149. Fiel al latín clásico
150. Iustitia/ae	150. Iustitia, iusticia	150. Fiel al latín clásico
151. Lacrima/ae	151. Lachryma, lachryma	151. Según la Vulgata de Stuttgart
152. Laicus/i	152. Laicus, laycus	152. Fiel al latín clásico
153. Legitimus/a/um (y legitime)	153. Legitimus, legitimus, legitime	153. Fiel al latín clásico
154. Letitia/ae	154. Letitia, leticia	154. Fiel al latín clásico
155. Lia/ae (mujer de Jacob)	155. Lia, Lya	155. Según la Vulgata de Stuttgart
156. Linteus/i	156. Linteum, lintheo	156. Fiel al latín clásico
157. Loquor (y derivados)	157. Loquuntur, loquitur, loquutione, loquuti, loquutus	157. Fiel al latín clásico. Regularización de la oscilación
158. Lyra/ae (Nicolaus)	158. Lyra, Lira	158. Fiel al francés La Vieille-Lyre (pueblo natal)
159. Macchabeorum	159. Machabeorum	159. Según la Vulgata de Stuttgart
160. Machometus/i	160. Machometus	160. Regularización de la oscilación.
161. Maiestas/atis	161. Maiestatem, magestatem	161. Fiel al latín clásico
162. Malitia/ae	162. Malitia, malicia	162. Fiel al latín clásico
163. Malleus/i	163. Malleus, maleo, malleo	163. Fiel al latín clásico
164. Martha/ae (hermana de Lázaro)	164. Martha, Marta	164. Según la Vulgata de Stuttgart
165. Martius/i	165. Martius, marcius, marci, martius, marcio	165. Fiel al latín clásico
166. Martyr/is	166. Martyr, martyrrium, martirium, martir	166. Fiel al latín clásico, ex graeco μάϱτυρ
167. Mazalqueuir	167. Mazalqueuir, Maçalqueuir	167. Regularización de la oscilación

168. Mendacia/ae	168. Mendacia, mendatia, mendatio	168. Fiel al latín clásico
169. Mesopotamia/ae	169. Mesopotania	169. Fiel al latín clásico, ex graeco Μεσοποταμία
170. Mezquita/ae	170. Mezquita, mesquita	170. Regularización de la oscilación
171. Michael/lis (Arcángel)	171. Michael	171. Según la Vulgata de Stuttgart
172. Mihi	172. Mihi, michi	172. Fiel al latín clásico
173. Militia/ae	173. Militia, milicie	173. Fiel al latín clásico
174. Mosaica/ae (lex)	174. Mosaicus, mosayca	174. Coherencia con Moses y no Moyses
175. Moses/en/i/i/e	175. Moyses, Moysen, Moyses, Moysi, Moyses, Moisi	175. Según la Vulgata de Stuttgart
176. Murra/ae	176. Myrra, mirratum, myrratum, myrrthe	176. Según la Vulgata de Stuttgart.
177. Muslim	177. Mumlim, Muzlin, Muzli	177. Regularización de la oscilación
178. Mysticus/a/um	178. Mysticus, mysticus	178. Fiel al latín clásico, ex graeco μυστικός
179. Nahor (padre de Thare, profeta)	179. Nachor	179. Según la Vulgata de Stuttgart
180. Nazareth (ciudad)	180. Nazareth, Nazaret, Nazareh, Nacareth	180. Según la Vulgata de Stuttgart
181. Negotium/i	181. Negotium, negotiatione, negotiatus, negocium	181. Fiel al latín clásico
182. Nephthim	182. Neptalim	182. Según la Vulgata de Stuttgart
183. Nicholas/i	183. Nicholas, Nicolaus, Nicholaos, Nicolay	183. Regularización de la oscilación
184. Nicromantia/ae	184. Nicromanticus, nichromantiam	184. Regularización de la oscilación
185. Nihil / nil	185. Nihil, nichil, annichilandi, nichilum	185. Fiel al latín clásico
186. Noe (patriarca)	186. Noe, Nohe	186. Según la Vulgata de Stuttgart
187. Notitia/ae	187. Notitia, noticia	187. Fiel al latín clásico
188. Numquid	188. Numquid, nunquid, nunquit	188. Fiel al latín clásico
189. Nuntiare (y derivados)	189. Prenunciare, annunciare, nunciarius	189. Fiel al latín clásico
190. Nuptia/ae	190. Nuptia, nupcias, nupcius	190. Fiel al latín clásico
191. Obprobrium/i	191. Obprobrium, opprobrium	191. Regularización de la oscilación
192. Oporteo/ere/ui	192. Oportuit, oportuit	192. Fiel al latín clásico
193. Oppidum/i	193. Oppidum, opida, opidum	193. Error ortográfico
194. Otiosum/i	194. Otiosum, ociosum, occiosum, occium	194. Fiel al latín clásico
195. Palatium/i	195. Palatium, palacium	195. Fiel al latín clásico
196. Patientia/ae	196. Patientia, patienter, patientia	196. Fiel al latín clásico
197. Pelicanus/i	197. Pelicanus, pellicano	197. Fiel al latín clásico, ex graeco πελεκάνος

198. Pereq (en hebreo, “capítulo”)	198. Pereq, perech	198. Regularización de la oscilación
199. Phlebotomia/ae	199. Phlebotomia, flebotomia, fleubotomia, flebothomia, flebothomiam	199. Fiel al latín clásico, ex graeco φλεβοτόμος
200. Pilatus/i	200. Pilatus, Pylatus	200. Fiel al latín clásico
201. Política/ae (y derivados)	201. Política, politiconum, polithiconum, polithiconum	201. Fiel al latín clásico, ex graeco πολιτικός
202. Pretium/i, pretiosus/i	202. Pretium, precium, pretiosus, preciosus	202. Fiel al latín clásico
203. Primitia/ae	203. Primitia, primicie	203. Fiel al latín clásico
204. Prophetia/ae	204. Prophetia, propheta, propheta, propheta	204. Fiel al latín clásico
205. Prouincia/ae	205. Prouincia, prouintia	205. Hipercorrección, regularización de la oscilación
206. Ptolomeus/i	206. Ptolomeus, Ptholomeus	206. Fiel al latín clásico
207. Pueritia/ae	207. Pueritia, puertia	207. Fiel al latín clásico
208. Pulchrum/i Pulchritudo/inis	208. Pulchrum, pulchrum, pulchritudinis, pulchrior	208. Fiel al latín clásico
209. Rabbi	209. Rabbi, Rabi	209. Fiel al latín clásico, ex graeco רַבִּי
210. Rahel	210. Rachel, Rachael	210. Según la Vulgata de Stuttgart
211. Richardus/i	211. Richardus, Ricardus	211. Regularización de la oscilación
212. Rufus/i	212. Rufa, ruffus	212. Fiel al latín clásico
213. Saba/ae (país)	213. Saba, Sabba, Sabea, Sabbea	213. Según la Vulgata de Stuttgart
214. Sacerdotium/i	214. Sacerdotium, sacerdocium	214. Fiel al latín clásico
215. Salamantica/ae	215. Salamantica, Salamantica	215. Regularización de la oscilación
216. Samuhel/is	216. Samuel	216. Según la Vulgata de Stuttgart
217. Sanhedrin	217. Çanhedrin, çanedrin	217. Fiel al hebreo transcrito סַנְהֶדְרִין (Sanhedrin), ex graeco συνέδριον (sunédriion).
218. Sarai (primer nombre de Sarra)	218. Sarray	218. Según la Vulgata de Stuttgart
219. Sarra/ae (esposa de Abraham)	219. Sarra, Sara	219. Según la Vulgata de Stuttgart
220. Satan/is	220. Sathan, Satham, Sathanas	220. Según la Vulgata de Stuttgart
221. Satiare	221. Satiatus, satiabor, sariaretur	221. Fiel al latín clásico
222. Satiatas/atis	222. Satiabor, sarietas, sariatum	222. Fiel al latín clásico
223. Scinifes/is	223. Scinifes, cinifes, cinifex	223. Fiel al latín clásico
224. Scipio/onis (general romano)	224. Cipione, Scipionis	224. Fiel al latín clásico
225. Sefhora/ae	225. Sephora	225. Según la Vulgata de Stuttgart

226. Seruitium/i	226. Seruitium, seruitium	226. Fiel al latín clásico
227. Sibylla/ae	227. Sibilla, sibila, sebilla, sybilla	227. Fiel al latín clásico, ex graeco Σιβυλλὰ
228. Sinai	228. Sinay, Synay, Synai	228. Según la Vulgata de Stuttgart
229. Sion/is	229. Sion, Syon	229. Según la Vulgata de Stuttgart
230. Spatium/i (y derivados)	230. Spatium, spatiosus, spacio, spacii	230. Fiel al latín clásico
231. Sphera/ae	231. Sphera, hemispherium, spera.	231. Fiel al latín clásico, ex graeco σφαῖρα
232. Summus/a/um	232. Summus, sumo, sumus	232. Fiel al latín clásico
233. Sunna/ae (doctrina musulmana)	233. Çuna, çunna	233. Regularización de la oscilación
234. Supplere	234. Suppletur, suplet	234. Fiel al latín clásico: sub+pleo
235. Symbolus/i	235. Symbolus, simbolo, simbolo.	235. Fiel al latín clásico, ex graeco σύμβολον
236. Symeon/onis	236. Simeon	236. Según la Vulgata de Stuttgart
237. Synagoga/ae	237. Synagoga, archisinagogi, sinagoga	237. Fiel al latín clásico
238. Syria/ae	238. Siria, Syria	238. Según la Vulgata de Stuttgart
239. Talmuth (y derivados)	239. Talmuth, Thalmut, Talmuto, Talmut, talmudiste, talmutistarum	239. Regularización de la oscilación
240. Tamquam	240. Tamquam, tanquam	240. Regularización de la oscilación
241. Tertium/i	241. Tertium, tertium	241. Fiel al latín clásico
242. Thabor/oris (monte)	242. Thabor, Tabor	242. Según la Vulgata de Stuttgart
243. Thau (letra hebrea)	243. Thau, tau	243. Según la Vulgata de Stuttgart
244. Thronus/i	244. Thronus, tronus	244. Fiel al latín clásico, ex graeco θρόνος
245. Timotheus/i	245. Timotheus, Thimotheum, Timoteum, Timoteum	245. Según la Vulgata de Stuttgart
246. Tiriaca/ae	246. Tiriaca, tiriaca	246. Regularización de la oscilación
247. Tobias/ae	247. Thobias, Tobias, Tobie	247. Según la Vulgata de Stuttgart
248. Tricesimus/a/um Vicesimus/a/um	248. Tricesimus, trigesima, uicesimo, vigesimus	248. Fiel al latín clásico
249. Tristitia/ae	249. Tristitia, tristitia	249. Fiel al latín clásico
250. Tullius/i (Marcus Tullius Cicero)	250. Tullius, Tulus	250. Fiel al latín clásico
251. Tyrannus/i	251. Tyrannus, tiranizandi, tirannidem	251. Fiel al latín clásico, ex graeco τύραννος
252. Tyrus/i	252. Tyrus, Tirus, Thyri, Thiri	252. Fiel al latín clásico, ex graeco Τύρος (Tyros)
253. Vassallus/i	253. Vassalli, vasallus	253. Fiel al latín clásico
254. Vasthi (reina esposa de Asuero)	254. Vasthi, Basthi	254. Según la Vulgata de Stuttgart

255. Vergilius/i	255. Vergilius, Virgilius	255. Fiel al latín clásico: Publius Vergilius Maro
256. Vieter (ciudad)	256. Vieter, Bitter	256. Regularización de la oscilación
257. Vitium/i	257. Vitium, uitiosus, uiciis, uicia	257. Fiel al latín clásico
258. Ximenuus/i	258. Ximenuus, Ximinius	258. Regularización de la oscilación
259. Zaccharias/ae	259. Zacharias	259. Según la Vulgata de Stuttgart
260. Zaccheus/i	260. Zacheus	260. Según la Vulgata de Stuttgart
261. Zelpha/ae (esclava de Iacob)	261. Zelpha, Celpha, Zelfa	261. Según la Vulgata de Stuttgart

2.7.1.1 Vulgarismos

En el siguiente apartado ofrecemos una lista completa enumerando los vocablos no latinos que aparecen en el texto de los *Sermones*. Algunas palabras, como “*Alcornoque*”, “*Senyuelo*” o “*Ranaquajos*” parecen de origen claramente castellano; otras, en cambio, como “*Butbut*” o “*Aloyre*”, podrían tener su origen en el catalán occidental. Consideramos que profundizar en un estudio complejo y meramente especulativo acerca de sus respectivas etimologías nos alejaría del propósito de esta edición. No obstante, con el objetivo de facilitar su localización en el texto para estudios ulteriores, tras cada término incluimos el número del sermón en el que se halla y la página que corresponde a esta edición.

1. Alcornoque: 93, 927
2. Alfalfe: 19, 144
3. Algalia: 84, 851
4. Alguado: 34, 280
5. Alimisque: 84, 851
6. Almançor: 32, 256
7. Aloyre: 101, 1005; 105, 1052
8. Amasia: 67, 565
9. Argamassa: 89, 895
10. Baiulus: 31, 245; 70, 618; 136, 1320
11. Bandera: 33, 262; 126, 1227
12. Barbati: 20, 148; 35, 288; 43, 361
13. Bochino: 16, 118
14. Boxeta: 71, 645
15. Broteria: 69, 583
16. Butbut: 27, 203; 32, 259
17. Çalmentina: 139, 1354
18. Çapa: 97, 963-966
19. Çoma: 154, 1484
20. Cotonis: 118, 1150
21. Çucaro: 42, 355; 61, 505
22. Caruaial: 96, 960
23. Cedaqua: 22, 163; 94, 933
24. Cerdo: 98, 982
25. Ciminterio: 118, 1155
26. Cindrie: 14, 103
27. Cohet: 107, 1068
28. Collatio: 116, 1132
29. Debuxar: 28, 206; 30, 230
30. Del muro: 31, 244
31. Descreo: 41, 348
32. Duello: 26, 194; 107, 1071; 153, 1475
33. Entorcha: 86, 870; 142, 1375
34. Esgrima: 44, 368
35. Exençum: 107, 1068
36. Glandolica: 126, 1233
37. Guion: 33, 262; 126, 1227-1228
38. Hacha: 86, 870
39. Infançones: 116, 1136
40. Ioello: 87, 874
41. La Taure: 32, 253
42. Lazata: 102, 1015
43. Lechito: 118, 1150
44. Leris: 87, 874
45. Liçam: 26, 194
46. Maça: 15, 111; 68, 573; 69, 585; 71, 669
47. Maçario: 74, 750
48. Malluelo: 43, 361
49. Merinus: 70, 618
50. Mezquita: 9, 63; 18, 137-138; 32, 254; 33, 272; 36, 298; 42, 358; 43, 363; 96, 959; 144, 1405; 154, 1484
51. Pendon: 33, 262-263; 126, 1227
52. Peçone: 15, 109
53. Penyon De Velez: 40, 340
54. Pese: 41, 348
55. Ponzili: 15, 109
56. Ranaquajos: 151, 1464
57. Retauli: 30, 230
58. Ribaldo: 52, 438
59. Riuum Dela Guerba: 150, 1455
60. Sadollam: 45, 381
61. Salamandra: 99, 991
62. San Juan De La Penya: 91, 913

63. Senyuelo: 82, 833; 101, 1005; 105, 1052	66. Tilde: 146, 1425
64. Sosa: 12, 84; 105, 1051	67. Tramontana: 8, 48
65. Thaor: 34, 280	68. Vn Castillo: 144, 1405

2.7.2 Aparatos críticos

Esta edición presenta tres aparatos críticos diferenciados insertos en la parte inferior de cada página. El primero de los aparatos, situado en la parte superior del cajetín, es el que contiene las citas bíblicas, tanto del antiguo como del nuevo testamento. Las abreviaturas utilizadas para cada libro de la Biblia son las empleadas por la *Biblia Vulgata Stuttgartensia*, en su tercera edición. El segundo nivel del cajetín contiene el resto de citas halladas en el texto de los *Sermones*. Estas citas incluyen las citas coránicas, talmúdicas, de autores cristianos de la patrística, autores científicos, glosadores y autores de la antigüedad clásica. El tercer y último nivel del cajetín, situado en la parte inferior, contiene los errores tipográficos, errores de copia o correcciones por parte del editor.

2.7.3 Criterios de citación

A la hora de insertar las referencias correspondientes a las diferentes citas o alusiones que aparecen en el cuerpo del texto de los *Sermones* se ha seguido un sistema de abreviaturas y claves destinado a la fácil localización de las obras citadas. Como hemos apuntado, para las citas bíblicas se ha usado exclusivamente la edición de Robert Weber de la *Biblia Vulgata Stuttgartensia* de 1983. Tras la abreviatura incluimos el número del capítulo y versículo, ambos en cifras arábigas. Así: Gn. 1, 10, hace referencia a: Génesis, capítulo primero, versículo décimo.

En cuanto a las citas coránicas hemos empleado la edición de Juan Vernet del Corán en español también de 1983. Estas referencias están introducidas por la letra [Q], inicial de la palabra árabe القرآن, *al-qurʿān*, y consta de dos números en cifra árabe pertenecientes a la aleya y a la sura correspondiente. Así pues: Q 3, 45, hace referencia a: Corán, sura tercera, aleya cuadragésima quinta.

Las referencias al Talmud se dividen en dos tipos: las halladas en el *Talmud Babilonicus*, cuyas siglas en mayúscula hemos introducido en letra mayúscula redonda [TB.]; y por otra parte las halladas en el *Talmud Hierosolymitanus*, cuyas siglas son [TH.], también en mayúscula redonda. Tras esta distinción, aparece el nombre del tratado talmúdico abreviado en letra cursiva, por ejemplo: para designar *Avoda Zarab*, empleamos la abreviatura *Avod. Zar.* Tras el nombre del tratado incluimos en numeración romana el capítulo del tratado y seguidamente y por último el número del folio basándonos en la edición de Goldwurm. De este modo: TB. *Avod. Zar.*, I, f. 8b³, hace referencia al Talmud de Babilonia, capítulo primero, folio octavo, columna B, división tercera.

En relación a las alusiones a los glosadores del Corán y autores de hadices Al-Bukhārī y Muslim hemos introducido la referencia al libro en cifras romanas, seguida del número del capítulo y el número del hadiz de ese capítulo, ambos en cifras arábigas. De esta manera: Al-Bukh., LXVI, 1, 3, se refiere al libro sexagésimo sexto de Al-Bukhārī, capítulo primero, hadiz tercero.

Para las referencias a los autores medievales, de la antigüedad clásica, glosadores o pertenecientes a las patrologías latina y griega, se ha empleado el siguiente sistema: en primer lugar aparece el nombre del autor, en latín, abreviado, en letra redonda, seguido del título de la obra abreviado en cursiva. Tras el título de la obra, introducimos el número del libro, tratado o parte en cifras romanas. Las siguientes subdivisiones de la obra aparecen en numeración arábiga. Cada referencia incluye el número de página de la edición utilizada o, en el caso de las Patrologías Latina y Griega, el número del volumen y el número de columna junto con la letra redonda mayúscula (A, B, C o D) que designa la posición de la referencia en dicha columna. Así: Isid., *Etyim.*, XII, 2, 5. PL 82, 434B designa: Isidoro de Sevilla, Etimologías, libro duodécimo, capítulo segundo, párrafo quinto. Volumen de la Patrología Latina [PL] ochenta y dos, columna cuatrocientos treinta y cuatro, sección B.

Las referencias de autores que Martín García usa a través del *Manipulus Florum* de Tomás de Irlanda están introducidas siguiendo el sistema anterior, con el añadido de las iniciales [MF.] al inicio de la referencia. Así: MF. Ambr., *Exp. Ev. Sec. Lc.*, II, 17. PL 15, 1559C designa: *Manipulus Florum*, Ambrosio de Milán, Exposición al Evangelio según Lucas, libro segundo, capítulo decimoséptimo. Volumen de la Patrología Latina [PL] quince, columna mil quinientos cincuenta y nueve, sección C.

En las ocasiones en las que Martín García cita por error a un autor o atribuye equivocadamente una referencia se ha incluido la fórmula *Auctor errat* (el autor yerra) tras el nombre que ofrece el autor, seguido de la referencia correcta. Por tanto: Beda] *Auctor err.* cf. Gre. Mag., *Hom.*, II, 25, 8. PL 76, 1195A, quiere decir que el autor de la referencia no es Beda el Venerable sino Gregorio Magno, en sus Homilías, libro segundo, capítulo vigésimo quinto, párrafo octavo, etcétera.

Por último, para designar las citas que no hemos sido capaces de localizar, en base al autor que propone Martín García, hemos utilizado las siglas [NI.], *Non Inventus* (no hallado), seguido en algunas ocasiones de una referencia al autor donde sí que hemos hallado tal cita. De este modo: Chrysostomus] NI. cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 157, a. 4, p. 915, establece que esta cita no ha sido hallada en la obra de Juan Crisóstomo, pero sí en Tomás de Aquino, que está citando también a Crisóstomo, en este caso en la Suma Teológica, segunda parte de la segunda parte, cuestión ciento cincuenta y siete, artículo cuatro, página novecientos quince. En cambio: Bernardus] NI. especifica que no ha sido posible encontrar esta cita.

2.7.4 Abreviaturas utilizadas

En este apartado presentamos una lista con las abreviaturas que han sido usadas en uno u otro punto de la edición crítica del texto, con su correspondiente significado; del mismo modo, en el subapartado siguiente (2.8.5) ofrecemos las siglas utilizadas en los aparatos de la edición:

- *A.*: articulus.
- *Add.*: addidit.
- *Ante*: refert verbo posito ante vocabulum relatum.
- *Anti.*: antiphona.
- *Arg.*: argumentum.
- *Auctor err.*: auctor errat.
- *C.*: caput.
- *Cat.*: catalogus.
- *Cf.*: confertur.
- *Chr.*: chronica.
- *Col.*: columna.
- *Comm.*: commentarium.
- *Con.*: contra.
- *Cont.*: contemplatio.
- *D.*: dictio.
- *Doc.*: doctrina.
- *Dom.*: dominus aut dominicus.
- *Ed.*: editor.
- *Ecl.*: ecclesia aut ecclesiasticus.
- *En.*: enarratio.
- *Ep.*: epistola.
- *Err.*: errat.
- *Ev.*: evangelium.
- *Exp.*: expositio.
- *F.* aut *ff.*: folium aut folia.
- *Glo.*: glossa.
- *Hist.*: historia.
- *Hom.*: homilia.
- *Hymn.*: hymnus.
- *Inq.*: inquisitio.
- *L.*: linea.
- *Lau.*: laudes.
- *Lib.*: liber.
- *Mar.*: Maria, mater Iesu.
- *Memb.*: Membrum.
- *Not.*: nota.
- *Omm.*: omittit.
- *Op.*: opus aut opusculum.
- *P.* aut *pp.*: pagina aut paginae.
- *Par.*: pars.
- *Post*: refert verbo posito post vocabulum relatum.
- *Prol.*: prologus.
- *Psal.*: refert commentarios libri Psalmorum a auctoribus medievalibus factos.
- *Pseu.*: pseudo. Designat operam olim attributa cuidam auctori uel auctoritatis dubitabilis.
- *Qc.*: quaestiuncula.
- *Qu.*: quaestio.
- *Reg.*: regina. Frequenter designat epitetum virginis Mariae.
- *S.*: summa. Frequenter designat titulos operarum quas hoc verbo incipiunt.
- *Sec.*: secundum.
- *Sect.*: sectio.
- *Serm.*: sermo.
- *Sq.*: sequentes (paginae).
- *Sup.*: super.
- *Supp.*: supplementum aut supplementa.
- *Text.*: textus.
- *Tit.*: titulus.
- *Trac.*: tractatus.
- *Trad.*: traductor.
- *V.*: versus.
- *Virg.*: virgo aut virginitas vel virginalis. Frequenter designatur Mariae virgini, matri Iesu Christi.
- *Vol.*: volumen.

2.7.5 Siglorum conspectus

- CC: Corpus Christianorum.
- CCSL: Corpus Christianorum Series Latina.
- CCCM: Corpus Christianorum Continuatio Medieualis.
- CSEA: Corpus Scriptorum Ecclesiae Aquileiensis.
- CSEL: Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum.
- M: Editio princeps.
- MF: Manipulus Florum.
- NI: Nondum Inventus (fons nondum inventus).
- NT: Novus Testamentum.
- PG: Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca.
- PL: Patrologiae Cursus Completus, Series Latina.
- Q: Alchoranus.
- TB: Talmud Babilonicus.
- TH: Talmud Hierosolymitanus.
- VT: Vetus Testamentum.
- X: Editio posterior.

2.8 Referencias bibliográficas

2.8.1 Libros sagrados

Biblia

- *Biblia Sacra. Iuxta vulgatam versionem*, WEBER, Robert (ed.), adiuvantibus Bonifatio Fischer et al. Recensuit et brevi apparatu instruxit Robertus Weber. Editio tertia emendata, quam paravit Bonifatius Fisher, ed. minor, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1983.

Corán [Q.]

- *El Corán*, VERNET, Juan (ed.), Editorial Planeta, Barcelona, 1983.

Midrash Tehillim [Med. Teh.]

- *The Midrash on Psalms, translated from the Hebrew and Aramaic by William G. Braude*, NEMOY, Leon (ed.), Yale Judaica Series, vol. XIII (1), Yale University Press, New Haven, Connecticut, 1959.

Talmud Babilonicus [TB.]

- *Avoda Zarah [Avod. Zar.]*, HERSH GOLDWURM, R. (ed.), Talmud Bavli, The Schottenstein Edition, tomo 52: Tractate Avodah Zarah, vol. 1, Mesorah Publications, LTD., Brooklyn, Nueva York, 2001, 2014⁹.
- *Baba Batra [Bab. Bat.]*, HERSH GOLDWURM, R. (ed.), Talmud Bavli, The Schottenstein Edition, tomo 46: Tractate Bava Basra, vol. 3, Mesorah Publications, LTD., Brooklyn, Nueva York, 1999, 2014⁵.
- *Gittin [Gitt.]*, HERSH GOLDWURM, R. (ed.), Talmud Bavli, The Schottenstein Edition, tomo 35: Tractate Gittin, vol. 2, Mesorah Publications, LTD., Brooklyn, Nueva York, 1993, 2014².
- *Makkos [Makk.]*, HERSH GOLDWURM, R. (ed.), Talmud Bavli, The Schottenstein Edition, tomo 50: Tractate Makkos, Mesorah Publications, LTD., Brooklyn, Nueva York, 1990, 2014².
- *Me'ilah [Me'il.]*, HERSH GOLDWURM, R. (ed.), Talmud Bavli, The Schottenstein Edition, tomo 70: Tractate Me'ilah, Mesorah Publications, LTD., Brooklyn, Nueva York, 2014.
- *Sanhedrin [Sanb.]*, HERSH GOLDWURM, R. (ed.), Talmud Bavli, The Schottenstein Edition, tomo 48: Tractate Sanhedrin, vol. 2, Mesorah Publications, LTD., Brooklyn, Nueva York, 1994, 2014².
- *Shabbos [Shab.]*, HERSH GOLDWURM, R. (ed.), Talmud Bavli, The Schottenstein Edition, tomo 6: Tractate Shabbos, vol. 4, Mesorah Publications, LTD., Brooklyn, Nueva York, 1997, 2012⁴.

- *Taanis [Taan.]*, HERSH GOLDWURM, R. (ed.), Talmud Bavli, The Schottenstein Edition, tomo 19: Tractate Taanis, Mesorah Publications, LTD., Brooklyn, Nueva York, 1991, 2014⁷.
- *Yevamos [Yeb.]*, HERSH GOLDWURM, R. (ed.), Talmud Bavli, The Schottenstein Edition, tomo 24: Tractate Yevamos, vol. 2, Mesorah Publications, LTD., Brooklyn, Nueva York, 1994, 2012⁷.
- *Yoma [Yom.]*, HERSH GOLDWURM, R. (ed.), Talmud Bavli, The Schottenstein Edition, tomo 13: Tractate Yoma, vol. 1, Mesorah Publications, LTD., Brooklyn, Nueva York, 1998, 2013⁵.

Talmud Hierosolymitanus [TH.]

- *Berakhot [Ber.]*, GUGGENHEIMER, Heinrich W. (ed.), The Jerusalem Talmud, first order: Zeraïm, tractate Berakhot, Studia Judaica vol. XVIII, Walter De Gruyter, Berlin-Nueva York, 2000.
- *Sanhedrin [Sanb.]*, GUGGENHEIMER, Heinrich W. (ed.), The Jerusalem Talmud, fourth order: Neziqin, tractate Sanhedrin, Studia Judaica vol. LI, Walter De Gruyter, Berlin-Nueva York, 2010.

2.8.2 Fuentes

Abuzait (Ibn Abī Zayd) [Ibn Zayd]

- *Arricella [Al-Ris.]*, RIOSALIDO, Jesús (ed.), Compendio de Derecho Islámico (Risāla fī-l-fiqh), de Ibn Abī Zayd Al-Qayrawānī, Editorial Trotta, Madrid, 1993.

Adhelmus Schireburnensis [Adh. Sch.]

- *De Laudibus Virginum [De Lau. Virg.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 89, Ecclesiastici scriptores, maxima ex parte recensentur, quorum opera omnia [...], tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1863.

Aegidius Romanus [Aeg. Rom.]

- *In Librum Sententiarum [In Lib. Sent.]*, ROCCHENSIS, R. P. F. Angeli (ed.), In secundum librum sententiarum quaestiones [...], pars prima, apud Franciscum Zilettum, Venecia, 1581.

Agobardus Lugdunensis [Ago. Lug.]

- *Liber Adversum Dogma Felicis Vrgellensis [Lib. Adv. Dog. Fel. Vrg.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 104, Sancti Agobardi, Lugdunensis episcopi [...] opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1864.

Alanus de Insulis [Al. Ins.]

- *Contra Haereticos [Cont. Hae.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 210, Alanus de Insulis doctoris universalis opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1855.
- *Summa De Arte Praedicatoria [S. De Arte Prae.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 210, Alanus de Insulis doctoris universalis opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1855.

Albertus Magnus [Alb. Mag.]

- *De Animalibus* [*De Animal.*], BORGNET, Augustus, (ed.), B. Alberti Magni, Ratisbonensis episcopi, ordinis praedicatorum, opera omnia, vol. 11, pars prior (I-XII), apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, Paris, 1891.
- — BORGNET, Augustus, (ed.), B. Alberti Magni, Ratisbonensis episcopi, ordinis praedicatorum, opera omnia, vol. 12, pars altera (XII-XXVI), apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, Paris, 1891.
- *De Iuventute Et Senectute* [*De Iuv. Et Sen.*], BORGNET, Augustus, (ed.), B. Alberti Magni, Ratisbonensis episcopi, ordinis praedicatorum, opera omnia, vol. 9, apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, Paris, 1890.
- *De Laudibus Beatae Mariae Virginis* [*De Lau. B. M. V.*], BORGNET, Augustus; BORGNET, Aemilii (eds.), B. Alberti Magni, Ratisbonensis episcopi, ordinis praedicatorum, opera omnia, vol. 36, apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, Paris, 1898.
- *De Vegetabilibus* [*De Veg.*], MEYER, Ernest; JENSEN, Karl (eds.), Alberti Magni ex ordine praedicatorum, De Vegetabilibus libri VII, Historiae Naturalis pars XVIII, apud Georgium Reimerum, Berlin, 1867.
- *De Somno Et Vigilia* [*De Somn. Et Vig.*], BORGNET, Augustus, (ed.), B. Alberti Magni, Ratisbonensis episcopi, ordinis praedicatorum, opera omnia, vol. 9, apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, Paris, 1890.
- *In Evangelium Secundum Iobannem* [*In Ev. Io.*], BORGNET, Augustus; BORGNET, Aemilii (eds.), B. Alberti Magni, Ratisbonensis episcopi, ordinis praedicatorum, opera omnia, vol. 24, apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, Paris, 1899.
- *In Evangelium Secundum Matthaeum* [*In Ev. Mt.*], BORGNET, Augustus, (ed.), B. Alberti Magni, Ratisbonensis episcopi, ordinis praedicatorum, opera omnia, vol. 20, apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, Paris, 1893.
- *In Evangelium Secundum Marcum* [*In Ev. Mc.*], BORGNET, Augustus, (ed.), B. Alberti Magni, Ratisbonensis episcopi, ordinis praedicatorum, opera omnia, vol. 21, apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, Paris, 1894.
- *Liber Meteororum* [*Mete.*], BORGNET, Augustus (ed.), B. Alberti Magni, Ratisbonensis episcopi, ordinis praedicatorum, opera omnia, vol. 4, apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, Paris, 1890.
- *Mariale Sive CCXXX Quaestiones Super Evangelium Missus Est* [*Mar.*], BORGNET, Augustus; BORGNET, Aemilii (eds.), B. Alberti Magni, Ratisbonensis episcopi, ordinis praedicatorum, opera omnia, vol. 37, apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, Paris, 1898.
- *Mineralia* [*Min.*], BORGNET, Augustus (ed.), B. Alberti Magni, Ratisbonensis episcopi, ordinis praedicatorum, opera omnia, vol. 5, apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, Paris, 1890.
- *Posteriorum Analyticorum* [*Post. Anal.*], BORGNET, Augustus (ed.), B. Alberti Magni, Ratisbonensis episcopi, ordinis praedicatorum, opera omnia, vol. 2, apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, Paris, 1890.

Albertus Paduanus [Alb. Pad.]

- *Alberti Patavani [...] Conciones Vtilissimae [Conc. Vti.]*, apud AVDOENNUM PARVVM (ed.) sub flore lilii in via ad divum Iacobum, París, 1550.

Albohari (Al-Bukhārī) [Al-Bukh.]

- *Sahih Al-Bukhārī [Al-Bukh.]*, consultado el 04/09/17: <https://sunnah.com/>

Albumazar (Abū Maʿshar) [Abu. Mash.]

- *De Magnis Coniunctionibus [De Magn. Con.]*, Abū Maʿshar on historical astrology. The Book of Religions and Dynasties (On the Great Conjunctions), YAMAMOTO, Keiji; BURNETT, Charles (eds.), 2 volumes, Volume two: the latin versions, Brill, Leiden-Boston-Colonia, 2000.

Alcuinus Flaccus Albinus [Alc.]

- *Commentaria In Sancti Iohannis Evangelium [Comm. In Ev. Io.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 100, B. Flacci Albini seu Alcuini, abbatis et Caroli Magni imperatoris magistri, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1863.
- *Officia Per Ferias [Off. Per Fer.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 101, B. Flacci Albini seu Alcuini, abbatis et Caroli Magni imperatoris magistri, opera omnia, tomus secundus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1863.

Alexander Halensis [Alex. Hal.]

- *Summa Theologica [S. Tb.]*, vol. 1, iussu et auctoritate Rmi. P. Bernardini KLUMPER, (ed.), ad Claras Aquas (Quaracchi), Ex typographia collegii S. Bonaventurae, Florencia, 1924.
- — vol. 2, iussu et auctoritate Rmi. P. Bonaventurae MARRANI, (ed.), ad Claras Aquas (Quaracchi), Ex typographia collegii S. Bonaventurae, Florencia, 1928.
- — vol. 3, iussu et auctoritate Rmi. P. Bonaventurae MARRANI, (ed.), ad Claras Aquas (Quaracchi), Ex typographia collegii S. Bonaventurae, Florencia, 1930.
- — vol. 4, iussu et auctoritate Rmi. P. Pacifici M. PERANTONI (ed.), ad Claras Aquas (Quaracchi), Ex typographia collegii S. Bonaventurae, Florencia, 1948.

Alfonsus Espina [Alf. Esp.]

- *Fortalitium Fidei [Fort. Fid]*, BALSARIN, Guillelmus (ed.), París, 1487.

Algazel (Al-Ghazālī) [Al-Ghaz.]

- *Ayebulum Addim (Ihyā' 'ulūm al-dīn) [Ihyā' 'ulūm al-dīn]*, FAZL-UL-KARIM (trad.), Revival of religious learnings Imam Ghazzali's Ilya ulum-al-din, volumen 4, Darul-Ishaat, Urdu Bazar, Karachi, 1993.
- *Metaphysica [Met.]*, MUCKLE, Rev. J. T. (ed.), *Algazel's Metaphysics, a mediaeval translation*, St. Michael's College, Toronto, Canada, 1933.

Almanzhodi / Almançor (Al-Mas'ūdī) [Al. Mas'.]

- *Murūğ al-ḍahab wa ma'adin al-ğanbar [Murūğ al-ḍahab]*, DE MEYNARD, C.B., Maçoudi, Les Praires d'Or, vol. IV, Collection d'Ouvrages Orientaux publiée par la Société Asiatique, Imprimerie Nationale, Paris, 1865.
- — DE MEYNARD, C.B., Maçoudi, Les Praires d'Or, vol. V, Collection d'Ouvrages Orientaux publiée par la Société Asiatique, Imprimerie Nationale, Paris, 1869.
- — DE MEYNARD, C.B., Maçoudi, Les Praires d'Or, vol. VII, Collection d'Ouvrages Orientaux publiée par la Société Asiatique, Imprimerie Nationale, Paris, 1873.

Ambrosius Mediolanensis [Ambr.]

- *Commentaria In Cantica Canticorum [Comm. In. Ct.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 15, Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi opera omnia, tomi primi pars posterior, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1845.
- *Corpus Praefationum [Lib. Praef.]*, CCSL, vol. 161A, MOELLER, Dom Edmond Eugène (ed.), Typographi Brepols, Turnhout, 1980.
- *Corpus Praefationum [Lib. Praef.]*, CCSL, vol. 161B, MOELLER, Dom Edmond Eugène (ed.), Typographi Brepols, Turnhout, 1980.
- *De Abraham [De Abr.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 14, Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi opera omnia, tomi primi pars prior, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1845.
- *De Elia Et Ieiunio [De El. Et Iei.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 14, Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi opera omnia, tomi primi pars prior, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1845.
- *De Ioseph Patriarcha [De Ios. Pat.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 14, Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi opera omnia, tomi primi pars prior, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1845.
- *De Noe Et Arca [De Noe Et Arc.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 14, Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi opera omnia, tomi primi pars prior, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1845.
- *De Officiis Ministrorum [De Off. Min.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 16, Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi opera omnia, tomi secundi et ultimi pars prior, Vrayet, Paris, 1845.
- *De Poenitentia [De Poen.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 16, Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi opera omnia, tomi secundi et ultimi pars prior, Vrayet, Paris, 1845.
- *De Sacramentis [De Sacr.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 16, Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi opera omnia, tomi secundi et ultimi pars prior, Vrayet, Paris, 1845.
- *De Spiritu Sancto [De Sp. San.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 16, Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi opera omnia, tomi secundi et ultimi pars prior, Vrayet, Paris, 1845.
- *De Virginibus [De Virg.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 16, Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi opera omnia, tomi secundi et ultimi pars prior, Vrayet, Paris, 1845.
- *De Virginitate [De Virgin.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 16, Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi opera omnia, tomi secundi et ultimi pars prior, Vrayet, Paris, 1845.
- *Enarrationes In Psalmos [En. In Psal.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 14, Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi opera omnia, tomi primi pars prior, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1845.

- *Epistolae [Ep.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 16, Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi opera omnia, tomi secundi et ultimi pars prior, Vrayet, París, 1845.
- *Expositio Evangelii Secundum Lucam [Exp. Ev. Sec. Lc.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 15, Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi opera omnia, tomi primi pars posterior, apud J.- P. Migne editorem, París, 1845.
- *Expositio In Psalmum CXVIII [Exp. In Psal. CXVIII]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 15, Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi opera omnia, tomi primi pars posterior, apud J.- P. Migne editorem, París, 1845.
- *Hexameron [Hex.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 14, Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi opera omnia, tomi primi pars prior, apud J.- P. Migne editorem, París, 1845.
- *Hymni [Hymn.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 16, Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi opera omnia, tomi secundi et ultimi pars prior, Vrayet, París, 1845.

Ambrosius Autpertus [Ambr. Aut.]

- *De Conflictu Vitiorum Atque Virtutum [De Conf. Vit.]*, WEBER, Robert (ed.), Ambrosii Autperti opera, III, CCCM 27B, Brepols, Turnhout, 1979.

Anselmus Cantuariensis [Ans.]

- *Admonitio Moriendi [Adm. Mor.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 158, Sancti Anselmi, ex Beccensi abbate Cantuariensis archiepiscopi, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1864.
- *Cur Deus Homo [Cur Deus Ho.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 158, Sancti Anselmi, ex Beccensi abbate Cantuariensis archiepiscopi, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1864.
- *De Conceptu Virginali [De Conc. Virg.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 158, Sancti Anselmi, ex Beccensi abbate Cantuariensis archiepiscopi, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1864.
- *De Concordia Praescientiae Et Praedestinationis [De Conc. Prae.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 158, Sancti Anselmi, ex Beccensi abbate Cantuariensis archiepiscopi, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1864.
- *Dialogus De Casu Diaboli [De Cas. Dia.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 158, Sancti Anselmi, ex Beccensi abbate Cantuariensis archiepiscopi, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1864.
- *Dialogus De Libero Arbitrio [De Liber. Arb.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 158, Sancti Anselmi, ex Beccensi abbate Cantuariensis archiepiscopi, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1864.
- *Homiliae [Hom.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 158, Sancti Anselmi, ex Beccensi abbate Cantuariensis archiepiscopi, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1864.
- *Hymni Et Psalterium De Sancta Maria [Hymn. Et Psal. De San. Mar.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 158, Sancti Anselmi, ex Beccensi abbate Cantuariensis archiepiscopi, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1864.

- *Meditatio Super Miserere [Med. Sup. Miser.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 158, Sancti Anselmi, ex Beccensi abbate Cantuariensis archiepiscopi, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1864.
- *Meditationes [Med.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 158, Sancti Anselmi, ex Beccensi abbate Cantuariensis archiepiscopi, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1864.
- *Orationes [Orat.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 158, Sancti Anselmi, ex Beccensi abbate Cantuariensis archiepiscopi, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1864.

Anselmus Laudunensis [Ans. Lau.]

- *Enarrationes In Matthaeum [En. In Mt]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 162, Sancti Ivonis, Carnotensis episcopi, opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1854.

Antonio da Bitonto [Ant. Bit.]

- *Sermones Quadragesimales De Vitiis [Serm. Qua. De Vit.]*, HAMMAN, Johann (ed.), Nicolò da Francoforte, Florencia, 1499.

Antoninus Florentinus [Ant. Flo.]

- *Chronicorum [Chr.]*, IUNTAE et GUITTIUS (eds.), Divi Antonini Archiepiscopi Florentini et doctoris S. theologiae praestantissimi Chronicorum, tertia pars, Lyon, 1586.

Aristoteles [Arist.]

- *Problemata [Pro.]*, SÁNCHEZ MILLÁN, Ester (trad.), Problemas/Aristoteles, Biblioteca Clásica Gredos 320, Editorial Gredos, Madrid, 2004.

Aristoteles Latinus [Arist. Lat.]

- *De Generatione Et Corruptione [De Gen. Et Corr.]*, JUDYCKA, Joanna (ed.), Aristoteles latinus, De Generatione et Corruptione, translatio vetus, IX, 1, E. J. Brill, Leiden, 1986.
- *Ethica Nicomachea [Eth. Nic.]*, GAUTHIER, Renuus Antonius (ed.), Aristoteles latinus, Ethica Nicomachea, XXVI, 1-3, E. J. Brill, Leiden, Desclée de Brouwer, Bruselas, 1972.
- *Metaphysica [Met.]*, VUILLEMIN-DIEM, Gudrun (ed.), Aristoteles latinus, Metaphysica, translatio anonyma sive “media”, XXV, 2, E. J. Brill, Leiden, 1976.
- *Physica [Phys.]*, BOSSIER, Fernand; BRAMS, Jozef (eds.), Aristoteles latinus, Physica, translatio vetus, VII, 1, fasciculus secundus, E. J. Brill, Leiden-Nueva York, 1990.
- *Topica [Top.]*, MINIO-PALUELLO, Laurentius (ed.), Aristoteles latinus, Topica, V, 1-3, Desclée de Brouwer, Bruselas-París, 1969.

Astesanus Astensis [Ast. Asten.]

- *Summa Astensis [S. Asten.]*, MAINARD, Hieronymus (ed.), Summa Astensis ex ordine seraphico Patriarchae Sancti Francisci studio atque industria Fr. Joannis Baptistae Lamberti, tomus secundus, Roma, 1730.

Athanasius [Ath.]

- *Symbolum Quincunque [Symb.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 28, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ, ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΤΑ

ΕΓΓΡΑΦΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N. Athanasii, archiepiscopi Alexandrini, opera omnia quae exstant, tomus quartus, apud Garnier Fratres, Paris, 1887.

Atto Vercellensis [Att. Ver.]

- *Expositio In Epistolas Pauli [Exp. Ep. Pau.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 134, Attonis Vercellensis episcopi opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1853.

Auctoritates Aristotelis [Auctor. Arist.]

- *De Anima [De Ani.]*, HAMESSE, Jacqueline (ed.), Les Auctoritates Aristotelis, un florilège médiéval, étude historique et édition critique, Peeters, Lovaina-Paris, 1974.
- *De Animalibus [De Animal.]*, HAMESSE, Jacqueline (ed.), Les Auctoritates Aristotelis, un florilège médiéval, étude historique et édition critique, Peeters, Lovaina-Paris, 1974.
- *De Caelo Et Mundo [De Cael. Et Mun.]*, HAMESSE, Jacqueline (ed.), Les Auctoritates Aristotelis, un florilège médiéval, étude historique et édition critique, Peeters, Lovaina-Paris, 1974.
- *De Inventute Et Senectute [De Inv. Et Sen.]*, HAMESSE, Jacqueline (ed.), Les Auctoritates Aristotelis, un florilège médiéval, étude historique et édition critique, Peeters, Lovaina-Paris, 1974.
- *De Motibus Animalium [De Mot. Animal.]*, HAMESSE, Jacqueline (ed.), Les Auctoritates Aristotelis, un florilège médiéval, étude historique et édition critique, Peeters, Lovaina-Paris, 1974.
- *Liber Meteororum [Mete.]*, HAMESSE, Jacqueline (ed.), Les Auctoritates Aristotelis, un florilège médiéval, étude historique et édition critique, Peeters, Lovaina-Paris, 1974.
- *Politica [Pol.]*, HAMESSE, Jacqueline (ed.), Les Auctoritates Aristotelis, un florilège médiéval, étude historique et édition critique, Peeters, Lovaina-Paris, 1974.
- *Topica [Top.]*, HAMESSE, Jacqueline (ed.), Les Auctoritates Aristotelis, un florilège médiéval, étude historique et édition critique, Peeters, Lovaina-Paris, 1974.

Auerroes (Ibn Rushd) [Aver.]

- *Destructio Destructionum [Dest. Destr.]*, Averrois *Destructio Destructionum philosophiae Algazelis*, nonum volumen, Apud Iunctas (eds.), Venecia, 1573.
- *De Substantia Orbis [De Subs. Orb.]*, Averrois *Cordubensis Sermo de Substantia Orbis*, nonum volumen, Apud Iunctas (eds.), Venecia, 1573.

Avicenna (Ibn Sīnā) [Avi.]

- *Canon [Can.]*, MONGIO, Giovanni Paolo; COSTEO, Giovanni (eds.), Avicennae operum in re medica, tomus primus, apud Vincentium Valgrisius, Venecia, 1564.
- *De Anima [De Ani.]*, VAN RIET, S. (ed.), Avicenna Latinus, Liber De Anima seu Sextus De Naturalibus, I-II-III, E. Peeters-E. J. Brill, Lovaina-Leiden, 1972.
- *De Viribus Cordis [De Vir. Cor.]*, MONGIO, Giovanni Paolo; COSTEO, Giovanni (eds.), Avicennae operum in re medica, tomus secundus, apud Vincentium Valgrisius, Venecia, 1564.
- *Metaphysica [Met.]*, LIZZINI, Olga; PORRO, Pasquale (eds.), *Metafisica, La scienza delle cose divine (Al-Ilāhiyyāt) dal Libro della Guarigione (Kitāb al-Šifāʾ)*, testo

arabo a fronte, testo latino in nota, edizioni Bompiani, Il Pensiero Occidentale, Milán, 2002.

Augustinus Hipponensis [Aug. Hipp.]

- *Adversus Iudaeos* [*Adv. Iud.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 42, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus octavus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *Confessiones* [*Conf.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 32, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1841.
- *Contra Adamantum Manichaei Discipuli* [*Con. Ad. Man. Disc.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 42, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus octavus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *Contra Epistolam Manichaei* [*Con. Ep. Man.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 42, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus octavus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *Contra Faustum Manichaeum* [*Con. Fau. Man.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 42, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus octavus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *Contra Maximinum* [*Con. Max.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 42, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus octavus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *Contra Mendacium* [*Con. Men.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *Contra Secundam Iuliani Responsionem Imperfectum Opus* [*Con. Sec. Iul. Res.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 45, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus decimus, pars altera, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *Contra Sermonem Arianorum* [*Con. Serm. Ari.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 42, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus octavus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Agone Christiano* [*De Ago. Christ.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Baptismo Contra Donatistas* [*De Bap. Con. Don.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 43, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus nonus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Bono Coniugali* [*De Bon. Coni.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Catechizandis rudibus* [*De Cat. Rud.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.

- *De Civitate Dei [De Civ. Dei]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 41, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus septimus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1864.
- *De Consensu Evangelistarum [De Cons. Ev.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 34, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus tertius, pars prior, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Correptione Et Gratia [De Corr. et Gra.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 44, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus decimus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Cura Pro Mortuis Gerenda [De Cur. Pro Mort. Ger.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Diversis Quaestionibus Octoginta Tribus Liber Vnus [De LXXXIII Qu.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Disciplina Christiana [De Disc. Christ.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Doctrina Christiana [De Doc. Christ.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 34, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus tertius, pars prior, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Genesi ad Litteram [De Gn. Ad Lit.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 34, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus tertius, pars prior, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Libero Arbitrio [De Liber. Arb.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 32, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1841.
- *De Mendacio [De Men.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Natura Et Gratia [De Nat. Et Gra.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 44, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus decimus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Octo Dulcissimi Quaestionibus [De Oct. Dul. Qu.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Peccatorum Meritis Et Remissione Libri III [De Pecc. Mer. Et Rem.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 44, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus decimus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Perfectione Iustitiae Hominis [De Perf. Ius. Hom.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 44, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus decimus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.

- *De Sancta Virginitate [De San. Virg.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Scriptura Sacra Speculum [De Scr. Sac. Sp.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 34, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus tertius, pars prior, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Sermones Domini In Monte [De Serm. Dom. In Mon.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 34, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus tertius, pars prior, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Spiritu et Littera [De Sp. Et Lit.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 44, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus decimus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Symbolo Ad Catechumenos [De Symb. Ad Cat.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Trinitate [De Tr.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 42, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus octavus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Vera Religione [De Ver. Rel.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 34, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus tertius, pars prior, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Vtilitate Credendi [De Vti. Cre.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 42, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus octavus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *Enarrationes In Psalmos [En. In Psal.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 36, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus quartus pars prior, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- — MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 37, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus quartus pars altera, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *Epistolae [Ep.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 33, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus secundus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *Enchiridion [Ench.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *Expositio In Epistolam Ad Romanos [Exp. In Ep. Ad Rm.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 35, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus tertius, pars altera, apud J.- P. Migne editorem, París, 1864.
- *In Iobannis Evangelium Tractatus [In Io. Ev.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 35, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus tertius, pars altera, apud J.- P. Migne editorem, París, 1864.

- *Meditationes [Med.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1865.
- *Quaestiones In Heptateuchum [Qu. In Hept.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 34, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus tertius, pars prior, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1865.
- *Regula Ad Servos Dei [Reg. Ad Ser. Dei]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 32, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1841.
- *Sermones [Serm.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 38, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus quintus, pars prior, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1865.
- *Soliloquia [Sol.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1865.

Basilius [Bas.]

- *Homiliae In Hexameron [Hom. In Hex.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 29, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ, ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N. Basilii, Caesareae Cappadociae archiepiscopi, opera omnia quae exstant, tomus primus, apud J-P Migne, Paris, 1857.
- *Liber De Spiritu Sancto [Lib. De Sp. San.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 32, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ, ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N. Basilii, Caesareae Cappadociae archiepiscopi, opera omnia quae exstant, tomus quartus, apud J-P Migne, Paris, 1857.

Beda [Bed.]

- *Commentarii In Pentateuchum [Comm. In Pent.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 91, Venerabilis Bedae, Anglo-Saxonis presbyteri, opera omnia, tomus secundus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1862.
- *De Natura Rerum [De Nat. Rer.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 90, Venerabilis Bedae, Anglo-Saxonis presbyteri, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1862.
- *De Ratione Computi [De Rat. Comp.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 90, Venerabilis Bedae, Anglo-Saxonis presbyteri, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1862.
- *Epistolae [Ep.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 94, Venerabilis Bedae, Anglo-Saxonis presbyteri, opera omnia, tomus quintus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1862.
- *Explanatio Apocalypsis [Expl. Apc.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 93, Venerabilis Bedae, Anglo-Saxonis presbyteri, opera omnia, tomus quartus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1862.

- *Expositio In Evangelium Lucae [Exp. In Ev. Lc.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 92, Venerabilis Bedae, Anglo-Saxonis presbyteri, opera omnia, tomus tertius, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1862.
- *Expositio In Evangelium Marci [Exp. In Ev. Mc.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 92, Venerabilis Bedae, Anglo-Saxonis presbyteri, opera omnia, tomus tertius, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1862.
- *Expositio In Evangelium Matthaei [Exp. In Ev. Mt.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 92, Venerabilis Bedae, Anglo-Saxonis presbyteri, opera omnia, tomus tertius, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1862.
- *Historia Ecclesiastica [Hist. Eccl.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 95, Venerabilis Bedae, Anglo-Saxonis presbyteri, opera omnia, tomus sextus et ultimus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1861.
- *Homiliae [Hom.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 94, Venerabilis Bedae, Anglo-Saxonis presbyteri, opera omnia, tomus quintus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1862.
- *Martyrologium [Mart.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 94, Venerabilis Bedae, Anglo-Saxonis presbyteri, opera omnia, tomus quintus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1862.
- *Super Epistolas Catholicas [Sup. Ep. Cath.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 93, Venerabilis Bedae, Anglo-Saxonis presbyteri, opera omnia, tomus quartus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1862.

Benedictus Anianensis [Ben. An.]

- *Regula Solitariorum [Reg. Sol.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 103, Sancti Benedicti, abbatis Anianensis, opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1864.

Bernardus Claraeuallensis [Bern. Cl.]

- *De Consideratione [De Cons.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 182, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen primum, apud Garnier Fratres, Paris, 1859.
- *De Conversione Ad Clericos [De Conv. Ad Cl.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 182, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen primum, apud Garnier Fratres, Paris, 1859.
- *De Diligendo Deum [De Dil. Deum.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 182, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen primum, apud Garnier Fratres, Paris, 1859.
- *De Laude Mariae Virginis [De Lau. M. V.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 182, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen primum, apud Garnier Fratres, Paris, 1859.
- *De Laudibus Virginis Matris [De Lau. Virg. Matr.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, Paris, 1862.

- *Dominica Prima Post Octavam Epiphaniae [Domi. Pri. Post Oct. Epi.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.
- *Dominica Sexta Post Penthecostes [Domi. VI Post Pent.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.
- *Epistolae [Ep.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 182, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen primum, apud Garnier Fratres, París, 1859.
- *Homiliae [Hom.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.
- *In Adventu Domini [In Adv. Dom.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.
- *In Annuntiatione B.M.V [In Ann. B. M. V.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.
- *In Assumptione B.M.V [In Ass. B. M. V.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.
- *In Capite Ieiunii [In C. Iei.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.
- *In Die Sancto Paschae [In Die San. Pasc.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.
- *In Dominica Infra Octavam Assumptionis B.M.V [In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.
- *In Epiphania Domini [In Epi. Dom.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.
- *In Feria IV Hebdomada Sancta [In Fer. IV Heb. San.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.
- *In Festo Omnium Sanctorum [In Fes. Omn. San.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.
- *In nativitate Beatae Mariae Virginis [In Nat. B. M. V.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.

- *In Nativitate Domini [In Nat. Dom.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.
- *In Nativitate SS. Innocentium [In Nat. SS. Inn.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.
- *In Psalmum XC [In Psal. XC]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.
- *In Purificatione Beatae Mariae Virginis [In Pur. B. M. V.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.
- *In Vigilia Nativitatis Domini [In Vig. Nat. Dom.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.
- *Liber De Passione Christi Et Doloribus Matris Eius [Lib. De Pass. Christ.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 182, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen primum, apud Garnier Fratres, París, 1859.
- *Sermones De Diversis [Serm. De Div.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.
- *Sermones De Sanctis [Serm. De San.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.
- *Sermones In Cantica Canticorum [Serm. In Ct.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.
- *Sermones In Festo Pentecostes [Serm. In Fes. Pent.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen secundum, apud Garnier Fratres, París, 1862.

Boetius [Boe.]

- *De Consolatione [De Cons.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 63, Manlii Severini Boetii opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1847.
- *De Differentis Topicis [De Diff. Top]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 64, Manlii Severini Boetii opera omnia, tomus posterior, apud J.- P. Migne editorem, París, 1847.
- *De Disciplina Scholarium [De Disc. Sch.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 64, Manlii Severini Boetii opera omnia, tomus posterior, apud J.- P. Migne editorem, París, 1847.
- *De Trinitate [De Tr.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 64, Manlii Severini Boetii opera omnia, tomus posterior, apud J.- P. Migne editorem, París, 1847.

Bonaventura [Bon.]

- *Liber Sententiarum [Sent.]*, BELLO, R.mi P. Leonardi M. (ed.), Doctoris Seraphici S. Bonaventurae S. R. E. Episc. Cardinalis Opera theologica selecta, vol. 1, Quaracchi, Ex typographia collegii S. Bonaventurae, Florentia, 1934.
- — BELLO, R.mi P. Leonardi M. (ed.), Doctoris Seraphici S. Bonaventurae S. R. E. Episc. Cardinalis Opera theologica selecta, vol. 2, Quaracchi, Ex typographia collegii S. Bonaventurae, Florentia, 1938.
- — PERANTONI, R.mi P. Pacifici M. (ed.), Doctoris Seraphici S. Bonaventurae S. R. E. Episc. Cardinalis Opera theologica selecta, vol. 3, Quaracchi, Ex typographia collegii S. Bonaventurae, Florentia, 1941.
- — PERANTONI, R.mi P. Pacifici M. (ed.), Doctoris Seraphici S. Bonaventurae S. R. E. Episc. Cardinalis Opera theologica selecta, vol. 4, Quaracchi, Ex typographia collegii S. Bonaventurae, Florentia, 1949.
- *Sermones [Serm.]*, PELTIER, Adolphe Charles (ed.), S. R. E. Cardinalis Bonaventurae, ex ordine Minorum, opera omnia, vol. 14, Ludovicus Vives, Bibliopola editor, París, 1868.

Bonifacius VIII [Bon. VIII.]

- *Decretalium Collectiones [Decr.]*, FRIEDBERG, Aemilius; RICHTERI, Aemilii Ludouici, (eds.), Corpus Iuris Canonici, pars secunda (vol. 2), Decretalium Collectiones, decretales Gregorii P. IX., liber sextus decretalium Bonifacii P. VIII., Clementis P. V. Constitutiones, extravagantes tum viginti Ioannis P. XXII. tum communes, editio Lipsiensis secunda, Akademische Druck – U. Verlagsantalt, Graz, 1959.

Burchardus Montis Sionis [Burch.]

- *Descriptio Terrae Sanctae [Desc. Ter. San.]*, LAURENT, J. C. M. (ed.), Peregrinatores medii aevi quatuor. Burchardus de Monte Sion, Ricoldus De Monte Crucis, Odoricus de Foro Julii, Wilbrandus De Oldenborg, J. C. Hinrichs Bibliopola, Lipsiae, 1864.

Brunus Herbipolensis [Bru. Her.]

- *Expositio In Psalmos [Exp. Psal.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 142, Sancti Brunonis Herbipolensis episcopi opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1853.

Caesar (Caius Iulius Caesar) [Caes.]

- *De Bello Gallico [De Bell. Gall.]*, SEEL, Otto (ed.), C. Iulius Caesar, Bellum Gallicum I, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Leipzig, 1968.

Caesarius Arelatensis [Caes. Are.]

- *Homiliae [Hom.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 67, Sancti Caesarii Arelatensis episcopi, opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *Sermones [Serm.]*, MORIN, Germani. (ed.), CCSL, vol. 103, Typographi Brepols editores pontificii, Turnhout, 1953.

Caesarius Heisterbachensis [Caes. Hei.]

- *Dialogus Miraculorum [Dia. Mir.]*, STRANGE, Iosephus (ed.), Caesarii Heisterbacensis monachi ordinis Cisterciensis Dialogus miraculorum, volumen 2, J.M. Heberle, Colonia - Bonn - Bruselas, 1851.

Casiodorus Vivariensis [Cas.]

- *Expositio In Psalterium [Exp. In Psal.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 70, Magni Aurelii Cassiodori, senatoris, viri patricii, consularis et Vivariensis abbatis, opera omnia, tomus posterior, apud J.-P. Migne, París, 1865.
- *Historia Tripartita [Hist. Tri.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 69, Magni Aurelii Cassiodori, senatoris, viri patricii, consularis et Vivariensis abbatis, opera omnia, tomus primus, apud J.-P. Migne, París, 1865.
- *Variarum Libri [Var.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 69, Magni Aurelii Cassiodori, senatoris, viri patricii, consularis et Vivariensis abbatis, opera omnia, tomus primus, apud J.-P. Migne, París, 1865.

Cato (Marcus Porcius Cato) [Cat.]

- *Disticha [Dist.]*, SÁNCHEZ LÓPEZ, Juan Francisco (ed.), Martín García Puyazuelo, La Ética de Catón, Larumbe, Textos aragoneses, 62, Zaragoza, 2009.

Clemens V [Cle. V.]

- *Decretalium Collectiones [Decr.]*, FRIEDBERG, Aemilius; RICHTERI, Aemilii Ludouici, (eds.), Corpus Iuris Canonici, pars secunda (vol. 2), Decretalium Collectiones, decretales Gregorii P. IX., liber sextus decretalium Bonifacii P. VIII., Clementis P. V. Constitutiones, extravagantes tum viginti Ioannis P. XXII. tum communes, editio Lipsiensis secunda, Akademische Druck – U. Verlagsantalt, Graz, 1959.

Coelius Sedulius [Coe. Sed.]

- *Hymnus [Hymn.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 19, Quarti saeculi Poetarum Christianorum Juvenci, Sedulii, Optatiani, Severi et Faltoniae Probae opera omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne, París, 1846.

Cyprianus [Cypr.]

- *De Vnitate Ecclesiae [De Vn. Eccl.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 4, Sancti Thascii Caecilii Cypriani, episcopi Carthaginensis et martyris, opera omnia, tomus unicus, apud Sirou, París, 1844.
- *Epistola Ad Fortunatum [Ep. Ad For.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 4, Sancti Thascii Caecilii Cypriani, episcopi Carthaginensis et martyris, opera omnia, tomus unicus, apud Sirou, París, 1844.

Cyrillus Alexandrinus [Cyr.]

- *Commentarium In Ioannem [Comm. In Io.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 74, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΟΝ, ΚΥΡΙΑΛΛΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N. Cyrilli, Alexandriae archiepiscopi, opera omnia quae reperiri potuerunt omnia, tomus septimus, apud J-P Migne, París, 1863.
- *Commentarium In Lucam [Comm. In Lc.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 72, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΟΝ, ΚΥΡΙΑΛΛΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N. Cyrilli, Alexandriae archiepiscopi, opera omnia quae reperiri potuerunt omnia, tomus quintus, apud J-P Migne, París, 1864.

Claudius Claudianus [Clau.]

- *De Quarto Consulatu Honorii Augusti Panegyris [De Cons. Hon. Pan.]*, SIDNEY WALKER, Gulielmus (ed.), Corpus Poetarum Latinorum, George Bell & Sons, Londres, 1875.

Dioscorides (Pedanius Anazarbeus) [Diosc.]

- *De Materia Medica [De Mat. Med.]*, SPRENGEL, Curtius (ed.), Pedanii Dioscoridis Anazarbei De Materia Medica libri quinque, tomus primus, Medicorum graecorum opera quae exstant, GOTTLÖB KÜHN, D. Carolus (ed.), volumen 25, In officina libraria Car. Cnoblochii, Leipzig, 1829.

Eadmerus Cantuariensis [Ead. Cant.]

- *Liber De Beatitudine Coelestis Patriae [Lib. De Beat. Coel. Pat.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 159, Sancti Anselmi, ex Beccensi abbate Cantuariensis archiepiscopi, opera omnia, tomus secundus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1854.
- *Liber De Excellentia Virginis Mariae [Lib. De Exc. V. M.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 159, Sancti Anselmi, ex Beccensi abbate Cantuariensis archiepiscopi, opera omnia, tomus secundus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1854.
- *Liber De Sancti Anselmi Similitudinibus [Lib. De Sim.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 159, Sancti Anselmi, ex Beccensi abbate Cantuariensis archiepiscopi, opera omnia, tomus secundus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1854.

Ernaldus Bonaevallis [Ern. Bon.]

- *De Laudibus Beatae Mariae Virginis [De Lau. B. M. V.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 189, Ernaldi, abbatis Bonaevallis, opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1854.

Eusebius Caesariensis [Eus.]

- *Chronicorum [Chr.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 19, ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΛΛΑΙΣΤΙΝΗ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ Eusebii Pamphili, Caesareae Palaestinae episcopi, opera omnia quae exstant, tomus primus, apud J-P Migne, Paris, 1857.
- *Historiae Ecclesiasticae [Hist. Eccl.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 20, ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΛΛΑΙΣΤΙΝΗ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ Eusebii Pamphili, Caesareae Palaestinae episcopi, opera omnia quae exstant, tomus secundus, apud J-P Migne, Paris, 1857.
- *Preparatio Evangelica [Prep. Ev.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 21, ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΛΛΑΙΣΤΙΝΗ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ Eusebii Pamphili, Caesareae Palaestinae episcopi, opera omnia quae exstant, tomus tertius, apud J-P Migne, Paris, 1857.

Evangelium Nicodemi [Ev. Nic.], MASSER, Achim; SILLER, Max (eds.), Das Evangelium Nicodemi in spätmittelalterlicher deutscher Prosa, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg, 1987.

Finus Hadrianus [Fin. Hadr.]

- *In Indaeos Flagellum [In Ind. Fla.]*, NICOLINIS De Sabio, Petrus, apud Federicum Torresanus, Venecia, 1538.

Flavius Iosephus [Fl. Ios.]

- *Antiquitates Iudaicae [Ant. Iud.]*, VARA MALDONADO, José (ed.), Antigüedades Judías, libros I-XI, Akal/Clásica, 45, Clásicos Griegos, Madrid, 1997.
- — VARA MALDONADO, José (ed.), Antigüedades Judías, libros XII-XX, Akal/Clásica, 46, Clásicos Griegos, Madrid, 1997.

- *De Bello Iudaico [De Bell. Iud.]*, NIETO IBÁÑEZ, Jesús M^a (trad.), La guerra de los Judíos, libros I-III, Biblioteca Clásica Gredos 264, Editorial Gredos, Madrid, 1999.
- — NIETO IBÁÑEZ, Jesús M^a (trad.), La guerra de los Judíos, libros IV-VII, Biblioteca Clásica Gredos 264, Editorial Gredos, Madrid, 1999.

Franciscus Mayronensis [Fra. May.]

- *Super Sententiarum [Sup. Sent.]*, Preclarissima ac multum subtilia egregiaque scripta illuminati doc. f. Francisci de Mayronis ordinis Minorum in quatuor libros sententiarum (...), apud heredes Octaviani Scoti, Venecia, 1520.

Fulbertus Carnotensis [Fulb.]

- *Hymni Et Carmina Ecclesiastica [Hymn.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 141, Sancti Fulberti Carnotensis episcopi opera omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne, París, 1853.
- *Sermones Ad Populum [Serm. Ad Pop.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 141, Sancti Fulberti Carnotensis episcopi opera omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne, París, 1853.

Fulgentius Ruspensis [Ful.]

- *De Fide [De Fid.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 65, Sancti Fulgentii, episcopi Ruspensis, opera omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne, París, 1847.

Galenus (Claudius Galenus) [Gal.]

- *De Diebus Decretoriis [De Dieb. Decret.]*, LALAMANT, Jean (ed.), Claudii Galeni Pergameni De diebus decretoriis libri III (...), apud Guilielmum Rovillum, Lyon, 1560.
- *De Pulsibus Ad Tyrones [De Puls. Ad Tyr.]*, NAVARRUS, Iohannes Baptista (trad.), Commentarii ad libros Galeni: De Differentis Februm; De Pulsibus ad Tyrones & Spurium De Vrinis, ex typographia doctoris Lucae Fuster, Valencia, 1651.

Godofredus Viterbensis [God. Vit.]

- *Pantheon [Pan.]*, DU-MERIL, Edelestand (ed.), *Poesies populaires latines du moyen age*, Firmin Didot frères, París, 1847.

Gratianus [Gra.]

- *Concordia Discordantium Canonum Seu Decreti [Decr.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 187, Decretum Gratiani emendatum et variis electionibus simul et notationibus illustratum, tomus unicus, apud Garnier Fratres, París, 1891.

Gregorius I Magnus [Gre. Mag.]

- *Commentaria In I Librum Regum [Comm. In I Rg.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 79, Sancti Gregorii Papae I, cognomento Magni, opera omnia, tomus quintus et ultimus, apud J.-P. Migne, París, 1862.
- *Dialogorum Libri [Dial.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 77, Sancti Gregorii Papae I, cognomento Magni, opera omnia, tomus tertius, apud J.-P. Migne, París, 1862.
- *Epistolae [Ep.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 77, Sancti Gregorii Papae I, cognomento Magni, opera omnia, tomus tertius, apud J.-P. Migne, París, 1862.

- *Expositio Super Cantica Canticorum [Exp. Sup. Ct.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 79, Sancti Gregorii Papae I, cognomento Magni, opera omnia, tomus quintus et ultimus, apud J.-P. Migne, Paris, 1862.
- *Homiliae [Hom.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 76, Sancti Gregorii Papae I, cognomento Magni, opera omnia, tomus secundus, apud J.-P. Migne, Paris, 1857.
- *Liber Responsalis Sive Antiphonarius [Lib. Resp.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 78, Sancti Gregorii Papae I, cognomento Magni, opera omnia, tomus quartus, apud J.-P. Migne, Paris, 1862.
- *Liber Sacramentorum [Lib. Sacr.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 78, Sancti Gregorii Papae I, cognomento Magni, opera omnia, tomus quartus, apud J.-P. Migne, Paris, 1862.
- *Moralium Libri [Mor.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 75, Sancti Gregorii Papae I, cognomento Magni, opera omnia, tomus primus, apud J.-P. Migne, Paris, 1862.
- — MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 76, Sancti Gregorii Papae I, cognomento Magni, opera omnia, tomus secundus, apud J.-P. Migne, Paris, 1857.
- *Regulae Pastoralis [Reg. Past.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 77, Sancti Gregorii Papae I, cognomento Magni, opera omnia, tomus tertius, apud J.-P. Migne, Paris, 1862.

Gregorius VII [Gre. VII.]

- *Concilium Romanum [Conci. Rom.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 148, Sancti Gregorii VII, Romani Pontificis, opera omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne, Paris, 1853.

Gregorius IX [Gre. IX.]

- *Decretalium Collectiones [Decr.]*, FRIEDBERG, Aemilius; RICHTER, Aemilius Ludouicus, (eds.), Corpus Iuris Canonici, pars secunda (vol. 2), Decretalium Collectiones, decretales Gregorii P. IX., liber sextus decretalium Bonifacii P. VIII., Clementis P. V. Constitutiones, extravagantes tum viginti Ioannis P. XXII. tum communes, editio Lipsiensis secunda, Akademische Druck – U. Verlagsantalt, Graz, 1959.

Gregorius Nazianzenus [Gre. Naz.]

- *Carmina [Carm.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 37, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ, ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ / S. P. N. Gregorii theologi, opera quae exstant omnia, tomus tertius, apud J.-P. Migne, Paris, 1862.

Guilielmus Alverni [Guil. Alv.]

- *De Vniverso [De Vni.]*, HOTOT, F. (ed.), Guilielmi Alverni, episcopi Parisiensis, mathematici perfectissimi, eximii philosophi, ac theologi praestantissimi, opera omnia tomis duobus contenta, volumen 1, apud Andream Pralard, Paris, 1674.
- *Sermones [Serm.]*, HOTOT, F. (ed.), Guilielmi Alverni, episcopi Parisiensis, mathematici perfectissimi, eximii philosophi, ac theologi praestantissimi, opera omnia tomis duobus contenta, volumen 2, apud Andream Pralard, Paris, 1674.

Haymo Halberstatensis [Haym.]

- *Expositio In Apocalypsis [Exp. In Apc.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 117, Haymonis Halberstatensis episcopi opera omnia, tomus secundus, apud J.-P. Migne, Paris, 1852.

Helinandus Frigidimontis [Hel.]

- *Chronicon [Chr.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 212, Helinandi Frigidi Montis monachi opera omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne, Paris, 1865.

Henricus Segusiensis [Hen. Seg.]

- *Summa Aurea [S. Aur.]*, ZETZNER, Lazarus (ed.), Henricus a Segusio cardinalis Hostiensis Aurea Summa, Nicolai Superantii novis adnotationibus et quibusdam excerptis ex summa Fr. Martini illustrata, Colonia, 1612.

Hieronymus Cardanus [Hier. Card.]

- *Commentarium In Ptolomeum De Astrorum Iudiciis [Comm. In Ptol. De Astr. Iud.]*, HUGUETAN, Iohannes Antonius; RAVAUD, Marcus Antonius (eds.), Hieronymi Cardani Mediolanensis philosophi ac medici celebrerrimi operum [...], tomus quintus, Lyon, 1663.

Hieronymus Stridonensis [Hier.]

- *Adversus Iovinianum [Adv. Iov.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 23, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus secundus et tertius, Vrayet, Paris, 1845.
- *Apocalypsis Iobannis [Apc. Io.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 29, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus decimus, apud J.-P. Migne, Paris, 1846.
- *Commentarium In Danielelem [Comm. In Dn.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 25, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus quintus et sextus, apud J.-P. Migne, Paris, 1845.
- *Commentaria In Evangelium Matthaei [Comm. In Ev. Mt.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 26, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus septimus, apud J.-P. Migne, Paris, 1845.
- *Commentarium In Ezechielem [Comm. In Ez.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 25, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus quintus et sextus, apud J.-P. Migne, Paris, 1845.
- *Commentarium In Epistola Ad Ephesios [Comm. In Ep. Ad Eph.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 26, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus septimus, apud J.-P. Migne, Paris, 1845.
- *Commentarium In Epistola Ad Titum [Comm. In Ep. Ad Tit.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 26, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus septimus, apud J.-P. Migne, Paris, 1845.
- *Commentarium In Habacuc [Comm. In Hab.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 25, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus quintus et sextus, apud J.-P. Migne, Paris, 1845.

- *Commentarium In Isaiam [Comm. In Is.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 24, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus quartus, apud J.-P. Migne, Paris, 1865.
- *Commentarium In Malachiam [Comm. In Mal.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 25, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus quintus et sextus, apud J.-P. Migne, Paris, 1845.
- *Commentarium In Zacchariam [Comm. In Za.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 25, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus quintus et sextus, apud J.-P. Migne, Paris, 1845.
- *De Nominibus Hebraicis [De Nom. Heb.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 23, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus secundus et tertius, Vrayet, Paris, 1845.
- *De Perpetua Virginitate Beatae Mariae [De Perp. Virg. B. M.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 23, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus secundus et tertius, Vrayet, Paris, 1845.
- *De Viris Illustribus [De Vir. Ill.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 23, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus secundus et tertius, Vrayet, Paris, 1845.
- *Dialogus Adversus Pelagianos [Dia. Adv. Pel.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 23, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus secundus et tertius, Vrayet, Paris, 1845.
- *Liber Contra Vigilantium [Lib. Con. Vig.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 23, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus secundus et tertius, Vrayet, Paris, 1845.
- *Liber Isaiiae [Lib. Is.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 28, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus nonus, apud J.-P. Migne, Paris, 1845.
- *Liber Psalmorum [Lib. Psal.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 28, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus nonus, apud J.-P. Migne, Paris, 1845.
- *Epistolae [Ep.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 22, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus primus, apud J.-P. Migne, Paris, 1845.
- *Epistola Pauli Ad Romanos [Ep. Pau. Ad Rm.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 29, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus decimus, apud J.-P. Migne, Paris, 1846.
- *Epistola Pauli Ad Thessalonicenses [Ep. Pau. Ad Th.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 29, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus decimus, apud J.-P. Migne, Paris, 1846.
- *Interpretatio Chronicae Eusebii Pamphili [Int. Chr. Eus.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 27, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus octavus, apud J.-P. Migne, Paris, 1846.

- *Praefatio In Pentateuchum [Praef. In Pent.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 28, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus nonus, apud J.-P. Migne, Paris, 1845.
- *Super Psalmos [Sup. Psal.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 29, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus decimus, apud J.-P. Migne, Paris, 1846.

Hilarius Pictaviensis [Hil.]

- *Commentarius In Matthaem [Comm. In. Mt.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 9, Sancti Hilarii Pictaviensis episcopi opera omnia, tomus primus, Vrayet, Paris, 1844.
- *De Trinitate [De Tr.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 10, Sancti Hilarii Pictaviensis episcopi opera omnia, tomus secundus et ultimus, Vrayet, Paris, 1845.

Hildebertus Cenomanensis [Hild. Cen.]

- *Sermones [Serm.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 171, Venerabilis Hildeberti, primo Cenomanensis episcopi, deinde Turonensis archiepiscopi, opera omnia, tomus unicus, apud J-P Migne, Paris, 1854.
- *Physiologus [Physio.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 171, Venerabilis Hildeberti, primo Cenomanensis episcopi, deinde Turonensis archiepiscopi, opera omnia, tomus unicus, apud J-P Migne, Paris, 1854.

Hippocrates [Hipp.]

- *Liber Pronosticorum [Lib. Pron.]*, MYT, Jacques; FRADIN, Constantin (eds.), Articella nuperrime impressa cum quamplurimis tractatibus pristinae impressioni superadditis [...], Lyon, 1519.

Honorius Augustodunensis [Hon. Aug.]

- *De Imagine Mundi [De Im. Mun.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 172, Honorii Augustodunensis opera omnia, tomus unicus, apud J-P Migne, Paris, 1854.

Horae Canonicae [Hor. Can.]

- *Hymnus [Hymn.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 86, Liturgia Mozarabica, secundum regulam beati Isidori, in duos tomos divisa, quorum prior continet Missale Mixtum, tomus posterior, apud J.-P. Migne, Paris, 1862.

Hugo Cardinalis [Hug. Card.]

- *Evangelium Secundum Lucam [Ev. Sec. Lc.]*, Vgonis de Sancto Charo S. romanae ecclesiae Tituli S. Sabinae, cardinalis primi ordinis praedicatorum, tomus sextus, apud Sessas, Venecia, 1600.
- *Evangelium Secundum Marcum [Ev. Sec. Mc.]*, Vgonis de Sancto Charo S. romanae ecclesiae Tituli S. Sabinae, cardinalis primi ordinis praedicatorum, tomus sextus, apud Sessas, Venecia, 1600.
- *Evangelium Secundum Matthaem [Ev. Sec. Mt.]*, Vgonis de Sancto Charo S. romanae ecclesiae Tituli S. Sabinae, cardinalis primi ordinis praedicatorum, tomus sextus, apud Sessas, Venecia, 1600.
- *I Timotheum [I Tim.]* Vgonis de Sancto Charo S. romanae ecclesiae Tituli S. Sabinae, cardinalis primi ordinis praedicatorum, tomus septimus, apud Sessas, Venecia, 1600.

- *Super Apocalypsis [Sup. Apc.]*, Hugonis de Sancto Charo S. romanae ecclesiae Tituli S. Sabinae, cardinalis primi ordinis praedicatorum, tomus septimus, apud Nicolaum Pezzana, Venecia, 1703.
- *Super Psalterium [Sup. Psal.]*, Vgonis de Sancto Charo S. romanae ecclesiae Tituli S. Sabinae, cardinalis primi ordinis praedicatorum, tomus secundus, apud Sessas, Venecia, 1600.

Hugo de Sancto Victore [Hug. Vic.]

- *De Anima [De Ani.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 177, Hugonis de Sancto Victore canonici regularis S. Victoris Parisiensis opera omnia, tomus tertius, apud Garnier fratres, Paris, 1854.
- *Eruditio Didascalica [Erud. Did.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 176, Hugonis de Sancto Victore canonici regularis S. Victoris Parisiensis opera omnia, tomus secundus, apud Garnier fratres, Paris, 1880.
- *Expositio In Hierarchia Coelesti [Exp. In Hie. Coel.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 175, Hugonis de Sancto Victore canonici regularis S. Victoris Parisiensis opera omnia, tomus primus, apud J-P Migne, Paris, 1854.
- *Expositio In Regulam Sancti Augustini [Exp. Reg. San. Aug.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 176, Hugonis de Sancto Victore canonici regularis S. Victoris Parisiensis opera omnia, tomus secundus, apud Garnier fratres, Paris, 1880.
- *De Sacramentis [De Sacr.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 176, Hugonis de Sancto Victore canonici regularis S. Victoris Parisiensis opera omnia, tomus secundus, apud Garnier fratres, Paris, 1880.
- *Summa Sententiarum [S. Sent.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 176, Hugonis de Sancto Victore canonici regularis S. Victoris Parisiensis opera omnia, tomus secundus, apud Garnier fratres, Paris, 1880.

Hugo Floriacensis [Hug. Flo.]

- *Chronicon Quingentis Ab Hinc Annis Et Quod Excurrit Conscriptum [Chr.]*, RAESFELDIUS, Bernardus (ed.), monasterii Westphaliae, 1638.

Hugo Folietensis [Hug. Fol.]

- *De Claustro Animae [De Clau. Ani.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 176, Hugonis de Sancto Victore canonici regularis S. Victoris Parisiensis opera omnia, tomus secundus, apud Garnier fratres, Paris, 1880.

Humbertus de Romanis [Hum. Rom.]

- *Opera De Vita Regulari [De Vit. Reg.]*, BERTHIER, Fr. Joachim Joseph (ed.), vol. 1, Marietti, Turin, 1956.

Iacobus Philippus Bergomensis (Giacomo Filippo Foresti da Bergamo) [Iac. Berg.]

- *Supplementum Chronicorum. Cui insuper addita est accessio complectens quae ab anno 1500 ad annum 1535 tum hic tum alibi gesta sunt [Supp. Chr.]*, Simonem COLINEUM (ed.), Paris, 1535.

Iacobus de Valentia (Jaime Pérez de Valencia) [Iac. Val.]

- *D. Iacobi Parem De Valentia, Christopolitani Episcopi, Doctissimae Et Plane Divinae Explanations In Centum & Quinquaginta Psalmos Davidicos [...] [Exp. Psal.]*, apud FLORAVANTEM À PRATO, Venecia, 1586.

Iacobus Voragine (Jacopo da Varazze) [Iac. Var.]

- *Jacobi A Voragine Legenda Aurea Vulgo Historia Lombardica Dicta [Leg. Aur.]*, GRAESSE, Dr. Th. (ed.), editio secunda, impensis librariae Arnoldianae, Leipzig, 1850.
- *Sermones Aurei De Maria Virgine Dei Matre*, ad signum Concordiae apud BARETIUM DE BARETHIS, Venecia, 1590.
- *Sermones Aurei In Omnes Totius Anni Dominicas, Quadragesimam, Et Praecipua Sanctorum Festa, Quae Ab Ecclesia Celebrantur [...]*, [Serm. Aur.], CLUYT, Rodolphe (ed.), vol. 1, apud Christophorum Bartl, Augsburg - Cracovia, 1760.
- — CLUYT, Rodolphe (ed.), vol. 2, apud Christophorum Bartl, Augsburg - Cracovia, 1760.
- *Sermones De Sanctis Per Anni Totius Circulum [...]* [Serm. De San.], apud Fioravantem a Prato, Al segno della Concordia, Venecia, 1589.

Ignatius [Ign.]

- *Prolegomena [Prol.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 5, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ, ΙΓΝΑΤΙΟΥ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ, ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ/ S. P. N. Ignatii episcopi Antiocheni Epistolae cum genuinae, tum dubiae et suppositae, apud Garnier Fratres, Paris, 1894.

Innocentius III [Inn.]

- *Regesta Sive Epistolae [Ep.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 214, Innocentii III, Romani pontificis, opera omnia, tomus primus, apud J-P Migne, Paris, 1855.
- — MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 215, Innocentii III, Romani pontificis, opera omnia, tomus secundus, apud J-P Migne, Paris, 1855.
- *Sermones [Serm.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 217, Innocentii III, Romani pontificis, opera omnia, tomus quartus, apud J-P Migne, Paris, 1855.

Ioachimus de Sancta Maria (Gioachinno di Santa Maria) [Ioa. San. Mar.]

- *Mystica Anatomia Sacratissimi Nominis Deiparae Virginis Mariae [...]* [Mys. Anat.], BRIGONCIUS, Petrus Antonius (ed.), ex typographia Petri Antonii Brigoncii, Venecia, 1690.

Iohannes Aegidius Zamorensis [Io. Aeg. Zam.]

- *Legende Sanctorum [Leg. San.]*, MARTÍN IGLESIAS, José Carlos; OTERO PEREIRA, Eduardo (eds.), Iohannis Aegidii Zamorensis opera omnia, vol. 2, Instituto de Estudios Zamoranos “Florián de Ocampo”, Zamora, 2014.

Iohannes Andreas [Io. And.]

- *Confusión [Conf.]*, RUIZ GARCÍA, Elisa; GARCÍA-MONGE, Mª Isabel (eds.), Confusión o confutación de la secta Mahomética, por Juan Andrés, Editora regional de Extremadura, colección “La biblioteca de Barcarrota”, 5, Mérida, 2003.

Iohannes Cassianus [Io. Cass.]

- *Collationes [Coll.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 49, Joannis Cassiani opera omnia, tomus prior, apud J-P Migne, Paris, 1846.

Iohannes Chrysostomus [Io. Chrys.]

- *Commentarium In Ioannem [Comm. In Io.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 59, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ, ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N.

Joannis Chrysostomi, archiepiscopi Constantinopolitani, opera omnia quae exstant, tomus octavus, apud J-P Migne, Paris, 1862.

- *De Cruce Et Latrone [De Cru. Et Lat.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 49, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΟΝ, ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N. Joannis Chrysostomi, archiepiscopi Constantinopolitani, opera omnia quae exstant, tomi secundi, pars prior, apud J-P Migne, Paris, 1862.
- *De Elemosyna Sermo [De Ele.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 51, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΟΝ, ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N. Joannis Chrysostomi, archiepiscopi Constantinopolitani, opera omnia quae exstant, tomi tertii, pars prior, apud J-P Migne, Paris, 1862.
- *De Laudibus Sancti Pauli [De Lau. San. Pau.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 50, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΟΝ, ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N. Joannis Chrysostomi, archiepiscopi Constantinopolitani, opera omnia quae exstant, tomi secundi, pars posterior, apud J-P Migne, Paris, 1862.
- *De Proditione Iudae [De Prod. Iud.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 49, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΟΝ, ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N. Joannis Chrysostomi, archiepiscopi Constantinopolitani, opera omnia quae exstant, tomi secundi, pars prior, apud J-P Migne, Paris, 1862.
- *Homiliae In Matthaeum [Hom. In Mt.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 57, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΟΝ, ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N. Joannis Chrysostomi, archiepiscopi Constantinopolitani, opera omnia quae exstant, tomus septimus, pars prior, apud J-P Migne, Paris, 1862.
- — MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 58, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΟΝ, ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N. Joannis Chrysostomi, archiepiscopi Constantinopolitani, opera omnia quae exstant, tomus septimus, pars posterior, apud J-P Migne, Paris, 1862.
- *Homiliae LXXXVIII In Ioannem [Hom. In Io.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 59, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΟΝ, ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N. Joannis Chrysostomi, archiepiscopi Constantinopolitani, opera omnia quae exstant, tomus octavus, apud J-P Migne, Paris, 1862.

Iohannes Damascenus [Io. Dam.]

- *Expositio Fidei Orthodoxae [Exp. Fid. Orth.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 94, ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, ΜΟΝΑΧΟΥ ΚΑΙ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N. Joannis Damasceni, monachi et presbyteri Hierosolymitani, opera omnia quae exstant, tomus primus, apud J-P Migne, Paris, 1864.

- *Oratio De His Qui in Fide Dormierunt [De His Qui In Fid. Dor]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 95, ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, ΜΟΝΑΧΟΥ ΚΑΙ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N. Joannis Damasceni, monachi et presbyteri Hierosolymitani, opera omnia quae exstant, tomus secundus, apud J-P Migne, Paris, 1864.

Iohannes Diaconus [Io. Dia.]

- *Vita Sancti Gregorii [Vita San. Gre.]*, en MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 75, Sancti Gregorii Papae I, cognomento Magni, opera omnia, tomus primus, apud J.-P. Migne, Paris, 1862.

Iohannes Duns Scotus [Dun. Scot.]

- *Quaestiones Super II Et III De Anima [Qu. Sup. De Ani.]*, BAZÁN, Bernardo C.; EMERY, K.; GREEN, R.; NOONE, T.; PLEVANO, R.; TRAVER, A. (eds.), volumen 5, Quaestiones super secundum et tertium De anima, Ioannis Duns Scoti Opera philosophica, The Catholic University of America Press – The Franciscan Institute: St. Bonaventura University, Nueva York, 2006.
- *Quaestiones Super Praedicamenta [Qu. Sup. Prae.]*, ETZKORN, Girard J. (ed.), volumen 1, Quaestiones in librum Porphyrii Isagoge et quaestiones super Praedicamenta Aristotelis, Ioannis Duns Scoti Opera philosophica, The Franciscan Institute: St. Bonaventura University, Nueva York, 1999.
- *In Libros Sententiarum [In Lib. Sent.]*, WADDING, Luke (ed.), Joannis Duns Scoti, doctoris subtilis, ordinis minorum, opera omnia, vol. 8, apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, Paris, 1893.
- — WADDING, Luke (ed.), Joannis Duns Scoti, doctoris subtilis, ordinis minorum, opera omnia, vol. 11, apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, Paris, 1893.
- — WADDING, Luke (ed.), Joannis Duns Scoti, doctoris subtilis, ordinis minorum, opera omnia, vol. 14, apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, Paris, 1894.
- — WADDING, Luke (ed.), Joannis Duns Scoti, doctoris subtilis, ordinis minorum, opera omnia, vol. 15, apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, Paris, 1894.
- — WADDING, Luke (ed.), Joannis Duns Scoti, doctoris subtilis, ordinis minorum, opera omnia, vol. 17, apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, Paris, 1894.
- — WADDING, Luke (ed.), Joannis Duns Scoti, doctoris subtilis, ordinis minorum, opera omnia, vol. 18, apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, Paris, 1894.

Iohannes Maior [Io. Mai.]

- *Magnum Speculum Exemplorum [Mag. Spec. Exem.]*, sumptibus haeredum Joannis Wilhelmi FRIESEM, Colonia, 1718.

Iohannes de Sacrobusto (Johannes de Sacrobosco) [Io. Sacr.]

- *Sphaera Mundi [Sph. Mun.]*, SESSA, Iohannes Baptista (ed.), Venecia, 1501.

Iohannes de Tambaco (Johannes von Dambach) [Io. Tamb.]

- *De Deliciis Sensibilibus [De Del. Sens.]*, RIMBERTINI, Bartholomeo (ed.), Insignis atque praeclarus de deliciis sensibilibus paradisi liber: cum singulari tractatu de quatuor institutibus, Johannes Parvus, Paris, 1514.

Iohannes Gerson [Io. Gers.]

- *Epistola De Susceptione Humanitate Christi [Ep. De Sus. Hum. Christ.]*, ELLIES DU PIN, M. Ludovicus (ed.), Joannis Gersonii, doctoris theologi et cancellarii Parisiensis, opera omnia, tomus primus, Apud Petrum D'Hondt, La Haya, 1728.
- *Monothesseron [Mon.]*, ELLIES DU PIN, M. Ludovicus (ed.), Joannis Gersonii, doctoris theologi et cancellarii Parisiensis, opera omnia, tomus quartus, Sumptibus Societatis, Amberes, 1706.
- *Tripartitus [Trip.]*, ELLIES DU PIN, M. Ludovicus (ed.), Joannis Gersonii, doctoris theologi et cancellarii Parisiensis, opera omnia, tomus primus, Apud Petrum D'Hondt, La Haya, 1728.

Iohannes Mesue [Io. Mes.]

- *De Simplicibus Medicamentis Purgantibus Deligandis Et Castigandis [De Simpl. Med.]*, COSTEO, Giovanni (ed.), Mesuae medici clarissimi opera [...], Apud Iuntas, Venecia, 1570.

Iohannes Nider [Io. Nid.]

- *Praeceptorium Sine Orthodoxa Et Accurata Decalogi Explicatio [...] [Precep.]*, GIBBONUM, Richardus (ed.), typis Ioannis Bocardi, Duaci, 1611.

Iohannes Saresberiensis [Io. Sar.]

- *Polycraticus [Poly.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 199, Ioannis cognomine Saresberiensis, Carnotensis episcopi, opera omnia, tomus unicus, apud J-P Migne, Paris, 1855.

Iohannes Serapion [Io. Ser.] (Ibn Sarabi)

- *De Simplicibus Medicinis [De Simpl. Med.]*, VLRICHER, Georgius (ed.), Ioannis Serapionis Arabis De simplicibus medicinis opus praeclarum & ingens, Argentorati, Estrasburgo, 1531.

Iohannitius [Iohann.] (Ḥunayn ibn 'Ishāq)

- *Isagoge [Isag.]*, MYT, Jacques; FRADIN, Constantin (eds.), Articella nuperrime impressa cum quamplurimis tractatibus pristinae impressioni superadditis [...], Lyon, 1519.

Ionatan Ben Uzziel [Ion. Ben Uz.]

- *Translatio Chaldaica In Exodum [Trans. Chal. In Ex.]*, ETHERIDGE, J. W. (ed.), The Targums of Onkelos and Jonathan Ben Uzziel on the Pentateuch, Genesis and Exodus, Longman, Green, Longman and Roberts, Londres, 1862.
- *Translatio Chaldaica In Genesis [Trans. Chal. In Gn.]*, ETHERIDGE, J. W. (ed.), The Targums of Onkelos and Jonathan Ben Uzziel on the Pentateuch, Genesis and Exodus, Longman, Green, Longman and Roberts, Londres, 1862.
- *Translatio Chaldaica In Isaiam [Trans. Chal. In Is.]*, PAULI, Rev. C. W. H. (ed.), The Chaldee Paraphrase on The Prophet Isaiah, London Society's House, 16, Lincoln's Inn Fields, Londres, 1871.
- *Translatio Chaldaica In Iudicum [Trans. Chal. In Idc.]*, SMELIK, Willem F. (ed.), The Targum of Judges, Brill, Leiden-Nueva York-Colonia, 1995.

- *Translatio Chaldaica In Prophetas [Trans. Chal. In Proph.]*, CATHCART, Kevin, J.; GORDON, Robert, P. (eds.), The Targum of the Minor Prophets, The Aramaic Bible, vol. 14, T & T Clark LTD, Edimburgo, 1989.
- *Translatio Chaldaica In Psalmos [Trans. Chal. In Ps.]*, STEC, David M. (ed.), The Targum of Psalms, translated, with a Critical Introduction, Apparatus, and Notes, The Aramaic Bible, vol. 16, the Targums, Liturgical Press, Collegeville, Minnesota, 2004.

Iustinianus [Ius.]

- *Codex Iustinianus [Cod. Ius.]*, KRUEGER, Paulus (ed.), Corpus Iuris Civilis, volumen secundum, Codex Iustinianus, Weidmann, Berlín, 1954, Hildesheim, 1989².
- *Digestum [Dig.]*, MOMMSEN, Theodorus; KRUEGER, Paulus (eds.), Corpus Iuris Civilis, volumen primum, Institutiones et Digesta, Weidmann, Berlín, 1963, Hildesheim, 1988².

Iustinus [Iust.]

- *Iustini Historiarum Philippicarum Ex Trogo Pompeio Libri XLIV [Hist. Phil.]*, ELIGIUS LEMAIRE, Nicolaus (ed.), Bibliotheca Classica Latina sive Collectio auctorum classicorum latinorum, Volumen 150, París, 1823.

Iuuenalis (Decimus Iunius Iuuenalis) [Iuv.]

- *Saturae [Sat.]*, WILLIS, Iacobus (ed.), D. Ivnii Ivvenalis, Saturae sedecim, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Stuttgart-Leipzig, 1997.

Isaac Israeli [Is. Isr.]

- *Liber De Definitionibus [Lib. De Def.]*, MUCKLE, J. T. (ed.), Isaac Israeli Liber De Definicionibus, en Archives D'Histoire Doctrinale Et Littéraire du Moyen Age, Librairie Philosophique J. Vrin, París, 1938, pp. 299-340.

Isidorus Hispalensis [Isid.]

- *De Fide Catholica [De Fid. Cath.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 83, Sancti Isidori, Hispalensis episcopi, opera omnia, tomus quintus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1862.
- *De Ortu Et Obitu Patrum [De Ort. Et Ob. Pat.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 83, Sancti Isidori, Hispalensis episcopi, opera omnia, tomus quintus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1862.
- *Etymologiarum Libri [Etym.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 82, S. Sancti Isidori, Hispalensis episcopi, opera omnia, tomus tertius et quartus, apud Garnier fratres, París, 1830.
- *Liber Sententiarum [Sent.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 83, Sancti Isidori, Hispalensis episcopi, opera omnia, tomus quintus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1862.
- *Quaestiones In Veterum Testamentum [Qu. In VT.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 83, Sancti Isidori, Hispalensis episcopi, opera omnia, tomus quintus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1862.

Ivo Carnotensis [Ivo.]

- *Decretum [Decr.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 161, Sancti Ivonis, Carnotensis episcopi, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1855.

Lactantius (Lucius Caelius Firmianus) [Lact.]

- *Disquisitiones Dogmaticae In Lactantium* [*Disq. Dog. In Lact.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 7, Lucii Caecili Firmiani Lactantii opera omnia, tomus secundus et ultimus, Vrayet, París, 1844.

Las Sibilas: Oráculos Divinos Entre Los Gentiles [*Sibil.*], COSTA, Mariano (ed.), Imprenta de Valentín Torras, Barcelona, 1846.

Liber De Causis [*Lib. De Cau.*], PATTIN, Adriaan (ed.), Le Liber de Causis, édition établie à l'aide de 90 manuscrits avec introduction et notes, Uitgave Van "Tijdschrift voor filosofie" Justus Lipsiusstraat 18, Lovaina, 1966.

Leo Papa [Leo]

- *Sermones* [*Serm.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 54, Sancti Leonis Magni, Romani pontificis, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1846.

Macrobius (Ambrosius Aurelius Theodosius) [Macr.]

- *Commentarium In Somno Scipionis* [*Comm. In Som. Sci.*], WILLIS, Jacobus. (ed.), Ambrosii Theodosii Macrobi, Commentarii in somnium Scipionis, vol. 2, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Stuttgart-Leipzig, 1994.

Martinus Braccarensis [Mar. Bra.]

- *Libellus De Moribus* [*Lib. De Mor.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 72, Sancti Martini Dumienensis, episcopus Braccarensis, opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1849.

Martinus Legionensis [Mar. Leg.]

- *Sermones* [*Serm.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 208, Sancti Martini Legionensis, presbyteri et canonici regularis ordinis Sancti Augustini, opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1855.

Martinus Polonus [Mar. Pol.]

- *Chronica Fratris Martini De Summis Pontificibus Et Imperatoribus* [*Chr.*], KLIMES, Philippus (ed.), Codex Saec. XIII. Teplenus, collatus cum codice Nicolai Hane, edito per Joannem Caesar, Coloniae Agrippinae 1616, F. A. Credner, Praga, 1859.

Matthaeus Parisiensis [Mat. Par.]

- *Chronica Maiora* [*Chr. Mai.*], Vol. 1, from Creation to 1066. LUARD, Henry Richards (ed.), Rerum Britannicarum Medii Aevii Scriptores; Longman, Londres, 1872.

Matthaeus Platearius [Mat. Plat.]

- *De Simplici Medicina* [*De Simpl. Med.*], FRADIN, Constantinus (ed.), Lyon, 1512.

Misalach (Māshā'Allāh ibn Atharī) [Mis.]

- *De Elementis Et Orbibus Coelestibus* [*De Ele. Et Orb. Cel.*], HELLER, Joachim (ed.), Iohannes Montanus & Vlricus Neuberus, Núremberg, 1549.

Moyse Egiptius (Mosé Ben Maimón "Maimonides") [Mai.]

- *Dux Neutorum* [*Dux Neut.*], ZONTA, Mauro (ed.), Mosè Maimonide, La guida dei perplessi, classici del pensiero, UTET, De Agostini libri S. p. A, Roma, 2013.
- *Epistola* [*Ep.*], en TARGARONA BORRÁS, Judit (ed.), Sobre el Mesías. Carta a los Judíos de Yemen. Sobre astrología. Carta a los Judíos de Montpellier, Biblioteca Nueva Sefarad, vol. XI, Riopiedras Ediciones, Barcelona, 1987.

- *Mishneh Torah* [*Mish. Tor.*], consultado el 20/06/17: http://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/682956/jewish/Mishneh-Torah.htm

Muslim [Musl.]

- *Sabih Muslim* [Musl.], consultado el 05/09/17: <https://sunnah.com/>

Nicholaus Claraevallensis [Nic. Cl.]

- *In Nativitate Domini* [*In Nat. Dom.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 184, S. Bernardi Clarae-Vallensis abbatis primi opera omnia, volumen tertium, apud Garnier fratres, París, 1879.

Nicholaus Cusanus [Nic. Cus.]

- *Cribatio Alchoranis* [*Crib. Alc.*], PETRI, Heinrich (ed.), D. Nicolai De Cusa, Cardinalis utriusque Iuris Doctoris in omnique philosophia incomparabilis viri opera, Ex Officina Henricpetrina, Basilea, 1565.

Nicholaus Lyranus [Nic. Lyr.]

- *Biblia Sacra Cum Glossis Interlineari & Ordinaria: Nicolai Lyrani Postilla & Moralitatibus, Burgensis Additionibus [...]* [*Post.*], TRECHSEL, Gaspar (ed.), vols. 1-6, , Lyon, 1545.

Nicholaus Gorram [Nic. Gorr.]

- *Nicolai Gorrani Commentaria In Quattuor Evangelia* [*Comm. In Quat. Ev.*], QUENTEL, Petrus (ed.), Colonia, 1537.

Odo Cluniacensis [Odo. Clu.]

- *Antiphonae De Beato Martino* [*Anti. De B. Mart.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 133, Sancti Odonis Abbatis Cluniacensis secundi opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1853.

Odoricus Raynaldus [Odo. Ray.]

- *Annales Ecclesiastici* [*Ann. Eccl.*], FRIESSEM, Ioannem Wilhelmum (ed.), volumen 18, Colonia, 1694.

Origenes Adamantius [Orig.]

- *Commentaria In Epistola Ad Romanos* [*Comm. In Ep. Ad Rm.*], *Homiliae in Canticum Cantorum* [*Hom. In Ct.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 14, ΟΡΙΓΕΝΟΥΣ ΤΑ ΕΥΡΕΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N., Origenis opera omnia, tomus secundus, apud J-P Migne, París, 1862.
- *Homiliae In Canticum Cantorum* [*Hom. In Ct.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 13, ΟΡΙΓΕΝΟΥΣ ΤΑ ΕΥΡΕΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N., Origenis opera omnia, tomus secundus, apud J-P Migne, París, 1862.
- *Homiliae In Exodum* [*Hom. In Ex.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 12, ΟΡΙΓΕΝΟΥΣ ΤΑ ΕΥΡΕΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N., Origenis opera omnia, tomus secundus, apud J-P Migne, París, 1862.
- *Homiliae In Lucam* [*Hom. In Lc.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 13, ΟΡΙΓΕΝΟΥΣ ΤΑ ΕΥΡΕΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N., Origenis opera omnia, tomus tertius, apud J-P Migne, París, 1862.

Ovidius (Publius Ovidius Naso) [Ov.]

- *Metamorphosis [Meta.]*, ANDERSON, W. S. (ed.), P. Ovidius Naso Metamorphoses, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, München-Leipzig, 2001.

Paulus De Sancta Maria [Pab. San. Mar.]

- *Biblia Sacra Cum Glossis Interlineari & Ordinaria: Nicolai Lyrani Postilla & Moralitatibus, Burgensis Additionibus [...]* [Post.], TRECHSEL, Gaspar (ed.), vols. 1-6, Lyon, 1545.

Paulinus Aquilensis [Pau. Aq.]

- *Hymni Varii Et Rhythmi [Hymn.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 99, Sancti Paulini Patriarchae Aquileiensis opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1864.

Paulus Orosius [Oro.]

- *Historiarum Libri Septem [Hist.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 31, Pauli Orosii, Hispanorum chronologorum, opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1846.

Paulus Winfridus Diaconus [Pau. Dia.]

- *Homiliae De Sanctis [Hom. De San.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 95, Pauli Winfridi Diaconi, scripta quae supersunt universa, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1861.
- *Homiliae De Tempore [Hom. De Temp.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 95, Pauli Winfridi Diaconi, scripta quae supersunt universa, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1861.

Petrus Abelardus [Petr. Ab.]

- *Theologia Christiana [Th. Chris.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 178, Petri Abelardi, abbatis Rugensis, opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1855.

Petrus Aureolus [Petr. Aur.]

- *Quaestiones Disputatae De Immaculata Conceptione Beatae Virginis Mariae [Qu. Disp.]*, Fr. Gulielmi Guarrae, Fr. Joannis Duns Scoti, Fr. Petri Aureoli, Bibliotheca franciscana scholastica medii aevi (eds.), vol. 3, ad Claras Aquas (Quaracchi), Ex typographia collegii S. Bonaventurae, Florentia, 1904.

Petrus Bercharius [Petr. Ber.]

- *Dictionarii Seu Repertorii Moralis [Dict.]*, pars prima, apud haeredem Hieronymi SCOTI, Venecia, 1574.
- *Reductorium Morale [Reduct.]*, R. P. Petri Berchorii Pictaviensis ordinis S. Benedicti Reductorium Morale, siue tomus secundus, De Rerum Proprietatibus, Ex officina viduae Wilh. Metternich & filii, Colonia, 1730.

Petrus Blesensis [Petr. Ble.]

- *Epistolae [Ep.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 207, Petri Blesensis, Bathoniensis in Anglia archidiaconi, opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1855.

- *Sermones [Serm.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 207, Petri Blesensis, Bathoniensis in Anglia archidiaconi, opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1855.

Petrus Comestor [Petr. Com.]

- *Historia Scholastica [Hist. Sch.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 198, Magistri Petri Comestoris opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1855.

Petrus Damianus [Petr. Dam.],

- *Sermones [Serm.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 144, Sancti Petri Damiani, S. R. E. cardinalis, episcopi Ostiensis, ordinis S. Benedicti, e congregatione Fontis-Avellanae, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1853.
- *Opuscula [Opus.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 145, Sancti Petri Damiani, S. R. E. cardinalis, episcopi Ostiensis, ordinis S. Benedicti, e congregatione Fontis-Avellanae, opera omnia, tomus secundus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1853.

Petrus Galatinus Romanus [Petr. Gal. Rom.]

- *De Arcanis Catholicae Veritatis [De Arc. Cat. Ver.]*, HERVAGIUM, Iohannis (ed.), Petri Galatini Opus de arcanis catholicae veritatis: Hoc est, In omnia difficilia loca Veteris Testamenti, ex Talmud, aliisq[ue] Hebraicis libris [...], Basilea, 1561.

Petrus Lombardus [Petr. Lom.]

- *Commentaria In Epistolas Pauli [Comm. In Ep. Pau.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 192, P. Lombardi, Magistri Sententiarum, Parisiensis Episcopi, opera omnia, tomus secundus, apud Garnier fratres, Paris, 1880.
- *Commentaria In Psalmos [Comm. In Psal.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 191, P. Lombardi, Magistri Sententiarum, Parisiensis Episcopi, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1854.
- *Sententiarum Libri Quattuor [Sent.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 192, P. Lombardi, Magistri Sententiarum, Parisiensis Episcopi, opera omnia, tomus secundus, apud Garnier fratres, Paris, 1880.

Petrus de Natalibus [Petr. Nat.]

- *Catalogus Sanctorum Et Gestorum Eorum Ex Diversis In Voluminibus Collectus [Cat. San.]*, PAOLI, Emore (ed.), Fondazione Centro italiano di studi sull'alto medioevo, Spoleto, 2012.

Petrus Paludensis [Petr. Pal.]

- *In IV Sententiarum [In IV Sent.]*, HAERLEM, F. Vincentio (ed.), Exactissimi doctoris Petri de Palude quartus sententiarum liber, Jean Biennayse; Jacob Ferrebouc, Paris, 1514.

Petrus de Tarantasia [Petr. Tar.]

- *Super Sententiarum [Sup. Sent.]*, TURCUS, Thomas; BAPTISTA DE MARINIS, Ioannes (eds.), Innocentii Quinti pontificis maximi, ex ordine praedicatorum assumpti, qui antea Petrus de tarantasia dicebatur, in IV librum sententiarum commentaria, Volumen 4, apud Arnaldum Colomerium, Tolosa, 1652.

Petrus Rauennas [Petr. Rav.]

- *Sermones* [*Serm.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 52, Sancti Petri Chrysologi, archiepiscopi Ravennatis, opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1846.

Pius II Papa (Aeneas Silvio Piccolomini) [Pio.]

- *Descripción De Asia* (Asiae Descriptio) [*As. Desc.*], SANZ, Domingo F. (ed.), colección Nueva Roma, vol. 34, CSIC, Madrid, 2010.

Plinius (Caius Plinius Secundus) [Plin.]

- *Naturalis Historia* [*Nat. Hist.*], IAN, L.; MAYHOFF, C. (eds.), C. Plinius Secundus Naturalis Historia, (vol. 1), Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Stuttgart, 1967.
- — IAN, L.; MAYHOFF, C. (eds.), C. Plinius Secundus Naturalis Historia, (vol. 2), Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Stuttgart, 1967.
- — IAN, L.; MAYHOFF, C. (eds.), C. Plinius Secundus Naturalis Historia, (vol. 3), Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Stuttgart, 1967.

Porchettus Silvaticis [Por.]

- *Victoria Adversus Hebraeos* [*Vic. Adv. Heb.*], DE GOURMONT, Gilles, Victoria Porcheti adversus impios Hebraeos in qua tum ex sacris literis, tum ex dictis Talmud ac Caballistarum et aliorum omnium auctorum quos Hebraei recipiunt, monstratur veritas catholicae fidei, ex recognitione R.P. Aug. Justiniani, ordinis Praedicatorii, episcopi Nebiensis, París, 1520.

Pseudo Ambrosius Mediolanensis [Pseu. Ambr.]

- *Commentarium In Epistola Secunda Ad Thessalonicenses* [*Comm. In Ep. II Th.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 17, Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi opera omnia, tomi secundi et ultimi pars posterior, Vrayet, París, 1845.
- *Hymni* [*Hymn.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 17, Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi opera omnia, tomi secundi et ultimi pars posterior, Vrayet, París, 1845.
- *Sermones* [*Serm.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 17, Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi opera omnia, tomi secundi et ultimi pars posterior, Vrayet, París, 1845.

Pseudo Anselmus Cantuariensis [Pseu. Ans.]

- *De Conceptione Beatae Mariae Virginis* [*De Conc. B. M. V.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 159, Sancti Anselmi, ex Beccensi abbate Cantuariensis archiepiscopi, opera omnia, tomus secundus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1854.
- *Dialogus De Passione Domini* [*Dia. De Pas. Dom.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 159, Sancti Anselmi, ex Beccensi abbate Cantuariensis archiepiscopi, opera omnia, tomus secundus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1854.

Pseudo Anselmus Lucensis [Pseu. Ans. Luc.]

- *Meditatio Super Salve Regina* [*Med. Sup. Sal. Reg.*], en MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 149, Victoris III, romani pontificis, Sancti Anselmi Lucensis, opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1853.

Pseudo Augustinus Hipponensis [Pseu. Aug. Hipp.]

- *De Assumptione Beatae Mariae Virginis [De Ass. B. M. V.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Magnificentiis Beati Hieronymi [De Magn.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 22, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus primus, Vrayet, París, 1845.
- *De Salutaribus Documentis [De Salut. Doc.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Tempore Barbarico [De Temp. Bar.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Vera Et Falsa Poenitentia [De Ver. Et Fal. Poen.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *De Visitatione Infirmorum [De Vis. Infi.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *Liber De Fide Ad Petrum [Lib. De Fid. ad Pt.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *Sermones Ad Fratres In Eremo [Serm. Ad fr. In Er.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.
- *Sermones [Serm.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 39, Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus quintus, pars altera, apud J.- P. Migne editorem, París, 1865.

Pseudo Beda [Pseu. Bed.]

- *Proverbia [Pro.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 90, Venerabilis Bedae, Anglo-Saxonis presbyteri, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1850.
- *Sententiae Philosophicae Ex Aristotele Collectae [Sent. Phil. Ex Arist. Coll.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 90, Venerabilis Bedae, Anglo-Saxonis presbyteri, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, París, 1850.

Pseudo Bernardus Claraevallensis [Pseu. Bern. Cl.]

- *Carmen Paraeneticum Ad Rainaldum [Carm. Par.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 184, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen tertium, apud J.- P. Migne editorem, París, 1862.
- *In Antiphona Salve Regina [In Anti. Sal. Reg.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 184, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen tertium, apud J.- P. Migne editorem, París, 1862.

- *In Verba Sapientiae [In Ver. Sap.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 184, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen tertium, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1862.
- *Lamentatio In Passionem Christi [Lam In Pass. Christ.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 184, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen tertium, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1862.
- *Liber Sententiarum [Lib. Sent.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 184, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen tertium, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1862.
- *Tractatus De Statu Virtutum [Trac. De St. Virt.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 184, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen tertium, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1862.
- *Vitis Mystica [Vit. Mys.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 184, Sancti Bernardi Clarae-vallensis abbatis primi opera omnia, volumen tertium, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1862.

Pseudo Cyprianus [Pseu. Cypr.]

- *De Duodecim Abusionibus Saeculi [De XII Abus.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 4, Sancti Thascii Caecilii Cypriani, episcopi Carthaginensis et martyris, opera omnia, tomus unicus, apud Sirou, Paris, 1844.

Pseudo Dionysius Aeropagita [Pseu. Dio. Aer.]

- *De Coelesti Hierarchia [De Coel. Hier.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 3, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ, ΔΙΟΝΙΣΙΟΥ ΤΟΝ ΑΡΕΙΟΠΑΓΙΤΟΥ, ΤΑ ΣΩΖΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ Sancti Dionisii Areopagitae, opera omnia quae exstant, tomus prior, apud J-P Migne, Paris, 1857.
- *De Divinis Nominibus [De Div. Nom.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 3, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ, ΔΙΟΝΙΣΙΟΥ ΤΟΝ ΑΡΕΙΟΠΑΓΙΤΟΥ, ΤΑ ΣΩΖΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ Sancti Dionisii Areopagitae, opera omnia quae exstant, tomus prior, apud J-P Migne, Paris, 1857.
- *De Ecclesiastica Hierarchia [De Eccl. Hier.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 3, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ, ΔΙΟΝΙΣΙΟΥ ΤΟΝ ΑΡΕΙΟΠΑΓΙΤΟΥ, ΤΑ ΣΩΖΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ Sancti Dionisii Areopagitae, opera omnia quae exstant, tomus prior, apud J-P Migne, Paris, 1857.
- *Epistolae [Ep.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 3, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ, ΔΙΟΝΙΣΙΟΥ ΤΟΝ ΑΡΕΙΟΠΑΓΙΤΟΥ, ΤΑ ΣΩΖΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ Sancti Dionisii Areopagitae, opera omnia quae exstant, tomus prior, apud J-P Migne, Paris, 1857.

Pseudo Hieronymus Stridonensis [Pseu. Hier.]

- *Breviarium In Psalmos [Bre. In Psal.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 26, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus septimus, apud J.-P. Migne, Paris, 1845.
- *Commentaria In Evangelia [Comm. In Ev.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 30, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus undecimus, apud J.-P. Migne, Paris, 1846.

- *Commentarium In Epistola Ad Ephesios [Comm. In Ep. Ad Eph.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 26, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus septimus, apud J.-P. Migne, Paris, 1845.
- *Epistolae [Ep.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 30, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus undecimus, apud J.-P. Migne, Paris, 1846.
- *Expositio Quattuor Evangeliorum [Exp. Quat. Ev.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 30, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus undecimus, apud J.-P. Migne, Paris, 1846.
- *Graeca Fragmenta Libri Nominum Hebraicorum [Fr. Grae.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 23, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus secundus et tertius, Vrayet, Paris, 1845.
- *Martyrologium [Mart.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 30, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus undecimus, apud J.-P. Migne, Paris, 1846.
- *Vita Sancti Hieronymi [Vit. San. Hier.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 22, Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia, tomus primus, apud J.-P. Migne, Paris, 1845.

Pseudo Iohannes Chrysostomus [Pseu. Io. Chrys.]

- *Opus Imperfectum In Matthaeum [Op. Imp. In Mt.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 56, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ, ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N. Joannis Chrysostomi, archiepiscopi Constantinopolitani, opera omnia quae exstant, tomus sextus, apud J.-P. Migne, Paris, 1862.

Pseudo Maximus Taurinensis [Pseu. Max. Tau.]

- *Homiliae [Hom.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 57, Sancti Maximi, episcopi Taurinensis, opera omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne editorem, Paris, 1862.
- *Sermones [Serm.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 57, Sancti Maximi, episcopi Taurinensis, opera omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne editorem, Paris, 1862.

Pseudo Ovidius [Pseu. Ov.]

- *De Vetula [De Vet.]*, KLOPSCH, Paul (ed.). Pseudo-Ovidius De Vetula, Mittellateinische Studien Und Texte, Brill, Leiden-Colonia, 1967.

Publius Syrus [Publ. Syr.]

- *Sententiae [Sent.]*, WOELFFLIN, Eduardus (ed.), Publilii Syri Sententiae, Teubner, Leipzig, 1869.

Quintus Curtius Rufus [Qu. Cur.]

- *Historiae Alexandri Magni [Hist. Alex. Mag.]*, WARMINGTON, E. H. (ed); ROLFE, J. C. (trad.), Quintus Curtius History of Alexander (vol. 1), books I-V, Loeb Classical Library, Londres, William Heinemann LTD; Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1971.

Quodvultdeus [Quodv.]

- *Adversus Quinque Haereses [Adv. Quin. Hae.]*, BRAUN, R. (ed.), CCSL, vol. 60, Typographi Brepols, Turnhout, 1976.

Rabanus Maurus (Hrabanus Maurus) [Hrab. Mau.]

- *Allegoriae In Sacra Scriptura* [*All. In Sac. Scr.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 112, Beati Rabani Mauri Fuldensis abbatis et Moguntini archiepiscopi opera omnia, tomus sextus, apud J.-P. Migne, París, 1852.
- *Commentaria In Libros IV Regum* [*Comm. In Rg.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 109, Beati Rabani Mauri Fuldensis abbatis et Moguntini archiepiscopi opera omnia, tomus tertius, apud J.-P. Migne, París, 1864.
- *Commentaria In Librum Sapientiae* [*Comm. In Sap.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 109, Beati Rabani Mauri Fuldensis abbatis et Moguntini archiepiscopi opera omnia, tomus tertius, apud J.-P. Migne, París, 1864.
- *Commentaria In Matthaicum* [*Comm. In Mt.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 107, Beati Rabani Mauri Fuldensis abbatis et Moguntini archiepiscopi opera omnia, tomus primus, apud J.-P. Migne, París, 1864.
- *De Vniverso* [*De Vni.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 111, Beati Rabani Mauri Fuldensis abbatis et Moguntini archiepiscopi opera omnia, tomus quintus, apud J.-P. Migne, París, 1864.

Rabbi Salomon (Rabbi Shlomo Yitzjaki “Rashi”) [Rabb. Rash.]

- *Commentaria In Danielem* [*Comm. In Dn.*], ROSENBERG, Rabbi A. J. (trad.), The Books of Daniel, Ezra, Nehemiah, a new English translation, The Judaica Press, Inc., Nueva York, 1991.
- *Commentaria In Deuteronomium* [*Comm. In Dt.*], COFFMAN, Aryeh (trad.), La Torá con Rashi, Debarim/Deuteronomio, Editorial Jerusalem de México, México D. F, 2004.
- *Commentaria In Genesis* [*Comm. In Gn.*], COFFMAN, Aryeh (ed.), La Torá con Rashi, Bereshit/Génesis, Editorial Jerusalem de México, México D. F, 2001.
- *Commentaria In Isaiam* [*Comm. In Is.*], ROSENBERG, Rabbi A. J. (trad.), The Book of Isaiah, volume one, a new English translation, The Judaica Press, Inc., Brooklyn, 1982, 2007⁵.
- — ROSENBERG, Rabbi A. J. (trad.), The Book of Isaiah, volume two, a new English translation, The Judaica Press, Inc., Brooklyn, 1983, 2012⁵.
- *Commentaria In Ezechielem* [*Comm. In Ez.*], ROSENBERG, Rabbi A. J. (trad.), The Book of Ezekiel, volume two, a new English translation, The Judaica Press, Inc., Brooklyn, 1991, 2000².
- *Commentaria In Ieremiam* [*Comm. In Ier.*], ROSENBERG, Rabbi A. J. (trad.), The Book of Jeremiah, volume one, a new English translation, The Judaica Press, Inc., Brooklyn, 1985, 2005⁴.
- *Commentaria In Lamentationes* [*Comm. In Lam.*], ROSENBERG, Rabbi A. J. (trad.), The Book of Jeremiah, volume two, a new English translation, The Judaica Press, Inc., Brooklyn, 1985, 2012⁴.
- *Commentaria In Micham* [*Comm. In Mi.*], ROSENBERG, Rabbi A. J. (trad.), The Book of the twelve prophetes, volume two, a new English translation, by The Judaica Press, Inc., Nueva York, 1988, 1996³.
- *Commentaria In Numeros* [*Comm. In Nm.*], COFFMAN, Aryeh (trad.), La Torá con Rashi, Bemidbar/Números, Editorial Jerusalem de México, México D. F, 2003.

- *Commentaria In Psalmos [Comm. In Psal.]*, ROSENBERG, Rabbi A. J. (trad.), Psalms, volume one, a new English translation, The Judaica Press, Inc., Brooklyn, 1991, 2000².
- *Commentaria In I Regum [Comm. In I Rg.]*, ROSENBERG, Rabbi A. J.; HOCHBERG, Rabbi Reuben, (trads.), The Book of Kings I, a new English translation, The Judaica Press, Inc., Brooklyn, 1980, 2015⁸.
- *Commentaria In I Samuel [Comm. In I Sm.]*, ROSENBERG, Rabbi A. J. (trad.), The Book of Samuel I, a new English translation, The Judaica Press, Inc., Brooklyn, 1976, 2007¹⁰.

Ranulfus de Higden [Ran. Hig.]

- *Polychronicon [Poly.]*, BABINGTON CHURCHILL B. D. (ed.), vol. 2, Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores, or Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland during the Middle Ages, Longsman Green & Company, Londres, 1869.
- — RAWSON LUMBY M. A., Rev. Joseph (ed.), vol. 3, Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores, or Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland during the Middle Ages, Longman & Company, Londres, 1871.

Raymundus Idiota [Ray. Id.]

- *Contemplationes De Beata Virgine [Cont. De B. V.]*, BOURASSE, Joannes Jacobus (ed.), *Summa aurea de laudibus beatissimae virginis Mariae*, tomus 4, MIGNE, J-P, Paris, 1862.

Raymundus Martini [Ray. Mar.]

- *Pugio Fidei [Pug. Fid.]*, DE VOISIN, Josephi (ed.), Raymundi Martini Ordinis Praedicatorum Pugio Fidei Adversus Mauros et Judaeos, typis viduae Johannis Wittigav, Leipzig, 1687.
- *Quadruplex Reprobatio [Qua. Rep.]*, HERNANDO DELGADO, Josep (ed.), “De seta Machometi o de origine, progressu et fine Machometi et quadruplici reprobatione prophetiae eius”, *Acta historica et archaeologica medievalia*, 4, Universitat de Barcelona, 1983, pp. 9-63.

Remigius Antissiodorensis [Rem.]

- *Commentarius In Genesim [Comm. In Gn.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 131, Remigii, monachi S. Germani Antissiodorensis, opera omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne, Paris, 1853.
- *Enarrationes In Psalmos [En. In Psal.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 131, Remigii, monachi S. Germani Antissiodorensis, opera omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne, Paris, 1853.
- *Homiliae [Hom.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 131, Remigii, monachi S. Germani Antissiodorensis, opera omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne, Paris, 1853.

Richardus Mediavillensis [Ric. Med.]

- *Quodlibeta [Quodl.]*, SABBIIUM, Vincentium (ed.), Quodlibeta doctoris eximii Richardi de Mediavilla, ordinis minorum, Brescia, 1591.
- *Super Sententiarum [Sup. Sent.]*, SILVESTRIO, Ludovico (ed.), Clarissimi theologi magistri Ricardi de Mediavilla, Super quatuor libros Sententiarum Petri Lombardi, tomus secundus, apud V. Sabbium, Brescia, 1591.

- — SILVESTRIO, Ludovico (ed.), *Clarissimi theologi magistri Ricardi de Mediavilla, Super quatuor libros Sententiarum Petri Lombardi, tomus tertius*, apud V. Sabbium, Brescia, 1591.
- — SILVESTRIO, Ludovico (ed.), *Clarissimi theologi magistri Ricardi de Mediavilla, Super quatuor libros Sententiarum Petri Lombardi, tomus quartus*, apud V. Sabbium, Brescia, 1591.

Richardus de Sancto Victore [Ric. Vic.]

- *De Spiritu Blasphemiae [De Sp. Bla.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 196, Richardi a Sancto Victore opera omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne, Paris, 1855.

Riccoldus de Montecrucis [Ric. Da Mont.]

- *Contra Legem Sarracenorum [Con. Leg. Sarr.]*, MÉRIGOUX, J. M. (ed.), “L’Ouvrage d’un frère prêcheur florentin en Orient à la fin du XIIIe siècle. Le Contra legem Sarracenorum de Riccoldo de Monte di Croce”, *Fede e Controversia nel ‘300 e ‘500*, (Memorie Domenicane 17), Pistoia, 1986.

Robertus Francorum [Rob. Fra.]

- *Hymni Et Responsoria [Hymn.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 141, Sancti Fulberti Carnotensis episcopi opera omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne, Paris, 1853.

Robertus Holcotus [Rob. Holc.]

- *In Librum Sapientiae Regis Salomonis Praelectiones 213 [...] [In Lib. Sap.]*, HENRICPETRUS, Sebastian (ed.), Collegio Romano, Reüttingae impressum, 1586.

Rodrigo Sánchez de Arévalo [Rod. San.]

- *Historiae Hispanicae [Hist. Hisp.]*, WECHELUS, Andreas (ed.), *Rerum Hispanicarum Scriptores aliquot, quorum nomina versa pagina indicantur, ex officina typographica Andreae Wecheli*, Frankfurt, 1579.

Rogerus Baconis [Rog. Bac.]

- *Secretum Secretorum [Secr. Secret.]*, STEELE, Robert (ed.), *Secretum Secretorum cum glossis et notulis Fratris Rogeri, opera hactenus inedita Rogeri Baconi, fasciculus V, e Typographeo Clarendoniano*, Oxford, 1920.

Rufinus Aquileienseis [Ruf. Aq.]

- *Historia Ecclesiastica [Hist. Eccl.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 21, Tyrannii Rufini, Aquileienseis presbyteri, opera omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne, Paris, 1849.

Sallustius (Caius Sallustius Crispus) [Sal.]

- *De Coniuratione Catillinae [De Con. Cat.]*, KURFESS, A., (ed.), *C. Sallusti Crispi, Catilina, Iugurtha, fragmenta ampliora*, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Stuttgart, 1972.

Seneca (Lucius Anneus Seneca) [Sen.]

- *De Beneficiis [De Ben.]*, CARDÓ, Carles (ed.), *Dels beneficis*, L.A. Sèneca, Escriptors llatins, Fundació Bernat Metge, Barcelona, 1933.

- *De Clementia [De Cle.]*, MALASPINA, Ermanno (ed.), L. Annaeus Seneca, De Clementia libri duo, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Walter de Gruyter, Berlin-Boston, 2016.
- *De Ira [De Ira]*, REYNOLDS, L., D. (ed.), L. Annaei Senecae Dialogorum libri dodecim, Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis, Oxford University Press, Oxford, 1977.
- *Epistulae Ad Lucilium [Ep. Ad Luc.]*, CARDÓ, Carles (ed.), Lletres a Lucil·li, volumen 1, L.A. Sèneca, Escriptors llatins, Fundació Bernat Metge, Barcelona, 1928.
- — CARDÓ, Carles (ed.), *Lletres a Lucil·li*, volumen 2, L.A. Sèneca, Escriptors llatins, Fundació Bernat Metge, Barcelona, 1929.

Seneca Maior (Marcus Anneus Seneca) [Sen. Mai.]

- *Controversiae [Contr.]*, HÅKANSON, Lennart (ed.), L. Annaeus Seneca Maior, Oratorum et rhetorum sententiae, divisiones, colores, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, BSB B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, Leipzig, 1989.

Sigbertus Gemblacensis [Sig.]

- *Chronica [Chr.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 160, Sigberti Gemblacensis monachi opera omnia, tomus unicus, apud Garnier fratres, París, 1880.

Silvano Razzi [Sil. Raz.]

- *Vite De Santi E Beati Toscani [...] [Vit. San.]*, RAZZI, Silvano (ed.), Bartolomeo Sermatelli, Florencia, 1627.

Simon de Cassia [Sim. Cass.]

- *De Gestis Domini Salvatoris In Quattuor Evangelistas Libri Quindecim [De Gest.]*, ex officina Eucharii CERVICORNI, apud sanctam Vbiorum Coloniam, 1540.

Sirat [Sir.], GUILLAUME, Alfred (ed.), The Life of Muhammad, a translation of Ishāq's Sīrat Rasūl Allāh, Pakistan branch, Oxford University Press, Ely House, Londres, Lahore-Karachi-Dacca, 1967.

Strabo [Str.]

- *Geographica [Geo.]*, HERESBACHIUS, Conradus (ed.), *Strabonis Geographicorum libri XVII*, apud Iohannis Walder, Basilea, 1539.

Theobaldus de Sexannia [Theo. Sex.]

- *Dialogus Pro Ecclesia Contra Synagogam [Dia. Pro Eccl. Con. Syn]*, ORFALI, Moisés (ed.), “El Dialogus Pro Ecclesia Contra Synagogam: un tratado anónimo de polémica antijudía”, *Hispania*, LIV/2, núm. 187 (1994), pp. 679-732.

Theodotus Ancyranus [Theo. Anc.]

- *Homiliae [Hom.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 77, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ, ΚΥΡΙΛΛΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N. Cyrilli, Alexandriae archiepiscopi, opera omnia, tomus decimus, apud J.-P. Migne, París, 1864.

Theodorus Studitae [Theo. Stu.]

- *Orationes [Orat.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 99, ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ, ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΣΤΟΥΔΙΤΟΥ, ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ/ S. P. N. Theodori Studitae opera omnia, tomus unicus, apud Garnier fratres, París, 1903.

Thomas Aquinas [Th. Aq.]

- *Catena Aurea [Cat. Aur.]*, GUARIENTI, P. Angelici (ed.), S. Thomae Aquinatis doctoris angelici, Catena aurea in quattuor evangelia, volumen 1, Expositio in Matthaeum et Marcum, Marietti, Turín-Roma, 1953.
- — GUARIENTI, P. Angelici (ed.), S. Thomae Aquinatis doctoris angelici, Catena aurea in quattuor evangelia, volumen 2, Expositio in Lucam et Ioannem, Marietti, Turín-Roma, 1953.
- *Commentarium In Aristotelis De Anima [Comm. De Ani.]*, BUSA, Robertus (ed.), S. Thomae Aquinatis opera omnia ut sunt in Indice thomistico additis 61 scriptis ex aliis Medii Aevi auctoribus, vol. 4, Commentaria in Aristotelem et alios, Frommann-Hoolzbog, Stuttgart-Bad Cannstadt, 1980.
- — BUSA, Robertus (ed.), S. Thomae Aquinatis opera omnia ut sunt in Indice thomistico additis 61 scriptis ex aliis Medii Aevi auctoribus, vol. 6, Reportationes, Frommann-Hoolzbog, Stuttgart-Bad Cannstadt, 1980.
- *Commentarium In Aristotelis De Caelo et Mundo [Comm. De Cael. Et Mun.]*, FRATRI PRAEDICATORI, (eds.), Sancti Thomae de Aquino opera omnia iussu Leonis XIII P. M. edita, tomus III, Ex typographia polyglotta, S. C. de Propaganda Fide, Roma, 1886.
- *Commentarium In Aristotelis De Sensu et Sensato [Comm. De Sen. Et Sens.]*, FRATRI PRAEDICATORI, (eds.), Sancti Thomae de Aquino opera omnia iussu Leonis XIII P. M. edita, tomus XLV, 2, Commissio Leonina - Librairie Philosophique J. Vrin, Roma – París, 1985.
- *Commentarium In Aristotelis Libros Metaphysicorum [Comm. In Met.]*, BUSA, Robertus (ed.), S. Thomae Aquinatis opera omnia ut sunt in Indice thomistico additis 61 scriptis ex aliis Medii Aevi auctoribus, vol. 4, Commentaria in Aristotelem et alios, Frommann-Hoolzbog, Stuttgart-Bad Cannstadt, 1980.
- *Compendium Theologiae [Comp. Th.]*, FRATRI PRAEDICATORI, (eds.), Sancti Thomae de Aquino opera omnia iussu Leonis XIII P. M. edita, tomus XLII, St. Thomas Aquinas Foundation, Roma, 1979.
- *De Rationibus Fidei Ad Cantorem Antiochenum [De Rat. Fid.]*, FRATRI PRAEDICATORI, (eds.), Sancti Thomae de Aquino opera omnia iussu Leonis XIII P. M. edita, tomus XL, St. Thomas Aquinas Foundation, Roma, 1969.
- *De Regimine Principum Ad Regem Cypri [De Regim.]*, MATHIS, Joseph (ed.), Divi Thomae Aquinatis doctoris angelici, editio secunda revisa, Marietti, Turín-Roma, 1948.
- *Expositio Et Lectura Super Epistolas Pauli Apostoli [Sup. Rm.]*, MONDIN, Battista (ed.), S. Tomasso d'Aquino, Commento al Corpus Paulinum, lettera ai Romani, vol. 1, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 2005.
- *Expositio Et Lectura Super Epistolas Pauli Apostoli [Sup. Hbr.]*, MONDIN, Battista (ed.), S. Tomasso d'Aquino, Commento al Corpus Paulinum, lettera agli Ebrei, vol. 6, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 2008.

- *Expositio Et Lectura Super Epistolas Pauli Apostoli [Sup. Col.]*, MONDIN, Battista (ed.), S. Tomasso d'Aquino, Commento al Corpus Paulinum, lettera ai Colossesi, vol. 4, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 2007.
- *Expositio Et Lectura Super Epistolas Pauli Apostoli [Sup. II Cor.]*, MONDIN, Battista (ed.), S. Tomasso d'Aquino, Commento al Corpus Paulinum, seconda lettera ai Corinzi, vol. 3, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 2006.
- *Expositio Super Iob Ad Litteram [Sup. Iob]*, FRATRI PRAEDICATORI, (eds.), Sancti Thomae de Aquino opera omnia iussu Leonis XIII P. M. edita, tomus XXVI, St. Thomas Aquinas Foundation, Roma, 1965.
- *Expositio Super Isaiam Ad Litteram [Sup. Is.]*, FRATRI PRAEDICATORI, (eds.), Sancti Thomae de Aquino opera omnia iussu Leonis XIII P. M. edita, tomus XXVIII, St. Thomas Aquinas Foundation, Roma, 1974.
- *In Salutationem Angelicam, Vulgo "Ave Maria", Expositio [In Sal. Ang.]*, RAYMUNDI, P. Fr.; SPIAZZI, M., (eds.), S. Thomae Aquinatis doctoris angelici, Opuscula Theologica, volumen 2, De Re Spiritualis, Marietti, Turin-Roma, 1954.
- *In Sententiarum Petri Lombardi [Sup. Sent.]*, COGGI, P. Roberto (ed.), Commento alle sentenze di Pietro Lombardi e testo integrale di Pietro Lombardo, vol. 1, distinzioni 1-21, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 2001.
- — COGGI, P. Roberto (ed.), Commento alle sentenze di Pietro Lombardi e testo integrale di Pietro Lombardo, vol. 2, distinzioni 22-48, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 2000.
- — COGGI, P. Roberto (ed.); PANDOLFI, Carmelo (trad.), Commento alle sentenze di Pietro Lombardi e testo integrale di Pietro Lombardo, vol. 3, distinzioni 1-20, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 2000.
- — COGGI, P. Roberto (ed.), Commento alle sentenze di Pietro Lombardi e testo integrale di Pietro Lombardo, vol. 4, distinzioni 22-44, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 2001.
- — PEROTTO, P. Lorenzo (trad.), Commento alle sentenze di Pietro Lombardi e testo integrale di Pietro Lombardo, vol. 5, distinzioni 1-22, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 2000.
- — PEROTTO, P. Lorenzo (trad.), Commento alle sentenze di Pietro Lombardi e testo integrale di Pietro Lombardo, vol. 6, distinzioni 23-40, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 2000.
- — COGGI, P. Roberto (ed.), Commento alle sentenze di Pietro Lombardi e testo integrale di Pietro Lombardo, vol. 7, distinzioni 1-13, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 1999.
- — COGGI, P. Roberto (ed.), Commento alle sentenze di Pietro Lombardi e testo integrale di Pietro Lombardo, vol. 8, distinzioni 14-23, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 1999.
- — ESD (ed.), Commento alle sentenze di Pietro Lombardi e testo integrale di Pietro Lombardo, vol. 9, distinzioni 24-42, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 2001.

- — ESD (ed.), *Commento alle sentenze di Pietro Lombardi e testo integrale di Pietro Lombardo*, vol. 10, distinzioni 43-50, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 2002.
- *Officium De Festo Corporis Christi Ad Mandatum Urbani Papae IV, Dictum Festum Instituentis [Off. Cor. Christ.]*, RAYMUNDI, P. Fr.; SPIAZZI, M., (eds.), S. Thomae Aquinatis doctoris angelici, *Opuscula Theologica*, volumen 2, De Re Spirituali, Marietti, Turín-Roma, 1954.
- *Quaestiones Disputatae De Malo [Qu. De mal.]*, GILS, P. M., (ed.), Sancti Thomae de Aquino opera omnia iussu Leonis XIII P. M. edita, tomus XXIII, Commissio Leonina - Librairie Philosophique J. Vrin, Roma – París, 1982.
- *Quaestiones Disputatae De Potentia Dei [Qu. De Pot. Dei]*, MONDIN, Battista (ed.), Le questioni disputate, testo latino di S. Tomasso e traduzione italiana, primo tomo, De potentia 1-5, vol. 8, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 2003.
- — MONDIN, Battista (ed.), Le questioni disputate, testo latino di S. Tomasso e traduzione italiana, secondo tomo, De potentia 6-10, vol. 9, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 2003.
- *Quaestiones Disputatae De Veritate [Qu. De Ver.]*, FRATRI PRAEDICATORI, (eds.), Sancti Thomae de Aquino opera omnia iussu Leonis XIII P. M. edita, tomus XXII, volumen 1, St. Thomas Aquinas Foundation, Roma, 1975.
- — FRATRI PRAEDICATORI, (eds.), Sancti Thomae de Aquino opera omnia iussu Leonis XIII P. M. edita, tomus XXII, volumen 2, St. Thomas Aquinas Foundation, Roma, 1972.
- — FRATRI PRAEDICATORI, (eds.), Sancti Thomae de Aquino opera omnia iussu Leonis XIII P. M. edita, tomus XXII, volumen 3, St. Thomas Aquinas Foundation, Roma, 1973.
- *Quaestiones Disputatae De Virtutibus In Communi [Qu. De Vir. In Com]*, LIPPINI, P. Pietro (ed.), Le questioni disputate, testo latino di S. Tomasso e traduzione italiana, 1- De virtutibus in communi, 2- De unione verbi incarnati, vol. 5, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 2002.
- *Quaestiones Quodlibetales [Qu. Quodl.]*, COGGI, P. Roberto (ed.), Le questioni disputate, testo latino di S. Tomasso e traduzione italiana, primo tomo, quodlibet 7-11, vol. 10, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 2003.
- — COGGI, P. Roberto (ed.), Le questioni disputate, testo latino di S. Tomasso e traduzione italiana, secondo tomo, quodlibet 1-6 e 12, vol. 11, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 2003.
- *Responsio Ad Magistrum Ioannem De Vercellis De 108 Articulis [De 108 Art.]*, FRATRI PRAEDICATORI, (eds.), Sancti Thomae de Aquino opera omnia iussu Leonis XIII P. M. edita, tomus XLII, St. Thomas Aquinas Foundation, Roma, 1979.
- *Summa Contra Gentiles [Con. Gent.]*, DE SYLVESTRIS FERRARIENSIS, Franciscus (ed.), Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici opera omnia, tomus XIII (libri 1-2), Ed. Leon., apud sedem Commissionis Leoninae, Roma, 1918.

- — DE SYLVESTRIS FERRARIENSIS, Franciscus (ed.), Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici opera omnia, tomus XIV (liber 3), Ed. Leon., apud sedem Commissionis Leoninae, Roma, 1926.
- — DE SYLVESTRIS FERRARIENSIS, Franciscus (ed.), Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici opera omnia, tomus XV (liber 4), Ed. Leon., apud sedem Commissionis Leoninae, Roma, 1930.
- *Summa Theologiae [S. Th.]*, Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici Ordinis Praedicatorum Summa Theologiae, prima pars, vol. 1, Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 1961.
- — Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici Ordinis Praedicatorum Summa Theologiae, prima secundae, vol. 2, Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 1962.
- — Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici Ordinis Praedicatorum Summa Theologiae, secunda secundae, vol. 3, Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 1963.
- — Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici Ordinis Praedicatorum Summa Theologiae, tertia pars, vol. 4, Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 1964.
- — Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici Ordinis Praedicatorum Summa Theologiae, supplementum et indices, vol. 5, Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 1965.
- *Super Evangelium S. Ioannis Lectura [Sup. Io.]*, CAI, Raphaelis P. (ed.), S. Thomae Aquinatis doctoris angelici, editio quinta revisa, Marietti, Turín-Roma, 1952.
- *Super Evangelium S. Matthaei Lectura [Sup. Mt.]*, CAI, Raphaelis P. (ed.), S. Thomae Aquinatis doctoris angelici, editio quinta revisa, Marietti, Turín-Roma, 1951.
- *Super Psalmos [Sup. Psal.]*, BUSA, Robertus (ed.), S. Thomae Aquinatis opera omnia ut sunt in Indice thomistico additis 61 scriptis ex aliis Medii Aevi auctoribus, vol. 6, Reportationes, Frommann-Hoolzbog, Stuttgart-Bad Cannstadt, 1980.

Thomas Hibernicus

- *Manipulus Florum [MF.]*, revisado el 18/12/17:
<https://cs.uwaterloo.ca/~arkane/cgi-bin/janus.html>

Tostatus (Alphonsus Madrigalensis) [Tost.]

- *Commentaria In Primam Partem Matthaei [Comm. In Mt.]*, Alphonsi Tostati hispani, episcopi Abulensis, philosophi, theologi, ac pontificii Iuris, Caesarique consultissimi [...], tomus decimusoctavus, Ex Typographia Balleoniana, Venecia, 1728.

Tullius (Marcus Tullius Cicero) [Cic.]

- *De Amicitia [De Am.]*, SIMBECK, K.; PLASBERG, O. (eds.), Marci Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia, fasc. 47, Cato Maior, Laelius, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Stuttgart, 1971.
- *De Officiis [De Off.]*, ATZERT, C. (ed.), Marci Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia, fasc. 48, De officiis, De virtutibus, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Leipzig, 1971.

Valerius Maximus [Val. Max]

- *Facta Et Dicta Memorabilia* [*Fac. Et Dic. Memor.*], BRISCOE, John (ed.), Valeri Maximi Facta et dicta memorabilia, vol. 1, libri I-VI, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Stuttgart-Leipzig, 1998.
- — BRISCOE, John (ed.), Valeri Maximi Facta et dicta memorabilia, vol. 2, libri I-VI, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Stuttgart-Leipzig, 1998.

Varro (Marcus Terentius Varro) [Varr.]

- *Antiquitates Rerum Divinarum* [*Ant. Rer. Div.*], CARDAUNS, Burkhardt (ed.), Antiquitates Rerum Divinarum, vol. 1, Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Franz Steiner Verlag, Maguncia, 1976.

Vegetius (Flavius Vegetius Renatus) [Veg.]

- *Epitoma Rei Militaris* [*De Re Mil.*], ÖNNERFORS, Alf (ed.), P. Flavii Vegeti Renati Epitoma Rei Militaris, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Stuttgart-Leipzig, 1995.

Vergilius (Publius Vergilius Maro) [Ver.]

- *Eclogae* [*Eclo.*], WARMINGTON, E. H. (ed.); RUSHTON FAIRCLOUGH, H. (trad.), Virgil, with an English translation in two volumes, vol. I, Eclogues, Georgics, Aeneid I-VI. The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, William Heinemann LTD, Londres, 1974.

Venantius Fortunatus [Ven. For.]

- *Carmina* [*Carm.*], DI BRAZZANO, Stefano (ed.), Venanti Honori Clementiani Fortunati, opera/1, CSEA, Città Nuova, Aquilea, 2001.
- *Miscellanea* [*Misc.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 88, Venantii Fortunati, Pictaviensis episcopi, opera omnia, tomus unicus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1862.

Vincentius Bellouacensis [Vinc. Beau.]

- *Speculum Historiale* [*Spec. Hist.*], BALTAZARUS BELLERIUS (ed.), Bibliotheca mundi seu Speculi Maioris Vincentii Burgundi [...] tomus quartus, ex officina typographica Baltazaris Belleri, Duaci, 1624.
- *Speculum Morale* [*Spec. Mor.*], BALTAZARUS BELLERIUS (ed.), Bibliotheca mundi seu Speculi Maioris Vincentii Burgundi [...] tomus tertius, ex officina typographica Baltazaris Belleri, Duaci, 1624.

Walafridus Strabo [Wal. Str.]

- *Glossa Ordinaria* [*Glo. Ord.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 113, Walafridi Strabi, Fuldensis monachi, opera omnia, tomus primus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1852.
- — MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 114, Walafridi Strabi, Fuldensis monachi, opera omnia, tomus secundus, apud J.- P. Migne editorem, Paris, 1852.

2.8.3 Estudios

- ARNAL PURROY, María Luisa; ENGUITA UTRILLA, José María, “Aragonés y castellano en el ocaso de la Edad Media”, en *Aragón en la Edad Media. Estudios de economía y sociedad*, 10-11, 1993, pp. 51-84.
- BOBZIN, Hartmut, “Observaciones sobre Juan Andrés y su libro *Confusion de la secta Mahomatica* (Valencia, 1515)”, en *Vitae Mahometi*, Reescritura e invención en la literatura cristiana de controversia, FERRERO HERNÁNDEZ, Cándida; DE LA CRUZ PALMA, Óscar (eds.), Nueva Roma, vol. 41, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 2014, pp. 209-222.
- CARRERAS RAMÍREZ Y ORTA, Juan Agustín, *Discursos panegiricos de santos, golfo de la passion de Jesus y el proceloso mar de los dolores de Maria*, Pedro Ximénez, Zaragoza, 1730.
- CASASSAS CANALS, Xavier, “El *Alcorán de Bellús*: un alcorán mudéjar de principios del siglo XVI con traducciones y comentarios en catalán, castellano y latín”, en *Alhadra, Revista de la Cultura Andalusí*, vol. 1, 2015, pp. 155-178.
- CIRAC ESTOPAÑAN, Sebastián, *Los sermones de don Martín García obispo de Barcelona sobre los Reyes católicos*, Publicaciones de la Universidad de Barcelona, Barcelona, 1956.
- , “La predicación mariológica de Don Martín García (s. XV-XVI) y la Virgen del Pilar”, *Doce de Octubre*, 13, 1959, pp. 53-58.
- DAHAN, Gilbert, “Rashi, sujet de la controverse de 1240”, *Archives Juives*, 14, 1978, pp. 43-54.
- DE EPALZA FERRER, Mikel; FORCADELL SAPORT, Josep V.; PERUJO MELGAR, Joan M., *El Corán y sus traducciones: propuestas*, Publicaciones de la Universidad de Alicante, Alicante, 2008.
- DE HEBRERA ESMIR, José, *Vida prodigiosa del ilustrísimo y venerable Don Martín García, obispo de Barcelona, hijo de la fidelísima y antigua villa de Caspe*, impreso por Diego de Larumbe, Zaragoza, 1700.
- DE LA CRUZ PALMA, Óscar, “Notas a la lectura del *Liber de generatione Mahumet* (trad. de Hermán de Carintia, 1142-1143)”, en *Estudios de Latín Medieval Hispánico*, Actas del V Congreso Internacional de Latín Medieval Hispánico, Barcelona, 7-10 de septiembre de 2009, MARTÍNEZ GÁZQUEZ, José; FERRERO HERNÁNDEZ, Cándida; DE LA CRUZ PALMA, Óscar (eds.), SISMELE, Florencia, 2012, pp. 609-625.
- DI CESARE, Michelina, *The Pseudo-Historical Image of the Prophet Muhammad in Medieval Literature: a Repertory*, Studien zur Geschichte und Kultur des islamischen Orients, De Gruyter, Berlín-Boston, 2012.
- ESCUADERO LÓPEZ, José Antonio, *Estudios sobre la Inquisición*, Marcial Pons Historia, Colegio Universitario de Segovia, Madrid, 2005.
- FERRERO HERNÁNDEZ, Cándida, “Literatura latina de controversia religiosa en la Castilla del siglo XV: una aproximación a su tipología”, en *Estudios de Latín Medieval Hispánico*, Actas del V Congreso Internacional de Latín Medieval Hispánico, Barcelona, 7-10 de septiembre de 2009, MARTÍNEZ GÁZQUEZ, José; FERRERO HERNÁNDEZ, Cándida; DE LA CRUZ PALMA, Óscar (eds.), SISMELE, Florencia, 2012, pp. 425-442.

- GARCÍA-ARENAL RODRÍGUEZ, Mercedes; STARCZEWSKA, Katarzyna K., “‘The Law of Abraham the Catholic’: Juan Gabriel as Qur’ān Translator for Martín de Figuerola and Egidio da Viterbo”, *Al-Qanṭara*, XXXV 5, 2014, pp. 409-459.
- GARCÍA-ARENAL RODRÍGUEZ, Mercedes; STARCZEWSKA, Katarzyna K.; SZPIECH, Ryan, “The Perennial Importance of Mary’s Virginity and Jesus’s Divinity: Qur’ānic Quotations in Iberian Polemics After the Conquest of Granada (1492)”, en prensa.
- GARCÍA CÁRCEL, Ricardo, *Orígenes de la Inquisición española*, Ediciones Península, Barcelona, 1976.
- GARCÍA, Martín, *Sermones eminentissimi totiusque Barcinonensis gregis tutoris acerrimi, necnon inmarcessibilis sacre theologie paludamento insigniti Martini Garsie*, prólogo de Agustín Oliván, impreso en el taller de Jorge Coci, Zaragoza, 1520.
- *Sermones eminentissimi totiusque Barcinonensis gregis tutoris acerrimi, necnon inmarcessibilis sacre theologie paludamento insigniti Martini Garsie*, prólogo de Agustín Oliván, impreso en el taller de Jorge Coci, Zaragoza, ca. 1520-1537.
- HALICZER, Stephen, *Inquisición y sociedad en el Reino de Valencia (1478-1834)*, Edicions Alfons el Magnànim, Valencia, 1993.
- HASSELHOFF, Göрге K.; FIDORA, Alexander, Ramon Martí’s *Pugio Fidei*, Studies and Texts, Exemplaria Scholastica, 8, Obrador Edendum, Santa Coloma de Queralt, 2017.
- HERMOSILLA LISTERRI, María José, “Una versión aljamiada sobre Job”, *Sharq Al-Andalus: Estudios mudéjares y moriscos*, 8, 1991, pp. 211-214.
- HERNANDO DELGADO, Josep (ed.), “De seta Machometi o de origine, progressu et fine Machometi et quadruplici reprobatione prophetiae eius”, *Acta historica et archaeologica medievales*, 4, Universitat de Barcelona, 1983, pp. 9-63.
- KAMEN, Henry, *La Inquisición española*, Editorial Crítica, Barcelona, 1985². Traducción de Gabriela Zayas del original *Inquisition and Society in Spain*, Londres, 1965.
- LATASSA Y ORTÍN, Félix, *Biblioteca antigua de los escritores aragoneses*, vol. I, Real Sociedad Económica Aragonesa de Amigos del País/IberCaja, Zaragoza, 2004.
- LEA, Henry Charles, *Historia de la Inquisición española*, t. 1, Fundación Universitaria Española, Madrid, 1983. Traducción de Ángel Alcalá y Jesús Tobío del original *A History of the Inquisition of Spain*, Filadelfia, 1905.
- LLORENTE, Juan Antonio, *Memoria histórica sobre qual ha sido la opinion nacional de España acerca del Tribunal de la Inquisición*, Sancha, Madrid, 1812.
- MARTÍNEZ GÁZQUEZ, José, “La ignorancia y negligencia de los latinos ante la riqueza de los estudios árabes”, en *Eum legentem uidimus*, vol. 1, Universidad Autónoma de Barcelona, 2009, pp. 517-591.
- MONTOYA MARTÍNEZ, Jesús, “Retórica Medieval, ¿continuidad o ruptura?”, en *Retórica Medieval, ¿continuidad o ruptura?* Actas del Simposio Internacional, Granada, Enero 1995, RUBIO FLORES, Antonio Rafael (ed.), Ediciones Adhara, Granada, 1996, pp. 79-103.
- MONTOZA COCA, Manuel, “La percepción de los judíos bajo el reinado de Fernando II según el inquisidor don Martín García (ca. 1441-1521)”, en *Anuario de Historia de la Iglesia* 26, 2017a, pp. 141-156.
- “El uso de Bernardo de Claraval como autoridad en los *Sermones* de Don Martín García”, en *Latinidad Medieval Hispánica*, Actas del VI Congreso Internacional de

- Latín Medieval Hispánico, La Nucía (Alicante), 20-23 de noviembre de 2013, MESA SANZ, Juan Francisco (ed.), SISMELE, Edizioni del Galluzzo, Florencia, 2017b, pp. 289-297.
- “Hacia una edición crítica de los *Sermones* de Don Martín García”, *Medievalia*, 19/2, 2016, pp. 237-245.
- “La exégesis bíblica en la polémica contra judíos; los Sermones de Don Martín García”, *Melanges de la Casa de Velázquez*, Nouvelle série (MCV), en prensa (a).
- “El valor de la tradición pagana en los *Sermones* del predicador Don Martín García”, en prensa (b).
- NORTON, Frederick J., *Printing in Spain 1501-1520*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010².
- PÉREZ MARTÍN, Antonio, *Proles Aegidiana*, vol. I, Studia Albornotiana, Publicaciones del Real Colegio de España, Bolonia, 1979.
- PÉREZ VILLANUEVA, Joaquín; ESCANDELL BONET, Bartolomé (dir.), *Historia de la Inquisición en España y América*, vol. I, Biblioteca de Autores Cristianos, Centro de estudios inquisitoriales, Madrid, 1984.
- PLATAS ROMERO, Raúl, “Ramón Martí y la renovación de la literatura de controversia”, en Estudios de Latín Medieval Hispánico, Actas del V Congreso Internacional de Latín Medieval Hispánico, Barcelona, 7-10 de septiembre de 2009, MARTÍNEZ GÁZQUEZ, José; FERRERO HERNÁNDEZ, Cándida; DE LA CRUZ PALMA, Óscar (eds.), SISMELE, Florencia, 2012, pp. 443-454.
- MARTÍNEZ MILLÁN, José, *La Inquisición española*, Alianza Editorial, Madrid, 2007.
- RIBERA FLORIT, José, *La polémica cristiano-musulmana en los sermones del maestro inquisidor Don Martín García*, Tesis para la licenciatura en Filología Semítica, Universidad de Barcelona, Barcelona, 1967.
- RUIZ GARCÍA, Elisa; GARCÍA-MONGE, Mª Isabel (eds.), *Confusión o confutación de la secta Mahomética, por Juan Andrés*, Editora regional de Extremadura, colección “La biblioteca de Barcarrota”, 5, Mérida, 2003.
- SÁNCHEZ LÓPEZ, Juan Francisco (ed.), *Martín García Puyazuelo. La ética de Catón*, Larumbe, Textos aragoneses, 62, Zaragoza, 2009.
- SESMA MUÑOZ, José Ángel, *El establecimiento de la Inquisición en Aragón (1484-1486). Documentos para su estudio*, Institución Fernando el Católico (CSIC), Fuentes Históricas Aragonesas, 15, Zaragoza, 1987.
- SOTO GONZÁLEZ, Teresa; STARCZEWSKA, Katarzyna K., “Authority, Philology and Conversion under the Aegis of Martín García”, en *After Conversion: Iberia and the Emergence of Modernity*, GARCÍA-ARENAL RODRÍGUEZ, Mercedes (ed.), Brill, Leiden, 2016, pp. 199-228.
- STARCZEWSKA, Katarzyna K., *Latin Translation of the Qur'an (1518/1621) Commissioned by Egidio da Viterbo. Critical Edition and Case Study*, Diskurse der Arabistik, 24, Harrassowitz, Wiesbaden, 2018.
- SZPIECH, Ryan; STARCZEWSKA, Katarzyna K.; GARCÍA-ARENAL RODRÍGUEZ, Mercedes, “*Deleytaste del dulce sono y no pensaste en las palabras: Rendering Arabic in the Antialcoranes*”, en prensa.

- SZPIECH, Ryan, “A Witness of Their Own Nation: On the Influence of Juan Andrés”, en *After Conversion: Iberia and the Emergence of Modernity*, GARCÍA-ARENAL RODRÍGUEZ, Mercedes (ed.), Brill, Leiden, 2016, pp. 174-198.
- “Preaching Paul to the Moriscos: the *Confusión o Confutación de la secta mahomética y del Alcorán* (1515) of ‘Juan Andrés’”, en *La Corónica: A Journal of Medieval Hispanic Languages, Literatures, and Cultures*, XLI/1, 2012, pp. 317-343.
- VALIMAÑA ABELLA, Mariano, *Anales de Caspe*, Grupo Cultural Caspolino, Caspe, 1988.
- VERNET GINÉS, Juan, “Le Tafsīr au service de la polémique antimusulmane”, en *Studia Islamica*, 32, 1970, pp. 305-309.

2.8 Conclusions

The literature of religious controversy and polemic against Jews and Muslim is a large and constant tradition in the Iberian Peninsula. Obviously, this tradition of polemic works suffers highs and lows and even some moments of low production; but, despite this, different events during the last decades of the 15th century in addition to the unifying politics by the Catholic Kings, both political and religious, contribute to the intensification of the attacks against Jews and Muslims; both seen as the source of all the misfortunes in the reign. However, it is meaningful that Martín García uses mild reproaches or even a condescending tone, as opposed to the traditional anti-Judaism in some other polemic works, like *Fortalitium Fidei* by Alphonso de Spina or *Pugio Fidei* by Ramón Martí. Probably, this is due to some changes in the situation of Jews, Muslims and heretics in general from the third quarter of the 15th century onward, culminating with the expulsion decree of 1492 and the successive conversion pragmatics. In fact, Martín García, who is probably the most powerful ecclesiastic in Aragon and the most terrible one at that moment, does not have a real need to adopt a conciliatory attitude in his speech. Probably, the retreat of Islam and the fragile position of Jews at this turn of the century (15th-16th) favour the triumphalist tone in the speeches of the Inquisitor.

The relevance of this compendium of Sermones is not only for its political and religious content, but also for the importance of its author and his close relation with the monarchs of Castile and Aragon. In addition to his position as a Royal Preacher of Ferdinand of Aragon, Martín García also was the personal Confessor of Isabella of Castile, *Reformador real de religiosas*, Canon of the Metropolitan See of Zaragoza, General Vicar of the Archbishop, Archdeacon of Daroca, Bishop of Barcelona and General Inquisitor of the Reign of Aragon, among others. This list of titles or ranks shows the power that he held and his proximity with the Catholic Kings.

Finally, after this study and thanks to this first critical edition of the 156 *Sermones*, we would like to highlight some final remarks. Firstly, it is necessary to modify -without any doubt- the belief regarding the exact number of sermons. There are 156 sermons and not 155, as it was thought. Secondly, we can narrow down the preaching date of these sermons, which can be established (with some margin of error) from no earlier than 1490 to no later than 1510. Thirdly, the influence of the *Confusión* by the former *alfaqú* of Játiva, Juan Andrés, is quite important, given that his work was a primary source for the Bishop of Barcelona. Fourthly, regarding the Jewish sources, Martín García is mainly based on Ramón Martí's *Pugio Fidei*, using it to study the sources of the Talmud and its commentators.

Incipit critica editio huius operis intitulatae: SERMONES MAGISTRALES DIVINI VERBI
CONCIONATORIS MARTINI GARSIE, SACRE THEOLOGIE PALVDAMENTO LAVREATI, SEDIS
CESARAVGVSTANE CANONICI SANCTEQVE SEDIS BARCHINONENSIS EPISCOPI, HERETICE
ATQVE APOSTATICE PRAVITATIS REGNI ARAGONVM INQVISITORIS

Sermo I

SERMO PRIMVS CONTRA HERETICOS ET INFIDELES IN QVO INTERFERVNT IVDEI IN QVO PROBATVR QVOD LEX MOSI SOLA NON EST SERVANDA

<THEMA> *Renouamini spiritum mentis uestre*, ad Ephesios quarto.

5 Duos homines excellentes legimus in sacra scriptura, scilicet: Adam et Christum, sed maxime differentes et pro nunc triplex assignatur differentia.

Prima differentia quia primus de terra, secundus de celo, unde Apostolus prima ad Corinthios decimo quinto: *primus homo de terra terrenus, secundus homo de celo celestis*. Non quod Christus assumpserit corpus celeste, sicut quidam dixerunt, sed hoc dicit ratione deitatis uel quia: «non ex uirili semine», etcetera.

10 Secunda differentia est quia primus homo dicitur “uetus et peccati”, secundus “nouus” nouitate gratie. Ratio: quia primus uixit nongentis triginta annis, secundus triginta tres. Primus mortuus ante secundum plusquam quattuor milia annis. Primus inueteratus peccato, secundus nouus nouitate gratie uel nouus homo ratione deitatis. De isto secundo Apostolus ad Ephesios secundo: *ipse est pax nostra qui fecit utrumque unum*, id est, unum nouum
15 hominem. De primo homine ad Ephesios quarto: *deponite uos secundum pristinam conuersationem ueterem hominem*.

Tertia differentia quia primus homo omnes mortificauit, secundus omnes uiuificauit. Vnde Apostolus prima Corintibus decimo quinto: *factus est primus Adam in animam uiuentem; secundus in spiritum uiuificantem*. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes uiuificabuntur. Sicut Adam peccauit contra patrem filium et spiritum sanctum, sic
20 homo nunc peccat.

Et sic, quilibet peccator tenetur renouari tripliciter, scilicet: respectu patris et respectu filii et respectu spiritus sancti. Et licet iste renouationes sint facte a tota trinitate, tamen attribuuntur singulis personis.

25 Prima renouatio sit ad patrem per baptismum, quia tunc cognoscit christianus uerum patrem quem infidelis non cognoscebat. Ideo in baptismo filii dixit Deus pater: *hic est filius meus dilectus*. Vnde sicut creatio attribuitur patri, licet sit a tota trinitate, sic hec renouatio, quia quidquid habuit a creatore et in creatione renouabitur non solum anima sed corpus. Patet in Constantino imperatore, qui non solum habuit gratiam anime sed sanitatem lepre,
30 et patet in Turcis, qui habunt odorem distinctum a christianis, ut patet in canibus castri Sancti Petri in insula Rodi. Vnde sicut canis inter omnes ceruos cognoscit illum qui est a uenatore percussus et sanguine madefactus, sic cognoscitur inter homines ille qui lotus est sanguine Christi: *renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto*, etcetera. Vnde: «hec est ianua sacramentorum et porta», de qua habetur Luce decimo tertio: *intrate per angustam portam*.
35 Exemplum de renouatione serpentis per angustum foramen dimittendo pellem ueterem.

Secunda renouatio respectu filii est hereticorum, quia omnes hereses quasi fuerunt ex parte filii Dei, sed non sufficit cognoscere patrem, sed oportet filium cognoscere, unde dicit Christus: *hec est uita eterna ut cognoscant te Deum uerum et quem misisti*, etcetera. Exemplum de aquila habente rostrum curuum dat in petra donec renouetur. Lapis est Christus, Danihelis

3: Eph. 4, 23. | 7: I Cor. 15, 47. | 14: Eph. 2, 14. | 15-16: Eph. 4, 22. | 18: I Cor. 15, 45. | 26-27: cf. Mt. 3, 17. | 33: cf. Io. 3, 5. | 34: Lc. 13, 24. | 38: cf. Io. 17, 3.

9: cf. Ambr., *Hymn.*, IV. PL 16, 1410D. | 33-34: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol.7), lib. 4, dist. 3, q. 1, a. 1., p. 208.

6: 2^a prima] M, X prime. | 7: decimo quinto] M, X decimo quarto | 17: uiuificauit] M uiuicauit.

40 secundo: *lapis scissus de monte id est uirgine sine manibus*. Vnde Apostolus prima Corinthiis decimo: *petra autem erat Christus*. Vnde Psalmi centesimo decimo septimo: *lapidem quem reprobauerunt edificantes*, etcetera. Item Isaie uicesimo octauo: *ponam in fundamentis Sion lapidem angularem electum quadratum, qui crediderit*, etcetera. De ista renouatione habetur Psalmi centesimo secundo: *renouabitur ut aquile inuentus tua*.

45 Tertia est renouatio spiritus sancti gratia, per respectum ad illam que maiorem gratiam obtinuit, scilicet: Mariam. Non quod ipsa indigeret renouatione, sed ut gratiam nobis posset et mereretur dispensare, et hoc tripliciter.

Primo, per maximum dolorem in passione, unde: *tuam ipsius animam pertransibit gladius*, dixit Symeon. Vnde sufficiens fuit dolor ille ad hoc ut uirgo Maria moreretur, sed per
50 uirtutem Christi fuit preseruata, ne crederetur quod mors ipsius esset necessaria ad redemptionem generis humani. Vnde Isaie sexagesimo tertio: *torcular calcaui solus et de gentibus non est uir mecum*. Hoc fuit factum sicut quando aliquis summit aliquod uenenum sufficiens ad hoc ut inferat mortem alicui; si summit potionem unicornii preseruatur ab illa morte. Vnde de Christo dicitur in Psalmo uicesimo octauo: *dilectus quemadmodum filius unicornium*.
55 Vnde debemus considerare quod si illa, que peccatum non commisit, tantum dolorem assumpsit, quid nos peccatores facere debemus pro peccatis nostris? Et sic debemus penitentiam facere ex corde, quia: *spiritus sanctus discipline effugiet factum*, Sapientie primo.

Secundo, uirgo Maria uitam sanctam duxit. Vnde Ambrosius De Virginibus: «talís fuit Maria ut eius uita omnium fuerit disciplina». Sic christianus considerare debet quod est in
60 religione christianitatis, unde Iacobi primo: *religio mundi hec est, immaculatum se custodire ab hoc seculo*.

Tertio, Maria uirgo seruauit humilitatem maximam, que est fundamentum omnium uirtutum, unde Bernardus: «Maria uirginitate placuit sed humilitate concepit. Nam omnium uirtutum oblita de hac sola gloriatur dicens: *respexit humilitatem ancille sue*», etcetera. Vnde:
65 *Deus superbis resistit humilibus autem dat gratiam*, Iacobi quarto.

Igitur, si ad hanc dispensatricem gratiam postulemus, dicet nobis: si uultis illam accipere et obtinere cum contritione et humilitate: *renouamini spiritu mentis uestre*.

Ante istam igitur prostrati mente pia dicamus: aue Maria.

<THEMA> *Renouamini spiritu mentis uestri*, ubi supra.

70 In isto sermone probatur quod lex Mosi nunc non est seruanda et qui illam seruaret esset hereticus. Ratio est ista: tempore messie omnia debent esse perfecta et imperfectio debet remoueri. Sed lex Mosi est imperfecta, Christi uero lex est perfecta. Igitur sola lex Christi debet remanere. Maior huius rationis probatur, unde dicitur Aggei secundo: *ego monebo celum et terram mare et aridam et ueniet desideratus cunctis gentibus*. Igitur in aduentu Christi
75 omnia erant renouanda, unde Apocalypsis uicesimo primo habetur: *ecce noua facio omnia*, quod fuit in aduentu Christi. Item Apostolus ad Galatas quarto: *at ubi uenit plenitudo temporis misit Deus filium suum*, etcetera. Ratio est ista: quia sicut perfectius tempus erit post iudicium respectu temporis messie, et omnia renouabuntur tunc, sic erit perfectius tempus messie

40: Dn. 2, 34. | 41: I Cor. 10, 4. | 41-42: Ps. 117, 22. | 42-43: Is. 28, 16. | 44: Ps. 102, 5. | 48: Lc. 2, 35. | 51-52: Is. 63, 3. | 54: Ps. 28, 6. | 57: Sap. 1, 5. | 60-61: Iac. 1, 27. | 64: cf. Lc. 1, 48. | 65: Iac. 4, 6. | 67-69: cf. Eph. 4, 23. | 73-74: Agg. 2, 8. | 75: Apc. 21, 5. | 76-77: Gal. 4, 4.

58-59: Ambr., *De Virg.*, II, 2, 15. PL 16, 210D. | 63-64: Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, I, 5-6. PL 183, 59B.

80 respectu temporis anterioris: *quia lex per Mosen data est; gratia et ueritas per Iesum Christum facta est*, Iohannis primo. Et Apostolus dicit: *cum uenerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est*, prima Corinthiis decimo tertio. «Nunc autem ex parte credimus et ex parte prophetamus», sed tunc etiam prophetie euacuabuntur ibidem. Sed minor rationis probatur, scilicet: quod lex Mosi est imperfecta et lex Christi perfecta.

Prima pars probatur quadrupliciter.

85 Primo, quia lex debet uitia omnia extirpare, quia «intentio legislatoris est ciues facere bonos», secundo Ethicorum. Sed lex Mosi non extirpabat omnia uitia. Sicut pueris per aliquam legem imperfectam permittuntur aliqua, que uiris perfectis non permetterentur, sic lex illa permisit dare ad usuras et *libellum repudii*, Deuteronomii uicesimo quarto. Et similia ne uxores interficerent et sic dicit Christus: *propter durtiam uestram permisum fuit*, etcetera.
90 Vnde dicit glosa ad Philippenses tertio, quod lex illa prohibebat «manum et non animum» et prohibuit animum solum in adulterio et auaritia, ut dicit Iosephus decimo tertio Antiquitatum, et sic fuit lex puerorum. Ideo dicitur: *lex pedagogus noster fuit*, ad Galatas tertio. Sed lex diuina interiora emendat, quia: *Deus intuetur cor*, primo Regum decimo sexto.

95 Secundo, probatur quia lex debet hominem ordinare ad beatitudinem, sed lex Mosi non dabat gratiam, sine qua non datur beatitudo nec gloria. Ideo Apostolus dicit quod precepta illa erant: *egena uacua et infirma*, ad Galatas quarto. Item dicit ad Hebreos septimo: *nihil ad perfectum adduxit lex*. Item Hiezechielis uicesimo: *dedi eis precepta non bona et cerimonia in quibus non uiuent*. Non quod essent mala, sed quia non dabant gratiam ex opere operato sicut nostra, sed solum gratia acquirebatur ex contritione uel deuotione recipientis. Augustinus
100 ad Hieronymum, non mala sed infima quia uitam non dabant et promittebant sanitatem et sic erat spes in illis. Exemplum: quando infirmus comedere non potest ea que sunt sana et proficua ei, comedit tamen fructum dicit medicus. Hoc non erat ei bonum, sed permittitur ei ne pereat quia licet fructus non det sanitatem, conseruat tamen subiectum donec illam recipiat et detinet ne pereat non accipiendo cibum. Sed lex Christi dat gratiam ex opere
105 operato.

Tertio, lex debet esse clara et aperta, quia datur communitati, in qua non omnes sunt docti. Sed lex Mosi fuit obscura et uelata, unde dicit Apostolus ad Hebreos decimo: *umbram habet futurorum bonorum*. Quia: *omnia in figuris continebantur illis*, ut habetur prima ad Corinthios decimo. Ideo facies Mosi fuit uelata in receptione illius legis. Sed lex Christi est aperta, quia
110 quilibet potest illam intelligere, etiam rusticus.

Quarto, debet esse lex uniuersalis et non particularis, sed hec lex non data fuit omni populo nec mundo, sed solum descendentibus ab Abraham, et non omnibus etiam, sed solum descendentibus per Isaac, et de Isaac non ex Esau, sed Iacob, etcetera. Etiam non est lex uniuersalis quo ad personas, quia alia est lex primogeniti, et alia aliorum filiorum
115 etcetera. Etiam quo ad locum quia de multis cerimoniis solum in terra sancta, et non in alio loco poterant. Nam: *ter in anno apparebit omne masculinum* in Hierosolyma. Etiam non quo ad totum hominem, sed solum quo ad corpus unde ait Apostolus: *sanguis hircorum aut thaurorum aut cinis uitule coinquinatos mundabat ad emundationem carnis*, Hebreos nono. Ideo solum

79-80: Io. 1, 17. | 80-81: I Cor. 13, 10. | 88: Dt. 24, 1. | 89: Mt. 19, 8. | 92: Gal. 3, 24. | 93: I Sm. 16, 7. | 96: Gal. 4, 9. | 96-97: Hbr. 7, 19. | 97-98: Ez. 20, 25. | 107-108: Hbr. 10, 1. | 108: I Cor. 10, 11 | 116: cf. Ex. 23, 17. | 117-118: Hbr. 9, 13.

81-82: cf. Hier., *Dia. Adv. Pel.*, I, 19. PL 23, 512B. | 85-86: cf. Th. Aq., *Qu. Quodl.* (vol. 11), II, q. 5, a. 2, p. 166; cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, II, 1, 03b2, p. 6. | 90: cf. Petr. Lom., *Comm. In Ep. Pau.*, ad Phil., III, 1-6. PL 192, 244A. | 91: Iosephus] *NI*. | 99-100: cf. Aug. Hipp., *Ep.*, LXXXII, 2, 14. PL 33, 281A.

120 obligabat illum populum et non alium. Ideo Psalmi septuagesimo quinto: *in Israhel magnum nomen eius*. Item: *non fecit taliter omni nationi, et iudicia sua non manifestauit eis*, Psalmi centesimo quadragesimo septimo. Sed lex Christi obligat totum mundum et toti mundo fuit data, unde dicit Christus: *ite in uniuersum mundum, predicate euangelium omni creature*, etcetera, Marci decimo sexto.

Secunda pars est quod debuit dari alia lex perfectior ista Mosi.

125 Primo, nam inquit Dauid, Psalmi centesimo decimo octauo: *legem pone mihi, domine, uiam iustificationum tuarum et exquiram eam semper*, igitur, etcetera.

130 Secundo, Isaie secundo: *erit in nouissimis diebus preparatus mons domus domini in uertice montium et fluent ad eum omnes gentes*, etcetera. Vnde iudei dicunt quod in aduentum messie mons Sion debet eleuari supra montem Sinai et Thabor et Carmeli. Sed rabbi Salomon dicit non esse uerum, quia res non mutabunt situm nec naturam earum in aduentum messie. Et sic dicit quod mons Sion non mutabitur. Sed dicit quod erit tunc magna excellentia illius montis. Nam de illo exhibit lex pro omnibus gentibus, unde Isaie secundo: *de Sion exhibit lex, et uerbum domini de Hierosolyma*. Item Isaie duodecimo: *haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris*, etcetera. Dicit Translatio Ionate Chaldaica: «accipietis legem nouam cum letitia», etcetera. Item Hieremie tricesimo primo: *ecce dies uenient – dicit dominus – et feriam domui Israhel et domui Iuda, fedus nouum non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum*, etcetera. Non loquitur propheta de lege Mosi, nam ante fuerat data per nongentos annos. Nam a datione legis usque ad templum fluxerunt anni quadringenti octoginta. A templo ad destructionem anni quadringenti quadraginta duo. Sed Hieremias fuit parum ante captiuitatem, igitur quod loquatur ibi de lege patet per uocabulum “Berith”, id est, lex. Vnde Exodi tricesimo quarto: *scripsi super tabulas uerba “berith” decem*, ubi nos habemus *uerba legis*. Item Deuteronomii uicesimo nono: *hec sunt uerba legis que mandauit*, etcetera. Item Psalmi octogesimo tertio: *etenim benedictionem dabit legislator, ibunt de uirtute in uirtutem, et uidebitur Deus deorum in Sion*. Item de populo gentili dicitur Psalmi nono: *constitue, Domine, legislatorem super eos ut sciant gentes*, etcetera. Item Isaie tricesimo tertio habetur: *Dominus iudex noster, dominus legifer noster, dominus rex noster, ipse saluabit nos*, igitur erat messias. Isaie tricesimo secundo. Item dicit dominus per Mosen, Deuteronomii decimo octauo: *prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui et ponam uerba mea in ore eius, loquetur ad nos omnia que precepero illi. Qui autem uerba eius, que loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam*.

150 Quod hic esset Christus noster patet, nam in ista prophetia fundabantur iudei Africani quando murmurabant de longa expectatione messie, et responsio quam dat rabbi Moyses in epistola quam eis scribit dicendo quod loquitur de prophetia futura prenuntiante, ut dicat illis quod non irent ad ariolos nec ad diuinationes, etcetera.

155 Quod nulla sit responsio patet, quia bis dicit in eodem capitulo: *prophetam de gente tua et de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi dominus Deus tuus*, etcetera. Et in primo loco, uerum est quod intelligitur de tali propheta, ut ille dicit, sed in secundo loco non. Nam dicit: *ut petisti in Horeb, id est, in Sion, quando contio congregata est atque dixisti: “ultra non audiam uocem domini mei, et ignem hunc maximum non uidebo amplius ne moriar”, et ait dominus: “mibi bene omnia sunt locuti”, et tunc dicit propheta: suscitabo eis*, etcetera. Igitur de datione legis loquitur hic in secundo

119-120: Ps. 75, 2. | 120: Ps. 147, 20. | 122: Mc. 16, 15. | 125-126: Ps. 118, 33. | 127-128: Is. 2, 2. | 132-133: Is. 2, 3. | 133-134: Is. 12, 3. | 135-136: Ier. 31, 31-32. | 141: Ex. 34, 28. | 142: Dt. 29, 1. | 143: Ps. 83, 8. | 144: Ps. 9, 21. | 145-146: Is. 33, 22. | 147-149: Dt. 18, 18-19. | 154-155: Dt. 18, 15. | 156-159: Dt. 18, 16-18.

129: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Is.*, 2, 2, p. 18. | 134: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Is.*, 12, 3, p. 42; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 20, p. 889. | 151: cf. Mai., *Ep.*, XXVI, pp. 175-176.

160 casu, nam postquam locutus fuit de prophetis, introduxit prophetam excellentissimum, scilicet: Christum uerum messiam et legislatorem. Nam fuit *de medio fratrum*, scilicet: duodecim tribuum, qui fuerunt duodecim tribus Israhelis de duodecim filiis Iacob ex quattuor mulieribus, scilicet: *Rabel, Lia, Bala, Zelpha*. De *Rabel Ioseph et Benjamin*. De *Zelpha* alii duo, scilicet: *Gad et Aser*. De *Bala* alii duo, scilicet: *Dan et Nepthalim*. De *Lia*, septem, 165 scilicet: *Ruben, Symeon, Leui, Iuda, Isachar, Zabulon et Dinam*. Et clarum est quod in filiis trium uxoribus non potest dari medium, quia in duobus non est medium, sed solum in filiis Lie qui sunt septem, et medium est Iudas de quo Christus descendit. Ideo dicit: *de medio fratrum*, etcetera.

170 Tertia pars, scilicet: quod lex Christi est lex perfecta cum non habeat aliquam imperfectionem. Vnde dicit Christus: *propter duritiam cordis uestri permisit Deus dimittere uxores*, sed lex Christi non permittit illud, sicut lex Mosi et Machometi.

Item dicit Christus, Matthei duodecimo, quod christiani et omnes iudicandi in iudicio 175 *reddent rationem de omni uerbo otioso*, si de otioso a fortiori de uerbo nociuo, et si de uerbo a fortiori de facto. Item non solum prohibet animum sed manum ei econuerso, unde dicitur Matthei quinto: *audistis quia dictum est antiquis “non occides”*, etcetera; *amen dico uobis, qui irascitur*, etcetera. Item: *non concupisces*, –addit– *qui uiderit mulierem ad concupiscendum iam mechatus est*, etcetera. Item: *non periurabis neque per celum neque per terram*, etcetera. Vnde dicitur in Psalmo decimo octauo: *lex domini*, scilicet: Christi, *immaculata*, etcetera.

180 Secundo, lex Christi confert gratiam et gloriam, unde: *gratia et ueritas per Iesum Christum facta est*, Iohannis primo, et ille dedit gloriam existentibus in limbo patrum, Zaccharie nono: *tu quoque in sanguine testamenti*, etcetera. Figura: ideo homicida manebat in ciuitatibus refugii *usque ad mortem summi sacerdotis*, et tunc liberabatur, Numeri tricesimo quinto. Ille summus sacerdos erat Christus. Nam in morte sua peccatores homicide suiipsius liberantur a pena limbi, etcetera. Figura: Giezi non sanat cum baculo uelut uirga, sed Heliseus 185 commensurando se Giezi fuit seruus. Sic Moses cum uirga non dabat sanitatem nec uitam glorie. Sed Heliseus, qui interpretatur «deus meus saluator», qui fuit Christus, commensurando se puero Ade, uel commensurando se cruci, etcetera.

Tertio, lex Christi est aperta. Vnde Christus aperuit discipulis sensum scripturarum. 190 Figura: *uelum templi scissum est*, Luce uicesimo tertio. Vnde Apostolus, secunda Corinthiis tertio: *nos autem reuelata facie gloriam Dei speculantes*, etcetera, *non uelamen in faciem sicut Moses*, ut dicit Apostolus.

195 Quarto, lex Christi est uniuersalis quo ad totum mundum. Vnde de messia Christo dicitur: *dedit te in lucem gentium ut sis salus*, etcetera, Isaie quadragesimo nono. Item: *in omni loco offertur mihi oblatio munda*, Malachie primo. Ideo Psalmi decimo octauo dicitur: *in omnem terram exiuit sonus eorum*, id est, apostolorum, etcetera. Vnde non solum ista lex perfectior erat danda per messiam, sed illa respectu legis mosaice nullius comparationis erat, unde dicit Ezechias, doctor iudeorum, et rabbi Rahamon. Idem dicit in glosa hebraica Ecclesiastes undecimo dicens: «omnis lex quam homo addiscit in hoc seculo est Habel, id

161: cf. Dt. 18, 18. | 163-165: cf. Gn. 35, 23-26. | 167: Dt. 18, 18. | 170: Mt. 19, 8. | 173: Mt. 12, 36. | 175-176: Mt. 5, 21. | 176-177: Mt. 5, 28. | 177: Mt. 5, 35. | 178: Ps. 18, 8. | 179-180: Io. 1, 17. | 181: Za. 9, 11. | 182: Nm. 35, 28. | 189: Lc. 23, 45. | 190: II Cor. 3, 18; II Cor. 3, 13. | 193: Is. 49, 6. | 193-194: Mal. 1, 11. | 194-195: Ps. 18, 5.

186: cf. Hier., *De Nom. Heb.*, VT, Rg., E. PL 23, 821A. | 197-199: cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 11, p. 779; cf. Por., *Vict. Adv. Heb.*, II, c. 15, f. 88r.

163: Benjamin] M Meniamin.

200 est, uanitas respectu legis messie». Igitur excellit hec omnes alias leges. Vnde sequitur quod lex Mosi non habuit conditiones legis que ponuntur, quarta distinctione, capitulo “Erit autem lex”, ut dicit Isidorus.

Primo, debet esse honesta, illa non, quia propter rixam coniugis poterat dari libellus repudii. Et sic fit hodie inter iudeos et agarenos.

Secundo, non iusta patet de permissione usurarum.

205 Tertio, non possibilis quia non erat possibile quod ter in anno omnes ascenderent in Hierosolyma.

Quarto, loco tempore quod conueniens tunc erat quasi pueri imperfecti, sed nunc non.

Quinto, necessaria non, quia tunc promittebatur nunc iam habemus id quod promittit.

Sexto, non utilis, quia iam est gratia et gloria concessa.

210 Septimo, non manifesta, sed nunc iam omnia sunt manifestata per Christum, unde dicit pater: *manifestaui nomen tuum hominibus*.

Debuit autem lex uetus et carnalis renouari per legem nouam et spiritualem ipsius messie, nam spiritualia, que lex uetus solum promittebat, lex Christi dabat, quod uos, iudei, non intellexistis, solum litteram seruando, nam lex Mosi esset ridiculum si spiritualia non significaret. Nam quando dixit, Deuteronomii uicesimo secundo: *non arabis in boue et asino*, diceremus quod daret rusticis modum arandi, et quando dixit, Exodi uicesimo tertio: *non coques hedum in lacte matris*, solum daret legem ipsis coquis, etcetera. Clarum est certe quod aliquod spirituale significabant, non solum unum tamen, sed plura per unum, quia Deo omnia erant presentia. Si autem rex potest hoc facere dicendo quod iudex portet uirgam in manu, uult significare non solum quod sit cognitus inter ceteros, sed quod mediante uirga corrigat malos. Item quod sicut illa uirga est recta sic iustitia sua, item cum illa uirga in capite habeat crucem, quod iudicet secundum regulas Christi, quia alias non potest recte iudicare et iuste.

215

220

Sed uos, iudei, non solum dimisistis sensum spiritualem legis, sed etiam totam legem accipiendo dicta Talmuth, in quo sunt infinita mendacia, unde habetur in libro Hyeliamud quod Adam habuit rem cum omnibus feminis omnium animalium antequam cognosceret Euam, et hoc dicit rabbi Eliezer. Item dicit rabbi Hysna quod: «serpens que deceptit Euam coiuit cum ea», quod est absurdum dicere.

225

Debetis igitur, proximi mei, renouare duo, scilicet: legem ueterem in legem messie spiritualem et spiritum uestrum, scilicet: lauando illam a peccatorum maculis per aquam baptismi de qua Isaie duodecimo: *haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris*, scilicet: messie, ut exponunt iudei. Isti fontes sunt in ecclesia. Quod in baptismo sint peccata abluenda habetur Hiezechielis capitulo tricesimo sexto: *effundam super uos aquam mundam et emundabo*, etcetera, *ab omnibus iniquitatibus uestris*. Et sic mediante isto sacramento renouamini et habebitis hic gratiam et in futuro gloriam. Amen.

230

235

211: Io. 17, 6. | 215: Dt. 22, 10. | 216-217: Ex. 23, 19. | 231: Is. 12, 3. | 233-234: Ez. 36, 25.

199-200: cf. Isid., *Etym.*, V, 21, 1. PL 82, 203A; cf. Gra., *Decr.*, IV, 3. PL 187, 35B. | 225: cf. TB., *Yeb.*, VI, f. 63a². | 227-228: cf. TB., *Shab.*, XXII, f. 146a¹; *Yeb.*, XII, f. 103b¹; cf. Theo. Sex., *Dia. Pro. Eccl., Con. Syn.*, V, pp. 698-699; cf. Alf. Esp., *Fort. Fid.*, III, 2, f. 75v.

Sermo II

SERMO SECVNDVS CONTRA INFIDELES ET HERETICOS, IN QVO PROBATVR QVOD LEX MOSI NON EST SERVANDA CVM LEGE CHRISTI

<THEMA> *Fiet unum ouile et unus pastor, Iohannis decimo.*

5 Deus produxit quasdam oues, scilicet: angelos, in ouili paradisi et celi, et plures ex eis recesserunt a uero pastore. Et postea produxit alias oues in ouili paradisi terrestres, non solum ut summum bonum intelligerent, sed ut aliarum ouium ruinam repararet. Sed uniuersalis pastor, qui Deus est, quesiuit oues ultimas, non primas, quia prime clare intellexerunt iste per fantasmata corporis. Item prime nullo fuggerente, sed secunde alio fuggerente. Item prime fuerunt omnes in actu, sed secunde fuerunt in potentia.

10 Ad querendas istas oues, Deus misit primo patriarchas uerbo, secundo, prophetas scripto, tertio misit filium suum. Vnde: *multifariam multis que modis Deus loquens patribus in prophetis, nouissime locutus est in filio*, etcetera, Apostolus ad Hebreos primo. Vnde in figura dicit Christus: *homo habens centum oues dimittit nonaginta nouem in deserto et querit illam quam perdidit et ponit eam in humeris suis dicens: "congratulamini mihi"*, etcetera. Perdita ouis est
15 natura humana, nonaginta nouem sunt angeli, scilicet: nouem ordines, unde adduxit super humeros suos illam, *quia factus est principatus super humeris eius*, Isaie nono. Quod fuerimus oues patet Isaie quinquagesimo tertio: *omnes nos quasi oues errauimus unusquisque*, etcetera. Item Psalmi centesimo decimo octauo: *erravi* —dicit Dauid—, *quasi ouis*, etcetera. Item Hiezechielis tricesimo septimo dicitur in figura: *et tu fili hominis sume tibi lignum unum et scribe
20 super illud Iude, etcetera, et tolle lignum alterum et scribe super illud Ioseph, etcetera. Et adiunge illa unum ad alterum tibi in lignum unum et erunt in unionem in manu tua, etcetera. Ecce ego assumam filios Israhel et faciam eos gentem unam et rex unus erit omnibus imperans et non erunt ultra due gentes nec diuentur amplius in duo regna, neque polluentur ultra in idolis suis et Dauid rex pastor erit unus omnium eorum*. Ecce qualiter in Christo nec gentilis nec iudeus nec grecus et sic omnes
25 debebant esse christianos, et hoc per unionem duorum lignorum ex quibus facta fuit crux. Vnde ipse dixit ante passionem suam: *ego autem si exaltatus fuero a terra omnia traham ad meipsum*. Et sic pastor istarum ouium fuit rex Dauid, id est, Christus uerus messias. Duo ligna scripta fuerunt duo ligna crucis: in longo fuit titulus scriptus, et fuit scriptus mediante sanguine pedum et lateris, sed lignum transuersum fuit scriptum sanguine manu eius, unde
30 Isaie quadragesimo nono: *in manibus meis descripsi te*, etcetera.

Sed iste oues errauerunt tripliciter sicut in tribus solent errare oues.

Primo, quando mutant pastum remanendo in priori pastu.

Secundo, in uia redeundo et declinando a recta uia.

Tertio, in nouo pastu comedendo prohibita uel bibendo nociua.

35 Sic iste oues, prime sunt infideles remanendo in priori pastu. Secundo redeundo fuerunt apostate uel heretici. Tertio in pastu fuerunt peccatores. Et sic iste tres conditiones sunt.

Sed sicut pastor habet aliquam ouem familiarem que ostendit uiam, sic Christus habuit matrem uirginem Mariam. Hec non remansit in pastu priori, scilicet: in ueteri testamento, unde Psalmi quadragesimo quarto: *audi filia et fide et inclina aurem tuam et obliuiscere populum
40 tuum et concupiscet rex decorem tuum*, etcetera.

3: Io. 10, 16. | 11-12: Hbr. 1, 1-2. | 13-14: Lc. 15, 9. | 16: Is. 9, 6. | 17: Is. 53, 6. | 18: Ps. 118, 176. | 19-24: Ez. 37, 16-24. | 26-27: Io. 12, 32. | 30: Is. 49, 16. | 39-40: Ps. 44, 11.

Secundo, hec nunquam aliquid prohibitum accepit nec in uia errauit, unde Augustinus: «cum de peccatis agitur de uirgine nullam prorsus», etcetera.

45 Inde enim scimus quod plus gratie fuerit ei collatum ad uincendum ex omni parte peccatum. Que concipere aut parere meruit, quem nullum constat habuisse peccatum. Item dormiente pastore Christo, ipsa sola uigilabat circa crucem. Hec fuit electa ut pastor ex ea lac sumeret et necessaria ad uestitum, unde Augustinus in Sermone Annuntiationis dicit: «lacta Maria creatorem tuum, panem celi, pretium mundi», etcetera. Hec fuit electa ut uiam aliis monstraret, unde Bernardus in sermone dicit: «uirgo regia ipsa est uia, per quam saluator aduenit procedens de ipsius utero, ut sponsus de thalamo suo». Et infra: «per te igitur accessum habeamus ad filium, o benedicta inuentrix gratie, genitrix uite, mater salutis, 50 ut per te suscipiat nos qui per te datus est nobis».

Igitur, o uirgo, da nobis gratiam, et *fiet unum ouile et unus pastor*. Ad hanc igitur in principio sermonis recurramus mente pia dicendo: aue Maria.

<THEMA> *Fiet unum ouile et unus pastor*, ubi supra.

55 Viso in precedenti sermone quod lex Mosi non est seruanda, quia imperfecta, posset quis dubitare licet sola non sit seruanda, sed poterit seruari iuncta cum lege Christi, ita quod unum et aliud sit seruandum. Et sic in isto sermone probabitur quod lex Mosi non debet seruari cum lege Christi. Sed prius ponuntur tria fundamenta.

60 Primum est quod in illis sescentos tredecim preceptis ueteris legis est triplex differentia, quia quedam sunt moralia, quedam iudicialia et quedam cerimonialia, unde Deuteronomii sexto: *hec sunt precepta et cerimonie atque iudicia que mandauit dominus Deus nobis*. Sed iudicialia cessare debebant messia adueniente, quia erant in magno rigore, propter peccatum et eius propinquitatem ad primum, scilicet: Adam, quia pax sperabatur et misericordia per messiam. Et sic ante dicebatur: *Deus ultionum*, Psalmi nonagesimo tertio et Psalmi 65 octogesimo quarto: *ostende nobis domine misericordiam tuam et salutare tuum*, id est, messiam da nobis. Vnde Hieronymus ad Damasum papam in homilia de filio prodigo dicit: «lex quippe iustitie tenax clementiam non habebat». Sed *dentem pro dente, oculum pro oculo animam pro anima* iubebat exsoluere. Sed misit Deus filium suum factum sub lege ut austeritatem legis euangelii gratia temperaret. Item debebant cessare cerimonialia, quia figurabant ea que 70 tempore messie uentura erant. Et sic solum moralia remanere debebant, quia presente ueritate cessare debebat figura.

75 Secundum notabile est quod lex Mosi et Christi non differunt tamquam contrarie, nec tamquam spem differentes, sed tamquam perfectum et imperfectum, ut uir et puer. Et sic non sunt due sed una et eadem ratione finis, ut dicit sanctus Thomas prima secunde, questione centesima septima et questione nonagesima prima.

Tertium notabile quod precepta cerimonialia fuerunt uiua usque ad passionem Christi, sed mortua deinceps. Sed mortifera post euangelii diuulgationem quia: «leges constituuntur dum promulgantur». Et sic in illo tempore medio permittebatur seruare, maxime descendentibus ex iudaismo. Ideo Paulus Timotheum nehophitum de iudaismo ex matre

52-54: cf. Io. 10, 16. | 61: Dt. 6, 20. | 64: Ps. 93, 1. | 65: Ps. 84, 8. | 67-68: Ex. 21, 23-24.

42: Aug. Hipp., *De Nat. Et Gra.*, XXXVI, 42. PL 44, 267B. | 47: Augustinus] *Auctor err.* cf. Pseu. Max. Tau., *Serm.*, XII. PL 57, 867CD. | 48-51: Bern. Cl., *In Adv. Dom.*, II, 5. PL 183, 43AB. | 66-67: Hier., *Ep.*, XXI, 2. PL 22, 380D. | 74-75: cf. Th. Aq., *S. Tb.*, I^a-II^{ae} (vol. 2), q. 107, a. 1, p. 745; q. 91, a. 4, p. 594. | 77-78: cf. Aug. Hipp., *De Ver. Rel.*, XXXI, 58. PL 34, 148B; cf. Gra., *Decr.*, IV, 3. PL 187, 35BC.

80 circumcidit, non tum Titum, qui erat gentilis. Ratio quia lex gentilium nullo tempore fuit bona. Sed lex iudeorum aliquo tempore bona fuit.

In presenti igitur sermone ad fidei catholice exaltationem et ad fidelium consolationem et ad titubantium confirmationem et ad infidelium confusionem uidebitur hec nouem. Quod sola lex Christi est seruanda remota et separata lege Mosi. Nam non solum seruans
85 sed credens cum pertinacia fore seruandam est hereticus. Probatur multipliciter.

Primo, ratione charitatis que in lege consistit, unde Augustinus: «breuis differentia legum amor et timor». Sed mosaica fuit terroris et timoris, ideo data cum tonitruis et minis et terroribus fundata. Sed lex Christi est fundata in charitate et misericordia.

Primo, patet in uerbis, unde dicitur Isaie quadragesimo primo capitulo: *Israhel serue meus*.
90 Et infra: *seruus meus es tu et elegi te*. Item Isaie quadragesimo nono: *audite insule*, etcetera. Et infra: *et dixit mihi: "seruus meus es tu Israhel, quia in te gloriabor"*. Sed Christus dicit in nouo: *uos amici mei estis*.

Secundo, in secretorum reuelatione, quia in ueteri testamento omnia occulta et uelata, sed in nouo dicit Christus apostolis: *iam non dicam uos seruos sed amicos, quia omnia que audiui a*
95 *patre meo nota feci uobis*, Iohannis decimo quinto. Nunc plures ueritates scit una uetula quam sciuit Aristoteles nec Plato.

Tertio, permissis et donis, antiquis temporalia promissa. Vnde: *si precepta mea seraueritis; bona terre comedetis*, Isaie primo. Sed in nouo promittitur gloria paradisi, et sic dicit Christus, Matthei tertio: *appropinquabit regnum celorum*, unde dedit plus, id est, maius quam dari potuit.
100 Vnde Iohannis tertio: *sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret*, etcetera. Non solum filium dedit ad seruitium, sed uitam filii sui, unde Iohannis decimo quinto: *maiorem charitatem nemo habet, ut animam suam*, etcetera. Vnde Apostolus ad Romanos octauo: *qui proprio filio non pepercit*, etcetera, *nonne donabit nobis omnia bona cum illo?* Vnde plus dedit latroni in una hora, quam dederit ante sanctis patribus, nam ille meruit audire: *hodie mecum eris in*
105 *paradiso*. Cum igitur *charitas perfecta foras mittat timorem*, sequitur quod cum lege charitatis non possit esse lex timoris.

Secundo, probatur idem ratione perfectionis et imperfectionis sic: nunquam imperfectum remanet cum perfecto, sed perfectio expellit imperfectionem, unde prima Corinthiis decimo tertio: *cum uenerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est*, id est,
110 imperfectum. Igitur si iste leges comparantur ut puer et uir per presuppositum secundum, cum lex pueri non remaneat in uiro sed expellitur, sequitur propositum nostrum, unde Apostolus prima Corinthiis decimo tertio: *dum eram paruulus loquebar ut paruulus*, etcetera, *sed nunc factus uir euacuauit que paruuli erant*. Vnde dicit Apostolus ad Galatas tertio: *lex pedagogus noster fuit*. Sicut accipere lac a nutrice et ire in curriculo mediante pomo uel aliquo tali ire ad
115 missam, sunt leges puerorum et in uiris non remanent, sic in proposito. Figura huius habetur Exodi decimo nono, ubi dicitur quod: *fumigabat mons Sinai*, etcetera. Nam lex uetus fuit data in fumo et nostra in igne lucido, sed cum fumus sit ignis in potentia et euacuatur dum ignis ardet in actu, sic adueniente lege nostra debet cessare lex Mosi.

89-90: Is. 41, 8-9. | 90-91: Is. 49, 1-3. | 91-92: Io. 15, 14. | 94-95: Io. 15, 15. | 97: cf. Io. 15, 10. | 98: Is. 1, 19. | 99: Mt. 3, 2. | 100: Io. 3, 16. | 101-102: Io. 15, 13. | 102-103: Rm. 8, 32. | 104-105: Lc. 23, 43. | 105: Io. I, 4, 18. | 109: I Cor. 13, 10. | 112-113: I Cor. 13, 11. | 113-114: Gal. 3, 24. | 116: Ex. 19, 18.

86-87: Aug. Hipp., *Con. Ad. Man. Disc.*, 17, 2. PL 42, 159A.

120 Tertio, probatur ratione promissionis solutionis, quia lex Mosi promittebat et obligabat iuramento et scripto dare promissa, unde post sacrificium Isaac dicit: *dominus, per memet ipsum iuravi benedicam tibi*, Genesis uicesimo secundo, *et benedicentur in semine tuo omnes gentes terre*. Item: *iurauit dominus Dauid ueritatem et non frustrabitur eum, de fructu uestris tui ponam super sedem tuam*, etcetera, Psalmi centesimo tricesimo primo. Item: *semel iuravi in sancto meo si Dauid mentiar*, in Psalmo octogesimo octauo, *misericordias domini in eternum cantabo*. Item: *iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis*, Luce primo. Solutio igitur pretio per Christum cirographum debet cancellari, quia positum fuit in stateram crucis, unde ad Colossenses secundo: *accipiens cirographum et affigens in ligno crucis*, etcetera. Vnde iste promissiones et peccata nostra erant scripta in pergameni humanitatis Christi, unde Isaie quadragesimo nono: *in manibus meis descripsi te. Deus autem posuit peccata omnium nostrorum in eo*, 130 Isaie quinquagesimo tertio. Si igitur cancellatus est cirographus in cruce, falsarius esset qui iterum hinc solutionem quereret. Igitur si sacramenta legis ueteris denotant quod debet quis illud soluere, sacramenta noue legis dicunt solutum esse. Qui utramque seruaret diceret quod debetur et solutum est quod est inconueniens, unde Augustinus contra Faustum: «iam non promittitur nasciturus, passurus et resurrecturus, que illa sacramenta personabant, sed 135 quod natus est, passus est et resurrexit, que nostra personant sacramenta». Sicut crux fuit statera pretii ut ecclesia cantat, sic corpus Christi fuit saccus pecunie, unde Psalmi uicesimo nono: *concidisti saccum meum et circumdedisti me letitia*. Cancellata fuit charta in apertione lateris, quod figuratum fuit incisione ueli templi in duo media. Christi igitur corpus fuit saccus pretii: *in quo sunt omnes thesauri sapientie et scientie Dei*, et crux statera, unde Iob sexto: *utinam 140 appenderentur peccata mea in statera*. Vnde ecclesia dicit de cruce: «statera facta corporis predamque tulit Tartaris».

Quarto, probatur ratione curationis, quia lex Mosi ostendebat infirmitatem et non sanabat. Sed lex Christi dedit sanitatem et uitam, unde dicit Christus, Iohannis decimo: *ego ueni ut uitam habeant et abundantius*, etcetera. Exemplum: sicut cedula Auicene respectu 145 ordinationis medici. Nam scriptum Auicene solum ostendit sanitatem dicendo si habebit hoc uel est talis infirmitas. Sed si uenit medicus et in papiro dat cedulam que est transumptum illius scripti Auicene dicendo: “si accipis hoc et hoc”, etcetera, recepta ab apothecario, illa cedula facit ordinationem illarum rerum et postea ab illo, laceratur cedula habita sanitate, nisi forte seruetur ad hoc ut aliquo tempore uideatur cum quo sanauit illum 150 infirmum. Sic lex Mosi promisit, sed lex Christi ordinando sanauit, et si seruatur illa scriptura ueteris testamenti, seruatur ad hoc ut aliquando uideatur illud in quo sanitas fuit promissa.

Quinto probatur inductione sic: si lex Mosi habebat precepta iudicialia, cerimonialia et moralia, ut uisum est per notabile.

155 Iudicialia non remanserunt propter eorum rigorem, ut dictum fuit secundum Hieronymum, etcetera. Figura huius habetur in rege Asuero qui habebat rigorem, sed mitigatus fuit quando uirga fuit inclinata in terram propter humilitatem mulieris, scilicet: Hester. Sic lex diuina rigorem habuit donec una mulier humiliata fuit supra omnes mulieres, scilicet: uirgo Maria, et tunc inclinata fuit uirga, id est, filius Dei, de quo Psalmi centesimo 160 nono: *uirgam uirtutis tue emittet dominus ex Sion dominare in medio inimicorum*, quod dicitur de

120-122: Gn. 22, 16-18. | 122-123: Ps. 131, 11. | 123-124: Ps. 88, 36. | 124: Ps. 88, 2. | 125: Lc. 1, 73. | 127: Col. 2, 14. | 129: cf. Is. 49, 16; cf. Is. 53, 6. | 137: Ps. 29, 12. | 139: cf. Col. 2, 3. | 139-140: Iob. 6, 2. | 144-145: Io. 10, 10. | 160: Ps. 109, 2.

133-135: Aug. Hipp., *Con. Fau. Man.*, XIX, 16. PL 42, 357B. | 140-141: cf. Ven. For., *Misc.*, II, 7. PL 88, 96A.

136-137: uicesimo nono] M, X tricesimo nono. | 156: Asuero] M, X Asueri

messia. Ideo illa iudicialia non obligabant nisi usque ad Christi aduentum, ideo dixit Christus adultere: *nec ego te condemnabo, uade et noli amplius pecare*, etcetera, Iohannis octauo. Et sic qui in iudicio uteretur illa pena ad illam intentionem negaret Christum uenisse.

165 Secundo, cerimonialia, que figurabant ueritatem futuram, ipsa, ueritate presente, debent cessare, unde Apostolus ad Hebreos decimo dicit: *umbram habet lex futurorum bonorum non ipsam imaginem rerum*. Exemplum: sicut umbra non remanet quando sol iungitur corpori, sic nec lex umbrosa quando sol iustitie, id est, Christus, iunctus fuit corpori humano, unde Malachie quarto: *uobis timentibus nomen meum orietur sol iustitie*, id est, messias. Vnde ecclesia cantat de uirgine Maria: «ex te enim ortus est sol iustitie Christus Deus noster».

170 Tertio, sola moralia remanserunt que erant de dictamine naturalis rationis, et sic non fuerunt precise de lege scripta, sed de lege naturali. Vnde includebantur in illis duobus preceptis legis nature: *quod tibi non uis alteri non facias*. Ideo: *non furtum facias, non mechaberis*, et sic de aliis. Et: *quod tibi uis alteri facias*. Ideo: *honora patrem ut uelles honorare a filio*. Et si dixit Christus: *non ueni legem soluere, sed adimplere*. Sic intelligitur quia impleuit illam obseruando
175 licet non teneretur.

Impleuit illam quia perfectius quod potuit habere illa lex, fuit habere talem obseruatorem, scilicet: filium Dei, et dum ille ipsam seruauit alios a tali seruitute liberauit. Ideo dicit Apostolus ad Galatas quarto: *factum sub lege ut eos qui sub lege erant redimeret*. Vulgariter dicitur de aliquo debito: si quis non potest implere solutionem querit amicum, et
180 dicit creditori: “iste implebit pro me”. Et sic si aliqui non possent portare aliquod magnum lignum et ueniret gigas et poneret illud supra se, tunc alteri essent liberi a tali onere. Sic fecit Christus, unde Psalmi decimo octauo: *exultauit ut gigas ad currendam uiam suam; a summo celo egressio eius et occursum eius*, etcetera.

185 Secundo, impleuit legem dando uerum sensum et uere illam interpretando: *audistis quia dictum est*, etcetera, Matthei quinto.

Tertio, impleuit illam dando quod illa promittebat. Exemplum: quando est ager frumenti in sua magnitudine et augmento, non tamen granare potest sine aliqua pluuia. Si tunc irrigatur, dicimus: “certe hoc habet suam completionem nunc”. Sic lex Mosi uidebatur optima et certe deficiebat illi granum interius, scilicet: messias promissus, unde ipse dicit de
190 se, Iohannis duodecimo: *nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit ipsum solum manet, si autem mortuum fuerit multum fructum affert*, etcetera. Igitur si lex Mosi comparatur palee et lex Christi grano, clarum est quod granum separatum a paleis est cibus hominum et non est cibus hominum palea, sed bestiarum. Qui igitur uellet comedere granum cum palea esset similis bestie et non esset homo. Sic igitur in proposito debet quis accipere granum, id est,
195 legem Christi, in qua ipse continetur.

Sed forte dices igitur: si ante erat lex seruanda et nunc non, igitur Deus est mutabilis. Dicendum quod non. Quia sicut puero datur lex et non est intentio legislatoris quod ei seruiat semper, sed pro aliquo tempore, sic in proposito. Vnde illi qui fuerunt salui ante
200 circumcisionem in aliquo fuerunt salui, et postea datum fuit remedium circumcisionis sine Dei mutatione. Et sic Noe, Sem et Nahor et Thare ante Abraham fuerunt salui sine circumcissione que data fuit Abrahe, etcetera. Item de tredecim articulis iudeorum unus est sperasse messiam, sed si, secundum eos, cras uenisset, iam mutaretur ille articulus sine legis

162: Io. 8, 11. | 165-166: Hbr. 10, 1. | 168: Mal. 4, 2. | 172: cf. Tb. 4, 16; Mt. 7, 12; Lc. 6, 31. | 173: cf. Lc. 18, 20. | 174: Mt. 5, 17. | 178: Gal. 4, 4-5. | 182-183: Ps. 18, 6-7. | 184-185: Mt. 5, 21. | 190-191: Io. 12, 24.

169: cf. Gre. Mag., *Lib. Resp.*, in Ev. PL 78, 802C.

Sermo II

mutatione igitur, etcetera, et esset eadem lex. Sed sicut ante credebant ipsum uenturum, tunc crederent ipsum uenisse, sic hic etcetera.

205 Exemplum omnium istorum est hoc: quod in electione sacerdotis ueteris testamenti ostensum fuit, unde legitur Numeri decimo septimo quod *posite fuerunt tredecim uirge coram tabernaculo et uirga Aaron floruit et fronduit et fecit amigdala*. In isto miraculo ostensum fuit secretum legum, unde amigdalum uiride et granatum non differunt specie, sed sicut imperfectum et perfectum. Sed antequam sit nucleum figuratur quod speratur intus
210 granum, et antequam sit granatum sic uiride comeditur, sed non dat sanitatem homini comedenti. Sed dum est granatum solum comeditur granum et non cortex, et illud nucleum dat sanitatem infirmis, quam ante non dabat. Qui autem comederet solum corticem amigdali uel simul cum grano moreretur et non uiueret.

215 Sic in proposito, lex uetus fuit amigdalum uiride, sed noua dedit granum perfectionis, et oportet quod illud granum sine cortice comedatur, si cum cortice comeditur, scilicet: cum cerimonia legis, dat mortem. Si autem comeditur solum granum quod est Christus et uerus messias dat in isto seculo gratiam et in futuro gloriam quam nobis prestare dignetur, qui est trinus et unus in secula seculorum. Amen.

206-207: Nm. 17, 6-8.

Sermo III

SERMO TERTIVS DE FIDE CONTRA INFIDELES ET HERETICOS, IN QVO PROBATVR MESSIAM VENISSE EX PROPHETIA IACOB

<THEMA> *Inuenimus messiam*, Iohannis primo.

5 Sententia est sancti Anselmi in libro *Cur Deus homo*, quod ordo reparationis debuit
respondere ordini preuaricationis. Nam sicut in preuaricatione fuerunt duo, scilicet: uir et
mulier, sic in reparatione. Et sicut in preuaricatione mulier fuit expoliata uirtutibus et gratia
et sic mediante uiro fuit causa expoliationis totius mundi, sic in reparatione fuit mulier
uestita uirtutibus et gratia, scilicet: Maria, unde Psalmi quadragesimo quarto: *astitit regina a*
dextris tuis in uestitu. Item dicit beatus Iohannes, Apocalypsis duodecimo: *mulier amicta sole, et*
10 *sub pedibus eius luna*, etcetera. Hec fuit uirgo Maria.

Vnde prima mulier, Eua, perdidit tria, scilicet: innocentiam, gratiam et uiam ad gloriam.

15 Primo, innocentiam, que est quedam impeccabilitas que nunquam potest recuperari. Et
sic illa nunquam ipsam innocentiam recuperauit, unde non potuit non peccasse quia: «hoc
solo priuatur Deus genita ingenita fecisse», etcetera. Exemplum: si littera scribitur in papiro
uel pergamento, licet deleatur ab illo, semper remanet rasura et uestigium et non potest esse
quod non fuerit scriptum, licet scriptura remoueat, sic in proposito.

Secundo, perdidit gratiam per peccatum suum, quod apud ipsam fuit mortale et apud
nos originale respectu uiri cuius causa fuit ipsa.

20 Tertio, perdidit uiam ad gloriam, quia cadere est ex nobis, resurgere uero non, sicut de
cadente in foueam profundam. Nam licet a se possit cadere in illam, sed non potest exire
sine alterius adiutorio. Hec expoliatio mulieris fuit personalis et non quo ad mundum
totum, nam licet Eua peccasset et non Adam, mors non intrasset in mundum. Sed: «per
peccatum hominis intrauit in mundum», ut dicit beatus Thomas, secundo Sententiarum,
distinctione duodecima. Hoc idem in glosa ad Romanos quinto. Sed Eua fuit causa et
25 medium omnium istorum in quantum fuit causa peccati Ade.

Adam autem perdidit ista tria.

Primo, pro se innocentiam quam nunquam recuperare potuit et ex consequenti pro toto
mundo ratione fomitis, qui inclinatur ad omne peccatum.

30 Secundo, perdidit gratiam pro se et pro toto mundo, quia si non peccasset, germinasset
filios in gratia, unde Apostolus ad Romanos quinto dicit: *per unum hominem peccatum et per*
peccatum mors, etcetera.

Tertio, perdidit uiam glorie pro se et pro toto mundo, unde expoliatus expulsus fuit a
paradiso et omnes alii post ipsum, unde Psalmi centesimo sexto: *errauerunt in solitudine et in*
inaquoso uiam ciuitatis habitaculi non inuenerunt.

35 Maria autem econtra hec tria inuenit.

3: Io. 1, 41. | 8-9: Ps. 44, 10. | 9-10: Apoc. 12, 1. | 30-31: Rm. 5, 12. | 33-34: Ps. 106, 4.

4-5: cf. Ans., *Cur Deus Ho.*, II, 8. PL 158, 405B-407A. | 13-14: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 2), lib. 1, dist. 42, q. 2, a. 2, p. 838. | 22-23: Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 4), lib. 2, dist. 22, q. 1, art. 1, p. 66. | 24: cf. Wal. Str., *Glo. Ord.*, Rm., 5, 12. PL 114, 485C.

Sermo III

Primo, innocentiam post annos discretionis, nam multi nati fuerunt cum illa, sed non est uera innocentia, sed dum tempus discretionis instat, sed prima inter omnes fuit ista. Vnde: *beatus uir qui potuit transgredi et non est transgressus*, Ecclesiastici tricesimo primo. Vnde: *si dixerimus quod peccatum non habemus*, etcetera. Sola uirgo potuit dicere illud, sicut dicit
40 Augustinus, quod de illa non uult habere questionem, nam pro manifesto illud reliquit. Vnde Bernardus Super Salue, sermone quarto dicit: «tu uirgo, turris Libani, nam Libanus mons qui dicitur “dealbatio” altus pre omnibus significat innocentiam tuam».

Secundo inuenit gratiam, unde Angelus dicit Luce primo: *inuenisti gratiam apud Deum*.

Tertio inuenit uiam et semitam usque ad filium suum, qui fuit gloria mundi. Hec tria
45 ponuntur in salutatione angeli.

Primo: *ane*, id est, sine ue peccati, immo cum maxima innocentia.

Secundo: *gratia plena*, quo ad secundum.

Tertio: *dominus tecum*, qui est uia et ueritas dirigens eam, etcetera.

Fuit igitur uia omnium et reuersa est ad uiam, qui Christus est, per tres passus contrarios
50 tribus Eue.

Primus est sapientie contra leuitatem Eue, nam Eua leuiter credidit mox. Sed uirgo Maria non, sed dicit: *quomodo fiet istud*, etcetera. Vnde Augustinus super illud “*quomodo fiet*” dicit: «Maria dictum examinauit Eue leuitatem fugiens simul et duritiem Zaccharie».

Secundus passus humilitatis contra passum superbie Eue, unde Maria uirgo dicit: *ecce ancilla Domini*, etcetera, *et respexit humilitatem ancille sue*, Luce primo. De his duobus dicit mellifluus Bernardus in sermone: «redditur femina pro femina, sapiens pro stulta, humilis pro superba».

Tertius passus Eue fuit inobedientie, sed Marie fuit obedientie, unde dicit: *fiat mihi secundum uerbum tuum*, etcetera.

60 Virgo igitur Maria fuit his tribus uestita, sed personaliter, non pro toto mundo. Sed sicut Adam abstulit ista tria mundo, sic Christus, uerus messias, dedit hec tria mundo.

Primo, innocentiam, quia: *iniquitatem non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius*, Isaie quinquagesimo tertio. Quia omnis innocentia fuit ab eo in quantum remedium fomitis prebuit.

65 Secundo, gratiam, nam: *de plenitudine eius omnes accepimus*, Iohannis primo.

Tertio, uiam, quia ipse est uia, qui dicit, Iohannis decimo quarto: *ego sum uia ueritas et uita*. Augustinus super illud dicit: «si est uia, igitur qui illum sequitur errare non potest». Si igitur uirgo est mater illa mediante qua ista inuenimus, unde Ecclesiastici uicesimo quarto dicitur: *ego mater pulchre dilectionis*, scilicet: innocentium, qui diligunt illam; *et timoris*, scilicet:

38: Sir. 31, 10. | 38-39: I Io. 1, 8. | 43: Lc. 1, 30. | 46-48: cf. Lc. 1, 28. | 52: Lc. 1, 34. | 54-55: Lc. 1, 38. Lc. 1, 48. | 58-59: Lc. 1, 38. | 62: Is. 53, 9. | 65: Io. 1, 16. | 66: Io. 14, 6. | 69-70: Sir. 24, 24.

40: cf. Aug. Hipp., *De Nat. Et Gra.*, XXXVI, 42. PL 44, 267B. | 41-42: Pseu. Bern. Cl., *In Anti. Sal. Reg.*, IV, 3. PL 184, 1074C. | 53: Augustinus] NI. cf. Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Lc, I, c. 9, p. 14. | 56-57: Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, II, 3. PL 183, 62D. | 67: cf. Pseu. Aug. Hipp., *De Vis. Infi.*, I, 2. PL 40, 1148D.

70 peccatorum; *et agnitionis*, nam peccatores habent notitiam et fidem, sed informem cum timore. Quia: *perfecta charitas foris expellit timorem*. Tertio, dicit: *et sancte spei*, scilicet: infidelium, qui sunt in spe saluationis. Vocat istos tres status dicendo: *in me est gratia omnis uie et ueritatis*.

Igitur, o uirgo, hodie isti tres status ueniunt ad uos et recurrunt ad uos, que prima inuenistis hec tria, quia licet tamquam in fonte reperiantur in filio uestro uero messia, ad uos uenimus, quia te mediante *inuenimus messiam*. Ad hanc igitur uoce et mente pia dicamus: aue Maria.

<THEMA> *Inuenimus messiam*, ubi supra.

In superioribus habuimus quod, adueniente messia, erat danda una lex perfectissima quam presente lex Mosi nec sola nec cum illa debuit seruari. Posset quis dicere nondum uenit messias, igitur etiam lex Mosi durat. Ergo, in presenti sermone, probabitur quod iam messias uenit et per consequens lex Mosi non est seruanda tribus fundamentis presuppositis.

Primum est quod messias ponitur a christianis, iudeis et agarenis. Hoc probatur, nam de christianis est per se notum, quia lex et omnia que habent sunt ab ipso.

85 Item patet de agarenis, nam in libro primo Alchorani, azora secunda, de salutatione Marie, alea quadragesima quinta, habetur quod angelus dixit Marie: ‘o Maria, Deus denuntiat tibi bonum nouum in uerbo suo, cuius nomen est messias Iesus filius Marie’, qui per agarenum dicitur “Yce”. Et dicitur in plerisque azoris, id est, capitulis, quod hic Yce filius Marie fuit messias, quem in arabico nominat “Maceh” aut “Maçiha”. Hoc etiam habetur in Alchorano, sic dixerunt angeli Marie: ‘Deus nuntiat tibi uerbum suum. Nomen cuius est Iesus Christus filius Marie magnus in hoc seculo. Loquetur hominibus suauiter adhuc puerulus et erit primus sanctorum’. Item in libro primo, azora tertia, alea centesima septuagesima, sic inquit de iudeis, cum dicunt ‘nos occidimus messiam Yce filium Marie missum Domini’. Hoc idem, libro secundo, azora tertia, alea tricesima prima: ‘nec est uerum quod occiderint eum nec quod suspenderint eum, sed sic eis uisum fuit’, et in fine dicte azore dicit: ‘messias Yce filius Marie missus est Dei et uerbum suum posuit ipsum in Maria, et spiritus eius est’. Item in primo, azora quarta, in tribus locis, scilicet: decima nona, septuagesima quinta, septuagesima octaua, uocat Iesum “messiam”. Item in tertia azora, secundo libro, que in arabico uocatur azora “Altanba”, quod est dicere azora seu capitulum “Penitentie”, notat Iesum messiam.

Item secundo, patet de gentilibus, unde Iob decimo nono: *credo quod redemptor*, etcetera, *et in carne mea uidebo Deum saluatorem meum*. Item Sibylle ponunt illud, ut patet per Augustinum, decimo octauo De Ciuitate.

Tertio, ponitur a iudeis, ut patet quia etiam illum expectant, licet falso.

105 Secundum notabile seu fundamentum est quod messias erat bonum commune, non solum iudeorum, sed christianorum et omnium gentium, et non solum corporis, sed etiam anime. Probatur hoc per dictum ueritatis dicentis, Luce ultimo: *necesse est impleri que dicta sunt de me in lege Mosi et prophetis et in psalmis*. Primo, in lege dicit Iacob, Genesis quadragesimo

71: I Io. 4, 18. | 71-72: Sir. 24, 25. | 75: cf. Io. 1, 41. | 77: cf. Io. 1, 41. | 101-102: Iob. 19, 25-26. | 107-108: Lc. 24, 44.

86-87: cf. Q 3, 45. | 90-92: cf. Q 3, 45-46. | 93-95: cf. Q 4, 157. | 96-97: cf. Q 4, 171. | 97-98: cf. Q 4, 157, 171, 172; 5, 17, 72, 75. | 98-100: cf. Q 9, 31. | 102: cf. Aug. Hipp., *De Civ. Dei*, XVIII, 23, 1. PL 41, 579A.

110 nono: *ipse erit expectatio gentium*. Item in Psalmo septuagesimo primo: *Deus iudicium tuum regida*, etcetera, *dominabitur a Mari usque ad mare et a flumine usque*, etcetera. Item in prophetis, Aggei secundo: *ueniet desideratus cunctis gentibus*. Sequitur ex hoc quod «illud quid ab omnibus appetitur summum bonum est», primo Ethicorum. Et sic non sperabatur pro aliquo temporali, quia si propter dominium quid daret uni auferret alteri, ut patet in regibus Canaan, non pro diuitiis, nam prophete cum sacco induti desiderabant illum. Non pro terra
115 sancta, quia existentes in illa desiderabant illum. Non pro aliquo temporali, sed pro spirituali bono, quia aliter illi patres mortui ante eius aduentum essent derisi et frustrati, etcetera.

Tertium notabile seu fundamentum est quod ab omnibus speratur dupliciter, scilicet: ad redimendum et ad iudicandum. Et sic est duplex eius aduentus. Probatur hoc: sicut rex
120 primo uenit ad dandam legem et postea ut iudicet de obedientibus uel inobedientibus, sic Christus. Item contraria non possunt uerificari de uno et eodem aduentu. Sed ueniet in humilitate et potestate, unde Isaie quinquagesimo tertio: *uidimus eum et non erat aspectus quasi absconditus uultus eius*. Item ipse dicit: *uidebitis filium hominis ueniente in potestate magna et maiestate*, Luce uicesimo primo. Item Danihelis septimo: *potestas eius potestas eterna que non auferetur, et regnum eius regnum eternum*, etcetera. Item patet in quo uenit, primo in asina: *exulta satis filia Sion, ecce rex tuus*, etcetera, *super asinam et filium*, etcetera, *uenit super asinam et pullum*, Matthei uicesimo primo. Vnde dicit rabbi Salomon quod non potest intelligi nisi de messia illa auctoritas. Secundo: *ueniet in nubibus celi*, Luce uicesimo primo et Danihelis septimo.

Item in primo aduentu in misericordia, unde Daud, Psalmi octogesimo quarto: *ostende nobis domine misericordiam tuam*, etcetera. Item: *suscepimus Deus misericordiam tuam in medio*, etcetera, Psalmi quadragesimo septimo. Item: *misericordia et ueritas precedent faciem tuam*, Psalmi octogesimo octauo.

Inde, secundo, in rigore ignis, unde Psalmi quadragesimo nono: *Deus manifeste ueniet, Deus noster, et non silebit ignis in conspectu*, etcetera. Item Danihelis septimo: *thronum eius flamme ignis et rote eius ignis accensus fluius igneus egrediebatur*, etcetera. Primus igitur occultus, secundus
135 manifestus. Primus in silentio prophetarum, secundus in tubis uenire ad iudicium. Primus in misericordia, secundus in rigore. Sed iudei fuerunt decepti ponentes duos messias, unum filium Ioseph, alterum filium Daud, nescientes distinguere inter primum et secundum aduentum eiusdem messie.

140 Positis fundamentis, probatur messiam uenisse et fuisse Iesum nazarenum per auctoritate Iacob, Genesis quadragesimo nono.

Primo, probatur messiam uenisse et esse Iesum Christum, quem nos christiani colimus et adoramus per prophetiam Iacob, Genesis quadragesimo nono, in benedictionibus filiorum suorum.

145 Dixit autem Iacob filiis suis: *congregamini, ut annuntiem uobis que uentura sunt in nouissimis diebus*, et incepit benedicere Ruben et deinde uenit ad Iudam dicens: *Iuda, te laudabunt fratres tui*, quia in exitu de Egipto, primo post Mosen introiuit mare Rubrum, aliis renuentibus, et

109: Gn. 49, 10 | 109-110: Ps. 71, 2-8. | 111: Agg. 2, 8. | 122-123: Is. 53, 2-3. | 123: Lc. 21, 27. | 124-125: Dn. 7, 14. | 125-126: cf. Za. 9, 9; Mt. 21, 5. | 128: Lc. 21, 27; Dn. 7, 13. | 129-130: Ps. 84, 8. | 130-131: Ps. 47, 10. | 131: Ps. 88, 15. | 133-134: Ps. 49, 3. | 134-135: Dn. 7, 9-10. | 141: cf. Gn. 49, 1. | 145-147: cf. Gn. 49, 1-8.

111-112: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, I, 2, 95a16, p. 143. | 127: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Dn.*, 7, 13, p. 67.

sic fuit figura quod Christus, qui de Iuda descendit, introiuit post Mosen, qui dedit perfectionem legi Mosi, etcetera.

150 Secundo dicit ei: *manus tua in ceruicibus inimicorum tuorum*. Dicunt iudei quod intelligitur quod post Iosue tribus Iude debellauit inimicos et primus rex Dauid fuit contra inimicos fortis. Sed secundum christianos, laudant Iudam in quantum messias fuit ex illa tribu et maximum quod habuit qui uicit inimicum demonem et dixit: *nunc princeps mundi huius eiicietur foras*, etcetera, Iohannis duodecimo.

155 Tertio dicit: *adorabunt te filii patris tui*. Non dixit “filii tui”, quia omnes adorantes Christum sunt filii patris Christi et sunt fratres Christi per carnis assumptione, unde Psalmi uicesimo primo: *narrabo nomen tuum fratribus meis*, etcetera. Quod dicatur de Christo patet Psalmi septuagesimo primo: *adorabunt eum omnes reges, omnes gentes seruient ei*. Et sic laudat tribum Iuda de maiori excellentia quod potuit habere, scilicet: messiam, ut Grecia laudatur Alexandro et Aristotele, Roma Cesare, etcetera. Item dicit ei: *catulus leonis Iuda*. Notat in hoc duplicem Christi aduentum: *ad predam ascendisti*, scilicet: ad expoliandum inferos. *Requiescens acubuisti ut leo in morte et quasi leona*, in resurrectione. Nam ut dicit Isidorus: «leo natus dormit tribus diebus suscitatur ad rugitum matris», sic Christus. Dicit igitur: *non auferetur sceptrum de Iuda nec dux de femore eius, donec ueniat qui mittendus est*.

165 Si dicis: non intelligitur de messia, quia in hebreo dicit: “donec ueniat Silo”, quod est nomen loci ubi fuit tabernaculum et arca, ut habetur primo Regum primo. Igitur intelligitur de Saul quando fuit unctus.

Contra: quia quando Saul fuit unctus arca domini non erat in Silo, sed in Cariathiarim, ut habetur primo Regum septimo. Et tempore Saulis non fuerat datum sceptrum Iude, quia
170 Saul fuit de tribu Benjamin. Sed ablatio presupponit donationem igitur, et iudices precedentes non fuerunt de tribu Iuda, sed Dauid fuit primus qui uenit post Saulem.

Si dicis: intelligitur de Hieroboam quando tribus fuerunt diuise et separate a Roboam, qui erat de Iuda, et decem tribus adhererunt Hieroboam, qui fuit de tribu Ephraim, tertio Regum duodecimo.

175 Contra: quia per Hieroboam non fuit ablatum sceptrum uel regnum tribui Iude, sed fuit firmatum per hereditatem in Hierusalem, ubi erat templum et arca, et congregatio Hieroboam non fuit in Silo, sed Sychem, tertio Regum duodecimo.

Si dicis quod Silo dicitur “missio” uel “missus” et sic intelligitur de Nabuchodonosor, rege Babilonie, qui missus fuit, quarto Regum ultimo, ad tollendam regiam potestatem. Et sic sustulit Sedechiam et filios eius.
180

Contra: quia postea fuit Salathiel, filius Ieconie, et Zorobabel a Abiud. Item contra omnia ista est Translatio Chaldaica, que dicit: «non auferetur habens potestatem de domo Iuda, nec scriba de filiis Israhel, donec ueniat messias». Vnde dicit: “nec dux nec scriba”. Nam ut habetur Numeri undecimo, electi fuerunt septuaginta seniores, et dicebatur

150: Gn. 49, 8. | 153-154: Io. 12, 31. | 155: Gn. 49, 8. | 157: Ps. 21, 23. | 158: Ps. 71, 11. | 160-162: Gn. 49, 9. | 163-164: Gn. 49, 10. | 166: cf. I Sm. 1, 3. | 169: cf. I Sm. 7, 2. | 173-174: cf. III Rg. 12, 20. | 177: cf. III Rg. 12, 25. | 179: cf. IV Rg. 25, 1-7. | 184: cf. Nm. 11, 16.

162-163: Isid., *Etym.*, XII, 2, 5. *PL* 82, 434B. | 165: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 1), Gn. 49, 10, f. 117v. | 182-183: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Gn.*, 49, 10, p. 331; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 4, pp. 312-313.

155: patris] M, X patres.

185 “consistorium”, sicut Rome est “Consistorium Cardinalium” uel Parisius est
 “Parlamentum”, etcetera. Sic dicit rabbi Salomon et multi alii quod intelligitur iste passus de
 messia. «Item rabbi Moyses Gerundensis dicit quod “dies nouissime sunt dies messie” et
 allegat, ut dicit Iacob, Genesis quadragesimo nono: *ostendam uobis que uentura sunt in diebus*
 190 *nouissimis*, id est, messie, quia: *non auferetur*, etcetera. Item rabbi Cahadfas in Translatione
 Arabica, que legitur in Africa, dicit quod hoc intelligitur de messia. Item rabbi Camhy in
 suo libro Sarafim dicit quod “Silo” significat “messiam”, et allegat hunc textum». Nec
 potest fingere rabbi Moyses de Egipto, ut dicit in libro De Iudicibus in determinationibus
 suis de Sanhedrin, capitulo quarto, dicit quod «est etiam potestas iudiciaria in Babilonia»,
 etcetera.

195 Contra quia: illa Babilonia a magnis temporibus est destructa, ut Isaie capitulo decimo
 tertio dixit: *et erit Babilon illa gloriosa in regnis inclita in superbia chaldeorum, sicut subuertit Deus*
Sodomam et Gomorram non habitabitur usque in finem, etcetera. Et secundum rabbi Salomon,
 extra terram promissionis non poterant iudicare nisi de leuibus et ciuilibus, non autem de
 grauibus, sicut de blasphemia et similibus. Patet igitur quod a Dauid usque ad Sedechiam illi
 200 uiginti tres reges omnes fuerunt de tribu Iuda. In captiuitate Iosias genuit Iechoniam, hic
 Salathihel, hic Zorobabel, qui fuit princeps in exitu de captiuitate, ut habetur Aggei
 secundo. Item illi octo a Iuda Macchabeo usque ad Hircanum, qui a Pompeio consistutus
 fuit rex, et uinctum duxit Aristobolum, fuerunt simul de tribu Iuda et Leui. Et sic fuerunt
 reges et sacerdotes, nam iste due tribus coniungebantur, ut patet quarto Regum undecimo.
 205 Nam Iosaba, soror Ahazie, regis Iuda, fuit uxor Ioiade pontificis. Et sic iste tribus erant
 iuncte. Et sic post macchabeos et post Hircanum Herodes factus fuit rex, cuius pater
 dicebat Antipater Idumeus, mater eius dicta Ciprides Arabica, ut Iosephus dicit, et sic fuit
 primus rex qui non fuit de tribu Iuda. Nota quod iudices consistoriales semper fuerunt
 tempore macchabeorum usque ad quadraginta annos ante templi destructionem, quia tunc
 210 Herodes interfecit omnes illos iudices, ut habetur in libro Sanhedrin Ierosolimitano in
 capitulo De Iudiciis Pecuniarium. Item hoc idem habetur in libro Abodazara, capitulo
 primo. Et sic Christus passus fuit quadragesimo secundo anno ante destructionem templi
 secundi. Et sic primo, fuit ablatum sceptrum regni per Herodem Ascalonitam, secundo,
 Sanhedrin per alium Herodem. Et sic dicit: *non auferetur sceptrum*. Quo ad primum. Secundo
 215 dicit: *nec dux*, quo ad secundum. Et sic dicit rabbi Rahamon quod: «cum consistoriales
 essent interfecti et ablati quadragesimo anno ante templi destructionem, indutis sacris
 dicebant iudei: “heu nos, quia ablatum est sceptrum et filius Dauid non uenit”». Sed iam
 erant duo anni quod Christus passus fuerat et ipsi tempore passionis dixerunt: *non habemus*
regem nisi cesarem.

220 Sed dices: quare non acquiescunt huic rationi iudei? Dicendum quod decepti in quattuor.

Primo, credunt regnare temporaliter et non spiritualiter.

Secundo, excellentia credendorum.

188-189: Gn. 49, 1. | 189: Gn. 49, 10. | 196-197: Is. 13, 19-20. | 201-202: cf. Agg. 2, 5. | 204: cf. IV Rg. 11, 2.
 | 214-215: Gn. 49, 10. | 218-219: Io. 19, 15.

186: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Gn.*, 49, 10, pp. 674-675. | 187-191: cf. Fin. Hadr., *In Ind. Fla.*, I, c. 11, f. 11v. |
 190-191: Rabbi Camhy] cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 4, p. 316; cf. Por., *Vic. Adv. Ind.*, I, c. 2, f. 4v. | 193: cf.
 Mai., *Mish. Tor.*, Sefer Shoftim, Sanhedrin veba`Onashin hamesurin lahem, c. IV, 13; cf. TB., *Sanh.*, I, f. 5a². |
 197: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Dt.*, 1, 9, pp. 15-16. | 207: cf. Fl. Ios., *De Bell. Iud.*, I, p. 121. | 210-212: cf. TH.,
Sanh., 7, 2, p. 224; cf. TB. *Avod. Zar.*, I, f. 8b³; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 4, pp. 314-315; cf. Por., *Vic. Adv.*
Ind., I, c. 2, f. 4v. | 215-217: Rabbi Rahamon] cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 16, p. 872; cf. Por., *Vic.*
Adv. Ind., I, c. 2, f. 5r.

Tertio, equiuocatio aduentum.

Quarto, odium Christi et christianorum, etcetera.

225 Sed non est uerum quod debeant regnare temporaliter et restituendi in terram sanctam etiam in *humeris aliorum*, ut habetur Isaie quadragesimo nono, et Hiezechielis duodecimo, quia *portari in humeris* ad terram sanctam. Non dicitur de iudeis solum, sed de omnibus credentibus in messiam, unde dicit in capitulo allegato, Isaie quadragesimo nono: *audite insule et attendite populi de longe; parum est ut sis mihi seruus, id est, ut mihi seruias, ad suscitandas*
 230 *tribus Iacob et feces Israhel conuertendas, dedi te in lucem gentium, ut sis salus mihi usque ad extremum terre*, etcetera. Et infra: *leuabo ad gentes manum meam, et ad populos exaltabo signum meum*, scilicet: crucis, *et erunt reges nutricii tui et regine*, etcetera. Et sic loquitur de electis, quia nutriuntur a regibus religiosi et in humeris portantur ad terram sanctam, scilicet: paradisum celestem. Vnde Daud, dum esset in terra Hierusalem, dicebat: *portio mea sit in terra uiuentium*, Psalmi
 235 centesimo quadragesimo primo. Sic essent derisi patriarche et prophete mortui ante messiam. Vnde Daud, dum moreretur, dixit: *credo uidere bona domini in terra uiuentium*, Psalmi uicesimo sexto. Et sic in humeris fuerunt portati, scilicet: in humeris Christi, unde: *puer natus est nobis et filius datus est nobis, et factus est principatus eius super humerum eius*, Isaie nono. Item: *dabo clauem Daud*, id est, crucem, *super humerum eius*, etcetera, Isaie uicesimo secundo.

240 Secundo, hoc impedit excellentia credendorum, scilicet: trinitatis, incarnationis et eucharistie, quia circa litteram uersantur dimittendo spiritum. Vnde gloria datur per fidem et credulitatem, unde: *Deus meus est tu, quoniam bonorum meorum non eges*, Psalmi decimo quinto. Et sic, nihil aliud habet homo quam offerre uoluntatem, quia ut dicit Augustinus: «nihil tam in potestate hominis quam credere». Et quia in aduentu messie, scilicet: Christi,
 245 datum fuit iustis supremum quid potuit dari, scilicet: gloria et beatitudo eterna, et hoc per fidem et credulitatem, oportet quod alta per suprema crederentur. In ueteri testamento, sic clare non fuerunt credita nec beatitudo recepta, quia magna res acquiritur magno pretio.

Tertio, patet quod nesciunt distinguere inter auctoritates primi aduentus et secundi, et sic, uidentes aliqua secundi aduentus non impleta, credunt Christum non uenisse.

250 Quarto, a cunabulis sunt nutriti in odium Christi et christianorum et legis Christi, et in synagogis suis maledicunt cotidie nos.

Et sic, que insunt a pueritia sunt quasi naturalia. Si autem orarent Dominum ut illuminarentur, mox cognoscerent et reciperent Iesum Christum uerum messiam et sic, hic haberent gratiam et in futuro gloriam, quam nobis concedere dignetur, etcetera. Amen.

226: Is. 49, 22. | 227: Ez. 12, 7. | 228-229: Is. 49, 1. | 229-231: Is. 49, 6. | 231-232: Is. 49, 22-23. | 234: Ps. 141, 6. | 236: Ps. 26, 13. | 237-238: Is. 9, 6. | 239: Is. 22, 22. | 242: Ps. 15, 2.

244: Aug. Hipp., *De Liber. Arb.*, III, 3, 7. PL 32, 1274C.

Sermo IV

SERMO QVARTVS CONTRA INFIDELES ET HERETICOS, IN QVO PROBATVR MESSIAM VENISSE PER STATVAM, DANIELIS SECVNDO

<THEMA> *Ecce rex uester*, Iohannis decimo nono capitulo.

5 Quando rex uult populum liberare a seruitute et eum redimere, tria solet ei dare que liberis solet dari.

Primo, leges.

Secundo, administrare iustitiam contra malos, ut habeant pacem.

10 Tertio, dare gratiam pro bonis. Ad hoc oportet quod sit liber populus, ideo in Egipto non fuit data lex, ut dicit sanctus Thomas, prima secunde, questione nonagesima octaua, sexto ad tertio, quia serui non sunt capaces legis. Nam debent esse liberi ad hoc ut impleant legem, ut dicit Philosophus, tertio Politicorum.

15 Sic Christus rex noster, uerus messias, redimens mundum a seruitute, primo, dedit legem. Secundo, iustitiam et pacem. Tertio, gratiam. Ideo dicitur Psalmi octogesimo quarto: *benedixisti, domine, terram tuam, auertisti captiuitatem Iacob*, etcetera, *miserecordia et ueritas obuauerunt sibi, iustitia et pax osculate sunt*, scilicet: in Christo. Item Psalmi octogesimo octauo: *iustitia et iudicium preparatio sedis tue, misericordia et ueritas precedent faciem tuam*.

20 Primo, igitur Christus dedit legem ueritatis, ut habuimus in primo sermone contra falsitatem gentilium et contra umbram iudeorum, quia: *omnis homo mendax*, Psalmi centesimo decimo quinto. Et sic iste qui non solum homo, sed etiam Deus est, non solum uerus sed ipsa ueritas, ut ipse dicit: *ego sum ueritas*, etcetera, Iohannis decimo quarto. Vnde ipse etiam dicit: *ego ad hoc natus sum ut testimonium perhibeam ueritati*, Iohannis decimo octauo.

25 Secundo, dedit iustitiam, unde Psalmi octogesimo quarto: *iustitia ante eum ambulabit*, etcetera. Vnde Isaie undecimo: *egredietur uirga de radice*, etcetera, *indicabit in iustitia pauperes*, etcetera. Iudei exponunt hoc de messia, sed dicunt quod dicitur “uirga” propter regiam potestatem, et dicitur “flos” propter floridam uitam, scilicet: sine peccato. Item Isaie nono dicitur: *paruulus natus est nobis et filius*, etcetera, *princeps pacis*. Hoc etiam exponunt iudei de messia, unde Luce secundo, in natiuitate eius angeli cantauerunt: *gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus*, etcetera.

30 Tertio, dedit gratiam mundo, unde ipse ait, Iohannis decimo: *ego ueni ut uitam habeant et abundantius habeant*. Ideo dicit Dauid, Psalmi octogesimo tertio: *etenim benedictionem dabit legislator ibunt de uirtute in uirtutem*, quando hoc debuit esse in aduentu messie, unde ait: *uidebitur Deus deorum in Sion*, etcetera. Vnde Psalmi quadragesimo quarto: *speciosus forma pre filiis hominum diffusa est gratia in labiis tuis*. Quia omnia uerba Christi fuerunt plena gratia, unde dicebat: *surge et ambula, uade noli peccare, tibi dico surge*, etcetera. Quando iste Psalmus loquatur
35 de messia patet per Chaldaicam Translationem dicentem: «pulchritudo tua, o rex messia, maior quam filiorum hominum».

2: cf. Dn. 2, 31. | 3: Io. 19, 14. | 14: Ps. 84, 2. | 14-15: Ps. 84, 11. | 16: Ps. 88, 15. | 18: Ps. 115, 11. | 20: Io. 14, 6. | 21: Io. 18, 37. | 22: Ps. 84, 14. | 23: Is. 11, 1-4. | 26: Is. 9, 6. | 27-28: Lc. 2, 14. | 29-30: Io. 10, 10. | 30-32: Ps. 83, 8. | 32-33: Ps. 44, 3. | 34: cf. Io. 5, 8; Io. 8, 14; Mc. 2, 11.

9: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 98, a. 6, p. 641. | 11: cf. Auctor. Arist., *Pol.*, III, 58, 1279a17-20, p. 256. | 35-36: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Ps.*, 45, 3, pp. 95-96; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 20, p. 887.

3: Decimo nono] M, X nono.

Sed licet ista tria essent in isto rege messia tamquam in fonte, sed ministratio istarum fuit in regina, ideo dicit in eodem Psalmo: *astitit regina a dextris tuis*, etcetera. Quod non intelligitur de uxore Dauid, neque de uxore Salomonis, pharaonis filia, nec de regina Saba, unde dicit in eodem Psalmo quadragesimo quarto ipsi regine: *concupiscet rex decorem tuum, quoniam ipse est dominus Deus tuus*. Et sic patet quod ille rex fuerit Deus et sic messias quem nos ponimus. Figura huius habetur in arca federis in qua erat tria, scilicet: tabule legis, uirga Aaron et urna manne. Vnde tabule notabant legem, uirga iudiciaria iustitiam, manna gratiam in quo est omnes sapes erant. Clarum est quod si ista non figurassent alia non haberentur in tanta ueneratione. Vnde Ambrosius: «arca portabat testamenti tabulas. Maria testamenti gestabat herede, illa intra se legem, ista euangelium, illa litteram». Hec uerum sensum.

Primo, igitur fuit lex posita in uirgine quia illa super omnes seruauit legem, et direxit alios in lege domini et errantes correxerunt, unde ecclesia cantat: «gaude, Maria uirgo cunctas hereses sola interemisti», etcetera. Ex quo sequitur quod errantes contra uirginem Maria difficilius emendantur et corriguntur, et sic iudeus difficilius quam agareus. Exemplum huius habemus, secundo Regum sexto, de Oza sacerdote filio Aminadab, qui fuit interfectus, quia irreuerenter tetigit arcam domini in plaustro. Et similiter ille sacerdos qui ausus fuit tangere feretrum uirginis Marie dum ferebatur ad sepulturam et manus eius aruerunt, ut patet in Historia Lombardica.

Secundo, in ea posita fuit iustitia, quam temperat per misericordiam, quia mater regis et iudicis et mater rei et hominis est. Figura huius habetur Hester quinto capitulo, quando populus fuit condemnatus et regina Hester ornata intrauit ad regem. Et sic sententia fuit temperata mediante ista uirgine, quia rex flexit uirgam iustitie. Exemplum de unicornio, quia ad uocem uirginis uenit in eius gremium et sic permittit ut cornu eius, in quo est eius potentia, amputetur ab illa. Sic antequam uirgo Maria esset in mundo, Deus erat rigidus per iustitiam quasi absque misericordia, sed dum uirgo fuit nata et cecinit: *ecce ancilla domini, fiat mihi*, etcetera, immediate uenit ad eius uterum filius Dei, qui est, ut inquit Psalmista Psalmi uicesimo octauo: *dilectus quemadmodum filius unicornium*. Et sic ea mediante temperauit rigorem iustitie.

Tertio, posuit gratiam in ea, ut esset dispensatrix gratiarum et per manus illius haberemus illam, quia ut dicit Bernardus: «nihil ad nos uenire uoluit quod manibus uirginis non transiret». Hec enim fuit arca in qua pretium nostre redemptionis fuit positum, unde Leo papa in sermone: «redempturus si quidem Deus mundum uniuersum, pretium contulit in Maria ut si quid, etcetera, totum ab ea nouerimus redundare». Item dicit Ambrosius super Lucam libro secundo: «non mirum si dominus redempturus mundum operationem suam tunc inchoauit a Maria, ut per quam salus omnibus parabatur, ea prima fructum salutis hauriret ex pignore».

Hec tria quod fuerint posita in ista arca patet:

Primo, mediante arca remota fuerunt impedimenta legis, ut aque Iordanis diuise ut populus transiret ad terram, in qua commodius legem posset obseruare.

38: Ps. 44, 10. | 40-41: Ps. 44, 12. | 52: cf. II Sm. 6, 6-8. | 57: cf. Est. 5, 1. | 62-63: cf. Lc. 1, 38. | 64: Ps. 28, 6.

45-46: cf. Pseu. Ambr., *Serm.*, XLII, 6. PL 17, 689A. | 49-50: cf. Gre. Mag., *Lib. Resp.*, In tertio nocturno. PL 78, 746B. | 54-55: cf. Iac. Var., *Leg. Aur.*, CXIX, p. 508. | 67-68: Bern. Cl., *In Vig. Nat. Dom.*, III, 10. PL 183, 100A. | 69-70: Leo] *Auctor err.* cf. MF. Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 6. PL 183, 441A. | 71-73: cf. MF. Ambr. *Exp. Ev. Sec. Lc.*, II, 17. PL 15, 1559C.

Secundo, arca fuit utilis ad temperandam iustitiam, unde dixit Salomon ipsi Abiathar: *uir mortis es sed non interficiam te hodie, quia portasti arcam domini*, tertio Regum secundo. Sic qui deuote inuocat uirginem Mariam illa die non potest perire.

80 Tertio, ualet ad gratiam acquirendam. Ideo propter arcam benedixit Deus Obed, secundo Regum sexto, et domum suam.

Igitur si ista tria necessaria sunt a uirgine, ad hanc debemus recurrere in necessitatibus. Sed ipsa dicet nobis: “nullus potest gratia et priuilegio regis gaudere nisi regem in suum dominum recipiat. Si uultis quod ego ista impetrem uobis, illum dilectum filium recipite,
85 quia in manibus meis est. *Ecce rex uester*”.

<THEMA> *Ecce rex uester*, ubi supra.

In isto sermone probabitur messiam uenisse per aliam auctoritatem Danihelis secundo positam. Sed prius ponenda sunt tria fundamenta necessaria.

90 Primus est quod rex messias debebat omnes reges preteritos, presentes et futuros excellere. Probatur quia fuit rex ad quem omnes alii ordinati fuerunt, unde Psalmi octogesimo octauo: *et ego primogenitum ponam illum excelsum pre regibus terre*. Ideo magi dixerunt: *ubi est qui natus est rex?* Et sic prius rex quam natus, quod fuit excellens in isto rege, nam solus Christus natus fuit rex. Item solus iste habuit rationem ueri regis, quia differentia est inter regem et tyrannum, ut dicit Philosophus octauo Ethicorum et Augustinus, De Ciuitate
95 Dei, libro secundo, quia «tyrannus laborat propter utilitatem propriam, rex uero, propter utilitatem regni». Et sic solus Christus laborauit pro utilitate populi; alii reges propter utilitatem propria. Vnde propter Dauid flagellatur populus, sed Christus flagellatur propter populum et abstulit hic peccata populi, et Dauidis peccatum uertitur in populum, unde
100 Isaie quinquagesimo tertio: *dominus autem posuit in eo peccata omnium nostrorum, uulneratus est propter peccata nostra, et propter peccata populi percussit eum*. Vnde Iohannis, Apocalypsis decimo nono, dicit de illo qui uerbum Dei uocabatur quod: *habebat scriptum in uestimento eius et in femore eius, “rex regum et dominus dominantium”*. Vnde dicit quod erat scriptum “in femore eius”, id est, intrinsecus quo ad diuinitatem, et in uestimento, scilicet: extrinsecus quo ad
105 humanitatem. Quia utroque modo erat rex regum, unde dicitur Psalmi septuagesimo primo: *et adorabunt eum omnes reges, omnes gentes seruient ei*.

Secundum fundamentum est quod: «regnum suum debuit omnia regna excellere», ut dicit sanctus Thomas libro tertio De Regimine Principum ad regem Cipri, capitulo decimo tertio. Quia Christus fuit non solum corporum, sed animarum, unde Psalmi septuagesimo primo: *Deus iudicium tuum regi da, et iustitiam tuam filio regis*, quod exponitur de messia. Et sic
110 quo ad ambitum excellit omnia alia regna, unde dicitur in eodem Psalmi: *dominabitur a mari*, scilicet: oceaneo, *usque ad mare*, scilicet: Indicum, *et a flumine*, scilicet: Nili, *usque ad terminos orbis terrarum*, scilicet: ad septentrionem. Et sic habetur quod esset dominus totius mundi, unde Malachie primo: *a solis ortu usque ad occasum magnum nomen meum in gentibus*. Item ratione potentie, quia rex iste est Deus et homo, unde in Psalmo centesimo secundo: *regnum ipsius*

77-78: III Rg. 2, 26. | 81: cf. II Sm. 6, 12. | 85-86: cf. Io. 19, 14. | 91: Ps. 88, 28. | 92: cf. Mt. 2, 2. | 99-100: Is. 53, 4-6. | 101-102: Apc. 19, 16. | 105: Ps. 71, 11. | 109: Ps. 71, 2. | 110-112: Ps. 71, 8. | 113: Mal. 1, 11. | 114-115: Ps. 102, 19.

94: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, VIII, 12, 60b2, p. 313. | 95-96: cf. Aug. Hipp., *De Civ. Dei*, II, 21, 2. PL 41, 67CD. | 106: cf. Th. Aq., *De Regim.*, III, c. 13, p. 5.

77: temperandam] M, X temperandum.

115 *omnibus dominabitur*. Item ratione durationis quia in eternum, unde Danihelis septimo: *regnum eius regnum eternum quid non corrumpetur*, etcetera.

Tertium fundamentum est quod iste rex debuit regnicolas a seruitute liberare et dare eis perfectam libertatem. Probatum primo a potestate demonis liberando, quia ante aduentum huius regis omnes ducebat ad inferos, unde Hiezechielis tricesimo quarto: *suscitabo pastorem uestrum Dauid et cessare faciam bestias de terra*, id est, demones, etcetera. Item Psalmi septuagesimo primo: *liberauit animas pauperum, et liberauit pauperem a potente*, etcetera, *et animas pauperum saluas faciet*. Item liberabit omnes ab onere legalium, unde Apostolus: *scriptum est quoniam Abraham duos filios habuit*, etcetera. Vnde: *nos non sumus filii ancille sed libere, qua libertate Christus nos liberauit*, ad Galatas quarto. Item Iacobi secundo dicitur: *lex Christi lex libertatis*. Et sic rex iste excellit alios, quia Deus et homo, et regnum suum et regnicole, etcetera. Et extendit se usque ad animas, ut dicit beatus Thomas, De Regimine Principum ad regem Cipri, libro tertio, capitulo decimo tertio.

130 His suppositis, probatur messiam uenisse per auctoritatem Danihelis secundo, ubi dicitur quod Nabuchodonosor cogitare cepit quid esset post se, et Deus ostendit sibi que uentura sunt, et uidit statuam magnam, caput eius ex auro, pectus et brachia argenti, uenter et femora ex ere, tibie ferri, pedes ex ferro et testa. Et uidit *lapidem scissum de monte sine manibus*, etcetera. Hec erant quattuor monarchie sibi subsequentes.

Prima, chaldeorum excellens in diuitiis.

Secunda, persarum in sapientia.

135 Tertia, grecorum in eloquentia.

Quarta, romanorum in potentia.

Dicit Danihel regi: *tu, rex, es caput aureum et post te consurget regnum aliud minus te argenteum*, scilicet: medorum et persarum. Quia mortuo Dario, rege medorum, remansit in Ciro, eius nepote, rege persarum. Ideo erant brachia unita in pectore.

140 Tertia, fuit grecorum, scilicet: ereum, quid imperauit uniuerse terre, quia Alexander omnia subiugauit.

Et regnum quartum erit ferreum, nam sicut ferrum domat omnia, sic comminet et conteret omnia hec. Hoc fuit regnum romanorum. Per tibias notatur diuisio huius in constantinopolitanum et romanum, uel in duos imperatores, ut patet in multis, ut de Diocletiano et Maximiano, etcetera, et sic dicit quod regnum diuisum erit. Quod autem *ferrum uidisti mixtum testa* est quia commiscebuntur humano semini. Dicunt iudei, scilicet: quod romani facient societatem cum iudeis, sed non adhibebunt sibi. Hoc fuit tempore Iude Macchabei, primo Macchabeorum octauo, et tempore Ionate et Simonis fratrum suorum, capitulo duodecimo. Et sic Herodes factus rex per romanos duxit in uxorem puellam ex macchabeis. Sed quia contra eius uoluntatem fuit, ipsa interfecit seipsam, ideo dicit *non adhibebunt sibi*, quia mutuo non se diligebant.

115-116: Dn. 7, 14. | 119-120: Ez. 34, 23-25. | 121-122: Ps. 71, 12. | 122-123: Gal. 4, 22. | 123-124: Gal. 4, 31. | 124: Iac. 2, 12. | 131-132: Dn. 2, 45. | 137: cf. Dn. 2, 38-39. | 146: cf. Dn. 2, 41. | 148: I. Mcc. 8, 17. | 149: I. Mcc. 12, 3. | 151: cf. Dn. 2, 43.

126: cf. Th. Aq., *De Regim.*, III, c. 13, p. 54.

119: Hiezechielis] M, X Hieremie.

Deinde dicit: *in diebus autem regnorum illorum*, quia omnes erant uirtualiter in regno romanorum, quia in maxima fortitudine, unde Luce secundo: *exiit edictum a Cesare*, etcetera. *Suscitabit Deus celi regnum quod in eternum non dissipabitur et regnum eius alteri populo non tradetur*, scilicet: regnum Christi, quia: *lapis scissus de monte sine manibus comminuet statuum* et per consequens omnia regna predicta. Hic lapis erat Christus, unde Isaie uicesimo octauo: *ecce mittam in fundamentis Sion lapidem electum*, etcetera. Translatio Chaldaica: «mittam regem messiam potentem», etcetera. Item quod Christus figuretur per lapidem patet, nam dicit 155
160
165
rabbi Salomon quod illa auctoritas Michee quinto intelligitur de Christo et messia, scilicet: *ex te exiet dux qui regat*, dicit, id est, messias, exiet, sicut dicitur in Psalmi centesimo decimo septimo: *lapidem*, id est, messiam, *quem reprobauerunt edificantes*, etcetera. Igitur secundum eum, Christus est lapis iste, etcetera, *scissus sine manibus*, id est, sine opere uirili, *de monte*, scilicet: Maria, qui fuit mons, in quo omnia adoramente uirtutum erant, unde Psalmi sexagesimo septimo: *mons Dei mons pinguis*, etcetera. Et infra: *mons in quo Deo beneplacitum est habitare in eo*, scilicet: in uirgine. Vnde: *scissus de monte sine manibus*, id est, sine potentia armorum, sed sua uirtute. Sicut magnus lapis, si proiicitur de alto, uirtute propria conteret edificia, etcetera, destruxit igitur omnia regna que per illam statuam figurabantur, et destruxit simul testam et ferrum, id est, regnum iudeorum et romanorum.

170 Sed si dicis: etiam hodie remanet regnum romanorum, igitur non uenit Christus uerus messias.

Dicendum quod non est sic, nam destructio illius regni fuit in destructione idolatrie, que fuit remota per Christum. Nam cum omnis communitas recipiat denominationem a religione et cum Rome essent idola totius mundi, qui destruxit illam religionem et credulitatem destruxit regnum romanorum, sed hic fuit Christus igitur, etcetera. Vnde in 175
180
185
toto mundo erant idola et quando Roma acquirebat aliquam prouinciam accipiebant Deum illius prouincie et ponebant illum in pantheon et quando illa prouincia rebellabatur in illo deo cognoscebant, unde Isaie secundo: *erit in nouissimis diebus preparaui mons domus domini*, etcetera, *quia de Sion exiuit lex*, etcetera. Infra: *repleta est terra eius idolis, opus manuum suarum adorauerunt*. Infra: *incuruabitur omnis sublimitas hominum et humiliabatur altitudo uirorum, et eleuabitur dominus solus in die illa, et idola penitus conterentur, in die illa, proiciet homo idola argenti sui et idola auri sui que fecerat sibi ut adoraret, et ingredietur scissuras petrarum*, id est, plagas Iesu Christi, etcetera. Et sic totus mundus plenus erat idolis, non solum iudei, sed agareni, ut testatur Mahoma de parentibus suis. Et sic Rome erat Pantheon, quod nunc est ecclesia dicta Sancta Maria Rotunda, in quo dii erant totius mundi. Sed Christus misit apostolos ad quattuor partes mundi, et Sanctum Thomam misit in Indiam orientalem; Bartholomeum in Armeniam septentrionalem; Marcum in Alexandriam; Mattheum in Ethiopiam meridianam; Iacobum in Hispaniam occidentalem.

190 Et sic, his mediantibus, destructa fuit idolatria totius mundi, unde Zaccharie decimo tertio: *in die illa erit fons patens domui Dauid in ablutionem peccatoris et in die illa disperdam nomina idolorum de terra, et non memorabitur ultra*. Iam enim dum Maria uirgo cum filio suo iuit in Egiptum, corruerunt omnia idola Egipti. Sic quando apostoli ibant per mundum. Igitur si ante Christi aduentum in toto mundo fuit idolatria, etiam in populo iudaico tempore iudicum, et tempore regum, etcetera. Nunc est expulsa a mundo per Iesum Christum et suos apostolos et Rome consecrata ecclesia Pantheon in honorem beate Marie uirginis,

152: cf. Dn. 2, 44. | 153: Lc. 2, 1. | 154-155: Dn. 2, 44-45. | 156-157: Is. 28, 16. | 160: Mi. 5, 1. | 161: Ps. 117, 22. | 162: cf. Dn. 2, 45. | 164-165: Ps. 67, 16-17. | 177-181: Is. 2, 2-21. | 189-190: Za. 13, 1-2. | 195-196: Is. 26, 5-6.

157-158: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Is.*, 28, 16, p. 89; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, 5, p. 342. | 159: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Mi.*, 5, 1, p. 219.

195 unde Isaie uicesimo sexto: *ciuitatem sublimem humiliabit et calcabit eam pes pauperis*, scilicet: Christi, *et gressus egenorum*, id est, apostolorum. Vnde rabbi Salomon dicit quod intelligitur hoc de messia, qui in paupertate debebat uenire, et allegat ad hoc dictum Zaccharie nono: *ecce rex tuus uenit tibi*, etcetera. Calcauit Christus Romam quando, fugiente Petro, apparuit ei et dixit Petrus: “domine, quo uadis?”. At ille dixit: “uado Romam iterum crucifigi”. Nam
200 uoluntas sua erat quod Petrus et Paulus ut duces mortem sustinerent Rome et sic uincerent. Nam proprius est Dei in morte suorum uincere, quod alii reges non faciunt.

Si dicis: quare igitur non apprehenditur ista ratio a iudeis?

Dicendum quod propter hoc quod ipsi dicunt quod quando regnum nequam, id est, romanorum, dominarent in Israhel, tunc debebat messias uenire, et quia nunc uident illud
205 igitur, unde Trenorum quarto habetur: *gaude et letare filia Edom*, id est, Roma, ut illi exponunt, *ad te quoque perueniet calix, inebriaueris atque nudaueris. Completa est iniquitas tua filia Sion, non addet ultra ut transmigret te*, etcetera. Vnde ex isto textu dicit rabbi Salomon quod messias debet uenire quando Roma dominetur super iudeos et ille debet destruere romanum imperium et post illum non captiuaabitur ultra Sion.

210 Sed nunc sunt in captiuitate, igitur nondum uenit messias.

Respondetur ad istud quod Edom non est Roma, sed Idumea, ut patet quia Esau dicitur Edom, Genesis uicesimo quinto. Et sic descendit de Sem, filio Noe, per Isaac, cuius filius fuit Esau. Sed Europa, in qua est Roma, fuit populata a filiis Iafeth. Igitur per Edom non intelligitur Roma, sed Idumea ab ipso Esau uel Edom denominata. Sed dato quod hic
215 Roma nominetur Edom propter dominium quod habuit, dico quod dum Christus uenit, erant iudei sub Romano Imperio, quia Herodes fuit constitutus rex per imperatore romanum. Et Roma uicta per Christum quo ad ritum suum et destructa idola et sic liberata Iudea. Si uellet libertatem recipere, sed non uidet, sed est sicut seruus manu missus qui non uult recedere a domino suo. Nec dicant iudei quod regnum romanorum est regnum Christi, quia ipse est dominus totius mundi. Et hodie lamentantur romani dicentes quod ex quo
220 Christus et apostoli uenerunt, destruxerunt suam Rem Publicam et loquuntur ut mali christiani. Sed dicunt ueritatem, quia ipse destruxit idolatriam eorum.

Si dicis: nos iudei conuersi sumus, sicut captiui et deiecti, quia omnes uocant nos neophitos. Dico quod tu debes notare illud quod dicebat Dauid Psalmi octogesimo tertio:
225 *elegi abiectus esse in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum*.

Si dicis: nunc damus ad usuras et sic opulentes uiuimus, tunc non sic erit nobis. Dico illud quod dicit Dauid in Psalmo tricesimo sexto: *melius est modicum iusto super diuitiis peccatorum multas*.

230 Cognoscite igitur uestram libertatem, cognoscite regem omnium quia *ecce rex uester*. Si hunc recipitis hic habebitis gratiam et in futuro gloriam, quam nobis concedat, etcetera. Amen.

198: Za. 9, 9. | 205-207: Lam. 4, 21-22. | 212: cf. Gn 25, 30. | 225: Ps. 83, 11. | 227-228: Ps. 36, 16. | 229: cf. Io. 19, 14.

196: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Is.*, 26, 6, p. 204. | 207: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Lam.*, 4, 21-22, pp. 60-61.

Sermo V

SERMO QVINTVS CONTRA INFIDELES ET HERETICOS, IN QVO PROBATVR MESSIAM
VENISSE PER CONCORDANTIAM SCRIPTVRE QVO AD TRES PATRIARCHAS, SCILICET: ADAM,
NOE ET ABRAHAM

<THEMA> *Liber generationis Iesu Christi, Matthei primo.*

5 Sicut tres sunt natiuitates Christi, scilicet: eterna et temporalis, de quibus sanctus Thomas, tertia parte, questione tricesima quinta, et temporalis duplex, scilicet: «natiuitas in utero et extra uterum», de quibus idem doctor in tertio, distinctione octaua.

10 De prima habetur Psalmi centesimo nono: *ante Luciferum genui te*. Item de duabus primis Michee quinto capitulo: *ex te exiet dux qui regat populum meum*, etcetera, ecce unam. Et: *egressio eius ab initio a diebus eternitatis*, ecce aliam.

Item de secunda in utero Matthei primo, dicit angelus: *quod in ea natum est de spiritu sancto est*.

15 De tertia, Luce secundo, dicit angelus pastoribus: *hodie natus est uobis saluator*. Item: *quod enim ex te nascetur sanctum*, etcetera. Aliud est: nasci in te, et aliud: ex te, etcetera. In huius figura in nocte natiuitatis dicuntur tres misse:

Prima in nocte, quia illa est nobis ignota, unde: *generationem eius quis enarrabit?* Isaie quinquagesimo tertio, etcetera.

Secunda aliquantulum nota et aliquantulum ignota.

20 Tertia nota, de qua: *notum fecit dominus salutare suum in conspectu gentium*, Psalmi nonagesimo septimo.

Secunda missa aliquantulum nota in aurora.

Tertia, iam nota in die, etcetera.

Sic tres sunt libri natiuitatis Christi et eius generationis.

25 Primus, scilicet: eternus quo ad naturam diuinam. Secundus temporalis in utero secundum naturam humanam quam assumpsit. Tertius temporalis extra uterum. Primus est secundum naturam diuinam, secundus secundum naturam humanam, tertius est mater eius, scilicet: uirgo Maria.

30 Primus liber est filius eternus secundum naturam diuinam. Nam licet liber dicatur essentialiter sed appropriatur filio ratione notiore, ut dicit sanctus Thomas prima, questione tricesima nona; et in Questionibus de Veritate, questione septima. In isto primo libro fuerunt tria scripta.

Primo, omnia factibilia, scilicet: idee omnium rerum, unde Iohannis primo: *omnia per ipsum facta sunt*, etcetera.

4: Mt. 1, 1. | 8: Ps. 109, 3. | 9-10: Mi. 5, 2. | 11-12: Mt. 1, 20. | 13: Lc. 2, 11. | 13-14: Lc. 1, 35. | 16: Is. 53, 8. | 19: Ps. 97, 2. | 32-33: Io. 1, 3.

6-7: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 35, a. 2, p. 262; *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 3, q. 1 a. 1, qc. 3, arg. 2, p. 162. | 29-30: Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 39, a. 4, p. 278; *Qu. De Ver.* (vol. 1), q. 7, a. 2, p. 201.

35 Secundo, omnes saluandi, unde Psalmi centesimo tricesimo octauo: *in libro tuo omnes scribentur*, etcetera. Item Danihelis duodecimo: *saluabitur omnis qui inuentus fuerit in libro uite*.

40 Tertio, scribetur factum cuiuscumque in illo, unde uirtute Christi reuelabitur factum cuiuscumque in iudicio, ut dicit sanctus Thomas in quarto, distinctione quadragesima tertia. Item Danihelis septimo: *iudicium sedit et libri aperti sunt*. Si dicis: quomodo reuelabitur? Dicendum quod per presentiam Christi iudicantis aperientur conscientie omnium. Verbi
45 gratia: sicut charta scripta cum succo cepe uel narange, licet non uideatur scriptura, si applicatur igni, uidetur clare. Sic in proposito, quia uirtualiter et actualiter erant illa in uerbo diuino, et sic per applicationem ad iudicandos fiunt nuda et aperta. Sicut lamina stampe habet litteras in se, et si applicatur carte ille ecclesie littere, sunt in charta et in lamina, et nobiliori modo in lamina quam in charta, quia in charta possunt corrumpi et in lamina non,
cum sint ex metallo. Sic in Christo sunt tamquam in exemplari.

Secundus liber est humanitas Christi, in quo pergamento tria fuerunt scripta.

Primo, litteris aureis fuit scripta plenitudo gratie et scientie, unde Apostolus dicit de Christo: *in quo sunt omnes thesauri sapientie et scientie Dei*, etcetera, ad Colossenses secundo. Item Iohannis primo: *uidimus eum quasi unigenitum a patre plenum gratie et ueritatis*.

50 Secundo, litteris rubeis scripta acerbitas passionum Christi, unde Isaie quinquagesimo tertio: *uere languores nostros ipse tulit*, etcetera. Et sicut in libro aliquo est triplex differentia littere, scilicet: minute littere et principales et una prima et principalior omnium, sic in isto libro fuerunt iste tres differentie.

55 Prima littera parua per totum, unde Isaie primo: *ue genti peccatrici, populo graui iniquitate semini nequam filiis sceleratis derelinquerunt dominum; blasphemauerunt sanctum Israhel*, id est, messiam. Infra: *a planta pedis usque ad uerticem capitis*, etcetera.

60 Secundo, de aliis litteris que dicuntur “caput littere” habetur Zaccharie decimo tertio: *quid sunt iste plage in medio manuum tuarum? His plagatus sum in medio eorum qui diligebant me*. Item Isaie quadragesimo nono: *in manibus meis descripsi te*. Et sic iste littere fuerunt uulnera manuum et pedum, que fuerunt principales inter alias litteras.

Sed tertio, fuit littera principalior in latus, que scripta fuit cum lancea, unde Hiezechielis quadragesimo septimo: *aque descendebant a latere dextero templi*, scilicet: a latere Christi dextero, qui dixit: *soluite templum hoc*, Iohannis secundo. Hec fuit prima littera libri, nam est ianua sacramentorum per quam intratur ad Christum.

65 Tertio, in Christo fuit scriptus modus uiuendi omnium quo ad exempla et uirtutes, quia: «omnis Christi actio nostra fuit instructio». Ideo dicit: *discite a me*, etcetera, Matthei undecimo. Et omnia ista continentur in utroque testamento, scilicet: in duabus tabulis ueteris testamenti et in libro noui. Nam sicut liber continetur intra duas tabulas, sic nouum testamentum continetur intra uetus, qui in duabus tabulis erat, quia illud figurabatur per
70 istud uetus.

Tertius liber extra est uirgo Maria in que fuerunt tria scripta, scilicet:

34-35: Ps. 138, 16. | 35: Dn. 12, 1. | 38: Dn. 7, 10. | 48: Col. 2, 3. | 49: Io. 1, 14. | 51: Is. 53, 4. | 54-56: Is. 1, 4-6. | 58: Za. 13, 6. | 59: Is. 49, 16. | 62: Ez. 47, 1. | 63: Io. 2, 19. | 66: Mt. 11, 29.

37: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 10), lib. 4, dist. 43, q. 1, a. 2, p. 38. | 66: cf. Al. Ins., *S. De Arte Prae.*, I. PL 210, 113C; cf. Th. S. *Tb.* (vol. 4), III^a, q. 40, a. 1, p. 307.

Primo, excellentie uirginis quo ad sanctificationem et maternitatem, scilicet: concipere sine semine a spiritu sancto, parere sine dolore et uirginem remanere et esse matrem. Et sic excellentie que nulli matri fuerunt concesse, nisi soli Marie, ut dicit Bernardus.

75 Secundo, scripture fuerunt omnes gratie non solum per se, sed pro toto mundo. Ideo dicit angelus: *gratia plena, et inuenisti gratiam*, etcetera.

Tertio, scripta fuit misericordia maxima, sine qua nihil ualet gratia. Fuit igitur Maria liber quasi transumptum Christi. Nam liber eternus est incomprehensibilis, quasi textus durus, sed liber Christi fuit quasi translatio clara, quia: *in terris uisus est, et cum hominibus conuersatus est*.
80 Sed liber uirginis est glosa clara et manifesta, unde Hugo et Bernardus: «quod peccator si ad Deum patrem uereris accedere ad filium confuge Iesum, hunc tibi fratrem dedit Maria, sed si in ipso maiestatem uereris diuinam, ad Mariam recurre. Genus tuum conspicias, nihil in ea terrendum inuenis, mater est gratia, mater est misericordie».

In isto libro sunt due partes. Sicut est aliquis liber doctrine, ut liber Ethicorum, etcetera,
85 et aliquis liber compositum et rationum, sic in isto libro uirginis una pars est doctrine ad recte uiuendum, unde Ambrosius libro De Virginitate: «taliter fuit Maria, ut eius uita omnium fuerit disciplina. Sit igitur uobis tamquam in imagine descripta puritas Marie, in qua uelut in speculo refulget species castitatis, et forma uirtutum. Hinc sumatis exempla uiuendi». Hoc dicit uirginibus. Item est liber rationum, unde hec inuenit gratiam pro omnibus et debet
90 illam dispensare et deuotis et paratis debet illam dare. Et sic quando regi dicit aliquis seruus: «domine, da mihi quitationem», ipsi dicit: «uideatur liber thesaurarii».

Et ideo nos peccatores ad hanc debemus recurrere, que est *liber generationis Iesu Christi filii Dauid*. Ad hanc igitur in principio sermonis recurramus mente deuota et pia dicentes: aue Maria, etcetera.

95 <THEMA> *Liberal generationis Iesu Christi*, ubi supra.

In presenti sermone ad fidei exaltationem, ad fidelium consolationem, ad titubantium reformationem et ad infidelium confusionem probabitur messiam uenisse per concordiam scripture, maxime de uirgine et filio suo. Quam uiam ponit Scotus in prologo primi Sententiarum, questione secunda et in secundo uia illius. Sed primo ponuntur tria
100 fundamenta.

Primum: quod nulla pura creatura potuit satisfacere pro peccato Ade, ut dicit Sanctus Thomas tertia parte, questione prima, articulo secundo ad secundum. Ratio est quia fuit peccatum infinitum multipliciter. Primo, ex parte offensi, scilicet: Dei, et ex parte mundi, quia tota humana natura erat per peccatum corrupta. Et sic cum peccatum fuerit infinitum
105 ratione Dei, meritum alicuius pure persone nec plurimum sufficere potuit. Et sic oportuit quod illa persona satisfaciens haberet efficaciam infinitam, ut Dei et hominis: in quantum Deus posset redimere et in quantum homo posset pati. Exemplum in angelis in corporibus assumptis, qui mittuntur in mundum ut secretarii ipsius Dei, et quia ut spiritus non possunt nisi cum corpore agere et informare homines ad hoc: ut possent pati ab homine, assumunt
110 corpora ex aere et sic lauantur pedes eorum, ut patet de Abraham et de Loth, etcetera.

76: Lc. 1, 28-30. | 79: cf. Bar. 3, 38. | 92-95: Mt. 1, 1.

74: cf. Bern. Cl., *In Vig. Nat. Dom.*, IV, 4. PL 183, 102. | 80-83: cf. Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 7. PL 183, 441C. | 86-88: Ambr., *De Virg.*, II, 2, 6-15. PL 16, 208C-210D. | 98-99: cf. Dun. Scot., *In Lib. Sent.* (vol. 8), I, prol., q. 2, p. 77. | 102: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 1, a. 2, p. 7.

75: toto] M todo. | 106: efficaciam] M efficaciar. | 107: redimere] M edimere

115 Secundum fundamentum est quod nulla pura creatura potuit mereri de condigno filii Dei incarnatione. Probatur per beatum Thomam, tertia parte, questione secunda, nec etiam merita Christi ut homo, quia: «omnis operatio Christi subsecuta est unionem». Nec merita alterius creature, quia merita creature ordinantur ad beatitudinem et ad unionem mentis beate cum Deo, in quo consistit beatitudo. Sed unio in esse personali illam unionem transcendit et non potest sub merito cadere. Item cum gratia non possit cadere sub merito, a fortiori nec principium gratie, que est incarnatio, quia: *gratia et ueritas per Iesum Christum*, etcetera, Iohannis primo. Item incarnatio fuit bonum totius nature, et sic bonum unius singularis non potest esse causa boni totius nature de condigno, sed de congruo meruerunt sancti patres desiderando et petendo illam. Nec Maria meruit Christi incarnationem de condigno, sed: «meruit illum portare ex quo incarnari uoluit», tertia, questione secunda, undecimo, tertio. Vnde Apostolus ad Titum tertio capitulo: *non ex operibus iustitie que fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit*. Item Psalmi octogesimo quarto: *ostende nobis domine misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis*, igitur ex misericordia datus. Et sicut messias non fuit datus ex meritis, sic nec potuit ex demeritis tolli, Psalmi octogesimo octauo: *inueni Dauid seruum meum oleo sancto meo unxi eum*. Et infra: *ponam in seculum seculi semen eius, et thronum eius sicut dies celi, si autem dereliquerint filii eius*, etcetera. *Visitabo in uirga iniquitates eorum et in uerberibus peccata eorum, misericordiam autem meam non dispergam ab eo, neque prophanabo testamentum meum et que procedunt de labiis meis non faciam irrita, semel iuravi in sancto meo “si Dauid mentiar”, semen eius in eternum manebit*. Contra iudeos que dicunt que non datur eis messias, quia sunt inuoluti in peccatis: cum ostensum sit quod messias dabatur pro utilitate totius mundi, propter peccata sua non esset conueniens quod alii essent priuati ipso.

135 Tertium notabile seu fundamentum est quod populus iudaicus non fuit populus electus ad hoc: ut illi soli essent saluandi, sed dicebatur “electus” ad hoc: ut messias ex eo nasceretur. Non quod uelit ex eo populo nasci propter hoc: ut esset melior in mundo, sed cum ipse esset nasciturus de una muliere, illa non potuit esse nisi de uno populo non meliori. Sed ipse, ut Deus, fecit eum meliorem quo ad religionem et notitiam legis et Dei et dedit illi prophetias et ostendit illi multa miracula. Et sic fecit illum meliorem mundi. 140 Exemplum: qui uellet habere nutricem filio regis quereret unam et prepararet illam ut esset melior omnibus. Item qui uellet filium eligere in doctorem a pueritia, non illum eligeret doctiorem aliis, cum omnes essent ignorantes, sed eligendo illum ad leges uel ad ecclesiam immediate poneret illum ad litteras et faceret illum sapientem. Sic de illo populo Psalmi quadragesimo sexto dicitur: *elegit nobis hereditatem suam speciem Iacob quem dilexit*, et posuit illum in medio mundi, ut omnes nationes sentirent de Christi aduentu et ad omnes partes mundi aduentus suus posset diffundi per apostolos et discipulos Christi. Et sic quia de toto populo non poterat uenire, elegit unam tribum de duodecim, scilicet: tribum Iuda, unde Psalmi septuagesimo septimo: *elegit tribum Iuda, tribum Effrem non elegit*, quando decem tribus separati fuerunt cum Hieroboam, qui de tribu Ephraim erat. Et sic Christus et Maria sperabantur de tribu Iuda, Psalmi septuagesimo septimo. Et quia non poterant de tota tribu exire, elegit familiam unam ex illa tribu, scilicet: Dauid, unde Psalmo eodem: *elegit domum Dauid*, etcetera, *elegi Dauid seruum meum*, etcetera. Et sic ex illa familia elegit matrem, scilicet: Mariam uirginem, unde: «elegit eam et preelegit eam», etcetera. Vnde proprium fuit huic filio eligere matrem de que nasceretur, quod nullus alius filius potuit facere, quia antequam fit non potest habere electionem. Sed quia iste filius sperabatur Deus et homo, in quantum Deus potuit matrem eligere, unde Psalmi octogesimo sexto: *numquid Sion dicet homo? et homo*

117: Io. 1, 17. | 122-123: Tit. 3, 5. | 123-124: Ps. 84, 8. | 126: Ps. 88, 21. | 126-130: Ps. 88, 30-37. | 144: Ps. 46, 5. | 148-150: Ps. 77, 67-68. | 151-152: Ps. 77, 70. | 156-157: Ps. 86, 5.

113: cf. Th. Aq., *S. Tb.* (vol. 4), III^a, q. 2, a. 11, p. 30. | 121: cf. Th. Aq., *S. Tb.* (vol. 4), III^a, q. 2, a. 11, p. 30. | 153: cf. Gre. Mag., *Lib. Resp.*, ad nonam. PL 78, 848C.

160 *natus est in ea et ipse fundauit eam altissimus.* Vnde Iohannis decimo: *tu homo cum sis facis te ipsum Deum.* Ideo dicit quod Sion, id est, populus iudaicus, uel scola iudeorum que erat in Sion, dicit quod est solum homo. Sed dicit Dauid: *homo natus est in ea*, scilicet: in uirgine Maria, et: *ipse fundauit eam altissimus*, scilicet: in quantum Deus, etcetera. Et quia de maioribus illius tribus et familie maior erat notitia et fides, ideo de illis uoluit nasci. Et sic natus fuit de patriarchis de regibus et ducibus et de sacerdotibus. Sed cum patriarcha dicatur “pater principalis”, quia dicitur a “patre” et “archos”, quod est princeps quasi “pater principalis”. Et sic famosi sunt tres, scilicet: Adam, Noe, et Abraham.

165 Licet igitur Christus ueniret ex Adam, ipse Ade non fuit promissus, sed fuit ei reuelatus in raptu et in somno, scilicet: Genesis secundo, quando Eua ex latere Ade fuit formata et dixit: *hoc nunc os ex ossibus meis et caro de carne mea.* In quo incarnatio fuit ei reuelata secundum omnes doctores, unde dicit Apostolus, ad Ephesios quinto: *sacramentum hoc magnum est in Christo et ecclesia.* Item hoc idem De Consecratione, distinctione secunda, capitulo “Nihil” et
170 “Debitum De Bigamis”.

Et si dicis: igitur Adam fuit pretius sui peccati.

175 Dicendum quod non, quia effectus potest alicui reuelari sine hoc quod causa eius reuelatur, ut patet in eclipsi, secunda secunde, questione secunda, septimo; et tertia parte, questione prima, articulo. Sed post peccatum bene fuit ei totum reuelatum, quando dixit, Genesis tertio: *inimicitias ponam inter te et mulierem.*

Sed sicut fuit ei saluator reuelatus, quare non fuit ei promissus?

Dicendum quod non fuit conueniens ut ei promitteretur.

Primo, ne origo peccati uideretur esse idem cum origine gratie, ut dicit sanctus Thomas secunda secunde, questione octogesima quinta, primo ad secundum.

180 Secundo, non promittitur ei redemptor ne forte crederet quod peccatum suum solum reseruabatur in Adam et non transibat in alios et sic quod saluator solum illi erat necessarius, sicut fuerunt iudei et agareni decepti credentes quod non fuit aliquid peccatum originale quod transiret in posteros.

185 Tertio, non promittitur ei, quia iam erat ex se manifestum quod si filius Dei ad purgandum peccatum incarnari debuit, quod debuit assumere massam infectam Ade, ut dicit beatus Thomas tertia parte, questione tricesima prima, primo, unde: «si illam non assumeret non illam purgaret». Exemplum: fractura carnis humane per aliam carnem humanam purgatur et sanatur, ut per momiam, que est eiusdem speciei cum confracta, nisi quod est segregata ab illo malo humore, quem caro habebat. Nam momia est purificata per
190 hoc: quod est posita in terra arenosa pura sine aliquo humore et illic desiccatur mediante radio solari, ut fit in partibus Africe uel Arabie calidis et arenosis. Et sic depurata illa caro ualet ad consolidandum aliam carnem eiusdem speciei. Sic in proposito: caro, qua fuit uestita personam filii Dei, fuit eiusdem speciei cum carne Ade. Sed non fuit assumpta cum illa infectione nec humore peccati, quia, licet quo ad corpulentam substantiam esset ex

157-158: Io. 10, 33. | 159-160: cf. Ps. 86, 5. | 167: Gn. 2, 23. | 168-169: Eph. 5, 32. | 175: Gn. 3, 15.

169: cf. Gra., *Decr.*, III, 2, 8. *PL* 187, 1735A. | 169-170: cf. Gre. IX., *Decr.*, I, 21, 5, col. 147. | 173-174: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae} q. 2, a. 7, pp. 26-27; (vol. 4), III^a, q. 1, a. 3, p. 9. | 178-179: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 85, a. 1 ad 2, p. 532. | 186-187: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 31, a. 1, p. 231.

168: Ephesios] M, X Hebreos.

195 Adam, non tamen fuit assumpta per ratione nec modum seminalem, quia «non ex uirili
 semine, sed mystico spiramine», dicit ecclesia. Et sic terra illa pura sine humore peccati fuit
 uirgo Maria, de qua Psalmi octogesimo quarto: *benedixisti, domine, terram tuam*, etcetera. Et
 caro illa assumpta in uentre uirginali fuit purificata mediante radio diuino, etcetera. Et sic
 mediante illa carne purissima fuit purgata et solidata omnis caro et omnes homines mundi.
 200 Et sic non fuit necessarium quod ipsi Ade promitteretur redemptor quod ex eo
 descenderet, quia quasi erat per se notum propter rationem iam dictam. Et etiam quia
 quicumque homo esset ille, ex Adam oporteret quod descenderet, etcetera, secundum aliam
 uiam, ut dixi.

205 Secundus patriarcha fuit Noe, cui etiam non fuit promissus redemptor, nec mater sua,
 sed fuit facta ei reuelatio in arca in fabricatione eius. Non fuit autem necessarium quod ei
 promitteretur.

Primo, quia si ex semine Ade sperabatur, igitur etiam de Noe, quia iterum mundus
 incepit in Noe quo ad lineam masculinam. Et sic manifestum fuit esse uenturum de Noe,
 sicut de Adam.

210 Secundo, quia Noe nihil supra naturam credidit igitur.

Tertio, quia cum genus humanum cecidit per superbiam, oportet quod recognoscet
 peccatum suum et impotentiam suam resurgendi, et licet in magna peccata esset lapsus quo
 ad corpus tempore Noe, quia: *in luxuriam*, etcetera, sed non erant peccata spiritualia et quo
 in animam, sicut tempore Abrahe, scilicet: per idolatriam tempore Nini regis. Et sicut
 215 aliquis promittens magna facere, antequam potentiam membrorum suorum et corporis sui
 cognoscat post experientiam, non habet illam audaciam uidendo suam impotentiam, sic
 Deus uoluit quod homo cognosceret uires suas antequam redimeretur per filium suum,
 quia aliter non se abstineret et presumptionem magnam haberet, etcetera.

220 Tertius patriarcha fuit Abraham et isti facte fuerunt promissiones de messia et de
 redemptore mundi.

Primo, fuit primus qui credidit aliquid supra naturaliter, ut dicit beatus Thomas prima
 secunde, questione centesima secunda, quinto ad primum, et ad Hebreos sexto. Vnde
 Genesis decimo quinto: *credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad iustitiam*.

225 Secundo, date fuerunt illi promissiones Christi per fidem suam, ut notaretur quod non
 solum Abrahe promittebatur, sed etiam habentibus suam fidem, et illi dicuntur “filii
 Abrahe” qui sunt eiusdem fidei, non qui sunt ex eius carne. Vnde dixit Christus iudeis,
 Iohannis octauo: *si filii Abrahe essetis opera Abrahe faceretis*, etcetera. Et sic: *Abrahe facte fuerunt*
promissiones, ut dicit Apostolus ad Galatas tertio. Vnde dicit Christus, Iohannis octauo:
 230 *Abraham cupiuit uidere diem meum, uidit et gaudisus est*. Primo, habuit promissiones de Christo: *in*
semine tuo benedicentur omnes tribus terre, Genesis uicesimo secundo. Et sic immediate offertur
 Isaac in figura Christi etcetera. Item uidit trinitatem personarum, Genesis decimo octauo:
apparuit dominus ei, etcetera; *uidit tres angelos, et dixit: “domine, si inueni”*, etcetera. Et dixit
 “domine” in singulari. Item cognouit incarnationem filii Dei ex semine suo quando dixit
 procuratori: *pone manum in femore meo et iura per Deum celi*. Fuit nouus modus iurandi et iurauit

197: Ps. 84, 2. | 213: cf. Iud. 1, 4. | 223: Gn. 15, 6. | 227: Io. 8, 39. | 227-228: Gal. 3, 16. | 229: Io. 8, 56. |
 229-230: Gn. 22, 18. | 232: Gn. 18, 1-3. | 234: cf. Gn. 24, 2-3.

195-196: cf. Ambr., *Hymn.*, IV. PL 16, 1410D. | 221-222: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 102, a. 5 ad 1,
 p.693; *Sup. Hbr.*, VI, 4, p. 318.

235 per Deum et hominem per Deum celi, et ponendo manum iurabat per hominem factum Deum, etcetera. De uirgine Maria habuit etiam reuelationem et promissionem, Genesis decimo quinto, quando hora sacrificii dictum fuit: *ei futurum est semen tuum in terra non sua et affligent eum quadringentis annis, sed generatione quarta reuertetur huc*. Clarum est quod non fuit reuersus quarta generatione successiua. Iudas enim intrauit in terram Egipti, post hunc fuerunt Phares, Efron, Aram, Aminadab, et post hunc fuit Naasson cum Mose in deserto, et illic genuit Salmon, et iste intrauit cum Iosue terram promissionis. Et sic non fuit hoc generatione quarta, sed quinta uel sexta, sed intelligitur quarta generatione reuertetur in terram sanctam, scilicet: in gloriam paradisi.

Prima generatio est sine uiro et femina, sicut fuit Ade.

245 Secunda ex uiro sine femina, ut fuit Eue.

Tertia ex femina et uiro, sicut generatio Seth et aliorum.

Quarta ex femina sine uiro, ut Christi, ueri messie, per quam et postquam nos fuimus reducti in terram promissionis, scilicet: in gloriam paradisi. Item cognouit Mariam uirginem figuratam in Sarra, quando dixit, Genesis decimo octauo: *tria sata farine commisce et fac subcinericios panes*, etcetera. Vnde Bernardus libro quinque Considerationum: «Maria uirgo fuit illa que commiscuit tria sata farine, scilicet: eternum, nouum et antiquum fermento fidei», etcetera. Hoc dicebat ipsa, Luce primo: *sicut locutus est ad patres*, etcetera. Item Zaccharias: *iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis*, ideo dicit “liber”, etcetera, “filii Abraham”.

255 Si dicis: quare igitur non cognoscunt uirginem Mariam iudei, si habent quod Bersabee habuit thronum in dextra Salomonis, sicut gentiles; greci habent Olimpiam matrem Alexandri in magno pretio? Quare igitur mater messie, qui erit et est dominus totius mundi, non erit super omnes mulieres?

Sed dicendum quod hoc uenit ex cecitate iudeorum et ex ignorantia agarenorum, unde
260 Isaie uicesimo nono dicitur de prophetiis istis: *et erit uobis uisio omnium, sicut uerba signati libri quem cum dederit scienti litteras dicens: “lege istum”. Respondebit: “non possum”, signatus est liber iste. Dabit nescienti litteras dicens: “lege”. Respondebit: “nescio litteras”*. Sic datus est agarenis, dicuntur “nescimus litteras”, quando sunt ignorantes simpliciter, ut patet de Machometo, qui dixit se nescire litteras, ut in libro secundo Alchorani, azore prima, alea centesima quinquagesima
265 quarta, et libro tertio, azore undecima, alea quadragesima septima. Et sic dicit quod: «angelus obtulit ei primam azoram uel aleam Alchorani, et dixit Machometo: “lege”. Respondit Machometus: “nescio legere”», ut patet in libro quarto Alchorani, azora quinquagesima nona in principio. Bene dicunt uirginem Mariam esse sanctam et matrem Iesu, sed errant in multis. Maxime dicendo eam esse filiam Ambri et esse sororem Mosi et
270 Aaron, quod manifeste est falsum. Hoc dicit Mahoma in suo Alchorano in capitulo “Ambram”, libro primo, azora secunda, alea tricesima quinta; libro tertio, azora prima, que dicitur “Mariem”, alea uicesima septima. Sed Ambram fuit pater Mosi et Aaron, ut patet primo Paralipomenon sexto. Igitur item dicit in capitulo uel azore, que est prima tertii libro

237-238: Gn. 15, 13-16. | 249-250: Gn. 18, 6. | 252: Lc. 1, 55. | 253: Lc. 1, 73-74. | 260-262: Is. 29, 11-12. | 273: I Par. 6, 3.

250-252: cf. MF. Bern. Cl., *De Cons.*, V, 10, 23. PL 182, 801C. | 264: cf. Q 7, 157. | 265: cf. Q 29, 48. | 266-267: cf. Ray. Mar., *Qua. Rep.*, c. De falsa inspiratione Machometi, p. 20; cf. Io. And., *Conf.*, c. I, p. 109; cf. Al-Bukh., LXV, 478. | 267-268: cf. Q 96, 1-5. | 271: cf. Q 3, 35. | 271-274: cf. Q 19, 28; cf. Io. And., *Conf.*, c. IV, p. 138.

275 Alchorano, que dicitur “Marien”, quod fuit soror Aaron. Igitur, quia ab una Maria sorore
Mosi usque ad nostram fluxerunt plures quem milia quingenti anni, si datur iudeis, sciunt
litteras, sed nesciunt soluere sigillum. Sunt sicut pueri qui sciunt legere litteras in latino et
non sciunt intelligere latinum. Sic isti non intelligunt prophetias qui sensum spiritualem non
percipiunt. Vnde solus Christus potest soluere signacula libri, unde dicit Iohannis
280 Apocalypsis quinto: *uidi in dextera sedentis super thronum librum scriptum intus et foris signatum
sigilis septem, angelus dixit “quis est dignus aperire librum?”*, etcetera. *Dixit unus de senioribus “Leo de
tribu Iuda dignus est aperire librum”*. Vnde: *discipulis aperuit scripturas*, Luce uicesimo quarto. Item
Hiezechielis secundo: *uidit librum scriptum intus et foris*, id est, Christum; intus ratione
diuinitatis, foris ratione humanitatis. Vnde Iesus Christus *erat lux uera que illuminat omnem
hominem uenientem*, Iohannis primo, etcetera.

285 Quod uos igitur, iudei et agareni, accipite Christum, unde, si uos iudei accipitis, accipietis
librum et dimittetis tabulas legis. Vnde preualet liber quam tabule et, si agareni accipiunt
hunc, habebunt ueritatem et dimittent tabulas Alchorani. Et sic tam christiani quam agareni
quam etiam iudei hunc recipientes hic habebunt gratiam et in futuro gloria, quam nobis
concedit etcetera. Amen.

279-281: Apc. 5, 1-5. | 281: Lc. 24, 32. | 282: Ez. 2, 9. | 283-284: Io. 1, 9.

SERMO SEXTVS CONTRA INFIDELES ET HERETICOS IN QVO PROBATVR MESSIAM VENISSE
PER CONCORDIAM SCRIPTVRARVM QVO AD VNDECIM PATRIARCHAS.

<THEMA> *De qua natus est Iesus, Matthei primo.*

5 Sententia est Sancti Doctoris, secunda secunde, questione octogesima tertia, quarto, quod licet «oratio dirigatur in Deum principaliter tamquam ad illum a quo speramus quod petimus», quia *gratiam et gloriam dabit Dominus*, Psalmi octogesimo tertio, sed ex consequenti «possumus ad sanctos dirigere illas tamquam ad iudicatos», quia orationes sanctorum sunt efficaces ad tribus.

10 Primo, ex merito precendenti, quia licet non sint in statu merendi, sunt tamen in statu impetrandi, quia in hac uita meruerunt ut nunc pro nobis impetrare possint.

15 Secundo, ex Dei beneplacito, quia sunt conformes uoluntati diuine, non quod mutant dispositionem illius, sed sciunt media quibus Deus disponit dare. Exemplum: si quis solet dare pro elemosyna ordinaria tres denarios et ponit in bursa sex denarios dicendo: «si aliqui petunt elemosynam etiam istas tres dabo; si pauper petit post dationem trium, ego dabo; si autem non petit, non dabo. Et hoc est sine mutatione uoluntatis mee, quia immediate cogitauit si aliquis peteret elemosynam quod ei darem et si non peteret quod non darem». Sic in proposito est, etcetera.

20 Tertio, ex charitatis incendio, quia quanto propinquior Deo tanto magis impetrat ceteris paribus. Et propter eorum utilitatem, quia sancti gaudent de gloria aliorum et magis superior quam inferior, ut dicit beatus Thomas in quarto, distinctione quadragesima nona, questione tertia, articulo quinto.

Et sic tria sunt necessaria ad mediatricem uel mediatorem.

Primo, habere notitiam et scientiam negotiorum.

Secundo, habere uoluntatem intercedendi per charitatem.

25 Tertio, habere gratiam cum iudice, quia, ut dicit Gregorius in Moralibus: «cum is qui displicet ad intercedendum mittitur, irati animus ad deteriora prouocat», ut habetur tertia, questione septima, capitulo «In grauibus», etcetera.

Et licet omnes sancti qui sunt in gloria habeant ista multo magis beatissima uirgo Maria.

30 Primo habuit scientiam negotiorum, unde si angeli superiores purgant, inferiores a nescientia, cum uirgo Maria sit omnibus superior, sequitur, etcetera. Vnde Bernardus in sermone: «quid de Deo non sapiebat in qua Dei sapientia latebat?».

Secundo, habet uoluntatem intercedendi, unde idem Bernardus dicit in sermone: «Maria copiosissima charitate sapientibus et insipientibus debitorum se fecit, omnibus misericordie sinum aperit», etcetera.

3: Mt. 1, 16. | 6: Ps. 83, 12.

5-7: Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-IIe, q. 83, a. 4, p. 511. | 20: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 10), lib. 4, dist. 49, q. 3, a. 5, p. 790. | 25-26: cf. MF. Gre. Mag., *Reg. Past.*, I, 10. PL 77, 23C; cf. Gra., *Decr.*, III, 7, 5. PL 187, 694A. | 31: Bernardus] *Auctor err.* cf. Pau. Dia., *Hom. De San.*, XLVIII. PL 95, 1508A; Ans., *Hom.*, IX. PL 158, 648C. | 32-34: Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, 2. PL 183, 430D.

35 Tertio, fuit plena gratia inter omnes creaturas, unde Bernardus loquens de uirgine dicit: «non deficit ei potestas, quia mater est omnipotentie, non deficit ei uoluntas, quia mater est misericordie, non facultas, quia mater est gratie». Si igitur omnes sancti nobis succurrere possunt in necessitatibus ad illos clamando: “quanto magis ista *de qua natus est Iesus*”. Ad hanc igitur in principio sermonis mente deuota et pia dicamus: aue Maria, etcetera.

40 <THEMA> *De qua natus est*, ubi supra.

In presenti sermone probatur messiam uenisse ad fidei exaltationem, ad fidelium consolationem, ad titubantium confirmationem et ad infidelium confusionem. Et hoc probatur per concordia scripturarum quo ad quattuordecim patriarchas incipiendo ab Abraham. Sed primus ponuntur tria fundamenta et presupposita.

45 Primum quod messias debuit uenire ex materia Ade. Probatur quia illam debuit purgare qui fuit infecta, sed illa fuit Ade igitur. Hoc patet per beatum Thomam tertia, questione tricesima prima. Id est uerum quod, ut dicimus in alio sermone, debuit illam materiam sumere, sed non cum infectione et macula, scilicet: «non secundum rationem seminalem», prima secunde, questione octogesima prima, quarto. Figura huius habetur Ione primo dicit: 50 *tollite me et mittite me in mare*, id est, in Maria. Dicit Ionas in persona Ade: «quia propter me orta est hec tempestas». Et sic incarnatio facta fuit, propter peccatum Ade. Fuit conueniens quod caro sua in Maria esset, qua indutus fuisset filius Dei. Item figura Hieremie decimo octauo dixit mihi: *descende in domum figuli, et descendi et ipse faciebat opus super rotam et dissipatum est uas quod ipse faciebat e luto. Conuersus fecit illud uas alterum, sicut placuerat in oculis eius, et dixit:* 55 *“numquid sicut figulus iste non potero uobis facere domus Israhel?”*. Primum uas fuit Adam, unde Psalmi tricesimo: *factus sum sicut uas perditum*. Vnde: *homo cum in honore esset non intellexit comparatus est iumentis*, etcetera, Psalmi quadragesimo octauo. Item: *cor fatui quasi uas confractum*, Ecclesiastici uicesimo primo. Post fractionem huius uasis: «ex eadem massa et ex eodem luto factum fuit aliud uas», scilicet: corpus Christi. Vnde: *uas admirabile opus excelsi*, 60 Ecclesiastici quadragesimo tertio. Sed non fuit hoc uas secundum factum cum aliqua difformitate nec macula peccati, unde Prouerbiorum uicesimo quinto: *aufer rubiginem de argento et egredietur uas purissimum*, scilicet: corpus Christi.

Secundum fundamentum et notabile est quod hanc massam debuit sumere ex sola matre sine aliquo patre in terra. Vnde, ut dicit sanctus Thomas libro quarto Contra Gentiles, 65 capitulo quadragesimo quinto, non potuit esse agens naturale ex parte matris, cum in instante facta fuerit illa conceptio et agens naturale agit in tempore. Item, quia semen uiri trahit ad se materiam, quam mater ministrat, intendens suiipsius complementum ut terminus generationis. Sed terminus generationis Christi fuit unio ad personam diuinam, non persona nec hypostasis humana. Igitur sequitur quod pater in terris non requirebatur, 70 sed uirtutem maris compleuit spiritus sanctus et modo excellentiori, quia sine macula nec peccato. Exemplum: si coagulatur mediante coagulo hedi, habet aliquam infectionem in se a coagulo qua descendit ab hirco. Si aliqua herba, ut flore cardonis uel huiusmodi, qua habet illam uirtutem coagulandi a Deo et sine infectione coaguli, coagulatur perfectiori modo idem lac coagularetur mediante illa herba. Igitur, si illa herba habet uirtutem

38-40: cf. Mt. 1, 16. | 50: Ion. 1, 12. | 53-55: Ier. 18, 2-6. | 56: Ps. 30, 13. | 56-57: Ps. 48, 13. | 57-58: Sir. 21, 17. | 59: Sir. 43, 2. | 61-62: Prv. 25, 4.

36-37: cf. Bern. Cl., *In Ass. B.M.V.*, I, 2. PL 183, 415D. | 46: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 31, a. 1, p. 231. | 48: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^ae, q. 81, a. 4 ad 3, p. 534. | 50-51: cf. Bern. Cl., *In Adv. Dom.*, I, 4. PL 183, 37B. | 58-59: cf. Hier., *Ep.*, CXX, 10. PL 22, 999D. | 64: cf. Th. Aq., *Con. Gent.* (vol. 15), lib. 4, c. 45, p. 149.

39: Maria] X amaria.

75 coagulandi perfectiori modo quam coagulum a Deo, a fortiori uirtus diuina potest, unde Iob decimo: *nonne sicut lac mulsisti me et sicut caseum me coagulasti?*. Sic corpus Christi sine semine uirtute spiritus sancti fuit coagulatum sine infectione coaguli et peccati Ade, quia: «non secundum rationem seminalem», etcetera, ut diximus. Et sic fuit conueniens quod non haberet patrem in terris, quia: «sicut erat in celo sine matre, esset in terra sine patre», ut
80 dicit Damascenus in tertio. Item ratione dignitatis matris Christi, quia si uirum habuisset tota dignitas, redundaret in uirum, sed qui totum redimere uenerat, scilicet: «mares et feminas oportuit», ut dicit Augustinus, quod in omnibus appareret redemptio. Et sic postquam redemptor erat masculus, oportuit quod mater esset femina et sola sine uiro, ut ipsa post masculum redemptorem excellentiam haberet in actu redemptionis, etcetera. Item
85 ratione uirginitatis, quia, si uirum habuisset, non remaneret uirgo, quod fuerat prophetatum. Vnde Augustinus: «fas non erat ut matris integritatem uiolaret qui uenerat sanare corrupta». Sic ergo uidetur stultitia Machometi dicentis libro primo, azora quarta, alea centesima secunda, quod: 'Deus non potest habere filium cum non habeat uxorem'. Imaginatur quod non possit alio modo habere filium, nisi secundum modum nostrum, quod est stultum.
90 Vnde queritur: qualiter uiuit Deus sine anima et sine cibo? Clarum est quod alio modo quam nos. Sic Deus producit uerbum et generat filium, sicut radius a sole, etcetera. Et sic est a matre sine patre mediante uirtute spiritus sancti, non quod spiritus sanctus sit pater Christi, ut dicit beatus Thomas tertia parte, questione tricesima secunda.

95 Tertium fundamentum uel presuppositum est quod hec mater messie debuit alias matres excellere in multis, sicut filius suus alios filios excellit.

Primo, excellit alias matres in immunitate peccati, quia uix mater est sine peccato preter istam, quia redundaret in filium.

Secundo, in hoc esset plena uirtutum omnium, quia si potuit Deus dare quia Deus erat, sequitur quod dedit.

100 Tertio, in priuilegiis maternitatis, quia solum remanserunt necessaria ad hoc ut esset mater perfecta illius filii, scilicet: administrare substantiam et habere illum in utero, ut dicit Augustinus in libro Octoginta Tribus Questionibus, et parere per uas solitum, ut alie mulieres faciunt. Non quod peperit per latus, ut multi agareni asserunt, quia idem miraculum esset quod mater non moreretur nec remaneret apertura in latere.

105 Si dicis: quare non fuerunt omnia miraculosa que in Christo et matre facta sunt? Dicendum quod in eius conceptione, natiuitate et uita aliquando fecit miraculum, aliquando non fecit, aliquando miraculum ut probaret esse Deum, et aliquando non ut probaret etiam esse uerum hominem.

110 His uisis probatur conclusio, scilicet: messiam uenisse per concordantiam patriarcharum, unde dicit filii Abraham qualiter ipsi Abrahe fuerit promissus et facta reuelatio de matre uirgine. Iam est in alio sermone ostensum. De Abraham igitur sufficiant que dicta sunt in illo. Abraham genuit Isaac, quia de Isaac sperabatur messias, non de Ismahel, unde Genesis uicesimo primo: *in Isaac uocabitur tibi semen*. Ad distinctionem ipsius Ismahel, quia dixerat

76: Iob. 10, 10. | 113: Gn. 21, 12.

78: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 81, a. 4 ad 3, p. 534. | 79: Damascenus] *NI*. cf. Pau. Dia., *Hom. De Temp.*, XVII. *PL* 95, 1163A. | 81-82: Aug. Hipp., *De Ago. Christ.*, XXII, 24. *PL* 40, 303A. | 86: Aug. Hipp., *Serm.*, CXCV, 1. *PL* 38, 1015D. | 88: cf. Q 6, 101. | 93: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 32, a. 3, p. 248. | 102: cf. Aug. Hipp., *De LXXXIII Qu.*, LVI. *PL* 40, 39BC.

86: Fas] M, X phas. | 103: Peperit] M pepeperit.

115 ante: *in semine tuo*, et Ismahel erat semen Abrahe, sicut Isaac. Sic declarat de quo filio sperabatur filius messias, unde Apostolus ad Romanos nono: *non omnes qui ex semine Abrahe sunt sunt filii, sed in Isaac uocabitur tibi semen, quia filius promissionis*. Item ipsi Isaac dictum fuit: *in semine tuo benedicentur omnes gentes terre*, etcetera, Genesis uicesimo sexto. Item dicitur Isaac genuit Iacob, etcetera. Patet hoc per Balaam, Numeri uicesimo quarto: *orietur stella ex Iacob et consurget uirga de Israhel et percutiet*, etcetera.

120 Vnde iudei, maxime rabbi Moyses Gerundensis, totum exponunt de messia. Ideo dicitur “stella” ratione diuinitatis, quia celestis, et “uirga” ratione humanitatis, etcetera. Item ibidem Numeri uicesimo quarto: *de Iacob erit qui dominetur*, scilicet: uniuersaliter, ut dicit rabbi Salomon. Vnde sic scriptum est *dominabitur a mari usque ad mare*, etcetera, Psalmi septuagesimo primo, ut perdat reliquias ciuitatis, scilicet: Rome, ut dicit rabbi Salomon.

125 Sed christiani exponunt illud: *orietur stella ex Iacob* de uirgine matre messie, propter uite puritatem, et propter partum in temeratum dicitur “stella”, unde Bernardus: «uere proprietas stelle uirgini conuenit, nam sicut stella sine sui corruptione emittit radium, sic uirgo sine sui corruptione peperit filium, nec fideri radius minuit suam dignitatem, nec uirgini filius suam integritatem», etcetera. Vnde Ecclesiastici uicesimo quarto dicitur ipsa uirgo: *qui creauit me requieuit in tabernaculo meo*, id est, in utero, *et dixit mihi “in Iacob inhabita”*, etcetera. Vnde de filio in salutatione dicitur: *regnabit in domo Iacob in eternum*, scilicet, in ecclesia christianorum. Vnde: *Iacob dilexi et Esau odio habui*, Malachie primo, etcetera. Et sequitur genuit Iudam et fratres eius, unde Deuteronomii decimo octauo: *prophetam suscitabit tibi dominus meus de medio fratrum tuorum*, id est, tribuum. Nam fuit medius inter Ruben, Symeon, Leui, Iudam, Ysachar, Zabulon, Dinam, etcetera. Item dixit Iacob Genesis quadragesimo nono: *non auferetur sceptrum de Iuda*, etcetera, *donec ueniat qui mittendus est*. Et sic, si sceptrum Iude habebat terminum ipsum messiam, sequitur quod de Iuda sperabatur ipse, etcetera. Item: *educam de Iacob semen et de Iuda possidentem montes meos*, Isaie sexagesimo quinto. Item, sequitur genuit Phares et Zaran de Thamar quod speraretur messias de Phares patet, quia iudei habent glosam in Beresit Rabba: «uia uite non aperietur donec ueniat filius Phares», quia erit messias filius Iude, Genesis tricesimo octauo. Et Dauid ortus fuit ex Phares, Ruth ultimo capitulo. Item sequitur genuit Esrom, Aram, Aminadab, Naasson qui exiuit cum Mose de Egipto et in deserto genuit Salmon. Et iste Salmon intrauit terram promissionis cum Iosue et accepit uxorem Rab in ciuitate Hiericho et ex ea habuit filium, scilicet: Booz proauum Dauid, qui habuit filium, scilicet: Obeth, auum Dauid ex Ruth Moabitidi. Et sic proauus et auus Dauid fuerunt de populo gentili quo ad matres. Et hoc fuit prophetatum Isaie decimo sexto: *emitte agnum domine dominatorem terre de petra deserti ad montem filie Sion*. Vnde, ut dicit Hieronymus in epistola ad Paulinum, in Ruth fuit impleta. Nam petra deserti est locus in Moab in quo Ruth habitabat. Hoc idem dicit Isidorus in libro quem misit ad sororem suam Florentinam. Vnde non gloriatur iudeus dicendo quod Christus descendit de populo iudeorum et non de populo gentili. Nam ex parte masculina nullum habet patrem, ut diximus. Sed solam matrem habet a qua est substantia corpulenta, et sic, ex matre etiam exit ex populo gentili ut patet igitur, etcetera. Item sequitur Obeth genuit Iesse qui alio nomine dicitur Ysay, qui fuit pater Dauid. Vnde Isaie undecimo: *egreditur uirga de radice Iesse*

114: Gn. 22, 18. | 115-116: Rm. 9, 7-8. | 117: Gn. 26, 4. | 118-119: Nm. 24, 17. | 122: Nm. 24, 19. | 123: Ps. 71, 8. | 125: Nm. 24, 17. | 129-130: Sir. 24, 12-13. | 131: cf. Lc. 1, 33. | 132: Mal. 1, 2-3. | 133-134: Dt. 18, 15. | 135-136: Gn. 49, 10. | 138: Is. 65, 9. | 141: cf. Gn. 38, 29. | 141-145: cf. Rt. 4, 18-22. | 147: Is. 16, 1. | 154-155: Is. 11, 1.

120: Moyses Gerundensis] cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 16, p. 866. | 123: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Nm.*, 24, 19, p. 438; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 9, p. 765. | 124: cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 9, p. 765. | 126-129: Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, II, 17. PL 183, 70BC. | 140: Beresit Rabba] cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 3, p. 288. | 148: cf. Hier., *Ep.*, LIII, 8. PL 22, 546A. | 149: cf. Isid., *De Fid. Cath.*, I, 9, 13. PL 83, 467C-468A.

155 *et flos de radice eius ascendet. Vnde iudei uirgam et florem exponunt de messia, quia erit flos per sanctitatem uite et uirga per regiam dignitatem.*

Sed christiani melius exponunt uirgam pro uirgine matre, florem pro Christo, unde: *Nazarenus uocabitur*, id est, “floridus”, etcetera. Vnde Translatio Chaldaica habet: «exibit rex de filiis Iude Ysay et messias de filiis filiorum eius», in uirga figuratum fuit. Vnde

160 Augustinus: «sicut uirga sine humore amigdalum protulit, sic uirgo sine uirili semine filium uerum messiam».

Et sic, qui istum receperit habebit hic gratiam et in futuro gloriam, etcetera.

158: Mt. 2, 23.

158-159: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Is.*, 11, 1, p. 39; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 9, p. 768. | 160-161: Augustinus] *Auctor err.* cf. Hild. Cen., *Serm.*, XLIII. PL 171, 559AD.

Sermo VII

SERMO SEPTIMVS CONTRA INFIDELES ET HERETICOS IN QVO PROBATVR MESSIAM
VENISSE PER CONCORDIAM SCRIPTVRARVM QVO AD QVATTVORDECIM REGES

<THEMA> *Misit Deus filium suum factum ex muliere*, ad Galatas quarto.

5 Sententia est beati Augustini, decimo tertio De Trinitate, quod licet peccatum Ade
posset remitti sine filii Dei incarnatione in muliere, sed conuenientior modus fuit iste. Vnde
dicit: «ostendamus non alium modum possibilem Deo defuisse, sed sanande nostre miserie
conuenientioremodum non fuisse», etcetera. Hec Augustinus. Voluit Deus mittere filium
propter tria.

10 Primo, ad corroborandum fidem nostram, quia Mosi non crediderunt, sed
murumuraerunt de eo; nec prophetis crediderunt, sed prophete ab eis fuerunt interfecti.
Ideo cum *omnis homo mendax*, ut dicit Psalmi centesimo decimo quinto, loquente Deo certior
facta est fides. Vnde Augustinus undecimo De Ciuitate Dei dixit: «ut homo fidentius
ambularet ad ueritatem, ipsa ueritas Dei filius homine assumpto fundauit fidem». Vnde hec
15 fuit causa idolatrie in mundo, scilicet: non habere Deum uisibilem. Et sic postquam locutus
fuit Deus in patriarchis et prophetis, ipse in carne nostra uenit et locutus fuit, unde Isaia
quinquagesimo secundo dicit: *ecce qui loquebar adsum*.

20 Secundo, misit Deus filium suum ad erigendam spem. Nam cum beatitudo consistat in
immediata Dei uisione, multi non credebant quod intellectus noster diuine essentie uniretur
propter immensam naturatum distantiam. Sed uidentes quod Deus uniuert humanam
naturam diuine in unitatem persone, ut hypostasi crediderunt, quod a fortiori illud erat
possibile in intellectu. Vnde Augustinus decimo tertio De Trinitate: «nihil tam necessarium
ad erigendam spem quam filii Dei incarnatio». Et sic Machometus, si hanc dignitatem
hominis considerasset, non assignaret felicitatem porcorum hominibus, ut dixit Auicena, qui
fuit etiam agareus, nono Metaphysice, capitulo septimo.

25 Tertio, missus fuit ad charitatem informandam. Nam ingratus fuit homo de lege natura
et de lege scripture et de multis aliis, sicut de angelorum custodia, etcetera. Et omnia ista
non traxerunt hominem ad Dei dilectionem, sed hoc Deus uidens dedit homini maius quod
dare potuit, scilicet: seipsum. Vnde Augustinus, De Catechizandis Rudibus dicit: «si amare
pigebat, saltem nunc reamare non piget». Nam: *sic Deus dilexit mundum ut filium suum*,
30 etcetera, Iohannis tertio.

Sed queritur: quare assumpsit naturam de muliere et non de angelo uel aliquo alio? Sed
dicendum quod potuit de angelis, ut dicunt catholici, et etiam hoc dicit Alchoranus in libro
quarto, azora secunda, alea quinta. Sed dicendum est quod propter tria potius accepit de
muliere quam de aliquo alio.

35 Primo, sicut in peccato fuit masculus et femina, sic hic in reparatione. Et hoc dicit
Augustinus Octoginta Tribus Questionibus, ut: «in utroque sexu hominis liberatio
appareret».

Secundo, ut mediatricem haberemus propitiam et benignam, nam mulier est prona ad
miserendum, et sic quod esset femina et sine peccato, ut omnibus et pro peccatis omnium

3: Gal. 4, 4. | 11: Ps. 115, 11. | 16: Ps. 52, 6. | 29: Io. 3, 16.

6-7: Aug. Hipp., *De Tr.*, XIII, 10, 13. PL 42, 1024B. | 12-13: Aug. Hipp., *De Civ. Dei*, XI, 2. PL 41, 318B. |
21-22: Aug. Hipp., *De Tr.*, XIII, 10, 13. PL 42, 1024B. | 23-24: cf. Avi., *Met.*, IX, 7, pp. 970-971sq. | 28-29:
Aug. Hipp., *De Cat. Rud.*, IV, 7. PL 40, 314D. | 32-33: cf. Q 39, 5. | 36-37: Aug. Hipp., *De LXXXIII Qu.*, XI.
PL 40, 14B.

40 intercederet. Vt pupilla est sine aliquo colore, ut omnes colores posset recipere, et: «intellectus est tamquam tabula rasa», ut omnes species possit recipere. Et sic oportuit quod esset cum maxima humilitate et sine aliqua austeritate, ut eam cum maiori fiducia inuocaremus. Et sic quod non esset homo nec angelus nec aliquid tale, etcetera.

45 Tertio, ut filius Dei per moram partus in illa persona dimitteret gratias et uirtutes, ut pietate et huiusmodi, unde Bernardus in sermone tricesimo primo dicit: «quid mirum si pietatem exhibent uiscera pietatis, nonne qui pomum in manu tenuerit dimidia die reliquam diei parte pomi seruabit odorem? Quantum igitur uiscera pietatis affecit uirtus, in qua nouem mensibus requieuit». Igitur dato quod aliter posset reparare mundum, Deus noluit. Sed propter nos *misit Deus filium suum*, etcetera. Ad hanc igitur in principio sermonis mente
50 deuota et pia dicamus: aue Maria.

<THEMA> *Misit Deus filium suum factum ex muliere*, ubi supra.

In presenti sermone probabitur messiam uenisse per concordiam scripture quo ad reges ueteris testamenti. Sed primo ponuntur tria fundamenta presupposita ad hoc.

55 Primum est quod tam magnum misterium et necessarium fuit Christi aduentus, quod non suffecerunt uerba prophetarum, nec signa, nec facta ad illum explicandum. Probatur quia prophete (aliquando uerbis, aliquando factis, aliquando signis) prophetauerunt. Vnde: *Isaias nudus et descalicatus pergebat*, Isaie uicesimo. Item Hiezechielis quarto dicitur: *sume laterem et dormi*, etcetera. Item Osee primo: *accipe uxorem fornicariam*, etcetera. Item Osee duodecimo: *locutus sum super prophetas et ego uisionem multiplicauit et in manu prophetarum assimilatus sum*. Hoc
60 fuit a tribus, scilicet: a necessitate credendi, ab excellentia facti et a grossitudine mundi. Et sic incarnatio filii Dei fuit miraculum miraculorum, ad quod alia ordinantur, ut dicit beatus Thomas in tertio, distinctione tertia; et in quarto distinctione undecima, etcetera. Exemplum: si rustico demonstratur aliquod occultum uel altum, non sufficient uerba uel signa, sed oportet addere facta, ad hoc ut illud intelligat. Sic mundus plenus tunc idolatria,
65 etcetera.

Secundum est quod tam magnum misterium fuit matre messie ostendere et eius dignitates, quod non suffecerunt facta nec uerba nec signa. Probatur: si omnia miracula ordinata fuerunt ad incarnationem, omnia miracula Christi redundabant in uirgine. Et sic uerba prophetarum, signa et facta, ut diuisio maris cum uirga, et ignis rubri non suffecerunt, etcetera. Exemplum: ad cognoscendum aliquam prouinciam oportet
70 cognoscere partes circumuicinas et confrontationes. Sic in proposito.

Tertium est quod necessarium fuit ostendere mundo eius uirginitatem. Probatur quia de eius uirginitate erat articulus fidei expressus, ut conceptus de spiritu sancto. Igitur, sine uiro et natus de Maria uirgine. Et quia hoc redundabat in Christum et quia difficilimum erat
75 uirginitatem Marie credere, ideo omnes secte in hoc errauerunt, ut iudei et aliquo modo sarraceni et heretici igitur, etcetera. Sequitur quo ad partem principalem: *Iesu Christi, filii Dauid, filii Abraham*, etcetera.

Primo, nonati fuerunt isti duo, quia specialibus his duobus facte fuerunt promissiones.

49-51: Gal. 4, 4. | 57: Is. 20, 3. | 57-58: Ez. 4, 4. | 58: Os. 1, 2. | 59: Os. 12, 10. | 76-77: cf. Mt. 1, 1.

41: cf. Auctor. Arist., *De Ani.*, III, 146, (429b30), p. 186. | 45-48: Bern. Cl., *Domi. Pri. Post Oct. Epi.*, I, 2. PL 183, 155C. | 62: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 3, q. 2, a. 2, p. 192; (vol. 7), lib. 4, dist. 11, q. 1, a. 3, p. 804.

Sermo VII

80 Sed: quare nominatur prius Dauid quam Abraham? Dicendum quod primo hoc propter regalem dignitatem, ut dicit Chrysostomus.

Secundo, ne repeteretur ordo et iteraretur, unde Hieronymus: «ordo preposterus, sed necessario commutatus», etcetera.

85 Tertio, hoc fuit quia expressius fuit promissus ipsi Dauid, unde ipse dixit, Psalmi centesimo decimo octauo: *super senes intelligi*, etcetera. Vnde ipsi Abrahe fuit ecclesia promissa, ut dicit Ambrosius, quia dicitur ei, Genesis uicesimo secundo: *in semine tuo benedicentur omnes gentes uel omnes tribus terre*, quod ex ecclesia fidelium. Sed ipsi Dauid promissus fuit caput ecclesie, unde dicit Psalmi centesimo tricesimo primo: *de fructu uentris tui ponam super sedem tuam*, etcetera. Vnde Hieremie uicesimo tertio et tricesimo tertio dicitur: *suscitabo Dauid germen iustum regnabit rex et sapiens erit*. Item ipsi Abrahe non fuit promissus messias quo ad modum ueniendi, si per uirum uel mulierem ueniret. Sed ipsi Dauid fuit promissus modus exeundi, scilicet: ex muliere, unde dicit: *de fructu uentris tui ponam super sedem*, etcetera. Vnde non dixit “ex femore tuo”, sed “de uentre”. Vnde illa persona ex qua oriundus erat messias sperabatur de uentre et sic notabat quod esset mulier, etcetera. Item secundo Regum septimo dictum fuit: *cum autem dormieris suscitabo semen tuum, quod egredietur de utero tuo*, etcetera. Igitur signatur quod esset de muliere. Vnde Salomon non fuit de utero Dauid, sed de lumbis Dauid et de utero Bersabee, sed messias fuit de utero Dauid, id est, de Maria, qua orta fuit a Dauid. Si igitur de sola muliere sperabatur, ideo de uirgine et non nupta. Dauid genuit Salomone, unde licet fuerit malus, tamen omnia misteria Christi et uirginis fuerunt sibi reuelata pro salute totius mundi.

100 Primo, fuit ei reuelata sanctificatio Marie, quando in Canticis dixit, capitulo quarto: *tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te*.

105 Secundo, fuerunt ei reuelate due uirtutes quibus concepit, scilicet: uirginitas et humilitas. Vnde de uirginitate habetur Canticorum quarto: *hortus conclusus es et fons signatus; surge amica mea*. «Virgo fuit hortus in quo fuerunt omnia odoramenta uirtutum. Fons signatus sigillo totius trinitatis».

110 Item humilitas uirginis fuit ei ostensa dum dixit, Canticorum primo: *dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suauitatis*. Vnde Bernardus in sermone dicit: «nardus herba humilis est, pectus purgat et humilitatem significat, cuius odor inuenit gratiam apud Deum». Vnde de humilitate habetur Canticorum tertio dicens: *que est ista que ascendit per desertum quasi uirgula fumi?* Nam sicut in candela nouiter lucens supra ponatur, lux descendit per uirgulam fumi extincte candelae, licet natura huiusmodi luminis sit ascendere et non descendere. Sic in proposito, nam humilitas Marie fuit ut uirgula fumi nardi et: *lux qua illuminat omnem hominem*, Iohannis primo, cuius natura est esse superiorem inter omnia que in mundo sunt et nunquam descendere. Per uirgula, id est, humilitatem Marie, uoluit descendere, quia: *exinaniuit semet ipsum formam serui accipiens*, ut dicit Apostolus, ad Philippenses secundo. Vnde Augustinus in sermone Assumptionis: «facta est Marie humilitas scala celestis, per quam saluator descendit ad terram», etcetera. Item ostensa fuit ei

84: Ps. 118, 100. | 85-86: Gn. 22, 18. | 87-88: Ps. 131, 11. | 89: cf. Ier. 23, 5; Ier. 33, 15. | 91-92: Ps. 131, 11. | 94-95: II Sm. 7, 12. | 100-101: Ct. 4, 7. | 103-104: cf. Ct. 4, 12; cf. Ct. 2, 10. | 106-107: Ct. 1, 11. | 109-110: Ct. 3, 6. | 112-113: Io. 1, 9. | 115: Phil. 2, 7.

80: cf. Io. Chrys., *Hom. In Mt.*, II, 3. PG 57, 27BC. | 81-82: Hier., *Comm. In Ev. Mt.*, I, 1. PL 26, 21C. | 85: cf. Ambr., *De Abr.*, I, 8, 79. PL 14, 449C. | 104-105: cf. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 9. PL 30, 132AB. | 107-109: Bern. Cl., *In Ass. B. M. V.*, IV, 7. PL 183, 428D. | 116-117: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CCVIII, 10. PL 39, 2133C.

89: Regnabit] M, X regnauit.

conceptio, Prouerbiorum ultimo: *mulierem fortem quis inueniet? Procul et de ultimis finibus pretium eius*. Dixit “procul”, quia nongentis annis ante uirginem hoc pronuntiauit. Vnde ne hoc
 120 quesisse putetur desperando, subdit prophetando Salomon dicens: “et de ultimis finibus pretium eius”, scilicet: de limo et celo empireo. Item ostensus fuit partus uirginis, Prouerbiorum ultimo: *facta uelut nauis insistoris de longe portans panem tuum*, scilicet: filium tuum per mundo famelico. Vnde ipse ait Iohannis sexto: *ego sum panis*, etcetera.

Item assumptio Maria, dum dixit Canticorum octauo: *que est ista qua ascendit de deserto deliciis affluens, enixa super dilectum suum*. Vnde Augustinus respondet: «que est ista? Ista est mater Dei, regina celi, domina mundi et porta paradisi».

Item coronatio uirginis, unde Canticorum quarto: *ueni de Libano sponsa mea, ueni de Libano, ueni coronaberis*. Dicitur ei ter: “ueni, ueni, ueni”, quia a tota trinitate uocata et coronata a patre filio et spiritu sancto.

130 Sequitur: *Salomon autem genuit Roboam*, unde tertio Regum undecimo habetur quod propheta Abias fecit duodecim cissuras et dedit decem Gereboam et dicit: *ponam duceam Salomonem propter Dauid, sed auferam regnum de manu filii eius, dabo tibi decem tribus. Filio autem eius Roboam dabo tribum unam, ut remaneat lucerna Dauid seruo meo cunctis diebus coram me in Hierosolyma*. Hec fuit promissio messie, ut dicit infra: *affligam semen Dauid super hoc uerumtamen non cunctis diebus*, etcetera. Dicit super hoc rabbi Salomon, ibi predixit Israhel restituendum
 135 per messiam, sed falso modo intellegit, quia temporaliter et non spiritualiter, ut nos.

Sequitur: *Roboam autem genuit Abiam*. Abias rex fuit idolatra. De ipso dicitur: *ambulauit in omnibus peccatis patris eius, sed propter Dauid dedit ei dominus Deus suus lucernam in Hierosolymam, ut suscicaret filium suum post eum et staret in Hierosolymam*, scilicet: Assa, genuit Assa, etcetera. Item
 140 Assa mortus fuit podagra in pedibus, unde Baasa, rex Israhel, obsedit eum et misit pro Benadab, rege Syrie, et dedit ei tributum ut liberaretur ab eo. Reprehensus ab Anani propheta (eo quod plus confisus fuisset de rege Syrie quam de Deo) misit eum in carcerem et percussus podagra in pedibus obiit. Et quia non sperauit in domino, non habuit promissiones, quia fiebant sperantibus in eum.

145 *Assa genuit Iosaphat*. Habetur secundo Paralipomenon uicesimo, quod uenerunt contra Iosaphat filii Amon et filii Moab et mons Seir. Tunc dixit domine Deus patrem nostrorum: *nonne tu occidisti omnes habitatores terre huius et dedisti eam semini Abrabe in sempiternum?* Et propter hoc liberatus fuit rex.

Sequitur: *Iosaphat genuit Ioram*. Hic, ut habetur secundo Paralipomenon uicesimo primo: *occidit omnes fratres suos sex, sed noluit dominus disperdere domum Dauid propter pactum quod inierat cum eo et quia promisserat ut daret ei lucernam et filiis eius in omni tempore*, scilicet: messiam, etcetera. Hec lucerna fuit Ozias rex et filius istius, scilicet: Ioatan.

Sequitur: *Ioatan genuit Achaz*. In tempore huius Achaz fuerunt due prophetie de messia.

155 Prima, Isaie septimo: *locutus est dominus ad Achaz dicens: “pete tibi signum a domino siue profundum inferni”*. Sicut Samuhel ipsi Saul, primo Regum uicesimo octauo, in excelsum,

118-119: Prv. 31, 10. | 122: Prv. 31, 14. | 123: Io. 6, 48. | 124-125: Ct. 8, 5. | 127-128: Ct. 4, 8. | 130: cf. Mt. 1, 7. | 131-134: III Rg. 11, 34-36. | 134-135: III Rg. 11, 39. | 137: cf. Mt. 1, 7. | 137-139: cf. III Rg. 15, 3-4. | 145: cf. Mt. 1, 8. | 147: II Par. 20, 7. | 149: cf. Mt. 1, 8. | 150-151: II Par. 21, 7. | 153: cf. Mt. 1, 9. | 154-155: Is. 7, 10-11. | 155: cf. I Sm. 28, 12.

125-126: Augustinus] NI. cf. Iac. Var., (1760) *Serm. Aur.* (vol. 1), De Ass. Virg., V, p. 255. | 135: cf. Rabb. Rash., *Comm. In I Rg.*, 1, 11, p. 133.

scilicet: celi. Sicut tempore Iosue de sole, et sic petebat magnum miraculum. Rabbi Salomon dicit quod noluit Achaz petere signum ne daret gloriam Dei, cum esset idolatra, etcetera. *Audite domus David*, etcetera, *dabit dominus uobis signum*, etcetera, *ecce uirgo concipiet et pariet filium*, etcetera. Iudei dicunt quod hec prophetia dicitur de Ezechia, sed contra, ut dicit

160 rabbi Salomon, quia dicitur de futuro. Et quando regnare cepit iam erat uiginti quinque annorum Ezechias, ut patet quarto Regum decimo octauo; Achaz uero regnauit annos sedecim tantum, ut habetur quarto Regum decimo sexto. Igitur, in principio regni Achaz, antequam hec prophetia diceretur, iam erat natus. Et ex hoc arguit rabbi Salomon quod non potest intelligi de Ezechia filio Achaz. Sed idem rabbi Salomon et omnes catholici

165 dicunt quod hec prophetia fuit dicta quarto anno Achaz. Et sic Ezechias non solum haberet nouem annos, sed etiam tredecim annos, etcetera. Et sic dicit idem rabbi Salomon, quod dicta prophetia intelligitur de Isaie filio, quia Isaias accepit in uxorem quandam iuuenulam et quod iam conceperat ex eo, et nondum pepererat, unde dicit quod littera sic sonat: «ecce adolescentula concepit et pariet filium». Et dicit quod denuntiatio huius partus

170 fuit signum ab eo predictum, scilicet: quod puer nasceretur et non femina. Et confirmat dictum suum per illud quod scribitur capitulo sequenti ubi dicitur: *et accessi ad prophetissam et concepit et peperit filium*. Et sic ostendit quod fuit uxor ad quam accessit tamquam ad propriam mulierem. Sed hoc non potest stare, quia in capitulo sequenti dicitur de puero nato: *et erit extensio alarum eius implens latitudinem terre tue, o Emanuel*, et loquitur ibi de terra regni Iude,

175 cuius nunquam fuit dominus Isaias nec filius eius natus. Item dicitur “Emanuel”, qui nunquam fuit filius Isaie, nec etiam denuntiatio partus filii non esset tale signum, sicut postulare iussit, scilicet: suscitationem mortui uel signum celeste, sicut tempore Iosue, ut diximus. Quia illud signum debuit esse aliquod magnum et excedens totam creature facultatem, quia illud a perito medico posset dici uel saltem a demone. Quod predicta

180 prophetia intellegatur de messia, patet Matthei primo: *hoc autem totum factum est ut adimpleret quod dictum est a domino per prophetam dicentem: “ecce uirgo habebit in utero et pariet filium et uocabitur nomen eius Emanuel”*, et sic Mattheus dicit ueritatem a spiritu sancto illuminatus. Item quod dicunt iudei <העלמה> hoc est “Ahalma”, id est, “uirgo non iuuenula”, sicut dicunt iudei, quia hoc nomen scriptum cum his litteris solum ter reperitur in sacra scriptura.

185 Primo, Genesis uicesimo quarto, de Rebecca, ubi habetur puella qua dederit aquam, hec est pro Isaac, etcetera. Sed hec fuit uirgo. Vnde infra dicitur: *puella decora nimis incognita uiro*, etcetera.

Secundo, ponitur et dicitur de Maria sorore Mosi, Exodi secundo dicitur: *iuuit puella et uocauit matrem suam*, etcetera. Sed hec erat uirgo igitur, etcetera.

190 Tertio, ponitur ibi Isaias septimo de uirgine Maria. Igitur, si in istis locis eiusdem scribitur litteris et in duobus precedentibus notabat “uirgine non iuuenulam” solum, sequitur quod etiam in tertio loco, etcetera.

Et si dicit iudeus uel hereticus: si Maria dicitur “mulier” in multis locis, maxime in themate presentis sermonis, igitur non fuit uirgo, sed corrupta. Dicendum quod “mulier” in

195 lingua hebraica sumitur ad distinctionem sexus uirilis indifferenter pro uirgine et corrupta,

158-159: Is. 7, 13-14. | 161: cf. IV Rg. 18, 2. | 162: cf. IV Rg. 16, 2. | 171-172: cf. Is. 8, 3. | 173-174: cf. Is. 8, 8. | 180-182: Mt. 1, 22-23. | 185-186: cf. Gn. 24, 15-16. | 188-189: Ex. 2, 8. | 190: cf. Is. 7, 14.

156-157: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Is.*, 7, 12, p. 66. | 160: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Is.*, 7, 14, p. 67. | 164: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Is.*, 7, 14, p. 67. | 166: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Is.*, 7, 14, pp. 67-68; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 1, c. 9, p. 532. | 169: cf. cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 7, p. 737. | 183: cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 4, p. 363; cf. Por., *Vict. Adv. Heb.*, II, c. 14, f. 81r.

161: Decimo octauo] M, X decimo septimo.

unde Genesis tertio dixit Adam: *mulier quam dedisti mihi sociam dedit mihi et comedi*, etcetera. Clarum est quod tunc erat uirgo. Et etiam in lingua nostra quando nascitur puella de uentre matris dicitur “mulier est” ad distinctionem uiri, etcetera.

200 Secunda prophetia (que facta fuit tempore Achaz) est Isaie nono, ubi habetur: *paruulus natus est nobis et filius datus est nobis, uocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis; multiplicabitur eius imperium et pacis non erit finis*, etcetera. Hec prophetia secundum omnes catholicos exponitur de messia Christo Iesu.

Et si dicis: quomodo, ergo, Isaias loquitur de preterito dum dicit: *natus est, datus est*? Dicendum quod, ut dicit rabbi Salomon super Psalmo quadragesimo secundo: «prophete loquuntur de preterito in rebus futuris propter certitudinem». Nam sicut quod fuit
205 impossibile est non fuisse, sic quod a Deo promittitur in his que concernunt aduentum messie, dato quod non sint, impossibile est non aduenisse. Exemplum de promissione mercatoris: si ego indigeo centum et dico cuidam mercatori “accomoda mihi centum” et ipse dicit “placet”, tunc ego dicam socio meo “iam habeo centum, licet nondum receperim
210 in posse meo”, quia propter certitudinem uerbi mercatoris, ego dico quod iam habeo. Sic est in proposito. Hec prophetia exponitur a iudeis de Ezechia, sed aperte est falsum, quia dicitur in littera quod *uocabitur Deus fortis*, etcetera. Sed iudei dicunt quod non habent sic in littera sua, sed: «uocabit nomen eius (admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater sempiternus) principem pacis, scilicet: Deus, uocabit eum, scilicet: puerum natum “principe
215 pacis”, alia nomina, secundum eos, dicuntur de Deo». Sed quod hoc sit falsum patet per translationem Septuaginta, qui fuerunt iudei, que habet “uocabitur” et non “uocabit” et alia nomina attribuunt nato, unde dicitur: *uocabitur magni consilii angelus*. Vnde noluerunt nominare nomen Dei ipsi Ptolomeo philosopho, qui habebat unitatem Dei, ne crederetur ipsos habere plures deos, et hoc dicit Hieronymus. Ideo omnia nomina incluserunt in illo
220 magni consilii angelus, etcetera.

Item, hoc patet per Chaldaicam Translationem, que habet: «uocabitur messias, in cuius diebus multiplicabitur pax super nos».

Item patet per rabbi Moysen Egiptium in epistola ad Africanos, in qua commendans messiam dicit: «hec sunt sex nomina pueri nati».

225 Item hoc patet per rabbi Iuçe Galileum (qui exponit hanc prophetiam de messia) dicentem quod tempore messie erit pax. Vnde de eo dicit Isaias “princeps pacis”. Item sequitur in prophetia *multiplicabitur eius imperium*, scilicet: <למרבה> hoc est: Lemarbe, id est, ad multiplicandum imperium eius. In qua dictione ponitur mem clausum; hoc mem clausum in medio dictionis, quod in tota sacra scriptura non inuenitur, nisi illud mem in
230 fine dictionis. Et sic hoc fuit maximum secretum continens duo misteria, unde in libro Sanhedrin capitulo “totus Israhel” quod est ultimum capitulum, queritur: “quare illud mem est clausum contra artem et consuetudinem scribendi?” Respondet quod Deus uoluit facere de Ezechia messiam et uenit uox iudicialis dicens: “o domine, Dauid regem (qui tot psalmos fecit tibi) non fecisti messiam et facis hunc Ezechiam”. Tunc uenit uox diuina

196: Gn. 3, 12. | 199-201: Is. 9, 6-7. | 203: Is. 9, 6. | 212: cf. Is. 9, 6. | 217: cf. Is. 9, 6. | 227: cf. Is. 9, 7.

204-205: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Is.*, 42, 16, p. 342; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 7, p. 752. | 213-215: cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 1, c. 9, p. 529. | 219: cf. Hier., *Praef. In Pent.* PL 28, 150A. | 221-222: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Is.*, 9, 6, pp. 30-31; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 1, c. 9, p. 530. | 224: cf. Mai., *Ep.*, XXVI, pp. 175-176. | 225-249: Item hoc patet [...] sescenti habetur primum secretum] cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 1, c. 9, pp. 530-532; cf. Por., *Vic. Adv. Ind.*, II, c. 1, f. 59v. | 227: cf. TB., *Sanh.*, XI, f. 94a². | 231: cf. TB., *Sanh.*, XI, f. 94a¹.

235 dicens: *secretum meum mihi, secretum meum mihi*. Vnde dicit rabbi Salomon, quasi dicat: «hoc secretum de aduentu messie meum est et est duplex, quia bis dixit “secretum meum mihi”».

Primum secretum est ostendere tempus aduentus messie, sed significationem littere mem clausum, quod ualet secundum iudeos in numero sescentorum.

240 Secundum est ostendere matrem messie quo ad nomen et quo ad proprietatem, scilicet: uirginitatem.

245 Primum probatur quia, ut dicit rabbi Salomon super Isaiam, hoc fuit anno quarto Achaz regis et ab illo anno usque ad Sedechiam ultimum regem fuerunt anni centum quinquaginta unum et sex menses, et ille fuit annus decimus nonus regni Nabuchodonosor et ab illo anno usque ad sextum annum Darii (quando factum fuit templum) fluxerunt anni centum quattuor. Sed templum durauit quadringenti uiginti et sic omnes collecti sunt sescenti septuaginta quinque anni et sex menses a quibus si abstrahantur quadraginta duo anni qui fluxerunt a passione domini usque ad destructionem templi, et iterum si abstrahantur triginta tres anni cum dimidio, quibus Christus uixit, remanent anni sescenti. Sed cum mem clausum significet “sescenti”, habetur primum secretum».

250 Secundum probatur nam mem significat “Mariam”, quia omnes nationes incipiunt nomen Maria per “M”, ut patet in latino, in romantio et in hebreo, quia hebrei dicunt “hoc est Miriam” ut patet Numeri duodecimo, de Maria sorore Mosi et in multis aliis locis, et agareni dicunt “Mariem”, etcetera. Et sic licet naturaliter deberet esse apertum. “M” est clausum propter misterium secretum. Sic naturaliter deberet esse aperta mater, in quantum
255 mater est. Sed hec Maria mater messie est clausa supra naturaliter, quia post partum remansit uirgo, et sicut “M” clausum nunquam fuit cum puncto, quia in fine dictionis nunc in “Lemarbe” est cum “patach”, quod significat “A”, et “seua”, littere sequentis, scilicet: res tollitur significans “E” tollitur, quia in saluatione uirginis Marie Eue nomen mutatur in “Aue”, scilicet: nomen maledictionis mutatur in nomen benedictionis, etcetera.

260 Sed diceret aliquis: quomodo fuit Maria sancta et uirgo, si in linea genealogie nulla sancta mulier ponitur, sed quasi omnes reprobate mulieres? scilicet quattuor: Thamar, Raab, Ruth et Bersabee. Dicendum quod ratio est:

265 primo, ut dicit Hieronymus, ut ostenderet quod ipse ueniebat pro peccatoribus. Vnde: «qui propter peccatoribus uenerat, de peccatoribus nascens sine peccato omnium peccata deleret».

Secundo, ut notaret quod messias ueniebat ad tollendum peccatum Ade, quod ortum habuit a muliere, scilicet: Eua.

270 Tertio, ut ostenderet quod nulla mulier meruit Christum portare, quia omnes femine fuerunt cum peccato preter Mariam, quia: *sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias*, Canticorum secundo.

Sed queritur: quare de quattuor (que ponuntur in euangelio) tres nominantur suis nominibus et non quarta, scilicet: Barsabee? Dicendum quod ratio fuit quod messias non

235: cf. Is. 24, 16. | 252: cf. Nm. 12, 1. | 269: Ct. 2, 2.

235-236: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Is.*, 24, 16, p. 195. | 241: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Is.*, 7, 14, p. 67. | 264-265: Hier., *Comm. In Ev. Mt.*, I, 1. PL. 26, 21D.

241: Rabbi Salomon] M, X Rase.

solum ueniebat pro peccatoribus, sed etiam pro peccatricibus trium partium mundi, scilicet: Asie, Africe et Europe. Ideo ad hoc significandum solum tres nominantur mulieres. Sed
 275 quia ueniebat non solum pro peccatricibus populi iudaici, sed etiam populi gentilis. Et quia in sola una parte mundi, scilicet: in Asia, habitabat populus iudaicus, gentilis uero in Europa et Africa, ideo solum unam nominauit, scilicet: Thamar populi iudaici. Duas autem populi gentilis, scilicet: Raab et Ruth.

Secundo, quia tres ille nominate in partu filiorum (per quem uenit messias) non solum
 280 uitari, sed laudari meruerunt. Hec reprehenditur in partu per quem currit Christi generatio.

Tertio, tres nominate sunt et Bersabee non, propter peccati immanitatem, quia Christus uenit ut mortem repararet, quam tres nominate fecerunt, quia

Thamar per mortem Her et Onam iungitur ipsi Iude, quia non datus fuit ei Sela, ut patet Genesis tricesimo octauo.

285 Secunda Ruth per mortem Mahalon mariti iungitur, propinquo mariti, scilicet: Booz.

Tertia, scilicet: Thamar, reparat mortem exploratorum et etiam mortem propriam et totius domus sue, Iosue secundo: *mediante cocineo fune in fenestra*, id est, mediante Christi sanguine in latere. Vnde Paulus nominauit illam inter fideles, ad Hebreos undecimo. Bersabee non solum non reparauit mortem, sed fuit causa mortis mariti sui, scilicet: Vrie.
 290 Notatur ex isto quod mulier illa que non solum facit malitiam marito, sed est etiam causa mortis illius, non solum est culpabilis, sed non meretur nominari. Vnde Psalmi sexagesimo octauo de talibus dicitur: *deleantur de libro uiuentium et cum iustis non scribantur*, scilicet: tales mulieres.

Sed queritur: quare quadraginta duobus generationibus peruenitur ad uirgine et
 295 Christum? Dicendum quod sicut quadraginta duobus mansionibus peruentum fuit a deserto uel ab Egipto in Iordanem, circa terram promissionis, sic nos in celum. Nam uirgo Maria dicitur “flumen”, unde Psalmi sexagesimo quarto: *flumen Dei repletum est aquis, parasti cibum*, etcetera. Item Psalmi quadragesimo quinto: *fluminis impetus letificat ciuitatem Dei*. Vnde sicut Deus per contactum Iordanis ad Christi carnem «uim regeneratiuam contulit aquis»,
 300 sic per contactum uirginis regenerationem gratie contulit nobis, unde Bernardus: «quid mirum si pietatem exhibent uiscera pietatis», etcetera. Sed reiterantur generationes admodum nodi lineae piscatoris. Nam generatio Christi fuit linea, cum qua captus fuit demon, et in fine positus fuit hamus, scilicet: Christus, unde Iob quadragesimo dicit: *numquid hamo capies Leniatan*. Nam Christus fuit uermis, dicit enim: *ego sum uermis et non homo*,
 305 Psalmi uicesimo primo. Diuinitas fuit hamus uestita uerme humanitatis, unde Beda: «dum demon in illo appetiit escam humanitatis, transfixus fuit aculeo diuinitatis». Christus fuit uermis non solum quo ad modum capiendi, ut diximus, sed etiam quo ad modum generationis, quia uirtute celesti et: «non ex uirili semine», etcetera.

Et sic tam ex quattuordecim patriarchis quam ex quattuordecim regibus, ostenditur
 310 Christum fore uerum messiam. Et patet clare quod propter omnium salutem misit Deus filium suum quem, qui recipit, habet gratiam et in futuro gloria, quam nobis esse concedat ille, etcetera. Amen.

284: cf. Gn. 38, 14. | 287: Ios. 2, 15. | 288: cf. Hbr. 11, 31. | 292: Ps. 68, 29. | 297-298: Ps. 64, 10. | 298: Ps. 45, 5. | 304: Iob. 40, 19-21. | Ps. 21, 7.

299: cf. Bed., *Exp. In Ev. Lc.*, I, 3. PL 92, 358B; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 38, a. 5, p. 292. | 300-301: Bern. Cl., *Domi. Pri. Post Oct. Epi.*, I, 2. PL 183, 155C. | 305-306: Beda] *Auctor err.* cf. Gre. Mag., *Hom.*, II, 25, 8. PL 76, 1195A. | 308: cf. Ambr., *Hymn.*, IV. PL 16, 1410D.

Sermo VIII

SERMO OCTAVVS CONTRA HERETICOS ET INFIDELES IN QVO PROBATVR MESSIAM VENISSE PER TEMPLI DEFECTVM IVDIORVM

<THEMA> *Illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum, Iohannis primo.*

5 Tanta fuit excecatio et obtenebratio mundi per peccatum Ade quod nunquam ante
aduentum messie fuit illuminatus. Nam omnes fuerunt ceci qui erant in mundo, etiam
principales patriarche prophete et sacerdotes, etcetera. Vnde Psalmi octogesimo primo:
nescierunt neque intellexerunt in tenebris ambulant, mouebuntur omnia fundamenta terre, scilicet: patres
principales. Nam etiam Dauid, qui hec dicebat, peccauit grauiter in multis; et sic Salomon,
10 qui tantam sapientiam habebat etiam, errauit. Quia ante aduentum solis et luminis etiam
docti erant, nam per peccatum posite fuerunt in mundo tenebre ignorantie et etiam
demones habuerunt dominium in mundo, quia: *qui facit peccatus seruus est peccati,* Iohannis
octauo. Vnde Psalmi centesimo tertio: *posuisti tenebras et facta est nox, in ista pertransibunt omnes*
bestie silue catuli, etcetera, *ortus est sol et congregati sunt,* etcetera, *exibit homo ad opus suum,* quia
15 tunc erant opera meritoria. Et sic omnes prophete nominauerunt messiam per lumen
splendorem uel solem uel aliquid aliud tale, unde Psalmi quadragesimo secundo: *emitte lucem*
tuam et ueritatem tuam, scilicet: messiam, quia: *gratia et ueritas per Christum facta est,* Iohannis
primo. Item Isaie sexagesimo secundo capitulo: *propter Sion non tacebo,* etcetera, *donec*
egrediat ut splendor iustus eius et sanctus eius, ut lampas accendatur, scilicet: messias. In sacra
20 scriptura “iustus”, “sanctus” et talia nomina dicuntur semper de messia. Item Abacuc
tertio: *dominus ab Austro ueniet et sanctus de monte Pharan;* sequitur: *splendor eius ut lux erit,*
etcetera. Iste sol debuit totum mundum illuminare.

Primo, Iudeam, unde Isaie sexagesimo: *surge illuminare Hierosolymam,* etcetera, quia *uenit*
lumen tuum et gloria domini, etcetera.

25 Secundo, gentiles, unde Isaie quadragesimo nono: *dedi te in lucem gentium,* etcetera. Verum
est quod mundus est nunc obtenebratus, non per defectum huius luminis, quia *erat lux uera*
que illuminat omnem hominem, etcetera, Iohannis primo, et: *tenebre eam non comprehenderunt,* sed
quia homines noluerunt hanc lucem recipere. Vnde ipse Christus ait Iohannis tertio: *lux*
uenit in mundum et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem.

30 Sic igitur, ante Christi aduentum omnia fuerunt tenebrosa et sic fuit nox. Ad Romanos
decimo tertio ait Apostolus: *nox precessit dies autem appropinquauit,* etcetera. Nam dies est latio
solis super horizontem nostrum. Iudei facti fuerunt ceci per penitentiam maximi luminaris
quod fuit Christus. Gentiles, qui ante non habebat lucem, dum ortus fuit ille sol, illum
repperunt. Exemplum: ille qui ambulat in nocte cum aliqua luce et sic est assuetus ire, si
perdit illam, nescit sine illa pergere. Sed ille qui solitus est semper ire sine luce, adueniente
35 aliqua luce, melius uadit et pergit. Sic fuerunt populus iudaicus et gentilis, qui iudaicus
solitus erat pergere cum aliqua luce legis ueteris, et adueniente Christo cessauit lux legis, et
sic factus fuit cecus. Sed populus gentilis solitus pergere in tenebris accepit lumen
adueniente sole messie, quia ante nullum habuerat. Sed licet illud esset uerum lumen, iudei
soliti alterius luminis, quia presentia huius fuit luminaris excellentis, obcecati fuerunt. Vnde
40 Christus dixit Matthei decimo quinto de phariseis: *sinite illos ceci sunt et duces cecorum.* Vnde de
gentili dicitur Isaie nono: *populus qui ambulabat in tenebris uidit lucem magnam.*

Est uerum quod totus populus gentilis non fuit illuminatus, quia arabes, scilicet: agareni,
in aliqua cecitate remanserunt, non sicut iudei. Nam isti tres populi fuerunt sic inter se:

3: Io. 1, 9. | 7: Ps. 81, 5. | 11: Io. 8, 34. | 12-13: Ps. 103, 20-23. | 15-16: Ps. 42, 3. | 16: Io. 1, 17. | 17-18: Is. 62, 1. | 20: Hab. 3, 3-4. | 22-23: Is. 60, 1. | 24: Is. 49, 6. | 25-26: Io. 1, 9. | 26: Io. 1, 5. | 27-28: Io. 3, 19. | 30: Rm. 13, 12. | 40: Mt. 15, 14. | 41: Is. 9, 2.

45 quod populus iudaicus fuit inter cecus; populus christianus optime uidens; populus
 arabicus, scilicet: agarenorum, fuit sicut ille qui non est cecus totaliter, sed habet humores
 in oculis, scilicet: humores uoluptatis. Et sic iudei, ut ceci, nihil de messia cognouerunt.
 Christiani optime lucem suam acceperunt. Sed agareni aliquantulum cognouerunt, scilicet: esse
 hominem sanctissimum solum, sed non perfecte quis esset, scilicet: esse Deum et
 50 hominem. Et multo magis isti fuerunt obtenebrati post eius ascensionem in celum. Sed
 sicut prima mundi obtenebratio facta fuit mediante muliere, scilicet: Eua, sic ista secunda
 illuminatio, scilicet: mediante Maria uirgine. Figura Genesis sexto: in arca Noe, que totum
 mundum representabat, fuerunt tenebre in ea, sed tota illuminata fuit mediante fenestra
 cristalina. Erat mater Christi, per quam transiuit radius solis, et non corrumpatur, sed
 55 semper uirgo permansit. Et sic uirgo Maria semper fuit causa media illuminationis mundi,
 scilicet: ante aduentum solis, et sic dicitur “aurora” et in presentia solis, et sic dicitur
 “stella”, et sublato sole et sic dicitur “luna”. De duobus patet Canticorum sexto: *que est ista*
que ascendit quasi aurora, etcetera, *pulchra ut luna*, etcetera. De alio, scilicet: stella, habetur
 Numeri uicesimo quarto: *oriatur stella ex Iacob et consurget uirga de Israhel*, etcetera. Vnde
 60 secundum rabbi Salomonem et Moysen, totum exponunt de messia. Nam dicitur “stella”
 per puritatem uite et dicitur “uirga” per regiam potestate, secundum iudeos. Sed christiani
 melius exponunt primum de uirgine Maria, nam, ut dicit Augustinus: «sicut stella sine sui
 corruptione emittit radium, sic uirgo sine sui lesione peperit filium nec fideri radius suam
 minuit dignitatem nec uirgini filius suam integritatem». Virga datur messias secundum
 regiam dignitatem et etiam secundum sacerdotium suum. Vnde Moses et Aaron cum uirga,
 65 scilicet: baculo pastorali, incedebant. Sic Christus uerus et summus rex et sacerdos fuit, quia
 de tribu Iuda et Leui, etcetera.

Primo, uirgo Maria dicitur “aurora”, quia sicut aurora apparet quindecim gradibus ante
 solem, quia semper per horam, et cum zodiacus transeat a sole in uiginti quattuor horis,
 et sunt in zodiaco duodecim signa habens quodlibet triginta gradus, sequitur quod in hora
 70 ascendit quindecim gradus. Sic hec aurora, scilicet: uirgo Maria, fuit temporaliter per
 quindecim annos ante solem iustitie, scilicet: messiam. Nam in decimo quarto anno
 concepit et in decimo quinto peperit filium. Et sicut de aurora exit sol, sic de uirgine exit
 Christus. Vnde ecclesia canta de ea: «ex te enim ortus est sol Christus», etcetera.

Secundo, dicitur “stella”, scilicet: polus, qui uulgariter dicitur “tramontana”. Vnde sicut
 75 ista est parua in quantitate, sed maxima in uirtute, sic Maria uirgo parua per humilitatem,
 sed maxima per uirtutem et sanctitatem. Propinqua polo, id est, Deo inter omnes. Atrahit
 ferrum ad se, id est, corda ferrea peccatorum est uia dirigens omnes errantes in hoc mari, id
 est, hoc mundo miserie. Vnde Bernardus in sermone: «oportet uniuersos christicolos inter
 80 fluetus huius seculi remigantes, hanc maris stellam, id est, Mariam que supremo cardini, id
 est, Deo proxima est rescipere et ad huius exemplum cursum uite dirigere», etcetera.

Sicut hec stella parua superat quattuor differentias stellarum, sic Maria uirgo quattuor
 status creaturarum.

Primo, superat stellas cometas, id est, angelos bonos, quia maior puritas Maria et illi
 post confirmationem non potuerunt mereri Maria uirgo sic, et in gloria: «exaltata super
 85 choros angelorum», ut cantat ecclesia.

51: cf. Gn. 6, 16. | 56-57: Ct. 6, 9. | 58: Nm. 24, 17.

59: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Nm.*, 24, 19, p. 438; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 9, p. 765. | 61-63: Augustinus] *Auctor err.* cf. Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, II, 17. PL 183, 70C. | 73: cf. Gre. Mag., *Lib. Resp.*, in Ev. PL 78, 802C. | 78-80: Bernardus] *Auctor err.* cf. MF. Fulb., *Serm. Ad Pop.*, IV. PL 141, 322A. | 84-85: cf. Gre. Mag., *Lib. Resp.*, Anti. unde supra. In primo nocturno. PL 78, 798D.

Secundo, stellas cadentes, id est, demones, superat in multis, etcetera.

Tertio, stellas erraticas, id est, peccatores omnes, quia: «cum de peccatis agitur nullam questionem Augustinus uult facere de ea», ut patet in libro De Natura et Gratia, etcetera.

90 Quarto, superat stellas fixas, id est, sanctos, quia ista nunquam peccauit ut ceteri et omnes fuerunt sancti ista mediante.

Tertio, Maria uirgo dicitur “luna”, nam sicut luna in nocte recipit lumen a sole et illum mittit ad terram, sic uirgo Maria omnes gratias mittit ad peccatores, qui sunt in nocte et tenebris peccatorum.

95 Si ergo res subtiles pertinentes ad legem cupimus uidere mediante Maria, Deus qui spiritus est uisibilis fuit, si igitur comparatur uitro, ut diximus, et res subtiles ingrossantur, et uisibiles fiunt mediante uitro, ut patet in conspicillus, que uulgariter dicuntur “spilere oculorum”, sic nos hodie. Ad hanc tamquam ad medium recurramus, si obtinere cupimus gratiam, quia hac mediante Deus *illuminat omnem hominem*, etcetera. Ad istam igitur in principio sermonis mente pia dicamus: aue Maria, etcetera.

100 <THEMA> *Illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum*, ubi supra.

In presenti sermone probabitur diuina gratia mediante messiam uenisse per defectum templi Zorobabelis, sed prius ponuntur tria fundamenta.

105 Primum est quod, cum omnes secte tam paganorum quam gentilium fuerunt unite mediante aliqua religione, ut dicit Augustinus in libro De Ciuitate Dei, omnes habuerunt aliquam domum orationi dedicatam. Et sic in populo gentili legimus “templum Iouis, templum Veneris”, etcetera. Et sic iudei habuerunt tria.

Primum fuit tabernaculum factum per Mosen, Exodi uicesimo sexto, factum et erectum, Exodi quadragesimo.

110 Secundum fuit templum Salomonis edificatum per ipsum, tertio Regum sexto, sed destructum per chaldeos, scilicet: per Nabuzardan, quarto Regum uicesimo quinto.

Tertium fuit templum Zorobabel, per Esdram et Zorobabel edificatum, ut patet Esdre quinto, sed per Romanos destructum, scilicet: per Titum et Vespasianum, ut patet per Iosephum, etcetera.

Secundum notabile uel fundamentum est quod:

115 prima domus iudeorum fuit rigoris, ut patet in multis, nam per adoratione uituli fuerunt mortui tempore Mosi uiginti tres milia, Exodi tricesimo secundo. Item tempore Dauid per numeratione populi fuerunt mortui septuaginta milia, secundo Regum ultimo. Et sic in multis aliis persecutionibus.

120 Secunda domus fuit iustitie, ideo Salomon dicitur rex pacificus, ut patet per iustitiam mirabilem quam exercuit, ut patet in iudicio mulierum de filio, tertio Regum tertio.

98-100: cf. Io. 1, 9. | 107: cf. Ex. 26, 1. | 108: cf. Ex. 40, 2. | 109: cf. III Rg. 6, 1. | 110: cf. IV Rg. 25, 9. | 111-112: cf. I Esr. 5, 2. | 116: cf. Ex. 32, 28. | 117: cf. II Sm. 24, 15. | 120: cf. III Rg. 3, 27.

87-88: cf. Aug. Hipp., *De Nat. Et Gra.*, XXXVI, 42. PL 44, 267B. | 104: cf. Aug. Hipp., *De Ciu. Dei*, II, 4. PL 41, 49CD-50A. | 113: cf. Fl. Ios., *Bell. Iud.*, VI, p. 290sq.

Tertia domus fuit misericordie, ut patet in multis, unde Psalmi quadragesimo septimo: *susepimus Deus misericordiam tuam in medio templi tui*, scilicet: in secundo.

125 Tertium notabile est quod licet tabernaculum Mosi esset mobile per desertum, etcetera, non habens locum determinatum, sed templum habuit locum certum, scilicet: montem Sion, unde Psalmi centesimo tricesimo primo: *elegit dominus Sion, elegit eam in habitatione sibi*, etcetera. Et sic reuelatum fuit Abrahe in oblatione Isaac in illo monte, Genesis uicesimo secundo. Item in illo monte uidit scalam Iacob dicens: *non est hic aliud nisi domus Dei*, etcetera, Genesis uicesimo octauo. Item in illo loco Dauid post numerationem populi ex Dei precepto fecit altare in archa, etcetera, secundo Regum ultimo, etcetera.

130 His uisis fundamentis, ponitur ratio qua probatur messiam uenisse per defectum templi secundum, in quo sperabatur esse uenturus.

Primo, probabitur quod messias erat uenturus stante templo in Hierusalem et non destructo illo, nec stante populo in captiuitate.

135 Secundo probabitur quod messias erat uenturus stante templo Zorobabel et non illo destructo. Non potest esse ut dicunt iudei quod nullum erit templum in Hierusalem dum messias uenturus erat.

140 Primo probatur hoc per Isaiam duodecimo capitulo: *exulta et lauda habitatio Sion*, id est, templum in monte Sion edificatum, *quia magnus in medio tui sanctus Israhel*, id est, messias. Vnde Translatio Chaldaica Ionathe in eodem capitulo duodecimo dicit: «haurietis aquas in gaudio, etcetera, accipietis legem de manu messie». Igitur, de eodem dicitur illud, quia in eadem contestura ponitur. Item Isaie quinquagesimo nono dicitur: *ueniet ad montem Sion redemptor*, igitur, etcetera.

Si dicis: ueniet ad monte Sion, sed tunc in illo non erit templum uel si ueniet ad illum montem, post eius aduentum potest ipse messias idem templum edificare.

145 Sed contra hoc est Micheas propheta quarto capitulo, qui dicit quod ad templum debuit uenire messias. Nam si aliquis uadit ad aliquam ciuitatem, clarum est quod ante est ciuitas illa quam sit eius aduentus, quia ciuitas esset edificanda per eius aduentum. Non diceretur: “hic uadit ad talem ciuitatem”, sed Michee quarto capitulo: *erit in nouissimis diebus preparatus mons domus domini in uertice montium*, etcetera. Vnde dicunt moderni iudei quod tempore messie templum iudeorum erit edificatum in uertice trium montium, scilicet: montis Sinai, Thabor et Carmeli. Sed hoc est falsum, nam rabbi Salomon dicit quod non mutabitur de illo loco, sed dicitur quod eleuabitur supra omnes montes quo ad excellentiam, quia miracula in eo facienda excedent omnia miracula que in illis montibus facta sunt. Et sic in eadem auctoritate Michee infra habetur sic: *turris gregis nebulosa filia Sion*, id est, templum, 155 quod dicitur “turris” propter altitudinem centum uiginti cubitorum et quia facta erat admodum turris, quia secundum omnem partem laterum ascendebat in altum. Dicitur “gregis” propter sacrificia animalium que ibi fiebant. Dicitur “nebulosa” quia in altari holocaustorum semper erat ignis et fumus, et dicitur ad differentiam alterius turris gregis que circa Bethleem, ubi angelus apparuit pastoribus dicens: *natus est uobis hodie saluator*, 160 etcetera. De ista turri habetur Genesis tricesimo quinto. Et sic dicit: *turris gregis nebulosa filia*

122: Ps. 47, 10. | 125: Ps. 131, 13. | 126: cf. Gn. 22, 12. | 127: Gn. 28, 17. | 129: cf. II Sm. 24, 18. | 137-138: Is. 12, 6. | 141-142: Is. 59, 20. | 148-149: Mi. 4, 1. | 154: Mi. 4, 8. | 159: cf. Lc. 2, 11. | 160: cf. Gn. 35, 21. | 160-161: cf. Mi. 4, 8.

139-140: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Is.*, 12, 3, p. 42; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 20, p. 889. | 151: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Is.*, 2, 2, p. 18.

Sion, ad te ueniet potestas prima regnum filie Hierusalem, id est, messias, ad quem omnes potestates ordinate fuerunt. Quia: *per me reges regnant*, Prouerbiorum octauo. Et sic dixit ipse: *ego principium qui loquor uobis*, Iohannis octauo. Et sic, si ad istam domum uenit messias, domus erat antequam ueniret. Item probatur hoc per Malachiam capitulo tertio: *ecce ego mittam angelum meum qui preparabit uiam ante faciam meam*, qui angelus missus fuit beatus Iohannes Baptista. Vnde Christus dicit Matthei undecimo: *hic est de quo scriptum est, ecce mittam angelum*, etcetera. Dicit infra: *et statim ueniet ad templum sanctum suum dominator*, id est, messias, *quem uos queritis, et angelus testamenti*, scilicet: noui, *quem uos uultis*, quia illum ualde desiderabant. Et sic post Iohannem statim uenit, quia: *mense sexto missus est angelus*, etcetera.

165
170 Igitur, si messias debebat uenire ad templum, clarum est quod templum ante edificatum fuit quam uenit et non erat per aduentum suum edificandum.

Secunda conclusio probatur primo Aggei secundo. Dicitur quando flebant qui primam domum templi uiderant et nihil reputabant secundam domum dicitur ibi: *quis in nobis est derelictus? Qui uidit domum*, etcetera? *Confortare Zorobabel, –dicit dominus– et confortare Iesu filii Iosedech, nolite timere, quia hec dicit dominus exercituum. Adhuc unum modicum est et ego comouebo celum et terra, mare et arida*, etcetera. *Et ueniet desideratus cunctis gentibus*, scilicet: messias secundum omnes, *et implebo domum istam gloriam dicit dominus exercituum. Magna erit gloria domus istius nouissime plusquam prime*.

175

Primo, motum fuit celum quando angeli cantabant “*gloria in excelsis Deo*”. Item stella uisa fuit, etcetera. Item terra per terremotum mare in tranquillitate ipsius, unde dixerunt: *quis est hic cui uenti et mare obediunt*, etcetera? Omnes gentes, quia: *exit edictum a Cesare Augusto*, etcetera. Vnde rabbi Akiba dicit in libro Sanhedrin: «adhuc unum modicum est regni Israhel et ueniet rex messias».

180

Item dicit “modicum” cum Aggeus fuerit mortuus expleto templo secundo, scilicet: quasi trecenti septuaginta octo ante Christi aduentum; nunc sunt anni mille quadringenti nonaginta et sic sunt omnes collecti mille octingenti sexaginta octo. Et sic iam non potest dici “modicum”.

185

Tertio dicit: “implebo domum istam”, demonstrat illam Zorobabel, quia est pronomen demonstratiuum rei presentis.

Quarto dicit: “implebo domum istam gloria”, quod factum fuit per continentiam regis messie. Nam nulla alia gloria fuit domus secunde respectu prime, nam cum ille fuerit plenus gloria, nunquam domus illa fuit plena, donec in ea fuit ille qui erat plenus gratia et ueritate, Iohannis primo: *de cuius plenitudine nos omnes accepimus*, etcetera. Et sic dicit quod magna erit gloria domus huius nouissime plusquam prime. Nam comparando domum prima secunde domui, nulla est comparatio, nisi quod in secunda fuit messias et in prima non. Nam nec edificatio potuit comparari nec in ornamentis nec in aliquo alio, nisi in presentia Iesu Christi. Non est uerum, ut iudei dicunt, quod excellentia secunde domus ad prima est in hoc: quod secunda durauit plusquam prima decem annis, quia prima durauit ante quadringentos decem, secunda uero quadringentos uiginti. Sed hoc nihil est, dato quod sic esset maxime. Si recte numeratur tempus per sacram scripturam, reperietur duratio primi templi annis quadringentis uiginti duobus, usque ad destructionem factam per Nabuzardan, et sic durauit duobus annis plusquam prima domus. Igitur nulla est excellentia secunde

190
195
200

162: Prv. 8, 15. | 163: Io. 8, 25. | 164-165: Mal. 3, 1. | 166-167: Mt. 11, 10. | 167-168: cf. Mal. 3, 1. | 169: cf. Lc. 1, 26. | 173-178: Agg. 2, 4-10. | 179: cf. Lc. 2, 14. | 180-181: cf. Mt. 8, 27. | 181: cf. Lc. 2, 1. | 193: Io. 1, 16.

182-183: cf. TB., *Sanh.*, XI, f. 97b²; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 9, p. 381.

domus respectu prime, nisi dicta. Vnde per sex annos ante secunde destructionem percepit
 205 Titus et Vespasianus quod nullum sacrificium fieret in illa, igitur, etcetera. Sequitur igitur
 quod nulla alia fuit excellentia illius nisi Christi presentia, quia ibi oblatus fuit in
 purificatione et in illo sepe predicauit. Nam multa gloriosa fuerunt in prima domo que non
 fuerunt in secunda, ut dicit in Talmuth iudeorum in libro intitulato “Yoma”. Quinque
 fuerunt in prima domo que non fuerunt in secunda, ut ibi dicitur.

210 Primo, in prima domo fuit arca testamenti cum manna, uirga et tabulis; in secunda uero
 non fuerunt ista.

Secundo, in prima domo fuit pectorale cum nomine Semhammeforas, in quo erant
 duodecim lapides pretiosi, in quibus erant scripta nomina tribuum, in quo pectorali
 iudicabant que erant uentura ut prelia, etcetera.

Tertio, in prima descendebat ignis de celo super sacrificia et in secunda non.

215 Quarto, in prima domo apparebat gloria domini super cherubin et in secunda non.

Quinto, in prima domo fuit spiritus prophetarum datus multis, in secunda uero nulli.
 Nouiter fuit datus, quia, si fuerunt aliqui prophete, remanserunt in populo et uixerunt in
 principio domus secunde.

220 Ex quo sequitur quod si ista gloriosa defuerunt in secunda domo templi et propheta
 dicit quod maior gloria sperabatur in secunda domo quam in prima, nulla alia fuit nisi
 Christi presentia, que superat omnem gloriam predictorum. Non fuit autem conueniens
 quod aliquod illorum quinque esset in secundo templo, in quo sperabatur presentia ueri
 messie. Et sic illa que figurabant illum debebat cessare.

225 Primo, non fuit conueniens quod in illo secundo esset arca federis, que fuit figura illius
 arce uere, scilicet: matris messie, uidelicet: uirginis Marie. Nam cum presentia illius uirginis
 sperabatur in illo templo siue in presentatione uel purificatione, siue in aliis festiuitatibus
 quando ascendebant in templum, et remansit puer in Hierusalem et querebant eum,
 etcetera, non erat licitum quod tabule legis essent in illo, quando uerus legislator erat
 230 presens, qui aliam legem debebat dare. Non uirga Aaron, quando sacerdos in eternum et
 rex regum erat presens. Non urna manne, quando gratie plenitudo erat in Christo et Deus
 et homo qui figurabatur per illam.

235 Secundo, non fuit conueniens quod esset nomen Semhammeforas, quia uerus Iesus erat
 presens, qui illo significabatur, unde Isaie quinquagesimo secundo dicitur: *propter hoc sciet
 populus meus nomen meum in illa die*, etcetera, scilicet: in aduentu messie. Vnde angelus dixit
 Marie: *uocabis nomen eius Iesum, ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eorum*, Luce primo.
 Quia ipse dicit: *ecce qui loquebar adsum*, per carnis assumptionem. Non erat necessarium tale
 nomen ad predicendum uentura, quia, qui in prophetis ante loquebatur, iam per se dabat
 responsa, sicut quando erant prelia responsum querebatur in illo pectorali. Adueniente
 240 messia, proprio ore illud predicebat, ut dixit templi destructionem et ciuitatis. Vnde uidens
 ciuitatem fleuit super illam, dicens: *si cognouisses et tu*, Luce decimo nono, et uidendo
 templum dixit: *non reliquetur lapis supra lapidem*, etcetera.

233-234: Is. 52, 6. | 235: Lc. 1, 31; cf. Mt. 1, 21. | 236: cf. Is. 52, 6. | 240: Lc. 19, 42. | 241: Lc. 19, 44.

207: cf. TB., *Yom.*, I, f. 21b²; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 4, p. 381.

Tertio, non erat necessarius ignis de celo, quia iam erat in templo qui uenerat admittendum illum, ut ipse dixit: *ignem charitatis ueni mittere in terram*, Luce duodecimo. Et uenit ad passionem per ignem charitatis et passus per ignem inuidie iudeorum, unde Psalmi
 245 septuagesimo septimo: *ignis accensus est in Iacob, et ira ascendit*, etcetera. Et sic non erat necessarius ignis figuratiuus in presentia illius qui uenerat ad mittendum ignem spiritus sancti uel spiritum sanctum mittere in formam ignis.

Quarto, non fuit conueniens quod appareret gloria super propitiatorium, quia presens erat ille qui fuit gloria plenus, unde Iohannis primo: *uidimus gloriam eius*, etcetera. Et sic non
 250 fuit necessaria nubes cum lumine supra propitiatorium, quia iam erat presens ille de quo Hiezechielis tricesimo secundo: *solem nube tegam*, etcetera. Et sic nubes fuit humanitas Christi uel uenter uirginis matris eius.

Quinto, non fuit conueniens quod spiritus prophetarum daretur nouiter in presentia illius quem omnes prophete promiserunt, et cessare debuerunt omnes prophete in presentia
 255 domini prophetarum, unde Augustinus, super illud Matthei quinto “*aperuit os suum*” dicit: «qui ante aperuerat ora prophetarum». Vnde Apostolus ad Hebreos primo: *multifariam multisque modis Deus loquens patribus in prophetis, nouissime diebus istis locutus est nobis in filio suo quem constituit heredem uniuersorum*, etcetera. Vnde Iohannes Baptista fuit terminus prophetarum, ut dicit Chrysostomus quod fuit terminus prophetarum, quia: *omnes prophete usque ad Iohannem*, Matthei undecimo. Ideo in presentia messie factus fuit mutus Zaccharias,
 260 pater Iohannis, quia iam facti erant muti omnes prophete per impletionem omnium prophetarum in Christi presentia.

Sed quod messias esset uenturus in secundo templo Zorobabel et ante eius destructionem patet etiam per iudeos, unde rabbi Salomon dicit quod simul cum templi
 265 destructione uenturus erat messias. Allegat ad hoc dictum Isaie decimo et undecimo: *Libanus cum excelsis cadet et egredietur uirga de radice Iesse*, etcetera. Intelligens per Libanum templum cum excelsis ciuitatis Hierusalem. Et sic credidit quod eadem die sperabatur destructio templi et ciuitatis et natiuitas messie et sic errant.

Sed alii multi iudeorum dixerunt quod ante templi destructionem erat uenturus, et hec
 270 est uera et catholica sententia, quia ante fuit per annos quadraginta duo, destructa fuit ciuitas Hierusalem et ante uixerat Christus per triginta tres annos igitur, etcetera. Isti allegant ad hoc dictum Isaie sexagesimo sexto capitulo: *antequam parturiret peperit et antequam ueniret partus eius peperit masculum*. Et exponunt “antequam uenirent dolores partus”, id est, destructionis templi et Hierusalem, peperit mater messie. Vnde Translatio Chaldaica habet
 275 adhuc: «non uenerat ei angustia nec tremor ex doloribus propter partum et reuelabitur rex messias». Et ex dictis iudeorum satis probatur messiam fuisse Iesum Christum qui uenit ante templi destructionem.

Sed christiani, secundum ueritatem, illum textum exponunt antequam uenirent dolores partus Marie uirgine natus est messias eius filius, quia dolores ei uenerunt in die passionis filii, ut dicit Damascenus, quia tunc habuit dolores partus ipsa uirgo Maria. Item hoc
 280 probatur, quia uera misericordia debuit in templo misericordie uenire, sed templum

243: Lc. 12, 49. | 245: Ps. 77, 21. | 249: Io. 1, 14. | 251: Ez. 32, 7. | 255: Mt. 5, 2. | 256-258: Hbr. 1, 1-2. | 259-260: Mt. 11, 13. | 266: cf. Is. 10, 34. Is. 11, 1. | 272-273: Is. 66, 7.

251-252: cf. Th. Aq., *Sup. Is.*, XIX, 1, p. 104. | 256: Augustinus] *Auctor err.*, cf. Gre. Mag., *Mor.*, XIV, 43, 51. PL 75, 1065C. | 259: cf. Pseu. Io. Chrys., *Op. Imp. In Mt.*, XXVII. PG 56, 775A. | 264: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Is.*, 10, 34; 11, 1, pp. 105-106. | 275-276: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Is.*, 66, 7, p. 223. | 280: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, IV, 14. PG 94, 1162CD; cf. Alb. Mag., *Mar.*, CXLVIII, 2, p. 214ab.

Zorobabel erat misericordie templum, igitur. Vnde maxima Dei misericordia ostensa fuit in hoc: quod Deus daret nobis filium suum uestitum nostra fragilitate. Ideo dicit Dauid: *ostende nobis domine misericordiam tuam*, exponit illud, et pro, id est, *salutare tuum da nobis*, Psalmi octogesimo quarto. Vnde salutare in sacra scriptura sumitur pro messia, ideo dixit Symeon: *uiderunt oculi mei salutare tuum*, Luce secundo. Item Zaccharias dicit: *per uiscera misericordie Dei nostri in quibus uisitauit nos oriens ex alto*, Luce primo. Et sic uera misericordia debuit recipi in templo misericordie, sed templum Zorobabel fuit templum misericordie, ut patet per presuppositum in principio, igitur. Et sic dicebat Dauid: *suscepimus Deus misericordiam tuam*, id est, messiam, *in medio templi tui*, Psalmi quadragesimo septimo. Igitur non est uera sententia iudeorum dicentium quod nullum erit templum in aduentu messie, sed dicunt quod ipse debet nobis templum edificare, et si dicit “suscepimus”, etcetera: «loquitur de preterito ratione certitudinis», ut dicit rabbi Salomon super Psalmo quadragesimo secundo, quia dum Deus promittit, certitudinaliter tenetur. Vnde: *non est Deus quasi homo ut mentiatur*, Numeri uicesimo tertio. Item: *impossibile est Deum mentiri*, ad Hebreos sexto, ut promissio mercatoris fidelis, ac si haberetur iam presens, etcetera. Item hoc probatur per Malachiam tertio capitulo dicitur: *mittam uobis Heliam antequam ueniat dies domini*. Et sicut Helias erit prece secundi aduentus, sic Iohannes primi aduentus, ideo comparant in officio. Et sic dicit Christus: *ipse est Helias*, sicut de homine potente dicimus “iste est Alexander”, de sciente dicimus “est Aristoteles”, etcetera. Si igitur Iohannes fuit ille precursor messie, unde: *et tu puer propheta preibis ante faciem domini*, etcetera, Luce primo. Et sic Malachias dicit: *statim ueniet ad templum sanctum suum dominator, quem uos queritis*, quia: *mense sexto missus est angelus ad Mariam*. Igitur si tempore Iohannis Baptiste erat uenturus messias, Iohannes Baptista fuit ante destructionem templi Zorobabel per septuaginta sex annos, sequitur quod uerus messias, qui Christus est, uenit durante templo secundo.

Et sic non solum christiani, sed etiam iudei et agareni debent credere et firmiter tenere, quod iste est ille qui *illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum*. Et sic credentibus dat ibi gratiam et in futuro gloriam, quam nobis concedat ille Dei filius, qui cum patre et spiritu sancto uiuit et regnat. Amen.

283-284: Ps. 84, 8. | 286: Lc. 2, 30. | 286-287: Lc. 1, 78. | 289-290: Ps. 47, 10. | 294: Nm. 23, 19. | 295: Hbr. 6, 18. | 297: Mal. 4, 5. | 299: cf. Mt. 11, 14. | 300-301: Lc. 1, 76. | 301-302: cf. Mal. 3, 1. | 302-303: cf. Lc. 1, 26. | 307: cf. Io. 1, 9.

292-293: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Is.*, 42, 16, p. 342; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 7, p. 752.

SERMO NONVS CONTRA INFIDELES ET HERETICOS IN QVO PROBATVR MESSIAM VENISSE
PER TEMPLI DEFECTVM, SCILICET: PER HOC QVOD ALIVD NON SPERATVR

<THEMA> *Accipite eum uos*, Iohannis decimo octauo.

5 Sententia est Sancti Doctoris, secunda secunde, questione secunda, articulo septimo,
quod nunquam gratia fuit recepta ab aliquo, nisi mediante mediatore siue messia. Ita quod
nisi prius ipse acceptaretur uel reciperetur a Christo, non recipiebatur gratia. Sed fuit magna
differentia inter precedentes Christum et subsequentes, quia primi receperunt illum solum
spe et fide solum in intellectu. Sed tempore aduentus sequentes Christum non solum isto
10 modo, sed etiam corpore et presentialiter receperunt illum, scilicet: per contactum, a quo
fuit gratie augmentum, cum humanitas Christi fuerit «instrumentum diuinitatis
coniunctum», ut dicit Damascenus. Nam sicut caro Christi per contactum aque Iordanis
«uim regeneratiuam contulit aquis», ut dicit Beda, sic nunquam fuit aliquis qui Christu
tetigerit intellectu et corpore, quod non habuerit maiorem gratiam quam qui solum fide et
intellectu receperit. Vnde quod omnes receperint Christum dicitur Psalmi uicesimo primo
15 Dauid: *in te sperauerunt patres nostri*, scilicet: iudei, *ad te clamauerunt* existentes in limbo omnes
dicentes: «ueni domine et noli tardare», etcetera. *In te sperauerunt*, scilicet: gentiles, *et salui facti
sunt*. Quia iudei pro maiore parte non fuerunt saluati, sperauerunt illum, scilicet: messiam, et
illum non cognouerunt in aduentu eius, sed gentiles sperauerunt in illo et salui facti sunt. Et
sic christiani qui illum presentialiter receperunt augmentum gratie receperunt, et nos, qui in
20 sacramento suam humanitatem sumimus. Vnde Augustinus: «accipe cotidie ut cotidie tibi
prosit! Sed sic uiue ut cotidie sumere possis». Inter omnes autem uirgo Maria illum recepit
excellenter. Et licet in prima electione et in conceptione et natiuitate fuerit plena gratia,
semper quando illum filium benedictum nouiter recepit, nouum gratie augmentum inuenit.
Et sic inuenimus illam recepisse nouiter illum sex uicibus.

25 Primo, in conceptione recipiendo illum in utero. Et licet tunc fuerit gratia plena,
maiolem tamen gratie plenitudinem recepit, ideo dicit ei angelus: *auē gratia plena*, sed iterum
dicit: *spiritus sanctus superueniet in te*, etcetera. Et tunc inter alia que recepit habuit summam
maternitatem que communicari posset alicui. Quia licet Deo conueniat esse patrem, sed
esse matrem soli creature conuenit. Et cum ista fuerit excellentior creatura, sequitur quod ei
30 fuerit communicata maior maternitas que alicui posset communicari. Vnde sicut paternitas
Dei est excellentior omnium paternitatum, sic maternitas uirginis Marie. Hoc patet quia
excellencia diuine paternitatis est a tribus.

Primo, a filio, qui est Deus.

35 Secundo, quo ad modum, quia non fuit genitus secundum modum aliorum, sed sine
modo ineffabiliter.

Tertio, quo ad causam aliarum paternitatum, unde Apostolus ad Ephesios tertio: *flecto
genua mea*, etcetera.

Ex quo omnis paternitas in celo et in terra nominatur, sic maternitas uirginis habuit
excellencia inter omnes maternitates quo ad ista tria.

3: Io. 18, 31. | 15-17: cf. Ps. 21, 5-6. | 26: cf. Lc. 1, 28. | 27: cf. Lc. 1, 35. | 36-37: Eph. 3, 14.

4: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae} q. 2 a. 7 ad 3, p. 27. | 10-11: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, III, 26-27. PG 94, 1094B-1098B; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 62, a. 5, p. 481-482. | 12: cf. Bed., *Exp. In Ev. Lc.*, I, 3. PL 92, 358B; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 38, a. 5, p. 292. | 16: cf. Gre. Mag., *Lib. Resp.*, In matutinis laudibus. PL 78, 730D. | 20-21: Augustinus] *Auctor err.* cf. MF. Ambr., *De Sacr.*, V, 4, 25. PL 16, 452B.

40 Primo, quo ad filium, quia sicut filius Dei patris fuit Deus et est, sic filius Maria uirginis matris, quia idem filius fuit Dei patris et Marie uirginis.

Secundo, quo ad modum, quia ineffabiliter genitus. Et sic dicit Isaie quinquagesimo tertio: *generationem eius quis enarrabit?* Quod non solum de generatione diuina et eterna intelligitur, sed etiam de humana potest intelligi. Sic uirgo Maria modo ineffabili concepit
45 filium suum sine comixtione uiri, sine semine et sine corruptione, etcetera.

Tertio, quo ad causam aliarum maternitatum, unde in conceptione mulieris sterilis inuocatio uirginis est media et excellentior cunctis aliis. Exemplum: Maria uirgo uisitando Elisabeth fecit illam esse maiorem matrem que fuerit in mundo, preter Mariam et Annam matrem suam. Sed si Anna fuit maior mater quam Elisabeth, huius causa fuit Maria, scilicet:
50 ad hoc ut daret mundo mediatricem peccatorum. Et etiam Maria fuit causa maternitatis Elisabeth, nam illa sterilis concepit propter hoc: ut esset exemplum uirgini de conceptu suo. Et sic dicit angelus ad uirginem: *et ecce Elisabeth cognata tua ipsa concepit filium in senectute sua*, etcetera, Luce primo. Et sic non erit impossibile apud Deum omne uerbum. Et licet maius miraculum ostenditur in hoc, quod uirgo concepit quo ad subiectum, sed quo ad uirtutem
55 equale fuit, quia sic requiritur potentia infinita Dei ad hoc: quod nonagenaria concipiat, sicut ad hoc: quod uirgo concipiat, etcetera. Et sic in uisitatione fecit illam esse maiorem matrem que esset in mundo, post uirginem et Annam, quia in sui presentia sanctificauit uterum suum et filium in utero. Et sic communicauit maternitatem summam quam habebat. Et non solum data fuit potentia communicandi illam, ut patet, et non solum hoc,
60 sed modum communicandi diuinum. Vnde sicut proprietates Dei est in uerbo immediate causare rem, sic illa proprietates fuit uirgini communicata, unde salutando illam Elisabeth et dicendo: *Maria, aue cognata*, etcetera, *exultauit infans in utero*, unde Luce primo: *ut uox Marie ad aures*, etcetera. Vnde uerbo sanctificauit, sicut de Deo dicitur: *ipse dixit et facta sunt, mandauit*, etcetera, Psalmi centesimo quadragesimo octauo.

65 Secunda noua receptio Marie fuit in die natiuitatis messie, quando illum in propriis manibus recepit, quod ante nunquam fecerat. Et sicut in prima facta fuit mater Dei, in ista secunda facta fuit mater gratie et peccatorum, unde Maria uirgine mediante fuit communicata gratia pastoribus et regibus, etcetera.

Tertia receptio Christi a matre fuit in passione, scilicet: in die passionis Christi, quando
70 illum obuiauit cum cruce in humeris in illo biuio ciuitatis Hierusalem, in quo loco facta fuit capella uirginis spasmi uel suspirii dicta, etcetera. In illa receptione habuit Maria uirgo aureolam confessorum et fuit fide firmata. Et sic omnes existentes in passione Christi perdiderunt fidem, preter uirginem Mariam. Sed quia in societate uirginis ibat quedam matrona que dicebatur Veronica, que posuit sudarium in faciem Christi, que Veronica
75 mediante Volusiano sanauit Tiberium et Rome postea uixit cum apostolis Petro et Paulo. Et in testamento suo illam imaginem Clementi pontifici reliquit et nunc Rome in magna deuotione habetur. Et sic mediante uirgine firmitatem et constantiam fidei habuit illa matrona Veronica. Et sicut filius fuit imago matris, scilicet: Marie, sic Veronice remansit imago filii Iesu Christi. Et sicut in prima receptione Christi, uirgo Maria habuit aureolam
80 confessorum.

Quarta receptio fuit in descensu crucis quando illum recepit mortuum, in qua uirgo Maria habuit aureolam martyrium, in qua uirgo Maria fuit uere martyr, ut dicit Hieronymus, quia ille dolor fuit sufficiens ad hoc ut de facto moretetur. Sed Deus noluit tunc, ne

43: Is. 53, 8. | 52: Lc. 1, 36. | 62-63: cf. Lc. 1, 41-44. | 63: Ps. 148, 5.

82: cf. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 14. *PL* 30, 138B.

85 crederemus quod mors Marie fuerit necessaria ad satisfactionem peccati Ade, et quod mors Christi sola non sufficebat. Ideo dicit Isaie sexagesimo tertio: *torcular calcanei solus*, etcetera. Sed hoc martyrium fuit mediante uirgine communicatum latroni dextero, unde penam suam transtulit in martyrium, et, ut aliqui contemplatiui tenent, quod causa fuit umbra corporis Christi. Nam cum Christus, secundum omnes doctores, haberet faciem uersus occidentem et noluit uertere se ad orientem, ubi fuit Ade peccatum, et sic latronem qui erat ad dexteram manum tetigit umbra Christi, sed mediante Maria uirgine qui ad dextera erat. Et sic umbra Christi prius transiuit per uirginem et postea uenit ad latronem, quia, ut dicit Bernardus: «nihil ad nos uenire uoluit quod manibus uirginis non transiret». Et etiam hoc martyrium fuit communicatum Longino militi, qui latus Christi aperuit, qui ueniens per parte dexteram tetigit gremium uirginis. Et sic mediante sanguine Christi immediate uidit et postquam uiginti octo annis monasticam uitam in Cesarea Capadocie duxisset a preside propter Christum martyrium passus fuit.

100 Quinta receptio fuit post resurrectionem. Quando immortale fuit filium in mundo amplexata fuit et tunc facta fuit mater peccatorum et mortalium, quia sicut filium tunc recepit immortale, sic per Mariam mortui peccatores resurgunt. Et quia uirgo Maria fuit cum apostolis in conclau, eius monitis et precibus Thomas infidelis et hereticus in die octaua credidit et audiuit a Christo: “*Thoma, noli esse incredulus, sed fidelis*”. Tunc dixit: “*dominus meus*”, etcetera, Iohannis uicesimo, quod illic esset Maria uirgo pie tenendum est, unde dicitur: *erant perseuerantes in oratione cum Maria*, Actuum primo. Et dicit beatus Hieronymus: «ascendente Iesu in celum, uirgo cum apostolis remanet in scola uirtutum».

105 Sexta receptio fuit quando in assumptione Marie uirginis illi obuiauit, quando amplexata fuit a filio, unde: *leua eius sub capite meo et dextera eius*, etcetera, Canticorum secundo. Et sicut filius tunc erat in curia patris, dedit uirgini uirtutem patrociniandi pro toto mundo. Et sicut illa sola illum amplexata fuit, sic nulli alteri hec gratia fuit concessa nisi uirgini, unde Bernardus in sermone: «intueamini quanto deuotionis honore eam plus ceteris a nobis uoluit uenerari, qui totius boni plenitudinem contulit in Maria, ut si quid uirtutis, si quid splendoris uel gratie est, totum ab ea nouerimus redundare». Et sic rex regum fecit illam tunc regina coronando illam in gloria.

115 Si igitur in Christi receptione semper acquiritur gratia et istum, scilicet: Christum, de manibus uirginis debemus accipere. Si uultis hanc habere, et quia uirgo Maria parata est dare, *accipite eum uos*. Ad quam in principio sermonis mente pia dicamus: aue Maria.

<THEMA> *Accipite eum uos*, etcetera, ubi supra.

In presenti sermone probabitur messiam uenisse et fuisse Christum Iesum per defectum templi irrecuperabiliter. Et primo ponenda sunt tria fundamenta.

120 Primum, quod omnis religio siue uera siue falsa habuit unam domum principalem in qua colebatur illud cui credebant, et sic patet hoc in gentilibus, quia dicitur templum Veneris, templum Iouis, etcetera. Et sic iudei habuerunt in Hierusalem et sarraceni in Mecha habent domum principalem, etcetera.

85: Is. 63, 3. | 101-102: Io. 20, 27-28. | 103: Act. 1, 14. | 106: Ct. 2, 6. | 115-116: cf. Io. 18, 31.

92: Bern. Cl., *In Vig. Nat. Dom.*, III, 10. PL 183, 100A. | 104: cf. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 4. PL 30, 125D. | 109-111: Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 6. PL 183, 441AB.

85: Sexagesimo tertio] M, X Quinquagesimo tertio.

Secundum est quod nulla religio, que non habuerit personas separatas ab aliis, ad obsequium illius cui credebatur deputatas specialiter, ut erant sacerdotes.

125 Tertium notabile seu fundamentum est quod nulla fuit religio que non habuerit sacrificia.

Ista tria patent. Vnde legitur de Iohanne Euangelista cum esset in Asia cogebatur intrare templum Diane et ibi sacrificare per Aristodemum, summum pontificem. Idem legitur de Bartholomeo in India, ubi inuenit templum Astaroth et in illo plures sacrificantes. Ista
130 notabilia erunt utilia pro tribus sermonibus.

Nam in isto probabitur messiam uenisse per templum irreparabiliter destructum. In alio probabitur messiam uenisse per defectum sacerdotum. In alio per defectum sacrificiorum ueteris testamenti. Vnde dicit rabbi Moyses quod tempore messie fiet templum cum sacerdotibus et sacrificiis, sicut quando melius illa habuerunt iudei. Ex quo probatur iam
135 uenisse messiam, quia si nunquam amplius templum reedificabitur, ut probatur igitur, sequitur quod iam uenit messias, ut probabitur.

Secundum notabile est quod nunquam templum fuit constructum, nisi in Hierusalem, et illic sperant illud iudei.

Tertium notabile quod Hierusalem et templum sumitur dupliciter, scilicet: pro materiali
140 et pro spirituali et celesti, et hoc secundum omnes doctores tam iudeos quam christianos. Vnde Apostolus ad Galatas quarto: *que autem sursum est Hierusalem libera est*. Item ad Hebreos duodecimo dicit: *accessistis ad Hierusalem celestem*, etcetera, ex quo patet quod duplex est Hierusalem, scilicet: celestis et terrestris. Hoc idem de templo, etcetera. Item secundum
145 iudeos patet in glosa Beresit Rabba, ubi dicitur quod Deus edificauit Hierusalem in terris et aliam in celis. Et sic in multis locis rabbi Salomon et rabbi Moyses ponunt illam duplicem ciuitatem. Similiter de templo, unde rabbi Moyses in suo Deuteronomio in titulo De Penitentia loquendo de beatitudine dicit: «hoc est premium quo nullum superius, hoc est bonum quo nullum posterius, quod multis nominibus nominatur ut domus domini, templum domini», etcetera.

150 Primo, probatur hoc Hieremie tertio. Dicitur in diebus illis: *assumam uos unum de ciuitate et duos de cognatione*, quia pauci erant saluandi de illo populo, *et dabo uobis pastores iuxta cor meum, et pascent uos scientia et doctrina*, cumque multiplicati fueritis non dicent ultra arca testamenti domini, *neque ascendet super cor neque recordabuntur illius nec uisitabitur nec fiet ultra in tempore illo, uocabunt Hierusalem "solium domini" et congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine domini*. Sed si
155 secundum rabbi Moysen in aduentu messie debent habere templum et archam, etcetera, igitur. Vnde si dicunt: hoc intelligitur de secundo templo Zorobabel, in quo non fuit archa. Igitur dicendum quod illud dicitur de aduentu messie secundum rabbi Salomonem, per illud quod habetur "congregabuntur ad eam omnes gentes", dicit esse intelligendum de aduentu messie. Vnde si non fiet ultra, clarum est quod iam uenit. Vnde solum in Christi aduentu
160 fuit uocata Hierusalem "solium domini", quia ante Christi aduentum sedes erat in templo,

141: Gal. 4, 26. | 142: Hbr. 12, 22. | 150-154: Ier. 3, 14-17.

127-128: cf. Io. Aeg. Zam., *Leg. San.*, I, p. 478. | 129: cf. Petr. Nat., *Cat. San.*, VII, 103, p. 402. | 133: cf. Mai., *Mish. Tor.*, Sefer Shoftim, Melachim uMilchamot, c. XI, 1. | 144-145: Beresit Rabba] cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 9, p. 386. | 145: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Gn.*, 28, 17, pp. 382-383; cf. TB., *Taan.*, 1, f. 5a². | 147: Rabbi Moyses] *NL*. | 155: Rabbi Moysen] cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 9, p. 382; cf. Por., *Vic. Adv. Iud.*, I, c. 7, f. 19v. | 157: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Ier.*, 3, 17, p. 30.

144: Beresit Rabba] M, X Vere sit Rabba.

scilicet: propitiatorium, et non domini, quia uacua erat illa sedes. Sed ipso presente sedit in templo, scilicet: *inuenerunt illum sedentem in medio doctorum anno duodecimo*, Luce secundo. Item predicando, unde Iohannis octauo: *uenit ad templum et sedens docebat eos*. Item ipse dicit, Matthei uicesimo sexto: *cotidie apud uos sedebat docens in templo*, etcetera. Et sic tunc sedet in Hierusalem qui ante sedebat in celo, unde Psalmi decimo: *dominus in templo sancto suo, dominus in celo sedes eius*. Et sic ante Christi aduentum non dicta fuit Hierusalem “sedes domini”, sed subiecta persis, grecis et romanis, ut patet in libris Esdre, Nehemie et Macchabeorum. Item Hieremie septimo dicitur ei: *sta in porta domus domini et predica uerbum, hoc nolite confidere in uerbis mendacii, dicentes: “templum domini, templum domini, templum domini est”*, in hebreo ponitur ibi plurale. Quasi dicat: non debetis credere quod tria erant templa in Hierusalem, sed solum duo. Primum Salomonis, in quo multi prophete fuerunt; secundo, templum Zorobabel, in quo ueniet dominus prophetarum, scilicet: messias, qui fuit Christus Iesus. Item Aggei secundo: *magna erit gloria domus istius nouissime plusquam prime*. Si igitur illa erat nouissima, nulla sperabatur posterior illa, quia alias non esset illa nouissima, cum sit superlatiuum illud nouissimum, etcetera. Sed contra hoc sunt multa in sacra scriptura.

Primo, Zaccharie sexto habetur de messia: *ecce uir oriens nomen eius et edificauit templum domino*. In Chaldaica Translatione: «uir messias nomen eius». Dicendum quod hoc intellegitur de templo secundo, scilicet: Zorobabel, et hoc secundum iudeos exponitur de Iesu, filio Iosedech, qui missus fuit ad edificandum templum, et sic illic dicitur: *et erit sacerdos super solio suo*. Sed contra hoc est Chaldaica Translatio dicens: «ecce uir messias nomen eius». Dicendum quod intelligitur de Iesu Christo, uero messia, qui fuit uerus sacerdos, ut in alio sermone habebimus, sed templum edificatum ab illo fuit ecclesia, ut uidebimus, unde ipse dicit Petro, Matthei decimo sexto: *super hanc petram edificabo eccelsiam meam*. Et infra dicit: *portabit gloriam*, nam non solum ipse fuit plenus gloria, ut uisum fuit in transfiguratione, sed etiam dedit gloriam omnibus, quia ante eius aduentum causa fuit gloria paradisi, etcetera. Et in fine dicitur quod: *erit uerbum domini Dei uestri*, nam Christus dicitur uerbum patris in quantum Deus. Et sic intelligitur de Christo.

Secundo, Hiezechielis ultimo habetur quod templum aliud erat edificandum. Sed Christus non edificauit templum, igitur sequitur quod non fuerit messias. Dicendum quod uisio Hiezechielis non potest litteraliter exponi. Et sic non intellegitur de templo materiali, sed de templo spirituali, ut dicit rabbi Moyses.

Et primo patet quod materialiter non posset intelligi, sed spiritualiter ratione magnitudinis, ut dicit rabbi Abba, unde dicit quod hoc edificium coram Deo est spiritualiter intellegendum ratione magnitudinis. Patet hoc: nam illa ciuitas in quolibet quadro mensurabatur calamis quattuor milia quingentis et sic sunt octodecim milia calami et sic sunt triginta sex miliaria et octodecim leuce. Hoc probatur: nam quinque pedes faciunt passum, passus quoque centum uiginti quinque stadium, miliare uero octo stadia duplicatum fit tibi leuca. Calamus continet sex cubitos et sex palmos cubitos pedem cum dimidio. Et sic calamus continet plusquam decem pedes, et sic mille calami faciunt duo miliaria et sic unam leucam. Et sic octodecim milia calamorum faciunt octodecim leucas, igitur erat immensa magnitudo.

162: Lc. 2, 46. | 163: Io. 8, 2. | 164: Mt. 26, 55. | 165-166: Ps. 10, 5. | 167: cf. I Esr. 1, 2; II Esr. 1, 2; I Mcc. 1. | 168-169: Ez. 7, 2-4. | 173: Agg. 2, 10. | 176-177: Za. 6, 12. | 179-180: cf. Za. 6, 13. | 183: Mt. 16, 18. | 184: Za. 6, 13. | 186: cf. Za. 6, 15. | 188: cf. Ez. 48, 35.

177: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Propb.*, Za. 6, 1, p. 198; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 16, p. 853. | 191: Rabbi Moyses] cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 9, p. 386. | 193: Rabbi Abba] cf. TB., *Sanh.*, XI, f. 97b³; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 9, p. 386; cf. Por., *Vic. Adv. Iud.*, I, c. 7, f. 20v.

Secundo, templum erat quingentorum calamorum in quolibet quadro, et sic sunt
 quattuor miliaria et due leuce. Item templum distat a ciuitate per quattuordecim leucas, nam
 205 inter medium ciuitatis et templi est spatium decem milia calamorum leuitarum et quattuor
 milia calamorum sacerdotum. Et sic est spatium quattuordecim leucarum. Item rabbi
 Salomon dicit quod non intelligitur materialiter nec litteraliter, sed spiritualiter et de
 Hierusalem celesti, per hoc quod propheta dicit uidisse aquas egredientes de templo et
 precedentes usque ad Mare Mortuum ad illud sanandum de sua amaritudine, ut ibi possent
 210 uiuere pisces. Hoc est impossibile, quia terra est montuosa a Hierusalem in ciuitatem
 Hiericho, et non est transitus per ualle nec per aliquod fundum. Sed aque fuerunt ille que
 exierunt a latere templi, scilicet: corpus Christi, et cucurrerunt usque ad Mare Mortuum,
 quia usque ad hunc mundum, unde Psalmi centesimo tertio: *hoc mare magnum et spatiosum*,
 etcetera. Quod fuit mortuum per peccatum Ade et fuit dulcoratum ut possent in eo uiuere
 215 pisces, id est, homines. Item est impossibile hoc per arbores existentes circa illas aquas,
 unde dicitur quod faciebant fructus quolibet mense, et sic, duodecim uicibus in anno. Et sic
 significabant iustos, qui circa sanguinem Christi faciunt fructum semper. Et sic patet quod
 non intelligitur materialiter. Vnde dicit: *duxit me in montem*. Qui mons significat uirginem
 Mariam, nam lapis fundamenti huius templi *scissus fuit ab ea sine manibus*, Danihelis secundo.
 Vnde Apostolus, prima Corinthiis decimo: *petra autem erat Christus*. Qui dicit: *super hanc petra*
 220 *edificabo ecclesiam meam*. Vnde quia fundamentum est potissima pars edifici, dicitur Christus
 “templum”, unde Iohannis secundo: *soluite templum hoc et in triduo reedificabo illud*.
 Fundamentum corporis Christi fuit argumentatum et etiam perfectum in quadraginta sex
 diebus, sicut quadraginta sex annis fuit factum templum. Vnde: «sex dies in lacte, nouem in
 sanguine, duodecim in carne, octodecim in membris, et sic quadraginta sex completur
 225 corpus nascentis. Si igitur sex, qui fuit primus numerus ducatur in quadraginta sex faciunt
 dies duocentos sexaginta septem, et sic sunt nouem menses et sex dies, et tot sunt ab octo
 calendas aprilis, ad octo kalendas ianuarii, id est, a uiginti quinque martii, ad uiginti quinque
 decembris». Hoc dicit Augustinus Octoginta Tribus Questionibus, capitulo quinquagesimo
 sexto. De isto lapide, qui Christus est, habetur Isaie uicesimo octauo: *ecce mittam in*
 230 *fundamentis Sion lapidem angularem electum*, etcetera. Vnde Translatio Chaldaica: «mittam regem
 messiam» dicit. Vnde Apostolus prima ad Corinthios tertio: *fundamentum aliud nemo potest*
ponere, nisi quod positum est Christus Iesus. Quod autem templum Hiezechielis significet
 ecclesiam militantem, patet per Gregorium super Hiezechielem in homiliis. Vnde tres muri
 sunt tres custodie eius:

235 Prima Dei unde Isaie uicesimo sexto: *urbs fortitudinis nostre Sion saluator ponetur in ea murus*
et antemurale. Vnde ipse dicit, Matthei uicesimo octauo: *cotidie uobiscum sum usque ad*
consummationem seculi, etcetera.

Secunda est custodia angelorum.

Tertia sacerdotum.

240 Item tres porte sunt tres partes terre, scilicet: Asia, Africa et Europa, unde Hieremie
 uicesimo secundo: *Terra! Terra! Terra! audi sermones domini*. Vnde propheta dixit ter “terra” ad
 notandum quod uocabat omnes tres partes mundi, etcetera.

212: Ps. 103, 25. | 217: cf. Apc. 21, 10. | 218: Dn. 2, 34. | 219: I Cor. 10, 4. | 219-220: cf. Mt. 16, 18. | 221:
 Io. 2, 19. | 229-230: Is. 28, 16. | 231-232: I Cor. 3, 11. | 235-236: Is. 26, 1. | 236-237: Mt. 28, 20. | 241: Ier.
 22, 29.

205-206: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Ezr.*, 48, 35, p. 433; cf. TB., *Bab. Bat.*, V, f. 71b¹. | 223-228: Aug. Hipp., *De*
LXXXIII Qu., LVI. PL 40, 39C. | 230-231: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Is.*, 28, 16, p. 89; cf. Ray. Mar.,
Pug. Fid., II, c. 5, p. 342. | 233: cf. Gre. Mag., *Hom.*, X, 12. PL 76, 1065A.

245 Item ter tres porte significabant quod non solum in ecclesia ingressuri erant de tribus partibus mundi, sed etiam de qualibet tres status, scilicet: incipientes, proficientes et perfecti.

250 Item uestibulum erat locus uulgi in quo simplices sunt, ubi triginta erant gazophilacia, que significabant fidei trinitatis, cum obseruantia decem preceptorum. Erant mense octo, quattuor ex qualibet parte. Sunt libri ueteris et noui testamenti in quattuor partes diuisi, scilicet: in legales, historiales, prophetales et sapientiales, quia libri tam ueteris quam noui testamenti sic diuiduntur, etcetera.

Item postea erat atrium ubi erant tria, scilicet: altare holocaustorum, gazophilacium sacerdotum Hebdomadiorum et gazophilacium cantorum.

Primi significant martyres, unde Psalmi quadragesimo tertio: *dedisti nos tamquam oues escarorum*, etcetera.

255 Secundo, sacerdotes significant confessores.

Tres cantores significant uirgines.

260 Septimo, unus porticus cum duabus turribus significat fidem unitatis Dei. Due torres significant fidem duarum naturarum in Christo, scilicet: credere esse uerum Deum et uerum hominem. Vnde: *hec est uita eterna ut cognoscant te uerum Deum et quem misisti Iesum Christum*, Iohannis decimo septimo, etcetera.

Octauo, sancta significat uirginem Mariam, in qua erant duo uela, et altare Thimiamatis, unde uela significant uirginitatem, scilicet: ante partum et post partum, uel in corpore et mente. Et altare Thimiamatis significat omnia odoramenta uirtutum; uelum autem notat uirginem in concipiendo et uelum post significat esse uirginem in pariendo.

265 Nono, sanctus sanctorum significat Christum uerum messiam, unde candelabrum septem lucernarum significat plenitudinem septem donorum spiritus sancti, unde Isaie undecimo: *egredietur uirga de radice*, etcetera. Et requiescet super eum spiritus domini, spiritus sapientie et intellectus, etcetera. Arca cum continentibus notat corpus Christi; mensa significat eucharistiam; aque de latere templi significant baptismum et passionem Christi, quibus mediantibus dulcorate fuerunt omnes amaritudines peccati huius mundi ut peccatores uiuere possent, quia sine sacramentis nullus posset in hoc mundo uiuere. Quod nullum aliud templum speretur patet, nam omnia sunt impeta. Nam si Abrahe fuit in illo monte passio Christi reuelata, Genesis uicesimo secundo, in illo iam est facta, quia mons Caluarie est pars montis Sion. Figura habetur huius quarto Regum secundo, de Heliseo qui dicitur “saluator” uel “Dei salutare” secundum Hieronymum, quando pueri irridebant illum dicendo: *ascende, calue, ascende, calue!* Et sic ad nutum suum exierunt duo ursi de silua et interfecerunt quadraginta duos pueros illorum. Hoc fuit impletum quando iudei irridebant Christum, dicendo quod ascenderet in cruce in monte Caluarie. Et sic post ascensum, scilicet: post passione, et resurrectionem Christi missi fuerunt duo ursi, scilicet: Titus et Vespasianus, de spelunca Rome qui fuerunt de ursinis, etcetera, et interfecerunt quadraginta duos pueros, quia hoc factum fuit quadragesimo secundo anno a Christi passione.

270

275

280

253-254: Ps. 43, 12. | 259: Io. 17, 3. | 267: Is. 11, 1. | 273: cf. Gn. 22, 17. | 276: IV Rg. 2, 23.

275: cf. Hier., *De Nom. Heb.*, VT, Rg., E. PL 23, 821A.

Item si ipsi Iacob fuit apertio glorie paradisi reuelata et fundatio ecclesie militantis quando uidit celos apertos et scalam, etcetera, Genesis uicesimo octauo, nunc ista uidemus impleta igitur.

285 Item si Daud in arca illa trititi fecit altare, iam est impletum hoc quando prima ecclesia facta fuit in monte Sion et ibi consecratum corpus dominicum et datum discipulis, etcetera. Et sic sacramentum altaris institutum post agnum typicum, etcetera.

Item quod aliud tertium templum non speretur, patet per glosam magnam Beresit Rabba, super illud Genesis uicesimo octauo: *quam terribilis est locus iste*, etcetera. Habetur: 290 «dixit magister noster Iosue quod Moses ante mortem fuit eleuatus in celum et uidit domum edificandam in terra».

Secundo, uidit messiam in medio templi.

Tertio, uidit aliam domum edificandam in celis de lapidibus pretiosis et quod nihil erat inferior domus respectu superioris.

295 Quarto, postulauit licentiam ut loqueretur cum messia, et dixit ei messias quod Iacob pater eius uidit utramque domum, scilicet: celestem et terrenam edificandam. Et tunc dixit Moses: *letatus sum in his que dicta sunt mihi, in domum domini ibimus, stantes erant pedes nostri in atris tuis Hierusalem*, etcetera, *Hierusalem que edificatur ut ciuitas*, etcetera. Et sic ex isto notantur tria.

300 Primum, quod primum templum est terrenum.

Secundum, quod in secundo templo uisus fuit messias.

Tertium, quod erat aliud templum celeste in perpetuum duraturum, sed aliud correspondebat ei in terra, scilicet: ecclesia militans, etcetera.

Hoc idem patet, scilicet: quod nullum aliud templum speretur, per glosam hebraicam 305 super illud Deuteronomii tricesimo tertio, in benedictionibus Mosi. Nam ex quo benedixit tribum Leui a quo exiebant sacerdotes, benedixit Benjamin in cuius forte fuit templum, et sic in illo loco habetur: *habitabit confidenter in eo*. Istud est, dicit glosa.

Primum, edificium templi.

Secundo, dicit: *quasi in thalamo tota die morabitur*, hoc est ultimum templi edificium.

310 Tertio dicit: *et inter humeros eius requiescet*, hoc est tertium edificium in futuro seculo.

Igitur non sunt nec fuerunt nisi duo templa in hac uita, quia tertium erit glorie in futuro. Alia expositio dicit: *habitabit confidenter in eo*, scilicet: in seculo isto, *quasi in thalamo tota die morabitur* ad dies messie, *et inter humeros illius requiescet* ad seculum futurum, scilicet: de ecclesia militanti ad triumphantem, quia: *factus est principatus super humerum eius*, Isaie nono. 315 Item: *scapulis suis obumbrabit tibi*, etcetera, Psalmi nonagesimo. Ex quo patet quod in secundo templo est seculum messie, et aliud non speratur nisi in seculo futuro, scilicet: in ecclesia militanti.

283: cf. Gn. 28, 12. | 289: Gn. 28, 17. | 297-298: cf. Ps. 121, 1-3. | 305: cf. Dt. 33, 1. | 307: Dt. 33, 12. | 309-310: cf. Dt. 33, 12. | 312-313: cf. Dt. 33, 12. | 314: Is. 9, 6. | 315: Ps. 90, 4.

290-291: Beresit Rabba] cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 9, p. 385; cf. Por., *Vic. Adv. Ind.*, I, c. 7, f. 20r.

Item hoc patet per glosam Beresit super illud Genesis uicesimo octauo: *quam terribilis est locus iste*, quod exponitur de templo. Vnde dicit glosa *quam terribilis est locus iste*: «ecce primum templum edificatum non est hic aliud». Ecce destructum illud primum, nisi domus Dei, ecce secundum edificium templi et porta celi ad seculum futurum, scilicet: de ecclesia ad gloria paradisi. Igitur ibi non assignantur nisi duo templa.

Primum Salomonis.

Secundum Zorobabelis qui dicitur “domus Dei”, quia in illo habitauit Iesus Christus uerus Deus, porta celi est.

Tertium, scilicet: ecclesia militans, que est porta celi mediantibus sacramentis, etcetera. Nam ecclesia prima fuit in monte Sion edificata et semper permanet et uisitatur per omnes nationes.

Item hoc patet: quod non fuerit uoluntas Dei quod uerum reedificetur aliud templum, patet quia: «Iulianus Apostata dedit licentiam iudeis reedificandi templum et corruit terremotum. Et in eodem anno, scilicet: anno Christi trecenti sexaginta quinque, ipse Iulianus fuit percussus sagita et dixit: “uicisti, nazaree, uicisti”, et sic mortuus fuit ex illa».

Item anno Christi sescenti quinquaginta, Humarus, princeps agarenorum, Ierosolimam ueniens uoluit templum reedificare et non potuit donec crux que (erat in monte Oliueti uel in monte Sion) fuisset remota, quia ante quod in die edificabatur, in nocte cadebat in terra. Et tunc Humarus a quodam persa fuit percussus et mortuus.

Si igitur inter iudeos non est templum, iam sunt mille quadringenti septuaginta octo anni. Si inter agarenos non est domus, quia turres mezquitarum iam sunt destructe et domus que est in Mecha diluuio corruit et sepulchorum Machometi a fulgure destructum fuit, credite quod hic, qui in ecclesia est, est dominus. Igitur *accipite eum uos* et habebitis hic gratiam et in futuro gloriam quam nobis prestare dignetur, qui cum patre et spiritu sancto uiuit et regnat in secula seculorum. Amen.

318-319: Gn. 28, 17. | 340: cf. Io. 18, 31.

319-320: Beresit Rabba] cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 9, p. 385; cf. Por., *Vic. Adv. Ind.*, I, c. 7, f. 20r. | 330-332: cf. Mar. Pol., *Chr.*, p. 46.

Sermo X

SERMO DECIMVS CONTRA HERETICOS ET INFIDELES IN QVO PROBATVR MESSIAM
VENISSE ET ESSE IESVM CHRISTVM PER DEFECTVM SACERDOTII VETERIS TESTAMENTI

<THEMA> *Verbum caro factum est*, Iohannis primo.

5 Sicut perdita fuit gratia in mundo per separatione hominis a Deo, sic recuperata fuit in
unione Dei ad hominem, uel melius, ad humanitatem. Nam filius Dei non assumpsit
hominem, sed humanitatem. Vnde non fuit homo antequam uniretur uel assumeretur, sed
illud ex quo facturus erat homo. Non quod ante esset quam assumeret, sed immediate
totum fuit simul et semel. Vnde in uno instanti anima fuit creata et assumpta caro, et ambo
uerbo unita. Exemplum: si ibi esset liber, et duo quinterni ab eo separati et nunquam de
10 libro uniti. Et in libro esset scriptum aliquod eternum: in uno quinterno historie antique, in
alio historie moderne, et simul unirentur, non quod ante essent quam unirentur, ut dixi, sed
simul, dico quod, licet in illo libro eterno essent uniti quinterni, non diceremus quod alius
liber esset unitus libro illo, sed illud fuit ei unitum ex quo poterat fieri liber. Sed non
fuerunt duo libri, sed unus liber qui ante erat. Sic in proposito, persona eterna erat filius
15 Dei non hominem, et aliam personam assumpsit, sed humanitatem ex qua poterat fieri
homo. Sed quia tunc non erat iuncta in se, sed iuncta fuit per assumptionem, sequitur quod
non dicimus quod hominem assumpsit, sed solum humanitatem, et non nouam personam,
sed illam humanitatem assumpsit in persona eterna diuina. Et sic dicit Bernardus et
Augustinus quod tria in uirgine fuerunt iuncta, scilicet: «eternum, nouum et antiquum». Et
20 sic in illa unione recuperata fuit gratia pro mundo.

Sed sicut tria fuerunt media perditionis gratie quo ad mundum, scilicet: homo, mulier et
minister qui fuit angelus Lucifer, sic tria media et instrumenta reparationis gratie, scilicet:
homo, mulier et minister, scilicet: sacerdos. Et ista tria sunt instrumenta gratie, scilicet:
Christus quo ad humanitatem, et mulier, scilicet: uirgo Maria, et sacerdos, scilicet:
25 mediantibus sacramentis ecclesie. Exemplum: quando aliqua gratia confertur alicui, licet sit
in mente et uoluntate donantis principaliter, scilicet: regis aut pape, ad hoc, ut alicui
conferatur, requiruntur tria, scilicet: manus, penna et littera, que dicat “fiat”. Sic fuit in illo
“fiat” uirginis, a quo omnis gratia fuit in mundo, scilicet: in “fiat” uirginis ista tria fuerunt.
Vnde licet Deus sit principale agens et dator gratie, sed medium et instrumentum fuit
30 triplex, scilicet: Christi humanitas ut instrumentum coniunctum, ut dicit Damascenus. Et
quod Christus dicatur et ei attribuat manus patet Psalmi centesimo decimo septimo:
dextera domini fecit uirtutem, dextera domini exaltauit me, dextera domini fecit uirtutem, ubi recitat
omnes actus messie qui fuerunt tria, scilicet: mors et resurrectio; secundus, descensus in
limbum; tertius, ascensus in celum.

35 Ideo dicit: *dextera domini fecit uirtutem* quando in morte dixit: *nunc princeps mundi huius
eiicietur foras*.

Secundo, dixit: *dextera domini exaltauit me*, scilicet: per uisitationem limbi. Et fuit tunc
Dauid cum sanctis patribus in resurrectione exaltatus, quia positi in paradiso terrestri et
super superficiem terre, qui ante erant in profundo.

40 Tertio, dicit: *dextera domini fecit uirtutem*, quando ascendebat in celum, quia: *ascendens
Christus in altum captiuam duxit captiuitatem*, etcetera.

3: Io. 1, 14. | 32: Ps. 117, 16. | 35: cf. Ps. 117, 16. | 35-36: Io. 12, 31. | 37: cf. Ps. 117, 16. | 40: Ps. 117, 16.

19: cf. MF. Bern. Cl., *De Cons.*, V, 10, 23. PL 182, 801C. | 30: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, III, 26-27. PG 94, 1094B-1098B; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 62, a. 5, p. 481-482.

1: Infideles] M infidelis.

Item Isaie quadragesimo octauo: *audi me Iacob et Israhel quem ego uoco, ego ipse, ego primus et ego nouissimus, manus mea fundauit terram et dextera mea mensa est celos*. In qua auctoritate notatur trinitas personarum, unde: “ego ipse et ego primus et ego nouissimus” dicitur de prima in
 45 trinitate persona, scilicet: de patre. “Manus mea fundauit terram” dicitur de spiritu sancto, que est manus sinistra non ita principalis, sicut dextera aqua incipit motus et uirtus. Et dicit “fundauit terram”, scilicet: illam terram pretiosam corporis Christi in conceptione. Nam licet conceptio sit a tota trinitate, tamen attribuitur uel appropriatur filio.

Si dicis: quare igitur prius nominauit spiritum sanctum? Dicendum quod si consideretur
 50 ordo personarum, prior est filius spiritu sancto, cum ille precedat a patre et filio. Sed si notetur et consideretur quod est amor patris et filii est medium et uinculum patris et filii, sed “dextera mea mensa est celos”, quia filius incarnatus fuit et non pater nec spiritus sanctus. Vnde Psalmi: *a summo celo egressio eius et occursus eius*, etcetera, Psalmi decimo octauo.

Item quod filius notetur per dextera, patet Psalmi centesimo decimo septimo: *dextera domini fecit uirtutem*, ut diximus ante. Et sic primum instrumentum est manus.
 55

Secundo, requiritur penna, unde penna significat uirginem, Psalmi quadragesimo quarto: *eructauit cor meum uerbum bonum*. Infra dicit uirgo Maria: *lingua mea calamus scribe uelociter scribentis*, quando dixit: *quomodo fiet istud*, etcetera? *Ecce ancilla domini*, etcetera.

Tertio, requiritur uerbum scriptum que fuerunt sacramenta, unde Augustinus in homilia
 60 dicit: «accedit uerbum ad elementum et fit sacramentum». Vnde sicut incaustum sine articulatione littere non significat aliquid, sic nec elementum sine uerbo prelato, ut dicit Magister in quarto, distinctione tertia, unde prima questione, primus caput: «detrahe uerbum ab elemento, quid est aqua nisi aqua?», etcetera. Sed uirgo Maria ut instrumentum excellit alia instrumenta, etiam Christi humanitatem secundum quid. Non autem simpliciter,
 65 quia simpliciter humanitas Christi est excellentior uirgine ratione hypostatice unionis, unde licet rex sit excellentior milite simpliciter, sed secundum quid aliquando miles excellit regem in pileo uel equo uel aliquo tali. Et sic in quantum Christi humanitas quo ad corpus fuit assumpta a uirgine et de utero eius, aliquo modo uirgo excellit. Vnde si Psalmista dicit
 70 Psalmi octauo: *minuisti eum paulo minus ab angelis*, etcetera, et uirgo est excellentior angelis, etcetera. Hoc idem dicit Apostolus de Christo, ad Hebreos secundo: *paulo minus ab angelis minoratus*. Et dicit euangelista: *erat subditus illis*, Luce secundo, igitur, etcetera. Sed simpliciter est econuerso. Nam si perfectio fuit in uirgine, fuit a Christo, qui preelegit eam in matrem. Et sic licet angeli excellant Christum quo ad immortalitatem, ut dicit Apostolus, illam
 75 immortalitatem dedit illis Deus. Et sicut fecit illos immortales, sic poterat pro se assumere immortalitatem, sed noluit, ut posset pro nobis pati et mori, etcetera. Exemplum de rege qui suam uestem sericam dat militi et ipse accipit uestem laneam, licet excellat regem in illo secundum quid, sed simpliciter est econuerso, quia totam excellentiam habetur a rege. Virgo igitur excellit omnes sacerdotes, immo excellenter habetur uirtutem omnium
 80 sacerdotum, quia sacerdos interpretatur tripliciter, scilicet: «sacer dux, sacra dans, sacra docens».

Primo, uirgo Maria fuit ducissa sacratissima ratione excellentis sanctificationis. Vnde Hieremias fuit sanctificatus ad hoc: ut esset preco Christi et matris eius. Vnde dixit: *nouum creauit dominus super terram*, etcetera, ut dicitur Hieremie tricesimo primo; Iohannes: ut esse

40-41: cf. Eph. 4, 8. | 42-43: Is. 48, 12-13. | 53: Ps. 18, 7. | 54-55: Ps. 117, 16. | 57-58: Ps. 44, 2. | 58: cf. Lc. 1, 34-38. | 69: Ps. 8, 6. | 70-71: Hbr. 2, 7. | 71: Lc. 2, 51. | 82-83: Ier. 31, 22.

60: Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, LXXX, 3. PL 35, 1840B. | 62-63: Petr. Lom., *Sent.*, IV, 3, 1. PL 192, 843B. | 79-80: cf. Isid. *Ety.*, VII, 12, 17. PL 82, 291D.

85 precursor Christi et uirginis et sanctificatus illa mediante. Sed Maria ad effectum excellentiorem, scilicet: ut esset mater ueri messie. Vnde Bernardus ad canonicos Lugdunum: «puto quod copiosior sanctificationis gratia in eam descenderit», etcetera, Thomas tertia, questione uicesima septima.

90 Secundo, uirgo Maria dedit sacra, scilicet: gratiam toti mundo, que est effectus sacramentorum. Item communicandum meritum suum, secundum hoc dicit Chrysostomus: «omnis sanctus est sacerdos, sed non econuerso». Item obtulit hostiam sacerdotibus, et sic habuit officium diaconatus quando die purificationis duxit filium suum hostiam pro peccatis mundi.

95 Tertio, sacra docens, quia Maria uirgo docuit exemplo, unde Ambrosius libro De Virginitate: «talís fuit Maria ut eius uita omnium fuerit disciplina». Item, si officium sacerdotis est proponere uerbum Dei populo, hoc fecit uirgo Maria, que primo obtulit mundo *uerbum caro factum*. Et sic, licet uerbo suo non predicauerit, maximum tamen predicatorem et sacerdotem mundo dedit, quia sine illo alii non fuissent predicatorum, nec alii sacerdotes sacramenta ministraret, quia omnia efficaciam habuerunt a uerbo uocali uerbi domini. Et sic sacramenta fuerunt instituta per uerbum uerbi incarnati. Tertio, etiam
100 fuit Maria uirgo instrumentum humanitatis Christi, saltem materia preparando.

Et sic inter omnia instrumenta et media fuit medium potissimum gratie impetratiuum, unde Bernardus in sermone: «ad Mariam tamquam ad medium recurrit qui in celis sunt et qui in inferno et nos qui sumus et qui nascentur et nati natorum», etcetera. Ad hanc igitur et nos recurramus, quia hac mediante *uerbum caro factum est*. Ad eam igitur recurrendo mente
105 pia dicamus: aue Maria.

<THEMA> *Verbum caro factum est*, etcetera, ubi supra.

In presenti sermone probabitur messiam uenisse per cessationem sacerdotii legalis, sed primo ponuntur tria fundamenta.

110 Primum quod cum religio fundetur in sacerdotio, illa congregatio que non habet sacerdotes non potest dici “religio”, sicut ille homo qui non habet animam non dicitur “homo”, sed solum “corpus”. Vnde Apostolus ad Hebreos septimo: *translato sacerdotio necesse est ut legis translatio fiat*. Vnde Augustinus: «quia simul et ab eodem et sub eadem sponsionem data fuerunt».

115 Secundum fundamentum est quod in lege nature soli primogeniti erant sacerdotes, ut dicit sanctus Thomas in quarto, distinctione secunda; et prima secunde, questione centesima tertia; et secunda secunde, questione octogesima septima. Sed in lege scripta fuerunt ex certa tribu, scilicet: de Leui, et non de tota tribu, sed de familia Aaron. Et sic primus summus sacerdos fuit Aaron qui duos filios habuit, Exodi uicesimo octauo, scilicet: *Eleazar et Ithamar*. Et sic summi sacerdotes fuerunt de Eleazar et alii sacerdotes minores
120 fuerunt de alio filio, scilicet: de Ithamar. Sed summum sacerdotium tempore Hely fuit translatum ad Ithamar per Samuhelem, ut patet primo Regum quarto, sed tempore

96: cf. Io. 1, 14. | 104-106: cf. Io. 1, 14. | 111-112: Hbr. 7, 12. | 119: Ex. 28, 2. | 121: cf. I Sm. 4, 21.

86: Bern. Cl., *Ep.*, CLXXIV, 5. PL 182, 334C. | 87: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 27, a. 1, p. 204. | 90: cf. Pseu. Io. Chrys., *Op. Imp. In Mt.*, XLIII. PG 56, 876C; Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 9), lib. 4, dist. 24, q. 1, a. 3, qc. 3, p. 54. | 94: Ambr., *De Virg.*, II, 2, 15. PL 16, 210D. | 102-103: Bern. Cl., *Serm. In Fes. Pent.*, II, 4. PL 183, 328A. | 112-113: Augustinus] *Auctor err.* cf. Wal. Str., *Glo. Ord.*, Hbr., 7, 12. PL 114, 655BC; cf. Gre. IX., *Decr.*, I, 2, 3, col. 8. | 115: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 7), lib. 4, dist. 2, q. 1, a. 2, p. 152; *S. Th.* (vol. 2) I^a-II^{ae}, q. 103, a. 1, p. 711; (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 87, a. 1, p. 542.

Salomonis restitutum fuit in Eleazar. Quia Salomon, sublato Abiathar, qui fuit de Ithamar, instituit in summum sacerdotem Sadoch, qui fuit de alio filio, scilicet: de Eleazar, ut patet tertio Regum secundo.

125 Tertium fundamentum est quod nunc in presenti tempore nulla tribus potest cognosci ueraciter, quia omnes sunt confuse et nescitur qui sunt qui descendunt de Leui, nec de Iuda nec de aliqua alia tribu. Et per consequens non solum nec est nec speratur aliquis sacerdos in populo, nec etiam iudei debent sperare messiam, quia dato quod esset uenturus ipsum, non possunt cognoscere, cum speretur de Iuda et de Leui. Et qui uenirent ex illa tribu non
130 possunt cognosci, cum sint tribus confuse.

Ponuntur igitur tres conclusiones. Prima: quod sacerdotium legale iam est finitum. Secunda conclusio: quod nunquam de cetero est sperandum tale sacerdotium. Tertia conclusio est quod terminus illius sacerdotii fuit Christi aduentus et sic per ipsum introductum aliud nouum sacerdotium, scilicet: Christi et ecclesie christianorum.

135 Prima conclusio probatur ad sensum, quia in populo iudaico nullum est hodie sacerdotium nec est aliquis sacerdos inter eos, sed solum aliquis laicus dicit suam orationem, sicut inter agarenos et sicut esset inter nostros laicos, quando uolunt aliquando dicere missam beate uirginis sine aliqua consecratione. Item probatur quia si sacerdos non potest esse inter eos, nisi de tribu Leui, illa tribus nunc non potest cognosci nec notari,
140 igitur nec sacerdos, quia non omnes de tribu Leui erant sacerdotes, ut patet in notabili, sed solum una familia, scilicet: de domo Aaron, sed si tribus non potest notari, a fortiori nec familia nec sacerdos. Item patet quia summus sacerdos inter eos ungebatur, et nunc nulla est unctio in illo populo. Et claudebat templum immundis, nunc nullum est templum. Aperiebatur mundis, nunc non. Offerebat sacrificia aliorum et propria, nunc nullum
145 offertur sacrificium, ut in alio sermone uidebimus. Sacerdos summus faciebat expiationem pro peccatis in templo, nunc nulla est expiatio, etcetera.

Secunda conclusio probatur quod nullum speretur sacerdotium in illo populo, quia si non speratur templum aliquid, ut diximus, nec speratur sacerdotium, cum sacerdos maxime summus ordinetur administrandum in templo. Item probatur per Osee tertio capitulo
150 dicens: *dies multos sedebunt filii Israhel sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine ephod. Post hec reuertentur et querent dominum Deum suum et Dauid regem suum*, id est, messiam. Vnde Translatio Chaldaica habet: «post hec reuertentur filii Israhel et querunt cultum domini Dei sui et obedient messie, filio Dauid, regi suo», scilicet: Christo, etcetera.

Dicent iudei: hec auctoritas magis facit pro nobis, quia per hanc probamus nos quod
155 quando essemus sine rege, et sine sacerdote, et sine templo, etcetera, tunc ueniret noster messias et sic dicit “obedient messie, filio Dauid”. Sed dicendum quod immo est contra iudeos, quia dicit “reuertentur et obedient messie”, etcetera. Igitur iam separati fuerunt a messia uero, quia alias ipsi non reuerterentur ad messiam, sed messias ueniret ad illos. Contra: quia est econuerso, nam tunc iam uenit messias, unde Iohannis primo: *in propria uenit et sui eum non receperunt*. Vnde Isaie primo: *ue genti peccatrici*, etcetera, *derelinquerunt eum et sanctum Israhel*, id est, messiam. Item Hieremie quinto: *preuaricatione preuaricata est in me domus Israhel et domus Iuda –ait dominus–, negauerunt me et dixerunt: “non est ipse”*, quando dixerunt: *non habemus regem nisi cesarem*, Iohannis decimo nono. Patet igitur quod propheta Osee loquebatur de istis temporibus, quia nunc sunt *sine rege, sine principe, sine altari, quia sine templo*,

124: cf. III Rg. 2, 35. | 150-151: Os. 3, 4-5. | 159-160: Io. 1, 11. | 160-161: Is. 1, 4. | 161-162: Ier. 5, 11-12. | 162-163: Io. 19, 15. | 164-165: cf. Os. 3, 4.

152-153: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Proph.*, Os. 3, 5, pp. 35-36; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 15, p. 472.

165 *sine ueste pontificis*. In figura cuius Zaccharias factus fuit mutus et Cayphas pontifex scidit uestimenta sua, etcetera. Ideo dicit: “reuertentur ad messiam”. Et sic ante eum derelinquerunt et obedient illi, igitur ante inobedientes fuerant.

Tertia conclusio probatur tripliciter: primo ratione figure, secundo practice, tertio auctoritate.

170 Primo probatur quia ueritate adueniente debuit figura cessare. Sed ueritas Christi fuit sic maxima quod non solum sacerdotium legis nature figurabat illam, sed etiam sacerdotium legale, unde: *uidimus eum quasi unigenitum a patre plenum gratie et ueritatis*, Iohannis primo. Ista fuit unctio nostri sacerdotis, scilicet: Iesu Christi, unde Psalmi quadragesimo quarto: *unxit te Deus Deus tuus oleo*, etcetera. Vnde sicut sacerdos ueteris testamenti ungebatur oleo, sic
175 Christus quo ad humanitatem unctus fuit gratia spiritus sancti, Danihelis nono: *ungatur sanctus sanctorum*. Vnde Psalmi centesimo tricesimo secundo: *sicut unguentum in capite quod descendit in barbam, barbam Aaron quod descendit in oram uestimenti, sicut ros*, etcetera. Est unguentum in capite, scilicet: Deo, in quo est sicut in fonte quod descendit in barbam Aaron, id est, in Christi humanitatem, quod descendit in oram uestimenti, id est, in ecclesia
180 militante, que figurata fuit per uestem inconsumptibilem. De qua dicitur Iohannis decimo nono: *non scindamus eam, sed sortiamur*, quia ecclesia non debet scindi ab hereticis, quia nullus articulus est negandus, sed debet fortiri per Dei misericordiam, quia non est uolentis neque currentis, sed Dei miserantis.

185 Secundo, sacerdos introibat mundos in templum. Sic Christus purgatos intromittet in illum. Alios non, si cum peccato sint, quia tangere mortuos significabat tangere prohibita, etcetera.

Tertio, offerebat sacramenta. Sic Christus obtulit sacramenta maxime seipsum in nocte cene.

190 Quarto, expiatio fiebat per summum sacerdotem in sancta sanctorum intrando semel in anno. Sic Christus, ad Hebreos nono: *semel introiuit in sancta*, etcetera, sic obtulit expiationem mundi in cruce. Nam ille sacerdos septies aspergebat sanguinem hirci aut uituli, Leuitici decimo sexto, et de uitula rufa, Numeri decimo nono, sic Christus septies fudit proprium sanguinem. Primo, in circumcissione; secundo, in sudore sanguinis; tertio, in flagellatione; quarto, in manuum perforatione; quinto, in pedum affixione; sexto, in coronatione;
195 septimo, in lateris apertione. Et sicut aliquando non sufficiunt uerba ad exprimentum aliquod arduum, sic nec ad figurandum, unde dicunt legiste quod plura sunt negotia quam uocabula. Et sic cum sacerdos uerus, qui Christus est, non solum fuerit homo, sed etiam Deus, sic non per sacerdotium legis scripte, sed etiam per sacerdotium legis nature fuit figuratus, sicut dicit Apostolus, ad Hebreos septimo.

200 Primo, sicut Melchisedech ponitur in scriptura sine genealogia, scilicet: sine patre et matre, sic Christus ut Deus sine matre, ut homo sine patre. Vnde Isaie: *generationem eius quis enarrabit?* Isaie quinquagesimo tertio.

Secundo, non habet principium temporis nec finem, sic Christus ut Deus.

Tertio, sicut Melchisedech obtulit in sacrificium panem et uinum, sic Christus.

172: Io. 1, 14. | 173-174: Ps. 44, 8. | 175-176: Dn. 9, 24. | 176-177: Ps. 132, 2-3. | 181: Io. 19, 24. | 190: Hbr. 9, 12. | 191-192: cf. Lv. 16, 19. | 192: cf. Nm. 19, 4. | 199: cf. Hbr. 7, 21. | 201-202: Is. 53, 8.

176: Vnguentum] M, X unigenitum.

205 Quarto, sicut Melchisedech fuit sacerdos et rex Hierusalem, sic Christus, unde propheta Zaccharie nono: *exulta satis filia Sion, ecce rex tuus uenit*. Igitur Christus fuit, secundum prophetam, rex ciuitatis Hierusalem. Et sicut rex fuit terminus omnium sacerdotum.

210 Quinto fuit maior Abrahe, quia ut dicit Apostolus quod maior est qui benedicetur eo qui benedicetur. Sed cum Abraham fuerit benedictus a Melchisedech, igitur fuit maior eo. Sed cum inter omnes maior fuit Abraham, cui facta et iurata fuit promissio de Christo, sequitur quod Melchisedech figurabat Christum, quia solus promissus fuit maior ipsa promissione, et sola ueritas maior ipsa figura. Ideo dicit Dauid Psalmi centesimo nono: *tu es sacerdos in eternum secundum ordinem Melchisedech*. Qui psalmus exponitur de Christo secundum ipsum rabbi Mosen Arsan, qui dicit quod messias sedebit ad dexteram Dei, et allegat illum Psalmi centesimo nono: *dixit dominus domino meo*, etcetera.

215

Item secundo probatur hoc, scilicet: quod terminus summorum pontificum fuit in Christo. Nam iudei solum habuerunt octoginta tres summos pontifices.

Primo, in tempore tabernaculi fuerunt tredecim, scilicet: Aaron, Eleazar, Phinees, Abisue, Bocci, Ozi, Hely, Samuhel, Achitoph, Achimalech, Abiathar, Sadoch, Achimas.

220 Secundo, habuerunt in primo templo Salomonis octodecim, ab ipso Sadoch usque ad Iosedech, qui ductus fuit captiuus in Babilonie.

Tertio, in templo secundo Zorobabel usque ad tempora Macchabeorum habuerunt quindecim, secundum a Iesu filio Iosedech, qui fuit in templi edificatione usque ad Ioachim.

225 Item a Macchabeis usque ad regem Herodem, scilicet: a Ionatas, usque ad Antigonem habuerunt octo.

Item ab Herode usque ad finalem templi destructionem, scilicet: ab ipso Ananello usque ad Ananiam, qui fuit interfectus a Tito, capta Hierusalem, habuerunt uiginti nouem. Sed isti ultimi uiginti nouem, ut dicit Magister Historiarum et Iosephus Antiquitatum, non seruarunt ordinem sacerdotum, sed uendebatur sacerdotium et dabatur propter fauorem romanorum et Herodis, etcetera. Sed tunc non solunt dabatur indigno, sed aliquando inabili non seruando preceptum domini in tribu Leui nec in familia Aaron. Et sic primus illorum fuit Ananellus Babilonus. Et sicut qui ordinarent mulierem non esset sacerdos, cum non esset capax illius, sic nec illi fuerunt ueri sacerdotes. Igitur, si ab ipso Herode incepterunt esse inabiles, sequitur quod uerum sacerdotium habuit tunc finem, scilicet: in aduentu summi sacerdotis, scilicet: Christi. Et sic in figura habebant quod liberandi erant rei in morte summi sacerdotis, scilicet: Christi ueri sacerdotis.

230

235

240 Tertio, probatur hoc auctoritate Isaie ultimo. Loquens de aduentu Christi in Hierusalem dicit: *et ego declinabo super eam quasi fluiam pacis et quasi torrentem inundantem gloriam gentium*. Et infra dicit: *mittam ex eis qui saluati fuerunt ad gentes in mare in Africam, in Italiam, Greciam, et insulas longe ad eos qui non audierunt de me nec uiderunt gloriam meam, et annuntiabunt gloriam meam gentibus, et assumam ex eis in sacerdotes et leuitas*, etcetera. Et sic nunc barbari, latini, et greci sunt sacerdotes Christi, et non solum iudei nec de tribu Leui. Sic Christus misit ad predicandum

206: Za. 9, 9. | 208: cf. I Cor. 14, 5. | 212-213: Ps. 109, 4. | 215: Ps. 109, 1. | 239: Is. 66, 12. | 240-242: Is. 66, 19-22.

214: Rabbi Moyses Arsan] cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 15, p. 476. | 229: cf. Petr. Com., *Hist. Sch.*, in Act., CXIII. PL 198, 1716B. | cf. Fl. Ios., *Ant. Iud.*, XIII, 5, 9, p. 740.

245 apostolos in Africa duos euangelistas, scilicet: Mattheum in Ethiopiam et Marcum in
Alexandriam. In Italiam Petrum et Paulum. In Greciam Iohannem Euangelistam. In insulas
Barnabam, et sic de aliis. Hoc sacerdotium Christi est uerum non figuratiuum; hoc
perpetuum, non temporale, quia Christus sacerdos eternus est. Nunquam alius fuit eternus.
Hoc iuramento firmatum; hoc prelati commissum. Primo Petro et postea aliis. Vnde non
250 habemus octoginta tres sacerdotes summos, sicut iudei, sed a Petro usque ad Innocentium,
qui nunc est, fuerunt ducenti uiginti duo.

Primo, Petro omnia commisit.

Primo, quo ad apertionem templi celestis dixit Christus Petro: *tibi dabo clauas regni celorum
et porte inferi non preualebunt aduersus te*, Matthei decimo sexto.

255 Secundo, conferendi sacramenta: *quodcumque ligaueris super terram erit ligatum in celis*,
Matthei decimo sexto.

Item quo ad expiationem Christi in sacramento dicit: *hoc facite in meam commemorationem*,
Luce uicesimo secundo. Vnde Apostolus prima Corinthiis undecimo: *quotiescumque
manducabitis mortem domini annuntiabitis donec ueniat*, scilicet: ad iudicium. Ergo semper
durabit.

260 Item de agarenis, qui non habent sacerdotes, quia iam Calipha de Baldacho «mortuus
fuit christianus, cum cruce in pectore inuentus post mortem». Et sic, sicut anathema, ab
aliis caliphis segregatus in sepultura ostendens agarenis non habere sacerdotium. Igitur ubi
non est sacerdos nec sacerdotium non est lex, quia, sicut ante diximus: *translato sacerdotio
necesse est ut legis translatio fiat*, ut dicunt Apostolus et Augustinus: «quia simul data et eodem
265 tempore et sub eadem sponsione», etcetera.

Igitur, si uos, iudei, nullum habetis sacerdotem summum, si uos, sarraceni nullum
habetis calipham, credite quod hic Christus est summus et uerus sacerdos. Et si hunc
recipitis, hic habebitis gratiam et in futuro gloriam quam nobis prestare dignetur, etcetera.
Amen.

252-253: Mt. 16, 18-19. | 254: Mt. 16, 19. | 256: Lc. 22, 19. | 257-258: I Cor. 11, 26. | 263-264: cf. Hbr. 7,
12.

260-261: cf. Ric. Da Mont., *Con. Leg. Sarr.*, III, p. 75. | 264-265: Augustinus] *Auctor err.* cf. Wal. Str., *Glo. Ord.*,
Hbr., 7, 12. PL 114, 655BC; cf. Gre. IX., *Decr.*, I, 2, 3, col. 8.

SERMO VNDECIMVS CONTRA HERETICOS ET INFIDELES IN QVO PROBATVR MESSIAM
VENISSE PER SACRIFICIORVM CESSATIONEM

<THEMA> *Benedicta tu in mulieribus*, Luce primo.

5 Tanta fuit excellentia et singularitas Marie uirginis quod omnium mulierum
maledictiones correxerit et omnes benedictiones mulierum superauit. Et ne discurramus, per
totam sacram scripturam inuenimus tres mulieres benedictas et tres alias maledictas. Tres
maledicte fuerunt Eua et uxor Loth et Maria soror Aaron. Et tres benedicte fuerunt Sarra,
Genesis decimo septimo, Iahel, Iudicum quinto, Iudith, Iudith decimo tertio.

Eua maledicta tripliciter.

10 Primo quo ad animam et ad personam. Primo fuit omnium creaturarum inferiorum
peccatum habens et medium omnium peccatorum existens, Maria econuerso. Prima inter
omnes creaturas inferiores immunis ab omni peccato et medium existens omnium
meritorum et mediatrix omnium peccatorum. Ideo Augustinus in sermone Assumptionis
15 dicit: «auctrix peccata Eua, auctrix meriti Maria. Eua occidendo obfuit, Maria uiuificando
profuit, illa percussit, ista sanauit». Hec ille. Si autem Maria peccatum haberet sequeretur
multa inconuenientia.

20 Primo, peccatum redundaret in filium quo ad honorem ex parte sui, etiam quo ad nos,
scilicet: quo ad illam portionem que a filio Dei assumi debuit, quia cum infectione et sordi
peccati esset non omnes sordes abluere posset. Exemplum de aqua qua omnes
immundicias abluere debet, debet esse limpidissima ab omni sorde. Vnde si est mixta cum
colore rubeo non posset ea que sunt rubea mundare et sic de aliis.

25 Secundo, ratione uirtutis, ut posset omnes gratias et uirtutes habere, quia si illa debuit
omnes gratias et uirtutes habere, sequitur quod non esset possibile habere aliquod
peccatum, quia cum contraria mutuo se expellant. Sequitur quod non haberet uirtutem
oppositam illi peccato, tunc maxime non haberet uirtutem innocentie, quando peccato esset
subiecta, quia illa cum peccato esse non posset.

30 Tertio, ut pro omnibus peccatoribus et pro omnibus peccatis posset impetrare et
intercedere, quia sicut intellectus est creatus sine specie, ut dicit Aristoteles, ut omnes
species posset recipere, et oculus est creatus et factus a natura abscolor, ut omnes colores
posset recipere, sic uirgo Maria est creata sine peccato, ut omnes peccatores posset recipere
et pro omnibus peccatis posset intercedere, quia si cum aliquo peccato esset pro illo non
posset intercedere.

35 Secundo quo ad corpus tripliciter: primo, sine corruptione fecunda, quia Eua sicut
concepit cum libidine, sic cum corruptione corporis peperit. Sed Maria sicut incorrupta fuit
mente, sic etiam corpore. Secundo, Eua fuit grauida cum grauedine, sed Maria uirgo «sine
grauidine grauida», ut inquit Bernardus, non cum aliqua molestia sicut Eua. Vnde Isaie
tricesimo quinto: *germinans germinabit letabunda et gaudens*. Item Psalmi sexagesimo quarto:

3: Lc. 1, 28. | 8: cf. Gn. 17, 16. cf. Idc. 5, 24. cf. Idt. 13, 23. | 37: Is. 35, 2.

14-15: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CXCIV, 2. PL 39, 2105B. | 28: cf. Auctor. Arist., *De Ani.*, III, 4, (429a22),
p. 185; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 79, a. 2, p. 553. | 35-36: Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, 7.
PL 183, 433B.

8: 2° Iudith] M, X Iudicum. | 36: Isaie] M, X Hieremie.

letabitur germinans. Exemplum, sicut in uitro radius solis sine fractione sine molestia recipitur. Immo perficitur ab eo et fit purissimum, sic uerbum in Maria uirgine.

40 Si dicis quod non fuit grauior post conceptionem cum plus contineret tunc quam ante. Dicendum quod si illud contentum esset quid graue et non disponens illam ad leuitatem, que est uersus celum, esset uerum, sed est econuerso. Exemplum de nebula: quando est grauis stat circa terram, sed adueniente radio solis eleuatur in altum, sed nebula illa plus
45 continet quando continet se et radium quam quando se solam, sed illud plus disponit illam ad leuitatem. Sic in uirgine, nam fuit plena gratia spiritus sancti, que eleuat hominem ad celum, ut patet in uiris contemplatiuis, qui aliquando dum sunt in maxima contemplatione eleuantur a terra, ut patet de beata Magdalena. Sic uirgo Maria non fuit nisi quedam nebula que in se recepit solem iustitie, unde Hiezechielis tricesimo secundo: *solem nube tegam*, quod intelligitur de uirgine Maria uel de humanitate Christi. Item Eua cum dolore peperit filios, quia erant filii ire, sed uirgo Maria: «sine dolore fuit puerpera». Vnde Isaie sexagesimo sexto dicitur de uirgine Maria: *antequam parturiret peperit*, quia parturire est cum dolore parere, *et antequam ueniret partus*, scilicet: communis aliarum mulierum, *peperit filium*, quia partus significat dolorem femine, ut dicit Guarinus, quod fuit solum in uirgine. Ideo dicit propheta: *quis audiuit unquam tale aut quis uidit huic simile?* Quasi dicat: nullus. Quia sicut ait
50 Damascenus, Deus preseruauit uirginem Mariam a dolore in partu et seruauit illum dolorem pro die passionis filii sui, quando fuit illud impletum: *tuam ipsius animam doloris gladius pertransibit*, Luce secundo. Et sic dicit propheta: *antequam parturiret peperit filium. Quis audiuit?*, etcetera. Et non fuit conueniens quod in receptione filii Dei haberet uirgo Maria dolorem et tristitiam, cum Christus fuerit gaudium totius mundi et pastoribus dixit angelus:
55 *euangelizo uobis gaudium magnum*, etcetera.

Tertio, Eua fuit maledicta quo ad honorem, quia dictum fuit ei: *sub uiri potestate eris*, etcetera. Sed Maria uirgo non fuit sub uiri potestate sed super uiros et feminas. Nam in obprobrium mulierum fuit illud dictum, in quantum uiri fuerunt perditum mediante muliere, quia uir deceptus propter amorem illius, quia *non fuit seductus*, ut ait Apostolus prima ad
65 Timotheum secundo, sed Maria uirgo fuit causa salutis omnium mulierum et hominum, unde Bernardus in homilia secunda Super Missus Est ait: «letare pater Adam, sed magis tu mater Eua, exulta quia sicut omnium fuistis parentes, sic et omnium fuistis peremptores et quod infelicius est prius peremptores quam parentes. Ambo inquam consolamini super filia et tali filia, sed illa amplius cuius obprobrium transit in omnes mulieres, iam non habet uir quid aduersus feminam dicat». Infra: «curre igitur Eua ad Mariam, curre mater ad filiam. Filia pro matre respondeat, ipsa matris obprobrium auferat et patri satisfaciat, quia ecce si uir cecidit per feminam iam non erigitur nisi per feminam». Hec ille. Et sic sicut Eua habuit tres maledictiones. Sic uirgo Maria tria illas tollentia.

Secunda mulier maledicta fuit uxor Loth, Genesis decimo nono, quo ad tria.

75 Primo, propter inobedientiam precepti Dei per angelum missi uersa fuit in statuam salis. Illud fuit per nimiam curiositatem, quia uoluit uidere ciuitates inhonestas, quia mulier casta corde etiam oculos debet habere castos et pudicos, ut dicit Augustinus in Regula: «non dicatis uos esse pudicos si oculos habetis impudicos». Sed uirgo Maria fuit obediens Deo

38: Ps. 64, 11. | 48: Ez. 32, 7. | 51-54: Is. 66, 7-8. | 56-57: Lc. 2, 35. | 57-58: cf. Is. 66, 7-8. | 60: cf. Lc. 2, 10. | 61: cf. Gn. 3, 16. | 64: I Tim. 2, 14. | 74: cf. Gn. 19.

50: cf. Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, 7. PL 183, 433B. | 53: Guarinus] NI. | 55: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, IV, 14. PG 94, 1162CD; cf. Alb. Mag., *Mar.*, CXLVIII, 2, p. 214ab. | 66-72: Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, II, 3. PL 183, 62BC. | 77-78: Aug. Hipp., *Reg. Ad Ser. Dei*, VI. PL 32, 1381A.

62: Feminas] M feminaa.

80 mediante angelo transmissione dicendo: *ecce ancilla domini*. Et: *subit in montana cum festinatione*, non tarda in rebus pietatis. Vnde Ambrosius: «discite, o uirgines, non demorari in plateis, non aliquos in publico miscere sermones». Nec dicat uirgo “casta sum”, sed mihi placet uidere solacia, etcetera. Non potest esse, quia non aperitur oculus sine corde, eadem est anima in corde et oculo. Illud uidet quis quod concupiscit, unde Augustinus, ubi supra: «impudicus oculus impudici cordis est nuntius». Debet autem esse inter partes corporis
85 quedam melodia et proportio. Et sic si cor est castum et oculus et econuerso, unde dicit Albertus, quod si inter pennas columbe misceat aliqua penna aquile uel falconis immediate corrumpuntur ab illa. Item dicit Philosophus libro De Animalibus, quod si ex intestinis lupi fiant corde instrumenti musice, non possunt fieri consone cum cordis factis ex intestinis agni uel ouis. Ratio est quia sicut totum inimicabatur toti, sic partes inter se et quelibet pars
90 habet naturam totius illius, sic est de corde uiri uel mulieris cum oculo cuiuslibet illius.

Secunda maledictio est quod statua illa dissoluitur per annum, quia lambitur a bestiis et sic iterum crescit. Sed uirgo Maria illam non habuit, quia nunquam disolutionem nec incinerationem habuit, quia nullum peccatum in ea fuit.

95 Tertio, quia conseruatur in memoriam et detestationem et obprobrium sui peccati, unde Christus dicit, Luce decimo septimo: *memores estote uxoris Loth*. Sed uirgo Maria stat in memoria uirtutis, unde dicit Ecclesiastici uicesimo quarto: *memoria mea in generatione seculorum*. Item: *ex hoc beatam me dicent omnes generationes*.

Primo, generationes celi illam dicunt beatam propter eorum reparationem.

Secundo, generationes limbi et purgatorii propter eorum liberationem.

100 Tertio, generationes mundi et terra propter eorum auxiliacionem uel sic generatio pure spiritualis dicit illam beatam, quia genuit suum reparatorem. Generatio pure corporalis, quia genuit suum renouatorem; generatio corporalis et spiritualis simul, ut homo, quia genuit suum redemptorem. Et sic omnes generationes dicunt illam beatam.

105 Tertia mulier maledicta fuit Maria, soror Mosi et Aaron, et habuit similiter tres maledictiones.

Prima fuit superbia maxima, quia murmurauit de Mose, ut habetur Numeri duodecimo. Sed uirgo Maria fuit humilis, unde ait: *respexit humilitatem ancille sue*, etcetera. Et dicit Bernardus: «omnium aliarum uirtutum oblita de hac sola gloriatur dicens: “*respexit humilitatem ancille sue*”», etcetera.

110 Secundo, in Maria, sorore Mosi, fuit caro eius cissa et maculata per lepram, sed altera Maria uirgo perpetua in carne nullam malam infirmitatis habuit, quia aut esset per peccatum aut esset per superfluum cibum, quod nullum istorum in ea fuit.

Tertio, prima Maria fuit leprosa et perdidit pulchritudinem. Sed uirgo Maria tota pulchra, scilicet: in anima et corpore, quia: «*gratia perficit naturam*» sic hic.

79: cf. Lc. 1, 38-39. | 95: Lc. 17, 32. | 96: Sir. 24, 28. | 97: cf. Lc. 1, 48. | 106: cf. Nm. 12. | 107-109: cf. Lc. 1, 48.

80-81: Ambr., *Exp. Ev. Sec. Lc.*, II, 21. PL 15, 1560B. | 84: cf. Aug. Hipp., *Reg. Ad Ser. Dei*, VI. PL 32, 1381A. | 86: cf. Alb. Mag., *De Animal.*, VIII, 1, 3, p. 428b. | 87: Philosophus] NI. | 108-109: Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, I, 5-6. PL 183, 59B. | 114: cf. Arist. Lat., *Phys.*, II, 8, 199a16, p. 86; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 1, a. 8 ad 2, p. 11.

115 Item, inuenimus tres mulieres benedictas in sacra scriptura.

Prima, Sarai cuius nomen mutatur et dicitur Abrahe: *uxor tua uocabitur Sarra et non uocabitur Sarai, et benedicam illi et ex illa dabo tibi filium cui benedicturus sum*, Genesis decimo septimo. Mutatur nomen Sarai quod significat “principissa mea” et sic Sarai postea dicitur Sarra quod significat “principissa” uniuersaliter multorum. Sic per Mariam mutatur nomen
 120 Eue in Aue salutationis et dicitur: «domina et regina non solum hominum, sed angelorum». Secundo, fuit Sarra benedicta in preparatione uirtutis generatiue, qui concepit iam nonagenaria. Sed maior preparatio facta fuit in uirgine, quia si preparatio Sarre fuit miraculosa, sed concepit naturaliter mediante semine uiri, sed Maria preparata ad hoc quod sine aliquo semine conciperet et non naturali modo quo ad illud. Tertia benedictio: quod
 125 fuit mater que recepit illum filium mediante quo omnes gentes erant benedicende, unde: *in semine tuo benedicent*, etcetera, Genesis uicesimo secundo. Sed maior benedictio Marie que fuit mater illius in quo immediate facta fuit totius mundi benedictio. Item fuit ille filius in quo beatitudo omnium fuit in quantum Deus quo ad animam, in quantum homo quo ad corpus. Et sic, secundum portionem quam a uirgine accepit, erit beatitudo quo ad corpus
 130 omnium que sunt que fuerunt uel erunt, que fuit maior excellentia uirginis quo ad alios. Nam in se est maior esse matrem Dei. Sed quo ad alios maior est quod omnes aspiciunt pro obiecto beatitudinis, illud corpus quod a uirgine fuit assumptum.

Secunda femina benedicta fuit Iudith, de qua dicitur Iudith decimo tertio capitulo: *benedicta filia tu a domino Deo*, etcetera. Que benedictio fuit in liberatione ciuitatis Betulie. Sed
 135 uirgo Maria non solum unam ciuitatem, sed totum mundum liberauit a seruitute peccati et mortis.

Tertia benedicta fuit Iahel, uxor Aber, de qua Iudicum quinto: *benedicta Iahel inter mulieres*. Hec interfecit Sisaram maleo ponendo clauum in Tympora quam uictoriam non habuit Barach, ut dixit Delbora prophetissa, sed erat in manu mulieris. In figura hoc intelligitur de
 140 uirgine Maria. Nam Barach et Delbora significant Adam et Euam, qui causam dederunt edicti, quia si illi non peccarent nec uictoria esset attributa uirgini. Et sic Delbora fuit primaria causa mouendi ipsum Barach, sic Eua mouit ipsum Adam. Sed uictoria non fuit nisi a uirgine Maria significata per Iahel. Et sic, Sisara est princeps demonum qui uictus a uirgine mediante filio suo, unde dicitur Genesis tertio de femina: *inimicitias ponam inter te et
 145 mulierem, et semen tuum et semen illius*. Sed uictoria erit in manu mulieris, scilicet: uirginis, quia *ipsa conteret caput tuum*. Modus uictorie fuit quia dedit somnum ei mediante lacte, quia Iudicum quarto, cum uenisset Sisara ad domum et tentorium Iahel, dedit ei bibere lac et sic habuit somnum, ne uideret nec cognosceret que faciebat.

Sic Maria uirgo cum demon sciuisset quod nasciturus erat uictor et destructor ipsius
 150 regni qui sperabatur fortior eo et plusquam homo, quia Deus et homo cogitabat in Christi natiuitate si erat ille, dum uidebat sanctitatem uirginis et frequentem salutationem angelorum.

Item uidit quod angelus uenit ad pastores et facta est cum angelo multitudo celestis exercitus dicentium: *gloria in altissimis Deo et in terra pax*, que non poterat esse nisi in
 155 destructione sui regni, credidit quod ille erat dominus angelorum, quia nunquam uiderat exercitum angelorum uenire ad natiuitatem alicuius, nisi tunc.

116-117: Gn. 17, 15-16. | 125-126: Gn. 22, 18. | 134: Idt. 13, 23. | 137: Idc. 5, 24. | 144-146: Gn. 3, 15. | 147: cf. Idc. 4, 19. | 154: cf. Lc. 2, 14.

120: cf. Pseu. Bern. Cl., *Trac. De St. Virt.*, I, 13. PL 184, 797D.

147: Iahel| M, X Iohel.

Item uidit quod uirgo Maria post filii natiuitatem ipsum adorauit, ut ecclesia cantat, nunquam uiderat de aliqua matre quod filium suum adoraret credidit quod erat Deus et homo qui uenturus erat, sed dum uirgo dedit ei lac suum, tunc credidit quod non erat ille, quia cum Deus det cibum toti mundo et non indiget aliquo cibo, sed uidens quod ille libenter sumpsit matris lac, credidit quod non erat ille redemptor nature humane.

Et sic, cum lacte Maria uirgo dedit somnum demoni, et sic, non cognouit que erant et habuit uictoriam mediante filio suo, qui figurabatur per maleum et clauum. Nam sicut in maleo sunt duo, scilicet: ferrum et lignum debile, sic in Christo due sunt nature, scilicet: diuina et humana. Diuina significatur in ferro et humana in ligno, sed clauus significat animam Christi, que penetrauit usque ad limbum ut extraheret animas sanctorum patrum. Et sic dicit quod: «penetrauit tempora eius», sed anima non penetrauit nec spoliauit infernum, nisi iuncta diuinitati, sic clauus non penetrauit nisi iuncto malleo quo ad partem ferri et lignum non fuit iunctum clauo nec corpus iunctum anime tunc, sed ferrum malei fuit iunctum ligno et clauo, quia diuinitas fuit iuncta corpori et anime, licet illa inter se essent distincta.

Et sic de uirgine Maria dicitur a Bernardo in sermone: «intueamini quanto deuotionis honore a nobis plus ceteris uoluit uenerari, qui totius boni plenitudinem posuit in Maria, ut si quid uirtutis, si quid gratie est totum ab ea nouerimus redundare». Nos igitur, ad hanc hodie recurramus que est benedicta in mulieribus, igitur in principio sermonis, etcetera.

<THEMA> *Benedicta tu in mulieribus*, ubi supra.

Ad excellentiam fidei catholice et ad credentium consolationem et ad dubitantium confirmationem et ad infidelium confuisionem, probabitur hodie mediante diuina gratia aduentus messie et messiam iam uenisse et esse Christum Iesum, quem nos adoramus, et hoc per cessationem sacrificiorum. Sed primo ponenda sunt tria fundamenta.

Primum est quod nullum sacrificium fuit in ueteri testamento quod ex se conferret gratiam, scilicet: ex opere operato, sed solum ex deuotione et contritione offerentis. Ideo appellata fuerunt ab Apostolo “*egena, uacua et infirma*”. Ideo dicit Hiezechiel capitulo uicesimo: *dedi eis precepta non bona et iudicia, in quibus non uiuent*. Sed omnia sacrificia erant sub aliquo precepto, igitur, etcetera, sequitur quod non dabant gratiam.

Secundum est quod omnia sacrificia fiebant in Hierusalem et in templo et mediantibus sacerdotibus, ut patet Deuteronomii duodecimo et secundo Paralipomenon sexto, et extra terram illam non poterant fieri illa, etcetera.

Tertium notabile est quod omnia sacrificia siue fuerint legis nature siue legis scripte, figurabant illud unicum et perfectissimum sacrificium Christi Iesu. Ideo erant multa, quia imperfecta non possunt perfectissimum figurare nisi purificata.

Ideo ponuntur tres breues conclusiones ad hoc probandum.

Prima conclusio est quod nunc temporibus nostris nec iudei nec agareni habent aliquod sacrificium.

Secunda conclusio est quod nunquam de cetero habebunt aliquod sacrificium legale.

176: cf. Lc. 1, 28. | 183: cf. Gal. 4, 9. | 184: Ez. 20, 25. | 187: cf. Dt. 12, 14; II Par. 6, 6.

157: cf. Gre. Mag., *Lib. Resp.*, in Ev. PL 78, 746D. | 167: Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Idc.*, 4, 21, p. 390. | 172-174: Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 6. PL 183, 441AB.

Tertia conclusio est quod omnia sacrificia cessauerunt quando illud uerum sacrificium Christi uenit et immolatum fuit in cruce tamquam in altari.

200 Prima conclusio probatur breuiter, quia ad sensum patet quod nullum habent hodie sacrificium. Et sic omnes iudei illud concedunt. Item, si illa sacrificia immolabantur
mediantibus sacerdotibus, hodie nullum habent sacerdotem. Probatum est. Ideo sequitur
quod etiam nullum habent sacrificium. Item agareni nullum habent sacrificium, quia ut
habetur in Alchorano, primo libro, azora secunda, alea centesima octogesima tertia, ubi
dicit Mahoma quare iudei illum non recipiebant. Respondebant iudei quod preceptum erat
eis, ut non reciperent nuntium qui ueniret sine sacrificiis et quia ipse nullum sacrificium
205 portabat, igitur, etcetera.

Secunda conclusio probatur sic: non speratur aliquod templum, ut probatum est. Igitur
nullum aliud speratur sacrificium, cum sacrificium debebat offerri in templo et per
sacerdotes, ut probatum est in secundo fundamento. Item a simili, cum non speretur
sacerdos de Leui qui offerat illud sacrificium, sequitur quod non speretur sacrificium. Hoc
210 patet quia non cognoscitur tribus Leui nec familia de Aaron, quia solum de istis eligebatur
sacerdos, igitur, etcetera. Quod non speretur sacerdos de Leui solum patet per auctoritatem
Isaie ultimo, iam positam in alio sermone dicentem: *et ego declinabo super eam*, scilicet:
ciuitatem Hierusalem, et infra: *et faciam ex eis sacerdotes et leuitas*, etcetera. Vnde ait Malachias
propheta capitulo primo: *non est uoluntas mea in uobis et munus non accipiam de manu uestra ab ortu*
215 *solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, in omni loco sacrificatur et offertur nomini*
meo oblatio munda, quia magnum nomen meum in gentibus, et uos polluistis illud in eo quod dicitis mensa
domini contaminata est et quod subponitur contemptibile est. Igitur hic propheta non loquitur de
sacrificiis legalibus. Nam illa solum in Hierusalem poterant offerri et ipse dicit quod: *in omni*
loco offertur oblatio illa. Item dicit quod est: *oblatio munda*. Item dicit quod est unum solum,
220 quia sicut unus Christus oblatus fuit in cruce et una oblatio est in altaris sacramento. Ideo
dicit quod maledicuntur illi qui dicunt mensa domini contaminata et quod apponitur in ea,
scilicet: corpus domini contemptibile. Immo est sacrum et benedictum.

Tertia conclusio probatur, scilicet: quod tunc debuerunt cessare et cessarunt quando
Christus uerus messias uenit.

225 Primo, quia tunc debuit uenire quando Deus non uellet sacrificium, unde Psalmi
quadragésimo nono: *non accipiam de domo tua uitulos neque de gregibus tuis hircos*. Et infra: *immola*
Deo sacrificium laudis, scilicet: sacrificium Christi. In quo omnis laus continetur, quia alia
sacrificia non habebant ex se laudem, cum gratiam non conferrent, ut uisum est. Item
Psalmi tricesimo nono: *sacrificium et oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi*, quia sunt
230 uerba filii Iesu ad patrem. Ideo dicit beatus Hieronymus super Psalmo: «dicit noluisse
patrem sacrificium, quia ueniente Christo cessabant sacrificia iudeorum». Quasi dicat:
quando noluisti sacrificium perfecisti mihi aures ad obediendum. Vnde Isaie
quingentesimo tertio: *oblatus est quia noluit* et obtulit seipsum hostiam uiuente, etcetera. Item
ad Philippenses secundo: *Christus factus est pro nobis obediens usque ad mortem*, etcetera. Ideo
235 dicit: *holocaustum et pro peccato non postulasti, tunc dixi: "ecce uenio"*. Dicit Christus: *quia in capite*
libri scriptum est de me, ut facere uoluntatem tuam, Psalmi tricesimo nono, dicit ipse Christus
patri. Vnde Augustinus, Hieronymus et Casiodorus Super Psalmos hoc exponunt de
Christo. Primo in capite libri ueteris testamenti, secundum Hieronymum et Augustinum.

212: cf. Is. 66, 12. | 213: cf. Is. 66, 21. | 214-219: Mal. 1, 10-12. | 226: Ps. 49, 9. | 226-227: Ps. 49, 14. | 229:
Ps. 39, 7. | 233: Is. 53, 7. | 234: Phil. 2, 8. | 235-236: cf. Ps. 39, 7-9.

202: cf. Q 3, 183. | 230-231: Hieronymus] *Auctor err.* cf. Bru. Her., *Exp. Psal.*, XXXIX, 9. PL 142, 171A. |
237: cf. Cas., *Exp. In Psal.*, XXXIX, 8. PL 70, 290AB.

240 Item in capite libri noui testamenti, scilicet: libro euangeliorum, quia tres euangeliste loquuntur de humanitate Christi. Et incipit Mattheus: *liber generationis Iesu Christi*. Secundo, Iohannes loquitur de diuinitate eius et incipit: *in principio erat uerbum*. Et sic non solum in principio psalmi, sed etiam in principio libri ueteris et noui testamenti scriptum est de Christo ut dicit Casiodorus super Psalmo tricesimo nono, nam in principio psalmorum dicitur de Christo: *beatus uir qui non abiit in consilio impiorum et in uia peccatorum non stetit*. Quod
245 solus Christus fuit in uiris et uirgo Maria in mulieribus. Et infra loquitur de sacrificio in altari crucis dicens: *et erit tamquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore*, etcetera. Fuit lignum plantatum secus decursus aquarum, quando existens in cruce uirgo Maria flebat et Maria altera et alie mulieres ciuitatis Hierusalem, quibus dixit: *filie Hierusalem, nolite flere super me*, etcetera.

250 Secundo, probatur hec conclusio, quia adueniente ueritate debuit cessare figura, sed omnia sacrificia figurabant Christum sacrificandum, igitur, etcetera. Minor patet primo: *iuge sacrificium*, Numeri uicesimo octauo, notabat perpetuitatem sacrificii Christi. Sed in quantum fuit matutinum et uespertinum, significabat quod in principio mundi fuit a patre oblatum uel a matre in templo die purificationis. Vespertinum quia in fine mundi fuit a iudeis
255 oblatum Pilato, unde: *tradiderunt eum Pilato ad crucifigendum*, etcetera, Marci decimo quinto. De patre patet, quia ut ait Apostolus ad Romanos octauo: *proprio filio non pepercit, sed pro omnibus nobis tradidit ipsum*. Item quando dicitur “sine macula”, Exodi duodecimo: *non immolabis ouem aut bouem cum macula*, quia sine peccato erat illa hostia figurata: *qui peccatum non fecit nec inuentus est dolus in ore eius*, prima Petri secundo. Item quando dicit: *immolabis uaccam rufam*,
260 nominauit colorem sanguineum, *etatis integre*, quia triginta trium annorum erat Christus, et in illa etate omnes resurgemus, unde Apostolus: *donec occurramus ei in uirum perfectum*. Item de agno paschali sine macula et: *os non comminuetis ex eo*, Exodi duodecimo. Sic igitur ante Christi aduentum sacrificia non acceptabantur uel propter defectum hostie uel sacrificiorum uel propter defectum offerentium, scilicet: sacerdotis, uel hominis in
265 persona cuius offerebatur, nunc nulla talis causa potest assignari, quia hec quattuor sunt iuncta in isto sacrificio, scilicet: Deus cui offertur, sacerdos qui offert, homo pro quo offertur, hostia que offertur et nec macula in homine nec in sacerdote, scilicet: Christo nec in hostia. Sequitur igitur quod nunc debet cessare omne sacrificium, preter hoc quod est legis noue, quia circulatio cessat quando principium iungitur fini et econuerso, nunc iunctus
270 Deus et homo, sacerdos et hostia, igitur, etcetera.

Tertio, probatur quod tunc sacrificium cessauit quando Christus uenit, et hoc patet Danihelis nono, quia Danihel petebat finem captiuitatis Babilonie. Sed Deus dedit ei notitiam totius captiuitatis quod erat per messie aduentum, quia per illam captiuitatem septuaginta annorum figurabant alia que erat in fine septuaginta hebdomadarum. Ideo dixit angelus Gabriel ipsi Daniheli: *septuaginta hebdomade*, etcetera.
275

Primo dicit: *septuaginta et abreniate*, id est, precise, *sunt super populum et super urbem et sanctuarium*, etcetera. Secundo dicit: *ut consummatur preuaricatio et finem accipiat peccatum et deleatur iniquitas*, etcetera. Tertio dicit: *et adducatur iustitia sempiterna*. Quarto dicit: *et impleatur uisio et prophetia*. Quinto dicit: *ungatur sanctus sanctorum*. Sexto dicit: *post septem hebdomadas et post sexaginta duas occidetur Christus et non erit eius populus qui eum negaturus est*. Septimo dicit: *confirmabit pactum multis hebdomada una et in medio hebdomade deficiet hostia et sacrificium* quod est
280

240: Mt. 1, 1. | 241: Io. 1, 1. | 244-247: Ps. 1, 1-3. | 249: cf. Lc. 23, 28. | 251-252: Nm. 28, 6. | 255: cf. Mc. 15, 15. | 256-257: Rm. 8, 32. | 257-258: cf. Ex. 12, 5; cf. Dt. 17, 1; cf. Lv. 22, 19. | 258-259: I Pt. 2, 22. | 259-260: cf. Nm. 19, 2. | 261-262: cf. Eph. 4, 13. | 262: Ex. 12, 46; cf. Io. 19, 36. | 275-283: cf. Dn. 9, 24-27.

243: cf. Cas., *Exp. In Psal.*, XXXIX, 8. PL 70, 290AB.

255: Decimo quinto] M, X uicesimo tertio. | 257: Duodecimo] M, X uicesimo secundo.

propositum probandum. Octauo dicit: *et usque ad consummationem et finem mundi perseuerabit desolatio.*

Et sic est notandum ad declarationem huius littere quod sunt multa uidenda.

285 Primo, ex quo sunt hec hebdomade. Dicendum quod sunt annorum. Nam in sacra scriptura non inuenitur hebdomada nisi dierum et hebdomadarum et hic annorum. Dierum habetur Leuitici uicesimo tertio de festo Penthecostes: *numerabis septem hebdomadas*, etcetera. Et sic sunt quadraginta nouem dies et altera die sequenti erat Penthecostes, sicut etiam nos habemus quinquaginta dies a resurrectione usque ad pascha.

290 Secundo, inueniuntur hebdomade annorum, Genesis uicesimo nono, ubi de Iacob dicitur quod: *hebdomada transacta*, scilicet: septem annorum, *Rabel duxit uxorem*, et sic est annorum. Patet etiam Leuitici uicesimo quinto, ubi agitur de iubileo. Dicit: *numerabis septem hebdomadas*, scilicet: annorum, et altero anno, etcetera. Et sic erant quadraginta nouem anni et altero anno erat remissio iubilei et sic erat de quinquaginta in quinquaginta annis. Et sic
305 in hac parte hebdomade sunt annorum et faciunt quadringentos nonaginta annos, quia septies septuaginta faciunt quadringentos nonaginta annos.

Sed queritur: ubi incipiunt et finiunt hec hebdomade? Dicendum a uicesimo anno Artaxersis, ut patet Nehemie secundo, quia tunc licentia fuit data reedificandi Hierusalem et templum, et sic in isto textu habetur ab exitu sermonis, ut iterum reedificetur Hierusalem.
300 Et sic Nehemie secundo habetur quod fuit data licentia Nehemie, unde dicitur: *factum est in mense Nisan anno uicesimo Artaxersis regis*, etcetera. Data fuit ei licentia et littere date pro ducibus, etcetera. Et sic principium fuit in uicesimo anno Artaxersis. Finis autem istarum hebdomadarum est tribus annis cum dimidio post Christi passionem, ut uidebitur post. Notandum quod facit tres distinctiones in hebdomadibus.

305 Primo, dicit hebdomadas septem.

Secundo, et hebdomadas sexaginta duas et postea ponit ultimam hebdomadam. Primo quia in illis primis septem edificata fuit ciuitas et templum, unde dixerunt iudei quando Christus dixit, Iohannis secundo: *soluite templum hoc et in tribus diebus*, etcetera, illi dixerunt: *quadraginta sex annis edificatum fuit*, et dicit quod, etcetera. Vnde septem hebdomade faciunt
310 annos quadraginta nouem et sic parum distat a septem hebdomadibus, uel quia ciuitas Hierusalem edificata fuit quadraginta nouem annis, licet per tres annos ante iam templum esset edificatum.

Ideo dicit: *edificabitur platea et muri in angustia temporum*. Dicit platea respectu templi, dicit muri quo ad ciuitatem.

315 Item dicit: *septem hebdomade et sexaginta due*, que faciunt sexaginta nouem. Quia tunc constitutus fuit dux omnium ipse Christus, quando in baptismo dixit pater toti mundo, dicendo: *hic est filius meus dilectus in quo mihi*, etcetera. *ipsum audite*, et tunc fecit ipsum ducem uniuersorum.

Ideo dicit: *usque ad ducem christum hebdomade septem et hebdomade sexaginta due*. Et sic faciunt
320 sexaginta nouem, una dumtaxat dimissa. Dimisit autem illam in qua fuit uita et predicatio

287: Lv. 23, 15. | 291: Gn. 29, 28. | 292-293: Lv. 25, 8. | 300-301: II Esr. 2, 1. | 308-309: Io. 2, 19-20. | 313-315: cf. Dn. 9, 25. | 317: Mt. 17, 5. | 319: cf. Dn. 9, 25.

290: Transacta] M, X trans sancta. | 308: Secundo] M, X tertio.

Christi et in medio hebdomade occissus fuit Christus et tunc defecit hostia et sacrificium, etcetera.

325 Ideo dicit: *confirmavit pactum*, id est, legem multis, *hebdomada una*, quia predicatio facta fuit in septem annis tribus cum dimidio per se et aliis tribus cum dimidio per apostolos. Sed nota quod a uicesimo anno Artaxersis usque ad regnum macchabeorum fluxerunt anni ducenti nonaginta nouem, secundum Iosephum. Item a regno macchabeorum usque ad Herodem fluxerunt anni centum uiginti quinque et sic sunt anni quadringenti uiginti quattuor. Sed Herodes regnauit usque ad Christi natiuitatem anni triginta et sic sunt quadringenti quinquaginta quattuor. Sed quando Christus factus fuit princeps in baptismo
330 erat annorum uiginti nouem, unde Luce tertio: *Iesu baptizato apertum est celum*. Et: *erat Iesus incipiens quasi annorum triginta*. Igitur erat iam annorum uiginti nouem, et sic, si iungantur cum quadringenti quinquaginta quattuor, sum omnes quadringenti octoginta tres, et sic sunt hebdomade sexaginta nouem.

335 Ideo dicit: *ab exitu sermonis, iterum reedificetur Hierusalem*, quia iam semel fuerat destructa usque ad ducem Christum, id est, quando Christus factus sit dux, quando dictum fuit mundo a patre: *hic est filius meus dilectus*, etcetera, *ipsum audite* hebdomade septem et hebdomade sexaginta due. Et sic sunt omnes hebdomade sexaginta nouem que faciunt annos quadringentos octoginta tres, ut diximus.

340 Dixit primo: *hebdomadas septem*, in quibus ciuitas et templum edificatum fuit, ut diximus, quia licet templum fuerit completum sexto anno Darii, sed fuit tempore Ciri inceptum, sed propter impedimenta gentium non potuit perfici ante ultimo loquitur de hebdomada ultima una dicens: *confirmavit pactum multis hebdomadis una*, scilicet: ultima, *et in medio hebdomade deficiet hostia et sacrificium*, scilicet: legale, per mortem Christi ueri sacrificii quod fuit terminus omnium aliorum, quia illo adueniente cessauit sacrificium gentilium, quod idolis offerebant,
345 et in agarenis, qui nunquam sacrificium habuerunt, et in iudeis qui nunquam de cetero habebunt. Et sic patet quod uerum templum est ecclesia Christi, ueri sacerdotes sunt successores Petri, uerum sacrificium est quod cotidie in altari immolatur, scilicet: Christus.

Et qui illum recte accipit habet hic gratiam et in futuro gloriam quam nobis concedat, etcetera. Amen.

323: cf. Dn. 9, 27. | 330-331: Lc. 3, 21-23. | 334: cf. Dn. 9, 25. | 336: cf. Mt. 17, 5. | 339: Dn. 9, 25. | 342-343: cf. Dn. 9, 27.

Sermo XII

SERMO DVODECIMVS CONTRA HERETICOS ET INFIDELIS IN DIE ASSVMPTIONIS BEATE MARIA IN QVO PROBATVR MESSIAM VENISSE PER MATRIS ASSVMPTIONEM

<THEMA> *Maria optimam partem elegit*, Luce decimo.

5 Sententia est Philosophi, tertio Ethicorum, quod: «uoluntas est finis, electio est eorum que sunt ad finem». Idem dicit Sanctus Thomas prima secunde, questione decima tertia, tertio; et parte tertia, questione decima octaua, quarto capitulo. Et sic: «uoluntas necessario appetit beatitudinem», prima parte, questione decima nona, primo; prima secunde, questione sexta, quarto. Et sic: «omnes homines naturaliter appetunt beatitudinem», prima parte, questione sexagesima, secundo capitulo, sed errant in electione uie. Vnde Augustinus
10 undecimo De Ciuitate Dei dicit: «quid prodest nosse quo eundum sit si ignoratur uia qua eundum sit?». Et sic hanc uiam quasi omnes errauerunt ante Christi ueri doctoris aduentum, unde dicebat Dauid Psalmi centesimo sexto: *errauerunt in solitudine et in aquoso uiam ciuitatis habitaculi non inuenerunt*. Et non solum Aristoteles, Plato et alii philosophi errauerunt, sed ipse Dauid, qui dicit: *super senes intellexi*, etcetera. In eodem Psalmi centesimo
15 decimo octauo dicit: *errauit sicut ouis que perit*, etcetera. Et sic desiderando pastorem uerum, scilicet: Christum, dicebat: *quare seruum tuum domine*.

Si queritur: que fuit causa quod omnes isti errauerunt? Dicendum quod duplex fuit.

Prima, quod multi doctores fuerunt falsi in ostendendo uiam ut fuit Machometus et alii pseudoprophete.

20 Secunda causa, quod nullus illorum fuit doctor et uia in simul, unde Moses dixit: *hec dicit dominus: "dum intrabitis terram, etcetera, facietis hoc et hoc"*. Et sic fuit doctor separatus a uia.

Sed quando est aliquis doctor ueritatis et similis uia non potest errare nec errat qui illam sequitur, unde si aliquis est in medio uie et dicit alteri: "sequere me", non potest ille talis errare. Sic fuit Christus primo doctor ueritatis, unde Matthei uicesimo secundo: *magister scimus quia uerax es et uiam Dei in ueritate doces*. Secundo fuit ipsa uia, unde Iohannis decimo
25 quarto ipse dicit: *ego sum uia ueritas et uita*. Igitur, qui hunc sequitur errare non potest. Sed sicut semper fuit remedium peccati, ut dicit Magister in quarto, distintione prima, sic semper fuit occasio peccandi propter meritum, quia: *beatus qui potuit transgredi et non est transgressus*, quia, ut dicit Philosophus: «oportet quod uirtuosus sit sciens et eligens», et hoc
30 siue in hominibus siue in angelis et in quocumque statu hominum. Vnde cum tres fuerint status: primus ante peccatum, secundus post peccatum et ante reparationem, tertius post reparationem. In quocumque istorum fuit uia errandi et eligendi.

In primo statu ante peccatum fuerunt due uie, scilicet: obedientie, que fuit sine peccato et inobedientie cum peccato. Et sic Lucifer, Adam et Eua elegerunt inobedientia et per
35 consequens peccatum. Et licet angeli omnes in gratia fuerunt creati et beatitudinem meruerint, sed fuit eis in electione permanendi uel non.

3: Lc. 10, 42. | 12-13: Ps. 106, 4. | 14: Ps. 118, 100. | 15-16: Ps. 118, 176. | 20-21: cf. Nm. 14, 30. | 24-25: Mt. 22, 16. | 26: Io. 14, 6. | 28-29: cf. Sir. 31, 10.

4-5: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, III, 4, 11b26, p. 28; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 13 a. 3, p. 95; (vol. 4), III^a, q. 18 a. 4, p. 157. | 6-7: Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 19 a. 3, p. 152; (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 6, p. 52. | 8: Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 60 a. 2, p. 416. | 10-11: Aug. Hipp., *De Civ. Dei*, XI, 2. PL 41, 318B. | 27: cf. Petr. Lom., *Sent.*, IV, 1, 8. PL 192, 841AB. | 29: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, II, 5, 06b5, p. 13; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 58, a. 1, p. 367.

Si dicis: quomodo potest esse quod simul recepisset esse natura et gratie? Dicendum quod sic. Nam sicut ex applicatione ferri ad lapidem causatur scintilla et in illo instanti est scintilla et lucida, sic de angelo.

40 Si dicis: quomodo in illo instanti meruerunt? Dicendum quod sicut scintille in illo instanti in quo formantur ad escam ascendunt, sed que in illa esca permansit confirmatur et crescit in magnum ignem, que destrui tunc non potest, que autem non situatur in esca denigratur, sic in angelis omnes in illo instanti meruerunt, sed qui permanserunt in Deo fuerunt confirmati qui uero non minime. Exemplum: si duo pauperes petunt elemosynam
45 et parant manum, si dum darem uni alter tolleret manum dicendo: “sine isto denario ego possum uiuere”, unus recipet et alter non, licet ambo meruerint postulando illum. Sic in angelis post meritum aliqui permanserunt. Aliqui elegerunt non permanere, dicendo inter se quod sine Deo possent beatificari, quod esset habere beatitudinem naturaliter sicut Deus quod fuit esse Deo equalem.

50 Si dicis: quomodo posset in eodem instanti unus recipere et alter non? Dicendum quod sicut de clauo dum isam transit tabulam in eodem ictu reblatur si remanset, sed est extra tabulam si non quiescit, sic in proposito. Eodem modo de Adam et Eua qui elegerunt inobedientiam, et per consequens peccatum.

In secundo statu fuerunt due uie, scilicet: penitentia et impenitentia. Multi eligerunt
55 penitentiam post peccatum; alii uero impenitentiam per uoluptatem, sicut Cain dicendo: *maior est iniquitas mea quam ut ueniam merear.*

In tertio statu fuerunt alii due, scilicet: fides et infidelitas. Mediante fide acquiritur gratiam unde ad Ephesios secundo: *gratia saluati estis per fidem*. Infidelitatem autem elegerunt iudei, agareni, heretici et pagani. Sed uenit Iesus Christus uerus magister et ostendit mundo
60 quam partem ex quocumque statu eligere debebant. Et sicut uenerat ad saluandos omnes status, sic de quolibet statu aliquid cepit, ut dicit Magister in tertio, distinctione decima sexta.

De primo statu accepit obedientiam per quam et ex qua erat impeccabilitas, unde ad Philippenses secundo: *factus obediens usque ad mortem*, etcetera. Et sic Isaie quinquagesimo
65 tertio: *qui peccatum non fecit nec inuentus est dolus in ore eius.*

De secundo statu accepit penitentiam, non quod in ipso dici possit penitentia, cum fuerit sine peccato, et penitentia est pena pro peccato proprio et ipse nullum habuit, sed fuit pena eius pro peccatis nostris, unde Isaie quinquagesimo tertio: *uere languores nostros ipse tulit*, etcetera.

70 De tertio statu accepit fidem per quam gratia acquiritur, unde ad Ephesios secundo: *gratia saluati estis per fidem*, etcetera. Non quod ipse Christus habuerit habitum fidei sicut nos, quia: «fides est de non uisis», et ipse fuit uerus comprehensor. Sed fuit fundator fidei, ut dicit sanctus Thomas super epistola ad Hebreos duodecimo, scilicet: docendo, predicando et infundendo. Exemplo: sicut doctor accepit lectionem ut aliis legat et doceat, non quod ipse
75 ignoret illud, sed ut ostendat aliis. Sed alii si ignorabant ante illud, sic Christus ostendit nobis dicendo: *qui credidit in me habebit uitam eternam*, etcetera, Iohannis tertio. Nam omnia

56: cf. Gn. 4, 13. | 58: Eph. 2, 8. | 64: Phil. 2, 8. | 65: Is. 53, 9. | 68-69: Is. 53, 4. | 71: Eph. 2, 8. | 76: Io. 3, 16.

61: cf. Petr. Lom., *Sent.*, III, 16, 1. PL 192, 789CD. | 72: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 7, a. 4, p. 65. | 73: cf. Th. Aq., *Sup. Hbr.*, XII, 1, p. 642.

credibilia inungebantur in eo, cum fuerit uerus Deus et uerus homo. Sed effectum fidei, scilicet: gratiam bene habuit, unde Iohannis primo: *uidimus eum*, etcetera, *plenum gratie*, etcetera, *de plenitudine*, etcetera.

80 Sed beata uirgo Maria tamquam uera discipula secuta fuit filium in eligendo.

Nam de primo accepit obedientiam dicendo: *ecce ancilla domini, fiat*, etcetera. Ex qua habuit immunitatem peccati, ut dicit Sanctus Thomas in multis locis. Sanctus etiam Augustinus in libro De Natura et Gratia, etcetera.

85 De secundo elegit penitentiam, scilicet: ieiunia et abstinentias, etcetera. Et licet in ea non fuerit uirtus penitentiae quo ad actum, cum nullum fecerit peccatum, fuit tamen quo ad habitum.

90 Si dicis contra: uirtus in actione consistit, igitur. Dicendum quod quando actus presupponit deformitatem, melius est esse sine illo. Exemplum: Ade scientis frigus et calorem, etcetera, experimentaliter propter peccatum, sed melius esset aliter. Sicut de latrone per experientiam scientie flagella, et alter solum per habitum, etcetera.

95 De tertio statu accepit fidem magnam in qua saluata fuit in triduo ex qua fide habetur gratia. Ideo dixit ei angelus: *aeue gratia plena*, Luce primo. Vnde Augustinus: «beatior fuit Maria concipiendo Christum fide quam carne materna propinquitas, nihil Maria profuisset, nisi felicius ipsum fide quam carne gestasset», etcetera. Vnde Elisabeth, Luce primo: *beatae que credidisti, quoniam perficientur in te que dicta sunt*, etcetera. Que erant ista perficienda, iam dixerat ei angelus: *aeue gratia plena*, iam conceperat filium Dei.

Igitur dicendum quod dixerat angelus spiritus sanctis: *superueniet*, etcetera. Et hec erant plenitudo pro toto mundo, et ideo in quocumque statu *Maria optimam parte elegit*. Ad hanc igitur in principio sermonis presentemus dicentes: *aeue Maria*.

100 <THEMA> *Maria optimam parte elegit*, ubi supra.

Optimam partem elegit glorie quo ad animam, *optimam partem glorie elegit* quo ad corpus. Hec duo sunt uidenda. De primo est hec conclusio quod Maria habuit excellentissimam gloriam anime inter puras creaturas.

105 Probatur: primum probabitur ratione. Quanto aliquod subiectum magis disponitur ad receptionem alicuius forme, tanto perfectius illam recipit. Sed uirgo Maria fuit perfectius disposita per gratiam ad receptionem glorie, quia gratia est glorie dispositio. Igitur, maiorem gloriam recepit in anima. Hec probatur, nam tripliciter fuit uirgo Maria disposita et preparata per gratiam ad gloriam.

110 Primo, miraculose a Deo in uentre matris sue, que fuit maxima inter alias sanctificationes aliorum sanctorum, ut dicit Bernardus. Et hoc probatur tripliciter.

Primo, ex agente Deo. Nam si aliqua creatura potest ualde preparari ad gratiam a fortiori mediante Deo immediate. Vnde sicut panis ille multiplicatus a Christo pretiosorem

78-79: Io. 1, 14-16. | 81: Lc. 1, 38. | 92: Lc. 1, 28. | 94-95: Lc. 1, 45. | 96: Lc. 1, 28. | 97: cf. Lc. 1, 35. | 98: cf. Lc. 10, 42. | 100-101: cf. Lc. 10, 42.

82: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 27, a. 3, p. 208. | 83: cf. Aug. Hipp., *De Nat. Et Gra.*, XXXVI, 42. PL 44, 267B. | 92-94: Aug. Hipp., *De San. Virg.*, III. PL 40, 398A. | 110: cf. Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, X. PL 183, 443AB.

saporem habebat aliis panibus et uinum miraculose in nuptiis conuersum, sic in proposito, quia quanto agens est uirtuosius tanto effectus est perfectius et nobilius, igitur, etcetera.

115 Secundo, hoc probatur ratione finis. Quanto excellentior et altior est finis, tanto meliora sunt que ordinantur in finem ab agente omnipotente et clare illum cognoscente, sicut est Deus. Sed uirgo Maria sanctificabatur et preparabatur in matrem Dei, ceteri sanctificati non. Sed Hieremias, ut de illa prophetaret et de filio, et Iohannes, ut illorum esset preco. Igitur, quantum distat officium matris ab aliis tanto excellentius illa fuit disposita, igitur, etcetera.

120 Tertio, patet ratione effectus. Nam si sanctificatio aliorum non seruauit illos ab omni peccato sicut in uirgine Maria, igitur. Exemplum: si clauus paruus firmat aliquam postem, licet illo mediante, non recedit postis a loco suo, tamen mouetur in loco suo, licet si maiori clauo firmetur, non solum non recedit, sed remanet etiam immobilis. Sic in proposito, per
125 solum peccatum mortale recedit quis a Deo, per ueniale non, quia non perditur charitas, licet refrigeretur. Si igitur gratia aliorum sanctificatorum, non tenuit illos immobiles totaliter, sicut sanctificatio Maria, igitur. Vnde Bernardus dicit: «magna fuit sanctificatio Hieremie que potuit uitare faciliter culpam mortalium, maior sanctificatio Iohannis que potuit uitare frequentiam uenialium, sed maxima uirginis que potuit, immo uitauit omne
130 peccatum».

Secunda preparatio Marie fuit personalis mediante libero arbitrio, et mediante illa gratia priori, et ista fuit maior omni sancto quo ad uirtutes et gratias, unde Prouerbiorum ultimo: *multe filie congregauerunt*, etcetera, *tu autem supergressa es uniuersas*. Et hec fuit Maria.

135 Tertia preparatio fuit a tota trinitate in conceptione filii, unde pater dedit ei potentiam sine semine concipiendi, filius sapientiam, spiritus sanctus gratiam abundantem, et hec fuit maior, quia superuenit aliis. Vnde si uas tanto magis preparatur ab aliquo, quanto liquor ponendus est excellentior, igitur. Vnde qui uellet recludere balsamum in aliquo uase, quereretur uas excellentius quod posset et multo magis hoc faceret si pars uasis deberet misceri in liquore illo. Nam si aqua ponitur in hydria noua, partes terree miscentur in
140 liquore illo et sit impurus. Sed pars uasis erat miscendus in illo balsamo qui erat filius Dei, et substantia uirginis pura erat sumenda pro corpore. Igitur ualde erat preparanda uirgo per gratiam, unde Anselmus De Conceptu Virginali, capitulo duodecimo dicit: «decurt ut uirgo ea puritate niteretur qua maior sub Deo nequit intelligi». Vnde si maior puritas esset in aliqua alia muliere, illa esset sumenda in matrem et non Maria, sed quia non fuit, igitur. Formetur
145 igitur ratio sic: illa que habuit maiorem gratiam in hac uita que est dispositio ad gloriam, quia: «gratia est arra glorie», secundum Augustinum. Exemplum: qui habet magnum uas argenti habet plus pecunie de illo maiorem habuit gloriam. Sed uirgo fuit huiusmodi secundum probata, igitur quo ad animam optima parte habuit. Quo ad primam partem.

150 Secundo, hoc idem probatur quo ad corpus, unde secundum Augustinum in epistola ad Dioscorum gloria corporis est ex redundantia glorie anime, ut patet in lanterna in qua partes exteriores illuminantur a lucerna que est intra illam. Sed lucerna maior magis illuminat partes uicinas quam minor. Igitur qui maius glorie lumen habet in anima, maius habet in corpore, sed secundum probata, uirgo habuit maiorem gloriam in anima quam aliqua alia pura creatura, igitur, etcetera.

133: Prv. 31, 29.

127-130: cf. MF. Bern. Cl., *Ep.*, CLXXIV, 4. *PL* 182, 333D-334A. | 142-143: cf. Ans., *De Conc. Virg.*, XVIII. *PL* 158, 451A. | 146: cf. Aug. Hipp., *Serm.*, XXIII, 9. *PL* 38, 159AB. | 149: cf. Aug. Hipp., *Ep.*, CXVIII, 3, 14. *PL* 33, 439A.

155 Sed dicet aliquis: presupponitur unum quod restat probandum, scilicet: quod uirgo iam fuerit assumpta in corpore et anima. Dicendum quod licet Hieronymus noluerit illud determinare, sed dixerit in sermone hodierno: «melius est dubitare quam temere definire». Sed nunc, pro indubitatio habetur quod ipsa assumpta fuerit in corpore et anima. Et hoc probatur rationibus auctoritatibus et exemplis.

160 Prima ratio perfecta puritas et perpetua, non patitur secum aliquam impuritatem, sed in uirgine fuit perfecta puritas, secundum Anselmum De Conceptu Virginali, et fuit perpetua quia in ea confirmata. Igitur ibi non poterat esse aliqua impuritas, sed putrefactio et incineratio sunt impuritates quedam, igitur sequitur intentum. Vnde dicit Sanctus Thomas exponendo Angelicam Salutationem, capitulo secundo, quod puritas Marie excessit
165 puritatem angelorum. Igitur, si angeli sunt incorruptibiles propter puritatem, cum maior fuerit puritas uirginis, sequitur intentum.

Sed dices contra: quia angeli sunt incorruptibiles per naturam cum sint solum spiritus, et uirgo non solum spiritus, sed etiam corpus. Et sic corpus eius potuit corrumpi et putrefieri. Dicendum quod licet angeli fuerint incorruptibiles per naturam, uirgo autem per artificium gratie diuinum. Exemplum: utrum sit per artificium humanum, et ex aliquo corruptibili, et
170 tamen ipsum dactum est incorruptibile, non dico infrangibile, quia una pars bene potest separare ab alia, sed quelibet pars erit incorruptibilis in aliam speciem, si per mille annos steterit intra terram. Sic uirgo Maria, licet partes separate fuerint inter se, scilicet: anima separata a corpore, tamen corpus non potuit incinerari nec corrumpi. Vitrum autem sit ex
175 quadam herba humili, scilicet: “sosa” nomine dicta uulgariter, insuper putrescit cito, stat autem in concursu aquarum, sed dum colligitur conuertitur per ignem in cinerem solidum, et postea iterum ponitur in clibanum, dum uasa uitrea debent ex illo fieri, et facta maxima decoctione, mediante maximo igne conuertitur in pastam, et tunc artifex accipit trumpam cum qua accipit pastam et insufflando implendo uas spiritu, sit optimum et purissimum
180 industria artificis, de quo habetur Ecclesiastici quadragesimo tertio: *uas admirabile opus excelsi*. Et sic herba illa corruptibilis per naturam fit incorruptibilis per artificium. Sic in proposito uirgo fuit herba parua per humilitatem, unde dicitur “platanus” in epistola hodierna: *ego quasi platanus iuxta aquas*. Vnde: *congregationes aquarum appellauit maria*, Genesis primo. Et licet corruptibilis per naturam, licet predicto modo facta est incorruptibilis a tota trinitate. Vnde
185 artifex est pater, filius trumpa uel buccina uel tuba, ab ore patris exiens spiritus a patre mediante filio, sicut aer uel spiritus precedit ab artifice principali mediante buccina. Et sic fuit facta uirgo Maria.

Nam prima combustio et purificatio fuit prima sanctificatio per preservationem.

190 Secunda quando debuit esse uas optimum preparata a tota trinitate, fuit et plena spiritu sancto. Et sic corpus suum bene potuit separari ab anima, sed minime potuit corrumpi nec incinerari.

Sed dices: licet fuerit illud corpus incorruptibile, bene potuit esse in tumulo. Dicendum quod non fuit conueniens, nam concauum lune est locus corruptibilium, ut dicit Philosophus, et suprema portio est incorruptibilium, sed: «locus debet proportionari locato», quarto Physicorum. Igitur, locus corporis uirginis fuit celum, unde Augustinus in
195 sermone Assumptionis dicit: «caro Christi caro uirginis est». Igitur, ubi Christus debet esse,

180: Sir. 43, 2. | 182-183: cf. Sir. 24, 19. | 183: Gn. 1, 10.

157: cf. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 2. PL 30, 124A. | 161: cf. Ans., *De Conc. Virg.*, XVIII. PL 158, 451A. | 163: cf. Th. Aq., *In Sal. Ang.*, 1120, p. 241. | 194-195: cf. Arist. Lat., *Phys.*, IV, 4, 211a1, p. 145; cf. Th. Aq., *Con. Gent.* (vol. 15), lib. 4, c. 87, p. 276. | 196: cf. Pseu. Aug. Hipp., *De Ass. B. M. V.*, V. PL 40, 1145B.

Sermo XII

ibi et uirgo Maria. Item dicit quod: «tam pretiosum thesaurum dignum est in celo seruari et non in terra», etcetera. Hec ille. Ultra uidebitur in sequenti sermone.

200 Secunda ratio eodem priuilegio, gaudetur rex et regina quia censentur eadem persona, quia duo in carne una. Sed priuilegium nostri regi, scilicet: Christi fuit non corrumpi in sepulchro, Psalmi decimo quinto: *non dabis sanctum tuum uidere corruptionem*. Igitur regina nostra eodem gaudebit priuilegio, et sic dicemus: *non dabis sanctam tuam uidere corruptionem*.

205 Si dicis: stricti iuris sunt priuilegia et sic non debent extendi, sed non dicit nisi sanctum tuum, igitur, etcetera. Dicendum quod stante ratione legis debet etiam stare lex, ut dicit glosa De Constitutionibus capitulo “translato”. Sed ratio legis fuit sanctitas. Cum autem Maria uirgo fuit sancta et sanctissima inter omnes sanctos et immunis ab omni peccato, sequitur quod in ea etiam militat lex illa incorruptibilitatis et non solum illa, sed sicut rex sedet ad dexteram patris, id est, in potioribus bonis, sic etiam regina debet stare ad dextera filii sui, ut Salomon fecit de Bersabee, tertio Regum secundo.

210 Et sic oportet quod sicut regina sit collocata in illa optima gloria quam nobis concedat ille Dei filius, etcetera. Amen.

201-202: Ps. 15, 10. | 209: cf. III Rg. 2, 19.

197-198: cf. Pseu. Aug. Hipp., *De Ass. B. M. V.*, VI. PL 40, 1146A. | 205: cf. Gre. IX., *Decr.*, I, 2, 3, col. 8.

209: Secundo] M, X duodecimo.

Sermo XIII

SERMO TREDECIMVS DOMINICA INFRA OCTAVAS ASSVMPTIONIS VIRGINIS MARIE IN QVO
PROBATVR MESSIAM VENISSE PER MATRIS ASSVMPTIONEM

<THEMA> *Maria optimam partem elegit*, Luce decimo capitulo.

5 Tanta fuit excellentia et singularitas Maria quod non solum elegit et possedit optimam partem gratie, comparando status mundi inter se, sed etiam comparando status hominum. Nam in quocumque statu elegit optimam partem et optimam uirtutem et in fine omnium habuit optimam gratie partem. Quattuor enim sunt status hominum large sumendo statum. Primus indeterminatus ante annos pubertatis uel discretionis; secundus religio; tertius matrimonii; quartus uiduitatis. Et in omnibus his optimum quod in illis fuit elegit.

10 In primo, elegit et tenuit humilitatem; in secundo, uirginitatem; in tertio, charitatem; in quarto, ex his habuit optimam gratiam.

15 In primo igitur elegit magnam humilitatem, que est omnium uirtutum fundamentum, unde Augustinus De Verbis Domini dicit: «cogitans magnam construere fabricam celsitudinis et uirtutem de fundamento cogitet humilitatis». Vnde Maria uirgo dicit: *respexit humilitatem*, etcetera, Luce primo. Nam sicut obiectum sine colore uel lumine non potest uideri, sic nec iustus a Deo est uisus sine humilitate. Et sic demon fuit in contenti proiectus a conspectu Dei per superbiam, ille aspectus quem dicit uirgo fuit gratie infusio in ea.

20 Secundo, elegit statum religionis per uotum, in quo elegit uirtutem uirginitatis, et hic status est supremus omnium, unde Ambrosius: «nuptie replent mundum, uirginitatis paradysum», et habetur tricesima secunda questione, primo capitulo “Nuptie”. Et quia uirginitas habet duas partes, scilicet: integritatem carnis et sterilitate proles, uirgo Maria prima parte accepit et seruolauit ad nuptias.

25 Item in matrimonio elegit optimum quod fuit in eo. Nam cum sint tria bona matrimonii, scilicet: «fides, proles et sacramentum», omnia fuerunt in illo matrimonio uirginis, ut ait Augustinus De Bono Coniugali, et fuerunt non solum bona sed etiam optima, ut habetur uicesima septima questione, secundo capitulo “Omne bonum”. Nam cum in matrimonio fit carnis corruptio et proles generatio, Maria elegit ultimum, non quod haberet prolem ex matrimonio, sed habuit in matrimonio. Fuit in illo matrimonio optima fides, quia nullum adulterium etiam imaginarium cum ambo essent uirgines. Fuit optima proles, quia maior
30 filius qui esse potuit in mundo. Fuit optimum sacramentum, id est, sacrum secretum, ut celaretur diabolo, etcetera, uel nullum diuortium, quia Ioseph nolebat illam traducere, quia uidendo in splendorem facie uirginis Marie reputabat se indignum eius societatis et sic sola morte fuit diuisus a Maria uirgine. In isto statu habuit Maria uirgo maximam charitatem, tum quia potiora recepit quam aliqua alia mater, quia fuit mater Dei, tum quia digniorem
35 filium habuit, scilicet: filium Dei. Tum etiam quia ille filius fuit totus uirginis, quod non potest dici de aliquo alio filio. Nam quilibet alius filius habet tres partes, scilicet: Dei, patris et matris. Hic solus fuit Dei et matris sue, et quia plus amat homo rem totaliter suam, quam rem que fuit duorum, sequitur intentum.

40 Postea ultimo habuit quartum statum, scilicet: uiduitatis, quia tempore passionis secundum doctores mortuus erat sponsus Ioseph, et quia in isto statu erant duo, scilicet:

3: Lc. 10, 42. | 14-15: Lc. 1, 48.

13-14: Aug. Hipp., *Serm.*, LXIX, 1, 2. *PL* 38, 441A. | 19-20: Ambrosius] *Auctor err.* cf. Hier., *Adv. Ion.*, I, 16. *PL* 23, 235C; cf. Gra., *Decr.*, XXXII, 1, 3, 12. *PL* 187, 1467A. | 24: Aug. Hipp., *De Bon. Coni.*, XXIV, 32. *PL* 40, 394D; cf. Gra., *Decr.*, XXVII, 2, 10. *PL* 187, 1395A.

libertas uacandi in Dei seruitio et priuatio consolatoris. Virgo Maria sic uacauit seruitio Dei quod non fuit priuata consolatore, unde preter Iohannem, Christus fuit eius sponsus. Et sic, tempore passionis uocat eam “mulierem” et tempore assumptionis uocat eam “sponsam”. Et sic in isto statu habuit plenitudine gratie que consistit ex his tribus uirtutibus, scilicet: ex humilitate, uirginitate et charitate. Nam ex uirginitate efficitur persona pura et ex charitate conseruatur gratia, unde ad Ephesios quarto: *unicuique data est gratia secundum mensuram*, id est, «secundum charitatem», secundum glosam. Nam qui habet multum de charitate multum habet de gratia et qui nihil charitatis habet nec etiam habet gratiam. Humilitas autem seruit ad hoc ut gratia adipiscatur. Exemplum de lampade cum oleo et lumine. Nam lumen est gratia, quia ut ait Augustinus: «gratia est lumen habilitans animam ad bene operando». Lampas est ipsa uirginitas dicente domino: *simile est regnum celorum decem uirginibus que accipientes lampades suas exierunt*, etcetera, Matthei uicesimo quinto. Vnde dicit Gregorius: «omnes dicuntur uirgines, sed non omnes intra beatitudinis ianuam sunt recepte, quia earum quedam dum de uirginitate sua foris gloriam expetunt, intus oleum habere noluerunt». Igitur oleum est ipsa charitas, quia non propter Dei amorem illud faciebant, sed propter gloriam mundi. Omnes habebant lampades quia omnes uirgines erant, sed non omnes oleum quia non seruabant uirginitatem propter Dei amorem. Igitur in lampade, id est, puritate, conseruatur oleum, id est, charitas, et in charitate conseruatur gratia. Sed omnia ista adipiscuntur mediante humilitate, unde si lampas stat in turno ut solitum est in ecclesiis fieri, illud lumen non potest haberi nisi quis accipiat cordam lampadis et proiciatur uersus terram per humilitatem. Nam si brachia ascendit, eleuatur lampas, unde Psalmi sexagesimo tertio: *accedet homo ad cor altum et exaltabitur Deus*. Sed postrando se in terram lumen uenit ad eum. Sed oportet quod accipiat cordam que est uersus rotam, id est, uersus celum. Nam si humilitas propter hypocrisiam et propter mundum non accipit cordam. Nam corda ascendens est intentio tendens in Deum. Et sic mediantibus istis habuit Maria optimam gratiam possibilem haberi.

Primo, quia optima est qua maior non potest haberi.

Secundo, optima pars est ultima que possit possideri, sicut supremus gradus auri.

Tertio, quia duo sunt in gratia quo ad usum, scilicet: recipere illam et dare, et licet maximum sit recipere omnes gratias, sed melius est illas dare, tum quia recipere est bonum proprium: «dare autem est commune, et bonum quanto communius, tanto diuinius», primo Ethicorum. Et sic Actuum uicesimo: *nobilius est dare quam recipere*. Virgo Maria non solum recepit omnes gratias, sed ei data fuit gratia dispensandi illas. Bernardus: «totius boni plenitudinem contulit in Maria», etcetera.

Igitur, quo ad omnes status et omnes uirtutes et omnes modum gratie communicandi *Maria optimam partem elegit*. Ad quam in principio, etcetera.

<THEMA> *Maria optimam partem elegit*, ubi supra.

Duo sunt uidenda in presenti sermone. Primum quod conueniens fuit uirginem Maria assumi in corpore et anima et non remanere corpus in sepulchro usque ad diem iudicii.

46-47: Eph. 4, 7. | 51-52: Mt. 25, 1. | 62: Ps. 63, 7-8. | 72: Act. 20, 35. | 75-76: cf. Lc. 10, 42.

47: cf. Hier., *Comm. In Ep. Ad Eph.*, II, 4, 13. PL 26, 501C. | 50-51: cf. Aug. Hipp., *De Nat. Et Gra.*, XXVII, 31. PL 44, 262BC. | 53-55: Gre. Mag., *Hom.*, I, 12, 1. PL 76, 1118C. | 71: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, I, 1, 94b10, p. 142; cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 10), lib. 4, dist. 49, q. 1, a. 1, p. 598. | 73-74: Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 6. PL 183, 441A.

80 Secundum est uidenda practica et modus assumptionis eius. Prima pars probatur rationibus auctoritatibus et exemplis.

Prima ratio ex parte perfectionis regnis celestis est talis. Perfectio regni terreni est habere regem et reginam, sed ista perfectio est ex superiori regno, quia: *omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est*, Iacobi primo. Igitur nunquam illud regnum celeste habuit perfectionem, donec habuit regem et reginam, sed nunquam ante assumptionem uirginis Marie habuit reginam, igitur, etcetera. Vnde Bernardus in quodam sermone dicit: «persuadet nos, immo compellit celsitudo tua credere ut in regno filii tui beatissima uirgo Maria, ita imperiose principis, quod per angelorum ministeria tuis sepe deuotis subuenias? Si enim angelus angelum mittit, confidenter debet credere deuotio christiana quod imperatrix angelorum, tanta magis habet angelos ad obsequium quanto differentius pre illis nomen hereditauit. Si enim Iosue dux Israhel iussit solem stare, quod non omnia sidera ad nutum imperatricis gloriose discurrunt? Si cherubin et seraphin de fonte bibentes inferioribus angelis quedam archana reuelant, quanto magis gloriosa uirgo Maria de occultis filii sui amplexu eius degustata misteria angelis suis copiosus effundit».

95 Secunda ratio ex parte nostri que est talis: aduocata semper debet esse circa iudicem propter bonum patris. Si igitur esset in terra usque ad diem iudicii, nil prodesset peccatoribus, unde Bernardus: «data est tibi, o uirgo beata, omnis potestas in celo et in terra, ut omnia quecumque uolueris ualeas impetrare. Tu es enim mater Dei et hominis, mater rei et iudicis, mater regis exulis». Si forte dicis: et anima sola non posset impetrare, sicut anima beatorum Petri et Pauli. Dicendum quod sic, sed non ita efficacius. Vnde sicut falconi non sufficiunt uerba, sed plus prodest ostendere ei signaculum auis ficticie, sic ad impetrandum, motiuum est corpus uirginis Marie. Vnde Bernardus: «securum habes, o christiane, accessum ad Deum ubi filius ante patrem, et mater ante filium, filius ostendit patri latus et uulnera, mater ostendit filio pectus et ubera, nulla igitur potest esse repulsa ubi tot sunt amoris insignia».

Tertia ratio ex parte filii, et est Augustini in sermone, nam Deus precepit, Exodi uicesimo: *honora patrem tuum et matrem tuam*, quod intelligitur “quantum potes”. Christus dixit: *non ueni legem soluere, sed adimplere*, scilicet: implendo ueritatem in ceremonialibus et seruando omnia in moralibus. Sed patrem honorauit, Iohannis octauo: *ego honorifico patrem*, etcetera. Igitur, debuit matrem omnino honorare, sed magis eam honoraret sumendo eam in corpore et anima, quam sumendo solam animam, igitur, etcetera. Si de multis sanctis legimus cum non essent in loco honorabili nec decenti, quod Deus reuelauit corpus eorum, ut de Stephano, Braulio, de Clemente et de multis aliis, igitur non est credendum quod matrem in terram dimiteret et locum eius ignorarem, igitur, etcetera.

115 Quarta ratio est ex parte amoris inter matrem et filium. Maior charitas fuit inter istos quam inter quamcumque matrem et filium. Sed cum amor sit uis unitiua, clarum est quod non permetteret esse filium in celo et corpus matris in terra, maxime, quia ex parte coporis fuerunt specialia beneficia data filio, unde Augustinus in sermone: «Christus totus uoluit esse matris sue, quia patrem carnalem habere noluit, uoluit et matrem totam esse suam, quia alios filios non generauit. Qui igitur eam noluit communicari homini, quod

83-84: Iac. 1, 17. | 107: Ex. 20, 12. | 108: cf. Mt. 5, 17. | 109: Io. 8, 49.

87-94: cf. Bern., Cl., *De Lau. M. V.* PL 182, 1147BD. | 97-99: Bernardus] NI. cf. Petr. Dam., *Serm.*, XLIV. PL 144, 740B; cf. Pseu. Ans. Luc., *Med. Sup. Sal. Reg.*, VII. PL 149, 589A. | 102-105: Bernardus] *Auctor err.* cf. MF. Ern. Bon., *De Lau. B. M. V.*, 1. PL 189, 1726CD. | 106: cf. Aug. Hipp., *Serm.*, LXXXV, 1. PL 38, 521A. | 118-122: Augustinus] NI. cf. Iac. Var., (1590) *Serm. Aur.*, XIII, f. 13r.

108: Adimplere] M, X amplere.

communicauit uermi. Et qui ex ea noluit generare filios quod ex ea generaret uermes putridos?».

125 Quinta ratio est ex parte legis. Cum uirgo Maria fuerit sine aliquo “ue” maledictionis quia angelus dixit “aue”, id est, sine “ue”. Hec fuit maledictio, scilicet: incineratio, fuit una de quinque maledictionibus mulieris, Genesis tertio. Prima: *multiplicabo erumnas tuas*, secunda: *et conceptos tuos*, tertia: *in dolore paries*, quarta: *sub uiri potestate eris*, quinto: *puluis es et in puluerem reuerteris*.

Ab omnibus istis maledictionibus uirgo fuit libera et immunis.

130 Primo ab illa prima patet, nam erumne sunt labores grauidationis quos uirgo Maria non habuit, unde Bernardus: «fuit Maria sine grauedine grauida», etcetera. Exemplum nubis: quando radius solis non est intra nube est grauis, sed adueniente radio solis et in nube incorporato, tunc nubes efficitur leuis, et sic ascendit, unde Hiezechielis tricesimo secundo: *solem nube tegam*. Et sic sol iustitie Christus Deus noster fuit tectus illa nube purissima, de qua: *rorate celi desuper*, etcetera, *et nubes pluant iustum*, etcetera, Isaie quadragesimo quinto. Et sic postquam concepit filium *abiit Maria in montana cum festinatione*, cum de Nazareth usque Hierusalem sint plusquam triginta leuce et de Hierusalem in domum Zaccharie in montana fuerint aliqua miliaria. Vnde fuit hoc nisi quod filius conceptus disponebat uirginem ad uelociter ambulandum, ut dicit Origenes, nam sicut de Christo et Symeone legitur ab ecclesia: «puer autem senem regebat», sic de matre et de filio. Hic nam si contemplatiui ex
140 sola contemplatione eleuantur a terra quo ad corpus, quanto magis hec uirgo que non solum erat unita contemplationi, sed filium Dei gerebat in uentre. Hoc est quod dicit Isaie tricesimo quinto capitulo: *letabitur deserta et inuua et florebit sicut lilium germinans germinabit et exultabit letabunda et laudans gloria Libani data est ei*. Hec deserta inuua est uirgo Maria, nam: *uir non transibit per eam*, ut dicit Hiezechielis quadragesimo quarto. Floruit sicut lilium quia
145 concepit sine corruptione, ut flos lilium, et germinando cum letitia est portare filium in uentre sine labore, sed propheta dat causam, dicendo: “causa est ista, quia: *gloria Libani data fuit ei*”, scilicet: filius Deus. Ideo non est mirum si hoc fiat, etcetera.

150 Secunda est: *multiplicabo conceptus tuos*, a qua Maria uirgo fuit excepta. Nam nunquam alium filium concepit. Vnde: «non decuit Christum aliam matrem habere quam uirgine, nec uirgine alium filium habere quam Deum, nec maior inter filios nec maior inter matres», ut dicit Bernardus. Item Augustinus dicit quod: «totam matrem uoluit esse suam, quia alios filios non genuit», etcetera, ut diximus supra.

155 Tertia est: *in dolore paries filios*, a qua uirgo Maria fuit excepta. Nam Bernardus dicit quod: «fuit sine dolore puerpera», etcetera. Vnde Isaie sexagesimo sexto: *antequam parturiret peperit et antequam ueniret partus eius peperit masculum. Quis audiuit unquam tale aut quis uidit huic simile?* Quasi dicat: nullus. Vnde partus significat passionem matris secundum Guarinum, igitur peperit Maria filium antequam uenirent dolores passionis filii sui. Nam ut dicit Damascenus, Christus reseruabit dolores partus matris usque ad diem sue passionis, quia in die natiuitatis Christi non esset conueniens quod totus mundus gauderet et sua mater

125-127: cf. Gn. 3, 16-19. | 133: Ez. 32, 7. | 134: Is. 45, 8. | 135: cf. Lc. 1, 39. | 142-143: Is. 35, 1-2. | 143-144: Ez. 44, 2. | 146-147: cf. Is. 35, 2. | 148: cf. Gn. 3, 16. | 153: cf. Gn. 3, 16. | 154-155: Is. 66, 7-8.

130: Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, 7. PL 183, 433B. | 138: Origenes] *NI*. | 139: cf. Gre. Mag., *Lib. Resp.*, In Ev., PL 78, 746D. | 149-150: Bernardus] *Auctor err.*, cf. Petr. Ble., *Serm.*, LXIV. PL 207, 748B. | 151-152: Augustinus] *NI*. cf. Iac. Var., (1590) *Serm. Aur.*, XIII, f. 13r. | 154: Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, 7. PL 183, 433B. | 156: Guarinum] *NI*. | 158: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, IV, 14. PG 94, 1162CD; cf. Alb. Mag., *Mar.*, CXLVIII, 2, p. 214ab.

160 tristaretur et econuerso die parasceue, quando filius patiebatur per toto mundo non fuit conueniens quod aliquis non doleret.

Quarta est: *sub uiri potestate eris*. Maria autem non fuit sub uiri, scilicet: Ioseph potestate, cum esset domina «non solum hominum, sed angelorum», ut dicit Bernardus.

165 Igitur si fuit immunis ab his quattuor, etiam a quinque, fuit immunis que erat incineratio, ut: *translato sacerdotio, necesse est ut etiam translatio legis fiat*. Ratio est secundum Augustinus: «quia omnia simul et ab eodem et sub eadem sponsione data fuerunt», ut habetur De Constitutionibus capitulo “Translato”: «quidquid igitur intelligitur de uno intelligitur de altero».

170 Secundo, hoc probatur auctoritatibus, scilicet: Augustinus in sermone et sanctus Thomas in multis locis et Bernardus in sermone et multorum aliorum. Item Psalmi quadragesimo quarto: *astitit regina a dextris tuis in uestitu*, id est, in corpore quod est uestimentum anime igitur. Maxime ecclesie que est maxime auctoritatis, unde Augustinus dicit: «euangelio non crederem nisi ab ecclesia approbaretur». Que ecclesia dicit in collecta: «ueneranda nobis domine huius diei festiuitas opem conferat salutarem, in qua sancta Dei
175 genitrix mortem subiit temporalem, nec tamen mortis nexibus, scilicet: incineratione, etcetera. Deprimi potuit que filium», etcetera. Igitur, licet sumeret mortem temporalem, non tamen potuit deprimi nexibus mortis quin ascenderet immediate in celum.

Igitur si dicis: Hieronymus dicit contrarium. Dicendum quod non facit, sed noluit determinari. Vnde dixit in sermone: «melius est dubitare quam temere definire». Sed si bene
180 notantur uerba sermonis sui, ipse etiam fatetur hoc, unde dicit quod: «ceteris per partes prestatur gratia. Marie autem tota se infundit», etcetera. Igitur, si non fuit gratia in aliquo sancto quin fuerit in Maria, cum aliqui sancti fuerint in gloria cum corporibus suis, ut communiter tenetur de his qui cum Christo surrexerunt, quod fuit quedam gratia et prerogatiua specialis, sequitur quod ista gratia non defuerit uirgini gloriose, igitur, etcetera.

185 Tertio, hoc idem probatur exemplis et euentiis.

Primo, sic si matrone seruant uestes nuptiales et non solum illas, sed pannus ex quo sumpte sunt ille uestes, etcetera. Sed Christus indutus fuit ex carne uirginis, unde Augustinus: «caro Christi caro uirginis est». Quod uestis Christi sit sumpta ex Maria uirgine probatur quia angeli dixerunt in Christi ascensione, Isaie sexagesimo tertio: *quare rubrum est
190 indumentum tuum et uestimentam tuam*, etcetera. Quod dicitur de Christi humanitate, unde Augustinus: «si elegit diuina uoluntas puerorum uestimenta in igne seruare illesa, cur abnuet in matre propria quod elegit in ueste aliena?».

Secundo, Maria uirgo fuit thronum Christi et tabernaculum in quo habitauit et thalamus, etcetera. Igitur oportet esse ubi Christus est, unde Augustinus: «thronum Dei thalamum
195 domini atque tabernaculum Christi dignius est esse ubi ipse est».

162: cf. Gn. 3, 16. | 165: cf. Hbr. 7, 12. | 171: Ps. 44, 10. | 189-190: Is. 63, 2.

163: cf. Pseu. Bern. Cl., *Trac. De St. Virt.*, I, 13. PL 184, 797D. | 166-168: Augustinus] *Auctor err.* cf. Wal. Str., *Glo. Ord.*, Hbr., 7, 12. PL 114, 655BC; cf. Gre. IX., *Decr.*, I, 2, 3, col. 8. | 173: cf. Aug. Hipp., *Con. Ep. Man.*, V, 6. PL 42, 176B. | 174-176: cf. Gre. Mag., *Lit. Sacr.*, XVIII kalendas septembris. PL 78, 133B. | 179: cf. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 2. PL 30, 124A. | 180-181: cf. MF. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 5. PL 30, 127A. | 188: cf. Pseu. Aug. Hipp., *De Ass. B. M. V.*, V. PL 40, 1145B. | 191-192: cf. Pseu. Aug. Hipp., *De Ass. B. M. V.*, VIII. PL 40, 1147B. | 194-195: cf. Pseu. Aug. Hipp., *De Ass. B. M. V.*, VI. PL 40, 1146A.

Tertio, si crux Christi est incorruptibilis propter hoc quod tribus horis tetigit membra Christi, igitur, a fortiori corpus uirginis in quo nouem mensibus requieuit, et in eius brachiis pluries habitauit et requieuit, unde Augustinus: «illud sacratissimum corpus de quo Christus carnem assumpsit, escam uermibus esse traditum, quia sentire non ualeo dicere
200 pertimesco». Igitur tenendum et credendum est quod non solum quo ad animam, sed etiam quo ad corpus *Maria optimam partem elegit*. Quo ad primum.

Secundo, pars principalis sermonis et practica est hec: post Christi ascensionem, uirgo Maria misit apostolos ad predicandum instruendo eos de agendis, sicut fecit sancto Iacobo, quod edificaret ecclesiam ad eius inuocationem, sicut fecit Cesaraguste, et sic de multis aliis
205 instruxit. Ipsa autem uisitabat loca sacra Iesu Christi et habitabat in cenaculo in monte Sion, in qua domo erat capella, in qua Iohannes Euangelista dixit in presentia uirginis Marie primam missam, et postea fuit ecclesia canonicorum regularium Sancti Augustini. Et sic stetit uirgo Maria duodecim annis post filii sui ascensionem. Nam secundum omnes, ipsa assumpta fuit anno etatis sue sexagesimo, anno Christi quadraginta quinque, cum igitur ipsa
210 esset quattuordecim annorum in conceptione, quindecim uero in partu, et mansit cum Iesu triginta tres, remanent duodecim usque ad sexaginta. Et iustum fuit quod nobiscum ad mundi utilitatem remaneret duodecim annis, quia apostoli, quos instruere debebat, erant duodecim. Item, articuli fidei de quibus consultabat duodecim. Item, quia Christus stetit
215 duodecim annis sicut unus alius iuuenis, donec repertus fuit in templo inter doctores, quia ipse debebat probare non solum se esse Deum, sed etiam hominem. Et sic illos duodecim annos uoluit nobis dare mediante matre sua ut ipsa peregrinaretur in mundo pro mundi utilitate.

Expletis igitur duodecim annis, ecce nuntius Gabriel uenit ad Mariam dicendo ei: “*auē gratia plena*, ecce missus sum ut nuntiarem tibi a filio tuo. Hec qui dicit quod tempus est, quod uenias ad conuiuium suum, sicut sui nuntius quando ad thalamum tuum debebat uenire. Sic nunc quando tu ad suum palatium debes pergere”. Maria gaudens uocat Martham et Magdalenam et Marcellam et alias sorores uolens eis nuntiare illud. Tunc dicit Gabriel: “noli uexari uirgo Maria, quia maiorem comitiuam habebis, nam undecim angeli nuntii missi sunt ad deuotos tuos, scilicet: apostolos, ut ueniant repente ad tuum festum”.
220 Nam Iacobus mortuus erat iam. Et sic ut refert sanctus Cosmas et beatus Germanus archiepiscopus Constantinopolitanus et Dionisius Pauli discipulus, qui, ut asserit, fuit presens, omnes apostoli fuerunt presentes. Et ut ait Hieronymus, Christus uenit cum omnibus choris angelorum. Et sic dum Gabriel loquebatur cum domina nostra, ecce subito omnes apostoli quisque ex sua prouincia in qua predicabat et hoc miraculose, ut habemus
225 de Abacuc qui ductus fuit in Babilonia ab angelo, ut daret *prandium Daniheli qui erat in lacu leonum*, Danihelis decimo quarto. Et sic fecit officium sanctus Petrus et omnes apostoli honorifice eam sepelierunt in uallem Iosaphat, inter montem Sion et montem Oliueti, in sepulchro illius discipuli Christi in domo cuius manserat et Christus cenam fecerat. Nam sicut Christus in uita non habuit domum propriam, ut ipse dixit: *uulpes foueas habent et uolucres celi nidos*, etcetera, Matthei octauo, nec etiam in morte, sed fuit sepultus in sepulchro
230 Iosephi, sic uirgo Maria nec domum in uita, nec domum in morte, sed in alieno sepulchro fuit sepulta. Dum autem apostoli illam sepultarent in illo loco, in quo est quedam capella, quam tenent monachi nigri Sancti Benedicti, et per quindecim gradus descendit ad illud propter ruinam torrentis Cedron, Christus cum anima uirginis beata cantantibus angelis ascendit in celum. Virgo autem Maria noluit sepeliri circa sepulchrum filii, sed in ualle
235 Iosaphat, ut sui deuoti credant quod usque in diem iudicii non est alia spes nisi uirginis,

201: cf. Lc. 10, 42. | 218-219: cf. Lc. 1, 28. | 230-231: Dn. 14, 33. | 234-235: Mt. 8, 20.

198-200: cf. Pseu. Aug. Hipp., *De Ass. B. M. V.*, VI. PL 40, 1146B. | 227: Hieronymus] NI.

quando omnes congregabuntur in uallem Iosaphat. Nam ipsa tamquam patrona illic uoluit domum habere. Altera autem die assumptionis anime uidit Maria uirgo magnitudinem glorie celestis et multitudinem beatorum, inter quos uidit multos cum corporibus existentes, de quibus dicit Matthei uicesimo septimo capitulo: *multa corpora sanctorum surrexerunt*, etcetera. Videns illud Maria uirgo procidit circa pedes filii sui, et dicit ei: “o fili, illi habent corpora sua et ego quare non, si propter martyrium et ego martyr, si propter confessionem, et ego confessa sum fidem tuam, etcetera. Illud corpus de quo carnem sumpsisti in quo nouem mensibus habitasti, in cuius brachiis totiens quieuisti, nunc debet esse in terra, et ista corpora in celo”, etcetera. Tunc dixit Christus matri sue: “*neque enim fas est, ut auertam faciem tuam*, ut dixit Salomon matri sue, tertio Regum secundo”, etcetera. Et sic die tertia, scilicet: sequenti, stantibus apostolis coram sepulchro ante diem, ecce Christus cum anima matris et cum omnibus angelis lumen circumfulsit et dixit: *auete*, etcetera, et tunc animam uirginis corpori reuiuuit. Tunc uirgo Maria uidens filium suum pretiosum et nihil ei dicebat, ait ipsa illud Canticorum secundo: *sonet uox tua in auribus meis, uox enim tua dulcis*. Tunc ait Christus illud Canticorum secundo: *ueni amica mea, sponsa mea, columba mea*. Virgo autem nesciebat utrum diceret quod irent in cenaculum uel alio. Tunc dixit Christus illud Canticorum quarto: *ueni de Libano sponsa mea, ueni de Libano, ueni coronaberis*. Et sic angeli fuerunt tripartiti.

260 Nam prima hierarchia fecit ei festum et receptionem in terram, scilicet: cherubin, seraphin et throni, et laudauerunt eam de maxima puritate. Et omnes cantando dixerunt: “aue purissima mente Maria”, nam nulla fuit purior creatura pura et sola Maria uirgo superauit naturam angelicam in puritate, etcetera.

265 Secunda receptio fuit in celo lune per angelos secunde hierarchie, scilicet: per potestates uirtutes et dominationes. Isti laudauerunt eam de liberatione et reparatione celorum facta per ipsam et dixerunt ei illud Iudith decimo quinto: *tu gloria Hierusalem, tu letitia Israhel, tu honorificentia populi nostri*.

270 Tertio, receptio fuit tertie hierarchie in medio celo, scilicet: solis, per angelos archangelos et principatus, inter quos iam erant patriarche et prophete martyres et confessores facientes tres alios choros. Nam uirgines nondum erant in celo, quia: *offerentur regi uirgines, sed post eam*, Psalmi quadragesimo quarto, quia uirgo fuit prima. Sic angeli inferiores uidentes tam lucidam creaturam ascendentem, quia non omnia misteria fuerunt eis reuelata, sicut dixerunt illud Isaie sexagesimo tertio: *quis est iste qui uenit de Edom tinctis uestibus*, etcetera? Sic isti uidentes quod cum esset aurora quando uirgo Maria recessit a terra et illud lumen excedebat, cum iam hora tertia esset in celo lune et illud obfuscabat, in meridie esset in sole et esset ei simile, dixerunt admirando se de tali illud Canticorum sexto: *que est ista que progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis*, etcetera? Tunc ex alio choro respondet rex Dauid dicens: “*que est ista*, etcetera? Ista est de qua ego prophetaui dicendo: *in sole posuit tabernaculum suum et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo*, etcetera, 280 Psalmi decimo octauo. Istud est tabernaculum, iste est thalamus, hic filius est sponsus qui ex illo thalamo processit”, etcetera. Tunc dixit Isaias: “hec est illa de qua ego dixi capitulo septimo: *ecce uirgo concipiet et pariet filium*, qui est iste gloriosus”. Tunc dixit Hieremias: “hec est de qua ego dixi: *nouum creauit dominus super terram, femina circumdabit uirum*”. Hec est femina, hic est uir perfectus, et sic omnes prophete dixerunt. Tunc omnes martyres 285 dederunt uoces Stephano prothomartyri, quia licet illic esset Iohannes Baptista, non

245: Mt. 27, 52. | 250-251: III Rg. 2, 20. | 253: cf. Mt. 28, 9. | 255: Ct. 2, 14. | 256: Ct. 2, 13-14. | 258: Ct. 4, 8. | 266-267: Idt. 15, 10. | 270: Ps. 44, 15. | 273: Is. 63, 1. | 276-278: Ct. 6, 9. | 279: Ps. 18, 6. | 282: Is. 7, 14. | 283: Ier. 31, 22.

245: Surrexerunt] M, X surrererunt.

mortuus fuit pro Christo, sed pro ueritate. Et sic Stephanus cecinit: «o ueneranda martyrum gloriosa certamina, qui», etcetera. Et tunc omnes innocentes cantarunt illud responsum: «martyr insignis», etcetera. Tunc Symeon iustus cecinit: *nunc dimittis seruum tuum domine*, etcetera, dicendo: “o domina, ego recepi pacem et consolationem hunc filium uidi in tuis brachiis, sed nunc habeo plenam quando te uideo in suis, tunc habui cum illo gloriam essentialem nunc plenam habeo extrinsecam et maxima ex tua gloria”. Et sic applicuerunt se celo empireo et: *positus fuit ad dexteram thronus matris*, sicut legitur de Salomone, tertio Regum secundo. Tunc dicit Daudid: ego hoc dixi: *astitit regina a dextris tuis*, etcetera, Psalmi quadragesimo quarto. Et sic omnes angeli et homines illa receperunt pro regina, angeli dicentes: «aue regina celorum, aue domina angelorum». Homines beati dicentes: «aue stella matutina, peccatorum medicina, mundi princeps et regina», etcetera. Interim tota trinitas dedit ei coronam imperatricis, que habet triplicem aureolam, ut est corona imperatoris et summi pontificis.

Prima notabat eius puritatem, et erat de lapide pretioso, unde ecclesia cantat: *posuisti, domine, super caput eius, coronam de lapide pretioso*.

Secunda erat de auro purissimo, notabat quod erat regina mundi, unde ecclesia: *corona aurea super caput eius*, etcetera.

Tertia erat celestina et de materia celesti, notabat quod erat regina celi.

Et ut dicit beatus Iohannes in Apocalypsis duodecimo: *in ista corona erant duodecim stelle*, quia in prima quattuor, in secunda quattuor, in tertia quattuor.

In prima erant ille quattuor singularitates quas in principio sermonis diximus, scilicet: humilitas, uirginitas, charitas et gratia singularis.

In secunda que erat respectu mundi erant quattuor singularitates: prima respectu eorum qui in purgatorio erant. Secunda respectu iustorum. Tertia respectu penitentium. Quarta respectu peccatorum. Et sic, Maria uirgo fuit refrigerium purgandorum, spes penitentium, gaudium iustorum, aduocata peccatorum.

Tertia habebat quattuor stellas alias, que erant quattuor singularitates quas a tota trinitate habuit. Prima a patre, que dedit ei maius quod habebat, scilicet: habere filium Deum, quod non conuenit filio nec spiritu sancto, sed solum Marie uirgini que habuit filium Deum, etcetera. Sicut ipse erat pater Dei, sic ipsa mater Dei. Et sic illi duo soli habuerunt filium Deum. Item filius habuit unam excellentiam, scilicet: quod fuit pater sue matris. Hoc dedit uirgini, scilicet: quod esset mater sui patris. Et sicut ipse erat filius filie sue, sic ipsa erat filia filii sui. Spiritus sanctus dedit ei quod sicut omnes gratie erant ab eo, sic instrumentaliter essent a uirgine, Bernardus: «totius boni plenitudinem contulit in Maria, ut si quid», etcetera.

Et sic tota trinitas dedit ei supremum gradum glorie quam nobis prestare dignetur. Amen.

288: cf. Lc. 2, 29. | 292: III Rg. 2, 19. | 293: Ps. 44, 10. | 299-300: cf. Ps. 20, 4. | 301-302: cf. Sir. 45, 14. | 304: Apc. 12, 1.

286-287: cf. Gre. Mag., *Lib. Resp.*, in tertio nocturno. PL 78, 822D. | 288: cf. Gre. Mag., *Lib. Resp.*, IX Kal. Decembris. PL 78, 149C. | 295-296: cf. Anti. B. M. V. | 319: Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 6. PL 183, 441AB.

Sermo XIV

SERMO DECIMVS QVARTVS CONTRA HERETICOS ET INFIDELES IN QVO PROBATVR QVOD
SABBATVM NON EST SERVANDVM, NEC DIES VENERIS VT SERVANT AGARENI, SED DIES
DOMINICA

<THEMA> *Hec est dies quam fecit dominus*, Psalmi centesimo decimo septimo.

5 Sententia est omnium catholicorum quod sicut se habet nox ad diem, sic se habuit uetus testamentum ad nouum: nam uetus significauit noctem, nouum autem diem. Hoc potest tripliciter probari.

10 Primo ratione horroris et timoris, nam lex uetus fuit plena horroris et timoris, in cuius signum fuit data in thronitruis et fulminibus, Exodi decimo nono, in tantum quod propter timorem nolebat populus accedere ad montem, sed dicebat Mosi: “*loquere tu et nos audiemus te*”, etcetera. Exemplum: pro uituli adoratione perierunt uiginti tres milia hominum, Exodi tricesimo secundo. Item duo filii Mosi, quia non posuerunt debitum ignem in thuribulo, combusti sunt, Leuitici decimo. Item Datam, Abiron et Chore, quia contra Mosen murmurauerunt, absorpti sunt a terra, Numeri decimo sexto. Item de populi numeratione, per quam multi perierunt et fuit magnus timor in ueteri testamento, sed in nouo econtra
15 magnum gaudium. Vnde de Iohanne Baptista dixit angelus multi in natiuitate messie, ait angelus pastoribus: *euangelizo uobis gaudium magnum, natus est*, etcetera, Luce secundo. Hanc differentia tangit Augustinus dicens: «breuis legum differentiam, amor et timor».

20 Secundo probatur idem, quia sicut operationes noctis sunt uane, ut somnia et similia, quia non sequuntur debitum finem, sic operationes ueteris testamenti non conueiebantur debitum fine, scilicet: beatitudinis. Nam uanum et frustra idem, secundum Philosophum, secundo Physicorum, unde Iohelis secundo: *iuuenes uestri uisiones uidebunt, senes uestri somnia somniabunt*. Nam senes fuerunt patriarche et prophete, iuuenes apostoli. Vnde Psalmi quadragesimo quarto: *pro patribus tuis nati sunt tibi filii*, id est, apostoli loco patrum antiquorum, *constitues eos principes super omnes terram*, etcetera. Quia: *in omnem terram exiuit sonus eorum*, etcetera. Et sicut quanto propinquiores diei, tanto sunt somnia certiora, ut ait Philosophus De Somno et Vigilia. Sic quanto propinquiores fuerunt prophete diei, id est, nouo testamento, unde dicit Daudid: *super senes intellexi*, etcetera. Sed iuuenes, id est, apostoli, aperte uiderunt quod illi somniauerunt, unde iunior apostolorum, Iohannes Euangelista dixit, Iohannis primo: *uidimus eum quasi unigenitum a patre*, etcetera. Item in canonica, prima Iohannis primo: *quod audiuiimus quod uidimus et manus nostre contractauerunt de uerbo uite*. Hoc tangit Apostolus in epistola hodierna, scilicet: ad Romanos decimo tertio: *hora est iam nos de somno surgere*, etcetera.

35 Tertio probatur hoc: nam nox fit per absentiam solis et dies per presentiam. Nam dies artificialis est latio solis super horizonte. Et sic cum sol, scilicet: uerus messias, non fuerit presens in ueteri testamento, sed in nouo, sequitur propositum, unde Malachie quarto dicitur: *uobis timentibus nomen meum orietur sol iustitie*, id est, uerus messias. Hanc rationem tangit Apostolus, dicens in epistola hodierna, scilicet: Romanos decimo tertio: *nox precessit dies autem appropinquabit*, etcetera. Sed sicut dies seculi principaliter factus fuit per solem, sed
40 illum antecessit quedam nubecula, quia sol factus die quarta et dies tertia precesserunt, sic

4: Ps. 117, 24. | 9: cf. Ex. 19, 16. | 10-11: cf. Ex. 20, 19. | 11-12: cf. Ex. 32, 28. | 13: cf. Lv. 10, 1. | 14: cf. Nm. 16, 32. | 17: Lc. 2, 10-11. | 22-23: Ioel. 2, 28. | 24-25: Ps. 44, 17. | 25-26: cf. Ps. 18, 5. | 28: Ps. 118, 100. | 30: Io. 1, 14. | 31: I Io. 1, 1. | 32-33: Rm. 13, 11. | 37: Mal. 4, 2. | 38-39: Rm. 13, 12.

18: Aug. Hipp., *Con. Ad Man. Disc.*, 17, 2. PL 42, 159A. | 21: Philosophum] NI. cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 58, a. 6, p. 372. | 27: cf. Alb. Mag., *De Somm. Et Vig.*, III, 1, 3, p. 181a.

22: Secundo] M, X tertio.

ista dies noui testamenti principaliter facta sunt a sole, id est, a Christo, sed mediante quadam nube, scilicet, uirgine Maria. Nam uenter uirginis dicitur “nubes”, Thomas super Isaiam primo capitulo.

45 Et quod uirgo Maria dicatur “nubes” patet tripliciter, secundum tres effectus quos de nube legimus.

Primus quod ex nube ortus fuit sol, ut habetur Genesis primo, a Nicholao de Lyra et a Sancto Doctore in secundo, distinctione decima tertia, quarto ad tertium, id est, nam quarta die factus fuit sol. Et sicut exiuit a nube, sic iste sol iustitie exiuit a uirgine. Vnde ecclesia cantat de ea: «felix ualde est sacra uirgo Maria et omne laude dignissima, quia ex te ortus est
50 sol iustitie, Christus Deus noster». Et sicut illa nubes precessit solem per tres dies, sic uirgo Maria precessit solem, id est, filium, quo ad humanitatem per tres dies. Prima fuit conceptio uirginis Marie. Secunda dies fuit natiuitas uirginis. Tertia dies fuit conceptio Christi. Quarta natiuitas eius. Et tunc exiuit sol, id est, Christus.

Secundo, facit solem uisibilem in nocte et temperat eius rigorem in die. Figura Exodi
55 decimo quarto, nam columna nubis in nocte faciebat solem uisibilem et in die temperabat rigorem radiorum solis in illa terra meridiana calidissima. Sic uirgo Maria dedit nobis solem uisibilem in nocte ueteris testamenti, et in die noui testamenti temperauit eius rigorem contra peccatores. Vnde Deus est inuisibilis propter suam excellentiam et disproportionem respectu nostri oculi. Sicut sol est inuisibilis in suo fonte a nobis, sed solum illum uident
60 aquile que circa celum uolant, sed homines non possunt illum uidere, nisi dum circumdatur aliqua nube uel aliquo loco nubis, ut fit aliquando, quando non est nubes, uidetur mediante aliqua tela, sic Deus non uidetur nisi ab angelis qui sunt in celo, sed ab hominibus non potuit uideri nisi cum nube sue humanitatis. Ante illam nubem, dum Moses illum uellet uidere, oportuit ut uelum poneret ante faciem suam, sed dum uirgo illum circumdedit, nube
65 nostre humanitatis potuit uidere a nobis, unde Hiezechielis tricesimo secundo, in persona uirginis dicit: *solem nube tegit*. Et sic dicit Apostolus prima ad Timotheum sexto: *lucem habitat inaccessibleem*, sed dum uirgo Maria illum texit nube: *in terris uisus est et cum hominibus conuersatus est*, Baruch tertio. Non solum uirgo Maria dicitur “nubes”, sed humanitas Christi, ut dicit Sanctus Doctor, super Psalmos decimo septimo, Corinthios decimo sexto et super Isaiam
70 primo capitulo. Igitur quando fuit coopertus nube nostre humanitatis, tunc a nobis potuit uideri, et hoc fecit uirgo Maria. Item in die quando uisus fuit mediante illa nube, scilicet: uirginis, uel nostre humanitatis, fuit rigor temperatus. Nam ut dicit Bernardus: «Maria stat ante filium, et filius ante patrem, mater ostendit filio pectus et ubera, filius ostendit patri
75 latum et uulnera». Et sic mediante illa nube, scilicet: mediante uirgine Maria, uel mediante humanitate Christi, temperatur rigor Dei respectu peccatorum.

Tertio, nubes tempore sterilitatis dat rorem pluuię, sic uirgo Maria dat rorem gratie in tempore sterilitatis illius. Figura tertio Regum decimo octauo de Helia, dum non plueret per tres annos cum dimidio, ut dicit beatus Iacobus in canonica sua, capitulo quinto, misit seruum suum ut ascenderet in monte Carmelum, si forte uidisset nubes promittentes
80 pluuiam. Et cum seruus sex uicibus ascendisset et nihil uidisset, Helias posuit faciem in

54-55: cf. Ex. 14, 20. | 66: Ez. 32, 7. | 66-67: I Tim. 6, 16. | 67-68: Bar. 3, 38. | 77: cf. III Rg. 18, 45. | 78: cf. Iac. 5, 17.

42: cf. Th. Aq., *Sup. Is.*, XIX, 1, p. 104; cf. Alb. Mag., *De Lau. B. M. V.*, VII, 12, pp. 397sq. | 46: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol 1), Gn. 1, 16, f. 26v. | 47: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 3), lib. 2, dist. 13, q. 1, a. 4, p. 650. | 49-50: cf. Ans., *Orat.*, LX. PL 158, 965A. | 69: cf. Th. Aq., *Sup. Is.*, XIX, 1, p. 104; *Sup. Psal.*, XVII, 11, p. 69. | 72-74: Bernardus] *Auctor err.* cf. MF. Ern. Bon., *De Lau. B. M. V.*, 1. PL 189, 1726C.

68: Tertio] M, X quarto.

terram et postea inclinatus posuit caput inter genua, et dixit seruo suo si uidisset aliquid. Dixit alterus quod uidebat nubeculam ascendentem de mari. Tunc dixit Helias seruo suo quod diceret Achab quod pluuiam magna esset, etcetera. Helias interpretatur «dominus Deus» uel «donum Dei» secundum Hieronymum. Deus et donum Dei est persona filii qui
 85 datus fuit a patre nobis, unde: *proprio filio non pepercit, sed pro omnibus nobis tradidit illum*, Romanos octauo. Nunquam ante fuit pluuiam, donec poneret faciem in terram, id est, in uirgine. Vnde terra, id est, uirgo Maria: *dabit fructum suum*, Psalmi octogesimo quarto. Et in officio hodierno misse, hec facies fuit imago patris, unde Psalmi septuagesimo nono: *ostende faciem tuam et salui erimus*. Item incluinauit se Helias, id est, filii Dei, unde: *exinaniuit semet
 90 ipsum formam serui accipiens, cum in forma Dei esset*, ad Philippenses secundo. Posuit caput inter genua uirginis nascendo ex ea. Vnde: *caput nostrum Christus est*, ad Ephesios primo et quarto et capitulo quinto, ad Colossenses primo. Tunc, quando filius Dei ista fecit, ascendit nubecula de mari, id est, de salsedine patriarcharum et prophetarum, quia omnes peccatores preter uirginem, septima uice quando seruus ascendit in monte uidit, quod ante
 95 in sex uicibus non uidebatur. Quia sicut in numero septenario dierum uoluitur mundus et septenarius est ultimus, sic ille septenarius notauit finem seculi. Vnde Apostolus prima Corinthiis decimo: *nos sumus in quos fines seculi deuenerunt*, sic seruus Helie cotidie ascendebat in monte contemplationis et nunquam uidit nubem pluuiam nisi septima uice, id est, in fine temporis. Hec nubecula fuit uirgo Maria que fuit quasi uestigium hominis, quia similis aliis
 100 mulieribus, sicut filius similis aliis hominibus, quia: *Christus uoluit fratribus assimilari*. Ideo dicit: *quasi uestigium hominis*, quia non conculata, licet nupta, non a uiro cognita, licet mater, sed non corrupta ante. Igitur apparentia huius nubis, id est, uirginis, non descenderat pluuiam gratie in terram, quod fuerat per tres annos cum dimidio. Quia primus annus fuit tempus usque ad diluuiam, secundus tempus patriarcharum, tertius tempus prophetarum, sex
 105 menses principium noui testamenti, quod incepit a Iohanne Baptista. Vnde post eius conceptionem, dicit euangelista Lucas primo capitulo: *mense autem sexto missus est angelus Gabriel*, etcetera.

Et sic, licet iste dies noui testamenti principaliter factus fuerit mediante sole, id est, Christo uero messia, et sic dicitur in themate: *hec est dies quam fecit dominus*, sed quia iste sol
 110 ortus fuit mediante nube, id est, uirgine, sic possumus dicere: “hec est dies quam fecit domina”, quia non solum messiam iustum mediante ea habuimus, sed rorem gratie tempore sterilitatis. Et sic dicebat Isaie quadragesimo quinto capitulo: *rorate celi desuper et nubes pluant iustum aperiatur terra*, etcetera.

Et sic, si non solum messiam, sed rorem gratie ab ipsa speramus, ut possimus hanc gratiam ipsa mediante impetrare, ad hanc recurramus in principio sermonis dicendo uoce pia: aue Maria, etcetera.

<THEMA> *Hec est dies quam fecit dominus*, ubi supra.

In presenti sermone probabitur quod nunc non debet seruari dies sabbati nec ueneris, sed solum dies dominica est colenda et ueneranda. Sed pro introductione materie pono tria
 120 fundamenta.

Primum est quod omnia cerimonialia debebant cessare adueniente messia, quia cum essent figure ueritatis uenture, illa presente mentirent. Exemplum: si ego accepi decem

85: Rm. 8, 32. | 87: Ps. 84, 13. | 88-89: Ps. 79, 4. | 89-90: Phil. 2, 7. | 91: cf. Eph. 1, 22; 4, 15; 5, 23; Col. 1, 18. | 97: I Cor. 10, 11. | 100: cf. Hbr. 2, 17. | 101: cf. III Rg. 18, 44. | 106-107: Lc. 1, 26. | 109: cf. Ps. 117, 24. | 112-113: Is. 45, 8. | 117: cf. Ps. 117, 24.

83-84: cf. Hier., *De Nom. Heb.*, VT., Rg., E. PL 23, 825A.

125 aureos a sorte et facerem cedulam dicendo quod teneor ei in decem, si darem et soluere ei decem et cedula remaneret, tunc mentiret cedula, si remaneret ab illa hora et non dilaceraretur.

130 Secundum fundamentum est quod Deus sic dedit omnia facta in tempore et etiam tempus quod remanserit pro se de bonis factis in tempore decimam partem, et de tempore septimam partem, scilicet: ex septem diebus unam retinuit pro se, scilicet: diem sabbati. Exemplum: si quis haberet seruum empticum, omnia que lucraretur seruus et totum seruitium temporis esset domini sui. Sed si dominus ei diceret: “labora per totam diem, solum in sero seruias mihi per unam horam et da mihi decimam partem lucri diei”, magnam misericordiam faceret ei. Sic Deus fecit nobis: solum de rebus demus ei decimam partem pro templo et sacerdotibus et de tempore ei seruiamus in septimo die.

135 Tertium notabile est quod: «preceptum de sabbato partim fuit morale et partim cerimoniale», ut dicunt omnes doctores maxime Sanctus Doctor in tertio, distinctione tricesima septima, articulo quinto, questiuncula secunda, obiectione. Morale est quo ad hoc: ut daretur una dies Deo de septem. Cerimoniale erat ut illa dies esset sabbatum et non alia dies. Et cerimoniale poterat cessare remanente morali. Exemplum: morale est ut omnes iudices sint signati ligno recto ad denotandum quod rectam iustitiam debent facere. Sed
140 illud quod est morale debet semper remanere, sed non cerimoniale, unde sunt aliqui iudices qui non portant signum ligni directi, ut iurati ciuitatis. Licet in ueste rubea uel alterius coloris sint signati, non tamen mediante aliquo recto ligno. Item aliud exemplum: dum aliqua mulier perdit uirum suum, in illo primo anno portat pannum et habitum honestum morale, sed non nigrum, quod est cerimoniale. Notabat enim quod ille annus erat
145 lamentabilis. Et sic, illo expleto, remanet illud quod est morale et non quod erat cerimoniale, sed cessauit. Sic in proposito de die festo remanet quod est morale, scilicet: dare Deo unum de septem diebus, sed non remanet illud quod est cerimoniale, scilicet: quod illa dies a Deo data sit dies sabbati, quia illud erat in figuram quietis Christi in sepulchro.

150 Probatur igitur quod dies sabbati non sit obseruanda tripliciter.

Primo, quia: «cessante causa debet cessare effectus». Sed nulla causa est quare nunc debeat obseruari sabbatum, igitur, etcetera. Nam in nullo decem preceptorum assignata fuit causa que in ista et assignatur triplex causa, scilicet: prima creationis mundi, scilicet:
155 terminus eius, ut habetur Exodi uicesimo: *memento ut diem sabbati sanctifices, sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua, septima autem die sabbatum domini Dei tui est*. Et infra dat causam: *sex diebus fecit dominus celum et terram, mare et omnia que in eis sunt et requieuit die septimo, idcirco benedixit*, etcetera.

Secundo, assignatur pro causa obseruantie sabbati liberatio captiuitatis Egipti. Vnde Deuteronomii quinto dicitur: *memento quod ipse seruietis in Egipto et eduxit te inde dominus Deus tuus in manu forti et brachio extenso, idcirco precepit tibi ut obseruares diem sabbati*, etcetera.
160

Tertio, assignatur pro causa requies domini Dei, ut habetur Deuteronomii quinto dicit: *obserua diem sabbati; sex diebus operabis et facies omnia opera tua, septimus dies sabbatum est, id est, requies domini Dei tui*.

154-157: Ex. 20, 8-11. | 159-160: Dt. 5, 15. | 162-163: Dt. 5, 12-14.

134-135: Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 6), lib. 3, dist. 37, q. 1, a. 5, qc. 2, p. 956. | 151: cf. cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 96, a. 3, p. 686.

165 Ex omnibus istis probatur quod non sit obseruandum sabbatum, scilicet: ratione creationis, nec ratione liberationis, nec ratione requiei.

170 Primo, probatur ratione termini creationis, nam in illis primis sex diebus non fuerunt omnia creata, quia non gloria anime nec corporis. Sed dum angelus salutauit uirginem Mariam et dicendo: *ecce ancilla domini*, etcetera, tunc fuit creata gloria anime, scilicet: anima Christi gloriosa, quod fuit ante ortum diei dominici, et in die resurrectionis fuit illa gloria
175 communicata corpori Christi. Et sic terminus creationis, ut inquit sanctus Thomas prima secunde, questione centesima tertia, articulo tertio ad quartum, fuit sabbatum, et per consequens dies dominica est seruanda et colenda, que sequitur ad sabbatum, quia uel debemus dare aliam diem huic termino uel illa dies sabbati est mutanda. Non alia dies est
180 danda, quia solum una dies esse debet ex septem. Igitur, cum terminus fuerit ultime creationis in die dominica, quia in nocte ante illam cessauit creatio, sequitur quod illa dies dominica est colenda et non alia dies. Et sic Genesis secundo, non dicitur de ea “requieuit” simpliciter, sed: *ab omni opere quod patrarat*, ad denotandum quod alia erant creanda in aduentu messie, scilicet: gloria. Ideo dicit Augustinus contra Faustum: «sabbatum non seruat christianus, quia factum est quod ante factum non fuerat».

180 Secunda causa assignatur liberatio Egipti. Quod propter hoc debeat cessare probatur unde Hieremie decimo sexto et uicesimo tertio dicitur: *ecce dies ueniunt –dicit dominus– et non dicetur ultra “uiuuit dominus, qui eduxit Israhel de terra Egipti”, sed “uiuuit dominus qui eduxit semen domus Israhel de terra aquilonis et de cunctis terris”,* etcetera.

185 Sed dicet iudeus: illud intelligitur de captiuitate Babilonis. Contra: quia Babilonia est uersus partem orientalem respectu Hierusalem et sic non respicit ad aquilonem. Item memoria captiuitatis Babilonice non occultaret memoriam alterius, quia captiuitas Babilonie fuit solum septuaginta annorum et alia quadringenta, igitur, etcetera.

Item quod fuerit tempus messie patet quia dicit: *de cunctis partibus terre*.

190 Item quod intelligatur de diebus messie patet quia in capitulo preallegato Hieremie uicesimo tertio, antequam ponatur auctoritas preallegata dicit sic: *ecce dies ueniunt –dicit dominus– et suscitabo Dauid germen iustum et regnabit rex et sapiens erit et faciet iudicium et iustitiam in terra, in diebus illis saluabitur Iuda et Israhel habitabit confidenter et hoc est nomen quod uocabunt eum, “dominus iustus noster”, propter hoc, ecce dies ueniunt –dicit dominus–,* etcetera, igitur loquitur de aduentu messie.

195 Item in alia auctoritate Hieremie decimo sexto preallegata dicit modum congregandi eos dicens: *ecce dies ueniunt –dicit dominus– et non dicetur ultra “uiuuit dominus qui eduxit filios Israhel de terra Egipti”, sed “uiuuit dominus qui duxit filios Israhel de terra aquilonis et de uniuersis terris” et reducam eos in terram suam, quam dedi patribus eorum. Ecce ego mittam piscatores multos –dicit dominus– et piscabunt eos,* etcetera. Isti fuerunt apostoli. Vnde etiam uoluit dominus hoc ad
200 litteram implere, nam Matthei quarto dicit: uidens Iesus Petrum et Andream piscantes dixit: *“uenite post me et faciam uos fieri piscatores hominum”*. Quod dicit Mahoma in Alchorano in libro primo, azora secunda, alea quinquagesima prima; et azora quarta, alea centesima decima quinta.

168: Lc. 1, 38. | 177: Gn. 2, 2. | 181-183: cf. Ier. 16, 14-15; Ier. 23, 7-8. | 188: Ier. 23, 8. | 190-193: Ier. 23, 5-7. | 196-199: Ier. 16, 14-16. | 201: Mt. 4, 19.

170: cf. Th. Aq., *S. Tb.*, I^a-II^{ae} (vol. 2), q. 103, a. 3 ad 4, p. 714. | 178-179: cf. Aug. Hipp., *Con. Fau. Man.*, XIX, 9. PL 42, 353D. | 201-202: cf. Q 3, 52; 5, 115.

205 Quod intelligitur etiam de tempore messie probatur per doctorem tuum: «nam rabbi Benzuna dicitur in libro Berachot Hierosolymitano in distinctione que incipit “mahi mathay”, futurum est Israhel non facere nec habere memoriam liberationis Egipti ad futurum uenturum in diebus messie», ut dicit Hieremias propheta. Hec ille. Sed cum seruatio sabbati fuerit memoriale egressionis Egipti, ut diximus, sequitur quod messiam iam ueniente debet cessare sabbatum.

210 Sed si dicit iudeus: ex quo non sumus congregati in unam terram, sequitur quod non uenit messias. Dicendum quod satis mihi est probasse, quod in aduentu messie debet cessare sabbati obseruatio. Et cum probatum fuerit in aliis sermonibus sufficienter messiam uenisse, habetur intentum, quia ista congregatio non est intelligenda litteraliter sed spiritualiter. Nam intelligitur quod erant congregandi et liberandi a potestate demonis, que
215 intelligitur per terram aquilonalem, aqua, uentus, frigus ortum habet, unde Isaie decimo quarto: *ab aquilone uenit fumus*. Item Hieremie primo: *ab aquilone pandetur omne malum*. Item Hiezechielis primo: *uentus turbinis ab aquilone*. Et sic intelligitur de potestate demonis, nam pars meridiana, per quam sol decurrit, notat partem et regnum messie, qui dicitur “sol”, ut habitum est in principio sermonis. Igitur pars opposita erit regnum demonis.

220 Tertio, probatur quod non debet obseruari propter significationem et figurationem. Nam quod sabbatum fuerit cerimoniale et figuratiuum alterius patet Exodi tricesimo primo, ubi dicitur: *uidete ut sabbatum meum custodiatis, quia signum est inter me et uos*. Item Hiezechielis uicesimo dicitur: *sabbata mea dedi eis ut essent signum inter me et eos*. Hoc idem probatur per Augustinus contra Faustum et Hieronymus in multis locis.

225 Si queris: quid figurabat? Dicendum quod triplicem quietem, ut dicit sanctus Thomas tertio, distinctione tricesima septima, quinto; et prima secunde, questione centesima, quinto ad secundum, questione centesima secunda, quarto ad decimum; secunda secunde, questione centesima uicesima secunda, quarto, obiectione. Item, secundo, distinctione decima quinta, questione tertia, tertio; capitulo Isaie quinquagesimo sexto, columna prima;
230 Iob tertio, columna secunda. Prima quies Christi in sepulchro, secunda mentis a peccato, tertia beatorum in patria. Sed per Christi aduentum ista sunt completa.

Primo, quod hanc requiem Christi significaret probatur Exodi tricesimo primo et Deuteronomii quinto: *septimus dies sabbati est, id est, requies domini Dei tui*, id est, Christi in sepulchro. Nam filius dicit “suus”, ratione carnis assumpte ex illo populo. Nam sicut
235 secunda in trinitate persona assumpsit carnem, sic illa specialiter dicitur “sua”. Vnde ait Daud, Psalmi sexagesimo secundo: *Deus, Deus meus*, etcetera. Semper in secunda persona dicit “meus” uel “noster”, etcetera. Item Psalmi octauo: *domine, dominus noster*, etcetera. Item quando omnes tres personas trinitatis nominat, ut: *benedicat nos Deus noster, benedicat nos Deus*, etcetera. Item Apostolus ait ad Colossenses secundo: *nemo uos iudicet in cibo aut potu*, etcetera,
240 et: *sabbatorum que sunt umbra futurorum*. Corpus autem Christi igitur, absente et elongato sole a corpore efficitur umbra, sed presente et iuncto corpore nulla efficitur umbra, sic presente ueritatis messie nulla debet remanere umbra, etcetera. Et sic dicit Hieronymus super Hiezechielem, libro sexto, quod: «sabbatum datum fuit in signum». Item idem Hieronymus dicit ad Augustinus, per Hiezechielem dicit dominus de iudeis: *sabbata mea dedi eis ut essent in*

216: Is. 14, 31. | Ier. 1, 14. | 217: Ez. 1, 4. | 222: Ex. 31, 15. | 223: Ez. 20, 12. | 233: cf. Ex. 31, 15; Dt. 5, 14. | 236: Ps. 62, 2. | 237: Ps. 8, 2. | 238: cf. Ps. 66, 7-8. | 239-240: Col. 2, 16-17. | 244-245: Ez. 20, 12.

204-207: cf. TH., *Ber.*, I, 9, p. 154; cf. Por., *Vic. Adv. Iud.*, II, c. 15, f. 88v; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 11, p. 781. | 224: cf. Aug. Hipp., *Con. Fau. Man.*, XIX, 9. PL 42, 353D; cf. Hier., *Ep.*, CXLIX, 2. PL 22, 1221A. | 225: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 6), lib. 3, dist. 37, q. 1, a. 5, p. 950; *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 100, a. 5 ad 2, pp. 656-657; q. 102, a. 4 ad 10, pp. 690-691; (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 122, a. 4, pp. 730-731; *Sup. Sent.* (vol. 3), lib. 2, dist. 15, q. 3, a. 3, p. 746; *Sup. Is.*, LVI, 1, p. 223. | 243: cf. Hier., *Comm. In Ez.*, VI, 20. PL 25, 190B.

245 *signum inter me et eos*; «ego itaque libera uoce pronuntio iudeorum cerimonias et perniciosas, christianis et mortiferas esse quicumque siue ex gentibus eas obseruauerit in barathrum diaboli deuolutum esse». Hec ille. Quia impleta iam ueritate illa talia mentirent, quia notarent Christum nondum quieuisse in sepulchro, nec requiem dedisse animabus per suam resurrectionem aperiens ianuam paradisi, que ante clausa fuerat. Alia quies que erat mentis
 250 a peccato pertinet ad partem moralem, sed etiam per Christum fuit impleta, in quantum per eum sacramentis mediantibus liberamur a peccato, etcetera.

Sed dicet aliquis: nunquam moralia remanserunt. Dicendum quod sic, et sic dare unam diem de septem est morale et debet seruari. Sed quod illa dies septima esset sabbatum et non alia, illud erat cerimoniale. Et sic, si ad litteram respiciamus, nunquam iudei
 255 seruauerunt, quia ante diem primam solis, tres dies precesserunt, ut diximus in principio.

Si dicitur a iudeis: nos non habemus illos tres dies, sed quod dominica dies fuerit prima. Cum igitur sol creatus fuerit in oriente et luna in occidente, ad hoc, ut luna ueniret ad partem orientalem, oportuit quod transiret una dies saltem artificialis. Sed cum iudei menses computent a lunationibus, sequitur quod prima dies mensis primi inciperet a
 260 lunatione. Igitur non fuit dies dominica prima, sed lune, et sic septima esset dominica. Sic dicunt: non numeramus nos, nisi in coniunctione solis et lune. Hoc uolo, quia cum prima coniunctio fuerit die lune hora quinta, secundum omnes astrologos, sequitur quod septima dies fuerit dominica. Item cum preceptum de sabbato obseruando datum fuerit circa Hierosolymam, cum nos hispani secundum medium simus in duodecimo gradu longitudinis
 265 terre habitabilis et illa ciuitas in sexagesimo sexto, est differentia quasi sexaginta graduum. Sed cum sol quindecim transeat gradus per horam, quia in uiginti quattuor horis transit zodiacum, scilicet: trecentos sexaginta gradus, sequitur quando illi iudei sunt intra sabbatum per quattuor horas, isti incipiant sabbatizare, et sic ad litteram non seruant sabbatum. Et sic dixit dominus per Isaiam primo capitulo: *ne offeratis ultra sacrificium frustra, incensum abominatio est mihi. Neomenia et sabbatum et festiuitates alias non feram*. Clarum est igitur quod cessauit sabbatum quando templum fuit destructum a Romanis et quando sacerdotium finitum fuit et sacrificia, etcetera. Nam dominus de passione sua ultionem prestitit Tito et Vespasiano.

«Quod tunc cessauerit patet quia post destructionem a Tito factam multitudo iudeorum remansit in ciuitate Vieter. Nam in libro Mazechia in “pereg”, id est, “distinctione”
 275 “Amzaqui” dicit rabbi Symeon filius Gamalielis quod in ciuitate Vieter fuerunt quadringente synagoge. Sed imperatores romani libros iudeorum fecerunt comburi igne». Item habetur in Talmuth, in libro Mehyla in “pereg”, id est, “distinctione” que incipit: “Qod senum beah”, etcetera: «quos regnum nequam, id est, romanorum, abstulit sabbatum a iudeis ut non seruaretur mittens per edictum eis. Sed rabbi Ruben uestitus ut romanus iuit
 280 Romam et dixit consiliariis romanorum: “uos uelletis inimicos uestros diuites uel pauperes?” Respondentes dixerunt: “pauperes”. Tunc dicit Ruben: “quare ergo non uultis quod seruent festa iudei et sic fiant pauperes?” Dixerunt: “recte dicit”. Et sic reuocauerunt edictum sabbati, sed dum cognouerunt illum fuisse iudeum uiderunt se illusos et sic iterum reuocauerunt romani sabbatum. Tunc illi ciues Vieter miserunt Romam legatos, scilicet:
 285 Symeonem et Eleazarum, pro permissione sabbati, qui in uia inuenerunt demonem dictum Bentamaleon, qui dixit eis si uellent quod ille daret eis sabbatum. Dixerunt: “quomodo?” Ille dicit: “ego intrabo filiam Cesaris et non exeam nisi uestro precepto et tunc imperator dabit uobis quidquid petieritis”. Tunc dixerunt illi: “ueniat miraculum undecumque”. Tunc

269-270: Is. 1, 13.

245-247: Hier., *Ep.*, CXII, 14. *PL* 22, 924D-925A. | 273-276: cf. TB., *Gitt.*, V, f. 58a²; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 4, p. 327. | 278-291: cf. TB., *Me'il.*, IV, ff. 17a³-17b²; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, dist. 3, c. 11, pp. 788-789; cf. Por., *Vic. Adv. Iud.*, II, c. 16, f. 92rv.

290 demon introiuit in filiam imperatoris, et cum nollet exire, dixerunt Symeon et Eleazar quod illi facerent eum expellere et sic fecerunt. Tunc dixit eis imperator quod peterent quid uellent, illi dixerunt: “nolumus nisi chartam prohibitionis sabbati”. Et dedit eis». Et sic seruauerunt postea sabbatum fauore demonis. Hec in Talmuth, ubi supra. Nunc clarum est quod cum demon sit inimicus felicitatis animarum, si per obseruantiam sabbati esset beatitudo, nunquam ille laboraret. Sed cum uellit perditionem animarum, ipse laborauit in illo, per quid anime in infernum tendunt.

300 Sed dicent iudei: nos habemus signum diuinum ad obseruantiam sabbati quid est fluxus fluminis lapidum. Nam dicit rabbi Akiba in Beresit Minori quod ille riuus per sex dies currit et septima die quiescit in signum obseruantie sabbati. Dicendum ad hoc quod talis riuus non est in mundo, quia multi ueniunt ab utraque India et a Sarmatia et Syria et ab Ethiopia et Egipto et nullus talia uidit. Etiam multi scripserunt res mirabiles mundi et tale nullus scribit.

305 Si forte dicunt: dum ille scripsit, scripsit illud forte erat ille riuus, licet nunc non sit in mundo. Sic etiam dico ego, quod ante Christi aduentum etiam fuit licitum seruare sabbatum et nunc est mortiferum. Si igitur nunc non est signum obseruationis sabbati, sequitur quod non debetis nunc illud seruare, et sic habetur propositum. Etiam, requies beatorum speratur octaua etate resurgentium et sic dies octaua est seruanda, scilicet: dominica.

Sed dicet agarenus quod licet sabbatum non sit seruandum, tamen debemus seruare diem ueneris et non diem dominicam. Dicendum quod non est seruanda dies ueneris.

310 Primo non propter creationem, quia in die ueneris nec fuit principium creationis nec finis illius, sicut in die dominica. Nam in die dominica fuit creata gloria anime et corporis, scilicet: mane ante diem, sed in die ueneris fuit illa pretiosissima anima separata a corpore et unita in mane diei dominice. Item celum et terra in die dominica creata, in die ueneris naturam suam perdidit, quia terra mota est et sol retraxit splendorem suum, scilicet: per eclipsim. Vnde beatus Gregorius in homilia *cum natus esset Iesus* dicit: «omnia elementa suum auctorem uenisse testata sunt», etcetera.

320 Secundo, quod non propter quietem domini, nam in die ueneris non fuit quies eius, immo maximus labor in passione eius, unde Isaie quadragesimo tertio dicit de messia: *hec dicit dominus redemptor uester sanctus Israhel*. Et infra: *seruire me fecisti in peccatis tuis, prebuiisti mihi laborem in iniquitatibus tuis*, etcetera. Igitur, si non fuit quies in illo nec debetur seruari a nobis.

325 Tertio, non propter hoc debet seruari, quod ipse Christus tali die assumptus sit in celum, et dedit alium loco sui ut moreretur. Quia ipse idem mortuus fuit in Hierusalem, ut ipse predixit, et post mortem pluries apparuit et uisus fuit et locutus cum multis, ut sancta euangelia narrant in multis locis, que sunt a te credenda, sine quibus nullus potest saluari, ut habetur in Alchorano, libro primo, azora prima, alea tertia et alea centesima tricesima quinta. Item in eodem primo, azora secunda, alea tertia et octogesima tertia et centesima octogesima quarta. Et sic dicit sine istis nullus saluatur et dicit quod in illis fuit lumen et uia pro omnibus saluandis.

315: cf. Mt. 2, 1. | 318-319: Is. 43, 14. | 319-320: Is. 43, 24.

297: cf. TB., *Sanh.*, VII, f. 65b²; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, dist. 3, c. 11, pp. 792-793. | 315-316: Gre. Mag., *Hom.*, I, 10, 2. PL 76, 1111A. | 326: cf. Q 2, 3-4; 135. | 327: cf. Q 3, 3; 83; 184.

330 Si dicis quod sunt falsificata: qualiter aut quomodo, ostende nobis, si Mahoma uenit per
 sescentos annos post Christum et euangelia publicata et dispersa per totum mundum. Vnde
 Mattheus scripsit in hebraico et Marcus scripsit in Aquileia in latinum. Lucas uero scripsit
 in Grecia, scilicet: in Acaia, sermone greco, et Iohannes in Asia. Igitur, diuersis partitus
 335 mundi et in diuersis linguis et concordant inter se. Da nobis librum uerum euangeliorum,
 tu, agarene. Si non das, fabulosum est quod dicis. Vnde in quarto libro Alchorani, in azora
 uicesima, que dicitur “Ferri”, dicit quod: ‘Deus misit Christum cum libro euangeliorum ad
 predicandum’. Si tu dicis quod fuit propheta ueritatis, uera sunt que ipse dixit, igitur,
 etcetera. Sed quod dominica dies sit seruanda probatur quia multa misteria in ea fuerunt
 340 impleta, ut habetur septuagesima quinta distinctione, capitulo “Quod die dominico”. Fuit
 hec dies prima omnium dierum in qua creati celi, terra et angeli, et nulla nox eam precessit
 sic nec sequitur, quia erit ultima omnium dierum. Et sic in illa eternitate non seruabitur
 sabbatum, sed dominicum diem omnes seruabunt, quia erit sola illa dies.

Item, die dominica arca Noe requieuit in montibus Armenie, notans quod ecclesia que
 per illam figurabant tali die quiescere debebat.

345 Item, tali die populus Israhel liberatus fuit a manibus pharaonis.

Item, secundum Orosium, tali die primo fuerunt data precepta filiis Israhel.

Item, tali die manna quid Christum figurauit fuit datum, et Christus incarnatus.

Item, tali die Christus satiauit quinque milia hominum ex quinque panibus.

350 Item receptus in Hierusalem honorifice tali die resurrexit et uirgine consolando quieuit.
 Thomas tali die in fide confirmauit. Tali die spiritum sanctum misit. Item tali die fiet
 generalis resurrectio mortuorum et in perpetuum seruabitur, et in ea Deus laudabitur in
 eternum, etcetera. Igitur, hec dies est collenda et seruanda, et qui hanc diem non colit
 omnia ista negat et dicit Christus etiam esse uenturum, quid est hereticum. Et sic
 355 christianus in sabbato non debet quiescere, sed in die dominico. Nec debet quis camisiam
 in illa die mutare, sed die dominico, in quo Christus uestem immortalitatis assumpsit.

Item non debet christianus die sabbati opulenter prandere, quid totum presumitur
 factum in sabbati ueneratione.

360 Item non debet aliqua mulier dicere: “ego omnia facio preter filare et nere in honorem
 uirginis”, nec debet illud facere, quia tali die uirgo Maria maximum habuit laborem in
 absentia filii sui. Ideo debet christianus et christiana laborare illa die, ieiunando uel
 abstinendo uel flagellando se et similia. Vnde in die illa plura debet operari, ut dicit
 Hostiensis, ne uideatur sabbatizari.

365 Si dicis: confessores nostri dicunt quod abstinence a nendo, postquam non fiat mala
 intentione. Dico quod ipsi sunt predicatorum antichristi, ut inquit Gregorius, De
 Consecratione, distinctione tertia, capitulo “Peruenit”. Dicendo quod tales sunt
 predicatorum antichristi, qui ueniens faciet seruare diem sabbatum et dominicum insimul, ut
 omnes christianos et iudeos seducat et decipiat.

336-337: cf. Q 57, 27. | 339: cf. Gra., *Decr.*, LXXV, 5, 4. PL 187, 367C. | 346: Orosius] *Nl.* | 362: cf. Hen. Seg., *S. Aur.*, II, 9, col. 454. | 364-365: cf. Gre. Mag., *Ep.*, XIII, 1. PL 77, 1253B; cf. Gra., *Decr.*, III, 3, 12, 3. PL 187, 1784C.

370 Sed dicet iudeus: si dominica dies debet seruari, quare non sic stricte seruatis, sicut nos sabbatum? Dicendum quod ratio est ista, ut inquit sanctus Thomas, quia sic stricte erat seruanda in quantum erat ceremonialis, quia ceremonialia sunt seruanda sine hoc quod iota dimittatur, quia sunt figure illius quid significant. Et sic mentirentur, si non stricte seruarentur. Exemplum: si aliquis artifex uellet arcum facere, ante faceret similitudinem arcus ex lignis, que uulgariter dicuntur “cindrie”. Et nisi faceret arcum ligneum precise ad punctum, erraret arcum faciendum. Sic in proposito, sabbatum erat figurale et sic ratione
375 illius oportuit sic stricte seruari. Sed nunc, quod solum remansit illud quid est morale, non est sic seruandum, quia: «medium uirtutis habet latitudinem», ut dicit Philosophus secundo Ethicorum.

380 Debet igitur dies dominica seruari a christianis, quia hec est causa quare in hac sterilitate non dat pluuiam Deus, quia quando ei non damus decimas, tollit fructus quos nobis ostendit; et quando non damus ei tempus suum, scilicet: diem septimam, tollit a nobis tempus, scilicet: non dando tempora conuenientia. Sed quando debet nobis dare pluuiam concedit nobis solem, etcetera.

385 Quicumque igitur christianus debet diem dominicam seruare corde, ore et opere. Corde quia ideo dicit: *memento ut diem sabbati sanctifices*, etcetera, Exodi uicesimo. Corde recogitando omnia beneficia diuina, scilicet: creationis gubernationis et recreationis. Item offensas Dei quas fecit in illa septimana, ore laudando diuinam potentiam et maiestatem. Opere subueniendo pauperibus in necessitatibus.

390 Et sic: o uos agareni, non diem ueneris, nec uos iudei diem sabbati. Sed uos et omnes christiani debetis diem dominica uenerari, quia *hec est dies quam fecit dominus*, et qui hunc dominum sequitur et diem suam solemnizat habet in presenti gratiam et in futuro gloriam quam nobis concedat, etcetera, per infinita seculorum secula. Amen.

384: Ex. 20, 8. | 389: Ps. 117, 24.

369: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 6), lib. 3, dist. 37, q. 1, a. 5, qc. 2, p. 956. | 376: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, II, 5, 06b27, p. 14; cf. Th. Aq., *Qu. De Vir. In Com.*, q. 1, a. 13, p. 254.

SERMO QVINTVS DECIMVS CONTRA HERETICOS ET INFIDELES IN QVO PROBATVR QVOD
 NVLLVM PASCHA NEC IVDEORVM NEC AGARENORVM EST SERVANDVM, SED
 CHRISTIANORVM

<THEMA> *Hic est panis qui de celo descendit, Iohannis sexto.*

5 Sententia est omnium theologorum, maxime Sancti Doctoris in secundo, distinctione
 tricesima octava, articulo secundo; et in quarto, distinctione nona, articulo secundo, quod
 idem est cibus hominum et angelorum, scilicet: essentia diuina, quia in contemplatione illius
 faciat mens nostra, sicut aspiciendo amicum aliquando non recordatur homo de
 comestione. Sic in proposito, ut patet in Mose, qui loquebatur cum domino, Exodi
 10 uicesimo quarto, non esuriante per quadraginta dies. Et patet de sancta Scolastica et de
 beato Benedicto, eius fratre, in Legenda Sanctorum. Vnde: *hec est uita eterna ut cognoscant te*
Deum uerum, etcetera, Iohannis decimo septimo. Non est felicitas, ut Machometus posuit in
 cibo et potu et in uenereis, quia Auicena reprehendit Machometum de fine ultimo, nono
 15 Metaphysice, capitulo septimo. Vnde in Alchorano dicit quod erant riui currentes et
 mulieres pulchre et caste, etcetera, hoc dicit in tertio libro, azora quarta, alea uicesima
 prima, et libro quarto, azora decima quinta, alea decima quinta usque ad uicesima quinta et
 azora decima octava, alea quadragesima quinta usque ad quinquagesima tertia, etcetera.
 Vnde in istis non satiaretur mens hominis, unde Dauid, Psalmi decimo sexto: *satiabor cum*
apparuerit gloria tua. Non sunt multi riui, sed unus fons gratie et glorie, unde: *apud te est fons*
 20 *uite et in lumine tuo uidebimus lumen*, scilicet: glorie, Psalmi tricesimo quinto. Verum est tamen
 quod sine gratia ista gloria non potuit haberi, nec ab angelo nec ab homine, sed mediante
 ambo fuerunt creati in gratia, ut dicit sanctus Thomas prima, per questionem nonagesimam
 quintam, articulo primo, obiectione. Vnde Augustinus duodecimo De Ciuitate dicit de
 angelis: «Deus in eis simul erat condens naturam et largiens gratiam». Et sic angeli (qui
 25 steterunt) fuerunt confirmati in gratia sic quod deinceps nunquam potuerunt peccare. Et illi
 (qui non steterunt) reprobati fuerunt sic quod deinceps nunquam potuerunt mereri
 beatitudinem. Et in hoc errauit Machometus dicens quod boni angeli possunt peccare, ut
 patet in primo libro Alchorani, azora prima, alea centesima prima. Et mali angeli possunt
 saluari per ipsum Machometum, et hoc dicit in primo libro Alchorani, azora prima, alea
 30 tricesima sexta, quod est manifeste falsum. Est uerum quod angelus immediate post
 primum instans fuit damnatus uel confirmatus, quia quod: «est in angelis casus est in
 hominibus mors». Et sic non habuit latitudinem et durationem ad hoc: ut perditam gratiam
 possit recuperare pluries. Ratio est quia angelus est indiuisibilis et homo habet partem
 corpoream, que eum trahit a peccatum. Vnde Sapientie undecimo habetur: *omnia in pondere,*
 35 *numero et mensura fecisti, domine*. Et sic homo et angelus comparantur sicut pensum romane et
 statere. Vnde romana remoto pondere contrario, si cadit, nunquam potest iterum reuerti,
 sic in angelis. Sed statera licet ad unam cadat, iterum ad aliam reuertitur, sic in
 homine. Sic in proposito, homo igitur per peccatum gule incurrit famem gratie, scilicet:
 quando Deus precepit ei: *de isto ligno non comedes*, Genesis secundo. Quod ponitur a
 40 Machometo in prima azora, secundo libro, alea decima octava. Vnde Psalmi centesimo
 quarto: *uocauit famem super terram et omne firmamentum panis contriuit*, etcetera. Sed nota quod in
 sacra scriptura nomine panis uenit omnis cibus intelligendus. Vnde de Mose Exodi secundo

4: Io. 6, 59. | 9-10: cf. Ex. 24, 18. | 11-12: Io. 17, 3. | 18-19: Ps. 16, 15. | 19-20: Ps. 35, 10. | 34-35: Sap. 11, 21. | 39: Gn. 2, 17. | 41: Ps. 104, 16.

5: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 7), lib. 4, dist. 9, q. 1, a. 2, qc. 5, p. 662. | 11: cf. Iac. Var., *Leg. Aur.*, XLIX, p. 212. | 13: cf. Avi., *Met.*, IX, 7, pp. 970-971sq. | 15-17: cf. Q 22, 23; 52, 17sq; 55, 45sq. | 22: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 95, a. 1, p. 678. | 24: Aug. Hipp., *De Cin. Dei*, XII, 9, 2. *PL* 41, 357A. | 28-30: cf. Q 2, 102; 36-38. | 31-32: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, II, 4. *PG* 94, 878C; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 64, a. 2, p. 450. | 40: cf. Q 7, 19.

habetur, quando Madian dixit filiabus suis: *uocate eum ut comedat panem*. Item Deuteronomii octauo: *dabit tibi terram, in qua absque penuria comedes panem*, etcetera. Vnde peccatum gule
 45 totius nature debuit supra naturam per medicinam cibalem curari, quia cibus huius mundi non sufficeret. Figura de filiis Israhel peccatibus per gulam, Exodi secundo et decimo sexto et decimo septimo, dedit dominus eis panem supra naturam, scilicet: manna, et quia contraria a contrariis curantur, licet isti cibi conueniant in subiecto, quia uterque cibus est, sed differunt inter se tripliciter, quia:

50 primus cibus sumptus contra uerbum Dei, scilicet: *non comedes*; secundus debet esse ipsum uerbum Dei.

Secundo, primus cibus fuit terre, secundus debet esse cibus celi.

Tertio, primus cibus mortis, secundus debet esse uite.

Omnia ista habuit iste cibus:

55 de primo, quod sit cibus, Iohannis sexto: *caro mea uere est cibus*. De secundo, Psalmi centesimo sexto: *omnem escam abominata est anima eorum et appropinquauerunt usque ad portas mortis et clamauerunt ad dominum cum tribularentur*, etcetera. Sequitur: *misit uerbum suum et sanauit eos*.

Item de secundo et tertio habetur Iohannis sexto: *ego sum panis uite qui de celo descendi*. Et
 60 sic manna non fuit hic panis, sed figura huius, unde Iohannis sexto dicit Christus: *Moses dedit uobis panem de celo, sed pater meus dedit uobis panem uerum*, quia manna non fuit uerbum, sed productum a uerbo. Non fuit de celo empireo, sed ereo. Non fuit uite eterne, sed temporalis, etcetera. Et licet hoc uerbum et hec medicina fuerit eterna, non sic sumitur a nobis, sicut ab angelis. Sicut triticum non sic sumitur ab hominibus, sicut ab auibus que in
 65 altum uolant, sic iste cibus aliter sumitur ab angelis, scilicet: in propria specie, sed ab hominibus debet moleri et pastari et coqui, etcetera. Et sic hec medicina propter defectum recuperatis et preparatis non cito haberi potuit. Vnde: *paruuli petierunt panem et non erat qui frangeret eis*, Trenorum quarto. Sola uirgo Maria fuit illa que hunc panem traxit a celo et illum preparauit.

70 Et si dicis: non fuerunt multi patriarche et prophete et multe alie mulieres in Israhel que possent illum recipere et preparare. Dico quod nullus fuit dignus huius misterii, unde Luce quarto: *multe uidue erant in Israhel et ad nullam illarum missus est Helias nisi in Sareptam*, etcetera. Sic de uirgine est dicendum, et sic figura fuit in muliere Sareptana, tertio Regum decimo septimo. Vnde postquam siccatus fuit torrens ipsi Helie, dixit ei dominus: *uade in Sareptam*
 75 *ad mulierem*, etcetera, *precepi enim mulieri ut pascat te*, etcetera. Dixit Helias mulieri: *da mihi bucellam panis*. Dixit: *non habeo panem, nisi quantum pugillus capere potest farine et paululum olei*, etcetera, *et colligo ligna ut faciam illum mihi et filio meo ut comedamus*. Dixit Helias: *fac mihi de ipsa farinula sub cineribus panem primo, et non deficiet tibi*, etcetera. *Que fecit iuxta uerbum Helie*. Et sic ista uidua habuit tres uirtutes excellentes, scilicet: primo, humilitatem, quia ipsa colligebat
 80 ligna, etcetera. Secundo, puritatem, scilicet: mediante charitate magna, qua communicauit cibum necessarium. Tertio, fidem, quia in parua farinula non erat cibus pro uno homine et credidit Helie dum ei dixit “da mihi primo et non deficiet pro te nec pro filio tuo”, etcetera. Vnde siccato fluuio gratie per peccatum Ade iam non currebat in mundo, mittitur a Deo Helias, qui interpretatur “datum a Deo”, scilicet: Christus filius eius, uenit ad uirginem, que

43: Ex. 2, 20. | 44: Dt. 8, 8-9. | 46-47: cf. Ex. 2, 20; 16, 4; 17, 6. | 50: cf. Gn. 2, 17. | 55: Io. 6, 56. | 56-58: Ps. 106, 18-20. | 59: Io. 6, 51. | 60-61: Io. 6, 32. | 67-68: Lam. 4, 4. | 72: Lc. 4, 25-26. | 74-78: cf. III Rg. 17, 9-15.

85 unum filium habebat, scilicet: genus humanum. Patet quia mortuo isto filio uidue, Helias clamans ad dominum *expandit se et mensus super puerum* suscitauit illum clamans in cruce: “*ignosce illis*”, etcetera. Mensus est in cruce, et sic suscitauit genus humanum, et sic mater peccatorum uirgo Maria pro isto puero uolebat panem, scilicet: Christum, cum oleo misericordie sue. Dicit: “da mihi primo substantiam carnis ut sumam corpus ex te, et si ego
90 comedero primus, non deficiet panis nec oleum”, etcetera. Sic indutus carne in die cene etiam prius comedit carnem illam communicando ante apostolos. Et sic nunquam defecit panis in sacrario, quia *cotidie uobiscum sum usque ad consummatione seculi*, Matthei uicesimo octauo, nec oleum defecit gratie in uirgine Maria. Et sic Maria uirgo per humilitatem traxit panem, per puritatem preparauit illum, per fidem illum dispensauit.

95 Primo, uirgo Maria traxit hunc panem de granario paradisi, quia a superbis fugit hic panis, unde Psalmi sexagesimo tertio: *accedet homo ad cor altum et exaltabitur Deus*. Vnde Augustinus dicit in sermone Assumptionis: «facta est Marie humilitas scala celestis, per quam saluator descendit ad terram». Vnde: «uirginitate placuit, sed humilitate concepit, omnium enim aliarum uirtutum oblita de hac sola gloriatur dicens: “*respexit humilitatem*” »,
100 etcetera, Luce primo.

Secundo, iste panis fuit tritus inter duas molas, scilicet: inter uerba beate Marie et Gabrielis. In molendino una mola est fixa et altera mouetur, sic in proposito: mola Gabrielis mota a celo empireo, unde: *missus est angelus*, etcetera, Luce primo, *ad uirginem desponsatam*, etcetera. Et Maria uirgine quiescente in sacrario suo, dicit angelus: *auē gratia plena, dominus tecum*. Tunc Maria uirgo quiescens: *cogitabat qualis esset ista salutatio*. Iterum mola Gabrielis mouetur dicendo: *ecce concipies et paries filium*, etcetera. Ipsa Maria quiescens dixit: *quomodo fiet istud, quoniam uirum non cognosco*. Iterum angelus mouetur dicens: *spiritus sanctus superueniet in te et uirtus altissimi*, etcetera. Tunc Maria uirgo fortis et immobilis dicit: *ecce ancilla domini*, etcetera.

110 Tertio, fuit iste panis pastatus in uentre uirginali per puritatem, unde, ut dicit Bernardus, libro quinque De Consideratione: «mixta fuerunt per uirginem illa tria sata farine Sarre, Genesis decimo octauo, scilicet: eternum, nouum et antiquum», *factus panis subcinericius* inter duos ignes.

Et sic, quarto, coctus inter ignem trinitatis et inuidiam iudeorum. Nam sicut pastores
115 quando faciunt panem subcinericius ignis fundamentalis est purissimus, quia prune sunt sine cineribus uiuificate mediante aliquo uento, sed ignis superior est mixtus cineribus, sic in isto pane prune fuerunt tres persone diuine et una essentia, sicut tres prune et unus calor, ibi fuit amor spiritus sancti et filii, etcetera, et amor patris, quia: *sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret*, Iohannis tertio. Isaie nono: *paruulus natus est nobis*, etcetera. Infra: *zelus domini exercituum faciet hoc*, et amor filii, Isaie quinquagesimo tertio: *oblatus est quia ipse uoluit*. Sed ignis suprapositus fuit mixtus ex calore, scilicet: amore uirginis et cineribus, scilicet: inuidia iudeorum. Sciebat enim Pilatus quod propter inuidia, etcetera, Matthei uicesimo septimo et Marci decimo quinto.

125 Quinto, iste panis exiuit a clibano die resurrectionis et sicut panis sub cinericius habet aliquas cicatrices prunarum, licet totus fuerit coctus, sic Christus, quia: *a planta pedis*,

86: cf. III Rg. 17, 21. | 87: cf. Lc. 23, 34. | 92: Mt. 28, 20. | 96: Ps. 63, 7-8. | 99: Lc. 1, 48. | 103-109: cf. Lc. 1, 26-38. | 112: Gn. 18, 6. | 118-119: Io. 3, 16. | 119-120: Is. 9, 6-7. | 120-121: Is. 53, 7. | 122-123: cf. Mt. 27, 18; cf. Mc. 15, 10. | 125: Is. 1, 6.

97-98: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CCVIII, 10. PL 39, 2133C. | 98-99: cf. Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, I, 5-6. PL 183, 59B. | 111-112: cf. MF. Bern. Cl., *De Cons.*, V, 10, 23. PL 182, 801C.

etcetera, Isaie primo. Sed notabiles cicatrices retinuit tamquam lapides pretiosos in corpore suo.

130 Sexto, fuit seruatus et recunditus iste panis in celo empireo die ascensionis pro nobis peccatoribus, et cotidie dispensatur a uirgine, unde prima Corinthiis quarto, et in epistola hodierna: *hic iam queritur inter dispensatores, ut fidelis quis inueniatur*. Et sic cum Maria uirgo habuerit maiorem fidem omnibus, sequitur, etcetera, unde Bernardus in sermone dicit uirgini: «merito in te respiciunt oculi totius creature, quia in te et de te et per te benigna manus omnipotentis, quidquid creauerat recreauit».

135 Igitur, si ad hanc recurrimus pro gratia, dicit nobis quod ipsa mediantibus tribus uirtutibus habuit illam, et sic nos debemus habere, scilicet: primo, humiliando nos coram Deo, quia sic ego mediante humilitate traxi. Secundo, mediante puritate preparauit me, sic uos preparate conscientias uestras. Ego mediante fide dispensauit; sic uos (si in hunc creditis) recipietis. Sed ego gratiam dare non possum, quia est effectus Dei, sed si ista habetis potero ad hoc mediare, et si famelici estis, ecce filium meum, quia *hic est panis qui de*
140 *celo descendit*. Ad hanc igitur, in principio sermonis dicamus: aue Maria, etcetera.

<THEMA> *Hic est panis qui de celo descendit*, ubi supra.

Viso in precedenti sermone de die sabbati et ueneris, nunc uidendum est de aliis festiuitatibus iudeorum et agarenorum, quod non sint seruande a nobis neque ab aliquo illorum. Sed anteponuntur tria fundamenta uel notabilia.

145 Primum est quod omnes nationes in hoc conueniunt, quod solemnizant ter in anno festa singulariter. De christianis clarum est qui ter in anno habent pascha. De iudeis etiam habetur Exodi uicesimo tertio: *tribus uicibus per singulos annos mihi festa celebrabitis*. Item agareni ter celebrant pascha post quadragesimam, scilicet: post “aromadam”. Secundo, in decolatione arietis. Tertio, pascha paruorum, scilicet: duorum dierum, etcetera.

150 Secundum fundamentum est quod istorum trium festorum iudeorum, primum est decima quinta lune prime, scilicet: post solisticium uernale, scilicet: in martio, et aliquando in aprili, secundum lune cursum. Secundum est quinquagesima die post hoc pascha, scilicet: in datione legis, nam in die pasche illi exierunt Egiptum. Restabant sedecim dies illius mensis et triginta dies alterius mensis secundi; sunt quadraginta sex, quia prima die tertii mensis applicuerunt monti Sinai, et preparati per tres dies ad legis receptionem in tertia die legem receperunt, et sic quinquagesimo die, etcetera. Tertium erat festum tabernaculorum
155 in memoriam stationis in deserto, in quo habitabant in tabernaculis. Et hoc celebrabatur decima quinta die mensis septimi septembris, secundum lunationem in altero solsticio.

160 Tertium notabile est quod istorum trium festorum iudeorum principium erat “Phase”, scilicet: pascha primi mensis propter multa cerimonialia qui ibi continebantur, et hoc proprie dicebatur “pascha”. Et licet in omnibus tribus festiuitatibus omnes masculi deberent ascendere in templum, ut habetur Exodi uicesimo tertio: *ter in anno apparebit omne masculinum tuum coram domino Deo tuo*, etcetera, sed in aliis duabus festiuitatibus dispensabatur in ascensu, in ista autem nunquam nisi ratione infirmitatis uel alicuius necessitatis, etcetera.

130: I Cor. 4, 2. | 139-141: cf. Io. 6, 59. | 147: Ex. 23, 14. | 162-163: Ex. 23, 17.

132-133: cf. MF. Bern. Cl., *Serm. In Fes. Pent.*, II, 4. PL 183, 328B.

126: Primo] M, X quinquagesimo tertio. | 130: Inueniatur] M inneniatur. | 164: Ascensu] M, X assensu.

165 His uisis, probatur quod nullum festum istorum nunc sit seruandum. Et primo probatur de omnibus simul tripliciter.

Primo, ratione sacrificiorum, unde precipuum erat in illis festiuitatibus offerre aliquid, sicut in nostris festiuitatibus est precipua solemnitas, que sit in ecclesia. Sed iam cessarunt sacrificia iudeorum, ut probatum est in sermone undecimo. Vnde Danihelis nono: *occidetur*
170 *Christus et in medio hebdomade deficiet hostia et sacrificium et erit desolatio usque in finem*, etcetera. Igitur iam non sperantur sacrificia.

Secundo, probatur ratione accessus ad templum, quia cum iam non habeant templum nec aliud sperent, ut probatum fuit in sermone octauo et sermone nono, sequitur nec festum, etcetera.

175 Tertio quia illud preceptum fuit in terra promissionis, unde Leuitici uicesimo tertio, quando precipiuntur solemnitates dicitur: *cum ingressi fueritis terram, quam ego dabo uobis*, etcetera. Item dicit beatus Hieronymus, qui dixerit: «Deum impossibilia precepisse anathema sit». Sed ter ascendere in templum uel in Hierusalem est impossibile, maxime nunc quando iudei sunt dispersi per mundum. Item preceptum fuit de obseruantia
180 solemnitatum et de loco obseruantie, scilicet: in Hierusalem, sed locus non potest haberi, igitur nec festum est celebrandum, unde non esset nisi unum preceptum. Si enim diceretur alicui: “facies festum Cesaraguste”, si iste uellet seruare festum Calataiubii, non impleteret preceptum. Vnde hoc preceptum (*ter in anno apparebis coram domino Deo tuo*, Exodi uicesimo tertio), spiritualiter intelligitur de christianis, quibus precipitur quod ter in anno confiteantur
185 et communicent recipiendo corpus domini, quod potest fieri in quacumque prouincia. Vnde Malachie primo dicitur: *in omni loco offertur mihi oblatio munda, quia magnum nomen meum in gentibus*. Et sic nunc non solum offertur oblatio in Hierusalem, sed in omni loco, etcetera.

Quod autem penthecostes nunc non sit seruandum patet, quia illud erat pro receptione
190 legis. Sed nunc iam illa lex debet cessare et alia lex recepta, ut habitum fuit in sermone primo et secundo. Si alia lex est recepta, pro illius legis receptione debet festum celebrari, scilicet: penthecostes, et fit quinquagesimo die a resurrectione Christi, scilicet: in missione spiritus sancti, unde de alia lege nulla memoria est habenda nec in corde seruanda, unde Hieremie tricesimo primo: *dabo legem meam in uisceribus eorum et in corde eorum scribam eam*.
195 Igitur, alia non debet remanere in corde. Vnde iste due leges differunt, sicut scriptura que sit mediante manu et alia que sit mediante stampa, quia prima fuit scripta digito Dei in lapide, altera, scilicet: nostra, stampata in corde hominum. Item preter animalia, scilicet: preter duos uitulos et preter arietem et septem agnos, preter iuge sacrificium, offerebantur duo panes nouarum frugum. Primus panis significabat doctrinam duodecim apostolorum.
200 Secundus panis doctrinam sexaginta duo discipulorum Christi. Vel primus panis significabat sensum spiritualem decem mandatorum, unde Matthei quinto: *audistis*, etcetera, *non occides, et ego dico uobis, qui irascitur fratri suo*, etcetera. *Non mechaberis. Qui uiderit mulierem ad concupiscendum*, etcetera. Iste panis sensus spiritualis nunquam positus fuit, et sic fuit nouarum frugum. Secundus fuit panis consiliorum positorum a Christo. Vel primus panis
205 significabat patrem Adam, secundus Euam. Vnde isti duo panes significabant duos transgressores legis. Nam Apostolus ad Galatas tertio dicit: *propter transgressores posita est lex*. Et sic in nullo pane ponebatur fermentum, nisi in istis duobus significantibus peccatores.

169-170: Dn. 9, 26-27. | 176: cf. Lv. 23, 10. | 183: Ex. 23, 17. | 186-187: Mal. 1, 11. | 194: Ier. 31, 33. | 201-202: Mt. 5, 22. | 202-203: Mt. 5, 27-28. | 206: Gal. 3, 19.

177-178: cf. Hier., *Dia. Adv. Pel.*, II, 11. *PL* 23, 546A; cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 4), lib. 2, dist. 28, q. 1, a. 3, p. 382.

Et sic, cum pascha nostrum penthecostes succedat isti, sequitur quod qui hunc celebrat negat nouum uenisse et sic est hereticus.

210 Secundum, pascha, scilicet: tabernaculorum, non est etiam seruandum. Nam ut dicit sanctus Thomas prima secunde, questione centesima tertia, articulo tertio, ei succedit consecratio ecclesie nostre, quod patet: nam principale quod in ecclesia ponitur est crux domini, siue in consecratione siue in celebratione misse, que non potest fieri sine cruce. Et sicut crux constat ex quattuor lignis, scilicet: ex palma, cipresso, oliua et cedro, ut patet in
215 Clementina De Summa Trinitate et Fide Catholica in glosa. Sic in illo festo precipitur eis, Leuitici uicesimo tertio, quid quattuor ligna habeant, scilicet: *palmam et salices, et fructus arboris pulcherrime et lignum densarum frondium*. Vbi nota quod quattuor ligna precipiuntur, licet non nominentur nisi duo, quia licet in cruce essent quattuor ligna, sed solum duo illorum faciebant crucem, quia aliud lignum erat in radice crucis, scilicet: in rupe, et aliud erat in
220 titulo crucis et istud erat oliue, et paruum erat utrumque, quia erat postis parua.

Et si dicit iudeus: non precipiuntur nisi tria ligna, quia de quarto solum precipitur fructus. Dicendum quod etiam ille fructus precipitur ut colligatur cum ramo, et sic dixit: “fructus arboris pulcherrime”, quia si de solo fructu intelligeret, non nominasset arborem, sed dixisset: “fructus pulcherrimi”. Et etiam in fructum quem sumunt iudei est aliquid arboris, nam in “ponzili” est aliquid arboris, scilicet: in “peçone”, cum quo debebat ligari in
225 palma, sicut Christus debebat pendere in cruce. Et sic, quattuor ligna sumuntur cum fructu optimo, quia quattuor fuerunt ligna crucis. Et in palma fuit positum corpus domini, sic in palma ponitur “ponzile” apud ipsos, et sumunt illud in manu, quia uictoria expectabatur in illo. Et sic Christus fuit fructus arboris pulcherrime, quia: *fructus uentris tui et benedicta tu inter mulieres*, etcetera, Luce primo. Sic non debet hoc pascha celebrari, quia iam facta est congregatio fidelium in ecclesia militanti, et iam non sunt in tabernaculis arborum, sed in ecclesia que fundata est supra petram, qui est Christus. Et sic qui hoc pascha nunc celebraret, negaret omnia ista, et sic esset hereticus.

Tertium, pascha quod erat in ordine non debet seruari nunc quod patet, nam preter animalia que in illo offerebantur, comedebatur agnus paschalis et panis azimus, et coligebantur spice tenere, etcetera. Dimissis animalibus, de quibus in sacrificiis iam dictum est, et dimisso agno paschali pro alio sermone, nunc ex aliis probabimus non esse seruandum hoc pascha. Vnde colligebantur spice tenere et torrebantur et fricabantur in manibus et medietas illius tritici cremabatur et altera pars seruabatur a sacerdotibus. Hoc
240 totum figurabat Christum in tenera etate, scilicet: a natiuitate usque ad passionem. Fuit occultus et solum erat inter pectus matris uirginis, sicut grana inter spicas, sed sic tostabatur, quia: *languores nostros ipse tulit et dolores nostros ipse portauit*, Isaie quinquagesimo tertio. Sed medietas cremabatur et altera seruabatur, quia mortus fuit quo ad humanitatem, et uiuit semper quo ad diuinitatem, unde Gregorius super Hiezechielem dicit: «sic Christus in ligno ex humanitate est mortuus, ut immortalis ex diuinitate maneret». Et sic qui hoc
245 celebraret, omnia ista negaret et per consequens esset hereticus.

Item ratione panis azimi non debet celebrari nec panis debet comedi, quod probatur: unde Exodi decimo tertio, expresse habetur quod in memoria egressionis de Egipto comedebatur, unde dicitur: *cum interrogauerit te filius tuus dicens: “quid est hoc?”, dices ei: “in manu forti eduxit nos dominus de terra Egipti”*, etcetera. Sed habuimus in sermone decimo quarto quod nulla memoria erat habenda de exitu Egipti in diebus messie, ut patet Hieremie

216-217: Lv. 23, 40. | 229-230: Lc. 1, 42. | 242: Is. 53, 4. | 249-250: Ex. 13, 14.

211: cf. Th. Aq., *S. Tb.*, I^a-II^{ae} (vol. 2), q. 103, a. 3 ad 4, p. 714. | 215: cf. Cle. V., *Decr.*, I, 1, 1, col. 1133. | 244-245: Gre. Mag., *Hom.*, VI, 15. *PL* 76, 835B.

decimo sexto et uicesimo tertio: *ecce dies uenient –dicit dominus– et non dicetur ultra uiuit dominus qui eduxit nos de terra Egipti*, etcetera. Vnde rabbi Benzuna dicit in libro Berachot in “perek”, id est, in distinctione, “mahi mathay” quod in aduentu messie nulla memoria erit exitus in
 255 Egipto propter magnitudinem rerum faciendarum in aduentu messie. Sed probatum est iam messiam uenisse in sermonibus habitis, igitur, etcetera. Item, ille panis significat Christum uerum messiam, in quo nullum fuit fermentum putredinis: nec quo ad animam fermentum peccati, nec quo ad corpus fermentum putrefactionis et incinerationis.

De primo habetur Isaie quinquagesimo tertio: *omnes nos quasi oues errauimus*, etcetera. Ipse
 260 iniquitatem non fecit nec dolus fuit in ore eius, unde hoc intelligitur de messia secundum rabinos iudeorum, nam rabbi Moyses Gerundensis dicit quod messias debet dare animam suam pro populo suo, et allegat ad hoc illud Isaie quinquagesimo tertio: *uulneratus est propter iniquitates nostras, attritus propter scelera nostra*.

Item quo ad corpus non habuit fermentum putrefactionis, unde Psalmi decimo quinto:
 265 *non dabis sanctum tuum uidere corruptionem*; “sanctum” per excellentiam intelligitur “messias” in scriptura. Item quo ad illud quod in tali pane non ponebatur sal, cum in omni sacrificio sal poneretur, Leuitici secundo. Ratio est quia panis iste significabat Christi humanitatem, sed sal significabat uerbum, quod est sapientia patris, que nondum uenerat. Et sic promissiones prophetarum erant insipide, donec sal ueniret in uirginem Mariam ad tollendas peccatorum
 270 amaritudines. Vnde figura huius habetur quarto Regum secundo, quando Heliseus dulcorauit aquas Hiericho dixit: *afferte mihi uas nouum et mittite sal*. Vnde uas fuit uirgo Maria, in quo primo positus fuit sal sapientie patris. Omnes aque, id est, populi, erant ante in amaritudine. Vnde: *aque sunt populi*, Apocalypsis decimo septimo. Posita hec sapientia patris in uirgine Maria postea fuit posita in apostolis per doctrinam suam, unde dixit eis Christus,
 275 Matthei quinto: *uos estis sal terre*, quia Christus fuerat sal celi a patre. Et sic antequam hic sal ueniret, insipide erant promissiones prophetarum et doctrine philosophorum, etcetera. Omnes iste doctrine sumpserunt saporem a Christo uera sapientia patris. Et sic antequam ille ueniret, sine sale comedebantur. Qui nunc illum panem sine sale comederet, diceret etiam non uenisse Christum et sic talis esset hereticus.

Item patet: nam in omni statu fuit Christus per azimum figuratus, unde Leuitici secundo dicitur: *omnis oblatio que offertur domino absque fermento fiet*. Vnde notantur sex tempora Christi.

Primo, in conceptione et natiuitate fuit per azimum figuratus, unde Sarra, id est, uirgo Maria, sumpsit tria sata farine et fecit panem subcinericium, qui fuit azimus. Nam angeli cito comederunt de illo. Ex quo sequitur quod non fuit fermentatus.

285 Secundo, in duodecim annis in quibus fuit oculus, unde cum esset annorum duodecim disputauit cum doctoribus. Hoc figuratum fuit in duodecim panibus azimis in mensa coopertis, sed quia licet non ostenderet Christus diuinitatem in illis duodecim annis, erat tamen uerus et perfectus Deus. Igitur in illis panibus ponebatur incensum quod pertinet ad diuinitatem eius.

290 Tertio, tempus baptismi figuratus per lagana, que, ut dicit Nicholaus, fiebant in aqua. Et sic illa erant de azimo, quia licet baptismum sumeret tamen peccatum non habuit.

252-253: Ier. 16, 14; 23, 7. | 259: Is. 53, 6. | 262-263: Is. 53, 5. | 265: Ps. 15, 10. | 267: cf. Lv. 2, 13. | 271: IV Rg. 2, 20. | 273: Apc. 17, 15. | 275: Mt. 5, 13. | 281: Lv. 2, 11.

253-254: cf. TH., *Ber.*, I, 9, p. 154; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 11, p. 781. | 261: Moyses Gerundensis] NI. | 290: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 1), Nm. 2, 4, f. 217r.

Quarto, predicationis tempus, quod fuit uia in passionem figurata per panes in sartagine cum oleo, Leuitici secundo. Nam ex oleo charitatis et misericordie ipse tendit in passionem.

295 Quinto, in passione, quod figuratum fuit per panes in craticula positos, nam craticula significat crucem Christi.

300 Sexto, in sacramento eucharistie figuratum per illum paruum panem, qui uocatur “maça”, qui in nocte pasche portatur inter pannum lineum, uel inter mappas in mensa. Et singuli in principio sumebant unum modicum cum benedictione ante cenam, sicut fecit Christus, qui sumpsit et dedit apostolis suis. In isto non potest apponi aqua. Sic in sacramento eucharistie, nam aqua prius posita iam est in uinum conuersa. Quicumque igitur azimum comedit negat Christum quo ad omnia ista tempora uenisse.

Et sic: o agareni! Et, o iudei uel heretici! Non sumatis azimum panem nunc, sed accipite hunc uerum messiam, quia *hic est panis qui de celo descendit*. Et sic habebitis hic gratiam et in futuro gloriam quam nobis prestare dignetur, etcetera. Amen.

293: cf. Lv. 2, 5. | 303: cf. Io. 6, 59.

SERMO SEXTVS DECIMVS CONTRA HERETICOS ET INFIDELES IN QVO PROBATVR QVOD
NEC FESTIVITATES IVDEORVM NEC AGARENORVM SVNT SERVANDE

<THEMA> *Secundum legem uestra iudicate*, Iohannis decimo octauo.

5 Questio fuit mihi proposita per aliquos infideles: que est causa, cum uirgo Maria fuerit
pura creatura, quare sic laudatur a nobis et ueneratur et etiam in necessitatibus inuocatur?
Ad quam ego respondeo quod quinque cause sunt propter quas accidit quid dictum est
alicui mulieri, scilicet: propter excellentiam uirtutis et sanctitatis, uel propter maximam
sapientiam, uel propter hoc quod dedit mundo aliquem filium excellentem, uel propter
10 animi fortitudinem, uel propter hoc quod sit habita in maximo amore et fauore alicuius
magni regis. Exemplum de omnibus istis in utroque populo, scilicet: in populo gentili et
iudaico.

15 De primo, propter excellentiam uirtutis inter gentes fuit Lucretia, de qua multa narrant
historie. Nam cum esset matrona romana a filio Tarquini Superbi oppressa, propter
maximam castitatem seipsam interfecit, licet male, ut inquit Augustinus primo De Ciuitate
20 Dei dicens: «quid alterius sceleri addidit suum?». Item in altero populo, Iudicum decimo
tertio, habemus de matre Samsonis, que propter maximam uirtutem eius pluries fuit ab
angelo uisitata.

20 De secundo, scilicet: propter sapientiam, in populo gentili legimus de regina Saba, tertio
Regum decimo, que uenit de longinquis partibus ut uideret sapientiam Salomonis, etcetera.
In populo iudeorum legimus, Iudicum quarto, de illa Delbora, cum multi essent prophete
et sacerdotes, etcetera, in populo iudeorum hec propter nimiam sapientiam quadraginta
annis populum Israhel rexit et iudicauit et fuit in magno pretio habita, et de marito suo
Lapidoch in scriptura quasi nihil dicitur nec nominatur.

25 De tertio, scilicet: dare filium maximum mundo, in populo gentili laudatur Olimpias
mater Alexandri Magni, que licet non habeat merita, propter que historiographi de illa
mentionem faciant, tamen propter filii sui excellentiam cotidie in historiis memoratur atque
laudatur. In populo iudeorum propter hoc laudatur illa Iocabeth mater Mosi, Exodi
30 secundo, propter hoc: quod dedit talem filium, qui populum Israhel a seruitute liberauit et
in deserto paut et iudicauit, etcetera.

30 De quarto, scilicet: de potentia et fortitudine in populo gentili, fuit Semiramis mater
Nini regina Babilonie, de qua legitur quod, cum quadam die Babilonia esset obsessa, ut
narrat Valerius Maximus: «et Semiramis circa cultum capitis occupata, nuntiatumque esset
ei Babiloniam defecisse, altera parte crinium adhuc soluta ad eam expugnandam cucurrit.
Nec prius decorem capillorum in ordinem, qua tantam urbem in potestatem redegit. Statua
35 ibi posita est in ipso habitu». Hec Valerius. In populo iudeorum illa Iudith fortissima que
(cum multi essent in obsidione uiturie) ipsa sola exiuit, et caput Holofernis amputauit et
ciuitatem liberauit.

40 De quinto, scilicet: de fauore regis, in populo gentili illa Dido, que Carthaginem
condidit, que propter amorem regis musitanorum pro dea habita fuit in Carthagine. De qua
refert Hieronymus contra Iouinianum quod: «magis uoluit ardere quam nubere». In populo

3: Io. 18, 31. | 15-16: cf. Idc. 13, 3. | 18-19: cf. III Rg. 10, 1. | 20: cf. Idc. 4, 4. | 27-28: cf. Ex. 2, 1.

15: cf. Aug. Hipp., *De Civ. Dei*, I, 19, 3. PL 41, 34A. | 32-35: Val. Max., *Fac. Et Dic. Memor.* (vol. 2), lib. 9, pp. 591-592. | 40: Hier., *Adv. Ion.*, I, 43. PL 23, 273C.

iudeorum Hester dilecta regis Asueri que populum liberavit, ut patet in libro Hester, etcetera.

45 Sed forte dicent agareni quod nihil dicitur hic de Axa, muliere Machometi, que fuit apud agarenos excellentissima inter omnes. Nam habuit nouem singularitates inter alias mulieres, ut dicunt doctores agarenorum in libro tertio Alchorani, azora sexta, alea uicesima sexta.

Prima, quod angelus Gabriel assumpsit figuram suam in qua apparuit Machometo ut acciperet eam in uxorem.

Secunda, quod inuenit eam uirginem et nullam aliarum mulierum de quindecim quas habuit accepit uirginem.

50 Tertia, quod Mahoma mortus fuit in suis brachiis.

Quarta, quod Machometus fuit sepultus in domo ipsius Axe.

Quinta, quod aleae descendebant dum Machometus stabat in lecto cum Axa.

Sexta, quod Axa fuit filia primi agareni et primi caliphe post Machometum, scilicet: filia Vbequar.

55 Septima, quod habuit testimonium de celo per octodecim aleas excusando ipsam de adulterio.

Octaua, quod in creatione sua habuit suauissimum odorem.

Nona, quod Deus pepercit ei et promisit ei gloria.

60 Dicendum quod inter Axam et uirginem Mariam nulla fuit comparatio. Nam dimissis omnibus excellentiis ipsius Axe, que sunt ridicule, solum tres (que uidentur aliquid facere) sumamus:

65 et primo, dicit quod angelus Gabriel assumpsit figuram Axe. Hec est trufa, sed in uirgine fuit excellentius, quod mediante salutatione Gabrielis uirgo Maria in uentre assumpsit figuram Dei, scilicet: filium. Vnde apostolus Paulus dicit de Christo, ad Hebreos primo: *que cum sit splendor glorie et figura substantie patris*, etcetera.

Secundo, dicit quod (dum Mahoma esset cum Axa in lecto) angelus reuelabat illi aleas. Non sic uirgo Maria, sed in contemplatione stans, ut dicit Ambrosius: «sola sine comite apparuit ei angelus», etcetera.

70 Tertio, non pepercit peccata Marie uirginis, quia nunquam peccauit. Non sic de Axa, sed Axa fuit causa mortis ipsius Ozmen, que posuit ei uenenum in ense ut interficeretur ipse Ozmen. Item fuit accusata de adulterio, etcetera.

Si igitur propter unum quodque istorum aliqua mulier laudatur, queritur et inuocatur illa que omnia ista habet, a fortiori excellenter laudabitur et inuocabitur.

41: cf. Est. 5, 1. | 64-65: Hbr. 1, 3.

45: cf. Q 24, 11-26. | 67-68: Ambr., *Exp. Ev. Sec. Lc.*, II, 8. PL 15, 1555C. | 70: cf. Io. And., *Conf.*, c. XII, p. 228. | 71: cf. Q 24, 11-26.

75 Primo, hoc patet ex excellentia uirtutis eius. Secundum christianos clarum est, unde Bernardus (super illud “*in plenitudine sanctorum*” ait): «uere de te uirgo beata plenitudo gratie predicatur, quia non defuit tibi fides patriarcharum, spes prophetarum, zelus apostolorum, constantia martyrum, sobrietas confessorum, castitas uirginum et puritas angelorum». Item Hieronymus in sermone Assumptionis: «ceteris per partes prestatur. Marie autem tota», etcetera. Secundum iudeos patet, quia Salomon dicit de ea, Canticorum quarto: *tota pulchra*
80 *es, amica mea*, etcetera.

Item si dicis: filia erat uirgo et non amica. Nam Prouerbiorum ultimo dicit: *multe filie congregauerunt diuitias. Tu autem supergressa es uniuersas*, scilicet: in uirtutibus. Item secundum agarenos, patet quia faciunt et dicunt ipsam fuisse sanctam et uirginem, etcetera.

85 Primo, dicunt fuisse sanctissimam et sine peccato, libro primo, azora secunda, aleis tricesima sexta et tricesima septima.

Secundo, patet ex sapientia eius, secundum christianos, quia Bernardus dicit de ea et Eua: «redditur femina pro femina, humilis pro superba, sapiens pro stulta. Quid enim de Deo non sapiebat in qua Dei sapientia latebat». Item secundum iudeos habetur: *sapientia edificauit sibi domum*, Prouerbiorum nono. Igitur effectus assimilatur cause, scilicet: agenti; si
90 non haberet uirgo Maria sapientiam, esset propter eius defectum. Sed in illa non fuit defectus, nec ex parte anime nec ex parte corporis. Vnde Sapientie primo: *in maliuolam animam non introibit sapientia nec in corpore subdito peccatis*, nullum tale in ea fuit igitur, etcetera. Item quo ad recipientium, quia plena humilitate et uacua superbie. Vnde Didimus Philosophus scribens Alexandro dixit ei: «o Alexander! Deus paratus est tibi dare sapientiam, sed tu non habes ubi eam recipias, cum superbia plenus sis». Sed uirgo Maria humilior omnibus, igitur sapientior. Item, secundum agarenos patet quia in Alchorano libro primo, azora tertia, que est “Mulierum”, alea decima septima, habetur quod Deus posuit uerbum suum in Mariam. Habetur etiam quod Deus misit spiritum sanctum in Mariam. Igitur, fecit eam sapientem, quia primum donum spiritus sancti est sapientie donum. Item
95 habetur in libro primo, azora secunda, alea tricesima septima, quod uirgo dum esset nouem annorum excedebat omnes doctores in sapientia.

Tertio, patet ex filio optimo, quia excellit omnes filios, cum sit Deus et homo. Vnde Bernardus: «non decuit Deum aliam matrem habere quam uirginem, nec uirginem alium filium habere quam Deum, quia nec maior inter matres, nec maior inter filios». Patet etiam
105 secundum iudeos, unde Psalmi octogesimo sexto: *homo natus est in ea et ipse fundauit eam altissimus*. Item Ecclesiastici uicesimo quarto: *qui creauit me requieuit in tabernaculo meo*. Item secundum agarenos, hic filius uirginis est maior omni sancto et maior Mose. Et sic secundum ipsos preponitur omni filio mulierum, Yce autem ponitur miraculose conceptus et natus, etcetera.

110 Quarto, patet de fortitudine et potentia. Vnde, secundum christianos, data fuit Marie potentia trinitatis suo modo, ut potuit recipere, quia pater habet potentia generandi Deum actiue, que non conuenit filio actiue nec spiritui sancto, sed conuenit uirgini que se habuit aliquo modo actiue, saltem in preparatione materie, unde ecclesia cantat de ea: «geniuit

75: cf. Sir. 24, 16. | 79-80: Ct. 4, 7. | 81-82: Prv. 31, 29. | 88-89: Prv. 9, 1. | 91-92: Sap. 1, 4. | 105-106: Ps. 86, 5. | 106: Sir. 24, 12.

75-77: Bernardus] NI. cf. Ray. Id., *Cont. De B. V.*, par. 2, cont. 3, 2, col. 877. | 78: cf. MF. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 5. PL 30, 127A. | 84-85: cf. Q 3, 35-36. | 87-88: cf. Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, II, 3. PL 183, 62D; cf. Pau. Dia., *Hom. De San.*, XLVIII. PL 95, 1508A; cf. Ans., *Hom.*, IX. PL 158, 648C. | 94-95: cf. Bon., *Serm.*, XXX, 2, p. 87. | 97: cf. Q 4, 171. | 100: cf. Q 3, 37. | 103-104: Bernardus] *Auctor err.*, cf. Petr. Ble., *Serm.*, LXIV. PL 207, 748B. | 113-114: cf. Ago. Lug., *Lib. Adv. Dog. Fel. Vrg.*, XIII. PL 104, 42C.

115 Deum pariter et hominem», etcetera. Secundo, in filio est potentia generandi passivae a Deo, hec convenit uirgini, que genita a Deo, sed non est in patre nec in spiritu sancto.

120 Si dicis: numquid eadem potentia est in patre et filio? Dico quod sic, sicut eadem est lancea fortis in Platonem, sed unus habet quod possit eam recipere, alius proicere uel dare. Et sic potentia est eadem cum essentia et est in patre a se, sed in filio recipitur eadem a patre. Tertio, spiritus sanctus habet potentiam procedendi passivae, que non est sic in patre nec in filio, sed bene in uirgine. Et sicut pater et filius habent potentiam procedendi activae, uidelicet: quod ab ipsis Deus procedat, scilicet: spiritus sanctus, sic uirgo Maria habet activae, scilicet: quod Deus ab ipsa procedat ut homo, unde Psalmi decimo octavo: *tamquam sponsus procedens de thalamo suo*, scilicet: de utero uirginali.

125 Item secundum iudeos patet Genesis tertio: *ipsa conteret caput tuum*. Vnde Bernardus Super Missus Est: «ipsa est enim mulier que serpentis caput contriuit uenenatum». Vnde Fulbertus dicit: «si queritur que mulier operata sit huiusmodi uictoriam, non reperietur in linea generationis humane, donec perueniatur ad Mariam que illud serpentis caput contriuit, in eo quod uirginitatem simul et humilitatem domino consecrauit, uirginitate concupiscentiam carnis, humilitate concupiscentiam mentis contriuit». Non solum fuit
130 Maria uirgo fortis in eo quod ea mediante uictus est hostis antiquus, sed in eo quod extrema maxime distantia coniunxit. Vnde Prouerbiorum ultimo: *mulierem fortem quis inueniet? Procul et de ultimis finibus pretium eius*, scilicet: a celo et limo, qui in utero suo ista coniunxit in unum et mundum Deo pacificauit.

135 Hoc idem secundum agarenos, libro primo, azora secunda, que dicitur de “Ioachim”, alea tricesima sexta; et quarto libro, azora prima, alea octogesima prima et octogesima secunda dicit quod: ‘Deus preseruauit Mariam et Iesum a potestate demonis lapidatoris’. Igitur potentiores fuerunt omnibus qui fuerunt in mundo, quia de demone dicitur a Iob quadragesimo primo quod *non est potestas super terram, que ei ualeat resistere*, etcetera.

140 De quinto, scilicet: de amore regis superni, patet secundum christianos, quia hec fuit a Christo magis omnibus dilecta. Ratio est: cum filitudo sit causa amoris, hec fuit Deo magis filiis. Patet ex parte anime sine peccato sicut filius Dei, et ex parte corporis communicant in eadem carne. Nam dicit beatus Augustinus in sermone Assumptionis quod: «caro Christi caro uirginis est». Igitur: «in habentibus symbolum facilius est transitus», ut dicit Philosophus igitur. Item secundum Gregorium: «signum dilectionis exhibitio est operis»,
145 sed Maria uirgo maiora recepit a domino, cum de spiritu sancto conceperit et sine libidine et sine dolore peperit et maiorem filium qui sit in mundo peperit. Item «plenitudinem gratiarum habuit», ut dicit Hieronymus, et mediatrix totius mundi fuit.

150 Item quo ad uetus testamentum habetur non solum de isto, sed de omnibus proprietatibus simul dictis in Psalmo quadragesimo quarto dicitur: *audi filia et uide et inclina aurem tuam, quia concupiuit rex speciem tuam. Astitit regina a dextris tuis*, etcetera, et *filie Tyri in muneribus uultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis*. Dixit: *obliuiscere populum tuum*, quia tota laus Marie uirginis est a filio et non a patribus. Sicut quando bona arbor inseritur in arbore non ita perfecta, laus huius est a fructu qui egreditur a superiori arbore et perfectiori, et non

122-123: Ps. 18, 6. | 124: Gn. 3, 15. | 131-132: Prv. 31, 10. | 138: Iob. 41, 24. | 149-151: cf. Ps. 44, 10-13.

125: Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, II, 4. PL 183, 63B. | 126-129: Fulb., *Serm. Ad Pop.*, IV. PL 141, 320D. | 136: cf. Q 3, 36; 38, 82-83; cf. Io. And., *Conf.*, c. XI, p. 212. | 142-143: cf. Pseu. Aug. Hipp., *De Ass. B. M. V.*, V. PL 40, 1145B. | 143: cf. Arist. Lat., *De Gen. Et Corr.*, II, 4, 331a23, p. 59. | 144: Gre. Mag., *Hom.*, XXX, 1. PL 76, 1220C. | 146-147: cf. MF. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 5. PL 30, 127A.

150: Filie] M, X filii.

155 a trunco, sic in proposito. Ideo dicit: *pro patribus tuis nati sunt tibi filii*, quia loco patriarcharum filii fuerunt apostoli et constituti super, etcetera.

160 Item quo ad agarenos, unde dicit Mahoma, uel potius Deus, secundum eos, libro primo, azora secunda, de “Ioachim”, alea tricesima septima et quadragesima secunda, quod ‘Deus Mariam elegit et sanctificauit et proposuit eam super omnes mulieres’. Igitur mulier tam sancta, tam sapiens (que talem filium dedit mundo) tantam fortitudinem habuit, tantum cum superno rege priuauit, si debet laudari, uenerari, atque inuocari, *secundum legem uestram iudicate*. Ad hanc igitur in principio sermonis presentamus angelicam salutationem dicentes: aue Maria.

<THEMA> *Secundum legem uestram iudicate*, ubi supra.

165 In presenti sermone probabitur quod festiuitates iudeorum et agarenorum non sunt seruande. Sed anteponuntur tria fundamenta notabilia.

Primum est quod iudei preter quattuor festiuitates predictas habent alias quattuor. Nam propter sabbatum et tres solemnitates, habent primo “Neomeniam”, que est innouatio lune quilibet mense; et “Festum Tubarum” prima die septimi mensis; et “Die Propitiationis” decima die septimi mensis; et etiam “Festum Collecte” post festum tabernaculorum.

170 Secundum notabile est quod preter ista festa dicta (que sunt legalia) sunt alie festiuitates in illo populo que non sunt legales, sed facte a populo post mortem Mosi, scilicet: festum Hester quod dicitur “Purim”; et “Anuca” propter miraculum Macchabeorum; et “Encenie”, id est, edificatio templi.

Tertium notabile est quod tria festa agarenorum predicta fiebant.

175 Primum “Arietis” propter liberationem Isaac, sicut festum tubarum a populo iudaico, propter illud idem.

Secundo, pascha “Aromadam”, propter legis dationem. Nam dicit in azora secunda quod in illis triginta diebus datum et reuelatum fuit Alchoranum, scilicet: in uicesima septima nocte “Romadani”.

180 Tertium, pascha paruum sit ab illis, quia in illis diebus sit dispensatio peregrinorum ad domum Meche, si forte debito tempore non plicuerunt illuc: quod possint indulgentiam debitam lucrari peregrini, ac si uenissent tempore debito.

Nunc igitur his presuppositis factis, probatur quod nullum pascha istorum debet obseruari.

185 Primo, non pascha “Arietis”, quia aries figurabat Christum passurum. Sed cum Christus iam uenerit et passus fuerit, igitur figura debet cessare. Quid figuraret Christum patet in ueteri et nouo testamento. In ueteri, quia de ipso dicitur Isaie quinquagesimo tertio: *quasi agnus coram tondente*, etcetera. In nouo Iohannes dicit de eo: *ecce agnus Dei*, etcetera.

190 Sed dicet agarenus: sacrificium Abrahe in ariete fuit et non in agno. Dicendum quod prophete locuti fuerunt de eo significantes immunitatem peccati et humilitatem in tota uita Christi, sed Abraham in sacrificio suo significauit passionem eius. Et quia passus fuit in

154: Ps. 44, 17. | 160-163: cf. Io. 18, 31. | 187-188: Is. 53, 7. | 188: cf. Io. 1, 36.

157-158: cf. Q 3, 42; cf. Io. And., *Conf.*, c. XI, p. 212. | 177-178: cf. Q 2, 185.

etate perfecta, scilicet: triginta tres annorum, significauit illum in illo sacrificio per arietem, qui est agnus in etate perfecta.

195 Secundo, non pascha “Romadani”, quia cum pascha “Romadani” fiat propter receptionem legis a Deo, si probatur quod illa lex non est a Deo, habebitur propositum.

Item tertio, cum pascha paruum fiat propter peregrinationem ad sepulchrum uel ad templum Machometi, “prophete Dei ueri” ut ipsi dicunt, cum non fuerit sepultus in Mecha, sed in Tribula uel Almedina, quod idem est, sequitur quod non ad Mecham, sed ad Almedinam deberet fieri si esset fienda. Item cum ille non fuerit propheta ueri Dei patet
200 secundum Iohannem Euangelistam, qui propter uirginitatem habuit reuelationem a Deo de his que in ecclesia erant uentura post Christum. Dicit Apocalypsis decimo tertio: *uidi aliam bestiam*. Nam Machometus fuit sescentos annos post Christum, ut ipse dicit azora quinta primi libri, post Christum sescentos annis uenit. Dicit igitur: *uidi aliam bestiam habente duo cornua similia agno et loquebatur ut draco et fecit terram et habitatores adorare bestiam et eius imaginem et*
205 *quicumque non adoraret moriatur*, etcetera. Hoc dicit Nicholaus de Lyra de ipso Machometo esse intelligendum, ut patet: primo, dicit ipsum esse bestiam propter uitam bestialem et uoluptuosam quam habuit, unde Aristoteles primo Ethicorum dicit «uitam uoluptuosam esse bestialem». Vnde: «Machometus dicit quod erat potens in coitu et habetur in libro qui uocatur Albohari, in capitulo “Locutionis”. Enim filii Eueluch dixit quod Machometus circuibat mulieres suas iacendo cum eis, in prima hora noctis uel diei. Erant undecim. Et dictum est isti: “numquid enim poterat illud?” Dixit: “nos dicebamus inter nos quod potestas uel uirtus triginta uirorum fuit data sibi”, scilicet: Machometo, in coitu. Item in Alchorano, libro tertio, azora decima quinta, alea quadragesima nona, dixit Machometus quod Deus loquens sibi ait: ‘nos licentiauius tibi uxores tuas, quibus debeas dare sponsalium, et omnes ancillas tuas, quas Deus dedit tibi et filias patris tui, et filias amice tue, et filias auunculi tui et filias matertere tue que secute fuerunt te, et omnis mulier credens, si obtulerit corpus suum, siue ipsam prophete se dederit, si uoluerit propheta coire cum ea, sed liceat hoc tantum tibi, non aliis credentibus. Et post pauca dabis sponsum quibus uolueris de illis, scilicet: que offerunt se, et recipies quas uolueris. Et si appetis de illis quas dimisisti non est tibi peccatum’. Et sic, multe mulieres offerebant seipsas ei, quod patet propter hoc quod dicitur in libro Albohari, in tractatu expositionis Alchorani, dixisse Axam: “ego zelabam contra illas mulieres que se offerebant nuntio Dei”». Et sic legatur quod habuit quindecim mulieres et duas ancillas. Igitur, licet prophetia non sit gratia gratum faciens, sed gratis data, requirit tamen dispositionem corporis, nam Isaias non fuit nisi
215 castus, Hieremias, Hiezechiel, Danihel, uirgines et Christus, etcetera. Et sic dicit quod: *habebat duo cornua similia agno*, id est, Christo, scilicet: prophetiam et legis dationem. Vnde de Christo dicitur: *propheta magnus surrexit*, Luce septimo. Item Moses dixit Deuteronomii decimo octauo: *prophetam suscitabit tibi dominus similem mihi*, scilicet: legislatorem, etcetera.

Probatur quod non fuerit propheta domini.

230 Primo, quia prophetia, licet non fuerit gratia gratum faciens, sed gratis data, requirit tamen dispositionem subiecti maxime separationem mentis a carne, ut dicit sanctus Thomas, nam uitia spiritualia sic prophetiam non impediunt. Et ideo dixit rabbi Moyses, ut allegat sanctus Thomas, quod signum falsi prophete est quando quis est inuolutus uitiiis

201-202: Apc. 13, 11. | 203-205: cf. Apc. 13, 11-15. | 226: cf. Apc. 13, 11. | 227: Lc. 7, 16. | 228: Dt. 18, 18.

202-203: cf. Q 5, 19. | 205: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 6), Apc. 13, 11, ff. 259vr. | 207-208: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, I, 3, 95b20, p. 145. | 208-222: cf. Ray. Mar., *Qua. Rep.*, c. De inmunditiis Machometi, p. 34. | 209-212: cf. Al-Bukh., V, 24, 1. | 214-220: cf. Q 33, 50-51. | 221-222: cf. Al-Bukh., LXV, 7, 1. | 232-233: Rabbi Moyses] cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 10), lib. 4, dist. 49, q. 2, a. 7, pp. 730-731.

235 carnalibus. Cum autem Machometus fuerit maxime inuolutus uitii carnalibus, ut diximus, sequitur quod non fuerit uere propheta. Item, ad prophetiam pertinet quod quis sit separatus a curis seculi, unde de filiis prophetarum habetur quarto Regum quarto, quod cum Heliseo ducebant quasi solitariam uitam, sed Machometus fuit inuolutus maleficiis expoliis et rapinis, etcetera.

240 Secundo, prophetia datur ad utilitatem fidelium, prima Corinthiis duodecimo, sed que dixit Machometus non sunt ad utilitatem fidelium ordinata, immo ad destructionem mortis, igitur. Item prophetia, cum sit inspiratio diuina, non potest falsum continere, cum Deus sit summa et simplex ac pura ueritas. Et sic ab eo mendacium non potest procedere, et cum nuntius propheticus non proferat, nisi quod est inspiratum a Deo mittente, sequitur quod debet esse uerax. Vnde Deuteronomii decimo octauo, de falso propheta dicitur: *si tacita*
245 *cogitatione responderis quomodo possis intelligere uerbum quod non est locutus dominus*, etcetera. Sed Machometus multa falsa predixit et mendacia erronea, igitur. Dicit enim in libro tertio Alchorani, azora prima, alea uicesima quarta, quod Maria mater Christi fuit soror ipsius Aaron, et quod ambo fuerunt filii Ambre quod est falsum, quia Aaron fuit ante per annos milla quingentos nonaginta quinque.

250 Item, cum cognitio ueritatis eadem sit in discipulis et docente, quia cognitio adiscentis similitudo est cognitionis docentis, sicut in rebus naturalibus forma generati similitudo quedam est generantis, impossibile est propheta domini in denuntiationibus sibi inuicem aduersari. Sed Machometus in pluribus contradicit aliis prophetis domini, igitur, etcetera. Et dicit plura contraria legi et euangelio, etcetera.

255 Item dicit se esse prophetam generalem et terminum prophetarum. Hoc habetur in Alchorano, libro primo, azora quarta, alea uicesima prima; et libro tertio, azora decima quinta, alea quadragesima, quod est aperte falsum, quia si pro toto mundo esset, donum linguarum haberet, ut apostoli, sed ipse dicit quod non sciuit nisi linguam arabicam, et in illa lingua datus fuit liber Alchorani, quia hoc habetur in secundo libro, azora septima, alea
260 tricesima octaua. Item, libro tertio, azora secunda, alea centesima decima prima, igitur. Item dicit quod fuit terminus prophetarum, quod est falsum, quia: *omnis propheta usque ad Iohannem*, Luce decimo sexto. Item dicit quod alii prophete loquuntur de ipso et Christus, quod est falsum, quia tale non reperitur, nisi forte dum loquitur de falsis prophetis, etcetera, Matthei septimo: *attendite a falsis prophetis*, etcetera, *a fructibus eorum cognoscentis eos*.

265 Item, quod non sit propheta patet quia propheta dicitur a procul fando, sed iste nihil dixit de futuris, de preteritis multa falsa, igitur, etcetera. Igitur, si Machometus non fuit propheta Dei, frustra sit peregrinatio ad Mecham. Sed uera peregrinatio est ad sepulchrum domini nostri Iesu Christi, quod est in Hierusalem.

270 Sed forte dicet agarenus: ex hoc patet quod nos sumus populus Dei et serui eius, quoniam etiam ipsa domus que est in Hierusalem nobis est commissa et non iudeis nec christianis. Respondeo quod illa domus non fuit data agarenis propter eorum demeritum, sed ablata fuit christianis propter eorum peccata et diuisiones inter se, quia pater filium (quem diligit) castigat et in illo eum castigat, in quo est salus sua. Sicut medicus infirmum mortalem dimittit ad suum arbitrium, et dum bonus castigatur, fit mediante aliqua persona uili, scilicet: mediante “bochino” uel huiusmodi. Hoc patet de grecis a Turco castigatis
275 propter hoc: quod separati fuerunt ab ecclesia in multis.

236: cf. IV Rg. 4, 27. | 239: cf. I Cor. 12, 7. | 244-245: Dt. 18, 21. | 261-262: cf. Lc. 16, 16. | 264: Mt. 7, 15-16.

247: cf. Q 19, 28. | 256-257: cf. Q 5, 19; 33, 40. | 259-260: cf. Q 13, 38; 20, 113.

Et sic Deus noluit quod christiani possiderent terram illam propter tria.

Primo, ne ponerent spem in illa, ut iudei et heretici faciunt, sed solum *in Hierusalem que sursum est*, ut ait Apostolus, ad Galatas quarto.

280 Secundo, ut ostendat christianis quod si illam quam magis cupiunt agareni et iudei et heretici datur malis christianis, scilicet: mamellucis, qui fidem Christi dereliquerunt, quid dabitur bonis? Non aliquid huiusmodi sed alterius, scilicet: celi.

Tertio, ut prophetia impleretur Hiezechielis septimo dicentis: *adducam malos gentium, scilicet: mamellucos, et possidebunt domos eorum et habitabunt sanctificata eorum et cessare faciam*
 285 *superbiam eorum. Et infra: et peribit lex a sacerdote.* Et sic Deus nunquam permisit quod puri agareni illam possiderent, unde his temporibus non permisit Deus quod Turcus uinceret Soldanum, qui est malus christianus, sed quod ipse illam domum possideret et non Turcus, qui est purus agarenius. Etiam dico tibi, agarene, quod tu non possides illam terram, quia
 290 sicut quando aliquis habet aliquid castrum alicuius loci dicimus quod possidetur pro illo cuius est castrum, licet locus fuerit infidelium, sic in proposito: templum, sepulchrorum, Nazareth et Bethleem et omnia loca excellentia possidentur a christianis religiosis et ibi est Christus eorum dominus qui dixit: *nobiscum sum usque ad consummationem seculi*, Matthei uicesimo octauo, etcetera.

Si forte dicant agareni: licet Machometus fuerit peccator non obstat quod fuerit
 295 propheta, unde Moses, Dauid et Salomon peccatores fuerunt, etcetera. Dicendum quod non approbauerunt peccata in scriptis, sicut Machometus nec perseruerunt in peccatis, sicut ipse. Vnde de Dauid penitentiam legimus et non de Machometo, sicut etiam dicitur de Salomone.

Secundo probatur de alio paschate, scilicet: “Romadani”, nam ut dicit Machometus in
 300 Alchorano, libro primo, azora prima, alea centesima octogesima quarta quod in illis triginta diebus romadani reuelatum fuit Alchoranum. Et sic in fine, scilicet: uicesima septima die datum et propter hoc celebratur illud pascha. Si ostendimus quod illa lex non fuit reuelata a Deo, habebimus quod nec tale pascha sit seruandum. Probatur quod talis lex non fuerit a
 305 Deo Psalmi decimo octauo: *lex domini immaculata conuertens animas, testimonium domini fidele, sapientiam prestans paruulis.*

Et sic ponuntur tres conditiones legis domini.

Prima quod sit immaculata et sine macula. Hec lex Machometi non fuit sine macula, immo plena maculis, unde concedit homicidia, luxuriam, furta, rapinas usque ad hoc: ut permittat peccatum contra naturam.

310 Secundo, conuertens animas. Hec non conuertit animas ad Deum, immo anertit, igitur, etcetera.

Tertio, testimonium domini fidele, unde lex debet habere testimonium domini, scilicet: miraculum, quia que precipiuntur in lege Dei excedunt omnium humanam rationem et
 315 naturalem. Nam oportet quod per miracula confirmantur. Hoc patet de Mose coram pharaone, qui dicebat “fac hoc”, quia Deus precipit. Hoc probatur per hoc miraculum et sic dedit plagas. Sic in receptione legis fuerunt tonitrua et fulmina, etcetera. Patet etiam de

278-279: Gal. 4, 26. | 283-285: Ez. 7, 24-26. | 292: Mt. 28, 20. | 304-305: Ps. 18, 8.

300: cf. Q 2, 185.

Christo et apostolis, unde: *si opera non fecissem que nemo alius fecit peccatum non haberent*, Iohannis decimo quinto, etcetera. De apostolis dicitur: *predicauerunt ubique domino cooperante et sermonem confirmante sequentibus signis*, Marci decimo sexto, etcetera. Et sic, miracula de Christo
 320 confitentur iudei et agareni, ut patet libro primo, azora quarta, alea centesima decima tertia; et de apostolis libro quarto, azora uicesima quarta, alea decima quarta, et christiani. Sed Machometus dicit in Alchorano, libro secundo, azora prima, alea ducentesima secunda; item azora septima, alea octaua: ‘non esse missum in uirtute miraculorum’.

325 Quarto, dicit sapientiam prestans paruulis, unde lex uniuersalis (cum proponatur uniuersitati) debet esse clara, et scientia sapida, ut patet de euangelio. Sed Alchoranum pauci sunt qui ipsum intellegant.

Nam tempore Machometus tres cautelas in illo habuit.

Prima, quod nullus agareni de lege disputaret.

Secunda, quod nullus prophetiam adisceret.

330 Tertia, dedit legem carnalem arabibus, calidis et carnalitatibus deditis, ut ipsam facilius acciperent.

Item patet quod hec doctrina non sit a Deo, cum multa falsa ponat.

Et si dicis: multa etiam uera dicit. Dicendum quod hec est consuetudo demonis: ponere
 335 falsa inter uera, ut illa falsa credantur. Vnde uera que dixit iam in aliis legibus Mosi et Iesu Christi erant melius dicta, ut de elemosyna, ieiunio, etcetera. Sed alia dixit omnia fabulosa, ut Talmuth iudeorum, ex quibus fabulis immediate uidetur quod non est lex Dei. Vnde Psalmi centesimo decimo octauo: *narrauerunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua*. Sed hec lex Machometi in multis aleis est reuocata et in multis se contradicit, unde dicit quod tam
 340 iudei quam christiani et agareni saluabuntur in azora “Vacce”; postea dicit quod soli agareni saluabuntur. Item dicit quod Noe, Abraham, etcetera, fuerunt agareni, et postea dicit quod ipse fuit primus agarenorum. Et sic patet quod, cum ista lex non sit a Deo nec ab eo reuelata, quod pascha tale (quod fuit in memoria dationis eius) non sit seruandum.

Tertio, probatur quod festum “Neomenie” (id est, innouationis lune) secundum iudeos,
 345 non sit seruandum. Nam sicut sabbatum fiebat propter mundi creationem, sic hoc festum propter mundi gubernationem que sit principaliter a sole, sed mediante luna. Et sic celebrabatur quando primo luna illuminatur a sole et sic duodecim uicibus fiebat in anno. Sed hoc erat figura aduentus Christi, nam uera gubernatio mundi facta fuit dum luna, id est, uirgo Maria, fuit illuminata a sole, id est, Christo uero messia. Nam ante non fuit perfecta gubernatio mundi, cum in illo defecerit gratia, quod est potissimum. Et sic dicit sanctus
 350 Thomas prima secunde, questione centesima tertia, articulo tertio, quod: «huic festo succedunt festa beate Marie uirginis». Vnde quod Christus fuerit sol patet Malachie quarto: *uobis timentibus nomen meum orietur sol iustitie*, et in multis aliis locis scriptura dicitur: “lux splendor”, etcetera. Maria uirgo dicitur “luna”, unde Canticorum sexto: *que est ista que progreditur*, etcetera, *pulchra ut luna*, etcetera? Et sic, dum Christus sol iunctus fuit lune et illa
 355 illuminata ab illo, tunc fuit gubernatio perfecta mundi, unde Apocalypsis duodecimo: *signum*

317: Io. 15, 24. | 318-319: Mc. 16, 20. | 337: Ps. 118, 85. | 352: Mal. 4, 2. | 353-354: Ct. 6, 9. | 355-356: Apc. 12, 1.

320: cf. Q 5, 110. | 321: cf. Q 61, 14. | 323: cf. Q 7, 202; 13, 8. | 339: cf. Q 2, 62. | 340: cf. Q 2, 135. | 350-351: cf. Th. Aq., *S. Th.*, I^a-II^{ae} (vol. 2), q. 103, a. 3 ad 4, p. 714.

Sermo XVI

magnum apparuit in celo, mulier amicta sole et luna sub pedibus eius, id est, gubernatio totius mundi. Hec autem luna fuit duodecim uicibus a sole uero, scilicet: Christo, illuminata. Et sic, duodecim festiuitates ipsius celebrantur:

primo, illuminata in uirginis conceptione.

360 Secundo, in eius natiuitate.

Tertio, in conceptione filii.

365 Quarto, in spe uirginis octaua die ante natale domini, cuius festum hodie celebramus per sanctum Ildefonsum archiepiscopum Toletanum institutus. Et sic fit festum uirginis quod dicitur de O ad inuocationem cuius fuit edificata ecclesia metropolitana in ciuitate Granate per catholicos reges.

Quinto, in natiuitate filii.

Sexto, in adoratione regum.

Septimo, in descensu crucis, quando aureolam martyrii adepta est uirgo Maria et celebratur festum transfixionis.

370 Octauo, in filii resurrectione.

Nono, in ascensione filii.

Decimo, in spiritus sancti missione.

Vndecimo, in uirginis assumptione.

Duodecimo, in eius coronatione.

375 Et si dicis: huius ultime non celebratur festiuitas uirginis Marie. Dicendum quod non, nam sicut ipsa est coronata, non possumus nisi cum coronis glorie illam celebrare, quia celebrabimus cum erimus in illa gloria, quam nobis concedat, etcetera. Amen.

SERMO DECIMVS SEPTIMVS CONTRA HERETICOS ET INFIDELIS IN QVO PROBATVR
MESSIAM ESSE DEVM ET HOMINEM

<THEMA> *Vere filius Dei erat iste, Matthei uicesimo septimo.*

- 5 Sententia est omnium catholicorum doctorum, precipue sancti Thome in secundo, distinctione tricesima prima; et prima secunde, questione octogesima prima, quod propter peccatum Ade, omnes homines fuerunt inimici Dei, et orta maxima lis in toto mundo, in signum cuius angelus fuit positus cum gladio in ostio paradisi, Genesis tertio. Et sic cum omnes essent inimici, nullus fuit in mundo qui posset pacificare nec pacem ponere inter mundum et Deum, unde Apostolus ad Romanos tertio: *omnes peccauerunt in Adam.*
- 10 Ratio est quia, sicut omnibus data esset gratia in illo, sic pena. Exemplum: si aliquis cuius mittitur ad curiam regiam pro toto regno uel ciuitate, quidquid ab illo sit prodest uel obest ciuitati, quia uirtualiter omnes sunt in illo. Sic in proposito. Et sic, cum omnes inimici essent, nullum fuit potens ad merendum uel satisfaciendum, unde Psalmi decimo tertio: *omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum non est usque ad unum*, scilicet:
- 15 uerbum quid fuit extra regnum. Vnde dixit: *regnum meum non est de hoc mundo*, Iohannis decimo octauo. Sed quia lex domini est quod «nullum sit malum impunitum», et ex alio latere miserebatur mundo, quia parcendum erat multitudine. Deceuit mittere filium suum, quia peccatum erat contra infinitum Deum, et priuabat bono infinito, etcetera. Ideo debuit redimi ab infinito Deo, et quia per penam et mortem satisfieri debuit. Oportuit ut formam
- 20 serui acciperet, ut in illa posset pati, et sic esset mediator inter Deum et hominem Deus homo. Exemplum: si homines totius regni contra rege reuelarent, nullus esset in regno qui posset pacem mittere inter illos, sed summus pontifex mitteret legatum a latere. Et si in curia romana esset uassallus illius regis, ille mitteretur, quia habet conformitatem cum rege et cum regno, nam cardinales equiparantur regibus. Et sic conueniret cum rege et cum hoc
- 25 esset uassallus regis et regnicula illius regni, licet non ex illis qui delinquerunt contra rege. Sic Deus pater uidens quod in regno mundi nullus esset amicus suus, misit filium equalem sibi. Et ut esset regnicula mundi huius, sumpsit humanitatem nostram, ut cum duabus partibus conueniret, et esset uerus *mediator Dei et hominum*. Et sic: *cum esset in forma Dei exinaniuit semet ipsum formam serui accipiens*, ut ait Apostolus ad Philippenses secundo. Figura
- 30 huius, Isaie tricesimo octauo: *egrotauit Ezechias et dixit ei propheta: "dispone domui tui, quia morieris". Ille flens conuersus ad parietem dixit: "domine"*, etcetera. Tunc dixit ei propheta: "uita quindecim annorum dabitur tibi et liberaueris a rege Assiriorum", etcetera. Signum huius erit, quia sol reuertetur decem lineis a cursu suo naturali. Ezechias interpretatur "confortatus a domino". Fuit autem genus humanum, quod non potuit nisi a Deo
- 35 confortari, et cum esset condemnatus ad mortem, quia dixit ei: *in quacumque die comederitis morte moriemini*, Genesis secundo, et erat circumdatus inimicis, conuersus ad parietem templi, ubi erat regis palatium, fleuit amare postulans misericordiam a domino, sed mediante pariete, scilicet: uirgine, unde Cantorum secundo: *en dilectus meus stat post parietem*, id est, intra uterum uirginis Marie. Fletus Ezechie erant lamentationes sanctorum patrum,
- 40 unde patriarche, prophete, iudices, reges et sacerdotes omnes clamabant ad dominum pro liberatore messia, etcetera. Vnde patriarche ipsum clamabant et desiderabant. Nam in persona omnium ille Iacob Genesis quadragesimo nono dicit: *non auferetur sceptrum de Iuda*, etcetera, *ipse erit expectatio gentium*. Quasi dicat: non solum ego, sed omnes in eum sperabunt.

3: Mt. 27, 54. | 7: cf. Gn. 3, 24. | 9: Rm. 5, 12. | 14: Ps. 13, 3. | 15: Io. 18, 36. | 28: I Tim. 2, 5. | 28-29: Phil. 2, 6-7. | 30-31: Is. 38, 1-2. | 35-36: Gn. 2, 17. | 38: Ct. 2, 9. | 42-43: Gn. 49, 10.

4: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 4), lib. 2, dist. 31, q. 1, a. 1, pp. 514-516; *S. Tb.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 81, a. 3, p. 533. | 16: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm. Ad Fr. In Er.*, XLI. PL 40, 1315D.

45 Item iudices in eum sperabunt, nam Moses in persona omnium aliorum, qui fuit primus, dicit Exodi quarto: *mitte, domine, quem missurus es.*

Item prophete, et sic Isaias primus omnium in persona aliorum dicit, Isaie decimo sexto: *emitte agnum domine dominatorem terre de petra deserti*, id est, de populo gentili quo ad Ruth et Raab, *ad montem filie Sion*. Item reges in persona omnium ille Daud, dicit Psalmi quadragesimo secundo: *emitte lucem tuam et uiriditatem tuam.*

50 Item sacerdotes in persona aliorum, ille Symeon iustus, Luce secundo: *expectabat redemptionem Israhel et responsum accepit a spiritu sancto*, etcetera. Et sic dicit Isaias, quod Ezechias flebat, id est, genus humanum, etcetera. Accepit signum liberationis ab infirmitate et liberationis ab inimico, ut sol reuerteretur decem lineis retro. Sol fuit uerbum diuinum. Retrocessit decem lineis quia nouem ordines angelorum et usque ad genus humanum. Ideo
55 dicit Apostolus: *nusquam angelos apprehendit, sed semen Abrabe apprehendit*, etcetera, ad Hebreos secundo. Vel decem linee fuerunt decem gradus zodiaci, nam post Ade peccatum sol erat in scorpione, quia dixit Eua Deo: *serpens decepit me*, Genesis tertio. Et sic, dum esset in scorpione, decem gradus eundo retro fuit in leone iunctum cum uirgine, quia: *catulus leonis Iuda*. Et: *uicit leo de tribu Iuda*, Apocalypsis quinto. Non poterat fieri liberatio Ezechie, id est, generis humani, nisi hic leo iungeretur cum uirgine in uentre suo uirginali. Et sic mediante
60 illo filio Dei pax facta est, unde Apostolus ad Romanos quinto: *cum inimici essemus reconciliati sumus Deo per mortem filii sui*. Et sic dicitur Isaie nono: *princeps pacis*. Item Psalmi centesimo uicesimo primo: *fiat pax in uirtute tua*, etcetera.

65 Sed notandum quod sicut quadruplex pax erat ante peccatum, scilicet: Dei ad hominem, hominis ad angelum, hominum inter se et partium hominis in propria persona. Sic quadruplex lis orta fuit a peccato Ade, scilicet: Dei ad homines, hominis ad angelum, hominum inter se et caro contra spiritum, et econuerso. Sicut quando rex habet litem cum aliquo, omnes serui etiam sunt inimici illius, sic in mundo inter istos tanta fuit diuisio quod non se salutabant, licet aliquo modo se confabularent, ut in ueteri testamento puniebantur
70 et non salutabantur.

Sed propter aduentum mediatoris omnes isti se salutauerunt, unde in ueteri testamento, nullum “aue” fuit. Sed in nouo primo fuit salutatio angeli ad hominem ut Luce primo: *aue gratia plena*, etcetera.

75 Secunda salutatio fuit naturarum inter se in Christo. Vnde natura humana dixit illud Cantorum primo: *osculetur me osculo oris sui*, id est, mediante uerbo, ut dicit Bernardus. Vnde ecclesia in prosa ait: “gaude caro Christi facta socia”.

Tertia fuit hominum inter se, unde Luce primo: *exurgens Maria abiit in montanam cum festinatione et salutauit Elisabeth*, etcetera.

80 Quarta fuit Dei ad homines, unde Matthei uicesimo octauo dixit Christus mulieribus: *auete*, et quia mediante muliere fuit lis. Sic omnes salutationes pacis facte fuerunt mulieribus uel in muliere, quia prima Marie, secunda in Maria, tertia Elisabeth, quarta mulieribus, etcetera. Sic quia mediante angelo facta inimicitia et lites, sic hodie angelus pacem nuntiauit dicendo: *gloria in altissimis Deo et in terra pax*, Luce secundo. Et quia ista pax fuit a Christo

45: Ex. 4, 13. | 47-48: Is. 16, 1. | 49: Ps. 42, 3. | 50-51: cf. Lc. 2, 25. | 51: cf. Is. 38, 3. | 55: Hbr. 2, 16. | 57: Gn. 3, 13. | 58-59: cf. Gn. 49, 9. | 59: Apc. 5, 5. | 61-62: Rm. 5, 10. | 62: Is. 9, 6. | 63: Ps. 121, 7. | 72-73: Lc. 1, 28. | 75: Ct. 1, 1. | 77-78: Lc. 1, 39-40. | 80: Mt. 28, 9. | 83: Lc. 2, 14.

75: cf. Bern. Cl., *Serm. In Ct.*, I, 5. PL 183, 787B.

pronuntiata, ideo post resurrectionem semper dixit Christus: *pax uobis, pax uobis*. Fuit
 85 publicata per angelum, fuit testificata per quattuor notarios, scilicet: per quattuor
 euangelistas, et descripta capitulatio dicendo: *uos amici mei eritis si feceritis que ego precipio uobis*,
 Iohannis decimo quinto. Et quotienscumque mortaliter peccamus, hanc pacem frangimus.
 Vnde Isaie quinquagesimo nono: *iniquitates uestre diuiserunt inter me et uos*. Et licet Christus sit
 mediator pro omnibus peccatis nostris, unde prima Iohannis secundo: *aduocatum habemus*
 90 *apud patrem Iesum Christum*, etcetera, sed ad illum non possumus tendere faciliter, tum
 propter fractionem pacis preterite, quia pro illa pace nostra multa passus est, tum propter
 excellentiam eius. Ideo oportet quod queramus unum procuratorem, quia multa dicuntur
 procuratori que non dicerent aduocato. Hec procuratrix est uirgo Maria, mater peccatorum.
 Vnde Hugo: «o peccator, si ad Deum patrem uerebaris accedere, ad filium confuge Iesum,
 95 hunc tibi fratrem dedit Maria, sed si etiam in eo naturam uereris diuinam, ad Mariam
 recurre, genus tuum conspicias, nihil in ea terrendum inuenis, mater est gratie, mater est
 misericordie». Quod autem Maria uirgo sit mediatrix et procuratrix nostra dicit Casiodorus
 in quadam epistola sic loquens ad uirginem: «tu patrona humani generis, tu afflictis
 medicina singularis, quis tuo non egeat munere, cum sit peccare commune?».

100 Et sic ad hanc debemus recurrere, dum gratiam perditam recuperare uolumus, quia ista
 est potens illam impetrare, unde Bernardus in sermone dicit: «data est tibi, o uirgo beata,
 potestas in celo et in terra, ut quodcumque uolueris ualeas impetrare. Tu es enim mater Dei
 et hominis, mater rei et iudicis, mater regis et exulis».

Ad hanc igitur recurramus dicendo: «o uirgo, mater Dei et rei, obtines nobis gratiam».
 105 Scio enim quod illa dicit: «non est meum dare uobis, quia ad Deum spectat gratiam dare».
 Ideo uirgo ad uos recurrimus, quia filius (quem peperistis) *uere filius Dei erat*. Ad hanc igitur
 in principio sermonis, etcetera.

<THEMA> *Vere filius Dei erat*, ubi supra.

110 In presenti sermone mediante diuina gratia intendo probare unum quod in
 precedentibus sermonibus fuit presuppositum, scilicet: quod messias Christus fuit uerus
 Deus et homo. Sed anteponentur tria notabilia ad hoc elucidandum.

Primum notabile est quod Deus eternus sic in tempore factus fuit homo, accpiendo
 nostram naturam quod remansit perfectus Deus, sicut ante. Ita quod in illo supposito
 proprietates Dei et hominis simul, et operationes aliquando Dei, aliquando hominis
 115 uidebantur. Exemplum de homine expoliato et induto, unde Apostolus ad Philippenses
 secundo: *in similitudinem hominum factus et habitu inuentus ut homo*.

Secundum notabile est quod sicut iudei obligantur et tenentur credere legem prophetas,
 et etiam legem oris, scilicet: Talmuth, ut ipsi dicunt, sic agareni tenentur credere legem
 ueterem, et euangelium et Alchoranum. Hoc habetur in Alchorano libro primo, azora
 120 prima, alea tertia et alea centesima tricesima quinta, et quarta azora primi libri, que dicitur
 «Elmeyde», id est, «De Mensa», alea quadragesima octaua et quadragesima nona dicens
 quod familia libri inspirati, scilicet: Alchorani, nihil est, nisi habeat et teneat que in lege
 ueteri et in euangeliis dicuntur. Et sic, si non recipit euangelia, non est agarenus.

84: cf. Io. 20, 19. | 86: Io. 15, 14. | 88: Is. 59, 2. | 89-90: I Io. 2, 1. | 106-108: cf. Mt. 27, 54. | 116: Phil. 2, 7.

94-97: Hugo] *Auctor err.* cf. Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 6. PL 183, 441C. | 98-99: cf. MF. Cas., *Var.*, XI, 40. PL 69, 851B. | 101-103: Bernardus] *NI.* cf. Petr. Dam., *Serm.*, XLIV. PL 144, 740B; cf. Pseu. Ans. Luc., *Med. Sup. Sal. Reg.*, VII. PL 149, 589A. | 119-123: cf. Q 2, 4; 136; 5, 44.

125 Tertium notabile est quod tam christiani quam iudei et agareni dicunt: generationem
 messie esse admirabilem, unde Isaie quinquagesimo tertio: *generationem eius quis enarrabit?*
 Quod intelligitur etiam de temporali generatione eius. Saltem in hoc, omnes concordant
 quod debet esse sine patre in terris. De christianis clarum est, etiam de agarenis, nam in
 Alchorano in primo libro, secunda azora, “de Ioachim”, alea quinquagesima quinta et
 quinquagesima octaua dicit Ioachim quod dixit Maria creatori suo, dum nuntiatus fuit ei
 130 filius: ‘quomodo possum concipere filium quoniam uirum non cognosco? Respondet ei
 dominus quod sic creat Deus quod uult. Nam dicit: “et factum est”, per solum uerbum
 suum’. Et sic patet quod ipsi clarum habent quod messias non habet patrem in terra,
 etcetera. De iudeis patet nam rabbi Berachia exponens illud Trenorum ultimo: *pupilli facti*
sumus sine patre, ait: «dixit Deus sanctus et benedictus. Sic redemptor messias quem ego
 135 suscitabo uobis sine patre erit», sicut dicitur Psalmi centesimo nono: *ante Luciferum genui te*.
 Ipsi habent: “de matrice aurora tibi ros infantie tue”, unde in hebreo habetur: “Meroem”,
 id est, de matrice, “Mishar”, id est, aurore, “Lekatal”, id est, tibi ros, “Yal Ducheka”, id est,
 infantie tue». Item rabbi Iode ait: «cum uenit hora aduentus messie dominus Deus
 benedictus est dicens: “super me est ut creem eum nouam creaturam”. Et sic dicitur in
 140 Psalmo secundo: *ego hodie genui te*. Et sic per matricem aurore intelligitur uenter uirginalis, in
 quo sine semine uiri conceptura erat messiam. Et sic uirgo Maria dicitur *aurora lucida*,
 Canticorum sexto. Sine peccato accepit solem iustitie et dedit illum mundo et fuit media
 inter diem et noctem, scilicet: inter uetus et nouum testamentum. Vnde quando dixit «rabbi
 Berachia quod dominus dixit quod messias sine patre erit “Goel”, id est, redemptor, quia
 145 sic habetur Zaccharie sexto: *ecce uir germen nomen eius et per se germinabit*, etcetera». Item
 Hieremie uicesimo tertio habetur: *suscitabo Dauid germen iustum*. Translatio Chaldaica habet:
 «statuam Dauid messiam iustum. Item Isaie quarto: *in die illa erit “Cemach Adonai”*, id est,
germen domini. Et Targum habet: erit messias domini», etcetera. Et hoc dicitur de messia,
 nam nostra littera habet: *in die illa erit germen domini in magnificentia et gloria et fructus terra*
 150 *sublimis, his qui saluati fuerint de Israhel*, etcetera. Nam sicut germen est a uirtute diuina et a
 terra sola, sic messias fructus terre sublimis, unde: *benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus*
uentris tui, Luce primo. Vnde de uirgine habetur Isaie tricesimo quinto: *germinans germinabit et*
letabunda exultabit et gaudens, quia peperit sine dolore, eo quod concepit sine concupiscentia
 uiri. Ideo in Psalmo sexagesimo quarto: *letabitur germinans*. Patet igitur quod erit sine patre.

155 His uisis, probatur conclusio, scilicet: quod Christus uerus messias fuerit Deus et homo.
 Et primo illud probabitur per auctoritates Isaie, qui: «potius est dicendus euangelista quam
 propheta», ut dicit Hieronymus in prologo ipsius Isaie, quia sic aperte ponit historiam
 Christi, sicut si iam preteritum foret. Ideo iudei non sinunt iuuenes ante uiginti quinque
 annum legere Isaiam, donec sint primo imbuti de falsis glosis, etcetera.

160 Primo, igitur, quod sit Deus et homo probatur Isaie septimo: *ecce uirgo concipiet et pariet*
filium et uocabitur nomen eius Emanuel, butirum et mel comedet, ut sciat reprobare malum et eligere
bonum, etcetera. Hoc non intelligitur de Ezechia, quia iam natus erat per nouem annos et
 etiam per tredecim, cum quarto anno Achaz hec prophetia fuerit dicta, ut dicit rabbi
 Salomon. Item non intelligitur de uxore Isaie, que conceperat filium, etcetera, quia

125: Is. 53, 8. | 133-134: Lam. 5, 3. | 135: Ps. 109, 3. | 140: Ps. 2, 7. | 141: cf. Ct. 6, 9. | 145: Za. 6, 12. | 146: Ier. 23, 5. | 148: cf. Is. 4, 2. | 149-150: Is. 4, 2. | 151-152: Lc. 1, 42. | 152-153: Is. 35, 2. | 154: Ps. 64, 11. | 160-162: Is. 7, 14-15.

130-132: cf. Q 3, 47; 55; 59. | 134-135: Rabbi Berachia] cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 8, p. 759. | 136-138: cf. Por., *Vict. Adv. Heb.*, II, c. 9, f. 73v. | 138-140: Rabbi Iode] cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 8, p. 757; cf. Por., *Vict. Adv. Heb.*, II, c. 9, f. 73v. | 143-145: Rabbi Berachia] cf. Por., *Vict. Adv. Heb.*, II, c. 9, f. 73v. | 147-148: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Is.*, 4, 2, p. 14; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 15, p. 475; cf. Por., *Vict. Adv. Heb.*, II, c. 9, f. 73r. | 156-157: Hier., *Lib. Is.*, prolog. PL 28, 771B. | 163-164: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Is.*, 7, 14, p. 67.

165 «“Hahalma” significat “uirginem incognitam uiro”». Vnde Matthei primo: *hoc autem totum factum est ut adimpleretur quod dictum est per prophetam: “ecce uirgo in utero habebit”*, etcetera. Ideo intelligitur de uirgine Maria.

170 Primo, ratione magni miraculi promissi, unde dixit: *pete tibi signum a domino in profundum inferni siue in excelsum supra*, ut dicit rabbi Salomon, intellexit in profundum, id est, in fossam, scilicet: si queris aliquem mortuum suscitare in excelsum, si queris quod sol stet sicut ipsi Iosue, igitur, quale signum offerebat esse daturum tale dedit, et sicut dicit: “non dabo mortuum suscitatum”, sed illum per quem omnes resurgent, nec stationem solis, sed illum per quem sol et luna mouentur, etcetera.

175 Secundo, patet quod non sit filius Isaie per hoc quod dicitur: *et erit extensio alarum eius replens latitudinem terre, o Emanuel*. Et sic mirabatur de dominio eius, unde Psalmi septuagesimo primo: *dominabitur a mari usque ad mare et a flumine usque ad terminos orbis terrarum*, etcetera, quia mediantibus apostolis cepit possessionem totius mundi, unde pater dixit ei Psalmi secundo: *postula a me et dabo tibi gentes hereditatem tuam et possessionem tuam terminos terre*, etcetera. Et sic de apostolis dicit, Psalmi decimo octauo: *in omnem terram exiuit sonus eorum*, etcetera. Et sic ale significabant dominum eius, uel ale notant brachia crucis, unde Deuteronomii: *expandit alas suas et assumpsit eum, atque portauit in humeris suis*. Item Psalmi nonagesimo: *scapulis suis obumbrabit tibi et sub penis eius sperabis*, quia redemptio sanguinis in cruce pro toto mundo fuit, prima Iohannis secundo: *aduocatum*, etcetera, *non pro peccatis nostris, sed totius mundi*.

185 Tertio, per hoc quod dicit: *uocabitur nomen eius Emanuel*, id est, nobiscum Deus, scilicet: natura nostra unita in eius persona. Fuit autem uocatum “Emanuel” quando dictus fuit “christus”, quod nomen significat duas naturas in uno supposito, scilicet: diuinam et humanam.

190 Quarto, dicit: *butirum et mel comedet, ut sciat*, etcetera. Notat nostram naturam assumptam ab eo in unitate suppositi. Nam sicut illud quod a nobis comeditur uenit in unitatem suppositi, sic natura nostra a uerbo assumpta. Butirum notat carnem a uirgine assumptam, nam ut dicit Bernardus in sermone aduentus, butirum est perfectius quod in oue reperitur. Nam genus humanum significatur per ouem, unde Daud: *errauit sicut ouis que periit*, etcetera, Psalmi centesimo decimo octauo. Isaie quinquagesimo tertio: *omnes nos errauimus quasi oues*, etcetera. Verbum sumpsit illud quod purissimum fuit ex oue, scilicet: uirgine Maria, que nunquam errauit, quia sine aliquo coagulo peccati. Mel notat animam Christi purissimam que a Deo fuit per creationem, sed sicut ros descendit de celo et coagulatur in flore, sic anima illa a Deo, sed unita uerbo et corpori in flore uirginis Marie, unde ipsa ait: *ego flos campi et lilium conuallium*, etcetera, Canticorum secundo. Et sic filius uirginis uocatur
200 “nobiscum Deus”, scilicet: “Emanuel”. Clarum est quod non fuerit solum homo, sed Deus et homo, et sic uocatur “christus”, quod dicit duas naturas in uno supposito diuino.

205 Secundo, probatur eadem conclusio per Isaiam capitulo nono dicens: *paruulus natus est nobis et filius datus est nobis et factus est principatus eius super humerum eius et uocabitur nomen eius admirabilis consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis*. Cum unum istorum sex nominum sit Deus, clarum est quod fuit Deus, maxime quod est nomen Dei

165-166: Mt. 1, 22-23. | 168-169: Is. 7, 11. | 174-175: cf. Is. 8, 8. | 176: Ps. 71, 8. | 178: Ps. 2, 8. | 179: Ps. 18, 5. | 181: Dt. 32, 11. | 182: Ps. 90, 4. | 183-184: I Io. 2, 1-2. | 185: cf. Is. 7, 14. | 189: cf. Is. 7, 15. | 193: Ps. 118, 176. | 194: Is. 53, 6. | 198-199: Ct. 2, 1. | 202-204: Is. 9, 6.

165: cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 4, p. 363; cf. Por., *Vict. Adv. Heb.*, II, c. 14, f. 81r. | 169: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Is.*, 7, 11, p. 66. | 192: cf. Bern. Cl., *In Adv. Dom.*, II, 2. PL 183, 41D-42A.

incommunicabile aliis, scilicet: nomen quattuor litterarum, loco cuius ponitur “Adonai”, quod nulli creature communicatur, ut dicit rabbi Moyses in libro Directionum. Sed iudei dicunt quod «non est in littera “uocabitur”, sed “uocabit eum principem pacis, ille qui est admirabilis Deus”, etcetera. Ita, quod Deus sit ille qui uocat eum et non messias uocatus.

210 Sed hoc est aperte falsum, nam littera est corrupta apud iudeos. Nam “uocabit” et “uocabitur” eisdem litteris scribitur, sed secundum aliam punctuationem. Et sic in punctuatione est corruptio, nam “uocabit” dicitur in hebreo “yqra” sic: <יקרא>; “uocabitur” autem dicitur in hebreo “yqare” sic: <יקרא> , quod in utroque sunt quattuor littere, scilicet: “Tot”, “Coph”, “Res” et “Aleph”, sed uariantur secundum punctuationem.

215 Quod autem sit “uocabitur” et non “uocabit” patet per alias traductiones, unde septuaginta duo interpretes, qui lex ex qualibet tribu fuerunt electi ab Elezaro ab Ptolomeum, et sapientiores totius populi transtulerunt: “uocabitur magni consilii angelus”, quia noluerunt ponere nomen Dei in translatione, ne Ptolomeus philosophus crederet quod plures Deos adorabant, ut dicit Hieronymus in epistola que ponitur in principio Bible. Et sic dixerunt

220 “uocabitur angelus”, id est, nuntius magni consilii, loco illorum sex nominum. Sed si messias fuit nuntius magni consilii, scilicet: trinitatis, uel esset angelus uel Deus, cum in celo non sint plures, non fuit angelus, quia nullus posuit messiam fuisse angelum. Igitur fuit Deus, quia nuntius a Roma ueniens de existentibus Rome habet esse. Et sic de aliis.

Secundo, patet per Chaldaicam Translationem, scilicet: Ionathe, in qua habetur:

225 «uocabitur messias».

Tertio, patet per rabbi Moysen Egiptium, licet in quadam epistola (in qua scribens Africanis commendans et laudans messiam) dicat allegando textum Isaie nono hec sex nomina pueri nati. Igitur, cum unum sex nominum sit “Adonai”, sequitur quod Christus fuerit Deus et homo, quia paruulus uel puer natus dicit humanam naturam, et filius datus, scilicet: filius Dei, dicit naturam diuinam. Quod autem hoc nomen Dei sit maxime proprium et incommunicabile patet non solum per rabbi Moysen, sed per uenerationem ipsius quo ad iudeos, nam “Heloym” communicabile est. In Psalmo enim octogesimo primo: *ego dixi “dii estis”*, habetur “Heloym estis”. Item de Mose, Exodi septimo: *dedi te Heloym pharaoni*, et alia nomina Dei. Sed hoc propterea quod non est sumptum ab aliqua

230 creatura nec ab aliquo effectu diuino, sed a sua essentia cum proprietatibus, etcetera. Item non sciunt illud legere, sed “Tot”, “He”, “Vau”, “He”; dicunt “Adonai”, nec audent radere aliquam litteram ab hoc nomine. Sed dicunt iudei etiam “Adonai” est communicabile aliis, nam dicitur de Hierusalem Hiezechielis ultimo: *et nomen ciuitatis ex illa die, dominus ibi*, etcetera. Item attribuitur altari quod Moses edificauit, Exodi decimo septimo: *edificauit Moses*

235 *altare et uocauit nomen eius dominus uel Adonai signum meum*. Item de altari Gedeonis, Iudicum sexto: *edificauit ibi Gedeon altare domino et uocauit illud Adonai pax*, etcetera. Respondeo ad illum de Hierusalem quod «dicit rabbi Iuda, quod uocatur nomine messie, scilicet: quattuor litterarum. Dico hoc esse falsum simpliciter, quia aliter dicitur de messia quam de Hierusalem. Cum dicitur de messia, dicitur cum “Toar”, id est, cum adiectiuo nomine quod

240 est “Çadich”, id est, “iustus”, eo modo et forma quibus dicitur frequenter in scriptura de Deo, sicut in Psalmo centesimo uicesimo octauo: *dominus iustus concidet ceruices peccatorum*. Item Trenorum primo: *iustus est dominus*. Et sic hic modus connotat quidditatem et uirtutem

245

233: Ps. 81, 6. | 233-234: Ex. 2, 1. | 238: Ez. 48, 35. | 239-240: Ex. 17, 15. | 241: Idc. 6, 24. | 246: Ps. 128, 4.

207: cf. Mai., *Dux Nent.*, I, c. 64, p. 231; cf. Por. *Vic. Adv. Iud.*, II, c. 8, f. 71v. | 208-214: cf. Por. *Vic. Adv. Iud.*, II, c. 1, f. 57r; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 2, p. 651. | 219: cf. Hier., *Praef. In Pent. PL* 28, 150A. | 225: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Is.*, 9, 6, pp. 30-31; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 1, c. 9, p. 530. | 226: cf. Mai., *Ep.*, XXVI, pp. 175-176. | 242-250: Rabbi Iuda] cf. Por. *Vic. Adv. Iud.*, II, c. 1, f. 57v; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 2, pp. 654-655.

218: Philosophus] M hphilosophus. | 239: Decimo septimo] M, X uicesimo secundo. | 244: Toar] M, X Coar.

rei, quia nomina debent esse consona rebus. Cum autem dicit de Hierusalem non cum
 250 “Toar”, id est, cum adiectiuo sed cum hoc aduerbio “Sam”, id est, “ibi” quod significat
 locum, uolens intelligere non quod ipsa sit Deus, sed Deus in ea». Ad illud de altari Mosi
 respondetur per Targum Exodi decimo septimo, ubi habetur: «edificauit Moses altare et
 seruiuit super illud coram domino, qui fecit ei signa». Ad illum etiam de altari Gedeonis
 similiter respondetur per Targum, Iudicum sexto, ubi habetur: «edificauit Gedeon ibi altare
 domino et seruiuit super eo domino, id est, sacrificauit, coram domino, qui fecit ei pacem».
 255 Relinquitur igitur quod tali nomine quattuor litterarum solus Deus et messias nuncupentur
 et per consequens sequitur messiam esse Deum.

Tertio, probatur per illud Isaie undecimo: *egredietur uirga de radice Iesse*, etcetera, *et requiescet*
super eum spiritus domini. Vnde Chaldaica habet: «exibit rex de filiis Ysay et messia de filiis
 260 filiorum eius», et sic, secundum omnes iudeos, exponitur de messia. Sed dicit infra: *non*
secundum uisionem oculorum iudicabit, nec secundum auditum aurium, etcetera, sed certius quod est
 in homine est uisus. Ideo primo Metaphysice: «sensum uisus maxime diligimus», etcetera.
 Item primo Regum decimo sexto: *homo uidet que patent, Deus autem intuetur cor*. Ideo dixit
 265 rabbi Salomon quod messias iudicabit per scientia Dei in eo existente. Si igitur habebit
 scientia Dei et scientia hominis, est Deus et homo, etcetera. Etiam ratione probatur sic:
 Iosephus historiographus dicit quod iudei interfecerunt Christum, propter hoc quod
 dicebat se filium Dei, et etiam Iacobum, propter hoc quod predicabat ipsum filium Dei,
 propter quod Hierusalem fuit destructa et populus captiuatus. Hoc idem dicit rabbi Moyses
 in libro “Sophrim”, id est, Iudicum, tractatu De Regibus, capitulo undecimo, incipiens:
 270 “Iesus Nazarenus”, etcetera. Hoc idem habetur Iohannis decimo nono, quando Pilatus
 dixit: *nullam causam inuenio*, etcetera, illi dicunt: *nos legem habemus et secundum legem debet mori,*
quia filium Dei se fecit. Vnde illi dixerunt Christo: *tu homo cum sis, facis teipsum Deum*, etcetera.
 Aut igitur dixit uerum quod erat Deus uel non: si non dicebat uerum, uos iuste interfecistis
 eum et sic non essetis digni aliqua pena, sed potius meruissetis propter illud. Si autem
 275 uerum dixit, digni maxima persona, sed clarum est quod sunt milia quadringenti sedecim
 anni quibus in captiuitate estis et in tanta ignominia, etcetera. Igitur si uerum non dixisset
 Deus, non permetteret quod tam acriter punieremini. Igitur clarum est quod ipse dixit
 uerum et uos eum false accusastis. Et sic patet quod fuerit uerus Deus et non ut uos dicitis.
 Et sic, si rationem nec auctoritates percepistis, saltem propter penam uestram debetis
 280 confiteri quod iste filius quem uirgo Maria isto tempore peperit *uere filius Dei erat*. Quo ad
 primam partem.

Secundo, probatur hoc idem contra agarenos: clarum est quod in notabili probatum est
 quod tenentur euangelium recipere, ut diximus in azora “Elmeyde”, id est, “Mense”, que
 est quarta primi libri, sed in euangelio habetur quod est Deus, igitur, etcetera. Hoc probatur
 Luce uicesimo secundo, quando interrogauerunt eum dicentes: *tu es filius Dei*, ille respondit:
 285 *uos dicitis, quia ego sum*. Tunc illi dixerunt: *quid adhuc desideramus testimonium*, etcetera.

247: Lam. 1, 18. | 257-258: Is. 11, 1. | 259-260: Is. 11, 3. | 262: I Sm. 16, 7. | 270-271: Io. 19, 6-7. | 271: cf. Io. 10, 33. | 279: cf. Mt. 27, 54. | 284-285: Lc. 22, 70-71.

251-252: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Ex.*, 17, 15, pp. 503-504; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 2, p. 657; cf. Por. *Vic. Adv. Ind.*, II, c. 1, f. 58r. | 253-254: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Idc.*, 6, 24, p. 494; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 2, p. 657. | 258-259: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Is.*, 11, 1, p. 39; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 9, p. 768. | 261: cf. Arist. Lat., *Met.*, I, 1, 980a21, p. 7. | 263: cf. Rabb. Rash., *Comm. In I Sm.*, 16, 7, p. 132. | 265: cf. Fl. Ios., *Ant. Ind.*, XVIII, 4, 3, p. 1089. | 267-269: cf. Mai., *Mish. Tor.*, Sefer Shoftim, Melachim uMilchamot, c. XI, 4; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 16, p. 872; cf. Por., *Vic. Adv. Ind.*, I, c. 2, f. 5r. | 282: cf. Q 5, 46.

249: Toar] M, X Coar. | 253: Sexto] M, X decimo nono. | 263: Existente] M existente.

Sed forte dicent agareni: non dixit clare quod ipse erat, sed quod illi illud dicebant. Dico quod illi sic intellexerunt, quia dixerunt: *quid desideramus testimonium? Audistis blasphemiam*, etcetera. Item patet clarius secundum Marcum decimo quarto capitulo, quando pontifices dixerunt ei: *tu es Christus, filius Dei benedicti*, ille respondit: *ego sum, et uidebitis filium hominis uenientem*, etcetera. Item Iohannis nono, dixit paralytico sanato: *credis in filium Dei?* Respondit: *quis est domine*, etcetera? Respondit Christus: *qui loquitur tecum ipse est*. Igitur aperte dixit. Item probauit per effectum, Iohannis uicesimo: *accipite spiritum sanctum quorum remiseritis peccata remittuntur*, etcetera. Item Marci secundo de paralytico dicit: *remittuntur tibi peccata tua*, illi dixerunt: *quis potest dimittere peccata nisi solus Deus?* Item Luce quinto: *cognouit cogitationes hominum*, quod est proprium Dei, igitur, etcetera. Item per testimonium apostolorum, nam in Alchorano habetur quod ‘apostoli fuerunt adiutores Dei’, igitur sunt credendi ut ueraces. Sed Petrus dixit, Matthei decimo sexto: *tu es Christus filius Dei uiui*. Et Thomas dixit Iohannis uicesimo: *dominus meus et Deus meus*, igitur fuit uerus Deus.

Respondent agareni quod sunt corrupta euangelia. Contra: aut generaliter in toto mundo fuerunt corrupta aut in aliqua prouincia et in aliqua non. Si in multis, alie nationes hoc sciuisent; si in aliqua et in aliqua non, aliqua originalia incorrupta remansissent, sed in omni prouincia sunt eodem modo, igitur, etcetera. Item quomodo possent corrumpi, cum in distinctis prouinciis scripta fuerunt et in diuersis linguis? Nam Mattheus scripsit hebraice in Iudea. Iohannes scripsit in greco in Asia. Marcus in greco in Italia. Lucas in greco in Acaia. Hec exemplaria remanserunt et in omni lingua per multos traducta fuerunt. Eodem modo sunt igitur. Item, si per nos fuissent falsificata, non apposuissemus difficilima credendi, sicut de incarnatione, propter quod tot martyrizati fuerunt. Immo apposuissemus facilima credendi.

Quare christiani apposuisent quod Christus fuerit uerus Deus? Dicent agareni: illud dixerunt propter excellentiam illius, sicut nos dicimus quod non fuit a iudeis mortuus. Contra: si propter excellentiam esset, quare dixissent illum esse passum, mortuum et crucifixum, quod esset maioris excellentie? Sequitur igitur quod non apposuerunt nisi quod erat ueritatis, et quod ille dixit et fideles euangeliste scripserunt. Etiam dico tibi quod Mahoma propriam uocem ignorauit, nam de facto dixit messiam esse Deum et uerbo negat illud. Vnde in azora “Mulierum” dicit quod ‘Deus insufflauit in Mariam uerbum eius et concepit filium suum’. Quero: illud uerbum Dei, aut fuit substantia aut accidens? Non accidens, quia omne subiectum est in potentia ad accidens. Sed Deus est actus purus, igitur nullo modo in potentia. Item esset compositus ex subiecto et accidente, sed omne compositum est causatum ab aliquo, non causata, igitur, sequitur. Item cum: «forma simplex subiectum esse non potest», ut dicit Boetius De Trinitate, et etiam omnes hoc tenentur confiteri, patet per Auerroim et per Algazel et Auicenam. Cum Deus sit omnino simplex, sequitur quod nullo modo fuerit subiectum alicuius accidentis. Nec potest esse substantia extranea a Deo, quia «quicquid est in Deo est Deus». Igitur illud uerbum fuit Deus. Et sic Mahoma dicit illud idem quod dicit beatus Iohannes primo capitulo: *uerbum caro factum est*. Vnde quicquid est aut est eternum aut temporale: eternum Deus, temporale quicquid in tempore factum est. Sed uerbum Dei est eternum, unde Psalmi centesimo decimo octauo: *in eternum, domine, permanet uerbum tuum*, hoc dixit Iohannes: *uerbum erat apud*

287: cf. Mt. 26, 65; Lc. 22, 71. | 289-290: Mc. 14, 61-62. | 290-291: cf. Io. 9, 35-37. | 292-293: Io. 20, 22-23. | 293-294: Mc. 2, 5-7. | 294-295: Lc. 5, 22. | 297: Mt. 16, 16. | 298: Io. 20, 28. | 324-325: Io. 1, 14. | 327: Ps. 118, 89. | 327-328: Io. 1, 1.

296: cf. Q 61, 14. | 315-316: cf. Q 4, 171. | 319-320: cf. Boe., *De Tr.*, II. PL 64, 1250D-1251A; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 3 a. 6, p. 25. | 321: cf. Aver., *De Subs. Orb.*, c. 1, f. 4AB; cf. Al-Ghaz., *Met.*, I, 2, 4, pp. 30-31; cf. Avi., *Met.*, VIII, 4, p. 787. | 323: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 25 a. 1, p. 196.

290: Nono] M, X decimo nono. | 294: Quinto] M, X decimo quarto.

330 *Deum et Deus erat uerbum.* Item quicquid est aut est creator aut creatura: creator Deus, creatura quicquid est aliud a Deo. Sed uerbum est creator, unde Psalmi tricesimo secundo: *uerbo domini celi firmati sunt*, etcetera. Hoc dicit Iohannes: *omnia per ipsum facta sunt*, etcetera.

Igitur, tam christianus quam hereticus, iudeus et agareus debent confiteri quod ille qui a uirgine natus est *uere filius Dei erat*. Et credentes in ipsum hic habebunt gratiam et in futuro gloriam quam nobis dare dignetur. Amen.

330: Ps. 32, 6. | Io. 1, 3. | 332: cf. Mt. 27, 54.

328: ^{2o}Creator] M cerator.

SERMO DECIMVS OCTAVVS IN DIE QVO VENIT NVNTIVS CAPTIONIS GRANATE IN QVO
 PROBATVR MESSIAM ESSE DEVM ET HOMINEM

<THEMA> *Nuptie facte sunt*, Iohannis secundo.

5 Consuetudo est magnorum regum et principum, quando inter eos est aliquid
 inueteratum prelium, quod inter ipsos uel filios suos contrahitur matrimonium ad illud
 bellum tollendum. Exemplum in libro Macchabeorum primo, capitulo decimo, nam filius
 Antiochi, propter amicitiam confirmandam cum Ptolomeo, rege Egipti, petiit filiam suam
 Cleopatram in uxorem. Et sic congregati in ciuitate Ptolomayda data fuit ei in uxorem et
 pax fuit confirmata. Sic in proposito, prelium antiquum fuit inter Deum et genus humanum
 10 ut in precedenti sermone habuimus. Vnde Isaie quinquagesimo nono capitulo: *peccata uestra
 diuiserunt inter me et uos*, etcetera. Durauit hoc prelium secundum Bedam, Hieronymum et
 Eusebium annis quinque milia centum nonaginta nouem; secundum alios, scilicet:
 Orosium, quinque milia ducenti; secundum Isidorum quinque milia ducenti decem. Sed
 cum prelium esset inter Deum et genus humanum, ex parte Dei accipienda erat una
 15 personarum nubentium. Et cum Deus filiam non haberet, oportuit ex parte sua filium
 accipere ex parte generis humani, uel erat accipienda persona uel natura. Non persona, quia
 nulla persona erat cum amicitia Dei, nec patriarcha, nec propheta, nec sacerdos. Et sic
 oportuit quod natura humana sumeretur. Exemplum de arbore habente tres truncos uel
 ramos. Si in uno ramo inseritur alter, non ponitur in illo alia arbor, sed pars alterius arboris,
 20 et sic natura arboris, scilicet: truncus, cum anima uegetatiua. Sic in proposito, non fuit
 assumpta persona sed natura humana, scilicet: anima et corpus nundum iuncta, sed in
 assumptione fuerunt iuncta. Nam unus Deus fuit sicut una arbor et tres rami in illo fuerunt
 tres persone. In una illarum, scilicet: in persona filii, fuit inserta humana natura, quia non
 fuit arbor, sed natura arboris, ut dixi. Sed illa natura non fuit in communi, sed indiuidua,
 25 quia solum anima una et corpus unum, licet plures posset sumere, sicut plures rami inserti
 poterant esse in illo ramo diuino. Quod inter ista fuerit uerum matrimonium patet quia
 matrimonium est mutuus consensus inter personas legitimas expressus signo uel uerbo,
 dico inter partes uel procuratores partium, ut habetur lege nuptias Digestum De Regulis
 Iuris; et uicesima septima, questione secunda, “Matrimonium” et in aliis. Sanctus Thomas
 30 in quarto, distinctione uicesima septima, questione prima, articulo primo, tertia questione et
 in aliis. Persona legitima ex parte Dei non fuit pater, licet potuerit, sed non fuit conueniens,
 quia dedit filium suum. Vnde: *simile est regnum celorum huiusmodi regi, qui fecit nuptias filio suo*,
 etcetera, Matthei uicesimo secundo. Nec fuit persona legitima spiritus, scilicet: qui est amor.
 Bene est causa matrimonii amor patris et filii respectu sponse, quia ratione amoris est
 35 placida, sed nullus contrahit cum amore. Sic spiritus, scilicet: est amor patris et filii et fuit
 causa huius matrimonii, quia: «conceptus de spiritu sancto» cantat ecclesia nostra. Sed
 persona filii fuit pars legitima.

40 Primo, quia inter partes debet esse conuenientia aliqua specifica, quia nullus homo
 contrahit cum bestia et non debet esse tanta propinquitas ut impediatur matrimonium. Sic
 fuit in proposito, quia Deus et natura humana in infinitum distabant. Sed cum homo sit
 creatura rationalis et secunda persona in trinitate sit uerbum, ratio et uerbum habent
 conuenientiam in se. Item, quia homo erat reparandus ad Dei contemplationem a qua
 recesserat et sic a uerbo erat hec reparatio facienda. Item, sicut filius est imago patris, sic

3: Io. 2, 1. | 6: cf. I Mcc. 10, 58. | 10-11: Is. 59, 2. | 32: Mt. 22, 2.

11-13: cf. Bed., *De Rat. Comp.*, XVIII. PL 90, 598D; cf. Aug. Hipp., *De Civ. Dei*, XII, 10, 2. PL 41, 358BC; cf. Iac. Var., *Leg. Aur.*, VI, p. 40. | 28: cf. Ius., *Dig.*, I, 10, p. 4. | 29: cf. Gra., *Decr.*, XXVII, 2, 1. PL 187, 1392C. | 29-30: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 9), lib. 4, dist. 27, q. 1, a. 1, qc. 3, p. 230. | 36: cf. Hug. Vic., *De Sacr.*, II, 1, 8. PL 176, 391D.

45 homo imago Dei uel ad imaginem Dei, unde Apostolus dicit de filio Dei ad Colossenses primo: *filius est imago inuisibilis Dei*, et de homine dicit prima Corinthiis undecimo: *uir imago Dei est*; et: *ad imaginem Dei est*, Genesis primo. Item hoc matrimonium ordinabatur ad reparandum genus humanum, sed cum artifex eodem uerbo, quo operatus est rem, reparet illam si cadit, sic Deus, etcetera. Item hoc ordinabatur ad pacificandum genus humanum cum Deo, ut diximus, sed cum filius sit media in trinitate persona, ille etiam debuit inter
50 genus humanum et patrem mediare. Ex parte alterius partis, cum debuit esse creatura rationalis, nulla alia erat post Deum nisi angelus uel homo. Non fuit persona legitima angelus, quia prelium erat inter homines et Deum, ideo ex hominibus debuit esse persona nupta. Nam non pacificaretur regnum Francie cum regno Hispanie per matrimonium regis Vngarie uel filii eius, sic in proposito. Item pax debuit fieri per passionem et mortem ipsius
55 messie, unde Psalmi quadragesimo octauo habetur: *frater non redimit, redimet homo*. Ideo dicit Hieronymus exponens illud “non redimet”, Adam neque Moses, sed homo, scilicet: filius Dei factus homo. Vnde in eodem Psalmo: *Deus redimet animam meam de manu inferi*, etcetera, dicit rabbi Moyses Adarsam: «hoc intelligitur de rege messia, qui morietur propter saluandos patres et postmodum uiuet in sempiternum, nec uidebit infernum», sed angelus
60 erat impassibilis et immortalis, igitur, etcetera. Item, hoc ordinabatur ad hoc: ut homo reduceretur in libertatem et solum subiiceretur Deo. Si per angelum esset liberatus, angelo esset obligatus, igitur, etcetera. Debuit igitur esse ex parte hominis, sed cum persona non esset talis, oportuit quod sponsa esset nostra natura humana, unde Augustinus in sermone: «uerbum est sponsus, sponsa caro humana, utrumque unus filius Dei et idem», etcetera.

65 Secundo, ibi fuit mutuus consensus, unde Genesis secundo: *erunt duo in carne una*, sic ibi due nature in uno supposito. Et nunquam fuit inter istas diuortium, unde Magister Sententiarum in tertio, distinctione uicesima secunda: «quod semel assumpsit nunquam dimisit».

70 Tertio, fuit iste consensus expressus per procuratores utriusque partis: Maria uirgo procuratrix generis humani, et angelus procurator Dei, quia matrimonium potest fieri per procuratorem, ut dicit sanctus Thomas in quarto, distinctione uicesima nona; et libro sexto, De Procuratoribus, capitulo ultimo.

Primo fuerunt desponsalia per uerba de futuro dicendo: *ecce concipies*. Et dicit ipsa: *quomodo fiet istud*, etcetera?

75 Secundo per uerba de presenti dicendo: *spiritus sanctus superueniet in te*, etcetera. Ipsa tunc dedit consensum de presenti dicendo: *ecce ancilla domini, fiat*, etcetera. Tunc in illo instanti fuerunt unita uerbum Dei et natura humana, et sic facta fuit pax in mundo, unde ad Colossenses primo: *pacificans siue que in celis siue que in terris*. Figura de rege Asuero: dum esset prelium inter regnum asiriorum et iudeorum, per matrimonium Hester cum eo fuit facta
80 pax. Hoc prelium fuit mediante quodam patruo ipsius Hester et quodam principe principaliore sui exercitus, scilicet: Aman. Sed Hester, licet esset decretum quod nullus sine licentia intraret ad regem, ipsa ornata uestibus pretiosis ingressa est ad regem propter salutem populi, et sic indulgentiam obtinuit omnibus. Spiritualiter Asuerus erat dominus orbis, quia erat dominus centum uiginti septem prouinciarum. Erat in suo throno

45: Col. 1, 15. | 45-46: I Cor. 11, 7. | 46: Gn. 1, 27. | 55: Ps. 48, 8. | 57: cf. Ps. 48, 16. | 65: Gn. 2, 24. | 73: cf. Lc. 1, 31. | 74: cf. Lc. 1, 34. | 75: cf. Lc. 1, 35. | 76: cf. Lc. 1, 38. | 78: Col. 1, 20.

56: cf. Hier., *Sup. Psal.*, XLVIII. PL 29, 203B. | 58-59: Moyses Adarsam] cf. Petr. Gal. Rom., *De Arc. Cat. Ver.*, lib. VIII, c. 20, p. 347. | 64: Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, VII, 4. PL 35, 1452BC. | 67-68: cf. Petr. Lom., *Sent.*, III, 22, 2. PL 192, 803CD; cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, III, 27. PG 94, 1098AB. | 71: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 9), lib. 4, dist. 29, q. 1, a. 4, p. 318. | 72: cf. Bon. VIII., *Decr.*, I, 19, 9, col. 993.

85 potentissimus, quia dominus exercituum et dominus ultionum. Prelium per patrum Hester, scilicet: per Adam, patrem Marie, cum principe principali, scilicet: Lucifero. Et sic, omnes condemnati ad mortem, unde Psalmi octogesimo octauo: *quis est homo qui uiuet et non uidebit mortem*, etcetera? Sic regina Hester, id est, Maria, ingressa est ad regem ornata uirtutibus et tunc rex proiecit uirgam in terram, id est, filium Dei in uterum uirginis. Vnde Psalmi
 90 centesimo nono: *uirgam uirtutis tue emittet dominus*, etcetera. Terra fuit uirginalis uterus, unde Psalmi octogesimo quarto: *benedixisti, domine, terram tuam*, etcetera. Et sic, Maria uirgo fuit mater uera, quia tria habuit que debet bona mater habere.

Primo, preparare filiam suam et ornare illam, maxime in die nuptiarum.

Secundo, recipere iocalia pro se et pro tota parentela.

95 Tertio, preparare thalamum et cameram nuptialem.

Sic uirgo:

ornauit filiam, id est, naturam humanam, quia ad conceptionem se habuit actiue, saltem in preparatione materie, ad quod non fuit dignus aliquis homo nec angelus.

100 Secundo, recipere iocalia que dedit filius Dei, unde secunda Petri primo: *per quem magna et pretiosa donauit nobis Deus*, etcetera. Item Apostolus ad Romanos octauo: *donabit nobis omnia bona cum illo*. Et sicut primo mittuntur iocalia a socero pro persona propria et secundo pro tota parentela, sic primo in persona mittitur uirgini, unde: *auē, gratia plena*, etcetera. Secundo pro omnibus, unde: *spiritus sanctus superueniet in te et uirtus altissimi*, etcetera. Vnde: *uidimus eum plenum gratia*, etcetera.

105 Tertio, fuit thalamus sponsi, unde Psalmi decimo octauo: *in sole posuit tabernaculum suum et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo*.

Igitur nos, sicut parentes et consanguinei, ad hanc recurramus dicendo: o uirgo, da nobis gratiam quam pro omnibus nobis recepistis, quia uos debetis illam dispensare et ideo ad uos recurrimus, quia in utero uestro *nuptie facte sunt*, mente pia dicentes: *auē Maria*, etcetera.

110 <THEMA> *Nuptie facte sunt*, ubi supra.

In isto sermone iterum probatur messiam Iesum fore Deum et hominem. Et primo probatur iudeis, secundo agarenis.

115 Primo, probatur per Isaiam uicesimo quinto capitulo: *et dicent in illa die: "ecce Deus nostre iste, expectauimus eum et saluabit nos"*. Vocat illum Deum et iste est pronomen demonstratiuum ad oculum, quod ostendit humanitatem. Igitur quod loquatur de messia patet quia dicit: "expectauimus eum", etcetera, quod dicatur de Deo patet: dicit enim, "saluabit nos". Sed dicit iudeus: illud pronomen "iste" non semper dicit rem ostensam ad oculum igitur. Sed probatur hoc per duos testes, nam in libro Tahanit in "pereq" "Tribus Temporibus" dicunt
 120 rabbi Eliezer et rabbi Halabu: «dies uenient quod Deus exultabit cum iustis et erit in medio eorum, et quilibet eorum ostendet eum digito, quia sic scriptum est, Isaie uicesimo quinto:

87-88: Ps. 88, 49. | 90: Ps. 109, 2. | 91: Ps. 84, 2. | 99-100: II Pt. 1, 4. | 100-101: Rm. 8, 32. | 102: cf. Lc. 1, 28. | 103: cf. Lc. 1, 35. | 103-104: cf. Io. 1, 14. | 105-106: Ps. 18, 6. | 109-110: Io. 2, 1. | 113-114: Is. 25, 9. | 121: Is. 25, 9.

119-121: cf. TB., *Taan.*, IV, f. 31a²; cf. Por., *Vic. Adv. Iud.*, II, c. 11, f. 79r; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 6, p. 733.

ecce Deus noster iste, etcetera». Hec illi. Sed hoc fuit tempore aduentus Christi dum in medio discipulorum dixit: *pax uobis*, et Iohanes Baptista ostendit eum digito dicens: *ecce agnus Dei, ecce qui tollit*, etcetera, Iohannis primo. Clarum est quod secundum diuinitatem non poterat uideri quia: *Deum nemo uidit unquam*, Iohannis primo.

125 Secundo, probatur idem Isaie uicesimo octauo: *in die illa erit dominus exercituum*, id est, “Adonai Sabaoth”, *corona glorie et sertum exultationis residuo populi sui*, etcetera. Dicit “corona glorie” quo ad diuinitatem, “sertum” (quod est de floribus terre) quo ad humanitatem. Et sic felicitas anime erat in diuinitate et felicitas corporis in humanitate. Et sic patet quod fuerit Deus et homo.

130 Si dicit iudeus: hec probatio non procedit ex littera. Dicendum quod hoc intelligitur de messia per Ionatam in Targum, qui sic transtulit. Vbi nos habemus nomen quattuor litterarum ipse transulit messiam dicens: «in tempore illo erit messias corona glorie», etcetera. Quasi nihil differat dicere “messiam” aut “Adonai”, sicut Christus in scriptura aliquando dicitur “Deus” aliquando dicitur “homo”.

135 Si dicit iudeus: Ionatas errauit in traductione sua. Dicendum quod minime, quia est maxime auctoritatis inter iudeos. Nam in libro Baba Badra dicitur quod rabbi Illel habuit octoginta discipulos, in pereq “Vies Nohalim”: «magistri dixerunt quod rabbi Illel habuit octoginta discipulos, quorum quidam digni erant ut descenderet super eos diuinitas, sicut Mosi. Alii uero quod sol staret pro eis sicut Iosue, quorum maior erat Ionatas, filius Ooziel, qui traduxit sacram scripturam in chaldeum, que transductio dicitur “Targum”, preter quinque libros Mosi, qui tam erant traducti per Encalom». Et: «non est ausus iudeus hanc translationem reprehendere, immo quando est aliquis passus obscurus in sua littera, recurrunt iudei ad Targum», ut dicit Nicholaus de Lyra super Genesis quadragesimo nono.

145 Tertio, probatur Isaie quadragesimo octauo: *ego primus et ego nouissimus, manus mea fundauit terram et dextera mea est celos*, etcetera. *Et nunc dominus misit me et spiritus eius*. Ecce quod iste missus in mundum a patre. Erat uerus Deus et creator celi.

150 Sed dicit iudeus quod uerba prima sunt Dei, sed illa uerba quando dicit: *non a principio in abscondito locutus antequam fierent ex tempore ibi eram*, etcetera, dicunt iudei quod hoc intelligitur de Isaia, qui fuit in principio dationis legis. Sed hoc est falsum, quia ante Isaiam per sescentos annos fuit lex data. Sed ad hoc dicunt iudei quod anime omnium prophetarum fuerunt in monte Sion tempore dationis legis. Sed hoc est falsum, quia anima rationalis in creando infunditur et infundendo creatur.

155 Sed si dicunt contra: quia alie anime irrationabilium definunt esse cum corporibus, et sic non sunt ante corpora sua. Sed anima rationalis, sicut remanet post corpus, sic ante ipsum corpus est producta. Dicendum quod non est uerum, quia nec philosophi nec theologi hoc dicunt. Sed alie anime, cum educantur de potentia materie, definunt esse cum corporibus, sed anima rationalis non educitur de potentia materie, sed creatur a Deo. Et sic remanet post corporis corruptionem, quia dicit Philosophus secundo De Anima: «separatur hoc ab hoc tamquam perpetuum a corruptibili», quod de aliis animabus non dicitur. Exemplum:

122: cf. Io. 20, 21. | 122-123: Io. 1, 29. | 124: Io. 1, 18. | 125-126: Is. 28, 5. | 144-145: Is. 48, 12-13. | 145: cf. Is. 48, 16. | 147-148: cf. Is. 48, 16.

132: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Is.*, 28, 5, p. 87; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 2, p. 649. | 137-141: cf. TB., *Bab. Bat.*, VIII, ff. 134a¹-134a². | 141-143: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 1), Gn. 49, 10, f. 117v. | 158-159: cf. Auctor. Arist., *De Ani.*, II, 52, (413b26-27), p. 178.

128: Felicitas] M felcitas. | 137: In pereq uies] M, X inparequies.

160 sicut cerarii et factores imaginum cere, si in ligno illo in quo est sculpta imago, ponatur
 aqua et separentur ligna, non remanet, sed fluit imago. Sed si ponatur intus cera, licet
 separentur ligna, remanet imago cere. Et sic non fuerunt prophete in monte nec anime
 prophetarum, sed loquebantur mediante isto magistro, qui nunc erat presens ut Deus, unde
 165 Isaie quinquagesimo secundo: *propter hoc sciet populus meus nomen meum -dicit dominus-, quia ecce
 qui loquebar adsum*. Et sic Apostolus ad Hebreos primo: *multifariam multisque modis Deus olim
 loquens patribus in prophetis, nouissime diebus istis locutus est nobis in filio quem constituit herede*,
 etcetera. Ratione etiam hoc probatur sic: clarum est quod iudei sunt in captiuitate propter
 Christi mortem, unde dixerunt, Iohannis decimo nono: *nos legem habemus et secundum legem
 debet mori, quia filium Dei se fecit*. Sed hoc dicit Iosephus, filius Matathie, Hierosolymis
 170 sacerdos: «fuit temporibus istis Iesus sapiens uir, si fas est dicere ipsum esse uirum»,
 etcetera, libro Antiquitatum decimo octauo. Item dicit rabbi Moyses in libro “Sophrim”,
 titulo De Regibus, capitulo undecimo, dicit quod Hierusalem fuit destructa et populus
 captiuatus propter mortem Christi.

Item hoc patet per epistolam quam misit Pilatus Tiberi, ut notat Vincentius in Speculo
 175 Historiali, libro octauo, capitulo centesimo uicesimo tertio. Nunc formetur talis ratio:
 interficere creaturam non est ita magnum peccatum sicut idolatria, cum unum sit contra
 preceptum primum prime tabule et aliud contra secundum secunde tabule. Sed magis punit
 Deus pro maiori peccato quam pro minori, licet contrarium aliquando faciant homines,
 quia: *secundum mensuram peccati erit plagarum modus*, Deuteronomii uicesimo quinto. Sed pro
 180 peccato idolatrie in captiuitate Babilonica septuaginta fuerunt annis puniti; pro isto
 homicidio iam sunt mille quadringenti nonaginta quattuor anni impleti. Igitur iste fuit
 plusquam homo, scilicet: Deus et homo, quia pro homine puro non ita grauius punirentur.
 O ceci iudei! Quare non cognoscitis hoc? Optime dixit Moses Deuteronomii tricesimo
 secundo: *generatio praua atque peruersa*.

185 Sed diceret aliquis: illi idolatre fuerunt peruersi, sed isti filii illorum non. Dicit Moses:
generatio peruersa est et infideles filii.

Si dicis: in quo? Dicit: *dereliquit Deum factorem suum et recessit a Deo salutari suo*, scilicet: a
 Christo Iesu, quia confiteri debent dicendo de illo quod *uere filius Dei erat*. Et hoc quo ad
 primam partem.

190 Pro probatione secundi est notandum quod duo sunt fundamenta Machometi, quibus
 mouetur ad negandum Christum fore Deum.

Primum est in libro primo, azora quinta et ultima, que dicitur “de Armentis”, alea
 centesima secunda, dicit quod ‘Deus non habet filium, cum non habuerit aliquam mulierem
 in qua faceret illum filium’.

195 Secundum fundamentum est per inconueniens dicendo quod si Deus haberet filium
 totus mundum esset in periculo, ne forte esset diuisio inter patrem et filium. Hoc ponit
 libro tertio, azora tertia, alea uicesima prima et uicesima secunda. Sed dimisso isto secundo
 pro alio sermone in isto primo simus.

164-165: Is. 52, 6. | 165-166: Hbr. 1, 1-2. | 168-169: Io. 19, 7. | 179: Dt. 25, 2. | 184: Dt. 32, 5. | 186: cf. Dt. 32, 20. | 187: cf. Dt. 32, 15. | 188: cf. Mt. 27, 54.

170: cf. Fl. Ios., *Ant. Ind.*, XVIII, 4, 3, p. 1089. | 171: cf. Mai., *Mish. Tor.*, Sefer Shoftim, Melachim uMilchamot, c. XI, 4; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 16, p. 872. | 174-175: cf. Vinc. Beau., *Spec. Hist.*, VII, 123, p. 267. | 193-194: cf. Q 6, 101. | 197: cf. Q 21, 21-22.

200 Quod fundamentum destruit sanctus Thomas in opusculo ad cantorem Antiochenum,
 capitulo tertio, dicens quod sicut Mahoma fuit carnalis, sic carnaliter considerauit
 generationem diuinam. Nam dicit ille quod cum generatio sit communicatio nature, non
 eodem modo conuenit omnibus, sed secundum proprietatem sue nature. Vnde animalibus
 conuenit secundum propagationem et coniunctionem maris et femine; plantis conuenit
 205 pullulatio uel germinatio; luminaribus secundum quendam influxum et emanationem. Sic
 nature intelligibili conuenit secundum modum intellectualem. Sic in diuinis quod possumus
 uidere secundum modum nostri intellectus, licet hec similitudo non teneat in omnibus,
 quando intellectus intelligit mediante uirtute intellectiua format sibi quoddam intelligibile et
 conceptum, et cum exprimitur per uerbum uocale illud uocatur uerbum mentale, et hec est
 210 proles intellectus. Et sicut quando intellectus intelligit lapidem, ille conceptus est similitudo
 lapidis, sic quando intellectus reflexiue intelligit seipsum, similitudo intellectus est in ipso
 procedens ab intelligibili eius uirtute, sicut filius est similitudo patris procedens ab eius
 generatiua uirtute. Cum igitur Deus eternaliter seipsum intelligat, est in se ut intellectum in
 intelligente et illud est uerbum intellectuale, ideo dicitur Iohannis primo: *uerbum erat apud*
Deum. Et cum Deus eternaliter seipsum intelligat et non exeat de potentia ad actum, sicut
 215 noster intellectus illud uerbum est coeternum, ideo dicit: *in principio erat uerbum*. Et cum
 Deus sit actus purus, oportet quod suum intelligere sit suum esse, et esse et essentia idem
 sunt in eo; non potest esse accidens intellectus, sicut in nostro intellectu. Ideo dicitur: *Deus*
erat uerbum, quia eiusdem essentie cum patre oportet esse. Sed in nobis non sic se habet,
 quia cum intelligat eternus Deus, Deus est uerbum eternum; non sic est in nobis. Item cum
 220 uerbum illud adequat intellectus uirtutem, sic est unum solum uerbum, quod non est sic in
 nobis. Sic resoluendo: quando uiuum procedit a uiuente in similitudinem specificam dicitur
 filius eius. Sic in proposito, quia similitudo Dei est ipse Deus; non sic in nobis est accidens.
 Item cum Deus se eternaliter intelligat, suum uerbum est eternum. Non sic in nobis, quia
 nec intellectus noster est eternus nec actus eius, quia non semper est in actu. Item illud
 225 uerbum diuinum adequat intellectus uirtutem, et sic est unum solum uerbum, quia per illud
 intelligit se et omnia alia. Non sic in nobis, sed sunt plura uerba in nobis. Et cum notitia
 intellectus dicatur “sapientia”, maxime de rebus altissimis, sic filius Dei. Prima Corinthiis
 primo ait Apostolus: *predicamus Christum Dei uirtutem Dei sapientiam*, et sic sapientiam loquitur
 Ecclesiastici uicesimo quarto: *ego ex ore altissimi prodiui primogenita ante omnem creaturam*.

230 Si dicit iudeus: ipse liber est apocriphus et non recipitur a nobis. Dico quod sapientia
 diuina loquitur Prouerbiorum octauo dicens: *dominus possedit me in initio uiarum suarum nondum*
erant abyssi et ego iam concepta eram, ante omnes colles ego parturiebar quando preparabat celos aderam.
 Igitur erat creator et non creatura. Iste eternus et conceptus a patre et natus. Hec sapientia
 eterna patris temporaliter assumpsit carnem humanam, nam sicut artifex mediante sapientia
 235 facit uas et reparat illud, si fuerit confractum, sic Deus mediante uerbo et sapientia sua.
 Vnde: *omnia per ipsum facta sunt et sine ipso*, etcetera. Nam quicquid a nobis sine
 contradictione intelligitur potest a Deo produci, quia non erit impossibile apud Deum
 omne uerbum, sed intellectus noster potest illud concipere, quia uidemus spiritum nostrum
 incarnatum. Et sic dicit Athanasius in Symbolo: «sicut anima rationalis et caro unus est
 240 homo, ita Deus et homo unus est Christus». Ratio hec: «quicquid potest causa secunda
 mediante prima, potest prima sine illa». Sed in generatione causa principalis est uir et agens,
 causa secundaria est femina et patiens. Igitur si femina et mater, que est causa minus
 principalis, potest habere filium sine patre, multo fortius pater habebit filium sine matre. Et
 sic ridiculum est dicere quod ‘Deus non habet filium cum non habuerit mulierem’, quia
 245 Mahoma in Alchorano concedit quod uirgo habuit filium sine patre per diuinam potentiam.

213-218: Io. 1, 1. | 228: I Cor. 1, 23-24. | 229: Sir. 24, 5. | 231-232: Prv. 8, 22-27. | 236: cf. Io. 1, 3.

199: cf. Th. Aq., *De Rat. Fid.*, III, p. 58. | 239-240: Ath., *Symb.*, I. PG 28, 1583B. | 240-241: cf. *Lib. De Cau.*, I,
 14, pp. 47-48; cf. Dun. Scot., *Qu. Sup. De Ani.*, q. 11, 2, 14, p. 94. | 244: cf. Q 6, 101. | 245: cf. Q 19, 21.

Et sic non solum iudei sed etiam agareni tenentur confiteri quod in isto supposito Christi non solum est una natura, sed quod sunt due nature. Et sic in eo per coniunctionem illarum *nuptie facte sunt*.

250 Dicit infidelis et hereticus: ista non intelligo. Ego dico quod credas et intelliges. Nam fides est causa intelligentie et non econuersio, unde Augustinus super Iohannem dicit: «noli intelligere ut credas, sed crede ut intelligas, nam intellectus merces fidei est». Sed ut aliquid dicamus de ista gloriosa captione Granate, sicut in illis nuptiis predictis fuit nuntius angelus, qui dixit Marie uirgini: *ave gratia plena, dominus tecum*, sic in istis nuptiis istius ciuitatis, cum domino rege missus fuit nuntius a uilla Sancte Fidei ad ciuitate Granate, scilicet: 255 comendator maior, qui dixit: Granate, “*ave gratia plena*”, que ante eras uacua gratie. Causa est ista: quia nunc “*dominus tecum*”. Et sic ostensus crucifixus supra turrim altam, qui cepit possessionem illius. Et sic nuntius fuit missus ab dominum archiepiscopum uisoregem et ciuitati Cesaraguste, ut metropolitane Hispanie dicendo: *ave gratia plena*. Quia in Hispania erat una prouincia sine gratia, scilicet: regnum Granate, et nunc iam est Christus, a quo est 260 gratia in illa. Et sicut in nuptiis incarnationis fuit alius nuntius missus, scilicet: in natiuitate dicendo: *gloria in altissimis Deo et in terra pax*, sic hodie recipimus alium nuntium a domino rege qui idem dicit, scilicet: ut demus gloriam Deo propter pacem et tranquillitatem regnorum in captione huius ciuitatis. Primo, debet dare gloriam dominus archiepiscopus, quia suo tempore et a suo patre hoc factum est. Secundo, omnes rectores, quia industria 265 sua hoc factum fuit. Item omnis populus, quia sumptibus fise et cruciate in qua omnes participarunt. Item ego minimus omnium gratias inmensas ago Deo omnipotenti, quia in isto eodem pulpito per mandatum domini archiepiscopi predicauit principium huius negotii, scilicet: captionem Alhame, et nunc cum labiis polutis et lingua balbucenti tantum bonum nuntiare me fecit dignum. Et sic debemus de tribus gratias dare Deo.

270 Primum est de recuperatione totius regni gothorum et prouincie Hispanie. Nam sicut regnum non acquiritur donec ultima ciuitas illius recuperetur, sic Hispania nunquam fuit acquisita per christianos nisi nunc, quia septingentis septuaginta duobus annis fuit perdita et nunc lucrata.

275 Secundo, dare gloriam Deo de dilatatione et inuocatione nominis Iesu Christi, quod ante blasphemabatur in illo regno.

Tertio, gratiam et gloriam dare de modo captionis sine effusione sanguinis et sine periculo utriusque partium illarum.

Et in terra pax triplex, scilicet: corporalis, quot moriebantur quolibet anno in istis regnis ab illis infidelibus.

280 Secundo, pax spiritualis, nam ante erat lis spiritus, cogendo christianos negare Christum et fidem suam, unde figuram huius habemus Genesis uicesimo primo, et Apostolus ad Galatas quarto: *Abraham duos filios habuit, unum de ancilla et unum de libera*. Sed qui de ancilla inducebat liberum (qui secundum repromissionem datus erat) ad idolatriam, ut dicunt iudei. Et sic Sarra dixit Abrahe: *eiice ancillam et filium eius; non enim erit heres filius ancille cum filio libere*. 285 Sic in proposito, mulieres Abrahe fuerunt tres, scilicet: Sarra, Cethura et Agar. Cethura notat synagogam; Sarra ecclesiam; Agar mezquitam. Sic filius Agar, id est, populus ismahelitarum, inducit populum christianorum ad male sciendum de fide, et huius causa

248: cf. Io. 2, 1. | 253: cf. Lc. 1, 28. | 258: cf. Lc. 1, 28. | 261: cf. Lc. 2, 14. | 282: cf. Gn. 21, 13; Gal. 4, 22. | 284: cf. Gn. 21, 10.

250-251: cf. MF. Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, XXIX, 6. PL 35, 1630CD.

est habitare in domo liberorum, scilicet: in dominio ecclesie. Et sic dicit regina nostra domino Ferdinando: *eiice ancillam et filium eius*, compelle exire a dominio usurpato. Et sicut
290 Genesis uicesimo primo, posita fuit Agar et filius Ismahel in deserto, et defficiente aqua
posuit filium sub arbore et orauit Deum ne perderetur cum filio, sic nunc expulsa mezquita
et posita in deserto, sic quod proprium dominium non habeat; ponetur filius Agar, id est,
populus ismahelitarum, sub arbore prouidentie diuine. Et inuocando Deum, qui prouideat
de necessariis ei, mittet angelum suum et ostendet ei puteum aquarum uiuentium, et
295 baptizabitur cum aqua munda. De quo puteo habetur Iohannis quarto cum samaritana.

Tertio, pax erit in eorum conuersione. Nam tempore Alfonsi Vndecimi sponsalia facta
fuerunt, quando rex Granate factus fuit uassallus Alfonsi et promisit illud per uerba de
futuro et non secuta copula carnalis, quia non intrauit ciuitatem illam. Et sic omnes reges
preteriti uoluerunt nuptias facere et matrimonium consummare. Et tandem rex Iohannes
300 dicebat in quodam romancio: “Granata, si uoluisses, nuptias tecum facerem”. Sed non
potuit, quia domino Ferdinando seruabatur illud.

Et sic per industriam excelse regine Isabelle, inter ciuitatem Granate et regem
Ferdinandum hodie gloriosissime *nuptie facte sunt*. Et sic qui illis dedit uictoriam illis et nobis
dat suam gloriam quam nobis concedat, etcetera. Amen.

289: cf. Gn. 21, 10. | 295: cf. Io. 4, 7. | 303: cf. Io. 2, 1.

SERMO DECIMVS NONVS CONTRA HERETICOS ET INFIDELES IN QVO PROBATVR MESSIAM
ESSE DEVM ET HOMINEM

<THEMA> *Vere filius Dei erat, Matthei uicesimo septimo.*

5 Tanta est altitudo et excellentia thesaurorum Dei, in quibus beatitudinem speramus, quod nunquam aliquis intellectus creatus per sua naturalia ualuit illa intelligere. Hoc dicebat Apostolus ad Romanos undecimo: *o altitudo diuitiarum sapientie et scientie Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et inuestigabiles uie eius.* Vnde Isaie sexagesimo quarto dicit: *oculis non uidit Deus absque te que preparasti expectantibus te.* Quod exponens Apostolus prima Corinthiis secundo dicit: *nec oculus uidit nec auris audiuit nec in cor hominis ascendit, que preparauit*
10 *Deus diligentibus se.* Vnde Augustinus dicit: «nec oculus uidit, quia non est color, nec auris audiuit, quia non est sonus, nec in cor hominis ascendit, quia illuc cor hominis ascendere debet». Et sic propter eius excellentiam oportet quod intellectus hominis eleuetur lumine fidei, unde Augustinus super Iohannem dicit: «fides est credere quod non uides». Et sic illa que non percipiuntur clare ab intellectu hominis apprehenduntur mediante fide.

15 Si dicis: illa que clare uidentur apprehenduntur mediante scientia, sed illa que non clare uidentur apprehenduntur ab intellectu mediante opinione. Igitur fides et opinio idem erunt. Respondeo quod fides differt a scientia et opinione, tamquam medium existens amborum, unde Hugo de Sancto Victore dicit: «fides est uoluntaria certitudo absentium super opinionem et infra scientiam constituta». Vnde scientia est clara notitia deducta ex
20 principiis per se notis, sed opinio est uoluntarie adherere alteri parti contradictionis cum formidine alterius partis, ut dicit sanctus Thomas secunda secunde, questione prima, articulo quarto. Exemplum: si quis mihi proponit unum florenum et unum regalem ut eligam, clare uidebo quod florenus est eligendus. Sic est scientia clara et notitia indubitabilis. Sed si quis mihi proponit duas paleas in manu absconditas, que inter nos
25 dicuntur “sortes”, et dicit: “qui acceperit curtam lucretur”. Ego uideo quod una illarum est breuis et delicata. Dico: “illa debet esse curta et altera longa”, sed aliquando fallit hec regula, nam aliquando grosse sunt curte. Et sic determinat mea uoluntas intellectum, ut apprehendat unam, sed cum formidine quod altera debet esse, sic illa est opinio. Sed si est aliquis homo, qui sit in possessione ueridici hominis, et signat mihi cum oculo quod
30 eligam paleam dexteram, tunc ego uoluntarie eligo illam tamquam meliorem, quia credo illi hoc dicenti uel signanti. Hec est fides, quia sine formidine. Sed quando est aliqua dubitatio in altera parte nunquam est fides. Sic quando sum in aliqua arbore et timeo quod ramus in quo sum frangetur et accipio cum dextera manu unum ramum et credo quod ille ramus non sustinebit me, accipio cum alia manu alium ramum, licet lente. Tunc in nullo istorum ego
35 habeo fidem. Sic omnes heretici (qui simul legem Christi cum lege Mosi seruauerunt) in nulla illarum habuerunt fidem, sed opinione solum. Vnde Seneca in Prouerbiis dicit: «fidem nemo perdit, nisi qui non habet».

Si queris: cum fides sit tam nobilior uirtus et ab omnibus multum laudata, quomodo eam excellit scientia? Cum dicas quod infra scientiam est constituta. Dicendum secundum
40 sanctum Thomam prima secunde, questione sexagesima septima, articulo tertio ad primum, ubi dicit quod: «scientia est nobilior quo ad modum cognoscendi quia certior, sed quo ad obiectum nobilior est fides, quia attingit illud quod ratio nec scientia potuit attingere». Vnde

3: Mt. 27, 54. | 6-7: Rm. 11, 34. | 8: Is. 64, 4. | 9-10: I Cor. 2, 9.

10-12: Aug. Hipp., *Ep.*, CXXX, 8, 17. *PL* 33, 501A. | 13: Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, XL, 8, 9. *PL* 35, 1690C. | 18-19: Hug. Vic., *S. Sent.*, I, 1. *PL* 176, 43BC. | 21: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 1, a. 4, p. 8. | 36-37: Seneca] *Auctor err.* cf. Publ. Syr., *Sent.*, l. 182, p. 77. | 41-42: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 67, a. 3 ad 1, p. 420.

Bernardus Super Cantica dicit: «quid non inueniat fides? Attingit inaccessa, apprehendit ignota, comprehendit immensa. Transcendit fines rationis humane, terminos experientie ac
 45 usum nature». Exemplum huius est in arte et natura. Clarum est quod natura excellit artem, quia certius operatur, sed in quantum aliqua arte acquiruntur que per naturam non possent, ideo: «supplet naturam et perficit eam», ut dicit Philosophus, secundo Physicorum. Et sic isto modo ars excellit naturam, quia eius perfectio est. Vnde ballista attingit quod manus
 50 per se non posset, unde interficit auem super turrim. Item ceruus non posset ab homine detineri, licet manu caperetur, sed ballista mediante saggita illum detinet. Item ars piscandi accipit infra aquam in pelago, quid oculis non uidebatur. Sic est de fide, ut dicit Bernardus.

Si queris: quid credendum est per fidem? Dicendum secundum sanctum Thomam secunda secunde, questione centesima septuagesima quarta, articulo sexto: «diuinitatem debemus credere et misterium incarnationis Christi». Vnde Iohannis decimo septimo: *hec est*
 55 *uita eterna ut cognoscant te Deum uerum et quem misisti Iesum Christum*. Et sic (quid in gloria speramus) nunc fidem credimus et sic Christus nos illuminauit. Dicit: *ego sum lux mundi*, Iohannis octauo. Et fuit doctor noster, unde dicit: *ego ad hoc natus sum et ad hoc ueni in mundum*, etcetera, *ut testimonium perhibeam ueritati*, Iohannis decimo octauo. Et sic Christus est obiectum fidei in hac uita et est obiectum beatitudinis in alia, ut Deus ipse est lumen
 60 illuminans intellectum et est doctor noster. Ideo ipse dicit: *ego sum ostium, per me oportet intrare*, Iohannis decimo. Via huius ostii est uirgo Maria, unde Bernardus in sermone dicit: «uirgo regia ipsa est uia per quam saluator descendit, etcetera. Per te igitur uirgo suscipiat nos, qui per te datus est nobis». Hec uia ducit ad ostium quod Christus est. Solum non erret quis in uia, quia heretici, qui in uirgine erraunt, difficilius sunt emendati, unde Psalmi
 65 centesimo sexto: *errauerunt in solitudine in inaquoso uiam ciuitatis habitaculi non inuenerunt*. Ideo dicit Hugo de Sancto Victore: «Maria uia, Christus ostium, pater occultum, per Mariam itur ad Christum et per Christum itur ad Deum».

Ad te igitur recurrimus nunc, uirgo beata, ut mediante te illuminemur gratia filii tui, sic ut iste populus intelligere et ego demonstrare et declarare ualeam, qualiter filius tuus *uere*
 70 *filius Dei erat*. Ad hanc igitur in principio sermonis, etcetera.

<THEMA> *Vere filius Dei erat*, loco et capitulo ubi supra.

Duo erunt in hoc sermone. Primo, probabitur quod uerus messias Christus Iesus fuit et est Deus et homo. Et hoc probabitur primo iudeis, secundo agarenis.

Iudeis probabitur per auctoritates aliorum prophetarum ab Isaia, de quo iam est dictum,
 75 scilicet: Isaie septimo, nono, undecimo, uicesimo quinto, uicesimo octauo, quadragesimo octauo. Nunc primo probatur Hieremie uicesimo tertio, ubi habetur: *ecce dies ueniunt – dicit dominus – et suscitabo Dauid germen iustum, regnabit rex et sapiens erit*, etcetera. Infra: *hoc est nomen quod uocabunt eum “dominus iustus noster”*. Quod hoc dicatur de messia patet, nam Chaldaica Translatio habet: «statuam Dauid germen iustum», etcetera. Sed ubi nos habemus “hoc est
 80 nomen, quod uocabunt eum dominus iustus noster”, ipsi habent nomen Dei incommunicabile, scilicet: quattuor litterarum loco, cuius ipsi ponunt “Adonai”, quod nomen est tante excellentie quod alicui creature non communicatur, quia, ut dicit rabbi

54-55: Io. 17, 3. | 56: Io. 8, 12. | 57-58: Io. 18, 37. | 60-61: Io. 10, 9. | 65: Ps. 106, 4. | 69-71: cf. Mt. 27, 54. | 76-78: Ier. 23, 5-6.

43-45: cf. MF. Bern. Cl., *Serm. In Ct.*, LXVI, 6. PL 183, 1153A; XXVIII, 9. PL 183, 925C. | 47: cf. Arist. Lat., *Phys.*, II, 8, 199a16, p. 86; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 1, a. 8 ad 2, p. 11. | 53-54: Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 174, a. 6, p. 1014. | 62-63: Bern. Cl., *In Adv. Dom.*, II, 5. PL 183, 43AB. | 66-67: Hugo de Sancto Victore] *Nl.* cf. Iac. Var., (1590) *Serm. Aur.*, CVII, f. 142v. | 79: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Is.*, 4, 2, p. 14; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 15, p. 475.

Moyses Egypcius in libro Directionum Perplexorum, quod significat Dei essentiam cum proprietatibus et attributis intrinsecis. Et sic hoc nomen est enarrabile, quia loco eius
 85 ponitur aliud nomen. Item est incommunicabile creaturis, quia alia nomina sumuntur ab effectibus diuinis, ut “Heloym”, etcetera. Ideo communicantur aliis, unde in Psalmo octogesimo primo: *ego dixi: “dii estis et filii excelsi homines”*, etcetera, habetur “Heloym”, et sic in multis aliis locis. Item hoc nomen “Adonai”, uel loco cuius ponitur “Adonai”, soli sacerdotes legebant et illud pronuntiabant et solum intra templum et non foris. Item nullus
 90 iudeus est ausus litteram illius nominis radere. Igitur, cum tale nomen imponatur messie, sequitur quod est uerus Deus. Sed iudei dicunt quod “hoc nomen” non dicitur de messia, sed de illo Deo “qui eum uocauit”, quia dicunt ipsi quod sic habent in littera sua: *hoc est nomen, qui uocabit eum*, scilicet: illius supple, qui uocabit eum, scilicet: *messiam Adonai iustus noster*, etcetera. Sed hec littera est falsa, nam iudei non faciunt differentia inter “qui” uel
 95 “quod”, nam tam in masculino quam in neutro dicunt ipsi “asser”. Igitur uariatio est in uerbo, scilicet: “uocabit” uel “uocabunt”. Et notandum quod singulare et plurale huius uerbi “uoco, uocas”, eisdem litteris scribitur. «Nam “icro” est “uocabit”; “icru” “uocabunt”. In hebreo scribitur sic: <וִקְרָאׁוּ>, hoc est “uocabit”; <וִקְרָאוּ>, hoc est “uocabunt”. Et sic eisdem litteris scribuntur hec nomina, sed differunt in punctuatione et
 100 in solo uno puncto, nam in ambobus sunt quinque littere, scilicet: “Iot”, “Coph”, “Res”, “Aleph” et “Vau”. “Yot” habet “Hiric”; “Coph”, “Seua”; “Res”, “Seua”; “Aleph” nullum habet punctum; “Vau”, in illo uerbo “uocabunt” habet punctum in medio, quod dicitur “Vau Surech”, et ponitur pro “V” uocali nostra et sic dicitur “icru”. Sed in alio habet illum punctum supra “Vau”, non in medio, et significat “Holem”, et sic pronuntiatur “icro”. Et sic iudei falsificarunt hanc litteram: sicut punctus erat in medio “Vau”, posuerunt supra
 105 “Vau”. Et hec est falsitas, quod patet in multis suis doctoribus antiquis, qui sic pronuntiabant: *hoc est nomen quod uocabunt eum*, etcetera, *dominus iustus*, etcetera. Sed hoc (scilicet: quod nunc sit falsum) patet per septuaginta duo interpretes, quod misit Eleazarus sacerdos Ptolomeo regi Egypci de sapientioribus tribuum Israhel, scilicet: sex ex qualibet tribu. Et sic traduxerunt legem iudeorum de hebreo in grecum. Que traductio est auctentica ut dicit Augustinus, decimo octauo De ciuitate Dei. Et loco illius nominis “Adonai” posuerunt “Kirios”, quod est nomen Dei, licet non sit incommunicabile sicut “Iot”, “He”, “Vau”, “He”, scilicet: quattuor litterarum, sed sufficit quod dixerunt: *hoc est nomen quod uocabunt eum, dominus iustus noster*, etcetera. Et sic patet falsitas. Item falsitas hec patet per
 110 Translationem Chaldaicam, que apud nos dicitur “Targum”, que facta fuit per Ionatham, filium Ooziel, etcetera, qui fuit uir maxime auctoritatis, ut alio sermone diximus, et hic transtulit: *hoc est nomen quod uocabunt eum dominus*, etcetera.

Secundo, hoc idem probatur principale intentum per Micheam, capitulo quinto: *et tu Betleem Effrata paruulus es in milibus Iuda, ex te egredietur qui sit dominator in Israhel et egressio eius ab initio a diebus eternitatis*. Quod hoc intelligatur de messia patet per rabbi Salomon, ubi “dominator” dicit, id est, messias filius Dauid. Sic etiam scola sapientum in Hierusalem dixit quando Herodes postulauit ubi Christus nasceretur, dixerunt illi in Bethleem Iudee: sic enim scriptum est: *et tu Bethleem Effrata*, etcetera. Et sic dicit quod exiet *de Bethleem* quo ad humanitatem, *et egressio eius ab initio*, id est, a patre, *a diebus eternitatis*, scilicet: in quantum
 120 Deus.

87: Ps. 81, 6. | 92-94: cf. Ier. 23, 6. | 107: cf. Ier. 23, 6. | 113-114: cf. Ier. 23, 6. | 117: cf. Ier. 23, 6. | 118-120: Mi. 5, 2. | 123-124: cf. Mi. 5, 2.

83: cf. Mai., *Dux Nent.*, I, c. 64, p. 231; cf. Por. *Vic. Adv. Ind.*, II, c. 8, f. 71v. | 97-101: cf. Por. *Vic. Adv. Ind.*, II, c. 1, f. 57r; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 2, p. 651. | 111: cf. Aug., Hipp., *De Civ. Dei*, XVIII, 42. PL 41, 602D-603A. | 120: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Mi.*, 5, 1, p. 219.

87: Homines] M omnes. | 99: Nomina] M nomina.

Tertio, probatur hoc Abacuc tertio capitulo: *ego autem in domino gaudebo et exultabo in Deo Iesu meo*, scilicet: in messia. Quod hoc intelligat de Christo messia patet per glosam ordinariam, que est magne auctoritatis. Hoc idem patet per Paulum episcopum Burgensem, qui in suis additionibus super Abacuc dicit et exponit illud de messia, in quo capitulo ponit aduentum et dignitatem et modum et effectum redemptionis nostre, unde dicit: *Deus ab austro ueniet et sanctus de monte Pharam*, id est, de monte umbroso. Nam dicitur quod Deus uenit ab austro, quando uenit ad illuminandum mundum. Et sic messias dicitur sol, lumen et stella, etcetera, propter hoc. Et sic: *ab aquilone pandetur malum*, quia sicut pars meridiana attribuitur Deo, sic septemptrionalis attribuitur demoni. Nam ab illa est lumen, ab ista tenebras et frigus. Et sanctus per excellentiam dicitur messias, qui uenit de monte Pharam, id est, de monte umbroso, scilicet: de utero uirginis Marie, nam ipsa dicitur: *mons Dei mons pinguis* omnium gratiarum. Dicitur “umbrosus” quia in utero suo facta fuit umbra. Vnde angelus dixit ei: *spiritus sanctus superueniet in te et uirtus altissimi obumbrabit tibi*. Vnde Gregorius in *Moralibus* dicit: «umbra non aliter exprimitur nisi per lumen et corpus. Ideo uirtus altissimi obumbravit Marie, quia in eius utero lux incorporea corpus sumpsit». Hec ille.

Secundo dicit propheta qualitatem messie dicens: *operuit celos gloria eius et laudis eius plena est terra*. Vnde angeli dixerunt: *gloria in altissimis Deo*, et laus messie est in toto mundo. Nam iudei, licet false illum expectent, sed maximum et excelsum illum dicunt et spectant. Hoc idem agareni, et de christianis clarum est.

Tertio ponit modum redemptionis dicens: *splendor eius ut lux erit, cornua in manibus eius*, scilicet: cornua crucis. Non dixit “manus in cornibus”, sed “cornua in manibus”, quia: *oblatus est quia ipse uoluit*, Isaie quinquagesimo tertio, et sic uoluntarie passus fuit. Sed licet esse magne uirtutis et fortitudinis, tunc in cruce abscondita est fortitudo eius et ante faciem eius ibit mors et fugiet ab eo. Et sic dicit propheta Osee decimo tertio: *ero mors tua, o mors*, etcetera. Et sic iudei non solum testimonio Isaie, sed etiam aliorum prophetarum coacti sunt dicere et confiteri quod Christus uerus messias: *uere filius Dei erat*. Et hoc quo ad primum.

Secunda pars probatur contra agarenos. Nam secundum fundamentum eorum erat quod, si Deus haberet filium mundus, esset in periculo, ne inter patrem et filium esset diuisio. Sed si esset aliquis filius, qui a patre suo non posset discrepare, secundum ipsum Machometum, non esset inconueniens in illo. Sic dico quod hic filius Dei non potest esse a patre diuisus. Nam diuisio inter aliquos est, quia alia uoluntas est in uno que non est in alio uel aliud uelle uel aliud uoluitum, sed nullum istorum est inter Deum patrem et filium, igitur, in quantum Deus, non potest discrepare. Nam eadem uoluntas (que est in patre) est in filio, idem uelle. Nam spiritus sanctus est amor a patre in filium, et quicquid uult pater uult etiam filius, in quantum Deus. Non potest etiam discrepare a patre, in quantum homo, quia nec ut comprehensor nec ut uiator. Non ut comprehensor, nam beatus non potest beatitudinem perdere et illam non perdendo non potest errare. Nam si posset beatitudinem perdere non esset beatus, quia certitudo de ratione beatitudinis est. Nam secundum Augustinum: «beatus est qui habet quicquid uult et nihil mali uult». Igitur si non habet certitudinem beatitudinis, illam uellet, et sic non habet quicquid uult.

126-127: Hab. 3, 18. | 130-131: Hab. 3, 3. | 133: cf. Ier. 1, 14. | 136-137: cf. Ps. 67, 16. | 138: cf. Lc. 1, 35. | 141-142: cf. Hab. 3, 3. | 142: Lc. 2, 14. | 145: cf. Hab. 3, 4. | 147: Is. 53, 7. | 149: Os. 13, 14. | 151: cf. Mt. 27, 54.

127-128: cf. Hier., *Comm. In Hab.*, II, 3, 18. PL 25, 1335C-1336D. | 128: cf. Pab. San. Mar., *Post.* (vol 4), Hab. 3, 18, f. 395v. | 139-140: Gre. Mag., *Mor.*, XXXIII, 3. PL 76, 671B. | 165: Aug. Hipp., *De Tr.*, XIII, 5, 8. PL 42, 1020A.

Item, cum beatus sit iunctus summo bono et secundum illud operetur, igitur errare non potest. Sicut pictor errare non potest, quamdiu est coniunctus illi regule artis.

170 Item non potest nec potuit discrepare a Deo ut uiator, cum esset regula omnium qui dicebat: *exemplum dedi uobis ut quemadmodum ego feci*, etcetera. Et sic, si regula posset errare, regulata omnia essent falsa. Hoc idem patet propter gratie plenitudinem. Nam si apostoli quia propinqui Christo non potuerunt errare mortaliter, et quia uirgo Maria ut coniuncta Christo non potuit aliquo modo errare, multo minus ille homo qui in unitate suppositi erat coniunctus diuinitati.

175 Item dicit Damascenus in tertio libro, cum esset «instrumentum diuinitatis» et mouebatur ab illa, non posset errare nisi Deus erraret, quod est impossibile. Sicut calamus motus a manu non posset errare nisi manus erret, sic Christus errare non potuit, nisi diuinitas erraret, quod erat impossibile. Sic ipse dicebat, Iohannis octauo: *quis ex uobis arguet me de peccato?* Quasi dicat: nullus. Et sic Isaie quinquagesimo tertio et prima Petri secundo dicitur: *qui peccatum non fecit nec inuentus est dolus*, etcetera. Sed cum in Alchorano habeant quod Christus nec peccauit nec potuit, sic nec errare. Hoc habetur libro tertio, azora prima, alea uicesima octaua. Si inter homines reperitur aliquis filius qui semper est obediens patri a fortiori in Deo ille qui non solum sanctus est, sed sanctus sanctorum. Igitur, falsum est fundamentum Machometi. Sed Machometus ponit Christum esse Deum, licet contrarium dicat uerbo in tertio libro, azora septima; dicit quod ille Deus est uerus, qui potest resuscitare aliquem, et quod est dominus uite et mortis. Sed Christus resuscitauit mortuos secundum ipsum Machometum, ut dicit in azora tertia, alea quadragesima octaua et in quinta primi libri, et dicit quod ‘Christus illuminauit cecos a natiuitate et curauit leprosos, et resuscitauit mortuos’. Igitur, erat Deus.

190 Sed si agareus dicit quod resucitabat mortuos in uirtute Dei, sicut multi sancti fecerunt, dico quod in propria uirtute diuinitatis in eo existentis. Quod fecerit hoc propria uirtute patet nam in Alchorano, libro secundo, azora quinta, alea tricesima nona, dicit quod ad mandatum Christi fuit resuscitatus filius Cam, qui uocabatur Cane, ad hoc ut daret mensuram arce ipsius Noe. Et notificata illa precepit ut reuerteretur ad terram. Et sic patet quod fuit dominus mortis et uite, igitur, erat Deus. Vnde ipse dicit: *ego sum resurrectio et uita* in abstracto. Non dicit: “ego sum resurgens alios”, sed: “sum resurrectio”, in abstracto et “uita”, in abstracto, etcetera. Nam apostoli non resucitabant eos qui credebant in Deo, sed illos resucitabant: qui in Christo credebant. Igitur, erat Deus. Vnde ipse dicit Iohannis sexto: *qui crediderit in me etiam si mortuus fuerit, uiuet, et ego resucitabo eum in nouissimo die*, etcetera.

200 Item miracula (que fecit Christus) ostendunt illum fuisse Deum, unde dicit: *si opera non fecissem eis, que nemo alius fecit, peccatum non haberent*, etcetera, Iohannis decimo quinto. Sic de illuminatione ceci nati a natiuitate, licet potuerit communicare illud alicui sancto, sed nunquam communicauit. Sed sperabatur pro Christo, ad ostendendum quod ueniebat ad illuminandum totum mundum, unde quando sanauit illum cecum a natiuitate, Iohannis

205 nono dixit: “*quamdiu sum in mundo, lux sum mundi*”. *Et expuit in terram et ex luto liniuit oculos*.

Sed dicent iudeus et agareus: si Deus esset, solo uerbo curaret et non cum sputo et luto, nam ipse dixit: *et facta sunt*, etcetera, Psalmi centesimo quadragesimo octauo.

170: cf. Io. 13, 15. | 178-179: Io. 8, 46. | 180: cf. Is. 53, 9; I Pt. 2, 22. | 195: cf. Io. 11, 25. | 199: Io. 6, 40; 11, 25. | 200-201: Io. 15, 24. | 205: Io. 9, 5-6. | 207: Ps. 148, 5.

175: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, III, 26-27. PG 94, 1094B-1098B; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 62, a. 5, p. 481-482. | 181-182: cf. Q 19, 32. | 185: cf. Q 25, 3-4. | 187: cf. Q 3, 49. | 188-189: cf. Q 5, 110. | 192: cf. Q 11, 37.

169: Regula] M tegula. | 205: Nono] M, X undecimo.

Dicendum quod Christus uoluit ostendere per illam operationem quod erat ille qui ueniebat a celo mediante humanitate nostra illuminare mundum. Vnde sicut saliuua exit ab ore, sic ipse ab ore patris ut uerbum. Et sicut saliuua exiens ab ore mixta et iuncta fuit terre et sic lutum factum fuit, sic uerbum diuinum unitum terre, ex qua fuit Adam factus, illuminauit cecum, id est, mundum a natiuitate cecum, quia ab Adam. Vnde illi uidentes hoc miraculum dixerunt: *a seculo non est auditum, ut quis aperiret oculos ceci nati*. Et sic ille (qui fecit maiora quam aliquis sanctus) fuit dominus sanctorum, scilicet: Deus. Sic in bellis fidei ostenditur semper miraculum, nam quando pugnatur ad ostendendam ueritatem fidei, tunc Deus dat testimonium illius.

Hoc primo patet in iudeis tempore Abrahe, qui fuit primus qui aliquid supra naturale credidit, ut dicit sanctus Thomas quando in nomine Dei iuit ad prelium, Genesis decimo quarto, et uicit reges et liberauit Loth, Melchisedech et alii dixerunt: *benedictus Deus Abraham*, quia in uictoria ostensus fuit uerus Deus Abrahe. Sic tempore Mosi prelia in deserto. Tempore Iosue et iudicium prelia in terra promissionis et mirabilia, ut patet de Hiericho et aliis ciuibus. Tempore regum de Dauid, etcetera, cum philisteis. Patet etiam de Macchabeis bellicosus ante aduentum Christi, quia tunc possidebant rectam fidem, sed immediate post passionem domini, quando negarunt eum dicendo: *non habemus regem nisi Cesarem*, tunc immediate a Tito et Vespasiano uicti et conclusi in Hierusalem, unde Deuteronomii tricesimo secundo: *gens absque consilio et sine prudentia, etcetera, quomodo persequabatur unus mille, etcetera*. Sicut muri Hiericho ceciderunt, quando ipsi bonam habebant fidem, sic postea: *nonne Deus conclusit eos, etcetera?* Et sic in ciuitate Hierosolyma fuerunt conclusi tempore pasche Azimorum, quia tali tempore interfecerunt et negauerunt Christum, et sic mortui, ut dicit Eusebius, sescentos milia. Et ut dicunt doctores, scilicet: Iosephus et alii, omnes tam mortui quam uenditi et qui fame perierunt fuerunt undecies centena milium. Et sic propter malam fidem fuerunt quasi conclusi. Nam sicut quando habebant bonam fidem, Deus muros ante eos conterebat, sic quando fidem bonam dimiserunt, Deus fuit eis murus ad concludendum eos, et sic non audebant exire extra Hierusalem et sic mortui fuerunt. Et ut crederent pati pro morte Christi, in illis diebus, in quibus Christum occiderant, quando omnes propter pascha congregati erant Hierosolymis, mortui fuerunt. Et ut crederent pro peccato mortis filii Marie uirginis pati, illa mulier (que filium suum interfecit et comedit) dicebatur et uocabatur Maria. Sic postea in ciuitate Vieter rebellare uoluerunt et ab imperatore Adriano interfecti et captiuati fuerunt strictius. Et sic nunquam de cetero uictores fuerunt, sed uicti, etcetera.

Sic de agarenis patet quod fides nostra sit melior sua in bellis. Nam quanto magis appropinquati fuerunt ad Christi fidem magis uictores, et quando separati a fide sua uicti. Igitur, illa est fides bona. Patet hoc, nam quando christianus non sperat in propriis uiribus et non est peccator incorrigibilis, semper uincit. Nam dominus facit de peccatoribus sicut agricultores faciunt in campo alfalfe. Quando enim uermis ponitur in eo et potest curari, curatur ab eo, sed quando est incensus et plenus uermibus, tunc siccatur et comburitur et consumitur, ut filii sint boni et nascantur optimi. Sic facit Deus de hominibus peccatoribus: quando sunt corrigibiles et emendabiles punit eos per pestem uel aliquid huiusmodi; sed quando incorrigibiles et inemendabiles permittit ut ab infidelibus interficiantur, ut filii qui nascentur sint boni. Sic fecit in grecis et sic fecit in Hispanis tempore Vitisse et Roderici.

213: cf. Io. 9, 32. | 219: Gn. 14, 19. | 224: cf. Io. 19, 15. | 226-228: Dt. 32, 28-30.

218: cf. Th. Aq., *Sup. Hbr.*, VI, 4, p. 318; *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 102, a. 5 ad 1, p. 693. | 230-231: cf. Eus., *Hist. Eccl.*, III, 5. PG 20, 223B; cf. Fl. Ios., *De Bell. Iud.*, VI, p. 316. | 237-238: cf. Fl. Ios., *De Bell. Iud.*, VI, p. 279.

225: Deuteronomii] M, X Genesis.

Nam Vitissa fuit malus christianus et plenus peccatorum. Vixit inhoneste et sic permisit quod tota Hispania uiueret. Permisit quod clerici acciperent uxores et ne se rebellarent ei destruxit arma et munitiones. Sic Rodericus rex fuit malus et sic Hispania destructa.

255 Sed Pelagius bonus christianus Dei adiutorio et mediante fide, uicit ipsum Brahem et archiepiscopum Egitam, et cum mille interfecit triginta milia.

Item rex Fruela (qui uita et honestatem christianorum reparauit) uicit Iuçe regem Cordube et interfecit quinquaginta milia ex agarenis.

260 Item Remirus primus rex mediante fide Christi noluit dare centum uirgines domicellas, quas per tributo Mauregatus rex et alii reges agarenis dabant. Et sic mediante sancto Iacobo (qui apparuit ei) interfecit sexaginta milia agarenorum et ordo sancti Iacobi incepit.

Item Remirus secundus uicit Adurramen regem Cordube, et cepit Abenayam regem Cesaraguste, et interfecit octoginta milia agarenos.

265 Item Cidus deuotus (qui non contra christianos, sed contra infideles uaccabat) cepit Valentiam anno domini mille octoginta septem. Vicit iterum regem Bucar Africe, qui uenerat cum uiginti nouem regibus contra eum, et ex illis interfecit septemdecim reges. Iterum ueniente Bucar cum triginta sex regibus apparuit ei apostolus Petrus et denuntiauit diem sue mortis ei, et dixit qualiter post morem uinceret, et sic ipso mortuo existente interfecit ex illis uiginti duos reges.

270 Item Ferdinandus tertius, dictus “Sanctus”, cepit propter sanctitatem maximam partem Betice, scilicet: Cordubam, Hispalim et multas alias ciuitates.

Item Alfonsus Vndecimus propter uirginis deuotionem in tantum uenit quod rex Granate fuit suus uassallus, quia hic rex fecit militiam uirginis, scilicet: militum bande.

275 Sed tempore huius Ferdinandi gloriosi et Isabelle capitur Zara et male tractantur ecclesie, clerici et mulieres. Si melior fuisset fides agarenorum quam christianorum propter hoc non solum essent puniti, sed meritum et premium haberent. Sed immediate perdunt Alhamam et totum regnum Granate. Ostenditur quod optima sit fides Christi, qua creditur ipsum esse Deum et hominem, quia hec uictoria dedit principibus fidelissimis, qui magis hanc fidem seruauerunt et seruari fecerunt, quia superant religiosos omnes in religione, facientes religiosos obseruantes, extirpantes hereses, zelantes fidem Christi.

280 Si igitur qui fidem Christi dimiserunt fuerunt uicti, qui fidem perfecta, scilicet: Dei et hominis habuerunt, fuerunt uictores, clare testimonio Dei patet, quod hunc messiam (quem nos christiani colimus et adoramus) *uere filius Dei erat*. Et sic hoc confitentes et credentes hic habebunt gratiam et in futuro gloriam quam nobis concedat, etcetera. Amen.

282: cf. Mt. 27, 54.

SERMO VICESIMVS CONTRA HERETICOS ET INFIDELES IN DOMINICA SEPTVAGESIME IN
QVO PROBATVR MESSIAM ESSE DEVM ET HOMINEM

<THEMA> *Ite et uos in uineam, Matthei uicesimo.*

5 Sententia est Alberti Magni in suo Magno Mariali, quod sancta trinitas comparatur uiti
habenti tres propagine equales eiusdem potentie, essentie et uirtutis, solum differentes
penes relationem et processionem, ita quod secundus procedat a primo, sicut filius a patre,
tertius a primo mediante secundo, sic spiritus sanctus a patre et filio uel mediante filio. Sic
autem est filius incarnatus, sicut si unus istorum cooperiretur terra, sicut sit in morgone uel
in insertione alicuius uitis. Nam sicut ille palmes non perdit naturam propriam nec
10 uirtutem, propter hoc quo miscetur in terra, sic fuit filius Dei in terra pura, scilicet: in
uirgine Maria, quando in illa radicaui sumendo nostram naturam et carnem. Figura huius
clara habetur Genesis quadragesimo de pincerna pharaonis uincto in carcere cum Ioseph,
qui somiauit dicens: *uidebam coram me uitem, in qua erant tres propagine.* Et in propagine erant
tria, scilicet: gemma, flos et uua, etcetera. Hoc significat trinitatem personarum, sicut una
15 uitis, sic unus Deus. Tres propagine erant tres persone, in qualibet tria, scilicet: tria
attributa. Sed in filio illa tria erant tres substantie, scilicet: «eternum, nouum et antiquum», ut
dicunt Augustinus et Bernardus. Diuinitas, anima et corpus gemma principium propagine
est, ipsa diuinitas in filio, unde Genesis primo: *in principio creauit Deus celum et terram,* etcetera.
Vnde Christus (quando scribe et pharisei dixerunt ei: *tu quis es?*) dixit: *“ego principium qui et*
20 *loquor uobis”*, Iohannis octauo, etcetera. Flos significabat animam Christi, odoriferam gratias
et uirtutibus plenam, quia Christus dicitur “Nazarenus”, id est, “floridus”, uua carnem
pretiosissimam eius, unde angeli in ascensionem dixerunt Isaie sexagesimo tertio: *quare*
rubrum est indumentum tuum et uestimenta tua quasi calcantium in torculari. Et sic mediante isto
sanguine dedit nobis gratiam.

25 Et si dicis: caro non est subiectum gratie sed anima.

Dico quod in Christo fons gratie fuit diuinitas, uena per quam diffunditur fuit anima.
Nam sicut gloria primo fuit in anima prioritare nature quam in carne, sic gratia. Sed
instrumentum nobis coniunctum fuit caro, nam in effusione sanguinis nobis data fuit gratia.
Exemplum: fons caloris in nobis est in corde, uena sunt arterie, instrumentum calefactuum
30 est palma manus. Et sic quando aliquam partem uolumus calefacere ponimus supra illam
partem manum, et illud est medium propinquum calefaciendi. Sic in proposito, caro est
instrumentum coniunctum diuinitati, ut dicit Damascenus in tertio, sic Christus fundendo
sanguinem effudit gratiam, sicut in sanguine emittuntur spiritus uitales, mediantibus quibus
mundauit nos a peccatis et uiuificauit nos gratia, unde Apocalypsis primo: *lauit nos a peccatis*
35 *nostris in sanguine suo.* Et sicut pelicanus cum sanguine callido (in quo sunt spiritus) filios
uiuificat, sic Christus peccatores mortuos uiuificauit, unde Psalmi centesimo primo: *similis*
factus sum pelicano, etcetera. Sic uua, id est, caro Christi, fundendo uinum fudit gratiam, unde
Luce decimo: *homo quidam descendebat de Hierusalem in Hiericho,* etcetera. Venit samaritanus, id
est, Christus, et in uulneribus Ade et generis humani fudit oleum misericordie et uinum
40 gratie. Item de gratia consummata dicitur Psalmi tricesimo quinto: *inebriabuntur ab ubertate*
domus tue et torrente uoluptatis tue potabis eos, etcetera. Et si illa uitis esset eterna, palmes etiam
esset eternus. Nam philosophi, qui solem posuerunt eternum, etiam radium procedentem

3: Mt. 20, 7. | 13: Gn. 40, 9. | 18: Gn. 1, 1. | 19-20: Io. 8, 25. | 22-23: Is. 63, 2. | 34-35: Apc. 1, 5. | 36-37: Ps. 101, 7. | 38: Lc. 10, 30. | 40-41: Ps. 35, 9.

4: cf. Alb. Mag., *De Lau. B. M.*, XII, 6, 1, p. 718. | 16: cf. MF. Bern. Cl., *De Cons.*, V, 10, 23. PL 182, 801C. | 32: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, III, 26-27. PG 94, 1094B-1098B; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 62, a. 5, p. 481-482.

ab eo posuerunt eternum. Sic Augustinus dicit de uestigio: «si pes esset eternus, etiam uestigium a pede esset eternum», et licet palmes eternaliter esset a uite, scilicet: a patre, sed
 45 positus in terra, id est, uirgine temporaliter nasceretur radicans in illa terra sine diminutione uirtutis eius, sic Christus, unde Michee quinto: *ex te exiet dux*, etcetera. Et: *egressio eius a principio a diebus eternitatis*. Hec terra uirginis habuit tria que circa campum faciunt agricul-
 tores.

Primo, si non est bona terra, ducunt terram bonam ex alio loco.

50 Secundo, culturant illam.

Tertio, plantant uites in illa. Sic hec terra uirginis.

Primo, fuit producta inter omnes. Sicut terra est pura in medio mundi, scilicet: in centro, sic hec fuit pura producta. Causa quare tam pura fuit producta, fuit quia de illa erat sumenda una portio corporis Christi, ex qua macule nostre erant purgande. Exemplum
 55 fullonis: ad tollendum maculas panni querit terram purissimam, que nullum mixtum in se habeat. Sed terra sit uirgo in propria uena, nam si mixtionem cineris uel stercoris uel alicuius alterius in se haberet, non posset maculas panni purgare. Sic in proposito, filius Dei ad purgandum maculas peccatorum nostrorum produxit hanc terram purissimam in medio centri, id est, in medio mundi, ut nobis daret salutem et purgationem peccatorum, unde
 60 Psalmi septuagesimo tertio: *Deus autem rex noster ante sancta operatus est salutem in medio terre*.

Secundo, fuit preparata sanctificatione mirabili, non ad hoc ut herbe male tollerentur, sed ne mala herba in ea nasceretur, unde fuit preuenta sanctificatione. Nam bonus agricul-
 tor arat terram ne herbas malas producat, et piger agricul-
 tor illam arat non ut herbas malas non generet, sed extirpet. Sic in hac terra fecit Deus. Ratio fuit quia omnes eramus
 65 serui, nam: *qui facit peccatum seruus est peccati*, Iohannis octauo. Sed cum ex hac nasci debebat ille, qui *inter mortuos erat liber*, Psalmi octogesimo septimo, oportuit quod ex libera nasceretur (quia partus sequitur uentrem) ut totum mundum liberaret. Et sic cum ante uirginem omnes nascerentur filii ire, oportuit quod hec terra sic sanctificaretur ante, ut esset prima que captiuitatem fugeret et mediante qua peccatum tolleretur. Vnde Psalmi octogesimo
 70 quarto: *benedixisti, domine, terram tuam, auertisti captiuitatem Iacob, remisisti iniquitatem plebis tue*, etcetera.

Tertio, fuit plantata illa planta pretiosissima, ex qua omnes delicias et diuitias habuit, quia: *in illo sunt omnes thesauri sapientie et scientie Dei*, etcetera, ad Colossenses secundo. Vnde Psalmi sexagesimo quarto: *uisitasti terram*, scilicet: mediante angelo, dum dixit “*ae*”, et
 75 *inebriasti eam gratia*, sic dixit “*gratia plena*”, *multiplicasti locupletare eam*, scilicet: dum dixit “*dominus tecum*”. Et sic in hac terra sic producta et preparata fuit plantata illa uitis, que de se dicit Iohannis decimo quinto: *ego sum uitis uera*, plena uino gratie; *de plenitudine cuius nos omnes accepimus*, Iohannis primo. Et sicut ad medium terre uel centrum tendunt ad illam, sic etiam omnia grauia, scilicet: qui peccatis grauantur, debent ad illum medium tendere, unde
 80 Bernardus in sermone: «ad Mariam tamquam ad medium recurrunt qui in celis sunt et nos», etcetera.

46-47: Mi. 5, 2. | 60: Ps. 73, 12. | 65: Io. 8, 34. | 66: Ps. 87, 6. | 70: Ps. 84, 1-3. | 73: Col. 2, 3. | 74-75: Ps. 64, 10. | 77: Io. 15, 1. | 77-78: Io. 1, 16.

43-44: cf. Aug. Hipp., *De Civ. Dei*, X, 31. PL 41, 311D. | 80: Bern. Cl., *Serm. In Fes. Pent.*, II, 4. PL 183, 328A.

Cum igitur uinum gratie non habeatur nisi a uite, qui Christus est, uitis est plantata in uinea, scilicet: in uirgine. Si uultis illam recipere, *ite uos in uineam*, ad hanc igitur in principio sermonis, etcetera.

85 <THEMA> *Ite et uos in uineam*, ubi supra.

Postquam probatum est Christum esse Deum et hominem secundum Isaiam, Hieremiam, Abacuc et Micheam, nunc probatur secundum psalmistam Dauid. Sed primo ponuntur tria fundamenta ad hoc probandum.

90 Primum quod sola ecclesia catholica christianorum est uinea domini probatur: tres fuerunt status mundi, scilicet: a principio usque ad legem Mosi primus; secundus usque ad Christum; tertius usque ad finem mundi.

95 Primum non fuit uinea, quia uinea est multitudo uitium ordinarum sub aliquo termino uel clausura. In principio mundi fuerunt ualde pauce plante Dei, scilicet: Abel, Enoch, etcetera. Et non fuerunt ordinate aliqua lege, nisi sola ratione naturali, scilicet: *quod tibi uis alteri facias et quod tibi non uis alteri non facias*, etcetera. Ideo potius dictus fuit hortus quam uinea, in signum cuius dicitur Genesis secundo: *plantauerat enim Deus paradysum*, id est, hortum. Grecum enim nomen est, sed hic hortus non dedit fructum bonum sed pessimum. Vnde: *quicquid est in mundo aut est concupiscentia oculorum aut carnis aut superbia uite*, ut dicitur prima Iohannis secundo. Sed ista tertia in principio mundi fuerunt superbia in Adam et Eua; auaritia in Nemrod; luxuria in sodomitis omnibus, et sic fuit ille hortus per ruinam diluuii destructus, Genesis octauo.

100 Secundus status iam fuit uinea, nam ex octo plantis que remanserunt, scilicet: Noe et uxor, tres filii et tres eorum uxores, et Abraham, Isaac et Iacob facti fuerunt in Egipto plantule, quod apud nos dicuntur “barbati”, et intrantes septuaginta exierunt sescentos milia. Et sic plantata uinea in terra Canaan, unde Psalmi septuagesimo nono: *uineam de Egipto transtulisti, eiecisti gentes et plantasti eam*. Item Isaie quinto: *uinea domini exercituum domus Israhel est*. Et sic dicit Isaias in illo loco quod Deus plantauit uineam et istam circumdedit eam parietibus, proiecit lapides, edificauit turrim et torcular in illa fodit et putauit illam. Vbi glosa ordinaria dicit quod parietes fuerunt sescenta tredecim precepta legis; lapides proiecti fuerunt gentiles, scilicet: iebuseus et amorreus, etcetera. Vnde dicitur Matthei tertio: *potens est dominus de lapidibus istis suscitare filios Abrahe*, etcetera. Turris fuit templum, torcular fuit altare holocaustum, fodit eam sacerdotibus, putauit eam medianibus prophetis. Sed dicit Deus: *quid amplius debui facere uinee mee? Expectabam quod faceret unas et fecit labruscas*, ex quibus factum fuit pessimum uinum, unde ait Moses Deuteronomii tricesimo secundo: *uua eorum, uua fellis, et uinum eorum fel draconum*. Vnde quando dominus uinee dixit: “satio” *dedit ei uinum felle mixtum*, Matthei uicesimo septimo. Vnde Dauid dixit de isto: *dederunt in escam meam fel et in siti mea potauerunt me aceto*, Psalmi sexagesimo octauo. Vnde Christus in parabola dixit Matthei uicesimo primo: *paterfamilias plantauit uineam et misit procuratores*, etcetera. Ultimo, misit filium suum et dixerunt: “ecce heres uinee interficiamus eum”, et sic Christum filium Dei interfecerunt. Et sic hec uinea fuit dissipata quadraginta duobus annis post eius passionem, a Tito et Vespasiano, unde Psalmi septuagesimo nono: *exterminauit eam aper de silua*, id est, Titus de silua romana, *et singularis ferus*, scilicet: Vespasianus suus pater, qui fuit immediate imperator Rome, ideo *singularis ferus depastus est eam*.

83-85: cf. Mt. 20, 7. | 94-95: cf. Tb. 4, 16; Mt. 7, 12; Lc. 6, 31. | 96: Gn. 2, 8. | 98: I Io. 2, 16. | 101: cf. Gn. 8. | 105-106: Ps. 79, 9. | 106-107: Is. 5, 7. | 107: cf. Is. 5, 2. | 110-111: Mt. 3, 9. | 113: cf. Is. 5, 4. | 114-115: Dt. 32, 32-33. | 115-116: Mt. 27, 34. | 116-117: Ps. 68, 22. | 118: Mt. 21, 33. | 121-123: Ps. 79, 14.

125 Tertius status est nunc uinea, scilicet: sancta ecclesia catholica, unde Matthei uicesimo primo in parabola dicit Christus: *malos male perdet et uineam suam locabit aliis agricolis*, scilicet: christianis. Vnde dicit infra: *auferetur a uobis regnum et dabitur genti facienti iustitiam*. Sed fuit alia uinea illa, ab ista que nunc est? Dico quod non, sed eadem in fundamento uitis, sed illa promittebat uuam et ista dedit illam. Vnde illa erat uetus uinea, que non dabat uuas, nec putabatur, nec germen nouum dabat, unde Osee decimo: *uitis frondosa Israhel*. Sed remotis
 130 illis palmitibus dedit germen nouum, unde Hieremie uicesimo tertio: *suscitabo Dauid germen*, etcetera. Et sicut in capite germinis uenit uua, sic natus fuit Christus in principio germinationis, unde Psalmi septuagesimo nono: *respice, uide et uisita uineam istam*. Dicit Augustinus non aliam, sed uisitauit illam. Vnde Zaccharias dixit: *uisitauit nos oriens ex alto*,
 135 Luce primo. Perfice eam, scilicet: dando perfectionem ultimam, que ei deficiebat, scilicet: illam uuam perfectissimam, id est, Christum. Si queritur: qualiter erat perficienda? Dicit Dauid in Psalmo septuagesimo nono: *super filium hominis*, id est, uirginis, *quem confirmasti tibi*, dum dixisti: *hic est filius meus dilectus*, etcetera, *ipsum audite*, Matthei tertio. Vt dicit Casiodorus in glosa ordinaria, hec uinea habet omnia illa que prima habuit, sed quod illa habuit in figura hec in ueritate. Ideo dicit apostolus Paulus prima Corinthiis decimo: *nolo uos ignorare fratres*, etcetera. *Patres nostri omnes sub nube fuerunt et omnes mare transierunt et omnes in Mose baptizati sunt in nube et mari et omnes escam eandem spiritualem manducauerunt et omnes eundem potum spiritualem biberunt*, etcetera. Fuit igitur circumdata pariete legis, turris in ea fuit ecclesia fundata super lapidem, qui Christus est, ut ait Apostolus in epistola hodierna, qui dixit: *super hanc petram*, etcetera, Matthei decimo sexto. Torcular in ea fuit crux et nunc est altare, in
 140 quo cotidie ministratur corpus et sanguis domini. Coedificata per apostolos, sanguine martyrum irrigata, per confessores putata, ornata uirginibus, etcetera. Et sic fuit eadem uinea.

150 Secundum fundamentum est quod multitudo israhelitarum nunquam fuit uinea nec erit, quia, cum uinea sit multitudo uitium ordinarum aliqua lege, hec nunquam aliqua lege fuit ordinata, cum legem Dei non habuerint. Non fuit plantata a Deo sed a demone, qui collegit omnes hereses que in mundo erant in illam, nec fuit ordinata, sed sine aliquo ordine, accipiendo palmitem ex ueteri, ut circumcisionem, et ex noua, sicut aliqua facta Christi. Et sic fuit sicut uitis frondosa, que a casu nascitur in aliqua silua et ascendit supra arbores sine aliquo fructu. Nec debent sumere argumentum agareni in multitudine eorum, quod sit
 155 propter uiolentam conuersionem christianorum, quam faciunt ui, et propter multitudinem religionum in castitate fundatarum in nostra lege et propter alias causas. Dicunt: si uoluntas Dei non esset quod nos essemus populus electus, non cresceremus sic. Dico quod tunc, si hoc esset uerum, armentum esset populus electus, nam in loco centum uicinatorum sunt decem milia oues. Et sic etiam patet per exemplum, quia lapides pretiosi sunt pauci, alii uero plures, unde dicit Christus in euangelio hodierno: *multi sunt uocati, pauci uero electi*, Matthei uicesimo. Semper bonum est in paucioribus, malum uero in pluribus. Vnde de una uinea, quando putatur, eliguntur milia palmitum de uiginti milia. Igitur hoc argumentum non ualeat. Et sic, cum non sit plantata a Deo, ipsa erradicabitur, unde Matthei decimo quinto: *omnis plantatio (quam non plantauit pater meus) erradicabitur*, etcetera. Et sic in breui fiet.

165 Tertium fundamentum seu notabile est quod, sicut fundamentum istarum uinearum fuit Christus, in prima promissus et in secunda datus, sicut uinea in principio promittit uuas, sed postea dat, dum facit palmitem nouum, sic fuit in proposito. Et sic palmes (qui non est

125: Mt. 21, 41. | 126: Mt. 21, 43. | 129: Os. 10, 1. | 130: Ier. 23, 5. | 132: Ps. 79, 15. | 133: Lc. 1, 78. | 136: Ps. 79, 18. | 137: Mt. 3, 17. | 139-142: I Cor. 10, 1-4. | 143-144: Mt. 16, 18. | 160: Mt. 20, 16. | 164: Mt. 15, 13.

133: cf. Aug. Hipp., *Adv. Iud.*, VI, 7. PL 42, 55C. | 137: cf. Wal. Str., *Glo. Ord.*, Psal., 79, 9-10. PL 113, 978A.

133: Visitauit] M usitauit. | 163: Erradicabitur] M, X eradicabitur. | 164: Sic] M, X sicut.

insertus in uite, que Christus est) non potest uiuere, unde Augustinus in homilia “*ego sum uitis uera*”, etcetera: «cum Christus esset Deus cuius nature non sumus, factus est homo, ut in illo esset uitis humana natura cuius et nos homines palmites esse possumus». In isto enim erant ligandi duo populi, scilicet: gentium et iudeorum, unde Genesis quadragesimo nono: *non auferetur sceptrum de Iuda, nec dux de femore eius donec ueniat*. Et infra: *ligans ad uinea pullum suum et ad uitem asinam suam*, etcetera. Pullus significat populum gentilem et asina iudeorum, ut dicunt doctores, Matthei uicesimo primo. Et sic palme insertus in hac uite debet duo habere.

Primo quod tangat lignum uitis, scilicet: humanitatem.

Secundo, quod sumat uitam ab eo per uirtutem intrinsecam diuinitatis. Vnde: *iusus ex fide uiuit*, Abacuc secundo. Et sic oportet quod credat Christum ueram uitam esse Deum et hominem et non hominem solum, ut faciunt iudei, nec hominem sanctum solum, ut faciunt agareni, scilicet: solum esse hominem sanctum. Et sic tangunt uitem in cortice, sed uirtutem occultam diuinitatis non sentiunt nec sumunt. Et sic sunt sicut illud quod est insertum sine uita.

Probatur igitur Christum esse Deum et hominem secundum psalmistam.

Primo, in Psalmo quadragesimo quarto, qui exponitur de rege messia, unde ubi nos habemus: *speciosus forma pre filiis hominum*, Targum habet: «pulchritudo tua, o rex messia, plusquam filiorum hominum». Igitur, iste rex messias quod fuerit Deus ostenditur tripliciter, scilicet: ex sede, ex unctione et ex regina.

Primo dicit: *sedes tua Deus in seculum seculi*. Si de sede materiali intelligitur, sedes perpetua non potest esse nisi regis perpetui. Si sumitur pro dominio, etiam dominum perpetuum non est nisi domini perpetui, unde angelus dixit Luce primo: *dabit ei dominus sedem Dauid*, etcetera, *et regnabit in domo Iacob in eternum*. Etiam patet quia aperte uocabatur “Deus”. Nam dicit: “sedes tua Deus”, etcetera.

De unctione dicit: *unxit te Deus, Deus tuus oleo letitie pre consortibus tuis*. Si excellentius fuit unctus quam aliquis regum precedentium, uel si consortes sunt christiani, qui a chrismate sunt dicti, clarum est quod est Deus. Item quia uocatur “Deus”, nam: “unxit te Deus, Deus tuus”. Primus “Deus” est in uocatiuo, quod patet per litteram hebraicam “He”, scripta cum “patach” que notat uocatiuum. Et sic est sententia: *o Deus, unxit te Deus*, scilicet: pater tuus, oleo letitie, spiritus sancti, in quantum homo, quia: *non fuit datus ei spiritus ad mensuram*, Iohannis tertio.

Tertio, patet per reginam, unde dicit: *astitit reginam*, etcetera, *quia concupiuit rex speciem tuam, et ipse est dominus Deus tuus*. Igitur, rex messias filius huius uirginis est Deus, ut dicit littera clare, etcetera. Sed nota quod ubicumque littera loquitur de messia cum duobus nominibus Dei, in primo ponitur nomen “Adonai” incommunicabile et in secundo nomen Dei communicabile, ut ostendat duas naturas in Christo, scilicet: diuinam ut Deus, et excellentem humanam ut homo. Nam nomen diuinum “Heloym” communicabile est excellentissimis hominibus.

168-169: Io. 15, 1. | 172-173: Gn. 49, 10-11. | 174: cf. Mt. 21, 7. | 177-178: Hab. 2, 4. | 185: Ps. 44, 3. | 188: cf. Ps. 44, 7. | 190-191: Lc. 1, 32-33. | 193: cf. Ps. 44, 8. | 197: cf. Ps. 44, 8. | 198: Io. 3, 34. | 200-201: Ps. 44, 10-12.

169-170: Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, LXXX, 1. PL 35, 1839B. | 185-186: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Ps.*, 45, 3, pp. 95-96; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 20, p. 887.

Secundo, hoc idem probatur Psalmi septuagesimo primo, scilicet: *Deus iudicium tuum regi da*, etcetera. Qui Psalmus dicitur de rege messia. Etiam hoc patet per glosam Beresit Rabba, que est glosa maior Genesis, super illud Genesis decimo sexto: *uocabis nomen eius Ismahel*.
 210 Dicit illic glosa quod: «multi uocati fuerunt uocati priusquam nati, ut Ismahel, Iacob et messias», ut patet de messia, Psalmi septuagesimo primo: *ante solem permanet nomen eius*. Hec ille. Sed quod iste erat rex messias fuerit Deus patet quia dicit quod erit ante lunam et quod nomen eius erit ante solem et quod erit monarcha. Vnde: *dominabitur a mari usque ad mare* et quod: *adorabunt eum omnes reges, omnes gentes seruirent ei*. Vnde ante lunam et solem nulla
 215 creatura rationalis fuit nisi angelus, sed messias non expectabatur angelus, igitur Deus. Vnde glosa Medras Tehillim dicit: «ante solem permanet nomen eius», id est, ante creationem, sed ante creationem non erat nisi creator, igitur Deus. Vnde nomen Dei per excellentiam est in eternum, unde Psalmi centesimo tricesimo quarto: *domine, nomen tuum in eternum et in seculum seculi*. Item in fine Psalmi dicitur: *benedictum nomen maiestatis in eternum et replebitur maiestate eius omnis terra*, etcetera. Igitur Deus est qui dicit: *celum et terram ego implebo*, Hieremie uicesimo tertio.

Tertio, probatur idem Psalmi centesimo nono: *dixit dominus domino meo*, etcetera. Quod iste Psalmus dicatur de messia patet per rabbi Moysen super illud Genesis decimo octauo: *apparuit illi dominus ad ilicem Mambre*, et rabbi Iodam super Psalmum decimo septimo. Ambo
 225 dicunt quod: «Deus benedictus sedere faciet regem messie ad dexteram suam, nam sic scriptum est in Psalmo centesimo nono: *sede a dextris meis*, etcetera». Quod sit Deus et homo patet nam est filius Daud, secundum quod homo, et dominus Daud, secundum quod Deus. Et sic dixit Christus, Matthei uicesimo secundo, iudeis: *quid uobis uidetur de Christo? Cuius filius sit? Dicunt ei: "Daud", sic enim scriptum est*, etcetera. Dicit Christus: "*quomodo ergo*
 230 *Daud uocat illum dominum dicens: dixit dominus domino meo*", etcetera. Item si sedet ad dexteram et equalitatem Dei, igitur erat Deus, quia angelo etiam non est promissum, Isaie decimo quarto: *ascendam*, etcetera, *et ero similis altissimo*. Item Chaldaica Translatio habet in isto Psalmo: «dixit Deus de uerbo suo», quod etiam secundum agarenos dicitur "uerbum Dei", quia in Alchorano, libro primo, azora tertia, alea decima septima dicitur quod 'Christus fuit
 235 uerbum predictum in Maria', et in multis aliis locis dicit Christum esse Dei uerbum, ut dicit Iohannes in capitulo primo.

Contra agarenos etiam specialiter probatur hoc sic: quidquid perfectionis est in creatura attribuendum est Deo remota imperfectione, cum Deus sit perfectissimus secundum
 240 omnes. Et non esset perfectissimus si aliqua perfectio esset in aliqua creatura que non esset in Deo, quia tunc esset aqua in riuo et non in origine fontis, quod est impossibile. Sed generare (que est naturam communicare) est in creatura perfectio. Patet Aristoteles secundo De Anima: «tunc perfectum est unumquodque quando sibi simile potest generare», etcetera. Sed oportet quod tollatur a Deo omnis imperfectio. Et sic Mahoma et ceteri decepti fuerunt credentes quod aliter generatio non esset in Deo quam in animalibus,
 245 quod est inconueniens, nam sicut uisus, auditus, etcetera, est in Deo, sed aliter quam in

207-208: Ps. 71, 2. | 209: Gn. 16, 11. | 211: Ps. 71, 17. | 213: Ps. 71, 8. | 214: Ps. 71, 11. | 218-219: Ps. 134, 13. | 219-220: Ps. 71, 19. | 220: Ier. 23, 24. | 222: Ps. 109, 1. | 224: Gn. 18, 1. | 226: Ps. 109, 1. | 228-230: Mt. 22, 42-44; cf. Ps. 109, 1. | 232: Is. 14, 14. | 236: cf. Io. 1, 1.

210-211: Beresit Rabba] cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 11, p. 418. | 216: cf. *Med. Teh.* (vol. 1), Psal. LXXII, 6, p. 563; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 8, p. 758. | 223: cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 15, p. 476. | 225-226: cf. *Med. Teh.* (vol. 1), Psal. XVIII, 29, p. 261; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 1, c. 10, pp. 537-538; cf. Por., *Vic. Adv. Iud.*, II, c. 3, f. 63v. | 233: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Ps.*, 110, 1, p. 202; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 4, p. 705. | 234-235: cf. Q 4, 171; 3, 45; cf. Io. And., *Conf.*, c. VII, p. 173. | 242-243: cf. Auctor. Arist., *De Ani.*, II, 57, (415a26), p. 179.

221: Vicesimo tertio] M, X tricesimo tertio.

nobis. Nam nos uidemus per aliquam partem corporis determinatam: «Deus est totus
 oculus», etcetera. Vnde Psalmi nonagesimo tertio: *dixerunt non uidebit dominus nec intelliget Deus*
Iacob. Dicit: *intelligite insipientes in populo*, scilicet: agareni, *et stulti aliquando sapite, qui plantauit*
aurem non audiet, aut qui fixit oculum non considerat, etcetera. *Dominus scit cogitationes hominum*
 250 *quoniam uane sunt*, etcetera. Et sic cogitationes de Deo, sicut de inferioribus, sunt uani,
 etcetera, unde Isaie sexagesimo sexto: *ego qui alios parere facio ipse non pariam –dicit dominus– qui*
generatione aliis tribuo sterilis ero. Et sic hic est filius Dei, unde Psalmi secundo: *dominus dixit ad*
 255 *me: “filius meus es tu, ego hodie genui te”*, id est, eternaliter, que non habet preteritum nec
 futurum. Quod iste Psalmus dicatur de messia patet quia monarcha erat ille, unde dixit:
postula a me et dabo tibi gentes, etcetera, *possessionem tuam terminos terre*. Quod nunquam accidit
 Daudid nec Salomoni patet etiam per rabbi Salomon in glosa, qui dicit sic: «istum Psalmum
 nostri antiqui doctores exposuerunt de messia, sed propter hereticos melius est ut
 exponamus illum de Daudid». Et sic secundum doctorem patet quod secundum ueritatem
 iste Psalmus exponendus erat de messia, sed quia conuersi ad fidem ex iudaismo ex isto
 260 argumentabantur contra eos, ideo false illum exponunt de Daudid, unde Apostolus ad
 Hebreos primo dicit: *ad quem angelorum dixit: “ego hodie genui te”*, id est, eternaliter, nisi ad
 Christum. Sed, quod fortius est, in Alchorano habetur quod sit Deus, patet quia proprium
 est Dei scrutari corda hominum, unde Psalmi septimo habetur: *scrutans corda et renes Deus*.
 Item Hieremie decimo septimo: *prauum cor hominis et inscrutabile*. Et: *quis cognoscet eum? Ego*
 265 *dominus scrutans*, etcetera. Item Machometus dicit in azora secunda primi, alea uicesima nona
 quod ‘Deus est qui cognoscit abscondita cordis’. Nunc faciamus rationem: proprium est
 Deo cognoscere corda et cogitationes, ideo dicitur cor “camera omnipotentis regis”, sed
 Christus cognouit corda hominum, ut patet Matthei nono: *quid cogitatis in cordibus uestris?*

Si dicis: id dicebat quando per aliqua uerba uel signa coniecturabat de cogitationibus.
 270 Patet quod non, sed immediate, dum cogitationes oriebantur intra, ipse cognoscebat, unde
 Luce sexto et nono, dicebat: *cogitationes ascendunt de cordibus uestris*. Item: *uidens autem Iesus*
cogitationes illorum dixit, etcetera. Item idem Machometus dixit hoc in azora prima libri primi
 dicens quod Iesus prophetabat omnia et dicebat que erant in cordibus occulta. Faciamus
 igitur rationem: proprium est Deo cogitationes occultas cognoscere, sed Christus,
 275 secundum te, cognouit illas. Igitur hec est fides sancta ecclesie credere Christum non solum
 hominem, sed etiam Deum.

Et sic clare uidetis uos iudei et uos agareni quod non est alia uinea, nisi ecclesia
 christianorum catholici. Omnes igitur *ite in uineam* et sumendo sacramentum bapstismi
 recipietis hic gratiam et in futuro gloriam quam nobis, etcetera. Amen.

247-250: Ps. 93, 7-11. | 251-252: Is. 66, 9. | 252-253: Ps. 2, 7. | 255: Ps. 2, 8. | 261: Hbr. 1, 5. | 263: Ps. 7,
 10. | 264-265: Ier. 17, 9-10. | 268: Mt. 9, 4. | 271-272: cf. Lc. 6, 8; 9, 47; 24, 38; Mt. 9, 4. | 278: cf. Mt. 20, 7.

246-247: cf. Aug. Hipp., *Ep.*, CXLVIII, 4, 14. *PL* 33, 628C. | 256-258: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Psal.*, 2, 1, p.
 5; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, dist. 1, c. 7, p. 527. | 266: cf. Q 3, 29. | 272: cf. Q 3, 49.

SERMO VICESIMVS PRIMVS CONTRA HERETICOS ET INFIDELES FERIA SECVNDA
RESVRECTIONIS IN QVO PROBATVR MESSIAM ESSE DEVM ET HOMINEM

<THEMA> *Vere filius Dei erat, Matthei uicesimo septimo.*

5 Tria sunt optima media presupposita fide ex parte petentis ab obtinendum indulgentiam alicuius delicti uel ad impetrandum aliquam gratiam: primum locus, secundum tempus, tertium persona media ad intercedendum. Primo, persona que habeat tria: primum amicitiam, secundum consanguinitatem uel parentela, tertium utrumque simul.

10 Primum, locus requirit oportunus, quia si alicui regi petatur in transitu uel in uia, multiones negat, quod alias in suo palatio daret. Exemplum Salomon quando perfecit templum mandato domini, uidens quod erat palatium Dei, postulauit confirmationem regni et dixit quod quando inuocarent in illa aula exaudirentur propter nomen sanctum tuum, tertio Regum octauo.

15 Secundum, seruare tempus quando ille qui debet concedere gratiam sit magis dispositus et hilaris. Et sic Herodias postulauit caput Iohannis in die festo, quando conuiuium parabatur, ut habetur Matthei decimo quarto. Et sic ista duo seruauit Zaccharias, scilicet: locum et tempus, quando in templo et in die festo querebat messiam, sed non habuit fidem integram, ideo mutus factus fuit, Luce primo. Non quidem mutus tribus diebus, ut dicit Machometus in Alchorano, libro primo, azora secunda, alea quadragesima; libro tertio, azora prima, alea octaua, sed plusquam nouem mensibus, ut habetur Luce primo.

20 Tertio, querere persona mediatricem ab obtinendum quod sit persona grata uel mediante amicitia, ut habetur secundo Regum decimo quarto, quando Absalon reconciliatur patri mediante amico suo Ioab, qui erat dilectus Daud et Absaloni. Secundo, parentela uel consanguinitas, ut patet quando Aaron reconciliatur Deo mediante Mose fratre suo, quando populus peccauit et etiam Aaron in adoratione uituli, Exodi tricesimo secundo.
25 Non quod Aaron adorauerit, sed dedit occasionem populo, quia potius debet mori. Ideo dicit Moses frangendo tabulas: *dele me de libro*, etcetera. Non solum propter populum, sed potius propter fratrem suum. Exemplum tertii, quando hec duo conueniunt insimul, ut quando Adonias reconciliatus fuit Absaloni mediante Bersabee matre sua, ut habetur tertio Regum secundo.

30 Sic nos peccatores reconciliamur Deo aut mediantibus amicis, scilicet: angelis, aut mediantibus fratribus, scilicet: sanctis, aut per utrumque mediante uirgine matre. Sed nos omnia ista habemus hodie, si fidem habuerimus, unde: *postulet in fide nihil hesitans*, Iacobi primo. Hodie habemus locum idoneum, quia si in templo regis uel regine impetratur gratia, nunc sumus in templo quod uirgo Maria mandauit edificari ad memoriam suam. Et sic
35 uiuente sancto Iacobo ipsa stetit personaliter in isto. Item tempus habemus conueniens, quia si ante diebus elapsis rex et regina erant tristes propter passionem, etcetera, nunc rex uicit hostem et principem de quo: *nunc princeps mundi huius*, etcetera, Iohannis duodecimo. Et regina audiuit ab angelis: «regina celi, letare, alleluia, quia», etcetera. Item mediatricem habemus matrem Dei et matrem nostram, unde Augustinus: «mater rei et mater Dei magis
40 diligens filium et magis dilecta ab eo, totus filius suus et ipsa tota mater eius», ut dicit Augustinus in sermone Assumptionis eius. Item mater uirtuosa et sancta inter omnes matres.

3: Mt. 27, 54. | 12: cf. III Rg. 8, 30. | 15: cf. Mt. 14, 8. | 17: cf. Lc. 1, 22. | 19: cf. Lc. 1, 20. | 21: cf. II Sm. 14, 21. | 24: cf. Ex. 32, 28. | 26: cf. Ex. 32, 32. | 28-29: cf. III Rg. 2, 19. | 32: Iac. 1, 6. | 37: Io. 12, 31.

18-19: cf. Q 3, 41; 19, 10. | 38: cf. Anti. B. M. V. | 39-40: Augustinus] NI.

45 Igitur in isto loco, et in isto tempore ei dicere possumus: uirgo mater nostra, ad te recurrimus inter omnes, quia filius tuus (qui nobis debet dare gratiam) *uere filius Dei erat*. Ad hanc, igitur, etcetera.

<THEMA> *Vere filius Dei erat*, ubi supra.

In presenti sermone sunt tria uidenda, scilicet: Christum esse uerum Deum et hominem, tripliciter probatur.

Primo, christianis in principio euangelii, scilicet: *duo ex discipulis Iesu*, etcetera.

50 Secundo, probabitur agarenis ibi dixit illis Iesus: *qui sunt hi sermone*, etcetera?

Tertio, probabitur ipsis iudeis ibi: *o stulti et tardi ad credendum*, etcetera!

Circa primum notandum est quod resurrectio Christi inter alia habet tria priuilegia, ut dicit Bernardus in sermone primo Resurrectionis.

Primum est quod fuit prima omnium resurrectionum.

55 Secundum, quod est causa omnium aliarum resurrectionum.

Tertium, quod fuit facta propria uirtute alie non.

60 Sed contra: in ueteri testamento legimus resurrectiones factas per aliquos prophetas, igitur non fuit hec prima omnium. Dicendum quod duplex est ratio, una perfecta, alia imperfecta, ut dicit Damascenus in libro tertio. Imperfecta est eius quod cecidit et dissolutum est iterata susceptio. Sed perfecta est reassumptio et reparatio a morte in uitam
65 immortalem et a possibilitate moriendi, quia alia proprie non est uita, unde: «cotidie morimur», etcetera. Et sic dicit Gregorius in homilia: «temporalis uita eterne uite comparata mors est potius dicenda quam uita. Ipse enim defectus corruptionis quid est aliud quam quedam prolixitas mortis?». Et sic Christus primo resurrexit ad uitam immortalem, unde
70 Apostolus ad Romanos sexto: *Christus resurgens ex mortuis iam non moritur et mors ultra illi non dominabitur*, etcetera. Sed illi (qui fuerunt resuscitati a prophetis et a Christo ante passionem) iterum mortui fuerunt.

70 Sed si queritur: quid de illis, qui surrexerunt in die resurrectionis Christi? Vtrum fuerint mortui uel non? Dicendum quod in isto fuerint diuerse opiniones. Quidam dicentes quod iterum mortui fuerunt, alii dicentes oppositum, ut Remigius et multi alii. Et pro me est securior sententia quod cum Christo ascenderunt, nam si iterum fuissent mortui, non fuissent ueri testes resurrectionis Christi. Item mors propter peccatum datur et isti nullum peccatum habebant. Item anime istorum erant iam glorificate, igitur corpora immortalia, etcetera.

75 Sed dices tu: isti ante Christum resurrexerunt, quia Matthei uicesimo septimo dicitur in terremoto tempore passionis Christi: *monumenta aperta sunt et multa corpora sanctorum*

44-46: cf. Mt. 27, 54. | 49: cf. Io. 1, 35. | 50: cf. Lc. 24, 17. | 51: cf. Lc. 24, 25. | 65-66: Rm. 6, 9. | 76-77: Mt. 27, 52.

53: cf. Bern. Cl., *In Die San. Pasc.*, VI-VII. PL 183, 277C-278A. | 59: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, IV, 18. PG 94, 1189BC. | 61-62: cf. MF. Sen., *Ep. Ad Luc.* (vol. 1), III, 24, 20, p. 63. | 62-64: Gre. Mag., *Hom.*, XXXVII, 1. PL 76, 1275B. | 70: cf. Rem., *En. In Psal.*, XXXIV. PL 131, 320A; cf. Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Mt., XXVII, 10, p. 414.

surrexerunt. Dicendum quod primo fuerunt aperta monumenta, sed resurrectio illorum fuit facta post Christi resurrectionem, unde ibidem dicitur: *et post resurrectionem eius apparuerunt multis*, etcetera. Et sic de resurrectione ad uitam immortalem solus Christus resurrexit, primo ante alios, etcetera, unde prima Corinthiis decimo quinto: *Christus resurrexit a mortuis primitie dormientium*, etcetera.

Sed dices, ergo resurrectio Christi non excellit alias, nisi quia modico tempore ante resurrectionem aliorum facta fuit. Dicendum quod sic, quia ex incorruptione surrexit, nam caro sua non fuit incinerata nec usque ad elementa resoluta, unde Psalmi decimo quinto: *propter hoc letatum est cor meum et caro mea*, etcetera, *quia non dabis sanctum tuum uidere corruptionem*, quod intelligitur de Christo secundum Apostolum.

Si queritur fuit hoc priuilegium Christi resurgere ex incorruptione. Dicendum quod sic, quia fuit ei naturale non per formam naturalem, sed per naturam intrinsecam in eo existentem, scilicet: per diuinitatem. Nam incorruptio corporis potest esse a duobus, scilicet: a spiritu in corpore existente, scilicet: ab anima, et sic quamdiu anima est in corpore non putrescit; et potest esse ad tempus ab aliquo exteriori, ut puta a balsamo uel ab aliquo tali. Sic a natura in eo existente fuit in Christo, quia diuinitas faciebat quod anima iuncta poterat facere, quia: «quidquid potest causa prima mediante secunda potest per seipsam», etcetera. Sed in uirgine Maria fuit conseruatio per liquorem gratie et uirtutis diuine. Sicut spes accidentium in sacramento altaris conseruatur sine subiecto, sic a Christo fuit illud corpus uirginis conseruatum, quia «eadem erat caro Christi et caro uirginis», ut dicit Augustinus in sermone Assumptionis eius. Et sic illud quod fuit in Christo naturale fuit in uirgine quasi artificiale.

Secundo, resurrectio Christi fuit causa omnium aliarum, scilicet: causa effectiua et exemplaris, quia: «primum in unoquoque genere est causa omnium aliorum», etcetera, secundo Metaphysice. Et sic Christi resurrectio secundum diuinitatem principaliter est causa nostrarum, instrumentaliter uero secundum humanitatem, ut dicit Damascenus et Thomas, parte tertia, questione quinquagesima sexta. Et sic Apostolus prima Corinthiis decimo quinto: *si Christus resurrexit, quomodo quidam dicunt quod resurrectio mortuorum non est? Quia si Christus resurrexit, et nos resurgemus*. Fuit etiam causa exemplaris, quia ad illius exemplum nos debemus resurgere, scilicet: post mortem in tali etate et in tali tempore, etcetera.

Tertio, fuit resurrectio Christi facta propria uirtute, scilicet: a diuinitate, unde dixit Christus, Iohannis decimo: *nemo tollet animam meam a me, sed ego pono eam et iterum sumo eam*. Cum igitur propria uirtute surrexit, sequitur quod fuerit Deus. Hoc tangitur in prima parte euangelii dicendo: *duo ex discipulis Iesu*, scilicet: Cleophas et Almeon, *ibant ipsa die*, scilicet: resurrectionis, *in castellum Emaus*, quod postea Nicopolis appellatum fuit ab Aurelio Antonio anno domini ducenti uiginti tres, distans ab Hierusalem septem miliaribus cum dimidio: *et illi discipuli ambulantes in uia loquebatur de his que acciderant*, et erant titubantes in diuinitate eius. Dixit autem Cleophas ipsi Almeon: “quid tibi uidetur de magistro nostro, qui tanta mirabilia fecit et nunc sic ignominiose mortuus fuit. Vtrum fuerit purus homo uel etiam Deus?” Respondit Almeon: “certe ego sum dubius, nam in tota uita sua conuersatus fuit ut

78-79: cf. Mt. 27, 53. | 80-81: I Cor. 15, 20. | 85-86: Ps. 15, 9-10. | 104-105: I Cor. 15, 14. | 109: Io. 10, 18. | 111-114: cf. Lc. 24, 13-14.

93: cf. *Lib. De Cau.*, I, 14, pp. 47-48; cf. Dun. Scot., *Qu. Sup. De Ani.*, q. 11, 2, 14, p. 94. | 96: cf. Pseu. Aug. Hipp., *De Ass. B. M. V.*, V. PL 40, 1145B. | 100: cf. Arist. Lat., *Met.*, X, 1, 1052b19, p. 185; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 56, a. 1, p. 435. | 102: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, III, 26-27. PG 94, 1094B-1098B; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 62, a. 5, p. 481-482. | 103: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 56, a. 2, p. 437.

ceteri homines; uidimus eum fatigatum in puteo et flentem supra ciuitatem, etcetera”. Sed dixit Cleophas: “que dant mihi causam dubitandi sunt hec, quia fecit miracula uirtute propria. Leprosus dixit ei: *domine, si uis, potes me mundare*, ille respondit: uolo mundare precipiendo. Paralytico dixit: *surge et ambula*. Item miraculum primum de aqua in uinum fecit sine aliqua cerimonia. Item miraculum de panibus fecit uirtute diuina, quia augmentum est a Deo, unde Apostolus ait prima Corinthiis tertio: *ego plantauit, Apollo rigauit, dominus autem incrementum dedit*. Et sic incrementum illius panis erat per contactum carnis Christi. Igitur intus erat uirtus diuina”. Dicit Almeon: “sed si esset Deus, non esset mortuus morte sic turpissima”. Tunc dicit Cleophas: “sed dubitare mihi facit, quia uoluntarie illam accepit dicendo: *ecce ascendimus Hierosolymam*, etcetera, *et filius hominis tradetur*, etcetera. Et sic posset fugere si uellet. Item, illi qui fuerunt resuscitati a prophetis fuerunt resuscitati quasi in continenti, sed Lazarus ante suam passionem fuit resuscitatus, iam putridus et quatruiduanus quod fuit maximum miraculum dicendo: *Lazare, exi foras*. Item dixit tempore: *pater clarifica filium tuum! Et audita fuit uox patris: “clarificauit”*, etcetera. Item in morte totus mundus fuit commotus, scilicet: terra mota, celi obtenebrati, monumenta aperta fuerunt, quod pro homine puro non esset factum. Et sic magis est credendum ipsum fuisse Deum quam purum hominem”. Dicit socius eius: “certe ego sum ipsius opinionis”. Et quia iudei decretum fecerant quod nullus diceret Christum esse Deum, illi timentes si aliquis illos audiret et ista affirmantes, Almeon considerans retro uidit peregrinum circa se. Dixit socio suo: “iste si audiuit nos?” Dicit Cleophas: “non. Parum est quod ego considerauit uiam et neminem uidi”. *Et factum est dum fabularentur Iesus appropinquans*, etcetera. Locus ille quando Iesus applicuit discipulis erat ad miliare Hierusalem, ubi postea facta fuit capella in memoriam illius facti, et: *oculi eorum tenebantur ne ipsum agnoscerent*, etcetera. Hoc fiebat propter nimiam tristitiam et etiam propter imaginationem mortis: quando quis credit aliquem esse iam mortuum, licet illum uideat, opinatur alium esse similem illi. Item propter humorem oculorum, ut ait Augustinus. Item Marcus dicit quod: *apparuit eis in alia effigie*, quia in uoluntate est corporis glorificati apparere sic uel sic.

Secundo, probatur ipsis agarenis Christum esse Deum per rationem factam, nam si Christus resurrexit propria uirtute, ut probatum fuit, sequitur quod fuerit Deus, quia uirtute diuina mortui resurgunt, ut dicitur in Alchorano in multis locis. Et sic patet ratio. Et non solum Christus resurrexit propria uirtute, sed resuscitauit alios uirtute propria. Nam ut dicit Azamachxeri, doctor agarenorum, in libro secundo, azora quinta, alea tricesima nona, quod multi dubitarunt de quantitate arce Noe, et quod discipuli Christi dixerunt quod ostenderat eis aliquem hominem qui informaret eos de mensura arce Noe. Et tunc Christus accepit pugillum terre et resuscitauit Cabbe, filium ipsius Cam, qui fuit filius Noe, et dixit Christo quid mandabat ei. Respondit Iesus quod notificaret quantitatem arce aui sui Noe et dixit quod illa habuit mille cubitos in longitudine, et sescentos in latitudine. Et tunc Christus precepit illi ut reuerteretur in terram et factum fuit. Ex quo patet quod Christus fuit uerus Deus, nam licet prophete resuscitaret aliquos uirtute diuina, ille uero imperando uirtute propria, unde: *Deus mortificat et uiuificat*, etcetera, primo Regum secundo. Nam ut habetur azora septima, libro tertio, Deus est dominus mortis et uite, sed Christus fuit huiusmodi. Igitur patet, nam ipse dixit, Iohannis decimo: *potestatem habeo dimittendi animam meam et iterum sumendi eam*, etcetera.

Sed dicit agarenus: licet ipse faceret resurgere alios, non tum fuit mortuus, ut uos christiani dicitis. Dicendum quod uere mortuus fuit et tertia die resurrexit. Et hoc patet in

120: cf. Mt. 8, 2. | 121: cf. Lc. 5, 23. | 123-124: I Cor. 3, 6. | 127: cf. Lc. 18, 31-32. | 130: cf. Io. 11, 43. | 130-131: cf. Io. 12, 28. | 138: cf. Lc. 24, 15. | 140: cf. Lc. 24, 16. | 143: cf. Mc. 16, 12. | 157: I Sm. 2, 6. | 159-160: Io. 10, 18.

143: cf. Aug. Hipp., *De Cons. Ev.*, III, 25, 72. PL 34, 1206BC. | 149: cf. Q 11, 37. | 158: cf. Q 25, 3-4.

Alchorano, libro primo, azora secunda, alea quinquagesima quarta, ubi habetur ‘icalca allahu yehycee inni mutagua fiqua guarifihuca ylaya’. Hoc est: “dixit Deus: o Iesus, ego transferam te et postea exaltabo te, etcetera”. In quo loco aperte ponitur passio eius et resurrectio et ascensio in celum, ut patet per doctorem suum, scilicet: Hibuatin, nam ille exposuit quod Christus habuit raptum antequam ascenderet in celum. Et hec fuit mors eius, nam fuit somnus quidam, ut ipse dicit in eodem loco. Nam phase dicitur “transitus domini”, ut dicit Iohannes capitulo decimo tertio: *sciens Iesus quia uenit hora eius ut transeat ex hoc mundo ad patrem*, etcetera. Et sic Christi mors dicitur somnus et transitus uel raptus propter breuitatem, quia quadraginta horis fuit, uel propter deitatem in illo existentem. Item agareni tenentur dicere quod iam fuerit immortalis, quia cum secundum illos sit in celo, ille est locus incorruptibilium, et «locus et locatus debet proportionari», etcetera. Si igitur est immortalis et incorruptibilis, iam mortuus fuit, quia: *statutum est hominibus semel mori*, etcetera, ad Hebreos nono. Ideo uere mortuus fuit. Hoc tangitur in secunda parte euangelii in qua dicitur: *et ait: “qui sunt hi sermone”, etcetera. Dicit Cleophas: “tu solus peregrinus es, etcetera, et non uidisti, etcetera, que dicuntur de Iesu Nazareno, qui fuit uir propheta potens opere et sermone coram Deo et omni populo”*. Omnia ista concedit agareni de Christo.

Primo, uir a uirtute, et sic dicit illum sanctum.

180 Secundo, propheta, etiam dicit illum prophetam.

Tertio, potens opere per multa miracula que fecit.

Quarto, sermone quo ad doctrinam suam et legem quam dedit et illam laudat. Dixit illum esse peregrinum, unde Psalmi sexagesimo octauo: *extraneus factus sum fratribus meis et peregrinus filiis matris mee*. Vnde: *in mundo erat et mundus eum non cognouit*, Iohannis primo. Item Matthei uicesimo quinto: *homo peregre*, etcetera, *uocauit seruos suos*, etcetera. Item Iob decimo nono dicit de eo: *quare peregrinus fui in oculis eorum?* Quod Christus fuerit peregrinus, cognoscitur in tribus.

Primo, in habitu, nam portauit sclauinam ex diuersis coloribus, scilicet: albam in natiuitate. Et in transfiguratione uestimenta eius facta sunt alba sicut nix, et *resplenduit facies eius sicut sol*, etcetera, Matthei decimo septimo. Rubeam in passione: *quare rubrum est indumentum tuum et uestimenta tua quasi calcantium?*, etcetera, Isaie sexagesimo tertio. In sepulchro nigra, Apocalypsis sexto: *sol factus est niger quasi saccus*, etcetera. Saccus Christi fuit anima in qua fuit plenitudo scientie et sapientie et gratie. Non solum pro se sed pro omnibus nobis, quia: *de plenitudine eius omnes accepimus*, Iohannis primo. Et sic fuit refectio omnium peccatorum in illo. Habuit pileum, id est, coronam spinarum contra estum uoluptatum, unde Augustinus: «non debet sub spinoso capite membrum fieri delicatum». Item contra pluuiam tribulationum, unde Gregorius: «nil est quod equo animo non tolleretur, si passio Christi ad memoriam reuocatur». Item preseruat a uento temptationum, unde Augustinus: «erubescat homo superbus pro quo humilis factus est Deus».

200 Quarto, debet habere baculum crucis in manu, scilicet: quo mediante transeat flumina tribulationum huius mundi. Vnde: *per multas tribulationes oportet nos*, etcetera, Actuum decimo

169-170: Io. 13, 1. | 174: Hbr. 9, 27. | 176-178: cf. Lc. 24, 17-18. | 183-184: Ps. 68, 9. | 184: Io. 1, 10. | 185: Mt. 25, 14. | 186: Iob. 19, 15. | 189-190: Mt. 17, 2. | 190-191: Is. 63, 2. | 192: Apc. 6, 12. | 194: Io. 1, 16. | 201: Act. 14, 21.

163-164: cf. Q 3, 55. | 173: cf. Arist. Lat., *Phys.*, IV, 4, 211a1, p. 145; cf. Th. Aq., *Con. Gent.* (vol. 15), lib. 4, c. 87, p. 276. | 196: Augustinus] *Auctor err.* cf. Bern. Cl., *In Fes. Omn. San.*, V, 9. PL 183, 480C. | 197-198: Gregorius] *Auctor err.* cf. MF. Ambr. Aut., *De Conf. Vit.*, IX. CCCM 27B, p. 915. | 199: Aug. Hipp., *En. In Psal.*, XVIII, 2, 15. PL 36, 163D.

quarto. Item contra bestias feras, id est, contra demones, quia in temptationibus fugiunt a baculo crucis.

205 Secundo fuit peregrinus, quia peregrinus tendit per diuersas uias et diuersa hospitia habet, et in multis periculis fuit. Sic Christus, unde: *a summo celo egressio eius*, etcetera, Psalmi decimo octauo. Peregrinus expoliatur a militibus, sic Christus in cruce. Venditur aliquando a fratre, sic Christus a Iuda. Aliquando occiditur ab hospite, sic Christus a iudeis, quia: *in propria uenit*, etcetera, Iohannis primo. Vnde Simon de Cassia super isto “tu solus peregrinus es” dicit: «solus simul uiator et comprehensor, solus eodem tempore in celo et in terra,

210 solum simul in throno et in patibulo». Vnde Isaie sexagesimo tertio: *torcular calcaui solus et de gentibus*, etcetera.

Tertio, fuit peregrinus quia portauit insignia, scilicet: uulnera. Nam peregrinus portat signum peregrinationis.

215 Primo, ad securitate et misericordia promouendo, sic Christus, unde Bernardus: «securum habes, o christiane».

Secundo, peregrinus portat illud ut ostendat iam compleuisse peregrinationem suam. Ideo dicit Christus, Iohannis decimo septimo: *pater, opus consummaui quod dedisti mihi*.

Tertia pars principalis in qua tangitur incredulitas iudeorum dicens: *o stulti et tardi corde ad credendum*, etcetera. Et aperuit eis scripturas incipiens a Mose.

220 Primo, dicit: “sicut Adam dormiente, de latere suo fuit extracta mater omnium uiuentium Eua, sic dormiente in cruce Christo de latere formatur ecclesia omnium mater”.

225 Secundo, dicit de Noe in fabricatione arce, et postea dormiuit, nudatur a filiis, sed maledicatur secundus illorum. Sic Christo dormiente in cruce expoliatur a filiis et maledicatur secundus filius, quia primus fuit filius gentilis, scilicet: populus gentilis, secundus iudaicus, tertius mixtus, scilicet: christianorum, unde Mahoma dicit azora prima in fine quod iratus fuit contra illos Noe.

230 Tertio dicit de Abraham, qui obtulit filium secundum natiuitatem, sed primum natura. Sic Deus primus eius filius fuit Adam, secundus Christus in quantum homo. Pater in una manu portabat ignem, scilicet: zelum amoris, quia ut dicit Isaias capitulo nono: *zelus domini exercituum faciet hoc*; in alia gladium, id est, iustitiam, quia noluit sola misericordia fieri, quia: *proprio filio non pepercit, sed pro*, etcetera, Romanos octauo. Isaac portabat ligna in humeris, quia Christus baiulans crucem, etcetera. Duo serui fuerunt duo populi seruales non intelligentes misterium passionis, ideo non ascendunt ad locum sacrificii, sed solus Christus quia: *torcular calcaui solus*, etcetera, Isaie sexagesimo tertio. Ligatur manibus, cum esset triginta quinque

235 annorum, ut dicit Iosephus, inter uepres, quia corona spinarum moritur solus aries, id est, sola humanitas.

Quarto, dicit: “ille Iacob dixit: *catulus leonis Iuda ad predam ascendisti requiescens accubuisti ut leo quis suscitabit eum*, nam sicut leo de tribu Iuda, etcetera, Genesis quadragésimo nono. Vnde dicit: *leo de tribu Iuda*, Apocalypsis quinto”.

205: Ps. 18, 7. | 207-208: Io. 1, 11. | 210-211: Is. 63, 3. | 217: Io. 17, 4. | 218-219: cf. Lc. 24, 25. | 229-230: Is. 9, 7. | 231: Rm. 8, 32. | 233-234: Is. 63, 3. | 237-238: Gn. 49, 9. | 239: Apc. 5, 5.

209-210: Sim. Cas., *De Gest.*, XIV, 9, p. 901. | 215: Bernardus] *Auctor err.* cf. MF. Ern. Bon., *De Lau. B. M. V.*, 1. PL 189, 1726C. | 225: cf. Q 1, 7. | 235: Iosephus] NI.

240 Quinto, dixit illis de uenditione Ioseph a fratribus, sic Christus. Sed sicut Ruben uoluit liberare Ioseph et reddere eum patri suo, sic Pilatus uoluit Christum liberare dicens: *nullam causam inuenio*, etcetera. Et sicut Iudas frater eius dedit consilium de uenditione Ioseph, sic Iudas apostolus dicendo: *quid uultis mihi dare, ut ego eum uobis tradam*, etcetera? Matthei uicesimo sexto. Ponitur in ueteri cisterna, id est, iudeorum inuidia, unde: *Hierusalem, que occidis prophetas et lapidas*, etcetera, Matthei uicesimo tertio. Semper consuenit esse sine aqua misericordie, sed dum exit a cisterna sepulchri, fit rex totius Egipti. Vnde post resurrectione dicit: *data est mihi omnis potestas*, etcetera, Matthei uicesimo octauo.

250 Sexto, dicit de Samsone, qui sponte se obtulit morte et sic plures uicit. Sic Christus, sed dormiuit usque ad mediam noctem et tulit duas portas Gaze, scilicet: limbi, et celi duas postes iunxit, scilicet: animam et corpus. Fera diuinitas, clauis crucis, unde: *dabo clauem Dauid super humerum eius; claudit et nemo aperit*, Isaie uicesimo secundo. Quia clausa sunt sacramenta sine Christi passione iudeis et agarenis, etcetera.

255 Septimo dicit: “hoc dixit Dauid, Psalmi tertio: *ego dormiui et soporatus sum et exurrexi*, etcetera. Item Psalmi octogesimo septimo: *estimatus sum cum descendantibus in lacum*, etcetera. Item Psalmi centesimo primo: *similis factus sum pellicano solitudinis*, scilicet: in passione, *factus sum sicut nicticorax in domicilio*, scilicet: in morte in sepulchro, *uigilaui*, id est: surrexi, *et factus sum sicut passer solitarius* dicendo omnibus: *pax uobis*, etcetera, Iohannis uicesimo”.

260 Octauo dicit: “hoc dixit, Isaie undecimo capitulo: *in die illa radix Iesse*, etcetera, *erit sepulchrum eius gloriosum*, scilicet: per resurrectionem et diuinitatem, etcetera. Item Amos nono: *suscitabo tabernaculum Dauid et aperturas murorum reedificabo*, scilicet: uulnera Christi. Hoc habetur Canticorum secundo: *surge columba mea*, scilicet: synagoga, *in foraminibus petre*, scilicet: in uulnera Christi, *in cauerna macerie*, scilicet: in uulnere lateris Christi”. Item dicit: “hoc dixit Helias tertio Regum decimo septimo. Nam in suscitatione filii uidue ter se extendit, sic Christus. Primo in cruce, secundo in sepulchro, tertio in gloria, et sic tertia die resurrexit. 265 Item Heliseus, dum ampliaret domum Dei: *cecidit securis in aquam et dixit ter: “heu, heu, heu”*, quarto Regum sexto. Ferrum securis fuit anima Christi, lignum corpus, post tres uoces lamentabiles reuersa fuit securis, id est, anima Christi ad lignum, id est, ad corpus”.

Prima uox fuit filii in cruce.

Secunda mundi dicens: *exurge, quare obdormis, domine?* Psalmi quadragesimo tertio.

270 Tertia fuit matris Christi dicens: *exurge gloria mea*, scilicet: in uita, *exurge psalterium*, scilicet: in cruce, dum protulit septem uerba, *et cithara*, in gloria resurrectionis. Item Osee sexto: *uiuificauit nos post duos dies. Tertia die suscitauit nos* «qui mortem nostram moriendo destruxit et uitam resurgendo», etcetera. Item Ionas propter salutem nauigantium missus in mare stetit tribus diebus in uentre ceti et tertia resurrexit, Ione secundo. Sic dixit Christus, Matthei 275 duodecimo: *generatio praua*, etcetera, *signum querit et signum non dabitur nisi signum Ione*. Nam sicut stetit Ionas *in uentre ceti tribus diebus*, etcetera, sic erit filius hominis in corde terre, etcetera. Igitur: o christiani, o pagani, o iudei, credite quod hic qui resurrexit tertia die *uere filius Dei erat*. Et sic credendo, hic habebitis gratiam et in futuro gloriam quam nobis, etcetera. Amen.

241-242: cf. Io. 18, 38. | 243: Mt. 26, 15. | 244-245: Mt. 23, 37. | 247: Mt. 28, 18. | 250-251: Is. 22, 22. | 253: Ps. 3, 6. | 254: Ps. 87, 5. | 255-257: Ps. 101, 7-8. | 257: Io. 20, 21. | 258-259: Is. 11, 10. | 260: Am. 9, 11. | 261-262: Ct. 3, 13-14. | 263: cf. III Rg. 17, 23. | 265: IV Rg. 6, 5. | 269: Ps. 43, 23. | 270-271: cf. Ps. 56, 9. | 272: Os. 6, 3. | 274: cf. Ion. 2, 1. | 275: Mt. 12, 39. | 276: cf. Ion. 2, 1. | 277-278: Mt. 27, 54.

272-273: cf. Gre. Mag., *Lib. Sacr.*, in die San. Pasc. PL 78, 92B.

Sermo XXII

SERMO VICESIMVS SECVNDVS CONTRA HERETICOS ET INFIDELES OCTO DIE RESVRRECTIONIS IN PVBLICATIONE EDICTI IVDEORVM IN QVO PROBATVR MESSIAM ESSE DEVM ET HOMINEM

<THEMA> *Vere filius Dei erat*, Matthei uicesimo septimo.

5 Tria sunt que audaciam dant postulandi.

Primum si iustum petitur, unde Tullius: «prima lex amicitie est, ut ab amicis iusta petamus». Et propter hoc matri filiorum Zebedei et filii eius dictum fuit: *nescitis quid petatis*, Matthei uicesimo.

Secundum est si homo petit aliqua ad que aliquo modo habet ius.

10 Tertium, si officium dantis est a recipiente, ut si quis habet in domo regia officium thesaurarii ab aliquo, confidenter postulat ei stipendium suum.

Hec tria hodie dant nobis fiduciam impetrandi gratiam.

Primum quia peccatores, quid iustius peccatori quam gratiam petere.

15 Secundum petimus illud ad quod habemus ius, unde Maria uirgo inuenit gratiam pro omnibus, igitur, unde postquam dictum est ei: *gratia plena*, dicitur ei: *inuenisti gratiam*, scilicet: pro omnibus. Nam dicit Bernardus: «quam gratiam nemo alius inuenire potuerit, Dei et hominum pacem, mortis destructionem, uite reparationem». Hec Bernardus.

Tertium officium thesaurarie pro nobis obtinuit uirgo, unde Bernardus: «intueamini, etcetera, qui totius gratie plenitudine, etcetera, totum ab ea nouerimus», etcetera.

20 Item officium mediatrix instrumentaliter. Bernardus: «*ex hoc beatam me dicent omnes generationes*, etcetera, in te angeli letitiam», etcetera.

25 Item habuit officium maternitatis, que est maxima dignitas. Vnde Origenes: «mater eius. Cuius eius? Mater unigeniti Dei, mater creatoris et plasmatoris, etcetera, mater eius, qui est in celis sine matre et in terris sine patre». Vnde Augustinus: «Maria hominibus multum tenetur, quia quidquid habet propter ipsos habet».

Vnde si peccatores non essent, nec esset mediatrix, nec thesauraria, nec mater Dei. Igitur ad hanc recurramus, quia filius eius *uere filius Dei erat*. Ad hanc igitur in principio, etcetera.

<THEMA> *Vere filius Dei erat*, ubi supra.

30 Duo sunt uidenda in presenti sermone. Primo probabitur agarenis Christum esse Deum in principio. Secundo hoc idem fiet iudeis ibi post dies octo.

4: Mt. 27, 54. | 7: Mt. 20, 22. | 15: cf. Lc. 1, 28; 30. | 20-21: cf. Lc. 1, 48. | 27-29: cf. Mt. 27, 54.

6-7: cf. Cic., *De Am.*, 13, 44, p. 63. | 16-17: Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, III, 10. PL 183, 76B. | 18-19: Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 6. PL 183, 441A. | 20-21: Bern. Cl., *Serm. In Fes. Pent.*, II, 4. PL 183, 328AB. | 22-24: Origenes] *Auctor err.* cf. Pau. Dia., *Hom. De Temp.*, XVII. PL 95, 1163A. | 24-25: Augustinus] *NI.* cf. Ioa. San. Mar., *Mys. Anat.*, II, 8, 5, 25, p. 107.

Primo, probabitur ex dictis Machometi Christum esse Deum. Nam creare est proprium Deo, unde secundo Macchabeorum primo dicitur: *domine Deus omnium creator*, et sic in infinitis locis Alchorani dicit de Deo: ‘ille creator omnium’, patet in primo libro Alchorani, azora quarta, alea tricesima quarta, et in tertio libro, azora decima quarta, alea tertia, et in quarto libro, azora secunda, alea sexagesima, etcetera. Quod non faceret nisi ista esset operatio ei propria. Sed idem Machometus dicit Christum “creatorem”, in libro primo, azora secunda, alea quadragesima octaua, et eodem primo libro, azora quarta, alea centesima decima tertia dicit: ‘Christus insufflando creauit aues’, sic dicens: ‘innya hacluclu lacum minattini quahayati ittayri faanfuhu fayaquunu tayran’. Quod etiam secundum eum solus Deus sit creator patet libro tertio, azora decima quinta que dicitur “Angelorum”, alea tertia dicens: ‘hal mimha liquin gayrullay’.

Si dicis: bene est uerum quod Deus sit creator, sed non creator omnium. Tamen probatur hoc secundum ipsum Machometum in alio loco dicentem: ‘alla alla di alaquha cullaxay’, etcetera.

Nam si dicunt quod Deus creat magna, scilicet: celum et terram, etcetera, sed parua possent creari ab aliqua alia creatura. Dicendum quod minime, quia tanta potentia requiritur ad creandum muscam sicut ad creandum elum, quia in utroque infinita requiritur. Nam hic fuit error Manicherorum dicentium quod demon erat creator uisibilium, Deus autem inuisibilium. Contra quos arguit sanctus Petrus martyr, cuius festum hodie celebramus, et sic pro ista ueritate gloriose martyrizatus fuit et ab Innocentio Quarto canonizatus, qui triplicem aureolam habuit, et, ut dicunt doctores, nunquam moraliter peccauit. Hoc tangitur in prima parte euangelii: *cum esset sero die illa*, scilicet: die resurrectionis, *et fores essent clausae*, scilicet: cenaculi, *stetit Iesus in medio discipulorum et dixit: “pax uobis”*. *Ostendit eis manus et latus et gauisi sunt*, et iterum dixit eis: *“pax uobis, sicut misit me pater ad predicandum, sic”*, etcetera. *Insufflando dixit: “accipite spiritum sanctum”*. *Thomas autem non erat cum eis*, etcetera. *Dixerunt ei quando uenit: “uidimus dominum”, at ille dixit: “nisi uidero manus”*, etcetera. Hec fuit quinta apparitio.

Prima, uisio Marie ad monumentum.

60 Secunda, in uia cum aliis simul mulieribus.

Tertia, Petri.

Quarta, duobus discipulis in Emaus uisus fuit, dum isti duo uenerunt in Hierusalem ex parte noctis.

Dum Thomas audiuit istos, exiuit foras. Illo egresso: *uenit Iesus ianuis clausis*. Viderat Thomas discrepantiam omnium inter se, quia dicebat Magdalena eum uidisse ut hortulanum, tres Marie simul iam in alia effigie, Petrus in alia. Alii duo dicunt quod eum uidissent peregrinum. Tunc dixit Thomas: “isti non concordant inter se”. Et sic, incredulus, exiuit foras. Tunc uenit Iesus, ut diximus, et ostendit se esse Deum dando spiritum sanctum. Vbi est notandum quod spiritus sanctus apud agarenos cognoscitur quod fuerit Deus et non creatura sub isto uocabulo “froch alcudum”. Nunquam attribuitur creature nisi soli Christo Iesu, ut patet in libro primo Alchorani, azora quarta, alea centesima decima tertia. Et in eodem primo, azora tertia, alea centesima septuagesima. Item dando

33: II Mcc. 1, 24. | 53-57: cf. Io. 20, 19-25. | 64: cf. Io. 20, 26.

34: cf. Q 5, 40. | 35: cf. Q 32, 4. | 36: cf. Q 39, 62. | 39-40: cf. Q 3, 49; 5, 110. | 42: cf. Q 35, 3. | 44-45: cf. Q 6, 101. | 70-71: cf. Q 5, 110. | 72: cf. Q 4, 171; cf. Io. And., Conf., c. VII, p. 173.

75 potestatem dimittendi peccata quod est proprium Deo, unde Luce septimo dixerunt: *quis est hic qui etiam peccata dimittit?* Item Matthei nono: *ut autem sciatis, quia filius hominis potestatem habet dimittendi peccata, dixit paralytico: "remittuntur tibi peccata"*, etcetera. Igitur dans spiritum sanctum et potestatem dimittendi peccata et etiam creans aliqua, *vere filius Dei erat*. Quo ad primum.

Secunda pars, in qua idem probatur iudeis ex concessis ab ipsis, ut dicit Philosophus, primo Physicorum, est bona argumentatio contra hominem, etcetera.

80 Primo, ratione regni, probatur Christum esse Deum, unde Danihelis septimo dicitur: *potestas eius potestas eterna que non auferetur*, etcetera. *Et regnum eius regnum eternum quod non corrumpetur*, etcetera, unde Canticorum tertio: *egredimini filii Sion et uidete regem Salomonem cum diademate qua coronauit eum mater sua*. Hoc, secundum doctores nostros, exponitur de messia, sed secundum hebreos patet propositum nostrum. Nam ubicumque in libro Canticorum
85 ponitur nomen Salomonis intelligitur de Deo, secundum iudeos. Nam dicunt quod in illo libro agitur de Deo et synagoga, sed coronari a matre non potest esse, nisi in quantum homo qui fuit spinis coronatus. Igitur Deus et homo est, unde Dauid in Psalmo uicesimo, secundum iudeos uicesimo primo: *domine in uirtute tua letabitur rex*. Dicit glosa rabbi Anna et rabbi Haha, quod est quod scribitur Isaie undecimo: *et erit sepulchrum eius gloriosum*, uel
90 requies eius gloriosa. Illi respondent quod Deus dabit regi messie de gloria celesti, et iterum quando dicit: *quis est iste rex glorie?*, dicunt: "iste rex glorie qui partitus est de gloria sua timentibus eum, igitur recepit gloriam ut homo, sed illam dedit ut Deus, unde: *gratiam et gloriam dabit dominus*, Psalmi octogesimo tertio". Sed in isto loco dicunt sapientes: "regis temporalis nemo audet ferre suam coronam et Deus dedit eam regi messie", unde dicit:
95 *pones in capite suo corona de lapide pretioso*. Item regis temporalis nemo audet uestire suam purpuram, et de rege messia scribitur: "gloriam et magnum decorem impones super eum". Et Deus uocat regem messie nomine suo, scilicet: "Adonai", quia dicit "dominus iustus noster", igitur est Deus. Item Isaie quinquagesimo secundo: *exaltabitur eleuabitur*, etcetera. Dicunt talmutiste: «exaltabitur messias plusquam Abraham, eleuabitur plusquam Moses,
100 sublimis erit ualde plusquam angeli Dei», sed supra angelos nihil est, nisi Deus, igitur, etcetera. Item in Beresit Rabba Maiori habetur quod decem reges erant in mundo, scilicet: usque ad eius finem. «Primus Deus benedictus. Secundus Nemrod. Tertius Ioseph. Quartus Salomon. Quintus Nabuchodonosor. Sextus Darius. Septimus Cyrus. Octauus Alexander. Nonus Cesar Augustus. Decimus Messias», de quo Danihelis secundo: *lapis scissus*, etcetera,
105 *suscitabit Deus regnum quod alteri non tradetur et in eternum*, etcetera. Igitur Deus est messias, qui dicit Apocalypsis primo: *ego primus et ego nouissimus*, etcetera. Primus ut Deus, nouissimus ut homo.

110 Secundo, patet ex parte sacerdotii. Nam in Psalmo centesimo nono habetur: *tu es sacerdos in eternum*, quod secundum iudeos exponitur de messia, ut ante diximus. Igitur cum solus Deus sit eternus, sequitur quod messias est Deus.

Tertio, probatur ratione legis, quia lex perfectissima deberet dari ab optimo. Sed lex noua est perfectissima, cum introducat in beatitudinem, quod alia non faciebat. Nam artifex optimus inducit ultimam et optimam formam, primo Ethicorum, sed Deus est optimus,

73-74: Lc. 7, 49. | 74-75: cf. Mt. 9, 2-6. | 76: cf. Mt. 27, 54. | 81-82: Dn. 7, 14. | 82-83: Ct. 3, 11. | 88: Ps. 20, 2. | 89: Is. 11, 10. | 91: Ps. 23, 8. | 92-93: Ps. 83, 12. | 95: Ps. 20, 4. | 98: Is. 52, 13. | 104-105: Dn. 2, 44-45. | 106: Apc. 1, 17. | 108-109: Ps. 109, 4.

78-79: cf. Arist. Lat., *Phys.*, I, 4, 187a12sq, pp. 18sq. | 88-98: Rabbi Anna et rabbi Haha] cf. *Med. Teh.* (vol. 1), Psal. XXI, 1, p. 293; cf. Por. *Vic. Adv. Iud.*, II, c. 1, f. 57r; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 2, p. 652. | 99-100: cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 12, p. 428. | 102-104: Beresit Rabba Maiori] cf. Por. *Vic. Adv. Iud.*, I, c. 6, f. 17r; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 10, pp. 397-398. | 113: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, I, 13, 02b13, p. 161.

igitur. Vnde Iob tricesimo sexto: *non est similis ei in legislatoribus*, igitur, etcetera. Hoc petebat
 115 Daudid in Psalmo nono dicens: *constitue legislatorem*, etcetera, unde Psalmi octogesimo tertio:
benedictionem dabit legislator ibunt, etcetera, *uidebitur Deus deorum in Sion*. Igitur, Deus erit. Si lex
 uetus data fuit per angelum, ista superior per illum qui est supra angelos, scilicet: per Deum.
 Et sic patet propositum nostrum.

Quarto, ratione templi, nam iudei habent quod messias debebat templum edificare, unde
 120 Zaccharie ultimo: *ipse edificabit nobis templum*. Sed rabbi Salomon super illud Hieremie
 tricesimo primo: *rursus edificabo te edificaueris uirgo Israhel*, dicit quod templum Salomonis et
 Zorobabel corruerunt, quia illa edificata ab hominibus, sed templum edificatum a messia
 non corruiet, quia edificatum a Deo. Igitur, messias est Deus, quia non debet exponi a Deo,
 id est, a uoluntate diuina, quia similiter alia a uoluntate diuina. Sed templum quod messias
 125 debebat edificare erat corpus suum, de quo dicit Iohannis secundo: *soluite templum hoc et in
 triduo*, etcetera. Et fuit a spiritu sancto formatum. Et sic fuit templum diuinitatis etiam sine
 anima tempore mortis, quia: «quod semel assumpsit nunquam dimisit». Vnde Hiezechielis
 quadragesimo septimo: *aque egrediebantur a latere templi dextero*, scilicet: in morte, mediante
 lancea qua corpus fuit perforatum. Hoc tangitur in euangelio, ubi dicitur: *et post dies octo,*
 130 *iterum erant discipuli intus, Thomas cum eis, et uenit Iesus ianuis clausis et stetit, etcetera, et dixit: “pax
 uobis”*. Nota quod ter dixit “pax uobis”, ut notetur quod necessaria est triplex pax, scilicet:
 oris, operis et cordis. Et hec tertia aliquando diuiditur ab aliis, maxime in hac ciuitate, et in
 isto regno in quo sunt due paces, sed tertia minime, sed maxima discordia. Item dixit:
Thome, infer digitum tuum huc et noli esse incredulus, sed fidelis, in quo notat populum incredulum
 135 iudeorum, etcetera.

Et sic ei dicitur: o popule, noli esse incredulus, sed fidelis. Ecce si in Christum credis,
 scias te habere uitam eternam et requiem in hac terra. Alias scias esse decretum, quod tibi
 nuntio, de mandato dominorum regum et domini inquisitoris, quod qui non fuerit
 140 baptizatus exeat dominium suum, infra tres menses ab ista die computandos. Et in hoc
 cognoscetis Christum esse Deum. Primo, quia semper habuistis prophetas in captiuitate,
 qui consolabantur et reprehendebant uos; nunc nullum habetis. Si Agar recepit angelum in
 deserto et Abacuc ut portaretur in lacum leonum, uos similiter, si esset uoluntas domini.
 Sed si non est sic, etcetera, non timeatis inquisitionem, quia iam non erit non cedaqua, non
 oleum pro synagoga, solum non faciatis ieiunia, non orationes, non festiuitates nec
 145 sabbatum, non circumcisione. De escibus comestibilibus non est curandum, non de uerbis
 hebraicis, non de lectura iudaica, solum non sit reprobata. Et sic ne timeatis inquisitionem,
 quia iam non erunt iudei nec malorum persuasiones.

Et nota quod sicut iste incredulus, scilicet: Thomas, reductus fuit ad fidem octaua die.
 Sic quilibet peccator cotidie reducitur octaua die. Licet fuerit in campo uel in negotiatione
 150 per septem dies et peccet, si octaua die, scilicet: die dominica, ueniat ad ecclesiam, que est
 congregatio fidelium, mox reconciliatur ad fidem per contritionem. Sic uos, iudei, post
 septem dies, nunc debetis reconciliari, que est iam octaua dies, et sic debetis ad dominum
 conuerti.

Nam prima dies fuit passionis Christi, in qua multa signa uidistis, siue in sole, siue in
 155 terra, siue in uelo templi, et monumentis et petris, etcetera.

114: Iob. 36, 22. | 115: Ps. 9, 21. | 116: Ps. 83, 8. | 120: cf. Za. 6, 12. | 121: Ier. 31, 4. | 125-126: Io. 2, 19. |
 128: Ez. 47, 1. | 129-131: cf. Io. 20, 26. | 134: cf. Io. 20, 27.

120: cf. Rabb. Rash., *Comm. In Ier.*, 31, 3, p. 244. | 127: cf. Petr. Lom., *Sent.*, III, 22, 2. PL 192, 803CD; cf. Io.
 Dam., *Exp. Fid. Orth.*, III, 27. PG 94, 1098AB.

160 Secunda dies fuit destructionis Hierusalem, que facta fuit quadragesimo secundo anno a passione Christi, in qua, ut dicit Iosephus, multa signa uisa fuerunt. Primum, eclipsis lune per duodecim noctes; secundum, cometes per annum; tertium, uitula rufa peperit in sacrificio in manibus sacerdotum; quartum fuit quod in die penthecostes sacerdotes in aere audierunt uoces dicentes: «transeamus ab his sedibus», etcetera; quintum, Iesus, Ananie filius, clamauit quattuor annis ante: “ue, ue, ue”; sextum, mulier quedam dicta Maria comedit filium suum propter necessitatem, ut cognoscerent quod propter filium Marie uirginis, scilicet: Christum, patiebantur. Et mortui fuerunt undecies centena milium.

165 Tertia dies fuit anno domini quadringenti quadraginta, quando fuerunt illusi a demone dicendo quod erat Moses. Et sic in mari multi perierunt.

Quarta dies fuit tempore Sisebuti, quando, propter multa mala ab eis perpetrata, iussit illos interfici, nisi baptizarentur.

Quinta dies fuit quando expulsi fuerunt a regno Francie, tempore Philippi regis et Clementis quinti, ut patet in ecclesia sancti Iohannis Parisius.

170 Sexta dies quando in Anglia propter martyrium Alfonsi in Liconia ciuitate. Et nunc in ecclesia maiori uidetur lingua lapidea.

Septima, quando Benedictus et sanctus Vincentius illos conuerterunt in Hispania.

Octaua dies est hec presens, in qua omnes cause sunt iuncte. Nam conati estis fidem Christi destruere, etiam his diebus in regno Castelle puerum interfecistis.

175 Igitur: o proximi, credite quod hec est ueritas quam christiani tenent, scilicet: quod hic Christus et uerus messias *uere filius Dei erat*. Et sic hoc credendo, hic habebitis gratiam et in futuro gloriam quam nobis, etcetera. Amen.

176: cf. Mt. 27, 54.

157: cf. Fl. Ios., *De Bell. Iud.*, VI, p. 279. | 160: cf. Bed., *Exp. In Ev. Mt.*, IV, 27. PL 92, 125C.

SERMO VICESIMVS TERTIVS IN DIE PENTHECOSTES IN QVO INTERFERVNT ISMAHELITE

<THEMA> *Repleti sunt omnes spiritu sancto, Actuum secundo.*

Originaliter recitativae autem in lectione presentis solemnitatis thema scribitur presens.

5 Sententia est catholicorum doctorum, maxime Hieronymus et Bernardus, quod plenitudo gratie Marie uirginis fuit maior cunctis aliis preter plenitudinem Christi. Nam cum plenitudo Christi fuerit infinita, plenitudo aliorum sanctorum finita, cum «finiti ad infinitum non sit proportio», nec comparatio aliqua, ut dicit Philosophus octavo Physicorum, et primo Celi et Mundi, sequitur quod plenitudo gratie Christi non est comparanda alicui alteri plenitudini. Et sic dicit Iohannis tertio, quod non fuit Christo data
10 plenitudo *spiritus ad mensuram*. Et sic de plenitudine ipsius fuit omnis alia plenitudo aliorum sanctorum, etiam plenitudo uirginis Marie, et sic Iohannis primo: *uidimus eum plenum gratia et ueritate; de cuius plenitudine nos omnes accepimus gratiam*, etcetera. Non solum dicit Iohannes de apostolis, sed de uniuersali ecclesia, quando dicit “nos omnes”. Et sic dimissa plenitudine Christi, que non uenit alicui alteri comparanda, plenitudo uirginis Marie excellit omnem
15 plenitudinem sanctorum qui fuerunt a principio mundi et erunt usque ad finem mundi, quod patet tripliciter. Primo, ratione perfectionis, secundo, ratione priuationis, tertio, ratione effusionis in alios.

Primo, probatur ratione perfectionis uirginis, quod constat in tribus. Primo ratione introitus mundi, quando fuit in sui conceptione preparata et sanctificata. Nam cum
20 sanctificatio fiat mediante gratia spiritus sancti, ubi maior sanctificatio, ibi maior plenitudo gratiarum. Sed maior fuit sanctificatio uirginis Marie quam aliquorum aliorum sanctorum, ut dicit Bernardus, in epistola ad canonicos Lugdunum, igitur, etcetera. Et sic sicut filius dicitur *sanctus sanctorum*, Danihelis nono, sic uirgo Maria dicitur sanctorum sanctissima, ut dicit Augustinus, et sic ipsa dicit Ecclesiastici uicesimo quarto: *in plenitudine sanctorum detentio mea*.
25

Secundo, patet ratione preparationis in matrem Dei. Nam cum hoc fuerit donum supra naturam et maximum inter omnia alia, et sic indigebat maxime gratie plenitudine, quia ad excellens donum et maximum effectum requiritur maxima concurrentia causarum. Verbi gratia: ad plenitudinem unius uallis sufficit unus fons, ut patet in flumine. Sed ad impletionem multorum uallium non sufficit fons nec fontes, sed opus esse concursum nubium per tonitruum, etcetera. Sed ad impletionem totius mundi, ut fuit in diluuiio generali, ista non suffecerunt, sed omnia requisita ad impletionem aquarum necessaria fuerunt. Vnde habetur Genesis septimo, nam illam concurrent fontes et nubes, et etiam coniunctionem planetarum in aquario uel aliquid huiusmodi. Vnde dicitur ibidem: *anno
35 centesimo Noe, rupte sunt omnes fontes abyssi quo ad primum, et catharacte celi aperti sunt quo ad secundum, et facta est pluuia super terram quadraginta diebus*, quo ad tertium. Igitur si ad preparationem Sarre, Anne et Elisabeth, ut essent matres filiorum naturaliter fuit requisita plenitudo gratie, multo igitur maior fuit requisita ad preparationem maternam uirginis Marie, ut esset mater supernaturaliter et ut generaret filium, non solum hominem, sed etiam
40 Deum, quia cum fuerit effectus excellentissimus, requirebat causam excellentissimam, scilicet: plenitudinem omnium gratiarum et maximam.

2: Act. 2, 4. | 10: Io. 3, 34. | 11-12: Io. 1, 14; 16. | 23: Dn. 9, 24. | 24-25: Sir. 24, 16. | 34-36: Gn. 7, 11-12.

4-5: cf. MF. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 5. *PL* 30, 127A; cf. Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, III, 2. *PL* 183, 72A. | 6-7: cf. Arist. Lat., *Phys.*, VIII, 1, 252a13, p. 282; cf. Auctor. Arist., *De Cael. Et Mun.*, I, 22, 274a7-8, p.161. | 22: cf. Bern. Cl., *Ep.*, CLXXIV, 5. *PL* 182, 334C. | 24: Augustinus] *NI*. cf. Bern. Cl., *In Anti. Sal. Reg.*, I, 3. *PL* 184, 1063AB.

Tertio, patet hoc in filii conceptione, nam si uas recipiens et continens magnam partem fontis aquarum dicitur plenissimum, multo magis uas quod totum fontem in se contineret. Sic fuit de uirgine Maria, que in se habuit non solum gratiam maximam, sed etiam fontem gratiarum, scilicet: Christum. Sequitur igitur quod plenitudo gratie uirginis Marie excellit omnem aliam. Hoc est quod dicit Bernardus in homilia tertia Super Missus Est dicens: «legimus Stephanum plenum gratia, et apostolos spiritu sancto repletos, sed longe dissimiliter a Maria, quia neque in illo habitauit gratie plenitudo, nec illi conceperunt de spiritu sancto». Has tres uirgines Marie excellentias tangit angelus in salutatione eius.

50 Primo dicit: *ue gratia plena*, scilicet: in conceptione et in introitu in mundum.

Secundo, dicit: *spiritus sanctus superueniet in te*, scilicet: in preparatione ad conceptionem filii sui.

Tertio dicit: *uirtus altissimi obumbrabit tibi*, quo ad tertium, scilicet: quando filium habuit uerum Deum.

55 Non solum angelus Gabriel istas tres excellentias assignauit, sed etiam Machometus in Alchorano suo istas posuit, scilicet: in libro primo, azora tertia, alea quadragesima secunda, que dicitur azora ‘ela Haymaran’, dicens: dixerunt angeli: ‘o Maria, Deus elegit te et purificauit te et proposuit te omnibus mulieribus’.

60 Primum tangit quando dicit: “Deus elegit te”, scilicet: in conceptione tua, nam tunc fuit sanctificata in preseruacione. Vnde in Psalmis: *elegit eam et preelegit eam*, quod fuit in principio, scilicet: in conceptione eius, unde Psalmi quadragesimo quinto: *Deus in medio eius non commouebitur, adiuuabit eam Deus mane diluculo*, scilicet: in aurora sue conceptionis.

65 Secundum tangit quando dicit: “Deus purificauit te”, non purgando a macula, sed per gratiam faciendo illam magis puram. Sicut artifex aurum iam purum mundificat, uel argentum purum magis purum facit deaurando illud, sic Maria in preparatione ad matrem.

70 Tertium tangit quando dicit “proposuit te super omnes mulieres”, scilicet: in filii conceptione, nam illa fuit excellentior inter omnes quo ad matrem filii Dei. Ideo dixit ipsa in cantico Luce primo: *ex hoc enim beatam me dicent omnes generationes*, etcetera, scilicet: non solum fidelium, sed infidelium. Nam cum ista fuerit mediatrix omnium, uoluit Deus quod omnes nationes narrarent excellentias suas, non solum christiani, sed agareni, etcetera, et iudei et gentiles, ut patet in Sibyllis, etcetera.

75 Secundo, patet quod plenitudo gratie fuerit maior in uirgine Maria quam in aliquo sanctorum, ex carentia impedimenti gratie, quod est peccatum. Nam cum: «illi solum priuentur gratia qui impedimentum illi apponunt», ut dicit Thomas in tertio libro Contra Gentiles, capitulo centesimo quinquagesimo nono, illam que nullum impedimentum habuit fuit magis plena gratia. Omnes alii sancti habuerunt peccatum originale et ueniale saltem, et multi etiam mortale; hec sola et filius suus fuerunt ab omni peccato separati, igitur. Nam Christus peccatum non fecit et ipsa tota pulchra fuit et sine macula, igitur, etcetera. Et de isto loquitur ipsa, Ecclesiastici uicesimo quarto: *et sic in Sion firmata sum*, scilicet: in ecclesia

50: cf. Lc. 1, 28. | 51: cf. Lc. 1, 35. | 53: cf. Lc. 1, 35. | 60: cf. Ps. 131, 13. | 61-62: Ps. 45, 6. | 68: Lc. 1, 48. | 79: Sir. 24, 15.

47-49: Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, III, 2. PL 183, 72A. | 57-58: cf. Q 3, 42; cf. Io. And., *Conf.*, c. XI, p. 212. | 73-74: Th. Aq., *Con. Gent.* (vol. 14), lib. 3, c. 159, p. 465.

61: Quadragesimo quinto] M, X quinquagesimo quinto. | 63: Secundum] M, X quintum.

80 fuit firma et immobilis ad peccandum. Hanc perfectionem tangit Machometus in Alchorano, libro primo, azora secunda, alea tricesima quinta et tricesima sexta, dixit mater Marie creator: ‘ego obtuli et presentavi tibi quod in uentre habebam, simpliciter accipe a me. Et quando peperit, ipsa dixit creator: “ecce quod peperit feminam”. Deus autem melius sciebat quid parierat. Vocauit illam Mariam: “ego defendam illam et filium suum te
85 mediante a demone lapidatore”. Cum igitur omnes qui fuerunt subditi peccato fuerunt sub potestate demonis, quia: *qui facit peccatum seruus est peccati*, omnes sancti fuerunt sub peccato excepto Christo et matre sua, igitur, etcetera. Et non dixit “liberabitur a potestate peccati”, quia qui liberatur ab aliqua potestate ante liberationem, iam aliquando fuit sub demonis potestate, sed dixit “defendam eam et filium suum a demonis potestate”, et sic ipsa fuit
90 preseruata et defensa et suus filius liber a peccato, etcetera. Et sic, cum inter puras creaturas uirgo Maria magis fuerit separata ab impedimento plenitudinis gratie quod est peccatum, sequitur quod ipsa magis fuerit plena gratia quam aliquis alius sanctus.

Tertio, patet hoc ratione diffusionis in alios. Nam uirgo Maria fuit causa media omnium aliorum plenitudinum ut ministra, unde dicitur Ecclesiastici uicesimo quarto: *in habitatione
95 sancta coram ipso ministravi*, etcetera. In habitatione sancta, scilicet: a pueritia in templo; in habitatione sancta, scilicet: in utero, ministrando illi substantiam suam purissimam; in habitatione sancta, scilicet: in celo empireo. Et ideo dicitur ibidem: *in Hierusalem potestas mea*.

Si igitur uirgo Maria ut medium est causa omnis plenitudinis, ut patet quia plenitudo Iohannis, de qua habetur Luce primo: *spiritu sancto replebitur, adhuc ex utero matris*, etcetera,
100 hec facta principaliter a Christo, sed mediante matre Marie. Item Elisabeth *plena spiritu sancto* dixit, etcetera, Luce primo. Hec similiter a Christo principaliter, sed mediante uirgine Maria. Et de aliis, unde Bernardus: «totius boni plenitudinem contulit in Maria, ut si quid gratie in nobis est, totum ab ea nouerimus redundare».

Si igitur omnis plenitudo fuit hac mediante: «propter unumquodque tale et illud magis»,
105 sed omnes pleni, propter uirginem et per uirginem. Igitur ipsa magis plena.

Igitur, si hodie de hac plenitudine uolumus participare, ad hanc recurramus, qua mediante *repleti sunt omnes spiritu sancto*. Ad hanc igitur in principio sermonis, etcetera.

<THEMA> *Repleti sunt omnes spiritu sancto*, ubi supra.

Due erunt partes: prima thematis introductiua et declaratiua; secunda materie perfectiua.

110 Illustrissime ac reuerendissime domine, uerba proposita ante illustrissima dominationem uestram sunt excellentissime euangeliste Luce in principio libri sui Actuum Apostolorum secundo. Et uersa in linguam maternam, ut ab omnibus intelligantur, sonant quod in die quinquagesimo a Christi resurrectione, cum essent apostoli et alii discipuli cum uirgine Maria in Hierusalem in cenaculo montis Sion, subito fuerunt repleti spiritu sancto. Sed pro
115 maiori declaratione istorum est notandum quod expletis festiuitatis nostri redemptoris Iesu, scilicet: conceptione, natiuitate, passione, et resurrectione, ipsius ecclesia festiuat missionem spiritus sancti. Et proposui uocare istos agarenos ad sermonem propter multas rationes.

86: Io. 8, 34. | 94-95: Sir. 24, 14. | 97: cf. Sir. 24, 15. | 99: Lc. 1, 15. | 100: cf. Lc. 1, 41. | 107-108: cf. Act. 2, 4.

82-85: cf. Q 3, 35-36; cf. Io. And., *Conf.*, c. XI, p. 212. | 102-103: Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 6. PL 183, 441AB. | 104: cf. Alb. Mag., *Post. Anal.*, I, 2, 18, p. 66b; cf. Th. Aq., *S. Tb.* (vol. 1), I^a, q. 87, 2 ad 3, p. 623.

88: Liberationem] M libarationem. | 112: Post secundo X omm. et.

120 Primo, quia isti bene credunt incarnationem Christi miraculosam, scilicet: fuisse a Deo et sine uiro. Item natiuitatem mirabilem Christi et quod mater remanserit uirgo post partum. Item credunt eius resurrectionem, sed aliqui illorum dicunt non esse mortuum. Alii uero habuisse quedam transitum breuem ad modum somni et dormitionis, et quod in triduo resurrexit. Item omnes credunt gloriosam ascensionem in celum. Sed omnes pariter negant missionem spiritus sancti, et maior error illorum est iste. Et propter hoc eos uocauit, ut uideant quid de isto credere debeant.

125 Secundo, illos uocauit quia sunt Hispani, non Armenii nec Africani.

Tertio, eo quod sunt compatriote, et hic nati nutriti et conuersati inter nos.

130 Quarto, quia sunt semi christiani de mulieribus christianis nati. Nam in destructione Hispanie, ut historie narrant, aduenerunt infiniti agareni de Africa et in breui tempore fuit perdita Hispania et expulsi ab ea christiani. Fuit autem tota terra populata ex mulieribus christianis. Et sic non reputantur ueri agareni ab illis qui sunt in Africa uel Turquia.

135 Quinto, quia appropinquatur terminus eorum et sua secta finietur in breui, secundum alphaquinos eorum. Nam omnes tenent quod non debebat habere nec durare annis mille. Nam Machometus, secundum Eusebium, mortuus fuit anno domini sescenti triginta septem. Dederat enim legem ante hoc tempus per annos uiginti, et sic anno domini sescenti septemdecim, etcetera. Sed agareni connumerant anno Christi quinquaginta tres, qui est annus Machometi nongenti nouem. Et sic iam sunt in ultimo centenario.

140 Sexto, eos uocauit ut non imputetur mihi, nec queratur in die iudicii, qui licet indigne habeo officium predicandi et exonerandi conscientiam domini reuerendissimi archiepiscopi domni Alfonsi, qui tenetur ducere omnes ad gremium ecclesie catholice, et isti agareni debent primo ingredi in ecclesiam. Nam dicit Apostolus, ad Romanos undecimo: *cum uenerit plenitudo gentium, tunc omnis Israhel saluus fiet*. Oportet igitur quod predicatorum illos instruant, unde ad Romanos decimo ait Apostolus: *quomodo credent in quem non audierunt, quomodo audient sine predicante, quomodo predicabunt nisi mittantur?* De primo ad ultimum debent per prelatos mitti predicatorum ut conuertantur isti ismahelite. Et sic remotis ab Hispania hereticis et
145 perfidis iudeis, et istis agarenis conuersis de Hispanis poterunt uerba thematis proferri et dici quod *repleti sunt omnes spiritus sancto*. Quo ad primam partem.

In secunda parte uidende sunt tres conclusiones.

Prima quod spiritus sanctus non est creatura, ut dicit Machometus et ismahelite, sed uerus creator et uerus Deus.

150 Secundo, quod Machometus non fuit spiritus sanctus in mundo a Christo promissus, ut asserunt agareni.

Tertia conclusio quod rationabiliter fuit missus spiritus sanctus tali die apostolis in linguis igneis, etcetera.

155 Prima conclusio probatur tripliciter: primo ratione. Secundo, proprietatibus. Tertio, auctoritatibus, etcetera.

140-141: Rm. 11, 25-26. | 142-143: Rm. 10, 14-15. | 146: cf. Act. 2, 4.

133: Eusebius] *NI*.

Primo, ratione sic: omnes concedunt Deum esse nature intellectualis, tam iudei quam christiani et agareni. Nam Machometus in Alchorano in multis locis dicit quod Deus est intellegens et sciens omnia, etcetera. Et ratio est quia quidquid perfectionis est in creatura attribuendum est creatori remota imperfectione, unde in hominibus mens uel memoria
 160 fecunda concipit uerbum intelligendo se, et uoluntas illud amat. Et ideo prima persona producens uerbum est pater, secunda filium, scilicet: uerbum, tertia spiritus sanctus, scilicet: amor utriusque. Dicitur autem tertia persona spiritus sanctus, licet pater sit spiritus et sanctus et filius similiter. Sed quia amor procedit per modum spiritus et suspirii, ideo sic illi attribuitur nomen spiritus sancti. Nam: «in uirtute duarum dictionum es commune toti trinitati, sed in ui unius dictionis est proprium tertie persone et usu ecclesie» ut dicit sanctus
 165 Thomas in prima parte, questione tricesima sexta, primo; et in primo, distinctione decima, questione prima; et Contra Gentiles libro quarto, capitulo decimo nono in fine illius capituli. Et cum Deus eternaliter intelligat se, uel nullum horum potest esse creatura, sed creator et Deus, qui solus est eternus. Nam nos intelligendo formamus uerbum quod est
 170 accidens, sed in Deo nullum cadit accidens, sed «quidquid est in Deo, est Deus», et hoc concedit Auicena et Algazel et Auerroim, qui fuerunt agareni. Et sicut uerbum nostrum est duplex, scilicet: mentale et absconditum, et uocale iam sensibile. Sic hoc uerbum diuinum. Primo, fuit absconditum in sinu patris eternaliter, unde dicit Dauid in Psalmo centesimo
 175 decimo octauo: *in eternum, domine, permanet uerbum tuum*, sed fuit sensibile in tempore indutum nostra fragili humanitate, sicut quando uerbum quod habeo in mente profertur ore uestitum anhelitu nostro. Et iste fuit filius Dei, unde Machometus etiam utitur uerbi nomine quando loquitur de Christo, unde in Alchorano, libro primo, azora secunda, alea quadragesima quinta dicit quod angeli dixerunt Marie: ‘Deus nuntiat tibi uerbum’, idem dicit libro primo, azora tertia, alea decima septima.

180 Si dicis: accipitur hic uerbum pro legatione a Deo per angelum. Dico quod non, nam in illa alea habetur sic: ‘Deus nuntiat tibi uerbum nomen cuius est Iesus Christus’, igitur appellat ipsum “uerbum”, etcetera. Item idem libro tertio, azora prima, alea tricesima tertia dicit quod ‘Christus est uerbum ueritatis’, et sic in istis non discrepat a christianis in aliquo. Et sic patet per rationem quod spiritus sanctus non est creatura, sed uerus creator et uerus
 185 Deus eternus, etcetera.

Secundo probatur hec conclusio per proprietates diuinas, que sunt ad presens tres, scilicet: esse ubique et creare et uiuificare et scrutari corda. Et cum iste sint proprietates Dei, non possunt reperiri nisi in Deo, sicut risibile non reperitur nisi in homine. Quod autem iste conueniant spiritui sancto patet:

190 primo, de esse ubique, unde Sapientie primo habetur: *spiritus domini repleuit orbem terrarum*. Quod sit proprium Deo patet Hieremie uicesimo tertio, ipse dicit: *celum et terram ego implebo*. Item patet, nam in Psalmo centesimo tricesimo octauo habetur: *quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in celum tu illic es, si descendero ad infernum ades*, etcetera. Igitur, cum spiritus domini sit ubique, sequitur quod est Deus. Hoc autem dicit Ambrosius: «quis audeat dicere spiritum?»), scilicet: esse creatura, cum sit in omnibus et ubique, etcetera.
 195

Secundo probatur ex alia proprietate, que est creare et uiuificare. Nam Machometus in multis locis Alchorani dicit quod solus Deus est ‘creator omnium rerum’, libro primo, azora

174: Ps. 118, 89. | 190: Sap. 1, 7. | 191: Ier. 23, 24. | 192-193: Ps. 138, 7-8.

164-165: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 36 a. 1 ad 1, p. 259; *Sup. Sent.*, lib. 1, dist. 10, q. 1, a. 4 ad 1; *Con. Gent.* (vol. 15), lib. 4, c. 19, p. 75. | 170: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 25 a. 1, p. 196; cf. Avi., *Met.*, VIII, 4, p. 787; cf. Al-Ghaz., *Met.*, I, 2, 4, pp. 30-31; cf. Aver., *De Subs. Orb.*, c. 1, f. 4AB. | 178: cf. Q 3, 45; 4, 171. | 181: cf. Q 3, 45. | 183: cf. Q 19, 34. | 194-195: Ambr., *De Sp. San.*, I, 8, 92. *PL* 16, 726C. | 197: cf. Q 2, 164.

200 secunda, alea centesima sexagesima tertia. Sed spiritus sanctus est creator, patet in Psalmo centesimo tertio: *emitte spiritum tuum et creabuntur*, etcetera. Item in Psalmo tricesimo secundo: *uerbo domini celi firmati sunt*. Sed dicit agareus: hoc dicit Dauid, sed non Machometus. Dico quod dicta Dauid in Psalmis teneris recipere. Nam Machometus dicit in Alchorano, libro primo, azora quarta, alea centesima sexagesima secunda quod Dauid habuit Psalmos per reuelationem diuinam. Igitur in reuelatione diuina non potest esse mendacium, sed pura ueritas. Item dicit idem Machometus quod omnes prophetas debet
 205 agareus recipere et nullum spernere, libro primo, azora prima, alea centesima tricesima quinta, et dicit quod qui sunt inimici prophetarum sunt blasphemi, in eadem azora, alea nonagesima septima. Sed Dauid fuit propheta, ut dicit idem Machometus libro primo, azora prima, alea ducentesima quadragesima quarta et ducentesima quadragesima sexta, igitur, quidquid in libro Psalmorum dixit fuit uerum. Item de sapientia loquitur dicens,
 210 Ecclesiastici primo: *ipse creauit illam in spiritu sancto*. Item habetur Iohannis sexto: *spiritus est qui uiuificat*, sed uiuificare conuenit Deo et est proprium illius, nam: *dominus mortificat et uiuificat*, etcetera.

Tertio probatur hoc ex alia proprietate que est scrutari corda quod est proprium Deo, unde: *scrutans corda et renes Deus*, Psalmi septimo. Item dicit Machometus quod solus Deus
 215 est scrutator cordium, in libro primo, azora secunda, alea uicesima nona. Sed spiritus sanctus scrutatur corda, unde dicit Petrus in canonica sua, secunda Petri primo: *spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei*, etcetera. Item Paulus prima Corinthiis secundo: *spiritus omnia scrutatur*. Item dicit Apostolus: *quis scit que sunt hominis, nisi spiritus hominis et que Dei, nisi spiritus Dei*. Et sic spiritus scrutatur, ideo Deus est. Nam sicut spiritus hominis non est
 220 accidens hominis, sed potissima pars substantialis eius, sic spiritus Dei est Deus et eiusdem substantie et essentie cum patre et filio.

Secundo probatur hec conclusio auctoritatibus.

Primo, Dauid in Psalmo quinquagesimo dicit de eo: *spiritum sanctum tuum ne auferas a me*. Non dixit illud de spiritu qui erat sua anima, nam dicit “spiritum sanctum”, et non dixit de
 225 angelo custode, nam dicit “tuum”, scilicet: de spiritu diuino.

Item Iob, qui fuit gentilis, dicit capitulo tricesimo tertio: *spiritus Dei fecit me et spiraculum omnipotentis uiuificauit me*.

Item patet hoc in epistolis et in euangeliis, etcetera, in infinitis locis.

Item patet ex Alchorano. Dicit: ‘dedimus Christo quod faceret miracula et perfecit eum
 230 per spiritum sanctum’. Item de Maria dicit, libro tertio, azora prima: ‘recessit Maria ad orientem, etcetera, et misimus ei spiritum nostrum’, dicit Deus.

Si dicis: intelligitur illud de spiritu angelico. Dico quod non, nam quando dicit: “misimus ei spiritum nostrum” sequitur: “et recepit formam uiri perfecti”. Igitur fuit Christus conceptus de spiritu sancto et fuit perfectus, sicut dixit Hieremias: *femina circumdabit uirum*.

199: Ps. 103, 30. | 200: Ps. 32, 6. | 210: Sir. 1, 9. | 210-211: Io. 6, 64. | 211-212: cf. I Sm. 2, 6. | 214: Ps. 7, 10. | 216-217: II Pt. 1, 21. | 217-219: cf. I Cor. 2, 10-11. | 223: Ps. 50, 13. | 226-227: Iob. 33, 4. | 234: Ier. 31, 22.

202: cf. Q 4, 163; cf. Io. And., *Conf.*, c. IV, pp. 140-141. | 204-205: cf. Q 2, 136. | 206-207: cf. Q 2, 98. | 207-208: cf. Q 2, 247-248. | 215: cf. Q 3, 29. | 229-230: cf. Q 2, 87. | 230-231: cf. Q 19, 16-17.

230: 1^a-2^a Maria] M, X Mahoma.

235 Et in multis aliis locis loquitur de illo spiritu sancto. Et sic patet per omnes conclusio ista, scilicet: quod spiritus sanctus non est creatura, sed creator et uerus Deus.

Secunda conclusio probatur, que fuit quod ille spiritus, scilicet: promissus a Christo in euangelio, non fuit Machometus, quod patet tripliciter. Primo ratione persone; secundo ratione operationis; tertio ratione aliarum circumstantiarum, scilicet: loci, temporis, etcetera.

240 Primo, patet quod non ratione persone, nam Machometus non fuit spiritus, sed corpore et carnalis. Item patet quod non fuit spiritus, immo maximus peccator secundum omnes agarenos, quia fuit idolatra, quod est maximum peccatum. Dicunt agareni quod in euangelio erat scriptum nomen Machometi, sed sunt hodie euangelia corrupta et nomen hoc rasum, quod est falsum. Nam euangelia fuerunt in diuersis locis scripta, et in diuersis linguis. Et sic,
245 cum inter se concordent, patet esse falsum, sed sunt uera.

Si dicis: ista non sunt uera, da igitur tu illa que uera sunt, sed cum alia non reperiantur, sequitur esse falsum quod dicis. Sed propter quid tolleretur illud nomen cum ante ipsum fuerit euangelium scriptum per sescentos annos et amplius, cum ibi sit nomen Iude, qui Christum uendit, et nomen demonis, qui Christum temptauit, etcetera, et ista non fuerunt
250 rasa? Sequitur quod nec illud. Et sic non est nomen eius, nec fuit positum unquam, nisi quando dicitur: *multi pseudoprophete uenient*, etcetera. Et: *attendite a falsis prophetis*, quorum principalior fuit ipse Machometus.

Secundo, patet ratione operationis contrarie, nam de spiritu, scilicet: dicitur: *docebit uos omnem ueritatem*. Hic docuit falsitates, nam dicit in Alchorano, libro tertio, azora prima, alea
255 uicesima quarta Mariam matrem Iesu fuisse filiam Ambre et sororem Mosi et Aaron quod est apertum mendacium. Nam illa Maria soror Aaron fuit ante uirginem Mariam annis millibus quingentis. Item Christus dixit se esse filium Dei, Marci decimo quarto, quando sacerdos interrogauit illum si erat filius Dei dicens: *“tu es Christus filius Dei benedicti?”* Respondit: *“ego sum”*. Sed Machometus dicit quod Christus nunquam se asseruit filium Dei
260 esse. Item Machometus non fuit missus a Christo, sed ipse Christus dicit de spiritu sancto: *spiritus sanctus quem mittet pater in nomine meo ille me clarificauit, quia de meo accipiet*, Iohannis decimo sexto. Sed Machometus non clarificauit Christum, immo offuscauit illum cum dicat contradicta ipsius.

Tertio, patet hoc ratione circumstantiarum.

265 Primo ratione loci. Nam spiritus sanctus receptus fuit in ciuitate Hierosolymitana, unde Actuum primo: *precepit eis ab Hierosolymis ne discerent, sed expectarent promissionem*, etcetera. Sed Machometus non apparuit, nisi in ciuitate Medina, uel Tripoli, uel Mecha, sed nulla azora fuit data in ciuitate Hierosolymitana, igitur, etcetera.

270 Secundo, patet ratione temporis dicens: *uos baptizabimini spiritu sancto non post multos hos dies*, scilicet: post dies decem. Sed Machometus uenit post annos sescentos et plus, igitur, etcetera.

Tertio, ratione personarum dicit “uos” nominando apostolos, sed nunquam apparuit apostolis Machometus, nam omnes erant mortui ante aduentum illius per magnum tempus, igitur, etcetera. Patet igitur quod Machometus non fuit spiritus sanctus, ut agareni fingunt.

251: cf. Mt. 24, 11. | cf. Mt. 7, 15. | 253-254: cf. Io. 16, 13. | 258-259: Mc. 14, 61-62. | 261: cf. Io. 14, 26; 16, 14. | 266: Act. 1, 4. | 269-270: cf. Act. 1, 5.

254-255: cf. Q 19, 28; cf. Io. And., *Conf.*, c. IV, p. 138.

275 Tertia conclusio probatur, nam cum die undecima post ascensionem domini essent omnes discipuli et apostoli cum uirgine Maria in cenaculo in monte Sion infra ciuitatem Hierosolymam: *factus est repente de celo sonus*, etcetera.

280 Sed queritur: quare nunc non datur spiritus sanctus? Dicendum quod inuisibiliter semper datur, sed uisibiliter non datur hodie, quia non oportet, quia iam ecclesia est fundata et radicata et nos perderemus meritum fidei. Sed sicut fuit datus spiritus sanctus in columba, in nube, in flatu, sic oportuit ut daretur in linguis igneis hodie, quia ista sunt signa ostendentia personam, in qua quiescit spiritus sanctus.

Patet de primo, nam columba habet uocem querulam. Sic peccator, in quo spiritus quiescit, habet uocem querulam et gemebundam de peccatis suis.

285 Secundo, columba est sine felle malitie et uindicte, sic iustus.

Tertio: *columba habitat in foraminibus petre*. Sic peccator conuersus habitat in foraminibus petre, id est, Christi, ut in latere. Nam: *qui crediderit et baptizatus fuerit saluus erit*, Marci decimo sexto.

Secundo debet habere proprietates nubis, que sunt tres.

290 Prima, debet eleuari inter celum et terram, unde non debet sapere terrena, nec etiam eleuari usque ad celum, sed mediocriter se habere, unde Hiezechielis octauo dicitur: *eleuauit me spiritus inter celum et terram*.

Secundo, nubes temperat estum concupiscentie, sicut debet iustus in quo est spiritus, scilicet: temperare.

295 Tertio, irrigat terram, sicut debet homo spiritualis, in quo spiritus domini quiescit tempore per lacrimas flendo peccata. Et sic irrigat animam.

Tertio, debet habere proprietates flatus, que sunt tres.

Prima, quia uiuificat hominem. Exemplum in scintilla que uiuificatur a flatu et spiritu. Sic: *spiritus sanctus uiuificat*, ut dicit Apostolus.

300 Secundo, nutrit et dat uitam sic per compassionem, ut in elemosynam patet.

Tertio, obedit libenter, unde glosa Actuum secundo: «nescit tarda molimina spiritus sancti gratia». Hoc est Ambrosii super illud: *surgens Maria abiit in montana cum festinatione*, etcetera.

305 Ex quo missus fuit spiritus sanctus in his tribus signis necesse fuit quod hodie mitteretur in linguis igneis propter tria.

Primo, ut ostenderet unionem illarum, nam sicut per superbiam peccatum in turri una lingua fuit diuisa in septuaginta due, quando perdita fuit gratia spiritus sancti, sic igitur propter humilitatem et dum uirtus spiritus sancti aduenit, necesse fuit ut septuaginta due unirentur in unam, etcetera.

277: cf. Act. 2, 2. | 286: Ct. 2, 14. | 287: Mc. 16, 16. | 291-292: Ez. 8, 3. | 299: II Cor. 3, 6. | 302: cf. Lc. 1, 39.

301-302: Ambr., *Exp. Ev. Sec. Lc.*, II, 19. PL 15, 1560A.

310 Secundo, ut ostenderet predicationem apostolorum que agenda erat mediante lingua.

Tertio, propter ueritatem predicationis, nam lingua est membrum ueritatis, et sic de spiritu sancto dicitur: *spiritus ueritatis, qui a patre procedit*, etcetera, Iohannis decimo quinto.

Vnde predicator debet habere proprietates lingue, que sunt tres ad presens.

315 Primo, est mollis, quia predicatio debet esse mollis et charitatiua tractando audientes benigne.

Secundo, est lingua accuta ad modum gladii, quia quando benignitas non prodest debet dure increpare.

Tertio, est lingua bis clausa, scilicet: per dentes et per labia, quia debet predicator multas circumstantias considerare.

320 Primo, per primam clausuram circumstantias respectu Dei.

325 Secundo, per clausuram labiorum circumstantias proximi, que aliquando dimittuntur propter Dei circumstantias, que sunt priores illis, unde in Psalmo tricesimo octauo: *posui ori meo custodiam cum confiteret peccator*, etcetera. Et sic predicator credat nihil a se dici, sed a Deo, unde Apostolus: *non sumus sufficientes cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est*, secunda Corinthiis tertio.

Et sic lingua predicatoris debet esse calamus spiritus sancti que mouetur a spiritu, scilicet: unde Gregorius in Pastoralis dicit: «frustra laborat lingua predicatoris, nisi intus operetur gratia creatoris».

330 Secundo, debet esse temperata, ut sit subtilis pro doctis et grossa pro indoctis, unde Gregorius in Pastoralis dicit: «pro qualitate audientium formari debet sermo doctoris».

335 Tertio, debet habere ista lingua, ut non dirigatur a ceco nec a surdo, nam lingua surdi non auditur, quia non loquitur. Nam ideo est mutus quia surdus, et sic surdus est qui in scolis non audiuit, mutus est ignorans et nesciens loqui. Et sicut lingua que est calamus spiritus, scilicet: debet esse preparata per ista tria, sic pergamenum quod est cor hominis debet esse preparatum ad hoc, ut in illo spiritus sanctus aliquid scribat. Quod cor hominis sit pergamenum per Hieremiam tricesimo primo: *dabo legem meam in uisceribus eorum, et in corda eorum scribam eam*, etcetera. Debet igitur habere hoc pergamenum tria.

Primum quod ponatur in confectu per contritionem.

Secundo, debet depilari per confessionem.

340 Tertio, debet extendi et siccari per satisfactionem.

Extenditur autem ad sex differentias positionis in circulo mundi.

312: Io. 15, 26. | 322-323: Ps. 38, 2. | 324-325: II Cor. 3, 5. | 336-337: Ier. 31, 33.

327-328: cf. Gre. Mag., *Hom.*, II, 30, 3. *PL* 76, 1222A. | 330: Gre. Mag., *Reg. Past.*, III, prol. *PL* 77, 49C.

333: Loqui] M loquiri. | 336: Tricesimo primo] M, X tricesimo sexto.

Sermo XXIII

Primo, ab oriente in occidente: considerando originem et natiuitatem ab oriente et considerando mortem ab occidente, tunc sit satissfactio uera. Sic faciebat Iob capitulo decimo septimo dicens: *putredini dixi, pater meus es, mater mea, et soror mea uermibus*, etcetera.

345 Secundo, a meridie ad septentrionem: in meridie confiderentur bona perdita per peccatum, ad septentrionem mala habita per illud, nam: *ab aquilone pandetur omne malum*, etcetera, Hieremie primo.

350 Tertio, debet considerare de sursum ad deorsum: deorsum et inferius penas purgatorii et inferni, sursum consideret gloriam paradisi, quam nobis concedat ille Dei filius, qui cum patre et spiritu sancto uiuit et regnat, etcetera.

344: Iob. 17, 14. | 346: Ier. 1, 14.

SERMO VICESIMVS QVARTVS IN DIE TRANSFIGVRATIONIS DOMINI CONTRA AGARENOS
QVI ERANT PRESENTES

<THEMA> *Nubes lucida obumbravit eos*, Matthei decimo septimo.

5 Sententia sancti Bernardi deuoti et Alberti in suo Mariali, et cum illis concordat Sanctus Doctor in glosa super Isaiaam in principio, quod uirgo Maria in sacra scriptura comparatur nubi, et hoc propter tria, scilicet: ratione materie, ratione forme, et ratione effectus.

10 Primo, nubes causatur ex uaporibus eleuatis a terra uel a mari mediantibus radiis solaribus ad medium interstitium aeris ductis, secundum Philosophum primo Meteororum. Nam pluuiam non generatur in suprema regione aeris, propter nimiam caliditatem, nec in
15 inferiori regione propter remissam frigiditatem, sed in media regione, ubi est frigiditas sufficiens ingrossare multitudinem uaporum. Et licet terra uel aqua sit grauis ex quo nubes est genita, et leuis per radios solares. Nam ascendit per triplicem radium, scilicet: per radium sursum attrahendo, quia calor attrahit, ut patet in uentosa. Secundus radius est qui
20 incorporatur in uaporibus et sic fit leuis. Nam nebula ex parte mane est grauis circa terram, sed dum radius solis incorporatur, efficitur leuis et ascendit sursum. Tertius radius est reflexus, quia per reflexionem impellit sursum. Sic uirgo Maria, licet esset sumpta de terra graui Ade per peccatum, de quo Psalmi tricesimo septimo: *iniquitates mee supergressae sunt caput meum et sicut onus graue grauatae sunt super me*. Et sic, licet Adam haberet grauitatem peccati, sed Maria fuit leuis sine peccato et hoc non per naturam, sed per gratiam a triplici radio
25 diuinitatis. Primus, sursa potentia patris. Secundus, incorporatus fuit filius in uentre uirginali. Tertius, reflexus fuit spiritus sanctus, qui est amor patris et filium et econuerso. Et sic fuit leuis, unde de ista habetur Isaie decimo nono: *ascendit Deus super nubem leuem et egredietur Egiptum*. Fuit autem eleuata ad medium interstitium, quia fuit mediatrix inter Deum et mundum, uel media fuit inter uiatores et comprehensores. Nam uiatores possunt
30 peccare et possunt mereri; illi non possunt peccare, sed nec possunt mereri. Sed uirgo Maria sic non potuit peccare, quod etiam potuit mereri, quod nulli uiatorum concensum fuit. Nam Adam potuit non peccare, sed uirgo Maria fuit media, licet autem fuerit sumpta ex aqua amara populi iudaici, unde Apocalypsis decimo septimo: *aque multe sunt populi multi*. Nam: «sicut spina rosam, genuit iudea Mariam», ut dicit ecclesia, nam aque significant
35 populos et gentes, Apocalypsis decimo septimo. Sed uirgo Maria fuit dulcis, unde ecclesia cantat cotidie: «o dulcis uirgo Maria».

Secundo, licet Maria, ex qua nubes generatur, fuerit impura, postea eleuata efficitur pura. Sic uirgo Maria ex peccatoribus. Sed ipsa pura, nam ex ea caro erat sumenda ad uestitum filii Dei, unde Hiezechielis tricesimo secundo: *solem nube tegam*. Et sic dicit Anselmus de
35 conceptione uirgini: «deciuit ut uirgo Maria ea puritate niteret qua maior sub Deo nequit intelligi».

Tertio, licet Maria, ex qua nubes generatur, fuerit grossa, illa assumpta fit subtilis et diaphana, ut radium mittat. Sic uirgo recepit radium, id est, filium Dei, et misit in terram.

3: Mt. 17, 5. | 17-18: Ps. 37, 5. | 22-23: Is. 19, 1. | 28: Apc. 17, 15. | 30: cf. Apc. 17, 15. | 34: Ez. 32, 7.

4-5: cf. Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, II, 17. PL 183, 70D-71A; cf. Alb. Mag., *De Lau. B. M. V.*, VII, 12, pp. 397sq; cf. Th. Aq., *Sup. Is.*, XIX, 1, p. 104. | 8-9: cf. Alb. Mag., *Mete.*, I, 1, 9, p. 488a. | 29: cf. Fulb., *Hymn.*, XI. PL 141, 345A. | 31: cf. Ans., *Hymn. Et Psal. De San. Mar.*, Salutatio deprecatoria, ante Psal. B. V. dicenda. PL 158, 1037D. | 35-36: Ans., *De Conc. Virg.*, XVIII. PL 158, 451A.

8: Meteororum] M Methapheorum, X Methereorum.

Secundo, dicitur Maria uirgo “nubes” ratione forme et figure, nam nubes secundum
 40 Bedam uersum celum est spherica sicut celum. Sic uirgo Maria uersus celum tota deifica,
 nam cogitationes et opera uersus Deum dirigebat. Sed cum illa figura sit «nobilior
 simpliciter et perfectior omnium figurarum», ut dicit Philosophus secundo Celi et Mundi, et
 per consequens capacissima omnium, sic uirgo Maria, nam nubes est capacissima, quod
 45 patet ex pluuiis maxima quam continet parua nubes. Sic uirgo Maria, cum uideretur parua
 per humilitatem, continuit maximum Deum, unde ecclesia: «quem celi capere non poterant
 tuo gremio contulisti», etcetera.

Secundo, nubes est illius figure ad latus, sicut continens et uicinus. Sic uirgo Maria ad
 latus habuit angelorum ordines. Vnde tota uita sua fuit angelica, unde in carne et preter
 carnem uiuere potius est angelicum quam humanum.

50 Tertio, inferius conformat se cum existentibus, ut patet in montibus, etcetera. Sic uirgo
 Maria, unde Bernardus: «Maria omnia omnibus facta est, sapientibus et insipientibus
 debitorum se fecit, etcetera, ut de plenitudine eius accipiant uniuersi, captius
 redemptionem, eger curationem, tristis consolationem, peccator ueniam, iustus gratiam»,
 etcetera.

55 Tertio, uirgo Maria comparatur nubi ratione effectus. Nam inter alios habet nubes tres
 singulares effectus.

Primo facit solem uisibilem, nam sicut sol propter excellentiam lucis sit nobis in
 proportionatus, nam: «excellens sensibile corrumpit sensum», ut dicit Philosophus tertio De
 Anima, et sic uisus noster non est proportionatus illi uisibili, sed solum aquile uisus illi
 60 proportionatur, et illa uidet solem in fonte eius. Et sic ut dicit Aristoteles in Libro
 Animalium, aquila apprehendit pullos suos et ponit illos uersus solem, et qui clare illum
 uidet illum nutrit, et qui solem clare non uidet dimittit cadere. Sic in proposito: *Deum nemo
 uidit unquam*, Iohannis primo. Solum illum uiderunt clare aquile, id est, angeli boni, sed mali
 non uolentes eum uidere proiecti fuerunt in infernum profundum. Sed dum positus fuit
 65 Deus in nube, id est, in humanitate, et in uentre uirginis, iam illum potuimus uidere, unde:
apparuit gloria domini in nube, Exodi decimo sexto. Et sic post incarnationem: *in terris uisus est
 et cum hominibus conuersatus est*, Baruch tertio.

Secundo, nubes temperat solis rigorem, unde post diluuii rigorem Deus dedit signum
 dicens, Genesis nono: *arcum meum ponam in nubibus celi*, etcetera. Sic arcus fuit filii Dei, nubes
 70 uirgo Maria, antequam poneretur in nube: o quam seuerus erat! Patet in peccata Ade, patet
 in subuersione Sodome, in diluuiio, in numeratione populi. Ideo dicebatur: *Deus ultionum*.
 Sed uenit filius Dei, qui figuratur in arcu, nam sicut arcus continebat duo: primum coram
 omnino rectam, et lignum curuum, sic Christus duas naturas: corda recta significabat
 diuinitatem, lignum obliquum humanitatem, que erat fragilis et curua per passibilitatem,
 75 unde Psalmi decimo septimo: *posuisti ut arcum ereum brachia mea*. Et sicut arcus semper mittit
 uersus lignum sagittam, ante incarnationem erat lignum, id est, natura humana in terra, et
 diuinitas qui per cordam figuratur erat sursum in celo. Et sic sagitte ueniebant ad terram
 per rigorem, sed post incarnationem Yris et arcus ille habet cordam uersus nos et
 curuitatem sursum, quia fragilitas humane nature ascendit in celum in die ascensionis. Et sic

62-63: Io. 1, 18. | 66: Ex. 16, 10. | 66-67: Bar. 3, 38. | 69: Gn. 9, 13. | 71: cf. Ps. 93, 1. | 75: Ps. 17, 35.

40: cf. Bed., *De Nat. Rer.*, XXXII. PL 90, 252B-253A. | 41-42: cf. Auctor. Arist., *De Cael. Et Mun.*, II, 53, 286b21-24, p. 163. | 45-46: cf. Pseu. Bern. Cl., *Vit. Mys.*, IV, 12. PL 184, 644B. | 51-53: Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, 2. PL 183, 430D. | 58: cf. Auctor. Arist., *De Ani.*, II, 104, (424a28), p. 182. | 60-61: Aristoteles] NI. cf. Isid., *Etym.*, XII, 7, 11. PL 82, 460B; cf. Alb. Mag., *De Animal.*, XXIII, 9, pp. 439b-440a.

80 non possunt nunc uenire sagitte ad nos, ex quo arcus iste positus fuit in nube uirginis Marie.

Tertio, nubes irrigat terram aridam. Sic mediante peccato Ade tota terra fuit arida gratie, unde Psalmi centesimo quadragesimo secundo: *anima nostra sicut terra sine aque tibi*. Sed mediante uirgine Maria totus mundus fuit irriguus, et ante ipsam nunquam potuit uenire ad
85 nos gratia. Figura tertio Regum decimo octauo, quando rex Achab peccauit per instigationem regine Iezabel, tunc non pluuit per annos tres cum dimidio, clamauit autem rex ad Heliam ut duceret pluuiam. Ille autem misit seruum suum in montem, et per sex uices nullum signum pluuię uidit, sed: *septima uice uidit nubeculam paruam quasi uestigium hominis*, et tunc cito uenit pluuiam. Spiritualiter peccatum regis Achab fuit peccatum Ade
90 primi regis instigante regina. Sic Eua regina instigante uenit illud peccatum. Sed clamauit prius homo ad Heliam, id est, Deum genus humanum clamauit. Nam Helias secundum Hieronymum interpretatur «Deus dominus».

Hic autem misit seruum suum septem uicibus in monte contemplationis ad
95 speculandum utrum ueniret pluuiam gratie. Sed in sex uicibus nunquam fuit uisa, quia nubes nondum uenerat.

Primus seruus fuit Adam. Post peccatum tempore penitentię desiderauit uidere signum pluuię, scilicet: nubem, et nunquam uidit, sed bene audiuit uerba domini dicentis serpenti: *inimicitias ponam inter te et mulierem, et inter semen tuum et semen illius. Ipsa conteret caput tuum*, quod de illa pretiose nube fuit dictum, sed nunquam illum uidere potuit.

100 Secundus seruus fuit Noe qui illam nubem desiderauit uidere et nunquam uidit bene, autem uidit figuram illius in archa. Nam sicut sine illa nullus tunc potuit saluari, sic sine uirgine, pretiosa archa, etcetera.

Tertius seruus fuit Abraham, qui etiam illam desiderauit uidere et nunquam uidit. Sed bene fuit ei promissa dicendo: *in semine tuo*, scilicet: in Christo, ut ait Apostolus: *benedicentur omnes gentes*, sed ille exire debuit de illa pretiosa nube.
105

Quartus seruus fuit Moses, qui etiam desiderauit illam uidere et non potuit. Sed illi figurata fuit in nube mediante qua in deserto fuerunt saluati, etcetera.

110 Quintus seruus fuit Daud, qui etiam illam non uidit. Sed bene illam desiderauit, dum dixit in Psalmo centesimo tertio: *rigans montes de superioribus tuis, de fructu operum tuorum satiabitur terra*, etcetera. Et sic multi prophete illam desiderabant, ut Isaie quadragesimo quinto dicebat: *rorate celi desuper et nubes pluant iustum*, etcetera.

Sextus seruus fuit in secundo templo Zorobabel, qui etiam illam desiderauit. Sed nunquam uidit nec signum habuit, quia appropinquante ueritate omnes promissiones et figure cessauerunt, ut attentius illam sperarent.

115 Venit septima uice in principio noui testamenti ille seruus Symeon sacerdos, qui desiderauit illam uidere: *et responsum acceperat a spiritu sancto non uisurum se mortem, donec*, etcetera, Luce secundo. Et dum esset in templo, uidit uenire pretiosam nubem cum aqua

83: Ps. 142, 6. | 88-89: cf. III Rg. 18, 44. | 98: cf. Gn. 3, 15. | 104: cf. Gn. 22, 18. | 104-105: cf. Gal. 3, 8. | 109-110: Ps. 103, 13. | 111: Is. 45, 8. | 116: Lc. 2, 26.

92: cf. Hier., *De Nom. Heb.*, VT., Rg., E. PL 23, 825A.

gratie in brachiis suis, et tunc dixit: *nunc dimittis seruum tuum, domine*, etcetera. Et dicit nubi: *tuam ipsius animam pertransibit gladius*, etcetera.

120 Tunc mox uenit pluuia gratie in mundum. Et sic, si ista fecit Christum uerum solem uisibilem, et iram, que per peccata nostra habet, mitigat, et etiam rorem gratie nobis prestat et impetrat, ad hanc pretiosam nubem in principio sermonis recurramus dicendo mente humili et pia: aue dulcissima Maria. Ideo in principio sermonis, etcetera.

<THEMA> *Nubes lucida obumbravit eos*, ubi supra.

125 In presenti sermone due erunt partes. Prima thematis introductiua et declaratiua. Secunda sancti euangelii expositiua. Dimissa materia sermonis, solum est uidendum quod una et principalior ratio et causa transfigurationis Christi fuit ut se ostenderet uerum Deum et filium Dei naturalem, unde ante, in capitulo precedenti, scilicet: Matthei decimo sexto, dicit Christus: *filius hominis uenturus est in gloria patris sui cum angelis suis et tunc reddet unicuique*
130 *secundum opera eius. Amen dico uobis, sunt de hic stantibus qui non gustabunt*, etcetera. Aperte autem Christus se dixit filium Dei, quando dixit “cum gloria patris sui”, et dixit se Deum dum dixit: “tunc dabit unicuique secundum opera”, quia Psalmi octogesimo tertio: *gratiam et gloriam dabit dominus*, scilicet: Deus. Et quia «nemo dat quod non habet», uoluit ostendere discipulis qualiter intrinsece habebant gloriam. Probatum autem Machometus quod Christus
135 non fuit Deus.

Primo, dicit quod ipsemet Christus dixit quod erat creatura et creatus a Deo sicut ceteri, et hoc dicit in libro primo Alchorani, azora secunda, que dicitur “Vacce”, alea quinquagesima. Et in hoc aperte ostendit dixisse falsum, quia nusquam tale reperitur. Et licet anima Christi fuerit creata, sed Christus simpliciter non potest dici creatura nisi
140 addatur secundum quod homo, uel secundum naturam humanam, ut dicit sanctus Thomas tertia, questione decima sexta, octauo, obiectione, et questione uicesima, primo ad primum; et tertio, distinctione undecima, articulo primo et secundo; et Contra Gentiles quarto, capitulo quadragesimo octauo.

Secundo, dicit Machometus quod Christus nunquam se dixit filium Dei. Hoc autem dicit
145 in libro primo Alchorani, azora secunda, alea septuagesima octaua et alea septuagesima nona. Hoc autem aperte est falsum. Nam ipse primo dixit ex se, secundo approbavit ex aliis, tertio ex effectum.

Ex se, nam quando dixit de iudicio, Matthei uicesimo quarto et Marci decimo tertio dicit: *tunc uidebunt filium hominis cum potestate multa*, scilicet: infinita, et maiestate, scilicet: diuina,
150 *et mittet angelos suos*. Igitur est dominus angelorum et uerus Deus. Item Matthei uicesimo sexto, princeps sacerdotum ait illi: *adiuro te per Deum uiuum, ut dicas nobis si tu es Christus filius Dei. Dicit illi Iesus: “tu dixisti”*, scilicet: uerum. Patet ex illo quod sequitur: *uidebitis filium hominis sedentem a dextris uirtutis Dei*, etcetera. *Tunc princeps sacerdotum scidit uestimenta sua dicens: “blasphemauit! Quid ad huc egemus tibus?”* Igitur credidit quod ille dixerat se esse filium Dei.
155 Item Luce uicesimo secundo, quando dixerunt: *tu es ergo filius Dei?* Christus respondit: *uos*

118: cf. Lc. 2, 29. | 119: cf. Lc. 2, 35. | 124: Mt. 17, 5. | 129-130: Mt. 16, 27-28. | 132-133: Ps. 83, 12. | 149-150: Mt. 24, 30-31; Mc. 13, 26-27. | 151-154: Mt. 26, 63-65. | 155-156: Lc. 22, 70.

133: cf. Ius., *Dig.*, L, 17, 54, p. 922. | 136-137: Vacce] *Auctor err.* cf. Q 3, 50. | 140-143: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 16, a. 8, p. 143; q. 20, a. 1, p. 168; q. 11, a. 1, p. 98; *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 11, q. 1, a. 1-2, pp. 596sq; *Con. Gent.* (vol. 15), lib. 4, c. 48, p. 154. | 145: cf. Q 5, 72-75.

137: Vacce] M, X Bacce.

dicitis, quia ego sum. Item Marci decimo quarto, dixit summus sacerdos: “*tu es Christus filius Dei benedicti?*” *Iesus dixit: “ego sum, et uidebitis filium hominis.”*

Secundo, alii dixerunt de eo, ut pater dixit Matthei tertio et decimo septimo: *hic est filius meus dilectus*, etcetera. Marci primo et Luce tertio: *tu es filius meus dilectus*, etcetera. Item Petrus dicit, Matthei decimo sexto: *tu es Christus filius Dei uiui*. Item Thomas apostolus dixit: *dominus meus et Deus meus*, Iohannis uicesimo. Item Matthei decimo quarto: *illi qui erant in navi uisa tempestate dixerunt: “uere filius Dei es”*. Item Marci decimo dixit cecus: *Iesu fili Dei*, etcetera. Item Marci decimo quinto dixit centurio: *uere filius Dei erat iste*, etcetera. Item demones coacti ueritate hoc confessi sunt. Nam Marci secundo et quinto demon dixit: *Iesu fili Dei altissimi*.

Tertio, ex effectu maxime ex his que sunt propria Deo.

Primo, dimittenda peccata, Marci secundo, de paralytico et Luce quinto: *remittuntur tibi peccata tua*. Et dixerunt: *quis potest peccata dimittere nisi solus Deus?* Et sic dicitur in Alchorano, libro primo, azora secunda, alea centesima tricesima quinta quod solus Deus dimittit peccata. Hoc idem libro primo, azora prima, alea ducentesima quinquagesima quarta.

Secundo, patet ex cognitione cogitationum occultarum. Nam hoc solum est proprium Deo, ut dicit Machometus primo libro, azora prima, alea septuagesima sexta et libro eodem, azora secunda, alea uicesima nona. Sed Christus ista cognouit, ut patet Luce sexto: *sciebat cogitationes eorum*. Item Luce undecimo: *ut autem uidit cogitationes eorum dixit*, non autem per signa hoc uidebat, sed in interioribus. Vnde dicitur Luce uicesimo quarto: *ut quid cogitationes ascendunt in corda uestra?* Item hoc sciebat Christus, secundum Machometum libro primo, azora secunda, alea quadragesima octaua.

Tertio, patet quia resuscitare propria uirtute est proprium Deo. Nam ut dicit Machometus, Deus est dominus mortis et uite, et ipse ‘mortificat et uiuificat’, libro primo, azora prima, alea ducentesima quinquagesima octaua. Hoc idem libro primo, azora secunda, alea uicesima septima. Sed Christus suscitabat mortuos, ut patet libro primo Alchorani, azora secunda, alea quadragesima octaua. Patet etiam hoc per Almanzhodi in suo libro, qui ponit quod Christus suscitabat propria uirtute. Item patet in Alchorano, libro secundo, azora quinta, alea tricesima nona, ubi habetur quod Christus per imperium suscitauit ex puluere nepotem Noe, ut notificaret mensura arce facte a Noe, auo suo, etcetera.

Si dicis: non propria uirtute, sed Dei. Dicendum quod non solum propria uirtutem, ut patet imperando, Luce septimo: *adolescens, tibi dico: “surge”*, et dixit: *ego sum resurrectio et uita*, Iohannis undecimo; etiam apostoli resuscitabant in nomine Iesu Christi, ut patet in Actibus Apostolorum.

Quarto, patet de creatione, nam creare est proprium Dei, cum requirat potentiam infinitam, secundum omnes doctores. Et etiam Machometus dicit quod solus Deus est

156-157: Mc. 14, 61-62. | 158-159: Mt. 3, 17; 17, 5. | 159: Mc. 1, 11; Lc. 3, 22. | 160: Mt. 16, 16. | 160-161: Io. 20, 28. | 161-162: Mt. 14, 33. | 162: cf. Mc. 10, 47. | 163: Mc. 15, 39. | 164-165: cf. Mc. 5, 7. | 167-168: Mc. 2, 5-7; Lc. 5, 20-21. | 173-174: Lc. 6, 8. | 174: Lc. 11, 17. | 175-176: Lc. 24, 38. | 188: Lc. 7, 14. | Io. 11, 25.

169: cf. Q 3, 135. | 170: Q 2, 255. | 172: cf. Q 2, 77. | 173: cf. Q 3, 31. | 176-177: cf. Q 3, 49. | 179: cf. Q 2, 258. | 180-181: cf. Q 3, 27. | 182: cf. Q 3, 49. | cf. Al-Mas’, *Muruğ al-dabab* (vol. 7), c. 114, p. 54. | 184: cf. Q 11, 37sq.

159: Tu es filius meus dilectus] M hic es filius meus dilectus. | 175: Vicesimo quarto] M, X decimo quarto.

195 creator omnium rerum, primo libro, azora secunda, alea decima nona et centesima decima sexta et centesima sexagesima tertia. Item, azora tertia, alea sexagesima tertia, ubi habetur quod ‘unus solus Deus est creator’, sed Christus creauit passeret et aues secundum Machometum, primo libro, azora tertia, alea quadragesima octaua.

Si dicis: aliud est creare parua, ut ipse fecit, et non magna. Dicendum quod tanta potentia requiritur ad creandum muscam quam ad crandum aliquid magis perfectum, igitur, etcetera.

200 Quinto patet: dare gloriam est Deo proprium, unde Psalmi octogesimo tertio: *gratiam et gloriam dabit dominus*, et in Alchorano, libro primo, azora tertia, alea uicesima sexta. Sed Christus dat illam, Matthei decimo sexto: *uenturus est in gloria sua et tunc dabit unicuique secundum opera eius*.

Nec rationes quis Machometus assignat ualent aliquid, que sunt tres.

205 Prima, dicit quod si Deus haberet filium quod essent plures dii, quod esset blasphemus et idolatra qui diceret tale, ut habetur libro primo, azora secunda, alea centesima sexagesima secunda, ducentesima quinquagesima tertia; et libro primo, azora quarta, alea quadragesima septima, etcetera. Sed licet uerum dicat quod si ponerentur plures dii esset hereticus et idolatra, sed falsum dicit in hoc quod christiani ponant plures deos, licet dicant Deum filium habere. Nam pater et filius non sunt plures dii, sed unus Deus ut dicit Athanasius et omnes catholici. Nam licet sint plures persone, non autem plures dii, quia in patre et filio est una sola essentia. Sicut intellectus et uoluntas, licet in se sint distincta, sed una sola anima est, sic in proposito, ut dicit Thomas in prima parte, questione nonagesima tertia, septimo, obiectione.

215 Secunda ratio sua est quod si Deus haberet filium esset ponere confusionem in mundo, cum inter patrem et filium super dominio multotiens sit contentio, etcetera. Hanc rationem ponit ipse in primo libro, azora sexta in fine. Sed hoc est falsum in diuinis, nam tunc est confusio inter aliquos, quando uult aliquid quod alter non uult, uel quando unus habet aliquid quod alius non habet. Sed hoc non est in diuinis, nam eadem est uoluntas in patre et filio, scilicet: Deus. Et idem uelle in patre et filio et nihil habet pater quod non habeat filius, nec econuerso. Igitur, nulla potest esse discordia inter illos.

225 Tertia ratio sua est quod Deus non potest habere filium, cum non habeat uxorem aut amicam. Sed hec ratio est bestialis, nam indicauit de Deo, quod uidet in his inferioribus, quod nullo modo est simile, ut dicit sanctus Thomas in opusculo ad Cantorem Anthiocenum, capitulo tertio. Dicit quod, sicut Mahoma fuit carnalis, sic carnaliter considerauit generationem diuinam. Nam dicit cum generatio sit communicatio nature, cum natura diuersimode sit in rebus, sic non eodem modo comunicatur, sed secundum proprietatem sue nature. Vnde animalibus conuenit secundum propagationem et coniunctionem maris et femine. Plantis conuenit pullulatio uel germinatio. Luminaribus emanatio secundum quendam influxum. Sic nature intellectuali conuenit secundum modum intellectualem. Et sic in diuinis patet hoc in sermone decimo octauo, parte eius secunda, cum igitur multi sint testes in ueteri et nouo testamento quod Christus sit Deus, et Machometus teneatur recipere uetus et nouum testamentum, ut patet in multis locis

200-201: Ps. 83, 12. | 202-203: Mt. 16, 27.

193-194: cf. Q 2, 21; 116; 164. | 195: cf. Q 3, 62. | 196: cf. Q 3, 49. | 201: cf. Q 3, 26. | 206-208: cf. Q 2, 163; 255; 4, 48. | 210: cf. Ath., *Symb.*, I. PG 28, 1583A. | 213: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 93, a. 7, p. 667. | 217: cf. Q 6, 163-164. | 224: cf. Th. Aq., *De Rat. Fid.*, III, p. 58.

235 Alchorani, scilicet: in primo libro in multis locis, unde Christus dixit, Luce uicesimo quarto: *scripta sunt de me in lege Psalmis et prophetis.*

Primo de lege. Lex Mosi est recipienda ab agareno, ut patet primo libro, azora secunda, alea quadragesima nona, quinquagesima prima, octogesima sexta, nonagesima prima, centesima tricesima quinta; libro eodem, azora tertia, alea tertia; eodem libro, azora quinta, alea tricesima quarta et centesima tricesima quinta; et azora sexta, alea nonagesima secunda
240 eiusdem libro; et in libro secundo, azora prima, alea centesima quadragesima quarta, centesima quadragesima quinta.

Secundo de Psalmis, primo libro, azora secunda, alea ducentesima quadragesima quarta, ducentesima quadragesima quinta, ducentesima quadragesima nona; et azora quarta, alea centesima sexagesima secunda; et azora quinta, alea octogesima; et azora sexta, alea
245 octogesima quinta et nonagesima.

Tertio de prophetis, libro primo, azora secunda, alea octogesima sexta et nonagesima septima et alea centesima tricesima quinta dicit quod omnes sunt recipiendi ad salutem.

Item quod euangelia sint credenda ab agareno patet in multis locis Alchorani, libro primo, azora tertia, alea tertia et alea centesima octogesima quarta; et azora quinta, alea
250 quadragesima octaua; et libro secundo, azora tertia, alea centesima duodecima, et in multis aliis locis. Nam sicut Deus uidet sine oculo corporali et audit sine aure, sic generat sine muliere. Vnde Psalmi nonagesimo tertio dicit de Deo: *qui plantauit aurem non audiet, aut qui fingit oculum non considerat.* Quasi dicat: sic isti agareni sunt rudes et nihil intelligunt, nisi que uident in his inferioribus. Et istis loquitur propheta Dauid dicens: *intelligite insipientes in populo et stulti aliquando sapite,* etcetera, Psalmi nonagesimo tertio. Igitur, sicut corporalia generantur
255 mediante corpore, sic spiritualia mediante spiritum. Et hoc quo ad primam partem.

In secunda parte uidebimus unam breuem conclusionem euangelii expositiuam que est hec: quod Christus in transfiguratione ostendit se esse solum regem glorie, de quo in Psalmo uicesimo tertio: *quis est iste rex glorie,* etcetera? Dicit ibi: *ipse est rex glorie.* Hec conclusio probatur tripliciter: primo, ratione prioritatis glorie. Secundo, ratione potentie.
260 Tertio, ratione sapientie et bonitatis.

Primo, patet nam in lege nature nulla persona fuit gloriosa, sed solum tabernaculum et habitatio orationis, unde Exodi quadragesimo: *gloria domini impleuit tabernaculum.* Item in lege scripta nulla fuit persona gloriosa.

265 Si autem dicis: numquid Moses fuit in facie gloriosus, ut habetur Exodi tricesimo quarto? Dicendum quod illa lux non fuit glorie, quod patet tripliciter.

Primo, quia lux Christi fuit ab intrinseco, sed Mosi ab extrinseco ex consortio sermonis Dei. Exemplum: color in facie alicuius proueniens ex amore uel ex uerecundia est ab intrinseco, scilicet: a corde. Sed color faciei qui prouenit ex applicatione ad ignem est ab extrinseco. Sic fuit inter Christum et Mosen: nam lux Christi ab intrinseco, alterius ab extrinseco.
270

235: Lc. 24, 44. | 252-253: Ps. 93, 9. | 254-255: Ps. 93, 8. | 259: Ps. 23, 10. | 263: Ex. 40, 32. | 265: cf. Ex. 34, 30.

236-241: cf. Q 2, 51; 53; 87; 92; 136; 3, 3; 2, 3-4; 136; 6, 91; 7, 141-145. | 242-245: cf. Q 2, 246-251; 4, 163; 6, 84; 89. | 246-247: cf. Q 2, 87; 97; 136. | 248-250: cf. Q 3, 3; 184; 5, 48; 9, 111.

Secundo, patet nam lumen glorie in corpus non potest esse nisi ab anima gloriosa ut ait Augustinus in epistola ad Dioscorum, quia «nemo dat quod non habet». Sed anima Mosi non fuit gloriosa, sicut anima Christi fuit, igitur, etcetera.

275 Tertio, patet ex signo, nam cum in gloria omnia sint dulcia, amena et delectabilia, lux glorie non potest uisum offendere, ut facit lux solis, sed delectare, unde: *exultabunt sancti in gloria*, Psalmi centesimo quadragesimo nono. Sed illa Mosi offendebat uisum, sic ut non possent filii Israhel intendere in faciem Mosi, igitur. Sed lux Christi delectabat in tantum, quod beatus Petrus nihil aliud respicere uellet dicendo: *domine, bonum est nos hic esse*, etcetera.

280 Figura huius habetur Exodi uicesimo quinto, ubi habetur quod si quis moriebatur sine liberis, frater debebat accipere uxorem fratris. Et si se reputabat indignum, erat descalsiandus et ipsa tunc alium uirum sumebat. Sic in proposito, Abel primus sponsus ecclesie mortuus sine liberis, in quo ciuitas Dei et ecclesia incepit, ut dicit Augustinus De Ciuitate Dei. Quando autem gloria domini apparuit in rubro, ne crederetur Moses frater eius sponsus sufficiens, dicit illi dominus: *tolle calciamenta de pedibus tuis*. Sperabatur igitur sponsus alius, scilicet: filius Mosi ex Leui, qui fuit Christus. Vnde in figura quando Seffora, uxor Mosi, circumcidit filium suum Gersan dixit: *sponsus sanguinum mihi es*, Exodi quarto. Sic Christus in passione, quando sponsam ecclesiam accepit, exiuit sanguis de latere eius, etcetera. Et sic non fuit gloria Mosi gloria sponsi, sed ministri. Exemplum: quando rex speratur, primo, paratur palatium gloriosum. Secundo, minister uestitur aliqua gloria. Sed

285

290 ultimo, recipitur rex cum gloria.

Sic primo, in lege nature tabernaculum fuit plenum gloria.

Secundo, in lege scripta ministro et seruus fuit aliqua gloria preparatus, sicut Moses.

295 Tertio, in ecclesia fuit rex glorie receptus: *amictus lumine sicut uestimento*, Psalmi centesimo tertio. Vnde dicit Euangelista: *sunt de hic stantibus qui non gustabunt mortem, donec uideant filium hominis in regno suo*, id est, in gloria. Igitur, si gloria est regnum suum, ipse est rex glorie. Et sic patet quo ad prioritatem.

300 Secundo, patet hoc quo ad potentia, unde Psalmi uicesimo tertio: *quis est iste rex glorie, dominus fortis et potens?* Ostendit igitur potentiam suam in gloria, quia, quando uoluit, illam ostendit, et quando uoluit, illam occultauit ut dominus, Moses non sic. Sed Moses: *ignorabat quod facies eius esset cornuta*, etcetera. Secundo, ostendit potentiam quo ad dominium, nam habuit incontinenti testimonia a toto mundo. Primo, a celo patrem; a paradiso Heliam; ab inferno Mosen; a mundo quo ad tres eius partes, scilicet: Asiam, Africam et Europam, tres apostolos. Ideo dicit euangelium: *assumpsit Iesus Petrum, Iohannem et Iacobum, et ecce apparuerunt eis Moses et Helias*, etcetera. Sed nota quod cognouerunt discipuli Mosen et Heliam tripliciter.

305

Primo, in habitu, nam Moses cum uirga, Helias pilosus et sona pellicea accintus.

Secundo, in lumine glorie, in quo omnia patent, ideo dicit euangelista: *uisi in maiestate*.

276-277: Ps. 149, 5. | 279: cf. Mt. 17, 4. | 280: cf. Dt. 25, 5. | 285: Ex. 3, 5. | 287: Ex. 4, 25. | 294: Ps. 103, 2. | 295-296: cf. Mt. 16, 28. | 298-299: Ps. 23, 8. | 300-301: Ex. 34, 29. | 304-305: cf. Mt. 17, 1-3. | 307: cf. Lc. 9, 31.

273: cf. Aug. Hipp., *Ep.*, CXVIII, 3, 14. *PL* 33, 439A. | cf. Ius., *Dig.*, L, 17, 54, p. 922. | 283: cf. Aug. Hipp., *En. In Psal.*, CXLII, 3. *PL* 37, 1846A.

280: Deuteronomij] M, X Exodi.

Tertio, in uerbis de quibus loquebantur, et forte Christus in locutione illos nominauit propriis nominibus.

310 Tertio patet quo ad bonitatem, unde Psalmi: *quis est iste rex glorie, dominus uirtutum?* Igitur sapientie et bonitatis. Nam primo, ostendit nubem sapienter, ostendendo non esse hic gloriam in mundo; respondens Petrus dixit: *domine, bonum est nos hic esse*; ille uero ostendit nubem illi. Quasi dicat: non esse hic gloriam querendam.

315 Secundo, ostendit sapientiam et bonitatem quando illos tetigit. Vnde tangit Deus tripliciter, scilicet: excitando, confortando et puniendo uel castigando.

Primo, excitando a somno peccati per internam cogitationem uel inspirationem, ut hic.

Secundo, confortando in actibus uirtutum quando dicit: *nolite timere*. Nam christianus qui pro Christo pugnat non debet timere, nam uicit in mundum et uicit demonem, et sic uirtutem dat uincendi.

320 Tertio, tangit castigando, unde Iob decimo nono: *manus domini tetigit me*, ne sit negligens nec superbus nec elatus, etcetera. Ne igitur nos puniat debemus tria tabernacula preparare, ut dicit beatus Petrus in euangelio presenti.

325 Primum est persona nostra, non illam per uitia deturpare, unde Apostolus prima Corinthiis tertio: *templum Dei sanctum est quod estis uos*. Igitur debemus illud uirtutibus ornare.

Secundum tabernaculum est Christus, de quo Amos nono: *suscitabo tabernaculum Dauid*, etcetera. Item Apostolus: *tabernaculum non manufactum*, ad Hebreos nono, etcetera. Debemus igitur ornare hoc tabernaculum per sacramenta precedentia ad communionem.

330 Tertio, debemus preparare et conducere tabernaculum celi, de quo in Psalmo decimo quarto: *domine, quis habitabit in tabernaculo tuo?*, etcetera. Dat et assignat tres condiciones.

Prima est qui ingreditur sine macula, scilicet: peccati, et operatur iustitiam. Vnde: *diligite iustitiam qui iudicatis terram*, Sapientie primo. Debet autem iudex credere quod omnes nos manifestare opus ante tribunal iudicis, ad Romanos decimo quarto, siue sit imperator siue rex, etcetera.

335 Secundo, dicit: *qui iurat proximo suo et non decipit*, ecce quo ad linguam.

340 Tertio, dicit: *quo pecuniam suam non dedit ad usuram*, etcetera, ecce quo ad proximum. Scilicet: qui ista facit non speret gloriam transfigurationis, sed qui seruat personam suam a uitiiis et operatur uirtuose, qui credit in Christum et seruat que precipit, qui cogitat de celo et spernit mundum, mittit illic thesaurum per pauperem, hic recipit gratiam et in futuro gloriam quam nobis concedat, etcetera. Amen.

310: Ps. 23, 10. | 312: cf. Mt., 17, 4. | 317: cf. Mt. 17, 7. | 320: Iob. 19, 21. | 324: I Cor. 3, 17. | 326: Am. 9, 11. | 327: Hbr. 9, 11. | 330: Ps. 14, 1. | 331-332: Sap. 1, 1. | 333: cf. Rm. 14, 5. | 335: cf. Ps. 14, 4. | 336: cf. Ps. 14, 5.

SERMO VICESIMVS QVINTVS IN DOMINICA POST FESTVM OMNIVM SANCTORVM AD QVEM
FVERVNT VOCATI ISMAHELITE

<THEMA> *Misereor super turbam*, Marci octauo.

5 Originaliter uerbum reperi quod assumpsi. Solent deuoti uirginis Marie dubitare et querere dicendo: cum uirgo Maria secundum omnes doctores fuerit plena gratiarum perfectionum et uirtutum, cur igitur dicitur potius “mater misericordie” quam “mater prudentie uel iustitie”, etcetera? Ad quod hodie respondemus quod hoc sit rationabiliter, quod probo tribus rationibus. Prima ratio ex parte totius mundi sumitur. Secunda ex parte matris. Tertia ex parte filii.

10 Prima ex parte totius mundi est hec: sicut rigor et seueritas incepit in prima matre Eua, sic mitigatio illius per misericordiam incepit in Maria. Et propter hoc in fine diei cantat totus mundus antiphonam dicendo: «salue regina, mater misericordie, etcetera, ad te clamamus exules filii Eue». Quasi dicat: sicut per Euam fuimus priuati gratia et exules glorie per iustitiam, sic per te reducti per misericordiam. Et sicut nullus fuit rigor seueritatis iustitie, quin fuerit et habuerit principatum ab Eua, sic nullum temperamentum illius, quin fuerit a uirgine Maria per misericordiam. Ex quo patet quod omnes mundi misericordie fuerunt initiati a Maria et per Mariam.

20 Sed dices contra: cum actus primus precedat secundum, primo habuit esse quam causam esse alicuius ipsa uirgo Maria. Igitur, licet fuerit causa misericordiarum, ex quo fuit nata, ante non potuit esse mater misericordiarum, cum nondum esset. Dicendum quod sicut non solum qui fuerunt post Christum fuerunt ab eo saluati, sed etiam qui precesserunt in fide uenturi salui fuerunt, sic per uirginem Mariam misericordiam habuerunt, non solum qui post ipsam fuerunt, sed etiam qui precesserunt illam. Vnde, ut dicunt doctores, Adam et Eua meruerunt per peccatum annihilari a Deo, sed Deus noluit, sed misericorditer se habuit cum illis. Et ratio fuit quia preuiderat et ordinauerat quod ex semine ipsorum descenderet quedam pulcherrima uirgo, ex qua nasceretur redemptor totius mundi. Item tempore Noe idem per peccatum sodomie, sed preciebat ex Noe per Sem uirginem esse uenturam, ex qua redemptor mundi sperabatur. Item tempore Abrahe meruit annihilari per idolatrie peccatum, sed misericorditer se habuit promittendo illi per iuramentum, quod in semine suo benedicerentur omnes gentes. Et sic etiam tempore Daud, cui facta fuit eadem promissio cum iuramento. Et sic Daud uidendo tarditatem huius promissionis dicebat in Psalmo octogesimo octauo: *miserecordias domini in eternum cantabo*. Dicit: *ubi sunt misericordie antique domine*, scilicet: antiquitus promisse, *sicut iurasti Daud*, etcetera. Dicit Daud “miserecordie” in plurali, quia de matre et de filio dixit. Vnde: *non ex operibus iustitie que fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit*, ad Titum tertio. Si diceret Deus illi: quando promisi ego ista? Dicit Daud in eodem Psalmo: uos dixistis: *ponam in mari*, scilicet: in Maria, in qua omnes gratie fuerunt congregate, quia: *congregationes aquarum appellauit “maria”*, in solo accentu differunt ista. Ideo dicit quod ponet manum, id est, plenitudinem spiritus sancti, in uirgine, ut disponderetur ad receptionem filii Dei, et postea: *poneret in fluminibus gratiarum dexteram*, id est, filium, qui in sacra scriptura dicitur “dextera”. Vnde Psalms centesimo decimo septimo: *dextera domini fecit uirtutem, dextera domini exaltauit me, dextera domini*, etcetera. Item dicit Isaias capitulo quinquagesimo tertio: *quis credidit auditui*

3: Mc. 8, 2. | 32: Ps. 88, 2. | 32-33: Ps. 88, 50. | 34-35: Tit. 3, 5. | 36: cf. Ps. 88, 26. | 37-38: cf. Gn. 1, 10. | 39-40: cf. Ps. 88, 26. | 41-42: Ps. 117, 16. | 42-43: Is. 53, 1.

12-13: cf. Ans., *Hymn. Et Psal. De San. Mar.*, Salutatio deprecatoria, ante Psal. B. V. dicenda. PL 158, 1037D.

3: Marci] M, X Matthei. | 7: Respondemus] X respondemns.

nostro et brachium domini id est, messias, cui reuelatum est? Item uirgo Maria dicit: fecit potentiam in brachio suo, Luce primo. Et sic iste misericordie fuerunt de matre et filio.

45 Secunda ratio sumitur de matre, unde mater dicitur “alueus” inter rippam et ripam fluminis, scilicet: concauum, in quo currit aqua. Nam quando aqua fluminis crescit et exit et superat ripas fluminis, dicimus quod flumen exit a matre, sicut in Nilo. Sed cum gratie et misericordie semper currant nobis per aqueductum uel fluuium uirginis et nunquam ab illo exeant, nam sicut aqua primo exit ab absisso patris et uenit et currit per uenam fluuii
50 incarnati, unde Hieremie decimo septimo: *domine, omnes qui te derelinquunt confundentur*, etcetera. Dat causam: *quomodo derelinquerunt uenam aquarum uiuentium dominum*, etcetera. Et sicut uerbum uestitum terra nostra, ut aqua in uena, fuit uera uena gratie, sed dum exiit in mundum transiuit gratia et misericordia per alueum uirginis Marie, et sic fuit mater, unde Bernardus dicit: «hec enim fuit uoluntas Dei omnipotentis quod nil ad nos uenire uoluit
55 quin manibus uirginis non transirent». Et sic non solum fuit mater misericordie, sed uera mater, quia nulla misericordia exiuit extra eam.

Tertia ratio est ex parte filii. Nam filius in sacra scriptura dicitur “misericordia” in abstracto, et sic dum ipse Dauid petebat redemptorem mundi dicebat: *ostende nobis, domine, misericordiam tuam*. Et declarat de quo loquitur dicens: et pro id est *salutare tuum*, id est, filium saluatorem mundi, *da nobis*, Psalmi octogesimo quarto. Item ante aduentum illius dicebat: *domine, in celo misericordia tua*, Psalmi tricesimo quinto. Sed dum narrat oblationem illius in templo dicit, ac si iam factum esset ratione certitudinis: *suscepimus Deus misericordiam tuam in medio templi tui*, Psalmi quadragesimo septimo. Igitur si filius dicitur “misericordia”, mater eius dicitur “mater misericordie”. Et sic dum hec uera misericordia fuit in uisceribus
60 uirginis seminata, remansit ibi misericordie semen, ut in campo in quo est milium seminatum, dum metitur ibi, remanet semen. Et hoc est quod dicit Bernardus, super illud “*uinum non habent*” Iohannis secundo dicit: «quid mirum si pietatem exhibent uiscera pietatis. Nonne qui dimidia die pomum in manu tenuerit reliqua parte diei pomi seruabit odorem? Quantum igitur uiscera illa uirtus affecit in quibus nouem mensibus habitauit?».

70 Et sic, dum nos peccatores petimus gratiam, non exaudit nos, quia scimus quod: *Deus peccatores non exaudit*, Iohannis nono. Et tunc uirgo mater peccatorum interpellat pro nobis dicendo: o fili, da illis gratiam, quia ego mater illorum, et mater misericordie *misereor super turbam*. Ad hanc igitur in principio sermonis recurramus dicendo: aue Maria.

<THEMA> *Misereor super turbam*, loco et capitulo ubi supra.

75 Tres turbas uideo positas in magna afflictione, scilicet: turbam infidelium agarenorum; secundo, turba purgantium in purgatio; tertio, turbam pauperum huius ciuitatis. Maxime huius hospitalis Beate Marie Gratie. Et de qualibet istarum dicit nostrum thema “*misereor super turbam*”. Et sic in presenti sermone uidebimus de turba ismahelitarum. In secundo sermone de turba purgantium. In tertio de turba pauperum.

80 Dixit igitur primo: “*misereor super turbam*” ismahelitarum, et ratio est quia uideo tantam multitudinem esse damnatam, et quod peccant, et non per malitiam, sed per ignorantiam, et sic sunt magis digni uenia. Nam Paulus dicebat: *misericordiam consecutus sum*,

43-44: Lc. 1, 51. | 50-51: Ier. 17, 13. | 58-60: cf. Ps. 84, 8. | 61: Ps. 35, 6. | 62-63: Ps. 47, 10. | 67: Io. 2, 3. | 70-71: cf. Io. 9, 31. | 72-74: cf. Mc. 8, 2. | 82-83: I Tim. 1, 13.

54-55: Bern. Cl., *In Vig. Nat. Dom.*, III, 10. PL 183, 100A. | 67-69: Bern. Cl., *Domi. Pri. Post Oct. Epi.*, I, 2. PL 183, 155C.

80: Misereor] M miserror.

85 *quia ignorans feci*, prima ad Timotheum primo capitulo. Ignoranter receperunt principem suum Machometum. Nam cum secundum eos tres fuerint missi in mundo a Deo cum lege: primus fuit Moses. Secundus Hyce, id est, Iesus Christus. Tertius Machometus secundum eos, licet non secundum ueritatem. De Mose habetur in primo libro, azora secunda, alea quinquagesima prima et alea octogesima sexta et alea nonagesima prima. Item de Christo habetur primo libro, azora quinta, alea quadragesima octaua; ibidem alea septuagesima septima. Item de Machometo habetur in primo libro, azora secunda, alea centesima decima
90 octaua, centesima decima nona; ibidem alea centesima quinquagesima. Videamus igitur quis istorum esset eligendus ab aliquo, qui aliquam legem non haberet, sed meliorem quereret. Dico quod talis non potest carere lege naturali, que pro maiori sui parte in ratione naturali fundatur. Faciamus igitur talem rationem: ille nuntius est sequendus qui perfectius habet
95 conditiones ueri nuntii, sed hic non est Machometus, igitur, etcetera. Sunt autem conditiones ueri nuntii et perfecti tres.

Prima, dispositio persone.

Secunda, quod habeat requisita ad illud quod debet nuntiare.

100 Tertio, quod habeat litteras regias facientes fidem, scilicet: quod sint manu regis mittentis firmatas et subscriptas et proprio sigillo sigillatas, aliter non credent illi nec recipient eum. Exemplum istorum: si rex uult mittere aliquem nuntium uel legatum ad aliquos reges:

primo, querit personam dispositam, scilicet: quod sit sapiens et discretus ad hoc.

105 Secundo, si habet requisita ad negotium, scilicet: si est eloquens et sciat lingua diuersam illorum regum. Et quod ipse tendat in persona ad illos uel mittat nuntios, si fuerint sic distantes, quod ipse in persona propria tendere non possit.

110 Tertio, dabit illi litteras propria manu firmatas et proprio sigillo sigillatas, ut faciant fidem et credant esse a tali rege missum. Sic in proposito, Deus querit dispositionem in nuntii persona et hec debet esse in anima, quia ipse est dominus animarum, et mittit nuntios ad trahendas animas. Et sic nuntius missus a Deo debet esse dispositus quo ad intellectum et uoluntatem, per quod in intellectu ipsius sit ueritas, et in uoluntate bonitas uel sanctitas, quod idem est.

Sed Machometus, quem tu dicis quod fuit nuntius et missus a Deo, non habuit hanc primam conditionem.

115 Primo, non fuit uerax in intellectu, immo falsissimus, quia multa falsa dixit in suo Alchorano.

Primo, quod angeli sunt corporei et quod comedunt et bibunt sicut nos. Item quod habent rem cum mulieribus. Item quod peccauerunt in hoc: quod noluerunt adorare primum hominem, scilicet: Adam, et quod celi sunt ex fumo istorum inferiorum, et alia infinita falsa ponit, que in sermonibus uenturis explicabuntur.

120 Secundo, non habuit sanctitatem in uoluntate, sed fuit maximus peccatorum, idolatra, luxuriosus, etetera.

86-87: cf. Q 2, 51; 87; 92. | 88-89: cf. Q 5, 46; 76. | 89-90: cf. Q 2, 118-119; 151.

Si forte dicunt isti ismahelite: uerum est usque ad annum quadragesimum sue natiuitatis, sed postea non. Dico quod postea fuit profanus in uitio carnis et luxurie. Nam ut habetur in sua Sunna et etiam in libro Aciar, qui secundum eos est liber auctenticus, sicut
 125 Alchoranus, Machometus postquam receperat, ut dicit ipse, prophetiam et reuelationem habuit undecim mulieres simul.

Prima dicebatur Adiga. Post mortem huius habuit Açuaddam, filiam Zambi. Tertiam habuit Axam, filiam Abubaqua, qui post Machometum fuit primus calipha, et cum ista Axa consumauit matrimonium in etate nouem annorum. Quarta fuit Abça, filia ipsius Homar,
 130 secundi calipha, quam repudiauit ipse Machometus, et postea illam iterum recepit, et iste fuit primus Athalach, unde habuit originem lex ista. Quinta fuit Zaynep, filia ipsius Auzayma. Sexta fuit Homezalm, filia de Abumaya. Septima Zaynep, filia ipsius Iaex. Octaua Inayria, filia ipsius Alhariz. Nona Rayhana, filia ipsius Zeydi. Decima Homeabiba, filia ipsius Cayisian. Vndecima fuit Çasia, filia ipsius Yaya. Duodecima Maymona, filia
 135 Alhariz.

Cum prima nullam aliam habuit, sed iste undecim simul fuerunt iuncte in domo, et preter istas habuit quattuor alias mulieres que ei se obtulerunt. Nam ipse posuit legem in Alchorano, libro tertio, azora decima quinta, alea quadragesima sexta quod Deus
 140 'licenciauerat ei quot mulieres uellet accipere, quod aliis erat prohibitum qui non poterant nisi quattuor accipere. Et etiam licenciauit ei Deus, ut ipse ibidem dicit quod sumeret ex consanguineis, tam ex parte patris, quam ex parte matris, quod aliis erat prohibitum. Item ibidem posuit legem quod mulieres que uellent se offerre illi posset illas recipere'. Et sic se obtulerunt ei quattuor.

Prima dicta fuit Maymona, filia Alfariz. Secunda Zaynab, filia Auzeyma. Tertia
 145 Omexarich. Quarta Anele, filia Alhahin. Et hanc secum retinuit cum undecim predictis.

Similiter habuit quattuor ancillas.

Prima, Marina, de qua habuit filium suum Abraham. Secunda dicta Rayhana. Tertia quedam famula pulcherrima quam ceperat in quodam prelio. Quarta fuit alia pulcherrima quam ei obtulit quedam ex suis mulieribus.

Et sic patet quod Mahoma non habuit hanc primam conditionem missi, scilicet:
 150 dispositionem in anima.

Moses habuit istam. Primo quo ad ueritatem, nam uera dixit et ostendit. Fuerunt autem uera ut uerum distinguitur contra falsum, sed non fuerunt uera ut uerum distinguitur contra figuratiuum, unde dicit Christus, Iohannis sexto: *non Moses dedit uobis panem de celo uerum, sed*
 155 *pater meus dedit uobis panem de celo uerum*, etcetera. Secundo, Moses fuit sanctus, licet aliquando peccauerit.

Tertio Christus excellenter habuit ista. Primo uerax, unde pharisei coacti ueritate dixerunt, ut patet in euangelio hodierno: *magister scimus quia uerax es et uiam domini in ueritate*
 160 *doces*, etcetera. Ipse dicit, Iohannis decimo quarto: *ego sum uia ueritas et uita*, in abstracto quia Deus.

154-155: Io. 6, 32. | 158-159: cf. Mt. 22, 16. | 159: Io. 14, 6.

124: cf. *Sir.*, not. 918, p. 792; cf. Io. And., *Conf.*, c. VII, p. 170; cf. Al-Bukh., LXVII, 4, 1. | 139-142: cf. Q 33, 49-50; cf. Io. And., *Conf.*, c. VII, p. 168; cf. Al-Bukh., LXVII, 20, 1.

Secundo habuit sanctitatem super omnes sanctos, unde Danihelis nono dicit: *sanctus sanctorum*. Et sic istam conditionem quo ad personam excellentius habuit Christus.

165 Secunda conditio, quo ad negotium, non fuit in Machometo. Debet autem missus ad plura regna uel prouincias omnia illa circuire uel, si ad totum mundum mittitur, quia
 170 omnem terram circuire illi non est possibile, debet mittere alios ut omnes uoluntatem edicti regis cognoscant, et ipsi uel illi qui mittuntur, debent habere linguam uel donum linguarum, ut illum intelligant illi quibus mittitur. Sed Machometus dicit quod fuit uniuersalis propheta missus toti mundo. Igitur, uel debuit ire in totum mundum uel mittere alios nuntios in mundum, sed hoc non fecit, igitur, etcetera. Dicit autem quod fuit uniuersalis nuntius
 175 mundo, ut patet libro primo, azora tertia, alea centesima tertia; et azora quarta, alea septuagesima octaua et alea centesima quarta. Et dicit in primo libro, azora quinta, alea sexagesima nona quod ‘non adimpleret preceptum domini, nisi denuntient omnibus ea que illi fuerunt reuelata a domino’. Igitur, cum iste per se non fuerit, quia nunquam fuerit ab Arabia, nec misit alios nuntios uel apostolos in mundum, igitur non fuit nuntius Dei uel
 180 fecit contra preceptum diuinum, quod utrumque est illi inconueniens. Item non habuit donum linguarum, igitur non fuit missus per totum mundum, quia Deus et natura nec superfluum faciunt nec diminutum, igitur mitteret illum ad diuersas prouincias que diuersam habent linguam daret illi donum linguarum.

180 Sed forte dices: Moses fuit nuntius et legislator, sed nec circuiuit mundum, nec misit alios apostolos uel nuntios, nec habuit donum linguarum igitur, etcetera.

Dicendum quod alia ratio est de Mose et alia de ipso. Nam lex Mosi non fuit data nisi illi populo solum, nam tota massa mundi fuit constituta in lege nature et Deus precepit ut pars masse separaretur ab alia massa et purificaretur, ut de illo populo exiret uirgo que paritura erat saluatorem mundi et quod ex illo exirent patriarche et prophete et sacerdotes
 185 preparantes uiam mundo. Exemplum: quando mulier aliqua facit massam, ut faciat panes pro tota domo, separat particulam masse pro artocrea uel pro panibus exquisitis, ut illa portio prepararetur cum farina uel oleo uel aliquid tale. Et sic fuit populi illius articula massa separata a tota alia mundi massa. Et licet tam ista quam alia massa esset eiusdem nature, sed hec fuit specialius preparata per illam legem que fuit lege nature superaddita, et ex illa
 190 fuerunt prophete et sacerdotes preparantes et promittentes que uentura erant, et ultimo uenit uirgo sacratissima, ex qua fuit natus redemptor mundi. Et sic illa lex solum fuit data illi populo, unde Psalmi centesimo quadragesimo septimo: *non fecit taliter omni nationi et iudicia sua non manifestauit eis*. Et sic, cum illi soli populo data fuisset illa lex, nec Moses debuit dimittere populum, nec ire ad alias prouincias, nec mittere discipulos, nec habere donum
 195 linguarum, sed solam linguam hebream.

Tertio, bonus nuntius debet habere litteras a rege mittente firmatas et signatas. Firmatas, dico, manu propria, et signatas sigillo proprie imaginis. Nam sine isto non daretur illi fides, nec crederetur missus a tali rege. Sed manus Dei omnipotens est potentia infinita, nam alia est manus nature, scilicet: potentia naturalis. Et sic, quando res fiunt regulariter fiunt
 200 naturaliter. Sed quando fit illud quod natura facere non potest, dicimus quod est a manu Dei factum. Et sic uicini Zaccharie, quando uiderunt miraculum ipsius in recuperatione loquele, quando ipsum filium Iohannem uoluit nominare, dixerunt: *quis putas puer iste erit? Etenim manus domini erat cum illo*, scilicet: non fit hoc naturaliter, sed miraculose, Luce primo.

161-162: Dn. 9, 24. | 192-193: Ps. 147, 20. | 202-203: Lc. 1, 66.

170-171: cf. Q 3, 108; 4, 79; 105. | 172-173: cf. Q 5, 67.

192: Centesimo quadragesimo septimo] M, X centesimo uicesimo septimo.

205 Sigillum in quo est imago regis est Christus filius patris eterni, nam dicitur imago patris. Et sic quando miraculum fit per potentia propria filii uel per alios in nomine Iesu ille effectus est a manu Dei firmatus et mediante imagine sigillatus. Vnde Christus, ut ostenderet se esse Deum et ab eo missum, opera faciebat supra naturam et manu Dei firmata. Et ut ostenderet se esse imaginem Dei potestate propria, dixit leproso imperando: *uolo mundare*, Matthei octauo, Marci primo, Luce quinto, etcetera. Item dixit paralytico, Matthei nono: *surge, tolle grabatum tuum et ambula*, imperando illi. Item dixit: *adolescens, tibi dico: "surge"*, Luce septimo. Item puelle dixit: *surge*, Luce quinto, per imperium, etcetera. Item apostoli in nomine eius fecerunt miracula, unde Actuum tertio, Petrus et Iohannes dixerunt paralytico, qui stabat ad ostium templi per annos quadraginta: *in nomine Iesu Christi surge*, etcetera.

215 Et sic miracula fuerunt uera que Christus fecit, cum essent manu Dei facta et firmata, quia ad illa non sufficiebat potentia naturalis, et sigillata erant cum signo imaginis Dei. Et sic fecerunt fidem uidentibus, quia non fuerunt occulta, sed manifesta omnibus, ut patet in natiuitate de stella et tribus regibus cum multitudine uenientibus; patet de aqua in uinum in nuptiis; patet de quinque panibus in deserto de quibus multitudo maxima satiata; patet de missione spiritu sancti in qua erat multitudo *ex omni gente que sub celo est*, Actuum secundo, etcetera.

220 Similiter miracula facta in ueteri testamento habuerunt rationem ueri miraculi. Nam ibi ostendebatur manus domini, cum excelleret potentiam naturalem, et fiebant sigillo regis eterni, scilicet: in nomine "Adonai", scilicet: illud nomen quattuor litterarum quod erat nomen filii Dei. Vnde quando nos inuocando dicimus: "o Iesu", illi dicebant: "o Adonai", et est nomen quattuor litterarum illi correspondentium, scilicet: "Iot", ualet pro "I"; He, que est aspiratio, et sic respondet illi "H"; tertia est "Vau", que respondet "V"; quarta est "Ha", que est similiter aspiratio, cui respondet ille quod non est littera. Et sic omnia excelsa que fuerunt facta in ueteri testamento fuerunt uirtute huius nominis facta. Et sic iudei dixerunt quod Iesus Christus uirtute huius nominis fecit miracula. Nam dixerunt false quod intrauerat templum et quod tulerat illud nomen. Vnde istud fuit nomen illis absconditum, unde Exodi sexto habetur: *ego dominus qui aparui Abraham, Isaac et Iacob in Deo omnipotente, et nomen meum Adonai non indicaui eis*. Nunquam ante fuit ostensum, nisi quando dixit angelus uirgini: *et uocabis nomen eius Iesum*. Christus enim fecit miracula non uirtute nominis, sed propria uirtute significationis nominis. Fuerunt igitur miracula manifesta et facientia fidem in ueteri testamento et publica, ut patet in columna et nube et in transitu maris et in datione legis.

240 Sed Machometus nullum fecit miraculum. Patet quia nullus uidit aliquod miraculum illius, nisi quod ipse solus recitat. Dicit enim quod in die natiuitatis eius corruerunt omnia idola Arabie, quod aperte est falsum. Nam dicit quod propter aduentum suum in mundum cessauit idolatria, et ipse confitetur quod fuit idolatra usque ad annum quadagesimum sue reuelationis, quia ipse erat quadragenarius quando finxit se habere reuelationem Dei ad legem nouam dandam.

Secundo, dixit quod in spelunca illa habuit reuelationem, et quod angelus uenit ei in cathedra aurea et constituit eum in prophetam. Non est aliquis testis nisi ipse hoc docens.

208: cf. Mt. 8, 2; Mc. 1, 40; Lc. 5, 12. | 210: cf. Mt. 9, 5; Mc. 2, 9; Io. 5, 8. | Lc. 7, 14. | 211: cf. Lc. 5, 23. | 213: Act. 3, 6. | 219: Act. 2, 5. | 231-232: Ex. 6, 2. | 233: cf. Lc. 1, 31.

243-248: cf. Io. And., *Conf.*, c. X, pp. 206-207.

209: Nono] M, X octauo.

245 Tertio, dicit quod redeundo ad domum lignum magnum fuit scissum, ut daret ei uiam in eremo, et quod immediate fuit ad suum pristinum statum reductum. Et sic nullus uidit hoc.

Quarto, dicit quod quedam auis ei locuta fuit in uia.

Quinto, quod lupus locutus fuit ei.

250 Omnia ista nullam habent efficaciam nec roborem preter dictum eius. Et quod sint falsa, patet: si angelus ex parte Dei dixerat ei in spelunca quod Deus elegerat in propheta ipsum: quid opus erat quod auis nec lupus dixisset ei hoc?

255 «Item dicit quod cum esset ipse Machometus etatis quattuor annorum, et pasceret gregem cum filiis sue nutricis, uenerunt ad illum duo angeli, scilicet: Michahel et Gabriel, et unus istorum portabat nouaculam in manu, et alius pannum album, et separauerunt illum ab aliis pastoribus in occultum, et aperuerunt pectora sua usque ad cor, et tulerunt cor suum et ab illo corde extraxerunt guttam nigram sanguinis, cum qua diabolus temptat homines». Hoc nullus uidit nisi quod ipse asserit esse uerum. Sed patet quod sit falsum, nam postea ipse pluries fuit temptatus a demone. Patet hoc quia maior temptatio est ut faciat se adorare, et ipse pluries illum postea adorauit usque ad annum quadagesimum.

260 «Item dixit quod quadam die, dum ipse Machometus staret ad solis ardorem, quedam arbor uenit de deserto et posuit se super eum et sic fecit ei umbram et iterum reuersa est ad locum suum sine aliquo signo». Hoc tenet uerum solum ex dicto suo, clarum est quod miracula dantur ad hoc quod uidentes illa credant illum esse a Deo missum, sed ista miracula nullus uidit, igitur, etcetera.

265 Item dicit quod quedam camela petiit iustitiam de domino suo ante Machometum, scilicet: quod imponebat illi onus superfluum, et quod dabat illi parum ad comedendum. Sed nullus uidit illam loquentem cum ipso, nisi quod ipse dixit.

270 Item de ascensu in celum dicit quod uidit multa, sed fatua propter que multi eum reliquerunt. Et doctores sui disputant sicut de Paulo, utrum hoc esset in corpore uel sola anima. Sed Axa sua mulier dixit quod tota illa nocte ipsa tenuit eum super pectus suum; non stabat sic Paulus quando raptus fuit ad celum. Clara igitur constat differentia maxima inter legislatores. Nam licet Moses fuerit a Deo, sed excellit sine comparatione Christus, unde Moses et Machometus dant illi testimonium de isto, unde Moses dixit, Deuteronomii decimo octauo: *prophetam suscitabo eis ipsum audies*, etcetera. Sed dicit Machometus: de me dixit illud. Hoc est falsum. Nam dixit: *de medio fratrum tuorum*, scilicet: de gente tua, sed hic non erat nisi gentilis. Hoc autem dictum fuit de Christo, ut patet Actuum septimo.

275 Item Machometus dicit Christum esse ueracem et uenisse cum ueritate. Item dicit ipsum esse sanctum super omnes sanctos. Item dicit fecisse multa miracula.

280 Igitur, si hic excellit alios, o ismahelite! Accipite istum in principem et rectorem et dominum. Et sic faciendo, hic habebitis gratiam et in futuro gloriam, quam nobis concedat, etcetera. Amen.

274: Dt. 18, 15. | 275: cf. Dt. 18, 18. | 276: cf. Act. 7, 37.

252-257: cf. Io. And., *Conf.*, c. I, p. 103. | 260-262: cf. Io. And., *Conf.*, c. X, pp. 206-207.

250: Elegerat] M, X elegerat.

SERMO VICESIMVS SEXTVS IN DOMINICA POST FESTVM OMNIVM SANCTORVM AD QVEM
ISMAHELITE FVERVNT VOCATI

<THEMA> *Misereor super turbam*, Marci octauo.

Originaliter uerbum reperi quod assumpsi.

5 Multi querunt: quare uirgo Maria potius dicitur “mater misericordie” quam mater aliarum uirtutum, ut in alio sermone diximus? Ad quod respondetur: bene merito dicitur “mater misericordie” potius quam aliarum uirtutum, et preter illas tres rationes, quas in precedenti sermone assignauimus, in presenti demonstrabimus hoc per alias tres rationes.

10 Prima est hec et sumitur ex parte domini, nam regnum Dei continet duas partes, scilicet: iustitiam et misericordiam. Nam in omnibus rebus et locis mundi est iustitia et misericordia. Sed, ut habetur Hester primo, regina Vasthi errauit contra regem Asuerum per superbiam et inobedientiam et loco eius eligitur regina Hester. Et erat decretum regis quod nullum intraret ad eum dum uirga esset in celum erecta, nisi postraretur in terra. Sed Hester dum uidit totum populum condemnatum ad mortem intrauit ad regem et ille
15 postrauit uirgam in terram: *que osculata est sumitatem uirge eius dixitque rex: “quid uis Hester regina? Que est petitio tua?, etiam si dimidiam partem regni petieris, dabitur tibi”*. Sed spiritualiter Asuerus rex potentissimus est Deus omnipotens. Habuit duas reginas suarum prouinciarum: prima Eua inobediens et superba, sed loco illius eligitur Hester humilis et obediens. Sed cum esset decretum regis quod nullus ad eum accederet, si uirga et sceptrum
20 eius esset erectum in celum, et hoc propter peccatum prime regine, nam ut habetur Hester primo, quod Mamucha sapiens dixit regi Asuero: *non solum rege lesit regina Vasthi, sed et omnes populos et principes qui sunt in cunctis prouinciis regis Asueri*. Et sic per peccatum Eue et ab ipsa procuratum, totus fuit mundus condemnatus, et sic ista sententia erat, donec uirga descenderet in terram. Hec uirga fuit filius Dei, de qua Psalmi centesimo nono: *uirgam uirtutis tue emittet dominus ex Sion*, id est, a celo, etcetera. Hanc recepit Hester, id est, uirgo
25 Maria, et sumitatem eius, id est, diuinitatem, adorauit, quia ut cantat ecclesia: «quem genuit, adorauit», etcetera. Et tunc dixit illi: *etiam si dimidiam partem regni petieris, dabitur tibi*, Hester quinto capitulo. Ipsa impetrauit misericordiam pro toto mundo, quia filius retinuit sibi iustitiam et illi, scilicet: matri, dedit aliam partem, scilicet: misericordiam. Et sic iuste dicitur
30 “mater misericordie” et non iustitie, sicut mulier que dominatur in Cipro, dicitur “Cipri regina”, etcetera.

Secunda ratio est ex parte uirtutum, nam uirgo Maria fauet isti uirtuti et auget eam et non prudentiam uel iustitiam, etcetera. Non procurat uirgo Maria pro prudentia, quia scit
35 melius quam nos quid opus est nobis et quia aliquando perditur et damnatur homo cum multa prudentia, unde Ecclesiastes septimo: *non plus sapias quam necesse est*. Item Apostolus ad Romanos duodecimo dicit: *non plus sapere quam oportet*. Videmus quod multi prudentes in hoc mundo in futuro damnantur et multi simplices saluantur. Et sic uirgo Maria tantum non curat de prudentia sicut de misericordia, quia pro peccatoribus est magna misericordia
40 requisita et non prudentia, unde dicit Psalmi quinquagesimo: *miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam*, quia maxima erant peccata ipsius. Igitur querebat magnam misericordiam Dei. Similiter de iustitia: si ipsa temperatur per misericordiam procurando misericordiam, uirgo beata mitigat iustitie rigorem, etcetera. Et sic potius dicitur “mater misericordie” quam prudentie uel iustitie, etcetera.

3: Mc. 8, 2. | 11: cf. Est. 1, 15. | 15-16: Est. 5, 2-3. | 21-22: Est. 1, 16. | 24-25: Ps. 109, 2. | 27: Est. 5, 3. | 35: Ecl. 7, 17. | 36: Rm. 12, 3. | 39-40: Ps. 50, 3.

26-27: cf. Gre. Mag., *Lib. Resp.*, In ev. PL 78, 746D.

45 Tertia ratio est ex parte peccatorum, nam peccatores respiciunt hanc uirtutem, scilicet:
 misericordie ut propriam, alias uero ut alienas. Hanc rationem tangit Bernardus in sermone
 dicens: «nos quidem miseri ceteris in uirtutibus congaudemus tibi, in hac uero potius nobis
 50 ipsis laudamus uirginitatem, humilitatem miramur, sed misericordia miseris sapit dulcius,
 amplectimur charius, crebrius inuocamus. Hec est enim que totius mundi reparationem
 obtinuit, salutem omnium impetrauit». Hec ille. Igitur dicit quod laudamus alias uirtutes
 55 uirginis, sed hanc ut propriam gustamus et ex hac fouemur. Exemplum: sicut quando mihi
 datur rosa dico: “laudetur dominus qui hanc rosam produxit”, sed quando mihi datur
 fructus dulcissimus, non solum hoc dico, sed sumo ex illo alimentum. Sic in proposito,
 laudamus alias uirtutes uirginis, sed ex misericordia nutrimur.

55 Igitur, sicut puerulus non uocat matrem illam que ipsum peperit, licet pluries ipsum in
 manibus teneat cantando, sed cognoscit pro matre nutricem que pectora lactis ei ministrat.
 Sic in proposito, peccatores uidentes utilitatem misericordie Marie, non uocant ipsam nisi
 matrem misericordie.

60 Et sic si petendo gratiam filius nobis peccatoribus non concedit, recurrendo ad hanc
 matrem misericordie ipsa impetrat dicendo: o fili, date illis gratiam, quia ego mater
 peccatorum et misericordie *misereor super turbam*. Ad hanc igitur in principio sermonis,
 etcetera.

<THEMA> *Misereor super turbam*, ubi supra.

65 Due erunt partes huius sermonis. In prima uidebitur quod *misereor super turbam*
 purgatorii. In secunda uidebitur quid credunt uel sentiunt agareni de receptaculis post
 mortem. Tria loca assignauit Deus hominibus, unum in uita et duo post uita.

70 Primus locus est hic, inter celum et terram, et est campus in quo pugnamus quasi in
 stadio. Et qui pugnant dediti terrenis rebus, post uitam datur et assignatur eis locus infra
 terram, quia pro illo pugnarunt. Sed qui fuerunt intenti celestibus et pro illis militarunt,
 assignatur illis locus celestis, sicut dicit Apostolus: *nostra conuersatio in celis est*. Et sic cum
 75 quadam nocte dum essem in hac infirmitate, quam diebus elapsis habui, et cogitarem de
 peccatis et de offensis, de quibus ante tribunal iudicis rationem eram daturus, uidebatur
 mihi quod descendebam ad profundum, et cum per magnum spatium descendissem inueni
 quoddam palatium magnum, in quo nullus morabatur, et iterum descendi inferius, et inueni
 80 in alia habitatione magnam gentium multitudinem flentium et lamentantium et ad latus
 huius erat quedam stantia plena puerorum ludentium. Sed in parte inferiori istorum erat
 quedam olla incensa bulliens cum multitudine personarum, et propter huius timorem nolui
 amplius descendere, sed interrogauit illos qui flebant in illo palatio et dixi qui erant et quare
 flebant, et dixerunt mihi quod erant ille anime que a mundo exierant cum peccatis
 uenialibus, aut cum penitentibus non impletis nec solutis. Et dixerunt quod palatium uacuum
 85 quod inueneram erat limbus sanctorum patrum, in quo anime purgate quiescebant ante
 Christi aduentum, et hodie nullus ibi recipitur, cum sit apertum ostium celi per Christum.
 Dum sunt purgate uolant ad celum immediate, sed palatium plenum puerorum est
 receptaculum, in quo recipiuntur anime puerorum sine remedio peccati originalis de hac
 uita decedentium, et cum non habeant penam sensus, sed solum penam damni, ludunt inter
 se, sed olla incensa in parte inferiori est infernus, in quod recipiunt anime infidelium, qui
 ueritatem fidei cognoscere noluerunt, et etiam anime illorum qui aliquando cognouerunt,

60-63: cf. Mc. 8, 2. | 69: cf. Phil. 3, 20.

46-49: Bern. Cl., *In Ass. B. M. V.*, IV, 8. PL 183, 428B-429A.

48: Crebrius] M creuius.

sed retro abierunt, ut heretici. Item illorum qui licet confiterentur Christum, factis negauerunt, ut pessimi peccatores, qui de peccatis penitentiam agere noluerunt et sic in eternum ibi erunt. Tunc dixi illis qui erant in purgatorio quare flebant. Dixerunt quod
 90 propter tria. Primo, propter societatem, secundo, propter penarum acerbitem, tertio, propter glorie tarditatem.

Primo, propter societatem quam habebant, et propter societatem quam habere cupiebant. Habebant enim societatem demonum, ut uidi, et dixi illis: “isti demones inferunt uobis penas uel tormenta?” Responderunt: “non, sed faciunt nobis mille impropria”. Tunc
 95 illis dixi: “hoc iustum est, si dum eratis in mundo, ut placeretis illis temptationibus displicueratis Deo, nunc econuerso est. Item, quia ista impropria et derisiones uobis cedunt in satisfactionem”, etcetera. Item dixerunt: “iterum flemus, propter paucitatem sociorum nobis aduenientium, quia alio tempore plures ad purgatorium ueniebant. Nunc uero non solum pauci, sed paucissimi ueniunt, et cum solacium sit miseris socios habere
 100 penarum, magnum esset nobis refrigerium quod plures ad essent”. Sed ego quesui: “que est causa quod nunc pauciores ueniunt ad purgatorium quam temporibus elapsis?” Dixerunt quod secundum experientiam quam habebant, triplex erat causa huius.

Prima defectus fidei, scilicet: non credere aliam uitam preter istam huius mundi, nec credere esse purgatorium nec infernum.

105 Secundo, infirmitatum nouitas.

Tertio, uite breuitas.

Et ego cognoui quod ueritatem dicebant.

Primo, in non credendo esse purgatorium nec infernum nec aliam uitam, quia usurarii qui confitentur et dicitur eis quod nisi satisfaciant et peniteant et cessent a peccato, non
 110 possunt intrare in gloriam. Et non desistunt a peccato, quia per multos annos isti realiter non credunt. Nam sunt in ualuis hereticorum huius regni dicentium: “in hoc mundo non uideas me pauperem, quia in futuro non uidebis me penantem”, ac si credat alium seculum non esse, etcetera.

Secundum est infirmitatum nouitas, nam temporibus retroactis confidebant diuites in suis facultatibus, quia dum infirmabantur mox domus erat plena medicorum et necessaria illis non deficiebant. Si non erant in hac ciuitate, mittebant ad ciuitatem Barchinone uel
 115 Valentie, etcetera. Sed hodie dat Deus infirmitates ignotas, nec medici sciunt cognoscere eas, nec remedium in libris suis inueniunt, nec necessaria illis correspondentia noscunt. Sed cum multis medicis et multis remediis moriuntur, quod non credebant, et sic sacramenta necessaria anime non receperunt.
 120

Terium est uite breuitas, nam dum infantem mater lactauerat et extra pericula puerorum erat, iam non erat timor moris usque ad decrepitem et sic tempus penitendi habebant. Sed hodie nullus puer moritur, sed dum sunt in perfecta etate. De quo timebat Dauid dicens: *ne reuoces me in dimidio dierum meorum*, Psalmi centesimo primo. Et sic confidendo in longitudine
 125 uite penitentiam non curant facere.

Secundo, lamentamur de magnitudine pene, nam iste ignis qui nos cruciat est idem cum igne inferni. Nam flamma illius ut uidetis tangit nos, et quanta est differentia de igni mundi ad igne pictum, tanta est de isto ad illum, ut dicit Augustinus. Iterum dixi ego: “si idem est

123-124: Ps. 101, 25.

130 ignis, ut uideo quomodo effectus facit tam differentes? Quia illos uideo in inferioribus, ut
 carbones, et uos uideo ut christallum”. Dixerunt: “hoc non causatur ab igne, sed a subiecto
 in quo recipitur. Nam illi sunt sine gratia, nos autem induti gratia. Exemplum: sicut in
 eodem ignem aurum rutilat et linga in nigros carbones conuertuntur”, etcetera. Iterum dixi
 ego: “postquam uestra est culpa, quare in seculo penitentiam nolulistis facere, de quo
 135 conquerimini et lamentamini?” Dixerunt: “de tribus generibus hominum. Primo, de
 consanguineis et amicis. Secundo, de prelatiis officialibus et testamentorum uisitoribus.
 Tertio, de predicatoribus”, etcetera.

Primo, de consanguineis et amicis, quia dimisimus illis omnia bona nostra, et propter
 eos aliqua iniusta (requirunt restitutionem) fecimus, et legata testamentorum implere non
 curarunt.

140 Secundo, de prelatiis et officialibus ipsorum, qui debent illos compellere ad implendum
 illa et nihil faciunt, maxime uisitatores testamentorum, qui non uisitant nisi partem suam,
 recipiunt portionem et implere non compellunt. Et hoc totum imputabitur prelatiis in die
 iudicii.

145 Tertio, de predicatoribus, qui non instant et excitant ad hec, et sic ratione dabunt in die
 iudicii. Et quia causa istorum nunc patiuntur penam isti in purgatorio et etiam maximam
 penam. Ideo ego *misereor super turbam*. Quo ad primam partem.

150 Secundo, queritur: quid de istis locis credunt et sentiunt agareni? Dicendum quod de
 primo, scilicet: de isto mundo male sentiunt, nam secundum ueritatem iste est stadius et
 locus in quo lucratur et perditur beatitudo. Nam ut dixit Iob: *militia est uita hominis super*
terram, Iob septimo. Sed isti dicunt quod post mortem damnatus potest saluari, etcetera,
 quod est falsum. Nam sicut in duello extra “liçam” nullus actus est meritorius, sic nec extra
 mundum.

155 Secundo, errauit iterum in illo loco uacuo inferiori, qui dicebatur “limbus patrum”. Nam
 non ponit illum nec dicit esse necessarium, cum non ponat quod Christus fuerit primus qui
 ingressus fuit gloriam et deleuit peccatum Ade et aperuit ostium celorum, cum debeat
 omnia ista confiteri et credere. Ista patet, primo quia peccatum Ade transiuit ad omnes,
 sicut iustitia originalis data fuit pro omnibus, et sicut de comodo sic debemus de incomodo
 iudicare. Et in figura positus fuit cherubin cum gladio in porta paradisi, ne ipse Adam, nec
 Eua, nec aliquis alius intraret illuc, sic in celo similiter. Vnde ad Romanos quinto: *sicut per*
 160 *unum hominem peccatum intrauit in mundum et per peccatum mors*. Vnde uenenato fonte
 uenenantur et riuli. Quod autem peccatum Ade transeat ad omnes etiam isti ismahelite
 tenentur confiteri. Nam dicunt sui doctores quod ideo ieiunant triginta dies ipsi, quia
 fructus quem Adam comedit non fuit in suo stomacho digestus usque ad diem tricesimum.
 Igitur si pena transiit ad nos, igitur culpa transiuit, alias hoc esset iniustum. Igitur si per
 165 unum hominem fuit tota natura humana corrupta, debuit per unum hominem redimi. Hic
 autem homo quod esset ex Ade descendentiā et cum peccatum esset infinitum ratione
 offense diuine, oportuit quod redemptor esset infinite uirtutis et sic quod non esset homo
 purus, sed Deus et homo. Christus igitur redemit nos et aperuit celum mediante clauē
 crucis, unde Isaie uicesimo secundo: *dabo clauem domus Dauid super humerum eius*, scilicet:
 170 «crucem», ut dicit glosa ordinaria. Data fuit illi in domo Pilati super humerum eius, quia:

146: cf. Mc. 8, 2. | 149-150: Iob. 7, 1. | 159-160: Rm. 5, 12. | 169: Is. 22, 22. | 171: cf. Io. 19, 17. | 171-172: Is. 9, 6.

128: Augustinus] *Auctor err.* cf. Al. Ins., *S. De Arte Prae.*, XXXII. PL 210, 175A. | 170: cf. Wal. Str., *Glo. Ord.*, Is., 22, 22. PL 113, 1265B.

175 *baiulans sibi crucem* portauit illam, in qua princeps factus fuit et coronatus, quia: *factus est principatus super humerum eius*. Et sequitur: *aperiet et non erit qui claudat et claudet et non erit qui aperiat*. Hoc idem in nouo testamento, Apocalypsis tertio: *hec dicit sanctus et uerus qui habet clauem David et qui aperit et nemo claudit, claudit et nemo aperit*, Apocalypsis tertio. Stabant ergo
 180 in limbo sancti patres, donec Christus aperiret celum et intraret eos, quod fuit in die ascensionis eius. Vnde Michee secundo: *ascendit iter patens ante eos*. Et sic isti sancti non debebant ad infernum descendere, nec in loco puerorum manere, in quo non erat gratia nec in purgatorio post purgationem impletam, quia ibi erat pena quam iam soluerant. Igitur debebant in aliquo loco expectare uerum messiam, de quo Zaccharie nono dicitur: *tu quoque in sanguine testamenti eduxisti uinctos de lacu, in quo non erat aqua*, scilicet: glorie, sed cum iste Christus dicatur messias a Machometo in Alchorano in pluribus locis, hoc debet et tenetur afferere et confiteri.

185 Tertio, male sentit de loco puerorum, nam ipse ponit illum locum, sed dicit quod soli pueri iudeorum et christianorum collocantur in illo. Nam pueri agarenorum uadunt ad paradisum et sunt in illo, sicut aues uolantes diuersorum colorum, et uolant per arbores paradisi, quod est falsum in multis, que dimittuntur pro nunc.

Quarto, ponit infernum, sed non pro agarenis perpetuum, sed pro aliis.

Quinto, ponit purgatorium et bene.

190 Sexto, ponit gloriam et beatitudinem, sed in ista multum errauit. Nam solum posuit et assignauit felicitatem corporum, dicens quod in beatitudine comedent fructus diuersarum specierum et carnes auium, etcetera. Item in potu dicit quod bibent uinum optimum et murratum et quod ibi erunt fontes diuersi, scilicet: uini, aque, lactis et mellis, etcetera. Item posuit beatitudinem in coitu, dicens quod habebunt feminas castissimas et quod Machometus habebit unam inter omnes pulcherrimam, quod Auicena spernit et dicit nono
 195 Metaphysica, capitulo septimo: «ille noster Machometus ostendit dispositionem felicitatis et miserie, que sunt secundum corpus, et est alia promissio que apprehenditur intellectu». Sequitur sapientibus magis cupiditas fuit ad consequendum hanc quam corporis, que est secundum coniunctionem prime ueritatis. Igitur reprehendit suam positionem et dicit quod aliam ponunt sapiente, per quod tacite ipsum dicit ignorante.

200 Et si illi arabes bestiales illud admittebant, uos, mei proximi, uiam ueritatis apprehendite et habebitis hic gratiam et in futuro gloriam quam nobis concedat Dei filius. Amen.

172-173: cf. Is. 22, 22. | 173-174: Apc. 3, 7. | 176: Mi. 2, 13. | 179-180: Za. 9, 11.

195-196: cf. Avi., *Met.*, IX, 7, p. 970.

Sermo XXVII

SERMO VICESIMVS SEPTIMVS IN DOMINICA ANTE ADVENTVM AD QVEM FVERVNT VOCATI
ISMAHELITE

<THEMA> *Est uere propheta*, Iohannis sexto capitulo.

Originaliter recitatie autem in euangelio dominice ocurrentis thema scribitur presens.

5 Sententia est catholicorum doctorum quod beatitudo et gloria celestis est equaliter
communis uiris et feminis. Et licet in uita presenti aliquo modo homines habeant principatum
et dominium supra mulieres, eo quod uir fuit principium femine in principio mundi, ut
patet Adam et Eua, sed postea dominus uoluit quod omnes uiri a mulieribus haberent
10 ortum, et sic quod equarentur ut socii. Et sic in gloria eterna multe mulieres collocabuntur
supra uiros et econuerso. Et sicut gloria fuit communiter promissa et data illis, sic fuit uiris
et feminis reuelata equaliter. Et sic fuerunt prophete ex hominibus et prophetisse ex
mulieribus. In populo iudaico mulieres, ut patet de Maria, sorore Mosi et Aaron, Exodi
15 decimo quinto, et de Anna, prophetissa in templo, Luce secundo. Et uiri etiam, ut patet de
Isaias, Hieremias, etcetera. Etiam in populo gentili mulieres prophetisse, ut patet de illis
decem Sibyllis, de quibus narrat Varro in libro Rerum Diuinarum ad Cesarem Augustum,
que fuerunt inspirate a spiritu sancto, ut dicit Augustinus in decimo octauo et uicesimo
primo De Ciuitate Dei.

Et si queris: quare in populo iudaico fuerunt prophete uiri et femine; in gentili autem
sole femine fuerunt prophetisse? Dicendum quod huiusmodi triplex est ratio.

20 Prima quod in populo gentili fuerunt homines ingenio excellentes et putabant omnia per
rationem naturalem habere. Et sic Deus elegit mulieres, ut illa que ratione excellere
reuelarent, unde dicit Apostolus prima Corinthiis primo, quod: *Deus elegit infima mundi ut
fortia queque confunderent*. In populo autem iudaico non sic fuit.

25 Secunda ratio est quia gentiles uocabant scientiis mundanis, ut in metaphysica,
philosophia et poesia. Et ne crederetur per illa ista reuelare illis non fuerunt ista reuelata,
mulieres uero gentiles nec uiri iudei non sic.

30 Tertia ratio est potissima, quia Christus terminus et signum prophetarum ex iudeis
descendit, ex uiris et mulieribus usque ad uirginem, de qua sine uiro carnem assumpsit, licet
ex populo gentili solum descendit ex mulieribus, ut patet ex Ruth et Rab, etcetera. Et sic
iustum fuit quod ex populo iudaico essent prophete uiri et prophetisse mulieres, sed ex
populo gentili solum essent mulieres prophetisse, etcetera. Si igitur mulieribus fuit concessa
prophetia, a fortiori uirgini Marie, que fuit optima mulierum. Non solum habuit hec donum
prophetie, sed excellentius ceteris, quod probatur tripliciter. Primo, ratione plenitudinis
35 gratie. Secundo, ratione dispositionis et propinquitatis ad terminum prophetarum. Tertio,
ratione differentiarum prophetie.

Primo, ratione plenitudinis gratiarum, nam angelus dixit illi: *auē gratia plena*, unde dicit
Bernardus quod habuit omnes gratias et singularitates, et excellenter in illa. Nam «a nemine
illustrium uincebatur», non esset conueniens quod aliqua mulier haberet hanc gratiam
prophetie et ipsa non. Nam licet proprie, sic gratia gratis data illi, cui communicata fuit

3: Io. 6, 14. | 12-13: cf. Ex. 15, 20. | 13: cf. Lc. 2, 36. | 22-23: I Cor. 1, 27. | 36: cf. Lc. 1, 28.

15: cf. Varr., *Ant. Rer. Div.*, lib. IV, 56a-58, pp. 42-45. | 16-17: cf. Aug. Hipp., *De Civ. Dei*, XVIII, 23, 1. PL 41, 579AB. | 37: cf. Bern. Cl., *In Vig. Nat. Dom.*, III, 10. PL 183, 100A. | 37-38: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, IV, 14. PG 94, 1158B.

40 gratia gratum faciens, a fortiori fuit communicata ista, que est minor illa. Et sic non solum habuit spiritum prophetie, sed excellenter habuit, cum excellenter gratias habuerit ipsa pre ceteris mulieribus.

Secundo, patet hoc ex conditionibus prophetarum, que sunt tres. Prima, quod sit illuminatus et perfectus a Deo per reuelationem. Secundo, quod sit uerax. Tertio, quod sit
45 propinquus termino prophetarum uel signo, scilicet: Christo Iesu. Exemplum in sagittariis. Nam bonus ballistarius debet habere tria.

Primum, habere oculum illuminatum et clarum, ut recipiat speciem signi. Nam cecus non potest esse bonus sagittarius.

Secundo, debet esse uerus, scilicet: semper tendere circa album uel signum, scilicet:
50 mittere sagittam circiter. Nam si a casu dat aliquando circa signum, nihil est, sed ille qui continue dat circa, dicimus quod est uerus sagittarius.

Tertio, debet mittere sagittam circa signum, quia ille magis laudatur inter sagittarios qui magis signo appropinquant. Omnia ista tria excellenter habuit uirgo Maria inter omnes prophetas.

55 Primo, magis illuminata lumine gratie spiritus sancti, unde iam dixerat angelus quod erat *gratia plena*, sed etiam dixit spiritus sanctus: *superueniet in te*, etcetera. Sed sicut candela duplicata magis lucet et illuminat quam sola simplex, sic intellectus uirginis in hoc casu. Item maiori reuelatione perfecta, quia ut dicit Bernardus, secreta incarnationis perfectius sciuit quam angelus, etcetera.

60 Secundo, fuit magis uerax, nam filius suus fuit plenus gratia et ueritate, Iohannis primo: *de cuius plenitudine omnes accepimus*, sed prius uirgo Maria et ceteris excellentius, quia: *lex per Mosen data gratia et ueritas per Iesum Christum facta*. Igitur, sicut nascendo dimisit matrem suam plenam gratia, sic plenam ueritate, quia unum non separatur ab alio.

Tertio, habuit maiorem propinquitatem ad signum et terminum prophetarum, qui fuit
65 Christus. Nam sicut sagittarii ad unum signum tendunt, sic omnes prophete ad Christum, unde Actuum tertio habetur: *Moses quidem dixit quomodo prophetam suscitabit*, etcetera. Et infra: *et omnes prophete a Samuhel et deinceps, qui locuti sunt, annuntiauerunt dies istos*. Nam cum incarnatio filii Dei et aduentus illius in mundum fuerit maxime utilitatis, et erat tante altitudinis quod omnia transcendebant, prophete de illo et de actibus suis prophetarunt
70 usque ad iudicium finale per ipsum. Igitur, quanto magis illi propinqui fuerunt tanto excellentiores in prophetia fuerunt, ut dicit sanctus Thomas secunda secunde, questione centesima septuagesima quarta, sexto, per totum. Sed cum uirgo Maria fuerit propinquissima Christo, igitur, etcetera.

75 Si dicis: Iohannes Baptista fuit plusquam propheta igitur, etcetera. Dico quod hoc facit pro me, quia fuit plusquam propheta, quia Christo uicinus et propinquus, sed magis propinqua fuit mater sua. Nam factus propheta per sanctificationem in uentre matris, quando uirgo Maria per amplexum salutauit Elisabeth, que in utero Iohannem portabat. Sed inter Christum et Iohannem mediabant matres et uestes illarum, sed inter Christum et suam matrem nihil mediabat, sed erat Christus uirgini iunctus in mente et in uentre, ut dicit

56: cf. Lc. 1, 28; 1, 35. | 61-62: Io. 1, 16-17. | 66: Act. 3, 22. | 67: Act. 3, 24.

58: cf. Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, IV, 4. PL 183, 81B. | 71-72: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ac}, q. 174, a. 6, p. 1013.

80 Augustinus in sermone natiuitatis Marie. Super illud “*dominus tecum?*” dicit: «tecum in mente et tecum in uentre», non sic unitus Iohanni, igitur, etcetera.

Si dicis: Iohannes fecit suam matrem prophetissam igitur. Nam mox dixit ipsa: *unde hoc mihi ut ueniat mater domini mei ad me?* Dicendum quod hoc facit pro mea conclusione, nam si Iohannes fecit suam matrem prophetissam per Christum mediante uirgine, igitur magis fuit
85 uirgo Maria a filio suo facta excellenter prophetissa. Nam: «propter unumquodque tale et illud magis», etcetera. Exemplum: si in uase eneo ponuntur prune, citius et perfectius calefit uas illud quam panni extra uas, et Iohannes extra illud uas, igitur, etcetera.

Item si dicis: Iohannes Euangelista habuit excellenter donum prophetie, nam prophetauit de his que accident usque ad finem mundi in reuelatione apocalipsis, igitur,
90 etcetera. Dicendum quod hoc facit pro me, nam Iohannes Euangelista hoc habuit propter propinquitatem ad Christum, quando in cena recubuit supra pectus domini. Dico quod uirgo Maria fuit magis propinqua et in maiori tempore. Quod magis propinqua patet quia in uentre illum tenuit. Sed inter Iohannem et Christum erant uestimenta media, scilicet: tunica et colonium, sed inter uirginem et Christum nihil. Item in maiori tempore, nam in uentre
95 nouem mensibus portauit. In pueritia sepe sine pannis cum manibus pretiosum corpus pertractauit, et lactando sepe supra pectus suum illum recepit. Igitur, si Iohannes solum illud modicum fuit supra pectus a quo spiritum prophetie recepit, a fortiori uirgo Maria.

Tertia ratio sumitur ex speciebus prophetie, que talis est: illa que habuit omnes differentias prophetie, que date fuerunt aliis prophetis, fuit excellentior illis, sed uirgo Maria
100 fuit hec, igitur, etcetera. Patet, nam spes prophetie sunt tres. Prima de preterito, ut Moses, quando dixit: *in principio creauit dominus celum et terram*. Secunda de presenti ignoto hominibus, ut quando dixit Iohannes Baptista de Christo: *ecce agnus Dei*, etcetera. Tertia est de futuro, ut in aliis prophetis: *ecce dies ueniet*, etcetera. Sed in uirgine Maria omnes iste spes fuerunt unite, unde dicit Hieronymus: «ceteris per partes prestatur gratia. Marie uero totam se infundit
105 gratie plenitudo quod habuerit omnes». Patet in suo cantico, Luce primo, dicendo: *magnificat*, etcetera.

Primo, prophetauit de preterito dicendo: *fecit mihi magna qui potens*, etcetera. Quasi dicat: non solum quod esset mater excellentis filii, sed a principio fecit mihi magna, preseruando me a peccato in impletione gratiarum, uirtutum et donorum, etcetera.

110 Secundo, prophetauit de presenti dicendo: *suscepit Israhel puerum suum*, etcetera, sicut locutus est. Fuit de presenti remoto a cognitione aliorum, quia ipsa tunc receperat pro toto mundo. Et sicut pecunia, que in banco mercatoris ponitur, habetur pro recepta, sic iam pro toto mundo erat thesaurus repositus in arca uteri uirginalis, licet esset ignotum aliis et non uirgini.

115 Tertio, prophetauit de futuro quando dixit: *ex hoc enim beatam me dicent omnes generationes*, scilicet: celi et terre. Nam angeli, archangeli, etcetera, omnes ordines dicunt et predicant uirginem Mariam esse beatam. Item generationes terre, scilicet: aliqui iudei conuersi et omnes christiani et omnes agareni predicant illam beatam. Omnes generationes agarenorum, siue qui in nostra Europa. Item omnes qui in Africa. Item omnes qui in Asia

80: cf. Lc. 1, 28. | 82-83: cf. Lc. 1, 43. | 101: cf. Gn. 1, 1. | 102: cf. Io. 1, 36. | 103: cf. Ier. 16, 14. | 106: Lc. 1, 46. | 107: cf. Lc. 1, 49. | 110: cf. Lc. 1, 54. | 115: cf. Lc. 1, 48.

80-81: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CXX, 3. *PL* 39, 1985C. | 85-86: cf. Alb. Mag., *Post. Anal.*, I, 2, 18, p. 66b; cf. Th. Aq., *S. Tb.* (vol. 1), I^a, q. 87, 2 ad 3, p. 623. | 104-105: cf. MF. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 5. *PL* 30, 127A.

88: Habuit] M hubuit.

120 ut Turquia, omnes dicunt Mariam esse beatam, ut patet in primo libro Alchorani, in azora
 secunda, de parientibus uirginis Maria, ubi in alea tricesima septima habetur quod Deus
 fecit illam nasci natiuitate sanctissima. Item in alea quadragesima secunda habetur quod
 angeli dixerunt: ‘o Maria, Deus mundificauit te et elegit te et exaltauit te super omnes
 mulieres’. Et multa alia dicit ibi et in azora prima tertii libri, que est propria Marie uirginis et
 125 sic intitulatur, in quo capitulo uel azora multa excellentia de uirgine Maria dicit. Igitur, cum
 omnes christiani et agareni sint eius deuoti, omnibus hominibus subuenire tenetur et ut
 mater eis offertur. Vnde Ecclesiastici uicesimo quarto dicit: *ego mater pulchre dilectionis*,
 etcetera, *in me gratia omnis uie et ueritatis; transite ad me omnes qui concupiscitis me*, etcetera. Dicit
 tria uirgo beata.

130 Primo, quod est “mater pulchre dilectionis” omnium filiorum, scilicet: deuotorum.

Secundo, dicit quod in ipsa est “gratia omnis uie”, id est, uiatorum, in Deo est gratia
 tamquam in fonte, sed in uirgine ut in thesauraria.

Tertio, dicit: “transite ad me”, etcetera. Et sic ad gratiam impetrandam et participandam
 nihil aliud uult nisi quod ad ipsam recurramus omnes, nam dicit: *transite ad me*, etcetera.

135 Igitur, si illam gratiam uolumus, omnes tam christiani quam agareni ad illam recurramus,
 que nobis se obtulit gratiam impetrare.

Et si dicis: erit hoc uerum? Dico quod sic, nam si prophete uerum annuntiant, ista certe
 uerum dicit, nam *est uere propheta*. Ad hanc igitur in principio sermonis recurramus dicendo:
 aue Maria, etcetera.

140 <THEMA> *Est uere propheta*, ubi supra.

In presenti sermone due erunt partes. Prima, quod Machometus nullo modo potest dici
 “missus” nec “Dei propheta”. Secundo, uidebimus quod Christus, qui apud eos dicitur
 “Yce”, non solum fuit propheta, sed dominus prophetarum.

145 Sententia est catholicorum doctorum quod propheta Dei tres debet habere conditiones.
 Prima quod sit uerax, quia: «falsum non potest subesse illi», ut dicit sanctus Thomas
 secunda secunde, questione centesima septuagesima prima, sexto; et in Questionibus De
 Veritate, questione duodecima, tertio capitulo. Secunda quod sit bonus. Tertia quod ueniat
 cum miraculis, etcetera.

150 Primum patet tripliciter, scilicet: ratione, exemplo et auctoritate. Ratione sic: ille qui
 uenit cum uerbo ueritatis non potest nisi uera predicere, propheta missus a Deo uenit sic
 igitur, etcetera. Patet hoc quia impressor in mente prophete Dei est Deus, qui est ueritas.
 Igitur, falsum scribere non potest. Per contrarium, scribens in malo propheta est falsus,
 scilicet: demon, unde Iohannis octauo: *mendax est et pater eius*, scilicet: mendacii. Nam
 demon concepit primum mendacium quando dixit Eue: *nequaquam moriemini, sed eritis sicut dii*
 155 *scientes bonum et malum*, etcetera. Et sic patet quod propheta dicens falsum mittitur a demone,
 tamquam a suo magistro, qui est mendax.

Secundo, probatur hoc exemplo tube, nam sicut tuba non habet a se uocem, sed a
 spiritu tibicinis, et quando tibicen est uerus et doctus in sua musica ueram uocem et

127-128: Sir. 24, 24-26. | 134: cf. Sir. 24, 26. | 138-140: cf. Io. 6, 14. | 153: Io. 8, 44. | 154-155: cf. Gn. 3, 4-5.

120-121: cf. Q 3, 37; cf. Io. And., *Conf.*, c. XI, p. 212. | 123-124: cf. Q 3, 42. | 124: cf. Q 19, 16sq. | 145: cf.
 Th. Aq., *S. Tb.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 171 a. 6, p. 991; *Qu. De Ver.* (vol. 1), q. 12, a. 3, p. 376.

160 ordinatam immittit in tuba, quando falsus falsam, sic in proposito. Quod propheta sit sicut tuba patet Isaie quinquagesimo octauo: *clama, ne cesses, quasi tuba exalta uocem tuam*. Igitur, quando insufflatio spiritus est a Deo uerissimo, non potest cantare nisi uerum; quando a demone falsissimo, econuerso falsum.

Tertio, probatur hoc auctoritatibus ueteris et noui testamenti. Prima conditio ueri prophete ponitur Deuteronomii decimo octauo, ubi habetur: *propheta autem qui arrogantia deprauatus uoluerit loqui in nomine meo que ego non precepi interficiatur*. Nunc ponit signum, in quo cognoscatur uerus a falso, dicens: *sed si tacita cogitatione dicet: "quomodo possum intelligere uerbum quod dominus non est locutus?" Hoc habebis signum: quod in nomine domini propheta ille predixerit et non euenerit hoc dominus non est locutus*, etcetera. Pro nunc nolo ponere differentiam inter prophetiam comminationis et predestinationis, etcetera. Sed Machometus multa predixit que non euenerunt, ut patet de die iudicii. Nam habetur in sua Sunna, in secundo libro Muslim, quod interrogatus de distantia die iudicii dixit ipse Machometus quod circa erat, nam ostendens duos digitos iunctos dixit: "sic uenimus ego et dies iudicii". Item in libro Albohari et in libro Muslim, qui sunt libri autentici in Sunna sua, dixit Axa eius mulier secunda (que fuit filia primi caliphe, qui dicebatur Vbequar) quod cum quidam quereret a Machometo die iudicii, dixit illis quod esset ante centum annis. Et aduocans puerum ad se dixit: "iste non ueniet ad decrepitam etatem, quia ante erit iudicium finale". Sed a tempore expulsionis Machometus a Mecha iam fluxuerunt nongenti undecim anni. Igitur patet esse falsum prophetam. Item patet hoc quod cum uellet intrare in prelio dicto Hunayni quod fuit unum ex duodecim que ipse Machometus habuit, dixit quod dominus dixerat ei quod uincerent et in predicto prelio non solum fuit uinctus, sed in facie uulneratus. Et quando illi fuit dictum quod non erat propheta Dei, quia uerum non dixerat, dixit quod multi prophete Dei non solum fuerunt uulnerati, sed mortui, ut habetur in libro primo Alchorani, azora uel capitulo secundo, alea centesima uicesima octaua.

Secundo, probatur hoc auctoritate eiusdem, scilicet: Deuteronomii decimo tertio, ubi habetur: *si surrexerint in medio tui prophete aut qui somnium uidisse se dicat et predixerit signum atque portentum et euenerit quod locutus est, et dixerit tibi: "eamus et sequamur deos alienos et seruiamus eis", non audies uerba prophete illius aut somniatoris*, etcetera. Ex ista auctoritate habetur secundum signum, in quo discernitur uerus a falso propheta, quod est efficacius primo, nam licet eueniat quod propheta predixerit et in consilio suo a uia ueritatis auertit, est falsus propheta et mittitur a demone. Sed Machometus fuit huiusmodi, quod patet: nam cum in domo orationis in Mecha antiquitus essent duo idola dicta Allete et Alluza, quos omnes illius prouincie ut deos adorabant, sed Machometus cum lege sua retraxit multos ab adoratione illorum, et non potuit omnes, maxime Corroxistas cum ipse, cum religione sua non interderet nisi ad principatum et dominum Africe, uoluit omnes ad se reducere. Et quadam die in oratione aurore dixit quod illi duo dii erant potentissimi et quod erat ponenda spes in eis et erant digni adoratione. Et sic inclinauit se Machometus et adorauit eos et sic omnes fecerunt. Sed dum exirent ab oratione dixerunt qui iam erant conuersi: "quomodo illud facerent contra predicationem suam a Deo datam, ut ipse dixerat?" Respondit Machometus quod demon temptauit eum et illud dixerat diabolus per os suum, et multi scandalizati abierunt. Et ut excusaret se dicit in libro tertio, azora "Lucis", que est sexta in ordine, quod prophete et missi a Deo omnes fuerunt temptati a demone et quod aliquando demon loquebatur in ore suo. Et sic quod non fuit mirum quod hoc accideret ei, quod est contra

160: Is. 58, 1. | 164-168: Dt. 18, 20-22. | 185-187: Dt. 13, 1-3.

170-172: cf. Al-Bukh., LXXXI, 39, 1; cf. Musl., LIV, 27, 2. | 173-176: cf. Al-Bukh., IX, 20, 1; cf. Musl., XLIV, 53, 1; LIV, 27, 8; cf. Ray. Mar., *Qua. Rep.*, c. De mendatiis Machometi, p. 32. | 183: cf. Q 3, 121. | 190-202: cf. Q 53, 19; cf. Io. And., *Conf.*, c. VI, pp. 162-163; cf. *Sir.*, par. 2, pp. 165-166. | 200: cf. Q 22, 52. | 203-205: cf. Io. And., *Conf.*, c. I, pp. 103-104; cf. Musl., I, 74, 3.

dictum suum in Sunna sua, quod propter hoc quod in sua pueritia angeli aperierunt pectus
 suum et acceperunt cor suum, et ab illo extraxerunt uermiculum nigrum mediante quo
 205 homines temptantur a demone, quod Machometus non potuit temptari a diabolo, quod est
 aperte falsum. Nam temptari non est malum, sed uinci in temptatione. Nam Christus uerus
 messias, dum demon uenit ad temptandum eum, ipse non locutus fuit mediante demone,
 sed dixit per scripturam: scriptum est: *non in solo pane*, etcetera. Iterum scriptum est: *non*
temptabis dominum Deum tuum. Nam licet temptari non sit malum, sed temptare dominum est
 210 prauum. Iterum, non adorauit demonem ut Machometus, sed dixit: *dominum Deum tuum*
adorabis, etcetera. Et sic patet quod Machometus non fuit Dei propheta, sed demonis. Vnde
 ipse non pugnavit pro Deo, sed pro imperio, nam si ipse uellet idolatriam extirpare non
 concessisset quod agareni adorarent in illo nigro lapide illi turris que dicitur “Alquibla” in
 templo Meche, ut hodie agareni faciunt. Nam Homar, secundus calipha, dixit quod non
 215 oscularetur illum lapidem, nisi quia uidit Machometum pluries illum nigrum lapidem
 osculari. Et sic patet quod hodie etiam adorant illos idolos, scilicet: Allete et Alluza.

Tertio, probatur hoc auctoritate noui testamenti, unde Matthei uicesimo secundo:
miserunt pharisei cum Herodianis dicentes Iesu: “magister scimus quia uerax es et uiam Dei in ueritate
doces, dic ergo nobis quid tibi uideatur: licet centum dari cesari aut non?” In quo ponuntur omnia tria.

220 Primo, quod sit uerax, ideo dicit: “scimus quia uerax es”.

Secundo, de consilio optimo dicens: “si licet censum dari”.

Tertio, ponit de doctrina uera, dicens: “et uiam Dei in ueritate doces”. Et sic uisis
 duabus, de ista tertia, scilicet: quod propheta uerus et promissus a Deo doctrinam scribitur
 ueram et rationi consonam. Sed Machometus in sua doctrina multa falsa dixit, igitur non
 225 fuit a Deo. Quod autem doctrina sua non fuerit a Deo probatur nam doctrina que est a
 Deo debet habere tria.

Primum quod propheta cognoscat reuelationem et inspirationem suam esse a Deo
 certitudinaliter et quod remaneat consolatus ab angelo bono, ut dicit sanctus Thomas in
 secunda secunde, questione centesima septuagesima prima.

230 Secundo, quod scriptura illius doctrina sit autentica.

Tertio, ut illa que sunt scripta sint uera et consona rationi. Exemplum de propheta
 Mose.

Ipse habuit reuelationem a Deo in monte per quadraginta dies.

Secundo, lex fuit scripta manu Dei in duabus tabulis.

235 Tertio, scripta erant uera et rationi consona. Sed lex uel doctrina Machometi nullum
 horum habuit.

Primo, non cognouit suam reuelationem uel inspirationem esse a Deo sed a demone.
 Nam, ut habetur in sua Sunna, in principio sue reuelationis dicit ipse quod aliquando

208: cf. Mt. 4, 4. | 208-209: Mt. 4, 7. | 210-211: cf. Mt. 4, 10. | 218-219: Mt. 22, 16-17.

213-216: cf. Io. And., *Conf.*, c. I, 97; c. II, pp. 125-126; cf. Al-Bukh., XXV, 60, 1. | 228: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 171 a. 4, p. 988-989. | 238-245: cf. Io. And., *Conf.*, c. I, pp. 108-110; cf. Al-Bukh., LXV, 4953.

239: *Post et M add et.*

240 audiebat uocem nihil uidebat, aliquando uidebat uisionem et nihil ei loquebatur, aliquando loquebatur illi et nihil uidebat. Et sic Machometus dixit sue uxori prime, scilicet: Adige, quod propter hoc credebat se esse arrepticium et demoniacum, et uolebat se precipitare de monte et interficere. Sed uxor dixit illi: “ostende mihi illum dum uenerit ante te et uidebo quis est ille”. Dum autem uenit ad illum, uocauit uxorem suam Adigam et ipsa dixit: “uere iste est Gibriel”, scilicet: angelus Gabriel. Et sic dicit ipsa: “non credas esse demoniacum, 245 sed missum a Deo”, etcetera. Ex quo sequitur quod postquam ipse non cognouit reuelationem esse a Deo, quod non fuit Dei propheta, et si cognouit hoc, fuit propheta demonis. Nam credidit se esse arrepticium et demoniacum et in hoc uerum dixit. Clarum est quod Moses non sumpsit testimonium a sua uxore, sed ipse stetit quadraginta diebus in monte sine cibo et potu et populus circa montem audiebat tonitrua, etcetera.

250 Secundo, patet in scriptura auctentica, quod Machometus non habuit. Nam ut habetur in sua Sunna, Abdalla, filius Cerage, fuit christianus factus et scribebat Alchoranum ipsi Machometo. Et dum Machometus dicebat illi: “scribe” sic ipse aliter scribebat. Et aliquando dum dicebat illi: “scribe sic”, dicebat Abdalla: “melius erit sic”, et dicebat Machometus: “bene dicis. Scribe”. Videns hoc iste Abdalla reuersus fuit ad christianismum, 255 et dixit Coraxistis quod Machometus “nihil sciebat nisi quod ego illi dixeram”, et quod scriptura non fuit a Deo nec ipse erat propheta, quia si esset propheta, sciret quando ille mutabat sententiam dicti sui. Item habetur in Sunna sua quod Machometus habuit duos captiuos, et unus illorum legebat illi uetus testamentum et alius euangelia, unde istorum uocabatur Azar, alius Gebir. Et sic dicunt Abuatia et Azamachxeri glosatores Alchorani in secundo libro, azora uel capitulo “Apuum”, alea centesima tertia; et in tertio libro, capitulo 260 “Alforani”, alea quarta, quod propter hoc multi crediderunt Machometum esse instructum ab his et hoc est credendum esse uerum. Nam isti faciebant enses in Mecha, et sic parum sciebant in lege, cum essent artifices. Et sic unus illorum iudeus multa falsa dixit legis mosaice. Dixit enim in primo libro, azora secunda, quod Maria, mater Iesu, fuit filia Ambre; 265 et in quarto libro, azora quadragesima quarta, alea duodecima, idem dixit. Et dixit in tertio libro Alchorani, in azora prima, que dicitur de “Maria”, alea uicesima quarta, quod uirgo Maria fuit soror Aaron. Clarum est quod a tempore Aaron usque ad uirginem Mariam fluxerunt anni milia quingenti nonaginta. Item dicitur in libro primo Alchorani, azora prima “Vacce”, quod Daudid fuit qui probauit exercitum cum aqua et sumentes aquam cum manu 270 recepit eos in exercitu, et isti fuerunt pauci. Hoc ponit in eadem alea ducentesima quadragesima octaua. Quod autem hoc sit aperte falsum. Patet nam hic qui probauit hoc fuit Gedeon et non Daudid, et Gedeon fuit ante Daudid per annos ducentos et plus. Igitur patet quod historias ueteris et noui testamenti ponit falsas, igitur non a Deo. Non fuit talis doctrina Mosi, sed: *portauit duas tabulas lapideas manu Dei scriptas*, Exodi tricesimo secundo et 275 tricesimo quarto. Igitur fuerunt autentice cum miraculis infinitis et cum *facie cornuta*, etcetera.

Tertio, patet quo ad doctrinam, que debet esse uera et rationi conformis. Sed hec doctrina quam Machometus scripsit non est talis. Nam primo in illa sunt multa falsa. Nam errauit in Deum faciendo illum corporeum et auferendo ab eo perfectiones et 280 incarnationem, etcetera. Item in angelis faciendo illos corporeos, et quod comedunt et bibunt et miscentur cum mulieribus, et quod sunt mortales et quod damnati possunt saluari et saluati damnari. Item dicit quod aliqui angeli fuerunt facti agareni audientes Alchoranum,

274: Ex. 32, 15; Ex. 34, 1. | 275: Ex. 34, 29.

251-257: cf. Io. And., *Conf.*, c. II, pp. 121-122; cf. Al-Bukh., LXI, 25, 124. | 257-259: cf. Io. And., *Conf.*, c. II, p. 114. | 260-261: cf. Q 16, 103; 25, 5. | 264-267: cf. Q 3, 35; 66, 12; 19, 28. | 268-270: cf. Q 2, 249.

244: Gibriel] X Gabriel. | 254: Christianismum] M christianisimum, X christianissimum. | 261: Machometum] M Mohometum. | 281: Possunt] M posunt.

285 ut habetur in libro quarto, azora “Arene”, que est nona, in alea uicesima octaua, uicesima nona, tricesima, tricesima prima. Et sic agareni sunt demones et demon testificat Alchoranum esse bonum et quod nuntius debet sequi. Et cum sit falsus testis sequitur hoc esse falsum.

290 Item patet hoc in pluralitate feminarum. Nam dicit quod possunt habere quattuor uxores uelatas mediante matrimonio, et quod possint recipere infinitas ancillas, de quibus non ponit numerum determinatum. Clarum est hoc falsum quod Deus hoc preceperit, quia si in principio mundi, quando iminebat necessitas prolis, non assignauit nisi unam mulierem ipsi Ade, nam masculum et feminam creauit: *propter hoc relinquet homo patrem et matrem et adheret uxori sue et erunt duo in carne una*. Igitur, sicut amore uniti, sic et carne, sed amor et caro tantorum non potest coinungi, igitur, etcetera. Igitur patet quod Deus ista non precepisset.

295 Item sunt multa in doctrina eius non conformia rationi, ut patet quando dicit quod formice loquebantur et quod Salomon per sapientiam suam loquellam illarum intelligebat. Item patet de upupa, que uulgariter dicitur “butbut”, quam misit ad reginam Sabe cum litteris et de exercitu suo ex demonibus, hominibus, brutis et auibus, etcetera. Patet hoc in libro tertio, azora “De Formicis”. Item quod auertit Deus iudeos in simeos et porcos ut patet in libro primo Alchorani, azora uel capitulo primo, alea sexagesima quarta. Item in eodem libro, azora uel capitulo quarto, alea sexagesima tertia, et multa alia fabulosa ponuntur.

305 Vnde patet quod impletum fuit quod dixit apostolus Paulus in prima ad Timoheum quarto capitulo: *erit templus dum sanam doctrinam non sustinebunt sed ad fabulas conuertentur*. Sic fuit post Christi aduentum de Talmutho in populo iudeorum et Alchorano in populo ismahelitarum. Sana enim doctrina fuit Christi; falsa et fabulosa istorum non sequentium Christum et, domino permittente, tot fabulas posuerunt quod quilibet cognoscere poterit talem doctrinam non esse a Deo. Sed clarum est quod doctrina Mosi non fuit talis, sed uera et rationi consona. Igitur, quo ad primum patet quod Machometus non fuit propheta Dei sed demonis, quia non fuit uerax. Nec etiam habuit secundam conditionem prophetarum, scilicet: confirmare doctrinam suam miraculis, quod patet nam in Sunna sua, scilicet: in libro Aciar. Dicitur quod «ueniebant multi ad Machometum et petebant ab eo aliquod miraculum, scilicet: quod tolleret montes circa ciuitatem Meche, que montibus circumdatur aut suscitare aliquem mortuum de patribus suis et “tunc credemus quod uera sint que tu dicis”. Et respondit Machometus: “non sum missus cum miraculis”. Iterum dixerunt illi Machometo quod peteret dominum ut daret ei uirtutem miraculorum. Dixit ipse: “ego non pettam nam filii Israhel propter hoc quod petierunt miracula fuerunt damnati”», etcetera. Item dixit ut Achaz: *non pettam et non temptabo dominum*, etcetera. Machometus autem noluit petere quia erat certus quod illi non darentur a Deo, et sic populus aperte cognoscetur quod non esset nuntius eius. Hoc idem habetur in Xara, scilicet: in Alchorano, libro secundo, azora uel capitulo undecimo, “De Ascensu Machometi In Celum”, alea nonagesima, nonagesima prima, nonagesima secunda et nonagesima tertia, et dixerunt: ‘non credemus tibi Machomete, donec producas hic fontes pro nobis ut habeamus hortos cum palmis, uel faceres cadere celum frustratim super nos, uel quod uenires cum Deo et angelis in simul, uel quod haberes domum purpure’. Finaliter dicit: ‘dic tu, Machomete, “laudetur

291-292: cf. Gn. 2, 24. | 304: II Tim. 4, 3-4. | 318: cf. Is. 7, 12.

283-284: cf. Q 46, 29-31. | 296-299: cf. Io. And., *Conf.*, c. V, pp. 150-151; cf. Q 27, 17-44. | 299-301: cf. Q 2, 65; 5, 60. | 312-317: cf. *Sir.*, par. 2, p. 134; cf. Al-Bukh., LXVI, 1, 3; cf. Ray. Mar., *Qua. Rep.*, c. Ad probandum quod Machometus non facit miracula, p. 38; cf. Io. And., *Conf.*, c. X, pp. 205-209. | 322-326: cf. Q 17, 90-93.

319: Cognoscetur] X cognoscet.

Deus”. Ego non sum nisi homo nuntius’. Patet igitur quod non potuit miracula facere. Ex hoc patet quod non fuit propheta Dei, nam si propheta debet habere istas duas condiciones, scilicet: esse ueracem, uenire cum miraculis, igitur aut fecit miracula aut non.

330 Si dicis quod fecit, igitur non est uerax dicendo quod non uenit cum miraculis; si non fecit, igitur deficit ei alia conditio prophete Dei, etcetera. Sed Christus fuit dominus prophetarum, nam ut Deus non fuit propheta. Nam propheta debet habere reuelationem ab alio quod non potest dici hoc conuenire, sed fuit propheta ut homo uiator. Sed cum prophete uideant illa obscure, Christus uidebat illa clare, cum haberet animam gloriosam, etcetera. In quantum predixit futura fuit propheta.

335 Primo, est ueritas in abstracto, ut Deus ideo dixit Iohannis decimo quarto: *ego sum ueritas*. Vnde Augustinus undecimo De Ciuitate Dei dicit: «ut homo fidentius fundauit fidem». Exemplum: sagitta iuncta ad signum errare non potest.

340 Secundum habuit Christus, scilicet: miracula aperta et publica infinita. Non opus est hoc probare, cum in Alchorano ponantur libro primo, azora quarta, que dicitur “Mense”, alea centesima duodecima, ubi dicitur quod illuminauit cecos, sanauit leprosos, suscitauit mortuos, etcetera. Etiam hoc miraculum de quinque panibus, quod hodie recitat euangelium, ponitur in supradicta azora et ab illo sumpsit nomen. Nam Abuatia et Azamachxeri glosatores Alchorani dicunt quod angeli descenderunt mensam de celo ipsi Iesu et manducauit cum apostolis suis et quod ex quinque panibus ordeaceis et paucis
345 piscibus satiauit quinque milia homines.

Igitur, o ismahelite, proximi mei! Respicite ueritatem claram et Christi doctrinam; «sumite quod certum est et in certum dimittite»; aperite oculos uestri intellectus et tunc istum, quem ut prophetam iam recipitis, recipietis in Deum et dabit uobis hic gratiam et in celo gloriam quam nobis, etcetera. Amen.

335: Io. 14, 6.

336: Aug. Hipp., *De Civ. Dei*, XI, 2. PL 41, 318B. | 339-345: cf. Q 5, 110-114. | 347: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm. Ad Fr. In Er.*, XLIV. PL 40, 1321A.

Sermo XXVIII

SERMO VICESIMVS OCTAVVS IN PRIMA DOMINICA ADVENTVS AD QVEM FVERVNT VOCATI
AGARENI

<THEMA> *Erunt signa in sole et luna*, Luce uicesimo primo.

Originaliter, etcetera.

5 Sententia est Apostoli ad Romanos primo quod: *inuisibilia Dei per ea que facta sunt a
creatura mundi*, etcetera. Et sic Deus creauit hominem qui dicitur «minor mundus», octauo
Physicorum, ut illo mediante cognosceretur maior mundus. Nam sicut in isto est creatura
spiritualis et corporalis, sic in illo. Et sicut gubernatur homo mediante capite, sic ille
10 mediante celo. Et sicut in parte inferiori corporis sunt quattuor humores, sic in illo sunt
quattuor elementa, etcetera. Similiter creauit mundum maiorem ut ex illo cognosceretur
Deus, quia inter ista tres conuenientias assignant doctores inter creatorem et ea que creata
fuerunt.

Prima est quod sicut creator est unicus quo ad essentiam, sic solum unicum mundum
creauit, ut dicit Philosophus in primo Celi et Mundi; non est nisi unus Deus et «unus
15 primus motor in uniuerso», ut dicit idem Aristoteles in octauo Physicorum. Nam sicut ipse
Deus est optimus, sic mundum secundum optimam dispositionem et ordinem produxit;
optima dispositio est ut omnia ad unum reducantur. Ideo dixit in duodecimo
Metaphysicarum, quod: «entia debent bene disponi». Et sicut exercitus reducitur ad unum
principem et gubernatorem, sic mundus iste. Nam non essent bene disposita si terra unius
20 mundi tenderet ad centrum alterius, et sic de igne, etcetera.

Secunda conuenientia est quod, sicut iste unicus Deus distinguitur in tres personas,
scilicet: in patrem, filium et spiritum sanctum, sic iste unicus mundus in tres status, scilicet:
in statum nature, a creatore usque ad Mosen; et in statum scripture, scilicet: a Mose ad
Christum; et in statum gratie, scilicet: a Christo usque ad finem mundi. Et sicut non est nisi
25 unicus mundus diuisus in tres status, sic non est nisi unicus Deus distinctus in tres
personas. Nam nullus ponit hoc tempore plures deos, nam idiota est agarenius dicens quod
christiani ponunt tres deos. Nam qui pertinaciter illud diceret, combureretur ut hereticus.
Sed hoc dicit agarenius, qui est rusticus et nil scit de schola naturalium nec celestium. Et
sicut creuit notitia de humanitate, sic de diuinitate. Ante Aristotelem nullus sciebat quid erat
30 homo, nisi quod erat animal rationale bipes, etcetera, sed post Aristotelem cognoscitur
quod habet animam rationalem distinctam in tres potentias, scilicet: in memoriam,
intellectum et uoluntatem. Sic ante Christi ueri doctoris aduentum parum cognoscebatur de
excellenti diuinitatis. Immo unus habebat solem pro Deo, alius ignem, etcetera. Sed
ueniente illo qui dixit: *ad hoc natus sum in mundo ut testimonium perhibeam ueritati*, Iohannis
35 decimo octauo, ipse dicit: *ego et pater unum sumus*, etcetera. Item ab illo habuit discipulus suus
Iohannes quando in canonica sua prima, in capitulo quinto dicit: *tres sunt qui testimonium dant
in celo: pater, uerbum, spiritus sanctus. Et hi tres unum sunt*, etcetera. Igitur, sicut est unus Deus et
tres persone, sic unus mundus et tres status in illo.

3: Lc. 21, 25. | 5-6: Rm. 1, 20. | 34: Io. 18, 37. | 35: cf. Io. 10, 30. | 36-37: I Io. 5, 7-8.

6: cf. Arist. Lat., *Phys.*, VIII, 2, 252b26, p. 285; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 2, a. 8, p. 22. | 14-15: cf. Auctor. Arist., *De Cael. Et Mun.*, I, 26, 278a25-27, p. 161; cf. Arist. Lat., *Phys.*, VIII, 6, 259a12, p. 308; cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 17, q. 1, a. 1, p. 882; *Comm. De Cael. Et Mun.*, I, 8, 16, p. 64. | 18: cf. Arist. Lat., *Met.*, XII, 10, 1076a4, p. 224.

36: Prima] M, X secunda. | Tres] X ttres.

40 Tertia conuenientia est quo ad modum, nam sicut se habuerunt iste tres persone in notitia sua,

sic mundus prima persona patris abscondita fuit, ideo dicit Isaias in capitulo quadragesimo quinto: *tu es Deus absconditus*. Sic res in principio creationis et in lege nature.

Secundo, persona filii, quia uerbum patris declarauit patrem, unde dicit: *pater manifestauit nomen tuum hominibus*, Iohannis decimo septimo.

45 Tertio, spiritus sanctus manifestauit clarius patrem et filium, unde dicit filius: *ipse testimonium perhibebit de me*, Iohannis decimo quinto. Sic fuerunt status mundi:

nam in primo fuerunt figurata.

In secundo ore prophetata.

50 In tertio omnia manifeste et aperte data. Exemplum pictoris: «qui primo describit imaginem per lineamenta, que uulgariter dicitur “debuxar”; secundo facit uestes coloratas; tertio et ultimo facit incarnationem facierum», etcetera. Sic factum fuit in proposito nostro. Nam primo fuerunt figurata; secundo uerbo prophetata; tertio in ueritate data, que ad gubernationem mundi pertinebant. Vt cum quis facit primo litteram “S” et postea litteram “I”, nescit quis que sint ista figurata. Sed quando secundo dicit ille qui hec fecit litteram “S”
55 dicit sanctus littera “I” dicit Iohannes, tunc hec magis manifestantur. Sed dum tertio fit figura beati Iohannis infra uel supra titulum, tunc illud apertius declaratur. Sic in proposito, in creatione mundi gubernatio uniuersi fuit figurata; in lege scripta uerbo promissa; in lege gratie data et impleta. Hoc autem fuit figuratum in principio mundi, quando Deus creauit celum et terram. Nam primo dixit: *fiat lux*, per quod dedit intelligere Deum unum et
60 trinum. Nam lux illa post tres dies fuit incorporata in substantia grossa et corporea et factus fuit sol. Prima dies precedens notauit patrem, secunda filium, tertia spiritum sanctum. Et sic postea incorporata fuit diuinitas in incarnatione et in tempore, de quo habetur Michee, capitulo quinto, qui loquens ipsi Bethleem dicens: *ex te exiet uel egredietur qui sit dominator in Israhel, et egressus eius ab initio a diebus eternitatis*. Hoc idem Matthei secundo. Et licet
65 produceret infinitas stellas et planetas, tamen in medio illorum fuit sol, a quo omnia erant illuminanda.

Et sicut sol figurauit Christum, scilicet: uerbum incarnatum, tamen luna nobis propinqua figurauit uirginem Mariam, qua mediante erat mundus illuminandus. Et sic habetur Genesis primo: *fecit Deus duo luminaria magna, unum ut precesset diei, aliud nocti*, etcetera.

70 Secundo, Christus sol, Malachie quarto: *uobis timentibus nomen meum orietur sol iustitie*, scilicet: Christus uerus messias, etcetera. Item uirgo Maria luna, Psalmi octogesimo octauo, loquens Dauid de throno ipsius messie dicit: *thronus eius*, scilicet: mater in qua positus erat, *ut in throno et thalamo sicut sol et sicut luna perfecta in eternum*. Igitur comparatur lune.

75 Si dicis: etiam dicitur sicut sol. Dicendum quod illa est similitudo, nam erit sicut filius qui dicitur sol, scilicet: sine macula peccati. Sed dicitur luna perfecta, scilicet: in plenilunio, quando est maxime illuminata per plenitudinem gratiarum. Et erit sic perfecta quod in eternum nunquam perdet illud lumen et plenitudinem gratie, etcetera.

42: Is. 45, 15. | 43-44: Io. 17, 6. | 45-46: Io. 15, 26. | 59: cf. Gn. 1, 3. | 63-64: Mi. 5, 2; cf. Mt. 2, 6. | 69: Gn. 1, 16-18. | 70: Mal. 4, 2. | 72-73: Ps. 88, 38.

49-51: cf. Io. Chrys., *De Prod. Iud.*, I, 4. PG 49, 379BC.

Sermo XXVIII

In tertia, lege gratie, hic uerus sol et uera luna fuit manifeste data, de lumine Christo, Iohannes primo: *erat lux uera que illuminat*, etcetera. Quod ista lux sit incorporata in
80 incarnatione patet quia dicit ipse: *ego sum lux mundi*. Quod fuit sol patet Matthei decimo septimo: *resplenduit facies eius sicut sol*, etcetera. Item quod uirgo Maria luna, patet per Augustinus et Bernardus et omnes doctores qui dicunt quod uirgo est luna illuminans omnes peccatores noctis peccati.

Incurrerat homo per peccatum contra Deum tria.

85 Primo, indignationem et iram Dei.

Secundo, infirmitatem anime et corporis.

Tertio, infestationem demonis per temptationem, quia citius temptatus et uictus a demone. Et sicut quando quis offendit alium non audet ad illum accedere nisi in offenso uideat aliqua signa, scilicet: mediante oculo uel manu illum uocet et admittat, sic in
90 proposito, oportuit apparere et esse aliqua signa in sole Christo, et luna uirgine.

Et sic fuerunt tria in Christo et tria in uirgine.

Primum habetur tricesimo octauo et quarto Regum uicesimo: *egrotauit Ezechias usque ad mortem*, dicit illi Isaias ex parte domini: *“dispone domui tue, quia morieris”*, et conuersus ad parietem dicit, etcetera, inspiratus Isaias a domino dicit: *“audiui orationem tuam”*, ecce placata ira; *addam uite tue quindecim annos*, ecce infirmitas sanata; et dicit: *de manu regis asiriorum eruam te*, ecce uictoriam contra demonem. Sed dicit quod: *“signum erit mihi”*. Dicit ipse: *“quando hec fient?” Sol reuertetur decem lineas*, etcetera, quia “Ezechias” dicitur “confortatus a domino” ut dicit Hieronymus, sic Adam uel humanum genus, non autem angelus. Hic Ezechias notat Adam uel genus humanum, qui post peccatum angelus cum gladio circa paradysum mortem illi minabatur, ut Isaias Ezechie, sed fleuit per penitentiam. Et quia non sufficebat illi fletus proprius, quia totum mundum perdiderat, ideo conuersus ad parietem terream, totum mundum terrenum ad fletum imuitauit. Et sic patriarche orabant dicendo: *ueniat qui mittendus est*, Genesis quadragesimo nono. Item Moses, Exodi quarto: *mitte quem missurus es*. Item Isaie: *utinam disrumperes celos et uenires*, capitulo sexagesimo quarto. Item Dauid dicit de lumine predicto: *emitte lucem tuam et ueritatem tuam*, Psalmi quadragesimo secundo. Item Aggei secundo: *ueniet desideratus cunctis gentibus*. Et sic orauit ipse et totus mundus et qui oportuit ostendere prolationem ire Dei humiliando seipsum dicit ei: *hoc erit signum a domino*, etcetera. *Ego conuerti faciam umbram in sole retrorsum decem lineas*, etcetera. Sic sol, qui erat Deus, humiliatus et reuersus fuit decem lineas. Nam ad hoc non assumpsit naturam seraphim, nec cherubin, nec nouem ordines angelorum, sed descendit ad hominem, qui erat decima linea. Et sic accepit naturam humanam et non angelicam, unde Apostolus: *nusquam angelos apprehendit sed semen Abrahe apprehendit*, ad Hebreos capitulo secundo. Igitur, primum signum fuit quo ad incarnationem, de quo assumere debuit carnem uel naturam, quia non angelicam sed humanam, quia peccatum hominis erat redempturus et non peccatum angeli,
115 unde in Psalmo octauo: *minuisti eum paulo minus ab angelis*.

Secundum signum fuit quo ad modum incarnationis, et sic quia miraculose erat facienda incarnatio. Et sic habetur Iosue decimo quod in bello contra Gabaon sol stetit spatio unius

79: Io. 1, 9. | 80: cf. Io. 8, 12. | 81: Mt. 17, 2. | 92-97: Is. 38, 1-8; IV Rg. 20, 1-6. | 102-103: Gn. 49, 10. | 103: Ex. 4, 13. | 104: Is. 64, 1. | 105: Ps. 42, 3. | 106: Agg. 2, 8. | 107-108: Is. 38, 7-8. | 111-112: Hbr. 2, 16. | 115: Ps. 8, 6. | 117: Ios. 10, 13.

82: cf. Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, II, 17. PL 183, 70C. | 97-98: cf. Hier., *Comm. In Is.*, I, 1, 1. PL 24, 24B.

120 diei nec motus fuit. Vnde sicut dies in illo sint duplicata, quia stetit spatio unius diei, sic in Christi incarnatione. Nam dies eternitatis, scilicet: solis eterni, fuit iuncta cum die humanitatis, scilicet: per illuminationem anime beatissime Iesu Christi. Hoc autem fuit figuratum in incarnatione domini ostendens quam naturam debuit accipere miraculose. Sicut qui peccauit miraculose fuit productus quo ad modum miraculosum incarnationis, non sicut ceteri, sic Christus uerus sol stetit sine motu et tempore in sua incarnatione, nam hec fuit instantanea. Nam cum motus celi in obliquo circulo sit causa generationis in his inferioribus, ut dicit Aristoteles in secundo De Generatione, de nullo generato secundum naturam uerum est dicere, solem stare in sua generatione, quia omnis actio naturalis est in motu et successione, in nulla tali actione est statio. Sed bene in actione instantanea, quia in illa: «simul est mutari et mutatum esse», sexto Physicorum. Sed cum ista incarnatio non fuerit facta uirtute naturalis agentis, sed spiritu sancti, que est infinita, et sic in instanti anima fuit creata et uerbo unita et carni, nec fuit mora quadraginta quinque dierum in organizatione, sed in instanti. Et sic non motus fuit sol, nec fuit tempus quod est motus mensura.

135 Tertium signum in sole fuit obtenebratio uel obscuratio retrahendo ad se radios. Sic uerus sol in tempore passionis et mortis in pretii solutione, de quo habetur in multis. Vnde: *sol conuertetur in tenebras*, Iohelis secundo et tertio, et Amos octauo. Non quod perdidit radios lucis sue, sed occultauit illos.

Primo, tempore passionis Christus occultauit radium sue potentie infinite quo ad diuinitatem, et noluit illa uti, quia alias non pateretur quo ad diuinitatem. Sic fuit omnipotens die passionis sicut ab eterno.

140 Secundo, retraxit radium sanctitatis in mense et uoluit fratribus assimilari in omnibus, scilicet: apparere in carnis peccati similitudine, de quo habetur Numeri uicesimo primo, ubi dicitur: *fac serpentem in signum*, unde Theodosius dicit: «sicut serpens speciem ueneni habuit sed nullum uenenum, sic Christus similitudinem peccati sed nullum peccatum habuit». Vnde: *inter iniquos deputatus est*, Isaie quinquagesimo tertio.

145 Tertio, retraxit et occultauit suum radium diuitiarum in paupertate quo ad corpus, unde secunda Corinthiis octauo: *cum diues esset egenus pro nobis factus est*. Et sic nudus positus fuit in cruce hic uerus sol, et ut hoc clarius uideretur sol materialis tempore passionis retraxit radios suos. Vnde Amos octauo: *occidet sol in meridie*, scilicet: hora nona, quando Christus mortuus fuit et quia non perdidit radios, sed occultauit. Dicitur Apocalypsis octauo: *percussa est tertia pars solis*. Nam in Christo tria fuerunt, scilicet: «eternum, nouum et antiquum», et diuinitas perfectissima remansit et anima beata et gloriosa perseuerauit, sed pars tertia que erat corporea uulnerata fuit plagis multis, etcetera. Et sic tertium signum in sole fuit quo ad pretii solutionem, scilicet: in morte, sine quo gratia haberi non potuit. Nam fluxerunt sacramenta quibus mediantibus gratia habemus.

155 Similiter in uirgine Maria uera luna apparuerunt tria signa et nobis necessaria. Primum quo ad conceptionem sine peccato. Secundum quo ad plenitudinem gratie. Tertium quo ad charitatem, pietatem et misericordiam quo ad peccatores.

135: cf. Ioel. 2, 31; 3, 15. Am. 8, 9. | 142: Nm. 21, 8. | 144: Is. 53, 12. | 146: II Cor. 8, 9. | 148: Am. 8, 9. | 149-150: Apc. 8, 12.

125: cf. Arist. Lat., *De Gen. Et Corr.*, II, 10, 336a32, p. 74. | 128: cf. Arist. Lat., *Phys.*, VI, 6, 237a19, p. 240. | 142-143: Theodosius] NI. | 150: cf. MF. Bern. Cl., *De Cons.*, V, 10, 23. PL 182, 801C.

160 Primum signum fuit statio lune, Iosue decimo, quia ipsa in conceptione non habuit casum nec cecidit in peccatum originale Ade. Nam sumendo fructum arboris mota fuit arbor et siccata ex peccati fragilitate, que significabat mundum. Et sic omnes gemme fuerunt consumpte, preter radicem et truncum ex qua exiuit Christus, de qua habetur Isaie undecimo: *egredietur uirga de radice Iesse et flos*, scilicet: Christus, etcetera. Vnde in Psalmo tricesimo quinto in persona uirginis dicit Dauid: *manus peccatoris non moueat me, quia ibi ceciderunt qui operantur*, etcetera. Et sic Abacuc tertio: *sol et luna steterunt in habitaculo suo*. Item Psalmsi centesimo quadragesimo: *cadent in retiaculo*, etcetera.

170 Secundum signum nobis necessarium fuit habere plenitudinem gratiarum. Hoc habetur Isaie tricesimo: *erit lux lune sicut lux solis*, quia gratia uirginis Marie fuit similis gratie Christi. Quia sicut ipse *plenus gratia*, Iohannis primo, sic ipsa, Luce primo. Sed non fuit equalis plenitudo uirginis Marie cum plenitudine Christi, sed ista fuit sine mensura, uirginis uero mensurata. Exemplum: sicut pecunia in arca aliqua contigit esse sine numeratione, sed in marsupio plena cum numero, unde Hieronymus: «in Maria tota se infundit gratie plenitudo que fuit in Christo». Sed aliter, quia in Christo sicut in homine personaliter deificato, in uirgine Maria tamquam in templo consecrato; uel in Christo sicut in capite influente, in uirgine uero tamquam in collo transmittente.

175 Tertium signum fuit misericordie. Parum erat nobis quod ipsa esset plena gratia, si illa nobis non communicaret. Hoc signum fuit positum Iohelis secundo: *luna conuerteretur in sanguinem*, unde Bernardus: «Maria copiosissima charitate sapientibus et insipientibus debitricem se fecit, omnibus misericordie sinum aperit, ut de plenitudine eius», etcetera.

180 Igitur antequam ista signa apparuerint in isto sole et in hac luna, non audebamus accedere ad gratiam postulandam. Sicut quando quis offendit patrem aut matrem aut regem non audet ante illos accedere, nisi prius uideat aliquod signum placationis in eis, scilicet: uoluendo oculos gratos, aut uocando illum aut cum manu signando ut ueniat, sic in proposito. Nam uexillum crucis est eleuatum, unde Isaie undecimo: *et leuabit dominus signum in nationibus*, et uirgine Maria habetur Apocalypsis duodecimo: *signum magnum apparuit in celo*, etcetera. Ipse cum brachiis apertis uocat ad se uirgo Maria cum oculis misericordie. Et sic semper, dum ad istos recurremus ut faciant nos securos de gratia, *erunt signa in sole et luna*. Ad istam igitur in principio sermonis recurramus dicendo: aue, etcetera.

<THEMA> *Erunt signa in sole et luna*, ubi supra.

190 In isto sermone uidebimus unam conclusionem, que talis est: quod dies iudicii uniuersalis non potest naturaliter ab intellectu creato cognosci, sed solum per coniecturas et signa. Ista conclusio habet tres particulas. Prima presupponitur, scilicet: quod in fine mundi erit iudicium uniuersale omnium. Secunda est quod certitudo illius diei non potest naturaliter haberi. Tertia est quod bene per coniecturas et signa.

Prima pars est manifesta de se, nam tres necessaria ab omnibus ponitur.

195 Primo, in ueteri testamento in multis locis a prophetis.

158: cf. Ios. 10, 13. | 162: Is. 11, 1. | 163-164: Ps. 35, 12-13. | 164: Hab. 3, 11. | 165: Ps. 140, 10. | 167: Is. 30, 26. | 168: cf. Io. 1, 14; Lc. 1, 28. | 176-177: Ioel. 2, 31. | 183-184: Is. 11, 12. | 184: Apc. 12, 1. | 186-188: cf. Lc. 21, 25.

171-172: cf. MF. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 5. *PL* 30, 127A. | 177-178: Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, 2. *PL* 183, 430D.

164: Habitaculo suo] M, X humilitate sua. | 194: Tres] M, X ut res.

Secundo, in nouo ab euangelistis.

Tertio, ponitur a Machometo in multis locis tam in Xara quam in sua Sunna.

200 Sed forte dices: quomodo igitur sunt tot peccata nefanda? Dicendum quod illi tales non credunt esse futurum iudicium finale et fundantur tali ratione: anime, dum exeunt a corporibus, iudicantur. Sed: «Deus non iudicat bis in idipsum», igitur, etcetera. Sed quod iudicium uniuersale sit necessarium patet per tres rationes:

205 prima est talis: quia homo considerari potest dupliciter: primo, ut persona priuata; alio modo ut pars comitatis. Et sic dupliciter potest iudicari: primo, ut persona priuata iudicatur aliquis ciuis quasi secrete, quando iudex dicit illi ut det et reddat aliquam pecuniam pauperi. Alio modo iudicatur publice, quando ciuis fuit rector uel gubernator alicuius ciuitatis. Nam expleto officio uoce preconia asistit ad syndacatum et dat rationem de administratis per eum. Sic, licet anima sit iudicata quo ad primum in morte, sed restat iudicium finale in fine mundi uoce preconia coram omni uniuersitate.

210 Secunda ratio est ex parte gloria et pene. Nam perfecta gloria nec perfecta pena non habetur nisi in fine mundi, sed ista debent assignari in sententia iudicii. Igitur oportet quod aliud iudicium sit animabus in fine mundi. Quod non sit ante finem mundi perfecta gloria patet, nam: «anima retardatur aliquo modo a gloria propter appetitum reassumendi corpus», ut dicit Augustinus. Nam licet anima beata habeat gloriam in se, uellet etiam quod illa gloria extenderetur ad corpus, ut si aliqua domina esset in conuiuio epularum optimarum, licet
215 esset ipsa in se contenta, sed si dimitteret in domo filium, desideraret quod ille esset cum ea et sicut ipsa frueretur. Et sic ratione illius quod non habet retardatur a gloria, unde: «beatus est qui habet quicquid uult et nihil mali uult», etcetera. Item beati non solum gaudent de beatitudine et gloria propria, sed etiam de gloria aliorum, et quanto plures sunt beati maior gloria causatur in illis, cum sint in charitate perfecta. Igitur semper crescit gloria beatorum
220 usque ad finem mundi. Item semper crescit pena damnatorum usque ad finem mundi per eandem rationem, ut patet in carbonibus ignitis, quia quanto plures apponuntur maior ignis efficitur. Igitur patet quod non potest rectum iudicium fieri usque ad finem mundi.

225 Tertia ratio est ex parte quietis. Nunquam bonum iudicium potest dari de aliquo donec est in fieri et in motu donec quiescat in termino. Vnde cursus equi non potest iudicari in motu donec perficiat cursum et sagitta non potest iudicari in uia donec fuerit in termino, igitur, etcetera.

230 Si dices: animalia est in termino in die mortis et separationis a corpore, quia ut dicit Aristoteles: «ultimum terribilium est mors», tertio Ethicorum, igitur non requiritur aliud iudicium. Dicendum quod licet terminus sit mors quo ad separationem anime a corpore, sed non est terminus circa ea que sunt circa mortuum. Nam sicut sagitta est in termino dum est circa signum quo ad se, sed non est secundum terram motam circa ipsam. Nam secundum motum terre illius potest applicari ad signum uel separari ab ipso, ideo iudicium de illo non potest dari donec omnia que circa illam sunt quiescant. Sic in proposito, post mortem etiam mouetur ordinatio testamenti quam in articulo mortis fecit. Et sic, si instituit
235 celebrare missas uel aliqua alia usque ad finem mundi, semper accumulatur illud ad meritum suum et sic non potest mensurari meritum donec sit finis mundi. Item, dum sanctus Augustinus scripsit libros et sanctus Thomas ad exemplum aliorum semper meretur usque ad finem mundi, et quando Arrius uel Sabellius scripserunt libros heresum et

200: cf. Gre. Mag., *Mor.*, XVIII, 22, 22, 35. *PL* 76, 56C. | 212: cf. Aug. Hipp., *De Gn. Ad Lit.*, XII, 35, 68. *PL* 34, 483CD; cf. Th. Aq., *S. Tb.*, I^a-II^{ae} (vol. 2), q. 4, a. 5, p. 37. | 216-217: Aug. Hipp., *De Tr.*, XIII, 5, 8. *PL* 42, 1020A. | 228: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, III, 9, 15a25, p. 191.

240 Machometus semper accumulans demeritum legentibus multis usque ad finem seculi, et sic iudicium de istis certum non potest dari usque ad finem seculi. Et sic patet primum.

Secundum probatur, scilicet: quod certitudo illius diei non potest sciri naturaliter, quod patet tripliciter.

Primo, sic illud quod dependet ex sola uoluntate Dei naturaliter ab aliquo intellectu creato sciri non potest, cum uoluntas Dei sit super rationem naturalem.

245 Secunda ratio est talis: iudicium finale erit impleto numero electorum, sed nullus intellectus creatus potest scire quando erit impletus numerus electorum, igitur, etcetera.

250 Tertia ratio talis est: iudicium finale erit cessante generatione et corruptione, quod fiet cessante motu celi. Sed cessatio motus naturaliter sciri non potest, quia Aristoteles octauo Physicorum, non ualens hoc comprehendere, dixit motum esse eternum, quia cum in circulo non sit principium, medium nec finis, quilibet punctus potest esse principium et finis. Et sic non potuit illud ratione comprehendere, sed a sola Dei uoluntate dependere. Et sic, si ignoratur cessatio celi, sic etiam iudicium in fine mundi. Et sic patet secundum.

255 Hanc conclusionem ponit Machometus in multis locis Sunne et Alchorani. Nam dicit in secundo libro Alchorani, capitulo primo, alea centesima octogesima quinta, ubi habetur: ‘si querunt a te de die iudicii: “quando erit et quando ueniet?” Dices tu quod: “scientia illius est in meo creatore”’. Item hoc idem dicit ipse in tertio, azora uel capitulo decimo tertio, alea tricesima quinta, tricesima sexta, tricesima septima, ubi ponit quique a solo Deo cognita, et unum est dies iudicii.

260 Si autem queris: utrum Deus possit reuelare certitudinem diei iudicii? Dico quod sic potest, et hoc idem dicit Machometus in libro secundo, capitulo primo, alea centesima octogesima quinta, dicit: ‘non manifestauit nisi Deus’. Sed Augustinus dicit quod nunquam fuit alicui reuelatum nec erit, nam ratio est ista: Deus nunquam reuelat nisi quod est nobis utile ad saluationem, quia uult omnes homines saluos facere. Sed reuelare uiatoribus certitudinem illius diei esset contra nostram utilitatem, ut propter incertitudinem semper
265 simus parati, ac si cras esset, etcetera. Item, si aliam fuisset reuelatum, hoc esset apostolis, qui receperunt *primitias spiritu sancti*, ad Romanos octauo dicens, sed illis non fuit hoc reuelatum, nam petierunt illud, Matthei uicesimo quarto et Actuum primo, sed dixit Christus: *non est uestrum nosse tempora uel momenta*, etcetera. Sed Machometus uoluit ostendere quod ipsi esset hoc reuelatum. Dixit enim quod immediate post ipsum ueniret dies iudicii
270 finalis, et ad hoc ostendendum ostendit duos digitos iunctos et dicit: “sic sumus ego et dies iudicii”, ut in precedenti sermone diximus. Et in Sunna sua dixit Axa quod multi petebant quando erit iudicium finale et quod respondit Machometus quod esset ante centum annos, et apprehendit puerum ante se et dixit: “antequam hic ueniat ad decrepitem erit iudicium et finis mundi”. Sed iam sunt anni nongenti decem, igitur patet esse falsum. Et sic patet
275 secundum.

Tertia pars conclusionis est quod solum hoc potest ostendi ex signis et coniecturis. Primum signum est multitudo et grauitas peccatorum ostendit iudicium esse propinquum. Nam dicit Christus, Matthei uicesimo quarto: *sicut fuit in diebus Noe, ita erit aduentus filii*

266: Rm. 8, 23. | 268: cf. Mt. 24, 36; Act. 1, 7. | 278-279: Mt. 24, 37.

248: cf. Arist. Lat., *Phys.*, VIII, 8, 264b9, p. 328. | 254-256: cf. Q 7, 186. | 256-257: cf. Q 31, 32-34. | 261: cf. Q 7, 186. | cf. Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, XXII, 5. *PL* 35, 1576BC. | 269-270: cf. Al-Bukh., LXXXI, 39, 1; cf. Musl., LIV, 27, 2. | 271-274: cf. Al-Bukh., IX, 20, 1; cf. Musl., XLIV, 53, 1; LIV, 27, 8; cf. Ray. Mar., *Qua. Rep.*, c. De mendatiis Machometi, p. 32.

280 *hominis*. Sed in illo iudicio fuit signum grauitas et multitudo peccatorum. Vnde Genesis sexto: *uidens autem Deus quod multa malitia hominum esset in terra et cuncta cogitatio*, etcetera, “*delebo*” –*inquit*– “*hominem*”, etcetera. Sic igitur erit in isto secundo fine mundi. Nunc est multitudo peccatorum, iam peccata sunt in ultimo statu, nam superbia pomposa.

Primo, in uestibus fuerunt folia arboris.

Secundo, pelliceas tunicas sumpserunt.

285 Tertio, uenit lanificium.

Quarto, ex herbis ut linum et canapum.

Quinto, sericum ultimum, quod reperiri potest ad delectationem.

290 Et sic, fit quasi miraculose per illum uermiculum in hora mortis, ut nobis ostenderet quod erat ultimum quod monstrari et quo uti poterat a nobis, et ut ostenderet nobis quod, sicut in fine uite illud faciebat uermiculus ille, sic nos recordaremur de morte nostra. Sed pompa humana non contenta de istis apposuit illis metalla.

Et primo miscuit illis metallum eris, ut patet in pannis de ricamar.

Secundo, apposuit filium argenteum.

Tertio, filium aureum, sicut patet in uestibus deauratis.

295 Et sic, cum uestimentum sericum sit supremum in mollibus et aureum sit supremum in metallis, patet quod non est alius ascensus. Et sic pompa hominum est in termino quo ad uestimentum et sic possemus quo ad alia contemplari. Sic etiam de auaritia possumus dicere.

Nam auaritia primo fuit quo ad extraneos.

300 Secundo quo ad propinquos conciuēs.

Tertio quo ad consanguineos.

Quarto quo ad fratres.

Quinto quo ad parentes.

305 In omnibus his uidemus hodie. Nam filii nolunt parentibus subuenire, etcetera, a fortiori nec aliis. Nota latius hoc. Vnde Matthei uicesimo quarto, datur latius signum iudicii dicens: *quoniam superabundabit malitia refrigescet charitas multorum*. Et: *erunt homines seipsos amantes cupidi*, etcetera, ut dicit Apostolus ad Timotheum secunda. Tertio, de luxuria sine uerecundia in omni loco est, in omni ciuitate, etcetera. Et non solum quo ad multitudinem peccatorum sed quo ad grauitatem illorum. Nunquam enim scriptores nec doctores scripserunt species
310 nec circumstantias peccatorum que isto tempore comittuntur neque illas imaginarunt.

Secundum signum est deffectus uirtutis. Nulla uirtus est in mundo. Hoc est signum iudicii finalis et finis mundi, unde Apocalypsis decimo quarto, ubi agitur de tempore iudicii

280-281: Gn. 6, 5-7. | 306: Mt. 24, 12. | II Tim. 3, 2.

habetur: *et uidi et ecce nubem candidam et super nubem sedentem similem filio hominis habentem in capite suo coronam auream et in manu sua falcem accutam. Et alius angelus exiit de templo clamans uoce magna ad sedentem super nubem: "mitte falcem tuam et mete, quia uenit hora ut metatur quoniam aruit messis terre"*. Sed cum uirtus dicatur a uiriditate, quia arbor uirida dicitur habere uirtutem, sicca uero nullam dicimus habere uirtutem. Et sic notatur quod quando uirtuosi deficiunt in mundo, tunc erit iudicium finale. Sed hodie nulla est uirtus in mundo, nulla obedientia in preceptis diuinis. O si uellemus per precepta discurrere uideremus quod a nullo seruantur, etcetera!

Tertia ratio uel signum est uidemus in falsis prophetis, unde Matthei uicesimo quarto, loquens Christus de signis aduentus ad iudicium dicit: *multi pseudoprophete surgent et seducent multos*. Sic in his temporibus in regno Castelle multi dicti fuerunt prophete mendaciter et multe prophetisse mulieres, que combuste fuerunt per inquisitores. Potissimum autem signum apud me est heresis ista que nostris temporibus pullulauit in Hispania, que dicit ceremonialia et legalia esse simul obseruanda cum euangelicis. Nam cum antichristus sit uenturus circa finem mundi, et, secundum doctores, ipse faciet seruare ea que in ueteri testamento seruabantur simul cum illis que tempore gratie seruantur, nam circumcisionem seruare faciet cum baptismo insimul et die sabbati cum die dominico et sic de aliis, sequitur quod iam disponitur mundus ad illa per ista que uidemus.

Quartum signum litteraliter erit in sole et luna per maximam eclipsim miraculose in illis. Sed spiritualiter per solem intelligere debemus statum ecclesiasticum, per lunam uero secularem. Videmus igitur statum ecclesie eclipsatum et obscurum in scientia, in uirtute, in sanctitate, maxime in religiosis, in quibus ista seruabantur et reperiabantur. Sed hodie nihil est.

Et etiam signum in statu laicorum, scilicet: conuersio infidelium, quod patet in insulis nouiter repertis in regno Castille et Granate iam cognoscentes Christum, et nunc in breui fiet in Africa. Vnde Matthei uicesimo quarto, ponitur in signum dicendo: *predicabitur hoc euangelium regni in uniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus et tunc ueniet consummatio*. Iam igitur istis diebus predicat in fine mundi.

O igitur ismahelite, proximi nostri! Attendite ad hunc uerum solem qui illuminat omnem hominem, quia sine isto nullus potest illuminari, quia ipse dicit: *ego sum lux mundi*. Et sic aperite oculos cordis, ne ponatis obicem, nam nullus in lege nature potuit illuminari nisi per hoc. Et sic Moses uenit ad istud lumen tempore transfigurationis in testimonium legis nature. Nam fuit ante dationem legis per annos octingentos. Item uenit Helias pro lege scripta et prophetarum ut hoc testificaret, nec in lege gratie fuit salus quin per istum illuminaretur. Si dicitis de Machometo, dicendo quod etiam si ipse fuisset illuminatus et intrasset celum (quod fuit impossibile) mediante Christo fuisset. Nam in Sunna habetur ab ipso quod dum ascendebat in celum in primo celo reperit ipsum Adam, in secundo celo reperit Christum, et quod ipse Machometus recepit benedictionem a Christo.

Igitur, si uos uultis sequi Machometum, in isto debetis eum sequi, ut ueniatis ad Christum, ut ipse fecit. Et accepta benedictionem ab eo, hic habebitis gratiam et in futuro gloriam quam nobis concedat, etcetera. Amen.

313-316: Apc. 14, 14-15. | 322-323: Mt. 24, 11. | 338-339: Mt. 24, 14. | 342: Io. 8, 12.

348-350: cf. Q 17, 1; cf. Bukh., LX, 43, 1; cf. Musl., I, 74, 6; cf. *Sir.*, par. 2, p. 182; cf. Io. And., *Conf.*, VIII, p. 180.

Sermo XXIX

SERMO VICESIMVS NONVS IN DOMINICA TERTIA ADVENTVS AD QVEM ISMAHELITE FVERVNT VOCATI

<THEMA> *Venite benedicti patris mei*, Matthei uicesimo quinto.

Originaliter uerbum reperi quod assumpsi.

5 Sententia ueridica est omnium theologorum maxime deuotissimi Bernardi, quod inter puras creaturas non potuit dari apertior nec conuenientior ad impetrandam gratiam quam uirgo Maria. Hoc potest tripliciter demonstrari, quia medium semper est positum inter duo extrema.

10 Et sic primo demonstratur comparando illam ad extremum superius, quod est Deus qui dat gratiam.

Secundo, respectu sui ipsius.

Tertio, comparando illam ad mundum inferius, qui debet gratias recipere.

Primo, quo ad Deum debebat tria habere, scilicet: quod esset mulier et quod esset mater et quod esset purissima et sanctissima.

15 Primo, quod esset mulier, ut dicit Anselmus, quia ordo recuperationis gratie debet respondere ordini perditionis illius quo ad personas, licet opposito modo quo ad actus et operationes illarum. Igitur persona que perdidit gratiam fuit quidam homo iunctus Deo quo ad unionem gratie, scilicet: Adam, igitur recuperans illam oportebat quod esset homo iunctus Deo etiam per gratiam. Sed hoc non sufficiebat, quia sic gratia erat recuperanda per
20 illum hominem quod illam iterum perdere non posset, et sic oportebat quod ille homo non solum esset unitus Deo per gratiam sed etiam quo ad personam. Et sic quod Deo uniretur in unitate persone et sic in illo esset triplex unio.

Prima, anime ad corpus, que erat unio naturalis.

Secunda, unio gratie.

25 Tertia, unio hypostatica et personalis. Et sic recuperabat gratiam quam perdere non poterat.

30 Exemplum: unio amoris et amicitie inter duos amicos potest perdi per absentiam uel mortem alterius. Ratio est quia iste amor erat in diuersis personis, quia actus amoris in uoluntate et persona Petri, et alius in persona Iohannis. Sed si essent in una sola persona, non perderetur, ut accidit inter corpus et animam, nam etiam post mortem anima habet inclinationem ad corpus. Ratio est nam ex anima et corpore fit una persona. Sic in proposito.

35 Sed forte dices: ibi etiam sunt due persone, nam una est persona diuina, alia est persona humana, scilicet: ille homo Deo unitus. Dicendo quod ibi non fuerunt due persone, sed una tantum, scilicet: persona diuina. Nam humana natura assumpta fuit in persona diuina. Exemplum: si quis haberet unam arborem in horto et uellet plures species fructuum habere, acciperet duos ramusculos aliarum arborum et inseret in illa et sic haberet tres

3: Mt. 25, 34.

5: cf. Bern. Cl., *In Ass. B.M.V.*, I, 2. PL 183, 415D. | 15: cf. Ans., *Cur Deus Ho.*, II, 8. PL 158, 405B-407A.

40 species fructuum in illa et non esset nisi una arbor. Sic in proposito, in una persona diuina, scilicet: in filio Dei, fuit inserta natura humana, quia assumpsit animam et corpus, que fuerunt ramusculi, in persona diuina, et sic fecerunt tres species fructuum. Nam faciebat miracula mediante natura diuina, flebat et patiebatur mediante corpore, explicabat secreta celestia mediante anima beata. Et sic, si homo fuit iunctus Deo qui gratiam perdidit, etiam debuit esse homo iunctus Deo, non solum per gratiam sed in unitate persone qui illam recuperauit. Sed cum medium perdendi fuit mulier, etiam debuit esse mulier medium recuperandi.

Sed forte dices: potest esse angelus? Dicendum quod medium perdendi fuit angelus, sed non medium immediatum, quia angelus malus non fuit locutus cum uiro sed solum cum muliere. Et sic mulier fuit medium propinquum uiro qua mediante perdita fuit gratia.

50 Secundo, debuit esse mater, nam qui perdidit gratiam fuit uir ex quo exiuit mulier. Igitur, qui recuperauit debuit esse qui ex muliere exiret. Ratio: quia perdere gratiam et illam recuperare sunt uie opposite, igitur opposito modo se debent habere.

55 Sed forte dices: dato quod Eua exiret ex uiro, scilicet: ex Adam, non tamen fuit filia eius nec ipse potuit dici pater eius, igitur sic uir iste, qui debebat gratiam recuperare, poterat exire ex latere mulieris et non esse ipsa mater illius. Dicendum quod Eua fuit medium perdendi gratiam, eo quod comedit ex fructum. Si autem accepisset pomum in manu aut seruasset in sinu, non peccasset. Nam prohibitio facta fuit de comestione dum dicitur: *in quacumque die comederitis morte*, etcetera. Igitur si fructus positus fuit in uentre gratiam perdendo, debuit exire de uentrem gratiam recuperando. Et sic oportuit quod esset mater illius, nam cognata sua dixit: *unde hoc mihi ut mater domini mei ueniat ad me*, etcetera, *benedictus fructus uentris tui*.

Tertio, debuit esse hec mater sine peccato. Nam prima femina qua perdita fuit gratia fuit prima que contraxit peccatum et prima peccatrix. Ideo hec, qua mediante recuperanda erat, debuit esse prima que fuit sine macula peccati. Et sic quod esset pura in corpore et anima, in corpore ut uestiret carne filium Dei, pura in anima.

65 Nam primo concepit illum fide quam carne, unde: *elegit Deus Sion, elegit eam in habitationem sibi*, Psalmi centesimo tricesimo primo. Et sic preseruauit illam a peccato.

Secundo, debuit esse sine peccato ut esset exemplum omnium ut se seruarent a peccato, ut dicit Ambrosius De Virginibus: «sit uobis tamquam in imagine», etcetera.

70 Tertio, debuit esse sine peccato ut pro omnibus peccatoribus et pro omnibus peccatis intercederet, et ut pro se gratia non indigeret. De his tribus habetur Sapientie septimo dicens: *est candor lucis eterne*, ecce primum speculum, scilicet: sine macula, ecce tertium.

Secundo, debuit habere alia tria respectu sui.

75 Primum, habere omnes uirtutes que sunt gratie fundamentum, unde Prouerbiorum tricesimo primo: *multe filie congregauerunt diuitias. Tu autem supergressa es uniuersitas*. Iste erant diuitie uirtutum.

Secundum, habere omnes gratias personales que a pura creatura essent communicabiles.

56-57: cf. Gn. 2, 17. | 59-60: cf. Lc. 1, 42-43. | 65-66: Ps. 131, 13. | 71: Sap. 7, 26. | 74: Prv. 31, 29.

68: Ambr., *De Virg.*, II, 2, 6. PL 16, 208C.

80 Tertium, habere priuilegium impetrandi omnes gratias pro aliis. Exemplum: si rex uideret uirginem quandam omnibus uirtutibus ornatam et diceret: “ueni, dabo tibi munera et aperiret thesauros”, et ipsa acciperet quantum portare posset et iterum illi diceret: “ego uolo quod ex priuilegio sis mihi thesauraria et dispenses istas diuitias, sicut dixero tibi. Sed uolo quod nullus habeat nisi de manibus tuis”, sic in proposito. Vnde Bernardus dicit: «hec fuit uoluntas omnipotentis, quod nihil ad nos uenire uoluit quod manibus uirginis non transiret». Hoc fuit illi priuilegium magnum.

85 Tertio, respectu sui debebat habere alia tria, scilicet: charitatem erga peccatores, pietatem erga parentes, misericordiam erga omnes.

Primo, habuit maximam charitatem non solum ab inclinatione gratie, sed propter beneficium receptum a peccatoribus uel propter peccatores. Nam propter illos fuit facta mater Dei.

90 Secundo, habuit pietatem qua inclinabatur ad subueniendum patribus antiquis. Nam ipsa dixit in cantico: *sicut locutus est ad patres nostros Abraham*, etcetera. Et sic Maria uirgo habuit patres omnes qui precesserunt in lege nature. Item habuit fratres existentes in lege scripta. Item habuit filios existentes in lege gratie.

Tertio, requisita fuit misericordia qua actualiter in necessitatibus subuenitur, ideo dicit Bernardus quod: «misericordia miseris sapit dulcis».

95 De prima dicit Bernardus: «Maria copiosissima charitate sapientibus et insipientibus debitoricem se fecit».

De secundo, scilicet: pietate, patet in nuptiis sancti Iohannis, qui consanguineus erat. Dicit Bernardus super illud “*uinum non habent*”: «quid mirum si pietatem exhibent uiscera pietatis», etcetera.

100 De tertio, dicit idem Bernardus: «Maria omnibus misericordie sinum aperit», etcetera. Hac mediante, non solum est parata postulantibus subuenire, sed ipsa inuitat dicendo: *uenite benedicti patris mei*. Ad hanc igitur in principio sermonis recurramus dicentes: aue, etcetera.

<THEMA> *Venite benedicti patris mei*, ubi supra.

105 In presenti sermone due erunt partes. In prima uidebimus precedentia ad iudicium. In secunda ordinem et formam iudicii.

Sententia est doctorum catholicorum quod circa finem mundi ueniet antichristus, quod patet tripliciter.

Primo, auctoritatibus multis, que pro nunc dimittuntur.

110 Secundo, patet ratione sic: finis mundi erit expleto numero electorum secundum omnes, sed in fine mundi post persecutionem antichristi erunt plures electi martyres, qui euolabunt immediate ad celum, quam fuerint a principio mundi usque ad illum tempus igitur, etcetera.

90: cf. Lc. 1, 55. | 98: cf. Io. 2, 3. | 101-103: cf. Mt. 25, 34.

81-83: Bern. Cl., *In Vig. Nat. Dom.*, III, 10. PL 183, 100A. | 94: Bern. Cl., *In Ass. B. M. V.*, IV, 8. PL 183, 429A. | 95-96: cf. MF. Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, II. PL 183, 430D. | 98-99: Bern. Cl., *Domi. Pri. Post Oct. Epi.*, I, 2. PL 183, 155C. | 100: cf. MF. Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, II. PL 183, 430D.

Tertio, patet exemplo. Nam prelium campale est finis belli, quia dum aliquae ciuitates inter se habent prelium, dum exeunt in campo, illa est sententia definitiua inter illas, maxime si omnes aduersarii sunt in campo et bello ex utraque parte. Sic fuit a principio mundi: post peccatum Ade fuit prelium inter illas duas ciuitates Dei et demonis, de quibus Augustinus tractat in libro De Ciuitate Dei. Tempore autem passionis captus fuit demon et ligatus per Christum principem nostrum, ut dicit Iohannes Apocalypsis uicesimo dicens: *et uidi angelum descendentem de celo habentem clauem abyssi et catenam magnam in manu sua et apprehendit draconem serpentem antiquum qui est diabolus et Satanus et ligauit eum per annos mille, et missit eum in abyssum, et clausit et signauit super illum ut non seducat amplius gentes donec consumentur mille anni, et post hoc oportet illum solui modico tempore, scilicet: tempore antichristi. Et sequitur: et uidi sedes et sederunt super eas et iudicium datum est illis. Ideo mox post solutionem huius Satane erit iudicium. Exponitur sic: “uidi angelum”, id est, Christum descendentem, etcetera, “habentem clauem abyssi”, scilicet: crucem qua aperuit sanctis patribus unde: *dabo clauem domus David* Apocalypsis tertio, “et catenam in manu”, scilicet: actus passionis uel catenam sacramentorum, uel genealogiam suam, in qua habetur: *Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Iacob*, etcetera. Liberans autem sanctos patres ligauit demonem ut sic libere non temptaret per annos mille. Ponitur hic tempus determinatum pro determinato, scilicet: pro multo tempore. Nam quando aliquis spectat aliquem alium et stat multo tempore quod non uenit dicimus uulgariter: “quomodo ante non uenistis? Spectaui uos mille annis hic”. Quasi dicat: multo tempore. Et finaliter dicit: “oportet quod soluatur modico tempore”, scilicet: tempore antichristi. Et tunc erit prelium magnum. Et cum omnes sint ex utraque parte, oportet quod hoc prelium det finem mundo. Patet igitur quomodo circa finem mundi ueniet antichristus, unde Matthei uicesimo quarto loquens de fine mundi dicit Christus: *erit enim tunc tribulatio magna qualis non fuit ab initio mundi usque modo nec fiet, surgent enim pseudoprophete Christi et dabunt signa magna, etcetera, et subiungit statim enim post tribulationem dierum illorum, sol obscurabitur et luna non dabit lumen suum. Dicit igitur: “statim” et sic immediate fiet iudicium post aduentum antichristi, etcetera. De isto antichristo tria sunt uidenda. Primo, originem. Secundo, de eius uita. Tertio, de persecutione sua uersus ecclesiam. De origine autem tria: scilicet: de patria, de parentibus et de religione sua.**

De patria autem, secundum doctores, nascetur in Babilonia et quia tres sunt Babilonie, scilicet: chaldeorum, egiptiorum et romanorum.

Quod non sit illa Babilonia chaldeorum in qua fuit edificata turris illa magna post diluuium patet: nam est nunc deserta et inhabitabilis et nunquam habitabitur, igitur, etcetera. Patet hoc Isaie decimo tertio dicens: *et erit Babilon illa ciuitas gloriosa in regnis inclita in superbia chaldeorum, sicut subertit dominus Sodomam et Gomorram, non habitabitur usque in finem et non fundabitur usque ad generationem et generationem, nec ponet ibi tentoria arabs nec pastores iniquiescent ibi, sed iniquiescent ibi bestie et implebuntur domus eorum draconibus et habitabunt ibi strutiones, etcetera.*

Alia est Babilonia Egipti supra Alcadrum circa Nilum. Et similiter est hec deserta propter indispositionem situs et sic nec orietur ex ista.

Tertia est Babilonia mystica, et hec est ciuitas Roma, unde Petrus apostolus ait prima Petri ultimo: *salutat uos ecclesia que est in Babilonie collecta*, etcetera. Omnes doctores

117-122: Apc. 20, 1-4. | 124-125: Apc. 3, 7; cf. Is. 22, 22. | 126-127: cf. Mt. 1, 2. | 134-137: Mt. 24, 21-29. | 145-148: Is. 13, 19-21. | 153: I Pt. 5, 13.

116: cf. Aug. Hipp., *De Civ. Dei*, XIV, 28. PL 41, 436B. | 155: cf. Hier., *De Vir. Ill.*, VIII. PL 23, 621B; cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol 6), I Pt. 5, 13, f. 223r.

155 exponentes dicunt quod hanc epistolam scripsit de Roma et signanter Nicholaus de Lyra et Hieronymus in libro Virorum Illustrium. Et sic in ista nascetur.

160 Secundo, quo ad genus dicendo quod erit ex parientibus christianis, sed ex coitu damnato de semine Abrahe per tribum Dan descendentibus. Vnde Genesis quadragesimo nono: *fiat Dan coluber in uia*, etcetera. Nam sicut serpens temptando perdidit ecclesiam in principio, sic et antichristus ex Dan oriundus faciet in fine. Et sic, Apocalypsis septimo quando numeratur ecclesia ex electis non ponitur tribus Dan.

Tertio, quo ad religionem erit circumcisis et baptizatus, ut Christus. Sed sicut Christus nunquam fuit uacuis gratia immo semper plenus, sic iste nunquam recipiet gratiam, sed erit semper possessus a demone.

165 Et si dicis: accipiet sacramenta gratiam conferentia igitur, etcetera. Dicendo quod in circumcissione illam non recipiet, quia post Christum gratiam non conferebat nec illam recipiet in sabbato propter tria requisita ad baptismum, scilicet: minister intentio et forma debita sacramento et baptisma. Hoc nullum horum habebit.

170 Primo, deficiet minister, nam baptizabitur a demone simulante se esse sacerdotem, quia nec angelus bonus nec malus potest conferre sacramenta ut dicit Thomas in tertia, questione sexagesima quarta; et quarto, distinctione quinta; Contra Gentiles quarto, capitulo septuagesimo tertio.

Secundo, non erit intentio recta patris nec matris.

Tertio, nec forma, nam error erit in forma baptismi, quia baptizabitur occulte et in talibus sepe erratur.

175 Secundo, de eius uita. Dum erit in etate perfecta fiet rex romanorum astutia et consilio demonis, et postea crescente eius potentia et exercitum fiet imperator, unde de eo dicitur Danihel octauo: *cum creuerit iniquitas consurget rex impudens facie et intelligens propositiones*, quod exponitur de antichristo. Hieronymus etiam dicit quod erit maior monarcha quam Alexander et Cesar, habebit exercitum potentissimum congregatum ex tribus conditionibus
180 hominum que comprehendunt quasi totum mundum.

Primo, iudei omnes congregabuntur ei ex omnibus partibus mundi, nam credent esse messiam quem false spectant. Exient autem tunc decem tribus que, secundum Iosephum, tempore Alexandri fuerunt inclusi in montibus Caspiis uersus septentrionem sub dominio magni Cathay. Et tunc soluetur gens ferocissima et siluestris.

185 Secundo, adhibebunt ei omnes heretici qui habuerunt aliquod dubium in fide Christi Iesu. Et sub his comprehenduntur agareni, qui potius sunt dicendi heretici quam infideles.

190 Tertio, adhibebunt ei omnes hypocrite, nam antichristus dicitur rex hypocritarum, quia omnia faciet fecte. Et cum isto magno exercitu pugnabit: primo, contra Africanos, ut olim romani fecerunt contra Carthaginem, et uincet secundum Hieronymum tres potentissimos reges, scilicet: regem Ethiopie et regem Egipti et regem Libie. Et his uictis, ceteri regis

158: Gn. 49, 17. | 159: cf. Apc. 7, 5-8. | 177: Dn. 8, 23.

169-171: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 64, a. 7, p. 500; *Sup. Sent.* (vol. 7), lib. 4, dist. 5, q. 2, a. 3, p. 400; *Con. Gent.* (vol. 15), lib. 4, c. 73, p. 234. | 182: cf. Fl. Ios., *Ant. Iud.*, XI, 5, 2, p. 618. | 189-190: cf. Hier., *Comm. In Dn.*, XI, 42-43. PL 25, 573A.

mundi illum timebunt, ex quo patet quod isti reges tunc erunt christiani. Et post hec intrabit in terram inclitam, id est, terram sanctam Hierusalem et ibi collocabit sedem suam.

195 Tertio, patet de persecutione ecclesie per ipsum. Dum autem erit in Hierusalem, eligit septuaginta duo discipulos, ut Christus fecit. Isti autem erunt capitanei et potentissimi ad septuaginta duas linguas et prouincias; retinebit etiam apud se duodecim apostolos; eligit etenim multos doctores instructos a demone, ut predicent per uniuersum mundum; predicabunt tamen falsa; seducent autem multos quadrupliciter.

Primo, per miracula falsa.

Secundo, per falsam expositionem scripturam.

200 Tertio, per inmania tormenta.

Quarto, per munera. Nam demones reuelabunt thesauros absconditos et mineralia ignota, et lapides preciosos, et margaritas, etcetera.

205 Et sic in ecclesia: *erit tribulatio qualis non fuit a principio nec erit*, Matthei uicesimo quarto et Danihelis duodecimo. O deuotissimi domini! Video nunc uiam preparatam antichristo. Primo, per falsas expositiones scripturarum, ut cotidie predicant indocti quistores. Et predicant miracula falsa, immo etiam ipsi aliquando illa procurant; cernite nunc quis est qui tormenta tolleret pro Christo. Tres status erant in ecclesia militanti, scilicet: martyrum, uirginum et confessorum. Nunc omnes sunt reducti ad confessores: nullus uult martyrizari, nullus uult uirginitatem seruare. Item de quarto non regnat nisi pecunia: non stimatur
210 uirtus, non scientia, sed omnia sunt uenalia.

Sed dices: non erunt aliqua remedia in ista tribulatione finali? Dico quod erunt tria remedia.

215 Primum breuiatio temporis. Nam ista persecutio non durabit nisi tribus annis cum dimidio et hoc erit multis salutiferum, unde Matthei uicesimo quarto: *erit autem tunc tribulatio magna qualis non fuit ab initio mundi usque modo nec fiet, et nisi breuitati fuisset dies illi non fieret salua omnis caro, sed propter electos breuiabuntur dies illi*. Voluit autem Deus propter consolationem electorum declarare illud tempus trium annorum cum dimidio per annos, per menses et per dies.

220 Primo, per annos, Danihelis duodecimo: *dixi ad uirum qui stabat super aquas: "usquequo finis horum mirabilium?" Et cum eleuaret dexteram et sinistram ad celum et iurasset per uiuentem in eternum quia in tempus et tempora et dimidium temporis*. Tempus notat annum, quia est circulatio totius zodiaci, et sic sumitur Danihelis quarto, quando dicitur ipsi Nabuchodonosor: *septem tempora mutabuntur super te*, id est, septem anni. Et sic tempus notat unum annum, tempora duos annos. Nam pluralis locutio duorum numero est contenta; dimidium temporis est medietas
225 anni et sic sunt tres anni cum dimidio. Item hoc habetur Apocalypsis duodecimo: *draco persecutus est mulierem*, id est, ecclesiam, *que peperit masculum et date sunt mulieri ale due aquile magne ut uolaret in desertum ubi aleretur per tempus et tempora et dimidium temporis*, scilicet: tribus annis cum dimidio.

203: Mt. 24, 21; Dn. 12, 1. | 214-216: Mt. 24, 21-22. | 219-221: Dn. 12, 6-7. | 222-223: Dn. 4, 20. | 225-227: Apc. 12, 13-14.

230 Secundo, patet hoc per menses loquens Iohannes Euangelista de antichristo et suis dixit:
ciuitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duo, qui faciunt tres annos cum dimidio,
 Apocalypsis undecimo.

Item per dies habetur Danihelis duodecimo: *docti intelligent et a tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium et posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta*. Et sic facient tres annos cum dimidio et sic primum remedium erit breuitas temporis.

235 Secundum remedium erit custodia aliquarum partium terre, nam sicut in perditione
 Hispanie seruatae fuerunt aliquae partes terre montuose in Castella et in partibus Aragonie, et
 de Castella exiuit Pelagius de Asturiis, et de regno Aragonum exiuit Garci Ximenez, sic in
 perditione totius orbis conseruabuntur aliquae partes montuose, ut erunt montes Arabie, ut
 240 dicunt doctores, maxime Hieronymus. Vnde quando draco persecutus fuerit mulierem, id
 est, ecclesiam, per tempus et tempora et dimidium temporis, ut habetur Apocalypsis
 duodecimo, fugiet in desertum, scilicet: Arabie, ut dicunt doctores. Sicut existentes terra
 sancta fugient in Arabiam, sic multi alii in terram montuosam et siluestrem et uidetur quod
 ibi conseruabuntur.

Tertium remedium erit quod mittet Heliam et Enoch ad predicandum gentibus, et etiam
 245 isti instruunt multos ad hoc et predicabunt. Aliqui etiam uoluerunt quod cum istis mittetur
 Iohannes Euangelista, et huius opinionis fuit Theophilus et alii. Fundantur in illo
 quod dicit Christus: *sic eum uolo manere donec ueniam*, scilicet: ad iudicium. Igitur, cum tunc
 esset Iohannes uiuus, dicunt quod sic erit usque ad finem seculi. Item dixit Christus
 Iohanni et fratri suo: *calicem meum bibetis*, scilicet: per martyrium, sed cum non fuerit
 250 martyrizatus, sequitur quod fiet martyr ab antichristo, sicut Helias et Enoch. Item dicunt
 quod cum tres sint status mundi, scilicet: legis nature, scripte et gratie, cum Enoch sit legis
 nature, Helias legis scripture quod Iohannes erit testis legis gratie. Sed hec opinio Theophili
 non tenetur, immo reprobatur ab Augustino, unde soluuntur ista, quia bibit calicem in
 feruenti oleo, etcetera. Item *sic eum uolo manere donec ueniam* ad uocandum eum ad gloriam, ut
 255 fecit, etcetera. Vnde scriptura non ponit nisi duos testes, quia in lege gratie non requiritur,
 ideo dicit Apocalypsis undecimo: *et dabo duobus testibus meis*, scilicet: Helie et Enoch, *et*
prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, quia interficietur ante mortem antichristi per
 mensem. Item Apocalypsis duodecimo: *signum magnum apparuit in celo, mulier amicta sole*,
 etcetera, quod exponitur de ecclesia, quam persequebatur draco antichristus. *Et date fuerunt*
 260 *mulieri due ale, ut uolaret in desertum*, scilicet: Arabie, *ubi alitur per tempus et tempora et dimidium*
temporis. Iste due ale fuerunt Helias et Enoch, secundum expositores. Tunc antichristus
 uidens quod Helie et Enoch predicatio proderit multum ecclesie Christi, interficiet eos in
 Hierusalem et erunt in platea tribus diebus cum dimidio. Nam propter timorem, nullus
 audebit eos sepellire, ideo dicitur Apocalypsis undecimo: *cum finierint testimonium suum, bestia*
 265 *(que ascendit de abyssu) interficiet eos, et corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magne, ubi et dominus*
eorum crucifixus est, et corpora eorum ibi iacebunt per tres dies cum dimidio, et non sinent poni in
monumentis. Finaliter antichristus una die in feria sexta finget se mori, et die dominica
 sequenti resurgere, et stabit in monte Oliueti dicens quod ascendit in celum et tunc (ne
 mundus remaneret in errore): *dominus interficiet eum spiritu oris sui*, secunda ad
 270 Thessalonicenses secundo. Post mortem uero antichristi erit paucum tempus ad iudicium.
 Nam aliqui dixerunt quod erunt quadraginta quinque dies, unde Danihelis duodecimo

230: Apc. 11, 2. | 232-233: Dn. 12, 11. | 240-241: cf. Apc. 12, 6. | 247: cf. Io. 21, 22. | 249: cf. Mt. 20, 23. |
 254: cf. Io. 21, 22. | 256-257: Apc. 11, 3. | 258: Apc. 12, 1. | 259-261: cf. Apc. 12, 14. | 264-267: Apc. 11, 7-
 9. | 269: II Th. 2, 8.

239: cf. Hier., *Comm. In Dn.*, XI, 40-41. PL 25, 572D. | 253: Augustino] NI.

242: Montuosam] M morntuosam. | 267: Vna die in feria] X una in die feria.

dicitur: *a tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium et posita fuerit abominatio in desolationem dies mille ducenti nonaginta*. Hoc autem est tempus persecutionis antichristi, ut diximus. Sequitur autem in Danihele: *beatus qui sperat et peruenit usque ad dies mille trecentos triginta quinque*, et sic supra
 275 primum tempus sunt dies quadraginta quinque. Sed non debet intelligere quis quod non sit nisi quadraginta quinque dies. Nam esset breue tempus ad hoc, ut totus mundus sciret mortem antichristi et reuertetur per penitentiam. Ideo alii dicunt quod quadraginta quinque dies sunt uel erunt quadraginta quinque anni, unde Hiezechielis quarto: *diem pro anno dedi tibi*, aut debemus accipere totum hoc tempus dierum mille trecenti triginta quinque, quod
 280 sit spatium inter mortem antichristi et iudicium. Et sic erunt tres anni et menses septem cum dimidio uel isti quadraginta quinque dies. Non erunt continui sed contigni, in quibus fient in mundo signa maxima, ut si quis diceret: “per tempus quadraginta quinque dierum pasche fiet hoc”, clarum est quod, cum sint tria pascha in anno, essent anni quindecim, et sic placet hoc intelligi a multis.

285 Iste uero ismahelite habent in sua Sunna quod in fine mundi est uenturus antichristus et persequetur fideles. Dicitur in “Libro Florum” quod quicumque sciuerit cordetenus azoram Vacce, que est prima primi libri Alchorani, et sciuerit decem aleas azore “Spelunce”, que est duodecima libri secundi Alchorani, iste talis erit securus a persecutione antichristi. Item dicit in Sunna quod antichristus carebit oculo dextero, habebit capillos crispas, qui adducet
 290 secum paradisum et ignem, et Deus mittet Iesum Christum filium Marie et interficiet eum. Et iterum Machometus quod iurat per se et per Deum quod ueniet Yce, filius Marie de celo, laudetur ipse, et interficiet eum, et Yce remanebit inter uos ut iudex uerus, et dabit tantum aurum mundo quod non stimabitur, nec erit alicuius ualoris. Hoc positum fuit a demone, qui inter duo falsa ponit unum uerum. Ex his multa eliciuntur.

295 Primum est quod Christus, secundum Machometum, est in celo, quia dicit quod de celo descendet.

Secundum est quod est superior Machometo nam ipse dicit (dum nominat Yce, id est, Iesum) laudetur ipse. Dicit enim: “laudetur ipse”, et sic cognoscit eum esse superiorem. Machometus uero non est in celo.

300 Tertium est quod Christus interficiet inimicum suum qui contra legem suam ueniebat. Igitur hic est fortior illo et lex sua est uerissima.

Quartum, quod dabit thesauros non materiales sed spirituales, de quibus dicit Christus: *thesaurizate uobis thesauros in celo*, etcetera, Matthei sexto.

305 Quinto, dicitur quod remanebit iudex uerus in terra. Igitur, si ab isto estis iudicandi, clarum est quod huic debetis credere et ipsum placare. Nemo est qui spectet sententiam ab aliquo iudice et quod non desideret illum habere placabilem. Ante diem iudicii mundus purgabitur ab igne, qui inter elementa est actiuior. Aqua enim, terra et aer non possent in tam breui tempore consumere mixta nec mineralia sicut ignis. Item, quia ipse de se est
 310 purior cunctis elementis, nam peccata fuerunt comissa in terra, in mari et in aere, in igne uero nunquam. Item ratione peccati.

Nam primum iudicium factum fuit in aere caliginoso, scilicet: demonum.

Secundum in aqua per diluuium.

272-273: Dn. 12, 11. | 274: Dn. 12, 12. | 278-279: Ez. 4, 6. | 303: Mt. 6, 19.

286-288: cf. Musl., VI, 42, 1; 44, 1. | 289-293: cf. Al-Bukh., XCII, 26, 7; cf. Musl., LIV, 23, 1.

Tertium debet esse in igne, nam terra remanet immobilis, et quia iudicium diluuii fuit in
 315 aqua contra ardorem luxurie, hoc uero erit in igne contra frigiditatem auaritie. Vnde
 Apostolus secunda ad Timotheum tertio dicit: *in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa et*
erunt homines seipsos amantes, cupidi, etcetera. Item Christus dicit Matthei uicesimo quarto
 loquens de fine mundi: *quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum*, etcetera. Et,
 quia hic ignis causabitur ab igne elementari et ab igne inferiori, scilicet: purgatorii et inferni,
 320 qui est idem secundum doctores, et sic habebit duos effectus, qui competunt igni
 elementari, scilicet: consumere et purificare. Nam hic ignis noster consumit ligna et
 purificat mineralia; alter ignis habet alia duo, scilicet: punire et purgare. Nam purgat
 existentes in purgatorio et punit existentes in inferno. Et sic istos quattuor effectus habebit
 hic ignis:

primo, consumet omnia mixta.

325 Secundo, purificabit omnia elementa et dimittet illa quasi christallum.

Tertio, puniet damnatos.

Quarto, purgabit electos in modico tempore, sicut requiret culpa illorum. Et licet in
 tempore sit equalitas, sed in acerbitate illius erit in equalitas. Nam sicut ille (qui est delicate
 complexionis) magis sentit ardorem ignis quam rusticus, licet sit idem ignis, sic erit tunc ex
 330 maiori culpa, et ille (qui non habebit aliquid purgandum) non sentiet calorem ignis, quia
 iam erit consumptus a calore spiritu sancti. Et sic brachium adustum a calore ignis sancti
 Antonii non sentit alium ignem. Sic in proposito, unde Laurentius nihil sentiebat de igne
 exteriori, quando ignitus a calore spiritu sancti dicebat: «assatum est, iam uersa et
 manduca», etcetera. Item ignis erit ante iudicium et in iudicio post iudicium. Primo,
 335 consumet omnia etcetera, unde: *ignis ante ipsum precedet*, Psalmi nonagesimo sexto. Item hic
 ignis cedit et dimittet locum iudicii, ideo dicitur Psalmi quadragesimo nono: *ignis in conspectu*
eius exardescet, quia circum circa stabit. Item, facto iudicio, hic ignis absorbet malos in
 infernum, unde Deuteronomii tricesimo secundo dicitur: *ignis succensus est in furore meo et*
ardebit usque ad inferni nouissima deuorabitque terram cum germine suo, etcetera. Tunc fiet citatio
 340 per tubam, unde Apostolus prima Corinthiis decimo quinto dicit: *canet enim tuba et mortui*
resurgent incorrupti. Hec autem tuba erit uox Christi, uel uirtus diuina, uel tuba archangeli
 Michahelis. Vnde Christus precipiet angelis, qui colligent cineres, et uirtus diuina suscitabit
 mortuos. Ista autem tuba erit terribilis secundum omnes doctores, unde Chrysostomus
 super Mattheum: «uere uox magna uox tube, cui omnia obediunt elementa, petras scindit,
 345 monumenta aperit, animas cor poribus adiungit», etcetera. Item dixit Augustinus in epistola
 ad Demetriadem: «si tuba gothorum Romam matrem et dominam uniuersi fecit tremere,
 quid in mundo faciet tuba finales iudicii, etcetera?» Item Hieronymus dicit: «quotiens diem
 iudicii considero, toto corpore contremisco, siue comedam, siue bibam, siue quicquid alium
 faciam, semper in auribus meis uidetur sonare illa tuba iudicii dicens: “surgite mortui,
 350 surgite ad iudicium”». Item ad Chromatium et Heliodorum dicit quod semper audiebat
 tubam dicentem: «Hieronyme, exi ad iudicium». Quid igitur nos, peccatores, faciemus in illo
 finali iudicio, si iste sanctus uir (qui omnem superbiam et pompam mundi contempsit)
 tremebat cogitando tubam finalis iudicii? Quid faciet superbus, elatus, etcetera, si iste (qui
 omnes dignitates et diuitias possessiones et palatia contempsit, et in uno paruo tugurio in

315-316: II Tim. 3, 1-2. | 317: Mt. 24, 12. | 335: Ps. 96, 3. | 336-337: Ps. 49, 3. | 338-339: Dt. 32, 22. | 340-341: I Cor. 15, 52.

333-334: Bed., *Hom.*, XCI. PL 94, 493D. | 344-345: cf. MF. Pseu. Io. Chrys., *Op. Imp. In Mt.*, XLIX. PG 56, 920B. | 346-347: Augustinus] *Auctor err.* cf. Pseu. Hier., *Ep.*, I, 30. PL 30, 44AB. | 347-350: cf. MF. Hier., *Lib. Con. Vig.*, XII. PL 23, 349B. | 351: cf. Hier., *Ep.*, VII, 3. PL 22, 340B.

355 Bethleem circa domini presepium se contulit) etiam tremet? Quod faciet auarus cui non sufficiunt diuitie, palatia, etcetera, si iste castissimus et uirgo secundum doctores tremebat ad uocem tube imaginariam? Quid faciet adulter et luxuriosus? Et sic de aliis.

Quid autem senserit de iudicio finali Machometus? Dicendum quod Machometus dixit quod tuba debet bis canere: ‘in prima uice omnes morientur qui in terra et qui in celis sunt’.
 360 Nam dicit quod omnes angeli morientur preter quattuor, scilicet: Michahalem, Gabrielem, Raphaellem et Azraelem, qui est angelus mortis secundum agarenos. Hoc habetur in Alchorano, libro quarto, capitulo secundo, alea sexagesima sexta et etiam in sua Sunna et tres glosatores sui hoc dicunt, scilicet: Abuatia, Azamachxeri, etcetera. Item dicit quod ad uocem secundam tube quod resurgent omnes homines et omnes angeli et etiam omnia
 365 animalia que fuerunt a principio mundi, et dicit Abuatia, libro primo, capitulo quinto, alea tricesima nona; et libro quarto, capitulo quadragesimo quarto, alea quinta quod ouis petet iustitiam de ariete uel de hirco, qui illam inuasit cum cornibus, et ipsa cornua non habebat. Item habetur in Sunna sua, in “Libro Florum” quod omnes greges resurgent et qui non soluerit decimas gregum suorum quod post diem iudicii arietes et boues dabunt ei cum
 370 cornibus suis per spatium quinquaginta milia annorum.

Quod autem omnia ista sint ridiculosa patet, primo, quia angeli non possunt mori. Nam mors est separatio anime a corpore. Angeli autem non habent corpora nisi assumpta, non per informationem, ut nos, igitur, etcetera. Hoc autem tenent Algazel, Auicena et
 375 Auerroim, qui fuerunt agareni et sapientiores aliis, etcetera. Item cum animalia, que facta fuerunt propter hominem et ad eius seruitium, post diem iudicii ad quid resurgent, etcetera? Item, cum non habeat meritum nec demeritum: quomodo erunt in inferno dando penam dominis suis? Item iustitiam non possunt pettere de iniuria lata, nam non resurgent eadem modo cum anima educta esset de potentia materie, et per consequens mortua cum corpore, quod de homine non est dicendum nec credendum, quia anima est incorruptibilis etiam
 380 secundum Aristotelem. Postea ignis dabit locum et erit circumcirca, et congregabuntur omnes in ualle Iosaphat, unde Iohelis tertio: *consurgant et ascendant gentes in uallem Iosaphat, quia ibi sedebo ut iudicem omnes gentes in circuitu*, etcetera. Hic erit locus conueniens, quia in medio terre ut bonus iudex. Item ibi fuit iudicatus. Tunc ueniet Christus ante eum uexillum crucis habens et omnes sancti et angeli cum eo; et boni collocabuntur ad dexteram in aere;
 385 et mali ad sinistram in terra. Et dicet malis legendo processum: “*esuriui et non dedistis mihi manducare, sitiui, etcetera. O auaril! quid illi poteritis respondere?*” Sed illi dicent: “*quando te uidimus, etcetera*”. Dicit Christus quod per procuratorem misit ad eos pauperes, qui nomine suo petebant, ut eis darentur in nomine Christi Iesu, et illi claudebant aures uidendo quod moriebantur fame per uicos ciuitatis, etcetera. Deinde leget processum bonis et dicet econuerso. Finaliter dabit sententiam omnibus et malis dicit: *ite, maledicti in ignem eternum*, et tunc aperietur terra et sumet eos cum illo igne, et cum inmundiciis totius mundi, et dicet bonis: *uenite benedicti patris mei*.

Et sicut hic illis dedit gratiam, in celo dabit gloriam, quam nobis concedat ipse Dei filius, qui cum patre et spiritu sancto uiuit et regnat Deus per infinita secula seculorum. Amen.

381-382: Ioe. 3, 12. | **385-386:** cf. Mt. 25, 42. | **386-387:** cf. Mt. 25, 39. | **390:** cf. Mt. 25, 41. | **392:** cf. Mt. 25, 34.

359: cf. Q 39, 68; cf. Io. And., *Conf.*, c. IV, p. 135; cf. Al-Bukh., LX, 35, 3. | **364-370:** cf. Q 6, 38; 81, 5; cf. Io. And., *Conf.*, c. IV, pp. 147-148; cf. Musl., XII, 6, 3. | **373-374:** cf. Al-Ghaz., *Met.*, I, 6, pp. 40-41; cf. Avi., *Met.*, X, 1, pp. 999sq; cf. Aver., *Dest. Destr.*, XI, f. 106KL. | **380:** cf. Auctor. Arist., *De Ani.*, I, 16, (408b29-30), p. 175.

365: Dicit] M dict. | **369:** Boues] M, X bobes. | **388:** Petebant] M, X pettebant.

Sermo XXX

SERMO TRICESIMVS IN DOMINICA PRIMA POST QVASIMODO PRO AGARENIS ET CONVERSIONE ILLORVM

<THEMA> *Fiet unum ouile et unus pastor*, Iohannis decimo.

Originaliter recitatiue autem, etcetera.

5 Doctrina est apertissima in multis sacre doctrine locis, quod Deus omnipotens dicitur
“pastor” et omnes creature rationales dicuntur “grex” uel “oues”. Vnde sepe cantat
ecclesia: «gregem tuum, domine, ne deseras pastor bone, qui dormire nescis, sed semper
uigilas», etcetera. Sed licet omnes creature rationales sint oues illius, habet tamen unam
10 singularem et excellentissimam ouem, que est uirgo Maria. Quod autem fuerit excellentior
cunctis patet tripliciter. Primo, considerando illam in se. Secundo, comparando illam ad
pastorem. Tertio, comparando illam ad totum gregem.

Considerando illam in se patet quo ad tria que debet habere ouis singularis. Primo, quod
sit mitis et humilis. Secundo, quod sit benigna. Tertio, quod debeat esse fecunda.

15 Primo, ouis humilis laudatur et superba uituperatur. Sed uirgo Maria fuit humilior
cunctis, nam magis propinqua Christo et discipula, qui dixit: *discite a me, quia mitis sum et
humilis corde*. Et sic (cum propinquior fuerit Christo et perfectissima eius discipula) maiorem
habuit humilitatem. Vnde cum angelus illam salutatur ut dominam et gratia plenam, ipsa se
nominat ancillam.

20 Secundo, debet ouis esse beniuola, quia sicut ouis dat omnia omnibus et nullum ledit, sic
uirgo Maria, ut dicit Ambrosius De Virginibus.

Tertio, ouis debet esse fecunda, nam ouis sterilis non placet pastori. Sic uirgo Maria fuit
fecunda et mirabiliter fecundata,

nam primo concepit sine libidine et sine uiri semine.

Secundo, peperit sine dolore et sine uirginitatis amissione.

25 Tertio, peperit filium excellentissimum, qui in sacra scriptura dicitur “agnus”. Vnde in
lege Mosi dicitur: *agnus sine macula*, Exodi duodecimo. In lege prophetarum dicitur “agnus”
propter passionem, Isaie quinquagesimo tertio: *quasi agnus coram tondente obmutuit*. Item
Hieremie undecimo et quinquagesimo primo: *quasi agnus qui portatur ad uictimam*, etcetera.
30 Item in lege gratie Iohannis in Apocalypsis pluries uocat eum “agnum”, etcetera. Et sic ouis
(que hunc pretiosissimum agnum peperit) est singularissima inter omnes.

Secundo, patet hoc comparando illam ad pastorem quo ad tria.

35 Primo, quia ouis talis, que est mitissima et benigna, plus ceteris diligitur a pastore et
illam habet familiarem, et primo dat illi cibum singulariter. Non cibum omnem sicut ceteris,
sed cibum proprium, scilicet: panem, de quo ipse nutritur. Sic in proposito, pastor Christus
dedit matri cibum corporalem miraculose illam nutriendo. Nam abstinentias et ieiunia (que
uirgo Maria in pueritia faciebat) naturaliter tollerari non poterat, nisi ipsa fortificaretur
uirtute diuina. Ratio est quia si Moses fuit sine cibo confortatus quadraginta diebus, quia
fouebatur eloquio Dei mediante angelo, qui loquebatur cum illo, multo magis uirgo Maria,

3: Io. 10, 16. | 15-16: Mt. 11, 29. | 26: Ex. 12, 5. | 27: Is. 53, 7. | 28: Ier. 11, 19. Ier. 51, 40.

7-8: cf. Hor. Can., *Hymn. PL* 86, 964B. | 20: cf. Ambr., *De Virg.*, II, 2, 7. *PL* 16, 209A.

que cotidie confortabatur ab angelo et uerbum Dei in utero gessit, ut habetur Iohannis
 40 primo: *uerbum caro factum est*, scilicet: in utero uirginis. Et Alchoranus recitat filium Marie
 fuisse uerbum Dei in Alchorano, libro primo, azora secunda, alea quadragesima quinta.
 Item libro primo, azora tertia, alea decima. Item in quarto libro, azora tricesima, uel
 duodecima. Item dicunt glosatores Alchorani quod uirgo Maria cum esset annorum nouem,
 45 et uiueret in templo, ieiunabat cotidie et uigilabat per noctes et excessit omnes doctores
 templi in contemplatione et scientia. Et dicit Abuatia in primo libro Alchorani, azora
 secunda, alea tricesima septima quod pascebatur uirgo Maria cibo celesti. Et hoc dicit super
 illud: “inuenit eam Zaccharias cum fructum insolito, qui non erat in mundo, et dixit illi
 Zaccharias: “unde hoc habuisti?” Dixit uirgo Maria: “a Deo habui, qui dat escam qui uult”.
 Et propter hoc dixit Machometus filie sue Fatime, dum illi dedit ferculum optimum. Nam
 50 cum petisset Machometus ut illa daret ei alimentum, ipsa dixit: “nihil habeo”. Sed intrans in
 domum inuenit ferculum quod illi obtulit, et dixit: “nescio unde est”. Tunc dixit
 Machometus illi: “uere in hoc tu es similis Marie, que fuit domina omnium nationum et
 nostra”. Item dicit Abuatia quod uirgo Maria in pueritia non suggebat mamillas matris, nec
 lac sumebat, sed sustentabat a solo Deo. Nam dum sui crederent quod moreretur,
 55 postquam cibum non sumebat, ipsa dixit quod pascebatur a Deo de celo. Item pastor
 Christus dedit illi cibum quo ad animam, scilicet: plenitudinem gratie, sicut ipse erat plenus.
 Sic matrem impleuit non eadem plenitudine, sed differenter. Nam sicut pastor dat de suo
 pane oui dilecte, sed non tantum panem dat sicut habet ipse, sic in proposito. Ipse fuit
 plenus non ad mensuram, sed ipsa in se plena, quia habuit tantam gratiam, quantam pura
 60 creatura potuit in se et pro se recipere: pro se personaliter; in se dispensatiue pro toto
 mundo. Dedit illi cibum glorie in patria correspondentem illi gratie.

Secundo, pastor nutritur eius lacte. Nam cum esset mitissima, sumebat potius de lacte
 illius quam alterius ouis. Sic Christus *respexit humilitatem*, etcetera. Ideo dicit Bernardus quod
 «uirginitate placuit, sed humilitate concepit». Et sic cantat ecclesia de istis duobus:
 65 «paruoque lacte pastus est, per quem nec alens esurit». Et Christus recipiebat a matre lac ut
 homo, et dabat illi interius cibum et uirtutem a qua erat lac, et hoc ut Deus, etcetera.

Tertio, pastor uestitur ex lana illius ouis dilecte, cum sit pretiosior ceteris. Sic Christus
 uerus pastor fecit. Nam sicut pastor sumit lanam illius uelleris et non indiget mulierem ut
 neat nec filet nec indiget sutore nec textore, sed omnia ista facit propriis manibus, sic hic
 70 pastor fecit. Nam ex matre sumpsit substantiam et carnem et sine aliqua operatione
 creature uirtute spiritus sancti ex illa uestiuit diuinitatem. Et sic dicit Apostolus ad
 Philippenses secundo: *exinaniuit semetipsum formam serui accipiens et habitu inuentus ut homo*. Hoc
 autem figurauit illa tunica inconsutilis, quam uirgo fecit filio suo. Nam sicut manibus filii et
 spiritu sancti, immo totius trinitatis uirtute, sine hominis operatione facta fuit uestis
 75 cooperiens diuinitatem uerbi Dei, sic manibus uirginis Marie propriis fine alterius iuuamine
 facta fuit uestis cooperiens humanitatem et carnem, quam uirgo illi communicauit, etcetera.

Sed forte dicent isti agareni: que uarietas est ista? Antea dixistis quod Christus erat
 agnus, nunc dicitis quod est pastor; quomodo?

Dico quod fuit pastor ut Deus et fuit agnus ut homo. Patet hoc: nam cum peteret Isaias
 80 messiam et redemptorem uenturum, dixit in capitulo decimo sexto: *emitte agnum domine
 dominatorem terre de petra deserti*, id est, de celo, etcetera. Dixit ipsum esse agnum quo ad

40: Io. 1, 14. | 63: cf. Lc. 1, 48. | 72: Phil. 2, 7. | 80-81: Is. 16, 1.

41-43: cf. Q 3, 45; 4, 171; 66, 12. | 45-48: cf. Q 3, 37; cf. Io. And., *Conf.*, c. XI, p. 212. | 64: Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, I, 5. PL 183, 59B. | 65: cf. Coe. Sed., *Hymn.* PL 19, 764B.

humanitatem, in qua erat passurus. Et dixit ipsum esse dominum totius terre, scilicet: mundi, et hoc in quantum Deus.

85 Et si etiam forte ulterius dicant: igitur sunt duo pastores, scilicet: unus Deus et alter homo, etcetera. Dicendum quod non, nam sicut pastor nudus et idem uestitus non faciunt nisi unus pastorem, sic in proposito est. Nam filius Dei eternaliter fuit nudus spiritus, unde Iohannis quarto: *spiritus est Deus*, sed in tempore uestitus fuit nostra mortalitate. Vnde sicut pastor dum est in sua domo faciendo aliqua necessaria non habet cappam, sed quando uadit ad gregem sumit illam, ut in ea recipiat pluuiam et tempestates, etcetera, sic uerbum
90 Dei eternaliter fuit in sinu patris et creabat omnia, et nudus tunc solum spiritualiter. Sed dum uenit ad gregem, sumpsit cappam nostre humanitatis propter hoc: ut cognoscatur ab ouibus et propter frigus et tempestates, etcetera. Sic Christus uenit *ad oues domus Israhel*, ut ipse dixit Matthei decimo quinto, in forma hominis propter predicationem et doctrina illarum. Duxit palium mortalitatis ut pateretur et redimeret mundum, nam in sola diuinitate
95 pati non poterat. Figura Luce decimo quinto, de homine qui dimisit nonaginta nouem oues in deserto et querit unam perditam, quam inuenta portat in humeris, etcetera. Sic Christus, dimissis angelis, quesiuit hominem cum palio, et sic dicitur Isaie sexagesimo tertio: *quare rubrum est indumentum tuum*, etcetera? Quod factum fuerat ex passione, etcetera.

Tertio, patet hoc comparando hanc ouem ad totum gregem tripliciter.

100 Primo, illa est optima ouis, que nunquam errat sumendo uestitum cibum, etcetera. Sed omnes alie aliquando errauerunt, unde Isaie quinquagesimo tertio: *nos omnes quasi oues errauimus, unusquisque in uiam suam declinauit*, etcetera. Sed ipse Christus iniquitatem non fecit. Similiter nec uirgo Maria. Semper enim fuit sine macula peccati non solum secundum nos, sed etiam secundum agarenos. Nam habent in Alchorano, libro primo, azora secunda, que
105 est de patre uirginis Marie intitulata, alea tricesima sexta, quod quando Anna mater uirginis Marie peperit filiam, dixit Deo quod ipsa liberaret filiam et filium filie, scilicet: Christum Iesum mediante Deo a potestate demonis. Vnde in isto passu dicunt doctores glosantes Alchoranum quod uirgo Maria fuit libera a potestate demonis, et allegant dictum Machometi in sua Sunna quod in omni creatura nata in mundo sumit et habet demon
110 possessionem, preterquam in Christo et eius matre, in quibus nullam habuit unquam possessionem. Igitur isti soli fuerunt liberi a potestate demonis, igitur sine peccato semper fuerunt. Nam: *qui facit peccatum seruus est demonis*, etcetera.

Secundo, patet hoc, quia hec fuit adducta a pastore ad gregem mirabilius cunctis aliis. Nam alie reducte a culpa in gratiam, ista uero a gratia in maiorem gratiam, sed illam
115 preseruando a culpa et sic mirabilius redempta.

Tertio, patet hoc, nam hec non solum non errauit, sed alias ab errorem declinauit dirigendo alias, ut pastor facit. Nam sicut ouis familiaris portat signum, scilicet: cimbalum uel aliquid tale, ut non solum ad eius exemplum alie oues non errent, sed etiam illam sequantur, sic fuit uirgo Maria, que coadiuuauit pastori in saluatione gregis. Et sic, licet
120 pastor iste congreget principaliter omnes infideles ad gregem fidelium tamquam agens principale, sed ista illum adiuuat ut mediatrix, nam ut exemplar et ut impetrans.

87: Io. 4, 24. | 92: Mt. 15, 24. | 95: cf. Lc. 15, 4. | 97-98: Is. 63, 2. | 101-102: Is. 53, 6. | 112: cf. Io. 8, 34.

104-105: cf. Q 3, 36; cf. Io. And., *Conf.*, c. XI, p. 212. | 109: cf. Al-Bukh., LIX, 11, 3286; cf. Musl., XLIII, 40, 4.

115: Mirabilis] M milirabilis.

Et sic, si infideles et peccatores hanc, ut speculum inspiciunt, et hanc inuocant et reclamant, ista mediante, *fiet unum ouile et unus pastor*. Ad hanc igitur in principio sermonis, etcetera.

125 <THEMA> *Fiet unum ouile et unus pastor*, ubi supra.

Due erunt partes in presente sermone. Prima thematis declaratiua. Secunda materie prosecutiua. In themate (que sunt uerba redemptoris nostri Iesu) sunt tria declarando breuiter. Primum: quis est iste pastor. Secundum: quod est ouile. Tertium: qui sunt greges congregandi in unum.

130 Primo, dico quod pastor est Christus, ut ipse qui est ueritas dicit hic: *ego sum pastor*, etcetera.

Secundo, dico quod ouile est hec ecclesia catholica militans et in futuro ecclesia triumphans.

Tertio, dico quod grex iste potest tripliciter considerari.

135 Nam primo, potest sumi pro omnibus qui possunt sumere pastum gratie et glorie. Et sic est natura angelica et humana, nam omnes angeli et homines fuerunt capaces gratie et glorie. Et sic iste grex fuit maiorum armentorum, scilicet: angelorum, et minorum ouium, scilicet: hominum. Figura huius habetur Genesis tricesimo secundo, quando Iacob, timens fratrum suum Esau, fecit duas turmas, unam maiorum, aliam minorum, ut si una perderet
140 altera remaneret. Sic in proposito extendatur hoc. Item habet secundo Paralipomenon tricesimo secundo: *habebat Ezechias greges ouium et armentorum innumerabiles*, quia tam angeli quam homines erant innumerabiles. Extende hoc.

Secundo, potest sumi grex strictius, scilicet: solum pro genere humano, quod fuit redemptum a Christo quo ad sufficientiam.

145 Tertio, solum pro his qui fuerunt redempti quo ad efficaciam, ut fuerunt omnes ab Adam et Abel, etcetera, usque ad finem mundi omnes qui uerum pastorem audierunt. Et sic in fine mundi, quando Christus uenturus est et antichristum interficiet et erit uerus iudex in terra post illius mortem, multe nationes conuertentur ad dominum propter miracula uisa. Et sic expleta, iudicio accipiet oues saluatas et liberatas ab ipso et portabit
150 illas ad ouile celi empirei et applicans illas ad angelos, tunc: *fiet unum ouile et unus pastor*. Quo ad primam partem.

155 Secunda pars, que erit materie prosecutiua, solum habebit unam conclusionem que talis est: quod solus Christus fuit uerus et bonus pastor et nullus ante ipsum fuit nec post erit. Ista conclusio in se non esset magis probanda postquam ipsa ueritas dicit in isto euangelio: *ego sum pastor bonus*. Sed pro nostra consolatione amplius dilatabitur et probabitur una ratione sic: ille cui competunt omnes conditiones ueri et boni pastoris est uerus et bonus pastor, sed soli Christo conueniunt, igitur, etcetera. Maior est nota, minor probatur. Nam tres sunt conditiones ueri et boni pastoris.

160 Prima est recte et perfecte pascere gregem. Nam pastor dicitur a pascendo de “pasco, pascis”.

123-125: cf. Io. 10, 16. | 130: cf. Io. 10, 11. | 138: cf. Gn. 32, 7. | 141: II Par. 32, 29. | 150: cf. Io. 10, 16. | 155: cf. Io. 10, 11.

Secunda est quod cognoscat proprias oves ne in pastu pereant. Ideo dicit Christus: *cognosco oves meas*, etcetera.

Tertia est ut illas ducat recta uia ad ouile, ut non deuoretur a lupis. Et sic dicit quod: *fiet unum ouile et unus pastor*.

165 Primum igitur patet, scilicet: quod solus Christus uere dedit pascua ouibus, nam ceteri non dederunt pastum anime, sed corpori, hic autem utroque modo. Et quod dederit pastum corpori patet, nam in Psalmo centesimo tricesimo quinto dicitur de Deo: *qui dat escam omni carni*. Sed cum iste dabat cibum et escam corporalem miraculose, cibauit multitudinem hominum ex septem panibus et paucis pisciculis, ut habetur Matthei decimo
170 quinto et Marci octauo. Item hoc idem ex quinque panibus et duobus piscibus, ut habetur Matthei decimo quarto, Marci sexto et Iohannis sexto. Item dedit illis cibum anime, scilicet: gratie et glorie. Et ut illud clarius ostenderet quo ad gratiam in hoc mundo, fecit conuiuium ex duobus piscibus et quinque panibus, de quo habetur in Alchorano, in primo libro, azora uel capitulo quarto, quod dicitur “De Mensa”, quam fecit Christus cum discipulis suis. Et
175 iterum, ut ostenderet quod ipse dabat gratiam, fecit conuiuium ex septem panibus et paucis pisciculis. Item ad securitatem credentium dedit mundo cibum pretiosissimum in sacramento altaris, in quo est corpus suum et anima gloriosa et plenitudo gratiarum, etcetera. Sed cum non fuerit aliquis in mundo qui istum cibum posset dare, sequitur, etcetera.

180 Secundo, Christus solus cognouit oves suas perfecte et nullus alius. Nam ceteri cognoscebant oves quo ad exteriora solum, Christus uerus Deus etiam quo ad interiora, unde primo Regum decimo sexto: *homo uidet que patent, Deus autem intuetur cor*. Vnde in Psalmo septimo: *scrutans corda et renes Deus*. Et: *omnia nuda et aperta sunt oculis eius*, Hebreos quarto. Sed cum Christus uerus Deus sit, sequitur quod sic interiora agnouit. Etiam
185 secundum agarenos, nam in Alchorano habetur in azora uel capitulo secundo, alea quadragesima octaua, quod Yce, qui est Christus, inter multas excellentias (quas habuit) ponitur ista, scilicet: quod cognoscebat occulta et interiora, quod alii non fecerunt. Ideo hic in euangelio dicit: *cognosco oves meas*, etcetera. Item Christi erant oves proprie et nullius alterius.

190 Tertio, solus ipse direxit oves per uiam rectam ad ouile beatitudinis celi empirei. Hec autem uia fuit lex Christi sola, de qua Dauid dicebat in Psalmo centesimo decimo octauo: *uiam mandatorum tuorum cucurri*, etcetera. Nam sicut «a puncto ad punctum est tantum una linea recta», sic a mundo in celum est sola una lex, que fuit et est lex Christi Iesu. Hoc autem probatur tripliciter. Primo, ratione. Secundo, auctoritate. Tertio, exemplo.

195 Primo, ratione sic: et presupponamus ante quod lex diuina nihil aliud est, nisi explicatio uoluntatis Dei omnipotentis. Et si secundum illam regulamur, credendo et faciendo peruenimus ad beatitudinem eternam. Igitur sicut unus est Deus et una regula explicans uoluntatem credulitatis illius, sic una sola lex. Et hoc est quod dicit Paulus ad Ephesios quarto: *unus Deus, una fides, unum baptisma*, nam sicut est unus Deus et non plures et una sola
200 fides de illo, sic unum baptisma, scilicet: una lex Christi, que consistit in credulitate fidei et in operatione sacramentorum. Nam baptismum est ianua sacramentorum et mediante illo

162: cf. Io. 10, 14. | 163-164: cf. Io. 10, 16. | 167-168: Ps. 135, 25. | 169-170: cf. Mt. 15, 37; cf. Mc. 8, 20. | 171: cf. Mt. 14, 17; Mc. 6, 38; Io. 6, 9. | 182: I Sm. 16, 7. | 183: Ps. 7, 10. | Hbr. 4, 13. | 188: cf. Io. 10, 14. | 192: Ps. 118, 32. | 199: Eph. 4, 5.

173-174: cf. Q 5, 114. | 185: cf. Q 3, 49; cf. Io. And., *Conf.*, c. XI, p. 213. | 192-193: cf. Alb. Mag., *Post. Anal.*, I, 2, 9, p. 40b.

Christo incorporamur, et sic dixit Christus: *qui crediderit et baptizatus fuerit hic saluus erit*, Marci decimo sexto. Sed iudei, agareni et christiani non ponunt nisi unum Deum, et christianus (qui diceret pertinaciter quod sunt plures dei) pro heretico comburaretur. Verum est quod
 205 christiani dicunt quod ille unus Deus est etiam trinus in personis, quod illi non concedunt, quia sunt ignorantes proprietates diuinas nobis a Christo reuelatas. Item una fides fuit semper in mundo ab Adam per Abel, Noe, Abraham, Isaac et Iacob, etcetera, et erit usque ad finem mundi. Et quidquid ab ista deuiat non est fides catholica, sed error. Nam omnes qui precesserunt Christum crediderunt in unum Deum incarnandum, qui fuerunt post
 210 Christum crediderunt in unum Deum incarnatum, ideo dixit Christus, Iohannis decimo septimo: *hec est uita eterna ut cognoscant te solum uerum Deum et quem misisti Iesum Christum*. Igitur, sicut unus solus Deus et una sola fides, sic unum baptisma, quod est una sola lex, ut dixit apostolus Paulus.

Sed dicent isti agareni quod Paulus est doctor noster et apud eos non est credendus nec recipiendus. Respondeo quod Alchoranus probat illum ut sanctum et hoc facit in tertio libro, azora decima octaua, que dicitur “De Homine”, in qua dicit quod quando Machometus reprehendebat quosdam de obseruantia et ritu idolorum dixit dominus illi, scilicet: Machometo: ‘da illis exemplum de illis duobus, quod misimus ad ciuitatem Antiochie ad predicandum’. Et quod isti duo erant Petrus apostolus et Mattheus uel, ut alii dicunt Petrus et Iohannes apostolus, ut dicunt doctores agarenorum, scilicet: Abuatia et Azamachxeri et Zamani, auctentici doctores agarenorum. Et predicando legem Christi fuit sanatus quidam leprosus, qui dicebatur Abib Anaiar, qui credidit in predicatione illorum apostolorum. Et propter hoc Abibanaiar fuit interfectus et martyrizatus et apostoli duo fuerunt capti in carceribus a rege, qui dicebatur Salahyn, et ad liberationem illorum misit
 225 Deus tertium, scilicet: apostolum Paulum. Et sic dicitur in alea decima tertia, quod fuerunt adiuti per tertium, scilicet: per Paulum, apostolum Christi, qui dixit regi ut dimitteret illos duos apostolos ueritatem predicantes. Et fuerunt educti a carceribus et fecerunt coram rege multa miracula, sanando leprosum, restituendo uisum ceco et suscitando mortuum, que idola facere non potuerunt. Et tunc dixit ille rex quod si ipsi suscitarent filiam suam, que
 230 ante fuerat sepulta per septem dies, quod ipse crederet in predicatione illorum. Et statim ab ipsis fuit suscitata et tunc rex credidit et multi alii cum ipso, et qui non crediderunt fuerunt interfecti per angelum Gabrielem, ut dicit Azamachxeri. Ex his sequuntur plura notabilia.

Primum est quod isti tres missi ad predicandum non solum fuerunt christiani, sed discipuli et apostoli Iesu Christi. Nam, ut dicit Abuatia, fuerunt Petrus et Iohannes
 235 Euangelista, filius Zebedei, et tertius missus ad liberandum istos fuit apostolus Paulus. Et ut dicit Azamachxeri, primi duo fuerunt Petrus et Mattheus euangelista et tertius missus ad liberandum eos fuit apostolus Paulus. Et sic in Petro et Paulo omnes doctores agarenorum concordant et quod isti fuerunt sancti et facientes miracula ad confirmationem legis Christi.

Secundum notandum quod, ut dicunt doctores agarenorum, scilicet: Abuatia et
 240 Azamachxeri, isti predicabant legem ueritatis, sed cum predicarent legem Christi, igitur erat ueritas et est, et omnia (que ipse Christus dixit) fuerunt et erant uera. Sed cum dixerit se esse Deum in multis locis, sequitur quod sic erat. Et cum illi apostoli in nomine ipsius inuocando illud facerent miracula, sequitur quod erat uerus Deus. Et hoc nunquam discipuli Machometi fecerunt, nec ipse Machometus talia fecit.

202: Mc. 16, 16. | 211: Io. 17, 3.

218-219: cf. Q 36, 13; cf. Io. And., *Conf.*, c. XI, pp. 214-216. | 225: cf. Q 36, 14.

209: In unum deum incarnandum] M in uno deo incarnando. | 210: In unum deum incarnatum] M in uno deo incarnato.

245 Tertium est notandum ex his quod lex Christi dabat gloriam, nam credendo in illa et in predicatione illorum apostolorum fuit Abibanaiar mortuus et ad paradysum introductus, ut habetur in Alchorano, libro tertio, azora decima octaua, alea uicesima tertia, uicesima quarta et uicesima quinta. Igitur, cum finis legis sit introductio ad gloriam et nil aliud lex nec obseruantia legis potest operari, sequitur quod alia lex non erat necessaria nec spectanda, et sic frustra esset lex Machometi. Ex quo sequitur quod apostolus Paulus uerum dixit quando ait quod: *unus Deus, una fides, unum baptisma*, et quod iste est credendus et ab agarenis, quorum doctores dicunt illum esse sanctum et ueracem et ueritatis predicatorem, unde ad Romanos nono ait: *ueritatem dico in Christo non mentior*. Item dicit prima ad Timotheum secundo: *ueritatem dico non mentior*. Igitur, si Paulus apostolus uerax est, quomodo indocti agareni dicunt quod Paulus decepit christianos in multis? Contrarium cuius dicunt doctores sui, ut dictum est.

Secundo, probatur hoc auctoritate, unde Dauid dixit, Psalmi nono: *constitue, domine, legislatorem super eos*, scilicet: homines, *ut sciant gentes, quoniam homines sunt*. Non dixit “legislatores”, sed in singulari “legislatorem”. Hoc autem fuit post legem datam a Mose per annos quingentos. Et sic patet quod non sperabatur alius legislator quam Christus. Quod autem iste fuerit Christus patet quia ipse dixit: *non ueni legem soluere, sed adimplere*. Nam dedit complementum legi, quia: «perfectio rei stat in tribus», scilicet: in principio, medio et fine, ut dicit Aristoteles primo libro Celi et Mundi. Principium legis fuit tempus nature condite; medium fuit lex scripta; finis lex gratie. Et sic dicit apostolus Paulus ad Romanos decimo: *finis legis Christus est*.

Tertio, hoc patet exemplo, nam hoc uidetur clare, si consideramus tabulam oratorii uel uulgariter “retauli”, quod fit ab aliquo pictore, in quo sunt tria.

Primo, enim facit tabulam planam et cum gypso politam.

Secundo, in ea describit figuras per lineamenta, quod uulgariter dicitur “debuxar”.

270 Tertio, ponuntur colores et aurum in illis et sic completur oratorium. Sic in proposito.

Primo, fuit lex nature tamquam tabula. Nam fuit in anima fundata, que secundum Philosophum in libro De Anima: «est tamquam tabula rasa, in qua nihil est depictum preter naturalia».

275 Secundo, fuit lex scripta, que fuit in altera tamquam in fundamento fundata et per lineamenta figurarum et cerimoniarum descripta, que notabat que fieri debebant.

Tertio, uenit complementum legis gratie que dedit, que ante promiserat. Et sic sicut hoc non est nisi unum oratorium, licet habeat tres differentias uel distinctiones in se, sic in lege non fuit nisi una lex, licet habuerit tres distinctiones que precedebant de imperfecto ad perfectum, sicut unus et idem uir primo dicitur puer, secundo iuuenis, tertio uir perfectus. Et sic dicebat Paulus quod: *dum erat paruulus in lege scripta loquebatur ut paruulus, nunc autem in lege gratie iam factus uir*, etcetera, prima ad Corinthios decimo tertio.

Secundo, hoc patet nam, si alia lex preter legem gratie requireretur uel esset necessaria in mundo, hoc esset propter duo.

251: cf. Eph. 4, 5. | 253: Rm. 9, 1. | 254: I Tim. 2, 7. | 257-258: Ps. 9, 21. | 261: cf. Mt. 5, 17. | 265: Rm. 10, 4. | 280-281: I Cor. 13, 11.

247-248: cf. Q 36, 26-28. | 262: cf. Auctor. Arist., *De Cael. Et Mun.*, I, 4, 268a10-11, p. 160. | 272-273: cf. Auctor. Arist., *De Ani.*, III, 146, (429b30), p. 186.

285 Primo, ut perfecte explicaret mente et uoluntatem Dei, quod ante factum non fuerit; aut quod introiret ad gloriam tamquam ad ultimum finem, quod ante alie leges facere non potuerunt, sed propter aliquod istorum non. Nam non propter primum, quia lex Christi satis et perfecte explicauit uoluntatem diuinam, quod patet nam propter tria non explicatur uoluntas alicuius perfecte.

290 Primo, quando hoc fit per interpositam personam, sicut quando fit per nuntium aliquem.

Secundo, quando in illam personam cadit obliuio.

295 Tertio, quando non est sic dispositus, quod possit non solum secundum uerba, sed etiam secundum gesticulationem exprimere que dicit, ut patet in infirmo in lecto existente et debilitato, qui, licet loquatur, non potest corpus suum mouere. Sed nullum horum trium fuit in lege gratie. Nam licet Deus expresserit uoluntatem sua per nuntios, scilicet: per angelos uel prophetas ante tempus gratie, sed tunc misit filium suum uerum Deum, ut erat pater. Vnde habetur in figura Matthei uicesimo primo et Marci duodecimo, et hoc idem dicit Apostolus ad Hebreos primo: *multifariam*, etcetera, *nouissime locutus est nobis in filio*, etcetera. Et sic exprimit uoluntatem patris, etcetera.

300 Secundo, non exprimit uoluntatem suam perfecte, licet in persona propria, quando aliquid per obliuionem dimittit. Sed in Christo hoc esse non potuit, unde Iacobi primo: *apud quem non est transmutatio nec uicissitudinis obumbratio*, sed: *omnia nuda et aperta sunt oculis*, etcetera, ad Hebreos quarto.

305 Tertio, non plene exprimit conceptum quando non solum cum anima, sed sine gesticulatione corporis dicit, ut patet quando loquitur anima separata. Sed hoc non fuit in uerbo diuino in tempore gratie, quando humanitatem nostram assumpsit, ut non solum crederetur homini sanctissimo, sed uero Deo. Vnde Augustinus dicit undecimo De Ciuitate Dei: «ut homo fidentius ambularet ad ueritatem, ipsa ueritas Dei dicitur filius homine assumpto, constiuit atque fundauit fidem». Item dicit idem Augustinus in sermone De Natiuitate Domini: «homo sequendus non erat, qui uideri poterat, Deus sequendus erat, qui uideri non poterat. Vt ergo exhiberentur homini et qui uideretur ab homine et quem homo sequeretur, Deus factus est homo». Et sic dixit Christus: *in hoc natus sum et ad hoc ueni in mundum, ut testimonium perhibeam ueritati*, Iohannis decimo octauo. Et sic patet quod per legem nature scripture et gratie sufficienter sit explicata uoluntas diuina, quod nulla alia lex erat spectanda. Exemplum: per litteras regias exprimit rex uoluntatem suam, in quibus 315 litteris tria reperiuntur: primo, est sigillum regis extra. Secundo, intus scriptura secretarii. Tertio, signatura manus regis. Sic fuit in lege.

320 Primo, lex nature signatura Dei, unde Psalmi quarto dicit Dauid: *multi dicunt, quis ostendit nobis bona*. Ait: *signatum est super nos lumen uultus tui*, etcetera. Hoc fuit lumen naturale quasi fundamentum legis.

Secundo, lex scripta fuit scriptura secretarii Mosi.

297: cf. Mt. 21, 11; Mc. 12, 35. | 298: Hbr. 1, 1-2. | 301-302: Iac. 1, 17. | 302: Hbr. 4, 13. | 312-313: Io. 18, 37. | 318-319: Ps. 4, 6-7.

308-309: Aug. Hipp., *De Civ. Dei*, XI, 2. PL 41, 318B. | 310-312: Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CCCLXXI, 2. PL 39, 1660B.

Tertio, lex gratie signatura Dei patris. Nam sicut signatura sit mediante brachio, quod filio attribuitur, et mediante manu, que attribuitur spiritui sancto in scriptura, sic fuit in lege gratie. Et sicut littera regis non est nisi una, licet habeat in se ista tria, sic lex nunquam nisi
 325 una, sed tempore gratie quasi fundamentum, tempus scripture imperfectionis, tempus gratie iam legis perfecte. Item non fuit alia lex necessaria propter hoc, quod introduceret homines in gloriam, quia lex Christi hoc facit et fecit post ascensionem. Exemplum: in principio mundi erant hominibus nota et manifesta tria elementa.

Primum terra, super quam erant situati.

330 Secundum aqua, que currebat super terram.

Tertium aer, quo uiuebant omnia animalia respirando.

Sed quartum erat ignotum, scilicet: ignis, et per experientiam homines illud cognouerunt. Nam uidentes quod dum super lapides currebat equus et exiebat ignis ex lapide, cognouerunt quod ignis erat in lapide, quia «nemo dat quod non habet». Et sic acceperunt
 335 lapidem; et uidentes quod ferrum percutiens lapidem dabat ignem, ceperunt ferrum; et uidentes quod, licet ferrum percuteret lapidem et exirent scintille, non remanebant, sic tertio acceperunt materiam siccam et mollem, scilicet: escam, in qua nullus esset humor. Et sic acceperunt scintillas et sic habuerunt formam ignis in mundo. Et sic habita forma illa, nullus inquit alium modum habendi ignem. Sic in proposito. Lex nature fuit ferrum
 340 fortissimum in principio mundi; lex scripta fuit petra, quia in lapidea tabula data; lex gratie fuit esca, scilicet: materia sicca sine humore, in qua peccatum originale fuit ablatum, quod in humido semine traducebatur. Et sic isto remoto fuit aperta ianua paradisi. Et sic, ut idem Machometus confitetur, immo Deus secundum ipsum in Alchorano dicit quod Christus est in gloria et credentes in eum sunt in gloria. Igitur, non fuit necessaria alia lex preter legem
 345 Christi et sic frustra esset lex Machometi in mundo. Ex quo sequitur quod nullus alius fuit uerus pastor nisi Christus.

Primo, non Adam fuit bonus pastor. Nam non habuit illas tres conditiones ueri pastoris.

Primo, non dedit pastum gregi, immo abstulit; non dedit pastum corporale, immo perdidit, nam sine labore illum habebamus ante ipsius peccatum, sed nunc cum maxima
 350 difficultate et labore, unde illi fuit dictum: *in sudore uultus tui uesceris*, etcetera, et: *maledicta terra in opere tuo*, etcetera, Genesis tertio. Nec dedit cibum anime, sed perdidit, scilicet: gratiam.

Secundo, non cognouit oves proprias, quia: *cum in honore esset, non intellexit*, Psalmi quadragesimo octauo. Item non fuerunt oves proprie sue, nisi solum quo ad corpus, sed anima fuit a Deo, sed Christi erant oves proprie utroque modo.

355 Item tertio, non duxit illas ad ouile gregis per uiam rectam, immo perdidit uiam. Secundo, dices: Moses non fuit bonus pastor? Dico quod non, nam non habuit istas tres conditionis boni et ueri pastoris, immo fuit potius rabadanus.

Primo, non dedit pastum ouibus, nec corporale, nec spirituale. Si dices: immo dedit pastum corporale, quando quadraginta annis dedit manna. Dico quod ipse non dedit
 360 manna, sed Deus dedit illi et pro toto populo, et sic dicit Christus: *non Moses dedit uobis panem de celo, sed pater uester dedit uobis panem de celo uerum*, etcetera, Iohannis sexto. Nec dedit cibum

350-351: Gn. 3, 17-19. | 352: Ps. 48, 21. | 360-361: Io. 6, 32.

334: cf. Ius., *Dig.*, L, 17, 54, p. 922.

anime, qui est gratia, nam *infirma et egena* erat lex sua, ut dicit Apostolus ad Galatas quarto. Solum erat circumcisio, que aliqualem gratiam dabat, sed illa non erat ex lege, sed ex patribus, scilicet: tempore Abrahe data et in lege repetita.

365 Item Moses non cognouit oues interius in anima, sed solum Christus sic cognouit, nec erant oues proprie Mosi. Et sic solum fuit rabadanus et mercenarius. In figura habetur quod pascebat oues Iethro, soceri sui, sacerdotis Madian in deserto sui. Vidit autem dominum gregis a longe quando uidit quod rubus ardebat et non comburebatur, et sic descalciatis pedibus pergebat.

370 Tertio, non adduxit gregem recta uia ad ouile glorie, sed per limbum. Et nunquam gloriam dedit illis donec uenit Christus uerus pastor, etcetera.

Tertio, dico quod Machometus non fuit pastor, cum nullum istorum trium habuerit, quia dicit Christus: *qui non intrat per ostium non est pastor*, etcetera.

375 Primo, Machometus non intrauit per ostium recta intentione, nam sicut (qui uenit ad ecclesiam intentione ditandi et dominandi) dicimus quod non intrat per ostium, sic Machometus non dedit legem fictam, nisi intentione dominandi et tyrannizandi.

Secundo, non intrauit per ostium quod est Christus, qui dixit: *ego sum ostium, per me opus intrare*, Iohannis decimo. Machometus non intrauit per hoc ostium quo ad profundum diuinitatis, sed remansit foris considerando Christum purum hominem, licet sanctissimum.

380 Tertio, non intrauit per ostium lateris Christi per quod *exiuit sanguis et aqua*, Iohannis decimo nono. Si per hoc ostium intrasset, fuisset tinctus sanguine Christi et sic credidisset passionem Christi, quam ipse negat. Item fuisset balneatus mediante aqua baptismi et sic non negasset sacramenta, ut negat. Et in istis duobus stat salus nostra, unde dicit Christus: *qui crediderit et baptizatus fuerit hic saluus erit, qui uero non, condemnabitur*, Marci decimo sexto.

385 Igitur si Christus dicit: *qui non intrat per ostium fur est et latro*, sequitur quod talis fuit Machometus. Et non uerus nec bonus pastor. Nam non duxit gregem recta uia, nec recta lege, sed pestifera contra omnem legem et contra omnem uirtutem. Vnde inter multas condiciones legis, quas ponit Isidorus quinto libro Etymologiarum, sunt tres.

390 Prima, quod sit communis omnibus quibus datur. Si est unius regni, quod seruetur a toto regno; si est unius ciuitatis, quod ab omnibus ciuibus seruetur.

Secunda, quod sit rationalis.

Tertia, quod sit iusta et honesta.

Sed lex Machometi nullum horum trium habuit.

395 Primo, non communis, nam dedit legem, quam ipse non seruauit. Non sic Moses, sed seruauit omnia. Non sic Christus, sed uoluit omnia seruare, licet non teneretur ad illam. Quod Machometus non fuerit lege comprehensus patet nam ipse dicit in Sunna sua quod 'Deus pepercit ei omnia peccata facta et facienda'. Igitur non opus erat ut oratione faceret, nec se lauaret, nec ieiunaret, quia omnia ista fiunt ad remissione peccatorum. Igitur si antequam faceret peccata, iam illi erant dimissa. Non seruauit legem suam, sed imperatores

362: Gal. 4, 9. | 373: cf. Io. 10, 1. | 377-378: Io. 10, 9. | 380: Io. 19, 34. | 384: Mc. 16, 16. | 385: cf. Io. 10, 1.

388: cf. Isid., *Etym.*, V, 1. PL 82, 203A. | 397: cf. Q 48, 2; cf. Al-Bukh., LXV, 4836.

400 uoluerunt legem seruare et etiam Christus, unde Cato dicit: «patere legem quam ipse tuleris», etcetera.

Sed forte isti ismahelite dicent mihi quod Machometus non seruauit legem suam propter remissionem peccatorum, sed propter aliorum exemplum, ut sicut Christus (qui cum nullum peccatum haberet) nihilominus uoluit seruare, ut aliis scandalum tolleret et
405 exemplum daret. Dicendum quod hoc non est uerum. Nam si seruaret legem ut daret aliis exemplum, non recederet a lege aliorum. Sed hoc fecit, nam dixit quod non possent ducere nisi quattuor uxores, ipse uero contraxit cum quattuordecim mulieribus (quas Machometus habuit) tres fuerunt mortue in uita sua. Prima Adiga uidua; secunda Zeinep, prima huius nominis; tertia Rayana iudea.

410 Fuerunt iterum alie due repudiate in uita sua et nunquam illas iterum recepit, scilicet: Açuadda et Zaffia iudea. In die mortis Machometi remanserunt nouem uidue, que sunt: prima Axa, filia Obequar, caliphe primi post Machometum mortem; secunda fuit Abça, filia Homar, caliphe secundi, et iste due fuerunt repudiate et iterum recuperate; tertia Abiba, filia de Çeffian; quarta Canda, filia Damna; quinta Celma, filia Humaya; sexta Çaffia iudea, filia
415 Iubairi; septima Maymona, filia Azir; octaua Zeinep, secunda huius nominis, filia Gaçin; nona Inhayra, filia Alhariz. Et sic sunt quattuordecim.

Item preter istas habuit etiam quattuor alias, que se illi obtulerunt uoluntarie, et sunt iste que sequuntur: prima Maçuna; secunda Çeynep; tertia Humaçaquin; quarta Hadle.

Sed preter istas habuit quattuor ancillas et sunt iste que sequuntur: prima fuit Merina, quam rex iacobitarum, qui erat christianus, propter nimiam pulchritudinem presentauit Machometo; secunda Rayana; tertia fuit quedam domicella, quam ipse Machometus habuit in quodam prelio et fuit iudea; quarta alia domicella pulcherrima, quam dedit illi uxor sua Zeynep, secunda huius nominis.

Item Machometus habuit aliam legem sibi propriam, que aliis non competebat, scilicet: quod quecumque mulier etiam nupta posset se licite illi offerre et maritum proprium
425 dimittere sine peccato, ut patet de illis quattuor supradictis. Ipse uero Machometus finxit lege a Deo sibi datam in Alchorano, libro tertio, azora decima quinta, alea quadragesima nona, quod Deus fecit sibi licitas omnes mulieres, que se obtulissent ipsi Machometo quod posset cum illis habere rem licite si uellet ipse Machometus. Et dicitur in illa alea quod hoc
430 fuit speciale priuilegium ipsius et quod aliis non licebat. Hanc autem legem ipse Machometus duxit propter hoc quod accepit uxorem serui sui, qui dicebatur Zeidin, et ipsa dicebatur Zeynep, quam propter nimiam pulchritudinem abstulit a marito suo et propter hoc fuerunt multi scandalizati propter hoc, quod ipse rapuerat uxorem uiri, que ab ipso non fuerat repudiata, ut habetur in Alchorano, libro tertio, azora decima quinta, alea tricesima
435 septima et tricesima octaua. Et propter hoc dixit ex parte Dei quod ipse Machometus habebat talem facultatem et licentiam et alii non ut dictum est.

Item habuit aliam legem in mulieribus suis propriam Machometo, scilicet: quod alii possent contrahere cum mulieribus repudiatis et cum uiduis uiri mortui. Ipse uero finxit quod Deus dixerat ei, quod nullus posset contrahere cum mulieribus suis post suam
440 mortem, ut habetur in Alchorano, libro tertio, azora decima quinta, alea quinquagesima tertia, nec posset aliquis ducere uxorem repudiatam a Machometo, ut habetur in Sunna sua,

400-401: Cat., *Dist.* | 406-416: cf. *Sir.*, not. 918, p. 792; cf. Io. And., *Conf.*, c. VII, pp. 168-171; cf. Al-Bukh., LXVII, 4, 1; cf. Ray. Mar., *Qua. Rep.*, c. De inmunditiis Machometi, p. 34. | 427-428: cf. Q 33, 50-51. | 430-435: cf. Q 33, 37-38; cf. Io. And., *Conf.*, c. VI, pp. 164-165. | 440-441: cf. Q 33, 53.

et multa alia fuerunt in lege, que competeabant soli Machometo et non aliis. Et sic non fuit lex communis omnibus sicut lex nature et scripture illi populo et gratie uniuersaliter.

445 Secundo, lex Machometi non fuit rationabilis, quia multa irrationabilia continentur, sicut patet de multitudine mulierum. Nam non solum concessit pluritatem mulierum quo ad numerum quaternarium, qui est contra omnem legem, sed fecit licitas infinitas ancillas, cum illis non poneret numerum certum et determinatum. Et sic in multis aliis contra rationem.

450 Tertio, lex Machometi non fuit honesta nec iusta, quod patet in multis. Nam iniustum est quod uir possit dimittere suam uxorem et uxor non possit, cum in illo ad paria debeant iudicari: *cum uir non habeat potestatem sui corporis, sed uxor*, et econuerso, ut dicit Apostolus prima ad Corinthios. Item iniustum est quod femina castissima et uirtuosissima per uirum repudietur sine causa legitima.

455 Si dicis: iam hoc fuit in ueteri testamento. Dicendum quod non fuit hoc a Deo nec ab ipso Mose, sed a senioribus populi, unde Mattheus quinto habetur quod: *nisi abundauerit iustitia uestra plusquam scribarum et phariseorum*, etcetera. *Audistis quia dictum est ab antiquis quicumque dimiserit uxorem suam, det illi libellum repudii*. Hoc autem permisit Moses ad euitandum maius malum, nam iudei erant proni ad interficiendum uxores, etcetera. Sic habetur Matthei decimo nono: *quando interrogauerunt Christum dicentes si licet homini dimittere uxorem suam*, etcetera. *Dixit Christus: "masculum et feminam creauit Deus et erunt duo in carne una"*.
460 Dicunt illi quod: *"Moses mandauit dari libellum repudii"*. Dicit Christus: *"Moses ad duritiam cordis uestri permisit dimittere uxores"*. Non dixit Christus "mandauit", sed "permisit". Sed in ueteri testamento hoc non fiebat sine iusta causa, nam in libello processus continebant tria. Primo, cause separationis; secundo, licentia nubendi cum alio; tertio, dabatur ei dos, etcetera. Sed agareni hoc faciunt sine cognitione aliqua, sed ad solam uoluntatem uiri. Item
465 aliquando fit ad solam iram subitam mariti. Hoc uidetur contrarium esse faciendum in Alchorano, libro quarto, azora uicesima octaua, quasi per totum, in qua ponitur cognitio cause et processus. Item patet quod non sit honesta, nam aliquando repudiata non potest iterum redire ad uirum primum, nisi prius illam alter homo cognoscat et illi copuletur.

470 Si dicis: ad hoc sufficit quod iungatur alteri per matrimonium sine copula carnali. Dicendum quod non, sed de necessitate debet alter habere rem cum illa antequam ad uirum primum redeat. Nam in sua Sunna habetur quod cum quedam mulier a uiro repudiata esset nupta cum quodam uiro qui erat impotens, et sic non potuit illam cognoscere et uellet ad primum redire, dixit Machometus quod non poterat redire ad primum, nisi prius ab aliquo altero cognosceretur. Et sic non sufficit quod alteri coniungatur per matrimonium, nisi
475 fuerit copula inter illos. Ex quo patet quod hoc est contra omnem rationem. Nam aliquando mulier repudiatur et separatur a uiro per solam suspensionem fornicationis de qua maritus est incertus, et dum iterum illam sumit est certus quod alteri copulata est. Sed mulier in hac Machometi lege potest a uiro separari dupliciter.

480 Primo, si sola uiri uoluntate separatur sine aliqua cerimonia uerborum, scilicet: dicendo illi: "uolo ut a me recedas". Et si sic fit in prima uice separationis uiri, potest iterum ad illum redire, sine hoc quod altero cognosceretur. Et iterum si secundo post receptionem et ad illum reditionem repudiatur, potest ad illum (sine hoc quod ab altero cognoscat) redire. Si autem tertio sic simpliciter repudiata fuerit, tunc non potest ad uirum redire, sine hoc quod
485 ab altero cognoscat. Hoc autem fit, quia uidetur propositum firmissimum per trinam uicem separationis.

450: cf. I Cor. 7, 4. | 454-456: cf. Mt. 5, 20; 31. | 458-459: Mt. 19, 3-8.

466: cf. Q 65, 1-7. | 471: cf. Al-Bukh., LXVIII, 37, 1.

Secundo, per aliquam solemnitatem uel maledictionem et prolationem uerborum, et hoc fit tripliciter.

490 Primo, quando maritus dat illi totalem licentiam, ut aliquid apud se dominii non retineat uxoris sue. Verbi gratia: quando dicit “capistrum sit super collum tuum”, ut sit in bestiis, quando datur licentia domini ad pratum ire. Quasi dicat: “ego do tibi amplam licentiam, ut eas quocumque uolueris et facias quidquid uellis”. Et in tali casu non potest iterum ad uirum redire, nisi prius alteri copuletur et cum ea rem habeat.

495 Secundo, si illam maledicit dicendo: “sis mihi prohibita, ut est caro porcina”, uel sic: “sis mihi illicita, ut est uenter matris mee”. Et in tali casu non potest ad uirum redire, nisi prius alteri copuletur. Hoc patet in Sunna.

Tertio, si illam suspectam habet de adulterio et non habet testes contra illam, tunc quia ad illam conuincendam requirebantur quattuor testes, debet uir iurare quater.

Primo, sic: “iuro per Deum uiuum, etcetera, quod hec mulier fecit hoc”, etcetera.

Secundo, similiter.

500 Tertio, similiter.

Quarto, similiter.

Et in quinta uice debet iurare quod maledictio diuina sit super ipsum si ueritatem non dicit. Et hec tertia conditio dicitur maledictionis.

505 Tunc iudex dicit mulieri si uult ipsa in contrarium iurare aut non. Si non uult iurare ad se compurgandum, remanet conuicta de crimine de quo accusatur et debet lapidari. Si autem ipsa uoluit iurare contra uirum, debet similiter quater iurare dicendo quod iurat quod maritus mentitur et non dicit uerum. In quinto autem iuramento iurat quod ira Dei sit super eam si ipse maritus iurauit uerum. Hoc autem habetur in Alchorano, in libro tertio, azora sexta, alea sexta, septima, octaua et nona. Patet igitur quod Machometus non fuit uerus pastor, sed solus Christus fuit, unde dicit ipsa ueritas: *ego sum pastor bonus*. Ad hunc pastorem debet (qui saluari uult) conuerti. Vnde Petrus dicit prima Petri secunda: *eratis enim sicut oves errantes, sed conuersi estis nunc ad pastorem*, scilicet: ad Christum uerum pastorem.

510

515 O igitur, ismahelite, proximi mei, postquam cognoscitis Iesum filium uirginis Marie pro sanctissimo propheta et cum magna reuerentia in scriptis uestris illum nominatis dicendo: “çahidine Yce”, quod significat: “dominus noster Iesus”; “aleyicçalem”, quod sonat: “laudetur ipse”; et similem matrem suam uirginem cum magna reuerentia nominatis dicendo: “çetina Marien”, quod sonat: “domina nostra Maria sit benedicta”. Igitur uos, ismahelite, mediante ista uirgine conuertimini ad Christum uerum pastorem, et hic inuenietis gratiam et in futuro gloriam quam nobis concedat, etcetera. Amen.

510: cf. Io. 10, 11. | 511-512: I Pt. 2, 25.

508-509: cf. Q 24, 6-9.

SERMO TRICESIMVS PRIMVS IN DOMINICA ANTE FESTVM OMNIVM SANCTORVM PRO
CONVERSIONE AGARENORVM

<THEMA> *Saluabitur populus tuus omnis qui inuentus fuerit scriptus in libro uite, Danihelis duodecimo.*

5 Experientia docet quod liber nihil aliud est quam quedam recollectio in scriptis secretorum, ut iterum ad memoriam reducantur. Et sic in sacra scriptura tres reperiuntur libri magne excellentie et singularitatis, scilicet: liber eternus, qui est diuinitatis. Secundus liber sapientie, scilicet: liber filii Dei, qui est sapientia patris. Tertius liber uite, qui est beata Maria, eius mater pretiosa. Sicut non sunt supra uniuersum mundum, nisi ista tria, scilicet:
10 Deus creator omnium et Christus recreator et sua pretiosa mater: Deus super omnia, Christus ad dexteram patris, uirgo ad dextera filii et supra choros angelorum exaltata, sic non possunt esse supra mundum, nisi isti tres libri.

 Primus igitur dicitur liber eternus, qui est sanctissime trinitatis, in quo sunt secreta incomprehensibilia et altissima, que nec ab intellectu angelico nec humano comprehendi
15 possunt. Non dico altissima propter distantiam localem, sed propter improportionem illorum ad creaturam puram, nam Paulus apostolus (qui raptus fuit usque ad tertium celum) dicit ad Romanos undecimo: *o altitudo diuitiarum sapientie et scientie Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et inuestigabiles uie eius.* Et sic Iohannes Euangelista flebat, Apocalypsis quinto, non inueniens qui *aperiret hunc librum et solueret septem signacula eius.* Et reuelatum fuit ei quod
20 solus agnus inuentus est dignus aperire librum, etcetera. Aperuit igitur librum et soluit septem signacula Christus uerus agnus, de quo Iohannes dixit: *ecce agnus Dei,* etcetera. Septem signacula fuerunt isti tria: tres persone in unitate diuine essentie, alia tria signacula fuerunt processiores uel notiores personarum, septimum fuit incarnationis uerbi Dei. Ista septem signacula nunquam fuerunt reuelata nec declarata mundo nisi per Christum, unde
25 ipse dicit: *in hoc natus sum et ad hoc ueni in mundum, ut testimonium perhibeam ueritati.*

 Primo igitur tria Christus declarauit mundi quomodo in illo unico libro diuinitatis erant tres persone distincte, scilicet: pater, filius et spiritus sanctus. Nam licet nomen patris et filii essent in mundo in quantum erant creator et filii erant adoptiui, ut patet Isaie sexagesimo tertio: *tu domine pater noster,* etcetera, et Hieremie tricesimo primo; item de filio Exodi quarto
30 habetur: *filius meus primogenitus Israhel,* etcetera, sed pater naturaliter et filius in diuinis nunquam cognitus fuit, donec Christus declarauit. Sed contra: in prophetis habetur de patre et filio et spiritu sancto, ut in Psalmo secundo: *dominus dixit ad me: "filius meus es tu",* etcetera. Si filius igitur a domino patri genitus eternaliter, et sic in multis locis, dicendum quod erat hoc uerbum absconditum ab eis, quia ut dicit Apostolus: *omnia in figuris contingebant illis,*
35 etcetera. Et quia erant sub uelamine posita, dixit Isaie quadragesimo quinto capitulo: *tu es Deus absconditus,* etcetera. Et sic dixit idem Isaie capitulo uicesimo nono: *erit uobis uisio omnium tamquam uerba libri signati.* Si autem dederit scienti litteras et dicet ei: "lege", dicet: "non possum, quia signatus est liber". Si autem dabitur nescienti litteras, dicet: "nescio legere". Sed sciens litteras est populus iudaicus, cui data fuit lex scripta. Sed nesciuit legere,
40 donec uerus dator legis filius Dei uenit, qui aperuit sensum scripturarum. Sed qui nesciebat litteras fuit populus gentilis, cui nulla scriptura fuit data, et iste nesciuit legere. Et sic, cum mundus totus fuerit diuisus in populum iudeorum et gentilem, sequitur quod nullus potuit intelligere distinctionem personarum nec modum processionis illarum, donec uenit magister omnium Christus, qui primo ostendit patrem naturalem suum dicens: *pater in me et*

3: Dn. 12, 1. | 17-18: Rm. 11, 34. | 19: Apc. 5, 2. | 21: cf. Io. 1, 36. | 25: cf. Io. 18, 37. | 29: Is. 63, 16; Ier. 31, 1. | 30: Ex. 4, 22. | 32: Ps. 2, 7. | 34: I Cor. 10, 11. | 35-36: Is. 45, 15. | 36-37: Is. 29, 11. | 44-45: Io. 14, 11.

3: Tuus] M, X tunc.

45 *ego in patre*, quod non potest dici de filio adoptiuo, nec etiam de naturali inter homines. Nam licet pater det filio aliquid de eius uirtute, sed non est in eo, sicut pater in diuinis, qui dat filio totum esse et totam substantiam uirtutem et potentiam. Et sic dicit quod ipse in patre et econuerso. Item de filio dicit pater in transfiguratione: *hic est filius meus dilectus*. Item de omnibus dicit mittens discipulos: *ite baptizantes eos in nomine patris et filii et spiritus sancti*,
 50 Matthei uicesimo octauo. Clarum est quod creature rationales incorporantur Deo per baptismum et sunt filii adoptiui. Igitur, si omnes baptizandi baptizantur in nomine patris et filii et spiritus sancti, igitur nec filius nec spiritus sancti sunt adoptiui, sed omnes alii qui in nomine illorum baptizantur. Et sic ostendere istas tres personas in unitate diuina fuerunt tria signacula aperta a solo Christo, que ante mundus nunquam cognouit. Alia tria fuerunt
 55 processiones, scilicet: ostendere quod pater non procedit ab aliquo et filius a solo patre et spiritus sanctus ab utroque, quod solus Christus ostendit.

Primo, igitur ostendit quod pater a nullo erat, sed fuit principium sine principio. Et sic ostendit Iohanni quando dixit mundo: *in principio erat uerbum*. Et sic fuit principium in trinitate, a quo filius et spiritus sanctus sunt, unde Iacobus dicit doctus ab eo, Iacobi primo:
 60 *omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est descendens a patre luminum*. Datum optimum est filius, de quo Isaias capitulo nono dicit: *paruulus natus est nobis et filius datus est nobis*. Item ecclesia cantat: «nobis datus, nobis natus», etcetera. Item donum perfectum est spiritus sanctus. Igitur si dicit omne: “nihil est quod non procedat a patre”, igitur ipse a nullo alio procedit, quia alias non omnia procederent a patre, ut dicit Iacobus in canonica
 65 sua, etcetera. Item ostendit Christus quod ipse fuit missus a patre, ideo dicit: *misit me uiuens pater*. Item ostendit quod spiritus sanctus procedebat ab utroque, ideo dicit: *spiritus sanctus quem mittet pater in nomine meo*, etcetera. Item dicit: *de meo accipiet*, quo ad septimum sigillum. De incarnatione dicit: *exiui a patre et ueni in mundum, iterum relinquo mundum et uado ad patrem*.

Sed forte dices: persone diuine et processiones illarum iam erant prenotate in ueteri
 70 testamento, unde Psalmi secundo habetur: *dominus dixit ad me: “filius meus es tu”*, etcetera, et in multis aliis locis scripture, etcetera. Dicendum quod licet essent scripte, sed non aperte declarate, sicut post Christi aduentum, unde Isaie uicesimo nono habetur: *erit uobis uisio omnium tamquam uerba libri clausi et signati, quando est cum dederint scienti litteras dicens: “lege istud”, et respondebit: “non possum, signatus est”. Enim et dabitur liber nescienti litteras, diciturque ei: “lege”? Et
 75 respondebit: “nescio litteras”*. Sed totus mundus fuit comprehensus in populum iudaicum et gentilem, sed sciens litteras fuit populus iudaicus, cui data fuit lex. Iste autem non potuit legere, quia clause et uelate fuerunt prophetie, nam ut dicit Apostolus: *omnia in figura contingebant eis*, scilicet: iudeis. Item nesciens litteras fuit populus gentilis, et iste minus potuit legere. Et sic mundus non potuit habere claram notitiam istorum nisi per magistrum, qui
 80 fuit Christus, unde Matthei uicesimo tertio dicit ipse: *nolite uocari rabbi*, etcetera, *unus est enim magister uester*, scilicet: solus ego. Vnde Iohannis decimo tertio dicit Christus: *uos uocatis me magister et dominus et bene dicitis*, etcetera. Secundus liber dicitur sapientie, qui fuit Christus sapientia patris, unde Bernardus in sermone Resurrectione dicit: «uenit ad nos Dei sapientia, sed in libro clauso. Si quidem et signato septem sigillis». Differentia autem
 85 istorum librorum fuit, quia liber trinitatis erat simplicissimus et constabat ex tribus quinternis. Erat enim unus liber quo ad diuinitatem continens in se tres quinternos, et quidquid erat in uno illorum continebatur in alio, equales in essentia, in potentia, in uirtute, etcetera. Et solum illi tres quinterni differebant, quia primus erat a nullo eternaliter, secundus erat a primo, tertius a duobus in eadem eternitate. Exemplum: si quis scriberet

48: Mt. 3, 17. | 49: Mt. 28, 19. | 58: Io. 1, 1. | 60: Iac. 1, 17. | 61-62: Is. 9, 6. | 65-66: cf. Io. 6, 58. | 66-67: cf. Io. 14, 26. | 67: cf. Io. 16, 14. | 68: cf. Io. 16, 28. | 70: Ps. 2, 7. | 72-75: Is. 29, 11-12. | 77-78: I Cor. 10, 11. | 80-81: Mt. 23, 8. | 81-82: Io. 13, 13.

62: cf. Th. Aq., *Off. Cor. Christ.*, p. 275. | 83-84: Bern. Cl., *In Die San. Pasc.*, X. PL 183, 279D.

90 librum ex aliquo originali, et ille ex duobus aliis libris, etcetera. Si autem sumeretur ille secundus quinternus et ligaretur et poneretur inter duas tabulas cum pelle circumdatas, esset unus liber. Sic fuit uerbum et filius patris secunda in trinitate persona. Positus fuit inter animam et corpus, quasi inter duas tabulas cum pelle humanitatis circumdatas. Vnde dicit Petrus Rauennas, quod: «Christus fuit uerbum abreuiatum inter pellem humanitatis.

95 Nam de Deo dicitur: *celum et terram ego impleo*. Sed Christus fuit uerbum abreuiatum in utero, in mundo, in cruce et in sepulchro. Fuit autem hic liber ligatus, clausus et signatus septem corrigiis et sigillis, sicut quilibet alius liber, quinque autem ex una parte sicut ligatura libri materialis. Duo autem corrigia cum gaffetis ex altera», scilicet: apertura.

100 Primum signaculum fuit quo ad tempus, scilicet: quomodo filius eternus potuit fieri filius temporalis, in quo celabatur secretum, quod ut Deus erat filius eternus ex solo patre, et ut homo filius fuit temporalis ex sola matre.

Secundum, quo ad modum quo potuit fieri et esse filius sine patre. Sed sicut potuit esse filius Dei sine matre, sic filius uirginis Marie sine patre. Nam Adam fuit filius terre tamquam ex matre, sed sine patre, contra ismahelitas dicentes quod ‘Deus non potuit

105 habere filium cum non haberet uxorem nec amicam’, etcetera. Hoc habetur in Alchorano, libro primo, azora quinta et ultima, que dicitur “De Armentis”, alea centesima secunda. Vnde Deus dicit, Isaie sexagesimo sexto: *ego qui generationem aliis tribuo sterilis ero?*. Quasi dicat: non ero. Regula uniuersalis omnium est quod quidquid perfectionis est in creaturis est attribuendum Deo remota imperfectione, sed communicare naturam est perfectio in

110 creaturis. Igitur conuenit Deo remota imperfectione, scilicet: remoto modo imperfecto communicandi, qui est modus creaturarum et aliorum animalium, unde de toto mundo loquitur Dauid in Psalmo nonagesimo tertio dicens: *intelligite insipientes in populo*, scilicet: iudaico, et *stulti* uos de populo gentili, quia omnes hoc negabant. Dicit igitur: *qui plantauit aurem non arguetur aut qui finxit oculum non considerat?* Quasi dicat: quod sicut Deus uidet sine

115 oculis et audit sine auribus, etcetera, quia non modo nostro, sic generat non modo nostro, scilicet: ex femina, etcetera.

Tertium: quomodo in uita sua potuit pati, fatigari et flere cum esset beatus? Nam beatitudo est cum maximo gaudio, etcetera.

Quartum quo ad mortem: quomodo ille (qui dixit: *ego sum uita*, etcetera) potuit mori?

120 Quintum fuit quo ad resurrectionem. Nam magnum secretum fuit quod ille (qui ut agnus fuit mortuus et quasi inuitus, ut uidebatur multis) quomodo surrexit ut leo. Et non solum corpus gloriosum accepit, sed infernum expoliauit. Et sic ista quinque erant de una parte, in alia erant duo.

125 Sextum, gratie plenitudo sine mensura et quod ipse esset fons gratiarum ut Deus et in ipso reciperentur ut homo, etcetera.

Septimum fuit unio hypostatica, scilicet: quomodo diuinitas uniebatur terre. Et de isto loquebatur ille qui *inter natos mulierum non surrexit maior* (ut dicit Bernardus, in illo sermone De Resurrectione Domini) dicens: *non sum dignus soluere corrigiam calciamenti eius*, scilicet: unionem diuinitatis cum humanitate, etcetera.

95: Ier. 23, 24. | 107: Is. 66, 9. | 112-114: Ps. 93, 8-9. | 119: cf. Io. 14, 6. | 127: cf. Mt. 11, 11. | 128: cf. Mc. 1, 9.

94-98: Petrus Rauennas] NI. | 104-105: cf. Q 6, 101. | 127: cf. Bern. Cl., *In Die San. Pasc.*, X. PL 183, 279CD.

130 Tertius liber fuit liber uite, qui est uirgo Maria, ut dicit Hugo Cardinalis, super Psalmo uicesimo nono. Vnde ipsa mediante datur uita omnibus, ideo cantat ecclesia: «salue regina, mater misericordie, uita dulcedo, spes nostra», etcetera. Vnde Ecclesiastici uicesimo quarto habetur: *ego quasi uitis et quasi palma*, etcetera. Infra dicitur: *hec omnia liber uite*. In isto enim libro continentur omnes perfectiones possibles communicari pure creature, unde
135 Canticorum quarto dicitur de ea: *hortus conclusus et fons signatus*, scilicet: septem sigillis ut ceteri.

Primum igitur signaculum fuit eius desponsatio, in qua celata fuit eius uirginitas, ut dicit Bernardus in sermone Resurrectionis Domini.

140 Secundum fuit angelica salutatio, in qua fuit celatus modus concipiendi quando dixit angelo: *quomodo fiet istud*, etcetera? Vnde bene sciebat uirgo Maria modum concipiendi, quia illi iam reuelatum erat a Deo, cum primum dixisset angelus: *dominus tecum*. Vnde Bernardus: «tecum in mente, tecum in uentre». Sed prius in mente, unde Augustinus: «beatior fuit Maria uirgo concipiendo Christum mente quam corpore», etcetera. Et sic dicit Bernardus in
145 persona angeli, super illud “quomodo fiet”, etcetera: «non me interrogas uirgo beata, supra me est hoc quod a me queris, illi soli datum est nosse, cui datum est experiri». Et sic non dixit hoc uirgo Maria dubitando, sed quasi dicendo quod illud quod angelus nuntiabat ipse nesciebat. Sicut si nuntius mittitur cum aliqua legatione, que mortalibus uidetur impossibilis, qui illam reciperet diceret nuntio: et quomodo fiet hoc? Quasi dicendo: tu non intelligis modum, quomodo hoc fiet, etcetera.

150 Tertium fuit in partu stabili habitatio, in qua celatum fuit dominium uirginis Marie, que cum esset «domina mundi et regina celorum», Luce secundo: *non erat ei locus in diuersorio*.

Quartum fuit eius purificatio in templo, in qua celabatur eius immunitas a peccato.

155 Quintum circa crucem lamentatio, in qua celabatur eius de filio reuelatio. Nam uidebatur quod ipsa ignoraret modum passionis et mortis filii, et quod non sciebat quod mox resurgeret. Sed ipsa bene sciebat et erat certa de resurrectione filii, licet uidendo eum sic ignominiose pati et acerbissima passionem tollerare per ingratitude iudeorum, non potuit non dolere. Exemplum: si alicui amputaretur brachium aut tibia, licet esse certus quod in triduo reintegraretur illi, nihil omninus sic doleret acerrime, ac si nunquam sanaretur, sic in proposito.

160 Sextum fuit eius sepultura in ualle Iosaphat in loco humido in quo omnes credebant quod eius corpus in breui putresceret, in qua celabatur dignitas corporis imputrefactibilis.

165 Septimum fuit eius gloriosa resurrectio et eius assumptio in corpore et anima in celum, in qua Christus omnia ista signacula reseruauit, dum in conspectu discipulorum cum omni comitiua angelorum et sanctorum in manibus suis ad celum empireum ipsam portauit et ad dexteram suam collocauit. Et sicut materia primi libri ad tria capita fuit reducta, scilicet: ad perfectiones trium personarum in trinitate, et materia secundi libri ad tres partes, scilicet: «eternum, nouum et antiquum», ut dicit Bernardus in libro De Consideratione, sic materia

133: Sir. 24, 18-23. | Sir. 24, 32. | 135: Ct. 4, 12. | 140: cf. Lc. 1, 34. | 141: cf. Lc. 1, 28. | 151: Lc. 2, 7.

130: cf. Hug. Card., *Sup. Psal.*, XXXIX, 9, f. 105v. | 131-132: cf. Ans., *Hymn. Et Psal. De San. Mar.*, Salutatio deprecatoria, ante Psal. B. V. dicenda. PL 158, 1037D. | 138: cf. Bern. Cl., *In Die San. Pasc.*, 5. PL 183, 277A. | 142: Bernardus] *Auctor err.* cf. Fulb., *Serm. Ad Pop.*, IX, 1. PL 141, 336D; Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CXX, 3. PL 39, 1985C. | 142-143: Aug. Hipp., *De San. Virg.*, III. PL 40, 398A. | 144-145: cf. Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, IV, 4. PL 183, 81B. | 151: cf. Bern. Cl., *Serm. In Fes. Pent.*, II, 4. PL 183, 328A. | 167: cf. MF. Bern. Cl., *De Cons.*, V, 10, 23. PL 182, 801C.

huius tertii libri ad tres partes reducitur. Quia sicut uirgo continet perfectiones omnium
 170 hominum, sic omnium librorum. Et sicut libri sunt in triplici differentia, scilicet: quidam
 speculatiui, ut philosophia et metaphysica, etcetera; alii morales, scilicet: de moribus et
 uirtutibus ut ethica et politica, etcetera; alii de compotis ut libri negotiorum, in quibus
 continetur quid illi debent et quid eis debetur, sic in uirgine Maria fuerunt ista tria.

Primo, habuit reuelationem omnium secretorum Dei et speculabilium, unde Bernardus
 dicit: «quid de Deo non sapiebat, in qua Dei sapientia latebat».

175 Secundo, in ipsa fuerunt omnia pertinentia ad mores, ut Ambrosius dicit in libro De
 Virginibus: «sit uobis tamquam in speculo», etcetera. Et infra: «talis fuit Maria ut eius
 omnium fuerit disciplina».

Tertio, in ipsa sunt rationes et compota et in ipsa inueniemus scriptum: quid illi
 debemus et quid ipsa nobis debet. Et hoc considerando eius dignitatem et eius officium.
 180 Considerando eius dignitatem, que maior illarum fuit esse matrem Dei, secundum hanc
 debemus ei adorationem et humiliationem; non illam supremam, que dicitur “latria”, que
 debetur soli Deo, ut est creator et gubernator totius mundi; nec illa infima, que debetur
 personis uirtuosis, que dicitur “dulia”, sed debetur ei quedam alia media, que dicitur
 “hyperdulia”. Exemplum: Deo debemus totalem postrationem uel saltem flectere utrumque
 185 genu; hominibus inclinationem capitis uel leuare pileum. Sed regi et regine medium, scilicet:
 flectere unum genu solum. Sic uirgini Marie solum unum genu, sed Deo utrumque genu.
 Secundo, considerando eius officium quod est impetrare et dispensare gratias pro toto
 mundo, etcetera. Secundum hoc ei debemus orationem assiduam, ut cotidie ad illam preces
 dirigamus, unde filius dixit: *petite et accipietis, querite et inuenietis*, etcetera, Matthei septimo.
 190 Similiter agareni habent postrationes undecim in Alchorano et dicunt “Allacubar”, id est:
 “Deus est maior omnium”, etcetera. Sic uirgo Maria debet supplicari a nobis, ut dignius
 assequamur illam gratiam. Sed ipsa debet nobis secundum ista duo. Primum, secundum
 eius dignitatem, quia si est mater Dei, propter nos facta est mater Dei. Vnde in Symbolo
 habetur: «qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de celis». Sed iste
 195 descensus fuit eius in utero uirginis Marie incarnatio. Igitur, si non essent peccatores, ipsa
 non esset uel non fuisset mater Dei. Igitur propter hoc nobis obligatur quo ad secundum,
 scilicet: ad eius officium. Ipsa etiam debet nobis, nam recepit gratiam non solum pro se, sed
 pro toto mundo, quia angelus dicit ei: *inuenisti gratiam apud Deum*. Igitur illam debet nobis
 communicare.

200 Sed si dicis: cui debet ista? Dico quod suis deuotis. Et cum tres sint populi in mundo:
 scilicet: iudei, agareni et christiani, clarum est quod non debet nec tenetur populo
 iudeorum, quia hic populus non reputat illam uirginem fuisse sanctam, sed neque castam,
 sed inhonestam et filium suum dicit esse spurium, etcetera. Igitur hic populus non est
 205 scriptus in suo libro. De isto populo dicit Dauid in Psalmo sexagesimo octauo: *deleantur de*
libro uiuentium et cum iustis non scribantur, licet multi de isto populo fuerint sancti. Sed loquor
 de toto populo, quia gentiles primo conuerterentur ad Christum, unde: *dum uenerit plenitudo*
gentium, tunc Israhel saluus fiet, quia cecitas ex parte contigit in Israhel, Apostolus ad Romanos
 undecimo. Hoc dicit. Et sic iste populus non est scriptus in libro uite uirginis Marie.

189: Mt. 7, 7. | 198: cf. Lc. 1, 30. | 204-205: Ps. 68, 29. | 206-207: Rm. 11, 25-26.

174: Bernardus] *Auctor err.* cf. Pau. Dia., *Hom. De San.*, XLVIII. PL 95, 1508A; cf. Ans., *Hom.*, IX. PL 158, 648C. | 176: Ambr., *De Virg.*, II, 2, 6. PL 16, 208C. | 176-177: Ambr., *De Virg.*, II, 2, 15. PL 16, 210D. | 194: cf. *Missa latina*. PL 138, 1321D.

210 Secundus populus est agarenorum et iste est scriptus et ei multa debet uirgo Maria. Nam hic populus dicit illam excellentissimam et sanctissimam mulierum plena gratiarum et separatam ab omni peccato.

Tertius populus christianorum dicit ei et de illa omnia predicta. Et cum hoc dicit et asserit illam esse matrem Dei, igitur proximi mei, pariter accedamus ad eam.

215 Sed si uolumus recipere gratiam quam nobis debet, demus illi quod debemus. Debemus ei reuerentiam et adorationem et debemus ei orationem deuotissimam. Igitur, in principio sermonis prostrati presentemus ei angelicam salutationem dicendo humili mente et pia: aue dulcissima uirgo Maria.

<THEMA> *Saluabitur populus omnis qui inuentus fuerit scriptus in libro uite, ubi supra.*

220 Sicut magni negotiatores habent librum generalem, ad quem omnia negotia resoluunt, sic Deus omnipotens habet notitiam uniuersalem, ad quam, sicut ad librum, omnia reducuntur, et de isto dicit Dauid in Psalmo centesimo tricesimo octauo: *in libro tuo omnes scribentur*, etcetera, scilicet: «in notitia tua uniuersali», ut dicit Nicholaus de Lyra in glosa. Et sicut in illo libro mercatorum reperiuntur quattuor species et maneries postarum,

primo, sunt aliqui scripti, qui iam totum debitum soluerunt et isti habent crucem.

225 Secundo, sunt alii, qui soluere noluerunt, sicut sunt superbi et magnates, qui putant quod non debent reddere debita, nec audet quis petere ab eis, etcetera. Et isti damnantur de libro illo.

Tertio, sunt alii pauperes, qui non potuerunt soluere, nec per se nec per amicos. Et isti etiam damnantur et delentur de libro illo.

230 Quarto, sunt alii qui partem soluerunt et partem debent et pars restat soluendam.

Sic ista quattuor sunt in libro uniuersali Dei:

primo, illi qui iam soluerunt debita et habent crucem. Isti sunt sancti in gloria celorum. Nota tamen quod instinctu spiritus sancti omnes nationes faciunt in debitis solutis crucem, nam nulla solutio facta fuit uere sine cruce, quia omnia bona facta a nobis habent efficaciam a passione Christi. Cum enim offensa peccati respectu Dei fuerit infinita, non potest solui nisi per meritum infinitum, scilicet: Christi, Dei et hominis. Nam ille satisfecit pro peccato Ade et pro peccatis nostris. Et sic, si uolumus gaudere de merito suo, possumus satisfacere de offensa infinita contra Deum perpetrata. Exemplum: si pater aliquorum lucratus fuerit libertatem pro filiis suis, quia factus miles. Si uolunt gaudere de libertate et priuilegio patris erunt liberi; si autem non remanebunt in seruitute. Sic in proposito. Si uolumus gaudere de libertate Christi, erimus liberi, unde dicitur Iohannis octauo: *si filius liberauit uos uere liberi eritis*. Et sic merito Christi satisfacimus de peccato originali et de peccato actuali, sed semper uirtute passionis et crucis. De peccato originali per baptismum dicendo: ego te baptizo in nomine patris et filii et spiritu sancti cum signo crucis. De peccato actuali, scilicet: mortali, in sacramento penitentiae, scilicet: dicendo: ego te absoluo in nomine patris et filii et spiritus sancti mediante signo crucis. Et sic omnia debita soluuntur mediante

235
240
245

218: cf. Dn. 12, 1. | 221-222: Ps. 138, 16. | 241-242: Io. 8, 36.

222: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 3), Psal. 138, 16, f. 292v.

217: *Post* Maria M *add.* etcetera. | 246: *Post* filii M *omm.* et.

passione Christi et signo crucis. Figura huius habetur Hiezechielis nono, in qua figura uoluit Deus ostendere preuaricationem et punitionem totius mundi. Nam Hierusalem significat ecclesia militantem et triumphantem, secundum doctores, et sic dicit Hiezechiel quod: *sex uiri ueniebant*, etcetera, *et unusquisque uas interitus habebat in manu eius* ad puniendum Hierusalem, scilicet: uas mortis, «ut ensis uel lancea», ut dicit Nicholaus, etcetera. Sed: *in medio istorum erat unus uir uestitus uestibus lineis*, id est, «sacerdotalibus», ut dicit glosa, *et atramentarium scriptori ad renes eius, et dixit dominus ad uirum: “qui habebat atramentarium iuxta renes transi per mediam ciuitatem Hierusalem et signa Thau super frontes uirorum gementium”*, etcetera. Et omnes fuerunt percussi et occisi, preter illos qui habebant signum Thau, etcetera.

Spiritualiter isti sex uiri (qui habebant arma mortifera) erant sex etates mundi, scilicet: Adam, Noe, Abraham, Daud, etcetera, quia per peccatum primi hominis omnes moriebantur donec in sexta etate uenit ille qui uestitus erat uestibus sacerdotalibus, scilicet: Christus, de quo in Psalmo centesimo nono dicitur: *tu es sacerdos in eternum*, et: *introiuit semel in sancta ista pontifex*, ut dicit apostolus Paulus, etcetera. Et iste sanauit aliquos signo Thau in frontibus et isti fuerunt liberi a morte. Illi qui signati fuerunt signo Thau et liberati a morte fuerunt illi qui secuti fuerunt legem Mosi usque ad Christum, scilicet: in quantum ducebat et figurabat Christum. Quod patet nam lex Mosi incipit per Thau, quia dicitur in hebraico “Tora”, in arabico “Taure”, etcetera. Et alphabeto hebraico finis est littera Thau. Nam finit dicendo: “Quof”, “Res”, “Sin”, “Thau”. Sic in medio nostri dicimus: “Q”, “R”, “S”, “T”, et sic Thau in fine significat Christum. Nam ut dicit Apostolus ad Romanos decimo: *finis legis Christus est*. Et sic solutio cuiuscumque peccati facta fuit mediante passione Christi in cruce, quia ut dicit Apostolus, quod: *Christus deleuit cirographum, quod erat aduersum nos affigens illud cruci*, etcetera, ad Colossenses secundo. Et sic omnes (qui soluerunt ante mortis diem) fuerunt post Christi passionem positi in gloria immediate.

Secundi sunt illi qui soluere noluerunt, licet possent. Et isti sunt damnati in inferno.

Tertii sunt qui soluere non potuerunt. Isti sunt pueri in uentre matris. Aut post natiuitatem non habentes remedium peccati originalis. Et isti uadunt ad limbum puerorum.

Quarti sunt qui partim soluerunt et aliquid restat soluendum. Et isti sunt qui uadunt ad purgatorium non cum peccato originali nec cum peccato mortali, sed solum cum peccato aliquo uenali, aut cum debito alicuius penitentie de peccato mortali que (postquam non fuit impleta in hoc mundo) debet impleri ante introitum paradisi, et non potest nisi in purgatorio, etcetera. Et sic anima exiens a corpore uadit ad unum istorum quattuor locorum.

Si autem dicis: preter ista quattuor receptacula ponunt doctores quintum receptaculum, scilicet: limbum patrum igitur, etcetera. Dicendum quod limbum patrum non fuit propie receptaculum, sed fuit quoddam spatium in quo sperabant anime sanctorum ut aperiret ianua celi ad illorum ingressum. Exemplum: si captiuus detineretur in carceribus et liberaretur a carcere. Et ueniret ante exitum solis ad ciuitatem, ad quam erat recursus ipsius salutis, et inueniret portam ciuitatis clausam, spectaret ante ostium ciuitatis in aliquo spatio uel platea quod aperiretur porta et tunc intraret libere. Sic in proposito: illi (qui nihil habebant soluendum uel iam in purgatorio soluerant) stabant in illo loco donec ueniret ille ostiarius, qui portam celi aperiret, qui fuit Christus, de quo dicitur Isaie uicesimo secundo: *dabo clauem domus Daud super humerum eius*, scilicet: crucem super humeros Christi aperiret, et

249-254: cf. Ez. 9, 2-4. | 259: Ps. 109, 4. | 259-260: cf. Hbr. 9, 12. | 266-267: Rm. 10, 4. | 268-269: Col. 2, 14. | 289-290: Is. 22, 22.

251: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 4), Ez. 9, 2, f. 224r. | 252: cf. Hier., *Comm. In Ez.*, III, 9, 2-3. PL 25, 86B.

290 *non erit qui claudat*, etcetera. Hoc idem Apocalypsis tertio. Et sic ex quo Christus aperuit celos nullus remanet in limbo sanctorum patrum, licet anime exeuntes a purgatorio transeat per ipsum eundo ad celum. Et sic patet quod hodie sunt quattuor receptacula animarum.

Si forte queris: quid sentiunt agareni de istis quattuor? Dicendum quod ponuntur in Alchorano, libro secundo, azora prima, alea quadragesima quinta et quadragesima sexta, ubi dicitur quod inter damnatos et saluos, uel inter paradisum et infernum, est quoddam uelamen et est quidam murus et propter hoc hec azora dicitur in uulgari azora “Del muro”, quia notabilior res (que ponitur in hac azora) est ista. Et dicit Abuatia quod isti qui sunt in illo uelamine uel obscuritate sunt filii christianorum, qui sine baptismo decesserunt, et filii iudeorum et gentilium, qui fuerunt mortui ante annos discretionis. Et dicit Azamachxeri, doctor et glosator Alchorani, quod isti uiri (qui stabant supra murum) sunt illi qui habebant equalia merita cum demeritis in pondere. Et dicit iste doctor quod hi uiri uidentes illos, qui erant in inferno, orabant ad dominum et dicebant quod liberaret illos a consortio illorum damnatorum. Et dicunt Azamachxeri et Abuatia quod isti sunt qui purgant peccata sua et postea recipiuntur in gloria cum electis. Et sic patet quod Alchoranus ponit quattuor receptacula animarum, scilicet: celum uel receptaculum beatorum, infernum, limbum puerorum et purgatorium.

Si autem queris que sit differentia istorum quattuor receptaculorum. Dico quod est talis: quod in paradiso multa est pena, sed plenum gaudium, ut declarabitur in die omnium sanctorum. Et sic pro nunc dimittitur.

310 Secundo, in inferno est tenebra gratie et glorie et pena sensus, scilicet: ignis, de quo Matthei uicesimo quinto. Et ibi est pena damni, scilicet: carentia uisionis diuine. Et hec est maior omnium penarum, ut dicunt doctores.

Tertio, in limbo puerorum est tenebra gratie et tenebra glorie et pena damni, sed non pena sensus. Et ideo dicit Augustinus in libro De Baptismo Paruulorum, quod: «pueri ante baptismum decedentes habent mitissimam penam», et habetur De Consecratione, distinctione quarta, capitulo “Regenerante”, etcetera.

Sed dices contra: dixistis quod carentia uisionis diuine que est pena damni est maior omnium penarum, sed ista est in pueris, igitur non habent mitissimam penam, ut dicit Augustinus, sed grauissimam. Dicendum quod in pueris est pena mitissima respectu existentium in inferno et in purgatorio, quia existentium in inferno est pena maxima, scilicet: sensus et damni; existentium in purgatorio est pena sensus et damni mitior. Sed puerorum in limbo est pena mitissima, quia solum est pena damni et non pena sensus sicut aliorum. Sed etiam illa pena damni est mitior in istis pueris quam in aliis propter duo.

Primo, propter imperfectam cognitionem illius summi boni. Nam pueri non ita perfecte cognoscunt sicut existentes in inferno uel purgatorio, nam omnes illi habuerunt etatem discretionis. Et sic christiani iam fuerunt aliquando purgati ad peccato originali, et fuerunt in statu gratie aliquando, et fuerunt docti predicatorum, etcetera. Et illi qui fuerunt infideles habuerunt notitiam aliarum scientiarum et conuersarunt cum fidelibus, etcetera. Et sic habuerunt notitiam illius summi boni. Sed isti pueri non habebant nisi notitiam naturalem, et sic cum: «nihil uoluit nisi precognitum, et illud bonum (quod imperfecte cognoscitur) imperfecte amatur et diligitur». Nam si ego habere lapidem pretiosum et crederem quod

290: cf. Apc. 3, 7. | 311: cf. Mt. 25, 41.

294: cf. Q 7, 46-47. | 314-315: cf. Aug. Hipp., *De Pecc. Mer. Et Rem.*, I, 16, 21. PL 44, 120C; cf. Gra., *Decr.*, III, 4, 136. PL 187, 1848B. | 330-331: cf. Aug. Hipp., *De Tr.*, X, 1, 2. PL 42, 973A.

ualebat decem et perdere illum, non haberem dolorem nisi ut decem. Sed si aliter (qui perfecte illum cognosceret) sciret quod ualebat centum et perderet illum, clarum est quod haberet dolorem in centum. Sic in proposito: illi pueri imperfecte cognoscebant illud
 335 summum bonum quod perdiderunt et sic mitius dolebant. Item propter alienam culpam, nam existentes in inferno et in purgatorio sciunt quod sunt priuati illa uisione et summa bona propter culpam suam. Sed pueri sciunt quod non propter culpam propriam, sed propter alienam. Et sic minus dolent quam si propter propriam culpam perdidisset illud. Et sic patet quod mitissimam penam habent. Et ideo Machometus dixit in sua Sunna quod isti
 340 pueri ante annos discretionis decedentes nec habent penam nec gloriam, ut recitant Abuatia et Azamachxeri.

Quarto, in purgatorio est pena damni et tenebra glorie, sed ibi est lux gratie et non tenebra illius, sicut in ceteris. Sed est ibi pena sensus, scilicet: ignis idem, qui est in inferno.

Si autem dicis: quomodo idem ignis potest dare penam eternam damnatis et temporalem
 345 istis existentibus in purgatorio? Dicendum quod certe idem est ignis, ut asserunt omnes doctores, sed uoluntate diuina illos cruciat et istos purificat. Exemplum patet in aurificibus: nam super carbones ignitos ponunt aliquod uas plenum auri impuri, et ille idem ignis reddit carbones nigros et aurum purissimum. Sic in proposito, ille ignis reddit damnatos nigros et purgandos purissimos, ut postea tendant ad gloriam, sicut illud aurum iam purificatum
 350 tendit ad opus perfectum. Et sic patet quod anime in purgatorio patiuuntur ab eodem igne a quo patiuuntur anime in inferno.

Sed est dubium: quomodo anime spirituales pati possent ab igne corporeo?. Quia, ut dicit Philosophus primo De Generatione et Boetius in libro De Duabus Naturis: «agens et patiens debent in materia communicare», et in illis materia debet esse communis, quod non
 355 potest esse inter spiritum et corpus. Item: «omne agens agit per contactum», ut dicit Philosophus, et hoc est inter corpora que habent ultima simul, igitur, etcetera. Dicendum quod ignis ille non cruciat corpora naturaliter, ut procedunt rationes Philosophi, sed supranaturaliter, ut instrumentum diuine iustitie.

Et si dicis: omne agens est prestantius et nobilius passo, igitur ignis esset nobilior anima.
 360 Dicendum quod uerum est quod ignis ut ignis non est nobilior anima, sed ut instrumentum diuine iustitie est nobilior. Exemplum: quidam rusticus interficit comitem in quantum est baiulus regis uel imperatoris. Clarum est quod nobilior est comes uel dux illo rustico, sed ut instrumentum iustitie imperatoris est econuerso, quia ille homo simplex gerit uices imperatoris.

Sed quare anima patitur ante diem iudicii a corpore separata?. Quia uidetur quod non deberet pati, cum anima simul cum corpore unita peccauit, igitur, etcetera. Dicendum quod iustum est quod anima puniatur ante diem iudicii sine corpore, quia ante diem resurrectionis opus quod anima sit a corpore separata, quia nihil aliud est mors nisi separatio anime a corpore. Et si corpus separatum ab anima deberet pati ab illo igne, non
 370 posset dolere sine anima, sed posset pati ut aliquod lignum per incinerationem. Et sic eodem modo patitur sine anima, quia in terra incineratur secundum sententiam diuinam quam protulit Deus post peccatum Ade dicens, Genesis tertio: *puluis es et in puluerem reuerteris*, etcetera. Ideo eandem sententiam habuit corpus extra animam, ac si esset cum

372-373: Gn. 3, 19.

339: cf. Al-Bukh., XCI, 48, 1. | 353-354: Boetius] *Auctor err.* cf. Pseu. Bed., *Sent. Phil. Ex Arist. Coll.*, I, A. PL 90, 972B; cf. Arist. Lat., *De Gen. Et Corr.*, I, 7, 324a12, p. 37. | 355: cf. Arist. Lat., *Phys.*, VII, 2, 243a5, pp. 260-261; cf. Th. Aq., *S. Tb.* (vol. 1), I^a, q. 42, a. 1 ad 1, p. 303.

375 anima. Item iustum fuit quod anima pateretur priusquam corpus, quia peccatum principaliter fuit ab anima quam a corpore, quia ideo peccatum quia uoluntarium. Et sic iustum fuit quod anima pateretur priusquam corpus, quia ipsa fuit domina et corpus eius seruus.

380 Sed forte dices: in quo loco patiuntur iste anime ante iudicium? Dicendum quod duplex est locus purgatorii. Primum est locus communis situatus infra limbum patrum et supra limbum puerorum; alius locus est in hac uita presenti, quia aliquando permissione diuina purgant anime inter uiuentes propter tria.

385 Primo, si habent parum purgandum, ut patet de Pascasio cardinali, de quo recitat Gregorius in quarto Dialogorum quod erat homo sanctus et in morte fecit miracula, etcetera. Sed anima eius reperta fuit in thermis Rome (que sunt balnea) et interrogata a quodam uiro sancto: quis esset? Dixit quod erat anima Pascasii cardinalis que detinebatur in illo calore purgando peccatum quod habuerat in contentione cismatis, quod fuit inter Simacum et Laurentium, quia tenuit partem et opinionem Laurentii, qui ius non habebat in papatu. Et sic propter leuem causam purgationis permittitur quod in hac uita purget.

390 Secundo, hoc fit aliquando ad nostram instructionem et edificationem, quia multi non credunt esse infernum nec purgatorium, nec esse aliquam penam extra mundum post mortem. Et sic aliquando dominus permittit quod anime uideantur pati in hoc mundo et in loco ubi peccauerunt.

395 Tertio, hoc fit aliquando precibus sanctorum, ut anime citius liberentur, ut legitur de sancto Patritio, qui per orationem impetrauit quod quedam anime purgatorium super terram haberent. Et hoc ad utilitatem animarum, que notificant penam suam filiis et amicis ut illis subueniant. Sed non est orandum pro existentibus in gloria, quia iam sunt in termino et habent summum bonum et quietantur in illo, quia alias non esset beati. Nam: «beatus est qui habet quidquid uult et nihil mali uult», ut dicit Augustinus, nec est orandum pro illis qui sunt in inferno nec in limbo puerorum, quia isti etiam sunt in termino. Et hoc non solum christiani, sed etiam agareni. Nam in Alchorano, libro primo, azora prima, alea centesima decima octaua habetur quod Deus precepit Machometo quod non oraret pro existentibus in inferno. Et dicunt Azamachxeri et Abuatia quod in illo loco precepit Deus Machometo ne oraret pro patre suo nec pro matre sua, quia erant in inferno. Ergo, a fortiori non erat orandum pro aliis. Exemplum istorum habemus in sagittariis, nam antequam sagitta sit in termino, potest orare quod det in signo. Sed dum sagitta est iam in medio signi, superfluum esset orare pro illa, nec etiam pro illa sagitta que posita fuit remota a signo, quia iam est in termino et amplius moueri non potest. Sic in proposito. Igitur licet in circulo anni oremus pro animabus defunctorum, isto tempore maxime pro illis debemus orare et subuenire eis in quattuor, ut dicit Gregorius, scilicet: sacrificio, oratione, elemosyna et ieiunio. Sed secundum Augustinus precipue est eis subueniendum in sacrificio, oratione et elemosyna, quia ista tria sunt precipua que prosunt eis. Sed secundum agarenos non sunt nisi duo in quibus illis possumus prodesse. Nam dicit Machometus in Sunna quod anime defunctorum post mortem solum in duobus iuuantur, scilicet: oratione et elemosyna. Dicendum quod ideo sacrificium negant, quia ipsi non habent sacerdotium nec sacrificium. Et sic patet quod 410 non est lex uera sed secta agarenorum, quia omnis lex diuina habuit sacerdotium et sacrificia. 415

383: cf. Gre. Mag., *Dial.*, IV, 40. PL 77, 396D-397C. | 397-398: Aug. Hipp., *De Tr.*, XIII, 5, 8. PL 42, 1020A. | 400-401: cf. Q 2, 119. | 409: Gregorius] *Auctor err.* cf. Gra., *Decr.*, II, 13, 2, 22. PL 187, 948B; cf. Aug. Hipp., *De Perf. Ius. Hom.*, VIII, 18. PL 44, 300A. | 410: cf. Aug. Hipp., *Ench.*, CX, 29. PL 40, 283D. | 412: cf. Musl., XI, 19, 1; cf. Al-Bukh., XXIII, 95, 1.

Patet in lege nature de Abel et Melchisedech et de sacrificiis per eos factis, quia sacerdotium est anima religionis diuine dirigens in Deum, et tamquam principale in lege diuina dirigens. Ideo dicit Apostolus quod: *translato sacerdotio necesse est ut legis translatio fiat*, ad
 420 Hebreos septimo, etcetera. Etiam patet in lege scripta, in qua fuit sacerdotium et sacrificia; etiam in lege gratie, in qua est sacerdotium et unum solum sacrificium, que ad sacrificia legis nature et scripta fuerunt ordinata et illa figurabant. Et sic illo adueniente, qui fuit ipsa ueritas, non permisit Deus quod esset aliud in mundo. Et sic nec iudei, nec agareni habuerunt aliud preter sacrificium christianorum, de quo habetur Malachie primo dicens
 425 iudeis de sacrificiis suis: *non est uoluntas mea in uobis -dicit dominus exercituum- et munus non suspiciam de manu uestra ab ortu solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda*, etcetera. Ex quo patet quod sacrificia iudeorum fuerunt reprobata, quia illa solum poterant fieri in ciuitate Hierosolymitana. Et dicit dominus quod sacrificium christianorum in omni loco erat acceptum, et etiam in
 430 Hierusalem existentibus iudeis non permisit Deus quod ibi sacrificarent, quia omnia illa erant in figura, et adueniente ueritate debebant cessare, sic etiam in agarenis, etcetera. Et sic patet quod non fuit lex diuina quo ad essenziale legis diuine, quod est sacerdotium et sacrificia.

Secundo, patet (quod non sit lex diuina) quo ad finem legis, qui est charitas. Nam *finis precepti est charitas*, ut dicit Apostolus ad Timotheum primo capitulo. Et in illa lege agarenorum non ordinatur charitas recte, nam cum sint duo precepta charitatis, scilicet: diligere Deum super omnia et proximum sicut seipsum, habetur in Sunna et recitatur in “Libro Florum” in capitulo “De Fide” quod tres sunt gradus fidei agarenorum. Primus diligere Deum et propheta Machometum plusquam seipsum. Secundum diligere proximum
 440 sicut se. Tertio, recedere et separati ab idolatria et non uelle reuerti ad illam, etcetera. Patet igitur quod Machometus ponit se in gradum amoris Dei, quod est absurdum, cum fuerit creatura pura. Item, non ponit recte amorem proximi, nam habetur in Sunna et recitatur in “Libro Florum”, capitulo “De Salutatione” quod precepit agarenis quod quando habebunt obuiam christianos uel iudeos, quod dent illis peiorem partem uie et periculosam. Et dicit
 445 quod non saluent illos priusquam ipsi salutauerint. Et si christiani uel iudei dabunt in salutatione aliquam benedictionem, dicit quod agareni dent maledictionem loco benedictionis. Et dicit doctor eorum Abuzait in illa summa dicta “Arricella”, quod agareni loco “Zalem” huius uocabuli (quod significat benedictionem uel salutationem) debent dicere “Zylem”, mutando “A” in “Y”, significat lapides, ac si dicant: “lapides sint supra uos”, quod aperte est contra charitatem proximi. Et sic patet quod ista secta est contra
 450 charitatem.

Tertio, probatur ratione legislatoris. Nam unus solus sperabatur legislator post Mosen, unde Daud in Psalmo nono dicit: *constitue, domine, legislatorem*, etcetera. Clarum est quod in singulari loquitur et non dixit “legislatores”. Igitur, post Mosen non sperabatur nisi unus, sed Christus fuit uerus legislator, ut concedunt agareni in Alchorano in pluribus locis.
 455

Igitur, Machometus non fuit legislator et sic lex sua non fuit diuina nec a Deo. Sed si uolumus comparare legislatores inter se, magna inuenimus differentiam inter Christum et Machometum.

Primo, ratione sanctitatis, nam Machometus fuit peccator ut patet libro quarto Alchorani, capitulo undecimo, alea secunda, ubi dicit Deus quod ‘ei pepercit peccata
 460

419: Hbr. 7, 12. | 425-427: Mal. 1, 10-11. | 434-435: I Tim. 1, 5. | 453: Ps. 9, 21.

437-438: cf. Al-Bukh., II, 7, 1; 8, 1. | 442-443: cf. Musl., XXXIX, 4, 10. | 447-450: cf. Ibn Zayd, *Al-Ris.*, c. XLIII, p. 157. | 460-461: cf. Q 48, 2.

preterita et futura'. Item habetur eodem libro, scilicet: quarto, capitulo uel azora quinquagesima septima, alea septima, quod 'Deus inuenit Machometum errantem et direxit eum in uiam rectam'. Item eodem libro quarto, capitulo quinquagesimo quarto, alea secunda et tertia, habetur quod Deus abstulit ab eo peccata maxima et grauia, igitur, etcetera. Sed Christus fuit sine peccato, unde in ueteri testamento habetur de ipso, Isaie quinquagesimo tertio: *iniquitatem non fecit nec dolus fuit in ore eius*. Item in nouo testamento, prima Petri secundo, habetur: *qui peccatum non fecit nec inuentus est dolus in ore eius*. Item in lege agarenorum, scilicet: in Alchorano, habetur idem, nam in libro primo, azora secunda que est et intitulatur patris uirginis Marie, alea quadragesima octaua, dicunt doctores agarenorum quod Iesus in uentre matris habuit gratiam spiritus sancti, qua mediante antequam nasceretur sciuit omnem scientiam et omnes leges. Ex quo sequitur quod Christus non peccauit actualiter peccato mortali nec ueniali, que fiunt extra uterum, sed nec habuit peccatum originale secundum istos. Nam habetur in Alchorano, libro primo, capitulo secundo, alea quadragesima secunda, quod 'Deus exaltauit illam super omnes mulieres inter omnes generationes'. Et dicit Azamachxeri quod dixit his angelis quod Deus exaltauit Mariam, quia primo fuit quo ad eius natiuitatem, que fuit nata cum tantis perfectionibus; secundo quo ad filii conceptionem exaltata, ut esset mater tam excellentis prophete, qui fuit conceptus sine semine uiri. Ex quo sequitur quod Christus non habuit peccatum originale. Nam secundum omnes doctores tale peccatum traducitur cum semine infecto. Sed Christus fuit conceptus sine semine, igitur sine peccato originali, igitur non habuit peccatum actuale nec originale. Sequitur quod nullum habuit peccatum, quia omne peccatum aut est actuale aut originale, etcetera. Tria igitur querit homo in capitaneo uel principe, cui quis uult adherere.

Primo, quod sit potentissimus, ut possit subditum defendere.

485 Secundo, quod sit circa regem in curia, ut petita ualeat impetrare.

Tertio, ut si uerax et scientificus, ut non permittat errare.

Omnia ista in Christo fuerunt et sunt et non in Machometo. Christus habet potentiam diuinam, que patet in miraculis secundum agarenos; Machometus nullam ostendit potentiam miraculorum.

490 Secundo, Christus in curia, scilicet: in gloria, in celis collocatus secundum omnes christianos et agarenos. Sed Machometus non in gloria celorum, quod patet per agarenos. Nam secundum unum articulum fidei sue, in omnibus orationibus tenentur orare pro Machometo dicendo: "o domine! Benedic et salua Machometum, ut fecisti Abraham!" Igitur, non est benedictus nec saluus, nam nullus orat Deum ut det illi illud quod iam habet.

495 Tertio, ductor bonus ad terminum uie est ille, qui nunquam errauit uia, sed Machometus errauit, Christus uero nunquam.

Igitur, proximi mei, sequimini Christum et habebitis hic gratiam et in futuro gloriam quam nobis concedat, etcetera. Amen.

466: Is. 53, 9. | 467: I Pt. 2, 22.

462-463: cf. Q 93, 7. | 463-464: cf. Q 90, 2-3. | 468-469: cf. Q 3, 49. | 474-475: cf. Q 3, 42; cf. Io. And., Conf., c. XI, p. 212. | 493: cf. Q 37, 109; cf. Al-Bukh., LX, 10, 4.

SERMO TRICESIMVS SECVNDVS PRO CONVERSIONE AGARENORVM

<THEMA> *Lex domini immaculata*, Psalmi decimo octauo.

Originaliter uerbum reperi quod assumpsi.

5 Sententia est Dionisii in libro De Angelica Hierarchia quod licet Deus per suam
omnipotentiam posset trahere ad se omnes creaturas inferiores ut immediate reciperent
beatitudinem, noluit immediate trahere, sed mediante medio aliquo. Et ad hoc uoluit uti
omni medio. Nam medium est triplex, scilicet: preparatiuum uel dispositiuum, medium
principale et medium executiuum et finale. Et sicut uidemus ad experientiam quod quando
10 est discordia inter duos principes aut reges, utuntur omnibus mediis ad pacem et
concordiam obtinendam:

primo, medio dispositiuo per aliquam personam uel personas.

Secundo, et si non sufficiunt concordant ut principes uideant se in aliqua ciuitate uel
castro.

15 Tertio, facta pace ad implendum promissa datur alia persona media per partes, etcetera.
Sic fuit quando per peccatum originale primi hominis fuit diuisio inter Deum regem regum
et Adam primum regem istorum inferiorum.

20 Primo, igitur ad hanc pacem fuit medium dispositiuum, scilicet: angelus a Deo missus ad
patriarchas et prophetas, qui erant tunc excellentiores in mundo, et locutus fuit cum
Abraham, Isaac, etcetera. Item locutus fuit cum prophetis, maxime cum Mose eximio
prophetarum, et illi dedit capitulationem de his que ad illam pacem requirebantur, que fuit
lex uetus, unde ad Galatas tertio et Actuum septimo: *accepistis legem in dispositione angelorum*,
dicit Stephanus.

25 Sed cum angelus non posset pacem inter Deum et hominem concludere, sed solum
disponere, fuit necessarium aliud medium principale, scilicet: ut iste partes confabularentur
et unirentur in aliqua ciuitate uel castello, et sic fuit. Nam hec ciuitas pacifica fuit Maria, ad
quam uenit princeps celorum, scilicet: filius Dei patris et uerbum diuinum. Et sic filius
uirginis fuit Deus et homo. Fuerunt uniti in hac ciuitate pacifica Hierusalem sita in monte
30 Sion, de qua habetur Ecclesiastici uicesimo quarto: *et sic in Sion firmata sum et in ciuitate
sanctificata similiter requieni*. Sola ista erat pacifica in mundo sine fomite, etcetera, ista
fortissima ut castrum, etcetera. Et sic non solum intrauit in ciuitatem, scilicet: in uentre
uirginis, sed in castro, scilicet: in parte superiori intellectus et uoluntatis, de quo dicitur:
intrauit Iesus in quoddam castellum, scilicet: in uirginem, secundum doctores, Luce decimo. Et
sic hoc fuit medium principale, de quo dicit Apostolus: *mediator Dei et hominum homo Christus*,
35 prima ad Timotheum secundo et ad Hebreos nono. Hic igitur fuit, qui fecit utrumque
unum, scilicet: dedit pacem seculo.

Sed quia ad obtinendum effectum huius pacis requirebantur aliqua que alio medio
interueniente erant habitura, ideo fuit tertium medium executiuum et finale. Hoc autem fuit
illa persona in qua fuerunt partes unite, scilicet: uirgo Maria. Hoc autem fuit conueniens
medium executiuum et finale, nam medium debet sapere naturam extremorum. Sic hec

2: Ps. 18, 8. | 21: Gal. 3, 19; Act. 7, 53. | 28-29: Sir. 24, 15. | 32: Lc. 10, 38. | 33: I Tim. 2, 5; Hbr. 9, 15.

4: cf. Pseu. Dio. Aer., *De Coel. Hier.*, IV, 3. PG 3, 194A.

40 uirgo Maria: primo, conuenit cum superiori Deo; secundo, cum homine; tertio, cum utroque.

Primo, cum Deo, quia mater Dei et ei propinquissima.

Secundo, quo ad nos, quia pura creatura sicut nos, et plena pietate et misericordia quo ad nos.

45 Tertio, quo ad utrumque, quia purissima et sine macula, ut quo ad nos esset media ad expellendas nostras maculas, quia cum illis non possemus ad Deum accedere. Vnde de beatis dicitur Apocalypsis decimo quarto: *sine macula sunt ante thronum Dei*. Et quod esset immaculata quo ad Deum, ut illi posset cotidie approquinquare. De hoc aptissimo medio dicit Bernardus: «tu es enim mater Dei et hominis; mater rei et iudicis», etcetera. Fuit enim
50 uirgo Maria immaculata et separata ab omni macula, que est triplex, scilicet: macula originis uite quo ad corpus et quo ad anima.

Primo, preseruata a macula peccati originalis secundum nostros doctores, etcetera, et etiam secundum agarenos, ut patet in libro primo, in azora secunda, que est de parentibus uirginis Marie et dicitur apud eos, scilicet: agarenos: ‘Çuratu ela Ahymaran’, alea tricesima
55 sexta et tricesima septima, ubi habetur quod cum Anna mater uirginis esset sterilis et nunquam conceperat, orauit ad dominum quod ‘si illi daret fructum sui uentris, quod offerret illum ad templum, ut domino seruiret cotidie in templo’. Cupiebat autem habere filium ut aptius in templo Deo seruiret, sed dum filiam peperit dixit: ‘o Deus, ego peperit filiam, etcetera’. Et Deus recepit eam receptione sanctissima et fecit illam nasci natiuitate
60 sanctissima, ubi glosator Abuatia dicit quod acceptauit illam in conceptione et fecit nasci in natiuitate. Igitur tam conceptio eius quam natiuitas fuit sanctissima, igitur, etcetera. Ergo, non contraxit maculam originalem.

Secundo, nec habuit maculam in uita quo ad corpus que est peccatum luxurie, nam dicit Apostolus prima Corinthiis sexto: *qui mechantur in corpus suum peccant*, omne aliud peccatum
65 extra corpus est. Quod autem uirgo non habuerit hanc maculam et peccatum patet quia fuit uirgo perfectissima, nam quedam sunt uirgines in sola carne et non in mente, ut sunt ille que aliquando habuerunt propositum nubendi et desiderauerunt esse matres et ante nuptias fuerunt mortue, et sic fuerunt uirgines in carne et non in mente. Alie econuerso fuerunt uirgines in mente et non in carne ut fuerunt ille que fuerunt uiolenter oppresse et corrupte,
70 ut in multis ciuitatibus legimus, dum intrant inimici in illas, ut fuit in Constantinopoli et Cesaragusta, etcetera. Ille tales fuerunt uirgines in mente et non in carne. Sed uirginitas Marie fuit perfectissima utroque modo, unde de ipsa dicit Bernardus: «uirgo erat non solum corpore, sed etiam mente».

Si dicis: quid sentiunt agareni de isto? Dicendum quod dicunt ipsam fuisse uirginem utroque modo, unde in libro tertio Alchorani, azora prima que dicitur “Marie”, ubi agareni
75 dicunt: ‘Çuratu Marian’, et in alea decima quinta habetur quod Deus dicit: ‘misimus ad Mariam angelum in forma hominis’, et Maria putauit esse hominem prophanum et inhonestum. Sed dixit ei: ‘ego sum angelus domini et nuntio tibi filium parituram’. Dicit Maria in alea decima septima quod nec cognouit uirum, nec proposuit illum cognoscere,
80 etcetera. Sic habuit uirginitate sine macula.

47: Apc. 14, 5. | 64: I Cor. 6, 18.

49: Bernardus] NI. cf. Petr. Dam., *Serm.*, XLIV. PL 144, 740B; cf. Pseu. Ans. Luc., *Med. Sup. Sal. Reg.*, VII. PL 149, 589A. | 54-59: cf. Q 3, 35-36; cf. Io. And., *Conf.*, c. XI, p. 212. | 72-73: Bernardus] *Auctor err.* cf. Ambr., *De Virg.*, II, 2, 7. PL 16, 209A. | 75-79: cf. Q 19, 17-20.

Si dicis: quomodo ergo aliqui agareni dicunt quod Maria peperit per latus? Dicendum quod non reperi in doctoribus suis, sed credo quod est opinio uulgarium non intelligentium; quomodo mulier post partum potest remanere uirgo, dixerunt quod peperit per latus. Sed contra hoc arguitur: si uirgo peperit per latus aut fuit facta ruptura lateris aut non. Si sic, igitur Maria in partu esset mortua. Si non fuit rupta, igitur pari ratione potuit parere per eundem locum per quem ceterae mulieres pariunt. Sed nullus agarenius debet dubitare in hoc. Nam si ipsi credunt quod Machometus secundum corpus penetrauit celos, ut habetur in libro quarto Alchorani, in azora ascensus Machometi, ubi habetur quod Machometus uirtute diuina penetrauit celos, clarum est quod: «celi non rumpebantur cum non recipiant peregrinas impressiones», ut dicunt Auicena et Algazel, qui fuerunt agareni. Igitur, si credunt quod uirtute diuina ille potuit transire per celos sine ruptura celorum, corpus Machometi erat corpus peccatoris et formatum per coniunctionem maris et femine; corpus uero Iesu Christi erat purissimum formatum uirtute spiritus sancti et coiunctum diuinitati. Et sic facilius posset nasci sine ruptura uirginitatis matris sue, sicut mediante radio solis intrat per uitrum fenestre calor corporis aeris sine ruptura uitri, etcetera. Et sic patet quod uirginitas Marie fuit secundum omnes sine macula, ideo cantat ecclesia catholica christianorum: «sancta et immaculata uirginitas», etcetera.

Tertio, Maria uirgo fuit sine macula actualis culpe et peccati quo ad animam. Et secundum doctores nostros non est dubium, quia omnes firmiter tenent quod uirgo Maria nullum peccatum actuale habuit. Sed etiam agareni hoc tenent, nam doctores sui Abuatia et Azamachxeri dicunt in glosa azure secunde libri primi Alchorani in alea tricesima septima, quod uirgo Maria in sua pueritia fuit presentata et data ut seruiret in templo cum ceteris puellis. Et dicunt isti quod ipsa fuit semper sanctissima et deuota. Nam cum esset annorum nouem cotidie ieiunabat, uigilabat et orabat, in tantum quod fuit a Deo sapientior cunctis doctoribus qui erant in templo. Et habetur parum ante, scilicet: in alea tricesima sexta, quod dixit Anna Deo: ‘ego uocaui hanc filiam meam “Mariam” et imposui ei hoc nomen, et preseruabo eam et filium suum te mediante a potestate maledicti demonis’. Et sic dicunt doctores quod Maria et Hice, filius suus, fuerunt preseruati a temptatione et potestate demonis, et in isto passu allegant Machometum isti doctores dicentes. Et propter hoc dixit Machometus in Sunna quod in omnibus pueris et puellis in natiuitate illorum accepit demon possessionem, preterquam in Maria et suo filio, in quibus tunc non accepit nec unquam accipere potuit. Ecce hic habetur peccatum originale, a quo soli isti fuerunt liberi, quia demon per peccatum possedit animam. Igitur, si in origine istorum non accepit, igitur fuerunt liberi a peccato originali. Si etiam nunquam accipere potuit, igitur liberi a peccato actuali, etcetera. Et sic patet quod uirgo Maria fuit separata ab omni macula, et ideo de ipsa dicit Salomon Canticorum quarto: *tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te*. Non solum uirgo Maria fuit immaculata, sed domina et regina omnium. Nam (super illud quod Anna uocauit filiam suam “Mariam”) dicit Azamachxeri quod interpretatur “domina” et allegat Machometum dicens quod propter hoc dicit Machometus in Sunna quod Maria fuit domina omnium nationum. Et sic doctores agarenorum (dum loquuntur de ea in suis scriptis) dicunt “çetina Marien”, quod significat “domina nostra Maria”. Et sic dicit ipsa in suo cantico: *ex hoc enim beatam me dicent omnes generationes*. Item doctor suus Abuatia dicit super illud uocauit eam Mariam quod interpretatur “illuminans” uel “illuminatrix”.

116: Ct. 4, 7. | 122: cf. Lc. 1, 48.

88-89: cf. Q 17, 1; cf. Bukh., LX, 43, 1; cf. Musl., I, 74, 6; cf. *Sir.*, par. 2, p. 182; cf. Io. And., *Conf.*, VIII, p. 180. | 89-90: cf. Auctor. Arist., *Mete.*, I, 5, (341a17-23; 35-36), p. 171; *De Cael. Et Mun.*, I, 17, 270a27-35, p. 160. | 90: cf. Avi., *Met.*, X, 1, pp. 1003-1004; cf. Al-Ghaz., *Met.*, I, 6, pp. 40-41. | 97: cf. Gre. Mag., *Lib. Resp.*, In tertio nocturno. *PL* 78, 734C. | 100-107: cf. Q 3, 36-37; cf. Io. And., *Conf.*, c. XI, p. 212. | 110: cf. Al-Bukh., LIX, 11, 3286; cf. Musl., XLIII, 40, 4. | 119: cf. Al-Bukh., LX, 45, 1; cf. Musl., XLVI, 12, 1.

125 Igitur est immaculata et ratione huius habet liberum accessum ad Deum, ut sit media ad tollendas maculas nostras. Et si est domina et regina, nullum medium est conuenientius ad Deum. Et si est illuminatrix, mediante ea debemus illuminari gratia a filio suo, et ut hoc plenius habeamus, in principio sermonis presentemus ei angelicam salutationem dicendo: humili mente et pia: aue dulcissima uirgo Maria, etcetera.

<THEMA> *Lex domini immaculata*, ubi supra.

130 Verba thematis sunt uerba Dei omnipotentis prolata per os citharedi Daudid in Psalmo decimo octauo dicens quod lex diuina est illa que est sine macula et defectu aliquo. Dico quod sunt hec uerba Dei, quia secundum nos: *spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei*, ut dixit beatus Petrus secunda Petri primo. Item, secundum agarenos sunt uerba Dei, nam ipsi dicunt quod omnia que sunt in Alchorano sunt uerba Dei per angelum nuntiata, et ea que
135 sunt in Sunna sunt uerba Machometi uel aliorum doctorum. Et sic illa que sunt dicta in Alchorano sunt maioris auctoritatis quam illa que sunt dicta in Sunna. Cum igitur in Alchorano habeatur libro primo, azora tertia, alea centesima sexagesima secunda, quod dixit Deus: ‘descendimus enim Azabor’, quod est Psalterium ipsi Daudid, igitur sequitur quod fuit reuelatum ipsi Daudid. Et sic sunt uerba diuina recitata per Daudid. Et cum sint a
140 Deo, sunt uerissima, quia ab ipsa ueritate prolata. Et sic, cum sint nobis et agarenis communia, sunt pro presenti sermone a me accepta, etcetera. Et ista uerba sonant quod illa lex, que est domini, est sine macula et defectum aliquo, et hoc rationabiliter. Nam lex habet duplicem respectum: unum ad dantem, alium ad recipientem. Sed respectu dantis est explicatiua sue uoluntatis; ex parte recipientis est directiua et regula suorum actuum. Et sic,
145 ex parte Dei non potest habere maculam et defectum, quia sic uoluntas Dei esset defectiua, quod est impossibile; nec ex parte nostri, quia tunc operationes nostre non essent perfecte. Nam si regula qua res regulatur esse defectiua, sic essent et res. Quod patet: nam si regula qua papyrus regulatur habet defectum, sic et papyrus erit cum defectum et non regulatus. Sic in proposito, si illa est lex diuina, que non habet maculam, et sequitur quod lex Machometi
150 non sit diuina nec a Deo data. Quod autem illa lex habeat maculam et defectum patet in multis, sed quo ad presens habet tres maculas. Prima incertitudinis. Secundam maculam irrationabilitatis. Tertiam maculam falsitatis.

155 Primo, lex debet habere certitudinem a quo procedat, scilicet: ut illi (qui obligantur ad talem legem obseruandam) sint certi quod illa procedat a Deo uel a pontifice uel imperatore.

Secundo, quod sit consona rationi.

Tertio, quod sit uera.

Lex autem Machometi habet totum contrarium respectu istorum trium.

160 Primo, habet incertitudinem quod sit a Deo, quod probatur tripliciter. Nam quod aliqua lex faciat certitudinem quod procedat ab aliquo sunt tria.

Primo, quod sit ordinata secundum ordinationem aliarum legum ab ea procedentium.

Secundo, quod sit signata et sigillata sigillo illius a quo dicitur procedere.

129: cf. Ps. 18, 8. | 132: II Pt. 1, 21.

138: cf. Q 4, 163; cf. Io. And., *Conf.*, c. IV, pp. 140-141.

165 Tertio, quod sit promulgata in omnibus locis illorum qui ad illam obligantur, ut si mittitur ad ciuitatem aliquam in illa publicetur; si ad totum regnum uel prouinciam in illa, etcetera. Sed lex Machometi nullum horum trium habuit.

170 Primo, non habuit ordinem aliarum legum a Deo procedentium, ut fuit lex Mosi et lex a Christo data que fuerunt a Deo. Hoc autem patet in Alchorano in diuersis locis in quibus habetur quod Deus dixit quod ‘misit Iesum messiam cum lege euangelica’ quam uocat “Arangil”, et dicit quod iam ante miserat “La Taure”, que est lex Mosi et iudeorum. Et sic contra istos agarenos non opus est probare quod iste due leges sint a Deo date, quia secundum ipsos Deus dicit hoc in Alchorano. Quod autem lex Machometi non seruet ordinem istarum legum diuinarum patet, nam lex Mosi ordinata fuit tripliciter. Primo, in scriptura. Secundo, in sententia. Tertio, in loco.

175 Primo, in scriptura quia precepta moralia que pertinebant ad Deum erant in una tabula, pertinentia ad proximum in alia, et sic de aliis.

Item in sententia fuerunt ordinata.

Tertio, in loco: in deserto quo ad tabernaculum; in terra promissionis quo ad templum, etcetera.

180 Item patet de lege euangelica ordinate data a Christo, et scripta per quattuor euangelistas. Quasi testes duo de uisu ut Mattheus et Iohannes, duo ex auditu, ut Marcus et Lucas.

Secundo, in sententia excellit omnes philosophos mundi.

185 Tertio, in loco ordinato ecclesie, sicut edificium sapienter fundatum. Nam qui uult turrim edificare, querit saxum magnum. Sic ecclesia in lapide Christo fuit fundata, de qua habetur Isaie uicesimo octauo dicens: *ecce mittam in fundamentis Sion lapidem angularem, probatum, pretiosum*, etcetera. Hic fuit Christus, unde Apostolus dicit: *lapis autem erat Christus*. Fuit autem lapis Christus probatus pro pretioso, quia lapis pretiosus probatur dupliciter.

Primo, exterius per colorem.

Secundo, interius per uirtutem.

190 Sic Christus probatus per uniuersum mundum exterius per colorem quo ad humanitatem exteriorem.

195 Secundo, quo ad partem interiorem, scilicet: quo ad uirtutem, quia: *uirtus de illo exibat et sanabat omnes*. Et sic fuit ab omnibus probatus per lapidem pretioso, et hoc est quod dixit Christus Petro: “*quem dicunt homines esse filium hominis?*” *Dicunt alii Hieremiam, alii Heliam aut unum ex prophetis*. Tunc dixit illis, qui naturam eius probauerant: “*uos quem me esse dicitis?*” Tunc respondit Petrus pro omnibus aliis dicens: “*tu es Christus*”, quo ad humanitatem exteriorem, “*filius Dei uiui*”, quo ad diuinitatem occultam et interiorem. Tunc dixit Christus: “*et ego dico tibi, quia tu es Petrus fundatus in hac petra, et super hanc petra a te confessam, probatam, electam et pretiosam edificabo ecclesiam meam*”, scilicet: uere confitentium me esse Deum et

185-186: Is. 28, 16. | 186: I Cor. 10, 4. | 192-193: cf. Lc. 6, 19. | 194-199: cf. Mt, 16, 13-18.

168: cf. Q 5, 46; cf. Io. And., *Conf.*, c. XI, p. 211.

200 hominem. Et sic supra istum lapidem uel saxum firmum et quadratum in fundamento fuerunt lapides magni patriarcharum et prophetarum positi.

Et si dicis: numquid patriarche et prophete fuerunt priores Christo, igitur, etcetera? Dicendum quod: *finis legis fuit Christus*, ut dicit Apostolus ad Romanos decimo. Et cum finis sit prior in intentione, ultimus uero in executione, sequitur, etcetera. Nam patriarche et
 205 prophete omnes fuerunt christiani, ut dicit Thomas, supra hos lapides fuerunt parietes, qui fuerunt apostoli. Et quia quattuor anguli turris uel edificii debent esse fortissimi, ideo in hac turri ecclesie quattuor anguli fuerunt quattuor euangeliste, scilicet: Mattheus, Marcus, Lucas et Iohannes. In summitate uero edificii sunt arcus duplices, scilicet: principales et cruciati. Principales fuerunt quattuor, scilicet: doctores quattuor ecclesie, scilicet: Augustinus,
 210 Hieronymus, Ambrosius et Gregorius. Isti uero sumebant sententias euangelistarum immediate, ideo recte procedebant de uno latere ad aliud. Sed erant alii arcus cruciati et facti in cruce. Isti erant alii doctores excellentes scolastici in ecclesia, qui exposuerunt alios precedentes se, ideo sunt in modum crucis. Postea summitate sunt lateres gypso albissime, qui significant alios confessores et uirgines, et supra istos in fundo sunt picture colorum diuersorum, qui significant martyres, qui diuersimode sanguinem pro Christo funderunt,
 215 etcetera. Et sic patet quod priores leges a Deo date fuerunt ordinatissime, ut patet etiam in ordine officiorum. Sed lex Machometi nullum seruat ordinem, nec in scripto nec in sententia nec in loco in quo explicatur, qui dicitur “Mezquita”, etcetera. Immo est inordinatissima inter omnes scripturas, ut patet intuenti. Et sic patet quod lex uetus et
 220 euangeliorum processerunt a Deo, nam dicit Apostolus ad Romanos decimo tertio: *que autem sunt a Deo ordinata sunt*, sed lex Machometi est a demone. Vnde Iob capitulo decimo de habitatione demonis dicit: *dimitte me ut plangam*, etcetera, *antequam uadam ad locum*, etcetera, ubi *nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat*, etcetera.

Si forte dicant agareni quod Alchoranus ordinate processit a Deo, sed fuit compilatus
 225 per Hozmen, qui fuit gener Machometi. Et non posuit illa que erant a Deo ordinata, sicut fuerunt data a Deo. Nam ille cedule particulares (que descendebant secundum exigentiam casus) reponebantur in quadam arca, que dicebatur “arca missionis a Deo”, et post mortem Machometi ille cedule fuerunt in uno libro compilate per Hozmen et non fuerunt scripte in illo libro eo ordine quo descenderunt a Deo, sed secundum ordinem quo ab illa arca
 230 exhibant. Et sic non mirum si non sunt posite. Contra hoc arguitur multipliciter.

Primo, quia dicunt agareni quod iste erat liber scriptus in celo empireo et quod descendit de illo celo ad celum nobis propinquum, quod est celum lune nocte uicesima septima, scilicet: uiginti septem romadani, et fuit missus particulariter ipsi Machometo in uiginti
 235 tribus annis. Quod autem hoc sit falsum patet, nam isto libro sunt acta particularia que cotidie accidebant Machometo proposita ab aduersariis et responsiones ad illa, igitur est impossibile quod ante natiuitatem Machometi essent scripta. Nam in multis locis Alchorani habetur responsio illorum, que in nocte aduersarii contra eum obiiciebant, et dicitur illi: “o Machomete! Ad illud quod tibi dicunt aduersarii sic uel sic, dic illis taliter”, etcetera. Igitur tunc ista erant scripta et non ante.

240 Item secundo hoc quod ipsi dicunt (quod isti liber totalis descendit de celo supremo nocte uiginti septem romadani et quod uiginti tribus annis datus fuit dispersus ipsi Machometo) est falsum. Nam, ut dicunt doctores agarenorum, Machometus erat quadraginta annorum quando cepit habere reuelationem, et mortuus fuit etatis sexaginta trium annorum et sic habuit reuelationem uiginti trium annorum. Et dicunt quod post

203: Rm. 10, 4. | 220-221: Rm. 13, 1. | 222-223: Iob. 10, 20-22.

205: cf. Th. Aq., *Sup. Psal.*, XVII, 11, p. 69. | 224-230: cf. Io. And., *Conf.*, c. II, p. 126.

245 principium reuelationis sue stetit in ciuitate Meche in Arabia Felice, secundum Ptolomeum, in longitudine uero gradus tredecim, in qua uilla uel ciuitate ipse natus fuit, et in illa moratus post principium reuelationis sue annis tredecim, in quibus fecit uel recepit octoginta tres azoras. Et postea expulsus uel uanitus ab illa ciuitate, duxit moram in ciuitate Tribola uel Almedina, quod idem est, et in hac permansit annis decem, in qua recepit
250 triginta azoras. Et sic sunt omnes azore Alchorani centum tredecim. Et dicunt doctores agarenorum quod in Mecha non dedit Machometus ieiunium romadani, sed ex quo fuit in Almedina per menses octodecim, scilicet: per annum cum dimidio. Igitur si ipsi dicunt quod uicesima septima nocte romadani descendit liber Alchorani a summo celo usque ad infimum totaliter, et postea datus fuit ipsi Machometo particulariter, cum in Mecha facta
255 fuerint octoginta tres azore et romadam non erat datum, sequitur quod ille non fuerunt a Deo, quia ante uicesimam septimam noctem romadani date fuerunt et nondum descenderat liber, secundum eos, etcetera.

Item tertio patet hoc non esse propter hoc: nam si ista lex esset a Deo, licet esset inordinata in illa arca, dum Hozmen uellet illa in unum redigere, spiritus sanctus ordinaret.
260 Sicut de ueteri lege habetur quod combustis originalibus Esdras instinctu spiritus sancti illa scripsit et punctuauit, cuius originale est in ciuitate Bononiensi in sancto Dominico, quod ego uidi anno domini mille quadringenti septuaginta octo, dum eram in collegio. Item de lege gratie patet de ordinatione illius per omnes doctores tam ecclesiasticos quam seculares, ut de sancto Bonauentura et de sancto Thomas Aquinatensi. Que ordinatio est ita mirabilis
265 quod ab homine non posset esse sine spiritu sancto. Igitur si illa lex esset a Deo, inspirasset in Hozmen ut illam ordinante compilaret, et cum hoc non sit, sequitur quod non sit a Deo.

Secundo, certitudo legis est ratione signi regis, quod est proprium illi, et falsificari non potest. Hec autem sunt miracula a solo Deo facta, que a pura creatura fieri non possunt. Lex autem ueteris testamenti per infinita miracula fuit probata, ut habetur in Alchorano de diuisione montis Sinai, etcetera. Item lex euangelica fuit probata per miracula Christi, que
270 fuerunt infinita, ut habetur in Alchorano, sed lex Alchorani nullum habet miraculum. Nam in multis locis Alchorani petierunt miracula a Machometo dicentes quod crederent in eum si illa faciebat, ipse uero semper dixit quod ipse non erat missus cum miraculis, sed solum ad exhortandum homines in mundo.

Si autem dicunt quod est liber apud eos in quo scripta sunt trecenta miracula. Dico quod illa sunt solum secundum dicta Machometi et nullum aliud testimonium habent. Si autem ea que dicuntur in Alchorano secundum eos sunt dicta a Deo; que autem sunt in Sunna sunt dicta Machometi, in Alchorano habetur quod non misit Deus Machometum cum miraculis, ipse Machometus dicit quod fecit miracula, igitur clare mentitur ipse. Nam Deus
280 non potest mentiri, maxime quia Machometus nullum testimonium habet in dictis miraculis, sicut Christus. Nam infinita miracula fecit Christus, in presentia quorum erant multi presentes. De quibus hic possem aliqua narrare in presentia mille hominum facta et etiam res ab ipso facte miraculose nunc apparent, sed non opus est hoc probare, cum isti agareni hoc concedant in Alchorano, in quo secundum dicta Dei secundum ipsos, concedunt miracula non solum Christi, sed etiam apostolorum in nomine Christi. De Christo autem habetur in libro primo Alchorani, azora quarta, alea centesima decima tertia, et in multis aliis locis qui causa breuitatis nunc dimittuntur. De apostolis patet libro tertio, azora decima octaua per totum, que dicitur azora “De Homine”, in qua habetur quod
285

269-270: cf. Q 2, 63. | 272: cf. *Sir.*, par. 2, p. 134; cf. Al-Bukh., LXVI, 1, 3; cf. Ray. Mar., *Qua. Rep.*, c. Ad probandum quod Machometus non facit miracula, p. 38; cf. Io. And., *Conf.*, c. X, pp. 205-209. | 278: cf. Q 17, 90-93. | 286: cf. Q 5, 110. | 287-296: cf. Q 36, 13-32; cf. Io. And., *Conf.*, c. XI, pp. 214-216.

249: Almedina] M, X Almendina. | 262: 1478] M, X 1488.

290 Petrus et Andreas, uel Petrus et Iohannes secundum alios, fuerunt missi in Antiochiam ad
 predicandum. Et cum rex Antiochie (qui uocabatur Salachim) crederet illos esse
 nicromanticos, nolebat illos recipere pro sanctis Dei. Et ad probandum hoc in nomine Iesu,
 non solum sanarunt a lepra illum hominem carpetarium, que uocabatur Abit Annaiar, qui
 fuit a lepra curatus et morabatur in speluncam et uenit ad ciuitatem cum apostolis et
 295 persuasit regi et ciuibus ut reciperent istos apostolos ut ueraces et sanctos, Apostoli uero,
 ad hoc probandum, illuminauerunt cecum a natiuitate in nomine Christi et resuscitauerunt
 mortuam septem dierum que (ut aliqui istorum doctorum dicunt) erat filia regis, etcetera.
 Ex quo sequuntur multa, sed quo ad presens hoc est clarum: quod non solum Christus fecit
 miracula infinita, sed etiam apostoli fecerunt nomine ipsius multa miracula. Sed
 Machometus nec ipse fecit nec apostoli eius, quod patet sicut de ipso iam prediximus, sed
 300 miracula (que fecerunt discipuli eius) sunt homicidia, furta per tyrannidem. Hoc autem sic
 monstratur: nam si aliqui sequaces Machometi fecissent miracula, essent primi caliphe
 eorum, nam ut habetur in libro qui dicitur “Arricella”, qui est ut manuale nostrum, in
 principio illius, ubi ponuntur uiginti quattuor articuli agarenorum, in decimo nono autem
 habetur quod agareni tenentur credere quod excellentiores omnium agarenorum (qui secuti
 305 fuerunt Machometum) fuerunt illi decem discipuli eius qui elegerunt Machometum in
 regem sub quadam arbore. Et inter istos decem excellentiores fuerunt quattuor caliphe,
 scilicet: duo soceri Machometi et duo generi ipsius Machometi.

Miracula autem (que fecerunt isti) fuerunt quod seipsos interfecerunt propter
 tyrannidem et appetitum dominandi. Patet hoc in doctore suo, qui dicitur Almanzhodi, in
 310 uulgari uero dicitu “Almançor”, qui dicit quod: «in eadem die (qua mortuus fuerit
 Machometus, qui erat dies dominica, hora uesperorum) fuit iuratus et electus in primum
 calipham Abubequar, socer ipsius Machometi, pater Axe, mulieris ipsius Machometi. Et
 rexit caliphatum annis duobus, mensibus tribus et diebus decem. Et interfectus fuit etatis
 sexaginta trium annorum et sepultus circa sepulchrum Machometi».

315 Secundus calipha fuit Homar: «post mortem huius, qui fuit socer Machometi et pater
 Abçe, uxoris Machometi, qui rexit caliphatum annis decem, mensibus sex, diebus quattuor.
 Et fuit interfectus in oratione aurore et etiam sepultus circa sepulchrum Machometi».

Tertius calipha fuit Hozmen: «gener Machometi, qui nupserat cum duabus filiabus ipsius
 Machometi et regnauit annis duodecim. Et fuit interfectus a filio Vbequar, fratre ipsius
 320 Axe. Et fuit interfectus cum ense quam dederat illi Hali, gener Machometi, et Axa apposuit
 in illo uenenum, ut in breui interficeretur». Et fuit corpus Hozmen proiectum in
 sterquilineum a quo nullus ausus fuit illud sepelire. Ecce quod habuit pro labore
 compliationis Alchorani.

325 «In die autem quo mortuus fuit Hozmen, iuratus fuit pro quarto calipha Hali, gener
 ipsius Machometi, qui nupserat cum Fatima, filia Machometi. Et iste regnauit annis
 quattuor et mensibus nouem, diebus uero octo, qui fuit interfectus uulneratus in capite». Sed
 quidam magnus capitaneus uocatus Mohaguia noluit obedire ipsi Hali quarto alchaliffe,
 propter quod secuta fuerunt magna prelia, in quibus infiniti agareni fuerunt inter se
 interfecti.

330 Ex quo Hali fuit interfectus, licet esset cisma inter Mohaguia et Hali: «illi qui erant ex
 parte Hali elegerunt in quintum calipham filium Hali, qui uocabatur Alhazem, qui fuit

302: cf. Ibn Zayd, *Al-Ris.*, c. I, p. 61; cf. Io. And., *Conf.*, c. XII, p. 223. | 310-314: cf. Al-Mas', *Muruğ al-ğabab* (vol. 4), c. 75, pp. 175-176. | 315-317: cf. Al-Mas', *Muruğ al-ğabab* (vol. 4), c. 76, pp. 190-191. | 318-321: cf. Al-Mas', *Muruğ al-ğabab* (vol. 4), c. 74, p. 162; c. 77, pp. 250-251; 280-283; cf. Io. And., *Conf.*, c. XII, p. 228; c. II, p. 126. | 324-326: cf. Al-Mas', *Muruğ al-ğabab* (vol. 4), c. 78, pp. 288-289.

interfectus industria Mohaguie filii Ciffian infra annum». Et sic cessauit prelium inter agarenos. «Nam Mohaguia in Damasco habebat octoginta quinque milia pugnatorum et Hali nonaginta milia pugnatorum, et prelium durauit nouem diebus, et mortui fuerunt ex ambabus partibus septuaginta milia homines et omnes eran agareni». Et dicit idem
 335 Almanzhodi quod «quidam capitaneus (qui uocabatur Alhazir Rasid) uidens quod agareni sic inter se interficiebantur et quod omnes discipuli Machometi erant interfecti, factus fuit christianus cum omni suo exercitu». Et hoc ponit expresse Almanzhodi in charta centesima quadragesima sui libri. Et propter hoc agareni habent quod dicta et facta discipulorum
 340 Machometi debent esse secreta, maxime illud de morte Hozmen. Hoc habetur in libro qui dicitur “Arricella” in principio, et est uicesimus articulus agarenorum.

«Et sic interfecto Alhaçam filio Hali, iurarunt in calipham sextum Mohaguam filium Ciffian, qui fecerat interficere ipsum Alhaçam. Et regnauit Mohaguia nouemdecim annis, quem interfecit Higui, filius Haddi».

345 «Et septimus calipha fuit Yazid, filius Mohaguia. Et regnauit annis tribus et mensibus tribus et fuit interfectus propter tyrannidem».

«Et octauus fuit Mohaguia, filius predicti Yazid. Et post quadraginta dies ab electione fuit interfectus».

350 «Nonus calipha fuit Habon Almelich, filius Marguam. Et post octo annos fuit interfectus propter tyrannidem».

«Decimus fuit filius eius dictus Algualid, qui regnauit annis nouem et mensibus octo. Qui fuit maximus tyrannorum et propter hoc fuit interfectus».

«Vndecimus calipha fuit Sulayman. Regnauit duobus annis et mensibus octo, et fuit interfectus».

355 «Duodecimus calipha fuit Homar, filius Abdulazir, regnauit duos annos et menses quinque». Et hic mortuus fuit sua morte et propter hoc agareni habent et tenent hunc pro sancto, non propter miracula que fecit. Omnia ista predicta continentur in Almanzhodi, qui est doctor authenticus apud agarenos. Patet igitur quod nec Machometus nec discipuli sui fecerunt miracula, immo fuerunt omnes tyranni et homicide. Et sic hec lex habet
 360 incertitudinem, cum non sit a Deo signata signo sue omnipotentie.

Tertio, patet hoc, quia non fuit promulgata in toto mundo, et sic non obligatur ad seruandum totus mundus, ut Machometus dicit. Nam ut dicit Augustinus in libro De Vera Religione, quod: «leges instituuntur cum promulgantur», et habetur quarta distinctione, capitulo “In istis”. Lex uero euangelica (que obligabat totum mundum) promulgata fuit per
 365 totum mundum et in illa datum fuit instrumentum publicationis totius mundi, quod fuit donum linguarum. Et sic ostendebat esse a Deo.

Si autem dicis: lex uetus, scilicet: Mosi, non habuit ista, licet esset a Deo. Dico quod illa non obligabat totum mundum, sed solum illum populum, et data in una sola lingua. Sed

330-332: cf. Al-Mas', *Muriğ al-ğahab* (vol. 5), c. 85, pp. 1-7. | **333-335:** cf. Al-Mas', *Muriğ al-ğahab* (vol. 4), c. 80, pp. 344-345. | **336-338:** cf. Al-Mas', *Muriğ al-ğahab* (vol. 4), c. 82, p. 418. | **341:** cf. Ibn Zayd, *Al-Ris.*, c. I, p. 61. | **342-344:** cf. Al-Mas', *Muriğ al-ğahab* (vol. 5), c. 86, p. 14. | **345-346:** cf. Al-Mas', *Muriğ al-ğahab* (vol. 5), c. 89, pp. 126-127. | **347-348:** cf. Al-Mas', *Muriğ al-ğahab* (vol. 5), c. 93, p. 168. | **349-350:** cf. Al-Mas', *Muriğ al-ğahab* (vol. 5), c. 94, p. 210. | **351-352:** cf. Al-Mas', *Muriğ al-ğahab* (vol. 5), c. 96, p. 360. | **353-354:** cf. Al-Mas', *Muriğ al-ğahab* (vol. 5), c. 97, p. 397. | **355-356:** cf. Al-Mas', *Muriğ al-ğahab* (vol. 5), c. 98, p. 416. | **363:** cf. Aug. Hipp., *De Ver. Rel.*, XXXI, 58. PL 34, 148B; cf. Gra., *Decr.*, IV, 3. PL 187, 35C.

370 Machometus dicit quod lex sua obligabat totum mundum, quod est falsum, quia non misit
 apostolos nec discipulos, nec habuit donum linguarum, sed solum linguam arabicam, ut
 habetur in Alchorano in multis locis. Et sic patet eius incertitudo ratione inordinationis,
 sigillationis et promulgationis. Sed sicut habuit maculam incertitudinis, sic habuit maculam
 irrationabilitatis, quia non fuit consona rationi. Quia lex diuina potest esse supra rationem,
 375 sed non contra rationem, nam lex naturalis fuit a Deo secundum dictamen rationis, unde
 Psalmi quarto: *signatum est super nos lumen uultus tui, domine*, etcetera. Hec autem fuit lex
 nature, que duobus preceptis claudebatur: uno affirmatiuo, scilicet: *quod tibi uis alteri facias*;
 altero negatiuo, scilicet: *quod tibi non uis alteri non facias*. Lex uero Mosi fuit secundum
 rationem quo ad moralia, nam sunt conditiones elicite ex principiis duobus legis nature,
 nam si tu uis ut filius honoret te, igitur: *honora patrem et matrem*; si non uis quod aliquis tollat
 380 bona tua, igitur: *non furtum facias*, etcetera. Sed quo ad ceremonialia erat aequaliter supra
 rationem. Nam figurabant illa que erant supra rationem et sic de lege Christi est dicendum.
 Sed nec lex uetus nec lex euangelica sunt contra rationem, quia una lex diuina non potest
 alteri legi diuine contrariare, etcetera. Sed si aliqua istarum esset contra rationem
 contrariaretur legi naturali et sic non essent a Deo. Et sic, si nunc daretur aliqua lex que
 385 diceret quod filius licite posset uerberare patrem suum, mox appareret quod non esset a
 Deo, quia esset contraria alteri legi diuine, etcetera. Sic in proposito, cum lex Machometi sit
 contra rationem, clare uidetur quod non sit a Deo. Quod autem sit contra rationem patet in
 multis.

390 Primo, est lex apud eos que dicit quod licite sine peccato potest homo habere et retinere
 in se infinitas mulieres, quod est contra preceptum morale, dicens: *non mechaberis*, etcetera.

Item est contra rationem, nam si in principio mundi (quando per matrimonium debuit
 mundus impleri) non fuit data nec assignata uni uiro nisi una mulier, quomodo in fine
 mundi assignarentur infinite mulieres uni uiro? Deus dicit: *erunt duo in carne una*, igitur,
 etcetera. Quod concedat infinitas mulieres uni uiro patet quia dicit quod possint habere per
 395 matrimonium tres uel quattuor, sed de ancillis patet quia dicit quod possint habere et
 retinere quot poterint. Sed cum iste sit numerus indeterminatus, igitur infinitus.

Item est contra rationem quod uir dimittat uxorem sola ira uel odio, nam habetur
 Genesis secundo: *propter hoc relinquet homo patrem et matrem*, etcetera. Quomodo est secundum
 rationem? Quod si ter dimiserit aut cum certa maledictione, quod non possit illam recipere
 400 prius ab alio uiro cognoscatur? Hoc autem est contra omnem rationem, quia ante erat
 femina honesta et postea erit ab alio cognita, etcetera.

Item quomodo est secundum rationem, quod omnes femine nupte, si uellent dimittere
 maritum sine peccato, possent se offerre Machometo? Quod factum fuit a Machometo pro
 ipsa Zeinep pulcherrima, que nupserat cum Seyt, seruo Machometi, quam Machometus
 405 adamauit. Et sic fecit legem quod quelibet mulier posset se offerre ipsi Machometo sine
 peccato. Quomodo cadit sub ratione quod Machometo licenciaret Deus periurium, furtum,
 etcetera? Et quod dixit Machometus, quod 'Deus pepercit ei peccata facta et facienda', cum
 dimissio peccati non sit nisi ablutio quedam, unde Psalmi: *amplius laua me*, etcetera, *et dele*
iniquitatem meam, Psalmi quinquagesimo. Scriptum non potest deleri antequam scribatur nec
 410 macula potest lauari antequam sit facta, quia implicat contradictionem, etcetera.

375: Ps. 4, 7. | 376-377: cf. Tb. 4, 16; Mt. 7, 12; Lc. 6, 31. | 379: cf. Ex. 20, 12. | 380: cf. Ex. 20, 15. | 390: cf.
 Ex. 20, 14. | 393: cf. Gn. 2, 24. | 398: Gn. 2, 24. | 408-409: Ps. 50, 4.

371: cf. Q 16, 103. | 403-405: cf. Q 33, 37-38; cf. Io. And., *Conf.*, c. VI, pp. 164-165. | 407: cf. Q 48, 2.

Item, quomodo cadit sub ratione, quod dicit in Alchorano de illis duobus angelis in Babilonia, qui uoluerunt habere rem cum quadam muliere et illa inuitauit eos ad cenam, in qua inebriati fuerunt ab ipsa, et illa petiit ab eis modum qualiter ipsi ascendebant in celum. Et sic secundum illum modum ipsa ascendit in celum et fuit econuersa in stellam. Et ipsi agareni dicunt quod est Lucifer. Ipsa uero peccauit ipsos inebriando et sic per peccatum ascendisset in celum et habere premium stelle? Dicunt etiam illos angelos propter peccatum suum esse suspensos de superciliis habentes oculos apertos et pena illorum est quod fumus candelarum totius mundi intrat per oculos eorum, quod est contra omnem rationem.

Item, quomodo cadit sub ratione, quod dicunt doctores agarenorum in azora "Formicarum", ut patet in Alchorano, libro tertio, azora nona, alea decima septima, decima octaua, quod exercitus Salomonis erat in spatio centum leucarum, nam spatium uiginti quinque leucarum erat hominum, uiginti quinque leucarum erat demonum, uiginti quinque animalium et uiginti quinque auium, etcetera? Et dicit quod ipse Salomon intelligebat animalia et aues, ut patet in Alchorano, libro tertio, azora nona, alea decima quinta, et quod formice loquebatur aliis. Et misit legationem regine Saba mediante upupa, que uulgariter dicitur "butbut", ut patet supra, et multa alia, etcetera.

Item, quomodo est secundum rationem, quod dicunt quod in ortu solis et in occasu non debet fieri oratio ad Deum? Ratio sua est quia sol oritur per cornu demonis et occidit per aliud cornu. Tunc sequeretur quod nunquam esset orandum, nam semper oritur et occidit sol secundum diuersas regiones, cum sit terra rotunda, etcetera. Et sic patet quod lex Machometi non solum non est consona rationi, sed etiam est contra rationem, et sic habet maculam irrationabilitatis.

Tertio, habet maculam falsitatis et contradictionis in multis locis. Primo, dicit quod Maria, mater Christi, fuit soror Aaron. Et ut dicunt glosatores Alchorani, fuit filia Ambre et soror Mosi, etcetera, quod aperte uidetur falsum, nam a natiuitate Aaron usque ad uirginem sunt anni plures quam mille quingentos octoginta. Et sic patet hoc mendacium non esse leue nec ciuile. Item mentitur dicens quod angelis precepit Deus ut adorarent ipsum Adam et quod omnes adorauerunt eum, sed Lucifer nolens adorare eum peccauit, ut habetur libro primo, azora prima, alea tricesima secunda; et libro secundo Alchorani, azora prima, alea decima, undecima, duodecima, etcetera. Et dicit ibi quod angeli nihil sciebant de hominibus et proprietatibus rerum, nisi quod habuerunt ab Adam. Omnia ista sunt falsa.

Primo, tale preceptum non habetur a Deo. Item non potest esse quod angeli adorarent Adam adorationem latrice, qua solus Deus est adorandus, nec dultie, quia semper perfectius adoratur ab imperfecto et non econuerso. Et sic in ueteri testamento homines adorabant angelos, ut patet de Abraham et multis aliis. Sed in nouo, post incarnationem filii Dei, propter dignitatem nature humane homo prohibitus fuit adorare angelum, ut patet Apocalypsis decimo nono.

Item dicit angelos esse mortales et quod resurgent. Et dicit quod angeli beati damnabuntur, uel, ut dicit in uisione sui ascensus Machometus, quod in celo uidit angelum flente et quod ipse orauit pro eo.

447: cf. Apc. 19, 20.

411-418: cf. Io. And., *Conf.*, c. IV, p. 142. | 420-426: cf. Io. And., *Conf.*, c. V, pp. 150-151; cf. Q 27, 17-44. | 434-435: cf. Q 19, 28; cf. Io. And., *Conf.*, c. IV, p. 138. | 438-440: cf. Q 2, 34; 7, 11-13.

Item dicit quod angeli damnati saluabuntur. Item dicit infinitas falsitates de paradiso et beatitudine, que dimittuntur pro presenti. Et sic patet quod, cum in lege Machometi sit macula falsitatis, quod hec non est a Deo, quia lex diuina est sine macula.

455 Sed forte dices: cum ista sint tam clara et manifesta, unde prouenit quod isti agareni, qui inter christianos habitant, non conuertantur? Dicendum quod triplex est causa huius. Prima est dominorum temporalium. Secunda est prelatorum et predicatorum ecclesie. Tertia est inquisitorum et iudicum.

460 Primo, dominorum temporalium, nam isti tractant christianos ut seruos et agarenos ut filios. Agareni autem hoc uidentes putant quod hoc non sit propter utilitatem temporalem, sed propter eorum religionem. Credens autem agareni quod si conuertitur ad fidem Christi a domino suo tractabitur ut seruus, non uult conuerti, etcetera. Domini temporales errant contra fidem tripliciter in hoc.

465 Primo, contra Deum, nam dominica dies est seruanda precepto diuino, unde dicitur: “sabbata sanctificies”. In hoc domini agarenorum faciunt contra diuinum preceptum, nam isti agareni laborant die dominico ut serui dominorum suorum. Clarum est quod mihi non licet habere seruum iudeum nec agarenum ut laborent die dominica, igitur nec illi.

470 Sed forte dices: non, quia isti laborant pro sua utilitate et solum dant dominis suis stipendia, etcetera. Dicendum quod non potest fieri, nam tunc magis licitum esset ecclesiasticis dominis quod uassalli sui laborarent die dominica, ut darent maiorem portionem decimarum. Nam isti solum darent unum ex decem; illi uero dant unum ex quattuor, igitur magis laborant pro utilitate dominorum suorum, etcetera.

Secundo, faciunt contra ecclesiam Christi, nam isti domini temporales laborant ut terre iudeorum uel christianorum transeant ad agarenos ut soluat quartum et non soluant decimas, quod est maximum preiudicium ecclesiarum.

475 Tertio, faciunt contra preceptum charitatis, nam uidentes animas agarenorum petire, debent laborare etiam cum iactura suorum bonorum, ut ad fidem Christi conuertantur. Ex quo elicitur una conclusio: quod si domini temporales tractant male uassallos christianos ut a dominio suo recedant, et tractant bene agarenos ut non conuertantur, sed in pertinacia sua remaneant, sunt puniendi tamquam male sentientes de fide, etcetera.

480 Secunda causa retrahens agarenos a conuersione eorum est negligentia prelatorum et predicatorum ecclesie. Nam principalis cura prelatorum debet esse in conuersione infidelium, ut ueniant ad cognitionem uere fidei Christi. Exemplo Christi, qui dixit apostolis, Matthei decimo sexto: *predicate euangelium omni creature, qui crediderit et baptizatus fuerit saluus erit*. Et sic prelati per se debent predicare. Nam hoc est proprium officium eorum. Et si in aliis erunt occupati, debent mittere alios predicatorum suis expensis, unde dicit Apostolus ad Romanos decimo: *quicumque inuocauerit nomen domini, saluus erit*, etcetera. *Quomodo ergo inuocabunt, in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei, quem non audierunt? Quomodo audient sine predicante? Quomodo predicabunt nisi mittantur?* Igitur, oportet quod prelati mittant predicatorum ad predicandum, maxime contra infideles, ut ibi dicit apostolus Paulus
490 maximus predicatorum.

Item est negligentia predicatorum et imperitia, nam ignorantes linguam et sectam eorum, dimittunt eos pullulare et dicunt quod sunt bestiales. Et propter hoc Clemens Quintus in

483-484: Mc. 16, 15-16. | 486-488: Rm. 10, 13-15.

495 concilio determinauit quod essent in certis locis magistri ad ostendendum linguas eorum, et sic dicit in Clementina De Magistris: «inter sollicitudines nostras, etcetera, precepit ut exercitium trium linguarum, scilicet: hebreæ, chaldeæ et arabice in quinque partibus mundi habeantur, scilicet: in romana curia, in studio Parisiensi in Francia, in Oxonia in Anglia, in Italia in Bononia, in Salmantica in Hispania», etcetera. Sed nostris temporibus prelati et predicatorum non solum non predicant, sed reprehendunt predicantes dicentes non esse infidelibus predicandum. Vnde ponitur talis conclusio: quicumque dederit impedimentum predicationi infidelium uel dixerit illis non esse predicandum hac intentione, ut non conuertantur ad fidem Christi, tamquam male sentiens de fide est puniendus ut hereticus, etcetera.

500 Tertia causa non conuersionis infidelium fuit negligentia iudicum tam temporalium quam inquisitorum, nam si illi punirent agarenos de erroribus suis, non sic remaneret in infidelitate sua. Vnde in Clementina prima De Iudeis et Sarracenis precipit Clemens ut puniantur qui publice predicant in çomis et qui peregrinantur ad sepulchrum Machometi, etcetera. Et si isti sunt puniendi, quanto magis qui laborant ut christiani conuersi ad perfidam sectam Machometi reuertantur? Occultantes eos in domibus et inducentes eos ut in Africam reuertantur, radentes eorum crisma et perpetrantes multa facinora contra legem Christi, etcetera.

515 Et sic, si inquisitores punirent eos debite, esset compulsio sufficiens ducens eos ad ueram conuersionem. Vtrum aliquo modo compellendi sint ad fidem dicemus in alio sermone. Clarum est quod Paulus fuit aliquo modo coactus a Christo, ut dicit Augustinus in libro ad Bonifacium, et habetur in Canone uicesimo tertio, questione sexta, capitulo primo, dicens: «scismatici dicunt: “cui uim Christus intulit, quem coegit?” Ecce habent Paulum apostolum», etcetera. Igitur sicut Paulus persequebatur christianos, sic isti agareni faciunt.

520 Igitur, sicut Paulus fuit prostratus et in manibus ductus ad Ananiam doctorem, a quo instructus uidit tunc et in Christo credidit, sic isti debent per delicta et facinora sua per manus aliorum duci ante inquisitorem. Et eo mediante isti erunt illuminati. Et tunc credentes in Christum, hic recipient gratiam et in futuro gloriam, quam nobis concedat ille Dei filius, qui cum patre et spiritu sancto uiuit, triumphat et regnat per omnia secula seculorum. Amen.

494-497: cf. Cle. V., *Decr.*, V, 1, 1, col. 1179. | 505: cf. Cle. V., *Decr.*, V, 2, 1, col. 1180-1181. | 515-516: cf. Aug. Hipp., *Ep.*, CLXXXV, 6, 23. *PL* 33, 803D; cf. Gra., *Decr.*, II, 23, 6, 1. *PL* 187, 1238B.

SERMO TRICESIMVS TERTIVS PRO CONVERSIONE AGARENORVM

<THEMA> *Respicite et leuate capita uestra, quoniam appropinquat redemptio uestra*, Luce uicesimo primo.

5 Sententia est Vegetii quod inter ea que ad iustum bellum requiruntur sunt tria precipua ad illud requisita, scilicet: unitas principis, signum aliquod, et aliquod instrumentum illud determinans, ut tuba uel aliquod simile.

Ratio huius est, nam si non esset unus princeps, esset aliquando discordia inter eos, nam licet princeps exercitus debeat audire consiliarios suos, sed resolutio consilii debet in solo principe remanere. Et sic resoluendo ad unum nulla erat discordia.

10 Secundo, debet habere signum aliquod ad hoc: ut congregetur exercitus quando debet et dispergantur ad bellum quando oportet.

Tertio, debet habere aliquod instrumentum tube ad hoc: ut facilius audiatur ab omnibus. Et sicut est in istis mundanis, sic est in spiritualibus, unde Apostolus ad Ephesios quarto dicit de exercitu ecclesie militantis: *unus Deus et dominus, una fides, unum baptisma*.

15 Primo, “unus Deus” in mundo, qui est: *rex regum et dominus dominantium*, Apocalypsis decimo nono. Et hoc etiam Aristoteles in undecimo et duodecimo Metaphysice cognouit ubi dixit: «mala pluralitas principium».

Vnus ergo princeps, “una fides”, scilicet: in ueteri et nouo testamento, sed precognizata per duas tubas: una ueteri testamenti, que fuit tenor illius soni. Nam tenor est
20 fundamentum totius cantus et musice et est uox debilis, quia: *notus in sola Iudea dominus*, etcetera, Psalmi septuagesimo quinto. Sed tuba noui testamenti altius sonauit, quia *in omnes terram exiuit sonus eorum*, et sic fuit quasi clarinus, etcetera. De isto habetur figura Numeri decimo capitulo: *locutus est dominus ad Mosen*, etcetera, *fac tibi duas tubas argenteas*, ut melius sonarent. Significabunt autem uetus et nouum testamentum, nam sicut due tube concordantes
25 non faciunt nisi unam musicam, sic ista duo testamenta concordant in unam fidem, etcetera.

Tertio, quando dicit “unum baptisma” notificat signum uexilli, quod christianus portat in fronte. Sed sicut in exercitu huius mundi sunt tria signa, scilicet: unum uniuersale ad congregandum exercitum totum, et hoc in nostro uulgari dicitur “bandera”; aliud ad hoc ut
30 inuitet ad pugnandum et dicitur “uexillum” uel “pendon”; tertium est minimum et dicitur “guion” ad ostendendum principem, sic est in exercitu spirituali illius principis omnium. Deus enim in exercitu suo posuit tria signa.

Primum fuit generale omnium creaturarum rationalium, tam hominum quam angelorum, nam omnes isti fuerunt creati ad beatitudinem consequendam, ut dicit Magister Sententiarum in secundo libro, distinctione prima: «fecit Deus creaturam rationalem ut
35 summum bonum intelligeret intelligendo amaret», etcetera. Et ut cognosceret Deum dedit signum illis omnibus, scilicet: lumen naturale intellectus, quo mediante creatura rationalis

2: Lc. 21, 28. | 14: Eph. 4, 5. | 15: Apc. 19, 16. | 20: Ps. 75, 2. | 21-22: cf. Ps. 18, 5. | 23: Nm. 10, 1-2.

4: cf. Veg., *De Re Mil.*, III, 5, pp. 114-116. | 17: cf. Arist. Lat., *Met.*, XII, 10, 1076a4, p. 224. | 35-36: Petr. Lom., *Sent.*, II, 1, 4. *PL* 192, 653B.

11: Dispergantur] X dispengantur. | 13: Ephesios] M, X hebreos.

Deum naturaliter cognouit et esse unum, infinitum, simplex, etcetera. De isto signo fuerunt due tube illud notificantes.

40 Prima ueteris testamenti, scilicet: ipse Dauid in Psalmo quarto dicens: *multi dicunt: "quis ostendit nobis bona? Signatum est super nos lumen uultus tui, domine"*, etcetera.

Secunda tuba noui testamenti fuit apostolus Paulus, qui ad Romanos primo dicit: *inuisibilia Dei per ea que facta sunt a creatura mundi intellecta conspiciuntur*, etcetera. Et si peccatum non fuisset, hoc signum sufficeret fortificatum mediante oleo gratie, sicut collirium oculi,
 45 nam illo mediante uidetur lumen glorie, de quo in Psalmo tricesimo quinto: *in lumine tuo uidebimus lumen*. Sed sicut in exercitu temporali oritur diuisio tripliciter, scilicet: aut quia aliquis uult equari principi aut quia non uult obedire illi aut sit diuisio inter commilitantes, sic fuit per peccatum isto spirituali exercitu. Nam Lucifer cum suis adherentibus uoluit
 50 principi totius mundi equari in aliquo, quod erat proprium Deo, et sic: *factum est prelium magnum in celo*, dum draco committeret bellum, etcetera, Apocalypsis duodecimo. Item homo fuit Deo inobediens transigendo mandatum, et sic expulsus a paradiso. Item ex tunc fuit bellum inter istos, scilicet: inter angelum malum et homines, et homines inter se. Nam si peccatum non esset, nullum fuisset bellum. Durauit autem hoc bellum multo tempore, et cotidie homines uincebantur. Et sic oportuit dari secundum signum, quod in nostro uulgari dicitur "pendon", et ecclesia uocat illud uexillum, et hoc fuit quando princeps mundi fuit
 55 armatus, nostra humanitate uestitus. Fuit autem hoc uexillum: primo, figuratum; secundo, realiter datum. Et notificauerunt illud due tube.

Prima fuit Mosi quando erat in deserto, ut habetur Numeri uicesimo primo, quando moriebantur homines morsu serpentis propter murmurationem populi contra principem
 60 suum Mosen, et sicut populus uenit ad Mosen dicens: "*peccauimus contra Deum et contra te*", etcetera. *Dixit dominus ad Mosen: "fac serpentem eneam et pone eum pro signo"*, etcetera. Non dixit dominus "in signum", sed "pro signo", quia figurabat uerum signum futurum, etcetera. Et sic quicumque aspiciebat eum sanabatur a morsu serpentis, scilicet: demonis, nam sicut serpens mordens facit homines serpentinos et uenenatos, et uerum signum sperabatur in
 65 *similitudinem carnis peccatis*, ut dicit Apostolus, sic figura illius fuit in forma serpentis, sed sine ueneno.

Secunda tuba noui testamenti fuit, quando iam fuit uere factum, scilicet: in natiuitate Christi. Sed quia figuratio huius uexilli, scilicet: incarnatio uerbi diuini, excessit omnia mirabilia mundi, sic non fuit musicus in mundo qui hanc tubam sonare posset. Sed sicut e
 70 celo uenit uerbum, sic angelus hanc tubam cecinit in die dicendo pastoribus: *euangelizo uobis gaudium magnum, natus est uobis hodie saluator*, qui est Deus; sed addidit: *hoc uobis signum inuenientis infantem pannis inuolutum*, etcetera, Luce secundo. Sed quia uexillum maxime prodest quando in aliquo ligno eleuatur, sic hoc quando fuit in ligno crucis positum. Et hoc preconizarunt due tube: una in ueteri fuit Isaias quinto capitulo dicens: *leuaui dominus signum in nationibus*. Et quia pro omnibus nationibus ponebatur et leuabatur, ideo positum fuit in
 75 medio terre, quia ut habetur Psalmi septuagesimo tertio: *operatus est salutem in medio terre*. Secunda tuba fuit in nouo testamento Symeon sacerdos, quando in die purificationis dixit uirgini: *hic positus est in ruinam et in resurrectionem multorum et in signum cui contradicetur*, etcetera. Nam sicut qui non appropinquat signo inter sagittarios ille ruit et perdit, qui uero dat circa
 80 signum surgit et lucratur, sic fuit in mundo. Nam Christus fuit signum positum ipsis sagittariis, unde dicitur Trenorum tertio: *posuit me*, scilicet: pater, *quasi signum ad sagittam*. Fuit autem hoc signum contradictum et sagittatum a quattuor generibus sagittariorum.

40-41: Ps. 4, 6-7. | 43: Rm. 1, 20. | 45-46: Ps. 35, 10. | 49-50: Apc. 12, 7. | 60-61: Nm. 21, 7-8. | 65: cf. Rm. 8, 3. | 70-72: Lc. 2, 10-12. | 74-75: Is. 5, 26. | 76: Ps. 73, 12. | 78: cf. Lc. 2, 34. | 81: Lam. 3, 12.

85 Primo, a iudeis ante suum aduentum, nam dicit in Psalmo nonagesimo quarto: *quadraginta annis offensus fui generationi huic*, etcetera. Item in uita sua et tempore predicationis semper fuit ab illo populo contradictus in miraculis et uita dicendo: *samaritanus es et demonium habes*, et in Belzebuch demonia eiicit. Item in morte illum falso accusando dicendo semper: *crucifigatur*, etcetera.

Secundo, fuit semper contradictus a gentilibus per idolatriam, et ipsum precepto iudeorum crucifigendo, etcetera.

90 Tertio, fuit ab hereticis contradictus ipsum in frustra et partes diuidendo, nam hoc significauit Christus, quando Petro Alexandrino apparuit in ueste concissa dicens quod Arrius suam uestem scidit, quando naturam diuinam ab humana separauit, etcetera. Sic faciunt heretici nostris temporibus, qui diuidunt tunicam Christi, quam crucifixores diuidere noluerunt. Ideo sunt illis peiores.

95 Quarto, contradicitur Christus a malis christianis et peccatoribus, non quod illi negent Christum in ore, *sed factis*, ut dicit Apostolus ad Titum primo capitulo, et sic perditur Christus quasi ab omnibus. Et sic ad hoc, ut inueniatur, opus est habere tertium signum, scilicet: ostensium principis. Hoc autem est uirgo Maria aduocata omnium peccatorum, quia sicut nobis fuit datus illa mediante, sic ipsa mediante nos debet recipere, ideo dicit
100 Bernardus: «o beata, per te recipiat nos, qui per te datus est nobis». Et sic ostendit Christum, sicut polus ostendit portum, ut idem Bernardus dicit. Ideo omnes peccatores debent ad hoc signum recurrere.

Sed dices: non fuerunt tube in sacra scriptura preconizantes hoc tertium signum. Dico quod sic in ueteri et nouo testamento.

105 Primo, in ueteri tuba Isaie septimo capitulo dicit: *dabit uobis dominus signum, ecce uirgo concipiet et pariet filium*, etcetera. In nouo etiam illa tuba Iohannis Euangeliste, Apocalypsis duodecimo dicens: *signum magnum apparuit in celo, mulier amicta sole et luna sub pedibus eius, habens in capite corona duodecim stellarum*, etcetera.

110 Primo, fuit uestita a sole, que solem uestierat, uestiuit solem iustitie, scilicet: filium Dei nostra humanitate, unde propheta Hiezechiel tricesimo secundo: *solem nube tegam*. Et sol uestiuit illam lumine gratie plenissime, ut est in sole.

Dicit secundo quod habebat in capite coronam duodecim stellarum que fuerunt duodecim priuilegia super omnes creaturas, etcetera.

115 Dicit tertio quod habebat sub pedibus lunam, que significat uarietatem mundi. Nam illa mediante gubernatur et regitur.

Sed dices: quare dixit Iohannes quod hoc tertium fuit *signum magnum*? Vos autem dixistis quod signum ostensium principis erat paruum respectu duorum precedentium. Dicendum quod magnum et paruum possunt dupliciter considerari: aut respectu ualoris et dignitatis aut respectu utilitatis.

120 Primo modo duo signa prima, scilicet: occultum dignitatis et apertum uerbi incarnati erant maioris dignitatis quam tertium, quia creatoris ad creaturam nulla est proportio. Virgo

84: Ps. 94, 10. | 85-86: cf. Io. 8, 48. | 87: cf. Mt. 27, 23. | 96: Tit. 1, 16. | 105-106: Is. 7, 14. | 107-108: Apc. 12, 1. | 110: Ez. 32, 7. | 116: cf. Apc. 12, 1.

100: Bern. Cl., *In Adv. Dom.*, II, 5. PL 183, 43B.

autem erat pura creatura, sed ratione nostre utilitatis erat uirgo Maria magnum signum, nam sine ipsa peccatores non tenderemus in Deum nec in Christum, unde Bernardus: «ad Mariam tamquam ad medium recurrunt omnes», etcetera. Exemplum in sagittariis: nam
 125 clauus in medio papiri est multi ualoris: nec aliquis lucratur nisi per accessum ad illum, nec perdit nisi per recessum. Sed papirus est magne utilitate nobis, nam non uidetur clauus nisi per papirum, etcetera. Ideo loquitur Hugo dicens: «o peccator, si ad Deum patrem uerebaris accedere, ad filium confuge Iesum, hunc tibi fratrem dedit Maria, sed si in illo naturam ueris diuinam, ad Mariam recurre genus tuum conspicias, nihil in ea terrendum
 130 inuenis, mater est gratie, mater est misericordie». Dicit etiam: «Maria est uia, Christus ostium, pater occultum, per Mariam itur ad Christum et per Christum itur ad Deum».

Igitur, si in illo occulto est pelagus gratie, ad illud oportet per ostium (quod est Christus) intrare, qui dixit: *ego sum ostium, per me oportet intrare*, Iohannis decimo. Maria est uia ad hoc ostium tendens et illud ostendens. Si uultis habere gratiam ad hanc directricem: *respicite et leuate capita uestra*. Et ut melius impetremus ipsi in principio sermonis presentemus angelicam salutationem dicendo: aue Maria.

<THEMA> *Respicite et leuate capita uestra, quoniam appropinquat redemptio uestra*, ubi supra.

Duo sunt uidenda in presenti sermone et sic erunt due partes in illo. Prima thematis introductiua et declaratiua. Et hec breuis erit. Secunda materie prosecutiua. Verba proposita
 140 in themate sunt uerba Christi Iesu recitata per prothonotarium suum Lucam in capitulo uicesimo primo sue historie et fuerunt a Christo dicta suis discipulis, predicens eis signa secundi aduentus sui ad iudicium. Et inter aliqua (que illis notificauit) fuerunt precipue tria.

Primum erit abundantia preliorum inter omnes nationes. Vnde dicit: *surget gens contra gentem et regnum aduersus regnum*, etcetera.

145 Secundum erit quod Hierusalem debet a fidelibus capi et possideri, unde dicit: *Hiersualem calcabitur a gentibus donec impleantur tempora nationum*, scilicet: quando nationes alie ad Christum conuertentur. Vnde glosa ordinaria dicit quod erit (quod dicit Apostolus ad Romanos undecimo): *cum plenitudo gentium introerit, tunc omnis Israhel saluus fiet*. Et ideo dicit tertio: *uidete ficulneam et omnes arbores cum producant iam ex se fructum*, etcetera, quod erit tertium signum.

150 Si autem queritur: quo ordine hec fiet? Dico quod primo erit preliorum omnium nationum, nam hoc est signum remotum aduentus Christi ad iudicium, unde dicit Lucas ibidem: *cum audieritis prelia et seditiones nolite terreri, quia nondum statim finis*, etcetera.

Secundo, erit captio Hierusalem, nam hec debet fieri mediantibus preliis.

155 Tertio, erit conuersio populorum et nationum, et ideo dicit: *uidete ficulneam et omnes arbores, dum producant iam*, etcetera. Ficulneam uero significat synagogam; omnes uero ceteri arbores sunt gentiles. Nam licet gentiles stricte sumpto uocabulo sint qui descendunt ex Esau, nam agareni descendunt ex Ismahel, iudei ex Isaac, et etiam ex Iacob, sed gentiles ex Esau, qui dicitur Edom. Sed largo sumpto uocabulo gentiles sunt omnes populi alieni a iudeis. Et sic dicit Apostolus in Christo: *nec iudeus nec gentilis*, ad Colossenses tertio. Quod
 160 autem ficulnea significet synagogam et Iudeam patet Luce decimo tertio, ubi ponitur

133: Io. 10, 9. | 134-137: cf. Lc. 21, 28. | 143-144: Lc. 21, 10. | 145-146: cf. Lc. 21, 24. | 148: Rm. 11, 25-26. | 148-149: cf. Lc. 21, 29-30. | 152: cf. Lc. 21, 9. | 154-155: cf. Lc. 21, 29-30. | 159: Col. 3, 11.

123-124: Bern. Cl., *Serm. In Fes. Pent.*, II, 4. PL 183, 328A. | 127-130: Hugo] *Auctor err.* cf. Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 7. PL 183, 441C. | 130-131: Hugo] *NI.* cf. Iac. Var., (1590) *Serm. Aur.*, CVII, f. 142v. | 147: cf. Wal. Str., *Glo. Ord.*, Lc., 21, 24. PL 114, 335B.

parabola: *dixit autem Christus quod arborem fici*, id est, synagogam, *habeat Deus plantatam in*
ninea, id est, in ecclesia militanti. *Et dixit quod uenit querens fructum et non inueniens. Dixit autem*
ad cultorem, qui erat angelus Michahel custos, tunc illius, Danihel decimo: *ecce tres anni sunt*
 165 *quibus quero fructum in ficulnea et non inuenio*, scilicet: annus legis; secundus annus prophetarum;
 tertius annus predicationis Christi. Dixit igitur: *succide ergo illam*. Respondit angelus custos:
domine, dimitte illam hoc anno ut fodiam illam et mittam stercora, si non fecerit fructum, succides eam.
 Quartus annus fuit predicationis apostolorum, in quo tempore fuit procurata per sanam
 doctrinam illorum et fuerunt stercora missa fetida nuntiantes illis peccata sua enormia. Et
 quia non fecit fructum, quia anno passionis Christi fuit per Titum et Vespasianum totaliter
 170 desolata, in qua desolatione fuit templum destructum et regnum et sacerdotium perditum,
 licet autem tempore Christi passionis synagoga fuerit mortua, non tamen fuit mortifera, nisi
 post predicationem apostolorum, in qua fuit lex euangelii promulgata. Et sic fuit siccata
 quando in feria secunda post dominica in ramis palmarum: *uidens Iesus ficum secus uiam*
habentem folia et non fructum, maledixit dicens: "nunquam ex te exiat fructus", etcetera, *statim aruit*.
 175 Hec ficus, secundum doctores, erat synagoga habens folia cerimoniarum et figurarum et
 nullum fructum, etcetera, hoc habetur Matthei uicesimo primo et Marci undecimo.

Sed dices: si non facit fructum propter maledictionem Christi, igitur nunquam faciet,
 nam Mattheus dicit quod Christus dixit: *nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum*, et
 Marcus dicit quod Christus dixit: *non amplius in eternum quisque ex te fructum manducet*, igitur
 180 nunquam faciet fructum. Dicendum quod uerum est quod ex synagoga nunquam exiet
 fructus. Et sic iudeus ut sic non potest saluari nisi inseratur in Christo, ut dicit Apostolus ad
 Romanos undecimo de gentili que est oleaster. Et dicit: *tu autem (cum oleaster esses) insertus es*
in illis, scilicet: in apostolis credentibus. Sic iudeus debet inseri, ut ficus, mediante scuto fidei
 trinitatis et Christi. Nam sicut in scuto insertionis sunt tres anguli et in medio una gemma,
 185 in qua est uirtus tota, sic in fide nostra sunt tres anguli trinitatis et in medio gemma
 diuinitatis. Et sic de isto scuto loquebatur Apostolus dicens: *in omnibus sumentes scutum fidei*,
 ad Ephesios sexto capitulo. Sed cum ista tria signa iam appropinquent, quia prelia sunt in
 mundo maxima et preparatur iter ad terram sanctam, tam per romanum pontificem quam
 per imperatorem regem Francie et Hispanie, et ficus incepit iam fructificare per
 190 conuersionem aliquorum iudeorum et alie arbores gentilium ismahelitarum per
 conuersionem in Hispania incipiunt facere fructum, igitur credendum est quod redemptio
 appropinquat. Igitur considerando omnia dicit Christus: *his autem fieri incipientibus: "respicite et*
leuate capita uestra, quoniam appropinquat redemptio uestra", etcetera.

Secunda pars erit pro conuersione agarenorum et pro introductione huius ponenda sunt
 195 tria presupposita.

Primum est quod agareni tenentur et obligantur credere in uetus testamentum, scilicet:
 in legem Mosi, hoc est in quinque libros, qui dicuntur Taure apud eos, et in prophetis et in
 Psalterio. Hoc habetur libro primo Alchorani, azora prima, que est "Vacce", alea
 octogesima sexta, centesima uicesima quinta, centesima quinquagesima prima; et in azora
 200 secunda que est ipsius patris uirginis Marie, alea secunda et octogesima tertia. Item azora
 quarta que dicitur "Mense", alea quadragesima sexta, quadragesima septima, quadragesima
 octaua, quadragesima nona et alea septuagesima prima. Item hoc habetur in azora decima,

161-166: cf. Lc. 13, 6-9. | 163: cf. Dn. 10, 13. | 173-174: cf. Mt. 21, 19; Mc. 11, 14. | 178: cf. Mt. 21, 19. | 179:
 cf. Mc. 11, 14. | 182-183: Rm. 11, 17. | 186: Eph. 6, 16. | 192-193: cf. Lc. 21, 28.

198-204: cf. Q 2, 87; Q 2, 126; Q 2, 151; Q 3, 3; Q 3, 84; Q 5, 44-48; Q 5, 68; Q 28, 43; Q 29, 46; cf. Io. And.,
 Conf., c. X, p. 199; XI, p. 211; XII, p. 220.

172: Sic] M sie. | 198: Vacce] M, X Bacce.

libro tertio, alea quadragesima secunda. Item in azora undecima, libro tertio, alea quadragesima quinta.

205 Secundum presuppositum est quod agareni tenentur credere in euangelio Christi, et habetur in Alchorano quod fuit a Deo et quod Christus excellit alios missos a Deo, et quod euangelio est directio uiatorum et lux et Taure ueritas, et quod Christus fuit fortificatus mediante spiritu sancto et quod illi date fuerunt declarationes ueteris testamenti et miracula supra naturam eius legem declarantia. Hoc habetur ubi supra.

210 Tertium presuppositum est quod agareni concedunt multos articulos noue legis et alios negant. Patet nam concedunt quod Iesus Christus fuit uerus messias promissus in lege et increpant iudeos illum non recipientes. Concedunt etiam quod fuit conceptus de spiritu sancto, natus ex Maria uirgine, etcetera. Concedunt resurrectionem mortuorum et iudicium finale. Igitur non opus quod christianus probetur illa, que per ipsos sunt concessa. Sed ex
215 his debet probare que ipsi negant, nam unus articulus potest per alium probari, ut Apostolus probat resurrectionem finalem ex Christi resurrectione dicens: *si Christus resurrexit et nos resurgemus*, prima Corinthiis decimo quinto. Et sic omnia (in quibus cum illis discrepamus) reducuntur quasi ad tria puncta, scilicet: quid credendum, quid agendum et quid comedendum. Nam differentia inter nos et ipsos est in credulitate aliquorum et in
220 quibusdam actibus et in escis que comeduntur et bibuntur, etcetera. Igitur hodie accipiamus unum de credibilibus: et est quia increpant nos de idolatria dicendo quod sumus idolatre eo quod adoramus creaturam pro creatore adoratione latræ, que soli Deo debetur, adorando Christum, quem ipsi dicunt esse puram creaturam. Et si probabimus Christum non solum esse hominem, sed uerum Deum, habebimus propositum. Et hoc probatur tripliciter:
225 primo, per uetus testamentum; secundo, per nouum; tertio, per Alchoranum suum.

Primo, probatur per legem Mosi, nam ipsi Abrahe fuit facta promissio a Deo dicendo quod in uno *ex semine suo benedicerent omnes gentes*. Hic (in quo omnes gentes debebant benedici) non poterat esse purus homo. Nam in homine puro non poterant benedici illi qui
230 mortui fuerunt per mille annos ante et qui erant uenturi in posterum per quinque milia annos. Hec autem promissio fuit de Christo messia secundum iudeos et christianos et uos dicitis quod Christus fuit ille messias promissus. Et sic dicit Apostolus: *in semine*, dixit, *qui Christus est*, etcetera. Illa igitur benedictio debuit fieri non a solo homine, sed a Deo homine. Hoc autem patet nam illud semen Abrahe descendit per Isaac, unde habetur: *in Isaac uocabitur tibi semen*. Non autem per Ismahel, ut aliqui agareni dicunt. Ideo benedictio
235 plenissima fuit data ab Isaac ipsi Iacob, per quem ille benedicens descendere debebat, nam mater sua uestiuit filium suum Iacob ex uestibus Esau primogeniti et ex pelliculis animalium mortuorum. Primogenitus Esau figurabat primogenitum omnium Adam et mater Iacob significabat uirginem Mariam, que uestiuit ipsum Iacob ex uestibus primogeniti, scilicet: ex carne Ade, et ex pelliculis animalium mortuorum, quia caro illa erat
240 passibilis et mortalis pro nobis. Et sic pater suus dedit ipsi Iacob, id est, Christo, benedictionem plenissimam quam ut homo recepit, unde Iohannis primo: *uidimus eum quasi unigenitum a patre plenum gratie et ueritatis; de cuius plenitudine nos omnes accepimus*, etcetera, quia: *non fuit illi datus spiritus ad mensuram*. Ideo Isaac dedit filio suo Iacob plenissimam benedictionem in figura Christi, unde dixit: *ecce odor fili mi sicut odor agri pleni cui benedixit Deus, det tibi dominus de rore celi et de pinguedine terre abundantiam frumenti, uini et olei, et seruiant tibi populi*, etcetera. Dum autem uenit Esau primogenitus, nunquam illi dare uoluit pater benedictionem, quia illam debebat recipere Adam a Christo, et sic dixit ei: *“benedic etiam et mihi, pater mi”*. Dicit ei: *“frater tuus accepit benedictionem tuam”*. Iterum ait: *“non reseruasti mihi*

216-217: I Cor. 15, 14. | 227: cf. Gn. 22, 18. | 231-232: cf. Gal. 3, 16. | 233-234: cf. Gn. 21, 12. | 241-242: Io. 1, 14-16. | 243: cf. Io. 3, 34. | 244-246: cf. Gn. 37, 27-29. | 247-252: cf. Gn. 37, 34-39.

250 *benedictionem*". Respondit Isaac: "*dominum tuum illum consitui et fratrum tuorum et omnia illi*, etcetera. Et tibi post hec. *Quid faciam ultra, fili mi?*" Qui dixit: "*unam tantum benedictionem habes pater? Mihi quoque obsecro benedic*", etcetera. Et cum fleret motus Isaac dixit ad eum: "*in pinguedine terre et in rore celi erit benedictio tua*". Quasi dicat: ego non benedico, sed benedictio tua erit in rore celi et pinguedine terre. Quasi dicat: ille qui erit de rore celi quo ad diuinitatem, quia uerbum Dei, et de pinguedine terre, id est, de purissima substantia terre uirginis Marie, ille tibi benedicit.

255 Ecce igitur quomodo ille (in quo erat totus mundus benedictus, scilicet: Christus) non erat solum homo, sed Deus et homo. Et sic Iacob quando benedixit filium tuum Iudam, de quo idem messias sperabatur dixit: *non auferet sceptrum*, etcetera, *donec ueniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium*, scilicet: omnium, etcetera.

260 Secundo, hoc idem probatur per prophetas magnos et paruos. Et licet multos testes possemus adducere, solum adducam illos qui aperte ipsum nominauit Deum. Et primo Isaias capitulo septimo dicit: *ecce uirgo concipiet et pariet filium et uocabitur nomen eius Emanuel*, quod sonat "*nobiscum Deus*", quia in illo filio uirginis Deus fuit unitus cum nostra humanitate. Item in capitulo nono habetur de paruulo illo, qui sperabatur messias secundum iudeos et christianos dicit: *uocabitur Deus fortis*. Item patet per Hieremiam capitulo

265 uicesimo tertio: *suscitabo Dauid germen iustum, regnabit rex*, etcetera. *Hoc est nomen (quod uocabunt eum) "dominus iustus noster"*. Ecce dicit dominus, in quo est nomen quattuor litterarum incommunicabile creaturis, quod conuenit soli Deo, etcetera. Item de minoribus prophetis dicit Abacuc capitulo tertio: *ego autem in domino gaudebo et exultabo in Deo Iesu meo*. Ecce qualiter uocat ipsum Deum et Iesum saluatorem, ubi ponitur nomen de Yce. Omnes isti

270 textus secundum iudeos et christianos loquuntur de messia in lege promisso, quem uos agareni concedistis fuisse Christum Iesum. Item Dauid in Psalmo quadragésimo quarto uocat eum Deum dicendo in illo psalmo: *eructauit cor meum uerbum bonum*. Qui Psalmus scribitur de messia secundum iudeos et christianos. Dicit ex quo multas excellentias dixit de illo. Ait: *propterea unxit te Deus Deus tuus*. Primus "*Deus*" est in uocatiuo. Quasi dicat: *o Deus, unxit te Deus tuus*, id est, pater tuus, *oleo gratie pre consortibus tuis*, id est, christianis. Nam unxit Christum ut Deus et fuit unctus ut homo, quia ut dixit: *non ei datus spiritus ad mensuram*. Et sic patet per uetus testamentum, quem uos tenemini recipere, quod Christus non fuit solum

275 homo, sed Deus et homo.

280 Tertio, patet hoc per euangelia, sed quia est liber noster nolo adducere testimonium ex illo, nam multos testes possem adducere. Sed quia habetur in Alchorano quod nunquam se dixit filium Dei, patet quod sic, nam Matthei uicesimo sexto habetur quod princeps sacerdotum dixit Christo: *adiuro te per Deum uiuum, ut dicas nobis si tu es Christus filius Dei*. Dicit illi Iesus: "*tu dixisti*", scilicet: uerum. Dat signum: "*et uidebitis*", etcetera. Dixit sacerdos: "*audistis blasphemiam, quid adhuc egemus testibus?*" Igitur illi preceperunt confessionem Iesu, qui

285 dixit se esse Deum. Item magis clare habetur Marci decimo quarto, quando dixit summus sacerdos: "*tu es Christus filius Dei benedicti?*" Dixit Christus: "*ego sum, et uidebitis filium hominis*", etcetera.

290 Sed dicunt isti agareni quod euangelia sunt corrupta per christianos, nam aliqua fuerunt ablata ab ipsis et aliqua addita, sicut hoc quod dicimus. Dicendum quod non est uerum hoc, nam non fuerunt scripta per unum solum, ut Alchoranum uestrum per Hozmen tertium calipham, sed euangelia nostra per quattuor notarios et Christi discipulis in diuersis locis, in diuersis linguis. Nam Mattheus scripsit in Iudea in lingua hebraica; Marcus primo in Italia

257-258: cf. Gn. 49, 10. | 261: Is. 7, 14. | 264: Is. 9, 6. | 265-266: Ier. 23, 5-6. | 268: Hab. 3, 18. | 272: Ps. 44, 2. | 274-275: Ps. 44, 8. | 276: cf. Io. 3, 34. | 282-284: Mt. 26, 63-65. | 286: Mc. 14, 61-62.

252: Quasi] M quasi. | 257: Sceptrum] M screptrum. | 270: Messia] M missia. | 281: Habetur] M hobetur. | 285: Summus] M sumus.

in lingua latina, secundo in Alexandria in lingua arabica; Lucas in Acaia in lingua greca; Iohannes uero in Asia Minori etiam in lingua greca. Ecce habes quattuor testes et in
 295 quattuor linguis et in quattuor prouinciis, igitur, etcetera. Fuerunt infinita originalia ex his in omnibus partibus mundi eodem modo se habentia. Fuerunt diuersi traductores, maxime beatus Hieronymus, qui ducentis annis ante aduentum Machometi traduxit euangelia Christi. Clarum est quo tempore Machometi non erant corrupta, nam ipse Machometus dicit in Alchorano quod si dubitabunt in eo quod fuit ei reuelatum, quod recurrerent ad
 300 illos, qui prius receperant scripturas, et dicunt doctores sui quod isti sunt iudei et christiani. Igitur, si mittebat ad illam scripturam, uera erat tunc illa. Sed que ratio est, quare nos apponeremus in euangelio quod Christus se dixit Deum et filium Dei? Quia autem hoc esset propter aliquam utilitatem nostram temporalem, aut propter hoc quod multi crederent in euangelio, aut propter excellentiam Christi. Non propter Christi excellentiam, quia sic
 305 non diceremus ipsum fuisse passum et mortuum. Nec propter hoc quod multi crederent, quia melius crederent si talia difficilia non essent in illo. Nec propter nostram utilitatem temporalem, quia pro confessione illius ueritatis infiniti passi sunt pro Christo. Et ad hoc ut ostenderet esse uerum infinita miracula fecerunt, nec fuisset remotum nomen Machometi ab euangeliis, nam ibi est nomen Pilati, qui Christum condemnauit; et est nomen Iude, qui
 310 illum uendidit; et nomen diaboli, qui illum temptare uoluit, igitur, etcetera. Si dicit Machometus quod in euangelio erat ipse scriptus, non dicit uerum quod expresse esset ibi, nisi quod esset in illa generalitate: *attendite a falsis prophetis, qui ueniunt ad uos*, etcetera.

Tertio, probatur Christum esse Deum per Alchoranum, nam dicit in multis locis et maxime libro primo, azora tertia, alea decima septima, quod uerbum Dei fuit positum in
 315 Maria et concepit filium. Clarum est quod uerbum Dei non potuit esse, quin esset Deus. Nam non potuit esse accidens, quia nullum accidens est in Deo, nec substantia alia a Deo, quia tunc in Deo esset compositio, quod est impossibile.

Si dicis: etiam uerbum prophetie posuit in prophetis, unde dicit: *factum est uerbum domine ad me*, etcetera. Dicendum quod illum uocabulum ‘calimatu ullah’, quod significat “uerbum domini”, etcetera, non dicitur nisi de Christo in Alchorano. Item dicit ‘erahu ullah’, quod significat “spiritus domini” in Maria, etcetera. Non inuenitur in alio loco Alchorani, nisi quando loquitur de Christo. Et sic patet quod uerbum Dei non potest esse nisi Deus. Et hoc concedunt doctores omnes uestri, qui aliquid in metaphysica intellexerunt, ut fuerunt Auerroim, Auicena, Algazel, etcetera. Omnes dicunt quod: «quidquid est in Deo est Deus, et nihil est in Deo, quin sit Deus», etcetera.
 325

Item patet hoc per Alchoranum, nam inter omnia miracula que dixit de Christo, ait quod sciebat abscondita cordis, libro primo Alchorani, in azora quarta que est “Mense”, in alea centesima decima tertia, etcetera; et libro primo, capitulo secundo, alea quadragesima octaua, quadragesima nona, etcetera. Hoc idem dixit Isaias capitulo undecimo: *egredietur uirga de radice Iesse et requiescet super eum spiritus domini*, etcetera. Infra: *non secundum uisionem oculorum indicabit, neque secundum auditum aurium arguet*, sed nihil certius in homine quam uisus. Sed Christus uerus Deus uidebat cogitationes hominum, unde habetur Matthei nono capitulo: *uidens autem cogitationes eorum dixit: “ut quid cogitatis mala in cordibus uestris”*, etcetera? Hoc patet Luce sexto, undecimo, uicesimo quarto, etcetera, cognoscere cogitationes
 330 hominum est proprium Deo, unde in Psalmo septimo: *scrutans corda et renes Deus*.
 335

312: cf. Mt. 7, 15. | 318-319: cf. Ez. 24, 1. | 329-331: Is. 11, 1-3. | 333: Mt. 9, 4. | 334: cf. Lc. 6, 8; 11, 27; 24, 38. | 335: Ps. 7, 10.

314; 319-320: cf. Q 4, 171; cf. Io. And., *Conf.*, c. VII, p. 173. | 324-325: cf. Aver., *De Subs. Orb.*, c. 1, f. 4AB; cf. Avi., *Met.*, VIII, 4, p. 787; cf. Al-Ghaz., *Met.*, I, 2, 4, pp. 30-31; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 25 a. 1, p. 196. | 327-329: cf. Q 5, 110; 3, 49-50.

Item patet quod sit Deus, nam inter miracula que fecit Christus numerat creationem, scilicet: quod creabat animalia, sed solus Deus est creator omnium, ut ibi habetur. Nam quidquid est aut est creator aut creatura. Solus Deus est creator; omnia alia ab ipso sunt creature. Vnde cum creatio requirat potentiam infinitam, que in solo Deo est, sequitur, etcetera.

Si dicis: non creabat nisi aliqua animalia parua, etcetera. Dicendum quod eadem potentia infinita requiritur ad creationem parui quam magni, etcetera. Vnde eadem potentia requiritur ad creationem, sicut ad resurrectionem. Sed habetur in Alchorano, libro secundo, azora uel capitulo quinto, alea tricesima nona, ubi dicitur quod cum quesissent a Christo quod illis diceret et certificaret de mensura arce Noe, Christus accepit pugillum pulueris et resuscitauit filium Cam, nepotem Noe. Et dixit illi quod instrueret et certificaret eos de quantitate et mensura arce quam fecerat auus suus Noe et sic fecit. Et postea iussit Iesus ipsum redire in puluerem. Igitur sequitur quod ista precipiendo fecerat, erat uerus Deus. Nam sic fiet in ultimo iudicio, ideo dicebat Christus: *ego sum resurrectio et uita*, etcetera. Patet igitur clare quod Christus est uerus Deus et dicendo se esse Deum dixit uerum, unde Apostolus dicit quod: *non rapinam arbitratus est se esse equalem Deo*, ad Philippenses secundo. Sed Machometus in Alchorano et in Sunna sua non solum negat Christum esse Deum, sed facit se Deum usurpando illa que sunt propria Deo, ut Lucifer fecit.

Primo, patet nam dicit in Sunna et habetur in “Libro Florum” capitulo “De Fide”, ubi habetur quod tres sunt gradus fidei. Primus diliges Deum et prophetam super omnia. Clarum est quod illud (quod super omnia diligitur) est Deus. Et sic gulosus qui super omnia gulam diligitur illam habet pro Deo et sic dicit Apostolus de illis: *quorum Deus uenter est*, ad Philippenses tertio. Item auarus, qui adorat pecuniam, illud habet pro Deo, ideo dicit Apotolus quod *auaritia est simulachrorum seruitus*, ad Colossenses tertio. Sic illud quod super omnia diligitur habetur pro Deo. Et si agareus colit Machometum super omnia, ipsum habet pro Deo et sic aperte est idolatra. Item patet quod agareus colit plures deos, nam si illud quod diligitur super omnia est Deus, cum Deus et Machometus sint duo, sequitur quod habent plures deos. Nam quod per excellentiam dicitur «uni soli conuenit». Tertio, ex hoc sequitur quod Machometus non est proximus, nam non collocatur in gradu proximorum, qui est secundus in fide. Nam ut dicit sanctus Thomas super ad Romanos decimo tertio, proximus noster est omnis homo et angeli sancti, non autem demones nec homines damnati. Igitur, si Machometus non ponitur in gradu proximorum, sequitur quod sit Deus, aut demon, aut damnatus in inferno. Non dices quod sit Deus per inconuenientia adducta, igitur est demon aut possessus a demone, etcetera.

Secundo, patet quod fecit se esse Deum, nam dicit in Sunna quod nomen suum fuit iunctum cum nomine Dei ante creationes per annos quinquaginta milia. Igitur fuit eternaliter cum nomine Dei. Sed habere nomen eternum est proprium Deo, unde Daud in Psalmo centesimo tricesimo quarto dicit: *domine, nomen tuum*, etcetera. Item patet quod fecit se esse Deum, quia dicit quod ipse potest dimittere peccata, quod est proprium Deo, unde dixerunt iudei de Christo: *quis est hic qui etiam peccata dimittit?* Luce septimo. Nam dixerunt, Marci secundo: *quis potest dimittere peccata nisi solus Deus?* Igitur est proprium Deo. Sed Machometus dicit in Sunna sua quod ipse poterat dimittere peccata septuaginta milia uiris. Et sic cum audisset unus (qui dicebatur Hoquaxa, domesticus suus) dixit Machometo: “o domine, obsecro quod ego sum unus de illis septuaginta milia”. Respondit Machometus:

349: Io. 11, 25. | 351: Phil. 2, 6. | 357: Phil. 3, 19. | 359: Col. 3, 5. | 373: Ps. 134, 13. | 375: Lc. 1, 49. | 376: Mc. 2, 7.

344: cf. Q 11, 37. | 354: cf. Al-Bukh., II, 7, 1; 8, 1. | 363: cf. Auctor. Arist., *Top.*, V, 78, 134b23-24, p. 327. | 365: cf. Th. Aq., *Sup. Rm.*, XIII, 2, p. 846. | 370: cf. Musl., XLVI, 2, 8. | 377-380: cf. Al-Bukh., LXXXI, 50, 1.

380 “placet mihi”, etcetera. Item quod fortius est, non solum fecit se esse Deum, sed supra Deum.

Patet primo, quia dicit quod ipse faciet quod multi non dent ratione in die iudicii de peccatis suis. Sed cum Deus sit uniuersalis iudex omnium debet ab omnibus querere rationem. Et nullus potest excusari ab hoc, nisi potestate alicuius superioris, quando
385 superior facit inhibitionem inferiori ut non se intromittat de aliqua causa. Igitur si Machometus potest facere quod aliqui non dent compotum, nec ratione de peccatis factis ipsi Deo, qui est iudex uniuersalis omnium, sequitur quod ipse dicit se esse supra Deum.

Secundo, patet hoc quod ipse dicit se esse supra Deum, nam dicit in Sunna quod ipse liberabit multos ab inferno solum concedant fuisse propheta, sed illi qui fuerunt reclusi in carcere inferni per Deum, aut fuerunt iuste condemnati aut iniuste. Non iniuste a Deo, quia
390 dicit Psalmi septimo: *Deus iudex iustus*, etcetera. Igitur iuste inclusi. Igitur, si a Machometo liberantur, hoc fiet iniuste. Et etiam hoc faciet ut superior Deo, nam condemnati per aliquem iudicem non possunt liberari nisi per superiorem, igitur Machometus facit se supra Deum.

Tertio, patet hoc nam dicit in Sunna quod Deus facit orationem pro ipso Machometo, ex quo sequitur quod Deus habeat superiorem, nam semper oramus ad superiorem. Secundo, sequitur quod dicat Christum uel alium esse Deum et hominem quod est fides christianorum. Nam non potest Deus orare Deum nisi fuerit Deus et homo, ut est
395 Christus, nam orat ut homo, exaudit ut Deus. Et sic in cruce orauit pro peccatoribus ut homo. Item nunc orat patrem pro peccatoribus, ut dicit Iohannes in canonica prima Iohannis secundo: *aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum*, etcetera. Et sic antequam
400 damnentur peccatores orat pro illis, etcetera. Et sic potuit pro Machometo orare et si non fuit saluatus, non fuit ex parte Christi, sed ex parte Machometi, qui posuit impedimentum in sua conuersione. Sequitur igitur ex dictis quod Christus est uerus Deus et sic dicit adorari a fidelibus christianis.
405

Sed dicunt agareni: licet Deus adoretur a christianis adoratione latrice, que soli Deo debetur, quare christiani adorant christum hominem eadem adoratione? Dicendum quod adoratio datur persone et non parte illius, quia regis persona est, que adoratur una
410 adoratione et non adoratur anima una adoratione et corpus alia. Et sic, cum humanitas illa sit assumpta in persona diuina et non sint due persone, sed una tantum, sequitur quod una adoratione debet adorari et non pluribus. Sed si corpus regis separetur ab anima, tunc illud corpus separatum non adoraretur tali inclinatione et adoratione sicut ante, licet aliquialiter ueneraretur illud sepelliendo. Sic in proposito. Si illa humanitas separaretur a Deo et fieret
415 homo, illa persona humana non adoraretur adoratione diuina, que est latrice, sed adoraretur quadam adoratione excellentissima inter creaturas puras, eo quod fuit unita aliquando diuinitati, cui sic nulla alia creatura fuit unita. Ecce igitur qualiter nos christiani non sumus idolatre, sed uos agareni estis tales, etcetera.

Sed dicunt agareni isti: quare christiani faciunt imagines et illas adorant, cum in ueteri testamento fuerit prohibitum? Dicendum quod in ueteri testamento fuit prohibitum eo
420 quod nondum filius Dei assumpserat nostram imaginem et figuram. Et sic in ueteri testamento iam erant imagines angelorum precepto Dei facte, unde: *facies due cherubin*, etcetera, *ex auro*, ut habetur Exodi uicesimo quinto et tricesimo septimo. Et isti stabant

391: Ps. 7, 12. | 401: I Io. 2, 1. | 421-422: Ex. 25, 18; 37, 7.

388: cf. Al-Bukh., II, 40, 1. | 395: cf. Q 33, 56; cf., Al-Bukh., XXIV, 64, 1.

407: Adoratione] M odoratione. | 415: Creaturas] M criaturas.

425 circa propitiatorium et illud tegebant. Et erat quasi sedes uacua, in qua sperabatur ille uerus
messias, qui est Deus et homo. Et licet in primitiua ecclesia fuerit aliqua difficultas in
ponendis imaginibus, quia homines erant asuefacti in figuris idolorum, sed postea multum
profuerunt in ecclesia: «et sic Lucas fecit imagines Christi et uirginis Marie, et etiam
Christus dimisit imaginem ipsi Veronice, que habetur Rome in magna deuotione, et etiam
Christus misit imaginem suam regi Abagaro», ut dicit sanctus Thomas in tertio, distinctione
430 nona, questione prima, articulo secundo, questione secunda ad tertium. Et hec dicit
Damascenus et habetur in Historia Ecclesiastica. Nam fuerunt in ecclesia introducte ad
instructionem rudium, qui habent illas quasi libros. Secundo, ut facta sanctorum memoriter
teneant. Tertio, ut ad deuotionem excitentur illis uisis. Sed ipse imagines a nobis non
adorantur nisi eadem adoratione quos representant: si sunt Christi latria adoratione; si
sanctorum dulia; si autem uirginis Marie hyperdulia adoratione. Ratio est quia adoratio non
435 confertur imaginibus, sed per imagines ipsis rebus, unde dicit Aristoteles in libro De
Memoria Reminiscencia, quod duplex potest esse motus intentionis in imaginem. Primo
modo, ut est res talis, scilicet: considerando optimam proportionem uel colorem, etcetera.
Alio modo ut representans aliqua personam.

440 Prima consideratio potest remanere in imagine solum, sed secunda transit in rem quam
representat et tunc adoratur secundum talem rem. Et sicut dicit Basilius quod: «honor
imaginis refertur ad prothotipum, hoc est: ad exemplar».

Exemplum de papiro sagitariorum, que potest considerari solum, ut est papyrus alba, et
tunc illa consideratio remanet in papiro tantum.

445 Secundo, potest considerari ut ostendens clauem sub se, ad quem intendunt ballistarii.
Et talis consideratio non remanet in papiro quod ostendit sagitta que non remansit in
papiro, sed transiuit. Sic est in proposito de adoratione imaginum, etcetera. Quare igitur uos
agareni admiramini de nobis, si uos adoratis picturam domus, que est in Mecha, et figuram
sotularium Machometi, quam habetis pictam in mezquitis uestris? Dicetis uos quod non
osculamini eam nisi propter deuotionem illorum que representant. Sic et nos.

450 Sed forte dicetis: quid de cruce, que non est imago alicuius et adoratis illam, etcetera?
Dicendum quod crux representat Christum crucifixum brachiis extensis et ideo adoratio
que Christo datur tribuitur cruci illum significanti. O si uos agareni cognouissetis uirtutem
et excellentiam crucis, mox iustificaremini! Propter quid autem habetis odium et inimicitiam
455 cruci? Nam in ea Christus pependit secundum omnes christianos et secundum ueritatem,
aut in ea pependit unus apostolorum, ut habetur ab agarenis. Et sic debet honorari a uobis,
sicut nos illam honoramus, propter tria.

Primo, quia est locus humilium, nam: *Christus exinaniiuit semet ipsum factus obediens usque ad
mortem, mortem autem crucis*. Et ideo nos coram cruce humiliamur.

460 Secundo, quia est fons sacramentorum, in quibus est salus nostra post Christi
passionem.

457-458: Phil. 2, 7-8.

426-428: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 9, q. 1, a. 2, p. 518. | 430: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, IV, 16. PG 94, 1174A; cf. Eus., *Hist. Eccl.*, I, 13. PG 20, 122C. | 435: Aristoteles] *NI*. | 440-441: cf. Bas., *Lib. De Sp. San.*, XVIII, 45. PG 32, 150C; cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, IV, 16. PG 94, 1174A; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 2, a. 6, p. 23.

458: Humiliamur] Humilaimur.

465 Tertio, est locus et campus triumphii, nam Christus dixit: *nunc princeps mundi huius eicietur foras*. Et sic fuit demon uictus in cruce et sic omnis christianus utens sacramentis ecclesie et factus humilis exemplo Christi mediante crucis uexillo semper uincet. Patet de Constantino contra Maxentium circa Danubium, cui dictum fuit ab angelis: «Constantine, in hoc signo uinces». Et postea Helena mater in humilitate quesuit crucem domini et inuenit et multis miraculis aprobauit.

470 Item patet de Cosdroe rege persarum, qui partem crucis (quam Helena dimiserat in Hierusalem) arripuit. Et Heraclius imperator contra eum ueniens in ponte Danubii filium Cosdroe interfecit. Postea ipsum Cosdroe decapitauit in uirtute crucis et crucem in Hierusalem restituit. Et quia non in debita humilitate incedebat, porta fuit clausa donec ipse uere humiliatus fuit, etcetera.

475 Item patet de rege Alfonso Casto, qui nunquam mulierem tetigit et magnam deuotionem in cruce Christi habuit. Et congregato auro et lapidibus pretiosis cogitauit crucem splendidam facere. Et sic duo iuuenes uenerunt ad illum dicentes se esse artifices auri et dedit eis aurum et lapides et cameram secretam ad laborandum. Et tertio die uisitans eos inuenit crucem pulcherrimam factam et artifices nunquam comparuerunt et sic cognouit esse angelos Dei. Et honorifice collocauit rex Alfonsus crucem in ecclesia sancti Saluatoris Ouetensis ciuitatis et semper fuit uictor in prelio contra agarenos.

480 Item patet de calipha, qui sacratissimam uitam duxit in ciuitate Baldach. Quo mortuo inuenta fuit crux ad collum eius, ut testaretur factum quod ipse dominus sarracenorum moreretur uere christianus. Et ideo sarraceni noluerunt ei sepellire cum aliis alchaliphis, sed sequestratus et separatus fuit ab illis. Et sic magister Ricoldus dixit se uidisse sepulchrum separatum ab aliis in ciuitate Baldach.

485 Et non oportet facta antiqua recitare, nisi quod accidit pridie in captione ciuitatis Oran. Nam archiepiscopus Toletanus cum comite Petro Nauarro cum uexillo crucis in spatio trium horarum ceperunt ciuitatem cum magna strage agarenorum sine aliqua perditione christianorum. Vocabantur a cruce amigali que erat in montana circa ciuitatem Oran.

490 O igitur, fideles christiani, respicite et sequimini uexillum crucis. Et uos agareni, humiliamini sub uexillo crucis et hic habebitis gratiam et in futuro gloriam quam nobis concedat ipse filius Dei qui cum patre et spiritu sancto uiuit et regnat per infinita seculorum secula. Amen.

461-462: Io. 12, 31.

464-465: cf. Cas., *Hist. Tri.*, I, 4. PL 69, 888A. | 482: cf. Ric. Da Mont., *Con. Leg. Sarr.*, III, p. 75.

SERMO TRICESIMVS QVARTVS IN DOMINICA DECIMA NONA POST OCTAVAS CORPORIS
CHRISTI PRO CONVERSIONE AGARENORVM

<THEMA> *Venite ad nuptias*, Matthei uicesimo secundo.

Originaliter recitatie autem in euangelio dominice occurrentis thema scribitur presens.

5 Tres nuptias reperimus in sacra scriptura fuisse maxime excellentie. Prime in principio mundi. Secunde in aduentu Christi. Tertie in passione eiusdem. Quod autem fuerint excellentiores omnibus aliis patet tripliciter. Primo, ratione personarum inter quas fuit matrimonium. Secundo, ratione matrimonii. Tertio, ratione loci in quo fuerunt celebrate.

10 Primo, ergo sumamus primum matrimonium, quod fuit inter Adam et Euam. Clarum est quod fuit excellens quo ad personas, nam tunc matrimonium excellit quo ad personas, quando fit inter personas potentissimas, ut fuit illud quod factum fuit inter Asuerum et Hester, ut patet Hester secundo capitulo. Nam ipse fuit dominus de India usque Ethiopiam *per centum uiginti septem prouincias*, ut habetur Hester primo capitulo; uel excellit secundum dignitatem personarum, ut fuit illud inter sanctum Valerianum et sanctam Ceciliam, etcetera. Sic isto modo excellit hoc matrimonium, quia iste persone fuerunt domini totius mundi, unde Psalmi octauo: *omnia subiecisti sub pedibus eius*, etcetera. Item quo ad uirtutes et gratiam, nam creati in uirtutibus et gratia, etcetera.

20 Secundo, patet hoc quo ad matrimonium in se, nam fuit primum in toto mundo, et cum dicat Aristoteles in decimo Metaphysice quod: «primum in unoquoque genere sit metrum et mensura omnium aliorum», sic fuit istud inter omnia. Et cum hoc fuit inter unum uirum et unam feminam, sequitur quod fuit regula aliorum. Nam si in principio mundi, quando erat maxima necessitas quod uni uiro concederent plures mulieres, ut mundum impleretur, et non fuit data uni uiro nec concessa nisi una mulier, multo minus tempore Machometi dispensaret Deus, ut ipse dicit, quod unus uir haberet licite plures uxores, etcetera.

25 Tertio, patet hoc quo ad locum, nam hoc fuit factum in paradiso terrestri, qui est locus dignior cunctis in mundo quo ad temperamentum et quo ad arbores et fructus et fontes, etcetera. De istis loquitur Bernardus dicens: «coniugium primum fecit Deus in paradiso», etcetera.

30 Secundum matrimonium fuit iam excellentior primo, quod patet per illa tria. Primo quo ad personas.

35 Sed forte dices: quare fuit necessarium hoc secundum matrimonium? Dico quod ad hoc: ut fieret pax in mundo, sicut fit inter reges et principes inter quos est aliqua discordia, etcetera. Fuit autem discordia inter Deum et genus humanum per peccatum primorum parentum. Et sic, cum ad sedandas discordias optimum remedium sit matrimonium, sicut fuit tempore Salomonis, tertio Regum tertio, qui propter pacem et tranquillitatem accepit uxorem filia pharaonis.

Item patet primo Macchabeorum decimo capitulo, quia Alexander filius Antiochi propter pacem petiit a Ptolomeo Cleopatram filiam suam et dedit illi in uxorem in ciuitate

3: Mt. 22, 4. | 12: cf. Est. 2, 17. | 13: Est. 1, 1. | 16: Ps. 8, 8. | 35: cf. III Rg. 3, 1. | 37: cf. I Mcc. 10, 58.

19-20: cf. Arist. Lat., *Met.*, X, 1, 1052b19, p. 185; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 56, a. 1, p. 435. | 27: Bernardus] *NI*.

14: Ceciliam] *M* Ciciliam.

40 Ptolomayda, etcetera. Sic autem fuit inter Deum et genus humanum, quia filius Dei omnipotentis accepit in uxorem naturam humanam.

Si dicis: non poterat aliam naturam superiorem sumere? Dico quod sic, nam potuit naturam angelicam sumere. Sed sicut fit sepe, quod licet aliquis princeps posset uxorem nobiliorem sumere, sed propter pacem firmandam accipit uxorem inferiorem, solum sit ex genere cum quo uult pacem firmare, ut isto tempore factum fuit in regno nostro. Quod
45 autem hoc matrimonium excellat primum.

Primo, patet ratione persone, scilicet: sponsi et sponse, nam in primo matrimonio persone fuerunt creature et finite uirtutis. In isto secundo sponsus fuit creator et infinite potentie et uirtutis. Est uerum quod inter hoc matrimonium et primum fuit differentia, nam in primo fuerunt due persone, scilicet: Adam et Eua, sed in isto secundo non fuit nisi
50 una persona, scilicet: filii Dei. Nam sponsa fuit naturam humanam, que non fuit persona sed in persona sponsi assumpta. Nam omnes doctores tenent quod non assumpsit personam sed naturam nostram, etcetera. Nam sicut Eua antequam assumeretur non fuit persona, sed natura, scilicet: costa hominis, sed assumpta iam fuit persona, sic natura nostra assumpta non fuit persona, sed unita persone diuine. Exemplum in naturalibus et in
55 artificialibus.

In naturalibus sic: quidam hortulanus uult inserere arborem antiquissimam; accipit naturam alterius arboris et ponit illam in ramo arboris antique. Hic non accepit arborem, sed naturam arboris, nec fecit nouiter arborem, quia non est nisi una arbor, que erat prius, sed prius faciebat solum poma et nunc facit etiam pira, etcetera. Sic fuit in proposito:
60 uerbum diuinum accepit naturam nostram, scilicet: animam et corpus, non ante unitam quam in se uniret. Nam in eodem instanti fuit corpus organizatum et anima creata et eadem uerbo unita. Igitur, non fuerunt due persone, sed una persona diuina. Nam persona dicitur quasi personas et stans, sed anima et corpus non stabant per se, sed in uerbo diuino. Et sic tunc habuit duas operationes, scilicet: diuinam et humanam. Nam faciebat miracula ut Deus
65 et flebat ut homo, etcetera.

Item hoc patet in artificialibus, nam quidam habent librum totum scriptum, uult in illo apponere papirum ad scribendum, accipit duo folia papiri et suit in illo libro. Quero: iste accepit librum nouiter? Dico quod non, sed accepit naturam libri, quia papirus est de natura libri, posuit et uniuit papirum in libro priori et non uniuit folia ante sed suendo in libro. Sic
70 in proposito fuit. Igitur quo ad persona sponsi nulla est comparatio, quia: «finiti ad infinitum nulla est proportio», ut dicit Philosophus octauo Physicorum et primo Celi et Mundi, etcetera, sed etiam quo ad sponsam, scilicet: naturam humanam, quia illa nostra natura a uerbo assumpta fuit incomparabiliter nobilior ipsa Eua, que fuit sponsa prioris.

Secundo, patet hoc quo ad matrimonium in se, nam cum matrimonium sit maris et femine coniunctio, ista coniunctio est talis quod habet in se inseparabilitate usque ad mortem. Et licet per accidens aliquando separentur propter aliquod accidens, sed per se nunquam separari possent usque ad mortem. Nam si post mortem aliquis resurgeret, non posset ad alium accedere nisi per nouum matrimonium. Igitur est coniunctio animorum et uoluntatum et corporum sine separatione.

80 Primum igitur matrimonium (quod fuit inter Adam et Euam) habuit separationem, quia Eua secuta est demonis uoluntatem peccando in uita, unde hec fuit fornicatio spiritualis, de qua loquitur Hieremie in capitulo tertio dicens de Iudea: *tu fornicata es cum amatoribus multis.*

70-71: cf. Arist. Lat., *Phys.*, VIII, 1, 252a13, p. 282; cf. Auctor. Arist., *De Cael. Et Mun.*, I, 22, 274a7-8, p. 161.

Sic Eua fornicata fuit cum demone, acquiescendo illi ante peccatum Ade. Et sic secuta fuit uoluntatem demonis et non uiri.

85 Item fuit separata in morte, sed hoc matrimonium secundum fuit tante unionis, quod non solum in uita sed etiam in morte non fuit separatio facta. Et sic dicit Damascenus et omnes alli doctores theologi, quia: «quod semel assumpsit nunquam dimisit», non solum in uita nec in morte, nam in morte Christi anima separata fuit a corpore, sed natura (quam acceperat, scilicet: anima et corpus) nunquam separata fuit a diuinitate. Exemplum: si quis
90 haberet panem integrum in duabus manibus et separaret manus ad inuicem diuidendo panem per medium, sic quod medietas remaneret in una manu et alia pars in alia manu, diceremus quod panis fuit diuisus et una medietas separata ab alia, sed non fuit panis separatus ab homine illum tenente. Sic in proposito, in morte separata fuit anima a corpore, sed diuinitas fuit unita anime et etiam corpori. In resurrectione fuerunt partes panis unite
95 inter se. Sic in Christo anima et corpus, etcetera.

Tertio, patet excellentia huius matrimonii ad primum ratione loci et thalami in quo factum fuit. Primum fuit in paradiso. Secundum in utero uirginali. Igitur si terra paradisi fuit optima, sed per peccatum Ade fuit maledicta, unde Genesis tertio dicitur illi: *maledicta terra in opere tuo*. Sed terra uirginis Marie benedicta, unde Psalmi octogesimo quarto:
100 *benedixisti, domine, terram tuam, auertisti captiuitatem*, etcetera. Si autem locus paradisi fuerit amenus plenus florum et fontium, sic uirgo Maria plena uirtutum, unde Psalmi sexagesimo quarto: *uisitasti terram et inebriasti eam* per flumina uirtutum et gratiarum; inter omnes dedit illi misericordia, unde Psalmi centesimo decimo octauo: *miseriordia domini plena est terra*.

Si autem dicis: terra illa paradisi dabat fructum optimum? Dicendo quod hec pretiosa terra dedit perfectissimum, unde Psalmi: *terra nostra dabit fructum suum*, id est, benedictum, ut est ipsa. Vnde cum quis uirtuosus loquitur uerba honesta, dicit aliquis ipsum audiens: “bene sunt illa uerba sua”, id est, sicut ipse est uirtuosus dicit uerba uirtuosa. Sic in proposito. Terra benedicta dedit fructum benedictum, non quod terra uirginis daret illi benedictionem, sed fructus dedit illi benedictionem, unde Elisabeth, cognata sua, dicit: *benedictus fructus uentris tui*, non solum “benedicta tu”, etcetera.
110

Tertium matrimonium fuit excellentius omnibus aliis, quod patet tripliciter.

Primo, ratione persone sponsi, nam licet fuerit eadem persona uerbi diuini, que erat infinite perfectionis, et per consequens non maioris quam fuerit in secundo matrimonio, quia infinito nihil est maius, sed accidentaliter habuit aliquid plus. Exemplum: si rex uestitus fuerit pannis communibus una die, altera uero die pannis deauratis, clarum est quod licet essentialiter fuerit sic perfectus in una die sicut in alia, sed dum habuit uestes deauratas dicemus quod tunc habuerit accidentalem perfectionem maiorem quam alia die. Sic in proposito, dico quod in primo matrimonio habuit humanitatem nostram passibilem et mortalem, quia: *habitu inuentus ut homo*, ad Philippenses secundo. Sed defectus quos
115 assumpsit habuerunt terminum in cruce, quia (ut dicit ibidem Apostolus): *factus obediens patri usque ad mortem, mortem autem crucis*. Sed post mortem omnia fuerunt illi gloriosa, quia sepulcrum eius gloriosum et resurrectio, etcetera. Sed cum hoc matrimonium cum ecclesia fuerit factum post mortem, sequitur quod in isto matrimonio habuerit aliquam perfectionem accidentalem, scilicet: naturam impossibilem. Item sponsa mater ecclesia fuit
120 sine macula et ruga, unde Apostolus ad Ephesios quinto dicit: *uiri diligite uxores uestras, sicut*

82: Ier. 3, 1. | 98-99: Gn. 3, 17. | 100: Ps. 84, 2. | 102: Ps. 64, 10. | 103: Ps. 118, 64. | 105: Ps. 84, 13. | 109-110: cf. Lc. 1, 42. | 119: Phil. 2, 7. | 121: cf. Phil. 2, 8. | 125-127: Eph. 5, 25-27.

87: cf. Petr. Lom., *Sent.*, III, 22, 2. PL 192, 803CD; cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, III, 27. PG 94, 1098AB.

Christus dilexit ecclesiam, etcetera, ut exhiberet sibi gloriosam ecclesiam non habentem maculam neque rugam, etcetera.

Secundo, patet hoc ratione sacramenti matrimonii in se, nam matrimonium debet habere tria: primo sponsalia, secundo nuptias, tertio consummationem. Primum et secundum non habuerunt ista. Non autem in illis fuerunt sponsalia, nam dicuntur a “spondeo spondens” quando promittitur matrimonium, et hoc fit per duos menses ante nuptias, ut dicit sanctus Thomas in quarto, distinctione uicesima septima, questione prima, articulo tertio, questiuncula secunda, secundum quod non fuit in primo matrimonio, in quo prima die data fuit ei sponsa. In secunda uero in primo instanti facta fuit unio inter sponsum et sponsam. Sed in isto tertio non immediate, sed post triginta tres annos. Nam sponsalia huius matrimonii inceperunt in circumcisione Christi, quia sponsalia dicuntur a “spondendo”. In circumcisione uero promisit Christus dare proprium sanguinem pro omnibus nobis. Incepit enim fundere proprium sanguinem in sua circumcisione, etcetera. Figura huius habetur Exodi quarto capitulo, quando Moses precepto domini pergebat ad pharaonem ut liberaret populum Israhel. Ducebat autem secum Sefforam, uxorem suam, et Eliezer, filium suum, incircumcisum. Dum autem esset in uia, angelus domini uoluit interficere ipsum Mosen. Videns hoc Seffora accepit lapidem et circumcidit filium suum Eliezer et sic fuit liberatus Moses mediante circumcisione filii sui. Spiritualiter Moses significabat genus humanum, nam Moses dicitur «sumptus ab aquis». Aque uero in sacra scriptura significant populos gentium, unde Apocalypsis decimo septimo: *aquas quas uidisti populi et gentes sunt*. Et sic genus humanum colligitur ex populis. Seffora erat synagoga Eliezer (qui interpretatur “filius meus fortis”, ut dicit Hieronymus), figurabat Christum dupliciter. Primo, ratione nominis. Secundo, ratione originis. Nam sicut Christus originem habuit a iudeis ex patre usque ad uirginem, a gentilibus ex matre, nam uirgo Maria descendit ex Rud et Raab, etcetera, sic Eliezer ex patre iudeo, scilicet: Mose, et ex matre gentili, scilicet: Seffora, etcetera. Dum Moses, id est, genus humanum, ab angelo perderetur, liberatur per circumcisionem Christi, in qua promisit dare totum sanguinem pro nobis, in illa incepit. Et sic Seffora dum accepit pedes filii dixit: *sponsus sanguinis tu mihi es*. Quasi dicat: sponsalia sunt ista in sanguine promissa, etcetera. Item hoc matrimonium fuit consummatum quando Christus in cruce dixit: “*consummatum est*” et *misit spiritum*, et tunc miles latus eius aperuit et statim sanguis et aqua fluxit. Et hec fuit consummatio huius matrimonii. In aliquo aliorum non fuit consummatio, nam primum Ade et Eue figurabat istud, unde Apostolus ad Ephesios quinto dicit de illo: *sacramentum hoc magnum est in Christo et ecclesia*, nam figurauit istud. Vnde sicut Adam dormiente ex latere eius sumpta est costa sponsa sua, sic Christo dormiente in cruce de latere suo sumpta est ecclesia. Item secundum ordinatum fuit ad tertium, ideo perfectius fuit tertium quam secundum. Nam sanitas est nobilior medicina, quia ad illam ordinatur. Sic in proposito. Nam ut dicit Gregorius in cantu Cerei paschalis: «nihil nobis nasci profuisset, nisi redemi adesset», etcetera. Excellit igitur hoc tertium matrimonium quo ad thalamum omnia alia in tribus, in quibus solet thalamus excelli. Sic thalamus crucis in tribus, scilicet: aut nobilitate nubentium aut societate parentium aut consanguineorum.

Tertio, decore panoram decoratum. Sic in proposito, thalamus crucis fuit pretioso sanguine decoratus. Secundo sponsus filius Dei eternus et sponsa ecclesia sine macula et ruga. Tertio societas in illa.

139: cf. Ex. 4, 20. | 145: Apoc. 17, 15. | 153: cf. Ex. 4, 25. | 155: cf. Io. 19, 30. | 158: Eph. 5, 32.

132: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 9), lib. 4, dist. 27, q. 1, a. 3, qc. 2, p. 242. | 144: cf. Hier., *De Nom. Heb.*, VT., Ex., M. PL 23, 789A. | 147: cf. Hier., *De Nom. Heb.*, VT., Ex., E. PL 23, 787A. | 162-163: Gregorius] NI. cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 1, q. 1, a. 3, p. 42.

170 Primo fuit consanguineorum, scilicet: Marie, Iacobi et Salome, et ad latus crucis fuit
 Iohannes Euangelista, qui affuit ibi ut seruus uirginis Marie et ut consanguineus Christi et
 ut procurator generis humani. Nam Iohannes interpretatur “in quo est gratia”, quia
 procurabat gratiam pro humano genere. Nam Christus in cruce fuit ut iudex, et duo
 latrones fuerunt partes: bonorum ad dexteram et malorum ad sinistram. Virgo autem Maria
 175 non solum ut mater iudicis, unde Augustinus: «mater Dei et mater rei», et sic fuit aduocata
 peccatorum et mater Christi et mater totius ecclesie. Hoc significauit in nuptiis in Cana
 Galilee factis, quando aduocata dixit: *uinum non habent*, scilicet: gratie. Vnde in homine
 sauciato, de quo dicit Christus, Luce decimo: *ueniens samaritanus*, id est, custos ad sanitatem
 illius *fudit uinum et oleum*, uinum gratie, et oleum misericordie. Sic uirgo Maria, mater
 misericordie, cum esset mater aduocata peccatorum, accepit in cruce uinum gratie pro toto
 180 mundo.

Et quia extra ecclesiam nullum bonum est, nec aliqua gratia confertur, sed in nuptiis
 ecclesie confertur, igitur, si uos uultis illam recipere, *uenite ad nuptias*, et ut melius ab ipsa
 impetremus, in principio sermonis presentemus ei angelicam salutationem dicendo: aue,
 etcetera.

185 <THEMA> *Venite ad nuptias*, ubi supra.

Duo sunt uidenda in presenti sermone. Primum, qui sunt inuitati ad has nuptias.
 Secundo, que debent habere illi, qui digne debent in his interesse. Dico igitur primo quod
 ad has nuptias fuerunt inuitati omnes, scilicet: iudei, gentiles, pagani, etcetera.

190 Primo, patet hoc, nam Iacob intellegens quod auus suus Abraham receperat promissione
 sponsi dum dictum fuit ei: *in semine tuo benedicentur*, etcetera, uolens illud declarare per
 reuelationem quam acceperat et in tempore sui obitus dans filiis suis benedictionem,
 Genesis quadragesimo nono dixit: *congregamini ut annuntiem que uentura sunt uobis in diebus
 nouissimis*, scilicet: tempore aduentus messie, ut doctores glosant. Et primo loquitur ipsi
 Ruben primogenito suo; postea loquitur Symeon et Leui; tertio, uenit ad Iuda, de quo
 195 sperabatur messias, et, inter alia que illi dixit, dixit: “*non auferetur sceptrum de Iuda et dux de
 femore eius, donec ueniat qui mittendus est, id est, donec ueniat messias*”. Et dicit: “*et ipse erit expectatio
 gentium*”, scilicet: omnium aut gentilium. Et per consequens omnium, quia iudei non solum
 tunc sperabant, sed quod peius est, nunc false illum sperant. Patet igitur, secundum
 patriarchas, quod Christus sperabatur ab omnibus gentibus.

200 Patet secundo per Isaiam capitulo quadragesimo nono, loquentem de messia saluatore
 dicendo: *parum est mihi, ut sis seruus ad suscitantas tribus Iacob et feces Israhel conuertendas, dedi te in
 lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terre*, etcetera.

205 Tertio, Dauid dicit de eo: *dominabitur a mari*, scilicet: Indico et orientali, *usque ad mare
 occidentale, et a flumine*, scilicet: Nili, *usque ad terminos orbis terrarum ad septentrionem*. Et sic
 patet per patriarchas, prophetas et per Dauid, epilogum prophetarum, quod Christus uenit
 ad saluandas omnes gentes. Clarum est quod patriarche Abraham, Isaac et Iacob sunt
 ueraces et sancti secundum ismahelitas. Item omnes prophetas debet agareneus recipere, ut
 habetur in Alchorano. Et potest hoc probari per omnes, sed solum accepi primum omnium

176: cf. Io. 2, 3. | 177-178: Lc. 10, 33-34. | 182-185: cf. Mt. 22, 4. | 190: cf. Gn. 22, 18. | 192-193: Gn. 49, 1. |
 195-197: Gn. 49, 10. | 201-202: Is. 49, 6. | 203-204: Ps. 71, 8.

174: Augustinus] NI. cf. Petr. Dam., *Serm.*, XLIV. PL 144, 740B; cf. Pseu. Ans. Luc., *Med. Sup. Sal. Reg.*, VII.
 PL 149, 589A.

195: Sceptrum] M, X ceptrum.

illorum, scilicet: Isaiam. Item Dauid habetur in magna reuerentia apud eos et habetur in
 210 Alchorano quod Psalterium fuit illi reuelatum. Si igitur debebat regere gubernare et
 redimere totum mundum, hoc debebat facere secundum legem ab eo promulgata, unde
 dicit Dauid in Psalmo nono: *consitue, domine, legislatorem super eos, sciant gentes quoniam homines
 sunt*. Nam ante aduentum Christi multe nationes non uiuebant ut homines, sed bestialiter.
 Hic debebat dare saluationem et benedictionem omnibus, unde Psalmi octogesimo tertio
 215 habetur: *etenim benedictionem dabit legislator, ibunt de uirtute in uirtutem et uidebitur Deus deorum in
 Sion*. Non loquebatur de lege Mosi, que iam data erat ante per annos quadringentos
 quadraginta et data fuit solum illi populo, unde Psalmi centesimo quadragesimo septimo:
non fecit taliter omni nationi et iudicia sua non manifestauit eis, etcetera. Igitur illa fuit particularis,
 sed illa que spectabatur debebat esse uniuersalis, quia redemptor erat utilis omnium, unde
 220 in Psalmo centesimo primo habetur: *scribantur hec in generatione altera et populus qui creabitur
 laudabit dominum*. Igitur, si creandus erat, non loquebatur de populo iudaico. Sed dicit
 agareus quod loquitur de sua lege et de suo populo. Contra: quia ille uniuersalis
 gubernator et redemptor est Christus et secundum suam legem debebat saluare. Igitur, cum
 lex Machometi non sit lex Christi, clarum est quod non loquitur Dauid de illa, sed de lege
 225 Christi. Item si lex Christi introducit in gloriam, clarum est quod lex Machometi et
 quecumque alia esset superflua et non requisita ad saluandum. Exemplum de nuptiis, in
 quibus tria sunt requisita.

Primo, promittitur sponsus uel sponsa.

Secundo, scribunt capitula matrimonii.

230 Tertio, introducitur sponsa. Sic fuit in proposito:

primo, fuit promissus sponsus, scilicet: redemptor. Hoc fuit tempore patriarcharum
 Abrahe, Isaac, Iacob, etcetera.

Secundo, fuerunt scripta capitula matrimonii, scilicet: tempore prophetarum.

Tertio, facte fuerunt nuptie, scilicet: in aduentu Christi, quando anime sanctorum
 235 existentium in limbo introducte fuerunt in celum ad nuptias glorie, unde Apocalypsis
 decimo nono: *uenerunt nuptie agni*. Infra: *beati qui ad cenam nuptiarum agni uocati sunt*. Sed
 clarum est quod, ut habetur in Alchorano, multi saluati fuerunt per legem Christi, ut
 apostoli, ut patet in Alchorano, libro primo, azora secunda, alea quinquagesima secunda; et
 septem dormientes, libro secundo, azora duodecima, alea nona usque ad uicesima sexta. Et
 240 in Antiochia per duos apostolos, etcetera, patet in Alchorano, libro tertio, azora decima
 octaua, aleis duodecima et decima tertia. Et quod fortius est: doctores agarenorum dicunt
 quod Machometus intrauit in celum in uisione sua per manus Iesu Christi, qui aperuit illi
 celum, etcetera. Igitur, Christus mediante lege sua introducebat in celum. Frustra igitur erat
 quecumque alia lex. Item lex Christi fuit et misit apostolos per mundum uniuersum, quia
 245 dicit Dauid: *in omnem terram exiuit sonus eorum*, dedit apostolis donum linguarum, etcetera.
 Sed lex Machometi fuit diulgata solum in Egipto et Africa; non misit discipulos, licet
 elegerit duodecim discipulos, ut fecit Christus, quia in omnibus uoluit illi apparere, licet
 false hoc simulauerit, nec dedit illis donum linguarum nec ipse illud habuit. Sed Christus

212-213: Ps. 9, 21. | 215-216: Ps. 83, 8. | 218: Ps. 147, 20. | 220-221: Ps. 101, 19. | 236: Apc. 19, 7-9. | 245:
 Ps. 18, 5.

209-210: cf. Q 4, 163; cf. Io. And., *Conf.*, c. IV, pp. 140-141. | 238: cf. Q 3, 52. | 239: cf. Q 18, 9-26. | 240-
 241: cf. Q 36, 13-25; cf. Io. And., *Conf.*, c. XI, pp. 214-216. | 241-243: cf. Bukh., LX, 43, 1; cf. Musl., I, 74, 6;
 cf. *Sir.*, par. 2, p. 182; cf. Io. And., *Conf.*, VIII, p. 180.

250 filius Dei misit patriarchas ut ipsum figurerent; misit prophetas ut ipsum predicarent; misit suos apostolos ut legem suam predicarent. Et sic patet quod totus mundus fuit inuitatus ad has nuptias ecclesie catholice. Et hoc quo ad primam partem.

Secundo, debent habere digne uenientes ad has nuptias tria.

255 Primo, uenire cum recta intentione, non ut comedant nec bibant nec causa honoris, ut ipsi collocentur in loco honorifico, nec causa diuitiarum, etcetera. Hoc faciunt qui ueniunt ut possint comedere que sunt in lege sua prohibita; et possint bibere uinum et ut honorentur in christianitate; et ut possint exercere officia publica et sic ditari. Vnde legitur de quodam iudeo adulto, qui dum baptismum recipiebat et interrogaretur quid petebat, dum debuit respondere: “fidem quero”, et diceret ei: “et quid dabit tibi?” Debebat dicere: “uitam eternam”. Sed ipse respondit: “dabit mihi ut possim arrendare et officia a papa Benedicto prohibita exercere, etcetera, ut possim locupletari”, etcetera. Vnde Apostolus ad Romanos 260 decimo tertio dicit: *non in comessionibus et ebrietatibus, non cubilibus, sed induimini dominum nostrum Iesum Christum.*

Secundo, debet lauare manus, unde pharisei dixerunt Christo: *discipuli tui non lotis manibus panem manducant*, etcetera.

265 Primo, manus dextera in baptismo, unde: *nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei*, Iohannis tertio. Et ista lotio est contra immunditiam peccati originalis, de quo ait Dauid in Psalmo quinquagesimo: *in iniquitatibus conceptus sum et in peccatis concepit mater mea*. Clarum est quod mater ipsius Dauid non fuit mala mulier. De secunda lotione (que est contra peccatum actuale) habetur in eodem Psalmo dicens: *amplius laua me 270 ab iniquitate mea et a peccato meo munda me*, quod est peccatum proprium. De ista lotione manus sinistre loquitur propheta Isaias in capitulo primo dicens: *lauamini et mundi estote*, etcetera.

275 Sed forte dicit agareus: nos iam abluimur ista duplici lotione. Prima est minor, que dicitur “alguado”, que est de rebus sine culpa nostra aduenientibus, ut sunt a natura corrupta, de quibus dicit Philosophus quod: «ex his que a natura insunt nec laudamur nec uituperantur». Secunda lotio est maior, que apud nos dicitur “thaor”, et ista est de peccatis a nobis commissis per gulam uel luxuriam, etcetera. Dico quod agareni non baptizantur.

280 Primo, non est baptismate quod ipsi faciunt. Nam baptismus non potest iterari, quia sicut non fuit nisi unum peccatum originale, nec debet esse nisi una ablutio illius peccati. Et sicut non iteratur illud peccatum, nec debet ablutio illius iterari. Ideo dixit Apostolus ad Ephesios quarto: *unus Deus, una fides, unum baptisma*. Item debet fieri in nomine sancte trinitatis, unde dicit: *baptizantes eos in nomine patris et filii et spiritu sancti*, Matthei uicesimo octauo.

285 Tertio, nullus debet seipsum baptizare, unde sicut «nullus generat seipsum», ut dicit Aristoteles, De Motibus Animalium, sic nec potest seipsum regenerare, ut fit in baptismo, quia sic nullum esset baptisma, unde dicit ibi Christus: *baptizantes eos*, etcetera. Non dicit “baptizantes se”. In omnibus his fuit nobis exemplar Christus.

261-262: Mt. 13, 13-14. | 263-264: cf. Mc. 7, 5. | 265-266: Io. 3, 5. | 267-268: Ps. 50, 7. | 269-270: Ps. 50, 4. | 271: Is. 1, 16. | 281: Eph. 4, 5. | 282: Mt. 28, 19. | 286: cf. Mt. 28, 19.

275-276: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, II, 4, 05b31, p. 169; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 125, a. 1, p. 754. | 284: cf. Auctor. Arist., *De Mot. Animal.*, 5, 700a35, p. 208.

271: Estote] M stote. | 286: Baptizantes] M baptizanes.

Quo ad primum: non iteravit baptismum, sed solum semel fuit baptizatus.

Quo ad secundum: uita et ostensa fuit trinitas in suo baptismo.

290 Quo ad tertium: non baptizavit seipsum, sed uoluit a Iohanne baptizari.

Tertio, debent uenire ad nuptias cum intentione honorandi sponsum uel sponsam. Hoc autem non fit a iudeis nec agarenis nec ab hereticis.

295 Primo, omnes isti non honorant, immo inhonorant sponsam, scilicet: ecclesiam, quia dicunt illam false credere multa que credit, etcetera. Item hoc faciunt de sponso, qui Christus est, nam iudei negant esse tempus nuptiarum. Item heretici inhonorant illum negantes aliquam perfectionem in illo.

Tertio, agareni etiam hoc faciunt.

Sed forte dicent agareni quod ipsi dant honorem Iesu Christo tamen sicut christiani, et etiam maiorem.

300 Primo, patet hoc quo ad potentiam, nam omnia miracula (que christiani concedunt et attribuunt Christo) etiam nos concedimus, dicunt agareni, ut patet in Alchorano, libro primo, azora quarta, alea centesima decima tertia. Item nos concedimus quod ipse interficiet antichristum, ut patet in Sunna, "Libro Florum". Item quod debet iudicare mundum ibidem et patet in Alchorano libro primo, azora secunda, alea quadragesima
305 quinta, in glosa.

Secundo, patet hoc quo ad eius sapientiam, nam dicimus quod illi fuit data omnis sapientia etiam in uentre matris, et quod cognoscebat cogitationes cordium, ut patet in Alchorano, libro primo, azora secunda, alea quadragesima octaua, in glosa.

310 Item tertio, quo ad puritatem persone et gratiam, unde libro tertio, azora prima, alea uicesima octaua, in glosa, dicunt doctores in glosa quod Christus nec peccauit nec peccare potuit propter plenitudinem gratie. Item patet quod Christus fuerit plenissimus gratia, nam habetur in Alchorano, libro primo, azora quarta, alea centesima decima tertia, quod Christus fuit plenus spiritu sancto excellentius omnibus, quia illi attribuitur 'eruhu ulcudduçu', quod nomen nulli creature attribuitur, ut dicit Machometus in Sunna.

315 Sed dicunt agareni super omnia ista: damus illi maiorem honorem et reuerentiam quam christiani, quia dicimus quod non fuit mortuus per iudeos, sed immortalis ascendit ad celos, ut patet libro primo, azora secunda, alea quinquagesima quarta. Ad hoc respondetur quod nullus est honor quem agareni dant Iesu Christo, quia negando illum esse Deum, auferunt ab eo honorem infinitum, licet dent finitum. Et cum «finiti ad infinitum nulla sit proportio»,
320 ut dicit Philosophus primo Celi et octauo Physicorum, sequitur quod non illum honorant ut nos. Sed si concedunt agareni omnia ista de Christo, sequitur quod debent concedere et credere ipsum esse Deum. Tum propter multitudinem miraculorum, quia ipse fecit in mundo infinita miracula, unde dicit Iohannis decimo quinto: *si opera non fecissem, que nemo alius fecit peccatum non haberent*, scilicet: non credendo, etcetera. Item dicit: *opera (que ego facio)*
325 *testimonium perhibent de me*, Iohannis quinto. Et sic opera facta a Christo sufficienter

323-324: Io. 15, 24. | 324-325: Io. 5, 36.

302: cf. Q 5, 110. | 303: cf. Musl., LIV, 23, 1. | 304: cf. Q 3, 45. | 308: cf. Q 3, 49. | 309-310: cf. Q 19, 32. | 313-314: cf. Q 5, 110. | 317: cf. Q 3, 55. | 319: cf. Arist. Lat., *Phys.*, VIII, 1, 252a13, p. 282; cf. Auctor. Arist., *De Cael. Et Mun.*, I, 22, 274a7-8, p. 161.

probabant ipsum esse Deum, tum propter multitudinem, tum propter modum, quia imperando et uirtute propria, et etiam uirtutem communicando apostolis et sancti omnibus, etcetera, unde dixit: *opera que ego facio facient et maiora facient*, etcetera, Iohannis decimo quarto. In ueteri lege aliqua fuerunt, sed non tanta nec tali modo facta. Sed Machometus nec fecit
 330 miracula nec dedit potestatem discipulis suis, etcetera. Item concedit Alchoranus quod Christus aliqua creauit, sed cum creare conueniat Deo solum, sequitur quod Christus est Deus, libro primo, azora secunda, alea quadragesima quinta, etcetera.

Item secundo, quo ad ea que concedunt de sapientia Christi, agareni tenentur concedere ipsum esse Deum. Nam si in uentre matris habuit omnem sapientiam, igitur illi anime Christi fuit unita illa plenitudo sapientie Dei. Sed illa sapientia fuit eterna, quia nunquam
 335 fuit Deus eternus sine illa. Igitur sequitur quod ipse est Deus maxime, quia cum ipse cognouerit cogitationes cordium, quod est proprium Deo; sequitur quod est Deus, quia nunquam propria passio est sine eo cuius est propria passio.

Tertio, patet quod fuerit Deus quo ad plenitudine gratie spiritus sancti super omnes. Nam si talis plenitudo, que dicitur a sarracenis ‘eruhu ulcudducu’, nulli creature fuit
 340 communicata nisi Christo, igitur sequitur quod ipse fuerit super omnem creaturam et sic fuit Deus et homo. Et licet in quantum Deus non posset mori, sicut nec homo moritur quantum ad animam, que est incorruptibilis, sic Christus mortuus fuit quo ad humanitatem, sed non quo ad diuinitatem, et sic fuit mortuus tribus diebus et postea fuit resuscitatus et
 345 uiuens ascendit in celum, et hoc habetur in Alchorano, libro primo, azora secunda, alea quinquagesima quarta. Et in glosa illius azore dicit Abuatia recitando opiniones quod Christus habuit transitum per tres horas uel, ut alii dicunt, per tres dies. Et sic ista est intentio sua, quia est ultima opinio recitata ab eo, et dicit quod post istum transitum, ascendit ad celum, etcetera. Et cum eo concordat doctor agarenorum Azamachxeri et ideo
 350 Christus mortuus fuit non coacte sed uoluntarie. Et quia hec est ueritas honoramus ipsum cum ueritate.

Nam queritur ab agarenis: cum Machometus fuerit dilectus a Deo et excellentissimus secundum ipsos, quomodo fuit expulsus a Mecha? Et in prelio quomodo fuit uictus et
 355 uulneratus? Quare talia concedunt? Ipse dicent: quia hec est ueritas concessa in Alchorano et ab ipso Machometo concessa et a doctoribus suis testificata et scripta. Sic igitur nos christiani, quia est ueritas ista et a Christo concessa et ab euangeliiis scripta, etcetera, et in hoc gloriamur, unde Apostolus dicit: *mibi absit gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu Christi*, ad Galatas sexto. Et quia in passione et morte sua fuit tota salus nostra, igitur hoc predicamus, unde Apostolus dicit prima Corinthiis primo: *predicamus Christum et hunc crucifixum, iudeis scandalum, gentibus stultitiam, credentibus autem Dei uirtutem et sapientiam*.
 360

Et sic, qui firmiter crediderit esse uerum Deum et uerum hominem et sperat saluari per suam passionem, hic habet gratiam et in futuro gloriam, quam nobis concedat, etcetera. Amen.

328: Io. 14, 12. | 357: Gal. 6, 14. | 359-360: I Cor. 1, 23-24.

332: cf. Q 3, 49. | 340: cf. Q 5, 110. | 345: cf. Q 3, 55.

SERMO TRICESIMVS QVINTVS IN DOMINICA PRIMA POST OCTAVAS EPIPHANIE PRO
CONVERSIONE INFIDELIVM

<THEMA> *Vinum non habent*, Iohannis secundo.

Originaliter recitatie in euangelio presentis dominice, etcetera.

5 Sententia est plurimorum doctorum in sacra scriptura, quod uinum significat et notat gratiam, quod patet tripliciter. Primo, ratione causalitatis. Secundo, ratione effectus. Tertio, ratione differentie.

Primo, ratione causalitatis, nam sicut in mundo fuit posita et plantata una uitis, scilicet: Adam, a qua uirtus in uinea mundi potuit oriri, unde: *uinea domini exercituum domus Israhel est*,
10 Isaie quinto capitulo; et sic dicit Apostolus prima Corinthiis decimo quinto: *sicut per hominem mors, sic et resurrectio mortuorum*. Et ibi comparat primum hominem Adam ad secundum, scilicet: Christum. Et sicut perdita fuit gratia per unum hominem, scilicet: Adam, sic recuperata fuit per unum, scilicet: per Christum, tamquam per unam uitem, unde dicit ipse: *ego sum uitis uera*, Iohannis decimo quinto. Vnde dicit Augustinus in homilia: «cum esset
15 Deus, cuius nature non sumus, factus est homo ut in eo esset uitis humana natura, cuius et nos homines palmites esse possimus». Et sic iste dedit uinum gratie, unde: *gratia et ueritas per Iesum Christum facta est*, Iohannis primo. Figura huius precessit Numeri decimo tertio, de uua que nata in terra promissionis et posita in ligno et portata a duobus, etcetera, fuit Christus, qui a duobus populis, scilicet: iudeorum et gentilium, positus fuit in uecte crucis. Nam qui
20 proibant et sequebant dicebant canticum; qui preibant dicebant illud Psalmi centesimo decimo septimo: *benedictus qui uenturus est*, et qui sequebatur cantabant: *benedictus qui uenit in nomine domini*, de preterito, ut cantat ecclesia cotidie, etcetera. Et sic illa uua in uecte crucis, sic ducta, posita fuit in torculari crucis et dedit uinum gratie pro toto mundo. Vnde dicitur Isaie quinto quod: *posuit torcular in medio*, etcetera. Et Isaie sexagesimo tertio: *torcular calcanti solus*, etcetera. Et sic dedit gratiam mundo, unde: *lauit nos a peccatis nostris in sanguine suo*,
25 Apocalypsis primo. Et hoc dixit Christus, Luce decimo, in figura quod: *homo quidam descendebat a Hierusalem in Hiericho et incidit in latrones*, etcetera. Vnde Christus samaritanus in sanatione generis humani apposuit oleum misericordie cum uino gratie, etcetera.

30 Secundo, quod uinum significet gratiam patet quo ad effectus. Nam facit tria que a uino sunt.

Primo, uinum facit homines fortes et audaces. Et causa est quia generat multos spiritus, ut dicit sanctus Thomas in quarto, distinctione quadragesima nona, questione tertia, secundo. Hoc fit a gratia singulariter, ut patet in martyribus. Vnde legimus de multis uirginibus, que ante patrem non audebant loqui et coram prefide loquebantur cum audatia
35 mirabilia. Et constanter et fortiter patiebantur ea que fortissimi uiri in seculo pati non poterant nec audebant.

Secundo, sicut: *uinum letificat cor hominis*, Psalmi centesimo tertio, sic gratia letificat habentem. Nam cum tristitia nunquam est sanctitas, ut hypocrite fingunt, etcetera.

3: Io. 2, 3. | 9: Is. 5, 7. | 10-11: I Cor. 15, 21. | 14: Io. 15, 1. | 16-17: Io. 1, 17. | 17: cf. Nm. 13, 24. | 21: Ps. 117, 26. | 21-22: cf. Mt. 21, 9. | 24: Is. 5, 2. | 24-25: Is. 63, 3. | 25: Apc. 1, 5. | 26-27: Lc. 10, 30. | 37: Ps. 103, 15.

14-16: Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, LXXX, 1. PL 35, 1839B. | 32: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 10), lib. 4, dist. 49, q. 3, a. 2, p. 758.

40 Tertio, sicut uinum refficit, nam dicit sanctus Thomas quod datur debilibus, quia sicut sunt tria que singulariter refficiunt corpus, scilicet: panis, uinum et oleum, sic ista tria refficiunt animam, ut dicit Dauid in Psalmo quarto dicens: *a fructu frumenti uini et olei sui*, scilicet: Christi (ut dicit Casiodorus) refficiuntur christiani, scilicet: in pane eucharistie et in uino sanguinis gratie et in oleo misericordie.

45 Tertio, patet hoc ratione diuisionis uel differentie gratie gratum facientis, nam triplex est differentia ipsius gratie.

Prima dicitur “operans” siue “preueniens”, que est illa que primo infunditur peccatori. Et hec tollit peccatum.

Secunda dicitur “cooperans” siue “subsequens”, quando augetur in homine sancto.

50 Tertia dicitur “gratia consummata”, que est in iustis in patria, sicut hic in Christo fuit in mundo.

Exemplum istorum habemus in lumine solis, in quo est triplex differentia.

Nam lumen solis est incipiens et preueniens, sicut lumen aurore, quod tenebras expellit, sicut in peccatore gratia prima expellit tenebras peccati, que dicitur “preueniens” uel “operans”.

55 Secundum est lumen post apparitionem astri luminosi, ut fit hora septima uel octaua diei. Et hoc lumen non tollit tenebras, quia per primum lumen expulse fuerant, sed dicitur quo illuminans, scilicet: cum lumine priori. Sicut secunda gratia dicebatur “cooperans”, id est, simul cum alia illumians animam, sed peccatum non tollit, quia iam per prius lumen erat ablatum, sic de gratia secunda, que similiter cum priori, etcetera.

60 Tertium est lumen perfectissimum et fortissimum et calidissimum, ut est in meridie, quando sol est in maximo ascensu. Sic est de gratia consummata, ut in prima.

Sic in proposito, hec tria sunt in uino, que gratiam significant.

Primo, est operatio preueniens, scilicet: quando infirmus lauat os suum, a quo tollit siccitatem mediante uino maluatico uel greco. Et hoc debetur gustare.

65 Secundo, est bibere, quando aliquo modo bibit infirmus, sed non ad satietatem. Quod gustare non sit bibere patet Matthei uicesimo septimo. Dicitur de Christo: *cum gustasset, noluit bibere*, etcetera. Igitur, si Christus gustauit et noluit bibere, sequitur quod uinum non est aliud.

70 Tertio, uinum inebriat et satiat et sic facit gratia consummata. Vnde de bibentis dicitur in Psalmo tricesimo quinto: *inebriabuntur ab ubertate*, etcetera. Et hec erit maxima satietas mentis, unde in Psalmo decimo sexto: *satiabor cum apparuerit gloria tua*, etcetera. Hec est ebrietas glorie, que est gratia consummata, que faciat appetitum. Sed est notandum quod hoc uinum gratie manat a Christo uero fonte et uera uite, qui dicit: *ego sum uitis uera*, Iohannis decimo quinto. Quia: *gratia et ueritas per Iesum Christum facta est*, Iohannis primo. Sed
75 hec uitis fuit plantata in utero gloriose uirginis Marie, de quo dicitur: *hortus conclusus et fons*

41: Ps. 4, 8. | 66-67: Mt. 27, 34. | 70: Ps. 35, 9. | 71: Ps. 16, 15. | 73: Io. 15, 1. | 74: Io. 1, 17.

39: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 7), lib. 4, dist. 11, q. 2, a. 1, p. 820. | 42: cf. Cas., *Exp. In Psal.*, IV, 7. PL 70, 51C.

signatus, Canticorum quarto. Et non solum uitis plantata in utero uirginis Marie, sed uinum gratie in ea reconditum, unde Canticorum secundo: *introduxit me rex in cellam uinariam*, id est, in uirginem gloriosam, ut multi doctores exponunt.

80 Et sicut Christus portans gratiam in mundum primo fuit ad uirginem, sic uult quod peccatores tendat ad ipsam. Nam sicut ipsa compassa fuit in nuptiis interpellando pro inuitatis, sic compatitur de peccatoribus, quia dum recurrunt ad ipsam deuoti sui, ipsa loquitur filio suo dicendo: o filii, succurrite istis, quia *uinum non habent*. Ad hanc in principio recurramus, etcetera.

<THEMA> *Vinum non habent*, ubi supra.

85 In presenti sermone solum una conclusione uidebimus, que talis est: quod post Christi aduentum in sola uinea ecclesie catholice reperitur uinum gratie. Probatur hec conclusio tripliciter. Primo, auctoritate; secundo, ratione; tertio, exemplum.

90 Primo, auctoritate Augustini dicens quod: «extra ecclesiam catholicam nullum est bonum, nisi datur gratia gratum facies», et habetur in Canone primo, questione prima, capitulo “Teneamus”, etcetera. Et in hoc concordant omnes ecclesie doctores.

95 Secundo, probatur ratione, nam sicut peccatum et mors intrauit per unum hominem in mundum, sic gratia que a peccato liberat. Et sicut peccatum per Adam, sic gratia per Iesum Christum, ut dicit Apostolus ad Romanos quinto, quia: *factus est prius homo Adam in animam uiuentem et secundus Adam in spiritum uiuificantem*, prima Corinthiis decimo quinto. Que uiuificatio fuit per gratiam, que a solo Deo datur sic: *primus de terra terrenus, secundus de celo celestis*, quia Deus et homo. Et sic per Christum gratia data fuit dupliciter: aut per umbram Christi, aut per penitentiam ipsius. Per umbram ante Christi aduentum in ipsum credendo esse uenturum, sic in lege nature et scripture, ut patet in circumcissione, que fuit patribus data et in sacrificiis et oblationibus, ut ante circumcissionem, et post illam in mulieribus. Et sic parui infide parentum, qui credebant omnia illa figurare uerum Christi sacrificium in
100 cruce, etcetera, quia notitia alicuius per umbram aut figuram depictam est imperfecta respectu notitie penitentie illius. Et quia oriente sole omnia corpora faciunt umbram uersus occidentem et sic precedit umbra, sed quando sol iungitur corpori cessat umbra, patet quia quando est super zenith capitis nulla sit umbra, sic fuit de uero sole iustitie, scilicet: uerbo diuino, de quo processit umbra. Sed dum fuit iunctum corpori, scilicet: incarnato, cessauit umbra. Igitur patet quod post incarnationem solum illuminat per gratiam sua presentia, et per consequens, non figura nec in umbra. Ex quo patet quod non datur gratia in lege Mosi, etcetera, nec datur in lege agarenorum, quia in presentia fuit data gratia pro toto mundo quo ad sufficientiam: *de cuius plenitudine nos omnes accepimus*, Iohannis primo.

110 Tertio, patet hoc exemplo, nam Petrus suscitauit mortuos dupliciter, scilicet: mediante umbra, ut habetur Actuum quinto, et in presentia ipsius, ut patet quando Petrus tenebatur in Anthiochia a Theophilo in carcere, et pro liberatione ipsius promissione Pauli filium principis Theophili suscitauit, qui iam per quattuordecim annos ante obierat. Hoc autem significauit quod, sicut Petrus (cum comissa fuit ecclesia a Christo) mediante umbra et in
115 presentia mortuos suscitabat, sic lex Christi gratiam conferebat, que a peccatis suscitabat. Et sicut idem Petrus erat qui in umbra et in presentia suscitabat, sic eadem lex uetus et

75-76: Ct. 4, 12. | 77: Ct. 2, 4. | 82-84: cf. Io. 2, 3. | 93-94: I Cor. 15, 45. | 95-96: cf. I Cor. 15, 47. | 109: Io. 1, 16. | 111: cf. Act. 5, 15.

88-89: Augustinus] *Auctor err.* cf. Ful., *De Fid.*, XXXVI, 77. PL 65, 703C; cf. Gra., *Decr.*, II, 1, 1, 56. PL 187, 506A.

noua. Exemplum de imagine pictoris, que primo per lineamenta figuratur et ultimo per colores depingitur et uestitur, et est una et eadem. Sed primo est imperfecta; secundo iam auro et coloribus uestita et perfecta. Sic eadem fuit lex uetus imperfecta et noua iam
 120 perfecta et uestita in incarnatione uerbi, etcetera. Et sic patet quod umbra Christi dedit gratiam aliquam, sed presentia Christi maiorem dedit, etcetera, unde dicebat Dauid, Psalmi quinquagesimo sexto: *in umbra alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas*, scilicet: peccati Ade, quod transiuit in Christi morte. Item in Psalmo decimo sexto dicit: *sub umbra alarum tuarum protege me*. Vnde ale fuerunt brachia Christi in cruce, nam dixit Moses, Deuteronomii
 125 tricesimo secundo: *expandit alas suas et eduxit eos atque portauit in humeris suis*. Igitur patet quod si hodie non datur gratia in populo iudeorum nec in populo agarenorum, sed solum recipitur et habetur in ecclesia catholica christianorum, clarum est quod illi uinum gratie non habent. Quo ad primam partem.

Secunda pars moralis est talis: nam lex iudeorum et christianorum et agarenorum se
 130 habent sic, quod cum in lege iudeorum non fuit uua matura uinum illius fuit agreste, unde Moses in cantico Deuteronomii tricesimo secundo: *uua eorum, uua fellis*, etcetera, *uinum eorum, fel draconum*, quia: *dederunt Christo bibere uinum felle mixtum*, etcetera, et sic habetur Matthei uicesimo septimo. Sed in lege gratie fuit uinum optimum ex uua matura in sanguinem pretiosum conuersum, quod fuerat figuratum Numeri decimo tertio, quando
 135 missi fuerunt exploratores de deserto ad terram promissionis tempore maturationis uuarum: *et in torrente Botri absciderunt palmitem cum uua sua, quem portauerunt in uecte duo uiri*, etcetera. Uua matura fuit Christus tempore passionis, quando posita fuit in torculari crucis, nam fuit iuncta in palmite transuerso crucis et in uecte erecto, et sic duo ligna fecerunt crucem. Duo portantes fuerunt duo populi, scilicet: iudeorum, accusando et dicendo:
 140 *crucifigatur*, etcetera; alius fuit gentilis, unde ante dixerat: *tradetur enim gentibus ad crucifigendum*, etcetera. Sed lex Machometi solum habuit aquam inspidam, et sic fuit ut uinacia, que est aqua que apponitur dolio postquam uinum est extractum, et sic est pura aqua, que solum habet aliquem uini colorem. Vnde Osee tertio habetur: *diligunt uinaciam uuarum* (glosa ordinaria), id est, doctrinam et traditiones ab omni ueritate uacuas, ut sunt paganorum et
 145 agarenorum. Et sic in illa lege, licet aliqua moralia apponantur, sed de Christo solum colorem habent. Et sic sex hydrie significant sex mundi etates, in quibus sunt sterilitas et siccitas gratie quo ad peccata enormia, unde Dauid dicit: *anima nostra sicut terra sine aqua*, etcetera, Psalmi centesimo quadragésimo secundo. Et sic anima peccatorum est sine humore gratie.

150 Secundo, in illis fuit aqua, que est moralitas quedam, sicut in lege paganorum.

Tertio, per Christum ista aqua conueritur in uinum, patet hoc in lege Christi, unde:

in principio prime etatis Cain interfecit Abel propter inuidiam. Et sic illi qui sequuntur Cain in siccitate permanent; sed qui innocentiam sequuntur Abel aquam moralem habent; sed qui intelligit per Abel Christum a populo iudeorum occisum, aquam mutat in uinum,
 155 sicut in Christi lege habetur, etcetera.

In secunda etate cernimus Noe saluum in arca propter iustitiam, quia illum uidit Deus iustum, etcetera, et totum mundum damnatum in siccitate peccatorum, etcetera. Qui sequitur Noe aquam salutarem bibit, sed si intelligit in arca ecclesiam, que omnia animalia recipit, et intelligit in Noe Christum a filio primogenito Cham delusum, id est, a populo
 160 iudaico, sic per Christum aqua mutatur in uinum.

122: Ps. 56, 2. | 123-124: Ps. 16, 8. | 125: Dt. 32, 11. | 131-132: Dt. 32, 32-33. | 132: Mt. 27, 34. | 136: Nm. 13, 24. | 140: cf. Mt. 27, 23. | cf. Lc. 18, 32. | 143: Os. 3, 1. | 147: Ps. 142, 6.

165 Sed in tertia etate Sodoma cum aliis ciuitatibus subuertitur, sed Abraham per obedientiam pro filio offert arietem. Illi propter peccata nephanda ariditate gratie perierunt, sed qui obedientiam Abrahe sunt secuti aquam salutarem biberunt. Sed Christus aquam mutat in uinum, quando aperiens scripturas in Isaac diuinitatem in ariete humanitate Christi intelligere precepit. Et sic credens uinum bibit, etcetera.

170 In quarta etate legimus quod rex Dauid humilis regnauit, sed Saul superbus fuit perditus, etcetera. Igitur, qui secuti sunt Saul et fuerunt superbi siccitate gratie perierunt, sed qui humilitatem Dauid secuti sunt, aquam salutarem biberunt, etcetera. Sed Christus aquam mutat in uinum, dum ostendit per regnum Dauid regnum Christi, unde propheta: *suscitabo Dauid germen iustum*, Hieremie uicesimo tertio. Item: *regnabit in domo Dauid*, etcetera, Luce primo. Et sic qui hoc intelligit uinum optimum bibit, etcetera.

175 Item, in quinta etate populus captiuus fuit in Babilonia, sed populus in ariditate peccatorum stans captiuatur, sed penitens populus aqua penitentie potatus liberatur. Sed Christus hanc aquam mutauit in uinum. Et sic qui a captiuitate peccati per Christum liberari intelligit uinum optimum bibit.

180 In sexta etate Christus natus, circumciditur, offertur, etcetera, sed a duobus populis persequitur, scilicet: a populo iudeorum et ab Herode gentili, etcetera. Igitur, qui fuerunt Christo contrarii fuerunt aridi et sine gratia, quia gratia per Christum facta est, sed qui secuti fuerunt Christum in circumcissione et in aliis cerimonialibus, ut fuerunt iudei et agareni et christiani (qui ex his descendunt), aquam puram bibunt. Vnde sex hydrie in purificatione iudeorum posite fuerunt sex differentie sacramentorum in ueteri lege, unde dicit Apostolus: *sanguis bircorum aut uitulorum aut cinis uitule coinquinatos mundabat*, ad Hebreos nono. Iste hydrie fuerunt uacue in aduentu Christi, quia ordinabantur usque ad illud tempus et non amplius adueniente ueritate, etcetera. Ideo dicit Apostolus quod erant: *egena et uacua*, ad Galatas quarto. Sed Christus illa impleuit sumendo in se ut alios liberaret, unde dixit: *non ueni soluere legem, sed adimplere*, Matthei quinto. Illa impleuit mediante matre uirgine, que dixit: *quodcumque dixerit uobis, facite*, et sic ministris dixit Iesus: *implete*, etcetera. Isti ministri fuerunt sacerdotes, nam uirgo Maria duxit filium die octauo ad circumcissione et portauit illum ad templum die quadragesimo, et ministri sacerdotes tam in circumcissione quam Symeon in templo fecerunt quod Iesus ut Deus preceperat dando legem, que fuit a Deo dicendo: “implete”, etcetera. Sed Christus hanc aquam mutauit in uinum mutando circumcissionem in baptismum et omnia sacrificia in uerum, scilicet: in corpus suum. Hec autem fecit sumendo aquam, scilicet: illa sacramenta in se, et miscendo uinum in mensa die cene, unde: *miscuit uinum et posuit mensam*, Prouerbiorum nono. Et sic omnia sacramente ueteris testamenti habuerunt terminum ad sacramentum altaris et omnia sacrificia ad mortem suam mutauit. Igitur aquam cum uino mixtam in sanguinem pretiosum, in quo dedit nobis gratiam, quia: *lauit nos a peccatis in sanguine suo*, Apocalypsis primo. Et sic patet quod in sola ecclesia catholica est uinum pretiosum gratie. Nam iudei et agareni *uinum non habent*. Quo ad secundam partem.

200 Sed dicent isti agareni quod bibere uinum est illicitum. Respondeo cum Holcoto super librum Sapientie, quod usus temperatus uini semper fuit licitus, unde cum uirtus moralis consistat in medio, excessus et defectus illius est prohibitus. Sicut comedere est licitum, multum comedere et parum etiam prohibetur, sic in proposito. Dico igitur quod semper usus uini fuit licitus.

169-170: Ier. 23, 5. | 170: Lc. 1, 33. | 182: Hbr. 9, 13. | 184: Gal. 4, 9. | 185-186: Mt. 5, 17. | 187: cf. Io. 2, 5-7. | 194: Prv. 9, 2. | 197: Apc. 1, 5. | 198: cf. Io. 2, 3.

200-201: cf. Rob. Holc., *In Lib. Sap.*, II, 21, 7, p. 76.

205 Primo, patet in lege nature semper. Et si dicis: uinum uinee incepit tempore Noe, ut dicit Hieronymus, dico quod ante Noe in principio creationis mundi fuerunt uites siluestres, ut sunt hodie in arboribus posite. Vnde Genesis primo, in tertia die ante hominis productionem produxit Deus *herbam uirentem et omne lignum pomiferum*, etcetera. Per quod, ut dicit Lyra: «intelligitur omne lignum et arbor faciens fructum et habens sementem in semetipsa». Et sic comprehenditur uitis et sic ex illis arbustis in arboribus existentibus pendebant racemi et uue; ex illorum musto fiebat uinum imperfectum, quod non indigebat aqua. Sed Noe accipiens ex illis arbustis siluestribus plantauit uineam, sicut fit hodie ex barbatis, sed cum uinum ex arbustis sit debile, illud autem quod sit ex uinee uuis sit forte et perfectum. Noe, ut dicunt doctores, fuit deceptus in uirtute illius uini et postea oportuit
210 illud uinum temperare aqua. Exemplum: sicut uinum Lombardie appetit parum aque, quia est uitis posita in arboribus, sed uinum uinearum indiget multa aqua. Et sic in illa florida etate patriarcharum omnes uinum bibebant, sed aqua temperatum.

Secundo, patet in lege scripta, in qua non solum fuit licitum, sed preceptum, unde Prouerbiorum nono habetur preceptum: *bibite uinum, quod miscui uobis*, scilicet: mixtum cum aqua, unde dicit Cato: «uino te tempera», scilicet: uinum cum aqua, uel tempera te uino non superflue bibendo illud, etcetera. Si autem non esset licitum, non poneretur in sacrificiis, nam in lege in plerisque locis habetur et precipitur quod sacrificia offerentur cum libaminibus, in quibus semper ponebatur uinum, unde Deuteronomii tricesimo secundo: *bibebant uinum libaminum*.
220

Item patet in lege gratie, nam in illa omnes apostoli et sancti illud biberunt, et etiam Christus, qui nunquam peccauit secundum agarenos. Si autem non fuisset licitum, non permisisset quod in sua presentia in nuptiis illud biberent, qui etiam miraculose illis dedit. Item apostolus Paulus hoc precepit Timotheo discipulo suo dicendo: *noli aquam bibere, sed utere modico uino propter stomachum*, prima ad Timotheum quinto capitulo. Et sic precepit temperate bibere uinum, sed prohibet excessum illius, dum dicit ad Ephesios quinto: *nolite inebrieri uino*, etcetera.
230

Sed dicerent isti agareni: nobis est illicitum et prohibitum. Dico quod non a Deo, ad quem spectat precipere et prohibere. Vnde agareni per annos quindecim et amplius uinum biberunt, et in Alchorano non interdicitur, sed precipitur bibere, ut patet libro secundo, azora decima, alea sexagesima septima, in qua dicit Machometus quod angelus ex parte Dei dixit ei quod nuntiaret populo suo quod comederent de fructu uitis et palmarum et quod biberent ex uino illorum. Hoc dixit quia in partibus Arabie fiebat uinum ex dactilibus, sicut fit in aliquibus partibus ex passis, etcetera. Et sic dicunt doctores agarenorum, maxime Abuatia et Azamachxeri, quod uinum non est prohibitum a Deo, sed solo a Machometo in Sunna sua, et sic ipse uenit contra Dei preceptum. Et sic patet quod usus uini cum temperamento semper fuit licitus communiter et per se, sed per accidens potest esse illicitus alicui persone. Sunt autem tres conditiones personarum quibus est illicitus.
235
240

Primo, ut dicit Holcotus in libro Sapientie, ex conditione persone bibentis, quia: «forte ab illo facile leditur» et cognoscit quod illo mediante perdit sensum et intellectum, etcetera, et talis debet dimittere bibere uinum. Et hoc maxime accidit propter debilitatem uirtutis capitis, quod plurimum accidit in mulieribus. Et sic dicit Valerius Maximus, libro secundo, quod: «usus uini olim romanis feminis ignotus fuit», etcetera. Et hoc propter deffectum
245

208: Gn. 1, 11. | 219: Prv. 9, 5. | 224: Dt. 32, 38. | 228-229: I Tim. 5, 23. | 230-231: Eph. 5, 18.

206: cf. Hier., *Ep.*, XXII, 8. *PL* 22, 399CD. | 209-210: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 1), Gn. 1, 11, f. 25v. | 220: cf. Cat., *Dist.*, I, 15, p. 19. | 235: cf. Q 16, 67; cf. Io. And., *Conf.*, c. X, p. 198. | 240: cf. Mustl., XXXVI, 7, 1. | 243-244: cf. Rob. Holc., *In Lib. Sap.*, II, 21, 7, p. 76. | 247: Val. Max., *Fac. Et Dic. Memor.* (vol. 1), lib. 2, p. 87.

uirtutis capitis. Et sic dicit Aristoteles in Problematibus, particula tertia, quod senes citius inebriatur, quia non habent uirtutem fortem, etcetera.

250 Secundo, prohibetur uinum alicui ratione officii eminentis, ut fit in illis qui rectores et iudices sunt regni uel prouincie, etcetera, scilicet: qui debent gubernare generaliter quo ad mundum, ut sunt reges, uel quo ad Deum in spiritualibus, ut sunt prelati, etcetera.

Primo, patet de rectoribus et gubernatoribus seculi, ut sunt reges. Ratio est quia tales per specialem sapientiam debent populum gubernare et regere et sic debent se temperare uino. 255 Ideo dicit Salomon, Prouerbiorum tricesimo primo: *noli uinum dare regibus*. Ibi non loquitur de uino simpliciter, sed de inordinato uino. Vnde illud dare notat inordinationem, nam communiter dicimus: “ille se dat uino”, id est, superflue uinum bibit. Quod autem loqueretur Salomon de superfluitate uini patet ex uerbis sequentibus, unde sequitur in 260 textu: *quia nullum secretum est ubi regnat ebrietas*. Et quia ad gubernationem regni multum confert secretum, ideo precepit ne reges uterentur superfluitate uini. Et ideo in hac nostra etate, felicissimi reges Hispaniarum in hoc sunt secuti preceptum et consilium regis Salomonis. Nam quia regina Isabella gloriose memorie cognouit se esse mulierem et respectu uiri fragilem, ideo totaliter a uino se abstulit; et inuictissimus Ferdinandus illud temperatissime bibit. Et sic in sua gubernatione magnum seruauerunt secretum, quia solum 265 inter se et Deum consiliati sunt, et ratio est quia: *cor regis in manu domini*, ut dicit Salomon Prouerbiorum uicesimo primo. Debet igitur rex audire consilium, sed sequi Christum. Et sic patet quod regibus non interdicitur uinum simpliciter, sed excessus uini. Item ratione officii in spiritualibus interdicitur sacerdotibus, unde Leuitici decimo, dixit dominus ad Aaron: *uinum et omne quod inebriare potest non bibetis tu et filii tui, quando intrabitis in tabernaculum 270 testimonii*, etcetera. Et infra dicit et dat rationem huius dicens: *ut habeatis scientiam discernendi inter sanctum et prophanum et inter polutum et mundum*, etcetera. Et sic patet quod sacerdotibus non prohibetur usus uini simpliciter, sed ad tempus dum debent officium suum (quod excellit omnia alia) exercere, ne ratione perturbet excessus illius, etcetera. Hoc idem habetur in Alchorano, libro primo, azora tertia, que est “Mulierum”, alea quadragesima tertia, ubi dicitur: ‘o uos credentes! Non intretis in orationem existentes ebrii, donec facta fuerit digestio, et inter ea que dicitis discernatis’. Ex quo patet quod non prohibetur simpliciter uinum, sed excessus illius et ad tempus et non semper. Sic fit in lege Christi, quia sacerdotes dum debent sacrificare non solum abstinent a uino, sed etiam ab aqua et ab 275 omni cibo, immo celebrant stomacho uacuo et ieiuno.

280 Tertio, est prohibitum uinum illis qui uoto se astringunt, ut patet in ueteri testamento de Samsone et Iohanne Baptista, etcetera. Sicut esset in nouo, si aliqua persona uouisset uel in aliquam religionem intraret, que illud obseruaret, sicut fit de carnibus in aliquibus. Machometus uero (quia habebat morbum caducum) noluit illud bibere, et sic in Sunna aliis precepit ne biberent. Clarum est quod uinum limphatum cum maiori quantitate aque non 285 est uinum, quia aque maior pars conuertitur ad se uinum, ut patet in sacramento altaris. Et sicut homo mortuus non est homo cum dictione distrahentem, sic uinum multum aquatum non habet rationem uini.

Et sic uos, proximi mei, non scandalizemini in hoc: quod christiani bibunt uinum. Nam uinum inmoderatum etiam interdicitur nobis christianis, sed temperatum in quantitate et 290 qualitate conceditur omnibus. Et si temperate comedemus et bibemus et omnia opera uirtuose fecerimus, hic habebimus gratiam et in futuro gloriam, quam nobis concedat, etcetera. Amen.

255: Prv. 31, 4. | 259: cf. Prv. 31, 4. | 265: Prv. 21, 1. | 269-271: Lv. 10, 9-10.

248: cf. Arist., *Pro.*, III, 34, 876a15, pp. 100-101. | 275-276: cf. Q 4, 43. | 283: cf. Musl., XXXVI, 7, 1.

<THEMA> *Adorate dominum*, Psalmi uicesimo octauo.

Originaliter uerbum reperi quod assumpsi, etcetera.

5 Sententia est catholicorum doctorum quod adorare nihil aliud est quam reputare se esse
quasi nihil respectu alicuius excellentissimi et recognoscere omnia ab illo habuisse et
sperare ea que uentura erant. Ex quo patet quod adoratio soli Deo pertinet tripliciter:
ratione essentie, ratione potentie et ratione presentie. Ratione essentie quia est infinita et
summa bonitas. Ratione potentie quia cuncta creauit. Ratione presentie quia illa conseruat
10 et gubernat omnia que in mundo sunt. Et sic, licet principaliter adoratio conueniat Deo
ratione istorum trium, ut prediximus, sed secundario et ex consequenti conuenit aliis,
scilicet: participantibus aliquid diuinitatis secundum ista tria. Exemplum: in domo regia
honor principaliter debetur regi secundum ista tria:

primo, ratione essentie, que est maiestas regia excellens, et presumitur ut excellat omnes
in uirtutibus et excellentis.

15 Secundo, ratione potentie, quia mediante iustitia gubernat omnia.

Tertio, ratione presentie, quia per suam presentiam conseruat omnia mediantibus suis,
etcetera. Sic ex consequenti, honor conuenit aliis inferioribus in suo palatio secundum ista
tria.

20 Primo, ratione essentie et bonitatis, ut sacerdotibus et prelatibus de sua capella, quia
presumitur quod excellunt in uirtute et bonitate. Secundo, ratione potentie, ut sunt satellites
et gubernatores regis, qui etiam participant aliquid regum quo ad potentiam, etcetera.
Tertio, sunt priuati ad latus, ut consilarii secretorum, et isti participant aliquid de presentia,
etcetera. Sic in proposito accidit in Deo, nam honor primo et principaliter et essentialiter
25 conuenit Deo, ut diximus tripliciter, scilicet: quo ad essentiam, potentiam et presentiam.
Secundo, et participatiue conuenit aliis sanctis. Similiter tripliciter primo ratione essentie
participatiue, scilicet: gratie et bonitatis. Et sic conuenit omnibus qui sunt in gratia, cum
honor, si primum uirtutis, solus uirtuosus est honorandus, ut dicit Philosophus quarto
Ethicorum, quia ut idem dicit in eodem loco: «prauus non est dignus honore». Et isto
30 modo conuenit omnibus angelis bonis et omnibus sanctis existentibus in gratia et in
gloria.

Secundo, ratione potentie, et sic conuenit principatibus, potestatibus et dominationibus
in angelis, et sanctis conuenit, quibus data fuit potentia predicandi et conuertendi alios, ut
septuaginta duo discipulis, et etiam regibus, imperatoribus et pontificibus, unde Apostolus
ad Romanos decimo tertio dicit: *non est potestas nisi a Deo*. Item dicit: *qui potestati resistit, Dei*
35 *ordinationi resistit*.

Tertio, ratione presentie, et sic conuenit ipsi cherubin et seraphin et sanctis qui sunt in
presentia Dei. Ex quibus patet quod tres sunt species adorationis, ut dicunt doctores in
tertio Sententiarum, distinctione nona.

2: Ps. 28, 2. | 34-35: Rm. 13, 1-2.

28: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, IV, 7, 23b35, p. 213. | 37-38: cf. Petr. Lom., *Sent.*, III, 9, 1. PL 192, 776; cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 9, q. 1, a. 2, p. 520.

37: Species] M speties.

Prima est excellentissima, que soli Deo conuenit et dicitur “latria”.

40 Secunda est communis, que conuenit omnibus sanctis et dicitur “dulia”.

Tertia est media inter istas, que dicitur “hyperdulia”, quasi supra duliam, et hec conuenit illis qui sunt infra Deum, sed sunt super sanctos omnes.

Hec autem conuenit uirgini Maria tripliciter.

45 Primo, ratione essentie, quia uirgo Maria habuit maximam puritatem per naturam et per gratiam, unde Anselmus dicit de ea: «decurt ut ea puritate niteret, qua maior sub Deo nequit intelligi». Ratio est ut dicit sanctus Thomas in primo Sententiarum, distinctione decimo septima, questione secunda, quarto ad quartum et distinctione quadragesima quarta, tertio ad tertium: «puritas augetur per recessum a peccato, charitas autem et bonitas per accessum ad terminum». Sed cum inter puras creaturas magis fuerit separata uirgo Maria ab omni
50 peccato, quia ab originali et mortali et ueniali fuit omnino separata.

Sed forte dices quod angeli boni fuerunt tante puritatis sicut uirgo Maria, quia etiam separati fuerunt ab omni peccato. Dicendum quod non fuerunt in tanta puritate sicut uirgo Maria, quia ut dicit sanctus Thomas, ipsa excessit angelos in puritate, ut dicit in opusculo Super Salutatione Angelica, opusculo octauo, columna secunda. Ratio autem est ista: quia
55 licet angeli fuerint separati a peccato quo ad actum, non autem quo ad potentiam, quia potuerunt in aliquo tempore uel instanti aliquo uel in aliqua mora ante confirmationem peccare, sed uirgo Maria nunquam potuit, etcetera. Exemplum de uase uitreo infrangibili omnimodo et de aliquo quod posset frangi, licet nunquam fuerit fractum. Ista duo uasa, si uenderentur, clarum est quod illud quod fuerat omnino infrangibile esset maioris pretii et
60 dignitatis quam illud quod fuerat frangibile, licet nunquam fuisset fractum. Sic in proposito. Et sic angeli boni fuerunt separati a peccato solum actualiter, quia sicut mali angeli peccauerunt actu, sic omnes tunc potuerunt peccare. Sed uirgo Maria fuit separata actu et potentia, quia nunquam in aliquo actuali potuit peccare. Et sic ratione essentie (que nunquam fuit unita peccato nec potentie peccati) fuit purior, etcetera.

65 Secundo, patet hoc ratione presentie et propinquitatis ad Deum. Exemplum: sicut regina est propinquior regi inter omnes qui sunt in regno, quia sunt duo in carne una, sic in proposito. Nam ut dicit Augustinus in sermone: «caro Christi caro uirginis est», etcetera. Et sic dicit sanctus Thomas quod uirgo Maria excellit angelos in tribus, scilicet: in puritate, in plenitudine gratie et in familiaritate. Patet primo in conceptione: cum esset totus mundus
70 tenebrosus per peccatum Ade, uenit radius lucis, scilicet: uerbum Dei, ad illuminandum mundum, sed primo intrauit in uterum uirginis. Exemplum: sicut quando est domus tenebrosa et obscura, uenit radius solis et intrans per uitreum illuminat totam domum, sed primo uitreum sine corruptione illius, sic in proposito. Ideo habetur Isaie sexagesimo: *surge illuminare Hierusalem, quia uenit lumen tuum. Ecce tenebre operient terram et caligo populos, super te autem orietur dominus*, etcetera.
75

Sed forte dicet agareus: si uerbum Dei est Deus, ut uos dicitis, quomodo uenit in mundum reliquens patrem? Et quomodo potuit mutari? Quomodo uenit in mundum, qui replet mundum et est ubique, etcetera? Dico tibi quod ueniendo in mundum non uenit ad

73-75: Is. 60, 1-2.

45-46: Ans., *De Conc. Virg.*, XVIII. PL 158, 451A. | 48-49: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 1), lib. 1, dist. 17, q. 2, a. 4 ad 3, p. 894; (vol. 2), lib. 1, dist. 44, q. 1, a. 3 ad 3, p. 900. | 53-54: cf. Th. Aq., *In Sal. Ang.*, 1120, p. 241. | 67: cf. Pseu. Aug. Hipp., *De Ass. B. M. V.*, V. PL 40, 1145B. | 68: cf. Th. Aq., *In Sal. Ang.*, 1114-1120, pp. 239-241.

80 locum in quo non esset, sed uenit in mundum per nouum effectum, quem ante non faciebat. Et hoc sine sui mutatione non recedendo a patre, sicut radius non recedit a sphaera solis dum uenit in mundum, et illuminando non mutatur nec alteratur in sua diuinitate. Sicut radius solis intrando per uitrum non perdit aliquid de resplendore et luce, sed aliquando recipit aliquem colorem a uitro, ut si uitrum est uiride, uidetur lux uiridis et splendens, sic in proposito. Verbum non perdit lucem diuinitatis, quia Iohannis primo: 85 *uidimus eum quasi unigenitum a patre plenum gratie et ueritatis*, sed accepit colorem uitri uirginis accipiendo carnem in utero suo. Vnde Apostolus: *in similitudinem hominum factus et habitu inuentus ut homo*, ad Philippenses secundo, quia tunc *in terris uisus est et cum hominibus conuersatus*, Baruch tertio capitulo. Et patet quod in incarnatione primo unitus fuit uirgini in utero eius. Item in utero stetit per nouem menses. Item in uita sua semper familiariter 90 mansit cum ea summando lac et in brachiis suis, etcetera. In morte *stabat Maria iuxta crucem*, post mortem positus in gremio eius; in resurrectione primo illi apparuit et post ascensionem et eius assumptionem stat regina a dextris eius. Et sic patet quod ratione presentie familiariter se habuit uirgo Maria. Igitur debet adorari adoratione super omnes sanctos.

95 Sed contra, de Christi humanitate, quia magis coiuncta in unitate persone, etcetera. Dicendum quod humanitas, ut unita in persona Dei, adoratur eadem adoratione, scilicet: latria, unde Damascenus libro tertio, capitulo octauo: «unus est Christus perfectus Deus et perfectus homo, quem adoramus cum patre et spiritu sancto una adoratione cum incontaminata carne eius, non in adorabilem carnem eius dicentes». Hec ille. Nam cum sit 100 una sola persona, non potest diuidi adoratio. Exemplum: non datur una reuerentia anime regis et alia corpori, sed una tamen, cum sit una sola persona regis. Sic in proposito. Sed si pro possibili ille homo separetur a diuinitate, non adoraretur tunc adoratione latrie, sed quadam alia, scilicet: hyperdulia. Exemplum: persona summi pontificis adoratur quadam excellenti adoratione, sed separata anima a suo corpore illud corpus non adoratur tali adoratione. Sed dum tractatur et balsamatur, tractatur cum maiori reuerentia quam aliquod 105 corpus, quia fuit aliquando unitum ipsi anime, que loco Christi gubernauit totum orbem. Sic in proposito, separata humanitate a diuinitate non adoraretur adoratione latrie, sed propter hoc, quod fuit coniuncta uerbo diuino, adoratur quadam excellenti adoratione, que esset infra Deum et super sanctos: hec est hyperdulia, quia non sunt nisi tres adorationes, 110 etcetera.

Tertio, patet ratione potentie, quia uirgini fuit communicata maior potentia quam cuicumque pure creature, unde Bernardus dicit: «data est tibi, o uirgo beata, omnis potestas in celo et in terra, ut quodcumque uolueris ualeas impetrare». Dat ratione dicens: «tu es enim mater Dei et hominis, mater regis et exulis, mater rei et iudicis». Et non quod 115 Bernardus non dicit “dare”, sed “impetrare”, unde est mediatrix in hoc mundi et in fine mundi, scilicet: in finali iudicio. Et sic in uita mater Dei et hominis, quia eius filius est Deus et homo *uerbum caro factum*. Etiam secundum Machometum, et in iudicio mater rei et iudicis, quia in finali iudicio Christus erit iudex omnium, ut habetur in Sunna, “Libro Florum”, etcetera. Et sic patet quod maior potentia fuit uirgini communicata quam alicui pure creature, etcetera. 120

85: Io. 1, 14. | 86-87: Phil. 2, 7. | 87-88: Bar. 3, 38. | 90: Io. 19, 25. | 117: cf. Io. 1, 14.

97-99: Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, III, 8. PG 94, 1014C; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), III^a, q. 58, a. 3, p. 450. | 112-114: Bernardus] NI. cf. Petr. Dam., *Serm.*, XLIV. PL 144, 740B; cf. Pseu. Ans. Luc., *Med. Sup. Sal. Reg.*, VII. PL 149, 589A. | 118: cf. Musl., LIV, 23, 1.

91: Resurrectione] M resurrectione. | Apparuit] M apperuit.

125 Sed dices contra: de anima Christi cui maior fuit potentia communicata. Dicendum quod est uerum, sed anima Christi fuit uerbo coniuncta et sic, secundum Damascenum, fuit instrumentum coniunctum diuinitati. Sed uirgo Maria fuit instrumentum separatum, quia ipsa non fuit unita in persona. Exemplum: scriptor scribit mediante instrumento duplici, scilicet: coniuncto, quod est brachium uel manus dextera, et mediante instrumento separato, quod est calamus. Clarum est quod maior potentia est communicata brachio uel
 130 manus quam penne. Quod patet quia manus potest scribere sine calamo, ut cum carbone, etcetera, sed calamus non potest sine manu. Sic fuit in redemptione generis humani, quia Deus fuit redemptor et humanitas instrumentum coniunctum, ut brachium, unde Exodi decimo quinto: *dextera tua, domine, magnificata est*. Item in Psalmo centesimo decimo septimo: *dextera domini fecit uirtutem*. Item Isaie quinquagesimo tertio: *brachium domini cui reuelatum est?* Sed uirgo fuit ut calamus et instrumentum separatum. Et sic humanitas Christi poterat
 135 coadiuuare in redemptione sine uirgine, quia potuit creare nouam humanitatem sicut in Adam, sed conuenientiori modo fuit sic, scilicet: quod esset homo qui redimeret sicut fuit homo qui gratiam perdidit et quod esset mediante muliere factus, sicut mediante muliere fuit perditus. Vnde de hac redemptione per incarnationem loquitur Psalmi quadragésimo quarto dicens: *eructauit cor meum* –dicit pater– *uerbum bonum*, id est, filium, quia sicut de plenitudine cordis interioris mediante spiritu eructatur in partes exteriores, sic incarnatus fuit filius mediante spiritu sancto et missus in mundum. Et quia hoc fuit decentius ex
 140 regina, sic fuit mundus perditus ex prima regina, scilicet: Eua. Ideo dicitur in eodem Psalmo: *astitit regina a dextris*, scilicet: preparata ad mundi redemptionem, unde dicitur: *astitit regina a dextris tuis*, etcetera. Et ut notaret quod ipsa non erat instrumentum iunctum sed separatum dicit: *lingua mea calamus scribe uelociter scribentis*. Vnde sicut summus pontifex omnia concedit dicendo “fiat”, sic mediante fiat uirgo Maria fuit instrumentum separatum
 145 redemptionis nostre, unde Bernardus in sermone uel in homilia quarta Super Missus Est ait uirgini Marie: «responde uerbum et suscipe uerbum, profer tuum et concipe diuinum», etcetera. Et sic dando concensum et dicendo *fiat mihi* uelociter et breuiter fuit facta conceptio uerbi diuini in utero uirginali. Et sic patet quod uirgini fuit communicata magna potentia, sed non in equalitate potentie diuine, unde dicit ipsa in cantico suo: *fecit mihi magna*
 150 *qui potens est*, etcetera.

Et sic Deus creat, sed ipsa recreat uel Deus mediante ipsa, unde dicit Bernardus loquens uirgini: «merito ad te respiciunt oculi totius creature, quia de te, in te et per te benigna manus omnipotentis quicquid creauerat recreauit», etcetera. Et sic manus fuit instrumentum coniunctum, ipsa uero instrumentum separatum.

155 Item in conseruatione ea mediante recipimus sanitatem, diuitias, etcetera, unde Bernardus: «in te enim tristis consolationem, eger curationem inuenit», etcetera.

Item quo ad iustificationem, quia licet gratia et gloria sint immediate a Deo, unde Psalmi octogésimo tertio: *gratiam et gloriam dabit dominus*, sed ea mediante, unde Bernardus: «in te enim iustus gratiam, peccator ueniam inuenit», etcetera. Et sic dicit: «si quid gratie in nobis
 160 est totum ab ea nouerimus redundare», et sic impetrat dum oratur uel adoratur. Verum scio quod ipsa dicit: “ego sum pura creatura, ut uos, et sic pro deuotis supplicabo”. Sed cum

130: Ex. 15, 6. | 131: Ps. 117, 16. | Is. 53, 1. | 137: Ps. 44, 2. | 141-142: Ps. 44, 10. | 143: cf. Ps. 44, 2. | 147: cf. Lc. 1, 38. | 149-150: cf. Lc. 1, 49. | 158: Ps. 83, 12.

122: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, III, 26-27. PG 94, 1094B-1098B; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 62, a. 5, p. 481-482. | 146: Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, IV, 8. PL 183, 84B. | 152-153: cf. MF. Bern. Cl., *Serm. In Fes. Pent.*, II, 4. PL 183, 328B. | 156: Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, 2. PL 183, 430D. | 158-159: Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, 2. PL 183, 430D. | 159-160: Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 6. PL 183, 441B.

omnia ista tamquam a fonte et immediate sint a Deo, si uultis illam hodie recipere *adorate dominum*, ad hanc igitur in principio, etcetera.

<THEMA> *Adorate dominum*, ubi supra.

165 Tam magnum fuit nephandum peccatum idolatrie quod primo et principaliter a Deo inter precepta prohibetur dicendo, Exodi uicesimo: *non habebis deos alienos, non facies tibi sculptile nec similitudinem*, etcetera. Et sic duo precepit Deus: primo, quod non accipiamus alium deum nisi illum qui est uerus Deus creator celi et terre. Sed quia hoc potest esse
170 dupliciter, primo, sine imagine uel figura, quia ut dicit Varro, romani multo tempore coluerunt deos aliquos sine aliqua imagine, demum fecerunt imagines idolorum, et sic primum prohibetur cum dicit: *non habebis deos alienos*; secundum cum dicitur: *non facies tibi sculptile*, etcetera.

Primo, igitur habet deos alienos qui aliquid stimat uel colit et amat supra Deum, unde dicit Hieronymus quod: «quis plus ueneratur et amat hoc illi Deus est». Ratio huius est quia
175 cum bonus sit diligendum, summum bonum est summe diligendum. Igitur illud quod quis amat, super omnia illud habet pro Deo. Et sic, cum creature quis attribuit quod est Dei proprium facit deum alienum, quod potest fieri tripliciter, cum creature sint in triplici differentia, quia aut est supra hominem, ut celum et angeli aut est infra hominem, ut creature inferiores aut est ipse homo, unde dicit Iohannes in canonica prima Iohannis
180 secundo capitulo: *omne quod est in mundo aut est concupiscentia carnis aut concupiscentia oculorum aut superbia uite*.

Primo, igitur faciunt deos alienos per superbia et elationem, ut qui adorant demonia, scilicet: angelos malos, unde Ecclesiastici decimo: *initium superbis hominis apostatare a Deo*. Et non solum incurrit heresim uel idolatriam qui colit aut ueneratur demones, sed etiam qui
185 sequitur elationem demonis hereticus est, unde Augustinus dicit: «hereticus est qui pro alicuius temporalis comodi et maxime uane glorie principatusque sui gratia, falsas ac nouas opiniones gignit uel sequitur», etcetera. Et sic sunt periculosi predicationibus nostri temporis, qui propter uanam gloriam cupientes aliqua noua dicere in predicationibus querendo gloriam mundi, perdunt gloriam apud Deum, etcetera.

190 Et sic patet primus modus: quo aliqui faciunt et accipiunt deum alienum super hominem, sumendo angelum bonum uel malum. Vnde Apocalypsis decimo nono, dum Iohannes uidens quod angelus dixerat ei: *hec uerba Dei uera sunt*, etcetera. Dicit Iohannes: *cecidit ad pedes eius, ut adorarem eum*, scilicet: angelum, *et dixit mihi*, scilicet: angelus, *uide ne feceris conseruus enim tuus sum et fratrum tuorum habentium testimonium Iesu, Deum adora*, etcetera. Et sic
195 patet quod angelus etiam bonus non est adorandus illa suprema adoratione qua Deus adoratur. Vnde, licet fuerit una causa illa communis, que a doctoribus assignatur “quare angelus non permisit se adorari”, tunc sicut ante incarnationem fecerat, propter hoc quod natura humana ante incarnationem non erat sic exaltata nec eleuata, sicut nunc, quando a uerbo fuit assumpta.

200 Sed causa secunda fuit hec: nam sicut in parte interiori latria est excellentior inter alias, sic debet esse in parte exteriori. Nam adoratio requirit corporalem actum, ut dicit sanctus Thomas in secunda secunde, questione octogesima prima, septimo articulo; et questione

162-164: cf. Ps. 28, 2. | 166-167: Ex. 20, 3-4. | 171-172: Ex. 20, 3-4. | 180-181: I Io. 2, 16. | 183: Sir. 10, 14. | 192-194: Apc. 19, 9-10.

169: cf. Varr., *Ant. Rer. Div.*, lib. I, 18 (59), p. 22. | 174: cf. MF. Pseu. Hier., *Br. In Psal.*, LXXX. PL 26, 1060D. | 185-187: Aug. Hipp., *De Vti. Cre.*, 1, 1. PL 42, 65B.

octogesima secunda, secundo, obiectione; et tertio, distinctione nona, questione prima ad
 205 primum; et tertia, questione tertia, obiectione. Et licet quecumque adoratio requirat actum
 corporalem, sed secundum diuersitatem adorationum debet esse diuersitas inclinationis
 corporis, quia maior inclinatio requiritur in hyperdulia quam in dulia, et maior in latria
 quam in quacumque aliarum. Exemplum: magna reuerentia prestamus magnatibus palatii
 regalis, sed maior datur regine et maxima datur regi uel imperatori. Vnde: *Nathan pronus in*
 210 *terra adorauit regem Dauid*, tertio Regum primo, et sic dicitur in uersiculo gramaticali: “flecte
 genu genti, sed genua omnipotenti”. Et sicut magnatibus inclinamur cum pileo in manu,
 regine uero cum uno genu in terram, regi uero cum duobus, sic in proposito est de sanctis
 ad uirginem Mariam et de uirgine Maria ad Deum. Quia sicut a Deo habemus quidquid est
 in nostra persona, sic ei totam personam debemus prostrare, et quia Iohannes prostrabat
 215 totam personam angelo, quod erat proprium Deo, unde dicitur Apocalypsis decimo nono:
cecidi ad pedes eius, ut adorarem eum, et dixit mihi: “uide ne feceris conseruus enim tuus sum et fratrum
tuorum”, etcetera. Et Iohannes in hoc non errauit, quia bene cognoscebat esse angelum, sed
 hoc faciebat propter maximam humilitatem.

Tertia causa fuit quia forte Iohannes fuit excellentior multis angelis. Et hoc sciebat ille
 angelus qui erat in gloria, sed Iohannes illud ignorabat, cum esset uiator. Et patet quod
 220 bonus angelus non debet adorari nec uenerari pro Deo, nec illi debet dari quod est
 proprium Dei, et per consequens nec malus a fortiori, quia: «prauus non est dignus
 honore», ut dicit Philosophus quarto Ethicorum, nec homo debet extolli supra Deum per
 elationem, unde Ecclesiastici decimo: *initium superbie hominis apostatare a Deo*, sicut fuit in
 Eua.

225 Secundo, hoc fit in parte sensitua hominis, ut fecerunt epicurii, qui posuerunt
 felicitatem et summum bonum in gula et in luxuria, de quibus dicit Apostolus ad
 Phillipenses tertio: *quorum Deus uenter est*.

Tertio, hoc fit in rebus inferioribus ad hominem, ut sunt auari. Nam auarus habet
 ducatum pro Deo, de quibus dicitur Matthei sexto: *ubi est thesaurus tuus ibi est cor tuum*. Vnde
 230 dicit Apostolus ad Colossenses tertio, quod *auaritia est simulachrorum seruitus*, nam auarus
 numerat pecuniam quando bonus christianus tendit ad missam, etcetera.

Secundo, fit contra hoc preceptum faciendo imagines, et hoc dupliciter.

Primo, per imagines interiores, ut in imaginatiua uel fantasia, unde quando dicitur: *non*
facies tibi imaginem, etcetera, tollitur et prohibetur omnis error, nam omnis error est fictio
 235 mentis. Errorem autem facit fantasia obnubilans rationem, que facit quod illud quod non
 est esse uideatur. Hoc autem facit fantasia fortis circa aliquam mulierem uel circa thesauri
 inuentionem. Et sic astutia demonis illudit sensus et uidetur esse uerum quod non est.

Secundo, hoc fit per imaginem uel fantasiam falsam, scilicet: quando homo iudicat de
 diuinis secundum ea que hic apparent in mundo inferiori. Et secundum hoc errauit
 240 Aristoteles dicendo mundum eternum, quia motus erat eternus et infinitus quia circularis, et
 sic carebat principio et fine et materia eterna, et per consequens generatio et corruptio esset
 circularis. Videbat enim quod in his inferioribus artifex semper presupponit materiam, sic

208-209: III Rg. 1, 23. | 215-216: Apc. 19, 10. | 223: Sir. 10, 14. | 227: Phil. 3, 19. | 229: Mt. 6, 21. | 230:
 Col. 3, 5. | 233-234: cf. Ex. 20, 4.

202-204: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 81, a. 7, p. 501; q. 82, a. 2, p. 504; *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist.
 9, q. 1, a. 3, qc. 3, p. 526. | 221-222: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, IV, 7, 23b35, p. 213. | 240: cf. Arist. Lat., *Phys.*,
 VIII, 6, 259a12, p. 308.

credidit in primo artifice non cognoscens quod ille posset creare materiam, et sic heretice dixit mundum esse eternum et nunquam incepisse. Sic enim Machometus imaginatus fuit
 245 de rebus superioribus et diuinis, sicut de istis inferioribus. Nam dum uidebat quod filius in his inferioribus non habetur, nisi ex uiro et muliere, sic credidit esse in Deo, et sic dixit quod: ‘Deus non habet filium, quia non habuit mulierem nec concubinam’. Clarum est quod Adam factus fuit a Deo sine uiro et muliere et Eua facta fuit sine muliere. Item dixit (si Deus haberet filium) quod aliquando esset rixa inter patrem et filium, uidens quod in his
 250 inferioribus erat sepe rixa inter filium et patrem super dominio regni. Et sic iudicauit de superioribus et diuinis, sicut fit in his inferioribus. Clarum est quod in his inferioribus sunt in patre et filio diuerse uoluntates, sed in diuinis eadem est uoluntas patris et filii, igitur non esset simile. Clarum est quod, si potentia generandi (que est in homine) datur a Deo, clarum est quod remanet in Deo, sed alio modo, quia est regula theologorum quod
 255 quidquid perfectionis est in creatura a Deo remanet in Deo remota imperfectione. Et sic, cum generare sit communicatum a Deo, remanet in Deo remota imperfectione, quia non illo modo est in Deo sicut in creatura. Ideo dicitur Isaie sexagesimo sexto: *–dicit dominus– ego qui generationem ceteris tribuo sterilis ero?*. Quasi dicat: non. Et sic de agarenis dixit Dauid in persona Dei in Psalmo nonagesimo tertio: *intelligite insipientes in populo et stulti aliquando sapite, qui plantauit aurem non arguet aut qui fingit oculum non considerat*. Quasi dicat: sic. Ideo ait: *dominus scit cogitationes hominum, quoniam uane sunt*, scilicet: considerantes superiora secundum ista inferiora, etcetera. Clarum est quod loquitur dominus popularibus insipientibus, ut sunt agareni. Si autem Deus non habet oculos, sicut nos, dicemus quod non uidet? Non. Sed uidet alio modo quam nos et audit similiter, sic etiam generat alio modo, etcetera.

265 Secundo, hoc fit per imagines et figuras exteriores, ut habendo in se nomina ignota que sunt nomina demonum. Et si inter illa ponuntur nomina Dei et uirginis Marie, etcetera, hoc fit ad decipiendum homines, ut cum in hamo ponitur uermiculus ut pisci occultetur. Item quando habet carecteres que sunt sigilla demonum, quibus mediantibus fiunt pactiones cum demonibus. Item quando faciunt imagines cere, in quibus habent responsa a
 270 demonibus uel ad nocendum uel interficiendum proximum; uel habent mandragoras, in quibus adoratur demon querentes responsa et consultationes demonum, grauius peccant, quod patet tripliciter.

Primo, ratione Dei, quia faciunt pactum cum suo inimico, scilicet: demone. Et sicut est proditor qui facit pactum cum inimico suo regis, sic in proposito.

275 Secundo, ratione damni, quod sequitur facienti cum demone pactum, nam demon semper cupit damnum et perditionem hominis: *quia aduersarius noster diabolus tamquam leo rugiens circuit querens quem deuoret*, ut dicit Petrus in sua canonica prima, capitulo quinto.

280 Tertio, ratione incertitudinis eius, nam demon: *mendax est et pater mendacii*, Iohannis octauo, quia demon grauidauit Euam de primo mendacio dicendo “nequaquam”, etcetera. Et si dicit aliquod uerum inter multa falsa, hoc facit ad decipiendum homines et facit quando implorant uel orant uel thurificant illos, que omnia pertinet Deo. Igitur, non est sequendus demon, sed Christus, qui est uia; non queratur auxilium demonis, sed Christi, qui est uita; non consulatur fallax et mendax demon, sed Christus, qui de omnibus his dicit: *ego sum uia ueritas et uita*, Iohannis decimo quarto.

285 Ergo, proximi mei, non credatis nec oretis nec adoretis demonem, sed *adorate dominum*. Quo ad primam partem.

257-258: Is. 66, 9. | 259-261: Ps. 93, 8-11. | 276-277: I Pt. 5, 8. | 278: Io. 8, 44. | 284: Io. 14, 6.

247: cf. Q 6, 101.

290 Sed dicet agareus quod preceptum est in lege ueteri: “non facias imagines”, igitur, cum christiani faciant illas, clarum est quod peccant. Dicendum est quod in lege non fuerunt prohibite imagines, sed adoratio illarum, unde dicitur: *non facies imagines neque coles*. Quasi dicat: non facies illa ad colendum. Vnde dicitur: *non adorabis ea, neque coles*, Exodi uicesimo et uicesimo sexto. Igitur non fuerunt prohibita facere simpliciter, quod patet nam a Deo fuit preceptum ipsi Mosi ut in tabernaculo faceret imagines duorum cherubin, Exodi uicesimo quinto. Item fuit hoc idem preceptum ipsi Salomon in templo, tertio Regum sexto. Igitur si Deus non precipit quod est peccatum, in faciendo illa nullum est peccatum.

295 Sed dicet agareus: si peccatum est in adoratione illarum, clarum est quod, cum uos adoretis contra preceptum, est peccatum, etcetera. Dicendum quod christiani non adorant imagines, sed illud quod imagines representant, unde Damascenus in tertio dicit: «omnis honor ille (qui imagini exhibetur) ad prothotipum, id est, ad illud quod imago representat refertur». Exemplum: quando fit ludus teguli et ponitur signum retro aliquod lignum, sic
300 quod non uidetur signum ad quod tendit tegulus, sed occultatur uisui. Tunc ponitur papyrus supra lignum ut ostendat et ducat in cognitionem illius quod non uidetur. Sic in proposito. Deus est inuisibilis et etiam sancti a nobis non uidentur; ponitur imago illius in papiro ut ducat in memoriam et notitiam illorum que non uidetur. Et sic ille qui ludit non mittit tegulum in papirum, sed in signum occultum quod representat. Sic nos non adoramus
305 imagines, sed illud quod representant, nam dicit Philosophus quod: «idem est motus in imaginem et in rem quam representat», etcetera. Et sic imagines inuente fuerunt non idolatria, sed ut hominibus seruirent ad uenerandum illa que non uidentur, quia sunt libri rusticorum ad intelligendum ea que per predicatorem non possent explicari, et sic informant intellectum.

310 Secundo, ad memoriam reuocanda, quia uisa magis retinentur in memoria quam audita.

Tertio, ad uoluntatem inflammandam, uidendo per figuras et imagines que passa sunt a Christo et martyribus eius, etcetera.

315 Si autem dicis: quare in ueteri testamento non fuerunt facte imagines Dei nec sanctorum, sicut in nouo? Dicendum quod ratio est ista, quia in ueteri testamento Deus erat inuisibilis, unde dicitur Isaie quadragesimo quinto: *tu es Deus absconditus*, et sicut Deus erat inuisibilis, sic infigurabilis. Sed nunc in nouo incarnatus, iam *in similitudinem hominum factus*, ad Philippenses secundo. *In terris uisus est et cum hominibus conuersatus est*, Baruch tertio capitulo. Ideo nunc figurari potest. Hoc idem sequitur de sanctis, quia in ueteri testamento nullus sanctus fuit in gloria collocatus. Et sic Abraham, Isaac, etcetera, poterant figurari,
320 sed non in gloria et gloriosi, quod opus erat nobis, ut nos ad gloriam inducerent et animarent. Item, cum non essent in gloria, nec poteramus illos inuocare ut pro nobis orarent, sicut in nouo testamento quando iam sunt in gloria et gloriosi. Et sic patet quod in ueteri testamento non decebat facere imagines Dei nec sanctorum, sicut in nouo, etcetera. Et sic rustici retinent uitam sanctorum in memoria uidendo illam descriptam in tabulis,
325 quod non facerent audiendo solum a predicatoribus, cum tarde audiant predicatorum, et ea (que ab illis audiunt) memoriter non retinent, sicut dum illa in pictura uident.

Nam in tabulis pictis, primo uident uitam sanctorum qualiter uixerunt in multis merendo.

285: cf. Ps. 28, 2. | 289-290: cf. Ex. 20, 4-5. | 292: cf. Ex. 25, 18. | 293: cf. III Rg. 6, 24. | 315: Is. 45, 15. | 316-317: Phil. 2, 7. | 317: Bar. 3, 38.

297-299: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, IV, 16. PG 94, 1174A; cf. Th. Aq., *S. Tb.* (vol. 4), III^a, q. 2, a. 6, p. 23. | 305-306: Philosophus] cf. Th. Aq., *S. Tb.* (vol. 4), III^a, q. 25, a. 3, p. 196.

330 Secundo, in alia tabula uident qualiter pro Christo passi sunt et quanta passi sunt. In
 335 tertia tabula uident qualiter in gloria collocati sunt. Sic etiam de Christo, quia primo pingitur
 eius uita et miracula, et sic in uita dimisit mundo imaginem suam ad regem Abagarum, ut
 patet in Historia Ecclesiastica. Secundo, describitur eius passio, et sic dimisit imaginem in
 340 panno Veronice, scilicet: passionis et sudoris. Item patet de sancto Seruasio, Christi
 consanguineo, qui imaginem crucifixi semper secum portabat. Tertio, post resurrectione, et
 sic Lucas fecit imagines Christi et uirginis Marie, ut dicit Damascenus in quarto, capitulo
 octauo.

De primo habemus in Psalmo quadragesimo quarto: *speciosus forma pre filiis hominum*. Item
 Iohannis primo: *uidimus eum quasi unigenitum*, etcetera.

340 De secundo statu passionis habetur Isaie quinquagesimo tertio: *uidimus eum et non erat
 aspectus*, etcetera.

De tertio, post resurrectionem habetur prima Petri primo capitulo: *in quam desiderant
 angeli prospicere*, etcetera. Et sic ut pars interior reformaretur, scilicet: intellectus, memoria et
 uoluntas, reperte fuerunt imagines. Et sic christiani non possunt inculpari de idolatria, sed
 345 potius agareni, qui omnes sunt superstitiosi et nicromantici, et etiam sunt idolatre, quia
 adorant Deum, qui secundum eos non est trinus et unus, et per consequens non est uerus
 Deus. Et ipsi faciunt imagines, cum in suis mezquitis habeant uestigia pedum Machometi,
 et illa deosculantur et adorant, ut patet in tota Hispania. Sed cum Machometus fuerit errans
 et idolatra, ut patet in fine quarti libri Alchorani in azora “Aurore”, ubi habetur: ‘orphanus
 fui’, etcetera. Fuit autem Machometus deceptus a demone, nam credens idolatria extirpare,
 350 et ad fidem et credulitatem unius Dei mundum reducere, amplexus fuit omnes hereses
 mundi, quia cum Sabellio trinitatem negauit; cum Arrio dicit Christum non esse occisum;
 cum Donatistis negat omnia sacramenta ecclesie; cum Origene dicit demones posse saluari;
 cum Macrobio dicit Deum corporeum, etcetera; cum Macedonio dicit spiritum sanctum
 esse creaturam. Item concordat cum Cherinto in felicitate et cum epicuriis; in circumcissione
 355 concordat cum Vierne heretico; in mulieribus concordat cum Nicholaitis. Et sic
 Machometus non exterminauit idolatriam, ut ipse dicit. Sed idolatria fuit per Christum
 destructa, qui dixit: *nunc princeps mundi huius*, scilicet: demon, *eiiciet foras*, scilicet: quo ad
 aperta uexationem, Iohannis duodecimo. Expulit autem a mundo per predicationem
 apostolorum et discipulorum, qui unitatem ueri Dei predicarunt et templa idolorum
 360 destruxerunt et imagines idolorum comminuerunt per aperta miracula coram omnibus
 uidentibus facta. Et sic dicit sanctus Thomas super Psalmum secundum quod: «ecclesia fuit
 edificata tempore apostolorum per totum mundum, sed postea per Machometum ad
 infidelitatem redierunt». Vnde sanctus Thomas in prima secunde, questione centesima
 sexta, quarto ad quartum dicit quod in ecclesia primitiua fuit euangelium publicatum in toto
 365 mundo, ut dicit Chrysostomus. Vnde Psalmi decimo octauo: *in omnem terram exiuit sonus
 eorum*, etcetera. Sed, ut dicit Augustinus in epistola ad Eusichium, due debent esse ecclesie
 publicationes per totum mundum.

Prima quo ad famam et edictum, ut dicit Chrysostomus. Ideo dicit Dauid in Psalmo
 decimo octauo: *exiuit sonus*, id est, fama, etcetera.

337: Ps. 44, 3. | 338: Io. 1, 14. | 339-340: Is. 53, 2. | 341-342: I Pt. 1, 12. | 357: Io. 12, 31. | 365-366: Ps. 18,
 5. | 369: Ps. 18, 5.

332: cf. Eus., *Hist. Eccl.*, I, 13. PG 20, 122AC. 335: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, IV, 17. PG 94, 1175D. | 348-
 349: cf. Q 89, 17. | 361-363: cf. Th. Aq., *Sup. Psal.*, II, 6, p. 50. | 363-364: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q.
 106, a. 4 ad 4, p. 744. | 365: cf. Io. Chrys., *Hom. In Mt.*, LXXV, 24, 2. PG 58, 689A. | 366: cf. Aug. Hipp.,
Ep., CXCIX, 12, 49. PL 33, 923.

370 Secundo, debet publicari quo ad effectum ante finem seculi et hoc nunc incipit. Nam
 primo solum publicatum fuit quo ad diuulgationem notitie Christi, et hoc fuit ante
 destructionem Hierusalem, ut habetur Matthei uicesimo quarto, unde ibi habetur quod:
egressus Iesus de templo accesserunt discipuli eius, ut ostenderent ei edificationes templi, et dixit eis: "uidetis
 375 *hec; amen dico uobis, quod non relinquetur hic lapis super lapidem quod non destruat*
montem Oliueti et tunc accesserunt ad eum discipuli secreto dicentes: "dic nobis quando hec erunt et quod
signum consummationis seculi" Dicit tunc Iesus et enumerat omnes persecutiones discipulorum,
 et dicit: *predicabitur hoc euangelium in uniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus et tunc ueniet*
consummatio, scilicet: ciuitatis Hierusalem. Sed contra, quia discipuli dixerunt Christo: *dic*
 380 *nobis quando hec erunt et quod signum consummationis seculi*. Igitur hoc erit in consummatione
 mundi. Dicendum quod tria fuerunt secula in mundo.

Primum sine lege data, scilicet: a principio mundi usque ad diluuium. Et tunc fuit consummatum illud seculum.

Secundum fuit patriarcharum et prophetarum. Et istud fuit consummatum in destructione ciuitatis Hierusalem, quia in illa habuit fundamentum.

385 Tertium seculum fuit legis gratie et hec consumabitur in fine mundi. Et sic quando dicit
 Matthei uicesimo quarto: *predicabitur hoc euangelium ante consummationem seculi*, loquitur de
 secundo seculo. Ante consummationem illius fuit euangelium publicatum per quadraginta
 annos, quia templum destructum fuit quadringentesimo secundo anno post Christi
 passionem, quod durauit a constructione Salomonis annis mille centum duobus. Sed
 390 secunda publicatio fiet ante finem mundi, ut dicit sanctus Thomas, ubi supra, de mente
 Augustini. Et hec secunda erit: «cum pleno effectum. Ita, scilicet: quod in qualibet gente
 fundetur ecclesia». Hec ille.

Et sicut prima incepit in parte orientali, hec secunda iam incipit in parte occidentali per
 serenissimum regem Ferdinandum, quo mediante predicat euangelium et innumeri infideles
 395 ad fidem Christi conuersi sunt, et ecclesie fundantur. Nam in regno Granate erant anni
 quod ecclesia Dei in illo non erat, sed hodie reperiuntur infinite ecclesie ex quo anno
 domini mille quadringenti nonaginta uno fuit capta a serenissimo rege Ferdinando
 Hispaniarum. Item in Africa defuerunt ecclesie a tempore beati Augustini, scilicet: anno
 domini quadringenti usque ad tempora nostra per annos mille centum. Nam anno domini
 400 mille quingenti nouem capta fuit ciuitas Oran die sabbati, nouemdecim maii; et anno
 domini mille quingenti decem capta fuit ciuitas Bugie uigilia epiphanie domini in Africa. Et
 eodem anno uiginti quinque augusti fuit capta ciuitas Tripolitana per exercitum serenissimi
 principis Ferdinandi, regis Hispaniarum et totius Africe, in quibus ciuitatibus fuerunt
 edificate plures ecclesie in honorem Christi et totius fidei catholice. Item nostris
 405 temporibus fuit euangelium predicatum usque ad partes occidentales per nauigationem
 factam a Columbo, precepto et expensis domini Ferdinandi, regis Hispaniarum, et ex
 partibus orientalibus per regem Portugalie usque ad regnum Calicuth, circa Arabiam
 Felicem, in qua est sita domus Meche agarenorum. Ex quibus iam patet quod idolatria non
 fuit expulsa nec extirpata per Machometum, cum ipse perambulauerit solum partem Africe,
 410 nec misit discipulos suos per uniuersum mundum, ut fecit Christus, et ipse habuit solum
 linguam arabicam. Christus uero dedit apostolis suis donum omnium linguarum, quibus
 predicarunt legem suam per totum mundum. Ideo, o uos agareni! Si uultis hic adipisci
 gratiam et in futuro gloriam, hunc Christum et dominum adorate, qui dabit uobis hic
 gratiam et in futuro gloriam, ad quam, etcetera. Amen.

373-376: Mt. 24, 1-2. | 377-378: Mt. 24, 14. | 378-379: Mt. 24, 3. | 386: Mt. 24, 14.

391-392: Th. Aq., *S. Tb.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 106, a. 4, p. 744.

SERMO TRICESIMVS SEPTIMVS PRO CONVERSIONE INFIDELIVM AGARENORVM

<THEMA> *Vincit mundum fides nostra*, prima Iohannis quinto capitulo.

Originaliter, etcetera.

Ad laudem gloriam et triumphum fidei catholice sumptum thema scribitur presens.

5 Doctrina est communis omnium theologorum, philosophorum et astrologorum quod mundus diuiditur in duas partes, scilicet: in superiorem, que est a concauo lune usque ad ultimum celum inclusiue; alia est inferior, que est ista elementorum, in qua nos habitamus. Iste differunt tripliciter.

10 Primo, quia superior dicitur “ciuitas triumphantium” separata ab omni corruptione. Hec inferior dicitur “prouincia militantium”, in qua est corruptio et continua pugna. Ideo dicebat Iob capitulo septimo: *militia est uita hominis super terram*.

15 Secunda differentia est quod hec inferior gubernatur a superiori, unde dicit Iacobus in epistola hodierna: *omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est descendens*, etcetera. Item Aristoteles in primo Metaphysicarum dicit quod: «necesse est mundum hunc inferiorem gubernari lationibus superioribus», etcetera.

20 Tertia differentia est quod habitantes in ciuitate superiori nunquam ueniunt ad habitandum ad istam inferiorem, sed econuerso. Quando hic bene pugnant, recipiuntur in superiori ad triumphum, etcetera. Ideo Apostolus in epistola secunda ad Timotheum capitulo secundo dicit discipulo suo: *labora sicut bonus miles, quia non coronabitur nisi qui legitime certauerit*. Exemplum habemus manifestum in monarchia romanorum, in qua erant due partes: una erat ciuitas triumphantium; alia extra illam erat prouincia militantium. Item quando bene pugnant, admittebantur ad triumphum in ciuitate; sed quando aliquis capitaneus rebellabatur cum aliqua prouincia, mittebatur alius fortior illo ut reduceret illum ad obedientiam imperatoris, et si non inueniebatur talis, ibat imperator in persona aut
25 mittebat filium suum cum sua potentia et exercitu, ut patet de Vespasiano, qui cum esset imperator effectus et rebellaretur Iudea contra imperium, cum non inueniret capitaneum sufficientem, misit filium suum Titum ut reduceret illam prouinciam ad obedientiam imperatoris, etcetera. Sic accidit in mundo, quia primus capitaneus Adam rebellauit se cum prouincia inferiori contra Deum, et cum uellet eum reducere ad obedientiam non fuit
30 inuentus capitaneus sufficiens, quia Deus bene potuit dimittere suum peccatum sua misericordia dicendo: “uade et noli iam peccare”, sicut fecit paralytico dicens: *uade et iam amplius noli peccare*. Item Iohannis octauo dixit mulieri adultere: *uade et iam amplius noli peccare*, etcetera. Sed noluit, immo uoluit quod hoc fieret per iustitiam mixtam tamen cum misericordia. Ratio fuit quia cum esset illud primum peccatum, si solo uerbo illud
35 dimitteret, promptiores essent homines ad peccandum, quia: «facilitas uenie incentiuum prebet delinquendi», etcetera. Item quia hoc esset contra ordinem diuinum, nam in omnibus operibus suis est iustitia cum misericordia mixta. Et sic dicunt doctores in quarto quod hoc est in celo et in inferno, nam: «punit citra condignum, et premiat ultra condignum», etcetera. Ideo dicit Dauid in Psalmo decimo: *iustus dominus et iustitias dilexit, equitatem uidit uultus eius*. Et sic postquam iustitia erat redimendum hoc peccatum non fuit
40 aliqua creatura sufficiens ad hoc. Ratio est quia hoc peccatum habuit quandam infinitatem,

2: I Io. 5, 4. | 11: Iob. 7, 1. | 13: Iac. 1, 17. | 19-20: II Tim. 2, 3-5. | 31-32: Io. 8, 11. | 39-40: Ps. 10, 8.

14-15: cf. Auctor. Arist., *Meta.*, I, 2, (339a23-24), p. 171. | 35-36: cf. Th. Aq., *S. Tb.* (vol. 4), III^a, q. 84, a. 10, p. 738. | 38-39: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 10), lib. 4, dist. 46, q. 2, a. 2, qc. 1, p. 418.

ut dicit sanctus Thomas in tertio, distinctione uicesima. Fuit enim infinitum ratione offense et ratione boni admissi et ratione nature corrupte.

45 Primum patet quia tanta est offensa quanta est dignitas persone offense, quia maior est offensa militis quam ciuis et maior est offensa regis quam militis. Igitur miles non potest soluere nec dimittere offensas regis, nisi ipse rex.

Secundo, patet ratione perditionis, que fuit gloria et beatitudo, que in Deo consistit. Vnde si mercator perderet in mari nauem infinite ualoris, illud damnum non posset reparari per subuentionem amicorum, cum quelibet illarum esset finita.

50 Tertio, patet de corruptione totius nature, quia si infiniti homines exirent ex Adam, omnes essent infecti, igitur per medicum finitum non possent sanari. Sic in proposito. Igitur cum actualiter non sit infinitum nisi Deus, sequitur quod peccatum Ade solus Deus redimere potuit. Sed in peccato Ade fuerunt tria.

Primo, fuit offensa infinita.

55 Secundo, fuit delectatio in pomo.

Tertio, fuit obligatio ad mortem dicens: *in quacumque die comederitis mortem*, etcetera. Primum istorum pertinebat ad Deum, sed alia duo non. Nam delectatio cibi per penam purgari debuit, quia contraria a contrariis curantur. Sed cum Deus sit impassibilis, non poterat pati. Item cum sit immortalis, mori non poterat. Et sic patet quod illorum trium, primum per 60 Deum, alia duo per hominem, debuerant fieri. Igitur, redemptor sperabatur Deus et homo.

Si forte dicis: concedo quod sit una persona diuina et alia persona humana. Sed ad hoc non est necesse incarnari. Dico quod sicut fuit una sola que peccando perdit mundo, scilicet: Adam, sic una sola persona debuit redimere et ab illo peccato liberare, scilicet: una et eadem persona esset Deus et homo, scilicet: quod in persona diuina suppositaretur 65 natura humana, et esset una persona in duabus naturis. Exemplum in arboris insertione, ut si aliqua arbor esset eterna in horto et in tempore inferatur gemma in ramo illius, que gemma habet anima uegetatiuam et lignum pro corpore, clarum est quod sic ponitur in illo trunco eterno, quod arbor eterna non perdit naturam nec uirtutem nec potentiam nec aliquam incurrit imperfectionem, et tunc arbor illa duplicem fructum faceret. Vnum quod 70 habuit ab eterno, aliud in tempore insertionis. Sic in arbore diuinitatis recepta fuit gemma nature humane sine aliqua diminutione uirtutis, potentie et magistatis diuine, et simul erat creator et creatura, creabat et flebat et patiebatur, etcetera.

Si forte dicis quod illa natura humana melius esset ut de nouo crearetur. Dicendum quod non, nam sicut mulier fuit mediatrix ad perdendum, sic iustum fuit quod esset mulier 75 mediatrix ad redimendum. Et sicut Eua prima fuit media ad perdendum et fuit sic media quod perdidit mediante concupiscentia carnis, quam sumpserat a primo homine Adam, sic secunda mulier mediante eadem carne saluaret. Sed sicut prima mulier ad perdendum suscepit carnem et ossa a uiro, scilicet: Adam, sic secunda ad restituendum carnem et os, restitueret uiro ad formandum corpus illius. Et sic debuit concipi et esse ex femina 80 purissima de Adam descendente, unde Genesis secundo: *hoc nunc os ex ossibus meis et caro de carne mea*, etcetera. Et hoc dicit Isaias capitulo septimo: *ecce uirgo concipiet et pariet filium*,

56: Gn. 2, 17. | 80-81: Gn. 2, 23. | 81: Is. 7, 14.

42: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 20, q. 1, a. 2, p. 1032.

etcetera. Hoc idem dicit Apostolus ad Galatas quarto dicens: *ubi uenit plenitudo temporis misit Deus filium suum factum ex muliere*, etcetera.

85 Sed quomodo dicit quod misit filium? Quare ipsa trinitas non redemit, postquam illi facta fuit offensa? Dico quod ratio est quia una sola persona, scilicet: Ade, peccauit. Igitur ad unam personam pertinebat redimere illud peccatum.

Si dicis: quare potius debuit filius redimere quam pater uel spiritus sanctus? Dico quod multa concurrunt ad hoc quod hoc pertineret potius filio quam alteri.

90 Primo, quia erat media in trinitate persona, igitur mediator, unde Apostolus prima ad Timotheum secundo: *mediator Dei et hominum homo Christus*.

95 Secundo, quia uerbum, nam mediante uerbo et arte omnia fiunt ab artifice, unde: *uerbo domini celi firmati sunt*, etcetera, Psalmi tricesimo secundo. Et sicut per artem et sapientiam qua fiunt res ab artifice per eadem restaurantur, sic in proposito. Vnde: *uerbum caro factum est et: omnia per ipsum facta sunt*, Iohannis primo. Item Psalmi centesimo tertio dicit Dauid Deo: *omnia in sapientia fecisti*, id est, in filio, etcetera. Item sicut pictor mediante imagine interiori facit imaginem exterius, sic Deus. Sed filius est imago patris, ad Colossenses primo, igitur per eandem debet reparare imaginem deturpatam, sed Adam factus fuit *ad imaginem Dei*, Genesis primo, igitur, etcetera. Item filius debet incarnari, ne nomen filii confunderetur, quia redemptor per incarnationem debuit fieri filius uirginis. Igitur non fuit conueniens quod pater in trinitate esset filius in humanitate, nec etiam spiritus sanctus, quia tunc essent duo filii in trinitate, unus patris, alter matris, et que a Deo procedunt, ordinate procedunt. Igitur oportuit quod ille (qui erat filius in trinitate) esset etiam filius in humanitate, ut qui habebat patrem in celis haberet etiam matrem in terris, etcetera. Igitur conueniens fuit quod filius Dei incarnaretur, etcetera.

105 Sed dicunt isti agareni: ad quid tanta erant fienda pro peccato unius hominis? Dicendum quod iam diximus quod multis aliis modis potuit hoc facere Deus, sed hoc fuit conuenientius nobis et utilius, quod patet tripliciter.

110 Primo, ut nos induceret ad amorem sui, in quo est nostra beatitudo. Si etiam ista non sufficiunt, quid si minora faceret? Sed plus amamus unam sensibilem delectationem quam Deum, etcetera.

Secundo, ut nos preseruaret a peccando, quia carius seruantur que cara sunt. Ideo dicit Apostolus prima Corinthiis sexto: *empti enim estis pretio magno*, etcetera. Item Petrus, prima Petri primo dicit: *non corruptibilibus auro et argento redempti estis*, etcetera.

115 Tertio, ostendit uiscera misericordie ne desperemus, si in aliquod peccatum inciderimus, ne forte propter grauitatem peccati diceremus, sicut dixit Cain, Genesis quarto: *maior est iniquitas mea quam*, etcetera. Maxima misericordia fuit quando non solum uoluit Deus in persona sua redimere, sed quod hoc fieret per illam personam que fuit offensa, que fuit filius Dei et sapientia patris. Nam demon temptando dixit patribus: *eritis sicut dii scientes bonum et malum*. Et sic induxit illos ad hoc: ut usurparent sapientiam diuinam, que est filius Dei. Ideo quantum in eis fuit, iniuria fuit illata filio, ideo maxima misericordia ostensa fuit, quod idem filius redimere uellet. Et ideo dixit Zaccharias Luce primo: *per uiscera misericordie*

82-83: Gal. 4, 4. | 90: I Tim. 2, 5. | 91-92: Ps. 32, 6. | 93: Io. 1, 14. | 94: Io. 1, 3. | 95: Ps. 103, 24. | 96: cf. Col. 1, 15. | 97: Gn. 1, 27. | 112: I Cor. 6, 20. | 113: I Pt. 1, 18. | 115-116: Gn. 4, 13. | 118-119: cf. Gn. 3, 5.

94: Centesimo tertio] M, X nonagesimo tertio.

Dei nostri, in quibus uisitauit nos oriens, id est, redemptor. Vnde Zaccharie sexto: ecce uir oriens nomen eius, etcetera. Exemplum de latrone qui uellet expoliare aliquem: licet non posset et caperetur a iudice propter illud quod attentauit facere, si hic, qui passus est iniuria, liberaret
 125 *illum a carcere mediante illa pecunia quam latro rapere uoluit, numquid esset hec maxima misericordia? Sic in proposito fuit, nam latro fuit Adam et Eua, expoliatus fuit filius Dei quantum in ipsis fuit. Idem filius cum pecunia quam rapere uolebant, que erat sapientia, illos redemit. Ideo dicit sanctus Bonauentura in tertio, distinctione prima, quod illa que dixit Ionas propheta, scilicet: «propter me orta est hec tempestas», fuerunt uerba filii Dei. Vnde*
 130 *Ionas figurabat Christum, quod sic patet: uidens Deus quod ciuitas maxima itinere trium dierum, que dicebantur Niniue, erat rebellis contra eum per peccatum, uocauit Ionam propheta ut iret et predicaret illis dicens quod perirent si non conuerterentur, etcetera. Tunc Ionas descendit in Ioppem et uidit nauim magnam in medio maris. Ascendit in nauiculam paruam et applicuit naui et ascendit, etcetera, et facta est tempestas maxima;*
 135 *Ionas descendit ad interiora nauis et dormiebat. Dixit Deus ex nautis: mittamus sortes et cecidit sors super Ionam, qui dixit eis: propter me hec tempestas uenit, tollite me et mittite in mari, et cessauit hec tempestas. Spiritualiter Ionas (ut dicit Hieronymus) interpretatur “datus”. Hic fuit filius Dei datus nobis a patre, unde Iohannis tertio: sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret. Item datus a matre, unde sanctus Thomas in Officio Corporis Christi: «nobis natus, nobis datus ex intacta uirgine», etcetera. Cecidit sors super Ionam, quia conuenientius ipse*
 140 *debebat redimere propter rationes habitas, scilicet: quia media in trinitate persona, quia uerbum patris, quia sapientia et ars, etcetera, quia filius, etcetera, ut prediximus. Ideo primo descendit a Hierusalem in portum Ioppem, scilicet: e celo in uterum uirginis, quia ipse dixit: exiui a patre et ueni in mundum, etcetera, Iohannis decimo sexto. Portus Ioppem est uirgo*
 145 *Maria, quia nullus peregrinorum ascendit in Hierusalem, nisi prius ueniat ad portum illum, scilicet: ad uirginem. Et sic soli christiani qui peregrinantur in terra ascendunt in Hierusalem supernum per hanc uirginem. Venit igitur uerus Ionas primo ad uterum uirginis Marie libenter. Ideo dixit: mittite me in mari, id est, in Maria. Dicit propheta Isaias: oblatas est quia ipse uoluit.*
 150 *Ideo cum hoc respondetur agarenis non credentibus in passione Christi dicendo quod tam uilis natio iudeorum illum interficerent, etcetera. Dico quod tu uerum dicis si inuite pateretur, sed uoluntarie passus fuit, unde dicit in Psalmo quinquagesimo tertio: uoluntarie sacrificabo tibi, dixit patri. Nam hoc fuit uerum sacrificium, ad quod omnia alia ordinabantur. Maria uero fuit mare gratiarum, ubi congregate fuerunt omnes aque gratiarum, unde*
 155 *Genesis primo: congregationes aquarum appellauit maria, etcetera, unde Psalmi septuagesimo sexto habetur: uoce mea ad dominum clamaui, uoce mea ad Deum et intendit mihi. Sunt uerba ipsius Ade uel patriarcharum petentium redemptorem, ideo dicit quod fuit exauditus, quia dicit: “et intendit mihi”. Vnde dicit in Psalmo decimo septimo: misit de summo et accepit me —dicit Adam—, quia accepit carnem suam, et eduxit me de aquis multis, etcetera. Item in Psalmo*
 160 *quinquagesimo sexto: misit de celo et liberauit me, etcetera. Dicit modum misit Deus misericordiam suam et ueritatem suam, quia filius est misericordia et ueritas dicit: ego sum uia ueritas, etcetera, Iohannis decimo quarto. Item dicit: redemisti populum tuum filios Iacob et filios Ioseph. Dicit Hieronymus filios Iacobi, id est, populum iudeorum; filius Ioseph, id est, populum gentium. Et sic ex his duobus fecit unum populum electum, scilicet:*
 165 *christianorum, quia illi fuerunt electi quo ad sufficientiam, electus populus ex his duobus*

121-122: Lc. 1, 78. | 122-123: Za. 6, 12. | 129: cf. Ion. 1, 12. | 135-136: cf. Ion. 1, 7. | 136: cf. Ion. 1, 12. | 138-139: Io. 3, 16. | 144: Io. 16, 28. | 148: cf. Ion. 1, 12. | 148-149: Is. 53, 7. | 152-153: Ps. 53, 8. | 155: Gn. 1, 10. | 156: Ps. 76, 2. | 158-159: Ps. 17, 17. | 160: Ps. 56, 4. | 161-162: Io. 14, 6. | 162-163: cf. Ps. 76, 16.

128: cf. Bon., *Sent.* (vol. 3), III, dist. 1, a. 2, q. 3, p. 26. | 129: cf. Bern. Cl., *In Adv. Dom.*, I, 4. PL 183, 37B. | 137: cf. Hier., *De Nom. Heb.*, VT, Ion., I. PL 23, 832A. | 139-140: cf. Th. Aq., *Off. Cor. Christ.*, p. 275. | 163: cf. Pseu. Hier., *Bre. In Psal.*, LXXVI. PL 26, 1041C.

fuit electus quo ad efficaciam. Vnde dicit in Psalmo centesimo primo: *populus qui creabitur laudabit dominum*. Iam creatus erat populus iudeorum et gentilium, solum restabat creandus populus tertius ex his, scilicet: christianorum. Tunc in eodem Psalmo dicit modum redemptionis qualiter missus fuit in mari, id est, in utero uirginali dicens: *in mari uia tua et semite tue in aquis multis et uestigia tua non cognoscentur*. Via Christi ad redimendum incepit in mari, id est, in utero uirginali, quia ante solum erat comprehensor. Tunc incarnatus fuit «simul uiator et comprehensor», quod tunc incepit. Semite sunt uie breues, scilicet: intrare in uterum et exire ex illo. Et in his uestigia non cognoscentur, quia semper remansit integra uirginitas, scilicet: ambulando supra mare ad discipulos in undis uestigia sua non remanserunt, ut habetur Matthei decimo quarto. Hec fuit quarta uigilia, quia prima fuit post peccatum Ade, scilicet: tempore patriarcharum. Secunda fuit tempore prophetarum. Tertia fuit legis scripte. Quarta fuit legis gratie, in principio cuius ambulauit in mari, scilicet: in utero uirginis, et uestigia eius non fuerunt cognita, etcetera. Et licet sufficeret ad redemptionem nostram quod filius Dei descenderet in uterum uirginis per humilitatem, et sic mox ascenderet in celum, sed dicit secundo: “mittite me in mari huius mundi”. Et sic Ionas exiens a portu Iaphe accepit nauiculam paruam, et transiuit mare usque ad nauim altam, quia filius Dei assumpta nauicula corporis sacrati transiuit mare huius mundi, quia predicando perambulando triginta tribus annis et tribus mensibus cum labore, sudore, fame et siti predicando et instruendo omnes. De quo mari habetur Psalmi centesimo tertio dicendo de hoc mundo: *hoc mare magnum et spatiosum*, etcetera, *illic reptilia, quorum non est numerus*. Et sic Christus transiuit hoc mare in quo ultra salsedinem laboris, etcetera. Fuerunt serpentes illi dicentes: *in Belzebuch principe demoniorum eiicit demonia*, etcetera, Matthei duodecimo et Luce undecimo. Item: *homo uorax et potator uini est*, Matthei undecimo, etcetera. Item non fuit contentus ex isto, sed dicit: “mittite me in mari”, scilicet: in amara passione et morte. Et sic tertio ascendit in nauim altam, in qua dormiuit, de qua habetur in Psalmo sexagesimo octauo, qui scribitur de passione a doctoribus dicens: *saluum me fac Deus, quoniam intrauerunt aque usque ad animam meam*, etcetera. *Veni in altitudine maris et tempestas demersit me*, scilicet: mors, que fuit tempestas in mundo per Ade peccatum. Vnde: *per unum hominem peccatum et per peccatum intrauit mors*, ad Romanos quinto. Et sic uoluntarie fuit positus in uentre ceti tribus diebus et resurrexit die tertia potenter accipiens animas sanctorum, etcetera. Hec est figura in qua omnes articuli humanitatis Christi reperiuntur. Et sic cum iudei peterent signum a Christo, dixit eis, Matthei duodecimo: *generatio praua signum querit et signum non dabitur eis, nisi signum Ione*, etcetera.

Sed iterum dubitant isti agareni dicentes: dixistis quod propter offensam infinitam peccati Ade oportuit quod filius Dei incarnaretur, et ad illud tollendum pateretur et moreretur, etcetera. Ideo in quolibet peccato nostro contra Deum (ubi est etiam offensa infinita) opus hec fieri. Dicendum quod non est sic, quia principaliter uenit propter peccatum Ade, sed ex consequenti pro omnibus aliis, unde Iohannes in canonica sua dicit, prima Iohannis secundo: *aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum et ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris tamen, sed pro totius mundi*, etcetera, quia sanguis Christi aspersus fuit medicina sufficiens pro omnibus. Exemplum: si serpens morderet aliquem et ille ueniret ad apotecarium querendo medicamen, ille uero faceret antidotum, quod dicitur “tiriaca”, et ungeret uulnus et sanaret illud. Postea uero poneret residuum medicine in septem urnis pro simili casu et iterum, dum alter ueniret percussus a morsu serpens, iterum ungeretur et sanaretur. Clarum est quod hec medicina pro illo primo facta fuit principaliter, sed ex consequenti alios sanabat et non oportuit de nouo facere. Sic in proposito, filius Dei

166-167: Ps. 101, 19. | 169-170: Ps. 76, 20. | 175: cf. Mt. 14, 22. | 185-186: Ps. 103, 25. | 187: cf. Mt. 12, 27; Lc. 11, 15. | 188: Mt. 11, 19. | 191-193: Ps. 68, 2-3. | 193-194: Rm. 5, 12. | 197-198: Mt. 12, 39. | 204-205: I Io. 2, 1-2.

172: cf. Sim. Cas., *De Gest.*, XIV, 9, p. 901; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), III^a, q. 7, a. 8, p. 70.

fuit medicus, Adam fuit morsus a serpente, uenit ad medicum ut sanaretur. Ille uero fecit
 medicinam, scilicet: tiriacam. Tiriaca uero fit ex compositione omnium rerum uirtuosarum,
 et sic dicunt medici quod in illa intrant sexaginta uel septuaginta materialia uirtutem
 215 habentia, et sic est quasi uirtutis infinite. Ponitur etiam in ea aliquid de serpente, qui dicitur
 “tirus”, et sic ratione illius dicitur “aqua tiri”. Sic hec medicina fuit confecta ex omnibus
 uirtutibus et sic fuit infinita ratione filii Dei, in quo est uirtus infinita; fuit etiam ibi positum
 aliquid de tire, scilicet: ex carne Ade infecta, sed sine ueneni infectione. Hoc autem iam
 figuratum fuerat Numeri uicesimo primo, ubi legitur quod morsus serpentis curabatur per
 220 serpentem in ligno positum, sed sine ueneno. Sic hoc. Quia cum uerbo infinite uirtutis
 posita fuit nostra natura ex Adam capta non cum ueneno, unde: *in similitudine peccati, sed
 absque peccato*, ad Hebreos quarto, quia non secundum rationem seminalem ex Adam, sed
 secundum corpulentam substantiam, et sic facta illa medicina sanauit Adam et totum
 mundum infectum ex illo morsu. Sed etiam sanati fuerunt omnes qui in posterum fuerunt
 225 uulnerati per aliquod alium peccatum, quia illa medicina fuit reseruata in apotheca ecclesie
 in illis septem phialis, id est, in septem sacramentis, in quibus est uirtus a passione Christi.
 Et sic habemus quod redemptor debuit esse Deus et homo in una persona, et quod non
 per nouam creationem, sed conceptus et natus ex uirgine immaculata ex semine Ade. Ideo
 iustum fuit quod sicut homo peccauit, scilicet: Adam, mediante muliere, scilicet: Eua, sic
 230 homo redemptor redimeret mediante muliere, etcetera. Eua enim fuit uicta, et ea mediante
 ipse Adam. Fuit autem uicta a demone tribus sagittis, nam demon propter inuidiam, quia
 uidit quod gloriam (quam propter peccatum suum perdiderat) homo erat adepturus, uoluit
 hominem temptare et ad peccatum inducere. Ideo dicitur Sapientie secundo: *inuidia diaboli
 mors introiuit in orbem*, etcetera. Deus enim scripsit in corde hominum tria, scilicet: fidem,
 235 spem et charitatem in anime creatore, ut dicit Hieronymus super illud Psalmum
 quadragesimum quartum “*lingua mea calamus scribe uelociter scribentis*”. Scriba fuit Deus, qui
 lingua dicendo “fiat” scripsit uelociter, id est, in instanti creationis, illa tria in corde,
 etcetera. Et sic demon laborauit illa tria delere tribus sagittis a cordibus hominum, de
 quibus habetur prima Iohannis secundo: *omne quod est in mundo aut est concupiscentia carnis aut
 240 concupiscentia oculorum aut superbia uite*. Et his mediantibus perditus fuit mundus, quia uicta
 Eua mediante ea uictus fuit Adam. Dum autem essent Adam et Eua in paradiso uoluptatis,
 qui est paradisu terrestris, in hoc autem non dicit uerum Machometus dicens in Alchorano
 quod erant in celo dum peccarunt, quia angelus iam erat proiectus a celo. Et quomodo
 arbores et fructus essent in celo? Si supra petram arbor non potest uiuere, quomodo uiuere
 245 extra spheram generabilium et corruptibilium, etcetera? Hoc habetur in Alchorano, libro
 primo, azora prima, alea tricesima secunda et tricesima tertia in glosa doctorum suorum.
 Item alea centesima nonagesima septima in glosa. Eua igitur dum esset in paradiso terrestris
 fuit temptata a demone.

250 Primo, per concupiscentiam carnis, que est promptior ad peccatum. Ideo dicit
 Augustinus quod: «inter omnia mundi certamina duriora sunt prelia carnis, ubi est continua
 pugna et rara uictoria». Ideo demon incepit a carne et temptauit de gula dicendo quod
 comederet quod non moreretur. Que comedit et dedit uiro suo et comedit, etcetera.

Secundam sagittam misit de superbia dicendo: *aperirentur oculi uestri et eritis sicut dii*,
 etcetera.

219: cf. Nm. 21, 8. | 221-222: Hbr. 4, 15. | 233-234: Sap. 2, 24. | 236: Ps. 44, 2. | 239-240: I Io. 2, 16. | 253:
 Gn. 3, 5.

235: cf. Pseu. Hier., *Bre. In Psal.*, XLIV. PL 26, 956C. | 246-247: cf. Q 2, 32-33; 197. | 250-251: cf. MF. Pseu.
 Aug. Hipp., *Serm.*, CCXCIII, 2. PL 39, 2302A.

255 Tertia, de auaritia dicendo: *scientes bonum et malum*, etcetera, cum auaritia sit appetitus inordinatus, qui etiam se extendit ad scientiam, unde Ecclesiastes septimo dicit: *non plus sapere*, etcetera. Item Apostolus ad Romanos duodecimo dicit: *non plus sapere quam opus*. De his sagittis habetur Psalmi quadragesimo quarto; dicitur demoni: *sagitte tue acute populi sub te cadent in corde inimicorum regis*. Dicit Dauid quod sic fuerunt acute sagitte, id est, temptationes
 260 demonis, quod fuerunt fixe in corde inimicorum regis eterni. Qui inimici fuerunt Adam et Eua, qui per peccatum recesserunt a Deo, et fuerunt ex parte demonis, ex quo: “populi omnes cadent sub te”, id est, sub potestate tua, scilicet: demonis, etcetera. Et sicut mediante Eua fuit perditus mundus, sic mediante Maria fuit redemptus. Nam ipsa uicit temptationes predictas tripliciter. Primo, in persona sua; secundo, per exemplum; tertio, per
 265 auxilium.

Primo, uicit carnem per uirginitatem.

Secundo, uicit superbiam per humilitatem.

Tertio, auaritia per paupertatem.

Iste enim tres uirtutes in ea fuerunt excellentes, et ideo figurata fuit per tres mulieres
 270 ueteris testamenti. Primo, per Iahel, Iudicum quarto, que uicit superbium Sisaram. Secundo, per mulierem Tebeam, que uicit cupidum Abimelech, Iudicum nono. Tertio, per Iudith, que uicit gulosum et luxuriosum Holofernem, Iudith decimo tertio.

Sisaram notat superbium, nam sicut elatio superbie est in capite, sic autem Iahel fecit
 275 Sisaram superbium prostrare in terram et posuit clauum per cerebrum eius et interfecit eum, etcetera.

Item Abimelech notat cupidum. Fuit enim cupidus dominandi iniuste, ut patet. Et sic
 280 mulier Tebea interfecit eum cum lapide in capite, nam sicut lapis est frigidus, sic auarus sine charitate. Et sicut erat lapis durus, sic cor auari. Et sicut erat lapis ille pars mole, que nunquam cessat nocte et die, sic auarus. Et sic illa mulier percussit caput Abimelech et interfecit eum.

Tertio, Holofernes notat gulosum et adulterum, quia dixit textus quod Holofernes
 uolens dormire cum Iudith iacebat in lecto nimia ebrietate sopitus. Et sic Iudith amputauit caput eius.

Sed nota quod omnes iste tres mulieres interfecerunt uiros uulnerando in capite, ut clare
 285 notaretur quod figurabant illam mulierem de qua dixit Deus serpenti: *inimicitias ponam inter te et mulierem*, etcetera, *et ipsa conteret caput tuum*.

Sed dices quod solum caput Holofernus fuit amputatum totaliter, sed capita aliorum
 290 solum confracta. Dico quod ratio est quia uirgo Maria potuit temptari de superbia, ut filius suus fuit temptatus, et de auaritia etiam, ut Christus fuit temptatus, sed de libidine nullo modo potuit demon eam temptare. Ratio est quia illud (ut dicit sanctus Thomas) uix potest esse sine peccato. Item quia illa temptatio concupiscentie carnis a fomite qui non erat in uirgine. Et sicut demon non poterat inclinare lapidem ad illud, quia nullam habet inclinationem, sic nec potuit Maria uirginem de isto temptare. Et sicut caput Holofernus totaliter fuit abscissum, sic fomes a uirgine Maria.

255: Gn. 3, 5. | 256-257: Ecl. 7, 17. | 257: Rm. 12, 3. | 258-259: Ps. 44, 6. | 270: cf. Idc. 4, 22. | 271: cf. Idc. 9, 53. | 272: cf. Idt. 13, 10. | 285-286: cf. Gn. 3, 15.

295 Secundo, uirgo Maria uicit per exemplum dando nobis exemplum uincendi. Primo, dedit exemplum uincendi carnem, ad quod faciunt tria, scilicet: temperare cibum et potum; secundo, fugere otium; tertio, occupare tempus in actibus uirtuosis. Hec tria singulariter fecit uirgo Maria.

300 Primo, abstinere a cibo et potum per ieiunium et abstinentiam, quia nunquam micam panis superfluum accepit, nisi quod necesse erat ad corporis sustentationem.

Item fugiebat otium et diuidebat tempus, ut dicit Hieronymus in epistola ad Heliodorum, nam in templo puella existens usque horam tertiam uacabat orationi, et usque ad horam nonam laborabat manibus in filo et acu, etcetera. Sed hora nona descendebat angelus e celo et porrigebat illi ad uictum necessaria. Hoc autem bene dicit Machometus in Alchorano dicens quod, cum uirgo Maria esset in templo et Zaccharias sacerdos, qui habebat curam illius: 'intraret in cellulam uirginis Marie, et uideret ibi fructum insolitum, dixit illi quod unde habuerat illud. Respondit Maria quod Deus miserat ei e celo'. Hoc habetur in Alchorano, libro primo, azora secunda, alea tricesima septima. Glosa ibidem habetur quod tempore infantie puella non sumebat lac a matre, sed nutriebatur e celo, etcetera.

310 Item uirgo Maria, postquam peperit filium, toto tempore seruebat illi, et postquam ascendit filium in celum, uisitabat loca sancta, scilicet: passionis, crucifixionis et sepulchri, ut dicit Hieronymus in sermone Assumptionis ad Paulam, et sic semper cogitabat in filio. Ex his habemus tria documenta.

315 Primum est quod prima et maiorem partem temporis debemus dare Deo, scilicet: ex quo in lecto excitamur, loco matutinarum debet christianus dicere deuotiones, quas corde tenus debet habere. Ex quo surrexit dicere horas, et usque ad tertiam audire missam, etcetera. Deinde usque ad nonam intendere ad necessaria domus, etcetera, scilicet: mulieres ad suum et homines ad suum secundum artem suam, etcetera. Et ut non recedat Christus a mente et intentione, mulieres habeant coram oculis uirginis Marie imaginem cum filio suo, ut dicit Ambrosius in libro De Virginibus dicens: «sit uobis in imagine descripta puritas Marie, ubi tamquam in speculo refulget quid fugiendum et quid faciendum», etcetera. Homines in suo studio habeant crucifixum et in omnibus actibus illum intueantur. Si quando in negotiis expoliant proximum, eleuent oculos ad illum et uideant qualiter redemptor noster expoliatus fuit, ut nos uestiret gloria, intendant quod ipse dixit: *quod uni ex his minimis fecistis, mihi fecistis*. Igitur si expoliant pauperem, Christum expoliant, et duo testes sunt, scilicet: uirgo et Iohannes Euangelista, qui testificabunt in die iudicii contra tales. Ideo in principio diei debent orare omnes christiani, ut Deus diragit actus suos, ut non peccent contra eum in aliquo contractu, etcetera, dicendo: *dirige domine Deus meus in conspectu tuo uiam meam*, etcetera.

320

325

330 Sic faciebat Dauid quando in Psalmo decimo quinto dicit: *prouidebam dominum in conspectu meo semper*, etcetera.

335 Secundum est quod uirgo Maria dedit nobis exemplum uincendi superbiam per humilitatem, et hoc fuit ut recordemur de receptis ab eo. Vnde doctores assignant causam, unde orta fuit tanta humilitas in uirgine Maria et dicunt quod fuit ex beneficiis receptis a Deo, unde: *fecit mihi magna qui potens est*, etcetera. Et sic dicit angelo nuntianti conceptionem filii Dei: *ecce ancilla domini, fiat mihi*, etcetera. Humilitas enim est sumenda a radice, a qua demon ostendit superbiam, scilicet: a receptis, considerando quod sunt debita et quod

325-326: Mt. 25, 40. | 329: cf. Ps. 5, 9. | 330-331: Ps. 15, 8. | 335: cf. Lc. 1, 49. | 336: cf. Lc. 1, 38.

301: Hieronymus] NI. | 306-307: cf. Q 3, 37; cf. Io. And., Conf., c. XI, p. 212. | 313: cf. Pseu. Hier., Ep., IX, 13. PL 30, 136D-137A. | 321-322: Ambr., De Virg., II, 2, 6. PL 16, 208C.

340 debemus de illis compotum Deo dare. Vnde Gregorius in homilia dicit: «cum enim
 augentur dona, rationis etiam donorum crescunt. Tanto ergo humilior et ad seruiendum
 promitior quisque debet ex munere, quanto se obligatorem conspicit in reddenda ratione»,
 etcetera. Exemplum: mercatoris dum cernit apothecam suam opulentissimam, ex panis
 optimis, ex sericis, etcetera, et deauratis, ascendit in superbia. Sed dum accipit librum suum
 et uidet debita illorum, humiliatur considerando quod debet omnium illorum dare rationem
 et comptum. Sic in proposito.

345 Tertium est quod dedit nobis exemplum uincendi auaritiam et cupiditatem tripliciter,
 quia cum lex christianorum sit quedam religio, sic saluatur christianus sicut bonus
 religiosus, qui debet tria seruare.

Primo, statuta religionis quam accepit, si est mendicantium uel aliarum, etcetera.

350 Secundo, debet fideliter seruire in officio sibi commissio siue sit minister, siue
 prouincialis, etcetera.

Tertio, debet contentari de religione sua, siue in statu, siue in uestitu habitus.

355 Primo, christianus ad fugiendam auaritiam debet obseruare statuta religionis christiani,
 que omnia reducuntur ad charitatem et dilectionem. Nam charitas est anima fidei, et fides
 est mortua sine charitate, et sic dicit Chrysostomus: «omnis summa religionis christiane in
 charitate consistit».

360 Si autem dicis: diligo proximum, sed nihil uolo illi dare. Dico quod hec non est uera
 dilectio, unde dicit Iohannes in canonica sua prima, capitulo tertio: *qui habet substantiam huius
 mundi et uiderit fratrem suum necessitatem habentem et clausit uiscera sua, quomodo charitas Dei manet
 in eo?* Quasi dicat: nullo modo. Si Christus dicit Matthei quinto: *benefacite his qui oderunt uos,*
 etcetera, igitur christianus subueniens proximo fugit auaritiam considerando esse religionis
 christiane.

365 Secundo, debet considerare officium suum, quod est esse dispensatorem Christi, unde
 dicit Apostolus prima Corinthiis quarto: *sic nos existimet homo ut ministros Christi et dispensatores,*
 etcetera. Igitur bonus dispensator debet recipere a domino suo et dispensare recepta. Si
 370 autem recipit et non dispensat, non est fidelis. Ideo dicit: *hic iam queritur inter dispensatores, ut
 fidelis quis inueniatur,* etcetera, ubi supra. Et sic qui recipit a Deo et non dat, non est
 dispensator fidelis, etcetera. Deus enim dat diuitibus diuitias, ut dispensando illas
 mereantur, et pauperes cum humilitate mendicando etiam saluentur, unde sicut unus
 religiosus obseruantie petendo meretur et alter religiosus, Hieronymus uel Bernardus,
 dando meretur, sic demeretur retinendo et hospitalitatem obseruando, etcetera.

375 Tertio, debet contentari et quiescere in religione accepta secundum statum suum,
 etcetera. Non mutare religione, nec querere habitum exquisitum, nec uelle in altum gradum
 ascendere. Sic christianus in religione christiana debet statum conseruare et secundum illum
 indumenta uestire. Nota hic de excessu indumentorum, tam hominum quam mulierum,
 propter quod regnat in eis auaritia, nec pauperibus subueniunt et multos actus et contractus
 illicitos faciunt. In omnibus his tribus dedit nobis exemplum uirgo Maria.

357-359: I Io. 3, 17. | 359: Mt. 5, 44. | 363: I Cor. 4, 1. | 365-366: I Cor. 4, 2.

338-340: Gre. Mag., *Hom.*, IX, 1. *PL* 76, 1106AB. | 354-355: Chrysostomus] *NI*. cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3),
 II^a-II^{ae}, q. 157, a. 4, p. 915.

349: Officio] M officio.

Primo, in charitate maxima; secundo, in liberalitate dispensandi; tertio, in modestia status. Cum esset regina angelorum non incedebat in uestitu deaurato, sed in habitu communi ad nostrum exemplum. Et hoc est quod dicit Bernardus in sermone nonagesimo octauo: «Maria copiosissima charitate sapientibus et insipientibus debtricem se fecit, omnibus misericordie sinum aperit, ut de plenitudine eius accipiant uniuersi, captius redemptionem, eger curationem, tristis consolationem, peccator ueniam, iustus gratiam, angelus letitiam, filii persona carnis humane substantiam, ut non sit qui se abscondat a calore eius». Hec ille.

Et sic patet tertium quod ipsa uicit per auxilium, quia sicut induit filium Dei sua gloriosissima carne, sic ipse filius uestiuit eam sua gratia, non solum pro se, sed dedit illi priuilegium quod, ea mediante, qui ad illam curreret etiam uinceret.

Igitur, si nos uolumus uincere, recurramus ad illam in principio sermonis dicendo: aue Maria, etcetera.

<THEMA> *Vincit mundum fides nostra*, ubi supra.

Quia uerba thematis sonant et dicunt quod fides christianorum et lex Christi excellit et uincit omnes alias precipue secundum duodecim prerogatiuas siue excellentias, quarum prima est secundum nomen ipsius, nam dicitur “catholica” siue “uniuersalis”, ut in Symbolo Apostolorum: «credo in sanctam ecclesiam catholicam». Item in Symbolo Athanasii: «hec est fides catholica», etcetera. Quod autem hec sit excellentia legis patet quia Aristoteles primo Ethicorum dicit quod: «bonum quanto communius tanto diuinius», sed cum lex bona sit quoddam bonum, sequitur, etcetera. Vnde sanctus Isidorus quinto Etymologiarum, et habetur quarta distinctione, capitulo “Erit autem lex”. Ponens condiciones legis dicit: «erit autem lex, honesta, iusta, possibilis secundum naturam». Et infra: «nullo priuato commodo, sed pro communi ciuium utilitate conscripta». Sed cum lex Christi inter omnes sit homini, sequitur, etcetera. Quod autem sola lex Christi fuerit uniuersalis in toto mundo, patet tripliciter. Primo, ex parte legis in se; secundo, ex parte datis; tertio, ex parte promulgationis.

Primo, enim patet in legibus imperatorum, nam multe illarum leges non potuerunt conuenire nec adaptari omnibus prouinciis mundi, etcetera. Item patet hoc de lege Mosi, quia multa in ea fuerunt que uniuerso mundo conuenire non poterant, immo erat impossibile a toto mundo seruari. Patet primo de illo precepto, Exodi uicesimo tertio dicens: *ter in anno apparebit omne masculinum tuum coram domino Deo tuo*. Et sic quod omnes masculi apparerent ter in anno in Hierusalem erat impossibile toti mundo, et cum Deus non precipiat impossibile, ut habetur ubi supra: «erit autem lex possibilis secundum naturam», etcetera, sequitur quod illa lex solum fuerit data soli illi populo iudaico et non uniuerso mundo. Et sic solus ille populus obligabatur ad illam seruandam. Vnde si aduena illam susciperet, obligabatur ad illam, aliter non. Hoc idem probare possumus de auium sacrificiis et de cinere uitule rufe, etcetera. Nam non erat possibile quod omnes (qui erant in mundo) ascenderent in Hierusalem ad purificandum se, et hoc est quod dicit Dauid in Psalmo centesimo quadragésimo septimo dicens: *non fecit taliter omni nationi et iudicia sua non manifestauit eis*.

390: cf. I Io. 5, 4. | 408: Ex. 23, 17. | 416-417: Ps. 147, 20.

380-384: cf. MF. Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, 2. PL 183, 430D. | 394: cf. *Missa latina*. PL 138, 1322A. | 395: Ath., *Symb.*, I. PG 28, 1583C. | 396: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, I, 1, 94b10, p. 142; cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 10), lib. 4, dist. 49, q. 1, a. 1, p. 598. | 399-400: Isid., *Etym.*, V, 21, 1. PL 82, 203A; cf. Gra., *Decr.*, I, 4, 2. PL 187, 35B. | 410-411: cf. Isid., *Etym.*, V, 21, 1. PL 82, 203A.

420 Tertio, lex Machometi non fuit uniuersalis. Patet de multis que non poterant conuenire uniuerso orbi. Nam in primo libro Alchorani, azora prima, alea centesima nonagesima quinta precipitur quod omnes agareni semel in uita irent peregrinando ad domum de Mecha, que situatur in Arabia Felice, et hoc erat impossibile.

425 Si forte dicis quod non dicit omnes ire, sed habentes facultatem facerent in uita “Halhage”, que est predicta peregrinatio. Dico cum habere facultatem dicant doctores agareni quod intelligitur de habentibus sanitatem et diuitias et similia, etiam esset impossibile ire ad domum de Mecha omnes habentes talem facultatem in uniuerso mundo.

Si forte dicis quod hoc non erat preceptum, sed consilium. Contra quia, ut habetur in “Arricella” tua, quinque sunt colonne legis Machometice.

Prima, “Açala” quod est facere orationem in quinque uicibus diei cum lotionibus, etcetera.

430 Secunda, soluere decimas.

Tertia, ieiunare “Romadan”.

Quarta est “Halhage”, que est peregrinatio ad domum de Mecha semel in uita.

435 Quinta, uero pugnare pro defensione sue legis uel secte. Et cum quattuor istarum sint de precepto, idem est dicendum de quinta. Et sic patet quod esset impossibilis, si totum mundum obligaret, quia licet omnes (qui sunt in Arabia Felice et Arabia Petra et Deserta) possent hoc implere, totus mundus non poterat.

440 Quarto, patet quod lex Christi fuit uniuersalis in toto mundo, quia nihil impossibile precepit, nec arctat ad tempus, nec locum, quod patet per Malachie in capitulo primo, qui fuit ultimus prophetarum in templo secundo in quo Christus recipiendus erat. Appropinquante enim fine legis Mosi, dixit Deus per Malachiam sacerdotibus ueteris legis: o sacerdotes, *non est mihi uoluntas in uobis –dicit dominus exercituum– et munus non accipiam de manu uestra, ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio mea, quia magnum nomen meum in gentibus, et uos posuistis illud, in eo quod dicitis mensa domini contaminata est, et quod supponitur contemptibile est,* etcetera.

445 Clarum est quod hec lex est uniuersalis, quia dicit “ab ortu solis usque ad occasum”, et non potest intelligi de lege Mosi, quia dicit “de manu eorum non acciperet munus nec sacrificium aliquod”. Item quia dicit quod “in omni loco reciperet oblationem munda”, quod in ueteri testamento solum in terra promissionis fiebat. Item non potest intelligi de lege Machometi, in qua nullum sacrificium erat nec erat aliqua mensa, sicut est altare in lege
450 Christi. Que mensa non est contaminata, nec quod ponitur in illa est contemptibile, sed est oblatio munda, que est corpus domini ut dominus per prophetam.

455 Si forte dicat agareni quod ipsi etiam habent mensam, quia quarta azora primi libri dicitur “De Mensa”. Respondeo quod hec mensa non est tue legis, sed legis Christi, quia est mensa quam Christus fecit apostolis, ut habetur in Alchorano et per tuos doctores in predicta quarta azora, libro primo, alea centesima decima quinta, centesima decima sexta, centesima decima septima et centesima decima octaua, ubi habetur quod discipuli Christi,

441-444: Mal. 1, 10-12.

419-420: cf. Q 2, 196. | 427: cf. Ibn Zayd, *Al-Ris.*; cf. Io. And., *Conf.*, c. V, p. 156; c. VI, pp. 159-161; cf. Al-Bukh., II, 2, 1. | 455-456: cf. Q 5, 112-115.

scilicet: apostoli, petierunt quod Christus daret eis mensam, mediante qua ipsi confortarentur in fide, et quod Iesus obtinuit hoc a Deo, et quod miraculose eis dedit, etcetera. Super hec dicit Abuatia doctor suus quod hec mensa fuit miraculum factum a Christo de quinque panibus ordeaceis et quinque piscibus, etcetera. Sed Azamachxeri doctor suus dicit quod hec mensa fuit miraculum Christi de septem panibus et septem piscibus, etcetera, et ambo isti doctores concordant quod fuerunt satiati quinque milia hominum. Sed certe isti doctores agarenorum non uere dicunt, sed hec fuit mensa quam parauit Christus in die cene discipulis suis, quod patet quia in deserto non fuit mensa, sed in feno sederunt et ibi comederunt; nec fuit parata apostolis, sed illi multitudini gentium; nec fuit petita ab apostolis, sed Christus dixit: *date eis uos manducare*. Patet hoc etiam, propter hoc quod habetur in littera, quod ex hac mensa faceret pascha priores et posteriores usque ad finem mundi, et quod esset maximum miraculum, et qui hoc non crederet haberet penam crudelissimam, etcetera. Ex omnibus his patet quod hec mensa fuit altare nostrum, in quo Christus manducatur, qui dixit: *cotidie uobiscum sum usque ad consummatione seculi*. Et sic patet quod ratione legis sola lex christianorum est uniuersalis in uniuerso mundo.

Secundo, hoc patet ratione dantis legem, nam cum lex detur subditis, qui ad illam compelli possunt per superiorem, quanto superior fuerit uniuersalior tanto lex erit uniuersalior, quia dominus unius ciuitatis non potest compellere nisi ciues illius, nec dominus unius regni nisi regnicolas illius regni, etcetera. Sed cum sola lex christianorum sit data a principe et domino totius mundi, sequitur quod hec lex sit uniuersalis, quia cetera leges date fuerunt a creatura, hec uero a creatore, quod patet sic:

primo, leges imperatorum date fuerunt per pueros homines, qui non erant domini totius mundi.

Si forte dicis quod aliqui illorum habuerunt monarchiam sicut Alexander et Cesar, etcetera. Dico quod isti nunquam dominium habuerunt totius mundi, quia Cesar non obtinuit partem orientalem, nec Alexander partem occidentalem. Et sic dicit sanctus Thomas in libello quem fecit ad regem Cipri, quod solus Christus fuit uerus monarcha excellens omnes in tribus, scilicet: in perfectione, duratione et uniuersalitate. In perfectione, quia Deus et homo; duratione, quia a principio mundi usque ad finem; uniuersalitate, quia totius mundi dominus et corpus et anime. Ceteri uero non fuerunt domini animarum, sed solius corporis, unde Christus dicit, Matthei decimo: *nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere*. Patet igitur quod imperatores et ceteri domini temporales non potuerunt dare legem uniuersalem, cum non essent totius mundi domini.

Secundo, patet de lege Mosi, que fuit data per angelum ipsi Mosi, unde Actuum septimo dicit Stephanus ipsis iudeis: *accepistis legem in dispositione angelorum*.

Tertio, patet de lege Machometi, que false inuenta fuit ab ipso spurcissimo Machometo. Et licet ipse dicat quod recipiebat eam mediante angelo Gabriele, hoc est aperte falsum, et nunquam tale potuit ostendere nec probare. Et licet hec esset, ille angelus et erat creatura et non creator.

Quarto, patet quod lex Christi est uniuersalis, unde Apostolus dicit ad Hebreos primo: *multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, nouissime diebus istis locutus est nobis in filio, quem constituit heredem uniuersorum, per quem fecit et secula*.

466: cf. Mc. 6, 37. | 470: cf. Mt. 28, 20. | 487-488: Mt. 10, 28. | 491: Act. 7, 53. | 497-498: Hbr. 1, 1-2.

483: cf. Th. Aq., *De Regim.*, III, c. 12, p. 53.

500 Si forte dicitur quod licet omnes isti essent creature et filius Dei creator, sed in persona ipsius filii Dei isti dabant legem, unde de sapientia increata habetur Prouerbiorum octauo: *per me reges regnant et legum conditores iusta discernunt*, etcetera. Respondeo quod licet in persona Dei angelus Michahel daret legem populo iudaico, qui tunc erat princeps illius populi, ut dicunt doctores, sed solum illa lex dabatur populo sibi commisso. Verbi gratia: licet reges christiani dent legem suis subditis in persona Dei, non obligant nisi solum suos subditos, 505 quia rex Francie dando leges bonas in suo regno non obligant Hispanos, nec econuerso.

Tertio, patet hoc ratione promulgationis, nam ut dicit Augustinus in libro De Vera Religione et habetur quarta distinctione capitulo “In istis”, etcetera: «leges instiuuntur dum promulgantur», quia ante non obligant, etcetera. Sed nulla lex in mundo fuit uniuersaliter promulgata per totum mundum, preter solam legem Christi, igitur, etcetera. Quod autem 510 hoc sit uerum patet tripliciter. Primo, quo ad precones missos; secundo, quo ad linguas uel scripta quibus scripte fuerunt; tertio, quo ad librum in quo fuerunt scripte.

Primo, quo ad precones missos, quia ad leges imperatorum non fuerunt nec legitur fuisse missos nuntios ad eas promulgandas per totum mundum.

515 Si forte dicis contra: quia legitur Luce secundo: *exiit edictum a Cesare Augusto, ut describeretur uniuersus orbis*. Respondeo quod hec notificatio non fuit facta nisi in prouinciis ipsi Imperio Romano subiectis, sed cum essent seminate in uniuerso mundo dicitur ut “scriberetur uniuersus orbis”. Item quod multi dicunt: “dicimus totus mundus hoc uel hoc”, dicit. Sic in proposito, erant multe prouincie. Et sic dicitur “uniuersus orbis”, etcetera, quia romani (cum non haberent dominum in toto mundo) scire uoluerunt 520 dominium suum et numerorum personarum suarum.

Secundo, idem patet de lege Mosi, que non fuit promulgata per totum mundum, quia prophete maiores et minores non exierunt terram promissionis nisi in captiuitate, quia tunc sequebantur populum. Et sic habetur in Psalmo septuagesimo quinto: *notus in Iudea Deus et magnum*, etcetera.

525 Tertio, patet de lege Machometi, quia decem discipuli sui in Arabia mortui fuerunt et nunquam fuerunt missi per totum mundum. Sed apostoli Christi fuerunt duodecim, ut patet etiam in Alchorano, libro primo, azora secunda, alea quinquagesima prima, quinquagesima secunda, ubi dicitur quod apostoli Christi fuerunt piscatores duodecim excellentes in sanctitate et testes Iesu Christi per totum mundum. Hoc autem est quod 530 Christus dixit illis, Actuum primo: *uos eritis mihi testes in Hierusalem et in omni Iudea et Samaria et usque ad ultimum terre*. Patet igitur quod isti duodecim apostoli sufficientes fuerunt ad legem Christi promulgandam, quia tres eorum fuerunt ad orientem, et tres ad occidentem, et tres ad meridiem, et tres ad septentrionem. Iacobus stat in partibus occidentis, Thomas in parte meridiana, et sic de aliis.

535 Secundo, patet hoc quo ad linguam, nam lex romanorum fuit scripta in latina lingua, quia illud dicitur regnum latinum. Lex Mosi in lingua hebraea. Lex Machometi in lingua arabica, ut patet in Alchorano, libro secundo, azora decima que dicitur “Apum”, alea centesima tertia. Lex uero Christi in omnibus linguis data, que sunt principales lingue septuaginta due, ut dicunt doctores, que fuerunt orte a tribus filiis Noe, scilicet: a Sem in

501: Prv. 8, 15. | 514-515: Lc. 2, 1. | 523-524: Ps. 75, 2. | 530-531: Act. 1, 8.

507-508: cf. Aug. Hipp., *De Ver. Rel.*, XXXI, 58. *PL* 34, 148B; cf. Gra., *Decr.*, IV, 3. *PL* 187, 35BC. | 527: cf. Q 3, 52-53. | 537: cf. Q 16, 103.

540 Asia uiginti septem lingue; a Cham in Africa triginta lingue; a Iafeth in nostra Europa quindecim lingue. Sunt omnes septuaginta due.

Tertio, patet ratione libri, in quo scripte fuerunt iste leges. Nam leges imperatorum fuerunt scripte in membranis animalium; lex Mosi in lapideis tabulis; lex Machometi in papiro. Sed lex Christi scripta fuit in carne humana, et non in quacumque, sed in corde. Ex
 545 quo patet dignitas uniuersalitas et duratio Christi legis respectu aliarum, nam lex imperator posita fuit in membranis, quia duratura erat per longum tempus, cum esset fundata in ratione naturali; lex Mosi in lapide, quia duratura erat per mille quingentos octoginta annos, et dabatur in lapide, quia recipiebatur in cordibus duris iudeorum. Sed lex Christi data fuit in cordibus hominum, quia cor est principalior pars in homine et: «primo uiuit et ultimo
 550 moritur in animali», ut dicit Aristoteles in libro de Iuuentute et Senectute. Et sicut a corde est principium uite, ut dicit Philosophus, ubi supra, sic a lege Christi est uita spiritualis in hominibus. Et sic cor est secretus liber Dei, in quo non intrat homo nec angelus nec demon, nisi solus Deus, quia: *scrutans corda et renes Deus*, Psalmi septimo. Ideo in illo secreto scripsit Christus legem suam, scilicet: in cordibus hominum, scilicet: apostolorum, quod
 555 patet per Hieremiam, in decimo sexto capitulo, ubi loquitur Deus de congregatione ecclesie dicens: *ecce ego mittam piscatore multos –dicit dominus– et piscabunt eos*, etcetera. Post hec dicit idem Hieremias in capitulo tricesimo primo: *ecce dies uenient –dicit dominus– et feriam domui Israhel et domui Iuda fedus nouum, non secundum pactum, quod pepigi cum patribus*, etcetera. *Post dies illas –dicit dominus–: “dabo legem meam in uisceribus eorum, et in corde eorum scribam eam”*,
 560 etcetera.

Si forte dicis: numquid apostoli, cum essent iudei, habebant etiam corda lapidea? Respondeo quod Christus adaptauit corda eorum, quando misit illos ad congregandum omnes in unitate ecclesie, unde dicitur per Hiezechielem in capitulo tricesimo sexto: *congregabo uos*, etcetera, *et effundam super uos aquam mundam et mundabimini ab omnibus
 565 inquinamentis uestris et dabo uobis cor nouum et spiritum nouum, ponam in medio uestri et auferam cor lapideum de carne uestra et dabo uobis cor carnem et spiritum meum ponam in medio uestri*, etcetera. Vnde patet quod apostoli debebant dare abundantissime, quia dicit: “aquam mundam qua mundabimini”, etcetera. Et debebant habere cor dispositum a spiritu, scilicet: preparatum, et dicitur quod spiritum, scilicet: poneret in medio, scilicet: inter aquam et cor, quia aqua
 570 sola non abluit peccata, nisi spiritu sancto mediante. Vnde Iohannis tertio dicit Christus Nicodemo: *nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto non potest introire in regnum Dei*. Etiam in corde preparatio et inspiratio debet fieri a spiritu sancto, unde secunda Petri primo capitulo dicit Petrus: *non enim indoctas fabulas secuti notam facimus uobis uirtutem domini nostri Iesu Christi*, etcetera. *Sed spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei*. Et ideo patet quod lex Christi
 575 est ueritas infallibilis et uniuersalis, unde ait Petrus, Actuum quarto capitulo: *non est datum aliud nomen hominibus sub celo, in quo oporteat nos saluos fieri*. Et Christus dicit apostolis suis et predicatoribus Matthei decimo quod: *in aure auditis predicate super tecta*. Non sic iudei, qui non permittunt iuuenes legere Isaiam, nec agareni ratione uolunt dare de lege sua, sed cum ense in manu sua eam defendunt, ut patet in Alchorano, in azora “De Spata”. Iterum Christus
 580 dicit quod non solum christianis predicemus, sed etiam omnibus nationibus, unde Marci ultimo dicitur: *ite in mundum uniuersum et predicate euangelium omni creature*. Quid igitur facimus, o predicatores? Quid dicemus? Aut quid respondebimus in die iudicii, cum propter negligentiam nostram tot anime pereant?

553: Ps. 7, 10. | 556: Ier. 16, 16. | 557-559: Ier. 31, 31-33. | 564-566: Ez. 36, 24-27. | 571: Io. 3, 5. | 573-574: II Pt. 1, 16. | 574: cf. II Pt. 1, 21. | 575-576: Act. 4, 12. | 577: Mt. 10, 27. | 581: Mc. 16, 15.

549-550: cf. Auctor. Arist., *De Iu. Et Sen.*, 123, 468b28, p. 206; cf. Alb. Mag., *De Iu. Et Sen.*, II, 1, p. 317b.

550: *Post Iuuentute M, X omm. et.* | 567: Abundantissime] M bastissime.

585 Si forte dicitis: sunt isti agareni ignorantes duri et credere nolunt. Faciamus quod in nobis est, nam sententia data est per Christum dicens: *qui crediderit et baptizatus fuerit, saluus erit; qui uero non crediderit, condemnabitur.*

Igitur, sicut illi (qui non crediderint) damnabuntur, sic qui crediderint et predicatorum instantes ad credulitatem eorum recipient hic gratiam et in futuro gloriam ad quam nos perducatur, etcetera. Amen.

585-586: Mc. 16, 16.

SERMO TRICESIMVS OCTAVVS IN DIE CONCEPTIONIS VIRGINIS MARIE PRO CONVERSIONE
INFIDELIVM AGARENORVM

<THEMA> *Vincit mundum fides nostra*, prima Iohannis quinto.

5 Ad laudem gloriam et triumphum Dei genitricis et fidei catholice sumptum thema
presens scribitur.

10 Sententia est catholicorum doctorum quod aliqua persona superet et uincat aliam in
perfectione accidit tripliciter: aut corpore, aut anima, aut tota persona. In corpore ut
persona pulchra et disposita plena uitiis et peccatis. In anima econuerso: persona turpis et
indisposita et plena uirtutibus. In utroque raro contingit, nam dicit Apostolus ad Galatas
quinto capitulo, quod: *caro concupiscit aduersus spiritum et spiritus aduersus carnem*. Hec enim sibi
inuicem aduersantur, sic quod dispositio corporis et pulchritudo sepe tollit perfectione
anime. Et licet hoc accidat raro, fuit tamen una sola, scilicet: uirgo Maria, que in omnibus
his uincit omnes puras creaturas, ideo ecclesia cantat de ea: «nec primam similem uisa est,
nec habere sequentem».

15 Primo, enim uirgo Maria superauit omnes quo ad corpus, quod patet tripliciter, scilicet:
quo ad puritatem carnis, quo ad complexionem et quo ad pulchritudinem.

20 Primo, quo ad carnis puritatem, quia non solum caro sua fuit separata ab omni peccato,
sed etiam ab inclinatione peccati, scilicet: a fomite. Nam secundum Anselmum, fomes est
qualitas habitualis in carne, mediante qua inclinamur ad peccatum et retardamur ab
operationibus bonis et uirtuosis. Nam dicunt doctores quod fomes est quasi semen
omnium peccatorum. Nam sicut ex semine pullulat herba, sic ex fomite omne peccatum
nascitur inclinando ad peccatum, scilicet: commissionis, et retardando a uirtute, scilicet:
omissionis. De fomite autem fuit duplex opinio doctorum.

25 Prima dicit quod fomes quo ad essentiam suam fuit in carne uirginis, sed in ea non
potuit inclinare ad peccatum nec retardare ad uirtutem, quia in ea fuit ligatus mediante
gratia.

30 Et licet hec opinio sit fauorabilis uirgini Marie, fuit tamen alia opinio: quod hec qualitas
fuit totaliter separata a uirgine Maria. Et hec fuit fauorabilior, quam amplectuntur deuoti.
Nam sicut non esset conueniens quod in oratorio regine esset canis immundus, licet
mordere non posset quia ligatus, sic in corpore sacratissimo uirginis Marie (quod erat quasi
oratorium sue anime) non fuit decens quod in eo esset fomes. Et sic patet quod caro sua
fuit separata ab omni fomite. Quod autem hoc sit uerum patet tripliciter. Primo, ex sua
puritate; secundo, ex parte filii; tertio, ex parte totius mundi.

35 Ex sua puritate, quia debuit esse purissima, non solum quo ad animam, sed etiam quo ad
corpus, quia debuit recipere uerbum Dei, non solum in anima sicut ceteri, sed etiam
singulariter in corpore, et hoc est quod dicit Anselmus in libro De Conceptu Virginali
loquens de uirgine: «deuit ut uirgo illa ea puritate niteret, qua maior sub Deo nequit
intelligi». Sed maior puritas esset non habere spinas nec semen spinarum, quam non habere
spinas solum. Igitur posset intelligi caro sine fomite, quod esset purius, quam caro cum

3: I Io. 5, 4. | 10: Gal. 5, 17.

13-14: cf. Bed., *Hom.*, LVIII. PL 94, 421D. | 18: cf. Ans., *Med. Sup. Miser.*, XVI. PL 158, 831D. | 37-38: Ans.,
De Conc. Virg., XVIII. PL 158, 451A.

9: Galatas] M, X Ephesios. | 16: Complexionem] M complectonem.

40 fomite, nam terra cum semine spinarum dicitur maledicta, licet herbam non generet, unde Genesis tertio dicitur Ade post peccatum: *maledicta terra in opere tuo; spinas et tribulos germinabit tibi*, etcetera. Clarum est quod non loquebatur solum de campis terre nascentium, sed loquebatur de corpore suo, quod fuit tria assumpta ex campo Damasceno circa Hebron, in quo iam erat semen peccatorum, quod est fomes. Sed caro uirginis Marie non debuit esse
45 maledicta, sed benedicta, in qua seminandum erat uerbum diuinum, unde in Psalmo octogesimo quarto habetur: *benedixisti, domine, terram tuam*, etcetera. Si autem hoc non est uerum, purior fuisset caro Ade et Eue in creatione sua ante lapsum, quia tunc fomitem non habebant. Et sic illa caro esset intellecta purior quam caro uirginis sub Deo, quod esset contra Anselmum. Clarum est quod qui preseruauit uirginem ab omni peccato potuit et
50 debuit preseruare illam etiam ab omni inclinatione peccati, quod est fomes. Nam hec ratio adducitur ad probandum quod fuit preseruata ab originali.

Secundo, patet hoc quo ad filium, unde secundum dignitatem filii decuit ut nobilissimo panno uestiretur. Nam rex (qui uellet uestire mediante regina filium primogenitum et unigenitum dignissimum) procuraret illi uestem facere ex panno nobilissimo. Et si hoc non
55 faceret, hoc esset aut quia non posset, aut quia illum tantum non amaret, aut quia ipse inobediens esset et non mereretur. Sed ibi nullum istorum trium fuit.

Primo, Deus pater erat omnipotens et mater erat media omnipotentie sue, unde Luce primo dicit: *fecit mihi magna qui potens est*, etcetera.

60 Secundum non fuit quia non amaret illum, nam pater diligebat filium amore infinito et filius similiter patrem, quia spiritus, qui est infinitus, est amor patris ad filium et econuerso. Item mater plus dilexit hunc filium, quia erat omnium perfectissimus quam aliqua alia mater suum filium.

Tertium patet quia fuit filius maxime obediens patri, unde ad Philippenses secundo habetur: *factus est obediens patri usque ad mortem, mortem autem crucis*, etcetera. Item obediens
65 non solum matri, sed suo nutritio propter matrem, unde Luce secundo: *et erat subditus illis*. Igitur patet quod cum filius Dei esset perfectissimus omnium filiorum, quod pater debebat dare matri uestem purissimam et perfectissimam, qua filium suum uestiret, scilicet: carnem. Igitur illa caro non debuit tineam, id est, fomitem, continere, quia ex illo esset caro non purissima, licet illa tineam uestem rodere non posset. Nam si in panno non tolleratur modica
70 palea uel modicum pulueris, a fortiori non tolleraretur tineam, licet rodere non posset. Vnde dicit Augustinus in sermone Assumptionis quod: «caro Christi caro uirginis est». Et debuit uirgo Maria talem carnem dare filio, scilicet: sine fomite, quia: «nemo dat quod non habet».

75 Tertio, patet quo ad totum mundum, nam uirgo Maria debuit esse separata ab omni fomite, ut esset mediatrix uniuersalis totius mundi. Nam persona (que debet mediare et intercedere pro alia apud regem) debet habere tres condiciones.

Prima, quod sit multum in amore regis; secunda, ut nunquam offenderit regem; tertia, ut non indigeat pro se intercedere. Virgo habuit ista tria, et sic intercessit primo pro maximis peccatoribus. Exemplum in latrone, nam secundum aliquos contemplatiuos mediante umbra Christi conuersus fuit ad eum. Nam ut dicit Damascenus, Christus in cruce habuit
80 faciem ad occidentem, quasi portans super scapulas pretium Ade, qui peccauit in parte orientali. Et sic licet ambo latrones impropere eum in principio crucifixionis, ut patet

41-42: Gn. 3, 17-18. | 46: Ps. 84, 2. | 58: Lc. 1, 49. | 64: Phil. 2, 8. | 65: Lc. 2, 51.

71: cf. Pseu. Aug. Hipp., *De Ass. B. M. V.*, V. PL 40, 1145B. | 72: cf. Ius., *Dig.*, L, 17, 54, p. 922. | 79: Damascenus] *NI*.

Matthei uicesimo septimo, sed ueniente hora nona, quia tunc umbra Christi tetigit latronem dextrum, qui dixit: *nos quidem iuste patimur, hic autem quid fecit*, etcetera? Et dixit Christo: *domine, memento mei dum ueneris*, etcetera. Clarum est quod cum uirgo esset iuxta in crucem in parte dextera inter Christum et latronem, umbra Christi primo tetigit uirginem Maria et mediante uirgine Maria tetigit latronem, ut notaremus quod omnes gratie (que a Christo procedunt) ueniunt ad peccatores uirgine Maria mediante.

Item secundo, uirgo Maria fuit mediatrix quo ad peccatores et quo ad peccata uenialia, ut patet in apostolis.

90 Tertio, fuit mediatrix quo ad peccatum originale, ut patet in sanctificatione Iohannis Baptiste. Nam licet fuerit liberatus mediante Christo principaliter, quia erat in uentre uirginis, sed fuit hoc factum mediante uirgine mediatrice, unde: *ut uox Marie facta est, exaltauit infans in utero*, etcetera.

95 Quarto, (ut esset etiam mediatrix pro iustis) debuit separari a fomite, nam persone sancte et deuote sepe uexantur a concupiscentia fomitis, ut patet de Paulo, qui dixit: *datus est mihi stimulus carnis*, etcetera. Et: *uideo aliam legem in membris meis*, etcetera. Et sic uexabatur a fomite dicendo: *infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* Et audiuit a Deo: *Paule, sufficit tibi gratia mea*. Sed cum uirgo Maria fuerit mediatrix omnium gratiarum, clarum est quod ea mediante liberatus fuit non solum ipse, sed omnes sancti a uexatione fomitis. Et sicut decuit quod uirgo Maria esset separata ab omni peccato, ut pro omnibus peccatoribus et pro omnibus peccatis intercederet, sic decuit esse separatam a fomite, ut etiam pro iustis intercederet, et sic esset mediatrix uniuersaliter pro toto mundo intercedendo.

Secundo, patet quod uirgo Maria uincit omnes quo ad complexionem, quod probatur tripliciter.

105 Primo, ex iam dictis diximus quod nulla incarnatio peccati potuit esse in uirgine Maria. Igitur, nec distemperamentum complexionis, nam complexio bona non est nisi temperamentum quattuor qualitatum elementorum, scilicet: calidi, frigidi, humidi et sicci. Clarum est quod distemperantia complexio inclinatur ad peccatum, nam colericus inclinatur ad iram, flegmaticus ad accidiam, etcetera.

110 Secundo, patet ex propinquitate ad filium, nam quanto magis persona fuit propinquior Christo tanto magis participauit de perfectionibus suis. Sed cum uirgo Maria fuerit propinquior filio non solum quo ad animam, sed etiam quo ad corpus, sequitur quod participauit potius de complexione filii. Sed cum filius habuerit corpus “heucraton”, ut dicunt naturales, scilicet: temperatum in summo, clarum est quod complexio uirginis fuit circa summum, quia propinquior illi.

120 Tertio, patet ratione dationis, nam cum mater det filio complexionem, saltem materialiter, et sic uidemus quod mater malenconica generat filios eiusdem complexionis, ex quo sequitur quod sicut Christus habuit excellentissimam complexionem a matre materialiter, sequitur quod ipsa habuerit perfectissimam complexionem, quia: «nemo dat quod non habet».

82: cf. Mt. 27, 40. | 83-84: cf. Lc. 23, 41-42. | 92-93: cf. Lc. 1, 41. | 95-96: cf. II Cor. 12, 7. | 96-97: cf. Rm. 7, 23-24. | 97-98: cf. II Cor. 12, 9.

119-120: cf. Ius., *Dig.*, L, 17, 54, p. 922.

99: Fomit[is] M uomitis.

Tertio, patet hoc ex pulchritudine tripliciter.

125 Primo, ex iam dictis, quia complexio bona facit ad pulchritudinem bonam, et complexio optima ad pulchritudinem optimam. Patet quia male complexionatus caret pulchritudinem, unde malenconicus est macer et palidus, etcetera; flegmaticus est nimis pinguis, etcetera. Ergo pulchritudo dependet ex complexione. Sed cum uirgo Maria habuerit optimam complexionem, ut diximus, sequitur etiam quod habuerit optimam pulchritudinem, nam sicut uincit omnes preter Christum in complexione, sic etiam in pulchritudine.

130 Secundo, patet quia dedit filio pulchritudinem, saltem materialiter, quia filii assimilantur matribus, sed cum Christus fuerit pulcherrimus omnium, Psalmi quadragesimo quarto: *speciosus forma pre filiis hominum*, etcetera, sequitur quod ipsa fuerit pulcherrima mulierum, unde Cantorum quinto dicitur ei: “*o pulcherrima mulierum, qualis est dilectus tuus?*” *Ipsa respondit: “dilectus meus candidus et rubicundus”*. Quasi dicat: pulchrior omnibus, etcetera.

135 Tertio, patet de pulchritudine extrinseca, nam sicut mulier iuuenis et naturaliter pulchra, aliquando ex uerecundia habet colorem in facie, qui facit eam magis pulchram, sic fuit in uirgine. Nam ut dicit Chrysostomus super Mattheum, ex eius facie procedebant radii et abundantia gratie, quod aliquando Ioseph non cognoscebat eam et faciebant eam magis pulchram. Et ut dicit Thomas in tertio Sententiarum et in tertia parte, quod illi radii peruenientes ad alios nunquam aliquis potuit illam concupiscere, licet esset peccator. Ex quo patet quod non solum ipsa non habuit inclinationem ad peccandum, sed etiam habuit
140 medicinam contra inclinationem aliorum.

Secundo, uincit omnes quo ad animam, quod patet tripliciter. Primo, quo ad essentiam anime; secundo, quo ad potentias; tertio, quo ad habitus.

145 Quo ad essentiam anime, quia omnes anime create a principio mundi fuerunt deturpate per aliquod peccatum, preter animam Christi et uirginis. Vnde cum anima rationalis sit quedam imago ad imaginem Dei creata, iudicandum est de ea sicut de imagine impressa in stampa. Quelibet enim talis imago potest uitari tripliciter, scilicet: aut in principio impressionis, si stampa non est bene cauata uel bene disposita, quia tunc in instanti impressionis deturpatur.

150 Secundo, potest uitari post impressionem dupliciter, aut si deformatur denigando, aut per totalem rupturam: si rumpitur imago, primo modo in primo instanti creationis uel impressionis fit per peccatum originale. Et sic omnes anime per indispositionem stampe Ade fuerunt deturpate per peccatum originale. Secundo, perdendo uerum colorem quando ofuscatur. Hoc fit per peccatum ueniale.

155 Tertio, quando totaliter rumpitur, et hoc fit per peccatum mortale. Et sic, preter animam Christi et uirginis Marie, nulla fuit anima que non fuerit aliquo istorum trium modorum uitata per defectum stampe ipsius Ade.

160 Si autem queris: qui fuit stampa Ade? Dico quod sicut in impressione concurrunt duo, scilicet: materia et forma, materia est color, forma est lamina cauata et preparata, que dicitur “stampa”, in qua est figura. Et sic ista duo fuerunt ab Adam, scilicet: materia, que est caro corpulenta, et forma, que est uirtus in semine. Et sic omnes uenientes ab Adam per

130: Ps. 44, 3. | 131-132: Ct. 5, 9-10.

135: cf. Pseu. Io. Chrys., *Op. Imp. In Mt.*, I. PG 56, 635; Th. Aq., *Sup. Mt.*, I, 6, p. 23. | 137: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 16, q. 2, a. 2, p. 862; *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 44, a. 3 ad 1, p. 338.

corpulentiam substantiam et uirtutem seminalem fuerunt uitati aliquo modorum supradictorum.

165 Si autem dicis: cum uirgo Maria fuerit ab Adam per corpulentam substantiam et per uirtutem seminalem, igitur in stampa ipsius Ade contraxit peccatum originale. Respondeo quod hoc aliquo modo non est dicendum nec concedendum, sed fuit preseruata a defectu stampe Ade illo modo qualiter impressor preseruaret aliquam imaginem, ne deturparetur quod fieret sic: uidens autem impressor quod propter defectum stampe omnes imagines deturpabantur, uolens unam imaginem pulcherrimam facere et ab illo defectu preseruare, acciperet modicum olei et in instanti (quando materia iungeretur stampe) poneret oleum
170 inter stampam et materiam, et sic illa imago non deturparetur. Sic fuit in proposito, nam in instanti creationis, quando semen iunctum fuit materie disponendo illam ad introductionem forme, in illo ultimo instanti dispositionis fuit concreatum oleum gratie a Deo. Et illo mediante imago, scilicet: anima uirginis, fuit preseruata a peccato originali.

175 Sed forte dices: cum Christus habuerit carnem ab Adam, igitur contraxit peccatum originale. Dicendum quod non, quia sicut peccatum Ade non fuisset cum sola carne, quare (licet cum manu accepisset pomum non cum intentione inobedientie precepti) non peccaret, quia preceptum erat de non comedendo, ut notatur Genesis tertio, sed adueniente anima per consensum, tunc incurrit peccatum. Et sic peccatum originale in nobis contrahitur mediante semine, in quo est uirtus animatiua seu dispositiua ad animam, ut dicit
180 Philosophus in decimo quinto et decimo sexto Animalium. Et sic si ex digito nostro fieret aliquod corpus et in illo infunderetur anima rationalis, illa talis non contraheret peccatum originale, ut dicunt doctores. Ratio est, quia non fieret preparatio ad illam animam mediante semine, in quo est uirtus actiua, licet ille digitus esset ex materia Ade.

185 Si autem iterum dicis: cum corpus uirginis et corpus Christi fuerint ex carne Ade, et anima Christi et uirginis Marie fuerint separate ab omni peccato, igitur sunt eiusdem perfectionis. Dicendum quod non, sed anima Christi est multo perfectior quam anima uirginis, quod patet tripliciter. Primo, ratione artificis, scilicet: impressoris; secundo, ratione stampe; tertio, ratione olei gratie.

190 Ratione artificis seu impressoris, quia anima uirginis fuit preparata ab homine puro, scilicet: Ioachim per coniunctionem cum Anna. Sed anima Christi non per uirum, sed per Deum trinum et unum, unde cum angelus dicit: "*ecce concipies*". Dixit uirgo: "*quomodo fiet hoc, quoniam uirum non cognosco?*" Respondens angelus dixit: "*spiritus sanctus superueniet in te, et uirtus altissimi obumbrabit tibi*". Ecce qualiter incarnatio facta fuit a tota trinitate, quia opera trinitatis ad extra sunt indiuisa, dicit: "*spiritus sanctus superueniet in te*, id est, iterum ueniet ad te,
195 quia iam in primo instanti creationis receperat gratiam, ut diximus. Dicit etiam: *uirtus*, id est, filius *altissimi*, id est, patris, *obumbrabit tibi*, id est, umbram faciet in te, ut dicit Gregorius in Moralibus, quia licet a tota trinitate fuit opus incarnationis, sed incarnatio terminata fuit ad filium. Ideo dicitur: *uirtus altissimi obumbrabit*, patris obumbrabit tibi, id est, umbram faciet in te, nec corpus solum, sed corpus iunctum lumini. Et ideo uerbum fuit lumen, Iohannis
200 primo: *erat lux uera que illuminat*, etcetera. Verbum iunctum cum corpore uel econuerso iam fecit umbram in uirgine.

Secundo, patet hoc ratione stampe, nam fuit impressa uirgo Maria in stampa Ade, quia ex semine ipsius Ade uel proueniens ab Adam, scilicet: ex coniunctione Ioachim et Anne, ut diximus. Christus uero non ex semine, sed tamen ex carne ipsius Ade, unde ecclesia

177: cf. Gn. 3, 1. | 191-198: cf. Lc. 1, 31-35. | 200: Io. 1, 9.

180: cf. Alb. Mag., *De Animal.*, XVI, 1, 4, p. 144a. | 196: cf. Gre. Mag., *Mor.*, XXXIII, 3, 16, 5. PL 76, 671BC.

205 cantat: «non ex uirili semine, sed mystico spiramine». Et sic fuit stampata immediate a Deo trino et uno, unde quando uirgo dixit: *quomodo fiet*, etcetera² respondit angelus dicens: *spiritus sanctus superueniet in te*, ut diximus.

Tertio, differt ratione olei gratie, quia licet uirgo concepta fuerit et preseruata a peccato mediante oleo gratie consecrate, licet Christus cum singulari plenitudine gratie, unde Psalmi
210 quadragesimo quarto: *dilexisti iustitiam et odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo letitiae pre consortibus tuis*, quasi dicat: o Deus, quando odisti iniquitatem, scilicet: peccatum Ade, et dilexisti iustitiam, quia noluit redimere sola misericordia: *propterea unxit te Deus pater tuus oleo letitiae*, scilicet: gratie, *pre consortibus tuis*, id est, excellentiori modo et excellenti plenitudine gratie quam aliquam creaturarum. Item habuit oleum diuinitatis sibi iunctum et
215 unitum, scilicet: uerbum hypostaticum, quod sic unitum non habuit uirgo Maria. Et sic in his tribus excessit anima pretiosissima Christi. Et ut paucis dicamus, anima Christi nullo modo fuit obligata peccato originali, sed anima uirginis Marie tenebatur ad peccatum originale et de facto contraxisset, si non fuisset ab illo preseruata.

Secundo, patet hoc quo ad potentias tripliciter. Primo, quo ad intellectum. Habuit enim
220 intellectum plus omnibus illuminatum. Secundo, quo ad uoluntatem, que semper in bonum inclinabatur. Tertio, quo ad memoriam, in qua seruabat omnia ei reuelata et a Christo dicta, unde Luce secundo habetur: *Maria conseruabat omnia uerba hec conferens in corde suo*, ut ascendente Iesu in celu illa communicaret cum apostolis. Et sic fecit cum familiari suo Luca Euangelista, etcetera.

225 Tertio, patet hoc quo ad habitus, tam speculatiuos quam practicos et morales. Vnde cum Plato et Aristoteles mediante lumine naturali intellectus tanta notificarunt mundo, quid dicemus de uirgine Maria, cui non solum lumine naturali istos excessit, sed multo maiora reuelata ei fuerunt?

Tertio, principaliter excessit quo ad totalem personam, et hoc per actus et operationes
230 excellentes, unde Aristoteles primo De Anima dicit quod: «actiones sunt suppositorum». Et sic uirgo Maria superauit et uicit omnes alias personas tripliciter.

Primo, quia in omni operatione sua meruit, quod in aliis non fuit.

Secundo, quia fuit instrumentum et medium redemptionis humane. Licet Christus fuerit
235 principalis redemptor, uirgo tamen fuit mediatrix dando illi carnem concipiendo, pariendo et nutriendo et a cruce recipiendo, unde ipse dicit, Isaie sexagesimo tertio: *torcular calcanti solus et de gentibus non est uir mecum*. Vnde relicto eo omnes fugierunt, et qui remanserunt fidem perdiderunt, sed sola uirgo Maria cum eo remansit.

Tertio, quia fuit aduocata uniuersalis totius mundi, quod nulli sanctorum concessum
240 fuit, unde Casiodorus loquens ad uirginem epistola dicit: «tu patrona humani generis, tu afflictis rebus, medicina singularis, quis tuo non egeat munere, cum sit peccatore commune?».

Et sic, qui uult uincere mundum, demonem et carnem non potest nisi ista mediante, que singulariter uicit mundum. Et si sic nos hodie uincere uolumus, ad hanc mediatricem recurramus dicendo mente pia: aue dulcissima uirgo Maria, etcetera.

206-207: cf. Lc. 1, 34-35. | 210-213: Ps. 44, 8. | 222: Lc. 2, 19. | 235-236: Is. 63, 3.

205: cf. Ambr., *Hymn.*, IV. PL 16, 1410D. | 230: Aristoteles] cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 40, a. 1 ad 3, p. 288. | 239-241: cf. MF. Cas., *Var.*, XI, 40. PL 69, 851B.

245 <THEMA> *Vincit mundum fides nostra*, ubi supra.

In presenti sermone uidebimus qualiter lex christianorum uincat et superet alias quo ad tres uirtutes theologales, scilicet: secundum fidem, spem et charitatem. Et primo ostendemus qualiter uirtus fidei est maior in lege gratie quam fuerit a principio mundi. Nam est sententia catholicorum doctorum quod augmentum fidei est a tribus, scilicet: a Deo
250 inspirete, unde ad Romanos duodecimo: *Deus diuisit mensuram fidei*, etcetera; a predicatore recitante, quia: *fides est ex auditu*, ad Romanos decimo; et a deuotione recipientis.

Primo, a Deo inspirante uel infundente, unde dicunt doctores quod fides infunditur nobis in baptismo, patet hoc de Paulo. Habetur enim Actuum nono, quod cum esset cecus et non uideret, baptizatus per Ananiam uisum recepit et fidem de omnibus pertinentibus ad
255 legem Christi. Hoc autem non ad homine, sed a Deo inspirete, ut habetur ad Galatas primo. Similiter fit in pueris, sed cum iudei et agareni non recipiant baptismum, sed soli christiani, sequitur quod isto modo solum fit in lege christianorum.

Secundo, patet quia augmentum fidei est per medium, scilicet: legendo doctores, aut audiendo lectiones, aut predicationes, unde Apostolus ad Romanos decimo ait: *quomodo
260 credent ei quem non audierunt? Quomodo audient sine predicante*, etcetera? Igitur, quanto plura et maiora alicui declarantur et illis assentit, tanto maiore fidem habet, et ideo minores saluantur in fide maiorum. Sed cum in fide Christi plura et maiora fuerint explicata et declarata, tam per Christum quam per apostolos et alios doctores, sequitur quod maior fides fuerint in ea. Sic autem patet hoc: nam sicut totus mundus uoluitur super duos polos, scilicet: Articum et Antarticum, et unus fuit uisibilis nobis, alter uero inuisibilis, sic tota
265 fides mundi spiritualis uoluitur super duos polos, scilicet: ut credamus uerum Deum, quia est inuisibilis, nam: *Deum nemo uidit unquam*, Iohannis primo, et credamus ipsum incarnatum, quia est uisibilis, unde: *in terris uisus est et cum hominibus conuersatus est*, Baruch tertio. Et sicut duo poli mundi facti sunt uisibiles in fine mundi, nam existentes sub equinoctiali temporibus nostris utrumque polum uiderunt, sic in fine mundi post iudicium predicti duo poli spirituales uidebuntur a beatis, et uidendo Deum beatificabitur anima, et uidendo
270 Christum beatificabitur corpus, ut dicit Augustinus, super illud “*ingredientur et egredientur et pasua inuenientur*”, etcetera. Hoc est autem quod dicitur Iohannes capitulo decimo septimo dicens: *hec est uita eterna ut cognoscant te uerum Deum et quem misisti Iesum Christum*. Sed cum ista duo solum credantur a christianis et non a iudeis nec ab agareniis, sequitur, etcetera. Quod autem non credant iudei nec agareni uerum Deum patet: cum uerus Deus sit trinus et unus, et hoc isti non credunt, sequitur, etcetera. Hoc autem fuit reuelatum clare per Christum et per apostolos. Patet hoc in baptismo et in transfiguratione et precepto Christi, qui dixit: *euntes docete omnes gentes baptizantes eos in nomine patris et filii et spiritus sancti, amen*, etcetera. Hoc
275 autem, licet patres antiqui obscure cognouissent, quia omnes sub nube fuerunt, et uelata erat facies Mosi: *nos christiani, reuelata facie gloriam Dei specularantes*, etcetera, et facies Christi respanduit sicut sol, et sic nobis clare ostendit. Moderni uero iudei nihil horum credunt, nec etiam agareni, nam hoc negant in Alchorano in multis locis. Item hoc patet de secundo, scilicet: de incarnatione uerbi, nam iudei hoc non credunt, nec etiam agareni ipsum esse
280 Deum, etcetera. Ex omnibus his patet quod nullus istorum credit uerum Deum, nam cum uerus Deus sit trinus et unus eternaliter et incarnatus temporaliter, quod solum christiani credunt, sequitur quod nec iudei nec agareni credunt in Deum uerum. Exemplum habemus de anima rationali, nam antiqui philosophi, licet crederent animam rationalem esse, non

245: cf. I Io. 5, 4. | 250: Rm. 12, 3. | 251: Rm. 10, 17. | 253: cf. Act. 9, 12. | 255-256: cf. Gal. 1, 11. | 259-260: Rm. 10, 14. | 267: Io. 1, 18. | 268: Bar. 3, 38. | 272-273: Io. 10, 9. | 274: Io. 17, 3. | 279: cf. Mt. 28, 19. | 281: cf. II Cor. 3, 18.

272: cf. Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, XLV, 15. PL 35, 1726D-1727C.

290 tamen crediderunt in ueram animam rationalem, ut patet primo De Anima, ubi Aristoteles
 recitat opiniones antiquorum in hoc errantium. Nam aliqui dixerunt animam esse aquam;
 alii esse armoniam, etcetera, solus Aristoteles habuit ueram notitiam et fidem de uera anima
 rationali. Vnde dixit illam esse simplicissimam et indiuisibilem, et illa simplicitate dicit esse
 tria, scilicet: memoriam, intellectum et uoluntatem, et memoriam non esse intellectum nec
 econuerso, nec intellectum esse uoluntatem nec econuerso. Et dixit quod illa anima erat
 295 tota in toto et tota in qualibet parte corporis. Igitur solus Aristoteles habuit notitiam ueram
 de anima. Sic in proposito, cum gentiles non cognouissent uerum Deum, quia aliqui
 dixerunt esse solem, alii uero Venerem, aut Martem, etcetera, igitur uerum Deum non
 cognouerunt nec iudei nec agareni, ut predixi, quia Deus quem ipsi credunt non est uerus
 Deus. Igitur cum plura et maiora sint ostensa et credita a christianis, sequitur quod
 300 maiorem fidem habuerunt quam alie nationes. Hoc autem patet de centurione, Matthei
 octauo, qui rogabat Iesum dicens: “*domine, puer meus iacet in domo paralyticus*”. Respondit Iesus:
 “*ego ueniam et curabo eum*”. Dixit autem centurio: “*domine, non sum dignus*”, etcetera. Sed tamen dic
 uerbo et sanabitur. Hoc autem, ut dicit Simon de Cassia: «dixit centurio credens Christum
 esse Deum, uidens et audiens tanta mirabilia per ipsum facta, quia sicut per uerbum creauit
 305 omnia, quia dixit et facta sunt, etcetera, sic uerbo poterat reparare et sanare omnia. Ideo
 dicebat: “tu Dei uerbum, dic uerbo et sanabitur”. Dicit etiam centurio arguendo ab inferiori
 ad suum superius: “nam et ego homo sum, tu uero Deus et homo; ego sub potestate
 romanorum constitutus, tu nullam supra te habes potestatem; habeo milites et dico huic:
 “uade” et uadit, etcetera, et seruo meo: “fac hoc” et facit, tu omnibus dominaris, tibi omnis
 310 creatura subiicitur, habes supernas uirtutes, ut milites, et omnes homines ut seruos. Si mihi
 obediunt, multo magis tibi, Deo uero, famulabuntur angeli et discipuli tui. Si quid illis
 imposueris, poterunt in tua uirtute perficere”». Hec Simon de Cassia. Tunc Christus
 sequentibus se dixit: *non inueni tantam fidem in Israhel*, etcetera.

315 Tertio, patet augmentum fidei esse ex deuotione credentis, unde uetula quedam, licet
 minora percipiat quam doctores et predicatorum, sed firmiter adherens illis per deuotionem
 maiorem fidem habet. Et ideo multi simplices habebunt maiorem gloriam quam aliqui
 doctores scientifici. Exemplum huius habemus in cananea, Matthei decimo quinto, que
 rogans Christum pro sanatione filie, non solum illam audire noluit in principio, sed dixit
 non esse ouem nec filiam, sed canem, etcetera. Illa semper deuote credidit et perseuerauit,
 320 et sic audire meruit: *o mulier, magna est fides tua*, etcetera. Sed cum in lege Christi maior sit
 deuotio, ut patet in religionibus, etcetera, sequitur quod maior sit fides, unde etiam in
 Alchorano, in libro primo, azora quarta, alea octogesima quinta, comparando iudeos et
 christianos ad agarenos dicit quod ‘maiores agarenorum inimici sunt iudei et maiores amici
 illorum sunt christiani, inter quos dicit quod sunt magistri et eremite religiosi, humiles,
 325 deuoti et non superbi’. Patet in Alchorano, libro primo, azora quarta, alea octogesima
 quinta.

Si autem queris: qui istorum habent maiorem fidem, aut iudei aut agareni? Respondeo
 quod in nostris temporibus maior fides reperitur in agarenis quam in iudeis. Nam agareni
 potius dicuntur heretici quam infideles, quia credunt omnes articulos quos iudei credunt, et
 330 cum hoc plures patet quia credunt Iesum Christum fuisse uerum messiam promissum.
 Patet hoc in Alchorano, libro primo, azora tertia, alea centesima septuagesima; et azora
 quarta, alea decima nona, septuagesima quinta et septuagesima octaua; et libro secundo,
 azora tertia, alea tricesima prima. Et dicunt esse conceptum de spiritu sancto sine uiro, ut
 patet in Alchorano, libro primo, azora secunda, alea quadragesima secunda et quadragesima

301-302: Mt. 8, 6-8. | 313: cf. Mt. 8, 10. | 320: Mt. 15, 28.

289: cf. Th. Aq., *Comm. De Ani.* (vol. 6), I, 5, 10, (405b1), p. 8. | 303-312: Sim. Cas., *De Gest.*, XIV, 5, p. 212. |
 323-325: cf. Q 5, 82. | 331-333: cf. Q 4, 171; cf. Io. And., *Conf.*, c. VII, p. 173; cf. Q 5, 19; 76; 79; cf. Q 9, 31.

335 septima; et libro tertio, azora prima, alea decima septima. Item natus ex Maria uirgine in Alchorano, libro tertio, azora tertia, alea octogesima nona; libro quarto, azora uicesima nona, alea duodecima. Ascendit ad celos credunt firmiter. Sedet ad dextram patris inde uenturus est iudicare, ut patet in Alchorano, libro primo, azora secunda, alea quinquagesima quarta; et azora tertia, alea centesima quinquagesima octaua. Sic patet quod
 340 omnia credit de Iesu Christo preter hoc: quod sit filius Dei. Nam credit Christum esse prophetam excellentissimum et sanctissimum super omnes sanctos; iudei uero nostri temporis nihil horum credunt. Et sic patet quod agareni potius sunt heretici quam infideles, quia Africa fuit conuersa per sanctum Thomam in partibus Indie, et per sanctum Marcum in partibus Egipti, et per Paulum apostolum in partibus Arabie, ubi est sit Mecha ciuitas.
 345 Nam Paulus dicit ad Galatas primo quod: *abiit in Arabiam*, etcetera. Credit etiam Machometus de uirgine Maria omnia que a christianis de ea predicantur preter hoc: quod sit mater Dei. Patet hoc primo in infantia tripliciter.

Primo, in religione, quia presentata in templo cum esset nouem annorum, fuit deuota sanctissima in contemplatione, in uigiliis, ieiuniis et orationibus perseuerans, ut patet in
 350 Alchorano, libro primo, azora secunda, alea tricesima sexta, tricesima septima; et libro tertio, azora prima, alea decima quarta, decima quinta.

Secundo, patet quo ad animam, quia fuit sanctissima plena gratia et excessit omnes doctores in sapientia cum esset nouem annorum. Patet in dicto Alchorano, libro primo, azora secunda, alea tricesima septima.

355 Tertio, patet quo ad corpus, quia cum esset paruula non sumebat lac a matre, sed recipiebat ab angelo uictum de celo missum. Patet in Alchorano, libro primo, azora secunda, alea tricesima sexta, tricesima septima; et libro tertio, azora prima, alea uicesima secunda.

Item patet de iuuentute, quia primo dicitu uirginem desponsatam fabro consanguineo
 360 suo, qui uocabatur Ioseph. Patet in Alchorano, libro tertio, azora prima, alea decima octaua.

Secundo, dicit uirginem salutata ab angelo, nuntians ei quod conciperet filium sine uiro de spiritu sancto. Patet in Alchorano, libro primo, azora secunda, alea quadragesima quinta, quadragesima septima; et libro tertio, azora prima, alea decima septima, decima octaua.

365 Tertio, dicunt et credunt quod Maria peperit sine dolore remanente uirgine. Patet in Alchorano, libro tertio, azora prima, alea decima nona; et azora tertia, alea octogesima nona; et libro quarto, azora uicesima nona, alea duodecima. Item de filio dixit quod fecit multa miracula, ut patet in Alchorano, libro primo, azora quarta, alea centesima decima tertia, ubi dicit quod sanauit leprosos, cecis dedit uisum et suscitauit mortuos. Et dicunt
 370 quod tanta fecit Christus miracula quod iudei reputauerunt illum nicromanticum.

Secundo, quod fuit sapientissimus in uentre matris et reuelata fuerunt ei omnia secreta Tore et euangeliorum. Patet in Alchorano, libro tertio, azora prima, alea uicesima quinta et uicesima sexta. Et quod dispensauit in multis cum iudicis, ex quo sequitur quod fuit legislator in ueteri testamento, quia eiusdem est condere et dispensare in lege.

345: Gal. 1, 17.

334-335: cf. Q 3, 42; 48; cf. Q 19, 17. | 336-337: cf. Q 21, 91; 66, 12. | 338-339: cf. Q 3, 55; 4, 158. | 350-351: cf. Q 3, 36-37; cf. Io. And., *Conf.*, c. XI, p. 212; cf. Q 19, 18. | 353-358: cf. Q 3, 37; 19, 27. | 360: cf. Q 19, 20. | 362-363: cf. Q 3, 45; 47; cf. Q 19, 17-18; cf. Io. And., *Conf.*, c. XI, p. 212. | 366-367: cf. Q 19, 23; 21, 91; 66, 12. | 368: cf. Q 5, 110. | 372-373: cf. Q 19, 29-30; cf. Io. And., *Conf.*, c. XI, p. 211.

375 Tertio, dicunt quod Christus est misericordia quo ad omnes et uniuersalis redemptor. Item dicit multa excellentia similiter de matre et filio, quia dicunt omnes esse peccatores preter Christum et uirginem, matrem suam, quia nec peccarunt nec peccare potuerunt. Et sic dicit quod in omnibus demon habuit potestatem preterquam in Christum et in uirginem matrem suam.

380 Finaliter, quod in tanta reuerentia habent filius et mater, quod agareni scribentes uel nominantes Iesum uel Mariam dicunt: “dominus noster Iesus laudetur per secula”. Sic de matre dicunt: “domina nostra Maria semper laudetur”.

Et sic propter deuotionem (quam habent in uirgine Maria) ipsa mediante, credent Christum esse filium Dei. Et sic credendo, hic recipient gratiam et in futuro gloriam, quam
385 nobis concedet, etcetera. Amen.

SERMO TRICESIMVS NONVS PRO CONVERSIONE INFIDELIVM AGARENORVM IN DIE
TRIVMPHI SANCTE CRVCIS

<THEMA> *Vincit mundum fides nostra*, prima Iohannis quinto.

5 Originaliter ad laudem, gloriam et triumphum fidei catholice sumptum uerbum reperi
quod assumpsi.

Sententia est sancti Thome in opusculo declarando salutationem uirginis dicens quod
angeli superabant et uincebant totum mundum ante aduentum uirginis in tribus, in quibus
aueniente uirgine ipsa uicit et superauit omnes angelos et totum mundum. Fuerunt autem
ista tria, in quibus angeli uincebant, puritas, familiaritas et gratia.

10 Primum de puritate, nam purum secundum sanctum Thomam dicitur quod non habet
mixturam impuritatis. Et sic purum aurum dicimus quod non habet admixtum aliquod
ailud metallum impurum. Et sic creature rationales fuerunt create a Deo pure et perfecte,
quia: *Dei perfecta sunt opera*, Deuteronomii tricesimo secundo. Ipsi uero habuerunt mixturam
15 impuritatis per peccatum. Et sic creatura rationalis tanto purior est, quanto magis a peccato
separatur. Et cum omnes homines per peccatum Ade fuerint peccatores et etiam tertia pars
angelorum, sequitur quod soli angeli qui remanserunt fuerunt puriores omnibus, cum in illis
nullum esset peccatum.

20 Secundo, patet de familiaritate, quia sicut rex non permittit uenire ante conspectum
suum aliquem qui offenderit eum, sic Deus non permisit homines neque angelos malos
uenire ante se. De quo in figura Genesis tertio, expulso Adam a paradiso, collocauit
cherubin cum gladio ut non permetteret Adam uenire ante arborem uite. Hoc autem
notabat quod arbor uite erat Deus, qui non permittebat ante se uenire peccatores, sed
angeli boni habuerunt familiaritatem cum Deo. Vnde Danihelis septimo habetur quod
25 Danihel uidit ante thronum Dei angelos in duplici differentia, quia dicit: *milia milium
ministrabant ei et decies centena milium assistebant ei*.

Tertio, patet de gratia, quia cum gratia et culpa sint opposita, ubi est gratia non potest
esse culpa, nec econuerso. Et sic, cum totus mundus fuerit in culpa preter angelos qui
remanserunt, sequitur quod illi uincerunt totum mundum in puritate, familiaritate et gratia.
Et hoc est uerum ante aduentum uirginis Marie. Sed adueniente uirgine, ipsa superauit et
30 uicit non solum sanctos et sanctas in his tribus, sed etiam ipsos angelos beatos.

Primo, patet de puritate, quia si creatura rationalis tanto est purior quanto magis a
peccato separatur, cum angeli solum fuerint separati a peccato actualiter, quia actu non
peccauerunt, uirgo autem Maria separata a peccato, non solum actualiter, sed etiam
potentialiter, quia non solum non peccauit, sed nec peccare potuit. Igitur fuit purior angelis
35 et sic uicit puritate.

Secundo, patet familiaritate, quia sicut filius maiorem familiaritatem habet cum patre et
matre quam serui, sic in proposito, quia omnes angeli fuerunt serui Dei, ad Hebreos primo:
omnes sunt administratorii spiritus, etcetera. Virgo autem fuit mater Dei, et cum maior
familiaritas sit filii ad matrem quam ad patrem, ut habetur octauo Ethicorum, sequitur,
40 etcetera. Vnde hec habuit filium Dei in uentre nouem mensibus, in pueritia, in manibus;
habuit etiam in tota uita maxima cum illo conuersionem usque ad crucem, quia: *stabat*

3: I Io. 5, 4. | 13: Dt. 32, 4. | 20: cf. Gn. 3, 24. | 24-25: Dn. 7, 10. | 38: Hbr. 1, 14. | 41-42: Io. 19, 25.

6: cf. Th. Aq., *In Sal. Ang.*, 1112, p. 239. | 39: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, VIII, 14, 61b27, p. 317.

iuxta crucem, Iohannis decimo nono. Post resurrectionem etiam primo illi apparuit et pluries cum illa conuersauit. In assumptione filius in manibus ipsam portauit, unde: *leua eius sub capite meo*, etcetera, Canticorum secundo. Et sic, ultimo in celo ad dexteram collocauit, unde:
45 *astitit regina a dextris suis*, Psalmi quadragesimo quarto.

Tertio, Maria uicit gratia tripliciter, scilicet: quantitate, dignitate et uniuersalitate.

Primo, patet quantitate, quia abundantius habuit ceteris, quod patet ratione mensure, quia cum Deus liberalissime det gratiam omnibus, habentes maiorem mensuram, maiorem quantitatem gratie habent, unde Apostolus ad Hebreos quarto: *unicuique data est gratia secundum mensuram*, id est, «secundum charitatem». Vnde Luce sexto de habentibus charitatem dicit: *date et dabitur uobis*, sed qualiter debeat dare gratiam, dicit: *mensuram bonam*, id est, *magnam confersam*, id est, *plenam coagitatam*, id est, concassatam et super efluentem, id est, cum culmine. Igitur, si omnibus charitatiuis Deus sic dat gratiam, a fortiori dedit uirgini, que maiorem charitatem habuit omnibus, unde Bernardus in uirgine (dicit): «uirtutes erant singulares, que in ceteris uidebantur esse communes». Et sic, cum uirgo habuerit maius uas, sequitur quod habuerit maius culmen gratie. Fuit autem mirabile culmen, sicut culmen aque que non flueret nec uerteretur esset mirabile, cum aqua sit fluxibilis, sic culmen gratie (quod uacuari non posset) esset mirabile, quale fuit in uirgine. Nam cum gratia perdat per quodlibet peccatum mortale, in uirgine nunquam uacuari potuit, sicut potuit in angelis uacuari, quod fuit maximum in uirgine.
50
55
60

Si autem queritur: que fuit causa huius abundantie gratie in uirgine? Respondetur quod hoc habuit ratione officii, unde sancti et angeli non habuerunt gratiam nisi ad illos beatificandos. Sed uirgo Maria non solum ad hoc, sed ut esset digna mater filii Dei, unde Bernardus dicit: «legimus Stephanum plenum gratia et apostolos spiritu sancto repletos, sed longe dissimiliter a Maria, quia neque illi conceperunt de spiritu sancto, neque in isto habitauit gratie plenitudo». Quasi dicat quod uirgo Maria excedit in his duobus, scilicet: quod concepit de spiritu sancto et quod habuit in uentre plenitudinem gratiarum, scilicet: diuinitatem. Hoc etiam dicit Hieronymus: «ceteris per partes prestatur gratia», etcetera. Et sic sancti et angeli habuerunt aliquas guttas gratie, Maria uero habuit in se flumen gratiarum, de quo in Psalmo quadragesimo quinto: *fluminis impetus letificat ciuitatem Dei*, etcetera. Item in Psalmo septuagesimo primo habetur de ista gratia: *descendet sicut pluuia in uellus*, scilicet: in uirginem, que fuit ouis per humilitatem, et uestiuit ex uellere sue carnis filium Dei. Et tunc gratia descendit sicut pluuia, sed in terra, scilicet: in ceteris, *descendit sicut stillicidia stillantia*. Et sic patet quod abundantius ceteris uirgo Maria habuit gratiam.
65
70

Secundo, uicit dignitate gratie, quia perfectior gratia fuit in uirgine Maria quam in ceteris. Quod probatur tali ratione: illud est perfectius quod magis appropinquat perfectissimo, sed gratia uirginis Marie magis propinqua et similima fuit gratie perfectissime, scilicet: que est gratia consummata, igitur, etcetera. Patet hoc quia gratia consummata est illa que nos ducit ad uisionem diuine essentie, sed uirgini fuit communicata gratia, qua in hac uita uidit diuinam essentiam. Igitur quod uiderit diuinam essentiam patet, quia si Moses et Paulus uiderunt hic diuinam essentiam, ut dicit Augustinus de uidendo Deum ad Paulinum, igitur a fortiori uirgo Maria uidit diuinam essentiam in hac uita, unde dicit Damascenus quod: «uirgo Maria
75
80

43-44: Ct. 2, 6. | 45: Ps. 44, 10. | 49-50: Eph. 4, 7. | 51-52: Lc. 6, 38. | 70: Ps. 45, 5. | 71-72: Ps. 71, 6. | 73-74: cf. Ps. 71, 6.

50: cf. Hier., *Comm. In Ep. Ad Eph.*, II, 4, 13. PL 26, 501C. | 54-55: Bern. Cl., *In Ass. B. M. V.*, IV, 6. PL 183, 428B. | 64-66: Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, III, 2. PL 183, 72A. | 68: cf. MF. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 5. PL 30, 127A. | 81: cf. Aug. Hipp., *De Cur. Pro Mort. Ger.*, XV, 18. PL 40, 606BC.

42: Decimo nono] M, X uicesimo.

a nemine illustrium uincitur». Igitur si illi uiderunt diuinam essentiam et illa non, uinceretur ab illis, quod est inconueniens.

85 Sed forte dices: dato quod non uincatur ab illis, illa tamen non uincit illos, cum omnes sint equales in uisione. Respondetur ad hoc quod uirgo Maria uincit Mosen et Paulum in hoc. Ratio est quia quanto propinquiores fuerunt Christo tanto excellentiores fuerunt sancti. Et sic uirgo Maria uicit illos, quia si Moses uidit diuinam essentiam, quia fuit doctor ueteris
90 testamenti, et Paulus, quia fuit doctor noui testamenti, cum Maria fuerit magistra totius mundi, que dedit lapidem angularem facientem utraque unum, igitur, etcetera. Vnde dicit Hieronymus: «ascendente Iesu in celum uirgo Maria cum apostolis remanet in schola uirtutum». Et sic uirgo Maria uicit illos dupliciter, scilicet: quia pluries uidit et clarius quam illi. Quod pluries uidit et clarius quam illi patet per Liconiensem in quarto libro Angelice
95 Hierarchie. Item excellit quia clarius uidit; sicut Paulus perfectiori modo uidit quam Moses, sic uirgo Maria clariori et perfectiori uidit quam Paulus, etcetera.

Si autem dicitis: qui clare uidit diuinam essentiam est beatus, igitur uirgo Maria in hac uita fuisset beata? Respondeo quod Moses nec Paulus nec beata uirgo fuerunt hic beati, quia beatitudo consistit in uisione diuine essentie mediante lumine qualitatis immanentis, sicut est in sole, et sic in istis non fuit. Alio modo uidetur mediante lumine qualitatis transeuntis,
100 et sic isti uiderunt diuinam essentiam. Sed sicut lumen transiens perfectiori modo est in fulgure, scilicet: in radio quam in fulmine, sic perfectiori modo fuit in uirgine quam in aliis, licet in omnibus his non modo permanentis, sed transeuntis, ut dicit Albertus Super Missus Est.

Tertio, uincit mediante gratia uniuersali tripliciter, scilicet: quo ad omnem locum et quo
105 ad omnes personas et quo ad omnes necessitantes.

Quo ad omnem locum, quia gratia uirginis Marie ad omnem locum se extendit, quia tria sunt loca secundum Apostolum, ad Philippenses secundo, scilicet: *celestium, terrestrium et infernorum*, quod non fuit de sanctis neque de angelis, quia angeli habent prouincias distinctas. Etiam sancti. Nam multi sunt quos ignoramus, et per consequens illos non
110 inuocamus. Sed beata uirgo sua charitate et misericordia «replet orbem terrarum», ut dicit Bernardus. Item mediante gratia data uirgini fuit infernus euacuatus, et cathedre celestium fuerunt reparate, unde Bernardus: «per te uirgo celum impletum est, infernus euacuatus», etcetera.

Secundo, gratia uirginis fuit uniuersalis quo ad omnes personas. Tres enim sunt persone
115 quibus conuenit gratia, scilicet: diuina, angelica et humana. In diuina est fons gratie; in angelica primus riuius gratie; in humana secundus riuius. Fuit igitur gratia uirginis Marie subueniens omnibus personis illam inuocantibus. Item omnibus angelis, nam sicut reuelationes et subuentiones ueniunt a prima hierarchia in secundam et a secunda in tertiam, sic immediate procedunt a Deo in uirginem et a uirginem in primam hierarchiam.
120 Patet hoc, quia illa est «exaltanda super choros angelorum» et ad dexteram filii collocanda. Et sic mediat inter Deum et angelum, igitur, etcetera.

107-108: Phil. 2, 10.

82-83: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, IV, 14. PG 94, 1158B. | 91-92: cf. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 4. PL 30, 125D. | 93: cf. Pseu. Dio. Aer., *De Coel. Hier.*, IV, 4. PG 3, 182BD. | 102: cf. Alb. Mag., *Mar.*, LXXXI, p. 138ab. | 110: cf. MF. Bern. Cl., *In Ass. B. M. V.*, IV, 8. PL 183, 429A. | 112: cf. MF. Bern. Cl., *In Ass. B. M. V.*, IV, 8. PL 183, 429B. | 120: cf. Gre. Mag., *Lib. Resp.*, Anti. unde supra. In primo nocturno. PL 78, 798D; cf. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 7. PL 30, 129B.

125 Tertio, etiam gratia uirginis extenditur ad personam diuinam, non quod uirgo Maria dederit gratiam filio Dei, sed mediante gratia a Deo accepta purissima carnem (quam a Deo acceperat) dedit uerbo diuino. Et sic hoc habuit singulare inter omnes creaturas, quia ceteri sic acceperunt a Deo quod illi dare non potuerunt, beata uirgo illud quod a Deo accepit dedit filio Dei, scilicet: carnis substantiam, ut dicit Bernardus.

Tertio, gratia uirginis fuit uniuersalis quo ad omnes necessitates, que sunt in triplici differentia, scilicet: anime, corporis et inimici exterioris. Virgo enim subuenit peccatoribus quo ad animam impetrando ueniam et iustis impetrando gratiam.

130 Item quo ad corpus impetrando remedium ad omnes infirmitates.

Item quo ad inimicos exteriores, scilicet: demones qui nos temptant, qui sunt fortissimi, quia, ut ait Iob quadragesimo primo: *non est potestas super terram*, etcetera. Vincuntur enim auxilio uirginis Marie, nam sicut ipsa totum mundum uincit, sic etiam inuocantes eam ea mediante uincere possunt.

135 Ideo, si nos hodie uincere uolumus, ad hanc uirginem recurramus dicendo humili mente et pia: aue Maria, etcetera.

<THEMA> *Vincit mundum fides nostra*, ubi supra.

140 In sermonibus precedentibus habuimus et declarauimus de aliquibus excellentiis, in quibus uincit fides catholica christianorum alias leges et sectas. In isto sermone, Deo dante, uidebimus qualiter hec fides catholica superat et uincit alias in claritate testium, et ut habetur Deuteronomii decimo nono: *in ore duorum uel trium stat omne uerbum*, etcetera. Et sic hec fides nostra tres habet testes, scilicet: Deum, angelos et homines.

145 Primum Deum. Vnde cum Deus omnipotens misisset a principio mundi multos patriarchas et prophetas nouissime (ut ait Apostolus, ad Hebreos primo) pro salute totius mundi misit Christum filium, qui fuit messias promissus in lege desideratus cunctis gentibus. Quod Christus fuerit messias patet in Alchorano, libro primo, azora tertia, alea centesima septuagesima; et azora quarta, alea decima nona, septuagesima octaua. Item libro secundo, azora tertia, alea tricesima prima. Fuit autem missus proprius filius, quia homines prioribus non crediderant. Nam ipse Christus dicit: *in hoc natus sum et ad hoc ueni in mundum, ut testimonium perhibeam ueritatis*, Iohannis decimo octauo. Erat autem probandum quod hic legislator erat filius Dei naturalis et quod debebat terminare legem ueterem et per baptismum principare legem gratie, scilicet: nouam. Et ideo in etate imperfecta, scilicet: octo dierum, terminauit legem ueterem sumendo in se circumcisionem, ut deinceps nos illam non acciperemus. Et in etate perfecta, scilicet: triginta annorum, incepit legem perfecta gratie sumendo baptismum a Iohanne. Non quod ipse egeret illo, sed ut ostenderet nobis quod sumendo illud illi incorporaremur per gratiam. Et sic positus fuit Christus in flumine Iordanis ut baptizaretur a Iohanne, qui erat sanctior omnibus uiris.

Si queras: quare in illo flumine baptizatus fuit? Dico quod propter tres rationes.

160 Primo, quia erat illud flumen excellentius cunctis, cum transiret per totam terram promissionis.

132: Iob. 41, 24. | 137: I Io. 5, 4. | 141: Dt. 19, 15. | 144: cf. Hbr. 1, 1-2. | 149-150: Io. 18, 37.

126: cf. Bern. Cl., *Domi. Pri. Post Oct. Epi.*, I, 2. PL 183, 155C. | 146-148: cf. Q 4, 171; 5, 17; 75; 9, 31; cf. Io. And., *Conf.*, c. VII, p. 173.

Secundo, ut sanctificaret aquas totius mundi, cum esset in medio terre habitabilis, et ideo dicunt doctores quod Christus uoluit baptizari: «ut uim regeneratiuam coferret aquis».

165 Tertio, quia terra promissionis figurabat hanc ecclesiam militantem, sicut ista significat ecclesiam triumphantem. Et sic, ut ostenderet quam fidem promittit in baptismo, baptizari uoluit in isto flumine, qui constat ex duobus fontibus, scilicet: Ior et Dan, qui a monte Libano procedunt. Significant enim duas naturas in Christo, scilicet: diuina et humana in una persona, sicut duo fontes iunguntur in uno flumine, quia: *una fides et unum baptisma*. Sed non sufficit unum in uno fonte credere solum, sicut agareni credunt Christum esse solum hominem, sed opus in utroque fonte credere, ut christiani faciunt credendo Christum esse uerum Deum et uerum hominem. Vnde Isaias de utroque fonte loquitur in capitulo duodecimo dicens: *haurietis aquas cum gaudio de fontibus saluatoris et dicetis in die illa: “confitemini domino et inuocate nomen eius”*, etcetera. Et sic baptizato domino pater eternus dat testimonium, quia celi aperti sunt et uox patris audita est: *hic est filius meus dilectus in quo mihi complacui*, Matthei tertio. Et sic dat testimonium de duobus.

175 Primo, quod Christus sit filius naturalis Dei, quando dicit “filius meus dilectus”, scilicet: dilectione eterna spiritus sancti, que est de patre ad filium et de filio ad patrem. Item approbat baptissimum, quando dicit “in quo bene complacui”, etcetera. Item Deus dat testimonium quod sicut in baptismo mediante Christo baptizati recipiunt gratiam, sic in futuro recipient gloriam, si legem suam accipiunt et ei obediant. Et ideo Matthei decimo septimo Christus ascendit in monte Thabor cum tribus apostolis. Et adducens Heliam et Mosen ostendit illis modum glorie quam erat daturus, et sic pater eternus dat testimonium dicens: *hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite*. Dicit iterum Christum esse filium naturalem, quando dicitur: “hic est filius meus dilectus”, quia in isto consistit tota uirtus legis christianorum, scilicet: in credendo Christum fore filium Dei naturalem, in quo errant isti ismahelite. Et dixit “ipsum audite”, id est, obedite dando legem uniuersalem pro toto mundo, quia audire hic sumitur pro obedire, quia primo Regum secundo: *fili Heli non audierunt uocem patris*, id est, non obedierunt patri.

190 Secundo, lex christianorum habet angelos in testes. Vnde Luce primo, quando angelus loquitur cum uirgine promittens ei filium de celo dicit: *hic erit magnus et filius altissimi uocabitur*. Et ne crederent homines quod altissimus non esset Deus, declarat angelus dicens quod: *enim ex te nascetur, sanctum uocabitur filius Dei*. Item in natiuitate, ostendens quod Christus esset saluator totius mundi, uenit multitudo angelorum ad pastores et unus illorum dicit: *euangelizo uobis gaudium magnum, quia natus est hodie uobis saluator*. Et non dicit simpliciter saluator “uester” uel “noster”, sed saluator totius mundi.

195 Sed dicent isti agareni quod non habent istud in lege sua. Respondeo quod ipsi bene habent excellentias de Christo, quod fuerit excellentior super homines et angelos, ut patet in libro primo Alchorani, azora secunda, alea quadragesima secunda; et libro tertio, azora prima, alea decima sexta.

200 Sed iterum isti dicunt quod non habent illud de testimonio Dei, nec de baptismo, etcetera. Respondeo quod si hoc non habent ipsi, sed debent habere, si saluari uolunt, unde in principio Alchorani, scilicet: in primo libro, azora prima, alea tertia habetur quod illi qui credunt in libro qui datur Machometo et in eo quod descendit a Deo ante Machometum, et

167: Eph. 4, 5. | 171-172: Is. 12, 3. | 173-174: Mt. 3, 17. | 182: Mt. 17, 5. | 186-187: I Sm. 2, 25. | 189: Lc. 1, 32. | 191: cf. Lc. 1, 35. | 193: cf. Lc. 2, 10-11.

162: cf. Bed., *Exp. In Ev. Lc.*, I, 3. PL 92, 358B; cf. Th. Aq., *S. Tb.* (vol. 4), III^a, q. 38, a. 5, p. 292. | 197-198: cf. Q 3, 42; 19. | 201: cf. Q 2, 4; cf. Io. And., *Conf.*, c. X, p. 198.

in ratione ultima illi erunt beati. Hoc habetur in dicto Alchorano et doctores, scilicet:
 205 Abuatia et Azamachxeri, exponunt hoc, et dicunt quod (quando dicit quod “qui crediderit
 in hoc quod descendit tibi, Machometo”) intendit de Alchorano; et (quando dicit “qui
 crediderit in hoc quod ante te descenderit”) intendit de Tora, Psalterio, prophetis et
 euangeliis. Et sic ad salutem uel ad saluationem non sufficit credere Alchoranum, sed debet
 credere nouum et uetus testamentum, ut isti doctores exponunt.

210 Sed forte dicent isti agareni quod illa expositio est doctorum, et isti non credunt dictos
 suos doctores sicut credunt Alchoranum, eo quia liber Alchorani est immediate a Deo, qui
 est maioris auctoritatis quam doctores. Respondeo quod in Alchorano habetur quod
 agareni non solum debet credere Alchoranum, sed etiam que scripta sunt in lege nature et
 in lege Mosi et in prophetis et in his que scripta sunt in euangeliis, non separando aliquid ab
 215 his, quia aliter non essent ueri agareni, ut habetur clare in Alchorano, libro primo, azora
 prima, alea centesima tricesima quinta; et in azora secunda eiusdem libri, alea octogesima
 tertia. Igitur patet quod agareni non potest saluari nisi credat ea que sunt in euangelio,
 unde habetur in Alchorano, libro primo, azora quarta, alea quadraginta octaua, postquam
 dixit Deus quod miserat Mosen et prophetas dicit: ‘post hos miserimus Iesum filium Marie
 220 uerum cum Tora et cum euangeliis, que sunt uia, lux, et ueritas ipsius Tore, et uia et
 amonestatio pro iustis’. Igitur patet hic quod Christus est uerus et illi datum fuit uetus et
 nouum testamentum, et quod ueritas Tore fuit in euangeliis, et quod euangelia sunt uia et
 lux pro istis iustis. Igitur agareni, qui tendit sine uia, facile deuiat et sine luce facile cadit.
 Patet ergo quod sine credulitate fidei euangeliorum saluari non possunt ipsi agareni. Sed
 225 omnes tendunt in infernum, unde habetur hoc clare in Alchorano, libro tertio, azora prima,
 alea sexagesima septima, ubi dicit Deus ipsis agareni quod ‘nullus uestrum est qui non
 intret in infernum propter mandatum et determinationem ipsius Dei’. Et dicunt doctores
 agarenorum in isto passu quod fuit quesitum quomodo intelligebatur ista alea, et respondit
 ipse Machometus quod Deus mediante iuramento determinauerat quod quilibet agareni
 230 quantumcumque iustus descendat in infernum. Sed post hoc Deus liberabit bonos de
 inferno et dimittet malos in illo ut ardeant, ut ligna in clibano, sicut statim dicitur hoc in
 alea sexagesima octaua eiusdem libri. Patet ergo clare quod sine receptione euangeliorum
 nullus agareni potest saluari.

Sed dicunt isti agareni quod ipsi bene reciperent euangelia christianorum, sed sunt
 corrupta. Ad hoc respondetur ut dicant: quando fuerunt corrupta? Quia non tempore
 235 apostolorum, cum secundum Alchoranum apostoli fuerunt sancti uiri, et cum predicatione
 euangeliorum totum mundum conuerterunt. Et sic tempore apostolorum euangelia non
 erant corrupta. Sed uera patet hoc etiam in Alchorano, libro tertio, azora decima octaua,
 alea duodecima usque ad uicesima quinta, ubi habetur quod apostolus Petrus cum alio
 apostolo uenerunt in ciuitatem Antiochie et ad illos uenit apostolus Paulus, et predicando
 240 legem Christi in nomine ipsius fecerunt multa miracula, et ceco a natiuitate dederunt uisum,
 et suscitauerunt filiam regis, que mortua fuerat per spatium septem dierum. Et sic patet quod
 tunc euangelia non erant corrupta.

Item patet de septem dormientibus in Alchorano, libro secundo, azora duodecima, alea
 245 nona usque ad uicesima sexta, qualiter per Decium imperatorem fuerunt clausi in antro
 nolentes negare fidem Christi, et ibi steterunt centum nonaginta sex annis ac si non
 dormissent nisi per noctem. Hoc autem fuit, scilicet: quando surrexerunt a somno tempore

214-216: cf. Q 2, 136; 3, 84. | 218-220: cf. Q 5, 46; cf. Io. And., *Conf.*, c. XI, p. 211. | 225-226: cf. Q 19, 71. |
 231: cf. Q 19, 72. | 237-238: cf. Q 36, 13-25; cf. Io. And., *Conf.*, c. XI, pp. 214-216. | 243-244: cf. Q 18, 9-26.

203: Ratione] M rratione. | 234: Respondetur] M respondetur.

Theodosii Secundi, scilicet: anno Christi quadringenti quinquaginta uno. Patet igitur isto tempore euangelia non erant corrupta.

250 Item patet quod tempore Machometi non erant corrupta euangelia, quia tunc Deus precepit agarenis ut acciperent et crederent in illis; si essent falsificata non preciperet eis Deus ut crederent in illis. Patet igitur quod nullus agarenorum potest saluari sine euangeliis et lege Christi.

255 Tertio, lex christianorum habet testimonium ab omnibus in triplici differentia, scilicet: a confessoribus predicando illam; a uirginibus confitendo; a martyribus patiendo multa pro Christo.

260 Primo, igitur a predicatoribus uel confessoribus, scilicet: ab apostolis, unde habetur in Alchorano, libro primo, azora secunda, alea quinquagesima prima, quinquagesima secunda, quod apostoli duodecim fuerunt piscatores sancti a Deo illuminati et testes Iesu Christi. Item fuerunt alii confessores scientifici et maxime uite, et doctores in ecclesia Dei. Item fuerunt alii eremite indocti, ut Paulus, Antonius, etcetera, qui miraculose in eremo per maximum tempus habitauerunt, ut patet in Alchorano, libro primo, azora quarta, alea octogesima quinta. Et sic omnes isti confessores in triplici differentia testificati sunt de lege Christi esse uerissimam et sanctam.

265 Secundo, uirgines castissime et sancte et a macula peccati separate fecerunt testimonium de lege Christi, quod non fuit in aliqua lege, cum uirginitas non floreret nisi in lege perfectissima Christi, que fuit lex spiritualis; alie uero fuerunt carnales.

In lege autem nature non fuit uirginitas, quia oportebat ad populationem totius mundi quod homines multiplicarentur. Ideo dicitur Genesis primo: *crescite et multiplicate et replete terram.*

270 Secundo, non fuit in lege scripta, quia mulieres desiderantes pulcherrimam filiam, scilicet: uirginem Mariam, que sperabatur ueri messie, omnes cupiebant esse matres. Et sic sterilis in illa lege maledicebant, cum crederent a tali benedictione maternitatis esse remotam. Exemplum habemus Genesis decimo nono, de filiabus Loth, que credentes non remanere uirum preter patrem suum uoluerunt esse matres mediante illo, et sic non seruare uirginitatem.

275

In lege autem Christi fuit hec uirtus uirginitatis, quia mater Christi debebat esse prima et uirgo uirginum, et sic illa non proposuit habere uirum, ut ceterae mulieres legis scripte. Et ideo dixit Dauid in Psalmo quadragesimo quarto loquens illi, dixit: *audi filia et uide et obliuiscere populum tuum*, scilicet: non sequendo illam inclinationem. *Et sic concupiscet rex decorem tuum*, scilicet: uirginitatem, et ideo prima fuit. Vnde immediate in eodem Psalmo dicit: *adducentur regi uirgines post eam*, scilicet: post beatam Mariam. Item non fuit hec uirginitas in lege Machometi, cum fuerit carnalis, immo ipse Machometus concedit infinitas mulieres. Solum agareni expectant in beatitudine habere uirgines, que non fuerunt cognite ab hominibus nec a demonibus. Hoc patet in Alchorano, libro quarto, azora decima octaua, alea quinquagesima quinta, quinquagesima sexta et quinquagesima septima. In lege autem agarenorum non est testimonium mulierum. Sed dicent isti agareni quod ipsi habent in Sunna quod Axa, secunda mulier Machometi, habet maximam auctoritatem in dictis suis post dicta Machometi, nam dicta doctorum suorum non sunt tante auctoritatis sicut dicta

280

285

268-269: Gn. 1, 22. | 273: cf. Gn. 19, 36. | 278-281: Ps. 44, 11-14.

257: cf. Q 3, 52-53. | 261-262: cf. Q 5, 82. | 284-285: cf. Q 55, 55-58; cf. Io. And., *Conf.*, c. VII, p. 168.

290 Axe. Ex quo patet quod lex Machometi nullius est auctoritatis, cum Axa non habuerit scientiam nec uitam sanctam, unde fuit ipsa accusata de adulterio, ut patet in Alchorano, libro tertio, azora sexta, alea undecima usque uicesima sexta.

Sed dicunt isti agareni quod false fuit accusata et non fuit hoc probatum contra illam. Respondeo quod ipsa non fuit adultera, eo quod hoc noluit credere Machometus, quia, ut dicunt doctores, habuit quinque testes, scilicet: quattuor homines et unam mulierem. Sed cum Axa esset filia primi caliphe, scilicet: Vbequar, qui erat potentissimus, et recepit Machometum in Almedina quando fuit expulsus a Mecha, ideo ne dimitteret eam Machometus dissimulauit, et dixit quod false illa accusabatur. Clarum est quod non fuerunt puniti pro falsariis, ideo falso non deposuerunt. Item patet quod Axa non fuit uirtuosa nec sancta, quia propter ipsam interfectus fuit Ozmen, tertius calipha, quia iuratus fuit contra uoluntatem Axe. Ideo propter amorem ipsius Axe, Abdalla, frater suus et filius Vbequar, de uoluntate ipsius Axe interfecit ipsum Ozmen, et in ense posuit uenenum ipsa Axa, ut cito interficeretur. Hoc autem totum dicit Almanzhodi in suo libro, qui est doctor auctenticus et maxime auctoritates apud agarenos. Hozmen autem fuit uir bonus, quia ut dicunt agareni, quod excellentiores legis Machometi fuerunt decem discipuli ipsius Machometi, et inter illos decem, quattuor priores excedunt alios, scilicet: Vbequar, Homar, Hozmen et Aly. Sed cum etiam ipse Hozmen compillauerit Alchoranum in unum, ut dicunt agareni, clarum est quod fuit ille alicuius excellentie inter alios. Igitur Axa procurans mortem boni uiri, scilicet: Hozmen, clarum est quod non fuit sancta nec bona et per consequens testimonium suum in lege nullum est.

310 Tertio, martyres testificant de lege Christi moriendo pro ipsa et sustinendo infinita certamina quod fuit mirabile in lege Christi, quia ad interfectionem decem martyrum credebant mille, et sic crescebat fides, sicut herba in prato. Non sic factum fuit inter caliphas qui secuti sunt mortem Machometi, in quibus accidit quod unus interficiebat alium ut regnaret, quia ut dicit Almanzhodi in libro suo enumerans caliphas per trecentos annos, 315 et ostendit quod solum tres mortui fuerunt sua morte. Ex quo patet quod lex Machometi non fuit lex diuina, sed tyrannorum.

Si autem dicunt isti agareni: unde scimus quod testimonium confessorum, uirginum et martyrum de Christo fuerit uerum? Respondetur quod patet esse uerum per consuetudinem legum. Nam dictum testis est uerum, quando scriba uel notarius illud testificans est bonus 320 et auctenticus, uel quando aliquod edictum firmatur manu regia, quia tunc magis auctorizatur, cum rex sit qui dat auctoritatem scribis. Sic in proposito, notarii (qui dicta et facta scripserunt) fuerunt fidelissimi euangeliste, et sancti apud agarenos; et notarii scribentes dicta et facta confessorum, martyrum et uirginum fuerunt uiri sancti et perfecti. Et non solum hoc, sed in dictis et factis istorum apposita fuit manus diuina per miracula 325 confirmans dicta et facta illorum, et cum Deus non possit esse testis falsitatis, sequitur, etcetera. Fuerunt igitur in lege Christi miracula magna, infinita et apud omnes clarissima.

Si autem dicis quod etiam in lege ueteri et Machometi fuerunt miracula. Respondeo quod in ueteri testamenti fuerunt pauca et ad nostra miracula ordinata, quod patet in exitu de Egipto, quando Moses extraxit populum de potestate pharaonis liberando eum, significauit quod Christus debebat liberare mundum de potestate demonis mediante 330 baptismo. Vnde Moses (qui figurabat Christum uerum messiam) petebat eius aduentum, Exodi quarto dicens: *domine, mitte quem missurus es*. Vnde Apostolus prima ad Corinthios

290-291: cf. Q 24, 11-26. | 302: cf. Al-Mas', *Muruğ al-dāhab* (vol. 4), c. 74, p. 162; c. 77, pp. 250-251; 280-283; cf. Io. And., *Conf.*, c. XII, p. 228. | 306: cf. Io. And., *Conf.*, c. II, p. 126. | 314: cf. Al-Mas', *Muruğ al-dāhab* (vol. 4), c. 74sq.

decimo dicit: *patres nostri omnes mare transierunt, et omnes in Mose baptizati sunt in mari, et omnes eadem escam spiritualem manducauerunt, et omnes eundem potum spiritualem biberunt*. Ex quo patet
 335 quod transitus maris figurauit baptismum; manna uero eucharistiam; aqua de petra figurauit aquam de latere Christi manantem. Ideo ait Apostolus: *petra autem erat Christus*. Et hoc idem patet de resuscitatis in ueteri testamento, unde quarto Regum quarto habetur de muliere Sunamite, que unicum habebat filium, qui mortuus fuit ex dolore capitis. Et hec mulier iuit ad Heliseum ut resuscitaret illum, qui misit seruum suum Giezi cum baculo ut suscitaret
 340 illum et non potuit. Tunc iuit in persona Heliseus, et: *incubuit super puerum, posuitque os suum super os eius, et oculos super oculos et manus super manus, et incurruauit se super puerum, et oscitauit septies*, etcetera. Et sic dedi uiuum Sunamiti. Hoc autem figurabat redemptionem generis humani, quia hec mulier erat natura humana, que habebat unicum filium, scilicet: Adam, et mortuus fuit dolore capitis, scilicet: superbia, que in capite situatur; querebat redemptionem
 345 et missus fuit Giezi cum uirga, qui figurauit Mosen cum lege, et hic non potuit suscitare genus humanum cum uirga legis, sed solum promittere. Venit ergo Heliseus, id est, Christus, quia Heliseus interpretatur “Deus meus saluator”, secundum Hieronymum. Hic uero extendit humanitatem in cruce et ositando septies, que fuerunt septem uerba in cruce dicta, dicendum ultimum, scilicet: *consummatum est*, fuit resuscitatum genus humanum. Et sic
 350 de aliis miraculis in lege ueteri factis. Tanto igitur fuerunt excellentiora miracula legis gratie, quanto fuerunt per precedentia miracula promissa et figurata. Nunc autem in Iudea nullum est miraculum, quia cessante lege debuerunt miracula cessare, ideo dicit Dauid in Psalmo septuagesimo tertio: *signa nostra non uidimus, iam non est prophetia et nos non cognoscet amplius*. Et sic nullum speratur miraculum.

355 Item in lege Machometi nullum fuit miraculum. Et si forte dicunt isti agareni quod doctores sui dicunt in Sunna quod fecit Machometus mille miracula, dico quod non est uerum, quia ubicumque in Alchorano petierunt miracula, semper dicit quod non uenit cum miraculis, sed solum cum Alchorano, ut patet in Alchorano, libro secundo, azora prima, alea ducentesima secunda. Item in eodem, azora septima, alea octaua; et ibidem, azora
 360 duodecima, alea quinquagesima quinta. Igitur si doctores in Sunna dicunt quod fecit multa miracula Deus, dicitur in Alchorano quod non misit eum Deus cum miraculis, igitur aut mentitur Deus aut sui doctores. Deus non potest mentiri, igitur illi mentiuntur et nunquam fecit miraculum. Igitur clarum est quod miracula non fiunt nisi in lege gratie, scilicet: christianorum. Probare autem quod Christus fecerit miracula esset superfluum, quia clare
 365 patet in Alchorano, libro primo, azora quarta, alea centesima decima tertia. Miracula enim legis christianorum habent tres excellentias.

Prima, quod non solum Christus fecit miracula sed etiam christiani sequentes Christum, etcetera.

370 Secunda, quod non solum in persona propria, sed etiam per os inimicorum, ut patet de Dionisio Ariopagita, quia ueniens Paulus ad Atenas inuenit aram Dei ignoti, que facta fuerat tempore passionis Christi de eclipsi solis facta in plenilunio quindecim lune, quod naturaliter erat impossibile, quia eclipsis solis causatur ex coniunctione lune cum sole. Et sic cum Ateniensis crederent quod hec erat supra naturam et quod clare fiebat hoc a Deo, qui est supra totam naturam, inter aras idolorum fecerunt aram deo ignoto et abscondito.

332: Ex. 4, 13. | 333-334: I Cor. 10, 1-4. | 336: I Cor. 10, 4. | 340-342: IV Rg. 4, 34-35. | 349: cf. Io. 19, 30. | 353: Ps. 73, 9.

347: cf. Hier., *De Nom. Heb.*, VT, Rg., E. PL 23, 821A. | 356: cf. Al-Bukh., LXI, 27, 2; cf. Musl., LII, 8, 1. | 358-360: cf. Q 7, 202; 13, 8; 18, 56; cf. *Sir.*, par. 2, p. 134; cf. Al-Bukh., LXVI, 1, 3; cf. Ray. Mar., *Qua. Rep.*, c. Ad probandum quod Machometus non facit miracula, p. 38. | 365: cf. Q 5, 110. | 370: cf. Petr. Com., *Hist. Sch.*, in Act., LXXXVIII-LXXXIX. PL 198, 1702D-1703A.

375 Et sic Paulus dixit Ateniensibus quod ille erat Deus quem predicabat. Tunc dixit Dionisius Ariopagita Apostolo: «si tu facis quod hic cecus a natiuitate in nomine ipsius Dei uideat, ego credam». Dicit autem Paulus: “uolo quod tu illa uerba dicas, scilicet: in nomine Christi filii Dei uiui, respice”». Et sic cecus perfecte uidit, et tunc Dionisius credidit firmiter et a beato Paulo instructus episcopus Atenis ordinatus est, etcetera.

380 Tertia, non solum uiuentes, sed etiam post mortem faciunt miracula, ut patet de inquisitore beato huius ecclesie, per intercessionem cuius isto tempore multa facit mirabilia Deus. Hic autem mortuus fuit pro illuminatione fidei catholice. Vt sicut duo apostoli in ecclesia Dei, scilicet: Petrus in oriente et Iacobus in occidente, et duo confessores illuminauerunt ecclesiam, scilicet: Franciscus in oriente, et Dominicus in occidente, sic duo
385 martyres et inquisitores, unus in oriente ut sanctus Petrus Veronensis, alius esset in occidente, scilicet: Petrus Cesaragustanus, qui mortuus fuit pro fide Christi. Et sicut sanctus Petrus Martyr ab hereticis mortuus fuit, sic iste ab hereticis interfectus. Et sicut ille pro pecunia, sic et iste. Interfectus autem fuit hoc ad conuincendum iudeos, agarenos et malos christianos, quia iudei dicebant seruanda esse legalia. Hic inquisitor uidens quod Christus
390 dixerat, Luce nono: *nemo mittens manum ad aratrum et respiciens retro aptus est regno Dei*. Igitur iudeus et malus christianus ponentes manum ad aratrum, id est, ad crucem Christi, quia iugum et temum faciunt crucem. Ideo retro malus christianus non debet respicere, scilicet: ad cerimonias legis Mosi.

Et sic iudeus conuincitur, quia in sua lege nullum est miraculum, sicut in nostra fiunt.

395 Et malus christianus conuincitur, quia uidet clare quod legalia non sunt seruanda.

Item agarenus conuincitur, quia habet ipse clare quod ueritas est in euangeliis, ut diximus, quod habetur in libro primo Alchorani, azora quarta, alea quadragesima octaua, ubi habetur quod in euangeliis est ueritas Tore et in illis est uia ueritas et lux pro iustis.

400 Igitur, qui sine uia tendit, mox errat; et qui sine lumine tendit, cito cadit; qui manet in ueritate est certus de beatitudine et de uita eterna. Vnde Christus dicit: *ego sum uia ueritas et uita*, Iohannis decimo quarto.

Igitur qui non recipit fidem Christi condemnabitur, et qui illa receperit, hic recipiet gratiam et in futuro gloriam, quam nobis concedat, etcetera. Amen.

390: Lc. 9, 62. | 400-401: Io. 14, 6.

376-378: cf. Petr. Com., *Hist. Sch.*, in Act., XC. PL 198, 1703B. | 397: cf. Q 5, 46; cf. Io. And., *Conf.*, c. XI, p. 211.

SERMO QUADRAGESIMVS PRO ACQUISITIONE CIVITATIS HIERVSALEM

<THEMA> *Ecce rex tuus uenit tibi, Zaccharie nono.*

Originaliter recitatiue, Matthei uicesimo primo.

5 Sententia est Philosophi in octauo Physicorum et undecimo Metaphysice, quod omnis multitudo reducitur ad unum primum. Hoc patet tripliciter in corporalibus et spiritualibus et in artificialibus.

In corporalibus quia ad unum celum primum.

In spiritualibus ad unum angelum primum.

10 In artificialibus in regimine et gubernatione regni uel ciuitatis uel in exercitu belli ad unum principem exercitus uel ciuitatis. Ideo dixit Philosophus quod: «mala est pluralitas principum». Exemplum habemus in gubernatione romanorum. Nam tempore consulum nunquam fuit Roma sic aucta sicut tempore imperatorum, scilicet: Iulii Cesaris, qui fuit primus imperator, et non potuit multum dilatare imperium cum non regnauerit nisi annis quattuor et mensibus septem. Sed per secundum imperatorem, scilicet: Cesarem Augustum, 15 fuit multum Res Publica aucta. Et ideo dictus fuit Augustus ab augendo Rem Publicam, sed imperio sic aucto et extenso, licet esset unus principalis imperator, sed admittebat alium in socium ad gubernationem, ut patet in Marco Antonino et in Aurelio Commodo. Item in Valerio et Galieno. Item in Valentino et Theodosio, etcetera.

20 Sic etiam fecit monarcha uniuersalis Deus omnipotens dedit monarchiam inferiorem uni regi, scilicet: Ade, et retinuit sibi superiorem. Et hoc est quod dicit Dauid in Psalmo centesimo decimo tertio: *celum celi domino, terram autem dedit filiis hominum*. Sed inter illos primus fuit Adam, sed cum factus fuisset rex inferiorum, dedit illi Deus tria ad recte gubernandum.

25 Primo, quo ad personam propriam dedit illi uirtutes, tam intellectuales quam morales et theologicas, et contulit illi gratiam, que erat gubernaculum omnium uirtutum, et sic dotauit personam suam, ut recte gubernaret.

30 Secundo, dedit illi priuilegium respectu populi et regni sui, scilicet: iustitiam originalem, nam sicut principibus datur priuilegium, ut possint armare milites, et creare comites et duces, sic Ade fuit concessum, ut nobilitaret subditos ab eo descendentes, dando illis cum natura iustitiam originalem, que erat quedam gratia, aut non erat sine gratia, ut aliis placet.

35 Tertio, dedit ipsi Ade locum in quo sedem et thronum collocaret, scilicet: paradisum terrestrem. Nam sicut reges consueuerunt ponere solium suum et habitationem in parte regni ipsius amenissima et delectabili, sic dedit ipsi Ade paradisum, qui erat terra amenissima totius mundi. Hec autem tria semper mansissent in ipso Adam, si seruasset Deo obedientiam, sed cum fuit inobediens Deo, obediendo alteri regi tyranno, scilicet: demoni, et prestauit illi homagium secundum uoluntatem suam, scilicet: superbie. Vnde Iob

2: Za. 9, 9. | 21: Ps. 113, 24.

4: cf. Arist. Lat., *Phys.*, VIII, 6, 258b12, p. 306; *Met.*, XI, 5, 1071a20, p. 210. | 10-11: cf. Arist. Lat., *Met.*, XII, 10, 1076a4, p. 224.

30: ²⁰Gratia] M gatia.

quadragesimo primo dicit de demone: *ipse est rex super omnes filios superbie*, sicut Deus est rex super omnes filios humilitatis.

40 Sic Adam peccando per superbiam factus fuit uassallus et seruus demonis, et perdidit illa tria que ei data fuerunt a Deo.

Primo, fuit expoliatus uirtutibus et gratia in persona sua.

Secundo, perdidit priuilegium respectu suorum subditorum, scilicet: iustitiam originalem.

45 Tertio, perdidit locum throni sui, scilicet: paradisum, a quo fuit expulsus. Sed cum uidisset mundus, quod non habebat regem, sed essent sub potestate tyranni clamabant ad dominum, ut daret eis alium regem gubernatorem, qui liberaret eos a potestate tyranni. Et sic sancti patres querendo illum dicebant, primo Abraham, secundo Dauid, tertio ceteri prophete, quare hoc latius, etcetera. Et sic ipse rex non solum fuit promissus illis simpliciter, sed etiam cum iuramento, scilicet: ipsi Abrahe, ut habetur Luce primo: *iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis*. Item ipsi Dauid, Psalmi
50 centesimo tricesimo primo: *iurauit dominus Dauid ueritatem*, etcetera. Et dixit Deus ipsi Dauid quod mitteret ei primogenitum suum, unde dicit: *et ego primogenitum ponam illum excelsum pre regibus terre*, Psalmi octogesimo octauo.

Et sic mundus fuit liberatus a tyranno per istum regem, qui habuit tria (que perdidit Adam) excellentiori modo quam ipse habuisset.

55 Primo, habuit plenitudinem uirtutum et gratie, unde Iohannis primo: *uidimus eum plenum gratia et ueritate*, etcetera. Et: *hec data ei non ad mensuram*, Iohannis tertio.

60 Secundo, habuit potentiam infinitam, unde Danihelis septimo habetur de isto rege: *potestas eius potestas eterna, que non auferetur, et regnum eius regnum eternum, quod non corrumpetur*. Vnde non solum habuit potestatem faciendi reges et principes, ut Adam, sed faciendi filios Dei. Vnde Iohannis primo: *quotquot autem receperunt dedit eis potestatem filios Dei fieri*, etcetera.

65 Tertio, habuit thronum excellentiorem, scilicet: uirginem gloriosam quam illum quem perdidit Adam, figuratum per thronum Salomonis, tertio Regum decimo, qui erat positus supra sex gradus, quia uirgo Maria excedebat sex status hominum: primo, patriarchas; secundo; prophetas; tertio, apostolos; quarto, martyres; quinto, confessores; sexto, uirgines.
70 Erat purissimus iste thronus, quia de ebore candidissimo. Item fuit figuratus per propitiatorum, qui erat in sancto sanctorum supra arcam federis, ad quem locum dirigebantur omnes orationes fidelium. Erat autem uacuu sine rege, quia in illo sperabatur iste rex filius Dei. Et sic gratia non poterat impetrari, donec ueniret iste rex sedendo in propitiatorio et habendo pedes super arcam. Et ideo tunc non erant sic accepte orationes, sicut nunc. Et sicut ille rex Adam perdidit illa tria supradicta mediante regina, scilicet: Eua, sic iste rex debet nobis donare illa tria mediante regina, scilicet: uirgine Maria. De isto throno loquitur Apostolus ad Hebreos quarto, dicens: *adeamus cum fiducia ad thronum gratie ipsius, ut misericordiam consequamur*.

75 Igitur nos ad istum recurramus dicendo ei: o domine, si in ueteri testamento non inueniabamus gratiam, nunc cum maxima spe ad te uenimus in isto tempore congruo, quia *ecce rex tuus uenit tibi*. Ad hanc igitur in principio, etcetera.

37: Iob. 41, 25. | 49: Lc. 1, 73. | 50: Ps. 131, 11. | 51-52: Ps. 88, 28. | 55-56: Io. 1, 14. | 56: Io. 3, 34. | 58: Dn. 7, 14. | 60: Io. 1, 12. | 62: cf. III Rg. 10, 18-20. | 72-73: Hbr. 4, 16. | 76-77: cf. Za. 9, 9.

<THEMA> *Ecce rex tuus uenit tibi*, ubi supra.

80 Due partes erunt in isto sermone, secundum quod duo dicunt uerba thematis, que sunt prophete Zaccharie ad ciuitatem Hierosolymam dicta, quia ait primo: *ecce rex tuus*. Ideo ostendemus primo quis debet esse rex iste. Secundo, dicit: *uenit tibi*, id est, ad utilitatem tuam, ut omnes exponunt. Ideo, in secunda ostendemus quid debet facere iste rex in ciuitate Hierosolyma, et hoc forte erit in sequenti sermone.

85 De prima ergo dico quod iste rex (qui debet liberare istam ciuitatem Hierosolymam a potestate agarenorum) debet esse rex Hispaniarum, quod probatur tripliciter. Primo, ratione tituli; secundo, ratione similitudinis; tertio, ratione oportunitatis.

Primo, ratione tituli sic, quia rex Apulie, scilicet: Neapolitanus intitulatur rex Hierosolymorum concessum ei per uicarium Christi, scilicet: summum pontificem, sed cum rex Hispaniarum sit rex Neapolitanus per eundem summum pontificem, sequitur quod huic spectet, etcetera.

90 Secundo, patet hoc ratione similitudinis ad regem primum et immediatum Hierosolymitanorum, qui est Christus, formetur autem ratio sic. Ille rex (qui est magis similis regi Christo) est rex Hierosolymorum, sed hic est rex Hispanus, igitur, etcetera. Quod autem Christus, licet fuerit rex totius mundi, singulariter sit rex Hierosolymitanus patet nam licet dixerit: *regnum meum non est de hoc mundo*, Iohannis decimo octauo, non tamen
95 negauit se esse regem huius mundi, sed dicit se non esse talem, scilicet: mundanum, etcetera. Fuit autem rex Hierusalem, quia sicut Adam primus rex fuit in illo regno creatus, scilicet: in Hebron, et mortuus et sepultus, sic etiam Christus natus in hoc regno, scilicet: in Bethlehem, et in Hierusalem mortuus et sepultus. Item Christus in hoc regno tamquam in curia generali publicauit leges, etcetera. Ideo dicit in Psalmo secundo: *ego autem constitutus sum rex ab eo*, scilicet: parte, qui predixit: *postula a me et dabo tibi gentes*, etcetera, super Sion,
100 scilicet: in templo predicans preceptum eius. Et sic predicando publicauit legem. Item in hoc regno coronatus fuit, scilicet: in ciuitate regia Hierosolymitana, unde Canticorum tertio habetur: *egredimini filie Sion et uidente regem Salomonem in diademate quo coronauit illum mater sua*, scilicet: synagoga, et hoc in die passionis Christi ueri Salomonis. Item in fine mundi ibi iudicabit omnes subditos suos, etcetera. Patet igitur quod Christus fuit uerus rex Hierosolymitanus. Quod autem rex Hispanus sit Christo similior patet quia Christus fuit simul rex et sacerdos, sicut Melchisedech, qui Christum figurauit, unde Genesis decimo quarto habetur: *Melchisedech rex Salem proferens panem et uinum*. Ideo habetur de Christo Psalmsi centesimo nono: *tu es sacerdos in eternum secundum ordinem Melchisedech*. Sed Melchisedech et ceteri sacerdotes ueteris testamenti ungebantur, sicut etiam sacerdotes noui testamenti. Et ideo in nouo testamento aliqui reges ungebantur et solum priuabantur a consecratione corporis Christi, sicut sacerdotes ueteris testamenti. Isti autem erant quattuor, scilicet: rex Hierosolymitanorum, Anglorum, Francorum et Siculorum, ut habetur per doctores super Canticum primo, extra De Sacra Vnctione. Vnde cum rex Hispanus ungetur bis, primo ut
105 rex Sicilie, ut subdiaconus, secundo ut rex Hierosolymitanorum, ut diaconus, patet quod magis proprie dicitur “rex et sacerdos” quam aliquis alius et sic magis similis Christo.

Tertio, patet hoc ratione oportunitatis, quia rex Hierosolymitanus debet esse de Europa, quia post predicationem apostolorum et conuersionem totius mundi fuit deprauata Asia per peccata grauissima et sic destructa per Tamburlanum tartarorum imperatorem, qui destruxit

79-80: cf. Za. 9, 9. | 94: Io. 18, 36. | 99-100: Ps. 2, 6-8. | 103: Ct. 3, 11. | 108: Gn. 14, 18. | 109: Ps. 109, 4.

114: cf. Gre. IX., *Decr.*, I, 15, 1, col. 131-134.

86: Neapolitanus] M Nyeapolitanus. | 88: Neapolitanus] M Nyeapolitanus.

120 christianos de regno Persie et prouincie Syrie usque ad regnum Armenie per totum, que
dicitur Asia Maior, deinde per Siciliam usque ad Constantinopolim, que dicitur Asia Minor.
Et sic: «utebatur in obsidione ciuitatum prima die albo tentorio, secunda rubeo, tertia nigro.
Et si se dabant in albo sedenti, salutem consequerentur. Rubeus autem color moriendum
125 patribus familias indicabat. Niger uero ciuitatis excidium et omnia in cinerem
conuertendam. Et inter alia ferunt quandam populosam ciuitatem, que cum deditionem
facere neglexisset, pueros puellasque in candida ueste ramos oliue deferentes emisisse, ut
principis iram placarent, qui uidens pueros statim iussit omnes equis crudelissime
conculcari. Deinde urbem captam penitus incendio deleri, interrogatusque ab homine
130 genuensi, qui ei familiaris erat, cur tanta crudelitate uteretur. Cui taliter respondit: “tu me
hominem arbitraris, sed falleris. Ira etenim sum ego et orbis uastitas»”, etcetera. Et sic patet
quod permissione diuina iste fuit flagellum peccatorum.

Secundo, Africa cum esset christianorum populata propter heresim Arrianam fuit etiam
uastata a Machometo.

135 Tertio, Europa fuit quasi totaliter destructa per gentem gothorum, maxime per Totillam
gothorum principem, qui usque Romam dirripuit et incendiit. Ex quo Totillam flagellum
Dei cognominatum accepimus. O utinam temporibus nostris flagella essent iam impleta!
cum uideamus bella inter principes, in clericis dissolutiones et simonias, et publicas usuras
inter mercatores. Ex quo timeo ne ueniant acriores persecutiones, etcetera. Nota latius.

140 Ex predictis patet quod tota Asia fuit destructa propter peccatorum enormitatem. Item
tota Africa propter heresim destructa. Europa uero non tota, sed pro maiori parte.

Si autem queritur: que fuit causa quod due partes mundi, scilicet: Asia et Africa, totaliter
fuerunt destructe quo ad fidem Christi, Europa uero non totaliter?

Respondetur quod causa fuit quod Christus pendens in cruce habuit Asiam, que est pars
orientalis post tergum, quia noluit partem occidentalem aspicere, quia peccatum Ade (pro
145 quo patiebatur) perpetratum fuit in oriente. Item habuit Africam ad sinistram, Europa uero
habuit aliquam partem illius ad dexteram, scilicet: Alemaniam, Vngariam, etcetera; alia uero
partem, scilicet: Hispaniam habuit ante faciem suam, ex quo intuitu habuit aliqualem
saluationem, sicut respiciendo Petrum dedit ei saluationem, quia: *fleuit amare*, etcetera. Vnde
in Psalmo septuagesimo nono dixit Dauid: *ostende faciem tuam et salui erimus*, etcetera. Et sic
150 uoluit Europam Deus non solum saluare, sed ut esset causa quod ex ea exiret salus
uniuersi, scilicet: quod rex Hispanie sit rex qui acquirat ciuitatem Hierosolymitanam et
terram sanctam. Signum autem huius est, quia uexillum regis Hierosolymitani est crux et
primus rex Aragonum nomine Garsias Ximenus habuit pro uexillo crucem rubeam,
etcetera. Item rex Enecus Arista cogitans que arma poneret in uexillum, per reuelationem
155 habuit, uidelicet: crucem in celo splendidissimam, quam supra clipeum contra mauros
portabat et sic uictor erat. Item patet de sancto Georgio, qui fuit dux terre sancte, ut patet
in Historia Anthiocena, quia insignitus cruce rubea ostendit christianis ascensum per muros
Hierusalem. Et sic idem sanctus apparuit in Hispania in obsidione ciuitatis Oscensis cum
eadem crucem rubea, quo mediante rex Petrus Aragonum habuit uictoriam. Et sic ostendit
160 regi Hispaniarum, quod mediante illa cruce liberaret ciuitatem Hierusalem. Item accidit
anno domini fere octingenti decem, quod cum rex Alfonsus dictus Castus uellet facere
crucem magnificam, uenerunt duo artifices dicentes quod ipsi facerent. Cum rex daret

148: cf. Lc. 22, 62. | 149: Ps. 79, 20.

122-130: cf. Pio., *As. Desc.*, p. 200. | 157: cf. Iac. Var., *Leg. Aur.*, LVIII, p. 264.

149: Septuagesimo nono] M, X septuagesimo septimo.

aurum et lapides pretiosos et includeret illos in quandam cameram, post tres dies inuenit
 165 rex crucem perfectissimam et artifices non comparuerunt. Et sic miraculose facta ostendit
 quod rex Hispanie mediante cruce debebat liberare ciuitatem Hierosolymam.

Item quod rex Hispanie debat liberare ciuitatem predictam Hiersualem patet ratione
 prouincie, quia hec prouincia Hispanie est temperatissima cum sit in quinto climate, quia
 nec habet excessum in calore nec frigore. Nam ut dicit Aristoteles in Problematibus, parti
 170 quattuordecim, homines existentes in locis frigidis ad partem septentrionalem abundant
 multum in sanguine et sunt impetuosi, cum non timeant sanguinem perdere, et habent
 parum de ratione, et sic non sunt apti ad pugnam, cum sint nimis audaces. Econuerso, qui
 sunt uersus zonam torridam abundant in ratione, sed sunt multum timidi, quia cum
 habeant parum de sanguine timent illam perdere. Sed Hispani habent temperamentum in
 his, ideo audent quando oportet et timent quando opus, quia sequuntur rationem, et sic isti
 175 sunt aptiores ad pugnam.

Si dicis: etiam Francigene et Italici sunt in eodem climate, igitur pari modo se habebunt.
 Dico quod non, quia Hispani sunt magis colerici propter siccitatem prouincie. Illi autem
 habent magis de humiditate et sic non sunt ita apti ad pugnam.

Item hoc patet ratione dispositionis corporis, quia in illis regnis et prouinciis nutriuntur
 180 pueri a nutricibus ligatis brachiis, quod non sit in Hispania, sed dimittuntur brachia
 puerorum secundum naturam. Vnde sequitur quod sint aptiores ad pugnam ratione
 exercitii, nam pueri sumendo lac a matre dant alapam nutrici et sic a pueritia habent brachia
 apta et exercitata. Item dum sunt iuuenes exercitantur mittendo uirgas per aerem, et dum
 sunt effecti uiri perfecti exercitantur mittendo tela, lanceas et mittendo uectes ferreas, quod
 185 in aliis prouinciis non sit. Et sic ratione exercitii in tota uita sua Hispani sunt aptiores ad
 pugnam quam alie nationes. Nam in Francia non sunt apti ad hoc neque etiam itali, sed
 solum illi qui sunt deputati ad bellum, qui sunt pauci. In Hispania uero omnes sunt utiles, et
 etiam quia artificialiter in Italia et aliis prouinciis nutriunt corpora directa. In Hispania uero
 non, sed Hispani habent corpora non sic directa, sed uersa ad partem anteriorem apta ad
 190 uincendum inimicum, illi uero tendentes retrorsum, et sic faciliter postrantur ab inimico.

Item etiam patet ratione situs prouincie, quia non debet esse uia ad acquirendum
 ciuitatem sanctam Hierusalem per Byzantium, id est, Constantinopolim, quia est uia longa.
 Vidimus per experientiam, quando mediante Petro Eremita Gothofredus et ceteri ibant per
 195 illam ciuitatem, plures christiani perierunt in regno Vngarie et Constantinopolitano quam
 perierunt in obsidione et captione ciuitatis Hierosolymitane. Igitur, si tunc non fuit apta illa
 uia, minus nunc nostris temporibus, cum tota Asia Minor sit sub dominio Turcorum. Igitur
 clarum est quod opus ire prius contra Egiptum, ut dicit Marinus. Et sic cum rex Hispanie
 possit tribus horis transire strictum Herculis uel Gibraltar et accipere terram in Africa, in
 qua iam permulte ciuitates sunt sub dominio regis Hispanie, sequitur quod ad ipsum
 200 pertineat magis expugnare ipsam ciuitatem Hierusalem, cum per terram et per dominium
 suum possit usque ad Egiptum tendere pacifice. Habent iam christiani in Africa ciuitates
 sequentes:

primo, rex Portugalie in mari oceano habet Mogodor, Zafir, Azamor. Item in mari
 Mediterraneo habet Arzilam, Tanger, Alcazar et Ceptam, et inter Arzilam et Azamor

168: cf. Arist., *Pro.*, XIV, 8, 909b10, p. 221; cf. Auctor. Arist., *De Animal.*, X, 143, 667a14-19, p. 220; cf. Alb. Mag., *De Animal.*, XX, 1, 11, p. 325a. | 197: Marinus] *NI*.

192: Byzantium] *M*, X Bisancium. | 196: Turcorum] *M*, X Turquorum.

205 habitant Alarbes, qui dicuntur de domo militis et sunt numero duodecim uel tredecim milia equitum. Et isti sunt amici regis Portugalie et stant semper ad mandatum suum.

Item rex Hispanie habet etiam plures ciuitates et uillas, scilicet: Penyon de Velez, Cazaza, Melilla, Mazalqueuir, Oran, Alger, Bugia, Tripol de Berberia. Et sic patet quod faciliter potest rex Hispaniarum transire et pacifice ad Egiptum, ducendo exercitum ad portum Mazalqueuir et eundo per Oran. Si autem uult ducere per mare exercitum suum ad ciuitatem Tunici, faciliter potest etiam hoc facere, cum habeat omnes insulas Mediterraneas sub potestate sua, scilicet: insulas Hibice, Maioricam, Minoricarum, Sardinie, Sicilie. Et de Sicilia potest faciliter tendere ad ciuitatem Tunici, quia habet in uia plures insulas sub sua potestate, scilicet: Maltam, etcetera. Et sic patet clare quod ratione situs prouincie acquirere terram sanctam spectat singulariter ad regem Hispaniarum.

Item hoc patet ratione rerum, que ad exercitum pertinet. Primo, equi sunt optimi et in multa quantitate, tam in Hispania quam in Sicilia, et etiam triticum in Sicilia in maxima quantitate, uinum in Calabria, etcetera. Et sic omnes historie concordant quod rex Sicilie habet maiorem dispositionem ad acquirendum regna aliena quam aliqui regum mundi. Igitur quando rex Hispaniarum preparabit exercitum suum tendens in terram sanctam poterit dici ei illud quod habetur Isaie quadragesimo nono, postquam dixerat propheta destructione Sion quod est Hierusalem dicit de exercitu liberationis sue dicens: *leua in circuitu oculos tuos et uide, omnes isti congregati sunt et uenerunt tibi*, etcetera.

Igitur, quando hoc faciet rex Hispaniarum, dicemus recte ciuitate Hierusalem: *ecce rex tuus uenit tibi*. Et sic faciendo, tam rex quam exercitus habebunt hic gratiam et in futuro gloriam quam nobis concedat, etcetera. Amen.

222-223: Is. 49, 18. | 224-225: cf. Za. 9, 9.

SERMO QUADRAGESIMVS PRIMVS DE FIDE CHRISTI CONTRA BLASPHEMOS

<THEMA> *Qui habet aures audiendi audiat*, Luce octauo.

Originaliter uerbum reperi quod assumpsi.

5 Sicut habemus tria coadiuuantia ad habendam uitam perfectam temporalem, sic habemus tria ad obtinendam uitam eternam et spiritualem. Quia ad uitam temporalem sunt primo, nutrix in pueritia; secundo, pater in iuuentute; tertio, mater in tota uita, donec filii et filie fuerint collocati.

10 Ad eternam uiam primo nutrix fuit scriptura ueteris testamenti; secundo pater fuit Christus in nouo testamento, qui recepit filios et commisit matri, scilicet: uirgini Marie. Quod autem lex uetus fuerit nutrix patet nam sicut nutrix dat lac paruulo, sic illa lex fuit paruulorum, ut dicunt doctores. Vnde apostolus Paulus accipiens homines de ueteri lege et introducens illos ad fidem Christi dicit prima Corinthiis tertio: *tamquam paruulis in Christo lac potum uobis dedi, non escam*. Item dicit se esse paruulum in ueteri lege, uirum autem in lege Christi, unde prima Corinthiis decimo tertio: *dum eram paruulus loquebar ut paruulus, sapiebam ut paruulus, nunc autem factus uir, enacuauit que paruuli sunt*. Clarum est quod erat uir quo ad etatem in ueteri testamento, dum persequebatur christianos, sed dicit se esse paruulum quo ad illam legem paruulorum, unde idem Apostolus ad Galatas tertio dicit: *lex pedagogus noster fuit*, eo quod lex illa nutrieat paruulos.

20 Item patet quod lex illa fuerit nutrix paruulorum, nam sicut nutrix allicit paruulos tintinabulis mediantibus, que uidentur quedam cerimonialia, sic lex illa continebat quedam cerimonialia que sine figuratione essent derisoria, ideo dixit Apostolus prima Corinthiis decimo: *omnia in figura continebant illis*. Patet etiam quod lex illa fuerit nutrix, nam sicut nutrix dum uident patrem pueri uenientem ostendit puero dicens: “ille est pater tuus”. Item ostendit fratrem primogenitum dicendo: “ille est frater tuus”, sic lex uetus ostendebat patrem, scilicet: Deum, et fratrem, scilicet: Christum.

25 Quod ostenderet patrem patet Deuteronomii sexto dicens: *audi Israhel dominus Deus tuus, Deus unus est*. Et sic ostendit Deum esse trinum et unum, ut dicit Magister in primo Sententiarum, distinctione secunda, quia ter nominat Deum, scilicet: patrem, filium et spiritum sanctum, et dicit unus est, quia tres persone sunt unum in essentia.

30 Item ostendit fratrem primogenitum et unigenitum, scilicet: Christum, qui est frater per incarnationem, unde dixit Christus mulieribus, Matthei uicesimo octauo: *ite, annuntiate fratribus meis, ut eant in Galileam*. Item Iohannis uicesimo dixit Magdalene: *uade ad fratres meos et dic eis ascendo ad patrem meum et patrem uestrum*. Et quia filius fuit incarnatus, scilicet: secunda persona in trinitate, ideo dixit in secunda persona “Deus tuus”, quia licet esse Deus totius mundi quo ad diuinitatem, erat tamen singulariter Deus illius populi quo ad carnem assumptam ex illo, et sic semper nominat illam determinationem in secunda persona. Vnde in Psalmo octauo dicit: *domine, dominus noster*, etcetera, quia filius solus fuit incarnatus et non pater nec spiritus sanctus. Ideo in secunda persona dicitur: *domine, dominus noster quam admirabile est nomen tuum*. Ideo dicitur “tuus”, quia pater et filius non sunt duo dii, sed unus
35 Deus, quia Christus dixit, Iohannis decimo quarto: *pater in me et ego in patre*, etcetera. Item in Psalmo sexagesimo secundo dicitur: *Deus, Deus meus, ad te de luce*, etcetera. Dixit igitur Dauid
40

2: Lc. 8, 8. | 12-13: I Cor. 3, 1-2. | 14-15: I Cor. 13, 11. | 17-18: Gal. 3, 24. | 22: I Cor. 10, 11. | 26-27: Dt. 6, 4. | 31-32: Mt, 28, 10. | 32-33: Io. 20, 17. | 37-39: Ps. 8, 2. | 40: Io. 14, 11. | 41: Ps. 62, 2.

27: cf. Petr. Lom., *Sent.*, I, 2, 2. PL 192, 526B.

hic “meus” in secunda persona, quia singulariter filius non solum erat ex illo populo quo ad carnem, sed etiam de stirpe sua, nam promiserat ante: *de fructu uentris tui ponam super sedem tuam*, Psalmi centesimo tricesimo primo. Item quando nominat tres personas in secunda
 45 ponit semper determinationem et non in prima nec in tertia. Vnde Psalmi sexagesimo sexto dicitur: *benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus et metuant eum*, etcetera. Ex quo patet quod in secunda persona dixit “noster” et dixit “metuant eum” singulariter, et non dixit “eos”, quia licet sint tres persone in trinitate, est tamen unica in essentia.

Tertio, nutrix uocat pueros non persuadendo ratione, sed flagellorum timore. Sic lex
 50 uetus fecit per prophetas timorando et sic habetur in repilogo omnium prophetarum Dauid, qui dixit in Psalmo tricesimo tertio: *uenite filii, audite me, timorem domini docebo uos*. Quia lex illa inducebat homines ad timorem, Christus uero in lege gratie et amorem. Ideo dicit Augustinus: «breuis differentia legum amor et timor».

Secundo, pater recipit filios a seruitute magistri et dat eis necessaria ut proficiant inter
 55 doctores et promittit eis collocationem debitam honorabilem. Sic Christus pater noster fecit, quia fuit pater secundum diuinitatem, licet ante dixerimus fratrem secundum humanitatem. Igitur Christus fecit hec tria.

Primo, liberauit a seruitute legis, quia Actuum decimo quinto: *cum resurrexissent quidam de heresi phariseorum, qui crediderunt dicentes, quia opus circumcidi et seruare legem Mosi. Surgens Petrus dixit ad eos: “uiri fratres, etcetera, quid temptatis Deum imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neque nos neque patres nostri portare potuimus”*. Igitur Christus liberauit iudeos ab illa seruitute.

Secundo, patet liberando filios a potestate magistri, donat illis necessaria que acquisiuit, si illi recte uiuerent.

65 Tertio, promittit illos collocare in dignitate aliqua, etcetera.

Sed Christus fecit ista tria.

Primo, liberauit eos a seruitute, unde habetur Matthei undecimo dicens: *uenite ad me omnes qui laboratis et onerati estis*, quo ad primum, *quia iugum* (quod intendo uobis dare) *suauis est et onus meum leue*.

70 Item dicit quo ad secundum: *ego reficiam uos*, scilicet: gratia quam uobis acquisiui, et quam lex illa nunquam dare potuit.

Dicit quo ad tertium: si hec feceritis, *inuenientis requiem animabus uestris*, scilicet: uita eterna.

75 Tertio, committit dispensationem omnium matri filiorum, ut habeat curam illorum usque ad collocationem illorum.

Sic Christus fecit uirgini Maria matri omnium peccatum, et sic illa facit tria.

Primo, dicit se esse matrem peccatorum.

Secundo, dicit quod habet omnes gratias pro illis.

43-44: Ps. 131, 11. | 46: Ps. 66, 7-8. | 51: Ps. 33, 12. | 58-61: Act. 15, 5-10. | 67-71: Mt. 11, 28-30.

53: Aug. Hipp., *Con. Ad. Man. Disc.*, 17, 2. PL 42, 159A.

80 Tertio, uocat filios ad illas gratias recipiendas, unde Ecclesiastici uicesimo quarto dicitur: *ego mater pulchre dilectionis*, scilicet: peccatorum, quia intime diligit illos, quia propter eos fuit mater Dei.

Quo ad secundum dicit: *in me gratia omnis uite et ueritatis*, scilicet: filii mei, qui dixit: *ego sum uia ueritas et uita*, Iohannis decimo quarto.

85 Quo ad tertium uocat nos ad illam gratiam dicendo: *transite ad me omnes qui concupiscitis et a generationibus meis adimplemini*, etcetera. Igitur si omnes isti uocant nos ad gratiam recipiendam, id est, nutrix per timorem, pater per amorem, uirgo dispensatrix huius gratie, que non spectat ut queramus, immo inuitat ut ad illam ueniamus, non possumus perdere hanc nisi nolendo audire.

90 Igitur: *qui habet aures audiendi audiat*. Ad hanc igitur (qui nos uocat) in principio sermonis recurramus dicendo humili mente et pia: aue dulcissima uirgo Maria, etcetera.

<THEMA> *Qui habet aures audiendi audiat*, ubi supra.

Due erunt partes sermonis. Prima thematis introductiua et declaratiua. Secunda matertie prosecutiua.

95 Tria fuerunt ualde necessaria in ecclesia militanti. Primo, predicatio; secundo, modus predicandi; tertio, modus audiendi predicatorum.

100 Quod autem predicatio fuerit necessaria in ecclesia patet per Apostolum ad Romanos decimo dicens: *quomodo credent in quem non audierunt? Et quomodo audient sine predicante?* Igitur cum *fides sit ex auditu*, clarum est quod oportuit esse predicatorum qui nuntiarent que audienda erant. Ratio huius est, quia sicut Deus creauit omnia in sex diebus et septimo die requiesuit, sic ecclesia per spiritum sanctum ordinata fecit quod homines negotiarent in sex diebus et septimo requiescerent et laudarent Deum et audirent missam et inuenirent in ecclesia magistrum predicatorum, qui instrueret eos si in aliquo errarent in negotiationibus suis, qualiter emendare et corrigere deberent penitentia mediante. Item instrueret eos qualiter in sex diebus uenientibus sic negotiarent, ut non in aliquo errarent, quia aliter
105 essent maxima et infinita peccata, unde Isaias dicit in primo capitulo: *nisi dominus exercituum reliquisset nobis semen*, scilicet: predicationis uerbi Dei, sicut Sodoma essemus consumpti, etcetera.

110 Secundo, fuit necessarius modus predicandi, scilicet: quod esset ad utilitatem animarum, unde Apostolus prima Corinthiis secundo dicit: *ego ueni ad uos non in sublimitate sermonis*, non cum magna rhetorica loquendo, nec nimis alta declarando, etcetera. Nam cum predicatio principaliter dirigatur ad populum, ea que sunt alta et curiosa sunt superflua, quia talia explicanda sunt et disputanda in studiis, unde Apostolus dicit prima ad Corinthios secundo: *sapientia loquimur inter perfectos*. Nam ad hoc sunt instituta studia, ut patet per Clementinam primam De Magistris, ubi habetur quod sint quinque scole seu studia in Europa, scilicet: in
115 curia Romana, Parisius, Oxonie, Salmantice et Bononie. Igitur, tota intentio predicatorum debet esse ad utilitatem animarum, unde Iohannis uicesimo primo, cum Petrus et Iohannes nihil cepissent in labore piscature, dixit illi Iesus: *mittite in dexteram nauigii rete*, etcetera. Et

80: Sir. 24, 24. | 82: cf. Sir. 24, 25. | 82-83: Io. 14, 6. | 84-85: Sir. 24, 26. | 89-91: cf. Lc. 8, 8. | 97-98: Rm. 10, 14-17. | 105-106: Is. 1, 9. | 109: I Cor. 2, 1. | 113: I Cor. 2, 6. | 117: Io. 21, 6.

113-114: cf. Cle. V., *Decr.*, V, 1, 1, col. 1179.

80: Intime] M interrime. | 105: Isaias] M, X Hieremias. | 106: Predicationis] M predicatonis.

120 ceperunt maximam multitudinem piscium. Vnde notatur quod sinistra est intentio non
 125 recta predicantis, dextera uero est intentio recta cupiens ad dexteram beatitudinis animas
 ducere. Et sic qui ad sinistram predicationis mittit, nihil accipit, qui uero ad dexteram
 multitudinem piscium capit, etcetera.

Tertio, requiritur modus audiendi predicationes, ut sint cum diligentia deuotione et
 125 attentione, non ut ueniant ad reprehendum, sed ad discendum, et ideo Christus dicit
 Matthei decimo tertio et Luce octauo uolens nos instruere de predicatoribus et de semine et
 de modo recipiendi predicatorum.

De predatore et de modo predicandi solum duo uerba dixit, scilicet: *exiit qui seminat
 seminare semen suum*. De audiendo predicatorum multa uerba expressit. De predatore uero
 dixit solum ut exeat ad studendum in studiis, exeat ad inuocandum diuinum auxilium in
 predicando. Exeat etiam de otio ad laborem, ut cum diligentia predicet populis.

130 Secundo, dicit de modo predicandi: predicare *semen suum*, scilicet: semen et doctrinam,
 quam in studiis laborando ceperunt et quam a Deo inuocando habuerunt. Et dicit “semen
 suum”, quia primo in seipsis seminare debebant, non seminare seipsos, ut multi faciunt
 135 uolentes ostendere excellentiam suam. Et sic isti tales non predicant semen, sed saccum
 seminis. Semen enim quod debemus seminare est granum tritici, qui Christus est, qui se
 granum frumenti dicit, Iohannis duodecimo capitulo, dicens: *nisi granum frumenti*, etcetera.
 Vnde Apostolus dicit: *predicamus Christum crucifixum*, prima Corinthiis primo. Hoc autem
 debent predicatorum predicare, quia omnes predicationes in Christo includuntur, unde
 Paulus, licet in raptu uidisset archana Dei, que Dionisio reuelauit ut ille scriberet, sed ad
 140 predicatione dixit, prima ad Corinthios secundo: *non enim iudicauit me scire aliquid inter uos nisi
 Iesum Christum et hunc crucifixum*. Hic autem, scilicet: Christus, est liber predicatorum, in quo
 debent legere predicatorum, scilicet: studendo et recoligendo predicationem.

Debent crucifixum Christum ante oculos habere et notare tres partes in illo, scilicet:
 uidere et contemplari os Christi, ex quo illa doctrina (que a quattuor euangelistis scripta
 fuit) emanauit.

145 Secundo, considerare pulchritudinem Christi, qui fuit *speciosus pre filiis hominum*. Et sicut
 speciosissimam habuit formam, sic et etiam habuit uitam. Et sic predicando uitam Christi
 fugiemus omnes genus peccati.

Tertio, considerare et contemplare plagas Christi, et si in aliquo peccato incidimus, non
 150 ducamur ad desperationem, sed recurrendo ad passionem illius speremus indulgentiam
 habere, etcetera. Et sic patet quod de predatore et de modo predicandi pauca uerba dixit
 Christus, quia hoc solum pertinebat ad predicatorum. Sed de modo audiendi sermones multa
 uerba expressit, quia hoc erat necessarium tam predicatoribus quam simplicibus. Ideo dixit
 de quattuor differentiis seminis, scilicet: uerbi Dei, et ut ostenderet quod hoc erat maxime
 155 necessarium Iesus clamauit dicens: *qui habet aures audiendi audiat*. Et hoc quo ad primam
 partem.

Doctrina est clarissima apud theologos, quod peccata publica sunt grauiora, et maiori
 penitentia et publica punienda quam peccata occulta, et hoc non solum tenent theologi, sed
 etiam canoniste, ut patet in capitulo primo De Penitentibus et Remissionibus et etiam in

126-127: cf. Mt. 13, 3; Lc. 8, 5. | 130: cf. Lc. 8, 5. | 135: Io. 12, 24. | 136: I Cor. 1, 23. | 139-140: I Cor. 2, 2. |
 145: cf. Ps. 44, 3. | 154: cf. Lc. 8, 8.

138: Ille] M ilie. | 142: Tres] M trea. | 147: Fugiemus] M fugiemns.

160 Decreto, quinta distinctione, in multis capitulis. Et sic cum talia peccata sint abominabilia coram Deo et scandalosa in populo, predicatorum principaliter debent insistere ad talia peccata extirpanda, et ideo hodie de principali illorum peccatorum (quod est blasphemia) tractabimus.

165 Primo, si queritur: quid est blasphemia? Dico quod est conuitium aut contumelia aut uituperium dictum aut factum contra Deum aut uirginem aut sanctos suos. Sit autem tripliciter, scilicet: in corde, in ore aut in facto exteriori. Illa blasphemia que sit in corde pertinet ad confessorem, et confessores debent absoluere imponendo grauissimam penitentiam. Illa uero que sit in opere reducitur ad infidelitatem aut heresim. Illa uero que est in ore, si fuerit hereticalis, punitio eius spectat ad inquisitorem. Si uero non fuit hereticalis, sed simplex pertinet ad ordinarium.

170 Accidit autem tripliciter, scilicet: attribuendo Deo quod ei non conuenit, scilicet: attribuendo ei aliquam culpam, dicendo quod iniuste punit uel similia.

Secundo, auferendo ab eo quod ei conuenit, scilicet: dicendo hoc non potest Deus, cum sit omnipotens, sic dicendo, remouetur ab eo potentia.

175 Tertio, attribuendo creature quod est proprium Deo, ut quando oramus uel inuocamus demonem, uel dicendo quod creatura creat, etcetera.

Si autem queritur: utrum blasphemia sit peccatum mortale? Respondeo et pono talem conclusionem quod blasphemia non solum est peccatum mortale, cum non fiat ex lapsu lingue, nec inconsiderate, sed est grauissimum omnium peccatorum. Hoc autem probatur tripliciter, scilicet: auctoritate, ratione, punitioe.

180 Auctoritate probatur sicut primo per Richardum de sancto Victore, qui loquens de grauitate huius peccati dicit: «sceleratissimum genus peccati est, cum quis in Dei uituperiis delectatur, ut faciunt blasphemii».

185 Secundo, patet per glosam super illo uerbo Isaie decimo octauo: *ad populum terribile*, etcetera. Glosa sic dicit: «omne peccatum blasphemie comparatum leuius est». Igitur per consequens blasphemia est grauissimum omnium.

Tertio, patet per doctores scolasticos, maxime per sanctum Thomam, in secunda secunde, questione decima tertia, articulo tertio, dicit quod: «blasphemia est maximum omnium peccatorum».

190 Si dicis forte quod infidelitas est maius peccatum, dicit Sanctus Doctor quod blasphemia continet infidelitatem, addit etiam prorumpendo in uerbis contumeliosis. Vnde infidelis non credit, ut agrenus non credit Christum esse Deum, sed non blasphemat.

195 Si etiam dicis: homicidium est maius, quia magis nocet tollendo uitam proximi, blasphemus nihil tollit a Deo. Respondit Sanctus Doctor ad hoc quod blasphemia nihilominus est maius, tum quia directe contra Deum. Nam est contra primum et secundum preceptum prime tabule, homicidium uero contra proximum. Item, quia grauitas peccati magis attenditur a uoluntate quod est formale, quia ideo peccatum, quia

183: Is. 18, 2.

158-159: cf. Gre. IX., *Deor.*, V, 38, 1, col. 884. | 181-182: cf. Ric. Vic., *De Sp. Bla.* PL 196, 1188A. | 184: cf. Hier., *Comm. In Is.*, VII, 18, 1. PL 24, 255B. | 187-188: cf. Th. Aq., *S. Tb.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 13, a. 3, p. 91. | 189: cf. Th. Aq., *S. Tb.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 13, a. 3, p. 91.

uoluntarium quam ab effectu, scilicet: nocumento, et quia intentio blasphemi est
 nocumentum inferre honori diuino, igitur grauius est quia si non nocet Deo, non est ex
 parte peccantis, sed quia Deus nocumentum recipere non potuit. Exemplum: si quis uult
 200 interficere hominem et laborat toto conatu cum sagitta illum interficere, si errat et dolet,
 quia errauit, nihilominus homicida est, licet illum non interficiat. Hoc autem est ex parte
 uoluntatis, non ex parte damni.

Secundo, probatur hoc ratione, nam peccatum quanto habet maius motiuum, tanto est
 maius minus uel leuius et per oppositum, quanto habet minus motiuum tanto est grauius. Si
 205 autem nullum motiuum haberet, tunc illud peccatum est grauissimum omnium, sed omne
 peccatum habet aliquod motiuum, excepto peccato blasphemie, igitur, etcetera. Patet hoc
 quia ad superbiam mouet altitudo alicuius bonitatis uel dominii. Ad gulam uero delectatio
 cibi et potus. Ad luxuriam delectatio carnis. Ad auaritiam cupiditas diuitiarum. Sed
 210 blasphemia nullum habet motiuum boni, quia principaliter intendit malum, scilicet: Dei
 uituperium. Igitur patet quod sit pessimum omnium peccatum.

Tertio, probatur punitione, nam Deuteronomii uicesimo quinto dicit Deus: *secundum
 mensuram peccati erit et plagarum modus*, sed hoc peccatum blasphemie fuit acrius omnibus aliis
 punitum, igitur, etcetera. Hoc patet quia in ueteri testamento blasphemus lapidabatur, ut
 patet Leuitici uicesimo quarto. Item in iure ciuili capitali sententia punitur, ut patet in
 215 auctentici, ut non luxurient, Colossenses sexto. Item de iure canonico “De Maledicis”,
 capitulo “statuimus”, precipit Gregorius Nonus quod: «blasphemus in septem sextis feriis
 in pane et aqua ieiunet, ecclesiam nullatenus ingressurus. Item in septem diebus dominicis
 sequentibus pre foribus ecclesie in manifesto (dum aguntur solemnia missarum)
 220 blasphemus existens ultimo illorum dierum dominico palium et calciamenta non habeat,
 ligatus corrigia circa collum», et alias penas (quas assignat dictus Gregorius) incurrit,
 etcetera. Patet hoc etiam per Gregorium in quarto Dialogorum de puero quinque annorum
 per blasphemiam de manibus patris a demonibus arrepto, igitur a fortiori in aliis.

Item patet hoc, quia hoc peccatum apud doctores est irremissibile, nam Matthei
 duodecimo: *qui blasphemauerit contra spiritum sanctum, nec in hoc seculo, nec in futuro remittetur ei*,
 225 quod sic declaratur. Nam quicumque peccat per impotentiam non potens resistere
 temptationi, dicitur peccare contra patrem, cui attribuitur potentia. Et sic peccauit Petrus et
 habuit indulgentiam, quia *respexit Iesus Petrum*, etcetera. Qui uero peccat per ignorantiam
 peccat contra filium cui attribuitur sapientiam, quia est sapientia patris. Et sic peccauit
 Paulus, qui dixit: *miseritiam consecutus sum, quia ignorans feci*, prima Timotheum primo, et sic
 230 habuit remissionem peccati. Qui uero peccat per malitiam cum recta scientia et uoluntate
 deprauata, dicitur peccare contra spiritum sanctum, cui attribuitur bonitas. Et sic peccauit
 Iudas et sic peccatum contra spiritum sanctum dicitur irremissibile dupliciter, scilicet:
 negatiue et priuatiue.

Negatiue sicut peccatum finalis impenitentiae aut desperationis, quia tale peccatum
 235 nunquam remittitur, quia nunquam uoluit habere gratiam spiritus sancti qua remittuntur
 peccata, de quo loquitur Iohannes in canonica sua, prima Iohannis ultimo, dicens: *est
 peccatum ad mortem, non pro illo dico ut roget quis*, scilicet: quando usque ad mortem inclusiue
 non uult gaudere gratia spiritus sancti.

211-212: Dt. 25, 2. | 214: cf. Lv. 24, 16. | 215: Colossenses sexto] NI. | 224: Mt. 12, 32. | 227: cf. Lc. 22, 61.
 | 229: I Tim. 1, 13. | 236-237: I Io. 5, 16.

216-220: cf. Gre. IX., *Decr.*, V, 26, 2, col. 827. | 221: cf. Gre. Mag., *Dial.*, IV, 18. PL 77, 349BCD.

215: Auctentici] M auctententi, X auctenti.

240 Priuatiue uero quia caret qualitate sua remittatur. Et sic solum remitti potest ex parte Dei, non autem ex parte peccati, quia peccatum ex fragilitate uel ignorantia excusationem aliquam habet, per quam meretur remissionem.

245 Ideo hoc peccatum dicitur “irremissibile”, quia raro aut uix uel difficulter remittitur a Deo, ut peccatum obstinationis, aut non habere propositum penitendi. Exemplum optimum ponit Sanctus Doctor in secunda secunde, questione decima quarta, tertio dicens quod «morbus aliquando dicitur incurabilis secundum naturam morbi, per quem tollitur id per quod morbus potest curari», ut si tollat uirtutem nature uel inducit fastidium sibi et medicine, licet etiam talem morbum Deus posset curare.

250 Ita etiam peccatum in spiritum sanctum dicitur “irremissibile” secundum suam naturam, in quantum excludit ea per que sit remissio peccatorum, sed non precluditur uia remittendi et sanandi omnipotentie et misericordie Dei, per quam aliquando tales quasi miraculose spiritualiter sanantur. Propter hec autem peccata publica maxime blasphemie ueniunt aduersitates et persecutiones in regnis in ciuitatibus. Exemplum habemus in Philipo rege Francorum, ut recitat Vincentius in Historiali, qui uidens aduersitates et persecutiones regni sui quesiuit a religiosis personis unde hec acciderent. Responderunt ei quod propter blasphemias maximas que in suo regno uigebant. Et sic rex christianissimus legem condidit, quod omnis blasphemus proiiceretur in flumen et sic quod pena mortis punirentur et talem legem post mortem suam in regno reliquit. Ex qua regnum Francie est magis separatum a blasphemia quam aliquod regnum christianorum. Et sicut illud regnum ab hoc est magis separatum, sic prouincia Hispanie est magis notata de hoc crimine, dempta Italia. Et sic etiam inter omnes ciuitates Hispanie magis culpabilis ciuitas Cesaragustana, in qua uigent omnes species blasphemie, quia primo iurant per membra Christi ita curiose, quod nominare illa de aliquo homine esset uerecundum. Debet autem considerare peccator quod illa membra filius Dei assumpsit propter nostram salutem. Iurant per caput, in quo pro nobis peccatoribus coronam spineam recepit. Iurant per corpus, in quo tot flagella pro nobis recipere uoluit et sic de aliis. Nota latius. Vnde Ambrosius super illud Mattheum uicesimo sexto, “*blasphemauit*” dicens: «non minus peccant qui blasphemant Christum regnantem in celis quam iudei, qui Christum crucifixerunt ambulantes in terris».

270 Quod patet quia illi, scilicet: iudei, licet peruersa uoluntate tamen Christi uoluntariam passionem executi sunt. Sed christiani blasphemii Christum membratim dilacerant ipso hoc omnino prohibente.

Secundo, quia illi Christum Dei filium nescierunt, ut testatur Apostolus dicens: *si cognouissent, nunquam dominum glorie crucifixissent*. Sed blasphemii christiani Iesum esse uerum Deum et hominem cognouerunt.

275 Tertio, quia illi non acceptauerunt beneficium Dei. Sed isti blasphemii tamquam familiares domestici beneficia sacramentalia accipientes proditorie Christum dominum suum blasphemant ingrati.

280 Quarto, quia illi Christum passibilem formam serui habentem tamquam blasphemum occiderunt. Sed isti Christum impassibilem in celo glorificatum, quem uere cognouerunt esse Deum et regem dominum omnium creaturarum et iudicem uiuorum et mortuorum, iterum crucifigere non definunt. Vnde doctores dicunt quod licet in aliquo casu licito

266: cf. Mt. 26, 65. | 271-272: cf. I Cor. 2, 8.

245-246: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 14, a. 3, p. 97. | 253: Vincentius] *NI*. | 266-267: Ambrosius] *Auctor err.*, cf. MF. Aug. Hipp., *En. In Psal.*, II, 6, 22. *PL* 36, 859A.

possent iurare per Deum, sed inquirere, sic per membra sigillatim notatur uoluntas affectuosa et maligna peccatoris. Et sic largo modo est blasphemia, etcetera.

285 Secundo, in hac ciuitate iurant renegando Deum, quod est magis uituperiosum hoc quam in terra agarenorum, quia illi qui negant Christum inter agarenos, hoc faciunt timore mortis aut propter tormenta que patiuntur, hic uero cum delectatione ludendo ad taxillos, etcetera.

Item aliquando dicunt “descreo”, ut heretici faciunt et infideles, et in christianis deterius est, quia isti semel crediderunt, infideles uero nunquam.

290 Item dicunt “pese”, etcetera, quod est profanissimum et celeratissimum uerbum, et ego miror quomodo aures christianorum possunt illud audire, cum iudei quando audiebant blasphemiam contra Deum *continebant aures suas*, ut patet Actuum septimo, et princeps sacerdotum putando audiuisse blasphemiam *scidit uestimenta sua*, Matthei uicesimo sexto.

295 Igitur patet quod tales blasphemi sunt peiores iudeis, quia illi in auribus tollerare non poterant. Christiani uero hoc audientes ad iudicem non recurrunt illos accusando propter zelum et honorem diuinum. Hoc enim est, quia sunt similes illis, unde enim sunt penitentie tam frequentes in hoc regno et in hac ciuitate, nisi propter maximas blasphemias. Patet hoc quia tertio Regum uicesimo, propter peccatum blasphemie perierunt centum uiginti septem milia persone. Item quarto Regum decimo nono, mortui fuerunt centum octoginta quinque milia, etcetera. Vnde est tanta penuria uini in hac ciuitate, quod temporibus elapsis hec
300 ciuitas habebat uinum pro toto regno et habuit priuilegium quod nullus poneret uinum in eam. Isto uero tempore querit uinum a uicinis, hoc idem de oleo, etcetera. Vnde tanta tempestas grandinis in nubibus, nisi propter hoc peccatum, unde tanta penuria pluuię in hac ciuitate propter peccatum blasphemie.

305 Quod autem omnia hec eueniant propter uerba blasphemantia patet sic: quia per que quis peccat per ea torquetur. Et sicut blasphemus mittit aerem loquendo qui est corruptus, Deus autem dedit aerem illum propter uitam nostram ad refrigerandum cor, dedit loquellam ad laudandum Deum. Blasphemus uero uerberat aerem maledictum et corruptum uituperando Deum. Et sicut ille aer est corruptus in blasphemo, sic Deus ad
310 punitionem peccati illius mittit aerem corruptum et pestiferum, ex quo pestilentia causatur, mittit aere frigidum ex quo lapides grandinis congelantur, mittit etiam aerem crudelissimum, ex quo uince et oliueta siccantur, quando pluuię preparatur nobis, mittit uentum terribilem, ex quo nubes disperguntur. Ex quo manifeste patet quod omnes istas plagas Deus mittit ad punitionem huius maledicti peccati blasphemie, etcetera.

315 Si autem queris: unde sunt tot blasphemie in hac ciuitate? Dico quod prouenit propter negligentiam inquisitorum et propter leuitatem penitentie quam imponunt, quia habere cereum in manu non est condigna penitentia huius scelerati criminis, et propter hoc abundant blasphemie, quia facilitas uenie incentiuum priuet delinquendi, etcetera.

Secundo, hoc prouenit ex negligentia iudicum ecclesiasticorum et secularium, ad quos pertinet hoc crimen punire.

320 Tertio, prouenit ex parte audientium, quia testes non habent zelum diuinum, sed sunt socii blasphemantium nolentes deponere apud iudices blasphemias quas audierunt, unde uicesima tertia, questione tertia, capitulo “Qui potest” habetur quod: «qui potest obuiare et

291: Act. 7, 56. | 292: Mt. 26, 65. | 297: cf. III Rg. 20, 29-30. | 298: cf. IV Rg. 19, 35.

perturbare peruersos, et non facit, fautor est criminis, et socius blasphemantium». Omnes igitur isti tenentur ad hoc, ut si non faciunt crimen blasphemie, remanet apud seipsas. 325 Figura huius habetur Leuitici uicesimo quarto, nam cum Moses retineret blasphemum in carceribus, quesiuit a domino quid de illo esset factururus. Deus autem respondit et dixit quod omnes qui audierunt blasphemiam imponent manus super caput blasphemantis et postea quod omnis populus lapidaret illum. Ex quo patet quod testes debent ponere manus super caput peccatoris, quia hoc significant quod dicunt “peccatum sit sub te et non super 330 nos”. Et sic debent accusare illum si nolunt portare peccatum super se. Item omnes iudices qui testes audierunt debent ponere manus super caput blasphemantis sententiando, si nolunt quod peccatum blasphemie remaneat apud se.

Et sic patet quod si iudices predicti et testes puniendo hoc peccatum negligenter se habuerint, in die iudicii de peccato blasphemie accusabuntur et econuerso. Si cum maxima 335 diligentia propter zelum Dei hoc peccatum exterminabunt, non solum liberabunt ciuitatem hanc a flagellis et persecutionibus, sed etiam hic recipient gratiam et in futuro gloriam quam nobis concedat, etcetera. Amen.

325: cf. Lv. 24, 12-13.

322-323: cf. Gra., *Decr.*, II, 23, 3, 8. *PL* 187, 1171B.

SERMO QVADRAGESIMVS SECVNDVS PRO FESTIVITATIBVS OBSERVANDIS FACTVS IN DIE
OMNIVM SANCTORVM

<THEMA> *Memento ut diem sabbati sanctifices, Exodi uicesimo.*

Originaliter uerbum reperi quod assumpsi.

5 Sententia est catholicorum doctorum quod ordo reparationis peccati primi debuit
correspondere ordini preuaricationis Ade, et licet hoc fuerit uerum in multis, sed precipue
in personis. Nam, ut dicit Anselmus libro *Cur Deus Homo*, sicut tres persone concurrerunt
ad primum peccatum Ade, scilicet: homo, mulier et angelus, sic ad reparationem illius
10 peccati concurrerunt tres persone, scilicet: homo, mulier et angelus. Sed inter ista fuit
maxima differentia, nam licet prime persone habuerint aliquam excellentiam, sed
posteriores persone fuerunt excellentiores. Quod sic demonstrare possumus comparando
primum hominem ad secundum quo ad tria, scilicet: quo ad corpus, quo ad animam et quo
ad officium eius.

15 Corpus enim Ade habuit aliquam excellentiam, quia formatus *de limo terre*, Genesis
secundo, scilicet: de campo Damasceno circa ciuitatem Hebron. Sed terra illa erat incluta,
quia quicumque uoluerit ex illa sumere et portare in Egiptum accipit. Sed corpus Christi
fuit sumptum non de terra inculta, sed de campo, scilicet: de corpore uirginis Marie sine
macula. Vnde ipsa dixit de puritate sua que est ut flos, et de uirginitate que est ut lilium: *ego*
20 *flos campi et lilium*, Canticorum secundo. Nam puritas anime ipsius erat plantata in campo
purissimo sue carnis, et sic corpus Christi fuit purissimum.

Sed si forte dicis: sic fuit ex quattuor elementis et de terra a predominio, sicut fuit
corpus Ade. Respondeo quod uerum est, sed sicut elementa sunt puriora in uase fictili
quam in campo, et etiam magis purissima in uitro christallino quam in uase, et hoc fuit per
25 caliditatem ignis, sic in proposito. Quod licet caro corporis Christi fuerit assumpta ex carne
purissima uirginis in terra, facta fuit iterum purior mediante calore spiritus sancti, quo fuit
preparata ad receptionem anime sue.

Secundo, possumus comparare primum hominem ad secundum quo ad animam. Et licet
anima Ade habuerit maximam perfectionem in multis, sed clarum est quod anima Christi
est excellentior in multis.

30 Et primo quo ad potentias anime, que sunt perfectiores in Christo, scilicet: intellectus,
uoluntas et memoria, etcetera.

35 Secundo, quo ad habitus, ut patet de scientia beata Christi, de qua nullum est dubitum.
Sed etiam excellit in scientia infusa, qua mediante intellexit plura excellentiori modo quam
Adam, ut dicit sanctus Thomas in sexta questione *De Veritate*. Etiam in scientia acquisita,
quia anima Christi intellexit omnia que lumine intellectus agentis poterant intelligi, etcetera.

Tertio, etiam quo ad gratias, quia gratia in Adam fuit limitata et finita, in Christo uero
fuit infinita, unde Iohannis tertio: *non fuit datus spiritus ad mensuram*.

Tertio, possumus comparare istos duos homines quo ad officium super additum, nam
Adam super omnia ista habuit iustitiam originalem, et fuit fons illius, quia dando naturam

3: Ex. 20, 8. | 14: Gn. 2, 7. | 18-19: Ct. 2, 1. | 37: Io. 3, 34.

7: cf. Ans., *Cur Deus Ho.*, II, 8. PL 158, 405B-407A. | 34: cf. Th. Aq., *Qu. De Ver.* (vol. 1), q. 6, a. 3, p. 187.

40 filiis dabat iustitiam originalem. Sed Christus excellis, quia super omnia supradicta habuit
unitum uerbum Dei. Et sic iustitia originalis erat quedam creatura, sed uerbum diuinum
erat ipse creator, qui creauerat illam. Illa uero erat res finita, sed uerbum quid infinitum,
sed: «finiti ad infinitum nulla est proportio», ut dicit Philosophus in octauo Physicorum et
45 primo Celi et Mundi. Et ideo Apostolus, prima Corinthiis quinquagesimo primo, ponens
differentiam inter istos duos homines unico uerbo determinat dicens: *primus homo de terra
terrenus, secundus uero de celo celestis.*

Secundo, possumus comparare angelum ad angelum, et licet primus angelus fuerit
excellenter cunctis in natura, sed Gabriel angelus fuit excellentior in gratia et in gloria.
Primus fuit peccator et uestitus eternali pena, secundus uero immunis a peccato et ornatus
50 gloria, etcetera.

Tertio, possumus comparare primam feminam, scilicet: Eua, ad secundam, scilicet: ad
uirginem Mariam.

Sed forte dices quod ad uirginem nulla est comparatio, unde Anselmus dicit in libro De
Conceptu Virginali loquens de Maria: «nihil tibi domina est equale, nihil comparabile.
55 Omne enim quod est aut super te est, aut infra te, quod supra te est solus Deus est, quod
infra te est omne quod Deus non est». Respondeo quod Anselmus dicit quod non est
comparatio quo ad equalitatem, sed bene quo ad similitudinem, et hoc quo ad tria. Primo,
ratione corporis; secundo, ratione anime; tertio, ratione officii.

Primo, enim Eua fuit quo ad corpus formata ex costa Ade, et quia os in corpore est quid
60 terrenum et impurum, uirgo uero fuit quo ad corpus ex sanguine femine sancte, mediante
semine sanctissimi uiri, scilicet: Ioachim. Eua enim fuit formata ex membro determinato,
scilicet: ex costa, nam ut dicit sanctus Thomas in tertio et in tertia parte, noluit Deus
producere mulierem ex osse pedis, ne uir suus tractaret eam ut ancillam, nec uoluit ex osse
65 capitis, ne putarent ipsam esse dominam uiri, sed ex osse lateris ut uir haberet ipsam
sociam.

Et si forte dices: uirgo Maria quo ad corpus debuit fieri ex osse capitis, quia erat domina
omnium. Respondeo quod non fuit conueniens, nam si fieret ex osse capitis notaret esse
solum dominam hominum et mulierum. Sed cum fuerit domina omnium membrorum
ecclesie, scilicet: hominum et angelorum, debuit fieri ex illo quod erat in potentia ad omnia
70 membra, scilicet: ex sanguine et semine. Hic uero sanguis per diuinam potentiam fuit
purificatus sic et sanctificatus, quod uirgo Maria nullam peccati contraxit maculam.

Secundo, possumus istas mulieres comparare quo ad animam.

Et si forte dicas: anima Eue et anima uirginis Marie fuerunt create ad imaginem et
similitudinem Dei, igitur fuerunt similes, quia: «quecumque uni et eidem sunt similes et
75 inter se sunt similes». Respondeo quod bene sunt similes quo ad aliquid, sed non equales in
similitudine. Nam inter istas imagines est triplex differentia, sicut esset in aliquibus
imaginibus pictis. Nam si pictor uellet comparare unam imaginem ad aliam, uideat
differentiam inter illas quo ad tria, scilicet: quo ad numerum colorum uel quo ad
excellentiam inter colores uel quo ad modum recipiendi illos.

45-46: I Cor. 15, 47.

43: cf. Arist. Lat., *Phys.*, VIII, 1, 252a13, p. 282; cf. Auctor. Arist., *De Cael. Et Mun.*, I, 22, 274a7-8, p.161. |
54-56: Pseu. Ans., *De Conc. B. M. V. PL* 159, 307B. | 62: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 31, a. 5, p. 240;
Sup. Sent. (vol. 5), dist. 3, q. 5, a. 1, p. 232. | 74-75: cf. Arist. Lat., *Phys.*, I, 2, 185b15-16, p. 12.

80 Quo ad numerum colorum, quia illa imago que plures haberet colores esset excellentior altera que constaret solum ex uno colore.

Secundo, quo ad perfectionem, quia si colores unius fuerint perfectiores quam alterius, esset illa perfectior.

85 Tertio, quo ad modum recipiendi, quia si una imago recipit colores mediante oleo, esset perfectior altera que non recipit mediante oleo. Quia prima non posset perdere colores, secunda uero sic.

Sic in proposito, quia anima uirginis habuit plures gratias quam anima Eue, et hoc est quod dicit Hieronymus in sermone Assumptionis: «ceteris per partes prestatur gratia. Marie uero tota se infundit gratie plenitudo», etcetera.

90 Secundo, anima uirginis habuit perfectiores gratias quam anima Eue et cuiuscumque sancti, et hoc est quod dicit Bernardus in sermone dicens: «in uirgine gloriosa uirtutes erant singulares que in ceteris uidebantur esse communes». Vnde humilitas uirginis Marie excellit humilitatem omnium sanctorum et uirginitas Marie excellit uirginitatem omnium uirginum et sic de aliis, etcetera.

95 Tertio, quo ad modum recipiendi, quia uirgo Maria recepit gratias mediante oleo confirmationis, et sic non potuit illas perdere. Eua uero non recepit mediante illo oleo, et sic potuit perdere, cum de facto perdidit.

100 Tertio, possumus comparare istas mulieres quo ad officium. Eua enim habuit excellentiam, quia “mater omnium uiuentium” dicitur. Sed uirgo Maria fuit excellentior mater, quia Eua mater quo ad naturam, uirgo uero mater quo ad gratiam. Et sic sicut gratia excellit naturam, sic Maria Euam. Nec fuit Eua mater cunctorum uiuentium, quia non fuit mater ipsius Ade. Sed uirgo Maria fuit mater non solum omnium hominum, sed etiam Dei, et cum mater habeat excellentiam a filio, et sic Olimpias dicitur excellens mater, quia dedit filium, scilicet: Alexandrum Magnum, etcetera. Quod uirgo Maria fuerit mater excellentior
105 Eua patet, quia officium matris consistit in tribus.

Primo, dare esse filio in conceptione intra uterum, ubi recipit animam.

Secundo, dare uitam filio in natiuitate dando lac.

Tertio, pacificando et ponendo pacem inter patrem et filium, quando inter se discordant.

Eua autem nullum istorum fecit, sed uirgo Maria omnia hec tria predicta.

110 Primo, Eua non dedit esse filiis, quia solum carnem in utero. Anima enim a solo Deo est. Virgo enim est illa qua mediante anima unitur corpori, nam steriles que non concipiunt, mediante uirgine Maria hoc recipiunt, cum omnis gratia fit ab ea. Et sic licet sancti inuocentur ad hoc, sed precipue uirgo Maria debet inuocari, que miraculose concepit, et sic per preces uirginis Marie hec impetrant.

115 Secundo, Eua non dedit uitam, sed mediante uirgine impetramus sanitatem et omnia requisita ad uitam. Eua uero filiis procurauit mortem, unde Augustinus in sermone dicit: «Eua occidendo obfuit, Maria uiuificando profuit, illa percussit, ista sanauit». Et loquendo

88-89: cf. MF. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 5. PL 30, 127A. | 91-92: Bern. Cl., *In Ass. B. M. V.*, IV, 6. PL 183, 428B. | 117: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CXCIV, 2. PL 39, 2105B.

120 primis parentibus dixit: «sicut omnium fuistis parentes, sic et omnium fuistis peremptores, et quod infelicius est prius peremptores quam parentes». Et sic Eua non fuit uera mater, sed uirgo Maria, unde cantat ecclesia: «Maria mater gratie, mater misericordie».

Tertio, fuit mediatrix inter Deum et homines, quia medium debet sapere naturam extremorum, ut fecit uirgo Maria que fuit (ut dicit Bernardus): «Mater Dei et mater rei». Habuit enim omnia officia medicationis, que in curia regia reperiuntur. Sunt enim tria.

Prima persona coniuncta regi siue per naturam siue per amorem.

125 Secunda persona que mediat in curia est cancellarius, qui dat supplicationes regi.

Tertia est thesaurarius. Omnia ista tria officia habuit uirgo Maria et non Eua.

Primo, fuit persona coniuncta regi per naturam, quia mater, per amorem, quia magis dilecta.

130 Secundo, fuit cancellaria offerens nostras preces Deo, unde Bernardus: «si quid Deo paras, totum Marie commenda, si non uis habere repulsam».

Tertio, fuit thesauraria, unde Bernardus dicit: «hec fuit uoluntas Dei omnipotentis, quod nihil ad nos uenire uoluit, quin manibus uirginis non transiret».

135 Sed forte dices: quare tanta et mirabilia concessit illi Deus? Respondeo ut illum extollamus, laudemus et supplicemus, unde Bernardus dicit: «intueamini quanto deuotionis honore a nobis plus ceteris uoluit honorari, qui totius boni plenitudinem contulit in Maria, ut si quid uirtutis, si quid gratie in nobis est, totum ab ea nouerimus redundare». Et sic debemus omni tempore maxime in solemnitatibus suis et filii illum laudare et supplicare. Sed singulariter in diebus sabbati, quia tali die ipsa magis est preparata ad exaudiendum peccatores, et hoc propter tria.

140 Primo, ut dicit sanctus Bonaventura in tertio, distinctione tertia: «die sabbati solemnizat omnes ecclesia in honorem uirginis Marie», quia tali die fides ecclesie fuit integre et perfecte in ipsa conseruata. Hoc representat ecclesia in tempore tenebrarum, quando ponit quindecim candelas et quattuordecim sunt extincte, quia duodecim significant duodecim apostolos, decima tertia significat omnes discipulos, decima quarta uero significat omnes mulieres sequentes Christum. Et omnes iste quattuordecim extinguuntur; sola remanet illa
145 que est in loco eminentiori, que significat uirginem gloriosam, et lux illius non extinguitur, sed ponitur in sacrario. Sic fuit seruata fides in uirgine.

150 Secundo, propter transitum uirginis et martyrium suum. Nam sicut in die mortis martyrum celebratur a nobis festum solempne, sic in die sabbati fuit martyrium uirginis, quia ut dicit Damascenus et Albertus, dolores partus et dolores obitus reseruatae fuerunt uirgini in passione Christi.

Si forte dices: martyrium uirginis Marie fuit in pede crucis, et sic in die ueneris. Respondeo quod plures dolores et maiores habuit uirgo Maria in die sabbati quam in die

118-119: Augustinus] *Auctor err.* cf. Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, II, 3. PL 183, 62B. | **120:** cf. Ans., *Adm. Mor.* PL 158, 687B. | **122:** Bernardus] *NI.* cf. Petr. Dam., *Serm.*, XLIV. PL 144, 740B; cf. Pseu. Ans. Luc., *Med. Sup. Sal. Reg.*, VII. PL 149, 589A. | **129-130:** Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 18. PL 183, 448AB. | **131-132:** Bern. Cl., *In Vig. Nat. Dom.*, III, 10. PL 183, 100A. | **134-136:** Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 6. PL 183, 441AB. | **140-141:** Bon., *Sent.* (vol. 3), III, dist. 3, par. 1, a. 2, q. 3, p. 71. | **150:** cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, IV, 14. PG 94, 1162CD; cf. Alb. Mag., *Mar.*, CXLVIII, 2, p. 214ab.

155 ueneris sancti, quia in die ueneris non potuit illa impropria Christi contemplari, sed hoc fecit in die sabbati ruminando in mente omnia illa que acciderant filio. Et etiam propter absentiam filii, nam matres, licet doleant in penitentia filiorum mortuorum, magis tamen dolent quando de presentia tolluntur, et traduntur sepulture, etcetera, et rationabiliter, quia ante in presentia corporis, licet non sit anima, uident tamen illud quod ei dederunt, scilicet: 160 carnem, sed dum aufertur ab eis ad sepeliendum, priuantur illa uisione et credunt illum amplius non uidere.

Sed forte dices: hoc non fuit in uirgine, quia mediante fide clare sciebat ipsum altera die resurrecturum. Et sic non dolebat, ut faciunt alie matres. Respondeo quod hoc non tollebat dolorem uirginis Marie pro illo tempore considerationis. Exemplum: si manus alicuius tolleretur a brachio et esset certus quod altero die restitueretur sanus, non propter hoc 165 sequeretur quod in tempore scisionis manus non doleret. Et sic in die sabbati uirgo Maria: «habuit maximum dolorem et fuit plusquam martyr», ut dicit Hieronymus. Et propter hoc ecclesia celebrat transfixionem uirginis Marie in die sabbati.

Tertio, ut cognoscamus uirginem Mariam esse mediatricem nostram. Nam sicut dies ueneris est dies tristitie et doloris, dies dominica est dies gaudii et resurrectionis. Et 170 transitus de die ueneris in die dominica fit per diem sabbati.

Sic de pressuris, necessitatibus et angustiis debemus credere quod fiet transeundo per uirginem. Et sic, si uirgo est magis parata ad intercedendum pro nobis in die sabbati quam altera die, tu deuotus (quando illam uolueris supplicare): *memento ut diem sabbati sanctifices*. Ad hanc igitur, in principio sermonis, etcetera.

175 <THEMA> *Memento ut diem sabbati sanctifices*, ubi supra.

Due erunt partes huius sermonis. Prima thematis introductiua. Secunda materie prosecutiua.

180 Doctrina est catholicorum in sacra theologia quod Deus maiora signa amoris ostendit nature humane quam angelice, quod probatur per tria signa amoris, scilicet: communicationis bonorum, redemptionis personarum, conseruationis sanitatum.

185 Primum signum amoris est communicatio bonorum, quia: «amicorum omnia sunt communia», ut dicit Philosophus octauo Ethicorum. Sic Deus omnia fecit propter homines, unde Dauid in Psalmo octauo dicit: *quid est homo quod memor es eius?* Et infra: *omnia subiecisti sub pedibus eius oues et boues*, etcetera. Et sicut amicus sperans amicum preparat omnia necessaria ad receptionem illius, sic Deus ante creationem hominis preparauit illi omnia necessaria tam ad manendum quam ad sustentationem illius tamquam ad finem. Quia omnia preparauit in quinque diebus, in sex autem creauit hominem tamquam finem, quia ut dicit Philosophus: «finis est primus in intentione et ultimus in executione». Et sic non solum lumine glorie, sed lumine naturali intellectus. Hoc cognouerunt philosophi, unde 190 Aristoteles secundo Physicorum dicit loquendo de hominibus: «sumus enim nos quodammodo finis omnium».

173-175: cf. Ex. 20, 8. | 183: Ps. 8, 5. | 183-184: Ps. 8, 8.

166: cf. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 14. *PL* 30, 138B. | 181-182: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, VIII, 11, 59b31, p. 311. | 188: cf. Arist. Lat., *Phys.*, II, 5, 196b23, p. 68; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 1, a. 1 ad 1, p. 5. | 190-191: cf. Arist. Lat., *Phys.*, II, 2, 194a35, p. 54.

195 Secundum signum amoris est redemptio captiuorum, unde qui fratrem aut amicum haberet captiuum non cessaret illum liberare. Sic Deus fecit pro homine, unde homo ingratus de tantis beneficiis fecit se captiuum demoni. Et sic Deus pro amore intimo uoluit ipsum liberare a captiuitate, non pecunia, sed per proprium filium, unde Iohannis tertio dicitur: *sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret*, etcetera. Et non solum dedit filium pro pignore, sed ut mediante sanguine redimeret hominem, unde Apocalypsis quinto: *redemit nos in sanguine suo*. Et non solum efundendo sanguinem redemit, sed dando propriam uitam, unde Matthei uicesimo ipse dicit: *filius hominis non uenit ministrari sed ministrare et dare animam suam in redemptionem pro multis*.

200 Tertium signum amoris est preseruatio ab infirmitate, sicut Deus in sacramento altaris non solum fuit medicus, sed dedit seipsum ad sanandum hominem, ut haberet uitam, unde Iohannis sexto habetur: *panis, quem ego dabo uobis, caro mea est pro mundi uita*. Et non solum fuit medicus sed apothecarius, nam sicut apothecarius cooperit pilloras albedine çucaris et intus latet medicina sanitatis, sic fecit Christus: in sacramento altaris cooperit medicinam albedine specierum et intus latet uirtus sanitatis. Sed oportet quod fiat hoc in subiecto preparato et disposito, nam sicut medici aliquando conferunt medicinam optimam sine preparatione exaropum et subsequitur mors non deffectu medicine, sed quia corpus non erat dispositum, sic in proposito. Si sumitur hoc sacramentum sine dispositione precedenti, sequitur mors non per deffectum medicine, sed per deffectum preparationis. Hoc est enim quod dicit Apostolus: *probet autem seipsum homo et sic de pane illo edat*, etcetera, prima Corinthiis undecimo, nam: *qui indigne manducat iudicium sibi manducat*.

215 Sed dices: quid Deus uult a nobis ut faciamus pro tanta dilectione? Respondetur quod non uult nisi ut nos ipsum diligamus et obediamus. Nam si quis dicit: “ego diligo Deum”, et non facit ea que precepit, certe non diligit illum, quia ut dicit Gregorius: «signum dilectionis exhibitio est operis». Et Christus dicit: *si quis diligit me, sermonem meum seruabit*, Iohannis decimo quarto. Vnde ad probandam obedientiam et dilectionem dedit Deus precepta hominibus.

220 Primo, dedit dominus precepta ipsi Ade, unum affirmatiuum, scilicet: *de omni ligno comedes*; secundum negatiuum, scilicet: *de isto fructu non comedas*. Deinde, dedit omnibus qui ab ipso Adam processerunt duo precepta infinita et intellectu ex ratione naturali: unum affirmatiuum et aliud negatiuum. Affirmatiuum ponitur Matthei septimo: *quicumque uultis ut faciant uobis homines, hec facite*. Ex isto insurgit negatiuum, scilicet: «quicumque uultis ut non faciant uobis homines, nec faciatis», quia ex affirmatiuo sequitur negatiuum, ut dicunt doctores. Vnde *honora patrem et matrem* includitur: non inhonorabis patrem et matrem. Sed ista duo precepta inueterata per consuetudinem peccandi fiunt quasi oblita, et sic oportuit quod daretur lex scripta, in qua specificaretur et sigillatim scriberentur. Et sic data fuerunt eis sescenta tredecim precepta. Et omnia ista tripartita, quia quedam fuerunt moralia, quedam cerimonialia et alia iudicialia. Voluit enim Deus tunc seruari ad unguem, et sic, cum affirmatiua essent ducenti triginta octo, secundum numerum ossium in corpore humano, significans quod uult quod ei seruiatur ex quolibet membro corporis. Hoc enim est quod dicit Apostolus: *sicut exhibuistis membra uestra seruire inmundicie, sic exhibeatis seruire iustitie*. Vnde sicut peccator cum pedibus seruiuit demoni pergendo ad furandum, ad interficiendum, etcetera, sic per gressus pedum tendat ad ecclesiam. Et sicut per linguam blasphemauit,

196: Io. 3, 16. | 198: Apc. 5, 9. | 199-200: Mt. 20, 28. | 203: Io. 6, 52. | 211-212: I Cor. 11, 28-29. | 216: Io. 14, 23. | 219-220: cf. Gn. 2, 16-17. | 222-223: Mt. 7, 12. | 225: cf. Ex. 20, 12. | 232: cf. Rm. 6, 13.

215-216: Gre. Mag., *Hom.*, XXX, 1. PL 76, 1220C. | 223-224: cf. Th. Aq., *Cat. Aur.* In Lc., VI, 7, p. 91.

203: Sexto] M, X septimo.

235 falsum testimonium dixit et mendacia protulit, sic mediante lingua ueniam petat dicendo “peccauit” consitendo peccata, etcetera. Et sicut per auditum audiendo uana et nociua peccauit, sic ad audiendum sermonem missam, etcetera, uenire studeat. Et sicut negatiua precepta fuerunt trecenti sexaginta quinque, ut dicit rabbi Moyses, uoluit quod in omni tempore seruiremus ei, quia trecentus sexaginta quinque est numerus dierum unius anni.

240 Sed forte dices: postquam omni tempore uoluit quod ei seruiremus secundum numerum istorum preceptorum, igitur nunquam debebat cessare. Respondeo quod cerimonialia precepta quod significabat aliquid uenturum in tempore messie, adueniente ueritate debebant cessare. Item iudicialia, cum essent determinationes iustitie, que tunc temporis erat rigida, quia populus dure ceruicis erat. Adueniente lege gratie et amoris, scilicet:
245 tempore messie, iterum debebat cessare. Sed moralia precepta que dirigebant homines ad Deum nunquam debuerunt cessare, et ideo illa fuerunt sculpta in lapidibus non in charta aliqua, et secundum Augustinus fuerunt data: «in duabus tabulis lapideis; in prima erant tria precepta pertinentia ad Deum; in secunda tabula erant septem precepta pertinentia ad populum». Tria pertinentia ad Deum erant, scilicet:

250 primum *non habebis deos alienos*, de quo in multis sermonibus habuimus contra hereticos, idolatras et nicromanticos.

Secundum est “non iurabis in uano”, etcetera, de quo uisum est iam contra blasphemos.

255 Tertium est de festiuitatibus colendis, que nomine sabbati nominantur. Vnde sabbatum non solum dicitur septem dies, sed alie festiuitates in quibus requiescendum est intelliguntur, unde Leuitici uicesimo tertio dicitur: *prima dies mensis erit uobis sabbatum*. Clarum est quod lunationes non semper incipiebant in sabbato. Item ibidem habetur de paschate die primo et die octauo: *erit uobis sabbatum*, id est, requies. Igitur, cum in hoc anno festiuitas omnium sanctorum ueniat in sabbato, ideo thema nostrum dicit: *memento ut diem sabbati sanctificies*. Quo ad primam partem.

260 Quo ad secundam partem queritur: quare in isto precepto potius quam in aliis dixit memento? Respondeo quod propter tria.

Primo, propter distantiam temporis a creatione mundi que fuerat ante dationem preceptorum in monte Sinai per annos tres milia sescentos nonaginta. Et quia dies sabbati datus fuit in memoriam creationis, ideo (ne obliuioni daretur creatio) dixit: “memento”.

265 Secundo, propter beneficium liberationis de captiuitate Egipti quod fuit maximum beneficium, ideo dixit: “memento”, etcetera.

Tertio, quia preceptum sabbati erat difficilis cognitionis, cum esset mixtum ex morali et cerimoniali, quia totus error iudeorum fuit credendo quod erat totaliter morale et quod nihil aliud significabat. Sed quod de sabbato fuerit preceptum seruandum probatur tripliciter.

270 Primo, ut esset in memoria creacionis, unde Exodi uicesimo quando dicit: *memento ut diem sabbati sanctificies*. Infra dicit: *sex enim diebus fecit Deus celum et terram, septimo die requieuit*.

Secundo, preceptum fuit seruare sabbatum in memoriam liberationis de Egipto, unde Deuteronomii quinto de receptione legis habetur: *obserua diem sabbati, sex diebus operaueris,*

250: cf. Dt. 5, 7. | 255-257: Lv. 23, 24. | 258-259: cf. Ex. 20, 8. | 270-272: Ex. 20, 8-11.

238: Rabbi Moyses] cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 12, pp. 805-806; cf. TB. *Makk.*, III, f. 23b⁵. | 247-249: Aug., Hipp., *Serm.*, IX, 6, 7. PL 38, 81A.

275 etcetera. Et infra: *memento quod et ipse seruieris in Egipto et duxit te dominus Deus tuus in manu forti et brachio extento, idcirco precepit tibi ut obseruares diem sabbati.*

280 Tertio, preceptum fuit seruare sabbatum, quia erat cerimoniale et in signum eorum que erant uentura, unde Hiezechielis uicesimo habetur: *sabbata dedi eis, ut sint signa*, etcetera. Clarum est quod memoria est preteritorum, signum uero futurorum. Et propter omnia ista tria possumus demonstrare hodie non esse seruandum sabbatum, sed quod debet comutari in aliam diem.

285 Primo, si propter cessationem et complementum creationis erat preceptum seruandum, cum creatio nouarum rerum fuerit finita post sabbatum, scilicet: in die resurrectionis uel in nocte ante diem resurrectionis, sequitur quod in illa die resurrectionis erat requies ponenda. Hoc enim patet: nam post creationem, que facta fuit in principio mundi, restabat quod erat
290 creanda gloria anime humane et gloria corporis. Gloria anime fuit creata in instanti conceptionis Christi, gloria corporis in nocte resurrectionis. Igitur in die sequenti erat requies uera seruanda, scilicet: die dominica, nam tunc perfecta fuit creatio omnium rerum. Et sicut circulus est perfectus quando linea iungitur cum puncto primo, sic de creatione, quia principium creationis fuit in die dominica, sic etiam finis et terminus illius debuit esse in die dominica.

295 Et si dicis: quomodo textus dicit quod requieuit in die sabbato? Respondeo quod illa requies non fuit perfecta, ideo non dixit “requieuit ab omni opere” simpliciter, sed ab omni opere quod patrarat. Exemplum: labor hominis est per diem, unde Psalmi centesimo tertio: *ortus est sol*, etcetera; *exibit homo ad opus suum usque ad uesperam*, etcetera. Clarum est quod
300 quiescit in meridie, propter opus quod mane fecit, sed iterum laborat usque ad uesperam, et tunc quiescit perfecte. Sic in proposito, Deus requieuit in die sabbati ab operibus que fecerat, et non simpliciter, sed perfecta creatione requieuit perfecte, unde ipse laborauit triginta tribus annis, ut dicit Psalmista: *laboraui in gemitu meo*, etcetera, Psalmi sexto. Sed in die resurrectionis requieuit simpliciter, quia: *Christus resurgens a mortuis iam non moritur, et mors ultra illi non dominabitur*, ad Romanos sexto. Et sic patet quod, si in fine creationis erat seruanda dies requiei, quod illa debet esset dies dominica.

305 Secundo, si sabbatum erat preceptum in memoria liberationis de Egipto propter tamen beneficium, cum illa memoria debebat cessare propter maius beneficium. Clarum est quod sabbatum etiam debuit cessare. Quod autem memoria liberationis debuit cessare patet
310 Hieremie decimo sexto ubi dicitur: *ecce dies ueniet –dicit dominus– et non dicetur ultra “uiuuit dominus qui eduxit filios Israhel”, sed “uiuuit dominus qui eduxit filios Israhel de terra aquilonis de uniuersis terris ad quas eiecit eos”,* etcetera. Clarum est quod reductio filiorum Israhel de potestate demonis fuit maior quam reductio de terra Egipti. Et ideo memoria liberationis de Egipto debuit cessare in aduentu messie, qui liberauit totius mundum a potestate demonis, qui dixit: *nunc princeps huius mundi eiicietur foras.*

Et si dicis quod loquitur solum de populo iudaico. Respondeo quod filii Iuda dicuntur populus iudeorum, sed filii Israhel sunt omnes qui cognouerunt Christum messiam esse uerum Deum. Vnde Hieronymus dicit quod Israhel interpretatur «uidens Deum», scilicet: per fidem.

273-275: Dt. 5, 12-15. | 277: Ez. 20, 12. | 294: Ps. 103, 22-23. | 298: Ps. 6, 7. | 299-300: Rm. 6, 9. | 305-307: Ier. 16, 14. | 310: cf. Io. 12, 31.

313: cf. Hier., *De Nom. Heb.*, NT, Mc., I. PL 23, 843C.

315 Et si dicis quod ista non fuit liberatio messie, sed liberatio a captiuitate Babilonie. Respondeo quod non potest esse, quia captiuitas de Egipto fuit a parte meridionali Hierusalem et captiuitas Babilonia a parte orientali, sed aquilo est a parte septentrionali. Et sic aquilo significat demonem, quia est in parte frigidissima sine gratia et charitate, et in parte remotissima a sole, qui significat Christum, qui *illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum*, Iohannis primo.

Item patet quod sit ista liberatio non aliqua particularis, sed uniuersalis totius mundi, quia dicit: *de terra aquilonis et de uniuersis terris ad quas eieci eos*. Item patet quod sit hec liberatio facta per Christum, quia immediate in Hieremia sequitur: *ecce ego mittam pisces multos – dicit dominus – et piscabunt eos*. Clarum est quod loquitur de apostolis quibus dixit Christus, Matthei 325 *quarto: uenite post me, faciam uos fieri pisces hominum*. Et iterum dicit: *et post hec mittam eis multos uenatores et uenabuntur eos de omni monte et de omni colle et de cauernis petrarum*. Isti uenatores sunt predicatorum huius temporis, qui non conuertunt ad Christum multitudinem maximam, ut fecerunt apostoli, quia pisces in una die accipiunt pisces infinitos, sic apostoli conuertebant unam ciuitatem, unum regnum et unam prouinciam. Sed uenatores cum 330 maxima difficultate accipiunt aliquam predam. Sic predicatorum huius temporis cum maxima difficultate extrahunt unum iudeum de cauerna synagoge et unum agarenum de cauerna mezquite et unum hereticum de monte, qui uadit extra uiam, etcetera. Et sic patet quod si sabbatum erat in memoriam liberationis de Egipto et illa debebat cessare, quia dicit “non dicetur ultra”, etcetera. Igitur sabbatum debebat cessare.

335 Tertio, patet propter hoc quod obseruatio sabbati erat cerimonialis et in signum uenturi, quia ut diximus, partim erat morale et partim cerimoniale. Pars moralis nunquam debuit cessare, quod erat dare unum diem in laudem Dei. Cerimoniale erat quod esset dies sabbati illa requies, figurabat enim tria.

Primo, quietem corporis domini in sepulchro.

340 Secundo, quod debebant comedere illud quod die ueneris preparabatur, et ideo dicebatur illa dies “parasceue” grece; latine uero “preparatio”, quia tali die, scilicet: feria sexta, preparabantur necessaria sabbato. Et propter hoc manna non uidebatur sabbato, sed die ueneris colligebant duas mensuras, una pro die ueneris, alteram pro sabbato, et de illa comedebant in die sabbati. Figurabant enim quod uerum manna, quod erat Christus, die 345 sabbati non uidebantur, quia semper in terra apparuit triginta tribus annis et etiam in die ueneris uisus fuit in cruce. Et cum humanitas Christi haberet duas partes, scilicet: corpus et animam, una pars erat pro die ueneris, in qua die descendit ad limbum; alia uera pars, scilicet: corpus, fuit pro die sabbati, quia positum fuit in sepulchro, et sic, nos christiani comedimus illud quod fuit coctum in die ueneris, scilicet: in clibano crucis, et sic dicit «in 350 ara crucis torridum», etcetera. Sed nos non comedimus hoc in die sabbati, ut totum integrum sumamus, quia in die sabbati solum erat corpus et non anima, sed sumimus in die resurrectionis, in qua est anima coniuncta iam corpori. Et sic totum et perfectum sumimus.

Tertio, erat cerimoniale non habere ignem in domo. Figurabat enim quod tali die sabbati frigeret charitas et fides in omnibus preter uirginem, ut diximus. Et sic, qui talem diem 355 hodie seruaret esset hereticus, quia negaret passionem Christi et mortem et resurrectionem et per consequens omnia sacramenta ecclesia.

319-320: Io. 1, 9. | 322: cf. Ier. 16, 15. | 323-324: cf. Ier. 16, 16. | 325: Mt. 4, 19. | 325-326: cf. Ier. 16, 16.

349-350: cf. Pseu. Ambr., *Hymn.*, LXII. PL 17, 1207B.

344: Figurabant] M figurabanti. | 348: Sepulchro] M supulcro, X sepulcho. | 355: Resurrectionem] M resurtectionem.

Si forte dicis: in principio sermonis dixistis quod debebamus seruare sabbatum in honorem uirginis Marie. Nunc autem dicitis non esse seruandum, que uidetur contradictio. Respondeo quod non est contradictio, quia sabbatum est seruandum in honorem uirginis Marie, scilicet: eundo mane ad missam deuotam uirginis et recitare horas et gaudia, etcetera, et postea facere opera seruilia necessaria in domo per totam diem. In nocte uero ire ad salue reginam, que cantatur in omnibus ecclesiis, et deuote supplicare illam ut liberet uos a temptationibus et periculis, que in nocte accidunt. In tantum enim uoluit Deus quod septima dies sabbati non seruaretur, quod fecit miraculose unam diem additam in anno, que non fuit a principio mundi nec tempore patriarcharum, nec etiam tempore Mosi et fuit hec.

Primo, addidit Deus tredecim horas ad diem ut habetur Iosue decimo, quando fuit dies artificialis duplicata. Nam filii Israhel cum Iosue transierunt Iordanem et fecerunt pascha, quod fit post equinoctium luna sequenti et quattuordecim lune. Et facta ibi circumcissione generali et sanatis omnibus iuerunt uersus ciuitate Hiericho et ceperunt ciuitatem et interfecerunt omnes. Deinde iuerunt uersus ciuitatem Hay et ceperunt illam et interfecerunt omnes. Deinde fecerunt pactum cum gabaonitis et intrarunt urbem. Tunc autem uenit rex Hierusalem cum quattuor regibus et in prelio cum Iosue intrarunt. Et tunc Iosue precepit soli ut staret et *stetit sol in medio celi* per spatium unius diei, et non fuit ante nec post tam longa dies. Hoc autem fuit post equinoctium et uerisimile est quod iam creuisset dies per duas horas. Et sic dies artificiales (que est medietas diei naturalis) esset tredecim horarum.

Item tempore Hiezechielis, ut habetur quarto Regum uicesimo et Isaias tricesimo octauo, creuit dies per tempus decem horarum, quia: *reuersus sol per decem lineas*, que secundum doctores erant decem hore. Et sic habemus uiginti tres horas additas in tempore. Defficit una hora ad diem naturalem. Hec autem fuit illuminatio in diluculo diei resurrectionis, que fuit, secundum doctores, in diluculo, quod est tempus unius hore ante lucem solis. Tunc enim uerus sol Christus illuminauit cellulam uirginis Marie et mansionem sanctorum patrum in limbo. Et si uoluisset, illuminasset totum mundum, quia in potestate corporis glorificati est illuminare et ostendere lumen quando uult et quando non uult. Et si in tempore transfigurationis fuit illuminata facies Christi plusquam sol et non erat corpus eius uere beatum, tunc sicut nunc erat, clarum est quod ista dies, scilicet: dominica, fuit secundum uiginti quattuor horas a Christo impleta, de qua die loquitur Daud in Psalmo centesimo decimo septimo dicens: *hec dies quam fecit dominus exultemus et letemur in ea*. Quomodo autem debeamus exultare et solemnizare illam dicit ipse in principio et fine psalmi: *confitemini domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius*. Vnde debemus confiteri peccata nostra et, licet sint multa et grauissima, maior est misericordia sua. Quid ergo post confessionem debeamus facere, dicitur in medio psalmi: *constitute diem solemnem usque ad cornu altaris*.

Sicque in solemnitatibus debemus post confessionem ire usque ad altare et recipere corpus domini. Et qui sic facit hic recipit gratiam et in futuro gloriam quam nobis concedat, etcetera. Amen.

366: cf. Ios. 10, 13. | 373: cf. Ios. 10, 13. | 378: cf. Is. 38, 8; cf. IV Rg. 20, 9. | 388: Ps. 117, 24. | 390: cf. Ps. 117, 29. | 392-393: Ps. 117, 27.

390: Psalmi] M psali.

Sermo XLIII

SERMO QVADRAGESIMVS TERTIVS IN DOMINICA SEPTVAGESSIME CORAM SERENISSIMO REGE FERDINANDO

<THEMA> *Ite et uos in uineam, Matthei uicesimo.*

Originaliter recitatie autem, etcetera.

5 Secundum Albertum Magnum, sanctissima trinitas comparatur uiti habenti tres propagines. Nam sicut est una essentia diuinitatis et tres persone eiusdem nature, potentie et uirtutis, sic una uitis cum tribus palmitibus eiusdem nature, potentie et uirtutis. Et sicut iste tres palmites non differunt, nisi quod secundus procedit a primo et tertius a duobus et primus a nullo, sic in proposito. Si uitis ista esset eterna et in tempore, unus istorum
10 palmitum cooperiretur ex terra et sine separatione a prima nouiter produceret radices in illa terra sicut cotidie hoc uidemus. Sic secunda in trinitate persona fuit in uentre uirginis. Nam cum eternaliter procederet a Deo patre, temporaliter (ut homo) genitus fuit et natus a matre, non perdendo naturam et uirtutem priorem.

15 Si dicis: quomodo potest procedere a priore, si eterna esset? Dicendum quod non est inconueniens, nam si sol esset eternus, ut Aristoteles fuit imaginatus, nihilominus radius eternaliter procederet ab eo. Sicut in proposito fuit de patre et filio, et sic cantat ecclesia: «lumen de lumine Deum uerum de Deo uero», etcetera. Et sic iste palme positus infra terram fuit facta uitis, unde Iohannis decimo quinto dicit Christus: *ego sum uitis uera et pater meus agricola est*, etcetera. Sic sine fide huius trinitatis et Christi humanitatis nemo potuit
20 saluari. Figura huius habetur Genesis quadragesimo, nam cum Ioseph esset positus in carcere, duo eunuchi, qui peccauerunt, missi fuerunt in carcerem cum Ioseph: *uideruntque ambo somnia nocte una, ad quos cum Ioseph introiisset mane et uidisset eos tristes*, etcetera. *Dixit Ioseph: “referte mihi quid uidistis”, narrauit propositus pincernarum. “Videbam coram me uitem in qua erant tres propagines crescere paulatim in gemmas et post flores uuas maturescere. Tuli ergo uuas et expressi in calicem”.* *Dixit Ioseph quod iste saluaretur post tres dies.* Isti duo eunuchi positi in carcere fuerunt duo populi ut dicit Nicholaus de Lyra, quia hic mundus non est nisi carcer. Et sic per Ioseph, qui interpretatur “crescens”, intelligitur Christus, qui in quantum homo fuit in carcere penalitatum, quas assumpsit uoluntarie propter satisfactionem pro peccatis nostris. Et sic primus pincerna (qui populum gentilium significat qui fuit ab initio mundi
30 cognoscendo trinitatem) fuit saluus. Nam uitis fuit diuinitas et una per essentiam. In illa tres propagines, id est, tres persone erant, in propagine erat gemma diuinitas, que est principium omnium, unde Iohannis octauo: *tu quis es? Ego principium qui et loquor uobis*, etcetera. Flos erat anima florida uirtutibus, unde “Nazarenus” uocabitur, id est, floridus, uua erat caro pretiosa, unde Isaie sexagesimo tertio: *quare rubrum est indumentum tuum, et uestimenta tua quasi calcantium in torculari?* Ab ista uua fuit uinum gratie, unde: *lauit nos in sanguine suo a peccatis nostris*, Apocalypsis primo. “Lauit nos”, et sic notauit quod salus huius fuit in notitia et fide trinitatis et incarnationis Christi. Vnde Iohannis decimo septimo: *hec est uita eterna ut cognoscant te uerum Deum et quem misisti Iesum Christum*, etcetera.

3: Mt. 20, 7. | 18-19: Io. 15, 1. | 21-25: Gn. 40, 5-12. | 32: Io. 8, 25. | 34-35: Is. 63, 2. | 35-36: Apc. 1, 5. | 37-38: Io. 17, 3.

5: cf. Alb. Mag., *De Lau. B. M.*, XII, 6, 1, p. 718. | 15: cf. Auctor. Arist., *De Cael. Et Mun.*, I, 26, 278a25-27, p. 161; cf. Arist. Lat., *Phys.*, VIII, 6, 259a12, p. 308; cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 17, q. 1, a. 1, p. 882; *Comm. De Cael. Et Mun.*, I, 8, 16, p. 64. | 17: cf. *Missa latina*. PL 138, 1321D. | 26: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 1), Gn. 40, 3, f. 105v.

33: Nazarenus] M nezarenus. | 34: Sexagesimo tertio] M, X quadragesimo quarto.

40 Igitur iste fuit saluus post tres dies. Prima, tempus nature; secunda, tempus legis
 trinitatis non consistebatur, qui fuit populus iudeorum et secundum. Nam populus gentilis
 incepit a principio mundi, sed populus iudeorum a tempore Abrahe, quando
 circumcissionem accepit, etcetera. Item autem palmes positus fuit in terram purissimam
 45 uirginis Marie, nam sicut terra non inuenitur pura nisi in centro uel in medio, sic nulla terra
 fuit pura nisi ipsa, unde Psalmi septuagesimo tertio: *Deus autem rex noster ante secula operatus*
est salutem in medio terre, id est, in uentre uirginali. Fuit autem preparata per sanctificationem,
 unde Psalmi octogesimo quarto: *benedixisti, domine, terram tuam*, etcetera. Fuit autem irrigata
 mediante gratia spiritus sancti, unde Psalmi sexagesimo quarto: *uisitasti terram et inebriasti*
 50 *eam*. Fuit autem uisitata et salutata mediante archangelo Gabriele, Psalmi sexagesimo
 quarto. Ista autem terra debuit aperiri per consensum uirginis, unde Isaie quadragesimo
 quinto: *aperiatur terra et germinet saluatorem*, etcetera. Fuit autem aperta quando dixit: *ecce ancilla*
domini, fiat mihi, etcetera.

Si igitur uinum gratie non reperitur, nisi in uite, que Christus est, uinea est uirgo Maria,
 in qua plantata est uitis. Igitur, si hanc gratiam uultis obtinere, *ite uos in uineam*. Ad hanc
 55 igitur in principio sermonis recurramus, etcetera.

<THEMA> *Ite et uos in uineam*, ubi supra.

Due erunt partes in presenti sermone. Prima thematis introductiua et declaratiua.
 Secunda materie prosecutiua et sancti euangelii expositiua.

60 Serenissime princeps, in sacra scriptura ecclesia dicitur “uinea”, et licet fuerit una sola a
 principio mundi, habuit tamen tres differentias. Quod autem fuerit una sola ecclesia patet
 per sanctum Thomam in opusculo, sexta distinctione, quod sicut una persona est ab unitate
 anime et in illa triplex potentia, scilicet: intellectus, uoluntas et memoria, sic est in
 proposito. Nam est solum una anima, id est, gratia spiritus sancti a principio mundi, et
 triplex potentia, scilicet: una fides, in qua omnes crediderunt a principio mundi, sed per
 65 diuersitatem temporum fuit diuersa. Et sic illi credebant quod saluator erat uenturus. Nos
 autem credimus in illum, sed dicimus quod iam uenit, etcetera. Item una charitas et una
 spes fuit, etcetera. Et sic dicit sponsus huius ecclesie, Canticorum sexto: *una est columba mea*,
 etcetera. Et sicut fuerunt tres status mundi, scilicet: nature, scripture et gratie, sic etiam
 huius uinee. Nam in principio, scilicet: in lege nature, non fuit uinea, sed principium uinee,
 70 ut quando plantantur plantule, que uulgo dicuntur “barbati”, in lege scripta iam fuit uinea,
 non autem perfecta, sed ut uulgariter dicitur “malluelo”, etcetera. Tertio, in lege gratie fuit
 uinea perfecta.

De primo patet quod non fuerit uinea sed principium uinee. Primo, quia sine fructu, ut
 patet de Adam et Eua, etcetera. Secundo, quia positi in horto paradisi, Genesis secundo,
 75 nam “paradisus” grece dicitur “hortus”. Tertio, sine ordine legis.

De secundo patet quod non fuerit uinea perfecta, sed imperfecta, et ut “malluelo”
 uulgariter dicta, et hoc tripliciter.

45-46: Ps. 73, 12. | 47: Ps. 84, 2. | 48-49: Ps. 64, 10. | 51: Is. 45, 8. | 51-52: Lc. 1, 38. | 54-56: cf. Mt. 20, 7. |
 67: Ct. 6, 8. | 74: cf. Gn. 2, 8.

61: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 93, a. 7, p. 667.

80 Primo, quia nouiter plantata, unde Psalmi septuagesimo nono: *uineam de Egipto transtulisti et eiecisti gentes et plantasti*. Quod loqueretur de ista patet Isaie quinto: *uinea domini exercituum domus Israhel est*.

Secundo, plena foliis, ut accidit in uinea iuueni, que abundat in foliis, sic lex scripta in cerimoniais. Vnde Osee decimo habetur: *uitis frondosa Israhel*, unde Apostolus ad Colossenses secundo, umbram habet lex.

85 Tertio, patet nam sicut uinea iuuenis et noua non facit uuas, sed racemos, unde Isaias quinto: *non uuas sed labruscas*. Vnde Apostolus ad Galatas quarto capitulo dicit quod: *egena et uacua erant*, etcetera. Quod autem non fecerit uinum bonum patet per Mosen qui fuit plantator huius uinee, Deuteronomii tricesimo secundo: *uua eorum uua fellis, uinum eorum fel draconum*. Vnde quando Christus dixit “satio”, Luce uicesimo tertio obtulerunt illi uinum felle mixtum uel acetum, ut alii dicunt euangeliste. Vnde hoc predixerat Dauid in Psalmo
90 sexagesimo octauo dicens in persona Christi: *dederunt in escam meam fel et in siti mea potauerunt me aceto*.

Tertia fuit iam perfecta in statu gratie, quod patet tripliciter. Primo, ratione putationis, nam in ista fuerunt omnia ceremonialia scissa. Secundo, ratione fructus, quia in ista fuit datus fructus gratie spiritus sancti. Tertio, ratione perfecti fundatoris, quia non per seruum
95 Mosi, sed per Deum, scilicet: Christum fundata. Figura huius habetur Hiezechielis decimo septimo capitulo: *aquila grandis magnarum alarum uenit ad Libanum et tulit medulla cedri et transportauit eam in terram Canaan, cumque germinasset creuit in uineam latiore*. Aquila grandis fuit filius Dei, qui uolauit a summo celo ad Libanum, id est, mundum, et tulit medullam cedri, id est, illa substantiam purissimam a uirgine Maria, dicente ipsa, Ecclesiastici uicesimo
100 quarto: *quasi cedrus exaltata sum in Libano*, etcetera, et plantauit illam in terra Canaan.

Primo, fuit plantatus Christus in ciuitate Nazareth in uentre uirginali.

Secundo, in ciuitate Bethleem in presepio, ubi illum adorauerunt reges.

105 Tertio, in ciuitate Hierusalem in monte Caluarie. Ibi extendit alas suas, scilicet: brachia in cruce. Et sic creuit in uineam latiore, nam fluxerunt per latus eius sacramenta ecclesie per totum mundum, unde: *euntes in mundum uniuersum predicate euangelium omni creature*, etcetera, Matthei ultimo. Vnde etiam Psalmi decimo octauo: *in omnem terram exiuit sonus eorum*, etcetera. Cum igitur ista sit perfectissima uinea, alie uero imperfecte cum: «in ista sola sit salus, que non est extra ecclesiam», ut dicit Augustinus. Ad istam nos uocant uerba thematis dicentia: *ite uos in uineam*. Quo ad primam partem sermonis, etcetera.

110 Ite uos in uineam ad illam plantandam. Ite in uineam ad illam custodiendam. Ite in uniam ad illam excolendam, nam ad ista tria inter alia debemus in uineam ecclesie ire.

115 Primo, ad plantandum illam, nam licet omnes christiani teneantur hanc uineam plantare, sed precipue prelati et reges potentes. De prelati patet prima Corinthiis tertio ait Apostolus: *ego plantaui, Apollo rigauit*, etcetera. Secundo, omnes reges et principes de quibus habetur Hieremie primo capitulo: *ecce constitui te super gentes et regna, ut plantes*, etcetera. Nam

78-79: Ps. 79, 9. | 79-80: Is. 5, 7. | 82: Os. 10, 1. | cf. Col. 2, 17. | 85: Is. 5, 4. | 85-86: Gal. 4, 9. | 87-88: Dt. 32, 32-33. | 88: cf. Lc. 23, 36. | 90-91: Ps. 68, 22. | 96-97: Ez. 17, 3-6. | 100: Sir. 24, 17. | 105: cf. Mt. 28, 19; cf. Mc. 16, 15. | 106: Ps. 18, 5. | 109: cf. Mt. 20, 7. | 114: I Cor. 3, 6. | 115: Ier. 1, 10.

107-108: Aug. Hipp., *De Bap. Con. Don.*, IV, 27, 24. PL 43, 170A.

86: Bonum] M donum. | 88: Vicesimo tertio] M et tertio.

in plantatione uinee, primo est tria purganda; secundo sunt plante ponende. Primum debet fieri per principes potentes seculares, qui per potentiam expellunt malos et infideles a terra, et tunc ueniunt prelati et plantant, sicut in populo israhelitico.

Primo, per reges et iudices fuerunt expulsi cananei a terra.

120 Secundo, Mosen, Aaron et Iosue, etcetera, plantarunt. Nullus enim actus est maioris meriti inter reges, nam cum aureola martyrii sit maior quam uirginum uel confessorum, cum in hac plantatione exponant se martyrio, sequitur, etcetera. Magnum est regem esse castum, maius est esse sapientem, etcetera, sed maximum est esse fortissimum contra infideles, nam tunc obtulit se martyrio propter Christum.

125 Multa miranda fecit rex Iacobus Primus Aragonum, sed maximum fuit in plantatione regni Valentie, Murtie, Maioricarum et Minoricarum pro fide Christi.

Multa fecit Alfonsus Sextus, rex Castelle, sed maximum fuit in plantatione regni Toletani pro Christo.

130 Multa fecit rex Castelle Ferdinandus Tertius, sed maximum fuit in plantatione regni Cordube et Hispalensis, etcetera. Dico quod isti reges habent coronam martyrii, si intentionem habent in istis pro Christo. Sed isti non totaliter pro Christo pugnarunt in plantatione ecclesie, nam rex Iacobus, si propter Christum et plantationem ecclesie pugnasset, non dimisisset tantam multitudinem agarenorum in regno Valentie.

135 Similiter: «ille rex Alfonsus quando Toletum accepit, dimisit agarenos in regno et promisit quod non auferret illis mezquitam maiorem. Et dum esset rex Alfonsus in regno Legionis, regina consilio Bernardi archiepiscopi Toletani ipsam mezquitam in ecclesiam consecrauit et Sanctam Mariam nuncupauit, de quo sarraceni multum fuerunt conturbati, tandem rex Alfonsus contra reginam grauiter iratus Toletum petiit, et decreuerat reginam et archiepiscopum interficere. Et iurauit rex presentibus legatis sarracenorum non aliter
140 facere. Dum autem rex esset circa ciuitatem, clerum et omnes religiosos procesionaliter, et regis filiam indutam cinere et silicio in medio processionis incedentem premiserunt, quod cum rex uidisset: “Vach”, inquit, “matrem sociabis in morte? Iurauit nihil agere eorum que
145 petitura es, filia inquit, peto domine mi rex ut reginam tibi terreno regi non parentem, sed celesti regi fidelem, simul et archiepiscopum illico interficias”. Tunc rex obstupuit quinimmo tam pia sagacitate deuictus ad filiam ait: “liberasti, o filia, matrem a morte, sed perpetuo maritali carebit consortio”», etcetera. Ex quo patet quod predictus rex Alfonsus solum dominandi et imperandi causa bellum gessit et non principaliter propter Christum.

Item rex Ferdinandus predictus regnum Granate dimisit in Betica prouincia.

150 Item rex Iacobus multam copiam sarracenorum dimisit in Valentie regno, et sic non principaliter propter Christum bellarunt. Sed tu, serenissime princeps, non hoc fecisti nisi propter Christum, nam omnes agarenos expulisti a regno Granate et a regno Castelle. Non sine magna diminutione prouectuum, sed solum ad plantandum uineam domini, id est, ecclesiam. Tu, cum serenissima regina Isabella, intenti fuisti, etcetera.

155 Secundo, ite in uineam ad illam custodiendam. Deuoratur autem uinea ecclesie principaliter a tribus. Primo, a tyrannis; secundo, ab hereticis; tertio, a malis christianis. Sed debet custodiri a regibus et prelati.

134-146: cf. Rod. San., *Hist. Hisp.*, III, 29, p. 352.

160 Primo, tyranni destruunt uineam ecclesiam dissipando et depredando illam, maxime hodie sunt duo, scilicet: Turcus et Soldanus, de quibus habetur in Psalmo septuagesimo nono, quando loquitur de ista uinea, dicit: *exterminauit eam aper de silua et singularis ferus depastus est eam*. Aper est Turcus, qui exterminauit, id est, extra terminos posuit. Nam intra terminos erat illa imperialis ciuitas Constantinopolitana, et nunc ab ipso possidetur. Item intra terminos ecclesie erat Asia Minor et tota Grecia, sed hodie ab ipso possidetur. Item singularis ferus est Soldanus, qui est singularis in sua maledicta secta, sicut papa in ecclesia catholica, etcetera. Iste depastus est ecclesiam, quia perdidit omnes animas compellendo
165 illas Christum negare. Quod non facit Turcus, sed magis curat iste de dominio, nam dimisit totam Greciam in fide christiana, etcetera.

170 Secundo, destruunt hanc uineam heretici, unde Canticorum secundo habetur: *capite uulpeculas, que destruunt uineam*, id est, ecclesiam. Vnde Innocentius de purgatione canonica, id est: «inter sollicitudines nostras, inquit, illa debet esse precipua, ut capiamus uulpeculas, id est, hereticos, qui hanc uineam destruunt per falsas doctrinas», etcetera.

Tertio, destruunt hanc uineam mali christiani, ut sunt homicide, latrones, etcetera, de quibus habetur in Psalmo septuagesimo nono: *uindemiant eam omnes qui pretergrediuntur uiam*, scilicet: mandatorum Dei.

175 Debent igitur prelati, reges et uarones defendere ecclesiam contra tyrannos per potentiam, contra hereticos per fauorem fauendo ecclesie, contra malos christianos et pessimos peccatores per iustitiam, etcetera. Debet igitur quilibet christianus uniri Christo, qui dicit: *ego sum uitis uera*, Iohannis decimo quinto. Et sic debet inseri illi per fidem et charitatem, quia tunc erit palme uiuus. Ideo dicit apostolis: *uos palmites*. Vnde ipse dicit: *si quis per me intrauerit, saluabitur*, Iohannis decimo. Item dicit Matthei septimo: *intrate per angustam portam*, scilicet: per latus eius, a quo fluxerunt sacramenta ecclesie. Dum autem
180 Christo fuerit unitus debet in hac laborare, scilicet: in anima nostra, que est uitis tunc Christo unita, et sic dicit Chrysostomus quod uinea hec intra nos est. Igitur labor debet esse quo ad tria principaliter.

Primo, per irrigationem illius, per contritionem lachrymosam.

185 Secundo, quo ad fossione illius per confessionem ueram apperiendo cor, reuelando peccata et per incisionem herbarum malarum.

Tertio, circa putationem per satisfactionem et restitutionem male ablatorum.

Et sic, qui hanc uineam sic plantat, custodit et colit, hic habet gratiam et in futuro gloriam, quam nobis concedat, etcetera. Amen.

159-160: Ps. 79, 14. | 167-168: Ct. 2, 15. | 172: Ps. 79, 13. | 177: Io. 15, 1. | 178: cf. Io. 15, 5. | 178-179: Io. 10, 9. | 179-180: Mt. 7, 13.

169-170: cf. Inn., *Ep.*, II, 63. *PL* 214, 602A. | 182: cf. Pseu. Io. Chrys., *Op. Imp. In Mt.*, XXXIV. *PG* 56, 817BC; cf. Th. Aq., *Cat. Aur. In Mt.*, XX, 4, p. 293.

169: Inter] M icnter. | 172: Vindemiant] M uindimeant.

SERMO QVADRAGESIMVS QVARTVS IN DOMINICA SEXAGESIME

<THEMA> *Fecit fructum centuplum*, Luce octauo.

Tres terras legimus in sacra scriptura excellentes. Prima, corporis Ade; secunda, ex ista corporis Eue; tertia, ex his duabus, scilicet: terra corporis sacratissime uirginis Marie.

5 Prima, igitur fuit illa portiuncula terre sumpta ex campo Damasceno circa ciuitatem Hebron in terra promissionis, de qua terra fuit formatum corpus Ade, unde Genesis secundo: *formauit Deus hominem de limo terre*, etcetera. Non quod esset formatum ex sola terra, quia ut dicit Aristoteles secundo De Generatione, nullum corpus mixtum potest esse ex uno solo elemento, sed erat ex terra a predominio. Et si Adam cogitaret de celestibus non
10 peccando sed obediendo, non amplius reuerteretur ad terram, sed esse translatus in celum. Sed quia conuersus fuit ad terrena per peccatum, ideo post peccatum promulgatur sententia contra eum Genesis tertio dicendo: *puluis es et in puluerem reuerteris*, quam sententiam nobis recitat ecclesia in principio ieiunii dicendo: “homo recorderis, quia cinis es et in cinerem reuerteris”.

15 Sed quare non dixit “puluis es”, etcetera? Dico quod cinis nihil aliud est quam puluis mediante igne causatus, quia per combustionem remanserunt partes terre puluerizate. Sed ecclesia dicit “cinis” ut recordemur de finali iudicio et timeamus penas inferni, etcetera.

Secunda terra fuit illa portio sumpta de corpore Ade, de qua fuit formata Eua, unde: *hoc nunc os ex ossibus meis*, etcetera, Genesis secundo. Et sic, cum corpus Ade fuerit de terra,
20 sequitur quod etiam corpus Eue, quia quelibet pars terre est terra, cum sit corpus homogeneum.

Tertia terra fuit illa que fuit assumpta ex his duabus per lineam patriarcharum et regum, de qua fuit formatum corpus sacratissimum uirginis Marie, de qua Dauid dicebat Psalmi octogesimo quarto: *etenim dominus dabit benignitatem et terra nostra dabit fructum suum*. Dicit terra
25 sua, quia ex Dauid descendit per generationem. De ista triplici terra dicebat Hieremias capitulo uicesimo secundo: *Terra! Terra! Terra! audi uerbum Dei*. Et sic nec prima terra nec secunda audierunt uerbum Dei, sed tertia terra, scilicet: uirgo Maria. Non solum audiuit sed ipsum uerbum recepit in utero suo.

Quod autem uirgo Maria dicatur terra patet tripliciter.

30 Primo, ratione immobilitatis, nam omnes generationes mote fuerunt per peccatum ante uirginem et omnes post uirginem illa immobili remanente. Vnde Ecclesiastes primo: *generatio preterit generatio aduenit, terra autem, id est, uirgo, in eternum manet*. Et ratio est quia sicut Deus est immobilis dans cuncta moueri, sic uirgo Maria est immobilis, nam ut dicit Philosophus secundo Celi et Mundi: «omne quod mouetur, mouetur super aliquo fixo», et sic dicit quod
35 necesse est celum moueri et terram quiescere. Et sic si Deus immobilis mouet cuncta, oportet illa moueri super aliquo fixo. Et sic cum nulla pura creatura fuerit immobilis nisi uirgo, sequitur, etcetera.

2: Lc. 8, 8. | 7: Gn. 2, 7. | 12: Gn. 3, 19. | 18-19: Gn. 2, 23. | 24: Ps. 84, 13. | 26: Ier. 22, 29. | 31-32: Ecl. 1, 4.

8: cf. Arist. Lat., *De Gen. Et Corr.*, II, 7, 334b32, p. 70. | 34: cf. Auctor. Arist., *De Cael. Et Mun.*, II, 49, 286a13-14, p.163.

40 Secundo, uirgo dicitur terra ratione receptionis uirtutum, nam sicut omnes linee a circumferentia circuli ad centrum terminantur, sic omnes celestes uirtutes ad centrum terre terminantur, sic omnes gratie ad uirginem Mariam.

Tertio, sicut terra Eue fuit sumpta ex Adam et illa Eua fuit causa totius peccati, sic ex terra uirginea sumpta fuit illa terra corporis Christi, que purgauit omne peccatum. Et sic ex dictis patet quod magna differentia est inter istam tertiam terram et alias duas. Et differt ista ab aliis in tribus, in quibus aliqua terra differt et excellitur ab alia.

45 Primo, in situ et aeris dispositione, nam terra montuosa et alta non dicitur bona respectu terre uallis et planicie, nam illa alta et frigida et plena niuium, etcetera, terra profunda recipit radios solares. Et sic uidemus quod aliqua montana est infructifera, et in radice illius pulcherrimi fructus. Sic terra Ade et Eue fuerunt alte per superbiam et elationem, sed terra uirginis humilis et profunda, unde dicit angelo: *ecce ancilla domini*, etcetera, Luce primo. Item
50 quo ad aerem, nam Adam et Eua non receperunt bonum aerem diuinum mandati sed pessimum demonis, quando eis dixit: *nequaquam moriemini, sed eritis sicut dii*, etcetera, Genesis tertio. Sed uirgo Maria recepit aerem optimum preceptum patris et spiritum sanctum, unde spiritus, scilicet: *superueniet in te*, Luce primo, et aere filii Dei, unde uerbum dicitur aer uerberatum in nobis, etcetera.

55 Secundo, differt quo ad preparationem, nam Adam et Eua semel fuerunt preparati, scilicet: in creatione, quando fuerunt in gratia creati, ut dicit sanctus Thomas prima, questione nonagesima quinta, primo, obiectione; secundo, distinctione uicesima, secundo, tertio. Sed Maria fuit excellentius preparata quam aliquis sanctus nec angelus, ut dicit sanctus Thomas quolibeto sexto, questione quinta, primo; et tertio, distinctione tertia,
60 questione prima. Et ratio est quia quanto semen est excellentius tanto terra seminanda specialius preparatum. Et cum hoc semen diuinum excelleret omnia semina, sequitur quod excellentius debuit preparari. Maria autem uirgo fuit tripliciter preparata, ut dicit sanctus Thomas tertia, questione uicesima septima, quinto ad secundum, scilicet: in ortu suo et in conceptione filii et in assumptione in celum.

65 Primo, in ortu preseruando illam ab omni peccato. De ista loquitur Dauid Psalmi octogesimo quarto: *benedixisti, domine, terram tuam*, etcetera.

Secundo, in conceptione filii uisitando illam cum ampliori gratia et dando illi uirtutem concipiendi supranaturaliter, de qua in Psalmo sexagesimo quarto: *uisitasti terram et inebriasti eam*, scilicet: plenitudine gratie, et *multiplicasti locupletare eam*, scilicet: dando illi uirtutem
70 concipiendi uerbum Dei. Vnde Isaie quadragesimo quinto: *aperiatur terra et germinet saluatorem*.

Tertio, in assumptione in celum quando facta fuit regina et aduocata totius mundi, et plena gloria quo ad corpus et animam, unde Apocalypsis uicesimo primo: *ecce creo celum nouum et terram nouam*; celum quo ad animam, terram quo ad corpus uirginis.

49: Lc. 1, 38. | 51: Gn. 3, 4-5. | 53: cf. Lc. 1, 35. | 66: Ps. 84, 2. | 68-69: Ps. 64, 10. | 70-71: Is. 45, 8. | 73-74: cf. Apc. 21, 1; Is. 65, 17.

56: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 95, a. 1, p. 678; *Sup. Sent.* (vol. 3), lib. 2, dist. 20, q. 2, a. 3, p. 982; (vol. 4), lib. 2, dist. 29, q. 1, a. 2, p. 414. | 59: cf. Th. Aq., *Qu. Quodl.* (vol. 11), VI, q. 5, a. 1, p. 630; *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 3, q. 1, a. 1, p. 164. | 63: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a q. 27 a. 2, p. 206.

43: Magna] M manga.

75 Tertio, ratione fructificationis excellit, unde illi dederunt fructum maledictionis per peccatum, et etiam fuerunt causa totius maledictionis, unde Genesis tertio dicitur post peccatum illorum: *maledicta terra in opere tuo, spinas et tribulos*, etcetera. Sed Maria uirgo dedit fructum benedictionis, unde Luce primo: *benedictus fructus uentris tui*. Et non solum fuit benedictus, sed etiam causa totius benedictionis, unde Isaac dicitur Genesis uicesimo sexto: 80 *in semine tuo benedicentur omnes gentes*, et hoc expresse dicebatur de Christo, unde Apostolus ad Galatas tertio dicit: *non dixit in seminibus, sed in semine qui Christus est*, etcetera. Si igitur uolumus considerare dignitatem huius terre ad alias, dicit Mattheus capitulo decimo tertio quod triplex est terra, nam: *aliqua dat fructum trigessimum, aliqua sexagesimum, aliqua centessimum*.

85 Illa que dat trigessimum est quilibet beatus qui cum gratia descendit. Nam ille talis fecit fructum decimum, qui est numerus perfectus et terminus cuiuscumque numeri, ut dicit sanctus Thomas tertia, questione tricesima prima, octauo, obiectione; et in quarto, distinctione quadragesima quarta, questione quinta, secunda questiuncula; tertio, distinctione prima; et tertio, distinctione tertia, prima, quarto; centesima tertia questione, 90 prima. Et cum triplicem perfectionem acquirat, scilicet: perfectam gratiam et gloria anime, et gloria corporis facit fructum trigessimum, quia ter decem faciunt triginta.

Alia est terra magis perfecta, scilicet: in comparatiuo, que dat fructum sexaginta, et illa terra patriarcharum et prophetarum, apostolorum et martyrum, etcetera. Nam numerus sexaginta habet perfectionem denarii et perfectionem senarii, qui est perfectus: «nam 95 senarius constat ex omnibus suis partibus aliquotis», ut dicit sanctus Thomas prima, questione septuagesima quarta, primo capitulo; et in quarto, distinctione quadragesima nona, questione quinta, articulo secundo, questiuncula tertia, contestatione. Nam unus, duo, tres sunt sex. Iste sunt tres partes aliquote illius, que aliquotiens sumpte reddunt totum, et sic sexies decem sunt sexaginta.

100 Alia est terra perfectissima in superlatiuo que dat fructum centum, qui est numerus perfectissimus, cum sit quadratus ex perfecto numero, scilicet: ex denario. Nam si quilibet quadratus est in se perfectus, quia reduplicatur in seipsum, multo magis numerus centenarius, qui quadratur ex radice perfecta, scilicet: in denario in se ducto, nam decies decem sunt centum. Hoc dicit sanctus Thomas in quarto, distinctione quadragesima nona, 105 questione, articulo secundo, questiuncula tertia, contestatione.

Igitur si alii ex perfectione mandatorum fecerunt fructum, uirgo Maria etiam ex consiliis; si numerus triginta conuenit nuptis sexaginta, uero uiduis centum uirginibus hec excellit omnes, quia: *adducentur uirgines post eam*, etcetera, Psalmi quadragesimo quarto. Item si alii fecerunt fructum orationis, ieiunii, etcetera, omnia ista fuerunt finita et alicuius perfectionis, 110 sed uirgo fecit fructum infinitum et fontem gratie a quo omnis perfectio mundi deriuatur.

Igitur, si numerus centum est perfectissimus, hec uirgo dedit et fecit fructum perfectissimum, sola igitur hec terra *fecit fructum centuplum*. Ad hanc igitur in principio sermonis recurramus dicendo: aue Maria.

77: Gn. 3, 17-18. | 78: Lc. 1, 42. | 80: Gn. 26, 4. | 81: Gal. 3, 16. | 83-84: Mt. 13, 8. | 108: Ps. 44, 15. | 112-114: cf. Lc. 8, 8.

87: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 31, a. 8, p. 243. | 94-95: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 74, a. 1, p. 497; *Sup. Sent.* (vol. 10), lib. 4, dist. 49, q. 5, a. 2, p. 846. | 104: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 10), lib. 4, dist. 49, q. 5, a. 2, p. 846.

79: Post uicesimo M *add. et.* | 108: Quadragesimo quarto] M, X quadragesimo secundo.

<THEMA> *Fecit fructum centuplum*, loco et capitulo ubi supra.

115 Tria sunt que mouent predicatores ad dimittendum curiositates et speculationes in isto tempore penitentie, quod incepit in septuagesima et terminantur ad resurrectionem domini.

120 Primum est ratione medicine, nam sicut tempore sanitatis percipiuntur aliqua a nobis, que sunt sapida licet non salutifera, sed tempore infirmitatis, in quo medicina queritur, non sumuntur nisi ea que sunt sana, licet minus sapiant. Sic in proposito, tempore discursus anni aliqua sumuntur a predicatoribus, que sunt placida auditui audientium, sed isto tempore non sunt sumenda nisi salutifera, ut moralia que queruntur «non ut sciamus, sed ut boni efficiamur», ut dicit Philosophus.

125 Secundo, hoc sit ratione uictorie, nam quando ille qui pugnat cum ense (quod uulgariter dicitur “esgrima”), qui non habet competitorem siue in ludo siue in bello, multa facit in aere, que licet uideantur bona, non sunt ad uincendum, sed solum aer uerberatur. Sed quando est presens inimicus uel competitor in ludo, tunc non curatur de illis aerem uerberantibus, sed de uictoria inimici, nam: *non coronabitur nisi qui legitime certauerit*, ut dicit Apostolus prima ad Timotheum secundo capitulo. De isto etiam dicebat idem Apostolus:
130 *ego sic pugno non quasi aerem uerberans*, prima Corinthiis nono, nam ille resistebat temptationibus inimici.

135 Tertia ratio est exemplum ecclesie, que nobis proponit moralitates. Nam dominica precedente dixit de beatitudine in parabola uinee, in ista dominica dicit qualis debet esse christianus ad hoc ut bonum fructum faciat in parabola seminantis. In dominica uentura dicit de passione domini. Nam ut dicit Isidorus De Summo Bono: «nihil est tam asperum quod equo animo non tolleretur, si passio Christi ad memoriam reuocetur». Ideo in presenti sermone duo sunt uidenda: primum, quis est iste seminator et qualis debet esse; secundum, qualis debet esse terra ad bene fructificandum.

Circa primum est notandum quod triplex est seminator, scilicet: Deus, angelus et homo.

140 Primo, Deus pater seminauit in creatione, nam licet creatio sit effectus totius trinitatis, sed appropriatur patri cui attribuitur potentiam, et sic: «seminauit in agro celi empirei angelos», ut ait Strabo, in mundo seminauit omnia necessaria ad uitam hominum et seminauit Adam et Euam. Item post quinque milia centum nouem annorum seminauit in horto beate uirginis illa tria semina, de quibus ait Augustinus, scilicet: «eternum, nouum et antiquum». De quo horto dicit Salomon, Canticorum quarto: *hortus conclusus es, soror mea, hortus conclusus et fons signatus*, etcetera.

Secundo, filius exiens de utero uirginis Marie seminauit in mundo doctrinam et legem ueritatis et gratiam, de quibus dixit Iohannes primo capitulo: *lex per Moysen data est, gratia et ueritas per Iesum Christum facta est*.

150 Tertio, spiritus sanctus inspirando bonas inspirationes seminauit et seminat cotidie, et ille inspirationes attribuuntur spiritui sancto, licet sint a tota trinitate. Nam sicut comburere attribuitur igni, licet ignis sit a ferro et petra et scintilla. Ferrum notat patrem; petra filium,

128: II Tim. 2, 5. | 130: I Cor. 9, 26. | 145-146: Ct. 4, 12. | 148-149: Io. 1, 17.

122-123: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, II, 2, 03b26, p. 164. | 135-136: Isidorus] *Auctor err.* cf. MF. Ambr. Aut., *De Conf. Vit.*, IX. CCCM 27B, p. 915. | 141-142: cf. Wal. Str., *Glo. Ord.*, Mt., 13, 8. PL 114, 880B. | 144-145: Augustinus] *Auctor err.* cf. MF. Bern. Cl., *De Cons.*, V, 10, 23. PL 182, 801C.

unde Apostolus dicit: *petra autem erat Christus*, prima Corinthiis decimo; scintilla notat spiritum sanctum ratione subtilitatis. Et si illa scintilla inuenit materiam dispositam, ardet, si autem non, perditur. Sic est in inspirationibus spiritus sancti, si seruantur dum ueniunt prosunt, si autem non, produntur, etcetera.

Secundus seminator est angelus tam bonus quam malus; bonus seminat bonas cogitationes; malus econuerso.

Tertius seminator est homo est seminat tripliciter.

160 Primo quilibet laicus potest seminare inter proximos bonum consilium, et sic licet sit homo autem mulier consulendo bona. De qua seminatione dicit Apostolus: *eadem que seminauit homo et metet*, ad Galatas sexto.

165 Secundus seminator est homo diues, qui seminat semen elemosynarum inter pauperes, uel seminant opera misericordie spiritualia et corporalia, de qua dicit Apostolus: *qui parce seminat, parce et metet*, secunda Corinthiis nono. Debet autem iste seminator seminare.

Primo, cum bona intentione, quia: *hilarem datorem diligit Deus*, secunda Corinthiis nono.

Secundo, debet dare affluenter. Exemplum: domini nostri, qui dat omnibus affluenter. Nam si seminator seminaret de grano in granum, nunquam perficeret seminare. Sic in proposito.

170 Tertio, debet seminare coram se et ante mortem. Nam si seminator proiiceret semen retro et non ante, pro stulto reputaretur. Sic in proposito, tu autem considerare debes quod filius uel heres non diligit te tamen sicut tu teipsum. Igitur, si tu in uita non facis, nec ille faciet.

175 Tertius seminator est predicator uerbi Dei, de quo Apostolus prima ad Corinthiis nono: *si nos spiritualia seminamus, quid mirum si temporalia metamus?* Debet autem iste seminator habere tres conditiones.

180 Prima, quod habeat officium predicandi et quod sit ad hoc missus, unde ad Romanos decimo: *quomodo predicabunt nisi mittantur?* Nam predicans debet esse diaconus saltem, nam ad quem pertinet ex officio euangelii dicere, ad eum pertinet declarare. Et sic laici non possunt nec debent predicare, extra De Hereticis, “Sicut in uno”, etcetera, nec quistores debent predicare nisi charitatiue exortare, extra De Hereticis, “Vt Officium”, linea sexta. Et per consequens nec mulieres possent predicare, prima ad Timotheum secundo: *mulierem docere non permitto*.

185 Si dicis contra: quia de Magdalena dicitur quod predicabat. Dicendum quod illud erat exortando, ne populus ille adoraret idola, uel si publice predicauit fuit instinctu spiritus sancti, sicut Equitius fecit, ut dicit Gregorius in Dialogo. Nam ille eo quod non erat in sacris nolebat predicare, donec per angelum fuit illi dictum quod non cessasset a predicatione, sic de Magdalena.

153: I Cor. 10, 4. | 161-162: Gal. 6, 7. | 164-165: II Cor. 9, 6. | 166: II Cor. 9, 7. | 175: I Cor. 9, 11. | 178: Rm. 10, 15. | 182-183: I Tim. 2, 12.

180: cf. Gre. IX., *Decr.*, V, 7, 14, col. 789. | 181: cf. Bon. VIII., *Decr.*, V, 2, 11, col. 1073. | 186: cf. Gre. Mag., *Dial.*, I, 4. PL 77, 165BC.

190 Sed: quare non predicabat Lazarus, cum esset homo? Dicendum quod illa secuta fuit predicatione Christi et eloquentiam habuit osculando pedes domini nostri, etcetera, et sic fuit aptior ad predicandum.

195 Secundo, cum hoc sit officium maius quam in ecclesia reperiatur, ut dicitur extra De hereticis, “Cum ex iniuncto”. Item de excessibus prelatorum nimis, ideo Christus hoc exercuit. Non debet predicator in uiribus suis considerare, et sic collecta huius diei dicit: «Deus, qui conspicias quia ex nulla nostra actione confidimus», etcetera. Et sic antequam studeat ad predicandum debet esse deuotus in oratione ad Deum mediante uirgine eius matre. Vnde Augustinus libro quarto de Doctrina Christiana: «predicator sit prius orator quam doctor, et priusquam moueat lingua ad Deum moueat animam». Item Ambrosius super Lucam dicit: «aperi os tuum, sed prius ut aperiatur implora».

200 Tertio, debet esse ornatus in uita et scientia in conscientia, propter se, propter doctrinam et propter populum. Propter se quia, si predicat in peccato mortali, peccat, secundum Petrum de Palude in quarto.

205 Secundo, propter doctrinam, ut recte exponat et illam intelligat clare. Et sic debet reconciliari et dicere missam illa die, si potest, unde Psalmi quadragesimo nono: *peccatori autem dixit Deus: “quare tu enarras iustificationes meas et assumis testamentum meum per os tuum”*, etcetera? Nam licet exponere scripturam non sit gratia gratum faciens, sed gratia gratis data, que potest esse cum peccato mortali, sed illud requirit dispositionem subiecti, sicut prophetia ex parte intellectus. Et sic oportet quod sit separatus predicator a peccato, maxime carnali. Et sicut Magdalena habuit eloquentiam in osculatione pedum domini, sic
210 predicator qui illa die celebrat osculando pedes domini recipit eloquentiam et puritatem dicendi.

Tertio, propter populum, unde Apostolus: *castigo corpus meum et in seruitutem redigo*, prima Corinthiis nono. Vnde Gregorius in homilia: «cuius uita despicitur restat ut eius predicatio contemnatur».

215 Secundo, debet habere sufficientem scientiam ad declarandum uoluntatem Dei. Nam uno duorum modorum declaratur uoluntas: aut permissum, aut quando dominus eius uerbo et facie ad faciem precepit illi: “dic hoc uel illud” uel per litteras mittit ei dicere: “dic hoc uel illud”, etcetera. Sic predicator sciunt uoluntatem domini sui, aut facie ad faciem, sicut quando eis notificatur per inspirationem, unde secunda Petri primo: *spiritu sancto
220 inspirante locuti sunt sancti Dei*, et isto modo predicauerunt apostoli. Alio modo per litteras sacre scripture, ut nos. Igitur, qui non scit sacram scripturam non bene explicabit uoluntatem Dei populo. De istis duobus habetur figura Numeri decimo: *fac tibi duas tubas argenteas*, etcetera. Et sic predicator dicitur “tuba”, Isaie quinquagesimo octauo: *clama, ne cesses, quasi tuba*, etcetera. Est tuba mediante qua Deus dicit populo uoluntatem suam. Et sic
225 tota trinitas inspirat in predatore, nam per caput significatur pater, per brachium, filius, unde Isaie quinquagesimo tertio: *brachium domini cui reuelatum est?* Et uirgo Maria dicit: *fecit potentiam in brachio suo*, etcetera, Luce primo. Per insuflationem intelligitur spiritus sanctus, cui attribuitur inspiratio. Et sicut tuba a se non habet sonum nisi insuflatur in ea, sic nec predicator, etcetera. Vnde a se habet sonum eris dumtaxat, unde Apostolus: *si linguis*

204-205: Ps. 49, 16. | 212: I Cor. 9, 27. | 219-220: II Pt. 1, 21. | 222-223: Nm. 10, 2. | 223-224: Is. 58, 1. | 226: Is. 53, 1. | 226-227: Lc. 1, 51. | 229-230: I Cor. 13, 1.

193: cf. Gre. IX., *Decr.*, V, 7, 12, col. 784-787. | 195: cf. Gre. Mag., *Lib. Sacr.*, in sexagesima, 197. PL 78, 53D. | 197-198: cf. MF. Aug., Hipp., *De Doc. Christ.*, IV, 15, 32. PL 34, 103B. | 199: Ambr., *Exp. Ev. Sec. Lc.*, V, 48. PL 15, 1649B. | 202: Petrum de Palude] NI. | 213-214: Gre. Mag., *Hom.*, I, 12, 1. PL 76, 1119A.

230 *hominum loquar et angelorum, etcetera, factus sum sicut es sonans aut cymbalum, etcetera.* Nam sicut campana alios uocat et ipsa non uadit ad missam, sic predicator dicens et non faciens, unde: *clama, ne cesses, quasi tuba, etcetera, Isaie quinquagesimo octauo.* Debet esse ampla ad populum et stricta uersus predicatorem, quia strictiorem uitam debet ducere quam populus cui predicat. Sicut ille erant due tube argenteae et clare, sic predicator debet esse clare uite

235 sine crimine et uitio, et clare scientie sine errore. Et sicut ille tube seruiebant ad quattuor, scilicet: ad congregandum populum in unum; secundo, ad pugnam; tertio, ad iter peragendum; quarto, ad festa denuntianda, sic iste due tube predicatorum debent seruire ad quattuor.

240 Primo, ad congregandum infideles in ecclesia Christi uel ad congregandum christianos in seruitio Dei et reducere illos, si forte sunt per excommunicationem uel hypostasim exclusi, etcetera.

Secundo, ad iter uirtutum.

Tertio, ad pugnam uitiorum.

Quarto, ad festa denuntianda glorie eterne, etcetera.

245 Debet etiam auditor habere ista tria sicut predicator.

Primo, sicut predicator debet habere officium, sic auditor. Nam quilibet christianus de populo tenetur audire sermonem diebus dominicis, cum sit pars misse, et fiat sermo in illa ecclesia in qua audit missam.

250 Secundo, tenetur orare pro sacerdote predicante, ut Deus illum dirigat ad utilitatem animarum predicet.

Tertio, debet sermonem audire cum humilitate et silentio et proposito conuertendi. Non debet curare si predicator est peccator, nam ex uili elemento terre colligitur aurum et apis colligit mel ex spinoso arbore et relinquit spinas. Exemplum lexiuii quod transit per pannum coopertorium et mundat pannos et remanet ipsum immundum, quid tibi est? Si

255 medicus curet alios, licet ipse febricitetur? Vnde dixit Christus de phariseis: *que dixerint uobis facite, secundum opera eorum nolite facere, Matthei uicesimo tertio.* Et sic cum his conditionibus debet predicator sumere semen, quod est uerbum Dei, et illud exponere. Non poesias nec fabulas et debet proponere doctis alta, unde: *sapientiam loquimur inter perfectos, prima Corinthiis secundo; et infimis moralia, unde prima Corinthiis tertio: tamquam paruulis in*

260 *Christo lac potum uobis dedi, non escam.* Maxime debet preponere quinque in ecclesia, unde prima Corinthiis decimo quarto: *in ecclesia uolo quinque uerba loqui, scilicet: primum quid credendum, scilicet: articulos fidei; secundum quid seruandum et tenendum, quia precepta legis; tertium quid fugiendum, quia uitia et peccata; quartum quid timendum, quia pena inferni et purgatorii; quintum quid appetendum, quia gloria paradisi.*

265 Et sic predicator qui ista predicat, non solum in terra audientium sed etiam in se quo ad meritum proprium, facit fructum centuplum. Quo ad primum.

Quantum ad secundam partem euangelii, tres conditiones terre male proponuntur nobis et tres terre bone. Tres male sunt, scilicet: secus uiam, petrosa et spinosa.

232: Is. 58, 1. | 255-256: Mt. 23, 3. | 258: I Cor. 2, 9. | 259-260: I Cor. 3, 1-2. | 261: I Cor. 14, 19.

256: Vicesimo tertio] M, X uicesimo primo.

270 Primo, terra secus uiam sunt heretici et infideles, qui nec sunt in campo ecclesie nec in uia, qui Christus est, Iohannis decimo quarto: *ego sum uia*, etcetera. Ab istis semen, id est, uerbum Dei, conculatur, ut patet de Arrio et Sabellio et: «uolucres celi, id est, demones (ut dicit Gregorius) comedunt illud», etcetera.

Secunda terra petrosa sunt magnates superbi et elati, in quibus non est humor gratie, etcetera.

275 Tertia terra spinosa sunt auari, unde: «diuitie sunt spine, nam pungunt», quia cum labore acquiruntur, cum timore possidentur et cum dolore perduntur.

280 Alie sunt tres conditiones terre bone, quas ponit Mattheus capitulo decimo tertio in isto eodem euangelio. Prima est que *facit fructum tricesimum*; alia que *facit sexagesimum*; alia que *facit fructum centesimum*. Ista triplex terra ponitur a Sancto Doctore tertia, questione octogesima nona, quarto, quinto, sexto, obiectione; et in quarto, distinctione decima quinta, questione prima, obiectione. Dicit autem quidam faciunt bona opera ex genere, ut sunt ieiunia, orationes et elemosynas, etcetera, sed illas faciunt cum peccato mortali. Et sic sunt bona ex genere sed non ualent nisi ad bona temporalia et habilitant ad gratiam et assuefaciunt ad bona opera meritoria. Et sic, cum ualeant ad ista tria et sint de genere bonorum, denarius
285 numerus est perfectus et ter decem ualent triginta, sequitur quod illa talis est terra que facit fructum tricesimum, etcetera.

290 Alii faciunt bona opera ex genere, et illa faciunt ex gratia et charitate, sed mortificantur per peccatum mortale sequens, illa talia opera ex se ualent ad illa tria dicta superius, et etiam ad alia tria, scilicet: ad augmentum gratie, et ad gloriam corporis et anime, etcetera. Et sic est fructus sexagesimus, nam sexies decem sunt sexaginta, sed non habet ultimam perfectionem, quia fuerunt mortificata.

295 Alii faciunt fructum bonorum operum in charitate et nunquam mortificantur per peccatum ut sunt martyres, etcetera. Ille est fructus perfectissimus centenarii, qui ut diximus, quadratur ex ductu denarii in se. Et sic est numerus perfectissimus et hec est terra que dat centesimum fructum, quarto, distinctione decima quinta, questione secunda. Debet esse ista terra non aquis luxurie imbibita, nec sicca sine humore gratie, sed temperata. Item debet stercorari per memoriam mortis, quia: «facile omnia contemnit qui cogitat se moriturum». Item debet culturari cum duabus bestiis, scilicet: cum lege nature et scripture, sed iste debent uniri cum iugo legis gratie. Vnde: *tollite iugum meum, quia suauis est*, Matthei
300 undecimo. Sed hec terra debet prius moueri uomere qui Christus est, unde: «nisi intus sit qui doceat, doctoris lingua in uanum laborat». Ferrum est diuinitas, lignum humanitas ponitur in temone ad modum crucis. Et sic debet arare in crucem, quia: *predicamus Christum et hunc crucifixum*, non ut iudeus nec ut agareus dicit.

305 Et sic terra arata facit fructum centuplum et habet hic gratiam et in futuro gloriam quam nobis concedere dignetur, qui cum patre et spiritu sancto uiuit et regnat per infinita secula, etcetera. Amen.

270: Io. 14, 6. | 278-279: cf. Mt. 13, 8. | 299: Mt. 11, 29-30. | 302-303: cf. I Cor. 1, 23.

271-272: cf. Gre. Mag., *Hom.*, XV. PL 76, 1131A. | 275: cf. Ans. Lau., *En. In Mt.*, XIII. PL 162, 1370A. | 279: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 89, a. 6, p. 774; *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 15, q. 1, a. 3, p. 156sq. | 297-298: cf. Hier., *Ep.*, LIII, 10. PL 22, 549C. | 300-301: cf. Gre. Mag., *Hom.*, II, 30, 3. PL 76, 1222A.

277: Mattheus] M, X Machometus.

SERMO QVADRAGESIMVS QVINTVS IN DOMINICA QVINQVAGESIME CORAM SERENISSIMO
REGE HISPANIARVM FERDINANDO

<THEMA> *Ascendimus Hierosolymam*, Luce decimo octauo.

Originaliter recitatie autem in euangelio presentis dominice, etcetera.

5 Sententia est multorum doctorum catholicorum quod ciuitas Hierusalem, que in terra situatur, significabatur non solum ecclesiam militantem sed ista etiam triumphantem. Nam sicut illa significabat istam ecclesiam militantem in terra, sic ista significabat illam triumphantem in celo. Hoc autem patet tripliciter. Primo, quo ad dominum et possidentem. Secundo, quo ad nominis interpretationem. Tertio, quo ad status ordinem.

10 Primo, quo ad dominum, quia sicut Hierusalem primo condita et possessa fuit a Melchisedech, a quo fuit nominata et dicta Salem. Secundo, a Iebuseo a quo dicta fuit Iebusalem et, corrupte per mutationem de “B” littera in “R”, dicitur Hierusalem. Tertio, a Daudid uel a Salomone dicta Hierosolyma. Sic ecclesia militans primo condita et dicta a uero Deo, quia Melchisedech significabat Deum, nam in scripturis est sine patre et matre nec principium temporis habens nec finem. Secundo, a Iebuseo possessa, scilicet: a demone per peccatum Ade. Tertio et ultimo, a uero Salomone, scilicet: a Christo, qui simul rex et sacerdos fuit, unde Psalmi centesimo nono: *tu es sacerdos in eternum secundum ordinem Melchisedech*, etcetera.

20 Secundo, patet ratione nominis interpretationis, nam ista Hierusalem dicitur et interpretatur “uisio pacis”. Clarum est quod hec ecclesia sic dicta fuit, in qua uisus fuit Christus rex pacificus et *princeps pacis*, Isaie nono, *qui fecit utrumque unum*, etcetera, ad Ephesios secundo. Nunquam ante uisa fuit pax in terra, ideo in natiuitate ipsius angeli cantabant: *et in terra pax hominibus*, etcetera, Luce secundo capitulo.

25 Tertio, patet hoc ratione ordinis, nam sicut sacerdotium legale fuit ordinatum, sic ecclesia nostra, cum figuraret illud. Sicut in Hierusalem erant summus sacerdos et alii minores sacerdotes et leuite, sic in nostra ecclesia militante. Item sicut erant sacrificia in ueteri testamento, sic in nostra ecclesia est unum, scilicet: in altari. Erant plura in ueteri testamento, quia hoc quod est in ecclesia est infinite uirtutis et perfectionis, cum sit uerus Deus, et ille infinite perfectiones non poterant per unum significari nec representari et figurari, sed multis indigebat representantibus. Item erant sacramenta in ueteri, que figurabant sacramenta que in ecclesia habentur, etcetera, sed peccator separatur ab ecclesia, que est Hierusalem, per peccatum siue sit hereticus siue excommunicatus et peccator quilibet. Nam talis licet sit de ecclesia quo ad numerum, non est autem quo ad meritum, dum autem reconciliatur, redit ad ecclesiam. Hoc autem habetur in figura Luce decimo, ubi
35 Christus ait: *homo quidam*, scilicet: Adam, qui fuit homo singularis, *descendebat de Hierusalem in Hiericho et incidit in latrones*. Descendit Adam per peccatum ab ecclesia militante et per consequens a triumphante, ad quam tenderet si non peccaret. Tendebat in Hiericho, que interpretatur “luna” secundum Hieronymum, quia cum esset in tranquillitate uenit in transmutationem in hoc mundo, et sic incidit in latrones, scilicet: inter demones, etcetera.
40 Vide latius. Sed est hic notandum quod descendere et ascendere sunt contraria, et sic habent causas contrarias, quia sicut dicit Philosophus secundo De Generatione et quarto Meteororum: «contrariorum contrarie sunt cause». Et si oppositum uideatur dicere

3: Lc. 18, 31. | 17-18: Ps. 109, 4. | 21: Is. 9, 6. | Eph. 2, 14. | 23: Lc. 2, 14. | 35-36: Lc. 10, 30. |

38: cf. Hier., *De Nom. Heb.*, NT, Mt., I. PL 23, 842B. | 42: cf. Arist. Lat., *De Gen. Et Corr.*, II, 10, 336b10, p. 75; cf. Auctor. Arist., *Mete.*, IV, 20, (384b2-3), p. 173.

45 Aristoteles secundo Physicorum dicens quod: «causa oppositorum est idem aliter se habens», sic in proposito, tres fuerunt cause descensus a Hierusalem, scilicet: angelus, mulier et homo. Sic in ascensu in Hierusalem, sed contrario modo se habentes.

Primo, angelus procurauit descensum, sed fuit angelus malus. Sic angelus fuit causa ascensus, sed fuit angelus bonus, scilicet: Gabriel.

50 Secunda causa descensus fuit Eua uirgo, sed mala, quia prima peccatrix in linea nature humane. Secunda causa ascensus fuit uirgo Maria, quia prima a peccato separata. Nam omnes creature in natura humana fuerunt cum peccato usque ad uirginem et sic prima separata ab omni peccato fuit uirgo Maria.

55 Tertia causa descensus fuit homo, sed elatus et superbus, quia: *initium omnis peccati superbia*, Ecclesiastici decimo. Sed tertia causa ascensus fuit homo humilissimus, scilicet: Christus. Vnde Apostolus dicit prima Corinthiis decimo quinto: *primus homo de terra terrenus, secundus homo de celo celestis*.

Sed sicut omnes cause descensus reducuntur ad primam mulierem, que fuit media, scilicet: ad Euam, sic omnes cause ascensus reducuntur ad uirginem Mariam tamquam ad mediam.

60 In prima enim causa, scilicet: in annuntiatione mali angeli, Eua culpam habuit leuiter credendo demoni, non sic uirgo Maria, sed dictum angeli examinando sapienter. Vnde: *cogitabat qualis esset ista saluatio dicendo: "quomodo fiet istud?"*, Luce primo. Vnde Ambrosius non dubitat de facto qui modum querit faciendi, sed: «dictum examinat Eua leuitatem fugiens simul et duritiam Zaccharie». Et sic medio modo se habuit, quia uirtus in medio consistit.

65 Item quo ad tertiam causam, quia Eua fuit causa motiua ad elationem hominis Ade. Sed econuerso uirgo Maria fuit media ad humilitate Christi, quia cum Christus fuerit humilissimus inter omnes qui in mundo fuerunt, sunt et erunt, in quantum homo se humiliavit, quia ut Deus non poterat, causam autem humilitatis habuit a uirgine, que dedit illi nostram naturam. Vnde Apostolus ad Philippenses secundo: *exinaniuit semet ipsum formam serui accipiens*, etcetera. Illa natura mediante potuit pati et mori, unde: *factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis*.

75 Et sic patet: sicut Eua fuit causa nostre descensionis et casus, sic uirgo Maria causa nostre ascensionis. Nam angelo sapienter respondit et Christo causam humilitatis dedit et sic, ea mediante, *ascendimus Hierosolymam*. Ad hanc igitur in principio sermonis recurramus dicendo: aue Maria.

<THEMA> *Ascendimus Hierosolymam*, ubi supra.

80 Due erunt partes in presenti sermone. Prima thematis introductiua et declaratiua, secunda euangelii expositiua, si aderit tempus. Serenissime princeps, spiritus sanctus, ut rector et gubernator ecclesie, uidens nos peccatores in toto tempore anni ab illa deuiasse. Ideo de isto sancto tempore ante quadragesima uocat nos ut ad ecclesia redeamus. Et sic in

52-53: Sir. 10, 15. | 54-55: I Cor. 15, 47. | 61: Lc. 1, 29-34. | 69-71: Phil. 2, 7-8. | 74-76: Lc. 18, 31.

43-44: cf. Arist. Lat., *Met.*, V, 2, 1013b11-12, p. 85. | 62-63: Ambrosius] *NI*. cf. Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Lc., I, c. 9, p. 14.

81: Septuagesime] X septime.

dominica septuagesime facit hoc in figura uinee, que separata est a populatione; in secunda dominica preterita facit hoc in figura campi, qui magis appropinquat ciuitati; tertio, in hac dominica facit hoc in figura ciuitatis Hierosolymitane, que significat ecclesia, ut dixi. Ciuitas autem Hierusalem, secundum Iosephum, habebat in circuito quinque milia passus, qui sunt
 85 quadraginta stadia. Nam cum stadium contineat centum uiginti quinque passus, sequitur quod sint stadia quadraginta, et est spatium duarum leucarum. Habebat enim nonaginta tures et in summitate habebat arcem, in qua erat turris Dauid. Nam erat ciuitas sita in terra montuosa et sic ex omni parte erat ascensus ad illam. De una parte, scilicet: a mari, scilicet: a Ioppem, ascendit. Ex alia parte, scilicet: a flumine Iordani, etiam est ascensus. Et sic,
 90 quando Christus erat prope Hiericho circa Iordanem, dixit discipulis suis: *ecce ascendimus Hierosolymam*, etcetera. Secundo, hec ciuitas Hierusalem terrestris habebat octo portas, secundum Iosephum. Prima dicebatur “porta Dauid” uel “porta regum”; secunda dicebatur “porta aurea” circa portam templi speciosam; tertia dicebatur “porta piscatorum”; quarta “porta iudiciaria”; quinta dicebatur “porta negotiatorum”; sexta “foramen acus”; septima
 95 “porta gregis”; octaua “porta aquarum”.

Prima, enim, erat porta Dauid uel porta regia, quia erat circa arcem et turrem Dauid, ubi regnauerat Iebuseus. Super ista portam erat titulus dicens: *per me reges regnant*, Prouerbiorum octauo. Per istam portam intrant in Hierusalem superiorem omnes imperatores, reges, principes et uarones. Sed ad hoc: ut recte intrent, debent pergere in illam per tres passus,
 100 qui sunt tres dietae, qui requiruntur ad introitum in Hierusalem, unde Exodi quinto habetur quod hebrei dixerunt pharaoni: *Deus hebreorum uocauit nos ut eamus uiam trium dierum*. Nam post istas tres dietas reperitur Christus, unde Luce secundo: *cum factus esset Iesus*, etcetera. Perditus Christus inuenitur in templo in Hierusalem terrestri, sed post triduum. Sic in proposito, debet quis procedere per tres dietas uel per tres passus ut intret in Hierusalem
 105 celestem et inueniat Christum, a quo est salus, etcetera. Primus passus est pacis; secundus ueritatis; tertius iustitie.

Primo, igitur rex, qui debet intrare per hanc portam debet seruare: primo, pacem cum Deo conformando se sue uoluntati; secundo, quo ad populum; tertio, populos inter se pacificando.

110 Secundo, debet seruare ueritatem, sic quod non sit fictus, non impaliatus, non hypocrita, ut antichristus. Sed si aliqua promittit debet illa implere si fuerint iusta. Et si forte aliqua promittit, que postea uidet esse contra Deum uel proximum, illa non tenetur seruare, etiam si iuramento promisisset. Exemplum de Alexandro, de quo Iustinus ait quod: «cum in ostia fluminis Indi edificaret ciuitatem Barche, in ea aras statuit in eius memoriam. Inde iter
 115 terrestre facturus cum arida loca in itinere inuenienda diceretur, puteos oportunis locis fieri precepit». «Egressus autem urbem uouit et promisit, ut eum (qui sibi egresso primus occurreret) interfici iuberet asinarium ante omnes obuiam factum iussit occidi, eo querenti ut quid se innocentem morti addiceret. Responsum est oraculo preceptum aut consilium et mox asinarius ait: “si ista est, o rex, asinum sors morti destinauit”. Delectatus rex eius
 120 responso uilius animal interficit asellum». Hec ille. Ex quo tria notantur.

Primum, quod inhonesta et iniusta rex uel princeps non debet mandare nec alteri promittere.

90-91: cf. Lc. 18, 31. | 97: Prv. 8, 15. | 101: Ex. 5, 3. | 102: Lc. 2, 42.

84: cf. Fl. Ios., *De Bell. Iud.*, V, pp. 161-162. | 113-116: cf. Iust., *Hist. Phil.*, XII, 10, p. 253. | 116-120: cf. Val. Max., *Fac. E Dic. Memor.* (vol. 2), lib. 7, p. 460.

125 Secundum, si talia promisit, ex quo cernit esse iniusta aut inhonesta uel contra Dei
 offensam esse, non debet uerbum implere, quia sapientis est mutare consilium, unde et
 Deus dixit: *adhuc quadraginta dies et Niniae subuertetur*, Ione tertio. Sed non fuit subuersa, quia
 Niniue fuit mutata per penitentiam, et sic rex aliud mandauit quod credebat esse iustum.
 Cognoscendo tunc esse iniustum potest et debet tunc sententiam reuocare et mutare, nam
 dum Deus condenauit ciuitatem Niniue erat peccatrix, dum fuit mutata per penitentiam,
 iam non erat illa que prius fuerat, quia tunc erat iusta. Et sic contra illam non exercuit
 130 sententiam, que iam alia erat.

Tertium, ex facto Alexandri deducitur et infertur quod multoties Deus inspirat in aliqua
 simplici persona quod non facit in maximo consiliario, ut fecit in illo asinario. Sic dicit Cato
 quod aliquando: «consilio polet cui uim natura negauit». Et sic rex debet omnes audire. Hoc
 idem quod diximus de Alexandro legimus de iudice Iepte, Iudicum undecimo, ubi habetur:
 135 *transiens Iepte ad filios Amon uotum uouit domino dicens: "si tradideris filios Amon in manus meas,
 quicumque primus egressus fuerit de foribus domus mee mibique occurrerit reuertenti cum pace a filiis
 Amon, eum holocaustum offeram domino", transiuitque Iepte ad filios Amon et accepit uiginti ciuitates,*
 etcetera. *Reuertenti autem Iepte in Masphat domum suam occurrit ei unigenita filia sua, etcetera, nec
 habebat alios liberos, qua uisa, scidit uestimenta sua, etcetera.* Et sic opinio catholicorum est quod
 140 fuit a patre immolata et interfecta actualiter, sed uotum fuit indiscretum. Nam dicit
 Hieronymus quod Iepte fuit indiscretus in uouendo et ipsius in adimplendo. Iste enim
 indiscrete uouit, nam primo poterat ei occurrere canis, ut solitum est, qui secundum legem
 non poterat immolari. Et ideo quicumque uouit debet uotum considerare, et magis
 impletionem eius. Et sic in licitis et honestis, quando rex aliqua promittit, debet semper
 145 implere. Et ideo cotidie osculatur euangelia hoc promittendo.

Tertio, debet seruare iustitiam, sed mixtam cum misericordia, nam summa iustitia est
 iniquitas et summum ius summa iniustitia. Ideo dicit Salomon, Prouerbiorum uicesimo:
miser cordia et ueritas custodiunt regem. Vnde: *diligite iustitiam qui iudicatis terram*, Sapientie primo.
 Hec uirtus est sponsa regum, alie sunt quasi concubine, unde in rege omnia peccata sunt
 150 uenialia preter iniustitiam. Non dico quod non sint mortalia, sed sunt uenialia, id est, uenia
 digna. In primo autem passu de pace, sequitur quod regem Christum qui fuit *princeps pacis*,
 Isaia nono capitulo. Ideo ecclesia nominat illum dicens de Christo quod fuit rex pacificus,
 propterea uenit in mundum tempore imperatoris Octauiani, qui meruit Christum uidere in
 manibus uirginis Rome in Ara Celi. Iste autem imperator pacauit totum mundum. Item per
 155 ueritatem, quia Christus dicit: *ego sum ueritas*, Iohannis decimo quarto. Ideo princeps uerax
 est discipulus, etiam sequitur Christum fictus et hypocrita est discipulus antichristi.

Tertio, per iustitiam cum misericordia temperata ad instar Dei, qui in omnibus operibus
 miscuit misericordiam cum iustitia, etiam in inferno. Hunc secutus fuit imperator Traianus,
 qui ducitur in exemplum in electione imperatorum, unde propter hoc fuit ab inferno
 160 extractus a Gregorio Maximo. Non intrauit per hanc portam Nero imperator, quia errauit
 in isto passu, nec intrauit per hanc, sed errauit per credulitatem, Petrus primus huius
 nominis rex Castelle, etcetera. Vide historias in his passibus.

Secunda porta huius ciuitatis dicitur "aurea", que est circa templum, scilicet: circa
 portam templi speciosam, per quam intrauit Christus captus tempore passionis. Hec autem

125: Ion. 3, 4. | 135-139: cf. Idc. 11, 29, 35. | 148: Prv. 20, 28. | Sap. 1, 1. | 151: Is. 9, 6. | 155: Io. 14, 6.

133: cf. Cat., *Dist.*, III, 9, p. 72. | 141: Hieronymus] *Auctor err.* cf. MF. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3) II^a-II^{ae}, q. 88, a. 2
 ad 2, p. 549; cf. Petr. Com., *Hist. Sch.*, in Idc., XII. *PL* 198, 1284C. | 160: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 10), lib.
 4, dist. 45, q. 2, a. 2, p. 312; *Qu. De Ver.* (vol. 1), q. 6, a. 6, p. 194; cf. Iac. Var., *Leg. Aur.*, XLVI, p. 197.

126: Aliud] M ailud. | 131: Multoties] M, X multotiens.

165 porta habet titulum supra se dicendo sacerdotibus qui per istam intrant: *uos estis genus electum regale sacerdotium*, etcetera. Et per istam intrant boni sacerdotes, prelati, rectores, etcetera, si tamen tres passus recte dederint, scilicet: quod sit recta electio, diligens administratio et bonorum debita dispensatio.

170 Primo, quod clericus uel prelatus rite intret in beneficium, quod sit prouisus a papa non per simonia nec coactionem, etcetera.

Secundo, debet regere et administrare per se, non per substitutum, si possibile est, et quando dat alium in loco suo quod sit sufficiens, eque bonus uel melior eo, etcetera.

175 Tertio, debent dispensare pauperibus temporalia. Primum passum errant qui per simoniam intrant. Contra, secundum passum qui loco suo malum uel idiotam assignant. Contra, tertium passum faciunt omnes qui in histrionibus, uenationibus et sensualitatibus et uoluptatibus bona ecclesie expendunt, etcetera.

180 Tertia porta dicebatur “piscator”. Erat autem per quam itur in Ioppem ad mare. Hec porta habebat titulum supra se dicendo cum apostolo Paulo predicante Christum, et hunc crucifixum. Per hanc portam intrabant omnes animarum piscatores, quibus dixit Christus: *faciam uos fieri piscatores hominum*, loquendo apostolis, Matthei quarto, si recte dabant tres passus, etcetera.

185 Primo, ut habeant uitam uirtuosam, nam ut dicit Gregorius in homilia: «cuius uita despicitur restat ut eius predicatio contemnatur». Vnde in Psalmo quadragesimo nono, predicatori dixit Deus: *quare tu enarras iustitias meas? Et assumis testamentum meum per os tuum*, etcetera?

190 Si autem peccator non predicat, dices: igitur nullus poterit predicare. Respondeo quod «cum omnes simus peccatores», ut dicit Iohannes in canonica sua secunda, capitulo primo. Non dicit Deus quod peccator non predicet, sed quod in peccato non predicet, maxime in graui et publico, etcetera. Debet autem predicator primo purgare seipsum, deinde populum: sicut qui uult aliis recte ministrare, abluit primo manus suas et ex consequenti dat aquam in manibus aliorum, et sic predicator debet prius sibi predicare. Hunc passum recte dedit ille predicator magnus Paulus dicens: *castigo corpus meum et in seruitute redigo, ne forte cum aliis predicauero, ipse reprobus efficiar*, prima Corinthiis nono.

195 Secundus passus est diligenter studere et laborare in uinea domini, quia hodie non datur gratia ut tempore apostolorum. Quando Christus dixit: *dabitur enim uobis in illa hora quid loquimini*, ideo illi scripserunt pro nobis. Propterea dicit Apostolus ad Romanos decimo quinto: *quecumque scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt*. Debet igitur laborare in studio et in exercitio, unde Paulus apostolus licet non ab homine receperit, sed immediate a Christo uero Deo, ut dicit ipse ad Galatas primo. Sed plus omnibus laborauit, prima Corinthiis decimo quinto. Et in predicatione multa passus fuit, ut ipse dicit prima Corinthiis undecimo. Debet igitur laborare predicator, ut sciat uoluntatem Dei; hoc autem debet facere mediante contemplatione uel oratione uel studio, etcetera. Exemplum: ut si quis uult scire uoluntatem alicuius, debet cum eo loqui aut litteras suas legere.

165-166: cf. I Pt. 2, 9. | 180: Mt. 4, 19. | 184: Ps. 49, 16. | 187: cf. I Io. 1, 8. | 192-193: I Cor. 9, 27. | 195-196: cf. Mt. 10, 19. | 197: Rm. 15, 4. | 199-201: cf. Gal. 1, 12; cf. I Cor. 15, 10; cf. II Cor. 11, 23-25.

182-183: Gre. Mag., *Hom.*, I, 12, 1. PL 76, 1119A. | 187: cf. Ambr., *De Poen.*, II, 10. PL 16, 519A.

205 Tertius passus est ut predicet euangelium, non humanitates nec fictiones, etcetera, nec
 predicet seipsum, sed Christum, qui apostolis dixit: *predicate euangelium omni creature*, Marci
 decimo sexto. Vnde: *apostoli uerbum Dei disseminabant*, Actuum decimo tertio. Debet autem
 predicator aperte corrigere uitia non molliter, nam qui mollibus uestiuntur in domibus
 210 regum sunt, nam in palatiis omnes pro maiori parte sunt adultores. Debet autem predicare
 in utilitatem populi clare et aperte, inferiores informando et superiores arguendo.
 Consideret quod spiritus est qui loquitur, sed ipse non est nisi instrumentum, unde dictum
 fuit prophete, Isaie quinquagesimo octauo: *clama, ne cesses, quasi tuba exalta uocem tuam*,
 etcetera. Debet autem considerare predicator quod ipse non est nisi instrumentum ad
 uoluntatem Dei declaranda, et sic non potest tuba increpari, sed ille qui mittit spiritum in
 eam. Sic in proposito. Si predicator offert se Deo ut ipse inspiret in ipsum ea que ad
 215 gloriam suam et ad utilitatem populi sunt necessaria, non in dando tardabit. Si hoc ad
 gloriam predicatoris, non dirigatur ut placeat hominibus et gloriam ab illis et non a Deo
 querat, unde Paulus apostolus dicit: *si hominibus placerem seruum Christi non essem*, ad Galatas
 primo. Debet autem predicare et instruere omnes, scilicet: doctos et indoctos, fideles et
 infideles, unde dicit beatus Paulus: *sapientibus et insipientibus debitor sum*, ad Romanos primo.

220 Maxime debet predicator laborare circa conuersionem infidelium, in quo est maximus
 defectus in ecclesia Christi. Nolunt autem predicationibus ad
 conuersionem iudeorum, paganorum et hereticorum. Christus autem magister noster ad
 hoc uenit. Item ad hoc misit discipulos septuaginta duo, item apostolos duodecim. Et ultra
 illos Paulum et Barnabam et Mathiam loco Iude proditoris, etcetera.

225 Maxime in nostra Hispania debet predicator laborare in conuersione agarenorum, que
 est multum necessaria. Et de isto populo loquitur euangelium hodiernum dicens quod: *cecus*
stabat secus uiam, unde stat circa uiam qui Christus est. Nam confitetur Christum esse
 excellentissimum prophetarum, sed non Deum, confitetur eius miracula, confitetur matris
 uirginis excellentias preter hoc quod sit mater Dei. Et sic cum sit circa uiam Christi debet
 230 predicator ad hoc laborare ut reducatur ad uiam et Christi ouile, quia secta ista in breui
 debet finire. Nam dicit Albumazar in libro Magnarum Coniunctionum, differentia septima,
 quod tempus durationis secte Machometice erat octingenti septuaginta quinque annorum.
 Et sicut ego accepi a sapientibus illius secte, illa non debebat durare milia annis et hoc
 235 dicunt habere ab ipso Machometo. Et dixerunt mihi aliqui ex doctis ismahelitis quod
 secundum legem suam ex declaratione suorum doctorum quod perditio sue secte debebat
 incipere in perditione regni occidentalis, quod uocatur Arabice, sed nostris litteris Granata.
 Hoc est ciuitas Granate, que fuit capta et recuperata a christianis per serenissimum regem
 Ferdinandum anno domini mille quadringenti nonaginta uno. Secta autem machometica
 240 inceperit per Machometum anno Christi sescenti sedecim. Et sic, si secundum Albumazar
 erat duratura per annos octingentos septuaginta quinque, additis his annis sescentis
 sedecim, faciunt omnes collecti in summa annos mille quadringentos nonaginta uno, quo
 anno fuit perdita a mauris ciuitas Granate. Et sic patet quod perditio huius secte tunc
 incepit et speramus quod totaliter debet finire anno domini mille quingenti uiginti quattuor.
 Nam, secundum calculatores, illo anno erunt mirabiles mutationes regnorum sectarum,
 245 nam in illo anno in mense februario erunt uiginti coniunctiones maxime et illarum sedecim
 signum aqueum possidebunt. Et sic concludunt calculatores quod in omnibus climatibus
 admirabiles mutationes significabunt.

205: Mc. 16, 15. | 206: Act. 13, 49. | 211: Is. 58, 1. | 217: Gal. 1, 10. | 219: Rm. 1, 14. | 226-227: cf. Lc. 18, 35.

231: cf. Abu. Mash., *De Magn. Con.*, trac. V, 7, pp. 196-205.

236: Granata] M Garnata.

Hoc autem satis patet, quia post acceptam Granatam, rex noster serenissimus Ferdinandus non solum in Africa accepit Melillam et portum excellentissimum de Mazalqueuir, et etiam anno domini mille quingenti nouem, die sabbati nouemdecim maii, per exercitum eiusdem regis fuit capta ciuitas de Oran in Africa. Item anno mille quingenti decem fuit capta ciuitas Bugie in uigilia epiphanie. Item in eadem Africa per eundem regem et exercitum suum eodem anno, scilicet: mille quingenti decem, fuit capta ciuitas Tripolitana uiginti quinque augusti, scilicet: die sancti Iacobi. Et etiam isto tempore multe populationes agarenorum fuerunt posite sub dominio Christi et predicti regis, sicut Alger ciuitas et alia multa oppida.

Quarta porta erat et dicebatur “iudiciaria” et supra istam portam erat titulus scriptus: *diligite iustitiam qui iudicatis terram*. Per istam portam itur ad montem Caluarie et in ista porta proferebatur sententia damnatorum, sicut circa portam pontis fit Cesaraguste, scilicet: in domo diputationis. Et circa istam fuit Christus cum latronibus sententiatus, et quia iudices existentes in ea tunc loquebantur multa contra Christum, et dum fuit in monte Caluarie quando Christus fuit crucifixus, in illo crucifixiones biberunt uinum miratum et dederunt Christo acetum illudentes ei. De his loquitur Daud in Christi persona dicens in Psalmo sexagesimo octauo: *aduersum me loquebantur qui sedebant in porta*, scilicet: iudiciaria, *et in me psallebant qui biberant uinum*, etcetera. Per hanc portam intrant in Hierusalem omnes iudices. Si pergunt tres dietas aut tres passus recte, primus passus est diligens scientia; secundus nuda conscientia; tertius uera et expedita sententia. Primo, igitur iudex debet laborare in scientia et sapientia, cognoscendo ea que ad iustitie administrationem requiruntur, ut non sit cecus ledendo cui non conuenit. Exemplum de Lamech, qui cum esset cecus loco bestie hominem interfecit, ut habetur Genesis quarto in glosa. Item Iudicum decimo sexto de Samsone ceco existente, qui se et alios interfecit. Sic iudex ignorans interfecit se et alios. Non fuit sic de Salomone, de quo habetur tertio Regum tertio: *cognouerunt sapientiam Dei esse in eo ad faciendum iudicium*. Hec autem scientia non solum debet esse in iudice, sed etiam in assessore, aduocato et procuratore, etcetera. Secundus passus est nuda conscientia, scilicet: quod iudicet secundum rectam conscientiam et quod conscientia non induatur aliqua ueste extranea. Nam sunt quattuor uestes quibus occultatur conscientia, scilicet: timor, cupiditas, odium et amor, ut dicit Gregorius, et habetur in Canone undecimo, questione tertia, capitulo “Quattuor modis”.

Primum est timor. Quando propter timorem alicuius non recte procedit iudex, unde ait Augustinus et habetur undecima questione, tertio capitulo: «quisquis metu cuiuslibet potestatis ueritatem occultat iram Dei super se prouocat, quia magis timet hominem quam Deum».

Item iudex qui propter pecuniam iustitiam uendit, Christum ut Iudas uendit qui dixit: *ego sum ueritas*, Iohannis decimo quarto. Hoc habetur a Beda super Marcum et ducitur in Canone undecimo, questione tertia, capitulo “Abiit Iudas”. Et non solum qui recipit, sed etiam qui dat peccat, capitulo “Ad legem Iuliam”, capitulo “Sanximus”, etcetera. Sic peccauit Giezi sicut Simon et sic Balac sicut Balaam, Numeri uicesimo secundo.

258: Sap. 1, 1. | 264-265: Ps. 68, 13. | 270: cf. Idc. 16, 30. | 272-273: III Rg. 3, 28. | 283-284: Io. 14, 6. | 287: cf. Nm. 22, 34.

270: cf. Wal. Str., *Glo. Ord.*, Gn. 4, 23. PL 113, 101C. | 277-278: cf. Gra., *Decr.*, II, 11, 3, 78. PL 187, 867B. | 280-282: cf. Gra., *Decr.*, II, 11, 3, 80. PL 187, 868A. | 284-285: cf. Bed., *Exp. In Ev. Mc.*, IV, 14. PL 92, 280AD; cf. Gra., *Decr.*, II, 11, 3, 83. PL 187, 868B. | 286: cf. Gra., *Decr.*, II, 1, 2, 126. PL 187, 539C; II, 1, 7, 26. PL 187, 580C.

Item iudex non debet aliquem iudicare propter odium, nam si hoc facit, propter hoc quod est inimicus suus, grauiter peccat et rectam non habet intentionem. Nam iudex debet
 290 habere charitatem in affectione et amore. Et iudices debent semper non esse culpabiles quos iudicant, unde Isidorus de Summo Bono libro tertio: «grauius –inquit– lacerantur pauperes a prauis iudicibus quam a cruentibus hostibus».

Quarto, deprauatur conscientia amore, hoc est quando iudex corrumpit iustitiam propter amicum uel consanguineum, etcetera. Vnde ut diximus ante ait Petrus Rauennas:
 295 «(teste Cicerone) personam iudicis exiit quisquis amicum induit».

Tertius passus est uera et expedita sententia, quia quoddam genus iniustitiae est dilatare iustitiam. Et sic patet quod illi iudices Susanne non intrarunt in Hierusalem, quia errauerunt hos passus. Item patet quod ille iudex de quo dicit Tullius, libro sexto, quod rex Cambises propter falsitatem fecit excoriari et pellem extendi supra cathedram, ubi filius qui ei successit in officio pro tribunali debuit sedere, ut per exemplum patris esset rectus iudex.
 300 Et sic nec malos liberandi, nec bonos condenandi uoluntatem haberet. Erat autem in throno predicto talis uersus scriptus: «sede sedens ista iudex inflexibilis sta, sit tibi lucerna, lux, lex pellisque paterna», etcetera.

Quinta porta dicebatur “porta negotiatorum”, per hanc itur in Egiptum et Ethiopiam de quibus partibus ducebantur mercantie. Super hanc portam erat titulus dicens: *ingredietur gens iusta in ueritate*, Isaie uicesimo sexto. Quod dicitur de porta Hierusalem. Per hanc intrant negotiatores, si habent tres passus in ueritate. Primus est uerus contractus, secundus est uera mercantia, tertius est uera mensura et pondus. Per defectum primi non intrant scribe, qui falsificant contractus, nec illi qui falsificant comptum librorum dando rationem,
 310 etcetera. Per defectum secundi non intrant in Hierusalem falsificantes mercantias, ut frumentum, uinum, croceum, etcetera. Per defectum tertii non intrant illi qui habent mensuram falsam et stateram, etcetera, unde Leuitici decimo nono: *nolite iniquum facere aliquod in iudicio, in regula, in pondere, in mensura, statera iusta et equa fuit pondera, iustus modi equusque sextarius*, etcetera. Item Prouerbiorum undecimo: *statera dolosa abominatio est apud Deum et pondus equum uoluntas eius*. Item Psalmi sexagesimo primo: *mendaces filii hominum in stateris ut decipiant ipsi*, etcetera. Igitur, per istam portam intrant qui uere contractant, uera uedunt et ueraciter mesurant et ponderant, etcetera.
 315

Sexta porta dicebatur “foramen acus”, que fuit parua respectu aliarum, nam ut habetur quarto Regum decimo quarto, dum Ioas rex Israhel cepit Amasiam regem Iuda, ueniens in ciuitatem rupit muros Hierusalem in spatio quadraginta cubitorum. Et dum fuit reedificatum et clausum, fuit in fine illius spatii dimissum foramen, sicut est in acu sutoris. Et sic dicebatur “foramen acus” et etiam dicebatur “foramen cameli”, nam cameli uenientes onerati de deserto non poterant libere intrare per illud foramen si excessiue erant onerati, nisi quod aliqua pars lignorum auferetur ab eis. Et sic dixit Christus, Luce decimo octauo: *facilius est camelum per foramen acus transire quod diuitem introire*, etcetera. Super hanc portam erat titulus dicens: *beatus qui intellegit super egenum et pauperem*, etcetera. Per hanc portam intrant omnes diuites si recte emittunt tres passus. Primus est acquisitionis; secundus retentionis; tertius distributionis.
 320
 325

305-306: Is. 26, 2. | 312-314: Lv. 19, 35-36. | 314-315: Prv. 11, 1. | 315-316: Ps. 61, 10. | 319: cf. IV Rg. 14, 13. | 325: Lc. 18, 25. | 326: cf. Ps. 40, 2.

291-292: cf. Isid., *Sent.*, III, 52, 7. PL 83, 724C. | 295: Petrus Rauennas] *Auctor err.* cf. MF. Petr. Ble., *Ep.*, XCV. PL 207, 302AB. | 298: Tullius] *Auctor err.*, cf. Val. Max., *Fac. Et Dic. Memor.* (vol. 1), lib. 6, p. 395-396. | 302-303: cf. Ran. Hig., *Poly.* (vol. 3), III, 8, p. 174.

330 Primo, igitur recte acquirendo, scilicet: non per usuram, non per latrocinium nec rapinam, non per “sadollam” que dicitur uulgariter. Ideo omnes isti errant primum passum et sic non intrant ad uiam que Christus est, Iohannis decimo quarto. Nisi per penitentiam reuertantur.

335 Secundus passus recte conseruando et retinendo. Ita quod sint in arca et non in corde, etcetera, unde Dauid in Psalmo sexagesimo primo dicit: *diuitie si affluent nolite cor apponere*. Nam si in anima non recondantur, pauper est ille talis et non diues. Ideo dixit Christus, Matthei quinto: *beati pauperes spiritu*, etcetera.

340 Tertius est recte et debite dispensare, non in uitiiis, non in ludis, sed in pauperibus Christi, unde dicit Tobie quarto capitulo: *elemosyna ab omni peccato et morte liberat*. Item Danihelis quarto: *peccata elemosynis redime*. Item Luce undecimo: *date elemosynam et ecce omnia munda sunt uobis*. Sed omnes qui diuitias male acquirunt et in corde multum retinent et inaniter illas expendunt non possunt intrare per foramen acus, scilicet: per uulnus lancee in latere Christi. Sed diuites qui licite acquirunt et spem in eis non ponunt, unde Psalmi quinquagesimo primo dicent: *ecce homo qui non posuit Deum adiutorem suum, sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum et preualuit in uanitate sua* et libere in pauperibus erogant, etcetera,
345 isti intrabunt in Hierusalem. Nam Abraham, Loth et Iob diuites erant, sed cum hoc in paradisum introierunt.

350 Septima porta dicebatur “porta aquarum”, quia per hanc itur ad probaticam piscinam, quam fecit Salomon, et ad natatorium Siloe, quam fecit Ezechias. Super hanc portam erat scriptum: *unus Deus, una fides, unum baptisma*. Per hanc intrabant omnes baptizati, scilicet: qui uere et non fecte ueniunt ad baptismum, non sic heretici nec pagani ismahelite, qui pluries baptizantur et non in nomine sanctissime trinitatis. Intrant tamen per hanc portam per tres passus. Primo, qui sunt baptizati baptismo sanguinis, ut fuerunt innocentes. Secundo, qui baptizantur baptismo flaminis, ut qui habuerunt propositum baptizandi et non potuerunt nec propter istos stetit. Tertio, qui baptizati fuerunt baptismo fluminis, de quibus dixit
355 Christus: *qui crediderit et baptizatus fuerit, saluus erit*, Marci decimo sexto.

360 Octaua “porta gregis”, hec erat super torrente Cedron. Hec nomen habuit, quia per eam intrabant et inducebantur greges qui immolandi erant in templo, quia piscina probatica erat circa eam, et distat ab ea sepulchrum uirginis Marie, quantum iactus est lapidis in ualle Iosaphat, et sic etiam dicebatur “porta Iosaphat”. Sed supra portam erat titulus: *lauerunt stolas suas in sanguine agni*. Per hanc portam intrant omnes martyres et omnes penitentes in Hierusalem; penitentes si habeant uel pergant tres passus, scilicet: habeant contritionem, consensionem et satisfactionem. Martyres si dent tres passus. Primus est pena; secundus est causa; tertius uoluntas.

365 Primus igitur passus est in martyribus pena mortis actualis, ad hoc ut habeant aureolam. Nam si quis habet propositum martyrii et non moriatur, iste habebit palmam martyrii, sed non aureolam, ut patet de sancto Martino et sancto Dominico, etcetera. Igitur patet quod mors inflictata causa martyrii, non autem a seipso accepta, ut patet de Lucretia, etcetera. Nec debet eligere mortem per se, ut patet de Seneca, qui, ut tollerabiliorem mortem haberet, apertionem uenarum in balneo elegit. Non fecit sic Sanctulus, ut refert Gregorius
370 tertio Dialogorum, etcetera. Secus est de illis qui hoc fecerunt instinctu speciali spiritus sancti, ut patet de quibusdam feminis, que ne corrumperentur se immerserunt, ut inquit

331: cf. Io. 14, 6. | 334: Ps. 61, 11. | 336: Mt. 5, 3. | 338: Tb. 4, 11. | 339: Dn. 4, 24. | 339-340: Lc. 11, 41. | 343-344: Ps. 51, 9. | 349: Eph. 4, 5. | 355: Mc. 16, 16. | 359-360: Apc. 7, 14.

334: Sexagesimo primo] M, X decimo sexto.

Augustinus primo De Ciuitate Dei. Similiter de Samson, nec refert utrum mors statim aut postea sequatur, dum tamen propter illud causetur uel acceleretur. Vnde mortui in carceribus et in stabulis (ut Marcellus papa et Vincentius) uel in exilio uere martyres sunt.
 375 Et sic de beato Valerio Cesaraguste episcopo patet, nam in partibus Aragonie pro confessore habetur, sed in regno Castelle pro martyre celebratur eius festum, propter hoc quod in exilio mors eius fuit accelerata.

Secundus passus martyrum est causa, quia enim martyr testis est. Ideo in causa fidei pro ecclesia uel pro quocumque articulo fidei uel iure ecclesie aut pro quecumque uirtute infusa,
 380 quia uirtutibus desponsatur Christo ecclesia. Quicumque sic moritur est uere martyr, unde Iohannes Baptista pro ueritate predicationis, Agnes pro uirtute castitatis, Thomas Cantuariensis pro iuribus ecclesie, similiter mater cum filio in utero sunt martyres. Item cruce signati (qui pugnantes pro Christo mortui sunt) ueri martyres sunt, quia non se, sed Christum descendunt et ecclesiam.

Tertius passus dicitur uoluntatis charitate inflamante, nam si quis interficitur dormiens nunquam prius uoluntate ad martyrium habita, non esset martyr. Similiter fugiens uel se defendens non esset martyr. Secus est de cruce signatus, propter hoc Mauritius cum sociis suis proiecerunt arma ut intrarent portam martyrii, etcetera. Et sic tam in martyribus quam in penitentibus requiruntur tria, scilicet: intentio recta non ficta per hypocrisim, etcetera.
 390 Secundo, commensuratio debita et perseuerantia perfecta. Sed dubitaret aliquis: quomodo Hiezechiel in capitulo quadragesimo octauo describendo ciuitatem Hierusalem ponit in ea duodecim portas et doctores nostri dicunt quod hec ciuitas, que illam figurabat, erat in tali situ posita, quod non potuit plures portas habere? Nam in circuitu montis Sion (que erat quasi tertia pars ciuitatis) non potuit habere aliquam portam, quia undique preruptus erat.
 395 Et sic illa ecclesia triumphans est uniuersale omnium, ista militans est solum peccatorum.

Et sic cum in ista ciuitate tertia pars esset sic circumdata lapide, que non erat apta ad portam, deficiebant in ea quattuor porte que sunt in illa celesti Hierusalem, sicut in qualibet alia ciuitate, antequam sit capta, sunt quattuor porte. Prima in antemurali; secunda in muro ciuitatis; tertia in arce; quarta in turri magistra. Sic erat in Hierusalem, unde dicit propheta
 400 Isaias capitulo uicesimo sexto: *urbs fortitudinis Sion, saluator ponetur in ea murus et antemurale*. Igitur prima porta in antemurali, secunda in muro, tertia in arce, quarta in turri Dauid.

Prima porta est sanctissime trinitatis, de qua habetur Apocalypsis quarto, quando Iohannes dicebat: *uidi ostium apertum in celo*, quod ostium fuit clausum usque ad aduentum Christi, qui *in terris uisus est et cum hominibus conuersatus est*, Baruch tertio. Ante autem fuit absconditus et hec porta est clausa, unde dicit Isaie capitulo quadragesimo quinto: *tu es Deus absconditus*.
 405

Secundum ostium fuit Iesus incarnatus, unde ipse dicit, Iohannis decimo: *ego sum ostium, per me oportet intrare*.

Tertium ostium uel tertia porta est uirginis gloriose, de qua Hiezechiel quadragesimo quarto dicit: *conuerti me ad portam sanctuarii et clausa erat, etcetera; porta hec clausa erit et non aperietur*.
 410

391: cf. Ez. 48, 31-35. | 400: Is. 26, 1. | 403: Apc. 4, 1. | 404: Bar. 3, 38. | 405-406: Is. 45, 15. | 407-408: Io. 10, 9.

369-370: cf. Gre. Mag., *Dial.*, III, 37. PL 77, 305Bsq. | 372: cf. Aug. Hipp., *De Civ. Dei*, I, 19, 2. PL 41, 34A.

415 Quarta est porta angelorum. De ista habetur Hiezechielis quadragesimo tertio dicens: *et eduxit me ad portam uie orientalis et duxit me ad portam que respiciebat ad uiam orientalem. Et ecce gloria Dei Israhel ingrediebatur per uiam orientalem*, etcetera. Hec porta fuit natura angelica, que primo inter creaturas fuit a Deo producta, unde: *fiat lux*, etcetera, Genesis primo. Ideo dicit quod “respiciebat ad orientem”, nam homo fuit creatus ad occidentem, scilicet: post alias creaturas. Item dicit quod “gloria Dei Israhel intrabat per illam”, quia sicut primo creata fuit, sic primo gloriosa inter omnes creaturas, etcetera.

420 Debemus igitur primo intrare per hanc portam angelicam, habendo in deuotionem et reuerentiam angelum custode et ex parte noctis et mane surgendo cotidie illi dicere: “angele Dei qui meus es custos pietate superna, me tibi commissum pietate superna, serua, defende et gubernata”, etcetera.

425 Hec prima porta (per quam peccator primo debet intrare) est extra ciuitatem, id est, extra ecclesiam, quia sicut antemurale est extra ciuitatem, sic porta angeli custodis est ante introitum ecclesie, quia immediate datur homini, siue sit iudeus siue agareus siue paruulus christianorum, antequam per baptismum ingrediatur ecclesiam. De ista porta sacramentorum susceptorum itur ad secundam, que est uirginis Marie, quia ista est mediatrix et aduocata omnium et infidelis. Hac mediante, conuertitur et etiam fidelis peccator ad ecclesiam reducitur.

430 Hec secunda porta et ingressus eius est uia in tertiam, scilicet: in Christum, unde Hugo dicit: «per Mariam itur ad Christum et per Christum itur ad Deum», etcetera.

435 Tertia igitur porta est Christus, intramus per hanc firmiter credendo illum esse Deum et hominem. Et sic dixit ipse peccatoribus: *intrate per angustam portam*, Matthei septimo. Vnde Iohannis decimo septimo: *hec est uita eterna ut cognoscant uerum Deum*, quo ad primum, *et quem misisti Iesum Christum*, quo ad secundum.

Vltima porta est sanctissime trinitatis, intramus per illam per integritatem fidei, unde ingressus est per baptismum, in quod dicitur: *baptizantes eos in nomine patris et filii et spiritus sancti*, etcetera, Matthei ultimo.

Et sic, qui firmiter credit hic habet gratiam et in futuro gloriam. Amen.

410-411: Ez. 44, 1-2. | 412-414: Ez. 43, 1-2. | 415: Gn. 1, 3. | 433: Mt. 7, 13. | 434-435: Io. 17, 3. | 437-438: cf. Mt. 28, 19.

431: Hugo] *NI.* cf. Iac. Var., (1590) *Serm. Aur.*, CVII, f. 142v.

SERMO QVADRAGESIMVS SEXTVS ET PRIMVS IN CAPITE IEIVNII

<THEMA> *Declina a malo et fac bonum*, Psalmi tricesimo sexto.

Originaliter uerbum reperi quod assumpsi.

5 Sententia est Augustini et Gregorii quod tota perfectio christiane religionis stat in his duobus que tanguntur in themate, scilicet: separari a malo et applicari bono. Sed cum uirgo Maria inter puras creaturas ista excellentius habuerit, sequitur quod inter illas perfectior fuerit.

10 Primum istorum patet nam secundum Thomam in Questionibus De Malo, questione prima, articulo quarto, duplex est malum, scilicet: «malum culpe et malum pene». Sed in illa nullum malum fuit horum igitur, etcetera. Patet de primo, scilicet: culpe, quod est peccatum, nam in illa nullum peccatum fuit nec fuit conueniens quod peccatum haberet, immo debuit esse sine omni peccato propter tria. Primo, ratione sui; secundo, ratione nostri; tertio, ratione filii.

15 Primo, ratione sue puritatis, que fuit maior puritate omnium creaturarum dempta puritate filii sui, patet per Anselmum dicentem quod: «illa puritas uirginis fuit tam magna quod maior sub Deo nequit intelligi». Item hoc idem dicit sanctus Thomas in opusculo Saluationis Virginis, quod est opusculum octauum, in columna secunda, dicens quod puritas Marie uirginis excessit omnem puritatem omnium angelorum. Sed cum puritas angelorum excedat puritatem omnium sanctorum, sequitur quod illa puritas excedat
20 puritatem omnium creaturarum purarum, ubi igitur tanta fuit puritas, nullum potuit esse peccatum. Nam ut dicit sanctus Thomas in primo, distinctione decima septima, questione prima, articulo quarto ad responsione ad quartum argumentum: «puritas augetur per recessum a peccato». Igitur cum in ea fuerit maior puritas magis fuit a peccato separata, sicut illud aurum dicitur magis purum quod magis est separatum a mixtione alterius metalli
25 impuri, sic hic.

Sed contra: angeli qui non peccauerunt sicut Michahel, Gabriel, etcetera, sic fuerunt separati a peccato sicut uirgo Maria, igitur sic puri. Dicendum quod non, nam non fuerunt tantum separati a peccato sicut uirgo, igitur nec sicut puri. Patet hoc nam angeli habuerunt potentialitatem peccandi in illa morula que fuit inter creationem illorum et confirmationem,
30 nam sicut illi inobedientes peccauerunt, sic omnes possent peccare. Sed uirgo nullo tempore potuit peccare, et sic angeli separati ab actu peccati et non a potentia, uirgo Maria separata ab actu et potentia. Igitur magis separata quam angeli, igitur magis pura. Exemplum: sicut materia celi dicitur purior quam materia istorum inferiorum, quia illa separata a potentia, nam contentatur illa forma, ut dicunt philosophi, sed materia istorum
35 inferiorum non. Igitur, sicut purior est castitas mulieris non appetentis alium uirum preter illum cui coniuncta est et copulata quam illius que alium appetit, sic est de materia. Vnde dicit Philosophus primo Physicorum: «sicut turpe bonum et femina uirum, sic materia appetit formam». Sic in proposito, sicut igitur lumen purissimum nullam potest habere mixturam tenebre, quia iam purissimum non esset, sic puritas Marie uirginis nullam peccati
40 tenebram habere potuit.

2: Ps. 36, 27.

4: cf. Aug. Hipp., *Ep.*, CLXXVII, 5. *PL* 33, 766A; cf. Gre. Mag., *Mor.*, XIII, 39, 10, 44. *PL* 75, 1036C. | 9: cf. Th. Aq., *Qu. De mal.*, q. 1, a. 4, p. 18. | 15-16: Ans., *De Conc. Virg.*, XVIII. *PL* 158, 451A. | 16: cf. Th. Aq., *In Sal. Ang.*, 1120, p. 241. | 22-23: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 1), lib. 1, dist. 17, q. 2, a. 4 ad 3, p. 894. | 37-38: cf. Arist. Lat., *Phys.*, I, 9, 192a24, p. 40; cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 2), lib. 1, dist. 45, q. 1, a. 1, p. 921.

Secundo, patet hoc ratione nostri, nam uirgo Maria comparatur mundo ut aduocata et ut exemplar, et nullo istorum modorum debuit peccatum habere.

45 Primo, non ut aduocata ut posset pro omnibus peccatoribus et pro omnibus peccatis aduocare et intercedere. Nam sicut ille qui contra regem peccauit crimine lese maiestatis, pro alio proditore non potest intercedere comode. Sic uirgo Maria si aliquando contra Deum peccaret, non posset commode intercedere, sed debuit intercedere pro peccato originali respectu infidelium et pro peccatis actualibus respectu fidelium peccatorum. Igitur non fuit conueniens quod aliquo istorum fuisset notata.

50 Secundo, fuit exemplar mundi, sicut mater est exemplar filiorum et filiarum, igitur non debuit esse illaqueata aliquo peccato, quia tunc non esset optimum exemplar, sicut mater peccatrix non est bonum exemplar filie.

55 Tertio, patet hoc ratione filii, ut, scilicet: esset purissimum receptaculum filii Dei, qui est sapientia patris, nam ut dicit Sapiens Sapientie primo: *in maliuolam animam non introibit sapientia neque habitabit in corpore subdito peccatis*. Sed cum filius Dei debebat habitare in anima uirginis per gratiam et in corpore suo per carnis assumptionem, sequitur quod ipsa debuit a peccatis separari.

60 Has tres rationes tangit sapiens loquens de uirgine Maria, cui attribuuntur ea que de sapientia diuina dicuntur. Nam sicut sapientia dicitur dupliciter, scilicet: habitus interior et scriptum exterius, sic in proposito dicitur de filio Dei, scilicet: de uerbo diuino et de matre eius ad extra. Et sic illa que sunt propria uerbo diuino, quod est patris, sapientia attribuitur matri sue ad extra, ut liber scriptus. Ideo dicit: *ab initio et ante secula creata sum*, Ecclesiasticus uicesimo quarto. Item: *girum celi circuiui*, etcetera, ibidem. Et sic loquens de uirgine Maria dicit sic, Sapientie septimo: *est candor lucis eterne*.

65 Quo ad primum, de puritate eius dicens quod est splendor filii Dei, qui dicitur lux. Vnde Iohannis primo: *erat lux uera*, etcetera. Item ecclesia dicit in Symbolo de eo: «lumen de lumine, Deum uerum de Deo uero», et sic quo ad puritatem dicitur *candor filii Dei*.

Dicit quo ad secundum: *ipsum speculum sine macula*, quia exemplar sine macula peccati.

70 Dicit quo ad tertium quod est: *imago bonitatis illius*, scilicet: filii. Vnde ipsa est imago filii quo ad humanitatem, sicut filius est imago patris quo ad diuinitatem. Igitur sicut filius est sine peccato, sic mater, quia aliter non esset imago illius. Item est imago bonitatis filii, id est, spiritus sancti. Nam sicut spiritus sanctus cum sit bonitas est quid separatum a malitia peccati, sic uirgo Maria. Item sicut mediante spiritu sancto auferuntur peccata, sic mediante uirgine mediatrice mundi et sic est imago filii et bonitatis, scilicet: spiritus sancti. Has etiam rationes tangit Augustinus in libro De Natura et Gratia dicens: «cum de peccatis agitur de uirgine Maria nullam prorsus haberi uolo questionem». Dat rationem dicens: «inde enim scimus quod ei plus gratie est collatum ad uincendum ex omni parte peccatum quod concipere ac parere meruit, quem constat nullum habuisse peccatum?».

Ideo primo tangit puritatem eius et separatione a peccato in gratie plenitudine.

80 Secundo, uictoriam peccati in se uincendo omnem partem peccati, scilicet: originalis et actualis peccati. Secundo, in aliis que est secunda ratio ex parte mundi non sinendo

53-54: Sap. 1, 4. | 61: Sir. 24, 14. | 62: Sir. 24, 8. | 63: Sap. 7, 26. | 65: Io. 1, 9. | 66-68: cf. Sap. 7, 26.

65-66: cf. *Missae latinae*. PL 138, 1321D. | 74-77: Aug. Hipp., *De Nat. Et Gra.*, XXXVI, 42. PL 44, 267B.

peccatum plantare, quod sit per exemplaritatem eius. Secundo, expelendo peccatum, quod sit intercedendo ut uera mediatrix nostra, etcetera.

85 Tertio, tangit tertiam rationem ex parte filii dicens quod “concipere ac parere meruit, quem constat”, etcetera. Intendit talem rationem, illi cui concessum est maius uidetur minus esse concessum, sed illi concessum fuit esse dignam matrem filii Dei, quod est maius quod habere potuit. Nam omne preseruatum a peccato non est equale illi quod est esse matrem Dei, nam ad dignitatem matris Dei presupponitur esse a peccato separatum, quia cum peccato non esset digna mater filii Dei. Et sic aliqua mulier posset esse a peccato preseruata et non esse mater Dei. Igitur filius Dei debuit ab omni peccato esse separatus et
90 quantum potuit, sed magis separabat a peccato non solum non peccando, sed nec in peccatrice habitando. Igitur uirgo debuit esse sine peccato et sic patet quod fuit separata a malo culpe.

95 Secundo, patet de malo pene, nam in illa nullum fuit, quia pena presupponit culpam, sed ipsa nullam culpam habuit ut probatum est igitur, etcetera. Et sic in illa nulla fuit penalitas nec in conceptione ruptura nec in portatione pena nec in partu dolor nec in morte incineratio in illa fuit.

100 Sed contra: quia passionem et dolorem habuit in passionem et morte filii, igitur fuit in ea malum pene. Dicendum quod in illa fuit dolor, sed ille non fuit pena in illa sed uirtus, nam ipsa dolebat quod magis dolere non poterat. Et sic hic dolor in ea non fuit ex passione sed ex compassione et sic, etcetera. Sed contra de morte, nam: *per unum hominem peccatum et per peccatum mors*, ad Romanos quinto, dicit Apostolus. Igitur illa pena mortis fuit malum culpe in ea, scilicet: peccati. Dicendum quod mors uirginis non ex culpa aliqua, nam non ex propria, cum nullum peccatum haberet, nec ex aliena, scilicet: Ade. Nam ipsa non poterat redimere, cum esset pura creatura in Christo. Fuit non ex proprio peccato, sed ex peccato
105 Ade, ut illud redimeret. Sed in uirgine fuit mors ut carnem mortalem illi uerbo daret et communicaret ut ipse posset pati et mori. Nam si ipsa fuisset impassibilis et immortalis, filius suus non posset pati nec mori, quod ex ordinatione sua requirebatur ad redimendum, etcetera. Et sic patet quod in uirgine nullum fuit malum et sic magis a malo separata.

110 Secundum patet, scilicet: quod ipsa operata fuerit magis bonum uirtutis et meriti, unde Maria habuit omnes uirtutes simpliciter tam morales quam theologales, unde Bernardus super illud “*in plenitudine sanctorum detentio mea*” dicit: «uere in plenitudine sanctorum detentio Marie, quia non defuit illi fides patriarcharum, apostolorum, charitas, constantia martyrum, sobrietas confessorum, castitas uirginum nec puritas angelorum».

115 Secundo, in illa fuerunt non solum omnes uirtutes, sed ille supreme et singulares fuerunt, unde dicit Bernardus in sermone: «in uirgine fuerunt uirtutes singulares, que in ceteris uidebantur esse communes». Et sic uirtutes sue dicte fuerunt heroice, de quibus Aristoteles in principio septimi Ethicorum tractat. Et sicut ad habitationem domus intratur per duas portas et una illarum portarum habet posticum, sic ad uitam eternam intratur per duas partes. Prima porta habet quattuor tabulas et dicitur porta moralis, que constat ex
120 iustitia, fortitudine, temperantia et prudentia, et cardo illius est in hac tabula prudentie. Secunda porta constat ex tribus, scilicet: fide, spe et charitate, et habet cardinem in celo, de quo dicit Iob uicesimo secundo: *circa cardines celi perambulat*, etcetera. Vnde Salomon

100-101: Rm. 5, 12. | 111: cf. Sir. 24, 16. | 122: Iob. 22, 14.

111-113: Bernardus] *NI*. cf. Ray. Id., *Cont. De B. V.*, par. 2, cont. 3, 2, col. 877. | 115-116: Bern. Cl., *In Ass. B. M. V.*, IV, 6. *PL* 183, 428B. | 117: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, VII, 1, 45a17, p. 271.

Prouerbiorum uicesimo sexto: *sicut ostium uertitur in cardine*, etcetera. Est autem triplex differentia inter istas portas.

125 Prima, quod una constat ex quattuor tabulis, alia ex tribus, ut diximus.

Secunda, quod una habet cardinem in terra, alia in celo, quia una respicit humanitate, alia diuinitatem.

Tertia differentia es quod illa que est huius mundi habet portellam in se, id est, paruam portam, alia uero non. Et hec portella est misericordia, unde de his portis dicit Psalmista in
 130 Psalmo centesimo decimo septimo: *aperite mihi portas iustitie et ingressus in eas confitebor domino. Hec porta domini*, scilicet: misericordie, *iusti intrabunt per eam*. Nam hec est porta huius mundi uirtutum, alie due sunt porte inferi, scilicet: contrarie his, de quibus ait Christus, Matthei decimo sexto: *porte inferi non preualebunt*, etcetera. Nam: *in die mandauit dominus misericordiam suam et nocte canticum eius*, Psalmi quadragesimo primo. Cardio autem est istarum est
 135 humilitas, in quo uersatur quelibet istarum portarum. Nam fundamentum omnium uirtutum est humilitas. De moralibus patet, quia est sub terra cardio. Sed de theologalibus patet etiam, nam dicit Apostolus prima Corintibus decimo: *in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*. Oleum ponitur in foramine, ubi cardio uersatur porte, et significat gratiam quam uirgo Maria habuit pre ceteris puris creaturis, quia plus meruit
 140 quam totus mundi.

Igitur, si uirgo hanc gratiam recepit, quia magis separata a malo et magis fuit bono applicata, si tu, peccator, uis hanc gratiam participare, *declina a malo et fac bonum*. Ideo in principio sermonis presentemus, etcetera.

<THEMA> *Declina a malo et fac bonum*, ubi supra.

145 Sententia est Gregorii quod predicator debet esse medicus. Primo, curans se deinde alios, et medicus spiritualis debet se habere in curatione sicut medicus corporalis. Nam sicut medicus corporalis non semper utitur eadem medicina, sed post euacuationem infirmitatis utitur escis delectabilibus, licet non sint tantum prosicue sicut alie, sed tempore euacuationis utitur amaris, sic medicus spiritualis post euacuationem infirmitatis, scilicet:
 150 post pascha, utitur doctrinis placidis et delectabilibus. Sed isto tempore quadragesimali debet uti amaris, ut morbus expellatur. Et cum secundum Augustinum et Gregorium, ut dixi, inter cetera medicamenta ista sunt magis prosicua que assumpsi, ideo thema presens accepi dicendo: *declina a malo et fac bonum*. Ideo in presenti sermone due partes erit. Prima, quod est declinandum a malo peccati, ibi *declina a malo*. Secunda, quod est adherendum
 155 bono uirtutis, ibi *fac bonum*. Quod autem peccatum sit fugiendum patet unica ratione sic: illud est fugiendum quod est multum nociuum, sed peccatum est homini, igitur, etcetera. Hoc patet, nam peccatum est contra Deum et proximum et contra ipsum peccatorem. Primum patet nam est contra Deum trinum, scilicet: contra patrem, contra filium, contra spiritum sanctum.

160 Primo, contra patrem cui attribuitur potentia puniendi, nam: «cum peccator uellet suum peccatum impunitum esse, uult Deum non esse Deum», ut dicit Bernardus in sermone

123: Prv. 26, 14. | 130-131: Ps. 117, 19-20. | 133: Mt. 16, 18. | 133-134: Ps. 41, 9. | 137-138: II Cor. 10, 5. | 142-144: cf. Ps. 36, 27. | 153-155: cf. Ps. 36, 27.

145: cf. Gre. Mag., *Hom.*, I, 10, 17. *PL* 76, 892D. | 160-163: cf. Pseu. Bern. Cl., *In Ver. Sap.*, 14. *PL* 184, 1040D.

134: Autem] M aut.

sancte Lucie. Vnde: «qui uult Deum non esse punitorem peccati, uult Deum non esse iustum et sic uult Deum non esse Deum». Vnde Psalmi septimo: *Deus iudex iustus*. Item: *iustus dominus et iustitias dilexit*, etcetera, Psalmi decimo.

165 Secundo, peccatum est contra filium Dei, nam peccator iterum crucifigit Christum, unde Apostolus ad Hebreos sexto dicit de peccatoribus: *rursum crucifigentes Christum in semet ipsis*. Quod autem peccatores hoc faciant, quantum in ipsis est, patet nam tres conditiones personarum fuerunt in Christi crucifixione.

170 Primo, illi qui fuerunt causa crucifixionis, ut scribe et pharisei, sic peccatores dant causam crucifixionis. Nam peccatum Ade fuit causa crucifixionis Christi. Et sic ex peccato mortali cuiuscumque oritur causa nisi ipse remedia sufficientia adhibuisset, ut fuerunt sacramenta. Et sic: *Christus resurgens ex mortuis iam non moritur*, etcetera, ad Romanos sexto.

175 Secundi fuerunt in Christi crucifixione illudentes et uilipendentes eum, sic peccatores uilipendunt ipsum, quando pretium tam magnum in modico habent, ut dicit Apostolus prima Corinthiis sexto: *empti enim estis pretio magno, glorificate et portate*, etcetera. Vnde: *non corruptibilibus auro uel argento, sed pretioso sanguine agni immaculati*, etcetera, prima Petri primo capitulo. Igitur, si quis non extimaret pretiosum donum alicuius amici, uilipenderet illud. Sic peccatores faciunt peccando.

180 Tertii fuerunt illi qui sanguine Christi funderunt, sic peccatores faciunt, nam sacramenta non sunt nisi uasa sanguinis Christi, cum secundum omnes doctores efficaciam habeant a passione Christi. Igitur quando peccator actualiter peccat, fudit sanguinem Christi, quo lotus fuit in baptismo et in penitentia.

185 Tertio, peccatum est contra spiritum sanctum, unde peccator peccando, quantum in se est, spiritum sanctum extinguit, unde Apostolus dicit peccatoribus: *spiritum sanctum nolite extinguere*, prima Thessalonicenses quinto. Vnde Augustinus ad Bonifacium dicit: «non ideo hoc dicit Apostolus, quod spiritus sanctus, qui unius est substantie cum patre et filio extinguere possit, sed quantum in ipsis est extinctores ipsius uocantur, qui ita agunt et extinctum uelint spiritum sanctum qui datus est nobis, non in quantum in se est, sed in quantum in nobis est extinguimus, dum peccando a nobis fugamus». Hec ille. Exemplum: 190 candela extincta non destruitur, sed extinctio ab ea lux recedit, sic a nobis per peccatum.

Secundo, peccatum est contra proximum tripliciter, scilicet: perdendo gratiam, augendo penam et minuendo gloriam.

195 Primo, dum peccator per peccatum perdit gratiam non est bonus intercessor pro proximo ad Deum sicut ante, unde Psalmi centesimo decimo octauo: *particeps ego sum omnium timentium te*, etcetera.

Secundo, recipit penam ex peccato proximi, maxime quando est peccatum publicum uel de persona publica. Nam sepe punitur communitas pro peccato regis uel prelati, etcetera, ut patet de populi numeratione per Dauid, ut habetur secundo Regum uicesimo quarto, quando mortui fuerunt de populo septuaginta milia.

163: Ps. 7, 12. | 164: Ps. 10, 8. | 166: Hbr. 6, 6. | 172: Rm. 6, 9. | 175: I Cor. 6, 20. | 175-176: I Pt. 1, 18-19. | 184-185: I Th. 5, 19. | 194-195: Ps. 118, 63. | 198: cf. II Sm. 24, 15.

185-189: Aug. Hipp., *Ep.*, XCVIII, 3. PL 33, 360; cf. Petr. Lom., *Comm. In Ep. Pau.*, I Th., V, 12-22. PL 192, 309C.

200 Tertio, minuit gloriam accidentalem in angelis et beatis, nam sicut: *gaudium est in celis super uno peccatore penitentiam agente*, Luce decimo quinto, sic ex peccato angeli tristantur, nam gaudium illis acrescit ex societate iustorum, sic etiam sit in beatis.

Tertio, peccatum nocet sibi ipsi peccatori.

205 Primo, in corpore per peccati dissolutionem, nam sicut uirtus que stat in temperamento medii facit ad corporis sanitatem, sic excessus peccati facit ad infirmitatem corporis. Item in anima perdit gratiam, quod est nobilius quod in hac uita haberi potest. Item mortificantur merita iam acquisita. Item inclinatur ad alia peccata. Item habet conscientie remorsus, qui nunquam quietatur siue comedas siue bibas siue aliud quicquam facias, semper uexat ille conscientie remorsus, sicut qui habet spinam in pede semper dolorem
210 habet siue ambulet siue quiescat, Psalmi tricesimo primo: *dum confringitur spina*, etcetera. Et sic patet quod peccatum est contra Deum, contra proximum et contra seipsum, ideo fugiendum. Sed si quodlibet peccatum est fugiendum et extirpandum, multo magis peccatum superbie, quod patet tripliciter.

215 Primo, auctoritate Christi dicentis christianis et discipulis eius: *discite a me, quia mitis sum et humilis corde*. Igitur primam lectionem quam magister Christus nobis dedit fuit ut fugiamus superbiam, unde Augustinus dicit: «erubescat homo superbus, pro quo humilis factus est Deus».

220 Secundo, probatur ratione sic: si peccatum est fugiendum, ut probauimus, maius peccatum est magis fugiendum, sed superbia est maximum peccatum, unde Psalmi decimo octauo: *emundabor a delicto maximo*. Dicit glosa, scilicet: «a peccato superbie». Et sic dicit Gregorius in Moralibus quod: «superbia est regina omnium peccatorum».

225 Tertio, probatur exemplo, nam sicut ad extirpandum arborem oportet quod radix illius destruat, aliter iterum pullularet, sic in proposito. Sed superbia est radix omnium peccatorum, unde: *initium peccati superbia*, Ecclesiastici decimo. Item dicit Tobias filio suo in capitulo quarto: *superbiam nunquam in tuo sensu aut in tuo uerbo dominari permittas, in ipsa enim initium sumpsit omnis perditio*.

230 Tertio, debemus maxime fugere uanam gloriam, cum gloria uera sit beatitudo nostra et etiam maxime fugere debemus hypocrisim, que est filia eius. Exemplum: sicut demon ueniens ad seminandum peccatum formam serpentis assumpsit, sic serpenti comparatur peccatum, et licet serpens sit uenenosus totus in se, sed maxime in capite habet illud, sic caput est peccatum superbie. Et sicut caput non nocet nisi os eius aperiat, sic est de peccato superbie, quod nocet mediante uanagloria, que significat os eius. Et sicut os non nocet nisi mediante dente acuto, ut patet in uisera, sic uanagloria nocet mediante hypocrisi. Et sic caput est superbia, os est uanagloria, aperitur os ad pompas et honores
235 mundanos, etcetera, dens est hypocrisis, a quo est omne malum. Et sic super omnia debemus fugere hypocrisim, nam hoc peccatum est contra Deum, contra proximum et contra seipsum.

200-201: Lc. 15, 7. | 210: Ps. 31, 4. | 214-215: cf. Mt. 11, 29. | 220: Ps. 18, 14. | 224: Sir. 10, 15. | 225-226: Tb. 4, 14.

216-217: Aug. Hipp., *En. In Psal.*, XVIII, 2, 15. *PL* 36, 163D. | 220: cf. Wal. Str., *Glo. Ord.*, Psal., 18, 14. *PL* 114, 791C. | 221: cf. Gre. Mag., *Mor.*, XXXI, 45, 87. *PL* 76, 620D; Th. Aq., *Qu. De Mal.*, q. 8, a. 3, p. 202.

221: Peccatorum] M peccatoum.

240 Primo, contra Deum patrem, qui est principium totius esse, nam filius habet esse a patre et spiritus sanctus a patre et filio, et sic hypocrita nullum habet esse, sed solum apparentiam.

Secundo, est contra filium, qui est ueritas, unde ait: *ego sum uia ueritas et uita*, etcetera, Iohannis decimo quarto. Sed hypocrita nullam ueritatem habet.

245 Tertio, contra seipsum, scilicet: nam spiritus sanctus fugit ab hypocrita, unde Sapientie primo: *spiritus enim sanctus discipline effugiet factum*, in ceteris peccatis spiritus sanctus separatur ab homine, sed in isto non solum separatur, sed fugit ab eo, quia non est nisi umbra, et sicut illa fugit dum insequimur eam, sic in proposito.

Secundo, hypocrisis est contra proximum, quia hypocrita semper mentitur proximo, nam mentitur in gestu, mentitur in uerbo, mentitur in facto, mentitur in ornatu et sic de aliis.

250 Tertio, est contra seipsum, nam hypocrita non gaudet in peccato suo, sicut ceteri peccatores gaudent in peccati delectatione, sed hypocrita semper est in tristitia et solum gaude quando ab aliis uidetur. Et sic gaudium suum est in ictu oculi, unde Iob uicesimo dicit: *gaudium hypocrite ad instar puncti*. Hoc autem tangitur in prima parte euangelii dicens: *cum ieiunatis nolite fieri sicut hypocrite tristes, exterminant enim facies suas*, id est, extra terminos ponunt, ut appareant hominibus ieiunantes, et sic uolunt uideri.

260 Sed: quare ecclesia hoc peccatum precipit uitare in prima die quadragesime? Dicendum quod hoc facit ut ostendat quod hoc peccatum est pessimum, nam tollit intentionem rectam et sic tollit omne bonum. Nam sicut sagittarius non potest facere bonum signum si non dirigit sagittam ad signum, sic hypocrita sine recta intentione bonum non potest facere meritorium. Et sic dicit sanctus Thomas in quarto, distinctione decima sexta quod: «hypocrisis tollit ueram penitentiam et fructiferam». Exemplum infirmi, qui non recipit medicinam aut sumit illam falsam, que plus nocet quam si non sumeret. Et sic de isto grauissimo peccato loquitur thema dicens: *declina a malo*. Quo ad primam partem.

265 Secunda pars: *fac bonum* uirtutis et meriti, quia uirtutibus meremur ut dicunt doctores, unde sicut qui cadit a statu suo, mox perditur, sic qui dimittit uirtutis operationem. Vnde “uirtus” dicitur quasi “uiri status”. Et sicut qui officium suum dimittit, mox perditur, sic qui officium et operationem uirtutis dimittit. Et sic Tullius illum librum quem composuit de uirtutibus intitulauit De Officiis, quasi ostendens uirtutem esse operationem et officium hominis. Et licet omnes uirtutes debeamus amplecti, multo magis humilitatem, nam humilitas est fundamentum omnium uirtutum, sicut superbia omnium uitiorum, unde 270 Augustinus dicit: «cogitans magnam fabricam uirtutum construere de fundamento cogitet humilitatis». Ista autem uirtus humilitatis est ualde necessaria isto tempore, nam sine ista nulla est penitentia. Hac mediante, homo agit penitentiam dimittendo propriam excellentiam et humiliando se Deo et ecclesie, unde in ueteri testamento mox post 275 peccatum se postrabant in sacco et cinere et sic hodie representat ecclesia. Hoc autem tangitur in secunda parte euangelii dicens: *tu autem cum ieiunas unge caput tuum et faciem tuam laua*. Caput autem nostrum est anima, nam sicut caput est pars principalis corporis, sic anima est pars principalis totius persone. Ideo animam debemus ungere tripliciter.

241: Io. 14, 6. | 244: Sap. 1, 5. | 253: Iob. 20, 5. | 253-255: cf. Mt. 6, 16. | 263-264: cf. Ps. 36, 27. | 276-277: cf. Mt. 6, 17.

261: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 16, q. 4, a. 1, p. 422. | 271-272: Aug. Hipp., *Serm.*, LXIX, 1, 2. PL 38, 441A.

280 Primo, in introitu in mundum per unctionem chrismatis, qua unctione iungimus et
 unimur Christo, nam sicut balsamum unit carnem scissam, sic ut cicatrix non uideatur, sic
 unit christianum Christo et efficitur eadem caro, unde Augustinus in homilia super
 Iohannem (*ego sum uitis uera*) dicit: «ubi se dicit dominus uitem et discipulos palmites,
 secundum hoc dicit quod est caput ecclesie, nosque membra eius *mediator Dei et hominum*
 285 *homo Christus*. Vnius quippe nature sunt uitis et palmites, propter quod cum esset Deus
 cuius nature non sumus, factus est homo ut in illo esset uitis humana natura, cuius et nos
 homines palmites esse possumus». Hec ille. Igitur in prima unctione balsami, scilicet:
 chrismatis, efficimur palmites illius uitis Christi et illi incorporamur et unimur. Aliter non
 possemus recipere uirtutem illius, sicut palmites a uite separatis.

290 Secundo, debemus ungere animam nostram in exitu a mundo per oleum extreme
 unctionis, etcetera.

Tertio, debemus ungere animam in statu mundi per oleum gratie, scilicet: merendo per
 bona opera, de quo Psalmi quadragesimo quarto: *unxit te Deus, Deus tuus, oleo letitie*, scilicet:
 gratie.

295 Secundo, debemus faciem lauare, id est, conscientiam nostram, nam sicut tota hominis
 pulchritudo est in facie, sic in conscientia bona. Et sicut cognoscitur quisquam in facie, sic
 in conscientia cognoscitur qualis est. Debemus igitur illam faciem conscientie lauare
 tripliciter.

300 Primo, quo ad Deum per lacrimas offense diuine, unde de ista lotionem loquitur Dauid
 dicendo: *lauabo per singulas noctes lectum meum*, id est, conscientiam, in qua anima iacet in
 Psalmo sexto. Et si est bona, quiescendo in illa iacet, si mala, non potest in ea quiescere,
 nam semper rodit uermis conscientie.

305 Secundo, est lauanda quo ad nos per contritionem extirpando cogitationes malas ab illa.
 Exemplum: ut faciunt agareni in tabulis scribendo postea delendo per aquam ab illis, sic
 nunc in principio quadragesime debemus facere. Nam si habebamus propositum peccandi
 illud debemus a nobis lauando expellere. De ista lotionem loquitur Isaie capitulo primo:
lauamini et mundi estote, auferite malum cogitationum uestrarum.

310 Tertio, est conscientia lauanda quo ad proximum per restitutionem, proponendo
 reddere que iniuste recepit mediante restitutione, unde dicitur Psalmi uicesimo quinto:
lauabo inter innocentes manus meas, etcetera. Nam cum restitutio sit quoddam precedens ad
 penitentiam, nulla potest esse penitentia si restitutio non precedit.

Et sic lauande sunt manus a furto, a rapina, ab usura et recognoscere librum
 mercantinarium per singulas chartas recognoscendo fraudem proximi. Et qui hoc facit, hic
 recipit gratiam et in futuro gloriam quam nobis concedat, etcetera. Amen.

282: Io. 15, 1. | 283-284: I Tim. 2, 5. | 292: Ps. 44, 8. | 299: Ps. 6, 7. | 306: Is. 1, 16. | 309: Ps. 25, 6.

282-286: Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, LXXX, 1. PL 35, 1839B.

SERMO QUADRAGESIMVS SEPTIMVS ET SECVNDVS IN CAPITE IEIVNII

<THEMA> *Cum ieiunas, unge caput tuum et faciem tuam laua*, Matthei sexto.

5 Sententia est Sancti Doctoris in tertia parte, questione octaua, articulo primo, quod: «Christus est caput totius ecclesie». Hoc autem potest ostendi triplici uia, scilicet: ratione, exemplo et auctoritate.

10 Primo, ratione sic: ille cui competunt conditiones capitis potest dici caput, sed Christo conueniunt. Igitur quod illi competant patet, nam tria sunt capitis conditiones. Prima, quod superminet aliis; secunda, quod est plenum uirtute; tertia, quod illam influit aliis membris totius corporis et sic habet super eminentiam, uirtutem et influentiam. Sed ista tria reperiuntur in Christo igitur.

Primo, sicut caput superminet, sic Christus, nam sicut hic excellebat alios, sic nunc est ad dexteram patris positus, unde articulus est: «ascendit ad celos, sedet ad dexteram patris», etcetera.

15 Secundo, sicut caput est plenum uirtute, nam in illo sunt uirtutes sensitue interiores, sicut sensus communis, memoria, fantasia, imaginatiua et extimatiua, secundum Auicenam in libro De Anima. Item in capite sunt quinque sensus exteriores, scilicet: uisus, auditus, gustus, odoratus et tactus. Sic in Christo sunt omnes uirtutes et gratie, uirtutes interiores diuinitatis et exteriores humanitatis, unde Iohannis primo: *uidimus eum quasi unigenitum a patre plenum gratia et ueritate*.

20 Tertio, ratione influxus, nam sicut a capite est motus et sensus in animalium membris et in toto corpore, sic a Christo est influxus spiritualis, sensus et motus gratie in membris ecclesie. Ideo dicit Iohannes ibidem capitulo primo: *de plenitudine cuius nos omnes accepimus gratiam pro gratia*, etcetera.

25 Secundo, patet hoc exemplo, nam ut dicit Philosophus in libro De Animalibus, libro decimo sexto et decimo septimo: «primo causatur cor in animalibus»; secundo immediate caput ante alia membra. Et sic primo est in uniuerso Deus, scilicet: in maiori mundo et michrocosmo; secundo est Christus, scilicet: filius eius incarnatus. Et sicut cor attribuitur Deo, nam secundum tres litteras dicunt doctores quod est “camera omnipotentis regis”: “C” camera, “O” omnipotentis, “R” regis, etcetera, sic caput attribuitur Christo, qui est
30 immediate post Deum.

Tertio, hoc patet auctoritate Apostoli ad Ephesios primo: *ipsum dedit caput totius ecclesie*. Et sic patet quod Christus ratione superminentie gratie et influentie dicitur “ecclesie caput”. Et sicut Christus dicitur “caput”, sic uirgo gloriosa mater ipsius dicitur “facies”, quasi per easdem rationes, scilicet: per superminentiam, gratie plenitudinem et influentiam.

35 Primo, ratione superminentie, nam sicut in mundo non fuit dignior Christo, secundum quod homo, sic post Christum nihil dignius eius matre. Sicut ipse est in celis ad patris dexteram, sic uirgo ad dexteram filii, unde Psalmi quadragesimo quarto: *astitit regina a dextris tuis*, etcetera. Et sic cantat ecclesia: «exaltata est sancta Dei genitrix super choros angelorum

2: Mt. 6, 17. | 18-19: Io. 1, 14. | 22-23: Io. 1, 16. | 31: Eph. 1, 22. | 37-38: Ps. 44, 10.

4: Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 8, a. 1, p. 77. | 12: cf. Ath., *Symb.*, I. PG 28, 1583B. | 15-16: cf. Avi., *De Ani.*, I, 5, pp. 100-101. | 25: cf. Auctor. Arist., *De Animal.*, XIV, 208, 742b35-36, p. 226; cf. Alb. Mag., *De Animal.*, XIII, 1, 4, p. 10a. | 38-39: cf. Gre. Mag., *Lib. Resp.*, Anti. unde supra. In primo nocturno. PL 78, 798D; cf. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 7. PL 30, 129B.

ad celestia regna». Et sicut post caput nihil excelsius facie et est pars capitalis
 40 propinquissima, sic uirgo Maria excellit alia membra corporis post caput immediate et est
 pars propinquissima capitis, scilicet: Christi, quia eius mater uerissima. Nam propinquius
 alicuius persona est pater, mater aut fratres, sed Christus non potuit habere fratres, cum in
 diuinis non sit nisi unicus filius. Nam pater intelligit seipsum uno simplici intuitu, cum
 45 suum intelligere sit suum esse. Et cum in diuinis nihil aliud sit filii generatio quam ubi
 conceptio, sequitur quod una sola est generatio in diuinis et unicus filius solus a patre
 genitus. Item hoc patet, quia persone diuine sunt ipse relationes subsistentes. Si essent
 plures filii, essent plures filiationes. Sed in diuinis non potest esse nisi una filiatio, nam
 secundum materiam prolificari non possunt, que non est in diuinis, sicut albendo subsistens
 non potest esse nisi una. Item ex hoc est perfectus filius, quia tota filiatio diuina in eo
 50 continetur. Cum igitur pater communicauerit totam essentiam filio et sic illi est equalis,
 sequitur quod plures filii esse non possent. In hominibus autem ideo sunt plures filii, quia
 pater non communicat totam suam substantiam uni filio, etcetera. Hec Sanctus Doctor in
 prima parte, questione quadragesima prima, articulo sexto; et in quarto Contra Gentiles,
 capitulo decimo tertio. Cum igitur frater Christi deberet esse uerbum incarnatum, sequitur
 55 quod habere non potest alium, etcetera.

Secundo, non secundum propinquitatem patris hic in mundo patrem habere non potuit,
 quia non genitus ex uirili semine, sed uirtute spiritus. Et sic sicut in celis habet patrem sine
 matre, sic in terris habet solam matrem sine patre. Igitur non potuit esse aliqua persona ita
 coniuncta illi sicut mater eius. Sicut facies est pars magis coniuncta capiti, sic uirgo Christo.

60 Si dicis: uirgo non est pars Christi, immo econuerso. Dicendum quod non, nam cum in
 Christo essent tria, ut dicit Augustinus: «eternum, nouum et antiquum»; eternum diuinitas,
 nouum anima gloriosa nouiter creata, antiquum caro Ade, uirgo solum habet istam partem,
 nam ut dicit Augustinus in sermone Assumptionis: «caro Christi caro uirginis est», igitur,
 etcetera.

65 Sed dicis: cum Christus assumpserit carnem a uirgine, igitur caro Christi est pars carnis
 uirginis, igitur ipsa est totum. Dicendum quod non, sed econuerso. Nam licet caro uirginis
 sit perfectior et purior omni alia carne aliorum sanctorum, non tamen est tam pura sicut
 caro Christi. Et sic, cum caro uirginis habeat puritatis partem, caro Christi est totum
 respectu illius, unde: «totum et perfectum idem sunt», ut dicit Philosophus in libro Celi et
 70 Mundi. Et sic, licet caro Christi sit sumpta a carne uirginis, non inconuenit quod illa sit pars
 et caro Christi totum respectu illius, nam ex aliqua massa uel aqua quis potest sumere
 massam uel aquam et dimittere partem illius a quo sumpsit illud.

Sed dicis: numquid partiuncula fuit assumpta in Christi corpore et maior pars dimissa in
 corpore uirginis? Dicendum quod sic, sed illa partiuncula Christi fuit purior et perfectior in
 75 uirtute, licet non in quantitate molli, etcetera. Exemplum: si quis sumeret florem lactis,
 diceretur sumere totum quod in lacte esset, ut butirum, unde propheta Isaias capitulo
 septimo dicit: *butirum et mel comedet*, et exponit Bernardus in sermone secundo Aduentus
 quod assumpsit butirum nostre nature, scilicet: quod fuit perfectissimum in lacte. Sed non
 sumpsit caseum, id est, peccati corruptionem, ab oue centesima que errauit in Psalmo
 80 centesimo decimo octauo: *errauit sicut ouis*, etcetera, quod fuit genus humanum. Similiter, si

77: Is. 7, 15. | 80: Ps. 118, 176.

52-54: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 41, a. 6, p. 301; *Con. Gent.* (vol. 15), lib. 4, c. 13, p. 48-49. | 61: Augustinus] *Auctor err.* cf. MF. Bern. Cl., *De Cons.*, V, 10, 23. PL 182, 801C. | 63: cf. Pseu. Aug. Hipp., *De Ass. B. M. V.*, V. PL 40, 1145B. | 69: cf. Arist. Lat., *Phys.*, III, 6, 207a8-10, p. 129; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 184, a. 3, p. 1067. | 77: cf. Bern. Cl., *In Adv. Dom.*, II, 2. PL 183, 41D-42A.

quis sumeret ex brodio partem superiorem et dimitteret maiorem partem in olla, diceretur quod totum sumpsit qui florem brodii sumpsit, sic in proposito.

Secundo, uirgo Maria dicitur “facies” ratione plenitudinis gratie et uirtutum, nam maior gratia fuit in uirgine quam in toto alio corpore ecclesie, ideo angelus dixit illi: *ane gratia plena*,
 85 Luce primo. Nam ut dicit Hieronymus: «ceteri sancti habent partem gratie, sed Maria habet totum respectu illorum». Et sicut in facie relucent quattuor sensus, nam solum auditus non est in facie, sed uisus, odoratus, gustus et tactus, isti quattuor sensus exteriores reperiuntur in facie, sic Christus communicauit uirgini non uirtutes interiores diuinitatis, sed exteriores gratiarum quattuor que sunt: gratia operans, cooperans, gratis data et gratum faciens.
 90 Christum solum sibi retinuit gratiam persone singularis, sicut sensus auditus non situatur in facie. Et sicut est unus sensus, licet in duabus auribus fundetur, sic gratia singulariter licet sit una, dicitur et nominatur dupliciter, scilicet: gratia capitis et gratia unionis, ut dicit sanctus Thomas in tertia, questione septima, articulo decimo tertio; et in tertio, distinctione decima tertia, questione tertia, articulo secundo, questiuncula tertia. Et sic gratia unionis et
 95 gratia capitis sunt proprie Christi, unde sequitur quod uirgo non est caput ecclesie, sed propinquissima capiti. Et sic facies quo ad gratie plenitudinem.

Tertio, uirgo Maria dicitur “facies” quo ad gratiarum influxum, non quod principaliter fluant ab ipsa, sed mediante ipsa a capite oriuntur, unde Psalmi centesimo tricesimo secundo: *sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam*, etcetera, *et sic in oram uestimenti*,
 100 etcetera. Sic est gratia in ecclesia, nam principaliter descendit a capite, quod est Christus, sed mediante facie per barbam et collum uirginis, que fuit filia Aaron in uestimento ecclesie, etcetera.

Et sicut dator gratie, qui est Christus, descendit ad nos per ipsam, sic nos per ipsam ad illum debemus ascendere. Et sicut gratia per ipsam mittitur, sic opera nostra meritoria per ipsam ad illum ascendunt, unde Bernardus: «si quid Deo paras totum Marie commenda».
 105 Ideo dicit idem Bernardus in sermone secundo Aduentus: «uirgo regia ipsa est uia per quam saluator aduenit, studeamus et nos ad ipsum per eam ascendere, qui per ipsam ad nos descendit. Per te igitur accessum habeamus ad filium, o benedicta inuentrix gratie, genitrix uite, mater salutis, ut per te nos suscipiat, qui per te datus est nobis, o domina Maria, mediatrix nostra, tuo filio nos reconcilia, tuo filio nos representa». Hec ille.
 110

Et sicut salus nostra principaliter est a capite filio, sed mediante facie uirginis, sic propheta Dauid, licet principaliter postulet filium saluatorem dicendo in Psalmo octogesimo quarto: *ostende nobis, domine, misericordiam tuam et salutare tuum da nobis*, sed cum sciret quod ipsa mediante erat uenturus, dicebat etiam in Psalmo septuagesimo nono:
 115 *domine, ostende faciem*, id est, matrem tuam, *et salui erimus*. Et sic opera nostra meritoria debent ascendere in Christum, qui caput est, sicut sagitta ad signum, et mediante facie, que est ut ballista. Debet igitur preparari caput et ungi, nam si signum est lapideum et durum, non figuntur in eo sagitte. Item si ballista non preparatur, non mittit sagittas in signum. Et sic caput, quod est Christus, debet ungi, et facies, que est uirgo, lauari.

Primo, debet caput nostrum ungi unguento fidei, scilicet: credere unctionem suam, scilicet: plenitudinem gratiarum, unde Psalmi quadragesimo quarto: *unxit te Deus, Deus tuus oleo*, etcetera. Item propheta Isaias: *unxit me, ad annuntiandum mansuetis misit me*. Tunc
 120

84: Lc. 1, 28. | 99: Ps. 132, 2. | 113: Ps. 84, 8. | 115: Ps. 79, 4. | 121-122: Ps. 44, 8. | 122: cf. Is. 61, 1.

85-86: cf. MF. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 5. PL 30, 127A. | 93-94: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 7, a. 13, p. 76; *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 13, q. 3, a. 2, qc. 3, p. 700. | 105: Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 18. PL 183, 448A. | 106-110: Bern. Cl., *In Adv. Dom.*, II, 5. PL 183, 43BC.

125 Christum unguimus quando hanc unctionem in eo credimus. Vnguentum gratie fuit a patre, sed sicut quando est unguentum in una manu et fricatur cum alia dicimus illam ungere et remanet unguentum in ungente, licet ante non portauerat, sic in proposito. Tunc Christum unguimus quando plenitudinem gratiarum in eo credimus. Et hec est unctio fidei: credere ipsum esse uerum Deum et ut homo a patre unctum.

130 Secundo, debemus ungere Christum unguento amoris et deuotionis, sicut Maria Magdalena unxit caput Christi, fregit *alabastrum unguenti super caput discumbentis*, Matthei uicesimo sexto.

Tertio, debemus caput ungere, scilicet: Christum, ungerendo pauperes oleo misericordie, sicut samaritanus fudit oleum, Luce decimo. Et sic dicitur de Magdalena que non solum caput, sed unxit pedes domini, scilicet: pauperes suos. Item debemus faciem, id est, uirginem, lauare.

135 Primo, non dimittendo in ea macula peccati originalis, unde: *tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te*, Canticorum quarto. Et licet ipsa nullam habeat maculam, sed qui hoc in ipsa ponit, ponit maculam quantum in eo est. Et sic non lauat.

140 Secundo, debemus lauare faciem, id est, uirginem, per suarum uirtutum elucidationem. Exemplum: sicut mulieres primo lauant se aqua, secundo lauant faciem faciendo illam splendidam, sic nos debemus facere in facie uirginis, primo, non ponere maculam in illa. Sed hoc est parum, nam similiter hoc habet angelus et archangelus, qui nunquam peccauerunt, sed debemus excellentias et uirtutes suas narrare, unde ipse dicit, Ecclesiastici uicesimo quarto: *qui elucidat me uitam eternam habebunt*.

145 Tertio, debemus lauare per postulationem gratiarum fundendo ante eam lacrimas, unde Psalmi quadragesimo quarto: *uultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis*. Nam solum sunt diuites in gratia qui hanc faciem deprecantur; ceteri sunt pauperes.

Igitur, si ieiunium non est acceptum nec utile, nisi caput ungetur et facies lauetur: *cum ieiunas, unge caput tuum et faciem tuam laua*. Ad hanc igitur preclarissimam faciem in principio sermonis presentemus angelicam salutationem, etcetera.

150 <THEMA> *Cum ieiunas, unge caput tuum*, ubi supra.

155 Duo sunt uidenda in presenti sermone, uel due erunt partes in eo: prima erit thematis introductiua et declaratiua. Secunda materie prosecutiua et sancti euangelii expositiua. Conclusio trita et uulgata est omnium doctorum, maxime medicorum, quod omnes infirmitates curantur per contraria sua. Et etiam hoc ad sensum uidetur, nam quando quis sentit maximum calorem, accipit aquam que est frigida; quando maximum frigus, applicatur ad ignem et sic de aliis. Ratio est Philosophi, quia contraria non possunt esse in eodem subiecto et mutuo se expellunt. Hoc est uerum non solum in infirmitatibus corporalibus, sed etiam in spiritualibus anime, ut sunt peccata. Nam peccatum secundum doctores est languor anime et infirmitas quedam. Et sic omnia peccata per contraria curantur, unde 160 Gregorius in homilia dicit: «sicut arte medicine calida frigidis et frigida calidis curantur, ita dominus noster contraria opposuit medicamenta peccatis, ut lubricis continentiam,

129: Mt. 26, 7. | 132: cf. Lc. 10, 34. | 135-136: Ct. 4, 7. | 143: Sir. 24, 31. | 145: Ps. 44, 13. | 147-150: cf. Mt. 6, 17.

156: cf. Arist. Lat., *De Gen. Et Corr.*, II, 10, 336b10, p. 75; cf. Auctor. Arist., *Mete.*, IV, 20, (384b2-3), p. 173. | 160-162: Gre. Mag., *Hom.*, XXXII, 1. PL 76, 1232D-1233A.

tenacibus largitatem, iracundis mansuetudinem, elatis preciperet humilitatem». Et licet sint multa peccata, ad tria reducuntur, scilicet: ad superbiam, auaritiam et luxuriam, ut dicit Iohannes in canonica sua, prima Iohannis secundo: *omne quod est in mundo aut est concupiscentia carnis aut concupiscentia oculorum aut superbia uite*. Et sic spiritus sanctus, qui est ecclesie gubernator, uidens membra ecclesie (qui nos sumus) languida his peccatis, hoc sacro tempore adducit medicamenta contraria.

165 Primo adducit contra superbiam humilitatem, ponendo cinerem supra capita et dicendo: “memento homo quia cinis es”, etcetera. Quod fuit dictum Ade superbo post peccatum dicendo illi: *puluis es et in puluerem reuerteris*, Genesis tertio. Hoc idem habetur Ecclesiastici decimo: *quid superbis terra et cinis?* Quasi dicat: nullam causam habes superbiendi, unde Augustinus dicit: «erubescat homo superbus pro quo humilis factus est Deus». Hoc autem est commune pape, imperatori, regibus et dominis, quia sicut ex terra sunt, ad illam per incinerationem reuertentur.

175 Secundo, contra auaritiam ostendit paupertatem, unde dicit in euangelio hodierno: *nolite thesaurizare uobis thesauros in terra, ubi erugo et tinea demollitur et ubi fures effodiunt et furant, thesaurizate uobis thesauros in celo, ubi nec erugo, etcetera*. Et sicut faciunt illi qui non habent securam pecuniam, accipiunt cedula a campsoribus et mittunt illam in partes, sic debet facere christianus, quia credit in celestem patriam ire. Dat pauperibus ut illa reddatur in prima et aliquando pro denario habet uitam eternam, quia regnum celorum tantum ualet quantum habes, unde dicitur Prouerbiorum decimo nono: *feneratur domino qui miseretur pauperum*.

185 Tertio, ostendit contra luxuriam austeritatem ieiunii in principio euangelii dicens: *cum ieiunatis*, etcetera. Et quia ieiunium simplex nihil ualet, sed debet esse associatum mediante oratione et elemosyna et rectitudine conscientie, quia mediante oratione ungitur Deus in se, unde Bernardus dicit quod «oratio ungit Deum ut suauior et benignus sit peccatori», ut manica uncta est suauior in manu quam alia non uncta. Et mediante elemosyna ungitur Deus in pauperibus suis, quia dicit quod: *uni ex minimis his fecistis, mihi fecistis*, etcetera, Matthei uicesimo quinto. Et iste sunt due ale, sagitte ieiunii que debent in signum mitti.

190 Tertio, requiritur directio conscientie, nam facies est conscientia nostra, ut dicit Chrysostomus. Et sic, si sagitta non est recta, non uadit in signum. Et sic, cum ieiunium simplex non sit ualidum, sed oportet quod Deus ungetur oratione et elemosyna, et facies conscientie nostre lauetur, dicit ecclesia, ut ostendat nobis qualia debent esse ieiunia: *cum ieiunas unge caput tuum et faciem tuam laua*. Quo ad primum.

195 Secunda pars, in qua tria sunt uidenda, secundum tres partes thematis. Prima de necessitate obseruantie ieiunii, ibi “cum ieiunas”, etcetera. Secundo, que debet habere ieiunium ex parte Dei, ibi “unge caput tuum”. Tertio, que requiruntur ad ieiunium ex parte nostra, ibi “faciem tuam laua”. Est autem seruandum ieiunium triplici ratione, scilicet: ratione precepti, ratione utilitatis et ratione damni ex suo contrario.

200 Primum patet nam, ut dicit sanctus Thomas in quarto, distinctione decima quinta; et in secunda secunde, questione centesima quadragesima septima, articulo tertio: «ieiunium est de iure naturali, de iure diuino et de iure positio».

164-165: I Io. 2, 16. | 170: Gn. 3, 19. | 171: Sir. 10, 9. | 175-177: cf. Mt. 6, 19-20. | 181-182: Prv. 19, 17. | 183-184: cf. Mt. 6, 17. | 188: Mt. 25, 40. | 193-194: cf. Mt. 6, 17.

172: Aug. Hipp., *En. In Psal.*, XVIII, 2, 15. PL 36, 163D. | 186: Bernardus] NI. | 191: cf. Pseu. Io. Chrys., *Op. Imp. In Mt.*, XV. PG 56, 717B; cf. Th. Aq., *Cat. Aur. In Mt.*, VI, 13, p. 110.

Primo, de iure naturali et de precepto iuris nature, secundum quod est necessarium ad salutem, tam corporis quam anime. Nam cum ieiunium ualeat ad uitandum mala et
 205 prosequendum bona: «unusquisque ex naturali ratione tenetur tantum ieiuniis uti, quantum est sibi necessarium ad predicta». Hoc dicit Astensis in materia de ieiunio. Et sic, ieiunium absolute cadit sub precepto legis nature, quia aliquando est necessarium ad salutem corporis, aliquando ad salutem anime et utroque modo est necessarium absolute, quia mortaliter peccaret sumens aliquid nociuum saluti corporis uel anime, in cibo uel potu.
 210 Item licet sanus sit tenetur de iure naturali abstinere a superfluo cibo uel potu et cum anima sit nobilior corpore, magis tenemur salutem anime conseruare quam corporis. Et quia peccatum est infirmitas anime et quedam peccata sunt que uix sine ieiunio euitari possunt, ut dicit Christus, Matthei decimo septimo: *hoc genus demoniorum non eiicitur nisi in ieiunio et oratione*, etcetera. Et dicit ibi glosa quod pestis et infirmitas corporis in ieiunio est. Ergo
 215 necessarium ieiunium de iure naturali, sicut est necessarium expelli illa uitia que sine ieiunio non expelluntur. Et sic ad hoc quod caro maceretur, ne libido insurgat, oportet non solum abstinere a superfluo cibo et illicito, sed etiam ab eo qui alias esset licitus. Igitur cum ratio uel intellectus naturaliter debeat dominari et principari et caro insurgit contra illum uolens domina esse, debet per ieiunium domari. Exemplum: ut quando religiosus uel religiosa non uult obedire priori uel priorisse, debet naturaliter dominari et corrigi in pane et aqua,
 220 etcetera. Igitur quando homo sentit quod incendiis libidinum non potest resistere, nisi abstrahendo sibi partem cibi, tunc ieiunare est de iure naturali, sed nulla cerimonia est de iure naturali sed positio, etcetera. Hoc autem patet, nam ante dationem legis Moses ieiunauit. Item multi qui legem non nouerunt ieiunium laudant, ut Aristoteles in De Secretis Secretorum dicit «Deum posse placari ieiuniis, orationibus et sacrificiis». Item dicit ibidem Aristoteles: «caue, ne comedas antequam cognoueris stomachum esse uacuum». Item: «dum Hippocrates conseruando dietam debilitaretur dicenti discipulo quod si bene comederet non tantum debilitaretur, respondit: “fili, ego uolo comedere ut uiuam, non uiuere ut comedam”». Item Socrates quasi idem dixit: “comedo –inquit– ut uiuam, non autem uiuo
 230 ut comedam”. Item dicit Plato in Thimeo quod sacerdotes Ateniensis in deserto uiuebant separati et continuo ieiunantes, unde Ambrosius in libro De Ieiunio docet esse de iure naturali dicens: *initium uite hominis panis et aqua*. Sed nunc: «quidquid piscina natat, quidquid auium uolat et quidquid ferarum discurrit, nostris uentribus sepellitur». Et sic ieiunium subiicit corpus anime et sensus rationi demonem expellit. Nam ut dicunt naturales, quod
 235 salua ieiunii hominis iacta in caput serpentis illum interficit, sic demonem, etcetera.

Secundo, est de precepto iuris diuini, in quantum pertinet ad satisfactionem in penitentia et quando «quis uouit ieiunare», ut dicit Nider in suo Preceptorio. Et sic prophete precepto domini illud precipiebat, ut Iohelis secundo in lectione hodierna dicens: *sanctificate ieiunium*. Item Ione tertio: *predicauerunt ieiunium*. Item Zaccharie octauo: *et factum est uerbum domini exercituum ad me dicens: “hec dicit dominus exercituum: ieiunium quarti et ieiunium quinti et ieiunium septimi et decimi erit domui Iude”*, etcetera. Et sic precepto domini imponitur.
 240

Tertio, est de iure positio, quia determinatio temporis, hore et escarum, etcetera, facta fuit per prelatos ecclesie, ad quos pertinet ordinare et statuere. Et tenemur illa obedire sub

213-214: Mt. 17, 20. | 232: cf. Sir. 29, 28. | 238: Ioel. 2, 15. | 239: Ion. 3, 5. | 239-241: Za. 8, 18-19.

201-202: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 15, q. 3, a. 1, qc. 4, p. 248; *S. Th.* (vol. 3), II^a-IIe, q. 147, a. 3, p. 844. | 205-206: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-IIe, q. 147, a. 3, p. 844; cf. Ast. Asten., *S. Asten.*, V, 28, 3, p. 84. | 214: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 5), Mt., 17, 20, f. 55r. | 225: Aristoteles] *Auctor err.* cf. Rog. Bac., *Secr. Secret.*, par. I, c. 22, p. 61. | 226: Aristoteles] *Auctor err.* cf. Rog. Bac., *Secr. Secret.*, par. II, c. 9, p. 75. | 226-229: cf. Rog. Bac., *Secr. Secret.*, par. II, c. 2, p. 66. | 230: Plato] *NI.* | 231: Ambrosius] *NI.* | 232-233: cf. Sen. Mai., *Contr.*, X, 9, p. 286. | 237: Io. Nid., *Precep.*, VI, 7, p. 479.

207: Aliquando] M aliquum. | 228: Viuere] M uiuerere.

pena peccati mortalis, unde prima, questione septima: «si quis hominum ecclesiasticam
 245 traditionem scriptam uel non scriptam uiolat, anathema sit». Sed nullus, nisi pro mortali,
 anathematizatur, igitur, etcetera, unde dicit: *qui uos audit me audit*, Luce decimo. Precipitur
 autem quadragesima De Consecratione, distinctione quinta, capitulo “Quadragesima” et
 capitulo sequenti, etcetera. Et sic papa Victor de consilio Theophili, episcopi
 250 Hierosolymitani, congregato concilio, uolens memoriam passionis et resurrectionis Christi
 celebrare et uidens numerum quadragenarium ieiuniorum esse consecratum et figuratum,
 nam in statu legis nature ante legis dationem Moses ieiunauit quadraginta dies, ut habetur
 Exodi uicesimo quarto. Item in tempore legis scripture Helias ieiunauit quadraginta dies ut
 habetur tertio Regum decimo nono. Et non solum hoc fuit in populo iudaico, sed etiam in
 255 populo gentili, nam Niniuite ieiunauerunt in penitentia quadraginta dies, etcetera, Ione
 tertio. Item Christus quadraginta dies ieiunauit, Matthei quarto. Et sic acceperunt hunc
 numerum ieiuniorum ante memoriam passionis et resurrectionis, ut fideles illis mediantibus
 ad festum tale preparentur.

Si dicit quis: Moses fuit legislator in ueteri testamento, sed licet ipse ieiunauerit, non
 tamen alios obligauit ad ieiunium quadraginte. Igitur nec Christus legislator noui testamenti,
 260 licet ipse ieiunauerit, non tamen propter hoc nos tenemur ieiunare. Dicendum quod licet in
 ueteri testamento non ieiunarent quadragesimam, nos tamen debemus illam ieiunare, quia
 non est simile in illo statu et in isto.

Primo, quia Moses non fuit dominus legis, sed minister legis. Christus autem fuit
 dominus legis. Et sic ille, scilicet: Moses, ieiunauit quadragesima propter se ad
 265 preparationem legis sumende, Christus autem non, sed ieiunauit ut nobis exemplum daret
 ieiunandi.

Item non requirebatur tanta preparatio in ueteri testamento sicut in nouo, nam illi solum
 figuram receperunt, nos in nouo ipsam ueritatem, scilicet: filium uerum Dei. Et sic
 preparatio ueteris testamenti solum fuit secundum ea que in quinque libris Mosi erant. Et
 270 sic illi quinque ieiunia uniuersalia habebant, scilicet: *ieiunium quarti et ieiunium quinti et septimi
 et decimi mensis*, de quibus dicit Zaccharias in capitulo octauo. Quintum fuit regine Hester
 propter liberationem populi iudaici et secundum hec quintum preparabatur. Sed nos
 debemus preparare nosmetipsos, secundum illum quod a quinque libris recipimus, que sunt
 275 decem precepta legis nature, et secundum preparationem quattuor euangeliorum. Et sic
 multiplicando unum super aliud quaterdecem faciunt quadraginta. Et sic illi secundum
 quinque ieiunia, nos secundum quadraginta debemus preparari, et sic illi non obligabatur ad
 quadragesimam, nos uero sic.

Si autem dicis: quare ecclesia mutauit horam comedendi postquam determinata erat in
 ueteri testamento, scilicet: hora nocturna? Dicendum quod hoc rationabiliter factum fuit
 280 tripliciter.

Primo, quia status ueteris testamenti comparatur nocti, sed hic status, scilicet:
 euangelicus diei, ideo dicit Apostolus: *nox precessit, dies autem appropinquauit*, ad Romanos
 decimo tertio capitulo.

246: Lc. 10, 16. | 252: cf. Ex. 24, 18. | 253: cf. III Rg. 19, 8. | 254: cf. Ion. 3, 4. | 255: cf. Mt. 4, 2. | 270-271:
 Za. 8, 19. | 282: Rm. 13, 12.

244-245: cf. Gra., *Decr.*, II, 1, 7, 2. PL 187, 565C-566A. | 247: cf. Gra., *Decr.*, III, 5, 16-17. PL 187, 1860A.

271: Zaccharias] X Zaccharitas.

285 Secundo, quia illi sumebant cibum in nocte, significantes quod per cibum sumptum ab Adam fuerunt ducti ad tenebras peccati, a quo in illo statu exire non potuerunt. Nos uero in die quando consummata fuit passio Christi, scilicet: hora nona, significantes quod per illam passionem et per cibum Christi in memoriam illius sumptum a tenebris peccati fuimus liberi et ducti in lucem gratie.

290 Tertio, significat quod illi, licet ieiunarent, semper ibant in tenebras limbi. Sed nos si uere per ieiunium satisfacimus pergimus in lucem glorie.

Sed dices: quare in nostro ieiunio non abstinemus a uino sicut a carnibus? Dicendum quod hoc propter tria.

Primo, quia ieiunium quadragesime debuit esse commune pro omnibus fortioribus et infirmis, sed si priuarentur uino, esset nimis asperum et multi retraherentur a ieiunando.

295 Secundo, quia licet caro et uinum sint prouocantia libidinem, non tamen equaliter, quia caro est incitamentum libidinis ratione multiplicationis seminis; uinum autem non sic, sed ratione caloris. Sed substantia carniū non poterat sic temperari, sicut calor uini per appositionem aque, igitur, etcetera.

300 Tertio, quia ex quo priuantur carnibus non decuit ut uino priuarentur, cum aqua sit contraria piscibus, et multi infirmarentur ex hoc, unde Apostolus dicit prima Timotheo quinto: *utere modico uino propter stomachum*. Et sic in multis religionibus priuantur religiosi carnibus et non uino. Hec Alexander in tertia parte et Richardus in quarto, distinctione decima quinta.

305 Sed dices: postquam Christus ieiunauit et nos ad exemplum suum debemus ieiunare, igitur, semel in uita tenemur et obligamur ad hoc. Dicendum quod non, sed quolibet anno tenemur.

310 Primo, quia ipse non ieiunauit pro se, nam non indigebat propter aliquam causam. Non ut a peccato preseruaretur, quia peccare non poterat; non propter acquisitionem uirtutum, quia ab instanti omnes habuit; non ad eleuandum mentem in Deum, quia unita erat diuinitati. Igitur non pro se, sed pro nobis ieiunauit, ut instrueret nos ad ieiunandum ut magister. Vt sicut magister semel facit, ut discipuli pluries faciant illa donec habitum acquirant, sic in proposito. Item nos cotidie peccamus, ideo cotidie medicinam peccatorum sumere debemus. Sed ieiunium est medicina, ideo quolibet anno tenemur.

315 Item si dices quod ad exemplum Christi, uis tu facere. Dico quod ieiunes, ut ille fecit, scilicet: nunquam in quadraginta diebus comedendo et sic semel ieiunabis. Sed hoc non conuenit, quia quicumque sic ieiunaret peccaret mortaliter. Patet igitur quod tenemur ieiunare ratione precepti, quia de iure naturali diuino et positio est.

Secundo, tenemur ratione utilitatis, nam multa bona proueniunt ex ieiunio.

Primo, minuit fomitem et inclinationem peccandi.

320 Secundo, disponit ad uirtutes.

301: I Tim. 5, 23.

302: Alexander] *NI*; cf. Ric. Med., *Sup. Sent.* (vol. 4), IV, dist. 15, a. 3, q. 7, p. 210.

325 Tertio, eleuat mente in Deum. Patet de Helia, Danihele et multis in sacra scriptura, quia habuerunt maximas reuelationes, etcetera. Exemplum ponit Aristoteles de auibus parue carnositatis, que non comedunt nisi semel in die, ut sunt aquile, falcones, etcetera. Dicit quod altius uolant et acutius uident. De his utilitatibus habetur in prefatione ecclesie, ubi dicitur: «qui corporali ieiunio uitia comprimis, mentem eleuas, uirtutem largiris et premia», etcetera.

Tertio, debemus ieiunare propter mala que ex contrario sequuntur.

330 Primo, perditur bona dispositio in homine et muliere intemperatis. Nam multos homines uidimus qui ad omnia erant dispositi, qui ex quo deordinantur in potu et cibo nihil ualent. Sic mulieres pulchre perdunt propter hoc pulchritudinem, etcetera.

335 Secundo, ex hoc sequuntur multe infirmitates in hominibus, quia plures pereunt cibo quam gladio, unde Auicena tertia fen, primi dicit: «nihil deterius saturitate», econuerso, ex ieiunio sanantur omnes, unde Galenus dicit quod “summa medicinarum est abstinentia”. Item Hippocrates dicit: “ex plenitudine quecumque infirmitates fiunt, euacuatio restaurat”. Et dicit idem Hippocrates quod ex abstinentia multi morbi curantur absque medicina.

340 Tertio, perduntur omnes uirtutes: primo temperantia, patet secundo fortitudo, tertio prudentia, quarto iustitia, nam non potest quis recte iudicare cum superfluo cibo aut potu. Vnde Valerius recitat de rege Philippo: «qui temulentus mulierem iniuste condemnabat et ipsa dixit: “Philippum apello, sed sobrium”». Et sic mane Philippus ipsam audiuit et insontem absoluit. Et licet propter istas tres rationes omnes teneantur ieiunare, sed potest cum aliquibus dispensari in tribus casibus. Primo, ratione infirmitatis; secundo, ratione necessitatis; tertio, ratione officii.

345 Primo, ratione infirmitatis, ut in pueris, qui dicuntur infirmi ratione deffectus etatis. Et sic ante uiginti duo annum potest cum eis aliquo modo dispensari, ita quod in primo septennio comedant oua et lactinia, unde Apostolus dicit: *tamquam paruulis in Christo lac potum dedi uobis, non escam*. In secundo septennario ieiunent aliquibus diebus, scilicet: feria quarta et sexta. In tertio septennario medietatem et circa finem illius quasi solam tertiam partem dimittant, etcetera.

350 Secundo, senes, qui sunt occupati tali senectute. Isti tales, licet non ieiunent, sed carnes non comedant, et sic qui sunt non tam senes quod aliquando etiam libere peccant etiam ieiunare tenentur.

Tertio, illi qui sunt infirmi tali infirmitate que non requirit dietam, cum talibus est dispensandum, sed si solum habeant hoc, quod pisces sint contrarii, tunc comedant carnes et ieiunent.

355 Secundo, hoc est ratione necessitatis, ut pauperes qui non habent cibos in hora cene ad comestionem perfectam. Item illi qui sunt in exercitu, in quo non est copia panis, sed carnum. Illi in tali necessitate possunt carnes comedere, sed si de illis habent copiam tenentur ieiunare.

345-346: I Cor. 3, 1-2.

322: Aristoteles] *NI*. | 325: cf. Gre. Mag., *Lib. Sacr.*, feria IV, c. ieiunii. *PL* 78, 55C. | 332: cf. Avi., *Can.* (vol. 1), lib. I, fen 3, doc. 2, d. 3, c. 7, p. 165. | 333-335: Galenus; Hippocrates] *NI*. | 338-339: cf. Val. Max., *Fac. Et Dic. Memor.* (vol. 1), lib. 6, pp. 385-386.

352: Cum] M com.

360 Tertio, ratione officii, ut laborantes, peregrinantes, pregnantes et nutrices, etcetera. Item illi qui seruiunt dominis de escis aut uino, etcetera. Sed cum istis, dicit Hostiensis, quod non potest dispensare nisi prelatus aut suus uicarius, si comode possunt haberi, alias poterit curatus dispensare.

Secundo, dicit: *unge caput tuum*, ubi est uidendum que requiruntur ad ieiunium ex parte Dei. Et dico quod tria nam tripliciter debemus illum ungere.

365 Primo, per rectam intentionem, sicut prudentes uirgines, que sumpserunt oleum recte intentionis. Et sic intentio ieiunantis debet in Deum dirigi, non ut multi faciunt, qui ieiunant alio fine, unde uersus: “abstinet eger, egens, cupidus, gula, ximia, uirtus”. Nam eger non potest comedere et uellet. Item pauper non habens quid comedat, si uellet comedere et non habet, non meretur. Item auarus ieiunat ne dispendat. Item gulosus ieiunat in nocte ante conuiuium ut mane plus comedat. Item hypocrita ut uideatur, unde dicitur in euangelio hodierno: *cum ieiunantis, nolite fieri sicut hypocrite tristes*. Virtuosus ieiunat propter obedientiam. Et iste ungit Christum, ceteri ungit demonem.

375 Secundo, debet ieiunans ungere Deum mediante oratione, unde dicit Bernardus quod: «oratio ungit Deum ut suauior sit peccatori». Vnde dixit Christus: *hoc genus demoniorum non eiicitur, nisi in ieiunio et oratione*, Matthei decimo septimo. Ideo debet ieiunans orare in missa cotidiana et in sermone assistere et ante horam uesperorum dictam non comedere.

Tertio, ungitur Christus per elemosynam in pauperibus, unde ieiunans debet dare pauperibus illud quod alias cenaret, si non ieiunaret. Et sic Christus manducat cum illo, nam ipse dicit quod *uni ex his minimis fecistis, mihi fecistis*, Matthei uicesimo quinto.

380 Tertio, quid debet habere ieiunium ex parte nostra, unde *faciem tuam laua*. Primo, debet lauare conscientiam non sumendo escas prohibitas. Item non multiplicare uices, sed semel, et non anticipare hora, sed debet hora none comedere. Item debet a peccato abstinere, quia alias non ieiunat Petrus nec Iohannes, etcetera, nam Petrus dicit non solum corpus, sed animam in corpore. Igitur, quando ieiunat corpus, debet etiam anima a uitiiis abstinere, unde Hieronymus: «tunc preclara est abstinentia corporis, cum animus ieiunat a uitiiis». Vnde Isidorus dicit quod «tales imitantur demones qui semper ieiunant et a peccatis non abstinent».

390 Ideo, debemus faciem conscientie a peccatis lauare, unde propheta Isaias capitulo primo dicit: *lauamini et mundi estote*, etcetera. Qui autem ieiunando sic ungit caput, quod est Christus, et sic lauat conscientiam a peccato, hic recipit gratiam et in futuro gloriam quam nobis, etcetera. Amen.

363: cf. Mt. 6, 17. | 371: cf. Mt. 6, 16. | 374-375: Mt. 17, 20. | 379: Mt. 25, 40. | 380: cf. Mt. 6, 17. | 389: Is. 1, 16.

360: cf. Hen. Seg., *S. Aur.*, III, 46, col. 1064-1067. | 374: Bernardus] *NI*. | 385: Hier., *Ep.*, CXLVIII, 22. *PL* 22, 1214D-1215A. | 386-387: cf. Isid., *Sent.*, II, 44, 8. *PL* 83, 652A.

SERMO QUADRAGESIMVS OCTAVVS ET PRIMVS IN DOMINICA PRIMA QUADRAGESIME

<THEMA> *Declina a malo et fac bonum*, Psalmi tricesimo sexto.

Originaliter, etcetera.

5 Vna de principalioribus perfectionibus religionis christiane est fugere peccatum gule et adherere uirtuti abstinentie. Sed cum uirgo Maria inter puras creaturas hec perfectius habuerit, sequitur quod fuerit cunctis perfectior.

Primum patet tripliciter.

10 Primo, cum gula sit impedimentum intellectus, illa que puriorem et magis eleuatum habuit intellectum pre ceteris, fuit a peccato gule magis remota, sed uirgo fuit homini igitur, etcetera, unde Seneca dicit: «uentri obedientes animalium numero computamus».

Secundo, patet ex parte uirginitatis. Illa que excellentiorem habuit uirginitatem, magis fuit a gule peccato separata, cum gula sit impedimentum castitatis et uirginitatis, sed uirgo fuit huiusmodi igitur, etcetera. Maior pater per Petrum Rauennam dicens: «gula est luxurie magistra. Hanc qui habet, homo non est, hanc qui habet, seipsum non habet».

15 Tertio, patet hoc ex parte filii pretiosi. Nam cum gula generet carnem impuram et uirgo debuit carnem purissimam filio Dei communicare, sequitur quod debuit magis a gule peccato esse separata. Vnde nutrix purissima et perfectissima purissimum sanguinem generat, nam si ex gula et superfluitate habet sanguinem impurum et sic ex illo generantur infirmitates, sed cum uirgo Maria debuerit communicare sanguinem purissimum uerbo
20 diuino, ex quo nostra peccata erant abluenda, sequitur quod ipsa magis debuit esse separata a gula quam aliqua alia pura creatura.

Secundum patet, scilicet: quod ipsa habuerit maiorem abstinentiam et temperantiam quam aliqua alia, et hoc probatur tripliciter.

25 Primo, quia ipsa erat a spiritu sancto regulata, nec potuit in primum motum gule cadere, ut dicunt doctores.

30 Secundo patet, nam sua temperantia et abstinentia fuit magis Deo grata quam aliqua alia, nam: *bilarem datorem diligit Deus*. Sed nostra abstinentia est ut a peccato abstineamus aut pro peccatis satisfaciamus, ideo in penitentia nostra ieiunemus. Sed uirgo Maria non propter aliquod istorum, nam ipsa in peccatum non potuit cadere, cum esset preseruata et optime sanctificata, nec pro aliquo peccato preterito ipsa debuit satisfacere. Igitur fuit liberalissima et abstinuit propter eius meritum et propter nostrum exemplum.

35 Tertio patet per comparisonem ad Euam, nam sicut Eua fuit principium peccati gule, sic Maria abstinentie, cum in moribus sint contrarie iste due matres, unde Augustinus dicit: «redditur femina pro femina, humilis pro superba, sapiens pro stulta», etcetera. Item idem dicit in alio sermone: «auctrix peccati Eua, auctrix meriti Maria, Eua occidendo obfuit, Maria uiuificando profuit, illa percussit, ista sanauit».

2: Ps. 36, 27. | 27: cf. II Cor. 9, 7.

10: cf. MF. Sen., *Ep. Ad Luc.* (vol. 2), VI, 60, 4, p. 27. | 13-14: cf. MF. Petr. Rav., *Serm.*, XXVI. PL 52, 273C. | 34: Augustinus] *Auctor err.* cf. Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, II, 3. PL 183, 62D. | 35-36: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CXCIV, 2. PL 39, 2105B.

Igitur, sicut Eua per gulam perdit pro se et pro mundo gratiam, Maria uirgo econuerso inuenit illam pro se et pro toto mundo. Sed cum hoc fecerit separando a malo et adherendo bono, si tu uis hanc gratiam participare, *declina a malo et fac bonum*. Ad hanc igitur in principio sermonis recurramus dicendo: aue, etcetera.

<THEMA> *Declina a malo et fac bonum*, ubi supra.

Due partes erunt in presenti sermone. Prima quod fugiendum est a malo gule ibi: *declina a malo*. Secundo, quod adherendum est bono abstinentie et ieiunii, ibi: *fac bonum*, etcetera.

Quod autem gula sit uitium detestandum patet tripliciter, nam quod sit fugiendum, hoc ostendit natura, quia naturaliter intellectus debet uacare sapientie et non debet a uitio gule perturbari, unde dicitur Ecclesiastes secundo: *cogitanti abstinere propter sapientiam*, etcetera. Et sic intellectus debet dominari et appetitus seruire, unde Genesis quarto dicitur Cain: *sub te erit appetitus tuus et tu dominaberis illius*, etcetera. Vnde Gregorius: «domanda est caro ut seruiat, non ut dominet». Exemplum de tribus pueris, unde Aristoteles dicit in libro secundo De Animalibus quod: «os hominis est paruissimum in comparatione aliorum animalium», quod notat abstinentiam et temperantiam in illo, unde Bernardus: «uoluptas gule uix habet duorum digitorum latitudinis», etcetera. Non solum natura hoc ostendit, sed etiam ars. Exemplum de equo, quando est superbus, temperatur per abstractionem cibi. Item temperatur per frenum in ore illius, sic caro nostra. Item patet hoc de falcone, quando non uult in uenatione obedire domino suo, aufert ei cibum et magis illum debilitat. Item patet de serpente, nam non solum in expoliatione uestis antique abstinet a cibo, sed etiam homo per saluam in ieiunio uenenosum animal interficit.

Secundo, patet hoc ex damnis que in mundo fuerunt ex ea, unde primum peccatum Ade et Eue quod totum mundum perdidit fuit ex gulam. Item patet de secunda perditione in Noe, item patet de Loth, item patet de sodomitis, Hiezechielis decimo sexto: *hec fuit iniquitas Sodome, saturitas et abundantia panis et otium*, etcetera.

Tertio, patet ex peccatis ex ea ortis, nam ex gula oritur accidia, nam cum saturitate nulla diligentia reperitur. Item ex ea oritur furtum, rapina, etcetera. Item luxuria et, quod peius est, idolatria, unde Apostolus dicit ad Philippenses tertio: *quorum Deus uenter est*, loquens de gulosis. Ideo dicit Guillelmus Parisi quod uiliorem Deum habent gulosi, gentiles uel pagani, quia uenter est turpissima pars hominis. Ideo dicit Hugo, De Claustro Anime, quod gulosi habent ritum suum separatum ab aliis, nam: «templum eorum est coquina, sacerdotes sunt coci, altare mensa, calix ciphus, immolaticia aues, etcetera, incensum boni odores sub mensa positi». Et sicut deuotus christianus primo mane uadit ad ecclesiam, gulosi primo ad coquinam dicendo: «uideamus quid paratur nobis in cibum». Delinquitur autem in isto peccato tripliciter, scilicet: in substantia, quantitate et qualitate cibi.

Primo, in substantia, quia sumitur quid uenenosum uel suspectum contra sanitatem uel uitam hominis uel in lege prohibitum, ut fuit in Adam.

39-43: cf. Ps. 36, 27. | 46: Ecl. 2, 3. | 47-48: Gn. 4, 7. | 60-61: Ez. 16, 49. | 64: Phil. 3, 19.

48-49: Gregorius] *Auctor err.* cf. Hug. Vic., *Exp. Reg. San. Aug.*, III. PL 176, 893A. | 50-51: cf. Auctor. Arist., *De Animal.*, II, 25, 502a8, p. 210. | 51-52: Bern. Cl., *De Conn. Ad Cle.*, VIII, 13. PL 182, 842A. | 65: cf. Guil. Alv. (vol. 2), *Serm.*, Domi. prima post pasc., V, p. 255. | 67-69: cf. Hug. Fol., *De Clau. Ani.*, II, 19. PL 176, 1072D.

64: Tertio] M, X secundo. | 65: Parisi] X parasi. | 71: Quantitate] M quatitate.

75 Secundo, in quantitate: quando quid superfluum uel diminutum sumitur, quod est contra ualitudinem corporis, sumendo minus quod exigitur, nam si Adam cibum non sumpsisset, etiam peccasset contra Dei preceptum, qui dixit Genesis secundo: *ex omni ligno comedes*, etcetera.

80 Tertio, delinquitur in qualitate, ut quando sumitur multum delicatum uel nimis delicate preparatum, aut nimis ardentur sumptum aut anticipando horam, ut qui in principio diei comedunt, antequam diuinum officium dicant uel audiant. Nam primo est cibanda anima quam corpus. Non enim esset bonum, immo pessimum, quod prius pranderet ancilla quam domina in aliqua domo. Sed cum caro sit ancilla, anima uero domina, sequitur, etcetera. Vnde Ambrosius in sermone De Ieiunio dicit: «male domine seruitur gule, que semper expetit, nunquam expletur, quid enim insatiabilius uentre? Hodie suscipit, cras exigit. Cum impletus fuerit, disputatur de continentia, cum digesserit uale uirtutibus dicit». Item 85 Gregorius libro triginta Moralium dicit: «dominante gule uitio omne quod homines fortiter egerint perdunt, et dum uenter non restringitur, simul omnes uirtutes obruunt». Igitur de isto pessimo malo loquitur thema dicens: *declina a malo*. Quo ad primam partem.

90 Secunda pars: quod debemus adherere bono abstinentie. Sed notandum quod abstinentia est triplex, scilicet: abstinere a peccato, unde Apostolus prima Corinthiis nono dicit: *omnis qui in agone contendit ab omnibus se abstinere*, etcetera. Item Ecclesiastici tertio: *cor sapientis abstinere a peccato*, et sic ieiunium cum peccato parum prodest. Vnde dominus dicit per Isaiam capitulo quinquagesimo octauo: *hoc est ieiunium quod elegi disolue*, etcetera.

95 Sed forte dices: igitur cum peccato non oportet ieiunare. Dicendum quod melius est ieiunium sine peccato. Sed licet fuerit in peccato, non dimitas ieiunium, nam illo mediante non solum tantum non peccabis, sed a peccato liberaberis. Ideo semper abstine a cibis, nam: «nullum malum impunitum nec bonum irremuneratum». Secunda pars abstinentie est abstinere a superfluo, que non sunt ad ualitudinem corporis uel mentis. Tertia est abstinere ab his que alias essent licita, sed sunt prohibita.

100 Primo, non comedere prohibita, sicut sunt carnes nec oua nec lacticinia, etcetera, unde Augustinus libro De Conflictu Vitiorum dicit: «uentris ingluuies, dicit ad esum, dominus omnia munda creauit et qui saturari cibo respuit, quid aliud quam diuine ordinatori contradicit?» Debet autem christianus considerare preceptum domini uel ecclesie loco eius et cogitare quod ipse semper est presens in mensa et precipit quod illo tempore talia non 105 comedas, unde Dauid dicit in Psalmo decimo quinto: *prouidebam dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi*, etcetera. Hoc igitur est remedium homini.

110 Secundo, non superflue comedere nec in quantitate cibi nec in uicibus, sed semel, unde comedere semel est diuinum, bis humanum, pluries pecundum. Ideo remedium huius est considerare dignitatem hominum. Nam si bestia in comedendo bis in die contentatur, homo, cum sit dignius animal, in solo semel debet esse contentus, unde Psalmi quadragesimo octauo: *homo cum in honore esset non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus et similis factus est illis*, etcetera, quod si semel comedit.

76: Gn. 2, 16. | 88: cf. Ps. 36, 27. | 91: I Cor. 9, 25. | 91-92: Sir. 3, 32. | 93: Is. 58, 6. | 105-106: Ps. 15, 8. | 111-112: Ps. 48, 13.

83-85: Ambr., *De El. Et Iei.*, VIII, 26. PL 14, 706B. | 86-87: cf. MF. Gre. Mag., *Mor.*, XXX, 18, 59. PL 76, 556AB. | 97: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm. Ad Fr. In Er.*, XLI. PL 40, 1315D. | 101-103: Augustinus] *Auctor err.* cf. MF. Gre. Mag., *Mor.*, XXXI, 45, 88-89. PL 76, 621B-622A.

115 Sed dices: comendam abundanter ut non esuriam in nocte? Dicendum quod remedium huius est considerare in cena glorie celestis. Nam qui sperat in cena satiari pretiosis ferculis, abstineat in prandio a superfluis. Sed cibus huius temporis est prandium, cena nouissima est gloria eterna, unde Luce decimo quarto: *homo quidam fecit cenam magnam*. Item Apocalipsis tertio dicit: *cenabo cum eo et ipse mecum*, etcetera. Et sic qui sperat hanc cenam temperate et moderate comedet hic in presenti uita.

120 Tertio, non delicata nimis nec delicate preparata, sed in hoc est pensanda persona et etas et consuetudo, etcetera, unde Augustinus De Verbis Domini dicit: «utantur diuites consuetudine infirmitatis sue, sed doleant aliter non posse», etcetera. Infra: «utere subtilibus, sed da pauperibus grossa, utere delicatis, da pauperibus uilia».

125 Quarto, debet hora meridiana comedere et illam non anticipare, nam tunc dixit Christus, Iohannis decimo nono: *sitio*, etcetera. Remedium huius est occupare se in horis dicendis uel in orationibus uel ad ecclesiam ire ad uesperos, priusquam comedat uel ministret cibum prius pauperibus et illis seruias, et sic erit hora, etcetera. Hoc autem tangitur in euangelio hodierno, in quo dicit sanctus Mattheus quod post baptismum: *fuit Iesus ductus in desertum a spiritu sancto*. Hoc autem fuit in die sancti Iuliani, scilicet: septima ianuarii. Nam ascendens de Iordane uenit in desertum, quod est inter Hierusalem et Hiericho, distans a Hierusalem 130 duodecim miliaribus, a Hiericho uero duobus miliaribus.

Sed: quare uoluit in desertum ire tempore ieiunii? Dicendum quod propter tria.

135 Primo, ut exemplum daret predicatoribus. Nam Christus intendebat immediate predicare, ideo predicator debet se aliquando ostendere populo et aliquando se abstrahere. Primo, propter dignitatem doctrine, nam: «familiaritas parit contemptum». Item ne contrahat mores populi. Item quia uita predicatoris debet esse mixta: ex actiua et contemplatiua, et contemplatio requirit solitudinem. Item ratione lectionis oportet quod sermones prouideat et sic se abstrahat, etcetera.

140 Secundo, iuit in desertum propter ieiunium. Nam oportet quod non hoc faciamus ad ostentationem et sic ne uideretur. Item propter afflictionem que in ieiunio requiritur. Item ut ostenderet quod in ieiunio non est querendam delectatio. Et sic alio tempore uersabatur circa mare, sed in ieiunio in desertum iuit, contra illos qui alio tempore sunt in patria deserta, sed tempore quadragessime pergunt ad ciuitates maritimas, etcetera.

145 Tertio, principaliter hoc fecit propter demonem, ut occasionem daret tentandi. Nam ut dicit Chrysostomus super Mattheum: «uidens demon Christum quadraginta dies ieiunantem desperauerat, sed dum esuriit, sperat», etcetera. Et sic Christus iuit in desertum, ut illic esuriens non haberet panem nec alimenta et demon occasionem haberet temptandi. Item propter solitudinem, nam Euam non temptaret si cum uiro remansisset, sed uidens illam separatam et solam, accessit ad temptandum et ideo solitudo non est nisi pro uiris perfectis. Ideo Aristoteles dicit primo Politicorum quod: «homines solitariam uitam ducentes aut sunt 150 dii aut bestie», scilicet: perfecti aut bestiales. Ideo antiqui patres non finebant aliquem habere uitam eremiticam, nisi prius in cenobiis probaretur, et tunc de licentia superiorum ibant ad eremum uel ad tempus uel in perpetuum.

116: Lc. 14, 16. | 117: Apc. 3, 20. | 124: Io. 19, 28. | 127-128: cf. Mt. 4, 1.

120-122: Aug. Hipp., *Serm.*, LXII, 11, 12. PL 38, 414A. | 134: cf. Pseu. Bed., *Sent. Phil. Ex Arist. Coll.*, I, N. PL 90, 1022D. | 144-145: cf. Pseu. Io. Chrys., *Op. Imp. In Mt.*, V. PG 56, 664D-665A; cf. Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Mt., IV, 2, p. 59. | 149-150: cf. Auctor. Arist., *Pol.*, I, 8, 1253a27-29, p. 252.

113: Abundanter] M abundantur.

155 Primum autem damnum est facilitas subcumbendi, quia solus non habet ab aliquo adiutorium, unde Ecclesiastes quarto: *ne soli, quia si ceciderit non habet subleuantem*. Ideo patres in Egipto instituerunt quod cum quis de monachis tentaretur mox maiori suo temptationem reuelaret, ut ei subuenire posset.

160 Secundum est tristitia, nam cum: «animal politicum sit homo», primo et tertio Politicorum, solitarium uiuere ei est contra naturam et sic triste, cum sit uotum. Et non potest nisi a perfectis tollerari, qui consuetudinem in naturam conuerterunt. Et sic imperfecti ducuntur ad desperationem et sic facile temptantur.

165 Tertium, quia solitarius ratione otii non habet in quo se occupet et sic temptatur. Ideo dicit Hieronymus ad Rusticum Monachum: «semper aliquid operis facito, ut diabolus te inueniat occupatum», etcetera. Et sic ad istam uitam solitariam multum prodest occupatio in litteris. Deinde dicit: *postea esuriit*, nam uirtute diuina in illis quadraginta diebus fuit suspensus calor naturalis, ne ageret in humidum radicale, sed postea fuit dimissus in sua natura. Exemplum de tribus pueris in fornace, etcetera, Danihelis tertio. Sicut igitur primus homo fuit temptatus de tribus peccatis, scilicet: de gula, superbia et auaritia, sic Christus, unde figura huius habetur Zaccharie tertio, ubi dicit propheta: *ostendit mihi sacerdotem magnum Iesum*, etcetera, *et Satan stabat a dextris eius ut aduersaretur ei*, etcetera.

170 Primo, igitur temptatur Christus de gula, quod est principium omnium uitiorum.

Secundo, de uana gloria, qua tolliter intentio recta, scilicet: quod non fiat pro Deo sed pro mundo.

175 Tertio, de auaritia, que est idolorum seruitus et equatur idolatrie. Nam numus dicit peccatori: *omnia tibi dabo si cadens adoraueris me*. Liberalitatem igitur debet habere ieiunium, nam secundum doctores ieiunium debet habere duas alas, ut in celum uolet. Prima est oratio; secunda elemosyna.

Et qui ieiunat orando et pauperi distribuendo, habet hic gratiam et in futuro gloriam quam nobis, etcetera. Amen.

154: Ecl. 4, 10. | 164: cf. Mt. 4, 2. | 166: cf. Dn. 3, 6. | 168-169: Za. 3, 1. | 174: cf. Mt. 4, 9.

157: cf. Auctor. Arist., *Pol.*, I, 3, 1253a2-3, p. 252. | 162-163: Hier., *Ep.*, CXXV, 11. *PL* 22, 1078B.

158: Votum] M uotum.

Sermo XLIX

SERMO QVADRAGESIMVS NONVS ET SECVNDVS IN EADEM PRIMA DOMINICA
QVADRAGESIME

<THEMA> *Tunc reliquit eum diabolum*, Matthei quarto.

Originaliter recitatiue, etcetera.

5 Tota uita christiana est quedam pugna, unde Iob septimo: *militia est uita hominis super terram*. Exemplum: sicut in campo est conflictus et habita uictoria in castro est requies, sic iste mundus est locus belli et habita uictoria habetur requies in castro celi empirei, unde Apostolus secunda Timotheum secundo: *non coronabitur nisi qui legitime certauerit*. Est autem triplex hostis hominis, ut dicunt doctores in secundo Sententiarum, distinctione uicesimo
10 secunda, scilicet: «demon, caro et mundus».

De primo, prima Petri ultimo capitulo: *aduersarius uester diabolus tamquam leo rugiens*, etcetera.

De secundo ait Iacobus, Iacobi primo: *unusquisque temptatur a concupiscentia sua*.

De tertio, prima ad Timotheum sexto: *qui uolunt diuites fieri incidunt in temptationes*, etcetera.

15 Sed contra istos tres hostes Deus dedit tria auxilia et remedia.

Primo, contra demonem dedit angelum custodem, ut dicit Hieronymus super illud Mattheum decimo octauo: «tanta est dignitas animarum ut unaqueque habeat ex suo ortu angelum deputatum», etcetera.

20 Secundo, contra carnem dedit gratiam, unde Apostolus secunda Corinthiis duodecimo dicit de reuelatione sua: *scio hominem*, etcetera. Et infra: *et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis*, etcetera. *Propter quod ter Deum rogavi, ut discederet a me et dixit mihi: “sufficit tibi gratia mea, nam uirtus in infirmitate perficitur”*.

Tertio, contra mundum dedit uirginem et etiam contra omnia ista tria.

25 Sed si queritur: quis istorum est fortior? Dicendum quod diuersis respectibus unus excellit alium et econuerso.

Primo, mundus est fortior ratione multarum occasionum, nam aliquando ostendit honores, aliquando diuitias, etcetera.

30 Secundo, excellit caro ratione continuationis et propinquitatis, unde Augustinus in sermone: «inter omnia christianorum certamina duriora sunt prelia castitatis, ubi est continua pugna et rara uictoria». Sed inter omnia est pessima pugna demonis, unde ista tria se habent sicut campus, lorica et inimicus. Nam mundus est uelut campus et locus prelii, in quo aliquando sunt maxime petre uel arboles dantes impedimentum, sed homo potest ab eis recedere et mutare locum; caro se habet sicut armatura super corpus, ut lorica uel

3: Mt. 4, 11. | 5-6: Iob. 7, 1. | 8: II Tim. 2, 5. | 11: I Pt. 5, 8. | 13: Iac. 1, 14. | 14: I Tim. 6, 9. | 20: II Cor. 12, 2. | 20-22: II Cor. 12, 7-9.

10: cf. Petr. Lom., *Sent.*, II, 22. PL 192, 697Asq; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 114, a. 2, p. 782. | 17-18: Hier., *Comm. In Ev. Mt.*, III, 18, 10-11. PL 26, 130B. | 29-30: cf. MF. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CCXCIII, 2. PL 39, 2302A.

14: Temptationes] X temptaciones. | 20: Hominem] M homienem.

35 huiusmodi, et licet aliquando det homini molestiam, illud potest temperare; sed demon se habet ut inimicus qui infestat hominem, etcetera. Et sic inter omnes iste est crudelior propter tria.

Primo, ratione potestatis, unde Iob quadragesimo primo: *non est potestas super terram que possit ei resistere.*

40 Et si dicis: numquid angelus est potentior? Nam Apocalypsis uicesimo habetur quod bonus angelus ligauit malum, id est, impediuit eius potestatem, ne temptaret quantum posset et uellet, etcetera. Dicendum quod uerum est ceteris paribus, sed quia: *nostra cogitatio prona est ad malum ab adolescentia*, Genesis octauo, et post peccatum Ade semper sumus proni ad peccandum et inclinamur ad illud quod dicit demon, qui semper inducit ad peccandum. Et sic fortior est demon, non ratione sui, sed nostri. Exemplum: fortiora sunt exempla et
45 consilia predicatoris et confessoris quam alicuius alterius, sed dum quis recedit a predicatione, si reperit amicum uel amicam unicam debili persuasionem illum peruertit. Ratio est quia ille inclinabatur ad illud. Sic in proposito.

Secundo, ratione utilitatis, quia demon utitur mundo et carne ad tentandum et continue sine fatigatione temptat.

50 Tertio, ratione prauitatis intentionis et finis eius, quia caro et mundus non intendunt perditionem hominis sed delectationem, demon autem tendit ad damnationem eius. Exemplum: si aliquis gladiator exiret nocte contra aliquem et daret ei cum plano ensis super caput, diceremus: “non erat ille inimicus”. Sed si daret cum puncta uersus uentrem, diceremus: “ille erat crudelis inimicus”, quia interficere uolebat. Sic in proposito. Et sic
55 demon est terribilis hostis et maxime infestat hominem propter tria, ut dicit Augustinus super Genesim Ad Litteram et sanctus Thomas, prima parte, questione centesima decima quarta, articulo primo, scilicet: propter odium in creatorem. Et sic uellet per superbiam quod sic homines ei seruirent, ut ipsi Deo seruiunt.

60 Secundo, propter inuidiam in hominem, quia possidet bonum suum, scilicet: beatitudinem, quam ipse perdidit.

Tertio, propter sue salutis desperationem, nam uellet quod omnes damnarentur sicut ipse. Et sic remedium est ad uirginem recurrere, nam si ille est potens uirgo potentior eo et etiam potentior angelis, quia domina angelorum. Si ille facit perdere gratiam, Maria est medium illam recuperandi, quia mater gratie et domina mundi, separata a temptatione
65 carnis et mundi. Et sic dicit Bernardus Super Missus Est: «in periculis, in angustiis, in tribulationibus et temptationibus, Mariam cogita, Mariam inuoca, non recedat a corde, non transeat ab ore, nam illa tenente non corruis, illa protegente non metuis, illa duce non fatigaris, et sic in te poteris experiri quam merito dictum sit nomen uirginis Marie».

70 Et sic, quacumque temptatione infestetur peccator inuocando ipsam uirginem, *tunc reliquit eum diabolus*. Ad hanc igitur in principio sermonis, etcetera.

<THEMA> *Tunc reliquit eum diabolus*, loco et capitulo ubi supra.

37-38: Iob. 41, 24. | 39: cf. Apoc. 20, 2. | 41-42: Gn. 8, 21. | 69-71: cf. Mt. 4, 11.

55-56: cf. Aug. Hipp., *De Gn. Ad Lit.*, XI, 14, 18. PL 34, 436C; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 114, a. 1, p. 781. | 65-68: Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, II, 17. PL 183, 70D-71A.

In presenti sermone uidebimus unam conclusionem declaratiua euangelii que talis est: sicut Christus propter nostram doctrinam et exemplum uoluit ieiunare, sic propter nostram utilitatem uoluit temptari. Et sic sunt due partes conclusionis. Prima est quod Christus non
75 ieiunauit pro se, sed pro nobis, et sic uoluit ieiunare propter tria.

Primo, ut macerando sanctissimam carnem suam mereretur. Et licet sibi non mereretur intrinsice, scilicet: secundum diuinitatem, nec gratiam nec gloriam nec scientiam nec uirtutem, ut dicit sanctus Thomas in tertio, distinctione decima octaua; et tertia, questione decima nona, tertio, sed meruit ei que sunt extrinseca, scilicet: gloriam corporis,
80 immortalitatem, ascensionem et uenerationem, etcetera. Et sic quo ad humanitatem quolibet actu merebatur, non solum pro se, sed pro nobis. Non autem pro se premium essenziale, ut diximus, sed nobis meruit essenziale, quod nulli alteri conuenit et meritum suum se extendit ad totam naturam humanam, quod non facit meritum alicuius alterius, ut dicit Thomas in tertio, distinctione prima, questione prima, articulo secundo; et distinctione
85 decima octaua, articulo sexto, questiuncula prima. Et sic: «meritum suum est radix omnium meritorum nostrorum, ut dicit sanctus Thomas, a quo habent efficaciam». Hoc autem dicit in secundo, distinctione uicesima septima, articulo sexto; tertio, distinctione quarta, questione tertia, articulo primo, contestatione. Et sic propter meritum quo ad nos ipse ieiunauit, ut sicut Adam per gulam fecit nos reos, ita Christus ieiunando a reatu nos
90 liberaret. Vnde dicit Hieronymus: «sollicite prouidendum est, ut quos saturitas a paradiso expulit, esuries reuocet».

Secundo, uoluit ieiunare ut occasionem et locum daret temptatori, nam ieiunium ordinabatur ad temptationem.

Si dicis: numquid periculosum erat offerre se temptationi et daret locum illi? Dicendum
95 quod in nobis esset periculosum, quia sumus fragiles, sed in illo non. Nam ipse erat Deus et homo et uici non poterat, sed uincere, ex quo nobis exemplum uincendi probatur.

Tertio, uoluit ieiunare ut nobis exemplum ieiunandi prestaret, quia: «omnis Christi actio nostra fuit instructio», ut dicit Gregorius.

Si dicis contra: quia ieiunare non fuit Christi actio, sed passio. Dicendum quod cum
100 Christus ieiunaret secundum humanitatem et sic naturaliter, sicut agens naturaliter repatur, sic patiens reagit. Et sic Christus patiendo agebat quo ad meritum nostrum, etcetera. Voluit autem Christus non solum ieiunare, sed ieiunare quadraginta diebus.

Et si dicis: quare uoluit quadraginta diebus ieiunare? Quia propter meritum nostrum, ut
105 prima ratio tangebatur, satis erat aliquot dies ieiunare cum meritum suum fuerit infinitum ex circumstantia persone, licet non secundum intensionem actus, ut dicit santus Thomas, secundo, distinctione nona, articulo octauo ad secundum; et in *Questiones De Veritate*, questione uicesima nona, tertio ad quartum; et *Quodlibet tertio*, questione secunda, primo; et opusculo tertio, capitulo ducentesimo tricesimo octauo, scilicet: in *Compendio Theologie ad fratrem Reginaldum*, etcetera. Etiam ut locum daret diabolo et ut nos
110 instrueret ad ieiunandum satis erat aliquibus diebus ieiunare et non quadraginta. Dicendum

78: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 18, q. 1, a. 2, p. 932; *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 19, a. 3, p. 166. | 84: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 1, q. 1, a. 2, pp. 32sq; dist. 18, q. 1, a. 6, qc. 1, p. 960. | 85-86: Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 4), lib. 2, dist. 27, q. 1, a. 6, p. 356. | 90-91: Hier., *Ep.*, XXII, 10. *PL* 22, 400C. | 97-98: Gregorius] *NI*. cf. Al. Ins., *S. De Arte Prae.*, I. *PL* 210, 113C; cf. Th. *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 40, a. 1, p. 307. | 105: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 3), lib. 2, dist. 9, q. 1, a. 8 ad 2, p. 480; *Qu. De Ver.* (vol. 2), q. 29, a. 3 ad 4, p. 856; *Qu. Quodl.* (vol. 11), III, q. 2, a. 1, p. 212; *Comp. Th.*, I, c. 238, p. 184.

92: Temptatori] M temptaori, X temptatori.

quod uoluit quadraginta diebus ieiunare et non pluribus nec paucioribus quia hoc conueniebat propter tria.

115 Primo, quia Christus uoluit se ostendere excellentem super alios, ut ipse postea dixit: *ecce plusquam Salomon, ecce plusquam Iona*, Luce undecimo, etcetera. Et sic uoluit ostendere hominis excellentiam, quod non ostenderet diabolo diuinitatem. Et sic si ieiunaret minus quam quadraginta diebus, quibus homines ieiunarent, non ostenderet excellentiam, et si ieiunaret quinquaginta uel centum annis reuelaret diabolo diuinitatem et sic eum non temptaret.

120 Secundo, hoc uoluit ut ad impleret figuram, quia prophete figurabant hoc, scilicet: Moses, Helias et Hiezechiel, nam ille qui ieiunabat erat uerus Deus et homo, licet ieiunaret ut homo, sed ille qui ieiunabat erat uerbum Dei factum caro, etcetera. Et sic Moses illum figurauit in quantum uerbum et Helias ut factum caro. Moses ieiunauit quadraginta diebus et quadraginta noctibus et ieiunando pascebatur eloquio Dei et bis ieiunauit, quia uerbum Dei post incarnationem fuit dupliciter inter nos ieiunando quadraginta diebus, quia in 125 corpore passibili quadraginta diebus ieiunauit. Et sic post resurrectionem quadraginta diebus et sic etiam Moses bis ieiunauit quadraginta diebus.

Primo, dum recepit tabulas, que fuerunt fracte, ut habetur Exodi uicesimo quarto.

Secundo, quando illas recepit infragibiles, ut habetur Exodi tricesimo quarto. Sic Moses fruebatur uerbo Dei et sic uerbum ieiunauit, licet non in quantum uerbum.

130 Primo, ante passionem et resurrectionem. Et sic corpore passibili ante Christus ieiunauit.

135 Secundo, post resurrectionem corpore impassibili, quia tunc ieiunauit, quia licet comedere non conuertebat aliquid in substantiam aliti: «ut dicit Augustinus decimo tertio De Ciuitate Dei: «saluator noster, post resurrectionem, iam quidem spirituali carne, sed tamen uera, cibum et potum cum discipulis sumpsit, non alimentorum indigentia, sed ea qua hoc poterat potestate», ut enim Beda dicit super Lucam: «aliter absorbet aquam terra sitiens, aliter solis radius callens. Illa indigentia, ille potentia», etcetera. Sed Helias figurauit 140 humanitatem, quia potentia fuit Moses, qui solo uerbo ieiunauit, sed Helias in uirtute illius panis subcinericii, cui Deus dedit tantam uirtutem, ut illum nutriret quadraginta diebus itineris usque ad montem Dei Horeb. Sic fuit in figura, quia humanitas Christi fuit nobis cibus in sacramento altaris. Et sic qui erat panis angelorum factus fuit cibus hominum. Et sic nobis dicitur “uiaticum” usque ad gloriam paradisi, quia *cotidie uobiscum sum usque ad consummationem seculi*. Item figuratum fuit Hiezechiel quarto quando dixit: *et tu filii hominis sume tibi laterem et scribes in ea munitiones Hierusalem, et tu sume tibi sartagine ferream et pones eam coram te et pones iniquitatem Israhel in latere sinistro et dormies super eum quadraginta diebus*, etcetera. 145 Later in quo erat descripta pugna ciuitatis Hierusalem erat diuinitas, ut patet de Mose, sed sartago in qua coquebatur lagana tritici cum oleo significabat humanitatem in sacramento, nam passa fuit mediante oleo misericordie, etcetera, Leuitici secundo. Sed peccata domus Israhel et Iuda posita in latere et dormire et affligere latus sinistrum per quadraginta dies est 150 latus sinistrum humanitas, quia dextrum est diuinitas, et afflictum latus sinistrum per quadraginta dies est ieiunium humanitatis per quadraginta dies, etcetera.

113-114: Lc. 11, 32-33. | 127: cf. Ex. 24, 18. | 128: cf. Ex. 34, 1. | 142-143: cf. Mt. 28, 20. | 143-145: Ez. 4, 1-6. | 148: cf. Lv. 2, 4.

133-137: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 54, a. 2, p. 421. | 134-136: Aug. Hipp., *De Civ. Dei*, XIII, 22. PL 41, 395D. | 136-137: Bed., *Exp. In Ev. Lc.*, VI, 24. PL 92, 631B.

155 Tertio, ieiunauit quadraginta diebus ut nobis daret exemplum totiens ieiunare. Nam Christus, cum seruaret legem Mosi uolens, quia dixit: *non ueni legem soluere, sed adimplere*, pluries ieiunauit, sed noluit quod euangelista aliquod illorum describeret, cum esset et
 160 pertinent ad testamentum uetus, sed solum hoc quod ad nouum pertinebat. Vnde per ieiunium quadragessime finitum et terminatum fuit omne ieiunium ueteris testamenti, nam cum in ueteri lege essent decem precepta, que perfici debebant per quattuor euangelia, decies quattuor sunt quadraginta, et sic ad nostram instructionem et exemplum sic ieiunauit Christus. Qui illa ieiunia nunc faceret esset hereticus, quia negaret Christum uenisse ad illa implendum. Si igitur ad nostrum exemplum Christus ieiunauit et nos similiter debemus ieiunare propter tria.

165 Primo, propter Dei reuerentiam, qui in paradiso illud instituit dicendo: *de ligno quod est in medio paradisi non comedas*, etcetera, Genesis secundo, et post quinque milia annorum ipse nos instruendo ieiunauit. Et sic nullus excusetur propter genus, nam hic est rex regum, etcetera, nec propter complexionem delicatam, quia delicatior fuit Christi complexio, quia de pura substantia et mediante spiritu sancto.

170 Secundo, ratione anime ut caro debilitetur et non surgat contra animam. Et sic anima sit aptior ad intelligendum sermones et ad contemplandum orando cotidie, nam caro est rebellis si non maceratur, unde Gregorius in prefatione: «qui corporali ieiunio uitia comprimis, mentem eleuas», etcetera. Exemplum falconis qui in saturitate non facit quod precepit dominus eius, sed ieiunando facit precepta domini sui.

175 Tertio, debemus ieiunare ratione corporis, quia confert ad sanitatem ut dicunt medici, nam: «plures pereunt cibo quam gladio», ut dicit Galenus medicus. Item confert ad pulchritudinem et bonam dispositionem et ad delectationem ciborum, nam delectatio causatur ex conuenienti et limitato cibo, etcetera. Sed quare nos debemus ieiunare quadraginta diebus, etcetera? Dicendum quod propter tria.

Primo, ex statuto ecclesie, nam quarta distinctione, capitulo “Quadragesima” habetur.

180 Secundo, significatione, quia ab illicitis non ieiunamus, sed decem precepta transgredimur, mediandibus quattuor elementis, ex quibus uariantur complexiones. Et sic quaterdecem sunt quadraginta.

185 Tertio, ratione decime temporis, nam sicut pro gratiarum actionibus tritici damus decimam et aliarum rerum, ut nobis iterum dentur a Deo, sic temporis ut longe uiuamus super terram. Et sic a quadraginta remotis diebus quattuor temporum remanent triginta septem ex trecentis sexaginta sex diebus. Sunt triginta sex dies et ex sex datur una dies, sic sunt triginta septem uel aliter que sint loco decime et primitie. Nam ex trecenti sexaginta sunt triginta sex decime et tres primitie sunt triginta nouem. Remanent sex decimandi et primitiandi. Et sic ex decima et primitia illorum damus una diem et sic sunt quadraginta, hoc Gregorius in homilia. Et sic non solum tenemur ieiunare, sed ieiunare quadraginta dies exemplo Christi. Hoc autem tangitur in prima parte euangelii, nam expletis uiginti nouem
 190 annis a Christi natiuitate et incipiente anno tricesimo, quia uiginti quinque decembris compleuerat uiginti nouem et de anno tricesimo erant iam tredecim dies, fuit Christus baptizatus in die epiphanie, ut dicit ecclesia et habetur Luce tertio: *erat Iesus incipiens quasi annorum triginta*. Et sic tunc et statim ut dicit Marcus primo capitulo: *uenit Iesus a Nazareth*

153: cf. Mt. 5, 17. | 162-163: Gn. 2, 17. | 192-193: Lc. 3, 23. | 193-194: Mc. 1, 9-12.

169-170: Gre. Mag., *Lib. Sacr.*, feria IV, c. ieiunii. PL 78, 55C. | 173: Galenus] NI. | 177: cf. Gra., *Decr.*, III, 5, 16-17. PL 187, 1860A. | 188: cf. Gre. Mag., *Hom.*, XVI, 5, PL 76, 1137C.

195 *Galilee et baptizatus fuit a Iohanne in Iordane et statim intrauit desertum*, etcetera. Et sic ieiunauit quadraginta diebus, etcetera. Intrauit autem desertum in die sancti Valentini, que fuit dominica elapsa hoc anno mille quadringenti nonaginta sex, ideo dicit: *ductus est Iesus a spiritu*. Impellente in desertum, quod est inter Hierusalem et Hiericho, de quo habetur Luce decimo in parabola Ade: *homo quidam descendebat a Hierusalem in Hiericho et incidit in latrones*. Hoc dicebat “desertum sanguinis”, sed nunc uocatur “desertum quarantene”, etcetera. Et
200 cum ieiunasset quadraginta diebus, etcetera, postea esuriit, detinebatur calor naturalis, ne ageret in humidum, non illum abstrahendo. Sed actionem suspendendo, sicut in tribus pueris in fornace, Danihelis tertio. Sed expletis quadraginta diebus fuit dimissus in naturam suam et sic non habuit antea esuriam, sicut esset in ligno si per mediam horam combureretur et impediretur a combustionem usque ad quadraginta dies. Sic Christus non
205 habuit maiorem famem tunc quam habuit quando incepit ieiunare, etcetera. Et sic patet prima pars.

Secunda pars principalis est de temptatione Christi, quare uoluit temptari. Dicendum quod uoluit Christus temptari, ut dicit sanctus Thomas, tertia parte, questione quadragesima prima, articulo primo.

210 Primo: «ut nobis contra temptationes auxilium ferret. Vnde Gregorius in homilia: «non erat indignum redemptori nostro quod temptari uoluit, qui uenerat occidi, ut sic temptationes nostras suis temptationibus uinceret, sicut mortem nostram sua morte superauit».

215 Secundo, propter nostram cautellam, ut nullus, quantumcumque sanctus, se extimet securum et immunem a temptationem. Vnde: «et post baptismum (ut dicit Hilarius) temptari uoluit, quia uictoria magis est ei exoptanda de sanctis». Vnde Ecclesiastici secundo: *fili, accedens ad seruitutem Dei, sta in iustitia et timore et prepara animam tuam ad temptationem*.

220 Tertio, propter exemplum, ut, scilicet: nos, instrueret qualiter diaboli temptationes uincamus, unde Augustinus in quarto De Trinitate dicit quod: «Christus diabolo se temptandum prebuit, ut ad superandas temptationes eius mediator esset, non solum per adiutorium, uerum etiam per exemplum». Hoc autem tangit in secunda parte euangelii, nam ut dicunt doctores, cum diabolus sciret sacram scripturam et in illa uideret quod filius Dei esset incarnandus ad redimendum mundum a potestate sua, sollicitus fuit considerare
225 omnes excellentes, qui in mundo fuerunt nati. Et sic explorauit ipsum Hieremiam utrum esset et uidens quod in Egipto lapidatus fuerit, alium esse credidit, sed dum uidit Iohannem baptistam, credidit ipsum fore propter maximam eius sanctitatem et uitam, sed quia uidit ipsum genitum esse ex comixtione uiri cum femina, credidit illum non esse. Suspiciatus est autem esse illum Christum natum, sed dum uidit illum natum de muliere, credidit non esse
230 redemptorem nec filium Dei, sed dum uidet illum esse ex uirgine et sine uiri semine, credidit illum esse, quia non fuit de mundo nec de uiro, sed de celo. Sed iterum dum illum uidit plorantem in presepio, dixit illum non esse, sed dum uidit quod in illo presepio adorabatur ab angelis, suspiciatus fuit illum esse. Sed dum octauo die uidit illum circumcidi et esse sub lege et remedium peccanti sumere, credidit non esse illum, sed dum per quinque
235 dies post uidit reges maximos ad illum uenire et cum signo celestis stelle esse conductos et illum ut Deum adorantes, tunc credidit illum esse. Sed dum fuit quadraginta die in templo presentatus ut ceteri et obtulisse sacrificium et redimi quinque siclis, etcetera, credidit non

196-197: cf. Mt. 4, 1. | 198: Lc. 10, 30. | 202: cf. Dn. 3, 6. | 217-218: Sir. 2, 1.

210-222: cf. Th. Aq., *S. Tb.* (vol. 4), III^a, q. 41, a. 1, p. 313. | 210-213: Gre. Mag., *Hom.*, I, 16, 1. PL 76, 1135C. | 215-216: Hil., *Comm. In Mt.*, III, 1. PL 9, 928B. | 220-222: Aug., Hipp., *De Tr.*, IV, 13, 17. PL 42, 899C.

esse talem. Sed dum uidit tam honorifice esse receptum ab Anna et Symeon et quod Symeon dixit: *nunc dimittis*, etcetera, *quia uiderunt oculi mei salutare tuum*, et illum esse lumen ad reuelationem gentium et gloriam plebis Israhel, tunc credidit illum esse. Sed finaliter dum ad Iohannem iuit, quem talem esse non credebatur et ad baptismum suum esse subiectum, dixit non esse illum, sed dum a Iohanne audiuit: *ego a te debeo baptizari*, et uidit supra illum spiritum sanctum in forma columbe et audiuit uocem patris dicentis: *hic est filius meus dilectus*, etcetera, Matthei tertio. Quam uocem nunquam super alium audierat, credidit magis illum esse, sed etiam dubius remanebat, ideo secutus fuit illum ad desertum, ideo dicitur: *et accessit temptator*. Dicitur “temptator” quia proprium eius officium est temptare. Item quia ab ipso fuit prima temptatio, a qua ortu habuerunt alie temptationes. Item quia intentio sua est temptare et non aliorum. Item quia utitur aliis ad temptandum. Hic demon, ut dicunt doctores, fuit Lucifer, quod patet tripliciter.

250 Primo, quia ut princeps aliorum promittit omnia regna.

Item quia cum Christus fuerit homo, in quo plura miracula uidit esse facta quam in aliquo alio, clarum est quod si Lucifer fuerit ille qui temptauit Adam, quod etiam iste fuerit, quia cum Christus excellentior uidebatur ei.

Item hoc patet per ordinem temptationum, nam sicut aliquis cognoscitur in uerbis uel in scripta uel ordinatione dicendi, sic iste. Nam sicut de tribus temptauit primum hominem, sic hic de tribus, sicut illum temptauit de gula, superbia et auaritia, sic istum. Nam primo dixit: *in quacumque die comederitis*. Secundo dixit: *eritis sicut dii*. Tertio: *scientes bonum et malum*, etcetera. Nam auaritia est inordinatus appetitus cuiuscumque rei, accessit igitur ad eum in habitu hypocritarum, quia illi pharisei tali habitu utebantur. Etiam Helias, ut habent Carmelite, etcetera, cum barba proluxa, oculis proiectis in terra, accessit ad eum et dixit: “aue domine, uidi sanctitatem maximam tuam, ieiunasti quadraginta diebus sine aliquo cibo et sine societate. Vidi ante ipsum Mosen ieiunantem, sed loquebatur cum Deo et si locutio cuiuscumque tollerat horam comedendi, ut patet in negotiatoribus et lusoribus, etcetera, et si sumptio alicuius cibi fortissimi etiam dilatatur, ut patet in cenantibus superflue, qui nolunt comedere postea per diem, sic in Mose locutio diuina a fortiori, etiam per secundum ipsi Helie accidit, nam primus loquebatur cum Deo et pascebatur eloquio diuino. Secundus, scilicet: Helias, ambulauit, et sic ambulando homo non sentit famem ut stando, et etiam comederat panem cinerum, et in fortitudine illius ambulauit usque ad montem Dei Horeb, etcetera. Sed tu solus sine societate, sine itinere, sine comixtione precepti ieiunasti, et propria uirtute. Certe uidi ego et credidi quod sis filius Dei. Igitur: *si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant?* Erant autem coram eis duodecim lapides, quos extraxerat a Iordane Iosue in transitu fluminis et fecit illos ponere in monte ad memoriam futuram, ut habetur Iosue quarto. “Video autem in facie tua quod si haberes panem comederes, in potestate tua est hoc, nam non oportet nisi quod precipias uerbo, dic igitur ut lapides isti panes fiant”, etcetera. Sed dominus non respondet ei ad interrogatum, sed ad uerba et dicit: *scriptum est Deuteronomii octauo quod non in solo pane uiuit homo, sed ex omni uerbo quod procedit ex ore Dei*. Et hoc non intelligitur de cibo spirituali solum, ut multi exponunt, nam diabolus dicebat ei de cibo corporali et auctoritas etiam, Deuteronomii octauo, dicit de cibo corporali, scilicet: de manna, nam Moses dixit filiis Israhel, Deuteronomii octauo: *afflixit te penuria et dedit tibi cibum manna quod ignorabas tu*, etcetera, *ut ostenderet tibi quod non solo pane uiuit homo, sed in omni uerbo quod procedit ex ore domini*. *Vestimentum tuum*, etcetera. Igitur de cibo corporali intelligitur. Et sic Christus ostendit ei quod nulla erat talis necessitas panis, ut ille dicebat quod si Deus

239: cf. Lc. 2, 29-30. | 242-243: Mt. 3, 14-17. | 245-246: cf. Mt. 4, 3. | 257: cf. Gn. 3, 5. | 270-271: cf. Mt. 4, 3. | 273: cf. Ios. 4, 20. | 275-276: cf. Mt. 4, 4; Dt. 8, 3. | 279-281: Dt. 8, 3-4.

260: Proluxa] X pralixa. | 265: Fortiori] M fotiori.

285 diceret alicui creature quod nutrirer sic, daret nutrimentum ut panis. Et sic dicit: *ex omni uerbo quod procedit de ore Dei*, id est, quod mandaret Deus. Item de spirituali cibo potest intelligi *non solo pane uiuit homo*, quia sicut corpus aliter alimento corporali, sic anima spirituali, et sic de omni uerbo, etcetera. Item utroque modo non in solo pane, etcetera, sed ex omni uerbo quod procedit ex ore Dei, nam Moses corporaliter et spiritualiter uixit quadraginta diebus, Exodi uicesimo quarto, etcetera. Et sic demon nihil certum habuit ex Christi responsione, sed credidit illum esse scientificum in scriptura et sanctum in uita, sed

290 non credidit illum esse filium Dei, nam dicebat intra se, si esset filius Dei, parum erat illi dicere quod lapides fierent panes, ex quo non fecit conuersionem, non debet esse filius Dei. Tunc autem dixit ei: “ueni, eamus in ciuitatem Hierusalem et illic poteris refectionem sumere”. *Tunc autem assumpsit eum diabolus in sanctam ciuitatem et statuit eum super pinaculum templi et dixit ei*, etcetera.

295 Videns autem demon quod non potuit illum cognoscere per gulam, putando hominem doctum et sanctum esse, uoluit illum temptare de inani gloria et superbia, ex qua homines sancti temptantur. Et sic dixit ei quod irent in ciuitatem Hierusalem et assumpsit eum non mano ducendo ut quidam uolunt et persuadendo, nam cum a monte illo quarantene usque ad Hierusalem sint leuce undecim et ab isto monte usque ad montem in quo postea ductus

300 fuit leuce tres, sic in illa die Christus ambulasset uiginti quinque leucas, quod non est possibile sine miraculo, et non erat decens quod Christus operaretur miraculum in fauorem temptationis demonis. Quod hoc esset patet, nam temptationes fuerunt facte eadem die, nam si non, tunc ieiunasset plures quam quadraginta dies, quod non est uerum, nam finitis illis accessit demon, unde: *cum ieiunasset quadraginta*, etcetera. Igitur, si non comedit donec

305 fuerunt finite temptationes, quia dicit: *reliquit eum diabolus et accesserunt angeli et ministrabant ei cibum*, etcetera, tunc comedit.

Et sic patet quod eadem die explete fuerunt temptationes. Et sic si in suis pedibus Christus ambulasset, sine miraculo non potest esse, quia primo iret a ieiunii deserto usque ad excelsum montem, scilicet: Thabor, ut aliqui dixerunt, uel ad montem magis excelsum

310 qui esset in mundo, ut mons Olympii uel Armenie, etcetera, uel usque ad montem qui communiter dicitur distare ab illo quarentene per tres leucas. Et de isto creditur magis, nam nunquam terra sancta fuit sine christianis permissione diuina, ut a memoria hominum non caderet illum secretum, et sic peregrini illum montem uisitant, igitur, etcetera. Sed ab illo in Hierusalem sunt leuce quattuordecim et undecim essent leuce uiginti quinque, quod esset

315 impossibile in una die pergere Christum, cum esset delicate complexionis, ut patet quia fatigatus stetit circa puteum Samaritane. Et sic patet quod fuisset assumptus a demone et non mirum, ut dicit Gregorius: «cum ipsi permiserit a membris suis crucifigi», etcetera.

Et sic demon applicando uirtutem suam illum portauit in Hierusalem, nullis uidentibus, potentia diuina, et constituit eum super pinaculum templi Salomonis, in quo erat quedam

320 camera cum quodam pulpito, in quo sermones fiebant et lectiones. Et ostendit ei cathedram in qua multos de inani gloria deceperat et dixit ei qualiter eum duxerat in ciuitatem ex illo deserto, ut esset nota gloria sua, nam in illa solitudine non erat hominibus nota. Et sic demon ostendebat se esse bonum angelum et quod bono zello illud faciebat et sic extraxit illum ad quoddam deambulatorium, ex quo uidebatur platea coram in templo, in

325 qua erant multi columbas ementes et uedentes et sacrificantes, etcetera. Et dixit Christo quantam gloriam haberet, si illi omnes suam uiderent sanctitatem. Et sic dixit ei: *si filius Dei es, mitte te deorsum*. Et probat quod nullum periculum esset ei dicendo: *angelis suis mandabit de*

283-285: cf. Mt. 4, 4. | 288: cf. Ex. 24, 18. | 293-294: cf. Mt. 4, 5-6. | 304: cf. Mt. 4, 2. | 305-306: cf. Mt. 4, 11. | 316: cf. Io. 4, 6. | 326-327: cf. Mt. 4, 6. | 327-328: Ps. 90, 11-12; cf. Mt. 4, 5.

317: cf. Gre. Mag., *Hom.*, XVI, 1. PL 76, 1135BD.

330 *te, ut in manibus tollant te, ne forte, etcetera, Psalmi nonagesimo. Nam demon uiderat quod allegauit sacram scripturam, sic ipse similiter allegat et non uere, sed false, nam illud Psalmus nonagesimus non de Christo, sed de homine iusto dicitur. Nam Christus qui erat lapis, ut dicit Isaias et Apostolus: *petra autem erat Christus*, prima Corinthiis decimo, non poterat ad lapidem pedem offendere, etcetera. Respondet autem Christus: *scriptus est: "non temptabis dominum Deum tuum"*, Deuteronomii sexto. Nam sine necessitate non erat Deus temptandus, etcetera.*

335 Tunc dicit iterum: *assumpsit eum in monte excelsum ualde et ostendit ei omnia regna mundi et gloria eorum*. Et sic uertit eum uersus orientem et dicit signando cum digito: "ecce illic est Serica regio, illic Scithia, illic Babilonia, etiam illic est India magna, in qua sunt multi lapides pretiosi, maxime in insula Taprobana", etcetera.

340 Secundo, uertit se uersus septentrionem et dicit: "illic est Sarmartia, etiam Armenia, Mesopotamia et etiam magna Grecia felicissima".

Item uertitur tertio ad meridiem et dicit: "illic stat Libia et Egiptus fertilissima et Ethiopia, a qua aurum abundat, et Felix Arabia, a qua species multe oriuntur".

345 Quarto, uertit se ad occidentem et dicit: "illic iacet Mauritania, a qua multe diuitie sunt in Hispania, Germania et Gallia, etcetera. Licet ista sint magna: *omnia tibi dabo si cadens adoraueris me*", etcetera. Tunc dicit Christus: "*uade Satana, scriptum est dominum Deum tuum adorabis et illi soli seruias*", etcetera. In aliis temptationibus respondit cum multa patientia, in ista uero impatienter, ostendendo nobis quod iniurias proprias patienter debemus tollerare, sed iniurias Dei impatienter, nam comedere et descendere pertinebat ad humanitatem, sed adorare ad Deum, etcetera. Sic debet quilibet christianus facere, nam iniuratur Deus in 350 tribus preceptis.

Prime tabule, proximus uero in septem.

Secunde tabule, et sic quando uidet peccatum heresis uel superstitionis, quando iurare nomen suum et blasphemare, quando dies domini non seruatur et etiam quando uidet quod temptat in aliquo, quod est contra Dei mandatum, debet dicere: "uade Satana".

355 Et sic dicendo, *tunc reliquit eum diabolus* et habet hic gratiam et in futuro gloriam, quam nobis, etcetera. Amen.

331: I Cor. 10, 4. | 332-333: Mt. 4, 7; Dt. 6, 16. | 335-336: cf. Mt. 4, 8. | 344-346: cf. Mt. 4, 9-10. | 355: cf. Mt. 4, 11.

339: Septentrionem] M, X setemptrionem.

SERMO QVINQVAGESIMVS ET TERTIVS IN EADEM DOMINICA PRIMA QVADRAGESIME

<THEMA> *Ductus est Iesus in desertum*, Matthei quarto capitulo.

Originaliter, etcetera.

5 In principio generis humani totus mundus erat quoddam desertum et non erat terra
populata nisi una partiuncula eius, que dicebatur “paradisus”. Ista fuit fertilis et
populatissima, in qua fructus diuersorum generum et aqua amena illius fontis, qui in
quattuor flumina diuidebatur, etcetera. Et sic dicebatur “hortus deliciarum”, in quo erant
Adam et Eua collocati. Sed propter peccatum eorum proiecti fuerunt a paradiso, ut patet
Genesis tertio. Et sic, ut dicit Damascenus in tertio et Anselmus *Cur Deus homo*, quia
10 reparatio debuit correspondere preuaricationi, sicut Adam de loco ameno et populato exiuit
ad desertum huius mundi, conueniens fuit quod redemptor ueniret a loco populato et
ameno, qui erat celum empireum, et ueniret in desertum huius mundi per nouum effectum
incarnationis, et sic dicit ipse Christus: *exiui a patre et ueni in mundum*, etcetera, Iohannis
15 decimo sexto. Sicut ignis sine hoc quod dimittat locum, suum comburit stupam et facit
nouum effectum in illa, sic filius Dei sine hoc quod dimitteret celum nec patrem, quia ipse
dicit: *pater in me et ego in patre*, etcetera, Iohannis decimo quarto. Venit in mundum per
nouum effectum incarnationis et sic filius Dei uenit in mundum desertum. Quod mundus
fuerit desertum patet quia desertum dicitur, id est, destitutum, scilicet: a tribus, a uia, a cibo
20 et ab aqua potabili. Et sic post peccatum Ade fuit mundus destitutus his tribus, unde Dauid
dicebat: *in terra deserta, inuia et inaquosa, sic in sancto apparui tibi*, etcetera, Psalmi sexagesimo
secundo, unde Augustinus in glosa: «deserta a cibo, inuia a patria, inaquosa gratie». Hec tria
ducta fuerunt per Christum in mundum.

Primo, ipse uia fuit et illam mundo ostendit, unde dicit Iohannis decimo quarto: *ego sum
uia*, etcetera.

25 Item cibum dedit, unde dicit: *ego sum panis*, etcetera, *caro mea uere est cibus*, Iohannis sexto.

Item dedit aquam gratie, unde Iohannis quarto quando loquebatur cum samaritana dixit:
si scires, etcetera, tu forsitan petisses ab eo et dedisset tibi aquam uiuam, scilicet: gratie, de qua in
Psalmo quadragesimo primo: *sitiuit anima mea ad Deum fontem uiuum*, etcetera. Et licet ista tria
fuerint a Christo principaliter et tamquam a fonte, sunt tamen data a nobis mediante Maria,
30 nam si Christus habuimus mediante illa, etiam habuimus illa tria mediante ea.

Primo, Maria fuit mediatrix uie, nam nunquam aliquis in mundo potuit uiam inuenire
quam ipsa, nam angelus prius positus in uia mox illam errauit etiam Adam et per
consequens omnes alii, unde Psalmi centesimo sexto: *errauerunt in solitudine, in inaquoso uiam
ciuitatis habitaculi non inuenerunt*.

35 Sed que fuit causa? Dico quod causa fuit quia ille qui eleuat oculos ad celum perdit uiam,
sic primus angelus dixit: *ascendam in celum et ero similis altissimo*, Isaie decimo quarto. Item
Adam et Eua eleuauerunt oculos per elationem et sic perdiderunt uiam. Sed Maria inuenit

2: Mt. 4, 1. | 9: cf. cf. Gn. 3, 24. | 13: Io. 16, 28. | 16: Io. 14, 11. | 20: Ps. 62, 3. | 23-24: Io. 14, 6. | 25: Io. 6,
51-56. | 27: Io. 4, 10. | 28: Ps. 41, 3. | 33-34: Ps. 106, 4. | 36: Is. 14, 14.

9: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, III, 1. PG 94, 982A-983C; cf. Ans., *Cur Deus Ho.*, II, 6. PL 158, 403D-404A. |
21: Augustinus] *Auctor err.*, cf. Pseu. Hier., *Bre. In Psal.*, LXII. PL 26, 1000CD.

8: Propter] M proter. | 9: Damascenus] M Damsценus. | 18: ¹Desertum] M desuerum. | 33: Centesimo
sexto] M, X sexagesimo secundo.

uiam per humilitatem dicendo: *ecce ancilla domini, fiat mihi*, etcetera. Vnde Bernardus in sermone dicit: «facta est Maria humilitas scala celestis, per quam saluator descendit ad terram». Figura huius habetur Exodi decimo tertio, quando filii Israhel ambulauerunt per desertum sine uia, dirigebantur per columnam nubis, hec autem fuit uirgo Maria. Nam sicut illa columna nubis erat recta, sic uirgo Maria, sicut illa continebat in se lumen solis, sic uirgo Maria, unde de ipsa habetur Hiezechielis tricesimo secundo: *solem nube tegam*. Et sicut columna ostendit eis uiam, sic Maria uirgo ostendit mundo, etcetera.

Secundo, Maria uirgo fuit medium ad dandum cibum mundo, unde Prouerbiorum ultimo dicitur: *mulierem fortem*, etcetera, *facta uelut nauis de longe portans panem suum*, hec fuit uirgo Maria que portauit panem de celo. Figura Exodi decimo sexto, quando in deserto fuit datum manna, dabatur enim mediante aurora in qua condensabatur. Sic spiritus Dei fuit in aurora uirginis Marie condensatus et organizatus, etcetera, unde: *spiritus est Deus*, scilicet: pater est spiritus, filius est spiritus, licet attribuatur spiritui sancto, etcetera. Quod uirgo Maria sit illa aurora patet, nam sanctus Thomas dicit in quarto, distinctione tricesima, questione secunda, articulo primo, questiuncula prima ad primum, quia: «fuit confinium ueteris et noue legis, ut aurora noctis et diei». Vnde de ea dicit Salomon capitulo sexto: *que est ista que progreditur quasi aurora*, etcetera. Et sic mediante illa aurora adueniente pruina in qua limpide reciperetur, sumebatur manna. Sic mediante Maria precedente plenitudine gratie recipimus manna uerbi diuini.

Tertio, uirgo Maria fuit media ad hoc, ut reciperemus aquam gratie. Figura in deserto quando non habebatur aqua, Numeri uicesimo: *cum uirga percussa fuit petra bis et exiuit aqua uiua*. Hec petra fuit Christus, unde Apostolus prima Corinthiis decimo: *bibebant autem de spiritali consequente eos petra. Petra autem erat Christus*. Sed licet Christus esset fons gratie, ut diximus, sed aqua illa habita fuit mediante uirga, que erat uirgo Maria, unde Isaie undecimo: *egredietur uirga de radice Iesse et flos*, etcetera. Dicit Augustinus: «uirgo est uirga, Christus est flos», etcetera. Et sicut petra fuit percussa mediante uirga bis, primo iuncta uirga cum petra et aqua non exibat, fuit quando post uerbum: *ecce ancilla domini*, etcetera, concepit in utero et in illo habuit fontem uite. Sed non exiuit aqua pro populo, nisi quando secundo fuit percussa petra et fuit in passione eius quando *stabat circa crucem mater Iesu*, Iohannis decimo nono, uel percussa fuit petra cum uirga quando Longinus aperuit latus Christi, Iohannis decimo nono. Et sic Maria fuit medium gratie tripliciter.

Primo, illam in utero recipiendo in conceptione.

Secundo, dando illud quo mediante in mundo exiuit gratia, scilicet: mediante sanguine suo pretioso, quem uerbo communicabit in utero. Et sic quando aqua in passione fluxit et sanguis, fundata fuerunt sacramenta, in quibus est fons gratie nobis. Nam sicut in phlebotomia exeunt spiritus cum sanguine, sic in Christi passione cum sanguine exiebat spiritus gratie ratione unionis.

Tertio, fuit medium dispensandi ad peccatores. Et sic stabat Maria circa crucem ad illam partem dexteram, per quam Christus fuit a milite percussus, et sic mediante ea saluus fuit latro illius partis dextere, ut daret exemplum peccatoribus, quod illa mediante debent

38: cf. Lc. 1, 38. | 40: cf. Ex. 14, 21. | 43: Ez. 32, 7. | 46: Prv. 31, 10-14. | 47: cf. Ex. 16, 15. | 49: cf. Io. 4, 24. | 53-54: Ct. 6, 9. | 58-59: Nm. 20, 11. | 59-60: I Cor. 10, 4. | 62: Is. 11, 1. | 64: cf. Lc. 1, 38. | 66: cf. Io. 19, 25. | 67: cf. Io. 19, 34.

39-40: Bernardus] *Auctor err.* cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CCVIII, 10. PL 39, 2133C. | 52-53: Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 9), lib. 4, dist. 30, q. 2, a. 1, qc. 1, p. 344. | 62-63: cf. Aug. Hipp., *De Symb. Ad Cat.*, III, 4, 4. PL 40, 655A.

saluari, nam latro sinister, quia separatus erat a uirgine, ideo perditus fuit et damnatus. Vnde Bernardus in sermone uirginis dicit de ea: «sicut a te despectus et auersus neccesse est quod
80 pereat, sic ad te reuersus et ad te respectus impossibile est quod pereat. Filioli, hec peccatorum scala, hec mea maxima fiducia, hec tota ratio spei mee». Hec ille.

Et sic, licet Christus sit uia, sit cibus, sit fons gratie, ad illum debemus ire per Mariam, unde Bernardus in sermone secundo aduentus: «uirgo regia ipsa est uia per quam saluator
85 studeamus et nos ad ipsum per eam ascendere, qui per ipsam ad nos descendit, per eam uenire in gratiam ipsius qui per eam in nostram misericordiam uenit. Per te igitur accessum habeamus ad filium, o benedicta inuentrix gratie, genitrix uite, mater salutis, ut parte suscipiat nos qui per te datus est nobis».

Igitur, si ad istum fontem gratie uolumus peruenire, ad hanc uirginem recurramus, qua
90 mediante *ductus est Iesus in desertum*. Ad hanc igitur in principio sermonis, etcetera.

<THEMA> *Ductus est Iesus in desertum*, loco et capitulo ubi supra.

In hoc sermone uidebimus unam conclusionem talem: quod sicut Christus exiuit in desertum, nobis neccesse est exire in desertum et eo modo ut ipse exiuit, et sic est una conclusio habens duas partes. Prima est quod nobis est necessarium exire in desertum
95 penitentiae. Secunda est quod illo modo ut Christus exiuit nos debemus exire.

Prima patet nam penitentia est necessaria omnibus adultis, quia omnes sumus cum peccato, unde prima Iohannis primo: *si dixerimus quod peccatum non habemus, ipsi nos seducimus et ueritas in nobis non est*. Igitur stat sic ratio, iustificatio impii non potest esse sine gratia, sed gratia non potest haberi sine peccati expulsionem, quod sit per detestationem per penitentiam
100 igitur, etcetera. Item confirmatur, sicut se habet baptismum ad originale, sic penitentia ad mortale, sed peccatum originale non dimititur sine baptismo. Igitur nec mortale sine penitentia, sed quod ista se habeant a simili patet De Consecratione, distinctione quarta, capitulo “non potest”, etcetera. Probatur etiam auctoritate Augustini dicens: «nemo sue uoluntatis arbiter constitutus potest nouam uitam inchoare, nisi prius ueteris uite peniteat»,
105 et habetur De Consecratione, distinctione quarta, capitulo “omnis”, etcetera.

Sed contra: tunc quando adultus baptizatur penitentia prederet baptismum. Dicendum quod sic, ut dicit sanctus Bonaventura in quarto, distinctione quarta, in qua Magister adducit illam auctoritatem Augustinus De Penitentia. Dicit quod: «Augustinus non loquitur de penitentia ut est sacramentum, sed ut est uirtus cuius actus preedit in adultis
110 baptismum». Probatur etiam conclusio exemplo Hieronymi, unde dicit De Penitentia, distinctione prima, capitulo “secunda tabula”, etcetera, quod: «penitentia est secunda tabula post naufragium». Nam, ut dicit sanctus Bonaventura in quarto, distinctione decima quarta, in qua magister loquendo de necessitate penitentiae ducit auctoritatem Hieronymi dictam. Dicit quod: «mare est hic mundus, secundum illud Psalmum centesimo tertio: *hoc mare magnum*,
115 etcetera; nauis est ecclesia; naufragium est corruptio et fractio in Adam, in qua fractione omnes filii huius seculi iactati sunt in undis maris, sed ab hoc naufragio primo

90-91: cf. Mt. 4, 1. | 97-98: I Io. 1, 8. | 114-115: Ps. 103, 25.

79-81: cf. MF. Ans., *Orat.*, LII. PL 158, 956C; cf. Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 7. PL 183, 441D. | 83-88: Bern. Cl., *In Adv. Dom.*, II, 5. PL 183, 43AB. | 102: cf. Gra., *Decr.*, III, 4, 4. PL 187, 1793B. | 103-105: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CCCLI, 2. PL 39, 1537AB; cf. Gra., *Decr.*, III, 4, 96. PL 187, 1831A; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 68, a. 4, p. 543. | 108-110: cf. Bon., *Sent.* (vol. 4), IV, dist. 4, par. 1, a. 2, q. 3, p. 94. | 111-112: cf. Hier., *Ep.*, CXXX, 9. PL 22, 1115BC; cf. Gra., *Decr.*, II, 33, 3, 72. PL 187, 1548A. | 114-119: cf. Bon., *Sent.* (vol. 4), IV, dist. 14, p. 1, dub. 1, p. 313.

liberatur homo per baptismum, qui restituit innocentiam et gratiam perditam, et sic est prima tabula. Et quia per peccatum subsequens illam non possent recuperare, cum non iteretur, ideo indigent secunda et hec est penitentia».

120 Sed contra: si est secunda tabula igitur est secundum sacramentum ecclesie, non ualet
consequentia. Nam Martinus est secundus archiepiscopus huius ecclesie, ergo est secunda
persona ecclesie, cum non omne sacramentum sit tabula, sed ista duo, scilicet: baptismus et
penitentia. Exemplum: quando peccatum esse scriptum in aliqua tabula, sicut habent
125 agareni, si tabula est tersa et polita quando est noua, cum aqua tollitur scriptura, sed quando
talis non est, non tollitur nisi delendo per rasuram. Sic quando homo habet peccatum
originale tollitur nouiter mediante aqua baptismi, sed quando in tabula inueterata ponitur,
per rasuram delere opus, ut peccatum mortale, et sic dicit Dauid in Psalmo quinquagesimo:
secundum multitudinem, etcetera, *dele iniquitatem meam*. De his duobus loquitur quando dicit:
amplius laua me ab iniquitate mea, scilicet: originali, que est Ade, *et a peccato meo*, scilicet:
130 mortale, *munda me*. Et sic ista penitentia adultis est necessaria et tam necessaria quod etiam
(ut est quedam passio appetitus sensitiui) reperiatur in brutis, quia canis tristatur et dolet de
errore auis. Sed ut est uirtus cum electione, semper fuit necessaria a principio mundi, sed
est duplex, scilicet: habitualis et in potentia et actualis. Habitualis reperitur in innocentibus
per habitum infusum, ut dicit Sanctus Doctor in quarto, distinctione decima quarta,
135 questione prima, articulo tertio, questiuncula prima, obiectione. Et etiam est in beatis isto
modo.

Sed si dicis: frustra est potentia que non reducit ad actum, etcetera. Dicendum quod in
beatis etiam reducit ad actum, non quod illi doleant, nam ut dicit Gregorius, quod sicut
140 sani recordantur de illis doloribus, quod in infirmitate sustinuerunt, et hoc sine dolore et
cum gaudio, sic beati, ut dicit sanctus Thomas quarto, distinctione decima quarta, questione
prima, articulo tertio, questiuncula tertia. Vnde Petrus gaudebit de penitentia facta et
Magdalena et Maria Egipciaca, etcetera, et isti habebunt actum penitentie, non quo ad
dolorem, sed agendo gratias de misericordia Dei. Sed in uirgine est isto modo penitentia,
agendo gratias de preservatione peccati. Sed in Christo nullo modo fuit penitentia actu nec
145 potentia, sicut nec materia eius, quod est peccatum, quia dicit quandam imperfectionem et
illam presupponit, sicut nec in ipso fuit fides, sed clara uisio, quia fides dicit
imperfectionem, sed dolor ieiunium, etcetera. In illo non erat penitentia sed pena pro
nostris peccatis, quia *uere languores nostros ipse tulit*, etcetera, Isaie quinquagesimo tertio.

Et sic patet quod penitentia est necessaria, nam sicut filii Israhel exeuntes de Egipto ad
150 terram promissionis ire non potuerunt sine hoc quod per desertum transirent, sic nos
exeuntes a peccato in terram illam, de qua Psalmi uicesimo sexto: *credo uidere bona domini*,
etcetera. Et: *portio mea domine in terra uiuentium*, etcetera. Non possumus peruenire nisi
transeamus desertum penitentie et ut Christo istam necessitatem ostenderet nobis, *ductus est
Iesus in desertum*. Quo ad primam partem sermonis nostri, ideo sequamur secundam.

155 Secunda pars est quod eo modo debemus exire ut Christus, scilicet: cum tribus
conditionibus. Quia ipse exiuit: primo, in deserto; secundo, a spiritu; tertio, ut temptaretur.
Sic et nos.

128-130: Ps. 50, 3-4. | 148: Is. 53, 4. | 151: Ps. 26, 13. | 152: cf. Ps. 141, 6. | 153-154: cf. Mt. 4, 1.

134: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 14, q. 1, a. 3, pp. 62-63. | 138: cf. Gre. Mag., *Mor.*, IV, 31. PL 75, 671AB. | 140: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 14, q. 1, a. 3, qc. 3, p. 60.

117: Innocentiam] M innotentiam.

Primo, debemus exire in desertum solitarium tripliciter. Primo, quo ad corpus; secundo, quo ad animam; tertio, quo ad societatem.

160 Primo, quo ad animam abstrahendo illam a negotiationibus et perturbationibus, unde dicit Philosophus septimo Physicorum quod: «anima in quiescendo fit sapiens et prudens», sic omnes artifices, omnes negotiatores et apothecarii, etcetera. Debent superfluas negotiationes dimittere, ideo dixit Gregorius quod: «miles uel negotiator uel alicui officio deditus (quod uix sine peccato exercere potest) non potest uere penitere», et habetur a
165 Magistro in quarto, distinctione decima sexta, quia in militibus sunt uiolentie, in negotiatoribus deceptiones, in thelonariis et uectigalibus immoderate exactiones, etcetera. Et sic omnes occupationes anime debent isto tempore dimitti et ab ipsa expoliari, ut liberius uacet seruitio Dei.

170 Secundo, debet etiam exire in desertum quo ad corpus, scilicet: dimittendo uanum ornatum, superfluam compositionem, pompam et huiusmodi dimittere exquisitum lectum quo ad tactum, delicatum cibum quo ad gustum, inhonestum uisum, odores excitantes ad malum, etcetera, et musicas uanas quo ad auditum. Sed continuare sermones, missas, etcetera.

175 Tertio, exire in solitudinem quo ad societatem malam, dimittendo personas que illum inducebant ad peccatum, ut cum quis habet concubinam uel econuerso. Debet se isto tempore separare ab illa, quia alias esset in peccato continuo.

Et si dicis: hoc est difficile. Dico quod saltem isto tempore quadragessime separetur, quod dominus dabit ei modum postea, nam Deus non uult nisi tuum assensum solum incipias, ipse perficiet.

180 Secundo, Iesus ductus fuit a spiritu sancto impellente, sic tu ad penitentiam. Non timore pene, non simulatione et ostensione, non hypocrisi, sed ut Deo reconcilieris et gratiam consequaris.

185 Tertio, *ductus est ut temptaretur*, ut tu non mireris si quando accedis ad penitentiam magis temptaris, quia tunc demon magis infestat. Ideo Christus post baptismum fuit temptatus, unde legitur in Vitis Patrum quod quidam eremita uidebat infinitam legionem demonum supra unum monasterium extra ciuitatem, sed supra ciuitatem unum solum uidebat demonem. Interrogauit quendam ex demonibus: “quid esset hoc?” Dixit ei: “quando capta est ciuitas solum indiget uno capitaneo, sed quando est obsessa multitudine”, etcetera. Ideo dicitur Ecclesiastici secundo: *fili accedens ad seruitium Dei, prepara animum tuum ad temptationem*.
190 Non propter hoc debet quis desperare, quia ut dicit Innocentius: «non desperet qui temptatur, quia temptatus est saluator», credat quod omnis temptatio potest uinci ab homine, unde Apostolus prima Corinthiis decimo: *fidelis Deus, quia non relinquet uos temptari, ultra id quod potestis*. Nam si precipit nobis uincere temptationem, non est impossibile hoc, nam: «qui dixerit Deum impossibilia precepisse, anathema sit», etcetera.

195 Si dicis: qualiter sunt uincende? Dicendum quod debemus nos armari per ieiunium, unde Apostolus in epistola hodierna dicit: *exhibeamus nos ministros in multa patientia in ieiuniis*,

183: cf. Mt. 4, 1. | 189: Sir. 2, 1. | 192-193: I Cor. 10, 13. | 196: cf. II Cor. 3, 4-5.

161: cf. Arist. Lat., *Phys.*, VII, 3, 247b24, p. 267; cf. Th. Aq., *Qu. De Ver.* (vol. 2), q. 10, a. 6, p. 311. | 163-164: Gre. VII., *Conci. Rom.*, V, 5. PL 148, 801B; cf. Petr. Lom., *Sent.*, IV, 16, 2. PL 192, 878D. | 185: Vitis Patrum] NI. | 190-191: cf. Inn., *Serm.*, XIII. PL 217, 374A. | 194: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 4), lib. 2, dist. 28, q. 1, a. 3, p. 382; cf. Hier., *Dia. Adv. Pel.*, II, 11. PL 23, 546A

etcetera. Item debemus nos armari uirtutibus, unde dicit: *per arma iustitie*, id est, uirtutis, quia: «iustitia est omnis uirtus», ut dicit Aristoteles.

200 Si dicitis: est hostis inuisibilis et plene non possunt uideri iste temptationes. Dico quod debes sumere speculum, sicut quando uis respicere ea que sunt in facie et uideri non possunt, accipis speculum, sic nunc debes sumere tria specula. Primum speculum sacre scripture; secundum speculum conditionis humane; tertium speculum diuinum.

205 Primum est scripture. Et sic uicit Christus temptationes post ieiunium, cum auctoritatibus sacre scripture dicendo: *scriptum est*, etcetera. Temptaris autem de tribus, scilicet: de inani gloria, de carne et de auaritia, quia ut dicit Iohannes in sua prima canonica capitulo secundo: *omne quod est in mundo aut est concupiscentia carnis aut concupiscentia oculorum aut superbia uite*. Et sic de his tribus fuit Adam temptatus et Christus et quilibet christianus, nam ad ista omnia alia reducuntur, quia aut pertinent ad animam, sic est superbia, aut ad corpus, sic est concupiscentia carnis, aut ad res exteriores mundi, et sic est concupiscentia
210 oculorum.

Igitur quando de istis aliquis temptatur, debet primo respicere speculum sacre scripture et uidere uitas patrum et exemplar eorum: qualiter Benedictus uicit temptationes in spinis et Franciscus et qualiter Antonius, etcetera. Et si in istis plene non uides, uerte speculum ignis et uidebis quot ardent in inferno propter breuem delectationem et in eternum ardebunt.

215 Secundo, respice speculum humanum et uide infirmitates nostre qualiter curantur per contraria, sic temptationes per suum contrarium debent curari. Ideo homo constat ex anima et corpore, nam quando temptatur de superbia debes ad corpus uile recurrere et quando de carne recurrere ad animam et considerare qualiter ad Dei imaginem est creata et considerare eius dignitates. Et si clare uis uidere omnia ista, in hoc hospitali habes
220 speculum. Si de carne temptaris, uide homines et mulieres qui erant bone dispositionis et pulchritudinis et in octo diebus febris sunt facti deformes. Si de superbia, uide similes qui erant potentes, pomposi, etcetera, et nunc uidentur habere imaginem mortis. Si de auaritia, uide istos pauperes et considera statum tuum et uidebis te esse omnibus ditiozem, etcetera.

225 Tertio, uide speculum diuinum, scilicet: Christum magistrum tuum. Vide illum, quia: *non habemus pontificem qui non possit compati*, etcetera, *temptatum per omnia*, etcetera, ut ait Apostolus ad Hebreos quarto.

Et sic uoluit tuas temptationes practice experiri, ut magis esset tibi misericors, sed in omnibus istis recurrendum est ad uirginem, si temptaris de superbia, considera eius humilitatem; si de luxuria, considera eius uirginitatem; si de auaritia, considera cum esset
230 domina celi et mundi nil extimauit nisi Deum. Et si quando temptaris hanc inuocabis, certe uinces omnes temptationes et habebis hic gratia et in futuro gloriam, quam nobis concedat, etcetera. Amen.

197: II Cor. 6, 7. | 204: cf. Mt. 2, 5. | 206-207: I Io. 2, 16. | 224-225: Hbr. 4, 15.

198: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, V, 3, 29b30, p. 455; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 58, a. 5, p. 371.

SERMO QVINQVAGESIMVS PRIMVS ET IN DOMINICA SECVNDA QVADRAGESIME

<THEMA> *Declina a malo et fac bonum*, Psalmi tricesimo sexto.

Originaliter uerbum reperi quod assumpsi.

5 Cum una de perfectionibus religionis christiane et maxima sit declinare a malo inuidie et odii et accedere ad uirtutem charitatis. Cum uirgo Maria hoc pre ceteris habuerit, clarum est quod est omnibus pefectior. Probatur hoc quo ad primum, nam inuidie nec odium in ea nullum habuit locum. Patet hoc per eius definitionem quam ponit sanctus Thomas, secunda secunde, questione tricesima sexta, primo, et sumitur illam ab Augustino quod inuidia est tristitia de bono alterius, in quantum extimatur propriam gloriam minuere. Ex
10 ista definitione probatur tripliciter quod in uirgine Maria esse non potuit.

15 Primo, non potuit tristitiam habere de bono, nam cum obiectum uoluntatis sit bonum, uoluntas regulata non potest de bono tristari, sed letari nisi apprehendatur sub ratione mali. Et tunc est error saltem circa particulare eligibile, ut dicit sanctus Thomas primo Contra Gentiles, capitulo nonagesimo septimo. Sed cum intellectus uirginis fuerit lucide illuminatus et uoluntas sua regulata inter et super omnes creaturas, sequitur quod hoc esse non potuit.

20 Secundo, dicit quod esset tristitia de bono alterius, hoc in ea esse non potuit, nam quando bonum alterius est ab alio, tunc posset aliquis tristari de illo, sed quando est a se non potest. Nam pater delectatur in filio, quia est quasi eius effectus et artifex in suo opere, et magister in bono discipulo, etcetera, quia quasi sunt bona propria. Sed cum omnia bona que sunt in mundo fuerit a uirgine, ut mediatrice, sequitur quod de aliquo illorum illa tristari non potuit, quia sunt quasi propria, ut diximus.

25 Tertio, dicit in quantum estimatur propriam gloriam minuere. Dico quod hoc uirgo Maria estimare non potuit. Sumamus maius bonum nature humane communicatum, quod fuit assumere nostram naturam, nam mille modos alios habebat Deus redimendi, sed hunc
30 assumpsit ut conuenientiore et fuit ad dignificandum magis naturam humanam, unde dicit: *magna et pretiosa donauit Deus nobis*, ut essemus confortes nature filii sui. Igitur si illud fuit nature humane maius bonum, a quo fuerunt omnia alia et sine illo nihil erat, cum in illo nunquam alique creature potuerunt equari uirgini, nam in modo redimendi ipsa habuit suam glorie portionem siue gratie siue glorie super omnem creaturam et etiam proprium
35 habuit esse mediatricem redemptionis et esse matrem redemptoris, quod nulli communicatum fuit igitur, etcetera. Exemplum: si mercator in lucro alicuius mercantie habet centum partes et quilibet aliorum unam (dumtaxat), nunquam iste timebit de augmento lucris aliorum, utrum suum excedat, quia quanto partes aliorum augebunt, tanto sua et nunquam potuerunt equari sue, etcetera. Et sic patet secundum has tres partes definitionis inuidie et odii quod in uirgine locum habere non potuit.

Secundo, uirgo habuit maiorem charitatem omnibus aliis, quod patet tripliciter. Primo, considerando charitatem in genere; secundo, ex parte Dei; tertio, ex parte proximi.

Primo, quia ubi maior gratia, ibi maior charitas, nam charitas est qua gratia mensuratur, ubi enim nulla charitas nulla gratia, ubi unus gradus charitatis et unus gratie, et sic, etcetera.

2: Ps. 36, 27. | 26: II Pt. 1, 4.

7: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 36, a. 1, p. 253; cf. Aug. Hipp., *De Civ. Dei*, XIV, 6. PL 41, 409CD. | 13-14: cf. Th. Aq., *Con. Gent.* (vol. 13), lib. 1, q. 97, p. 261.

4: Perfectionibus] M perfectionibus. | 23: Estimare] M eximare.

40 Vnde Apostolus ad Ephesios quarto: *unicuique data est gratia secundum mensuram*. Glosa: id est, «secundum charitatem». Figura de uidua que dum habuit uasa, in que oleum reciperet, manauit oleum, scilicet: misericordie et charitatis, etcetera. Igitur quo ad truncum et radicem charitatis in se maior fuit in uirgine Maria quam in aliquo alio.

45 Secundo, quo ad amorem Dei, probatur maiori existente causa et non impedita, etcetera, maiorem producit effectum. Et sic in uirgine fuit maior causa amoris et maior effectus maior causa, quia amor est ab intellectu et uoluntate. Intellectus suus clarius bonitates diuinas cognouit quam aliquis intellectus, quia illas bonitates et perfectiones cognouit non solum speculatiue sed practice recipiendo in se, et uoluntas nullum impedimentum in reamando habuit igitur, etcetera. Patet igitur a priori; secundo a posteriori, quia cum effectus amoris sit unire amante cum amato, ut dicit sanctus Thomas, prima, questione uicesima; et prima secunde, questione uicesima octaua, cum uirgo magis fuerit unita Deo plusquam aliqua alia pura creatura. Nam non solum quo ad animam per gratiam, sed etiam in hoc quod esset in tempore mater illius, cuius ipse erat eternaliter pater. Et sic uirgo perfectius impleuit illud preceptum: *diliges dominum Deum tuum*, etcetera, Deuteronomii 55 sexto. Nam dilexit patrem dominum cui attribuitur potentia, nam perfectius illam potentiam cognouit dum dixit: *fecit mihi magna qui potens est*, etcetera, Luce primo. Item Deum spiritum sanctum de quo ipsa sine corruptione et dolore concepit et peperit. Item suum, scilicet: filium, quia licet esset totius mundi redemptor, illa ipsum peperit et quo ad corpus totaliter suus fuit, etcetera.

60 Tertio, ex parte proximi, que magis dilexit proximum quam aliqua alia, unde omnes proximi aut fuerunt iusti et hos maxime amaui, quia similitudo est causa amoris et ipsa fuit iustissima, aut peccatores et hos etiam amaui, quia propter peccatores fuit mater Dei effecta. Nam si de Deo dicitur: *odisti omnes qui operantur iniquitatem*, etcetera, Psalmi quinto, hoc fuit dupliciter, quia propter peccata illorum passus fuit, sed uirgo econuerso propter peccata effecta mater Dei et regina mundi, etcetera. Item Deus odit peccatores, ut dicit sanctus Thomas primo Contra Gentiles, capitulo nonagesimo septimo, quia uult maius bonum, quod est iustitia sua. Sed uirgo Maria principaliter uidet misericordiam quam iustitiam, quia est mater misericordie et uniuersaliter quod ante diem iudicii expietur iustitia, etcetera. Hoc autem dicit Bernardus in sermone: «Maria copiosissima charitate sapientibus et insipientibus debitricem se fecit, omnibus misericordie sinum aperit, ut de plenitudine eius accipiant uniuersum».

Igitur, si uirgo hoc habuit, quia declinauit a malo et fecit bonum, si tu illam habere uis, *declina a malo et fac bonum*. Ad hanc igitur in principio sermonis, etcetera.

<THEMA> *Declina a malo et fac bonum*, ubi supra.

75 Duo sunt uidenda in presenti sermone. Primum qualiter declinandum est a malo inuidie et odii, ideo dicit: *declina*, etcetera. Secundum qualiter faciendum est bonum charitatis et amoris, ideo dicit: *fac bonum*. Probatur primum tripliciter.

Primo, ratione auersionis, ubi maior est auersio ibi maius peccatum, ut dicit sanctus Thomas secunda secunde, questione tricesima quarta. Sed in peccato inuidie et odii

40: Eph. 4, 7. | 54: Dt. 6, 5. | 56: Lc. 1, 49. | 63: Ps. 5, 7. | 73-77: cf. Ps. 36, 27.

41: cf. Hier., *Comm. In Ep. Ad Eph.*, II, 4, 13. PL 26, 501C. | 50: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 20, a. 1 ad 3, p. 165; (vol. 2), I^a-II^ae, q. 28, a. 1, p. 185. | 66: cf. Th. Aq., *Con. Gent.* (vol. 13), lib. 1, q. 96, p. 260. | 69-71: cf. MF. Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, II. PL 183, 430D.

57: suum] M, X tuum. | 69: Charitate] M charitaie.

80 respectu Dei est maior auersio quam in aliis, quia de per se contra primam bonitatem igitur, etcetera.

Si dicis: minor est auersio in infinitate, quia respectu prime ueritatis. Dicendum quod non, nam infirmitas aliquando et quasi semper causatur ex ignorantia, hec autem ex malitia. Item infidelitas causatur ab ista, nam ideo iudei infideles fuerunt quo ad Christum. Ideo
85 dixit Christus de eis: *odio habuerunt me gratis*, Iohannis decimo quinto. Sed cum causa sit potior suo effectu, sequitur, etcetera.

Sed contra: quia Deus non potest odiri, cum sit summum bonum. Dicendum quod Deus ab homine dupliciter cognoscitur aut per essentiam, ut in patria. Et isto modo non potest odiri, quia non potest representari ut malum aliquod, sed hic cognoscitur per
90 effectus, qui sunt in duplici differentia.

Quidam boni simpliciter, ut dare esse conseruationem, etcetera, et secundum hoc non potest odiri, quia ut ait Dionisius quarto capitulo De Diuinis Nominibus: «omnibus amabile et diligibile est primum bonum et pulchrum», ut adducit Thomas secunda secunde, questione tricesima quarta, prima ad primum.

95 Alii effectus sunt non permittere peccata et punire facta. Et isto modo potest odiri ab illis qui habent uoluntatem deordinatam, ut faciunt usurarii quando pluit, quia uellent maiorem oportunitatem habere peccandi, et quando per tempestatem punit aliqua peccata illorum, qui male decimant uel aliter peccant, tunc habent odio illum. Hoc autem sic, quia non recte illum considerant, ut sit quando quis uidet hominem pulchrum per uitreum
100 rubeum. Videtur tunc ille rubeus cum non sit, sic isti iudicant de Deo per medium falsum et sic faciunt falsum iudicium, unde in Psalmo quinquagesimo septimo: *supercecidit ignis et non uiderunt solem*. Item odium proximi est maximum peccatorum, que in Deum committi possunt, sed hoc potest esse dupliciter: uno modo quo ad nocumentum proximi; alio modo quo ad deordinationem uoluntatis.

105 Primo modo non est, sed maius est furtum uel homicidium, sed secundo modo sic. Nam uoluntas maxime deordinatur in odio proximi, quod est directe contra charitatem que est maxima uirtutum, sepe enim homo occiditur propter pecuniam, etcetera. In quo actu non deordinatur tantum uoluntas sicut in odio, sed cum uoluntarium faciat peccatum maius, sequitur quod est peccatum odii, sanctus Thomas secunda secunde, questione
110 tricesima quarta, quarto, obiectione.

Secundo probatur idem, scilicet: quod odium sit maximum peccatorum, nam maximum peccatum est, quod conuenit maximo peccatori, quia ab illo denominatur, sed odium conuenit demoni. Vnde Augustinus De Doctrina Christiana dicit: «inuidia diabolicum peccatum est, quo solo reus est et inexpiabiliter reus», igitur, etcetera. Vnde Sapientie
115 secundo: *inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum*.

Tertio probatur, quia: «optime opponitur pessimum» per Aristotelem, octauo Ethicorum. Sed dilectioni Dei que est optimum opponitur odium, igitur illud est pessimum. Probatur quia sicut se habet charitas in beatis, sic odium uel inuidia in damnatis, quia charitas manet semper in illis, sic in istis odium. Sunt autem inuidi amici demonum, nam

85: Io. 15, 25. | 101-102: Ps. 57, 9. | 115: Sap. 2, 24.

79: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 34, a. 4, p. 245. | 92-93: cf. Pseu. Dio. Aer., *De Diu. Nom.*, IV, 10. PG 3, 707A; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 34, a. 1, p. 242. | 109: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 34, a. 4, p. 245. | 113-114: Aug. Hipp., *De Disc. Christ.*, VII, 7. PL 40, 673AB. | 116: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, VIII, 12, 60b9, p. 313; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 34, a. 2, p. 243.

120 secundum Philosophum inter amicos: «est idem uelle et idem nolle», sic inter inuidos et demones, nam sicut demones in damno proximi putant lucrari, sic inuidi, igitur, etcetera. Item est pessimum peccatorum quo ad damnum, nam omnia mala que fuerunt in mundo fuerunt procurata ab ipsa inuidia.

125 Primo, peccata primorum parentum, *inuidia diaboli*, ut diximus, Sapientie secundo. Item primum homicidium Cain interfecit Abel, Genesis quarto. Item fratres Ioseph uendiderunt ipsum, Genesis tricesimo septimo. Item Saul ipsi Dauid, primo Regum decimo octauo, etcetera.

130 Primo, damnificat seipsam, unde Hieronymus ad Asellam dicit: «o inuidia, primum tui mordax». Item alia uitia habent annexam aliquam delectationem, hec nullam, immo de omnibus bonis cruciatur et tristatur, unde Socrates dicebat: «utinam inuidi oculos et aures in omnibus ciuibus haberet, ut de omnibus bonis que audiret et uiderent cruciarentur». Item omnia peccata hic finem habent, hec hic incipit et finiet, non in inferno, sed tunc maior erit. Sunt autem tria remedia ad hoc.

135 Primum est ponere animum in rebus que minui non possunt, ut sunt eterna, ut in eucharistiam, gratiam, gloriam, etcetera, unde Gregorius in Moralibus: «qui inuidiam fugere desiderat illam hereditatem appetat, quam numerus possidentium non angustat».

140 Secundum est considerare affinitatem nostram, quia omnes sumus ab uno principio efficiente, scilicet: a Deo, omnes ab uno elemento, scilicet: a terra, omnes ab Adam et Eua, etcetera. Multo magis nos christiani ab uno patre, scilicet: Christo redempti, ab una matre, scilicet: Maria, ab una ecclesia, etcetera.

Tertium est exerceri in operibus misericordie et sic per assuetudinem nullum in nobis erit odium nec inuidia. Igitur de isto uitio nefando et tam damnoso loquitur thema, quando dicit: *declina a malo*. Quo ad primam partem.

145 Secunda pars est: *fac bonum*, scilicet: amoris et charitatis. Est autem charitas maxima uirtutum tripliciter.

Primo, perfectione, probatur sicut se habet anima ad corpus, sic charitas ad alias uirtutes, sed corpus non uiuit, immo est mortum preter animam, sic alie uirtutes preter charitatem, unde Apostolus prima Corinthiis decimo tertio: *si habuero omnem scientiam, si distribuero omnem substantiam, charitatem autem non habuero nihil sum*, etcetera.

150 Secundo, est prior aliis uirtutibus, nam theologice sunt priores aliis, sed inter theologicas hec est prior, igitur, etcetera. Nec potest esse charitas informis, cum ipsa sit forma et sic uel nulla est uel formata est, unde Augustinus super Iohannem homilia octaua et ponitur De Penitentia, distinctione secunda: «radix est omnium bonorum charitas». Item Gregorius in homilia: «sicut ab una radice multi rami, sic ab una charitate multe uirtutes procedunt, nec aliquid habet uiriditatis ramus boni operis, nisi maneat in radice charitatis».

155

124: Sap. 2, 24. | 125: cf. Gn. 4, 8. | 126: cf. Gn. 37, 28. cf. I Sm. 18, 12. | 143-144: cf. Ps. 36, 27. | 148-149: I Cor. 13, 2.

120: Philosophum] *Auctor err.* cf. Sal., *De Con. Cat.*, XX, p. 17; cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 2), lib. 1, dist. 48, q. 1, a. 4, p. 1023. | 128-129: Hier., *Ep.*, XLV, 4. *PL* 22, 481D. | 130-131: cf. Iac. Var., (1760) *Serm. Aur.* (vol. 1), Feria V tertiae hebdomadae, II, p. 84. | 135-136: Gre. Mag., *Mor.*, V, 46, 86. *PL* 75, 729A. | 153: Augustinus] *Auctor err.* cf. MF. Gra., *Decr.*, II, 33, 3, 2, 13. *PL* 187, 1568C; Petr. Lom., *Sent.*, III, 31, 2. *PL* 192, 821A. | 154-155: Gre. Mag., *Hom.*, XXVII, 1. *PL* 76, 1205AB.

160 Sed contra: quia secundum Apostolum: «fides est fundamentum et radix omnium uirtutum, igitur non charitas». Dicendum quod radix habet duo. Primum corpulentam substantiam ligni; secundum animam uegetatiuam, sic est in arbore meriti, quia fides est radix quo ad corpulentam substantiam. Sed forma et anima illius est charitas et si illa non esset nec rami pullularent, sed in siccitate permanerent, et sic totum edificium formaliter est a charitate. Nam sicut a radice procedunt quattuor, scilicet: medulla, flos, folium et fructus, sic a charitate medulla compassionis, flos affectionis, folium bone locutionis et fructus bone operationis, etcetera.

165 Tertio, charitas est permanentior et diuturnior, nam cetere uirtutes finiunt in presenti uita, sola charitas remanebit in futuro, nam: «fides est de non uisis». Tunc in prima omnia clare uidebuntur spes de non habitis, tunc omnia habebimus. Igitur omnes ille uirtutes cessabunt, ut dicit Apostolus ubi supra, sed charitas non, sed tunc erit perfectior. Ideo maior horum est charitas et sicut charitas remanebit in beatis, sic et odium remanebit in damnatis. Tante igitur fuit excellentie charitas, quod dedit occasionem errandi ipsi Magistro Sententiarum in primo, distinctione decima septima dicens quod: «non erat quid creatum, 170 sed increatum, in quo tamen non tenetur». De hac autem excellentia charitatis dicit Augustinus decimo quinto De Trinitate: «nullum donum Dei excellentius est dono charitatis, per quod distinguuntur filii regni a filiis perditionis». Ideo Christus dixit: *in hoc cognoscent quod discipuli mei eritis, si manseritis in dilectione charitatis*, Iohannis decimo tertio. Vnde dicit Christus: *hoc est mandatum meum, ut diligatis inuicem*, etcetera. Non quod alia non essent mandata eius, sed quia omnia mandata ad illud mandatum de dilectione reducebantur, unde dixit Matthei septimo de mandato charitatis quod in illo pendet lex et prophete. Vnde: *hoc est preceptum meum*, dixit Christus propter hoc, quia ipse duxit charitatem in mundo, sed dixit: *mandatum nouum dedi uobis*.

180 Quomodo erat nouum, si in lege nature datum fuit illud preceptum: *quod tibi uis alteri facias*? Ideo cum homines uellent diligi ab omnibus, clarum est quod tenentur diligere alios. Item in lege scripta habetur: *diliges dominum Deum tuum*, etcetera, Deuteronomii sexto. Item in lege gratie hoc idem, Matthei uicesimo secundo. Dicendum quod dicitur mandatum nouum, non quod nouiter nunc esset datum, sed nouiter expositum et expletum, unde de 185 isto mandato fuit sicut de uinea in sui plantatione.

Nam primo ponitur palme in terra ut mittat radices et non fructificat.

190 Secundo, plantatur in uinea et nisi putetur non facit fructum, sic palme positus fuit in lege nature, transplantatus in lege scripture, sed non fecit fructum donec fuit putatus, scilicet: in lege gratie, quando Christus exposuit illud ipsis phariseis dicendo: *audistis quia dictum est antiquis, "diliges proximum tuum" et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico uobis: "diligite inimicos uestros"*, etcetera, Matthei quinto. Et sic fuit mandatum nouum, quia nouiter expositum et nouiter impletum, nam Christus fuit qui primo illud impleuit, unde Apostolus: *cum inimici essemus reconciliati sumus Deo per mortem filii sui*, ad Romanos quinto. Igitur ipse primo mortuus fuit pro inimicis, etcetera. Hoc autem preceptum charitatis maxime 195 ostenditur in euangelio, in quo patet charitas Christi et discipulorum et cuiusdam matrone samaritane, unde ait Mattheus in capitulo decimo quinto quod post conflictum Christi cum

173-175: Io. 13, 34-35. | 177: cf. Mt. 7, 12. | 177-178: cf. Io. 15, 12. | 179: cf. Io. 13, 34. | 180-181: cf. Tb. 4, 16; Mt. 7, 12; Lc. 6, 31. | 182: Dt. 6, 5. | 183: cf. Mt. 22, 37. | 189-191: Mt. 5, 43-44. | 193: Rm. 5, 10.

156-157: cf. Eph. 4, 17; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 23, a. 8, p. 148. | 165: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 7, a. 4, p. 65. | 170-171: Magistro Sententiarum] *NI*. cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 6), lib. 3, dist. 31, q. 1, a. 2, qc. 1, arg. 3, p. 496. | 172-173: Aug. Hipp., *De Tr.*, XV, 18, 32. *PL* 42, 1082D.

160: Siccitate] M sicitate. | 173: Distinguuntur] M distinguntur.

phariseis: *Christus secessit in partes Tyri et Sidonis*, etcetera. Pro quo notandum quod in Syria remansit quedam pars, que non fuit occupata per iudeos tempore Iosue, que dicebatur Fenicea, ad partem Libani que continebat in se quinque ciuitates samaritanorum, que fuerunt Tyrus, Sidon, Sarepta, Baruch et Accon.

Sed queritur: quare fuerunt dimisse iste ciuitates et non possesse a tribu Aser, in cuius partem uenerunt? Nam preceptum habuerunt iudei quod interficerent omnes gentiles illius prouincie, ut habetur Deuteronomii uicesimo. Dicendum quod terra cananeorum occupata fuit a iudeis et illi interfecerunt triginta unum reges, ut habetur Iosue duodecimo. Remansit autem ista pars regni cananeorum propter tria.

Primum quia populus iudeorum non sufficebat ad populandum illam terram et sic multe bestie feroces ponerentur in illa et deuastarent israhelitas, etcetera.

Secunda fuit causa, quia Hiram, rex Tyri, fuit amicus ipsi Dauid, contra quem non pugnavit Dauid, secundo Regum quinto. Et etiam fuit amicus ipsius Salomonis deditque ei ligna pro templo domini, tertio Regum quinto et secundo Paralipomenon secundo.

Tertio, permisit Deus quod isti remansissent ad confusionem iudeorum, qui receperant omnes prophetias et in Christum credere noluerunt, et sic isti gentiles condemnarent illos, dicente Dauid: *populus quem non cognoui seruiuit mihi*, etcetera, Psalmi decimo septimo. Et ne crederent iudei quod tota terra sancta possideretur a iudeis tempore aduentus messie, locutus fuit dominus per Isaiam capitulo decimo nono: *in die illa erunt quinque ciuitates loquentes lingua cananea*, etcetera. Et fuerunt iste supradicte, que terra dicebatur Syria fenicis. Ideo hec mulier, cum esset cananea et de terra illa, dicitur a Marco capitulo septimo quod: *erat mulier syrophenisa*, id est, de Syria fenicis. Hec autem mulier cupiebat uidere Christum et cotidie querebat de illo et illi qui ueniebant de Iudea nuntiabant illi mirabilia que ab illo cotidie fiebant. Cum autem illi retulissent quod multa demonia a corporibus expellebat, cum haberet filiam obsessam a demone, decreuit ire in Iudeam, ut illum prophetam uideret et sanitatem pro filia impetraret et dum iter arriperet Christus uoluit ad illam uenire, quia: *prope est dominus his qui tribulato sunt corde*, Psalmi tricesimo tertio. Et sic cum Christus esset in Bethsaida prope Capharnaum, citra mare Galilee ad partem occidentalem eius et distabat a Tyro quasi leucis uiginti duabus, a Sidone uero quasi leucis uiginti quinque. Voluit autem Christus ad illam prouinciam uenire propter tria.

Primo, propter hoc quod pharisei illum odio habebant et scandalizabantur et sic uoluit dare locum ad tempus, ut dicit Hieronymus.

Secundo, hoc fecit propter nostrum exemplum, ut quando aliquis odit nos recedamus a penitentia illius, ne crescat in suo peccato.

Tertio, hoc fecit uidendo fidem et charitatem samaritane, ut dolorem auferret et filie sanitatem daret. Et sic iudeos in incredulitate permanentes confunderet et sic cum illa mulier esset in uno paruo loco circa ciuitatem Sidonem, uenit Iesus ad locum illum et intrans hospitium precepit ut ostium clauderetur et nullus intraret. Cananea autem uidens habitum discipulorum Christi, quod non erat secundum consuetudinem illius patrie, quesiiuit quis esset ille qui uenerat ad hospitium. Dixerunt autem apostoli quod erat quidam propheta de Iudea. Dicit illa: “est autem ille qui tot miracula facit?” Dicunt: “sic”. Illa

197: Mt. 15, 21. | 203: cf. Dt. 20, 13. | 204: cf. Ios. 12, 24. | 209: cf. II Sm. 5, 11. | 210: cf. III Rg. 5, 6; cf. II Par. 2, 3. | 213: Ps. 17, 45. | 215-216: Is. 19, 18. | 218: Mc. 7, 26. | 223: Ps. 33, 19.

228: cf. Hier., *Comm. In Ev. Mt.*, II, 15, 21. PL 26, 109B.

autem tunc ex maximo gaudio cecidit in terram, dans gratia Deo de suo aduentu et de
 excusatione sui itineris. Dum autem uellet intrare hospitium et non permetteretur, stetit fixa
 240 ad ostium et dum unus discipulorum intraret ipsa pariter intrauit cum illo et procidit ad
 pedes Christi flens et postulans misericordiam a Deo. Christus autem nullum uerbum ei
 dedit, ut ait Marcus capitulo septimo, qui narrat omnia que in domo facta fuerant. Mattheus
 uero non dicit nisi illa que facta fuerunt in uia, ut patebit, et licet Christus nullum daret
 245 uerbum, illam respiciebat oculo misericordie et radii uisus illius penetrabant usque ad
 uiscera mulieris et sic credidit illa quod statim daret illi quod petebat. Christus autem
 differebat dare, ut illa magis amore et deuotione accenderetur et sic auertit se ab ea et
 abstulit uultum suum.

Tunc illa flens dixit: “o domine, *ne auertas faciem tuam a me*, multo tempore desiderau
 faciem tuam uidere, nunc ne auferas illam a me. Quare faciem tuam auertis? Si propter hoc
 250 quia mulier sum, tu de muliere natus es et de tali, ut mihi relatum est sanctissima
 misericordissima, etcetera. Si ipsa hic esset, mihi gratia non negaretur. Si facis quia ego
 pauper sum, tu paupertatem elegisti et uitam pauperum ducis, quia secundum uirtutem et
 sanctitatem tuam dominus uniuersi esse posses. Si propter hoc facis, quia ego peccatrix
 sum, audiui de muliere quadam apprehensa in adulterio, qualiter illam liberastis et
 255 procurator illius fuistis. Audiui etiam de alia que dicta est Magdalena, que ut peccatrix in
 ciuitate habebatur, sed ueniens ad pedes uestro misericordiam recipere meruit. Igitur
 domine nonne isti sunt pedes a quibus fuit fons misericordie; numquid ego cum lacrimis
 postulo? Non igitur mihi neges quod illis contulisti, etcetera”.

Tunc Christus totaliter recessit ab ea, illa autem putans quod iret ad aliquam cameram
 260 hospitii et quod illic posset melius supplicare illum. Ille autem exiuit portam hospitii et
 perrexit in uiam Cesaree Philippi, etcetera. Et nunc intrat Mattheus in sua narratione quod
 pergens mulier retro Christum clamabat dicens: *miserere mei, fili Dauid*. Audierat autem quod
 illi duo ceci, qui curati fuerant a Christo, de quibus habetur Matthei nono, sic clamabant
 dicendo: *miserere nostri, fili Dauid*. Et sic ista dixit eundem sermonem. Christus autem
 265 elongabatur ab ea, quia illa non poterat illum sequi, et sic cotidie alta uoce clamabat. Tunc
 discipuli, qui tarde ab hospicio recesserant, loquebantur cum illa in uia dicentes de qua
 patria esset et quid quereret. Illa autem narrauit angustiam suam et illos deprecabatur, ut
 intercederent pro ea. Illi autem dixerunt: “nobis precepit magister noster: *in uiam gentium ne*
abieritis et in ciuitates samaritanorum non intrabitis, et sic non possumus etiam pergere tecum”.
 270 Et sic illam dimittentes in uia, illi apud Christum applicuerunt et dixerunt: *domine, dimitte*
illam, scilicet: *expeditam, quia clamat post nos*. Ex parte mulieris nullum meritum allegare
 uoluerunt.

Tunc Christus stetit in uia et interim mulier circa Christum applicuit. Tunc dicit Christus
 apostolis suis: *uos nescitis quod non sum missus, nisi ad oues que perierunt domus Israhel*, igitur,
 275 etcetera. Tunc dicunt discipuli: “domine, uerum est principaliter, sed uos pro toto mundo
 uenistis. Verum est quod ad carnem sumendam et personaliter ad Iudeam uenistis, sed
 hereditas uestra est totus mundus, patet Psalmi secundo: *postula a me et dabo tibi gentes*
hereditatem tuam. Igitur tua est hec ouis. Item pater dicit, Isaie quadragesimo nono: *dedi te in*
lucem gentium, ut sis salus mea usque, etcetera. Igitur, quomodo erit facta salus in gentibus? Item
 280 Malachias primo dicit: *magnum nomen meum in gentibus*, etcetera. Non dixit Dauid, Psalmi
 quadragesimo quarto: *filie Tyri, uultum tuum deprecabuntur?* Ecce ista est prima. Item dixit in

242: cf. Mc. 7; cf. Mt. 15. | 248: cf. Ps. 26, 9. | 262: cf. Mt. 15, 22. | 264: Mt. 9, 27. | 268-269: cf. Mt. 10, 5. |
 270-271: cf. Mt. 15, 23. | 274: cf. Mt. 15, 24. | 277-278: Ps. 2, 8. | 278-279: Is. 49, 6. | 280: Mal. 1, 11. | 281:
 Ps. 44, 13.

261: Narratione] M narratone.

285 persona uestra Daud, Psalmi quinquagesimo nono: *in Idumeam extendam calciamentum meum, mihi alienigene subditi facti sunt*. Quomodo igitur erunt subditi gentiles, si faciem eis non ostendis? Nam sancti patres hoc petebant: *ostende faciem tuam et salui erimus*, Psalmi septuagesimo nono”.

290 Dum autem mulier audiuit quod solum uolebat oues Israhel, id est, que uidebant uerum Deum non sicut gentiles, qui plures et falsos deos colebant, ut esset una ouium illarum adorauit eum dicens: “*domine, adiuua me*”. Tunc Iesus loquitur ad illam dicens: “*non est bonum sumere panem filiorum et dare canibus*”. Dicit illa: “utique domine illi sunt filii in lege nutriti nos autem canes, sed nunc oues unde dixistis: *alias oues habeo que non sunt ex hoc ouili, quas oportet me adducere*, etcetera. Ego canis fui, sed fidelissima, quia animal fidele canis, sed tuus. Numquid: *aperis tu manum tuam et imples omne animal benedictione*, etcetera? Probo quia: *catelli edunt de micis que cadunt*, etcetera. Igitur cum ego non sim canis pulcherrimus, qui de mensa dominorum edit, sed paruus et uilis canis et sic non peto panem sicut filii Israhel, sed micam solum gratie tue”.

300 Videns autem Iesus fidem et feruorem amoris mulieris dixit ei: “*o mulier, magna est fides tua*, maior fide patriarcharum, quia illis promissus et tibi non; maior fide prophetarum, quia illis reuelatus, tibi non; maior omnium iudeorum, quia illi cum odio, tu cum charitate et amore; illis predico, illos oro et te despicio. *Fiat tibi sicut uis*, uoluntas tua fiat mensura gratie”.

305 Sic cananea est peccator, dum uexatur filia sua, id est, anima sua, a demone debet exire a regno peccati, in quo quinque fuerunt ciuitates. Prima, suggestio; secunda, delectatio; tertia, consensus; quarta, actus peccati; quinta, consuetudo inueterata, uel debet exire a regno inuidie per charitatem ad Christum. Et sic quinque ciuitates in illo sunt quinque capita illius peccati. Prima, filia eius est odium; secunda, susurratio; tertia, detractio; quarta, gaudium de aduersis proximi; quinta est tristitia de prosperis illius. Debet ire in Galileam, que est transmigratio a culpa in penam uel penitentiam debet querere Iesum dicendo: *miserere mei, fili Daud*.

310 Et sic flendo et lacrimando et recedendo a malo et faciendo bonum, habet hic gratiam et in futuro gloriam, quam nobis concedat, etcetera. Amen.

282-283: Ps. 59, 9. | 284: Ps. 79, 20. | 288-289: cf. Mt. 15, 25-26. | 290-291: cf. Io. 10, 16. | 292: cf. Ps. 144, 16. | 292-293: cf. Mt. 15, 27. | 296-299: cf. Mt. 15, 28. | 307-308: cf. Mt. 15, 22

293: Igitur] M iigitur.

SERMO QVINQVAGESIMVS SECVNDVS ET SECVNDVS IN EADEM DOMINICA, SECVNDA
 QVADRAGESIME CORAM SERENISSIMO REGE FERDINANDO

<THEMA> *Fiat tibi sicut uis*, Matthei decimo quinto.

Originaliter recitatie uero in euangelio occurrentis dominice thema scribitur presens.

5 Tria genera personarum sunt apta ad reconciliationem filiorum cum patre uel seruorum cum domino.

Primo, amicus, ut patet de Ioab priuato Daud et amico Absalon. Nam cum esset iratus Daud cum eo per mortem Absalon fratris sui, ut habetur secundo Regum decimo quarto, non poterat pacificari cum eo nisi mediante illo Ioab, qui erat priuatus Daud et amicus
 10 Amon.

Secundum genus est consanguineitatis. Patet hoc Exodi tricesimo secundo quando populus cum Aaron peccauit per idolatriam uituli dixit Moses: *parce illis domine aut dele me de libro in quo me scripsisti*, etcetera.

15 Tertium genus multum magis conuenit, scilicet: quando ista duo coniunguntur, ut patet tertio Regum secundo quando Salomon erat iratus cum Adonia, interposita fuit Bersabee ad pacificandum illos.

Et sic cum pater celestis esset iratus cum genere humano, non fuit persona conuenientior uirgine Maria propter tria.

20 Primo, quia mater utriusque, scilicet: Dei et rei, quia mater Dei per gratiam et peccatorum per misericordiam. Exemplum de Ioseph, cum esset discipulus Christi et priuatus Pilati: *audacter petiit corpus domini*, quod alter non fecisset, etcetera. Figura de Asuero et Hester, ut habetur in libro Hester, cum populus iudaicus esset condemnatus ad mortem per principem Naaman, non fuit qui intraret ad regem nisi Hester regina, que erat accepta Asuero et mater populi iudaici, cui Asuerus rex dixit: *non propter te posita est lex. Pete, nam licet medietatem regni mei petieris, dabitur tibi*, et tunc declinauit uirgam et illam adorauit, petiit solum
 25 misericordiam pro populo condemnato. Spiritualiter hec regina fuit uirgo Maria, nam cum populus, id est, genus humanum, esset condemnatus ad mortem sub potestate demonis et lex posita per Asuerum, id est, Deum, quod nullus intraret ad ipsum donec ipse in terram mitteret uirgam, sola regina, id est, uirgo Maria, ad illum accessit. Nam non propter ipsam
 30 posita fuit lex, sed propter peccatores, sed ipsa nec peccatum fecit nec contraxit. Et sic ipsa adorauit uirgam in terram missam, scilicet: filium patris, de quo in Psalmo centesimo nono: *uirgam uirtutis tue emittet dominus*, scilicet: pater, etcetera. Petiit regina medietatem regni, quando misericordiam mundo impetrauit, nam regnum Dei habet duas partes, scilicet: iustitiam et misericordiam, sed iustitia remansit in filio, cum sit iudex uiuorum et
 35 mortuorum, misericordia autem remansit in Maria, que est mater omnium peccatorum. Et sic licet filius uelit punire peccatores, ipsa illos liberat.

Si forte dicas: igitur non conformat uoluntatem suam cum uoluntate filii et sic peccat. Dico quod non, nam filius ex uoluntate consequente uult liberare illos qui ad matrem

3: Mt. 15, 28. | 8: cf. II Sm. 19, 1. | 12-13: Ex. 32, 32. | 15: cf. III Rg. 1, 17. | 21: cf. Mc. 15, 43. | 24: cf. Est. 15, 13. | 24-25: cf. Est. 5, 6. | 32: Ps. 109, 2.

7: Absalon] M Absolon.

40 recurrunt. Exemplum quando pater castigat filium et illum castigando uult quod mater illius ipsum defendat, etcetera.

45 Secunda ratio, quia uirgo, ut mater, habet omnia necessaria ad impetrandum, quia primo est mater Dei, secundo mater gratie, tertio mater misericordie. Et sic habet potestatem, facultatem et uoluntatem impetrandi, unde Bernardus dicit de ipsa: «non deficit ei potestas, quia est mater omnipotentie, non facultas, quia mater est gratie, non uoluntas, quia mater est misericordie».

Tertio, patet hoc ratione amoris, quia cum mater plus diligat filium quam alter quicumque, nono Ethicorum, sequitur quod ipsa fuerit ab eo magis dilecta, nam ipse dicit: *ego diligentes me diligo*. Igitur magis diligentes magis diligit.

Virgo autem plus dilexit filium suum quam aliqua alia mater, quod patet tripliciter.

50 Primo, ratione certitudinis, nam ideo mater plus diligit filium, quia magis certa est de illo, quod sit eius filius, ut dicit Philosophus nono Ethicorum, sed hec mater maiorem certitudinem habuit de filio quam aliqua alia mater, igitur, etcetera.

55 Primo, cognouit esse suum, non solum naturaliter, sed per reuelationem et etiam per miracula que faciebat, que nemo alius facere poterat, in reliquis matribus multotiens filius permutatur, ut patet de illis duabus que per Salomonem fuerunt iudicate, tertio Regum tertio. Sed hic filius nunquam illi potuit permutari nec ipsa falli et sic fuit magis certa quod ille esset suus filius quam aliqua alia mater.

60 Secundo, fuit certa quod non solum esset suus, sed totaliter suus, quod augebat in illa amorem, nam quando aliqua res est aliquorum indiuisa, non intense amatur ab aliquo illorum, sicut quando est totaliter alicuius, nam diuiditur amor. Exemplum: si aliqua domus est duorum fratrum uel amicorum, non sic aliquo illorum amatur sicut quando est totaliter alicuius illorum. Sic in proposito, quando filius est patris et matris, non sic intense amatur sicut quando est totaliter unius, quod patet nam mortuo patre, mater plus amat filium quam dum ipse uiuebat et econuerso. Sed Christus in quantum homo fuit filius totaliter uirginis Maria, quia sicut «in celis habuit patrem sine matre, ut Deus, sic in terris habuit matrem sine patre», ut homo. Et sic cum hec mater sola habuerit hoc inter matres et hic filius solus fuerit eius inter filios, sequitur quod hec plus dilexit illum quam aliqua alia mater.

70 Tertio, patet hoc ratione excellentie inter filios et inter matres, nam si mater amat filium in etate tenera, nescit utrum fuerit bonus uel malus, utrum fuerit latro uel litteratus, utrum fuerit salus uel damnatus. Quando in etate perfecta uidet illum canonicum uel episcopum uel in aliqua dignitate propter merita eleuatum, plus diligit illum. Sed uirgo Maria cognouit certitudinaliter hunc esse excellentissimum inter omnes filios, quia sciebat esse Deum et hominem creatorem omnium et reparatorem totius mundi. Igitur tenebatur plus illum diligere quam aliqua alia mater et cum ipsa fuerit perfectissima inter ceteras matres, clarum est quod plus illum dilexit.

Secundo, patet hoc ratione conuiuere causat et auget amicitiam et etiam ratione huius uirgo magis dilexit filium suum.

48: cf. Prv. 8, 17. | 55: cf. III Rg. 3, 27.

43-45: cf. Bern. Cl., *In Ass. B.M.V.*, I, 2. PL 183, 415D. | 47: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, IX, 7, 68a25, p. 334. | 51: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, IX, 7, 68a25, p. 334. | 65-66: cf. Pau. Dia., *Hom. De Temp.*, XVII. PL 95, 1163A.

80 Primo, in infancia, nam ceterae matres dant filios suos aliis nutricibus ad alendum, et secum non habent nisi aliqua parte temporis, sed haec non hoc fecit in infancia, quia nulli nutrici commisit nec aliqua alia mulier fuit digna ipsum lactare, unde Augustinus in sermone: «lacta Maria creatorem tuum, panem celi, pretium mundi, prebe lambenti mammillam, ut ipse pro te et nobis percucienti prebeat maxillam, lacta eum qui fecit te et talem fecit te, ut ipse fieret in te». Et sic sola uirgo fuit digna Christum lactare et nulla alia nutrix fuit digna, et sic in infancia semper conuersatus fuit cum matre sua et econuerso.

85 Secundo, fuit hoc etiam in tota uita triginta trium annorum et etiam in morte, quando aliae matres separantur a filiis, haec stabat iuxta crucem et dum deponeretur a cruce in gremio matris fuit collocatus.

Tertio, post mortem, scilicet: in hora resurrectionis, mox matri apparuit, quod de nulla alia matre legitur.

90 Tertio, patet hoc ratione laboris, nam Aristoteles ubi supra dicit quod ille qui multos labores sustinet pro alio plus illum diligit, ideo benefactor plus diligit et mater plus filium diligit, quia plures labores pro illo passa fuit quam pater. Primo, uirgo Maria dedit filio bona exteriora, quia pannis illum inuoluit et acu et fuso illum aluit, ut dicit Hieronymus. Item dedit illi substantiam corporis sui et illam preparauit ad conceptionem illius. Item dedit illi
95 animam suam et uitam, unde dicit Symeon: *tuam ipsius animam pertransibit gladius*, scilicet: doloris in passione, Luce secundo. Nam dolor uirginis in filii passione fuit maximus, quod patet tripliciter.

Primo, ratione amoris, quia magis illum dilexit. Et sic qui magis gaudet in penitentia alicuius magis dolet in abstinentia illius et morte.

100 Secundo, ratione unionis, nam uirtus unita fortior est seipsa dispersa. Sed in uirgine Maria in tempore passionis filii fuerunt tres dolores maximi uniti.

Primus dolor fuit partus, nam dolor partus fuit illi reseruatus pro tempore mortis filii, unde Psalmi quadragesimo septimo: *ibi dolores ut parturientis*, etcetera.

105 Secundus dolor maximus est in morte, unde Aristoteles tertio Ethicorum: «ultimum terribilium est mors», etiam hunc dolorem habuit uirgo Maria in morte filii. Nam tunc fuit ab ipsa solutus et sic tempore mortis suae nullum habuit dolorem, quia sic tunc habuisset, bis esset solutus ille dolor.

110 Tertius dolor est uidere unigenitum et primogenitum charissimum ante se mortuum, unde habetur Zaccharie duodecimo: *aspicient ad me, quem confixerunt, et plangent eum planctu quasi super unigenitum et dolebunt super eum ut doleri solet in morte primogeniti*. Iste tres dolores fuerunt tria flumina dolorum qui fecerunt mare dolorum, quia: «Maria dicitur amarum mare», etcetera.

115 Tertio, fuit iste dolor maximus in uirgine ratione more temporis, nam nulla mater dolet de filio nisi usque ad mortem sui, que ex dolore prouenit. Sed ista doluit plus, nam ante filii lateris perforationem ipsa secundum illum dolorem maximum iam esset mortua, si non

95: Lc. 2, 35. | 103: Ps. 47, 7. | 109-110: Za. 12, 10.

81-83: Augustinus] *Auctor err.* cf. Pseu. Max. Tau., *Serm.*, XII. PL 57, 867CD. | 90: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, IX, 7, 68a25, p. 334. | 93: Hieronymus] *NI*. | 104-105: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, III, 9, 15a25, p. 191. | 111-112: cf. Hier., *De Nom. Heb.*, NT, Mt., M. PL 23, 842A; cf. Bed., *Exp. In Ev. Lc.*, III, 8. PL 92, 429C.

tolleraretur miraculose a filio, et sic filius non sensit dolorem lancee, sed sola uirgo Maria, de qua: *tuam ipsius animam pertransibit gladius*, etcetera.

Si dicis: quare permisit filius quod sua mater maxime dilecta tantum dolorem sentiret? Dico quod hoc fuit propter tria.

120 Primo, propter eius maximum meritum.

Secundo, ut doleret pro peccatoribus non sufficienter pro peccatis suis dolentibus.

125 Tertio, ut mediante isto dolore illis gratiam impetraret, nam quando sancti pro nobis interpellant, quia non tantum amarunt, nec tantum dolorem sentirent, non sic libenter exaudiuntur, sed quando mater intercedit pro nobis ad filium dicendo: “o fili charissime, pro illo amore et pro illo maximo dolore supplico ut his peccatoribus des tuam gratiam”, ipse filius non dat repulsam, sed mox dicit: “o pretiosa mater, *fiat tibi sicut uis*”. Ad hanc igitur in principio sermonis, etcetera.

<THEMA> *Fiat tibi sicut uis*, ubi supra.

130 In presenti sermone erunt due partes. Prima thematis introductiua et declaratiua. Secunda materie prosecutiua et sancti euangelii expositiua.

Tria sunt que incitant et inuitant nos isto sacro tempore quadragesime ad penitentiam, scilicet: communitas, necessitas et utilitas.

Primo, communitas, quia nullus intrauit in gloria sine penitentia, a principio mundi usque ad finem.

135 Et si dicis: pueri post baptismum sine penitentia intrant in gloria. Dico quod intrare in gloria sine penitentia stat dupliciter, aut sine penitentia propria aut aliena. Dico quod pueri intrant sine penitentia propria, sed non sine penitentia aliena, quia Christus fecit penitentiam pro omnibus, unde Isaie quinquagesimo tertio: *uere languores nostros ipse tulit*, etcetera. Et infra: *posuit in eo dominus iniquitates omnium*, etcetera. Et sic Christus pro omnibus
140 nobis satisfecit, sed cum satisfactio sit pars penitentiae, sequitur, etcetera. Et sic omnes de lege nature, scripta et gratie approbant illam de lege nature. Iob uicesimo primo dicit: *audite sermones meos et agite penitentiam*. Item in lege scripta, Hiezechielis decimo octauo: *conuertimini et agite penitentiam*. Item in lege gratie, precursor Iohannes dicit: *penitentiam agite*, etcetera,
145 Matthei tertio. Item Christus dicit: *penitentiam agite*, Luce tertio, etcetera. Et nota quod tam communis est penitentia quod non solum in hominibus reperitur, sed etiam in brutis animalibus, quod patet in falconibus quando non accipiunt predam quod pro aliquo tempore ad dominum suum nolunt redire. Item patet de canibus quando leporem non accipiunt, si uocantur a domino redire ad eum nolunt, quasi penitentes de errore. Hoc etiam patet in leone beati Hieronymi, quando perdidit asellum penitens non audebat coram
150 fratribus apparere, sed illo reperto gauisus fuit. Et sic patet quod est communis omnibus.

Secundo, patet ex necessitate, nam quando aliqua infirmitas potest per multas medicinas curari, non estimatur aliqua illarum medicinarum, sed quando non potest nisi uno modo et

117: Lc. 2, 35. | 126-128: cf. Mt. 15, 28. | 138-139: Is. 53, 4-6. | 141-142: Iob. 21, 2. | 142-143: Ez. 18, 30. | 143: Mt. 3, 2. | 144: Lc. 3, 8.

149: cf. Pseu. Hier., *Vit. San. Hier. PL 22, 210D-212B*.

151: Necessitate] M netessitate.

155 una medicina curari, multum illa stimatur. Sic in proposito, nulla alia medicina est contra peccatum mortale, sicut nec contra originale nisi baptismus. Exemplum: sicut in mari rupta nauis nullum remedium est, nisi accipere tabulam qua mediante peruenitur ad ripam, sic in proposito. Rupta nauis baptismi non est remedium aliquod nisi tabula penitentiae. Ideo dicit Hieronymus quod: «penitentia est secunda tabula post naufragium», et habetur De Penitentia, distinctione prima, “Secunda tabula”. Et sic omnes doctores theologi numerant penitentiam inter sacramenta necessitatis pro adultis.

160 Tertio, patet ratione utilitatis, nam hac mediante reconciliamur Deo. Exemplum: si rex esset iratus contra aliquem, quanta quereretur ut posse reconciliari. Sic peccator pro peccato suo habet Deum iratum, non potest illum placare sine penitentia. Secundo, mediante peccato sumus ab hereditate gloriae priuati, sed reuertimur ad hoc ut simus heredes gloriae mediante penitentia. Tertio, tollitur infamia peccatoris per penitentiam, nam in iudicio finali, in quo *omnia erunt nuda et aperta*, peccatores qui penitentiam non egerunt, ostendent peccata sua cum colore desperato. Sed peccatores penitentes ostendent illam cum cruce rubea mediante sanguine Christi et sic isti cum gloria, alii cum ignominia. Item tante uirtutis est penitentia quod illi qui peccant in hoc mundo, si per penitentiam resurgunt, non dicuntur “peccatores”, quia non habent officium peccandi. Exemplum: scutifer qui in monte suit calceum, non dicitur “sutor” quia non habet officium illud, nec clericus qui aliquando suit tunicam non dicitur “farcinator”, quia casualiter illud facit et non ex officio. Sic qui aliquando peccat et mox a peccato surgit per penitentiam, non dicitur “peccator”, unde Prouerbiorum uicesimo quarto dicitur: *septies in die cadit iustus et resurgit*. Vnde Hieronymus ad Rusticum Monachum et habetur De Penitentia distinctione tertia dicit: «si iustus, quomodo cadit? Et si cadit, quomodo iustus? Dicit: nomen iusti non amittit qui per penitentiam cito resurgit». Et sic sunt tria.

170

175

Primo, qui non peccat nec peccare potest dicitur “sanctus”. Et sic nullus dicitur “sanctus” in hac uita, sed post mortem, quando nec peccat nec peccare potest, tunc canonizatus dicitur “sanctus”.

180 Secundo, est et dicitur “peccator” qui non penitet, nec per penitentiam a peccato resurgit.

Tertio, dicitur “iustus” qui licet peccauerit, mox per penitentiam surgit a peccato et sic dicit Hieronymus quod: «non amittit nomen iusti», etcetera. Exemplum habemus in lusoribus cum pila uento plena, quando pila uolat per aerem dicitur “bona” et quando cadit in terram si mox surgit et eleuatur in aerem similiter dicitur “bona” et sic dicunt “bona pila lusit”. Sed si non eleuatur a terra non dicitur “bona” sed “mala”. Ratio huius est quia illa pila componitur ex duobus, scilicet: ex pellicula et ex uento. Ratione uenti debet eleuari, nam locus aeris est sursum, cum sint «duo elementa leuia et duo grauiora», ut dicit Aristoteles in libro Celi et Mundi. Ratione: pellicule que est grauis debet cadere et si cadit ratione huius eleuatur ratione alterius. Sic est de homine qui componitur ex anima, que est spiritus, et ex corpore graui. Et sic si cadit ratione carnis debet eleuari ratione spiritus, qui ad imaginem Dei est creatus, unde Iob decimo capitulo dat rationem et excusationem suorum peccatorum dicens: *pelle et carnibus uestisti me*, etcetera. Quasi dicat: “non mireris si aliquando cado in peccatum ratione pellis”, id est, corporis. Ideo homo est factus ad similitudinem

185

190

165: cf. Hbr. 4, 13. | 173: Prv. 24, 16. | 193: Iob. 10, 11.

157: Hier., *Ep.*, CXXX, 9. PL 22, 1115BC; cf. Gra., *Decr.*, II, 33, 3, 72. PL 187, 1548A. | 174-176: Hier., *Ep.*, CXXXII, 3. PL 22, 1044A. | 183: Hier., *Ep.*, CXXXII, 3. PL 22, 1044A; cf. Gra., *Decr.*, II, 33, 3, 23. PL 187, 1600A. | 188: cf. Th. Aq., *Comm. De Cael. Et Mun.*, I, 2, 4, (298b1), p. 14.

154: Baptismus] M batismus.

195 statere, cuius una pars eleuat aliam. Sed angelus non sic, sed fuit formatus ad similitudinem
romane, que si cadat nunquam eleuatur. Et sic nunquam penituit post peccatum, quia
solum spiritualiter fuit et ideo dicitur quod: «humanum est peccare, sed diabolicum
perseuerare». Et sic ad ostendendum quod mediante penitentia habetur remissio
200 peccatorum, psalmus penitentialis ponitur *miserere mei*, et est quinquagesimus in ordine, nam
sicut in anno iubilei qui erat quinquagesimus fiebat remissio peccatorum, et sic dicit
Augustinus quod: «per miserere mei frangitur ira Dei», solum peccator recognoscit
peccatum dicendo: peccaui. Nam de his dicit Augustinus: «pretiose tres syllabe que ueniam
peccatorum obtinent». Et sic dum peccator recognoscit se peccatorem, si petendo ueniam
dicit: *miserere mei*, in continenti dicit: *Deus, fiat tibi quod uis*. Quo ad primum.

205 Secunda pars, in qua de tribus partibus penitentiae est uidendum, scilicet: de contritione,
confessione et satisfactione, nam sicut tres sunt partes edificii corporalis, scilicet:
fundamentum, paries et tectum, sic tres sunt partes edificii spiritualis, scilicet: contritio,
confessio et satisfactio.

210 Primo, igitur de contritione est uidendum quod autem contritio sit necessaria peccatori
patet tripliciter, scilicet: auctoritate, ratione et exemplo.

Auctoritate patet Psalmi quinquagesimo: *sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et
humiliatum Deus non despiciet*. Si igitur Deus non despicit cor contritum, a contrario sensu ipse
despiciet cor quod non conteritur.

215 Secundo, patet ratione, nam anima uulneratur delectatione peccati, igitur sanatur
mediante dolore contritionis. Patet quia effectus contrarii habent causas contrarias.

Tertio, patet exemplo.

220 Primo, tertio Regum uicesimo primo, de rege Achab, qui fuit causa mortis Naboth
propter uineam suam et cum iret Achab ad possidendam uineam domini uenit Helias
propheta et dixit ipsi Achab: *occidisti et possidisti. Propter hoc dicit dominus: "in loco hoc, in quo
linxerunt canes sanguinem Naboth, lambent quoque sanguinem tuum"*. Cum audisset Achab sermones
istos, scidit uestimenta sua et operuit cilicio carnem suam ieiunauitque et dormiuit in sacco et ambulauit
demisso capite et dixit dominus ad Heliam: *"nonne uidisti humiliatum Achab coram me? Ideo non
inducam malum in diebus eius"*, etcetera. Et habetur De Penitentia, distinctione tertia, capitulo
225 "Achab". Sic quia humiliatus fuit Achab per contritionem et dolorem peccati, sententia fuit
mutata, sed regina Iezabel, que fuit causa huius peccati (quia non contrita fuit), periit, unde
dicitur ibidem de ea: *canes comedent Iezabel*, quod fuit impletum quarto Regum nono, quando
canes comederunt eam preter caput et manus. Sic reges et potentes qui opprimunt
pauperes auferendo bona eorum per malum consilium consiliariorum suorum damnantur si
non faciunt ista quinque que Achab fecit.

230 Primo, scidit uestimenta sua, scilicet: per humilitatem estimando non esse reges, nam
uestimenta regalia sunt purpure. Et sic non considerant nec estimant esse reges post
peccatum, sed peccatores quia rex a regendo dicitur et tunc non regunt se ideo.

199: cf. Ps. 50, 3. | 204: cf. Ps. 50, 3. cf. Mt. 15, 28. | 211-212: Ps. 50, 19. | 219-223: cf. III Rg. 21, 19-29. |
226: cf. III Rg. 21, 23. cf. IV Rg. 9, 36.

197-198: cf. Pseu. Bed., *Prov.*, H. PL 90, 1098C. | 201: Augustinus] *Nl.* cf. Sil. Raz., *Vit. San.*, p. 383. | 202-
203: Augustinus] *Auctor err.* cf. Caes. Are., *Hom.*, XIX. PL 67, 1082B. | 223: cf. Gra., *Decr.*, II, 33, 3, 27. PL
187, 1602C.

235 Secundo, operit carnem cilicio, quod est indumentum pecorum, nam: *cum in honore esset non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus et similis factus est illis*, Psalmi quadragesimo octauo.

Tertio, ieiunauit, nam qui per gulam bonorum pauperum rapit aliena debet ieiunare, id est, proponere ultra non rapere nec usurpare.

240 Quarto, dormiuit in sacco. Et quia saccus est uestis notans mortem alicuius, ut Marrega regum, sic debet considerare se esse mortalem et sic quod in fine uite debet rationem dare in iudicio finali, etcetera.

245 Quinto, debet caput discooperire considerando quod non est dignus corona regia. Nam si per humilitatem illam deponit, per extimationem peccatorum Deus dat illi ueniam. Si autem non discooperit caput, Deus tollit coronam regni. Exemplum: quando puer loquitur cum domino cooperto capite, tollit ille pileum et proiicit in terram. Si autem ille cum pileo in manu loquitur nihil ei tollit. Sic in proposito. Patet igitur quod rex uel princeps uel aliquis magnatum, quando deliquit in his, si per penitentiam humiliatur, peccatum dimittitur illi et non dimittitur illi qui consilium dedit, quia non reputat se peccatorem sicut rex. Sic factum fuit de regina Iezabel et de rege Achab, quod rex penituit et altera non, scilicet: regina.

250 Secundo, patet de rege Ezechia, quarto Regum uicesimo et Isaie tricesimo octauo, nam cum diceret dominus Isaie dum infirmaret Ezechias usque ad mortem, ingredi ad Ezechiam et dic ei: *“dispone domui tue, quia morieris tu et non uiues”*. Tunc Ezechias fleuit amare et conuersus ad parietem dixit: *“domine”*, etcetera.

Sed: quare conuersus fuit ad parietem? Dico quod propter tria.

255 Primo, considerauit fragilitatem suam, nam, licet sit rex, debet considerare quod est ex puluere et terra sicut ceteri. Et hoc quod Ezechias considerauit debent omnes reges considerare et propter hoc dantur eis infirmitates et infortunia, ut non ascendant in superbiam. Nam cum Alexander rex esset dominus totius mundus quasi ab omnibus dicebatur Deus, sed cum in uno prelio a sagitta fuisset percussus, recognoscit se propter nimium dolorem et dixit seruis suis: «uos Deum me esse dicitis, sed uulnus hoc indicat me esse hominem». Et sic in aduersitatibus reges et magnates recognoscunt Deum in dominum, etcetera.

Secundo, conuersus fuit ad parietem ut contemneret pompam regiam, nam uidebat in aula parietes ornatos ex pannis sericis et apparatus cum uasibus argenteis et aureis et sic conuersus fuit ad parietem ne illa uideret, sed totus figeretur in Deum.

265 Tertio, cogitauit in sepulchrum, nam dictum fuit ei: *morieris et non uiues*, et sic considerabat quod mox esset inter parietes sepulchri et sic fleuit amare, unde Hieronymus: «facile contemnit omnia qui se cogitat moriturum». Et sic dum dominus uidit contritionem regis Ezechie, non solum pepercit illi, sed dedit illi sanitatem et auxit terminum uite, scilicet: quindecim annorum, quarto Regum uicesimo primo. Debet igitur peccator considerare
270 quod est uita breuis et terminus incertus et quod penitentia et contritio non erit in celo, quia ibi nullus est dolor, non erit in inferno, quia in illo nulla est gratia, non in purgatorio, quia non est status merendi, solum est in hac uita, unde Psalmi quadragesimo primo: *in die*

233-234: Ps. 48, 13. | 251-252: cf. IV Rg. 20, 1-4; cf. Is. 38, 1-3. | 265: cf. Is. 38, 2. | 269: cf. IV Rg. 20, 6.

259-260: cf. MF. Sen., *Ad Luc.* (vol. 2), VI, 59, 12, p. 25. | 267: Hier., *Ep.*, LIII, 10. *PL* 22, 549C.

264: Conuersus] M conuersis.

mandauit dominus misericordiam suam et nocte canticum eius, scilicet: «surgite mortui ad iudicium», etcetera.

275 Secunda pars penitentie est confessio et hec semper fuit necessaria, sed nota quod triplex est confessio, scilicet: mentalis, quando quis confitetur in mente, unde tacendo confitemur. Et sic dicitur quod qui tacet confiteri uidetur.

Secunda est confessio signi, quando quis confitetur sine locutione, sed mediante aliquo signo, scilicet: mouendo caput uel aliter.

280 Tertia est confessio oris, quando quis aperte confitetur per claram locutionem.

Prima istarum, scilicet: mentalis, fuit in lege nature. Secunda, scilicet: signi, fuit in lege scripta, scilicet: cum hostiis, quando pro peccato offerebatur domino in illa confitebatur se fuisse peccatorem. Et sic quando rex offerebat domino Hircum, iam confitebatur peccasse, quando offerebatur uitulus, sciebant esse pro peccato sacerdotis, Leuitici quarto, quando
285 offerebatur capra uel ouis, erat pro peccato popularium, et sic in hostiis confitebatur delictum. Sed in lege gratie, quando *uerbum patris caro factum est*, oportet quod uerbo sit confessio expressa et quia Deus homo factus est, oportet quod homini confiteamur.

Sed contra: quia dicunt doctores quod sola contritio saluat et peccata relaxat. Dicendum quod uerum est cum proposito confitendi in tempore instituto, unde confessio in proposito
290 semper est necessaria, sed in aliquo casu mox est agenda, scilicet: in periculo mortis et in multis aliis casibus, quos debes notare, etcetera. Vnde Gregorius in *Moralibus* dicit: «qui promereri uult quod petit, confiteri debet quod fecit».

Tertia pars penitentie est satisfactio et sicut peccatum habet tres radices, sic satisfactio. Vnde de peccato dicitur prima Iohannis secundo: *omne quod est in mundo aut est concupiscentia
295 carnis aut concupiscentia oculorum aut superbia uite*. Et sicut omnia peccata reducuntur ad ista tria, sic satisfactio ad ieiunium, orationem uel elemosynam. Nam ieiunium est contra concupiscentiam carnis, oratio contra superbiam, elemosyna contra auaritiam.

Si autem queris: quod istorum preferitur? Dico quod elemosyna est potior omnibus his, quia obligat pauperem ad orandum et ieiunandum pro dante. Item elemosyna orat ante
300 Deum pro faciente illam, sicut anulus in digito regis semper intercedit pro illo qui dedit illum. Item elemosyna minuit cibum dantis et sic ualet pro ieiunio, quia abstinentia est pars ieiunii.

Sed queritur: que requiruntur ad rectam elemosynam? Dicendum quod tria sunt necessaria.

305 Primum, quod sit persona idonea et legitima dandi, nam seruus non potest dare elemosynam de bonis domini sui nec mulier de bonis domus sine licentia uiri sui, etcetera.

Secunda conditio requiritur quod elemosyna detur pauperi.

Tertia, quod detur meliori si cognoscitur, nam preferendus est melior alteri. Et sic qui dat elemosynam debet ista tria cogitare, sed in hac domo hospitalis domine nostre ista non
310 sunt consideranda.

272-273: Ps. 41, 9. | 284: cf. Lv. 4, 3. | 286: cf. Io. 1, 14. | 294-295: I Io. 2, 16.

273: cf. MF. Hier., *Lib. Con. Vig.*, XII. PL 23, 349B. | 291-292: Gre. Mag., *Mor.*, VIII, 30, 50. PL 75, 833C.

Non primum, quia quilibet est persona idonea ad dandum, nam in extrema necessitate (ut dicunt doctores) «omnia sunt communia». Et sic quando seruus dat petenti in extrema necessitate, non dat bona domini, sed bona pauperis, et quando uxor uidet pauperem in extrema necessitate, non dat bona mariti, sed bona pauperis, et sic ille talis petit que sua sunt. Sed cum in hac domo sit extrema necessitas, nam multi moriuntur ex penuria, etcetera.

315
320 Secunda conditio est quod detur pauperi, unde Chrysostomus dicit: «pauperibus non diuitibus elemosyna danda est, fundit potius qui mittit in pleno», etcetera. Sed cum in hac domo sit maxima paupertas, sunt omnes in maxima necessitate et petere uel mendicare non possunt, ut sunt pueri parui et sunt infirmi et sunt innocentes, etcetera.

325 Tertia conditio est aperta, nam si meliori est potius danda quam ribaldo, cum pueri sint iusti et sancti et innocentes, similiter infirmi sint confessi et purificati, nam aliter non reciperentur in ista domo. Sunt etiam ibi sacerdotes semper orantes pro bene factoribus, igitur, etcetera. Omnia ista tanguntur in sancto euangelio, in quo beatus Mattheus euangelista dicit quod egressus Iesus a Bethsaida circa Capharnaum uenit in partes Tyri et Sidonis, que erat prouincia cananeorum. Nam sicut Hispania diuiditur in tres partes, scilicet: in Tarraconensem, Beticam et Lusitaniam, sic illa prouincia Syrie diuidebatur in tres partes, scilicet: in Iudeam, Samariam et Galileam. Et sicut in illa parte que dicitur Betica, quando Hispania fuit recuperata, remansit quedam pars cum infidelibus, scilicet: Granata, 330 in qua erant aliquae ciuitates et quasi quinque famosiores, scilicet: Granata, Malecha, Almeria, Baça et Ronda, sic in illa prouincia quando data et acquisita fuit a iudeis remansit pars quedam in qua erant quinque principaliores ciuitates, scilicet:

335 Tyrus metropolis illius, sicut Granata alterius, que licet fuerit aliquo tempore insula, unde Hiezechiel uicesimo septimo et uicesimo octauo: *et Tyrus que est in medio maris*, etcetera, sed dum illam cepit Alexander, fecit ex insula terram firmam.

Secunda fuit ciuitas Sidon, de qua orta fuit regina Dido, que Carthaginem condidit in Africa.

Tertia fuit Sarepta, in qua Helias filium uidue suscitauit, ut habetur tertio Regum decimo septimo.

340 Quarta fuit ciuitas Acon, que fuit longo tempore militie templi.

345 Quinta fuit Beritus, in qua imago Christi passa fuit. Quod autem iste quinque ciuitates remanere debent usque ad aduentum Christi, habetur per Hiezechielem uicesimo septimo capitulo. Loquens de aduentu Christi dicit: *in die illa erunt quinque ciuitates loquentes lingua cananea*. Et sic interfectis triginta unum regibus iste remanserunt, Iosue duodecimo. Quia Hiram rex Tyri fuit amicus regis Salomonis, ut patet in edificatione templi, quia mittebat ligna scissa ex Libano, etcetera. Et sic licet respectu populi iudeorum essent alienigene iste nationes, sed aliquando condiuiduntur contra alienigenas propter fedus, unde in Psalmo octogesimo secundo dicitur: *alienigene cum habitantibus Tyrum*, et in Psalmo octogesimo sexto: *ecce alienigene et Tyrus*, etcetera. Et sic uenit Iesus in hanc prouinciam, in qua erat mulier habens filiam uexatam a demone et Iesus intrauit Tyrum secrete, ut dicit Marcus capitulo 350

324: cf. Mt. 15, 21. | 334: cf. Ez. 27, 4; 28, 2. | 338: cf. III Rg. 17, 23. | 343-344: cf. Ez. 27; cf. Is. 19, 18. | 344: cf. Ios. 12, 24. | 348: Ps. 82, 8. | 349: Ps. 86, 4.

312: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, VIII, 11, 59b31, p. 311. | 317-318: cf. MF. cf. Cas., *Var.*, XII, 27. PL 69, 877CD; cf. Io. Chrys., *De Ele.*, 3. PG 51, 265D; cf. Ambr., *Exp. Ev. Sec. Lc.*, IV, 6. PL 15, 1614A.

septimo: *et ingressus domum*, scilicet: hospitii, *in Tyro neminem uoluit scire et non potuit*, nam fama eius erat maxima, et sic cum multis ueniebat non poterat occultari. Cum autem mater mulieris uenit ad portam hospitii prohibita fuit intrare, sed cum multi intrarent inter illos ipsa intrauit et proiecta ad pedes Iesu rogabat ut filiam suam curaret. Iesus autem nihil
 355 respondit, nec in faciem eius aspexit. Dicit ipsa: “tu qui uenis ut medicus, nam audiui a multis quod in predicationibus tuis dixisti: *non est opus ualentibus medicus, sed male habentibus. Ista filia mea male a demonio uexatur*”, igitur, etcetera. Item si dicis: est peccatrix, audiui quod dixisti: *non ueni uocare iustos, sed peccatores*, igitur, etcetera. Item sum tribulata et humilior ante te, sed numquid de te dictum fuit: *in iuxta est dominus his qui tribulato sunt corde*, etcetera? Tunc
 360 Christus nihil ei respondit, sed exiit domum et perrexit in Sidone. Ipsa uero sequitur eum et quia ex iustitia postulauerat sanitatem filie et non exauditur, nunc postulat ex misericordia et clamat retro ipsum dicens: *miserere mei, domine, fili Dauid*. Vnde glosa: «magna fides cananee, Deum credit ubi dominum uocat, hominem ubi dicit filium Dauid. Nil ex merito postulat, sed solam misericordiam Dei efflagitat dicens: *miserere*, etcetera. Dixit autem
 365 cananea: *miserere mei, quia filia mea male a demonio uexatur*, ut magis ad concessionem moueat totum dolorem insinuat, quia dolor filie est dolor matris. Ideo dicit: *miserere mei* et dolorem enarrat dicens: *filia mea male a demonio uexatur*, in quo et uulnera medico detegit et magnitudinem et qualitatem morbi. Magnitudinem cum dicit male uexatur, qualitatem cum dicit a demone et non respondit ei uerbum». Vnde Chrysostomus: «quanto ergo magis
 370 mulier multiplicat supplicationem tanto et ipse multiplicat negationem. Vnde glosa: differendo et non respondendo, patientiam mulieris et perseuerantiam nobis ostendit». Ideo etiam non respondet, ut discipuli pro ea rogarent, ostendens nobis necessaria esse preces sanctorum ad aliquid impetrandum, ideo subditur: *et accedentes discipuli rogabant eum dicentes: “dimitte eam, quia clamat post nos”*, etcetera. Tunc respondit Iesus: “*non sum missus nisi ad oues que perierant domus Israel*”. Videntes autem discipuli hoc, *accesserunt ad eum*, scilicet: Iesum, qui sedebat super lapidem in uia et rogauerunt eum.

Primo, tres, scilicet: Petrus, Iacobus et Iohannes, qui principaliores erant inter apostolos, et primo dicit Petrus quod debet exaudiri hec mulier, nam omnes qui Dauid interposuerunt fuerunt liberati. Vnde in Psalmo octogesimo octauo: *inueni Dauid seruum meum*, etcetera.
 380 Ideo, quia seruus fuit bonus, item populus exauditur, unde: *propter Dauid seruum meum non auertas faciem Christi tui*, Psalmi centesimo tricesimo primo. Igitur si propter meditationem Dauid et inuocationem illius, “uos fuistis datus mundo, a fortiori uos dabitis necessaria mundo”, etcetera. Item dicit quod ille qui erat cecus secus uiam dicendo: *miserere mei Iesu, fili Dauid*, fuit exauditus. Igitur ista debet exaudiri.

385 Secundo, uenit Iacobus dicendo quod debet exaudiri hec propter interpositionem Dauid, nam “promissio fuit illi facta de uobis”.

Tertio, uenit Iohannes et dicit quod debet exaudiri, quia “uos et mater uestra de illo descenditis”.

390 Quarto, uenerunt alii tres, scilicet: Andreas, Iacobus et Iudas. Dicit Andreas quod debet hec mulier exaudiri, nam si Dauid dicit de uobis: “*miserere mei Deus*, secundum magnam

351: cf. Mc. 7, 24. | 356: cf. Mt. 9, 12. | 357: cf. Mt. 15, 22. | 358: cf. Mt. 9, 13. | 359: cf. Ps. 33, 19. | 362: cf. Mt. 15, 22. | 364-367: cf. Mt. 15, 22. | 373-375: cf. Mt. 15, 23-30. | 379: Ps. 88, 21. | 380-381: Ps. 131, 10. | 383-384: cf. Mc. 10, 47. | 390: cf. Ps. 50, 3.

362-369: cf. Ans. Lau., *En. In Mt.*, XV. PL 162, 1389AB. | 369-371: Chrysostomus] NL. cf. Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Mt., XV, c. 5, p. 243.

362: Filij M filii.

misericordiam tuam, quomodo est magna? Si non extenditur ad hanc personam, licet fuerit peccatrix”.

Quinto, dicit Iacobus: “si Dauid dixit: *misericordias domini in eternum cantabo*, quomodo uestra misericordia erit eterna? Si nunc deficit in hac hora”.

395 Sexto, dixit Iudas: “Dauid dixit: *misericordia domini plena est terra*, quomodo igitur plena erit terra? Si in hac prouincia deest ipsa?” Igitur concludunt quod misericorditer debet liberari hec et filia sua.

Septimo, uenerunt Simon, Philippus et Bartholomeus, et fundant se in hoc quod dixit: *non sum missus nisi ad oues*, etcetera. Dicit Simon quod licet principaliter fuerit missus iudeis ad predicandum, sed toti mundo ad redimendum, et sic dicit quod Dauid dixit: “*dominabitur a mari usque ad mare*, etcetera, in Psalmo septuagesimo primo. Igitur si usque ad terminos orbis terrarum erat dominium uestrum, quomodo hanc ancillam non amplectimini?”

400 Octauo, dicit Philippus: “si Dauid dixit in persona patris in Psalmo secundo: *postula a me et dabo tibi gentes hereditatem tuam*. Igitur hec est hereditatis uestre et debet recipi”.

405 Nono, dicit Bartholomeus: “si Iacob dixit Genesis quadragesimo nono de uobis quod eratis: *expectatio gentium*. Igitur frustra in uobis gentes, id est, gentiles, expectant, si solum uenistis pro iudeis, ut dicitis”.

Decimo, uenerunt nouissime alii tres coram Iesu, scilicet: Mattheus, Iudas et Thomas, et primo dixit Iudas: “o Christe, numquid dixit Isaias capitulo quadragesimo nono: *dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terre?* Igitur filia huius per uos debet saluari”.

Vndecimo, uenit Mattheus et dixit quod: “Dauid de uobis dixit in Psalmo quinquagesimo nono et in Psalmo centesimo septimo: *in Idumeam extendam calciamentum meum*, id est, humanitas mea calcauit Idumeam, *mibi alienigene subditi facti sunt*. Igitur quomodo uos non recipitis has?”

415 Duodecimo, uenit Thomas et dixit: “de istis locutus fuit Dauid in Psalmo quadragesimo quarto: *filie Tyri in muneribus uultum tuum deprecabuntur*, etcetera. Igitur: quomodo prophete erunt fideles et ueri, si hanc non exauditis?”

Tunc cananea uidens quod loquebatur cum apostolis et illi nullum dedit uerbum dixit: “o domine, loquere mecum, nam si loqui non uis, quia mulier ego sum, tu etiam ex muliere es natus et nutritus, etcetera; si quia pauper, tu in paupertate uenisti; si quia peccatrix ego sum et ideo mihi non loqueris, tu pro peccatoribus uenisti? Si non loqueris mihi, quia sum excommunicata et a fidelibus segregata, tu poteris mihi absolutionem dare, cum sis summus sacerdos in eternum”, etcetera. Ista tunc adorauit eum dicens: “*domine, adiuua me*”. Ista uerba debet quilibet peccator dicere in sua conuersione, nam dum fecerit diligentiam dicat “si aliquid deficit, *domine, adiuua me*”, et tunc supplet imperfectionem eius. Et tunc Christus locutus fuit cananee dicens: *non est bonum sumere*, etcetera, *et mittere canibus*. Quod dixit Christus propter tria.

Primo, loquitur cum principibus Hispanie et uaronibus, qui agarenos nutriunt et christianos fame perire faciunt, illos defendunt et istos accusant, etcetera.

393: cf. Ps. 88, 2. | 395: cf. Ps. 118, 64. | 399: cf. Mt. 15, 24. | 400-401: Ps. 71, 8. | 403-404: Ps. 2, 8. | 406: Gn. 49, 10. | 409-410: Is. 49, 6. | 412-413: cf. Ps. 59, 9; cf. Ps. 107, 10. | 416: Ps. 44, 13. | 423-425: cf. Mt. 15, 25. | 426: cf. Mt. 15, 26.

430 Secundo, loquitur cum mercatoribus et negotiatoribus, qui frumenta uendunt agarenis Africe et christiani huius regni fame pereunt. Vnde recte dicitur quod non est bonum sumere panem filiorum, id est, christianorum, et mittere canibus agarenis, ut isto anno factum fuit in Hispania. Et ista de consensu regum et principum non debet fieri, cum teneantur fouere christianos prius. o auaritia inordinata, o pecunia misera, que animas

435 perdis christianorum! Si autem canes uiolenter a mensa christianorum acciperent, esset aliud, sed dicit: *mittere canibus*. Nam isti ad ciuitate Turci miserunt propter concupiscentiam auri et argenti, melius esset quod illam pecuniam de illa ciuitate reciperent uel acciperent cum manu armata. Hoc facere possunt reges et principes Hispaniarum.

Tertio, hoc loquitur contra reges, principes et prelatos, qui prebendas in uenationibus, canibus et falconibus expendunt et pauperes fame perire permittunt. Tunc dicit cananea: “*etiam domine*, id est, uerum est quod dicis. Primo iudei sunt filii nutriti in lege et celesti pane, id est, manna de celo nutriti, et in fide unius Dei fundati, sed nos sumus canes circa cadauera mortua aliti et in fide falsorum deroum fundati, et filii cananei sumus, et sic recte “canes” dici possumus. Illi domini, quia filii tui, nam: *domini est terra et plenitudo eius*, igitur si

445 tota terra est tua, igitur et ego. Ego sum catula, non canis britannicus, ut regulus uel centurio, nolo panem integrum, ut populo das iudeorum, sed micam tantummodo: *nam et catelli edunt de micis, que cadunt de mensa dominorum suorum*”. Tunc dicit Christus: “*o mulier, magna est fides tua*, quia maior quam patriarchum, quibus facta fuit promissio et tibi nunquam; maior prophetarum, nam illi fuerunt illuminati, tu ceca, sine lumine; maior quam

450 apostolorum, isti uiderunt miracula, tu nunquam, *fiat tibi sicut uis*”. Moraliter cananea est persona peccatrix, exiit de finibus Tyri que est in corde maris per contritionem confitetur dicens: *filia*, id est, anima mea, *male a demonio uexatur*, id est, a peccato. Dicit: *miserere mei domine*, ecce confitetur Deum, *fili David*, confitetur hominem, confitetur se esse canem peccatorem, sed petit micam misericordie, recipit ueniam mediantibus sacerdotibus sicut

455 hec mediantibus apostolis. Sed sicut ista actualiter confitetur, sic peccator debet confiteri quando uult recipere corpus Christi, nam ista nunc illum recepit et sic adorauit eum, etcetera.

Secundo, ratione periculi, maxime infirmitatis, sicut hec, quia male a demonio uexabatur, etcetera.

460 Tertio, quando habet copiam confessoris pro aliquo peccato de quo credit tempore quadragesime non habebit, ut ista in prouincia cuius uenit ille legatus a latere, scilicet: filius Dei. Et sicut Rome omnia dantur cum “fiat”, sic in proposito. Nam tria beneficia fuerunt maxima in mundo. Primum creatio; secundum recreatio; tertium iustificatio impii. Omnia ista mediante “fiat” debent concedi. In creatione dixit Deus: “*fiat lux*”, et *facta est lux*. In recreatione dixit uirgo: *fiat mihi*, et sic mox concepit filium Dei.

465

Sic in iustificatione quando peccator mediante uera contritione et confessione petit ueniam dicendo: *miserere mei*, tunc dicit Deus: *fiat tibi sicut uis*. Et sic hic recipit gratiam et in futuro gloriam quam nobis concedat ille Dei filius, qui in trinitate, etcetera. Amen.

436: cf. Mt. 15, 26. | 441: cf. Mt. 15, 27. | 444: cf. Ps. 23, 1. | 446-447: cf. Mt. 15, 27. | 447-450: cf. Mt. 15, 28. | 452-453: cf. Mt. 15, 22. | 464: cf. Gn. 1, 3. | 465: cf. Lc. 1, 38. | 467: cf. Mt. 15, 22-28.

452: Miserere] M, X misere.

SERMO QVINQVAGESIMVS TERTIVS ET TERTIVS IN EADEM DOMINCA SECVNDA
QVADRAGESIME

<THEMA> *Miserere mei*, Matthei decimo quinto.

Originaliter recitativae autem in euangelio, etcetera.

5 Sententia est beati Bernardi deuoti uirginis Marie quod in uirgine gloriosa non solum fuerunt omnes uirtutes, sed in ea fuerunt excellentes super omnes puras creaturas, unde dicit in quodam sermone: «in uirgine uirtutes erant singulares que in ceteris uidebantur esse communes». Exemplum: si in aliqua camera essent omnes differentie et colores panni et etiam excellenter, ut quod non solum esset grana, sed illa esset excellens inter omnes, non
10 solum sericum, sed in excellentia, non solum deauratum, sed in maxima excellentia, sic fuerunt uirtutes uirginis Marie. Et licet omnes essent singulares, sed tres fuerunt excellentiores omnibus. Prima respectu Dei, ut fuit humilitas que fecit illam esse matrem Dei, quia: «humilitate concepit». Secunda gratia respectu totius mundi. Tertia misericordia respectu peccatorum. Et licet omnes iste tres sint maxime, sed misericordia est maior inter
15 omnes, quod probatur tripliciter. Primo, ratione; secundo, auctoritate; tertio, exemplo.

Ratione sic: posita causa ponitur effectus et: «aucta causa, augetur effectus». Hoc patet per Philosophum quinto Metaphysice et secundo Physicorum, ubi dicit quod: «causa et effectus in actu simul sunt et non sunt» et quod: «causa et effectus debent proportionari», sed misericordia causatur ab humilitate, tamquam a causa remota, ut dicit sanctus Thomas
20 secunda secunde, questione tricesima, articulo secundo. Ratio est, quia superbus cum non reputet alios non miseretur; humilis uero reputat se minimum inter alios et sic credit quod in simili casu potest uenire et sic miseretur. Cum igitur maior humilitas fuerit in uirgine quam in aliqua alia pura creatura, quia magis Deo unita. Nam sicut superbia separauit nos a Deo, humilitas coniungit. Sed uirgo fuit magis coniuncta, non solum quo ad animam, sed
25 quo ad corpus igitur. Item misericordia causatur ab amore et dilectione, unde Chrysostomus: «nutrix dilectionis est humilitas, mater odii superbia». Quia misericordia est compassio de miseria aliena et reputatur propria, quod sit per amicitiam, unde Philosophus nono Ethicorum inter amicabilia ponit condolare amico. Igitur cum uirgo Maria maiorem habuerit humilitatem et maiorem charitatem, sequitur quod habuerit maiorem
30 misericordiam, nam humilitas est mater dilectionis, dilectio mater misericordie, et sic humilitas est auia misericordie. Sed cum iste due cause fuerunt maxime in uirgine Maria, sequitur quod misericordia que est effectus eius fuerit maxima.

Secundo, hoc probatur auctoritate Bernardi dicentis in sermone: «quis misericordie tue, o uirgo beata, longitudinem, latitudinem», etcetera. Igitur si mensurari non potest, sequitur
35 quod est maxima.

Tertio, probatur exemplo, sicut uallis que omnes aquas in se recipit, dicitur mater illarum, et sic quando fluuius crescit et exit extra illam dicimus quod exiuit a matre, etcetera. Sic cum uirgo Maria dicatur potius mater misericordie quam mater iustitie uel aliarum uirtutum, sequitur quod ista fuerit in ea maxima et in tantum creuit in ea quod exiuit extra

3: Mt. 15, 22.

7-8: Bern. Cl., *In Ass. B. M. V.*, IV, 6. PL 183, 428B. | 13: cf. Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, I, 5. PL 183, 59B. | 16: cf. Th. Aq., *Qu. De Mal.*, q. 11, a. 3, p. 90. | 17-18: cf. Arist. Lat., *Phys.*, II, 3, 195b18, p. 62; *Met.*, V, 2, 1013b29, p. 86. | 18: cf. Arist. Lat., *Phys.*, IV, 4, 211a1, p. 145; cf. Th. Aq., *Con. Gent.* (vol. 15), lib. 4, c. 87, p. 276. | 19: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 30, a. 2, p. 209. | 26: cf. Pseu. Io. Chrys., *Op. Imp. In Mt.*, IX. PG 56, 680C. | 28: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, IX, 4, 66a8, p. 329; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 18, a. 5, p. 158. | 33-34: cf. MF. Bern. Cl., *In Ass. B. M. V.*, IV, 8. PL 183, 429A.

40 et expansa fuit per totum mundum. Dicitur autem Maria uirgo mater misericordie propter tria.

Primo, ratione sui, nam sicut Eua fuit fons crudelitatis rigoris et iustitie, sic uirgo Maria fuit fons misericordie illum mitigando.

45 Secundo, quia filius uirginis Marie dicitur misericordia, unde Daudid illum petendo dicit in Psalmo octogesimo quarto: *ostende nobis, domine, misericordiam tuam et salutare tuum da nobis*. Et pro id est ponitur ut declararet que erat illa misericordia. Item quando loquitur de eius receptione in templo dicit: *suscipimus Deus misericordiam tuam*, etcetera, Psalmi quadragesimo septimo. Igitur si filius suus est misericordia, uere ipsa est mater misericordie.

50 Tertio, respectu nostri, quia supplet nostras miserias cum sua misericordia, unde Bernardus in sermone: «sileat autem misericordiam tuam uirgo beata, si quis eam inuocatam in suis necessitatibus sibi meminerit defuisse, nos quidem tui seruuli tibi congaudemus in uirtutibus ceteris, sed in hac potius nobis ipsis, laudamus uirginitatem, miramur humilitatem, sed misericordia miseris sapit dulcius, hanc amplectimur charius et recordamur sepius et crebrius inuocamus. Hec est enim que totius mundi reparationem
55 obtinuit, salutem omnium impetravit, quis tandem, o benedicta misericordie tue, longitudinem, latitudinem», etcetera.

Igitur si ista est mater gratie, ad hanc hodie debemus recurrere et in illa sperare, quia mater est misericordie, non restat nisi quod tertium habeamus, scilicet: humilitatem, quia
60 illa mediante misericordiam habuit et sic peccator non timeat illam, ipsa mediante, impetrare, solum humiliter ante ipsam prostretur dicendo: *miserere mei*. Ad hanc igitur in principio sermonis, etcetera.

<THEMA> *Miserere mei*, ubi supra.

65 Conclusio est quod tante uirtutis et efficacie sunt uerba thematis quod si ex corde procedant remissionem obtinent peccatorum. Ideo dicit Augustinus quod: «per miserere mei frangitur ira Dei». Viso igitur in alio sermone de necessitate penitentie, nunc uidendum est partibus eius. Sunt autem tres partes integrales penitentie, ut dicit Magister in quarto, distinctione decima sexta. Et omnes doctores in illa decima sexta dicens, scilicet: «cordis contritio, oris confessio et operis satisfactio». Vnde sicut domus constat ex tribus principalibus partibus, scilicet: ex fundamento, pariete et tecto, sic penitentia. Vnde sicut
70 desertum filiorum Israhel, ut in alio sermone diximus, significat “penitentiam”, sic partes illius deserti. Nam tres fuerunt partes eius, scilicet: desertum Sur; desertum Syn et desertum Pharam.

Primo, Sur circa Egiptum significat “contritionem”.

75 Secundo, Syn desertum, quod erat in medio deserti, in quo est corpus beate Catherine, significat “confessionem”.

Sed desertum Pharam, quod est circa terram promissionis, significat “satisfactionem”.

45: Ps. 84, 8. | 47: Ps. 47, 10. | 60-62: cf. Mt. 15, 22.

50-56: Bern. Cl., *In Ass. B. M. V.*, IV, 8. PL 183, 428D-429A. | 64-65: Augustinus] *Nl.* cf. Sil. Raz., *Vit. San.*, p. 383. | 66: cf. Petr. Lom., *Sent.*, IV, 16, 1. PL 192, 877C. | 67-68: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), III^a, q. 90, a. 2, p. 777.

69: Pariete] M pariente.

Sufficiencia istarum patet, ut dicit Magister in predicta decima sexta distinctione, nam sicut tres sunt modi peccatorum, scilicet: peccatum cordis, peccatum oris et peccatum operis, sic tres partes penitentie, scilicet: contritio que est in corde, confessio que est in ore et satisfactio que est in opere. Vnde, ut dicit Augustinus in libro De Sermone Domini in Monte, figurata sunt ista tria per tres mortuos a domino suscitatos.

Primus in domo fuit filia archisynagogi Iayri, ut habetur Matthei nono, Marci quinto, Luce octauo.

Secundus fuit extra portam, scilicet: filius uidue, ut habetur Luce septimo.

85 Tertius fuit Lazarus, de quo habetur Iohannis undecimo.

Primo, igitur puella duodecim annorum in domo et libenter et faciliter sanata est cogitatio que incipit ut plurimum in duodecimo anno, est uirgo et filia principis, quia si bona est, filia dicitur Dei. Nam cor est camera omnipotentis Dei, ut habetur ex interpretatione; si mala, est filia principis demoniorum, de quo Christus dicit: *nunc princeps mundi huius eiicietur foras*, Iohannis duodecimo. Et sic non habet matrem, sed ut dicit glosa Matthei nono: «facilime curatur a Christo, tetigit eam et dixit: “*puella, surge*”», etcetera.

Sed filius uidue in porta ciuitatis significat peccatum oris, scilicet: periurium, blasphemia, mendacium, falsum testimonium, etcetera, nam iste est filius cogitationis que dum bona erat uirgo, sed mala perdit sponsum suum, scilicet: Christum, et facta est uidua, et sic uerba mala exeunt a cogitatione. Et sic filius uidue extra portam difficiliter iam sanatur, unde: *Christus misericordia motus tetigit loculum et dixit: “adolescens, tibi dico: “surge” et cepit loqui*, scilicet: recte per confessionem.

Tertius Lazarus, frater Marthe et Magdalene, scilicet: uirginis Marthe, que significat “cogitationem”, et peccatricis Magdalene, que significat “locutionem”. Hic iam, ut dicit glosa, difficiliter curatur, nam due sorores flebant, scilicet: cogitatio, dicendo: “peccaui dolendo”, et locutio dicendo: “peccaui in ore”. Et sic Christus difficulter illum suscitauit, quia: *infremuit spiritum et turbauit seipsum et lacrimatus est*, et orauit ad patrem. Precepit tollere lapidem et uoce magna clamauit: *Lazare ueni foras*, et dixit apostolis: *soluite eum*, etcetera.

Et sic iste sunt tres partes penitentie necessarie, et hec tria genera peccatorum antequam iste tres partes penitentie sint, non potest haberi aqua gratie. Nam omnes debent esse actu uel proposito. Figura quando filii Israhel ambulauerunt tres dietas et non inuenerunt aquam nisi amaram, sed in Marath mediante uirga aque dulcorate fuerunt. Prima dies est contritio, secunda confessio, tertia est satisfactio. Et hac acceptata uenit sacerdos et cum uirga, id est, cum potestate, absoluit, et tunc exit aqua de petra, id est, de Christo. Nam eius uicarius est et in passione sua habent efficaciam sacramenta. Hoc idem patet, quia iudicium poli debet concordare cum iudicium fori, sed partes principales iudicii sunt: citatio, presentatio ante iudicem et confessio, et postea acceptatio sententie. Sic hic primo est citatio in contritione, nam ibi Christus citat reum mediante conscientia propria, ut nuntio: *ego cotidie pulso ad ostium*, Apocalypsis tertio. Et quia peccatum separat a Deo, reducitur in illum per contritionem.

82: cf. Mt. 9, 18; Mc. 5, 22; Lc. 8, 41. | 84: cf. Lc. 7, 15. | 85: cf. Io. 11, 43. | 89-90: Io. 12, 31. | 91: cf. Lc. 8, 54. | 96: cf. Lc. 7, 13-15. | 102: cf. Io. 11, 33-35. | 103: cf. Io. 11, 43-44. | 106-107: cf. Ex. 15, 23. | 113: Apc. 3, 20.

77: cf. Petr. Lom., *Sent.*, IV, 16, 1. PL 192, 877C. | 80: cf. Aug. Hipp., *De Serm. Dom. In Mon.*, I, 35. PL 34, 1247A. | 91: cf. Ans. Lau., *En. In Mt.*, IX. PL 162, 1336C.

114: Separat] M seperat.

115 Secundo, ab ecclesia reducitur per confessionem, a beatitudine reducitur per satisfactionem, que tollit impedimenta beatitudinis, etcetera.

Prima igitur inter istas partes est contritio, de qua primo est uidendum. Est autem contritio ut dicitur a Magistro et a doctoribus omnibus in quarto, distinctione decima septima, dolor uoluntarie assumptus pro peccatis cum proposito confitendi et satisfaciendi, 120 displicentia uoluntatis et cordis est ipsa contritio, sed dolor sensitiuus est effectus eius, et hic non semper est in nostra potestate et debet esse moderatus secundum qualitatem personarum. Sed displicentia uoluntatis debet esse maxima et non potest esse nimius dolor, alter sic in sensitiua potentia et debet magis dolere de maiori peccato. Contritio est triplex, scilicet: imperfecta et perfecta. Imperfecta dicitur “attritio”, que non est diuisa in partes 125 minutas, sed in magnas, ut dicit sanctus Thomas super Psalmum quinquagesimum. Sed contritio est trita in partes minutas et attritio non est cum gratia, sed sicut fides informis se habet, se contritio est cum gratia. Sed nota quod due sunt mole quibus peccatum conteritur, superior est spes uenie, procedens ex misericordia Dei, inferior est timor pene, procedens ex diuina iustitia, et si aliqua istarum deest non potest esse contritio. Nam per defectum superioris perditus fuit Cain, Genesis quarto, quando dixit: *maior est iniquitas mea quam ut ueniam mereat*. Et etiam Iudas desperauit de misericordia Dei, et sic nullus istorum habuit contritionem per defectum superioris mole, sed per defectum inferioris perduntur multi presumptuosi dicendo: “Deus est multum misericors”. Et sic Origenes dixit quod in fine mundi omnes erant saluandi. Hoc recitat sanctus Thomas prima, questione sexagesima 130 quarta, secundo capitulo; et prima secunde, questione quinta, quarto capitulo; et in quarto, distinctione quadragesima sexta; et in Questiones De Veritate, questione uicesima quarta, octauo ad decimum; et Questiones De Malo, questione decima sexta, quinto capitulo; et Contra Gentiles tertio, capitulo sexagesimo primo et sexagesimo secundo et in multis aliis locis. Et quasi eadem est opinio Machometi dicentis quod etiam damnati possunt saluari, 135 quod est falsum. Et sic necessarie sunt iste due mole et altera deficiente nulla est contritio.

Sed si queris: utrum sit necessaria? Dicendum quod inter partes penitentie magis est necessaria ista, nam ista debet esse in actu, alie uero possunt esse in potentia, scilicet: in proposito. Exemplum: sicut fundamentum domus est necessarium, quia illo existente, paries et tectum possunt esse, sic est in proposito. Quod autem sit necessaria probatur 145 ratione, auctoritate et exemplo.

Primo, ratione sic: eo modo est penitendum ut peccauimus, sed incepit peccatum a cordis complacentia? Igitur debet remissio incipere a cordis dolore, qui est contritio, unde Deuteronomii uicesimo quinto: *iuxta mensuram delicti erit plagarum modus*. Item Apostolus ad Romanos sexto dicit: *sicut exhibuistis membra uestra seruire immunditie, sic exhibeatis membra uestra seruire iustitie*. Sed primo accomodauimus cor ad complacentiam, igitur primo debemus dare cor ad dolorem, igitur, etcetera. 150

Secundo, probatur auctoritate Psalmi quinquagesimo: *sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum Deus non despicias*. Glosa: «spiritus contribulatus et contritus est sacrificium in quo peccata soluuntur», igitur, etcetera. Hoc habetur tricesima tertia, 155 questione tertia, “Sicut Achab”, etcetera. Vide ibi.

130-131: Gn. 4, 13. | 148: Dt. 25, 2. | 149-150: Rm. 6, 19. | 152-153: Ps. 50, 19.

118: cf. Petr. Lom., *Sent.*, IV, 17. *PL* 192, 880A. | 125: cf. Th. Aq., *Sup. Psal.*, L, 8, p. 126. | 133-138: Origenes] cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 64, a. 2, p. 450; (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 5, a. 4, p. 47; *Sup. Sent.* (vol. 10), lib. 4, dist. 46, q. 1, a. 3, p. 406; *Qu. De Ver.* (vol. 2), q. 24, a. 10, p. 706; *Qu. De Mal.*, q. 16, a. 5, p. 304; *Con. Gent.* (vol. 14), lib. 3, c. 61, p. 169; c. 62, p. 172. | 153-154: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 17, q. 1, a. 3, qc. 4, p. 474. | 155: cf. Gra., *Decr.*, XXXIII, 3, 29. *PL* 187, 1603C.

160 Tertio, probatur exemplo, nam sicut homo non parcat nisi penitenti et contrito, sic Deus. Si homo scit quod ex corde malefactor non est, contritus ei non parcat, sed Deus semper cognoscit, igitur, etcetera. Item infirmus primo sentit dolorem et illo compellitur ire ad medicum et sic recipit medicinam. Quando ei non dolet, non curat de medicamine, igitur, etcetera. Item quando membrum est extra iuncturam non potest curari nec reuerti sine dolore, sed per peccatum nos sumus extra ecclesia uel extra caput nostrum, qui Christus est. Igitur sine dolore contritionis non possumus reuniri, igitur, etcetera.

165 Si igitur est tam necessaria, sequitur quod omnibus est necessaria. Dicendum quod non, nisi existentibus in hac uita. Nam ut dicit sanctus Thomas, quarto, distinctione decima septima, questione secunda, articulo quarto, questiuncula tertia, obiectione, contritio est dolor charitate et gratia informatus et meritorius et sacramentalis. Igitur ut est dolor non conuenit beatis, qui nunquam dolent, bene recordantur de dolore, sed cum gaudio, ut sanus recordatur de dolore infirmitatis cum gaudio, ut dicit Gregorius.

Secundo, in quantum est cum gratia non conuenit damnatis, qui non sunt cum gratia.

170 Tertio, ut est meritorius et sacramentalis, non conuenit existentibus in purgatorio, quia illi non sunt in statu merendi nec recipiendi sacramenta, unde Psalmi quadragesimo primo: *in die mandauit dominus misericordiam suam et nocte canticum eius*. Igitur in die uite est contritio et in nocte mortis nihil aliud speratur nisi canticum dicens: «surgite mortui ad iudicium», etcetera. Hec autem contritio necessaria debet habere tres condiciones. Prima quod sit
175 perfecta, scilicet: omnium peccatorum, unde Iohelis secundo: *conuertimini ad me in toto corde uestro*. Item Ezechias, Isaie tricesimo octauo: *recogitabo tibi omnes annos meos*, etcetera, *in amaritudine*, que est contritio. Item Psalmi sexto: *lauabo per singulas noctes lectum meum et lacrimis meis stratum meum rigabo*.

180 Vtrum sit conterendum de quolibet peccato? Dicendum quod sicut auersio fuit actualis de quolibet peccato, sic debet esse conuersio actualis in Deum. Sed in principio per contritionem oportet quod de singulis fiat, sed in fine per contritionem potest simul de omnibus iunctim. Hoc habetur in quarto, distinctione decima sexta, questione tertia, articulo secundo, questiuncula quinta ad tertium; et distinctione decima septima, questione
185 secunda, articulo secundo, questiuncula sexta, obiectione. Exemplum de fabis. Primo ante decoctionem franguntur in partes magnas et quelibet faba sigillatim diuiditur, sed post decoctionem cum aqua calida sit una diuisio in minutissimas partes in generali, sic peccata.

Prima, per attritionem sigillatim, sed in contritione quando est calor charitatis, et aqua gratie sufficit una contritio generalis.

190 Secundo, debet esse perpetua in proposito et quotiens recordatur, etcetera, unde Augustinus: «semper doleat et de dolore gaudeat et non semper doluisse doleat».

Tertio, debet esse uera de corde, non ut Esau cum proposito peccandi, unde dixit: *uenient dies luctus patris mei et ego occidam Iacob fratrem meum*. Ideo dicit Apostolus ad Hebreos

172: Ps. 41, 9. | 175-176: Ioel. 2, 12. | 176-177: Is. 38, 15. | 177-178: Ps. 6, 7. | 192: cf. Gn. 27, 41. | 193: Hbr. 12, 17.

164-165: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 17, q. 2, a. 4, p. 542. | 168: cf. Gre. Mag., *Mor.*, IV, 31. *PL* 75, 671B. | 173: cf. MF. Hier., *Lib. Con. Vig.*, XII. *PL* 23, 349B. | 182-184: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 16, q. 3, a. 2, qc. 5, p. 414; dist. 17, q. 2, a. 2, qc. 6, p. 524. | 190: cf. Pseu. Aug. Hipp., *De Ver. Et Fal. Poen.*, XIII, 28. *PL* 40, 1124B.

177: Sexto] M, X quinquagesimo.

195 duodecimo quod: *non inuenit penitentiae locum*. Item Antiochus, secundo Macchabeorum nono: *orabat Deum, a quo non erat misericordiam consecreturus*. Dicendum quod flebat propter penam et infirmitatem et non propter Dei offensam, Thomas quarto, distinctione decima quarta, questione secunda, articulo primo, questiuncula prima, etcetera.

200 Et sic si habet istas tres condiciones, tanta potest esse contritio quod non solum delet culpam, sed etiam penam totaliter. Exemplum de illo qui peccata scripsit in charta et cum maxima contritione iuit ad confessionem et dum uoluit legere charta nihil inuenit, etcetera. Vnde pessimum signum est cum peccata non dolent, sicut uulnus quando non dolet est mortale, quia signum est quod incenditur igne uel huiusmodi, sic de peccatis. Si autem homo consideraret incommoda peccatorum immediate contereretur et dimitteret peccata, sic autem Dauid postquam dixit in Psalmo centesimo decimo quarto: *circumdederunt me dolores mortis et pericula inferni inuenerunt me*, immediate contritus fuit dicendo: *miserere mei*.

205 Et sic peccator debet respicere a quibus circumdatur. Primo, a dextris perdit sacramenta, a sinistris uitam et bona temporalia. Sicut de filio prodigo, ante spectat mortem et horrendum iudicium, retro infamia quo ad ipsum et filios, si sine contritione moritur, inferius infernum horrendum sperat, sursum perdit societatem sanctorum et angelorum et Christum redemptorem. Et sic ista cananea est persona peccatrix, orat pro filia, id est, pro anima sua dicendo: *domine, filia mea male a demonio uexatur*, scilicet: illam retinendo in peccato.

215 Si forte non est perfecta contritio, sit saltem attritio et dominus perficiet, ideo illa dicit: *domine, adiuua me*. Vnde sicut discipuli orant pro ipsa dicendo: *dimitte eam, quia clamat*, etcetera. Sic ad uirginem Mariam debemus recurrere dicendo: o domina, adiuua me, tu que es misericordissima et mater peccatorum, *miserere mei*.

Et sic dicendo habet hic gratiam et in futuro gloriam quam nobis, etcetera. Amen.

194: II Mcc. 9, 13. | 203-204: cf. Ps. 114, 3; 118, 29. | 210: cf. Mt. 15, 22. | 213: cf. Mt. 15, 23-25. | 215: cf. Mt. 15, 22.

195: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 14, q. 2, a. 1, qc. 1, p. 90.

SERMO QVINQVAGESIMVS QVARTVS ET PRIMVS IN TERTIA DOMINICA QVADRAGESIME

<THEMA> *Declina a malo et fac bonum*, Psalmi tricesimo sexto.

Originaliter uerbum reperi, etcetera.

5 Maxima excellentia religionis christiane est separari a malo ingratitude et adherere bono gratie uel gratitudinis. Et cum uirgo Maria super omnes habuerit hec, sequitur quod fuerit perfectior cunctis.

Primo, in ea non fuit ingratitude nec esse potuit, quod patet tripliciter.

10 Primo, quia sicut indoctus dicitur per carentiam doctrine, sic ingratus per carentiam gratie, sed uirgo Maria fuit plena gratie singulariter et nunquam sine illa. Sequitur quod non habuit nec habere potuit peccatum ingratitude, unde Bernardus dicit in sermone: «plena in corpore, plena in ore, plena in manu», etcetera. In corpore «sine corruptione fecunda, sine grauamine grauida, sine dolore puerpera». Vnde: «plena in corpore gratia integritatis, plena in ore gratia affabilitatis, plena in manu gratia largitatis». Habuit enim in anima multas uirtutes maxime humilitatem, de qua in sermone ieiunii diximus: fidem, de qua in dominica
15 prima quadragesime habuimus; charitatem, de qua dominica preterita diximus. Item a celo habuit tria super omnes puras creaturas. Primum, preservationem ab omni peccato a potentia patris; secundum, superuentionem spiritus sancti; tertium, obumbrationem uirtutis altissimi, scilicet: filii Dei in utero suo. Et sic non potuit esse ingrata aliquo modo, nam sicut ubi est perfectissimum lumen, nulla tenebra potest esse, sic ubi omnis gratia fuit et
20 semper nulla fuit nec esse potuit ingratitude.

Secundo, patet nam «remota causa remouetur effectus», et ubi non est nec esse potuit causa, non fuit nec potuit esse effectus. Sed causa ingratitude est superbia que nunquam fuit in uirgine, immo maxima humilitas, ut diximus, igitur, etcetera.

25 Tertio, patet nam illa, que fuit medium reparationis totius mundi, non potuit esse medium perditionis illius. Sed uirgo fuit reparationis medium et si fuisset ingrata esset medium perditionis. Nam: «ingratitude cludit uenam gratie», ut dicit Bernardus super Cantica. Et cum Deus per manus Marie uirginis uoluit mundo dare omnes gratias, ut dicit Bernardus, sequitur quod illa si esset ingrata esset causa perditionis totius mundi.

Secundo, uirgo Maria fuit gratissima Deo, quod patet tripliciter.

30 Primo, ratione gratie, nam cum in uirgine fuerint omnes gratie et excellenter, ut dicit Hieronymus et Bernardus, cum gratitudo sit una gratiarum, sequitur quod in illa excellentius fuerit.

35 Secundo, ut dicit sanctus Thomas, secunda secunde, questione centesima septima, hec uirtus consistit in tribus, scilicet: in beneficii recordatione, in gratiarum actione et in retributione. Sed uirgo Maria hec tria habuit excellenter. Primum: *conseruabat omnia uerba hec conferens*, etcetera, Luce secundo. Igitur si uerba Dei seruabat multo magis facta, quo ad

2: Ps. 36, 27. | 35-36: Lc. 2, 19.

10-11: Bernardus] *NI.* cf. Iac. Var., *Leg. Aur.*, LI, p. 217. | 11-12: Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, VII. *PL* 183, 433B. | 12-13: Bernardus] *NI.* cf. Iac. Var., *Leg. Aur.*, LI, p. 217. | 21: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 85, a. 5, p. 556. | 26: Bern. Cl. *Serm. In Ct.*, LI, 6. *PL* 183, 1027D. | 28: cf. Bern. Cl., *In Vig. Nat. Dom.*, III, 10. *PL* 183, 100A. | 31: cf. MF. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 5. *PL* 30, 127A; cf. Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, III, 2. *PL* 183, 72A. | 33: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 107, a. 2, p. 665-666.

secundum in gratiarum actione, uerbo dicit: *fecit mihi magna qui potens est et sanctum nomen eius*, Luce primo.

40 De tertio, uisitabat post ascensionem domini omnia loca sancta, pro se et pro toto mundo dando gratias, quando erat in Nazareth illa dabat gratias de angeli salutatione, quando in Bethleem de partu circa presepe, dum in Hierusalem in cenaculo resurrectione domini, etcetera, ut dicit Hieronymus in sermone Assumptionis Marie. Igitur si illa dabat et referebat gratias non solum pro se, sed pro toto mundo, sequitur, etcetera.

45 Tertio, patet hoc, nam si dicis: creatura potest duo facere ipsi Deo, scilicet: recordari de beneficio et dare gratias Deo, sed retribuere non potest. Nam hoc est proprium Deo: non indigere aliquo bono nostro, unde Psalmi decimo quinto: *Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges*, igitur, etcetera. Dicendum quod sola uirgo fuit illa que dare potuit aliquid Deo et nulla alia fuit, nam ex quo Deus uoluit incarnari et miseriam nostram assumere, uoluit necessitates ex uirgine habere et sola Maria dedit illi quod ipse dedit toti mundo, ut
50 dicit Albertus in tractatu de excellentiis uirginis Marie. Et quia, ut dicit Seneca, beneficia debent in melius compensari, illa dedit ea que dare potuit ut creatura meliora quam mundus recepit. Non enim potuit dare illi gratiam nec gloriam, quia: *gratiam et gloriam dabit dominus*, ut dicit Psalmi octogesimo tertio, nec potuit illi dare animam, que est per creationem a Deo cui proprium est creare. Sed ut omnia que, ut pura creatura, dare potuit meliora dedit et
55 sola ipsa dedit. Primo homo Adam datus fuit mundo ut principium nature, sed secundus Adam et perfectior datus ab ea ipsi mundo ut principium gratie et glorie, unde ecclesia cantat de Christo: «nobis natus, nobis datus ex intacta uirgine», etcetera. Formauit autem Deus corpore Ade ex limo terre et in campo Damasceno. Virgo communicauit substantia corporis Christi ex sua carne purissima, que multo perfectior fuit quam elementum terre
60 grossum. Item Ade corpus formatum in campo Damasceno, circa ciuitate Hebron. Sed corpus Christi in utero uirginali de quo dicit ecclesia: «Maria templum domini, sacrarium spiritus sancti», etcetera. Et de isto loco pretioso loquebatur Marcella hodie in euangelio dicens: *beatus uenter qui te portauit*, etcetera. Item Deus dedit ipsi Ade uictum et uestitum; uestimenta autem ab angelo, scilicet: zonam pelliceam, sed uirgo pannis eum inuoluit et
65 tunicam incombustibilem fecit, ut dicit idem Albertus in eodem tractatu. Clarum est quod manus pretiose uirginis digniores fuerunt manibus angelorum, nam illi non interfuerunt ad disponendam materiam spiritui sancto, sed: «Maria uirgo operata fuit ad illud», ut dicit sanctus Thomas in tertia, questione tricesima secunda, articulo quarto, obiectione; et questione tricesima tertia, quarto ad secundum; et in tertio, distinctione tertia, questione
70 secunda, articulo primo, obiectione.

Igitur sola uirgo Maria fuit digna filium Dei uestire. Item Deus dedit Ade cibum fructuum, Maria uero filio Dei lac pretiosissimum. Et sic Marcella non solum dixit: *beatus uenter*, etcetera, sed *ubera que suxisti*. Et sic dando filio Dei recepit ut daret mundo et retribuere Deo, unde dicit Bernardus in sermone tricesimo quinto: «gratiarum cessat
75 decursus, ubi non est recursus».

Et sic Maria ab uno fonte accipiebat, sed ad duas partes mittebat. Ideo dicitur mater gratie et mater misericordie, gratie quo ad Deum. Igitur si illa has gratias recepit, separando

37: Lc. 1, 49. | 46-47: Ps. 15, 2. | 52: Ps. 83, 12. | 63: cf. Lc. 11, 27. | 72-73: Lc. 11, 27.

42: cf. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 13. *PL* 30, 136D-137A. | 50: cf. Alb. Mag., cf. Alb. Mag., *De Lau. B. M. V.*, IV, 7, pp. 188-189. | cf. Sen., *De Ben.*, II, 18, 5, p. 40. | 57: cf. Th. Aq., *Off. Cor. Christ.*, p. 275. | 61-62: cf. Bed., *Hom.*, LXXI. *PL* 94, 453A. | 65: cf. Alb. Mag., *De Lau. B. M. V.*, IV, 34, p. 269. | 67: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 32, a. 4, p. 249; q. 33, a. 4 ad 2, p. 255; *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 3, q. 2, a. 1, pp. 184sq. | 74-75: cf. MF. Bern. Cl. *In C. Iei.*, I, 4. *PL* 183, 170A.

a malo et accedendo ipsi bono, si tu illam recipere uis, *declina a malo et fac bonum*. Ad hanc igitur in principio sermonis, etcetera.

80 <THEMA> *Declina a malo et fac bonum*, ubi supra.

Duo erunt in presenti sermone. Primum qualiter debemus fugere uitium et malum ingratitudinis, ideo dicit: “declina a malo”. Secundum uidere qualiter debemus facere bonum gratie uel gratitudinis, ideo dicit: “fac bonum”. Quod autem uitium ingratitudinis sit magnum et fugiendum patet tripliciter.

85 Primo, cum Deus diligit omnia, solum odit peccatum, unde Sapientie undecimo: *diligis omnia que sunt et nihil odisti eorum que fecisti*. Sed cum peccatum non fecerit, quia sine ipse factum est nihil, id est, peccatum, ideo dicit: *odisti omnes qui operantur iniquitatem*, etcetera, Psalmi quinto. Sed si peccatum Deo displicet, quod magis Deo displicet est maius peccatum, sed hoc est ingratitudo, unde dicit Bernardus in sermone quinquagesimo
90 secundo: «nihil ita displicet Deo maxime in filiis gratie quam ingratitudo».

Secundo, patet hoc quia, sicut per gratiam et amorem coniungimur Deo, sic per iram Dei separamur ab eo, sed uitium ingratitudinis maxime iram et indignationem Dei prouocat, igitur, etcetera. Patet hoc dicit Petrus Rauennas in epistola quadam: «nihil est quod adeo indignationem prouocet altissimi quam ingratitudo. Ipsa enim est malorum
95 prouocatio, beneficiorum exinanitio et meritorum exterminatio».

Tertio, patet quia hoc peccatum inter alia peccata tollit illud per quod peccata tolluntur et remittuntur, unde dicit Bernardus super Cantica: «ingratitudo inimica est anime, uentus urens, siccans fontem pietatis, rorem misericordie et fluentia gratie», etcetera. Item est pessimum peccatum propter uniuersalitem, quia aggrauat omnia peccata, sicut calor facit
100 omnia leuia, terra omnia grauia, sic charitas omnia alleuiat: *charitas operit multitudinem peccatorum*, prima Petri quarto. Sic grauitas econuerso, unde Psalmi tricesimo septimo: *iniquitates mee sicut onus graue*, etcetera. Igitur illud peccatum quod magis aggrauat est maius, hoc est ingratitudo, igitur, etcetera. Sed est notandum ut dicit sanctus Thomas in quarto, distinctione uicesima secunda: ingratitudo potest dupliciter sumi: uno modo contra
105 beneficium quodlibet; alio modo contra rationem beneficii. Primo modo est circumstantia peccatorum. Exemplum: si aliquis recepit a Deo plura beneficia et peccat per peccatum gule uel luxurie, iste est ingratus, sed non peccat per ingratitudinem, quia non facit contra finem modi beneficii. Sed si quis recepit beneficium et parui pendit uel despicit uel non recognoscit, tunc peccat per peccatum ingratitudinis, quia non est alius finis nisi ille contra
110 modum beneficii. Et sic est speciale peccatum contra uirtutem gratitudinis, etcetera. Sunt autem tres gradus ingratitudinis, ut dicit sanctus Thomas secunda secunde, questione centesima septima, secundo: «primus, beneficium non recognoscere; secundus, beneficium non laudare nec gratias reddere; tertius, non remunerare». Et ad istos tres gradus reducuntur alii tres peiores.

115 Ad primum qui est non retribuere reducitur, scilicet: malum pro bono dare.

78-80: cf. Ps. 36, 27. | 85-86: Sap. 11, 25. | 87: Ps. 5, 7. | 100-101: I Pt. 4, 8. | 102: Ps. 37, 5.

90: Bern. Cl., *Domi. VI Post Pent.*, II, 1. PL 183, 339CD. | 93-95: Petrus Rauennas] *Auctor err.* cf. MF. Petr. Ble., *Ep.*, LXVI. PL 207, 196AB. | 97-98: cf. MF. Bern. Cl. *Serm. In Ct.*, LI, 6. PL 183, 1027D. | 103: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 22, q. 1, a. 2, p. 910. | 112-113: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 107, a. 2, p. 665.

78: Declina] M declina. | 88: Quinto] M, X quadragesimo quarto. | 92: Separamur] M separamar.

Ad secundum, scilicet: non laudare reducitur, scilicet: uituperare.

Ad tertium, scilicet: non recognoscere reducitur pro maleficio reputare.

120 De primo, scilicet: non recognoscere, habetur Psalmi septuagesimo septimo: *obliti sunt beneficiorum eius*. Sed multi non solum obliuiscuntur, sed in malum reputant, unde quando alicui datur beneficium et non solum non reputat esse beneficium, sed dicit esse illi maleficio dicendo: “dedit mihi hoc ut me deciperet”, etcetera.

Secundo, non solum non regratiare, sed uituperare, sicut fit in peccato blasphemie, quando attribuitur Deo quod ei non conuenit uel quando tollitur ab eo quod ei conuenit uel quando quod est proprium Deo attribuitur creature.

125 Tertio, non retribuere uel reddere, sed in malum mutare, de quibus dicit Christus per Psalmum tricesimo quarto: *retribuebant mihi mala pro bonis*, etcetera. Item tante malignitatis est hoc peccatum, quod solum propter illud reiterantur peccata, ut dicit Magister in quarto, distinctione uicesima secunda. Et de mente Augustini et aliorum doctorum, quod fit in tribus casibus, ut dicit sanctus Thomas in tertia, questione octogesima octaua. Primo, 130 respectu Dei per apostasiam a fide; secundo, ex parte proximi, scilicet: qui non remittit fratri peccanti propter Deum, unde Matthei decimo octauo: *serue nequam, nonne ergo oportuit te misereri conserui tui*, etcetera? Ratio est aperta, nam si Deus remisit iniuriam alicui et illi dicitur amore Dei: “dimitte mihi iniuriam quam tibi feci”, si hic non dimittit, illud peccatum debet ei reiterari; tertio, ex parte penitentie. Et hoc dupliciter.

135 Primo, quando aliquis penitet se penituisse de aliquo peccato. Exemplum: si persuasione alicuius in quadragesima dimisit amicam et penituit eum, etcetera, post quadragesimam penitet se penituisse. Clarum est quod illum peccatum redit illi.

140 Item secundo contendendo confessionem. Si in contritione peccata dimittuntur et proponit confiteri in tempore debito et habita oportunitate confessoris, si hoc non tunc facit, clarum est quod redeunt peccata illa. Si igitur hoc peccatum est tam graue in se et tanta mala inducit et peccata dimissa iterum redire facit, est ab eo fugendum et de isto loquitur thema dicens: *declina a malo*. Quo ad primam partem.

Secunda pars: *fac bonum* gratitudinis. Habet autem gratitudo tres gradus, ut dicit sanctus Thomas, secunda secunde, questione centesima septima, secundo.

145 Primus est recordare de beneficio et illud cognoscere, unde Seneca libro secundo De Beneficiis dicit: «hec enim beneficii inter duos lex est, alter statim obliuisci debet dati, alter accepti nunquam».

150 Secundus gradus est reddere gratias danti, unde Seneca, ubi prius dicit: «qui dedit beneficium taceat, narret qui accepit». De his duobus dicit Psalmi centesimo secundo: *benedic anima mea domino et noli obliuisci omnes retributiones eius*, etcetera.

Tertius gradus est retribuere pro loco et tempore. Sed hoc –dices– potest fieri proximo qui indiget, sed Deo non. Dicendum quod non, nam omnia tria possunt Deo reddi, nam corde adoramus, ore laudamus, opere sacrificamus illi. Vnde quando sacrificamus illi

118-119: Ps. 77, 11. | 126: Ps. 34, 12. | 131-132: Mt. 18, 32-33. | 142-143: cf. Ps. 36, 27. | 150: Ps. 102, 2.

127: cf. Petr. Lom., *Sent.*, IV, 22, 1. *PL* 192, 898AC. | 128: cf. Aug., Hipp., *Conf.*, II, 7, 15. *PL* 32, 681CD. | 129: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 88, a. 2, p. 763. | 144: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 107, a. 2, p. 665. | 146-147: cf. MF. Sen., *De Ben.*, II, 10, 4, p. 31. | 148-149: cf. MF. Sen., *De Ben.*, II, 11, 2, p. 32.

155 obtulimus quod habemus. Patet in promissione Abrahe, Genesis decimo quinto, sacrificauit ipse uaccam et aues, etcetera. Item Genesis uicesimo octauo, quando Iacob uidit scalam et promissa fuit ei terra, eleuauit lapidem in titulum et fudit oleum desuper et promisit decimas dare. Item Helcana et Anna cum Samuhele, ut sacrificarent et adorarent in Silo, primo Regum primo, sic nos in ecclesia sacrificamus et damus illi maius quod habemus, scilicet: quod dedit nobis, scilicet: filium suum.

160 Sed queritur: utrum laudatio mirabilium Dei et confessio fidei sit de necessitate salutis? Dicendum quod ut dicit sanctus Thomas, secunda secunde, questione tertia: «cum sit preceptum affirmatiuum obligat semper, sed non pro semper, sed pro loco et tempore, scilicet: quando ex taciturnitate tollitur honor Dei uel utilitas proximi, scilicet: quando interrogatus non respondeo, crederetur quod talis non haberet fidem uel quod fides Christi
165 non esset uera uel quando ex sua taciturnitate aliqui auerterentur a fide, tunc est ex necessitate, alias non».

Item queritur si martyrium cadat sub precepto. Dicendum similiter quod non simpliciter, sed in casu, ut dicit sanctus Thomas, Quodlibet quarto: «debet quilibet christianus habere animum preparatum recipere martyrium antequam Christum negare uel
170 mortaliter peccare». Sufficit autem habere propositum in genere, non descendendo ad speciem et ad determinatum modum martyrii, nam hoc esset periculosum, ut narrare species martyrii tempore antichristi uenturas. Nam nunc iudicat se solum, tunc autem habebit fortitudinem Dei. Et sic non potest bonum iudicium in particulari facere, ut quando miles loquitur supra mensam de bello uenturo, non potest bene iudicare de illo,
175 sicut quando actualiter erit in illo, quia nunc loquitur cum aliqua delectatione, tunc erit sanguis accensus, etcetera. Et sic in genere tenetur quis perdere bona et famam et uitam antequam ad peccatum mortale inducatur. Ratio est secundum Thomam in Quodlibet primo et quarto, quia charitas obligat ad diligendum Deum magis quam se, sed peccare est contra Deum pati aut contra se, igitur, etcetera.

180 Sed queritur: utrum locus determinatus requirat ad adorandum, regratiandum uel sacrificandum? Dicendum quod si consideretur ille qui adoratur uel laudatur, qui est Deus, et non comprehenditur aliquo loco, sic non requiritur locus de necessitate. Sed si consideremus hoc ex parte nostri quo ad decentiam, dico quod sic. Nam societas aliorum et sacra misteria ducit et accendit deuotionem, unde Marci undecimo: *domus mea domus orationis uocabitur*. Sed iudei orabant ad occidentem, quia cerimonialia erant mortificanda et Christus moritur in lege sua, etcetera. Agareni autem ad meridiem, quia Mecha est ad illam partem, sed in aduentu Christi omnia illa debebant cessare. Vnde dixit Iohannes quarto samaritane quando illa dixit: *patres nostri in monte hoc adorauerunt et uos dicitis: "quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet"*. Dicit ei Iesus: *"mulier, crede mihi, quia uenit hora quando neque in monte hoc neque in Hierosolymis adorabitis patrem"*, etcetera.
185
190

Et sic significauit quod in Hierusalem non fieret adoratio adueniente Christo, quia iam cessauit. Neque in monte Garizim, per quem ritus agarenorum et gentilium significabatur. Et sic debebat etiam cessare, dato quod illi nullum habent sacrificium, quia negant uerum sacrificium filii Dei. Nos autem adoramus ad orientalem partem, quia ad illam est paradus
195 et ab illa parte incipit uirtus diuina, ut dicit Philosophus octauo Physicorum. Item quia ab

154: cf. Gn. 15, 9. | 155: cf. Gn. 28, 12-18. | 157: cf. I Sm. 1, 24. | 184-185: Mc. 11, 17. | 188-190: Io. 4, 20-21.

161-166: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 3, a. 2, p. 32. | 168-170: Th. Aq., *Qu. Quodl.* (vol. 11), IV, q. 10, a. 2, p. 436. | 195: Philosophus] *NI*.

184: Marci undecimo] *M*, X Iohannis secundo. | 185: Occidentem] *M* ociositatem.

illa parte Christus ascendit in celum, Psalmi sexagesimo septimo: *qui ascendit super celum celi ad orientem*. Item ab illa speratur, unde: *sicut fulgur exiit ab oriente*, etcetera, sic erit *aduentus filii hominis ad iudicium*, Matthei uicesimo quarto. Item quia Christus dicitur “oriens”, unde Zaccharie sexto: *ecce uir oriens nomen eius*. Item Luce primo: *uisitauit nos oriens ex alto*, etcetera.
 200 Sed non habemus locum determinatum adorationis, unde Malachie primo dicit iudeis: *non est mihi uoluntas in uobis et munus non accipiam de manu uestra, ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus – dixit dominus exercituum – et uos polluistis illud in eo quod dicitis mensa domini contaminata est et quod supponitur contemptibile est*, etcetera.

205 Et sic patet quod sacrificatio et adoratio iudeorum et paganorum debuit cessare et nos non habemus locum determinatum ad sacrificandum. Sed quod ingratitudo sit fugienda et gratitudo sequenda patet in euangelio hodierno, in quo dicitur: *erat dominus Iesus demonium eiciens et illud erat mutum*. Fuit autem demon mutus tripliciter.

Primo, a ueritate dicenda quia: *mendax est*, etcetera, Iohannis octauo.

210 Item a laude Dei, Isaie tricesimo octauo: *non infernus confitebitur tibi neque mors laudabit te*. Item Psalmi centesimo decimo tertio: *non mortui laudabunt te, domine, neque omnes qui descendunt in infernum*, etcetera.

Item fuit mutus a uenia petenda, quia nunquam petiit nec potuit petere. Et licet in corpore assumpto posset bene loqui, sed describitur triplex malum habere effectiue.

215 Primo, a Luca, hic quia erat mutus, faciendo homines mutos. Secundo a Mattheo, quia erat cecus, Matthei duodecimo. Item Theophylactus et Chrysostomus dicunt illud fuisse mutum, quia «surdus naturaliter est mutus». Immo ideo mutus quia surdus, ut dicit Albertus in libro De Animalibus, quia cum sit surdus non potest doctrinam recipere et sic nec loqui, quia nihil est in ore quoniam prius fuerit in auditu hominis.

220 Facit igitur demon hominem surdum, mutum et cecum; surdum non dimittens illum audire missam nec sermones, etcetera; cecum non finens uidere que recta sunt; mutum non confitens excelsa Dei nec dans illi gratias de receptis. Sed mediante Christo expellitur demon isto tempore et illo expulso homo audit que Dei sunt. Loquitur recte confitendo fidem et dans gratias de receptis et confitens sua peccata, et, si ante fuerat ingratus, nunc sit
 225 gratissimus Deo. Videt etiam que retro sunt, scilicet: offensas quas Deo fecit; uidet que ante se sunt, scilicet: iudicium finale, et penas quas sustinere debebat; uidet ad dexteram prospera et delectabilia mundi quam caduca et momentanea erant; uidet ad sinistram tribulationes huius mundi que in penitentia suffert quam breues sunt et dicit cum apostolo:
 230 *non sunt condigne passionis huius temporis ad futuram gloriam, que reuelabitur in uobis*, ad Romanos octauo.

Et sic considerando, ista uult gratias dare et dicit: *quid retribuam domino pro omnibus que tribuit mihi? Calicem salutaris accipiam*, Psalmi centesimo decimo quinto. Non habeo aliud nisi accipere calicem penitentiae in isto tempore et postea calicem sanguinis pretiosi tempore pasche. Et sic faciendo, hic recipit gratiam et in futuro gloriam quam nobis concedat.
 235 Amen.

196-197: Ps. 67, 34. | 197-198: Mt. 24, 27. | 199: Za. 6, 12. | Lc. 1, 78. | 200-204: Mal. 1, 10-12. | 207-208: cf. Lc. 11, 14. | 209: Io. 8, 44. | 210: Is. 38, 18. | 211-212: Ps. 113, 25. | 216: cf. Mt. 12, 22. | 229: Rm. 8, 18. | 231-232: Ps. 115, 12.

216: Theophylactus et Chrysostomus] cf. Th. Aq., *Cat. Aur.* In Mc., VII, 4, p. 486. | 217: cf. Alb. Mag., *In Ev. Mc.*, VII, 32, p. 505a. | cf. Alb. Mag., *De Animal.*, IV, 2, 2, p. 292b.

SERMO QVINQVAGESIMVS QVINTVS ET SECVNDVS IN EADEM DOMINICA TERTIA
QVADRAGESIME

<THEMA> *In digito Dei eiicio demonia*, Luce undecimo.

Originaliter, etcetera.

5 Sententia est Apostoli ad Romanos primo quod *inuisibilia Dei per ea que facta sunt a creatura mundi intellecta conspiciuntur*. Et si omnia inuisibilia hoc habent quod per corporalia debeant ab homine intelligi, multo magis sacramentum trinitatis, quod magis a nobis remotum est. Et si debet per aliquam creaturam notificari, multo magis per hominem in quo concurrunt omnes creature. Et sic per excellentiam dicitur “creatura” in auctoritate Apostoli dicens: “a
10 creatura mundi”, id est, ab homine. Nam: «homo habet esse cum non uiuentibus, uiuere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere cum angelis et etiam quia omnis creatura sensibilis propter hominem facta est», ut tractat Gregorius in homilia decima nona super illud “*predicate euangelium omni creature*”, id est, homini. Et sic in homine est similitudo trinitatis, non solum quo ad intra, sed etiam quo ad extra, scilicet: corpus. Ideo in sacra
15 scriptura:

prima persona trinitatis, scilicet: pater, assimilatur persone uel corpori, unde Isaie capitulo sexto: *uidi dominum sedentem super solium*, etcetera. Item Danihelis septimo: *throni positi sunt et antiquus dierum sedet*. Et: *aspiciebam in uisu noctis et ecce in nubibus celi quasi filius hominis ueniebat*, etcetera. Ecce igitur qualiter pater assimilatur persone uel corpori sedenti.

20 Secundo, filius assimilatur brachio, maxime dextero, nam sicut omnia que a nobis sunt fiunt mediante brachio, sic omnia creauit Deus mediante uerbo, unde: *omnia per ipsum facta sunt*, etcetera, Iohannis primo. Vnde de Dauid, Psalmi septuagesimo sexto: *redemisti in brachio tuo populum tuum*. Ideo quia pater redemit mediante filio, ideo dicit uirgo Maria: *fecit potentiam in brachio suo*, scilicet: in filio, Luce primo. Et sic Isaias in capitulo quinquagesimo tertio, qui loquitur de filio Dei et de eius passione dicit: *quis credet auditui nostro et brachium domini cui
25 reuelatum est?* Est uerum quod sinistra significat humanitatem, sed dextera diuinitate in Christo, ideo Dauid Psalmi centesimo decimo septimo dicit: *dextera domini fecit uirtutem, dextera domini exaltauit me*, etcetera.

30 Tertio, manus attribuitur spiritui sancto, quia manus procedit a corpore mediante brachio, sic spiritus sanctus a patre mediante filio. Et sicut in manu sunt multi digiti et iuncture, sic spiritus sancti sunt multa dona. Ideo quando Dauid petebat spiritum sanctum supra Christum dicit Psalmi septuagesimo nono: *fiat manus tua super uirum dextere tue*, id est, *super filium hominis, quem confirmasti tibi*. Nam ille fuit uir dextere Dei, quia unitus cum dextera, id est, cum filio, et filius hominis confirmatus, id est, unitus, uel confirmatus
35 quando dixit: «*hic est filius meus dilectus*», ut dicit Casiodorus in Psalmo eodem, etcetera. Et quando petebat Dauid spiritum, scilicet: uenire, dicit in Psalmo centesimo quadragésimo tertio: *emitte manum tuam, eripe me et libera*, etcetera. Et quia omnia dona sunt a spiritu, scilicet: ut dicit in Psalmo centesimo quadragésimo quarto: *aperis tu manum tuam et implebis omne animal benedictione*, et quia antequam ueniret supra Christum in quantum homo, debuit hec
40 plenitudo spiritus sancti uenire supra uirginem, que illum recipere debebat. Nam: «locus et

3: Lc. 11, 20. | 5-6: Rm. 1, 20. | 13: cf. Mc. 16, 15. | 17: Is. 6, 1. | 17-19: Dn. 7, 9-13. | 21-22: Io. 1, 3. | 22-23: Ps. 76, 16. | 23-24: Lc. 1, 51. | 25-26: Is. 53, 1. | 27-28: Ps. 117, 16. | 32-33: Ps. 79, 18. | 35: cf. Mt. 3, 17. | 37: Ps. 143, 7. | 38-39: Ps. 144, 16.

10-12: Gre. Mag., *Hom.*, XXIX, 2. PL 76, 1214B. | 35: cf. Cas., *Exp. In Psal.*, LXXIX, 17. PL 70, 584D. | 40-41: cf. Arist. Lat., *Phys.*, IV, 4, 211a1, p. 145; cf. Th. Aq., *Con. Gent.* (vol. 15), lib. 4, c. 87, p. 276.

locatum debent proportionari», non solum in quantitate, sed etiam in uirtute, cum sit conseruatius locati.

45 Et sic si Christus plenus spiritu sancto erat situandus in utero uirginis, illa debuit esse plena gratia. Sed hec manus spiritus sancti habet quinque digitos et quilibet tres iuncturas, quibus mediantibus expellitur demon et peccatum.

Primus digitus est potentie, de quo dicebant magi pharaonis, Exodi octauo, uidentes potentiam uirge Mosi: *uere digitus Dei est hic*.

50 Et si dicis: numquid potentia attribuitur patri et non spiritui sancto? Dicendum quod sicut dicit sanctus Thomas, omnia dona in quantum dona attribuuntur spiritui sancto, sed in quantum talia aliqua attribuuntur patri, aliquo filio. Hoc dicit in primo, distinctione decima quinta, questione secunda, sexto. Item digitus potentie habet tres iuncturas. Prima est potentia hominum; secunda potentia angelorum; tertia potentia diuina, et omnia ista fuerunt uirgini communicata.

55 Primo, potentia hominum, cuius excellentia consistit in tribus, scilicet: quia quinque uerbis conficit corpus Christi. Hec fuit uirgini communicata, nam dicendo quinque uerba, scilicet: *fiat mihi secundum uerbum tuum*, fecit quod illa substantia que erat sua fieret corpus Dei. Et etiam si illa non concepisset illum, sacerdotes non confecissent. Item sacerdos potest euacuare purgatorium et aperire celum mediante claue. Dicendum quod hoc potest ipsa, unde Bernardus: «per te, uirgo beata, celum impletum est, infernus euacuatus»,
60 etcetera. Vnde filius habuit claue[m], quia: *dabo claue[m] Dauid super humerum eius*, Isaie uicesimo secundo. Illi habuerunt claue[m] ista dominum clauis.

Potentia angelorum est secunda iunctura, que est in tribus. Primo, custodire, illuminare et astare. Hec tria uirgini data fuerunt. Primo, uirgo Maria maior custodia; secundo, mediante illa illis reuelantur secreta; tertio, *astitit regina a dextris tuis*, Psalmi quadragesimo
65 quarto.

Tertia iunctura est potentia diuina, que fuit uirgini communicata. Potentia patris est posse habere filium Deum, hoc conuenit uirgini. Potentia filii esse patrem matris; hec uirgini esse matrem patris. Potentia spiritus sancti posse dare omnes gratias, hoc conuenit uirgini, unde Bernardus: «nihil ad nos uenire uoluit, quin manibus uirginis non transiret».
70 Ideo dixit in cantico Luce primo: *fecit mihi magna qui potens est*, etcetera. Figura in ueteri testamento: sanguis cum digito aspergebatur ad purificationem, erat figura istorum sacramentorum, in quibus gratia spiritus sancti confertur.

75 Secundus digitus est sapientia, de quo habetur Deuteronomii nono: *dedit ei tabulas scriptas digito Dei*, id est, sapientia Dei. Habet tres iuncturas: prima est sapientia hominum, quam plenissime habuit uirgo Maria. Secunda, sapientia incarnationis et ista fuit ei communicata plenissime. Nam si seruus suus, scilicet: Christi, Iohannes, dum in uentre matris fuit, fecit matrem prophetam, multo magis dominus prophetarum Christus. Item sapientia diuina fuit ei collata, unde Bernardus: «quid de Deo non sapiebat, in qua Dei sapientia latebat». Alii
80 tres digiti fuerunt digiti gratie, de quibus habetur Canticum quinto: *digiti mei pleni sunt murra probatissima*, scilicet: gratia.

47: Ex. 8, 19. | 56: cf. Lc. 1, 38. | 60: Is. 22, 22. | 64: Ps. 44, 10. | 70: Lc. 1, 49. | 73-74: Dt. 9, 9. | 79-80: Ct. 5, 5.

49: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 1), lib. 1, dist. 15, q. 2, a. 1, p. 744. | 59: cf. MF. Bern. Cl., *In Ass. B. M. V.*, IV, 8. PL 183, 429B. | 69: Bern. Cl., *In Vig. Nat. Dom.*, III, 10. PL 183, 100A. | 78: Bernardus] *Auctor err.* cf. Pau. Dia., *Hom. De San.*, XLVIII. PL 95, 1508A; cf. Ans., *Hom.*, IX. PL 158, 648C.

Tertius igitur digitus fuit gratie naturalis, huius prima iunctura fuit ex parte corporis, quod fuit purissimum, quia filius Dei de illo debuit recipere. Secunda iunctura ex parte anime habuit intellectum uoluntatem et ceteras potentias excellentiores aliis. Tertia ex parte coniuncti, ut pulchritudinem, gratiositatem, etcetera.

85 Quartus digitus fuit gratie personalis. Prima iunctura est tollere peccatum, sicut in baptismo; hec habuit maiorem, scilicet: preseruare ab illo. Secunda, conseruare in bono, ut mortaliter non posset de cetero peccare, sicut in Iohanne; hanc uirgo. Tertia quod nec uenialiter; hanc uirgo sola habuit post Christum.

90 Quintus digitus est de gratia redundante. Prima iunctura quod sit medium redundantie in aliquam personam, ut quilibet sanctus. Secunda, quod in aliquam prouinciam, ut apostoli. Tertia, quod in totum mundum. Omnes istas habuit uirgo Maria, unde Bernardus: «totius boni plenitudinem contulit in Maria, ut si quid uirtutis, si quid gratie est, totum ab ea nouerimus redundare». Vnde cum Maria interpretetur, id est, mare, quia: *congregationes aquarum appellauit maria*, Genesis primo, et sic dicit Deus pater de ipsa: *ponam in mari manum eius gratie*, scilicet: *et in fluctibus dexteram eius*, scilicet: filium suum, Psalmi octogesimo octauo. Et sic cum habuerit omnes gratias, habuit ostium illarum, scilicet: misericordiam et pietatem. Vnde Bernardus super illud “*uinum non habent*” dicit: «quid mirum si pietatem exhibent uiscera pietatis; nonne qui pomum in manu sua tenuerit dimidia die reliqua diei parte pomi seruabit odorem? Quantum igitur uiscera uirtus pietatis affecit, in quibus nouem mensibus requieuit?». Vnde mediante illa pietate inuitat dicendo: *uenite ad me omnes qui laboratis*, scilicet: in peccatis, *et omnes qui concupiscitis me*. Nam si peccatum est ex impotentia et infirmitate, expellitur digito potentie; si ex ignorantia, expellitur digito sapientie; si ex malitia, digito gratie.

105 Igitur, uenite: quia si estis infirmi, ego habeo potentiam; si ignorantes, ego habeo sapientiam; si malitia obstinati, ego habeo gratiam. Solum ad me recurratis, quia ego *in digito Dei eiicio demonia*. Ad hanc igitur in principio sermonis recurramus, etcetera.

<THEMA> *In digito Dei eiicio demonia*, ubi supra.

110 In presenti sermone uidebitur una conclusio, scilicet: quod confessio sacerdoti rite facta est peccatori necessaria ad salutem. Et pro declaratione huius, primo uidebitur quid est confessio. Dicendum quod secundum Augustinus et Isidorum: «est per quam morbus latens spe uenie aperitur».

Si dicis: aliquando iam scit confessor peccatum alicuius, igitur tunc non aperitur. Dicendum quod scit ut homo et non ut Christi uicarius, uel si scit secundum actum exteriorem, non autem secundum interiorem, scilicet: qua uoluntate uel motiuo, etcetera.

115 Si dicis: clauditur tunc sub sigillo, igitur non aperitur. Dicendum quod: «aperitur confessori, ut ponat medicinam et clauditur aliis». Hec sanctus Thomas in quarto, distinctione decima septima, articulo secundo.

Si dicis: initium penitentiae est timor et non spes. Dicendum quod timor est sine gratia in attritione. Sed habita gratia in contritione mediante spe uenie mouetur ad confessionem et

93-94: Gn. 1, 10. | 94-95: Ps. 88, 26. | 97: cf. Io. 2, 3. | 100-101: cf. Mt. 11, 28; cf. Sir. 24, 26. | 105-107: cf. Lc. 11, 20.

91-93: Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 6. PL 183, 441AB. | 97-100: Bern. Cl., *Domi. Pri. Post Oct. Epi.*, I, 2. PL 183, 155C. | 110-111: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 17, q. 3, a. 2, p. 566; cf. Pseu. Aug. Hipp., *De Ver. Et Fal. Poen.*, X, 25. PL 40, 1122AD. | 115-116: Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 17, q. 3, a. 2, p. 570.

120 sic optima est definitio. Exemplum: sicut in apostematibus dolor est principium, ut ad medicum pergamus. Medicus autem aperit uulnus, ut medicinam apponat, sic in proposito. Primo, est dolor contritionis et mediante illo presentamur medico spirituali, scilicet: confessori, et aperitur uulnus per confessionem et apponitur medicina satisfactionis et celatur alii ponendo linum uel aliquid huiusmodi supra uulnus, sic in proposito.

125 Si autem queris: qualiter est necessaria? Dicendum quod semper fuit necessaria a principio mundi post peccatum Ade, sed diuersimode, ut dicit sanctus Thomas, in lege nature solum mentaliter, in scripta cum aliquibus signis, ut mediante hostia pro peccato, in lege gratie mediante uerbo et homine. Et ratio huius est, quia in lege nature quando peccatum primum fuit ab Adam et fuit a Deo requisitus, Genesis tertio: *Adam ubi es? Dixit: audiui auditum tuum et timui, quia nudus eram*, etcetera. *Comedisti de ligno*, etcetera. Dicit ipse: *mulier quam dedisti sociam mihi dedit et comedi*, confessus fuit, licet non recte et humiliter. Similiter Eua, sed serpens non fuit interrogatus, quia confessio sua nihil prodesset, igitur tunc satis erat Deo confiteri. Sed in lege scripta iam fuit plus, quia licet confessio fieret Deo, sed generaliter fiebat sacerdoti, ut dicit Scotus in decima septima distinctione, quarto, et figurabatur iam per hostiam pro peccato, etcetera. Sed in lege gratie non solum hoc, sed fit uerbo sacerdoti, et ratio est: in lege scripta iam erant figure Christi sacerdotis et sacramentorum inter Deum et hominem, igitur figurabantur, etcetera. Sed in lege gratie postquam uerbum habitauit in nobis, uerbo est facienda. Et quia *uerbum caro factum est*, Iohannis primo, et Deus homo, sic non solum Deo, sed homini uicario eius est facienda confessio. Et sic «confessio uocalis facta domini non fuit de iure naturali», ut dicunt sanctus Thomas, Scotus, Richardus, Bonauentura et multi alii. Sed fuit de iure diuino posituo, non solum ex statuto ecclesie, quia tunc papa non obligaretur, cum: «par in parem non habeat imperium», ut dicit Scotus in quarto, distinctione decima septima. Et habetur De Verborum Significatione, “Exiit qui seminat”, etcetera.

145 Item patet hoc quia si obligatio esset per illud “Omnis utriusque sexus”, De Penitentibus et Remissionibus, cum illud factum fuerit per Innocentium tertium in Lateranensi concilio, et ante per annos plures quam octingenti fuerit Augustinus, qui multa de necessitate penitentiae scripsit in libro De Vera et Falsa Penitentia, igitur, ut communiter tenetur a doctoribus, omnibus fuit radicitus et fundamentaliter preceptum apostolis et in illis omnibus presbyteris quando Christus dixit, Iohannis uicesimo: *quorum remiseritis peccata*, etcetera. Nam ut dicit sanctus Thomas, quibus datur iudicium, datur cognitio illius, quia sine cognitione non potest iudicare, ut dicit Philosophus primo Ethicorum: «quisque bene iudicat que cognoscit». Sed non possunt cognoscere nisi conscientia illis aperiatur per confessionem, igitur, etcetera. Fuit igitur instituta per apostolos et promulgata a Iacobo quinto capitulo: *confitemini alterutrum peccata uestra*, ut dicit Scotus in quarto, distinctione decima septima. Et sic ad hoc omnes obligantur habentes peccatum mortale et ex statuto ecclesie, scilicet: “Omnis utriusque sexus”, etcetera. Obligantur etiam omnes non habentes mortale postquam ad annos discretionis uenerint, quod est in septimo anno. Sed aliquando malitia supplet etatem et sic sunt assuefaciendi ad uirtutem, ex quo sciunt quid bonum et quid malum. Si mutus, esset per signa; si ignorat idioma, per interpretem. Et ille debet

129-131: Gn. 3, 9-12. | 138: Io. 1, 14. | 150: Io. 20, 23. | 155: Iac. 5, 19.

126: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 17, q. 2, a. 5, qc. 1, p. 544. | 134: cf. Dun. Scot., *In Lib. Sent.* (vol. 18), IV, dist. 17, q. 1, p. 506. | 140: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 17, q. 3, a. 2, p. 572; cf. Dun. Scot., *In Lib. Sent.* (vol. 18), IV, dist. 17, q. 1, p. 504; cf. Ric. Med., *Sup. Sent.* (vol. 4), IV, dist. 17, a. 2, q. 3, p. 248; cf. Bon., *Sent.* (vol. 4), IV, dist. 17, par. 2, a. 1, q. 1, p. 436. | 142-143: cf. Dun. Scot., *In Lib. Sent.* (vol. 18), IV, dist. 17, q. 1, p. 508; cf. Bon. VIII., *Decr.*, V, 12, 3, col. 1109-1121. | 145: cf. Gre. IX., *Decr.*, V, 38, 12, col. 887. | 152-153: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, I, 1, 94b28, p. 143; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 93, a. 2, p. 602. | 155: cf. Dun. Scot., *In Lib. Sent.* (vol. 18), IV, dist. 17, q. 1, p. 513. | 157: cf. Gre. IX., *Decr.*, V, 38, 12, col. 887.

seruare secretum, ut confessor. Non autem per litteras, quia est contra rationem confessionis, ut dicunt doctores. Sed si non habeat copiam confessoris, potest laico confiteri. Sed non de necessitate, cum non habeat potestatem absoluendi, sed prodest ad inducendum ad contritionem et in uerecundia remittitur pena, etcetera.

165 Sed, cui est confitendum? Dicendum quod proprio sacerdoti, ut est papa uel ordinarius uel cura parrochialis uel ex priuilegio, ut sunt mendicantes.

Sed que debet habere confessor? Dico quod debet habere duo, scilicet: scientiam et conscientiam. Primo, sit iustus, ut Augustinus libro De Penitentia dicit, et habetur De Penitentia, distinctione sexta, capitulo primo: «sacerdos in nullo sit iudicandis, qui in alio est iudicare promptus. Iudicans enim alium qui est iudicandus condemnat seipsum». Ex quo
170 multi dicunt quod existens in peccato mortali, nisi prius penitet audiens confessionem peccat mortaliter. Item debet esse districtus, ut dicit Augustinus ibidem et habetur De Penitentia, distinctione sexta, capitulo “Qui uult” dicens: «caueat spiritualis iudex, ut sicut non commisit crimen nequitie, ita non careat munere scientie». Debet igitur habere tria.

175 Primo, potestatem, et scire ad quid potestas sua se extendit.

Secundo, scire canones penitentiales.

Tertio, quid sit mortale et quid ueniale. Nam aliter medicamenta sufficientia non apponet, ut medicus qui infirmitatem ignorat. Etiam dixerunt aliqui quod per habitum acquisitum debet discernere inter perplexitatem peccatorum, sed ista non est de necessitate,
180 sed tenetur scire perplexa esse difficilia et in illis non esse procedendum sine consilio peritorum.

Si dicis: quando ista duo non possunt reperiri in uno confessore, quid est eligendum potius? Dicendum quod scientia potius quam conscientia, nam illa prodest fini. Nam quando infirmitas urget, querimus potius medicus qui sanare sciat quam medicum bone fame, etcetera. Exemplum de clauē: melior esset quod esset ex auro purissimo quam ex
185 ferro, sed ad aperiendum melior est quod sit ferri ratione finis, propter quem queritur. Que debet habere bona confessio? Dicendum quod multas condiciones, de quibus hic solum ponemus quattuor.

Prima est precogitata et non repentina. Debet autem pensare tempus, loca et personas,
190 cum quibus conuersatus fuit et negotia in illis facta. Nam ista conferunt ad memoriam, ut dicit Philosophus. Debet ponere maiorem diligentiam in cogitando de offensis quam nunquam in aliqua re temporali posuit, nam in aliquo compoto ponitur maxima diligentia propter tria. Primo, ex parte computationis, quando querit quis rationem ab aliquo, usque ad minima, sic in proposito. Secundo, ratione illius cui datur compotum, ut si datur regi ueli imperatori, sed in proposito datur Deo igitur. Tertio, ex parte utilitatis que sequitur ex illo.
195 Dicit aliquis: “ne miremini quod diligentia tanta ponatur, quia tota domus mea in hoc consistit”. Sic in proposito, uita nostra in hoc consistit et non solum uita temporalis, sed eterna. Ideo debet cum multa diligentia examinari et, consideratis circumstantiis dictis, debet ad Christum recurrere, ut reducat ad memoriam facta contra eum, etcetera. Item ad
200 uirginem similiter et his factis tempore confessionis, debet iterum confiteri de diligentia exhibita ad peccandum et de negligentia ad recogitandum, etcetera.

169-170: cf. Pseu. Aug. Hipp., *De Ver. Et Fal. Poen.*, XX. PL 40, 1129B; cf. Gra., *Decr.*, II, 35, 3, 6. PL 187, 1638C. | 173-174: cf. Pseu. Aug. Hipp., *De Ver. Et Fal. Poen.*, XX. PL 40, 1129C; cf. Gra., *Decr.*, II, 35, 3, 6. PL 187, 1639B. | 191: cf. Alb. Mag., *Post. Anal.*, II, 5, 1, p. 230a.

205 Secunda conditio est quod debet esse uera: non tacere omne uerum et nullum dicere falsum, nec propter humilitatem, nec aliquo alio modo, unde Augustinus libro De Penitentia uel potius super Iohannem dicens: «cum humilitatis causa mentiris, si non eras peccator antequam mentireris, mentiendo efficieris quod ueritatis. Veritas in te non est nisi ita dixeris, te peccatorem, ut te esse cognoscas». Hec ille.

210 Sed contra: quia quilibet potest dicere se esse peccatorem, cum Iohannes dicat: *si dixerimus quod peccatum non habemus ipsi nos seducimus et ueritas in nobis non est*, prima Iohannis primo. Dicendum quod debet dicere peccatorem in genere, non in specie, nisi sic sciat uel credat esse. Contra, beatus Gregorius dicit: «bonarum mentium est, ibi culpam agnoscere, ubi culpa non est». Dicendum quod dupliciter conuenit: «aut quo ad substantiam actus, et sic non est uerum. Errat qui actum fatetur commisisse quem non commisit. Alio modo quo ad conditionem actus, et sic est uerum quia iustus in actu qui de se est bonus, timet ne aliquis defectus fuerit, unde Iob nono: *uerebar omnia opera mea*. Et ideo ibi accipitur agnoscere pro formidare», secundum sanctum Thomam in quarto, distinctione uicesima prima, questione secunda, articulo tertio ad primum. Vel dicitur quod loquitur de agnitione dubia et non asertoria secundum Petrum de Palude in quarto, distinctione uicesima prima, questione tertia, secundo ad primum.

220 Tertio, debet esse integra, ut, scilicet: omnia peccata mortalia simul uni confiteatur, quorum est memor de quibus alias non fuit legitime confessus, sed etiam debet confiteri illa que ante fuerunt oblita, si tunc recordatur, et etiam debet confiteri omnia alias confessa, et hoc in genere, ut dicit Scotus et multi alii. Debet iterum confiteri omnes circumstantias aggrauantes, ut si tale peccatum fecerit die dominica uel in quadragesima uel paschate, etcetera. Item omnes circumstantias que transeunt in aliam speciem peccati, ut si furtum fecerit in ecclesia, quod est sacrilegium, aut si cognouit monacham uel consanguineam uel uirginem, etcetera.

230 Quarto, debet esse uerecunda, ut illa confessio publicani, Luce decimo octauo, qui *non audebat eleuare oculos ad celum*, etcetera. Vnde Augustinus De Penitentia, distinctione prima, capitulo “Quem Penitet”: «laboret mens patiendo erubescantiam et quia uerecundia est magna pena, ideo minuit penam peccati». Vnde Ambrosius in libro de Ioseph capitulo tricesimo sexto dicit: «plurimum suffragatur Deo uerecunda confessio et penam quam defensione euitare non possumus, pudore releuamus». Hec ille.

235 Sed: que impediunt confessionem? Dicendum quod demon impedit sex impedimentis, unde Danihelis septimo dicitur quod: *quattuor uenti pugnabant in mari*. Ista sunt impedimenta, nam mare amarum est ipsa penitentia uel est hic mundus, de quo in Psalmo centesimo tertio: *hoc mare magnum est*. Nauicula in isto mari est anima penitens. Et sic a demone impugnatur his mediantibus per quattuor uentos, scilicet: per spem, desperationem, timorem et amorem. Et etiam aliquando nauis periclitatur per defectum ancere uel per defectum uele uel per superabundantiam illius. Ancora est fides, uela est uerecundie uelum.

240 Et sic demon est pirata, qui mediantibus his sex, ipsam nauim penitentie impugnat.

207-208: I Io. 1, 8. | 214: Iob. 9, 28. | 227-228: Lc. 18, 13. | 234: Dn. 7, 2. | 236: Ps. 103, 25.

204-206: Aug. Hipp., *Serm.*, CLXXXI, 4, 5. PL 38, 981CD. | 210-211: Gre. Mag., *Ep.*, XI, 64. PL 77, 1195B. | 211-215: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 21, q. 2, a. 3, pp. 873-874. | 217: cf. Petr. Pal., *In IV Sent.*, dist. 21, q. 3, a. 2 ad 1, ff. 116v-117r. | 222: cf. Dun. Scot., *In Lib. Sent.* (vol. 18), IV, dist. 17, q. 1, p. 585. | 229-230: cf. Pseu. Aug. Hipp., *De Ver. Et Fal. Poen.*, X, 25. PL 40, 1122C. | 231-232: cf. MF. Ambr., *En. In Psal.*, XXXVII, 14. PL 14, 1015D.

Primo, mediante spe, quando dicit quod magna est misericordia domini quod bene potest peccare. Sed peccator bene potest considerare quod in omnibus operibus Dei est iustitia cum misericordia et quod: «nullum peccatum impunitum nec bonum irremuneratum», et sic Psalmi decimo: *iustus dominus et iustitias dilexit*, etcetera. Igitur si hic
 245 non patitur, patietur in inferno. Item dicit quod tempus erit, nam speret in fine uite confiteri. Sed contra hoc Iob capitulo decimo quarto: *breues dies hominis sunt*. Considerare debet quod confessio debet fieri in una die et quod homo unam diem uite non habet securam et certam. Dicit ei: “in fine uite confiteberis”, dicit Hieronymus: «hac animaduersione percutitur peccator, ut moriens obliuiscatur sui, qui uiuens oblitus est Dei».

250 Secundum est desperatio per contrarium: demon ducit peccatorem in desperationem. Primo, per reciduum dicendo quod non poterit continere. Igitur, quid proderit ei? Dicendum quod debet considerare illud quod dixit Christus Petro: «*non solum septies, sed septuagies septies*», ut habetur De Penitentia, distinctione tertia. Item ducit eum in desperationem propter diurnitatem temporis. Accipiat in latrone exemplum, quod tota
 255 sua uita in latrociniiis stetit, sed ad unam confessionem audiuit remissionem, scilicet: *hodie mecum eris in paradiso*, etcetera. Item ducit illum in desperationem ex grauitate criminis, sed peccator debet considerare quod peccatum suum est finitum et misericordia Dei infinita. Et si solum mensuraret peccatum suum, secundum actum confessionis bene, sed apponat passionem domini nostri Iesu Christi, de qua Iob sexto: *utinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui*, etcetera, *in statera*; glosa, scilicet: «crucis». Si ille desiderabat illud, tu appone illud, tu appone illa peccata in statera crucis et uidebis quod una gutta sit maioris ponderis. Igitur non debet dicere sicut Cain: *maior est iniquitas mea*, etcetera, Genesis quarto, nec sicut Iudas, sed dicat maior est misericordia domini cum sit infinita.

Tertium est timor de non satisfaciendo, sed quando dicit: “iam alias fecisti hoc et non
 265 potuisti satisfacere, etcetera”, debes considerare quod si nunc times quod non poteris, minus poteris si plura peccata accumulaueris. Exemplum: in Vitis Patrum de Arsenio, qui uidit Ethiopem ligna colligentem in eremo Scithie. Et cum non posset leuare ligna propter magnum pondus, iterum plura ligna apponebat. Quesiuit Arsenius angelum Dei quid hoc erat. Dixit ei angelus quod sic faciebant peccatores in seculo, quia apponebant peccata
 270 peccatis et sic non poterat leuare pondus. Nam: «peccatum quod per penitentiam non diluitur mox suo pondere ad aliud trahit», ut ait Gregorius. Vnde Psalmi tricesimo septimo: *sicut onus grane granate sunt super me*. Hoc uidetur sensibiliter, nam peccator ante confessionem uidetur quod habeat maximum pondus supra se, sed facta confessione uidetur esse liberatus.

275 Quartum est amor et complacentia peccati, sed magis est amanda anima: ille est transitorius et uanus, hic perpetuus et eternus. Plus Christum debes amare, qui tantum dilexit te, ut animam suam daret pro te. Item magis est amanda et diligenda uirgo Maria, que totiens fuit aduocata tua, etcetera.

280 Quintum temptat demon de ancora fidei, nam sicut ancora habet tres aculeos et est unum ferrum, sic pater, filius et spiritus sanctus, unus Deus. Hec est ancora christianorum. Sed demon illam tollit dicendo tibi: “quare debes confiteri homini, sed soli Deo?”. Nam

244: Ps. 10, 8. | 246: Iob. 14, 5. | 252-253: cf. Mt. 18, 22. | 255-256: cf. Lc. 23, 43. | 259-260: Iob. 6, 2. | 262: Gn. 4, 13. | 272: Ps. 37, 5.

243-244: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm. Ad Fr. In Er.*, XLI. PL 40, 1315D. | 248-249: Hieronymus] *Auctor err.*, cf. Caes. Are., *Serm.*, LXIV, 3. CCL 103, 277. | 252-253: cf. Hier., *Ep.*, CXXII, 3. PL 22, 1044A; cf. Pseu. Aug. Hipp., *De Ver. Et Fal. Poen.*, V, 13. PL 40, 1117D. | 260: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 3), Iob., 6, 2, f. 18v. | 266: cf. Iac. Var., *Leg. Aur.*, CLXXVIII, p. 809. | 270-271: Gre. Mag., *Mor.*, XXV, 9, 22. PL 76, 334B.

Adam, Noe, Abraham, Isaac et Iacob et multi alii salui facti sunt, sed soli Deo confessi fuerunt. Dicendum quod falso tibi ostendit, nam si hoc credis et dicis non esse confitendum uerbo, negas uerbum Dei uenisse. Si dicis: non homini, etiam negas uerbum
 285 Dei esse factum caro, quod est hereticum et sapit apertam heresim. Debes credere Christo Iesu, apostolis ecclesie et doctoribus hoc dicentibus, etcetera.

Sextum est ex uela immoderata, scilicet: ex uerecundia, nam sicut nauis perditur aliquando propter paucitatem uelarum, aliquando propter abundantiam, sic anima propter intemperatam uerecundiam. Nam licet confessio, ut diximus, debeat esse uerecunda, debet
 290 tamen illa uerecundia esse temperata ita ut seruiat et non dominetur. Nam demon isto tempore persuadet uerecundiam, ut faciat hominem mutum. Exemplum in uitis patrum de quodam sancto patre, qui predicabat de restitutione, et dum ille predicabat, uidebat demonem cum ampulla aque, que fundebat aquam in facies audientium. Dum autem exiuit a sermone ille sanctus uir uocauit demonem et dixit ei: “quid tu faciebas dum ego
 295 predicabam?” Dicit demon: “faciebam quod tu precipiebas, scilicet: restitutionem. Nam in toto anno ego abstuli uerecundiam huic populo, ut liberius peccaret. Nunc autem restituo, ut confiteri non ualeat”. Ideo demon nunc persuadet maximam uerecundiam, ut retrahat a confessione dicendo quod confessio debet esse uerecunda igitur. Sed uerecundia debet esse moderata, ut uinum. Nam: «uinum modice sumptum intellectui prebet acumen», sed si
 300 sumatur inordinate perturbat intellectum, sic hic. Non est habenda uerecundia de Deo, quia: *omnia nuda et aperta sunt ei*, ut dicit Apostolus, nec de confessione, quia est actus uirtuosus. Si non habuisti de peccato, quod erat actus uitiosus, a fortiori non debes habere de confessione, qui est actus uirtuosus, unde Bernardus: «o infamia! hominum pudet abluere et non pudet iniquinari». Non debes habere ratione confessoris, unde Augustinus super
 305 Psalmum: «o homo! cur confiteri erubescis peccata tua? Peccator sicut et tu homo sum, humanum a me nihil alienum. Confiteri homo homini, homo peccator homini peccatori, elige quod uis, si non confessus lates, inconfessus damnaberis». Hec ille. Dicit demon: “non te infames. Dicendum quod immo abscondis”. Nam tunc Deus delet, unde Psalmi quinquagesimo: *dele iniquitatem meam*. Demon ante sciebat et post confessionem non scit.
 310 Exemplum de illo demone qui alium accusabat et facta confessione dicit se nihil de alio scire. Item homo tunc non scit, unde Augustinus super Psalmos dicit: «o homo! Quid times confiteri? Illud quod per confessionem scio minus scio quam illud quod nescio».

Si dicit: habebat te ut bonam, nunc reputabit te esse malam. Dico quod ante econuerso, quia ante credebatur te esse peccatorem uel peccatricem, quia ille beatus Iohannes qui fuit
 315 uirgo, quem tantum dominus dilexit, dicit in sua canonica, prima Iohannis primo: *si dixerimus quod peccatum non habemus ipsi nos seducimus et ueritas in nobis non est*. Et sic debet quis credere quod quilibet est peccator. Sed dum confessor uidet quod diligenter abluere conscientiam et dolet, tunc reputat illam personam bonam. Nam ideo Petrus fuit sanctus, ideo Magdalena, etcetera. Item inquit Hieronymus ad Rusticum: «septies in die cadit iustus et resurgit. Si iustus, quomodo cadit? Si cadit, quomodo iustus, etcetera? Sed iusti uocabulum non admittit, qui per penitentiam semper resurgit, et non solum septies, sed septuagies septies», habetur De Penitentia, distinctione tertia. Exemplum pile, nam dicitur bona dum per aerem tendit, sed si cadit in terram et cito resurgit dicitur bona pila apud

301: Hbr. 4, 13. | 309: Ps. 50, 3. | 315-316: I Io. 1, 8.

299: cf. Boe., *De Disc. Sch.*, II. PL 64, 1228A. | 303-304: Bern. Cl., *Ep.*, CLXXXV, 2. PL 182, 347A. | 305-307: cf. MF. Pseu. Aug. Hipp., *Serm. Ad Fr. In Er.*, XXX. PL 40, 1289C. | 311-312: cf. MF. Pseu. Aug. Hipp., *Serm. Ad Fr. In Er.*, XXX. PL 40, 1289C. | 319-322: Hier., *Ep.*, CXXII, 3. PL 22, 1044A; cf. Pseu. Aug. Hipp., *De Ver. Et Fal. Poen.*, V, 13. PL 40, 1117D.

307: Damnaberis] M, X damnaueris.

325 lusores. Si uero non resurgit, sed remanet in terra sine bote, dicitur mala. Sic de peccatore, nam cum sit nature fragilis: *Deus cognouit figmentum nostrum*, Psalmi centesimo secundo.

330 Igitur, si non uis aperire conscientiam, sed uerecundaris coram uno peccatore: quid facies in die iudicii, quando uidebit te totus mundus et tunc omnia erunt clara? Sed illi qui non confessi fuerunt, habebunt peccata nigra scripta; sed illi qui confessi illa habebunt rubea pulchra sanguine Christi illuminata. Et illis dicet: “*ite, maledicti*”, istis: “*uenite, benedicti*”, nam sicut in mundo habuistis gratiam, hic habebitis gloriam quam nobis concedat, etcetera. Amen.

325: Ps. 102, 14. | 329: cf. Mt. 25, 34; 41.

SERMO QVINQVAGESIMVS SEXTVS ET TERTIVS IN EADEM DOMINICA TERTIA
QVADRAGESIME

<THEMA> *Beatus uenter qui te portauit et ubera que succisti*, Luce undecimo.

5 Dubitare posset aliquis et querere: quare cum ante liberationem huius demoniaci multa miracula Christus fecisset et fama sua iam erat clara quod esset uerus Deus uel homo beatus? Cur laudatur ex parte matris hic dicendo: “beatus uenter”, etcetera? Dicendum quod propter tria.

10 Primo, est quia dicendo quod uirgo Maria erat beata, dicebat Christum magis beatum, nam: «propter unumquodque tale et illud magis», ut dicit Philosophus: «si aliquid est calidum propter ignem, magis ignis erit calidus». Si igitur uirginis uenter fuit beatus propter hoc quod Christum portauit, a fortiori ipse Christus.

15 Secunda ratio est quia excellentie Christi fulgebant in matre sua uelut in speculo, unde Ambrosius super Lucam: «redempturus dominus mundum operationem suam, tunc inchoauit a Maria ut per quam salus omnibus parabatur, eadem prima fructum salutis hauriret ex pignore». Item Hieronymus: «si diligente attendas nil est uirtutis, nil splendoris, nihil gratie et nihil candoris, quod non resplendeat in uirgine gloriosa».

20 Tertio, hoc fecit hec femina, quia multum cognoscebat matrem domini, cum esset famula Marthe uirginis. Nam secundum omnes erat Marcella et cum esset in seruitio Marthe, per consequens erat in seruitio uirginis. Nam famula matrone que seruit regine etiam est famula regine, nam si domina sua seruit regine per consequens ipsa. Laudauit enim uirginem ex parte corporis. Nam suum corpus fuit excellens inter omnia corpora mundi, dempto corpore Christi, quod unitum erat diuinitati. Excellit enim corpus uirginis omnia alia corpora et habuit tres excellentias.

25 Prima fuit immense pulchritudinis, unde Canticorum quarto: *tota pulchra es, amica mea*, etcetera, scilicet: non solum quo ad animam, sed etiam quo ad corpus. Ratio est: cum peccatum faciat corpus deforme, corpus uirginis Marie nunquam fuit subditum peccato, igitur, etcetera. Item cum pulchritudo corporis filii sit a matre, maxime in isto qui fuit in terra sine patre, sed filius fuit *speciosus forma pre filiis hominum*, non solum a spiritu sancto, qui fuit formator, sed aliquo modo a matre, igitur, etcetera. Sicut facta fuit a spiritu sancto
30 purissima, ut puram substantiam filio ministraret, sic facta pulchra, ut suam pulchritudinem illi suo modo communicaret.

35 Secunda ratione radiationis, nam si sol dicitur “pulcherrimum corpus” propter radios quos mittit, illud tale non fuit conueniens quod soli communicaretur et non uirgini. Fuit igitur uirgini communicatum, ut dicit sanctus Thomas super Mattheum capitulo primo, et in ea fuit radius cum maiori excellentia quam in sole. Nam radius solis corrumpit uisum, ut in multis uidemus tempore eclipsis, sed radius uirginis Marie dabat perfectionem etiam malis, nam illa intuentes licet esset pulcherrima, nullus potuit illam concupiscere. Et sic dicit sanctus Thomas tertio, distinctione tertia, questione prima, articulo secundo, questiuncula prima ad quartam quod: «a nullo potuit concupisci». Et non debuit esse radius
40 in uirgine tante magnitudinis, sicut in sole, ut non dubitaretur de illa utrum fuerit uera

3: Lc. 11, 27. | 24: Ct. 4, 7. | 28: cf. Ps. 44, 3.

9: cf. Alb. Mag., *Post. Anal.*, I, 2, 18, p. 66b; cf. Th. Aq., *S. Tb.* (vol. 1), I^a, q. 87, 2 ad 3, p. 623. | 9-10: cf. Alb. Mag., *Post. Anal.*, I, 2, 5, p. 31b. | 13-15: cf. MF. Ambr. *Exp. Ev. Sec. Lc.*, II, 17. *PL* 15, 1559C. | 15-16: cf. MF Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 15. *PL* 30, 138B. | 34: cf. Th. Aq., *Sup. Mt.*, I, 6, p. 22. | 39: Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 3, q. 1, a. 2, p. 176.

mulier, ut multi dubitarunt. Vnde Manicheus dixit illa esse angelum et non mulierem, sed fuit radius temperatus.

45 Tertio, ratione incinerationis nec putrefactionis, nam nec in uita per infirmitatem, quia esset ex superfluo uel ex peccato, et sic nunquam habuit nec in morte propter hoc quod continuit in se illum balsamum, etcetera.

Similiter uenter eius excellit in tribus.

50 Primo, ratione infrangibilitatis, sicut celum, nam nec in conceptione, nec in utero, nec in partu habuit aliquam fracturam, sed sicut beati ibunt in celum sine aliqua eius fractione, sic corpus Christi exiuit ab utero, unde Augustinus: «fas non erat, ut matris integritatem non uiolaret, qui uenerat sanare corrupta».

Secundo, ratione infatigabilitatis, nam sicut «celi mouentur sine pena, labore et fatigatione», ut dicit Philosophus secundo Celi et Mundi, sic corpus uirginis Marie, nam ut dicit Bernardus, fuit «sine grauedine grauida».

55 Tertio, fuit arca pretii redemptionis nostre, unde Leo papa: «uniuersum pretium contulit in Maria», fuit templum illuminatum a sole et thalamus, a quo exiuit in mundum. Vnde Psalmi decimo octauo: *in sole posuit tabernaculum suum et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo*, etcetera.

Item ubera fuerunt perfectissima quo ad tria.

60 Primo, quo ad repletionem, quia miraculose replebantur, lac illud non ex superfluo, sed ex purissimo alimenti et saporosum inter omnia: «ipsum regem angelorum sola uirgo lactabat, ubere de celo pleno». Vnde ecclesia dicit in hymno natiuitatis: «paruoque lacte pastus est, per quem nec alens esurit».

65 Et si dicis: igitur non esset mater uere, si naturaliter non dabat lac, cum ex unius et eiusdem fontis origine secundum physicos, etcetera, ut dicit Beda in hac homilia: «magne deuotionis et fidei hec mulier ostenditur», etcetera. Dicendum quod sicut cecus a Christo illuminatus, recepta potentia uisua supranaturaliter, ille naturaliter uidebat, sic uirgo Maria, recepto lacte in mamilla uirtute spiritus sancti et ex puro suo illa naturaliter dabat filio suo Christo.

70 Secundo, ratione receptionis uel uacuationis lactis, nam in sola ista ille creator qui dabat et replebat ubera, ille idem suggebat, unde Albertus Paduanus dicit: «o beata Marie, ubera que cibum pani, potum fonti, uictum uite prebebant».

75 Tertio, nutriebat carnem pro mundi salute passuram, nam ideo non habuit uirgo Maria aliam nutricem ut lactaret Christum, quia sicut in conceptione dedit ei carnem suam, sic in augmentatione etiam eadem daret, ad quod aliqua alie non fuit digna, ut totaliter esset mediatrix nostra et mundi, unde Augustinus in sermone annuntiationis dicit: «lacta Maria

56-57: Ps. 18, 6.

49-50: cf. Aug. Hipp., *Serm.*, CXCIV, 1. PL 38, 1015C. | 51-52: cf. Th. Aq., *Comm. De Cael. Et Mun.*, II, 1, 1, (283b26), p. 122. | 53: Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, VII. PL 183, 433B. | 54-55: Leo papa] *Auctor err.* cf. MF. Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 6. PL 183, 441A. | 60-61: cf. Gre. Mag., *Lib. Resp.*, In tertio nocturno. PL 78, 735A. | 61-62: cf. Coe. Sed., *Hymn.* PL 19, 764B. | 64-65: Bed., *Hom.*, LVIII. PL 94, 421B. | 70-71: cf. Alb. Pad., *Conc. Vti.*, Serm. IV dom. quadragesimae, tertia par., f. 160v. | 75-77: Augustinus] *Auctor err.* cf. Pseu. Max. Tau., *Serm.*, XII. PL 57, 867CD.

80 creatorem tuum, panem celi, pretium mundi, prebe lambenti mamillam, ut ille pro te et nobis prebeat maxillam, lacta eum qui fecit te, et talem fecit te, ut ipse fieret in te». Et sicut Christus, qui est fons gratie, illam noluit dare mundo nisi mediante uentre et uberibus Marie, sic ut nos hodie mediante illa ipsam habeamus dicamus: *beatus uenter qui te portauit et ubera que suxisti*. Ad hanc igitur, etcetera.

Beatus uenter qui te portauit et ubera que suxisti, ut supra.

Conclusio est quod licet peccata remittantur per contritionem, sed nihilominus est necessaria confessio. Quod autem per solam contritionem deleantur peccata probatur ratione, auctoritate et exemplo.

85 Primo, ratione sic: actus contritionis uere est informatus gratia gratum faciente, sed cum illa non potest peccatum stare, cum sint contraria et mutuo se expellant, igitur, etcetera. Hoc Sanctus Doctor in quarto, distinctione decima septima, questione secunda, articulo quinto.

90 Secundo, probatur hoc auctoritate. Vnde super illud Psalmi quinquagesimo: “*sacrificium Deo spiritus contribulatus*”, etcetera, dicit glosa: «contritio cordis est sacrificium in quo peccata soluuntur», igitur, etcetera. Item in Psalmo: *dixi: “confitebor aduersum me iniustitiam meam domino et tu remisisti impietatem peccati mei”*. Glosa: «igitur solo proposito confitendi remittitur contritione».

95 Tertio, exemplo de leproso qui iam erat curatus a Christo quando ei dixit: *uade, ostende te sacerdotibus*, Matthei octauo. Iam enim illum Christus: *tetigerat et dixerat “uolo mundare” et confestim mundata est lepra et dixit ei: “uade, ostende te sacerdotibus”*. Item de Lazaro, qui iam erat suscitatus quando precepit Iesus apostolis ut soluerent illum, Iohannis undecimo.

Si dicis: que debet habere ista contritio ad hoc ut soluat peccata? Dico quod tria debet habere.

100 Primum quod sit dolorosa in parte sensitua et intellectiua, scilicet: displicentia uoluntatis in parte sensitua. Debet esse moderatus secundum qualitatem persone, sed in parte intellectiua debet esse maximus, ut dicit sanctus Thomas in quarto, distinctione decima septima, questione secunda, articulo tertio, quia de maximo bono perditio et fundatur in charitate que non potest esse maior. Et cum culpa sit maius malum quam pena sequitur
105 quod dolor interior non potest esse superfluous, in quarto, distinctione decima septima, questione secunda, articulo tertio. Vnde quando dolos non est nec peccati signum curationis, sicut quando uulnus non sentitur, etcetera.

110 Secundo, debet esse perfecta. Debet enim dolere de omni peccato, nam sicut auersio fuit a Deo et conuersio ad peccatum, sic in contritione econuerso, quod sit conuersio ad Deum secundum omne peccatum, unde Iohelis secundo: *conuertimini ad me in toto corde uestro*. Item: *recogitabo tibi omnes annos meos*, Isaie tricesimo octauo. Item Psalmi sexto: *lauabo per singulas noctes*, id est, peccata, *lectum meum*, id est, conscientiam, igitur, etcetera. Et sic resoluendo materiam debet semper habere tria necessaria, ut dicit Cancellarius Gerson in suo Tripartito:

79-81: cf. Lc. 11, 27. | 89-90: Ps. 50, 19. | 91-92: Ps. 31, 5. | 94-96: Mt. 8, 3-4. | 97: cf. Io. 11, 44. | 110: Ioel. 2, 12. | 111: Is. 38, 15. | 111-112: Ps. 6, 7.

87: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 17, q. 2, a. 5, p. 548. | 90-93: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 17, q. 2, a. 5, qc. 1, p. 544. | 102: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 17, q. 2, a. 3, p. 530. | 105: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 17, q. 2, a. 3, p. 534.

115 «primum dicere: “Deo peccavi, domine, contra te et de isto multum doleo”; secundum dicere: “ego propono nunquam de cetero peccare nec te offendere”; tertium: “habeo, domine, propositum confitendi determinatio tempore”».

120 Et hoc debet dicere per singulos dies uel saltem dominicis diebus et dato quod subito moreretur non perderetur. Et sic cum istis conditionibus, dico quod sola contritio liberat a culpa et tanta potest esse quod liberaret a pena ratione doloris et ratione charitatis. Nam ut dicit sanctus Thomas tertio, distinctione uicesima, tertio ad quintum, quod: «contritio ratione charitatis delet culpam, sed ratione doloris intensi delet penam».

Sed dices: igitur ad quid requiritur confessio, si non ex parte pene nec ex parte culpe, igitur superfluit. Dicendum quod non, sed est necessaria.

125 Primo, quia si contritio tollit peccatum, hoc facit cum proposito confitendi, quia est dolor de peccato commisso cum proposito confitendi et satisfaciendi in tempore determinato. Igitur si in illo non confiteris, iam es reus. Et sic in uno delinquens, factus est omnium reus. Exemplum: si ego dico: “tibi da mihi istum equum et ego dabo tibi centum”. Si accepto equo in tempore determinato non do centum, clarum est quod delinquo, sic in
130 proposito. Nam super nouum peccatum peccato relaxata redeunt, non eadem numero, sed spem per ingratitudinem, Matthei decimo octauo. Patet in seruo cui debitum dimissum reuocatum est. Et sic si promisisti confiteri, oportet quod confitearis alias nihil fecisti.

135 Secundo, hoc est faciendum, ut faciamus quod Christus et apostoli et ecclesia ordinarunt. Nam ecclesia sub pena peccati mortalis illud precipit in illo capitulo “omnis utriusque sexus” de Penitentiis et de Remissionibus.

Tertio, hoc est faciendum ratione gratie, nam si iam erat acquisita gratia per contritionem, augetur tunc per confessionem. Si ante non erat, tunc recuperatur.

140 Quarto, hoc est, quia liberat a pena. Confessio in uoto liberat a pena eterna et mutat illam in temporalem purgatorii, sed quia illa purgatorii est maxima et quasi improporcionata uiribus penitentis, sed in confessione actuali et uirtute clauium sit proporcionata uiribus penitentis in hoc mundo uiuentis, ita quod satisfaciendo in hac uita purgare se potest, etiam illa pena proporcionata, iam minuitur ex natura actus confitentis, qui habet penam erubescencie annexam. Quarto, ualet ad peccati cognitionem et conscientie securitatem, nam si quis taxaret sibi penitentiam, nunquam contestaretur, sed dum est paratus recipere
145 quod ei dabit confessor, tunc quietatur.

Si dices: que debet habere igitur confessio ipsa? Dicendum quod sine illis conditionibus de quibus in alio sermone diximus.

150 Debet primo esse simplex, ita quod confiteatur solum peccata sua, nullam personam infamando, unde Psalmi tricesimo primo: *dixi confitebor aduersum me iniustitiam meam*, non alienam. Et si confessor uult quod nomines personam, nullo modo debes nominare.

Si dices: erat conditio circumstantie agrauans peccatum uel trahens in aliam speciem, sicut dicendo: “habui rem cum filia mea”, etcetera. Dicendum quod in tali casu de licentia proprii sacerdotis debes querere confessorem, qui nullo modo cognoscat filiam tuam,

131: cf. Mt. 18, 15. | 149: Ps. 31, 5.

115-117: cf. Io. Gers. (vol. 1), *Trip.*, XVI, col. 439-440. | 121-122: Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 20, q. 1, a. 3, p. 1038. | 134-135: cf. Gre. IX., *Decr.*, V, 38, 12, col. 887.

155 etcetera. Item debet esse confessio simplex, ita quod non sit impaliata uerbis ambiguis, sed debet se accusare pure, sicut fecit Dauid, ideo dixit: *confitebor aduersum me*, Psalmi tricesimo primo.

Secundo, debet esse pura, non per hypocrisim facta, ut uideatur bona. Et sepe dum sunt confessi cum aliquo confessore ignoto, iterum confitentur non dicendo peccata sua, etcetera.

160 Tertio, debet esse humilis, non superba excusando se, ut faciebat ille phariseus dicendo: *gratias tibi ago quod non sum sicut ceteri homines*, etcetera. Talis fuit confessio Ade et Eue excusando se a culpa dicendo: *mulier mihi dedit et comedi*, et Eua dicit: *serpens decepit me*. Sic aliqui dicunt: “laudetur dominus quod in tali peccato non peccaui”, etcetera. Peccata debet dicere et que non habet tacere.

165 Quarto, debet esse paratus parere mandatis confessoris. Et ista est maxima pars penitentiae, scilicet: habere propositum ad implendi penitentiam, quamcumque dederit confessor.

170 Quinto, ut sit frequens et non tarda, scilicet: quater in anno. Et hoc de consilio, non de necessitate, sed consulitur a doctoribus quod idem peccatum pluries confiteatur, nam per uerecundiam tollitur pena, sed confessio est iteranda, quando in illa scienter dimissum fuit aliquod peccatum uel quando confessus fuit cum proposito peccandi uel si eras ligatus excommunicatione maiori. Item si fuisti oblitus penitentiam et nec ille sacerdos recordatur nec tu. Item si non habebat potestatem absoluendi. Item si cognoscis quod fuerit ignorans debes multum cauere ne impediaris uerecundia a demone, ut dixi in alio sermone. Nam nec
175 coram Deo opus illam habere, cui *omnia nuda sunt*, nec de confessione nec de sacerdote, quia peccator ut tu, et tunc scit te esse bonam personam. Si forte non potest homo uincere hanc temptationem, debes tria facere que tanguntur in uerbis thematis.

Primum ire ad ecclesiam, quia in ecclesia minus temptat et sic dicit: *beatus uenter*. Nam omnes sumus in uentre ecclesie renati.

180 Secundo, ire ad crucifixum contemplandum, ideo dicit: *qui te portauit*, considerare ignominiosa et uerecunda que pro te passus est. Considerare mortem propriam, nam: «facile omnia contemnit qui cogitat se moriturum».

185 Tertio, aspicere ad dexteram crucifixi Mariam aduocatam peccatorum et clamare et inuocare ad illam. Ideo dicit: *ubera que suscepisti*, dicendo: “o uirgo Maria, tu que Christo dedisti lac, ut pro me peccatore pateretur, tu mihi da illud sicut dedisti deuoto Bernardo et da mihi gratiam ut recte ueraciter et ad utilitatem meam confiteri ualeam. Et sic habeam gratiam hic et in futuro gloriam quam nobis, etcetera. Amen”.

155: Ps. 31, 5. | 161: cf. Lc. 18, 11. | 162: cf. Gn. 3, 12-13. | 175: cf. Hbr. 4, 13. | 178-184: cf. Lc. 11, 27.

182: cf. Hier., *Ep.*, LIII, 10. *PL* 22, 549C.

SERMO QVINQVAGESIMVS SEPTIMVS ET PRIMVS IN DOMINICA QVARTA QVADRAGESIME

<THEMA> *Declina a malo et fac bonum*, Psalmi tricesimo sexto.

5 Vna de singularitatibus et perfectionibus religionis christiane est separari a malo auaritie et cupiditatis, et adherere bono pietatis et misericordie. Sed cum uirgo Maria habuerit perfectius hec duo, sequitur quod ipsa est perfectior omnibus puris creaturis. Quod in ea non fuit nec potuit esse auaritia patet tripliciter.

10 Primo, ratione cause, nam ubi nunquam fuit causa nec etiam effectus, quia effectus presupponit suam causam per Aristotelem secundo Physicorum. Sed causa auaritie est appetitus corruptus per peccatum originale, qui cum sit corruptus, inclinatur ad corruptibilia et transitoria per fomitem, ut dicunt doctores, presertim sanctus Thomas in maxime prima secunde, questione octogesima quarta, primo, obiectione; et in Questionibus De Malo, questione decima tertia, primo capitulo. Sed cum in uirgine non fuerit peccatum originale nec fomes, sequitur quod nec cupiditas.

15 Secundo, patet ex auaritie definitione, nam secundum Tullium est appetitus inordinatus habendi uel retinendi aliena temporalia. Sed in uirgine esse non potuit hoc, quia nec appetitus inordinatus, cum omnia erant ordinata per gratiam et charitatem in ea, nec poterat aliena appetere, cum omnia essent sua, nec in se inordinate retinere. Nam qui hoc facit est propter hoc quod credit iterum faciliter, iterum recuperare illa, quod in uirgine non habet locum. Nam omnes habent mediante ea illa et iterum recuperare et impetrare illa est facile, 20 igitur, etcetera.

Tertio, patet hoc ratione effectus auaritie, nam est *radix omnium malorum*, ut dicit Apostolus prima ad Timotheum sexto. Sed cum in uirgine nullum potuit esse malum ut in prima die quadragesime diximus, nec radix malorum, nam radix malorum non potuit esse nisi mala. Virgo Maria est radix bona et sancta, unde ecclesia cantat de ea: «salue radix 25 sancta, ex qua mundo lux est orta». Et sic si in ea nullum malum potuit locum habere, unde Apostolus ad Romanos undecimo dicit: *si radix sancta et rami*. Et sic cum uirgo fuerit radix sancta, rami illius, qui fuerunt operationes et cogitationes, non potuerunt esse nisi sancti et fructus eius sanctissimus, unde Elisabeth dicit ei, Luce primo: *benedictus fructus uentris tui*.

30 Et sic in uirgine nullum fuit malum peccati, nam si minimum peccatorum, scilicet: ueniale uel originale, in ea locum non habuit, a fortiori nec maius, quod est auaritia, ut uidebimus. Nam sicut filius suus debuit tollere peccata omnia, ipsa fuit causa instrumentalis illius remotionis. Et cum fuerit in gratia semper confirmata et ad omnium peccatorum interpellandum inuenta, sequitur quod nullum in se potuit peccatum habere, nec per consequens peccatum auaritie. Secundo, ipsa habuit perfectius omnibus uirtutem pietatis et 35 misericordie, quod patet tripliciter.

40 Primo, ratione plenitudinis gratie a primo instati sue conceptionis, quia cum gratia recepit excellenter omnes uirtutes, maxime charitatem. Sed cum immediate a radice charitatis procedant pietas et misericordia et quanto germen stat circa radicem, tanto magis in altum crescit, sequitur quod licet omnes uirtutes in ea fuerint magne, maxima tamen fuit misericordia. Nam cum radix charitatis fundaretur in terra humilitatis, unde ait: *respexit*

2: Ps. 36, 27. | 21: I Tim. 6, 10. | 26: Rm. 11, 16. | 28: Lc. 1, 42. | 40-41: Lc. 1, 48.

8: cf. Arist. Lat., *Phys.*, II, 3, 194b30, p. 57. | 10: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 84, a. 1, pp. 545-546; *Qu. De Mal.*, q. 13, a. 1, p. 248. | 14: Tullium] *NI.* cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 118, a. 2, p. 712. | 24-25: cf. Anti. B. M. V.

humilitatem ancille sue, Luce primo, per charitatem ascendebat in celum, per misericordiam ad mundum uertebatur, etcetera. Signum huius est, quia cum esset uirgo unica patris sui Ioachim et per consequens heres, et cum fuisset de genere regio ipsius Dauid, ut Mattheus dicit, quando cum sponso suo perrexit in Bethleem ciuitatem suam, nullam illic habuit domum in qua hospitaretur, sed in loco communi, scilicet: in diuersorio, etcetera. Quia iam omnia sua dederat pauperibus per misericordie maxime uirtute.

Secundo, creauit in ea hec misericordia in conceptione filii sui. Nam fuit filius patris misericordiarum et per consequens ipse fuit ipsa misericordia, quia eadem essentia in patre et filio. Et cum misericordia habeat duo, scilicet: affectum et effectum, in patre non fuit misericordia, nisi in effectu subueniendo ipsi mundo, ut dicit sanctus Thomas. Et sic: «non est in Deo secundum affectum passionis», ut dicit in quarto, distinctione quadragesima sexta, questione prima, articulo primo, questiuncula prima, obiectione; et prima, questione uicesimo prima, tertio, obiectione; Summa Contra Gentiles primo, capitulo nonagesimo primo in fine. Sed in Christo fuit utroque modo misericordia et ideo ante incarnationem dicebat Dauid: *domine, in celo misericordia tua*, Psalmi tricesimo quinto. Et querebat illam dicens in Psalmo octogesimo quarto: *ostende nobis, domine, misericordiam tuam et pro id est salutare tuum da nobis*. Et dum illum recepit Symeon dicit in Psalmo quadragesimo septimo: *suscepimus Deus misericordiam tuam in medio templi tui*, etcetera. Veniente filio Dei ad uirginis, iterum illam impleuit misericordia, quia a spiritu sancto preparata. Et sic dicit Bernardus in sermone De Nuptiis, quando uirgo dixit: *uinum non habent*?. Dicit: «quid de fonte pietatis procederet nisi pietas? Quid mirum si pietatem exhibent uiscera pietatis? Nonne qui pomum in manu media die tenuerit, reliqua parte diei pomi seruabit odorem? Quantum igitur uiscera uirtus pietatis affecit in quibus nouem mensibus requieuit?». Signum huius est, cum reges qui Christum adorauerunt magna munera illi obtulissent, quia cognouerunt illum esse maximum dominum mundi et Mattheus euangelista dicit secundo capitulo: *apertis thesauris obtulerunt munera, aurum, thus et murrum*. Et sic omnia erant pretiosa et in maxima quantitate, sed in spatio uiginti septem dierum nihil habuit, quia in templo non oblationem diuitum, sed pauperum reportauit.

Tertio, etiam patet, quia maxime creuit post partum filii, nam ad exemplum filii uoluntariam paupertatem suscepit, quia cum filius diceret: *beati pauperes spiritu*, Matthei quinto, ipsa beator omnibus fuit. Et sic, sicut filius: *non habuit ubi caput suum reclinaret* nec ipsa. Et cum filius diceret, Luce decimo quarto: *nisi quis renuntiaret omnibus qui possidet non potest meus esse discipulus*, cum uirgo Maria maxima fuerit discipula, immo totius mundi magistra. Clarum est quod perfectius secuta fuerit Christum quam aliquis alius, et sic omnia liberaliter per misericordiam dedit.

Si dicis: igitur habuit uitium prodigalitati, quia dedit plusquam oportet et cui non oportet, quia peccatoribus misericordiam. Dicendum quod sicut prodigalitas non habet locum in Deo, sic nec in uirgine. Non enim poterat ipsa excedere ex parte sui ipsius, cum esset mater Dei et regina mundi, quia sicut Deus licet multa det, habet tamen potestatem dandi maiora, sic uirgo Maria, nam est «regina celi et domina mundi», ut dicit Bernardus. Et ex quo filium peperit, habuit mundi dispensationem, quia fuit tutrix Christi qui in terris fuit sine patre et licet Christus diceret, Iohannis decimo octauo: *regnum meum non est de hoc mundo*, non dicit quod regnum non erat mundus, sed quod non uenerat ad regnandum, ut reges

43: cf. Mt. 1, 1. | 55: Ps. 35, 6. | 56-57: Ps. 84, 8. | 58: Ps. 47, 10. | 60: cf. Io. 2, 3. | 65-66: Mt. 2, 11. | 70: cf. Mt. 5, 3. | 71: cf. Mt. 8, 20. | 72-73: Lc. 14, 33. | 82: Io. 18, 36.

50-51: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 10), lib. 4, dist. 46, q. 1, a. 1, p. 382; *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 21, a. 3, p. 172; *Con. Gent.* (vol. 13), lib. 1, q. 91, p. 247. | 60-63: Bern. Cl., *Domi. Pri. Post Oct. Epi.*, I, 2, PL 183, 155C. | 80: Bern. Cl., *Serm. In Fes. Pent.*, II, 4, PL 183, 328A.

85 mundi per pompam et temporaliter, nec tunc erat mundus, quia per tyrannum demonem
 possidebatur. Sed demone uicto post passionem dixit, Matthei uicesimo octauo: *data est mihi*
potestas in celo et in terra, etcetera. Sic uirgo Maria, nam de ea dicit Bernardus in sermone:
 «data est tibi, o uirgo beata, potestas in celo et in terra, ut quodcumque uolueris ualeas
 impetrare», etcetera. Et sicut per charitatem recipiebat a Deo, sic per misericordiam dabat
 90 toti mundi, de qua maxima misericordia Bernardus admirabatur in sermone dicens: «quis
 misericordie tue, o uirgo beata, longitudinem, latitudinem, sublimitatem et profundum
 queat inuestigare? Longitudo eius usque ad ultimum diem inuocantibus subuenit uniuersis,
 latitudo replet orbem terrarum, sublimitas ciuitates superne inuenit restaurationem,
 profundum sedentibus in tenebris et in umbra mortis contulit redemptionem».

95 Si igitur ista uirgo beata plenitudinem gratiarum et dispensationem illarum recepit, eo
 quia separata fuit a malo auaritie et iuncta fuit bono pietatis et misericordie. Si tu de
 plenitudine illius recipere uis, *declina a malo et fac bonum*. Ad quam in principio, etcetera.

<THEMA> *Declina a malo et fac bonum*, ubi supra.

100 Duo sunt uidenda in presenti sermone. Primum qualiter fugiendum est a peccato
 auaritie, ideo dicit: “declina a malo”. Secundum qualiter faciendum est bonum pietatis et
 misericordie, ideo dicit: “fac bonum”. Quod sit fugiendum hoc peccatum patet, quia
 grauissimum tripliciter.

105 Primo, quia illud peccatum est pessimum quod magis tollit honorem diuinum; hoc est
 auaritia. Patet nam mediantibus tribus uirtutibus ad Deum summum pergimus, scilicet: fide,
 spe et charitate, figuratis per currum Helie, quo ascendit in celum. Fuit prima rota fides,
 110 secunda spes, currus erat charitas, qui erat igneus, et rote figuntur in terra, currus uero non.
 Auaritia autem has uirtutes sumit pro se, et sic dicit Apostolus quod est *simulachorum seruitus*,
 ad Colossenses tertio.

110 Primo, sumit fidem plus credendo de diuitiis quam de Deo. Putat enim sibi diuitias dare
 et procurare necessaria; quasi Deus, curam non habeat de seruis suis. Contra illud, Matthei
 sexto: *considerate lilia agri, uolucres celi*, etcetera, *nolite igitur solliciti esse*, etcetera.

115 Secundo, spem dat diuitiis, nam sperat consolationem ab illis et non est nisi in Deo
 ponenda, unde Psalmi quinquagesimo primo dicit Dauid: *super eum ridebunt et dicent: “ecce*
homo qui non posuit Deum adiutorem suum, sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum et preualuit in
uauitate sua”, etcetera. De istis duobus dicit Ecclesiasticus tricesimo primo: *beatus qui post*
aurum non abiit, per fidem credendo, *nec sperauit in pecunie thesauris*, quo ad secundum.

120 Tertio, ponit amorem in illis plusquam in Deo, unde Matthei sexto: *ubi est thesaurus tuus,*
ibi est cor tuum. Vnde sicut adorabantur imagines per idolatriam, quando per Christum fuit
 uictus diabolus et destructa illa idolatria, cum non potuit quod mundus non crederet
 Christum esse Deum, uoluit ostendere nummum esse Deum, unde Apostolus prima ad
 Timotheum sexto: *multi cupiditatem appetentes errauerunt a fide*.

Secundo, quia auaritia est pessima omnium infirmitatum. Probatur quia infirmitates
 anime peiores sunt quam corporis, quantum anima distat a corpore, unde Dauid post

85-86: Mt. 28, 18. | 96-97: Ps. 36, 27. | 106: Col. 3, 5. | 110: Mt. 6, 26, 34. | 112-114: Ps. 51, 8-9. | 114-115:
 Sir. 31, 8. | 116-117: Mt. 6, 21. | 120: I Tim. 6, 10.

87-88: Bernardus] NI. cf. Petr. Dam., *Serm.*, XLIV. PL 144, 740B; cf. Pseu. Ans. Luc., *Med. Sup. Sal. Reg.*, VII.
 PL 149, 589A. | 89-93: cf. MF. Bern. Cl., *In Ass. B. M. V.*, IV, 8. PL 183, 429A.

peccatum dicebat: *miserere mei, domine, quoniam infirmus sum, sana me, domine*, etcetera, Psalmi sexto. Quia non erat alius medius nisi ipse, sed inter infirmitates anime hec est pessima. Vnde Salomon, Ecclesiastes quinto: *est infirmitas pessima quam uidi sub celo, diuitie conseruate in malum domini sui*. Infirmitas mala est peccatum ueniale; peior est mortale propter quod uerus medicus uenit de celo; sed pessima inter mortalia est auaritia. Nam aliqua mortalia sunt magis leuia isto. Patet etiam quod hec sit pessima infirmitatum tripliciter.

Primo, ex parte infirmorum, quando multum crescit infirmitas in multis infirmis, ut morbus contagiosus, dicimus quod est pessima infirmitas ut pestis, sic auaritia, unde Hieremie sexto: *a maximo usque ad minimum omnes auaritie student*.

Secundo, patet ratione medici Iesu Christi, qui noluit mederi illos qui tali infirmitati erant detenti, unde dicit: *nisi quis renuntiauerit omnibus que possidet non potest meus esse discipulus*, Luce decimo quarto. Et detentos tali infirmitate iudicauit ad mortem, unde dixit Matthei decimo nono: *difficile est diuitem intrare in regnum celorum*. Igitur si cuilibet experto in sua facultate est credendum, cum iste fuerit optimus medicorum illi, est credendum. Sed quod hec fuerit maxima infirmitatum patet, quia de discipulis suis aliqui fuerunt infirmati, ut Petrus et Paulus, et grauiori infirmitate et non perierunt; sed Iudas, qui propter auaritiam illum tradidit, periit. Clarum est quod cum fuisset eius discipulus uellet illum curare et non fecit. Hoc autem fuit propter qualitatem infirmitatis, scilicet: propter auaritiam, etcetera.

Tertio, patet ratione infirmitatis, nam infirmitas que est diuturna et semper crescit et difficiliter cognoscitur est pessima, ut ethica, sed auaritia est huiusmodi. Nam a principio usque ad finem uite crescit et difficiliter cognoscitur. Committitur enim per usuram, per simoniam, per contractus et cautelas, etcetera. Vnde procurauit demon, ut tota fides daretur contractui et tunc falsificauit scribas, fecit actus et contractus facere ficte. Item fecit chartas in nomine ignoto et tacito, etcetera.

Tertio, finaliter est causa omnium malorum, unde Apostolus, prima ad Timotheum sexto, *est radix omnium malorum*, a qua radice oriuntur septem filie pessime que destruunt totum mundum, quia non solum est peccatum mortale, sed capitale et pessimum. Nam mortale est quod tollit uitam anime, scilicet: gratiam, ut quodlibet mortale, sed capitale est ex quo alia mortalia procedunt, ut uirtutes anime a capite. Et quanto mortifere sunt filie, tanto maius est illud peccatum. Est autem hoc peccatum, ut dicit sanctus Thomas in secunda secunde, questione centesima decima octaua: «contra Deum et contra proximum et contra seipsum». Contra Deum est fallacia ex periurium. Contra proximum obduratio et uiolentia, fraus et proditio. Contra seipsum est inquietatio et inopia. Et sic his mediantibus destruitur mundus, nam auarus non audet despendere in necessitatibus suis et etiam inquietatur in acquisitione illarum. Nam non dimittit regem in suo regno, non religiosum in suo claustro, non negotiatorem in sua domo, nec ciuem in sua ciuitate, sed unus progreditur mare, alter petransit regna, etcetera.

Si autem dicis: que est causa horum, cum omnes dicant quod diuitie cum labore acquiruntur, cum timore possidentur et cum dolore perduntur; quare igitur sic inclinantur? Dicendum quod causa est diligere multum corpus, honores, presidentias et putant quod per pecuniam talia adispicantur. Item quia non cogitant mala prouinentia ex illis. Item quia experti sunt necessitates huius uite et non alterius. Si aliquis stetisset in purgatorio per diem, uellet omnes diuitias dare antequam alia die in illis penis staret, et quia isti non experti sunt

123: Ps. 6, 3. | 125-126: Ecl. 5, 12. | 131: Ier. 6, 13. | 133: Lc. 14, 33. | 135: Mt. 19, 24. | 148: I Tim. 6, 10.

153-154: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 118, a. 1, p. 710sq.

144: Tota] M toda.

nisi huiusmodi necessitates, putant per diuitias euadere, etcetera. Finaliter autem ista eueniunt propter tria.

170 Primo, non cognoscendo dignitatem potentiarum suarum, scilicet: intellectum et uoluntatem. Nam ille potentie habent capacitatem infinitam, unde Augustinus, libro Confessionum dicit: «fecisti nos, domine, ad te et inquietum est cor nostrum donec quiescat in te». Et sic non potest repleri bonis temporalibus, nam: «finiti ad infinitum nulla est proportio», Aristoteles libro primo Celi et Mundi. Si autem intellectus uel uoluntas deberent repleri, essent per infinitum Deum uel per illud qui ducit ad illum, ut per uirtutes uel gratiam. Nam de se mouentur in primum uerum intellectus et in primum bonum, 175 scilicet: summum uoluntas, etcetera.

180 Si dicis quod appetitus noster tendit in infinitum, ut dicit Philosophus primo Politicorum et quarto Ethicorum. Dicendum quod ille appetitus est limitandus per rationem, nam si uult transitoria et temporalia illis non potest repleri, debet limitari appetitus et non apponere temporalia. Exemplum: si quis rusticus colligeret uuas in mensura trium metretarum et non haberet dolium nisi uiginti trium metretarum, si uellet 185 habere uiginti metretas uini, illud esset impossibile, quia si in toto anno cum labore suo non potuit habere nisi tres metretas, clarum est quod in illo paruo tempore uindimiarum non posset uiginti metretas habere, sed deberet ex dolio illo habere dolium trium metretarum, quod esset facilius et non querere impossibile, unde Gregorius decimo quinto Moralium dicit: «auaritia desideratis rebus non extinguitur, sed augetur. More ignis qui cum ligna 185 acceperit, excrescit». Vnde Seneca: «si uis te diuitem facere, non pecunie est adiiciendum, sed cupiditati subtrahendum».

190 Secundo, causatur hoc, quia non cognoscit paruitatem temporalium rerum. Eo quia sunt in se minima et sic appetitum implere non possunt. Secundo, quia ducunt in se calorem, unde Iuuenalis dicit: «crescit amor nummi quantum pecunia crescit». Vnde: «tam impossibile est quem cum auaritie obiecto carere auaritie (ut dicit Nider), sicut luxurie obiecta habendo, id est, mulierum frequentiam et castum esse. Ideo sicut ignis non 195 extinguitur, sed augetur in infinitum si ligna apponantur, sic et auaritia». Ideo Christus comparat diuitias spinis, Matthei decimo tertio. Igitur sicut ebrius sumens uinum purum ad ardorem stomachi magis sitit, sic auarus. Item diuitie portant in se necessitates annexas. Verbi gratia: si acquiris aurum, indiges capsula sera et camara; si uacam, indiges stabulo feno et famulo; si adipiscis temporalia plura, uis habere fercula familia, etcetera, unde Ecclesiastes quinto: *ubi multe sunt opes multi sunt qui comedunt eas*. Tales faciunt, sicut multum sitientes, qui bibunt aquam salsam, que in eo quod aqua est, sitim extinguit, sed quia salsa 200 est, sitim habet prouocare. Sic temporalia aliquem defectum tollunt, sed ad alia plus affectus accendunt, unde Iohannis quarto: *qui biberit ex hac aqua sitiet iterum*. Non est autem sic de scientia, de uirtutibus, de gratia et gloria, unde Iohannis quarto: *qui biberit ex hac aquam quam ego dabo, non sitiet in eternum*.

205 Tertio, hoc accidit, quia non cognoscunt statum suum. Quia sic de libero facit seruum, ideo metalla posita sunt infra terram, ut calcando ea cognoscat homo suam dignitatem,

194: cf. Mt. 13, 22. | 198: Ecl. 5, 10. | 201-203: Io. 4, 13.

170-171: Aug., Hipp., *Conf.*, I, 1. PL 32, 661A. | 171-172: cf. Arist. Lat., *Phys.*, VIII, 1, 252a13, p. 282; cf. Auctor. Arist., *De Cael. Et Mun.*, I, 22, 274a7-8, p.161. | 176: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, IV, 4, 22b15, p. 209; cf. Auctor. Arist., *Pol.*, I, 27, 1256b41, p. 253. | 185: cf. MF. Gre. Mag., *Mor.*, XV, 19, 23. PL 75, 1093C. | 186-187: cf. Sen., *Ep. Ad Luc.* (vol. 1), II, 21, 7, p. 52. | 190: cf. MF. Iuv., *Sat.*, XIV, v. 139, p. 190. | 190-193: Io. Nid., *Precep.*, VII, 1, p. 496.

190: Nummi] M numi.

constituit se in magno periculo quanto plus ascendit. Item in maxima cura seruandi, etcetera. Exemplum de Diogene et latrone: «nam cum Diogenes multam curam in congregandis pecuniis posuisset et cum in uia portaret pecuniam et esset in hospicio et supposuisset capiti suo ut dormiret, aduertit furem sollicitum quomodo eam furaretur dormienti. Cum autem ipse pre solitudine somnum admisisset, sentiens appropinquare furem proiecit ei pecuniam dicens: “tolle miser pecuniam, ut finas utrosque dormire”». Item non cognoscit conditionem hominis, quia paucis natura contenta est: si haberes mille domos, in una camera habitas; si mille panes, unum comedis, etcetera, unde Apostolus, prima ad Timotheum sexto: *habentes alimenta et quibus tegamur*, etcetera. Item non cognoscit terminum uite et, ut dicit Seneca in libro De Moribus: «quid absurdus quam uia deficiente, augere uaticum», etcetera? Ideo dicit Hieronymus: «facile omnia contemnit qui cogitat se moriturum». Et sic de isto pestifero malo loquitur thema dicens: *declina a malo*. Quo ad primam partem.

Secunda pars dicit: *fac bonum*. Debemus facere bonum uirtutis contrarie. Sed est notandum quod, cum auaritia abundet in acquirendo illicite et in retinendo, quo ad primum apponitur ei equitas uel iustitia; quo ad secundum pietas uel misericordia. Iustitia autem conuenit iudicibus administrare, unde Psalmi centesimo quinto: *beati qui custodiunt iudicium et faciunt iustitiam in omni tempore*. Et tanti meriti est iustitiam administrare quod alia peccata fiunt ei leuia, ut si frangit festa propter illud uel ieiunia, etcetera. Ideo dicitur Sapientie primo: *diligite iustitiam qui iudicatis terram*. Et sic dicit Nider quod princeps et iudices sui «tenentur ad restitutionem de ablatiis a furibus, quando ex sua negligentia prouenit», sicut his diebus sit in hoc regno. Nota latius de istis. Secundo, contrariatur ei uirtus misericordie, que est omnibus communis. Et sic debemus omnes facere hanc uirtutem que est excellentior omnibus aliis, quod patet tripliciter.

Primo, illa uirtus que excellentes uirtutes excellit est excellentior cunctis, sed hec est misericordia. Patet: accipiamus tres uirtutes de excellentioribus.

Prima sit fides, que est prima et fundamentum omnium aliarum. Clarum est quod misericordia excellit, unde Iacobi secundo: *fides sine operibus*, scilicet: misericordie, *mortua est*. Igitur tantum distat fides a misericordia sicut a corpore anima.

Secunda est uirtus latrice, que est excellens, sed misericordia est excellentior, quia magis placet Deo, unde Osee sexto: *miser cordia uolo et non sacrificium*. Hoc idem Matthei nono.

Tertia sit iustitia, que tantum laudatur ab omnibus. Clarum est quod misericordia excellit, unde Iacobi secundo: *miser cordia superexaltat iudicium*, et signum huius est, quia quotiens Dauid ponit et nominat iustitiam et misericordiam, semper preferit misericordiam, unde: *miser cordiam et iudicium cantabo tibi, domine*, Psalmi centesimo. Item: *miser cordia et ueritas*, etcetera, Psalmi octogesimo quarto. Item quando ipse peccauit et secundum iustitiam erat puniendus, ad misericordiam appellauit Psalmi quinquagesimo dicens: *miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam*, etcetera. Sed cum appellatio sit de inferiori ad superiorem, clarum est quod excellit.

Sed forte dices: non recte comparatis illam, istis uirtutibus, nam alia est uirtus excellentior omnibus, scilicet: charitas. Nam cum uirtutes theologales sint aliis

214: I Tim. 6, 8. | 217-219: cf. Ps. 36, 27. | 222-223: Ps. 105, 3. | 225: Sap. 1, 1. | 233: Iac. 2, 26. | 236: Os. 6, 6; cf. Mt. 9, 13. | 238: Iac. 2, 13. | 240: Ps. 100, 1. | Ps. 84, 11. | 242-243: Ps. 50, 3.

207-211: cf. Vinc. Beau., *Spec. Mor.*, III, 2, 7, p. 1257. | 215-216: Seneca] *Auctor err.* cf. MF. Mar. Bra., *Lib. De Mor.*, II. PL 72, 29B. | 216-217: Hier., *Ep.*, LIII, 10. PL 22, 549C. | 226: cf. Io. Nid., *Precep.*, VII, 7, p. 554.

excellentes, quia Deum habent pro obiecto, et inter theologales sit charitas excellentior, nam dicit Apostolus: *maior horum est charitas*, prima Corinthiis decimo tertio, igitur dicendum quod maior cunctis est charitas. Sed misericordia est filia charitatis et, si uolumus
 250 considerare in aliquo excellit, nam ad charitatem pertinet libenter dare sua, sed ad misericordiam non solum hoc, sed sumere in se defectus alienos, nam misericordia dicitur: «quasi miserum habens cor», condolens de miseria alterius. Et sic sicut filia que est uirtuosa, ut mater habet aliquid plus, quia pulchrior illa, sic misericordia, que est filia charitatis, habet aliquid plus quam illa, etcetera.

255 Secundo, probatur: illa uirtus que perfectior est in subiecto perfectissimo est omnibus perfectior. Sed misericordia est perfectior et maior in Deo perfectissimo, igitur, etcetera. Patet hoc, quia: «ad illam pertinet supplere omnium defectus et sic est maior cunctis», ut dicit sanctus Thomas, secunda secunde, questione tricesima. Si in nobis non est maior, accidit ei ratione subiecti, quia nos primo debemus uniri Deo quam proximo. Et sic charitas
 260 est que nos unit Deo et ex consequenti est misericordia maior omnium respectu proximi. Et sic dicit sanctus Thomas quod misericordia est maior in se, sed non in habente, etcetera.

Tertio, probatur sic: illa uirtus que abundat tempore perfectissimo est perfectior, sed misericordia est huiusmodi igitur. Nam in ueteri testamento erat rigor iustitie, nunc eminet misericordia. Igitur ratio est, quia Christus, uera misericordia, traxit illam de celo. Hoc
 265 autem ostendit nobis Christus in euangelio hodierno dicens quod transiuit mare Galilee et subiit in desertum, ut dicit Mattheus. Iohannes autem dicit “in montem”: *et cum subleuasset oculos et uidisset multitudinem, dixit ad Philippum*, etcetera. *Andres dixit: “est hic unus puer, qui habet quinque panes et duos pisces”*, etcetera. Fecit illos misericorditer discumbere et remanserunt duodecim cophini fragmentorum, etcetera. Mare hoc quod erat in medio terre promissionis
 270 quod replebatur a Iordane, qui currit a monte Libano et iterum exit a mari et rigat totam terram promissionis usque ad mare Salsum et Mortuum, in quo submerse fuerunt quinque ciuitates, scilicet: Sodoma, etcetera. Significat autem hoc mare Mariam, que interpretatur “mare”. Impletur autem a fluuio gratiarum qui uenit a Libano, id est, a celo, unde Psalmi quadragesimo quinto: *fluminis impetus*, etcetera. Et sicut recipit gratias a celo, sic mediante
 275 misericordia dat aquas gratiarum toti terre promissionis. Et non est uita nisi in irrigatione huius fluminis, quia ipso definente terra salsa et amara aqua est et nullum animal uiuit in illo loco, etcetera. Venit igitur in plenitudine temporis filius Dei et transiuit hoc mare, scilicet: uterum uirginis, mare dulce, unde ecclesia: «o dulcis uirgo Maria», dicit. Dulcorata fuit a filio et repleta a spiritu sancto. Et dum transiret hoc mare ascendit desertum huius mundi et eligens apostolos, cum leuasset oculos misericordie et uidisset multitudinem sequentem,
 280 motus misericordia illos pauit et nobis exemplum dedit, ut proximorum misericordiam haberemus. Et sic quinque panes et duo pisces, qui sunt septem, notabant septem opera misericordie corporalia. Nam in alio conuiuio, de quo Marci octauo habetur, fuerunt septem panes notantes septem opera misericordie spiritualia et sic dixit: *misereor super turbam*,
 285 etcetera. Sic *hic misertus eis*, dicit Mattheus.

Si dicis: quare in illo fuerunt septem panes et in isto non nisi quinque et duo pisces? Dicendum quod ratio est quia septem opera misericordie spiritualia signata per septem panes priores fiunt inter filios, scilicet: in religione christiana inter uiuos. Sed septem opera corporalia significata per quinque panes et duos pisces, quinque fiunt in uita et in religione

248: I Cor. 13, 13. | 266: cf. Mt. 15, 29. | 266-268: cf. Io. 6, 5-9. | 274: Ps. 45, 5. | 284: Mc. 8, 2. | 285: Mt. 9, 36.

252: cf. Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Mt., V, c. 5, p. 74. | 257: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 30, a. 4, p. 212. | 278: cf. Ans., *Hymn. Et Psal. De San. Mar.*, Saluatio deprecatoria, ante Psal. B. V. dicenda. PL 158, 1037D.

283: Marci] M, X Matthei.

290 christiana, scilicet: dare cibum, dare potum, dare tegumentum, recipere pauperem et uisitare infirmum, sed duo alia non. Sed sicut piscis natat in aqua amara maris et in aqua dulci fluminum, sic una illarum quando sit, scilicet: sepelire corpus, iam anima est in purgatorio, si iam non uolauit ad celum, quod raro sit quod non sit aliquid purgandum. Aliud opus est in aqua dulci, scilicet: insipida, quia ut dicit Aristoteles, aqua de se nullum habet saporem, 295 quia sapor non est in simplici elemento, libro De Sensu et Sensato. Et sic captius est inter infideles, qui non habent saporem legis nec doctrine, nec ipse habet consolationem alicuius uel si dicitur “aqua dulcis”, eo quod non est amara amaritudine salis. Sic captius est in terra in qua proponitur ei dulcedo mundi, scilicet: ut neget Christum, datur ei mulier pulchra, dantur diuitie, dantur honores, etcetera. Et sic quinque sunt signata in panibus, 300 duo uero in piscibus, etcetera.

Si dicis: quid significant duodecim cophini fragmentorum remanentes? Dicendum quod opera misericordie dicuntur “elemosyne” et post elemosynam factam, remanent duodecim notabilia in misericordie, que significantur per duodecim cophinos fragmentorum. Tres pertinent ad animam, tres ad corpus, tres ad bona temporalia, tres ad gloriam.

305 Primum est preseruare a peccato, unde Ecclesiastici tertio: *elemosyna resistit peccatis*.

Secundum est liberare a peccato commisso, Tobie quarto: *elemosyna ab omnibus peccatis liberat*.

Tertium excellit in merito, nam elemosyna est magis meritoria quam ieiunium et oratio, quia includit illa duo in se, elemosyna orat pro dante, unde Ecclesiastici uicesimo nono: 310 *conclude elemosynam in corde pauperis et hec pro te exorabit ab omni malo*, et sic habet uim orationis. Item ieiunium, in quantum alimentum quod das pauperi a te substrahis. Et sic omnes doctores tenent in quarta, distinctione decima quinta, tria alia sunt respectu corporis.

Primum preseruatur ab infirmitate et impetrat sanitatem. Patet hoc de illo hortulano, de quo legitur in Vitis Patrum: «quod cum omnia bona sua daret pauperibus, quadam die uenit 315 demon et dixit ei quod male faciebat. Nam si infirmaretur et non haberet denarios, medici de illo non curarent, et sic quod seruaret aliquam pecuniam pro tempore infirmitatis. Ipse uero sic fecit et impleuit lagenam nummis. Contigit autem eum infirmari et putrefieri pedem eius et expendit in medicos quod collectum fuerat et nihil ei prodesse potuit. Venit quidam medicus expertus et dixit ei: “nisi inscideris pedem tuum morieris” et constiuit ut 320 mane inscideretur. Ille uero nocte rediens ad penitentiam dixit: “memor esto, domine, operum misericordie”, etcetera. Et cum hoc dixisset astitit angelus domini et dixit: “quid facis?” Ille autem retulit que habebat et qualiter a domino non exaudiebatur. Dixit ei angelus: “immo te exaudit, ubi sunt muni quos colligisti et ubi est spes tua. Tu illos uoluisti pro medicis in infirmitate et sic tibi dedit quod petebas”. Tunc intelligens dixit: “peccaui, 325 domine, ignosce mihi”, etcetera. Tunc angelus domini tetigit pedem eius et statim sanatus est et mane perrexit in hortum et dum ueniret medicus et uideret illum laborantem admiratus fuit. Et dum ei narraret quid acciderit, glorificauit Deum dominum medicorum».

Secundum liberat a morte, Tobie duodecimo: *elemosyna a morte liberat*. Ratio est, quia misericors habet multos pauperes orantes pro se in infirmitatibus, et sic propter utilitatem

305: Sir. 3, 33. | 306-307: Tb. 4, 11. | 310: Sir. 29, 15. | 328: Tb. 12, 9.

294: cf. Th. Aq., *Comm. De Sen. Et Sens.*, I, 8, (441a3), p. 49. | 312: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 15, q. 3, a. 1, qc. 4, p. 248; *S. Tb.* (vol. 3), II^a-IIe, q. 147, a. 3, p. 844. | 314-327: cf. Ben. An., *Reg. Sol.*, VII. PL 103, 584D-585B.

312: Tria] M ttria.

330 pauperum prolongatur ei uita. Et sic dicit Hieronymus quod: «habet multos intercessores et impossibile est preces multorum non exaudiri».

Tertium est quod etiam post mortem causat incorruptionem corpore mediante balsamo misericordie. Exemplum de hoc habemus, nam ut recitat Helinandus et etiam Vincentius in Speculo Historiali, quod rex Osualdus per se faciebat tantas elemosynas quod ab omnibus
335 iudicabatur. Et cum moreretur anno domini sescenti quadraginta tres et esset sepultus in quadam capella, post centum annos fuit apertum sepulchrum eius et: «reperita eius dextera multarum elemosynarum largitrix, cum brachio et cute et neruis incorrupta, toto corpore in cineres resoluta», et sic perseuerat. Tria alia sunt pertinentia ad bona temporalia.

Primum quod non solum non minuit facultates, sed etiam auget, ut panes hodie fuerunt
340 aucti. Patet hoc de eo quod legitur in Vitis Patrum, quod erant duo senes et communiter uiuebant, unus illorum dabat omnibus pauperibus. Alter uidens hoc, petiit partem bonorum et recessit a sene et in paruo tempore penitus nihil habuit et reuersus ad socium dixit quod si uolebat eum recipere, dixit: “sic”. Quadam autem die dum pauper peteret elemosynam dixit socio quod daret illi et cum respexisset arcam, nullum panem inuenit. Dixit alter:
345 “impossibile est, quia in nocte multi remanserunt”. Iuit autem ad arcam et inuenit plenam. Cognouit autem alter causam destructionis suorum bonorum. «Item legitur in uita sancti Germani, quod cum pauperes illi occurrissent et postularent elemosynam, quesiuit a diacono quantum haberet. Ille respondit quod tres solidos. Dixit ei: “da istis pauperibus omnes”. Ille autem prouidus de futuris duos tantum solidos dedit, cum ambularent equites,
350 occurrit eis quidam rogans Germanum, ut dominum suum cum familia sua egrotantem dignaretur misericorditer uisitare et portabat illis ducentos solidos, quos ipse dominus mittebat. Tunc sanctus Germanus ait: “diacone, accipe que traduntur et intellige te fraudem fecisse pauperibus. Si enim tres solidos pauperibus erogasses, iam nunc trecentos solidos recepisses”» Perrexit ad domum militis et omnes infirmos in ea sanauit. Quid narramus de
355 fidelibus? Cum etiam ipsi infideles hoc recipiant pro misericordia. Vnde dicitur de Tiberio imperatore, qui multas elemosynas faciebat, quod hec fuit causa quod bis aut ter inuenit thesauros absconditos.

Secundum est quod non solum dat et auget diuitias, sed etiam dat dignitates, unde legitur de sancto Gregorio, «qui cum esset abbas in suo monasterio apparuit illi angelus in
360 specie naufragii sibi que misereri lacrimabiliter postulauit. Cum igitur Gregorius sex argenteos sibi dari fecisset et abisset, eadem die iterum rediit seque multa perdidisse, pauca uero recepisse perhibuit, qui cum ab eo totidem argenteos recepisset. Tertia die iterum uenit miserere sibi importunis clamoribus postulauit. Et cum in monasterio nihil dandum a procuratore didicisset preter scutellam argenteam, quam mater sua cum leguminibus
365 miserat, illam statim dare precepit. Cum iam papa esset, consueuerat duodecim pauperes peregrinos ad mensam inuitare. Cum autem quadam die discumberent, papa numerauit illos et uidit esse tredecim. Dicens autem cancellario: “quomodo tredecim poneret?” Illis numeratis dixit: “crede mihi pater non sunt nisi duodecim”. Aduertit ergo Gregorius uirum prius discumbentem uultum crebro mutare et nunc se adolescentem, nunc uero uetulum,
370 sub quadam ueneranda canicie simulare. Finito conuiuio illum in cubiculum induxit, uehementer adiurans nomenque suum prodere dignaretur, qui respondens ait: “cur interrogas de nomine meo quod est mirabile? Verumtamen scito quod ego sum naufragus

330-331: Hieronymus] *Auctor err.* cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm. Ad Fr. In Er.*, XLIV. PL 40, 1319C. | **336-338:** cf. Hel., *Chr.*, XLV, anno 643. PL 212, 775A; cf. Vinc. Beau., *Spec. Hist.*, XXIV, 79, pp. 926-927. | **346-354:** cf. Vinc. Beau., *Spec. Hist.*, XX, 13, pp. 785-786. | **359-377:** cf. Io. Dia., *Vita San. Gre.*, II, 23. PL 75, 96AD; cf. Iac. Var., *Leg. Aur.*, XLVI, p. 194.

363: Monasterio] M monesterio.

375 ille, cui scutellam argenteam tribuisti, quam tibi miserat cum leguminibus mater tua et hoc tibi pro certo sit cognitum, quia ab illo die destinavit te Deus ecclesie sue presulem fieri et Petri apostoli successorem, cui Gregorius et tu quomodo hoc nosti?” Ait ille: “quoniam angelus Dei ego sum et nunc misit me tibi dominus, ut te semper debeam protegere et omne quod petieris per me apud ipsum ualeas impetrare”. Statimque ab eo disparuit».

380 Tertium patet: non mirum si diuitias det et dignitates, cum etiam det presentiam domini omnium illarum, scilicet: Christi. Nam fere omnes apparitiones Christi fidelibus facte sunt ipsis misericordibus. Patet de Martino, patet de Iohanne elemosynario, patet de multis aliis, etcetera. Tria alia pertinent ad gloriam.

385 Primum est quod dat securitatem in finali iudicio, in quo retribuetur misericordia, unde: *beati misericordes quoniam misericordiam consequentur*, dixit Christus Matthei quinto. Vnde Leo papa dicit: «misericordie uirtus tanta est, quod sine ea ceterae uirtutes prodesse non possunt, siue sit fidelis siue castus siue sobrius, si misericors non est, misericordia non meretur». Heu quomodo poterunt apparere crudeles inmisericordes ante tribunal Christi, cum Iacobus dixerit, Iacobi secundo: *iudicium sine misericordia fiet ei qui non fecerit misericordiam*, non erit discussio nisi de operibus misericordie, unde Ambrosius: «omnis summa religionis christiane in misericordia consistit».

390 Secundum est quod liberat a pena, non solum hic, sed a pena inferni.

Tertium et ultimum est quod acquirit nobis gloriam eternam, quam nobis concedat ille Dei filius, qui cum patre et spiritu sancto, etcetera. Amen.

383: Mt. 5, 7. | 387: Iac. 1, 13.

384-385: cf. MF. Leo., *Serm.*, X. PL 54, 165AB. | 388-389: Ambrosius] *Auctor err.* cf. MF. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 30, a. 4, p. 212.

SERMO QVINQVAGESIMVS OCTAVVS ET SECVNDVS IN EADEM DOMINICA QVARTA
QVADRAGESIME

<THEMA> *Distribuit discumbentibus*, Iohannis sexto.

Originaliter recitatiue autem, etcetera.

5 Sententia est apostoli Pauli in prima epistola, quam corinthiis misit, quod sicut Adam fuit fons et origo mortis omnium, sic Christus fuit fons et origo uite, unde dicit quod: *sicut in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes uiuificabuntur*, prima ad Corinthios decimo quinto. Et sicut Adam misit mortem in mundum mediante muliere, scilicet: Eua, sic Christus misit uitam mediante Maria. Ideo dicit Augustinus in sermone secundo Annuntiationis: «sicut
10 auctrix peccati Eua, auctrix meriti Maria. Eua occidendo obfuit, Maria uiuificando profuit, illa percussit, ista sanauit». Adam autem per peccatum perdendo tria, scilicet: fidem, spem et charitatem, dedit famem toti mundo per peccatum sue gule. Et sic Deus ad recuperandum ista tria fecit tria conuiuia, ad quem inuitauit totum mundum.

15 Primum fuit in lege nature tempore patriarcharum et istud fuit conuiuium fidei, unde Genesis decimo quinto: *credidit Abraham Deo et reputatum est ei ad iustitiam*. Non fuit iustificatus per circumcisionem, quia mundus erat, sed per fidem. Nam fuit primus qui credidit aliquid supra naturam, ut dicit sanctus Thomas ad Hebreos sexto et prima secunde, questione centesima secunda, quinto ad primum. Fuit autem mundus preparatus et
20 mundificatus et lotus ad conuiuium per aquas diluuii tempore Noe, Genesis septimo. Fuit autem esca illius conuiuui panis subcinericius, quem preparauit Sarra, Genesis decimo octauo: *tria sata farine commisce et fac*, etcetera. Fuit esca etiam uitulus optimus, lac et butirum.

Secundum conuiuium fuit spei in lege scripta, quia illa lex promisit et non dedit nisi in spe. In illo fuit preparatio per transitum maris, esca fuit manna et agnus immaculatus.

25 Tertium conuiuium fuit charitatis in lege gratie; preparatio ad istum per penitentiam uel per baptismum, unde Iohannes dicit, Matthei tertio: *penitentiam agite, appropinquabit enim*, etcetera. Esca in hoc sacro conuiuio fuit ille panis celestis, qui dicit Iohannis sexto: *ego sum panis uiuus qui de celo descendi*. Manna fuit excellentia huius conuiuui ad alia.

Primo, ratione perfectionis status, sicut charitas excellit alias uirtutes, sic status noui testamenti alios.

30 Secundo, ratione preparationis, nam alie mundationes figurabant penitentiam et baptismum, unde Apostolus prima Corinthiis decimo: *patres nostri omnes mare transierunt*, etcetera.

35 Tertio, ratione esce, nam excellit incomparabiliter ista esca, sicut ueritas excellit figuram. Nam per illa tria sata significauit incarnationem, lac sine coagulo natura assumpta sine peccato, ut dicit Bernardus in Sermone Aduentus. Vnde Iob dicebat: *numquid sicut lac mulsisti me et sicut caseum me coagulasti?* Quasi dicat: cum peccato sum conceptus, Iob decimo, ideo non mireris si sum peccator, butirum est illud quod excellit in lacte. Ideo propheta Isaias septimo: *ecce uirgo concipiet et pariet filium*, etcetera, *butirum et mel comedet*, id est, constabit ex butiro purissime humanitatis et ex melle diuinitatis; uitulus significat passionem eius. Item

3: Io. 6, 11. | 6-7: I Cor. 15, 22. | 15: Gn. 15, 6. | 19: cf. Gn. 7, 23. | 21: Gn. 18, 6. | 25: Mt. 3, 2. | 26-27: Io. 6, 51. | 31: I Cor. 10, 1. | 35-36: Iob. 10, 10. | 38: Is. 7, 14-15.

9-11: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CXCIV, 2. PL 39, 2105B. | 17: cf. Th. Aq., *Sup. Hbr.*, VI, 4, p. 318; *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 102, a. 5 ad 1, p. 693. | 35: cf. Bern. Cl., *In Adv. Dom.*, II, 2. PL 183, 42A.

40 in alio conuiuio agnus significat passionem eius, manna diuinitatem, etcetera. Sed in isto pane pretioso omnia impleta fuerunt.

Quarto, excellit quo ad preparatiuum conuiuium, nam Sarra figurauit Mariam in misterio incarnationis. In conuiuio scripture non mulier inuenitur, quia sola diuinitas et passio figuratur, quorum nullus fuit a muliere, sed in tribus satis farine. Vnde Bernardus in libro
45 quinque De Consideratione dicit: «mulier euangelica que commiscuit tria sata farine fuit beata uirgo, scilicet: eternum, nouum et antiquum». Vnde Hieronymus in sermone Annuntiationis dicit de uirgine: «a patriarchis est figuris et enigmatibus presignata, a prophetis prenuntiata, ab euangelistis exhibita». Et sic hanc uirginem nulla fuit creatura, que hunc panem posset recipere, preparare et dispensare. Ideo dicit propheta Hieremias
50 Trenorum quarto: *paruuli petierunt panem et non erat qui frangeret eis.*

Primo, uirgo recepit hunc panem mediante humilitate, unde Canticorum primo, ait ipsa: *dum esset rex*, id est, filius Dei, *in accubito suo*, scilicet: in sinu patris, *nardus mea dedit odorem suauitatis*. Notat triplicem uirtutem, scilicet: fidem, quia odorifera, charitatem, quia ab igne est fumus, humilitatem, quia herba parua est. Vnde Augustinus in sermone secundo
55 Assumptionis uirginis Marie super illud “*respexit humilitatem ancille sue*”, etcetera: «o uere beata humilitas que Deum hominibus peperit, uitam mortalibus edidit, celos innouauit, mundum purificauit, paradysum aperuit et hominum animas ab inferis liberauit; o inquam uere gloriosa Marie humilitas, que porta paradysi efficitur, scala celi constituitur, facta est certe humilitas Marie scala celestis, per quam descendit Deus ad terram». Hec ille.

Secundo, hunc panem preparauit per puritatem in figura tria sata, etcetera. Sicut in pane sunt tria, scilicet: sal, aqua et farina, sic ista tria in uentre suo. Primo, sal sapientie fuit filius Dei sapientia patris; aqua, que est a celo, fuit anima; farina, que est a terra, fuit caro uirginis pretiosa, que fuit trita duplici mola, scilicet: angeli et Marie. Dicit: *ecce concipies*. Illa dicit: *quomodo?* Ipse ait: *spiritus sanctus*, etcetera. Illa respondet: *fiat mihi*, etcetera. Tunc preparata
65 farina pastatur in uentre duplici manu. Prima, spiritus sancti, cui attribuitur manus, ut diximus; secunda, fuit manus propria quo ad preparationem materie. Et sic pasta fuit preparata per manum sinistram uirginis, que fuit plenitudo gratie spiritus sancti in ipsa. Sed panis articulatus et organizatus mediante manu dextera spiritus sancti, unde ad hoc dixit angelus: *spiritus sanctus superueniet in te*, scilicet: ad hoc, etcetera, Luce primo.

70 Tertio, ista debet hunc panem distribuere et dispensare per misericordiam et charitatem, unde Bernardus: «Maria copiosissima charitate sapientibus et insipientibus, etcetera, omnibus misericordie sinum aperit, ut de plenitudine eius», etcetera. Igitur dicamus illi: *frange esurienti panem tuum*, Isaie quinquagesimo octauo. Sed sicut illa habuit ipsum, sic nos primo puritate.

75 Ideo purificemur penitentia mediante, secundo humilitate, unde Augustinus in Sermone Assumptionis dicit: «non prodest uirginem interpellere uocibus, nisi humilitatis eius exempla teneamus».

50: Lam. 4, 4. | 52-53: Ct. 1, 11. | 55: cf. Lc. 1, 48. | 63-64: cf. Lc. 1, 31-38. | 69: Lc. 1, 35. | 73: Is. 58, 7. | 79-81: cf. Io. 6, 11.

45-46: cf. MF. Bern. Cl., *De Cons.*, V, 10, 23. PL 182, 801C. | 47-48: cf. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 5. PL 30, 126D. | 55-59: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CCVIII, 10. PL 39, 2133C. | 71-72: cf. MF. Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, II. PL 183, 430D. | 76-77: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CCVIII, 12. PL 39, 2134D.

Ideo si hanc gratiam uolumus habere, coram ipsa humiliemur. Nam ista est que illum a celo traxit, hec hunc preparauit, hec est que *distribuit discumbentibus*. Ad hanc igitur in principio sermonis, etcetera.

<THEMA> *Distribuit discumbentis*, ubi supra.

Viso de contritione et confessione, nunc ergo de satisfactione uidebitur ista conclusio: quod satisfactio est necessaria peccatori. Et probatur hec conclusio. Primo, de peccatis secretis; secundo, de peccatis publicis. Pro fundamento uideatur primo quid est satisfactio. Dicendum quod ab Anselmo definitur sic: «satisfactio est Deo debitum honorem ex commissa culpa impendere». Item Augustinus definit illam sic: «satisfactio est causas peccatorum excidere et eorum suggestionibus aditum non indulgere». Et licet iste uideantur due definitiones, una dat complementum alteri et sic habentur pro una. Nam satisfactio debet respicere peccata facta et possibilis fieri. Primum respicit definitio Anselmi, secundum definitio Augustini, etcetera. Exemplum de medicina, nam ut medici dicunt, habet duas partes, unam que morbum expellit, aliam que sanitatem conseruat. Et sic est in penitentie parte que dicitur “satisfactio” et sic confessor debet ista duo attendere, scilicet: ut satisfactionem imponat, que sit respiciens utramque partem. Et ex hoc contingit quod aliquando pro minori peccato imponitur maior penitentia, ut quando senex peccat in peccato luxurie et iuuenis etiam. Clarum est quod magis peccat senex, sed maior penitentia imponitur iuueni, quia maiorem inclinationem habet ad illum peccatum. Est autem necessaria ista satisfactio tripliciter.

Primo, ex parte Dei, nam ut dicit sanctus Thomas in quarto, distinctione decima quarta, similitudo debet sumi ex humanis, nam bono qui offendit amicum peccat contra duo.

Primo, contra amicum in quantum sibi affectum debitum non impendit et etiam peccat contra equalitatem uel iustitiam in quantum rem alteri debitam subtrahit. Sic peccator quantum ad affectum peccati amicitiam Dei uiolat et per inobedientiam diuine legis honorem Deo debitum subtrahit. Ex primo amittit et incurrit culpam uel offensam; ex secundo meretur penam, cuius etiam post actus peccati cessationem manet debitor, et semper usque ad penitentiam de peccato. Illa autem obligatio ad penam uocatur “reatus peccati”. Contingit autem inter homines aliquando dimitti offensam alicui et hoc per reparationem amicitie. Non dimissa pena satisfactoria, ut cum offendens placat offensum uerbis et taliter quod recipit eum in pristinam amicitiam; attamen offensus adhuc ab eo exigit satisfactionem aut damni illati recompensationem aut rei ablati restitutionem. Sic ad propositum, quando homo per penitentiam se Deo subiicit pro peccatis conterendo et confitendo in uoto aut ad minus Deus remittit sibi peccatum quo ad offensam, quia recipit eum ad amicitiam restituendo sibi gratiam gratam facientem. Sed nondum sibi peccatum remittit quo ad totam penam, sed eternam mortali debitam commutat sibi in temporalem (quando conterit) in proportionatam, tamen uiribus penitentis in hoc mundo et ideo in purgatorio luendam, cum uero confitetur et absoluitur. Tunc eadem pena ui clauium, sic minuitur quod efficitur proportionata uiribus penitentis hic et in toto aboleri potest per satisfactionem in uita presenti et uim talem dimittendi Christi passio penitentie sacramento contulit. Et sic oportet fieri satisfactionem quo ad Deum.

Secundo, est necessaria quo ad promissionem, quia promittit hoc peccator in contritione, nam contritio est dolor de peccato commisso cum proposito confitendi et

85-86: Ans., *Cur Deus Ho.*, I, 11. PL 158, 376C. | 86-87: cf. MF. Gra., *Decr.*, II, 33, 3, 3. PL 187, 1594B. | 98: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 14, q. 2, a. 1, qc. 2, p. 86.

92: Confessor] M confessor.

satisfaciendi. Igitur oportet illud implere in tempore oportuno, alias peccat. Item promittit idem in confessione acceptando penitentiam iniunctam, igitur, etcetera.

Item tertio est necessaria ad uitandum peccata futura et ad augmentum gratie, igitur, etcetera. Si dicis: que debet habere recta satisfactio? Dicendum quod tria.

125 Primum est quod sit integra, quia si satisfacit pro uno peccato et non pro alio, non tollitur Dei offensa et quodlibet peccatum impedit Dei amicitiam, que non est sine gratia, et gratia non potest esse cum peccato aliquo. Sed opus factum in peccato ualet ad bona temporalia et homo assuescit ad bonum et etiam preparat ad gratiam, etcetera.

130 Secundum debet esse opus bonum et penale, quia pena quam peccatores recipiunt in committendo peccatum non est satisfactoria, immo culpabilis. Et debet esse penalis, sicut peccatum commissum fuit per complacentiam et delectationem, oportet quod sit pena in satisfactione, quia: «pene sunt medicine», ut dicit Philosophus secundo Ethicorum. Et sic siue quo ad peccata preterita siue quo ad futura, oportet quod sit opus penale et quanto magis est penale, magis est meritorium.

135 Si dicis contra: igitur uirtuosus minus satisfaceret, quia minorem penam recepit de opere satisfactorio. Dicendum quod esse minus penale potest esse, aut ex parte actus aut ex parte satisfaciendi. Si primo modo, est minus satisfactorium. Si secundo modo, est magis quando ex maiori charitate et maiori promptitudine uenit. Exemplum: unus religiosus minorem penam accipiet in ieiunio in pane et aqua quam alter in ieiunio piscium. Clarum est quod
140 ieiunium aque est magis penale comparando actum ad actum, sed quia hic religiosus est magis assuefactus penitentie.

Tertium debet esse uoluntarie acceptum et aliunde non debitum, quia si non esset uoluntaria non esset satisfactio, sed satisfassio. Ideo, ut dicit Scotus in eadem distinctione quarta, confessor debet penitentiam imponere cum consilio penitentis. Nam ex quo est
145 acceptata penitentia a penitente, si illam non implet, peccat mortaliter, maxime si ex contemptu dimittit, secus est si ex obliuione. Et sic sepe confessor dabit penitentiam que non poterit impleri a penitente et sic erit in periculo.

Debet igitur confessor primo dicere peccatori: “potestis hoc facere uel illud”, etcetera.

150 Secundo, dare debet ei penitentiam in aliquo ordine et non disperse in multis rebus, quia simplices non possunt in memoriam retinere.

155 Tertio, debet eis bis aut ter recolligere per modum lectionis dicendo: “penitentia uestra stat in hoc et hoc”, etcetera. Item quod satisfactorium non sit aliunde debitum, maxime in exterioribus bonis fortune, quia de interioribus, licet aliquis consueuerit facere aliquod bonum, ut ieiunium uel orationem, etcetera. Si ei datur in penitentia, dicit sanctus Bonauentura quod etiam in illo satisfacit, maxime si confessor dat aliquam penitentiam specialem et postea dicit, et omnia bona facta et fienda sint in remissionem peccatorum. Nam applicantur uirtutem clauium, ut dicit sanctus Thomas in Quodlibet tertio, questione decima tertia, articulo primo.

160 Sed queritur: utrum satisfactio possit fieri per opera extra charitatem facta? Dicendum quod circa istud sunt due opiniones contrarie, scilicet: sanctus Thome et sanctus Scoti.

132: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, II, 2, 04b17, p. 8. | 143: cf. Dun. Scot., *In Lib. Sent.* (vol. 18), IV, dist. 15, q. 1, p. 174. | 155: cf. Bon., *Sent.* (vol. 4), IV, dist. 4, par. 1, a. 2, q. 3, p. 94. | 157: cf. Th. Aq., *Qu. Quodl.* (vol. 11), III, q. 13, a. 1, p. 342.

Sanctus Thomas dicit in quarto, distinctione decima quinta quod satisfactio est amotio
offense et restitutio amicitie, quod non sit sine gratia, igitur, etcetera, unde prima Corinthiis
decimo tertio dicitur: *si distribuero facultates meas in cibos pauperum, charitatem autem non habuero,*
nihil sum, etcetera. Sed Scotus in eadem distinctione tenet oppositum et dicit quod nimis
165 rigorosa est hec opinio pro peccatoribus. Et sic tenet oppositum, nam dicit quod postquam
illam acceptavit in charitate, ad nihil aliud tenetur. Ratio sua est quod si penitentiam implet
in charitate, soluit penam et meretur gratiam, si autem extra charitatem, soluit penam licet
non mereatur gratiam. Et sic dicit quod opus factum extra charitatem aut dimittit aliquid
170 postea, ut ieiunium, quod dimittit corporis macerationem, aut elemosyna, que dimittit
substantie minutionem. Et istud tale non oportet iterare, sed si nihil dimittit ut oratio, illud
tale oportet postea iterare, quia quod non est nunquam potest uiuificari.

Sed contra: opera facta extra charitatem sunt mortua, igitur nunquam possunt postea
uiuificari. Dicendum quod non possunt uiuificari ad merendum gratiam, sed bene ad
soluendum penam. Sed sanctus Bonaventura dicit quod hec secunda opinio est probabilis,
175 sed prima est securior. Ideo est dicendum quod remedium est in isto casu.

Primo, ex parte confessoris, qui non imponat penitentiam longissimam, sicut quando
dicitur eis quod ieiunent per totum annum feria sexta, quod non est bonum, sed restringere
ieiunia ad mensem. Nam ut dicunt sanctus Thomas et Scotus, penitentiae non sunt
imponende nimis rigide, ne frangantur, et debent poni de consensu peccatoris, ne aliquid
180 impedimentum sit in eis, ut non impleantur. Nam ex quo sunt acceptate (ut dicit Scotus)
peccant qui non adimplent, maxime si per contemptum fiat, ut diximus, sed si per
obliuionem secus esset. Sed ad hoc, ut non reciduet debet poni breuior.

Item ex parte peccatoris, qui si forte recidualet, debet flere coram domino dicendo, ut
pauper diceret quando antequam soluat debitum iterum mutuat et sic flere dicendo: “o
185 domine, miserere mei, quia maximus peccator sum, antequam solui peccata commissa, iam
per temptationem iterum alia commisi, propono iam non committere et propono tempore
statuto ista iterum confiteri et satisfacere cum illo”. Si uere conteritur, recipit gratiam, et sic
potest continuare penitentiam suam et satisfactionem adimplere, etcetera.

Si dicis: que sunt impedimenta satisfactionis? Dicendum quod demon tria impedimenta
190 proponit peccatori. Primum facit perdere fidem; secundo spem; tertio charitatem, ut in
principio sermonis diximus de Adam.

Primo, dicitur: “non credas quod requiritur satisfactio propria peccatoris in peccato
commissio, nam in primo peccato, scilicet: Ade, non fuit satisfactio Ade, sed filii Dei. Igitur
sic dicendum est de aliis peccatis”. Dicendum igitur quod Adam et sancti patres
195 satisfecerunt pro peccato, ut corrumpit bonum persone. Non autem ut corrumpit bonum
nature, quia una pura persona ad hoc non sufficebat, sed dominus totius nature, ut est
Deus. Et sic dicit Anselmus in libro *Cur Deus homo*, et hoc dicit sanctus Thomas in tertio,
distinctione prima, questione prima, articulo secundo ad septimum; et *Contra Gentiles*
quarto, capitulo quinquagesimo secundo.

200 Secundo, facit perdere spem dicendo quod est impossibile satisfacere Deo. Primo, ex
parte Dei, quia nihil condignum potest dare. Secundo, ex parte peccati, nam fuit offensa

163-164: I Cor. 13, 3. |

161: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 15, q. 1, a. 3, qc. 1, p. 158. | 164: cf. Dun. Scot., *In Lib. Sent.* (vol. 18), IV, dist. 15, q. 3, p. 364. | 197: cf. Ans., *Cur Deus Ho.*, I, 5. *PL* 158, 365C; cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 1, q. 1, a. 2, p. 38; *Con. Gent.* (vol. 15), lib. 4, q. 52, pp. 164-165.

205 infinita, quia contra infinitum. Tertio, ex parte nostri, quia iam ex beneficio creationis et gubernationis et recreationis, totum quod possumus facere ei debemus. Igitur si una conditio satisfactionis erat quod non esset alias debitum, sequitur quod satisfacere est impossibile et sic ducit eum ad desperationem, sed in omnibus istis false dicit.

Ad primum, licet peccator non possit Deo satisfacere secundum equalitatem quantitatis, potest autem secundum equalitatem proportionis per acceptationem infinite misericordie Dei, quarto, distinctione decima quinta, questione prima, articulo secundo; et tertia parte, questione octogesima quinta, articulo tertio, ut dicit sanctus Thomas.

210 Ad secundum, si offensa erat infinita, dicendum quod etiam passio Christi est infinita in uirtute, cuius ego satisfacio.

215 Ad tertium dicendum quod uerum est quod totum debemus Deo. Sed Deus propter infinitam misericordiam solum ex necessitate nos obligat ad seruandum decem precepta et ex aliis operibus super erogationis possumus satisfacere Deo. Exemplum: si quis haberet seruum emptitium, clarum est quod totum debet domino suo, sed si dominus dicit: “da mihi solidum in qualibet die et nihil amplius uolo”, si ille lucraretur duos solidos dando unum domino suo, de reliquo potest facere quod uult, sic in proposito.

220 Tertio, facit perdere charitatem ducendo ad recidium peccata et siccum habet ipsum captum in peccato, non potest facere ueram satisfactionem, secundum illos qui tenent quod extra charitatem non uere fiat. Sed Nider dicit in suo Preceptorio quod peccator debet tria facere contra recidium peccati, ut non cadat.

225 Primum est quando homo stat habituatus in aliquo peccato, debet peccator statuere quod pro qualibet uice quod in illo cadat, dicit septem Psalmos uel ieiunabit in pane et aqua, etcetera. Et hoc quasi mediante uoto iuret et hoc est clarum quod multi a peccatis cessant propter penas, ut fures et latrones.

230 Secundum remedium est quando quis se cognoscit pronum ad aliquod uitium, statuatur ut se obliget quod antequam committat illud peccatum, qualibet uice dicit septem Psalmos, uel aliquam deuotam orationem uirginis Marie uel alicuius sancti in quem deuotionem habeat uel ponere genua coram cruce, etcetera. Quia in illo tempore dominus auertat ab eo temptationem aliquo modo non cogitato.

235 Tertium remedium est quod quando peccator sentit se pronum ad peccatum aliquod in memoria sua, ante representet sibi aliquod terribile sibi futurum pro tali peccato. Puta mortem temporalem, in qua multi propter peccatum tale ceciderunt, aut mortem eternam et penam inferni, uel admissionem glorie et societatis Christi et sanctorum, etcetera. Item dicit Gerson in suo Tripartito quod homo peccator qualibet uice uel saltem die dominica debet conscientiam suam scrutari de peccatis commissis et de illis conteri et dicere Deo: «o domine, in his offendi tuam maiestatem, peto ueniam et propono nunquam ad illa redire et dum tempus fuerit illa confiteri et satisfacere». Et sic qualibet hebdomada faciat et sic Deus ueniam *distribuit discumbentibus*. Quo ad primum.

240 Secundo, debemus satisfactionem facere de peccatis publicis, nam ut dicit Anselmus: «satisfactio est Deo debitum honorem», etcetera. Et sic peccata publica sunt peccata

239: cf. Io. 6, 11.

209: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 15, q. 1, a. 2, p. 150; *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 85, a. 3, pp. 743-744.
 | 220: cf. Io. Nid., *Precep.*, XI, 1, p. 279. | 236-238: cf. Io. Gers. (vol. 1), *Trip.*, XVI, col. 439-440.

ciuitatis et rectorum, qui ciuitatem representant, quia ut dicit Tullius De Officiis: «duo sunt genera iniustitiae». Primum facere iniuriam alicui; secundum non propulsare illam, scilicet: illi quibus conuenit. Et sic dicebat Dauid in Psalmo decimo octauo: *ab occultis meis munda me, domine, et ab alienis parce seruo tuo* ex negligentia, scilicet: puniendi, quia erat rex. Et sic propter hec peccata publica ciuitates flagellantur fame, bello et mortalitate, unde Ione primo dicitur: *nade in ciuitatem Ninie*, etcetera. Predicauit *adhuc quadraginta dies et Ninie subuertetur*, Ione tertio, *et surrexit rex de solio suo*, etcetera, quia peccata erant publica, etcetera. Sunt autem peccata publica multum grauia.

250 Primo, contra Dei honorem, nam sunt in uerecunda in conspectu suo. Exemplum: rex terrenus multum irascitur quando coram eo peccatum perpetratur, sic hic.

255 Secundo, sunt contra communitatem propter scandalum et malum exemplum, ideo dicitur extra De Penitentis et Remissionibus: «manifesta peccata non sunt occulta correctione purganda», capitulo primo, licet sint leuia. Dicit glosa: “ut sedetur scandalum”, etcetera.

Tertio, sunt contra legem Dei, nam lex uilipenditur quando aperte non seruatur et etiam illi qui sunt infideles retrahuntur a conuersione, quando sic aperte uident quod irreuerenter frangitur lex nostra.

260 Quarto, sunt contra rectores et iudices qui aperte ista uident, nam de occultis non constat eis.

265 Si dicis: hoc pertinet ad iudices ecclesiasticos et non ad seculares. Dicendum quod ad omnes spectat corrigere peccatores, nam De Maioritate et Obedientia capitulo “Solite”, habetur quod: «fecit Deus duo luminaria magna, unum ut», etcetera, sol brachium ecclesiasticum, luna secularem. Sed in nocte quando sol non potest illuminare, illuminat luna et aliquando ambo in die. Et sic quando publice lex domini frangitur, ambo debent uniri ad uitia extirpanda. Nam rex Iosaphat misit per totum regnum ad extirpanda peccata publica, ut habetur tertio Regum uicesimo secundo. Item Iosias ad extirpandam idolatriam legitur Deuteronomium in Hierusalem et accepit iuramentum, etcetera, ut dicit Magister Historiarum et habetur quarto Regum uicesimo tertio. Item Nehemias pincerna uidens quod sabbatum frangebatur et non seruabatur, Nehemie decimo tertio, unde dicitur: *uidi in sabbato calcantes torcularia*, etcetera, *et obiurgauit optimates Iuda*, etcetera, *uos additis iracundiam super Israhel et ciuitatem istam uiolando sabbatum*, etcetera, *et clausit portas Hierusalem, ut negotiantes non introirent sabbato*, etcetera.

275 Si dicis: hoc erat in ueteri lege. Contra, Augustinus super Iohannem et habetur uicesimo tertio, questione quarta, “Quando uult Deus” et capitulo “Non inuenitur”. Item Isidorus et habetur uicesimo tertio, questione quinta “Princeps”, in quibus habetur quod principes seculares et iudices eorum non sunt nisi ad fauendum et dandum fauorem ecclesie et legi Dei et ad peccatores coercendos, etcetera.

244-245: Ps. 18, 13-14. | 247: Ion. 1, 2. | 247-248: cf. Ion. 3, 4-6. | 267: cf. III Rg. 22. | 269: cf. IV Rg. 23, 4. | 270-273: cf. II Esr. 13, 15-20.

241: Ans., *Cur Deus Ho.*, I, 11. PL 158, 376B. | 242-243: Cic., *De Off.*, I, 7, p. 9. | 253-254: cf. Gre. IX., *Decr.*, V, 38, 1, col. 884; cf. Gre. Mag., *Ep.*, XIV, 17. PL 77, 1327A. | 263: cf. Gre. IX., *Decr.*, I, 33, 6, col. 198. | 269: cf. Petr. Com., *Hist. Sch.*, in IV Rg., XXXVI. PL 198, 1416D-1417A. | 275: cf. Gra., *Decr.*, II, 23, 4, 39. PL 187, 1200C; II, 23, 4, 41. PL 187, 1203B. | 275-276: cf. Isid., *Sent.*, III, 51, 4. PL 83, 723B; cf. Gra., *Decr.*, II, 23, 5, 20. PL 187, 1223C-1224A.

280 Si dicis: que sunt ista crimina? Dicendum quod honore Dei, maxime consistit in tribus
preceptis prime tabule, scilicet: *non habebis deos*, etcetera. Contra, quod nunc sit in comis
agarenorum, in quibus blasphematur Christus, quod fuit correptum per dominum regem
Iohannem patrem huius et hoc procurante magistro meo Petro de Lana, canonico huius
ecclesie. Item contra hoc est habere agarenos sine signo, cuius causa multa mala in ciuitate
285 sequuntur. Et contra secundum preceptum est mala consuetudo periurandi et
blasphemandi, etcetera. Contra tertium est fractio festiuitatum, nam dies dominica non
colitur, nec dies beate Marie nec apostolorum, etcetera. Si iudei seruabant sabbatum
mortuum, quia erat figura quod Christus tali die requieuit in sepulchro, etcetera, quanto
magis nos debemus beneficium resurrectionis recolere.

290 Et sic iudices ecclesiastici in hoc principaliter laborando et seculares in hoc fauendo,
Christus non solum remouebit flagellum a nobis, sed *distribuet discumbentibus*, scilicet: nobis
hic gratiam et in futuro gloriam, quam nobis prestare dignetur, etcetera. Amen.

280: cf. Dt. 5, 7. | 290: cf. Io. 6, 11.

SERMO QVINQVAGESIMVS NONVS ET TERTIVS IN EADEM DOMINICA QVARTA
QVADRAGESIME

<THEMA> *Distribuit discumbentibus*, Iohannis sexto.

Originaliter recitatiue, etcetera.

5 Conclusio est catholicorum doctorum quod mundus fuit creatus a Deo perfectus, unde Deuteronomii tricesimo secundo: *Dei perfecta sunt opera*.

Patet hoc quo ad partem superiorem, nam celi fuerunt ornati mediantibus planetis et stellis cum uirtutibus et influentiis et celum empireum, in quo nullum fuit astrum, plenum angelis et illi perfecti in gratia, ut dicit sanctus Thomas in multis locis.

10 Item quo ad partem inferiorem, nam elementa fuerunt aqua plena piscibus cum perfectionibus suis, terra plena herbis uirtuosis et lapidibus pretiosis, arboribus cum fructibus suis, nouissime creatus Adam et Eua, propter quos omnia predicta facta fuerunt. Isti autem perfecti in uirtutibus et creati in gratia ut idem sanctus Thomas asserit in multis locis, etcetera. Et sicut isti facti fuerunt perfecti essent etiam perfectissimi si in obedientia
15 Dei permansissent, quia recepissent gloriam, que erat ultima perfectio creature rationalis. Sed inobedientes Deo per peccatum Ade primi hominis, procurante muliere Eua, procurata fuit fames in uniuerso, non solum quo ad animam per amissionem gratie, sed etiam quo ad corpus. Ideo dictum fuit Ade: *in sudore uultus tui uesceris pane*, etcetera. Nam cum mundus esset satiatus donis et perfectionibus, si peccatum non fuisset nulla fames adesset. Ideo dicit
20 Daud in Psalmo centesimo quarto: *uocauit famem super terram et omne firmamentum panis contriuit*, etcetera.

Et sicut per mulierem procurata fuit fames in mundo, sic per mulierem procurata satietas mundo, scilicet: per uirginem Mariam. Nam sicut Eua per tres actus et mediantibus tribus peccatis procurauit famem in mundo, sic uirgo Maria econuerso per tria, tribus
25 uirtutibus mediantibus procurauit panem in mundo, a quo omnis satietas fuit, unde Psalmi centesimo sexto: *satiavit animam inopem*, etcetera, mediante illo pane. De quo Psalmi centesimo quadragesimo septimo: *ex adipe frumenti satiat te*, etcetera. Item: *panem celi saturauit eos*, Psalmi centesimo quarto. Et ne crederemus quod esset manna, sed erat ueritas illius, dicit Psalmi septuagesimo septimo: *panem angelorum manducabit homo*, ut notaret quod est
30 excellentior cunctis panibus. Eua autem traxit famem mundo per tria. Primo, accipiendo fructum uetitum in se per superbiam; secundo, preparando illum coram uiro per infidelitatem; tertio, dando et dispensando illum uiro suo per crudelitatem.

Primo, recepit fructum mediante superbia quando dixit ei demon: *nequaquam moriemini, sed aperientur oculi uestri*, etcetera. Tunc fuit eleuata per elationem superbie.

35 Secundo, preparauit Ade uerbo et facto, nam ipsa cognouerat esse pulchrum uisui et ad uescendum suaue, quia ipsa iam comederat. Hoc autem fecit per infidelitatem, quia credidit demoni et non Deo, quando dixit: *eritis sicut dii scientes*.

Tertio, dispensauit et dedit uiro in persona totius mundi, in quo fuit maxima crudelitas, nam tunc facta fuit fames in mundo, quod per peccatum solius Eue non fuisset. Ideo dicit

3: Io. 6, 11. | 6: Dt. 32, 4. | 18: cf. Gn. 3, 19. | 20-21: Ps. 104, 16. | 26: Ps. 106, 9. | 27: Ps. 147, 14. | 27-28: Ps. 104, 40. | 29: Ps. 77, 25. | 33-34: Gn. 3, 4-5. | 37: Gn. 3, 5.

9-13: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 95, a. 1, p. 678; *Sup. Sent.* (vol. 3), lib. 2, dist. 20, q. 2, a. 3, p. 982; (vol. 4), lib. 2, dist. 29, q. 1, a. 2, p. 414.

40 Augustinus loquens illis: «sicut omnium fuistis parentes, sic et omnium peremptores et quod infelicus est prius peremptores quam parentes». Et sic facta fuit fames in mundo, non solum quo ad animam, sed quo ad corpus, unde dixit Ade: *in sudore uultus tui*, etcetera. Sed econuerso, uirgo Maria per tria secundum tres uirtutes oppositas dedit panem angelorum mundo et saturitatem auferendo fame. Primo, recepit in se panem celi per
45 humilitatem; secundo, preparauit illum per fidem; tertio, dispensauit mundo per misericordiam.

Primo, recepit in se per humilitatem, nam ut dicit Bernardus: «uirginitate placuit, sed humilitate concepit», quia ut dicunt doctores, incarnatio uerbi tardauit quinque milia annorum spatio per defectum humilitatis.

50 Si dicis: multe fuerunt persone humiles in ueteri testamento, igitur. Dico quod nunquam fuit tanta humilitas quanta requirebatur ad hoc misterium, nam si quis debet descendere ab aliqua altitudine, oportet quod scala ascendat ad ipsum, alias non prodest descendere, sed humilitas precedentium in ueteri testamento non tamen ascendit sicut humilitas uirginis Marie, que ascendit usque ad celum, ideo dicit ipsa, Canticorum primo: *dum esset rex in*
55 *accubitu suo, nardus mea dedit odorem suauitatis*. Quasi dicat: quod cum esset filius in sinu patris, recepit odorem nardi que est herba humilis et parua odorifera confortans cerebrum, que significat in sacra scriptura humilitatem, que sanat superbiam capitis. Dum autem sentiret humilitatem uirginis Marie, respexit et uidit quod attingeret celum, et ideo dicit ipsa in cantico: *respexit humilitatem ancille sue*, Luce primo. Dum autem filius Dei uidit humilitatem
60 Marie uirginis descendit per scalam, hoc autem dicit Bernardus: «facta est Marie humilitas scala celestis, per quam saluator descendit ad terram», et sic humilitas uirginis Marie fuit maior omnium que fuerunt in mundo.

Si dicis: numquid humilitas Christi fuit maior? Dico quod sic, sed Christus non fuit pura creatura, sed fuit Deus et homo, creator et creatura. Sed humilitas uirginis Marie in aliquo
65 excellit humilitatem Christi.

Primo, quia fuit prior humilitate Christi et fuit causa illius. Quod fuerit prior patet, nam humilitas Christi incepit in ipsius incarnationem, nam ut dicit Apostolus: *exinaniuit semet ipsum forma serui accipiens*, ad Philippenses secundo. Igitur humilitas uirginis Marie fuit ante cum illa mediante concepit, igitur prior, saltem prioritate nature. Item humilitas uirginis
70 Marie fuit causa humilitas Christi, quia humiliatus fuit ut homo, quia ut Deus non poterat. Et ideo humiliatus fuit, non solum in incarnatione, ut diximus, sed usque ad passionem. Ideo dicit Apostolus: *factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis*, ibidem. Figura huius habetur Genesis uicesimo octauo, quando Iacob uespere cum dormiret: *uidit scalam et angelos ascendentes et descendentes*, etcetera. *Et dominum innixum scale*, etcetera. Quod significabat quod
75 Christo dormiente per humilitatem suam, iam angeli descenderant ad terram. Et sic patet quod Maria uirgo mediante humilitate traxit filium Dei ad terram, qui dixit: *ego sum panis uiuus qui de celo descendi*, Iohannis sexto.

Secundo, preparauit illum panem mediante fide, unde dicit Elisabeth: *beata que credidisti*, etcetera, Luce primo, et ideo dicit Augustinus libro De Virgine: «beatior fuit Maria

42: Gn. 3, 19. | 54-55: Ct. 1, 11. | 59: Lc. 1, 48. | 67-68: Phil. 2, 7. | 72: Phil. 2, 8. | 73-74: Gn. 28, 12-13. | 76-77: Io. 6, 51. | 78: Lc. 1, 45.

40-41: Augustinus] *Auctor err.* cf. Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, II, 3. PL 183, 62B. | 47-48: Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, I, 5. PL 183, 59B. | 60-61: Bernardus] *Auctor err.* cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CCVIII, 10. PL 39, 2133C. | 79-81: Aug. Hipp., *De San. Virg.*, III. PL 40, 398A.

47: Placuit] M, X placuit.

80 concipiendo Christum fide quam carne. Materna enim propinquitas nil Marie profuisset, nisi felicius ipsum fide quam carne gestasset».

Si dicis: cum iste panis sit panis angelorum, quare preparatur hominibus et non angelis? Dico quod propter duo.

85 Primo, quia cum Deus sit spiritualis, Iohannis quarto: *spiritus est Deus*, et angelus est etiam spiritus et ideo non oportuit quod illis fieret uisibilis. Vnde Tobie duodecimo dicit angelus Raphael: *ego cibo inuisibili utor, qui ab hominibus uideri non potest*, etcetera. Sed nos qui sumus corporales non possumus uidere nisi corporalia et ideo cum esset spiritus Deus, oportuit preparari nobis et quod corpus sumeret, ideo dicit Baruch tertio: *hic est Deus noster*, etcetera. *Hic adinuenit omnem uiam discipline et tradidit illam Iacob puero suo et Israhel dilecto suo.*
90 *Post hec in terris uisus est et cum hominibus conuersatus est.* Igitur cum esset inuisibilis in ueteri testamento, factus fuit uisibilis mediante uirgine Maria, ut predicaret mundo, etcetera.

Secunda causa fuit, nam debuit pati pro nobis et non pro angelis. Et ut Deus erat impassibilis debuit fieri homo, ut posset pati pro hominibus et non pro angelis. In uirgine autem maria fuit triplex preparatio, scilicet: interior in mente; secunda exterior; tertia fuit
95 media. Prima fuit facta a tota trinitate; secunda fuit facta ab ipsa mediante angelo Gabriele; tertia facta fuit ab ipsa uirgine Maria mediante spiritus sancti. Figura huius habetur Genesis decimo octauo, quando uenerunt tres angeli ad Abraham et dixit illis ut comederent, etcetera. Iuit autem Abraham ad gregem ut portaret uitulum de armento et dixit Sarre ut acciperet tria sata simile, que est flos farine, et faceret panem subcinericium ut comederent
100 angeli. Abraham autem cum puero suo iuit ad gregem et accepit uitulum de armento et dedit puero suo, etcetera. In quo notatur ipsa trinitas personarum, nam Abraham, qui est pater multarum gentium, est Deus pater; uitulus mortuus est filius; puer autem spiritus sanctus. Nam licet sit eternus pater et eternus filius et eternus spiritus sanctus, sed secundum nostrum modum intelligendi, cum naturaliter sit senior pater filio, quia procedit
105 a patre et filius sit senior nepote, quia procedit a patre et filio, sic datur nobis intelligi. Et quia prius erat conceptio et incarnatio filii Dei quam passio, ideo dixit Abraham Sarre quod acceleraret in pane faciendo, antequam occideretur uitulus. Et licet posset Abraham mittere seruum ad gregem, noluit, sed uoluit ipse personaliter ire ut ostenderet nobis quod Deus pater uoluit dare uoluntarie filium suum pro nostra redemptione. Vnde habetur Iohannis
110 tertio: *sic Deus dilexit mundum ut filium suum unigenitum daret*. Item Apostolus dicit ad Romanos octauo: *proprio filio non pepercit, sed pro omnibus nobis tradidit illum*. Sic etiam uitulus uoluntarie se obtulit, quia filius *oblatus quia ipse uoluit*, Isaie quinquagesimo tertio. Item a spiritu sancto uoluntarie, ideo Abraham dedit puero suo uitulum, qui spiritum sanctum significabat, licet sit eternus pater sicut filius et sic spiritus sanctus, sed ratione iam dicta, etcetera.

115 Igitur sicut prima preparatio Sarre fuit interior a trinitate, quando precepit Abraham ut faceret panem, sic in uirgine quo ad intellectum et uoluntatem. Sed sicut ad preparationem exteriorem potuit ancilla sua ei adiuuare ad extrahendum similam a farina, sic angelus adiuuauit uirgini Marie, nam capisterium fuit dialogus de angelo ad uirginem et econuerso. Nam primo dicit ei angelus: *auē, gratia plena, dominus tecum*. Ipsa uero non immediate recepit
120 «Eue leuitatem euitans et duritiem Zaccharie. Ideo intra se cogitabat qualis esset ista salutatio». Et dum uirgo Maria non recipit hoc, iterum angelus dicit ei: *ecce concipies et paries filium*, etcetera. Iterum ipsa non recipit, sed dicit: *quomodo fiet?*, etcetera. Tertio, dicit angelus: *spiritus sanctus superueniet in te*, etcetera. Tunc respondit Maria: *fiat mihi secundum uerbum tuum*.

84: Io. 4, 24. | 86: Tb. 12, 19. | 88-90: Bar. 3, 36-38. | 96: cf. Gn. 18, 6-7. | 110: Io. 3, 16. | 111: Rm. 8, 32. | 112: Is. 53, 7. | 119: cf. Lc. 1, 28. | 121-126: cf. Lc. 1, 31-38.

120-121: cf. Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Lc., I, c. 9, p. 14.

125 Et libere secundum si est prepositio dicit: “secundum quod tu dicis”, si est nomen
 significat: “*fiat mihi secundum uerbum tuum*”. Nam primum fuit: *spiritus sanctus*, etcetera,
 secundum: *uirtus altissimi obumbrabit tibi*. Et ideo dicit uirgo Maria: *fiat hoc secundum* et fiat
 130 secunda persona in trinitate, etcetera. Et tunc facta fuit mixtura panis ex tribus que sunt
 «eternum, nouum et antiquum». Nam sicut mulier facit panem ex tribus, scilicet: ex farina,
 aqua et sale, sic in isto sacro pane fuerunt tria, scilicet: sapientie, caro fuit farina, anima
 Christi aqua, unde Psalmi septuagesimo primo: *descendet sicut pluuia in uellus et sicut stillicidia*
stillantia super terram. Nam illa anima beata fuit plena aqua, ut magna pluuia gratie, sed
 mediante illa fuit in terra stillicidia, quia: *de plenitudine eius omnes accipimus gratiam*, Iohannis
 primo capitulo. Fuit autem iste panis pastatus duplici manu, scilicet: uirginis et spiritus
 135 sancti. Nam mediante manu, id est, uirtute uirginis Marie, data fuit farina carnis purissime,
 nam ut dicit sanctus Thomas, satisfactio est amotio offense et restitutio amicitie. Et sic
 mediante sua manu extraxit sanguinem de arca sui cordis. Secunda manus fuit spiritus
 sancti, que organizaui, etcetera. Tertio, dispensauit hunc panem mundo mediante
 misericordia et mediante ipsa illum receperunt inuitati.

140 Et si dicis, qui fuerunt inuitati? Dicendum quod non solum iusti, sed etiam peccatores,
 unde filius uera misericordia inuitat peccatores, ut dicit Matthei undecimo capitulo dicendo:
uenite ad me omnes qui laboratis et ego reficiam uos. Item ipsa uirgo Maria mater misericordie dicit
 omnibus: *transite ad me omnes qui concupiscitis me et a generationibus*, etcetera. Quia: *in me est omnis*
gratia uie et ueritatis, scilicet: filii mei, qui est *uia et ueritas*, Iohannis decimo quarto. Sed dicit
 145 uirgo Maria ipsis inuitatis: “si uultis hunc recipere, opus est ut habeatis illa tria, que ego
 habui, scilicet: tres uirtutes, scilicet: fidem, charitatem et humilitatem”. Sed: “o uirgo beata,
 habemus illa tria”.

Primo, fidem quia credimus filium uestrum esse uerum Deum et hominem plenum
 gratia, *de cuius plenitudine* debemus accipere et hoc te mediante, que es uera mater ipsius et
 dispensatrix, etcetera.

150 Secundo, uirgo beata diligimus filium et matrem, nam ipse dixit nobis: *diliges dominum*
Deum tuum et proximum, etcetera. Ipse est Deus uerus, tu autem principalior inter proximos.

Tertio, humiliamur adorando filium uestrum et ad pedes uestros supplicando, ut nobis
 detis gratiam. Tunc ipsa dum hoc uidet, accipit gratiam a filio et *distribuit discumbentibus*. Ad
 hanc igitur in principio sermonis, etcetera.

155 <THEMA> *Distribuit discumbentibus*, ubi supra.

Due erunt partes in presenti sermone. Prima sancti euangelii expositiua. Secunda materie
 prosecutiua si erit tempus ad hoc.

Pro prima parte est notandum quod, ut dicunt euangeliste, postquam Christus
 predicauerat in Iudea per duos annos, uoluit in Galileam abire.

160 Causa fuit, ut dicit Chrysostomus super Iohannem, nam cum dominus sanasset
 iacentem in porticu piscine in die sabbati, ut patet Iohannis quinto, accusabatur de

130-131: Ps. 71, 6. | 132: Io. 1, 16. | 141: Mt. 11, 28. | 142-143: Sir. 24, 25-26. | 143: Io. 14, 6. | 148: Io. 1, 16.
 | 150-151: Mt. 22, 37. | 153-155: cf. Io. 6, 11. | 161: cf. Io. 5, 16.

128: cf. MF. Bern. Cl., *De Cons.*, V, 10, 23. PL 182, 801C. | 135: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 15,
 q. 1, a. 3, qc. 1, p. 158. | 160: cf. Io. Chrys., *Comm. In Io.*, XXXVIII, 3. PG 59, 214D-215A.

uiolatione sabbati et uolebant eum interficere et sic recedendo ab eis in Galileam, dedit locum ire.

165 Secunda causa recessus Christi fuit mors Iohannis Baptiste, ut dicit Albertus, nam ut habetur Marci sexto: *quo audito discipuli eius tulerunt corpus*, etcetera, *apostoli nuntiauerunt omnia et ait eis: “uenite seorsum in desertum seorsum et quiescite pusillum”*. Et sic dicit Albertus quod «propter rabiem Herodis in desertum declinauit», etcetera.

170 Tertio, propter exemplum, nam ipse non timebat, quia non poterant ipsum interficere, nisi ipse uellet. Sed dedit exemplum nobis cedendi ad tempus malitie humane ostendens quod aliquando licitum sit fidelibus fugere, Christus uero noluit tunc pati, quia etiam erat per annum predicaturus, quia predicatio sua era promissa per tres annos duratura et plus, ut patet Danihel nono: *post septuaginta hebdomadas*, que faciebant quadringentos nonaginta annos. Nam quelibet hebdomada erat septem annorum, ut dicunt doctores, et sic dicit quod: *ab exitu sermonis ad iterum*, etcetera, *usque ad christum erant hebdomade septem et hebdomade sexaginta due et occidetur christus*, postea, scilicet: hebdomada ultima, et ideo dicit: *post hebdomadas sexaginta duas occidetur christus*, etcetera. Dicit quid esset facturus in hebdomada ultima dicendo: *confirmauit pactum*, id est, legem predicando multis hebdomada una, scilicet: ultima, que fuit septuagesima. Quod autem pactus sit lex patet Hieremie tricesimo primo dicens: *ecce dies uenient –dicit dominus– et feriam domui Israhel et domui Iuda fedus nouum, non secundum pactum quem pepigi cum patribus eorum*. Loquitur de lege data in ueteri testamento, 180 ideo dicit *quod pactum irritum fecerunt*. Et infra dicit de lege noua: *post dies illos dabo legem meam in uisceribus eorum*, etcetera. Ex quo patet quod pactum significat legem, etcetera. Ex quo etiam sequitur quod si in hebdomada ultima habebat predicare legem suam et dicit quod in illa hebdomada debebat mori et in medio hebdomade dicit quod cessauit hostia et 185 sacrificium et erit in templo abominatio desolationis usque ad consummationem, patet igitur quod predicatio Christi sperabatur tribus annis cum dimidio. Ideo tunc deficiebat annus predicationis, ideo non propter timorem mortis fugit in Galileam, sed quia nondum uenerat tempus patendi. Ideo dicit: *abiit Iesus*, scilicet: a Hierusalem, *in Galileam et transiuit mare*, scilicet: lacum qui est inter Iudeam et Galileam, qui dicitur Tiberiadis. Ille enim lacus fiebat a Iordane. Erat autem aquarum dulcium et in longitudine habebat leucas quasi octo 190 et in latitudine leucas quasi tres, nam, ut dicunt doctores: «in longitudine habebat stadia centum quinquaginta, in latitudine stadia quadraginta». Dicitur “mare” iuxta morem iudeorum, qui omnem congregationem aquarum mare appellabant, Genesis primo. Dicebatur: mare Tiberiadis, mare Galilee et mare Genesaret.

195 Primo, dicitur mare Galilee propter prouinciam Galilee quam influit mare, ut mare dicitur Cathalonie, a Dertusa in Perpinyanum.

Et dicebatur mare Tiberiadis propter famosam ciuitatem ibidem situatam quam Herodes edificauit uel reedificauit in honorem Tiberii Cesaris.

200 Dicitur tertio lacus Genesaret uel propter auram, que ibi regnat aut propter quandam paruam regionem in eo, que temperatissima est et conuentissima omne generi arborum. Et sequebatur eum multitudo magna, quia post miraculum de paralytico in porticu piscine curato, multi accesserunt ad illum. Et cum Iesus transisset a Hierusalem in Bethsaidam ciuitatem, multi positi fuerunt in nauibus, alii uero per terram uenerunt. Nam non

165-166: Mc. 6, 29-31. | 172-177: cf. Dn. 9, 24-27. | 179-182: Ier. 31, 31-33. | 188-189: cf. Io. 6, 1. | 193: cf. Gn. 1, 10.

167: Alb. Mag., *In En. Io.*, VI, 1, p. 238b. | 191-192: cf. Isid., *Etym.*, XIII, 19, 6. PL 82, 488B.

180: Pepigi] M, X pepegi. | 200: Temperatissima] M, X temparatissima.

205 transibant Iordanem, sed relinquebatur ad partem orientalem et lacum transibant per longum, ut esset a loco de quinto in ciuitatem Cesaragustanam nauigando, quando semper fluuius Iberi relinquitur ad orientem. Et sic multi secuti sunt Christum ex Iudea et cum uenisset in prouinciam, in qua erant Bethsaida et Capharnaum ciuitates, multi ex illis eum secuti sunt, fuerunt autem isti qui eum sequebantur, in quinque differentias partiti.

210 Primo, discipuli eius, ut addicerent quomodo debebant predicare uerbum Dei et seminare per mundum.

Secundo, erant aliqui deuoti.

Tertio, infirmi, ut curarentur ab ipso.

Quarto, inuidi, ut caperent eum in sermone.

215 Quinto, curiosi, ut uiderint signa que faciebat. Omnes autem isti, ut audirent Christum predicantem.

Sed cum multitudo maxima sequeretur Christum, quare hodie non sequuntur predicatorum uerbi Christi? Dico quod hoc est et accidit ex parte predicatorum et ex parte audientium.

220 Primo, ex parte audientium predicationem, nam ex quinque conditionibus audientium non remanent nisi due hodie.

Primo, non sunt discipuli hodie qui uelint adiscere. Omnes per presumptionem putant se esse magistros.

Secundo, non sunt infirmi per presumptionem, quia non putant se esse peccatores.

225 Tertio, non sunt deuoti in predicationibus, sed solum restant inuidi, qui non aspiciunt nisi in quo reprehendant predicatorem; et curiosi qui nolunt ea que sunt utilia anime audire, sed desiderant nouitates. Et predicatorum uolentes eis complacere inquirunt nouitates et curiositates, non autem sic faciebat Paulus predicator ueritatis, qui dicit: *si hominibus placerem Christi seruus non essem*, ad Galatas primo capitulo. Quia Christus sine peccato, nos peccatores, Christus cum gratia: *mirabantur omnes in uerbis gratie que procedebant*, etcetera. Item
230 Christus imprimebat in corde eorum, unde: *erat docens sicut potestatem habens*, etcetera. Nos nihil horum habemus: *subiit ergo Iesus in montem*, etcetera. Hic mons est inter Capharnaum et Bethsaidam. Voluit autem Christus ire in montem et non ad has ciuitates, ut aptius fieret miraculum, quia: *erat locus desertus*, ut dicit Mattheus decimo quarto capitulo et Marcus in capitulo sexto. Nam in ciuitatibus non esset penuria panis. Item ut ostenderet quod
235 sequentes Christum debent relinquere mundum. Item ut significaret penitentiam, quia Christus in deserto ieiunauit. Item ut notaret locum glorie, quia in monte transfiguratus fuit Christus. Item ut notaret esse locum reuelationis diuine, nam in figura huius Moses duxit gregem ad interiora deserti et in monte uidit rubum, etcetera, Exodi tertio capitulo. Item hoc fecit ut daret exemplum predicatoribus, ut non uacent nec intersint inter existentes in
240 seculo, nam ex hoc multa mala sequuntur.

227-228: Gal. 1, 10. | 229: cf. Lc. 4, 22. | 230: cf. Mt. 7, 29. | 231: Io. 6, 3. | 233: cf. Mt. 14, 15; Mc. 6, 35. | 238: cf. Ex. 3, 1-2.

241-242: Gre. Mag., *Hom.*, I, 12, 1. PL 76, 1119A.

Primo, cum simus peccatores uident uitam nostram pessimam et: «cuius uita despicitur restat, ut eius predicatio contemnaretur», ut dicit Gregorius.

Item quia: «nimia familiaritas parit contemptum». Et sic in partibus Italiae predicator nunquam ab aliquo uidetur nisi in pulpito, ut eius predicatio non contemnatur. Dicit
 245 deinde: *erat autem proximum pascha dies festus azimorum*. In isto autem paschate non fuit Iesus in Hierusalem, quia licet omnes teneruntur ire in Hierusalem illo die, sed qui habebant iustam excusationem, scilicet: infirmitatis uel inimicitie, etcetera, excusati erant. Et cum iudei uellent iam interficere Christum, non faciebat contra legem non eundo in Hierusalem. In hoc paschate mortuus fuit Iohannes Baptista et in alio post annum mortuus fuit
 250 Christus. Et sic Christus fecit hoc miraculum in illis diebus, quibus post annum instituit hoc sacramentum, ut ex tempore etiam in memoria haberetur illud sacramentum memoriale, de quo in Psalmo centesimo decimo: *memoriam fecit mirabilium suorum, misericors dominus, escam dedit timentibus se*. Sic etiam post mortem filii uel mariti in eodem tempore recordamur dicendo cum gemitu: “in hac die mortuus fuit uel pater”, etcetera. Tunc sequuntur aliqua
 255 que pretermisit Iohannes et tanguntur a Mattheo et Marco dicentes: *uespere autem facto accesserunt discipuli ad Iesum dicentes: “desertus est locus”*, etcetera. Dicit Iesus: “*non opus est, date illis uos manducare*”.

Sed quare Deus precepit impossibile? Nam dicit: «qui dixerit Deum impossibilia precepisse, anathema sit», ut dicit Cancellarius Parisiensis. Sed Christus precepit apostolis
 260 dare illis, qui erant tante multitudinis ad manducandum, sequitur quod erat illi preceptum et impossibile. Dicendum quod hoc non erat impossibile simpliciter, sed possibile. Quia cum de facto discipuli dederunt manducare illis, clarum est quod erat possibile, quia aliter nunquam fieret, sed erat impossibile secundum eos, sed possibile cum potentia et uirtute diuina. Datur in hoc exemplum predicatoribus quod non possunt dare ad manducandum
 265 fidelibus nisi hoc detur a Deo, unde Gregorius: «nisi spiritus sanctus assit cordi audientis, otiosus est sermo doctoris, quia nisi intus sit qui doceat, doctoris lingua exterius in uacuum laborat», etcetera. Et sic predicator debet querere a Deo illud quod uult predicare populo, quia a se non potest alimentum dare, nisi illud inspiret rex celi. Ideo hoc quod erat impossibile apostolis erat possibile Deo mediante. Tunc dicit Iohannes quod: *cum subleuasset*
 270 *oculos Iesus et uidisset multitudinem, dixit ad Philippum*, etcetera. Non quod ante Christus non uidisset, quia omnia aperta sunt oculis eius, sed quia ut homo considerauit multitudinem et dixit ad Philippum: “*unde ememus panes ut manducent hii?*” *Hoc autem dixit temptans eum, ipse enim sciebat*, etcetera.

Sed: quare potius interrogat Philippum quam alios? Dicendum quod tripliciter.

275 Primo, quia erat iuuenis saltem intelligentia, quia iam quando dubitauit dixit Christo: *ostende nobis patrem et sufficit nobis*, etcetera. Et sic quando quis uult probare aliquem de re quam seruus non scit, potius probat seruum simplicem quam fratrem uel dominum.

Secundo, loquitur Philippo potius, quia erat de Bethsaida circa quam ciuitatem ipsi tunc manebant. Sed hoc non sufficit, quia etiam de illa ciuitate erant Petrus et Andreas.

245: cf. Io. 6, 4. | 252-253: Ps. 110, 4-5. | 255-257: cf. Mt. 14, 15-16; Mc. 6, 37. | 269-273: Io. 6, 5-6. | 276: cf. Io. 14, 8.

243: cf. Pseu. Bed., *Sent. Phil. Ex Arist. Coll.*, I, N. PL 90, 1022D. | 258-259: Cancellarius Parisiensis] NI. cf. Hier., *Dia. Adv. Pel.*, II, 11. PL 23, 546A; cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 4), lib. 2, dist. 28, q. 1, a. 3, p. 382. | 265-267: Gre. Mag., *Hom.*, II, 30, 3. PL 76, 1222A.

266: Otiosus] M, X occisus.

280 Tertio et uerius, quia Iohannes et Philippus erant iuniores et Iohannes curabat de
 persona Christi, Philippus uero circa necessaria communitalis. Et licet Iudas haberet
 loculos, ipse autem habebat que erant necessaria in communitate et sic loquitur Philippo
 dicens: *unde ememus panes?* Et quia illud poterat intelligi unde, id est, de qua pecunia, uel
 285 unde, id est, de quo loco uel uilla, etcetera, sed qui habet pecuniam unde emat querit
 locum, sed si deficit pecunia, non opus est querere locum. Et quia Philippus uiderat non
 esse pecuniam in communitate, ideo non de loco respondit, sed de illa dicens: *ducentorum*
denariorum panes non sufficiunt, etcetera. Et licet Philippus nesciret quid dicebat, sed recte
 respondit dicens: “non sufficit panis ducentorum denariorum ad saturandum istos”, quia
 saturari non poterant nisi ex pane, qui ipse erat, qui dixerat: *ego sum panis uiuus*, Iohannis
 290 sexto; et: *nisi manducaueritis panem filii hominis*, etcetera. Sed pretium illius panis non fuit
 ducentorum denariorum nec sufficit, sed trecentorum denariorum. Nam erat uendendus
 per triginta denarios, qui faciunt trecentos denarios minutos, nam quilibet illorum
 denariorum ualebat decem. Ideo dicebatur “denarius”, id est, ualens decem numos, ut
 295 solidus inter nos. Et sic triginta denarii argentei ualebant trecentos minutos et de istis
 loquitur Marci capitulo decimo quarto dicens: *poterat enim uenundari unguentum hoc plusquam*
trecentis denariis. Et sic Iudas uoluit illud pretium compensare et non decima illius pretii, ut
 aliqui dixerunt. Tunc autem Christus uidens responsionem Philippi esse uacuam et sine fide
 perfecta, dixit ad omnes apostolos: *quot panes habetis?* Et licet quando dixit Christus
 apostolis: *date uos illis manducare*, illi essent atoniti considerantes impossibilitatem negotii, sed
 300 tunc etiam admirabantur quando illis dixit: *quot panes habetis?* Sed Andreas tunc aliquantulum
 intellexit quod uolebat facere miraculum Christus. Et sic ut senior et antiquior omnium,
 quia primo uocatus ad apostolatam, respondit dicens: *est puer unus hic qui habet quinque panes*,
 etcetera. Ut autem dicit Chrysostomus quod: «Andreas recordatus fuit quod Heliseus,
 quarto Regum quarto, de uiginti panibus paut centum homines. Sed non habuit fidem
 305 perfectam quando dixit: *sed hec quid sunt inter tantos?* Dicit Chrysostomus quod Andreas licet
 crederet quod Christus potuisset et uoluisset facere miraculum, sed non perfectam fidem
 habuit, nam estimabat quod de paucioribus pauciora et de pluribus plura facturus esset, qui
 miracula faciebat, sed hoc non erat uerum. Similiter enim ei facile erat et de pluribus et
 paucioribus pascere turbas, non enim materia subiecta indigebat». Quasi dicat quod ex
 310 nihilo hoc poterat, etcetera. Isti panes erant in potestate apostolorum, ut patet Matthei
 decimo quarto, quia dixerunt: *non habemus hic nisi quinque panes*. Et sic qui illos habebat erat
 unus de discipulis Christi, et licet alii euangeliste dicant quod omnes discipuli duxerunt,
 Iohannes autem dicit quod solus Andreas, ut ait Augustinus De Consensu Euangelistarum,
 quod alii «posuerunt pluralem numerum pro singulari», ut sepe in scriptura sacra ponitur et
 315 econuerso. Maxime quia Andreas primus apostolorum respondit pro omnibus aliis, sicut
 primus iuratus facit pro tota ciuitate.

Si autem queritur: quis fuit iste discipulus qui panes portabat pro toto collegio
 apostolorum? Dicunt aliqui quod fuit sanctus Martialis, consobrinus sancti Stephani, unus
 320 de septuaginta duobus discipulis Christi, qui postea Galliam conuertit. Iste in cena domini
 aquam in peluim ministravit, quia erat seruus discipulorum Christi, qui post ascensione
 Christi duodecim annos cum beato Petro mansit et cum eo anno quarto Claudii Romam
 uenit et per uisionem a Christo monitus, Martialem eius discipulum misit ad Gallias
 predicandas et conuertendas. Et sic Martialis ad partes illas accessit et duodecim annos
 sibi continuo assistentibus, omnia Galliarum oppida circuibat et per annos sex in
 325 Lemouicense prouincia predicauit, ubi sex mortuos suscitauit, et demum mortuus fuit anno

283: cf. Io. 6, 5. | 286-287: cf. Io. 6, 7. | 289-290: Io. 6, 51-54. | 295-296: Mc. 14, 5. | 298-300: cf. Mt. 14, 16;
 cf. Mc. 8, 5. | 302: cf. Io. 6, 9. | 304: cf. IV Rg. 4, 42. | 305: cf. Io. 6, 9. | 311: Mt. 14, 17.

303-309: cf. Io. Chrys., *Comm. In Io.*, XLII, 2. PG 59, 241AD; cf. Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Io., VI, 1, p. 414. | 314:
 Aug. Hipp., *De Cons. Ev.*, III, 16. PL 34, 1191B.

passione domini septuagesimo quarto. Dicit autem Iesus: *facite illos discumbere, erat fenum,* etcetera. Vnde Theophylactus dicit quod: «tunc erat ibi multum fenum, cum esset herba uiridis, et tunc erat proximum pascha». Sed nota quod nec Iohannes nec alii euangeliste faciunt mentionem de mulieribus nec pueris, quia ut dicit Theophylactus, quod in lege non numerantur nisi uiri a uiginti annis supra, ut patet quia Moses sic populum numerauit, nulla mentione de mulieribus nec pueris facta. Sed Iesus gratias egit, ut ostenderet, sicut dicit Chrysostomus, eos qui commestionem accipiunt ante gratias agere. Orauit autem et non in maioribus miraculis, ut discamus quod non propter indigentiam oraret, si propter indigentiam hoc fecisset, plus in maioribus orasset, sed quia ex auctoritate facit. Patet quod hic concedendo nobis orat, etcetera, oraui coram multitudine (dicit Chrysostomus) ne crederent quod Deo esset contrarius et orat secundum naturam assumptam, non secundum diuinam, ut dicit sanctus Thomas.

Si queritur: qualiter facta fuit illa multiplicatio in panibus? Dicendum secundum sanctum Thomam quod: «non fuit facta per modum creationis, sed per additionem extranee materie in panes, unde dicit Augustinus in hoc loco quod: «unde multiplicat de paucis granis segetes, inde in manibus suis multiplicauit quinque panes». Manifestum est autem quod per conuersionem materie, grana multiplicantur in segetes» et, ut dicit Mattheus decimo quarto capitulo: *Christus dedit panes discipulis et ipsi distribuerunt turbis.* Virtus autem multiplicandi data fuit a Christo in diuisione panis, sicut data est terre in diuisione ipsius, nam dum foditur uel aratur crescit herba, etcetera, sic in quacumque diuisione illorum habebat augmentum, scilicet: in fractione a Christo et in fractione a discipulis et in fractione et masticatione comedentium.

Si dicis: quid biberunt? Dicendum quod sicut aqua exiuit de petra, ut patet Exodi decimo septimo et Numeri uicesimo, ita de illis panibus exiuit liquor, qui refocillabat comedentes.

Sed sicut in nuptiis mutauit aquam in uinum, cur non mutauit panes ordeaceos in panes triticeos? Dicendum secundum Albertum: «conuersio aque in uinum deseruiuit iocunditati nubentium et ideo conueniens fuit aquam mutare in liquorem iocunditatem facientem, sed saturatio ex panibus deseruiuit necessitati esurientium et sic non mutauit. Maxime ut dicit Chrysostomus: “ne gule deseruire uideretur”». Item ut dicit Chrysostomus: «noluit nouos panes creare», ut miraculum esset magis notum. Sed Christus uoluit miraculum facere ex panibus ordeaceis.

Primo, quia notabat penitentiam, que est preparatiua ad eucharistiam.

Secundo, ut miraculum esset euidentius, quia sapor maximus in re insipida magis patet.

Tertio, uoluit sic fieri, ut iudei cognoscant quod terra illa illis promissa non erat terra promissionis, sed celestis, de qua in Psalmo centesimo quadragesimo primo: *portio mea domine in terra uiuentium.* Et: *credo uidere bona domini in terra uiuentium,* Psalmi uicesimo sexto.

326: cf. Io. 6, 10. | **343:** Mt. 14, 19. | **348-349:** cf. Ex. 17, 6; Nm. 20, 11. | **361-362:** Ps. 141, 6. | **362:** Ps. 26, 13.

327-328: cf. Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Io., VI, 1, p. 415. | **332:** cf. Io. Chrys., *Comm. In Io.*, XLII, 2. PG 59, 241D-242A. | **335-337:** cf. Io. Chrys., *Comm. In Io.*, XLII, 2. PG 59, 241B-242A; Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Io., VI, 1, p. 414. | **339-342:** Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 44, a. 4 ad 4, pp. 340-341. | **340-341:** Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, XXIV, 1. PL 35, 1593B. | **352-355:** cf. Alb. Mag., *In Ev. Io.*, VI, 11, p. 246a; cf. Io. Chrys., *Comm. In Io.*, XLII, 3. PG 59, 242D. | **355-356:** cf. Io. Chrys., *Comm. In Io.*, XLII, 2. PG 59, 241D-242D; Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Io., VI, 1, p. 414.

335: Concedendo] M, X concedendo. | **349:** Decimo septimo] M, X septimo.

365 Sed dices quod promisit eis dare terram mele et lacte manantem, Exodi tertio et decimo tertio, Leuitici uicesimo, Numeri decimo tertio, decimo sexto et Deuteronomii sexto. Dico quod hoc non intelligitur ad litteram, nam nunquam in terra promissionis fuit fons lactis nec mellis, sed in illa manauit lac dum data fuit lex scripta que erat paruulorum, ut dicit Apostolus, prima Corinthiis tertio: *tamquam paruulis in Christo lac potum dedi uobis*, etcetera. Item: *dum eram paruulus loquebar*, etcetera. Item in illa terra datum fuit mel, scilicet: mel euangelica, uel dicendum quod terra illa manauit lacte et melle, quando datus fuit Christus

370 in illa, qui fuit lac pretiosum, quo ad humanitatem, et mel de celo quo ad diuinitatem. Nam mel est ros celestis in flore, sic uerbum a celo in flore uirginis Marie, que dicit: *ego flos campi*, etcetera. Ideo dicitur Isaie septimo: *butirum et mel comedet*, etcetera. Nam butirum est flos lactis, notat puritatem humanitatis, mel notat diuinitatem in Christo. Et sic terra illa non dedit lac nec mel propter eius fertilitatem, nam sterilis est, ut est ista de Hispania. Et ad hoc

375 ostendendum uoluit Christus facere miraculum de panibus ordeaceis, ut remaneret mundo in memoriam, quia hodie per totum mundum predicatur et etiam agareni habent hoc in memoriam, ut patet in libro primo Alchorani, azora quarta, que dicitur “De Mensa”, quam parauit Christus in deserto, etcetera. Hoc autem est memoriale sacramenti eucharistie et debet quis preparare se mediante penitentia, ideo uoluit hoc ostendere in panibus ordeaceis.

380 Fuit autem hoc plantatum in ueteri testamento et ideo dicit glosa quod «puer fuit Moses», uel populus iudaicus, qui habebat quinque panes, id est, quinque libros legis; duos pisces, id est, psalmos. Et prophetas debent frangi et dimissa littera que est in cortice, accipere sensum spiritualem, nam: *littera occidit et spiritus uiuificat*. Sed fuit iam natum in nouo testamento.

385 Primus panis est uerbi diuini auditio: *cibauit illum pane*, etcetera, Ecclesiastici decimo quinto. Et sic in isto pane incepit Magdalena suam conuersionem et sic Christus primo predicauit in Iudea. Debet hic primus panis habere tria sata farine, scilicet: ut deuote audiatur; secundo, in corde retineatur; tertio, ut opere impleatur.

390 Secundus panis est attritionis, quod est propositum exeundi a peccato, de quo Psalmi quadragesimo primo: *fuertunt mihi lacrimae die ac nocte*, etcetera. Et ideo proposuit Christus exire in Galileam, que est transmigratio peccatoris. Tria sata debet habere hic secundus panis. Primo, considerare offensam Dei; secundo, damnum proximi; tertio, damnum sue persone perdendo gratiam et alia, etcetera. Ideo dicit: *dum dicitur mihi cotidie: “ubi est Deus tuus?”*

395 Tertius panis est contritionis, que significatur per mare, unde dicit Hieremias Trenorum secundo capitulo: *et ideo magna est uelut mare contritio tua*. Christus transiuit mare, debet etiam iste panis constare ex tribus farinis, quia debet esse integra, uera et perpetua contritio.

Quartus panis est confessionis, debet tria habere, scilicet: quod sit uera, integra et accusatoria et non excusatoria. Ideo turba stat in monte ad pedes Christi.

400 Quintus panis est satisfactionis, habet tria, scilicet: ieiunium, orationem et elemosynam, et turba ieiunabat et orabat, etcetera. Pisces que dulcorabant panes ordeaceos erant timor et spes.

363-364: cf. Ex. 3, 8; Ex. 13, 5; Lv. 20, 24; Nm. 13, 28; Nm. 16, 13; Dt. 6, 3. | **367:** I Cor. 3, 1-2. | **368:** cf. I Cor. 13, 11. | **371:** cf. Ct. 2, 1. | **372:** Is. 7, 15. | **383:** cf. II Cor. 3, 6. | **385:** Sir. 15, 3. | **390-393:** Ps. 41, 4. | 395: Lam. 2, 13.

377: cf. Q 5, 114. | **380:** cf. Wal. Str., *Glo. Ord.*, Io. 6, 9. PL 114, 380D.

379: Voluit] M, uuluit.

Primus timor penarum inferni et purgatorii. Iste piscis figuratus fuit in pisce, Tobie capitulo sexto, a quo sumitur cor et fel precepto angeli; fel dat uisum, significat amaritudinem penarum; cor positum in igne expellit demonem. Et sic debet homo habere
405 in corde memoriam ignis infernalis et seruatur a peccato. Et si peccauit, erit ei dulcis penitentia.

Secundus piscis est spes glorie et iste piscis fuit significatus per piscem, quem inuenit Petrus precepto Christi, Matthei decimo septimo. Qui piscis habebat denarium in ore, per denarium significatur gloria eterna. Hic fuit promissus et datus laborantibus in uinea,
410 Matthei decimo. Debet igitur peccator habere hanc spem glorie et non desperare.

Si autem dicis: quomodo habebis spem huius glorie, quia sum quinquaginta annorum et cotidie peccauit, habeo enim grauissima peccata, certe maior est iniquitas mea quam Dei misericordia? O peccator! Nunquam hoc cogites nec dicas, nam sunt uerba Cain celeratissimi. Considera quod filius pro te factus est puer.

Item poterat humanam naturam nouiter creare et uestiri et noluit, sed uoluit uenire in Iudeam et accipere illam a matre, ut tu haberes aduocatam in terra.

Item non solum fecit hoc pro te, sed uoluit transire mare huius mundi triginta tribus annis in fame et siti et in laboribus pro te.

Quarto, ascendit montem, scilicet: Caluarie.

Quinto, accepit ibi quinque panes, scilicet: quinque uulnera. In uno illorum, scilicet: in latere, erant duo pisces, scilicet: sanguis et aqua. Aqua ad abluendum in baptismo, sanguis credere firmiter in passione Christi.

Igitur debet dicere peccator: “domine, uos dixistis: *qui crediderit et baptizatus fuerit, saluus erit*. Igitur ego firmiter credo et sum per baptismum membrum uestrum; sum peccator, sed
425 munda me mediante pretioso sanguine uestro et sic spero quod mediante uestra passione saluus ero hic per gratiam et in futuro per gloriam quam nobis concedat, etcetera. Amen”.

402-403: cf. Tb. 6, 5. | 408: cf. Mt. 17, 26. | 410: cf. Mt. 20, 2. | 423: cf. Mc. 16, 16.

410: Decimo] M, X uicesimo.

SERMO SEXAGESIMVS ET QVARTVS IN EADEM DOMINICA QVARTA QVADRAGESIME
CORAM SERENISSIMO REGE HISPANARVM FERDINANDO GLORIOSISSIMO

<THEMA> *Distribuit discumbentibus*, Iohannis sexto.

Originaliter recitatiue autem in euangelio presentis dominice, etcetera.

5 Sententia est patris nostri Augustini in tertio sermone Annuntiationis dicentis quod inter mulierem que fuit media in perditione gratie, que fuit Eua, et inter mulierem que fuit media ad recuperandum illa, fuit triplex differentia. Prima, ex parte personarum. Secunda, ex consequentibus in personis. Tertia, ex accidentibus in mundo.

10 Prima ex parte personarum, quia Eua in natura humana prima persona peccatrix, quia ipsa primo peccauit quam Adam, sed uirgo Maria in natura humana prima persona sine peccato. Eua autem procurauit peccatum curiositate, dimisit Adam, et sola pergīt per hortum paradisi. Et cum non essent homines nec mulieres in mundo, inuenit demonem, qui loquitur cum ea dicens: *cur precepit uobis Deus ne comederetis ex omni ligno paradisi?* Querit de isto precepto propter tria.

15 Primo, ut Eua crederet in ipso esse aliquid diuinum, quia sciebat ea que Deus occulte illis preceperat.

Secundo, ut reduceret ad eius memoriam mandatum factum, ne per obliuionem illius minus peccaret.

20 Tertio, ut ipse remoueret culpam que in mandato includebatur. Et sic ista ad omnia respondet dicens: *de omni ligno quod est in paradiso uescimur*, etcetera, *de fructu quod est in medio paradisi precepit ne uesceremur, ne forte moriamur*. Videns demon quod de precepto recordabatur et de pena precepti, sed sub dubio, quia dicit: *ne forte*, etcetera, quod non dixerat Deus ipse, tunc tollit culpam dicendo: *nequaquam moriemini*, etcetera. O salutiferum documentum mulieribus! Vt non sint solícite pergere per uicos et plateas. Item ne curiose audiant uerba
25 blanda hominum, etcetera. Non sic uirgo Maria, ut dicit Ambrosius super Lucam: «solam in penetrabilibus quam nemo uirorum uiderat, solus angelus reperit, solam sine comite, solam sine teste. Disce, ergo, uirgo uerborum uitare lasciuiam. Maria autem angeli salutationem uerebatur, ab angelo salutatur. Vbi clauso super se ostiolo orabat patrem in abscondito, non est enim putandum ostiolum uirginis apertum, ne uel orantis turbaretur silentium uel
30 continentis castitas temptaretur».

Secundo, Eua superba et elata, quia inflata, quando dicit ei demon: *eritis sicut dii scientes bonum et malum*. Sed uirgo Maria fuit humilissima, unde Bernardus dicit: «redditur femina pro femina, humilis pro superba, sapiens pro stulta», etcetera.

35 Tertio, Eua infidelis, que plus credidit demoni quam Deo, sed uirgo Maria fidelissima, unde: *beata que credidisti*, etcetera. Vnde Bernardus mirabatur de fide uirginis Marie, qui dicit: «tria in Christi conceptione intueor Deum hominem, matrem, uirginis et cor uirginis fidele, ut tam firmiter crederet quod ea in se fieri, que angelus nuntiabat non dubitaret».

Secunda differentia sumitur ex accidentibus in personis tripliciter.

3: Io. 6, 11. | 13: cf. Gn. 3, 1. | 20-23: cf. Gn. 3, 2-4. | 31-32: cf. Gn. 3, 5. | 35: cf. Lc. 1, 45.

5: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CXCV, 2. PL 39, 2105B. | 25-30: cf. MF. Ambr., *Exp. Ev. Sec. Lc.*, II, 8. PL 15, 1555C; Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, III, 1. PL 183, 71CD. | 32-33: Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, II, 3. PL 183, 62D. | 36-37: Bernardus] NI.

40 Primo, in Eua, libidinosa conceptio, laboriosa portatio, dolorosa parturitio. In Maria econuerso fuit «sine libidine fecunda, sine grauedine grauida, sine dolore puerpera».

Secundo, Eua fuit in opprobrium mundo, sed Maria abstulit opprobrium a mundo, maxime a mulieribus.

45 Tertio, patet quia Eua fuit mortifera, id est, ferens mortem in mundo, in signum cuius primo genitus suus, scilicet: Cain, fuit mortuus in peccato et intulit mortem fratri suo Abel. Et sic dicit Augustinus loquens primis parentibus dicens: «sicut omnium fuistis parentes, sic omnium fuistis peremptores». Maria uirgo econuerso fuit uiuificans, mediante suo primogenito, qui dedit mundo uitam, etcetera.

50 Tertio, patet quia Eua occidit mediante gula, nam abstulit panem corporalem, unde: *in sudore uultus tui uesceris pane tuo*. Item abstulit panem spiritualem, scilicet: gratie, unde in Psalmo centesimo quarto: *uocauit famem super terram et omne firmamentum panis contriuit*. Sed Maria uirgo satiauit mundum mediante uerbo, unde: *non in solo pane uiuit homo, sed ex omni uerbo quod procedit*, etcetera. Vnde filius Dei est omne uerbum, cum sit infinitus, unde Psalmi centesimo sexto: *satiauit animam inanem*, etcetera. Sed uirgo Maria tria singulariter fecit circa hunc panem celi.

55 Primo, traxit illum a celo in terram; secundo, preparauit illum ut a nobis posset recipi; tertio, dispensauit illum mundo.

Primo, traxit illum humilitate; secundo, preparauit illum et pastauit puritate uirginitatis; tertio, dispensauit illum misericordia et pietate.

60 Primo, igitur traxit panem celi humilitate, unde Cantorum primo: *dum esset rex in accubitu suo*, id est, in sinu patris, *nardus mea*, id est, humilitas mea, *dedit odorem suauitatis*. Quia nardus est herba humilis et odorifera, significans humilitatem, unde Bernardus: «facta est Marie humilitas scala celestis, per quam saluator descendit ad terram», etcetera. Figura in scala Iacob, Genesis uicesimo octauo, etcetera. Vnde Maria: *facta uelut nauis institoris de longe portans panem suum*, scilicet: uerbum diuinum, Prouerbiorum ultimo.

65 Secundo, preparauit hunc panem in quod fuit sal sapientie, scilicet: uerbum diuinum quod est sapientia patris. Item farina fuit caro, aqua anima Christi. Figura in Sarra, Genesis decimo octauo: *tria sata farine commisce*, scilicet: «eternum, nouum et antiquum», secundum Bernardum et Augustinum. Et sicut famula adiuuat in succernendo, licet domina pastet panem, sic angelus fuit seruus in conceptione qui adiuuauit uirginem. Primo, dicit angelus: *ue, gratia plena*, etcetera, *Maria cogitabat qualis esset ista salutatio*. Item dicit angelus: *ecce concipies et paries filium*. Maria dicit: *quomodo fiet istud, quoniam uirum non cognosco?* Item dicit angelus: *spiritus sanctus*, etcetera. Tunc dicit Maria: *ecce ancilla domini, fiat*, etcetera. Tunc mixta fuit pasta duabus manibus, scilicet: cum manu uirginis preparando et cum manu spiritus sancti incarnando. Sic in uentre uirginali tamquam in clibano coctus sic fuit et subcinericius quasi
75 inter duos ignes coctus in prima etate eius, scilicet: cum igne charitatis uirginis et cum igne caloris spiritus sancti. Et sicut panis tener est in cibum hominum, sic in ista coctione incarnationis fuit Christus cibus per miracula et per doctrinam et predicationem suam in mundo. Sed sicut panis bis coctus confert sanitati et datur infirmis, sic iste panis fuit bis

48-49: cf. Gn. 3, 19. | 50: Ps. 104, 16. | 51-52: cf. Mt. 4, 4. | 53: Ps. 106, 9. | 59-60: Ct. 1, 11. | 63: cf. Gn. 28, 12. | 63-64: Prv. 31, 14. | 67: Gn. 18, 6. | 70-72: cf. Lc. 1, 28-38.

40: cf. Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, VII. PL 183, 433B. | 45-46: Augustinus] *Auctor err.* cf. Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, II, 3. PL 183, 62B. | 61-62: Bernardus] *Auctor err.* cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CCVIII, 10. PL 39, 2133C. | 67: cf. MF. Bern. Cl., *De Cons.*, V, 10, 23. PL 182, 801C.

80 coctus, quia iterum fuit coctus in ara crucis. Et fuit similiter subcinericius inter duos ignes
 coctus, scilicet: mediante igne inuidie iudeorum et mediante igne, scilicet: amoris patris,
 quia: *sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret*, etcetera, Iohannis tertio. Et sic bis
 coctus sanauit infirmitatem nostrorum peccatorum. Et sicut prima coctione fuit cibus, sic
 in ista secunda fuit medicina, scilicet: redemptionis nostre in passione. Et post passionem
 85 usque in finem mundi habet utrumque, quia sumitur in cibu et in medicinam in sacramento
 altaris, sicut dicit Christus, Iohannis sexto: *caro mea uere est cibus*. Item dicit in eodem
 capitulo: *qui manducat hunc panem uiuet in eternum*, etcetera.

Tertio et ultimo, hec uirgo hunc panem mundo dispensauit, quia ante uirginem non fuit
 qui mundo famelico daret hunc panem, unde Hieremias Trenorum quarto dicit: *paruuli*
petierunt panem et non erat qui frangeret eis. Sed uirgo Maria mediante misericordia et charitate
 90 hunc panem mundo dedit, quia ut dicit Bernardus: «copiosissima charitate sapientibus et
 insipientibus debitricem se fecit, omnibus misericordie sinum aperit», etcetera.

Et sicut uirgo Maria mediante humilitate recepit, sic nos mediante humilitate debemus
 recipere, unde dicit Augustinus in Sermone Assumptionis: «non prodest uirginem
 interpellare uocibus, nisi humilitatis eius exempla teneamus?». Ideo proni et ad pedes eius
 95 prostrati, si dicimus: “o uirgo Maria, *frange esurienti panem*. Ipsa tunc *distribuit discumbentibus*”.
 Ideo in principio sermonis, etcetera.

<THEMA> *Distribuit discumbentibus*, ubi supra.

In presenti sermone due erunt partes. Prima ad hunc panem recipiendum preparatiua.
 Secunda sancti euangelii expositiua. Debet autem quilibet christianus se disponere ad
 100 recipiendum hunc sacratissimum panem propter tria. Primo, propter memoriam passionis
 domini nostri; secundo, ratione instituti ecclesie; tertio, ratione utilitatis nostre.

Primo, in memoriam passionis, nam passio Christi fuit sic magnum donum et
 beneficium nostrum quod nunquam debet a memoria cadere, unde Luce uicesimo secundo
 dicit Christus: *hoc facite in meam commemorationem*. Item Apostolus prima Corinthiis undecimo
 105 dicit: *quotienscumque manducabitis panem*, etcetera, *mortem domini annuntiabitis donec ueniat*,
 scilicet: ad iudicium. Nam omnia beneficia nobis exhibita in hoc sacro morantur, recordor
 quod propter me fuit natus, fleuit, peregrinauit, predicauit et passus fuit et mortus. Vnde in
 Psalmo centesimo decimo: *memoriam fecit mirabilium suorum* et debet durare usque ad finem
 mundi. Vnde Psalmi centesimo primo: *memoriale tuum in generatione et generationem*, etcetera.
 110 Exemplum: qui daret mihi anulum in signum uel filum in digito, quotiens illum uideo
 recordor, etcetera. Ideo dicit Seneca quod «qui dat debet obliuisci, sed qui recipit
 nunquam», etcetera. Ideo cotidie debemus recipere aut saltem missam audire et gratias Deo
 dare de tantis beneficiis receptis.

Secundo, debemus preparare nos ad receptionem huius sacramenti, ratione statuti
 115 ecclesie, que primo instituit quod cotidie communicarent. Vnde Actuum secundo: *qui*
repperunt sermonem Petri baptizati sunt illa die quasi tres milia et erant perseverantes in doctrina
apostolorum et communicatione fractionis panis et orationibus. Hoc in primitiua ecclesia. Hoc per

81: Io. 3, 16. | 85-87: Io. 6, 56-59. | 88-89: Lam. 4, 4. | 95: Is. 58, 7. | 95-97: cf. Io. 6, 11. | 104: Lc. 22, 19. |
 105: I Cor. 11, 26. | 108: Ps. 110, 4. | 109: Ps. 101, 13. | 114-116: Act. 2, 41-42.

90-91: cf. MF. Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, II. PL 183, 430D. | 93-94: cf. Pseu. Aug. Hipp.,
Serm., CCVIII, 12. PL 39, 2134D. | 111-112: cf. MF. Sen., *De Ben.*, II, 10, 4, p. 31.

83: Medicina] M medicina. | 97: Distribuit] M destrubuit. | 103: Luce uicesimo secundo] M, X Matthei
 uicesimo sexto.

120 Anacletum, et habetur De Consecratione, distinctione secunda, capitulo “Peracta consecratione”. Sed crescente numero christianorum, fuit ordinatum ab ecclesia quod recipere corpus Christi diebus dominicis, ut patet ut dicit Augustinus, et habetur De Consecratione, distinctione secunda, capitulo “Cotidie”. Sed iterum cum crevisset numerus fidelium et minueretur deuotio illorum, maxime cum multi pastores et alii non possent uenire ad missam omnibus diebus dominicis, statuit ecclesia quod saltem ter in anno communicarent christiani, ut dicit Fabianus papa, et habetur De Consecratione, distinctione
 125 secunda, “Et si non frequenter”, scilicet: in paschate resurrectionis domini et in die natalis domini et in die penthecostes. Sed cum per predictas causas christiani non possent etiam hoc adimplere, ecclesia stauit in concilio generali, ut dicit Innocentius tertius, quod: «saltem semel in anno christiani confiterentur omnia peccata sua sacerdoti idoneo et licite corpus Christi recipere», ut habetur in capitulo “Omnis utriusque sexus” de Penitentis et
 130 Remissionibus.

Sed in prima remansit pax in ecclesia Dei, in qua adoratur Christus dicendo: “adoramus te Christe, in manus tuas, etcetera, in qua tenetur quilibet christianus non impeditus audire missam”, etcetera.

135 In secunda, scilicet: diebus dominicis, recipitur per ecclesie ordinationem, ut recipiatur a quolibet christiano panis benedictus, etcetera. In tertia et quarta, scilicet: ter in anno, et semel non remansit in ecclesia aliquod uestigium, quia ter in anno est de consilio et semel in anno est de precepto. Ideo dixit Innocentius: «saltem semel in anno», quod fuit dictum pro pastoribus et pro existentibus in eremo. Quia quilibet non impeditus debet ter in anno recipere, et sic solum remouit peccatum precepti et consuluit de consilio et quilibet deuotus
 140 christianus non solum debet ter recipere, scilicet: in die natalis pro filio, quia tunc dicitur: *puer natus est nobis*, etcetera, in die pasche pro patre, qui: *sic dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret*, Iohannis tertio capitulo. Item dicit Apostolus ad Galatas primo: *Paulus apostolus non ab hominibus neque per hominem, sed per Iesum Christum et Deum patrem qui suscitauit eum a mortuis*. Et sic pater dedit filium ut pateretur et ipse suscitauit eum. Ideo in
 145 resurrectione recipitur a nobis propter patrem.

Tertio, in penthecoste propter spiritum sanctum, qui missus et datus fuit tali die. Sed non solum deuoti debent recipere ter propter sacratissima trinitatem, ut diximus, sed quater propter uirginem Mariam aduocatam nostram, scilicet: in die assumptionis eius. Debet igitur frequentare hoc sacramentum existentes in statu perfectiori, ut clerici et religiosi. Item
 150 illi qui aliis exemplum debent dare, ut sunt prelati, rectores, etcetera. Item qui maiora ministrant, ut sunt uarones, principes, reges, etcetera. Isti autem propter tria.

Primo, ratione obligationis maioris, unde dicit Gregorius in homilia: «cum enim augentur dona rationes etiam donorum crescunt».

155 Secundo, ratione maioris periculi, quia sunt in altum constituti et sic in maiori periculo constituti sunt. Exemplum Caroli Magni qui semper hoc sacramentum frequentabat, maxime in periculis belli.

Tertio, ratione perplexitatis in gubernando. Exemplum habemus secundo Paralipomenon de rege Iosaphat quando multitudo filiorum Amon, etcetera, ueniebat

141: cf. Is. 9, 6. | 141-142: Io. 3, 16. | 142-144: Gal. 1, 1.

118-119: cf. Gra., *Decr.*, III, 2, 10. *PL* 187, 1735B. | 121: cf. Gra., *Decr.*, III, 2, 13. *PL* 187, 1737A. | 125: cf. Gra., *Decr.*, III, 2, 16. *PL* 187, 1738B. | 127-129: cf. Gre. IX., *Decr.*, V, 38, 12, col. 887. | 137: cf. Gre. IX., *Decr.*, V, 38, 12, col. 887. | 152-153: Gre. Mag., *Hom.*, IX, 1. *PL* 76, 1106A.

160 contra eum. Tunc rex cum omni populo orauit ad dominum Iosaphat rex dicens: *o domine, tu dominaris cunctis regnis gentium, in manu tua est fortitudo*, etcetera. Dixit autem iterum rex: *cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te*. Tunc prophetauit Aziel dicens: *audite populi et tu rex Iosaphat, noli timere dicit dominus, quia non est uestra pugna, sed Dei. Cras uidebitis auxilium Dei super uos, non enim eritis qui dimicabitis, sed tamen modo confidenter state et uidebitis auxilium domini*, etcetera. Vnde Ecclesiastici sexto

165 habetur: *sit tibi consiliarius, unum de mille*, scilicet: Deus omnipotens. Et sic reges debent consiliarios suos audire, sed ultima resolutio debet esse inter se et Deum, quia: *cor regis in manu Dei*. Vnde Isaie nono: *paruulus enim natus est nobis et filius datus et factus est principatus super humerum eius et uocabitur admirabilis consiliarius Deus fortis*, etcetera. Et sic patet quod ratione statuti debet christianus se disponere et preparare ad recipiendum corpus Christi.

170 Tertio, debet hoc facere ratione utilitatis, que ex hoc sequitur ex parte triplici.

Primo, ex parte Dei, quia hoc mediante unimur Deo et incorporamur illi. Vnde dicit Augustinus: «cibus sum grandium», etcetera. Item Christus dicit: *qui manducat me in me manet et ego in illo*, Iohannis sexto. Secundo, recipit gratiam, qui illum recipit, sicut Christus ueniens in mundum dedit gratiam, sic ueniens in animam iusti. Tertio, in receptione illius habet uitam eternam, unde Iohannis sexto dicit: *ego sum panis uite*. Item ibidem: *nisi manducaueritis carnem filii hominis, non habebitis uitam in uobis*, etcetera. Figura huius in ligno uite, etcetera.

175

Secundo, ex parte peccati. Primo, tollit peccata uenialia, etcetera. Secundo, tollit mortalia, oblita, etcetera. Tertio, minuit fomitem inclinantem ad peccandum. Figura de serpente eneo, ut dicit Augustinus in sermone Annuntiationis, etcetera. Item exemplum de tiriaca, etcetera. Item exemplum de momia, que est caro contra infirmitatem, etcetera.

180

Tertio, ex parte nostri tripliciter. Primo, illuminat intellectum nostrum, sicut peccatum obtenebrat, etcetera. Figura de Ionata cum fauo mellis, primo Regum decimo quarto, a quo fuit illuminatus. Secundo, est uiaticum a terra usque ad celum. Figura Helie usque ad montem Horeb, tertio Regum decimo nono: *ambulauit in fortitudine cibi illius*, etcetera. Tertio, restaurat perdita et auget uirtutes, igitur debet quilibet christianus se reparare ad sumendum hoc sacrum. Sunt autem requisite septem preparationes, quinque ex parte anime et duo ex parte corporis. Ex parte anime dicit Apostolus: *probet autem seipsum homo*, etcetera, *et sic probatus de pane illo edat et de calice bibat*, etcetera. Prima igitur est contritio peccatorum; secunda confessio illorum; tertia sufficiens scrutinium conscientie per reconciliationem; quarta non habere propositum peccandi in futurum; quinta actualis deuotio. Item duo requiruntur ex parte corporis. Primo, munditia exterior, scilicet: in uestibus, in ablutione manuum, faciei et oris, etcetera; secundo, ieiunium. Exemplum monumenti noui in quo nullus fuerat positus, etcetera. Sed ut dicit Richardus in quarto, multi etiam repelluntur a susceptione huius sacramenti propter tria. Primo, ob reuerentiam tanti sacramenti; secundo, ut fiat diligens probatio; tertio, ut propter scandalum. Et sic cum predictis preparationibus repelluntur sine culpa.

185

190

195

Primo, ut sunt amentes furiosi et pueri: «qui non discernunt inter cibum et cibum», ut dicit Augustinus. Similes istis sunt sacerdotes qui sine intentione nec necessitate celebrandi

159-164: II Par. 20, 6-17. | 165: Sir. 6, 6. | 166-167: cf. Prv. 21, 1. | 167-168: Is. 9, 6. | 172-173: Io. 6, 57. | 175-176: Io. 6, 48-54. | 182: cf. I Rg. 14, 27. | 184: III Rg. 19, 8. | 187-188: I Cor. 11, 28.

172: Aug. Hipp., *Conf.*, VII, 10. *PL* 32, 742C. | 179: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, XXXII, 1. *PL* 39, 1808AC. | 193: Richardus] *NI*. | 197: Augustinus] *Auctor err.* cf. *Att. Ver., Exp. Ep. Pau.*, in *Ep. ad Hbr.*, V. *PL* 134, 757A.

167: Filius] M filus. | 180: Tiriaca] M tiriagua.

200 pro uno solido recipiunt corpus domini sine preparatione ad hoc necessaria. Vnde quilibet clericus debet se preparare in uespere, ante cum proposito celebrandi, ut temperetur in cena et in potu et in somno, ut sufficienter dormiat et non impediatur per somnium, etcetera.

Secundo, facta hac sufficienti preparatione excluduntur a receptione pro culpa preterita. Primo, publici peccatores infames, ut meretrices, lenones. Item etiam patricide per trienium, tricesima tertia, questione secunda, capitulo “Latorem”. Item qui interficiunt uxores proprias per totam uitam sunt priuandi, tricesima tertia, questione secunda, “Admonere”.

205

Si queritur: quare datur maior pena illi qui interficit uxorem quam illi qui patrem interficit, etcetera? Dicendum quod propter hoc: quia homines sunt promptiores ad interficiendum mulieres quam patres. Ideo ut ab hoc abstineant, ecclesia in presenti uita sic ordinauit, licet quo ad Deum sit econuerso, etcetera.

210

Tertio, cum culpa presenti, ut qui non habet uoluntatem abstinendi a peccato et qui non dimittit iniuriam proximo. Ratio est quia, cum peccatum in Christo non habeat locum, non potest Christo incorporari cum peccato, quia: *non est conuentio lucis ad tenebras nec Christi ad Belial*, secunda Corinthiis sexto. Et sic patet quod ad recipiendum hoc sacrum debemus nos predicto modo preparare, etcetera.

215

Sed queritur: quo tempore debemus illud recipere? Dico quod licet aliquo tempore, in breuiori tempore esset recipiendum, sed hodie secundum extrauagantem Eugenii pape que incipit “Fidedigna relatione”, est tempus quidecim dierum, scilicet: a dominica in ramis palmarum usque ad dominica de quasimodo inclusiue. Ratio est quia:

220 sicut in die palmarum fuit receptus in Hierusalem, sic nos illum debemus recipere.

Secundo, sicut in die cene fuit receptus a discipulis, sic nos christiani qui discipuli eius sumus.

Tertio, sicut in die resurrectionis fuit receptus a matre uirgine Maria, a Magdalena et aliis mulieribus et a Petro et duobus euntibus in Emaus et etiam, cum esset sero receptus, fuit ab undecim absente Thoma apostolo, sic nos, etcetera.

225

Quarto, in dominica de quasimodo fuit receptus ab omnibus apostolis Thoma presente dicendo eis: *pax uobis*. Et sic in omnibus his diebus a dominica in ramis palmarum usque ad dominicam de quasimodo ecclesia est preparata et uere penitentibus confessis et preparatis *distribuit discumbentibus*. Quo ad primam partem.

230 Secunda pars euangelii expositiua. Dicit autem Chrysostomus super Iohannem quod cum dominus sanasset iacentem in porticu piscine in die sabbati, ut patet Iohannes quinto, et incusaretur de uiolatione sabbati et iudei egre tulerant que Christus dicebat eis, ut daret locum, ire recessit a Hierusalem et abiit trans mare Galilee, quod mare erat congregatio aquarum dulcium, que fluunt a Iordane. Et dicit “mare Tiberiadis” a ciuitate que dicitur Tiberias, a prouincia Galilee in qua situatur. Et sic: *ascendit in montem, quia multitudo sequebatur eum et discipuli sui cum illo*. Hic mons erat situs in deserto circa ciuitatem Bethsaide, a qua

235

213-214: II Cor. 6, 14-15. | 227: cf. Io. 20, 26. | 229: Io. 6, 11. | 231: cf. Io. 5, 9. | 235-236: cf. Io. 6, 3.

204: cf. Gra., *Decr.*, II, 33, 2, 15. *PL* 187, 1517B. | 206: cf. Gra., *Decr.*, II, 33, 2, 8. *PL* 187, 1512A. | 218: cf. Odo. Ray., *Ann. Eccl.*, anno 1444, p. 298. | 230: cf. Io. Chrys., *Comm. In Io.*, XXXVIII, 3. *PG* 59, 214D-215A.

214: Sic] M si. | 225: Ab] X ob.

Petrus, Andreas et Philipus erant oriundi uel orti. Hic lacus maris habebat in longitudine stadia centum quinquaginta, que sunt nouemdecim miliaria, et in latitudine habebat quadraginta stadia, que erant quinque miliaria. Dum enim ascendisset in montem deserti
 240 predicauit turbis usque ad uesperam. Dum autem esset hora tarda: *accesserunt ad eum discipuli eius dicentes: "desertus est locus, dimitte turbas, ut euntes in castella emant sibi escas"*, etcetera. *Dicit Iesus: "non oportet, sed date uos illis manducare"*. *Cum subleuasset dominus oculos*, etcetera, *dicit ad Philipum: unde ememus panes?* Loquitur cum Philipo plusquam cum aliis, quia erat iuuenis. Item erat minister Christi et quasi camerarius. Item erat de illa patria, scilicet: de Bethsaida.
 245 *Dicit Philipus: ducentorum*, etcetera. *Dicit Christus: quod panes habetis?* Tunc dicit Andreas: *est puer unus hic qui habet quinque panes*, etcetera. Hic puer erat sanctus Martialis, consanguineus beati Stephani protomartyris, unde de septuaginta duobus discipulis, qui Galliam conuertit ad fidem Christi, dixit Christus: *facite illos discumbere*, id est, ordinate illos, etcetera. *Accepit Iesus panes*, etcetera. Hec multiplicatio facta fuit, nullo alio addito, ut dicit Hugo, De Sacramentis et Magister Sententiarum in secundo, distinctione decima octaua, sed quolibet modo potuit esse. Vnde Augustinus dicit: «quinque panes fuerunt semina, non quidem terre mandata, sed ab eo qui terram fecit multiplicata». Post saturitatem quinque milia hominum collegerunt discipuli duodecim cophinos, etcetera.

Moraliter et spiritualiter uenit Iesus per incarnationem, transit mare de celo ad terram, in
 255 nauis uirginis et in deserto huius mundi, predicauit usque ad noctem sue passionis, dicit Apostolus, ut daret per predicationem cibum quinque milia hominibus, quinque milia annorum in mundo, a principio in Adam, etcetera. *Dicit Christus quod non irent ad castella hereticorum nec philosophorum, sed ad ecclesiam*. Item puer erat uetus testamentus, qui habebat quinque panes, id est, quinque libros legis, et duos pisces, scilicet: psalterium et
 260 librum prophetarum. Sed Christus benedixit et fregit, aperiens sensum scripturarum et ex his apostoli impleuerunt duodecim cophinos dando duodecim articulos fidei nostre, quia: «Petrus dicit: credo in Deum patrem omnipotentem; Andreas: et in Iesum Christum; Iacobus: qui conceptus est de spiritu sancto; Iohannes: passus, etcetera», et sic de aliis. Item in lege noua sunt quinque panes, unde Apostolus prima Corinthiis decimo quarto dicit: *uolo*
 265 *quinque uerba loqui, ut alios instruam*.

Primo, quid credendum, quia duodecim articulos fidei.

Secundo, quid faciendum, quia decem precepta.

Tertio, quid cauendum, quia septem peccata mortalia.

Quarto, quid timendum, quia penas inferni.

270 Quinto, quid appetendum, quia gloriam paradisi.

Duo pisces sunt qui dulcorant hos panes, scilicet: diuinitas Christi, que eternaliter natauit in undis celorum, quia diuisit aquas que supersunt; humanitas natauit in undis huius mundi. Item puer est christianus purus, qui isto tempore prope pascha debet habere quinque panes.

240-249: cf. Mt. 14, 15-16; cf. Io. 6, 5-11; cf. Mc. 8, 5. | 264-265: I Cor. 14, 19.

249-250: cf. Hug. Vic., *De Sacr.*, I, 6, 36. PL 176, 284D; cf. Petr. Lom., *Sent.*, II, 18, 5. PL 192, 688BC. | 251-252: Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, XXIV, 1. PL 35, 1593B. | 262-263: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CCXLI, 1. PL 39, 2190B.

247: Protomartyris] M, X prothomartyris. | 249: Alio] M alio. | 264: Decimo quarto] M, X decimo tertio.

275 Primus est abstinentie corporalis, quia est tempus ieiunii et absentie.

Secundus est penitentie luctualis, unde Psalmi septuagesimo nono: *cibabis nos pane lacrimarum.*

Tertius est intelligentie salutaris, quia est tempus uaccandi uerbo Dei, unde Ecclesiastici decimo quinto: *cibabit eum pane sapientie et intellectus.*

280 Quartus est eucharistie sacramentalis, quia est tempus preparationis, ad hoc, Iohannis sexto: *ego sum panis.*

Quintus est glorie eternalis, unde Luce decimo quarto: *beatus qui manducat panem in regno Dei.*

285 Iste est panis glorie celestis, quia qui sic recte preparatur in hoc mundo, hic habet gratiam et in futuro gloriam quam nobis concedat, etcetera. Amen.

276-277: Ps. 79, 6. | 279: Sir. 15, 3. | 281: Io. 6, 48. | 282-283: Lc. 14, 15.

276: Septuagesimo nono] M, X septuagesimo septimo.

SERMO SEXAGESIMVS PRIMVS ET QVINTVS IN EADEM DOMINICA QVARTA
QVADRAGESIME

<THEMA> *Habet quinque panes*, Iohannis sexto.

Originaliter recitatie autem in euangelio hodierno, etcetera.

5 Sententia est catholicorum doctorum quod quidquid pertinet ad refectionem et
conseruationem creature rationalis in sacra scriptura dicitur “panis”, quia nomine panis in
sacra scriptura uenit intelligendus omnis cibus, ut dicit sanctus Thomas, etcetera. Et cum
creatura rationalis sit in duplici differentia, quedam est pure spiritualis, ut angelus, alia est
mixta ex corporali et spirituali, ut homo, siue relectio illa sit spiritualis siue corporalis,
10 nunquam perdit nomen panis. Vnde in Psalmo septuagesimo septimo: *panem angelorum
manducauit homo*, clarum est quod loquebatur de manna, quo nutriti fuerunt in deserto quo
ad corpus corporaliter et angeli de celo spiritualiter mediante Christo, quem figurabat. Et
semper dicitur “panis” non perdendo nomen panis. In principio mundi fuerunt dati ipsi
15 Ade tamquam rectori totius mundi quinque panes pro toto mundo, sed sicut omnes
expense domus procedunt a uiro, sed ministratio uel dispensatio maxime panis pertinet ad
feminam, sic in proposito. Nam licet illi quinque panes erant dandi ipsi mundo per Adam,
nam ueniebat cum iustitia originali, que fluebat cum natura, sed quia mundus recipiebat
naturam mediante Eua, sic mediante illa debebat recipere illos quinque panes. Fuerunt illi
quinque panes isti:

20 primus cognitio Dei omnipotentis et dilectio illius super omnia.

Secundus cognitio sui ipsius.

Tertius cognitio et dilectio proximi, que mensuratur ex amore sui ipsius, unde dicitur:
diliges proximum sicut teipsum.

Quartus panis fuit gratie, quam mediante eramus Dei amici.

25 Quintus erat glorie. Sed quattuor panes priores erant comedendi in hac uita, sed quintus
sperabatur in patria, de quo pane habetur Luce decimo quarto: *dum esset Iesus in domo
cuiusdam principis sabbato manducare panem*, etcetera. Dixit: *cum facis prandium, non uoces amicos, nec
diuites, sed pauperes*, etcetera. *Tunc dixit unus ex discumbentibus: “beatus qui comedit panem in regno
Dei”*, etcetera. Erit iste panis pretiosior cunctis et alterius conditionis. Exemplum: sicut
30 laborantes in hoc seculo comedunt quater, scilicet: mane, hora tertia, hora nona et sero
quando datur cena, postea non sumitur cibus, sed aliquando datur quidam pretiosus panis
preseruans ab omni infirmitate. Sic erit ille panis in patria et sic habetur Isaie quadragesimo
nono et Apocalypsis septimo de beatis in patria: *non esuriet neque sitient amplius et non cadet
super illos sol neque ullus estus*, etcetera. Et sicut panis bis coctus est factus pretiosior cum
35 çucaro et purificatus sine omni humore et preseruatur ab omni infirmitate, sic erit ille quintus
panis in gloria, etcetera. Eua autem, que sperabatur ministrare et dispensare istos panes, per
peccatum perdidit omnes.

3: Io. 6, 9. | 10-11: Ps. 77, 25. | 23: cf. Mt. 22, 39; Mc. 12, 31; Lc. 10, 27. | 26-27: Lc. 14, 1. | 27-29: cf. Lc. 14, 12-15. | 33-34: cf. Is. 49, 10; Apc. 7, 16.

7: cf. Th. Aq., *Sup. Is.*, III, 1, p. 25.

11: Manducauit] M, X manducabit.

40 Primo, perdidit primum, scilicet: cognitionem et amorem Dei, nam cum demon dixisset illi: *cur precepit uobis Deus ne comederitis ex omni ligno paradisi? Cui mulier dixit: "de omni ligno uescimur, de isto quod est in medio paradisi precepit nobis ne comederemus nec tangeremus illud, ne forte moriamur"*. Notauit autem serpens duo ex dictis Eue.

45 Primum quia dixerat quod non erat in precepto, scilicet: *nec tangeremus illud*, et ex isto notauit serpens quod aut ipsa fuerat oblita mandati Dei aut quod non illi placebat. Nam quando aliquid apponitur in mandato ab illo qui debet illud implere, signum est quod est illi molestum, ut cum alicui precipitur quod non tangat aliquem puerum alter dicit: "ecce precipit nobis ne aspiciamus in faciem huius pueri", etcetera.

50 Secundum (quod serpens notauit ex Eue responsione) fuit quia dubitauit de morte dicens: *ne forte moriamur*. Deus autem precepit affirmatiue: *in quacumque die comederis morte morieris*, Genesis secundo. Et cum dubitatio sit media inter affirmationem et negationem, uidit demon quod mulier iam erat in media uia transgrediendi preceptum et sic dixit: *nequaquam moriemini*. Et sic Eua credidit serpenti et fuit ab eo seducta, ut dicit Apostolus prima Timothei secundo. Et sic obediuit serpenti et non Deo et sic perdidit primum panem.

55 Secundo, perdidit secundum panem, scilicet: cognitionem sui ipsius, quando dixit ei serpens: *nequaquam moriemini, sed eritis sicut dii scientes bonum et malum*, quasi per uosmetipsos, sicut Deus scit a seipso. Tunc credendo ipsa, eleuata fuit in elationem, ut dicit Augustinus.

Tertio, perdidit tertium panem, quia debebat diligere proximum sicut se et non fecit, sed procurauit ut etiam ipse peccaret, ut fecit.

60 Quarto, perdidit quartum panem gratie pro se et pro toto mundo per peccatum ipsius Ade.

Quinto, perdidit quintum panem, scilicet: glorie, quia perdita gratia per consequens perditur gloria que sine gratia non datur, etcetera. Ex quo secuta fuit fames in toto mundo, unde: *uocauit famem super terram et omne firmamentum panis contriuit*, Psalmi centesimo quarto.

65 Primo, propter deffectum panis, unde Trenorum primo dicit Hieremias: *populus gemens et querens panem*.

70 Secundo, fuit hoc propter deffectum dispensatricis, unde Trenorum quarto: *paruuli petierunt panem et non erat qui frangeret eis*. Sed Deus fecit ut paterfamilias in domo sua: uidens quod panis in domo sua male a familia dispensatur et perditur, dat clauem panis domine domus ut ipsa fideliter ministret, unde Apostolus dicit: *hic iam queritur inter dispensatores, ut fidelis quis inueniatur*, prima Corinthiis quarto. Sic Deus omnipotens dedit clauem panis domine totius mundi, scilicet: uirgini gloriose. Clauis autem fuit potestas, sicut clauis date beato Petro et omni clerico fuit potestas ligandi et soluendi, ut dicunt doctores in quarto, distinctione decima quarta. Sic clauis que fuit data uirgini Marie fuit potestas dispensandi
75 panem omnibus fidelibus.

39-41: cf. Gn. 3, 1-3. | 42: cf. Gn. 3, 3. | 48: Gn. 3, 3. | 48-49: Gn. 2, 17. | 51: cf. Gn. 3, 4. | 52: cf. I Tim. 2, 14. | 55: Gn. 3, 4-5. | 64: Ps. 104, 16. | 65-66: Lam. 1, 11. | 67-68: Lam. 4, 4. | 70-71: I Cor. 4, 2.

57: cf. Aug. Hipp., *De Gn. Ad Lit.*, XI, 42, 60. PL 34, 454AB. | 73-74: cf. Petr. Lom., *Sent.*, IV, 18, 3. PL 192, 886A; Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 18, q. 1, a. 1, p. 638.

56: Credendo] M credendom.

Sed queritur: utrum claus Petri et sacerdotum fuerint excellentiores ipsius uirginis uel econuerso? Dicendum quod claus uirginis Marie erant excellentiores clauibus sacerdotum in tribus.

80 Primo, quia potestas uirginis Marie fuit uniuersalior quam potestas data sacerdotibus, quod patet: nam quando alicui datur comissio aliquid explicandi sub certis uerbis et quod non dicat plura uerba, est strictior comissio quam illa que datur alicui generaliter, non cohartando illum ad aliqua uerba. Sic in proposito, potestas sacerdotum est cohartata ad aliqua uerba determinata, sed potestas uirginis Marie non, sed simpliciter ei fuit comissa, igitur fuit uniuersalior altera.

85 Secundo, patet quia potestas sacerdotum potuit perdi quo ad ministerium per aliquod graue delictum, sed potestas uirginis Marie non potuit perdi.

Tertio, excellit quia claus sacerdotum potuit errare, sed claus uirginis Marie nunquam. Fuit autem claus illius lingua eius, unde in Psalmo quadragesimo quarto: *lingua mea calamus scribe uelociter scribentis*. Quasi dicat: sine aliquo errore, etcetera.

90 Sed forte dices contra: quia maior fuit potentia sacerdotum quam uirginis Maria, quia sacerdotibus fuerunt date due claus, sed uirgini solum una claus.

95 Quarto, dicendum quod claus per auctoritatem solum fuerunt in Deo, cui conuenit auctoritatiue dare gratiam et gloriam, unde in Psalmo octogesimo tertio: *gratiam et gloriam dabit dominus*. Sed in sacerdotibus et in uirgine Marie fuerunt claus per ministerium, sed certe uirgini Marie date fuerunt claus sicut sacerdotibus, scilicet: claudendi et aperiendi celum. Sed propter nimiam misericordiam noluit uti nec exercere, nisi clauem dandi et aperiendi panem gratie, quia erat mater peccatorum et propter peccatores facta fuit mater Dei. Ideo totum studium suum erat ad saluandum peccatores. Nunquam enim supplicauit filium ut damnaret Iudam, qui eum uendiderat, nec crucifixo, etcetera. Hoc autem bene poterat, sed noluit, unde Bernardus in sermone de ea dicit: «data est tibi, o uirgo beata, potestas in celo et in terra, ut quodcumque uolueris ualeas impetrare. Tu es enim mater Dei et hominis, mater rei et iudicis», etcetera. Et sic uirgini date fuerunt claus ad recte dispensandum panem, et ipsa recuperauit illos quinque panes quos Eua male dispensando perdiderat.

105 Primo, recuperauit primum panem, qui erat cognitionis et amoris Dei omnipotentis super omnia. Hoc dicit in principio sui cantici, cum dicit: *magnificat anima mea dominum*, etcetera.

110 Secundum, scilicet: cognitionis suisius, habuit per humilitatem, nec fuit eleuata ut Eua, sed dixit angelo: *ecce ancilla domini*, etcetera, Luce primo. Et sic Eua fuit facta minima, uirgo Maria econuerso, unde Bernardus: «merito facta est nouissima prima, quia cum esset prima omnium se nouissimam faciebat», scilicet: per humilitatem.

88-89: Ps. 44, 2. | 93-94: Ps. 83, 12. | 106: cf. Lc. 1, 46. | 109: Lc. 1, 38.

100-102: Bernardus] *Nl.* cf. Petr. Dam., *Serm.*, XLIV. *PL* 144, 740B; cf. Pseu. Ans. Luc., *Med. Sup. Sal. Reg.*, VII. *PL* 149, 589A. | 110-111: Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, XI. *PL* 183, 436A. | 112-113: cf. MF. Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, II. *PL* 183, 430D.

91: Fuerunt] M fuernt. | 99: Damnaret] M dannaret.

Tertium panem habuit quia «copiosissima charitate sapientibus et insipientibus debitoricem se fecit et omnibus misericordie sinum aperit», etcetera, ut dicit Bernardus. Ideo dicebat ipsa: *ex hoc enim beata me dicens omnes generationes*, etcetera.

115 Quartum panem, scilicet: gratie, abundanter habuit super omnes, ideo dixit ei angelus: *ave gratia plena*, etcetera.

120 Quintum panem glorie in seipsa recepit, quia uerbum diuinum, quod est fons glorie et animam gloriosam, in se recepit, que fuit panis uiuus, nam ipse dicit: *ego sum panis uiuus, qui*, etcetera, Iohannis sexto. Figuratus in pane Sarre per tria sata, figurato, ut dicit Bernardus: «eternum, nouum et antiquum», etcetera. Hunc recepit in arca sui pretiosissimi uentris, figuratum in arca federis, in qua erant tria, scilicet: uirga, tabule et manna, etcetera. Igitur si filii famelici debent ad matrem recurrere, unde Isaie quadragesimo nono habetur: *numquid obliuisci potest mulier infantem suum?* Quasi dicat: non. Sed Eua est mater, Genesis tertio, quia mater cunctorum uiuentium et Maria mater, sed debemus ad meliorem matrem recurrere, 125 sed cum uirgo Maria fuerit sine comparatione perfectior Eua, quod patet tripliciter.

Primo, ratione fundamenti maternitatis, Eua mater quo ad naturam, Maria uirgo mater quo ad gratiam. Quanto igitur gratia excellit naturam, tanto Maria excellit Euam.

130 Secundo, patet ratione uniuersalitatatis, nam aliquando mater plus amat unum filium uel filiam quam alios, sed melior est mater que omnes filios diligit, quia: «bonum quanto communius tanto diuinius», primo Ethicorum. Sed cum Maria uirgo fuerit mater uniuersalior ipsa Eua patet, etcetera.

135 Sed dices contra: quia Eua fuit mater cunctorum uiuentium et non uirgo Maria, que fuit filia Eue. Ideo dicit Augustinus in sermone: «currat mater ad filiam», scilicet: Eua ad Mariam uirginem. Dicendum quod Maria uirgo fuit uniuersalior mater quam Eua, nam si fuit filia Eue quo ad naturam, Eua fuit filia uirginis quo ad gratiam. Eua si fuit mater cunctorum uiuentium, non tamen fuit mater ipsius Ade, qui iam uiuebat, quando Eua fuit ex eius costa formata, sed uirgo Maria fuit simpliciter mater omnium qui in mundo uiuebant.

140 Primum mater Dei, qui est fons uite, ut dicit Dauid in Psalmo tricesimo quinto: *apud te est fons uite*, scilicet: filius apud patrem. Vnde ipse dicit, Iohannis decimo quarto: *ego sum uia ueritas et uita*, et dicit iterum: *ego uiuo propter patrem*, etcetera.

Secundo, fuit mater angelorum, quia reparatrix illorum.

145 Tertio, fuit mater omnium, qui fuerunt et erunt in mundo, quia, excepta ea et filio, omnes in mundo fuerunt et erunt peccatores, ut dicit Iohannes in canonica sua prima, capitulo primo: *si dixerimus*, etcetera. Item Apostolus ad Romanos tertio: *omnes peccauerunt*, etcetera. Igitur si omnes in mundo sumus peccatores, ipsa uero mater peccatorum igitur, etcetera.

114: cf. Lc. 1, 48. | 116: cf. Lc. 1, 28. | 118: Io. 6, 51. | 122-123: Is. 49, 15. | 123: cf. Gn. 3, 16. | 139-140: Ps. 35, 10. | 140-141: Io. 14, 6. | 141: cf. Io. 5, 58. | 145: I Io. 1, 8. | Rm. 3, 9.

120: cf. MF. Bern. Cl., *De Cons.*, V, 10, 23. PL 182, 801C. | 129-130: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, I, 1, 94b10, p. 142; cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 10), lib. 4, dist. 49, q. 1, a. 1, p. 598. | 133: Augustinus] *Auctor err.* cf. Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, II, 3. PL 183, 62C.

144: Prima] M, X secunda.

150 Tertio, Marie excellentior mater ratione qualitatis, quia Eua mater crudelissima, quia ut dicit Augustinus: «prius peremit filios quam daret eis uitam», et sic dicit Augustinus, comparando matres inter se: «Eua occidendo obfuit, Maria uiuificando profuit, illa percussit, ista sanauit». Sed Maria fuit mater benignissima ratione misericordie et pietatis.

Igitur nos filii non recurramus ad Euam crudelissimam, sed ad Mariam. Eua nullum bonum potest nobis dare, sed Maria dabit nobis refectionem, quia *habet quinque panes*. Ad hanc igitur in principio sermonis, etcetera.

155 <THEMA> *Habet quinque panes*, ubi supra.

Duo sunt uidenda in presenti sermone. Prima pars erit thematis introductiua et declaratiua. Secunda erit sancti euangelii expositiua.

160 Pro introductione prime partis est notandum quod ecclesia catholica, mater nostra, anxia de salute omnium fidelium. Videns quod in toto tempore anni cotidie peccamus, regulata et recta a spiritu sancto ordinauit quod aliqua pars temporis anni recognosceremus Deum et conscientiam nostram a peccato cessando et quod daremus de tempore solum illum quod agricultores dare solent Deo, scilicet: decimam temporis precepti et primitiam. Et sic recepit quadraginta sex dies, scilicet: quadraginta simpliciter ieiunando et in sex diebus dominicis abstinendo, nam in anno sunt dies trecenti sexaginta quinque et hore quasi sex,
165 propter quas in quattuor annis apponitur dies bisextilis in anno, ut in presenti anno factum fuit. Et sic decima trecentium sexaginta dierum est triginta sex dierum, et de numero paruo et minori nulla sit mentio in sacra scriptura. Et talis est consuetudo illius: si de decima triginta sex dierum dantur decem dies, non curando de minori die, scilicet: sex dierum, et sic triginta sex dies decime et decem dierum primitie faciunt quadraginta sex dies. Et sic
170 tempus quadragessime cum diebus dominicis sunt quadraginta sex ad peragendam penitentiam deputati. Et sic ecclesia mater nostra in prima dominica in euangelio inuitauit nos ad penitentiam agendam. Exemplo principis nostri Iesu Christi, secundum tria que fecit. Primo, in desertum; secundo, ieiunauit; tertio, uicit demonem. Sic ostendit nobis exire in desertum penitentie, nam peccata in uillis et ciuitatibus communiter fuerunt comissa et
175 perpetrata.

Ideo debemus per cogitationem exire in desertum penitentie, nam desertum est uia celi que est ciuitas Dei, unde Apostolus dicit in epistola ad Hebreos capitulo decimo tertio: *non habemus hic ciuitatem manentem, sed futuram inquirimus*. Et sicut inter unam ciuitatem et aliam est uia deserti, sic inter ciuitatem terrenam et celestem est uia deserti, scilicet: penitentie. Et sic
180 etiam penitentes isto tempore pergunt ad religiones existentes in deserto, ut melius cogitent de peccatis suis.

Secundo, debemus hoc tempore ieiunare, nam ieiunium ualet ad multa maxime ad tria, ut cantat ecclesia in prefatione dicens: «qui corporali ieiunio uitia comprimis, mentem eleuas, uirtutem largiris et premia», etcetera.

185 Tertio, exemplo suo Christus ostendit nobis quod debemus uincere demonem dimittendo opera et consilia sua.

153-155: cf. Io. 6, 9. | 177-178: Hbr. 13, 14.

149: Augustinus] *Auctor err.* cf. Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, II, 3. PL 183, 62B. | 150-151: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CXCIV, 2. PL 39, 2105B. | 183-184: cf. Gre. Mag., *Lib. Sacr.*, feria IV, c. ieiunii. PL 78, 55C.

152: Nullum] M nulnum. | 161: Conscientiam] M coscientiam. | 165: 1°Anno] M annno. | 171: Inuitauit] M iinuitauit.

190 Sed forte dices: quomodo possimus uincere illum, cum dicat Iob: *non est potestas super terram*, que possit eum uincere? Dicendum quod in uirtute Christi regis nostri, qui propter nos uicit illum, nos possumus uincere, unde dicitur: «debilis est hostis, qui non uincit nisi uolentem», etcetera. Et quia tres sunt partes penitentie, scilicet: contritio, confessio et satisfactio, uiso in prima dominica de penitentia in generali, in secunda dominica ostendit nobis sancta mater ecclesia de ipsa contritione. Exemplo cuiusdam mulieris chananee, que representabat personam peccatricem, quia per contritionem reuertimur ad Deum cognoscendo peccati damna, sic ista clamabat: *miserere mei*, etcetera, quia *filia*, id est, anima mea, *male a demonio uexatur*, etcetera. In tertia dominica inuitat nos ecclesia, ad aliam partem penitentie que est confessio. Exemplo cuiusdam ceci et surdi, qui a Christo fuit sanatus, ostendens quod peccator possidetur a demone, a quo sit surdus, ut non audiat que Christus et ecclesia predicat et dicit: “stat in cecitate”, sed expulso demone clare uidet et confitetur peccata sua, etcetera. In ista quarta dominica inuitat nos ecclesia ad aliam partem penitentie, que dicitur “satisfactio”, de qua in presenti sermone est uidendum. Sed quia prima conditio satisfactionis est quod fiat de proprio, quia male satisfaceret quis de alieno, ideo primo debet fieri restitutio male ablatorum, quia (ut dicit sanctus Thomas in quarto, distinctione decima quinta, questione prima, articulo quinto, questiuncula prima, obiectione) est preambulum satisfactionis. Est autem de necessitate salutis, quia, ut dicit Augustinus et habetur decima quarta questione, sexto: «si res aliena propter quam peccatum est, reddi potest et non redditur, penitentia non agitur, sed simulatur, etcetera, quia non remittitur peccatum nisi restituatur ablatum», etcetera. Hec Augustinus in epistola ad Macedonium. Et sic secundum omnes doctores restitutio est de necessitate salutis.

210 Primo, igitur uidebimus quid est restitutio. Dicendum quod: «restitutio est in pristinum statum repositio, nam restituere est non solum presentiam rei prebere, sed etiam possessorem facere, fructusque reddere», ut habetur in libro “Plus Est”, Digestum “De Verborum Significatione”.

215 Sed queritur: quis tenetur ad restitutionem? Dicendum quod quattuor species personarum, scilicet: omnis qui habet aliquid mutuatum uel depositum uel inuentum seu damnificatum.

220 Primo, mutuarius tenetur reddere mutuum dum potest, quia sicut qui habet pecuniam tenetur dare petenti, existenti in necessitate. Et hoc de precepto, ut dicit Scotus in quarto, distinctione decima quinta dicens quod habens pecuniam sibi pro aliquo tempore inuilem, mortaliter peccat si non mutuatur indigenti petenti, quia talis facit contra preceptum nature et Christi, Luce sexto et Matthei quinto: *mutuum date*, etcetera. Secus est, si esset illi utilis ad recte et licite negotiandum, quia in tali casu nisi esset extrema necessitas non tenetur, ut est de elemosyna, etcetera.

225 Secundo, tenetur restituere depositarius et in his duobus est restituendum, dum mutuans uel depositans postulat, sed fallit pro aliquo tempore in tribus casibus: primo, si tunc illi esset nocium, ut cum mutuans uel depositans factus fuerit furiosus, si daretur illi gladius uel aliquid mutuatum uel depositatum, esset illi nocium. Sic etiam sit in ludo, quando

187-188: Iob. 41, 24. | 194-195: cf. Mt. 15, 22. | 220: Lc. 6, 35; cf. Mt. 5, 44.

189-190: cf. Gre. Mag., *Mor.*, V, 22, 11, 43. *PL* 75, 702C; cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 4), lib. 2, dist. 28, q. 1, a. 2, p. 376. | 202: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 15, q. 1, a. 5, qc. 1, p. 178. | 205-207: Aug. Hipp., *Ep.* CLIII, 6, 20. *PL* 33, 662B; cf. Gra., *Decr.*, II, 14, 6, 1. *PL* 187, 966A. | 209-211: cf. Ius., *Dig.*, I, 16, 22, p. 910. | 217: cf. Dun. Scot., *In Lib. Sent.* (vol. 18), IV, dist. 15, q. 2, p. 259.

192: Contritione] M conuictione. | 193: Contritionem] M conuictionem. | 213: Species] M speties. | 225: Furiosus] X fueriosus.

uerisimiliter perderet illa bona, sed debet tempus spectare; secundo, si bona illius qui mutuauit uel depositauit fuerint publicata; tertio, si illa res fuerit furtiua.

230 Tertio, tenetur restituere inuentor nisi fuerit aliquid parui momenti uel aliquid derelictum, ut patet decima quarta, questione quinta, capitulo: «si quid inuenisti et non reddidisti, rapuisti», et est Augustini. Si autem inueniens, nescit cuius sit, tenetur facere denuntiare publice et, si non comparet cuius sit, erogabit in pauperes, secundum Hostiensem, uel si ipse est pauper, retinebit auctoritate episcopi uel sui confessoris et orabit pro illo cuius erat res illa, etcetera.

235 Quarto, damnificans tenetur ad restitutionem, ut latro, fur et raptor, etcetera. Debet fieri restitutio de tribus, scilicet: de persona, de bonis spiritualibus et de temporalibus.

Primo, de persona sicut de uerberatione, mutilatione membri, de morte et homicidio, etcetera. Restitutio autem in homicidio et in predictis non potest fieri recte, nisi arbitrio boni uiri, et ut dicit Bonauentura, in talibus sunt due regule seruande.

240 Prima, quod qui totaliter satisfacere non potest tenetur in quantum potest, ut notat Richardus in quarto, distinctione decima quinta, articulo quinto, questione tertia. Et idem Richardus, ubi supra, dat aliam regulam, scilicet: quod «quando restitutio non potest fieri secundum damnum datum, quod debet fieri arbitrio boni uiri», etcetera. Vnde in homicidio est restitutio faciendam secundum Scotum in quarto, distinctione decima quinta, quod talis
245 tenetur totam suam uitam expendere contra infideles. Et ratio est, quia cum priuauerit illum uita et ipsum resuscitare non potest, debet igitur dare totam uitam suam in seruitio illius, qui ipsum resuscitare potest, qui est Deus, et sic exponere illam contra infideles et hereticos, etcetera, in fauore fidei Iesu Christi. Si autem non est in tali dispositione, ut hanc peregrinationem faciat. Debet et tenetur toto tempore uite sue orare pro anima occisi et
250 ultra hoc tenetur sustentare lesos quantum potest arbitrio boni uiri, et hoc intelligitur de patre et matre, uxore et filiis suis, etcetera, ad tantam utilitatem quantam illis prestabat. Declara hoc latius. Hoc intelligitur nisi illum occidisset causa sue deffensionis, quia in tali casu non tantum tenetur restituere. Hoc idem dicitur de mutilatione membri; considerabitur in istis etas persone et ars et lucrum, etcetera. Hoc secundum Scotum et
255 Richardum in quarto, distinctione decima quinta.

Secundo, de bonis spiritualibus, ut de potentiis, habitibus et fama.

Primo, de potentiis, ut si lesit aliquem in intellectu uel memoria uel in libero arbitrio, etcetera, ut dicit Bonauentura in secundo, distinctione uicesima quinta, articulo primo, questione quarta, prime partis, priuando usum talium, ut dando poculum et aliquid tale quo
260 ad mentem aliquem redderet. Ideo satisfacere tenetur quantum potest arbitrio boni uiri, ac si illum interficeret.

Item secundo, de habitibus, si lesit, ut dicit Scotus, ubi supra, debet fieri restitutio: «ut si induxit ad peccatum hominem uel mulierem suadendo, blandiendo, rogando», etcetera,

230-231: Aug. Hipp., *Serm.*, CLXXVIII, 8. *PL* 38, 965B; cf. Gra., *Deer.*, II, 14, 5, 6. *PL* 187, 962B; cf. Th. Aq., *S. Tb.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 66, a. 5 ad 2, p. 429. | **233:** cf. Hen. Seg., *S. Aur.*, II, 13, col. 479sq. | **239:** cf. Bon., *Sent.* (vol. 4), IV, dist. 15, a. 2, q. 4, pp. 375-376. | **242-243:** cf. Ric. Med., *Sup. Sent.* (vol. 4), IV, dist. 15, a. 5, q. 3, p. 219. | **244:** cf. Dun. Scot., *In Lib. Sent.* (vol. 18), IV, dist. 15, q. 3, pp. 360sq. | **254-255:** cf. Dun. Scot., *In Lib. Sent.* (vol. 18), IV, dist. 15, q. 3, pp. 365sq; cf. Ric. Med., *Sup. Sent.* (vol. 4), IV, dist. 15, a. 5, q. 4, p. 220. | **258:** cf. Bon., *Sent.* (vol. 2), II, dist. 25, a. 1, q. 4, pp. 619-621. | **262-263:** cf. Dun. Scot., *In Lib. Sent.* (vol. 18), IV, dist. 15, q. 3, p. 360.

260: Ad mentem] M amentem.

265 multo magis quis tenetur ad restitutionem quam in bonis temporalibus, ut patet sexto, questione prima, “Sunt plurimi”. Ideo debet doctrina, auxilio, consilio, oratione et huiusmodi laborare, per se uel per alium, ut a peccato reducat uel reuocetur.

Tertio, de fama tripliciter.

270 Primo, si lesit aliquem in fama compulsus in iudicio per iuramentum, tenetur ueritatem dicere. Si fuerit persona que possit et teneatur dicere, dum dicat ueritatem, et in isto casu non tenetur ad restitutionem.

Secundo, si lesit aliquem in fama false dicendo, tenetur restituere per se uel per alium coram eisdem uel multis personis dicendo falsum dixisset, etcetera.

275 Tertio, si uere reuelauit infamiam alicuius extra iudicium, debet coram eisdem reddere famam, quia non iuridice dixit, ut ecclesia precepit. Sed non debet dicere se falsum dixisse, quia esset mendacium et infamaret seipsum, sed debet hoc facere per aliqua uerba dicendo se male dixisse, de tali uel non bene locutum fuisse, etcetera, ut dicit sanctus Thomas in secunda secunde, questione sexagesima secunda, articulo secundo ad secundum.

280 Tertio, debet fieri restitutio de bonis exterioribus male acceptis, ut sunt fures, latrones, raptores, usurarii, etcetera, et in isto casu concurrunt nouem conditiones personarum, scilicet: tres ante casum, tres in actu casus et tres post casum perpetratum.

Primo, ante casum est precipiens uel iubens. Secundo, consilians. Tertio, consentiens.

Secundo, in actu et in facto sunt tres. Primo, persona faciens ut latro. Secundo participans uel asocians; tertio non prohibens uel non obstans.

285 Tertio, post factum sunt tres. Primo, receptans. Secundo, non manifestans. Tertio, non propulsans, etcetera.

Dicamus igitur aliquid de quolibet istorum.

Primo, omnes iubentes damnum fieri proximo, si ex sua iussione damnum secutum est et aliter non fuisset, tenetur ad restitutionem insolidum.

290 Secundo, dantes consilium, ut fiat damnum uel quod non fiat restitutio, si fuerit efficax, quod aliter non fuerit tenetur, etcetera.

Tertio, consentiens, ut patet secunda, questione prima, capitulo “Notum sit” et Apostolus: «agentes et consentientes pari pena puniuntur», ad Romanos primo capitulo.

Quarto, persona principalis in furto, ut latro.

Quinto, participans cum illo, ut ille qui fuit socius in crimine latrocinii, etcetera.

295 Sexto, non obstans si potest, ut patet in capitaneis gentis armorum.

292: cf. Rm. 1, 32.

265: cf. Gra., *Decr.*, II, 6, 1, 11. PL 187, 730C. | 276: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 62, a. 2, p. 398. | 291: cf. Gra., *Decr.*, II, 2, 1, 10. PL 187, 588A. | 292: cf. Gra., *Decr.*, II, 17, 4, 5. PL 187, 1062C.

Septimo, receptator, ut sunt uarones qui in suis locis receptant latrones ne fiat iustitia de eis, tales tenentur in solidum ad restitutionem, ut patet undecimo, questione tertia, “Qui consentit”.

300 Octauo, non manifestans rem furtiuam, maxime si a iudice requiritur cum iuramento, etcetera.

305 Nono, non propulsans ex officio, ut sunt reges et principes, gubernatores et omnes habentes officium iustitie. Si propter eorum negligentiam pululant latrones, de ablatiis tenentur ad restitutionem, ut dicit sanctus Thomas, secunda secunde, questione sexagesima secunda, septimo capitulo, tertio. Ratio sua est: «quia redditus illorum sunt stipendia, ut conseruent iustitiam» et puniant malefactores. Inter omnes sunt usurarii, sed de istis latius dicemus in alio sermone.

310 Sed queritur: utrum restitutio sit facienda in continenti, quando quis potest uel poterit differri usque ad finem uite, cum sit preceptum affirmatiuum? Dicendum quod quilibet tenetur immediate dum potest, quia ut dicit Scotus in quarto, distinctione decima quinta, preceptum de restituendo licet uideatur affirmatiuum, tamen cadit sub illo precepto negatiuo: *non furtum facies*, Exodi uicesimo. Sed precepta negatiua obligant et pro semper et ad semper, et hoc est idem cum dicto. Sanctus Thomas dicens quod: «sicut accipere rem alienam est contra iustitiam, ita et detinere eam», secunda secunde, questione sexagesima secunda, octauo, obiectione. Hoc idem habetur in capitulo “Sepe contingit” de restitutione expoliatorum. Ideo totiens moraliter peccat quis quotiens scit et potest se debere restituere proximo et non uult. Ex quo patet quod talis non potest nec debet absolui, quia est in continuo peccato et in proposito, etcetera. Allegant et assignant tres rationes isti.

Prima est quod satis est ante tempus mortis sue restituere. Et si fuerint preuenti morte, precipere suis heredibus ut restituant.

320 Secunda ratio sua est inopia: dicunt quod si omnia deberent restituere, nil remaneret pro se uel pro uxore et filiis, etcetera.

Tertia ratio est incertitudo, quia a tot receperunt quod ignorant, cui sit restituendum, et sic quod esset impossibile restituere. Et cum Deus non precipiat impossibile, sequitur, etcetera.

325 Sed prima istarum rationum iam soluta est, quia in continenti tenetur, non est sic de aliis peccatis que per contritionem tolluntur. Nam sufficit illam habere ante obitum suum, sed non satisfacere dum potest est nouum peccatum, nec debet heredibus precipere, quia si ipse in uita sua non fecit, nec illi facient. Et si faciunt, tardabunt in faciendo, et interim patietur saltem in purgatorio, etcetera.

330 Secunda ratio etiam non ualet, quia si simpliciter est impotens ad restituendum, excusatur, si semper habet firmum propositum restituendi, sed debet per se uel per interpositam personam petere tempus. Sed si est impotens secundum quid, debet aliquo modo satisfacere secundum suam possibilitatem, et si ipse est consitutus in necessitate, maior est necessitas illius a quo abstulit. Debet enim limitare statum et pompam sue domus, nam si

311: Ex. 20, 15.

297-298: cf. Gra., *Decr.*, II, 11, 3, 100. *PL* 187, 875C. | 304-305: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 62, a. 7, p. 404. | 309: cf. Dun. Scot., *In Lib. Sent.* (vol. 18), IV, dist. 15, q. 2, p. 328. | 312-313: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 62, a. 8, p. 405. | 314: cf. Gra., *Decr.*, II, 2, 3, 23. *PL* 187, 615A.

335 creuit pompa ex bonis ablatis. Ratio est quod minuatur ad restituendum, quia ut dicit sanctus Thomas, restitutio est tante necessitatis quod preferitur subuentioni parentum, nisi essent in extrema necessitate. Hoc habetur secunda secunde, questione tricesima prima et tricesima secunda et sexagesima secunda, etcetera.

340 Tertia ratio etiam non ualet, quia facta diligentia sufficienti, si non reperitur cui sit restituendum, secundum omnes doctores, male ablata debent erogari pauperibus. Et quia non sufficit diligentia ad hoc: ut omnia capta reperiantur certa, sed nullus est qui non habeat aliquid incertum, ut sunt falsarii monete et sunt tondentes illam uel scientes pecuniam esse falsam, etcetera. Item falsificantes mercantias. Item falsificantes pondera uel mensuras, etcetera. Et si in istis non potest persona certa reperiri cui sit restituendum,
345 multo minus in usuris, in quibus sunt infiniti defraudati.

Sed forte dices: quod ex hoc sequitur quod potissima pars restitutionum sit in usuris, ideo sermo prolixius debet ex his fieri? Dico quod est uerum et pro nunc est in his silendum, quia, ut dixi, maxima pars damnatur ex his.

350 Sed dices: cum omnes leges abominentur hoc peccatum et tantas penas illi imponant, que est causa quod tantum creuit in ueteri testamento et etiam hodie in nouo? Dico quod triplex causa reperitur. Prima ex parte persone recipientis mutuuum usurarum; secunda ex parte irreuerentium; tertia ex parte confitentium.

Primo, ex persona usuraria est cupiditas inordinata ex parte anime.

355 Secunda ex parte corporis est otium sine labore, nam peccatum originale contraximus et tributum illius soluere nolumus, quod est labor, unde ipsi Ade dictum fuit post peccatum: in *sudore uultus tui uesceris pane tuo*, Genesis tertio. Isti uero panem suum non comedunt sed alienum, et etiam sine sudore, nam usurarii uadunt per ciuitatem cantando, equitando; pauper uero laborat flendo. Ille uestitus ex serico, iste nudus sine panno, ille satiatus pretioso cibo, iste ieiunus sine pane, etcetera.

360 Tertia est ex qua ista duo proueniunt, scilicet: falsa extimatio hominum, qui plus extimant diuitias quam uirtutes, nam diuites honorantur; pauperes uero despiciuntur. Honorantur magnates in dignitatibus constituti; humiles despiciuntur, licet sint uirtuosi et illi uitiosi, etcetera. Et sic plus honorant diuitias et uestes quam uirtutes et colunt numos pro Deo, quia super omnia diligunt, unde Vuersificator dixit: “in terra summus, rex est hoc
365 tempore nummus”, etcetera. Ideo dicit Apostolus quod *auaritia est simulachrorum seruitus*, ad Colossenses tertio. Ideo omnia predicta proueniunt ex inordinata cupiditate, ideo ait Apostolus prima ad Timotheum sexto, quod: *radix omnium malorum est cupiditas*, etcetera.

Secundo, causatur ex interuenientibus, ut sunt personete, cursores, etcetera.

370 Tertio, ex officialibus Christi, scilicet: ex iudicibus, episcopis, uicariis generalibus, aduocatis, procuratoribus et notariis et etiam testibus. Omnes isti in aliquo casu tenentur ad restitutionem usurarum. Item ex confessoribus male absolutionem dantibus. Vide hoc et extende latius ut debet, etcetera. Et sic patet quod restitutio est necessaria et debet precedere satisfactionem.

356: Gn. 3, 19. | 365: Col. 3, 5. | 367: I Tim. 6, 10.

336: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 31, a. 3, p. 216; q. 32, a. 5, p. 224; q. 62, a. 2, p. 397.

375 Secundo, uidendum est de satisfactione, de qua tria sunt uidenda. Primo, quid est; secundo, quot sunt eius partes; tertio, que illarum partium est excellentior et potior. Sed est notandum pro primo quod satisfactio sumitur dupliciter. Vno modo large; alio modo stricte.

380 Large sumendo satisfactionem: quelibet pars penitentie dicitur “satisfactio”, siue sit contritio siue confessio. Exemplum: si quis aliquem offendit et dicit intra se: “uolo satisfacere ei”, et uadit ad eum et dicit: “penitet me fecisse hoc et etiam dico uobis quod pluries uolui uos damnificare”, etcetera. Hic dolor erat contritio et reuelatio delicti est ipsa confessio igitur, etcetera. Et sic definitur ab Anselmo dicente quod: «satisfacere est debitum honorem Deo reddere».

385 Secundo modo sumitur stricte pro tertia parte penitentie, et hec, si est uera et perfecta, debet habere duo. Primo, ut soluat pro peccatis iam perpetratis; secundo, ut refrenetur quo ad peccata futura. Et secundum primum definitur ab ipso sanctus Bonauentura in quarto, distinctione decima sexta dicens quod satisfactio est solutio pene debite pro peccato comisso, sed secundum culpam futuram definitur ab Augustinus in libro De Vera Penitentia dicens quod: «satisfactio est peccatorum causas excidere nec earum sugestionibus aditum indulgere», habetur de Penitentiiis, distinctione tertia, capitulo “Satisfactio”.

395 Sed dices forte: cum satisfacere sit “facere satis”, licet condigna satisfactio possit fieri respectu iniurie proximi, sed non potest fieri respectu Dei. Nam offensa Dei est infinita et operatio nostra est finita, igitur, etcetera. Dicendum quod hec satisfactio considerando operationem nostram non potest esse condigna respectu offense quo ad Deum, unde dicit Apostolus: *non sunt condigne passionis huius temporis, ad futuram gloriam que reuelabitur in nobis*, ad Romanos octauo. Et licet non sit hec satisfactio condigna, est tamen congrua, quod patet tripliciter.

400 Primo, ex parte peccatoris, quia dat quod potest et non obligatur ad impossibile. Sed facere operationem infinitam est impossibile, igitur, etcetera.

Secundo, patet ex parte Dei illud acceptantis, ex nimio amore uel charitate, postquam facit quod in eo est et hec est gratiam quam illi dat, etcetera.

405 Tertio, patet ex parte meriti Christi. Nam cum sacramenta habuerit uirtutem et efficaciam a passione Christi, in qua fuit meritum infinitum, quod defficit in nostra operatione suppletur a merito Christi infinito, etcetera. Exemplum de paupere qui obligatur ad dandum talentum: si facit quod in eo est et tantum dare non potest, rex misericors illud acceptat et de suo thesauro quod defficit supplet, etcetera.

410 Sed forte dices quod cum meritum Christi fuerit infinitum, igitur pro omnibus satisfacit, non solum pro peccatoribus christianis, sed etiam pro infidelibus. Dicendum quod pro omnibus quo ad sufficientiam, sed non quo ad efficaciam, quia non gaudet de merito Christi nisi qui Christo incorporatur per baptismum et alia sacramenta. Sicut non gaudet priuilegio ciuitatis Cesaraguste, nisi qui incorporatur ciuis in ea. Et sic operationes infidelium non acceptantur a Deo, quia non faciunt quod in eis est. Et sic non sunt in gratia regis eterni, nec illis communicat suum meritum, etcetera.

396: Rm. 8, 18.

382-383: Ans., *Cur Deus Ho.*, I, 11. PL 158, 376B. | 386: cf. Bon., *Sent.* (vol. 4), IV, dist. 16, par. 1, a. 1, q. 1, p. 364-365. | 389-390: cf. MF. Gra., *Decr.*, II, 33, 3, 3. PL 187, 1594B.

415 Secundo, queritur: quot sunt partes satisfactionis? Dico quod sunt tres, scilicet: oratio, ieiunium et elemosyna. Sed opera spiritualia misericordie reducuntur ad orationem sed ad ieiunium reducuntur omnia opera penalia, ut sunt uigilie, discipline et peregrinationes, etcetera. Ad elemosynam reducuntur omnia opera misericordie corporalis. Quod autem non sint plura patet tripliciter.

420 Primo, quo ad radices peccatorum, nam ista sunt reperta ad erradicandum peccata, sed cum sint tres radices peccatorum, unde prima Iohannis secundo: *omne quod est in mundo aut est concupiscentia carnis aut concupiscentia oculorum aut superbia uite*, et sic contra superbiam est oratio, quam inclinamur ad terram; contra luxuriam est ieiunium; contra auaritiam est elemosyna.

425 Secundo, patet quod sunt tres secundum bona offensa, quia per peccatum primo offendimus Deum, reducimur per orationem. Secundo, offendimus proximum, reducimur per elemosynam. Tertio, nos ipsos et hoc per ieiunium.

Tertio, hoc patet per bona perdita per peccatum, perduntur bona anime et propter hoc est oratio. Secundo, perduntur bona nature et ad hoc est ieiunium. Tertio, bona fortune et ad hoc est elemosyna. Et sic patet quod non sunt nec possunt esse nisi tres partes satisfactionis.

435 Secundo, queritur: que istarum partium est potior et excellentior ad satisfaciendum? Dico quod elemosyna est istarum potissima secundum omnes doctores. Primo, elemosyna uirtualiter alia continet. Primo, continet orationem, quia obligat pauperem ad orandum pro te. Patet in elemosyna data sacerdoti pauperi, quia in missa orat pro te, quia stipendium datum in missa non datur in pretium, sed in elemosynam.

440 Ex quo patet quod clericus diues non debet pretium in missa sumere et si sumit debet pauperibus erogare. Item elemosyna orat pro te coram Deo, unde Ecclesiastici uicesimo nono habetur: *conclude elemosynam in sinu pauperis, ipsa enim orabit pro te ab omni malo*, etcetera. Exemplum: si pauper supplicat aliquem militem ut recordetur de causa sua coram rege et, ut non obliuiscatur, dat illi anulum uel in digito filum, quotiens uidet filum uel anulum recordatur de facto illius pauperis. Sic in proposito, elemosyna est sicut signum ante Deum et cotidie orat pro peccatore.

445 Item patet quod elemosyna uirtualiter contineat alia, quia oratione ordinamur in Deum, elemosyna in proximum, per ieiunium in nos ipsos. Hec omnia operatur elemosyna, si datur propter Deum proximo, quod non facit ieiunium, etcetera.

450 Item patet quod elemosyna prefertur ieiunio et uirtualiter continet illud, nam dum das elemosynam minuis cibum tuum. Item pauper ieiunat pro te, quia tenetur ieiunare, si habet sufficienter cibum hora cene et si dum tu das illi elemosynam es causa sui ieiunii et sic ieiunat pro te.

Item patet quod in ieiunio includitur elemosyna, nam non debes ieiunare, ut dixeris, ut faciunt auari, quia semper ordinarium domus debet regulariter expendi. Sed quod tu non comedis, debes dare pauperi. Et sic patet quod elemosyna prefertur aliis partibus.

421-422: I Io. 2, 16. | 439: Sir. 29, 15.

418: Ad] M Ade.

455 Sed forte queres: utrum facere elemosynam si de precepto uel solum de consilio?
Dicendum quod ex multis tam in ueteri testamento quam in nouo patet quod est de
precepto, unde Luce undecimo: *date elemosynam*, etcetera.

460 Si dicis si esset de precepto ad illud omnes obligarentur, sed multi sunt qui non habent,
quod dent et est impossibile dare, sed: «qui dixerit Deum impossibilia precepisse, anathema
sit», dicit Hieronymus, igitur, etcetera. Dicendum quod nullus est impotens ad dandum,
465 quia si bona temporalia non habet, semper tamen habet aliquod spirituale et potest
consulere et consolari. Et etiam dando spiritualia aliquando, etiam dat temporale, ut orando
pro paupere et dicendo illi: “Deus te adiuuet”, est causa quod alius det illi denarium,
etcetera, unde habetur secunda Iohannis tertio: *qui uiderit fratrem suum in necessitate et clausurit*
470 *uiscera*, etcetera, *quomodo charitas Dei manet in eo*, etcetera? Et sic non dixit “clausurit bursam”,
quia in illa tunc nihil habet, sed debet aperire uiscera misericordie consolando et orando, ut
diximus. Et isto modo quilibet potest elemosynam dare, etiam filiis et filiabus suis, etcetera,
unde Ecclesiastici quarto habetur: *declina pauperi sine tristitia aurem tuam et responde ei in pacifica*
mansuetudine, etcetera.

470 Sed dices: postquam est de precepto dare elemosynam, queritur: cui est danda?
Respondetur quod omnibus est danda elemosynam, sed preferendi sunt tres conditiones
hominum. Primo, illi qui sunt in extrema necessitate; secundo, inter istos est danda
melioribus; tertio, inter istos est danda magis propinquis.

475 Hoc patet primo quod magis pauperibus sit danda, patet, unde dicit Christus: *cum facis*
conuiuuium, uoca pauperes et debiles, Luce decimo quarto. Vnde Tobie quarto: *panem tuum cum*
esurentibus et egenis comedetis. Figura quarto Regum quarto de Heliseo, quia quamdiu fuerunt
uasa uacua, manauit oleum, dum autem plena non plus exiuit, unde Ambrosius dicit:
«pauperibus non diuitibus elemosyna danda est, fudit potius qui mittit in pleno, illud
proprie seruatur quod uasis uacuis reconditur», etcetera.

480 Secundo, sunt preferendi boni, unde Ecclesiastici duodecimo: *benefac iusto et inuenies*
retributionem magnam. Ibidem habetur: *da bono et ne recipias peccatorem, benefac humili et ne dederis*
impio.

485 Tertio, cum his conditionibus sunt preferendi propinqui et consanguinei, quia ad istos
magis obligamur, unde Hieronymus: «da elemosynam pauperibus, non locupletibus, non
superbis, da quo necessitas sustentetur, non quo augeantur opes». Ex quo patet quod non
est locus aptior ad dandam elemosynam, in quo reperiantur omnes iste conditiones, quam
hoc hospitale Beate Marie Gratie, nam quo ad primum, in eo est extrema necessitas, quod
patet tripliciter. Primo, propter paucitatem reddituum; secundo, propter multitudinem
receptorum pauperum. Nam in altero hospitalium solum recipiuntur pauperes, in altero
infirmi et debiles, in alio pueri et in alio innocentes, sed in isto omnes isti recipiuntur, ex
490 qualibet prouincia et regno; tertio, urget necessitas, quia clauduntur uene misericordie in
hoc regno et ciuitate, unde ait Apostolus, secunda ad Timotheum tertio: *hoc autem scito, quia*
in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa et erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi,

456: Lc. 11, 41. | 463-464: II Io. 3, 17. | 467-468: Sir. 4, 8. | 473-474: Lc. 14, 13. | 474-475: Tb. 4, 17. | 475:
cf. IV Reg. 4, 5. | 479-481: Sir. 12, 2-6. | 491-492: II Tim. 3, 1-2.

458-459: cf. Hier., *Dia. Adv. Pel.*, II, 11. *PL* 23, 546A; cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 4), lib. 2, dist. 28, q. 1, a. 3, p.
382. | 477-478: cf. MF. cf. Cas., *Var.*, XII, 27. *PL* 69, 877CD; cf. Io. Chrys., *De Ele.*, 3. *PG* 51, 265D; cf.
Ambr., *Exp. Ev. Sec. Lc.*, IV, 6. *PL* 15, 1614A. | 483-484: Hier., *Ep.*, LXVI, 8. *PL* 22, 643C.

467: Declina] M declinam. | Pacifica] M pascifica. | 474: Decimo quarto] M, X decimo tertio.

etcetera. Nunc instant ista tempora, quia: *nos sumus in quos fines seculi deuenerunt*, ut idem Apostolus dicit prima Corinthiis decimo.

495 Secundo, in isto sunt boni quasi omnes, nam in isto sunt sacerdotes cotidie celebrantes pro benefactoribus domus, qui in receptione et in introitu domus, secundum ordinationem domus, confitentur peccata sua et recipiunt corpus domini. Item ibi sunt innocentes sine peccato. Item ibi sunt pueri et infantes, qui, cum moriuntur, ad celum euolant et sunt sancti orantes pro benefactoribus. Et sic ibi dantes elemosynam habent a multis suffragia. Vnde
500 Hieronymus dicit: «non memini me legisse mala morte mortuum, qui libenter opera charitatis exercuit, habet enim multos intercessores et impossibile est preces multorum non exaudiri», etcetera.

Tertio, ratione consanguineitatis, nam nullus posset dicere quod non habet hic aliquem consanguineum, cum cotidie sint quingenti pueri ad nutriendum. Et sic patet quod
505 elemosyna hic data est magne utilitatis danti, etcetera. Hoc autem tangitur in euangelio hodierno, nam ad exemplum nostum Christus ascendit desertum penitentie, in quo fuerunt tres partes penitentie nobis ostense. Prima, orationis in sermone quem Christus fecit; secunda de ieiunio, quia erat iam hora tarda et non manducauerant; tertia de elemosyna, quia noluit Christus ut irent ad ciuitates et uillas, sed dixit: *date uos illis manducare*. Extende
510 latius et applica. Sed nota quod apostoli impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum, que significant duodecim proprietates elemosyne, scilicet: tres iustorum, tres peccatorum, tres ante exitum a mundo et tres post mortem.

Prima est quod elemosyna orat pro omni necessitate ad dominum, unde Ecclesiastici uicesimo nono capitulo dicitur: *conclude elemosynam in sinu pauperis et hec pro te exorabit ab omni malo*, etcetera.
515

Secunda est quod multiplicat temporalia, unde Prouerbiorum uicesimo octauo: *qui dat pauperi non indigebit*, etcetera. Item Gregorius in Dialogo dicit: «substantie per hoc quod pauperibus distribuuntur multiplicantur» et dat exemplum in Bonifacio. Vide hoc, etcetera. Hoc enim habetur Prouerbiorum undecimo et uicesimo octauo et Ecclesiastici tricesimo
520 quinto.

Tertia est quod obstat peccans, Ecclesiastici tertio: *elemosyna resistit peccatis*, etcetera.

Quarta est quod liberat a peccatis factis, unde Danihelis quarto: *peccata tua elemosynis redime*, etcetera. Ecclesiastici tertio: *sicut aqua extinguit ignem sic elemosyna peccatum*. Item Luce undecimo: *date elemosynam et omnia munda sunt uobis*. Item Tobie quarto: *elemosyna ab omni peccato et a morte liberat*.
525

Quinta Deum placat et facit propiciam.

Sexta impetrat quod petit, unde Isaie quinquagesimo octauo: *frange esurienti*, etcetera. *Tunc inuocabis et dominus exaudiet*.

493: I Cor. 10, 11. | 509: cf. Mt. 15, 16. | 514-515: Sir. 29, 15. | 516-517: Prv. 28, 27. | 519: cf. Prv. 11; cf. Sir. 35. | 521: Sir. 3, 33. | 522-523: Dn. 4, 24. | 523: Sir. 3, 33. | 524: Lc. 11, 41. | 524-525: Tb. 4, 11. | 527-528: Is. 58, 7-9.

500-502: Hieronymus] *Auctor err.* cf. MF. Pseu. Aug. Hipp., *Serm. Ad Fr. In Er.*, XLIV. PL 40, 1319C. | 517-518: Gregorius] *NI.* cf. Iac. Var., (1760) *Serm. Aur.* (vol. 1), Dom. VII post trinitatem, III, p. 200.

516: Vicesimo octauo] M, X decimo octauo. | 523: Ignem] M ingem.

530 Septima elemosyna preseruat a morte mala, unde Hieronymus: «non recolo me legisse mala morte mortuum eum qui libenter exercuit opera charitatis», inter que precipuum est elemosyna.

Octaua, dat *fiduciam* bonorum, etcetera, Tobie quarto.

Nona, dat securitatem in finali iudicio, unde Psalmi quadragesimo: *beatus qui intelligit*, etcetera, *in die mala*, scilicet: iudicii, *liberabit eum dominus*.

535 Decima liberat a purgatorio, patet nam inter suffragia habet principatum.

Vndecima ista mediante, dum misericors ascendit in celum exeunt ei obuiam pauperes et recipiunt eum, unde Luce decimo sexto: *facite uobis amicos de mamona iniquitatis*, etcetera, *ut recipiant uos in eterna tabernacula*.

540 Duodecima *elemosyna dat uitam eternam*, patet Tobie duodecimo. Omnia ista proueniunt a charitate et misericordia Iesu Christi, unde dicit: *beati misericordes quoniam misericordiam consequentur*, Matthei quinto. Ideo habetur in euangelio: *est puer unus hic qui habet quinque panes ordeaceos*. Fuerunt quinque uulnera, quasi quattuor riuli misericordie, qui egressi fuerunt a principali fonte cordis Christi. Figura Genesis secundo: *fluuius oriebatur de loco paradisi, diuisus in quattuor*, etcetera. Vnde omnia dedit nobis, quod patet per totum sanguinem dedit a
545 corde. Vnde: *per uiscera misericordie Dei nostri*, etcetera, Luce primo. Item dat nobis sufficientiam dandi, Apostolus dicit: *non enim donabit nobis omnia bona cum illo?*, scilicet: patri, ad Romanos octauo. Item fuit nobis exemplum, unde apostolis dicit: *uidete manus meas et pedes meos*, ut considerarent uulnera et sanguinem datum pro nobis. Et ut uiderent quod in fonte cordis nihil remansit sanguinis, dixit Thome: *infer manum tuam in latus meum*, etcetera.
550 Hoc fecit ut uinceret ingratos et crudeles, qui ex his que ab ipso acceperunt modicum, etiam panis, nolum pauperibus erogare, etcetera.

Sed dicunt aliqui: si daret nobis panes dulces et sapidos, bene esset, sed sunt ordeacei et asperi. Dicit enim domina delicata: “uere ego non possum mane surgere ad sermonem, quia in nocte non possum dormire. Item non possum ieiunare ad hoc ut dormiam”.

555 Item: “quomodo per elemosynam dabo substantiam meam, quam cum tanto labore acquisiui? Certe omnia ista sunt aspera”. Dicendum quod ideo Christus non tibi dedit solum panes ordeaceos, sed dedit tibi duos pisces, ut his mediantibus panes dulcorarentur.

560 Primus piscis est timor penarum inferni et purgatorii, que sine comparatione sunt magis aspera. Figura huius habetur Tobie sexto capitulo: cum esset Tobias percussus cecitate et qui ueniebant per coniugium ad Sarram cum inordinata concupiscentia, precepto angeli Tobias iunior accepit piscem et abstraxit ab illo cor et fel, quibus mediantibus sanatus fuit pater a cecitate et Sarra ab improperio uirorum suorum. Tobias est homo cecus in uoluptatibus huius mundi et uiri Sarre sunt qui uiuunt secundum concupiscentiam huius mundi. Igitur cor positum inter carbones est qui considerat amaritudinem penarum. Que
565 felle significantur et ponitur in corde et in igne charitatis Christi. Tunc christianus hec considerans surgit a somno, ieiunat, dat substantiam suam pro Christi amore.

532: Tb. 4, 12. | 533-534: Ps. 40, 2. | 537-538: Lc. 16, 9. | 539: Tb. 12, 9. | 540-541: Mt. 5, 7. | 541-542: Io. 6, 9. | 543-544: Gn. 2, 10. | 545: Lc. 1, 78. | 546: Rm. 8, 32. | 547-548: Lc. 24, 39. | 549: Io. 20, 27. | 559: cf. Tb. 6, 5.

529-530: Hieronymus] *Auctor err.* cf. Pseu. Aug., *Serm. Ad Fr. In Er.*, XLIV. PL. 40, 1319C.

536: Obuiam] M obuiam. | 537: Mamona] M mammoua. | 546: Donabit] M donanit, X donauit.

570 Secundus piscis est spes glorie eterne, de quo habetur Matthei decimo septimo, ubi habetur quod: *cum esset Iesus cum discipulis suis Capharnaum, uenerunt qui didragmam accipiebant ad Petrum et dixerunt ei: "magister uester non soluit didragmam",* etcetera. Et dixit Iesus Petro: "*uade ad mare*", etcetera, "*tolle piscem et aperto ore eius inuenies staterem et illum sumens, da eis pro me et te*". Spiritualliter denarius propter rotunditatem significat beatitudinem, Christus soluit pretium et tributum in persona propria pro nobis et pro Petro, qui erat caput ecclesie et omnium fidelium.

575 Et sic patet quod isti duo pisces, scilicet: consideratio et timor penarum inferni, et spes uite eterne, dulcorant quinque panes penitentie, quibus mediantibus recipitur gloria, quam nobis concedat ille Dei filius, qui cum patre et spiritu sancto uiuit, triumphat et regnat per omnia secula seculorum. Amen.

568-570: Mt. 17, 23-26.

SERMO SEXAGESIMVS SECVNDVS ET PRIMVS IN DOMINICA PASSIONE

<THEMA> *Declina a malo et fac bonum*, Psalmi tricesimo sexto.

Originaliter uerbum, etcetera.

5 Vna de singularitatibus et perfectionibus religionis diuine est esse separatum a mendacio et esse iunctum ueritati. Sed cum uirgo Maria ista duo perfectius omnibus habuerit, sequitur quod ipsa est perfectior omnibus. Quod autem in ea nullum fuerit mendacium patet tripliciter.

10 Primo, nam unus de effectibus mendacii est non impetrare quod postulat. Hoc etiam inter homines, quando quis uenit cum mendacio dicitur ei quod non impetrabitur postulatum uel petium. Sic apud Deum, unde legimus: «in Vitis Patrum, ubi fratribus angelico misterio translatis per fluuium ad quendam eremitam ab eo querentibus de eius uita respondit: “a tempore conuersionis nunquam de ore meo mendacium exiuit et quidquid petii a domino sine mora consecutus sum”». Hoc recitat Nider in Preceptorio precepto octauo, capitulo primo in fine. Igitur si esse separatum a mendacio est causa
15 impetrandi illa que plura impetrauit quam totus mundus maxime separata fuit, quia alias esset effectus sine causa, quod est impossibile, cum ad illud presupponatur.

20 Secundo, patet nam sicut ante incarnationem filii Dei solo corde adorabatur Deus, sic nunc post incarnationem adoratur mediantibus labiis corporis. Et sicut cor debet esse purum et limpidum, sic labia, unde Dauid Psalmi centesimo quadragesimo dicit: *non declines cor meum in uerba malitie, ad excusandas excusationes in peccatis*. Et sic dicunt doctores quod licet omnes christiani debeant fugere mendacium, multo magis sacerdotes et reges qui adorant euangelia et sacerdotes, quia frequentius Christum adorant. Sed cum uirgo Maria fuerit prima que Deum et hominem labiis adorauit et pluries omnibus, nam nunquam ad filium suum se applicuit, quin manus et pedes oscularetur, et sic post eam hoc fecerunt reges
25 magi, igitur illa debuit habere plus labia separata a mendacio, unde Prouerbiorum duodecimo: *abominatio est domino labia mendacii*.

30 Tertio, patet ex definitione mendacii, que ponitur a Tullio quod: «est falsa uerborum prolatio, cum intentione fallendi». Sed uirgo non poterat falsum loqui, quia hoc esset ex ignorantia uel ex malitia. Non ex ignorantia, quia si secreta diuina clarius omnibus sciuit, a fortiori alia humana, unde Bernardus dicit in sermone: «quid de Deo non sapiebat in qua Dei sapientia latebat». Et sic per ignorantia non poterat nec per malitiam, cum in illa nullum fuerit peccatum. Item non habuit intentionem fallendi, cum profuerit toti mundo, unde Augustinus: «auctrix peccati Eua, auctrix meriti Maria, Eua occidendo obfuit, Maria uiuificando profuit, illa percussit, ista sanauit». Igitur si fuit salus totius mundi, nullum
35 fefellit, unde Sapientie primo: *os quod mentitur occidit animam*. Igitur illa non, etcetera.

Secundo, uirgo fuit semper uerax, quod patet tripliciter.

2: Ps. 36, 27. | 19-20: Ps. 140, 4. | 26: Prv. 12, 22. | 35: Sap. 1, 11.

10-13: Io. Nid., *Precep.*, VIII, 1, p. 589. | 27-28: Tullio] *Auctor err.* cf. MF. Aug. Hipp., *De Men.*, XII, 26. PL 40, 537C. | 30-31: Bernardus] *Auctor err.* cf. Pau. Dia., *Hom. De San.*, XLVIII. PL 95, 1508A; Ans., *Hom.*, IX. PL 158, 648C. | 33-34: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CXCIV, 2. PL 39, 2105B.

1: Sexagesimus] M Sesagesimus, X Sexagesimua. | Post dominica M add in.

Primo, ratione conceptionis ueritatis, scilicet: Christi, qui dicit: *ego sum uia ueritas et uita*, Iohannis decimo quarto. Sed sicut dicit Bernardus, de misericordia que fuit plantata in uirgine mediante uera misericordia que Christus est, sic a simili de ueritate.

40 Secundo, patet ratione gratie, que in uirgine redundauit, quia: *gratia et ueritas per Iesum Christum facta est*, Iohannis primo. Igitur non potuit uerbum falsum loqui, unde si Dauid dicebat, Psalmi tricesimo octauo: *dixi custodiam uias meas, ut non delinquam in lingua mea, posui ori meo custodiam*, scilicet: taciturnitatis, sed in uirgine hec custodia fuit gratia eius et sic in uerbo non potuit errare, illa que in se diuinum recepit uerbum nec in circumstantia, unde
 45 Psalmi centesimo quadragésimo: *pone, domine custodiam ori meo et ostium circumstantie labiis meis*. Vnde dicit Augustinus quod: «in multiloquio nunquam deest peccatum». Sed uirgo Maria nunquam hoc habuit, nam ut dicit Bernardus in sermone Super Salue Regina, non fuit locuta nisi cum angelo, cum Deo, cum Christo, cognata et ministris et solum septem rationibus, bis cum angelo dicendo: *quomodo fiet, etcetera?* et: *ecce ancilla domini*. Bis cum
 50 Christo: *fili, quid fecisti nobis sic?* Luce secundo, et: *uinum non habent*, Iohannis secundo. Semel cum Deo, scilicet: *magnificat anima mea dominum*, Luce primo. Semel cum Elisabeth, sed uerbum non scribitur. Dicit autem euangelista quod salutauit Elisabeth et ipse dixit: *et factum est cum audisset salutationem Marie Elisabeth, exultauit infans in utero*, etcetera. Ratio fuit ut non scriberetur uerbum, nam licet esset signum quod iam in utero habebat uerbum, uerbo
 55 sanctificauit. Et quia solum fuit medium sanctificationis Marie, ideo solum uerbum non scribitur, quia uirtute alterius fiebat illud, sed quia erat uerus Deus suus filius, quia uerba omnia condidit, unde dixit: *et facta sunt omnia*, etcetera, Psalmi tricesimo secundo. Sic talem dedit matri proprietatem, ut suo uerbo intercedente omnia impetraret. Igitur uirgo paucis locuta et illa salutaria nobis in exemplum et sic semper fuit uerax. Vnde omnia que dixit
 60 fuerunt nobis exemplum, ut patet iam in alio sermone, maxime mulieribus, unde Ambrosius De Virginitate semper dicit: «discite uirgines et discite uirginem moribus», etcetera.

Tertio, patet hoc respectu sui contrarii, scilicet: respectu demonis, nam Genesis tertio: *inimicitias ponam inter te et mulierem et semen tuum et semen illius. Ipsa conteret caput tuum*, ad
 65 litteram, secundum Bernardum, de uirgine Maria intelligitur. Igitur cum demon in ueritate non stetit a principio, id est, nunquam, uirgo debuit in illa stare semper, sicut ipse: *mendax est et pater mendacii*, sic uirgo Maria uerax est et mater ueritatis. Sicut per mendacium demonis. Primo, fuit celum uacuum et mundus destructus et infernus populatus. Sic a contrario, per ueritatem Marie celum impletum, mundus redemptus et infernus euacuatus.
 70 Vnde Bernardus dicit: «per te, uirgo beata, celum impletum est, infernus euacuatus, instaurate ruine celestis Hierusalem, expectantibus miseris, uita perdita data». Figura quando per mandatum principis Nahaman populus Israhel erat condemnatus ad mortem et nullus intrare audebat ad regem Asuerum, antequam uirga mitteretur, regina Hester intrauit et per ueritatem et ueram informationem populum liberauit. Asuerus significat Deum
 75 patrem, princeps Nahaman demonem, populus mundus, regina Hester uirgo Maria. Erat rigor iustitie quando per mendacium demonis fuit mundus destructus. Primo, metiendo in celo; secundo in mundo, nullus ante Deum uenire audebat, quia uirga non erat incuruata ad terram, sed dum posita fuit supra uirginem in utero suo, de qua Psalmi centesimo nono: *uirgam uirtutis tue emittet dominus pater ex Sion*, id est, a celo, *dominare in medio*, etcetera. Tunc

37: Io. 14, 6. | 40-41: Io. 1, 17. | 42-43: Ps. 38, 2. | 45: Ps. 140, 3. | 49: cf. Lc. 1, 34-38. | 50: Lc. 2, 48; Io. 2, 3. | 51: Lc. 1, 46. | 52-53: Lc. 1, 41. | 57: cf. Ps. 32, 9. | 64: Gn. 3, 15. | 66-67: Io. 8, 44. | 79: Ps. 109, 2. | 80: cf. Est. 5, 3.

46: Aug. Hipp., *De Scr. Sac. Sp.*, De Prv., X. PL 34, 915D. | 47: cf. Pseu. Bern. Cl., *In Anti. Sal. Reg.*, IV, 3. PL 184, 1075A. | 61: Ambr., *Exp. Ev. Sec. Lc.*, II, 8. PL 15, 1555C. | 65: cf. Bern. Cl., *In Ass. B. M. V.*, II, 9. PL 183, 421BC. | 70-71: cf. MF. Bern. Cl., *In Ass. B. M. V.*, IV, 8. PL 183, 429B-430A.

80 dicit illi: *regina, pete, etiam quod dimidium regni petas dabitur tibi*. Et sic cum regnum Dei constet ex iustitia et misericordia, quia in omnibus operibus Dei sunt ista duo, data fuit uirgini misericordia et remansit in iudice iustitia et temperata per assumptionem humanitatis nostre in utero uirginis.

85 Et sic recipiendo in illo datorem gratie recepit omnes gratias in se pro mundo, recipiendo regimen et gubernationem misericordie, habuit dispensationem illarum in mundo. Sed si hec habuit, quia separata a malo mendacii et iuncta bono ueritatis. Si tu illam uis impetrare, *declina a malo et fac bonum*. Ad hanc igitur in principio, etcetera.

<THEMA> *Declina a malo et fac bonum*, ubi supra.

90 Duo erunt in presenti sermone. Primum qualiter est declinandum a malo mendacii, ideo *declina a malo*. Secundum qualiter est adherendum bono ueritatis, ibi *fac bonum*. «Est autem mendacium falsa uocum significatio cum uoluntate fallendi», et est Augustini in libro De Mendacio et ducitur uicesima secunda, questione secunda, capitulo “Beatus Paulus”. Pro quo nota quod uerbum extra prolatum duplicem habet comparisonem.

95 Primo, ad rem significatam et sic dicit “sermo uerus”, cum res adequatur sermoni, et “falsus” si non adequatur. Aliam comparisonem habet ad intentio adequatur sermoni. Falsus autem cum intentio non adequatur sermoni.

100 Prima ueritas rei habet ratione materialis. Hec autem habet rationem formalis et sic de falsitate et sic complementum est ab intentione a prima falsitate. Non dicitur aliquis mendax, quia mentiri est contra mentem ire, ut dicit sanctus Thomas secunda secunde, questione centesima decima. Igitur quando uerba discordant simul cum re et intentione est mendacium. Quando solum cum intentione et non in re est etiam mendacium, ut si credo quod rex non sit in hac ciuitate et dico: “uere rex est hic et a casu esset hic”, esset mendacium. Item quando credo quod aliquid sit tale et dico esse illud tale et non est mendacium formaliter, sed materialiter, et teneor facere diligentiam si esset illud tale contra
105 Deum uel contra proximum, etcetera, aliter iurando uel dicendo “peccarem”. Sunt autem due species mendacii, ut dicit Aristoteles quarto Ethicorum, quia aut per excessum defficit uel peccat, et sic est iactantia, aut per deffectum est ironia. Sed Augustinus in libro De Mendacio et ponitur in glosa super illud “*perdes omnes qui loquuntur mendacium*”, ut habetur uicesima secunda, questione secunda, capitulo “primum”, ponit tres species mendacii,
110 scilicet: «perniciosum, officiosum et iocosum». Et quelibet istarum diuiditur in tres.

Primum enim genus est quod sit ex malignitate et dicitur “mendacium perniciosum”.

Secundum uero genus sit pro salute et comodo alicuius et dicitur “mendacium officiosum”.

115 Tertium uero genus sit ex ioco et dicitur “mendacium iocosum”. Et hec diuisio colligitur ex uerbis Augustini in Psalmo quinto *perdes omnes qui loquuntur mendacium* et ponuntur hec uerba, uicesima secunda, questione secunda, capitulo “Ne quis”, etcetera. Et patet ratione, nam: «intentio fallendi est formale et complementum mendacii». Igitur aut intendit quis

87-90: cf. Ps. 36, 27. | **108:** Ps. 5, 7. | **115:** Ps. 5, 7.

90-91: Aug., Hipp., *De Men.*, XII, 26. PL 40, 537C; cf. Gra., *Decr.*, II, 23, 2, 5. PL 187, 1131A. | **99:** cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 110, a. 1, p. 679. | **106:** cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, IV, 7, 23b27sq, pp. 212-213; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 162, a. 4, p. 943. | **110:** cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 6), lib. 3, dist. 38, q. 1, a. 2, qc. 1; cf. Aug., Hipp., *De Men.*, XIV, 25. PL 40, 505BD; cf. Gra., *Decr.*, II, 22, 2, 8. PL 187, 1132C. | **117:** cf. Aug., Hipp., *De Men.*, XII, 26. PL 40, 537C; cf. Gra., *Decr.*, II, 23, 2, 5. PL 187, 1131A.

ledere, et sic est perniciosum, aut prodesse et sic est officiosum, aut delectari et sic est iocosum. Et ad illa tria genera omnes differentie reducuntur.

120 Sunt autem in pernicioso tres differentie.

Prima quando dicitur mendacium in perniciem religionis christiane siue in false credendo siue contra bonos mores et hec est prima et pessima spes, ut habetur uicesima secunda, questione secunda, capitulo “Primum”. Vnde dicit Alexander in secundo quod: «religio hic sumitur communiter non solum pro ut nos religat in credendo ea que fidei sunt, sed etiam que sunt circa bonos mores». Ideo hec species dicitur esse capitalis. Hoc est peccatum grauissimum, quia tanto magis peccatum est graue quanto magis est contra charitatem Dei et proximi. Hoc militat contra omnes et non solum opponitur charitati et ueritati, sed fidei et religioni. Et non solum de heresi, sed si esset contra alias disciplinas et scientias de informatione morum. Hoc mendacium fuit quod dixit angelus malus in celo et sic dicitur “pater mendacii”, quia mendacium primo inuenit, Iohannis octauo. Et sic multos angelos postrauit a celo et omnes homines in mundo.

130

Secunda differentia sit cum quis ledit proximum sine aliqua utilitate alicuius alterius, ut sit per periurium uel testem falsum, etcetera.

Tertia sit quando quis alterum ledit et illi nocet et alteri prodest. Et hec species leuior est aliis, quia est contra charitatem unius, sed pro affectione et charitate et comodo alterius sit. Omnes iste tres species sunt peccatum mortale, unde de istis dicit Psalmista Psalmo quinto: *perdes omnes qui loquuntur mendacium.*

135

Secundum est iocosum, quando sit in delectatione uel ludo et est triplex.

Primum ex libidine menciendi, ut quando consuetudo est aliquorum dicere mendacium uel propter iactantiam uel alicuius alterius causa.

140

Secundum quando aliquis recitat fabulas, quas omnes credunt esse falsas.

Tertium causa ioci, ut fecit Ioseph cum suis fratribus dicendo: *uos exploratores estis*, etcetera.

Tertium est officiosum et est triplex.

Primum quando nulli obest et alteri prodest in temporalibus, ut quando quis uellet iniuste accipere bona alicuius et alter diceret se nescisse ubi illa essent.

145

Secundum quando quis nulli obest et alteri prodest in uita, ut cum quis interrogatur si uidit aliquem transeuntem, etcetera, et uellet illum interficere, si negat, mentitur. Sed si forte impaliat dictum suum, ut fecit Abraham quando negauit Sarram esse uxorem suam, sed dixit esse sororem suam. Et dicit Augustinus quod non dixit mendacium, quia erat filia fratris et antiquitus propinqui dicebant “fratres”, etcetera.

150

Tertium quando nulli obest sed alteri prodest in uirtutibus, ut cum quis dicit mendacium propter conuersionem alicuius, ut propter castitatem seruandam peccat, sed minus. Verbi

130: cf. Io. 8, 44. | 137: Ps. 5, 7. | 142: cf. Gn. 42, 14.

123: cf. Gra., *Decr.*, II, 22, 2, 8. PL 187, 1132C; cf. Aug. Hipp., *De Men.*, XIV, 25. PL 40, 505BD. | 124-125: Alex. Hal., *S. Th.*, (vol. 3), lib. 2, par. 2, inq. 3, trac. 3, sect. 2, q. 2, a. 4, p. 414. | 150: cf. Aug. Hipp., *Con. Fau. Man.*, XXII, 35. PL 42, 423A.

155 gratia: quando Rahel furata fuit idola patris Laban, ut habetur Genesis tricesimo primo, et dixit Rahel ipsi querenti idola: *ne irascatur dominus meus quod coram te asurgere nequeo, quia iuxta consuetudinem feminarum nunc accidit mihi*, etcetera. Et sic dicit Augustinus in libro De Mendacio quod primum istorum est potissimum et ultimum facile et prime tres species semper sunt mortalia, alie uero uenialia, nisi in tribus casibus. Primo, propter contemptum; secundo, propter scandalum; tertio, quando quis interrogatur in iudicio, ut dicit sanctus
160 Thomas. Cum igitur quodlibet istorum sit peccatum, *declina a malo et fac bonum*. Quantum ad primam partem.

Secunda pars est: *fac bonum*, scilicet: ueritatis. Conclusio enim est Aristotele in secundo et tertio Ethicorum quod: «ueritas est uirtus quedam». Dicit enim sanctus Thomas in
165 questione sexta De Veritate, questione prima, articulo quinto, quod ueritas est una de uirtutibus moralibus et multum necessaria ad salutem, ita quod adultus non potest saluari sine illa. Hec autem patet tripliciter. Primo, ratione potenti ueritatis; secundo, ratione status in quo sumus; tertio, respectu Dei, cuius filii sumus.

Primum patet per exemplum Esdre tertio capitulo tertio et quarto, in quo habetur quod: *ueritas omnia uincit*. Ratio est quia una uirtus uincitur ab alia ratione actus uel persone, nam
170 maior liberalitas est si pauper dat unum solidum quam si rex daret unum equum. Item iniuria lata militi est maior quam si fieret uni rustico et maior esset si fieret regi. Sed ueritas non respicit personam nec uariatur respectu persone, nam dimissa illa ueritate diuina et eterna que est Deus, quelibet alia ueritas creata est equalis alteri ueritati. Exemplum: si rex equitat cum militibus suis, uerum est dicere: “rex equitat et miles”, similiter non est maior
175 ueritas illa quam militis. Et sic patet quod ueritas uincit omnia et a nullo uincitur. Et sic cum Esdre tertio et quarto unus diceret quod uinum uincit omnia, alter uero dixit quod rex erat maioris uirtutis et potentie; alter uero dixit quod mulieres erant potentiores. Dixit autem rex quod nullum istorum erat uerum, sed dixit quod sola *ueritas uinceret omnia*. Et sic si ueritas uincit omnia, uincit etiam omnes uirtutes, sine quibus saluari non possumus.

180 Secundo, patet hoc, scilicet: quod sit necessaria ad salutem ratione status, quia tres fuerunt status mundi. Primus status nature; secundus scripture; tertius gratie.

Status quidem nature, licet fuerit uerus in se, fuit tamen plenus falsitatis deturpata ratione per peccatum, ita quod omnes in illo pro maiori parte errauerunt et adhesserunt
185 falsitati, quia unus adorabat solem tamquam quid excellens in natura, alius luna uel alium planetam. Et sic facientes idola diuersa parum uiguit ueritas in illo.

Secundo, status scripture licet fuerit uerus ut uerum distinguitur contra falsum, sed non ut distinguitur contra figuratiuum. Ideo dixit Christus, Iohannis sexto: *non Moses dedit uobis panem de celo, sed pater meus dedit panem de celo uerum*. Et sic licet manna fuerit uerum in natura, sed non fuit uerum quia figuratiuum.

190 Tertio, status gratie fuit uerus, in quo ipsa ueritas promissa fuit hominibus data. Et sic in isto statu homines potuerunt saluari et non in alio.

155-156: Gn. 31, 35. | 160-162: cf. Ps. 36, 27. | 169: cf. III Esr. 3, 12; 4, 41. | 178: cf. III Esr. 3, 12; 4, 41. | 187-188: Io. 6, 32.

156: cf. Aug. Hipp., *De Men.*, XVII, 34. PL 40, 510AD. | 160: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 186, a. 9, p. 1105. | 163: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, II, 7, 08a20, p. 18; III, 4, 11b33, p. 28. | Thomas] NI.

186: Distinguitur] M destinguitur.

195 Tertio, patet hoc ratione Dei, cuius soli filii saluabuntur. Et cum Christus sit ueritas, ut
 habetur Iohannis decimo quarto, et sic soli ueraces sunt ipsius filii, sicut mendaces sunt filii
 demonis. Vnde Iohannis octauo dicitur de demone quod: *mendax est et pater eius*, scilicet:
 mendacii, quia ab ipso fuit primum mendacium in mundo quando dixit Eue: *nequaquam*
moriemini, Genesis tertio. Sed notandum quod ueritas dicitur quadrupliciter, ut dicit sanctus
 200 Thomas, ubi supra, in secunda secunde, questione centesima nona, scilicet: «ueritas
 doctrine, ueritas uite, ueritas iustitie et ueritas oris», et quelibet istarum trium priorum
 recipit complementum a ueritate oris. Quod patet sic, nam ueritas doctrine consistit in
 enuntiatione et si uere intelligatur et predicetur est uera apud alios, aliter uero non. Item
 ueritas uite consistit in hoc quod uita interior concordet cum uerbis exterioribus, cum uerba
 sint signa, etcetera. Item ueritas iustitie consistit in recta prolatione sententie, quo ad
 iudicem et in uera locutione testium, quo ad processum. Et sic ueritas locutionis et oris
 205 habet quandam excellentiam inter alias ueritates, cum sit manifestatio illarum. Et sic patet
 quod nunquam debet pretermitti pro aliqua utilitate nec pro aliqua persona
 quantumcumque amica, et ideo dixit Aristoteles (primo De Anima) de Platone quod licet
 fuerit suus magister et intimus amicus, dixit quod erat: «amicus Plato, sed magis amica
 ueritas».

210 Est autem hec uirtus multum necessaria inter homines, ut aliquid certum habeamus de
 illis et maxime inter tres condiciones hominum. Primo, inter negotiatores; secundo, inter
 iudices; tertio, inter ecclesiasticos.

Primo, inter negotiatores, quia tante uirtutes est ueritas quod negotiator habens
 ueritatem nunquam caret pecuniis et non habens illam cito est pauper.

215 Secundo, patet de iudicibus, nam regibus et prelatis semper datur euangelium, in quo
 approbant illud esse uerum, et promittunt illam ueritatem legis seruare et defendere et
 secundum illam recte iudicare.

220 Tertio, patet de omnibus sacerdotibus in quorum ore nunquam debet esse mendacium,
 nam illi sunt qui declarant et predicant omnibus ueritatem. Vnde cum per os suum exeat illa
 summa et uerissima ueritas, dum in consecratione corporis Christi dicant: “hoc est enim”,
 etcetera, que ueritas est tante uirtutis et potentie quod conuertit creaturam in creatorem,
 nunquam per os a quo profertur debet mendacium exire. Et hoc est quod dicit Bernardus
 in epistola ad papa Eugenium dicendo: «mendacium in ore laicorum mendacium est, sed in
 ore sacerdotum est blasphemia».

Sed hodie nulla est ueritas in mundo, sed est plenus falsitate.

225 Primo, non reperitur ueritas doctrine, sed omnes student in falsitatibus poetarum; nullus
 studet figuras Bible, sed fabulas Ouidii, etcetera. Et hoc prophetauit Paulus apostolus,
 prima ad Timotheum quarto capitulo dicens: *in nouissimis temporibus discendent quidam a fide,*
attendentes spiritibus erroris et doctrinis demoniorum. Et infra: *ineptas autem fabulas euita,* et secunda
 ad Timotheum quarto capitulo dicens: *erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt.* Et
 230 infra: *a ueritate quidem auditum auertent, ad fabulas conuertentur.* Item secunda Petri primo: *non*
indoctas fabulas secuti, etcetera.

193: cf. Io. 14, 6. | 194: Io. 8, 44. | 195-196: Gn. 3, 4. | 227-228: I Tim. 4, 1-7. | 229-230: II Tim. 4, 3-4. |
 230-231: I Pt. 1, 16.

197-198: Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 109, a. 3, p. 676. | 207-208: Aristoteles] cf. Pseu. Bed., *Sent. Phil.*
Ex Arist. Coll., I, A. PL 90, 971C. | 222-223: cf. Bern. Cl., *De Cons.*, II, 13, 22. PL 182, 756B.

195: Nequaquam] M neuaquam. | 210: Condiciones] X conditiones. | 217: Mendacium] M mandacium.

Sermo LXII

Secundo, non reperitur ueritas uite, quia regnat hypocrisis, unum dicendo et aliud faciendo, etcetera.

235 Tertio, non reperitur ueritas iustitie, sed iudices uidentes clare ueritatem querunt consiliarios ut iustitiam peruertant, non solum per testes falsos, sed etiam querunt legem ut sonet contrarium ueritatis, et sic pronuntiant quod uerum non est.

Quarto, ueritas oris non reperitur in mundo nec inter patrem et filios nec inter fratres nec inter amicos et proximos nulla est ueritas.

240 Clarum igitur est quod mendaces, cum sint filii demonum, ibunt ad domum ipsius, scilicet: infernum, et ueraces, cum sint filii Dei, habebunt hic gratiam et in futuro gloriam, quam nobis concedere dignetur, etcetera. Amen.

SERMO SEXAGESIMVS TERTIVS ET SECVNDVS IN EADEM DOMINICA IN PASSIONE

<THEMA> *Abscondit se et exiit de templo*, Iohannis octauo.

Tanta est excellentia diuinitatis respectu creaturarum quod a nulla corporea creatura potest uideri. Solum uidetur ab illis intelligentiis separatis, scilicet: angelis. Exemplum: sicut sol propter luminis excellentiam solum potest uideri ab aquilis et non ab omnibus, sed ut dicit Ambrosius et etiam Aristoteles, nono libro De Animalibus, quod aquila accipit pullos suos antequam habeant alas et ponit illos uersus radium solis et ille pullus qui clare et firmiter uidet et intuetur radium solis, illum pullum reducit ad nidum et ipsum nutrit, sed ille pullus qui non potest radium solis intueri in profundum proiicit, sic Deus facit. Nam aquile superiores sunt angeli, qui Deum clare uiderunt et contemplauerunt. Fuerunt repositi in nido celi empirei et nutriti et confirmati, sed illi qui illum non inspexerunt, sed fuerunt cum Lucifero superbia excecati, proiecti fuerunt in profundum inferni, etcetera. Sed homines non possunt intueri diuinam essentiam, cum sint corporei, nam sicut sol a nobis non uidetur nisi abscondatur in aliqua nube uel mediante aliquo medio, ut patet tempore eclipsis, quando uolumus illum uidere, ponimus aliquam telam inter oculum nostrum et ipsum, sic ut a nobis uideretur. Deus fuit absconditus tripliciter, nam ante non poterat uideri, ideo dicitur Exodi tricesimo tertio: *non uidebit me homo et uiuet*.

Primo, igitur filius Dei, ut a nobis uideret absconditus fuit sub figuris ueteri testamenti, ideo dicebat Isaie capitulo quadragesimo quinto: *uere tu es Deus absconditus*, scilicet: quo ad similitudines et figuras. Vnde ipse dicit per prophetam Osee capitulo duodecimo: *in medio prophetarum assimilatus sum*.

Secundo, fuit absconditus sub nostra humanitate et mortalitate, unde Isaie quadragesimo nono dicitur: *audite insule*, etcetera, *dominus ab utero uocauit me, quasi sagittam electam in pharetra sua abscondit me*, id est, sub carne, ut dicit glosa ordinaria.

Tertio, fuit absconditus sub uirgine gloriosa, unde Hiezechielis tricesimo secundo: *solem nube tegam*, dicit pater, id est, filium sub nube uentris uirginalis, de qua dicit Isaias quadragesimo quinto: *rorate celi desuper et nubes pluant iustum*. Nam ros diuinitatis uenit a celo, sed nubes uirginis Maria pluit iustum Christum in mundo in suo partu, et tunc iam uisus fuit filius Dei. Vnde Baruch tertio capitulo dicit de utroque, scilicet: quando non uidebatur dicens de Deo: *non est qui possit scire uias eius*, etcetera. Infra: *hic est Deus noster et non estimabitur alius aduersus eum, hic adinuenit omnem uiam discipline et tradidit illam Iacob*, etcetera. Post hec: *in terris uisus est et cum hominibus conuersatus est*. Et sic dicit quod ille qui erat inuisibilis quando dedit legem Mosi, postea factus uisus. Hoc idem Iohannis primo: *uidimus eum quasi unigenitum*. Voluit autem in Maria occultari propter tria.

Primo, ut de illa acciperet carnem pretiosam et illa uestiretur.

Secundo, ut illam impleret gratia pro toto mundo.

Tertio, ut de illa tamquam de mediatrice, ut de sacrario et templo suo exiret.

Et sic ut ostenderet nobis quod in necessitatibus ad illam recurramus, quia in illa *abscondit se et exiit de templo*. Ad hanc igitur in principio, etcetera.

2: Io. 8, 59. | 17: Ex. 33, 20. | 19: Is. 45, 15. | 20-21: Os. 12, 10. | 23-24: Is. 49, 1-2. | 25-26: Ez. 32, 7. | 27: Is. 45, 8. | 30-32: Bar. 3, 31-38. | 33-34: Io. 1, 14. | 39-40: cf. Io. 8, 59.

6: cf. Ambr., *Hex.*, V, 18, 60. *PL* 14, 232AB; Aristoteles] *NI*. cf. Isid., *Etym.*, XII, 7, 11. *PL* 82, 460B; cf. Alb. Mag., *De Animal.*, XXIII, 9, pp. 439b-440a.

40 <THEMA> *Abscondit se et exiuit de templo*, ubi supra.

Viso de satisfactione nunc uidendum est de partibus eius, et sunt due. Prima est de preambularis, ut dicunt doctores. Secunda est propria satisfactio. Exemplum: sicut due sunt partes alicuius fortalitii, scilicet: antemurale et illud quod continetur intra muros, sic in satisfactione antemurale est restitutio, intra muros est ipsa propria satisfactio.

45 Si dicis: quid est restitutio? Dicendum quod restituere est iterum aliquem statuere in possessionem rei sue, ut si aliquis esset priuatus per furtum uel rapinam uel aliquo alio modo de usu alicuius rei sue, cum ad illum restituitur dicitur “restitutio”, unde: «est actus iustitie commutatiue», ut dicit Thomas secunda secunde, questione sexagesima secunda, articulo primo et secundo et quinto. Et sic dicit quod non est pars satisfactionis proprie,
50 sed preambulum eius, ut dicit in quarto, distinctione decima quinta, questione prima, articulo quinto, questione decima. Est autem restitutio de necessitate salutis tripliciter.

Primo, probatur ex equalitate iustitie, nam seruare iustitie equalitate semper fuit necessarium ad salutem, unde: *beati qui custodiunt*, etcetera, *et faciunt iustitiam in omni tempore*, Psalmi centesimo quinto. Nam sicut ablatio rei aliene est actus iniustitie, sic restitutio est
55 actus iustitie. Cum ergo iustitia in equalitate consistat, opus quod in restitutione equalitas rei conseruetur, ut sicut iniuste accepit, sic iuste restituat uel sic. Iustitia est de necessitate salutis, sed restitutio est actus iustitie, igitur, etcetera.

Secundo, est necessaria ratione iniquitatis purgande. Ratio illud: sine quo peccatum non dimittitur debet necessario fieri, sed sine restitutione rei aliene peccatum non dimittitur.
60 Vnde Augustinus in epistola ad Macedonium secundo et habetur in Decretis, decimo quarto, questione sexta, capitulo primo: «si res aliena propter quam peccatum est reddi potest et non redditur, penitentia non agitur, sed simulatur. Si autem ueraciter agitur non dimittitur peccatum nisi restituatur ablatum, scilicet: cum restitui potest et non restituitur».

Tertio, est necessaria ratione precepti.

65 Primo, est de lege nature, sicut reddere accomodatum, prima distinctione, capitulo “Ius naturale”. Item preceptum legis nature est: *quod tibi non uis, alteri non facias*, et contra septimum preceptum est.

Secundo, in lege scripta, Exodi uicesimo primo, precipitur reddere, etcetera.

Item tertia legis gratie: *diliges proximum sicut teipsum*, Matthei uicesimo secundo et Marci
70 duodecimo. Debet autem habere bona restitutio tria.

Primum quod sit integra, nam totum debet reddere quod accepit et fructus eius, etcetera.

Secundo, debet esse repentina, nam sic iniuratur proximus quando defraudatur ab usu rei, sicut quando ab ipsa re. Igitur quandocumque inuito domino illud retinet, nouum peccatum committit. Exemplum: si alicui furatur equus in uia et postea in illa uia non
75 permittitur in illo equitare, dico quod nouum peccatum est. Ratio est quia implicat preceptum negatiuum, ut dicit Thomas secunda secunde, questione sexagesima secunda, articulo octauo. Ex quo concluditur quod licet in baptismo non imponatur penitentia

53: Ps. 105, 3. | 66: cf. Tb. 4, 16; Mt. 7, 12; Lc. 6, 31. | 68: cf. Ex. 21, 36. | 69: cf. Mt. 22, 39; Mc. 12, 31.

47-48: Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 62, a. 1, pp. 397sq. | 50: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 15, q. 1, a. 5, p. 178. | 61-63: Aug. Hipp., *Ep.* CLIII, 6, 20. *PL* 33, 662B; cf. Gra., *Decr.*, II, 14, 6, 1. *PL* 187, 966A. | 65-66: cf. Gra., *Decr.*, I, 1, 2. *PL* 187, 29A. | 76: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 62, a. 8, pp. 404-405.

80 iudeo usurario, sed mox ut est baptizatus tenetur restituere usuras. Nam tunc retinendo nouiter peccat, si non restituit, contra istos qui nouiter sumpserunt sacramentum baptismi et nolunt restituere male ablata et gaudent se esse christianos, cum non sint.

Tertio, debet esse discreta, nam sic debet restituere quod seipsum non infamet nec alium socium, etcetera.

De quo est restitutio fienda? Dicendum quod de tribus, scilicet: de bonis exterioribus fortune et de bonis corporis et de bonis anime.

85 Primo, de bonis exterioribus, ut dicunt sanctus Thomas et Scotus in quarto, distinctione decima quinta. Totum quod fuit ablatum uel damnum factum tenetur quis restituere, ut si domum iuste combussit, licet nullum comodum sibi aduenerit, tenetur totum damnum restituere. De rebus debet restituere non solum rem, sed fructus eius si est fructifera, si non est talis etiam damnum quod ex priuatione illius accreuit debet restitui.

90 Secundo, quando in corpore leditur, si est mutilatio membri necessari ad uitam, ut manus dextera, etcetera, tunc debet recompensari ut possibile est, dando ei uitam et etiam quibus ille dabat, si in necessitate sunt, ut parentes. Si non est talis mutilatio, recompensetur secundum arbitrium boni uiri. Si autem est uulnus, tenetur ad expensas et ad damnum quod ei intulit, etcetera. Si autem est mors alicuius, dicendum quod si punitur pena talionis, que
95 *omnis qui gladio occidit gladio peribit*, debet patienter mortem sustinere. Si autem non punitur per iustitiam nec a se, mortem debet sumere sine speciali inspiratione spiritus sancti, sed expedit ei, ut exponat uitam suam in causa iusta, ut contra inimicos ecclesie, scilicet: contra infideles, uel si talis non est, debet perpetuo seruire in aliqua religione, et si occisus uel
100 interfectus sustentabat parentes cum necessitate, opus quod occisor uel interficiens det bona sua in sustentationem illorum.

Tertio, de bonis anime tenetur quando per consilium uel persuasionem induxit aliquem ad peccatum aliquod, quod est maximum peccatum, quia bona anime sunt meliora aliis bonis, sexto, questione prima, “Sunt plurimi”. Ideo tenetur eum retrahere et inducere ad
105 bonum, exemplo uel uerbo uel orationes impetrando. Et quia facilius est peruertere quam conuertere, debet ad hoc inducere alios non prodendo peccatum alterius. Et debet per orationes aliorum per ipsum impetratas conuersionem illi impetrare, etcetera.

Sed quid de restitutione fame ablate? Dicendum quod aut dixit uerum, auferendo famam, aut falsum, crimen imponendo. Si uerum dicendo, sed iniusto modo, ut cum quis
110 publicum crimen alterius prodit, non seruato ordine iuris, dicit sanctus Thomas quod: «debet fama restituere, tamen sine mendacio, ut quod se dicat male dixisse uel quod iniuste eum diffamauerit», et dicit Scotus quod: «talis non tenetur retractare uerbum suum, quia sic mentiretur et nullo modo debet mentiri. Sed dicit quod debet dicere “non credatis eum esse talem, male et fatue dixi uel huiusmodi”». Si autem fiat falsum crimen imponendo coram
115 aliis et quia hoc est maius peccatum, tenetur famam reddere retractando uerbum suum absolute. Debet autem coram omnibus confiteri se falsum dixisse. Vnde Prouerbiorum uicesimo secundo: *melius est nomen bonum quam diuitie multe*.

96: Mt. 26, 52. | 117: Prv. 22, 1.

85: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 9), lib. 4, dist. 25, q. 3, a. 3, p. 164; cf. Dun. Scot., *In Lib. Sent.* (vol. 18), IV, dist. 15, q. 4, p. 392. | 104: cf. Gra., *Decr.*, II, 6, 1, 11. *PL* 187, 730C. | 111-112: Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 62, a. 2, p. 398. | 112-114: cf. Dun. Scot., *In Lib. Sent.* (vol. 18), IV, dist. 15, q. 4, p. 399.

120 Sed cui est restituendum? Dicendum quod persone proprie cui ablatum fuit, nisi forte tunc esset ei nociua, ut in actuali ludo uel de gladio furiosi uel si esset persona mortua, quia tunc heredibus est restituendum. Si autem fuerit incerta, tunc in usus pauperum facta diligentia. Si autem esset indigna persona ad recipiendum illud, ut datum per simoniam uel quod dedit ad corruptionem iudicis uel in ludo prohibito, etcetera, tunc ad usus pauperum debet dare illa.

125 Qui tenentur ad restitutionem? Dicendum quod secundum Thomam secunda secunde, questione sexagesima secunda, multi sunt, sed proponunt octo de necessitate. Primo, iubens facere malum; secundo, consentiens quando sine illo fieri non posset; tertio, celans receptando uel fauendo; quarto, participans in crimine; quinto, obstans cum posset, ut princeps terre; sexto, secundum Scotum, «non manifestans in iudicio requisitus»; septimo, non reprehendens ex officio, ut dicit sanctus Thomas; octauo, consilians quando consilium
130 fuit causa furti uel damni, quia alias non fieret, etcetera.

Queritur: que sunt impedimenta restitutionis? Dicendum quod tria. Primum demon facit perdere fidem dicendo quod non est de necessitate salutis, quia est impossibile restituere ablata et sepe est impossibile idem reddere, etcetera. Dicendum quod si fidem habet, credere debet quod tantum uel equiualens debet restituere. Et sic remedium est non
135 accipere nec damnificare, sicut dixit quidam famulus mercatoris, cum haberet oportunitatem accipere multos ducatos a domino suo, noluit accipere et dixit intra se dum de illo temptaretur: “si illud auferam, oportet quod tantum iterum restituam et forte non habebam uoluntatem, et sic ero damnatus, uel non habebam facultatem et sic semper ero in corde et conscientia anxius. Ergo non possum melius reddere quam dimittere, quia primum
140 possum, secundum nescio si potero”. Sic oportet de iniusta diffamatione uel de damno dato resistere, etcetera. Item debet pensare quod non solum tantum quantum accepit debet reddere, sed pro iniuria lata hic uel in purgatorio penam pati, unde Ecclesiastici septimo: *memorare nouissima tua et in eternum non peccabis.*

Aliud est timor paupertatis et dehonorationis. Hoc non debes timere, quia iustum est
145 redire ad pristinum statum tuum quando eras pauper, quia: *melius est modicum iusto, super diuitias peccatorum multas*, Psalmi tricesimo sexto. Debes considerare quod melius est quod de pauperis in temporalibus quam in spiritualibus, sicut primum abstulit fides, sic hoc secundum aufert a spe. Nam christianus debet considerare quod potentior est Deus quam demon, sed si demon malo modo fecit te diuitem ad tempus, ut animam perdas, igitur
150 melius hoc potest facere Deus ut animam salues, nam: *modicum fermentum totam massam corrumpit*. Exemplum habes in phlebotomia, nam sanguis extractus a corpore, licet ad tempus debilitet, sed postea magis impingat.

Tertium est uerecundia restituendi, sed hanc non opus habere, quia per aliam personam
155 possum bona ablata restituere. Et si est restitutio fame, melius est hic uerecundari quam in iudicio coram Deo et omnibus sanctis.

Quartum est amor filiorum inordinatus. Hec est maxima fatuitas, nam cum amor ordinatus a seipso incipiat, stultum est magis filium quam seipsum diligere. Item si illos diligis debes filios dimittere, quia si filii sunt feudatarii, pater sepe laborat dimittere illos sine feudo et liberos, et sic tu uis dimittere illos cum honore restitutionis.

143: Sir. 7, 40. | 145-146: Ps. 36, 16. | 150-151: cf. Gal. 5, 9.

124: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 62, a. 7, p. 404. | 128: cf. Dun. Scot., *In Lib. Sent.* (vol. 18), IV, dist. 15, q. 2, p. 330.

160 Item si dicis quod propter tui amorem restituet, stultum est credere quod illi plus te diligant quam tu ipse. Sed tu in uita tua non fecisti, sic nec illi facient et quod peius est: sepe hereditas peruenit ad inimicos uel etiam in senectute filii desiderant mortem parentum.

Igitur si ista uides manifesta, restitue omnia que male habes et habebis hic gratiam et in futuro gloriam, ad quam nos perducatur, etcetera. Amen.

SERMO SEXAGESIMVS QVARTVS ET PRIMVS IN DOMINICA IN RAMIS PALMARVM

<THEMA> *Dicite filie Sion*, Matthei uicesimo primo.

Virgo Maria in sacra scriptura dicitur “filia Sion” propter tria.

5 Primo, ratione figurationis, nam sicut populus electus iudeorum figurabat populum christianorum, unde Psalmi centesimo primo: *populus qui creabitur laudabit dominum*, sicut igitur in medio illius erat ciuitas regia, sita ad modum regine, in medio cuius erat templum, sic in medio populi christianorum est (ut regina) uirgo Maria, in cuius medio erat illud templum sacratissimum, scilicet: corpus Christi, de quo ipse ait, Iohannis secundo: *soluite templum hoc*, etcetera. Vnde de ista habetur ab ecclesia, Psalmi octogesimo sexto: *fundamenta eius in montibus sanctis eius, gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei*, et cotidie cantatur in ecclesia de uirgine Maria, que fuit fundata in «patriarchis, regibus et prophetis». Sed gloria illius non fuit ex illis, sed a seipsa. Immo illi habuerunt gloriam a uirgine Maria. Igitur, si filia Hierusalem dicitur “filia Sion”, cum uirgo dicatur “Hierusalem”, sequitur quod etiam dicatur “filia Sion”.

15 Secundo, ratione situationis, nam propter eadem causam dicitur “filia Sion”, sed Hierusalem dicitur “filia Sion”, quia est sita in latere montis Sion et habet supra se in sumitate turrim Daud, a qua ornatur et protegitur. Sic uirgo Maria habet supra se solum turrem et potentiam illius ueri Daud, scilicet: Christi, a quo ornatur et custoditur. Ornatur nam pulcherrima contemplatur, quando in brachiis suis habet filium uel supra se habet crucifixum, dum ipsa est sita ad latus dexterum. Exemplum: sicut anulus auri uidetur pulcher quando in ea est lapis pretiosus, sic de uirgine. Sicut Hierusalem habebat solum supra se turrim Daud, scilicet: filium Dei, et nihil aliud, sic uirgo Maria. Vnde Anselmus in oratione ad uirginem: «o domina, quod supra te est, solus Deus est, infra te omne quod Deus non est».

25 Tertio, ratione libertatis, unde Apostolus ad Galatas quarto dicit: *scriptum est quoniam Abraham duos filios habuit, unum de ancilla et unum de libera*, etcetera. *Hec enim sunt duo testamenta: unum quidem in monte Sina in seruitutem generans, que est Agar. Sina enim mons est in Arabia, qui coniunctus est ei qui nunc est Hierusalem et seruit filiis suis. Illa autem que sursum est Hierusalem libera est*, etcetera. *Itaque non sumus ancille filii, sed libere, qua libertate nos liberauit Christus*, etcetera. Igitur, sicut mons Sion dedit testamentum seruitutis peccati, quia lex illa non liberabat a peccato. Sion autem dedit testamentum libertatis, quia legem gratie, unde Isaie secundo: *de Sion exhibit lex et uerbum domini de Hierusalem*. Et sicut legislator Christus a quo est libertas exiuit a Maria, sic ipsa primo libera fuit ab omni peccato, unde dicit Ambrosius super Lucam: «non mirum si dominus redempturus mundum operationem suam, tunc inchoauit a Maria, ut per quam salus omnibus parabatur, eadem prima fructum salutis hauriret ex pignore». Igitur illa que peperit liberum et liberatorem et datorem libertatis conueniens fuit quod esset libera ab omni peccato, quia si Christus liberauit nos, a fortiori matrem ab omni peccato, quia ab actuali confirmata fuit a filio Dei, unde Ecclesiastici uicesimo quarto: *et sic in Sion firmata sum*, etcetera. Ab originali patet Isaie uicesimo sexto: *urbs fortitudinis Sion saluator ponetur in ea murus et antemurale*. Et sic murus fuit custodia peccati actualis, antemurale fuit preseruatio originalis peccati per gratiam preuenientem, quia prius sancta antequam nata.

2: Mt. 21, 5. | 5: Ps. 101, 19. | 8-9: Io. 2, 19. | 9-10: Ps. 86, 1-3. | 25-29: Gal. 4, 22-31. | 31-32: Is. 2, 3. | 38-39: Sir. 24, 15. | 39-40: Is. 26, 1.

11: cf. Bed., *Exp. In Ev. Mt.*, I, 1. PL 92, 11B. | 23-24: cf. Pseu. Ans., *De Conc. B. M. V.* PL 159, 307B. | 34-36: cf. MF. Ambr. *Exp. Ev. Sec. Lc.*, II, 17. PL 15, 1559C.

Quod ab omni peccato esset libera patet.

45 Primo, de actuali nulla causa fuit in ea peccati et «cessanti causa cessat effectus». Nam cum causa sit prior effectu, sequitur quod, remoto priori, tollitur quod posterius est, sicut remota anima tollitur uita, quia anima est causa uite, nam «anima est qua uiuimus, sentimus», etcetera, secundo De Anima Aristotelis. Sed causa peccati est aut impotentia et infirmitas, ut fuit in Petro, qui peccauit timore mortis, aut ex ignorantia, ut Paulus, qui dicit: *miser ricordiam consecutus sum, quia ignorans feci*, prima ad Timotheum primo, uel ex malitia, ut in 50 Iuda. Sed in uirgine Maria nihil horum.

Primo, non impotentia, unde Bernardus: «non deficit ei potestas, quia mater est omnipotentie, etcetera, non in ea ignorantia», etcetera. Vnde Bernardus: «quid de Deo sapiebat, in qua Dei sapientia latebat». Non in ea malitia, que non potest esse cum gratia. Et cum uirgo, ex quo habuit usum liberi arbitrii, semper fuerit plena gratia, ut uidebimus, 55 sequitur, etcetera.

Secundo, non peccatum aliquod nec originale ratione finis, nam fuit uas electum ad continendum balsamum pretiosum diuinitatis. Et sic facta conueniens illi, nam si illud uas gratie Eua fuit fractum, que fuit in gratia creata, ut dicit sanctus Thomas prima, questione nonagesima quinta, articulo primo; secundo, distinctione uicesima et uicesima nona, 60 etcetera. Et sic Eua nunquam fuit in aliquo instanti sine gratia ante peccatum suum actuale. Igitur hoc uas sine comparatione pulchrius eo necesse fuit quod semper esse in gratia et in aliquo instanti non esset sine illa. Si igitur peccatum non potest esse cum gratia nec gratia cum peccato, sequitur quod nunquam fuerit in peccato. Figura Hieremie decimo octauo: *descende in domum figuli*, dicit dominus Hieremie, *et uidit quod ipse faciebat opus suum super rotam et dissipatum est uas quod ipse faciebat e luto manibus suis. Conuersus fecit illud uas alterum, sicut placuerat in oculis eius*. Igitur tam pulchrum fuit factum sicut ei placuit, igitur cum magis placuerit Maria ipsi Deo quam ipsa Eua, illa nunquam donec peccauit fuit sine gratia, igitur Maria 65 semper cum illa fuit et sic sine peccato.

Secundo, non solum Maria fuit producta ad continendum uerbum Dei, sed ad hoc: ut ex illa sumeret quandam portiunculam, ex qua pretiosissimum corpus eius formaretur. Igitur oportuit quod esset sine peccato. 70

Si dicis: clarum est quod in modo sumendi non fuit peccatum, cum: «non ex uirili semine», etcetera. Dicendum quod nec debuit esse illa portiuncula aliquando subiecta peccato. Exemplum: si quis filius regis duceret uxorem meretricem aliquam, clarum est 75 quod in modo sumendi non est peccatum, quia mediante matrimonio sit in quo gratia confertur. Sed non solum requiritur quod quo ad modum sumendi non esset peccatum, sed etiam quo ad illud quod assumebatur, sic in proposito.

Tertio, non solum ad hoc assumpsit, sed ad abluendum cum illa portione peccatum originale et omnia alia ex consequenti. Igitur oportuit quod esset purissimum et sine omni 80 peccato.

49: I Tim. 1, 13. | 63-66: Ier. 18, 2-4.

44: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 96, a. 3, p. 686. | 46-47: cf. Auctor. Arist., *De Ani.*, II, 49 (414a12-13), p. 178. | 51-52: cf. Bern. Cl., *In Ass. B.M.V.*, I, 2. PL 183, 415D. | 52-53: Bernardus] *Auctor err.* cf. Pau. Dia., *Hom. De San.*, XLVIII. PL 95, 1508A; cf. Ans., *Hom.*, IX. PL 158, 648C. | 58: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 95, a. 1, p. 678; *Sup. Sent.* (vol. 3), lib. 2, dist. 20, q. 2, a. 3, p. 982; (vol. 4), lib. 2, dist. 29, q. 1, a. 2, p. 414. | 72-73: cf. Ambr., *Hymn.*, IV. PL 16, 1410D.

53: Sapientia] X sapiantia.

Quarto, non solum ad hoc, sed ad uincendum cum illo demone, unde Genesis tertio: *inimicitias ponam inter te et mulierem et semen tuum et semen illius. Ipsa conteret caput tuum*. Igitur sicut filius fuit absque peccato, sic mater, quia peccator seruus est peccati et non inimicus, ipsa uirgo Maria cum lapide qui Christus est contriuit caput demonis. Figura de muliere in ciuitate Thebana, que cum lapide contriuit caput Abimelech, etcetera, Iudicum nono capitulo.

Tertio, hoc patet ratione contrarietatis peccati, nam ut dicit sanctus Thomas opusculo octauo Super Salutatione: «maior plenitudo fuit gratie in Maria quam in aliquo angelorum». Sed illis fuit communicata immunitas ab omni peccato, igitur Marie, quia omnis gratia communicabilis creature fuit ei communicata, hec erat talis, igitur.

Item fuit maior, quia nunquam potuit perdi, sicut gratia angelorum.

Item uniuersalior pro toto mundo. Item sine repulsa, ideo certior, unde Bernardus: «si quid Deo paras totum Marie commenda, si non uis habere repulsam», quia: «nihil ad nos uenire uoluit, quin manibus uirginis non transiret».

Igitur si supplicando ei et manifestando necessitatem nostram, repulsa non est. Si uultis hodie gratiam impetrare: *dicite filie Sion*. Ad hanc igitur in principio, etcetera.

<THEMA> *Dicite filie Sion*, ubi supra.

In presenti sermone due erunt partes. Prima erit thematis declaratiua. Secunda euangelii expositiua et declaratiua.

Pro prima parte est notandum quod tripliciter sumitur filia Sion in scriptura. Primo, pro uirgine Maria; secundo, pro anima penitenti; tertio, pro ipsa ciuitate Hierusalem ad litteram. Visa prima parte acceptione uirginis, restat alias duas uidere.

Primo, igitur uidendum est de anima penitenti, qualiter debet preparari ad redemptorem suum recipiendum. Ideo predicatorum et confessorum dicit “filie Sion”, scilicet: anime penitenti, ut se preparet per condignam satisfactionem, quia *ecce rex tuus uenit tibi*.

Secundo, de Hierusalem uidebitur qualiter regem suum recepit hodie, ut in littera euangelii habetur, etcetera. Circa primum sciendum quod satisfactionis partes sunt due: una impropria et antecedens que dicitur “restitutio”, que est preambulum satisfactionis, ut dicunt doctores. Alia est propria, ut ieiunium uel oratio, etcetera. De prima iam dictum est in precedenti sermone, sed de secunda est nunc dicendum. Ideo dico quod pars propria satisfactionis potest dupliciter sumi: uno modo, ut distinguitur contra confessionem et contritionem; alio modo ut illas includit. Primo modo sunt tres partes, scilicet: ieiunium, elemosyna et oratio. Secundo modo sunt quinque partes, scilicet: tres partes iam dicte et dolor contritionis qui tantus potest esse, ut tollat totam penam, et etiam humiliatio et uerecundia confessionis, que etiam tanta posset esse quod totaliter tolleret penam. Et sic proprie dicte partes sunt tres, scilicet: ieiunium, elemosyna et oratio. Sunt autem tres nec plures nec pauciores.

82: Gn. 3, 15. | 85: cf. Idc. 9, 53. | 96-97: cf. Mt. 21, 5. | 105: cf. Za. 9, 9.

88: cf. Th. Aq., *In Sal. Ang.*, 1114, p. 239. | 92-93: Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 18. PL 183, 448AB. | 93-94: Bern. Cl., *In Vig. Nat. Dom.*, III, 10. PL 183, 100A.

Patet primo ex parte boni quod per peccatum perditur, nam sicut bonum est triplex, scilicet: bonum fortune et exterius, bonum corporis et bonum anime, sic elemosyna est bonum exterius, ieiunium corporis, oratio anime.

Secundo, ex parte peccati, unde prima Iohannis secundo dicitur: *omne quod est in mundo aut est concupiscentia oculorum aut concupiscentia carnis aut superbia uite*. Sic, contra concupiscentiam oculorum et auaritiam est elemosyna; contra concupiscentiam carnis est ieiunium; contra superbia mentis est oratio.

Tertio, ratione offensi, nam per peccatum offendimus Deum, nosipsos et proximum. Oratio ordinat nos in Deum, elemosyna in proximum, ieiunium in seipsum ordinatur homo. Sed notandum quod per ieiunium intelligitur omnis maceratio corporis, ut abstinentia, peregrinatio, uigilia, exalcatio, etcetera. Per elemosynam intelligitur omnis subuentio proximi, etiam ad orationem reducuntur hymni, cantus, recitatio horarum et sacrificium, etcetera. Inter opera satisfactoria excellit elemosyna, quod probatur ratione auctoritate et exemplo.

Primo, ratione sic: illud est perfectius altero quod includit illud et non econtra, sed elemosyna includit ieiunium et orationem et non econtra. Igitur exemplum: florenus est perfectior regali uel denario, quia includit illos et non econtra. Quod elemosyna includat alia patet:

primo, includit orationem, quia obligat recipientem ad orandum pro illo qui facit eam, unde: *absconde elemosynam in sinu pauperis, ipsa enim orabit pro te*, Ecclesiasticus uicesimo nono. Item elemosyna est quasi sacrificium Deo in quantum datur et offertur Deo. Ideo dixit Aristoteles quarto Ethicorum quod: «dona habent aliquid simile Deo et sacramentis». Item includit ieiunium, quia obligatur recipiens ad ieiunandum. Et sic ieiunia facta a religiosis personis, que de elemosynis sustentantur, prosunt danti elemosynas illas, nam pro illis ieiunant. Item includit ieiunium in quantum minuit substantiam dantis. Et sic ieiunant quando ego do partem piscis pauperi, tollitur saturitas mihi. Item est: «quid communius et bonum quanto communius tanto diuinius», ut dicit Aristoteles primo Ethicorum. Item magis est circa fontem charitatis, nam misericordia est immediate filia charitatis.

Secundo, probatur auctoritate sancti Thome, Scoti, Bonaurenture et Petri de Palude in quarto, distinctione decima quinta. Et quasi omnes in hoc concordant.

Tertio, probatur exemplo, nam efficacius est ad impetrandum quando quis presentat aliquid alicui quam quando humiliatur coram illo uel illum supplicat. Sed ieiunium est humiliare corpus; oratio supplicare; elemosyna uero est aliquid Deo presentare. Et sic dans illud humiliatur et donum supplicat pro eo et etiam obligat ad dandum igitur. Est elemosyna necessaria tripliciter.

Primo, ex parte precepti, nam post peccatum semper fuit. In lege nature precepitur in illo precepto: *quod uultis ut faciant homines hoc illis facite*, sed ego uellem quod mihi daretur tempore indigentie igitur. Item lege scripta in multis locis, unde Deuteronomii decimo quinto: *precipio tibi ut aperias manum tuam egeno*, etcetera. Item in euangelio, Matthei uicesimo

121-122: I Io. 2, 16. | 137: cf. Sir. 29, 15. | 154: cf. Mt. 7, 12. | 156: Dt. 15, 11.

139: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, IV, 5, 22b20sq, p. 209-210; cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 6), lib. 3, dist. 34, q. 3, a. 2, p. 808. | 143-144: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, I, 1, 94b10, p. 142; cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 10), lib. 4, dist. 49, q. 1, a. 1, p. 598. | 146: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 15, q. 2, a. 4, pp. 218sq; cf. Dun. Scot., *In Lib. Sent.* (vol. 18), IV, dist. 15, q. 1, pp. 174sq; cf. Bon., *Sent.* (vol. 4), IV, dist. 15, c. 4, p. 347; cf. Petr. Pal., *In IV Sent.*, dist. 15, q. 2, f. 64vsq.

quinto, dixit Christus quod in finali iudicio disceptatio erit de elemosynis, unde qui non fecerit hic dicetur ei: *nade maledicte*, etcetera. Est autem de necessitate precepti in duobus casibus, scilicet: quando est summa necessitas et per aliud non prouidetur et quando est
 160 superfluum statui et persone. Et sic dicit sanctus Thomas quod ad illam omnes tenemur in actu uel in proposito uel corde uel ore uel opere. Nam omnes habent facultatem ad hoc.

Si dicis: qui sunt illi qui possunt dare elemosynam et quibus est danda? Dicendum quod in hac ciuitate est locus in quo non potest quis errare in aliqua circumstantia.

Primo, ex parte dantis, quia est extrema necessitas. Et sic quilibet in tali potest dare
 165 licite, ut dicit Petrus de Palude in quarto, distinctione decima quinta, questione secunda. Nam mulier, filia, filius, seruus et sic de aliis in tali casu possunt dare, nam datur tunc illud quod est pauperis.

Secundo, ex parte recipientis debet esse pauper cui datur, unde Ambrosius: «pauperibus non diuitibus elemosyna danda est, fudit potius qui ponit in pleno», etcetera. Figura de
 170 uidua cum propheta Heliseo, quarto Regum quarto, nam dum fuerunt uasa uacua, exiuit oleum, dum autem plena non plus exiuit. Sic in hac domo est summa paupertas, etcetera.

Tertio, si melioribus potius dandum est, in hac sunt innocentes sine culpa, etcetera.

Quarto, si benefactoribus, in hac sunt capellani et multi orantes pro illo qui dat illam, unde Hieronymus: «non memini me legisse, mala morte mortuum qui libenter opera
 175 charitatis exercuit. Habet enim multos intercessores et impossibile est preces multorum non exaudiri».

Quinto, si consanguineis est danda potius, quis est qui non habeat consanguineum in hac domo uel ex parte patris uel matris uel sororis uel fratris, etcetera? Hec est enim domus
 180 Dei et porta celi. Nam: *sicut aqua extinguit ignem, ita elemosyna extinguit peccatum*. Ex quo sequitur quod flagella que ueniunt propter peccata in hac ciuitate sunt propter hoc, quia fons misericordie siccatur in illa. Nam si peccata non cessant aut debemus puniri secundum iustitiam aut secundum misericordiam.

Si secundum misericordiam, igitur debemus habere illam, unde Matthei quinto: *beati misericordes quoniam misericordiam consequentur*. Vnde: *iudicium sine misericordia fiet ei qui non fecerit misericordiam*, Iacobi secundo. Ad hoc insinuandum Christus hodie, antequam intraret in
 185 Hierusalem, uenit ad montem Oliueti ostendens quod nullus potest intrare in celestem Hierusalem, nisi mediante misericordia, que notatur per oleum in scriptura. Vnde cum Christus in sabbato precedente fuisset inuitatus in Bethania in domo Simonis, qui ante fuerat leprosus, et fuit a Christo curatus et sanatus in crastinum, ut dicit Iohannes
 190 duodecimo capitulo: *ante sex dies pasche uenit Iesus in Bethaniam, in crastinum uenit*, etcetera. Erat autem a Bethania usque Hierusalem quasi leuca. Non erant completa duo miliaria, quia: *erant stadia quindecim*, ut dicit Iohannes in capitulo undecimo, et sic deficiebant centum uiginti quinque passus pro duobus miliaribus, etcetera. Igitur die dominica uiginti martii, dum iret Iesus in Hierusalem et uenisset Bethphage (que est uilla sacerdotum) ad parandas
 195 hostias, in media uia a Bethania in Hierusalem, quia Bethphage distabat a Hierusalem per

158: Mt. 25, 41. | 170: cf. IV Rg. 4, 5. | 179: cf. Sir. 3, 33. | 183-184: Mt. 5, 7. | 184-185: Iac. 2, 13. | 190: Io. 12, 1. | 192: Io. 11, 18.

160: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 15, q. 2, a. 4, pp. 218sq. | 165: cf. Petr. Pal., *In IV Sent.*, dist. 15, q. 2, f. 64v. | 168-169: cf. MF. cf. Cas., *Var.*, XII, 27. PL 69, 877CD; cf. Io. Chrys., *De Ele.*, 3. PG 51, 265D; cf. Ambr., *Exp. Ev. Sec. Lc.*, IV, 6. PL 15, 1614A. | 174-176: Hieronymus] *Auctor err.* cf. MF. Pseu. Aug. Hipp., *Serm. Ad Fr. In Er.*, XLIV. PL 40, 1319C.

mille passus, ut dicitur quia iter sabbati erant mille passus et: *mons Oliueti distabat a Hierusalem iter sabbati*, Actuum primo. Et sic Bethphage erat in descensu montis Oliueti, ut doctores aiunt. Igitur dicit Mattheus: *cum appropinquaret Hierosolymam et uenisset Bethphage ad montem Oliueti, dixit duobus discipulis suis: "ite in castellum"*, etcetera. Nullus euangelistarum nominat istos duos discipulos qui fuerunt, sed Magister Historiarum dicit quod fuerunt Petrus et Philippus. Sed cum Petrus sciret quod iudei uellent Christum interficere, timebat ire illuc et dixit quod non iret sine magistro suo; Christus dixit ei quod ipse debet in illo loco spectare eos. Dicit Petrus: "igitur eamus omnes apostoli". Dicit Christus: "ego non debeo solus remanere nec conuenit". Dicit Petrus: "sic, nam altera die dum intrauimus in ciuitatem Sicar tu solus remansisti in puteo et inuenimus te cum samaritana". Dicit Christus: "tunc licebat propter misterium, nam samaritana significabat natura humana, que erat sitibunda gratie, et sic petebat illam a profundo puteo diuinitatis et sic dixi illi quod ego darem; erat hora sexta et ego fatigatus, quia tali hora fatigatus passione; dabo illi aquam gratie, et sic propter ministerium, ego remansi solus ut Deus et ut homo et ut magister. Solus remansi ut Deus, quia solus Deus illam gratiam quam petebat dare poterat. Secundo, solus ut homo, quia ego solus debui pati ad redemptionem peccati Ade, ideo de me et in persona mei dixit propheta Isaias capitulo sexagesimo tertio: *torcular calcanti solus et de gentibus non est uir mecum*. Item solus ut magister debeo remanere, quia omnes uos, discipuli mei, debetis me solum relinquere. Et sic propter illud misterium ego tunc remansi solus". Dicit tunc Petrus: "domine, remaneant sex uobiscum et eamus sex in Hierusalem". Dicit Christus: "non potest esse, quia: *nemo bonus nisi Deus*, Marci decimo, nec perfectus nisi ego. Nam Luce sexto: *perfectus quisque erit, si sit sicut magister*. Igitur, si perfectio est in me, uos omnes imperfecti estis et perfectionem a me recipere debetis. Igitur numerus perfectus apud me debet manere et uos qui estis numerus primus electus ad conuersionem totius mundi, licet imperfectus. Sic igitur cum perfectius sit numerus denarius, apud me debet manere, et cum primus numerus sit binarius, licet imperfectus, quia ternarius est perfectus, ut dicit Philosophus libro Celi et Mundi, sic uos estis numerus primus electus ad mundi conuersionem per predicationem, sic debetis bini et bini pergere et sic antea nisi septuaginta duo discipulos. Quod autem debeatis ire bini et bini patet tripliciter. Primo, ratione predicatorum; secundo, ratione audientium predicationem".

"Primo, ratione predicatorum, debent autem predicatorum esse duo, quia sunt testes doctrine quam predicant et: *in ore duorum uel trium testium stat omne uerbum*, Deuteronomii decimo septimo. Ideo saltem duo debetis esse. Secundo, autem sint socii officii et iuuent se alter ad alterum, unde Ecclesiastes quarto: *ue soli, quia si ceciderit non habet subleuantem se*. Tertio, quia predicator debet duo habere, scilicet: practicam et theoreticam".

"Secundo, ratione predicationis debetis ire duo".

"Primo, quia illa que sunt predicanda in lege nature sunt duo, scilicet: duo precepta, unum affirmatiuum et aliud negatiuum. Secundo, illa que sunt predicanda in lege scripta sunt duo, scilicet: lex et prophetie. Tertio, illa que sunt predicanda in lege gratie et charitatis quam modo fundo sunt duo precepta charitatis predicanda, scilicet: *diliges dominum meum tuum*, etcetera, *et proximum sicut te ipsum*, etcetera".

196-197: Act. 1, 12. | 198-199: cf. Mt. 21, 1-2. | 212: Is. 63, 3. | 216: Mc. 10, 18. | 217: Lc. 6, 40. | 227: Dt. 17, 6. | 229: Ecl. 4, 10. | 235-236: cf. Lc. 10, 27.

200: cf. Petr. Com., *Hist. Sch.*, in ev., CXVII. PL 198, 1599A. | 222: cf. Auctor. Arist., *De Cael. Et Mun.*, I, 2 (268a9-24), p. 160; cf. Th. Aq., *Comm. De Cael. Et Mun.*, I, 2, 4, p. 7; *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 70, a. 2, p. 448.

211: Redemptionem] M redemptonem. | 225: Predicationem] M predicatonem.

“Tertio, propter audientis predicationem, nam illi quibus est predicandum sunt duo populi, scilicet: gentium et gentilium. Item quocumque illorum populorum debent predicare fidelibus et infidelibus. Fidelibus ut preseruent in fide; infidelibus ut illam accipiant. Item inter fideles duabus conditionibus hominum, scilicet: iustis et peccatoribus. Iustis, ut crescant in charitate; peccatoribus ut conuertantur et retrahantur, nam Paulus apostolus sic dicebat: *sapientibus et insipientibus debitor sum*, ad Romanos primo”. Videns Petrus quod per rationes magistri sui duo solum debebant ire, dicit: “domine, non des mihi Philippum in socium, quia iuuenis est. Sed da mihi Andream fratrem aut Thomam, qui alia die (dum ad suscitandum Lazarum in Iudeam uolebatis ire) et nos omnes (quia timebamus illuc ire) diximus: rabbi, nunc querebant te iudei lapidare et iterum uadis illuc? Dixistis: *nonne duodecim hore sunt diei*, etcetera? Sed Thomas, ut fortis, dixit ad condiscipulos suos: *eamus et nos et moriamur cum eo*, Iohannis undecimo capitulo. Igitur da mihi illum in socium et non hunc iuuenem”. Dixit Christus: “non, nam Philippus erit socius tuus et non alius propter tria”.

“Primo, quia ambo estis de Galilea que dicitur “transmigratio”, quia predicatorum debent laborare circa transmigracionem peccatorum, scilicet: a peccatis in uirtutes”.

“Secundo, ambo estis de Bethsaida, que secundum Hieronymum interpretatur «domus uenatorum». Nam predicatorum sunt et debent esse uenatores animarum”.

“Tertio, quia in uobis significantur ea que debent habere predicatorum. Nam predicator debet habere fidem et operationem, quia *fides sine operibus nulla est*, a fortiori in predicatorum. Sed tu, Petre, significas fidem, quia in confessione fidei tue dixi ecclesiam edificandam; Philippus significat operationem, quia interpretatur “lampas lucens”, etcetera. Item predicator debet habere scientiam et eloquentiam: tu, Petre, significas scientiam, nam quando dixisti: *tu es Christus filius Dei uiui*, omnem theologiam in illis duobus uerbis explicasti. Philippus autem notat eloquentiam, nam ut dicit Hieronymus, interpretatur «os lampadis» per eloquentiam resplendendis, etcetera”. Dum autem Petrus rationibus magistri resistere non posset, antequam in ciuitatem iret querit quid esset facturum in ciuitate. Dixit Christus: “*inuenietis asinam et pullum, soluite et adducite mihi*, etcetera”. Tunc Petrus est positus in maiori perplexu et dicit: “o domine, putabam ire ad cibos emendos, ut in ciuitate Sychar, aut ad ciuitatem Samarie, quando Iohannes et Iacobus fuerunt missi ad parandum hospitium, Luce nono, sed dicis quod accipiamus asinam, nec dicis locum ciuitatis certum nec stratam certam nec domum. In inquisitione huius asine commouebitur ciuitas et sic erimus capti aut interfecti, etcetera”. Dominus autem (quia uerus Deus) sciens cogitationes Petri, licet ille non exprimeret, uerbo respondit ad omnia dubitata.

Primo, dicit: “non queritis per ciuitatem, quia: *statim introeuntes*, etcetera, ut dicit alius euangelista, nec queritis per calles, quia est *in bivio*, ut dicit alius euangelista, nec oportet intrare aliquam domum, quia est ante portam, etcetera”. Dicit Petrus: “sed quomodo accipiemus quod nostrum non est et pullus forte fugiet? Quam rationem dabimus si quis dicit quare illam sumimus, etcetera?” Dicit Christus: “non furabimini, sed inuenietis, quia perditum erant gentiles et iudei et tunc erant inuenti. Item inuenietis: *quia mee sunt omnes fere siluarum, iumenta*, etcetera, Psalmi quadragesimo nono. Item non fugiet pullus indomitus nec asinam, nam pullus est alligatus asine et asina alligata parieti et sic dicit alius euangelista: *inuenietis asinam alligatam et pullum asine alligatum cum ea, cui nemo unquam hominum sedit*. Nec

242: Rm. 1, 14. | 247: Io. 11, 9. | 248: Io. 11, 16. | 256: cf. Iac. 2, 26. | 260: cf. Mt. 16, 16. | 264: cf. Mt. 21, 2. | 267: cf. Lc. 9, 52. | 271: cf. Mc. 11, 2. | 272: cf. Mc. 11, 4. | 276-277: Ps. 49, 10. | 279: cf. Lc. 19, 30.

253-254: cf. Hier., *De Nom. Heb.*, NT, Mt., B. PL 23, 839C. | 261-262: cf. Hier., *De Nom. Heb.*, NT, Lc., F. PL 23, 843C.

280 oportet habere contentionem nec uerba cum aliquo. Si quis aliquid uobis dixerit, dicite quia dominus his opus habet et confestim dimittent”. Et dicit Petrus: “quare nunc uultis asinam et pullum, parua est uia mille passuum”, etcetera. Dicit euangelista non hoc fuit propter necessitatem Christi, sed propter misterium implendum, ideo dicit: *hoc autem totum factum est ut impleretur quod dictum est per prophetam*. Omnia ista fuerunt figurata et prophetata.

285 Primo, missio istorum duorum discipulorum fuit figurata, primo Regum nono, quando Cis, uir fortis, misit Saulem et aliud iuuenem ad querendas asinas perditas. Saul, licet peccator in breui post hoc, fuit electus et constitutus in regem Israhel. Sic uir fortis Christus (uir ut homo, fortis ut Deus) misit Petrum, qui licet esset peccator, constitutus est princeps ecclesie. Et sic cum iuene Philippo adduxerunt duos populos ad Christum.

290 Secundo, quod Christus spectauit illos in monte Oliuarum contra Hierusalem fuit prophetatum, Zaccharie decimo quarto de messia dicens: *stabunt pedes eius in die illa super montem Oliuarum contra Hierusalem ad orientem*, que est pars illa uersus Bethphage, etcetera.

Tertio, ad quid misit illos fuit prophetatum a Iacob, Genesis quadragesimo nono dicens filiis suis: *congregamini ut annuntiem que uentura sunt uobis in diebus nouissimis*, scilicet: tempore messie, ut omnes iudei exponunt. Et sic dixit de quolibet filio suo. Sed dum fuit ad Iudam, de quo sperabatur Christus uerus messias, dicit: *non auferetur sceptrum de Iuda, nec dux de femore eius donec ueniat qui mittendus est et ipse erit expectatio gentium*. Et sequitur: *ligans ad uineam pullum suum*, scilicet: populum gentilem ad uineam, id est, Iudeam, quia dicit Isaias capitulo quinto: *uinea domini exercituum domus Israhel est*. Et ad uitam, o fili mi, asinam suam. Et sic Iudea alligata fuit uiti, id est, Christo, qui dixit, Iohannis decimo quinto: *ego sum uitis uera*, etcetera. Et sic patet quod pullus, id est, populus gentilis, fuit ligatus uinee, id est, synagoge. Et asina, que idem est, fuit alligata uiti, quia Christus fuit lapis angularis faciens utraque unum.

Quarto, figuratum fuit quod tali die fuisset hoc, Exodi duodecimo, ubi precipitur quod luna decima que fuit tali die, scilicet: uiginti martii, illo anno reciperetur in Hierusalem agnus occidendus et immolandus, etcetera.

Quinto, fuit prophetatum quod intrasset in Hierusalem sedendo super asinam per Zacchariam nono capitulo dicens: *exulta satis filia Sion, iubila filia Hierusalem, ecce rex tuus uenit tibi, iustus et saluator, pauper, sedes super asinam et super pullum filium asine*, etcetera. Sed Christus dixit: *dicite filie Sion, ecce rex tuus uenit tibi mansuetus, sedens super asinam et pullum filium subiugalis*, quod idem est. Et sic fuit prophetatum quod cum iubilo et exultatione reciperetur ut rex et quod sederet super asinam et pullum, quod nunquam in aliquo rege Israhel fuit impletum, nisi in Christo uero messia. Et sic de messia scribitur hoc a iudeis, etcetera.

Sexto, fuit prophetata puerorum iudeorum receptio in Psalmo octauo, quando dicitur: *ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem*, etcetera, quia perfecta laus Christi fuit in ista receptione, nam illum dixerunt regem et uerum Deum et hominem. Et sic hoc fuit molestum, unde dicit Lucas decimo nono capitulo: *quidam phariseorum dixerunt: “magister, increpa istas”*. Dixit illis Christus: *“et si hi tacuerint, lapides clamabunt”*, quod sic factum est, nam ut dixit Iohannes Baptista, Matthei tertio: *potens est dominus de lapidibus istis*, id est, de gentibus, *suscitare filios Abrabe*. Et sic tacentibus iudeis clamauerunt lapides, quia in die passionis domini ille centurio gentilis dixit: *uere filius Dei erat homo iste*, Marci decimo quinto.

283-284: cf. Mt. 1, 22. | 285: cf. I Sm. 9, 3. | 291-292: Za. 14, 4. | 294: Gn. 49, 1. | 296-298: cf. Gn. 49, 10-11. | 299: Is. 5, 7. | 300: Io. 15, 1. | 303: cf. Ex. 12, 3. | 307-308: Za. 9, 9. | 309: cf. Mt. 21, 5. | 313-314: Ps. 8, 3. | 316-317: Lc. 19, 39-40. | 318-319: Mt. 3, 9. | 320: Mc. 15, 39.

280: Aliquo] M aliquoniam, X aliquoinam. | 296: Sceptrum] M, X ceptrum.

Item ad litteram tacentibus iudeis in die resurrectionis lapides clamauerunt, quia tunc *petre scisse sunt et monumenta aperta et multa corpora sanctorum surrexerunt*, etcetera, Matthei uicesimo septimo.

325 Septimo, prophetatum fuit de cantico huius receptionis in Psalmo centesimo decimo septimo: *Deus, Deus meus*, etcetera, dicens: *o domine, saluum me fac*, scilicet: per passionem, o domine, bene prosperare ut *Deus benedictus, qui uenturus est in nomine domini*, quia sperabatur. Sed isti de presenti dicunt: *benedictus qui uenit*. Et fecerunt discipuli sicut preceperat illis, etcetera, et dum essent circa ciuitatem, cum maximo timore dicebant si erunt omnia sicut predixerat Christus. Et intrantes ciuitatem immediate in biuio uiderunt asinam et pullum et gauisi
330 fuerunt ualde, uidentes iam euenisse ut dixerat illis Iesus. Sed dum acciperent asinam, ut dicit alius euangelista: *soluentibus pullum dixerunt illis, quid soluitis pullum?* At illi dixerunt sicut preceperat illis Iesus, et sic timuerunt discipuli, sed sicut dixerunt: *dominus his opus habet*, dimisserunt eis et sic mox exierunt ciuitatem, etcetera. Et adduxerunt illos ad Iesum, et sic sedit super eas successiue, quod patet tripliciter, primo ex uerbis Christi, qui dixit: *dicite quia*
335 *dominus his opus habet*.

Item patet quia de apostolis dicitur quod: *imposuerunt uestimenta super eos*.

Item patet hoc ex prophetia Zaccharie, nam aliter non esset impleta qui dixit quod: *sedens super asinam et pullum*, etcetera. Sed primo sedit super pullum, nam dicit euangelista: *super eum sedere fecerunt*.

340 Item quia licet aliqui conuersi fuerunt de populo iudaico, ut apostoli, sed populus gentilis primo fuit conuersus, ideo Psalmi decimo septimo: *populus quem non cognoui seruiuit mihi*, etcetera. De iudeis dicit, Psalmi quinquagesimo octauo: *conuertentur ad uesperam*, etcetera. Item Apostolus dicit: *cum uenerit plenitudo gentium, tunc Israhel saluus fiet*. Hoc autem fuit figuratum in Simone Cireneo, qui extra Hierusalem portauit et recepit crucem domini,
345 etcetera. Et sic apostoli posuerunt uestimenta sua super pullum; alii uero uestes posuerunt in uia; alii uero ramos arborum. Dum autem Christus sederet in asello, eleuauit oculos et: *uidens ciuitatem fleuit super illam*, etcetera. Primo, fleuit super illam propter perditionem animarum; secundo, propter destructionem Hierusalem, que propter hoc accidit; tertio, fleuit propter passionem quam ante oculos habebat.

350 Primo, uidebat prophetiam Isaac, Genesis uicesimo secundo, qui cum duceretur ad sacrificium, quinque dies ante ibat super asinum. Nam prima die (ut dicit littera): *cumque concidisset ligna in holocaustum*, scilicet: prima die. Et iterum dicit quod: *die tertia eleuatis oculis uidit locum procul*, etcetera, iam sunt quattuor dies. Altera die uenit ad locum et edificauit altare, etcetera; altera die sacrificatus, sic hic ante quinque dies. Prima die scissa ligna; in
355 quinta facta crux.

Secundo, uidebat omnia ligna crucis ante se, nam ut dicunt doctores, qui uenerant cum Iesu de Bethania et Bethphage acceperunt ramos oliuarum in monte Oliueti, in quo sunt plures oliue et quasi nulla alia arbor. Sed illi qui exierunt de ciuitate, audita fama aduentus domini, collegerunt cedros in exitu ciuitatis, scilicet: in torrente circa portam et alii ramos
360 cipressi et palme, ut dicit Iohannes in capitulo duodecimo. Et sic omnia quattuor ligna crucis uidebat ante se portari.

321-322: Mt. 27, 51-52. | 325-326: Ps. 117, 25-28. | 327: cf. Io. 12, 13. | 331: cf. Lc. 19, 33. | 332-335: cf. Mt. 21, 3. | 336: cf. Mt. 21, 7. | 337-338: Za. 9, 9. | 338-339: cf. Mt. 21, 7. | 341-342: Ps. 17, 45. | 342: Ps. 58, 7. | 343: cf. Rm. 11, 25-26. | 347: cf. Lc. 19, 41. | 351-353: cf. Gn. 22, 3-4. | 360: cf. Io. 12, 13.

332: Opus] M opos.

Tertio, uidebat ueritatem iunctam figure, nam agni portabantur in asinis ad ciuitatem et ipse inter illos. Fleuit etiam ad exemplum nostrum. Nam sicut ipse misit duos ad portandum asinam et pullum, sic prelatus loco Christi debet mittere duos, scilicet: curam
365 animarum et predicatorem, ut adducat duos populos in unum ad Iesum. Cura debet soluere et predicator ducere dicendo quomodo debet a fidelibus recipi. Nam primo predicator debet flere per contritionem, sicut Christus fleuit; secundo, debet clamare per confessionem, ut illi pueri fecerunt, debet dicere clamando “peccauit”; tertio, debet condignam facere de peccatis satisfactionem, que fit tribus modis, scilicet: de anima per
370 orationem; de corpore per carnis macerationem in ieiuniis, in uigiliis, in peregrinationibus, etcetera; tertio, per elemosyne rerum exteriorum largitionem.

Sic hodie fuit receptus. Primo, per orationem dicendo: “osanna”, id est, “salua nos”, etcetera. Secundo, per uestitum depositionem, que significabat macerationem corporis. Tertio, per elemosynarum largitionem, que significata fuit in positione ramorum in uia.

375 Et sic notabat quod quilibet christianus, qui sic digne illum recipit, hic habet gratiam et in futuro gloriam habebit, quam nobis concedat qui, etcetera. Amen.

SERMO SEXAGESIMVS QVINTVS ET SECVNDVS IN EADEM DOMINICA IN RAMIS PALMARVM

<THEMA> *Ite in castellum*, Matthei uicesimo primo.

Originaliter recitatiue autem in euangelio, etcetera.

5 Sententia est beati Bernardi in sermone quarto Super Salue Regina quod uirgo Maria in
sacra scriptura comparatur et dicitur “castellum”. Et sic ecclesia que gubernatur et regitur a
spiritu sancto in festo ascensionis eius precepit ut legatur euangelium Luce decimo: *intrauit*
Iesus in quoddam castellum, id est, in uterum uirginis Marie, ut dicit idem Bernardus, ubi supra.
Est uerum quod, ut dicit Isidorus in libro Etymologiarum et Rabanus in quarto libro De
Vniuerso, castellum non solum dicitur “domus fortis”, sed uilla uel ciuitas in fortitudine
10 posita dicitur “castellum”. Et sic ciuitas Hierusalem, cui uirgo in sacra scriptura comparatur
dicitur “castellum”, ut patet in presenti euangelio. Quod autem uirgo Maria significetur per
hanc ciuitatem Hierusalem patet quo ad fundationem Christi, unde dicitur de sapientia
patris Ecclesiastici uicesimo quarto: *et sic in Sion firmata sum*. Item quo ad abundantiam
gratiarum dicitur de ea Psalmi quadragesimo quinto: *fluminis impetus letificat ciuitatem Dei*. Non
15 enim quo ad litteram est talis fluuius in Hierusalem. Item de ista habetur Psalmi octogesimo
sexto: *gloriosa dicta sunt de te, ciuitas Dei*. Clarum est quod ciuitas Hierusalem quo ad litteram
non dicitur ciuitas Dei, quia si propter conceptionem filii Dei dicitur, hec esset Nazareth; si
propter natiuitatem, hec esset Bethleem; si propter miracula, hec est Capharnaum. Sed
dicitur Hierusalem ciuitas Dei propter uirginem, in qua conceptus, natus et multa mirabilia
20 fecit Deus in filio suo uero Deo. Sed quod uirgo fuerit castellum patet quo ad tria que
debet habere perfectum castellum, scilicet: munitionem, defensionem et uictualia.

Primo, castellum debet edificari fortiter quo ad turre et menia, etcetera.

Secundo, debet esse tale quod in eo defendantur contra inimicos. Nam multe sunt
domus que habent turre, etcetera, et non sunt apte ad defensionem inimicorum.

25 Tertio, debet habere uictualia sufficientia, nam si est castellum in fortitudine et non
habet uictualia, si inimici circumdant eum, cito perditur. Virgo autem Maria fuit castellum
perfectissimum quo ad ista tria.

Primo, fuit edificatum et munitum fortiter.

30 Primo, debet habere bonum fundamentum, quia edificium quantum in altum procedere
debet, tantum in profundum debet tendere. Sic uirgo Maria iacuit fundamentum humilitatis
in profundum super omnes puras creaturas, unde Augustinus dicit: «cogitans magnam
uirtutum fabricam construere de fundamento cogitet humilitatis».

Secundo, castellum saltem debet habere quattuor turre in quadro ad angulos.

Prima fuit ad orientem respectu Dei, que fuit charitas.

35 Secunda ad meridie respectu sui fuit sapientia, unde dicit Bernardus quod: «redditur
femina pro femina, humilis pro superba, sapiens pro stulta».

2: Mt. 21, 2. | 6-7: Lc. 10, 38. | 13: Sir. 24, 15. | 14: Ps. 45, 5. | 16: Ps. 86, 3.

4: cf. Pseu. Bern. Cl., *In Anti. Sal. Reg.*, IV, 3. PL 184, 1074A. | 8: cf. Isid., *Etym.*, XV, 2, 7. PL 82, 537B. | 8-9: cf. Hrab. Mau., *De Vni.*, XIV, 1. PL 111, 383D-384A. | 31-32: Aug. Hipp., *Serm.*, LXIX, 1, 2. PL 38, 441A. | 35-36: Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, II, 3. PL 183, 62D.

6: Decimo] M, X nono. | 15-16: Octogesimo sexto] M, X octogesimo octauo.

Tertia ad aquilonem que est pars frigida respectu peccatorum et fuit misericordia.

Quarta ad partem occidentalem, scilicet: rerum temporalium, et fuit paupertas, qua uilipendit omnia mundana.

40 In medio autem debet habere turrem magistram et hec erat fides uel fidelitas. Nam tota fides castelli est in illa turri media, unde Bernardus dicit: «tria in Christi conceptione intueor, Deum hominem, matrem uirginem et cor uirginis fidele, ut tam firmiter crederet quod omnia que angelus nuntiabat in se fieri non dubitaret». Item debet habere murum muniens omnes turres, hic fuit gratia excellentissima que fuit ei communicata, et sicut
45 Hierusalem fuit triplici muro clausa, ut dicit Iosephus, scilicet: antemurali et muro ciuitatis et murus arcis supra montem Sion, sic uirgo habuit triplicem gratiam et plenitudinem illius, ut dicit sanctus Thomas tertia parte, questione uicesima septima.

Prima fuit in uirginis conceptione et hec fuit antemurale. Nam sicut antemurale ponitur ad hoc: ut inimici non possint applicari muro, sic hec gratia preservationis a peccato
50 originali.

Secunda fuit gratia preparationis ad Christi conceptionem et hec fuit murus.

Tertia fuit assumptionis quando a filio fuit in arce celi empirei recepta, et hoc est quod dicitur ab Isaia capitulo uicesimo sexto dicens: *urbs fortitudinis Sion*. Et explicat hanc fortitudinem dicens: *saluator ponetur in ea*, quo ad primam in celo empireo, que est tertia in
55 ordine. Dicit murus quo ad secundam, dicit et antemurale quo ad tertiam, quam diximus primam. Hoc autem factum fuit a filio Dei uera sapientia patris et de his septem dicit Salomon, Prouerbiorum nono: *sapientia edificauit sibi domum, excidit columnas septem*, sicut diximus. Prima, in fundamento humilitas; secunda, in quinque turribus; tertia in muro, que sunt septe excellentie in uirgine Maria.

60 Secundo, castellum debet esse tutissimum, ut possint in eo saluari contra inimicos et hoc quo ad tria. Primo, debet habere mansiones sufficientes, ad hoc: ut recipiat suos et debite collocentur. Secundo, ut habeat arma sufficientia ad defendendum. Tertio, ut habeat portas sufficientes ad suos recipiendum. Hec tria fuerunt in castello uirgineo excellenter.

Primo, habuit mansiones ad suos recipiendos, nam illa que recipit illum, quem mundus
65 totus recipere non potuit, clarum est quod potest omnes tam iustos quam peccatores recipere, unde cantat ecclesia de ipsa uirgine: «quem celi capere non poterant, tuo gremio contulisti», et hoc est quod dicit Bernardus in sermone: «o uenter capatior celis, latior terris, diffusior elementis, qui continere ualuit, quem totus mundus capere non potuit».

70 Secundo, in uirgine fuerunt arma sufficientia ad tuitionem contra inimicos, unde in hoc castello superbus inuenit arma humilitatis, luxuriosus arma castitatis et uirginitatis, auarus arma misericordie et pietatis, etcetera. Hec autem arma sunt defensiua, non autem offensiua, nam nunquam aliquem uirgo offendit, sed semper defendit. Vnde Ambrosius De Virginitate libro secundo dicit: «quid nobilius Dei matre? Quid splendidus ea? Quam splendor elegit?» Et infra, ut de ceteris eius uirtutibus taceam: «uirgo erat non solum

53-54: Is. 26, 1. | 57: Prv. 9, 1.

41-43: Bernardus] *NI*. | 45: cf. Fl. Ios., *De Bell. Ind.*, V, p. 157. | 47: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 27, a. 1, pp. 203sq. | 66-67: cf. Pseu. Bern. Cl., *Vit. Mys.*, IV, 12. *PL* 184, 644B. | 67-68: Bernardus] *Auctor err.* cf. MF. Nic. Cl., *In Nat. Dom.*, II, 2. *PL* 184, 834B. | 73-76: Ambr., *De Virg.*, II, 2, 7. *PL* 16, 209A.

74: *Post infra M add et.*

75 corpore, sed etiam mente, corde humilis, uerbis gracilis, animo prudens». Infra: «nullum ledere, omnibus bene uelle», etcetera. Vnde Salomon, Canticorum quarto, dicit de ecclesia Dei caput, cuius est Christus, ut dicit Apostolus ad Colossenses primo: *ipse est caput corporis ecclesie*. Virgo autem Maria est collum, nam sicut a capite deriuantur uirtutes ad corpus et omnes a transeunt capite mediante collo, sic a Christo ad nos mediante uirgine, unde dicit
80 Bernardus quod «nihil ad nos uenire uoluit quod manibus uirginis non transiret». Et ideo uirgo Maria dicitur “collum ecclesie” et dicit Salomon quod est: *sicut turris Dauid*, que erat eminens super montem Sion in Hierusalem. Nam licet essent centum septuaginta quattuor turre in Hierusalem, hec erat nobilissima inter omnes, in qua habitauit Dauid rex, ex quo expulit Iebuseum a ciuitate Hierusalem. Dicit igitur quod ex isto colle: *milia clipei pendebant,*
85 *omnis armatura fortium*, etcetera, contra inimicos demones, unde Psalmi sexagesimo dicitur de ea quod est *turris fortitudinis a facie inimici*.

Tertio, habuit portas sufficientes, nam castellum debet habere duas portas. Prima dicitur “porta regia” in plano, per quam intrat princeps cum exercitu suo. Secunda est “porta falsa”, per quam recipiuntur qui uolunt saluari in castello. Et hec est in loco petroso et itur
90 ad eam per uiam asperam.

Istas portas habuit uirgo Maria, et si dicis: non potuit in ea esse aliquid falsi? Dicendum quod non fuit falsum apud se, sed apud inimicos. Nam dum custodiunt portam regiam ne aliquis intret in castellum, uolentes saluari in illo intrant per portam falsam apud eos. Per portam regiam que est in plano, intrant omnes qui non egent penitentia, scilicet: princeps
95 noster Christus, qui peccatum non fecit, et cum eo omnes qui peccatum non fecerunt actuale, ut sunt innocentes et qui mortui sunt post circumcisione et baptismum ante annos discretionis. Omnes isti sequuntur agnum quocumque ierit et tales intrant cum Christo per portam iustitie que est porta regalis, quia ista recipiuntur sine aliqua penitentia. Sed per portam falsam que est in uia penitentie intrant omnes peccatores penitentes. Ista porta est
100 in loco scabroso, quia penitentia est aspera, etcetera. De porta regia cantat ecclesia in hymno uirginis dicens: «tu regis alti ianua et porta lucis fulgida», quia erit in parte orientali. De secunda porta, scilicet: falsa, cantat ecclesia in alio hymno dicens: «felix celi porta». Hec dicitur “porta celi”, quia hac mediante fuit celum impletum ex peccatoribus, quia iusti pauci erant respectu istorum. Has duas portas uidit in spiritu Hiezechiel in templo sibi reuelato,
105 unde dicit in capitulo quadragesimo quarto: *et conuertit me ad uiam porte que respiciebat ad orientem et clausa erat*, hec uia est iustitie, *et dixit mihi: “dominus Deus Israhel ingressus est per eam et uir non transibit per eam”*. Hoc dicit quia nullus in statu discretionis introibit per eam, sed soli infantes et innocentes, qui actualiter non peccarunt, etcetera. Dicit Hiezechiel infra de alia porta: *et adduxit me per uiam parte aquilonaris*, que est porta peccatorum in parte frigidissima
110 sine charitate. Hec uia est penitentie, per quam omnes peccatores intrare possunt, sed illis est clausa alia porta iustitie. Vnde Dauid uoluit intrare per portam iustitie, que est sine penitentia, sed uidendo illam esse clausam, dicit in Psalmo centesimo decimo septimo: *aperite mihi portas iustitie et ingressus in eas confitebor domino*. Spiritus sanctus ei respondit dicens: *hec porta domini, iusti intrabunt per eam*.

115 Si dicis: ecce quod rex Dauid dicit “portas” in plurali dicendo: “aperite mihi portas”, etcetera. Dicendum quod una est porta iustitie, scilicet: in muro, sed est duplex in ligno, quo clauditur murus. Et sic una est porta iustitie, sed clauditur duobus uectibus, scilicet:

76: cf. Ct. 4. | 77-78: Col. 1, 18. | 81: cf. Ct. 4, 4. | 84-85: cf. Ct. 4, 4. | 86: Ps. 60, 4. | 105-109: Ez. 44, 1-4. | 113-114: Ps. 117, 19-20.

80: Bern. Cl., *In Vig. Nat. Dom.*, III, 10. PL 183, 100A. | 101: cf. Ven. For., *Misc.*, VIII, 4. PL 88, 265C. | 102: cf. Ven. For., *Misc.*, VIII, 5. PL 88, 265D.

105: Porte] M, X parte. | 115: Aperite] M apparite, X apperite.

120 iustitia habet duas partes, scilicet: quo ad Deum et quo ad proximum, nam nominat omnem uirtutem. Dum autem Dauid audit quod porta iustitie et innocentie erat peccatoribus clausa, per quam solum intrabant iusti cum Christo principe iustorum, ipse dixit intra se: “ego sum peccator, nam peccaui per superbiam innumeratione populi. Item per luxuriam cum Bersabee, per homicidium Vrie”, etcetera. Dicit intra se: “ibo ad portam misericordie”, unde Psalmi quinquagesimo octauo: *miser cordia eius preueniet me*. Tendit igitur Dauid rex per uiam, que ducit ad portam que respicit ad aquilonem, que est uia penitentie.

125 Et quia primus passus penitentis est cognoscere se esse peccatorem, ideo dicit: *tibi soli peccaui*.

Secundus est contritionis ideo dicit: *lauabo per singulas noctes lectum meum, lacrimis meis stratum meum rigabo*, etcetera.

Tertius est confessionis, ideo dicit: *dixi confitebor aduersum me iniustitiam meam*, etcetera.

130 Quartus est satisfactionis, ideo dicit: *quid retribuam domino pro omnibus que retribuit mihi*, etcetera?

Et quia secundum tria sit satisfactio, scilicet: per orationem, unde dicit Psalmi tricesimo quarto: *oratio mea in sinu meo conuertetur*. Per ieiunium dicit: *humiliabam in ieiunio animam meam*, Psalmi eodem. Tertio, de elemosyna dicitur Psalmi quadragesimo: *beatus qui intelligit super egenum et pauperem*, etcetera. Ultimo Dauid peruenit ad portam misericordie et pulsat dicendo: *miserere mei, Deus secundum magnam misericordiam tuam*, etcetera. Et: *quia Deus peccatores non exaudit*, Iohannis nono, uirgo que est mater peccatorum aperuit illi et in persona sua omnibus peccatoribus portam misericordie et introducit illos in gloriam. Dum autem Dauid uidit se esse receptum, dixit illud Psalmi octogesimo sexto: “nunc cognosco quod *diligit dominus portas Sion super*”, etcetera. Hoc dicit quia iste due porte sufficiebant mundo, scilicet: porta iustitie pro iustis et porta misericordie pro peccatoribus.

140 Tertio, castellum debet habere sufficientiam uictualium. Hoc autem fuit in uirgine Maria, unde Psalmi centesimo uicesimo primo: *abundantia in turribus tuis*. Hec autem abundantia fuit illa quam Gabriel angelis illa nuntiauit die uiginti quinque martii dicendo ei: *auē gratia plena*, etcetera.

145 Sed forte dices: hec plenitudo fuit in illa solum pro ipsa. Dico quod fuit illi data pro se et pro omnibus nobis, unde Bernardus dicit in sermone loquens de uirgine dicens: «de plenitudine eius accipiunt uniuersi, captius redemptionem, eger curationem, tristes consolationem, peccator ueniam, iustus gratiam, angelus letitiam», etcetera.

150 Igitur si in isto castello est gratia, quam hodie queritis, si illam uultis recipere, *ite in castellum* et, ut illam melius impetrare, ualeamus in principio sermonis, presentemus, etcetera.

<THEMA> *Ite in castellum*, ubi supra.

155 Due erunt partes in presenti sermone. Prima thematis introductiua et declaratiua. Secunda sancti euangelii expositiua.

123: Ps. 58, 11. | 125-126: cf. Ps. 50, 6. | 127-128: cf. Ps. 6, 7. | 129: cf. Ps. 31, 5. | 130: cf. Ps. 115, 12. | 133: Ps. 34, 13. | 134-135: Ps. 40, 2. | 136: cf. Ps. 50, 3. | 136-137: Io. 9, 31. | 140: Ps. 86, 2. | 143: Ps. 121, 7. | 144-145: cf. Lc. 1, 28. | 150-153: cf. Mt. 21, 2.

147-149: cf. MF. Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, II. PL 183, 430D.

Quantum ad primam partem tres legimus mansiones uel habitationes Dei a principio creationis mundi.

160 Prima fuit in lege nature, scilicet: paradus terrestris, de qua habetur Genesis secundo: *plantauerat enim Deus paradusum in quo posuit Adam*. Hec autem fuit habitatio Dei, sed posuit Adam in illa quasi yconomum suum. Vnde: *posuit Deus Adam in paradiso, ut operaretur et custodiret illum*, etcetera, Genesis secundo.

165 Secunda habitatio fuit templum salomonis, quod uoluit edificare Daud, ut patet secundo Regum septimo. Dicit Nathan ad Daud in persona Dei quod non habitauit in domo a die egressionis Israhel de Egipto, sed filius tuus *edificauit mihi domum*. Et sic Salomon edificare cepit illam, scilicet: templum domini, ut patet secundo Regum septimo.

170 Tertia habitatio fuit ecclesia militans quam edificauit Christus filius Dei, de qua dicitur Matthei decimo sexto: *super hanc petram edificabo ecclesiam meam*. Et licet iste tres fuerint mansiones Dei, sola ista tria potuit dici “castellum”. Alie due prime non habuerunt conditiones castelli, que sunt, ut diximus, tres, scilicet: esse munitum et esse defensum et esse bene prouisum.

Primo, paradus non habuit aliquam munionem, sed plane intrauit demon in illum. Fuit autem hortus in campo.

Secundo, non fuit defensum, nam in prima die se obtulerunt inimico.

175 Tertio, non habuit necessaria prouisionem, licet in isto esset aqua in quattuor fluminibus et essent uictualia fructuum, sed non habuit prouisionem armorum. Nam arma illa que erant originalis iustitia, non habuerunt omnia requisita ad defensionem, nam tria debent habere arma.

Primum quod sint sufficientia ad resistendum inimicis.

180 Secundum quod sint firma ut faciliter non possint perdi, et sic scutum firmatur in preliantibus.

185 Tertium debet habere facilem recuperationem si perdatur. Et sic quando lancea perditur in bello, faciliter recuperatur mediante restum, quod est ferrum in pectore firmum. Et licet illa arma essent sufficientia ad resistendum, sed faciliter perdebantur, nam per quodcumque peccatum mortale perdebatur originalis iustitia, nec tertium habuit, quia nunquam poterat recuperari ab aliquo, ex quo perdita erat, etcetera.

Secundo, templum non potuit dici “castrum”, nam licet esset munitum, sed non bene defensum, quia in illa non fuit capitaneus, sed sperabatur in illo. Item non fuit promissum, nam sacramenta fuerunt *infirma et egena* sine gratia. Sed ecclesia militans potuit dici “castellum” propter ista tria que habuit.

190 Primo, fuit munita septem turribus que fuerunt septem sacramenta.

Secundo, fuit defensa et est per presentiam filii Dei, unde promissus fuit Isaie decimo nono: *mittet eis saluatorem et propugnatorem*. Item ipse dixit, Isaie sexagesimo tertio: *quis est iste qui uenit de Edom?* etcetera. Parum infra dicit: *ego qui loquor iustitiam et propugnator sum ad*

159: Gn. 2, 8. | 160-161: Gn. 2, 15. | 163-165: cf. II Sm. 7, 5-7. | 167: Mt. 16, 18. | 188: cf. Gal. 4, 9. | 192: Is. 19, 20. | 192-194: Is. 63, 1.

195 *saluandum*. Fuit autem et est presentialiter in hoc castello, unde dixit: *cotidie uobiscum sum usque ad consummationem seculi*, Matthei uicesimo octauo, etcetera.

Tertio, fuit optime prouisum tripliciter.

Primo, arma in illo, scilicet: crux contra demonem. Vnde tante uirtutis fuit princeps huius castelli, quod in ligno in quo arma sua fuerunt suspensa et posita, fecit uincere inimicum.

200 Secundo, in hoc fuit aqua gratie, scilicet: baptismi, etcetera.

Tertio, in isto fuit cibus angelorum, scilicet: caro Christo pretiosissima, que sacramentorum efficacitiam fuit sufficiens contra omnes inimicos et contra omnia peccata mundi, scilicet: ad uincendum mundum, demonem et carnem. Et sic isto tempore si omnes istos inimicos uultis uincere, *ite in castellum*. Quo ad primam partem.

205 Pro secunda parte, scilicet: pro litterali expositione euangelii, notandum est: dicunt euangeliste quod Iesus Christus dimisit Hierusalem post curationem paralytici in piscina, que erat in Hierusalem, que facta fuit in die sabbati, ut habetur Iohannis quinto. Sed ad preces Marthe et Magdalene uenit et applicuit Bethaniam, que est distans a Hierusalem per leucam, et hoc fuit feria sexta undecima martii. Sed Lazaro resuscitato noluit ire in
210 Hierusalem, sed *abiit in desertum*, scilicet: in ciuitate Ephren, que est ciuitas parua in tribu Ephraim, ut dicit Lyra et habetur Ecclesiasticus quadragesimo septimo. Et ex hac tribu fuit Hieroboam primus rex Israhel, sed appropinquante tempore passionis, uoluit Christus appropinquare loco passionis, scilicet: Hierusalem, et sic die mercurii, sedecim martii, intrauit Iesus in ciuitate Hiericho et intrando in illam sanauit cecum unum, ut dicit Lucas
215 decimo octauo capitulo. Et alia die comedit Christus in domo Zacchei, ut habetur Luce decimo nono, scilicet: die septemdecim, feria quinta. Et dum Christus exiret de Hiericho sanauit duos cecos, ut habetur Matthei uicesimo et feria sexta, in uespere intrauit Iesus Christus in Bethaniam, scilicet: nouemdecim martii. Nam hec uilla distat a Hiericho per leucas sex, et dum fuit Christus in Bethania, hospitatus fuit in domo Simonis, qui fuerat
220 leprosus, et iam ante sanatus erat a Christo. Dum autem audirent Lazarus, Martha et Magdalena quod Christus esset in domo Simonis, accesserunt ad Iesum et dixerunt et supplicauerunt quod uellet in castellum suum hospitari. Ipse autem renuit. Et tunc dicit Lazarus quod ipse uolebat inuitare eum in crastinum. Dicit Martha quod ipsa uolebat facere conuiuium cum esset in sua uilla. Tunc dicit Magdalena quod ipsa uolebat ipsum inuitare,
225 quia maius beneficium ab ipso acceperat, ideo magis uel plus obligabatur. Sed dum Simon uidit controuersiam istorum, dicit quod ipse inuitaret Christum, postquam ad suam domum diuertit. Et sic omnes fuerunt contenti, quia erat illis consanguineus et ut patrem illum habebant. Dum Martha non potuit Christum inuitare, ministravit in conuiuio, Lazarus uolebat seruire, sed Christus fecit illum inter apostolos sedere, ut turba uideret et
230 cognosceret ipsum uere resurrexisse. Nam ut ait Augustinus De Verbis Domini: «conuiuuiis interrogantibus loca penarum et sedes inferi diligenti narratione iudicabat», etcetera. Sed uidens Magdalena quod Martha ministrabat et: *Lazarus frater suus erat unus ex discumbentibus, ipsa traxit libram unguenti nardi pretiosi et unxit caput et pedes domini*. Et licet fuisset consuetudo illius patrie, quod pedes lassati ex itinere ungerentur aliquibus liquoribus ut refocillarentur,
235 sed uidens Magdalena et considerans pedes sacratissimi Christi fessos, extimauit quod

194-195: Mt. 28, 20. | 204: Mt. 21, 2. | 207: cf. Io. 5, 16. | 210: cf. Mc. 1, 35. | 211: cf. Sir. 47, 23. | 214-215: cf. Lc. 18, 35. | 215-216: cf. Lc. 19, 5. | 217: cf. Mt. 20, 34. | 232-233: cf. Io. 12, 2-3.

211: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 3), Sir. 47, ff. 435v-436r. | 230-231: Augustinus] *Nl.* cf. Petr. Com., *Hist. Sch.*, in ev., CXVI. PL 198, 1597C.

pretiori unguento erant ungenti, et sic accepit libram unguenti nardi pretiosi spicati, que omnia notant perfectionem illius unguenti. Et cum Iudas uidisset illud pretiosum unguentum per terram, et sic odoriferum quod tota domus fuit impleta ex odore illius, motus fuit auaritia et dixit: *ut quid perditio*, etcetera, *poterat uenundari multo*, etcetera. Et sic in pretio Christi uoluit recuperare, quod poterat accipere ex illo, si in usum pauperum deuenisset, et sic uendidit Christum, etcetera.

Mane autem facto, scilicet: die dominico, Christus iuit in Hierusalem. *Erat autem Bethania distans a Hierusalem*, ut habetur Iohannis undecimo, *quasi stadiorum quindecim*. Et sic etiam non erat leuca perfecta, nam deficit stadium unum, scilicet: centum uiginti quinque passus. Nam stadium est distantia centum uiginti quinque passuum, octo stadia faciunt miliare, duo miliaria leucam, et sic cum distaret quindecim stadiis non erat perfecta leuca. Dicitur igitur quod: *cum uenisset Bethphage ad montem Oliueti*, nam erat in medio uie ab Hierusalem distans per miliare, ut habetur Iohannis undecimo. Nam distantia erat *iter habens sabbati*, Actuum primo, nam iudei non poterant ire in die sabbati extra ciuitatem, nisi spatium mille passum, ut habetur Numeri tricesimo quinto capitulo. Erat autem Bethphage uiculus sacerdotum, non quod sacerdotes haberent ciuitates nec uillas in possessionem, tamen habebant in illis domos ad habitandum, ad quas declinabant peracto officio suo in templo. Et sic habebant hanc uillam Bethphage ad animalia nutrienda pro sacrificiis cotidianis et peracto officio poterant declinare ad illam uillam, que non distabat a Hierusalem nisi per miliare, quod erat licitum. Sed sacerdotes habitabant in diuersis ciuitatibus, ut patet Numeri tricesimo quinto. Et dum fors alicuius exibat ad manendum in templo, quod erat bis in anno, cum essent uiginti quattuor sacerdotes, ut facerent hebdomadas suas ueniebant in Hierusalem, ut hodie in regno nostro faciunt deputati, qui forte dictante ueniunt Cesaragustam et expleto officio suo redeunt in ciuitates suas, etcetera. Dum igitur Christus esset in illa uilla Bethphage uocauit Petrum et Philippum, ut dicit Magister Historiarum, et dixit eis: *ite in castellum quod contra uos est*, id est, ante oculos uidetis. Dicit et uocat ciuitatem Hierusalem “castellum” dimissis rationibus doctorum, quarum una erat quia est ciuitas fortissima, in monte posita Sion. Nam ut dicit Iosephus, hec ciuitas triplici muro cingebatur et ut dicit Strabus: «ut interius aquis abundans, exterius erat omnino sicca, fossam habebat in lapide excissam quadraginta pedum profunditate, latitudine uero ducentorum quinquaginta». Habebat enim centum septuaginta quattuor turres, inter quas fuerunt ille tres relicte a Tito in eius euersione excellentiores, scilicet: Phasello, Hipico et Mariane, sic appellate. Patet igitur quod hec ciuitas propter fortitudinem eius poterat dici “castellum”, sed dum Christus precepisset Petro et Philippo illuc ire, ipsi ualde timuerunt, et inter Christum et illos fuit magna altercatio, sicut dixi in precedenti sermone. Dum aut ab illis fuit adducta asina cum pullo, sedit Christus. Primo in pullo, secundo in asina, ut dicunt Remigius, Hieronymus et Augustinus De Consensu Euangelistarum. Solum Mattheus dicit de asina. Ratio est secundum Rabanum, quia «asina significat synagogam», ad quam Mattheus scripsit, et idem dicit Magister Historiarum.

Sed quare sedit in tam uili animali Christus dominus, scilicet: in asina, etcetera? Dicendum quod hoc fecit propter plures rationes.

239: cf. Mc. 14, 4-5. | 242-243: cf. Io. 11, 18. | 247: cf. Mt. 21, 1. | 248: cf. Io. 11, 18. | cf. Act. 1, 12. | 250: cf. Nm. 35, 4. | 255: cf. Nm. 35, 5. | 260-261: cf. Mt. 21, 2.

260: cf. Petr. Com., *Hist. Sch.*, in ev., CXVII. PL 198, 1598D. | 263: cf. Fl. Ios., *De Bell. Iud.*, V, p. 157. | 263-265: cf. Str., *Geo.*, XVI, p. 503. | 271: cf. Rem., *Comm. In Gn.*, XLIX, 10. PL 131, 127B; cf. Hier., *Comm. In Ev. Mt.*, III, 21, 1. PL 26, 147A. | 272: cf. Aug. Hipp., *De Cons. Ev.*, II, 66, 127. PL 34, 1138D. | 273: cf. Hrab. Mau., *Comm. In Mt.*, VI, 21. PL 107, 1036C. | 274: cf. Petr. Com., *Hist. Sch.*, in ev., CXVII. PL 198, 1599A.

257: Sacerdotes] M sacerdote.

Primo, ut reprobaret pompam comitum, regum et prelatorum, quibus non sufficit mula, sed querunt equos et frenos deauratos, etcetera.

280 Secundo, ut ostenderet pro quibus patiebatur, scilicet: pro primo peccato Ade et Eue, nam, ut dicit Magister Historiarum: «primum animal super quod ascendit homo fuit asinus». Et sic cum in honore esset homo non intellexit, sed fuit comparatus iumentis insipientibus, scilicet: asino et asine, nam quando aliquis est insipiens et rudis dicimus: “tu es magnus asinus”, etcetera. Et sic asinus significabat Adam, asina Eua. Sedit super utrumque ostendens quod uenerat pacti non pro peccato proprio, sed pro peccato illorum.

285 Tertio, hoc fecit ut ostenderet quod propria uoluntate uolebat pati et non fugere, immo in tali animali uenire, in quo se ostendit esse uerum messiam. Nam licet aliqua signa messie possent conuenire et attribui regibus Iude, sed hoc nulli conuenit, nec conuenire potest nisi Christo, scilicet: intrare in Hierusalem in asino, etcetera. Nam hec auctoritas a doctoribus iudeorum exponitur de messia et dicunt quod non potest de alio exponi, nam Christus uoluit omnes prophetias implere, quia: *unum Iota uel apex non debebat remanere non impletum*, Matthei quinto capitulo. Quasi dicat: minima littera que est “Iota” uel “I”, etiam unus apex qui est punctus supra littera, scilicet: “tile” uel uirgula supra litteram, id est, ad differentiam litterarum “M” uel “N” sic “I”. Et sic Christus hodie impleuit sex prophetias.

Primo, istam Zaccharie nono.

295 Secundo, Exodi duodecimo dicit quod: *decima die mensis* (que fuit hec dies dominica) *tollat unusquisque agnum*, etcetera.

300 Tertio, Hieremias undecimo dicit: *ego quasi agnus mansuetus qui portatur ad uictimam*. Et sic intrando (ut dicit euangelista) flebat Christus, non solum ex perditione Hierusalem propter hoc peccatum quadraginta duobus annis postea a Tito fienda, sed flebat quia uidebat figuram cum ueritate iunctam. Nam tunc ipse super asinam erat circumdatus ex agnis, qui ipsum figurabat, etcetera.

Quarta fuit Psalmi octauo dicens: *ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem*, etcetera, nam: «pueri hebreorum cantabant», ut dicit ecclesia.

305 Quinta fuit in Psalmo centesimo decimo septimo dicens: *o domine, saluum me fac, o domine, bene prosperare, benedictus qui uenturus est*, etcetera, *in nomine domini*. Dixit Dauid “qui uenturus est” quia precedebant, dicebant “qui uenturus”, etcetera. Nos qui sequimur Christum dicimus: “qui uenit de preterito”; illi uero qui cum Christo erant dicebant de presenti: “qui uenit”. Nam licet iam uenit in carne, tunc uenit in sacramento altaris, etcetera.

310 Sexta prophetia fuit Genesis quadragesimo nono, quando Iacob uocauit filios suos uolens illis dicere que uentura erant in diebus nouissimis, scilicet: in diebus messie, ut exponunt doctores iudei et christiani, incipiens a Ruben primogenito dicit ei: *non crescas quia ascendisti cubile patris tui*. Ideo quia *dormiuit cum Bala uxore patris sui*, ut habetur Genesis tricesimo quinto, tunc transit ad alios et dicit: *Symeon et Leui uasa iniquitatis bellantia*, quia semper contra Christum. Ideo dicit: *in consilio eorum non ueniat anima mea*, quia ut dicunt

290: cf. Mt. 5, 18. | 294: cf. Za. 9, 9. | 295-296: Ex. 12, 3. | 297: Ier. 11, 19. | 302: Ps. 8, 3. | 304-305: Ps. 117, 25-26. | 311-312: Gn. 49, 4. | 312: Gn. 35, 22. | 313-314: cf. Gn. 49, 5-6.

280-281: cf. Petr. Com., *Hist. Sch.*, in ev., CXVII. PL 198, 1599A. | 303: cf. Gre. Mag., *Lib. Resp.*, In ev. PL 78, 763A.

304: Quinta] M sexta. | 313: Bellantia] M, X uallancia.

315 nostri doctores, ex Leui ueniunt sacerdotes; ex Symeon scribe et pharisei. Ideo dicit: *diuidam eos ex Iacob*, quia pharisei dicunt diuisi ab aliis, etcetera. Sed cum increpasset istos uenit ad Iudam laudans eum dicens: *te laudabunt fratres tui*, quia hoc dicit in persona Christi: *laus Israhel, manus tue in ceruicibus inimicorum tuorum*. Vnde Psalmi centesimo nono: *donec ponam inimicos tuos*, etcetera, adorabunt te ut uerum Deum, etcetera. Dicit de passione et morte: 320 *catulus leonis*, et: *ut leo accubuisti in morte, ad predam ascendisti ad limbum patrum*. De resurrectione dicit: *quis suscitabit eum?* Vltimo dat signum, quando hec erunt dicens: *quod lauabit in sanguine*, etcetera. Sed: *non auferetur sceptrum de Iuda nec dux de femore eius*, scilicet: de progenie ipsorum, etcetera, *donec ueniat*, etcetera. Vltimo dat signum precipuum antequam patiatu- 325 r dicens quod: *lauabit in uino stolam tuam et in sanguine uue palium suum*, scilicet: in passione, sed anteponit signum dicens quod: *erit ligans ad uineam pullum suum*. Quia uinea est ecclesia ad quam adduxit populum gentilem et ligabit asinam, scilicet: Iudeam, quia iunxit sibi qui est *uitis uera*, ut ipse dixit, Iohannis decimo quinto.

Et sic patet quod in ista prophetia Iacob loquens de Iuda a quo descendit Christus, quasi posuit totam uitam Christi usque ad suam mortem, etcetera. Et alma mater ecclesia hodie 330 ostendit nobis tempus receptionis in sacramento et modum receptionis illius. Nam sicut hodie fuit receptus in Hierusalem, sic hodie incipit terminus receptionis ipsius usque ad diem pasce, quando in nocte fuit receptus a discipulis suis dicens: *pax uobis*, Luce uicesimo quarto. Sed sicut tunc non erant omnes iuncti, sed deficiebat Thomas; sic ecclesia propter pigritantes et habentes aliquod impedimentum prolongauit terminum receptionis usque ad 335 dominicam de quasimodo, per extrauagantem ipsius Urbani. Nam in ille die iterum fuit Christus receptus ab omnibus discipulis iuncto Thoma, etiam dat nobis et ostendit modum recipiendum illud sacratissimum corpus. Et cum: «omnis Christi actio nostra fuerit instructio», et ideo Christus ut nos instrueret exiuit a Hiericho, qui interpretatur «luna», que est status peccati et significat in peccatore propositum exeundi a peccato.

340 Secundo, iuit in Bethaniam que interpretatur «domus afflictionis» que significat contritionem. In Bethania debet considerare quod in illo conuiuio cum Christo fuerunt quattuor persone sine apostolis, scilicet: Symeon leprosus, Lazarus, Magdalena et Martha.

Primo, igitur debet considerare Lazarum, qui fuit totaliter mortuus et separata anima et uita eius a corpore. Sic per peccatum fuit ipse separatus a Christo, qui est uita nostra, unde 345 ipse dicit: *ego sum uita*, Iohannis decimo quarto. Nam sicut corpus recipit uitam ab anima, sic anima uitam habet a Christo mediante gratia.

Secundo, debet considerare Simonem leprosum, nam sicut per lepram non solum caro corporis putrescit, sed etiam uestes sunt putride, sic peccator debet considerare quod per peccatum, quod est lepra, non solum corpus infirmatur, sed uestes, id est, bona exteriora 350 consumuntur et perduntur.

Tertio, debet considerare ibi esse Martham, que significat uitam actiuam. Debet igitur considerare peccata commissa in actionibus: puta in emptionibus et uenditionibus, in furto, homicidio, luxuria, etcetera.

315-318: Gn. 49, 7-8. | 318-319: Ps. 109, 1. | 320-325: Gn. 49, 9-11. | 327: cf. Io. 15, 1. | 332: Lc. 24, 36. | 345: Io. 14, 6.

337-338: cf. Al. Ins., *S. De Arte Prae.*, I. PL 210, 113C; cf. Th. *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 40, a. 1, p. 307. | 338: cf. Aug. Hipp., *Ep.*, LV, 6, 10. PL 33, 209C; cf. Hier., *De Nom. Heb.*, NT, Mt., I. PL 23, 842B. | 340: cf. Hrab. Mau., *De Vni.*, XIV, 1. PL 111, 381A; cf. cf. Hier., *De Nom. Heb.*, NT, Mt., B. PL 23, 839A.

355 Quarto, consideret ibi esse Mariam Magdalenam, que notat uitam contemplatiuam. Et
sic debet considerare peccata commissa in contemplatione, si est clericus qualiter aliquando
celebrauit magis intuitu pecunie quam deuotionis. Item in horis non cum illa attentione que
requirebatur, etcetera. Si est laicus, similiter qualiter in missa audienda non erat attentus, sed
meditabatur in contractibus et negotiis et loquebatur cum aliis non solum missam non
360 audiendo, sed alios perturbando, quod deterius est. Sic etiam in orationibus priuatis, sic in
sermonibus, etcetera.

Tertio, Christus iuit in Bethphage, que significat uel interpretatur «domus oris uel bucce»
et significat confessionem. Nam erat uiculus sacerdotium, ideo post contritionem debet ire
peccator a pedes sacerdotis et aperire os per confessionem peccatorum, etcetera.

365 Quarto, Christus iuit in montem oliuarum descendendo in Hierusalem, et significat
satisfactionem, que sit per elemosynam et per opera misericordie, que notantur per ramos
oliuarum, et sit per orationem.

Et sic dicebant: *benedictus qui uenit*, etcetera. Et sicut Christus sic intrauit in Hierusalem et
fuit in ea receptus, sic christianus, si cum hac dispositione uenit in Hierusalem, que est
ecclesia militans, recipit digne Christum et hic habet gratiam et in futuro habebit gloriam,
370 quam nobis concedat, etcetera. Amen.

367: cf. Io. 12, 13.

361: cf. Hrab. Mau., *De Vni.*, XIV, 1. PL 111, 381A.

SERMO SEXAGESIMVS SEXTVS ET TERTIVS IN EADEM DOMINICA RAMIS PALMARVM

<THEMA> *Ite in castellum*, Matthei uicesimo primo.

Originaliter recitatie autem, etcetera.

5 Sententia est patris nostri Augustini in libro De Ciuitate Dei, quod tota uniuersitas mundi fuit diuisa in duas ciuitates, una electorum, alia peccatorum. Illa que dicitur “peccatorum” fundata in amore proprio et dicta Babilonia. Illa que est “electorum” fundata in amore diuino et dicta “ciuitas Dei”. Sed castrum ciuitatis Babilonie et peccatorum fuit Eua; castrum uero ciuitatis Dei fuit beata uirgo Maria. Hoc probatur quia illa pars ciuitatis que est eminentior et fortior dicitur “castrum ciuitatis”, sed in Babilonia fuit Eua prima
10 peccatrix, in ciuitate Dei Maria uirgo sine peccato, igitur, etcetera. Hoc patet nam Adam grauius peccauit quam aliquis ex sua posteritate, saltem quo ad circumstantiam persone, ut dicit sanctus Thomas secunda secunde, questione centesima sexagesima tertia, tertio, obiectione; et secundo, distinctione uicesima prima, questione secunda, secundo, obiectione; distinctione tricesima tertia, in littera, questione secunda. Sed Eua grauius
15 peccauit eo, quia prima et maiori elatione et contra proximum, etcetera, secunda secunde, questione centesima sexagesima tertia, quarto, obiectione; et in secundo, distinctione uicesima secunda, questione prima, tertio, obiectione. Igitur superior et eminentior pars peccatorum fuit Eua, igitur castellum illius ciuitatis. Similiter Maria uirgo fuit eminentior pars et superior electorum qui fuerunt puri hominis ad collendum Christum, qui fuit non
20 ciuitas, sed dominus ciuitatis. Igitur fuit Maria uirgo castellum et sic in die sue assumptionis cantat et dicit ecclesia de ea: *intrauit Iesus in quoddam castellum*, etcetera. Fuit autem Eua castellum constans ex quinque turribus; quattuor erant angulares et media magistra.

Prima turris fuit respectu Dei ingratitude, nam fuit dotata donis et uirtutibus et creata in gratia.

25 Secunda turris respectu sui fuit superbia.

Tertia respectu proximi crudelitas, nam ut dicit Augustinus: «prius peremptores fuerunt quam parentes». Et sic Eua prius interfecit quam conciperet filios suos.

Quarta respectu rerum exteriorum fuit cupiditas, scilicet: scientie respectu anime et fructus respectu corporis.

30 Quinta turris fortissima omnium et a qua omnes alie sustentabantur erat in medio huius castrum et dicebatur “infidelitas”, nam potius credidit serpenti quam Deo.

Similiter uirgo Maria constitit ex quinque turribus quasi illis oppositis.

Prima respectu Dei amoris obediens.

Secunda respectu sui fuit humilitatis.

35 Tertia respectu proximi fuit misericordie.

2: Mt. 21, 2. | 21: Lc. 10, 38.

4: cf. Aug. Hipp., *De Civ. Dei*, XIV, 28. PL 41, 436B. | 12: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 163, a. 3, p. 953; *Sup. Sent.* (vol. 4), lib. 2, dist. 21, q. 2, a. 2, p. 40; dist. 33, expositione textu. | 15: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 163, a. 4, p. 954; *Sup. Sent.* (vol. 4), lib. 2, dist. 22, q. 1, a. 3, p. 76. | 26-27: Augustinus] *Auctor err.* cf. Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, II, 3. PL 183, 62B.

Quarta respectu exteriorum fuit paupertas.

40 Sed quinta magistra, a qua omnes alie erant, fuit fides, que est fundamentum aliarum uirtutum, ut dicit Apostolus ad Colossenses secundo et sanctus Thomas prima secunde, questione sexagesima tertia, secundo, prima; et secunda secunde, questione quarta, septimo capitulo. Dicit quod sine fide nulla est uera uirtus et ideo dixit Elisabeth uirgini Marie: *beata que credidisti quoniam perficientur in te*, etcetera.

Ista duo castra sicut quinque habent turres, sic habent quinque differentias inter se.

Primam ratione artificis, Eua a malo spiritu fabricata, Maria a spiritu sancto.

45 Secunda ratione fundamenti, Eua super arenam, scilicet: super amorem proprium, Maria uirgo in amore diuino.

50 Tertio, ratione situs, quia Eua habuit in altum turres suas, nam prima ingratitude eleuata fuit usque ad celum, scilicet: ad Deum. Secundam elationis superbie duxit illam extra terminos suos. Tertiam crudelitatis non fuit solum crudelis hominibus, sed angelis qui sperabant restaurationem ab hominibus. Quartam cupiditatis, non solum concupiuit temporalia, scilicet: pomum, sed etiam scientiam diuinam: *eritis sicut dii*, etcetera. Quintam infidelitatis, quia non credidit Deo, sed serpenti. Ideo cum hoc castrum esset in altum edificatum a potentia demonis fuit concussum, nam: *non est potestas super terram que ei comparetur*, Iob quadragesimo primo. Sed uirgo Maria fuit sita in plano et infimo loco et ideo non potuit a demone capi. Prima turris obedientie fuit ad pedes domini posita. Secunda
55 humilitatis idem, nam stipula est secuta a uento, si in concauo et plano situatur. Tertia misericordie idem, nam misericors efficitur miser sumendo in se alterius miseriam. Item paupertas est infima. Item fides que est fundamentum omnium uirtutum, ad Colossenses secundo capitulo, ut dicit Apostolus. Item Thomas, secunda secunde, questione quarta, septimo. Ideo hoc castellum non potuit destrui aliquo ingenio, etcetera, quia stipula parua
60 est secuta a uento in humili loco.

Quarto, differunt ratione aperture, nam fortalitiu multum apertum non est securum, sed Eua habuit quinque portas apertas, scilicet: quinque sensuum exteriorum.

Primo, auditu, quia audiuit serpenti temptanti, quando dixit ei: *nequaquam moriemini*.

65 Secundo, oculos uisus quando dicitur Genesis tertio: *uidit autem mulier quod lignum esset pulchrum oculis et aspectu delectabile*.

Tertio, tactum tulit.

Quarto, gustum et comedit.

70 Quinto, olfactum, quia cum «gustus sit quidam tactus», secundo De Anima, olfactus est spiritualior, cum medium auditum et olfactus sit aer et multa odoramus antequam gustemus. Sequitur quod illud pomum primo odorauit Eua quam gustaret et sic iste quinque porte castelli fuerunt aperte. Sed uirgo Maria non habuit nisi duas portas apertas,

38: cf. Col. 2, 5. | 40-41: cf. Lc. 1, 45. | 50: cf. Gn. 3, 5. | 52-53: Iob. 41, 24. | 57: cf. Col. 2, 5. | 63-65: cf. Gn. 3, 4-6.

38: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 63, a. 2, p. 392; (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 4, a. 7, p. 42. | 58: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 4, a. 7, p. 42. | 68: cf. Auctor. Arist., *De Ani.*, II, 97, (421a18-22), p. 182; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 78, a. 3 ad 4, p. 547.

scilicet: intellectum et uoluntatem, quibus contemplabatur, et quinque sensus exteriores prohibebat a peccato, nam intra cubiculum erat quando angelus ei nuntiauit incarnationem. Et sicut castellum aliquod debet habere duas portas, scilicet: principalem pro tempore pacis
 75 et minus principalem pro tempore belli, que dicitur “porta falsa”, sic uirgo Maria habuit unam principalem, scilicet: portam iustitie, per quam iusti intrabant, et aliam minus principalem, scilicet: portam falsam, non quod aliquid esset in ea falsum, sed quod erat falsa demoni, quia per illam decipiebatur demon. Nam uidens aliquem cum multitudine peccatorum, putat quod non saluabitur, sed licet non intret per portam iustitie dicendo: “o
 80 domina, miserere mei, quia grauiter peccaui”, illa tunc impetrat ei gratiam et sic intrat per illam portam misericordie, de qua Christus dicit, Matthei septimo: *intrate per angustam portam*. Item Luce decimo tertio: *compellite intrare per angustam portam*, per quam peccatores intrant, et hec est porta misericordie, nam ut dicit Bernardus: «in ea iustus inuenit gratiam, peccator uero ueniam». Ostium iustitie claudebatur duabus portis, scilicet: iustitia apud Deum et
 85 iustitia apud homines. Et sic per istam uoluit et cupiebat Dauid intrare ante peccatum et dixit Psalmi centesimo decimo septimo: *aperite mihi portas iustitie et ingressus in eas confitebor domino*. *Hec porta domini iusti intrabunt per eam*, sed post peccatum uoluit intrare per portam misericordie, de qua ecclesia felix celi porta. Vnde post peccatum dixit: *miserere mei, Deus secundum magnam misericordiam tuam*, Psalmi quinquagesimo. Et: *suscepimus Deus misericordiam tuam in medio templi tui*, Psalmi quadragesimo septimo.

Quinto, differunt continentia, nam castrum Eue habebat pro capitaneo demonem, Maria uero filium Dei. Item castrum Eue fuit expoliatum omnibus armis uirtutum, Marie uero habuit omnem uirtutem contra demonem, unde Salomon Canticorum quarto dicit: *collum tuum sicut turris Dauid, mille clipei pendent ex ea, omnis armatura fortium*. Fuit autem uirgo Maria
 95 collum, Christus caput, ecclesia corpus, et sicut a capite in corpus nullum bonum descendit nisi per collum, sic nec a Christo in ecclesiam nisi per Mariam, in qua est omnis armatura contra demonem. Tertio, in castro Eue nulla uictualia erant, sed perdidit gratiam pro se et pro nobis, sed in castro uirginis Marie omnis refectio spiritualis gratie.

Et sic, si in isto castello Marie est filius Dei, a quo omne bonum nostrum tamquam a
 100 capite procedit, si in isto omnia arma contra aduersarios, si in isto omnis gratia quam queritis, si illa impetrare uultis, *ite in castellum*. Ad hanc igitur in principio sermonis, etcetera.

<THEMA> *Ite in castellum*, loco et capitulo ubi supra.

Due erunt partes in presenti sermone, si erit tempus; prima thematis introductiua et
 105 declaratiua. Secunda sancti euangelii expositiua. Tres populationes in mundo legimus. Prima fuit congregatio aliquorum sine muro, ut exercitus uel alicuius loci parui, in quo sunt plures domus; alia est que sit cum aliquo muro circiter et habet aliquam turrim in medio, ut est uilla munita uel ciuitas; tertia est castelli muniti cum deffensionibus suis. Iste comparantur tribus legibus.

Prima fuit lex nature, nam Adam in horto fuit, Noe et etiam Abraham in campo, et illi
 110 qui in ista etate uoluerunt turrim edificare confusi fuerunt, etcetera. Etiam hoc patet, nam illi qui hodie reperiuntur in mundo, ut sunt insule nouiter reperte, cum non habeant nisi legem nature, non habent domos sed solum tentoria.

81: Mt. 7, 13. | 82: Lc. 13, 24. | 86-87: Ps. 117, 19-20. | 88-89: Ps. 50, 3. | 89-90: Ps. 47, 10. | 93-94: Ct. 4, 4. | 101-103: cf. Mt. 21, 2.

83-84: cf. MF. Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, II. PL 183, 430D.

82: Decimo tertio] M, X septimo.

115 Secunda fuit lex scripta que fuit septa mediante macerie legis, ut patet Isaie quinto: *uinea domini exercituum domus Israhel est*. Dicit dominus: *sepini eam et posui in ea turrem et torcular*, etcetera.

120 Tertia est lex gratie que est castellum, in quo sunt omnia necessaria, et saluantur multi in ea. Prima igitur fuit lex nature, de qua Apostolus ad Romanos secundo dicit: *gentes que legem non habent naturaliter que legis sunt faciunt*. Dicit glosa, scilicet: «per legem nature». Est autem ista lex «communis omnibus», quia sequitur naturam inuisibilis et indelibilis, ut dicit Isidorus quinto Etymologiarum, capitulo quarto. Exemplum de signo quod remanet in papiro, nam mox in illa imprimitur et in qualibet charta reperitur et non potest mutari nec potest deleri a charta, unde Psalmi quarto: *signatum est super nos lumen uultus tui*, etcetera. Nam lex diuina est quedam participatio legis eterne, sed in ista pauci salui fuerunt et per se non sufficiebat ad salutem dandam et ideo oportuit dari aliam legem diuinam, scilicet: 125 mosaicam.

130 Primo, quia si homo solum ordinaretur ad finem naturalem, hec lex naturalis sufficeret ad dirigendum ad illum finem, sed homo ordinabatur ad finem supra naturalem, ideo illa non sufficiebat ad perducendum ad illum. Exemplum lapidis. Si lapis dirigitur ad terminum, ad quem potentia hominis potest illum perducere, non requiritur aliqua alia potentia superior, sed si debet dirigi ad alium terminum superiorem, ut puta si debet supra montem percutere turrem, requiritur potentia totius nature in communi, ut patet in lombarda. Nam ut natura abhorreat uacuum, in quarto Physicorum, et penetrationem corporum uel dimensionum expellit lapidem, quia ubi est unus pugillus terre puluerizare continetur mille ignis, etcetera. Et sic in proposito, oportuit igitur quod lex diuinitus data suppleret quod 135 ista non potuit.

140 Si dicis: igitur fuit hec lex mutata in illam. Dicendum quod non fuit mutata, sed quod aliquid esset uno tempore de lege nature et alio non, sed fuit ei additum aliquid quasi declaratiuum et specificatiuum illius, ut fuit lex Mosi. Exemplum de figura facta solum per aliqua lineamenta. Si postea specificatur et articulatur per colores, non quod ab illa figura hominis aliquid auferatur, sed quod specificetur et declaretur per iuncturas et aliquas particularitates, dico quod tunc illa figura non mutatur sed declaratur. Sic fuit de ista lege respectu legis Mosi, nam decem precepta legis Mosi non fuerunt nisi conclusiones principiorum illius legis nature ut, uerbi gratia: *quod tibi non uis alteri non facias*. Igitur non furtum facias proximo tuo, nec uxorem suam accipias, etcetera.

145 Secundo, fuit lex diuina necessaria, quia ratio naturalis fuit obfuscata per peccatum primi parentis. Ideo dicit Beda quod fuit homo ille «uulneratus in naturalibus» et sic iudicium de rebus erat incertum. Igitur oportuit quod determinatio daretur per illum in quo non esset dubitandum, scilicet: per legem diuinam. Exemplum: si aliqui dubitarent de aliqua conclusione, irent ad doctissimum uirum et determinando essent illi contenti de sua 150 determinatione. Sic in proposito.

Tertio, hoc fuit propter concupiscentiam peccati et consuetudinem peccandi, et sic Galli aliquando tenuerunt fornicationem non esse peccatum et Germani quod furtum non erat peccatum, ut dicit Cesar in libro de Bello Gallico.

113-114: Is. 5, 2-7. | 117-118: Rm. 2, 14. | 122: Ps. 4, 7. | 143: cf. Tb. 4, 16; Mt. 7, 12; Lc. 6, 31.

118: cf. Wal. Str., *Glo. Ord.*, Rm. 2, 14. PL 114, 476B. | 119: cf. Isid., *Etym.*, V, 4, 1. PL 82, 199B. | 132: cf. Arist. Lat., *Phys.*, IV, 7, 214a15, p. 157. | 146: cf. Bed., *Hom.*, CV. PL 94, 507A. | 153: cf. Caes., *De Bell. Gall.*, V, 14, p. 138; VI, 23, p. 191.

155 Si dicis: igitur potuit deleri. Dicendum quod non quo ad principia uniuersalia, sed bene quo ad quedam particularia, ut nullus errat circa beatitudinem in uniuersali, sed bene in particulari. Et sic ad hanc non est recurrendum nam in ista pauci salui facti sunt.

160 Secunda autem lex scripta fuit murata muro legis preceptorum, sed nec est recurrendum ad illam, quia fuit imperfecta et non potuit saluationem dare, unde ad Hebreos septimo: *neminem ad perfectum duxit lex*. Item Hiezechielis uicesimo dicit dominus: *dedi eis precepta non bona in quibus non uiuent*, non quod illa lex esset mala, quia dicit Apostolus ad Romanos septimo: *lex sancta et bona*, sed dicebatur non bona ad saluationem, quia in illa non erat ultima perfectio. Sicut ars seccandi ligna dicitur non bona ad nauigandum, quia non saluaretur quis mediante una tabula in mari, sed ars nauifactiua dicitur simpliciter bona et
165 aliqua tabula donec applicetur naui, sed simpliciter non, sic lex uetus ordinabatur, ut imperfecta, ad legem perfectam euangelii et detinebat homines ne perderentur donec ueniret nauicula Petri, scilicet: ecclesia sancta et lex gratie. Et sic fuit imperfecta quia non habebat in se ultimam perfectionem et multa imperfecta tollerabat, ut patet de libello repudii ne sequeretur homicidium sed excusaretur. Item tollerabat dare ad usuras extraneis
170 ne daretur fratribus suis et sic euitabat multa peccata dando penas peccatorum et inducebat ad uirtutem preceptibus mediantibus. Exemplum: sicut faciunt pueri cum grammaticam discunt, in principio datur eis lex et regula quod nullus sub certa pena loquatur lingua materna sed latina, licet congrue uel incongrue loquatur, et sic corriguntur a locutione consueta in domibus parentum. Et sic hec lex non est bona simpliciter, quia barbaram et
175 incogruam latinatem admitit, sed est bona ad hoc quia disponunt ad ultimam legem grammaticorum. Et sic finaliter data alia regula perfecta ut quisque loquatur congrue latine et ad istam disponebat. Sic in proposito et hoc est quod dicit Apostolus: *dum eram paruulus, loquebam ut paruulus, sapiebam ut paruulus, nunc autem factus uir euacuauit que paruuli erant*, etcetera. Et sic oportuit quod alia lex perfectior ista daretur, scilicet: lex gratie, que nullum malum
180 admittit et ad ultimum bonum inducit, et sic ad istam debemus recurrere propter tria. Primo, quia ista est aliarum perfectissima. Secundo, quia gratiam conferens. Tertio, quia omne malum est euitans.

185 Libenter homo currit ad locum uel castrum, in quo debita soluuntur, et sic ista tria tempora fuerunt sic, quod in lege nature debitum perpetratum fuit, in lege scripta obligatio facta et in lege gratie solutio. Exemplum: si quis manuleuat centum et non soluit per aliquod tempus, uenit creditor et dicit: “postquam non soluis, fac obligationem et contractum de soluendo in certo tempore”. Et sic sit contractus dicendo quod soluet tantum et in tali moneta et in tali tempore et loco, etcetera. Postea uenit tempus et sic solutio realiter cum omnibus conditionibus dictis. Sic in proposito, in lege nature in
190 principio creationis comissum fuit delictum Ade et omnes debemus illud. In lege scripta, quia homo non poterat soluere, facta fuit obligatio, notarius fuit Moses, testes prophete qui dixerunt inspirati quod talis redemptor et solutor erat uenturus et solueret et redimeret per proprium sanguinem et ueniret Deus et homo de uirgine, etcetera. Nuntiaretur in tali ciuitate, scilicet: Nazareth, nasceretur in Bethlem, solueret in Hierusalem. Facta ista
195 obligatione ad tempus promissum Daniheli in hebdomadibus, dicens: *post septuaginta hebdomadas occidetur christus*, etcetera. Venit in lege noua et soluit pro nobis. Igitur si libenter uadit homo ad locum solutionis, libenter quilibet debet uenire ad hanc legem et ecclesiam.

Secundo, libenter uadit homo ad castrum in quo protegitur et defenditur, sed hoc sit in ecclesia castro fortissimo, unde Iohannis Apocalypsis uicesimo primo: *uidi ciuitatem sanctam*,

159: Hbr. 7, 19. | 159-160: Ez. 20, 25. | 161: Rm. 7, 12. | 177-178: I Cor. 13, 11. | 195-196: cf. Dn. 9, 26. | 199-201: Apc. 21, 10-21.

200 etcetera, *habentem in fundamento duodecim lapides pretiosos*, qui fuerunt duodecim articuli fidei, *et in duodecim partibus duodecim margaritas*, que fuerunt duodecim apostoli, etcetera.

Tertio, libenter homo uadit ad castrum, in quo offensa dimittitur, ut erat in Israhel de illis tribus ciuitatibus refugii ante Iordanem et de aliis tribus ultra, ad quas confugiebant homicide, etcetera. Sed illi non erant salui nisi in morte summi pontificis. Sed in ecclesia
205 nostra debita mox dimittuntur, unde Prouerbiorum nono: *sapientia edificauit sibi domum*, id est, ecclesiam, *et excidit columnas septem*, que fuerunt septem sacramenta sicut septem fontes a sanguine Christi habentes efficaciam et uirtutem. Igitur non debetis ire ad legem nature que non erat uallata, nec ad legem scriptam imperfectam solum promittentem, nam materia preceptorum fuit rupta quo ad cerimonialia, unde Psalmi septuagesimo nono: *uineam de*
210 *Egipto*, etcetera, *ut quid destruxisti maceriam eius*, etcetera. Item Isaie quinto: *destruentur maceria*, etcetera, *et conculcabitur*, etcetera.

Si dicis: non erat in ea torcular Isaie quinto? Dicendum quod sic, nam crux fuit torcular in medio uinee, sed uinum, id est, sanguis redemptoris, licet fuerit fusus in uinea, sed reseruatus fuit in castro ecclesie, sicut quando sit unum in uinea et seruatur in dolio domus.
215 Igitur si isto tempore uultis remissionem peccatorum habere mediantibus sacramentis, maxime mediante penitentia, uos fideles et christiani, *ite in castellum*. Quo ad primam partem.

Secunda pars que est euangelii, *ite in castellum* primo in quo predicatur Christi doctrina ibi cum appropinquasset. Secundo, *ite in castellum* in quo est impletio omnis prophetie, ibi hoc
220 autem. Tertio, *ite in castellum* in quo reperitur Christi presentia, ibi fecerunt.

De primo dico quod Christi doctrina est perfectissima, quia nullum malum permittit sicut faciunt alie. Item de omnibus uirtutibus tractat, unde Aristoteles nec aliquis philosophorum tractauit de uirtute penitentie nec martyrii, sed Christus de omnibus uirtutibus et etiam perfectiori modo de illis quam aliquis philosophorum. Nam Aristoteles
225 dixit quod «satis est quod in arduis fortis non tristetur». Sed Christus dixit quod etiam fortis debet gaudere et ratio est, nam fortes de quibus dicit Aristoteles, non pugnant nisi propter bona temporalia uel honores, etcetera, sed fortes christiani propter uitam eternam.

Item Aristoteles solum dixit illud quod per rationem naturalem uidebat, sed Christus erat ille qui uirtutem fortitudinis dabat martyribus, unde dicit: *gaudete et exultate. Ecce enim*
230 *merces uestra multa est in celis*.

Tertio, fuit ab hereticis sagittata et licet propter eius altitudinem ratione non potest probari, sed est tam consona et catholica quod christianus potest soluere omnia argumenta philosophorum et aliorum.

Quarto, fuit miraculis confirmata et per indoctos coram sapientibus predicata, quod fuit
235 maximum miraculorum, ut dicit Augustinus. Et sic de ista predicatione loquitur prima pars euangelii dicens: *cum appropinquaret Iesus Hierosolymis*, etcetera.

Secundo, *ite in castellum*, in quo est impleta omnis prophetia. Clarum est quod unum Iota non remanet implendum de Christi aduentum, Matthei quinto. Omnia que homines in

205-206: Prv. 9, 1. | 209-210: Ps. 79, 9-13. | 210-211: Is. 5, 5. | 216-220: cf. Mt. 21, 2. | 229-230: cf. Lc. 6, 23. | 236-237: cf. Mt. 21, 1-2. | 238: cf. Mt. 5, 18.

225: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, III, 12, 17b10-15, pp. 43-44; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae} q. 123, a. 8, p. 743. | 235: cf. Aug. Hipp., *Conf.*, XIII, 27, 42. PL 32, 863D.

240 populo Israhel et que femine in populo gentili prophetauerunt sunt iam impleta. Nam in populo gentili non prophetauerunt uiri, sed mulieres, scilicet: ille Sibylle decem, de quibus ait Augustinus decimo octauo De Ciuitate Dei, capitulo uicesimo tertio.

Sed: quare uiri fuerunt prophete in populo iudeorum et mulieres in populo gentili? Dicendum quod illi qui fuit promissus a prophetis, scilicet: Christus uerus messias, debebat uenire et descendere a populo iudaico tam de uiris quam de mulieribus, ut patet de Dauid et Abraham, etcetera, et de mulieribus, ut dicit Dauid Psalmi centesimo tricesimo primo: *de fructu uentris tui*, scilicet: uirginis Marie, que fuit de Dauid. Et ideo in illo populo fuerunt prophete uiri, scilicet: Isaias, Hieremias, etcetera, et mulieres, scilicet: Maria, Exodi decimo quinto: *accepit tympanum Maria prophetissa*, et Delbora, Iudicum quarto, et Elisabeth, Luce primo, etcetera. Sed de populo gentili solum debebat descendere per lineam femininam et sic patet, nam Booz proauus Dauid et Raab et Obed auo Dauid ex Ruth. Et sic conueniens fuit quod sole femine in illo populo prophetarent postquam de illis solum erat Christus uenturus.

255 Sed quare non descendit de masculis et feminis in populo gentili sicut in alio? Dicendum quod ratio est ne confunderetur linea Christi que computanda erat ex masculis solum, Matthei primo. Hoc autem tangitur in secunda parte euangelii dicens: *hoc autem totum factum est ut adimpleretur quod dictum est per prophetam*, etcetera.

260 Tertio, *ite in castellum* in quo reperitur Dei presentia, nam desideratus a toto mundo in hac ecclesia fuit receptus, et licet hoc uideatur de omnibus prophetis, sed clarius per istam de asina, nam nunquam aliquis rex sic introiuit in Hierusalem sic iste, et hec prophetia a iudeis aperte exponitur de messia. Et sicut in ista lege et ecclesia fuit receptus, sic cotidie in illa manet in sacramento, unde ipse sic promisit, Matthei uicesimo octauo: *cotidie uobiscum sum usque ad consummationem seculi*. Et sicut hodie fuit receptus in Hierusalem sicut debet a nobis recipi in sacramento, et hoc tangitur in tertia parte euangelii dicens: *fecerunt discipuli, etcetera, et adduxerunt asinam et pullum*, etcetera, quibus cum uestibus ramis et canticis Christus receptus fuit in Hierusalem, ad insinuandum quod simili modo nos illum debemus recipere sacramentaliter. Primo, asina significat carnem nostram; pullus appetitum sensualitatis, et super his imponuntur uestimenta apostolorum, que sunt articuli fidei, et ad pedes uestimenta aliorum que sunt doctrine et predicationes et exempla confessorum et predicatorum. Et sic super asinam et pullum debet Christus sedere, quia uidebat quod illa debent domari mediante Christo, et tunc peccator debet recipere Christum mediante sacramento penitentiae.

Primo, contritione que notatur per clamorem, quia clamabant, etcetera, et sic contritione peccator debet clamare dicendo: “peccaui”, et dolendo de peccatis commissis et offensa Dei.

Secundo, confessionem dum confitebantur homini Christo dicendo: *osanna filio Dauid*.

275 Tertio, satisfactione, et quia satisfactio constat ex tribus, scilicet: de anima oratione, de corpore ieiunio, de bonis exterioribus elemosyna, ideo primo illi orabant dicendo: *osanna in excelsis*. Secundo, per uestes significabatur ieiunium, nam uestis anime est corpus, elemosyna significabatur per ramos qui sunt exterius. Et sic sicut illi Christum receperunt, si quis mediantibus istis illum recte recipit, hic habet gratiam et in futuro habebit gloriam quam nobis, etcetera. Amen.

245-246: Ps. 131, 11. | 248: Ex. 15, 20; cf. Idc. 4, 4; cf. Lc. 1, 5. | 255-256: Mt. 1, 22. | 257: cf. Mt. 21, 2. | 261-262: Mt. 28, 20. | 263-264: cf. Mt. 21, 6-7. | 274: cf. Mt. 21, 9. | 276-277: cf. Mc. 11, 10.

241: cf. Aug. Hipp., *De Civ. Dei*, XVIII, 23, 1. PL 41, 579AD.

SERMO SEXAGESIMVS SEPTIMVS ET PRIMVS IN CENA DOMINI

<THEMA> *Omnia dedit ei pater in manus*, Iohannis decimo tertio.

Originaliter recitatie, autem in euangelio statim lecto thema scribitur presens.

5 Sicut omnia bona que sperabantur in mundo fuerunt perdita in manibus primi hominis Ade, sic cum excellentia fuerunt recuperata in manibus secundi hominis, scilicet: Iesu Christi. Ideo dicit Apostolus prima Corinthiis decimo quinto: *primus homo de terra terrenus, secundus homo de celo celestis*. Tria inter alia fuerunt communicata ipsi Ade pro toto mundo. Primum fuit magnum dominium et potentia. Secundum rectitudo magna. Tertium gratia.

10 Primo, fuit dominium magnum, nam nullum elementum poterat illi nocere nec comburi igne nec poterat infrigidari aere aut aqua. Item nullum animal poterat illi nocere, licet esset ferocissimum. Item habuit dominium in mundo et fuit monarcha.

Secundo, fuit magna rectitudo eius, nam corpus subiiciebatur uiribus sensituiis et iste rationi et ratio ipsi Deo. Et sic erat quedam concatenatio istarum partium, quia nec dormiebat nec comedebat plusquam ratio dictabat.

15 Tertio, fuit in eo magna gratia, non solum personalis sed quasi in fonte pro toto mundo, nam communicando naturam filiis communicabat cum illa iustitiam originalem, que licet esset gratia gratum faciens, sed non erat sine illa, et sic de per accidens communicabat gratiam. Exemplum: gallina communicat naturam ponendo ouum, sed illa natura uestitur mediante casca. Sic in Adam uestiebatur iustitia originali. Et quia casca semper est colorata
20 colore albo, sic illa iustitia colorabatur albedine gratie et sicut pullus intra corticem nec frigus sentiebat nec cibum cum labore sumebat, quia illa gemma erat illi iuncta, sed fracta cortice oui mox frigescit et cum labore querit cibum, sic filii Ade fracta iustitia originali mox *in sudore uescebantur pane suo*, etcetera. Omnia ista tria perdita fuerunt in manu Ade extendendo illam ad pomum, sed fuerunt perdita mediante manu Eue que illi dedit
25 pomum. Ipsa Eua perdidit pro se sed non potuit perdere pro toto mundo, nam solus procurator potest perdere bona sui principalis et solus tutor bona pupilli, sed cum solus Adam fuerit procurator et tutor totius mundi sequitur, etcetera. Omnia ista tria excellenter fuerunt recuperata per Christum.

30 Primo, fuit maior potestas in Christo, nam potentia Ade solum fuit in mundo, sed Christi potentia etiam in celo, unde ipse dicit Matthei ultimo: *data est mihi potestas in celo et in terra*. Et sic fuit dominus non solum hominum, sed etiam angelorum omnium, et fuit excellens monarcha ut dicit sanctus Thomas in libro ad regem Cipri De Regimine Principum.

Primo, uniuersalitate, quia non solum huius mundi inferioris sed celi.

35 Secundo, duratione, nam dominium Ade non durauit per diem integrum, cum enim ipse esset suo regi inobediens, scilicet: Deo, et omnia animalia fuerunt illi inobedientia et sic deuoraretur a leone, etcetera.

2: Io. 13, 3. | 6-7: I Cor. 15, 47. | 23: cf. Gn. 3, 19. | 30-31: Mt. 28, 18.

32: cf. Th. Aq., *De Regim.*, III, c. 12, p. 53.

6: Decimo quinto] M, X decimo quarto.

40 Tertio, totalitate, nam Adam, Alexander et Cesar fuerunt domini quo ad corpus solum, sed Christus quo ad corpus et animam, ideo dixit Christus Matthei decimo: *nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt*, etcetera. Christus est dominus totius mundi, scilicet: celorum et angelorum.

45 Secundo, duratione, unde Danihelis secundo: *regnum eius non dissipabitur in eternum et alteri genti non tradetur*. Item Isaie nono: *multiplicabitur eius imperium et pacis non erit finis*. Item angelus dicit uirgini: *et regni eius non erit finis*, Luce primo. Et hoc uniuersalitate mundi et duratione temporis et totius hominis, nam Adam solum fuit dominus quo ad corpora (ut dixi) sed Christus etiam quo ad animam, ut dicit sanctus Thomas, ubi supra.

50 Secundo, fuit in Christo maior rectitudo quam in Adam, nam concatenatio Ade rupta fuit et dissoluta, sed in Christo nunquam, quia fuit solidior. Ratio est nam catena Ade figebatur mediante quadam creatura a Deo, scilicet: iustitia originali, sed catena Christi gubernabatur et tenebatur immediate ab ipsa diuinitate unita.

55 Tertio, fuit maior gratia in Christo quam in Adam, quia Christo *non fuit datus spiritus ad mensuram*, sicut fuit ipse Ade, et Christus uerus fons gratie ratione diuinitatis, nam gratia est effectus ipsius diuinitatis, quia: *gratiam et gloriam dabit dominus*, Psalmi octogesimo tertio. Et ipse Adam recepit a Christo, unde Iohannis primo: *de plenitudine cuius nos omnes accepimus*, etcetera. Et quia perditio et recuperatio sunt opposita et ideo habent oppositam uiam, nam sicut perdita fuerunt ista accipiendo a muliere Eua, sic recuperata dando mulieri, scilicet: Marie, nam ista tria data fuerunt uirgini a Christo abundanter plusquam in ceteris creaturis, sed non sic plene nec perfecte sicut in Christo. Ideo Ecclesiasticus quando attribuit uirgini ea que conueniunt Christo dicit: “quasi, quasi”, etcetera, unde ipse dicit: *ego sum uitis uera*.
60 Ipsa dicit: *ego quasi uitis*, ipse est palma, ipsa quasi palma, etcetera.

65 Primo, igitur data fuit uirgini potestas maxima in celo et in terra, unde ecclesia cantat: «aue regina celorum, aue domina angelorum». Non sicut in Christo in quo erat potestas naturaliter, ut Deus et ut in primo agente, sed uirgini ut media, unde dicit Bernardus in sermone de assumptione uirginis Marie: «data est tibi, o uirgo beata, potestas in celo et in terra, ut quodcumque uoueris ualeas impetrare», etcetera. Igitur tantam potentiam habet uirgo in impetrando, quantam Christus ut principale agens in dando. Et sicut ipse fuit rex angelorum et terre, sic ipsa dicitur “regina mundi et celi”.

70 Secundo, fuit data rectitudo uirgini maior quam ipsi Ade, nam utraque fuit per priuilegium, sed differunt tamquam priuilegium confirmatum a non confirmato, nam istud perdi potest, non autem confirmatum sicut fuit in uirgine.

75 Tertio, fuit in uirgine maior gratia quam fuerit in Adam nec in aliqua alia pura creatura, nam si Christus dicitur caput, unde Apostolus: *caput nostrum Christus est*, ad Ephesios quarto, ipsa collum. Vnde Salomon dicit, Canticorum quarto: *collum tuum sicut turris David, mille clipei pendent ex ea*, etcetera. Igitur sicut omnia que ueniunt a capite ad corpus transeunt per collum, sic omnia que a Christo fluunt transeunt per uirginem. Vnde Christus dedit ei omnem gratiam, sed ipsa recepit quantam potuit recipere pura creatura. Gratia unionis capitis et singularis persone fuit in uirgine quando pater dedit ei filium suum, unde dicit Apostolus ad Romanos octauo: *nonne donauit nobis omnia bona cum illo?* Sed hoc fuit datum

39-40: Mt. 10, 28. | 42-43: Dn. 2, 44. | 43: Is. 9, 7. | 44: Lc. 1, 33. | 51-52: cf. Io. 3, 34. | 53: Ps. 83, 12. | 54: Io. 1, 16. | 59: cf. Io. 15, 1. | 60: Sir. 24, 23. | 72: Eph. 4, 15. | 73-74: Ct. 4, 4. | 78: Rm. 8, 32.

46: cf. Th. Aq., *De Regim.*, III, c. 12, p. 53. | 62: cf. Anti. B. M. V. | 64-65: Bernardus] *NI*. cf. Petr. Dam., *Serm.*, XLIV. PL 144, 740B; cf. Pseu. Ans. Luc., *Med. Sup. Sal. Reg.*, VII. PL 149, 589A.

uirgini, nam si inuenio ducatum in panno et pono pannum in marsupio, dico quod
 80 marsupium etiam continet ducatum qui erat in panno. Vnde Bernardus dicit de uirgine:
 «intueamini quanto deuotionis honore a nobis plus ceteris uoluit uenerari, qui totius boni
 plenitudinem contulit in Maria, ut si quid gratie in nobis est totum ab ea nouerimus
 redundare», etcetera. Hec fuit uoluntas omnipotentis Dei, quod «nihil ad nos uenire uoluit
 quin manibus uirginis non transiret».

85 Igitur, si hanc gratiam uolumus habere, ad hanc recurramus, nam *omnia dedit ei pater in
 manus*, ut autem melius impetremus in principio sermonis, etcetera.

<THEMA> *Omnia dedit ei pater in manus*, ubi supra.

Duo sunt uidenda in presenti sermone. Prima pars erit thematis introductiua et
 declaratiua. Secunda sancti euangelii expositiua.

90 In prima uidebimus unam conclusionem, scilicet: quod quilibet christianus adultus ad
 receptionem corporis Christi se debet preparare quantum potest. Hec conclusio probatur
 tripliciter. Primo, ratione dignitatis; secundo, ratione nostre facultatis; tertio, ratione
 periculi.

95 Primo, ratione dignitatis sic: quanto aliquid est dignius et excellentius, tanto magis
 receptaculum illi est preparandum, quia: «locus et locatum debent proportionari», quarto
 Physicorum, et similiter continens et contentum. Sed illud quod in hoc sacramento
 continetur est excellentius cunctis rebus, nam corpus Christi excellit omnia corporalia et
 anima omnia spiritualia et diuinitas simpliciter omnia, igitur, etcetera.

100 Secundo, probatur ratione nostre facultatis, nam nobis precipitur preparatio. Igitur aut
 illa que conuenit ei aut alia, non illa, quia cum sit quid supra naturam, et illa que ei conuenit
 excedit nostram naturam et facultatem, et sic nobis est impossibilis, et: «Deus impossibilia
 non precipit», ut dicit Hieronymus et etiam Augustinus. Si illa non, cum sit quid excellens,
 ut diximus, precipitur nobis illa que est possibilis, que erit infra illud impossibile et non est
 105 equalis in omnibus, ut dicit Scotus, sed maior requiritur in uno quam in alio, et hoc potest
 contingere (ut dicit Scotus) aut ex diuersitate penitentium in intellectu uel memoria,
 etcetera, aut ex multitudine peccatorum aut ex tarditate confitendi uel huiusmodi.

110 Tertio, probatur ex periculo, quia si indigne sumimus, inminet nobis periculum
 maximum, nam: *qui indigne manducat iudicium sibi manducat*, prima Corinthiis undecimo. Et sic
 dicit Scotus quod debet facere tantam diligentiam quantam faceret prudens uir in ardua re
 quam uellet examinare seriose, etcetera. Exemplum: si quis mihi diceret quod, si non
 aduertam, infirmitatem habeo de qua in triduo sum moriturus. Tunc ego non solum
 preseruare me a nociuis et contrariis, sed etiam loquerer cum peritis medicis et apothecariis,
 etcetera. Sic in proposito, tanto maior diligentia est fienda quanto maior est mors anime
 morte corporis.

115 Sed forte dices: ostendite mihi sigillatim: “que requiruntur ad recte sumendum illud
 sacratissimum corpus?” Dicendum quod requiruntur duodecim que ponuntur a Christo in
 hac nocte antequam daret corpus suum sanctissimum apostolis. Nam sicut in ueteri

85-87: cf. Io. 13, 3. | 108: I Cor. 11, 29.

81-83: Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 6. PL 183, 441AB. | 83-84: Bern. Cl., *In Vig. Nat. Dom.*, III, 10. PL 183,
 100A. | 95: cf. Arist. Lat., *Phys.*, IV, 4, 211a1, p. 145; cf. Th. Aq., *Con. Gent.* (vol. 15), lib. 4, c. 87, p. 276. |
 101-102: cf. Hier., *Dia. Adv. Pel.*, II, 11. PL 23, 546A; cf. Aug., *Hipp.*, *De Nat. Et Gra.*, XLIII, 50. PL 44, 271C.
 | 104-109: cf. Dun. Scot., *In Lib. Sent.* (vol. 17), IV, dist. 9, q. 1, pp. 119-147.

120 testamenti figurabantur omnia que sperabantur in nouo, sic in cena ueteri, scilicet: agni paschalis, fuerunt notata illa que requirebantur in noua cena corporis Christi. Et sicut ad illam assumpsit duodecim apostolos, sic notauit quod duodecim conditiones requirebantur ad rectam receptionem corporis sui, scilicet: tres ex parte persone recipientis; tres ex parte anime ipsius; tres ex parte corporis et tres ex parte temporis.

125 Prima ex parte persone est quod sit homo integer, scilicet: constans ex anime et corpore, et sic dicit Apostolus prima Corinthiis undecimo: *probet autem seipsum homo*, etcetera. Et sic Christus noluit dare corpus suum apostolis quando anima erat a corpore separata, quia si in triduo apostoli consecrassent, anima non fuisset a corpori unita, quia tale corpus consecratur quale tunc erat, et sicut tunc erat passibile tale eis dedit, etcetera. Ex quo patet quod angelus non debet hoc corpus recipere, nam non est creatura composita ex corpore et anima. Et quia hoc sacramentum sumitur in fide sub speciebus, etcetera, sed
130 angeli clare uident, etcetera. Item demon non potest hoc sacramentum recipere propter eadem rationem, quia non constat ex anima et corpore et est sine gratia quam debet habere recipiens hoc sacramentum. Item corpori sine anima non debet dari hoc, sed antequam spiret. Item anime separate non debet dari, licet aliquando petat, quando anima apparet alicui sacerdoti dicendo quod punitur, propter hoc quod recessit sine receptione
135 sacramenti, non debet illud sacerdos ministrare, sed potest in missa sacrificium tale pro ea offerre.

Secunda conditio est quod sit uiator, ideo dicitur “uiaticum”, nam prodest pergentibus in uia, nam in patria: *uidebimus eum sicuti est*, ut dicitur prima Iohannis tertio. Et sic precipiebatur Exodi duodecimo, quando comederent illam cenam ueterem: *renes uestros accingetis et calciamenta in pedibus habebitis et baculos in manibus*, ut faciunt peregrini, uiatores, etcetera. Ex quo patet quod si uirgo beata aut illi qui die ascensionis domini ascenderunt in
140 celum cum Christo in mundo uenirent, non recte sumerent sacramentum hoc, nam illi clare uident in patria.

Tertia conditio est quod sit fidelis baptizatus, ideo Christus non dedit corpus suum antequam essent baptizati, nam dixit illis: *uos mundi estis*, scilicet: batismate, ut omnes doctores super illo uerbo dicunt quod omnes apostoli ante erant a Christo baptizati licet non legatur quando et ubi, etcetera. Et ideo infidelis non debet hoc sacramentum recipere et non solum non recipere, sed nec uidere. Nam si peccator non debet firmiter uidere corpus Christi in sacramento, licet aliquantulum posset sine peccato uidere, multo minus
150 infidelis, ut dicit sanctus Thomas in quarto, distinctione quarta et distinctione nona. Et sic recipiens et uidens hoc sacramentum, debet esse baptizatus.

Secundo, requiruntur alia tria respectu anime.

155 Primo, quod habeat contritionem ueram, quod fuit notatum in succo amaro lectucarum et agrestium, non enim debet conteri de peccatis in genere, sed in specie et in circumstantiis, quia contritum, ut dicit sanctus Thomas in Psalmo quinquagesimo, est tritum in partes. Et sic erant lictuce agrestes trite, ut succus amarus ex illis exiret, nam requiritur confessio.

Secundo, Scotus dicit quod nobis precepta fuit ante receptionem corporis confessio, quando dixit prima Corinthiis undecimo: *probet autem seipsum homo*, etcetera.

124: I Cor. 11, 28. | 138: I Io. 3, 2. | 139-140: Ex. 12, 11. | 145: cf. Io. 15, 3. | 159: I Cor. 11, 28.

150: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 7), lib. 4, dist. 4, q. 3, a. 1, p. 330. | 155: cf. Th. Aq., *Sup. Psal.*, L, 8, p. 126. | 158: cf. Dun. Scot., *In Lib. Sent.* (vol. 17), IV, dist. 9, q. 1, p. 135.

160 Si dicis: numquid in contritione remittuntur peccata, igitur, etcetera? Dicendum quod
 uerum est in contritione cum proposito confitendi, si assit copia confessoris. Sed cum
 corpus Christi recipiatur a sacerdote, tunc non excusatur a copia confessoris, cum sit
 presens. Hoc autem significatum fuit quando Christus non solum posuit aquam in peluim,
 165 que significabat aquam contritionis lacrimarum, sed uoluit pedes lauare et sic dixit Christus
 Petro, Iohannis decimo tertio: *si non lauero te non habebis partem mecum*. Et quia Dauid dixerat
 Psalmi decimo quinto: *dominus pars hereditatis mee et calicis mei*, etcetera, tunc confitetur Petrus:
domine non tantum pedes, sed manus et caput, ostendens quod confessio erat necessaria in capite,
 in manibus et pedibus.

Primo, in altiori parte capitis confitendo peccata comissa in cogitatione.

170 Secundo, in ultima parte capitis, scilicet: in ore, confitendo peccata locutionis, scilicet:
 mentiendo, blasphemando, periurando, falsum testimonium proferendo, infamando,
 etcetera. Item secundo manus, confitendo peccata inhonestitatis, furti, rapie, homicidii,
 etcetera.

175 Tertio, pedes confitendo peccata omissionis et dicendo: “sepe poteram ad sermones ire
 et sepe uisitare ecclesias et indulgentias lucrari et poteram istos pauperes huius hospitalis
 uisitare et ad uitam confortare uel ad bene moriendum exortare, etcetera, et non feci
 propter pigritiam et grauitatem pedum”, etcetera.

Tertio, requiritur reconciliatio, nam non debet accedere ad communionem mox post
 confessionem, ut multi faciunt, et hoc propter tria.

180 Primo, propter uitium quod remanet in anima, scilicet: habitum inclinans ad
 peccatum, nam licet peccatum fuerit remissum, tamen remanet uitium in anima, quod debet
 auferri per actum contrarium. Exemplum: si numerare pecuniam esset peccatum, licet
 cessares a numerando, tamen remaneret sordes in digitis qui essent auferendi per
 185 contrarium actum, scilicet: sicut ponebantur digiti supra pecuniam, quod tunc ponantur
 supra pannum limpidum. Et sicut ante cogitabas malum, post confessionem iam cogites
 bonum et uaces orationi et contemplationi, qui sunt actus inclinantes ad uirtutem, per
 quos tollitur uitium, quod est habitus inclinans ad peccatum, etcetera.

190 Secundo, hoc debet fieri propter dignitatem corporis Christi, ut diximus, ut sit
 examinatio conueniens, que subita esse non posset digna. Exemplum in dando comptum
 et rationem de administratis tria requiruntur. Primo, uidere comptum in seipso, ut illum
 paratum ducat coram examinatore; secundo, ut illud det coram persona idonea ad illud
 deputata et ille facit calculum, etcetera; tertio, debet iterum iste uidere inter se si calculatio
 195 fuit bene facta. Primum pertinet ad contritionem; secundum pertinet ad confessionem
 coram sacerdote calculatorem; tertium pertinet ad reconciliationem cogitando intra se si
 calculum fuit recte factum. Igitur sine isto tertio non esset condigna examinatio.

200 Tertio, hoc debet fieri propter conscientiam, que habet multa in se et in paruo tempore
 ruminari non possunt. Nam debet cauere ut non ueniat ad receptionem corporis Christi
 cum aliquo peccato. Item quod non ueniat cum conscientia peccati mortalis. Item quod
 non ueniat cum proposito peccandi. Hec tria debet inspicere, que in breui tempore fieri
 non possunt.

Primo, igitur consideret si tradidit obliuioni aliquod peccatum.

165: Io. 13, 8. | 166: Ps. 15, 5. | 167: cf. Io. 13, 9.

Secundo, si habet conscientiam peccati, que est duplex, ut notant doctores. Prima conscientia insurgens ab aliquo probabili, puta quod diu morose delectatus est et timet
 205 confensusse in peccato et hec conscientia dubia et in talibus melius est declinare in partem
 grauiorem, ut dum medicina queritur, melius est declinare in superabundantiam quam in
 defectum, quia medicina sanans maius, etiam sanat minus et non econuerso. Alia est
 conscientia surgens ex leui et hec scrupulosa dicitur que est periculosa et debet deponi, quia
qui agit contra conscientiam edificat ad Gehennam, etcetera. Si ante facta sufficienti examinatione
 conscientie remanet aliquod peccatum, non perturbat receptionem sacramenti, immo
 210 uirtute sacramenti remittitur.

Tertio, requiritur quod non habeat propositum peccandi et ad hoc seruiunt tria. Primo, ratio; secundo, cogitatio; tertio, uisus.

Primo, ratio dictat, nam amor Dei maior est amore creaturarum et sic propter amorem
 Dei precipientis debes propositum dimittere peccandi. Item si ipse, qui fuit sine peccato,
 215 propter peccata nostra non solum delectationes dimisit, sed amarissimam penam sustinuit
 et acerbissimam mortem tollerauit, igitur nos propter peccata nostra hoc non faciemus?
 Vnde Dauid hoc uidendo dicebat Psalmi centesimo decimo quinto: *quid retribuam domino pro
 omnibus que tribuit mihi? Calicem salutaris accipiam*, etcetera. Item secundo, si alio tempore hoc
 non fecisti, dicit ratio nunc isto tempore debes facere, quando capitaneus noster intrat in
 220 prelium. Nam non est homo in mundo qui dum uidet uexillum tensum et prelium
 preparatum recordetur de patre, matre, uxore et filiis et etiam de sua amasia. Igitur isto
 tempore quando Christus intrat in prelium et ecclesia cantat: «uexilla regis prodeunt»,
 etcetera, nos qui debemus sequi principem nostrum, qui dicit: *qui uult uenire post me abneget
 semet ipsum et tollat crucem suam et sequatur me*. Igitur si se debet abnegare a fortiori et
 225 delectationes uanas, etcetera.

Secundo, debes accipere cogitationem et dicet tibi. Primo cogita nocumenta peccatorum, quia inueteratus es propter peccata, unde dicit Ezechias: *recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine*, Isaie tricesimo octauo.

Primo, recogitabo omnes nos dicendo: “his annis peccatorum perdiidi substantiam, honorem et personam”.

Secundo, annos meos dicendo: “si hoc non feci in iuuentute, saltem nunc qui sum triginta annorum et ultra”.

Tertio, in amaritudine, non cogitare delectationem peccatorum. Item debes cogitare de morte, unde: «facile omnia contemnit qui cogitat se moriturum», ut dicit Hieronymus. Quid
 235 proponis ea, que non sunt in tua potestate? Forte cras morieris, tu aut amica tua, uel habebis infirmitatem qua nunquam cum ea loquaris. Vnde de diuite habetur Luce duodecimo, qui dicebat quod: *habebat multa bona posita in annos plurimos, requiesce, comede et bibe*, etcetera. *Dixit illi Deus: stulte, hac nocte animam tuam repetam a te*.

Tertio, cogita quod licet non moriaris, sed quod illa delectatio est momentanea et breuis, elatio superbie cito transit. Similiter delectatio luxurie, etcetera, unde Gregorius dicit:

208: Ps. 115, 12. | 217-218: Ps. 115, 12-13. | 223-224: cf. Mt. 16, 24. | 227-228: Is. 38, 15. | 237-238: Lc. 12, 19-20.

222: cf. Ven. For., *Misc.*, II, 7. *PL* 88, 95C. | 234: Hier., *Ep.*, LIII, 10. *PL* 22, 549C.

208: Qui] M que. | 237: Bibe] M, X uiue.

«momentaneum est quod delectat, sed eternum est quod cruciat». Vnde pro momentanea delectatione habebis penam eternam, si desistere a peccato non proponis.

245 Tertio, sensus exterior maxime uisus quem magis diligimus, ut dicit Philosophus, quia «plures rerum differentias nobis ostendit», primo Metaphysice, et hoc in uidendo et non uidendo.

250 Primo, in uidendo omnium peccatorum occasiones et circumstantias preter luxurie peccata, que corriguntur in non uidendo, nam ut dicit Augustinus: «omnia peccata resistendo uincuntur preter luxuriam, que fugiendo uincitur». Ideo dicit Apostolus: *fugite fornicationem*, prima Corinthiis sexto. Debet igitur usurarius uidere libros apertos in suo studio et uidebit contractus quod iniuste fecit.

Item debet uidere pecuniam in armario reconditam et recordabitur cuius est et uidebit quod in sua uita expendere non poterit, et si filio suo dimittet, erit ipse causa sue damnationis.

255 Item tertio, debet uidere pauperes, pupillos, uiduas et necessitatos, quod ad hospitalia compulsi accedere et per uias et plateas petunt elemosynam. Ista autem non sunt fienda in peccato luxurie, sed debet oculos claudere et non uidere loca nec personas cum quibus peccauit. Et sic concupinarius debet eiicere concupinam a domo et econuerso.

260 Dices forte: est concupina et omnes credunt esse uxorem et non est, quomodo igitur eiiciam illam, etcetera? Dico quod si illam non uis expellere, saltem tu uadas ad monasterium his diebus et deffleas peccata tua et sic habebis propositum abstinendi a peccato, unde tria sunt genera uel radices peccatorum, scilicet: superbia, auaritia et luxuria, nam ut dicit Iohannes in canonica sua, capitulo secundo: *quidquid est in mundo, aut est concupiscentia carnis aut concupiscentia oculorum aut superbia uite*. Si igitur omnia peccata ad ista tria reducuntur, habens propositum peccandi aut erit superbus in uindicando se post pascha aut avarus ut usurarius uel similiter in recipiendo pecunias usure post pascha aut luxuriosus spectando continuationem peccati post pascha. Omnes isti tres tendant ad crucifixum et uideat superbus qualiter Christus pro crucifixoribus orauit dicens: *pater, ignosce eis*, Luce uicesimo tertio capitulo, et sic non querit uindictam.

270 Item avarus consideret quod Christus expoliatus ponitur in cruce et quod milites diuiserunt uestimenta sua in quattuor partes et sola tunica inconsutilis remansit integra, ut ueniret in sortem alicui. Notatur hic quod debet avarus restituere bona in quattuor partes, scilicet: ante se, post se, ad dexteram et ad sinistram. Ante se est quod debet dare partem persone cum qua negotiatus est; post se (si ille est mortuus) debet dare filiis illius; ad dexteram licet sit diues; ad sinistram licet fuerit pauper ille cui debet dari. Sola tunica debet remanere integra, que est pars illa que fuit licite acquisita, que per sortem debet uenire uel filio uel nepoti uel alteri alieno, quia: *ignorat cui congregauit ea*, ut inquit Psalmi tricesimo octauo. Aliquando moritur filius ante patrem, aliquando moritur nepos ante auum, etcetera.

280 Item ueniat luxuriosus ante crucifixum et uideat illum qui delectationes dimisit pro peccatis nostris et dicat illi: “o bone Iesu, tu qui auferas omnem mala cogitationem et inspiras omne bonum, da mihi hoc propositum non peccandi”, etcetera. Et si credis quod

248-249: I Cor. 6, 18. | 262-263: I Io. 2, 16. | 267: Lc. 23, 34. | 276: Ps. 38, 7.

241: cf. Gre. Mag., *Mor.*, XIV, 10, 12. *PL* 75, 1046A; cf. Th. Aq., *Qu. De Mal.*, q. 1, a. 5, 15, p. 23. | 244: cf. Arist. Lat., *Met.*, I, 1, 980a27, p. 7. | 247-248: Augustinus] *Auctor err.* cf. Io. Cass., *Coll.*, XIX, 16. *PL* 49, 1145B.

peccatores Deus non exaudit, inspicere ad dexteram crucifixi et uidebis matrem peccatorum Mariam uirginem et dic ei: “o exemplum omnium uirtutum, o domina castitatis, o regina uirginitatis, impetra mihi hoc propositum euitandi cogitationes malas”, etcetera. Tunc uidebis te liberatum esse a tali proposito malo et sic curre ad pedes confessoris et reconciliatus accipies corpus domini nostri, etcetera. Quod autem non immediate post confessionem sit corpus Christi sumendum, sed quod requiratur reconciliatio ostendit Christus, quia non immediate post lotionem pedum dedit illis corpus suum, sed reassumpsit uestimenta sua et facit illis exortationem dicens: *scitis quid fecerim uobis*, etcetera? Et quia illa predicatio non profuit Iude, qui etiam habuit propositum peccandi, scilicet: illum tradendi, dedit illi bucellam succi lactucarum agrestium, etcetera.

Tertio, debet habere alia tria circa corpus, scilicet: esse dispositum tripliciter. Primo, circa caput; secundo, circa stomachum; tertio, circa totum corpus.

Primo, in capite, scilicet: ut caput sit dispositum, cum ad hoc requiratur deuotio actualis. Et ideo innocentes uel amentes, sicut illi qui in hac domo sunt, non debent recipere illud. Item frenetici nec demoniaci (dum sunt cum illa furia) non debent recipere nec eis debet dari. Item minores, ut mulier ante duodecim annum uel puer ante quattuordecim, non debent recipere, uerum quia sicut malitia supplet etatem et in tempore quo aliquid perditur, recuperari potest. Ideo sicut peccata comittuntur ante istam etatem, sic remedium peccatorum potest sumi. Et sic mulier potest in nono uel decimo anno sumere et uir in duodecimo anno uel in decimo. Vnde Casiodorus recitat de puero nouem annorum, qui cum maxima deuotione recepit.

Secundo, ut sit dispositus in stomacho, scilicet: ut sit ieiunus, quod post mediam noctem nihil sumpsisset in stomacho. Item quod fecerit plenam digestionem ratione deuotionis actualis. Item quod non uexetur uomitum, quia tunc non debet corpus recipere sed adorare. Exemplum de Hugone de Sancto Victore, qui dum infirmaretur ex infirmitate stomachi petiit corpus domini. Credentes fratres quod propter deuotionem uellet eum sumere, tulerunt et portauerunt illi hostiam non consecratam. Ipse autem in spiritu cognouit et dixit fratribus quod errabant et quod non erat illud corpus domini, et iterum portauerunt hostiam consecratam et deuote adorauit dicens: “ascendat filius ad patrem et *spiritus redeat ad Deum qui dedit illum*”, et sic hostia disparuit et Hugo spiritum remisit. Vnde dicunt doctores quod «hostia non consecrata nunquam debet dari».

Tertio, in toto corpore honeste uestitus, lotis manibus, facie et ore, et licet gutta aque intraret cum saliuā, dicit Richardus quod bene potest sumere postquam hoc sit in honorem sacramenti. Item quod non sit polutus et propter honorem sacramenti, etiam ab actu matrimoniali debet separari, licet non sit peccandum, sed omnis actus carnalis impedit actualem deuotionem. Hoc autem significauit Christus qui non solum lauit Petrum, qui erat caput, sed etiam secundo Iudam qui erat stomachus, nam sicut omnia tendunt ad stomachum, sic omnia que dabantur apostolis ibant ad Iudam tamquam ad dispensatorem, *qui habebat oculos*, ut dicit Iohannes capitulo duodecimo et decimo tertio.

Primo, uenit ad Petrum tamquam ad caput apostolorum, licet Chrysostomus dicat quod primo ad Iudam, nam dicit: «*cepit lauare pedes apostolorum*. Deinde dicit: *uenit ergo ad Simonem Petrum*», etcetera. Sed opinio Augustini est communior, scilicet: quod primo lauit Petrum,

288: cf. Io. 13, 12. | 309-310: cf. Ecl. 12, 9. | 319: cf. Io. 12, 6; 13, 29. | 321-322: cf. Io. 13, 5-6.

300: Casiodorus] *NI*. cf. Caes. Hei., *Dia. Mir.* (vol 2), IX, 44, p. 200. | 311: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 80, a. 6, p. 676. | 313: Richardus] *NI*. | 321-322: cf. Io. Chrys., *Comm. In Io.*, LXX, 2. PG 59, 383B; cf. Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Io., XIII, 2, p. 504. | 322: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm. Ad Fr. In Er.*, XXVIII. PL 40, 1284B.

secundo Iudam, ut eum reuocaret a peccato. Et quia licet maiores apostoli essent ipso, ut Iohannes et Andreas, sed ipse tamquam inuerecundus se ingerebat, ut patet in disco de panis intinctione, etcetera.

Tertio, lauit omne corpus collegii apostolorum.

Quarto, sunt alia tria ex parte temporis.

Primo, ut quando apparet in propria specie panis uel sanguinis, etcetera, quod tunc non debet sumi, licet sit uerum corpus ibi, debet in sacrario reponi. Hoc significatum fuit a Christo, qui noluit in propriis uestimentis illos lauare, sed deposuit uestimenta sua, etcetera, et remansit cum linteamine albo, que significabat accidentia panis, etcetera.

Secunda conditio ex parte temporis est ut non transeat annus, sed isto tempore pasche sumatur, ut statutum ecclesie precipit, scilicet: «omnis utriusque sexus», etcetera.

Si forte dicis: tenetur recipere pluries quam semel in anno? Dico quod non secundum statutum, sed secundum necessitatem nostram sic ut frequentius preparet conscientiam suam, scilicet: ad honorem trinitatis ter.

Primo, ob reuerentiam patris quando *misit filium suum*, ut ait Apostolus ad Galatas quarto, scilicet: die natiuitatis Christi. Et sic preparatur christianus mediante aduentu ieiunando.

Secundo, ob reuerentiam filii, scilicet: quando apparuit gloriosus nobis quo ad corpus, scilicet: isto tempore. Et sic preparatur mediante ieiunio quadragesime.

Tertio, ob reuerentia spiritus sancti in die penthecostes. Et sic preparatur ieiunio letaniarum.

Quarto, debet illud corpus sacratissimum recipere propter uirginem gloriosam et hoc in die qua ipsa illud recepit, scilicet: in incarnatione uel in die qua ab illo recepta fuit, scilicet: in die assumptionis uirginis Marie. Si utraque die poterit se preparare, melius erit, si autem non saltem semel pro ipsa et ter pro sanctissima trinitate. Et sic quater in anno secundum uarietatem temporum anni. Hoc autem significatum fuit, quia Christus hoc sacramentum dedit quando pascha immolabatur, quod erat semel in anno, ut dicitur Marci decimo quarto: *prima die azimorum, quando pascha immolabatur*.

Tertia conditio ex parte temporis est quod quando inminet periculum mortis debet illud sacratissimum corpus sumere, licet ante iam illud sumpserit et hoc ratione necessitatis. Ideo dicit beatus Lucas: *prima die azimorum quando necesse erat occidi pascha*, id est, agnus paschalis, Luce uicesimo secundo. Ideo dicit Hugo Cardinalis quod Christus dedit corpus suum ante diem festum pasche, scilicet: ante diem sue mortis, ut nobis daret exemplum ante mortem communicandi et uiaticum sumendi, *postquam ergo lauit pedes eorum, accepit uestimenta sua et cum recubisset iterum dixit eis: "scitis quid fecerim uobis?"* Dicunt ei: non. *Vos uocatis me "magister" et "domine" et bene dicitis sum etenim. Si ergo ego laui pedes uestros dominus et magister et uos debetis alter alterius lauare pedes. Exemplum enim dedi uobis ut quemadmodum ego feci uobis, ita et uos faciatis.* Et sic dixit Christus, hodie tria officia excellentia habere. Primum quod erat dominus; secundum quod erat magister; tertium quod erat exemplar.

337: Gal. 4, 4. | 350: Mc. 14, 12. | 354: Lc. 22, 7. | 356-359: cf. Io. 13, 12-15.

333: cf. Gre. IX., *Decr.*, V, 38, 12, col. 887. | 354: cf. Hug. Card., *Ev. Sec. Lc.*, XXII. f. 258r.

Ad quod omnes debemus inspicere, ut autem dominus precepit omnibus dominis mundi, hoc mandatum quod non dicitur “consilium” sed “mandatum”, ut faciat papa, imperator, reges, principes et uarones. Et sic omnes titulum habentes hodie in sui honorem, memoriam et reuerentiam. Et ideo domini nostri reges, ut impleant hoc mandatum in persona sua, mandant in hoc domo sua regia facere, et dominus rex comittit hoc officium suis officialibus et ciuibus, ut accipiant duodecim pauperes loco apostolorum et illos abluant et refficiant, et domina nostra regina mandat quod loco sui in loco persona uirginis, hoc idem faciant septem mulieres loco illarum septem que cum uirgine mansuerunt in die passionis sui, scilicet: due sorores, Maria Iacobi et Salome, tertia Maria Magdalene, quarta Martha soror sua, quinta Marcella famula sua, sexta Iohanna, uxor Cuze, procuratoris Herodis, septima Susanna, que de facultatibus suis alebant apostolos, ut dicit Lucas capitulo octauo. Et sic quelibet matrona istarum loco uirginis facit hoc officium hodie.

365
370
375 Secundum ipse dicit se “magistrum”, et ut magister dedit nobis lectionem dicens: *si ego magister laui pedes, alter alterius debetis et uos lauare pedes tripliciter.*

Primo, in consulendo ut exeat quis a peccato, ut quando predicator predicat alteri predicatori et econuerso. Item quando confessor alteri confessori et econuerso. Item quando ciuis alteri dicit consulendo quod exeat a peccato et matrona puelle et econuerso.

380 Secundo, alter alterius dimittendo iniurias, si immediate per presentiam propriam bene, si autem mediante confessore, ut in persona ciuis, petat ueniam et econuerso.

Tertio, subueniendo in necessitatibus ut uicinus uicino, diue pauperis et matrona uicine sue, etcetera.

385 Si dicis: nota quod dicit “alter alterius”, etcetera, igitur si diues potest pauperi isto modo lauare, alter non potest. Dico quod sic, nam iste lauat mediante elemosyna, pauper lauat mediante oratione, unde Ecclesiastici uicesimo nono: *conclude elemosynam in sinu pauperis, ipsa enim orabit pro te.* Item quando lauas pedes pauperis subueniendo illi, rex autem princeps aut alter ciues lauat tuos per aliquam mercedem, et si isti non, ille rex regum non obliuiscitur et dat tibi spiritualia: *quia elemosyna a peccato liberat et a morte,* Tobie quarto. Sed etiam dat tibi temporalia et sic abluit pedes tuos.

390
395 Tertium dicit se “speculum exemplare”, nam sicut ut dominus precepit seruis, ut magister ostendit discipulis suis, sic ut exemplar docuit omnes christianos, qualiter ad receptionem suam se preparant. Et quod sit certus quisque christianus et penitens, quod si ista duodecim fecerit, in sui receptione se preparando, quod habebit hic gratiam et in futuro gloriam quam nobis concedat, etcetera. Amen.

373: cf. Lc. 8, 3. | 375-376: cf. Io. 13, 14. | 386-387: Sir. 29, 15. | 389: Tb. 4, 11.

373: Octauo] M, X septimo. | 382: Subueniendo] M subueniedo.

SERMO SEXAGESIMVS OCTAVVS ET SECVNDVS IN CENA DOMINI

<THEMA> *Exemplum dedi uobis ut quemadmodum ego feci ita et uos faciatis*, Iohannis decimo tertio.

Originaliter, etcetera.

5 Sententia clara et manifesta est omnium theologorum quod beatitudo non potest haberi
ab homine ex naturalibus. Ratio est quia, cum consistat in cogitatione clara diuine essentie,
excellit nostram facultatem, et sic non potest haberi nisi mediante aliqua dispositione ab
agente supranaturale, que dicitur “gratia”, unde dicit Aristoteles quod: «intellectus noster se
10 habet ad manifestissima nature, ut oculus nicticoracis ad lumen solis», secundo
Metaphysice. Exemplum: aqua naturaliter est frigida et non potest calefacere nisi illi
communicetur ab aliquo superiori agente calor, scilicet: ab igne. Sic ferrum naturaliter
mouetur deorsum, quia graue, sed si debet ascendere, opus quod illi communicetur aliqua
superior uirtus, scilicet: a magnete, etcetera. Si igitur beatitudo uel gratia posset a nobis
15 haberi ex principiis naturalibus, non indigeremus illo superiori agente uel magistro.
Exemplum: canis naturaliter sequitur animalia per uenationem et ad illud non indiget
magistro, sed si dominus suus uult quod sibi portet sagittam, oportet quod ab illo
manducatur et doceatur, sic in proposito. Et sic ad preparationem gratie nos habemus duo
exemplaria uel duos magistro uel duo signa, scilicet: Christum et uirginem, ut sagittarii
20 habent duo signa. Primum et principale est clauus uel acus. Secundum est papyrus in medio
cuius est clauus.

De primo signo, scilicet: Christo, habemus testes angelum et hominem, Luce secundo,
angelus dixit pastoribus: *hoc uobis signum, inuenietis infantem pannis inuolutum*, etcetera. De isto
etiam in eodem capitulo dicit Symeon: *hic positus est in ruinam*, etcetera, *et in signum*, etcetera.

25 De secundo exemplari uel signo habemus Apocalypsis duodecimo: *signum magnum
apparuit in celo, mulier amicta sole*, etcetera. Dicitur “magnum” quo ad nos uel pro nobis, non
quod non fuerit maximum Christus, sed sicut papyrus ostendens signum in medio est
maioris latitudinis quam ferreum, sic uirgo. Sed uirgo et Christus non reputantur nisi unum
signum, nam ut dicit Aristoteles primo Posteriorum: «ubi unum propter aliud ibi unum
30 tantum». Et sic Isaias capitulo septimo non nominat illa duo nisi pro uno signo dicens: *dabit
dominus nobis signum, ecce uirgo concipiet et pariet filium*, etcetera. Et licet Christus fuerit exemplar
et signum excellentius uirgine Maria, sine comparatione tamen nobis utilior et
conuenientior fuit uirgo Maria propter tria.

35 Primo, propter conformitatem nature. Nam cum Christus non solum fuerit homo, sed
Deus et homo, et exemplar eminens et excellens, nam quando alicui dicitur: “fac hoc”, quia
sic fecit Christus, dicit ille talis: “Christus si fecit erat Deus et homo, ego uero fragilis
homo”, ut si dicatur alicui: “ieiuna quadragesimam sicut Christus”, dicit ille talis: “ille uero
nec comedebat diebus nec noctibus, quia erat Deus”, etcetera. Sed uirgo Maria est
conformis nostre nature, quia pura creatura. Et sic, licet angelus fuerit perfectior magister
quocumque homine, sed homo est magis proprius et proportionatus homini. Et sic, dum
40 angelus uult instruere hominem aliquem, accipit corpus et loquitur illi ut homo, sic in
proposito.

2: Io. 13, 15. | 22: Lc. 2, 12. | 23: cf. Lc. 2, 34. | 24-25: Apc. 12, 1. | 29-30: Is. 7, 14.

8-9: cf. Arist. Lat., *Met.*, II, 1, 993b10, p. 37. | 28-29: Posteriorum] *Auctor err.* cf. Arist. Lat., *Top.*, III, 2, p. 53;
cf. Th. Aq., *S. Tb.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 8, a. 3, p. 70.

1: Secundus] M, X tertius.

Secundo, uirgo nobis magis proportionatur ratione nostre fragilitatis, nam: *Deus peccatores non exaudit*. Sed uirgo Maria est mater peccatorum, sicut pueris imperfectis non datur pro magistro maximus doctor, quia melius recipit a minori, sic hic.

45 Tertio, ratione uie, nam Christus est terminus Maria est uia, que non solum dedit mundo Christum doctorem maximum, sed ipsa ducit nos ad illum, unde Bernardus: «uirgo regia ipsa est uia, etcetera. Per te igitur recipiat nos qui per te datus est nobis», etcetera. Virgo igitur fuit nostra magistra ad gratiam consequendam tripliciter.

50 Primo, ratione puritatis et separationis a peccato, unde Ambrosius in libro secundo De Virginibus dicit: «sit uobis tamquam in imagine descripta uirginitas et puritas uite Marie, de qua uelut in speculo refulget species castitatis et forma uirtutis. Hinc sumatis exempla uiuendi ubi tamquam in exemplari magisteria probitatis, quid corrigere? Quid effugere? Quid tenere debeatis ostendunt? Primus discendi ardor nobilitas est magistri, quid nobilior Dei matre? Quid splendidus ea quam splendor elegit? Quid castius que corpus sine corporis
55 contagione generauit? Virgo erat non solum corpore sed etiam mente». Hec ille.

Secundo, fuit magistra ratione humilitatis, nam ex puritate habuit et recepit gratiam ex humilitate datorem gratiarum, scilicet: Christum. Vnde: «humilitate concepit», ut dicit Bernardus. Nunquam fuit tanta humilitas in pura creatura et per defectum humilitatis huius excellentis non fuit incarnatio accelerata, nam merita nostra debent in celum
60 ascendere, ut fenestra, que quanto magis prostratur et humiliatur qui tenet in manu cordam, tanto magis ascendit porta fenestre. Et cum sola Marie humilitas sursum ascendit, fuit scala Christi, ut dicit Bernardus dicens: «facta est Marie humilitas scala celestis per quam Christus descendit in terram».

Tertio, fuit magistra ratione misericordie, nam frustra esset illi data gratia pro toto
65 mundo nisi haberet misericordiam inclinantem ad illam communicandam. Et sic uoluit Christus quod illam gratiam mediante matre haberemus, unde Bernardus: «queramus gratiam, sed per inuentricem gratie Mariam».

Si enim postulamus gratiam, certe ipsa dicit: “si uultis illam habere non potestis nisi
70 modo quo illam habui. Primo, per puritatem recedendo a peccato; secundo, per humilitatem fugiendo superbiam; tertio, per misericordiam, nam filius meus dixit quod: *miserordes misericordiam consequentur*”.

“Igitur faciatis ista si illam uultis recipere et impetrare, nam *exemplum dedi uobis ut quemadmodum ego feci ita et uos faciatis*”. Ad hanc igitur in principio, etcetera.

<THEMA> *Exemplum dedi uobis ut quemadmodum ego feci ita et uos faciatis*, ubi supra.

75 Licet Christus a die natiuitatis sue per tempus triginta trium annorum et amplius cotidie fuerit nobis magister et exemplar, sed ista die ultima singulariter dedit nobis exemplum de tribus. Primo, ostendit qualiter cerimonialia sunt relinquenda; secundo, quomodo nos debemus preparare ad corporis sui sacratissimi receptionem; tertio, de ipsa communionem et
receptione. Et de omnibus his dicit: “exemplum dedi uobis”, etcetera.

80 Primo, enim patet quod omnia cerimonialia erant resecanda, nam in lege erant tria.

42-43: Io. 9, 31. | 71: cf. Mt. 5, 7. | 72-74: cf. Io. 13, 15.

46-47: cf. Bern. Cl., *In Adv. Dom.*, II, 5. PL 183, 43AB. | 50-55: Ambr., *De Virg.*, II, 2, 6-7. PL 16, 208C-209A. | 57: Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, I, 5. PL 183, 59B. | 62-63: Bernardus] *Auctor err.* cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CCVIII, 10. PL 39, 2133C. | 66-67: Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 8. PL 183, 442A.

Primum erat circumcisio quasi fundamentum totius legis. Nam sicut baptismus est fundamentum legis noue, sic fuit circumcisio ueteris legis, unde Apostolus ad Galatas quinto dicit: *testificor omni circumdenti se quod debitor est totius legis*. Sed una de causis fuit ut cognosceretur populus de quo Christus erat nasciturus. Et sic in eremo uel deserto, ubi nullus populus fuit illi populo iunctus, non fuit seruata circumcisio, sed in aduentu Christi populi erant in unum iuncti, unde Hiezechielis tricesimo septimo dicitur: *non erunt ultra due gentes nec duo populi, sed rex unus erit omnibus dominans*, scilicet: Christus. Et sic dicit Apostolus ad Galatas tertio: *in Christo nec est iudeus nec grecus*. Item ad Colossenses tertio: *in Christo nec est iudeus neque grecus*. Item seruabatur circumcisio propter promissionem Abrahe factam de semine, qui Christus est, ut dicit Apostolus ad Galatas tertio: *non dicit in seminibus multis, sed in semine qui Christus est*. Igitur si in signum promissionis data fuerunt promissione impleta, cessare debet. Exemplum: si quis daret alteri anulum in signum promissionis alicuius, illa impleta non debet anulum portare, sic in proposito. Et sic dicit Apostolus ad Galatas quinto: *si circumdimini Christus nihil nobis prodest*.

Secundo, erant in lege cerimonie que omnes notabant Christum uenturum et ea que per Christum erant fienda. Vnde lex Mosi fuit charta obligatoria de messia et fuit notarius Moses et Deus iurauit Abrahe et Daud. Vnde Genesis uicesimo secundo, post sacrificium Isaac dicit dominus: *per memetipsum iurauit in semine tuo*, etcetera. Item Psalmi centesimo tricesimo primo: *iurauit dominus Daud ueritatem*, etcetera, *de fructu uentris*, etcetera. Item Psalmi octogesimo octauo: *semel iurauit in sancto meo*, etcetera. Item Luce primo: *iusiurandum quod iurauit ad Abraham*. Dicit Zaccharias quod fuit completum, igitur soluto pretio falsarius est qui utitur charta cancellata et soluta, sicut iudei. Vnde Augustinus contra Faustum dicit: «iam non promittitur nasciturus, passurus et resurrecturus, quod illa sacramenta personabant, sed quod natus est, passus est et resurrexit, quod nostra personant sacramenta».

Tertio, erat supremum in lege immolatio agni paschalis, in quo multe cerimonie continebantur. Et quod illud debuit cessare patet, nam nullus incircumcisus poterat de illo comedere, ut habetur Exodi duodecimo: *omnis alienigena non comedet ex eo, omnis seruus circumcidetur ei sic comedet ex eo*. Sed circumcisio est abolita, igitur phase. Item dicitur “transitus domini”, iam Christus *transiuit de hoc mundo ad patrem*, ut dicit Iohannes in euangelio, igitur, etcetera. Item si agnus figurabat Christum, unde Apostolus dicit: *pascha nostrum immolatus est Christus*, igitur ueritate presente debet cessare figura, etcetera.

Sed contra dices tu: Christus est magister noster, igitur debemus facere quod ipse fecit, sed Christus comedit agnum, igitur, etcetera. Dicendum quod discipulus non solum a magistro adiscit quid debet facere, sed etiam quod debet destruere. Vnde magister scripture dicit discipulo qualiter littere fiunt et etiam qualiter quod superfluit debet radere. Et sic scriptor facit primo rasgum quasi semicirculum, in quo sunt multe littere in potentia, et destruendo rasgum facit litteram perfectam. Et non remanet talis semicirculis sed remanet littera “O” uel “C” uel “D”, et sic ille magister fecit rasgum ut illud destrueret, et ex illo quod perfectum erat reliqueret. Sic fecit magister noster Christus: fecit cenam agni, ut ex illa ueritatem ostenderet et illa esset abolita et terminata et non remaneret ille agnus mysticus sed uerus, scilicet: Christus in sacramento. Et sic dixit: *cena facta*, etcetera.

83: Gal. 5, 3. | 86-87: Ez. 37, 22. | 88: Gal. 3, 28. | 88-89: Col. 3, 11. | 90-91: Gal. 3, 16. | 94: Gal. 5, 2. | 98: Gn. 22, 16. | 99: Ps. 131, 11. | 100: Ps. 88, 36. | 100-101: Lc. 1, 73. | 108-109: Ex. 12, 43-44. | 110: Io. 13, 1. | 111-112: I Cor. 5, 7. | 122: cf. Io. 13, 2.

103-105: Aug. Hipp., *Con. Fau. Man.*, XIX, 16. PL 42, 357B.

Secundo, dedit Christus nobis exemplum de preparatione ad sacramentum. Est nobis
 necessaria triplex preparatio, scilicet: per fidem, per confessionem et per reconciliationem.
 125 Ad fidem huius sacratissimi sacramenti incitant nos tria.

Primum auctoritates tantorum doctorum et maxime sanctorum, qui ex miraculis
 confirmabant esse a Deo.

Secundum auctoritas ecclesie, que est maior auctoritate omnium doctorum et
 sanctorum, etiam si multo plures essent. Nam cum regatur et gubernetur per spiritum
 130 sanctum errare non potest, ideo dicit Augustinus quod: «non crederet euangelio nisi ecclesia
 illud precipere», etcetera.

Tertium est conformitas aliarum rerum, nam ponatur in medio Christus et fides sua: ad
 dexteram stet iudeus, ad sinistram paganus; interrogemus illos in quo dubitant, illi dicent.

Primo, in hoc sacramento dicit iudeus: multa sacramenta erant in ueteri testamento,
 135 tamen nullum tale. Dico quod non poterat esse in illa lege, nam cum esset sacramentum
 gratie, in quo non solum gratia, sed dator gratie continetur, debuit dari in lege gratie. Et
 cum in ipso esset, ipsa ueritas debuit esse in lege ueritatis. Et sic in lege cerimoniali et
 promissionis solum debuit promitti et sic promittitur in Psalmo quadragesimo nono: *non*
accipiam de domo tua uitulos, etcetera, *immola Deo sacrificium laudis*. Ecce quomodo immolatio
 140 uitulorum aut taurorum debuit cessare et uenire sacrificium laudis, scilicet: huius
 sacramenti, in quo dantur laudes de omnibus operibus Christi, unde Psalmi centesimo
 decimo: *memoriam fecit mirabilium suorum misericors et miserator dominus*, scilicet: Christus, *escam*
dedit timentibus se. Hec medicina erat danda per uerbum diuinum ipsi mundo, unde in
 Psalmo centesimo sexto habetur: *misit uerbum suum et sanauit eos*. (Infra): *ut sacrificent sacrificium*
 145 *laudis*. Item Malachie primo habetur: *non est uoluntas mea in uobis et munus non accipiam de*
manibus uestris, ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus et in omni loco
sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus – dicit
dominus– et uos polluistis illud in eo quo dicitis mensa domini contaminata est, et quod supponitur
 150 *contemptibile est*, etcetera, ubi aperte dicit quod sacrificia ueteris legis debebant cessare et in
 omni loco et gente immolaretur oblatio munda, scilicet: eucharistia, nam alia sacrificia
 solum in templo poterant immolari. Item dicit quod est contra nomen domini dicere quod
 oblatio illa non sit munda, etcetera. Vnde extra terram promissionis loco agni paschalis
 habebant quandam paruam hostiam panis, que ab illis dicebatur “maça”, facta ex purissimis
 farinis de azimo, que figurabat hoc sacramentum, etcetera.

Dicit paganus: nec nos habemus talem ritum. Dicendum illi quod gentiles considerando
 excellentiam diuinitatis offerebant illi sanguinem et uitam hominum, ut dicit Eusebius De
 Preparatione Euangelica libro quinto, considerabant quod sanguis nec uita aliorum
 animalium non sufficebat ad placandum Deum. Igitur a fortiori sanguis Christi, qui non
 solum est sanctissimus, sed simul Deus et homo. Sic dicit Apostolus: *si sanguis hircorum aut*
 160 *taurorum coinquinatos mundabat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui seipsum*
obtulit, ad Hebreos nono, etcetera. Non solum etiam gentiles, sed iudei illud idem faciebant
 inter illos, unde in Psalmo centesimo quinto: *effunderunt sanguinem filiorum suorum et filiarum*
quas sacrificarunt sculptilibus Canaam, etcetera. Item de isto sacramento habent agareni in libro
 primo Alchorani, azora quarta, alea centesima decima quarta, centesima decima quinta,
 165 centesima decima sexta et centesima decima septima, ubi habetur de mensa quam fecit

138-139: Ps. 49, 9-14. | 142-143: Ps. 110, 4-5. | 144-145: Ps. 106, 20-22. | 145-149: Mal. 1, 10-12. | 159-161:
 Hbr. 9, 13-14. | 162-163: Ps. 105, 38.

130-131: cf. Aug. Hipp., *Con. Ep. Man.*, V, 6. PL 42, 176B. | 156-157: cf. Eus., *Prep. Ev.*, V, 1. PG 21, 311C.

Christus discipulis suis. Et dicitur illic quod petierunt apostoli 'ut darent illis miraculose mensam in qua esset refectio pro prioribus et posterioribus et qui blasphemaret de illa quod grauius puniretur'. Et sic fecit.

Agareni dicunt quod hoc intelligitur de miraculo de quinque panibus.

170 Sed hoc est falsum, nam illa azora dicitur de mensa Christi cum apostolis suis. Clarum est quod miraculum de quinque panibus non fuit factum in mensa sed in deserto et in feno iacebant. Item non fuit factum apostolis sed hominibus plusquam quinque milia sine paruus, etcetera. Item illa non fuit refectio nisi pro prioribus, qui tunc erant, sed hoc sic, nam ipse dicit: *cotidie uobiscum sum usque ad consummationem seculi*, Matthei uicesimo octauo. Nam hoc
175 sacramentum non cessabit usque ad finem mundi, unde Apostolus prima Corinthiis undecimo: *quotiescumque manducabitis panem, etcetera, mortem domini annuntiabitis donec ueniat, scilicet: ad iudicium, etcetera.*

Dicent etiam illi quod mirantur de conuersione panis in carnem et uini in sanguinem uerum.

180 Dico tibi, iudee, quod Genesis decimo nono habes quod uxor Loth conuersa fuit in lapidem salis ueri. Item Exodi quarto uirga in serpentem et aqua in sanguinem. Item secundo Macchabeorum primo, aqua templi fuit conuersa in ignem uerum. Clarum est quod maior conuenientia est inter panem et carnem et inter uinum et sanguinem quam inter predicta.

185 Dicit Philosophus: ego nunquam talem conuersionem audiui. Respondeo tibi quod aqua conuertitur in uinum per naturam in uite. Igitur hoc sit uirtute diuina, quia: «cessante motu celi cessabunt mutationes», ut tu dicis in libro Celi. Item nihil fit in his inferioribus, nisi per uirtutem Dei, ut habetur primo Metaphysicorum et: «causa secunda agit uirtute prime».

190 Item tu dicis in libro De Generatione et in libro De Anima quod «alimentum conuertitur in naturam aliti», igitur panis conuertitur et uinum in sanguinem naturaliter, ut tu dicis. Igitur si homo potest hoc facere, quomodo hoc negabis de Deo, quia: «quidquid potest causa secunda mediante prima potest prima per seipsam?».

Item Machometus dicit quod terra corporis conuersa fuit in corpus suum, scilicet: in carnem et ossa, igitur uirtute diuina, cur non conuertitur hoc in hoc sacramento?

195 Item si est fons gratie, qui a Turcis nunc possidetur, que uirtute sua conuertit, quidquid in ea ponitur in lapidem et Federicus posuit suam manicam et illa pars quam tetigit aqua fuit in petram conuersa, alia in corium remanente, igitur quid dubitas in hoc sacramento?

200 Sed dubitat iudeus dicens: quomodo hoc potest fieri uirtute uerborum? Dico tibi quod si *uerbo domini celi firmati sunt*, qui dixit *et facta sunt omnia*, multo magis potuit quod iam erant in aliud conuertere, qui uerbo fecit aliud quod nihil erat, etcetera.

174: Mt. 28, 20. | 176: I Cor. 11, 26. | 180: cf. Gn. 19, 26. | 181: cf. Ex. 4, 3; 4, 9. | 182: cf. II Mcc. 1, 22. | 199: Ps. 32, 6; 9.

166-168: cf. Q 5, 114-117. | 186-187: cf. Th. Aq., *Comm. De Cael. Et Mun.*, II, 3, 4, 13, p. 138. | 188: cf. Arist. Lat., *Met.*, I, 2, 983b2, p. 10; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 19, a. 4, 137. | 189-190: cf. Arist. Lat., *De Gen. Et Corr.*, I, 5, 322a2, p. 31; cf. Auctor. Arist., *De Ani.*, II, 88, (416b6-7), p. 181. | 191-192: cf. *Lib. De Cau.*, I, 14, pp. 47-48; cf. Dun. Scot., *Qu. Sup. De Ani.*, q. 11, 2, 14, p. 94.

Item dicit paganus quod nunquam talem mutationem uidit nec audiuit, nam omnis mutatio uel motus requirit subiectum preexistens. Mutatio accidentalis habet compositum pro subiecto quod erat in potentia ad formam. Mutatio substantialis habet materiam in potentia. Ibi nullum tale est igitur.

205 Dico tibi, pagane, quod «omne agens agitur», ut est in actu. Sed cum nos uel agens aliquod naturale habeamus, esse receptum in aliqua potentia, sic actio nostra uel cuiuscumque creature presupponit potentiam et subiectum ex parte passiui, in quod eius actio recipiatur. Et sic non potest rem totam producere nec potest totum in totum transmutare, sed solum agit quod materia, que est sub forma unius, fiat postea sub forma
210 alterius. Sed cum esse Dei sit esse purum et non esse receptum in aliqua potentia tamquam in subiecto, sicut esse eius non presupponit potentiam, in qua recipiatur, sic actio eius non oportet quod presupponat potentiam ex parte passi uel subiectum, in quo recipiatur, sed potest totum producere et totum in totum conuertere non presupponendo aliquod subiectum. Et sic in actione creature oportet dare illud subiectum commune, sed non
215 oportet hoc in actione diuina. Item quia agens naturale immediate attingit materiam, ut est quanta, cum attingat eam, ut est subiecta transmutationi et motui, sed Deus mediante immediate attingit materiam, ut est quid, cum omnibus immediate det esse et immediate conseruet omnia per essentiam. Et sic potest non solum formam mutare in formam, sed materiam in materiam. Et quod hoc possit uirtute uerborum patet, quia Machometus habet
220 in primo libro Alchorani in azora tertia, alea quadragesima septima, quod dum angelus dixit illi quod conciperet filium, ipsa dixit: ‘quomodo fiet hoc quoniam uirum non cognosco nec propositum habeo cognoscendi?’ Angelus uero dixit illi quod Deus sic facit quod uult solum dicendo et precipiendo, etcetera.

225 Sed dicunt isti quod mirantur quomodo potest esse simul in pluribus locis. Dico quod tibi, iudee, quod spiritus Mosi simul erat in ipso et in senioribus, etcetera. Item Heliseus simul erat in domo, et cum Giezi in uia quando Nahaman dedit illi duo talenta et dixit ipse quod ipse erat cum eo quando ille descendit de curru, etcetera, quarto Regum quinto capitulo.

230 Item si tu, iudee, falso credis quod Helias est presens omni circumcisioni, igitur est in diuersis locis simul, nam circumcisiones iudeorum fiunt simul in eodem tempore et eodem momento. Et licet hoc sit falsum tamen licet arguere ex falsis concessis ab aduersario, ut dicit Philosophus, primo Physicorum.

235 Et sic dico tibi, pagane, quod non est localiter et circumscriptiue nisi in celo et est ubicumque erat panis ante conuersionem, et non uenit huc dimittendo celum sed per conuersionem panis. Et sic potest esse isto modo in omnibus locis in quibus panis erat ante conuersionem. Exemplum de igne aliquo: si circa illum fuerit stupa et calefiat ab illo donec incendatur, sine ignis applicatione conuertetur in illum et ignis erit in illo loco in quo ante erat stupa. Et si stupa erat ante in decem locis, sic erit ignis conuersus in illis et ignis uirtute, cuius fuit conuersa stupa in ignem, non fuit mutatus a loco suo, sic nec Christus a celo.
240 Exemplum iterum de uerbo quod est mentaliter in memoria, uocaliter in ore proferentis et intentionaliter in auribus milium audientium. Sic uerbum diuinum in sinu patris spiritualiter, quia spiritus est Deus in incarnatione uestitus humanitate, sicut uerbum in ore uertitum aere anhelitus, sed in mille altaribus per conuersionem alterius, sicut uoces in auribus.

227: cf. IV Rg. 5, 23.

205: cf. Arist. Lat., *Phys.*, VII, 2, 243a5, pp. 260-261. | 221-222: cf. Q 3, 47. | 232: cf. Arist. Lat., *Phys.*, I, 4, 187a12sq, pp. 18sq.

245 Sed dubitant isti etiam quomodo est totum in qualibet parte hostie? Dicendum quod cum panis sit quid homogeneous et saluetur ratio et quiditas panis in quacumque particula, sic dum panis est conuersus in corpus Christi saluetur in quacumque particula ratio corporis. Vnde, iudee, non habes exemplum in manna, quia tante uirtutis erat in parua quantitate sicut in magna.

250 Item patet exemplum in speculo sano: non est nisi una imago hominis, sed si frangatur in qualibet particula speculi est illa eadem imago et tota perfecta imago sicut ante.

Item tu, pagane, non habes exemplum in anima rationali, que secundum ueritatem est tota in toto et tota in qualibet parte.

Item anima sensitua in animali anuloso est una tantum, sed si illud animal diuidatur in partes in qualibet illarum partium est anima sensitua.

255 Item de anima uegetatiua patet apertius, nam cum non sit nisi una in uno arbore, si mille ramusculi accipiantur et inserantur in qualibet illarum partium, erit perfecta anima uegetatiua, et si ab aliquo ramusculo accipiatur particula gemme et ponatur iterum in alio arbore inserendo per scutum, etiam erit perfecta anima uegetatiua, igitur, etcetera.

260 Sed dicent isti duo, quomodo potest esse in paruo pane tam magna quantitas Christi, sicut dum erat in cruce? Dicendum quod bene, nam sicut cum substantia corporalis est mediante quantitate alicubi, licet substantia de se sit quid indiuisibile. Tamen quia quantitas est quid diuisibile, erit ibi substantia modo diuisibili, sicut cum quantitas est alicubi mediante substantia que est indiuisibilis, erit quantitas quasi modo indiuisibili. Sic est in proposito, quod substantia panis conuertitur in substantiam corporis Christi, ita quod per
265 se et primo ex ui sacramenti in altari est substantia corporis Christi, ut mediante substantia est ibi quantitas et alia accidentia, quare erit ibi quantitas quasi modo indiuisibili. Et hoc est quod communiter dicitur et bene quod est ibi quantitas non modo quantitatio.

270 Exemplum habes tu, iudee, quarto Regum quarto capitulo, quando Heliseus mediante oratione suscitauit filium Sunamitis, qui erat puer paruus, et: *posuit Heliseus os super os pueri et oculos super oculos pueri et manus super manus*, etcetera. Et sicut cum esset uir magnus non posset omnia membra adaptare super membra pueri parui nisi uirtute diuina, igitur si homo purus erat et mediante uerbo orationis hoc fecit, a fortiori Deus.

275 Item tu, pagane et philosophe, habes exemplum de hoc, nam quantitas totius columnne uise est in oculo uidentis, ita magna sicut est in columna, sed non secundum esse columnne. Nam cum sit «sensibile de per se», quantitas licet sit sensibile commune, ut dicis tu, Aristotele, in libro secundo De Anima, clarum est quod est in oculo uidentis, quia est in eo sicut indicat de illa. Et sic dicis tu, Aristotele, quod: «anima est quodammodo omnia», nam quo ad intellectum recipit intelligibilia, quo ad sensum sensibilia, igitur, etcetera. Item exemplum fili serici quod extenditur secundum suam quantitatem in longum centum
280 passuum extensione propria, sed dum in se replicatur ponitur in nuce. Ratio est quia dum est extensum filum stat secundum dimensionem propriam, dum ponitur in nuce stat secundum dimensiones nucis. Sic in proposito, Christus in celo est secundum dimensiones proprias, in pane uero secundum dimensiones panis uel uini, igitur, etcetera. Et sic si creditis quod ibi est corpus Christi et diuinitas uirtute cuius hec fiunt, facile omnia

269-270: cf. IV Rg. 4, 34.

275: cf. Auctor. Arist., *De Ani.*, II, 62, (418a8-9), p. 179. | 277: cf. Auctor. Arist., *De Ani.*, III, 161, (431b21), p. 188; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 16, a. 3, p. 132.

285 creduntur, cum sit potentie infinite. Et sic requiritur fides sumentis hoc sacramentum et sic dicit Augustinus: «ut quid paras dentem et uentre? Crede et manducasti», etcetera.

290 Secunda dispositio ad receptionem corporis Christi est diligens confessio, presupposita contritione et posita satisfactione omnium peccatorum. Diligentur considerando cui est consistendum et de quibus peccatis et circumstantiis illorum. Confitendum omnia de quibus recordatur particulariter et oblita et ignorata in generali.

Tertia dispositio est seriosa reconciliatio et diligens talis, ut sapiens faceret in re graui, et etiam facta examinatione tenetur et debet confiteri negligentiam, de qua timetur, ut dicere qualiter cum multa diligentia uenit ad peccandum et cum parua ad reconciliandum et recognoscendum conscientiam suam.

295 Secundo, debet orare deuote, ut Deus det illi cognoscere peccata, ut actu possit de illis penitere.

Tertio, debet per contemplationem cogitare que Christus fecit pro nobis et considerare fragilitatem nostram, ut incendatur et ueniat ad actualem deuotionem.

300 Sed dices: in quo erit certus quod est sine peccato mortali? Dicendum quod certitudinem habere non potest, unde Apostolus: *nil mihi conscius sum sed nec in hoc iustificatus sum*, sed per coniecturam potest scire non habere peccatum et licet multa signa ponant doctores. Sunt tamen reducenda ad tria.

Primum est cum quis libenter uerba Dei audit maxime reprehensoria, ut in predicationibus fit.

305 Secundum quando integre dolet de peccatis in quantum Deum offendit et firmum propositum habet non peccandi et sic diligenter cauet.

310 Sed dices: quomodo potest habere propositum non peccandi qui libros usure habet in domo et qui concupinam retinet apud se, etcetera? Dicendum quod licet timeat recidiuare, debet propositum non habere, nam multa possunt illi accidere: potest mori et possunt multa euenire que Deus preuidet, licet homini non sint nota.

315 Tertium signum est quando se inuenit promptum ad bene operandum, ut ad elemosynam et ad opera misericordie, ut ad correctionem fraternam, ad consolationem tribulatorum, ad instructionem errantium et similia. De isto loquitur Paulus dicens: *probet autem seipsum homo*, etcetera. Hoc autem significauit Christus quando cena agni pascalis facta deposuit uestimenta sua, in qua ostendit confessionem nobis et: *precinxit se linteo*. Vnde Apostolus dicit, ad Colossenses tertio: *spoliantes uos ueterem hominem cum actibus suis*, etcetera.

320 Secundo, lauit pedes apostolorum quo ad reconciliationem, quod representant isti magnifici ciues Cesaragustani, quando tali die lauant pedes in hac domo duodecim pauperum loco Christi ad discipulos uel apostolos suos duodecim. Item matrone lauant pedes septem mulierum pauperum, in signum illarum septem mulierum que sequebantur Christum et associabantur uirginem Mariam, que patent in sermone.

300-301: cf. I Cor. 4, 4. | 313-314: cf. I Cor. 11, 28. | 315: cf. Io. 13, 4. | 316: Col. 3, 9.

286: Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, XXV, 12. PL 35, 1602A.

Tertio, Christus dedit nobis exemplum de modo sumendi eius pretiosum corpus, ubi nota quod multa debet habere communicans.

325 Primo, quod sit homo uiator fidelis baptizatus patet, quia solus homo potest hoc sacramentum recipere; non angelus aut anima separata a corpore, ut in purgatorio; et non existens in inferno damnatus nec comprehensor qui est in celo. Ratio est quia ille solus sumit sacramentum per se sacramentaliter et spiritualiter, qui eo utitur, ut est sacramentum, et Christo per hoc incorporatur, sed nullus predicatorum hoc facere potest igitur, etcetera. Dixi solus homo uiator et non comprehensor, quia propter hoc dicitur hoc sacramentum
330 “uiaticum” siue “cibus uiatorum”, ut nos preseruet ab hostibus uel impedimentis uie, qua tenditur ad patriam. Vnde si aliqui mortui apparerent, nullus sacerdos deberet illis dare eucharistiam, bene posset in sacramento pro eis orare, etcetera. Et sic beati clare Deum uident et sic non opus est sumere hoc sacramentum. Item hoc sacramentum non est dandum infidelibus nec cathecuminis non baptizatis, eo quod baptismus est ianua omnium
335 aliorum sacramentorum. Sed non confirmatus bene potest hoc sacramentum sumere postquam non dimittit per contemptum ipsam confirmationem. Et sic non est dandum hoc sacramentum nisi habenti in illo fidem uel saltem credat in illo quod sancta mater ecclesia credit.

340 Secundo, requiritur quod sumens hoc sacramentum sit adultus, mente peditus sic quod habeat uisum rationis, sic in tempore quod potest mortaliter peccare et discernere inter cibum corporalem et spiritualem, sicut in octauo uel nono anno quod relinquendum est in iudicio boni uiri. Nam aliquando inuenitur puer nouem annorum, qui habet tantam discretionem sicut quattuordecim annorum, unde Cesarius scribit de puero nouem annorum, qui: «cum infirmaretur, spiritu sancto afflatus corpus Christi sibi dari petiuit.
345 Cum autem parentes eum compescerent ille magis clamauit: “date mihi corpus Christi”, et cum sacerdos propter periculum nollet dare corpus Christi, attulit ei hostiam non consecratam dicens: “*ecce hoc est corpus domini*”. Tunc puer Deo inspirante respondit: “quare uultis me decipere non est corpus domini quod mihi offertis”. Tunc sacerdos uerum corpus attulit et puero dedit et puer cum magna deuotione accepit». Vnde cauendum est et
350 nunquam hostia non consecrata debet dari alicui, ut patet etiam in exemplo sancti Hugonis de Sancto Victore, ut patet in sermone. Et sic patet quod demoniacis amentibus furiosis siue mente captis freneticis et ceteris usum rationis carentibus non debet dari hoc sacramentum, eo tempore quo usum rationis carent, secus est si habeant lucida interualla, quia tunc illo tempore poterit eis dari. Vnde dicit sanctus Thomas quod demoniacis
355 tempore deuotionis potest dari, nam Cassianus in Collationibus dicit quod multi per hoc liberati sunt a demone, quia non semper est propter peccatum possessus. Sed quandoque Deo permittente quis punitur a demone corporaliter, ut anima saluetur et humilior ex hoc fiat, ut apostolus: *tradidit quendam corinthium Satane corporaliter cruciandum, ut spiritus saluus sit in die domini nostri Iesu Christi*, ut dicit prima Corinthiis quinto capitulo.

360 Tertio, requiritur quod quis sit ieiunus ieiunio nature.

Quarto, requiritur quod non sit ab ecclesia exclusus, ut excommunicatus, interdictus et suspensus, etcetera.

Quinto, quod sit corpore mundus, non polutus, non leprosus nec menstruatus. Et sic cum istis conditionibus sumens hoc sacramentum multa bona acquirit.

347: cf. I Cor. 11, 24. | 358-359: cf. I Cor. 5, 5.

344-349: cf. Caes. Hei., *Dia. Mir.* (vol 2), IX, 44, p. 200. | 354: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 80, a. 9, p. 683. | 355: cf. Io. Cass., *Coll.*, VII, 30. PL 49, 710A.

365 Primum nos Deo per amorem amplius unit.

370 Secundum a temptatione custodit, unde refert Iacobus de Vitriaco, postea papa sanctus Urbanus Quartus, quod fuit mulier que multum temptabatur a suspendio. Cum autem aptasset tempus, locum et horam, et dum missa celebraretur, omnes suos de domo expulit, ostium clausit et funem ad trabem ligauit, et dum uellet collum laqueo immittere, audiuit signum eleuationis Christi et secundum consuetudinem suam dixit: “Iesu Christe, fili Dei uiui, miserere mei”, et statim trabs et demones cum magno sonitu domum dimittentes clamauerunt: “uirtus corporis Christi te liberauit a damnatione eterna”.

Tertium est restauratio omnium deperditorum et restitutio uirtutum et augmentum.

375 Quartum est remissio omnium peccatorum uenialium, De Consecratione, distinctione secunda, capitulo “Panem de altari” et capitulo “Cum omne crimen”, etcetera.

Quintus effectus est remissio pene temporalis debite in purgatorio, ut dicit sanctus Thomas, ut est sacrificium, ut in missa pro aliquo dicta, que certum ualorem habet ad satisfaciendum.

380 Sextus effectus est remissio fomitis siue pronitatis aut inclinationis ad peccandum, ut digne communicans minus pronus reddatur ad uitia et peccata. Omnia hec a sancto Thome in quarto, distinctione duodecima. Econuerso indigne sumentibus duo mala proueniunt, scilicet: peccatorum induratio et eterna damnatio, ut patet de cotidie in peccatis celebrantibus, ut propter beneficia uel propter pecuniam tales in peccatis duriores efficiuntur.

385 Et sic qui indigne sumit iudicium sibi manducat, et qui digne habet hic gratiam et in futuro gloriam, quam nobis concedat ille Dei filius qui in illo sumitur. Amen.

366: Iacobus de Vitriaco] NI. | 374-375: cf. Gra., *Decr.*, III, 2, 7. PL 187, 1733A. | 377: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 22, q. 2, a. 2, qc. 4, p. 1132. | 381: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 7), lib. 4, dist. 12, q. 2, a. 2, p. 938.

SERMO SEXAGESIMVS NONVS ET TERTIVS IN CENA DOMINI

<THEMA> *Exemplum enim dedi uobis*, Iohannis decimo tertio.

Originaliter recitatiue autem in euangelio statim lecto.

5 Sententia est sancti Thome in suis Questionibus Disputatis de magistro quod ad illa que
 natura perfecte communicauit non indigemus magistro nec exemplari aliquo, ut ad
 uidendum uel audiendum. Vnde dicit Philosophus in libro decimo octauo Animalium quod:
 «natura simul dat operationem et instrumentum oculum et uisum». Sed ad illa que non sunt
 a natura indigemus magistro et exemplari, unde quando puer addiscit scribere considerat
 10 qualiter magister format litteras et etiam habet exemplares litteras magistri ante oculos.
 Similiter puella quando addiscit a magistra considerat qualiter ipsa fecit et etiam habet ante
 oculos imaginem uel figuram quam magistra fecit. Sed exemplar et magister debent esse
 perfecti, ut perfectum faciant discipulum. Et sic ad uirtutes que non insunt nobis a natura,
 licet aliquod seminarium habeamus a natura, sed illas non habemus, quia aliter omnes
 15 essemus uirtuosi, nec laudaremur per illas, quia: «ex his que sunt a natura nec laudamur nec
 uituperamur». Et sic in his habemus duos magistros et duo exemplaria, quia sine
 imperfectione non fuerunt plura in mundo. Primum uirgo Maria; secundum Christus eius
 filius. Omnes alii fuerunt imperfecti, unde Psalmi decimo tertio habetur: *omnes declinauerunt
 simul inutiles facti sunt*, scilicet: ad magisterium et exemplum, *non est qui faciat bonum non est
 usque ad unum*, id est, «Christum», ut dicit glosa ordinaria.

20 Sed dices: si solus Christus est, igitur non sunt duo, ut supra dixisti, nam in Psalmo
 decimo tertio bis ponitur hoc.

Primo, de illo qui non declinauit nec declinare potuit, qui fuit Christus uerus Deus et
 homo. Nam declinare est exire a uia uel a regula. Solus Christus fuit uia, unde dicit: *ego sum
 uia*, Iohannis decimo quarto. Et uia nunquam declinat a uia nec declinare potest a se, quia
 25 iam non esset uia. Sic dicitur de regula, nam Deus est regula nostra, et quando regula est
 iuncta cum regulato non potest declinare a se. Sic ille homo coniunctus in unitate suppositi
 cum Deo declinare non potuit.

Secundo, Daud locutus fuit de aliis puris creaturis que erant fragiles. Dicit: *corrupti sunt et
 abominabiles facti sunt in studiis suis, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum indiuiduum*,
 30 scilicet: ad uirginem, que si esset dimissa, peccaret, sed fuit gratia preuenta et sic preseruata
 a peccato. Et cum semper fuerit iuncta regule, non in unitate suppositi, sicut homo
 Christus, sed nunquam separata a regula, sed regula iuncta cum ea et nunquam fuit sine
 gratia. Exemplum: directio et ferrum uel lignum sunt unita in uno supposito, sic Deus et
 homo in Christo. Secundo, aliquid potest esse unitum regule, non quo ad unionem
 35 intrinsecam et suppositalem, ut diximus, sed per inseparationem a regula et quod secundum
 se totum sit regule unitum, ut patet de lapiscida: quando uult cognoscere utrum lapis sit
 directus et regulatus, ponit regulam circa lapidem et si regula iungitur lapidi secundum
 omnes partes, tunc dicit lapidem esse rectum. Sic in proposito, uirgo non fuit unita Deo
 hypostatice, sed isto modo, nam regula diuina fuit illi unita secundum omnes partes et
 40 semper.

2: Io. 13, 15. | 17-19: Ps. 13, 3. | 23-24: Io. 14, 6. | 28-29: cf. Ps. 13, 1.

4: cf. Th. Aq., *Qu. De Ver.* (vol. 2), q. 11, a. 1, pp. 347sq. | 7: cf. Auctor. Arist., *De Animal.*, XV, 218, 766a5-6, p. 226; cf. Alb. Mag., *De Animal.*, XVIII, 1, 3, p. 244a. | 14-15: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, II, 4, 05b31, p. 169; cf. Th. Aq., *S. Tb.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 125, a. 1, p. 754. | 19: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 3), Psal., 13, 1, f. 103v.

Primo, per gratiam ab instanti conceptionis uirginis Marie; in anima ab instanti conceptionis Christi; in corpus secundum uitam totam in utroque, in infantia, in uita, in morte, etcetera. Igitur, isti duo perfecti sunt magistri nostri et exemplaria nostra et signa ad que in operationibus debemus inspicere.

45 De primo, scilicet: uirgine, habetur Isaie septimo: *dabit dominus uobis signum, ecce uirgo concipiet.*

De secundo dicit Symeon ad uirginem: *ecce his positus est in ruinam et in resurrectionem multorum et in signum cui contradicetur*, et in utroque dicitur: “ecce”, id est, “uidete”, quia ad hec signa debemus inspicere. Et sic dictum fuit Mosi in fabricatione illorum que erant in tabernaculo, que omnia figurabant Christum aut uirginem matrem. Dicit Deus Mosi, Exodi
50 uicesimo quinto: *inspice et fac secundum exemplar quod monstratum est tibi in monte*, scilicet: Sinai, in quo illi monstratum fuit signum hoc, scilicet: ignis diuinus et rubus uirginis.

Sed dices forte: non dicit nisi esse unum exemplar. Dico quod est uerum, nam uirgo ordinatur ad Christum, quia ut dicit Philosophus: «ubi unum propter aliud ibi unum tantum». Exemplum ballistariorum, qui licet habeant duo signa, scilicet: album et ferrum in medio albi, sed pro uno reputantur, quia album ordinatur ad ferrum ostendendum. Sic in proposito, uirgo ordinatur ad Christum.
55

Sed que differentia est inter ista duo signa? Dico quod magna est, nam aut comparantur in se aut quo ad nos. Si in se, dico quod perfectissimum signum et exemplar est Christus, cum habeat infinitam perfectionem in se, quia uerus Deus. Si quo ad nos, dico quod magnum est signum uirginis tripliciter, scilicet: prioritate, connaturalitate et utilitate.
60

Prioritate; sicut album ponitur priusquam ferrum in sagittariis, sic uirgo Maria prius Christo, quia prius fuit magistra et exemplar, cum nata in pueritia fuerit in templo nutrita et dans exemplum non solum popularibus, sed etiam sacerdotibus in modestia, in parsimonia, in contemplatione, etcetera. Vnde papyrus alba in signo sagittariorum prius ponitur et postea ponitur clauus in medio eius. Sic primo nata uirgo Maria et mox exemplar. Christus uero post incarnationem, quando: *in terra uisus est et cum hominibus conuersatus*, Baruch tertio.
65

Secundo, connaturalitate, quia conformius nobis, nam ille Deus et homo, uirgo pura creatura. Vnde illud album in signo sagittariorum connaturalius est illis quam ferrum paruissimum in medio illius, nam ad centum passus non potest a nobis ille clauus uideri, sed uidetur album in medio cuius stat. Videretur autem ille paruus clauus ab oculis aquilarum, sed non hominum. Sic Christus non est naturalis nobis, licet esset et est angelis celi, unde Hugo de Sancto Victore dicit: «o peccator, si ad Deum uerebaris accedere, ad Christum confuge Iesum, hunc tibi fratrem dedit Maria, sed si in eo naturam ueris diuinam, ad Mariam confuge, genus tuum conspicias, nihil in ea terrendum inuenis, mater est gratie, mater misericordie».
70
75

Tertio, utilitate, nam utilius nobis fuit hoc signum uirginis.

Si dicitis contra: iste redemit nos, uirgo Maria non erat sufficiens ad hoc. Dico quod uerum est, sed redemptio nulli profuit, nisi illi qui directus fuit et presentatus a uirgine.
80 Exemplum de Thoma apostolo dubitante de Christi resurrectione, de quo inquit Gregorius

45-46: Is. 7, 14. | 47-48: cf. Lc. 2, 34. | 51: Ex. 25, 40. | 67: Bar. 3, 38.

54-55: cf. Arist. Lat., *Top.*, III, 2, p. 53; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 8, a. 3, p. 70. | 73-76: Hugo de Sancto Victore] *Auctor err.* cf. Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 7. PL 183, 441C.

in homilia: «plus profuit nobis Thome infidelitas quam discipulorum credulitas», non quod in se sit melius credere, sed nobis, etcetera. Sic in proposito, unde Hugo: «Maria uia, Christus ostium, pater occultum, per Mariam itur ad Christum et per Christum itur ad Deum». Et sic licet Christus fuerit magne perfectionis in se, sed nobis fuit excellentior uirgo. Igitur quando propheta Isaias capitulo quinto dicit de Christo, non nominat ipsum
85 “magnum”, sed dicit: *leuabit dominus signum in nationibus*, quando Christus in cruce in monte Caluarie fuit eleuatus. Sed quando loquitur Iohannes de uirgine, Apocalypsis duodecimo dicit: *signum magnum apparuit in celo*, etcetera. Dicitur magnum nobis, licet aliud in se fuerit maius, etcetera. Virgo autem fuit magistra et exemplar nostra tripliciter. Primo, quo ad puritatem; secundo, quo ad humilitatem; tertio, quo ad misericordiam.
90

Primo, quo ad puritatem, quia separata ab omni macula peccati in uita, unde Ambrosius libro secundo De Virginibus dicit: «sit uobis tamquam in imagine descripta uirginitas et puritas uite Marie, de qua uelut in speculo refulget species castitatis et forma uirtutis. Hinc sumatis exempla uiuendi, ubi tamquam in exemplari magisteria expressa probitatis, quid
95 corrigere, quid fugere, quid tenere debetis ostendunt. Primus discendi ardor est nobilitas magistri. Quid nobilius Dei matre? Quid splendor ea quam splendor elegit? Quid castius ea que corpus sine corporis contagione generauit? Virgo erat non solum corpore, sed etiam mente». Hec ille.

Secundo, fuit magistra ratione puritatis, quia: *superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam*, Iacobi quarto capitulo. Igitur, sicut per puritatem fuit ab omni peccato separata, ita per humilitatem (que maxima fuit in ipsa) fuit ornata omni uirtute et gratia.
100

Tertio, fuit magistra per misericordiam, nam aliter frustra essent gratie in illa, licet ipsi prodessent. Non tamen in mundo, nam plenitudo pelagi non prodest nisi ipsi soli, si ex illo terra uel arbores non rigantur. Sic hic. Sed ipsa non solum pro se, sed pro toto mundo, quia
105 iam angelus dixerat: *gratia plena*, et postea dixit: *inuenisti gratiam*, etcetera, Luce primo.

Primo, plena in se; secundo, pro toto mundo, unde Bernardus: «queramus gratiam, sed per inuentricem gratie Mariam». Igitur queramus hodie illa mediante gratiam in hac domo inuocationis gratie. Sed scio quod dicit nobis: “si uultis gratiam eo modo quo illam habui, debetis recipere et habere. Ego habui illam mediante puritate, igitur isto tempore purificate
110 conscientias uestras”.

“Secundo, habui mediante humilitate. Igitur uos humiliamini ad pedes crucifixi, nam sic ego feci. Vnde: *stabat iuxta crucem Iesu mater eius*, Iohannis decimo nono”.

“Tertio, per misericordiam, nam filius meus dicit: *beati misericordes, quoniam misericordiam consequentur*, Matthei quinto. Igitur si gratiam uultis habere, hec facite, quia: *ego exemplum enim dedi uobis*”. Ad hanc igitur in principio sermonis, etcetera.
115

<THEMA> *Exemplum enim dedi uobis*, ubi supra.

Redemptor et magister noster de tribus dat nobis exemplum.

86: Is. 5, 26. | 88: Apc. 12, 1. | 99-100: Iac. 4, 6. | 105: Lc. 1, 28-30. | 112: Io. 19, 25. | 113-114: Mt. 5, 7. | 114-116: cf. Io. 13, 15.

81: Gre. Mag., *Hom.*, II, 26, 7. PL 76, 1201C. | 82-84: Hugo] *NI*. cf. Iac. Var., (1590) *Serm. Aur.*, CVII, f. 142v. | 92-98: Ambr., *De Virg.*, II, 2, 6-7. PL 16, 208C-209A. | 106-107: Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 8. PL 183, 442A.

Primo, qualiter in uniuersali debemus animam nostram ornare et preparare ad suiipsius receptionem, et hoc tangitur in prima parte euangelii, scilicet: *ante diem festum pasche*, etcetera.

120 Secundo, ostendit et dat exemplum qualiter sunt uitanda omnia cerimonialia ueteris testamenti. Hoc tangit in euangelio dicens: *et cena facta*.

Tertio, ostendit et dat exemplum qualiter in speciali nos preparare debemus ad communionem isto sancto tempore et tangitur in euangelio, ubi dicitur: *et precinxit se linteo*, etcetera.

125 Primo, igitur est ornanda anima nostra quo ad tria tabernacula uel tres potentias uel quo ad tres mansiones, que ad matrimonium requiruntur. Prima est quedam aula in qua sponsalia fiunt, que est intellectus; secunda est uoluntas, in qua matrimonium consummatur et in qua est lectus; tertia est memoria, in qua iocalia seruantur.

130 Prima aula ornanda est cortinis uiridis, que notant fidem. Nam sicut arbor est uiridis dum uiuit: *sic iustus ex fide uiuit*, Abacuc secundo capitulo. Vnde Osee secundo: *sponsabo te mihi in fidem*.

Secunda mansio, que est memoria, est ornanda cortinis rubeis, que significant charitatem, et in ista mansione consummatur matrimonium. Nam sicut sponsalia possunt dissolui, sic fides potest esse informis, sed iuncta charitate formatur.

135 Tertia mansio ornanda est cum cortinis arborum et fructuum et animalium, ut uulgariter hic dicitur “broteria”. Nam in memoria reconduntur omnia beneficia que Deus fecit homini, siue in creatione creando omnia propter ipsum, siue in recreatione ipsum redimendo, etcetera.

140 Primo, igitur debemus ornare intellectum per fidem firmiter credendo quod in isto sancto sacramento continetur ille noster redemptor Deus et homo. Et sic quod hic est corpus uerissimum, quod ex uirgine sumpsit;

et secundo, cum sit uiuum, quod ibi est anima, que corpus uiuificat, et cum anima det uitam corpori mediante sanguine.

Tertio, ibi est sanguis pretiosus ipsius.

145 Quarto, ibi est diuinitas, que nunquam separata fuit, quia: «quod semel assumpsit nunquam dimisit». Ibi est sanctissima trinitas, nam cum opera trinitatis a dextra sint indiuisa sicut in incarnatione, sic debemus iudicare de consecratione. Nam sicut quando aliquis episcopus uult offerre Deo sacrificium, induit se uestibus sacerdotalibus, mediantibus duobus assistentibus et illi induunt et ipse etiam. Sed medius, qui est pontifex, remanet indutus. Sic fuit quando filius Dei: *uerus pontifex futurorum bonorum*, ut dicit Apostolus, ad Hebreos nono, introiuit in uterum uirginis, non solus, sed cum patre et spiritu sancto et a tota trinitate fuit assumpta caro, sicut a tota trinitate anima creata. Et sic uerus sacerdos fuit indutus, sic incarnatio a tota trinitate facta, sed ad filium terminata, quia sicut solus fuit indutus, sic solus incarnatus dicitur. Sic in proposito. Cum ista transubstantiatio fiat uirtute
150
155 diuina, una et eadem uirtus, que est in patre et filio et spiritu sancto, fit a tota trinitate, sed terminatur ad filium, qui erat carne indutus. Et sic quilibet fidelis tenetur credere quod

119-123: cf. Io. 13, 1-4. | 130: Hab. 2, 4. | 130-131: Os. 2, 20. | 150: Hbr. 9, 11.

145-146: cf. Petr. Lom., *Sent.*, III, 22, 2. PL 192, 803CD; cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, III, 27. PG 94, 1098AB.

dictis rite uerbis consecrationis cum intentione consecrandi ab habente potestatem, ibi sunt ista quattuor, scilicet: corpus Christi, anima pretiosissima, sanguis et diuinitas.

160 Sed forte dices: in hoc sacramento sunt tanta incredibilia que ponunt admirationem: dicere quod illud corpus perfecte est in celo et in sacramento; dicere quod unum et idem simul et semel est in multis altaribus, etcetera. Dico tibi quod illa que in isto sacramento dicuntur esse non sunt incredibilia. Nam infiniti homines illa crediderunt, si essent incredibilia? Nullus credisset. Sed infiniti doctores scolastici crediderunt et scripserunt euangeliste, apostoli, doctores ecclesie, et ipsa ecclesia, que maior est omnibus, illud dicunt
 165 et predicant. Christus qui caput est ecclesie idem dicit: *hoc est enim corpus*, etcetera, unde Iohannis sexto quando dixit: “*ego sum panis uiuus*”, etcetera, “*si quis manducauerit ex hoc pane, uiuet in eternum. Caro mea uere est cibus*”, etcetera, dixerunt: “*durus est hic sermo*”, et multi abierunt. *Dixit Christus: “uultis uos abire?” Dixit Petrus: “ad quem ibimus? Verba uite eterne habes*”. Sic christianus debet considerare quod est uerbum Dei dum dicit: *hoc est enim corpus meum*. Si
 170 aliquis amicus, quem habes in possessione boni et ueri, dicat tibi aliquod arduum, credes ei, quanto magis debes credere istis amicis Dei et sanctis. Nam ista monstrarunt et Deus per infinita miracula que plura sunt, etiam in nostris partibus, ut in ciuitate Darocensi, etcetera. Et sic intellectus dicitur ornari ex ista fide firmissima.

175 Secundo, debet ornari uoluntas ex charitate diligendo Deum super omnia, qui est tripliciter diligendus. Primo, propter sui infinitum ualorem; secundo, propter creationem; tertio, propter redemptionem nostram. Sed si secundum suum infinitum ualorem super omnia est diligendus, unde: *diliges dominum Deum tuum ex toto corde*, etcetera, iam plus est diligendus ratione creationis, quia ex nihilo fecit nos. Et si iam est diligendus plus ratione redemptionis, quis amor erit sufficiens ad hoc, unde Ambrosius super “*beati immaculati*”
 180 dicit: «plus mihi contulit redimendo quam creando. Creando quippe me mihi dedit, redimendo et semet ipsum dedit et me mihi reddidit». Vnde Bernardus De Diligendo Deum dicit: «si me totum illi debeo pro me facto, quid iam addo pro me refacto? Non enim tam facile sum refactus quam factus, nam de omni quod factum est dixit et facta sunt, in me autem reficiendo et dixit multa et fecit mira et protulit dura, nec tantum dura, sed etiam
 185 indigna». Hec ille. Nulla igitur est recompensatio nisi amor, ideo dicit Augustinus De Catechizandis Rudibus: «si ante amare non poteras, nunc autem reamare non pigeat». Igitur cum isto sanctissimo sacramento omnia illa represententur, in illo maxime diligendus est, cum Christus dicat: *qui amat patrem aut matrem plusquam me non est me dignus*, Matthei decimo. Igitur sic est ornanda uoluntas per charitatem et amorem.

190 Tertio, est ornanda memoria per reuerentiam et gratificationem, ut tanta beneficia nunquam cadant a memoria. Quia nulla melior remuneratio quam beneficii accepti memorie recordatio, ideo dicit Seneca quod: «qui beneficium dat mox debet obliuisci, sed qui recipit nunquam». Ideo Christus fecit sicut quando amicus recedit ab amico, dat ei memoriale de omnibus que fecit pro eo, ut recordetur et satisfaciat in loco suo, unde
 195 Psalmi centesimo decimo: *memoriam fecit mirabilium suorum, escam dedit timentibus se*. Et sic hoc sacramentum fuit summa et recapitulatio omnium beneficiorum mundi. Ideo dicit Christus: «*quotienscumque feceritis in mei memoriam facietis*». Et hec est causa quod nulla miracula Christi remanserunt, preter hec circa hoc sacramentum. Vnde non apparet suscitatio mortuorum nec illuminatio cecorum, etcetera, sed facta circa hoc sacramentum replent mundum. Ista

165: cf. Mt. 26, 26. | 166-168: Io. 6, 51-69. | 169: cf. Mt. 26, 26. | 177: cf. Lc. 10, 17. | 179: Ps. 118, 1. | 188: Mt. 10, 37. | 195: Ps. 110, 4-5. | 197: cf. Lc. 22, 19.

180-181: cf. Ambr., *Exp. In Psal. CXVIII*, XVI, 40. PL 15, 1438A. | 182-185: Bern. Cl., *De Dil. Deum*, V, 15. PL 182, 983C. | 186: Aug. Hipp., *De Cat. Rud.*, IV, 7. PL 40, 314C. | 192-193: cf. MF. Sen., *De Ben.*, II, 10, 4, p. 31. | 197: cf. Ans., *Orat.*, XXIX. PL 158, 921A.

200 igitur preparatio intellectus, uoluntatis et memorie, scilicet: fidei, charitatis et gratificationis, requiritur semper, sed non pro semper cum sint affirmatiua.

De fide dicit Augustinus: «crede et manducasti», etcetera.

205 De secunda dicitur in figura Leuitici sexto: *ignis semper in altari ardebit, quem nutrit sacerdos* tripliciter, scilicet: quo ad consecrationem, quo ad confessionem, quo ad instructionem in predicatione. Nam per ignem notatur charitas in altari semper, in quo altari semper erit Christus, quia: *cotidie uobiscum sum usque ad consummationem seculi*, Matthei uicesimo octauo. Nutritur per sacerdotem renouando corpus suis temporibus quo ad consecrationem; per confessorem expellendo frigiditatem contrariam, que est peccato, est in confessione; tertio, per predicatorem predicando et docendo qualiter amandus et uenerandus est in illo
210 sacramento. De tertio, scilicet: de memoria continua, dicit in Psalmo centesimo primo: *domine, memoriale tuum in generatione et generatione*, etcetera.

Sed dices: quomodo est in memoria? Dico quod sic fuit in populo iudaico post agnum paschale, qui non poterat sacrificari, nisi in Hierusalem. Post exitum et expulsionem, in memoriam illius nocte pasche sumebant quandam placentulam (que dicebatur “maça”) factam ex purissima simila uel farina, et ponebatur in mensa infra mantellos, et in nocte pasche quando Christus sacramentum instituit, post agni comestionem sumebant unum bolum ex illo, ut Christus dedit apostolis. Hoc autem habuerunt ab illis patribus quibus Deus reuelauit. Hoc etiam fiebat in memoriam agni paschalis. Item hoc idem habetur in generatione gentilium, nam Machometus, licet multa falsa in Alchorano poneret, noluit
215 Deus quod de isto non haberet memoriam, nam posuit in primo libro Alchorani, in fine quarte azore, que apellatur “De Mensa”, quod Christus filius Marie fecit descendere de celo quandam mensam apostolis miraculose et fuit pascha priorum et posteriorum, etcetera. Quod fuerit miraculum patet ex se. Quod fuerit de celo, ipse dicit: *ego sum panis uiuus, qui de celo descendi*, Iohannis sexto. Quod fuerit pascha, quia: *pascha nostrum immolatus est Christus*, prima Corinthiis quinto, et in memoria priorum, preteritorum et posteriorum uenientium, quia *cotidie uobiscum sum usque ad consummationem seculi*, Matthei uicesimo octauo. Hoc tangitur in principio euangelii dicens: *ante die festum pasche*, scilicet: luna decima quarta in nocte, *sciens Iesus, quia uenit hora eius ut transeat*, etcetera. Quo ad primum, scilicet: intellectus. Secundo, dicit: *cum dilexisset suos qui erant in mundo*, quo ad uoluntatem, quod est secundum: *in finem dilexit eos*, quo ad tertium, scilicet: in finem uite uel in finem ultimum, quia memoria huius erit usque in finem seculi.
220
225
230

Secundum exemplum quod dat nobis est ut relinquamus omnia cerimonialia sacrificia. Nam omnia terminata fuerunt ad hoc sacramentum corporis Christi et ad sacrificium sue sanctissime passionis et redemptionis. Quod autem essent terminata patet tripliciter.

235 Primo, per Psalmistam, Psalmi quadragesimo nono, dicens: *non accipiam de domo tua uitulos neque de gregibus tuis hircos*, etcetera, *immola Deo sacrificium laudis*, etcetera. Vnde datur intelligi quod omnia sacrificia que in templo fiebant debebant cessare in illo sacrificio, in quo omnis laus continetur, quod est illud in quo Deus continetur, cui debita laus dari non potest a nobis.

240 Et si dices: quod est sacrificium istud? In fine eiusdem Psalmi dicit: *sacrificium laudis honorificauit me et illic iter quo ostendam ei salutare Dei*. Dicit quod tria debet habere illud

203: Lv. 6, 12. | 206: Mt. 28, 20. | 211: Ps. 101, 13. | 223-224: Io. 6, 51. | 224: I Cor. 5, 7. | 226: Mt. 28, 20. | 227-230: Io. 13, 1. | 235-236: Ps. 49, 9; Ps. 49, 14. | 240-241: cf. Ps. 49, 23.

202: Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, XXV, 12. PL 35, 1602A. | 220-221: cf. Q 5, 114.

sacrificium. Primum, quod est tale, quod in nullo tanta laus potest dari Deo; secundo, dicit quod est iter ad beatitudinem, ideo dicitur “uiaticum”, quia solum prodest uiatoribus. Nam in prima clare uidebimus et non sub speciebus, ut nunc in sacramento; tertio, dicit quod in isto ostenditur salutare Dei, scilicet: filius Dei saluator. Nam in tota scriptura sic nominatur filius Dei. Vnde Iacob predicans ea que uentura erant filiis suis, dum ueniret ad Dan dixit: *fiat Dan coluber in uia*. Vnde super hoc Isidorus dicit hoc: «quidam ad antichristum transferunt, qui de tribu Dan uenturus asserunt», et dicit quod decipiet multos, sed Iacob dicit: *salutare tuum spectabo, domine*. Vnde glosa ordinaria interlinearis dicit: «non ut infidelis spectabo antichristum, sed uerum Christum redemptorem mundi». Patet igitur quod salutare dicit Christum uerum messiam, etcetera. Item Dauid in Psalmo quinquagesimo dicit: *redde mihi letitiam salutaris tuis*, id est, redemptoris. Nam glosa ordinaria interlinearis dicit salutaris, id est, «Christi». Item Isaie quinquagesimo secundo: *uidebunt omnes fines terre salutare Dei*, id est, filium Dei.

Sed forte dices: hec auctoritas non docet in quo sacrificio debent terminare omnia ista ueteris testamenti. Bene dicit hec auctoritas quod debent cessare in illo in quo est omnis laus, sed non dicit quod erit. Ideo secundo audi ultimum prophetam, scilicet: Malachiam, dicens: *non est mihi uoluntas in uobis –dicit dominus exercituum– et munus non accipiam de manu uestra, ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda, quia “magnum est nomen meum in gentibus”, dicit dominus exercituum. Et uos polluistis illud in eo quod dicitis mensa domini contaminata est et quod supponitur contemptibile est*, etcetera, Malachie primo. In ista autem auctoritate ostenditur quod ultimus propheta omnium dicit qualiter erant omnia figuralia cessanda, maxime omnia sacrificia ueteris testamenti. Et hoc patet in multis.

Primo, dicit quod “munus non accipiam de manu ipsorum” et sic nec sacerdotium. Et sic debebant cessare omnia sacrificia, etcetera.

Secundo, dicit quod “ab ortu solis”, etcetera, ostendit quod sacrificium debebat offerri ab omnibus gentibus. Nam illa sacrificia solum in Hierusalem et in templo poterant offerri.

Tertio, dicit quod sola una oblatio erat illi accepta, scilicet: corporis sui sacratissimi, et quod illa erat munda.

Quarto, dicit quod ipsi iudei polluerunt nomen suum, in quo dicunt: “mensa domini contaminata”, id est, altare, et quod in illa apponitur contemptibile est. Igitur si in hoc poluitur nomen domini, clarum est quod altare non est contaminatum, nec quod in illo apponitur est contemptibile. Immo est gloriosissimum et laudabile, ideo dixit Dauid: *sacrificium laudis*, etcetera.

Tertio, patet per Danihelem capitulo nono, cui reuelatum fuit quando preuaricatio peccati Ade finem haberet. Et dicit angelus ei quod post septuaginta hebdomadas annorum, que faciunt quadringentos nonaginta annos, nam septuaginta septies sunt quadringenti nonaginta anni, etcetera. Dicit autem quod: *ab exitu sermonis ut iterum reedificetur Hierusalem, usque ad Christum ducens hebdomadas septem et hebdomade sexaginta due erunt, et rursus edificabitur platea et muri in angustia temporum et post hebdomadas sexaginta duo occidetur Christus et non erit eius populus qui eum negaturus est*, etcetera. *Confirmabit pactum multis hebdomada una et in dimidio*

247: Gn. 49, 17. | 249: cf. Gn. 49, 18. | 252: Ps. 50, 14. | 253-254: Is. 52, 10. | 258-262: Mal. 1, 10-12. | 275: Ps. 49, 23. | 279-284: Dn. 9, 25-27.

247-248: cf. Isid., *Qu. In VT.*, in Gn., XXXI, 37. PL 83, 282B. | 249-250: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 1), Gn. 49, 17, f. 118v. | 253: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 3), Psal. 50, 14, f. 158r.

hebdomade deficiet hostia et sacrificium et erit in templo abominatio desolationis et usque ad consummationem et finem preseruabit desolatio. In hac autem auctoritate continentur multa.

285 Primo, quod a licentia data, ut iterum reedificaretur Hierusalem, usque ad hoc ut Christus Iesus esset dux constitutus (quod fuit in baptismo quando pater dixit: *hic est filius meus dilectus*, etcetera, *ipsum audite*, Matthei tertio) fluxerunt anni quadringenti octoginta tres. Nam dicit quod “hebdomade septem et sexaginta duo”, que sunt sexaginta nouem. Et cum sint annorum, faciunt annos quadringenti octoginta tres.

290 Secundo, dicit quod “post istas in ultima occidetur Christus”, nam in illa dixit quod confirmaret pactum, id est, legem multis, in hebdomada ultima per predicationem et permissionem spiritus sancti et missionem apostolorum ad predicandum.

295 Tertio, dicit quod “in medio huius hebdomade deficiet hostia et sacrificium”, nam post predicationem trium annorum cum dimidio parum minus passus fuit et instituit hoc sacramentum, quod terminabat omnia sacrificia. Et sic adueniente ueritate habuerunt finem. Ideo dicit quod “erit in templo abominatio desolationis”, nam in solo templo poterant fieri sacrificia. Et quia diceret aliquis quod licet deficerent per aliquod tempus, sicut fuit in desolatione alterius templi, quod postea reuerterentur.

300 Adhoc dicit quarto finaliter quod usque “ad consummationem et finem”, scilicet: mundi, perseuerabit desolatio et sic quod nunquam reuerterentur, etcetera. Ex omnibus istis patet quod non solum sacrificia debebant cessare, sed etiam hostia agni paschalis, nam dicit “cessabit hostia et sacrificium”. Nam agnus ille figurabat Christum, de quo Iohannes dixit: *ecce agnus Dei*, Iohannis primo. Et sic dicit Apostolus: *pascha nostrum immolatus est Christus*, prima Corinthiis quinto.

305 Et hoc tangitur in secunda parte euangelii in qua dicitur: *et cena facta*, scilicet: ueteris testamenti, ut dicit Gerson Cancellarius Parisiensis.

Secundo, dicit: *surgit a cena*, ut nobis ostenderet surgendum esse a cerimonialibus omnibus, quia post cenam nihil speratur, ut dicit glosa ordinaria.

310 Tertio, dicit quod *deposuit uestimenta*, scilicet: habitum iudeorum, in quo erant fimbrie, et remansit cum tunica, quam illi fecerat mater sua propriis manibus. Quia sicut uetus testamentum terminabatur ad nouum, sic uirgo Maria incepit nouum, et Christus instituendo illud sacramentum cum noua tunica, nouum incepit. Et hoc quo ad secundam partem.

315 Tertio, Christus uerus magister dat nobis exemplum, quod licet precedat illa generalis preparatio et continua pro omni tempore, sed tempore isto sancto, dum communitio est fienda, debet fieri alia singularis et excellens preparatio ad recipiendum uerum corpus Christi. Et dicit quod *precinxit se linteo*, dum nostram humanitatem assumpsit purissimam, sicut illud erat album et purum.

320 Secundo, dicit quod *ponit aquam in peluim*, scilicet: instituendo sacramentum baptismi, quo ad originale peccatum, *et cepit lauare pedes*, quo ad penitentiam et alia sacramenta, in quibus gratia confertur, in quibus etiam dat nobis exemplum qualiter debemus nos

286-287: Mt. 3, 17. | 303: Io. 1, 36. | 303-304: I Cor. 5, 7. | 305: cf. Io. 13, 2. | 307: cf. Io. 13, 4. | 309: cf. Io. 13, 4. | 317: cf. Io. 13, 4. | 319-322: cf. Io. 13, 4-5.

306: cf. Io. Gers. (vol. 4), *Mon.*, CXXXVII, col. 183. | 308: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 5), Io. 13, 4, f. 224v.

preparare. Et dicit quod *deponit uestimenta*, scilicet: habitum ueteris testamenti, unde Apostolus ad Colossenses tertio: *spoliantes ueterem hominem* tripliciter.

325 Primo, uetus homo, hoc est, Adam. Primus in mundo per quem originale peccatum habuimus, et sic dicit quod spoliemur per baptismum et induamur Christum, ad Romanos decimo tertio.

Secundo, spoliantes ueterem hominem, scilicet: Mosen, renuntiantes omnia ueteris testamenti.

330 Tertio, ueterem hominem spoliantes, scilicet: ueterem consuetudinem peccati, etcetera. Ideo Apostolus dicit prima Corinthiis quinto: *expurgate uetus fermentum*, etcetera. Et hoc per contritione dolendo.

Secundo, dedit exemplum, quia precinxit se linteo ostendens nobis quod debemus habere conscientiam mundam a peccato per confessionem, maxime a peccato luxurie, quod est contra actuale deuotionem que requiritur in comunione.

335 Tertio, posuit aquam in peluim ostendens nobis quod si ante fieri non potuit, quod post fiat satisfactio pro peccatis, et hoc est ponere aquam in peluim. Nam elemosyna comparatur aque, unde Ecclesiastici tertio: *sicut aqua extinguit ignem, sic elemosyna extinguit peccatum*. Posuit igitur aquam in peluim et cepit lauare pedes pauperum apostolorum. Sequitur uenit ergo ad Simonem Petrum incipendo a capite omnium, ut dicit Augustinus in sermone uicesimo octauo, ad fratres in eremo dicens: «uidetur denique quibusdam, sicut fuit martyr ille sanctissimus et doctor Cyprianus, ante Petrum Iudam lauasse, uolens dominus predictum discipulum reuocare, sed non uidetur ratio ponderosa, quia iam Petrum cunctorum caput fecerat ad eum accessit primo in honore, ut ceteri postea similiter facerent, ideo cum dixisset cepit lauare pedes et linteo tergere, rediit postea ad ordinem rei dicendo: *uenit ergo ad Simonem Petrum*», etcetera. Hec ille. Item idem Augustinus in eodem sermone dicit: «ante Petrum se genuflexit diuinitas incarnata, Deus ante hominem, creator ante creaturam, etcetera. Ideo Petrus diuinitatem incarnatam uidens ante se incuruari expauit exhorruit et per cenaculum uelut insensatus cucurrit et clamauit». Hec ille. Dixit illi dominus: “*ueni Petre, nam quod ego facio nescis modo, scies autem postea*”. Dixit Petrus: “*domine, quidquid sit, non lauabis mihi pedes in eternum*”, id est, nunquam hoc permittam. Nam ut dicit Augustinus, iam dixerat: *tu es Christus filius Dei uiui*, Matthei decimo sexto. Tunc dixit ei Christus: “*si non lauero te, non habebis partem mecum*”. Hoc audiens Petrus dixit: “*domine, non tantum pedes, sed manus et caput*”, id est, totum corpus. Dixit Christus: «qui lotus est per baptismum (ut dicit Augustinus ibidem) non indiget, nisi ut pedes uenialium peccatorum lauet». Dum autem Christus inclinaret se ad pedes Petri et acciperet in manibus pretiosis pedes Petri tangendo pedes mouebat eius cor. Tunc dixit Petrus: *domine, tu mihi lauas pedes*, etcetera.

340

345

350

355

Dicit primo quo ad diuinitatem “qui est equalis patri creatori celi et terre”, etcetera.

Secundo, dicit: “tu”, quo ad humanitatem, “tu qui descendisti ut nos ascenderemus, tu qui te humilias ut nos erigas”, etcetera.

360 Tertio, “lauas”, quod est infimum officium seruorum.

323: Col. 3, 9. | 325: cf. Rm. 13, 12-14. | 330: I Cor. 5, 7. | 337-338: Sir. 3, 33. | 345: cf. Io. 13, 6. | 349-350: cf. Io. 13, 7-8. | 351: Mt. 16, 16. | 352-353: cf. Io. 13, 8-9. | 356: cf. Io. 13, 6.

340-345: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm. Ad Fr. In Er.*, XXVIII. PL 40, 1284BC. | 346-348: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm. Ad Fr. In Er.*, XXVIII. PL 40, 1283D. | 353-354: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm. Ad Fr. In Er.*, XXVIII. PL 40, 1284C.

Quarto, “mihi peccatori, mihi rustico piscatori”, etcetera.

365 Quinto, dicit “pedes” que est turpior pars et immunda hominis. Si tempore piscationis hoc esset quando cotidie ambulabant in aqua et erant mundi, si ante dixeras mihi: “ego prius lauassem”, etcetera. Dat nobis exemplum, ut ante communionem peccator debet ista quinque uerba dicere. Nam sicut ad redemptionem peccatorum, licet multe plage interessent, quia: *a planta pedis usque ad uerticem capitis non erat sanitas in eo*, Isaie primo capitulo. Sed quinque fuerunt principaliores, sic in incarnatione multa uerba, sed quinque principaliora, scilicet: *fiat mihi secundum uerbum tuum*. Sic in consecratione principaliora fuerunt quinque uerba, cum illo enim quod ab ecclesia per spiritum sanctum positum fuit, 370 scilicet: *hoc est enim corpus meum*, sic in iustificatione impii sunt quinque que Petrus protulit dicens: *domine, tu mihi lauas pedes*. Que uerba debet quilibet peccator ante communionem dicere et ruminare, scilicet: “domine, credendo diuinitatem, tu similiter humanitatem, mihi lauas non solum animam, quo ad peccata mortalia, sed pedes, quo ad uenialia uel quo ad cogitationes”, etcetera. Vnde Psalmi quinquagesimo: *amplius laua me ab iniquitate mea*, 375 etcetera.

Et si forte dicas: simplex peccator uel peccatrix forte non sciet ista uerba. Dico quod saltem debet dicere ista quinque: “domine, ego non sum dignus”, uel: “ego non sum digna”, etcetera. Nam reputando se esse indignum, Deus facit peccatorem dignum, etcetera. Ideo dicit sanctus Thomas quod: «Deus dat gratiam indignis, quos per gratiam facit dignos, sed dat gratiam indignis negatiue, non autem dispositiue, id est, resistentibus gratie». Hoc dicit in secundo, distinctione uicesima septima, quarto ad quartum. 380

Et Christus non solum dedit nobis exemplum pro una die, sed quod in una die daret pro toto anno. Et ostendit nobis quod cotidie ponamus aquam, id est, elemosynam in peluim, id est, in hoc hospitali, et lauemus pedes, id est, necessitates pauperum. Et qui hoc faciet, 385 recipiet hic gratiam et in futuro gloriam, quam nobis concedat, etcetera. Amen.

366: Is. 1, 6. | 368: cf. Lc. 1, 38. | 370: cf. Mt. 26, 26. | 371: cf. Io. 13, 6. | 374: Ps. 50, 4.

379-381: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 4), lib. 2, dist. 27, q. 1, a. 4, p. 348; *S. Tb.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 114, a. 5, p. 811.

SERMO SEPTVAGESIMVS ET PRIMVS IN FERIA SEXTA PARASCEVE DE PASSIONE DOMINI
NOSTRI IESV CHRISTI

<THEMA> *Consummatum est*, Iohannis decimo nono.

Originaliter recitatie autem in hodierna lamentatione uerbum scribitur presens.

- 5 Tria impedimenta uel difficultates solent oratoribus accidere. Prima ex parte materie; secunda ex parte intellectus orantis uel dicentis; tertia simul ex parte dicentis et materie.

Prima ex parte materie quando res est ita alta quod non potest comprehendi, sicut de rebus diuinis, de qua loquitur Apostolus, ad Romanos undecimo, dicens: *o altitudo diuitiarum sapientie et scientie Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et inuestigabiles uie eius.*

- 10 Secunda est debilitas intellectus nostri, maxime post peccatum Ade, in quo fuit uulneratus, ut dicit Beda super illud Lucam decimo “*homo quidam*”, etcetera: «spoliatus in gratuitis et uulneratus in naturalibus». Et sic dixit Aristoteles quod: «intellectus noster se habet ad manifestissima nature, sicut oculus noctue ad lumen solis», secundo Metaphysice. Et sic non potest nisi ea in quibus assuescit percipere. Alia autem uidentur repugnare ei et
15 uidentur contradicere, nam sicut uoluntas non fertur nisi in bonum uel apprens bonum, sic nec intellectus nisi in uerum uel apprens uerum. Ideo quando rem non potest capere, uidetur ei contradictio. Et sic Isaias loquens de messia quo ad eius excellentias, usque ad capitulum quinquagesimum secundum, dixit conditiones eius mirabiles, scilicet: *uidebit omnis caro salutare Dei*, etcetera. Et iterum: *exaltabitur, eleuabitur et sublimis erit ualde*. Vnde iudei
20 dixerunt quod: «exaltabitur plusquam Abraham, eleuabitur plusquam Moses, sublimis erit plusquam angeli Dei». Sed dum ueniret in capitulo sequenti, scilicet: quinquagesimo tertio, de passione et oprobriis ad loquendum dicit sic: *quis credit auditui nostro et brachium domini cui reuelatum est?* Quasi dicat: quis credet his que audiuius per reuelationem et quis credet illi cui brachium, id est, filius Dei reuelatum est?

- 25 Tertia difficultas est ex utroque, scilicet: ex parte persone et ex parte materie. Ex parte persone quando est impedita aliqua passione, scilicet: ira uel dolore, etcetera. Et etiam quando materia est tristabilis et de re tristi, quia tunc uix potest proferri. Vnde Anna, mater Samuhelis, primo Regum primo: *quando mouebat labia extimauit illam Hely quasi unam de filiabus Belial*, scilicet: *esse temulentam*. Et illa dans rationem dixit: *ex magnitudine meroris et doloris*,
30 etcetera. Et licet sepe nobis acciderint ista tria impedimenta, sed hodie nobis accidunt in duplo.

- Primo, si aliquando altas materias habuimus et nobis declarande essent, hodie altior nobis obüicitur, scilicet: de redemptione generis humani. Que materia non omnibus angelis fuit aperta, ut dicunt doctores super illud “*quis est iste qui uenit de Edom tinctis uestibus de Bosra?*” Isaie sexagesimo tertio. Igitur si aliquibus angelis inferioribus non fuit aperta nec reuelata a fortiori nec nobis.
35

Secundo, si in diebus elapsis recitabamus triumphos Christi, nunc obprobria passiones penam et mortem, etcetera. Ex quibus maxima redundat difficultas in nostro intellectu.

3: Io. 19, 30. | 8-9: Rm. 11, 34. | 11: Lc. 10, 30. | 18-19: cf. Lc. 3, 6. | 19: cf. Is. 52, 13. | 22-23: Is. 53, 1. | 28-29: cf. I Sm. 1, 13-16. | 34-35: Is. 63, 1.

11-12: cf. Bed., *Hom.*, CV. PL 94, 507A. | 12-13: cf. Arist. Lat., *Met.*, II, 1, 993b10, p. 37. | 20-21: cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, II, c. 12, p. 428.

40 Tertio, si de re tristabili et in persona tristi nunc ista nobis occurrunt. Nam si tres amici Iob, ut habetur Iob secundo, uidendo amicum suum sic male tractatum, per septem dies non potuerunt ei loqui uerbum, sed cum illo flebant, quid nos faciemus, qui non amicum, sed dominum et creatorem nostrum recolimus, nunc esse male tractatum sputis, flagellis, etcetera? Sed contra istas difficultates habebamus tria remedia.

45 Primo, contra altitudinem materie recursum ad patrem, quia: *omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est descendens ad patre luminum*, Iacobi primo. Et sic recurrendo ad illum mediante spiritu sancto inspirabat alta secreta diuina, nam: *spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei*, secunda Petri primo.

50 Quo ad secundum, erat recursus ad Christum incarnatum. Nam sicut ipse fecit utraque unum, sic omnes controuersias et contrarietates apparentes in intellectu nostro ipse declarat. Nam ille centurio hodie, licet in principio crederet Christum esse purum hominem, sed in fine dixit: *uere filius Dei erat homo iste*, Marci decimo quinto. Et sic confitetur Deum et hominem. Et latro, licet in principio cum alio blasphemaret, sed postea in fine circa Christum uel per umbre tactum (ut aliqui dixerunt) inquit: *domine, memento mei*, Luce uicesimo tertio.

55 Quo ad tertium, erat recursus ad uirginem Mariam, que est mater consolationis et gaudii, unde Hugo: «Maria uia, Christus ostium, pater occultum, per Mariam itur ad Christum et per Christum itur ad Deum». De isto triplici impedimento et de triplici remedio locuti sunt prophete Isaias et Hieremias.

60 Primo, dicit Hieremias primo capitulo: *a, a, a, domine, puer ego sum et nescio loqui*. Primum “A” notat altitudinem materie que erat in prophetia. Secundum “A” Ade peccatum, ex quo intellectus est uulneratus. Tertium “A” amaritudinem animi discentis et materie. Et immediate tangit primum recursum, scilicet: inspirationem patris, dicens: *misit Deus manum suam*, id est, spiritum sanctum. Nam sicut brachium attribuitur filio, unde: *fecit potentiam in brachio suo*, Luce primo, quia immediate procedit a corpore, sic manus notat spiritum: *et tetigit os meum et dixit: “ecce dedi uerba mea in ore tuo”*, etcetera.

70 De aliis duobus dixit, Isaie capitulo sexto: *uir polutus labiis ego sum*, etcetera, *et uolauit ad me unus de seraphin et in manu eius calculus quem forcipe tulerat de altari et tetigit os meum et dixit: “ecce tetigi hoc labia tua et auferetur iniquitas tua et peccatum”*, etcetera. Lapillus erat Christus, forceps due nature in eo. Altare uirgo Maria, in qua positum corpus domini, et omnes oblationes sunt in ea ponende antequam Deo offerantur, unde Bernardus: «si quid Deo paras, totum Marie commenda, si non uis habere repulsam». Sed ad ista tria refugia hodie non audeo recurrere.

75 Primo, non ad patrem, nam si hodie filium naturalem dimisit pati, unde ipse dicit: *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?* Marci decimo quinto, quid faciet de filio adoptiuo et peccatore sicut ego sum? Nec ad Christum incarnatum, nam spes nostra erat in duobus. Primo, in uerbis; secundo, in pulchro eius aspectu, unde ipse aiebat: *uenite ad me omnes qui onerati estis et ego reficiam uos*, Matthei undecimo. Ideo Luce quarto habetur: *mirabantur omnes in uerbis gratie que procedebant de ore eius*. Et sic dicebat Petrus, Iohannis sexto: *ad quem ibimus*

40: cf. Iob. 2, 13. | 44-45: Iac. 1, 17. | 46-47: II Pt. 1, 21. | 51: Mc. 15, 39. | 53: Lc. 23, 42. | 59: Ier. 1, 6. | 62-63: cf. Ier. 1, 9. | 63-64: Lc. 1, 51. | 64-65: cf. Ier. 1, 9. | 66-68: Is. 6, 5-7. | 73-74: Mc. 15, 34. | 76-77: Mt. 11, 28. | 77-78: Lc. 4, 22. | 78-79: Io. 6, 69.

56-57: Hugo] NI. cf. Iac. Var., (1590) *Serm. Aur.*, CVII, f. 142v. | 70-71: Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 18. PL 183, 448AB.

80 *domine, uerba uite eterne habes*, habebamus etiam fiduciam in eius pulchro aspectu, qui excitabat nos ad deuotionem. Et sic dicebat Petrus, prima Petri primo: *in quem desiderant angeli prospicere*. De his duobus loquebatur Dauid Psalmi quadragesimo quarto: *speciosus forma pre filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis*. Hodie nullum horum uideo esse conueniens.

85 Primo, in illo hodie non est pulchritudo, nam Isaias de eo dicit, Isaie quinquagesimo tertio: *non est species ei neque decor et uidimus eum et non erat aspectus*, etcetera, *quasi absconditus uultus et despectus*, etcetera.

Item non sunt in eo uerba talia, nam matri loquitur tamquam extranee dicendo: *mulier*, etcetera, Iohannis decimo nono. Non loquitur nisi in cruce illa septem uerba dolorosa.

90 Nec tertium uidemus, nam quando erat in brachiis uirginis uidebatur quasi lapis pretiosus in anulo aureo positus. Sed hodie non est in brachiis uirginis, sed in brachiis crucis, unde Abacuc tertio: *cornua*, scilicet: crucis, *in manibus eius*, scilicet: Christi, *ibi abscondita est fortitudo eius*.

95 Igitur nunc non est recurrendum ad uirginem, sed ad crucem cum Iohanne. Nam uirgo hodie uadit ad crucem, in qua est gratia, ad ostendendum quod qui illam usque ad crucem associauerit habebit gratiam, quia misterium nostre saluationis hodie in cruce consummatum est. Ad illam igitur accedamus dicendo cum uirgine quod ecclesia hodie cantat, scilicet: «o crux! Aue, spes unica», etcetera.

<THEMA> *Consummatum est*, ubi supra.

Due sunt partes uidende in presenti sermone. Prima thematis introductiua et declaratiua. Secunda historie passionis prosecutiua.

100 Quantum ad primam est notandum quod tria inter alia fuerunt impleta in passione et morte Christi.

105 Primum: totus uetus testamentum, quia omnia que in lege psalmis et prophetis dicta fuerunt uel ordinabantur ad ostendendum quod unus messias et redemptor erat uenturus, uel ad predicendum conditiones et uitam eius. Sed omnia ista fuerunt terminata ad eius mortem, igitur, unde Luce ultimo: *neesse est impleri que in legi Psalmis et prophetis scripta sunt de me*, etcetera.

110 Secundum, quod fuit consummatum et impletum. Fuit lectio religionis christiane, unde Christus non solum uenit in mundum ut redemptor, sed ut magister. Et sic dicit ipse hodie Pilato: *ego in hoc natus sum et ad hoc ueni in mundum, ut testimonium perhibeam ueritati*, etcetera. 115 Ideo dicit Augustinus De Vera Religione: «non solum quidquid Christus boni gessit in terris, sed etiam quidquid mali sustinuit, totum disciplina morum fuit». Vnde passio domini in se complectitur omnem perfectionem homini possibilem in hac uita, quoniam omnia opera perfectionis, que Christus unquam in euangelio docuit, ipse in seipso in sua passione perfectissime admipleuit, ita quod in cruce domini est finis legis et scripture; in passione eius est summa omnis perfectionis; in morte ipsius est consummatio omnis sermonis, unde

80-81: I Pt. 1, 12. | 81-82: Ps. 44, 3. | 84-85: Is. 53, 2-3. | 86: Io. 19, 26. | 90-91: Hab. 3, 4. | 97: cf. Io. 19, 30. | 105-106: Lc. 24, 44. | 109: cf. Io. 18, 37.

96: cf. Ven. For., *Carm.*, L, 2, 6, p. 156. | 110-111: cf. MF. Aug. Hipp., *De Ver. Rel.*, XVI, 32. PL 34, 135D; *De Cat. Rud.*, XXII, 40. PL 40, 339B.

96: O crux! Aue, spes unica] X O crux! spes unica, acetera.

Apostolus prima Corinthiis secundo dicebat: *non iudicavi me aliquid scire inter uos, nisi dominum Iesum Christum, et hunc crucifixum*, quia hoc scire est omnia scire. Item Petrus dicit, prima Petri secundo: *Christus passus est pro nobis, uobis relinquens exemplum ut sequamini uestigia eius*.

120 Tertium, quod fuit terminatum et completum in morte Christi. Fuit exilium et peregrinatio nature humane, de qua Daudid in Psalmo centesimo decimo nono: *heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est, habitavi cum habitantibus Cedar*, etcetera. Nam propter peccatum primi parentis nullus intrauit in gloriam, sed detinebatur extra paradysum. Nam sicut Moses non introduxit populum in terra promissionis, sed Iosue, sic nunc in lege Mosi intrarunt celum, sed mediante Iesu Christo. Quod omnes irent in infernum patet, dicitur de
 125 Abraham: *tu ibis cum patribus tuis*, Genesis decimo quinto, sed omnes fuerunt idolatre patres eius, igitur, etcetera. Item Iacob dixit, Genesis tricesimo septimo: *descendam ad filium meum lugens in infernum*. Et sic non solum de populo iudaico, sed etiam de gentili hoc fuit, nam Iob decimo quarto dicit: *quis mihi tribuat ut in infernum protegas me et abscondas me, donec pertranseat furor tuus et constituas mihi tempus in quo recorderis mei*, etcetera. Item Daudid dicit quod de
 130 omnibus generale est hoc, unde dicit: *quis est homo qui uiuet et non uidebit mortem et eruet animam suam de manum inferi?* Et sic dicit quod ante Christi aduentum duo erant ad que homines tenebantur, scilicet: ad mortem et ad descensum in infernum, sed tollere hoc sperabatur ad redemptorem et messiam, unde Isaie quinquagesimo tertio dicitur: *attritus est propter scelerea nostra et liuore eius sanati sumus*. Et sic non poterant exire ab inferno donec ueniret ille messias et pateretur, unde Zaccharie nono: *tu quoque in sanguine testamenti eduxisti uinctos, qui erant in lacu*, etcetera. Figura huius habetur Iosue uicesimo, ubi precipitur quod fierent sex ciuitates pro homicidiis, in quibus possent saluari, et si ante ingressum porte ciuitatis inueniretur homicida, quod interficeretur. Sed si intrabat aliquam illarum, quod illic saluaretur innocuus, donec summus sacerdos moreretur, et tunc post mortem summi sacerdotis ille esset saluus
 135 et incolumis. De istis ciuitatibus tres erant intra terram promissionis et tres extra, scilicet: ante Iordanem, refugium fuit Christus, Psalmi octogesimo nono: *domine, refugium factus es nobis*, etcetera. Sex ciuitates erant sex notabiles plage, scilicet: quinque uulnera in passione et uulnus circumcisionis, et qui intrabat per istas saluabatur. Vel sex ciuitates fuerunt sex remedia peccati originalis, tria in populo gentili et duo in populo iudaico, et unum
 145 remedium generale. Tria in populo gentili pro uiris adultis sacrificia, pro mulieribus oblationes, pro paruulis fides parentum, sed in populo iudaico pro uiris circumcisio, pro feminis bona opera, ut dicit Magister in quarto, distinctione secunda. Sed erat illud remedium commune utrique populo, scilicet: baptismus, et sicut datum fuit in medio, scilicet: in medio Iordanis, qui est terminus diuidens terram promissionis ab alia, et sic
 150 omnes qui ingressi fuerunt per has sex portas saluati fuerunt. Sed non potuerunt intrare in gloriam donec summus sacerdos moreretur, scilicet: Christus Iesus.

Si forte queris: non potuit angelus uel homo aliquis redimere uel satisfacere pro illo peccato Ade? Dicendum quod non, quia peccatum fuit infinitum, quia contra infinitum Deum, et priuauit bono infinito, scilicet: uisione diuina et ratione infinitorum
 155 suppositorum, quia si infiniti homines exirent ex Adam, omnes obligati essent ad hoc peccatum. Et sic peccatum infinitum debuit habere meritum infinitum, quam in nulla creatura finita esse potuit. Item creatura totum quod facere poterat iam Deo debebat. Item redemptio humane nature esse debuit ad hoc ut homo ad libertatem reduceretur. Sed si angelus uel homo redimeret, illi redemptori obligaretur, etcetera. Item si redemptio per
 160 angelum fieret nunquam homo in beatitudine angelo equaretur, quod esset contra illud

116-117: I Cor. 2, 2. | 118: I Pt. 2, 21. | 120-121: Ps. 119, 5. | 125: Gn. 15, 15. | 126-127: Gn. 37, 35. | 128-129: Iob. 14, 13. | 130-131: Ps. 88, 49. | 133-134: Is. 53, 5. | 135-136: Za. 9, 11. | 136: cf. Ios. 20, 2. | 141-142: Ps. 89, 1.

147: cf. Petr. Lom., *Sent.*, IV, 2, 4. PL 192, 842B.

Matthei uicesimo secundo: *erunt sicut angeli Dei in celo*. Et sic, quia Deus potuit sed non debebat, quia non peccauerat, homo debebat et non poterat, Deus factus fuit homo, ut in quantum Deus satisfaceret uel redimeret et ut homo solueret. Item ratione ostenditur, quia ab eo res reparatur a quo facta fuit. Exemplum: uas uiterum, si frangatur, non potest
165 reparari, nisi ab eo a quo factum fuit. Sic in proposito, quia: *omnia per ipsum uerbum facta sunt*, Iohannis primo. Et sic omnia confracta etiam reparata.

Si dicis: mutata fuit in incarnatione diuinitas et passa in passione. Dicendum quod nec in incarnatione mutata, nec imperfecta, nec in passione passa. Exemplum: sicut in cristallo apparet, nam sicut lumen in cristallo, dum ex niue per calorem solis congelatur, recipit
170 aliquam imperfectionem. Sic nec dum cristallus frangitur illud lumen, recipit aliquam passionem, sed solum patitur et frangitur corpulenta substantia cristalli et non lumen. Sic in proposito, quando ex pura et alba substantia uirginis mediante solis calore, scilicet: spiritus sancti operatione, congelatum fuit corpus Christi, illud lumen diuinum, quod intra illud corpus fuit, nec alterationem nec imperfectionem recepit. Sic nec dum illud corpus
175 patiebatur, illa diuinitas passa fuit nec illud lumen diuinum, etcetera.

Si forte dicis: quare hoc peccatum non fuit dimissum sine redemptione? Ita quod non esset redemptum sicut peccatum angeli, nam si peccatum hominis fuit expiatum et reparatum et non peccatum angeli, hoc fuit uel ratione peccati uel ratione peccantis, non
180 ratione peccati, quia utrumque superbia, nec ratione peccantis, quia nobilior creatura fuit angelus quam homo, quia ille pure spiritualis, homo corporalis et spiritualis. Dicendum quod peccatum hominis fuit remediabile. Non autem angeli propter multas rationes.

Prima ex parte potentie cognitue, quia: «angelus cognoscit in luce plena per intellectum deformem, ut possit totum considerare sine inquisitione quod ad electionem alicuius rei pertinet, ut sic per ignorantiam non excusetur, sicut homo qui cognoscit que agenda sunt
185 deliberando per rationem, que est quasi quedam obumbratio intellectus, ut dicit Isaac in libro De Definitionibus». Et sic angelus dicitur intellectualis natura, homo uero rationalis.

Secunda ex parte affectiue differunt, nam uoluntas angeli inuertibilis est post electionem, cum sit infra uoluntatem diuinam. Et ideo angelus malo (quod peccando petiit) immobiliter inheret, quia uoluntas angeli est media inter uoluntatem hominis et diuinam. Nam uoluntas
190 Dei est immobilis ante electionem et post; uoluntas hominis est uertibilis ante et post; angeli uoluntas mobilis ante electionem, sed non post electionem. Exemplum: si esset mons magnus, ex plumbo esset immobilis totaliter, sed si particula aliqua ex illo exiret in culmine, moueretur uersus centrum, quia graue, et si quiesceret in fundo uallis, esset ex se immobilis ab illo loco, si cecidisset in profundum, esset etiam immobilis ab illo et nunquam
195 ex se exiret ab illo. Sed si aliqua particula plumbi exiret a monte et esset mixta cum subere, licet cecidisset in profundum aque et mergeretur in quantum plumbea, ex illo exiret ratione suberis, quia leue est. Sic in proposito. Mons plumbi est uoluntas diuina omnino immobilis; pars plumbi ex illo est natura angelica, nam exiuit a monte per creationem, sed una
200 particula declinauit ad fundum uallis per humilitatem; alia uero superba ad profundum inferni. Et sic nec bona pars potest peccare nec mala ex pelago exire a se, sed particula plumbi mixta cum subere est natura humana, que est partim plumbea, id est, spiritualis ratione anime, et partim suberea, quia corporalis. Et sic licet mergatur per peccatum, potest exire, quia uertibilis, et potest penitere, quod non facit angelus. Et quia Deus non parcit nisi

161: Mt. 22, 30. | 165: Io. 1, 3.

182-186: cf. Is. Isr., *Lib. De Def.*, p. 322; cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 1, q. 1, a. 2 ad 2, p. 38; cf. Avi., *Met.*, I, 8, p. 107.

205 reuertenti et penitenti, ideo angelis non pepercit, sed hominibus, quia erat alia causa in istis quam in illis.

Tertia ratio est ratione cogitationis, quia homo peccans cogitauit de uenia et in aliquo deceptus fuit, ut dicit Magister in secundo libro, distinctione uicesima secunda.

210 Et si dicis: Apostolus dicit quod *mulier fuit seducta*, sed non uir. Dico quod Adam non fuit seductus ita quod crederet non peccasse, sed fuit seductus in hoc quod credidit non ita grauiter peccasse et putabat leuiori modo posse obtinere ueniam, dato quod mulieri complacisset. Sed de angelo non sic, nam non putauit peccasse nec cogitauit ueniam recipere.

215 Quarta ratio est, quia peccatum hominis fuit ex appetitu scientie, cuius natura creata est capax, quia anime Christi communicata est omnis scientia, sed non omnipotentia. Sed angelus peccauit ex appetitu potentie, quam natura creata non potest recipere, quia solus Deus omnipotens. Et sic peccatum hominis fuit non ita graue, quia quod est contra naturam maius peccatum est.

Quinto, patet quia peccatum angeli fuit nullo alio suggerente, sed peccatum hominis fuit suggerente alio, scilicet: demone uel muliere. Igitur magis culpabile fuit illud quam istud.

220 Sexto, ratione status utriusque, quia angelus peccauit in termino uie, cui ad primam electionem status uie finitus est, sed homo non in termino, quia sicut quando homo peccat in morte desperando nulla est redemptio, sic de angelis. Ideo dicit Damascenus quod: «est hominibus mors est angelis casus».

225 Septimo, ratione iustitie Dei, quia illi ad quos peccatum hominis deuenire debebat nondum erant in actu, sed in uirtute et potentia tantum. Et ideo non decebat ut priusquam essent, ultimam damnationem reciperent. Sed angeli actu existentes proprio arbitrio peccauerunt, ideo, etcetera.

230 Octaua ratio est ex parte misericordie Dei, quia tota natura humana lapsa erat in uno peccante, non autem tota natura angelica. Et ideo non licebat ut frustra esset producta natura humana, sed redimeretur et essent aliqui in gloria et aliqui in damnatione, sicut est de angelis.

235 Nona, quia angelorum natura non propagatur ex uno, sed natura humana propagatur ex uno, ex quo uitium contraxit. Et ideo hec per unum debuit reparari non angelica, unde Apostolus ad Romanos quinto: *sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intrauit et per peccatum mors et ita in omnes homines mors pertransiit*.

240 Si forte dicis: bene uidetur quod humana natura debuit redimi et non angelica, sed sicut qui condidit debuit reparare, et sicut condidit, sic debuit reparare, sed solo uerbo condidit, igitur solo uerbo reparare debuit. Dicendum quod non licebat quod solo uerbo esset, licet Deus posset hoc, quia si solo uerbo esset, licet Deus posset hoc, quia si solo uerbo fieret, homo esset ingratus tanto beneficio et ad amorem Dei non traheretur, unde Apostolus prima Corinthiis sexto: *empti enim estis pretio magno*, etcetera. Item Petrus dicit prima Petri primo: *non corruptibilibus auro et argento redempti estis, sed pretioso sanguine agni immaculati*. Et sic,

208: cf. I Tim. 2, 14. | 234-235: Rm. 5, 12. | 241: I Cor. 6, 20. | 242: I Pt. 1, 18-19.

207: cf. Petr. Lom., *Sent.*, II, 22, 5. PL 192, 698C. | 222-223: Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, II, 4. PG 94, 878C; cf. Th. Aq., *S. Tb.* (vol. 1), I^a, q. 64, a. 2, p. 450.

245 ut homo, traheretur ad amorem Dei et ut deinceps peccatum non committeret, tanto pretio illum expiauit. Item fuit ratione aperta hoc factum, scilicet: quod creatio fieret solo uerbo et non satisfactio, quia operari presupponit esse. Et sicut per aliquam operationem post esse factus est homo reus, sic decuit ex operatione aliqua quod peccatum purgaret. Item quia maior gloria est hominis ut purgetur per satisfactionem, quam si sine illa dimitteretur peccatum. Item culpa regulatur per penam. Et sic, ut nihil inordinatum esset in mundo, uoluit Deus quod non sola misericordia uel solo uerbo hoc fieret, sed aliqua satisfactione
250 mediante.

Si dicis: bene est hoc, sed cum contraria a contrariis purgentur, postquam peccatum hominis fuit superbia, sola humilitate hoc erat fiendum. Sed maxima Dei humilitas fuit in incarnatione, igitur sine passione et morte conueniens fuit satisfactio. Dicendum quod non, nam in peccato Ade non solum fuit superbia, sed etiam delectatio gule, igitur purgandum
255 erat humilitate et passione que sunt contraria.

Si dicis: uerum est quod aliqua passione hoc erat faciendum, sed cum in natiuitate passus fuit frigore, etcetera, iam erat satisfactum. Dicendum quod non, sed oportuit esse passionem mediante effusione sanguinis.

260 Primo, ad ostendendum amorem erga hominem, unde Iohannis tertio: *sic Deus dilexit mundum, ut filium suum daret*, etcetera. Sed cum amor fundetur in sanguine, uoluit sanguinem fundere, licet predicta sufficerent, etcetera.

Secundo, quia illa satisfactio erat ante figurata in sacrificiis ueteris legis et in sanguine illorum animalium.

265 Tertio, si peccatum Ade fuisset sola elatio superbie uel huiusmodi, bene esset, sed fuit ex gustu pomi generatus putridus sanguis. Igitur oportuit ad purgandum illum extrahere sanguinem, sicut faciunt medici, quando malus sanguis est in uenis, purgant per phlebotomiam, etcetera.

Si dicis: bene est, sed iam effudit sanguinem in circumcisione et una gutta illius pretiosi sanguinis sufficebat ad satisfactionem, ut dicit Bernardus et multi alii, etcetera. Dicendum
270 quod uerum est, sed oportuit quod sic sanguis effunderetur quod sequeretur mors.

Primo, quia in morte animalium figurata.

Secundo, ut daret exemplum martyribus moriendi pro eo et patiendi et tollerandi mortem pro Christo.

275 Tertio, quia debuit omnes passiones portare in se ut omnes nostras passiones uinceret. Sed quia non potuit hoc fieri, cum aliqua inter se contrarientur, ut passio in aqua et in igne, et etiam aliqua erant tales quod non erat ei conueniens assumere, ut infirmitates, etcetera, igitur, si omnes non potuit portare, conueniens fuit ut sumeret illud, in quo omnes includuntur ut fuit mors, etcetera.

280 Quarto, quia licet per multa posset satisfacere quo ad personam diuinam, sed obligatio ad mortem per mortem debuit solui et dictum fuit Ade: *in quacumque die comederitis mortem moriemini*, Genesis secundo. Ideo obligatio mortis per mortem satisfacienda erat. Et sic patet

259-260: Io. 3, 16. | 280-281: Gn. 2, 17.

269: cf. Bern. Cl., *Serm. In Ct.*, XXII, 7. PL 183, 881B.

quod lectio uite christiane et totum uetus testamentum et misterium nostre saluationis et redemptionis in Christi morte *consummatum est*. Quo ad primam partem.

Secunda pars sermonis: *consummatum est*.

285 Notandum quod de tribus principaliter agetur in ista parte. Primo, de littera euangelica et historie narratione; secundo, de moralitate et nostra instructione; tertio, de ueteris testamenti impletione. Et quia: *in ore duorum uel trium stat omne uerbum*, nos non solum tres, sed quattuor testes adducemus. Nam littera adducetur secundum quattuor euangelistas, scilicet: secundum Mattheum, Marcum, Lucam et Iohannem, interserendo ad
290 declarationem istorum aliqua dicta doctorum. Moralitas et instructio nostra principaliter deducetur secundum quattuor ecclesie doctores, scilicet: Hieronymus, Gregorius, Augustinus et Ambrosius. Impletio ueteris testamenti deducetur secundum patriarchas, reges, sacerdotes et prophetas uel secundum quattuor ordines librorum, in quibus ipsa probatio consistit, scilicet: secundum libros legales, historiales, sapientiales et prophetales.

295 Secundo, notandum quod passio Christi, si consideretur a cena usque ad sepulturam inclusiue, fuit secundum tempus uiginti quattuor horarum, quia cena facta fuit et incepta una hora ante noctem. Et sic sepultatur Christus una hora ante noctem, unde dicitur: *fregerunt crura latronum ne remaneret corpora in cruce in die sabbati, quia erat magnus dies sabbati*, scilicet: dies pasche et sabbati. Et sic antequam intrarent sabbatum, erant corpora
300 sepelienda. Sed si consideretur passio usque ad mortem Christi, fuit secundum tempus uiginti horarum, scilicet: usque ad primam horam post meridie. Et sic discurremus has uiginti quattuor horas dando tres completorio nouem matutinis, dando tres cuilibet nocturno, duas dabimus et assignabimus prime, duas tertie, duas sexte, duas none, duas uesperis, duas completorio secundo. Et sic erunt uiginti quattuor hore. Sed ne plurificentur
305 iste partes, diuidendus historiam in quattuor partes dando cuilibet parti sex horas, et sic quater sex erunt uiginti quattuor.

Tertio, notandum quod completorium primum habebit tres horas, ut diximus. Prima erit cena ueteris testamenti; secunda mandatum, scilicet: ablutio pedum; tertia institutio sacramenti eucharistie. Et sic pro introductione historie est notandum secundum Origenem
310 quod Deus tradidit Christum sua misericordia, alii uero iniquo proposito, sed diuerso, quia Pilatus propter timorem, Iudas propter auaritiam, iudei propter inuidiam. Et sic sacerdotes et pharisei, qui erat quasi religiosi, uidentes quod populus sequebatur Christum et non estimabantur a populo, ipsi fecerunt tria concilia et congregationes contra Christum.

315 Primum ponitur, Iohannis nono, dum cecus fuit illuminatus dicitur: *iam enim conspirauerant iudei ut si quis eum Christum confiteretur extra synagogam fieret*.

Secundum concilium fuit post suscitationem Lazari. Videntes pharisei quod multi populares sequebantur Iesum et non obstante excommunicatione dicitur, Iohannis undecimo, quod post Lazari suscitationem: *multi ex iudeis crediderunt in eum et quidam abierunt ad phariseos et dixerunt eis que fecit Iesus*. Tunc dicit: *collegerunt ergo pontifices et pharisei conclium et dicebant: "quid facimus? Quia hic homo multa signa facit. Si dimittimus eum, sic omnes credent in eum et uenient romani et tollent nostrum locum et gentem"*. Dicebant iam: "alia die in deserto post multiplicationem panum, uoluerunt ipsum facere regem. Et sic romani in cuius potestate sumus, si hoc sciunt uenient", etcetera. Et sic in domo Cayphe unus dicebat quod relegaretur in aliquam longinquam partem; alii quod poneretur in carcerem, etcetera. Sed

283-284: cf. Io. 19, 30. | 287: Dt. 17, 6. | 298: cf. Io. 19, 31. | 314-315: Io. 9, 22. | 318-321: Io. 11, 45-48.

309: Origenem] *NI*. cf. Th. Aq., *J. Th.* (vol. 4), III^a, q. 47, a. 3, p. 369.

325 dicebant: “si in aliam prouinciam uadit, forte ueniet cum multis gentibus, etcetera, quia
 populus eum sequitur libenter; si in carcerem mittitur, forte illic faciet miracula sic magna
 quod erit maior confusio nostra”, etcetera. Nam isti bene uidebant mirabilia, sed credebant
 esse a demone, et sic dixerunt: *in Beelzebub eicere demonia*, Matthei duodecimo. Postremo
 autem *dixit Cayphas cum esset pontifex anni illius: “uos nescitis quidquam neque excogitatis, quia*
 330 *expedit uobis ut unus homo moriatur pro populo et non tota gens pereat”*. Hoc autem a seipso non dixit,
sed cum esset pontifex anni illius prophetauit, ex tunc Iesus noluit palam ambulare, sed iuit ad ciuitatem
Effrem, circa desertum, etcetera, unde habetur Iohannis undecimo. Hoc autem fecit quia:
 nondum uenerat hora eius, sed: *ante sex dies pasche uenit Bethaniam*, scilicet: in uespere sabbati ante
 dominicam in ramis palmarum et ibi erat uirgo Maria, Lazarus, Martha et Magdalena, et
 335 fecerunt ei magnum conuiuium, in quo Magdalena *fudit libram unguenti nardi pistici pretiosi*
supra pedes Iesu, ut habetur Iohannis duodecimo. Et tunc dixit Iudas: “ut quid perditio hec,
 poterat enim trecenti denarii uenundari, etcetera”. Vespere remansit in Bethania, etcetera.

Sequenti die, scilicet: dominica in ramis palmarum, in mane iterum uadit in Hierusalem.
 Et dum fuit supra montem Oliueti in uiculo sacerdotum, qui dicitur Bethphage, uidens
 340 ciuitatem fleuit super illam dicens: *si cognouisses et tu*, etcetera. Et tunc dixit Iesus Petro et
 Philippo: *ite in castellum quod contra uos est*, etcetera. Et sic fuit receptus cum maximo honore
 et eiecit ementes et uedentes de templo et uenit in nocte in Bethaniam. Dum autem uirgo
 Maria conspiceret faciem filii sui, uidit oculos eius turbatos ex fletu, quia erat purissime
 345 complexionis, et noluit filium interrogare, sed locuta fuit Iohanni Euangeliste quid hoc
 esset. Ipse uero narrauit omnia gesta et de maxima Christi receptione in ciuitate, que ante
 nunquam facta fuerat. Et uirgo Maria credidit quod filius suus fleuerat propter gaudium
 tante receptionis, quia aliquando sic flet homo ex maximo gaudio, et sic uirgo quieuit. Et
 die lune Christus iterum uadit in Hierusalem et in uia maledixit ficulneam, etcetera. Et dum
 ingreditur templum adducunt ei mulierem deprehensam in adulterio et ipse dedit
 350 sententiam “qui sine peccato est eiciat prius lapidem”, etcetera. Et in nocte reuertitur in
 Bethaniam.

Die autem martis, dum Iesus uenisset in Hierusalem, sacerdotes et pharisei iuncti cum
 herodianis dixerunt illi: *dic nobis in qua potestate hec facis*, quia, scilicet: assumis officium
 sacerdotum in expulsiōe a templo et officium iudicum sententiando et liberando
 355 adulteram. Tunc dicit Iesus: *dicite: “baptismus Iohannis fuit de celo uel ex hominibus, etcetera?”*
 Vide latius hoc. Tunc dixit parabolam de uinea, Luce uicesimo, ad quam misit ultimo filium
 proprium, etcetera. Et tunc proposuerunt ei questionem de tributo dando Cesari aut non et
 postremo predicauit illis sermonem, in quo omnia peccata phariseorum publicauit dicendo:
ue uobis hypocrite, et hoc dixit septies. Finaliter dixit: *amodo non uidebitis me, donec dicatis*
 360 *benedictus*, etcetera. Indignati pharisei uoluerunt illum apprehendere *et timuerunt populum*, ut
 habetur Luce uicesimo. Et sic in contentionibus et disputationibus et in sermone Christus
 stetit plus solito. Et sic in principio noctis recessit a Hierusalem et uenit in Bethaniam.
 Dum autem esset in uia in monte Oliueti, dixit discipulis suis: *scitis quia post biduum pascha fiet*
et filius hominis tradetur et crucifigatur, Matthei uicesimo sexto, et sic ibant in Bethaniam. Maria
 365 uirgo erat in magna angustia, quia plus solito pernoctabant et dicebat Marthe et Magdalene:
 “quare immoratur filius dilectus meus? In quo stat? Vbi moratur, etcetera?” Timebat enim
 ne forte esset captus a iudeis, quia sciebat hoc uelle illi. Stabant Martha et Magdalena ad
 fenestram uidendo si Iesus ueniret et magna hora noctis uenit Iesus et discipuli eius. Tunc
 consolata fuit Maria uirgo et omnes illic existentes. Et postquam cenauerunt, ut dicit
 370 quidam contemplatiuus, uirgo loquitur cum Iohanne Euangelista Christi secretario et dixit:

328: cf. Mt. 12, 27; cf. Lc. 11, 15. | 329-332: cf. Io. 11, 49-54. | 333: cf. Io. 7, 30. | Io. 12, 1. | 335-336: cf. Io. 12, 3. | 340: cf. Lc. 19, 42. | 341: cf. Mt. 21, 2. | 353: cf. Lc. 20, 2. | 355: cf. Lc. 20, 4. | 356: cf. Lc. 20, 9. | 359: cf. Mt. 23, 23. | 359-360: cf. Mt. 23, 39. | 360: Lc. 20, 19. | 363-364: Mt. 26, 2.

“quid est hoc quod tam nocte uenistis a Hierusalem? *Dic mihi, obsecro.* Iohannes narrat omnia que gesta fuerant in Hierusalem et qualiter pharisei uoluerunt Iesum comprehendere. Tunc uirgo Maria cepit tristari dicendo: “hoc bene sentio quod filius meus in magno periculo est positus”. Tunc dicit Iohannes: “o uirgo Maria, si ego possem narrare que secreto nobis dicta sunt, miraremini de filio uestro”. Dicit illa: “que sunt ista? Dic mihi, o Iohannes, quia maiora secreta mihi reuelata sunt”. Tunc dicit Iohannes: “o domina, nihil filio dicatis et scitote quoniam in monte Oliueti dixit nobis Christus quod *post biduum pascha* fiet et filius uester tradetur, etcetera”. Tunc uirgo Maria cepit flere et dolere, sed propter secretum seruandum Iohanni noluit aliis palam facere uerbum. Sed ut dicit Augustinus De Verbis Domini, orabat uirgo Maria filium suum ne iret in die mercurii in Hierusalem, nec uellet illuc frequentare, quia sciebat malitiam phariseorum. Hoc autem faciebat ut illa die haberet tempus persuadendi eum ne iret in Hierusalem in die pasche. Et sic credebat quod suis precibus et aliorum ipse faceret pascha in Bethania, et sic euitaret malitiam iudeorum et suam mortem. Et sic factum fuit, quia post cenam in die martis, in nocte, uirgo Maria orat ut filius suus non iret in Hierusalem altera die, scilicet: mercurii. Et sic Christus dixit quod non iret et hoc ut matri obediret et ut locum prodicionis Iude daret. Et sic in die mercurii Christus quieuit in Bethania cum matre et Magdalena et Martha et Lazaro, etcetera.

Et tunc iudei et pharisei fecerunt tertium consilium contra Christum, de quo Matthei uicesimo sexto capitulo, ubi habetur: *congregati sunt principes sacerdotum et seniores in atrium principis sacerdotum*, scilicet: Cayphe, *ut Iesum dolo tenerent et occiderent*. Et sic dicebant quod dolose possent eum capere, nam in die martis nocte dicunt qualiter ibat per montem oliuarum solus, et sic de modo disputabant. Sed aliqui timentes populum dicebant: *non in die festo*, scilicet: phase, *hoc fiat, ne forte tumultus fiat in populo*, etcetera. Sed dum ipsi essent congregati ad hoc, Iudas, qui erat tunc in ciuitate ad emendum necessaria, audiuit a secretis discipulis Christi quod sacerdotes essent ad hoc congregati. Et sic Iudas iuit ad domum Cayphe et inuenit illos congregatos, et uidentes discipulum Christi uenire ad secretum suum circumspicientes se nihil loquebantur. Videns hoc Iudas dixit: “ne timeatis de me, scio de quo tractatis, etcetera. *Quid uultis mihi dare et ego eum uobis tradam?*” Et illi dato quod nolent in die festo propter oportunitatem inuentam, acquieuerunt ei et: *constituerunt ei triginta argenteos*. Causa huius fuit quia Iudas uoluit compensare illos trecentos denarios quos in effusione unguenti perdidit, nam triginta argentei erant in pretio trecentorum denariorum, quia quilibet ualebat decem denarios. Et hec est causa quod Mattheus uicesimo sexto capitulo dicit in passione domini: *cum esset Iesus in Bethania*, etcetera, uenit Maria Magdalene, etcetera, et dixerunt: *ut quid perditio hec*, etcetera, et sequitur: *tunc abiit unus de duodecim qui dicebatur Iudas*, etcetera, dicens: *quid uultis mihi dare et ego uobis tradam*, etcetera? Patet quod uenditio Christi fuerit quarta feria, quia tunc legitur propheta Isaie sexagesimo secundo: *ecce merces eius cum eo*, quod dicitur de Iuda. Item quia in ieiuniis tenet locum post sextam feriam, etcetera. Nota quod Iudas tenet typum simoniacorum uendendo Christum et gratiam et sacramenta et beneficia.

Die autem iouis uenit uirgo Maria ad filium rogando ut non iret in Hierusalem, sed faceret pascha in Bethania cum illis amicis. Ille autem respondit quod: *in his que patris mei sunt oportet me esse*, et quia preceptum patris erat ut in die pasche omnes ascenderent in Hierusalem, ideo ipse uolebat preceptum implere. Ad hoc idem accessit Magdalena et Martha omnes quasi cum lacrimis orando illud. Idem dicebat autem mater Christi: “o fili, dum in Egipto eram et etiam aliquo anno post hoc non ascendistis in Hierusalem, ergo nunc bene potestis”. Dixit finaliter Christus: “o mater pretiosa, si aliquando ego non

371: cf. Idc. 16, 6. | 377: cf. Mt. 26, 2. | 389-390: Mt. 26, 3-4. | 392-393: cf. Mt. 26, 5. | 398-399: cf. Mt. 26, 15. | 403-405: cf. Mt. 26, 6-15. | 406-407: Is. 62, 11. | 411-412: cf. Lc. 2, 49.

379: Augustinus] NI.

ascendi hoc erat ut ostendere me non fuisse legi obligatum. Sed isto anno non possum, nam opus me terminare legem et multa miseria implere”. Et sic mater et filius per magnam diei iouis partem in his uerbis steterunt. Sed quia Petrus erat quasi maior domus et
 420 Iohannes Christi secretarius et secretus camerarius, uidentes quod dies transibat et multa paranda erant pro pascha, accesserunt isti duo, quia Iudas solum erat dispensator. Et sic Petrus et Iohannes dixerunt Christo: “controuersia est inter te et matrem tuam, ubi pascha manducabitur, tempus est determinandi locum”.

Prima igitur die azimorum, scilicet: die iouis, accesserunt ad Iesum Petrus et Iohannes dicentes Christo: *ubi uis paremus tibi comedere pascha?* Matthei uicesimo sexto, Marci decimo quarto. Tunc dixit Iesus: *ite in ciuitatem ad quendam et occurret uobis homo amphoram aque baiulans; sequimini eum et quocumque intrauerit dicite domino domus: “magister dicit”,* etcetera, *ubi est locus ubi pascha cum discipulis meis,* etcetera, *et ostendet uobis cenaculum grande stratum,* etcetera. Hic homo, scilicet: dominus, domus erat discipulus Christi occultus et, ut dixerunt aliqui, erat thesaurarius Herodis, qui habebat mensam et catinum ex lapide pretioso et ciphum aureum. Illa domus fuit Salomonis in monte Sion, que “domus mello” dicebatur. Sed dicit “ad quendam” non nominando hominem, ne Iudas anticiparet tempus passionis uel hoc fuit quia ille homo figurabat summum sacerdotem noui testamenti, scilicet: papam, qui non nomine proprio agit que fiunt in ecclesia, sed ut uicarius Christi, et ideo in electione
 435 mutatur ei nomen. Ille qui ueniebat de natatoria Siloe cum uase aque significat Mosen, qui portauit uas aque, id est, legem ueterem, unde Isaie duodecimo: *haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris;* habent iudei: «accipietis legem de manu messie», etcetera. Et sic aqua erat lex que ostendit qualiter et ubi et modum et locum, ubi agnus uerus debuit immolari, quia cenaculum est ecclesia christianorum in qua uerus agnus, scilicet: Christus, cotidie
 440 immolatur et manducatur. Et sic dum per apostolos essent omnia parata, uenit Christus cum decem aliis discipulis et omnes stando circa mensam comederunt agnum cum lactucis agrestibus. Non uoluit Christus habere suam matrem in cena propter tria.

Primo, quia si aliis ablueret pedes et non matri, uideretur non honorare matrem. Et dato quod esset presens uirgini non conueniebat, quia etiam uenialiter non peccauerat.

445 Secundo, quia in sacramento eucharistie omnes fuerunt ordinati et data eis potestas conficiendi et consecrandi, sed uirgini Marie non competebat consecratio nec habere ordinem, licet digniori modo confecit, et uestiuit filium Dei dicendo: *ecce ancilla domini, fiat mihi secundum uerbum tuum.* Et sic maior dignitas fuit sua quam sacerdotum, quia alii non consecrarent nisi ipsa prius conciperet corpus Christi.

450 Tertio, hoc fuit ut uirgo Maria non esset presens quando filius suus Iesus Christus erat capiendus. Sed debuit ei tamquam absenti captio nuntiari, quia sicut ipsa habuit de filio septem gaudia, sic habuit septem dolores. Primus fuit in annuntiatione captionis filii eius; secundus in obuiatione cum cruce; tertius quando dixit: *filie Hierusalem,* etcetera; quartus in crucifixione; quintus quando eam commisit Iohanni; sextus in lateris apertione; septimus in
 455 descensu crucis, quando in brachiis suis fuit positum corpus. Et sic, ex septem gaudiis quinque fuerunt Christo presente et duo ipso absente, scilicet: missio spiritus sancti et eius assumptio, licet Christus uenerit obuiam ei. Sic ex septem doloribus quinque fuerunt Christo absente et uiuente, duo uero ipso absente et mortuo, quia iam anima separata erat a corpore in apertione lateris et descensu crucis. Et sicut solum primum gaudium fuit per

425-428: Mt. 26, 17-18; Mc. 14, 12-15. | 436-437: Is. 12, 3. | 447-448: cf. Lc. 1, 38. | 453: cf. Lc. 23, 28.

437: cf. Ion. Ben Uz., *Trans. Chal. In Is.*, 12, 3, p. 42; cf. Ray. Mar., *Pug. Fid.*, III, dist. 3, c. 20, p. 889.

434: Ecclesia] M ecclesia. | 441: Circa] M crica.

460 nuntium diuulgatum, sic primus dolor. Et sicut conceptio filii per angelum, sic captio per apostolum. Et sic oportuit quod ipsa non esset presens. Et cenando dixit Christus: *desidero desiderari hoc pascha manducare uobiscum antequam patiar*, unde Beda bis dicit desiderare, quia: «desiderauit thipicum pascha implere et desiderauit nouum inchoare per sacramentum eucharistie». Sic christianus debet ante mortem terminare uetus testamentum et pascha, si
 465 in illo uixit uel errauit, et inchoare nouum per nouam conuersionem. Christus autem antequam cenam finiret dixit apostolis suis: *amen dico uobis, quia unus uestrum me traditurus est*. Dixerunt omnes preter Iudam, quilibet magis credendo uerbis Christi quam conscientie proprie: *numquid ego sum domine?* Sed Iudas mutauit uerba dicendo: *numquid ego sum rabi?* Et sic excusando se accusauit, sicut multi hoc hodie faciunt. Christus autem dixit: *qui intingit*
 470 *mecum manum in parapside, hic me tradet*. Dicunt aliqui quod licet Christus et discipuli eius omnes in eodem catino agnum cum salsa sua amara comderent, sed dum Christus ibat ad catinum uel parapsidem, omnes propter reuerentiam detinebant manum preter Iudam, qui sicut perdiderat fidem, sic reuerentiam et honorem, et simul cum eo intingebat panem. Vel aliqui dicunt quod Iudas ministrabat, sicut dispensarii hodie faciunt, et sic comedebat dum applicabatur ad mensam, et sic tunc dum ueniebat simul cum Christo ponebat manum. Alii
 475 uero dixerunt quod Christus cum duodecim comedebat ad unam mensam; alii uero discipuli ad aliam. Et tunc Christus noluit certificari apostolos de traditore simpliciter, sed in genere, ostendendo quod unus illorum qui ad mensam propriam comedebant erat qui eum erat traditurus, unde Psalmi quinquagesimo quarto: *qui simul mecum dulces capiebat cibos*, etcetera. Et sic dixit “unus de duodecim me tradet”, etcetera. Iterum dixit Christus: *filius hominis uadit sicut de eo definitum est. Sed ne homini illi per quem filius hominis tradetur. Melius erat ei si natus non fuisset homo ille*. Quia licet esse fuerit melius quam non esse, sed melius esset esse aliquid quam esse hominem, uel melius esset si natus non fuisset, scilicet: natiuitate ex utero, quia si post animationem mortuus fuisset in utero, antequam nasceretur ex utero
 480 esset positus in limbo et non sentiret penam, uel natiuitas est duplex, scilicet: carnalis et spiritualis, de qua: *nisi quis renatus fuerit ex aqua*, etcetera, Iohannis tertio. Et sic si Iudas solum natus fuisset et non renatus per Christum in baptismo et in apostolatam, non habuisset tantam penam, etcetera. Et sic finita fuit prima hora completorii, scilicet: cena uetus.

490 Secunda hora completorii fuit ablutio pedum discipulorum, unde dicitur Iohannis decimo tertio: *et cena facta*, id est, inchoata uel facta quo ad uetus testamentum, scilicet: agno et salsamento comestis. Surgit Christus a cena dimisso pane et uino et catino cum amaritudinibus in mensa et deponit Christus uestimenta sua: *et cum accepisset linteam precinxit se et misit aquam in peluim et cepit lauare pedes discipulorum et extergere linteo quo erat precinctus*. Et sic
 495 Christus surrexit a cena et descendit in locum inferiorem, quia cenaculum erat in parte superiori et locus, ubi pedes lauit, in parte inferiori domus. Venit ergo ad Simonem Petrum primo inter alios apostolos, ut dicit Augustinus, licet Chrysostomus dicat quod primo uenit ad Iudam, ut eum retraheret a tanta facinore. Sed opinio Augustini probabilior est, quia Petrus erat princeps aliorum. Dixit autem Petrus Christo dum ille prostratus staret ad pedes suos: “*domine, tu mihi lauas pedes?* Admirando de tanta humilitate: tu mihi? Tu magister mihi discipulo? Tu iustissimus mihi peccatori? Tu creator mihi creature? Tu mihi lauas, etcetera?” Dixit autem Christus Petro: “*quod ego facio tu nescis modo, scies autem postea*”. Quia propter humilitatem et propter exemplum et propter informationem aliorum, ut se

461-462: cf. Lc. 22, 15. | 466: cf. Mt. 26, 21. | 468: cf. Mt. 26, 22-25. | 469-470: cf. Mt. 26, 23. | 479: Ps. 54, 15. | 480-482: cf. Lc. 22, 22; cf. Mt. 26, 24. | 486: Io. 3, 5. | 491-494: Io. 13, 2-5. | 500-507: cf. Io. 13, 6-10.

463-464: cf. Bed., *Exp. In Ev. Lc.*, VI, 22. PL 92, 595A. | 497: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm. Ad Fr. In Er.*, XXVIII. PL 40, 1284B; cf. Io. Chrys., *Comm. In Io.*, LXX, 2. PG 59, 383B; Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Io., XIII, 2, p. 504.

462: Bedaj M Beba.

505 preparent ad receptionem eucharistie, hoc dicebat. Sed Petrus credens bene dicere dixit: “*non lauabis mihi pedes in eternum*”. Dicit Christus: “*Petre, si non lauero te, non habebis partem mecum*”. Tunc certior factus de Christi uoluntate dicit: “*domine, non tantum pedes, sed manus et caput*”. Dicit Christus: “*qui lotus est non indiget nisi ut pedes lauet*”. Ex quo infert Augustinus quod omnes apostoli fuerunt a Christo baptizati, quia non misisset eos ad baptizandum alios nisi prius ipsi essent baptizati. Nota quod iste tres partes sunt lauande. Primo, caput
510 notat grauissima peccata, scilicet: infidelitatem heresis, etcetera; secundo, manus, scilicet: peccata mortalia que totaliter non separant a Deo, sed remanet fides informis; tertio, pedes, scilicet: peccata uenialia, nam sicut quis non potest ambulare per terram nisi puluis in pedibus ascendat, sic nec in presenti uita quis uix esse potest sine uenialibus peccatis. Et sic dixit Christus apostolis: *excutite puluerem de pedibus uestris*, Matthei decimo et Marci sexto. Et sic
515 sic iste tres partes lauantur.

Primo, caput lauatur per baptismum quo ad infidelitatem uel per absolutionem quo ad heresim uel cisma, etcetera.

520 Secundo, manus peccatorum mortalium lauantur per penitentiam, Psalmi quinquagesimo: *amplius laua me*, etcetera. Nam peccata mortalia quasi omnia manibus contrahuntur ut furtum, rapina, homicidium, etcetera.

525 Tertio, pedes mudantur, id est, peccata uenialia mediante aqua benedicta uel aliis remediis ecclesie, etcetera. *Postquam Christus lauit pedes, reassumpsit uestimenta sua*, quia ante deposuerat uestimenta superiora et remansit in illa tunica quam uirgo ei fecerat, quia deposuit excellentiam diuinitatis. Quod autem fecit totum erat hominis per humilitatem. Et sic remansit in tunica uirginis Marie, id est, in carne, qua illum uestiuit, non quod diuinitas separaretur ab humanitate, quia: «quod semel assumpsit nunquam dimisit», sed fecit quod pertinebat ad humanitatem, scilicet: humiliando se ad pedes discipulorum. Et sic facta lotionem reassumpsit uestimenta sua et cum recubisset dixit: *scitis quid fecerim uobis. Vos uocatis me magister et domine et bene dicitis. Si ego dominus et magister laui pedes uestros, uos debetis alter alterius lauare pedes. Exemplum dedi uobis ut quemadmodum ego feci, ita et uos faciatis*. In hoc
530 Christus dedit exemplum maioribus et rectoribus et etiam minoribus, et sic est consuetudo regum, principum, prelatorum, etcetera, facere mandatum duodecim pauperum, quod est bonum tali die, sed Christus fecit illa die dando exemplum aliis ut per totum annum faciant. Et sic debent facere maiores illa quinque que Christus fecit.

535 Primo, rector communitatis uel animarum debet surgere a cena delectationum propter oues sibi traditas.

Secundo, deponere uestimenta sua, scilicet: dimittere pompam mundanam et considerare quod est pastor illorum et non reputare se dominum. Non autem ut precessit, sed ut prosit eis, etcetera.

540 Tertio, debet se precingere pallio candido, scilicet: dimittendo peccata propria, ut det aliis exemplum, et ostendendo candidam uitam, ut alios inuitet ad bene uiuendum.

545 Quarto, debet ponere aquam in peluim, scilicet: ponendo scientiam et doctrinam in memoria. Si est rex uel rector uel rector laicus, debet ponere aquam consilii querendo ab assessore uel a consiliariis, etcetera; si predicator, studere pro aliis; si rector animarum, prouidere de scientia regiminis, etcetera.

514: Mt. 10, 14; cf. Mc. 6, 11. | 519: Ps. 50, 4. | 522: cf. Io. 13, 12. | 528-530: cf. Io. 13, 12-15.

526: cf. Petr. Lom., *Sent.*, III, 22, 2. PL 192, 803CD; cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, III, 27. PG 94, 1098AB.

Et sic quinto debet lauare pedes aliorum, scilicet: purgare peccata aliorum, unde Psalmi decimo octauo: *ab alienis parce seruo tuo*, dicebat ille rex Dauid. Et sic quilibet rector debet dicere. Sed non solum dedit Christus exemplum maioribus, sed omnibus inferioribus, nam quilibet debet illa quinque facere.

550 Primo, surgere a cena ueteri, unde Apostolus, prima Corinthiis decimo: *non potestis participes esse mense domini et mense demonis*. Et sic debet surgere a cena ueteri peccatorum uel a cena legalium.

Secundo, deponere uestimenta et consuetudinem peccandi.

555 Tertio, debet se linteo penitentiae precingere. Nam linteum tegit et tergit, sic penitentia, unde Psalmi tricesimo primo: *beati quorum remisse sunt iniquitates*, quo ad primum, *et quorum tecta sunt peccata*, quo ad secundum.

Quarto, debet ponere aquam in peluim per lacrimosam contritionem.

Quinto, lauare pedes, scilicet: usque ad uenialia tergendo et mundando conscientiam.

560 Tertia hora de sacramento eucharistiae erit, unde dicit Iohannis decimo tertio: *cum recubisset iterum*, quia ante erant stantes ut lex precipiebat, sed tunc sederunt in eadem mensa. Nam sicut dicit Chrysostomus: «sicut pictores in eadem tabula primo pingunt imagines describendo, postea perficiunt colorando, sic Christus in eadem mensa et tabula». Primo, pinxit agnum typicum comedendo; secundo, perfecit dando ueritatem, scilicet: corpus suum pretiosum. Et sic, cenantibus illis, quia licet cena esset facta quo ad agnum, 565 remanserat tamen in mensa panis, uinum et ius lectucarum, scilicet: amaritudines, quia uetus transierat et nouum iam erat.

Sed quomodo post eucharistiam remansit ius lectucarum, cum esset de ueteri testamento et cerimoniale? Dicendum quod licet penitentia precedat eucharistiam quo ad contritionem et confessionem, sed postea restat satisfactio amara, que notatur per amaritudinem 570 lectucarum, etcetera. Vel sic: iam transierat agnus, id est, cerimonialia, et alia que in cena erant, id est, legalia, sed remanserat panis et uinum que erant conuertenda. Item remanserant amaritudines, id est, moralia, quia penitentia, cum esset quid morale, semper fuit necessaria etiam ante legem, et sic non remansit ut erat ex lege Mosi, sed ex lege nature. Et sic Christus accepit panem azimum de mensa contra grecos, qui dicunt quod in 575 fermentato consecrauit, quod non est uerum. Nam falsum est quod illi dicunt quod Christus anticipauit comedere pascha, scilicet: luna tredecima, quia licet esset illud uerum, quod non est, sed agnus cum pane azimo erat comedendus, ut dicit lex, et sic dicit Chrysostomus, qui etiam fuit grecus, quod Christus fecit cenam feria quinta, scilicet: luna decima quarta. Item hoc probatur per illud Marcum decimo quarto: *prima die azimorum*, 580 misit Christus Petrum et Iohannem, etcetera. Item ecclesia romana hoc tenet, etcetera. Item illud quod ipsi pro se recipiunt, Iohannis decimo tertio: *ante diem festum pasche*, etcetera, erat luna quattuordecim, quia dies pasche dicebatur dies “parasceue”, sed in nocte iouis erat agnus immolandus et cum azimis comedendus, etcetera.

585 Sed queritur: quibus uerbis Christus consecrauit? Dicendum quod eisdem quibus nunc ecclesia, scilicet: *hoc est corpus meum*, etcetera. Igitur ante *fregit quam consecrauit*, ut dicit

547: Ps. 18, 14. | 550-551: I Cor. 10, 21. | 555-556: Ps. 31, 1. | 559-560: Io. 13, 12. | 579: Mc. 14, 12. | 581: Io. 13, 1. | 585: cf. Mc. 14, 22.

561-562: cf. Io. Chrys., *De Prod. Iud.*, I, 4. PG 49, 379BC. | 578: cf. Io. Chrys., *De Prod. Iud.*, I. PG 49, 373A.

euangelista. Dicendum quod eisdem uerbis consecrauit et tradidit formam consecrandi et prius consecrauit quam fregerit. Et licet de isto sint quattuor opiniones, sed uerior est quod semel dixit illa uerba Christus, scilicet: “hoc est corpus”, etcetera, et simul confecit et tradidit formam concipiendi et tradidit uirtutem uerbis et quod consecratio panis precessit fractionem et omnino. Sic fecit Christus ut ecclesia facit et debet intelligi, sic littera accepto
 590 pane gratias egit dominus dicens: *hoc est corpus meum, quod pro uobis tradetur et fregit postea et dedit eis*, etcetera. Ecclesia uero addidit enim: “et qui dimitteret illud peccaret”, sed bene conficeret corpus domini.

Si queritur: quale corpus dedit, utrum passibile uel impassibile? Dicendum quod sicut
 595 modo tale dat quale est, scilicet: impassibile, sic tunc tale dedit quale erat, scilicet: passibile et mortale. Non tamen patiebatur quando comedebatur.

Vtrum ipsemet comederit corpus et biberit suum sanguinem? Dicendum secundum Chrysostomum quod sic, et sic dicit Apostolus ad Hebreos secundo: *pueri communicauerunt carni et sanguini et ipse similiter participauit eisdem*. Et quia tunc dominus instituit hoc sacramentum, eadem die solemniter missa celebratur, et quia apostolos ordinauit, sic tunc
 600 chrisma consecratur in ecclesia, etcetera: *et accipiens calicem gratias egit et dedit illis dicens: “bibite ex hoc omnes, hic est sanguis meus noui testamenti”*. Non ueteris, qui fuit sanguis hircorum et thaurorum: *qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum*. Chrysostomus immo pro omnibus quo ad sufficientiam, sed pro fidelibus solum quo ad efficaciam et efficientiam,
 605 prima Iohannis secundo, pro peccatis totius mundi: *uerumtamen manus tradentis me mecum est in mensa*. Dicit hoc primo ut predicando ostenderet se esse Deum; secundo, ostenderet se sponte pati; tertio, ut reuocaret Iudam a tali proposito. Videns se non latere tripliciter notauit proditorem. Primo, generaliter dicendo: “unus ex uobis”, etcetera; secundo, specialiter quando dixit: “manus tradentis”, etcetera; tertio, singulariter quando dixit: “tu dixisti”, etcetera. Dixit tunc: *dico autem uobis non bibam de genimine uitis huius ammodo, donec illum bibam nouum in regno patris mei*, quod quadrupliciter exponitur.

Primo, ad litteram nouum, id est, nouiter post resurrectionem, quando cum discipulis comedit et bibit. Sed tunc nouo modo, quia non conuertendo in substantiam aliti, sed in preiacentem materiam.

615 Secundo, uitis est humana natura, unde: *ego sum uitis uera*, Iohannis decimo quinto. Fructus eius passibilitas et mortalitas, ideo “non bibam de genimine uitis huius”, quia iam terminus est passionis et: *Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur*, ad Romanos sexto.

Tertio, exponitur de synagoga, unde: *uitis frondosa domus Israhel*, Osee decimo, “non bibam de genimine uitis huius”, id est, non mihi erunt accepte hec cerimonie, “donec ueritas in regno patris”, etcetera.
 620

Quarto, exponitur de populo iudaico cuius fructus est inueterata malitia, ideo: *non bibam de genimine uitis huius, donec illud bibam nouum in regno patris*, scilicet: in fine mundi, nam: *cum uenerit plenitudo gentium, tunc Israhel saluus fiet*, ad Romanos undecimo. Cum igitur Christus iterum comedisset cum discipulis suis dixit iterum: *amen, amen dico uobis, quia unus ex uobis tradet me. Aspiciebant se discipuli hesitantes de quo diceret, sed cum recubisset supra pectus Iesu unus discipulus quem diligebat Iesus*, scilicet: Iohannes Euangelista, qui non uult se nominare, dixit ei
 625

591-592: cf. Lc. 22, 19. | 598-599: Hbr. 2, 14. | 601-603: cf. Mt. 26, 27-28. | 605: cf. I Io. 2. | 605-606: cf. Lc. 22, 21. | 610-611: cf. Mt. 26, 29; cf. Mc. 14, 25. | 615: Io. 15, 1. | 617: Rm. 6, 9. | 618: Os. 10, 1. | 621-622: cf. Mt. 26, 29; cf. Mc. 14, 25. | 622-623: Rm. 11, 25-26. | 624-626: cf. Io. 13, 21-23.

598: cf. Io. Chrys., *Hom. In Mt.*, LXXXII, 1. PG 58, 739B.

Petrum: *dic magistro, quis est qui tradet eum?* Et sic dixerunt quidam quod Christus erat in mensa inter Iudam et Iohannem et circa Iohannem erat Petrus. Sed alii dixerunt, et melius, quod cum mensa illa fuerit parue quantitatis, scilicet: quasi duorum cubitorum cum
630 dimidio, non poterant ex quolibet latere esse nisi tres persone. Et sic Christus erat inter Petrum et Iohannem, Iudas uero non sedebat ad mensam, sed ministrabat, cum esset dispensator, et aliquando ueniens ad mensam comedebat cum aliis.

Si dicis: quomodo ergo locutus fuit Petrus cum Iohanne si Christus erat medius? Dicendum quod Iohannes cum recubisset supra pectus Iesu reclinauerat caput suum
635 uersus Petrum et sic secrete ei dixit Petrus: “dic magistro nostro”, etcetera. Tunc surgens Iohannes dixit Christo: *domine, quis est qui tradet te?* Et respondens Iesus secreto Iohanni dixit: *cui ego intinctum panem porrigero ille est.* Et cum uenisset Iudas ad mensam dedit ei Iesus buccellam panis intinctam in salsa lectucarum et dixit ei: *quod facturus es fac citius.* Et nullus intellexit, quia Iudas habebat oculos et credebant ei esse dictum illud, ut emeret aliquid pro
640 festo uel pro egenis.

Sed quare dedit ei panem tinctum et non panem purum? Dicendum, ut dicit glosa super Iohannem, quod: «intinctus panis significauit Iude fictionem» quando dixit ei: “quod facturus es”, etcetera. Non dicit illud precipiendo, sed permittendo, ut dicit Leo papa, dando ei buccellam dedit ei permissionem, quia Iudas corpore cum cenantibus erat, mente
645 uero cum sacerdotibus. Panis cum amaritudine notabat penitentiam ad quam Christus inuitabat et propter hoc etiam Iudas penitentiam habuit, licet fuerit infructuosa, quia de uenia non sperauit. Et quia Iohannes receperat illud a Christo in secreto, nihil dixit Petro, quia, ut dicit Augustinus, si aliquid illi dixisset Iudam interficerent, etcetera. Et ibi finit completorium.

650 Sequuntur matutine.

Prima hora primi nocturni matutinalis est tristitie; secunda orationis; tertia sudoris. *Et hymno dicto*, id est, facta mense benedictione, *exierunt in montem Oliueti*, et alius dicit: *trans torrentem Cedron* et alius: *in uillam et predium Gethsemani*, ubi erat ortus in quem introiuit ipse et discipuli eius. Nota quod nulla est discrepantia inter euangelistas, quia facta cena: «Christus cum discipulis exiuit per portam natatorie Siloe», ut dicit Anselmus in Dialogo Passionis Christi. Et sic immediate extra portam occurrit uallis Iosaphat. Per medium eius currit torrens Cedron, id est, cedrorum, quia tunc in illo torrente erant multi cedri. Et sic dicit euangelista “trans torrentem Cedron”. Augustinus dicit in montem Oliueti, quia in latere uallis Iosaphat erat mons oliuarum, et inter uallem et montem erat uilla parua que dicitur
660 Gethsemani, ubi erat ortus, etcetera. Et dum essent in uia eundo in hortum uel etiam in mensa post cenam, dixit Iesus discipulis suis: *omnes uos scandalum patiemini in hac nocte.* Tunc dixit Petrus: *et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor.* Tunc dixit Iesus Petro: *amen dico tibi, quia antequam gallus cantet bis, ter me negabis.* Sed Marcus magis specificice dixit: *priusquam gallus bis uocem dederit*, etcetera. Exemplum de scriptura incepta in aliqua hora que, quamuis in aliis horis sequentibus perficiatur, dicitur tamen facta in tali hora, sic in proposito. Sciebat autem Iudas, qui tradebat eum, locum, quia frequenter Iesus conuenerat

627: cf. Io. 21, 20. | 636-637: cf. Io. 13, 26; 21, 20. | 638: cf. Io. 13, 27. | 651-652: cf. Mt. 26, 30. | 652-653: cf. Io. 18, 1. | 653: cf. Mt. 26, 36; cf. Mc. 14, 32. | 661-663: cf. Mt. 26, 31-34. | 664: cf. Mc. 14, 30. | 667-668: cf. Mt. 26, 36-41.

642: cf. Wal. Str., *Glo. Ord.*, Io., 13, 26. PL 114, 406A. | 643: cf. Leo., *Serm.*, LVIII, 4. PL 54, 335A. | 648: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm. Ad Fr. In Er.*, XXVIII. PL 40, 1285A. | 654-655: cf. Pseu. Ans., *Dia. De Pas. Dom.*, I. PL 159, 272B. | 658: cf. Aug. Hipp., *De Cons. Ev.*, III, 3, 9. PL 34, 1163Asq.

635: *Post dixit M add. ei.*

illuc cum discipulis suis, et cum peruenisset ad locum dixit Iesus: *sedete hic donec uadam et orem, et uos orate ne intretis in temptationem*. Beda: «non dicit: “ut non temptemini”, sed ne intretis, etcetera, id est, “temptatio uos non superet”, nec teneat intra suos casses, quod facit oratio». Vnde dicit Hugo Cardinalis uicesimo secundo capitulo: «sicut enim fur clamore audito fugit et uicini excitantur et succurrunt, ita clamor orationis diabolus fugat et angelos et sanctos ad sucursum excitat». Ideo qui in temptatione non orat socius est furis et proditor domini sui, qui non denuntiat ei et uicinis, etcetera. *Et assumpto Petro et duobus filiis Zebedei, scilicet: Iacobo et Iohanne, cepit contristari et mestus esse et dicens: “tristis est anima mea usque ad mortem”*. Accepit Iesus ueram tristitiam et timorem, sicut alias penalitates. Primo, ut probaret ueritatem humanitatis, quia ut ait Hieronymus: «naturaliter timet anima diuidi a corpore proprio»; secundo, ut uinceret nostram tristitiam; tertio, ut daret nobis exemplum tristandi pro proximis; quarto, propter compassionem apostolorum iudeorum Petri et Iude et propter destructionem Hierusalem, et propter hoc quod in multis passio sua frustraretur. Sed nota quod non fuit tristitia in Christo sicut in nobis, nam in Christo fuit non submergens ratione nec in peccatum ducens, sicut in Petro timor. Ideo dicit “cepit tristar” quia in eo fuit quasi principium passionis. Item in nobis est passio preueniens rationem, sed in Christo nunquam rationem preuenit, sed econuerso. Ideo uolens timuit et tristatur, sicut dum uoluit, sitiuit, etcetera. Et sic hec tristitia sic fuit naturalis quod etiam fuit uoluntaria et rationalis, quare dixit “usque ad mortem” et non “propter mortem”? Quia ille uoluntarie patiebatur et non tristatur propter mortem, sed dicit “usque ad mortem”, quia tristitia illa fuit sic intensa quod maior non posset esse citra mortem. Item dicit “usque ad mortem” ponendo terminum tristitie. Quasi dicat: usque ad mortem, quia non amplius extendetur nisi usque ad mortem. Tertio, dicit “usque ad mortem” quia tristatur ut mortem destruat. Sed cum fruitio sit cum pleno gaudio, qualiter fruebatur si tristabatur? Dicendum quod anima consideratur ut anima et ut spiritus, et sic erat media inter corpus et diuinitatem. Sic etiam erat unita corpori quo ad potentias inferiores, sed unita diuinitati quo ad superiores, scilicet: quo ad intellectum et uoluntatem. Exemplum de uenatore qui intentus uenatione non sentit uulnus pedis inferioris. Item exemplum in martyribus. Item exemplum in arbore florida que habet radices in terra: si radix percutitur, plorat aquam et rami superiores ostendunt florum gloriam. Sic in proposito in Christo, quia in eo erat dolor quo ad inferiores potentias et erat fruitio quo ad superiores.

Secunda hora orationis Christi.

Et progressus ab eis quantum iactus est lapidis, positus genibus, procidit in faciem suam et orabat dicens: “abba pater, si possibile est, transeat a me calix iste”. Vnde: «calix significat passionem», ut dicit Rabanus super Mattheum. Nam secundum Isidorum libro Etymologiarum, calix dicitur a “calon” grece quod est “lignum” latine. Erat enim antiquitus uas ligneum, in quo potiones amare propinabantur pro medicandis infirmis. Et sic merito calix significabat amaram passionem Christi, que est medicina peccatorum nostrorum et nostrarum infirmitatum propinata in ligno crucis. Et sic Christus orando ad patrem suam passionem uocauit calicem, Luce uicesimo secundo: *uerumtamen non quod ego uolo fiat, sed quod tu*. Orabat (inquit glosa super Iohannem) ut homo, exaudiebatur ut Deus. Hec oratio fuit sensualitatis quo ad materiam, uoluntatis autem quo ad formam, ut dicit Magister Sententiarum in tertio. Et sic in Christo fuerunt proprie due uoluntates, scilicet: humana et diuina, sed large sunt

673-675: cf. Mt. 26, 37-38. | 699-700: cf. Mt. 26, 39; Mc. 14, 36; Lc. 22, 41-42. | 706: Lc. 22, 42.

668-670: cf. Bed., *Hom.*, LIII. PL 94, 397C. | 670-672: Hug. Card., *Ev. Sec. Lc.*, XXII. f. 262r. | 676-677: Hieronymus] *Auctor err.* cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, III, 23. PG 94, 1087C; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 41, a. 3, p. 267. | 700: Hrab. Mau., *All. In Sac. Scr.*, c. calix. PL 112, 879C. | 701: cf. Isid., *Etym.*, XX, 5, 5. PL 82, 716C. | 707: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 5), Io., 5, 30, f. 202v. | 708: cf. Petr. Lom., *Sent.*, III, 17, 2. PL 192, 790C.

- 710 tres, scilicet: diuina, rationalis et sensualitatis, quia etiam de sensibili dicimus quod uult hoc uel illud. Et in homine sunt due, nam aliquando uult secari membrum propter salutem, sed dum secatur, fugit brachium et hoc est sensualitatis. Exemplum enim rustici et aduocati: quando pro illo loquitur et aliquando rusticus nescit quod petit. Sed aduocatus dicit pro eo, sed non consulit illud. Sic dicit: “*transeat a me*” in persona sensualitatis, sed dicit: “*non quod* 715 *ego uolo, sed quod tu*”, et hoc dicit aduocata ratio. Et cum surrexisset ab oratione uenit ad tres discipulos et inuenit eos dormientes et ait: *non potuistis una hora uigilare mecum, uigilate et orate ne intretis in temptationem, spiritus quidem promptus est, caro autem infirma*. Dicit: “transeat a me, ut non bibam illum, sed non quod ego uolo uoluntate sensualitatis fiat, sed quod tu uoluntate diuina”, etcetera. Vel: “transeat mors in gaudium resurrectionis uel transeat in discipulos 720 meos, transeat in martyres, transeat in omnes electos per effectum saluationis”: *iterum secundo abiit et orauit eundem sermonem dicens: “si non potest nisi ut bibam illum, fiat uoluntas tua”*. Et cum surrexisset uenit iterum ad discipulos et inuenit eos dormientes. Erant enim oculi eorum grauati et nesciebant quid responderent. Dixit autem Petro: “*non potuisti una hora uigilare mecum?*” Nota quod dixit “Abba pater”, ut ostendat quod pro utroque populo orabat. Item ter orauit 725 ostendens quod in trinitatem orationem dirigamus. Item ut ostenderet quod pro tribus partibus mundi oraret, scilicet: pro Asia, Africa et Europa. Item ut ostenderet quod contra tres est orandum, scilicet: contra superbia uite et concupiscentiam carnis et oculorum. Item ut ostenderet quod orans debet separari ab octo impedimentis, quia ab octo discipulis separatus fuit. Primo, debet separari a patre; secundo, a matre; tertio, a fratribus; quarto, ab 730 amicis; quinto, ab inimicis et iniuriis illatis, unde Augustinus in Regula: «qui non dimittit fratri non speret orationis effectum»; sexto, a temporalibus; septimo, a tumultu mundi; octauo, a seipso contemplando in Deum, etcetera. Item debet habere secum tres apostolos, scilicet: Petrum, Iohannem et Iacobum. Primo, per Petrum debet habere fidem, unde Iacobi primo: *postulet in fide nihil hesitans*; secundo, per Iacobum debet uitia supplantare, nam dicitur supplantator; tertio, debet querere gratiam, quia Iohannes est in quo est gratia. Item non debet ab istis separari nisi quantum est iactus lapidis, quia: *petra erat Christus*, ut dicit 735 Apostolus, prima Corinthiis decimo. Siue per fidem siue per salutem non debet a Christo separari, quia Iesus est salus. Ideo que ad salutem pertinent debet querere, si aliquando putamus contrarium, ut Paulus, non est sic, quia illi dixit: *sufficit tibi gratia mea*.
- 740 Hora tertia est sudoris sanguinei, unde iterum cum tertio oraret: *apparuit ei angelus de celo confortans eum*. Hic angelus (ut quidam uoluerunt) fuit Gabriel, qui aduentum in mundum nuntiauit, et sic usque ad finem omnia Christi misteria predixit. Sed alii dixerunt, et credo uerius, quod fuit Michahel, qui ante fuerat princeps synagoge et postea succedebat in principatum ecclesie. Et quia Christus sicut angelum custodem non habuit, sic nec confortatorem, quia non indigebat confortatione aliqua, qui totum mundum confortabat, 745 sed sicut seruus aliquando confortat dominum, licet ille non indigeat, quia facit debitum suum, sic iste angelus fecit, ut patebit. Sed factus in agonia prolixus orabat dicens: *pater mi, si non potest calix hic transire a me nisi bibam illum, fiat uoluntas tua*. «Agonia est reluctatio rationis et sensualitatis». *Prolixius in agonia orauit*.
- 750 Primo, ut nos ostenderet quod in agonia aliqua debemus magis orare.
- Secundo, ut ostenderet quod Deus mittit auxilium suum oranti per angelum.

714-715: cf. Mt. 26, 39. | 716-717: cf. Mc. 14, 37-38; cf. Mt. 26, 40-41. | 720-722: cf. Mt. 26, 42-43. | 723: cf. Mt. 26, 40. | 734: Iac. 1, 6. | 736: I Cor. 10, 4. | 739: cf. II Cor. 12, 9. | 740-741: cf. Lc. 22, 43. | 747-748: cf. Mt. 26, 42. | 749: cf. Lc. 22, 43.

730-731: Aug. Hipp., *Reg. Ad Ser. Dei*, X. PL 32, 1383D. | 748-749: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 5), Lc., 22, 43, f. 178r.

Tertio, ut ostenderet quod in agonia nostre mortis debemus eligere aliquem consolatorem, cui animam comendemus. Et factus est sudor eius sicut gutte sanguinis decurrentis in terram et tunc uenit ad discipulos dicens: *dormite iam et requiescite*, etcetera, 755 *surgite eamus, ecce appropinquat qui me tradet*. Nota quod sicut sudor est ex calore naturali resolvente humidum, sic hic ex charitate maxima que preparabat sanguinem ad illum offerendum pro genere humano. Et hic sanguis fuit naturalis, sed non naturaliter fluens, sed miraculose. Et fuit totum corpus suum madefactum et uestimenta sua rigata, ut notaret quod de toto corpore suo, scilicet: ecclesie, per martyrium erat fluendum. Et fluxit in 760 terram notans quod terreni uel totus mundi mundandus erat sanguine suo. Venit autem in Christo iste excessus sanguinis non considerans maximam eius passionem, nam passio Christi fuit maior omnibus.

Primo, quia corpus suum fuit maxime delicatum et a spiritu sancto formatum.

Secundo, eius complexio maxime temperata, nam si aliquod corpus fuit “euchraton” fuit 765 corpus Christi.

Tertio, eius caro magis separata a corruptione.

Quarto, anima Christi omnia uulnera uidit et considerauit, quod in nobis non est, nam nos per aduentum noui uulneris non consideramus preteritum.

Quinto, patiebatur sine causa uel sine culpa. Et licet extensiue magis doleat qui propter culpam patitur, quia dolet de pena et de culpa, sed intensiue magis dolet qui sine culpa patitur sicut Christus, qui dicit: *odio habuerunt me gratis*. 770

Sexto, propter amissionem uite perfectissime, nam uirtuosus plus debet dolere de perditione sue uite quam uitiosus, sed cum uita Christi fuerit sanctissima, sequitur, etcetera.

Septimo, propter generalitatem, quia ab omnibus passus, scilicet: a iudeis, a gentilibus, a uiris, a feminis, ab amicis, ab inimicis, a domesticis, ab alienis, etcetera. 775

Octauo, omnibus bonis priuatus, scilicet: honore et bonis nature et bonis fortune, etcetera.

Nono, in omnibus membris, quia: *a planta pedis*, etcetera, et in partibus magis dolorosis, scilicet: in capite, ubi omnes sensus et in quolibet sensu, scilicet: in tactu, in gustu, in auditu, 780 uisu et odoratu, et in manibus et pedibus, ubi terminantur omnes nerui, etcetera. Ideo quia pena eius fuit magis diuturna quia alia ex qua immediate infertur mors.

Vndecimo, quia dolebat etiam quia mors tam dolorosa et chara in multis esset frustrata, ut in malis. Et sic considerando tam acerbissimam passionem preparatus fuit sanguis Christi ad illud offerendum. Et quia pori fuerunt aperti ex charitate maxima, sic exiuit 785 sanguis ille quem sudauit Christus.

Duodecimo, fuit maximus dolor, quia fuit pena priuata consolatore. Nam martyres consolabantur a Deo patre et a filio Iesu Christo; ipse a nullo. Sed pati uoluit et patri dicit: *quare me dereliquisti?* Nullum habuit consolatorem nisi angelum a Deo missum, et ex officio suo dixit aliqua uerba consolatoria. Que fuerint, euangelista non narrat, sed dicit: *confortans*

754-755: cf. Mt. 26, 45-46. | 771: cf. Io. 15, 25. | 778: cf. Is. 1, 6. | 788: cf. Mt. 27, 46; Mc. 15, 34; Ps. 21, 2. | 789-790: cf. Lc. 22, 43.

755: Appropinquat] M apappropinquat. | 780: Odoratu] M adoratu.

790 *eum*, etcetera. Credi potest (ut aliqui contemplatiui dicunt) quod dixit: “o domine Iesu, creator celi et terre, orationem et sanguinem uestrum patri presentavi. Et dicit quod uoluntas est eadem in uobis et scit quod genus humanum per uos debet reparari. Igitur confortamini, quia decet excelsum magnifica facere et magnificum et fortem ardua tollerare, etcetera”. Tunc dicit Christus angelo: “uade Michahel ad limbum ad consolandum

795 patres ibi existentes, quia ego non indigeo consolatore, sed illi desiderant scire de me. Sicut autem prius fuisti princeps synagoge, nunc eris princeps totius ecclesie; uade et dic eis quod in breui erunt redempti”. Et sic Michahel de precepto Christi uadit et descendit ad limbum patrum et receperunt eum nouem ordines electorum, sicut in celo erant nouem ordines angelorum.

800 Primus ordo erat patriarcharum, cuius princeps erat Adam.

Secundus ordo prophetarum, cuius princeps erat Moses, maximus prophetarum.

Tertius ordo regum, cuius princeps fuit Dauid.

Quartus sacerdotum, cuius princeps fuit Aaron.

805 Alii quattuor ordines fuerunt mulierum, scilicet: quintus mulierum patriarcharum, cuius principalior erat Eua.

Sextus ordo uxorum prophetarum, cuius principalior erat Delbora prophetissa.

Septimus ordo mulierum reginarum, cuius principalior fuit Hester.

Octauus uxorum sacerdotum, principalior fuit uxor Aaron.

810 Nonus fuit uirginum noui testamenti, ut innocentes, cuius princeps fuit Iohannes Baptista. Isti non habebant uxores, sed titulum in frontibus eorum dicentem: *hi sunt qui cum mulieribus non sunt conuinquati, uirgines enim sunt et sequuntur agnum*, quia principium noui testamenti.

815 Et sic omnes isti receperunt angelum legatum cum magno gaudio et interrogant eum de redemptione sua et dixerunt omnes quod ex quo uenit et nuntiauit eius natiuitatem, scilicet: redemptoris. Quasi nihil audierunt nisi a Iohanne Baptista, sed dixerunt: “est uerum quod sunt quindecim dies quando uidimus unum uenientem, qui dicebatur Lazarus, qui multa narrauit et miracula que faciebat et qualiter ei insidiabantur. Sed dum sperabamus aliqua ab eo scire et de aduentu eius informari, ille recessit a nobis. Nescimus quare nec causam”. Similiter dicit Eua cum aliis mulieribus, quod ex quo Anna uidua narrauit illum uidisse iam

820 natum in templo, nunquam aliquid audierant, preter hoc: quod una domicella filia Iayri archisynagoge uenit et dixit miracula que faciebat. Et dixit se audiuisset a patre suo quod principes sacerdotum uolebant illum interficere: “sed dum ista nobis narraret, recessit, nescimus quare”. Hoc dicebat quia fuit a Christo resuscitata. Et sic dixerunt quod desiderabant scire in quo statu esset redemptio sua. Item dixerunt uirgines et innocentes

825 quod audierant a filio uidue, sed mox recessit. Et hi tres fuerunt a Christo resuscitati. Tunc Michahel dicit quod ad consolationem suam illum miserat redemptor mundi et dixerat ei quod certificaret quod in breui essent redempti. Dixerunt omnes: “dic nobis aliquid de illo et in quo statu est”.

810-811: cf. Apc. 14, 4.

830 Tunc Michahel primo narrauit eis qualiter dominica preterita uenit a Bethania in Hierusalem sedens super asinam et pullum et qualiter cum maximo honore fuit receptus. Tunc ex patriarchis surgit Iacob et dicit: “in Genesis quadragesimo nono capitulo, dum ego ante mortem meam dixi filiis meis: *uenite, annuntiabo uobis que uentura sunt in diebus nouissimis*”. Dum uenirem ad Iudam, de quo egressurus erat redemptor noster, dixi: *non auferetur sceptrum de Iuda nec dux*, etcetera. Et dixi de unione populorum per illum que significata fuit *in asina et pullo ligans ad uineam*, id est, Iudeam, quia: *uinea domini exercitum domus Israhel est*, Isaie quinto. Pullum, id est, populum gentilem, qui iugum non portauit et ad uitem, id est, Christum, qui dixit: *ego sum uitis uera*, Iohannis decimo quinto. Et ligauit populum gentium asine, scilicet: synagoge, et utrumque sibi, qui fuit lapis angularis faciens utrumque unum”. Item ex prophetis surgit Zaccharias et dicit: “ego dixit hoc in capitulo nono dicens: *exulta satis, filia Sion, iubila filia Hierusalem, ecce rex tuus uenit tibi iustus et saluator, sedens super asinam et super pullum filium asine*”. Tunc surgit Dauid et dixit: “de isto cantico honoris ego dixi in Psalmo centesimo decimo septimo et de unione populorum dicens: *lapidem quem reprobauerunt*, etcetera, *hic factus est in caput anguli*. Et infra: *benedictus qui uenturus est in nomine domini*. Similiter dixi de illo honore ultimo in Psalmo octauo: *ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem*, quia primo fuit receptus a magnis regibus; secundo, a populo; tertio, a pueris populi”. Et hic est finis honoris eius, quia illum canticum audientes pharisei dixerunt, Luce decimo nono: “*increpa istos*”. Dixit Christus: “*amen dico uobis quod si isti tacuerint, lapides clamabunt*”. Et sic fuit, quia illis tacentibus et Christum Deum non confitentibus clamarunt lapides, id est, gentiles. De quibus dicit Iohannes Baptista, Matthei tertio: *potens est dominus de lapidibus his suscitare filios Abrabe*, id est, de gentilibus. Vel sic, dum illi tacuerunt in Christi laude, tunc lapides clamauerunt, quia in eius resurrectione et passione: *petre scisse sunt et monumenta aperta*, Matthei uicesimo septimo.

Dicit autem secundo angelus quod die mercurii factum fuit concilium contra redemptorem mundi, ut eum morti traderent. Tunc dicit Iacob: “ego dixi hoc ante mortem meam, Genesis quadragesimo nono: *Symeon et Leui uasa iniquitatis*, etcetera, *in concilium eorum non ueniat anima mea et in cetu eorum non sit gloria mea*, id est, meus redemptor, *quia in furore suo occiderunt uirum*, scilicet: perfectum, ab instanti conceptionis eius. De quo propheta Hieremias capitulo tricesimo primo: *femina circumdabit uirum*, quod fuit maxime nouum super terram. Et sic Iacob notauit Symeon, ex quo, secundum Hieronymum, descendunt pharisei, et notauit Leui, ex quo exeunt sacerdotes, quia istud concilium factum fuit ex his principaliter. Tunc dicit Iob: “ego, licet fuerim gentilis, sed hoc predixi in spiritu sancto in capitulo decimo octauo: *precipitabit eum*, id est, Christum, *concilium*, quia de illo dixi: *scio quod redemptor meus uiuit*, etcetera, *et in carne mea uidebo Deum*, scilicet: incarnatum in simili carne, ut est mea, sed sine peccato, non ut mea, in capitulo decimo nono”. Tunc dicit Dauid: “dum ego locutus sum de ipso uiro perfecto, dum in principio Psalmi primo dixi: *beatus uir qui non abiit in consilio iustorum*. Et immediate in Psalmo secundo dixit: *astiterunt reges terre et principes conuenerunt aduersus dominum et aduersus Christum eius*, scilicet: redemptorem mundi. Rex Herodes in natiuitate filius eius in passione, princeps sacerdotum et phariseorum, etcetera. Item in Psalmo uicesimo primo, qui est passionis Christi, scilicet: *Deus, Deus meus*, etcetera, dixi in persona sua: *circumdederunt me canes multi et concilium malignantium obsedit me*. Item in Psalmo septuagesimo dixi: *consilium fecerunt in unum dicentes: “persequimini et comprehendite eum”*, etcetera.

832: Gn. 49, 1. | 833-835: Gn. 49, 10-11. | 835: Is. 5, 7. | 837: Io. 15, 1. | 839-841: Za. 9, 9. | 842-843: Ps. 117, 22. | 843: Ps. 117, 26. | 844: Ps. 8, 3. | 847: Lc. 19, 39-40. | 849-850: Mt. 3, 9. | 851: Mt. 27, 52. | 855-857: Gn. 49, 5-6. | 858: Ier. 31, 22. | 862: Iob. 18, 7. | 862-863: cf. Iob. 19, 25. | 865-866: Ps. 1, 1. | 866-867: Ps. 2, 2. | 869: Ps. 21, 2. | 870: Ps. 21, 17. | 871: Ps. 70, 10-11.

859: cf. Hier., *Comm. In Za.*, III, 13. PL 25, 1516B.

875 Tertio, angelus narrat qualiter discipulus suus uendit ipsum. Dicit propheta Abdias: “ego dum locutus fui de isto redemptore misso ad nos dixi: *auditum audiuimus a domino, legatum ad gentes misit, surgite et consurgamus aduersus eum in prelium*. Et infra: *qui comedunt tecum, pouent insidias subter te*. Item de gentilibus surrexit Sibylla et dixit: “etiam ego istud in spiritu habui et dixi de isto: “eliget sibi ex piscatoribus et derelictis duodecim unum autem diabolum, scilicet: Iudam, quia primus proditor fuit demon”. Tunc dicit Dauid: “ego locutus fui in persona sua in Psalmo quadragesimo: *qui edebat panes meos magnificauit super me supplantationem*.”

880 Quarto, narrauit eis angelus quam uili pretio uenditus fuit, quia triginta argenteis. Tunc dicit propheta Amos: “ego in capitulo secundo dixi de hac uenditione sic: *super tribus sceleribus Israhel et super quattuor non conuertam eum pro eo quod uendiderunt pro argento iustum et pauperem pro calciamentis*”. Primum fuit uenditio Ioseph; secundum adoratio uituli; tertium negatio Dauid in regem, tertio Regum duodecimo; quartum fuit uenditio Christi, secundum
885 Nicholaum de Lyra. Tunc surgit Zaccharias et dixit: “ego predixi hoc in sua persona in capitulo undecimo dicens: *et apprehenderunt mercedem meam triginta argenteos*”. Tunc surgit Ioseph dicens: “hoc fuit figuratum in mea uenditione, quia Iudas frater meus uenditit me et recepit triginta argenteos; Ruben uolebat me liberare, sic hic Pilatus. Alii uero fratres interficere, sic iudei. Sed Iudas dixit, Genesis tricesimo septimo, sed non uenundetur,
890 etcetera. Sicut omnes fratres uolebant me interficere, sic omnes iudei Christum, sed Ruben, id est, Pilatus, dixit: *non interficiamus eum, sed proiците in cisternam ueterem*”. Hoc autem dicebat uolens eum eripere de manibus eorum et reddere patri suo, sic Pilatus dixit: *accipite eum uos*, etcetera. Cisterna sine aqua erat Iudea sine gratia. Hoc dicebat uolens eum liberare. Ideo dicebat: *regem uestrum crucifigam*, etcetera? Sed Iudas dixit fratribus suis: *quid nobis prodest*,
895 etcetera? *Melius est ut uenundetur israhelitis et manus nostre non pollutantur*. Sic discipulus Iudas uenditit eum et traditus fuit inter manus gentilium, etcetera.

Quinto, recitat angelus illam notabilem cenam quam Christus habuit cum discipulis suis. Dixit Moses: “ille agnus, qui in ueteri testamento comedebatur, figurabat illum uerum agnum et redemptorem immolandum. Nam ego dixi luna decima erat recipiendus in
900 Hierusalem. Sic ille uenit inter hostias dominica in ramis palmarum, scilicet: luna decima et decima quarta erat immolandus, sic nunc erat sine macula, sic hic sine peccato sanguine suo liberati, quia mediante sanguine huius erat obtinendum et offerendum sacrificium matutinum et uespertinum. Sic Christus in mane, scilicet: in principio natiuitatis sue, obtulit eum uirgo Maria in templum in manibus Symeonis. Nunc uespere, id est, in fine temporis
905 sui, offeretur in cruce pro nobis. Erat inuoluendus in amaritudinibus per crudelissimam passionem, sed caput cum pedibus cum intestinis erat auide uorandum, quia debet credi non solum homo, sed Deus. Caput est deitas, pedes humanitas, intestina sunt plenitudo gratie et glorie in illo uel unio hypostatica, etcetera. Et sic debet credi Deus et homo et plenus gratiarum: *de cuius plenitudine nos omnes accepimus*, Iohannis primo”. Tunc dicit Isaias:
910 “ego de isto agno locutus fui capitulo decimo sexto petendo eum dicens: *emitte agnum domine dominatorem terre de petra deserti*, id est, de celo deserto per ruinam angelorum, *ad montem filie Sion*, in quo monte comedebatur ab ipsis”. Tunc dicit Hieremias: “ego in capitulo undecimo dixi de isto agno: *quasi agnus qui portatur ad uictimam*, etcetera”. Tunc dicit Iohannes Baptista:
915 “ego, qui fui terminus omnium prophetarum, confirmaui istud, quia dum eum uiderem, dixi turbis: *ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*, etcetera.

874-875: Abd. 1, 1. | 875-876: Abd. 1, 7. | 879: Ps. 40, 10. | 881-883: Am. 2, 6. | 884: cf. III Rg. 12, 16. | 886: Za. 11, 12. | 889: cf. Gn. 37, 27. | 891: cf. Gn. 37, 22. | 892: cf. Io. 18, 31. | 894: cf. Io. 19, 15. | 894-895: cf. Gn. 37, 26-27. | 909: Io. 1, 16. | 910-912: Is. 16, 1. | 913: Ier. 11, 19. | 915: Io. 1, 29.

885: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 4), Am. 2, 6, f. 360v.

Sexto, narrauit angelus qualiter sacramentum illud salutiferum instituit, sed ante per maximam humilitatem et exemplum nostrum pedes discipulorum lauit. Tunc dicit patriarcha Abraham: “dum ego recepi illos angelos ad conuiuium dixi: *lauentur prius pedes uestri*, Genesis decimo octauo”. Item surgit homo de Ephraim dicit: “ego in figura laui pedes leuite et famuli sui: *et postquam laui recepi eos ad conuiuium*, Iudicum decimo nono”. Hic homo peregrinus erat Christus, de monte Ephraim, id est, de monte fertili, qui interpretatur, scilicet: de celo. Hic lauit pedes discipulorum qui erant sacerdotes, sicut ille leuita, et tunc recepit eos ad conuiuium sui corporis, etcetera.

Septimo, dicit eis de sacramento. Tunc dicit Abraham: “ego illud figuraui, quia postquam laui pedes illorum, dedi eis illud optimum conuiuium, in quo erat panis subcinericius qui continebat tria sata farine. Illud erat pretiosum corpus Christi. Positus fuit hic panis inter ignem amoris patris et ignem inuidie iudeorum et sic coctus, qui dicit: *ego sum panis uiuus qui de celo*, etcetera, Iohannis sexto capitulo. Erant tria sata quia tres substantie, scilicet: «eternum, nouum et antiquum»; eternum diuinitas, nouum anima pretiosa, antiquum caro ex Adam, sed sine peccato, etcetera”. Surgit autem inter sacerdotes Melchisedech et dicit: “ego fui diaconus uel subdiaconus in ipso sacramento, nam ego preparauit materiam, et ipse debebat conuertere in corpus suum, unde Genesis decimo quarto: *Melchisedech rex salem, panem et uinum obtulit*, etcetera. In multis ego fui figura eius: sicut ille rex et sacerdos, sic ego. Item in scriptura non habeo patrem nec matrem nec principium uite nec finem. Sic Christus: in terris sine patre, in celo sine matre, nec principium uite, ut Deus, nec finem, quia eternus. Et sic dicit Isaias quinquagesimo tertio: *generationem eius quis enarrabit?* Quasi dicat: nullus. Et sicut ego obtuli in sacrificio panem et uinum, sic ipse hodie conuertit in corpus suum et sanguinem”. De hoc Apostolus ad Hebreos septimo. Tunc dicit Dauid: “ideo ego dixi in Psalmo centesimo nono: *tu es sacerdos in eternum secundum ordinem Melchisedech*”. Item dicit Moses: “hic panis figuratus fuit in manna, in quo omnes sapores fuerunt. Et non plus habebat qui minus acceperat quam qui plus, quia totus in toto pane et in qualibet eius parte, etcetera”. Ideo dicit Dauid: “ego dixi quod: *panem angelorum manducauit homo*, quod non dictum fuit de manna, quia angeli illud non manducauerunt”. Item dicit Isaias de isto conuiuio: “locutus fui ego quando dixi in capitulo uicesimo quinto: *faciet dominus exercituum omnibus populis in monte hoc*, scilicet: Sion, *conuiuium pinguium, conuiuium uendimie*, etcetera”. Istud conuiuium fuit in memoriam omnium mirabilium et ad salutem omnium populorum. Ideo dicit Dauid: “ego in Psalmo centesimo decimo dixi: *memoriam fecit mirabilium suorum*, etcetera, *escam dedit timentibus se*”. Tunc dicit Abdias: “de isto dixi ego: *in monte Sion erit saluatio*”.

Octauo, recitauit angelus qualiter ter orauit in monte Oliueti. Tunc dicit Dauid: “ego illud predixi et illud in persona mea figuraui, scilicet: quando in persecutione Absalon, filii mei, exiui in montem Oliueti orare, secundo Regum decimo quinto. Item in persecutione Saulis in figura ter pronus in terra orauit, primo Regum uicesimo. Item hoc predixi in Psalmo centesimo quadragesimo primo: *uoce mea ad dominum clamaui, uoce mea ad dominum deprecatus sum, effundo in conspectu eius orationem meam et tribulationem meam ante ipsum pronuntio*, etcetera”.

Deinde nono, dicit angelus qualiter ex consideratione passionis sudauit sanguinem. Tunc dicit Adam ex patriarchis: “non poteram ego comedere illum panem angelorum, nisi illa facies pretiosa sudaret. Vnde mihi dictum fuit post peccatum, Genesis tertio: *in sudore uultus*

918-919: Gn. 18, 4. | 920: Idc. 19, 21. | 927-928: Io. 6, 51. | 933: Gn. 14, 18. | 937: Is. 53, 8. | 939: cf. Hbr. 7, 17. | 939-940: Ps. 109, 4. | 943: cf. Ps. 77, 25. | 945-946: Is. 25, 6. | 948: Ps. 110, 4-5. | 949: Abd. 1, 17. | 952: cf. II Sm. 15, 30. | 953: cf. I Sm. 20, 41. | 954-955: Ps. 141, 2-3. | 959-960: Gn. 3, 19.

929: cf. MF. Bern. Cl., *De Cons.*, V, 10, 23. PL 182, 801C.

960 *tui uesceris pane tuo*. Ille uultus pretiosus est meus per redemptionem, etcetera”. Ideo dixit
 Daudid: *respice in faciem Christi tui*, Psalmi octogesimo tertio. Item dicit Iacob patriarcha: “de
 ista effusione sanguinis per corpus et uestem dixi ego, Genesis quadragesimo nono, quando
 dixi: *lauabit in uino stolam suam*, scilicet: carnem pretiosam, *et in sanguine uue pallium suum*,
 965 scilicet: uestis inconsutilis, etcetera”. Item surgit Ioseph, Genesis tricesimo septimo: “in
 figura tunica talaris quam mater mea fecerat, fuit tincta in sanguine hedi, etcetera. Sic sua
 tunica in sanguine sue humanitatis”. Dicit tunc propheta Isaias: “ego de hoc mirabar et
 querebam causam, capitulo sexagesimo tertio, dicens: *quare rubrum est indumentum tuum*, id
 est, humana caro, *et uestimenta tua quasi calcantium in torculari* etcetera?” Et sic angelus ab eis
 recessit. Ipsi autem rogauerunt eum ut eos de misterio sue saluationis certiores redderet. Et
 970 sic patet quod illud quod ad redemptionem omnium pertinebat. Quo ad istam partem:
consummatum est.

Secunda pars historie continens alias sex horas, quo ad duos alias nocturnos matutini.

Prima hora secundi nocturni est captionis, unde dicit: *et ecce Iudas cum cohorte*, etcetera. *Qui
 autem tradebat eum dederat eis signum dicens: “quemcumque osculatus fuero ipse est, tenete et ducite caute”,
 975 et accedens ad Iesum dicit: “aue rabbi”, et osculatus est eum. Iesus dixit: “Iuda, osculo filium hominis
 tradis? Amice, ad quid uenisti?”*

Primo, circa istum punctum sunt tria notanda.

Primo, quod quater uoluit Christus Iudam a peccato reuocare. Primo, pudore dicens
 coram omnibus: *unus uestrum me traditurus est*; secundo, timore dicens: *ue homini illi*, etcetera;
 980 tertio, beneficio in mensa in lotionem pedum in sacramento cum aliis; quarto, affectus
 ostensione, scilicet: in locutione blanda “amice”, etcetera, in osculo “et osculatus est eum”.

Nota secundo: quare osculo et signo tradidit? Dicendum quod timebat Iudas quod si
 non caperetur quod ei erat periculum. Ideo sicut perdidit fidem credebat quod alii
 credebant: primo, esse incantatorem, quia per medium illorum ibat, dum eum uellent
 985 precipitare, etcetera, Luce quarto. Item dum uellent eum lapidare: *abscondit se et exiit de
 templo*, Iohannis octauo.

Item tertio hoc fecit, quia erat ualde similis Iacobo minori, ut dicit Magister Historiarum.

Tertio, notandum quod tria genera hominum Iude assimilantur. Primo, qui gratiam
 uendit, que est uia in celum et conducit nos et quia: *gratia per Christum facta est*, Iohannis
 990 primo, ideo qui illam uendit, scilicet: uendendo beneficia et sacramenta, Christum uedit.
 Hoc dicit Beda, et habetur undecimo, questione tertia, “Abiit”.

Secundo, qui ueritatem uendit Christum uendit, qui est ueritas. Et sic sunt falsi testes
 uendentes Christum.

Tertio, qui uitam pauperum et sanguinem uendunt Christum uendunt, qui in illis
 995 representatur. Et sic usurarii uendunt Christum, quia pretio dant uitam et laborem
 pauperum. De his tribus habetur Iohannis decimo quarto: *ego sum uia*, quo ad primum,
ueritas, quo ad secundum et *uita*, quo ad tertium. Et nullus istorum potest gratiam in se

961: Ps. 83, 10. | 963: Gn. 49, 11. | 964: cf. Gn. 37, 31. | 967-968: Is. 63, 2. | 971: cf. Io. 19, 30. | 973-976:
 cf. Io. 18, 3; Mc. 14, 44; Mt. 26, 50. | 979: cf. Mt. 26, 21-24. | 985: cf. Lc. 4, 29. | 985-986: Io. 8, 59. | 989:
 Io. 1, 17. | 996-997: Io. 14, 6.

987: cf. Petr. Com., *Hist. Sch.*, in. ev., XLVII. PL 198, 1563D. | 991: cf. Bed., *Exp. In Ev. Mc.*, IV, 14. PL 92,
 280C; cf. Gra., *Decr.*, II, 11, 3, 83. PL 187, 868B.

habere, unde Chrysostomus, Iudas gratiam non habuit, quia nemo retinet quod uendit, sic nec iste. *Iesus sciens omnia que uentura erant super eum processit et dixit: "quem queritis?"* Responderunt: "*Iesum Nazarenum*". Dixit eis: "*ego sum*". Et abierunt retrorsum et ceciderunt in terram. Cum autem surrexissent, idem dicunt ei. Dixit Iesus: "*dixi uobis, quia ego sum, si ergo me queritis, sinite hos abire*". Tunc tenuerunt eum, etcetera. Nota quod primo prostrauit eos ostendens se esse Deum et ostendens eis quod uoluntarie capiebatur et non coacte, sed cum secundo dixit: "*si ergo me queritis, sinite hos abire*", permisit se capi, quia non caperetur nisi uellet. Vnde Augustinus: «quid iudicaturus faciet, qui iudicandus hoc fecit?» Nota secundum Hieronymum quod Iudas Christum uendidit, quia uoluit compensare damnum effusionis unguenti et quia dixit: *poterat uenundari plus quam trecentis denariis*. Sic pretium Christi fecit triginta argenteis, qui quilibet ualebat decem denarios usuales et sic faciunt trecentos denarios. Et ideo incipiendo narrare passionem dicit, Matthei uicesimo sexto: *cum esset Iesus in domo Simonis leprosi, uenit Maria Magdalene*, etcetera. Et tunc Iudas iuit ad sacerdotes dicens: *quid uultis mihi dare?* Vt dictum est, etcetera. Tunc discipuli dixerunt: *domine, si percutimus in gladio?* Sed Petrus dicit: "*nunc non est tempus consultandi*". Ideo dicit: *Simon exemit gladium et amputauit auriculam dexteram seruo pontificis*, nomine Malchus.

Vtrum Petrus peccauerit percutiendo gladio? Dicendum quod sic secundum Augustinum contra Faustum, capitulo uicesimo secundo. Nota ad hoc Holcotum super librum Sapientie, lectione sexagesima quinta in fine. Et dixit Iesus Petro: *redde gladium in uaginam. Calicem quem dedit mihi pater non uis ut bibam illum? Omnis qui acceperit gladium gladio peribit. Non putas possum rogare patrem meum et dabit mihi plusquam duodecim legiones angelorum? Quomodo autem implebuntur scripture?* Et cum tetigisset auriculam sanauit eum et dixit illis: *tamquam ad latronem existis cum gladiis et fustibus comprehendere me? Cotidie apud uos eram in templo et non me tenuistis*. Tunc omnes apostoli fugerunt, relicto eo, uidentes quod nec se uoluit defendere, nec permittebat quod a discipulis defenderetur. Nota quod seruus pontificis notat populum iudaicum a quo abscinditur auricula, quia: *fides est ex auditu*. Et sic sensus litteralis mutatur in sensum spiritualem a Christo. Nota quod dicit: "*omnis qui accipit gladium*", quia solum homicide accipiunt gladium a se, quia iudices non accipiunt, sed lex a seipso habet. Nota quod dicit: "*pater dabit mihi plusquam duodecim legiones angelorum*", contra duodecim tribus iudeorum, uel: "*non indigeo auxilio duodecim apostolorum, qui possum habere duodecim legiones angelorum*", quia legio est numerus sex milia sescenti sexaginta sex, ut dicunt omnes. Et sic, capto domino, cum omnes discipuli fugissent per diuersa loca, solus Iohannes uadit ad domum matris sue, unde dicit euangelista: *adolescens quidam sequebatur eum amictus sindone super nudo*, nam in Palestina utuntur ueste linea et illa supplet omnes alias uestes. Creditur quod iste adolescens erat Iohannes et tenuerunt eum, at ille relicta sindone nudus effugit. Dicunt doctores quod dum essent in ualle Iosaphat, Iohannes fuit tentus et dimisit sindonem in terra, sed illis abeuntibus reassumpsit sindonem, et tunc iuit ad uirginem, scilicet: ad domum sue matris, quia illic pro tunc morabatur. Et sic cum tota nocte uirgo esset anxiosa et uellet scire ubi filius cum discipulis pascha manducaret, non potuit, et uenit Iohannes lacrimans, ut dicit Anselmus, dat ad ostium uel pulsat. Et Marcella respondet per fenestram et uidens illum flentem dixit Magdalene et Marthe: "*heu qualiter uenit discipulus dilectus Iesu, plorat tristatur*", etcetera. Ille descendentes ad ostium dicunt: "*quid est hoc Iohannes? Que sunt ista que tradis*

999-1002: cf. Io. 18, 4-8. | 1007: cf. Mc. 14, 5. | 1008-1009: cf. Mt. 26, 6-7. | 1009-1010: cf. Mt. 26, 14-15. | 1011: cf. Lc. 22, 49. | 1012-1013: cf. Io. 18, 10. | 1016-1021: cf. Io. 18, 11; Mt. 26, 52-55. | 1023: cf. Rm. 10, 17. | 1030-1031: cf. Mc. 14, 51.

998: cf. Io. Chrys., *Comm. In Io.*, LXXXIII, 1. PG 59, 447AD. | 1005: Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, CXII, 3. PL 35, 1931A. | 1006: cf. Hier., *Comm. In Ev. Mt.*, IV, 26, 15. PL 26, 192D-193A. | 1015: cf. Aug. Hipp., *Con. Fau. Man.*, XXII, 70. PL 42, 445A. | 1015-1016: cf. Rob. Holc., *In Lib. Sap.*, V, 66, 12, pp. 236-237. | 1037: cf. Pseu. Ans., *Dia. De Pas. Dom.*, II. PL 159, 274B.

nobis?” Ille autem propter merorem non poterat loqui uerbum. Dum omnes sic flerent tumultus factus est in domo quod audiens uirgo Maria, que iam erat suspecta, surrexit et dixit: “que sunt ista que audio?” Et ueniens dixit Iohanni: “o Iohannes, quid de tuo magistro? Quid de meo filio? Tu sine illo uenire non solebas”. Tunc dicit ipse: “heu me, reuerenda mater, quam durus tibi nuntius aduenio! Vellem quod alii tibi nuntiarent hoc et cum pre singultibus uix loqui ualeret”. Interrogabatur a uirgine conlacrimante: “dic mihi: quid de filio meo?” Tunc dicit ei: “o uirgo beata, traditur ligatus a iudeis ut morti donetur”. Tunc uirgo dicit: “o fili mi! Cum quanto gaudio mihi fuisti nuntiatus! Cum quanta letitia conceptus! Cum quanto miraculo in natiuitate receptus et cum quanto honore a regibus alienis adoratus fuisti! Et nunc cum quanto dolore hec de te audio. O fili! Hec erant misteria implenda in Hierusalem, ut dixisti, hec est remuneratio beneficiorum huic populo”. Tunc cecidit uirgo semimortua in brachiis Magdalene. Iohannes autem reuertitur ad sciendum in qua domo positus fuerat Iesus. Et hoc de prima hora.

1055 Secunda hora secundi nocturni est ante presentationis: *sequebatur Iesum Simon Petrus a longe et alius discipulus usque in atrium sacerdotis* et «posuerunt Iesum in Hierusalem per portam auream circa templum», ut dicit Anselmus et, ut dicit Euangelista: *adduxerunt Iesum ad Annam primum. Erat enim socer Cayphe, qui erat princeps anni illius*, nam ut dicit Iosephus, sacerdotium emebatur et uendebatur tunc. Et sic socer regebat per unum annum et Cayphas, qui duxerat filiam suam, alio anno.

1060 Nota quod dicitur primo ad Annam, quia erat in uia domus eius circa templum, cum esset senex. Alter uero iuuenis nondum emerat domum circa templum, sed erat domus eius potius intra ciuitatem.

1065 Secundo, hoc factum fuit ut magis fieret nox. Et noluerunt ducere illum per ciuitatem, quia etiam timebant populum et ut sacerdotes et pharisei haberent tempus se congregandi in domo Cayphe.

1070 Tertio, propter eius honorem, quia erat senex et alter erat pontifex ratione soceri. Et quia cum alternatim regerent, quasi uterque uidebatur pontifex, et ideo quando seruus dedit alapam Christo dixit ei: *sic respondens pontifici?* Et sic “pontifex” uocabatur. Nota quod licet omnes apostoli fugissent, sed Petrus et Iohannes reuersi sunt ad Iesum. Et sic dicit euangelista: *discipulus ille*, scilicet: Iohannes, *erat notus pontifici et introiuit cum Iesu in atrium. Petrus stabat ad ostium foris. Exiuit autem discipulus alius qui erat notus pontifici et dixit ostiariae et introduxit Petrum, quem cum uidisset ancilla ostiaria dixit: “numquid et tu ex discipulis es hominis istius?” Dixit Petrus: “non sum nec noui illum nec scio quid dicis”*. Nota quod Petrus, Iohannes et alii discipuli fugientes notant tria genera hominum fugientium a Christo.

1075 Primo, Petrus notat iudices, quia ille erat constitutus iudex omnium existentium in ecclesia. Et ideo iudices, si aliquando fugiunt a Christo, qui est ueritas, pronuntiando timore aut amore aut aliqua alia causa contra ueritatem, debent reuerti ad Christum, ut fecit Petrus.

1080 Secundo, Iohannes notat uiros perfectos, quia dicitur “in quo est gratia”. Et sic si aliquando fugiunt derelinquendo sindonem, que est uestis sanctitatis, debent iterum illam reassumere et sequi Christum, ut Iohannes fecit. Alii uero apostoli notant alios peccatores. Et sic est notandum quod si quis fugiens uel negans Christum uult reuerti ad Christum, debet ad mediatricem Mariam recurrere, sicut fecit Iohannes, quia Iohannes non

1054-1055: cf. Io. 18, 13. | 1068: cf. Io. 18, 22. | 1070-1073: cf. Io. 18, 15-17; Mc. 14, 68.

1055-1056: cf. Pseu. Ans., *Dia. De Pas. Dom.*, III. PL 159, 274C. | 1057: cf. Fl. Ios., *Ant. Ind.*, XVIII, 2, 2, p. 1084.

1085 reuerteretur ad Christum nec intraret atrium, nisi prius locutus esset cum uirgine Maria. Et sic nec Petrus potuit intrare in atrium ubi Christus erat, quod ecclesiam figurabat, nisi mediante Iohanne, qui per uirginem erat reconciliatus et missus ad Iesum. Quia deuoti uirginis non solum mediante ipsa reconciliantur, sed sunt mediatores aliorum ad reconciliationem. Et sicut Petrus non introiuit sine Iohanne, sic nec aliquis intrat ad Christum sine gratia quam Iohannes significat. Nota quod Iohannes erat notus pontifici. Primo, quia erat de ciuitate Hierusalem. In ea enim erat domus patris sui Zebedei et matris, 1090 scilicet: Marie Zebedei; secundo, quia erat de genere sacerdotali, ideo, etcetera; tertio, propter officium piscandi, quia sepe duxerat pisces uendendos ad domum Anne, etcetera. Nota quod hic in domo Anne fuit facta prima negatio Petri, ut patet. Sed alie due facte fuerunt in domo Cayphe, ut dicunt Hugo Cardinalis super Marcum decimo quarto et Hieronymus et Beda, licet Augustinus De Concordia Euangelistarum dicat oppositum, 1095 tamen communiter tenetur quod alii dicunt. Et facta negatione Petri statim gallus cantauit, sed Petrus non audiuit propter rumorem, quia ut dicit Euangelista: *stabant autem serui et ministri ad prunas, quia frigus erat et calefaciebant se. Erat autem Petrus stans et calefaciens se cum eis*, ut uideret finem. Nota quod atrium dicitur platea discooperta, ubi milites sunt inter primam portam et secundam, etcetera.

1100 Tertia hora est Anne interrogationis: *pontifex autem interrogabat Iesum de discipulis et de doctrina eius*, dicens quare portabat duodecim discipulos, quasi faciens statum et quod doctrina sua uidebatur condicere legi Mosi. Iesus autem non respondit prime questioni de discipulis, quia iam non erant. Item non respondit cum aliquod bonum de illis dicere non posse, dando nobis exemplum quod quando de aliquo de quo interrogamur aliquod bonum 1105 dicere non possumus, malum illius sileamus. Ad aliam questionem dixit: *ego palam locutus sum mundo. Ego semper docui in synagoga et templo quo omnes iudei conueniunt et in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas? Interroga illos qui me audierunt*. Hoc autem cum audisset unus assistens ministrorum dedit alapam Iesum, quasi notasset fatuam interrogationem pontificis et dixit: “*sic respondes pontifici?*” Respondit Iesus: “*si male locutus sum, testimonium perhibe de malo, si autem bene, cur me cedis, etcetera?*” Nota quod hec alapa quadrupliciter fuit penosa. 1110

Primo, quia seruus contra dominum.

Secundo, in nobiliori parte, scilicet: in facie.

Tertio, publice coram omnibus.

Quarto, sine causa et iniuste.

1115 Si queritur: contrauenire consiliis suis, ipse enim dixerat: *qui percusserit te in unam maxillam, prebe ei alteram*, et nunc ipse assignat rationem ne ipsum percutiat. Dicendum, ut ait Augustinus, quod non solum maxillam, sed totum corpus prebuit et obtulit percutiendum, et dat exemplum nobis cum humilitate tollerare et rationem ne plus delinquat assignare. Item dicit Augustinus quod consilia euangelica non ad litteram sunt intelligenda, sed in 1120 animi preparatione, quia: quis iratus posset aliam maxillam parare? Et tunc consilium non adimpleret. Et sic est finis secundi nocturni.

1096-1097: cf. Io. 18, 18. | 1100-1101: cf. Io. 18, 19. | 1105-1107: cf. Io. 18, 20-21. | 1109-1110: cf. Io. 18, 22-23. | 1115-1116: cf. Mt. 5, 39.

1093-1094: cf. Hug. Card., *Ev. Sec Mc.*, XIV, f. 119r; cf. Hier., *Comm. In Ev. Mt.*, IV, 26, 74. PL 26, 203C; cf. Bed., *Exp. In Ev. Mc.*, IV, 14. PL 92, 280A; cf. Aug. Hipp., *De Cons. Ev.*, III, 6, 24. PL 34, 1170CD. | 1117: cf. Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, CXIII, 4. PL 35, 1935A.

Prima hora tertii nocturni est Cayphe presentationis et Petri negationis dicens: *misit autem Annas Iesum ligatum ad Caypham pontificem. Erat autem Petrus foris in atrio stans*, scilicet: in domo Cayphe, *et calefaciens se*, quoniam in quolibet atrio erant custodientes portam et pro tali tempore calefacientes se ad ignem, inter quos erat Petrus. Et uidit eum alia ancilla et ait circumstantibus: *“et hic erat cum Iesu Nazareno!”* Tunc illi dixerunt: *“et tu ex illis es? Nam et loquela tua manifestum te facit”*. Et iterum negauit cum iuramento, quia: *“non noui hominem”*. O Petre! Vbi est uerbum: *si omnes scandalizati fuerint in te, ego non scandalizabor?* Vbi est: *animam meam pro te ponam?* Vbi: *si oportuerit me mori tecum, non te negabo?* Vbi est fortitudo tua? Ecce qui loquitur tecum non est homo, sed femina. Non libera, sed ancilla et ostiaria, que te interrogat! Quid times fateri te christianum? Non uocat dominum tuum proditorem, sed saluatorem, quoniam dicit *“cum Iesu Nazareno!”* Cur mentiris illa uerum dicente? Illa confitetur Iesum et tu ipsum negas. Dicis cum iuramento *“eum non nouisse”*. Et ubi est: *tu es Christus filius Dei uiui?* Illa confidetur fidem quam tu negas. Dicit: *“cum Iesu Nazareno”*, id est, florido per resurrectionem, unde: *refloruit eius caro* in resurrectione eius, o Petre, id est, petra frigida. Alii confitentur Christi diuinitatem et tu etiam humanitatem negas; alii apostoli fugiunt ut ipsum non negent, tu ut negares sequeris? Nota quod permisit Deus Petrum negare ut ex culpa propria disceret aliis parcere, ut habetur quinquagesima distinctione, *“Considerandum”*. Item propter eius presumptionem, ne quis presumat de uiribus propriis. Et post pusillum quasi hore unius dixit unus ex seruis pontificis, cognatus eius cuius absciderat Petrus auriculam: *“nonne ego te uidi in hortu cum illo?”* Tunc cepit Petrus detestari, anathematizare et iurare: *“neque noui, nec scio quid dicis”*. Et statim gallus cantauit et respexit Iesus Petrum et recordatus est Petrus uerbi quod dixerat ei Iesus: *“priusquam gallus”, etcetera. Et egressus foras fleuit amare.*

Nota quod ex hoc instruimur quod peccatum debet immediate uitari, nisi semper ad maiora trahit, unde Gregorius: *«peccatum quod per penitentiam non diluitur suo pondere ad aliud trahit»*. Nam Petrus primo negauit; secundo, negat et cum iuramento; tertio, negat cum maledictione. Item patet quod prima negatio fuit in domo Anne ante primum gallicantum. Secunda et tertia in domo Cayphe ante secundum gallicantum. Ideo dicit Marcus: *antequam gallus bis uocem dederit, ter me negabis*. Alii dicunt antequam gallus cantet, quia ut dicit Augustinus, omnes negationes debent considerari ac si esset una negatio et sic principium habuerunt ante primum galli cantum. Exemplum: si quis diceret: *“ego debeo scribere litteras ante mediam noctem uel recitare horas”*. Si autem inceperit ante mediam noctem, iam saluatur locutio, licet aliquid post mediam noctem remaneret scribendum uel recitandum. Sic in proposito est. Item habemus in hoc exemplum quod, si aliquando per fragilitatem cadimus in aliquod peccatum ut Petrus, non in illo debemus permanere nec perseuerare, sed conuerti ad Deum, ut ipse fecit flendo. Item habemus exemplum ne desperemus, ut Iudas, sed flendo ad Deum debemus conuerti, unde dicit Leo: *«beate Petri lacrimae, que ad delendum maculas peccati uim habuere baptismi sacramenti»*. Ex peccator debet habere ordinem Petri in conuersione. Primo, gallus cantat, id est, predicator, Iesus respicit intus in corde, cepit flere per contritione, exit extra peccatum et fleuit per satisfactionem amare. Nota quod, ut dicit Augustinus, Christus respexit Petrum non solum oculis exterioribus, sed intus in corde, et uidendo Petrus Christum omnia fuerunt ei presentia. Et sic recordatus fuit uerbi quod dixerat Iesus et exiuit foras. Quando ergo Petrus exiuit, habuit obuiam uirginem Mariam, quia uirgo Maria secundum Anselmum,

1122-1127: cf. Io. 18, 24-25; Mt. 26, 71-72. | 1128: cf. Mt. 26, 33. | 1128-1129: cf. Io. 13, 37. | 1129: cf. Mt. 26, 35. | 1133-1134: cf. Mt. 16, 16. | 1135: cf. Ps. 27, 7. | 1141-1144: cf. Io. 18, 26; cf. Mc. 14, 71; cf. Mt. 26, 74-75. | 1150: Mc. 14, 72.

1138-1139: cf. Gra., *Decr.*, I, 50, 53. *PL* 187, 280B. | 1146-1147: Gre. Mag., *Mor.*, XXV, 9, 22. *PL* 76, 334B. | 1151: cf. Aug. Hipp., *De Cons. Ev.*, III, 6, 21-24. *PL* 34, 1169B-1170D. | 1158-1159: Leo] *NI*. | 1162: cf. Aug. Hipp., *De Cons. Ev.*, III, 6, 26. *PL* 34, 1173A. | 1165: cf. Pseu. Ans., *Dia. De Pas. Dom.*, III. *PL* 159, 275BC.

Bernardum et alios doctores, non uenit ad domum Anne, quia non habuit tempus illuc ueniendi, quia pauco tempore illic Christus stetit, sed uenit ad domum Cayphe et non potuit illuc intrare. Stabat autem uirgo ad ostium Cayphe et dum Petrus exiret et obuiauuit uirgini, dicit ei Maria uirgo: “quo tendis, Petre, sine magistro tuo? Tu, cui date fuerunt
 1170 clauēs regni celorum ipsum regem celorum dimittis? Quid fles, princeps apostolorum et caput totius christianitatis? Dic mihi, quid habes?” Tunc Petrus prostratis oculis in terram dicit: “o domina mea, iam non sum dignus uocari apostolus, non princeps apostolorum, sed nec apostolus sum, non christianitatis caput, sed nec christianus sum. Magistrum meum negaui, quod nunquam noueram dixi”. Dixit tunc uirgo Maria: “o Petre, ubi est uerbum *tu es Christus filius Dei uiui?* Vbi est: *ad quem ibimus domine? Verba uite eterne habes,* etcetera? Dic mihi, Petre, quid de filio meo tam dilecto?” Tunc dicit Petrus: “o domina mea, si uidisses manus pretiosas, que celos creauerant, tam fortiter funibus ligatas; si uidisses collum pretiosum catenis depressum; si uidisses faciem splendidam, in qua angeli cupiunt respicere, qualiter alapa fuit percussa, non corpus tuum cum anima iunctum permaneret. Specta
 1180 uirgo, quia mox exiet et illum uidebis. Ego uado ad montem flere peccatum meum”. Et sic recessit Petrus et iuit ad locum qui dicitur “gallicantus”.

Nota quod locus multum facit ad conuersionem uel ad damnationem. Petrus negat in palatio qui ante dixerat: *si oportuerit me mori tecum, ego non te negabo*. Secundo, stella occultatur magis in palatio Herodis. Tertio, Iohannes Baptista interficitur et capite truncatur, ut
 1185 notaret quod in domibus regum nunc sunt blasphemie, etcetera. Et illic perditur gratia que notatur per stellam et iustus perimitur in palatio, etcetera. Nota igitur de negationibus Petri, quod prima, ut dixi, fuit in domibus Anne ante primum galli cantum. Secunda et tertia in domo Cayphe ante secundum galli cantum. Et sic solus Marcus dixit: *antequam gallus bis nocem dederit*. Alii antequam gallus cantat, quia iam fuit inchoata ante cantum galli; perfecta uero ante secundum, etcetera. Et hec de prima hora tertii nocturni.
 1190

Secunda hora est Christi false accusationis: *congregati sunt in domo Cayphe princeps sacerdotum et scribe concilium facientes et querebant falsum testimonium contra Iesum, ut eum morti traderent, et non inuenerunt cum multi falsi testes accessissent*, non erant sufficientia testimonia illorum. Nota quod dicit quod non inuenerunt falsum testimonium, licet multi falsi testes, etcetera, sed non
 1195 erant talia ut sufficerent ad Christi condemnationem. Nota quod iudei habebant cognitionem cause, licet non haberent executionem. Et sic non habebant iudicium sanguinis, sed solum iudicium examinis, quia erant sub Romano Imperio. Exemplum: sicut nostris temporibus, iudei bene cognoscebant de aliquo crimine, sed non dabant sententiam, sed baiulus uel merinus christianus dabat, etcetera. Nota quod hoc est quartum concilium
 1200 contra Iesum factum, nam primum fuit ut nullus eum confiteretur Christum post cecum curatum, etcetera. Secundum post Lazari suscitationem ut moreretur. Tertium de modo mortis et captionis in uenditione Iude die mercurii. Quartum de specie mortis ibi coram Caypha, etcetera. Nouissime autem post multos alios uenerunt duo falsi testes et dixerunt: *nos audiuimus eum dicentem: “possum destruere templum Dei hoc manu factum et in triduo reedificare illud”*. Isti testes fuerunt falsi, quia nec in uerbis nec in intentione concordant. Christus enim dixerat, ut habetur Iohannis secundo: *soluite templum hoc et in tribus diebus excitabo illud*. Et sic isti mutauerant uerba dicti.
 1205

Secundo, addunt noua uerba. Tertio, mutant intentionem. Ille dixit “soluite”, id est, soluētis per mortem; isti dicunt: “possum destruere templum hoc”, etcetera. Addunt etiam dicendo “templum Dei”, mutant intentionem, quia ille dixit de corpore suo, unde corpus Christi dicitur “templum”.
 1210

1174-1175: cf. Mt. 16, 16. | 1175: cf. Io. 6, 69. | 1183: cf. Mt. 26, 35. | 1188-1189: cf. Mc. 14, 30. | 1191-1193: cf. Mt. 26, 59-60. | 1204-1205: cf. Mc. 14, 58. | 1206: Io. 2, 19.

Primo, interpretatione, quia templum dicitur quasi “tenens amplum”: *in quo sunt omnes thesauri absconditi*, ad Colossenses secundo. Item est templum in quo sacra continentur, nam quilibet homo dicitur templum in quantum est ad imaginem Dei, unde secunda Corinthiis
 1215 sexto: *uos enim estis templum Dei*. Item magis proprie quilibet sanctus, in quo est gratia, dicitur templum, unde prima Corinthiis tertio: *membra uestra templa sunt spiritus sancti*.

Tertio, singulariter corpus Christi est templum, unde Colossenses secundo: *in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis*. Item est ceteris perfectius, nam quodlibet aliud templum dum inceptum fieri non factum est, sicut hoc quod in primo instanti fuit perfectum et
 1220 animatum, sed alia sunt in quarto die, ut dicit Augustinus: «unde uersus: sex in lacte dies, tres sunt in sanguine terni, bis seni carnem, triceni membra figurant». Et sic istis quadraginta quinque diebus transactis in die sequenti, scilicet: quadraginta sex, est completum corpus et perfecte figuratum et animatum. Sed corpus Christi fuit in instanti primo animatum et perfectum, sed in illis quadraginta sex diebus creuit in membris. Et sic
 1225 templum corporis Christi fuit in membris completum in quadraginta sex diebus et templum materiale in quadraginta sex annis, unde habetur in Hiezechiel, capitulo quarto: *assumens quadraginta dies*, etcetera, *diem pro anno dedi tibi*, etcetera. Item templum corporis Christi fuit ceteris perfectius, nam ut dicit Holcotus super libro Sapientie, lectione octogesima octaua, sicut nunquam fuit infans, sic paruus in uentre matris sicut Christus, sic nec diuitius
 1230 morauit in uentre matris, ut ipse. Nam fuit natus in mense decimo, quia secundum Aristotelem in nono De Animalibus, capitulo primo, omnia animalia habent certum et determinatum tempus pariendi preter mulierem, nam mulier parit in mense nono aut decimo aut septimo aut in aliis mensibus. Si in aliis, est quid imperfectum et sic non uiuit; si in septimo, uiuit, sed est habens aliquam imperfectionem aut in statura aut in aliquo alio; si
 1235 in nono, uiuit et est quid perfectum; sed si in decimo mense, est quid perfectius omnibus aliis, nam ut dicit Rabanus De Somno Scipionis: «qui nascuntur in decimo mense sunt magis uitales et perfectiores et magis sanatiui». Et sic Christus debuit nasci in decimo mense propter tria.

Primo, propter eius perfectionem, ut patet quia cum ipse esset perfectissimus omnium, debuit in perfectissimo tempore nasci, ut dicit Apostolus: *at ubi uenit plenitudo temporis misit Deus filium suum*, ad Galatas quarto.

Secundo, propter officium matris eius, nam sicut fuit excellentior mater inter omnes alias, sic excellentias a Deo (ut mater) comunicatas debuit excellenter illi restituere, sicut lac a Deo miraculose recepit, unde ecclesia: «ubere de celo pleno», etcetera. Sic in aliis. Sic
 1245 oportuit ut illum retineret in utero in tempore perfectissimo, scilicet: decem mensium per sinedochem. Et sicut Christus fuit nouus in mundo filius, sic ipsa mater noua inter omnes, unde Hieremie capitulo tricesimo primo: *nouum creauit dominus super terram, femina circumdabit uirum*. Circumdare est idem quod circuire, unde: «circulus est quando punctus redit ad punctum», ut in circulo fit. Hoc solum in mundo fecit uirgo Maria in conceptione filii, nam
 1250 primus punctus fuit Deus eternus; ultimus in creatione fuit homo. Ista coniungit primum cum ultimo concipiendo Deum et hominem, unde Prouerbiorum ultimo: *de ultimis finibus pretium eius*, etcetera. Sic fecit in partu, nam in perfectione sunt quattuor numeri: «sex in lacte, nouem in sanguine, duodecim in carne, octodecim in membrorum perfectione sunt

1212-1213: Col. 2, 3. | 1215: II Cor. 6, 16. | 1216: I Cor. 3, 16. | 1217-1218: Col. 2, 9. | 1226-1227: Ez. 4, 6. | 1240-1241: Gal. 4, 4. | 1247-1248: Ier. 31, 22. | 1251-1252: Prv. 31, 10.

1220-1221: Augustinus] *NI*. cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 3, q. 5, a. 2, p. 238. | 1228: cf. Rob. Holc., *In lib. Sap.*, VII, 89, 2, p. 302. | 1231: Aristotelem] *NI*. cf. Alb. Mag., *De Animal.*, IX, 1, 4, p. 507b. | 1236-1237: cf. Hrab. Mau., *Comm. In Sap.*, II, 2. PL 109, 697B. | 1244: cf. Gre. Mag., *Lib. Resp.*, In tertio nocturno. PL 78, 735A. | 1248-1249: cf. Alb. Mag., *Post. Anal.*, I, 2, 9, p. 40b.

1255 quadraginta sex». Ista sola iunxit primum numerum, scilicet: sex, cum quadraginta sex multiplicando unum in alium sunt ducenti septuaginta sex dies, hunc numeri dierum inuenies ab octo kalendas aprilis, quando Christus fuit conceptus, usque ad octauum kalendas ianuarii, quando fuit natus, dando unicuique mensium triginta, sunt nouem menses et sex dies.

1260 Tertio, fuit excellens propter dignitatem uirginis, nam sicut debuit nasci in mense decimo et non ante, quia sicut uirgo fuit excellentior mater inter omnes, sic Christus fuit excellentissimus filius inter omnes. Et sicut uirgo dedit filio quidquid mater debet et potest dare filio suo, sic Christus filius suus dedit matri quidquid ipsa potuit recipere, scilicet: in donis et priuilegiis gratie. Et sic cum alie matres portent in utero filios per nouem menses communiter, hec portauit eum per nouem menses et sex dies, ut in illis diebus impleret
 1265 ipsam plenitudinem gratiarum. Vnde Bernardus in sermone de nuptiis dicit: «quid mirum si pietatem exhibent uiscera pietatis, nonne qui pomum in manu tenuerit dimidia die reliqua diei parte pomi seruabit odorem? Quantum, ergo, etcetera, in quibus nouem mensibus requieuit?». Vnde ipsa dicit: *qui creauit me requieuit in tabernaculo meo*, Ecclesiastici uicesimo quarto. Et sicut requies datur alicui et ante laborem et post, sic Deus post sex dies
 1270 creationis requieuit ab omni opere quod patrarat, sic in recreatione post istos sex dies laborauit, quia in die natalis eius fleuit, unde dicitur: *primam uocem similem omnibus emisi plorans*, Sapientie septimo capitulo. Vnde sic dixit Christus, Iohannis secundo: *soluite templum hoc*. Ille autem testes dicunt “de illo manu facto”, etcetera. Corpus suum non fuit manu factum, quia: «non ex uirili semine», sed spiritu sancto formatum, unde dicit Danihel
 1275 secundo capitulo: *lapis scissus de monte sine manibus*. Igitur non manu factum fuit corpus Christi, unde uitandum est falsum testimonium, quia ut dicit Isidorus De Summo Bono: «tribus est nociuum falsum testimonium: Deum contemnit, proximum ledit, iudicem fallit». Cum autem Iesus non respondisset ad illorum accusationem: *surgens princeps sacerdotum dicit: “nihil respondes ad ea que isti aduersum te testificant?” Iesus autem nihil respondit*. Cayphas uolebat
 1280 habere aliquid plus ex responsione sua, quia uidebat etiam illa testimonia non esse ad condemnationem sufficientia. Et sic illum interrogat dicendo: “*adiuro te per Deum uiuum, ut dicas nobis si tu es Christus filius Dei uiui benedicti*”. Dixit Iesus: “*tu dixisti*”. Et ait: *si uobis dixero, non credetis mihi, si autem interrogauero, uos non respondebitis mihi*. Marcus autem decimo quarto capitulo dicit quod Christus dixit: *ego sum. Et uidebitis filium hominis sedentem a dextris uirtutis*
 1285 *Dei et uenientem in nubibus celi*, etcetera.

Tertia hora tertii nocturni est condemnationis et illusionis, et sequitur: *tunc princeps sacerdotum scidit uestimenta sua dicens: “blasphemauit, quid ad huc egemus testibus? Audistis blasphemiam, quid uobis uident?” At illi responderunt: “reus est mortis”*. Nota quod aliter uidebunt filium hominis electi et aliter damnati. Scidit uestimenta sua, quia in ueteri testamento ad
 1290 detestandum peccatum maximum blasphemie consuetudo erat quod audientes uestimenta sua scinderent in conspectu aliorum, unde Hieronymus: «bis prophetauit Cayphas, primo uerbis, secundo factis». Verbis dum dixit: *expedit uobis ut unus moriatur*, etcetera. Secundo factis hic, quia altiori consilio factum est ut sacerdos ueteris legis scinderet uestem. Cum uestis domini inscissa remansit, quia sacerdotium iudeorum erat scindendum, ecclesia uero
 1295 nunquam. Nota quod coram concilio interrogabatur Christus. Et sic aliqui dixerunt in illo concilio quod non debebat mori, quia dum dixit “possum destruere”, etcetera, nil ponebat in actu, sed erant uerba, etcetera. Alii uero dixerunt quod reus erat mortis, quia in lege

1268: Sir. 24, 12. | 1271-1272: Sap. 7, 3. | 1272-1273: Io. 2, 19. | 1275: Dn. 2, 34. | 1278-1285: cf. Mt. 26, 62-64; cf. Lc. 22, 67-68; Mc. 14, 62. | 1286-1288: cf. Mt. 26, 65-66. | 1292: cf. Io. 11, 50.

1252-1254: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 3, q. 5, a. 2, p. 238. | 1265-1268: Bern. Cl., *Domi. Pri. Post Oct. Epi.*, I, 2. PL 183, 155C. | 1274: cf. Ambr., *Hymn.*, IV. PL 16, 1410D. | 1277: cf. MF. Isid., *Sent.*, III, 55, 2. PL 83, 727A. | 1291-1292: Hieronymus] NI.

habebant, scilicet: Leuitici uicesimo quarto: *qui blasphemauerit nomen domini morte moriatur*.
 Item dixit se esse filium Dei, igitur erat reus mortis. Alii uero ex alio dicto dicebant: “non
 1300 solum est reus mortis, sed morte turpissima est condemnatus, nam habemus Esdre sexto
 quod qui contra templum ueniret suspenderetur in ligno”. Et in hoc omnes concordarunt.
 Et sic sepe dixerunt Pilato: *crucifige*, etcetera. Et quia consuetudo erat ut condemnatus mox
 illuderetur a ministris, sic Christus fuit illusus post sententiam iudeorum et etiam post
 1305 sententiam Pilati. Et sic dicit Euangelista: *tunc expuerunt in faciem eius et qui tenebant eum
 illudebant ei et uelarunt faciem et colaphis eum cederunt. Alii autem palmas in faciem eius dederunt
 dicentes: prophetiza nobis, Christe; quis est qui te percussit?* Nota quod hec obprobria facta fuerunt
 Christo hic.

Primo sputitur in faciem, quod erat maxime ignominiosum et turpissimum inter iudeos,
 unde Numeri duodecimo: *si pater spueret in faciem filie, septem diebus erit sequestranda a societate*,
 1310 etcetera.

Secundo, uelata fuit eius facies gloriosa.

Tertio, percutitur facies colaphis.

Quarto, percutitur palmis, quia palma proprie est in facie, colaphus autem in collo quasi
 retro.

1315 Quinto, percutitur et dicitur ei: “prophetiza nobis”, etcetera. Nota quod ut dicit Beda:
 «omnes falsi christiani colaphizant Christum, quia coram eo ore confitentur, sed quasi
 retro, factis autem negant». Nota quod conspuitur facies Christi tripliciter.

Primo, secundum Hieronymum, quando conscia fedatur peccatis ubi Deus inhabitat
 quasi in facie, etcetera.

1320 Secundo, secundum Gregorium, qui sanctos Dei contumelia uexat uerborum, quia sunt
 facies Christi.

Tertio, secundum Augustinum, qui eucharistiam cum saliu peccati sumit, Christum
 conspuat. Nota quod percutitur facies Christi tripliciter.

1325 Primo, qui negant Christum uenisse, ut iudei, quia negant presentiam eius que est facies,
 Psalmi septuagesimo nono: *ostende faciem tuam et salui erimus*, etcetera.

Secundo, qui imaginem Dei in illo negant, ut sunt agareni, quia deitas est facies et imago
 Christi.

Tertio, sacerdos qui polutis manibus ad altare accedit Christum in faciem percutit. Nota
 quod uelatur tripliciter Christi facies.

1330 Primo, ab illis qui doctrinam et mandata sua nolunt intelligere, unde Iob uicesimo primo
 dixerunt Deo: *recede a nobis, scientiam uiarum tuarum nolimus*.

1298: Lv. 24, 16. | 1300: cf. I Esr. 6, 11. | 1302: cf. Lc. 23, 21. | 1304-1306: cf. Mt. 26, 67-68. | 1309: Nm. 12,
 14. | 1325: Ps. 79, 20. | 1331: Iob. 21, 14.

1316-1317: cf. Bed., *Sup. Ep. Cath.*, IV, 4. PL 93, 106A. | 1318: cf. Hier., *Comm. In Ev. Mt.*, IV, 27, 30. PL 26,
 208CD. | 1320-1322: Gregorium; Augustinum] NI.

Secundo, qui non considerat illum iudicem finalem, unde Iob uicesimo secundo dixerunt Deo: *recede a nobis quasi nihil possit facere omnipotens*.

1335 Tertio, ille faciem Christi uelat qui in misericordia sua non sperat, nam facies est misericordia, unde Psalmi quadragesimo tertio: *quare faciem tuam auertis*, etcetera? Sed isti miseri uelauerunt faciem quam omnes prophete desiderauerunt. Primo, Moses dicit, Exodi tricesimo tertio: *domine, ostende mihi faciem tuam*. Item Dauid Psalmi septuagesimo nono: *domine, ostende faciem tuam et salui erimus*. Item Salomon Canticorum secundo: *domine, ostende mihi faciem tuam*.

1340 Interim quod a seruis Christi illuditur, uadit angelus ad limbum, quem sancti patres cum gaudio et desiderio sperabant, et dixerunt ei: “quid est noui? In quo puncto est redemptio nostra?”

1345 Tunc dicit angelus qualiter uenientes ad Iesum in hortum solo uerbo prostrauit in terram. Surgit iudex Sangar dicens: “ego illud figurauit, Iudices tertio, quando cum lingua que terram diuidit, scilicet: cum uomere, prostrauit multitudinem magnam”. Item dicit Samson: “ego iterum illud figurauit, quando uenientes capiendum mouendo mandibulam prostrauit eos, Iudices decimo quinto, sic Christus mouendo mandibula, etcetera”. Item dixit Loth: “ego illum figurauit, Genesis decimo nono, quando uenientes duo angeli ad me, omnes ciuitates uolebant eos comprehendere, etcetera. Ego dixi: accipite duas filias meas et dimittite illos, et nolentes prostrati fuerunt cecitate. Sic Christus ut liberaret duos populos, scilicet: iudeorum et gentilium, dixit: accipite duas filias meas, scilicet: naturam diuinam et humanam, et nolentes percussi fuerunt, etcetera”. Dixit Dauid: “ego idem illud figurauit, secundo Regum uicesimo tertio, quando dixi: *ego quasi tenerrimus uermiculus impetu uno*, prostrauit multitudinem. Sic Christus de quo in Psalmo uicesimo primo dixi: *ego autem sum uermis et non homo*. Erat in ligno crucis paruus per humilitatem et prostrauit lignum in quo Adam peccauerat illud rodendo, et tunc uno impetu, id est, uno uerbo dicendo: ego sum, prostrauit multitudinem, etcetera”.

1355 Secundo, dicit angelus qualiter osculatus fuit a Iuda et sic traditus, etcetera. Dicit tunc Amasa: “ego illud figurauit, ut habetur secundo Regum uicesimo, quando Ioab osculo interfecit Amasam”. Item dicit Hieremias: “ego locutus fui de isto proditore in capitulo nono dicens: *pacem cum amico loquitur et occulte ponit insidias*”. Item dicit Dauid: “de isto Iuda locutus fui in Psalmo centesimo octauo maledictionis, qui de eo exponitur: *os peccatoris et os dolosi super me apertum est*”.

1365 Tertio, recitat angelus qualiter in horto fuit captus. Tunc dicit Adam sic: “ego eram liber et in horto fui captus a demone, Genesis tertio. Sic meus redemptor in horto capitur, ut me liberet a uinculis”. Item Dauid de ista captione: “ego locutus fui, Psalmi quinquagesimo octauo: *ceperunt animam meam, irruerunt in me fortes neque iniquitas mea neque peccatum meum sine iniquitate cucurri et direxi*, quia ut peccatores liberaret et solueret captus est Christus”.

1370 Quarto, dicit angelus qualiter ligatus fuit uoluntarie et non inuitus. Primo, dicit Isaac: “ego illum figurauit quando uoluntarie ad nutum patris fui traditus et dixit ut ligarentur manus mee, Genesis uicesimo secundo”. Item dicit Samson: “ego idem figurauit quando a Dalida et meis traditus fui et uoluntarie uolui ligari, Iudices decimo sexto. Sic Christus

1333: Iob. 22, 17. | 1335: Ps. 43, 24. | 1337: Ex. 33, 13. | 1338: Ps. 79, 20. | 1338-1339: Ct. 2, 14. | 1344: cf. Idc. 3, 31. | 1347: cf. Idc. 15, 16. | 1348: cf. Gn. 19, 8. | 1353: II Sm. 23, 8. | 1354-1355: Ps. 21, 7. | 1359: cf. II Sm. 20, 9. | 1361: Ier. 9, 8. | 1362-1363: Ps. 108, 2. | 1365: cf. Gn. 3, 24. | 1367-1368: Ps. 58, 4-5. | 1371: cf. Gn. 22, 9. | 1372: cf. Idc. 16, 17.

traditur uoluntarie et ligatur ab utroque populo”. Item dicit Dauid: “hoc dixi ego in Psalmo centesimo decimo octauo: *funes peccatorum circumplexi sunt me*, etcetera”.

- 1375 Quinto, dixit angelus qualiter Christus dicit ut dimittet discipulos. Tunc dicit Isaias: “solus erat redemptor et nullus alius preter se, unde ego dixi in persona sua: *torcular calcanei solus et de gentibus non fuit uir mecum*, in capitulo sexagesimo tertio”. Tunc dicit Isaac sic: “quando ego ascendi in montem ad sacrificium cum patre meo dimisimus in pede montis duos seruos cum asina. Sic hodie Christus dimisit populum electum christianorum quando dixit: *sinite hos apostolos abire*, et dimisit populum gentium et asinam, id est, synagogam, etcetera, quia solus debuit redimere mundum”.

- 1385 Sexto, dicit angelus qualiter eo capto et ligato omnes apostoli fugierunt. Tunc dicit Iob: “ego in persona Christi predixi, Iob decimo nono capitulo, dicens: *omnes amici mei dereliquerunt me et noti mei quasi alieni recesserunt a me*”. Item dicit Isaias: “ego dixi in capitulo sexagesimo tertio: *circumspexi et non erat auxiliator*”. Item dicit Zaccharias: “ego dixi in capitulo decimo tertio: *percutiam pastorem et dispergentur oues gregis*”. Nota quod in propheta habetur: “percute pastorem”, quia erat uox prophete uel potius sanctorum patrum in limbo, sed prophetia recitata ab euangelista est responsio patris. Primo, dicit: “percute pastorem”. Euangelista in persona patris dicit “percutiam pastorem”, etcetera. Item dicit Dauid: “hoc dixi ego in Psalmo octogesimo septimo: *elongasti a me amicum et proximum et notos meos a miseria*. Item in Psalmo centesimo quadragesimo primo: *considerabam ad dexteram et uidebam et non erat qui cognosceret me*, etcetera”.

- 1395 Septimo, dicit eis angelus qualiter illa facies, in qua ipsi angeli desiderant prospicere, fuit in domo Anne alapa percussa. Tunc dicit Hieremias: “hoc dixi ego, Trenorum tertio: *dabit percutienti se maxillam*”. Item dicit Micheas propheta: “hoc ego figurauit et prophetauit. Figurauit quando percussus fuit in maxilla a Sedechia, quia non loquebar ut ipse uolebat, tertio Regum uicesimo secundo. Item predixi in capitulo quinto dicens: *percutient maxillam iudicis Israhel*”.

- 1400 Octauo, dicit angelus qualiter falsi testes uenerunt contra Christum in domo Cayphe. Tunc dicit propheta Osee: “ego hoc dixi in capitulo septimo: *ego redemi eos et ipsi loquuntur contra me mendacium*”. Item dicit Iob: “ego hoc dixi in capitulo decimo sexto: *testimonium dicunt contra me et suscitatur falsiloquus*”. Item dicit Dauid: “ego dixi hoc in Psalmo uicesimo sexto: *insurrexerunt in me testes iniqui et mentita est*, etcetera”.

- 1405 Nono, dicit qualiter in domo Cayphe fecerunt concilium condemnationis omnes contra Christum. Tunc dicit Ioseph: “sic contra me fratres mei dixerunt, Genesis tricesimo septimo, et cogitauerunt illum occidere et mutuo loquebantur dicens: *ecce somniator uenit, uenite, occidamus eum*”. Item dicit Hieremias: “hoc ego dixi in capitulo undecimo: *cogitauerunt super me consilia dicentes: ‘mittamus lignum in panem eius et erradamus eum de terra uiuentium et non memoretur amplius’*”. Sic Christus uerus panis non fuit positus in ligno iam fixo, sed lignum crucis in pane uero, quando ipse existens in terra posita fuit crux, etcetera”. Tunc dicit Salomon: “sapiens ego hoc dixi in libro quem feci Sapientie secundo capitulo: *dixerunt impii apud se non recte cogitantes. Circumueniamus iustum, quia contrarius est operibus nostris impropereat nobis peccata legis, promittit se scientiam Dei habere et filium Dei se nominat, tamquam nugaces extimati sumus ab eo et gloriatur patrem se habere Deum, si uerus est filius Dei suscipiet illum et liberet illum, morte*

1374: Ps. 118, 61. | 1376-1377: Is. 63, 3. | 1380: cf. Io. 18, 8. | 1383-1384: Iob. 19, 13. | 1385: Is. 63, 5. | 1386: Za. 13, 7. | 1390-1391: Ps. 87, 19. | 1391-1392: Ps. 141, 5. | 1394-1395: Lam. 3, 30. | 1397: cf. III Rg. 22, 24. | 1397-1398: Mi. 5, 1. | 1400-1401: Os. 7, 13. | 1401-1402: Iob. 16, 9. | 1403: Ps. 26, 12. | 1406-1407: Gn. 37, 19-20. | 1407-1409: Ier. 11, 19. | 1411-1415: Sap. 2, 1-20.

1415 *turpissima condemnemus illum*, in quo textu sunt posite omnes cause passionis et mortis Christi et quia sic loquitur aperte hunc librum iudei non receperunt.

Decimo, dicit qualiter uelata fuit facies Christi. Tunc dicit Moses in figura sua: “facies mea uelata fuit, Exodi tricesimo quarto”. Item Hiezechiel dicit: “ego hoc dixi capitulo duodecimo: *dux Israhel in caligine egredietur et facies eius operietur*”.

1420 Item angelus recitat undecimo qualiter consputa fuit facies eius. Tunc dicit Iob: “ego dixi in capitulo tricesimo: *faciem meam conspuere non uerentur*”. Item dicit Isaias: “ego dixi hoc in capitulo quinquagesimo: *faciem meam non auerti ab increpantibus et conspuentibus in me*”. Item Sibylla dixit, ut ait Lactantius: «in manus infidelium ueniet et dabunt Deo alapas». Et hoc dicto, angelus reuertitur ad Christum. Illi autem eum deprecantur ut nuntiet eis que fient de sua reparatione. Et hec de matutinis. Sequitur hora prime.

1430 Prima hora prime erit de presentatione Pilati et damnatione Iude. Dicit: *mane autem facto adduxerunt Iesum in pretorium et tradiderunt Pontio Pilato*. Ipsi uero non introierunt pretorium ut non contaminarent et manducarent pascha, id est, azima, quia agnum iam comederant in nocte. Et est notandum quod per totam noctem Iesus fuit tentus a iudeis, qui erant in tenebris noctis, sed mane facto iam traditur gentilibus, scilicet: Pilato, qui *populus qui ambulabat in tenebris uidit lucem prius*, etcetera, Isaie nono. Nota quod potius erat nomen proprium perfidis, ut dicit Lyra: «quia non solent cognomina propriis nominibus anteponi. Etiam nomen illud satis commune est in Burgundia, unde iste Pilatus erat oriundus. Erat enim natione Lugdunensis, ut dicitur a Magistro in Historiis et a Iosepho in libro Antiquitatum. Pilatus autem erat eius cognomen, preses nomen est officii sui dictum a presidendo, quia presidebat iudeis missus a romanis». Et non introierunt pretorium, ut dicit Albinus, quia: «in diebus azimorum contaminatio illis erat in alienigene habitaculum introire». Vnde Augustinus super Iohannem: «o impia cecitas! Habitaculo contaminari timet alieno et non contaminari scelere proprio? Alienigene iudicis pretorio contaminari timebant et fratris innocentis fundere sanguinem non timebant?». Tunc uidens Iudas, qui eum tradidit, quod damnatus esset, penitentia ductus retulit triginta argenteos principibus sacerdotum et senioribus dicens: “peccauit tradens sanguinem iustum”. At illi dixerunt: “quid ad nos? Tu uideris”. Et proiectis argenteis in templo recessit et laqueo se suspendit. Nota quod dixit “uidens Iudas quia damnatus esset”, scilicet: Iesus ad mortem, uel quod damnatus esset ipse Iudas, qui audierat sententiam a Christo a cena et recordatus fuit quod iustum sanguinem tradidit, etcetera. Nota quod plus peccauit Iudas se suspendendo quam Christum tradendo, quia in isto contra humanitatem fecit, in illo contra diuinitatem, quia contra infinitam Dei misericordiam, nam contra spiritum sanctum peccauit et irremissibiliter, quia a primo surgere potuit et non ab isto. Nota quod Iudas habuit omnes partes penitentiae, scilicet: confessionem, dicens: “peccauit”. Satisfactionem quia retulit triginta argenteos. Habuit etiam dolorem et contritionem, sed sine spe uenie et non propter amorem, sed propter enormitatem rei et damnationem sui. Nota quod digna fuit mors Iude per suspendium in aere secundum Rabanum: «ut se ostenderet celo terreque exosum», quia: *crepuit medius et diffusa sunt omnia uiscera eius*, ut habetur Actuum primo. Nam anima non debuit exire per os, quia corpus domini sumpsit et osculatus fuit, etcetera, et proiectis argenteis in templo. Nota quod isti denarii fuerunt

1418: cf. Ex. 34, 35. | 1419: Ez. 12, 12. | 1421: Iob. 30, 10. | 1422: Is. 50, 6. | 1426-1427: cf. Mt. 27, 1-2. | 1430-1431: Is. 9, 2. | 1440-1443: cf. Mt. 27, 3-5. | 1453: Act. 1, 18.

1423: cf. Lact., *Disq. Dog. In Lact.*, II, 4. PL 7, 1036A. | 1432-1436: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol 5), Mt. 27, 1-2, f. 83v. | 1437-1438: Alc., *Comm. In Ev. Io.*, VII, 40, 28. PL 100, 974C. | 1438-1440: Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, CXIV, 2. PL 35, 1936C. | 1452-1453: Hrab. Mau., *Comm. In Mt.*, VIII, 27. PL 107, 1127A. | 1456: cf. Pseu. Ans., *Dia. De Pas. Dom.*, I. PL 159, 271C.

1433: Burgundia] X Viennensi. | 1440: Tradidit] M tradadit.

ismahelitarum, ut dicit Anselmus, et recepti ab israhelitis in uenditione ipsius Ioseph et ut sacri positi et obseruati in templo et tunc dati pro Christo a iudeis, sed nec in ismahelitis remansit Christus, nec pretium eius, scilicet: sanguinis, que sunt sacramenta, nec etiam in iudeis, sed in christianis solum. Vnde ismahelite non emerunt Christum, sed uirum iustum et figura Christi, scilicet: Ioseph. Sic non credunt Christum nisi prophetam iustum et sanctum et non filium Dei, nec etiam retinuerunt pretium sanguinis Christi, scilicet: sacramenta, que non habent. Nam illa habuerunt efficaciam a passione Christi quam illi negant, sed nec iudei habuerunt Christum, quia tradiderunt gentibus, nec pretium Christi habent donec fuerint baptizati, nam baptismus est ianua sacramentorum. Sed christiani habent Christum, quia confientur ipsum redemptorem et uerum Deum et habent pretium Christi, quia sumunt sacramenta eius. Vnde Augustinus in sermone: «concidit saccum lancea persecutor. Iudas uendidit, iudeus emit, nec ille habet pretium nec iste Christum». Item heretici nec habent Christum nec pretium eius, ut Iudas hereticus, quia baptizatus, sed non credit in Christum. Et sic illum uendidit et pretium tulit in templum. Sic heretici nec habent Christum, cum in illo credant, nec pretium, cum bona perdant, etcetera. Et sic soli christiani habent Christum et pretium, quia emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorum, scilicet: christianorum, qui sequuntur Christum, et non ponunt spem in mundo presenti, unde Apostolus: *non habemus hic ciuitatem manentem, sed futuram inquirimus*, ad Hebreos decimo tertio. Vnde: *principes sacerdotum receptis argenteis dixerunt non licet eos mitti in Corbanam, quia pretium sanguinis est*. Nota quod tria erant receptacula in templo, ut ait Magister Historie Scolastice. Primum dicebatur Corbana, ubi donaria sacerdotum reponebatur. Secundum Musach, ubi reponebatur dona regum. Tertium Gazophilacium, ubi dona transeuntium. *Consilio autem inito emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorum, propterea uocatus est ager ille Acheldemach, hoc est "ager sanguinis" usque in hodiernum diem. Tunc impletum est quod dictum est per prophetam*, etcetera.

Exiit ergo Pilatus ad eos foras et dixit: "quam accusationem assertis aduersus hominem hunc?" Dixerunt: "si non esset hic malefactor non tibi tradidissemus eum". Nota quod sicut si esset publicus malefactor uolunt illum condemnare, "Qui accusatore non indiget" secunda, questione prima "De manifesta", capitulo "Etiam qui uero" et capitulo "Scelus", eadem questione: «euidencia patratu sceleris non indiget clamore accusatoris», Ambrosius. Hoc fecerunt quia sciebant quod nullam causam mortis contra eum habebant. Item propter eorum presumptam sanctitatem. Quasi dicat: simplici uerbo sumus credendi. Vnde Augustinus super Iohannem: «respondeant a spiritibus immundis liberati languidi sanati, leprosi mundati, surdi audientes, muti loquentes, ceci uidentes, mortui resurgentes, et dicant: utrum sit Iesus malefactor?». Sed propheta dicit in Psalmo tricesimo quarto: *retribuerebant mihi uana pro bonis*. Et sic dicunt iudei: *hunc inuenimus subuertentem gentem nostram et prohibentem tributa dari Cesari et dicentem se Christum regem esse*. De tribus hi accusant eum. Primo, de lege et doctrina dicentes: "subuertit", etcetera; secundo, de tributo Cesaris non dando; tertio, quia regem se fecerat. Videns Pilatus quod nil horum erat sufficiens ad condemnandum eum ad mortem dixit: *"accipite eum uos et secundum legem uestram iudicate eum"*. Dixerunt: *non licet nobis interficere quemquam*. Sed Pilatus uoluit interrogare eum et non curat de lege iudeorum nec seductione populi secundum illam, cum ipse esset gentilis, nec curat de tributo Cesaris, quia audierat Iesum esse locutum: *reddite que sunt Cesaris*, etcetera, Luce uicesimo. Sed de tertio interrogat eum si se fecit regem, quia hoc erat contra imperatorem de directo. Ideo dicit: *introiuit in*

1473: Hbr. 13, 14. | 1474-1475: cf. Mt. 27, 6. | 1478-1480: cf. Mt. 27, 7-9. | 1481-1482: cf. Io. 18, 29-30. | 1490-1491: Ps. 34, 12. | 1491-1492: cf. Lc. 23, 2. | 1495-1496: cf. Io. 18, 31. | 1498: Lc. 20, 25.

1466-1467: Aug. Hipp., *Serm.*, CCCXXXVI, 4. PL 38, 1473D-1474A. | 1476: cf. Petr. Com., *Hist. Sch.*, in ev., CXXI. PL 198, 1602CD. | 1483: cf. Gra., *Decr.*, II, 2, 1, 15. PL 187, 590C. | 1484: cf. Gra., *Decr.*, II, 2, 2, 21. PL 187, 595C. | 1485: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 67, a. 3 ad 2, p. 436; cf. Gre. IX., *Decr.*, V, 1, 9, col. 734. | 1488-1490: Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, CXIV, 3. PL 35, 1936D.

- 1500 *pretorium et dixit Iesu: "tu es rex iudeorum?" Dixit ei Iesus: "a temetipso hoc dicis an alii tibi dixerunt de me?" Respondit Pilatus: numquid ego iudeus sum? Gens tua et pontifices tui tradiderunt te mihi. Quid fecisti?" Respondit Iesus: "regnum meum non est de hoc mundo, si ex hoc mundo esset regnum meum ministri mei utique decertarent, ut non traderer iudeis", etcetera. Dicit Pilatus: "ergo rex es tu?" Respondit Iesus: "tu dicis, quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum et ad hoc ueni in mundum, ut*
- 1505 *testimonium perhibeam ueritati". Dicit ei Pilatus: "quid est ueritas?" Et non expectauit responsum. Sed cum hoc dixisset iterum exiit ad iudeos et ait illis: "nullam inuenio causam in homine isto". At illi inualescebant dicentes: "commouit populum per uniuersam Iudeam incipiens a Galilea". Audiens Pilatus de Galilea, tunc interrogauit eum Pilatus si homo galileus esset, et ut cognouit quod de Herodis potestate esset, remisit illum ad Herodem, quia in ciuitate erat illis diebus.*
- 1510 Sed queritur: utrum Pilatus debuit remittere Christum ad Herodem? Et uidetur quod non, nam quis remittitur aut propter domicilium aut propter delictum, non ratione originis, quia de Iudea erat oriundus, unde: *cum natus esset Iesus in Bethleem Iudee*, Matthei secundo, nec ratione delicti, quia in Iudea erat commissum delictum, ut ipsi asserebant, licet in termino exclusiuo assignabatur Galilea. Dicendum quod bene potuit et debuit remitti. Et tripliciter
- 1515 potest quis sortiri domicilium ad effectum quod possit conueniri. Primo, per originem propriam, quam propria uoluntate mutare quis non potest; secundo, ratione originis patris aut matris; tertio, ratione constitutionis proprii domicilii in loco. Quantum ad primum, Christus non sortitus est domicilium in Bethleem Iudee, nam ad hoc ut sortiatur forum opus quod oriatur a parentibus ibi stantibus et habitantibus et non transeuntibus uel
- 1520 peregrinantibus, ut dicit Bartholome in lectione "Filius quinque" "De municipibus", et est textus in lege prima, etcetera. Et ibi Baldus dicit de illis qui iuerunt ad sanctum Iacobum et ibi procearunt filium, etcetera. Sed cum Christus natus esset in Bethleem parentibus uenientibus solum ad soluendum tributum, quia: *exiit edictum a Cesare*, etcetera, et quia Ioseph, uir Marie, non erat pater Iesus, sed nutricius, igitur, licet filius sequatur domicilium patris, hic non erat pater. Sed sequitur domicilium matris et originem matris, ut patet
- 1525 lectione eius Digestum "Ad Municipales", quando pater est incertus uel mortuus in captiuitate, sequitur originem matris. Et sic Herodes potuit esse iudex, quia Nazareth erat de Galilea, unde: *missus est angelus Gabriel a Deo in ciuitatem Galilee, cui nomen Nazareth*, etcetera. Etiam ratione delicti, quia accusabatur de delicto incepto in Galilea, unde dicit: "a Galilea
- 1530 incipiens, etcetera, et consumauit in Iudea", etcetera. Dicendum igitur quod uterque potuit cognoscere de illo crimine, si tale esset, uel unus posset deferri alteri, ut uoluit Abbas, capitulo primo "De Presumptionibus" et capitulo "Licet de foro competenti" et capitulo "Vt comissi" De Heresibus, libro sexto. Sed causa remissionis ad Herodem fuit: primo, quia Pilatus uoluit deferre Herodi, cum esset Iesus galileus et in Galilea dicebatur deliquisse;
- 1535 secundo, hoc fecit propter pacem conseruandam, quia propter istam causam erant inimici; tertio, quia, cum ipse sciret quod propter inuidiam eum tradidissent et quod erat falsum de quo accusabatur, ne pronuntiaret contra conscientiam, remisit eum. Nam quando iudex scit aliquem esse insontem a delicto, debet causam remittere uel delegare, ut non iudicet contra conscientiam. Et sic remisit ad Herodem ut ad superiorem, cum esset rex uel cum esset
- 1540 iudex directus. Nam si accusabatur de delicto ibi comisso ad hoc quod ibi sortiret forum, opus esset quod constaret summarie de delicto. Alias non posset dici iudex competens, cum non constet de qualitate conferente iurisdictionem, ut in capitulo "Si Clericus Laicus", "De foro competenti". Et sic bene fuit remissus. Et hoc de prima hora.

1499-1506: cf. Io. 18, 33-38. | 1506-1509: cf. Lc. 23, 5-7. | 1512: Mt. 2, 1. | 1523: cf. Lc. 2, 1. | 1528: Lc. 1, 26.

1520-1521: Bartholome; Baldus] NI. | 1526: cf. Ius., Dig., L, 1, 1, p. 892. | 1532-1533: cf. Gre. IX., Decr., II, 23, 1, col. 353; cf. Bon. VIII., Decr., II, 2, col. 996-997; V, 2, 12, col. 1075. | 1542-1543: cf. Bon. VIII., Decr., II, 2, 3, col. 997.

1545 Secunda hora prime. Pilatus autem misit illum ad Herodem tamquam ad iudicem proprium credendo quod ille cum esset de propria patria illum liberaret ad manibus iudeorum. *Erat illis diebus in Hierosolyma*, quia secundum Iosephum, cum esset iam iudeus uenit in pascha Hierusalem, quia sic tenebatur. *Herodes autem uiso Iesu gauisus est ualde. Erat enim cupiens ex multo tempore uidere eum, eo quod audisset multa de illo et sperabat signum aliquod uidere ab eo. Interrogabat autem illum multis sermonibus, at ipse nihil respondebat et principes sacerdotum*
1550 *accusabant eum.*

Interrogauit eum si erat ipse ille quem pater suus uoluit interficere et propter ipsum interfecit innocentes.

Secundo, si erat magister Iohannis Baptiste, quem decollari fecerat.

1555 Tertio, si erat ille qui tot miracula fecerat et ultimo Lazarum suscitauerat. Et cum Christus uidisset quod non ex deuotione, sed ex curiositate hec dixisset, nihil respondebat nec miraculum uoluit facere. Tunc: *spreuit illum Herodes cum exercitu suo et illisit illum indutum ueste alba*, unde Ambrosius: «induit illum ueste alba, ut notaret innocentiam Christi», sed alibi legitur ueste purpurea indutum, unde: *dilectus meus candidus et rubicundus*, Canticorum quinto. *Et remisit ad Pilatum illum et facti sunt amici rex Herodes et Pilatus.* Tunc ut ostenderetur
1560 quod hinc erat qui pacem mundo portauit, tunc inter inimicos pacem posuit. Erant ante inimici propter necem Galileorum, qui de dominio Herodis erant, quam intulerat *Pilatus miscens sanguinem eorum cum sacrificio*, ut habetur Luce decimo tertio. Nam dicit littera quod Pilatus interfecerat galileos sacrificantes, nam, ut dicit Cyrillus, quod fuerunt quidam sequaces Iude Galilei, de quo Actuum quinto habetur. Nam dum essent profitentes se esse
1565 subditos Romano Imperio, ille et sequaces dixerunt hoc eis non licere, etcetera. Vel, ut habetur in Historia Scolastica: «fuit quidam de Galilea dicens se esse filium Dei et cum multos sequaces haberet, in monte Garizi interfecti sunt a Pilato sicut alii prius», et propter hoc fuit odium inter Herodem et Pilatum. Vide hoc in Nicholao de Lyra, Luce decimo tertio. Nota tamen quod quatter legitur quod Christus fuit illusus. Primo, in domo Herodis;
1570 secundo, Cayphe; tertio, Pilati; quarto, in cruce. Sic nunc illuditur in quattuor locis. Primo, sicut in domo Cayphe sacerdotis, sic nunc in ecclesia indeuote eum tractando; secundo, in palatio regum blasphemando; tertio, in domibus iudicum iustitiam uendendo; quarto, in cruce, id est, in penitentia per hypocrisim dicendo: “aue rex”, etcetera, et nihil in corde habendo.

1575 Sequitur prima hora tertie, que est de flagellatione, dicens: “*obtulistis mihi hunc hominem*”. Dicit Pilatus: “*ecce adduco eum foras ut cognoscatis, quia nullam causam in eo inuenio in quibus accusatur, sed neque Herodes. Emendatum autem illum dimittam*”. Cum autem Herodes misisset Christum ad Pilatum, maiorem causam dedit ei illum insontem dimittere. Voluit autem Pilatus illum flagellare, ut satiarentur iudei et pietatem in illum haberent. Videntes quod
1580 Christum uiuum uolebat dimittere, clamabant omnes: “*crucifige! Tolle hunc, crucifige!*” Tunc dixit Pilatus: “*accipite eum uos et crucifigite, ego enim non inuenio causam in eo*”. Responderunt iudei: “*nos legem habemus et secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit*”. Et sic ante accusabatur in tribus, nunc de quattuor accusatur.

Primo, de subuersione gentis per falsam doctrinam.

1546-1550: cf. Lc. 23, 7-10. | 1556-1557: cf. Lc. 23, 11. | 1558: Ct. 5, 10. | 1559: cf. Lc. 23, 11-12. | 1561-1562: cf. Lc. 13, 1. | 1564: cf. Act. 5, 37. | 1575-1577: cf. Lc. 23, 14-16. | 1580-1582: Io. 19, 6-7.

1546: Iosephum] NI. | 1557: cf. Ambr., *Exp. Ev. Sec. Lc.*, X, 22, 103. PL 15, 1829BC. | 1563: cf. Cyr., *Comm. In Lc.*, XIII, 5, 1. PG 72, 762A. | 1566-1567: cf. Petr. Com., *Hist. Sch.*, in ev., XCIV. PL 198, 1585D. | 1568: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 5), Lc. 13, 1, f. 160r.

1585 Secundo, de commotione populi.

Tertio, de tributo non dando Cesari.

Quarto, de rege.

Quinto, nunc de filio Dei.

1590 *Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, scilicet: esse filium Dei, magis timuit, scilicet: illum condemnare, et uolens scire utrum esset filius Dei, ingressus pretorium dixit ad Iesum: “unde es tu?” Iesus autem responsum non dedit ei. Dixit ei Pilatus: “mibi non loqueris?” O Pilate, si propheta dicit, Isaie quinquagesimo tertio: generationem eius quis enarrabit? Tu uis scire illam? Si Psalmista dicit, Psalmi decimo octauo: a summo celo egressio eius. Si propheta dicit: egressio eius a diebus eternitatis, Michee quinto. Si alius propheta dicit: potestas eius potestas eterna, Danihelis septimo. Daudid dicit Psalmi septuagesimo primo: dominabitur a mari usque ad mare, etcetera. Non cognosces eum a generatione nec ab ortu nec a dominatione nec etiam ab habitu? Nam angeli dixerunt de illo: quis est iste qui uenit de Edom tinctis uestibus? etcetera. Tunc dixit ei Pilatus: “mibi non loqueris? Nescis quod potestatem habeo crucifigere te et dimittere te?” Respondit Iesus: “non haberes potestatem aduersum me ullam, nisi tibi esset datum desuper, propterea qui tradidit me tibi maius peccatum habet”.*

1600

Queritur: hic utrum Iudas, iudei uel Pilatus, quis plus peccauit? Dicendum quod cum Pilatus peccauerit per timorem, Iudas per auaritiam, iudei per inuidiam, isti ultimi plus peccauerunt.

1605 Si forte dicis: iudei fecerunt quod Deus uolebat, sed qui facit Dei uoluntatem non peccat igitur, etcetera. Dicendum quod iudei fecerunt quod Deus uolebat, sed alia et alia intentione, nam Deus uoluit ex charitate mori et iudei uoluerunt illum mori ex inuidia, igitur, etcetera. Exemplum: quando Deus uult quod latro moriatur, sed iudex interficit eum ac si esset inimicus eius. Aliud exemplum: Deus uult quod demus panem pauperi, sed qui daret intoxicatum panem uel cum herbis mortalibus ad hoc ut pauper moreretur, peccaret mortaliter, sic nunc, etcetera.

1610

Sed dices: Christus ex necessitate debebat mori, igitur occidendo illum non peccarent. Dicendum quod quilibet nostrum de necessitate debet mori, sed si quis eum interficeret peccaret mortaliter, nihilominus hic, etcetera. Nota quod aliter est necessitas moriendi in nobis et aliter in Christo fuit, nam in nobis est tripliciter. Primo, ex compositione elementorum contrariorum; secundo, propter culpam originalem; tertio, per comparisonem ad naturam et personam, quia in nobis non potest persona naturam a morte preseruare, sed in Christo non fuit ex peccato, qui peccatum non fecit, nec isto ultimo modo, quia persona diuina bene potuit naturam humanam a separatione preseruare. Vnde ipse dixit, Iohannis decimo: potestatem habeo dimittendi animam meam et iterum sumendi eam, quod in nobis non est, nam in nobis persona constituitur ex unione naturarum, scilicet: anime et corporis, sed in Christo fuit persona diuina ab eterno, etcetera. Et sic in eo non fuit necessitas moriendi nisi primo modo, scilicet: necessitate assumpta non coacta, ut est in nobis, quia ille poterat assumere naturam impassibilem et immortalem, si uellet, etcetera. Exinde querebat Pilatus dimittere eum, sed indei clamabant: “si hunc dimittis non eris amicus Cesaris, omnis qui se regem facit contradicit Cesari”. Pilatus autem cum audisset hos sermones, adduxit foras Iesum et sedit pro tribunali in loco qui dicitur “Licostratus”, hebraice autem “Golgotha”. Erat autem parasceue

1625

1589-1591: cf. Io. 19, 8-10. | 1592: Is. 53, 8. | 1593: Ps. 18, 7. | 1593-1594: Mi. 5, 2. | 1594: Dn. 7, 14. | 1595: Ps. 71, 8. | 1597: cf. Is. 63, 1. | 1598-1600: cf. Io. 18, 10-11. | 1619-1620: Io. 10, 18. | 1624-1633: cf. Io. 19, 12-15; cf. Mt. 27, 15-21; cf. Io. 18, 39; cf. Lc. 23, 19.

- pasche hora quasi sexta et dixit iudeis: "ecce rex uester". Illi autem clamabant: "tolle, tolle, crucifige". Tunc dixit eis Pilatus: "regem uestrum crucifigam?" Illi dicunt: "non habemus regem nisi Cesarem!". Per diem autem festum consuenerat preses dimittere populo unum uinctum quemcumque petissent. Hoc fiebat*
- 1630 *propter liberationem Egipti. Tunc habebat unum insignum qui uocabatur Barrabas. Congregatis illis dixit Pilatus: "est consuetudo uobis ut unum dimittam uobis in pascha. Quem ergo uultis dimittam uobis, Barrabam an Iesum, qui dicitur Christus?" At illi dixerunt: "Barrabam". Erat Barrabas latro qui propter seditionem et homicidium missus fuerat in carcerem. Vnde beatus Petrus, Actuum tertio,*
- 1635 *dicit: uos uirum sanctum et iustum negastis et petistis uirum homicidam uobis donari, auctorem uite interfecistis. Augustinus super Iohannem: «quid fuit hoc aliud dicere quam occidatur ille qui suscitatur mortuos et dimittatur latro, ut iterum occidat uiuos?».* *Dixit illis Pilatus: "quid ergo faciam de Iesu", dicens: "crucifigatur?" Ait illis: "quid enim male fecit?" At illi magis clamabant: "crucifigatur?" Tunc apprehendit Pilatus Iesum et flagellauit eum, Iohannis decimo nono. Hic Barrabas significat demonem, qui uenit in partem iudeorum. Nota quod Pilatus multum uellet Christum liberare et ad hoc quesiuit multa. Primo, misit illum ad Herodem; secundo,*
- 1640 *dicit: accipite eum uos, quia ego nullam causam in eo inuenio; tertio, dicit: regem uestrum crucifigam? Quasi dicat: non erit honor uester; quarto, dicit: uultis ut dimittam uobis Iesum an Barrabam? Ponit cum eo sediciosum ut non eligeretur; quinto, illis flagellatum ostendit, ut saltem propter pietatem dimittent. Nota quod secundo contemplationes omnia Christi uulnera*
- 1645 *quinque milia quadringenta septuaginta quinque. Et si qualibet die dicantur quindecim "pater noster", completur numerus per annum; uel si qualibet feria sex, quis dixerit, Psalmi uicesimo nono, scilicet: exaltabo te, domine, loco horarum canonicarum, scilicet: septies in die, post circulum anni habebit tot uersus, ut sunt uulnera quinque milia quadringenta septuaginta quinque. Et ualet pro multis.*
- 1650 *Secunda hora tertie. Sedente eo pro tribunali misit uxor Pilati, que dicebatur Procula, ad illum dicens: "nihil tibi et iusto illi, multa enim passa sum hodie per uisum propter eum". Demon sicut per mulierem introiuit peccatum, sic per mulierem uoluit remedium peccati perturbare. Hoc dicit Bernardus in sermone de pascha. Lyra, nam demon uidit per patientiam Christi per responsiones et etiam per exultationem sanctorum patrum in limbo quod esset Deus,*
- 1655 *etcetera. Nota hic qualiter iudices per mulieres suas corrumpunt iustitiam, etcetera. Videns autem Pilatus quod nihil proficeret, accepta aqua, lauit manus coram populo dicens: "innocens ego sum a sanguine iusti huius uos uideritis". Respondit populus: "sanguis eius super nos et super filios nostros". Tunc dimisit eis Barrabam. Iesum autem flagellis cesum tradidit eis ut crucifigeretur, milites presidis suscipientes Iesum in pretorio congregauerunt ad eum uniuersam cohortem et exeuntes eum induerunt cum tunica purpurea et clamide coccinea circumdederunt eum et plectentes coronam spineam posuerunt super caput eius et arundinem in dextera eius et genu flexo ante eum illudebant dicentes: "aue, rex iudeorum", et expuentes in eum acceperunt arundinem et percutiebant caput eius. Penosum fuit Christo esse nudatum coram populo, qui Agnetem, Barbaram et alios martyres et uirgines uestierat in conspectu aliorum. Poterat se uestire, sed noluit ut bene esuriuit, sitiuit et fatigatus est,*
- 1665 *tristatus et doluit. Ita bene erubuit pro nobis, quamuis Christus non fuerit natus nec conceptus ex illa radice infecta Ade carne, scilicet: peccatrice ac libidinosa propagatione, sed de mundissima uirgine et spiritus, scilicet: operatione, a qua infectione erubescibilis facta est nuditas nostra. Dixit Adam: domine, timui, eo quod nudus essem et abscondi me. Nihil erat in Christo peccati, macule aut rebellionis, unde erubescere aut uerecundari necesse haberet,*
- 1670 *sed uoluntarie illud suscepit, qui alias infirmitates nostras susceperat. Et sic Christus fuit alligatus columne, ut ait Iohannes, et etiam ipsa columna est in ecclesia montis Sion posita,*

1634-1635: Act. 3, 14-15. | 1636-1638: cf. Mt. 27, 22-23; cf. Io. 19, 1. | 1641: cf. Io. 19, 6. | cf. Io. 19, 15. | 1642: cf. Mt. 27, 17. | 1647: Ps. 29, 2. | 1650-1651: cf. Mt. 27, 19. | 1655-1662: cf. Mt. 27, 24-30. | 1668: cf. Gn. 3, 10.

1635-1636: Aug. Hipp., *De Symb. Ad Cat.*, V, 5. PL 40, 656C. | 1653: Bernardus] NI. | cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 5), Mt. 27, 24, f. 84v.

que dominici cruoris usque hodie cernentibus uestigia certa demonstrat. Pars etiam huius
 1675 columnae est Rome in ecclesia sancte Praxedis. Nota quod uestis illa purpurea non fuit
 pretiosa, sed ad similitudinem uestis regalis erat rubea, et hoc quia regem se fecerat,
 etcetera. Et sic habuit uestem albam propter eius innocentiam et rubeam propter eius
 passionem, unde Isaie sexagesimo tertio: *quare rubrum est indumentum tuum et uestimenta tua*
quasi calcantium in torculari? Et sic sextupliciter illuditur Christus.

1680 Primo, in *corona spinarum*, ut dicit Iohannes. Erant secundum Lyram iunci marini ad
 modum spinarum, acuti, penetratiui et pungitiui in tantum, ut etiam homines calciati
 calcantes uulnerentur. Et sic de his coronam plectentes atque aculeos uersus caput
 flectentes capiti tenerrimo imposuerunt pro diademate regali, unde Bernardus: «caput illud
 diuinum densitate spinarum usque ad cerebrum confixum fuit ita ut sanguis ex capite
 extractus genas et collum perfunderet».

1685 Secundo, imposuerunt arundinem in dextera eius, illa que celum terramque regit ac
 uniuersa que creauerat, sustentat. Et hoc fecerunt pro sceptro regio ad ostendendum quod
 uacuum et fragile esset regnum eius atque innane, ad modum arundinis que, calamum habet
 fragilem et intus uacuum.

1690 Tertio, genu flexo illudebant ei adorando et dicendo: *auē, rex iudeorum!* Adorabant in
 quantum se dixit Deum et salutabant quasi false se regem fecisse, ut eorum illusio
 accusationi iudeorum responderet.

Quarto, dabant ei alapas. Et sic hoc fecerunt milites quod prius fecerunt iudei in domo
 Anne et Cayphe.

1695 Quinto, conspuebant, sicut in domo Cayphe iudei, etcetera. Isti non fuerunt milites de
 calcaribus aureis, sed antiquitus dicebantur “milites stipendiarii” et “pedites”, nam in gestis
 Iulii Cesaris milites ab equitibus distinguuntur. Vnde Actuum uicesimo tertio dicitur quod
 Paulus cum militibus uiginti et equitibus septuaginta missus est de Hierusalem ad Cesarem.
 Et sic isti milites erant uiles stipendiarii et carnifices, quia honorati milites non sic aliquem
 illuderent.

1700 Sexto, accipiebant arundinem de manu eius et percutiebant caput suum pretiosum, ex
 qua percussione acculei spinarum in capite perfundebantur. Et sic ut aiunt Anselmus et
 Bernardus: «mille puncturis speciosum eius caput diuulnerarunt».

Et sic angelus uadit ad limbum patrum et illi receperunt illum cum maximo gaudio et
 interrogant illum in quo puncto erat eorum redemptio. Ille autem dixit qualiter discipulus
 proditor Iudas restituit triginta argenteos, ex quibus emerunt agrum figuli et suspensus fuit.

1705 Tunc inter patriarchas surgit Ioseph dicens quod in figura accidit ei quando triginta
 argentei, ex quibus fuit uenundatus, postea positi fuerunt in templa, ut postea ex illis (ut
 dicit Anselmus) Christus et sepultura christianorum emerentur. Secundo, dicit Zaccharias:
 “ego in capitulo undecimo dixi: *proiice illud ad statuarium decorum pretium, quo apreciatus sum ab*
 1710 *eis et tuli triginta argenteos*”. Tertio, Hieremias, ut Euangelista dicit: *acceperunt triginta argenteos,*
 etcetera, *et dederunt eos in agrum figuli*, etcetera. Liber hic Hieremie non habetur. Nota quod

1676-1677: Is. 63, 2. | 1678: cf. Io. 19, 2. | 1688: cf. Mt. 27, 29. | 1695: cf. Act. 23, 23. | 1708-1709: Za. 11,
 13. | 1709-1710: cf. Mt. 27, 9-10.

1678: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 5), Io. 19, 2, f. 238r. | 1681-1683: Bernardus] *NI.* cf. Iac. Var., *Leg. Aur.*, LIII, p.
 227. | 1701: cf. Pseu. Bern. Cl., *Lam. In Pass. Christ.*, 2. PL 184, 769C; cf. Ans., *Med.*, IX. PL 158, 755C. |
 1707: cf. Ans., *Med.*, IX. PL 158, 752A.

figulus et statuarius idem est, nam ex luto potest fieri, etcetera. Item dicit Dauid: “ego in Psalmo centesimo octauo, in quo locutus fui de ipso Iuda, posui triginta maledictiones secundum triginta argenteos, etcetera”.

1715 Secundo, dixit angelus quod mirabile fuit quod cum persequeretur et accusaretur nil loquebatur. Vnde sex uicibus Christus tacuit: primo, coram Caypha pontifice a falsis
 1720 testibus accusatus; secundo, coram preside Pilato a pontificibus criminatus; tertio, coram Herode examinatus; quarto, a Pilato de sua origine requisitus; quinto, de ueritate examinatus; sexto, ante tribunal a pontificibus et senioribus in multis falso delatus. Tunc
 1725 Isaias dicit: “ego hoc dixi in capitulo quinquagesimo tertio, quod est de eius passione: *quasi agnus coram tondente obmutuit*, etcetera”. Item dicit Dauid: “ego hoc predixi in Psalmo tricesimo septimo in persona sua: *ego autem tamquam surdus non audiebam et sicut mutus non aperiens os suum, et factus sum sicut homo non habens in ore suo redargutiones*, etcetera”. Quasi dicat: bene possem illos redarguere, sed silui coram Caypha, qui dixit: *quid respondes ad ea que isti aduersus te dicunt?* Item silui coram Herode. Item silui coram Pilato, qui dixit: *mibi non loqueris?* Et sic unus istorum erat iudeus, scilicet: Cayphas; alter gentilis, scilicet: Pilatus; alter simul iudeus et gentilis, scilicet: Herodes, etcetera. Primo, tacuit iuste, quia propter iniustum iudicium indigni erant responsionem audire, quia aperte falsa erant de quibus accusabatur; secundo, misericorditer, ne ex responsione peiores fierent; tertio, dispensatiue, ne per responsionem dimitteretur et redemptio frustraretur; quarto, exemplariter, ut patientiam doceret; quinto, fideliter, ut scripturam adimpleret. Et sic dicit angelus qualiter post hoc se suspendit Iudas. Dicit quod figura huius in Achitophel, dum dedit consilium quod non habuit effectum, suspendit se, secundo Regum decimo septimo.

1735 Tertio, dicit angelus qualiter petierunt Barrabam in partem suam, qui fuit sediciosus latro et homicida. Tunc dicit Adam: “sicut ille liberatur et Christus condemnatur pro eo, sic in figura ego non poteram liberari nisi redemptor meus condemnaretur. Nam ego fui
 1740 sediciosus Deo, latro in horto, homicida mundo, nam omnes per me mortui sunt”. Tunc surgit Moses dicens: “ego in figura hoc dixi, Leuitici decimo quarto: *in mundatione lepre offerat duos passeris uiuos et lignum cedrinum uermiculumque et hysopum, et unum ex passeribus immolarii iubebit in uase fictili, alium autem uiuum cum ligno cedrino et coco et hysopo tingit in sanguine passeris immolati et asperget illum qui mundatus est septies et dimittet passerem uiuum, ut in agrum euolet?*”. Isti duo passeres fuerunt Christus et Barrabas, unde Augustinus homilia tricesima tertia dicit quod Christus fuit per passerem figuratus, unde Psalmi octogesimo tertio: *passer inuenit sibi domum*, id est, Christus ecclesia. Vnde Psalmi centesimo primo: *factus sum sicut passer solitarius in tecto*, etcetera. Duo ligna, scilicet: maius cedrinum et minus hysopi fuerunt duo ligna
 1745 crucis, scilicet: longum et extranuerso minus. Filum rubeum significat sanguinem. Et sic passer qui dimittendus erat tangebatur in sanguine passeris immolati, scilicet: Christi, quia non solum ille latro, sed totus mundus mediante sanguinem septies asperso purgandus erat, scilicet: mediantibus septem sacramentis, que efficaciam habuerunt a sanguine et passione Christi. Et sicut immolatus significabat Christum, sic aspersus Barrabam uel Adam uel
 1750 totum mundum liberatum sanguine immolati, scilicet: Christi. Item dicit Moses: “hoc etiam in figura predixit mihi dominus, Leuitici decimo sexto, quando sacerdos debebat intrare in sanctuarium, etcetera: *suscipet duos hircos et stare faciet coram domino mittensque super utrumque sortem unam domino et alteram capro emissario, cuius exierit sors domino offeret illum pro peccato, cuius autem in caprum emissarium emittet eum in solitudinem*. Isti duo positi in sortem fuerunt Christus

1712: cf. Ps. 108, 2. | 1719-1720: Is. 53, 7. | 1721-1722: Ps. 37, 14-15. | 1723-1724: cf. Mc. 14, 60. | 1724-1725: cf. Io. 19, 10. | 1732: cf. II Sm. 17, 23. | 1737-1740: Lv. 14, 2-7. | 1742-1743: Ps. 83, 4. | 1743-1744: Ps. 101, 8. | 1752-1754: Lv. 16, 5-10.

1741: cf. Aug. Hipp., *En. In Psal.*, LXXXIII, 7. PL 37, 1060AB.

1744: *Ante minus M add. et.*

- 1755 et Barrabas, et figurati per hircum, quod est animal immundum, quia Christus reputatus fuit peccator, quia peccata omnium tulit et *atritus propter scelera nostra*, etcetera. Vnde Apostolus ad Philippenses secundo: *in similitudinem hominum factus*, et ad Hebreos quarto, alter uere peccator. Et dicit Pilatus: *quem uultis uobis dimittam, Iesum an Barrabam?* Illi petierunt Barrabam. “*Quid faciam de Iesu?*” Dicunt: “*crucifige*”, etcetera. Sic Christus immolatus, sed
- 1760 Barrabas emissarius in desertum dimissus, etcetera. Tunc dicit Daud: “o popule, ego dixi hoc: *si uidebas furem currebas cum eo*, etcetera, Psalmi quadragesimo nono”. Tunc dicit angelus quod omnes clamauerunt: “*crucifige*”, etcetera. Dixit Hieremias: “ego predixi hoc in sui persona, capitulo duodecimo: *hereditas mea quasi leo in silua dedit uocem suam*”. Item dicit propheta Danihel: “hoc ego predixi: *populus contra principem principum consurgel*”. Item dicit
- 1765 Daud: “ego hoc predixi in Psalmo uicesimo primo, qui de passione eius est, dicens: *circumdederunt me uituli multi*, etcetera, *aperuerunt super me os suum sicut leo*”, etcetera.

Tunc quarto, dicit angelus illis qualiter fuit flagellatus. Dicit Achior: “sicut ego ligatus ad arborem per nuntios Holofernus et Israhel, sic Christus per ministros Pilati et Israhel ad columnam, etcetera, Iudith sexto”. Item dicit Hieremias: “ego hoc figuravi quando fui flagellatus pro ueritate dicenda, etcetera”. Item dicit Isaias: “de isto numero flagellorum dixi capitulo Isaie primo: *a planta pedis usque ad uerticem capitis*, etcetera”. Item dicit Daud: “ego dixi in sua persona in Psalmo tricesimo septimo: *ego autem in flagella paratus sum*, etcetera, *supra dorsum meum fabricauerunt peccatores*”. Item dicit Sibylla: “ego licet gentilis in reuelatione spiritus dixi: «in manus infidelium ueniet et dabit in uerbera dorsum»”.

- 1775 Tunc quinto, dicit angelus qualiter fuit illusus. Dicit Noe: “sic ego, dum eram dormiens fui a filio meo Cam illusus in figura”. Item dicit Sanson: “sic et ego illusus in figura, Iudicum decimo sexto”. Item dicit Heliseus: “ego derisus a pueris dicendo: *ascende, calue, ascende, calue*, etcetera, quarto Regum secundo. Vnde Isidorus super Regum quarto dicit: «paruuli illudentes Heliseo, id est, saluti Dei iudeorum, personam habent qui ad crucem subsanabant domino saluatori dicentes: “*ascende, calue*”, quid est nisi quod dominus ascensurus erat in crucem in monte Caluarie», etcetera. Item propheta Abdias dicit: “ego dixi: *omnes uiri federis tui illuserunt tibi*, etcetera”.

Tunc sexto dicit angelus qualiter Christus fuit coronatus. Dicit Adam: “in illis spinis sanatur iniquitas mea, quia de terra mihi fuit dictum, Genesis tertio, per peccatum: *spinas et tribulos germinabit tibi*, nunc est sanata ex his spinis”. Item dicit Isaac: “quando ego eram immolandus et aries positus pro me habebat caput inter spinas, sic loco mei agnus immaculatus Christus fuit sacrificatus et caput pretiosum eius fuit inter spinas, etcetera”. Hoc dicit Rabanus libro secundo De Vniuerso, capitulo secundo. Tunc dicit Salomon: “hoc est quod ego dixi: *egredimini filie Sion et uidete regem Salomonem cum diademate*, etcetera,

1785

1790 Cantorum tertio, *qua coronauit eum mater sua*, id est, synagoga”. Item dicit Isaias: “ego dixi capitulo sexagesimo primo: *circumdedit me quasi sponsum decoratum corona*”.

Vltimo dicit eis angelus qualiter negauerunt illum dicentes: *non habemus regem nisi Cesarem*, etcetera. Tunc surgit Isaias et dixit: “hoc dixi ego: *filios enutriui et exaltaui ipsi uero spreuerunt me*, capitulo primo, scilicet: negando. Item dicit Hieremias: “ego dixi in capitulo quinto: *multiplycatis sunt preuaricationes Hierusalem. Negauerunt dominum dicentes: “non est ipse”*”. Item dicit

1795

1756: cf. Is. 53, 5. | 1757: Phil. 2, 7. | 1758: cf. Mt. 27, 17. | 1759: cf. Mt. 27, 22-23. | 1761: Ps. 49, 18. | 1763: Ier. 12, 8. | 1764: Dn. 8, 25. | 1766: Ps. 21, 13-14. | 1769: cf. Iud. 6, 9. | 1771: Is. 1, 6. | 1772: Ps. 37, 18. | 1773: cf. Ps. 128, 3. | 1777: cf. Iud. 16, 17. | 1777-1778: IV Rg. 2, 23. | 1782: Abd. 1, 7. | 1784-1785: Gn. 3, 18. | 1789-1790: Ct. 3, 11. | 1791: Is. 61, 10. | 1792: cf. Io. 19, 15. | 1793-1794: Is. 1, 2. | 1795: Ier. 5, 6-12.

1773-1774: cf. Aug. Hipp., *De Civ. Dei*, XVIII, 23, 2. PL 41, 580C. | 1779-1781: Isid., *Qu. In VT.*, in Rg. IV., III, 1. PL 83, 419C-420A. | 1788: cf. Hrab. Mau., *De Vni.*, II, 2. PL 111, 37D.

Daniel: “ego hoc dixi quando locutus fui de aduentu huius redemptoris, scilicet: post septuaginta duas hebdomadas, etcetera. In capitulo nono dico: *post hebdomadas septuaginta duas occidetur Christus et non erit eius populus qui eum negaturus est*, etcetera. Item dicit Dauid: “in figura illius me negauerunt in regem dicendo: *non est nobis pars cum Dauid*, secundo Regum uicesimo”. Et finaliter angelus recessit ab eis, at illi dicunt quod predicabantur ut eis adduceret statum sue saluationis. Sequitur de hora sexta.

1800
1805
1810
1815
Prima pars hore sexte est de portatione in locum Caluarie et dicit sic: *et postquam illuserunt ei exuerunt eum clamidem et purpuram et induerunt eum uestimentis eius*. Hoc fecerunt quia debebat transire totam ciuitatem, et sic ut cognosceretur, etcetera. Nam domus Pilati est in parte orientali et locus Caluarie est in parte occidentali ciuitatis. *Duxerunt eum ut crucifigeretur*. Erat autem quasi hora sexta, sed Mattheus ait erat hora tertia et crucifigerunt eum, unde Augustinus super Iohannem, homilia centesima decima septima dicit: «hora tertia crucifixus est dominus linguis iudeorum». Hora autem sexta manibus militum, unde alius dicit: *a sexta hora usque ad horam nonam tenebre facte sunt per uniuersam terram usque ad horam nonam*, Matthei uicesimo septimo et Marci decimo quinto. Et quia iudei facinus interfectionis Christi in romanos, id est, in Pilatum, transferri conati sunt, propterea Marcus tertia hora dicit quando clamauerunt: “crucifige”, etcetera, ut non milites tantum sed etiam iudei reos demonstraret, etcetera. Et tunc facta est eclipsis per uniuersam terram. In ista eclipsi fuerunt multa miracula, ut dicit Dionisius in epistola ad Policarpum ipso exeunte in Egipto, nam non fuit naturalis, sed miraculosa.

Primum quia fuit in plenilunio, nam eclipsis solis, cum fiat per interpositionem lune inter terram et solem, opus quod fiat in coniunctione lune. Et opposito modo fit eclipsis lune, cum fiat per interpositionem terre inter solem et lunam. Sed cum in die passionis domini luna fuerit quindecim, sequitur intentum.

1820 Secundum est quod, cum hora sexta luna uisa fuisset iuncta soli, in uesperis apparuit in oriente opposita soli.

1825 Tertium est quod naturalis eclipsis semper incipit a parte occidentali et peruenit usque ad orientalem, quia cum luna, secundum proprium motum, moueatur ab occidente in orientem et sit uelocior sole, et sic attingit solem ab occidente ueniens et pertransit ipsum ad orientem tendens. Sed tunc luna iam pertransierat solem et distabat ab eo quasi per medium circulum in oppositione existens. Vnde oportuit quod reuerteretur uersus solem et attingeret ipsum primo ex parte orientali procedens uersus occidentem.

Quartum est quod in naturali eclipsi, primo uidetur pars que prius occultauerat. In isto econuerso fuit.

1830 Quintum fuit, secundum Chrysostomum, quod tribus horis durauit, cum eclipsis solis naturalis in momento pertranseat. Item fuit hoc per uniuersam terram, nam quidam historicus nomine Flegon inronicis suis scripsit, et greci hoc uidentes dixerunt: “aut Deus nature patitur aut tota machina mundi destruetur”. Et sic fecerunt aram deo ignoto, et dum Apostolus iuit illuc, ut habetur in Actibus Apostolorum, capitulo decimo septimo, dum
1835 Paulus esset in Atenis, *apprehensum eum ad Ariopagum duxerunt dicentes: “possumus scire que est hec*

1797-1798: Dn. 9, 26. | 1799: II Sm. 20, 1. | 1802-1805: cf. Mt. 27, 31. | 1808-1809: Mt. 27, 45; Mc. 15, 33. | 1835-1838: cf. Act. 17, 19-23.

1807-1808: Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, CXVII, 1. PL 35, 1944D. | 1814: cf. Pseu. Dio. Aer., *Ep.*, VII, 2. PG 3, 1081B; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 44, a. 2, p. 335. | 1830: cf. Io. Chrys., *Hom. In Mt.*, LXXXVIII, 1. PG 58, 775D.

- noua que a te dicitur doctrina?” Stans autem Paulus in medio Ariopagi ait: “uiri Atenienses, per omnia quasi supersticiosos uos uideo, preteriens et uidens simulachra uestra, inueni et aram in qua scriptum erat ignoto deo, quod ergo ignorantes colitis hoc ego anuntio uobis”, etcetera. Et sic aliqui dicunt quod in illa eclipsi facta fuit ara illa, etcetera. Facta fuit eclipsis solis: primo, ut ueri solis eclipsis ostenderet; secundo, non potuit sol materialis ferre iniuriam sui creatoris nec illam uidere; tertio, ne crucifixoribus prestaret auxilium uel fauorem, radios retraxit, etcetera. Christus autem baiulabat sibi crucem. Crux uero erat magne quantitatis et ponderis, scilicet: «quindecim pedum longitudinis», ut ait Anselmus, et constabat ex quattuor lignis diuersis, quia primum lignum cauatum in rupe fuit cedrinum; secundum hastile fuit cipresus; tertium latitudinis fuit palme; quartum tituli suprapositi fuit quedam tabula oliue. Primus cedrus imputridus, quia eternus. Secundus cipresus odoriferus, qui gratiam significat, unde: *in odore unguentorum tuorum curimus*, Canticorum primo. Tertius palma uictoriam. Quartus oliua salutationem. Ideo habetur Canticorum primo: *oleum effusum nomen tuum*, id est, Iesus. Et sic in tabula illa scriptum erat: “Iesus Nazarenus Rex Iudeorum”.*
- 1840
- 1845
- 1850 Exeunte Iesu a pretorio, cum uirgo Maria audiret sonum tubarum, preparauit se ad uidendum filium suum et propter multitudinem turbarum non potuit illum uidere. Tunc flendo dixit: “o fili charissimi! Ab omnibus uideris et ego te uidere non possum. Me mediante totus mundus te uidit et tibi dedi substantiam uisibilem, qua alii uiderent te, et sola ego te uidere non possum”. Et sic uirgo cum aliis mulieribus et Iohanne exierunt
- 1855 obuiam Christo in uia. Et cum uirgo filium fatigatum uideret crucem magnam baiulantem, uoluit crucem suam apprehendere. Et tunc Christus cecidit in terram semimortuus et uirgo hec uidens etiam cecidit ad aliam partem semimortua et in loco illo facta est ecclesia uirginis que dicitur “De Spasmo” uel “Sancta Maria Ad Suspirium”. Dicebat uirgo: “heu me dolentem! Quis mihi det crucem tecum portare unica spes mea? Peius tibi quam latronibus
- 1860 faciunt: illis cruces portantur et tu, fili, cum cruce incedis?”. Dicebat uirgo, ut ait Anselmus: «uadis propitiator immolari pro omnibus simul hostia et sacerdos aram portans super humeros? Non tibi occurrit Petrus, qui dixit: *pro te moriar?* Non Thomas, qui dixit: *moriamur cum illo?*». Exeuntes autem a ciuitate uidentes milites quod Christus non posset portare crucem, non compassione, sed liuore timentes ne Pilatus mutaret sententiam et eum liberaret, inuenerunt hominem Cireneum uenientem de uilla, nomine Simone, patrem Alexandri et Rufi. Hunc angariauerunt portare crucem post Iesum. Sequebatur autem eum multa turba populi et mulierum que plangebant et lacrimabantur eum, inter quas erat nobilis mulier Veronica, que fluxum sanguinis patiens tetigit fimbriam, et uidens Iesum sudantem cum sudario suo uolens tergere. Imago uultus in signum amoris donata fuit, que
- 1865 Roma ueniens Cesarem curauit a graui infirmitate. Et permanens cum Petro et Paulo atque Clemente ipsa imago expressa Clementi et successoribus eius ex testamento fuit declarata, que usque nunc in templo beati Petri cum maxima reuerentia monstratur. *Conuersus autem Iesus*, etcetera. Cum uirgo uideret filium conuersum ad se putabat quod ei uellet aliquid consolationis dicere et applicuit illi. Tunc dixit Iesus omnibus mulieribus: *filie Hierusalem!*
- 1870
- 1875 *Nolite flere super me, sed super uos ipsas flete et super filios uestros, quoniam ecce uenient dies in quibus dicent beate steriles et uentres que non genuerunt et ubera que non lactauerunt*, etcetera. Tunc lamentando dicit uirgo Maria filio suo: “o dulcissime fili, omnibus mulieribus consolationem das et mihi augmentum prestas doloris?”:
- 1880 “primo, dicis quod filie Hierusalem non fleant. Sed ego non sum filia Hierusalem, ideo flere debeo”.

1846-1848: cf. Ct. 1, 2-3. | 1862: cf. Mt. 26, 35. | 1862-1863: cf. Io. 11, 16. | 1872-1873: cf. Lc. 23, 18. | 1874-1876: Lc. 23, 28-29.

1843: cf. Pseu. Ans., *Dia. De Pas. Dom.*, VIII. PL 159, 281B. | 1861-1863: Anselmus] *Auctor err.* cf. Ead. Cant., *Lib. De Exc. V. M.*, V. PL 159, 566C.

“Secundo, dicis quod debent flere super se et propter eorum damnum. Et que mater tristior me, que omne bonum perdo et omnem consolationem admitto?”.

1885 “Tertio, dicis quod debent flere super filios suos. Et tu, dulcissime, filius meus es? Et talis filius maior omnibus et pretiosior et totus meus filius, quia in terris eras sine patre. Igitur si ille non debent flere, ego nunc pro omnibus debeo flere”.

“Quarto, dicis beate steriles. Ego ex partu eram beata et benedicta, unde Elisabeth mihi dixit: *benedicta tu inter mulieres et benedictus fructus uentris tui*, etcetera, Luce primo”.

1890 “Quinto, dicis beate steriles, etcetera, et uentres que non genuerunt et ubera que non lactauerunt. Ego ex isto dicebar beata, unde illud Marcelle dictum: *beatus uenter qui te portauit et ubera que suxisti*, Luce undecimo. Ego igitur dolere debeo et lacrimari, quia nunc non sum beata, sed plena dolore”. Ducebantur et alii duo nequam cum eo ut interficerentur. Et hec de prima hora sexta.

1895 Et sequitur secunda hora sexte, que est de Christi crucifixione, nam quando fuerunt in monte Caluarie, ubi erant capita decapitata occisorum iuxta ciuitatem per medium miliare, ubi malefactores puniebantur, qui locus dicitur esse in medio mundi, unde Psalmi septuagesimo tertio: *operatus est salutem in medio terre*, etcetera. Et milites accipientes crucem fecerunt in ea tria foramina iuxta quantitatem Christi et posita cruce in terra expoliauerunt dominum nudum, ut ait Anselmus. Tunc uirgo prout citius potuit uelo capitis cooperuit renes eius. Deposita cruce saluatorem extenderunt super eam accipientes primo dexteram manum sanctissimam et cum uno clauo grosso firmauerunt per foramen in ligno. Et cum uellent aliam manum trahere, nerui fuerunt contracti et non poterat uenire manus ad locum foraminis et sic cum funibus tracta fuit ad locum suum itaque uene pectoris rumpebantur. Deinde accipientes cum alio clauo in cruce fixerunt etiam crudeliter cum funibus trahentes quod quasi pectus scindebatur ita quod poterant ossa eius numerari. Hoc autem est contra
1900 illos qui dicunt quod clauus fuerunt quattuor: duo in manibus et duo in pedibus, sed ueritas est quod non fuerunt nisi tres. Patet etiam hoc quia: «Helene non fuerunt reuellate nisi tres, unum ex illis Constantinus in frenum sui equi transtulit, quo in prelio tantummodo utebatur, quod modo in domicilio Mediolanensi maximo in pretio custoditur, alium uero in galee sue cono collocauit, et tertium, ut dicit Ambrosius, in Adriaticum mare ad comprimendas procellas Helena mater sua proiecit». Sic igitur patet quod non fuerunt
1905 plures clauus. Et sic posuerunt crucem in foramine petre et erat altitudo eius a terra duodecim pedes. Ideo Christus suspensus fuit habens scapulas uersus orientem, ubi erat paradus terrestris, in quo Adam peccauit, pro quo peccato patri satisfecit. Quasi dicat patri: “ammodo peccatum Ade postpone, quia tibi iam satisfeci”. Facies uersus occidentem
1910 quasi respiciens genus humanum. Ideo nos oramus uersus orientem aspicientes in auctorem nostre salutis Iesum. Hoc de hora sexta.

Hora autem nona habet duas in se horas. Prima erit de gestis in Christi crucifixione. Secunda erit de dictis et uerbis in cruce a Christo dictis.

1920 Primo, milites diuiserunt uestes in quattuor partes et super uestem inconsutilem quam ei uirgo fecerat sortiati sunt.

Secundo, crucifixi sunt cum eo duo latrones. Vnus ad dexteram, scilicet: Dismas; alius ad sinistram, scilicet: Gesmas, posuerunt.

1887: Lc. 1, 42. | 1889-1890: Lc. 11, 27. | 1896: Ps. 73, 12.

1898: Anselmus] NI. | 1906-1910: cf. Iac. Berg., *Supp. Chr.*, IX. f. 205r.

1925 Tertio, blasphemabant illum dicentes: “*uach qui destruis templum Dei*”. *Alii dicebant: “si filius Dei es, descende de cruce*”. *Alii dicentes: “alios saluos fecit, seipsum non potuit saluare*”. Nota quod quattuor genera hominum blasphemabant Christum.

Primo, pretereuntes dicentes mouendo capita sua: “*uach qui destruis templum Dei*”. Et sic de potentia isti sunt infideles et heretici, qui capita sua mouent summentes diuersa principia, qui in potentia illum illudunt non credentes esse uerum Deum.

1930 Secundo, principes sacerdotum, scribe et seniores populi dicentes: “*alios saluos fecit, seipsum non potest*”. Isti sunt magistri, doctores et predicatorum, qui alios saluant, seipsos minime.

Tertio, duo latrones, etcetera. Isti sunt hypocrite, qui furantur uitam et sanctitatem sanctorum et propriam non habent.

1935 Quarto, milites dando ei bibere acetum. Isti sunt principes huius seculi, scilicet: imperatores, reges et militis ordinum, ut sancti Iacobi, sancti Iohannis et aliorum. Vadit imperator contra christianos et alii reges et milites, qui debent contra infideles pergere et non faciunt, sed cum concubinis, etcetera.

1940 Quarto, a Pilato positus fuit titulus in cruce. Scriptus erat hebraice, grece et latine, ut omnes possent legere illum, quia tunc erant in Hierusalem ex omni natione. Et multi legerunt, quia locus Caluarie erat circa ciuitatem.

Quinto, terra mota est.

Sexto, sol eclipsatus fuit, ut diximus.

Septimo, petre scisse sunt.

Octauo, monumenta aperta sunt.

1945 Nono, multa corpora sanctorum surrexerunt, scilicet: post Christi resurrectionem, quia Christus fuit primitie resurgentium, etcetera.

Secunda hora nona fuit de septem uerbis in cruce.

1950 Primo, loquitur patri dicendo: *pater, ignosce illis*, etcetera. Secundo, loquitur latroni dicendo: *hodie mecum eris in paradiso*, etcetera. Nam ante latro dixerat: *memento mei dum ueneris in regnum tuum*.

Sed postquam patri locutus fuit uirgo desiderans uerbum ab ore filii audire. Putauit quod post patrem matri loqueretur, sed cum audiuit quod latroni locutus fuit et non matri, ait uirgo: “o fili amantissime, loquere mihi et concede matri quod latroni concedis”. Sed cum Christus hoc audiret precibus matris inclinatus dixit

1955 tertium uerbum, scilicet: *mulier, ecce filius tuus*, et Iohanni dixit: *ecce mater tua et ex illa hora*, etcetera. Tunc uirgo dixit: “o fili, non sum ego mater? Quid uocas me mulierem?”

1923-1924: cf. Mt. 27, 40-42. | 1948: cf. Lc. 23, 34. | 1949-1950: cf. Lc. 23, 42-43. | 1955: cf. Io. 19, 26-27.

1952: Post] M pus.

1960 Quarto, hora nona exclamauit Christus et dixit patri: *hely, hely*, id est, *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me*, etcetera? Sed romani non intelligentes hebraicam linguam dixerunt: *Heliam uocat iste*. Glosa: non quod separata esset humanitas a diuinitate, sed quia dimisit pati humanitatem quantum potuit.

1965 Quinto, dixit: "*sitio*". *Erat autem uas aceto plenum*, etcetera, *et dederunt ei bibere unum felle mixtum*. Sed angelus audiens quod a patre esset derelictus et sic eum accusans potatus fuit felle, credidit quod mox spirasset et sic uadit ad limbum patrum. Et illi cum maximo desiderio dicunt quid de eorum redemptione esset. Sed dum angelus iuit ad limbum, uirgo Maria fecit planctum magnum circa crucem.

1970 Et primo loquitur populo iudeorum; secundo, filio suo; tertio, cruci. Dicit autem populo iudaico: «o ingrati iudei, ubi sunt beneficia que uobis filius meus fecit? Nudastis eum qui quadraginta annis in deserto uos uestiuit? Velastis illum qui per columnam uos illuminauit? Liberauit uos de potestate gentilium, uos illum tradidistis in manibus gentium? Suspendistis ad solum illum qui nube uos texit, etcetera? Semper ingrati fuistis, o popule ingrati, nunquam illi dedisti honorem nisi in die palmarum. Sed si tunc illum honorifice in ciuitatem recepisti, nunc a ciuitate ignominiose eiecisti? Si tunc ad pedes dedisti uestimenta tua, nunc illum coram omnibus nudasti? Si uirgas oliue proiecisti, nunc cum illis cum flagellasti uel crucem ei imposuisti? Si tunc uocasti eum regem, hodie negasti dicendo: *non habemus regem nisi Cesarem?* Si tunc dixisti esse benedictum, hodie dicis maledictum, qui pependit in ligno? O crudeles iudei, nolite mihi parcere, si moritur filius, moriat et mater cum illo. Vita mea moritur, salus mea perimitur, cur ergo uiuat post filium mater in dolore? Non parcis proli nec parcas et matri?».

1980 Secundo, alloquitur filium, dixit: «o dulce fili, cum non moritur tecum hec mestissima mater? Trahe me et noli me derelinquere postea. O uita mea, fac ut ego moriar que te ad mortem genui. O fili mi, exaudi matrem, ut qui una carne in unum uno amore se diligunt et una morte pereant, de fine matri nunc esse durus qui cunctis semper fuisti benignus, nil mihi amarius quam uiuere tu mortuo existente. O fili mi, tu mihi pater, tu mihi sponsus, tu mihi filius, tu mihi omnia eras, nunc omnibus priuata sum. Vbi est ille delectabilis aspectus? Vbi ille uultus letus? Vbi illa facies serena *in quam desiderant angeli prospicere?* Vbi est ille uisus amabilis, fili mi pretiose, pre filiis hominum? Nunc totus deformis factus hominum obprobrium? Quo ibo, fili mi, sine te? Quid faciam?».

1990 Tertio, alloquitur crucem et mortem dicens: «o crux seuera, que mater filii mei facta es, quare abstulisti eum mihi? Ego amplexabar cum brachiis et tu stringis eum clauis? Ego inuolui eum pannis et tu extendisti eum lignis? Ego uestiui eum tunicis et tu induisti eum uestimento sanguinis? Ego potaui eum lacte et tu potasti eum aceto et felle? Redde igitur filium meum, ut saltem tangam eum, uertit se ad crucem dicens: o crux crudelis, quare filium meum mihi abstulisti? Dicit clauis: o clauis ingrati, quare manus que mundum creauerunt et pedes que perditum hominem quesierunt sic transfigistis, etcetera? Dicit lancee: tu scrutata es cor illius qui est cordium scrutator? Dixit spinis qualiter crudeliter dominum suum tractauerunt. Dicit etiam: o ligna crucis et iunci marini, considerare debebatis quod uos creature eratis, ille uero creator nutriti in terra mediante sole aere et

1957-1959: cf. Mt. 27, 46-47. | 1961-1962: cf. Io. 19, 28; cf. Mt. 27, 34. | 1974-1975: Io. 19, 15. | 1985: cf. I Pt. 1, 12.

1959: cf. Wal. Str., *Glo. Ord.*, Mt., 27, 46. PL 114, 175CD. | 1967-1978: cf. Ant. Bit., *Serm. Qua. De Vit.*, LVIII, f. 193r; cf. Bern. Cl., *Lib. De Pass. Christ.* PL 182, 1136A. | 1979-1987: cf. Ant. Bit., *Serm. Qua. De Vit.*, LVIII, f. 192v. | 1988-1999: cf. Ant. Bit., *Serm. Qua. De Vit.*, LVIII, f. 193rsq.

1957: Exclamauit] M exclamaui.

aqua, igitur si aer et aqua huic obediebant, ut patet in mari, et si terra tremuit sol autem obscuratus fuit, uos cedere debebatis».

- 2000 Quarto, dicit morti: «o mors seuera, exara uires, disolue compages, perime matrem cum filio simul, quia Eua simul peremit cum uiro. Miserere mei! Da compendium doloribus meis». Dum autem angelus esset in limbo dicit patribus qualiter ministri preparabant ligna crucis leuigando. Noe dicit: “saluatio mundi in ligno fuit arce licet in supremo monte posite”. Moses dicit: “saluatio populi in uirga mea fuit”. Aaron dixit: “in uirga mea, etcetera”. Moses dicit: “saluatus fuit populus in Marach aque dulcorate. Item in lepre sanatione lignum cedrinum et hysopum. Item altare in quo ponebatur erat de lignis sethim. Item mensa de lignis sethim. Item uidua Sarepta duo ligna colligebat, ut haberet uitam et sic filius, etcetera”. Item dicit Heliseus quod illa erant in figura, sed sanare non potuerunt, sed solus Christus, quia ipse misit seruum cum baculo et non sanauit donec ipse iuit. Sic Moses et Aaron missi fuerunt ante, sed solus Christus sanare debet. Item Moses contra Amalech brachia extendit, etcetera. Item in exitu captiuitatis precipitur quod colligerent ligna cum fructu in palma, ut sic in tabernaculorum festiuitate, Leuitici uicesimo tertio, ibi erant quattuor ligna cum fructu in illis. Item in arbore Abrahe sub qua uitululus saginatus, etcetera. Item quando pestes cessauit in Hierusalem per sacrificium factum in area mediante curru et iugu, quod significabat crucem, quia per modum crucis ponitur, secundo Regum ultimo.

Primo, dicunt isti generaliter quod in ligno erat saluatio fienda, ut dixit Adam.

Secundo, quod in duobus specialiter lignis, ut dicebat uidua Sareptana, scilicet: in cedrino et hysopo, etcetera. Item Dauid: *uirga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt*, Psalmi uicesimo secundo.

- 2020 Tertio, dicunt quod in lignis leuigatis cum bitumine, ut in archa. Sic ligna non sufficiunt nisi bitumentur sanguine Christi.

Quarto, dicunt in quattuor lignis et fructu, ut in festo tabernaculorum, etcetera.

- Item dixit angelus patribus quomodo cum tanto labore uadit redemptor in montem Caluarie et portat in humeris crucem, in qua pretium redemptionis erat ponendum. Tunc surgit Isaac a patriarchis dicens in eius figura: “ego in eodem monte, dum hostia eram sacrificii, in humeris portauit ligna, Genesis uicesimo secundo”. Item de prophetis surgit Isaias et dicit: “ego dixi hoc in capitulo nono: *paruulus natus est nobis et filius datus est nobis et factus est principatus super humerum eius et uocabitur nomen eius admirabilis, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis multiplicabitur eius, etcetera, zelus domini exercituum faciet hoc*”. Item dicit idem Isaias quod mediante ista claua erant celi aperiendi, unde: “ego dixi in capitulo uicesimo secundo: *uocabitur dominus Deus exercituum ad fletum in die illa et ad planctum et caluitium. Infra: dabo clauem domus Dauid super humerum eius et aperiet et non erit qui claudat et claudet et non erit qui aperiat*”. Item dixit Abimelech, Iudicum nono: “hoc in exemplum ego figurauit quando super humerum portauit ramum oliue et sic postea alii fecerunt. Sic dicit Christus: *tollat crucem suam et sequatur me, etcetera*”. Item dicit Moses: “ego predixi Deuteronomii tricesimo secundo: *extendit alas suas atque portauit in humeris suis, etcetera*”.

2012: cf. Lv. 23, 40. | 2013: cf. Prv. 15, 17. | 2015: cf. II Sm. 24, 22. | 2018: Ps. 22, 4. | 2026: cf. Gn. 22, 3. | 2027-2029: Is. 9, 6-7. | 2031: Is. 22, 12. | 2032-2033: Is. 22, 22. | 2033: cf. Idc. 9, 48. | 2034-2035: Mt. 16, 24. | 2036: Dt. 32, 11.

2000-2002: cf. Ant. Bit., *Serm. Qua. De Vit.*, LVIII, f. 193r.

2032: Humerum] M, X homerum. | 2033: Aperiat] M, X apperiat. | Exemplum] M exemplum.

Secundo, dixit angelus quod iam portabatur extra ciuitatem in desertum ut sacrificaretur. Tunc dicit Abel: “sic ego in figura extra castra fui ductus a fratre meo et mortuus, Genesis quarto”. Tunc dicit Moses: “ego scripsi, Numeri decimo tertio, in figura quando duo
 2040 exploratores portabant Botrum uue in ligno, etcetera”. Sic nunc duo populi. Nam unus faciem habet ad Christum, scilicet: gentilis populus; alter dorsum, scilicet: populus iudaicus, qui uertit se, etcetera. Botrus ille ductus fuit a terra promissionis in desertum, sic Christus extra ciuitatem in desertum, etcetera. Item dicit Moses: “hoc figurabat quod mihi
 2045 preceptum fuit, Numeri decimo nono: *locutus est dominus*, etcetera. *Ista est religio uicime quam constituit dominus dicens: “precipe filiis Israhel, ut adducant ad te uaccam rufam etatis integre, in qua nulla sit macula nec portauerit iugum tradesque eam Eleazaro sacerdoti, qui eductam extra castra immolauit in conspectu omnium et cum sanguine asperget tabernaculum septem uicibus comburens eam,* etcetera, *lignum quoque cedrinum et esopum coccumque bis tinctum pones in flamam,* etcetera. *Sed qui interficiet immundus erit usque ad uesperam”*. Ista uacca figurabat Christum, quia de grege apostolorum capta, scilicet: in horto, et rufa quia per sudorem sanguinis iam tinctus erat sine macula peccati; etatis integre triginta trium annorum; non scidit terram uirginis Marie; ducitur primo ad senem Mosen et illi mittit ad Eleazarum iuniorem. Sic portatur: primo, ad Annam et illi mittit ad Caypham iuniorem; ducitur extra castra ad montem Caluarie; cum ea ponitur uirga cedri et ramus esopi, que fuerunt duo ligna crucis cum cocco, id est, cum
 2055 sanguine. Aspergitur tabernaculum cum sanguine septem uicibus, quia septem sacramenta in ecclesia a Christi passione sunt et seruatur cinis pro peccatis, id est, memoria, ualet ad indulgentiam peccatorum. Sed qui combussit eam immundus est usque ad uesperam, quia licet bonum fecerit iste populus mundus, sed non bona intentione fecit, ideo ad uesperam mundabitur, quia: *cum introierit plenitudo gentium, tunc Israhel saluus fiet*. Vnde Psalmi
 2060 quinquagesimo octauo: *conuertentur ad uesperam et famem patientur, ut canes*. Item dicit Iohannes Baptista quod audierat a discipulis suis Christum in predicatione audientibus parabolam, Matthei uicesimo primo, quod *extra uineam illi traxerunt heredem et interfecerunt*.

Tertio, dicit angelus quod: «extendit Christus manus suas in cruce», et sic Isidorus dicit. Moses contra Amalech prohibentem introitum terre brachia extendit in figura, sic Christus
 2065 contra demonem prohibentem Adam. Tunc dicit Adam: “sic oportuit fieri, quia ego extendi manum ad unum ramum arboris et Eua ad alium, etcetera, Genesis tertio”. Item Moses: *expandit alas suas*, etcetera, Deuteronomii tricesimo secundo. Item dicit Isaias: “ego dixi: *expandi manus meas ad populum incredulum*, Isaie sexagesimo quinto”. Item Heliseus extenditur supra puerum, etcetera, quarto Regum quarto. Item dicit Daud: “ego dixi de illo arbore: *que non rapui, tunc exoluebam*. Igitur si pomum cepi oportuit illuc reuerti, etcetera”.

Quarto, dicit angelus quod non solum extendit manus sicut latrones, sed manus et pedes aperti fuerunt in Christo. Et sic crudelius se habuerunt erga Christum quam circa latrones. Primo, quia Christus portauit crucem; secundo, quia illorum brachia in ligno ligantur, sed
 2075 brachia Christi in cruce extendunt et aperiuntur, ut multa implerentur, unde Abacuc: *cornua in manibus eius*, in capitulo tertio. Item Daud in Psalmo decimo septimo: *posuisti ut arcum ereum brachia mea*, etcetera. Tunc dicit Adam: “sic oportuit fieri, quia ego non solum pomum accepi, sed comedendo humorem extraxi, sic in Christo”. Tunc dicit Isaias: “ego hoc dixi in capitulo quadragesimo nono: *in manibus meis descripsi te*. Nam calamus fuit clauus, incaustum sanguis, peccata descripta et soluta”. Tunc dicit Zaccharias: “ego de istis locutus fui in capitulo decimo tertio: *que sunt iste plage in medio manuum tuarum?* Respondit: *his plagatus sum in*
 2080

2038: cf. Gn. 4, 8. | 2039: cf. Nm. 13, 24. | 2044-2049: Nm. 19, 1-7. | 2059: cf. Rm. 11, 25-26. | 2060: Ps. 58, 7. | 2062: cf. Mt. 21, 39. | 2066: cf. Gn. 3, 6. | 2067: Dt. 32, 11. | 2068: Is. 65, 2. | 2069: cf. IV Rg. 4, 31. | 2069-2070: Ps. 68, 5. | 2074-2075: Hab. 3, 4. | 2075-2076: Ps. 17, 35. | 2078: Is. 49, 16. | 2080-2081: Za. 13, 6.

2063: Isid., *De Fid. Cath.*, I, 35, 2. PL 83, 484B.

2085 *medio eorum qui diligebant me.* Tunc dicit Dauid: “ego apertius locutus fui non solum de manibus, sed etiam de pedibus et de modo extensionis cum funibus in Psalmo uicesimo primo, qui de passione Christi scribitur dicens: *foderunt manus meas et pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea*”. Dicit Iohannes Baptista: “hoc dixi ego de Christo: *opus me minui, illum autem crescere*, scilicet: per capitis truncationem in me et per membrorum extensionem in illo”.

2090 Quinto, dicit angelus qualiter uexillum crucis eleuatum fuit in altum. Adam dixit quod: “sic stabat arbor scientie boni et mali dum peccaui”. Item dixit Moses: “ego hoc dixit Deuteronomii uicesimo octauo: *erit uita tua quasi pendens ante te et non credes ei*”. Quod de Christo intelligitur qui est *uia ueritas et uita*, Iohannis decimo quarto, et iudei non crediderunt in eum, ut inquit Augustinus contra Faustum. Item dicit Moses: “in figura precepit dominus mihi de serpente Eneo in ligno posito, hic est Christus”.

Primo, operatus per calorem non per manus artificis, sed opere fusili. Sic Christus non operatione humana, sed calore spiritus sancti conceptus.

2095 Secundo, ex mixtura metallorum. Sic Christus non solum Deus, sed homo et humanitas ex anima et corpore, etcetera.

Tertio, sonorosum, ut patet in cymbalo. Sic Christus: *in omnem terram exiuit sonus*, etcetera, et in cruce cantat uerbis.

Quarto, habet speciem uenenosi, sed non uenenum. Sic Christus in similitudinem hominum factus, sed sine peccato.

2100 Quinto, omnes aspicientes salui facti sunt a serpente. Sic omnes christiani a morsu et temptatione demonis salui fiunt.

2105 Sexto, dicit angelus qualiter crucifixus fuit inter duos latrones. Dicit Adam: “hoc figurat quia pro duobus latronibus patitur, scilicet: pro me et Eua, qui latrones in horto fuimus”. Item dicit quod: “hec est arbor uite, que erat media inter arborem refectionis et peccati, scilicet: scientie boni et mali”. Item dicit Noe quod arca illa in qua facta fuit saluatio mundi hoc figurabat, nam infra erat sentina putrida, sic in illo monte Caluarie ossa et feces damnatorum. Secundo, fuit bicamerata, quia in latere dextero fuit apotheca herbarum, sic in dextera parte uirgo Maria, in qua salus omnium reperitur et comparatur diuersis herbis in scriptura; de alio latere apotheca fructuum. Sic Iohannes de alio latere crucis, in quo cibus omnium per doctrinam euangelii. In superiori parte fuit tricamerata, nam ad dextera animalia mitia et mansueta, sic latro bonus qui dixit: *memento mei*, etcetera. In sinistra animalia ferocia et uenenosa, sic hic latro malus qui fuit blasphemus. In medio autem erat Noe positus, sic hic uerus Noe Christus, unde dicit Rabanus libro secundo de Vniuerso, capitulo secundo, quod Noe inebriatus uino uinee quam plantauerat figurauit Christum in passione. Item dicit Isaias: “hoc scripsi ego in capitulo quinquagesimo tertio, dum loquebar de ista passione dicens: *cum iniquis deputatus est*, scilicet: redemptor”.

2110
2115

Septimo, dixit angelus qualiter spoliatus fuit, etcetera. Dicit Noe: “sic ego dum bibebam unum uinee quam plantaui dormiui spoliatus, Genesis nono dicens: *Noe plantauit uineam bibensque uinum inebriatus est et nudatus iacuit*”. Vnde: *uinea domini exercituum domus Israhel est*,

2083-2084: Ps. 21, 17-18. | 2084-2085: Io. 3, 30. | 2088: Dt. 28, 66. | 2089: Io. 14, 6. | 2096: cf. Ps. 18, 5. | 2111: cf. Lc. 23, 42. | 2116: Is. 53, 12. | 2118-2119: Gn. 9, 20-21. | 2119-2120: Is. 5, 2-7.

2090: cf. Aug. Hipp., *Con. Fau. Man.*, XVI, 22. PL 42, 329D. | 2113-2114: cf. Hrab. Mau., *De Vni.*, II, 1. PL 111, 34B.

2120 *plantavi uineam electam*, Isaie quinto. Item Psalmi septuagesimo nono: *uineam de Egipto transtulisti*, etcetera. Inebriatus Christus illo uine malitie iudeorum nudatus fuit, cum dormiret in cruce. Item dicit Ioseph in figura: “quando fui uenditus, etcetera, Genesis tricesimo septimo, nudatus fui tunica talari, etcetera”. Dicit autem Dauid: “ego apertius hoc dixi in Psalmo uicesimo primo: *diuiserunt sibi uestimenta mea et super uestem meam miserunt sortem*, etcetera”.

Octauo, dicit angelus qualiter dum fuit in cruce derisus et illusus fuit mouendo capita. Dicit Noe: “sic ego a filio meo Cam”. Dicit Heliseus: “ego a pueris dicentis: *ascende, calue*, etcetera”. Dicit Dauid: “ego apertius dixi: *omnes uidentes me deriserunt me locuti sunt labiis et mouerunt caput*”.

2130 Nono, dicit angelus qualiter tenebre facte sunt per eius passionem et mortem. Tunc dicit Moses: “sic in liberatione ab Egipto tenebre facte fuerunt in signum et figuram huius liberationis, etcetera, Exodi decimo”. Item dicit Isaia: “hoc locutus fui in capitulo quadragesimo secundo: *dominus sicut fortis egredietur sicut uir preliator suscitauit celum*. Et infra: *ponam tenebras coram eis in lucem*”. Item idem dicit capitulo quinquagesimo: *induam celos tenebris et saccum, ponam operimentum eorum*. Item dicit Amos propheta capitulo octauo: *in die –dicit dominus– occidet sol in meridie et tenebrescere faciam terram in die luminis et conuertam festiuitates uestras in luctum*, quia hoc in paschate factum fuit, in illa die illuminatus fuit totus mundus.

Decimo, dicit angelus qualiter titulus positus fuit super crucem dicens: “Iesus Nazarenus”, etcetera. Tunc dicit Moses: “titulus ille notabat saluationem et redemptionem nostram, quia Iesus saluator dicitur. Et sic littere ille significabant iubileum in quo erat remissio de quinquaginta in quinquaginta annos. Nam “I” uel “Ioth” ualet decem, “N” uel “Nun” ualet tredecim, “R” uel “Res” ualet septemdecim, “T” uel “Toth” aliud ualet decem. Et sicut decem, tredecim, septemdecim, decem sunt quinquaginta, significantes remissionem peccatorum in morte Christi”. Item dicit Isaia: “ego de isto dixi in capitulo decimo nono: *erit altare domini in medio terre et titulus circa terminus eius*. Altare fuit crux in monte Caluarie in quo est medium terre, secundum doctores, titulus in termino eius, quia in summitate eius”. Item dicit Dauid: “ego in titulo Psalmi quinquagesimo octauo dixi: *ne corrumpas Dauid in tituli inscriptione*, unde Augustinus dicit in sermone tertio de epiphania quod Pilatus dixit iudeis: «quod scripsi, scripsi, quia in Psalmo erat scriptum per prophetiam: *ne corrumpas tituli perscriptionem*», etcetera.

Vndecimo, dicit angelus qualiter in cruce orauit pro transgressoribus. Dicit Isaia: “ego hoc dixi in capitulo quinquagesimo tertio de passione: *pro transgressoribus orauit*”. Item dicit Heliseus: “ego in figura antequam filium uidue suscitarem orauit, quarto Regum sexto, figurabat genus humanum cum baculo crucis suscitato”. Item dicit Dauid: “ego dixi hoc: *laboraui clamans rauce facte sunt fauces mee*, Psalmi sexagesimo octauo. Item: *pro eo ut me diligere, detrahebant mihi, ego autem orabam*, scilicet: pro illis, Psalmi centesimo octauo”.

Duodecimo, dicit angelus qualiter potatus fuit felle, etcetera. Dicit Adam: “sic oportebat, quia ego in pomo sumpsi dulcedinem, ille uero in solutione amaritudinem”. Item dicit Moses: “ego dixi hoc, Deuteronomii tricesimo secundo: *uua eorum uua fellis, uinum eorum fel draconum*”. Item dicit Hieremias: “ego in lamentationibus dixi, capitulo tertio Trenorum:

2120-2121: Ps. 79, 9. | 2122: cf. Gn. 37, 28. | 2124: Ps. 21, 19. | 2127: cf. IV Rg. 2, 23. | 2128-2129: cf. Ps. 21, 8. | 2132: cf. Ex. 10, 22. | 2133-2134: Is. 42, 13-16. | 2134-2135: Is. 50, 3. | 2135-2137: Am. 8, 9-10. | 2145: Is. 19, 19. | 2147-2150: Ps. 58, 1. | 2152: Is. 53, 12. | 2153: cf. IV Rg. 4, 31. | 2155: Ps. 68, 4. | 2155-2156: Ps. 108, 4. | 2159-2160: Dt. 32, 32-33.

2150: Aug. Hipp., *Serm.*, CCI, 2, 2. PL 38, 1031D.

2165 *repleuit me amaritudinibus, inebriauit me absinthio et fellis*". Item dicit propheta Amos: "ego in secundo capitulo dixi: *uinum damnatorum bibebant*, quia loco illius posuerunt acetum cum felle mixtum". Psalmi sexagesimo octauo: *in me psallebant qui bibebant uinum*. Infra: increpando. Item dicit Dauid: "ego hoc apertius dixi in Psalmo sexagesimo octauo: *dederunt in escam meam fel et in siti mea potauerunt me aceto*".

2170 Tertio decimo, angelus dixit qualiter unus militum lancea latus eius aperuit. Primo, dicit Ahab, rex Israhel, tertio Regum uicesimo secundo: "ego in figura hoc pertuli, dum eram in curru et percussus fui inter pulmonem, etcetera. Sic ipse Christus dum esset in cruce, etcetera". Item dicit Moses: "figura huius quando uirga percussi petram et exiuit aqua". Item dicit Hiezechiel quadragesimo septimo capitulo: "hoc dixi ego, scilicet: *uidi aquam egredientem de latere templi dextero*".

2175 Quarto decimo, dicit angelus qualiter uirgo Maria fecerat planctum magnum cum aliis circa crucem. Tunc dicit Hieremias: "ego feci planctum populi quando in capitulo nono dixi: *quis dabit capiti meo aquam et oculis meis fontem lacrimarum et plorabo die ac nocte interfectos filie populi mei?*, scilicet: per peccatum occisionis data fuit captiuitas Hierusalem". Item dicit Hieremias: "ego dixi de planctu uirginis in capitulo decimo quarto: *deducant oculi mei lacrimas per diem et noctem*, quoniam contritione contrita est filia populi mei. Item de ipsa uirgine dixi, Trenorum primo: *plorans plorauit in nocte et lacrimae eius in maxillis eius, non est qui consoletur eam ex omnibus charis eius*". Item dicit Dauid: "ego dixi in Psalmo primo hoc: *erit tamquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit*, etcetera. Aque iste erant lacrimae uirginis, Iohannis et aliarum mulierum.

2185 Tunc dicit Adam angelo cuius etatis erat tunc Christus. Dicit ipse quod medie etatis, scilicet: integre, quia triginta trium annorum. Et uita hominis que est? Dicit Dauid: "septuaginta annorum". Tunc Adam timuit ne tempus redemptionis esset tardandus usque ad septuaginta annos uite Christi, quia ut homo erat moriturus. Sed dixit Abacuc: "non est tempus septuaginta annorum expectandus, quia ego dixi in capitulo tertio: *domine, opus tuum, scilicet: homo, in medio annorum uiuifica illud, in medio annorum notum facies, cum iratus fueris misericordie recordaueris*. Et sic in medio temporis septuaginta annorum fienda erat saluatio". Tunc dicit Dauid: "ego in Psalmo octogesimo nono dixi: *erunt dies septuaginta anni*, etcetera,

2190 sed cum sit triginta trium annorum et trium mensium a natiuitate et triginta quattuor annorum a conceptione, in qua fuit uir perfectus, ut diximus, sequitur quod hic annus qui nunc ingreditur est saluationis annus, in quo debet mori, resurgere, ascendere spiritum, scilicet: mittere, etcetera, quia de septuaginta medium est triginta quinque, igitur, etcetera".

2195 Postea Adam quesiuit de mense in quo erat mundus. Dicit angelus: "hic est mensis martius". Dicit Adam: "igitur in isto mense ego creatus, igitur ut circulatio sit perfecta in hoc mense debeo ab ipso redimi".

2200 Queritur etiam de die mensis. Dicit angelus quod est uiginti quinque dies mensis. Tunc dicit Adam: "igitur tali die redemptor meus conceptus fuit et uir perfectus igitur, etcetera". Querit de hebdomada uel feria illius. Dicitur ei quod erat sexta feria. Igitur dicit Adam: "ego tali die creatus et redemptor meus conceptus et tali die peccauit". Ideo dicit Chrysostomus De Cruce et Latrone: «hac die Adam eiectus est de paradiso et eadem die paradisum ingressus est latro, exit fur et introit fur».

2161: Lam. 3, 15. | 2162: Am. 2, 8. | 2163: Ps. 68, 13. | 2164-2165: Ps. 68, 22. | 2167: cf. III Rg. 22, 34. | 2170-2171: Ez. 47, 1. | 2174-2175: Ier. 9, 1. | 2176-2177: Ier. 14, 17. | 2178-2179: Lam. 1, 2. | 2179-2180: Ps. 1, 3. | 2186-2188: Hab. 3, 2. | 2189: Ps. 89, 10.

2205 Iterum querit Adam de hora diei. Angelus: “est hora post meridiem”. Dicit Adam: “tali hora ego expulsus fui a paradiso, igitur non potest mea redemptio tardare”. Vnde glosa super Lucam: «Adam peccante post meridiem et inclinata luce fidei audita est ab eo uox domini. Eodem ergo temporis articulo quo tunc Ade peccatum excluserat, nunc latroni penitenti paradisum reserat».

2210 Dicit Adam angelo: “quomodo igitur tardat redemptor meus?” Dicit angelus: “ego admiratus sum, quia iam eum pater dereliquerat, iam sitis mortis eum accusabat. Ibo et uidebo quid est”. Cum ad Christum angelus ueniret, dixit Iesus: *consummatum est*, etcetera. Amen.

2210: cf. Io. 19, 30.

2201-2202: cf. Io. Chrys., *De Cru. Et Lat.*, I, 2. PG 49, 401A. | 2205-2207: cf. Wal. Str., *Glo. Ord.*, I, c., 23, 44. PL 114, 348D.

SERMO SEPTVAGESIMVS PRIMVS ET SECVNDVS IN EODEM DIE PARASCEVE DE PASSIONE
DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI

<THEMA> *Vere languores nostros ipse tulit et dolores nostros ipse portauit*, Isaie quinquagesimo tertio.

5 Non debet mundus mirari nec etiam uirgo Maria, si in aliis diebus, dum gratiam impetrare uolebamus ad illam, habebamus recursum. In presenti autem die non ad illam, sed ad crucem recurrimus, quia quinque motiua nos inducebant alio tempore recurrere ad uirginem que hodie nos incitant ad crucem recurrere et non ad Mariam.

10 Primum motiuum erat maxima propinquitas que erat inter uirginem et primum datorem gratie, scilicet: Deum, que erat maternitas, propter quam repulsam habere non poterant. Vnde ait Lucas in capitulo secundo quod erat illi subditus in quantum homo, quia quidquid mater aliqua dedit filio suo totum ista illi dedit, propter quod ipse nihil illi negare debuit, ostendebat hoc clarius nobis. Exemplum: illud regis Salomonis in tertio Regum secundo
15 capitulo, quando Bersabee mater eius ingressa fuit ad eum et ipse rex adorauit matrem et dedit illi sedem ut ad dexteram eius sederet. Dixit Bersabee: "*petitionem paruulam ego deprecor a te ne confundas faciem meam*". Et dixit Salomon: "*pete mater mea neque enim fas est ut auertam faciem tuam*". Cum igitur hic rex Salomon illum uerum Salomonem figuraret, sic mater huius illius matrem figurauit et sic in postulando nobis magnam fiduciam prestabat hoc exemplum. Sed hodie cessat hoc motiuum, nam uirgo desinit esse mater hodie, nam cum mater et filius
20 sint correlatiua, ut dicunt doctores, posita se ponunt, perempta se perimunt. Igitur, sicut in illo instanti in quo filius incipit uiuere dicitur mater, sic illo mortuo cessat esse mater. Sed cum in presenti die Christus filius uirginis fuerit mortuus, sequitur quod ipsa tunc non fuerit mater, igitur cessat hodie motiuum recurrendi ad illam.

25 Sed dicet aliquis: cum optimum quod fuit uirgini communicatum fuit maternitas, si illud sibi abstulit aut fuit per culpam uirginis aut contra iustitiam Dei. Quod nullum horum est dicendum, sed ad hoc respondetur quod non fuit hoc sublatum per culpam uirginis, quia nullam habuit. Et iuste illi fuit remotum, quia cum tali conditione fuerat illi datum, nam quando uirgo uenit ad templum illi per Symeonem fuit intimatum dicendo ei: *hic positus est in ruinam*, etcetera, Luce secundo, *et in signum cui contradicetur et tuam ipsius animam pertransibit*
30 *gladius*, scilicet: mortis. Et sic aliquando filius erat moriturus et tunc ipsam non esse matrem. Item quod uoluntarie sit iniuste non sit, sed hoc factum fuit cum uoluntate uirginis, nam sicut diligebat filium, sic etiam genus humanum. Et sic hoc erat conueniens illi ex parte filii et ex parte generis humani. Nam si aliqua mulier haberet anulum argenti, in quo esset lapis pretiosissimus, si artifex aliquis diceret ei quod daret anulum pro tempore trium dierum et redderet illum deauratum et ornatum aliis lapidibus pretiosis, illa uoluntarie daret et
35 acommodaret illum. Sic in proposito, lapis pretiosus diuinitatis et anima pretiosa erat in carne passibili et mortali situatus in illo triduo, in quo ipsa uirgo non fuit mater. Fuit deauratus per impassibilitatem et immortalitatem, quia sicut ante erat anima gloriosa, tunc etiam fuit corpus gloriosum. Et non solum hoc, sed etiam illum recepit ornatum et
40 sociatum multis aliis lapidibus pretiosis, scilicet: quia morte mediante redemit mundum et multos fratres acquisiuit, unde ipse Christus post suam gloriosam resurrectionem dixit Magdalene, Iohannis uicesimo: *uade, dic fratribus meis*, etcetera. Vnde Augustinus in sermone dicit: «multos filios Dei fecit unicus filius Dei, emit sibi fratres sanguine suo». Et sic cum uirgo Maria ante solum esset mater Christi, post passionem fuit mater Christi gloriosi et
45 mater omnium peccatorum. Et sic sibi placuit priuari filio suo in breui, propter ista iam

3: Is. 53, 4. | 11: cf. Lc. 2, 51. | 15-17: cf. III Rg. 2, 20. | 28-30: Lc. 2, 34-35. | 42: Io. 20, 17.

43: Aug. Hipp., *Serm.*, CLXXI, 5, 5. PL 38, 935D.

dicta. Et sic, si hodie non est mater cessat motiuum recurrenti ad ipsam. Sed hodie propter hoc motiuum debemus ad crucem recurrere, nam ipsa hodie habet locum matris. Nam si uirgo Maria ante dicebatur “beata”, quia in brachiis suis et in uentre, ut genitrix Christi illum portabat, ideo dixit Marcella: *beatus uenter qui te portauit*, Luce undecimo, hodie crux dicitur “beata”, quia in locum illius ipsum gestat in brachiis. Vnde de uirgine dicebamus ante “beata genitrix Maria”, etcetera, hodie dicit ecclesia ipsi cruci: «beata, cum brachiis seculi pependit pretium», etcetera. Igitur si ad matrem recurrebamus, ad hanc hodie debemus recurrere, quia habet locum matris.

Secundum motiuum inducens nos ad uirginem recurrere erat, quia thesauraria erat gratie et ipsa clauem habebat illius, unde Apostolus dicit de Christo: *in quo sunt omnes thesauri sapientie et scientie Dei absconditi*, ad Colossenses secundo. Sed clavis aperiens istos fuit lingua uirginis in petendo, sera fuit priuilegium ei concessum, unde dicit Bernardus: «hec fuit uoluntas omnipotentis Dei, quia nihil ad nos uenire uoluit quin per manus uirginis non transiret». Igitur thesauri erant in Christo, uirgo habebat clauem et quando petebat aperiebatur, sed si aliis temporibus indigebamus clauem quando thesauri erant clausi, hodie non indigemus illa clauem, quia thesauri sunt aperti, unde si thesaurus esset in aliquo sacco clauso aliqua clauem, ut est in boxeta, quando saccus esset scissus, non opus esset clauem querere sic hodie, unde Augustinus super illud Psalmum uicesimo nono *concedisti saccum meum*, intelligit de corpore hodie patefacto et aperto per uulnera. Igitur si locus in quo thesaurus erat est nunc apertus, clarum est quod non indigemus ire ad thesaurariam et clauariam.

Et si dicis: semper predicasti quod sine ipsa nihil poteramus impetrare, quomodo nunc contrarium dicis? Dicendum quod differentia magna est in temporibus, nam tempore uindemie, quando torcular patet omnibus, quia reponitur in medio uinee et in loco patenti, ut habetur Isaie quinto: *plantauit uineam electam et torcular extruxit in ea*, etcetera. Item Christus in parabola, Matthei uicesimo primo, de uinea dicit: *fodit in ea torcular*. Quando igitur torcular est in medio uinee et in eo ponitur uindemia, non opus clauem habere, sed omnes uenientes possunt uinum gustare. Sed quando iam uinum est seruatum in uasse, tunc comittitur clavis cellarii alicui domine, ut sine ipsa uinum nullus accipere possit. Sic in proposito, uinum fuit sanguis pretiosus Christi, nunc est in torculari crucis positum et patenter, unde Isaia in persona Christi dicit de tempore passionis et die: *torcular calcani solus*, etcetera, Isaie sexagesimo tertio. Et sicut hodie non indigemus clauem sed alio tempore in quo reconditum fuit in septem uasibus, scilicet: in septem sacramentis ecclesie, tunc ipsa habet clauem illorum. Item per hoc motiuum hodie ad crucem debemus recurrere, nam tali die crux fuit clavis illius uini, unde Isaia de ipsa cruce dicit: *dabo clauem domus David super humerum eius*, scilicet: Dauid, qui Christus est, Isaie uicesimo secundo. Igitur, si crux fuit hodie clavis, non ad clauariam uirginem, sed ad ipsam crucem recurrentum est.

Tertium motiuum fuit benignitas uirginis Marie, que semper clamabat et signabat cum gestu peccatores clamando illos ad se quasi dicendo: “uenite ad me omnes qui concupiscitis me”, etcetera. Et nunquam peccator stetit coram imagine uirginis, quod ipsa cum oculis suis illum non clamaret ad ueniam. Et in hoc pictores nunquam errarunt, licet in aliis membris uirginis possent errare, sed in oculis benignitatis non errauerunt. De isto autem signo habetur Apocalypsis duodecimo: *signum magnum apparuit in celo, mulier amicta sole et luna*

49: Lc. 11, 27. | 55-56: Col. 2, 3. | 63-64: Ps. 29, 12. | 70: Is. 5, 2. | 71: Mt. 21, 33. | 76: Is. 63, 3. | 80-81: Is. 22, 22. | 88-89: Apc. 12, 1.

51-52: cf. Ven. For., *Misc.*, II, 7. PL 88, 96A. | 57-59: Bern. Cl., *In Vig. Nat. Dom.*, III, 10. PL 183, 100A. | 63: Augustinus] *Auctor err.* cf. Pseu. Hier., *Bre. In Psal.*, XXIX. PL 26, 905C.

62: Boxeta] M uoxeta. | 71: Vicesimo primo] M, X uicesimo quinto.

90 *sub pedibus eius habens coronam duodecim stellarum.* Hec autem, secundum omnes doctores, fuit uirgo Maria, que fuit sole amicta quando uerum solem Christum in uentre habuit uel in brachiis. Sed hodie uirgo Maria non est sole amicta, immo querit umbram solis, nam ut dicunt contemplatiui, hec fuit causa quare uirgo Maria posita fuit in parte dextera Christi crucifixi, quia cum ipse haberet faciem ad occidentem, sol transiens per meridianum Hierosolymitanum in meridie, umbra Christi illam debuit tangere. Et ipsa fuit in dextera et
 95 modicum ad faciem Christi respiciendo, quia cum non esset meridies adhuc dum crucifixus fuit Christus, tunc umbra Christi illam tangebatur et ipsa in hoc laborabat postquam solem filius eius tangere non poterat, saltem illius umbra ipsam tangeret. Et sic si ante erat sole amicta, hodie cum umbra ipsius solis consolabatur. Item diebus elapsis habebat lunam sub pedibus. Luna notat uarietatem et transmutationem mundi quo ad labores et infortunia. Et
 100 sic ipsa erat domina omnium illorum, nam consolabatur infirmos et tristes, etcetera. Sed hodie ipsa est tristior omnibus mulieribus, et sic ante erat supra lunam, hodie est sub luna constiuta, etcetera. Item habebat hoc signum coronam duodecim stellarum, que erant: «duodecim prerogatiue singulares ipsius», ut Bernardus dicit, quarum prima fuit angelica salutatio, etcetera.

105 Prima stella fuit quando angelus dixit illi: *auē*, id est, sine “ue” et dolore aliquo. Hodie uero summum habuit dolorem et tristitiam.

Secunda stella fuit: *gratia plena*. Hodie fuit priuata gratia, nam summa fuit esse matrem filii Dei quam hodie (ut diximus) perdidit.

Tertia fuit: *dominus tecum*. Sed hodie non fuit cum uirgine, immo fuit in cruce.

110 Quarta fuit: *benedicta tu inter mulieribus*. Sed hodie non talis fuit reputata.

Quinta: *benedictus fructus uentris tui*. Sed hodie, licet in se fuerit benedictus, sed non a iudeis sic reputatus, quia: *maledictus homo qui pependit in ligno*, etcetera, Deuteronomii uicesimo primo. Et sic omnes iste stelle hodie fuerunt obscure, quia sole eclipsato oportuit illas eclipsari, cum omnes planete recipiant lumen a sole, ut dicit Thomas in secundo,
 115 distinctione decima tertia et distinctione decima quinta. Et sic, si aliis diebus ad hoc signum recurrebamus, quia pulchrum et lucidum, cum hodie fuerit obscurum, non ad illam sed ad crucem est recurrendum. Nam si in tempore anni signum clamans nos potest esse oculus, manus aut uox alicuius, sed tempore belli et triumphis non est signum clamans nisi uexillum et sicut cum hodie fuerit dies in qua Christus triumphauit de hoste demone, clarum est
 120 quod signum nos clamans ad uictoriam erit signum crucis, de quo cantat ecclesia: «uexilla regis prodeunt, fulget crucis misterium», etcetera. Et de isto signo loquebatur Isaie capitulo quinto et capitulo undecimo: *elevauit dominus signum in nationibus*, scilicet: crucem.

Quartum motuum inducens nos ad uirginem erat attractio ipsius misericordie, nam misericordia sua nos trahebat ad ipsam. Et differt hoc motuum ab alio dicto, nam clamans
 125 sic ad se uocat quod in illo non influit ut ueniat, sed qui trahit aliquid a trahente in tractum influitur, ut fit in magnete et ferro, etcetera. Sic uirgo nos ad ipsam trahebat mediante misericordie uirtute, sed hodie non habet in se illam uirtutem, immo querit ab aliis crucifixoribus ut misericordiam de filio suo habeant. Sed mediante isto motuo debemus ad Christum recurrere in cruce, nam ipse ante dixerat: *ego si exaltatus fuero omnia traham ad
 130 meipsum*, Iohannis duodecimo, et ut dicunt doctores. Ideo dixit “si exaltatus fuero a terra”,

105-110: cf. Lc. 1, 28. | 111: cf. Lc. 1, 42. | 112: Dt. 21, 23. | 122: Is. 5, 26; 11, 12. | 129-130: Io. 12, 32.

103: cf. Bern. Cl., *In Domi. Inf. Oct. Ass. B. M. V.*, 7. PL 183, 433A. | 114: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 3), lib. 2, dist. 13, q. 1, a. 5, p. 652. | 120-121: cf. Ven. For., *Misc.*, II, 7. PL 88, 95C.

scilicet: in ligno crucis. Igitur si ante uirgo trahebat nos, hodie a Christo crucifixo trahimur et ipse trahit nos secundum quod tria inuenimus que trahunt. Primo, calor trahit uapores; secundo uacuum trahit ne detur, unde dicunt naturales quod si in concauo lune daretur uacuum traheret natura lapides et terram et omnia inferiora ad illum implendum; tertio, trahit uirtus alicuius lapidis, ut patet in lapide adamantino, qui positus supra corpus inuenenatum attrahit uenenum ab illo. Sic hic tribus modis Christus traxit nos hodie.

Primo, ratione caloris charitatis, unde Apocalypsis primo de Christo dicitur: *dilexit nos et lauit nos a peccatis nostris in sanguine suo*.

Secundo, traxit nos ne detur uacuum, nam si natura hoc facit, multo magis dominus nature. Et sic traxit nos sursum ne daretur uacuum in celo per ruinam angelorum.

Tertio, traxit nos uirtute attractiua, ut lapis adamantis trahit uenenum a re uenenata, ut dicunt naturales. Et sic hodie ad Christum in cruce debemus accedere, nam licet uirgo Maria habuerit maximam charitatem, sed maior fuit charitas Christi. Vnde dicit: *maiolem charitatem nemo habet ut animam suam ponat quis pro amicis suis*. Sed hodie Christus animam posuit pro inimicis, unde ad Romanos quinto: *cum inimici essemus reconciliati sumus Deo per mortem filii eius*, et: *in hoc commendat Christus charitatem suam in nobis*, etcetera. Igitur licet secundum charitatem uie magna fuerit charitas uirginis, sed charitas Christi omnem aliam superauit hodie.

Secundo, trahere nos in celum conueniebat Christo et non uirgini.

Tertio, si per uirtutem in lapide hoc debuit fieri, uirgo bene ad se trahebat corda ferrea, ut facit magnes. Sed hodie agitur de tractione ueneni et in tali casu magnes non potest trahere. Nam si ferrum ungitur cum alleis non potest a magnete trahi nisi prius illa infectio tollatur. Sic corda nostra non possunt ab illa trahi nisi prius uenenum originalis peccati a nobis tollatur, quod fit hodie in passione Christi. Item uirgo non potest nos trahere in presentia Christi in cruce, nam ut dicunt naturales, si adamas ponatur circa magnetem, magnes non trahit ferrum in sua presentia, sic nec uirgo in presentia Christi crucifixi. Et sic non ad uirginem hodie, sed ad crucem ubi Christus est debemus recurrere, etcetera.

Quintum motium nos inducens recurrenti ad uirginem erat quod ipsa dicebatur banca mercatoris, ubi positum erat pretium nostre redemptionis. Vnde dicit sanctus Leo: «redempturus si quidem Deus mundum uniuersum pretium posuit in Maria». Et sic ad illam ante recurrebamus, in qua erat pretium positum, nam sanguis qui erat effundendus pro nostra salute in ea fuit positus, a qua per filium Dei in incarnatione assumptus. Vnde ait Apostolus, prima Corinthiis sexto et septimo: *empti estis pretio magno*, etcetera. Vnde Petrus declarat hoc dicens, prima Petri primo: *non corruptilibus auro et argento, sed pretioso sanguine agni immaculati*. Sed si tunc fuit uirgo banca nostre redemptionis, hodie est crux in qua positum fuit hodie pretium. Et sic ad crucem tamquam ad bancum mercatoris debemus recurrere propter tria, propter que homines ad bancum mercatoris recurrunt. Primo, ad pretium recipiendum; secundo, ad soluendum receptum; tertio, ad chartam quitationis recipiendam.

Primo, igitur nos recurrere debemus ad pretium recipiendum. Nam quando aliquid alicui accomodatur, uadit ille ad bancum mercatoris et recipit illud ab illo. Sic hodie pretium,

137-138: Apc. 1, 5. | 143-144: Io. 15, 13. | 145-146: Rm. 5, 8-10. | 163: I Cor. 6, 20; 7, 23. | 164-165: I Pt. 1, 18-19.

160: Leo] *Auctor err.* cf. MF. Bern. Cl., *In Nat. B. M. V.*, 6. PL 183, 441A.

quod nos soluere non poteramus, Christus pro nobis soluit et nobis accomodauit in ligno crucis illud fundendo.

175 Secundo, debemus recurrere ad crucem tamquam ad bancam mercatoris ad soluendum illud. Et licet condignum non ualeamus soluere uel reddere, debemus tamen de congruo illud quod possumus, scilicet: si ille dolet pro nobis, quod nos doleamus; et si ille recipit passionem nos habeamus compassionem.

180 Tertio, debemus ire ad lignum crucis tamquam ad bancum, in quo debemus chartam cancellare, nam in ligno crucis hodie cancellatum fuit cirographum nostre obligationis, unde Apostolus ad Colossenses secundo: *uos cum mortui essetis in delictis conuiuificauit donans uobis omnia delicta, delens (quod aduersus nos erat) cirographum decreti quod erat contrarium nobis et illud tulit de medio affigens illud cruci*, etcetera. Et sic charta fuit in ligno crucis cancellata. Igitur non ad uirginem debemus recurrere propter ista, immo ad istam debet nobiscum uirgo Maria recurrere in his tribus que diximus.

185 Primo, ad sumendum pretium sue redemptionis. Nam ipsa uirgo etiam a filio fuit in passione redempta, licet alio modo quam nos essemus. Nam illa ante debitum peccati fuit ab illo liberata, nos uero postquam fuimus peccatores, sed nihilominus fuit a filio redempta in ligno crucis. Et sic pro pretio sue redemptionis debet ad crucem recurrere.

190 Secundo, debet etiam soluere quod potuit, quia obligata erat, et quanto excellentiori modo redempta, tanto magis ad soluendum obligata.

195 Tertio, ad cancellationem debet recurrere. Et sic si uirgo tenetur recurrere ad crucem et nos debemus etiam ad illam recurrere et non ad uirginem, et ideo ecclesia hodie adorationem latræ dat cruci et non uirgini. Nam comparando dignitatem uirginis ad lignum crucis in se consideratum, maior est dignitas uirginis et maior honor et adoratio ei debetur, sed considerando crucem in quantum in se continet Christum redemptorem et pretium nostre salutis, latræ adoratio illi datur et non uirgini. Item quia uirgo languores et dolores proprios sustinuit et non nostros ratione redemptionis, sed crux sustinuit non suos, sed nostros.

200 Ideo non de uirgine, sed de cruce possumus dicere quod: *uere languores nostros ipsa tulit et dolores nostros ipsa portauit*. Ideo in principio sermonis ipsi cruci humili uoce et suaui presentemus illud salutiferum “aue” dicentes: «aue, crux! Spes unica. Hoc passionis tempore, auge piis iustitiam reisque dona ueniam». Amen.

<THEMA> *Vere languores nostros ipse tulit et dolores nostros ipse portauit*, loco et capitulo ubi supra.

205 Licet consuetudo nostra in ceteris diebus fuerit diuidere et subdiuidere sermonem in tres partes, hodie ab hac consuetudine recedemus, quia ut dicit Philosophus in primo Ethicorum: «sermone sunt inquirendi secundum materiam». Et ratio huius mutationis est hec: quia materia aliorum sermonum in aliis diebus dirigebatur ad sanctissimam trinitatem; hodie uero restringimur ad unam personam, scilicet: ad filium et redemptorem. Et etiam in 210 illo ad unam naturam, nam in natura humana fuit passus. Et quia in illa reluxerunt quinque uulnera pretiosa passionis, ad reuerentiam illorum quinque uulnerum semper in quinque partes diuidemus et subdiuidemus sermonem, sicut in principio quinque motiua

180-182: Col. 2, 13-14. | 199-203: cf. Is. 53, 4.

201-202: cf. Ven. For., *Carm.*, I, 2, 6, p. 156. | 207: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, II, 2, 04a3, p. 7.

215 assignauimus. Et ideo presens sermo quinque principales habebit partes. Prima erit
 thematis introductiua; secunda preambula passionis; tertia de processu Christi facto a iudeis
 usque ad condemnationem illorum; quarta de processu facto a gentilibus per Pilatum usque
 ad condemnationem; quinta de executione sententie, scilicet: de crucifixione, et de his que
 in illa acta fuerunt.

In prima parte ponuntur quinque notabilia et quinque dubia.

220 Primum notabile est quod materia passionis Christi est difficilima intellectui nostro et
 quasi repugnans rationi et sic sola fide apprehenditur et non per rationem naturalem. Et
 ideo dicit Leo papa in sermone quod plus uincitur ingenium nostrum ab humilitate
 passionis Christi quam ab excellentia sue diuinitatis, quia unum se habet per
 225 superabundantiam, aliud uero per defectum. Nam si aliqua res est in loco eminentiori, per
 artificium aliquod facile apprehenditur, sed si est in loco humili et res paruissima non
 potest, sic faciliter apprehendi. Exemplum de capillo posito in puluere: sepe homo claudit
 230 digitos et illum non apprehendit. Hoc autem non est propter nimiam distantiam, sed
 propter paruitatem et humilitatem maximam et quod digiti iuncti naturaliter ad hoc deputati
 capere non possunt; unus solus digitus cum saliuia unctus accipit et apprehendit. Sic in
 proposito, diuina essentia distat a nobis in infinitum, sed maxima Christi humilitas in
 235 passione minus a nobis apprehenditur propter maximam humilitatem. Et quod duo digiti
 nostri, scilicet: intellectus et sensus ad hoc naturaliter deputati apprehendere non possunt,
 unus solus, scilicet: oculus fidei, balneatus aqua baptismatis, in qua uirtutes infunduntur,
 apprehendit. Et sic non per naturam et rationem naturalem Christi passio, sed sola fide.
 240 Ideo Isaias postquam excellentias Christi recitauerat in capitulo quinquagesimo secundo
 dicit de Christo: *exaltabitur et eleuabitur et sublimis erit ualde*, etcetera. Mox, dum ad passionem
 uenit, in capitulo quinquagesimo tertio dicit: *quis credet auditui nostro et brachium domini cui
 reuelatum est?* Immediate ponit passionem dicens: *uere languores nostros ipse tulit*, etcetera. Vnde
 dicunt Hilarius et Hieronymus quod ubicumque ponuntur de Christo humilia et infirma
 245 mox ponuntur sublimia ad contemperandum. Hoc dicit Hilarius, libro secundo De
 Trinitate et Hieronymus Super Epistolam ad Hebreos. Exemplum de subere et plumbo in
 250 rete piscatoris: unum ne tendat in profundum, aliud ne eleuetur in altum, sic hic.

Secundum notabile uel documentum est (quod ex isto sequitur) tale, quod licet omnia
 gesta, facta, dicta et prophetata in ueteri testamenti fuerint ad ostendendum ea que ad
 245 messiam et Christum pertinebant, sed omnia pro maiori parte dirigebantur ad ostendendam
 passionem eius. Et ratio est talis: cum Deus fuerit magister noster, sic fecit ut doctor uerus,
 nam quando est littera clara, in illa non immoratur magister; sed quando est passus dubius
 et difficilis, tunc ponit persuasiones, exempla et rationes. Sic Deus fecit ad articulum
 passionis Christi, ad quem quasi omnia prophetata et figurata fuerunt directa.

250 Tertium documentum est quod in passione Christi consistit tota nostra salus, unde
 Chrysostomus ait: «omnis salus hominum in morte Christi posita est». Vnde Augustinus in
 libro De Vera Religione ait quod: «non solum quidquid Christus boni gessit in terris, sed
 quidquid mali sustinuit, totum disciplina morum fuit». Vnde passio domini in se
 complectitur omnem perfectionem homini possibilem in hac uita, quoniam omnia opera
 perfectionis, que Christus unquam in euangelio docuit, ipse in seipso in sua passione

235: Is. 52, 13. | 236-237: Is. 53, 1. | 237: Is. 53, 4.

221: cf. Leo., *Serm.*, LXIII, 1. PL 54, 353A-354A. | 239-240: cf. Iac. Var., *Leg. Aur.*, XIV, pp. 92-93; cf. Pseu. Hier., *Comm. In Ep. Ad Eph.*, II, 3. PL 30, 484A; cf. Hil., *De Tr.*, II, 27. PL 10, 68B. | 250: cf. Pseu. Io. Chrys., *Op. Imp. In Mt.*, XXXV. PG 56, 824A-825D. | 251-252: cf. MF. Aug. Hipp., *De Ver. Rel.*, XVI, 32. PL 34, 135D; *De Cat. Rud.*, XXII, 40. PL 40, 339B.

255 adimpleuit, ita quod in cruce domini est finis legis et scripture, in passione eius est summa
 omnis perfectionis, in morte ipsius est consummatio omnis sermonis. Vnde Apostolus
 prima Corinthiis secundo ait: *non indicani me scire aliquid inter uos nisi Iesum Christum et hunc*
crucifixum, nam hoc scire est omnia, scire que spectant ad salutem, etcetera.

260 Quartum documentum est quod cum in Christo sint due nature, scilicet: diuina et
 humana, unite in uno supposito diuino, ratione unionis communicantur idiomata. Et quod
 dicitur de uno predicatur de alio, ut Deus est homo et homo est Deus. Et cum
 presupponatur uitio, non communicatur in abstracto. Nam non sequitur “deitas est
 humanitas” nec econuerso, nec in partibus sequitur Deus est anima nec corpus, etcetera.
 265 Item non communicantur ea que pertinent ad unionem, nam non sequitur uerbum est
 incarnatum. Ergo homo est incarnatus.

Quintum documentum est quod licet Christus passus fuerit et mortuus, non hoc fuit
 secundum naturam diuinam, sed solum secundum naturam humanam. Nam sicut natura
 diuina in incarnatione nullo modo a sua perfectione fuit mutata, sic nec in passione et
 morte. Exemplum christali: lumen quod est in aqua in congelatione christalli remanet sic
 270 perfectum et lucidum post congelatione et, si uulneretur christallus ipsa, non tamen
 uulneratur lumen in ea, nec aliquid patitur. Sic illud lumen diuinitatis in incarnatione non
 fuit diminutum, nec aliqua perfectionem amisit. Sic uulnerata humanitate non fuit diuinitas
 uulnerata nec passa, etcetera, quia in abstracto non communicatur idioma, ut diximus.

275 Secundo, ponuntur quinque dubia breuia, quia pro doctis non est opus; pro minus
 doctis plura uerba impediunt intellectum.

Primo, queritur: utrum fuerit necessarium Deum incarnari ad liberandum a peccato
 Ade? Dicendum quod de necessario possumus loqui dupliciter: unum est necessarium
 simpliciter, scilicet: quod aliter esse non potest, ut si aliquis debet in insulam remotissimam
 ire, necesse est habere lignum uel nauem, etcetera. Aliud est necessarium de congruo uel de
 280 bene esse et est aliud quod sit conuenientius, ut si quis debet ire Romam in breui tempore,
 necesse est habere equum aptum, non quod sine illo non posset ire, sed quod non
 conuenientiori modo ire possit. Sic in proposito, Deus omnipotens et omnia preuidens
 habebat mille modos redimendi preter istum, sed hic fuit conuenientior quo ad ipsum et
 quo ad nos. Primo, quo ad ipsum, quia cum offensa fuerit infinita nullum erat infinitum nisi
 285 Deus, qui illam posset delere. Item cum obligatio recreationis fuerit non minor quam
 creationis, si alius preter Deum redimeret, illi obligaremur equaliter sicut Deo, quod erat
 inconueniens, quia illi creature competeret adoratio latræ, etcetera. Item ut seruaretur in
 opere redemptionis ordo diuinus, scilicet: quod sicut in omni opere Dei reperitur iustitia et
 misericordia, sic in opere redemptionis. Sed misericorditer bene posset sine satisfactione
 290 aliqua remittere peccatum, sed si iustitia mediante debuit fieri, cum nullus preter Deum
 satisfacere posset mediante merito infinito et nullus preter hominem debebat pati, oportuit
 quod esset simul Deus et homo, ut redimeret qui poterat et satisfaceret qui debebat, scilicet:
 homo. Oportuit etiam et conueniens fuit ex parte hominis, ut Deus carnem assumeret.

295 Primo, quo ad uirtutes secundum quas meremur, certius credimus Deo, ut dicit
 Augustinus, undecimo De Trinitate. Spes etiam nostra erecta fuit in cognoscendo quantum
 Deus nos diligit, qui pro nobis incarnari uoluit, ut ait Augustinus libro De Catechizandis
 Rudibus, et sic quo ad charitatem nostram. Item quo ad exemplar, quia debet sequi a nobis
 et uideri. Sed Deus sequendus erat qui uideri non poterat, homo uideri poterat qui

257-258: I Cor. 2, 2.

295: cf. Aug. Hipp., *De Tr.*, VIII, 5, 7. PL 42, 952BC. | 296: cf. Aug. Hipp., *De Cat. Rud.*, IV, 7. PL 40, 314D.

300 sequendus non erat, ideo ut hec duo in exemplari essent Deus factus est homo, ut ait Augustinus in sermone. Item propter hoc quod magis ab homine cognosceretur, quia: «cognitio nostra habet ortum a sensu», igitur, etcetera.

305 Sed contra hoc uidetur esse, quia omnia ista saluarentur si Deus unicus fuisset angelo et non homini uel nature humane, quia sic instrueret nos et esset uisibilis, etcetera. Et etiam conuenientiori modo iungeretur angelo, qui est spiritus, et Deus spiritus quam homini et carni, etcetera. Dicendum quod non esset tanta conuenientia nec ratio unionis cum angelo.

310 Primo, quia unicus cum homine fuit facta unio cum omni creatura. Vnde Gregorius super illud “*predicite euangelium omni creature*” dicit, id est, homini, in quo omnis creatura reperitur. Item licet posset nos instruere et ad bonum uirtutis commouere unicus angelo, sed conuenientius cum homine, nam maior est conuenientia hominis ad hominem quam
315 hominis ad angelum. Et sic si discipulus instruendus erat homo et mater debuit esse homo. Item ex parte iustitie, quia Deus uoluit a peccato hominem liberare non sola misericordia nec potentia, sed iustitia mediante. Ideo iustum fuit ut ille qui peccauit satisfaceret, qui fuit homo. Item misericordia Dei uoluit hominem redimere et non angelum, quia angelus irreparabilis erat, cum esset in termino et uoluntas eius inuertibilis post electionem, sed cum natura assumpta esset reparanda, naturam humanam debuit assumere et non angelicam.

320 Secundo, queritur: cum Deus esset purissimus et natura assumenda illi debuisset conformari in puritate, quare natura non assumpsit ex conditione status innocentie quando fuit purior? Dicendum quod redemptor uenit ad reparandum non solum illos qui in statu innocentie fuerunt, ut Adam et Euam, sed etiam omnes status. Sed cum quattuor sunt
325 status totius mundi, scilicet: status innocentie ante peccatum; secundo, status nature lapse et ante gratiam mediatoris; tertio, status gratie post Christum; quarto, status gratie, scilicet: in celo, et licet angelus non uenerit reparare ad gloriam, sed bene ad societatem sedes illorum reparando, et sic de quolibet statu aliquid sumpsit. De primo, immunitatem peccati; de secundo, penalitates et defectus nostros; de tertio, plenitudinem gratie; de quarto, plenitudinem glorie in anima. Nam licet fuerit uiator quo ad corpus, fuit tamen comprehensor quo ad animam et illa anima beata ab instanti.

330 Tertio, queritur: utrum fuerit necessarium in illa natura assumpta mori? Dicendum quod de necessario possumus distinguere, sicut in prima questione dictum fuit, quod non fuit necessarium simpliciter, sed presupposita pre scientia et uoluntate sua, quia: *oblatus est quia uoluit*, ut dicit Isaias capitulo quinquagesimo tertio. Sed duplex est necessitas moriendi. Prima ex repugnantia elementorum; secunda ex peccato inducta, quia dictum fuit Ade, Genesis secundo: *morte morieris*. Vtraque istarum est in nobis, sed in Christo solum prima que etiam fuit in Adam. Sed sicut Adam habuit aliquid contra illam, scilicet: unire ad se fructum ligni uite, sic Christus habuit contra illam unionem diuinitatis, qua posset si uellet
335 mortem fugere. Et sic dicebat ipse: *potestatem habeo ponendi animam meam et iterum sumendi eam*, etcetera, Iohannis decimo. Et sic conuenienter uoluit mori, quia debitum Ade uoluit iuste soluere et quia omnes dolores in morte includuntur, cum sit «ultimum terribilium», secundum Aristotelem.

340 Sed contra: si propter peccatum originale uoluit mori, cum peccatum nostrum mortale fuerit maius, igitur pro quolibet mortali moreretur. Dicendum quod non, nam licet

307: cf. Mc. 16, 15. | 329-330: Is. 53, 7. | 332: Gn. 2, 17. | 335: Io. 10, 18.

300: cf. Aug. Hipp., *Serm.*, CXXXVII, 4, 4. PL 38, 756BC. | 301: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^ae, q. 80, a. 3, p. 527. | 306: cf. Gre. Mag., *Hom.*, XXIX, 2. PL 76, 1214B. | 337: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, III, 9, 15a25, p. 191.

peccatum mortale sit maius intensiue, quia magis uoluntarium quam originale, nam illud per uoluntatem propriam, originale per uoluntatem procuratoris Ade, sic etiam per uoluntatem parentum tollitur in baptismo sine uoluntate nostra. Sed peccatum originale fuit maius
 345 extensiue, quia omnes erant sub illo. Et sic nullus erat in mundo qui Deum placaret et per consequens ipse uoluit redimere. Et non sequitur quod sic mori debeat per quodcumque mortale, quia in morte sua traxit remedium pro omnibus mortalibus totius mundi et etiam infinitorum mundorum, si essent. Nam sanguine suo fecit unguentum in ecclesia sacramentorum septem et sic quicumque uoluit illam medicinam morbo peccati applicare curabitur. Exemplum chirurgici, qui licet faciet pro aliquo uulnere medicamentum et
 350 unguentum, seruat tamen illud in capsula sua pro aliis uulneribus applicando, et sic sanantur et non opus nouum unguentum cotidie facere.

Quarto, queritur: utrum ex illo statu secundo, ut diximus, omnes defectus assumpsit cum natura, uel aliquos et aliquos non? Dicendum quod Christus nullum defectum anime assumpsit, quia non opus fuit nec anima illos habere potuit, cum esset beata. Primo, non
 355 peccatum, quia peccatum non iuuat, immo impedit satisfactionem et redemptionem; secundo, nec ad hoc ut ueritatem nature assumpte probaret, nam peccatum non est de integritate nature, sed per demonem fuit seminatum; tertio, nec ad nostram instructionem, quia ad nostrum exemplum peccatum non facit, immo aduersatur; nec etiam ignorantiam assumpsit, quia in anima uerbo unita illa esse non poterat. Et sic nullum defectum anime
 360 assumpsit, sed assumpsit defectus corporis, quia secundum corpus erat uiator. Sed defectus corporis sunt in duplici differentia. Primo, defectus personales, qui accidunt alicui persone, ut febris, dolor capitis, etcetera. Hos non assumpsit, sed defectus qui consequuntur totam naturam humanam, tam naturales quam uiolentos. Naturales: ut est dolor, tristitia, sitis, famis, etcetera. Violentos: ut est flagellatio, uulneratio, etcetera. Sed notandum quod hos
 365 defectus uoluntarie assumpsit et illos non contraxit, ut dicunt doctores.

Si dicis: contrahere est simul trahere, sed non ante assumpsit naturam et postea illos, igitur simul cum natura traxit. Dicendum quod contrahere non solum dicit simultatem, sed necessitatem, scilicet: contrahere simul et ex necessitate trahere. Sed Christus simul illos traxit non ex necessitate, sed uoluntarie. Vnde si quis emit domum cum tributo aliquo uel
 370 onere, diceremus quod ille contraxit illud onus cum domo, quia ex necessitate illud traxit. Sed si quis emit domum aliquam liberam et in continenti imponit illi aliquod tributum, dicimus quod licet simul cum illo trahat, sed non ex necessitate trahit. Et sic non contrahit, sed assumit, scilicet: uoluntarie et non coacte. Sed nos contrahimus hos defectus quia ex necessitate cum natura per originem uitiatum trahimus, scilicet: medianti uirili semine, sed Christus non sic. Exemplum: si quis accipit ouum a gallina ortum, semper accipit illud
 375 ouum cum casca. Sed si quis haberet potestatem accipiendi ouum in uentre galline antequam oriretur ab illa, licet esset aliquod ouum in uentre galline cum casca, scilicet: illud quod in die uentura debebat ponere et multa alia sine casca que posset accipere, si acciperet illud quod erat cum casca, diceremus quod non contraxit illud, sed uoluntarie assumpsit in
 380 uentre galline et non per uitiatam originem, quia nondum erat ortum a gallina. Sic in proposito, uerbum assumpsit carnem in uentre uirginis et nondum ortum ab illa per originem uitiatam, scilicet: «ex uiri semine, sed mystico spiramine», id est, uirtute spiritus sancti, etcetera. Et sic, si habuit hos defectus, hoc fuit uoluntarie et non ex necessitate, ut posset pro nobis pati et mori, etcetera.

385 Quinto, queritur: utrum hos defectus uere contraxit uel assumpsit? Quia uidetur quod non. Sed sicut aliquis simulat habere tristitiam et dolorem de aliquo, cum interius habeat gaudium de illo et exterius uidetur oppositum, sic fuit in Christo. Diceret aliquis: nam cum

382: Ambr., *Hymn.*, IV. PL 16, 1410D.

390 anima sua fuerit beata et cum gaudio perfectissimo nullum dolorem uel tristitiam potuit
 uere habere, sed apparenter. Sed ueritas est in contrarium, nam licet gaudium et dolor sint
 contraria in anima Christi, erant simul non in eadem parte anime, sed in diuersa, ut dicit
 Thomas in Compendio Theologie, capitulo ducentesimo tricesimo secundo, quod: «duplex
 est anime passio, una ex parte corporis, nam cum anima sit forma corporis, patiente
 corpore anima patitur. Alia est ex parte obiecti, quod patet in una potentia, scilicet: uisua,
 395 nam sic se habet anima ad corpus sicut pars anime ad partem corporis». Vnde dicit
 Aristoteles, secundo De Anima, quod: «si oculus esset animal, uisio esset anima eius».
 «Potentia uisua patitur ab obiecto, sicut cum ab excellenti fulgido uisus obtunditur. Item ex
 parte organi, sicut cum lesa pupilla ebetatur uisus. Potentie uero sensitue, quorum obiecta
 sunt res corporee, habebant aliquod nocumentum ex corporis passione. Et sic sensibilis
 dolor in Christo fuit corpore patiente et lesio corporis, sicut a sensu sentitur noxia, ita illam
 400 interior imaginatio, ut nociuum apprehendit. Et inde sequitur interior tristitia et non solum
 ab imaginatione, sed ab ipsa ratione inferiori, ut nociua apprehenditur que ratio circa
 temporalia uersatur. Sed quia ratio superior Christi plena Dei uisione fruebatur, hoc modo
 apprehendebat quidquid ad aliorum defectus pertinet, secundum quod in diuina sapientia
 continetur, secundum quam decenter ordinatum existit et quod aliquis peccare permittatur
 405 et quod pro peccato puniatur. Et sic nec anima Christi nec alie anime beatorum Deum
 uidentes ex defectibus proximorum tristitiam pati possunt, sed uiatores qui ad rationem Dei
 sapientie uidendam non attingunt, sic de defectibus aliorum. Etiam secundum rationem
 superiorem de defectibus aliorum tristatur». Et sic patet quod omnes defectus nostros non
 apparenter, sed realiter et uere assumpsit. Ideo de ipso dicitur quod *uere languores nostros ipse*
 410 *tulit et dolores*, etcetera. Quo ad primam partem.

Secunda pars principalis sermonis erit de his que passionem uel potius mortem
 precesserunt, sed in qualibet istarum partium quinque uidebuntur. Primo, de historia
 euangelii; secundo, de documentis; tertio, de dubiis; quarto, de consolationibus; quinto, de
 415 doloribus. Et sic in quattuor partibus remanentibus erunt uiginti partes, quia quinques
 quattuor sunt uiginti. Sed etiam in qualibet istarum uidebimus quinque. Primo, quinque
 puncta historie; secundo, quinque documenta; tertio, quinque dubia; quarto, quinque
 consolationes; quinto, quinque dolores. Sed interdum consolationes etiam dolores
 commiscuntur. Et sic in istis quattuor partibus erunt particule centum, nam quinques
 uiginti sunt centum. Sed notandum quod ad euitandum quotationes et allegationes
 420 doctorum, que in presenti die sunt euitande, historiam ponemus contextam ex quattuor
 euangelistis, scilicet: secundum Mattheum, Marcum, Lucam et Iohannem. Ita quod illud
 quod ab uno pretermittitur per alium suppletur, secundum ordinem Cancellarii Gersonis in
 libro suo qui dicitur Monothesseron, id est, “unum ex quattuor”. Notabilia siue documenta
 ponemus secundum quattuor doctores ecclesie, scilicet: secundum Augustinum,
 425 Hieronymum, Ambrosium et Gregorium. Dubia soluemus secundum quattuor doctores
 scolasticos, scilicet: Thomam, Scotum, Bonauenturam, Alexandrem. Consolationes et
 dolores (quia mixtim ponentur) erunt secundum patriarchas, prophetas, reges et sacerdotes
 ueteris testamenti. Et sic primo, circa primam partem erunt quinque puncta historie, nam
 historiam incipiemus sicut ecclesia illam incipit, scilicet: a Lazari suscitatione, quia tunc
 430 dicitur dominica in passione. Sic primum erit de Lazari suscitatione; secundum de cena
 Bethanie; tertium de cena ueteri; quartum de cena noui testamenti; quintum de his que
 fuerunt facta in orto post cenam. Fuit autem necessarium incipere passionis historiam illinc
 ut uideretur motiuum sacerdotum et phariseorum per mortem et suscitationem Lazari et
 motiuum uenditionis et traditionis Iude per effusionem unguenti in cena Bethanie, etcetera.

409-410: Is. 53, 4.

391-408: Th. Aq., *Comp. Th.*, I, c. 232, p. 181. | 395: cf. Auctor. Arist., *De Ani.*, II, 44, (412b18-19), p. 177.

435 Primus punctus historie. Cum autem esset Iesus Hierosolymis et in enceniis uellent eum iudei lapidare, quesierunt ipsum apprehendere et exiuit de manibus eorum, quia non erat tempus. Christus abiit transiordanem, ubi Iohannes primum baptizabat. Et ibi manens die martis ante dominicam passionis, scilicet: decima octaua die ante passionem eius, recepit nuntium a Maria Magdalena et Martha dicens illi qualiter Lazarus, earum frater, grauiter
 440 infirmabatur dicentes rogantes illum ut ueniret in Bethaniam et illum sanaret dicentes: “domine, ecce quem amas infirmatur”. Christus eis respondit per nuntium: “infirmas hec non est ad mortem”. Dixit autem Iesus discipulis suis: “eamus in Iudeam”. Dicunt discipuli: “rabbi, nunc querebant te lapidare iudei et iterum uadis illuc?” Dicit eis Iesus: “nonne duodecim hore, etcetera?” Dixit iterum Iesus: “Lazarus amicus noster dormit, uado ut a somno suscitarem illum”. Dicunt discipuli: “domine, si
 445 dormit saluus erit”. Dixerat Iesus de morte, illi intellexerunt de somno, etcetera. Tunc apertius dixit Iesus: “Lazarus mortuus est, eamus ad eum”. Dixit Thomas ad condiscipulos: “eamus et nos et moriamur cum illo”. Et sic manserat Iesus in illo loco post aduentum nuntii duobus diebus. Et sic post duos iuit in Bethaniam, que distabat a Hierusalem stadiis quindecim, quasi duobus miliaribus. Et multi iudei ciuitatis Hierosolymitane uenerant ad consolandas sorores Lazari. Martha autem, ut audiuit quod Iesus ueniret, occurrit ei. Maria uero domi sedebat. Tunc dixit Martha ad pedes Iesu: “domine, si
 450 fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus”. Et dimisso Iesu extra castrum uocauit silentio sororem dicens: “magister adest et uocat te”. Illa autem, ut audiuit, surrexit cito et uenit ad eum et extra castrum cecidit ad pedes eius dicens: “domine, si fuisses hic”, etcetera, ut dixerat Martha. Iesus iuit ad monumentum et cum quatruiduanus esset mortuus, suscitauit illum, etcetera. Multi ex iudeis qui uenerant ad Mariam, uidentes miraculum crediderunt in eum. Quidam autem ex ipsis illa nocte ante sabbatum abierunt ad phariseos et dixerunt eis que fecit Iesus. Et sic die sabbati decreuerunt ut sequenti die dominico congregarentur omnes in domo Cayphe principis sacerdotum. Et sic colligerunt pontifices et pharisei concilium dicentes: “quid facimus? Quia hic homo multa signa facit”, etcetera. Et dederunt uota sua. Et cum aliqui dixissent quod dimitteretur propter scandalum, alii uero ut in
 460 exilium mitteretur et alii sic; alii uero sic uouissent, dixit Cayphas princeps sacerdotum recolligendo uota omnium: “uos nescitis quidquam nec cogitatis, quia expedit uobis ut unus moriatur homo pro populo et non tota gens pereat”. Hoc autem a semet ipso non dixit, sed cum esset pontifex anni illius prophetauit, etcetera. Ab illo die cogitauerunt illum interficere. Et sic propter hoc uocatur illa dominica in passione. Iesus non uolebat palam ambulare apud iudeos, quia nondum uenerat hora passionis et sic abiit in regionem iuxta desertum in ciuitatem que dicit Effrem et ibi morabatur cum discipulis.

Secundus punctus historie. Dum Iesus ascenderet Hierosolymam et prederet discipulos, illi sequentes timebant, dixit illis secreto: ecce ascendimus Hierosolymam et consumabuntur omnia que scripta sunt per prophetas de filio hominis. Tradetur enim principibus sacerdotum et scribis et senioribus, et condenabunt eum morte, et tradent illum gentibus ad
 470 illudendum et flagellandum et crucifigendum et conspuetur. Et postquam flagellauerint occident eum et tertia die resurget. Et ipsi nihil horum intellexerunt, quia erat uerbum illud absconditum ab eis. Et hoc idem iam ante ter dixerat Christus illis. Et dum iret in Hierusalem transibat per mediam Samariam et Galileam et cum ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decem leprosi, qui steterunt a longe dicentes: “Iesu preceptor, miserere nostri”. Ipse sanans illos dixit: “ite, ostendite uos sacerdotibus”. Et dum
 475 irent mundati sunt, unus illorum qui erat samaritanus dedit illi gratias, etcetera. Et misit Iesus nuntios in Samaria ut pararent necessaria et samaritani noluerunt illos recipere uidentes esse iudeos. Dixerunt Iacobus et Iohannes: “domine, si uis, descendat ignis de celo et consummat eos, sicut fecit Helias”. Et Iesus increpauit eos dicens: “filius hominis non uenit animas perdere, sed saluare”. Et abierunt in aliud castellum, in quo erat mater filiorum Zebedei et petiit pro filiis, etcetera. Et factum est cum appropinquaret Iesus Hiericho intrando sanauit cecum, etcetera. Et illa die comedit cum Zaccheo, dum exiret Hiericho sanauit alios duos cecos secus uiam. Et Iesus ante sex dies pasche, scilicet: in die ueneris, sero uenit Bethaniam, ubi fuerat Lazarus suscitatus et cum Symeon leprosus, qui erat de Bethania et in illa domum habebat, sciret quod Iesus uenerat

441-465: cf. Io. 11, 3-54. | 467-471: cf. Lc. 18, 31-34. | 472-475: cf. Lc. 17, 11-16. | 475-479: cf. Lc. 9, 52-56.

in Bethaniam supplicauit illum dicens quod in die sabbati sequenti cum illo manducaret.
 485 Iesus dixit illi quod non dimitteret matrem suam Mariam, que erat cum Lazaro et
 Magdalena et Martha. Dixit Simon quod gratissimum esset ei si omnes cum eo ad domum
 suam uenirent in sabbato et sic concessit Christus et omnes conuiuere fuerunt. Et sic
 fecerunt illi cenam in domo Simonis, qui fuerat ante leprosus. *Martha ministrabat, Lazarus*
 490 *erat unus ex discumbentibus. Et cum discumberet, uenit Magdalena, accepit libram unguenti nardi pistici*
pretiosi et fudit super caput Iesu et unxit pedes eius et domus repleta fuit ex odore unguenti. Tunc Iudas
dixit: "ut quid perditio hec facta est? Poterat enim uenundari trecentis denariis et dari pauperibus". Dixit
 hoc non pro egenis, sed quia fur erat et latro et loculos habens, que mittebantur portabat.
Dixit Iesus: "quid molesti estis?".

Tertius punctus historie. *Multa turba uenit non solum propter Iesum, sed ut Lazarum uiderent et*
 495 *in crastinum uenit Iesus Hierosolymam et turba multa que conuenerat ad diem festum exientes acceperunt*
ramos palmarum. Et cum appropinquasset Iesus Bethphage, a Bethania a monte Oliueti, misit duos de
discipulis suis dicens: "ite in castellum quod contra uos est et introeuntes statim inuenietis asinam alligatam
et pullum alligatum cum ea, cui nemo unquam hominum sedit, soluite et adducite et si quis aliquid uobis
 500 *dixerit, dicite quod dominus his opus habet". Et confestim dimittet eos. Et sic fecerunt. Et cum*
 solemnitate et cantu fuit receptus dominus Iesus, ut in die palmarum audistis, etcetera.
 Tunc fleuit super ciuitatem et cum esset in templo eiecit ementes et uedentes, etcetera. Et
 docebat in templo et cum sero esset uenit in Bethaniam, etcetera. Dum uirgo aspiceret filii
 faciem gloriosam et uideret oculos rubeos ex lacrimis dixit Iohanni: "quid hoc est?" Dicit
 ipse quod dum esset in conspectu ciuitatis Hierosolyme fleuit filius suus. Et sic non
 505 potuerunt iudicare an ex festo insolito hoc faceret aut propter aliquam aliam causam, quia
 aliquando ex nimio gaudio homo in fletum prouocatur. Die autem lune, cum iret in
 Hierusalem et esuriret: *et uidisset ficum secus uiam habentem folia, uenit ad eam et cum fructum non*
inuenisset, maledixit dicens: "nunquam ex te fructus nascatur in eternum", et arefacta fuit ficulnea. Et
 introeunte eo in templum predicauit illis et sero iterum uenit in Bethaniam. Die uero martis
 510 uenit in Hierusalem: *et cum discipuli uidissent ficulneam aridam dixerunt: "quomodo continuo aruit?"*
Et dicit Petrus: "magister, ecce ficus cui maledixisti aruit". Dicit Iesus: "habete fidem, quia si habueritis
fidem et dixeritis huic monti", etcetera. *Dixerunt illi tunc sacerdotes: "in qua potestate hec facis?"* Dixit
 illis Iesus: *"baptismus Iohannis, unde erat de celo aut ex hominibus",* etcetera. Et pharisei uolebant
 illum capere in sermone et: *iuncti cum herodianis interrogauerunt dicentes si licet census dari Cesari,*
 515 *etcetera. Dicit: "reddite que sunt Cesaris Cesari",* etcetera. Tunc predicando in templo dixit
 multipliciter: *ue uobis! Scribe et pharisei hypocrite,* etcetera. Et uoluerunt illum tenere et non
 potuerunt. Dicit: *non uidebitis me,* etcetera. Et uenit in nocte in Bethaniam et cum esset in uia
 dixit iterum discipulis: *scitis quia post biduum pascha fiet et filius hominis tradetur ut crucifigatur. Et*
 cum in hac nocte staret Iesus in templo plus solito et pernoctasset, uirgo Maria stabat cum
 520 maxima angustia de filio suo. Et cum applicuisset Iesus cum discipulis in Bethaniam,
 interrogat Iohannem secretarium suum, quid hoc esset quod tali hora ueniebant. Ille
 autem dixit ei qualiter magister suus predicauit contra phariseos et illi uoluerunt illum
 apprehendere et etiam uirgini narrauit qualiter Christus dixerat eis quod post biduum erat
 tradendus, scilicet: in pascha. Et dum essent in cena, rogauit Maria filium suum ut altera
 525 die, scilicet: die mercurie, remaneret in Bethania et non iret in Hierusalem, et hoc fecit ut
 posset impedire illum, ne iret in paschate in Hierusalem et ut haberet tempus rogandi. Hoc
 dixit: "o fili, quanto tempore fuistis absens, cras ergo manete mecum ad meam
 consolationem". Sed quia pharisei erant in die mercurii congregandi ad concilium de
 Christo, ille uero uoluit matri consolationem dare et illis locum prebere et Iude et sic
 530 Christus concessit matri quod non iret in Hierusalem die mercurii. Per totam autem diem

488-493: cf. Io. 12, 2-3; cf. Mt. 26, 8-10. | 494-499: cf. Io. 12, 9-13; Mt. 21, 2-3; Mc. 11, 2-3; Lc. 19, 29-31. |
 507-513: cf. Mt. 21, 19-25; Mc. 11, 21-23. | 514-515: cf. Mt. 22, 16-21. | 516: cf. Mt. 23, 13. | 517: cf. Io. 16,
 10. | 518: cf. Mt. 26, 2.

mercurii uirgo Maria, Martha et Magdalena, semper instantissime rogauerunt Christum ut pascha teneret in Bethania. Ille autem dixit matri quod multa misteria erant implenda in hoc die pasche et quod in his que patris sui erant oportebat illum uacare. Iudas autem iuit in Hierusalem, ut emeret necessaria. Et cum esset ibi, dixerunt illi quidam secreti discipuli Christi quod phariseis et sacerdotes erant congregati in domo Cayphe, quia ut dicit euangelista de ista die: *tunc congregati sunt principes sacerdotum et seniores in atrium principis sacerdotum qui dicitur Cayphas et concilium fecerunt quomodo Iesum dolo tenerent et occiderent, sed timentes plebem dicebant, non in die festo*, etcetera. Tunc intrat Iudas in atrium sacerdotis et dixit illis: “ego scio quod dicitis de magistro meo, *quid uultis mihi dare et ego eum uobis tradam?*” Et illi constituerunt ei *triginta argenteos*. Igitur tali die legitur prophetia Isaie, in qua dicitur: *ecce merces eius cum eo*, etcetera. Et pacto facto reuersus fuit Iudas in Bethaniam ad Christum. Et dum mane die iouis ante diem festum pasche (ut dicit Iohannes) uellet Christus ire in Hierusalem, dixit mater sua quod saltem cum illa ante comederet, et fecit semper illum rogando ut non iret. Videntes discipuli quod multa erant paranda pro festo: *accesserunt ad Iesum Petrus et Iohannes dicentes: “quo uis eamus et paremus tibi comedere pascha?” Misit illos dicens: “ite in ciuitatem ad quendam, quia intrantibus uobis in ciuitatem occurret uobis homo*”, etcetera. Hic homo significat Mosen, qui ex aqua assumptus fuit et aquas maris transiuit, duxit aquam legis, unde: *haurietes aquas de fontibus*, Isaie duodecimo capitulo. Vel fuit Iohannes Baptista, quia aquam baptismi portauit. Noluit domum nominare propter Iudam uel propter uirginem, ne uirgo iret in illam domum. Hic autem homo (ut dicunt quidam) fuit thesaurarius regis Herodis, qui omnia sua pretiosa habebat. Domus erat in monte Sion et dicebatur Melo, que antiquitus fuerat domus regis Salomonis, etcetera. Cum uenit Christus inuenit omnia parata et cenauit cum discipulis suis agnum. Figura cum omnibus que in ueteri testamento precipiebant, scilicet: cum baculo et cum salsa amara, etcetera.

Quartus punctus est de cena noui testamenti, scilicet: de sacramento eucharistie, etcetera. *Cena facta*, scilicet: ueteri testamento, *surgit a cena Christus et ponit uestimenta sua et precinxit se linteo, misit aquam in peluim et cepit lauare pedes*, etcetera. *Cum autem uenisset ad Petrum, dixit Petrus: “domine*”, etcetera, ut in die iouis habuistis. Iterum illis discumbentibus dixit Iesus: “*desiderio desiderauit hoc pascha*”, et cenantibus illis *accepit Iesus panem*. Gratias agens benedixit dicens: “*accipite et comedite, hoc est corpus meum, hoc facite in meam commemorationem*”, *similiter et calicem*, etcetera, et sumpsērunt omnes de illo, etcetera. Tunc dicit Iesus: “*omnes uos scandalum patiemini in me in hac nocte*”, etcetera. *Dicit Petrus: “et si omnes*”, etcetera. *Ait illi dominus Iesus: “priusquam gallus bis uocem dederit, ter me negabis”*. *Dicit: “si oportuerit me mori tecum, non te negabo*”, *similiter omnes dixerunt*. *Dicit Iesus: “amen dico uobis, quod unus uestrum me tradet”*. *Contristati discipuli ceperunt singuli dicere: “numquid ego sum, domine?” Dicit Iudas: “numquid ego sum, rabi?” Ait illi: “tu dixisti”*. *Dicit Iesus: “unus ex duodecim qui intingit mecum manum*”, etcetera. *Sed dum discipulus quem diligebat Iesus, scilicet: Iohannes, recubisset supra pectus Iesu, ait illi Petrus: “quis est de quo dicit?” Tunc dicit Iohannes ad Iesum: “domine, quis est qui tradet te?” Dicit Iesus: “ille est cui intinctum panem porrigero”*. *Et cum intinxisset panem dedit Iude et dixit ei: “quod facturus es, fac citius”*. Dixit hoc non iubendo, sed permittendo. *Et post buccellam intrauit in eum Satan*, quia permissione diuina in illo habuit maiorem potestatem temptandi quam ante. Et tunc exiuit continuo Iudas et erat nox. Et quia secrete hoc Christus dixerat Iohanni, nullus aliorum sciuit, sed credebant quod iret ad emendum necessaria pro eis uel pro pauperibus, cum exisset dixit Iesus: *nunc clarificatus est filius hominis*. Et tunc fecit Christus sermonem magnum, etcetera.

536-538: cf. Mt. 26, 3-5. | 539-540: cf. Mt. 26, 15. | 540-541: Is. 40, 10. | 544-546: cf. Mt. 26, 17-18; Lc. 22, 8-10. | 548: Is. 12, 3. | 556-564: cf. Io. 13, 2-6; Lc. 22, 15-20; Mt. 26, 26-35; Mc. 14, 27-31. | 564-570: cf. Mt. 26, 21-25; Io. 14, 23-27; Io. 21, 20. | 574: cf. Io. 13, 30.

Quintus punctus historie. *Et hymno dicto exiuit in montem Oliueti secundum consuetudinem, transtorrentem Cedron in uillam uel predium, cui nomen Gethsemani. Sciebat Iudas locum, quia frequenter conuenerat cum Iesu. Dixit Christus: “sedete hic donec uadam illuc et orem”. Et coasumpto Petro et duobus filiis Zebedei cepit contristari et mestus esse et pauere et tedere et ait illis: “tristis est anima mea usque ad mortem”. Et auulsus ab eis quantum iactus est lapidis et procidit in faciem suam et orauit dicens: “abba, pater, omnia possibilis sunt tibi, transfer hunc calicem a me, sed non quod ego uolo fiat, sed quod tu”. Et uenit ad discipulos suos et inuenit eos dormientes dicens: “Simon, dormis? Non potuisti, etcetera?” Dicit omnibus: “uigilate ne intreris”, etcetera. Secundo iterum orauit eundem sermonem dicens: “pater mi, si non potest hic calix transire nisi bibam illum, fiat uoluntas tua”. Et iterum uenit ad discipulos et inuenit eos dormientes. Tertio, iterum abiit et orauit eundem sermonem et positus genibus dixit: “pater, si uis transfer a me calicem hunc, uerumtamen non mea, sed tua uoluntas fiat”. Et apparuit illi angelus de celo confortans eum et factus in agonia prolixius orabat et factus est sudor eius sicut gutte sanguinis decurrentis in terram.*

Secundo, ponuntur quinque notabilia uel documenta.

590 Primum est quod passio Christi multum est memorie comendanda. Et sicut quinque uulnera principalia fuerunt, sic quinquies discipulis illam predixit. Primo, post Petri confessionem; secundo, post transfigurationem ipsius; tertio, post lunatici curationem; quarto, dum ueniret per Samariam in Bethaniam, ut diximus; quinto, eundo in Hierusalem die martis in nocte.

595 Secundum est quod non solum passio est memoriter tenenda in hac die, sed iugiter in corde puro seruanda usque ad mortem. Et hoc notat Magdalene alabastrum album et limpidum, nam notabat cor hominis mundum, in quo conseruabatur unguentum deuotionis passionis domini. Et sicut illa seruauit usque ad sepulturam partem unguenti, sic homo memoriam passionis usque ad mortem debet seruare.

600 Tertium documentum est quod quilibet christianus debet multum laborare ne proximus perdatur exemplo Christi, qui multas inuenit et tenuit uias ne Iudas perderetur.

605 Primo, minis et terroribus, unde dixit: *ue homini illi per quem filius hominis tradetur, melius erat ei si natus non fuisset*. Contra: melius est esse quam non esse, igitur, etcetera. Dicendum quod poterat esse et non homo, uel si natus non fuisset per baptismum et apostolatam, nam in illo grauius peccauit, igitur grauius erat puniendus.

Secundo, hoc fecit Christus per beneficium lauando illi pedes et dando ei corpus suum et bucellam.

610 Tertio, hoc fecit per officium, quia illi loculos commisit ut ex hoc a peccato auaritie separaretur, dando nobis exemplum quod temporalia et transitoria imperfectionibus sunt committenda. Igitur isti non matrem, ut Iohanni, nec ecclesia, ut Petro, commisit.

Si dicis: non fuit conueniens quod Christus haberet loculos argenti? Vnde Matthei decimo dixit: *nolite possidere aurum nec argentum*, ut ait Augustinus super Iohannem et habetur uicesima secunda questione, capitulo “Exemplum”. Dicendum quod sic tripliciter.

576: cf. Mt. 26, 30. | 578-588: cf. Mt. 26, 36-43; Lc. 22, 41-44; Mc. 14, 36-38. | 602-603: cf. Mc. 14, 21. | 612: Mt. 10, 9.

613: cf. Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, LI, 12. PL 35, 1768A; cf. Gra., *Decr.*, II, 12, 1, 12. PL 187, 888A.

585: Ad] M a. | Eundem] M eundam.

615 Primo, ad sustentationem pauperum, ut dicit Hieronymus super illud Iohannem decimo tertio, Deus marsupium ferebat ad pauperum sustentationem. Ideo discipuli estimarunt hoc (quando dixit Iude: *quod facturus es, fac citius*) ut aliquid inopibus daret.

620 Secundo, ut haberet unde emeret necessaria ad usus suos et suorum propter eminentem necessitatem, sicut quando transiit per Samariam, Iohannis quarto et Luce nono. Quia ut probaret ueritatem hominis non opus fuit semper in tali casu facere miracula ad tollendam necessitatem, ideo dixit discipulis, Luce uicesimo secundo: *nunc qui habet sacculum tollat similiter et peram*.

625 Tertio, ad aliorum exemplum, dans exemplum infirmis ut sibi prouideat, quia si exemplum Christi non uideret, putaret aliquis peccatum esse, unde Augustinus in libro De Sermone Domini in Monte dicit: «si dominus, cui angeli ministrabant, loculos habere dignatus est, non scandalizetur aliquis, nec putet peccatum hoc esse». Item in exemplum ecclesie, ut dicit Augustinus super Iohannem et habetur in capitulo predicto “Exemplum”, ut ostenderet quod ecclesia in posterum habitura erat loculos, etcetera.

630 Sed cum Christus dicat, Matthei decimo octauo: *si peccauerit in te frater tuus, corripe eum*, etcetera, quare igitur Christus non corripuit Iudam furantem? Dicendum quod non: «ideo non corripuit, quia non sciret, sed sciebat ut Deus, non ut homo, ut dicit Albertus, dans nobis exemplum nullum debere corripere de his que non nisi ut Deus scimus», sicut in confessione, etcetera.

635 Quartum documentum est quod multum debemus laborare in susceptione eucharistie, ut habeamus conscientiam mundam. Et sic, licet in comestione agni paschalis essent discipuli calciati, ante susceptionem eucharistie pedes discipulorum lauit, et hoc ad significandum quantum interest inter figuram et figuratum. Agnum comederunt calciatis pedibus et coopertis, quia in figura erat coopertum et absconditum illis; et lotis pedibus, quia in illo sacramento continebatur sanctus sanctorum. Et sic in hoc dedit exemplum omnibus, tam maioribus quam minoribus.

640 Primo, maioribus in quinque que fecit. Primo: *surgit a cena*; secundo: *deponit uestimenta sua*; tertio: *precinxit se linteo*; quarto: *ponit aquam in peluim*; quinto: *lauauit*, etcetera. Sic debent facere reges, principes, sacerdotes, prelati, curati animarum et alii iudices et rectores.

Primo, pro iustitie administratione debet surgere a cena, id est, a delectationibus mundi.

Secundo, deponere uestimenta propria et illa que sunt dignitatis.

645 Tertio, sumere uestem linteam, quia primo corrigere et emendare uitam propriam antequam aliam corrigant.

Quarto, ponere aquam in peluim, scilicet: quod iudex prouideat scire que opus, et sic rector animarum et predicator, etcetera.

Quinto, lauet pedes aliorum et corrigat uitia delinquentium.

616: cf. Io. 13, 27. | 618: cf. Io. 4, 4; Lc. 9, 52. | 620-621: Lc. 22, 36. | 628: Mt. 18, 15. | 640-641: cf. Io. 13, 4-5.

614-615: Hieronymus] *Auctor err.* cf. Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, LI, 12. PL 35, 1768A. | 624-625: Aug. Hipp., *De Serm. Dom. In Mon.*, II, 57. PL 34, 1294D-1295A. | 626-627: cf. Gra., *Decr.*, II, 12, 1, 12. PL 187, 888A. | 629-631: Alb. Mag., *In Ev. Io.*, XII, 4-6, p. 472b.

650 Secundo, dedit exemplum omnibus minoribus peccatoribus in his. Primo, surgere debet peccator a cena ueteris testamenti; secundo, deponere uestem, id est, uetustam consuetudinem; tertio, precingere se linteo per nouam conuersationem; quarto, ponere aquam in peluim, id est, lacrimas pro peccatis fundere; quinto, lauare pedes si alia sunt lota. Nam Christus dixit: *qui lotus est non indiget nisi ut pedes lauet*, sed qui non est lotus manus et

655 caput, quia si habet peccatum infidelitatis et heresis, debet caput lauare per baptismum in infideli et per abiurationem in heretico. Secundo, manus per alia peccata mortalia, que quasi omnia mediante manu committuntur, ut patet in rapina, furto, homicidio, etcetera. Quinto, debet pedes lauare quo ad uenialia peccata, que uitari non possunt, ut puluis in pedibus inuitis nobis ascendit.

660 Quintum documentum est de modo orandi, quia sicut Christus primo segregatus fuit ab octo discipulis, sic orans ab octo debet separari impedimentis. Primo, a patre; secundo, a matre; tertio, a fratribus, de quibus dicit Christus, Matthei decimo nono: *nisi quis relinquat patrem aut matrem aut fratres et agros*, etcetera; quarto, ab amicis, quia: *inimici homines domestici eius*, Michee septimo; quinto, ab inimicis dimittendo illis iniuriam, unde Marci undecimo, dicit Christus: *cum stabitis ad orandum, dimittite si quid habetis aduersum fratrem, nam tunc pater dimittet uobis peccata*, si non, econuerso, etcetera. Ideo in oratione dominica dicitur: *dimitte nobis debita nostra, sicut nos dimittimus*, etcetera; sexto, a temporalibus, unde dicit: *agrum*, etcetera, Matthei decimo nono; septimo, a tumultu mundi, unde dicit: *cum autem oraueris intra cubiculum tuum*, Matthei sexto.

670 Secundo, debet habere tria necessaria ad orationem, sicut Christus habuit tres apostolos.

Primo, Petrum, per quem notatur fides, unde Marci undecimo: *omnia quecumque orantes petitis credite et accipietis*. Vnde dicitur Iacobi primo: *postulet in fide nihil hesitans*.

Secundo, debet habere Iacobum, qui est supplantator, quia debet uitia dimittere et supplantare.

675 Tertio, debet habere Iohannem, in quo est gratia, quia gratia est primum donum, etcetera.

Tertio, patet quod Christus ter orauit, instruens nos quod oratio est in trinitatem dirigenda. Item contra triplicem inimicum, scilicet: demonem, carnem et mundum. Item contra tria incitantia uel contra tria genera peccatorum, quia: *quidquid est in mundo aut est concupiscentia carnis aut oculorum aut superbia uite*, ut dicit Iohannes in canonica sua, capitulo secundo. Et sic ecclesia triplicem orationem instituit, scilicet: in aurora, in medio diei dum leuatur corpus domini, et uesperascente.

680

Tertio, ponuntur quinque dubia.

Primum uidetur quod non debuit Christus recipi in Hierusalem cum honore regio in die palmarum, nam ipse dixit quod honores debemus fugere et ipse erat totius mundi exemplar, igitur, etcetera. Item, si hic honor ei conueniebat, igitur debuit illum acceptare dum, Iohannis sexto, ipsum uoluerunt eleuare in regem, sed tunc fugit et non acceptauit, igitur et nunc. Item conuersatio Christi debuit esse uniformis, sed aliis uicibus intrauit in Hierusalem suis pedibus et non in asina, igitur et nunc similiter debuit. Dicendum quod conuenientissime sic intrauit.

685

690

654: cf. Io. 13, 10. | 662-663: Mt. 19, 29. | 663-664: Mi. 7, 6. | 665-666: Mc. 11, 25. | 666-667: cf. Mt. 6, 12. | 667: Mt. 19, 29. | 668-669: Mt. 6, 6. | 671-672: Mc. 11, 24. | 672: Iac. 1, 6. | 679-680: I Io. 2, 16. | 687: cf. Io. 6, 15.

Primo, quia sic ostendit se esse uerum regem et sacerdotem, nam uoluit appropinquare nunc loco passionis ad sacrificium offerendum. Et sic uoluit ostendi se esse regem expectatum in legem, quia ex sacrificio ostendebatur esse sacerdotem.

Secundo, ut adimpleretur prophetie.

695 Tertio, ut Pilati opinionem confirmaret uel animaret ipsum ad scribendum titulum de rege Christo, quia illi dixerunt quod se fecit regem, ille scripsit “rex iudeorum”, quia tali die receptus fuit in regem, etcetera.

700 Secundo, queritur: utrum in Christo fuerit controuersia uoluntatum? Dicendum quod non, sed notandum quod in Christo fuerunt tres uoluntates large sumendo uoluntatem, nam secundum humanam naturam fuit in eo duplex uoluntas, scilicet: uoluntas sensibilis, que “participatiue uoluntas” dicitur, et uoluntas rationalis. Et hec consideratur dupliciter, scilicet: per modum nature et per modum rationis. Et sic a doctoribus dicitur uoluntas ut nature et uoluntas ut rationis, sed in eo erat alia uoluntas diuina in quantum Deus. Nunc ad questionem dicitur quod conformitas uoluntatum potest esse in duobus, 705 scilicet: in uolito et in ratione uolendi. Hoc patet quando duo amici idem uolunt et eodem modo uolunt, ut dicit sanctus Bonauentura in tertio, distinctione decima septima, questione tertia, sed conformitas in modo uolendi est de necessitate, non autem in uolito. Possibile est quod due uoluntates, quarum una subest alteri, sint conformes et non in uolito quando uoluntas superior uult unum et ipsa non uult inferiorem uelle quod ipsa uult, sed aliud 710 contrarium. Sed conformitas in ratione uolendi fuit in omnibus uoluntatibus Christi, quia sic uolebat sensualitas sicut uolebat ratio eam uelle. Et sic ratio Christi sicut uolebat diuina eam uelle et sic in uolito non, quia unaqueque illarum uolebat quod suum erat. Exemplum: si mihi placeret comedere aliquem fructum et non uellem quod amicus meus comederet ex illo, si dico illi: “comede” et ipse dicit: “nolo comedere”, licet in uolito non sit conformitas, 715 quia ego uolo comedere et ille non uult comedere, sed in ratione et modo uolendi est conformitas, nam amicus uoluit quod alter uelle uoluit, sic fuit in proposito. Vnde dicit Damascenus: «quadam diuina dispensatione filius Dei ante suam passionem permittebat carni agere et pati que sunt ei propria et naturalia. Et similiter permittebat omnibus uiribus agere queque propria quantum expediebat ad finem redemptionis et ostensionem ueritatis 720 naturale. Et sic uoluntas sensibilis refugit naturaliter dolores sensibiles et corporis lesionem. Similiter est uoluntas alia ut natura repudiat ea que sunt nature contraria et que sunt secundum se mala. Puta mortem et alia huiusmodi. Hec tamen aliquando uoluntas pro modum rationis eligere potest ex ordine ad finem, sic est in homine puro: aliquando sensibilis et est uoluntas absolute considerata refugiunt scissionem membri, quod 725 uoluntas secundum rationem eligit propter finem salutis», etcetera.

Tertio, queritur: utrum Christus in omni oratione fuerit exauditus postquam fuerit eius uoluntas diuine uoluntati conformis? Dicendum quod cum oratio sit petitio procedens ex uoluntate et desiderio, illa oratio que exprimebat uel procedebat a uoluntate rationis requirebat exaudiri. Et illa talis semper fuit exaudita in omnibus que talis uoluntas erat 730 omnino conformis uoluntati diuine. Item quia a Deo petebat digne et sancte quod in omnibus erat exauditus pro sua reuerentia, sed oratio procedens a uoluntate carnis non fuit in Christo exaudita per omnia, tum quia hac uoluntate non conformabatur Deo in omni uolito; tum etiam quia illa petitio plus ordinabatur ad nostram instructionem quam ad diuinam. Magis enim petebat hac uoluntate ut nos eruditet quam ut Deum ad suam 735 petitionem inclinaret. Et sic Christus exauditus fuit in omni oratione qua petiit, ut

706: cf. Bon., *Sent.* (vol. 3), III, dist. 17, a. 1, q. 3, p. 363. | 717-725: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, III, 19, PG 94, 1079AC; cf. Th. Aq., *S. Tb.* (vol. 4) III^a, q. 18, a. 5, p. 158.

exaudiretur, id est, in omni eo quod petiit uoluntate rationis siue ratione absoluta, et non fuit exauditus in omni eo quod petiit uoluntate carnis, quia petiit calicem a se transferri ex uoluntate carnis ad ostentionem nature assumpte. Illa enim oratio de calice fuit rationis quo ad formam, sensualitatis autem quo ad materiam, quia cum materia orationis respiciat desiderium petentis, talis petitio fuit sensualitatis tantum, cuius desiderium erat ad non moriendum. Sed cum forma orationis respiciat discretionem proponentis, qui sit a ratione uel discretionem rationis secundum huiusmodi, est talis oratio uoluntatis rationalis. Et sic non est concedendum quod talis oratio fuerit simpliciter sensualitatis nec simpliciter rationis, sed quodammodo huius et quodammodo illius sensualitatis quo ad materiam, et rationis quo ad formam uel sensualitatis ut mouentis, sed rationis ut permanentis uel sensualitatis ut pro quo, sed rationis ut a quo. Exemplum de rustico et aduocato. Sic in proposito, ratio fuit aduocatrix sensualitatis.

Sed queritur: cum ratio sciuerit sensualitatem in hac petitione, exaudiendam non esse nec debere. Quare hanc propositionem proposuit et pro ea allegauit, cum peteret contrarium Dei proposito? Dicendum quod hoc fecit, primo, ad manifestationem ueritatis nature assumpte, que naturaliter refutat passionem, et in hoc erudiuit nostram fidem; secundo, ad confirmandam nostram imbecillitatem ut non difidamus, si passionum pericula exhorremus, et in hoc erexit nostram spem; tertio, ut ostenderet nostram uoluntatem esse diuine uoluntati per omnia subiicienda quando conditionem apposuit dicendo: *non sicut ego uolo, sed sicut tu*. Vnde in illa oratione magis orauit pro nobis quam pro se. Et sic oratio illa seruauit formam prudentis et fidelis aduocati, qui desiderium partis proponit, seruata tamen forma iuris, ius dictat omnem appetitum fore Deo subiectum. Et sic debet quilibet aduocatus facere.

Quarto, queritur: utrum dolor Christi in passione fuerit maximus dolor? Dicendum ad istam questionem quod dolores sunt in duplici differentia: quidam qui sunt in hac uita, alii uero in futura. Et sic ad questionem dicitur quod dolor Christi fuit maior omnium dolorum qui hic in isto statu possunt sentiri. Non autem maior aliorum qui post uitam sentiuntur, ut est dolor inferni aut purgatorii. Ratio est quia Christus passus fuit in quantum uiator et sic dolores uiatorum assumpsit et non alios. Nam sicut non est hic in mundo delectatio que possit comparari delectationi comprehensorum, sic nec est tristitia nec dolor qui comparetur dolori inferni uel purgatorii, etcetera. Quod autem dolor Christi fuerit maior omnibus qui hic sunt potest ostendi ex quinque uis.

Prima, ex parte corporis quintupliciter.

Primo, corpus quanto magis delicatum fuerit magis sentit, et sic corpus rustici minus est sensibile quam corpus regis uel principis. Sed corpus uirginis fuit magis delicatum, quia magis ordinatum in omnibus, igitur.

Secundo, quia magis separatum fuit a corruptione, nam corpus magis corruptum minus sentit lesionem, ut patet in leprosis et in membro putrido. Sed corpus Christi nullam putrefactionem recipere poterat, unde Psalmi decimo quinto: *non dabis sanctum tuum uidere corruptione*, igitur, etcetera.

Tertio, quanto magis uas est formatum ab optimo artifice, magis est delicatum et magis sensibile ex parua lesione, ut patet in uase uitreo cristallino delicate facto. Sed corpus Christi fuit a spiritu sancto formatum et non a natura, igitur, etcetera. Vnde dicit Chrysostomus quod potiora sunt ea que miraculose fuerunt facta omnibus aliis que

754-755: cf. Mt. 26, 39. | 774-775: Ps. 15, 10.

780 naturaliter, ut patet de uino facto in nuptiis. Hoc dicit sanctus Thomas in tertia, questione quadragesima septima, sexto: «sed corpus Christi fuerit formatum miraculose», sequitur, etcetera.

Quarto, quia passio fuit morosa et corpus suspensum in partibus neruosis et maxime sensibilibus, scilicet: in manibus et pedibus, etcetera.

785 Quinto, quia passus in omnibus partibus corporis. Nam quando digitus patitur, consolatur ab alia manu uel quando pes passus fuerit a manu ligatur uel premitur.

Secunda, ex parte anime quintupliciter.

Primo, quia anima erat omnia preuidens. Et sic considerabat omnes causas ex quibus dolendum erat.

790 Secundo, quia separata a consolatore, «nam in aliis patientibus mitigatur tristitia et dolor ex aliqua consideratione rationis, per quamdam deriuationem seu redundantiam a superioribus uiribus ad inferiores, quod in ipso Christo patiente non fuit, quia: unicuique uirium permittit agere quod erat sibi proprium», ut dicit Damascenus.

795 Tertio, hoc patet quia anima Christi sine culpa patiebatur, ex quo augmentabatur dolor illius. Si dicis: plus dolet qui patitur cum culpa quam qui sine illa. Dicendum quod ex pluribus dolet, sed non plus dolet intensiue. Nam qui patitur propter culpam dolet de pena et de culpa, alter uero solum ex pena, sed illa est maior et intensior, etcetera.

800 Quarto, patet quia anima illa patiebatur ex maiore compassione. Nam Christus plus doluit ex compassione quam ex passione, nam ex compassione fleuit, non autem ex passione, et maluit animam a corpore separari quam nos a Deo separatos esse.

Quinto, patet quia maioris boni admissio causat maiorem dolorem, sed Christus perdendo uitam sanctissimam, que erat perfectior cuiuscumque alterius hominis ratione diuinitatis unite. Et sic perdere illam etiam ad horam plus fuit quam aliam perdere per multum temporis, unde Hieremie duodecimo dicit ipse: *dedi dilectam animam meam*, etcetera.

805 Tertia patet hoc ex parte coniuncti quintupliciter.

Primo, ex parte complexionis, quia complexio Christi fuit perfectissima omnium et sic magis sensibilis.

810 Secundo, quia passus fuit secundum omnes sensus: primo, secundum uisum uidendo matrem dolorosam et obprobria; secundo, secundum auditum audiendo blasphemia; tertio, secundum gustum gustando acetum; quarto, secundum odoratum in loco fetido patiendo; quinto, secundum tactum per uulnera amara, etcetera.

815 Tertio, quia in eo fuit uiuacitas, sensus, tactus, quia cum sensus tactus sit prior omnium sensuum et animal est animal per sensum tactus, quia: «excellens sensibile corrumpit sensum, sed excellens tangibile non solum corrumpit sensum, sed animal», tertio De Anima, et cum «homo excellat omnia animalia in sensu tactus», ut dicit Philosophus,

804: Ier. 12, 7.

779: cf. Io. Chrys., *Comm. In Io.*, XXII, 3. PG 59, 136C. | 781: Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 46, a. 6, p. 356. | 790-793: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 46, a. 6, p. 356; cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, III, 19. PG 94, 1079A. | 813-814: cf. Auctor. Arist., *De Ani.*, II, 104, (424a28), p. 182.

secundo De Anima et in libro De Sensu et Sensato, cum inter omnes homines perfectior fuerit Christus redemptor noster, sequitur quod tactum habuerit excellentiorem omnibus aliis hominibus et per consequens quod ceteris paribus plus passus fuerit aliis.

Quarto, passus in anima et corpore simul.

820 Quinto, fuit dignitas persone diuine, quia non solum erat homo, sed Deus.

Quarto, patet hoc ex causis doloris quintupliciter.

Primo, quia patiebatur pro inimicis. Nam mitigatur dolor quando quis pro amicis patitur, sed Christus pro inimicis, unde: *cum inimici essemus reconciliati sumus Deo per mortem filii eius*, ad Romanos quinto, dicit Apostolus.

825 Secundo, mitigatur dolor quando patitur pro gratis hominibus, sed Christus passus fuit pro ingratis.

830 Tertio, quia passus fuit pro omnibus peccatis totius mundi pro eis satisfaciendo, unde Psalmi dicit: *uerba delictorum meorum*, etcetera. Et sic dolores assumpsit uoluntarie et per consequens tamquam quantitatem assumpsit ut essent proportionate pro peccatis totius mundi.

835 Quarto, fuit maximus dolor, quia lesus in omnibus bonis suis. Primo, in bonis nature; secundo, in bonis fortune, sicut sunt amici noti, ut apostoli omnes scandalizati, Iudas perditus, etcetera, in honore, fama et in bonis gratie, non quod perdiderit, sed ut peccator fuit reputatus, etcetera; quinto, doluit multum ex frustratione passionis sue, quia pro maiori parte frustrata.

Quinto, patet quod fuerit maximus dolor Christi et testibus quintupliciter.

Primo, testimonio Christi, qui est ueritas, nam ipse dicit in Psalmo octogesimo septimo: *omnes fluctus tuos induxisti super me*, quod exponitur de doloribus Christi.

840 Secundo, patet hoc testimonio scripture, unde Isaie quinquagesimo tertio: *nonissimum uirorum, uirum dolorum et scientem infirmitatem*, etcetera.

Tertio, patet hoc inductiue in omnes passiones inducendo. Et sic dicit propheta Hieremias, Trenorum primo: *o uos omnes qui transitis per uiam, attendite et uidete si est dolor sicut dolor meus*. Quasi dicat: non, igitur, etcetera.

845 Quarto, patet hoc per euidenciam et sensum, nam citius mortuus fuit solito sine mutilatione alicuius membri principalis. Et sic: *dum uenirent ad Iesum, uiderunt illum mortuum et non fregerunt crura*, etcetera. Et miratus est preses quod iam mortuus esset.

Quinto, patet hoc testimonio sescentorum tredecim doctorum catholicorum. Nullus in hoc discrepat. Et sic patet per has quinque uias et in qualibet uia quinque rationes. Et sic sunt uiginti quinque rationes quod dolor Christi fuit maximus omnium aliorum.

823: Rm. 5, 10. | 828: cf. Ps. 21, 2. | 838: Ps. 87, 8. | 839-840: Is. 53, 3. | 842-843: Lam. 1, 12. | 845-846: cf. Io. 19, 33.

815: cf. Auctor. Arist., *De Ani.*, II, 97, (421a18-22), p. 182; cf. Th. Aq., *Comm. De Sen. Et Sens.*, I, 8, (440b31), p. 49.

850 Quinto et ultimo, queritur: utrum in agonia Christus nouiter aliquid uidit quod ante non uiderat? Dicendum quod, ut ait Gerson in Epistola De Susceptione Christi Humanitatis et Thomas in multis locis, maxime in tertia, questione nona, primo, obiectione; et in tertio, distinctione decima quarta; et in Questionibus De Veritate, questione uicesima. Et sic isti dicunt quod in Christo fuit multiplex scientia, nam quia erat uerus Deus, in ipso fuit

855 scientia increata et diuina; et etiam secundo in ipso fuit scientia beata, quia anima eius erat uere beata; tertio, fuit in eo scientia indita uel infusa per species omnium rerum, ad quas intellectus possibilis est in potentia, ut dicit sanctus Thomas in tertia parte, questione nona; et in tertio, distinctione decima quarta; et in Questionibus De Veritate, questione uicesima; et in opera nona, questione octogesima prima, qui est de centum octo articulis

860 respondendo ad magistrum Iohannem de Vercellis generalem ordinis predicatorum; quarto, fuit in Christo scientia acquisita seu experimentalis per species acquisitas per operationem intellectus agentis eius, in dicto Thoma, in tertia, questione nona, quarto, obiectione; et questione duodecima, obiectione; et questione decima quinta, octauo, obiectione. Et secundum istam creuit: «et licet ab instanti sue conceptionis habuisset clarissimam notitiam

865 et apprehensionem sue passionis future, non tamen habuit huius passionis dolorem experimentalem in corpore, qualem habuit in agonia usque ad spirationem. Et hoc dicit euangelista Lucas in capitulo secundo, quod: *Iesus proficiebat etate et sapientia*. Experiebatur enim per assiduum clementum notitias nouas rerum», et sic dicit Gerson Cancellarius Parisiensis in Epistola De Suscepta Humanitate Christi, ueritate quinta, etcetera. Et sic patet quod licet de nouo aliquid non uiderit, sed nouo modo uidit experiendo illud quod ante non experiebatur, et sic: *ductus in agonia factus fuit sudor eius ut gutte sanguinis*, etcetera. Videntes autem hierarchie angelorum dolorem maximum Christi patientis, decreuerunt mittere nuntium ad redemptorem, sicut consuetudo regum est mittere nuntium uel legationem regi aliquod infortunium habenti. Et illi considerauerunt quod ille qui patiebatur

870 erat rex regum et quod patiebatur pro homine iam facto illorum fratre propter unionem, et quod patiebatur ad reparandam ruinam angelorum et sedes celorum suorum. Et sic decreuerunt mittere nuntium, sed illi angeli qui erant prime hierarchie dixerunt quod Michahel erat mittendus propter tria.

880 Primo, quia Michahel dicitur “quis ut Deus”, scilicet: Deo conformis. Et sic in hominibus nullus fuit ut Deus nisi Christus ratione unionis.

Secundo, quia dicitur “fortitudo Dei”. Et sic in hac infirmitate est mittendus.

885 Tertio, quia cum sit de numero archangelorum: «et primo fuit princeps synagoge, nunc uero princeps ecclesie», ut dicit sanctus Thomas in quarto, distinctione quadragesima tertia, articulo secundo, questione tertia ad secundum, dixerunt illi angeli quod hic erat mittendus, quia nunc incipiebant misteria ecclesie, que fundanda erant in sanguine Christi.

Secundo, dixerunt illi qui erant secunde hierarchie quod hic non erat mittendus, sed angelus Raphael, propter tria.

Primo, quia ad infirmitatem mittendus est medicus, sed redemptor nunc ostendit suam infirmitatem, igitur, etcetera.

867: Lc. 2, 52. | 871: cf. Lc. 22, 43-44.

851-853: cf. Io. Gers. (vol. 1), *Ep. De Sus. Hum. Christ.*, I, col. 451A; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 9, a. 1, p. 87; *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 14, q. 1, a. 1, p. 722; *Qu. De Ver.* (vol. 2), q. 20, a. 1, p. 572. | 857-860: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 9, a. 3, p. 89; *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 14, q. 1, a. 1, qc. 5, p. 730; *Qu. De Ver.* (vol. 2), q. 20, a. 2, p. 575; De 108 articulis, a. 81, p. 291. | 862-863: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 9, a. 4, p. 91; q. 12, a. 1, p. 105; q. 15, a. 8, p. 130. | 864-868: cf. Io. Gers. (vol. 1), *Ep. De Sus. Hum. Christ.*, I, col. 451A. | 882-883: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 10), lib. 4, dist. 43, q. 1, a. 3, p. 42.

890 Secundo, propter interpretationem, nam Raphael interpretatur “medicina Dei”, igitur, ad infirmum, etcetera.

Tertio, propter figuram, nam Tobias minor figuravit Christum, qui precepto patris Tobie uenit in mundum cum cirographo nostre humanitatis ad petendum debitum. Et sic recepit in se et cancellauit cirographum in cruce, Tobie quarto, etcetera. Vnde Apostolus, ad Colossenses secundo capitulo: *delens cirographum decreti*. Et infra: *affigens illud cruci*, etcetera. Et sic, sicut hoc factum fuit mediante Raphaele, sic nunc. Sed illi de tertia hierarchia dixerunt quod nullum istorum erat mittendus, sed angelus Gabriel.

Primo, quia nominatur “fortitudo Dei”, et sic ad infirmitatem mittenda est fortitudo.

900 Secundo, quia hic omnia misteria redemptionis tractauit, quia Daniheli quando tempus aduentus fuit determinatum fuit missus, Danihelis nono. Item Zaccharie quando precursor nuntiatus, Luce primo. Item uirgini missus.

Tertio, dicunt: “certe iste est mittendus et non alius. Quia si Michahel est princeps, clarum est quod nuntius principis est mittendus. Item si Raphael fuit missus in figura Tobie, hic fuit missus ad ueritatem et illa inchoauit. Et sicut fuit nuntius quando anima pretiosa Christi fuit unita illi sacratissime carni corporis eius, sic debet esse nuntius quando anima illa ab illo corpore est separanda”. Et sic in ista omnes concordarunt et dixerunt quod hic mitteretur et sic missus fuit. Ideo dicit Lucas capitulo uicesimo secundo: *apparuit autem illi angelus de celo confortans eum*, scilicet: dicendo illi uerba consolatoria et gratias referendo pro omnibus hierarchiis angelorum. Et licet gratias illas Christus reciperet, quia illi impendebant quod poterant et debitum illi reddebant, sed dicit Christus angelo Gabrieli: “non indigeo consolatore angelo, qui sum dominus angelorum, et ideo non custode angelum accepi ut ceteri”. Sed dixit illi angelo Christus: “uade ad patrem primum, scilicet: Adam, et ad alios patres qui sunt in limbo et cupiunt aliquid de me scire. Conforta illos et nuntia illis statum redemptionis”.

915 Et sic fecit angelus, incontinenti nuntiauit illis confortationes suas et dolores Christi. Et dum angelus Gabriel uenisset ad limbum, inuenit in eo similes societates angelorum, nam sicut in celo erant tres hierarchie et nouem ordines angelorum, sic erant in limbo nouem ordines et tres turme. Primo, patriarche et princeps illorum erat Adam; secundo, reges et princeps illorum erat Daud; tertio, sacerdotes et princeps illorum erat Moses, quia dicit Psalmista, Psalmi nonagesimo octauo: *Moses et Aaron in sacerdotibus eius*, etcetera; quarto, erant prophete, princeps illorum Isaias. Et hec erat una turma et societas et similiter erant quattuor ordines mulierum his respondentium. Nam in mulieribus patriarcharum erat prima Eua; in reginis Hester; in prophetis Delbora; in sacerdotibus Seffora, uxor Mosi. Et sic sunt octo. Nonus ordo erat innocentium solum peccatum originale habentium, ut fuerunt omnes pueri mortui in lege nature cum remedio sacrificiorum; et in lege scripture cum circumcissione in pueris; et cum oblationibus et sacrificiis in puellis. Et etiam in lege gratie, ut fuerunt innocentes cum baptismo sanguinis decedentibus et princeps omnium istorum fuit Iohannes Baptista, etcetera. Et sic omnes isti erant spectantes redemptionem totius mundi.

930 Et cum angelus Gabriel locutus fuisset illis de prima turma, scilicet: Ade et aliis patribus dicens: “o Adam, ex uno letare, scilicet: quod prope est redemptio tua, ex altero contristare,

894: Tb. 4, 21. | 895: Col. 2, 14. | 900: cf. Dn. 9, 21. | 901: cf. Lc. 1, 11. | 907-908: Lc. 22, 43. | 920: Ps. 98, 6.

930: Patribus] M partibus.

quia pro te et peccato tuo filius Dei dolores maximos sustinet”. Et sic dicit aliis, etcetera. Illi autem responderunt quod hoc cum magno desiderio spectabant, nam dicunt illi: “pauci
 935 dies sunt quod uenit ad nos quidam dictus Lazarus et narrauit nobis qualiter redemptor
 mundi multa et magna miracula faciebat, sed dum ista diceret nobis fuit uocatus et
 disparuit”. Et tunc dixit Eua et alia turba mulierum quod hoc maxime desiderabant scire,
 nam ex quo illa filia archisynagoge uenit ad ipsas et narrauit miracula Christi et disparuit nil
 audierant. Similiter dicunt alii alterius turme quod ex quo uenit Iohannes Baptista nihil
 940 audierunt et dixit multa de Christo. Verum est quod quidam puer uenit ad ipsos filie uidue
 ciuitatis Naim et narrauit nobis multa, sed subito disparuit. Et sic dicit angelus ipsi Ade et
 aliis punctum redemptionis sue et qualiter missus erat ab ipso redemptore, ut nuntiaret illis
 statum redemptionis.

Et primo dicit: “o Adam! Confortare! Quod iam tempus redemptionis appropinquat,
 nam redemptor die dominica preterita uenit ad locum passionis et redemptionis, scilicet: ad
 945 Hierusalem, in qua a tota turba fuit honorifice receptus et sedit super asinam et pullum,
 etcetera”. Tunc dicit Adam: “o redemptor! Gratias tibi ago, quia sic oportebat fieri. Nam
 per peccatum meum ego et posteritas mea ab illa Hierusalem superiori fuimus expulsi et
 per te eramus restituendi, in signum cuius tali die tu intrasti in Hierusalem cum turbis et
 apostolis, etcetera”. Tunc ex patriarchis omnibus surgit Iacob et dicit quod sic oportebat
 950 fieri. Dicit ipse: “quando feci testamentum et benedixi filios meos in exitu ipsius mundi,
 dum uenirem ad Iudam de quo saluator sperabatur, dixi, Genesis quadragesimo nono: *non
 auferetur sceptrum de Iuda*, etcetera. Et sic predixi tempus. Et de redemptione dixi: *catulus leonis
 Iuda ad predam ascendisti requiescens accubuisti ut leo*, etcetera, ubi predixi redemptionis modum
 per passionem et mortem. Et non solum ista predixi, sed ingressum in Hierusalem cum
 955 asina, etcetera, unde dixi quid tunc esset factururus, scilicet: *ligans ad uineam pullum suum et ad
 uitem*. O fili mi! Asinam suam, nam pullus indomitus, qui iugum legis non portauerat,
 significat populum gentilem, sed uinea est Iudea”. Et sic dicit Isaias: “ego in capitulo quinto
 dixi: *uinea domini exercituum domus Israhel est*”. Dicit Hieremias: “hoc idem dixi in capitulo
 secundo”. Dicit Dauid: “ego idem dixi in Psalmo septuagesimo nono: *uineam de Egipto
 transtulisti*, etcetera. Et sic hic debebat iungere populum gentium cum populo iudaico, ut tali
 960 die significatum fuit. Item dicit: *et ad uitem asinam suam*. Asina est synagoga domita. Et sic
 dum populus gentilis fuit populo iudaico unitus et ligatus, ambos in se uniuert, nam uitis est
 ipse”. Tunc dicit Iohannes Baptista: “certe ego audiui ab eo predicando, qui dixit: *ego sum
 uitis uera*, Iohannis decimo quinto. Et sic duo populi fuerunt iuncti in Christo redemptore et
 965 ab eo soluti, ut patet in asina et pullo”. Tunc surgit Dauid ex collegio regum et dicit quod
 omnia ista fuerunt ei reuelata et ab eo predicta, unde dicit: “ego dixi de isto redemptore
 duorum populorum in Psalmo centesimo decimo septimo: *lapidem quem reprobauerunt
 edificantes hic factus est in caput anguli*. Et fuit lapis Christus, qui iunxit duos parietes, id est,
 duos populos, scilicet: iudeorum et gentilium”. Item dicit Dauid de isto cantico puerorum:
 970 “ego dixi in Psalmo octauo: *ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem, ut destruas inimicum*,
 etcetera”. Et sic quando uenit Christus ad uincendum demonem inimicum, ultima laus
 sperabatur puerorum tali die. Nam prima laus fuit regum in adoratione et pastorum die
 natalis. Secunda, popularium quando illum uoluerunt in regem eligere et dixerunt: uere *hic
 est propheta qui uenturus est in mundum*. Ultimo sperabatur laus puerorum, ut die dominica iam
 975 dicta. Item dicit Dauid: “ego dixi canticum illum quando dixi in Psalmo centesimo decimo
 septimo: *benedictus qui uenit in nomine domini*”. Tunc surgit ex prophetis ille principalior Isaias,
 qui dixit: “ego dixi de isto, qui debebat liberare utrumque populum, in capitulo uicesimo
 octauo: *ecce mittam in fundamentis Sion lapidem angularem electum, qui crediderit*, etcetera”. Tunc

951-956: Gn. 49, 9-11. | 958: Is. 5, 7. | 959-960: Ps. 79, 9. | 961: cf. Gn. 49, 11. | 963-964: Io. 15, 1. | 967-968: Ps. 117, 22. | 970: Ps. 8, 3. | 973-974: cf. Io. 6, 14. | 976: Ps. 117, 26. | 978: Is. 28, 16.

958: Exercituum] M exercitua.

980 surgit ex sacerdotibus Moses et dixit: “certe ego predixi hanc receptionem in Hierusalem tali die, quando locutus fui de illo agno immolando, qui erat immolandus luna decima quinta, Exodi duodecimo. Sed recipiendus erat in Hierusalem luna decima, scilicet: die dominica, ut fuit factum”. Finaliter, ex sacerdotibus surgit Zaccharias et dicit: “ego omnia ista predixi quando capitulo nono dixi: *exulta satis filia Sion*, etcetera, *ecce rex tuus uenit mansuetus sedens super asinam et pullum*, etcetera”.

985 Secundo, dicit angelus post istam consolationem: “scire debetis quod iam sunt habita duo concilia de redemptore uestro, qualiter ipsum possent damnare ad mortem. Iuncti fuerunt pharisei et sacerdotes contra ipsum cum populo iudaico, ut ipsum interficiant”. Tunc dicit Adam: “recte sic erat faciendum, nam duo concilia precesserunt peccatum meum, per quod totus mundus damnatus fuit. Sic a simili duo erant precedentia in
990 reconciliatione. Primum fuit demonis cum muliere mea Eua. Secundum fuit ipsius Eue mecum. Nam primum non sufficebat ad hoc, sed per secundum, quando peccatum meum fuit perpetratum, fuit totus mundus illaqueatus, etcetera”. Tunc surgit Iacob patriarcha et dicit: “hoc predixi ego, ubi supra, Genesis quadragesimo nono, quando dixi: *Symeon et Leui in consilio eorum non ueniat anima mea, quoniam in furore suo occiderunt uirum*, scilicet: perfectum.
995 Nam uir a uirtute dicitur, unde Hieremie tricesimo primo: *femina circumdabit uirum*, etcetera”. Clarum est quod, ut dicit Hieronymus, de Symeone orti fuerunt pharisei et de Leui sacerdotes, etcetera. Item surgit in figura Ioseph et dixit, Genesis tricesimo septimo: “quando fratres mei uoluerunt me interficere, duo concilia precesserunt. Vnum quando eis narraui somnium de manipulis meum adorantibus. Secundum quando uisitauit eos qui
1000 dixerunt inter se: *ecce somniator uenit, uenite, occidamus eum*, etcetera. Igitur, cum ego essem figura illius, sic ex illo sperabatur”. Item surgit Iob et dixit: “licet ego fuerim gentilis, sed mihi reuelatum fuit quando dixi, capitulo decimo nono: *scio quod redemptor meus uiuit*, etcetera. Et sic de modo redemptionis dixi: *precipitabit eum concilium*, capitulo decimo octauo”. Item dicit Dauid: “ego hoc predixi in Psalmo uicesimo primo: *circumdederunt me uituli multi, tauri pingues obsederunt me*, etcetera. Item Psalmo septuagesimo dixi: *consilium fecerunt in unum dicentes: “Deus dereliquit eum, persequimini et comprehendite eum”*, etcetera”. Item dicit Hieremias: “ego in capitulo undecimo dixi: *cogitauerunt super me concilia dicentes: “mittamus lignum in panem et eradamus eum de terra uiuentium et nomen eius non memoretur amplius”*. Item dixi in capitulo decimo octauo: *tu autem domine scis omne concilium eorum aduersum me in mortem ne propitius iniquitati eorum*, etcetera”. Item dixit Salomon, Sapientie secundo: “ego hoc dixi
1005 dicens: *dixerunt enim impii cogitantes apud se non recte*. Et infra: *circumueniamus iustum, quoniam inutilis est nobis et contrarius est operibus nostris et improperat nobis peccata legis, promittit se scientiam Dei habere et filium Dei se nominat*, etcetera”. Vltimo dixit Dauid: “hoc figuratum fuit in me quando Architophel et Absalon fecerunt contra me concilia ut perderent me. Sic hic
1010 populus iudaicus filius sicut Absalon et Iudas comensalis ut Architophel, etcetera”.

Tertio, dixit eis angelus quod maximus Christi dolor fuit quod traditus fuit ab uno discipulorum suorum, scilicet: a Iuda. Tunc dicit Adam: “sic ego traditus a domestico meo, scilicet: ab Eua, non quod fuerit seductus, sed uoluntarie traditus, sicut Christus”. Dicit autem Ioseph patriarcha quod similiter ipse fuit uenditus a Iuda fratre suo, Genesis
1020 tricesimo septimo, nam ipse dixit aliis: *melius est ut uenundetur*, etcetera. Item dixit Dauid: “ego hoc predixi in Psalmo quadragesimo: *qui edebat panes meos magnificauit super me*

981: cf. Ex. 12, 6. | 983-984: Za. 9, 9. | 993-994: Gn. 49, 5-6. | 995: Ier. 31, 22. | 1000: Gn. 37, 19-20. | 1002: Iob. 19, 25. | 1003: Iob. 18, 7. | 1004-1005: Ps. 21, 13. | 1005-1006: Ps. 70, 10-11. | 1007-1008: Ier. 11, 19. | 1009-1010: Ier. 18, 23. | 1011: Sap. 2, 1. | 1011-1013: Sap. 2, 12-13. | 1020: Gn. 37, 27. | 1021-1022: Ps. 40, 10.

996: cf. Hier., *Comm. In Za.*, III, 13. PL 25, 1516B.

1005: Septuagesimo] M, X uicesimo quarto. | 1010: Salomon] M Philosophus.

1025 *supplantationem*. Item hoc dixi in Psalmo quinquagesimo quarto: *si inimicus meus maledixisset mihi sustinuissem utique*, etcetera. *Tu uero homo unanimes dux meus et notus meus qui simul mecum dulces capiebas cibos*, etcetera”. Item dicit Abdias propheta: “ego dixi: *qui comedunt tecum ponent insidias subter te*”. Item dicit Sibylla: “ego dixi: elegit duodecim, sed unus proditor fuit”, ut dicit Lactantius.

1030 Quarto, dicit angelus quod maximus dolor et tristitia fuit quando uenditus fuit uili pretio, scilicet: pro triginta argenteis. Tunc dicit illi Adam: “sic debuit fieri, nam cum ego essem creatus in gratia et cum uirtutibus uendidi meipsum uili pretio, scilicet: pro uno
1035 pomo, et sicut in pomo erant tria, scilicet: odor, color et sapor, sic in meo redemptore fuit color rubeus pretiose carnis; secundo, odor uirtutum et gratiarum in anima; tertio, sapor diuinitatis in quo est refectio omnium hominum saluandorum. Et cum Christus fuerit perfectissimus omnium in his tribus et numerus denarius est omnium perfectissimus, quia usque ad illum proceditur et undecim iam sunt decem et unum, duodecim decem et duo, et sic de aliis. Conuenienter Christus uenditus fuit per ter decem, que faciunt triginta. Primo, decem pro anima; decem pro corpore; et decem pro diuinitate. Et quodlibet istorum diuiditur in decem ut ostenderetur Christi perfectio infinita, nam cum quilibet numerus quadratus sit perfectissimus, multo magis qui quadratur ex decem, qui est numerus perfectus. Nam quilibet decem multiplicatur in decem, ut ostenderetur quod erat
1040 perfectissimus quo ad animam, perfectissimus quo ad corpus et etiam quo ad diuinitatem, que est super omnia, etcetera”. Tunc dicit Ioseph: “recte factum est sic, nam ego in figura sui uenditus fui simili pretio”. Item dicit Dauid: “sic oportebat fieri, nam in figura huius ego in Psalmo centesimo octauo, scilicet: *Deus laudem meam ne tacueris*, etcetera”. Qui de ipso Iuda scribitur: “apposui triginta maledictiones in signum quod triginta argenteis erat ab ipso uendendus Christus”. Item dicit Amos: “ego hoc predixi quando in capitulo secundo dicens: *super tribus sceleribus Israhel, super quattuor non conuertam, quoniam uendiderunt iustum pro argento et pauperem pro calceamentis*”. Item ultimo dicit Zaccharias: “sic erat faciendum, nam in persona sua ego dixi: *appenderunt pretium meum triginta argenteos*, etcetera”.

1050 Quinto, dicit angelus quod multum debebant consolari in cena nouissima quam Christus cum discipulis fecit, in qua omnia ueteri testamenti impleuit. Tunc dicit Adam: “sic debebat esse, nam uetustas peccati mei erat abiicienda, ut possem concedere cibum nouum beatitudinis”. Dicit Dauid: “ego dixi hoc in Psalmo centesimo secundo: *renouabitur ut aquile iuuentus tua*. Nam sicut aquila uetus quando rostrum habet iam curuum non potest sumere cibum nisi illud rostrum consummatur in petra, sic Adam per peccatum fuit incuruatus quo
1055 ad rostrum anime sue et debuit renouari mediante lapide iam dicto et duci ad rectitudinem, quod factum fuit dando terminum in hac cena ueteri”. Dicit Moses: “hic agnus typicus significabat Christum; amaritudo salsamenti erat passio eius; renes accincti quare ut uiatoris cibum transire debebat; baculus in manu erat crux in qua erat hoc faciendum”. Item dicit Isaias: “ego de isto dixi, capitulo decimo sexto: *emitte agnum, domine, dominatorem terre de petra deserti ad montem filie Sion*, in quo manducatus fuit”. Item dicit Hieremias: “ego in capitulo undecimo dixi de illo: *quasi agnus qui portatur ad uictimam*”. Item dicit Iohannes Baptista: “ego de isto dixi: *ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*, Iohannis primo capitulo”.

Sexto, dicit angelus qualiter lauit apostolorum pedes et dedit illis cibum angelorum. Dicit Adam: “quando ego iui ut fructum terrenum sumerem, pedes mei fuerunt contaminati et

1022-1024: Ps. 54, 13-15. | 1024-1025: Abd. 1, 7. | 1043: Ps. 108, 2. | 1046-1047: Am. 2, 6. | 1048: Za. 11, 12. | 1052-1053: Ps. 102, 5. | 1059-1060: Is. 16, 1. | 1061: Ier. 11, 19. | 1062: Io. 1, 29.

1026: Lactantius] NI.

1043: Ipso] M ipsa.

1065 deturpati. Conueniens fuit ut ad hoc quod sumerem cibum celestem, ab illo essent pedes
mei abluendi”. Tunc dicit Abraham: “ego dixi hoc in figura quando, Genesis decimo
octauo, dum essem in ostio tabernaculi et uellem pergere iter, uidi tres angelos et laui pedes
eorum et misi pro uitulo et dedi eis manducare cum pane subcinericio, in quo tria sata
farine a Sarra fuerunt apposita et comedimus non in tabernaculo, sed sub arbore. Illi tres
1070 angeli significabant presentes, preteritos et futuros, quos ablui dum essem iam in ostio
uolens mundum reliquere”. Et sicut uitulus significauit Christum passurum sub arbore
crucis et post ablutionem erat sacramentum instituendum, in quo uirgo Maria posuit tria
sata, scilicet: «eternum, nouum et antiquum», etcetera. Item dicit sacerdos Melchisedech:
1075 “hoc ego figurauit quando obtuli ipsi Abrahe panem et uinum, ipse uero mihi dedit
decimam; ego (dicit ipse) figurauit Christum, quia rex fui et sacerdos, ut ipse. Non
nominatur mihi pater nec mater, sic nec illi, quia: *generatione eius quis enarrabit?*, Isaie
quingentesimo tertio capitulo. Nec principium habui nec finem, sic ille eternus. Ego illi
obtuli panem et uinum, sic ipse patri suo in sacramento noui testamenti. Ipse uero pater
Abraham dedit illi decimam, scilicet: legem decem preceptorum, uel decimam, id est,
1080 omnimodam perfectionem, illi dedit. Item decimam, id est, naturam humanam, que erat
dragma decima, quia ab eo fuit redempta”. Item dicit Isaia: “ego hoc dixi in capitulo
uicesimo quinto: *faciet dominus exercituum in monte hoc*, scilicet: Sion, *conuiuium pinguium,*
conuiuium uindimie, etcetera”. Item dicit Dauid: “ego dixi: *memoriam fecit suorum mirabilium*,
etcetera, Psalmi centesimo decimo. Item Psalmi septuagesimo primo: *erit firmamentum*, id
est, *frumentum*, ut alia littera habet: *in summis*, scilicet: sacerdotum, etcetera”. Item dicit
1085 Dauid: “hoc figuratum fuit quando post processionem arce in Hierusalem accepi *collyridam*
panis unam, scilicet: tortam, et partitus fui in ter omnes et *particulam carnis assam bouis siluestris*
et simulam frixam oleo, ut habetur secundo Regum sexto capitulo”. Sic uerus Dauid, scilicet:
Christus, primo, dedit panem ante consecrationem; secundo, fuit caro; tertio, significat
1090 passionem. Nam simula est flos farine, que fuit humanitas frixa in oleo misericordie et igne
inuidie iudeorum. Item Malachie primo: *in omni loco offertur mihi oblatio munda*, etcetera. Iudei
placentula dictam “maça” in mensa ponebant, ut patet ex decimo quinto sermone contra
infideles.

Septimo, recitauit illis angelus simul dolorem et consolationem, scilicet: “qualiter
1095 Christus pro uobis orauit et qualiter in seipso tristitiam assumpsit et dolorem”. Dicit Adam:
“sic debuit esse, nam ego in fructu ligni habui dulcedinem et delectationem. Ille ad illam
curandam debuit tristitiam et dolorem sumere, quia contraria a contrariis curantur”. Tunc
dicit Dauid: “ego hoc predixi in Psalmo quingentesimo quarto: *contristatus sum in exercitatione*
mea, etcetera. Item: *uoce mea ad dominum clamaui*, etcetera. *Effundo in conspectu eius orationem*
1100 *meam et tribulationem meam ante ipsum pronuntio*. Item: *quasi lugens et contristatus sic humiliabar*,
Psalmi tricesimo quarto. Item: *iudica me, domine, et discerne causam meam de gente non sancta*,
scilicet: iudeorum, *ab homine iniquo et doloso*, scilicet: Iuda, etcetera, Psalmi quadagesimo
secundo: *quare tristis est anima mea*, etcetera?” Item dicit Dauid: “hoc in figura factum fuit in
me quando, secundo Regum decimo quinto, in persecutione populi cum Absalon ter exiui
1105 in montem Oliueti orare, sic ueritas Christus”.

Octauo, dicit finaliter angelus illis qualiter Christus sudauit sanguinem et totus factus fuit
rubicundus et balneatus sanguine proprio. Tunc dicit Adam sic: “quando ego sumpsi
pomum rubeum, perdi beatitudinis cibum, non potui recipere illum nisi mediante sudore
Christi redemptoris et sic mihi dictum fuit: *in sudore uultus tui*, scilicet: humanitatis Christi,

1066: cf. Gn. 18, 1. | 1076: Is. 53, 8. | 1082-1083: Is. 25, 6. | 1083: Ps. 110, 4. | 1084-1085: Ps. 71, 16. | 1086-
1088: cf. II Sm. 6, 19. | 1091: Mal. 1, 11. | 1098-1099: Ps. 54, 3. | 1099-1100: cf. Ps. 141, 2-3. | 1100: Ps. 34,
14. | 1101-1102: Ps. 42, 1. | 1103: Ps. 42, 5. | 1104: cf. II Sm. 15, 30. | 1109-1110: cf. Gn. 3, 19.

1073: cf. MF. Bern. Cl., *De Cons.*, V, 10, 23. PL 182, 801C.

1110 *uesceris pane tuo beatitudinis*". Tunc dicit Iacob: "ego dum in benedictionibus filiorum loquerer de isto redemptore et de modo redimendi, dixi: *lauabit in uino stolam*, scilicet: humanitatem uel carnem, *et in sanguine uue pallium suum*, scilicet: tunicam inconsutilem, Genesis quadragesimo nono". Item dicit Ioseph quod in figura fratres sui tinxerunt tunicam polymitam talarem in sanguine hedi et dixit pater: *fera pessima*, etcetera, Genesis

1115 tricesimo septimo. Item dicit Moses: "hoc etiam figuratum fuit Numeri decimo nono, quando precepit Deus mihi ut dicerem filiis Israhel quod *acciperent uaccam rufam etatis integre sine macula, que iugum non portauerit*, etcetera". Precipitur ut esset totaliter rubea, ut habet textus iudaicus, etcetera. Item dicit Isaias: "hoc ego predixi, capitulo sexagesimo tertio: *quare rubrum est indumentum tuum et uestimenta tua quasi calcantium in torculari?*, etcetera". Et sic

1120 omnes patres rogauerunt Gabrielem ut nuntiaret eis ea que de redemptione sua sciret. Et dum ipse ab illis recederet, omnes congregati fuerunt et uidentes et considerantes angustias quas Christus in se assumpserat, clamauerunt omnes dicentes: *uere languores nostros ipse tulit et dolores nostros ipse portauit*. Quo ad secundam partem principalem.

Tertia pars principalis est de processu et condemnatione quo ad populum iudaicum, in qua similiter erunt quinque. Prima pars historie quinque puncta. Secunda quo ad quinque documenta. Tertia quinque dubia. Quarta et quinta consolationum et dolorum. Dum Christus discipulis diceret: *dormite iam et requiescite, ecce appropinquat qui me tradet, surgite, eamus*. Et sic quinque puncta erunt historie. Primum captionis Christi. Secundum presentationis Anne. Tertium presentationis Cayphe. Quartum interrogationis et condemnationis ipsius.

1125 Quintum Petri negationes.

Primum dicit: *adhuc Iesu loquente, ecce Iudas cum cohorte quam acceperat a principibus sacerdotum uenit cum lanternis et facibus gladiis et fustibus. Dederat autem traditor eis signum dicens: "quemcumque osculatus fuero ipse est, tenete eum et ducite caute"*, et antecedebat eos. Et appropinquauit Iesu dicens: *"aue rabbi"*, et osculatus est eum. Dixit illi Iesus: *"amice, ad quid uenisti? O Iuda, osculo filium hominis tradis?"* Tunc Iesus uertit se ad cohortem et dicit: *"quem queritis?"* Responderunt: *"Iesum Nazarenum"*.

1135 Dixit eis Iesus: *"ego sum"*. Et cum hoc dixisset abierunt retrorsum et ceciderunt in terram. Iterum eis dicit: *"quem queritis?"* Dicunt: *"Iesum Nazarenum"*. Dicit: *"dixi uobis, quia ego sum. Si ergo me queritis sinite hos abire"*. Et tunc dedit illis potestatem super eum, non autem super apostolos. Ideo non fuerunt capti. Accesserunt et manus iniecerunt in Iesum et tenuerunt eum. Dicunt apostoli:

1140 *"domine, si percutimus in gladio?"* Dixit Iesus: *"sinite usque huc"*. Simon autem Petrus eduxit gladium et percussit seruum summi pontificis et abscidit auriculam eius dexteram. Erat autem nomen seruo Malchus, etcetera. Dixit Iesus Petro: *"mitte gladium in uaginam, calicem quem dedit mihi pater, non uis ut bibam illum? Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt, an putas quia non possum rogare patrem et exhibebit mihi plures quam duodecim legiones angelorum. Quomodo igitur implebuntur scripture?"*

1145 Sed quare dixit duodecim legiones angelorum? Dicendum (ut dicit glosa ordinaria) quod propter tria. Primo, ratione apostolorum; secundo, ratione populi iudeorum; tertio, ratione totius mundi.

Primo, ratione apostolorum, qui sunt duodecim. «Quasi dicat: non indigeo auxilio duodecim apostolorum, qui possum habere duodecim legiones angelorum».

1150 Secundo, ratione populi. Quasi dicat: non timeo populum iudeorum, qui in duodecim tribus distinguitur, qui habere possum duodecim legiones angelorum.

1111-1112: Gn. 49, 11. | 1114: Gn. 37, 33. | 1116-1117: Nm. 19, 2. | 1119: Is. 63, 2. | 1122-1123: cf. Is. 53, 4. | 1127: cf. Mt. 26, 45-46. | 1131-1144: cf. Mt. 26, 47-54; Mc. 14, 43-46; Lc. 22, 47-52; Io. 18, 3-11.

1148-1149: cf. Wal. Str., *Glo. Ord.*, Mt., 26, 53. PL 114, 171AB.

1155 Tertio, ratione totius mundi. Quasi dicat: non timeo totum mundum, qui in septuaginta duo populos distinguitur secundum septuaginta duas linguas, qui possum habere duodecim legiones angelorum, qui huic numero correspondent. Nam cum legio sit numerus sex milia sescenti sexaginta sex, multiplicatus in duodecim faciunt septuaginta duo milia. *Iesus autem cum tetigisset auriculam eius, sanauit illum et dixit illis: "tamquam ad latronem existis cum gladiis et fustibus, cotidie uobiscum eram in templo, etcetera, et non me tenuistis". Tunc discipuli eo relicto omnes fugierunt. Adolescens autem quidam sequebatur eum amictus sindone super nudo et tenuerunt eum. Ille relicta sindone nudus profugit ab eis.*

1160 Secundus punctus. *Cobors autem et ministri comprehenderunt Iesum et tenuerunt et ligauerunt eum et adduxerunt eum ad Annam primum. Erat enim socer Cayphe, qui erat pontifex anni illius, et dederat consilium iudeis, quia expedit, etcetera, et conuenerunt in unum sacerdotes, scribe et pharisei. Sequebatur eum Petrus et alius discipulus notus pontifici qui introiuit in atrium pontificis et Petrus stabat ad ostium foris. Exiuit alius discipulus notus pontifici et dixit ostiarie et introduxit Petrum. Dixit autem Petro ancilla: "tu cum Iesu Nazareno eras?" Ille autem negauit dicens: "non noui eum". Et exiuit foras et gallus cantauit. Pontifex autem interrogauit Iesum de discipulis suis et de doctrina eius. Respondit Iesus: "ego palam locutus sum mundo et semper docui in synagoga et templo ubi omnes iudei conueniunt et in occulto locutus sum nihil; quid me interrogas? Interroga eos", etcetera. Tunc unus assistens ministrorum dedit alapam Iesu dicens: "sic respondes pontifici?" Respondens Iesus dixit: "si male locutus sum testimonium, etcetera, si autem bene, quid me cedis?"*

1175 Tertius punctus. *Annas misit eum ad Caypham ligatum ubi scribe et pharisei conuenerant. Petrus autem sequebatur eum a longe usque ad atrium sacerdotis ut uideret finem, et ingressus sedebat cum ministris. Principes autem sacerdotum et omne consilium querebant falsum testimonium contra Iesum, ut eum morte traderent, et non inueniebant. Et cum multi false testes accessissent, non erant conuenientia, etcetera. Nouissime autem uenerunt duo falsi testes dicens: "nos audiuimus eum dicentem: ego disoluam templum hoc", etcetera. Vide in alio sermone precedente. Sed nota quod corpus Christi dictum fuit "templum", nam sicut in templo reposita fuerunt pretiosa, sic in corpore diuinitas. Item sicut dicit Augustinus super Iohannem capitulo sexto et in quarto libro De Trinitate, sic templum fuit edificatum in quadraginta sex annis. Sic corpus Christi perfectum in quadraginta sex, unde dicit ille: «quadragiesies sexies seni ducenti sunt et septuaginta sex dies». Et sequitur in eodem capitulo: «natus autem dominus traditur octauo kalendas ianuarii, a die quinquagesimo conceptionis, que traditur fuisse octo kalendas aprilis, usque ad octo kalendas ianuarii ducenti sexaginta sex dies computantur, qui senarium numerum quadragiesies sexies habent. Quo numero templum fuit edificatum».*

1180 Ideo corpus suum dixit esse templum.

1185

1190 Quartus punctus. *Exurgens summus sacerdos in medium interrogauit Iesum dicens: "non respondes quidquam ad ea que tibi obiciuntur ab his?" Ille autem tacebat et nihil respondit, etcetera. Rursus summus sacerdos interrogauit eum dicens: "adiuro te per Deum uiuum ut dicas nobis si tu es Christus filius Dei benedicti". Dixit Iesus: "tu dixisti, ego sum et dico uobis quod uidebitis filium hominis uenientem", etcetera. Tunc princeps sacerdotum scidit uestimenta sua dicens: "blasphemaui! Quid adhuc egemus tibus? Audistis blasphemiam". Tunc omnes condemnauerunt eum reum esse mortis et qui tenebant illum illudebant ei et expuerunt in faciem eius et uelauerunt illum cedentes eum colaphis dicens: "prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percutit?" Et ministri eum alapis cedebant.*

1195 Quintus punctus est de aliis duabus negationibus Petri. *Exeunte autem Petro, uidit eum alia ancilla et cepit dicere circumstantibus, quia: "hic ex illis est" et uidens alius dixit: "et tu ex illis es?" Et*

1155-1159: cf. Mt. 26, 55; Mc. 14, 50-52; Lc. 22, 51-53. | 1160-1170: cf. Mt. 26, 69-71; Mc. 14, 56; Lc. 22, 56-57; Io. 18, 12-23. | 1171-1176: cf. Mt. 26, 57-62. | 1186-1193: cf. Mt. 26, 62-67; Mc. 14, 60-65.

1180-1184: cf. Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, X, 12. PL 35, 1474A; *De Tr.*, IV, 5, 9. PL 42, 894AB.

1200 *negavit cum iuramento, quia: "non noui hominem". Et post horam dixerunt qui astabant Petro: "uere ex illis es, nam loquela tua manifestum te facit". Et dixit unus ex seruis pontificis, cognatus eius cuius Petrus absciderat auriculam: "nonne ego te uidi in orto cum illo?" Ille autem cepit anathematizare et detestari et iurare, quia: "nescio hominem". Et continuo eo loquente iterum gallus cantauit et conuersus dominus respexit Petrum et recordatus est Petrus uerbi domini, etcetera, et egressus foras fleuit amare.*

Secunda particula, in qua ponuntur quinque documenta.

1205 Primum documentum: quod omnes christiani et etiam uirgo Maria receperunt gratiam per passionem Christi. Signum huius fuit quia passio fuit uirgini nuntiata per Iohannem, in quo est gratia. Et cum Iohannes fuisset captus in ualle Iosaphat, relicto sindone aufugit solus. Iterum reassumpto sindone perrexit ad domum sue matris, sed uirgo Maria nocte precedente fuit hospitata in domo sororis sue ipso Iohanne nesciente. Dum autem Iohannes ad ostium pulsaret, respondit Marcella, que illum uidit lacrimantem, etcetera. Occurrit mater Iohannis ad ipsum et ipso audito ipsa dicit: "o fili! Hoc est regnum quod ab ipso sperabamus? Hic est calix de quo dixit: *potestis bibere*, etcetera?" Dicit Magdalena: "o Iohannes! Hoc est quod magister dixit: *ad sepeliendum me fecit?*" Tunc uirgo Maria uenit ad uoces istarum et fecit planctum magnum, ut patet in sermone precedenti.

1215 Secundum documentum est quod tria genera hominum assimilantur Iude: primi uidentes gratiam, que est a Christo, ut sunt simoniaci, et sacramenta propter aurum administrantes. Secundi ueritatem uendentes, ut sunt falsi testes et mali iudices, mali aduocati et procuratores. Tertio, sunt falso communicantes, nam illi tales osculo filium hominis tradunt.

1220 Tertium documentum est quod ueritas fidei est a Christo, unde dicit: *ego in hoc ueni in mundum, ut testimonium perhibeam ueritati*. Hoc notat auricula sanata a Christo serui pontificis. Seruus est hereticus, qui falsam fidem habet, et est seruus pontificis, quia coacte creditit et non ex corde. Item paganus, qui seruit pontifici. Item iudeus, nam isti tales non recte credunt. Ideo auricula dextera scinditur eis et a Christo sanatur uerum intellectum scripture illis ostendendo.

Quartum documentum est discipuli fugientes a Christo: notant tria genera hominum fugientium a Christo, qui mediante gratia ad illum reuertuntur.

1225 Primo, Iohannes fugit, sed mediante uirgine reuertitur. Et sic Iohannes notat perfectos.

Secundo, Petrus notat proficientes iudices et prelatos, qui reducuntur ad Christum mediante Iohanne.

1230 Tertio, alii omnes apostoli sunt incipientes, qui reducuntur ad Christum mediante Petro prelato et pastore. Petrus reductus fuit mediante fletu lacrimarum, quando iuit ad speluncam. Nota hoc de lacrimis Petri. Dum autem Petrus exiret a domo Cayphe flendo, inuenit uirginem ad ostium, que dixit illi: "o Petre, que sunt iste lacrimae, quid de tuo magistro, quid de meo filio, etcetera?" Nota hanc contemplationem in alio sermone.

1235 Quintum documentum uel notabile est quod facies Christi percutitur, conspuitur et uelatur. Primo, percutitur ab hereticis; secundo, conspuitur a malis christianis, maxime a blasphemis et a male communicantibus; tertio, uelatur a iudeis, sarracenis et infidelibus paganis nolentibus confiteri ipsum ueraciter.

1194-1200: cf. Mt. 26, 69-75; Mc. 14, 66-72; Lc. 22, 55-62; Io. 18, 16-17. | 1209: cf. Mt. 20, 22. | 1210: cf. Mt. 26, 12. | 1217-1218: Io. 18, 37.

Tertia particula principalis in qua ponuntur quinque dubia.

1240 Primum est: utrum fuisset conueniens quod uirgo Maria fuisset in cena cum Iesu et apostolis, etcetera? Et uidetur quod sic, nam sicut fuit presens in cena facta in Bethania, sic alias in simili festiuitate pasche cum filio manebat. Igitur tali die non debuit esse absens, maxime quod alios instruere debebat filio absente, ut domina et magistra. Igitur fuit decens quod illa, que alios docere debebat, a filio suo uideretur et audiret. Sed dicendum est quod non fuit conueniens quod uirgo Maria adesset illi ultime cene.

1245 Primo, quia in illa cena Christus decreuerat abluere pedes discipulorum suorum. Igitur aut abluisset uel lauasset pedes matris sue aut non. Si non, cum illa esset dignior omnibus aliis apostolis, uideretur non adorasse illam, cum illa ablutio fuerit dignitas apostolorum. Ideo dixit Petrus: *domine, tu mihi lauas pedes*, etcetera? Si autem abluisset uel lauasset illius pedes, crederent ceteri illam peccatum aliquod habuisse, saltem ueniale, quod de ea non est dicendum, igitur, etcetera.

1250 Secundo, quia in illa cena ordinauit apostolos ad consecrandum corpus eius, quod uirgini non erat concedendum, non quod non esset dignior ceteris, sed ratione sexus, quia cum Christus fuerit masculus, etiam masculis illam dedit potestatem, igitur non matri. Item sicut uirtus Christi non fuit sacramentis alligata, sic nec uoluit uirtutem uirginis esse illis alligatam. Et sic quod alii apostoli ministrabant mediantibus sacramentis, uirgo Maria
1255 administrauit sine illis et sic non fuit sacerdotissa, sed media qua alii essent sacerdotes. Nam si illa non consentisset dicendo: *ecce ancilla domini, fiat mihi*, etcetera, ceteri sacerdotes non consecrarent, etcetera.

1260 Tertio, non fuit conueniens quod esset presens in illa cena, quia sicut in uirgine Maria fuerunt septem dolores principales, sic septem gaudia, et illo modo quo fuerunt gaudia, esse debebant dolores, unde in Psalmo nonagesimo tertio: *secundum numerum dolorum in corde meo consolationes tue letificauerunt animam meam*. Igitur sicut in primo gaudio, scilicet: in annuntiatione, non fuit presens filius secundum carnem, immo in termino illius concepit, sic nec in primo dolore captionis Christi debebat esse presens uirgo Maria.

Primus dolor uirginis fuit captio Christi.

1265 Secundus in obuiatione cum cruce, quando ipsa fuit semimortua.

Tertius quando dixit Christus: *filie Hierusalem*, etcetera.

Quartus in crucifixione eius.

Quintus quando dixit ei: *mulier, ecce filius tuus*, etcetera.

Sextus quando data fuit ei lancea, scilicet: in apertione lateris Christi.

1270 Septimus quando illum recepit in brachiis, scilicet: in descensu crucis, in quo omnia uulnera particulariter et specificè contemplauit. Igitur, sicut in ultimo gaudio et penultimo non fuit Christus presens, scilicet: in missione spiritus sancti, et in assumptionem uirginis Marie, licet uenerit ei obuiam, sic nec in primo gaudio, ut diximus. Sicut nec in primo dolore nec in ultimo et penultimo, nam in apertione lateris et in descensu de cruce, iam
1275 mortuus erat, etcetera.

1247: cf. Io. 13, 6. | 1256: cf. Lc. 1, 38. | 1260-1261: Ps. 93, 19. | 1266: cf. Lc. 23, 28. | 1268: cf. Io. 19, 26.

1280 Secundo, queritur: utrum Iudas uendendo Christum commiserit simoniam? Et uidetur quod non, nam peccatum consistit in electione, sed uendere Christum Iudas non potuit eligere, cum esset impossibile illum compensari aliquo pretio, sed uoluntas eligens non est de impossibilibus, igitur, etcetera. Dicendum ad hanc questionem quod uere Iudas simoniam commisit, cum simonia sit studiosa uoluntas emendi uel uendendi aliquod spirituale uel spirituali annexum, sed Iudas habuit studium uendendi Christum sanctum sanctorum, igitur, etcetera. Dicendum est preterea quod Iudas non solum comisit simoniam, sed fuit simoniacus et etiam infidelis et hereticus.

1285 Primum patet in capitulo “Qui studet”, prima, questione prima, ubi in glosa mouetur hec questio: ubi clare determinatur quod uendit rem sacram, etcetera?

Secundum patet, scilicet: quod infidelis fuit estimando Christum sanctum sanctorum infiniti ualoris, cui nihil comparatur posse uendi.

1290 Tertium est quod fuit hereticus pertinaciter estimando Christum esse rem suam quam posset uendere. Solum enim illa materia est debita uenditionis, cuius uenditor est dominus, et in hoc quod Iudas temptauit uendere Christum, quodammodo protestatus est se esse dominum Christi, quod est hereticum. Igitur Iudas non tantum fuit simoniacus, sed etiam infidelis et hereticus Christum uendendo. Ad rationem enim dicendum quod dum non credidit Christum esse Deum estimauit posse decipi et uendi, quia omnis peccans est ignorans, etcetera.

1295 Tertio, queritur: utrum conuenienter Christus permisit Petrum peccare? Et uidetur quod non, quia iam erat caput ecclesie et princeps apostolorum, igitur non debuit peccare, ut aliis exemplum daret non peccandi. Dicendum quod fuit conueniens ut ipsum relinqueret peccare.

1300 Primo, ut ex culpa propria disceret aliis parcere, ut habetur quinquagesima distinctione, capitulo “Considerandum”.

Secundo, permisit ipsum peccare, ut cum maiori gratia resurgeret et sic maiorem gratiam inuenit flendo, ut habetur eadem distinctione, capitulo “Fidelior factus est Petrus”.

Tertio, fuit conueniens ut permetteret peccare, quia Petrus aliis apostolis se preposuit et in propriis uiribus confidit et Christo contradixit.

1305 Quarto, queritur: utrum peccauerit Petrus percutiendo seruum pontificis? Et uidetur quod non, nam si non peccat quis euadendo illos qui ueniunt contra ecclesiam, multo minus contra illos qui ueniebant contra caput ecclesie, qui erat Christus. Non peccauit Moses percutiendo Egiptum in fauorem proximi, igitur nec iste in fauorem Christi. Item Christus precepit apostolis emere gladium, igitur non frustra illud preceptum fuit, igitur, etcetera. Dicendum quod Petrus peccauit, quod probatur quia a Christo fuit reprehensus et Christus non increparet illum nisi de peccato. Item non fuit iudex nec habuit potestatem a iudice, igitur, etcetera. Dicendum ad rationem quod ille qui percuteret inimicos ecclesie sine superioris auctoritate etiam peccaret. Item si Moses percussit Egiptum etiam peccauit et non fuit simile de Mose, nam in ueteri testamento non erat sic prohibita effusio sanguinis sicut in nouo. Ad aliud dico quod non precepit Christus emere gladium ad percutiendum, sed ut ostenderet persecutionem maximam in capite et in membris. Et sic quicumque percusserit sine auctoritate peccat. Ideo Christus dixit: *qui acceperit gladium*, scilicet: a seipso,

1284: cf. Gra., *Decr.*, II, 1, 1, 11. PL 187, 482BC. | 1300: cf. Gra., *Decr.*, I, 50, 53. PL 187, 280B. | 1302: cf. Gra., *Decr.*, I, 50, 54. PL 187, 280C-281A.

Iude, scilicet: *Deus laudem meam*, etcetera, *quia os peccatoris et os dolosi*, scilicet: Iude, *super me apertum est*. Tunc dicit Amasa: “in figura ego fui traditus a Ioab osculo, etcetera”. Item dicit Hieremias: “ego illud predixi quando de Iuda dixi: *pacem cum amico loquitur et occulte ponit insidias*, etcetera”.

1365 Tertio, dixit angelus illis qualiter Christus fuit ligatus in horto. Tunc dicit Adam: “sic oportebat, nam cum ego essem liber, fui ligatus in horto per peccatum. Iustum fuit postquam a me non potui liberari quod ipse ligaretur ut me liberaret”. Tunc dicit Isaac: “ego ante sacrificium uoluntarie uolui ligari in figura huius”. Item dicit Samson quod in
 1370 figura ipse ligatus uoluntarie fuit. Item dixit Dauid quod ipse prophetauerat dicens in Psalmo centesimo decimo octauo: *funes peccatorum circumplexi sunt me*, etcetera. Item dicit Isaias: “ego in figura ligatus fui et ductus a manasse in Hierusalem, sic Christus”. Item dicit Hiezechiel: “ego illud predixi quando dixi capitulo tertio: *filii hominis uinculis ligabunt te*”.

Quarto, dixit angelus qualiter omnes apostoli et noti fugerunt solo redemptore relicto. Tunc dicit Adam: “sic ego post peccatum solus fui, nam Eua per se ad aliam partem iuit.
 1375 Ideo dixi ego in singulari: *uocem tuam, domine, audini in paradiso et timui et abscondi me*. Si autem Eua esset mecum, pluralem locutionem dicerem, igitur, etcetera”. Tunc dicit Iob: “ego in persona sua dixi in capitulo decimo nono: *fratres meos longe fecisti a me et noti mei quasi alieni recesserunt a me*”. Item dicit Dauid: “ego in persona sua dixi: *elongasti a me amicum et proximum et notos meos a miseria*, in Psalmo octogesimo septimo. Item: *considerabam ad dexteram et uidebam*
 1380 *et non erat qui cognosceret*, in Psalmo centesimo quadragesimo primo”. Item dicit Isaias: “ego hoc predixi in capitulo sexagesimo tertio: *circumspexi et non erat auxiliator, torcular calcaui solus et de gentibus non est uir mecum*, capitulo eodem”. Item dicit Zaccharias: “hoc predixi in capitulo decimo tertio: *percutite pastorem et dispergentur oues gregis*”.

Quinto, dicit angelus illis quod primo ductus fuit ad Annam senem; secundo, ad
 1385 Caypham iuniorem, et sic non solum unus, sed totus populus ipsum condemnauit. Tunc dicit Adam: “sic oportuit fieri, quia sicut totus mundus fuit in me mortuus, sic per totum debuit ipse mori et condemnari”. Item dicit Moses: “hoc predixi et figurauit, Exodi
 1390 duodecimo: *immolabit agnum multitudo filiorum Israhel ad uesperum pasche*, etcetera. Item dicit Dauid: “hoc predixi ego, Psalmi secundo: *quare fremerunt gentes et populi*, etcetera? *Astiterunt reges terre*, scilicet: Herodes, *et filius et principes*, scilicet: sacerdotes, *conuenerunt*, etcetera, *aduersus dominum et aduersus christum eius*, etcetera”. Item dicit Moses: “figura clara et aperta
 1395 posita fuit a me quando de uacca dixi sacrificanda, Numeri decimo nono. Portabit uaccam etatis integre multitudo filiorum Israhel et primo tibi, secundo Eleazaro iuniori. Et sic hec uacca rubea figurabat Christum. Primo, portandum sacerdoti antiquiori; secundo, iuniori, etcetera”.

Sexto, dicit angelus qualiter facies illa pretiosa fuit a seruo percussa. Dicit Adam: “sic debuit fieri, nam sicut peccatum fuit primo in facie, quia uidit lignum quod esset pulchrum,
 1400 etcetera, sic primo satisfactio peccati apparuit in facie”. Tunc dicit Isaias: “sic ego predixi, capitulo quinquagesimo: *genas meas dedi uellentibus*, etcetera”. Item Hieremias dicit sic: “ego predixi in capitulo tertio: *dabit percutienti se maxillam*, etcetera”. Item dicit propheta Micheas: “et hoc ego predixi et figurauit; primo, dixi quando in capitulo quinto dixi: *percutient maxillam iudicis Israhel*. Item figuratum fuit quando a Sedechia propter ueritatem percussus fui in

1361-1362: Ps. 108, 2. | 1363-1364: Ier. 9, 8. | 1370: Ps. 118, 61. | 1372: Ez. 3, 25. | 1375: cf. Gn. 3, 10. | 1377-1378: Iob. 19, 13. | 1378-1379: Ps. 87, 19. | 1379-1380: Ps. 141, 5. | 1381-1382: Is. 63, 3-5. | 1383: Za. 13, 7. | 1388: Ex. 12, 6. | 1389-1391: Ps. 2, 1-2. | 1392: cf. Nm. 19, 2. | 1399: Is. 50, 6. | 1400: Lam. 3, 30. | 1401-1402: Mi. 5, 1.

1379: Octogesimo septimo] M, X tricesimo septimo.

maxilla”. Item dicit Daud: “quia passio in facie erat inchoanda, ideo ego dixi: *respice in faciem christi tui*”.

- 1405 Septimo, dicit angelus illis quare falsi testes fuerunt adducti contra Iesum. Tunc dicit Adam: “sic erat faciendum, nam ego et Eua falsi fuimus quando excusauimus nos, illa dixit: *serpens decepit me*, et ego dixi: *mulier quam dedisti mihi*, etcetera”. Tunc dicit Daud: “ego predixi illud in sua persona quando in Psalmo uicesimo sexto dixi: *insurrexerunt in me testes iniqui*, etcetera”. Item dicit Iob: “ego in persona sua dixi capitulo decimo sexto: *testimonium dicunt contra me et suscitatur falsiloquus*”. Item dicit Osee propheta: “ego predixi in sua persona capitulo septimo: *ego redemi eos et ipsi loquuntur falsa contra me*”.

- 1415 Octauo, dicit angelus illis qualiter condemnatus fuit ad mortem. Tunc dicit Adam: “sic ego fui quando mihi dictum fuit: *in quacumque die comederis morte morieris*, etcetera”. Tunc dicit patriarcha Iacob: “sic ego predixi quando de ipso dixi, Genesis quadragesimo nono: *requiescens accubuisti ut leo*, etcetera”. Dicit Ioseph: “sic ego condemnatus fui a meis fratribus ad mortem”. Item dicit Moses: “omnia sacrificia que ipsum figurabant ad mortem terminabantur”. Item dicit Danihel: “ego predixi in capitulo nono: *post septuaginta hebdomadas occidetur christus*, etcetera.

- 1420 Nono, dicit angelus illis qualiter facies illa pretiosa non solum fuit percussa, ut diximus, sed etiam fuit uelata et consputa. Dicit tunc Adam: “sic debuit fieri, quia imago clara quam ego habui in creatione fuit uelata et deturpata per peccatum, igitur ut illam reuelaret, sic sua erat uelanda”. Tunc dicit Moses: “sic in figura facies mea fuit uelata et in figura huius manus imponebatur supra caput hostie antequam sacrificaretur”. Item dicit Isaias de isto: “ego predixi dicens: *quasi absconditus est uultus eius*, etcetera”. Item dicit Hiezechiel: “ego hoc predixi in capitulo duodecimo: *dux Israhel in caligine egredietur*, scilicet: *noctis, et facies eius operietur*”. Item dicit Iob tricesimo capitulo: “ego de sputo dixi in persona sui: *faciem meam conspuere non uerentur*”. Item Isaias dicit: “ego iterum predixi, capitulo quinquagesimo: *faciem meam non auerti ab increpantibus et conspuentibus in me*”. Et sic his dictis, angelus Gabriel reuertitur ad Christum. Illi autem simul congregati clamauerunt dicens: *uere languores nostros ipse tulit et dolores nostros ipse portauit*. Quo ad tertiam partem.

Quarta pars principalis: *mane autem facta*, etcetera, in qua primo ponuntur quinque puncta historie. Primum est de damnatione Iude. Secundum de accusatione ante Pilatum. Tertium de missione ad Herodem. Quartum de flagellatione et dimissione Barrabe. Quintum de sententia crucifixionis.

- 1435 Ducto Iesu ad Pilatum mane uidens Iudas quod damnatus esset, retulit triginta argenteos dicens: “*peccauit*”, proiectis illis, etcetera, laqueo se supendit. Dixerunt: “*non licet poni in corbanam, quia pretium sanguinis est*”. Consilio inuito emerunt agrum figuli in sepulturam peregrinorum, etcetera.

- 1440 Secundus punctus est: *dixit autem preses*: “*quam accusationem affertis*”, etcetera? Dixerunt: “*si non esset hic malefactor*”, etcetera, dicit: “*accipite eum uos*”, etcetera, *nobis non licet*, etcetera. Tunc dicunt: “*hunc inuenimus subuertentem gentem nostram et prohibentem tributa dari Cesari et dicentem se esse Christum regem*”. Pilatus dixit: “*tu es rex iudeorum?*” Dicit: “*tu dixisti*”. Dicit Pilatus: “*nihil inuenio cause in hoc homine*”. At illi inualescebant dicentes: “*commouit populum docens per uniuersam Iudeam incipiens a Galilea usque huc*”. Audiens hoc interrogauit si galileus esset homo, ut autem cognouit, etcetera. *Misit illum ad Herodem*.

1403-1404: Ps. 83, 10. | 1407: cf. Gn. 3, 12-13. | 1408: Ps. 26, 12. | 1409-1410: Iob. 16, 9. | 1411: Os. 7, 13. | 1413: cf. Gn. 2, 17. | 1415: Gn. 49, 9. | 1417-1418: Dn. 9, 26. | 1424: cf. Is. 53, 3. | 1425-1426: Ez. 12, 12. | 1426-1427: Iob. 30, 10. | 1427-1428: Is. 50, 6. | 1429-1430: cf. Is. 53, 4. | 1431: cf. Mt. 27, 1. | 1435-1437: cf. Mt. 27-3, 7. | 1438-1444: cf. Io. 18, 30-31; Lc. 23, 2-7.

1445 Tertius punctus: *Herodes uidens Iesum gauisus fuit. Cupiebat enim uidere, etcetera, nam audierat multa de illo et expectabat signum aliquod uidere. Interrogauit eum multis sermonibus et nihil respondebat. Principes sacerdotum accusabant illum. Spreuit autem illum Herodes cum exercitu et indutum ueste alba et remisit ad Pilatum et ipsa die facti sunt amici. Dicit Pilatus: "nullam causam inuenio in isto nec Herodes etiam". Dicit iterum Pilatus: "tu es rex iudeorum?" Dicit Iesus: "a temetipso hoc dicis, etcetera?" Dicit*
 1450 *Pilatus: "numquid ego iudeus sum, gens tua, etcetera?" Dicit Iesus: "regnum meum non est de hoc mundo". Dicit Pilatus: "ergo rex es tu?" Dicit Iesus: "tu dixisti, ego in hoc natus sum", etcetera. Dicit Pilatus: "quid est ueritas?" Exiuit iterum dicens: "nullam causam inuenio", etcetera.*

Quartus punctus: *dicit Pilatus: "est consuetudo uobis ut unum dimittam, uultis hunc aut Barrabam?" Dicunt: "non hunc sed Barrabam", unde glosa ordinaria: «petierunt Barrabam, qui interpretatur filius patris uel magister, qui significat antichristum, qui est filius demonis patris iudeorum». Nam dicitur eis, Iohannis octauo: uos ex patre diabolo estis, uel magister illorum, nam antichristus erit magister iudeorum, quia illum pro magistro accipient. Dicit*
 1455 *Pilatus: "quid faciam de Iesu?" Dicunt: "crucifige". Dicit: "corripiam illum". Et tunc flagellauit eum et milites plectentes coronam de spinis imposuerunt capiti et purpura circumdederunt eum dicens: "aue, rex iudeorum", et dabant ei alapas. Et exiit Iesus, etcetera, dixit: "ecce homo". Dixerunt: "crucifige". Dicit: "accipite eum uso". Dixerunt: "nos legem habemus et secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit". Tunc Pilatus magis timuit, ingressus dixit ad Iesum: "unde est tu?" Et nihil respondit. Dicit: "mibi non loqueris, etcetera?" Querabat dimittere Pilatus et dixerunt: "si hunc dimittis non eris amicus Caesaris, quia qui regem se facit contradicit Cesari".*
 1460

Quintus punctus: *cum hoc audiret Pilatus exiuit foras et sedendo pro tribunali misit uxor ad eum dicens: "nihil tibi et iusto illi. Multa enim", etcetera. Dicit Pilatus: "quem uultis ut dimittam uobis?" Dixerunt: "Barrabam". Videns quia nihil proficiebat, accepta aqua lauit manus, etcetera. Dimisit eis Barrabam. Iesum autem tradidit eis ut crucifigeretur. Et sic iudei condemnauerunt eum morti, Pilatus uero ad mortem crucis, et duxerunt eum baiulans sibi crucem. Exiuit in eum qui dicitur*
 1470 *Caluarie locum. Sed cum uirgo in exitu porte Pilati filium uidere non potuit, perrexit ad obuiationem uie et filio uiso, filius cecidit in terram et similiter ipsa, ubi facta fuit ecclesia beate Marie Ad Suspirum. Vide hoc latius et uirginis contemplationem in precedenti sermone. Dum autem Christus exiret portam ciuitatis, matrona Veronica cum panno recepit figuram Christi, etcetera. Extra portam apprehenderunt Simonem Cireneum et imposuerunt*
 1475 *illi crucem portare cum Iesum. Sequebatur eum turba multa populi et mulierum que lamentabantur, conuersus ad illas Iesus dixit: "filie Hierusalem", etcetera. Tunc dicit uirgo: "o fili! Aliis consolationem das et mihi materiam doloris. Ego non sum filia Hierusalem, etcetera?" Vide latius in precedenti sermone huius diei. Ducebantur cum eo duo nequam, ut interficerentur, etcetera.*

1480 Secunda particula, in qua ponuntur quinque documenta.

Primum est quia dicit *non introierunt pretorium ut comederent pascha*. Notandum quod pascha sumitur quinque modis. Primo, pro uespere immolationis, ideo: *post biduum pascha fiet*, Marci decimo quarto; secundo, pro die pasche, unde: *ante diem festum pasche*, Iohannis decimo tertio; tertio, pro agno paschali, Luce uicesimo secundo, quando *necesse erat occidi pascha*;
 1485 quarto, pro azimis panibus in septem diebus, Iohannis decimo octauo, hi ut comederent pascha, id est, panes azimos; quinto, pro Christo ipsa ueritate, unde Apostolus: *pascha nostrum immolatus est Christus*.

1445-1452: cf. Lc. 23, 8-22; Io. 18, 33-38. | 1453-1454: cf. Io. 18, 39-40. | 1456: Io. 8, 44. | 1457-1464: cf. Mt. 27, 22-23; Lc. 23, 22; Io. 19, 1-12. | 1465-1478: cf. Mt. 27, 19-26; Lc. 23, 26-32; Io. 19, 16-17. | 1481: cf. Io. 18, 28. | 1482: Mc. 14, 1. | 1483: Io. 13, 1. | 1484: Lc. 22, 1. | 1485: cf. Io. 18, 28. | 1486-1487: cf. I Cor. 5, 7.

1454-1456: cf. Wal. Str., *Glo. Ord.*, Io. 18, 40. PL 114, 420B.

1490 Secundo, notandum quod partes penitentiae sine spe diuinae misericordiae nihil ualent, nam Iudas omnes partes habuit, sed infructiferas. Primo, dicit “penitentia ductus”, ecce contritio cordis; secundo, dixit “peccauit”, ecce confessio; tertio, retulit triginta argenteos, ecce satisfactio, sed quia in misericordia diuina non sperauit, damnatus fuit.

1495 Tertio, nota quod Christus quater fuit illusus sicut hodie in quattuor locis illuditur. Primo, in domo regis Herodis, sic hodie in palatio regum per maximas blasphemias; secundo, in domo sacerdotis Cayphe, sic nunc in ecclesia eum indeuote tractando; tertio, in domo iudicis Pilati, sic nunc iustitiam uendendo et illam dilatando; quarto, in cruce, sic hodie in penitentia per hypocrisim, etcetera.

1500 Quarto, notandum quod sicut muliere mediante demon introduxit peccatum in mundum, sic nunc mediante illa redemptionem uult impedire, ut dicit Bernardus, nam cum uideret gaudium sanctorum patrum in limbo, suspicatus fuit per mortem huius infernum spoliari. Et sic illusiones posuit in Procula uxore Pilati et sic ipsa dixi: *nihil tibi et iusto*, etcetera. Sic hodie fit in iudicibus, nam mediante muliere iudicis per subordinaciones et munera iustitia corrumpitur.

1505 Quinto, notandum quod quadruplex fuit crucis portatio. Prima Simonis Cirenei, quem angariauerunt iudei, qui significat hypocritas, qui propter timorem agunt penitentiam uel propter fauorem humanum uel propter mercedem et lucrum temporalem uel uerecundiam eam portant; secunda portatio crucis fuit latronis boni in figura puniendorum, que punitio, si in humilitatem conuertatur, meritoria est; tertia fuit mali latronis in figura malorum, sicut Iude, qui penitentiam infructuosam egit; quarta fuit Christi in exemplo uere penitentium, qui libenter in humeris portant penam in qua Christus mortuus fuit, exemplo martyrum, qui eam portant in testimonium eius, unde ipse dixit, Matthei decimo sexto: *qui uult uenire post me tollat crucem suam et sequatur me*, etcetera.

Tertia particula, in qua mouentur quinque dubia.

1515 Primum: utrum conuenienter Pilatus potuerit remittere Christum ad Herodem? Et uidetur quod non, quia in Iudea natus, unde: *cum natus esset Iesus in Bethleem Iudee*, dicit euangelium, Matthei capitulo secundo. Nec propter hoc quod isti extimabant delictum, nam in Iudea commissum fuerat, igitur, etcetera. Dicendum quod ipse erat iudex directe et non Herodes, nam tripliciter quis sortiter forum, ut possit coram alio iudice conueniri. Primo, propter originem propriam; secunda ratione patris aut matris; tertio, ratione delicti commisi. Primo modo non erat, quia natus fuit Iesus in Bethleem Iude; non secundo modo, nam pater eius putatius fuit de Bethleem, licet mater uirgo fuerit de Nazareth Galilee; non ratione tertii, quia delictum impositum fuit commissum in Iudea, quia illic doctrina predicata, illic questio de tributo, illic dixit se esse regem, etcetera. Voluit autem Pilatus mittere illos ad Herodem propter honorem suum, quia erat rex et tunc uenerat ad diem festi. Secundo, hoc uoluit propter pacem acquirendam, quia erant inimici propter hoc quod galileos quosdam interfecerat Pilatus, ut habetur Luce decimo tertio. Tertio, hoc fecit quia uidit quod Christus fuit accusatus non iuste, sed inuidia, igitur sic uoluit liberare illum.

1525 Secundo, queritur: quod fuit maius peccatum: Iude, iudeorum uel Pilati? Et uidetur quod crucifigentium non fuit grauius, quia excusationem habuit a Christo dicente patri: *ignosce quia nesciunt quid faciunt*. Item maius peccatum uidetur Iude, quia dominus dicit Pilato: *qui me*

1500: cf. Mt. 27, 19. | 1510-1511: Mt. 16, 24. | 1514: Mt. 2, 1. | 1525: cf. Lc. 13, 1. | 1528-1529: cf. Lc. 23, 34. | 1529-1530: cf. Io. 19, 11.

1498: Bernardus] NI.

- 1530 *tradidit tibi maius peccatum habet, igitur, etcetera. Contra Matthei uicesimo tertio dicitur iudeis: et uos implete mensuram patrum uestrum, ubi ait Chrysostomus: «uere excesserunt mensurum patrum suorum, quia illi homines occiderunt, illi Deum crucifixerunt». Dicendum quod peccatum crucifigentium fuit grauissimum. Habet magis et minus; in eodem genere peccati peccauerunt, unde cum principes iudeorum cognouissent Christum et si aliqua ignorantia*
- 1535 *fuit in eis, fuit ignorantia affectata, que eos non poterat excusare, igitur grauissime peccauerunt. Peccatum eorum fuit grauissimum dupliciter, tum ex genere peccati, tum ex malitia uoluntatis. Item minores iudei grauissime peccauerunt quantum ad genus peccati, minus tamen quam maiores propter ignorantia eorum. «Vnde super illud Luce uicesimo tertio dicit Beda super illud “ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt”, pro ignorantibus orat, etcetera. Minus tamen peccauerunt gentiles, quia scientiam legis non habebant, sed Iudas et principes peccauerunt grauius quam Pilatus, qui timore Cesaris Christum occidit et etiam quam milites, qui mandato presidis Christum crucifixerunt non ex cupiditate, sicut Iudas, nec ex inuidia et odio sicut principes sacerdotum». Ad primam rationem dicitur quod excusatio domini non refertur ad principes sacerdotum, sed ad minores, ut dictum est. Ad*
- 1540 *secundam dicitur quod Iudas tradidit Christum, non Pilato, sed principibus sacerdotum qui Pilato tradiderunt, unde Iohannis decimo octauo: gens tua et pontifices tui tradiderunt te mihi, etcetera.*
- 1545

Tertio, queritur: utrum iudei peccauerunt tradendo Christum? Et uidetur quod non, nam fecerunt quod uoluit Deus, sed nullus peccat faciendo uoluntatem Dei. Igitur patet hoc,

1550 *nam in oratione dominica dicimus docti ab ipso: fiat uoluntas tua, etcetera, Matthei sexto. Item Matthei septimo habetur: qui fecerit uoluntatem patris mei, qui in celis est, ipse intrabit in regnum celorum. Dicendum quod iudei fecerunt quod pater uoluit et quod Christus uoluit, quia uoluntarie se obtulit, sed nunquam actionem iudeorum uoluerunt, ideo occisores Christi ab iniustitia non excusantur. Vnde secundo Regum primo, Daudid damnauit illum ad mortem, qui non timuit mittere manum in Christum domini, scilicet: in Saulem, quem eo petente occidit. Sic in proposito. Et dicendum etiam quod non sufficit uelle quod Deus uult si alia intentione uult illud, ideo Deus uoluit passionem Christi ut saluatiuam, iudei uero ut afflictiuam. Exemplum: Deus uult quod iudex interficiat homicidam, sed si iudex illud uult propter suam uindictam, peccat mortaliter, quia alia intentione uult quam Deus, etcetera.*

1555

Quarto, queritur: utrum Iudas plus peccauerit Christum tradendo quam se suspendendo? Et uidetur quod sic, nam in primo peccauit contra Deum; in secundo contra proximum, sed cum peccata prime tabule sint grauiora peccatis secunde tabule, sequitur, etcetera. Sed dicendum quod plus peccauit se suspendendo quam Christum tradendo, quia illud peccatum erat remissibile, istud uero non. Ad rationem dicitur quod suspensio fuit

1560 *non solum contra proximum, sed etiam contra Deum, quia contra spiritum sanctum, scilicet: finalis impenitentia.*

1565

Quinto, queritur: quare Pilatus non liberauit Christum sciens quod propter inuidiam tradidissent eum? Dicendum quod iudex utitur publica potestate, ideo non debet iudicare secundum ea que nouit ut persona priuata, sed debet iudicare secundum allegata et probata.

1570 *Sed cum scit iniuste accusatum, debet cum maxima diligentia examinare et reintegrare testes donec uideatur clare falsitas testium. Et quia Pilatus hoc non fecit, grauissime peccauit. Et si hoc iudex non potest facere, debet illum remittere ad superiorem et sic fecit*

1531: cf. Mt. 23, 32. | 1539: cf. Lc. 23, 34. | 1546: Io. 18, 35. | 1550: Mt. 6, 10. | 1551-1552: Mt. 7, 21. | 1554: cf. II Sm. 1, 9.

1531-1532: cf. Pseu. Io. Chrys., *Op. Imp. In Mt.*, XLV. PG 56, 888D; Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), IIIa, q. 47, a. 6, p. 373. | 1538-1543: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), IIIa, q. 47, a. 6, p. 373. | 1539: cf. Bed., *In Ev. Lc.*, VI, 23. PL 92, 616D.

Pilatus, qui remisit Christum ad regem Herodem, eo quia rex habebat locum superioris. Sed ex hoc non excusatur grauitas peccati eius, etcetera.

1575 Quarta pars et quinta de consolationibus et tristitiis sequitur. Dum autem hec essent acta, angelus Gabriel reuertitur ad limbum patrum et dicit ipse Ade et aliis qualiter Iudas traditor uendit Christum triginta argenteis et se suspendit. Dicit Adam: “sic debuit fieri, nam Iudas figurauit demonem et sic per Christum demon non remansit in celo nec in mundo, quia dixit, Iohannis duodecimo capitulo: *princeps huius mundi eiicitur foras*, etcetera.

1580 Sed in aere caliginoso nec pretium cum eo remansit, scilicet: homo. Sic Iudas non in celo nec in mundo, sed suspensus in aere, nec pretium cum eo remansit, etcetera”. Tunc surgit Ioseph inter patriarchas et dixit: “sic pretium, quo ego fui uenditus, fuit in tabernaculo et postea in templo positum. Sic dicit Anselmus quod illi fuerunt denarii tamquam sacri reconditi, etcetera. Item dicit Hieremias: “ego predixi acceperunt triginta argenteos, etcetera”. Hic liber a nobis non habetur. Item dicit Zaccharias: “ego clare dixi in capitulo undecimo: *appenderunt triginta argenteos*, etcetera. *Et dixit mihi dominus: “proiice illos ad santuarium”*, quia figulus etiam ex terra facit statuas, etcetera”. Item dicunt de suspensione Iude, dicit Hieremias: “ego predixi: *peccatum Iude scriptum est stilo ferreo in lapide adamantino*, capitulo decimo septimo. Ideo debuit damnari, nam adamas non scinditur nisi mediante sanguine. Igitur si Iudas uellet ad sanguinem Christi recurrere, non damnaretur, sed noluit, etcetera”. Item dicit Dauid: “figuratum fuit hoc in Architophel, qui fuit suspensus uidens quod non preualebat in consilio suo, ut habetur secundo Regum decimo septimo”. Item dicit Dauid: “ego predixi de Iuda quando in Psalmo suo, scilicet: *Deus laudem meam ne tacueris*, etcetera, Psalmi centesimo octauo, dilexit maledicionem et ueniet ei, noluit benedictionem, id est, Christum. Et elongabitur ab eo cum iudicatur exeat condemnatus et diabolus stet a dextris eius. Item in Psalmo sexagesimo primo habetur hoc: *quousque irruitis in hominem*, etcetera, *uerumtamen pretium meum cogitauerunt repellere*, etcetera. Igitur debuit damnari”.

1600 Secundo, dixit angelus qualiter petierunt liberare Barrabam sediciosum et latronem, etcetera. Dicit Adam: “sic debuit fieri, nam ego eram ille sediciosus homicida et latro, quia ista tria ille habuit. Primo, fui sediciosus Deo contra quem erraui; secundo, fui latro respectu fructus arboris; tertio, fui homicida respectu totius mundi. Igitur sicut ego non potui liberari nisi ille teneretur, sic in proposito”. Item dicit Dauid: “ego hoc predixi de populo iudaico in Psalmo quadragesimo nono: *si uidebas furem, currebas cum eo*, etcetera”. Item dicit Moses: “hoc figuratum fuit in multis locis. Primo, quando lepra erat curanda, dixit mihi Deus in figura, Leuitici decimo quarto, quod: *adducerentur duo passeret et quod unus ex passeribus immolaretur, alium passerem uiuum tingent in sanguinem. Passeris immolati, quo aspergeret illum qui mundanus est septies, ut iure purgetur et dimittet passerem uiuum, ut in agrum euolet*, etcetera”. Ista duo animalia significabant Christum et genus humanum, unde Augustinus, homilia tricesima tertia dicit quod Christus figuratus fuit per passerem. Vnde Psalmi octogesimo tertio dicitur: *etenim passer inuenit sibi domum*, id est, Christus ecclesiam. Item in persona sua dicit Dauid: *factus sum sicut passer solitarius in tecto*, etcetera, Psalmi centesimo primo. Et sic unus immolatur, scilicet: Christus, et in sanguine illius tingitur alter qui liberatur, scilicet: genus humanum, etcetera. Item dicit Moses: “hoc etiam fuit figuratum in introitu sacerdotis in sancta sanctorum, ut habetur Leuitici decimo sexto. Dicit dominus

1579: Io. 12, 31. | 1586-1587: Za. 11, 12-13. | 1588: Ier. 17, 1. | 1592: cf. II Sm. 17, 21. | 1593-1594: Ps. 108, 2. | 1596-1597: Ps. 61, 4-5. | 1604: Ps. 49, 18. | 1606-1608: Lv. 14, 4-7. | 1611: Ps. 83, 4. | 1612: Ps. 101, 8. | 1616-1617: Lv. 16, 5-6.

1583: cf. Pseu. Ans., *Dia. De Pas. Dom.*, I. PL 159, 271C. | 1609: cf. Aug. Hipp., *En. In Psal.*, LXXXIII, 7. PL 37, 1060AB.

1586: Vndecimo] M, X septimo. | 1599: Barrabam] M Brrrabam.

quod: *sumerentur duo hirci et ponerent sortem super eos et cui cecidisset sors domini immolaretur et alter solueretur in solitudinem et oraret pro eo*. Sic in proposito. Sacerdos fuit Christus, ut dicit Apostolus ad Hebreos nono capitulo: *Christus pontifex*, etcetera, *semel introiuit in sancta*, etcetera. Et sic cecidit sors super ipsum, ut immolaretur, alter, scilicet: genus humanum figuratum per Barrabam, solutum fuit in illius immolatione, etcetera”.

Tertio, narrauit illis angelus qualiter omnes clamauerunt: “*crucifige*”, etcetera. Ille uero tacebat. Dicit Adam: “sic debuit fieri, nam sicut totus mundus perditus fuit per assumptionem pomi ab arbore, sic erat saluandus in restitutione illius. Igitur, totus mundus debuit clamare illud et sicut fructus in sumptione patienter se habuit, sic hic fructus benedictus tacere debuit per obedientiam, quia: *obediens patri usque ad mortem, mortem autem crucis*, ut dicit Apostolus, ad Philippenses secundo”. Dicit autem Hieremias: “ego hoc predixi quando in capitulo duodecimo dixi: *hereditas mea quasi leo in silua dedit uocem suam*”. Item dicit Danihel: “sic ego dixi: *populus contra principem principum consurget*, id est, contra Christum”. Item dixit Dauid: “ego utrumque dixi in Psalmo uicesimo primo: *circumdederunt me uituli multi, tauri pingues obsederunt me, appuerunt super me os suum sicut leo*, etcetera. Item de silentio dixi in Psalmo: *ego autem tamquam surdus non audiebam et sicut mutus non aperiens os suum*”. Item dixit Isaias: “hoc etiam dixi ego in capitulo quinquagesimo tertio: *quasi agnus coram tondente obmutuit*, etcetera”.

Quarto, narrauit angelus qualiter redemptor fuit flagellatus innumeris flagellis, unde contemplatiui dixerunt quod omnia uulnera Christi fuerunt quinque milia quadringenta septuaginta quinque, et sic qualibet die anni sunt quindecim. Et sic dicit angelus quod sanguis Christi non solum in sudore, sed in flagellatione fuit sparsus per totum corpus, etcetera. Tunc dicit Adam: “sic debuit fieri, nam pomum illud quod ego accepi non solum erat in se rubeum in cortice, sed etiam ego extraxi succum ab eo, igitur, etcetera”. Item surgit Dauid et dicit: “certe hoc predixi ego in persona redemptoris quando in Psalmo centesimo uicesimo octauo dixi: *supra dorsum meum fabricauerunt peccatores*, etcetera. *Ego autem in flagella paratus sum*, etcetera”. Item dicit Isaias: “ego de isto dixi in capitulo primo: *a planta pedis usque ad uerticem capitis non erat sanitas in eo*, etcetera. Item dicit idem Isaias in capitulo quinquagesimo tertio: *uidimus eum quasi leprosum*. Item Hieremias in figura: “ego sic fui ligatus et flagellatus”. Item dicit Achior: “sic ego ligatus ad arborem et flagellatus fui in figura huius, etcetera”.

Quinto, dixit illis Gabriel qualiter Christus fuit coronatus corona spinarum. Dicit Adam: “sic debuit fieri, nam ego per peccatum perdiui coronam glorie et fuerunt mihi date spine in mundo, unde dictum fuit mihi: *maledicta terra in opere tuo; spinas et tribulos germinabit tibi*, Genesis tertio. Igitur per hanc terram sanctissimam corporis Christi, de qua in Psalmo octogesimo quarto: *benedixisti, domine, terram tuam*, etcetera, debuerunt purgari spine peccatorum illas in se sumendo, igitur, etcetera”. Item dicit Isaac ex patriarchis: “dum ego fui portatus ad sacrificium quod istud figurabat caput habui inter spinas. Nam aries qui humanitatem significabat positus erat inter uepres, Genesis capitulo uicesimo secundo”. Item dicit rex Salomon: “ego de isto rege predixi in canticis, Canticorum tertio: *uidete regem cum corona qua coronauit eum mater sua*, id est, synagoga, etcetera”. Item dicit Isaias: “de isto locutus fui ego dum dixi in capitulo uicesimo secundo: *coronans coronabit te tribulatione*, etcetera”.

1618: Hbr. 9, 12. | 1625-1626: Phil. 2, 8. | 1627: Ier. 12, 8. | 1628: Dn. 8, 25. | 1629-1630: Ps. 21, 13-14. | 1631-1632: Ps. 37, 14. | 1632-1633: Is. 53, 7. | 1641: Ps. 128, 3. | 1641-1642: Ps. 37, 18. | 1642-1643: Is. 1, 6. | 1644: Is. 53, 4. | 1649: cf. Gn. 3, 17-18. | 1651: Ps. 84, 2. | 1654: cf. Gn. 22, 13. | 1655-1656: Ct. 3, 11. | 1657: Is. 22, 18.

1624: Patienter] M patientur.

1660 Sexto, dicit angelus qualiter a populo suo fuit negatus in regem dicendo quod non habebat ipsum in regem nisi Cesarem. Dicit Adam: “sic debuit fieri, nam ego etiam negavi regem meum per inodibentiam mandati, etcetera. Recepi Cesarem, id est, demonem, qui ceciderat de celo, etcetera”. Item dicit Dauid: “sic ego in figura negatus fui a populo, secundo Regum uicesimo. Item dixi in Psalmo uicesimo primo: *obprobrium hominum et abiectio plebis*, etcetera”. Item dicit Isaias: “ego predixi in capitulo primo: *filios enutriui*, etcetera, *ipsi uero spreuerunt me*”. Item dicit Hieremias: “ego etiam predixi in capitulo quinto dicens: *negauerunt dominum dicentes: “non est ipse”*, etcetera”. Item dicit Danihel: “ego predixi hoc in capitulo nono dicens: *non erit eius populus, qui eum negaturus est*”.

1670 Septimo, dixit illis angelus quod Pilatus illum condemnauit ad supplicium crucis, ut perderetur in ligno, etcetera. Dicit Adam: “sic debuit fieri, nam ego fui condemnatus ad mortem per assumptionem fructus a ligno, igitur debuit ad redemptionem fructus lignum restitui”. Ideo Dauid dicit, Psalmi sexagesimo octauo: *que non rapui tunc exoluebam*, etcetera. Item a mea morte fuerunt alie, igitur debuit omnem turpitudinem mortis in se assumere”. Item dicit Heliseus: “in baculo isto”, etcetera. Tunc dicit Psalmista: “ego hoc predixi in libro Sapientie: *si filius Dei est liberet, eum morte turpissima condemnemus eum*”. Sed cum mors crucis fuerit abiectissima, unde Moses dixit in Deuteronomio uicesimo primo: *maledictus qui pependit in ligno*, etcetera, dicit tunc ex patriarchis Abraham in figura huius: “uitulo ille fuit positus sub arbore, etcetera”. Item dicit Iacob: “figura fuit in me quando *in baculo meo transiui Iordanem et cum duabus turmis regressus fui*, Genesis tricesimo secundo. Sic redemptor in baculo arboris debet aquas passionum transire, ut cum duabus turmis sanctorum patrum, scilicet: uirorum et mulierum, regrederetur in die ascensionis, etcetera”. Item dicit Moses: “hoc fuit figuratum quando ille agnus paschalis comedebatur cum baculo in manu. Item figuratum in serpente eneo in baculo posito”. Item dicit Hieremias: “hoc predixi ego in persona illorum qui dixerunt: *mittamus lignum in panem et eradamus eum de terra uiuentium*”.

1685 Octauo, angelus dicit quod ipse uiderat lignum, sed non erat sola uirga, sed aliud lignum erat transuersaliter positum ad modum crucis. Tunc dicit Adam: “sic debuit fieri, nam fructus ille non solum erat in uirga arboris, sed Eua sumpsit ex uno ramo et ex altero mihi dedit. Igitur postquam due manus ad illum applicuerunt, iustum fuit quod redemptor meus non solum poneret in ligno recto. Sed due manus sue ponerentur in transuerso, igitur debuit esse crux, etcetera”. Tunc dicit Moses: “sic fuit figuratum in passere illo immolando, de quo habetur Leuitici decimo quarto, quod erat ponendus in ligno cedrino magno et in alio paruo, scilicet: hysopo, et quod esse illic ligatus cum filo rubeo bis tincto, scilicet: in sanguine, qui primo per sudorem, secundo per flagellationem tinxit corpus Christi, igitur duo erant ligna, etcetera”. Item dicit Moses: “hoc idem precipitur in uacca rubea, in qua ponerentur duo ligna, scilicet: cedri et hysopi, ut habetur Numeri decimo nono”. Item quod in cruce erant duo ligna patet Hiezechielis tricesimo septimo: *et tu fili hominum sume tibi duo ligna et adiunge illa unum ad alterum tibi in lignum unum*. Vide ibi Hieronymum. Item dixit uidua Sareptana quod illa duo ligna collegit, ut habetur tertio Regum decimo septimo. Vnde Augustinus dicit quod uidua colligens duo ligna fuit synagoga faciens crucem ex duobus lignis. Hoc dicit homilia decimo octaua, super illud “*frange esurienti panem tuum*”. Item dicit

1690

1695

1700 Abacuc: *cornua manibus eius ibi abscondita est fortitudo eius, ante ipsum ibit mors*. Igitur non solum

1663: cf. II Sm. 20, 1. | 1663-1664: Ps. 21, 7. | 1664-1665: Is. 1, 2. | 1666: Ier. 5, 12. | 1667: Dn. 9, 26. | 1671: Ps. 68, 5. | 1674: Sap. 2, 18-20. | 1675-1676: Dt. 21, 23. | 1677-1678: Gn. 32, 10. | 1683: Ier. 11, 19. | 1690: cf. Lv. 14, 6. | 1694: cf. Nm. 19, 2. | 1695-1696: Ez. 37, 16-17. | 1697: cf. III Rg. 17, 12. | 1699: Is. 58, 7. | 1700: Hab. 3, 4-5.

1696: cf. Hier., *Comm. In Ez.*, XI, 15. PL 25, 350B. | 1698: cf. Aug. Hipp., *Con. Fau. Man.*, XII, 34. PL 42, 272A.

1667: Populus] M popplus. | 1671: Sexagesimo octauo] M, X decimo octauo.

erat lignum arboris, sed aliud lignum in modum crucis necessarium. Item Zaccharias dicit in capitulo undecimo: *assumpsi mihi duas uirgas, unam uocaui "funiculum", aliam "decorem" et paui gregem*. Sic mediante cruce Christus pauit gregem, funiculum fuit respectu Ade, decor respectu Christi, qui est *speciosus forma pre filiis hominum*, etcetera.

- 1705 Nono, dicit angelus quod ipse uidit dum poneretur in monte Caluarie crux, in qua quattuor ligna erant. Ista duo dicta et aliud in calce in rupe et aliud supra crucem, quod erat parua tabula, etcetera. Tunc dicit Adam: "sic debuit fieri, nam in ligno, a quo sumpsi fructum, non solum fuit uirga stipitis et rami a quibus fructum sumpsimus, sed etiam erat radix arboris infra terram et in cuspide arboris, scilicet: in culmine cimi remansit fructus qui
- 1710 notabat et ostendebat causam peccati. Et sic erant quattuor differentie in illo, sic in isto redemptionis". Tunc dicit Noe: "sic in ligno illo arce, in quo mundus fuit saluatus, fuerunt quattuor differentie, scilicet: longitudo, latitudo, altitudo et in superiori parte dicit: *in cubito consumabis eam*, igitur, etcetera". Longitudo enim fuit arbor, latitudo crux, altitudo fuit lignum profundi, nam illud dicitur altitudo, unde: *puteus altus est*, Iohannis quarto. In
- 1715 sumitate consumebatur in cubito, scilicet: in illa tabula, in qua titulus cause erat ponendus, etcetera. Item Augustinus dicit homilia uicesima quod figurata fuit crux per lignum positum in aqua amara, Numeri uicesimo primo. Similiter dicit homilia tertia quod quattuor ligna crucis figurantur in dicto Apostoli, ad Ephesios tertio: *ut possitis comprehendere que sit latitudo, longitudo, altitudo et profundum*, etcetera, et sic quattuor requirebantur ligna. Item dicit Moses:
- 1720 "sic figuratum fuit hoc, id est, Exodi duodecimo, quando agnus immolabatur, precepit Deus quod in quattuor locis esset sanguis, unde dicit: *cum esopo tolletis de sanguine, qui est in limine, et aspergite ex eo superliminare et utrumque postem*. Et sicut sanguis congregatus fuit in ligno partis inferioris, scilicet: in liminari, sic in cruce quo ad lignum, quod erat in rupe. Aspersus etiam in superliminare, id est, in tabula, scilicet: tituli, et hoc mediante capite et
- 1725 super utrumque postem, scilicet: super stipitem et transuersale lignum crucis, igitur, etcetera". Item dicit Moses: "hoc figuratum fuit in festo tabernaculorum, in quo quattuor ligna precipiebantur apponi, ut patet Leuitici uicesimo tertio. Primo, spatulas palmarum sumentis; secundo, ramos ligni densarum frondium, scilicet: oliuarum, licet iudei mirtum pro ista reciperent, sed oliua habet folia densa plusquam mirtus; tertio, salices; quarto, fructus arboris pulcherrime. Et sic quattuor ligna nominantur, nam arbor pulcherrima erat lignum crucis in quo appositus fuit fructus pretiosus, scilicet: Christus. Et sic non sufficebat una arbor nec duo, sed quattuor necessaria erant.
- 1730

- Decimo, dicit angelus qualiter crudeliter se habuerunt, nam cruces non portant latrones, sed Christus sic. Dicit Adam: "sic oportet esse, nam latrones non erant ad redemptionem aliorum ordinati sicut Christus. Ideo in se baiulat crucem, quia in se portauit satisfactionem peccati in ligno commissi". Item dicit Isaac: "sic debuit fieri, nam in figura illius ego in eodem monte portauit ligna sacrificii, igitur, etcetera". Item dicit Moses: "sic ego scripsi in cantico liberationis populi dicens, Deuteronomii tricesimo secundo: *sicut aquila pronocans ad uolandum pullos suos et super eos uolitans expandit alas suas et assumpsit eum*, scilicet: populum, atque portauit in humeris suis, igitur, etcetera". Item dicit Isaias: "sic ego predixi in capitulo nono: *factus est principatus super humerum eius*. Item in alio loco, scilicet: uicesimo secundo capitulo: *dabo clauem David super humerum eius*". Et sic angelus reuersus fuit ad Christum et omnes congregati dixerunt insimul: *uere languores nostros ipse tulit et dolores nostros ipse portauit*.
- 1735
- 1740

Quinta et ultima pars de crucifixione in quinque puncta historie diuiditur.

1702-1703: Za. 11, 7. | 1704: cf. Ps. 44, 3. | 1712-1713: cf. Gn. 6, 16. | 1714: Io. 4, 11. | 1718-1719: Eph. 3, 18. | 1721-1722: cf. Ex. 12, 6-7. | 1727: cf. Lv. 23, 40. | 1738-1740: Dt. 32, 11. | 1741: Is. 9, 6. | 1742: Is. 22, 22. | 1743: cf. Is. 53, 4.

1716: Augustinus] *Auctor err.* cf. Pseu. Ans., *Dia. De Pas. Dom.*, VIII. PL 159, 281B.

1745 Primus, uenerunt in locum Golgotha, qui est Caluarie, et crucifixerunt duos latrones, in medio autem Christus. Iesus dixit: *pater dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt, Pilatus scripsit titulum*, etcetera.

Secundus: *militēs acceperunt uestimenta et fecerunt quattuor partes, sed de tunica inconsutili dixerunt: “non scindamus, sed sortiamur”*, etcetera.

1750 Tertius, unus autem latronum blasphemabat dicens: *si tu es Christus, salua temetipsum et nos; alius illum increpabat et dixit: “memento mei dum ueneris”*, etcetera. Et dixit Iesus: *“hodie mecum eris in paradiso*.

Quartus, erat hora fere sexta cum uidisset Iesus matrem. Dixit illi: *mulier, ecce filius tuus*, et dixit Iohanni: *ecce mater tua*. Et a sexta hora usque ad nonam tenebre facte sunt et Iesus dixit: *“sitio”, uas erat aceto plenum*, etcetera. Et sic dederunt illi acetum, ut dicit Iohannes, uel uinum felle mixtum, ut citius moreretur; uel aliter, quia Salomon dixerat, Prouerbiorum tricesimo primo: *date siceram merentibus*, etcetera. Ideo consuetum erat damnatis dare uinum murratum, ideo deuote mulieres dabant condemnatis, sed iudei biberunt et alium supposuerunt Christo, ut dicit Amos secundo: *uinum damnatorum bibebant*. Hoc habetur

1760 Psalmi sexagesimo octauo: *aduersum me loquebantur qui sedebant in porta et in me psallebant qui bibebant uinum*. Nam dicit Hugo Cardinalis super Psalmum eodem quod iudices erant in porta constituti et illic sedebant, ut habetur Deuteronomii decimo sexto. Isti erant pontifices et pharisei, qui loquebantur aduersum Iesum per falsam sententiam, crucifigentes uero irridebant Iesum. Ideo dicit: *in me psallebant qui bibebant uinum*, scilicet: murratum, et

1765 dabant potum fellis, etcetera. Et dixit Iesus: *consummatum est*.

Quintus: *et clamans uoce magna dixit: pater! In manus tuas commendo spiritum meum*”, et *inclinato capite*, etcetera. Et tunc unus militum latus eis perforauit lancea, etcetera.

Secunda particula, in qua quinque documenta ponuntur.

1770 Primum est quod Christus fuit crucifixus faciem habens ad occidentalem plagam, ut dicit Damascenus. Et sic umbra eius uersa fuit ad partem dexteram et sic tetigit latronem dexterum. Aliqui dixerunt quod extensus fuit ipse in cruce ipsa existente in terra et postea eo affixo leuauerunt ipsum cum cruce. Et hoc uidetur sentire Hieronymum et Innocentium papa tertio. Hoc expresse dicit in quadam oratione et hoc representat ecclesia quando in die parasceues crux iacet in terra quando adoratur, etcetera. Primo, autem Christo perforata

1775 fuit eius manus sinistra, sed cum in scriptura dexterum accipiatur in bonam partem et sinistrum in malam, in Christo nihil fuit sinistrum, sed totum dextrum. Figuratus per illum Iudicum tertio, qui erat ambidexter, unde dicit Origenes: «Christus nihil sinistrum habuit, sed totum dextrum». Ideo Hieronymus non distinguit manus per dexteram et sinistram, sed per primam et secundam. Dicit: «extensio manus prime ad lignum, mortem apprehendit, extensio secunde uitam, que perierat, inuenit», etcetera. Igitur, prima manus perforata fuit

1780 illa que in nobis est sinistra. Hoc patet ex parte Christi et nostra. Ex parte Christi quia illa est propinquior cordi; ex parte nostra quia remotio mali quod se tenet ad partem sinistram prior est collatione boni, quod se habet ad partem dexteram. Tertio, patet hoc ex parte peccati, quia manus Eue que notatur per sinistram prius fuit iuncta ligno quam manus Ade,

1746-1747: cf. Lc. 23, 34; Io. 19, 19. | 1748-1749: cf. Io. 19, 23-24. | 1750-1752: cf. Lc. 23, 39-43. | 1753-1755: cf. Io. 19, 26-29. | 1757: Prv. 31, 6. | 1759: Am. 2, 8. | 1760-1761: Ps. 68, 13. | 1762: cf. Dt. 16, 11. | 1764: cf. Ps. 68, 13. | 1765: cf. Io. 19, 30. | 1766-1767: cf. Lc. 23, 46; Io. 19, 30-34. | 1777: cf. Idc. 3, 21. |

1761: cf. Hug. Card., *Sup. Psal.*, LXVIII, 13. f. 173v. | 1770: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, IV, 12. PG 94, 1135A. | 1772: Hieronymum; Innocentium] NI. | 1777-1778: Origenes] NI. | 1779-1780: Pseu. Hier., *Comm. In Ev.*, Mc., XV. PL 30, 638B.

1785 que significatur per dexteram, nam ipsa prius comedit et postea dedit uiro. Prius igitur perforata fuit manus que in nobis est sinistra. Secundo, manus eius dextera per quam, ut dicit Hieronymus, «Christus uitam, que perierat, inuenit». Per uitam omnia bona pertinentia ad salutem accipi possunt. Et sic prius perforate fuerunt manus illius, quia semper in scriptura preferuntur manus pedibus, unde Psalmi uicesimo primo: *foderunt manus et pedes meos*, etcetera. Item: *uidete manus meas et pedes meos*, etcetera, Luce uicesimo quarto. Deinde perforatus fuit pes sinister uel saltem primo positus in cruce, licet depingatur dexter supra sinistrum et per consequens prius perforatum, sed sinister primo fuit ordinatus et iunctus cruci. Et sic post manus perforatus uel ordinatus fuit sinister pes, qui notat affectiones uel cogitationes nostras prauas. Vnde Genesis sexto et octauo: *sensus et cogitatio humani cordis prona sunt ad malum*, nam per pedes in scriptura notantur affectiones et cogitationes, quibus anima graditur. Et sic Christus sanauit malas affectiones et desideria nostra. Et sic quando impugnamur, a talibus recurrere debemus, ad uulnus illius pedis. Vnde Augustinus: «cum me pulsat aliqua turpis cogitatio, recurro ad uulnera Christi». Quarto, perforatus fuit pes dexter, per quod uulnus roborantur nostra bona desideria, que ex se sunt omnino inualida.

1790 Vnde secunda Corinthiis tertio: *non enim sumus sufficientes cogitare a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est*. Nam licet sint bone ex genere suo, sed nullus ualoris sunt ratione meriti nisi intinguantur in sanguine pedis Iesu Christi, unde Psalmi sexagesimo septimo: *ut quid intinguatur pes tuus*, id est, affectio, *in sanguine*, scilicet: Iesu Christi, etcetera. Et sic nos omnia desideria referre debemus cum gratiarum actione in uulnera pedum Christi, ut mala tollantur et bona corroborentur. Exemplum Magdalene, que osculando pedes domini resoluta fuit in lacrimas. Et si aliquando bona desideria habere non possumus, saltem habeamus uoluntatem habendi, unde in Psalmo centesimo decimo octauo: *concupiuit anima mea desiderare iustificationes tuas*, etcetera.

1800

1805

1810 Secundum documentum est quod licet iudei crucifixerunt Christum inter duos latrones ad eius contumeliam, Deus ordinauit ad gloriam per miraculum ibi factum, et ut ostenderetur quod pro peccatoribus patiebatur et in nostram doctrinam, ut ostenderetur quod nos debemus crucifigi cum Christo in medio latronum. Nam tres crucifixi notant in nobis tria, scilicet: carnem, mundum et in medio spiritum. Caro est crucifigenda sicut latro dexter, ad Galatas quinto: *qui autem sunt Christi carnem suam crucifixerunt cum uitiis et concupiscentiis*. Mundus est crucifigendus sicut latro sinister, ad Galatas ultimo: *mibi mundus crucifixus est et ego mundo*. Spiritus in medio crucifigitur cum Christo, ad Galatas secundo: *Christo crucifixus sum cruci, uiuo autem iam non ego, uiuit autem in me Christus*. Latro sinister non fuit saluatus, sed in presidia remansit, sic mundus iste semper in immundicia; sed dexter saluatus, sic caro cum spiritu, quia in resurrectione glorificabitur cum anima.

1815

1820 Tertium documentum est quod maximus Christi dolor fuit uidendo matrem dolorosam. Et sic Christus dolebat de cruce et de matre, quia: «dolores quos uirgo in partu non habuit, ibi abundanter habuit», ut dicit Damascenus, et propter hoc noluit illam uocare matrem, sed dixit: *mulier, ecce filius tuus*, quod audire fuit uirgini maxime dolorosum. Ideo ipsa dicit: “o fili! Ego non sum mater tua? Quare igitur me “mulierem” uocas? In breui non ero mater perdendo filium et das mihi nepotem pro filio? Das pro magistro discipulum? Das piscatorem per creatore, etcetera?”. Vide latius in precedenti sermone.

1825

1789-1790: Ps. 21, 17. | 1790: Lc. 24, 39. | 1794-1795: Gn. 6, 5; 8, 21. | 1800-1801: II Cor. 3, 5. | 1802-1803: Ps. 67, 24. | 1807-1808: Ps. 118, 20. | 1814-1815: Gal. 5, 24. | 1815-1816: Gal. 6, 14. | 1817: Gal. 2, 19-20. | 1823: cf. Io. 19, 26.

1787: cf. Pseu. Hier., *Comm. In Ev.*, Mc., XV. PL 30, 638B. | 1797-1798: Augustinus] *Auctor err.* cf. Hug. Vic., *De Ani.*, IV, 10. PL 177, 181D. | 1821-1822: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, IV, 14. PG 94, 1162CD; cf. Alb. Mag., *Mar.*, CXLVIII, 2, p. 214ab.

Quartum documentum est quod omnia in passione fuerunt consummata quando dixit: *consummatum est*, scilicet: quidquid prophete predixerunt. Consummatum est opus obedientie quam assumpsi. Consummatum est opus passionis mee.

- 1830 Quintum documentum est de Christi agonia clamans dicit: *in manus tuas*, etcetera, unde secundum Hieronymum, ab illo Psalmo uicesimo primo usque ad uersum: “in manus tuas”, etcetera, sunt psalmi decem et uersiculi centum quinquaginta. Et quod Christus dixerit omnes in cruce, primum et ultimum cum clamore, reliquit sub silentio et expirauit illa hora qua Adam fuit a paradiso expulsus, scilicet: post meridiem. Debet quilibet christianus moriens clamare, orare et spiritum domino commendare exempla Christi.
- 1835

Tertia particula in qua ponuntur quattuor dubia.

- Primum est: utrum ab utroque populo Christus debuit pati? Et uidetur quod non, quia figure date fuerunt solis iudeis. Dicendum quod ab utroque debuit pati et ratio est quia redemptio sua erat uniuersalis et per consequens uterque populus debebat consentire ut uterque redimeretur, quia alias non fuisset redemptio uniuersalis, sed particularis, scilicet: alterius populi. Et ad rationem dico quod date fuerunt figure solis iudeis, quia solis eis fuit promissus, non tamen redemptio, cum fuerit uniuersalis et promissio particularis, quia soli populo iudaico.
- 1840

- Secundum: utrum debuit pati in Hierusalem? Dicendum quod sic. Primo, ad tollendam superbiam nostram et humilitatem fundandam, etcetera; secundo, quia ipse rex et sacerdos, ideo in ciuitate regali et sacerdotali, etcetera; tertio, quia figure de ipso in Hierusalem expresse et date fuerunt, igitur, etcetera.
- 1845

- Tertium dubium: utrum in templo debuit pati, ubi figure erant date? Dicendum quod non. Patet tripliciter. Primo, quia uitulus et hircus, qui solemnissimo sacrificio ad expiationem totius multitudinis offerebantur, extra templum cremabantur; secundo, ut ostenderet nobis Christus quod cerimonie et sacrificia templi eorum debebant cessare; tertio, ne putaremus quod pro illo tantum populo iudeorum oblatus esset.
- 1850

- Quartum dubium: utrum in monte Sion? Videtur quod sic, Iohelis secundo: *in monte Sion erit saluatio*. Igitur dicendum quod non, sed extra ciuitatem, nam figuratum fuit in sacrificio masculi quod: *precepit Deus offerri pro peccato ad ostium tabernaculi*, Leuitici primo et quarto, quod significabat Christum secundum originem, qui peccatum non fecit, ideo extra castra. Item coloni interfecerunt filium patrisfamilias extra uineam, ut dixit Christus in sui figura, Marci duodecimo.
- 1855

- Quintum dubium: utrum in monte Caluarie? Dicendum quod sic, nam dicitur mons diuisionis, etcetera.
- 1860

- Tunc angelus iuit ad limbum et dicit ipsi Ade et aliis qualiter Christus fuit ductus extra ciuitatem ad crucifigendum. Dicit Adam: “sic debuit fieri, nam ego non peccaui in domo aliqua, sed in horto deserto. Igitur sic redemptor debet satisfacere pro me”. Dicit iterum Abel: “ego in figura passus fui in agro et non in domo”. Moses dicit quod sic figuratum fuit quando in deserto illi duo portabant botrum uue in ligno, Numeri decimo tertio. Item figuratum fuit de uacca rufa extra castra, etcetera, Numeri decimo nono. Item de uitula in
- 1865

1828: cf. Io. 19, 30. | 1830: cf. Lc. 23, 46. | 1853-1854: Ioel. 2, 32. | 1855: Lv. 1, 3; Lv. 4, 3-4. | 1858: cf. Mc. 12, 7. | 1865: cf. Nm. 13, 24. | 1866: cf. Nm. 19, 2.

1833: Reliquit] M reliquod.

ualle petrosa sacrificanda, Deuteronomii uicesimo primo. Item dicit Isaias: “sic ego fui sectus et diuisus in duas partes extra ciuitatem, igitur propter figuras sic debuit fieri, igitur, etcetera”.

- 1870 Secundo, dicit angelus quod Christus fuit spoliatus et uestes fuerunt diuise in quattuor partes, preter tunicam inconsutilem super quam sortiti fuerunt. Tunc dicit Adam: “sic ego per peccatum fui spoliatus quattuor uirtutibus, scilicet: iustitia, misericordia, pace et ueritate. Et iste fuerunt diuise in quattuor. Nam iustitia remansit in inferno, misericordia in limbo, ueritas in mundo, unde Psalmi octogesimo quarto: *ueritas in terra orta est pax in celo*,
 1875 sed uestis inconsutilis fuit iustitia originalis uel gratia, de qua cecidit sors super Christum, quia *gratia per Christum*, Iohannis primo. Et: *non est usque ad unum*, Psalmi decimo tertio”. Tunc dicit Ioseph ex patriarchis: “ego sic in figura a fratribus meis expoliatus fui tunica, etcetera, Genesis tricesimo septimo”. Item dicit Hieremias: “sic ego predixi, Canticorum quinto capitulo: *tulerunt palium meum custodes*”. Item dicit Dauid: “ego clarius dixi, Psalmi
 1880 uicesimo primo: *diuiserunt sibi uestimenta mea et super uestem meam miserunt sortem*.”

- Tertio, dicit angelus qualiter in cruce fuit inclauatus non sicut latrones, nam latrones uinculis ligati fuerunt, Christus uero crudelius fuit positus. Dicit Adam: “sic debuit esse, nam latrones patiebantur pro uinculis suorum peccatorum, Christus uero pro me et pro delicto pomi. Sed quia pomum erat fixum in arbore, sic ille era configendus in ligno, igitur,
 1885 etcetera”. Item dicit Moses: “sic debuit fieri, ut ostenderet quod uincebat inimicum, quod fit eleuando brachia. Sic ego in figura eleuabam manus in uictoria Amalech, Exodi decimo septimo, latrones non uincebant, etcetera”. Item dicit Moses: “ut ostenderet nos uolare in celum, unde ego sic dixi in quodam cantico: *super eos uolitans expandit alas*”. Item dicit Isaias sic: “ego predixi in capitulo sexagesimo quinto: *expandi manus meas ad populum incredulum*.
 1890 Item in capitulo quadragesimo nono: *in manibus meis descripsi te*”. Item dicit Helias in figura sic: “ego fui extensus super puerum quando illum sanauit, tertio Regum decimo septimo”. Item dicit Zaccharias: “de his plagis locutus fui ego quando dixi in capitulo decimo tertio: “*que sunt iste plage in medio manuum tuarum?*” Dicit: “*his plagatus sum in medio domus eorum, qui diligebant me*”, id est, debebant diligere me”. Item dicit Dauid: “sic debebat habere brachia,
 1895 quia ut sacerdos sacrificabat Deo et sic in persona sua dixi, Psalmi centesimo quadragesimo: *eleuatio manuum mearum sacrificium uespertinum*, quia primum matutinum fuit presentatio in templo. Et tunc fuit hostia in manibus sacerdotis Symeonis, uespertinum in cruce simul hostia et sacerdos”. Et sic dicit Dauid: “ego predixi in Psalmo uicesimo primo: *foderunt manus meas et pedes meos*, etcetera”.

- 1900 Quarto, dicit angelus qualiter crucifixus inter duos latrones in loco turpi et uili, uirgo Maria de una parte et Iohannes ex alia. Dicit Adam: “sic debuit fieri, ut ostenderent se passum fuisse propter duos latrones, scilicet: pro me et Eua”. Item dicit Isaias: “sic ego predixi capitulo quinquagesimo tertio: *cum sceleratis reputatus es*”. Item dicit Noe: “hoc figuratum fuit in arca, in qua erant omnia ista. Primo, sentina putrida, ut hic ossa mortuorum; secundo, bicamerata, quia ex uno latere erat apotheca fructuum, in alio apotheca herbarum. Apotheca fructuum fuit uirgo Maria ex qua ille benedictus fructus, scilicet: Christus. Apotheca herbarum fuit Iohannes, qui duxit herbas in euangelio et in Apocalypsi ad curandas infirmitates; tertio, tricamerata in latere dextero animalia mitia, in sinistro ferocia, in medio Noe. Sic hic ad dexteram mitis latro, qui dixit: *domine, memento*,
 1905 etcetera. Ad sinistram ferox latro blasphemus, etcetera”. Item dicit Aaron: “ego in figura fui inter mortuos et uiuos cum thuribulo orans pro populo, sic Christus inter saluum latronem
 1910

1867: Dt. 21, 4. | 1874: Ps. 84, 12. | 1876: Io. 1, 17. | Ps. 13, 1. | 1878: cf. Gn. 37, 31. | 1879: Ct. 5, 7. | 1880: Ps. 21, 19. | 1886: cf. Ex. 17, 11. | 1888: Dt. 32, 11. | 1889: Is. 65, 2. | 1890: Is. 49, 16. | 1891: cf. III Rg. 17, 21. | 1893-1894: Za. 13, 6. | 1896: Ps. 140, 2. | 1899: Ps. 21, 17. | 1903: Is. 53, 12. | 1909: cf. Lc. 23, 42.

et perditum thuribulum erat, quia catene tenebant duas partes, sed una separabatur ab alia et nulla catena. Sic corpus et anima Christi cum catena diuinitatis, sed corpus separatum fuit ab anima et nunquam a diuinitate aliqua illarum partium fuit separata.

- 1915 Quinto, dicit angelus illis qualiter uirgo mater pretiosa lamentabatur circa crucem. Dicit Adam: “et recte, nam sicut prima mulier fuit causa peccati per delectationem, sic secunda causa salutis per dolorem et tristitiam”. Item dicit Hieremias: “ego de isto maximo dolore predixi quando dixi in capitulo nono: *quis dabit capiti meo aquam et oculis meis fontem lacrimarum*, etcetera? Causam dedi quando dixi: *deducant oculi mei lacrimas per noctem et diem, quia contritione*
- 1920 *contrita est uirgo, filia populi mei*. Item illi uirgini dixi: *filia populi mei, luctum unigeniti, fac tibi planctum amarum*. Quod ipsa habuerit omnes dolores patet, nam dicit ipsa, Canticorum primo: *fasciculus murrbe dilectus meus mihi*. Et dicit: *o uos omnes, qui transitis per uiam*, etcetera, Trenorum primo”. Item dicit Dauid: “de isto locutus fui ego in Psalmo primo: *erit tamquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum*, scilicet: lacrimarum iuxta crucem, scilicet:
- 1925 uirginis, Iohannis et aliarum mulierum”. Item dicit Zaccharias: “de isto locutus fui ego in persona sua dixi in capitulo duodecimo: *aspicient ad me, quem confixerunt, et plangent planctu quasi super unigenitum et dolebunt sicut dolore solent in morte primogeniti*”. Et sic Christus fuit unigenitus uirginis ut homo et primogenitus patris ut Deus, quia eternaliter genitus ante omne genitum. Et sic hic planctus fuit maior omnibus, nam quia dolebant de morte illius
- 1930 qui simul erat Deus et homo.

- Sexto, dicit angelus qualiter fuit derisus Christus a populo. Dicit Adam: “sic erat faciendum, quia ego illusi Deum in pomo”. Item dicit Noe: “in figura ego dum dormirem, derisus fui a filio meo, Genesis nono”. Item dicit Dauid in sua persona: “ego dixi: *omnes uidentes me deriserunt me locuti sunt labiis et mouerunt caput*, Psalmi uicesimo primo”. Item dicit
- 1935 Hieremias: “ego in persona sua dixi: *factus sum in derisum omni populo*, Trenorum tertio”. Item dicit Abdias: “hoc ego predixi dicens: *omnes uiri federis tui illuserunt tibi*”. Item dicit Samson in figura: “ego sic illusus fui a philisteis, Iudicum decimo sexto capitulo”. Item dicit Heliseus sic: “ego in figura dixi, quarto Regum secundo, quando mihi dictum fuit: *ascende, calue, ascende, calue*, quia ille illudendus erat dum ascenderet in montem Caluarie, etcetera”.

- 1940 Septimo, dicit angelus qualiter Pilatus magnifice fecit ponendo titulum in cruce. Dicit Adam: “sicut dum in arbore cepi fructum pro rege et principe sumpsi demonem, iustum igitur erat ut postquam rex uerus pro me passus fuit quod pro tali ascriberetur insigno. Item sicut in illo fructu fuit perditio totius mundi, sic in isto titulo esset saluatio. Ideo dicitur triumphalis titulus, nam nullus triumphare potest sine illo in quo est Iesus, id est, saluator,
- 1945 Nazarenus, id est, sanctus et confitentium ipsum, qui omnes facit reges, etcetera”. Moses dicit: “certe hoc significatur in litteris illis, nam remissio peccatorum erat in anno iubilei, qui erat quinquagenarius. Sic in litteris illis significatur, nam prima est “Iot” significans decem apud iudeos; secunda littera “Nun” significat uel ualet tredecim; tertia “Res” ualet septemdecim; quarta “Ioth” decem, et sic omnes sunt quinquaginta, igitur, etcetera”. Dicit
- 1950 Dauid: “ego predixi de titulo illo in Psalmo quinquagesimo octauo, qui de passione Christi scribitur, scilicet: *eripe me de inimicis meis Deus*, etcetera. In titulo illius Psalmi habetur: *ne corrumpas Dauid in tituli inscriptione*”. Item dicit Isaias: “ego predixi hoc in capitulo decimo nono: *erit altare domini in medio terre et titulus in termino eius*”.

- 1955 Octauo, dicit angelus illis qualiter potum fellis illi dederunt. Tunc dicit Adam quod sic opus fieri, nam dulcedo fuit in pomo peccati, a contrario debuit curari, scilicet: per potum

1918: Ier. 9, 1. | 1919-1920: Ier. 14, 17. | 1920-1921: Ier. 6, 26. | 1922: Ct. 1, 12. | Lam. 1, 12. | 1923-1924: Ps. 1, 3. | 1926-1927: Za. 12, 10. | 1933: cf. Gn. 9, 23. | 1933-1934: Ps. 21, 8. | 1935: Lam. 3, 14. | 1936: Abd. 1, 7. | 1937: cf. Idc. 16, 17. | 1938-1939: IV Rg. 2, 23. | 1951-1952: Ps. 58, 1-2. | 1953: Is. 19, 19.

1960 amarum. Dicit Moses: “hoc ego dixi in cantico meo: *uua eorum uua fellis, uinum eorum fel draconum*”. Item dicit Dauid: “ego hoc predixi in persona sua in Psalmo sexagesimo octauo: *dederunt in escam meam fel et in siti mea potauerunt me aceto*”. Item dicit Isaias in figura: “dum uellent me seccare petii potum et nihil mihi dederunt, etcetera. Item de hac uinea populi huius dixi: *quomodo conuersa est in amaritudinem uinea, etcetera?*” Item dixit Hieremias: “ego dixi Trenorum tertio: *repleuit me amaritudinibus, inebriauit me absinthio, etcetera*”. Item dicit Amos: ego dixi in capitulo secundo: *uinum damnatorum bibebant. Per consequens aliud acetum posuerunt*”.

1965 Nono, dicit angelus qualiter obscuratus fuit sol per tres horas. Dicit Adam: “sic in peccato meo obscuratus fuit sol et perdidit lucem suam”. Moses dicit: “sic in Egipto in exitu captiuitatis populi per tres dies fuerunt tenebre”. Item dicit Isaias de isto: “ego predixi in capitulo quinquagesimo: *induam celos tenebris et saccum ponam operimentum eorum*”. Item dicit Amos: “ego predixi in capitulo octauo: *in die illa –dicit dominus– occidet sol in meridie, scilicet: in die passionis*”.

1970 Decimo, dicit angelus illis qualiter Christus in cruce clamauit et orauit, etcetera. Dicit Adam: “recte sic, nam in illo ego perdidici scientiam et disciplinam. Ideo iuste ille fructus benedictus instruxit totum mundum in illo”. Secundo, dicit Dauid: “ego hoc dixi in Psalmo sexagesimo octauo: *laboraui clamans rauce facte sunt fauces mee, etcetera*”. Item dicit: “figuratum in me quando fugabam demonem in psalterio extensarum cordarum. Sic Christus fugauit demonem in cruce extensis neruis”. Item dicit Moses: “ego hoc figuraui quando precepit mihi dominus de serpente eneo in ligno posito, nam figurauit Christum. Primo, sicut fuit ex multis metallis et unus serpens, sic Christus ex natura diuina et humana, sed una persona redemptoris, etcetera. Secundo, opere fusili factus sine martello et manu, sed calore ignis fusus. Sic non uirili semine, sed calore spiritus sancti fuit conceptus, etcetera. Tertio, in similitudinem serpentis uenenosi, sed nullum in se uenenum habens, immo a ueneno liberabat. Sic Christus in similitudinem carnis peccati uenit, sed nullum peccatum in se habuit et etiam a peccato curabat et liberabat. Quarto, sicut illud metallum et sonorosum, sic positus Christus in cruce ut sonaret per illa uerba que in illa dixit”. Item dicit Isaias: “ego illud predixi in capitulo quinquagesimo tertio: *pro transgressoribus orauit, etcetera*”.

1985 Vndecimo, dicit angelus illis qualiter latus eius perforatum fuit mediante lancea post eius mortem. Dicit Adam: “sic debebat fieri, nam post peccatum meum et mortem ego sanguinem habui ex illo pomo in stomacho et ibi cooperui peccatum meum. Igitur iustum fuit quod ille extraheret sanguinem a se et reuelaret mihi et mundo uiscera sue misericordie et aperiret cor eius”. Item dicit Adam: “sic dum ego dormirem, latus meum fuit apertum ex quo creata fuit sponsa mea. Sic igitur Christo dormiente apertum latus eius et edificata et formata fuit ecclesia ex sanguine illo instituta sacramenta”. Dicit similiter Noe: “sicut in arca illa solum saluati fuerunt, qui per portam lateris arce intrarunt, sic in Christo uera arca, etcetera, unde Genesis sexto: *ostium arce pones in latere, etcetera*”. Ideo dicit Iohannes Baptista: “ego audiui a Christo, Matthei septimo: *angusta est porta et arcta uia que ducit ad uitam, intrate per angustam portam, etcetera*”. Vnde Bernardus super Cantica: «quid angustius illo foramine quod unus militum lancea aperuit in latus? Et tamen per illas rimas et angustas totus intrat mundus ad uitam». Hec ille. Item dicit Moses quod sicut populus sitibundus habuit uitam mediante aqua de latere petre orta, Exodi decimo septimo, sic in proposito. Item dicit Achab: “ego figura fui, nam in prelio mutato habitu in curru percussus fui circa

1956-1957: Dt. 32, 32-33. | 1958: Ps. 68, 22. | 1960: cf. Ier. 2, 21. | 1961: Lam. 3, 15. | 1962: Am. 2, 8. | 1967: Is. 50, 3. | 1968: Am. 8, 9. | 1973: Ps. 68, 4. | 1984: Is. 53, 12. | 1993: Gn. 6, 16. | 1994-1995: Mt. 7, 13-14. | 1998: cf. Ex. 17, 6.

1995-1997: Bernardus] *Auctor err.*, cf. Pseu. Aug. Hipp., *De Temp. Bar.*, VIII. PL 40, 706C.

2000 pulmonem. Sic redemptor uerus Deus, qui in illo habitu pati non potuit, sumpsit habitum nostre mortalitatis et in curru crucis percussus fuit circa pulmonem, etcetera”. Item dicit Hiezechiel: “ego predixi hoc in capitulo quadragesimo septimo quando dixi quod: *aque descendebant a latere templi dextero*”.

2005 Duodecimo, dicit angelus illis: “scitote quoniam nullus potest celum intrare nisi isto mediante et per portam lateris Christi”.

Primo, dicit Adam: “uerum est, quia sicut nullus intrauit mundum nisi mediante sponsa mea ex latere meo orta, sic nullus intrauit celum nisi ecclesia mediante, que de latere Christi formata est ex quo sanguis et aqua. In sanguine: *qui crediderit*, in aqua: *et baptizatus fuerit, hic saluus erit*, Marci decimo sexto”.

2010 Secundo, ex patriarchis dicit Iacob: “certe hoc uidi ego in isto monte quando dixi, Genesis uicesimo octauo: *hec est domus Dei*, scilicet: corpus, in quo diuinitas et porta celi latus eius”. Tunc dixit Iohannes Baptista post quam patriarche dixerunt, dicit ipse: “ego audiui ab eo predicando, qui crediderit, scilicet: in sanguine passionis et baptizatus fuerit in aqua, *hic saluus erit*, Marci decimo sexto”. Et tunc surrexerunt ex sacerdotibus duo, primo

2015 Moses dicens: “uerum est, nam sicut populus periisset, si ex aqua lateris petre non biberet, sic ex aqua gratie istius lateris”. Secundo, surrexit Nehemias secundus legislator et dixit: “propterea ego dum librum legis aperirem in secundo templo posui populum iuxta portam aquarum, quia sine aqua gratie, etcetera”. Tunc dixit Iohannes Baptista postquam dixerunt sacerdotes: “ego audiui ab eo predicando dicens: *sanguis meus uere est potus*, Iohannis sexto, et samaritane dixit: *qui biberit ex hac aqua non sitiet in eternum*, Iohannis quarto. Ipse enim erat: *puteus aquarum uiuentium*, Canticorum quarto”.

2020 Tertio, surrexerunt ex prophetis duo hoc asserentes. Primo, Isaias dicit: “ego hoc dixi in capitulo uicesimo sexto: *urbs fortitudinis Sion, saluator ponetur in ea murus*, quo ad diuinitatem, *antemurale* quo ad humanitatem. Nam in illo sunt ictus, sic in humanitate uulnera. Infra: *aperite portas et intrabit gens sancta*”. Secundo, surgit Hiezechiel dicens: “hoc ego dixi in capitulo quadragesimo sexto: *porta hec non claudetur usque ad uesperam*, scilicet: ad finem mundi”. Tertio, dixit Iohannes Baptista postquam prophete dixerunt: “ego audiui ab eo predicando: *nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto non potest*, etcetera, Iohannis tertio”.

2030 Quarto, surrexerunt duo reges. Primus Salomon dicit: “ego dixi Canticorum secundo: *pone me in foraminibus petre*, scilicet: in uulneribus Christi”. Secundo, dicit Dauid: “ego hoc dixi in Psalmo centesimo decimo septimo: *aperite mihi portas iustitie et ingressus in eas confitebor domino*. Dixi de latere in Psalmo eodem: *hec porta domini, iusti intrabunt per eam*”.

Tunc dixit Iohannes Baptista postquam reges dixerunt de portis, etcetera, dicit ipse: “ego audiui ab eo qui dixit: *ego sum ostium, per me opus intrare*, etcetera, Iohannis decimo”.

2035 Igitur, qui per illud intrant, hic habent gratiam et in futuro gloriam quam nobis concedat, qui cum patre et spiritu sancto uiuit et regnat per infinita seculorum secula.

2002-2003: Ez. 47, 1. | 2008-2009: Mc. 16, 16. | 2011: Gn. 28, 17. | 2014: Mc. 16, 16. | 2016: cf. II Esr. 8, 3. | 2019: Io. 6, 56. | 2020: Io. 4, 13. | 2021: Ct. 4, 15. | 2023-2025: Is. 26, 1-2. | 2026: Ez. 46, 2. | 2028: Io. 3, 5. | 2030: Ct. 3, 14. | 2031-2032: Ps. 117, 19-20. | 2034: Io. 10, 9.

SERMO SEPTVAGESIMVS SECVNDVS ET TERTIA IN EADEM FERIA SEXTA PARASCEVE DE
PASSIONE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI

<THEMA> *Sic oportebat Christum pati*, Luce uicesimo quarto.

Originaliter uerbum reperi, etcetera.

5 Tanta est disproportion et inequalitas rerum diuinarum ad intellectum nostrum quod non solum intelligere et narrare uel explicare, sed neque cogitare aliquid illarum sine gratie Dei adiutorio possumus. Et hoc est quod Apostolus dicebat secunda ad Corinthios tertio: *non sumus sufficientes cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est*. Tria autem sunt impedimenta ad hoc.

10 Primum corpus corruptibile et graue, maxime post peccatum Ade, unde Sapientie nono: *corpus quod corrumpitur agrauat animam*.

Secundum est debilitas nostri intellectus, unde Aristoteles secundo Metaphysice dicit quod: «intellectus noster habet ad manifestissima nature sicut oculus noctue uel nicticoracis ad lumen solis».

15 Tertium est altitudo rerum diuinarum. Et sic dicit Apostolus ad Romanos undecimo: *o altitudo diuinarum sapientie et scientie Dei, quam incomprehensibilia sunt*, etcetera. Hec autem tria impedimenta narrauit Hieremias primo in capitulo quando dixit ei dominus: *priusquam te formarem in utero noui te*, etcetera, *et prophetam in gentibus dedi te*. Ipse respondit dicens: *a, a, a, domine, puer ego sum et nescio loqui*, etcetera.

20 Per primum “A” notat impedimentum ex patre nostro Adam per peccatum eius.

Per secundum “A” notatur altitudo materie diuine.

Per tertium “A” notatur adiutorium diuinum, cum quo ualemus adispici, unde dicit Dauid, Psalmi centesimo uicesimo tertio: *adiutorium nostrum in nomine domini*, etcetera. Hec autem tria impedimenta tolluntur mediante Christo Iesu, nam sicut *omnia per Christum facta sunt*, Iohannis primo, sic omnia per ipsum reffecta et reparata.

Primo, corpus nostrum tulit et sic ab impedimento corporis nos liberauit.

Secundo, anima preparauit mediante gratia.

Tertio, alta nobis explanauit mediante sua doctrina. Et licet a Christo erant nobis reparanda, tria erant diebus elapsis loca, in quibus precipue inueniebatur Christus.

30 Primus locus erat ecclesia militans, scilicet: congregatio fidelium, nam ipse promiserat, Matthei decimo octauo: *ubi duo uel tres fuerint congregati in nomine meo, ibi assum*, etcetera.

Secundus locus est sacramentum eucharistie, in quo promisit se mansurum dicendo: *cotidie uobiscum sum usque ad consummationem seculi*, Matthei uicesimo octauo.

3: Lc. 24, 46. | 7-8: II Cor. 3, 5. | 11: Sap. 9, 15. | 15-16: Rm. 11, 34. | 17-19: Ier. 1, 5-6. | 23: Ps. 123, 8. | 24-25: Io. 1, 3. | 31: Mt. 18, 20. | 33: Mt. 28, 20.

13-14: cf. Arist. Lat., *Met.*, II, 1, 993b10, p. 37.

35 Tertius locus est uirgo Maria, mediante qua totus mundus illum recepit et cotidie nos recipiebamus. Sed hodie in nullo istorum Christus reperitur.

Primo, non in ecclesia, que est congregatio fidelium. Nam si ille duodecim columnne ecclesie, scilicet: apostoli, hodie fuerunt dispersi, sic quod unus non loqueretur alteri nec per consequens fuit congregatio aliorum fidelium et in signum huius hodie in orationibus non dicitur “dominus uobiscum”.

40 Item, non reperitur hodie in sacramento altaris. Nam cotidie fiebat consecratio in altari, hodie non sit et locum uideo spoliatum ornamentis suis.

Tertio, non reperitur in brachiis uirginis hodie. Nam ipsa illum querit et non inuenit; illa que dabat illum toti mundo, hodie illum querit, etcetera. Erat alio tempore signum illum ostendens in cimbali ecclesie et inuitabant ad aduentum ad illam et ad sacramentum
45 corporis Christi quando eleuabatur, et ad solemnitates uirginis Marie. Sed hodie nullum audio cimbalum, nam illa duodecim cimbala apostolorum de quibus, Psalmi decimo octauo: *in omnem terram exiuit sonus eorum*, etcetera, hodie nullum sonum faciunt. Illud magnum cimbalum Petri, qui mirifice sonuit dicendo, Matthei decimo sexto: *tu es Christus filius Dei uiui*, hodie est confractum negando dominum suum. Illud maximum cimbalum uirginis
50 Marie que dulciter sonuit dicendo: *magnificat anima mea dominum et exultauit spiritus meus in Deo salutari meo*, hodie non exultauit, sed tristatur in morte filii sui. Et sic ego non audio sonum mihi ostendentem locum ubi Christus est. Sed bene audio sonum in lignis tenebrarum et hoc mihi ostendit quod Christus est hodie in ligno positus. Et sic dum sonum in ligno
55 audiui, cogitauit quod in illo loco erat Christus querendus a nobis et hoc mihi persuasi rationibus, prophetiis et persuasionibus.

Prima ratio est talis: in tempore pacis et quietis est homo in tabernaculo suo, sed in tempore belli sequitur uexillum regis et ducis. Sic, si alio tempore quietis et gaudii nos recurrebamus ad templum ecclesie uel ad templum corporis Christi, de quo ipse dixit, Iohannis secundo: *soluite templum hoc*, etcetera, uel ad templum uirginis Marie, de quo
60 ecclesia cantat: «Maria templum domini sacrarium spiritus sancti», etcetera, hodie, cum sit dies belli, debemus sequi uexillum domini quod est crux, de quo dicit ecclesia: «uexilla regis prodeunt», etcetera.

Secunda ratio est quia, si hodie Deus pugnat et uincit pro homine, debet hoc esse in eodem loco in quo fuit homo uictus. Sed dum homo fuit uirtus repertus fuit a Deo in
65 medio ligni paradisi, unde Genesis tertio: *cumque audisset uocem domini ad auram post meridiem*, etcetera, *abscondit se in medio ligni quod est in paradiso*, igitur illic debet homo Deum inuenire ubi Deus hominem inuenit, et sic in cruce, etcetera.

Tertio, patet quia post pugnam milites debent tendere in locum in quo datur eis stipendium, sed pretium datur et reperitur hodie in cruce, igitur, etcetera.

70 Secundo, probatur hoc per prophetas qui fuerunt in tali agonia sicut ego sum positus. Et primo fuit propheta Isaias capitulo sexto dicens: *ue mihi, quia uir polutus labiis ego sum et in medio populi*, etcetera. Clamauit ad dominum et dicit: *et uolauit ad me unus de seraphin et in manu eius calculus quem forcipe tulerat*, etcetera, *et tetigit os meum*, etcetera. Hic lapillus fuit Christus

47: Ps. 18, 5. | 48-49: Mt. 16, 16. | 50-51: cf. Lc. 1, 46-47. | 59: Io. 2, 19. | 65-66: Gn. 3, 8. | 71-73: cf. Is. 6, 5-7.

60: cf. Bed., *Hom.*, LXXI. PL 94, 453A. | 61-62: cf. Ven. For., *Misc.*, II, 7. PL 88, 95C.

65: Tertio] M, X primo.

75 ignitus igne spiritus sancti et gratie, et tetigit et purgavit Isaiam, sed ille tunc erat positus in cruce, nam forceps est ferrum in crucis forma factum, etcetera.

Secundo, patet hoc per Hieremiam primo capitulo, quando dixit eis dominus: *priusquam te formarem in utero novi te*, etcetera, *prophetam in gentibus dedi te et dixit: “a, a, a, ecce nescio loqui quia puer ego sum”*. *Misit dominus manum suam et tetigit os meum et dixit: “ecce dedi uerba mea in ore tuo”*, etcetera. Manus fuit filius Dei, digiti sunt dona spiritus sancti, que labia Hieremie
80 purgauerunt. Vnde Psalmi centesimo decimo septimo: *dextera domini fecit uirtutem*, etcetera, et Psalmi centesimo quadragesimo tertio: *misit manum suam de alto*, etcetera.

Sed ubi fuit Christus inuentus? Dico quod in cruce, nam dixit ei: *quid uides, Hieremia?* Dicit ipse: *uirgam uigilantem ego uideo*. Hec uirga erat amigdali, nam textus hebraicus habet: “baculum amigdalinum ego uideo”, quia inter omnes arbores amigdalus multum uigilat
85 emittere flores. Et sic hoc fuit uirga pastoralis sacerdotii, que floruit in electione sacerdotis Aaron, ut habetur Numeri decimo septimo: *inuenit germinasse uirgam Aaron et turgentibus gemmis erumperant flores, qui foliis dilatatis in amigdala deformati sunt*, etcetera. Et sic uirga sacerdotalis fuit ista; alia fuit uirga regia. Et sic ex his duabus facta fuit crux Christi, qui simul fuit rex et sacerdos. De ista alia uirga loquitur Dauid in Psalmo centesimo nono: *uirga
90 uirtutis tue emittet dominus ex Sion dominare in medio inimicorum tuorum*. Et sic Dauid cum esset in eodem perplexu, in quo ego nunc sum, ait: *domine, labia mea aperies et os meum anuntiabit laudem tuam*, Psalmi quinquagesimo. Clamauit ad dominum et inuenit consolationem, sed in cruce, unde ait Psalmi uicesimo secundo: *uirga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt*. Nam ex his, ut diximus, fuit crux baculus pastoralis, fuit extranuerso ubi manus summi sacerdotis
95 Christi posite fuerunt; uirga regia fuit lignum rectum, in quo positus fuit: *rex regum et dominus dominantium*. De quo Psalmi secundo: *reges eos in uirga ferrea*, etcetera. Sic etiam ipse Dauid inuenit Christum in cruce.

Tertio, Abacuc illum inuenit in cruce, quando misso Danihel in lacum leonum, id est, quando Adam positus fuit in limbo, missus fuit ad illum propheta cum refectione prandii.
100 Nam Abacuc interpretatur «ductator fortis», qui fuit Christus, Danihel «iudicatus a Deo», qui fuit Adam uel genus humanum. Sed hic uidit Christum in cruce, unde ait in oratione: *domine, opus tuum in medio annorum uiuifica illud*, etcetera. Infra: *cornua in manibus eius*, scilicet: crucis, *ante ipsum ibit mors*. Et sic omnes isti prophete omnes in cruce inuenerunt.

Tertio, patet hoc per instructiones, nam ecclesia dicit isto tempore quod in cruce reus
105 inuenit ueniam et pius iustitiam. Et sic Maria inuenit hodie ad pedem crucis augmentum gratie et latro ueniam quam ante nequiuit inuenire. Item Longinus, qui ante passionem fuerat cecus corpore et anima, postea uidit utroque modo, nam cum sanguis Christi ad oculos suos peruenit clare uidit et credidit. Nam postea ab apostolis instructus in urbe Capadocie, uiginti octo annis monasticam uitam duxit et uerbo et exemplo ad fidem multos
110 conuertit et tandem a preside martyrizatus fuit, quia sacrificare noluit, etcetera.

Et sic si iste uidit clare Christum in cruce, ut ego clare uidere et intelligere possim, que narrare cupio, et uos clare intelligere que declarabo, ad crucem omnes curramus, quia hodie in illa Christus fixus est, nam *sic oportebat Christum pati*. Igitur omnes simul cum uirgine

76-79: Ier. 1, 5-9. | 80: Ps. 117, 16. | 81: Ps. 143, 7. | 82-83: cf. Ier. 1, 11. | 86-87: Nm. 17, 8. | 89-90: Ps. 109, 2. | 91-92: Ps. 50, 17. | 93: Ps. 22, 4. | 95-96: Apc. 19, 16. | 96: Ps. 2, 9. | 98: cf. Dn. 14, 39-40. | 102-103: cf. Hab. 3, 2-5. | 113: cf. Lc. 24, 46.

100: cf. Hier., *Ep.*, LIII, 8. *PL* 22, 546D. | cf. Hier., *De Nom. Heb.*, NT, Mt., D. *PL* 23, 840C.

85: Pastoralis] M postoralis. | 94: Pastoralis] M postoralis.

115 presentemus et salutemus illam dicendo illud quod hodie ecclesia illi dixit, scilicet: «o crux!
Aue, spes unica. Hoc passionis tempore, auge piis iustitiam reisque dona ueniam». Amen.

<THEMA> *Sic oportebat Christum pati*, ubi supra.

In presenti sermone duo sunt uidenda. Prima pars erit thematis introductiua et declaratiua. Secunda historie passionis expositiua.

120 Circa primum est notandum quod sicut dicit Bernardus in quodam sermone, qui est sermo quadragesimo septimo et est primus sermo Annuntiationis. Dicit quod post Ade peccatum iustitia astitit coram Deo et misericordia similiter. Et dum inter illas esset maxima pugna utrum homo et genus humanum esset perdendum uel redimendum et non possent concordari inter se, acceperunt arbitros duos, scilicet: pacem et ueritatem. Vnde Psalmi octogesimo quarto: *miser cordia et ueritas obuauerunt sibi, iustitia et pax osculate sunt*. Et sic ante
125 Deum uenerunt in omnibus etatibus ad iudicium.

Primo, in prima etate post Ade peccatum uenit iustitia dicendo quod homo et genus humanum erat perdendum et nullo modo debebat redimi nec liberari a peccato suo.

130 Primo, dicens quod cum Deus esset *iudex iustus*, etcetera, Psalmi septimo, et sententia esset aperte prolata contra ipsum, Genesis tertio: *in quacumque die comederitis morte moriemini*, etcetera, Genesis secundo, quod non solum de morte corporali intelligitur, sed de spirituali. Igitur non erat faciendum contra sententiam prolatam. Item dixit: “si angeli sunt damnati, quibus non sic aperta sententia fuit prolata, igitur et homines”. Item si natura angelica est nobilior humana natura. Vnde de homine dicitur in Psalmo octauo: *minuisti eum paulo minus ab angelis*, etcetera. Igitur ad sapientem spectat si non querit florenum perditum quod non
135 debet querere denarium cum sit minoris ualoris, etcetera.

Secundo, loquitur Misericordia et dicit quod cum homo fuerit reparabilis. Si non reparatur per misericordiam, frustra facta fuit misericordia, nam due nature erant aperte ad beatitudinem, scilicet: angelica et humana. Igitur si angelica fuit perdita per rigorem iustitie, humana erat reparanda per abundantiam misericordie. Alias frustra essent facta ipsa
140 misericordia, nam homo post peccatum habuit miseriam et penitentiam. Hoc prouocabat misericordiam, illa uero iustitiam, igitur, etcetera.

Tertio, surgit Veritas et dicit quod non est eadem ratio de homine et de angelo quo ad peccatum et reparationem, nam maior ratio reparationis inuenitur in homine quam in angelo.

145 Primo, quo ad peccatores, nam angelus clarius uidit quod obseruare debuit quam homo. Nam angelus est natura intellectualis, homo uero rationalis, et sic habet cognitionem magis obfuscatam quam angelus. Igitur si quis cum parua candela pergit et a lapide offenditur, minus culpabilis est quam ille qui cum maximo lumine pergit et similiter offenditur. Sic autem fuit de angelo et homine.

150 Secundo, patet nam uoluntas angeli, cum sit media inter uoluntatem diuinam et humanam, participat aliquid de ambabus. Sed cum uoluntas humana sit uertibilis ante electionem et post, diuina uero inuertibilis ante et post, angelica uero uertibilis ante apprehensionem et electionem, sed inuertibilis post. Igitur non potuit penitere.

116: cf. Lc. 24, 46. | 124: Ps. 84, 11. | 128: Ps. 7, 12. | 129: cf. Gn. 3, 17. | Gn. 2, 17. | 133-134: Ps. 8, 6.

114-115: cf. Ven. For., *Carm.*, L, 2, 6, p. 156. | 119: cf. Bern. Cl., *In Ann. B. M. V.*, I, 1sq. PL 183, 383Asq.

155 Tertio, patet quia homo cogitauit de uenia in peccando, nam: *non fuit seductus sicut Eua*, ut dicit Apostolus prima ad Timotheum secundo, quia Eua non credidit peccare, sed uir credidit, sed uoluit mulieri complacere. Et fuit in hoc seductus quod non putauit tam grauiter peccare, sed credidit quod faciliter ueniam haberet a Deo, etcetera. Sed angelus non cogitauit de uenia, sed credidit sine Deo posse habere quod concupiuit, etcetera. Igitur ille qui recedit a Deo non est sic dignus uenia sicut ille qui uenit ad ipsum, igitur.

160 Item hoc patet ex parte peccati primo, quia homo appetiit quod est ei naturale ut scientiam, quia: «omnes homines natura scire desiderant», ut dicit Aristoteles primo Metaphysice, sed illam appetiit inordinate. Sed angelus appetiit quod non erat illi naturale, scilicet: potentiam inordinate, nam alicui creature erat omnis scientia communicanda, ut anime Christi, sed non omnipotentia, quia repugnat creature.

165 Secundo, quia angelus peccauit nullo alio suggerente, sed homo fuit per angelum temptatus et sic minor fuit culpa in homine quam in angelo.

170 Tertio, angelus peccauit in termino uie quando non erat locus penitentie, sed homo non in termino uie. Nam sicut quando aliquis homo sic peccat in termino uie, ut quando quis desperat uel in ultimo instanti non penitet, non meretur ueniam. Si sic esset de Adam, clarum esset quod non esset redimendum peccatum suum, sed non fuit sic, sed uixit post peccatum annis nongentis triginta.

Tertio, hoc patet ex parte Dei, quia homo similior est Deo quam angelus, licet angelus secundum naturam sit similior Deo, sed homo in pluribus est magis similis illi quam angelus.

175 Primo, angelus non sit ex alio angelo, sed sicut in diuinis, est persona que non procedit ab alia, sicut pater, et alia que procedit a non procedente, ut filius, et alia que a duabus procedit a spiritus sanctus. Sic in hominibus primum Adam non processit ab alio homine; Seth uero et alii homines procedunt a duobus. Igitur quo ad processiones originis homo est similior Deo.

180 Secundo, sicut Deus est finis omnium sicut quodammodo homo, unde Psalmi octauo: *omnia subiecisti sub pedibus eius*, etcetera. Item Aristoteles secundo Physicorum dicit: «sumus nos quodammodo omnium finis».

185 Tertio, sicut Deus est exemplar omnium rerum, sic aliquo modo homo, ut dicit Gregorius in homilia super illud “*predicate euangelium omni creature*”, ubi dicit: «per hoc significatur homo. Nam omnis creature aliquid habet homo, quia habet esse cum lapidibus, uiuere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere cum angelis». Et sicut Deus est totus in toto mundo et totus in qualibet parte mundi, sic anima hominis est tota in toto corpore et tota in qualibet parte corporis et sic ab Aristotele dicitur «minor mundus», octauo Physicorum. Cum igitur homo sit Deo similior, igitur magis reparabilis natura humana, quia: «in habentibus symbolum facilius est transitus», ut dicit Philosophus in libro secundo De Generatione.

154: I Tim. 2, 14. | 181: Ps. 8, 8. | 184: cf. Mc. 16, 15.

161: cf. Arist. Lat., *Met.*, I, 1, 980a21, p. 7. | 181-182: cf. Arist. Lat., *Phys.*, II, 2, 194a35, p. 54. | 184-186: Gre. Mag., *Hom.*, XXIX, 2. PL 76, 1214B. | 188: cf. Arist. Lat., *Phys.*, VIII, 2, 252b26, p. 285; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 2), I^a-II^{ae}, q. 2, a. 8, p. 22. | 190: cf. Arist. Lat., *De Gen. Et Corr.*, II, 4, 331a23, p. 59.

Quarto, dicit Pax quod hoc erat magis congruum in hominibus quam in angelis et hoc ex parte iustitie, ex parte misericordie et ex parte Dei.

195 Primo, ex parte Iustitie, nam dixit quod non esset iustum quod illi qui non peccauerunt actu sed potentia pari pena punirentur quam illi qui actualiter peccauerunt. Sed angeli omnes erant in actu et perfecti quando peccauerunt, homines uero non in actu, sed solus Adam et Eua. Igitur hoc peccatum erat remissibile et non angelorum.

200 Secundo, dicit Pax: “hoc conuenit etiam ex parte misericordie, nam crudelitas esset non parcere nature totaliter lapse, nam angeli aliqui peccauerunt et multi remanserunt sine culpa, sed homines omnes peccauerunt in Adam”. Igitur, his erat miserendum et non illis.

205 Tertio, dicit Pax: “hoc conuenit Deo, nam si fecit creaturam rationalem ut sumum bonum intelligeret, etcetera, cum in reparatione nature humane reperitur etiam angelica, quia replentur ille sedes glorie, igitur”, etcetera. Tunc dixit angelus quod sic decreuerat faciendum et tunc omnes quattuor uirtutes gratias immensas illi dederunt et inter se concordiam habuerunt, quia: *miseriordia et ueritas obuauerunt sibi, iustitia et pax osculate sunt*.

Secundo, iste uirtutes ante diuinum consistorium comparauerunt in secunda etate, quando mundus per diluuium erat perdendus.

210 Primo, loquitur Iustitia dicens: “domine, determinatum fuit quod maior ratio reparationis erat in homine quam in angelo et sic est uerum, si modus esset reparationis, sed nullus est iudicio meo. Nam cum peccatum hominis debeat per hominem satisfactionem habere, quia: *anima que peccauerit ipsa morietur*, Hiezechielis decimo octauo, si hic esset locus satisfactionis, hoc esset aut per ipsum Adam, et hoc non quia ille obligatus erat ad mortem per sententiam, ut diximus. Et non est Deo acceptus, cum non habeat gratiam, nec aliquis alius de progenie sua, quia: *omnes in Adam peccauerunt*, etcetera, prima
215 Corinthiis decimo quinto, nec homo nouiter productus hoc potest, quia ille non debet et iniustum esse quod aliquis solueret quod non debebat, et quia solum ex descendencia Ade fuerunt debitores, igitur”, etcetera.

220 Secundo, dicit Misericordia: “uidetur mihi quod Adam bene potest soluere et satisfacere, nam ipse fecit penitentiam de peccato suo. Item si unus homo infecit totam naturam humanam, unus etiam potest satisfacere pro illa. Item si non potest aliquis hominum preteriorum, quia erant peccatores, est nunc homo iustus, qui dicitur Noe, de quo uos dixistis: *ingredere tu in arcam, quia te uidi iustum in generationibus*, Genesis sexto. Igitur, hic poterat satisfacere pro omnibus”.

225 Tertio, dixit Veritas ipsi Deo quod extrema sunt que petit Iustitia et que petit Misericordia, nam debet fieri per hominem, sed ille solus non sufficit. Et sic dicit quod sententia fuit prolata ipsius Ade quando dixit ei Deus: *in quacumque die comederitis*, etcetera. Hec sententia prolata fuit corporis et hec non potuit reuocari, nam licet sententia lata per aliquem prophetam posset reuocari per Deum, qui est superior omnibus, sed illa que profertur ab ore Dei non potest sicut fuit ista. Sed sententia spiritualis, que animam
230 respiciebat, non fuit prolata, sed sperabatur. Et ratio est quod illa debuit immediate proferri et ista non, nam hec ultima excludebat locum penitentie, illa uero non. Sed in tota latitudine uite, que est mors corporalis, potest penitentia fieri, nam Adam immediate post peccatum incipit mori, igitur, etcetera. Item quando dicit Misericordia quod Adam penituit, dico quod hoc fuit pro peccato proprio et non pro peccato totius nature humane. Nam unus homo

205: cf. Ps. 84, 11. | 211: Ez. 18, 4. | 214: I Cor. 15, 22. | 222: cf. Gn. 6, 18; Gn. 7, 1. | 226: cf. Gn. 2, 17.

235 potuit naturam inficere et non potuit illam reparare. Nam bonum consistit in perfectione omnium circumstantiarum, sed malum comittitur per defectum unius circumstantie, ut dicit Philosophus. Exemplum: nauta homo potest per negligentiam uel ignorantiam subuertere nauem et se submergere et alios, sed non potest illos nec se saluare nisi adiutorio alicuius alterius nauis, etcetera. Sic in proposito. Adam fuit causa submersionis omnium et sui et licet ipse egerit penitentiam, non tamen potuit liberari nisi per alium mediatorem, etcetera. Dicit autem Veritas: “bene mihi uidetur quod homo sit liberandus et redimendus, quia per uos ad beatitudinem erat creatus et directus, et si non priuaretur sine suo. Item est finis omnium, ut diximus, et sic per unum hominem non debet mundus priuari sine suo. Item quia fuit a demone iniuste detentus”.

245 Quarto, dicit Pax: “mihi uidetur quod est non liberandus et per creaturam, si potest, et si non potest, quod defectus suppleatur per creatorem. Quia iustitia seruabitur, si creatura peccante ipsa creatura soluat pro peccato. Et misericordia seruabitur, si quod deficit suppleatur per uos”. Tunc dicit Deus: “sicut proposui facere et sic fiet” et tunc uirtutes fuerunt ad pedes prostrate dando ei gratias immensas, etcetera.

250 Tertio, in tertia etate mundi, scilicet: in adolescentia, iterum quattuor predictae uirtutes uenerunt ante trinitatem, scilicet: tempore Abrahe, quando iam angeli in corporibus apparuerunt.

Et primo, dicit Iustitia iustum esset quod homo redimeretur, si posset fieri: “sed hoc uidetur mihi impossibile (dicit Iustitia), nam cum creatura peccauerit, quod illa redemptio fieret per creatorem, hoc non esset iustum. Item (dicit ipsa) creatori est fienda satisfactio, sed cum inter satisfacientem et satisfactum sit maxima differentia, non potest Deus esse satisfactor et satisfactus insimul. Si alio modo fieri posset, esset iustum illum liberare, sed non est alius modus tam conueniens, igitur”.

260 Secundo, dicit Misericordia: “postquam iustum est quod homo redimatur, non potest Deus conuenire quod modus conueniens non inueniatur”. Nam dicit ipsa: “mihi uidetur quod homo nouiter potest creari sine peccato et sic ille poterit satisfacere. Et si dicis: “non est ille debitor”, etcetera, creetur ergo ex massa Ade et sic erit debitor, quia: *omnes in Adam peccauerunt*, prima Corinthiis decimo quinto”. Secundo, dicit: “etiam potest angelus satisfacere, quia creatura peccauit et angelus est pura creatura et sicut Adam fuit creatus in corpore et spiritu, sic nunc angeli sumpserunt corpora et sunt spiritus in corporibus assumptis”. Tertio, dicit ipsa: “si homo non potest nec angeli creati, potest alia creatura nouiter a Deo creari, que sit excellentior angelis et hominibus, et sic operatio sua poterit pro offensa satisfacere”.

270 Tertio, dicit Veritas: “non est possibile quod redemptio fiat per aliquam puram creaturam, nam homo ante peccatum nulle creature obligabatur, sed tunc esset illi creature obligatus, igitur et in illam libertatem debet reponi”. Item dicit: “tunc creature obligarentur magis quam creatori”. Patet quia maius beneficium est recreationis quam creationis, unde Psalmi centesimo quadragésimo quarto: *miserationis eius super omnia opera eius*, etcetera. Vnde Augustinus super Iohannem decimo quarto capitulo dicit: «maius opus est ut ex impio fiat iustus quam creare celum et terram». Verum est quod ex parte modi agendi maius est creare, quia fit ex nihilo, sed quo ad magnitudinem eius quod sit maius est iustificare impium, quia terminatur ad bonum eternum diuine participationis. Item in creatione nullum est impedimentum ex parte creandi cum nondum sit, sed in iustificatione est

262-263: I Cor. 15, 22. | 273: Ps. 144, 9.

237: Philosophus] NI. | 274-275: cf. Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, LXXII, 3. PL 35, 1823D.

280 impedimentum peccati, igitur, etcetera. Si igitur maius beneficium est esse redemptum
 quam esse creatum, magis obligaretur creature quam creatori, quod est inconueniens. Item
 ad hoc non potuit sufficere pura creatura, quia homo habebat immortalitatem ante
 peccatum quod non poterat esse a natura, sed supra conditionem humane nature, quod
 non potuit esse nec reparari nisi a conditore totius nature, etcetera. Item peccatum fuit
 285 infinitum, igitur ab infinito potuit expiari, qui solus Deus est. Fuit autem peccatum
 infinitum tripliciter.

Primo, ratione offensum, scilicet: Dei, quia tanto grauior est offensa quanto maius est
 illud contra quod comittitur. Sed Deus est infinitus, contra quem facta fuit offensa, igitur.

Secundo, ratione obiecti beatifici quod erat Deus.

290 Tertio, ratione nature corrupte, nam si infiniti homines producerentur usque ad finem
 mundi illi homines essent priuati beatitudine, igitur, etcetera. Igitur a solo infinito potuit
 redimi, sed solus Deus est infinitus, igitur.

Quarto, dicit Pax: “bene potest fieri hoc, nam nouiter potest homo creari ex Adam sine
 peccato et potest Deo uniri hypostatice et sic erit meritum infinitum, quia suppositum
 infinitum, igitur”, etcetera. Tunc dicit Deus: “fiat”, etcetera.

295 Quarto, accesserunt ad Deum omnes predicte uirtutes tempore Daud, scilicet: in quarta
 etate mundi que dicitur “iuuentutis”.

300 Primo, dicit Iustitia quod recte dicitur quod assumatur homo et quod ille Deo unitus
 satisfaciatur. Sed dicit quod ille homo debet esse Adam, quia ille peccauit et sic debet
 satisfacere. Item in illo omnes fuerunt uirtualiter et sic omnes obligauit, sic pro omnibus
 debet satisfacere. Nam dicit: “si aliquis alius post ipsum assumeretur precedentes ipsum
 non redimerentur, cum uirtualiter in illo non fuerint”. Item dicit: “si Adam non assumitur,
 saltem debent omnes suppositi post ipsum assumi, quia omnes in illo peccauerunt”. Item
 dicit Iustitia: “sicut Adam contra omnes personas peccauit, scilicet: contra patrem, filium et
 spiritum sanctum, sic ille homo ab omnibus debet assumi, scilicet: a patre, filio et spiritu
 305 sancto. Et sic creare conuenit omnibus tribus personis, sic etiam recreare, igitur”, etcetera.

Secundo, dicit Misericordia quod si sic esset nulla esset misericordia in illo, immo rigor
 iustitie solum, quia plus acciperet quam esset in peccato illo.

310 Tertio, dicit Veritas quod non potest esse persona assumpta Adam, quia fuit peccator et
 redemptor. Debet esse ab omni peccato remotus, quia: «contrariorum contrarie sunt
 cause». Item Adam est persona iam in actu et natura; debet assumi in persona diuina igitur.
 Item si Adam assumeretur, Deus diceretur peccator per communicationem idiomatum.
 Item non potest esse quod omnia supposita nature humane assumantur, quia cum a tribus
 personis assumeretur non essent nisi tria supposita. Nam natura humana assumenda est in
 315 unitate suppositi diuini igitur. Item dicit: “non potest esse nisi unus homo assumptus et
 liberator, quia sicut unus fuit peccator, sic: *unus mediator Dei et hominum*”, etcetera. Item
 principium debet esse unum solum, quia repugnat esse plura principia reparationis. Item
 dicit Veritas: “non opus quod a tota trinitate assumatur, quia in incarnatione tota trinitas

315: cf. I Tim. 2, 5.

309-310: cf. Arist. Lat., *De Gen. Et Corr.*, II, 10, 336b10, p. 75; cf. Auctor. Arist., *Mete.*, IV, 20, (384b2-3), p. 173.

concurrit, quo ad principium, sed debet terminari ad unam personam, quia illa sufficit cum sit potentie et meriti infiniti alie superfluerent”.

320 Quarto, dicit Pax: “omnia ista possent conformari, nam postquam persona peccauit, conuenit quod persona redimat, et postquam tota natura humana fuit infecta, decens est quod natura assumatur”. Tunc dicit Deus quod sic decreuerat facere, etcetera.

Quinto, omnes iste uirtutes uenerunt coram sanctissima trinitate in transmigracione Babilonis, scilicet: in quinta mundi etate, que erat senectus.

325 Primo, dicit Iustitia quod iustum erat quod assumens persona esset pater, quia Adam peccauit per impotentiam et potentia attribuitur patri, igitur, etcetera. Item dicit Iustitia quod assumptum debet esse in genere femenino, scilicet: quod sit mulier, quia illa primo peccauit igitur, etcetera.

330 Secundo, dicit Misericordia quod non conuenit quod pater incarnaretur, nam sicut nulla esset misericordia, si prima in trinitate persona redimeret, sed quod persona assumens esset spiritus sanctus, quia homo per peccatum perdidit gratiam que attribuitur spiritui sancto. Item quia reparatio hominis facienda erat per amorem, quia Psalmi centesimo uicesimo nono: *apud dominum misericordia et copiosa apud eum redemptio*, sed nulla misericordia est ab amore procedens igitur. Item dixit quod recte erat persona uel natura assumptibilis in
335 genere feminino, quia femine proniores sunt ad miserendum et quod femina primo peccauit igitur.

Tertio, dicit Veritas quod nec pater nec spiritus sanctus debebant hoc facere, sed solus filius. Primo, non pater, quia ille quo debet redimere debet nasci, sed innascibilitas conuenit patri, igitur, etcetera. Item si pater assumeret et redimeret, ille qui est pater in diuinitate
340 esset filius in humanitate, quod esset inconueniens, et: «omne inconueniens in diuinis est impossibile», ut dicit Anselmus. Item si pater esset filius uirginis, tunc filius esset uirginis nepos, quod est absurdus. Item dicit Veritas non potest esse spiritus, nam tunc nomen filii in diuinis purificaretur, quia conueniret secunde et tertie persone in diuinitate. Item dicit Veritas: “non debet assumi natura humana in genere feminino, nam uir est perfectior
345 femina et caput eius, et assumptum debet esse caput in agendo, in principiando et in presidendo, que omnia attribuuntur uiro respectu mulieris, igitur”, etcetera.

Quarto, dicit Pax: “omnia ista possunt reduci ad concordiam, nam persona assumens non debet esse pater neque spiritus, sed filius, quia filius adoptiuus peccauit. Et cum per
350 illud peccatum fuerit in homine imago corrupta, opus per imaginem reparari, que est filius. Item cum filius nascatur in diuinitate debet iterum nasci de uirgine in humanitate. Item per uerbum destructum reparatur, cum per illud sit factum, sed filius est uerbum, igitur. Item debet esse mediator inter Deum et hominem, sed filius est media in trinitate persona, igitur ille faciet utrumque unum. Item deceptus fuit homo per insipientiam, igitur per sapientiam debet reparari, qui est filius. Item homo appetiit scientiam, igitur per sapientiam reparatur.
355 Item fuit deceptus falsitate demonis, igitur per ueritatem debet reparari, qui est filius. Item non debet assumere naturam in genere feminino, licet mulier primo peccauerit, quia per peccatum mulieris non damnabatur totus mundus nisi per hominem, igitur debet homo redimere. Et sic opus quod filius fiat homo”. Tunc dicit Deus: “fiat”, et tunc *miseri-*
ueritas obuauerunt sibi, iustitia et pax osculate sunt, etcetera.

333: Ps. 129, 7. | 358-359: cf. Ps. 84, 11.

340-341: cf. Ans., *Cur Deus Ho.*, I, 10. PL 158, 375C.

360 Sexto, in mundi senio, scilicet: expletis mille centum nonaginta octo annis. Dum uirgo erat annorum quattuordecim, uenerunt omnes iste predictae uirtutes coram trinitate et dixerunt quod non debebat fieri redemptio usque in finem mundi.

365 Et primo, dicit Iustitia quod sic fieri debet iuste, quia homines prius debent nasci quam renasci et prius debent esse creati quam recreati. Igitur in fine mundi erunt omnes creati et nati et ante non, igitur, etcetera. Item dixit: “imperfecta debent precedere in mundo perfectis, sed hoc est perfectissimum donum quod potest dari, igitur in fine est dandum. Item per recreationem sunt homines ducendi ad gloriam, sed gloria dabitur in fine mundi, igitur”, etcetera.

370 Secundo, dicit Misericordia quod non debet differri usque in finem mundi, sed mox debet fieri redemptio, quia erat ex charitate fienda et charitas non solum dat, sed accelerat, igitur, etcetera. Secundo, dicit: “si differtur in finem perdetur fides et spes multorum”. Tertio, dicit quod misericordia non debet differri egrotis. Sed totus mundus est egrotus, igitur, etcetera.

375 Tertio, dicit Veritas quod redemptio solum erat dilatanda propter bonum hominum, scilicet: ut peccator agnosceret peccatum et instrueretur de modo reparationis, ad quem ipse peccator per se solum non sufficiebat. Sed iam cognouit peccatum in lege nature et fuit instructus in lege scripta, igitur nunc debet redimi. Item ut dominus temporis in omni tempore debet redimere et in omni differentia temporis, quia sic ostenditur generalis redemptor. Sed si in fine temporis redimeret solum preteritos saluaret, sed si nunc in medio
380 temporis saluat uirtute sua preteritos presentes et futuros, igitur non est differenda.

Quarto, dicit Pax quod nullo modo debet differri usque in finem mundi quadrupliciter.

385 Primo, propter iustitiam, quia iustum est quod postquam mundus cognouit defectum suum in lege nature et fuit instructus in lege scripta. Nunc in lege gratie debet redimi et ad illud quod dicit Iustitia, quod ante debet quis nasci quam renasci. Verum est ex parte sui, scilicet: creature, sed non ex parte creatoris, qui est omnipotens et dominus temporis, qui potest per uirtutem suam reparare ea que sunt et ea que in futurum erunt.

Secundo, hoc conuenit per misericordiam, nam in fine mundi non erit misericordia, sed rigor iustitie, unde Dauid dicit Psalmi quadragesimo primo: *in die mandauit dominus misericordiam et nocte*, scilicet: iudicii canticum, scilicet: «surgite mortui», etcetera.

390 Tertio, hoc conuenit propter ueritatem, scilicet: quia impleatur quod promissum fuit, unde Abacuc dixit: *domine, opus tuum in medio annorum uiuifica illud*. Igitur nunc debet fieri, nam opus Dei fuit homo, quia omnia propter hominem facta fuerunt et finaliter homo tamquam finis illorum igitur, etcetera. Item Dauid dixit in Psalmo septuagesimo: *domine, usque in senectam et senium ne derelinquas me*. Item dicit in Psalmo nonagesimo primo: *exultabitur sicut unicornus cornu meum et senectus mea in misericordia uberi*, scilicet: in incarnatione filii Dei.
395 Item dixistis per Isaiam septimo capitulo: *ecce uirgo concipiet et pariet*, etcetera. Iam hec uirgo nata est et est quattuordecim annorum. Item dixistis: *egredietur uirgo*, que est hec, *et flos de radice eius ascendet*; exeat ergo flos nunc domine. Item dixistis, Danihelis nono capitulo, quod post septuaginta hebdomadas annorum, que sunt quadringenti nonaginta anni; iam tempus
400 impletum est. Item dixistis ultimo prophetarum Malachie in capitulo tertio: *ecce ego mittam*

388-389: Ps. 41, 9. | 391: cf. Hab. 3, 2. | 393-394: Ps. 70, 18. | 394-395: Ps. 91, 11. | 396: Is. 7, 14. | 397-398: cf. Is. 11, 1. | 398: cf. Dn. 9, 25. | 400-402: Mal. 3, 1.

389: cf. MF. Hier., *Lib. Con. Vig.*, XII. PL 23, 349B.

angelum meam, etcetera, qui preparabit uiam, etcetera, et statim ueniet, etcetera, dominator quem uos queritis. Iam iste nuntius, qui est Iohannes, est conceptus, iam sunt sex menses. Igitur tempus est ut filius uester incarnetur. Tunc dicit dominus angelo Gabrieli quod *iret in Nazareth ad uirginem desponsatam uiro, etcetera, et dicit ei “aue”.* Illa autem post multa dicit: *ecce ancilla domini, fiat mihi, etcetera.* Et sic tunc *uerbum caro factum est* et sic omnes uirtutes osculate sunt et dederunt Deo gratias immensas, etcetera. Tunc pater dicit omnibus uirtutibus: *“ego non iudico quemquam, sed omne iudicium dedi filio. Igitur ad illum recurratis et ad uterum uirginis, in quo est, et non uos opus iam uenire in celum”.* Et dicit Pax aliis uirtutibus: *adeamus cum fiducia ad thronum gratie, etcetera.* Et sicut ante incarnationem preibat iustitia, sic post incarnationem precedit misericordia, unde Psalmi octogesimo quarto: *iustitia ante ipsum precedet uel ante eum ambulabit.* Item Psalmi octogesimo octauo: *misericordia et ueritas precedent faciem tuam.*

Septimo, et mense tertio, scilicet: post Iohannis natiuitatem, uenerunt uirtutes predictae ante redemptorem, scilicet: in utero uirginis Marie.

415 Et primo, loquitur Misericordia dicens quod iam satisfecit filius Dei solum incarnando et descendendo de celis. Quia Adam peccauit per superbiam et sic per humilitatem debebat satisfacere, sed sumere nostram naturam fuit maxima humilitas, igitur, etcetera.

420 Secundo, dicit Iustitia quod debet nasci, predicare et instruere mundum, nam cum uerba precesserint peccatum Ade, sic satisfaciendo uerba debent precedere. Item cum creatio mundi per uerbum fuerit facta: *quia ipse dixit, et facta sunt,* Psalmi centesimo quadragésimo octauo, sic recreatio et reparatio per uerba debet fieri.

Tertio, dicit Veritas quod iustitia nulla est sine misericordia nec econuerso. Igitur dixit quod debet fieri per satisfactionem et punitionem peccati, per quam malum regulatur et honor redditur Deo.

425 Quarto, dicit Pax quod iustum est quod fiat per uerba et opera, quia: *cepit Iesus facere et docere, etcetera, Actuum primo.* Et dicit Christus quod sic fieret.

Octauo, accesserunt uirtutes mense sexto post Iohannis natiuitatem.

430 Et primo, loquitur Misericordia dicens quod iam erat abundans misericordia redemptionis per humilitatem incarnationis et per uerba consolatoria et instruentia. Item quia sola contritione soluitur peccatum, que sit per charitatem, sed in eo fuit maxima charitas, igitur, etcetera.

Secundo, dicit Iustitia quod satisfaciens debet tantum uel plus reddere. Igitur opus cum in illo peccato non solum fuerit superbia, sed delectatio, et fiat non solum per humilitatem, sed per penam et dolorem.

435 Tertio, dicit Veritas quod sic opus. Ideo assumpsit naturam passibilem, ut assumere quod est humilitatis esset contra superbiam et pati contra concupiscentiam Ade.

Quarto, dicit Pax: “uerum est quod omnia dicta debent concurrere. Cum unum sit factum, scilicet: assumere, restat aliud, scilicet: pati quod fiet in natiuitate eius”. Et sic dicit Christus: “fiat” et illa nocte natus fuit de uirgine Maria.

403-404: cf. Lc. 1, 26-27. | 404-405: cf. Lc. 1, 38. | 405: cf. Io. 1, 14. | 407: cf. Io. 8, 15. | 409: cf. Hbr. 4, 16. | 411: Ps. 84, 14. | 411-412: Ps. 88, 15. | 420: Ps. 148, 5. | 425-426: Act. 1, 1.

437: Factum] M sanctum. | 438: Assumere] M assumere.

440 Nono, nato domino, ueniunt omnes uirtutes octauo die dicendo quod iam passus fuit frigus, etcetera.

Et dicit Misericordia quod sanguis non funderetur pretiosus, quia sanguis Ade non fuit fusus in peccato. Item sufficit uita pretiosa, maxime cum dolore frigoris et fletus, quia: «uagit infans», etcetera, in tali tempore.

445 Secundo, dicit Iustitia: “non sufficit, sed debet sanguis fundi. Primo, quia pomum Ade apertum fuit et succus ex eo extractus, igitur, etcetera. Item sanguis Ade corruptus igitur euacuandus. Item pretium redemptionis debet solui, sed ex Maria uirgine sanguis fuit assumptus, igitur, etcetera. Ille solum ex Adam, quia anima ex nihilo creata fuit”.

450 Tertio, dicit Veritas quod sic opus fieri, quia expiatio peccatorum in ueteri testamento precepta fuit in effusione sanguinis, igitur hoc figurabant. Et ut ueritas impleatur, opus sic esse.

455 Quarto, dicit Pax quod utrumque requirebatur, scilicet: passio et sanguis effusio, quia duo erant per redemptorem faciendam. Primum redimere et liberare a peccato, quod fiebat per passionem; aliud inducere nos ad amorem sui, quod fuit per sanguinis effusionem. Cum igitur iam sit factum unum, aliud speratur, et dicit Christus: “fiat”. Et sic octauo die circumciditur igitur, sicut non ab angelo nec a pura creatura, sed a Deo; non a patre, sed a spiritu sancto solum; nec incarnando solum, sed patiendo et sanguinem fundendo erat redemptio facienda, *quia sic oportebat Christum pati*. Quo ad primam partem sermonis.

460 Secundo, pars materie prosecutiua diuiditur in tres partes. In prima quod oportebat Christum pati in captione. Secunda quod oportebat Christum pati in iudicii processu. Tertia quod oportebat Christum pati in crucifixione. Expletis autem triginta tribus annis, uenerunt uirtutes predictae quo ad sententiam ad Christum.

465 Et primo, dicit Misericordia quod non erat fundendus sanguis eius in iuuentute sua nec per consequens redemptio fienda usque ad eius senectutem, quia maior misericordia erat conseruari cum hominibus et illos instruere per predicationem et doctrinam. Et sic si Matusalem uixit nongentis sexaginta nouem annis et ille erat purus homo, hic qui simul Deus et homo poterat per magnum tempus mundum instruere et illuminare, etcetera.

Secundo, dicit Iustitia quod non debuit spectare senectutem, quia Adam in tali etate uel statu peccauit, licet esset unius diei, staturam habebat ac si esset triginta trium annorum.

470 Tertio, dicit Veritas quod figure sunt implende quo ad tria, scilicet: ad legem, psalmis et prophetas, nam Luce ultimo dixit Christus: *neesse est impleri omnia que scripta sunt in lege Mosi et prophetis et Psalmis de me*. Dixit igitur Veritas quod sic fuit in illis promissum.

475 Primo, in lege, scilicet: Deuteronomii uicesimo primo dicens: *quando inuentum fuerit in terra quam dominus Deus tuus daturus est tibi cadauer occisi et ignorabitur cedis reus. Seniores mentientur spatia ciuitatum et seniores uicinioris ciuitatis tollent uitulam de armento que non traxit iugum, nec terram scidit uomere et ducent eam ad uallem asperam atque saxosam que nunquam arata est nec semen recepit*, etcetera. Item habetur Numeri decimo nono: *de uitula rufa quod esset etatis integre*, igitur, etcetera.

458: cf. Lc. 24, 46. | 471-472: Lc. 24, 44. | 473-476: Dt. 21, 1-4. | 477: Nm. 19, 2.

444: cf. Ven. For., *Misc.*, II, 2. PL 88, 88B.

480 Spiritualiter, secundum Lyram, cadauer mortui inuentum in terra promissionis fuit
 cadauer Ade in ciuitate Hebron uel in ciuitate Hierusalem, secundum iudeos, nam fuit
 Adam occisus a die transgressionis, unde Genesis secundo: *in quacumque die comederitis morte*
moriemini. Item sepultus in Hebron, quia testa Ade fuit in monte Caluarie inuenta,
 secundum iudeos. Et cum terra promissionis esset in medio mundi, equaliter alie ciuitates
 distabant ab hac. Et sic seniores huius ciuitatis, cum esset homicida demon occultus, quia
 485 inuisibilis hominibus, igitur seniores patriarche et prophete, scribe et sacerdotes, etcetera:
tulerunt uitulam rufam, scilicet: humanitatem Christi, *que non traxit iugum*, id est, nullum
 contraxit peccatum, *et terra non scidit*, scilicet: uirginem. De qua terra in Psalmo octogesimo
 quarto: *terra nostra dabit fructum suum*; et: *benedixisti, domine, terram tuam*, Psalmi octogesimo
 quarto. Ducta fuit uitula ad terram petrosam, scilicet: ad Caluarie locum, que ciuitas
 490 Hierusalem nunquam fuit arata in illo monte nec aratro timoris domini, ipso dicente:
Hiersuaem, que occidis prophetas, quotiens uolui aratro congregare, etcetera, Matthei uicesimo tertio.
 Sed nunquam semen recepit, id est, uerbum Dei, quod dicitur “semen”, Luce octauo, et
 cedent seniores ceruicem uitule per passionem et coronam spineam. Et auferetur ab eis
 reatus homicidii, qui auferebatur a ciuibus; non autem ab homicidiis, quia mors Christi pro
 495 futura erat sanctis patribus et prophetis in limbo existentibus. Non autem diabolo, qui fuit
 homicida, nec angelus eius quorum peccatum est in expiabile et pena interminabilis. Cum
 igitur hec uitula esse etatis integre, sequitur quod Christus pati debuit in perfecta etate.

Secundo, patet hoc ex prophetis, unde Abacuc tertio dicit: *domine, opus tuum in medio*
annorum uiuifica illud. Non solum dixit in medio et sic non in fine mundi, ut diximus, sed
 500 dixit etiam: *in medio annorum*, scilicet: in media hominis etate. Nam licet in principio mundi
 propter propagationem hominum, et quia circa principium generationis essent longissime
 etatis, sed communis etas tempore Dauid fuit septuaginta annorum, Psalmi octogesimo
 nono: *dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta*, etcetera. Medium illorum sunt triginta
 505 quinque, et sic opus domini fuit homo, nam omnia creata propter hominem, quia: *omnia*
subiecisti sub pedibus eius, Psalmi octauo. Et Aristoteles secundo Physicorum dicit: «sumus
 enim nos quodammodo finis omnium». Ideo in fine omnium homo creatus fuit opus hoc,
 scilicet: perditio hominis erat uiuificanda in anno tricesimo quinto etatis redemptoris. Et
 quia uita aliorum hominum incipit a natiuitate, uita huius hominis, qui simul est Deus et
 homo, incipit in conceptione, quia mox fuit homo perfectus in uentre matris. Ideo dixit
 510 Hieremie tricesimo primo capitulo: *nouum creauit dominus super terram*, quia *femina*, id est, uirgo
 Maria, *circumdabit uirum*, scilicet: perfectum, quod fuit nouum in mundo. Et sic cum in die
 passionis domini Christus a natiuitate habuisset triginta tres annos cum tribus mensibus,
 apponendo nouem menses a conceptione essent triginta quattuor anni. Igitur si reparatio
 erat facienda in anno tricesimo quinto, tunc incipiebat, quia in illo anno facta fuit passio,
 515 resurrectio et ascensio, etcetera. Et sic dixit Abacuc, etcetera.

Tertio, patet ex Psalmo octogesimo septimo, qui est de Christo, qui dixit: *extimatus sum*
cum descendentibus in lacum, etcetera. Item: *longe fecisti notos meos a me*, etcetera. Postea dicit: *in*
laboribus a iuuentute mea, sed maxime labores habuit in passione, igitur in iuuentute erat
 passurus Christus. Item in etate florida debuit pati, nam fructus fuit datus in passione et
 520 resurrectione, unde dicit in alio Psalmo, scilicet: Psalmi uicesimo septimo, de resurrectione:
refloruit caro mea, igitur in passione erat florida et sic in iuuentute, quia iuuentus est etas
 florida.

481-482: Gn. 2, 17. | 486-487: cf. Dt. 21, 3. | 488: Ps. 84, 13. | Ps. 84, 2. | 491: Mt. 23, 37. | 492: cf. Lc. 8,
 11. | 498-500: Hab. 3, 2. | 503: Ps. 89, 10. | 504-505: Ps. 8, 8. | 510-511: Ier. 31, 22. | 516-518: Ps. 87, 5-16. |
 521: Ps. 27, 7.

479: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 1), Dt. 21, 1, f. 354r. | 505-506: cf. Arist. Lat., *Phys.*, II, 2, 194a35, p. 54.

488: Tuam] M, X Suam. | 493: Coronam] M coranam.

Quarto, dicit Pax quod decebat non sperare senectute, sed redimere in iuuentute propter multa.

525 Primo, sicut per misericordiam et charitatem maximam uoluit dare perfectissimam uitam, iustum fuit quod illam daret in statu perfectissimo iuuentutis.

Secundo, in senectute apparent multi defectus, sed in Christo, cum fuerit Deus et homo, oportuit quod nullus apperet defectus, igitur, etcetera.

530 Tertio, post mortem debuit mox resurgere in statu in quo ipse resurrexit et nos debemus resurgere, sed nos in iuuentute resurgemus, igitur, etcetera. Patet quia Apostolus dicit: *donec occurramus in uirum perfectum in mensura etatis plenitudinis Christi*, ad Ephesios quarto. Tunc autem dixit Christus quod illa erat uoluntas sua, scilicet: non differre passionem et redemptionem usque in finem seculi nec usque in senectutem suam. Et dixit illis quod iam appropinquabat tempus illius, quia iam inuidia crescebat iudeorum, nam sicut: *inuidia demonis mors introiuit in orbem terrarum*, Sapientie secundo, sic inuidia iudeorum debet esse causa salutis. Quia eadem est causa contrariorum, licet de per accidens, ut dicit Philosophus, nam: «nauta est causa saluationis uel submersionis nauis», etcetera, secundo Physicorum. Et sic dicit Christus quod iam tempus appropinquabat, quia duo consilia habita fuerunt de morte et captione sua.

540 Primum fuit post ceci illuminationem, Iohannis nono: *uidens Iesus cecum a natiuitate expuit in terram et fecit lutum ex sputo et liniuit oculos*, etcetera. Et dixit: “*uade et lauare in natatoria Syloe*”, etcetera. *Erat autem sabbatum quando lutum fecit Iesus*, etcetera, *interrogabant pharisei: “quomodo uidisset?”* Et dixit eis *qualiter*, etcetera. *Dicebant igitur non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit. Alii dicebant: “quomodo potest homo peccator hec signa facere?”* Et scisma erat inter eos. Et infra: *iam enim conspirauerant iudei, ut si quis eum confiteretur esse Christum extra synagogam fieret*, etcetera. Et hoc est primum concilium.

550 Secundum concilium fuit post Lazari suscitationem, scilicet: Iohannis undecimo dicens quod: *multi ex iudeis uenerunt ad Mariam et Martham et uidentes que fecit Iesus crediderunt in eum. Quidam abierunt ad phariseos et dixerunt eis que fecit Iesus. Collegerunt ergo pontifices et pharisei concilium dicentes: “quid facimus? Quia hic homo multa signa facit, si dimittimus eum sic omnes credent in eum et uenient romani et tollent locum nostrum et gentem”*. Hoc concilium fuit in domo Cayphe, in quo omnes uotarunt. Pontifices erant magis litterati et maioris auctoritatis et erant de tribu Leui, ut nunc episcopi et ordinis beati Petri, ut clerici. Pharisei erant uel uidebantur magis religiosi et erant de tribu Symeon, ut nunc sunt religiosi obseruantes, et inter illos fuerunt uarie opiniones. Nam aliqui erant boni et credentes, ut Nicodemus, de quo Iohannis tertio habetur: *uenit homo ad Iesum et dixit: “scimus quia a Deo uenisti magister; nemo enim potest facere hec signa que tu facis nisi fuerit Deus cum eo”*. Iste igitur et similes dixerunt: “homo iste multa signa facit”. Quasi dicat: “igitur est credendus propter signa et sic debemus in eum credere”. Alii dixerunt: “non, quia falsa sunt eius miracula: *quia in Belzebub principe demoniorum*”, etcetera, et sic debet recludi in carcerem, ut uideantur miracula eius et probentur. Alii dixerunt: “*hic homo non est a Deo, quia sabbatum non custodit*”, iste permisit discipulos uellere spicas in sabbato, Matthei duodecimo. Item mulierem curuam sanauit in sabbato, Luce decimo tertio. Item hydropicum sanauit in sabbato, Luce decimo quarto. Item in sabbato sanauit hominem

530-531: Eph. 4, 13. | 534-535: Sap. 2, 24. | 540-545: Io. 9, 6-22. | 548-551: cf. Io. 11, 45-49. | 556-557: cf. Io. 3, 2. | 559: cf. Lc. 11, 15. | 560-561: cf. Io. 9, 16. | 562: cf. Mt. 12, 1. | cf. Lc. 13, 13. | 563: cf. Lc. 14, 2. | 564: cf. Io. 5, 8.

537: cf. Arist. Lat., *Phys.*, II, 3, 195a14, p. 58.

541: Vade] M uadit.

565 triginta octo annis habentem infirmitatem et dixit: *tolle grabatum tuum*”, etcetera, Iohannis quinto. Et sic isti dixerunt quod debet in exilium mitti. Tunc Cayphas, qui erat sacerdos et pontifex anni illius, quia licet Deus constitueret summum sacerdotem perpetuum per totam uitam, ante passionem autem Christi iam (ut dicit Iosephus) sacerdotium uendebatur et sic annuatim alius et alius succedebat. Dicit autem Cayphas: “non est bonum consilium eorum qui dixerunt quod credamus in eum, nam si nos credimus in eum, totus populus credet et
570 habebit illum pro rege messia. Item non est bonum quod illi dicunt quod recludatur in carcerem, nam alia die populus uoluit illum in regem eleuare sic forte uidendo quod est in carceribus surget populus cum illo contra nos”, nam timebant populum uel turbas, Matthei uicesimo primo, Marci duodecimo, Luce uicesimo. Item dixit Cayphas: “nec ualet uotum illorum qui dixerunt quod mittatur in exilium, nam uidendo miracula que faciet, auxilio
575 alicuius alterius regis extranei ueniet contra nos; et cum uiderint romani quod habemus alium regem uel dominum: *tollent locum nostrum et gentem*, id est, templum et ciuitatem, et populum captiua bunt”, etcetera. Nam si accipiebatur ut rex messie, cum legissent quod potestas ei debebatur et dominium, quia in Psalmo septuagesimo primo: *dominabitur a mari usque ad mare*, etcetera. Item Danihelis septimo: *potestas eius potestas eterna*. Sed non
580 intelligebant, quia potestas messie sperabatur spiritualiter et non temporaliter. Et sic determinat uotum suum Cayphas dicens: *uos nescitis quidquam neque cogitatis, quia expedit uobis ut unus moriatur homo pro populo et non tota gens pereat*. Ratio sua erat talis, quod bonum commune est proponendum particulari, et sic. Quasi dicat: “etiam si homo esset bonus et iustus et nulla causa posset assignari contra eum expedit pro bono totius populi ut
585 moriatur”. Et sic illud malum quod credebant per mortem Christi euadere uenit illis per illam, quia in pena huius peccati romani per Titum et Vespasianum et gentem destruxerunt anno quadragesimo secundo post passionem domini, ut fuit predictum a Danihele capitulo nono dicens: *et ciuitatem et sanctuarium dissipabit populus*, scilicet: romanus, *cum duce uenturo*. Et hoc predixit Christus, Luce decimo nono: *uidens ciuitatem fleuit super illam dicens: “si cognouisses et tu”*, etcetera.

Hoc autem Cayphas a semet ipso non dixit, sed cum esset pontifex anni illius, prophetauit. Et licet dixerit dictum propheticum, non tamen fuit propheta, ut patet ex
595 Nicholao de Lyra et a sancto doctore Thoma in quarto, distinctione decima nona; in littera et super Iohannem, capitulo undecimo. Et sic dicit Christus quod tempus appropinquabat sue passionis, quia in breui tradetur iudeis.

Tertium concilium fuit feria quarta ante passionem, quando a Iuda fuit Christus uenditus. Quod tali die fuerit Christus uenditus patet

primo, quia ecclesia illa die legit illam prophetiam Isaie sexagesimo secundo: *ecce merces eius cum eo*, etcetera.

600 Secundo, patet per ieiunium institutum ab ecclesia, ut habetur De Consecratione, distinctione tertia, capitulo “Ieiunia”, ubi dicitur quod: «qui feria quarta non ieiunat, cum tradente tradit saluatorem», etcetera. Et sic per ecclesie consuetudinem illius ieiunii probatur tali die Iudam uendisse Christum.

572-573: cf. Mt. 21, 26; cf. Mc. 11, 32; cf. Lc. 20, 6. | 576: cf. Io. 11, 48. | 578-579: Ps. 71, 8. | 579: Dn. 7, 14. | 581-582: cf. Io. 11, 49-50. | 588: Dn. 9, 26. | 589-590: Lc. 19, 41-42. | 598-599: Is, 62, 11.

567: cf. Fl. Ios., *Ant. Iud.*, XVIII, 2, 2, p. 1084. | 593: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 5), Io. 11, 47, f. 220r; Thoma] NI. | 601-602: cf. Gra., *Deer.*, III, 4, 16. PL 187, 1786B.

569: Nam] M nem.

Tertio, patet quia hebdomada ista penosa qualibet die Christus iuit in Hierusalem, preter
 605 qua in feria quarta, ut locum daret Iude Christum uendendi. Nam cum Christus staret in
 Hierusalem die martis dixerunt iudei Christo: *in qua potestate hec facis?* Quia eiecerat ementes
 et uendentes de templo et soluit mulierem apprehensam in adulterio, etcetera. Dicit illis
 Christus: *dicite uos: "baptismus Iohannis fuit a celo uel ab hominibus?"* Et illi nihil potuerunt
 610 respondere. Tunc predicauit sacerdotibus et phariseis usque ad noctem et dixit illis: *ue uobis,*
hypocrite, etcetera. Iterum: *ue, ue,* etcetera. Illi autem indignati uoluerunt illum apprehendere,
 sed timuerunt turbas et iuncti cum Herodianis fecerunt illi questionem de tributo Cesaris,
 etcetera. Ille autem dixit: *dum exiret a predicatione non uidebitis me amodo,* etcetera. Et sic
 Christus reuersus fuit in Bethaniam, et dum iret per uiam in monte Oliueti dixit discipulis
 suis: *scitis quia post biduum pascha fiet et filius hominis tradetur,* etcetera. Discipuli autem hoc
 615 audientes ualde contristati fuerunt de uerbis Christi et lacrimae erant in oculis eorum. Dum
 autem applicuerunt Bethaniam erat iam tertia hora noctis, quia due leuce in tribus horis
 fuerunt pertransite, quia remanebat Christus de sermone et labore diei fatigatus. Virgo
 autem Maria stabat cogitando quid hoc esset, quia preter consuetudinem suam tardabat
 filius suus et maximum habebat dolorem in corde, quia timebat quod aliquid ei euenisset.
 620 Dum autem intraret domum, gauisse fuerunt Martha et Magdalena, maxime autem mater
 domini dicentes quid hoc esset et quare mora tanta fuit aduentus illius. Dixit autem
 Christus matri sue: *et nescitis quod in his que patris mei sunt opus me esse?* Illa autem tacuit, quia
 hoc iam dixerat ei dum esset duodecim annorum et repertus fuit in templo cum doctoribus.
 Post cena assumpsit uirgo Maria Iohannem seorsum et quesuit ab eo quid hoc esset et
 625 quare filius suus tantum tardaret in Hierusalem illo sero, etcetera. Iohannes autem dixit ei
 quod filius suus magnum conflictum habuisset cum phariseis et quod dederat eis plures
 maledictiones et quasi uoluerunt illum apprehendere, etcetera. Querit ultra uirgo Maria:
 "quare oculi tui lacrimati sunt?" Ille autem dixit: "o domina mea, filius uester et magister
 630 meus quedam isto sero nobis reuelauit secreto que non sunt dicenda". Dicit uirgo Maria:
 "dic mihi, Iohannes, quia ego illa non faciam palam". Tunc dicit Iohannes: "dum autem
 filius uester transisset montem Oliueti dixit quod post biduum fieret pascha et quod ipse
 traderetur iudeis", etcetera. Audiens hec uirgo Maria fleuit amare et ne detegeret secretum
 Iohannis dissimulans ait filio suo quod faceret ei tantam gratiam quod die mercurii uentura
 remaneret in Bethania et non iret in Hierusalem, sicut solebat. Hoc idem petierunt Martha
 635 et Magdalena et dominus Iesus uoluit matri obedire et dare locum Iude, et sic illa die
 remansit in Bethania. Die autem mercurii sacerdotes et pharisei indignati de Iesu et quia in
 nocte ipse dixerat: *amodo non uidebitis me,* etcetera, *concilium tertio fecerunt in domo Cayphe ut*
Iesum dolo tenerent et occiderent, Matthei uicesimo sexto et Marci decimo quarto. Sed aliqui
 illorum dicebant: *non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo.* Et sic timebant populum, nam
 640 in die festo erant multe gentes in Hierusalem.

Iudas autem cum esset in Bethania, uidens quod Christus non ibat in Hierusalem illa die
 ad preces matris sue, ipse perrexit in ciuitatem ut emeret necessaria et pararet etiam
 requisita ad festiuitatem pasche. Et ut dum fuit in Hierusalem audiuit a discipulis secretis
 Christi quod iudei erant congregati ad tractandum de morte et captione Christi in domo
 645 Cayphe, ipse Iudas intrat in domum concilii. Dum autem scribe et pharisei uiderunt illum,
 cognoscentes quod erat discipulus Christi, siluerunt ut ipse non comprehenderet negotium
 de quo tractabant. Videns autem Iudas quod suspicati sunt de ipso dixit ipse illis: "scio de
 quo uerbum facitis, scilicet: de magistro meo; *quid uultis mihi dare et ego eum uobis tradam?" Qui*

606: cf. Mc. 11, 28. | 608: cf. Mc. 11, 30. | 609-610: cf. Mt. 23, 13; 23, 25. | 612: cf. Mt. 23, 39. | 614: cf. Mt.
 26, 2. | 622: cf. Lc. 2, 49. | 637: cf. Mt. 23, 39. | 637-638: cf. Mt. 26, 4; cf. Mc. 14, 1. | 639: cf. Mc. 14, 2. |
 648-650: Mt. 26, 15-16; cf. Lc. 22, 6.

612: Amodo] X modo. | 649: Constituerunt] M constistuerunt.

650 *audientes gauisi sunt et promiserunt ei pecuniam dare et constituerunt ei triginta argenteos et spondit et querebat oportunitatem ut traderet eum sine turbis.* Tunc autem accesserunt uirtutes ad Iesum

Dicit primo Misericordia quod nullum concilium debebat precedere passionem et redemptionem generis humani, nam non fuit in peccato Ade, igitur, etcetera.

655 Secundo, dicit Iustitia quod sic debuit fieri, quia Adam, Eua et serpens consiliati sunt. Et sic primum concilium fuit inter illos serpentis; secundum Eue; tertium Ade. Et sic in remissione illius peccati hec tria debebant precedere.

Tertio, dicit Veritas quod sic debuit fieri, ut figure et prophetie implerentur et ueritas appareret.

660 Primo, dicit quod Iacob quando benedixit filiis suis, Genesis quadragesimo nono, ueniens ad tribum Leui, ex qua orti fuerunt sacerdotes, et ad tribum Symeonis, de qua orti fuerunt pharisei, dixit: *Symeon et Leui uasa iniquitatis, in consilium eorum non ueniat anima mea, quia in furore suo occiderunt uirum,* etcetera. Item Dauid in persona domini in Psalmo illo passionis, qui est uicesimo primo, ait: *consilium malignantium obsedit me.* Item Psalmista dicit: *consilium fecerunt in unum dicens: "Deus dereliquit eum, comprehendite"*, etcetera. Item figure erant implendi: Dauid figurauit in omnibus Christum, sicut igitur Absalon filius suus et
665 Archistofel, consiliarius Dauid, fecerunt contra Dauid consilium, secundo Regum decimo quinto. Sic figuratum fuit quod populus Israhel, qui dicitur filius Dei et consiliarius et comensalis, scilicet: Iudas, contra uerum Dauid consiliati sunt et contra eum fecerunt.

Quarto, dicit Pax quod sic oportebat fieri, ut peccato corresponderet satisfactio et ut prophetie et figure adimplerentur, etcetera.

670 Secundo, dicit Misericordia quod nulla debuit esse traditio nec uenditio, nam in peccato Ade nulla fuit, sed accepit fructum sine pretio.

Secundo, dicit Iustitia quod sic, nam Adam uendit innocentiam et libertatem suam auaritia, nam: *auarus uenalem habet animam suam,* Ecclesiastici decimo.

Tertio, dicit Veritas quod erat implenda.

675 Primo, Dauid dixit in persona Christi, Psalmi quadragesimo: *qui edebat panes meos magnificauit super me supplantationem.* Item Amos secundo dicit propheta: *super tribus sceleribus Israhel, super quattuor non conuertar quoniam uendiderunt iustum pro argento,* etcetera. Primum peccatum fuit uenditio Ioseph. Secundum adoratio uituli. Tertium negatio regis Dauid. Quartum erat uenditio Christi. Tria prima erant parcenda, nam uenditio Ioseph figurabat
680 uenditionem Christi. Negatio regis Dauid negationem Christi in regem, ut uidebimus. Adoratio uituli per idolatriam erat autem idolatria extirpanda per Christum, sed quartum fuit peccatum, per quod purganda erant omnia alia peccata. Ideo dixit quod non conuerteretur post hoc nisi peniteant, etcetera.

685 Quarto, dicit Pax quod recte factum est hoc et quod sicut oportebat fieri. Primo, ut redemptio corresponderet peccato. Nam Adam uenditus fuit principibus demonum per personam magis ei propinqua, scilicet: per uxorem suam, quia nulla alia persona tunc erat. Igitur, secundus Adam, scilicet: Christus, debuit uendi principibus sacerdotum per

660-661: Gn. 49, 5-6. | 662: Ps. 22, 17. | 663: Ps. 70, 10-11. | 665: cf. II Sm. 15, 31. | 673: Sir. 10, 10. | 675-676: Ps. 40, 10. | 676-677: Am. 2, 6.

681: Extirpanda] M extripanda.

personam illi propinquam, scilicet: per Iudam domesticum, etcetera. Item, ut implerentur scripture, etcetera.

690 Tertio, dicit Misericordia quod erat nimis excellens misericordia non solum uendi, sed etiam uili pretio, scilicet: triginta argenteis. Et quod non sit faciendum patet quia Adam non fuit sic uenditus tali pretio, igitur, etcetera.

Secundo, respondit Iustitia et dixit quod sic opus fieri, quia licet Adam non fuerit uenditus tali pretio, Christus redemptor debet uendi. Nam Adam perdidit imaginem suam
695 uel pulchritudinem illius imaginis, qui imago consistit in denario. Item transgressus fuit decem precepta que reducuntur ad illa tria, scilicet: ad superbia uite; concupiscentiam carnis et concupiscentiam oculorum. Et licet Adam uenditus fuerit in decem istis, cum fuerit pura creatura, sed Christus non fuit conueniens quod in his uenderetur, cum fuerit Deus et homo et in illo fuerunt tria, de quibus Bernardus et Augustinus, scilicet: «nouum, eternum
700 et antiquum». Et sic in tria et sic in triginta, quia ter decem sunt ista.

Prima decem per diuinitate, decem pro anima, decem pro carne et sic sunt triginta. Et quodlibet istorum diuiditur in decem, sed quia Adam erat in se imperfectus et pura creatura, illa decem non diuidebantur in decem, sed cum Christus fuerit perfectissimus, illa
705 triginta diuidebantur in decem quodlibet istorum. Nam quilibet numerus quadratus est perfectissimus, multo magis quadratus ex decem. Nam prima decem pro diuinitate multiplicantur in decem, alia decem pro anima multiplicantur in decem, alia decem pro carne iterum in decem. Et sic significabat quod ipse erat perfectissimus quo ad diuinitatem, que est super omnia, et perfectissimus quo ad animam super omnes animas in gratia et perfectione, et perfectissimus quo ad carnem super omnes et supra sanctos et supra
710 matrem suam, etcetera. Et sic oportuit quod uenderetur in triginta et quodlibet illorum multiplicaretur in decem ad ostendendam eius summam perfectionem.

Tertio, dicit Veritas quod sic oportuit fieri, ut impleretur ipsa, nam prophetie et figure sunt implende. Sed prophetatum et figuratum fuit quod triginta argenteis erat redemptor uendendus; et primo fuit prophetatum per Zacchariam dicens in persona domini, Zaccharie
715 undecimo capitulo: *et appenderant mercedem meam triginta argenteos*, etcetera. Item dicit Amos secundo capitulo quod: *iustum uendiderunt pretio calcamentorum*, scilicet: triginta denariorum. Item figuratum fuit in Psalmo centesimo decimo tertio: *Deus laudem meam ne tacueris*, etcetera. Qui scribitur de Christi passione, in quo sunt triginta maledictiones contra Iudam secundum triginta denarios, quibus uendit Christum. Et non solum prophetatum, sed
720 etiam figuratum fuit in uenditione Ioseph, Genesis tricesimo septimo, in qua omnia ista tria fuerunt reperta, scilicet: concilium, uenditio et pretium triginta argenteorum.

Quarto, dixit Pax quod sic erat fiendum, tum ut satisfactio et redemptio corresponderent peccato, tum ut implerentur prophetie et figure, uirgo Maria et alie mulieres per totam feriam quartam non cessarunt supplicare Christum ut pascha
725 manducauerit in Bethania et non erit in Hierusalem, timentes captionem et mortem suam. Ille autem non acquieuit, sed dixit quod preceptum erat in lege ter ascendere in Hierusalem in paschate, et licet in duobus locis posset dispensari, non tamen in hoc paschate azimorum. Et sic dixit Christus quod iam ante dixerat quod: *in his que patris erant oportebat eum esse*, etcetera, et sic per totam illam diem steterunt. Dum autem hora tarda uel potius

715: Za. 11, 12. | 716: Am. 2, 6. | 717: Ps. 108, 2. | 720: cf. Gn. 37, 28. | 728-729: cf. Lc. 2, 49. | 730: cf. Mt. 26, 17; cf. Mc. 14, 12; cf. Lc. 22, 7.

699-700: cf. MF. Bern. Cl., *De Cons.*, V, 10, 23. PL 182, 801C.

700: Antiquum] M antiquom, X atiquum.

730 mane, scilicet: die iouis, quia multi dicunt *prima die azimorum*, Iohannes dicit: *ante diem festum pasche; et accesserunt ad Iesum discipuli: "ubi uis paremus tibi comedere pascha, etcetera?"* Et mittit ex discipulis suis Petrum et Iohannem dicens: *"ite in ciuitatem ad quendam, ecce introeuntibus uobis in ciuitatem occurret uobis homo amphoram aque portans; sequimini eum in domum in quam intrat et dicetis patrifamilias domus"*, qui erat thesaurarius Herodis, et domus fuerat Salomonis et dicebatur

735 "mello" in monte Sion. Ibi Christus terminauit cenam ueterem et instituit sacramentum eucharistie et abluit pedes apostolorum, que causa breuitatis omitto, etcetera. Cena autem facta et hymno dicto, id est, facta benedictione mense, exierunt in monte Oliueti, secundum consuetudinem trans torrentem Cedron, in uillam uel predium cui nomen Gethsemani. Sciebat autem Iudas locum, quia frequenter conuenerat Iesus cum discipulis suis, et dixit

740 Iesus in uia discipulis suis: *omnes scandalum patiemini in hac nocte*. Tunc Petrus respondit: *et si omnes scandalizati fuerint, ego nunquam scandalizabor*. Tunc dicit Iesus: *"antequam gallus cantet, ter me negabis"*, etcetera. Et dixit discipulis dum fuit in horto: *sedete hic donec uadam illuc et orem; et assumpto Petro et duobus filiis Zebedei, cepit tristari et mestus esse* uel cepit pauere et tedere, etcetera. Et sic Christus hic habuit tria, scilicet: tristitiam, orauit et sudauit.

745 Primo, dimissis octo discipulis in orto et separatus ab illis cum Petro, Iohanne et Iacob, dixit illis tribus: *tristis est anima mea usque ad mortem*, id est, maior non potest esse, id est, maior non posset esse citra mortem. Fuit autem hec tristitia uoluntarie assumpta et sic ratio preuenit illam et non fuit ratio absorpta ab illa sicut est in nobis, et finis tristitie est hic. Sed in Christo non fuit hoc, igitur solum quo ad principium tristitie fuit in Christo, non quo ad

750 finem. Ideo dicit: "cepit tristari", etcetera, sicut si quis diceret: "cepit ille dicere epistolam", non sequitur quod finierit. Sic in proposito, hec autem tristitia non perturbabat felicitatem anime, quia anima gaudebat et fruebatur quo ad partem et portionem superiorem; tristabatur quo ad partem inferiorem, ut dicit sanctus Thomas in tertia parte, questione decima quinta, sexto, obiectione; et questione quadragesima sexta, sexto, obiectione; et in

755 tertio, distinctione decima quinta, questione secunda, articulo secundo.

Secundo, Christus orauit ter. Primo, segregatus a tribus apostolis dixit: *pater, si possibile est, transeat a me calix iste, sed tamen non mea uoluntas sed tua fiat*. Et uenit ad tres discipulos suos et inuenit eos dormientes et dixit Petro: *Symon, dormis, non potuisti una hora uigilare mecum? Vigilate et orate, ut non intretis in temptationem. Spiritus quidem promptus est caro autem infirma*. Et

760 *iterum secundo, abiit et orauit eundem sermonem*, etcetera. *Iterum relictis eis orauit eundem sermonem*, etcetera. Notandum quod hec oratio fuit sensualitatis quo ad materiam, rationis uero quo ad formam. Exemplum aduocati quando pro rustico loquitur. Fuerunt autem in Christo tres uoluntates sumendo large uoluntatem, scilicet: sensualitatis, rationalis et diuina. Et sic sensualitas erat pro qua loquebatur rationalis et conformabatur cum diuina. Et sic dicebat

765 appetitus sensitiuus: "transeat a me calix", scilicet: "ut non bibam illum" uel transeat in gaudium resurrectionis uel transeat per effectum in alios uel in omnes. Notandum quod dimisit octo discipulos significantes octo impedimenta orationis. Assumpsit tres notantes tria que debet habere oratio, de quibus in precedenti sermone. Non separatur ab eis nisi quantum lapis potest iactari, lapis erat Christus. Et sic a uoluntate sua non debet separari

770 orans et pro necessariis uite eterne. Ideo ipse dixit, Iohannis decimo sexto: *nomine meo petetis*, etcetera. In tertia uice tria acciderunt. Primo, apparuit illi angelus confortans eum; secundo, factus in agonia prolixus orabat; tertio, et factus est sudor eius, ut gutte sanguis

730-731: cf. Io. 13, 1. | 731: cf. Mt. 26, 17. | 732-734: cf. Lc. 22, 10-11. | 740-742: cf. Mt. 26, 31-34. | 742-743: cf. Mt. 26, 36-37. | 746: cf. Mt. 26, 38. | 756-757: cf. Mt. 26, 39; cf. Lc. 22, 42. | 758-760: cf. Mt. 26, 40-44. | 770: Io. 16, 26.

753: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 15, a. 6, p. 128; q. 46, a. 6, p. 355; *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 15, q. 2, a. 2, p. 810.

742: Orem] M horem. | 768: Separatur] M seperatur.

775 decurrentis in terram. Apparuit angelus Michahel, ut aliqui uoluerunt, quia erat princeps ecclesie et fuerat synagoge, etcetera. Confortari uoluit Christus: ut ostenderet se esse uerum hominem, uoluit confortari ab angelo, sicut seruus aliquando confortat dominum suum dicendo: “o domine, semper fuistis potentissimus”, etcetera, et hoc ut ostenderet se esse Deum cui angeli famulatur. Fuit autem factus in agonia dum oraret. Que agonia erat reluctatio sensualitatis mortem horrentis et rationis ipsam acceptantis, quia uirtute diuina quelibet pars permittebatur agere et pati, quod erat sibi proprium: *et tunc prolixius orabat*, ostendens quod in maiori necessitate magis debet homo orationi insistere: *et factus est sudor eius, ut gutte sanguinis*, etcetera. Hoc autem fuit ex uehementi anxietate sensualitatis permittentis pati, etcetera, ex hoc fiebat, ut humores, non solum exirent per sudorem, sed etiam aliquid ex sanguine uel, secundum alios, supranaturaliter factum est, ut sanguis pro sudore exiret. Hora autem peractis accesserunt predicte uirtutes ad Christum.

785 Et primo, dixit ei Misericordia quod non erat conueniens quod tristaretur, quia redimere erat satisfacere et: *hilarem datorem diligit Deus*. Igitur non erat pretium redemptionis dandum cum tristitia.

790 Secundo, dicit Iustitia quod sic congruebat, quia contraria a contrariis curantur. Postquam igitur in peccato Ade fuit delectatio, conueniens fuit quod in satisfactione esset tristitia.

795 Tertio, dicit Veritas: “conuenit, ut impleatur ueritas, sed prophetatum fuit sic”, igitur. Primo, dicitur de Christo in Psalmo tricesimo quarto: *quasi lugens et contristatus sic humiliabar*. Item in Psalmo quinquagesimo quarto: *contristatus sum in exercitatione mea*; exercitatio fuit in die passionis Christi, etcetera. Item dicit Isaie capitulo quinquagesimo tertio: *uere languores nostros ipse tulit*, etcetera. Igitur cum tristitia sit languor nature, sequitur quod illam debuit apprehendere.

Quarto, dicit Pax: “conueniens fuit ratione omnium, ut non solum tristaremini, uerum etiam quod uehementem tristitiam summeretis. Ideo dixistis: *tristis est anima mea usque ad mortem*”.

800 Primo, ex parte peccatis Ade, qui delectationem sumpsit, igitur.

Secundo, ex parte peccati, in quo fuit delectatio, scilicet: gula. Quia aliquando peccans accipit delectationem in peccando, quia placet ei peccare, sed peccatum in se non habet delectationem in se, ut ira uel odium, etcetera. Sed hoc peccatum fuit gula, in qua semper est delectatio, ideo est curanda cum tristitia.

805 Tertio, ex parte persuadentis, scilicet: demonis, qui delectauit se in hoc quod fecit peccare optimam et primam creaturam, scilicet: hominem, ad Dei imaginem factam.

Quarto, ex parte redemptoris, ut ostenderet se uerum hominem. Quia redemptor sperabatur Deus et homo et non unum tantum.

810 Quinto, ex parte redimentis, scilicet: hominis, quia debebat homo liberari ab illo peccato et sanari in futurum ab omnibus aliis. Et sic Christus noster accepit tristitiam, ut nos ab omni tristitie liberaret, ut quando ex nimia tristitia uenimus aliquando in desperationem uel

779-781: cf. Lc. 22, 43-44. | 786: cf. II Cor. 9, 7. | 792: Ps. 34, 14. | 793: Ps. 54, 3. | 794-795: Is. 53, 4. | 798-799: cf. Mt. 26, 38.

788: Dicit] X dicii. | 793: Quinquagesimo quarto] M, X quadragesimo quarto. | 804: Delectatio] M delectetio.

aliquod peccatum maximum, recurramus ad uerum gaudium nostrum, in quo assumpte fuerunt nostre tristitie. Et sic illa tristitia Christi fuit maxima, quia in illa omnes nostre continebantur.

815 Secundo, dicit Misericordia quod “non licebat orare, nam orare est inferioris ad superiorem, sed cum uos sitis uerus Deus, non licet orare. Item nullus orando petit quod scit de necessitate esse futurum uel quod scit nullo modo esse futurum. Nam nullus orat ut sol oriatur uel quod celum cadat, quia unum est necessarium, aliud est impossibile, sed uos scitis quid est futurum circa omnia, igitur”, etcetera.

820 Secundo, dicit Iustitia quod erat iustum ipsum orare, quia orare est explicare uoluntatem apud Deum, ut illam impleat. Cum in Christo fuerit uoluntas humana preter diuinam, illa erat implenda a diuina, igitur, etcetera.

Tertio, dicit Veritas quod oportebat orare, ut ipsa ueritas impleretur quo ad prophetias et quo ad figuras. Primo, fuit prophetatum in Psalmo tertio: *uoce mea ad dominum clamaui uoce*, etcetera, *effundo in conspectu eius orationem meam et tribulationem meam*, ante ipsum pronuntio in persona Christi. Item in Psalmo uicesimo primo: *inclina aurem tuam in uerba oris mei. Quoniam tribulatio proxima est quoniam non est*, etcetera. Item hoc in figura fuit Dauid, quando in persecutione Absalon exiuit in montem Oliueti, sicut Christus in persecutione Iude uel populi iudeorum, qui filius dicebatur, et ter orauit pronus in terram. Igitur, ut ista omnia implerentur, oportebat Christum orare.

830 Quarto, dicit Pax, omnia concordando, quod fuerit conueniens ipsum orare. Primo, ut ostenderet se esse a patre, unde Iohannis undecimo dicit: *propter populum qui circumstat ego orauit, ut credat quod tu me misisti*. Secundo, ut nobis exemplum orandi daret, ut dicit Ambrosius super Lucam. Nam obedientie magister ad precepta uirtutis suo nos informat

835 exemplo. Et sic ille qui omnia futura sciebat, sciebat aliqua esse futura propter suam orationem. Et sic ter orauit, ut nos instrueret propter tria orare: et ad patrem, filium et spiritum sanctum. Vide aliqua hic de oratione in precedenti sermone.

Tertio, accesserunt ad Iesum uirtutes.

840 Et primo dicit Misericordia, quod erat multum excellens misericordia, ut sudaret sanguinem Christus, quia si gutta sanguinis sufficiebat ad satisfactionem peccati et iam fuderat sanguinem in circumcisione, igitur, etcetera.

Secundo, dicit Iustitia quod sic oportebat fieri, nam succus pomi fuit totus extractus masticatione, igitur. Item Adam conuertit pomum in sanguinem corruptum, igitur oportuit quod ille sanguis funderetur, etcetera.

845 Tertio, dicit Veritas quod ipsa erat implenda in prophetiis et figuris. Primo, Ade fuit dictum, Genesis tertio: *in sudore uultus tui uesceris pane tuo*. Et sic sudor uultus Ade fuit sudor Christi, qui ex Adam uenit, et panis gratie et glorie non potuit ab Adam uesci nisi uultus eius, scilicet: Christus sudaret, etcetera. Secundo, hoc patet nam Numeri decimo nono, uitula illa, que humanitatem Christi figurabat, precipiebatur rufa in omnibus pilis suis, sic

850 Christus. Item tunica illa Ioseph fuit tincta sanguine, ut habetur Genesis tricesimo septimo, etcetera.

824: Ps. 3, 5. | 825: cf. Ps. 141, 3. | 826: cf. Ps. 16, 6. | 826-827: Ps. 21, 12. | 832-833: Io. 11, 42. | 846: Gn. 3, 19. | 848: cf. Nm. 19, 2. | 850: cf. Gn. 37, 31.

834: cf. Ambr., *Exp. Ev. Sec. Lc.*, V, 10. PL 15, 1638A.

Quarto, dicit Pax quod sic oportebat fieri tripliciter. Primo, ex parte Ade, nam infirmitas que provenit ex repletionem malis sanguinis per phlebotomiam opus sanare, ut dicunt medici, sed ex comestione fructus generatus fuit sanguis Ade malus, igitur, etcetera. Secundo, ex parte Christi, ut ostenderet quod ex nimia charitate preparatum habuit totum sanguinem pro redemptione nostra. Tertio, ex parte generis humani, nam si ad redimendum non requirebatur solus Deus, qui poterat, nec solus homo, qui debebat, sed utrumque, scilicet: quod esset Deus infinitus et quod esset homo, qui debitor erat, sed quia ex parte humanitatis assumpta fuit substantia uirginis, scilicet: in sanguine, igitur illa erat fundendus. Et sic totum sanguinem fudit ut ostenderet utilitatem redemptionis. Secundo, antequam percuteretur, dedit illum, ut ostenderet promptitudinem passionis. Tertio, totum, et pro parte dedit illum passionem meditando ut ostenderet accerbitatem passionis sue. Fuit autem passio Christi accerbissima, quod patet ex multis. Primo, quia persona nobilissima et excellentissima. Secundo, corpus maxime delicatum. Tertio, caro separata a corruptione. Quarto, complexio optima. Quinto, quia anima preuidebat omnia. Sexto, separata a consolatore magis quam martyrum. Septimo, immunis ab omni culpa. Octauo, magis compassa ratione maioris charitatis. Nono, ibi amissio uite perfectissime. Decimo, generalitate, quia ab omnibus passus omnibus bonis priuatus et in omnibus membris et in parte magis sensibili, ut in neruis exterminatum. Vndecimo, fuit diuturnior duratione. Duodecimo, fuit frustrata suo fine. Et sic concluditur quod illa passio excellebat omnem passionem uiatorum. Non autem damnatorum, quia Christus solum assumpsit penalitates uiatorum, non autem existentium in purgatorio uel in inferno. Vnde hoc comparando dixit: *o uos omnes, qui transitis per uiam*, id est, uiatores, *attendite et uidete si est dolorum*, etcetera. Post tertia orationem Christus iterum uenit ad discipulos. Dixit eis: *dormite iam et reuescite; ecce appropinquat qui me tradet; surgite, eamus, ecce qui me tradet prope est*. Iudas cum accepisset cohortem a pontificibus et phariseis uenit illuc cum laternis et facibus et armis. *Dederat autem traditor eis signum dicens: "quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum et ducite caute"*. Iudas antecedebat eos et ait Iesu: "aue rabbi", et osculatus est eum, etcetera. Dedit autem hoc signum Iudas propter tria.

Primo, timens quod mutaret spem, sicut fecit, Luce quarto, quando uoluerunt illum precipitare supra supercilium, unde: *transiens per medium illorum ibat*.

Secundo, hoc fecit quia aliquando faciebat se inuisibilem, ut habetur Iohannis octauo: *Iesus abscondit se et exiuit de templo*.

Tertio, erat similis Iacobo, qui dicebatur frater domini propter maximam similitudinem ad illum. Et sic, ut non acciperent illum pro Christo, Iudas dedit signum eis. Dixit ei Iesus: *amice, ad quid uenisti? Iuda, osculo filium hominis tradis?* Loquebatur ei blande, ut illum reuocaret a peccato. Primo, uoluit illum reuocare pudore, quando coram omnibus dixit: *unus uestrum me traditurus est*. Secundo, timore, quando dixit: *ue homini illi, per quem filius hominis tradetur*. Tertio, amore beneficio dando corpus suum sicut ceteris et dando bucellam tinctam pro ceteris et uerbo amicabili, ut nunc dicendo: "amice", etcetera.

Si dicis: cum omnia Christus nouisset ut Deus et sciebat Iudam non esse suum amicum, quare uocat illum amicum, cum ipse sit ueritas et falsum non est in ore eius? Dicendum quod uerum dixit Christus, quia Iudas erat amicus simulatus tum, uel si Iudas non erat uerus amicus Christus, tamen erat amicus suus. Et sic pro altera parte poterat sermo uerificari et sic laborabat Christus quod Iudas fieret sibi amicus, etcetera. Tunc autem Christus dixit aliis: *"quem queritis? Iesum Nazarenum"*. Dixit illis: *"ego sum"*. Et abierunt retrorsum

873: Lam. 1, 12. | 874-878: cf. Mc. 14, 41-45; cf. Mt. 26, 45-49. | 881: Lc. 4, 30. | 883: Io. 8, 59. | 886: cf. Mt. 26, 50; cf. Lc. 22, 48. | 887-888: cf. Mt. 26, 24. | 896-898: cf. Io. 18, 4-8.

et ceciderunt in terram. Iterum autem interrogauit eos dicens: “quem queritis?” Dixerunt: “Iesum Nazarenum”. Respondit: “dixi uobis quia ego sum; si ergo me queritis, sinite hos abire”. Et tunc Christus dedit eis potestatem in personam suam, quam ante non dederat, unde dicitur
 900 Iohannis septimo, quod miserunt ut apprehenderent Iesum: *et nemo posuit in eum manus, quia nondum uenerat hora eius*. Item dicitur Luce uicesimo secundo: *hec est hora uestra et potestas tenebrarum*, etcetera. Dedit autem Christus tunc licentiam in hac hora in personam suam, sed non in persona alicuius apostolorum. Ideo dixit: “sinite hos abire”, quia ipse solus erat redemptor, quia *torcular calcanei solus*, etcetera. Et sic ipse fuit captus in hac hora, non autem
 905 aliquis apostolorum, ut impleretur sermo quem dixit, quia: *quos dedisti mihi*, non perdidisti ex eis quemquam. Tunc accesserunt et iniecerunt manus in Iesum et tenuerunt eum. Dixerunt discipuli: “domine, si percutimus in gladio?” Dixit Iesus: “sinite usque huc”. Petrus autem: *habens gladium eduxit eum et percussit pontificis summi sacerdotis seruum et amputauit auriculam dexteram*. Erat autem nomen serui Malchus. Dixit Iesus Petro: “mitte gladium in uaginam; calicem quem dedit mihi pater non uis ut bibam illum. Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt. Non possum rogare patrem et exhibebit mihi plusquam duodecim legiones angelorum. Quomodo ergo implebuntur scripture, quia sic opus fieri. Tunc tetigit auriculam et sanauit eum et dixit illis: *tamquam ad latronem existis cum gladiis et fustibus apprehendere me cotidie uobiscum eram*, etcetera, *hec est hora uestra*, etcetera. *Hoc autem totum factum est, ut adimplerentur scripture prophetatum*, et apprehenderunt Iesum et ligauerunt.
 915 *Discipuli autem relicto eo, omnes fugerunt*. Tunc uirtutes accesserunt ad Iesum.

Et primo dicit Misericordia quod erat nimis excessiua. Primo, ad maximam humilitatem, quia dicit ipsa: uos dixistis: “*ignem ueni mittere in terram* et ueni diuidere uirum a muliere et filium a patre propter salutem eternam, sed hec maxima humilitas dat causam delinquendi istis”, igitur, etcetera.

920 Secundo, dicit Iustitia quod sic oportebat fieri, nam in peccato Ade fuit maxima superbia, igitur in curatione illius debet esse maxima humilitas in uerbis et factis.

Tertio, dicit Veritas quod sic oportebat impleri omnem ueritatem prophetarum. Primo, Isaie quinquagesimo tertio: *oblatus est quia ipse uoluit et non apperuit os suum*. Secundo, Hieremie undecimo: *ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad uictimam. Consilium fecerunt dicentes: mittamus lignum in panem et erradamus eum de terra uiuentium*, etcetera. Tertio, Psalmi tricesimo octauo: *obmutui et humiliatus sum et silui*. Item Psalmi tricesimo septimo: *factus sum sicut homo non audiens*. Item: *ego autem tamquam surdus non audiebam et sicut mutus non apperrens os suum*, etcetera.

930 Quarto, dicit Pax quod oportebat maximam ibi esse humilitatem quadrupliciter. Primo, ex parte peccati, quod est superbia. Secundo, ex parte peccantis Ade, qui superbus. Tertio, ex parte redimentis, qui contrarium debebat habere. Quarto, ex parte redempti hominis, qui erat instruendus ad patientiam et humilitatem. Ideo ait Christus: *discite a me, quia mitis sum et humilis corde*, Matthei undecimo. Item erat instruendus ad uictoriam martyrii et sic omnia pro Christo tollerare, quia ipse sic pro te.

935 Secundo, dicit Misericordia quod erat superabundans quod tolleraret quod omnes discipuli fugerent et quod solus unus malus traderet ipsum osculo, etcetera.

Secundo, dicit Iustitia quod sic oportebat fieri, quia Adam peccante solus remansit cum societate sua Eua et omnes uirtutes ab eo fugierunt. Et sicut per uerba Eue, que ab ore

900-901: cf. Io. 7, 30. | 901-902: cf. Lc. 22, 53. | 904: cf. Is. 63, 3. | 905: cf. Io. 17, 24. | 907: cf. Lc. 22, 49-51. | 907-910: cf. Io. 18, 10-11. | 910-915: cf. Mt. 26, 52-56; cf. Lc. 22, 53. | 917: cf. Lc. 12, 49. | 923: Is. 53, 7. | 924-925: Ier. 11, 19. | 926: Ps. 38, 3. | 926-927: Ps. 37, 14-15. | 931-932: Mt. 11, 29.

903: Sinite] M sinete. | 905: Sermo] M sermon. | 935: Discipuli] M discipul.

fuerunt et per os suum, scilicet: Ade, comedendo peccauit, sic mediante ore traderetur Christus, ut liberaret nos ab illo peccato.

940 Tertio, dicit Veritas quod sic debuit fieri, ut prophetie et figure adimplerentur. Primo, in illo Psalmo centesimo octauo: *Deus laudem meam ne tacueris*, etcetera, qui de Iuda scribitur, dicit: *quia os peccatoris et os dolosi super me apertum est*, quando dixit ipsum osculando: “aue rabbi”. Secundo, hoc fuit figuratum quando Ioab osculo tradidit, ut habetur secundo Regum uicesimo. Dum autem diceret et salutaret Ioab Amasam dicendo: *salue, mi frater*,
 945 osculatus est eum et interfectus fuit et traditus, etcetera, hoc autem figurabat illum. Secundo, dicit Veritas quod erat implenda ueritas quo ad fugam aliorum discipulorum. Primo, Psalmi octogesimo septimo: *elongasti a me amicum et proximum et notos meos a miseria*. Item in Psalmo eodem: *longe fecisti notos meos a me*. Item: *considerabam ad dexteram, etcetera, et non erat qui cognosceret*, etcetera, in Psalmo centesimo quadragesimo primo. Item Iob decimo
 950 nono: *fratres mei longe steterunt a me*. Secundo, hoc idem dixit Zaccharie capitulo decimo tertio: *percutite pastorem et dispergentur oues gregis*. Vnde Christus dicit, Matthei uicesimo sexto: *hoc autem scriptum est per prophetam dicens: percutiam pastorem et dispergentur oues gregis*. Et sic dictum fuit de Christo, sed in Zaccharia loquitur propheta patri dicendo: “percutite”, etcetera; Christus recitat uerba patris, scilicet: “percutiam”, etcetera, quia uerbum prophete est uerbum Dei et econuerso. Sed principaliter patris, instrumentaliter prophete, etcetera.

Quarto, dicit Pax quod “sic oportebat fieri, non solum propter iustitiam et ueritatem, sed omnes erant fugiendi, quia solus redimere debebatis, unde Isaie sexagesimo tertio dixistis: *torcular calcani solus et de gentibus non est uir mecum*, etcetera. Item solus malus Iudas fuit ut tamquam obstinatus crudeliter puniretur, ut discant mali proditores quod sic punientur,
 960 sicut ipse non solum in uita, sed eternaliter, scilicet: illi qui Christum uendunt in sacramentis et ecclesiasticis, ut simoniaci. Secundo, qui uendunt ueritatem, ut falsi testes Christum uendunt, qui est ueritas, ut habetur Iohannis decimo quarto: *ego sum uia, ueritas*, etcetera. Tertio, qui personam christianam tradunt et uendunt agarenis infidelibus. Quarto, qui tradit ad mortem proximum. Quinto, qui quo ad famam et bona, etcetera. Et sic ut isti
 965 caueant, Iudas sic fuit punitus”, etcetera.

Tertio, dicit Misericordia quod erat excellens quo ad captionem. Nam cum esset dominus et rex omnium, non solum uoluit comprehendere et capi honeste, ut sit in principibus et magnatibus, sed etiam permisit se ligari ut seruus, etcetera.

Secundo, dicit Iustitia quod fuit iustum sic fieri. Nam cum Adam esset liber in gratia, captus fuit a demone et non solum captus, sed etiam ligatus, quia pronus ad malum et tardus ad bonum post peccatum, igitur, etcetera.

Tertio, dicit Veritas quod ipsa erat implenda. Primo, in libro Sapientie habetur capitulo secundo: *circumueniamus uel comprehendamus iustum, quia contrarius est operibus nostris impropere nobis precepta legis*, etcetera, *promittit se scientiam Dei habere*, etcetera. Secundo, Hieremie, Trenorum quarto, dicit: *Christus dominus captus est in peccatis nostris*, etcetera. Secundo, non solum captus, sed fuit funibus ligatus, nam hoc predixit Dauid in Psalmo centesimo decimo octauo: *funes peccatorum circumplexi sunt me*, etcetera. Item hoc fuit figuratum in Isaac, qui fuit ligatus ante sacrificium Abrahe et per totum ille figurauit Christum. Item hoc figuratum fuit in Samsone, qui fuit ligatus dum traderetur gentibus; sic Christus, qui in illo fuit figuratus.

941-942: Ps. 108, 2. | 944: II Sm. 20, 9. | 947: Ps. 87, 19. | 948: cf. Ps. 87, 9. | 948-949: Ps. 141, 5. | 950: Iob. 19, 13. | 951: Za. 13, 7. | 952: Mt. 26, 31. | 958: Is. 63, 3. | 962: Io. 14, 6. | 973-974: Sap. 2, 12-13. | 975: Lam. 4, 20. | 977: Ps. 118, 61.

947: Octogesimo septimo] M, X octogesimo octauo. | 948: Notos] M inotos. | 963: Tertio] M secundo.

980 Quarto, dicit Pax: “sic oportebat fieri, quia misericorditer uoluit capi et iuste ad
absoluendum nos. Vere autem completur figura Samsonis, qui septem funibus fuit ligatus,
sic Christus septem uicibus fuit ligatus. Primo, fuit in presepio; secundo, hic in horto; tertio,
erit in domo Anne; quarto, in domo Cayphe; quinto, in domo Pilati; sexto, in cruce;
985 septimo, in sepulchro. Item hoc propter pacem, ut totum mundum pacificaret, qui erat
ligatus septem funibus peccatorum mortalium. Et sicut omnes in captura sua fuimus
liberati, etcetera.

Cum autem omnes apostoli fugissent dispersi, Iohannes, qui habebat domum matris in
Hierusalem, tendit in illam, et cum esset in medio uallis Iosaphat fuit a militibus captus et
tentus a syndone. Et relicta syndone nudus profugit et reassumpta Syndone iuit in domum
990 matris sue. Virgo autem ex parte noctis uenerat sequenda filium a Bethania et cum non
sciret in qua domo Christus cenam comedebat, quia dixerat discipulis: *ite ad quendam*,
etcetera, et illum non nominaret, iuit uirgo ad domum sue sororis. Veniens autem Iohannes
ad domum in nocte dilaceratus, conturbatus et flens pulsat ad ostium; per fenestram autem
uidens illum Marcella dixit Marthe et Magdalene: “heu! ecce Iohannes totus lacrimans et
995 flens”. Currunt ille due ad illum dicendo: “quid est hoc Iohannes? Que causa est
lamentationis tue, etcetera?” Ille autem pre nimio dolore non poterat uerbum respondere.
Ad uoces autem harum mulierum uenit uirgo Maria et dicit illis: “o Iohannes, quid de filio
meo? Quid de magistro tuo? Tu nunquam sine illo uenire consueueras”, etcetera. Respondit
ipse: “o domina mea, non habeo dominum; non habeo magistrum”. “Quomodo?” Dicit
1000 uirgo Maria. Respondit: “o uirgo beata, durus nuntius tibi ero, uellem ut potius alius tibi
hoc nuntiaret. Scias uirgo quod filius tuus et magister meus portatur per uallem Iosaphat in
Hierusalem, ut morti damnetur, etcetera. Captus est qui omnes absoluebat; ligatus est qui
omnes liberabat”. Tunc uirgo Maria crescit in planctum dicens: “o fili mi, hoc erat pascha
quod implere debebatis? Hec sunt misteria patris uestri? Hic est terminus uite et initium
1005 mortis? Dum ad uitam uenistis initium uite et nuntium immortalem Gabrielem mihi
misistis. Nunc mortem nuntium mortalem mittitis. O dulcissime fili, cum quanto gaudio
nuntiatus et conceptus; cum quanto miraculo natus; cum quanto honore a regibus
alienigenis adoratus. Nunc a propriis filiis sic traditus? Hec est beneficiorum in populo
recompensatio”, etcetera. Dum autem hec dixisset cecidit semimortua in terram, tunc dicit
1010 Martha et Magdalena: “o domina nostra, o nostrum gaudium et letitia; uos eratis spes
nostra et refrigerium, a uobis sperabamus consolationem; surge, regina mundi; surge,
domina angelorum; curramus omnes, inquiramus filium uestrum et dominum nostrum;
uideamus faciem eius antequam patiatur”. Et tunc dicit Iohannes: “uenite, ostendam uobis
locum uersus quem ibant”. Et sic omnes festinanter cucurrerunt in ciuitatem, et sic ut
1015 funderet misericordiam, ut impleret iustitiam et adimpleret omnem ueritatem et prophetiam
atque pacem mundo daret, quia *sic oportebat Christum pati*. Quo ad captionem.

Secunda pars materie erit de Christi presentatione populo iudeorum. Duxerunt autem
Iesum «per uallem Iosaphat in ciuitatem et intrauerunt per portam Auream» circa templum,
ut secretius intraret, ut dicit Anselmus. Nam hec porta non dicebatur porta ciuitatis, sed
1020 porta falsa templi. Non solum uenerunt per illam ut cautius intrarent, sed etiam ut irent
primo in domum Anne propter tria.

Primo, quia erat senex et erat ei defferendum maxime, quia precedenti anno fuerat
summus sacerdos et in anno uenienti sperabatur etiam.

991: cf. Mt. 26, 18. | 1016: cf. Lc. 24, 46.

1018: cf. Pseu. Ans., *Dia. De Pas. Dom.*, III. PL 159, 274C.

1025 Secundo, quia erat socer Cayphe, principis sacerdotum, et sic illum habebat ut patrem et in iudicio consilium suum debebat sequi, siue propter scientiam siue propter etatem.

1030 Tertio, quia domus Cayphe erat multum distans a templo et in medio ciuitatis, sed hec domus Anne erat circa templum et in introitu ciuitatis. Et sic quasi magis oportuna et etiam ut hora noctis fieret magis tarda, et sic cautius irent in domum Cayphe. Sperabant horam noctis et propter istas causas introierunt prius in domum Anne, quia etiam dicebatur pontifex propter istas causas, quia quod parum distat pro nihilo reputatur. Quod diceretur pontifex patet quia quando alapam Christo dederunt dixerunt: *sic respondes pontifici?* scilicet: Anne, etcetera. Iohannes autem dum mulieres non possent illum sequi, dimisit eas in uia et obuiauit Christo ante domum Anne. Et cum introissent Iesum in domum Anne, ipse Iohannes intrauit cum eo, et cum uenisset ad ostium, uidens Petrum in ostio introduxit eum, quia dixit ostiarie ut illum introduceret, nam Iohannes erat notus pontifici. Primo, quia erat ex ciuitate hierosolymitana; secundo, quia erat ex genere sacerdotali; tertio, quia filius piscatoris et sic sepe uenerat ad domum Anne ad uendendum pisces. Et ratione istorum non solum erat notus pontifici, sed etiam omnibus qui in domo eius erant, etcetera. Ancilla cum uidisset Petrum calefacientem se ad prunas dixit illi: *numquid et tu ex discipulis es hominis istius?* Ille negauit coram omnibus (dicens): *“non noui illum”*. Stabant autem serui ad prunas, quia frigus erat, et calefaciebant se: *exiuit Petrus foras ante atrium et gallus cantauit*. Interrogauit autem pontifex Iesum de discipulis eius et doctrina dicens quare defferebat duodecim discipulos sic, quia erat res noua et insolita. Item quare predicabat et dicebat ea que nunquam alii prophete dixerunt. Christus autem ad illam questionem de discipulis nihil dixit, quia iam discipuli non erant, quia illum reliquerant, et sic nihil boni de illis dicere poterat. Ideo tacuit dando nobis exemplum, ut quando interrogamur de aliquo de quo bonum dicere non possumus, potius debemus silere quam malum dicere, quia sic fecit Christus. Respondit autem ad questionem de doctrina dicendo: *“ego palam locutus sum mundo, semper docui in synagoga et in templo quo omnes iudei conueniunt et in occulto locutus sum nihil; quid me interrogas? Interroga eos qui me audierunt”*. Et cum hoc dixisset unus ministrorum dedit alapam Iesu dicens: *“sic respondes pontifici?”* Respondit Iesus: *“si male locutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, cur me cedis?”* Ille autem minister credidit Iesum reputasse stultam interrogationem Anne. Fuit autem hec alapa multum penosa.

Primo, quia serui contra dominum, creature contra creatorem.

1055 Secundo, fuit in parte nobiliori, scilicet: in facie.

Tertio, fuit publica.

1060 Quarto, fuit sine causa lata. Si queritur cum Christus dixerit, Matthei quinto: *qui percusserit te in una maxilla, prebe ei alteram*, quare ergo Christus sic non fecit, quia non debuit ratione assignare, sed aliam parare? Dicendum quod sicut dicit Augustinus, illud consistit in animi preparatione. Et sic Christus paratus erat ad aliam recipiendam, sed quando iniquus per rationem poterit a peccato desistere, debet ei assignari ratio, ut plus non peccet, et sic fecit Christus. Tunc accesserunt predictae quattuor uirtutes ad Christum.

Et primo, dixit Misericordia quod hoc erat excessus misericordie, ut illa facies pretiosa in quam angeli desiderant prospicere, sic a seruo tractaretur et percuteretur.

1031: cf. Io. 18, 22. | 1039-1040: cf. Io. 18, 17; cf. Lc. 22, 57. | 1041: cf. Mc. 14, 68. | 1048-1052: Io. 18, 20-23. | 1057-1058: Mt. 5, 39.

1059: cf. Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, CXIII, 4. PL 35, 1935A.

1065 Secundo, dicit Iustitia quod sic oportebat fieri. Primo, quia Adam deturpauit imaginem creatam a Deo in peccato suo, igitur, etcetera, nam imago in faciem uidetur. Secundo, quia Adam abscondit faciem suam Deo post peccatum, Genesis tertio, Deo dicente Adam: *ubi es*, etcetera? Igitur Christus debuit faciem suam reuelare et parare pro ipso. Tertio, Adam seruus percussit imaginem Dei, quia causam percussione dedit per peccatum. Et sic ad
1070 tollendum illud debuit facies et imago patris, que est filius Dei, percuti.

Tertio, dicit Veritas quod sic debuit fieri, ut ipsa impleteretur in prophetis. Primo, sic promiserat per Hieremiam, Trenorum tertio: *dabit percutienti se maxillam*, igitur, etcetera. Secundo, Isaias dixit: *faciem meam non auerti*, etcetera. Tertio, Micheas dicit capitulo quinto: *percutient maxillam iudicis Israhel*. Secundo, ut impleterentur figure. Primo, in hostia pro peccato
1075 manus ponitur supra caput suum, ut habetur in multis locis. Item dicit Micheas in figura: “ego fui percussus in facie a Sedechia”, ut habetur tertio Regum uicesimo secundo: *percussit Michee maxillam*, et secundo Paralipomenon decimo octauo. Et prophetie et figure erant implende.

Quarto, dicit Pax quod sic debuit fieri propter multa. Primo, ut misericordia impleteretur postquam imago Dei uenerat pati pro imagine sua. Primo, pati debuit imago in facie. Secundo, pro iustitia, quia postquam seruus Adam posuit manum supra faciem pomi; iustum fuit ut seruus pontificis extenderet manum suam supra fructum pretiosum, qui pro illo dabatur. Item iustum erat, ut promissum impleteretur, etcetera. Tertio, ex parte ueritatis,
1080 ut figure ad ueritatem reducerentur, etcetera. Quarto, ex parte pacis: primo, ut esset pax in omnibus. Primo, ex parte peccantis Ade, qui erat caput generis humani, sic in capite debuit percuti. Nam sicut a capite descendit infirmitas ad totum corpus, sic a capite Christi medicina ad corpus ecclesie. Secundo, ex parte peccati, quod fuit superbia, quia maior humilitas requiritur ad tollerandum percussione capitis et nobilioris partis capitis, scilicet: faciei, etcetera. Tertio, ex parte redemptoris, ut nobis daret exemplum tollerandi iniurias
1085 illatas, qui serui sumus, si ille dominus patienter tollerauit percussione facie. Ideo Psalmi octogesimo tertio dicit cuilibet nostrum: *respice in faciem christi tui*, que est ut speculum nostrum ad nostrum exemplum.

Tunc Annas misit Iesum ligatum ad Caypham pontificem, ideo dicitur: *milites tenentes Iesum duxerunt illum ad principem sacerdotum, ubi scribe seniores et pharisei conuenerant. Petrus autem sequebatur eum a longe et intrauit in atrium principis et sedebat cum ministris, ut uideret finem*, etcetera.
1095 Dum autem calefacerent se ad ignem, cum uidisset Petrum ancilla, dixit circumstantibus, quia hic ex illis est et alius dixit: “*et tu de illis es?*” Et negauit cum iuramento, quia: “*non noui hominem*”. Post pusillum interuallo quasi hore unius dixerunt Petro: “*tu ex illis es uere? Nam loquela tua manifestum te facit, quia galileus es*”. Tunc dixit unus ex seruis pontificis, cognatus eius, cui Petrus abscidit auriculam: “*nonne ego te uidi in horto cum illo?*” Ille autem cepit anathematizare et detestari, quia:
1100 *nescio quid dicis. Et iterum adhuc eo loquente gallus cantauit, et conuersus dominus respexit Petrum, et recordatus est Petrus uerbi domini et egressus foras fleuit amare*. Et sic communiter tenetur quod prima negatio fuit in domo Anne ante primum galli cantum; alie duo fuerunt in domo Cayphe ante secundum galli cantum, et sic est concordia, etcetera. Respiciendo Christus
1105 Petrum tetigit cor eius et radii uisus eius penetrauerunt uiscera Petri et omnia fuerunt ei presentia et de omnibus recordatus fuit. Videbatur ei quod ille uisus Iesu illi dicebat: “o Petre, ubi est: *si oportuerit me mori tecum non negabo?* Vbi est: *si omnes scandalizati fuerint, ego nunquam scandalizabor*, etcetera? Petre, ubi est fortitudo tua in horto contra armatos multos, tu solus gladium erexisti? Nunc non est homo, non miles fortis qui te interrogat, sed

1067-1068: Gn. 3, 9. | 1072: Lam. 3, 30. | 1073: Is. 50, 6. | 1074: Mi. 5, 1. | 1076-1077: II Par. 18, 23, cf. III Rg. 22, 24. | 1091: Ps. 83, 10. | 1093-1095: cf. Mt. 26, 57-58. | 1097-1102: cf. Lc. 22, 58-62; cf. Mt. 26, 70-73; cf. Io. 18, 26. | 1107-1108: cf. Mt. 26, 33-35.

- 1110 mulier, non libera, sed ancilla et ostiaria. Times te fateri Christum seruum et christianum, ecce quod non uocat dominum tuum proditorem, sed saluatorem dicendo: “tu cum Iesu”, etcetera. Cur mentiris illa uerum dicente? Alii diuinitatem confitentur; tu etiam humanitatem negas dicendo: “non noui hominem”. Dum autem Petrus exiret atrium reperit uirginem Mariam ad ostium foris, quia intrare non poterat, dicit ei: “o Petre, quo
- 1115 tendis sine tuo magistro, cui date fuerunt clauis regni celorum, regem celorum dimittis? Secretus consiliarius a consilio domini sui fugis?” Tunc Petrus fleuit amarius et uerbum uirgini dare non ualebat, quia uerum uerbum dimiserat et negauerat. Tunc dicit uirgo illi: “cur fles, princeps apostolorum et caput totius christianitatis? Dic mihi quid de filio meo?” Dicit Petrus: “o domina, non sum princeps apostolorum; non sum, sed nec apostolus. Non
- 1120 christianitatis caput, sed nec christianus. Dominum meum negauit, quod non uideram anathematizauit”, etcetera. Tunc dicit uirgo Maria: “o Petre, ubi est: *tu es Christus filius Dei uiui?* Vbi est: *uerba uite eterne habes?* Vbi est: spes mea et salus mea?” Dicit Petrus: “o domina, si uidisses manus pretiosas, que celos creauerunt funibus crudeliter ligatas; si caput quod mundum sustinet et regit catenis incuruatum; si faciem quamtotiens adorasti alapa percussam, non posset anima tua in corpore remanere, etcetera. *Dimitte ergo me, ut plagam paululum dolorem meum*”, etcetera. Tunc dicit uirgo Maria Petro, ut uideret quid faceret filius suus, et nuntiaret ei qualiter tristis mater stabat ad ostium et uellet illum cernere. Dicit Petrus: “o uirgo Maria, non possent oculi isti peccatores illum cernere, donec fontem lacrimarum pro peccato emittant; non posset hec peccatrix lingua illi alloqui, donec prius
- 1130 meipsum accusem dicendo: peccaui, etcetera. Principes autem sacerdotum et omne consilium querebant falsum testimonium contra Iesum, ut eum morti traderent, et non inueniebant conuenientia et ad condemnandum sufficientia, et cum multi falsi testes accessissent conuenientia testimonia non erant, nouissime autem uenerunt duo falsi testes dicentes: *quoniam nos audiuius eum dicentem: “ego dissoluam templum hoc manu factum et post triduum aliud non manufactum edificabo”*, uel: *“possum destruere templum Dei et post triduum reedificare illud”*, ut dicit Mattheus. *Et non erat conueniens testimonium illorum, et surgens summus sacerdos interrogauit Iesum dicens: “non respondes quidquam ad ea que tibi obiiciuntur”. Ille autem tacebat*, etcetera. Tunc dicit ille: *“adiuro te per Deum uiuum, ut dicas nobis si tu es Christus filius Dei benedicti”*. *Dixit Iesus: “tu dixisti, ego sum; amodo uidebitis filium homini sedentem a dextris uirtutis Dei et uenientem in nubibus celi”*. Tunc princeps sacerdotum scidit uestimenta sua dicens: *“blasphemauit! Quid adhuc egemus tibus? Audistis blasphemiam, quid uobis uidetur?”* Et omnes condemnauerunt eum reum esse mortis. Iudei autem habebant cognitionem cause, non autem executionem, quia habebant iudicium examinis et non sanguinis, sicut nostris temporibus sub christianis faciebant processum de aliquo blasphemo, sed illum non poterant interficere. Ideo dixerunt postea Pilato: *non licet nobis interficere quemquam*. Isti duo falsi testes fuerunt, nam uerba domini mutauerunt. Illi autem dixit, Iohannis secundo: *soluite templum hoc*, etcetera. Isti dixerunt: “possum destruere”, etcetera. Secundo, addunt uerba, scilicet: “reedificabo”, etcetera. Mutant intentionem de templo corporis sui illi dicunt: “hoc manu factum”, etcetera. Corpus domini non fuit manu factum, sed uirtute spiritus sancti, unde Danihelis secundo: *lapis scissus de monte*, id est, uirginis Marie, *sine manibus*, etcetera. Tunc uirtutes assistunt coram Iesu.

Et dicit primo Misericordia quod erat excedens quod ueritas, qui Christus erat, pateretur a duobus falsis testibus, qui dixerunt de destructione templi, etcetera.

- 1155 Secundo, dicit Iustitia quod sic oportebat fieri. Nam templum Ade fuit destructum duobus falsis testibus, scilicet: Eua, que dixit: *ne forte moriamur*, quod taliter non dixerat Deus, sed: *morte moriemini*; secundo, demon falso dixit: *nequaquam moriemini*. Igitur, si

1121-1122: cf. Mt. 16, 16; cf. Io. 6, 69. | 1125-1126: cf. Iob. 10, 20. | 1134-1141: cf. Mc. 14, 58-61; cf. Mt. 26, 61-66. | 1145: cf. Io. 18, 31. | 1146: Io. 2, 19. | 1150: Dn. 2, 34. | 1155-1156: cf. Gn. 3, 3-4.

mediantibus his duobus testibus destructum fuit templum Ade, ad reparandum illud duo falsi testes erant requisiti dicendo de templo, etcetera.

1160 Tertio, dicit Veritas quod oportebat impleri quod dictum fuerat per prophetas in Psalmo uicesimo sexto: *insurrexerunt in me testes iniqui et mentita est iniquitas sibi*. Item: *surgentes testes iniqui*, etcetera, Psalmi tricesimo quarto. Item Iob decimo sexto: *testimonium dicunt contra me et suscitant falsiloquus contra faciem meam*, etcetera. Figura huius tertio Regum uicesimo primo, Naboth dominus uinee morti traditur per duos falsos testes, qui dixerunt blasphemasse contra Deum et contra principem terre. Naboth interpretatur propheta adueniens, qui fuit
 1165 Christus dominus prophetarum. Habebat uineam, scilicet: ecclesiam credentium, unde Isaie quinto: *uinea domini exercituum domus Israhel est*. Item in Psalmo septuagesimo nono: *uineam de Egipto transtulisti*, etcetera. Achab princeps uolebat possidere uineam et non potuit, donec Naboth fuit mortuus per falsos testes, quos procurauit regina Iezabel, id est, synagoga. Vnde Matthei uicesimo primo habetur quod: *paterfamilias plantauit uineam et misit*, etcetera.
 1170 *Tandem misit filium suum et dixerunt: “ecce hic est heres uinee, occidamus eum et habebimus hereditatem”*, etcetera. Et sic Iezabel, id est, synagoga, procurauit duos falsos testes contra Naboth, id est, contra Christum, dicendo: “quia blasphemauerat contra Deum et regem”. Sic synagoga dicendo contra Deum dixerat se esse filium eius et contra regem terre, scilicet: prohibet tributum dari Cesari, etcetera. Dixit autem Deus quod in loco in quo esset dispersus
 1175 sanguis Naboth, id est, Christi, in illo esset fundendus sanguis Iezabel, id est, synagoge et principis Achab. Et sic fuit, nam in Hierusalem, ubi fuit effusus sanguis Christi, postea quadragesimo secundo anno fuit effusus sanguis populi iudaici per romanos. Sed Achab fuit humiliatus mediante ieiunio, quia scidit uestimenta sua et induit se cilicio et ambulauit demisso capite et sic humiliatus, liberatus fuit. Hic fuit princeps populi iudeorum, quia
 1180 principales illius fuerunt apostoli, qui saluati fuerunt scindendo uestimenta sua per martyrium ieiunando et penitentiam agendo. Et uestiti fuerunt cilicio, que est uestis pilorum mortuorum animalium, quia fuerunt uestiti uestimento passionis Christi mortui. De istis principibus loquitur Psalmista, Psalmi quadragesimo sexto: *principes populorum congregati sunt cum Deo*, etcetera. Item: *pro patribus tuis nati sunt tibi*, etcetera, *constitues eos principes super omnem*
 1185 *terram*. Isti ambulauerunt humiliati et discooperto capite, scilicet: per coronam, etcetera; non secundum ritum ueterem iudeorum, sed christianorum, scilicet: tonso capite in corona, etcetera.

Quarto, dicit Pax quod: “sic decebat, ut esset pax in toto mundo. Primo, ratione peccatoris Ade, qui habuit duos falsos testes, scilicet: demonem et mulierem. Secundo, ex
 1190 parte peccati quod commissum fuit illis duobus false testantibus. Tertio, ex parte redemptoris ad nos. Nam ille debuit mortem pati et accusari, non uno teste, quia in lege cauetur Numeri tricesimo quinto: *ad dictum unius testimonii nullus condemnabitur*. Igitur saltem duo requirebantur testes, nec poterant esse ueri contra uos, qui estis ueritas, nam peccatum non fecit. Igitur falso accusari debebatis, ut pro nobis pateremini. Et quia consuetudo erat
 1195 ut homo condemnatus obprobriis pateretur et contumeliis, ideo dicit: *tunc milites expuerunt in faciem eius, uelauerunt eum, cedentes eum colaphis dicentes: “prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percutit?”* Et ministri eum alapis cedebant et alia multa, etcetera. Et sic quinque obprobria ei illata fuerunt. Primo, illudebant ei; secundo, expuebant in faciem; tertio, uelauerunt eum; quarto, cedebant eum colaphis; quinto, dixerunt illi: “prophetiza nobis, quis est qui te
 1200 percutit, etcetera?” Tunc accesserunt uirtutes predictae et dixerunt Iesu.

1160: Ps. 26, 12. | 1160-1161: Ps. 34, 11. | 1161-1162: Iob. 16, 9. | 1162: cf. III Rg. 21, 10. | 1166: Is. 5, 7. | 1166-1167: Ps. 79, 9. | 1169-1170: Mt. 21, 33-38. | 1183-1184: Ps. 46, 10. | 1184-1185: cf. Ps. 44, 17. | 1192: Nm. 35, 30. | 1195-1197: cf. Mt. 26, 67-68; cf. Lc. 22, 64.

1176: Post postea M, X add. in Hierusalem, ubi fuit effusus sanguis Christi, postea. | 1184: Post tuis M omm. nati.

Primo, Misericordia dicit: “unde tanta misericordia, ut derisiones et obprobria redemptor et creator recipiat a creatura redempta certe superfluunt, etcetera?”

Secundo, dicit Iustitia quod iustum est ut sic fiat, nam hic populus iudaicus est sceleratissimus et ingratus, et sic debuit omnia Christi facta in contrarium compensare.

1205 Primo, iste in illo populo claudos sanauit, Matthei undecimo, Luce septimo. Et sic hic populus incredulus deridendo ipsum et in hoc non credendo ad modum claudi illum derisit.

Secundo, sanauit sputo cecum, Marci octauo et Iohannis nono. Et sic isti increduli in illis miraculis ad modum illius deridebant illum.

Tertio, uelauerunt faciem eius, quia hic illuminauit cecos et isti cecauerunt eum.

1210 Item quarto isti cedebant eum colaphis. Dicit quod non suffecit unus dando alapam, sed plures manus in ipsum debebant iniicere, quia in pomum non solum una manus, sed plures in ipsum iniecerunt. Vnde non solum manus Eue, sed ipsius Ade, etcetera. Sic cum iste fructus illum figuraret et representaret, sequitur quod non solum per seruum pontificis, sed per alios manus super faciem ponerentur.

1215 Quinto, deriserunt illum in scientia, in prophetia, in diuinitate dicendo: “prophetiza”, etcetera, quia illum negauerunt esse Deum et propheta dicendo: *si hic esset propheta, sciret utique que et qualis est mulier que tangit eum*, Luce septimo.

Tertio, dicit Veritas quod sic oportuit fieri, quia compleri debuit, nam in aduento omnia ista miracula erant facienda, unde Isaie tricesimo quinto: *dicite pusillanimes: “confortamini et nolite timere, ecce Deus noster ultionem adducit retributionis Deus ipse ueniet et saluabit nos”*. Tunc *aperientur oculi cecorum et aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut ceruus claudus et aperta erit lingua*, etcetera. Sed isti increduli non receperunt, unde Moses dicit in lege de ipsis, Deuteronomii uicesimo secundo: *generatio praua atque peruersa heccine reddis domino, popule stulte et insipientes*, etcetera. Item Exodi tricesimo secundo et tricesimo tertio: *populus est dure ceruicis*. Primo, per uerba malitie, unde Psalmi secundo: *quare fremuerunt gentes*, etcetera? Item Psalmi tertio: *domine, quid multiplicati sunt, qui tribulant me multi insurgunt aduersum me, multi dicunt anime mee non est salus ipsi in Deo eius*. Item Psalmi uicesimo primo: *aperuit super me os suum sicut leo rapiens et rugiens*, etcetera. Item Psalmi septuagesimo tertio: *memor esto huius inimicus improperauit domino et populus insipiens incitauit nomen tuum*. Item Psalmi tricesimo quarto: *retribuebant mihi mala pro bonis sterilitatem anime mee*. Item Psalmi uicesimo primo: *omnes uidentes me deriserunt me, locuti sunt labiis et mouerunt caput*. Item Isaie quinquagesimo: *faciem meam non auerti ab increpantibus et conspuentibus in me*. Item ait Hiezechielis duodecimo: *dux Israhel in caligine egredietur et facies eius operietur*. Item Hieremie uicesimo: *factus sum in derisum tota die*. Item Trenorum tertio: *factus sum in derisum omni populo*, etcetera.

1235 Quarto, dicit Pax: “sic oportebat fieri tripliciter. Primo, ex parte Ade peccantis, qui factus fuit in derisum per peccatum, unde: *homo cum in honore esset non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus et similis factus illis*. Secundo, ex parte uestra, quia uolulistis abscondere faciem uestram ab eis, ut misericordiam non haberet nec gratiam, nam beatitudo in uisione faciei est, unde Iacob dixit, Genesis tricesimo secundo: *uidi dominum facie ad faciem et salua*

1205: cf. Mt. 11, 5; Lc. 7, 22. | 1207: cf. Mc. 8, 23; cf. Io. 9, 6. | 1216-1217: Lc. 7, 39. | 1219-1221: Is. 35, 4-6. | 1223: Dt. 32, 5-6. | 1224: Ex. 33, 5; Ex. 34, 9. | 1225: Ps. 2, 1. | 1226-1227: Ps. 3, 2-3. | 1227-1228: Ps. 21, 14. | 1228-1229: Ps. 73, 18. | 1229-1230: Ps. 34, 12. | 1230-1231: Ps. 21, 8. | 1231-1232: Is. 50, 6. | 1232-1233: Ez. 12, 12. | 1233: Ier. 20, 7. | 1233-1234: Lam. 3, 14. | 1236-1237: cf. Ps. 48, 21. | 1239-1240: Gn. 32, 30.

1205: Matthei] X Macchaei.

- 1240 *facta est anima. Ideo dixit Moses: domine, ostende mihi faciem tuam, Exodi tricesimo tertio. Item Daudid, Psalmi septuagesimo nono: ostende faciem tuam et salui erimus. Item Salomon, Canticorum secundo, dicit: domine, ostende mihi faciem tuam. Tertio, ex parte crucifigentium, quia cooperiebant et deturpabant faciem Christi, ut non mouerentur ad pietatem. Nam radii exhibant a facie sua, quos si uidissent, non possent illi resistere, ut fuit quando illos eiecit de templo”, etcetera. Videns autem Iudas, qui eum tradidit, quod damnatus esset Iesus, penitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum, etcetera, dicens: “peccati tradens sanguinem iustum”. Dixerunt illi: “quid ad nos? Tu uideris”. Et proiectis argenteis in templo recessit et laqueo se suspendit. Principes acceptis argenteis dixerunt: “non licet mittere eos in Corbanam, quia pretium sanguinis est”. Consilio autem inito emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorum et uocatus est ager ille Acheldemach, id est, ager sanguinis, usque in hodiernum diem, ut impleretur quod dictum est per Hieremiam prophetam dicentem: “et acceperunt triginta argenteos”, etcetera.*

Iudas autem fecit penitentiam, sed infructuosam, nam contritionem habuit, quia “penitentia ductus”, etcetera.

Secundo, confessionem dicendo: “peccaui”, etcetera.

- 1255 Tertio, satisfactionem habuit, quia retulit triginta argenteos, etcetera. Sed iste partes penitentiae fuerunt sine spe uenie et sic in isto plus peccauit quam in uenditione Christi, quia fuit immediate contra infinitam Dei misericordiam. Isti autem fuerunt triginta argentei ismahelitarum, quibus Ioseph fuit uenditus, ut dicit Anselmus. Sed Christi pretium nec remansit in iudeis nec in agarenis nec in hereticis, sed in solis christianis, quod sic patet.
- 1260 Non in ismahelitis agarenis, quia illi dederunt pretium triginta denariorum pro sancto homine et propheta, non pro filio Dei. Et sic illi non credunt Christum esse filium Dei, sed solum sanctum et prophetam, etcetera. Nec remansit in iudeis nec in Iuda heretico, unde Augustinus: «Iudas uendit, iudeus emit. Sed nec illi habent Christum nec iste pretium». Iudei dederunt triginta argenteos et Christum dederunt Pilato et sic nihil apud eos remansit,
- 1265 nec apud Iudam, qui Christum uendit, et pretium apud se non retinuit, sed “proiectis argenteis, laqueo se suspendit”. Et illi non receperunt pretium apud se, sed emerunt agrum in sepulturam peregrinorum, scilicet: christianorum, qui peregrinantur in hoc mundo, et in illo spem non ponunt, sed in celum, quia: *non habemus hic domum manentem*, ut dicit Apostolus. Tunc uirtutes predictae accesserunt ad Iesum.

- 1270 Et primo, Misericordia conqueritur de Iuda, dicendo Christo qualiter fuit in omnibus superflua et in Iuda diminuta. Nam non debuit ille qui ad saluandum totum mundum uenerat consentire ut Iudas perderetur quando totus mundus saluabatur.

- 1275 Secundo, dicit Iustitia quod iustum fuit, nam nullus saluatur sine gratia, Iudas autem uendit gratiam et datorem gratiae. Igitur apud se non potuit retinere quod uendit et sic non potuit saluari.

Tertio, dicit Veritas quod opus quod ipse impleretur in omnibus prophetiis. Primo, de Adam dicit Daudid, Psalmi quadragesimo tertio: *uendidisti populum tuum sine pretio*, etcetera. Item in Psalmo sexagesimo primo: *uerumtamen pretium meum cogitauerunt repellere*. Item super illud Psalmum quadragesimo octauo inquit Hieronymus: «frater non redimet», scilicet: nec

1240: Ex. 33, 13. | 1241: Ps. 79, 20. | 1242: Ct. 2, 14. | 1245-1251: cf. Mt. 27, 3-9; cf. Za. 11, 12. | 1268: cf. Hbr. 13, 14. | 1277: Ps. 43, 13. | 1278: Ps. 61, 5.

1258: Anselmus] *Auctor err.* cf. Ambr., *De Ios. Pat.*, III, 14. PL 14, 647A. | 1263: Aug. Hipp., *Serm.*, CCCXXXVI, 4. PL 38, 1474A. | 1279: Hier., *Sup. Psal.*, XLVIII. PL 29, 203B.

1242: Crucifigentium] M crucigentium.

- 1280 Adam nec Moses, et sic de aliis. Sed homo Christus, quia: *homo purus non dabit placationem suam*, sed pretium redemptionis nostre dicitur Christus. Item Zaccharias dixit undecimo capitulo: *et appenderunt mercedem meam triginta argenteos et dixit dominus ad me: "proiice illud ad statuarium decorum pretium, quo appreciatus sum ab eis"*. Et tuli triginta argenteos et proieci illos in domo domini ad statuarium, scilicet: ad figulum facientem statuas uel figuras, etcetera. Similia uerba
- 1285 secundum Hieronymum sunt in quodam libello apud iudeos, qui intitulatus Hieremie, quem ipse Hieronymus testatur se uidisse, etcetera. Vel dicendum est quod textus dicit sicut scriptum est pro propheta et non est amplius in textu uel quasi eadem uerba ponuntur in Hieremia propheta, licet non sic expressa, et eodem spiritu locuti sunt prophete a spiritu sancto. Item hoc magnum peccatum Iude fuit prophetatum et figuratum. Primo, fuit
- 1290 prophetatum per Hieremiam decimo septimo capitulo dicens: *peccatum Iuda scriptum est stilo ferreo in lapide adamantino*. Hoc fuit peccatum uenditionis Christi siue Iuda sumatur pro populo iudeorum siue pro Iuda apostolo. Fuit peccatum illud indelibile in adamante, nam sicut adamas non potest frangi nisi mediante sanguine hircino, sic illud peccatum non potuit deleri nisi mediante sanguine Christi, qui figuratus fuit per hircum ratione
- 1295 similitudinis peccati, ut uidebimus, uel in hebreo habetur "Samir". Et dicunt hebrei quod "Samir" dicitur uermis cuius sanguis habet uirtutem frangendi lapides. Hic uermis dicitur Christus, de quo in Psalmo: *ego autem sum uermis et non homo obprobrium hominum et abiectio plebis*, etcetera. Sicut uermis generatur calore solis, sic Christus: «non ex semine alterius hominis, sed mystico spiramine». Item figuratum fuit hoc in Architophel, qui persecutus
- 1300 fuit Dauid, ex quo uidit quod consilium contra Dauid non preualebat, suspendit se laqueo, secundo Regum decimo septimo, sic, etcetera.

- Quarto, dicit Pax quod sic oportuit per rationem dictam de pretio Christi quod nec remaneret in iudeos nec ismahelitas nec hereticos, sed in christianos. Sic igitur ut impleretur misericordia Dei et iustitia et ueritas, et ut implerentur prophetie et figure, quo ad populi
- 1305 iudeorum presentationem *sic oportebat Christum pati*. Quo ad secundam partem.

- Tertia pars de presentatione Christi populo gentilium, scilicet: ipsi Pilato. Surgens omnis multitudo iudeorum, qui ligantes Iesum, duxerunt illum ad Pilatum a Caypha in pretorium: *erat autem mane et ipsi non introierunt pretorium, ut non contaminarentur, sed manducarent pascha, exiuit ergo Pilatus foras*, etcetera. Si quis autem iudeorum intrabat illo tempore pasche in domum
- 1310 gentilium erat immundus ad uescendum pascha, id est, panes azimos, qui per septem dies erant comedendi. Hic Pilatus erat preses in Iudea pro romanis et ipse erat Francigena, scilicet: Dalfinatus, ut dicit Magister Historiarum et etiam Iosephus. Patet quia in patria illa multi uocantur Pontii, etcetera. Iesus autem stetit ante presidem. Dixit preses: *"quam accusationem affertis aduersus hominem hunc?" Responderunt: "si non esset malefactor, non tibi tradidissemus eum"*. Videns Pilatus quod accusationem non dabant dicit: *"accipite eum uos et secundum legem"*, etcetera. Dicunt: *"nobis non licet interficere quemquam"*. Nam, ut diximus, habebant cause cognitionem et non executionem, tunc dixerunt: *hunc inuenimus subuertentem gentem nostram et prohibentem tributa dari Cesari et dicentem se Christum et regem esse*. Pilatus autem de primo non curauit, scilicet: de doctrina, nec etiam de secundo, quia ipse uiderat paucis
- 1315 ante diebus qualiter Christus dixit: *reddite que sunt Cesaris Cesari et que sunt Dei Deo*. Sed de tertio, scilicet: de regno, interrogat. Nam facere se regem contradicebat Imperio Romano, pro quo ipse erat constitutus preses, ideo dicit ei: *"tu es rex iudeorum?" Respondit dicens: "tu*
- 1320

1280-1281: cf. Ps. 48, 8. | 1282-1284: Za. 11, 12-13. | 1290-1291: Ier., 17, 1. | 1297-1298: Ps. 21, 7. | 1301: cf. II Sm. 17, 21. | 1305: Lc. 24, 46. | 1308-1309: cf. Io. 18, 28. | 1313-1316: cf. Io. 18, 29-31. | 1317-1318: cf. Lc. 23, 2. | 1320: cf. Mt. 22, 21. | 1322-1326: cf. Lc. 23, 3-7.

1285: cf. Hier., *Ep.*, LVII, 7. *PL* 22, 573B. | 1298-1299: cf. Ambr., *Hymn.*, IV. *PL* 16, 1410D. | 1312: Magister Historiarum; Iosephus] *NI*. cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol 5), Mt. 27, 1-2, f. 83v.

1313: Pontii] X Potentii.

1325 *dixisti*". Dicit Pilatus illis: "non inuenio causam in homine", etcetera. At illi inualescebant dicentes: "commouit populum incipiens a Galilea", etcetera. Pilatus audiens Galileam interrogat si homo galileus esset, et ut cognouisset quod de Herodis potestate esset, misit eum ad Herodem, qui Hierosolymis erat illis diebus, nam cum esset iam iudeus, tenebatur ad templum uenire in pascha. Pilatus autem uolebat Christum liberare et, ut cognouit quod iniuste accusaretur, misit illum ad Herodem credens cum esset suus liberaretur ab eo. Secundo, quia cum esset galileus ratione domicili, unde Luce primo: *missus est angelus Gabriel in ciuitatem Galilee, cui nomen Nazareth*, etcetera. Et

1330 sic licet esset natus in Bethleem, conceptus fuit in Nazareth. Item erat sue iurisdictionis ratione commissi criminis, nam dicit "incipiens a Galilea". Tertio, uoluit illum remittere ut essent reducti ad amicitiam, quia erant inimici propter hoc quod Pilatus condemnauerat quosdam galileos, ut habetur Luce decimo tertio, qui erant de domo Herodis. *Herodes autem, uiso Iesu, gauisus est ualde. Erat autem ex multo tempore cupiens uidere eum, eo quod audierat multa de*

1335 *illo et sperabat signum aliquod ab eo fieri. Interrogauit autem illum multis sermonibus* dicens si erat ipse ille propter quem pater suus interfecerat tot innocentes. Item dicit si Iohannes quem ipse interfecerat fuerit magister suus uel econuerso. Item interrogauit si erant uera tanta signa de eo audita, etcetera. Et multa alia illi dicebat. Christus autem semper tacuit et nihil respondebat ad ista que ei dicebantur. *Stabant princeps sacerdotum et scribe constanter accusantes eum. Spreuit illum Herodes cum exercitu suo et illisit eum et indutum ueste alba remisit ad Pilatum et facti sunt amici Herodes et Pilatus in ipsa die. Cum iterum illum recepisset Pilatus, dixit principibus sacerdotum: abstulistis mihi hominem hunc et nullam causam in eo inuenio et remisi uos ad Herodem et nec ipse inuenit aliquid in eo. Intrauit in pretorium et interrogauit eum dicens: "tu es rex iudeorum?" Respondit Iesus: "a temetipso hoc dicis, an alii tibi dixerunt de me?" Respondit Pilatus: "numquid ego iudeus sum? Gens tua et pontifices tui tradiderunt te mihi, quid fecisti?" Respondit Iesus: "regnum meum non est de hoc mundo; si de hoc mundo esset, ministri mei decertarent, ut non traderer iudeis". Dicit Pilatus: "ergo rex es tu?" Respondet Iesus: "tu dicis, quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum et ad hoc ueni in mundum, ut testimonium perhibeam ueritati, omnis qui est ex ueritate audit uocem meam". Dicit Pilatus: "quid est ueritas?" Et cum hoc dixisset ante responsione Christi exiuit ad iudeos et dixit: "nullam causam inuenio, etcetera. Est autem consuetudo uobis ut unum dimittam uobis in pascha, etcetera. Vultis ergo ut dimittam uobis regem iudeorum?" Clamauerunt omnes: "non hunc, sed Barrabam". Erat autem Barrabas latro qui propter seditionem homicidii missus fuerat in carcerem. Et sic tria crimina habebat hic, scilicet: erat latro, sediciosus et homicida. Tunc accesserunt ad Iesum quattuor predictae uirtutes.*

1355 Et primo, conqueritur Misericordia dicendo: "ad quid tanta sunt facienda ad saluandum populum ingratum, qui post tot beneficia plus elegit homicidam et hominem pessimum quam te iustissimum?"

1360 Secundo, dicit Iustitia: "sic debet fieri, nam licet redemptio hec fuerit ex mera misericordia, sed ex quo promisistis sic redimere pro bono totius mundi, iam est debitum, etcetera. Vnde quando promisistis dixistis in Psalmo octogesimo octauo: *si autem dereliquerint filii eius legem meam*, etcetera, *uisitabo in uirga peccata eorum et in uerberibus*, etcetera, *miseritiam autem meam non dispergam ab eo*", etcetera.

1365 Tertio, dicit Veritas quod sic erat faciendum, ut ipsa ueritas imperetur, quo ad prophetas et quod ad figuras. Primo, de populo iudeorum scribitur: *si uidebas furem, currebas cum eo et cum*, etcetera, Psalmi quadragesimo nono. Item hoc fuit figuratum Leuitici decimo quarto, quando leprosus mundabatur, precipitur ut sumat duos passeret, unus illorum immolaretur, alter uero tingeretur septies in sanguine alterius. Et sic dimitterentur uiuus in agrum uolare,

1329: Lc. 1, 26. | 1333: cf. Lc. 13, 1. | 1333-1335: cf. Lc. 23, 8-9. | 1339-1343: cf. Lc. 23, 10-14. | 1343-1352: cf. Io. 18, 33-40. | 1360-1362: Ps. 88, 31-34. | 1364-1365: Ps. 49, 18. | 1365: cf. Lv. 14, 4.

1333: Herodes] X Herodis.

1370 quis erat leprosus nisi pater noster Adam, qui fuit infirmus in toto corpore et tota sua
 posteritate et totus sanguis suus fuit corruptus, quia peccatum per semen traducitur quod
 est sanguis. Et sicut pater leprosus filium leprosum generat, sic homo ex Adam descendens
 1375 *aque multe populi multi*, Apocalypsis decimo septimo. Vas in quo congregatus fuit sanguis fuit
 ecclesia. Et sic passer unus, significans genus humanum, debebat aspergi septies sanguine
 alterius, quia in uase illo, id est, ecclesia, mediantibus septem sacramentis erat purgandum.
 1380 Que sacramenta efficaciam habuerunt a sanguine Christi, uel septies, quia septies sanguis
 Christi fuit effusus. Primo, in circumcissione; secundo, in sudore; tertio, in coronatione;
 quarto, in clauo dextere manus; quinto, in clauo sinistre manus; sexto, in clauo pedum;
 1385 septimo, in lancea. In flagellatione autem proprie non fluxit sanguis, sed maculatum fuit
 corpus. Et significant hec septem sacramenta, que fuerunt contra septem peccata mortalia.
 Et quia in sacramento penitentiae est uirtus clauium et maceratio carnis, flagellatio notat
 1390 macerationem corporis nostri, que est a nobis, sacramentum penitentiae est principaliter a
 Christi passione. Et sicut de illis duobus passeribus unus redimebat, scilicet: qui seruabatur,
 alter erat redemptus, scilicet: qui dimittebatur in agrum. Sic in proposito, captus Christus
 debet redimere, solutus debet redimi, unde dicit Augustini homilia tricesima tertia quod
 Christus comparatur passeri, quia Dauid, Psalmi octogesimo tertio inquit: *passer inuenit sibi*
 1395 *domum et turtur nidum, ubi reponat pullos suos*. Sic Christus in celum reponit pullos suos, scilicet:
 iustos. Item Dauid in persona sua dicit, Psalmi centesimo primo: *factus sum sicut passer*
solitarius in tecto, scilicet: in uase fictili. Erat solitarius quia solus redemptor, unde dicit per
 1400 Isaiam sexagesimo tertio capitulo: *torcular calcavi solus*, etcetera. Item dicit Veritas: opus quod
 impleatur figura, Leuitici decimo sexto, quando summus sacerdos intrare debebat in sancta
 1405 sanctorum, dicit dominus quod: *suscipiet ab uniuersa multitudine filiorum Isabel duos hircos pro*
peccato. Vnde texto: *duos hircos stare faciet coram domino in ostio tabernaculi mittensque super utrumque*
sortem, unam domino et alteram capro emissario, cui exierit sors domino offerret illum pro peccato, cuius
autem in caprum emissarium statuet eum uiuum coram domino, ut fundet preces super eum et emittat eum
in solitudinem et in sanguine hirci aspergat septies tabernaculum, ut purificetur Isabel, etcetera. Hircus
 offerebatur pro peccato principis, ut habetur Leuitici quarto, hic summus sacerdos fuit
 1410 Christus, de quo: *tu es sacerdos in eternum*, Psalmi centesimo nono. Dicit autem Apostolus:
introiuit semel in sancta, ad Hebreos nono, scilicet: in die passionis, quia figuratum erat per
 introitum illius sacerdotis. Et sic duo hirci erant ante et sors domini cecidit super Christum
 et sors populi super Barrabam quando dixit Pilatus: *quem uultis ut dimittam uobis?* Dixerunt:
 1415 *Barrabam*. Et sic fuit caper emissarius Christus, qui fuit immolandum, et sic septies in
 sanguine, ut diximus ante, et sic hec ueritas erat implenda.

Quarto, dicit Pax quod sic erat faciendum, quia nisi iustus immolaretur peccator non
 absolueretur. Iustus fuit Christus, peccator Adam, et sic soluendus erat Barrabas qui Adam
 figurabat. Fuit autem Adam latro sediciosus et homicida, sicut hic primo seditionem fecit
 1410 Deo consentiendo inimico demoni contra uoluntatem Dei. Secundo, latro respectu fructus
 prohibiti. Tertio, homicida respectu totius mundi, nam: *omnes in Adam moriuntur*, ut dicit
 Apostolus prima Corinthiis decimo quinto. Et sic erant hec facienda.

1375: Apc. 17, 15. | 1388-1389: Ps. 83, 4. | 1390-1391: Ps. 101, 8. | 1392: Is. 63, 3. | 1394-1398: Lv. 16, 5-16.
 | 1399: cf. Lv. 4, 3. | 1400: Ps. 109, 4. | 1401: Hbr. 9, 12. | 1403-1404: cf. Mt. 27, 21. | 1410: I Cor. 15, 22.

1387: cf. Aug. Hipp., *En. In Psal.*, LXXXIII, 7. PL 37, 1060AB.

1388: Octogesimo tertio] M, X octogesimo septimo. | 1400: Sacerdos] M scaerdos.

1415 *Iterum Pilatus locutus est ad illos uolens dimittere Iesum, at illi clamabant: "crucifige, crucifige illum". Dicit: "quid mali fecit? Ego nullam causam inuenio in illo, etcetera. Corripiam ergo illum et dimittam". Tunc Pilatus apprehendens Iesum flagellauit et milites plectentes coronam de spinis imposuerunt capiti et purpura circumdederunt eum et illudebant dicens: "aue, rex iudeorum". Et Pilatus exiit foras dicens: "adduco uobis eum, quia nullam causam", etcetera, et dicit: "ecce homo". Tunc accesserunt quattuor uirtutes.*

Et primo, dicit Misericordia quod erat excessiua, nam si gutta sanguinis sufficiebat et iam sanguis totus fluxus fuit in sudore, ad quid nunc, etcetera, in flagellatione?

1420 Secundo, dicit Iustitia quod sic oportebat, quia in pomo Ade primo uisus fuit color rubeus sine fractura aliqua. Vnde dicitur quod: *uidens mulier quod lignum esset pulchrum oculis aspectuque delectabile tulit*, etcetera, *et dedit Ade*. Secundo, succus in masticatione extractus fuit cum ruptura pomi, sic fructus benedictus, qui est Christus. Primo, ostendit rubedinem in sudatione sine ruptura; secundo, illum colorem sanguinis cum ruptura in flagellatione.

1425 Igitur iustum est quod illi correspondat.

Tertio, dicit Veritas quod sic erat implenda, id est, Psalmi tricesimo septimo dicit: *ego autem in flagella paratus sum*, etcetera. Item in Psalmo septuagesimo secundo: *et fui flagellatus tota die et castigatio mea in matutinis*, etcetera. Quia illa hora fuit Christi castigatio, ut dicit Pilatus: "corripiam illum et dimittam". Item de his loquitur Isaie capitulo primo: *a planta pedis usque ad uerticem capitis non erat sanitas in eo*. Item figura erat implenda. Hoc fuit figuratum in Hieremia quando pro ueritate dicenda fuit flagellatus. Item conqueritur misericordia de coronatione quod erat excessiua illa. Secundo, dicit Iustitia quod sic oportebat fieri, quia Adam perdidit coronam glorie et sic non poterat illam habere nisi Christus coronam spinarum sibi portaret. Tertio, dicit Veritas quod ipsa erat implenda.

1430 Primo, dicit de isto rege Salomonis, Canticorum tertio: *filie Sion, uenite et uidete regem Salomonis cum corona qua coronauit eum mater sua*, scilicet: synagoga. Item Isaac ante immolationem habuit caput inter uepres uel spinas, ut habetur Genesis uicesimo secundo. Item hoc fuit prophetatum Zaccharia sexto: *coronam pones in capite Iesu*. Et infra: *ecce uir oriens nomen eius*, etcetera.

1435

1440 Quarto, dicit Pax: "sic debuit pacificari mundus, nam terra per peccatum Ade dedit tribulos et spinas. Et sic Isaie quinto de uinea electa Israhel dicit quod cooperiretur spinis. Igitur ad tollendum spinas peccatorum nostrorum, ille spine erant ponende in terra sanctissima corporis Christi", etcetera.

1445 *Cum autem uidissent eum principes sacerdotum dixerunt: "crucifige, crucifige eum". Dicit eis Pilatus: "accipite eum uos, etcetera, ego nullam inuenio causam", etcetera. Dixerunt ei: "nos legem habemus et secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit". Ecce quantum de quo accusatus fuit. Cum audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit, scilicet: illum condemnare, et ingressus pretorium dixit ad Iesum: "unde es tu?" Iesus nihil respondit. Dicit Pilatus: "mibi non loqueris?" Non dedit responsum Iesus, quia unde erat scire non poterat, nam sex sunt per que aliquis cognoscitur unde sit.*

1450

Primo, ex generatione, si cognoscitur eius pater, et in hoc non poterat illum cognoscere, unde propheta Isaias dicit: *generationem eius quis enarrabit?* Quasi dicat: nullus.

1412-1416: cf. Lc. 23, 21-22; cf. Io. 19, 2-5. | 1421-1422: cf. Gn. 3, 6. | 1426-1427: Ps. 37, 18. | 1427-1428: Ps. 72, 14. | 1429-1430: Is. 1, 6. | 1435-1436: Ct. 3, 11. | 1437: cf. Gn. 22, 13. | 1438: Za. 6, 11-12. | 1441: cf. Is. 5, 6. | 1444-1448: cf. Io. 19, 6-10. | 1452: Is. 53, 8.

1429: Post item M, X add. dicit. | 1438: Sexto] M, X sexagesimo primo. | 1452: Enarrabit] M, X enarrabat.

1455 Secundo, cognoscitur origine quando tradit originem ab aliquo regno, et sic Pilatus erat cognitus pro Francigena. In hoc non poterat Christum cognoscere, nam propheta Dauid dicit, Psalmi decimo octauo: *a summo celo egressio eius*.

Tertio, cognoscitur per aliquam presidentiam quando exercet dominium in aliqua prouincia, sicut Pilatus in Iudea. Et in hoc Christus non poterat cognosci, quia non dominabatur in aliqua singulari prouincia, sed in toto mundo. Vnde propheta Dauid: *dominabitur a mari usque ad mare*, Psalmi septuagesimo primo.

1460 Quarto, cognoscitur ex factis; dicimus “iste est talis nationis” secundum opera sua. Hic non potuit in hoc cognosci, quia opera sua non erant huius mundi, unde dixerunt: *a seculo non est auditum ut quis aperiret oculos ceci nati*, Iohannis undecimo capitulo. Et sic ille cecus curatus, de quo habetur Iohannis nono dixit: *et in hoc est mirabile quod nescitis unde sit et aperuit mihi oculos*, etcetera.

1465 Quinto, cognoscitur in uerbis eius et in hoc Christus non potuit cognosci. Nam protulit uerba que ante nunquam fuerunt prolata et sic dicitur, Luce quarto: *mirabantur omnes in uerbis que procedebant de ore eius*. Item Petrus dixit: *ad quem ibimus, domine? Verba uite eterne habes*, Iohannis sexto.

1470 Sexto, cognoscitur in habitu uestimenti, quia uestitus est ad consuetudinem patrie. Non cognoscitur per hoc Christus, nam si angeli illum non cognouerunt in habitu dicens: *quis est qui uenit de Edom tinctis uestibus*, etcetera? Isaie sexagesimo tertio. Igitur, o Pilate, quomodo uis scire unde Christus sit per aliquod istorum? Non potest cognosci, ideo Christus tibi nullum dat responsum. *Tunc dicit Pilatus: “mibi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere aut dimittere te?” Dicit Christus: “non haberes potestatem nisi tibi traditum esset desuper, propterea qui me tradidit tibi maius peccatum habet”*. Potest hic queri quod fuit maius, scilicet: iudeorum, Iude, aut ipsius Pilati. De qua questione in precedenti sermone. Et: *exinde querebat Pilatus dimittere eum. Iudei clamabant dicentes: “si hunc dimittis, non eris amicus Cesaris; omnis qui se regem facit contradicit Cesari”*, etcetera. *Pilatus, cum audisset hos sermones, adduxit foras Iesum et sedit pro tribunali in loco qui dicitur “Licostratos”, hebraice autem “Golgotha”. Erat autem parasceue hora quasi sexta et dicit indeis: “ecce rex uester”. Dicunt: “tolle, tolle, crucifige”. Dicit Pilatus: “regem uestrum crucifigam?” Dicunt: “non habemus regem nisi Cesarem”*. Et accusabant eum in multis. Iesus nihil respondebat. *Dicit Pilatus: “non respondes? Vide in quantis te accusant”. Iesus autem amplius nihil respondit, ita ut miraretur Pilatus preses uehementer. Tunc accesserunt uirtutes.*

1485 Et primo, dicit Misericordia quod erat superflua uolens ipse redimere populum qui eum negabat.

Secundo, dicit Iustitia quod iustum erat, quia non solum pro istis patiebatur, sed pro toto mundo, igitur, etcetera.

1490 Tertio, dicit Veritas quod sic oportebat fieri, ut ipsa impleretur, unde dicit Hieremias capitulo quinto: *multiplicate sunt preuaricationes Hierusalem. Negauerunt dominum dicentes: “non est ipse”*. Item dicit Danihel: *non erit eius populus, qui eum negaturus est*, Danihelis nono. Item figura, quia Dauid Christum figurabat et ipse fuit a populo negatus, secundo Regum uicesimo, dicens: *non est pars nobis*, etcetera.

1455: Ps. 18, 7. | 1459: Ps. 71, 8. | 1461-1462: Io. 9, 32; cf. Io. 11, 37. | 1463-1464: Io. 9, 30. | 1466-1467: Lc. 4, 22. | 1467: Io. 6, 69. | 1470-1471: Is. 63, 1. | 1473-1481: Io. 19, 10-15. | 1482-1483: cf. Mc. 15, 4-5. | 1489-1490: Ier. 5, 6-12. | 1490: Dn. 9, 26. | 1492: II Sm. 20, 1.

1468: Sexto] M, X quinto. | 1480: Crucifige] M cruxifige.

1495 Quarto, dicit Pax quod sic debuit fieri, ut omnes partes mundi pacificarentur. Primo, ex parte peccantis, scilicet: Ade. Sicut ille negauit Deum inobediendo, abscondendo, se excusando, sic isti filii Ade, ut cognoscerent quod illud erat peccatum Ade quod redimebatur quod nunquam iudei excedere uoluerunt. Secundo, ex parte redemptoris, scilicet: omnium populorum.

1500 Primo, ex parte iudeorum, nam sicut pro amico acceperunt Barrabam et dimiserunt Christum, ut notaretur eorum conditio et uita, nam sicut ille fuit latro, sic iudei nunquam laboriosum officium elegerunt, sed usuras, fraudes, rapinas, etcetera. Secundo, ille proditor, sic isti semper in proditionibus. Tertio, sicut ille homicida, sic isti, nam Psalmi decimo tertio: *ueloces pedes eorum ad effundendum sanguinem*, semper dicunt illud Cayphe opus ut moriatur, etcetera. Sicut socium elegerunt Barrabam, sic in dominum elegerunt Cesarem, ut ostenderetur quod semper essent captiui. Et sic in quecumque parte mundi habitent, 1505 semper sunt sub Cesare.

Secundo, ex parte populi agarenorum, nam sicut Cesar exiuit a matre non per locum consuetum, ut illi falso dicunt, sed per latus, sicut in prelio natus fuit Cesar a matre sua.

Tertio, ex parte populi gentilium et paganorum colentium idola, nam illi dominum potentissimum mundi colebant pro Deo et male.

1510 Quarto, ex parte populi christianorum, qui ueritatem intellexit. Illi autem populi non intellexerunt spiritualiter, sed temporaliter Cesarem.

1515 Dico quod iudeus dixit uerum si intellexisset, quia Christus est uerus Cesar a “Cesso”, id est, elephante, quem uicit in singulari prelio Cesar, ut narrant historie. Sic Christus uicit maiorem in mundo post Deum, unde Iob quadragesimo primo: *non est potestas super terram*, etcetera. Dicit Christus, Iohannis duodecimo: *nunc princeps mundi huius eicietur foras*, etcetera. Ideo dicitur Cesar a cedendo, quia in prelio fortiter cedebat.

1520 Secundo, agareni, unde dicunt si spiritualiter intelligerent, nam mater Christi non peperit illum sicut ceterae matres cum dolore, sed per uas. Est uerum quod quando in prelio fuit cessa in die passionis, tunc habuit dolorem, in die partus, quia: *antequam parturiet peperit*, etcetera. Et quando latus filii fuit apertum, fuit etiam latus uirginis apertum, unde Symeon dixit: *et tuam ipsius animam pertransibit gladius*. Hic ideo est Cesar, quia cesus in passione, quam isti negant.

1525 Tertio, gentiles habent hunc regem Cesarem, quia idola sua erant transitoria. Hic primus monarcha, quia omnis potestas a Deo est, igitur ab isto cum sit Deus. Ideo dixit Pilato Christus: *non haberes potestatem nisi tibi datum esset desuper*. Non dixit “a Cesare”, licet ab ipso esset constitutus preses. Est dominus uniuersalis, igitur monarcha uerus. Non sic Tamburlanus, non tartarus, non papa, non imperator est dominus totalis, scilicet: anime et corporis, quod nunquam fuit Cesar, est uniuersalis. Vnde: *potestas eius potestas eterna*, etcetera, 1530 Danihelis septimo. Igitur hic est Cesar omnium populorum et de isto dicamus: *non habemus regem nisi Cesarem*, quia in Psalmo septuagesimo primo: *adorabunt eum omnes reges, omnes gentes seruirent ei, reges Tharsis et insule, reges arabum*, id est, agareni et Saba. *Coram illo procident ethiopes*, scilicet: gentiles, *et inimici eius*, scilicet: iudei, *terram lingent*. Sicut fuerunt terreni, sic in fine lingent sanguinem Christi, unde Psalmi quinquagesimo octauo: *conuerterentur ad uesperam et*

1502: Ps. 13, 3. | 1514: Iob. 41, 24. | 1515: Io. 12, 31. | 1519: Is. 66, 7. | 1521: cf. Lc. 2, 35. | 1525: cf. Io. 19, 11. | 1528: Dn. 7, 14. | 1529-1530: cf. Io. 18, 15. | 1530-1532: Ps. 71, 9-11. | 1533-1534: Ps. 58, 7.

1535 *famem patientur, ut canes, etcetera. Et sic patet quod ut ista implerentur, quo ad presentationem gentilium sic oportebat Christum pati. Quo ad tertium.*

1540 Quarta pars est de Christi crucifixione. *Sedente autem eo, scilicet: Pilato, pro tribunali misit ad eum, scilicet: Pilatum, uxor sua, scilicet: Procula, dicens: "nihil tibi et iusto illi, multa enim passa sum per uisum propter eum".* Quia demon, sicut per mulierem introduxit peccatum, per mulierem uolebat redemptionem illius perturbare. *Principes persuadebant populo ut peteret Barrabam. Videns Pilatus quod nihil proficeret, accepta aqua, lauit manus suas dicens: "innocens ego sum", etcetera, dicens: "sanguis eius super nos". Tunc dimisit eis Barrabam Iesum autem tradidit eis ut crucifigeretur.* Tunc uirtutes accesserunt ad Iesum.

Primo, Misericordia dicit quod non opus mori, quia excessiua erat si gutta sanguinis sufficiebat totus sanguis fuit fusus, igitur, etcetera.

1545 Secundo, dicit Iustitia quod non, sed debet mori, quia licet una gutta sanguinis Christi sufficeret ad satisfactionem ratione persone, non autem secundum genus operis, ut dicit sanctus Thomas in tertio, distinctione uicesima prima, tertio ad tertium et sexto.

1550 Tertio, dicit Veritas quod sic debuit ipsa impleri, quia sic fuit prophetatum per prophetas et figuratum. Primo, omnia sacrificia figurantia hunc in morte terminata sunt, patet de agno paschali, etcetera. Item de uitula rufa, hirco et passere, etcetera. Ratio est quia solutio debet fieri per equiualem rem, sed Adam erat morti condemnatus dicens: *in quacumque die comederitis morte moriemini*, igitur per mortem, etcetera. Vnde Psalmi sexagesimo octauo: *que non rapui, tunc exoluebam*. Item sic prophetatum, unde Danihelis nono: *post septem hebdomadas occidetur christus*, igitur, etcetera. Item Isaie quinquagesimo tertio dicitur: *fortium diuidet spolia pro eo quod tradidit in mortem animam suam*. Item Sapientie secundo dixerunt impii, etcetera. 1555 *Infra: morte turpissima condemnemus eum, etcetera.*

1560 Quarto, dicit Pax: "sic oportebat ut totum mundum pacificaret. Primo, ex parte Dei redemptoris, quia pati debuit pro peccatis omnium, et sic omnia genera passionum in se portare. Sed quia hoc erat impossibile, quia quedam contrariantur aliis. Et sic simul stare non possunt, sicut pati in igne et in aqua, igitur debuit illud genus passionis eligere in quo omnia includuntur, ut est mors, que secundum Philosophum: «est ultimum terribilium», etcetera. Secundo, ex parte mundi, nam opus quod crederent in hoc mundo et ea que sunt alterius mundi, ad fidem huius opus credere redemptorem esse Deum et hominem, quia unum sine alio nihil ualet. Ideo, si non moreretur, crederetur Deus, sed non homo. Igitur 1565 opus quod moreretur, ut crederetur homo, etcetera. Tertio, oportuit mori, quia resurgendo dabat spem resurgendi et non poterat resurgere nisi prius moreretur". Iterum uenerunt uirtutes.

1570 Et primo, dicit Misericordia quod saltem non debet mori in Hierusalem, sed in aliqua alia parte mundi, quia cum ipse esset nobilissimus omnium non cum tanta ignominia debebat mortem capere.

Secundo, dicit Iustitia quod sic oportebat fieri, quia sepe Christus promiserat dicendo: *ecce ascendimus Hierosolymam, etcetera.*

1535: cf. Lc. 24, 46. | 1536-1542: cf. Mt. 27, 19-26. | 1551-1552: cf. Gn. 2, 17. | 1552-1553: Ps. 68, 5. | 1553-1554: Dn. 9, 25. | 1554-1555: Is. 53, 12. | 1556: Sap. 2, 20. | 1572: cf. Lc. 18, 31.

1547: Thomas] NI. | 1561: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, III, 9, 15a25, p. 191.

1575 Tertio, dicit Veritas quod sic ipsa erat implenda, quia omnia sacrificia ibi precipiebantur a Deo, quia figurabant hoc uerum sacrificium, unde ad Ephesios quinto: *tradidit semet ipsum pro nobis hostiam et oblationem*, etcetera. Item figuratum fuit in illo sacrificio Isaac quod factum fuit et preceptum fieri in Hierusalem.

Quarto, dicit Pax: “sic oportebat propter bonum et pacem omnium”.

1580 Primo, propter crucifixiones, ut sicut principes fuerunt qui peccauerunt, scilicet: Adam et Eua, sic ostenderetur quod a principibus sacerdotum passio ortum habebat, qui in Hierusalem habitabant, unde Actuum quarto: *conuenerunt in illa ciuitate aduersus sanctum puerum Iesum*.

1585 Secundo, propter redemptorem, nam sicut peccatum fuit superbia et Adam superbus, sic redemptor humilis inter omnes et sic in ciuitate regia, in qua omnes honores maxime uolunt habere, hic uoluit pati, in qua demon ipsum portauerat dicens: *si filius Dei es, mitte te deorsum*, etcetera, Matthei quarto.

Tertio, propter mundum redemptum, quia patiebatur pro toto mundo. Et sic cum uirtus passionis esset diffundenda per totum mundum, uoluit in medio, quia medium diffunditur ad extrema, unde Psalmi septuagesimo tertio: *Deus autem rex noster operatus est salutem in medio terre*, scilicet: in Hierusalem. Et sic in Hierusalem debuit pati. Item accesserunt uirtutes.

1590 Et primo, dicit Misericordia quod publice non debet mori, ut sibi misereatur et etiam crucifixoribus.

Secundo, dicit Iustitia quod sic debet pati, quia peccatum Ade fuit magis publicum quam aliquod aliud peccatum in mundo. Igitur sua satisfactio debet talis esse, quia peccata publica non sunt occulta penitentia purganda.

1595 Tertio, dicit Veritas quod ut ipsa impleretur sic debet esse. Primo, in lege, Deuteronomii uicesimo octauo, dicit Moses: *erit uita tua pendens ante te*. Item erat signum nobis hic: *positus est in ruinam et in signum*, Luce secundo. Iob decimo sexto: *posuit me quasi signum*. Item omnia sacrificia fiebant publice in monte et a multitudine filiorum Israhel.

1600 Quarto, dicit Pax quod sic debuit fieri. Non in templo nec sub aliquo alio tecto, ne crederent iudei quod solum propter populum iudaicum patiebatur, quia sicut pro toto mundo, sic *extra castra*, etcetera, ad Hebreos decimo tertio, etcetera. Secundo, ut mundo daret exemplum exeundi a mundana conuersatione. Vnde ad Hebreos decimo tertio: *exeamus extra castra improprium eius portantes*, scilicet: per penitentiam. Iterum accesserunt uirtutes.

1605 Et primo, dicit Misericordia quod excessiua erat ut in altum poneretur et eleuaretur.

Secundo, dicit Iustitia quod sic erat decens, nam arbor et fructus erant in altum. Et sic: *que non rapui, tunc excoluebam*, Psalmi sexagesimo octauo, igitur, etcetera.

1610 Tertio, dicit Veritas quod ut ipsa impleretur sic oportebat. Primo, quia erat uexillum pro toto mundo, unde Isaie quinto et undecimo capitulo: *eleuabit dominus signum in nationibus*. Secundo, figura in serpente eneo, Numeri uicesimo primo.

1574-1575: Eph. 5, 2. | 1580-1581: Act. 4, 27. | 1584-1585: Mt. 4, 6. | 1588-1589: Ps. 73, 12. | 1596: Dt. 28, 66. | 1596-1597: Lc. 2, 34. | 1597: Iob. 16, 13. | 1601-1603: Hbr. 13, 13. | 1607: Ps. 68, 5. | 1609: Is. 5, 26; 11, 12. | 1610: cf. Nm. 21, 9.

Quarto, dicit Pax quod sic debuit fieri, ut omnia pacificaret. Primo, ex parte sui, scilicet: Christi, ut ostenderet se mediatorem inter Deum et hominem et ut ostenderet se dominum celi et terre et ut ostenderet se esse exaltandum per passionem et ut demones postraret in aera, etcetera. Et sicut aer est medium inter celum et terram, sic Christus, etcetera. Secundo, ex parte peccati, sicut peccatum infecit primo aerem, cum pomum esset in aere dum furtum fecit Adam, sic pretiosus sanguis Christi aerem mundaret. Sanctificauit terram illam perambulando; mundificauit aquam in ipsa se baptizando et perambulando; sanctificauerat ignem mittendo spiritum sanctum, scilicet: sic moriendo aerem oportuit sanctificare, etcetera. Tertio, ut nobis daret exemplum saluationis, scilicet: ascendendo sursum, nam sicut Adam per peccatum pronus fuit in terra, quia: *comparatus est iumentis insipientibus*, etcetera, Psalmi quadragesimo octauo, sic moriendo sursum ascenderet. Nam dixit ei demon: *mitte te deorsum*, que erat uia peccatorum, et ideo noluit, sed ascendit sursum, que est uia saluandorum, etcetera. Iterum accesserunt predictae uirtutes et dicunt quod non poterat esse quod penderet in cruce.

1615
1620
1625 Et primo, dicit Misericordia quod ipse erat inter omnes benedictus, sed erat *maledictus qui penderat in ligno*, Deuteronomii uicesimo primo, igitur, etcetera. Item Adam uenit ad illum et non econuerso, igitur, etcetera.

Secundo, dicit Iustitia quod sic debuit fieri, nam fructus erat in arbore quando raptus fuit, igitur illuc erat restituendus, igitur, etcetera.

1630 Tertio, dicit Veritas quod illa erat implenda. Primo, debuit fieri in arbore, quia arbor uite in medio paradisi illud figurabat, Genesis secundo. Item Abraham cum angelis sub arbore quieuerunt, quia passio Christi in arbore fuit hominum redemptio et angelorum reparatio, ut habetur Genesis decimo octauo. Item Iacob dicit: *in baculo meo transiui Iordane*, ut habetur Genesis tricesimo secundo. Item quando Heliseus cum baculo suo suscitauit filium Sunamitis, ut habetur quarto Regum quarto. Item Dauid quando uincit Goliath baculum habebat in manu, primo Regum decimo septimo. Item figuratum fuit per Isaiam, qui mediante serra lignea diuisus fuit. Sic Christus fuit diuisus in ligno, quia anima eius separata fuit a corpore. Sed non sufficebat unum lignum, sed plura requirebantur, nam sic prophetatum fuit in Isaac, qui portabat ligna, Genesis uicesimo secundo. Igitur cum plura sint requisita saltim duo requiruntur. Primum patet quia duplex fuit uirga Mosi et Aaron, ut patet in libris legis in diuersis locis. Et sic Moses quasi fuit rex, Aaron sacerdos summus. Iste due uirge iuncte erant in signis et miraculis et sic concurrebant in isto, qui fuit rex et sacerdos, etcetera, quia: *excelsum ponam super reges terre*, Psalmi octogesimo octauo; et: *tu es sacerdos in eternum*, etcetera, Psalmi centesimo nono. Item uidua illa Sarepta colligebat duo ligna, ut panem posset coquere, etcetera, tertio Regum decimo septimo. Hec uidua erat synagoga, que duo ligna collegit quando crucem in qua ille pretiosus panis corporis Christi coqueretur. Item de uitula cum cedro et hysopo. Similiter de passere cum eisdem duobus, etcetera. Item de sacrificio in curru et iugo, secundo Regum ultimo. Item ratio est quod non esset unum lignum solum in quo corpus penderet, nam licet fructus penderet in arbore, due manus uenerunt ad illum furandum, scilicet: una Eue et alia Ade. Igitur sine stipite, qui erat arbor, opus ut esset uirga transversalis in una parte manus et alia in altera, etcetera. Sed non sufficebant ista duo, licet hec facerent crucem, sed opus quod essent quattuor. Primo, patet figura in archa, Genesis sexto: *facies arcam de lignis*, ponit longitudinem, latitudinem et altitudinem et demum sentinam, etcetera. Sic in cruce sentina

1620: Ps. 48, 13. | 1622: cf. Mt. 4, 6. | 1625-1626: Dt. 21, 23. | 1631: cf. Gn. 2, 9. | 1633: cf. Gn. 18, 8. | Gn. 32, 10. | 1635: cf. IV Rg. 4, 31. | 1636: cf. I Sm. 17, 43. | cf. Is. 10, 15. | 1639: cf. Gn. 22, 6. | 1643: Ps. 88, 28. | 1643-1644: Ps. 109, 4. | 1645: cf. III Rg. 17, 12. | 1648: cf. II Sm. 24, 22. | 1653: Gn. 6, 14.

1639: Igitur] X item.

1655 pro fundamento inter cadauera, etcetera. Item figura in festo tabernaculorum erant quattuor ligna: *sumetis fructus arboris*, etcetera, *spatulasque palmarum*, etcetera, Leuitici uicesimo tertio.

Quarto, dicit Pax quod sic oportebat fieri, ut sumeret genus mortis turpissimum, ut animaret nos ad omne genus mortis, nec mortis turpitudine nos a rectitudine iustitie repellat, unde: *morte turpissima condemnemus eum*, Sapientie secundo. Item, ut iungeret extrema. Item, ut nos uocaret ad gloriam: *extendit alas suas, ut aquila prouocans ad uolandum pullos suos*, Deuteronomii tricesimo secundo, etcetera. Data igitur sententia crucifixionis, reducitur Christus intus et spoliatus clamide et purpura, quibus fuerat indutus, et uestitus suis propriis uestimentis, ut ductus ad mortem cognosceretur ab omnibus. Et ligato fune ad collum imposuerunt super delicatissimos humeros eius crucem magnam habens «quindecim pedes longitudinis», secundum Augustinum. Tunc accesserunt uirtutes.

Et dicit primo Misericordia quod erat mors crudelissima pati tanta pro ingratis, qui Christo crucem super humeros imposuerunt, quod latronibus non fecerunt.

Secundo, dicit Iustitia quod sic conueniebat, quia Christo fuit triumphus et uoluntarie fuit crux acceptata, quod non fuit de latronibus. Ideo ipse debuit crucem portare, alii uero non.

Tertio, dicit Veritas: “sic debuit fieri, ut impleretur ueritas. Primo, fuit figura in Isaac, qui portauit ligna sacrificii super humeros suos, Genesis uicesimo secundo. Item prophetatum ab Isaia in capitulo tricesimo octauo: *proiecisti post tergum tuum omnia peccata mea*, etcetera. Item Isaie nono: *factus est principatus super humerum eius*. Item capitulo uicesimo secundo: *dabo clauem domus David super humerum eius et aperit*”, etcetera.

Quarto, dicit Pax: “sic debuit fieri, ut totum mundum pacificaret et instrueret et sic, ut rex ipse debuit thronum habere, ut magister et doctor crux fuit cathedra docentis, ut iudex, qui sperabatur uiuorum et mortuorum, crux fuit tribunal et sic iudicauit inter latrones, etcetera, et ut presul, crux fuit sedes, in qua sacrificium factum fuit pro toto mundo, et ut Deus, crux fuit clauis que apertum fuit celum, et cum latrones nullum horum haberent, crucem portare non debuerunt, sed solus Christus”. Dum autem Christus exiret, ut in montem Caluarie duceretur propter multitudinem gentium, uirgo Maria non potuit illum inspicere nec uidere audiendo uocem tubarum prorumpit in lacrimas dicens: “o fili benedecte, ab omnis uideris et sola ego te uidere non possum. In utero meo factus uisibilis, me mediante, totus mundus te uidit et nunc ego sola te uidere non ualeo. Ego prima in manibus meis te uidi et nunc prima separata a gaudio uisus tui”. Tunc cum mulieribus uadit obuiam ei in biuio, ubi nunc est edificata capella, que dicitur Sancta Maria ad Suspirium, et cum uirgo uidisset filium suum quasi leprosum, ut dicit Isaia, et cum pondere grauissimo crucis cecidit in terram cum spasmo, que non potuit contineri dicens: “o fili charissime, utinam crucem tuam ego portare possem. Crudelius tecum quam cum latronibus se habet populus tuus”. Et dum filius matrem uideret, cadens cum cruce, posuit genu in terram et nihil ei dixit. Sed secundum Anselmum dixit uirgo Maria: «uadis propitiator solus ad immolandum pro omnibus simul, hostia et sacerdos. Non tibi recurrit Petrus, qui dixit: *pro te moriar?* Reliquit te Thomas, qui dixit: *omnes moriamur cum eo?*». Exientes extra ciuitatem

1656: Lv. 23, 40. | 1660: Sap. 2, 20. | 1661: Dt. 32, 11. | 1673: cf. Gn. 22, 6. | 1674: Is. 37, 17. | 1675: Is. 9, 6. | 1675-1676: Is. 22, 22. | 1694-1695: cf. Mt. 26, 35. | 1695: cf. Io. 11, 16.

1666: Augustinum] *Auctor err.* cf. Pseu. Ans., *Dia. De Pas. Dom.*, VIII. PL 159, 281B. | 1693-1695: Anselmum] *Auctor err.* cf. Ead. Cant., *Lib. De Exc. V. M.*, V. PL 159, 566C.

1673: Sacrificij] M sacraficii.

cum Christus non posset portare quicuit, et angariauerunt Symonem, etcetera. Non pro pietate, sed ut citius crucifigeretur, quia etiam timebant sententiae reuocationem. Cum autem multitudo mulierum lamentantium sequeretur eum, inter quas erat matrona Veronica, in porta ciuitatis cum panno quo oculos tergebat, uidens faciem Christi sic sudore coopertam, tersit cum suo panno et remansit apud ipsum imago ibi, que nunc est Rome, que dicitur Veronica propter mulierem, etcetera. Maria autem in illa pausa applicuit et conuersus Iesus ad mulieres dixit: *filie Hierusalem, nolite flere super me*, qui sponte patior, qui in breui resurgam, qui non pro me, sed pro uobis patior. *Sed super uos et super filios uestros, quia uenient dies in quibus dicitur: "beate steriles et uentres que non genuerunt et ubera que non lactauerunt"*, etcetera. Tunc dicit uirgo Maria: "o fili, omnibus mulieribus consolationem prestas et mihi augmentum doloris das?"

Primo, dicis quod filie Hierusalem non fletum dent; ego non sum filia Hierusalem, etcetera?

Secundo, dicis quod super se fleant; si propter damnum, que mater tristior me, que omne bonum perdo, omnem consolationem admitto?

Tertio, si debent super filios flere, ego potius, quia tu maior filius omnibus, quia totus meus.

Quarto, si beate steriles, ego ex partu beata, unde: *ex hoc beatam me dicent*. Et Elisabeth dixit mihi: *benedicta tu in mulieribus*.

Quinto, si beate uentres et ubera, etcetera, Marcella dixit: *beatus uenter qui te portauit*, et sic omnibus das consolationem, mihi tristitiam". *Ducebantur alii duo nequam cum eo ut interficerentur, et uenerunt in locum qui dicitur Golgotha, qui est Caluarie locus, dederunt ei bibere uinum felle mixtum*, etcetera. Hic locus Caluarie erat in quo malefactores puniebantur, in quo erat publicum patibulum. Dum autem acciperent crucem et extenderentur manus eius, ut inclauarentur, accesserunt uirtutes predictae.

Et primo, dicit Misericordia quod erat superflua, quia populo crudeli non erat habenda nec danda tanta misericordia, quia latrones ligabantur funibus et Christus extendebatur et clauis affigebatur.

Secundo, dicit Iustitia quod sic debuit fieri, quia latrones patiebantur pro suis delictis et satis erat ligari in cruce, ut in illa morentur, sed Christus pro peccato alieno, scilicet: Ade et Eue. Et sicut illi extenderunt manus ad fructum arboris, una manus Ade ad unum ramum et alia manus Eue ad alium, sic due manus Christi extense et inclauande erant.

Tertio, dicit Veritas quod sic ipsa debuit impleri. Primo, Moses, Deuteronomii tricesimo secundo: *expandit alas suas atque portauit in humeris suis*, etcetera. Secundo, Isaie sexagesimo quinto: *expandi manus meas ad populum incredulum*, etcetera. Tertio, Abacuc tertio: *cornua in manibus eius*. Quarto, Psalmi uicesimo primo: *foderunt manus meas et pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea*. Quinto, Isaie quadragesimo nono: *in manibus meis descripsi te*. Sexto, Zaccharie decimo tertio: *que sunt plage iste in medio manuum*, etcetera, *his plagatus sum in medio*, etcetera. Septimo, Psalmi centesimo quadragesimo: *elevatio manuum mearum sacrificium uestpertinum*, etcetera.

1702-1704: Lc. 23, 28-29. | 1713: cf. Lc. 1, 48. | 1714: cf. Lc. 1, 42. | 1715: Lc. 11, 27. | 1716: cf. Lc. 23, 32; cf. Mt. 27, 33-34. | 1729: Dt. 32, 11. | 1730: Is. 65, 2. | 1730-1731: Hab. 3, 4. | 1731-1732: Ps. 21, 17-18. | 1732: Is. 49, 16. | 1733: Za. 13, 6. | 1734: Ps. 140, 2.

1740 Quarto, dicit Pax quod sic oportebat fieri. Primo, ex parte misericordie, ut amplectaretur omnes gentes et populos, et sic haberet brachia extensa. Ex parte iustitie, sicut due manus fuerunt contra arborem, sic due essent in arbore. Ex parte ueritatis, ut ipsa impleretur. Et parte pacis, ut sicut Adam non perseuerauit in iustitia originali quod Christus perseueranter in illa staret. Et sic quando ei dixerunt: *si filius Dei es, descende de cruce*, non descendit. Immo quia erat filius Dei stetit in cruce satisfaciendo, ideo manus habuit inclauatas, etcetera. Item accesserunt uirtutes predicte.

Et primo, dicit Misericordia quod erat multum abundans, nam ipse dedit illis manna ad manducandum et aquam suauiissimam de petra, ipsi uero acetum felle mixtum, igitur.

1745 Secundo, dicit Iustitia quod sic oportuit fieri, nam sicut succus pomi fuit dulcis in quo consistit peccatum, sic satisfactio peccati debuit esse amara, sicut in potionibus uidemus, quia contraria a contrariis curantur, etcetera.

1750 Tertio, dicit Veritas quod sic debuit fieri, ut ipsa impleretur. Primo, Psalmi sexagesimo octauo: *dederunt in escam meam fel et in siti mea potauerunt me aceto*. Item de uinea ista scribitur: *uinum eorum fel draconum*, etcetera, Deuteronomii tricesimo secundo. Item Trenorum tertio: *quomodo conuersa est in amaritudinem uinea mea*, etcetera? Quia: *repleuit me amaritudinibus inebriauit me absinthio*.

1755 Quarto, dicit Pax quod sic debuit fieri, ut ostenderetur quod hoc erat uerum sacrificium et terminus omnium sacrificiorum mundi. Nam sacrificium erat aut de animalibus aut de arboribus, in quibus erant libamina et precipue ex uino, unde Deuteronomii tricesimo secundo: *bibebant uinum libaminum*, et Hester decimo quarto. Et sic ut ostenderet quod iam sacrificia erant in termino, dederunt illi pessimum quod erat in animalibus, quod erat fel, et pessimum uini, quod est acetum: *et cum gustasset noluit bibere*. Primo, secundum Hieronymum, quia non accepit illud pro quo patitur, quia: *quod non rapui, tunc exoluebam*. Secundo, ut
1760 notetur iniquitas dantium, quos non recipiebat. Tertio, secundum Gregorium, quia mortis amaritudo, quam gustauerat cito, et quasi in momento in dulcedinem resurrectionis conuertenda erat.

Tunc dicit Misericordia: “saltim non moriamini inter duos latrones”.

1765 Secundo, dicit Iustitia: “sic oportuit fieri, ut ostenderetur quod non pro peccato suo, sed pro peccatis duorum latronum patiebatur, scilicet: Ade et Eue”.

Tertio, dicit Veritas: “sic erat implendum, unde dicit Isaie capitulo quinquagesimo tertio: *et cum iniquis deputatus est*. Item figura huius habetur Numeri decimo tertio, quando botrus portabatur in uecte inter duos uiros”.

1770 Quarto, dicit Pax: “sic debuit fieri, nam sicut inter duo animalia fuit in natiuitate cognitus a regibus pro toto mundo, sic inter duo erat cognoscendus a bonis et malis in morte, unde Abacuc tertio capitulo: *in medio duum animalium cognoscetis domine*”. Expoliatus fuit Christus in monte Caluarie cum maximo dolore, quia sanguis iam erat congelatus, et tunc renouata fuerunt uulnera, quia uestis interior sanguini adherebat, et tunc corpus eius

1740: cf. Mt. 27, 40. | 1749: Ps. 68, 22. | 1750: Dt. 32, 33. | 1751-1752: cf. Lam. 3, 15; cf. Ier. 2, 21. | 1756: Dt. 32, 38; cf. Est. 14, 17. | 1758: cf. Mt. 27, 34. | 1759: cf. Ps. 68, 5. | 1767: Is. 53, 12. | cf. Nm. 13, 24. | 1771: cf. Hab. 3, 2.

1758: cf. Hier., *Comm. In Ev. Mt.*, IV, 27, 34. PL 26, 210A. | 1760: cf. Gre. Mag., *Reg. Past.*, XVII. PL 77, 79A. | 1752: Absinthio] M absintho, X absintheo.

1775 apparuit totum cruentatum, et sic fuit nudus crucifixus, quod solum accidit in personis uilibus, etcetera. Fuit autem corpus Christi inclauatum in terra supra crucem, ut uideatur sentire Augustinus et etiam Hieronymus et etiam Innocentius papa tertio in quadam oratione. Postea corpus Christi fuit in altum eleuatum ut uexillum crucis. Milites autem diuiserunt uestimenta eius in quattuor partes et super tunicam sortiti fuerunt, que erat inconsutilis, etcetera. Virgo autem Maria posuit uelum suum circa lumbos filii sui charissimi

1780 et tunc uolenter raptum fuit corpus Iesu a manibus suis dum eleuaretur. Dixit autem uirgo Maria tunc: “«o iudei ingrati, ubi sunt beneficia tanta huic populo exhibita? Nudasti illum qui quadraginta annis in deserto uos uestiuit. Velastis illum qui per columnam uos illuminauit, liberauit uos a gentilibus, uos illum tradidistis in manibus illorum. Ponitis ad ardorem solis illum qui nube uos texit, semper fuistis ingrati, nunquam honorem illi dedistis nisi precedenti dominica palmarum. Sed si tunc honorifice a uobis in ciuitate fuit receptus, nunc a ciuitate illum ignominiose eiecistis. Si tunc uestra uestimenta proiecistis in terram, nunc expoliastis sua, etcetera. Si uirgas oliue ad pedes prostrastis, nunc uirgis flagellasti uel in cruce posuisti. Si tunc illum uocasti regem, hodie illum negas dicendo: *non habemus regem nisi Cesarem*, etcetera. Si tunc dixisti illum benedictum, hodie uocas illum maledictum”. Dicit autem uirgo Maria de se: “o crudeles, nolite mihi parcere si moritur filius, moriatur et mater cum illo. Vita mea moritur, salus mea perimitur. Cur ergo uiuat post filium mater?»”. Tunc accesserunt quattuor uirtutes et dum Christus dixit: *ignosce illis*, etcetera.

Dicit primo Misericordia quod erat excellens nimis, quia ille non solum carne, sed uestimenta lacerarunt et etiam pro illis orat, etcetera.

1795 Secundo, dicit Iustitia quod sic debuit fieri, quia Adam non reclamauit ad Deum, immo se abscondit ab eo, igitur, etcetera, redemptor debuit orare pro peccatoribus. Item non solum pomum fuit masticatum, sed uestis pomi, scilicet: cortex illius, igitur Christi sic debuit non solum substantia, sed uestimentum, etcetera.

1800 Tertio, dicit Veritas quod sic debuit impleri. Primo, Psalmi uicesimo primo: *diuiserunt sibi uestimenta mea et super uestem meam miserunt sortem*. Item de oratione pro inimicis, Isaie quinquagesimo tertio: *ipse peccata multorum tulit et pro transgressoribus orauit*. Item Psalmi: *pro eo ut me diligenter detrabebant mihi, ego autem orabam*, etcetera.

1805 Quarto, dicit Pax: “sic oportuit fieri. Primo, debuit pro peccatoribus et transgressoribus orare. Ex parte peccantis Ade, qui non recurrit in Deum, sed abscondit se ab eo et quesitus fuit ab eo. Igitur econuerso, redemptor debuit Deum orare. Secundo, ex parte populi redempti, ut acquireret utrumque populum, debuit pro omni populo orare. Item ut daret exemplum nobis quod in tribulationibus oremus ad dominum. Tertio, ex sui parte, ut ostenderet se hominem et ut in uirtute sue orationis nostre orationes exaudirentur”.

1810 Si dicis contra: si fuit bonum illum orare, igitur esset bonum nos orare ut ille pro nobis oraret, sed non licet dicere Iesu Christe, ora pro nobis. Igitur non fuit ei licitum orare. Dicendum quod: «Christo secundum quod homo conuenit pro nobis orare, sed non dicimus: “Christe, ora pro nobis”, quia Christus supponit pro supposito eterno cuius non est orare, sed adiuuare. Ideo dicimus: “Christe, audi nos, Christe, exaudi nos”, uel:

1788-1789: cf. Io. 18, 15. | 1792: Lc. 23, 34. | 1799-1800: Ps. 21, 19. | 1801: Is. 53, 12. | 1801-1802: cf. Ps. 108, 4.

1776: cf. Aug. Hipp., *De Symb. Ad Cat.*, V, 5. PL 40, 664Csq; cf. Hier., *Comm. In Ev. Mt.*, IV, 27, 33. PL 26, 209BC; cf. Inn., *Serm.*, IV. PL 210, 609Csq. | 1781-1791: cf. Ant. Bit., *Serm. Qua. De Vit.*, LVIII, f. 193r; cf. Bern. Cl., *Lib. De Pass. Christ.* PL 182, 1136A. | 1811-1814: Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 8), lib. 4, dist. 15, q. 4, a. 6, p. 324; (vol. 10), lib. 4, dist. 45, q. 3, a. 2, p. 354.

1815 “miserere nobis”, etcetera. Item in hoc euitamus errorem Arrii uel Nestorii», ut dicit sanctus Thomas in quarto, distinctione decima quinta, questione quarta, articulo sexto, questione secunda ad primum; et distinctione quadragesima quinta, questione tertia, secundo ad tertium. Nam ut dicit sanctus Thomas in hoc quadragesimo quinto, distinctione quarta, etcetera: «cum oratio sit actus quidam et actus sunt particularium suppositorum, si diceremus: “Christe, ora pro nobis”, sine aliquo alio additamento, uideretur hoc ad

1820 personam filii referre, et sic uideremur incidere in errorem Nestoris, qui dixit personam filii hominis esse in filio distinctam a persona filii Dei, uel in errorem Arrii, qui posuit personam filii minorem patre. Ideo ad hos errores uitandos ecclesia non dicit: “ora pro nobis”», etcetera.

1825 Secundo, fuit conueniens quod uestes Christi diuiderentur, etcetera, dicit Iustitia, quia Adam habuit tria per peccatum suum que fuerunt significata in triplici differentia uestimentorum, quibus Christus fuit spoliatus. Primo, fuit spoliatus ueste innocentie et iustitie originalis, et sic primo fuit ipse spoliatus illa ueste alba, quam illi dederat rex Herodes. Secundo, fuit Adam «uulneratus in naturalibus», et sic fuit spoliatus ueste purpurea quam habuit in domo Pilati. Tertio, fuit spoliatus a gratuitis, et sic Christus in

1830 monte Caluarie fuit spoliatus suis uestimentis.

Tertio, dicit Veritas quod sic oportuit fieri, ut ipsa impleretur. Primo, de oratione: *uoce mea ad dominum clamaui*, etcetera, Psalmi tertio. Item: «pro persecutoribus exorauit», ut Isaias dicit. Secundo, de uestibus inquit Dauid: *diuiserunt sibi uestimenta mea et super uestem meam*, etcetera, Psalmi uicesimo primo.

1835 Quarto, dicit Pax quod sic esse debuit. Primo, debuit Christus pro omnibus orare, ut omnes in unitatem fidei uniret et in uirtute sue orationis omnes nostre exaudirentur, et sic ut dicit Apostolus, ad Colossenses primo: *pacificans per sanguinem crucis eius, siue que in terris, siue que in celis sunt*, etcetera. Secundo, debuit permittere ut sua uestimenta diuiderentur, nam quattuor partes uestimentorum, quibus Christus fuit spoliatus, fuerunt quattuor uirtutes,

1840 «quibus fuit spoliatus Adam», ut dicit Bernardus in sermone; quattuor Christi crucifixores fuerunt quattuor uitia que fuerunt causa mortis Ade, scilicet: inobedientia respectu Dei, superbia in anima, gula in corpore, cupiditas respectu mundi. Remansit autem tunica Christi induisa, que fuit ecclesia per eum fundata. Nam scisa fuit uestis Cayphe sacerdotis ueteris testamenti, sed Christi fuit et remansit integra, que notauit unitatem ecclesie. Notauit gratiam unionis hypostaticae, quia: «quod semel assumpsit nunquam dimisit». Et sic uestem gratie Adam perdidit et a Christo fuit coopertus ipse et sua posteritas, quia hanc non habuit Adam nisi a Christo. Dum autem Maria uirgo staret iuxta crucem dixit: “«o crux seuera, que mater filii mei facta es, quare filium meum abstulisti? Ego illum amplexabar brachiis et tu restringis eum clauis durissimis. Ego eum uestiui pannis et tu induisti eum uestimento

1845 sanguinis. Lactabam eum suauissimo lacte et tu amarissimo aceto et felle». Ego illum offerebam mundo misericorditer et tu illum altum tenes crudeliter. Hec sunt duo tanta sacrificia matutinum, scilicet: et uespertinum. Primum in brachiis meis in templo. Secundum uideo in brachiis tuis in deserto, etcetera. Hic est gladius, o Symeon, quem mihi predixisti. Putabam in innocentibus esse impletum, sed nunc illum crudeliter sentio: o clauis et iunci crudeles ab isto creatore creati, mediante terra, aqua, aere et sole producti. Igitur si

1850 sol retraxit radios suos, si terra tremuit, aer obscuratus fuit, aqua suis pedibus obediuit, et

1855

1831-1832: Ps. 3, 5. | 1833: Ps. 21, 19. | 1837-1838: Col. 1, 20.

1818-1823: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 10), lib. 4, dist. 45, q. 3, a. 2, p. 354. | 1828: cf. Bed., *Hom.*, CV. PL 94, 507A. | 1832: Isaias] NI. cf. Hrab. Mau., *De Vni.*, VIII, 7. PL 111, 257A. | 1840: cf. Bern. Cl., *In Ann. B. M. V.*, I, 8. PL 183, 386C. | 1845: cf. Petr. Lom., *Sent.*, III, 22, 2. PL 192, 803CD; cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, III, 27. PG 94, 1098AB. | 1847-1850: cf. Ant. Bit., *Serm. Qua. De Vit.*, LVIII, f. 193r.

uos credere debebatis”. Ex quo autem dixerat: *pater, ignosce illis*, etcetera. Credidit uirgo quod post patrem loqueretur matri et sperabat ante illius mortem habere aliquod uerbum ab eo. Tunc Christus respondit latroni dicens: *hodie mecum eris in paradiso*. Tunc dicit uirgo: “o fili carissime, latroni loqueris et matri non? Tu mihi dulciter loqui solebas”. Tunc Christus respiciens eam dixit: *mulier, ecce filius tuus*, ostendens illi Iohannem; et dixit Iohanni: *ecce mater tua*. Tunc dicit uirgo Maria: “o inequalis commutatio, das mihi seruum pro domino, creaturam pro creatore, discipulum pro magistro, filium Zebedei pro filio Dei”. Dicit autem filio suo: “o amantissime fili, non sum ego mater, quare uos me mulierem? Summum quod habui esse matrem tuam et totaliter matrem. Nunc uideo quod in breui non ero mater perdendo filium et talem filium. Solum in nuptiis dixisti: *quid mihi et tibi mulier?* Hec sunt nuptie dolorose uinum quod tunc petii de uite pretiosa, que tu es, nunc fluit. In nuptiis fuerunt sex hydrie, ex quibus uinum exiuit, nunc non uideo nisi quinque. Prima est capitis per coronam; secunda manus dextere; tertia sinistre; quarta et quinta sunt pedum fontes. Vbi est sexta, fili mi?” Tunc postquam Christus dixerat patri: *in manus tuas commendo spiritum meum*, dixit iterum: *consummatum est*, scilicet: misterium redemptionis, et *exclamans uoce magna misit spiritum*. Tunc unus militum latus eius lancea perforauit, etcetera. Accesserunt uirtutes ad uirginem Maria.

1875 Et primo, dicit ei Misericordia: “o misericordie mater, ad quid tanta misericordia populo ingrato, qui post mortem crudelem ipsum uulnerauit in latere?”.

Secundo, dicit Iustitia: “o regina celi et mater iudicis seculi, hoc sic debuit fieri, quia filius tuus ex misericordia passus est, sed iustitia exigebat, ut totum ad quod a te pro genere humano recepit illud hodie daret, recepit pretiosum sanguinem. Igitur totum debuit pro mundo fundere, quia succus pomi Ade usque ad intima fluxit”.

1880 Tertio, dicit Veritas: “o mater ueritatis eterne, ut omnia implerentur, sic debuit fieri ut, scilicet: figure et prophetie, implerentur. Primo, non solum debuit in manibus et pedibus, sed in uulnere maximo lateris eramus sanandi, nam ex illo fluxit sanguis et aqua, ex quibus constat ecclesia. Hoc dixit Isaias quinquagesimo tertio capitulo: *uulneratus est propter iniquitates nostras*, etcetera, et *linore eius*, scilicet: lateris, *sanati sumus*, etcetera. Item Psalmi centesimo quarto: *humiliauerunt in compedibus pedes eius, ferrum pertransiit animam eius*, scilicet: in lancea. Item Zaccharias dixit capitulo duodecimo: *effundam super domum Dauid et super habitatores Hierusalem spiritum gratie et precum et aspicient ad me quem confixerunt et plangent eum planctu quasi super unigenitum et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti, in die illa planctus magnus in Hierusalem*, etcetera. Item figure erant implende. Hoc autem fuit figuratum in fenestra facta in latere arce Noe, Genesis sexto. Et sicut nullus fuit saluus nisi qui per portam istam intrauerat et exiuit, sic nisi in Christi latere. Secundo, figuratum fuit in apertione petre, Exodi decimo septimo et Deuteronomii octauo: *bis percussit petram et ultima uice exiuit abundantia aque*. Sic petra erat Christus percussus semel in uita et semel in morte, tunc exiuit sanguis et aqua, etcetera, in omnium refectionem. Vnde Psalmi septuagesimo septimo: *percussit petram et fluxerunt aque*, etcetera. Tertio, figuratum in illo templo, Hiezechielis quadragesimo septimo dicens: *aque descendebant a later templi dextero*”, etcetera.

Quarto, dicit Pax: “o domina nostra, sic debuit fieri, ad hoc ut filius uester omnia pacificaret”.

1857: cf. Lc. 23, 34. | 1859: cf. Lc. 23, 43. | 1861-1862: cf. Io. 26-27. | 1866: cf. Io. 2, 4. | 1870-1872: cf. Lc. 23, 46; cf. Io. 19, 30; cf. Mc. 15, 37. | 1883-1884: Is. 53, 5. | 1885: Ps. 104, 18. | 1886-1889: Za. 12, 10-11. | 1890: cf. Gn. 6, 16. | 1892-1893: Ex. 17, 6; Dt. 8, 15. | 1895: Ps. 77, 20. | 1896: Ez. 47, 1.

1864: Summum] X summam. | 1885: Centesimo quarto] M, X centesimo quadragesimo primo. | 1892: Apertione] X aparitione.

1900 Primo, ratione Ade peccantis. Nam sicut ipso dormiente apertum fuit latus suum et inde formata Eua, a qua omnes geniti et nati corporaliter, sic Christo dormiente apertum fuit latus, ex quo ecclesia fuit formata, ex qua nati fuerunt omnes spiritualiter. Et sicut nullus est in mundo nisi qui ex Eua nati, sic nullus in gloria nisi qui ex latere Christi et ecclesia. Secundo, hoc conuenit ex parte redemptoris, ut totum sanguinem funderet pro nobis, unde Apostolus: *non corruptibilibus auro et argento, sed pretioso sanguine agni*, etcetera.

1905 Tertio, ex parte redemptoris, ut cognoscant quia cor et uiscera nobis ostendit, ut ipsum amemus, etcetera.

1910 Quarto, ex parte demonum, qui uincebantur. Nam sicut mundum uicerunt dum succus pomi positus fuit in uentrem Ade, sic uincerentur quando effusus fuit a Christo. Et sicut peccatum hominum idolatrie fuit effundendo sanguinem, unde: *immolauerunt filios suos demonibus*, sic per sanguinem filii Dei et uirginis pretiosissimi uincerent. Vnde Psalmi nonagesimo: *cadent a latere tuo mille et decem milia a dextris tuis*, etcetera, *ad te autem non appropinquabit*, etcetera.

1915 Dum autem uirgo Maria uidit fluuium sanguinis a filio in terram et etiam in uestimento suo uidit cruorem, semimortua cecidit in terram. Tunc occurrit Iohannes et alie mulieres ad illam adiuuandum et dicit Iohannes: “o uirgo, mater pia, uestra uoluntas est conformis et fuit semper uoluntati diuine. Et sicut filium naturalem dilexistis, sic etiam salutem filiorum peccatorum. Si igitur hec est uoluntas patris, a quo omnia bona recepistis, uoluntas filii, quem cum gaudio concepistis, uoluntas spiritus sancti, a quo plena gratiarum fuistis. Conformate uestram uoluntatem cum illis et considerate quod ad hoc, ut mundus hic gratiam et in futuro gloriam haberet, *sic oportebat Christum pati*. Ad quam nos”, etcetera.

1920 Amen.

1904: cf. I Pt. 1, 18-19. | 1909-1910: cf. Ps. 105, 37. | 1911-1912: Ps. 90, 7. | 1920: cf. Lc. 24, 46.

1909: Effundendo] M effudendo.

SERMO SEPTVAGESIMVS TERTIVS ET PRIMVS IN DIE RESVRRECTIONIS DOMINI NOSTRI
IESV CHRISTI

<THEMA> *Ecce locus ubi posuerunt eum*, Marci ultimo.

5 Tria loca excellentissima legimus in quibus positus fuit Christus. Primus fuit uirgo Maria; secundus crux; tertius sepulchrum. Et sicut dicit Philosophus in secundo Physicorum, quattuor sunt cause alicuius, quo ad esse illius, scilicet: materia, forma, efficiens et finis. Et sicut iste cause faciunt ad esse alicuius, sic faciunt ad esse perfectum illius, nam perfectio alicuius est ab istis quattuor causis.

10 Verbi gratia: patet quod ad materiam, nam uas aureum est perfectius uase uitreo ceteris paribus quo ad materiam, quia materia auri est perfectior quam materia uitri.

15 Secundo, patet de forma, nam duo uasa si sint ex eadem materia, si unum excellit aliud in forma uel in figura, erit altero perfectius, et hoc in forma accidentali. Si autem sint duo animalia quo ad corpus ex quattuor elementis, si unum corpus informatur forma sensitua et aliud forma uegetatiua, illud primum erit perfectius animal, et si unum habet formam sensituiam et aliud intellectiua, hoc quod habet intellectiuam erit altero perfectius et hoc non erit ex parte materie, sed ex parte forme.

20 Tertio, ex parte efficientis, patet nam quanto agens est perfectius altero tanto dicitur effectus perfectior, ut imago facta a beato Luca Euangelista, que est Rome in Sancta Maria de Populo, et Bononie in monasterio Monialium extra ciuitatem dicitur perfectior altera facta ab altero pictore. Hoc non est propter formam uirginis, que eadem est, nec propter materiam, que eadem est, sed propter causam efficientem.

25 Quarto, dicitur aliquid perfectius ratione cause finalis, ut si sit thronus pro aliquo milite et fiat pro domino, rege uel imperatore uel papa, clarum est quod dicitur perfectius et nobilius illud quod sit ad continendum rem perfectiorem. Hoc autem est ratione finis si cetera essent paria. Exemplum omnium istorum: clarum est quod imago illa Iesu que est Rome, que dicitur Veronica, excellit omnes alias que sunt in toto mundo.

Primo, ratione materie, nam facta fuit ex materia corporis Christi, scilicet: ex sudore sanguineo Iesu Christi.

30 Secundo, quo ad formam, nam representat Christum et fuit perfectius picta quam aliqua alia, quia a perfectiore artifice, scilicet: a Deo.

Tertio, quo ad causam efficientem, ut dixi, quia a Deo et homine Iesu Christo.

Quarto, ratione finis, quia ut dimitteret suam figuram, ad hoc ut homines in deuotionem accenderentur et per consequens saluarentur.

35 Et sic si perfectio alicuius est ab istis causis, si uolumus uidere quis istorum trium locorum est perfectior, discurremus per ista quattuor genera causarum.

3: Mc. 16, 6.

5: cf. Arist. Lat., *Phys.*, II, 2, 194b, pp. 54sq.

1: Septuagesimus] M septuagemus.

Primo, igitur si consideramus causam materiale[m] uidebimus uirginem perfectiorem omnibus aliis, nam materia sepulchri fuit lapidea, materia crucis lignea. Clarum est quod corpus humanum excellit omnia ista, quia: «actus actiuorum sunt in patiente bene disposito». Igitur cum corpus humanum sit factum et dispositum ad hoc, ut formam
40 rationale[m] recipiat, alia uero non sequitur, etcetera.

Secundo, si consideramus formam per consequens, quia anima humana excellit alias formas.

Tertio, si efficiens, clarum est quod facta fuit non a natura, ut ceteri, sed supra naturam, quia Anna erat sterilis et sic preparata uirtute spiritus sancti.

45 Quarto, si finem consideramus, excellit omnia alia, nam crux facta fuit ad dandum cruciatum Christo, et si ex illa passione et morte nos habuimus bonum, hoc fuit per accidens, quia illi non fecerunt illud illa intentione et fine. Sepulchrum factum fuit ad hoc: ut in illo corpus Christi collocaretur, sed uirgo Maria facta ad finem nostre salutis et ad hoc: ut filius Dei uniret sibi corpus, unde Augustinus: «lacta Maria creatorem tuum, etcetera.
50 Lacta eum qui fecit te et talem fecit te, ut ipse fieret in te». Vnde Psalmi: *homo natus est in ea et ipse fundauit eam altissimus*, etcetera. Et sic in aliqua istarum causarum non potest comparari crux nec sepulchrum cum uirgine.

Si dicis contra: crux adoratur adoratione latrice, non tamen uirgo, igitur est perfectior. Dicendum quod non sequitur, nam si crux ratione sui adoraretur, tali adoratione bene esset,
55 sed non est hoc, sed adoratur tali adoratione propterea quia representat Christum crucifixum, quod non facit uirgo Maria. Ideo propter illum respectum adoratur tali adoratione, sed remoto illo respectu, nulla adoratione adoratur. Sed uirgo sic maiori adoratione quam aliquis sanctis alius, scilicet: adoratione hyperdulia. Sic igitur uirgo excellit in materia, quia purior fuit materia corporis uirginis quam alicuius alterius sancti, quia ex illa
60 debuit filius Dei uestiri.

Item quo ad formam perfectior in donis et uirtutibus.

Item quo ad efficientem causam, quia a Deo et a tota trinitate supranaturaliter, ut dixi, et cum illa que fiunt supranaturaliter excellent naturalia, ut uinum factum in nuptiis excellebat omne aliud uinum, etcetera.

65 Item finaliter, quia uirgo ad continendum in se redemptorem mundi, ut in utero suo uniretur diuinitas humanitati et anima corpori, in cruce fuit separata anima a corpore, in sepulchro solum iacuit corpus diuinitati unitum. Et si in sepulchro facta fuit unio in hora resurrectionis, fuit illud in instanti uel in tempore breui, quia mox exiuit. Sed in utero uirginis nouem mensibus habitauit et sepe in uita brachiis suis illum recepit et descendens
70 de cruce illum iterum reassumpsit.

Item excellit in fine, nam in utero uirginis carnem assumpsit mediante qua ipse posset pati et crucifigi et in sepulchro recipi, quia alias non poterat, quia: *spiritus est Deus*. Et sic excellit, quia prima omnium uirgo Maria illum recepit et alii propter ipsam, unde Hieronymus in sermone dicit: «non est in mundo locus dignior utero uirginali, in quo Dei

50-51: cf. Ps. 86, 5. | 72: cf. Io. 4, 24.

38-39: cf. Auctor. Arist., *De Ani.*, II, 55, (414a11-12), p. 179; cf. Th. Aq., *Qu. De Ver.* (vol. 3), q. 25, a. 5, p. 738. | 49-50: Augustinus] Auctor err. cf. Pseu. Max. Tau., *Serm.*, XII. PL 57, 867CD. | 74-75: Hieronymus] Auctor err. cf. MF. Bern. Cl., *In Ass. B. M. V.*, I, 3. PL 183, 416B.

75 filium Maria suscepit, nec in celis regali solio, quo Mariam filius sublimauit». Et sic
 reducendo quo ad tria excellit in fine, nam uirgo sola recipere meruit Christum in
 conceptione, nam mundus erat inuolutus in peccato sola ista separata et sic meruit non
 solum in se illum recipere, sed carnem suam dare. Figura in diluuiio: sola arca meruit portare
 et recipere patrem Noe, quia illa ferebatur super aquas et spiritum recipiebat, alia omnia
 80 perierunt, Genesis septimo.

Secundo, excellit in partu, quia habuit matris dignitatem, unde dicit Lucas capitulo
 secundo: *et erat subditus illis*. Et sic illum pariendo dedit mundo et maximum matris
 honorem habuit. Figura tertio Regum secundo: *positus est ad dexteram regis Salomonis thronus
 matris sue*, etcetera.

85 Tertio, excellit uirgo quia ipsa non solum meruit hoc, sed plenitudinem gratiarum pro se,
 principaliter cum in aliis nullum fuerit meritum personale et etiam continere omnes
 thesauros ecclesie ad dispensandum et impetrandum mundo. Figura in arca federis: non
 solum deaurata intus et foris, sed etiam continebat omnia pretiosa que erant in templo
 Salomonis.

90 Et sic si thesaurum gratiarum habere cupimus, non ad crucem nec ad sepulchrum, sed
 ad uirginem tendere debemus, quia *ecce locus ubi posuerunt eum*. Ad hanc igitur in principio
 sermonis, etcetera.

<THEMA> *Ecce locus ubi posuerunt eum*, loco et capitulo ubi supra.

95 Due erunt partes in presenti sermone. Prima erit theorica et speculatiua de Christi
 resurrectione. Secunda moralis et practica.

Quantum ad primam est sciendum quod resurrectio Christi excellit omnes alias
 resurrectiones, unde excellentia resurrectionis Christi ad alias debet haberi per definitionem.
 Nam secundum Aristoteles in septimo Metaphysicarum, definitio est ordo indicans quid est
 esse rei per essentialia. Et sic si definitio resurrectionis aliorum conuenit resurrectioni
 100 Christi, clarum est quod non differunt. Si autem non conuenit in aliquo cum illa, immo in
 omnibus partibus excellit; sequitur quod indicabitur illa excellentior aliis. Est autem
 definitio resurrectionis communis talis secundum Damascenum in quarto, capitulo decimo
 nono et in quarta suarum Sententiarum dicens quod resurrectio est eius quod cecidit et
 105 dissolutum est iterata susceptio. Patet igitur quod nulla istarum partium conuenit
 resurrectioni Christi.

Primo, dicit quod est iterata susceptio, etcetera, quod in Christo non fuit, nam: «quod
 semel assumpsit nunquam dimisit», si hoc refertur ad diuinitatem illius. Sed si referatur ad
 corpus, iterum assumpsit animam et anima corpus. Exemplum: si quis habet in manibus
 110 ensem aliquam cum uagina et extrahat illam a uagina et habeat ensem in una manu et
 uaginam in alia, clarum est quod nunquam dimisit ensem. Et nisi ensis caderet a manu et
 illam iterum assumeret, aliter non diceretur de eo quod iterum assumpsit. Sed si hoc
 dicatur, non de persona, sed de ense et uagina, scilicet: quod iterum spatam poneret in
 uaginam, diceretur quod uagina iterum assumpsit ensem. Sic in proposito, etcetera. Igitur

80: cf. Gn. 7, 22. | 82: Lc. 2, 51. | 83-84: III Rg. 2, 19. | 91-93: cf. Mc. 16, 6.

98: cf. Arist. Lat., *Met.*, VII, 4, 1030a7sq, pp. 128sq. | 102: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, IV, 18. PG 94,
 1189BC. | 106-107: cf. Petr. Lom., *Sent.*, III, 22, 2. PL 192, 803CD; cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, III, 27. PG
 94, 1098AB.

97: Resurrectiones] M, X resurrectionis.

115 non suscipitur iterum nisi quod primo dimittitur, sed humanitas nunquam dimissa fuit, sed
 homo, quia in triduo illo non fuit homo, ut dicit sanctus Thomas, tertia, questione
 quinquagesima, quarto, obiectione; et in tertio, distinctione uicesima, questione prima,
 primo, obiectione. Licet Hugo de Sancto Victore in hoc errauerit, qui dixit quod Christus in
 triduo fuit homo, credens quod anima erat totus homo cum non sit nisi principalior pars
 120 hominis, ut rectores ciuitatis dicitur ciuitas. Etiam Magister Sententiarum in tertio,
 distinctione uicesima tertia, dicit etiam quod fuerit homo et hoc ratione diuinitatis, credens
 quod unio anime et carnis non esset de ratione hominis, sed quod sufficeret ad hoc quod
 aliquid esset homo quod haberet animam et carnem siue unitas siue non, quod apertum est
 falsum, quia non sufficit ad hoc esse coniunctam in diuinitate, et sic fuit Deus et non
 homo. Sicut si quis poneret et uniret duos quinternos in aliquo libro per separationem
 125 illorum inter se defineret esse liber et illi quinterni assumpti iam esset liber non alius, sed
 qui ante erat. Sic in proposito. Igitur non fuit iterata susceptio, sed iterata unio in Christo.

Secundo, non fuit secundum, scilicet: eius quod cecidit iterata susceptio, quia nullus fuit
 casus in morte sua, quia casus dicit impotentiam, ut patet in angelis. Nam quando descendit
 Gabriel ad uirginem Mariam uel Michahel, etcetera, non dicitur quod cecidit, sed quando
 130 descendit Lucifer dicitur quod cecidit, quia hoc fuit per impotentiam suam. Et sic dicit
 Damascenus quod: «est in hominibus mors, est in angelis casus», etcetera. Et sic quod ego
 uoluntarie a mano depono non dicitur a manu cadere, sed quod preter uoluntatem meam
 deponitur a manu dicitur cadere per impotentiam uirtutis mee. Sic cum Christus deposuerit
 uoluntarie animam suam, sequitur quod non cecidit. Vnde dicit Christus, Iohannis decimo:
 135 *potestatem habeo ponendi animam meam et iterum sumendi*, etcetera. Item: *nemo tollit animam meam,*
sed ego pono, Iohannis decimo. Contra autem anima fuit deposita a diuinitate et hoc non quia
 nunquam ab ea fuit separata, aut a carne, et hoc non, quia caro non habet uirtutem
 deponendi sine anima aut ab ipsa anima, et hoc non, quia non fuit separata ab ea, scilicet: a
 se. Dicendum quod dicit Augustinus super Iohannem: «ipsa caro animam suam ponit et
 140 iterum sumit non potestate sua, sed potestate uerbi inhabitantis carnem», quia per mortem
 non separatur deitas uerbi a carne, etcetera.

Tertio, dicit “dissolutum est”. Clarum est quod in Christo nulla fuit dissolutio in morte,
 unde Psalmi decimo quinto: *propter hoc letatum est cor meum insuper et caro mea*, etcetera, quia
 145 *non dabis sanctum tuum uidere corruptionem*, Psalmi decimo quinto. Nam detinebatur a
 diuinitate, quia si diuinitas poterat conseruare mediante anima et poterat seipsa, quia:
 «quidquid potest causa prima mediante secunda potest etiam sine illa», etcetera, ut habetur
 in Libro De Causis, nam si putrefeceret, perderetur fides, etcetera. Psalmi uicesimo nono:
que utilitas in sanguine meo dum descendo in eternam corruptionem? Id est, que utilitas esset in
 150 passione mea si corpus meum corrumpitur? Et sic resoluendo materiam Christi, resurrectio
 fuit excellentior omnium.

Primo, quia prima omnium, unde prima Corinthiis decimo quinto: *primitie dormientium*,
 nam si alii primo surrexerunt, iterum mortui fuerunt in ueteri testamento, et illi qui
 surrexerunt cum Christo surrexerunt post ipsum, nam euangeliste illud dicunt anticipatiue,
 etcetera.

135-136: Io. 10, 18. | 143-144: Ps. 15, 9-10. | 148: Ps. 29, 10. | 151: I Cor. 15, 20.

115: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 50, a. 4, p. 392; *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 20, qc. 3, p. 1022. | 117: cf. Hug. Vic., *De Sacr.*, II, 1, 11. *PL* 176, 401BD. | 119: cf. Petr. Lom., *Sent.*, III, 22, 2. *PL* 192, 803CD. | 131: Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, II, 4. *PG* 94, 878C; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 1), I^a, q. 64, a. 2, p. 450. | 139-140: Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, XLVII, 11. *PL* 35, 1739B. | 146: cf. *Lib. De Cau.*, I, 14, pp. 47-48; cf. Dun. Scot., *Qu. Sup. De Ani.*, q. 11, 2, 14, p. 94.

155 Secundo, resurrectio Christi fuit facta propria uirtute alie aliorum uirtute illius, quia primo Regum secundo: *dominus mortificat et uiuificat*, ideo dicitur “dominus”.

Tertio, fuit causa aliorum efficiens meritoria et exemplaris, etcetera. Et hec de prima parte theorica.

160 Circa partem practicam, est notandum quod cum sero esset die parasceue, uenit Ioseph de uilla Ramatha, de qua ortus fuit Samuhel, primo Regum primo. Erat diues nobilis decurio uir bonus et iustus, qui non consenserat consilio, sed sperabat regnum Dei, et discipulus erat Iesu occultus et: *audacter introiuit ad Pilatum et petiit corpus Iesu. Pilatus mirabatur si iam mortuus esset et accersito centurione interrogauit*, etcetera. *Et cum cognouisset, iussit reddi corpus Iesu et Ioseph mercatus sindonem inuoluit corpus Iesu in sindone*, etcetera. *Venit autem Nicodemus, qui uenerat ad Iesum nocte ferens mixturam murre et aloes libras quasi centum*, etcetera, *et erat ibi hortus et in horto monumentum posuit eum Ioseph in monumento suo nouo, quod exciderat in petra in quo nondum quisquam positus fuerat, et aduoluit Ioseph saxum magnum ad ostium monumenti*, etcetera. Et sic creditur quod corpus Iesu fuit descensum a cruce et sepultum per istos duos nobiles, scilicet: Ioseph et Nicodemus.

170 Venerunt autem quattuor uirtutes ad uirginem.

Et primo, dicit iustitia quod non erat iustum.

Primo, ex parte uirginis, ut haberet ipsum ante oculos ad consolationem, unde ei dictum fuit illud, Deuteronomii uicesimo octauo: *erit uita tua pendens ante te*. Sicut mater licet uideat filium mortuum, non uellet quod corpus eius ab ea separaretur.

175 Secundo, ex parte peccati, nam si peccatum Ade fuit in hoc quod pomum fuit ablatum ab arbore, clarum est quod satisfactio erat in hoc quod reduceretur ad arborem, scilicet: crucis. Igitur illa completa non erat ab arbore remouendus, quia aliis non esset uera satisfactio. Nam si ego uolo satisfacere de aliqua pecunia, non sufficit illam numerare coram illo qui illam debet recipere, sed opus quod remaneat apud eum.

180 Tertio, hoc conuenit ex parte redimentium, nam in passione fuerunt efficaciter redempti et salus redemptionis applicabatur eis per fidem credendo filium Dei esse passum et mortuum pro nobis. Igitur cum uera mors probetur per triduum uidendo aliquem mortuum, sed quod non debuit corpus auferi a conspectu fidelium, ut cognoscerent quod toto illo tempore fuerit mortuus, nam propter breuem moram mortis Christi negant agareni
185 non uere fuisse mortui, sed habuisse transitum mortis bene concedunt, igitur, etcetera.

Secundo, dicit misericordia quod debet sepeliri, quia opus misericordie est sepelire mortuos, igitur Christo non debuit sepultura deesse, etcetera.

Tertio, dicit ueritas quod ad hoc, ut impleretur ipsa, debet sepeliri gloriose et in monumento nouo et in horto alieno et in lapide scisso, etcetera.

190 Primo, debet sepeliri dimissis latronibus in cruce, Isaie quinquagesimo tertio: *dabit impios pro sepultura*, scilicet: dimittendo illos in patibulo, qui fuerunt socii in uia a ciuitate.

Secundo, debuit ab his nobilibus sepeliri, unde Isaie undecimo: *radix Iesse qui stat in signum populorum*, scilicet: in cruce, *erit sepulchrum eius gloriosum*, scilicet: quo ad sepelientes

156: I Rg. 2, 6. | 160: cf. I Rg. 1, 19. | 162-167: cf. Mt. 27, 60; Mc. 15, 43-46; cf. Lc. 23, 53; cf. Io. 19, 39-41. | 173: Dt. 28, 66. | 190-191: Is. 53, 9. | 192-193: Is. 11, 10.

195 gloriosum, quia in nullo sepulchro fuit anima gloriosa nisi in isto. Gloriosum quia in nullo alio fuit diuinitas sicut in isto, unita illi corpori, igitur, etcetera. Item figuratum fuit in patriarchis, qui sepulti in spelunca duplici. Sic Christus, ut ostenderet seruari pro uiris et feminis, in duplici spelunca sepultus fuit, una enim erat intra altera. Item figuratum hoc in rege Manasse, qui fuit in horto sepultus, quarto Regum uicesimo primo.

Quarto, dicit pax quod sic debuit sepeliri, ut omnibus gentibus pacem daret.

200 Primo, ex parte peccati in horto commissi, debuit in horto sepeliri.

205 Secundo, ex parte Ade peccantis debuit in monumento sepeliri alieno, quia ille qui moritur pro peccato proprio debet sepeliri in monumento proprio, sed Christus mortuus pro peccato alieno, scilicet: Ade, sic in monumento alieno. Item sicut non habuit domum propriam in uita, sic nec in morte, unde: *filius hominis non habet ubi caput suum reclinet*, Matthei octauo.

210 Tertio, ex parte credentium iustorum, quia debebant credere quod in triduo debebat resurgere et non sperare in diem ultimum. Et sic in monumento alieno, quia qui immediate est recessurus in uiam stat in domo aliena, scilicet: in hospicio, sed qui per multum tempus debet permanere, stat in domo propria. Item debuit esse nouum monumentum, ut crederetur quod ipse idem qui mortuus fuit resurrexit. Ideo dicit Hieronymus quod fuit nouum «ne alius alio tempore mortuus surrexisse crederetur et fingeretur». Item ut dicit Augustinus super Iohannem, propter Christi excellentiam: «sicut enim in uirginis utero nemo ante illum, nemo post illum conceptus est, ita hic nemo ante nec post sepultus est». Item secundum Ambrosium, quod mors Christi et si sit communis omnibus secundum naturam corporis est tamen specialis secundum uirtutem. Item opus quod esset in petra scissum, quia: «si de multis lapidibus uel lateribus fuisset tumuli fundamentum suffossum sublatus furto diceretur», ut ait Hieronymus. Item non in terra, ne iudei dicerent suffoderunt terram et furati sunt eum». Et sic uoluit in rupe quod defacili nec frangi poterat nec discooperiri, quia ibi erat saxum magnum et sigillatum. Et ut in memoriam esset in futurum, debuerunt esse isti duo sepelientes potentes et diuites, duo significantes duos populos, scilicet: gentilium et iudeorum, qui etiam in crucifixione fuerunt. Ioseph de excelso iuderoum; Nicodemus, qui nocte uenit, significat gentium populum. Sed isti fuerunt potentes ad impetrandum corpus et pro lintheaminibus et aromatibus emendis, et ambo iusti, ut essent digni tangendi corpus Iesu. Dum autem anima Iude uenit in infernum, 225 fecerunt planctum magnum demones, quia illa recitauit eis de isto qualiter faciebat signa magna, etcetera, et quod ab eo audiuerat: *nunc princeps mundi huius eicietur foras*, etcetera. Audientes autem anime patrum hoc cognouerunt qualiter redemptio in breui sperabatur. Accesserunt autem tunc quattuor predictae uirtutes et dixerunt.

230 Primo, iustitia dicit quod licet corpus sit positum in sepulchro, anima non debet uisitare per se patres in limbum, quia esset iniustum. Primo, ex parte loci, quia locus superior debetur sanctis et inferior malis. Item dicit quod iustum est quod sic eripiantur ab illo loco, sicut fuerunt positi in illo, sed fuerunt repositi mediantibus ministris Dei, scilicet: demonibus, igitur, etcetera.

198: cf. IV Rg. 21, 26. | 204: Mt. 8, 20. | 226: cf. Io. 12, 31.

211: cf. Hier., *Comm. In Ev. Mt.*, IV, 27, 60. PL 26, 215B. | 211-218: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 51, a. 2 ad 4, pp. 398-399. | 212-213: Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, CXX, 5. PL 35, 1954C. | 214: cf. Ambr., *De Virgin.*, III, 14. PL 16, 269D-270A. | 216-217: Hier., *Comm. In Ev. Mt.*, IV, 27, 64. PL 26, 215D-216A.

235 Secundo, dicit misericordia quod personaliter debet illos uisitare, quia cum ex illis et propter ipsos ueniret per misericordiam, sicut se habuit misericorditer in mundo uisitando illos qui in mundo erant cum per ministros posset hoc fieri, ut misericordia sua esset uniuersalis, etiam illos, qui in inferno erant, debebat uisitare, etcetera.

240 Tertio, dicit ueritas quod sic debet fieri, ut ipsa impleretur. Primo, Zaccharias capitulo nono dicit: *tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti uinctos tuos de lacu in quo non est aqua*, etcetera, dicit “tu” in persona propria. Item secundo, Osee decimo tertio: *ero mors tua, o mors et morsus tuus, o inferne*. Igitur in persona propria dicit: “ero”, etcetera, nam mors non potest mori nec deleri nisi per uitam sicut tenebra per lucem, sed hic erat uita in propria persona, igitur, etcetera. Tertio, hoc fuit figuratum Danihelis decimo quarto, quando Abacuc descendit in lacum leonum in quo Danihel detinebatur. Clarum est quod Abacuc dicitur
245 «ductator fortis», qui est Christus. Igitur sicut in persona propria iuit ad Danihelem, qui genus humanum uel Adam significat, sic Christus, etcetera.

Quarto, dicit pax quod sic debet fieri, ut imponeret finem pacis. Primo, ex parte peccati, nam pena peccati non solum fuit mors, sed descensus ad inferos. Et sic ut totaliter pena tolleretur, hoc debet fieri. Secundo, ex parte redemptoris, ut, sicut ostendit potestatem
250 suam in terra uiuendo, sic ostenderet in inferno moriendo, et sic demones terreret et confunderet. Tertio, ex parte saluandorum, ut sanctos patres consolaretur, qui illum sperabant. Cum autem in limbo essent tria genera hominum, scilicet: patriarche, reges et prophete, omnes stabant clamando pro aduentu redemptoris.

255 Et primo, patriarche dicebant illud, Psalmi octogesimo quarto: *ostende nobis, domine, misericordiam tuam et salutare tuum da nobis*. Ad uocem illam antequam Christus applicuisset mittitur Gabriel angelus, qui dixit: *dabit ei dominus sedem Dauid patris eius et regni eius non erit finis*, Luce primo. Vt autem dicit Augustinus in sermone resurrectionis, dixit illud Psalmi centesimo decimo septimo in persona Christi: *aperite mihi portas iustitie et ingressus in eas*, etcetera. Et ille potestates aeree nihil responderunt, sed fuerunt territe, etcetera.

260 Secundo, reges clamauerunt dicendo illud, Psalmi septuagesimo nono: *excita potentiam tuam et ueni ut saluos facias nos*. Dicit Christus: “uade tu, Raphael, cui reuelatum et notum fuit tibi hoc misterium quando fuisti in societate Tobie, qui missus fuerat a patre suo ad delendum cirographum debiti in Rages, ut patet Tobie quarto, quinto et nono”. Vnde Apostolus dicit: *delens cirographum*, Colossenses secundo. Dum autem Tobias filius alterius
265 transiret fluuium cum piscis uellet eum deuorare, accepit eum et apprehensum exenterauit, etcetera. Hoc cirographum fuit obligatio Ade facta Deo patri, et cum non posset illum soluere, misit filium suum et dum transiret aquas passionis, unde Psalmi sexagesimo octauo: *saluum me fac Deus, quoniam intrauerunt aque usque ad animam meam*. Tunc erat demon in cornu crucis uolens illum deuorare et ille fuit ab eo captus et sic cancelatum fuit
270 cirographum peccati. Et sic dicit Raphael: “ego ibo et applicans dicit: *attollite portas principes uestras*”, Psalmi uicesimo tertio. Tunc demones responderunt: “*quis est iste rex glorie?*” Dicit Raphael: “*dominus fortis et potens, dominus potens in prelio*”, scilicet: passionis, et licet respondissent, non apparuerunt.

239: Za. 9, 11. | 240-241: Os. 13, 14. | 243: cf. Dn. 14, 39-40. | 254-255: Ps. 84, 8. | 256-257: Lc. 1, 32-33. | 258: Ps. 117, 19. | 260-261: Ps. 79, 3. | 263: cf. Tb. 4, 21; 5, 3; 9, 3. | 264: Col. 2, 14. | 268: Ps. 68, 2. | 270-271: Ps. 23, 9. | 271-272: Ps. 23, 8. | 274: Ps. 79, 20. | 276-277: cf. Mt. 16, 18.

245: cf. Hier., *Ep.*, LIII, 8. *PL* 22, 546D. | 257: cf. Aug. *Hipp.*, *Ep.*, CCXXXVII, 8. *PL* 33, 1037CD.

243: Decimo quarto] M, X quarto. | 263: Rages] X reges.

275 Tertio, clamauerunt prophete dicentes: *ostende faciem tuam et salui erimus*, Psalmi septuagesimo nono. Dixit Christus: “uade tu, Michahel, qui fuisti princeps synagoge et nunc factus es princeps ecclesie. Nam de ea scriptum est: *et porte inferi non preualebunt aduersus eam*”. Vadit ipse et dixit iterum: *attollite portas principes uestras et introibit rex glorie*. Responderunt: *quis est iste rex glorie?* Dicit Michahel: *dominus uirtutum ipse est rex glorie*, Psalmi uicesimo tertio. Et cum non apparuissent Michahel uirtute Christi contriuit portas inferni, etcetera, et intrat uerbum Dei cum anima gloriosa, etcetera. Dicit autem Augustinus in sermone Resurrectionis quod per illa tria dedit eis Christus tria. Primo, aperit portas; secundo, illos beatificat; tertio, ducit in celum. Et de istis loquitur Daud in Psalmo centesimo sexto: *confitemini domino*, etcetera, *dicant qui redempti sunt a domino*, etcetera.

285 Infra primo de clamore primo patriarcharum dicit: *clamauerunt ad dominum cum tribularentur et de necessitatibus eorum eduxit eos* sic, quia contriuit portas ereas et uectes ferreos confregit.

De secundo clamore regum dicit ibidem: *clamauerunt ad dominum, etcetera, misit uerbum suum et sanauit eos*.

290 De tertio clamore dicit: *clamauerunt ad dominum, etcetera, deduxit eos in uiam rectam, ut irent in ciuitatem habitationis*, etcetera. Dum autem anima Christi diuinitati iuncta intraret limbum, fuit associata multitudine angelorum et recepta honorifice ab omnibus patribus.

Primo, Adam pro omnibus patriarchis dedit et reddidit gratias infinitas de copiosissima iustitia in satisfactione sui peccati, recitauit ingratitude suam et exaltauit singularem iustitiam domini redemptoris, unde dixit illud, Psalmi quadragesimo septimo: *iustitia plena est dextera tua*, etcetera.

295 Secundo, uenit Daud in persona omnium regum et dedit ei gratias immensas et laudauit eum de misericordia dicens illud Psalmi centesimo uicesimo nono: *apud dominum misericordia et copiosa apud eum redemptio*, etcetera.

300 Tertio, uenit Moses in persona omnium prophetarum et dedit illi gratias immensas et laudauit illum de maxima ueritate, qui omnes prophetas et figuras adimpleuerat, et sic duxit omnem ueritatem, dixit illud Psalmi centesimo decimo octauo: *omnes uie tue ueritas*, etcetera.

305 Quarto, uenit Aaron in persona omnium sacerdotum dans gratias infinitas et laudauit illum precipue de pace. Nam sacerdotes, cum essent mediatores inter Deum et populum, ad illos expectabat pacificare. Et sic cum iste non solum fuerit primus patriarcharum et rex regum et dominus prophetarum, sed etiam *sacerdos in eternum*, dedit illi gratias de pace dicens illud Psalmi centesimo uicesimo primo: *fiat pax in uirtute tua*, etcetera. Accesserunt tunc omnes quattuor uirtutes uidentes quod solum anima Christi in limbum descenderat.

Dixit primo iustitia quod nullus de illo erat liberandus, quia iuste per uoluntatem suam fuerat quis detentus, etcetera.

310 Secundo, dicit misericordia quod ad ipsum spectabat misericorditer cum omnibus se habere, et sic quod postquam sufficiebat uirtus sue passionis omnes debebat liberare et

277: Ps. 23, 9. | 278: Ps. 23, 10. | 283: Ps. 106, 1-2. | 284-285: Ps. 106, 6. | 286-287: Ps. 106, 19-20. | 288-289: Ps. 106, 6-7. | 293-294: Ps. 47, 11. | 296-297: Ps. 129, 7. | 300: Ps. 118, 151. | 304: cf. Ps. 109, 4. | 305: Ps. 121, 7.

280: Augustinus] NI.

296: centesimo uicesimo nono] M, X centesimo tricesimo nono.

totum infernum expoliare, maxime quia Adam false fuit deceptus et mendaciter promisit quod non dedit dicendo: *nequaquam moriemini*, etcetera.

315 Tertio, dicit ueritas quod omnia ista erant extrema, scilicet: uelle quod nullus liberaretur, ut dicit iustitia, et uelle quod omnes liberentur, ut dicit misericordia. Sed dicit ueritas quod aliqui debent liberari et aliqui damnari, ut prophetie et figure impleantur. Primo, dicit Osee decimo tertio: *ero morsus tuus, o inferne*, quando igitur accipit morsum ab aliquo, uel de pane, uel de pomo, uel huiusmodi partem sumit et partem dimittit. Si autem totum in os poneret, non diceremus quod morsum in illo dedit et etiam si nihil apud se sumeret. Igitur per prophetiam Osee patet quod aliqui erant liberandi et aliqui damnandi. Item Danihelis 320 decimo quarto, Abacuc tendens ad Danihelem in lacu solum dedit illi refectionem et non septem leonibus ibi existentibus. Septem leones fuerunt septem conditiones existentium in inferno, que non fuerunt liberati. Primo, purgandi qui tempus purgatorii non compleuerant; secundo, pueri decedentes sine remedio peccati originalis; tertio, pagani; quarto, iudei; quinto, agareni; sexto, heretici; septimo, mali christiani, ut fuit Iudas.

325 Quarto, dicit pax quod aliquos debuit liberare et aliquos non. Patet quod solum illos liberare debuit qui illi coniuncti fuerunt per fidem formatam, etcetera. Et sic damnati nec pueri sine remedio non fuerunt coniuncti ei, sed solum illi qui iam totaliter erant purgati. Et illi etiam qui meruerunt per deuotionem Christi passionis et mortis quod dum descenderet liberarentur, etcetera. Omnes anime que erant sanctorum patrum supplicarunt, ut mox 330 resurgeret.

Primo, dicit iustitia quod mox iustum est liberare eos et debet per personam suam infinitam. Et quod sicut accepto pomo ligni mox fuit mundus perditus, sic restitutio Christo totus mundus saluus.

335 Secundo, dicit misericordia quod sicut se habuit misericorditer cum mundo, sic se debet habere in inferno, scilicet: uel limbo. Sed per misericordiam suam in mundo stetit triginta tribus annis, sic igitur in limbo, igitur, etcetera.

Tertio, dicit ueritas quod tertia die debet resurgere, ut impleatur ueritas dicta uel pronuntiata a prophetis.

340 Primo, Daud in Psalmo centesimo decimo septimo notauit tres dies Christi, qui notantur per dexteram patris dicens: *dextera domini fecit uirtutem*, scilicet: in passione die ueneris; *dextera domini exaltauit me*, quando illum et alios uisitauit in die sabbati; *dextera domini fecit uirtutem*, resurgendo et liberando eos, scilicet: in die dominica, etcetera.

345 Item hos tres dies notans Daud in persona Christi se comparat tribus animalibus, unde dicit in Psalmo centesimo primo: *similis factus sum pelicano solitudinis*, scilicet: in die ueneris per passionem. Nam sicut pelicanus proprio sanguine filios mortuos uiuificat, ut dicit Isidorus duodecimo Etymologiarum dicens quod: «est auis egiptiaca habitans in solitudine Nili», et ut dicit Augustinus: «rostrum interficit filios et post triduum sanguinem super eos fundens illos uiuificat». Et sic in quantum rostro occidit filios significat Adam patrem nostrum, qui gustu interfecit nos, sed in quanto proprio sanguine uiuificat significat 350 Christum, qui in die ueneris sancta passione sua similis fuit pelicano. Item dicit: *factus sicut*

312: cf. Gn. 3, 4. | 316: Os. 13, 14. | 320: cf. Dn. 14, 31. | 340-342: Ps. 117, 16. | 344: Ps. 101, 7. | 350-351: Ps. 101, 7.

346-347: Isid. *Etym.*, XII, 7, 26. PL 82, 462C. | 347-348: cf. Aug. Hipp., *En. In Psal.*, CI, 1, 8. PL 37, 1299C.

337: Resurgere] M sesurgere.

nicticorax in domicilio. Hoc fuit in die sabbati quando stetit Iesus in cauerna sepulchri, ut nicticorax.

Item dicit tertio: *uigilauit et factus sum sicut passer solitarius in tecto*, quando uigilauit per resurrectionem. Et fuit ut passer solitarius, quia apparuit uni dicendo: *pax uobis*, Luce uicesimo quarto, et alteri: *pax uobis*, etcetera, sic solus cantabat sicut passer ille facit, etcetera. Item dicitur de hoc Osee sexto: *uiuificauit nos post duos dies, die tertia suscitauit nos*, igitur, etcetera. Item hoc fuit figuratum quando quarto Regum sexto, Heliseus uolens ampliare domum domini cum securi in ripa fluminis Iordanis cedebant lignum, cum autem caderet ferrum securis in aquam exclamauit ille et ait: *heu, heu, heu, domine mi*. Mittens autem lignum natauit ferrum et reductum fuit ad lignum. Heliseus autem interpretatur «Deus meus saluator», cui dicitur: *locus angustus est*, scilicet: ecclesie, quia: *notus in Iudea Deus et in Israhel magnum nomen eius*, Psalmi septuagesimo quinto. Igitur ut extenderetur in totum mundum, quia: *a solis ortu*, etcetera, Psalmi centesimo sexto. Item Malachie primo habetur: *ab ortu solis usque ad occasum*, etcetera, *magnum nomen meum in gentibus*, etcetera. Vnde dicitur de Christo in Psalmo septuagesimo primo: *dominabitur a mari usque ad mare*, etcetera. Hoc autem debuit fieri mediante ligno crucis in die resurrectionis, etcetera. Igitur Christus dum uellet seccare lignum Ade, in illo actu separatum fuit ferrum a ligno securis, scilicet: anima a corpore, nam ferrum fuit anima et lignum caro. Ideo Iohannes in uita et predicatione sua de Christi incarnatione dixit, Matthei tertio: *iam securis ad radicem arboris posita est*. Et sic clamauit ter: “heu, heu, heu”. Prima uox fuit in cruce; secunda in limbo; tertia in resurrectione. Et tunc anima unita fuit corpori quod fuit in triduo uel tertia die.

Dixerunt tunc patriarche: *exurge, quare obdormis, domine? Exurge et ne repellas in finem*, Psalmi quadragesimo tertio.

Secundo, dixerunt reges: *surge, domine, in requiem tuam tu et arca satisfactionis tue*, scilicet: corpus sacratissimum tuum, Psalmi centesimo tricesimo primo.

Tertio, prophete dixerunt: *exurge, domine, iudica causam tuam*, etcetera, Psalmi septuagesimo tertio. Tunc dicit Christus: *propter miseriam inopis et gemitus pauperum, nunc exurgam –dicit dominus–*, Psalmi undecimo. Et sic surrexit, ut daret nobis hic gratiam et in futuro gloriam, quam nobis, etcetera. Amen.

353: cf. Ps. 101, 8. | **354-355:** Lc. 24, 36. | **356:** Os. 6, 3. | **359:** IV Rg. 6, 5. | **361:** cf. IV Rg. 6, 1. | **361-362:** Ps. 75, 2. | **363:** Ps. 106, 3. | **364:** Mal. 1, 11. | **365:** Ps. 71, 8. | **369:** Mt. 3, 10. | **372:** Ps. 43, 23. | **374:** Ps. 131, 8. | **376:** Ps. 73, 22. | **377-378:** Ps. 11, 6.

360-361: cf. Hier., *De Nom. Heb.*, VT, Rg., E. PL 23, 821A.

356: Sexto] M, X tertio. | **363:** Malachie] M, X Amos. | **372:** Repellas] M repellas.

SERMO SEPTVAGESIMVS QVARTVS ET SECVNDVS IN EADEM DIE RESVRRECTIONIS
DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI

<THEMA> *Aue, gratia plena, dominus tecum, Luce primo.*

Originaliter, etcetera.

5 Ad laudem gloriam et triumphum presentis solemnitatis assumptum thema scribitur presens.

10 Tres salutationes similes reperimus factas uirgini gloriose Marie. Prima in die conceptionis filii sui. Secunda in die resurrectionis eiusdem, sicut hodie. Tertia in die assumptionis ad celum. Et licet conuenienter in quolibet istarum dierum posset fieri, sed conuenientius hodie quam in die annuntiationis, et conuenientius in die assumptionis quando a filio fuit in celum empireum recepta. Et dimissa illa tria pro die suo comparabimus primam ad secundam, et uidebimus quod uerba thematis conuenientius dicuntur de illa hodie quam in die conceptionis filii. Et hoc probabimus tribus rationibus secundum tria uerba.

15 Primum uerbum “aue” dicitur et exponitur a doctoribus ab “a”, quod est sine et “ue” quasi sine “ue”. “Ve” in sacra scriptura notat maledictionem et sic in sacra scriptura in omnibus malis ponitur “ue”. Sed cum malum secundum doctores sufficienter diuidatur in malum culpe et malum pene, ut dicit sanctus Thomas in Questionibus De Malo, questione prima, articulo quarto per totum, sequitur quod uirgo Maria magis fuit sine “ue” tali die sicut hodie quam in die conceptionis filii et in tempore medio. Nam licet tunc et etiam nunc fuit sine “ue” culpe, quia nunquam aliquod malum culpe habuit, nec originalis, nec uenialis, nec mortalis culpe. Sed “ue” doloris et pene semper habuit, nam mox ut filium peperit uidit illum uagientem, unde cantat ecclesia: «uagit infans inter arta», etcetera. Ideo de eo exponitur illud Sapientie septimo: *primam uocem similem omnibus emisi plorans*, etcetera.

20 Item habuit dolorem in circumcissione filii uidendo suum pretiosum sanguinem fundere. Item in persecutione Herodis, quando filium traxit in Egiptum cum magna pena. Item in admissione triduana, quando illum inuenit in templo, sed licet uirginem uulneraret gladius circumcissionis et illi penam dederit gladius Herodes, qui sicut innocentes interfecit, sic Christum uolebat interficere, sed totaliter ferrum lancee Longini ipsam penetrauit, de quo ante dixerat Symeon in templo: *tuam ipsius animam pertransibit gladius*, Luce secundo. Et sic dolor huius ferri durauit usque ad Christi resurrectionem, unde Psalmi centesimo quarto habetur: *ferrum pertransiit animam eius*, scilicet: uirginis, *donec ueniret uerbum eius*, scilicet: filius suus gloriosus ad eam. Et sic patet quod conuenientius illi dicitur “aue” hodie quam in conceptione, nec tempore elapso.

25

30

35 Secundo, “gratia plena” etiam conuenientius hodie, nam licet ante conceptionem filii fuit gratia plena, ut dicit ei angelus, cum gratia uirginis semper creuerit, magis fuit gratia plena filium Dei concipiendo, ideo dicit angelus: *spiritus sanctus superueniet in te et uirtus altissimi*, id est, filius, qui est patris uirtus, *obumbrabit tibi*, etcetera. Et sic iam habuit maiorem gratiam illa die quam ante. Item cum in quolibet actu uirgo Maria mereretur cum esset gratia informatus, maxime meruit per compassionem filii, sicut martyr copiosus meretur in actu

40

3: Lc. 1, 28. | 24: Sap. 7, 3. | 30: Lc. 2, 35. | 32: Ps. 104, 18-19. | 37-38: cf. Lc. 1, 35.

18: cf. Th. Aq., *Qu. De Mal.*, q. 1, a. 4, pp. 18-21. | 23: cf. Ven. For., *Misc.*, II, 2. PL 88, 88B. | 41: cf. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 14. PL 30, 138A.

15: Primum uerbum] M priuermum bum. | 38: Obumbrabit] M, X obumbrauit.

martyrii. Et uirgo Maria (ut dicit Hieronymus) excellentius fuit mater in filii passione, sequitur quod tunc magis fuerit gratia plena, et sic hodie proprius illi dicitur.

Si forte dicis: si erat iam ante gratia plena, quomodo potuit gratiam recipere maiorem, cum plenum non possit magis recipere? Dicendum quod dupliciter uidemus illud quod est
 45 plenum fieri magis plenum, aut mediante pede, aut mediante manu. Mediante pede uidemus quod uas plenum lana, si pes ponatur in illo sit magis plenum et plus recipit de lana. Sic uirgo Maria mediante pede sui filii in conceptione fuit magis plena gratia quam ante, dum filius ueniret ad perambulandum mundum, ut uiator. Primus passus fuit a uentre uirginali, in quo fuit principium uie sue, unde Hieremie decimo quarto: *quasi colonus futurus es*
 50 *in terra et quasi uiator declinans ad manendum*. Et sic fuit colonus et extraneus, quia a celo empireo. Et declinauit et requieuit in uentre uirginis, et tunc illam calcauit cum pede et maiorem gratiam illi tribuit. Vnde sicut extraneus peregrinus est natus in aliena patria, sed dum uenit in aliquam ciuitatem uestitur in illa die secundum consuetudinem patrie, sic fecit Christus natus a patre eternaliter et sic extraneus erat. Venit in mundum et uestitus fuit in
 55 uentre uirginali secundum consuetudinem mundi, quia: *habitus inuentus ut homo*, ut dicit Apostolus. Et sic calcando uirginem cum pede illam impleuit maiori gratia, unde Bernardus in sermone Natiuitatis dicit: «o partus non reserans, sed consecrans uirginalis uteri templum!» Et sic mediante gratia illud consecrauit. De isto loquitur Psalmi septuagesimo sexto: *in mari uia tua et semite tue in aquis multis, sed uestigia tua non cognoscentur in mari*, id est, in
 60 Maria. Nam Maria interpretatur a doctoribus «amarum mare», et licet alii uiatores dando primum passum ab utero matris rumpant uiam, sed Christus non hoc fecit, sed uirginem matrem dimisit et magis consecratam, ut dicit Bernardus in sermone. Et sic cum maiorem gratiam habuerit et magis fuerit plena, sequitur quod conuenientius hoc illi dictum fuerit ante.

65 Secundo, illud quod est plenum efficitur magis plenum. Sic fuit hodie in uirgine Maria, nam ante erat ut uiator cum illa, sed hodie potenter ut comprehensor, nam potentia notatur per manum, ut cantat ecclesia hodie in Psalmo centesimo decimo septimo: *dextera domini fecit uirtutem*, etcetera. Et in memoriam huius resurrectionis ecclesia ordinauit per totum annum in die dominica cantare illum Psalmum.

70 Et sic hodie ad matrem uenit cum manu potentie uestitus gloria et sic maiori gratia illam impleuit, unde Psalmi octogesimo octauo: *ponam in mari manum eius et in fluminibus dexteram eius*, in mari, id est, in Maria, ut diximus ante. Et sic dextera, id est, potentia Christi, posita fuit in fluminibus gratiarum illius maris. Et sic cum magis plena fuerit hodie, sequitur quod conuenientius dicitur ei hodie “gratia plena”.

75 Tertio, “dominus tecum”. Primo, fuerat dominus cum ea per gratiam in incarnatione per carnis assumptionem idem dominus, sed non ut dominus, sed ut seruus, unde Apostolus ad Philippenses secundo: *qui cum in forma Dei esset, etcetera, exinaniuit semet ipsum formam serui accipiens*. Igitur in incarnatione fuit dominus, sed habitu mutato ut seruus, sed in resurrectione uenit ad eam ut dominus. Et sic quando rex stat habitu mutato et incedit, sic
 80 non honoratur ut dominus, sed aliquando comprimitur. Sed quando uadit ut rex cum uexillifero ante ipsum uel cum “maçario”, ab omnibus honoratur ut rex.

49-50: Ier. 14, 8. | 55: cf. Phil. 2, 7. | 59: Ps. 76, 20. | 67-68: Ps. 117, 16. | 71-72: Ps. 88, 26. | 77-78: Phil. 2, 6-7.

57-58: cf. Bern. Cl., *In Vig. Nat. Dom.*, I, 1. PL 183, 87C. | 60: cf. Bed., *Exp. In Ev. Lc.*, III, 8. PL 92, 429C. | 62: cf. Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, I, 5. PL 183, 59A.

59: Cognoscentur] M cognosentur.

Et sic ante passionem et mortem incedebat humilis et ut seruus, sed hodie post resurrectionem non sic, sed gloriosus ut dominus. Et sic dum incederet ad uisitandam uirginem matrem, coram illo pergebat angelus Gabriel paranimphus et intrans ante ipsum
85 ad illam genu flexo dixit: *aeue, gratia plena, dominus tecum*. Ad hanc igitur in principio per similia uerba salutemus dicendo: *aeue Maria*, etcetera.

<THEMA> *Aeue, gratia plena, dominus tecum*, ubi supra.

Due erunt partes in presenti sermone. Prima thematis introductiua et declaratiua. Secunda materie prosecutiua et sancti euangelii expositiua, si tempus aderit.

90 Sententia est sancti Thome in tertia parte, questione quinquagesima prima, articulo secundo in responsione ad primum argumentum, quod impropria et ignominia Christi habuerunt terminum suum ad mortem et separationem anime a corpore, omnia sequentia iam fuerunt gloriosa. Vnde patet hoc in sepultura, in resurrectione et ascensione, etcetera, unde dicit sanctus Thomas quod passio Christi fuit abiectissima, turpissima et uilissima, sed
95 sepultura gloriosa. De passione patet Sapientie secundo: *dixerunt impii*, etcetera, *circumueniamus iustum, quoniam contrarius est operibus nostris, improprietat nobis peccata legis, promittit se scientiam Dei habere et filium Dei se nominat. Tamquam nugaces extimati sumus ab illo et abstinet se a uis nostris tamquam ab immundiciis et gloriatur patrem se habere Deum. Videamus ergo si sermones illius ueri sint, si uere est filius Dei suscipiet illum et liberabit illum de manibus contrariorum, contumelia et tormento interrogemus eum, ut sciamus reuerentiam eius, et probemus patientiam illius morte turpissima condemnemus eum*. Hec cogitauerunt et errauerunt. Excecauit enim illos malitia eorum, sed hoc durauit usque ad mortem, nam Isaias dicit capitulo undecimo: *radix Iesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur et erit sepulchrum eius gloriosum*, stetit in signum quando in cruce fuit illusus. Vnde: *eleuauit dominus signum in nationibus*, ibidem Isaias
100 undecimo. Et licet fuerit illusus, tanta erit gloria illius quod omnes gentes illum deprecabuntur. Ponit autem terminum ignominie dicendo: *erit sepulchrum eius gloriosum in die illa*. Quod autem fuerit conueniens quod mors eius fuisset turpissima et sepultura gloriosa patet tripliciter ex tribus rationes. Primo, ex parte patris; secundo, ex parte filii; tertio, ex parte spiritus sancti.

110 Primo, ratione patris, nam uoluntas patris fuit quod filius suus esset obediens, humilis et patiens, et hoc usque ad mortem qua redimere debuit. Et sic dedit hominibus potestatem usque ad illum terminum, ut illuderetur et probaretur patientia sua et humilitas. Et sic dixit Iesus Pilato quando ille dixit: *potestatem habeo dimittendi aut crucifigendi te*. Respondit Christus: *non haberes in me potestatem nisi tibi datum esset desuper*. Et sic ista potestas et permissio diuina
115 durauit usque ad mortem dumtaxat, nam cum Ioseph petiisset corpus domini: *Pilatus autem mirabatur si iam mortuus fuisset et accersito centurione interrogauit eum si iam mortuus esset et cum cognouisset a centurione donauit et iussit reddi corpus Iesu*, etcetera. Ex quo patet quod iam potestas resistendi in illo non erat post mortem, nam pater non permisit ultra. Ideo cantat ecclesia cum Apostolo Paulo: *Christus factus est obediens patri usque ad mortem, mortem autem crucis, ad*
120 *Philippenses secundo capitulo*.

Secundo, patet hoc ex parte filii, ut ostenderet quod uoluntarie mortuus fuit, ad Philippenses secundo capitulo. Sed non erat ei uoluntas ad uoluntatem illorum sepeliri, ut ostenderet non esse se hominem purum, sed Deum et hominem. Nam uirtus et potentia

85-87: cf. Lc. 1, 28. | 95-101: Sap. 2, 12-20. | 102-107: Is. 11, 10-12. | 113-114: cf. Io. 19, 10-11. | 115-117: cf. Mc. 15, 44-45. | 119: Phil. 2, 8. | 122: cf. Phil. 2, 8.

90: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 51, a. 2 ad 1, p. 398. | 94: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 51, a. 2, p. 397.

125 hominis puri post mortem nulla est, ut patet de regibus et imperatoribus post mortem. Sed cum Christus, cum esset Deus et homo, in mortem uoluntarie uenit, quia ut dicit Isaias capitulo quinquagesimo tertio: *oblatus est quia ipse uoluit*, sed illis inuitis uoluit honorifice sepeliri, quod fuit molestum iudeis, sed non erat in sua potestate, quia ut habetur in euangelio Nicodemi, mox illi acceperunt Ioseph et incluserunt in carcerem, ut post sabbatum illum condemnarent. Sed post resurrectionem ille fuit a Christo uisitatus et liberatus et sic ut ostenderet Christus potentiam suam illis inuitis honorifice fuit sepultus, ut dicit sanctus Thomas, ubi supra.

135 Tertio, ex parte spiritus sancti, nam corpus illud pretiosum remansit impassibile et ignominiam ultra pati non potuit. Absente anima nihil sentire potuit et si posset putrefieri, preseruabatur ab illa putrefactione per unionem diuinitatis, unde Psalmi decimo quinto: *propter hoc letatum est cor meum*, etcetera, *quia non dabis sanctum*, id est, corpus tuum, *uidere corruptionem*. Et sic postquam ignominia Christi fuit in morte finita et gloria illius incepit in sepultura. Postquam hodie de gloria saluatoris debemus predicare a sepultura est incipiendum. Est igitur notandum quod mors Christi fuit uilissima tripliciter, scilicet: a personis, a ministris et a loco et ab actibus et rebus illi oblatis.

140 Primum patet, quia per personas uiles facta.

Secundo, quia in loco ubi persone criminose damnabantur, scilicet: in loco Caluarie, et sic positus inter latrones.

145 Tertio, ratione actuum, nam illudebant ei et percutiebant caput et omnia illi data fuerunt in obprobrium, nam dimittamus alia: uinum quod dabatur damnatis in compassionem et misericordiam, quia erat preceptum, Prouerbiorum ultimo: *date siceram merentibus et uinum his qui amaro sunt animo, bibant et obliuiscantur egestatis sue et doloris sui non recordetur amplius*. Et ex hoc precepto mulieres ciuitatis Hierusalem dabant ministris damnationis dum ibant ad patibulum uinum cum speciebus factum ut illud darent damnatis in tempore transitus et mortis, ut confortarentur. Et sic dum esset hora sententie ferende in porta iudiciaria, ubi sedebant seniores populi, et dum Iesus ab illis fuisset condemnatus, quedam matrone propter compassionem de Iesu dederunt uinum ministris, ut illi darent in tempore necessitatis, et increpauerunt eas illi iudices dicendo quod isti seductori non debebant dare. Ministri autem, qui illudebant illi genuflectendo dicendo illi: *auē, rex iudeorum*, et: *prophetiza quis est qui te percutit*, biberunt uinum quasi totum propter calorem et miserunt acetum uel murrā uel fel mixtum cum illo modico quod remansit. Et hoc est quod dicit Psalmi sexagesimo octauo, qui scribitur de passione Christi, qui incipit: *saluum me fac*, dicens: *aduersum me loquebantur qui sedebant in porta*, scilicet: iudiciaria, *et in me psallebant qui bibebant uinum*.

160 Et sic illud quod ex misericordia dabatis damnatis illi crudeliter in penam uerterunt. Sed in sepultura econuerso fuit, nam fuit gloriosa ex ministris, ex loco et ex actibus et rebus in illa oblatis.

Primo, ex ministris, nam Ioseph fuit nobilis de curialibus, ut dicunt euangeliste, et diues. Item Nicodemus dicit, Iohannis tertio capitulo, quod: *fuit homo ex phariseis Nicodemus princeps iudeorum, qui*, etcetera. Fuerunt ambo discipuli Iesu secreti et iusti et sancti.

126: Is. 53, 7. | 135-136: Ps. 15, 9-10. | 145-146: Prv. 31, 6-7. | 153: cf. Io. 19, 3. | 153-154: cf. Lc. 23, 64. | 156: Ps. 68, 2. | 157-158: Ps. 68, 13. | 163-164: Io. 3, 1.

128: cf. *Ev. Nic.*, XII, 1, p. 454. | 131: cf. *Th. Aq., S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 51, a. 2, p. 398.

165 Sed forte dices: quomodo igitur postquam erant de principalioribus non preseruarunt Iesum a morte? Dicendum quod Ioseph: *non consensit consilio et actibus iudeorum*, ut dicit Lucas, et sic noluit intrare concilium eorum. Et sic dicit Hieronymus quod: «aliqui putant primum psalmum de isto scriptum, quia dicit: *beatus uir qui non abiit in concilio impiorum et in uia peccatorum non stetit*», etcetera. Sed Nicodemus intrauit concilium illorum et contradixit illis
170 quantum potuit.

Sed dicit: quare non reuelauit? Dicendum quod sic fecit, nam dixit Magdalene et ipsa misit epistolam ad Iesum, qui erat in ciuitate Effrem circa desertum, ut dicit Damascenus. Igitur, quo ad personas et ministros sicut mors fuit uilissima, sic sepultura gloriosa, etcetera.

175 Secundo, patet hoc quo ad locum, nam mors fuit facta in loco uilissimo et deiecto, scilicet: in monte Caluarie, ubi interficiebantur scelerati, etcetera. Sed sepultura in loco ameno, in horto Ioseph pulcherrimo circa ciuitatem Hierusalem. Nam licet Ioseph non esset naturalis de ciuitate Hierosolyma, quia natus fuerat in ciuitate Rama, de qua fuit Samuhel, sed quia residebat in curia in Hierusalem, fecerat sibi palatium et hortum amenum, et in latere horti circa montem Caluari preparauit sibi sepulchrum, in quo corpus
180 eius post mortem poneretur: «erat autem sepulchrum miro modo factum in rupe ex colore albo et rubeo permixto», ut dicit Beda.

Tertio, patet hoc quo ad gesta et quo ad res ministratas, nam in passione fuit illusus et uerberatus, etcetera, sed in sepultura honorifice tractatus. Nam licet Ioseph et Nicodemus essent iusti et sancti, sed non audebant corpus Iesu tangere manibus suis. Patet nam Ioseph
185 non solum illi dedit monumentum proprium, sed etiam dedit illi petiam ex ligno et sindone munda pro corpore et etiam dedit pro capite et sudario pretiosiore sindonem et delicatum. Nicodemus autem dedit mixturam murre et aloes in quantitate centum librarum. Et reuerenter et honorifice habita licentia a Pilato deposuerunt corpus a cruce et tunc uirgo Maria rogauit illos pie ut darent et reponerent corpus filii in suis brachiis. Illi autem licet
190 uidissent quod illa potius tribularetur ex illo quia precabatur ipsa, sic gratiose fecerunt sicut illa dixerat, maxime quia non inueniebant locum digniorem in illo monte. Et hoc fuit rationabile factum, sicut in introitu mundi illud corpus receptum fuit in manibus uirginis, sicut esset in exitu. Et sic interim ut illi preparabant necessaria, uirgo Maria fecit planctum magnum circa uulnera Christi, de quo non est ad presens tempus dicendum, quia hec est
195 dies gaudii, etcetera. Paratis omnibus uenerunt isti duo uiri et receperunt corpus de manibus uirginis, unde Iohannes dicit: *acceperunt igitur corpus Iesu et ligauerunt linteis illud cum aromatibus, sicut mos est iudeis sepelire, et posuerunt illud in monumento et Maria Magdalene et Ioseph, Maria aspiciebant ubi poneretur sedentes contra sepulchrum*. Nam debetis intelligere quod Maria Ioseph sit mater domini et sponsa Ioseph, quia illa non iuit in sepulchrum, nec fuit
200 permissa ire, nec erat mos iudeorum quod mater iret ad sepulturam filii. Sed hec Maria fuit prima soror uirginis, filia Cleophe et uxor Alpei, ex quo quattuor habuit filios, scilicet: Simonem, et Iudam, et Iacobum minorem et Ioseph iustum. Tres fuerunt apostoli, quartus uenit in sortem pro Iuda cum Mathia et cecidit sors super Mathiam. Et sic Maria Magdalene et Maria, mater Ioseph, contemplauerunt locum monumenti, ut iterum possent
205 illud uisitare. Altera soror uirginis, scilicet: Maria, uxor Zebedei et mater Iohannis et Iacobi, cum aliis mulieribus, que de Galilea ascenderant, associarunt uirginem usque ad domum Zebedei.

166: cf. Lc. 23, 51. | 168-169: Ps. 1, 1. | 196-198: cf. Io. 19, 40; cf. Mc. 6, 29; cf. Mt. 27, 61.

167-169: cf. Hier., *Comm. In Ev. Mt.*, IV, 27, 57. PL 26, 215A. | 172: Damascenus] NI. | 180-181: cf. Bed., *Hist. Eccl.*, V, 16. PL 95, 257C.

210 Sed forte dices: quare euangeliste omnia sic specificè posuerunt? Dicendum quod hoc fuit ad nostram instructionem, nam sicut corpus Christi fuit sepultum, sic debuit a fidelibus recipi quo ad nouem conditiones. Nam sicut Nicodemus, qui fuit *magister in Israhel*, ut dixit Christus, erat litteratus et doctus, et sic significat clericos et doctores, sic Ioseph, qui fuit curialis, significat laicos, ut omnes exemplo istorum illum recipiunt.

Primo, sicut illi cum maxima reuerentia illud tractauerunt, sic omnes christiani faciant.

Secundo, quod recipiant illud in sindone munda in conscientia pura.

215 Tertia, in duplici panno, scilicet: in sindone corporis, quod humanitatem significat, et in sudario capitis, quod notat diuinitatem. Nam debet habere fidem quod recipit Deum et hominem, quia diuinitas est caput Christi.

Quarto, in monumento nouo exclusa peccati uetustate, unde Apostolus in epistola: *expurgate uetus fermentum*, etcetera.

220 Hoc in petra scissum, scilicet: per constantiam et perseuerantiam, quod sit in bono proposito persistendi in penitentia non cum proposito recidiuandi, sicut illi qui in terra uel arena ponunt, etcetera.

Sexto, in quo nihil positum fuerit ieiunus nisi causa infirmitatis.

Septimo, cum murra amara, que notat contritionem et dolorem peccati.

225 Octauo, quod sint centum libre. Qui numerus significat confessionem delictorum contra decem precepta legis, qui est numerus perfectus. Et sic debet esse perfecta confessio, sed quia non sufficit omnia peccata confiteri nisi confiteamur omnes circumstantias illarum reduplicando in omnibus illis, sic debent esse non solum decem libre, sed decies decem, que faciunt centum. Et sic est numerus quadratus ex numero perfecto.

230 Nono, debemus ponere ibi mixturam aloe, qui est arbor habens radices in paradiso, ut aiunt doctores, per quod significatur satisfactio, nam sine illa non possumus in paradisum introire nec radices mittere. Quia cum contritione et confessione bene ad purgatorium itur, sed si ad paradisum debemus intrare, opus quod satisfaciamus hic uel in purgatorio, etcetera. Et sic corpus iunctum diuinitati remansit in sepulchro et anima iuncta etiam
235 diuinitati descendit ad limbum patrum, nec magis iunctum diuinitati corpus quam anima nec minus quam ante, dum inter se erant unita. Est uerum quod corpus remansit mortuum et anima plena gloria et plena donis gratiis et scientia, etcetera. Exemplum: si quis haberet in manibus pugillares clausas et aperiret, ita quod coopertorium esset in una manu et altera pars plena pennis cultelli, etcetera, esset in altera, non minus esset unitum mihi nunc quam
240 ante separationem inter se. Sic in proposito, coopertorium anime fuit corpus et anima discooperta habuit plenitudinem perfectionum, etcetera. Et hoc ad primam partem.

Secunda pars euangelii dicit autem Marcus: *Maria Magdalene et Maria Iacobi et Salome emerunt aromata*, etcetera. Iste due fuerunt sorores uirginis Marie, nam cum Anna habuisset tres uiros, scilicet: Ioachim, primo; secundus fuit Cleophas; tertius Salome.

210: cf. Io. 3, 10. | 219: I Cor. 5, 7. | 242: Mc. 16, 1.

211: Ioseph] M, X Nicodemus.

245 Ex primo habuit unicam filiam gloriosissimam, scilicet: uirginem Mariam, que nupsit Ioseph, ex qua nunquam habuit prole nec copulam, sed illa concepit Christum de spiritu sancto.

250 Secundo, scilicet: ex Cleopha, habuit aliam filiam, que nupsit cum Alpheo, et habuerunt quattuor filios, scilicet: Simonem, Iuda et Iacobum minorem, qui licet esset altero maior dierum, sed quia alter fuit primo uocatus ad apostolatam, dicebatur maior isto. Quartus fuit Ioseph iustus, qui uenit in sortem cum Mattheo, etcetera.

255 Ex tertio, scilicet: Salome, habuit aliam filiam, que nupsit cum Alpheo, et habuerunt duos filios, scilicet: Iohannem Euangelistam et Iacobum maiorem, etcetera. Et sic dicit textus: *Maria Magdalene et Maria Iacobi*, scilicet: minoris, qui fuit filius Alpei, et sic hec soror uirginis aliquando dicta fuit Maria Cleopha, ut Iohannis decimo nono: *stabant iuxta crucem Maria Magdalene et Maria Cleopha*, et sic nominatur ex patre, id est, Maria filia Cleopha. Aliquando in scriptura dicitur Maria Alpei, id est, uxor Alpei, aliquando dicitur Maria Iacobi, scilicet: minoris, id est, mater Iacobi, uel Maria Ioseph, id est, mater ipsius Ioseph iusti, ut habetur Marci decimo quinto: *Maria Iacobi minoris et Ioseph mater* numerat duos filios suos. Tertia dicitur Maria Salome, id est, filia Salome, et uxor Zebedei, et mater Iacobi et Iohannis Euangeliste. Iste tres emerunt aromata, nam cum Maria Magdalene et Maria Iacobi et Ioseph essent presentes in sepultura domini, ut habetur Marci decimo quinto, nuntiauerunt aliis locum et modum sepeliendi, quia cum *murra et aloes*, etcetera.

260

265 Et sic uenientes a monumento parauerunt aromata, que apud se habebant: *et unguenta, et sabbato siluerunt secundum mandatum domini*, ut habetur Luce uicesimo tertio. Sed sabbato transacto dum ex parte noctis cogitarent de uisitatione sepulchri, dicebant ad inuicem quod parum erat illi dare modica unguenta. Dicebat Magdalena: “iste Nicodemus, qui nunquam beneficium accepit a magistro meo, dedit centum libras unguenti murre et aloes, quid faciam ego misera, cui omnia peccata dimisit? Tot signa amoris ostendit? Sororem a fluxu sanguinis liberauit? Fratrem mortuum quatruiduanum suscitauit, etcetera?” Item dicit Maria Iacobi: “et ego etiam plus dare debeo, que matris soror sum, et duos filios meos in apostolos elegit”, etcetera. Similiter alia Maria dixit. Et sic ultra unguenta que in domo habebant: *transacto sabbato, alia emerunt aromata, ut uenientes ungerent Iesum. Et ualde mane una*, id est, prima sabbatorum, quod alter dixit “*uespere sabbati?*”, *ueniunt ad monumentum*. Et quia in monte sepulture uiderant lapidem illum quem Ioseph ad ostium monumenti posuit *esse ualde magnum*, dicebant ad inuicem: *quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti?*

270

275

Sed quomodo? Mattheus dicit: *uespere sabbati*, et Marcus: *dum transisset sabbatum*. Dicendum quod idem est, nam uespere, id est, nox sabbati, per partem notatur suum totum, et quod non intelligatur de nocte precedente sabbatum, sed sequente sabbatum, scilicet: inter sabbatum et dominica. Declarat Mattheus dicens: *que nox lucessit in prima sabbati*, id est, in die dominica, que est prima post sabbatum. Et sic dicit: *ualde mane una sabbatorum*, id est, prima sabbatorum, scilicet: dominica dies. Sicut Genesis primo: *factum est uespere et mane dies unus*, id est, primus, scilicet: dominicus dies. Venerunt igitur diluculo, nam erat etiam nox, ideo alter euangelista dicit: *dum adhuc tenebre essent*. Et dicit orto sole, quia iam radii solares super horizontem apparebant et illuminabant, ut sit in aurora. *Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti?* Non quod lapis esset super sepulchrum domini, quia nihil erat supra, sed erat in ostio aperture illius capelle intra quam erat sepulchrum domini. Nam ad

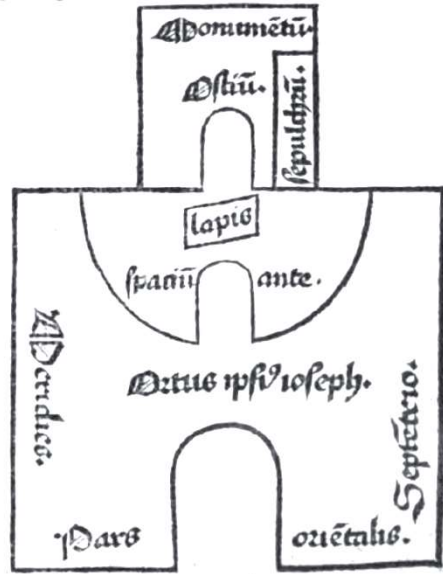
280

285

254: cf. Mc. 16, 1. | 255-256: Io. 19, 25. | 259: Mc. 15, 40. | 262: cf. Mc. 15, 40. | 263: cf. Io. 19, 39. | 264-265: Lc. 23, 56. | 273-276: cf. Mc. 16, 1-3. | 274: cf. Mt. 28, 1. | 277: cf. Mt. 28, 1; cf. Mc. 16, 1. | 280-281: cf. Mt. 28, 1. | 281-282: cf. Mc. 16, 2. | 282-283: Gn. 1, 5. | 284: cf. Io. 20, 1. | 285-286: cf. Mc. 16, 3.

269: Misera] X miseria. | 285: reuoluet] M, X reuoluit.

290 intellectum huius debetis quattuor distinctiones spatii considerare. Prima, erat hortus et in parte occidentali illius erat quoddam spatium clausum, sed discoopertum diuidens hortum a monumento, et in parte occidentali illius spatii in ripa erat lapis scissus et ostium illius in parte orientali, in quo ostio fuit lapis deuolutus, et intra ostium hoc erat sepulchrum domini in parte aquilonari illius capelle. Et sic ista melius uidetur per figuram sequentem:

295 Primo, quod fuerit hortus circa locum Caluarie patet Iohannis decimo nono dicens: *erat in loco ubi crucifixus est hortus*, etcetera. Et ideo Magdalena putauit Christum esse hortulanum illius horti, etcetera.

300 Secundo, quod esset alia clausura ante monumentum, in qua lapis fuit suppositus. Patet quia lapis uolebatur uersus hanc clausuram uel spatium, nam cum esset magnus non poterat uerti ad partem interiorem. Et sic dum fuit reuolutus ab angelo sedebat super eum, et sic dicitur quod: *introeuntes*, scilicet: mulieres, *in monumentum*, id est, in illam clausuram monumenti, *uiderunt reuolutum lapidem*. Et: *exeuntes cito de monumento*, id est, de illam clausuram, ut dicit Augustinus De Concordia Euangelistarum, nam femine non intrarunt in speluncam monumenti.

305 Tertio, quod esset cautura post hoc in rupe patet Iohannis uicesimo dicens: *exiit Petrus et alius discipulus et uenerunt ad monumentum*, id est, ad illam clausuram que erat ante ostium monumenti, que aliquando "monumentum" dicitur; *ille alius uenit prius ad monumentum*, id est, ad illum spatium ante ostium, *et cum se inclinasset*, scilicet: ad ostium, quod erat paruum et circa terram ut ostium furni, *uidit posita lintheamina*, non tamen introiuit, scilicet: in speluncam in lapide cauata. *Venit Petrus et introiuit et uidit lintheamina et sudarium. Tunc introiuit alius discipulus*, scilicet: Iohannes, *et uidit et credidit*.

Quarto, quod esset intra hanc capellam sepulchrum ibi positum fuit corpus patet Iohannis uicesimo dicens: *Maria stabat ad monumentum foris plorans, dum ergo fleret inclinauit se per ostium et prospexit in monumentum*, id est, speluncam in petra cauatam, *et uidit duos angelos in albis sedentes, unum ad caput et unum ad pedes, ubi positum erat corpus Iesu*. Hoc est sepulchrum

294-295: Io. 19, 41. | 300-301: cf. Mc. 16, 4-5. | 301: cf. Mt. 28, 8. | 304-310: Io. 20, 3-8. | 312-314: Io. 20, 11-12.

302: cf. Aug. Hipp., *De Cons. Ev.*, III, 14, 63. PL 34, 1197AC.

294: Decimo nono] M, X decimo.

315 eius ad manum dexteram intrando illam capellam et supra hoc sepulchrum non erat aliquis lapis, sed apertum erat, et pro parte meridiana ponebatur corpus. Sed lapis reuolutus erat in ostio exteriori, scilicet: inter primam clausuram et capellam in petra scissam, etcetera. Et de illo dicitur: *quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti?* Et hic lapis exterior fuit signatus per Pilati preceptum, Matthei uicesimo septimo: *illi abierunt signantes lapidem cum custodibus,*
 320 etcetera. Ante autem quam lapis uolueretur ab angelo Christus resurgerat, sed angelus reuoluit lapidem, ut resurrectio pateret mulieribus et discipulis, et sic dicit: *et ecce terremotus factus est magnus angelus domini descendit de celo et reuoluit lapidem.* Non indignit corpus glorificatum Christi reuolutione lapidis, quod ante glorificationem exiuit de utero clauso uirginis, etcetera. Primo, igitur uenit ad monumentum Maria Magdalena et cum ea due
 325 sorores uirginis Marie cum aromatibus uisitare sepulchrum. Et: *uiderunt reuolutum lapidem et angelum sedentem super eum, qui dixit: "nolite timere uos Iesum queritis surrexit"*, etcetera, ecce locus. *Ite, dicite discipulis eius et Petro, quia precedet uos in Galileam, ibi eum uidebitis.* Et: *ecce duo uiri steterunt secus illas in ueste fulgenti,* qui et dixerunt. Notandum quod ibi sunt tres difficultates ad enucleandam Mariam. Prima de mulieribus, quia aliqui dicunt unam uenisse ad
 330 monumentum, alii uero duas, alii tres. Secunda est de angelis. Tertia de apparitionibus.

Prima est hec, nam Iohannis uicesimo capitulo dicit solum de una dicens: *una autem sabbati Maria Magdalene uenit mane cum adhuc tenebre essent ad monumentum,* scilicet: diluculo, ut dicit Cancellarius, principium erat diluculi, in quo sunt simul tenebre et lux solis, etcetera. Sed Mattheus duas ponit, capitulo uicesimo octauo, dicens: *uespere autem sabbati, que lucessit in*
 335 *prima sabbati, uenit Maria Magdalena et altera Maria uidere sepulchrum,* etcetera. Item Marcus ponit illas fuisse tres dicens: *cum transisset sabbatum, Maria Magdalene et Maria Iacobi et Salome emerunt aromata.* Dicendum ad hoc quod Iohannis posuit solam Mariam Magdalenam, nam feruor amoris illius traxit ad sepulchrum omnes alios, siue mulieres alias, siue etiam se et Petrum. Et sic cum esset principalior, sola nominatur, sicut cum dicimus rex uadit ad
 340 missam, licet alii sint in comitiua, etcetera. Item alius euangelista Mattheus ponit duas, scilicet: Magdalenam et Mariam alteram. Hec altera specificatur a Marco dicens: *Maria Magdalena et Maria Ioseph,* scilicet: mater Ioseph, que fuit filia Cleophe et uxor Alpei, *aspiciebant ubi poneretur,* scilicet: corpus in monumento, Marci decimo quinto in fine capituli. Et sic quia iste sciebant locum ubi sepultum fuit corpus, altera Maria Zebedei non sciebant
 345 locum, nam fuit reuersa ad domum suam cum sorore sua uirgine Maria. Et sic dum irent ad sepulchrum sequebatur alias. Ideo euangelista solum duas principales nominat, alter uero nominauit omnes tres, etcetera.

Secunda difficultas de angelis sic soluitur: nam ut communiter creditur de mente Augustini, libro de Concordia Euangelistarum, non fuerunt nisi duo angeli, sed Mattheus dicit illum primum sedisse super lapidem reuolutum, et Marcus dicit alium uidisse ad
 350 dexteram intra sepulchrum. Primus ostendit ostium monumenti apertum non ad necessitatem resurrectionis nec exitus domini, sed ad ostensionem uacui monumenti. Alius ostendit locum intra monumentum, uel ut dicit Augustinus, potuit esse unus et idem qui super lapidem sedebat et ad dexteram, quia lapis reuolutus cecidit ad dexteram monumenti.
 355 Et sic ille idem potuit ostendere apertum ostium et locum ubi positum fuit corpus. Sed dicit de secundo angelo: *et introeuntes in monumentum,* etcetera. Dicendum quod dicit "introeuntes" in aliquod spatium ante petram, in qua excissa locus factus fuit sepulture, ut ipsum uiderit in eodem spatio sedentem a dextris, quem dicit Mattheus: *sedentem super lapidem,* quod idem esse potest, etcetera. Sed uerius est quod duo fuerint et de istis primo

318: cf. Mc. 16, 3. | 319: Mt. 27, 66. | 321-322: cf. Mt. 28, 2. | 325-326: cf. Mt. 28, 2. | 327: cf. Mc. 16, 7. | 327-328: cf. Lc. 24, 4. | 331-332: Io. 20, 1. | 334-335: cf. Mt. 28, 1. | 336-337: cf. Mc. 16, 1. | 341-343: cf. Mc. 15, 47. | 349: cf. Mt. 28, 2. | 350: cf. Mc. 16, 5. | 356: cf. Mc. 16, 5. | 358-359: cf. Mt. 28, 2.

333: cf. Io. Gers. (vol. 4), *Mon.*, CL, col. 199. | 349: cf. Aug. Hipp., *De Cons. Ev.*, III, 24, 67. PL 34, 1200AD.

360 dicit Lucas: *ecce duo uiri steterunt secus illas in ueste fulgenti*, quia ille qui fuerat intus exiuit ad
 alium, etcetera. Isti idem duo ipsi Magdalene, dum sola remaneret, apparuerunt inter
 monumentum et secus sepulchrum domini. Vnde dicit Iohannes: *Maria stabat ad*
monumentum foris plorans, etcetera, *inclinauit se et uidit duos angelos in albis sedentes, unum ad caput et*
 365 *aliud ad pedes, ubi positum fuerat corpus Iesu*, etcetera. Et sic isti duo, qui prius apparuerant,
 unus supra lapidem et alius intra monumentum, nunc uisi sunt circa sepulchrum domini,
 etcetera. Et sic licet unus dicat unum esse supra lapidem et aliud intra ad dexteram et duo
 circa sepulchrum domini, dicendum quod illi duo erant qui diuersimode apparebant. Sic
 autem est de uenatoribus leporum, qui inueniunt leporem et perdunt eam et iterum
 inueniunt et perdunt, etcetera. Dicunt plures lepores inuenisse cum sit eadem, sic in
 370 proposito, etcetera.

Si dicis: diuersimode erant uestiti? Dico quod non, nam de primo dicitur: *erat aspectus eius*
sicut fulgur et uestimenta eius sicut nix. De alio dicitur: *introeuntes uiderunt iuuenem sedentem*
coopertum stola candida. De aliis dicitur quod uiderunt *duos angelos sedentes, unum ad caput*,
 etcetera. Et sic uestimenta sicut nix et stola candida et in albis idem est et sic conformitas
 375 uestium ostendit duos angelos tantummodo fuisse. Quod autem fuerint duo tantum patet
 tripliciter.

Primo, quia duo debebant monstrare, scilicet: ostium monumenti apertum et
 sepulchrum esse uacuum, quod unus primum et alius secundum monstrauit et ostendit.

Secundo, patet quia hoc fuit ut essent testes resurrectionis domini, quod duo
 380 sufficiebant. Ideo cantat ecclesia dicens: “Maria, quid uidisti in uia, etcetera?” Respondet:
 “angelicos testes”, etcetera.

Tertio, patet quia mysterium resurrectionis et ascensionis sunt colligata. Sed in
 ascensione dicitur: *ecce duo uiri*, etcetera. Igitur similiter in resurrectione, sed differentia est in
 hoc: nam in resurrectione ostenduntur in gloria corporis, ut nobis daret exemplum glorie,
 385 sed in ascensione in etate perfecta, scilicet: uirili, in qua resurgere debemus. Ideo dicit: *ecce*
duo uiri in uestibus albis apparuerunt, qui et dixerunt: “uiri galilei”, etcetera.

Tertia difficultas de apparitionibus uariis patet si notatur hoc quod prima apparitio fuit
 quando Maria Magdalena et due sorores uirginis uenerunt ad monumentum summo mane.
 Nam hora aduentus illius ponitur ab Augustino in libro de Concordia Euangelistarum
 390 dicens: «de hora uero qua mulieres uenerunt ad monumentum non contemnenda exoritur
 questio. Cum enim Mattheus dicat: *uespere autem sabbati, que lucessit in prima sabbati*. Quod est
 quod dicit Marcus: *et ualde mane una sabbatorum uenit Maria*, etcetera. Aperte quippe prima
 noctis quod est uespere ipsam noctem uoluit significare Mattheus, cuius noctis fine
 uenerunt ad monumentum. Ergo quoniam sabbato impediabatur ut non ante facerent, ab
 395 eo tempore nominauit noctem, ex quo eis licere cepit ut facerent quodcumque uellent,
 sicque dictum est “uespere sabbati”, ac si diceret “nocte sabbati”, id est, noctem que
 sequitur diem sabbati, quod ipsa uerba eius satis indicant quando ait que lucessit in prima
 sabbati, neque ipsum initium noctis lucessit in sabbato. Sed ipsa nox in luce incipit
 terminari, usitatus enim modus diuine scripture est a parte totum significare, uespere ergo
 400 noctem significauit, cuius extremum est diluculum. Nam diluculo uenerunt ad
 monumentum», uel, secundum Bedam: «uespere uenire ceperunt, sed lucescente mane in

360: cf. Lc. 24, 4. | 362-364: cf. Io. 20, 11-12. | 371-372: cf. Mt. 28, 3. | 372-373: cf. Mc. 16, 5. | 373: cf. Io.
 20, 12. | 383: cf. Lc. 24, 4. | 385-386: cf. Act. 1, 10-11. | 391: cf. Mt. 28, 1. | 392: cf. Mc. 16, 2.

390-401: cf. Aug. Hipp., *De Cons. Ev.*, III, 24, 65. PL 34, 1197D-1199A. | 401-403: cf. Bed., *Hom.*, II, 1. PL
 94, 134D.

prima sabbati ad sepulchrum peruenerunt, id est, uespere aromata parauerunt. Sed aromata preparata mane ad sepulchrum detulerunt». Ideo in animo semper tota nocte ad sepulchrum pergerunt. Et sic dicit Augustinus de Concordia Euangelistarum, quod Lucas

405 dicit “ualde diluculo” et Iohannes “mane” cum adhuc tenebre essent. Hoc intelligitur Marcus dicere: *ualde mane oriente iam sole*, id est, cum celum ab orientis parte albesceret, quod sit utique solis orientis uicinitate, cum est ille fulgor qui nomine “aurore” appellari solet. Ideo ait: *cum adhuc tenebre essent*, quod ei non repugnat, quia alique reliquie tenebrarum adhuc

410 erant. Sed quomodo dicit orto iam sole? Non quod sol uideretur super terram, id est, ortu suo iam celum illuminare incipiente. Dicebant mulieres: *quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? Et cum applicuissent uiderunt reuolutum lapidem* ab angelo et ipse sedebat super eum, qui dixit illis: *nolite timere, uos Iesum queritis surrexit*, etcetera. *Ecce locus ubi posuerunt eum, ite, dicite discipulis eius et Petro, quia precedet nos in Galileam, ibi eum uidebitis*, etcetera. Et: *ecce duo uiri astiterunt iuxta illas in festibus albis, qui dixerunt: “quid queritis uiuentem cum mortuis?” Ille autem reuerse a monumento uenerunt in ciuitatem. Venit Maria Magdalena, que principalior erat inter illas, ad Simonem Petrum, quia angelus dixit singulariter de Petro, et ad alium discipulum quem diligebat Iesus, scilicet: ad Iohannem, tamquam ad principalem post Petrum in collegio apostolorum, dixit illis: tulerunt dominum meum*, etcetera. Exierunt isti duo et uenerunt ad monumentum cum tribus Mariis, que sciebant locum sepulchri, et isti introierunt in

420 monumentum: primus tamen Petrus, secundus Iohannes, et *uiderunt linteamina et sudarium*. Et sic isti discipuli reuersi sunt ad condiscipulos suos, sed mulieres remanserunt in monumento. Ideo post recessum apostolorum due sorores uirginis reuerse sunt in Hierusalem, ut darent necessaria uirgini. Sed Magdalena noluit reuertii dicens: “non ibo donec inueniam dominum meum”. Et sic sola Magdalena remansit in monumento plorans sicut dicit Iohannes: *dum ergo fleret extra portam monumenti inclinauit se ad portam que erat circa terram et prospexit et uidit duos angelos in albis, unum ad caput et alium ad pedes, ubi positum fuerat corpus Iesu*, scilicet: in sepulchro ad dexteram monumenti. *Dicunt ei angeli: “mulier, quid ploras?” Dicit illis: “quia tulerunt dominum meum et nescio ubi possuerunt”*, etcetera. Et cum hec dixisset, Christus stabat post eam et angeli adorauerunt proni illum. Illa autem uidens quod hec adoratio et inclinatio non fiebat propter eam, sed propter alium, *conuersa retrorsum uidit Iesum stantem et non sciebat quia Iesus est*. Dixit ei Iesus sicut angeli ante dixerant mulier: “*quid ploras, quem queris?*” Illa autem existimans quia hortulanus est, *dicit ei: “domine, si sustulisti illum, dicito mihi ubi posuisti eum et ego eum tollam”*. Tunc dicit ei Iesus: “*Maria*”, secundum modum et consuetudinem uocationis illius, etcetera. Tunc illa cognouit in modo uocandi illum esse suum magistrum et confitetur eum esse dicendo: “*raboni*” quod dicitur “*magister*”. Et

435 credendum est quod ipsa uoluit pedes osculari sicut ante consueuerat et dicit ei Iesus: *noli me tangere*, etcetera.

Sed: que fuit causa quod ad inuocationem nominis Marie cognouit et inuenit Christum? Dicendum quod triplex fuit causa.

440 Prima, quia dum fleret ad monumentum, etcetera, ut notaretur quod in quacumque tristitia est inuocanda domina nostra. Secundo, quia dicit Christus: “quem queris, mulier?” Vt ostendat quod in quacumque petitione est inuocanda, etcetera. Tertio, quia dixit ipsa Maria Magdalena: “tulerunt dominum meum”. Et sic quod perdiderat ipsum, sic etiam notatur quod perdita gratia et salute, nam Christus Iesus dicitur “salus”, quia saluator,

445 etcetera. Et sic quod recuperatur mediante Maria, ideo ista tria recuperata fuerunt quando

406: cf. Mc. 16, 2. | 408: cf. Io. 20, 1. | 410-411: cf. Mc. 16, 3-4. | 412: Mt. 28, 5-6. | 412-413: Mc. 16, 6-7. | 413-415: cf. Lc. 24, 4-9. | 415-418: cf. Io. 20, 2. | 420: cf. Io. 20, 6-7. | 425-428: cf. Io. 20, 11-13. | 430-437: cf. Io. 20, 14-17.

429: Illa] M, X Ille. | 445: Recuperatur] M recuparatur.

Christus dixit Maria, ut credamus quod hec tria, licet sint immediate a Christo, sed mediante Marie inuocatione.

Et sic prima apparitio fuit Magdalene, dum remansit sola in monumento; aliis redeuntibus ad ciuitatem.

450 Secunda fuit dum essent due Marie in uia inter monumentum et ciuitatem. Maria Magdalena currit festinanter et iunxit se illis et nuntiauit illis qualiter uiderat Christum. Ille autem tristes dixerunt intra se: “o si remansissemus cum illa, etcetera, uideremus et nos”. Dum hec dicerent, ecce Iesus illis omnibus apparuit, et dum esset in medio dixit: *auete*. Ille autem accesserunt et tenuerunt pedes eius et adorauerunt eum et dixit Iesus: *nolite timere, ite,*
455 *nuntiate fratribus meis et dicite ut eant in Galileam,* etcetera.

Tertia fuit quo iste tres Marie nuntiauerunt hec undecim discipulis *et uisa sunt eis uerba ista deliramenta et non credebant illis. Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum* solus, quia iam ante fuit ad monumentum cum Iohanne, et tunc apparuit illi Iesus. Sed aliqui dicunt quod ex quo non inuenit magistrum reuersus fuit ad speluncam et fleuit amare et dicebat inter se
460 qualiter Christus ostensus fuit mulieribus et non sibi, ut patet ex precedenti sermone. Sed in quo loco apparuit non legitur in euangelio, sed quod apostoli dixerunt: *resurrexit dominus et apparuit Simoni,* etcetera.

Quarta apparitio fuit quod dum mulieres reuerse fuerunt a monumento et Maria Magdalena dixerat quod uiderat Christum in forma hortulani, alie cum illa dixerunt quod
465 cum uiderant in propria forma. Antequam iste applicuissent ad locum ubi erant apostoli, duo ex discipulis Iesu recesserunt, ut irent in Emaus, qui erat locus Cleophe, etcetera. Et sic dum irent, Iesus apparuit illis in uia et statim reuersi fuerunt ad apostolos. Sed antequam isti recesserunt a cenaculo, mulieres prima uice iam uenerant a monumento non inuenientes Iesum et etiam Petrus et Iohannes. Patet hoc nam illi dixerunt Christo in uia: *mulieres quedam*
470 *ex nostris terruerunt nos, que ante lucem iuerunt ad monumentum, et non inuento corpore dixerunt se angelorum uisiones uidisse, et abierunt quidam ex nostris ad monumentum et ita inuenerunt.* Sed antequam isti duo redissent ad apostolos, iam uenerat Petrus ad apostolos dicens se Christum uidisse et etiam Thomas erat cum illis. Nam dicit Lucas: *eadem hora regressi sunt in Hierusalem et inuenerunt undecim congregatos et eos qui cum ipsis erant, et dixerunt illis quod surrexit dominus uere et apparuit Simoni. Illi autem narrabant quomodo etiam illi cognouerunt eum in fractione panis.*
475

Quinta apparitio fuit, quod licet omnia ista facta essent, etiam discipuli non crediderunt, nam uisa sunt eis deliramenta. Ideo dicit Marcus: *nec illis credentibus.* Causa autem incredulitatis fuit diuersitas apparitionum, nam Magdalena dixit illum uidisse in forma
480 hortulani. Alie femine cum ipsa in forma propria. Duo discipuli euntes in Emaus dixerunt illum uidisse in forma peregrini. Petrus non determinabat locum nec formam. Tunc dixit Thomas intra se: “isti non concordant”. Et cum esset nox et hora negotiandi, quia ante propter metum non audiebant exire extra domum, tunc exiit foras ad ciuitatem, et illo exeunte adest Iesus et *stetit in medio eorum et dixit: “pax”;* etcetera, “*ego sum, nolite timere*”.
485 *Conturbati uero et conterriti existimabant se spiritum uidere et dixit illis: “quid turbati estis, etcetera?”* Et sic omnibus modis ostendit suam resurrectionem esse ueram et quod ipse idem erat uerus Deus et homo.

453-455: Mt, 28, 9-10. | 456-457: cf. Lc. 24, 11-12. | 461-462: cf. Lc. 24, 34. | 469-471: cf. Lc. 24, 22-24. | 473-476: cf. Lc. 24, 33-34. | 478: cf. Mc. 16, 13. | 484-485: cf. Lc. 24, 36-38.

Primo, ostendit se esse Deum nuntiando eis que erant in corde illorum et dicit: *cogitationes ascendunt in corda uestra.*

490 Secundo, ostendit se esse illum eundem hominem crucifixum ex omnibus sensibus.

Primo, ex auditu dicens illis: *pax uobis*, ut ante consueuerat, etcetera.

Secundo, ex uisu dicens: *uidete manus meas et pedes meos*, etcetera.

Tertio, ex tactu dicens: *palpate et uidete, quoniam spiritus carnem et ossa non habet sicut me uidetis habere*, etcetera.

495 Quarto, ex odoratu: *uidete, quoniam spiritus ossa non habet*. Hic non sumitur uisus pro sensu proprio, sed pro odoratu, quia ossa non uidentur, nec spiritus habet odorem sicut caro illa pretiosa fuit in summo odorifera. Nam si reliquie sanctorum hic in terra habent odorem suauissimum et nobis ignotum, quid debuit illa caro pretiosa iuncta diuinitati habere?

500 Quinto, ex gustu. Dicit illis: *habetis hic aliquid quod manducetur? Illi obtulerunt ei partem piscis assi et fauum mellis*, etcetera.

Tertio, ostendit illis se esse eundem quem ante per conuersionem et quo ad scientiam clarissimam, etcetera, dicens: *hec sunt uerba que locutus sum ad uos cum adhuc essem uobiscum, quoniam necesse est impleri omnia que scripta sunt in lege Mosi et Psalmis et prophetis de me. Et tunc apperuit illis sensum scripturarum*. Hic ponatur prophetia resurrectionis quo ad legem et
505 Psalmos et prophetas latius, etcetera. Iste igitur apparitiones fuerunt facta ipsa die resurrectionis.

Si dicis: igitur si in illa die non fuerunt plures, non apparuit matri? Dicendum quod sic, primo illi apparuit, secundum Ambrosium in libro De Virginibus, et secundum alios plures.

510 Si dicis contra: quia in missa secundum doctores quinquies uertit se ad populum et ostenditur populo, ut istas quinque apparitiones significet. Dico quod licet publice se conuertat quinque uicibus, sed primo secrete se uertit et ostendit exeundo a sacrario uel sacristia, quod notat primo secrete apparuisse uirgini et in sacrario suo uisus fuit, in quo primo fuit indutus carne nostra in uentre, et ab ipsa fuit indutus ueste inconsutili per manus suas, etcetera.

515 Primo, igitur apparuit uirgini matri et postea mundo, ut notaret quod sicut primum est causa aliorum, sic per uirginem et illa mediante ostenditur mundo. Et sicut mediante ipsa recepimus et uidimus illum mortalem ad dandum nobis gratiam, de qua receptione cantat ecclesia: «nobis natus, nobis datus ex intacta uirgine», sic mediante illa uidebimus
520 immortalem ad dandum nobis gloriam, de quo cantat ecclesia cotidie: «et Iesum benedictum fructum uentris tui nobis post hoc exilium ostende».

Et sic quilibet christianus credat quod recipiendo uirginem in aduocatam et patronam, hic recipit gratiam et in futuro gloriam, quam nobis concedat ille Dei filius, etcetera. Amen.

489-495: cf. Lc. 24, 36-39. | 499-500: cf. Lc. 24, 41-42. | 502-504: Lc. 24, 44-45.

508: cf. Ambr., *De Virgin.*, III, 14. PL 16, 270A. | 518: cf. Th. Aq., *Off. Cor. Christ.*, p. 275. | 519-520: cf. Ans., *Hymn. Et Psal. De San. Mar.*, Saluatio deprecatoria, ante Psal. B. V. dicenda. PL 158, 1037D.

496: Pro odoratu] M pro adoratione, X pra odoratu. | 499: Illi] M illi.

SERMO SEPTVAGESIMVS QVINTVS ET TERTIVS IN EADEM DIE RESVRRECTIONIS DOMINI

<THEMA> *Surrexit*, Marci ultimo capitulo.

Originaliter, etcetera.

5 Quattuor sunt que uirginem Mariam fecerunt aptissimam ad impetrandum omnem gratiam.

Primum esse plenam gratiarum omnium. Nam uirgo habuit plenitudinem gratiarum et maiorem gratiam que pure creature posset communicari, ut dicit sanctus Bonaventura in distinctione quadragesima quarta. Et non solum gratum facientem, sed omnes gratis datas habuit. Et sic pro se nullam postulare potuit, nec aliqua indiguit.

10 Si dicis: non poterat postulare esse uirum, quod est qui perfectius femina? Vnde Aristoteles primo Physicarum: «sicut femina appetit uirum turpe bonum, sic materia appetit formam». Dicendum quod non, nam postquam filius Dei naturam assumpsit in genere masculino, perfectior purarum creaturarum debebat esset femina. Nam magis huic appropinquabat, cum in terris non haberet patrem femina, de qua natura assumpta fuit
15 perfectior omnibus uiris et feminis fuit, et sic de aliis. Exemplum huius est, quia quando quis rogat aliquem, ut impetret aliquid a rege, si ille uult cum rege priuare et indiget aliquo a rege, non postulabit pro illo, sed potius pro se.

Secundum est esse plenam gaudii, quod dependet a primo, quia maius gaudium erat illi impetrare gratiam alicui propter tria, quia diligebat genus humanum propter quod fuerat
20 facta mater. Nam si angelis debuisset gratiam impetrare, non ita libenter illam pro ipsis angelis impetraret, sicut hominibus pro quibus omne bonum habuit, scilicet: esse matrem Dei. Secundo, gaudebat maxime, quia faciebat suum officium, quia erat constituta mediatrix omnium ad gratiam impetrandam. Et sicut aduocatus gaudet in consulendo et quod ei petatur consilium et tristatur, si ad eum non recurritur, sic in proposito est de uirgine Maria.
25 Tertio, faciebat illam letam redundantia spiritus sancti, nam priuatio illius facit hominem tristem, unde Salomon: *spiritus tristis desiccet ossa*, Prouerbiorum decimo septimo. Et Christus dicit: *nolite fieri sicut hypocrite tristes*, Matthei sexto, qui spiritus sanctus facit hominem letum. Vnde Apostolus ad Galatas quinto: *fructus spiritus gaudium*, etcetera. Et sic omnes deuoti, qui presumuntur esse in gratia, sunt hilares et iocundi per redundantiam spiritus sancti.

30 Alia duo habuit ratione dignitatis, quorum etiam secundum dependet a primo sicut in aliis.

Primum est esse matrem dantis, scilicet: Dei, a quo habuit audaciam postulandi et meritum impetrandi. Vnde quando Bersabee uenit ad Salomonem, tertio Regum secundo, ut postularet gratiam pro Adonia filio Dauid ipsum Salomonem: *et cum ipsa Bersabee intraret
35 ad Salomonem, exiuit in occursum suum adorauitque eam positusque est thronus matri regis et sedit ad dexteram eius dixitque mater: "petitionem unam paruulam ego deprecor a te, ne confundas faciem meam". Et dixit ei rex: "pete mater mea neque enim fas est ut auertam faciem tuam"*, etcetera. Et sic ratione dignitatis obtinuit.

2: Mc. 16, 6. | 26: Prv. 17, 22. | 27: Mt. 6, 16. | 28: Gal. 5, 22. | 34-37: cf. III Rg. 2, 19-20.

7: Bonaventura] NI. | 11-12: cf. Arist. Lat., *Phys.*, I, 9, 192a24, p. 40; cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 2), lib. 1, dist. 45, q. 1, a. 1, p. 921.

40 Secundum est quod dependet a primo, scilicet: esse reginam, quia ut est mater regis, conuenit ei esse regina totius mundi et sic thronus positus matri. Et hec quattuor nuntiauit ei angelus in conceptione dicendo: *ane*, id est: sine ue doloris et tristitia, *gratia plena*, quo ad secundum, *dominus tecum*, quo ad alia. Sed uirgo Maria in his precedentibus duobus diebus omnia ista quattuor perdidit et omnibus priuata fuit.

45 Primo, perdidit esse plenam omnium donorum et gratiarum et nullo indigere, non quod fuerit priuata aliqua gratia, sed quia uenit ei casus in quo uellet aliquid petere et non potuit in illo exaudiri. Verbi gratia: si pro omnibus necessitatibus meis ego indigeo mille ducatis et tot habeo. Tunc ego nullo indigeo, sed habeo plenissime quod uolo, sed si aliquis casus mihi accidit, non habeo illud quod habebam sine perditione alicuius ducati, quia uellem aliquid tunc impetrare et non possum, etcetera. Sic in proposito, uirgo ante filii sui
50 passionem nihil pro se petere poterat et gratias sufficienter habebat. Sed tunc uellet postulare patrem quod aliter genus humanum redimeretur et non per mortem filii sui, si esset possibile, et aliter non esset determinatum in consistorio trinitatis, et sicut filius, dixit: *pater, si possibile est, transeat a me calix iste, non tamen mea uoluntas, sed tua fiat*. Sic etiam uirgo Maria dicebat propter maximum filii sui amorem. Diligebat etiam genus humanum et uellet
55 quod non perturbaretur eius redemptio, sed si aliter esset possibile quam per mortem filii, hoc querebat et conformabat uoluntatem suam cum uoluntatem patris. Nam aliter peccaret, quod non erat possibile in uirgine, et sic sine perditione gratiarum precedentium. Tunc non habuit plenitudinem, nam in ista non fuit exaudita et ipsa uoluit non exaudiri. Et sic nulla facta ei iniuria.

60 Secundo, perdidit aliud, scilicet: gaudium maximum quod habebat. Nam fuit plena tristitie et doloris, nam in persona sua dicit Hieremias: *o uos omnes qui transitis per uiam, attendite et uidete si est dolor*, etcetera. Quasi dicat: nullus alius dolor similis meo. Fuit autem dolor Marie maximus his diebus.

Si queris: utrum dolor uirginis fuerit maior quam dolor existentium in inferno?
65 Dicendum quod non. Ideo dixit: “o uos omnes qui transitis per uiam”, quia de uiatoribus loquebatur. Et sic excessit dolor uirginis dolorem omnium uiatorum. Primo, quia priuabatur maximo bono, scilicet: filio perfectissimo Dei, et sic licet crederet in breui resurrectorum, non potuit non dolore. Tum quia priuari illo maximo per aliquod tempus breue erat plus quam priuari aliquo magno per magnum tempus. Tum etiam quia dolor erat
70 in uisione passionis per compassionem suam, et sicut ille a quo manus esset abscindenda, licet sciret in breui esse brachio uniendam, non posset non dolore in scissione, sic in proposito. Item fuit dolor uirginis maior dolore Christi extensiue, quia Christus solum doluit usque ad mortem. Dixit enim: *tristis est anima mea usque ad mortem*. Et in breui tempore mortuus fuit in tantum quod Pilatus miraretur quod iam esset mortuus, et causa fuit
75 compositio subtilissima spiritus sancti. Exemplum: sicut uas uitreum cristallinum subtile citius frangit quam aliud uas non sic subtile, sic fuit in Christo. Sed uirgo doluit post mortem propriam, nam, ut dicunt doctores, fuit sufficiens ille dolor ad separandum animam a corpore. Sed Christus noluit et intra corpus uirginis illam animam retinuit, quia dum ipse moreretur pro toto mundo, non fuit conueniens quod alter moreretur. Maxime
80 non fuit conueniens quod in illa hora quando filius Dei patiebatur, mediante carne assumpta ex uirgine, quod caro que remansit in uirgine, scilicet: corpus suum, pateretur. Et sicut est de damnatis quod *desiderabunt mortem et fugiet ab eis*, Apocalypsis nono capitulo, et sic patiuntur plusquam mortem, sic fuit in uirgine, quia plus doluit quam fuerit mors, quia in breuiori tempore moreretur, si fuisset dimissa. Item Christus solum doluit usque ad suam

41-42: cf. Lc. 1, 28. | 53: cf. Lc. 22, 42. | 61-62: cf. Lam. 1, 12. | 73: cf. Mt. 26, 38. | 82: Apc. 9, 6.

41: Tristitia] M rristicia. | 54: Dicebat] M dicembat. | 71: Vniendam] X unienda.

85 mortem, sed uirgo post mortem Christi. Nam in apertura lateris Christi cum lancea non
doluit Christus, quia iam erat mortuus, sed maxime doluit uirgo uidens quod non solum in
uita sed post mortem male tractabatur, et illud fuit quod dixit Symeon: *tuam ipsius animam*
pertransibit gladius, Luce secundo. Nam alii dolores intrauerunt usque ad cor uirginis, sed ille
90 ultimus pertransiuit eam miraculose. Nam lancea domini anno mille nonaginta octo in
ciuitate Antiochie fuit reperta per reuelationem sancti Andree, et cum christiani fame
perirent in deuotione illius uexilli, uicerunt regem Armenie et interfecerunt centum milia
hominum et ceperunt quindecim milia camellos et summam ubertatem habuerunt. Sicut ex
aqua que a latere fluxit mediante lancea, etcetera, reformata fuit ecclesia, etcetera.

Tertium perdidit, scilicet: esse matrem hominis. Nam separata anima a corpore non
95 remansit homo, ut dicit Magister, tertio, distinctione uicesima, et sanctus Thomas, tertia,
questione quinquagesima ad quartum; quodlibet secundo, primo, obiectione; quodlibet
quarto, primo, obiectione.

Quarto, perdidit esse reginam licet remaneret in habitu, sed mortuo filio suo, quo erat
regina, nec tunc actu fuit. Sed isto mane, ut dicit Gregorius, cui fuit reuelatum, uenit
100 angelus cum quadam noua salutatione et nuntiat illi uirgini omnia perdita esse melius
recuperata.

Primo, dicit habuisse illam gratiam non solum filium uiuum, sed immortalem.

Secundo, dicit ei “regina celi”, nam antequam corpus Christi quod ab ipsa habuerat non
fuit glorificatum non fuit ipsa regina celi, quod est glorie regnum, sed nunc iam esse
105 nuntiat.

Tertio, dicit “letare”, quia plenissima letitia fuit uirginis.

Quarto, dicit matrem, scilicet: “quem meruisti portare”, scilicet: gradum puritatis ad hoc,
ut esset mater Dei.

Et sic nunc cum magna fiducia ad illam possumus recurrere dicendo: “o uirgo beata, si
110 heri et nudus tertius forte titubauimus uenire ad uos, quia tituli uestri erant obscuri, hodie
ad uos uenimus cum magna fiducia ad postulandum gratiam et credimus firmiter hodie
illam impetrare, quia filius uester benedictus, qui mortuus fuerat, surrexit”. Ad hanc igitur
in principio sermonis dicamus: «regina celi, letare», etcetera.

<THEMA> *Surrexit*, loco et capitulo ubi supra.

115 Due partes erunt. Prima thematis introductiua, secunda sancti euangelii expositiua.

Sententia est sancti Thome, tertia, questione quinquagesima quinta, articulo primo et
secundo, quod fuit necessarium nobis ut manifestaretur resurrectio Christi.

Primo, quia omnes articuli fidei ab isto habent firmitatem, non solum articuli qui
120 precedunt mortem Christi, sed qui subsequuntur. Nam non posset in corpore et anima
ascendere in celum nisi resurgeret nec uenire in forma humana ad iudicium nisi resurgeret.

87-88: Lc. 2, 35. | 114: cf. Mc. 16, 6.

95: cf. Petr. Lom., *Sent.*, III, 21. *PL* 192, 800C; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 50, a. 2, p. 390; *Qu. Quodl.*
(vol. 11), II, q. 1, a. 1, p. 112; IV, q. 1, a. 1, p. 358. | 99: Gregorius] *NI*. | 113: cf. Anti. B. M. V. | 116: cf. Th.
Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 55, a. 1, pp. 424sq.

90: Reuelationem] M reuellationem. | 94: Separata] M seperata. | 112: Fuerat] M fuera.

Item articulus resurrectionis est difficilior ad credendum et non solum fuit difficilis quo ad philosophos, sed etiam quo ad credentes. Ideo multis miraculis auctoritatibus et argumentis probatur, unde Aristoteles dicit: «quorum substantia deperit impossibile est eadem numero reiterari», secundo De Generatione. Ideo dicit Dauid in persona Christi, Psalmi uicesimo nono: *que utilitas in sanguine meo dum descendo in corruptionem*, etcetera? Glosa: «quia sic nullum lucrabor in fide», etcetera.

Secundo, debuit hec resurrectio per angelum nobis nuntiari propter sex rationes.

Prima, quia ea que sunt supra rationem nostram debent secundum ordinem diuinum nobis per angelos, qui sunt supra nos, nuntiari, ut dicit Dionisius, quarto capitulo Celestis Hierarchie, sed resurrectio Christi excedit rationem naturalem, igitur, etcetera. Exemplum huius est si nos uolumus aliqua scire de ciuitate Rome, opus quod per aliquem ciuem uel nuntium romanum sciamus si est uoluntarium et non necessarium. Nam si necessarium est per rationem infallibilem potest sciri, uerbi gratia: hora nona uel decima scire quod sol est ortus Rome. Si sum Cesaraguste, potest sciri a me ratione naturali, quia illam non excedit naturalis ratio. Sed si uoluntatem summi pontificis scire uolo, opus quod per nuntium qui ueniat ex urbe romana ego sciam. Sic in proposito, si uoluntate Dei scire uolumus, opus quod hoc fiat per nuntios illius ciuitatis celestis, qui sunt angeli, alias non.

Secundo, hoc fuit ut ostenderetur quante excellentie esset ille qui resurgebat, quia erat Deus, ideo angeli sui ministri, unde Psalmi centesimo tertio: *qui facit angelos suos spiritus et ministros suos*, etcetera.

Tertio, ut ostenderetur quod angeli gratulantur de bonis uiris maxime post incarnationem, unde Luce secundo dicitur: *euangelizo uobis gaudium magnum*, etcetera. Item in ascensione domini, Actuum primo, nuntiant angeli aduentum ad iudicium, sic debent nunc in resurrectione.

Quarto, hoc sit quia angeli reparandi erant per Christi resurrectionem, ad Colossenses primo: *complacuit instaurare siue que in terris siue que in celis sunt per sanguinem*, etcetera.

Quinto, propter testimonium et resurrectionis certitudinem. Nam sicut habuit homines precedentes sicut prophetas et subsequentes, scilicet: apostolos, haberet etiam angelos propter certitudinem resurrectionis.

Sexto, sicut per angelum perdita gratia et gloria, sic recuperata per nuntium angeli.

Tertio, debuit primo nuntiari mulieri propter tria.

Primo, sicut mulier fuit nuntia nostre mortalitatis per peccatum, scilicet: Eua, sic mulier esset nostre immortalitatis et resurrectionis, Thome tertia, questione quinquagesima quinta, articulo primo, tertio.

Secundo, ne crederetur quod femina esset excusa a consortio glorie.

125: Ps. 29, 10. | 139-140: Ps. 103, 4. | 142: Lc. 2, 10. | 143: cf. Act. 1, 10. | 146: Col. 1. 20.

123-124: cf. Arist. Lat., *De Gen. Et Corr.*, II, 11, 338b17, p. 81. | 125-126: cf. Wal. Str., *Glo. Ord.*, Psal. 29, 10. PL 113, 884A. | 129: cf. Pseu. Dio. Aer., *De Coel. Hier.*, IV, 2. PG 3, 179B; cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 5), lib. 3, dist. 3, q. 3, a. 2, p. 204. | 153: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 55, a. 1, p. 425. | 156: cf. Cyr., *Comm. In Io.*, XII, 20, 17. PG 74, 698B.

Tertio, ut dicit Cyrillus, ut a femina esset exclusa et remota ignominia maledictionis Eue, sicut uir sumptus per incarnationem, sed a femina sic uir resurrexit et nuntiatur a femina.

160 Quarto, debuit inter feminas nuntiari et primo Marie uirgine propter rationes dictas, nam si Eua fuit causa mortis, Maria uite. Si Eua exclusa a felicitate, Maria mediatrix ad felicitatem. Si Eua fuit causa ignominie feminarum, Maria illam exclusit, ut dicit Augustinus.

Item propter tres alias rationes.

165 Primo, propter iustitiam, nam iustum fuit quod illi mulieri primo nuntiaretur que prius et plus hoc meruit. Sed uirgo Maria fuit huiusmodi, ut dicit Bernardus igitur, nam uirgo Maria uel hoc meruit uel non. Si ipsa non meruit uidere primo dominum, sed alia mulier, igitur maius meritum fuit in altera quam in illa. Sed hoc est inconueniens, nam Maria uirgo fuit maioris meriti quam aliqua alia mulier. Si autem hoc meruit et non prima uidit Christum, fuit contra iustitiam.

170 Si forte dicis quod aliqua alia meruit, sequitur quod illa esset maioris charitatis et amoris. Nam charitas est radix cuiuscumque meriti et cum amor sit causa unitiua amantis et amati, sequitur quod illa que maiorem charitatem habuit ad Christum primo illum ad se copulauit. Exemplum adamantis ad ferrum: quando enim maior uirtus adamantis est, citius ad se coniungit ferrum. Sic cum Maria uirgo habuerit maiorem charitatem, sequitur quod prima uidit.

175 Si forte dicis: non fuit ostensus Christus ex meritis, sed ex mera uoluntate et gratia. Igitur si uirgini Marie non primo nuntiata fuit resurrectio, sequitur quod aliqua femina habuerit maiorem gratiam uel aliquam gratiam, quam ipsa non habuit, quod est inconueniens inter puras creaturas.

180 Secundo, hoc fuit ex misericordia, nam si uirgo plus doluit quam aliqua feminarum, sequitur quod citius debuit illius misereri, quia maior infirmitas citius est curanda.

185 Tertio, hoc patet ex fide cui uisio respondet. Si illa maiorem fidem habuit in Christi resurrectione, sequitur quod prius illi fuerit nuntianda. Et sic habemus quattuor declarata: primum quod necesse fuit quod resurrectio Christi nobis notificaretur; secundum quod illa nuntiatio uel notificatio debuit per angelum fieri; tertium quod debuit primo mulieri nuntiari et illa nobis; quartum quod illa mulier debuit esse uirgo Maria propter rationes dictas, etcetera.

190 Quinto, est uidendum qualiter uirgini fuit notificata hec resurrectio. Dicendum quod dum in nocte sabbati uirgo Maria esset reclusa in cenaculo cum suis sororibus, scilicet: Maria Iacobi, mater Iacobi minoris, et Maria Salome, scilicet: filia Salome et uxor Zebedei, et mater Iohannis Euangeliste, et cum Iohanne Euangelista et Lazaro et cum Maria Magdalene et Martha sorore sua, sic quod omnes erant septem cum uirgine Maria. Et sic uirgo assumpsit ante se bibliam et tres de una parte et tres de alia, per maximam partem noctis confabulabantur de passione Christi. Sed notandum quod uirgo Maria fuit exemplum omnium in uita sua, ut dicit Ambrosius in libro De Virginitibus: «sit uobis 195 tamquam in imagine descripta», etcetera. Nota latius. Et sic in duplo habuit mulieres in sua

161: cf. Aug. Hipp., *De Sym. Ad Cat.*, III, 4, 4. PL 40, 655D-656A. | 164: cf. Bern. Cl., *Domi. VI Post Pent.*, III, 4. PL 183, 342D-343A. | 194-195: Ambr., *De Virg.*, II, 2, 6. PL 16, 208C.

192: ²⁹ Et] M, X ut. | 193: Notandum] X natandum.

societate, ut daret exemplum mulieribus quod debent habere societatem mulierum, sicut homines hominum debent tamen habere aliquos homines ad suam protectionem et illi sint uirtuosi et sancti. Nam ut ait Augustinus: «non omnes qui cum sorore mea sunt sorores mee sunt». Et sic uirgo Maria habuit Iohannem et Lazarum et sic tam mulieres quam homines debent esse in charitate firmati et sanctitate. Et sic quasi omnes fuerunt fratres et debent, ut dixi, esse multe mulieres et pauci homines, quia ibi fuerunt multe Marie et unus Iohannes. Nota latius quid per Mariam et quid per Iohannem notatur. Virgo enim Maria habebat ante se bibliam et sacram scripturam, ut daret nobis exemplum quod in angustiis et tribulationibus debemus ad sacram scripturam recurrere, ubi est medicina omnium laborum. Et sic dum confabularentur per magnam partem noctis de passione Christi et de omnibus que ibi acciderant, que ad presens non sunt recitanda, dixit Maria Salome mater Iohannis Euangeliste filio suo Iohanni ut recitaret et notificaret illis aliquid de Christi resurrectione. Dicebat autem mater sua sic: “o fili charissime, tu qui tanta audisti de factis tui magistri, tu qui semper secutus fuisti eum, tu cui multa secreta reuelauit, dic nobis: quid de eius resurrectione sentis?” Tunc dicit Iohannes: “o mater mea, quid ego sum in presentia domine nostre? Ipsa enim a pueritia in scola sacre scripture fuit docta, ipsa a spiritu sancto sepissime inspirata, ipsa a filio suo de multis secretis certiorata, ipsa plenissime potest omnibus nobis de filii sui resurrectione informare. Ego aliqua uidi et audiui. Item mihi aliqua fuerunt reuelata, maxime in die iouis proxime translata, dum in cena supra pectus eius steti, sed hoc non est nisi scintilla respectu reuelationum que domine nostre sunt facte, et sic ipsa plenius poterit nos informare”. Tunc omnes sex flexis genibus in terra supplicarunt uirginem Mariam ut aliquid de Christi filii sui resurrectione illis notificaret. Dicit autem uirgo Maria si de filii sui resurrectione dubitabant. Dicunt illi uarie erant opiniones inter illos. Aliqui credebant et non plene, aliqui uero non credebant, etcetera. Tunc dicit uirgo Maria: “et tu Iohannes non scis quod quotiens filius meus notificauit uobis suam passionem immediate dicebat de sua resurrectione? Vnde dicebat: *filius hominis tradetur gentibus*, etcetera, et tunc immediate dicebat: *et postquam surrexero precedam uos in Galileam*, etcetera, Matthei uicesimo sexto et Marci decimo quarto”. Dicit Iohannes: “bene recolo me audisse a magistro meo quod erat resurrecturus”. Dicit uirgo omnibus aliis: “non dubitetis in sua resurrectione, nam perfecta anima et perfectum corpus necesse est ut perfectam uitam habeat et esse perfectum. Et licet fuerit conueniens quod propter mundi redemptionem anima separaretur a corpore, illa facta, necesse est ut resurrectio fiat. Et hoc posset probari multis rationibus, quas pro presenti ommitto”. Tunc dicit Martha: “o domina mea, non dubitamus de sua resurrectione, sed ego credo quod resurget in nouissimo die, quia quando ipse mihi dixit de Lazaro fratre meo quod resurgeret, ego dixi ei: *scio quod resurget in resurrectione in nouissimo die*”. Dicit ei uirgo Maria: “non conuenit quod differat suam resurrectionem usque ad diem ultimam, quia sic perderentur uirtutes theologice, scilicet: charitas, fides et spes de eo. Nam filius meus carnem assumpsit ad hoc ut istas uirtutes seminaret et fundaret in mundo, quibus mediantibus uiatores mererentur”.

“Si autem non fundarentur nisi in tempore iudicii finalis, cum tunc nullum sit iam tempus merendi, sequeretur quod essent frustra et in uanum”.

“Secundo, non debet spectare tempus finalis iudicii, sed debet ante resurrectionem aliorum resurgere, ut cognoscatur uerus Deus et quod propria uirtute resurgit. Illi autem sperant tempus resurrectionis finalis, quia propria uirtute resurgere non possunt, sic meus filius”.

221-222: cf. Mt. 20, 18; cf. Mc. 10, 33. | 222: cf. Mt. 26, 32; cf. Mc. 14, 28. | 231: cf. Io. 11, 24.

198-199: Augustinus] *Auctor err.* cf. Gra., *Decr.*, LXXXI, 25. PL 187, 393C.

Tertio, dicit uirgo: “debet filius meus ante ultimam resurrectionem resurgere, quia sua surrectio est causa omnium aliarum resurrectionum, et cum causa sit prior eius effectum, sequitur quod debet alias resurrectiones precedere. Nam ante illum nullus ad immortalem uitam resurrexit. Et sic filius meus fleuit Lazarum resuscitando, quia iterum ad uitam mortalem redibat”. Tunc dicit Magdalena: “o domina mea, pulchre sunt rationes uestre, sed uideri meo per illas probatur quod dilectus meus Christus mox debuisset resurgere et non sperare aliquod tempus”.

245 “Primo, nam si non debet spectare ultimam omnium resurrectionem ne perdantur fides, spes et charitas, etcetera, sequitur quod mox deberet resurgere post mortem, quia iam nunc perdita est multorum fides et spes de Christo, nam discipuli dispersi perambulant. Igitur si in illis non remanet, in quo inuenietur?”

255 “Secundo, si uerus est Deus, ut credo, quomodo in instanti non operat? Nam quanto fortior est uirtus finita tanto in minori tempore agit, sed infinita non potest in tempore agere. Nam inter aliquas uirtutes finitas semper est aliqua proportio, sed: «finiti ad infinitum nulla est proportio», ut dicit Philosophus octauo Physicorum. Igitur si Deus erat, in instanti post mortem debebat resurgere et non aliquam moram expectare.”

260 Tertio, si causa debet omnem effectum precedere, cum in isto tempore iam possent aliqui resurgere, si ipse uellet ipse prius debebat resurgere. Dicit autem uirgo Maria ipsi Magdalene quod Deus cum sit agens uoluntarium potest in tempore agere et non in tempore, ut dicit Scotus in tertio Sententiarum, quia cum libere agat non necessario agit secundum ultimum sue potentie. Et dicit uirgo Maria quod filius suus duo debebat inspicere, scilicet: ad eius diuinitatem et humanitatem. Nam in fide christianorum ista duo erant inclusa: “credere autem filium meum esse Deum et non uerum hominem nihil erat. 265 Similiter credere esse hominem et non Deum etiam erat nihil ad salutem. Ideo debuit sic se ostendere Deum, quod non posset humanitate dubitare. Si igitur mox in instanti resurgeret, quod potuit bene facere, crederetur Deus et non homo, nam non crederetur uere mortuus nec uerus corpus habere, etcetera. Nam multi per aliquas horas sunt mortificati et creduntur mortui et non sunt, sed per multum tempus hoc latere non potest, cum igitur 270 filius meus esset Deus et homo. Deus qui tibi, Magdalena, dixit: *remittuntur tibi peccata multa*, Matthei nono capitulo, quod soli Deo conuenit, nam ceteri hoc audientes dixerunt: *quis est hic qui etiam peccata remittit*. Erat etiam uerus homo, cui pedes lauasti et caput unxisti, etcetera, igitur utrumque debet consolidare”. Tunc surgit Lazarus: “o domina mea, uellem scire qua die filius uester sit resurrecturus, nam credo ego quod quarto die resurget, sicut ego quarta die qui resurrectionem illius figurauit”. Dicit autem uirgo Maria: “nec credas, Lazare, quod quarta die, sed tertia est resurrecturus et hoc patet”:

280 “Primo, quia sic ueritas filius meus dixit, nam semper quod de sua resurrectione locutus est, semper tertia die se dixit resurrecturum, ut bene scit Iohannes”. Tunc dicit Iohannes: “bene domina mea recordor quod semper dicebat se tertia die resurgere”. Dicit autem Maria uirgo: “licet sufficeret testimonium ueritatis in hoc, quia per plura testimonia uel amplius potest probari, sed ad uestram consolationem multas ad hoc probationes uolo adducere”.

“Primo, quia per tres dies sufficienter uera probatur humanitas et mors”.

270: Mt. 9, 2. | 271-272: cf. Lc. 7, 49.

255-256: cf. Arist. Lat., *Phys.*, VIII, 1, 252a13, p. 282; cf. Auctor. Arist., *De Cael. Et Mun.*, I, 22, 274a7-8, p.161. | 261: cf. Dun. Scot., *In Lib. Sent.* (vol. 14), III, dist. 16, q. 2, p. 637.

285 “Secundo, quia per resurrectionem tria erant facienda. Primo, restauratio celestium; secundo, reparatio terrenorum; tertio, redemptio infernum et limbi. Igitur sufficiebant tres dies”.

290 “Tertio, quia sicut filius meus ter fuit humiliatus, scilicet: in meo uentre, *exinaniuit semet ipsum formam serui accipiens*, ad Philippenses secundo. Item: *factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis*, etcetera, ad Philippenses secundo. Igitur tres dies sufficiebant”. Item dicit uirgo: “Dauid ter nominauit dexteram domini, qui erat filius meus, ut dicit Rabanus libro De Vniuerso: «dextera dicitur filius Dei». Et sic Psalmi centesimo decimo septimo dicitur: *dextera domini fecit uirtutem*, scilicet: in passione uincendo inimicum, *dextera domini exaltauit me*, scilicet: liberando ab inferis”.

Tertio, in resurrectione, dum Dauid et sancti patres ad celum fuerunt exaltati.

295 Quarto, hoc figuratum est per multas figuras, ut dicit uirgo Maria. Patet enim quod si perspiciatur biblia in isto capitulo, scilicet: tertio Regum decimo septimo, quod eis ostendit habendo bibliam ante se, ubi habetur quod Helias iuit ad uiduam sareptanam, que duo ligna colligebat et: *mensus est tribus uicibus super puerum*, et sic saluum fecit illum. Similiter uirgo Maria ostendit eis, quarto Regum quarto capitulo, ubi inuenitur quedam mulier Sunamitis, que habuit filium primogenitum, qui mortuus fuit ex dolore capitis et illa Heliseum deprecata est in monte Carmeli, ut filium suum resuscitaret. Ille uero misit filium suum cum uirga, scilicet: Giezi, et dixit ei ut uirgam poneret ante faciem pueri. Ille uero sic fecit, sed puerum non resuscitauit. Iterum illa mulier clamauit ad Heliseum, ut ipse in persona filium suum suscitarer, et tunc ille iuit et posuit et commensurauit se super seruum ita ut manus poneret supra manus et caput supra caput et pedes supra pedes pueri, etcetera. Sic puer fuit suscitatus. Dicit autem uirgo Maria: “quis erat Heliseus nisi «Deus meus saluator», ut dicit Hieronymus?” Mulier Sunamitis fuit natura humana, que habuit unum filium primogenitum, scilicet: Adam, qui mortuus fuit ex dolore capitis, scilicet: peccato superbie, in quo elationes ascendunt ad caput, etcetera. Illa natura humana, primo, clamauit ante legis dationem dicendo: *mitte, domine, quem missurus es*, Exodi quarto, sed ille tunc misit seruum suum cum uirga, scilicet: Mosen, cum uirga, id est, potestate miraculorum uel cum uirga legis, quam dedit precepto domini. Et ille non potuit mortuum humanum genus suscitare, sed posuit uirgam ante faciem notificando modum redemptionis. Et sic dixit ei, Exodi quarto: “uade”, et uertetur uirga in colubrum et manus in lepram et aqua in sanguinem, quia per conuersionem uirge in colubrum notatur incarnatio. Nam uirga fuit filius Dei, de quo Psalmi centesimo nono: *uirgam uirtutis tue emittet dominus ex Sion*, etcetera. Hec uersa in serpentem quando fuit cooperta nostra fragilitate, unde Apostolus: *in similitudinem hominum factus*, ad Philippenses secundo. Lepra manus notauit passionem eius, unde: *reputauimus eum quasi leprosum*, Isaie quinquagesimo tertio. Sanguis notauit eius mortem. Et sicut ista erant figura future saluationis, sic multa alia, que in prophetis et lege scripsit, posuit uirgam ante faciem proponendo et figurando modum nostre resurrectionis, sed non resuscitauit hominem. Videns autem Sunamitis quod ille seruus non suscitabat filium suum, iterum clamauit ad prophetam quod ipse in persona propria suscitarer, quia alter non sufficiebat, et sic natura humana iterum clamat dicens: *ostende nobis, domine, misericordiam tuam et salutare tuum da nobis*, Psalmi octogesimo quarto. Et ut notaret quod non de terra, sed de celo illud sperabamus, dicebat Isaias capitulo sexagesimo quarto: *utinam dirumperes celos et uenires*,

300
305
310
315
320
325

287-289: Phil. 2, 7-8. | 292-293: Ps. 117, 16. | 298: cf. III Rg. 17, 21. | 299: cf. IV Rg. 4, 1-34. | 310: Ex. 4, 13. | 314: cf. Ex. 4, 3-4. | 316: Ps. 109, 2. | 317-318: Phil. 2, 7. | 318-319: Is. 53, 4. | 324-325: Ps. 84, 8. | 326: Is. 64, 1.

291: cf. Hrab. Mau., *De Vni.*, I, 1. PL 111, 18A. | 306: cf. Hier., *De Nom. Heb.*, VI, Rg., E. PL 23, 821A.

288: Philippenses secundo] M, X Galatas quarto.

etcetera. Et ut notaretur quod non querebatur angelus de celo nec archangelus, sed uerus Deus in persona et presentia, dicebat Dauid in persona totius nature humane: *domine, ostende faciem tuam et salui erimus*, Psalmi septuagesimo nono. Venit ergo in persona Heliseus, id est, 330 filius Dei, et extendit puerum supra lectum, id est, carnem Ade supra crucem, et ositauit dicendo septem uerba in cruce, et sic puerum, id est, hominem perditum, suscitauit per suam resurrectionem. Item uirgo uertiti bibliam et dicit: “hoc idem fuit prophetatum in isto, quarto Regum sexto capitulo, quando Heliseus uoluit domum prophetarum ampliari 335 cum amputaret lignum cadit ferrum securis in aquam Iordanis. Tunc ille clamauit ter: *heu, heu, heu, et sic natauit ferrum super aquam et iungitur ligno*, etcetera”. Vide latius in precedenti sermone. Item dicit uirgo Maria: “si uultis alios prophetas uidere, uidete hic quid dicit Osee sexto capitulo: *uiuificauit nos post duos dies, die tertio suscitauit nos*, quia resurrectio est causa nostre future resurrectionis”. Item Ionas primo et secundo capitulo dum esset in ligno nauis et in mari esset magna tempestas, ne perirent nauigantes dixit: *mittite me in mari*, et cessauit hec tempestas. Et sic fuit et intrauit in uentre cete et tertia die uomit illum in 340 terram. Dicit uirgo Maria: “Ionas, id est, datus erat filius meus, qui uidens magnam fortunam et tempestatem in hoc mare magnum mundi uoluntarie dixit: “mittite me in mari amaro mortis”. Et sic post mortem descendit ad inferos et tertia die resurrexit”. Tunc dicit Iohannes: “o domina mea, ego recordor quod magister meus dixit dum uiuebat: *sicut fuit Ionas in uentre cete tribus diebus*, etcetera, *sic erit filius hominis in corde terre*”. Item dicit uirgo Maria: “tres resuscitauit filius meus, scilicet: filiam archisynagoge. Prima die dum flerent in domo accepit Petrum, Iacobum et Iohannem, etcetera. Secundo, filium uidue resuscitauit secunda die, nam in una fuit mortuus in nocte et altera die dum portarent illum ad sepelliendum resuscitauit illum in porta ciuitatis. Tertius fuit iste Lazarus, qui quarta die fuit 345 resuscitatus. Et sic in tertia nullum resuscitauit propter priuilegium suum, qui tali die erat ipse resuscitandus”. Tunc dicit Maria Iacobi, scilicet: mater Iacobi minoris et mulier Alpei et filia Cleophe, quod idem est: “o domina, ego uellem scire si in prima nocte ante mediam noctem resurget an ex parte mane?” Dicit domina nostra: “certe resurget in mane”.

350 Primo, Dauid dixit in Psalmo uicesimo nono: *ad uesperum demorabitur fletus et ad matutinum letitia*. Et sic planctus fuit maximus in uespere, erit letitia in mane.

Secundo, dicit uirgo Maria quod: “Samson post mediam noctem tulit portas Gaze et postea ascendit supra montem, ut habetur Iudicum decimo sexto, unde: *dormiuit Samson usque ad mediam noctem*, sic filius meus fregit in media nocte portas inferni et mane ascendit supra terram per resurrectionem”.

360 Tertio, dicit uirgo Maria: “Dauid dixit in persona filii mei: *refloruit caro mea*, etcetera, Psalmi uicesimo septimo. Nam floruit in incarnatione in ciuitate Nazareth, id est, florida, ideo: *Nazarenus uocabitur*, id est, “floridus”, Matthei secundo. Cessauit a flore in morte sua, quia non dabat illa anima pretiosa uitam, sed refluere debebat in die resurrectionis sue, ut figuratum fuit Numeri decimo septimo: *tolle duodecim uirgas et cum illis uirgam Aaron sacerdotis et pone illas in templo*. Et sic mane inuenerunt germinasse et floruisse uirgam sacerdotis Aaron 365 solum, scilicet: filius meus uerus sacerdos, et hostia qui fecit sacrificium in die passionis. Alie duodecim uirge fuerunt nouem ordines angelorum, et qui illi resurrexerunt in lege nature scripture et gratie ante Iesum filium meum. Nam nullus illorum surrexit ad uitam immortalem nisi solus Christus. Et sicut mane inuenta fuit uirga florida, sic resurrectio filii mei erit”.

328-329: Ps. 79, 20. | 334-335: cf. IV Rg. 6, 5-7. | 337: Os. 6, 3. | 339: Ion. 1, 12. | 344-345: Mt. 12, 40. | 354-355: Ps. 29, 6. | 357-358: Idc. 16, 3. | 360: Ps. 27, 7. | 362: Mt. 2, 23. | 364-365: cf. Nm. 17, 2-4.

Ultimo autem dicit Maria Salome filia et uxor Zebedei et mater Iohannis Euangeliste: “o domina, uellem scire qua hora hec resurrectio fiet”. Dicit uirgo Maria illi: “scies quod in diluculo uel circa auroram. Primo, quia Osee dum dixit: *uiuificauit nos post duos dies, die autem tertia suscitabit nos*. Infra dicit: *quasi diluculum preparatus est egressus eius*”. Item dicit uirgo Maria quod ponens Daud desiderium patrum de Christi resurrectione in Psalmo centesimo septimo dicit: *exurge psalterium et cythara*, ponit responsionem quam illis faciebat dicens: *exurgam diluculo*. Item dicit uirgo: “ponens idem Daud desiderium meum in hac nocte in persona mea, dicit in Psalmo quinquagesimo sexto: *exurge gloria mea, exurge psalterium et cythara*, et ille in spiritu ponit responsionem spiritus sancti dicens: *exurgam diluculo*. Item uidens dolorem meum in hac nocte et loquens de consolatione uentura dicit in Psalmo quadragésimo quinto: *adiuuabit eam Deus mane diluculo*”.

Expletis igitur omnibus interrogationibus, erant omnes in magno silentio. Virgo autem Maria uertit oculos ad pretiosum sanguinem quem in mantello habebat qui fusus fuit a cruce. Dum illam uirgo amplexabatur et etiam in gremio multam sanguinis quantitatem habebat, qui effusus fuit a latere, dum ipsa corpus illud sacratissimum amplexabatur descendens de cruce. Et sic uirgo Maria uersabatur in corde suo sine uocibus dicens: “o sanguis pretiosus, qui a latere filii mei fluxisti, cum quanto gaudio ego te illi communicauim dum angelus Gabriel mihi dixit: “aue”. Sed cum quanto dolore mihi restitutus fuisti in hac die”. Adorabat uirgo illum sanguinem, quia in tanta quantitate et in tali etate non poterat esse nisi de ueritate nature humane, ut dicit sanctus Thomas in quolibet quinto, articulo quinto. Et sic illi iuncta diuinitatis erat, quia lauare nos a peccatis aliter non poterat nisi illi iuncta esset diuinitas. Et sic adorabat in illo diuinitatem, sicut nos sub speciebus uini adoramus Christi pretiosum sanguinem cum diuinitate. Dicebat autem uirgo Maria: “hoc est uinum quod deficiebat mundo in nuptiis, dicens ego filio meo: *fili, uinum non habent, scilicet: redemptionis*. O fili, tu mihi respondens dixisti: *mulier, quid mihi et tibi? Nondum uenit hora mea*. Hec est illa dolorosa hora in qua mihi in cruce dixisti etiam: *mulier, ecce filius tuus*”. Dum autem hec inter se uirgo Maria confabularetur, uidit sanguinem qui mantellum suum mundum relinquebat, quia, cum esset de ueritate nature humane (ut diximus) necesse erat ut ante animam corpori reuniretur. Et sic ab illa recedens corpori Christi sacratissimo uniebatur. Sed dum uidisset uirgo Maria illum recedere, quia obiectum sue contemplationis perdebat, faciei colorem perdidit et caput suum inclinauit. Sed Magdalena et altere hoc uidentes et ignorantes mysterium putabant uirginem somno occupatam dixerunt inter se: “dimittamus uirginem, ut quiescat modico tempore, quia due noctes sunt quibus non quieuit”.

Et sic omnes sex exierunt extra cameram uirginis Marie, et dixerunt Iohannes et Lazarus quod ad aliam cameram ibant ad dormiendum. Magdalena dixit Marthe quod esset circa portam uirginis Marie, si forte surgens aliquid querebat, et illa dixit sororibus uirginis Marie quod irent secum ad monumentum sicut in nocte remanserant, etcetera. Et sic dicit euangelium: *Maria Magdalene et Maria Iacobi et Salome emerunt aromata*, scilicet: in die sabbati in nocte post stellam, ut uenientes, scilicet: summo mane ungerent Iesum, *et ualde mane una*, id est, prima sabbatorum, scilicet: die dominica, *ueniunt ad monumentum*, etcetera. Dum autem Iesus esset iam resuscitatus uolens cum multitudine angelorum ire ad matrem, dixit illi angelus Gabriel: “o Christe, supplico maiestatem tuam ut sicut illam salutationem illi nuntiam quando dixit: “aue Maria”, ex quo tantum dolorem accepit in passione, nunc hanc salutationem tanti gaudii nuntiem”. Dicit Christus: “uade”. Et intrat angelus cameram cum

373-374: Os. 6, 3. | 376-377: Ps. 107, 3. | 378-379: Ps. 56, 9. | 381: Ps. 45, 6. | 394-396: Io. 2, 3-4. | 396: cf. Io. 19, 26. | 409-411: cf. Mc. 16, 1-2.

390: cf. Th. Aq., *Qu. Quodl.* (vol. 11), V, q. 3, a. 1, p. 512.

lumine magno et dicit: “«aue regina celorum», etcetera, scias domina quod ille filius tuus dilectus, quem diligis, surrexit, quod placeat diuine maiestati”.

420 Sic nos a peccatus resurgamus, ut hic gratiam et in futuro gloria habeamus, quam nobis concedere dignetur ille Dei filius, qui cum patre et spiritu sancto uiuit et regnat, etcetera. Amen.

416: cf. Anti. B. M. V.

418: Habeamus] M habebeamus.

SERMO SEPTVAGESIMVS SEXTVS ET PRIMVS IN FERIA SECVNDA RESVRRECTIONIS DOMINI
NOSTRI IESV CHRISTI

<THEMA> *Surrexit dominus uere*, Luce ultimo.

5 Tres maternitates fuerunt reperte in prima matre Eua et alie tres in uirgine gloriosa Maria. Est uerum quod fuit maxima differentia inter istas et illas, nam maternitates Eue fuerunt mortifere toti mundo, sed maternitates Marie uirginis fuerunt illi salutifere. Prima maternitas Eue fuit seueritatis et crudelitatis, sed prima Marie fuit pietatis et clementie. Secunda Eue fuit culpe, secunda Marie fuit gratie. Tertia Eue fuit rigoris iustitie, tertia Marie fuit misericordie.

10 Primo, igitur Eua fuit mater seueritatis et crudelitatis, quia fuit causa mortis filiorum omnium et etiam patris primi, scilicet: Ade.

15 Si dicis: nonne dicunt doctores omnes quod si Adam non peccasset nos non haberemus peccatum originale, licet Eua peccasset? Dicendum quod uerum est, sed Eua fuit causa peccati Ade et sic fuit causa omnis peccati et mortis, nam: «quidquid est causa cause, est causa causati», etcetera. Et sic Eua fuit causa mortis Ade et omnium qui ab Adam fuerunt orti. Sed Maria uirgo econuerso fuit causa pietatis primi patris, scilicet: Ade, et omnium hominum qui ab illo fuerunt. Et sic dicit Augustinus in sermone: «letare pater Adam, sed magis tu, mater Eua exulta, quia sicut omnium fuistis parentes, sic omnium fuistis peremptores, et quod infelicius est prius peremptores quam parentes, letamini igitur super filia et tali filia», etcetera.

20

Si queris: qualiter Maria dedit pietatem filio Dei cum pietas sit uirtus que respicit, primo parentes, secundo patriam, tertio consanguineos, etcetera? Vt dicit Thomas secunda secunde, questione centesima prima, primo, obiectione; et tertio, distinctione tricesima tertia, questione tertia, articulo quarto, nono, primo capitulo. Igitur cum omnes uirtutes sint in uirgine Maria a Deo, quia: *omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est descendens a patre luminum*, Iacobi primo, igitur uirgo Maria recepit pietatem a Deo et non econtra. Dicendum quod Christus recepit pietatem a uirgine Maria et ea mediante factus fuit pius, sed quod uirgo Maria ei daret pietatem hoc habuit ab ipso. Et sic patet per exemplum, nam si filius imperatoris dedisset multa dona cuidam matrone et per aliquem diem deberet exire in campum cum maximis ornamentis et diceret illi quod illum deuisaret, matrona faceret ei ornamentum pulchrum et uideretur speciosus in illa die per manus illius matrone, sed illa daret de illo quod ipse ante dederat illi. Sic in proposito, Christus ut Deus dedit multa pretiosa uirgini Marie ante incarnationem, sed dum ipse uellet in campum exire contra demonem pro salute generis humani, uoluit quod uirgo Maria illum deuisaret et uestem pretiosam faceret. Et sic illum uestiuit nostra humilitate et fragilitate mortali. Et sic fecit ipsum pium uestiendo ipsum nostra fragilitate, unde Bernardus: «quid mirum si pietatem exhibent uiscera pietatis?», in sermone De Nuptiis super illud “*uinum non habent?*”, etcetera. Et sic de illo quod ante ei dederat dando illi fecit ipsum pium, sed ipse dedit ei gratiam quod illa illud faceret et alia non, etcetera. Sic in proposito, ante incarnationem filii Dei, Deus erat seuerus mundo, patet hoc in peccato Sodome, etcetera, propter quod quasi infiniti mortui fuerunt in illis quinque ciuitatibus.

25

30

35

40

3: Lc. 24, 34. | 24-25: Iac. 1, 17. | 37: Io. 2, 3.

14-15: cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 4), lib. 2, dist. 37, q. 2, a. 1, p. 770. | 17-20: Augustinus] *Auctor err.* cf. Bern. Cl., *De Lau. Virg. Matr.*, II, 3. PL 183, 62B. | 22: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), II^a-II^{ae}, q. 101, a. 1, p. 635. | 36-37: Bern. Cl., *Domi. Pri. Post Oct. Epi.*, I, 2. PL 183, 155C.

Item patet in numeratione populi Israhel, sed ex quo uirgo Maria filium Dei in utero suo uestiuit, fecit ipsum pium et clementem. Exemplo unicornii, de quo Isidorus libro Etymologiarum duodecimo dicit quod est animal potentissimum et uincit elephantem. Et
45 dum aqua est infecta propter uenenum in eremo et animalia ex ea non possunt bibere, sperant unicornium, ut illas sanet, sed dum ipse uenit ad bibendum.

Primo, cum cornu illam sanctificat et totaliter uenenum tollit et deinde alia animalia illam bibunt et nutriuntur. Sic Christus filius Dei fuit unicornium propter maximam uirtutem et potestatem, nam sicut alia animalia habent plura cornua, filius Dei unicum
50 propter uirtutem unitam et infinitam.

Secundo, uincit maximum animal totius mundi, scilicet: elephantem, scilicet: demonem, de quo Iob quadragesimo primo: *non est potestas super terram que ei ualeat resistere.*

Tertio, sanat aquas infectas. Sic Christus dum baptizatus fuit in Iordane, per contactum sue pretiosissime carnis «uim regeneratiuam contulit aquis», ut dicit Beda et alii. De his
55 habetur in Psalmo uicesimo octauo: *afferte domino*, etcetera.

De primo, *uox domini*, id est, uerbum Dei in uirtute, *uox domini in magnificentia.*

De secundo, *uox domini super aquas, Deus maiestatis intonuit*, etcetera.

De tertio, *uox domini confringentis cedros et confringet dominus cedros Libani*, etcetera. *Dilectus quemadmodum filius unicornium.* Habet etiam hoc animal secundum doctores quod nunquam
60 potest a uenatoribus capi nisi per cantum uirginis alicuius. Et dum audit dulcem cantum illius, uenit ad gremium suum et tunc in illo dormit et consentit ut cornu eius seccetur. Sic fuit de uerbo Dei, scilicet: Christo, nunquam potuit haberi ab aliquo uenatore. Nam primo, fuerunt uenatores patriarche; secundo, reges; tertio, prophete et sacerdotes. Et nullus istorum potuit illum habere donec uenit uirgo Maria.

Et primo, cantauit in templo Salomonis orando Deum quod mitteret redemptorem totius mundi.
65

Secundo, cantauit dum Gabriel uenit ad eam dicendo quod a monte celi empirei ueniret ad uirginem et illa dixit: *ecce ancilla domini*, etcetera. Qui cantus multum Deo placuit et tunc: «de sinu patris in uterum dignatus est descendere matris», ut dicit Augustinus in sermone, et
70 uestitus nostra humanitate fuit factus pius et perdidit seueritatem. De quo habetur in Psalmo septuagesimo septimo: *attendite popule meus legem meam.* Dicit: *et edificauit sicut unicornis sacrificium suum in terra.*

Secundo, Eua fuit mater culpe et Maria mater gratie, nam sicut uirgo Maria accepit cornu unicornii quod habet multam in se uirtutem, sic in partu, licet Christus exiret ab
75 utero uirginis, in ea tamen remansit plenitudo gratiarum. De quo cornu habetur Luce primo: *benedictus dominus Deus Israhel*, etcetera, *et erexit cornu salutis nostre in domo David.* Et ex oleo gratie istius cornu debebant ungi omnes electi et ex oleo terrestri omnes damnati.

52: Iob. 41, 24. | 55-59: Ps. 28, 2-6. | 68: cf. Lc. 1, 38. | 71: Ps. 77. 1. | 71-72: Ps. 77, 69. | 76: Lc. 1, 68-69.

43: cf. Isid., *Etym.*, XII, 2, 12. *PL* 82, 435BC. | 54: cf. Bed., *Exp. In Ev. Lc.*, I, 3. *PL* 92, 358B; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 38, a. 5, p. 292. | 69: cf. Pseu. Aug. Hipp., *Serm.*, CXX, 3. *PL* 39, 1985C.

42: suo] M, X tuo. | 44: Vincit] M unicum. | 48: Nutriuntur] M nutriuntur. | 58: Confringentis] M confringentis. | 59: Post habet X add. sed.

Vnde in figura huius Saul rex nec bonus fuit unctus oleo lenticule terrestri, primo Regum decimo, sed Dauid bonus oleo cornu, ut habetur primo Regum decimo sexto.

80 Tertio, Eua fuit mater rigoris iustitie, Maria mater misericordie. Figura habetur in libro Hester, quando populus iudaicus erat condemnatus ad mortem, sed per Hester reginam uirginem fuit liberatus. Et sic Maria fuit mater pietatis gratie et misericordie. Sed omnia ista tria ante passionem et resurrectionem Christi fuerunt clausa et post passionem et resurrectionem fuerunt aperta. De his tribus habetur Canticorum quarto: *hortus conclusus est*
85 *soror mea*, quo ad primum, *hortus conclusus*, quo ad secundum, *et fons signatus*, quo ad tertium.

Primo, fuit hortus conclusus in conceptione quando in utero suo fuit clausus et conclusus Christus filius Dei, qui dicitur Nazarenus, id est, “floridus”. Nam quo ad animam in primo instanti conceptionis fuit floridus, sed quo ad corpus in resurrectione, quia ante fuit corpus corruptibile. Et sic dicitur in Psalmo uicesimo septimo in persona Christi:
90 *refloruit caro mea*, scilicet: in resurrectione, etcetera.

Secundo, dicitur “hortus conclusus” in natiuitate Christi, quia licet exierit a suo corpore, tamen remanserunt omnes gratie et uirtutes in uirgine. Et sic dicit Augustinus: «uere hortus conclusus in quo sunt omnia odoramenta uirtutum».

Tertio, fuit fons signatus in uita sua, sed apertus in resurrectione Christi, quia tunc potuit
95 mundo illos uirgo Maria dispensare. Ideo dicitur hodie ei ab angelo: «regina celi, letare, alleluia», etcetera.

Si dicis: numquid fuit aperta in die passionis eius? Dicendum quod sic tamquam in uena occulta et subterranea quando apertum fuit latus eius, unde Hieremie decimo septimo dicitur: *domine, omnes qui te derelinquunt confundentur*, etcetera, *quoniam dereliquerunt uenam*
100 *aquarum uiuentium dominum*, scilicet: Iesum Christum. Et sic fuit aperta in eo, sed non mundo nisi in die resurrectionis, quia duo erant necessaria ipse mundo. Primum ut esset aperta; secundum ut esset in gaudio ad hoc ut daret nobis gratiam, unde Psalmi uicesimo nono: *concidisti saccum meum*, quo ad primum; *et circumdedisti me letitia*, quo ad secundum. Primum in passione, secundum in resurrectione. Sic in uirgine Maria mediatrice duo erant necessaria.
105 Primum, ut esset aperta gratia in fonte suo; secundum, ut esset in gaudio, scilicet: die resurrectionis.

De primo habetur Zaccharie decimo tertio: *in die illa erit fons patens domui Iacob*.

De secundo, Isaie duodecimo: *haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris*. Qui fontes fuerunt uulnera eius in sacramentis et mater benedicta fons gratie et misericordie, etcetera.
110 Et sicut aque fontales sunt dulces infirmis et laborantibus et illas recipiunt humiles, quia ad infima et concaua tendunt, sic aque gratie Marie uirginis sapiunt peccatoribus si humiliantur, ut illam recipiant. Et sic dixit Isaias quinquagesimo quinto capitulo: *omnes sitientes*, quo ad primum; *uenite ad aquas*, quo ad secundum. Nam debent humiliari ad illas summendas.

78: cf. I Sm. 10, 1. | 79: cf. I Sm. 16, 1. | 81: cf. Est. 7, 3. | 84-85: Ct. 4, 12. | 90: Ps. 27, 7. | 99-100: Ier. 17, 13. | 103: Ps. 29, 12. | 107: Za. 13, 1. | 108: Is. 12, 3. | 112-113: Is. 55, 1.

92-93: Augustinus] *Auctor err.* cf. Pseu. Hier., *Ep.*, IX, 9. *PL* 30, 132AB. | 95-96: cf. Anti. B. M. V.

87: Floridus] M floribus. | 102: Vicesimo nono] M, X tricesimo nono. | 110: Humilis] X humleis.

115 Et sic si aqua ista in tota uita fuit clausa, in passione aperta, in resurrectione hilaris, nunc est tempus illam postulandi et impetrandi, quia *surrexit dominus uere*. Ad hanc igitur in principio sermonis, etcetera.

<THEMA> *Surrexit dominus uere*, ubi supra.

120 In his diebus tria nobis representat sancta mater ecclesia. Primo, passionem et mortem nostri redemptoris et hoc feria sexta. Secundo, liberationem sanctorum patrum a limbo et hoc die sabbati. Tertio, resurrectionem dominica et hoc in die presenti et heri. Viso igitur de primo in parasceue, hodie uidebimus alia duo et sic due partes erunt presenti. In prima, de liberatione sanctorum patrum; in secunda, de resurrectione domini nostri.

125 Pro introductione prime partis est notandum quod demon post incarnationem uerbi domini semper cupiuit utrum Christus fuerit homo purus uel esset simul Deus et homo, et (ut dicunt doctores) nunquam in uita Christi certitudinaliter potuit illud scire. Et ratio est quia Christus uoluit ostendere se esse uerum Deum et hominem, nam in hoc erat nostra saluatio. Vnde et ait: *hec est uita eterna ut cognoscant te esse uerum Deum et quem misisti Iesum Christum*, Iohannis decimo septimo. Et sic omnes operationes, quas fecit, ad hoc ordinauit, et sic aliquando faciebat que erant propria Dei, aliquando que pertinebant ad hominem. Et sic demon aliquando determinabatur ad unum, aliquando ad aliud, et sic habebat conclusionem opinatiuam. Sed tempore passionis (quia iam uiderat multa signa, maxime Lazari suscitatione) magis declinabat ad hoc ut esset Deus. Et propter hoc et etiam ut magis certificaretur de ueritate et quia nihil in eo lucratus fuerat, si forte in tempore uenturo posset in eo aliquid habere. Vnde dixit Christus: *uenit princeps mundi huius et in me non habet quidquam*. Propter omnia ista tali tempore persuasit demon mulieri Pilati, ut illum dimitteret et non proferret sententiam contra illum. Et sic putauit quod mulier hoc faceret cum marito, sicut Eua in principio mundi fecit cum suo.

140 Cum anima Iude uadit ad inferos et solícite Lucifer querit quid de suo magistro sentiret, utrum esset purus homo aut simul Deus et homo, quibus Iudas respondit dicens quod certe ipse post uocationem manserat cum eo quasi tribus annis cum dimidio et fecit multa miracula in tantum quod credidi ipsum esse maximum prophetam. Sed dicit: “his diebus elapsis ipse predixit omnia que in mente habui et sic ego credidi quod est uerus Deus et propter hoc ego morti me tradidi. Nam si contra hominem peccarem ad illum iuissem, sed peccando contra Deum ad illum ire non ausus fui”. Isti notarunt huius opinionem et uidens Lucifer quod Pilatus non propter mulierem cessabat a processu, sed Christum condemnare uolebat, iterum sumpsit duos satellites demonum et iuit in Hierusalem, ut uideret finem huius negotii. Nam multi in uita studiose uiuunt, sed tempore mortis deficiunt.

150 Et sic dixit sociis suis: “eamus, nam saltem duas animas latronum certas habemus”. Et in hora passionis duo ex sociis Luciferi stabant circa latrones, ipse uero Lucifer sedebat in cornu crucis circa Christum, unde Abacuc tertio habetur: *cornua in manibus eius ante ipsum*, scilicet: Christum, *ibit mors*, scilicet: demon. Vnde ibidem habetur: *ego autem in domino gaudebo et exultabo in Deo Iesu meo*, etcetera. Stans uero Lucifer in cornu crucis considerabat omnia facta et uerba. Dum autem uidit solem obscuratum credidit quod esset dominus celorum et sic uerus Deus, sed dum uidit ipsum orantem ad patrem, dixit quod erat purus homo. Et sic dum misit spiritum parum antequam latrones. Et trucidatis latronibus socii Luciferi

116-118: cf. Lc. 24, 34. | 128-129: Io. 17, 3. | 135-136: cf. Io. 14, 30. | 151-152: Hab. 3, 4-5. | 152-153: Hab. 3, 18.

126: cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 3), III^a, q. 41, a. 4, p. 318.

119: Sancta] M sanctra. | 134: Veritate] X uerittate.

accipiebant animas latronum ut eis certissimas, sed anima Christi iuncta diuinitati accepit ab eis uiolenter animam boni latronis et male tractauit demones, ut dominus eorum. Tunc Lucifer cum sociis suis et cum anima mali latronis reuersi sunt ad infernum et nuntiant aliis demonibus quod certe Christus non solum esset homo, sed Deus et homo. Nam ut dicit Augustinus, dicebant quod nunquam animam sic rutillantem uiderant et nunquam anima, sic per dominium aliam animam, rapuerat ut ista, etcetera. Et sic dicit Augustinus quod demones ululabant dando uoces altissimas de sui regni perditione. Dum autem sancti patres, qui in limbo erant, audirent illas uoces et lamentationes, scire uoluerunt quid hoc esset et dicitur eis quod saluator eorum ueniret et destructor inferni, etcetera. Tunc sancti patres etiam de maximo gaudio dabant uoces. Interim anima Christi diuinitati unita accepit tres angelorum turmas. In prima erat capitaneus sanctus angelus Gabriel; in secunda angelus Raphael; in tertia archangelus Michahel. Et sic applicuerunt ad portas inferni. Intra limbum etiam erant tres turme sanctorum. Prima, patriarcharum; secunda prophetarum; tertia rectorum, scilicet: regum et iudicum populi ueteris testamenti.

Dum autem esset circa portas, patriarche dederunt uocem magnam dicens: *ostende nobis, domine, misericordiam tuam et salutare tuum da nobis*, Psalmi octogesimo quarto. Ad hanc uocem precepit sanctissima anima, ut iret angelus Gabriel et pulsaret ad ostium, et dixit illud Psalmi uicesimo tertio: *attollite portas principes uestras et eleuamini porte eternales et introibit rex glorie*. Respondent demones dicens: *quis est iste rex glorie?* Dicit angelus Gabriel: *dominus fortis et potens, dominus potens in prelio*, scilicet: in passione. Et noluerunt aperire.

Secundo, dederunt magnam uocem prophete dicens illud Psalmum septuagesimo nono: *domine, ostende faciem tuam et salui erimus*. Tunc precepit dominus ipsi Raphael ut pulsaret iterum et dicit illud predicti Psalmi uicesimo tertio in alio uersu: *attollite portas principes uestras et eleuamini*, etcetera. Dicunt demones: *quis est iste rex glorie?* Dicit angelus: *dominus uirtutum ipse rex glorie*. Et etiam noluerunt aperire.

Tertio, clamauerunt reges dum audirent quod erat dominus fortis et potens et dominus uirtutum, etcetera. Dicunt magna uoce clamantes: *excita potentiam tuam ut saluos facias nos*, Psalmi septuagesimo nono. Quasi dicerent: domine, postquam nolunt obedire nec aperire, aperi per potentiam tuam, etcetera. Tunc precepit Michaheli ut clamaret et dixit: *aperite mihi portas iustitie et ingressus in eas confitebor domino*, etcetera. Quasi dicat: aperite mihi, qui fui princeps synagoge et nunc intro in possessionem ecclesie; aperite mihi postquam aliis nolulistis aperire portas iustitie rigore, que tot annis tenuistis sanctos captiuos; aperite portas iustitie, quia iuste uicit leo de tribu Iuda per passionem et mortem. Dum autem illi obstinati nollent aperire, Michahel uirtute diuina confregit et intrauit coram anima pretiosa Iesu Christi. Et dicit pater noster Augustinus secundum tres uoces dedit illis tria.

Primo, aperuit illis portas inferni; secundo, beatificauit illos; tertio, duxit illos in celum. Et sic dum ingrederetur Michahel et dixerat: *ingressus in eas confitebor domino*, etcetera. Dum obuiauit animabus sanctorum patrum dixit illis: *confitemini domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius, dicant qui redempti sunt a domino, quos redemit de manu inimici*, Psalmi centesimo sexto. Et dicit de clamoribus sanctorum et de beneficiis eis datis et sic in eodem Psalmo dicit: *clamauerunt ad dominum cum tribularentur*, scilicet: patriarche, et de necessitatibus eorum liberauit eos.

171-172: Ps. 84, 7. | 174-176: Ps. 23, 8-9. | 178: Ps. 79, 20. | 179-181: Ps. 23, 9-10. | 183: Ps. 79, 3. | 185-186: Ps. 117, 19. | 193: cf. Ps. 117, 19. | 194-195: cf. Ps. 106, 1-2. | 197-198: Ps. 106, 19.

161-162: Augustinus] NI. | 191: Augustinus] NI.

188: ¹⁹Aperire] M aperite. | 190: Intrauit] X intrauiit.

Si dicis: quid dedit illis? *Quoniam contriuit portas ereas et uectes ferreos confregit.*

200 Secundo, dicit in alio uersu de secundo clamore prophetarum dicens: *et clamauerunt ad dominum cum tribu*, etcetera, quid dedit illis? Beatitudinem ueram. Et sic dicit: *misit uerbum suum*, scilicet: uerbum diuinum, *et sanauit eos*, scilicet: illos beatificando.

Tertio, reges et iudices in alio uersu: *clamauerunt ad dominum cum tribularentur*, etcetera. Quid dedit illis? Dicit: *deduxit eos in uiam rectam, ut irent in ciuitatem habitationis*. Et sic postquam Michahel dixerat illis: *confitemini domino*, etcetera, id est, date gratias domino de beneficiis receptis, ille tres turme uenerunt ad dandum gratias anime Christi pretiosissime et per consequens diuinitati coniuncte.

Et sic uenit Adam, ut princeps patriarcharum, et omnes patriarche sequentes eum.

Secundo, uenit Moses, princeps prophetarum et omnes prophete sequentes eum.

210 Tertio, uenit Dauid rex et omnes reges et iudices, qui principatum in populo habuerunt, sequentes eum.

Et proni ante animam diuinitati coniunctam prostrati sunt. Et primo, Adam in persona aliorum patriarcharum dedit illi gratias de tanto dolore et passione, quem pro peccato ipsius acceperat.

215 Secundo, prophete dederunt gratiam et Moses primus inter illos in persona aliorum dedit gratias de impletione prophetiarum et de ueritate illis reddita.

Tertio, Dauid in persona aliorum dedit illi gratias, quia promissa illi facta impleuerat. Et sic anima Christi stetit in limbo per totam noctem inter feriam sextam et sabbatum et in illa nocte narrauit sanctis patribus omnia que in passione et morte ipsius acciderant. In die sabbati illis dedit gloriam, in nocte sequente sabbati abstulit potestatem demonis, de quo Iohannis Apocalypsis uicesimo dicit: *et uidi angelum descendentem de celo*, id est, Christum, secundum glosam interlineam: *habentem clauem*, id est, crucem. Nam Isaie uicesimo secundo dicitur de cruce: *dabo clauem domus Dauid super humerum eius*. Item de ista clauem habetur Apocalypsis tertio: *hec dicit sanctus*, etcetera, *qui habet clauem Dauid et aperit et nemo claudit, claudit et nemo aperit*, hec clauis fuit crux: *et catenam maximam potentiam constringentem in manu sua et apprehendit draconem serpentem antiquum qui est diabolus*, per uiolentiam, ut dicit glosa, et Satanus, *et ligauit eum per annos mille*, id est, usque ad finem seculi tempore antichristi, *ut non seducat amplius gentes donec consumentur mille anni*, id est, donec antichristus ueniat, ut dicit glosa interlinea. Et sic potentia demonis alligata fuit, nam tria habebat demon.

230 Primum assidue et plurimum temptare; secundo, scribere et custodire temptationes, id est, que ex temptationibus proueniebant, scilicet: peccata comissa; tertio, ex his ducere ad infernum uelles nolles, etcetera. Omnia ista hodie perdidit.

Primo, temptationem assiduam, nam minus temptat, quia non permittitur illi, et data sunt nobis arma contra temptationes illius, nam uincitur signo, uerbo et facto. Signo, scilicet: crucis, in quo uictus fuit. Secundo, uerbo dicendo et inuocando nomen Iesu, etcetera. Facto, orando, unde dixit Christus: *sic orabitur: "pater noster, etcetera, et ne nos inducas in temptationem"*, etcetera, Matthei sexto.

199: cf. Ps. 106, 16. | 200-201: cf. Ps. 106, 13. | 201-202: Ps. 106, 20. | 203: cf. Ps. 106, 13. | 204: Ps. 106, 7. | 205: cf. Ps. 106, 1. | 221-222: Apc. 20, 1. | 223: Is. 22, 22. | 224-225: Apc. 3, 7. | 225-228: cf. Apc. 20, 1-3.

228: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 6), Apc. 20, 3, f. 270r.

240 Secundo, scribebat et accusabat nos secundum peccata comissa: *nunc proiectus est accusator, qui accusabat nos*, Apocalypsis duodecimo. Vnde scribat nunc quantum uoluerit, quia in tribus syllabis omnia deles, scilicet: ut dicit Augustinus: «in illis peccauit», etcetera. Dedit tibi sacramenta que sunt contra omnia peccata, ideo querebat Dauid: *dele iniquitatem meam*, etcetera, Psalmi quinquagesimo.

245 Tertio, non potest nunc ducere ad infernum, ut ante faciebat, quia uelles nolles omnes ad infernum ducebat ante passionem et resurrectionem Christi, unde Dauid dicit in Psalmo octogesimo octauo: *quis est homo qui uiuet et non uidebit mortem? Eruet animam suam de manu inferi?* Quasi dicat: nullus, etcetera. Nam post Christi resurrectionem non ducitur ad infernum nisi qui uult ad illum pergere, unde dicit Augustinus: «debilis est hostis qui non uincit nisi uolentem». Et sic demon fuit captus et ligatus. De isto loquitur Iob
250 quadragesimo: *numquid hamo capies Leviathan*, id est, demonem. Nam fuit a Christo captus, ut piscator capit piscem cum linea, ut dicit Gregorius in homilia “*Maria stabat ad monumentum*”, etcetera. Nam sicut linea sit ex ligaturis unius pili in alium, sic Christus ex generationibus diuersis, nam ut dicit Lucas capitulo tertio: *Adam genuit Seth, Seth Enos*, etcetera. Item dicit Matthei capitulo primo: *Abraham genuit Isaac, Isaac Iacob*, etcetera, *Dauid Salomonem*, etcetera.
255 Primus pilus, scilicet: Ade, fuit ligatus ad arundinem uanam Eue; ultimus fuit Marie ad uerbum incarnatum et fuit hamo uestitus uermiculo humanitatis nostre, scilicet: carne uirginis, unde ipse dicit in Psalmo uicesimo primo: *ego sum uermis et non homo*. Dicitur uermis tripliciter.

Primo, quo ad generationem, nam uermis non generatur ex coniunctione maris et femine, sed uirtute caloris solis. Sic hic homo uirtute spiritus sancti.

260 Secundo, quo ad uitam, dicitur “uermis” ratione humilitatis, nam sicut uermis non estimatur, sed in puluere conteritur, sic Christus conculcatus fuit et non solum ut propheta, sed nec ut homo fuit reputatus: *unde nec reputauimus eum*, Isaie quinquagesimo tertio.

265 Tertio, dicit quod est uermis in morte, nam sicut uermis est esca piscis in captura, sic humanitas Christi maxime caro sua, quia ut dicit Gregorius, quod: «demon appetendo escam humanitatis transfixus fuit aculeo diuinitatis». Et sic hamus fuit uestitus ex carne uirginis et demon considerando fragilitatem carnis fuit spoliatus per potentiam diuinitatis.

270 Videns autem hoc angelus Raphael dixit: “nunc cognosco quod figurabat illud quod ego uidi, dum Tobias senex misit filium suum in ciuitatem Rages, ut solueretur cirographum debiti. Et dum ego et filius Tobie eramus in uia in transitu cuiusdam fluminis uenit piscis et uoluit deuorare filium Tobie et ipse accepit piscem et ipsum interfecit et abstulit ab eo tria, scilicet: *cor, iecur et fel*, que fuerunt illa tria dicta, scilicet: temptatio, accusatio et incarceratio peccatorum. His elapsis, accipit anima pretiosissima Christi sanctos patres et animam latronis et duxit illis in paradysum terrestrem et uenit in sepulchrum et reunita fuit corpori
275 ex tunc glorioso et exiens de sepulchro clauso dixit quod uolebat ire ad consolandam matrem suam”. Audiens hoc angelus Gabriel, qui fuit semper nuntius inter uerbum et Mariam uirginem, cucurrit ad eam nuntians illi hoc gaudium. Et intrans in celulam suam

236-237: Mt. 6, 9-13. | 238-239: Apc. 12, 10. | 240: Ps. 50, 3. | 244-245: Ps. 88, 49. | 249: Iob. 40, 19-21. | 250: cf. Io. 20, 11. | 252: Lc. 3, 38. | 253: Mt. 1, 2-6. | 256: Ps. 21, 7. | 262: Is. 53, 3. | 271: cf. Tb. 6, 5. | 277: Lc. 24, 34.

240: Augustinus] *Auctor err.* cf. Caes. Are., *Hom.*, XIX. PL 67, 1082B. | 247-248: Augustinus] *Auctor err.* cf. Gre. Mag., *Mor.*, V, 22, 11, 43. PL 75, 702C; cf. Th. Aq., *Sup. Sent.* (vol. 4), lib. 2, dist. 28, q. 1, a. 2, p. 376. | 250: cf. Gre. Mag., *Hom.*, XXIV, 1-4. PL 76, 1184B-1185D. | 264-265: Gre. Mag., *Hom.*, II, 25, 8. PL 76, 1195A. | 277: cf. Anti. B. M. V.

Sermo LXXVI

positis genibus dixit: «regina celi, letare, quia quem meruisti portare». *Surrexit dominus uere*, ut hic nobis daret gratiam et in futuro gloriam, quam nobis concedat, etcetera. Amen.

SERMO SEPTVAGESIMVS SEPTIMVS ET SECVNDVS ET IN EADEM FERIA SECVNDA
RESVRRECTIONIS

<THEMA> *Surrexit dominus uere et apparuit Simoni*, Luce ultimo.

5 Sententia est beati Ambrosii in sermone De Resurrectione Domini quod nulla dies fuit
 10 prestantior nec efficacior ad impetrandum gratiam quam dies resurrectionis domini nostri.
 Ratio est nam precipua conditio dantis est esse in letitia et gaudio. Sed cum gratia sit a
 Christo principaliter, quia: *gratia et ueritas a Christo facta est*, et a uirgine secundo tamquam
 ab illa que impetrare habet istam, sequitur quod cum nunquam ante letiores fuerint
 15 Christus et uirgo Maria quod nunquam dispositiores fuerunt ad gratiam largiendam. Patet
 hoc primo de rege nostro Christo, nam sicut curiales petunt mercedem a rege quando uicit
 inimicum suum, uel quando habuit aliquod spoliolum de inimicis, uel quando illi accidit
 aliquod bonum utile, etcetera, sic hodie in rege nostro Christo, quia uicit inimicum et
 20 spoliavit infernum, unde: *captiuam duxit captiuitatem*, Psalmi centesimo tricesimo sexto. Hoc
 est quod dicit Ambrosius in sermone quinquagesimo secundo, qui est de die pasche dicens:
 15 «peccator in hac die de indulgentia desperare non debet. Si enim latro paradisum meruit,
 cur non mereatur ueniam christianus? Et si illi dominus cum crucifigeretur, miseretur,
 multo magis huic miserebitur cum resurgit, largior enim solet esse ad prestandum leta
 uictoria quam captiuitas addita». Hec ille. Si igitur ille latro per horam ante fuerat malus,
 nam ut dicit Marcus decimo quinto capitulo: *qui crucifixi fuerant cum eo conuiciabantur ei*, ubi
 20 dicit Theophylactus quod: «in principio ambo latrones conuiciabantur Christo in cruce.
 Deinde, unus cognoscens ipsum innocentem increpat alterum blasphemantem», etcetera.
 Igitur si ille latro ueniam obtinuit in die crucifixionis, multo magis christianus in die gaudii
 et triumphi. Item uirgo Maria tali die est parata gratiam impetrare, nam tali die habuit
 maximum gaudium, quod probatur tripliciter.

25 Primo, illud est maximum gaudium quod uenit post maximam tristitiam, sed in die
 crucis ipsa habuit maximum dolorem, et cum secundum Philosophum: «opposita iuxta se
 posita clarius eluscescant», sequitur, etcetera.

30 Secundo, patet hoc: illud est maximum gaudium quod est finis omnis doloris et tristitie,
 sed hoc fuit finis omnis doloris, quia sic dixit Christus: *iterum uidebo uos et gaudebit cor uestrum*
 et gaudium uestrum nemo tollet a uobis, scilicet: post resurrectionem meam.

35 Tertio, probatur hoc, nam illud est maius gaudium quod minus habet doloris et tristitie.
 Sed hoc fuit gaudium resurrectionis Christi, igitur maior patet, quia ut dicit Aristoteles in
 primo Physicorum: «albus est quod est nigro impermixtius», sic in proposito. Quod hoc sit
 uerum patet: nam licet gaudium conceptionis filii fuerit magnum, sed habuit aliquid tristitie,
 cum desiderat uirgo uidere filium suum oculo corporis, sicut fide uidebat illum oculo
 40 mentis. Et sic in illis nouem mensibus fuit cum maximo desiderio uidendi illum: «cuius
 uultum desiderant angeli», etcetera. Et sic cum spes que differt affligit animum, sequitur,
 etcetera. Item gaudium natiuitatis filii fuit magnum, sed cum uirgo consideraret quod ille
 filius natus fuerit filius Dei et uideret illum plentem, ut ceteros. Vnde Sapientie septimo
 dicit: *primam uocem similem hominibus emisi plorans*, etcetera. Item magnum fuit gaudium

3: Lc. 24, 34. | 7: cf. Io. 1, 17. | 13: cf. Ps. 136, 3; cf. Eph. 4, 8. | 19: Mc. 15, 32. | 29-30: Io. 16, 22. | 40: Sap. 7, 3.

4: Ambrosius] *Auctor err.* cf. MF. Pseu. Max. Tau., *Hom.*, LVII. PL 57, 361Bs. | 15-18: Ambrosius] *Auctor err.* cf. MF. Pseu. Max. Tau., *Hom.*, LVII. PL 57, 364B. | 20-21: cf. Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Mc., XV, 5, p. 557. | 26-27: cf. Auctor. Arist., *De Cael. Et Mun.*, II, 60, 287a7-8, p. 164. | 33: Physicorum] *Auctor err.* cf. Arist. Lat., *Top.*, III, 5, 119a28, p. 59. | 36-37: cf. Petr. Dam., *Serm.*, XXIV. PL 144, 640C.

presentationis in templo, sed cum uirgo audiuit a Symeon: *tuam ipsius animam pertransibit gladius*, Luce secundo, non sic plene gaudebat sicut hodie, in quo gaudio nullum dolorem nec tristitiam sensit, igitur, etcetera. Nam hodie uidit illum presentem, letum, impassibilem, immortalem et gloriosum.

45 Igitur si his diebus elapsis non ad uirginem, sed ad crucem currebamus, cum uirgo esset in tristitia propter mortem et absentia sui filii, hodie cum magna fiducia ad hanc uirginem recurramus, quia stat ut regina triumphans et gaudens et cum maxima ratione, nam *surrexit dominus uere et apparuit Simoni*. Ad hanc igitur in principio sermonis recurramus dicendo humili mente, etcetera.

50 <THEMA> *Surrexit dominus uere et apparuit Simoni*, ubi supra.

In presenti sermone due erunt partes. Prima thematis introductiua et declaratiua. Secunda materie prosecutiua et sancti euangelii expositiua. Tria erant que causabant tristitiam apostolorum in his diebus.

55 Primum mors sui magistri, de quo ecclesia cantat: «tristes erant apostoli nece sui domini», etcetera.

Secundum incertitudo resurrectionis eius, quia licet mulieribus apparuissent angeli et dicerent illum resurrexisse et etiam uisus esset mulieribus, illi non credebant: tum quia mulieres erant, tum quia Magdalena dicebat illum uidisse in forma hortulani; alie mulieres in propria figura. Hoc quasi in eadem hora sic illi dubitabant.

60 Tertium erat non apparere apostolis, qui erant principes totius mundi. Et sic dum Petrus inter alios apostolos fleret dicendo: “o domine, mulieribus ostendis te ipsum et apostolis non? Me autem inter numerum apostolorum non ponis? Quia dixisti mulieribus per angelum: *ite, dicite discipulis eius et Petro*, ac si non essem discipulus. In confessione mea ecclesia edificata est et ego extra ecclesiam? Vbi sunt clauis, quas mihi promisistis? Cum
65 clausum sit ostium mihi et mulieribus apertum, ubi est tu uocaueris “cephas”, id est, caput? Quomodo igitur sum caput et principalis inter alios si aliis apparetis et non mihi? Vbi est: *pasce oues meas*, cum magister ostenditur ouibus et principali pastori absconditur? In sanatione puelle de tribus ego primus. In transfigurationis secretum de tribus ego primus. In oratione in horto de tribus ego primus. Nunc mulieres prime, ego nouissimus? Maledicta
70 negatio magistri que tantum discipulo nocuit”. Dum autem Petrus in spelunca sua fleret, ecce Christus illi apparuit dicendo ei: “o Petre, maledicte negationes, sed pretiose fuerunt lacrimae tue. Ecce tuus magister hic est, qui respexit ut fleres”, etcetera. Dum autem Petrus extentus esset ad pedes domini, ut oscularetur illos, disparuit illi. Petrus autem uenit ad condiscipulos suos dicendo: *uidi dominum*. Tunc omnes maximo gaudio dixerunt: *surrexit dominus uere et apparuit Simoni*. Quo ad primam partem.

80 In secunda parte erunt tres conclusiones secundum tria uerba thematis. Prima erit quod necesse fuit Christum in breui tempore surrexisse, ut ostenderet dominus mortis. Ideo dicit: “surrexit dominus”. Secunda est quod primus qui uere resurrexit fuit Christus et nullus ante eum ad uitam immortalem resurrexit et sic dicit: “uere”. Tertia erit quod conuenienter post resurrectionem suam apparuit et primo matri sue et quod non decuit alteri primo apparere, ideo dicit: “et apparuit”. Sed quia non est tempus longi sermonis, solum tertiam

41-42: Lc. 2, 35. | 47-50: cf. Lc. 24, 34. | 63: cf. Mc. 16, 7. | 67: cf. Io. 21, 17. | 74: cf. Is. 6, 1. | 74-75: Lc. 24, 34.

54-55: cf. Pseu. Ambr., *Hymn.*, LX. PL 17, 1204A.

conclusionem pertractabimus, quia Maria resurrectionis iam primo die habita est et etiam quod ecclesiam Sancte Marie uisitamus. Ideo ut totus sermo sit uirginis solum illam conclusionem probabimus, scilicet: quod non fuit conueniens quod Christus prius
85 Magdalene aut alicui alteri appareret quam matri sue, etcetera. Et probatur hec conclusio tripliciter, scilicet: rationibus, auctoritatibus et euentibus.

Primo, probatur triplici ratione, scilicet: ex parte precepti, ex parte fidei et ex parte amoris.

Primo, ex parte precepti, nam ipse fuit qui dixit: *honora patrem tuum et matrem*, etcetera,
90 Matthei decimo quinto, et uoluit legem seruare etiam in ceremonialibus, ut fuit presentatio templi. Igitur a fortiori in preceptis naturalibus, sicut fuit hoc. Vnde ipse dixit, Iohannis octauo: *ego honorifico patrem*. Igitur etiam matrem debuit honorare, cum naturale sit hoc. Non autem illam honoraret ut matrem, si illi prius omnibus non ostenderetur, cum esset digna maximo honore et regina totius mundi. Exemplum: si rex uenisset ad ciuitatem in qua
95 regina resideret et antequam illam uisitaret, rex aliquam aliam personam uisitasset, certe hoc non cederet in honorem regine, sic in proposito. Vnde Ecclesiastici septimo dicitur: *honora patrem tuum et gemitus matris tue non obliuiscaris*. Sed cum uirgo in morte filii habuerit maximum dolorem, non potuit tolli nisi per maximum gaudium. Quod autem habuerit maximum dolorem patet nam tres sunt dolores maximi.

100 Primus est doloris parientis, unde Psalmi quadragesimo septimo: *ibi dolores ut parturientis*, etcetera.

Secundus est dolor matris in morte unigeniti filii sui, unde Hieremie sexto: *luctum unigeniti fac tibi planctum magnum*.

Tertius dolor est in morte proprio, nam cum coniunctio corporis et anime sit naturalis,
105 non potest solui sine maximo dolore. Et sic dicit Aristoteles, tertio Ethicorum, quod: «ultimum terribilium est mors». Et sic, si quilibet istorum dolorum est maximus, cum in hora crucis uirgo habuerit omnes istos tres dolores iunctos, sequitur quod habuerit maximum. Quod habuerit hos tres iunctos patet, nam secundum Damascenum, dolor partus fuit ei seruatus usque ad mortem filii sui, quia in partu non solum non habuit
110 dolorem, sed habuit maximum gaudium. Item dicit Albertus quod in morte propria uirgo Maria nullum sensit dolorem, quia iam illum receperat ad pedem crucis, ubi tantum dolorem inuenit quod, nisi miraculose, anima non potuisset in corpore uirginis Marie remanere. Item habuit alium dolorem, scilicet: filii unigeniti, unde Zaccharie duodecimo: *aspicient ad me, quem confixerunt, et plangent quasi super unigenitum et dolebunt ut dolere solet in morte primogeniti*. Nam Christus fuit unigenitus, quia unicus patris et matris. Et fuit primogenitus respectu generationis eterne, non quod post illum fuerit alius in illa generatione, sed quod ante illum nullus fuerit. Exemplum: Adam fuit unigenitus quo ad terram, quia nullus alius sic fuit genitus, et etiam fuit primogenitus, non quod alius fuerit sic genitus post eum, sed quod nullus fuerit genitus ante illum. Sic in proposito, cum ante eternitatem nihil sit, cum
115 filius fuerit a patre eternaliter genitus, sequitur quod fuerit *primogenitus ante omnem creaturam*, ad Colossenses primo. Et sicut quando tres maximi riui iunguntur fit maximus fluuius, sic in proposito. Et sic isti tres dolores iuncti non potuerunt tolli nisi per alia tria gaudia.

89: Mt. 15, 4. | 92: Io. 8, 49. | 96-97: Sir. 7, 29. | 100: Ps. 47, 7. | 102-103: Ier. 6, 26. | 114-115: Za. 12, 10. | 120: Col. 1, 15.

106: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, III, 9, 15a25, p. 191. | 108: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, IV, 14. PG 94, 1162CD. | 110: cf. Alb. Mag., *Mar.*, CXXXI, 2, p. 183a.

Primum fuit uisitatio uirginis Marie.

125 Secundum quod talis uisitatio fieret immediate a persona regis Christi, non per angelum, ut quidam dixerunt quod fuit primo uisitata, sed ab angelo quando dixit illi: «regina celi, letare», etcetera. Exemplum: si regina uisitaretur a rege mediante nuntio, non esset illi gaudium plenum nisi ab ipso rege in propria persona uisitaretur, sic in proposito.

130 Tertium fuit uisitatio prima omnium, nam si rex primo aliquam aliam personam aliam uisitasset, non reginam honorasset, ideo in persona sua dicit Psalmi nonagesimo tertio: *secundum numerum dolorum meorum in corde meo consolationes tue letificauerunt animam meam*, etcetera.

135 Secundo, patet conclusio ex parte fidei, nam fides uirginis excedit omnem fidem uiatorum. Sed cum fidei respondeat uisio, sequitur quod ipsa primo uidit Christum resurgentem. Non solum fides uirginis de resurrectione filii excessit fidem omnium, sed etiam simpliciter.

140 Patet ratione continuitatis, nam fides aliorum fuit interrupta per peccatum, et sic fuit fides mortua et quasi sine anima si fuit peccatum mortale. Sed si affuit ueniale, fuit infirma fides, quia peccatum ueniale non tollit charitatem, sed feruorem charitatis. Et sic cum in omnibus, preter Mariam uirginem, fuerit mortua fides per peccatum mortale, ut in apostolis, nam de illo dicitur a Christo, Matthei uicesimo sexto: *omnes uos scandalum patiemini in hac nocte*, quod fuit propter defectum fidei, quia omnes dubitarunt in illo et fugierunt, et sic in sola uirgine remansit tunc fides, cum illa nunquam nec mortaliter nec uenialiter peccauerit.

145 Secundo, patet ratione effectus fidei, nam fides est que omnia potest, quia: *omnia possibilis sunt credenti*, sed uirgo Maria potuit mediante fide quod nullus ante eam potuit, scilicet: ut filium Dei daret in mundum, unde Marci undecimo habetur, ubi Christus dixit: *amen dico uobis, si quis dixerit huic monti "tolle et mittere in mare" fiet ei, si non hesitauerit*, quod factum fuit a sola uirgine Maria, nam mediante eius fide que sine hesitatione fuit ille mons magnus, de quo habetur Danihelis secundo quod: *lapis scissus de monte sine manibus*. Qui creuit in montem magnum, fuit positus in mari, id est, in Maria, sine manibus, id est, sine uiri operatione. Vnde Psalmi septuagesimo sexto: *in mari uia tua et semite tue in aquis multis et uestigia tua non cognoscentur*, etcetera. Vel mediante uirgine Maria positus fuit in mari amaro passionum, quia nisi illa illum ex mortali et passibili carne uestisset non pro nobis pateretur. Vnde Psalmi sexagesimo octauo: *ueni in altitudine maris et tempestas demersit me*. Et de isto loquebatur Elisabeth, dum illi dixit: *beata que credidisti quoniam perficientur in te que dicta sunt*, etcetera. Primum enim iam factum fuerat, quia illa tunc iam conceperat, sed secundum sperabatur, etcetera. Et de isto loquitur Ambrosius in libro tertio De Virginibus dicens: «uidit Maria resurrectionem domini et prima uidit et credidit». Vidit Maria Magdalena quamuis dubitaret, ubi aperte ait quod fides uirginis Marie meruit, ut ipsa primo Christum uideret, etcetera. Vnde Sapientie primo: *apparet dominus his qui fidem habent in illo*.

160

Tertio, patet hoc ratione amoris, nam cum amor sit uis unitiua amantium, ubi maior charitas et amor ibi citius sit unio. Sed maior charitas et amor fuit inter uirginem et Christum quam inter quoscumque respectu Christi, igitur, etcetera.

130: Ps. 93, 19. | 140-141: Mt. 26, 31. | 144-145: cf. Mc. 9, 22. | 147: Mc. 11, 23. | 149: Dn. 2, 34. | 151-152: Ps. 76, 20. | 154: Ps. 68, 3. | 155: Lc. 1, 45. | 160: Sap. 1, 2.

125-126: cf. Anti. B. M. V. | 158: Ambr., *De Virgin.*, 3, 14. PL 16, 270A.

165 Patet hoc ratione similitudinis, nam nulla creatura fuit similior Christo quam uirgo Maria, sed cum similitudo sit causa amoris, sequitur, etcetera.

170 Item patet ratione puritatis, ut dicit Albertus Super Missus Est, capitulo octogesimo quarto, nam ubi maior et maxima est puritas, ibi maior et summa est charitas, quoniam apostolo teste, prima Timotheum primo: *charitas est de puro corde et conscientia bona*, etcetera. Sed gloriosa uirgo Maria habuit puritatem in summo: «qua sub Deo nequit maior intelligi», ut dicit Anselmus De Conceptu Virginali, capitulo decimo octauo. Ergo charitatem habuit super omnem creaturam post Christum.

175 Item patet hoc ratione propinquitatis, nam nullus tenetur tantum diligere sicut parentes, octauo Ethicorum, et inter parentes mater plus diligit filium, ut ipse probat per multas rationes. Sed cum sola uirgo Maria fuerit mater Dei, sequitur quod ipsa plus tenebatur Deum diligere. Igitur quantum tenebatur tantum dilexit, quia alias peccasset, sequitur, etcetera. Igitur quia nobilior mater et quia totaliter mater sine patre in mundo, nam ut dicit Aristoteles, octauo Ethicorum: «parentes amant naturaliter filios, ut aliquid sui existentes», sed quia Christus erat totaliter uirginis Marie, sequitur.

180 Item ratione perfecte cognitionis, quia cognoscebat certissime esse Deum, et sic summa dilectione dignissimum.

185 Item ratione mutue dilectionis, quia sciebat eam diligere per ceteris creaturis, et humanis et angelicis, unde Ambrosius: «nil tam impressum humanis effectibus quam diligere se diligentem», igitur, etcetera. Igitur sequitur quod primo illi apparere debuit, unde Iohannis decimo quarto dicit Christus: *qui diligit me diligetur a patre meo et ego diligam eum et manifestabo ei meipsum*, igitur, etcetera.

190 Secundo, patet conclusio per auctoritates sanctorum, non solum Ambrosii, ut diximus, sed etiam Anselmi, Bernardi, Ignatii, Sedulii, Bernardi atque Vincentii, que propter breuitatem hic relinquuntur. Ratio autem (in qua fundantur omnes dicentes quare prius mulieribus quam uiris apparuit) est, quia sicut primo ignotuit mors mulieri et per ipsam uiro manifesta fuit, sic in resurrectione. Sed illa mulier fuit Eua, igitur hec debuit esse Maria uirgo. Non Magdalena, quia sicut prima fuit causa peccati, sic secunda debuit esse ab omni peccato aliena, ut fuit uirgo Maria non autem Magdalena.

195 Tertio, probatur conclusio per coniecturas, nam ecclesia romana in die resurrectionis de mane uisitat Sanctam Mariam Maiorem, et ad illam facit stationem, sicut nos hodie hanc sacratissimam ecclesiam uisitamus, quia in die pasche ecclesia nostra dimittere non potuimus, etcetera.

200 Secundo, patet hoc per consuetudinem uirginis Marie, nam tali die in memoriam illius apparitionis semper communicabat et corpus filii recipiebat, non solum propter Deum obediendo preceptis eius, sed etiam propter mundum dando nobis exemplum, et etiam propter eius consolationem, ut postquam illum in propria specie uidere non poterat, saltem illum in specie aliena reciperet et uideret, ut isti discipuli hodie fecerunt.

168: I Tim. 1, 5. | 184-185: Io. 14, 21.

166: cf. Alb. Mag., *Mar.*, LXXXIV, pp. 141a-142b. | 169: Ans., *De Conc. Virg.*, XVIII. PL 158, 451A. | 173: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, VIII, 14, 61b27, p. 317. | 177: cf. Arist. Lat., *Eth. Nic.*, VIII, 14, 61b27, p. 317. | 182-183: cf. Ambr., *De Off. Min.*, II, 7, 37. PL 16, 113BC.

189: Ignotuit] X innotuit.

Tertio, patet hoc ex mora temporis, nam diluculo surrexit et alta die Magdalene apparuit. Igitur in tempore meo cum matre gloriosa stetit, nam ut dicit Ambrosius super Lucam: «nescit tarda molimina spiritus sancti gratia», etcetera. Quod autem hoc fuerit sic patet, nam
 205 dicit Marcus: *cum transisset sabbatum, Maria Magdalena et Maria Iacobi et Salome emerunt aromata, ut uenientes ungerent Iesum*. Hoc fuit die sabbati in nocte, quando iam licebat emere necessaria, etcetera. Et ualde mane una sabbatorum, scilicet: die dominica, et ut dicit Iohannis capitulo uicesimo: *adhuc tenebre erant*, quando a cenaculo recesserunt, sed uenerunt ad monumentum orto iam sole. Et sic quasi per horam steterunt in uia a cenaculo, quod erat in medio
 210 ciuitatis, usque ad sepulchrum, quod erat extra ciuitatem ad partem occidentalem illius, sicut alia feria est in hac ciuitate Cesaraguste. Nunc autem sepulchrum est intra ciuitatem Hierosolymam, quia murus fuit ampliatus per Adrianum imperatorem, etcetera.

Et sic cum essent mulieres fragiles et tristes de morte Christi, requirebant spatium temporis unius hore usque ad sepulchrum. Dicebant autem in uia: *quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti?* Et dum applicuerunt uiderunt reuolutum lapidem, et: *ecce duo uiri steterunt secus illas in ueste fulgenti*, ut dicit Lucas. Dixerunt: *Iesum queritis crucifixum? Surrexit*, etcetera. *Ecce locus ite, dicite discipulis eius et Petro*. Venerunt igitur et dixerunt Iohanni et Petro que uiderant et ecce spatium unius hore et amplius. Tunc dicit Iohannes capitulo uicesimo: *exiuit ergo Petrus et alius discipulus, quem diligebat Iesus, et uenerunt ad monumentum, currebant ergo simul et ille alius*, scilicet: Iohannes, *precurrit citius Petro*, etcetera. *Venit Petrus et introiuit in monumentum et uidit lintheamina posita et sudarium (quod fuerat super caput eius) separatim in unum locum*. *Abierunt iterum ad discipulos et narrauerunt hoc illis*, etcetera. Ecce spatium alterius hore.

Tunc Marie uidentes quod uirgo Maria nondum aperuerat ostium camere, iterum abierunt ad monumentum. Et cum nihil uidisset Maria Iacobi et Salome, scilicet: due sorores uirginis Marie, uidentes quod alta erat iam dies, dixerunt Magdalene quod reuerterentur ad uirginem. Magdalena autem dixit illis quod non iret in ciuitatem donec corpus magistri inueniret, et sic due sorores recesserunt et Magdalena remansit sola flendo ad ostium monumenti. Et sic dicit Iohannes uicesimo: *Maria stabat ad monumentum foris plorans dum ergo fleret inclinauit se et prospexit in monumentum et uidit duos angelos in albis sedentes*,
 225 *unum ad caput et alium ad pedes ubi positum fuerat corpus Iesu. Dicunt ei illi: “mulier, quid ploras?” Dicit eis: “quia tulerunt dominum meum et nescio ubi posuerunt eum”*. Dum autem Magdalena hec loqueretur, uenit Iesus retro, et cum angeli illum uidissent, adorauerunt illum et surrexerunt. Dum autem Magdalena uidit illos inclinare: *conuersa est retrorsum et uidit Iesum stantem et non credebat quod Iesus est. Dixit ei Iesus: “mulier, quid ploras? Quem queris?” Illa existimans quod hortulanus esset, dicit ei: “domine, si tu sustulisti eum dicito mihi, ubi posuisti eum ego eum tollam?” Dicit ei Iesus: “Maria”* (cum illa dulcedine et suauitate cum qua alias loquebatur illi). Tunc Magdalena cognouit illum et conuersa uoluit osculare pedes eius dicens: *raboni*, etcetera. Et dixit Iesus illi: *noli me tangere*. Et disparuit. Ecce tempus alterius hore et sic hora diei tertia apparuit Magdalene.

240 Et quia mulieres erant prope sepulchrum euntes in ciuitatem, Iesus in propria effigie illis apparuit in uia dicens illis: *auete*, etcetera. Et antequam mulieres reuerterentur ad discipulos, illi duo discipuli recesserant a ciuitate. Et cum mulieres nuntiauerunt discipulis qualiter Christus apparuit primo Magdalene et secundo duabus sororibus uirginis, tunc Petrus cum magna tristitia fleuit et iuit ad suam speluncam, uel, ut dicit Gerson, iuit iterum ad

205-206: Mc. 16, 1. | 208: Io. 20, 1. | 214-215: Mc. 16, 3. | 215-216: cf. Lc. 24, 4. | 216-217: cf. Mc. 16, 6-7. | 219-222: cf. Io. 20, 3-10. | 228-231: cf. Io. 20, 11-13. | 233-236: cf. Io. 20, 14-16. | 237: Io. 20, 16. | 238: Io. 20, 17. | 241: cf. Mt. 28, 9.

204: Ambr., *Exp. Ev. Sec. Lc.*, II, 19. PL 15, 1560A. | 244: cf. Io. Gers. (vol. 4), *Mon.*, CL, col. 199-200.

218: Amplius] M ampluis. | 220: Iohannes] M Iahones.

245 monumentum et dixit ut diximus in prima parte huius sermonis. Sed cum Petrus uenit ad discipulos nuntians illis qualiter Christus ei apparuit, iam duo discipuli recesserant a cenaculo et erant in uia, de quibus dicit euangelista Lucas: *duo ex discipulis eius ibant ipsa die*, scilicet: resurrectionis, etcetera.

250 Sed qui fuerunt isti duo? Dicendum quod unus istorum fuit Cleophas, ut Lucas dicit, et in illo non est dubitandum. Sed alter, qui non nominatur, est incertus. Et quidam dixerunt quod fuit Lucas et propter humilitatem non nominat seipsum, et hoc dicit Theophylactus super Lucam, ut patet ut Catena Aurea Sancti Doctoris. Hoc idem uidetur dicere Gregorium in prologo Moralium, etcetera. Sed aliis uidetur contrarium et rationabilius, nam: «Lucas non fuit Christi discipulus, sed apostolorum», ut dicit Hieronymus in prologo
255 euangelii eiusdem. Et etiam patet per Augustinum in primo libro de Consensu Euangelistarum et per glosam Exodi uicesimo quinto, ubi describuntur quattuor circuli arce. Dicit enim glosa quod «Marcus et Lucas sunt in dextero latere arce», quia post Christi ascensionem eidem adhererunt facti discipuli apostolorum. Et hoc dicit ipse Lucas in prologo sui euangelii, dicens quod ea que scripsit non uiderat, sed ab eis qui uiderunt tradita
260 audiuit. Item Ambrosius super Lucam dicit quod ille alius discipulus non fuit Lucas, sed Amahon.

Quid igitur dicendum Theophylacto et Gregorio? Dicendum quod non loquuntur isti de propria mente, nam Theophylactus dicit: «quidam alterum horum duorum Lucam inquirunt», etcetera. Nec Gregorius loquitur de mente, nam in prefatione super Iob, capitulo
265 secundo, dicit quod alter fuit Lucas: «ut quidam dicunt», etcetera. Quod autem non fuerit de mente propria Gregorii patet nam ipse in dialogo dicit quod Lucas non fuit discipulus Christi sic dicens: «Lucas et Marcus euangelium quod scripserunt, non uisu sed auditu didicerunt». Cum igitur Lucas in hoc euangelio dicat quod isti duo fuerunt discipuli Iesu, clarum est quod cum unus istorum non fuerit ipse. Igitur si Theophylactus et Gregorius
270 sunt de una parte et non de mente propria, de alia sunt Ambrosius et Hieronymus. Et in historia magis est credendum Hieronymum, ut habetur nona distinctione, capitulo “Vt ueterum”.

Et sic isti duo discipuli fuerunt Cleophas, qui fuit naturalis de Emaus, ut dicit Hieronymus in epitaphio Paule sic inquires: «Nicolim, que prius Emaus uocabatur, apud
275 quam in fractione panis cognitus dominus Cleophe domum in ecclesia dedicauit», etcetera. Isti duo discipuli iam non sperantes Christi resurrectionem ibant ipsa die resurrectionis in castellum Emaus, quod distabat a Hierusalem stadiis sexaginta, que faciunt septem miliaria cum dimidio. Nam stadium constat ex centum uiginti quinque passibus, et sic octo stadia faciunt miliare. Dum autem essent in uia, loquebantur inter se de omnibus que acciderant,
280 scilicet: de passione ignominiosa, de morte crudeli, de inhumanitate iudeorum, cum esset de populo suo clarens miraculis, prophetia plenus, sanctissimus inter omnes, qualiter illum duxerunt ad mortem, sed de eius diuinitate dubitabant: *dum fabularentur, Iesus appropinquans ibat cum illis et oculi illorum tenebantur*, etcetera. Causa autem quare non agnouerant illum fuit duplex ex parte ipsorum discipulorum, quia oculi illorum tenebantur.

247: cf. Lc. 24, 13. | 258: cf. Lc. 1, 2. | 282-283: cf. Lc. 24, 15-16.

252: cf. Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Lc., XXIV, 2, p. 312. | 253: cf. Gre. Mag., *Mor.*, praefatione, I, 3. PL 75, 517C. | 254: cf. Pseu. Hier., *Exp. Quat. Ev.*, Lc. PL 30, 567B. | 255: cf. Aug. Hipp., *De Cons. Ev.*, I, 1, 2. PL 34, 1043B. | 257: cf. Nic. Lyr., *Post.* (vol. 1), Ex., 25, 12, f. 176v. | 260: cf. Ambr., *Exp. Ev. Sec. Lc.*, VII, 132. PL 15, 1733D. | 263-264: cf. Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Lc., XXIV, 2, p. 312. | 265: Gre. Mag., *Mor.*, praefatione, I, 3. PL 75, 517C. | 267-268: Gre. Mag., *Dial.*, I, praefatione. PL 77, 153B. | 271: cf. Hier., *Ep.*, LXXI, 5. PL 22, 671D-672A; cf. Gra., *Decr.*, I, 9, 6. PL 187, 50B. | 274-275: cf. Hier., *Ep.*, CVIII, 8. PL 22, 883AB.

285 Primo, quia tantum erant repleti tristitia et dolore cordis quod etiam presentem quem desiderabant non cognoscerent, aut quia uehemens imaginatio mortis tollebat crudelitatem uite, aut etiam in discipulorum oculis erat humor ex fletu, aut, ut dicit Augustinus, causatus a demone domino permittente, et ex influxu illius humoris uisus impediabatur, etcetera.

290 Secundo, causabatur ex parte corporis Christi, nam ut dicit Marcus: *Christus ostensus fuit illis in alia effigie*, quia ut dicit Seuerinus: «licet Christus in resurrectione sua nec substantiam nec effigiem mutauerit, mutauit tamen gloriam». Et sicut quem cognouimus infantem non statim cognoscimus uirum, uel illum quem sol mutauit, uel colore infirmitate, etcetera. Maxime quod sicut in potestate corporis glorificati est, ut ostendat se uisibilem uel non, sic ut ostendat se in una effigie uel altera, etcetera. Et sic Christus subito iungit se illis, nam (ut dicit Theophilus) Christo propter corporis glorificationem: «nulla impediabat loci distantia». 295 Dum autem isti discipuli subito illum prope se aspicerent, nullum uerbum dixerunt propter metum iudeorum. Et dicit Cleophas socio suo: «iste si audiuit nos?» Dicit alter: «non audiuit, et etiam si audiret non curat de nostris uerbis, nam non est iudeus nec de ista ciuitate secundum habitum suum, sed est peregrinus», etcetera. Dum autem Christus uidit 300 quod nihil ei diceret, ipse interrogauit illos dicens: «*qui sunt hi sermones quos confertis, etcetera?*» Respondit Cleophas illi dicens: «*tu solus peregrinus es in Hierusalem et non cognouisti que facta sunt in illa his diebus?*» Dicit Christus: «*que sunt illa?*» Dicit ipse: «*de Iesu Nazareno, qui fuit uir propheta potens opere et sermone coram Deo et omni populo*. De Iesu, id est, saluatore, in quo sperabamus salutem; Nazarenus patria uir, id est, uirtuosus, Luce sexto: *uirtus de illo exibat et sanabat omnes propheta*. Hic est uere propheta qui uenturus est in mundum», Iohannis sexto. 305 Magnum prophetam dicunt, sed filium Dei tacent, ut pares sint agareni, uel si credebant, timebant cum quo loquebantur. Dicunt causam dicentes: *quomodo tradiderunt eum summi sacerdotes et principes nostri in damnationem mortis et crucifixerunt eum*. Narrant ignominiosam eius mortem, unde Sapientie secundo: *morte turpissima condemnemus eum*. Agrauatur autem causa tristitie ex hoc: *nos autem sperabamus eo uiuente quod esset redempturus Israhel*, secundum Theophilum, a potestate romanorum temporali. Quod etiam de messia quem falso sperant, hoc credunt iudei et male. Dicit «sperabamus», quia iam hesitantes de eius resurrectione non sperabant, dicit Beda. Recte spatium quod transibant notat eorum fidem, quia erant septem miliaria impleta et octauum imperfectum.

315 Primum ipsi crediderunt Christum esse conceptum de spiritu sancto et sine patre, quod etiam agareni confitentur.

Secundum fuit quia credebant natum de uirgine Maria, ex quo: «non ex uirili semine erat», quod etiam agareni dicunt.

320 Tertium fuit de uita miraculis plena. Ideo dixerunt: *potens opere*, etcetera, quod etiam predicti agareni confitentur.

Quartum quod passus fuit sub Pontio Pilato.

Quintum quod crucifixus fuit.

289-290: Mc. 16, 12. | 300-303: cf. Lc. 24, 17-19. | 304-305: Lc. 6, 19. | 305: Io. 6, 14. | 307-308: Lc. 24, 20. | 309: Sap. 2, 20. | 310: cf. Lc. 24, 21. | 319: cf. Lc. 24, 19.

287: cf. Aug. Hipp., *Ep.*, CXLIX, 3, 31. *PL* 33, 643CD. | 290-291: Seuerinus] *Auctor err.* cf. Petr. Rav., *Serm.*, LXXXII. *PL* 52, 432C; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 54, a. 1 ad 3, p. 419. | 295: cf. Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Lc., XXIV, 2, p. 312. | 311: cf. Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Lc., XXIV, 2, p. 313. | 313: cf. Bed., *Exp. In Ev. Lc.*, VI, 24. *PL* 92, 626B. | 317-318: cf. Ambr., *Hymn.*, IV. *PL* 16, 1410D.

309: Secundo] M, X tertio.

Sextum quod in sexta feria fuit mortuus.

Septimum quod sepultus in feria septima. Omnia ista ad oculum uiderunt. Sic ista
 325 septem miliaria perfecta fuerunt, sed dubitant in octaua, scilicet: in octaua resurrectionis
 domini. Ideo octauum est miliare imperfectum et dant causam dubitationis dicens: “*sed*
mulieres quedam ex nostris terruerunt nos, que ante lucem fuerunt ad monumentum, scilicet: *Maria*
Magdalena et Maria Iacobi et Salome, Marci decimo sexto. Terruerunt quia: *non inuento corpore,*
 330 *crediderunt ablatum et abierunt quidam ex nostris*, scilicet: Petrus et Iohannes, ut habetur
 Iohannis uicesimo, *et ita inuenerunt ut dixerant mulieres*”. Ecce qualiter antequam isti duo
 discipuli exirent in Emaus, iam mulieres redierant a monumento et etiam illi duo, scilicet:
 Iohannes et Petrus, etcetera. Et ipse Iesus dixit ad eos: “o stulti, per cecitatem intellectus et
 ignorantiam! O stulti, sperantes temporalem redemptionem cum Christus spiritualem
 335 promitteret! O stulti, credentes quod Christus Deus non posset saluare ex quo fuerat
 crucifixus cum illum modum saluationis elegisset! O stulti, non sperantes tertiam diem
 quam ipse promiserat!” Dicit. Et nunc tertia dies est et tardi corde ad credendum in
 omnibus, nam non sufficit unum tantum credere nec illa septem, sed opus est
 resurrectionem credere, in qua omnia continentur in omnibus que locuti sunt prophete.
 Vnde Osee duodecimo: *ego –dicit dominus– uisionem multiplicauit et in manu prophetarum*
 340 *assimilatus sum*. Nonne sic oportuit pati Christum?

Primo, quia sic definitum in consilio trinitatis ab eterno, Isaie quinquagesimo tertio:
oblatus est quia ipse noluit.

Secundo, pro salute generis humani, Iohannis undecimo: *expedit ut unus homo moriatur,*
 etcetera. Et licet alius modus esset possibilis diuine uirtuti: «nullus tamen fuit congruentior
 345 nostre misericordie sanande», ut dicit Augustinus. Sed si: *sic oportebat pati Christum*, non
 peccauerunt interfectores. Dicendum quod sic, nam diuinum propositum fuit ex
 compassione et maxima charitate, ut dicit Isidorus, unde: *proprio filio suo non peperit, sed pro*
omnibus nobis tradidit illum, etcetera. Executio tamen huius propositi impia fuit et crudelis,
 quia ex inuidia. Sed Deus illorum malignitate usus fuit ad beneficium generis humani, sicut
 350 medicus uipereis carnibus utitur ad antidoti confectionem. Et sic iudei dicuntur a Christo:
progenies uiperarum, Matthei tertio et Luce tertio, etcetera. Et sic licet oportuit Christum pati
 sic, sed culpandi sunt crucifiores illius, quia licet necesse est ut scandala ueniant, sed ue
 homini illi per quem scandalum uenit et sic intrare in gloriam suam! Sed gloria Christi fuit
 triplex. Vna ex parte Dei, alia ex parte sui, tertia ex parte hominum mundi.

355 Prima consistit in diuine essentie uisione et hanc non intrauit per passionem, quia ab
 instanti conceptionis illam habuit.

Secunda fuit respectu suipsius, que consistit in dotibus anime et corporis, ut anima non
 possit tristari de malo presenti nec timere de futuro, et hanc intrauit per passionem et
 mortem, per quam glorificationem corporis meruit.

360 Tertia respectu mundi, ut glorificatur ut Deus a toto mundo, unde Apostolus ad
 Philippenses secundo: *Christus factus est pro nobis*, etcetera, *propter quod et Deus exaltauit illum*,
 etcetera.

326-327: cf. Lc. 24, 22. | 327-328: Mc. 16, 1. | 328-330: cf. Lc. 24, 23-24. | 330: cf. Io. 20, 2. | 339-340: Os.
 12, 10. | 342: Is. 53, 7. | 343: Io. 11, 50. | 345: Lc. 24, 46. | 347-348: Rm. 8, 32. | 351: cf. Mt. 3, 7; Lc. 3, 7. |
 361: Phil. 2, 8-9.

344-345: Aug. Hipp., *De Tr.*, XIII, 10, 13. PL 42, 1024B. | 347: cf. Isid., *Qu. In VT.*, Lv., XV, 2. PL 83, 334D.

335: Elegisset] M elemgisset.

Et deinde interpretabatur illas scripturas incipiens a Mose, a quo scriptura legis incepit. Dicit autem Christus illis: “non legistis libros legis, quos scripsit Moses?” Dicit etiam:
 365 “igitur in principio non habetis quod primus homo Adam dormiuit et latus eius fuit apertum et formata fuit Eua mater cunctorum uiuentium et postea Adam repertus est sanus, etcetera, Genesis secundo. Sic dormiente sancto Adam, scilicet: Christo, apertum fuit latus eius et formata ecclesia, que est mater cunctorum uiuentium, quia extra ecclesia non est salus nec uita. Sed sicut Adam primus fuit sanus et sine apertura lateris
 370 expergefactus, sic magister uester suscitatus sanus et gloriosus”.

Secundo, dicit: “non legistis de Noe, quomodo calefactus a uino fuit spoliatus et derisus a secundo filio, scilicet: Cham? Et primus et tertius filius illum cooperirunt et suscitatus maledixit Cham, etcetera. Sic in proposito, de uestro magistro habuit tres filios, scilicet:
 375 populum gentium primum, secundum populum iudeorum, tertium christianorum, scilicet: apostolorum et discipulorum. Dormiuit per passionem et mortem, tunc a populo iudeorum fuit spoliatus et derisus. Dormiuit calore uini charitatis uel calefactus a uino uinee sue quam plantauerat, scilicet: a calore inuidie Iudee, que fuit uinea sua, unde Psalmi septuagesimo septimo: *et excitatus est tamquam dormiens dominus tamquam potens crapulatus a uino*, etcetera. Sic Christus excitatus fuit quando surrexit”.

Tertio, dixit: “non legistis de Iacob patriarcha, quomodo filios suos uocauit? Et dixit: *congregamini, ut annuntiem uobis*, etcetera, Genesis quadragesimo nono. Quando uenit ad Iudam, de quo messias magister uester sperabatur, dixit: *Iuda, te laudabunt fratres tui, manus tui in ceruicibus inimicorum tuorum*, quia uincit Christus demones, *adorabunt te filii patris tui*, quia multi de filiis Iacob Christum adorauerunt. Dicit iterum: *catulus leonis Iuda ad predam ascendisti, fili mi*. Quando in cruce ascendit: *in altum captiuam duxit captiuitatem*, etcetera; *requiescens accubisti ut leo*, quando in sepulchro fuit positus, etcetera. Et sic dicit glosa ibi, et est Isidori, quod: «filius leonis nascitur mortuus et in tertia die rugitu patris uiuit». Sic Christus tertia die resurrexit uirtute patris, quis suscitauit eum. Quasi dicat: nullus alius nisi ille qui dixit: *soluite templum hoc et in tribus diebus suscitabo illud*. Igitur propria uirtute ut Deus, quam a patre
 380 habuit.
 385
 390

Quarto, dixit Christus illis: “non legistis de Samsone, quo modo cum esset custoditus tota nocte in ciuitate Gaze ipse dormiuit usque ad medium noctis et post mediam noctem ante auroram? Custodibus non sentientibus, tulit portas ciuitatis, etcetera. Hic fuit uester magister, qui cum a custodibus sepulchri seruaretur, dormiuit in sepulchro, sed mane
 395 surrexit et portauit secum portas ciuitatis, quia in resurrectione sua aperuit limbum et celum”. Et: «sicut Samson passus a Dalida, sic Christus a synagoga. Et sicut inimicos sua morte sponte interfecit, sic Christus», ut dicit Simon de Cassia in uita Christi in materia resurrectionis Christi.

Item quinto, dixit illis: “non legistis Psalmistam? Dicunt illi: “sic”. “Igitur Psalmista non dicit in persona istius: *ego dormiui et exsurrexi, quia dominus suscepit me*, Psalmi tertio? Dormiuit per mortem, surrexit per resurrectionem. Item in alio Psalmo octogesimo septimo dicit: *estimatus sum cum descendentibus in lacum, sed factus sum sicut homo inter mortuos liber*. Item Dauid exemplificauit hoc per animalia parua et magna perfecta et imperfecta, unde in persona sua dicit, Psalmi uicesimo primo: *ego sum uermis et non homo*, scilicet: non homo purus, sed Deus
 400 et homo”.

367: cf. Gn. 2, 22. | 378: Ps. 77, 65. | 381: Gn. 49, 1. | 382-385: cf. Gn. 49, 8-9. | 385: cf. Eph. 4, 8. | 385-386: Gn. 49, 9. | 389: cf. Io. 2, 19. | 400: Ps. 3, 6. | 402: Ps. 87, 5-6. | 404: Ps. 21, 7.

387: cf. Isid., *Etym.*, XII, 2, 5. PL 82, 434B. | 396-397: Sim. Cas., *De Gest.*, XIV, 11, p. 904.

“Fuit autem Christus magister uester uermis in conceptione, nam sicut uermis generatur sine semine patris, sic Christus de sola uirgine Maria sine uiro”.

410 “Secundo, fuit uermis quo ad operationem, nam sicut uermis paruus siccat arborem magnam, sic Christus humilis siccauit et rodit arborem Ade, unde dicitur secundo Regum capitulo uicesimo tertio: *Dauid est quasi tenerrimus ligni uermiculus*. De isto uero Dauid loquebatur, etcetera”.

415 “Tertio, fuit Christus uermis, nam sicut uermis serius moritur et reliquit partem corporis et iterum uiuificatur in sinu mediante calore, sic Christus mortuus fuit et uirtute caloris patris et spiritus sancti uiuificatus fuit et anima unita corpori. Item Dauid dicit in persona sua in Psalmo centesimo primo: *similis factus sum pelicano solitudinis et factus sum sicut nicticorax in domicilio uigilanti et factus sum sicut passer solitarius in tecto*”.

“Fuit similis pelicano in cruce, nam pelicanus mediante proprio sanguine uiuificat filios”.

“Secundo, fuit nicticorax in sepulchro, nam hoc animal in foraminibus petre habitat”.

420 “Tertio, Christus uigilans a morte per resurrectionem fuit passer in tecto solitarius. Nam sicut passer hic cantat mane, sic Christus dicendo: *pax uobis*, et: *auete*, etcetera, et semper ibat solitarius, sicut uisus Magdalene, mulieribus et Petro, etcetera”.

425 Item dicit illis Christus: “non legistis prophetas maiores?” Dicunt: “sic”. “Igitur Isaias non dicit: *radix Iesse, qui stat in signum populorum ipsum gentes deprecabuntur et erit sepulchrum eius gloriosum*? Hic magister uester de semine Dauid secundum carnem est radix, etcetera. Quomodo igitur sepulchrum eius erit gloriosum, nisi per eius resurrectionem? Nam dum anima gloriosa fuit unita corpori glorioso, tunc sepulchrum illud fuit gloriosum”.

430 Secundo: “non legistis de Helia quando uoluit filium uidue, qui stabat ad mortem, suscitare, tertium Regum decimo septimo: *expandit se super puerum ter et dixit: domine, reuertatur obsecro anima pueri huius in uiscera eius, et reuixit*, etcetera. Est autem figura quod propter peccatum regis Achab et regine Iezabel uxoris sue clausum fuit celum annis tribus et mensibus sex, quia per peccatum Ade et Eue fuit clausum celum ut non plueret annis tribus: primus annus ignorantie et cecitatis post peccatum usque ad Abraham. Secundus annus promissionis ab Abraham usque ad Mosen. Tertius annus fuit legis scripture a Mose usque ad Iohannem Baptistam, quia: *lex et prophete usque ad Iohannem*, Luce decimo sexto. Et mensibus sex quia post Iohannis conceptionem dicitur Luce primo: *mense sexto missus est angelus*, etcetera. Et sic concipitur Helias et mittitur Christus, quia Helias interpretatur secundum Hieronymum «Deus dominus». Et sic mittitur Christus ad Sareptam, id est, ad angustiam panis, scilicet: ad mundum, in quo non erat panis refectionis per defectum pluuię gratię. Et mittitur ad uiduam synagogam, ut dicit Rabanus in glosa, que uiduata erat. Tunc doctrina mosaica dum uiueret secundum errorem talmuticum, etcetera, habebat hec filium 440 populum carnalem, qui ad ingressum Helie, id est, saluatoris nostri, febre infidelitatis infirmabatur. Hec uidua synagoga «collegit duo ligna crucis», ut dicit Isidorus in glosa, quibus panis uite nobis fuit preparatus et coctus. Ministrauit hec uidua subcinericium panem paruulum in die cene, quando Helias primo comedit, et deinde uidua synagoga in 445 apostolis et tota domus et filius in populo christianorum. Helias uero accepit filium et tulit

410: II Sm. 23, 8. | 415-416: Ps. 101, 7-8. | 420: cf. Io. 20, 19; Mt. 28, 9. | 423-424: cf. Is. 11, 10. | 428-429: cf. III Rg. 17, 21-22. | 434: Lc. 16, 16. | 435-436: Lc. 1, 26.

437: cf. Hier., *De Nom. Heb.*, VT., Rg., E. PL 23, 825A. | 439: cf. Hrab. Mau., *Comm. In Lib. Rg.*, III, 17. PL 109, 207D-208A. | 442: cf. Isid., *De Fid. Cath.*, II, 26, 6. PL 83, 535B.

eum de sinu matris, id est, de carnali obseruantia legis, et posuit illum super lectum suum, quando sibi uniuert carnem, quia factus ex semine Abrahe secundum carnem. Expandit se tribus uicibus. Prima contra Pilato flagellis; secunda in cruce; tertia in sepulchro, et in hac tertia reunita fuit anima, quia «mortem nostram moriendo destruxit et uita resurgendo reparauit», ut dicit ecclesia. Ecce igitur quod mori debuit, sed tertia die resurgere uester magister”.

Tertio, dicit eis: “non legistis de Heliseo propheta quando suscitauit filium mulieris Sunamitis? Hec mulier fuit ecclesia militans, que primum filium habuit Adam, qui mortuus fuit dolore capitis propter superbiam, clamauit ad dominum in monte, ut suscitaretur, mittitur seruus Giezi cum uirga legis dum mittitur Moses, seruus domini, ut dicit Rabanus. Sed hic non potuit mortuum suscitare, quia: *lex neminem ad perfectum duxit*. Tunc uenit Heliseus per se, id est, filius Dei, quia Heliseus secundum Hieronymum interpretatur «Deus meus saluator». Super cadauer sternitur, quia: *cum in forma Dei esset semet ipsum excinaniuit formam serui accipiens*, etcetera. Super mortuum septies inspirat et illi dat uitam quando inspirando septem dona spiritus sancti communicauit, unde Iohannis uicesimo: *insufflauit et dixit: accipite spiritum sanctum*, etcetera. Vel septies insufflauit quando per septem uerba in cruce dicta a peccato nos liberauit. Et sic postea suscitatur puer, quando per suam resurrectionem uitam habuimus, etcetera”.

Item dixit illis Christus: “non legistis de isto Heliseo quando domum Dei angustam uellet ampliare et in ripa fluminis secaret lignum cum securi et: *caderet ferrum securis in aquam, postquam ter diceret: heu, heu, heu*, accepit lignum et natauit ferrum in aqua, et reunitum ferrum fuit, etcetera? Sic cum ante aduentum Christi domus Dei esset angusta, quia: *notus in Iudea dominus*, etcetera, uolens Deus illam ampliare et, cum ad hoc necesse esset quod lignum arboris uenti scinderetur, et in ablatione illius peccati ferrum, id est, anima, separata fuit a ligno, scilicet: a corpore Christi, et lignum, id est, corpus remansit supra terram in sepulchro, et ferrum, id est, anima, fuit ad profundum limbi. Tunc clamando ter: heu, etcetera,

primo ad patrem dicendo: *pater, ignosce illis, quia nesciunt*, etcetera.

Secundo, exclamando misit spiritum.

Tertio, in limbo: *aperite mihi portas*, etcetera. Post hoc ferrum, id est, anima, unita fuit ligno in resurrectione securis. Igitur fuit Christus uester magister, nam quando ad predicandum ueniebat de illo, dixit Iohannes Baptista: *iam enim securis ad radicem arboris posita est*, debebat autem lignum seccare in die mortis, etcetera. Sicut in securi sunt tria, scilicet: lignum, ferrum et calibs, sic in Christo lignum caro, ferrum anima, calibs diuinitas. Nam sicut ferrum non scindit sine calibe, sic scidit arborem, id est, peccatum Ade mediante calibe diuinitatis, etcetera”.

Item Christus dixit quinto: “non legistis prophetas minores? Dicunt: “sic”. “Igitur uidete quid dicit Amos: *in die illa suscitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit, et reedificabo aperturas murorum eius*”. Hoc tabernaculum fuit Christus suscitatus, aperture fuerunt uulnera

456: Hbr. 7, 19. | 458-459: cf. Phil. 2, 6-7. | 460-461: Io. 20, 22. | 465-466: cf. IV Rg. 6, 5. | 467-468: cf. Ps. 75, 2. | 473: cf. Lc. 23, 34. | 475: cf. Ps. 117, 19. | 477-478: cf. Mt. 3, 10. | 483-484: Am. 9, 11. | 485-486: Os. 6, 3.

449-450: cf. Gre. Mag., *Lib. Sacr.*, in die San. Pasc. PL 78, 92B. | 455: cf. Hrab. Mau., *Comm. In Lib. Rg.*, IV, 4. PL 109, 229BD. | 457-458: cf. Hier., *De Nom. Heb.*, VT, Rg., E. PL 23, 821A.

469: Venti] M uetiti. | 482: Quinto] M, X sexto.

485 reedificata, etcetera. Item dixit: “nonne Osee dicit: *uiuificauit nos post duos dies; die tertia suscitauit nos*, quia «mortem nostram moriendo destruxit et uitam resurgendo reparauit», ut supra diximus?” Item dixit illis: “nonne Ionas a ligno cecidit in aquam et ibi receptus a pisce, sed tertia die sanus redditus fuit? Ione primo et secundo. Sic magister uester a cruce in sepulchro et de sepulchro in limbo. Sed sicut ille tertia die sanus redditus fuit, sic hodie
490 ipse, quia in persona sua dicit Dauid: *propter hoc letatum est cor meum*, etcetera, *quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum uidere corruptionem*, Psalmi decimo quinto”.

Tunc recordati sunt discipuli et dixerunt inter se: “certe uerum dicis, nam quadam die dum predicaret iudeis non credentibus et signum petentibus dixit: *generatio hec signum querit et
495 signum non dabitur ei nisi signum Ione*, Matthei duodecimo. Sicut enim fuit Ionas in uentre cete tribus diebus et tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terre, etcetera”. Dixit illis Iesus: “non recordamini quod quotiens uobis predixit passionem et mortem, semper dixit tertia die resurget?” Dicunt: “sic”. Dicit etiam eis: “nescitis quod tres mortuos suscitauit?” Dicunt: “sic”.

500 “Igitur notate tempus filiam archisynagoge suscitauit in prima die ipsa tunc moriente, nam dixit: *non est etiam mortua, sed dormit*”.

“Secundo, filium uidue suscitauit in secunda die, nam in nocte mortuus fuerat et iam ad sepelendum altera die ducebatur et illum in porta ciuitatis suscitauit”.

505 “Tertio, Lazarum in quarta die suscitauit. Noluit igitur in tertia die aliquem suscitare, nam illa dies erat ex priuilegio illi reseruata. Igitur, non dicatis: “sperabamus”, sed: “speramus”, nam hec est tertia dies, etcetera”.

Et dum appropinquarent castello ipse dixit quod postquam erat etiam alta dies solis quod ipse uolebat ultra transire. Illi rogabant illum ut secum quiesceret illa nocte dicentes: *mane nobiscum*, etcetera, *et coegerunt illum*, etcetera. Quieuit secum. Et dum esset in hospitio et uellent comedere: *Iesus accepit panem et benedixit ac fregit porrigebat illis. Et tunc aperti sunt oculi eorum*, et cognoscentes illum uoluerunt pedes illius osculari. *Ipsa uero euannit ab osculis*, etcetera, dicens: *nonne cor nostrum ardens erat*, etcetera? Cognouerunt autem illum discipuli in tribus.

510

515 Primo, panem benedicendo per potentiam, nam alia erat benedictio Christi et alia discipulorum. Alii uero benedicebant deprecando, ipse uero precipiendo. Alii dicebant: “benedictus te Deus”, etcetera. Ipse uero dicebat: “sis benedictus”, etcetera.

Secundo, cognouerunt illum in fractione panis per obedientiam, nam multi doctores, quos ego uidi, assignant et dicunt quod proprium erat Christi diuidere panem in duas partes equales, ac si frangeretur ferro uel cultello. Et dicunt quod de isto nec rationem nec auctoritatem habent, sed communiter ab omnibus dicitur. Ego autem dico quod est uerum, et ratio est in promptu, nam ad ostendendum se esse Deum creatorem omnium, necesse fuit quod ei omnis creatura obediret. Et sic ad eius uoluntatem, quando spoliatus in cruce uideri noluit, sol obscuratus fuit retrahendo radios lucis. Item terra mota quando uoluit in passione. Item aqua stetit quando Petrus super ipsam ambulauit. Item tempestas maris et uenti (quando uoluit) cessauit. Et sic dixerunt: *quis est hic cui mare et uenti obediunt?* Non solum
525

488: cf. Ion. 2, 1. | 490-491: Ps. 15, 9-10. | 494-495: Mt. 12, 39. | 501: cf. Lc. 8, 52. | 509-512: cf. Lc. 24, 29-32. | 525: cf. Mt. 8, 27.

486: cf. Gre. Mag., *Lib. Sacr.*, in die San. Pasc. PL 78, 92B.

celi et elementa, sed etiam animalia et mineralia? Nam quando Christus uoluit censum soluere, Matthei decimo septimo: *quando accesserunt qui didragmam*, id est, tributum, *accipiebant ad Petrum et dixerunt ei: “magister uester non soluit didragmam”*, etcetera, dixit Petrus Christo. Christus autem dixit Petro: *uade ad mare et mitte hamum et cum piscem qui primus accesserit tolle, et*
 530 *aperto eius ore inuenies staterem. Illum sumens da eis pro me et te*, etcetera. Ecce quod ad uoluntatem domini stater, qui erat in mari, qui ualebat duo didragma, uenit ad piscem et piscis illum in ore tulit et precepto domini uenit ad Petrum. Si igitur celi et elementa, animalia et mineralia ex elementis naturaliter composita illi obediebant, etiam mixta artificio composita, ut panis, debebat illi obedire. Sed cum panis fuerit huiusmodi, sequitur quod
 535 cum uoluntas domini fuerat quod panis in duas partes equaliter diuideretur, una mica panis illi non potuit resistere. Sed si una alteri repugnaret illi resisteret, sequitur huiusmodi.

Tertio, cognouerunt illum dando panem illis per misericordiam, nam cum esset uera misericordia, sic illis libenter dabat semper in principio, quod in hoc illum cognoscebant, et hoc fecit ut nobis daret exemplum cognoscendi Christum in tribus. Nam cum redirent in
 540 Hierusalem dixerunt: *uidimus dominum*. Dixerunt discipuli: “quomodo?”

Dicunt quod cum illo et de illo confabulando, quia est saluator et dulce nomen eius, ut dicunt Bernardus et Augustinus: «cum aliquid lego non sapit mihi nisi ibi legam Iesum», etcetera. Ideo dicit Gregorius in homilia: «de se loquentibus presentiam exhibet».

Secundo, dixerunt quod coegerunt illum ad hospitium, ut non solum nobis ostenderet
 545 pauperibus dare, sed ad hospitium coegere.

Tertio, dixerunt quod in fractione panis cognouerunt. Nam christianus illum cognoscit quando digne corpus suum sumit, nam qui indigne, iudicium sibi manducat. Qui uero digne hic recipit gratiam et in futuro gloriam, quam nobis concedat ille Dei filius, etcetera. Amen.

527-528: Mt. 17, 23. | 529-530: Mt. 17, 26. | 540: cf. Io. 20, 25.

542: cf. Bern. Cl., *Serm. In Ct.*, XV, 6. PL 183, 847A; cf. Aug. Hipp., *Conf.*, III, 4, 8. PL 32, 686AB. | 543: Gre. Mag., *Hom.*, II, 33, 1. PL 76, 1182C.

545: Coegere] X cogere.

SERMO SEPTVAGESIMVS OCTAVVS IN FERIA TERTIA RESVRRECTIONIS DOMINI NOSTRI
IESV CHRISTI

<THEMA> *Videte manus meas*, Luce uicesimo quarto.

5 Sententia est doctorum catholicorum quod conueniens fuit quod Christus post resurrectionem suam seruaret in corpore suo glorioso cicatrices uulnerum. Hoc patet nam si hoc fuisset inconueniens aut hoc esset ex parte Christi aut ex parte nostra. Non ex parte Christi, nam non fuit illi ignominiosum, sed gloriosum.

Quod non esset ignominiosum patet nam aliquod uulnus est ignominiosum alicui tripliciter.

10 Primo, quando causatur ex impotentia resistendi. Hoc autem non fuit in Christo, nam sicut ipse poterat non mori, sic poterat non uulnerari.

Secundo, uulnus est confusibile quando causatur ex ignorantia curandi. Hoc non fuit in Christo, nam ille qui omnes infirmitates poterat curare et etiam mortuos suscitare, igitur multo magis sciebat suas cicatrices curare.

15 Tertio, est confusibile ex ignorantia delinquendi quando aliquis uulneratur ex aliquo delicto. Hoc non fuit in Christo, qui *peccatum non fecit*, etcetera, Isaie quinquagesimo tertio. Ipse non passus fuit pro culpis propriis, sed pro nostris, unde Isaie quinquagesimo tertio: *iniquitatem non fecit*, etcetera, *uere languores nostros ipse tulit*, etcetera, *uulneratus est propter iniquitates nostras*, *atritus est propter scelera nostra*, etcetera. Non solum in ipso non fuerunt uulnera confusibilia, sed etiam fuerunt illi ad gloriam. Ideo dicunt doctores quod uoluit cicatrices seruare in suo corpore glorioso propter triumphi gloriam conseruandam, ut in illo semper appareret triumphus. Exemplum: sicut Gothi Romam capientes noluerunt illam destruere nec dissipare, sed ut in eternum eius triumphus uideretur, fecerunt foramina in muro, sic Christus uoluit propter eius triumphum conseruandum cicatrices retinere et sic
20
25 non fuit illi ad ignominiam, sed ad gloriam.

Secundo, fuit hoc conueniens ex parte nostra.

Primo, propter discipulorum fidem confirmandam, qui preparabantur testes resurrectionis Christi pro toto mundo, unde Iohannis uicesimo, dixit Thome dubitanti et non credenti: *infer digitum tuum huc*, etcetera, *et mitte manum tuam in latus meum et noli incredulus esse, sed fidelis*. Vnde Augustinus dicit: «uidebat Thomas hominem et credebat Deum», etcetera. Item Theophylactus dicit: «qui prius fuerat infidelis postea optimum theologum se ostendit dicens: “dominus meus ubi confitetur humanam naturam et Deus meus ubi confitetur naturam diuinam”», etcetera.

35 Secundo, fuit conueniens mundo, ut in iudicio ostenderet bonis quam misericorditer saluati sunt et ostenderet malis quam iuste damnati sunt, unde in finali dicet istis qualiter cum uulneribus et morte illos redemit et damnatis qualiter iuste illos damnauerit, sicut quando scriptus est processus aliquorum in pagina et si legant illi, uidebit unus quod iuste fuerit condemnatus et alter quod misericorditer fuerit liberatus, unde Augustinus dicit: «posset Christus si uellet de corpore suscitato cuiuslibet cicatricis maculam abstergere, sed

3: Lc. 24, 39. | 16: cf. Is. 53, 9; I Pt. 2, 22. | 18-19: Is. 53, 4-9. | 29-30: Io. 20, 27.

30: cf. Aug. Hipp., *In Io. Ev.*, CXXI, 5. PL 35, 1958D. | 31-33: cf. Th. Aq., *Cat. Aur.*, in Io., XX, c. 4, p. 584. | 39-40: Aug. Hipp., *De Symb. Ad Cat.*, VIII, 17. PL 40, 647C.

40 sciebat quare cicatrices in suo corpore reseruaret». Sicut enim Thome demonstrauit non
 credenti ut tangeret et uideret, ita etiam inimicis suis uulnera demonstraturus est sua, non ut
 eis dicat sicut Thome: *quia uidisti me credidisti*, sed ut conuincens eos ueritas dicat: «ecce
 45 hominem quem crucifixistis, uidetis uulnera que infligistis, agnoscitis latus quod pupugistis,
 et propter uos apertum est nec intrare uoluistis». Item Chrysostomus super Mattheum dicit
 quod Christus dicet tunc: «propter uos factum sum homo et propter uos alligatus et delusus
 et cesus et crucifixus et subdit, ubi est tantarum iuiurarum mearum fructus? Ecce pretium
 sanguinis mei quem dedi», etcetera.

Tertio, fuit conueniens nobis propter pacem patri offerendam et peccatori fiduciam
 habendam, nam Christus supplicans patri ostendit quale genus mortis pro nobis sustinuit,
 50 ut inter Deum et nos ponat pacem et ut nos fiduciam habeamus recurrenti in Deum, unde
 Bernardus dicit: «o homo, securum accessum habes, ubi habes filium ante patrem et ante
 filium matrem. Filius ostendit patri latus et uulnera, mater ostendit filio pectus et ubera.
 Nulla igitur poterit esse repulsa, ubi tot charitatis concurrunt insignia».

Si autem quis dicat: ad quid requiritur mater ubi filius est ante patrem? Respondetur
 55 quod sic, nam uirgo Maria requisita est ad hoc tripliciter.

Primo, ut instrumentum, nam sicut in omni operatione requiritur agens principale et
 instrumentum coniunctum et instrumentum separatum. Sicut in scriptura requiritur agens
 principale, ut anima, instrumentum coniunctum, ut manus, et separatum, ut calamus, sic in
 60 nostra iustificatione agens principale fuit Deus, instrumentum coniunctum (ut dicit
 Damascenus) humanitas Christi, separatum autem uirgo Maria, unde in Psalmo
 quadragesimo quarto: *eructauit cor meum uerbum bonum*, etcetera, dicit: *lingua mea calamus scribe*,
 dicit uirgo Maria. Nam quando facta fuit charta solutionis peccati, fuit lingua uirginis ut
 calamus dicens: *ecce ancilla domini, fiat*, etcetera, Luce primo. Et sic sine consensu uirginis
 scribi non potuit illa charta solutionis, ut dicit propheta Isaias capitulo quadragesimo nono:
 65 *in manibus meis descripsi te*.

Secundo, fuit uirgo Maria necessaria ut uia, nam ut dicit Hugo: «Maria est uia, Christum
 ostium, pater occultum, per Mariam itur ad Christum et per Christum itur ad Deum».

Tertio, fuit necessaria uirgo Maria ut dispensatrix omnium gratiarum tamquam mater
 omnium peccatorum, nam sicut prima mater omnium uendit gratiam totius mundi per
 70 fructu, sic secunda mater Maria iterum emit gratiam totius mundi pro fructu uentris sui, de
 quo ait Elisabeth: *benedictus fructus uentris tui*, etcetera, Luce primo. Et dando pretium nostre
 redemptionis retinuit apud se gratiam totius mundi, unde ipsa dicit, Canticorum quinto:
manus mee distillauerunt murram, id est, carnem passibilem et mortalem pretium totius mundi,
 et: *digiti mei pleni sunt murra probatissima*, scilicet: gratia.

75 Et sic ut mater nostra non potest nobis negare illam gratiam, etcetera, nam si non daret,
 esset propter impotentiam uel propter penuriam uel quia uoluntatem non haberet dandi,
 sed nullum horum est in ea. Nam ut mater Dei habet potentiam, ut mater gratie habet

42: cf. Io. 20, 22. | 61-62: Ps. 44, 2. | 63: Lc. 1, 38. | 65: Is. 49, 16. | 71: Lc. 1, 42. | 73-74: Ct. 5, 5.

42-44: cf. Aug. Hipp., *De Symb. Ad Cat.*, VIII, 17. PL 40, 647CD; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 54, a. 4, p. 423. | 45-47: cf. Pseu. Io. Chrys., *Op. Imp. In Mt.*, XLIX. PG 56, 919C. | 51-53: Bernardus] *Auctor err.* cf. MF. Ern. Bon., *De Lam. B. M. V.*, 1. PL 189, 1726CD. | 59-60: cf. Io. Dam., *Exp. Fid. Orth.*, III, 26-27. PG 94, 1094B-1098B; cf. Th. Aq., *S. Th.* (vol. 4), III^a, q. 62, a. 5, pp. 481-482. | 66-67: Hugo] *NI.* cf. Iac. Var., (1590) *Serm. Aur.*, CVII, f. 142v.

71: Primo] M, X secundo.

80 facultatem dandi, ut mater misericordie habet uoluntatem. Ideo de ipsa dicit Bernardus: «non deficit ei potestas, quia est mater gratie, non uoluntas, quia mater est misericordie» et semper extendit manus ad nos, unde Prouerbiorum ultimo dicitur: *manum suam aperuit inopi et palmas suas extendit ad pauperem.*

Si igitur semper habet manus apertas ad dandum, non est in ea dubitandum, sed si uultis uidere eius uoluntatem, *uidete manus.* Ad hanc igitur in principio, etcetera.

<THEMA> *Videte manus,* ubi supra.

85 Due erunt partes huius sermonis. Prima thematis introductiua. Secunda sancti euangelii expositiua, si tempus aderit.

90 Primo, introductione thematis declarabimus quandam breuem dubitationem qui est talis: cum omnes articuli fidei sint credendi de necessitate salutis saltem implicite, quare igitur Christus magis laborauit ad probandum articulum resurrectionis quam alios? Quod autem ipse magis probauit hunc articulum patet ex tempore et apparitionibus, unde dicit Lucas, Actuum primo: *prebuit seipsum uiuum in multis argumentis per quadraginta dies*, sed mortem solum in tribus diebus, probauit sepulturam una die, ascensionem alia die, igitur, etcetera. Item hoc probauit in multis apparitionibus et in multis probationibus, nam apparuit angelis mulieribus et uiris et non solum uni angelo uel duobus, sed tribus, quia unus erat extra
95 sepulchrum, duo intra, unus ad caput, alius ad pedes, etcetera. Non uni mulieri solum, ut Magdalene, sed tribus iunctis, quia: *in ore duorum uel trium stat omne uerbum*, Deuteronomii decimo septimo. Non solum apparuit uni discipulo, ut Petro uel Iacobo, sed duobus heri hora uesperorum, etiam decem iunctis heri prima hora noctis, etiam undecim iunctis die octaua, etiam centum uiginti personis in die ascensionis, etiam plusquam quingenti in
100 Galilea, ut dicit Apostolus, prima Corinthiis decimo quinto.

Secundo, probauit per corpus ostendens uulnera que in cruce uiderant et remanserant cicatrices eiusdem quantitatis in eisdem locis et sic dicit: *uidete manus meas*, etcetera.

Tertio, probat etiam per animam.

Primo, per partem sensituiam in omnibus sensibus.

105 Primo, in tactu dicens: *palpate.*

Secundo, in uisu dicens: *uidete.*

Tertio, in auditu, ut cognouit Magdalena cum dixit ei Maria. Et sic etiam cognouerunt eum in fractione panis.

110 Quarto, in odoratu, nam retinuit illam fragrantiam et suauitatem odoris sicut ante mortem, nec est dicendum quod habuit malum odorem sicut Lazarus, sed esset separata anima a corpore, quia remansit balsamus diuinitatis in utroque.

Item probauit quo ad partem intellectuiam.

80-81: Prv. 31, 20. | 83-84: cf. Lc. 24, 39. | 91: Act. 1, 3. | 96: Dt. 17, 6. | 100: cf. I Cor. 15, 6. | 102: cf. Lc. 24, 39. | 105-106: cf. Lc. 24, 39.

79: cf. Bern. Cl., *In Ass. B.M.V.*, I, 2. PL 183, 415D.

109: Quarto in odoratu] M, X quinto in odoratu. | 110: Odorem] M adorem.

Primo, quo ad intellectum exponendo illis scripturas, ut ante fecit.

115 Secundo, quo ad memoriam dicens illis: *hec sunt uerba que locutus sum ad uos cum ad huc essem uobiscum*, Luce ultimo.

Item quo ad uoluntatem, quod est difficilius ad probandum amorem nisi per signa, sic Christus ostendit eis eadem signa amoris que ante ostenderat.

Sed: que fuit causa huius? Dicendum quod triplex fuit uel potest assignari causa. Prima ex parte Christi. Secunda ex parte nostra. Tertia ex parte articulorum fidei, etcetera.

120 Prima ex parte Christi, qui uenit in mundum ut testimonium daret ueritatis, unde dixit Iohannis decimo octauo: *ego in hoc natus sum et ad hoc ueni in mundum, ut testimonium perhibeam ueritatis*. Veritas autem pro salute mundi erat ut ostendere se esse uerum Deum et hominem, quia unum sine alio non proderat. Sed esse hominem non oportuit multum probare, quia ad sensum uidebatur et hoc ab omnibus confitebatur, unde dicebant ei: *tu*
 125 *homo cum sis, facis te ipsum Deum*, Iohannis decimo. Et sic esse hominem non negabant, bene modum aliqui negauerunt, nam quidam dixerunt non habere animam, sed quod diuinitas erat in corpore loco anime. Alii dixerunt habere corpus fantasticum et sic ipse semper probauit esse uerum hominem et hoc leuiter probabitur. Sed esse uerum Deum erat magis
 130 difficile et non poterat probari nisi per miracula magna, sed inter omnia miracula resuscitare aliquem est maximum. Et sic Christus uoluit tres mortuos suscitare, scilicet: filium uidue et filiam principis synagoge et Lazarum. Sed quia etiam hoc fecerunt prophete, nam Helias suscitauit filium uidue, ut habetur tertio Regum decimo septimo, et Heliseus filium Sunamitis, quarto Regum quarto. Et sic per hos a Christo suscitatos non conuincebatur mundus ad credendus esse uerum Deum. Et licet Christus cum propria
 135 uirtute et potestate precipiendo fecerit et alii non, sed feretrum pueri tetigit et puellam de manu apprehendit, ut medici faciunt. Et licet Lazarum quatruiduanum suscitauerit, quod fuit maximum, sed turbauit se, fleuit et orauit ad patrem. Et sic requirebatur maior probatio, scilicet: quod non solum aliquos suscitaret, sed quod ipse propria uirtute resurgeret. Et sic uoluit secrete resurgere non in presentia aliquorum, ne dicerent quod uirtute alicuius
 140 alterius resurgeret. Et etiam uoluit de clauso sepulchro exire, ut suam potentiam ostenderet. Et non solum quod ipse resurgeret, sed quod uirtute et potentia sua multi alii resurgerent, non recenter mortui, ut illi quos prophete, et etiam Christus suscitauerat qui preter Lazarum omnes alii non positi erant in sepulchro. Et sic dicit euangelista quod: *multa corpora sanctorum surrexerunt et apparuerunt multis*, Matthei uicesimo septimo. Et sic confitebantur
 145 quod non solum Christus surrexerat propria uirtute, sed quod etiam ipsi in uirtute sua surrexerant manifeste, etcetera.

150 Secundo, ex parte nostra ad corroborandam fidem omnium que fecerat Christus. Nam passio Christi fuit sic ignominiosa, ut perdita fuit fides omnium que fecerat Christus in uita sua, quia si apostoli qui miracula illius clarius et apertius uiderant, fidem perdiderunt quanto magis alii totius mundi. Et sic ad confirmandum omnia acta Christi oportuit quod resurrectio eius clarius probaretur, unde Apostolus prima Corinthiis decimo quinto dicit: *si Christus non resurrexit, inanis est fides uestra, inanis est predicatio nostra*. Quasi dicat: sed quia Christus uere resurrexit, etcetera. Probat autem in illo capitulo, Christum uere resurrexisse multis modis.

114-115: Lc. 24, 44. | 121-122: Io. 18, 37. | 124-125: Io. 10, 33. | 132: cf. III Rg. 17, 22. | 133: cf. IV Rg. 4, 34. | 143-144: Mt. 27, 53. | 151-152: I Cor. 15, 14.

155 Tertio, propter articulos fidei, nam iste inter alios fuit difficilior, quia omnes philosophi in illo dubitarunt, unde Aristoteles dixit: «de priuatione ad actum impossibilis est regressio». Item magis secretum inter alios, nam omnes alii fuerunt magis aperti mundo. Tertio, quia probatio istius non solum erat propter se, sed probat omnes alios precedentes et futuros articulos.

160 Et si dicis: etiam articulus conceptionis Christi fuit secretus, cum fieret in uentre uirginis? Dicendum quod sic, sed concedebatur ab omnibus esse conceptum a uirgine, sed modum conceptionis negabant, unde dicebat Mattheus decimo tertio et Marcus sexto: *nonne hic est filius fabri?* Et sic credebant conceptum ex matre et sponso. Igitur ut ostenderet esse a uirgine sola uirtute diuina, oportebat probare quod uirtute diuina resurrexerat qua
165 conceptus fuerat. Et sic omnia dubitata in aliis articulis consolidantur in isto et sic debuit multum probari.

Item conueniebat articulis futuris probatio istius, nam ut dicunt doctores, licet articuli fidei non possint probari per rationem naturalem, sed per unum articulum potest alter probari et sic infideles et pagani possunt conuinci. Si aliquem articulum nostre fidei
170 concedunt per illum, ut concedant alios. Et sic opus scire qui sint articuli per eos concessi et qui sint quos negant. Et sic Apostolus arguit per articulum resurrectionis Christi ad articulum nostre resurrectionis dicens: *si Christus resurrexit et nos resurgemus*. Figura huius habetur primo Regum decimo septimo, ubi habetur quod cum esset populus credens de una parte et populus incredulus ex alia, uenit paganus disputans cum Dauid fidei et ad
175 illum uicendum tulit Dauid quinque lapides et cum funda dimicauit contra eum et dedit ei in fronte cum uno lapide et proiecit illum in terram, sed non interfecit illum donec acceperit gladium filistei et eduxit illum de uagina et tunc interfecit eum.

Spiritualiter hoc significat quod dum fidelis cum infideli de fide contendit, licet accipiat quinque lapides qui sunt quinque libri Mosi, funda sunt duo testamenta inter se religata. Et
180 ut recte proicias lapidem debes unam partem fortiter tenere in digito, quod est nouum testamentum, aliam partem dimittere, quod est uetus testamentum. Nam si duas partes dimittis, nunquam recte proicias lapidem, nec si ambas partes in manu tenes, et licet lapidem mittas, que est auctoritas sacre scripture, non interficies nec conuincas illum paganum donec accipias gladium suum de uagina sua, id est, de lege uel secta sua que est
185 auctoritas ab ipso concessa, tunc interficies illum. Sic in proposito, paganus debet conuinci per concessa ab eo, aliter non.

Et sic articulus nostre resurrectionis probatur per istum, nam sic Christus, qui est princeps noster, resurrexit, debemus credere quod nos resurgemus et ab illo iudicabimur in fine mundi. Videns autem Christus quod peccata nefanda committuntur, propter hoc quod
190 non credunt resurrectionem nec iudicium futurum ut sunt homicidia, usure, etcetera. Et penitentia istorum negligitur, propter hoc quod non sperant resurrectionem nec iudicium.

Ideo laborauit Christus ad probandum suam resurrectionem, ut conuinceret omnes istos et aperte crederent quod omnes resurgemus et malis Christus dabit penam eternam et penitentibus dabit hic gratiam et in futuro gloriam, quam nobis concedat, etcetera. Amen.

162-163: cf. Mt. 13, 55; Mc. 6, 3. | 172: cf. I Cor. 15, 14. | 173: cf. I Sm. 17, 40.

156: Aristoteles] cf. Dun. Scot., *Qu. Sup. Præ.*, q. 18, 2, 11, p. 116.